

Don
de l'Institut Catholique
DE PARIS

SCRIPTURÆ SACRÆ

CURSUS COMPLETUS,

EX COMMENTARIIS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS,

ET A MAGNA PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM

EUROPÆ CATHOLICÆ,

UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,

UNICÈ CONFLATUS,

*Plurimis annotantibus presbyteris
ad docendos levitas pascendosve populos altè positis.*

ANNOTARUNT VERO SIMUL ET EDIDERUNT

FR. J. P. ET V. S. M****.

TOMUS SECUNDUS.

Introductionis pars secunda et partis tertiae initium.

PARISIIS,

APUD EDITORES,

IN VIA GALLICE DICTA:

RUE DES MAÇONS-SORBONNE, N° 7.

1837.

SCRIPTURA SACRA

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM

QUI IN HOCCE SECUNDO VOLUMINE CONTINENTUR.

Introductionis pars secunda.

BECANUS.

Analogia veteris novique Testamenti.

HUETIUS.

Veteris Testimenti cum novo parallelismus.

ACOSTA.

De Christo in Scripturis revelato liber.

EDITORES CURSUS THEOLOGIÆ COMPLETI.

Index testimoniorum à Christo et Apostolis in novo Testamento citatorum ex veteri.

FRASSENIUS.

Conciliatorium Biblicum.

Introductionis partis tertiae initium.

IAHN.

Archæologia Biblica.

INDEX RERUM.

BS

610

h 31152

1837

BECANI VITA (1).

« Martinus Becanus, natione Belga, patria Brabantus, ex Hilvarenbeca, Campiniæ municipio, oriundus, ad Jesuitarum societatem accessit, anno 1583, et votorum quatuor professionem emisit. Vir fuit magno ingenio, et ad omnem litteraturam nato; in philosophia et theologia clarius, illam quadriennium, hanc totos annos 22, Herlsipoli, Moguntiæ, Viennæ Austricæ, rara cum admiratione et constanti auditorum applausu, doctor et magister eximus explanavit è cathedrâ. Celeberrimam ejus famam reddidit facilis quædam in interpretando Thomâ Acquinato, fideique controversiis omnibus enodandis perspicuitas, brevitas et plena doctrinæ sanæ soliditas, quam humanissima religiosæ modestiæ comitas exornabat, ut Matthias imperator Martinum tanquam absolutissimum theologum ad Viennensem academiam illustrandam evocârit. Demùm Ferdinando II, Cæsari Augusto factus à confessionibus, triennio, quo munus sustinuit, incredibile dictu est quæ carus Palatinæ nobilitati fuerit, eo maximè nomine quod in tantâ opportunitate agendi nequaque pateretur se ad politica negotia, atque ab suo instituto aliena tractanda pertrahi. Interim summâ domesticæ disciplinæ observantiâ, summâ sui despicienciatâ, insigni morum simplicitate, cum spirituali prudentiâ temperatâ, omnibus erat exemplo, ut vel solo suo conspectu cæteros componeret ad modestiam et sincerum animi candorem. Omnibus erat in ambris, ob insignem facilitatem suavitatemque, solitus ipsos etiam hæreticos honore prævenire, ut tali eos officio demeretur. Cum externis, haud quaquam longos sermones ducebat, ut sui congressus deside-

rium potius illis quæ fastidium relinqueret. Ipse sibi, vel cum imperatoris confessionibus præcesset, aquam è puteo haurire, ipse sibi in omnibus famulari. Tandem acutissimis cholicæ doloribus paucis diebus confectus, obiit Viennæ mense Februario, anno salutis 1624, ætatis 63, Religionis 41, cum magno cæsaris, sodalium, imò et totius reipublicæ christianæ luctu, cui operam hæreticis, calvinistis præsertim confutandis et refellendis, insignem navavit, ut ex merito Calvinomastyx et Calvinistarum malleus sit nuncupatus.

« Edidit Becanus opuscula plurima, quæ variis locis ac temporibus seorsim edita, tandem comprehensa tomis duobus prodierunt Moguntiæ, 1630-1631, in f°. Complectitur autem tomus primus: *Opuscula polemica, seu de controversiis fidei contrâ hæreticos*, quæ superfluum est singillatim recensere. Accessit *Tractatus de jure et justitiâ*. Prodidit prætereà his duobus tomis minimè comprehensa *Analogia veteris et novi Testamenti*, Moguntiæ, 1620, in-8°. *De statu animalium post hanc vitam*. *De censuris ecclesiasticis*. *De resurrectione*, etc. *Compendium Manualis* (ejus quod habetur inter opera polemica, tom. 2) *controversiarum hujus temporis de fide ac religione*. Ultimus Becani partus in variis Germaniae ac Belgii provinciis, insigni animalium lucro diversis formis excusus.

Ex quo brevem hanc notitiam evulgavit de Becano P. Alegambe, typis non semel recusa sunt *Analogia veteris testamenti cum novo cæteraque ejusdem opera*. Recentissimè *Analogiam* separatim edidit Mechlinæ D. Hanieq, bibliopolia archiepiscopal. Quæ editio visa est nobis correctissima.

MONITUM MARTINI BECANI.

Vetus Testamentum differt à novo, sicut figura Christi ab ipso Christo: (1 Cor., 10-6.) sicut umbra imaginis ab imagine: (Heb., 10-1.) sicut promissio à donatione (Act. 3, 18; et

Rom., 1-2.) sicut epistola atramento scripta, ab epistolâ spiritu Dei scripta: (2 Cor., 3, v. 3.) sicut servitus à libertate, ancilla à dominâ, Agar à Sara: (Galat., 14-24) sicut timor ab

(1) Auctore P. Alegambe, *Biblioth. script. soc. Jes.*

amore : (Rom., 8-15.) sicut sanguis hircorum à sanguine Christi : (Heb., 9-12.) sicut occultum à patefacto : (Aug. lib. 16, de Civ. Dei, c. 26.) sicut inchoatum à perfecto, semen ab arbore, spica à frumento. D. Th., 1-2; q. 107, art. 3. Hinc sequitur primò, nos Christianos in novo Testamento feliciores esse quām fuerint Judæi in veteri. Nam illi erant servi; nos liberi : illi filii Agar; nos Saræ. Illi habebant solam figuram; nos rem figuratam. Illi umbram imaginis; nos ipsam imaginem. Illis promissus erat Christus; nobis donatus. Illi timore ducebantur; nos amore. Illis occulta erant mysteria Incarnationis et Redemptionis; nobis patefacta. Illi offerebant sanguinem hircorum; nos sanguinem Christi redemptoris. Illi habebant litteram; nos spiritum. Illi semen, nos arborem. Illi spicam; nos triticum. Illi testamentum inchoatum; nos perfectum. Illi mortem, nos vitam. Secundò sequitur, cognitionem unius testamenti multū prodesse ad cognitionem alterius. Qui enim videt figuram Christi conspirare cum ipso Christo; et umbram imaginis cum ipsā imagine, pleniorē habet cognitionem, quām qui alterum sine altero cognoscit,

nec unius cum altero consensum et proportionem advertit. Similiter qui confert servitatem cum libertate, timorem cum dilectione, mortem cum vitā, semen cum arbore, spicam cum tritico, melius percipit utriusque naturam et conditionem; quām si alterum sine alterius collatione spectaret. Denique qui mysteria Incarnationis, Passionis, Mortis et Resurrectionis Christi, prout jam impleta sunt, confert cum iis ipsis, prout in veteri Testamento sub umbrā ac velamine occultabantur, magis confirmatur in fide ex illā collatione et consensu, quām si vel sola mysteria sine umbris, vel solas umbras sine mysteriis, per se seorsim consideraret. Ob hanc causam propositum mihi est, explicare doctrinam veteris Testamenti, ut ex ea plenior et perfectior habeatur doctrina novi Testamenti, et ex consensu, conspiratione, et analogiā utriusque doctrinæ inter se colatæ certò constet, eam veram esse fidem et religionem novi Testamenti, quæ retinet consensum, conspirationem, et analogiam cum doctrinā veteris Testamenti. Eam esse falsam et adulterinam, quæ non retinet.

ANALOGIA

VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI.

CAPUT PRIMUM.

DE SCRIPTURA ET TRADITIONE VET. TESTAM.

Quæritur : 1º Quinam sint libri canonici veteris Testamenti ? 2º Qui fuerint primi scriptores illorum librorum ? 3º An omnes linguā Hebraicā primum scripti sint ? 4º An omnes p̄ierint tempore captivitatis Babylonicæ, et postea ab Esdrā restaurati sint ? 5º An septuaginta interpres post captivitatem Babylonicam transtulerint omnes in linguam Græcam ? 6º An quandō libri veteris Testamenti citantur in novo, semper citentur in sensu proprio et litterali ? 7º An in vetere Testamento, præter Scripturam, fuerint etiam aliquæ traditiones ?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quinam sint libri Cano-*

nici veteris Testamenti? — Suppono, libros Scripturæ vocari Canonicos à canone. Canon autem duo significat : 1º normam seu regulam, quam sequimur; 2º catalogum seu numerum aliquarum rerum. Utroque sensu libri Scripturæ vocantur Canonici. Prior quidem, quia continent normam seu regulam quam in fide et in moribus sequi debemus : posteriori, quia in catalogum librorum divinorum relati sunt. Hoc posito, quæstio est, quinam libri veteris Testamenti sint Canonici, hoc posteriori sensu, id est quinam relati sint in catalogum seu canonem librorum Scripturæ veteris Testamenti? Respondeo : canon seu catalogus librorum veteris Testamenti duplex est : unus Judaicus, qui tempore Esdræ seu

ab ipso Esdrā, vel à concilio sacerdotum, cui ipse interfuit, confectus est (1). In isto canone consignati sunt hi libri : Pentateuchus Moysis, liber Josue, Judicum, Ruth, Regum quatuor, Paralipomenon duo, Esdræ duo, Job, Psalterium centum quinquaginta psalmorum, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Prophetæ majores quatuor, Prophetæ minores duodecim. Alter Christianus, qui auctoritate Innocentii I. confectus est. In quo, præter libros jam enumeratos, continentur etiam hi : Tobias, Judith, Esther, Sapientia, Ecclesiasticus, Baruch, et duo libri Machabæorum. Itaque tam hi quām illi priores, Canonici sunt. Et quidem de prioribus, qui continentur in canone Judæorum, non est disputatio. Omnes, tam Judæi, quām Christiani agnoscunt illos pro Canonis. De posterioribus aliqua dissentio est. Judæi, Lutherani et Calvinistæ negant esse Canonicos. Affirmant Innocentius I. epist. 3, ad Exuperium cap. 7, Aug. lib. 2 de Doct. Chr. c. 8, Patres concilii Carthaginensis, Gelasius in concilio Romano, conc. Florentinum apud Bartholomæum Caranzam in summâ conciliarum, concil. Trident. sess. 4, et omnes catholici, qui hoc concilium secuti sunt.

Notandum tamen est, non satis constare, an liber Esther positus fuerit in canone Judæorum, necne, Magni auctores negant, ut Melito apud Euseb. lib. 4, hist. cap. 26. Athanasius in synopsi, et Greg. Naz. in eo carmine, quod scripsit de genuinis Scripturis. Affirmant Hieron. in prologo Galeato, Lyranus, et multi alii in commentario illius libri. Nobis sufficiat, positum esse in canone Christianorum, et ab Ecclesiâ catholica pro Canonico recipi et approbari. Et major debet esse apud nos auctoritas Ecclesiæ, quām Synagogæ : præsertim cum certò constet, qui libri sint Canonici juxta definitionem Ecclesiæ, et tamen non certò constet qui sint Canonici juxta definitionem Synagogæ.

Quæstio II. — Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testamenti ? — Hic quædam certa, quædam dubia sunt. Primo certum est, Moysen scripsisse Pentateuchum, seu quinque libros, qui vulgo libri Moysis appellantur. Quorum primus dicitur *Genesis*, quia

(1) Ita Hebræi communiter; quibus favere videtur II Machab., c. 2, v. 13. Confer Calmet in hunc locum. Vide etiam Clem. Alex. I. 1 *stromatum*; Tertull. I. 1 *de Cultu femin.*, cap. 5; S. Ireneum, I. 3, cap. 21, al. 25; S. Athan. in *Synopsi*; S. Hilarius in prologo in *psalm.*; S. Chris. homil. VIII, in epist. ad *Hebræos*; S. Hieron., contra *Helvid.*, cap. 3. Vide et infra quæst. IV.

in eo describitur generatio cœli et terræ et aliarum rerum. Secundus, *Exodus*, quia in eo describitur egressio filiorum Israel de Ægypto. Tertius, *Leviticus*, quia in eo describitur officium Levitarum circa tabernaculum, sacrificia et alias cœremoniæ legales. Quartus, *Numeri*, quia in eo numeratur multitudo filiorum Israel per tribus et familiæ suas. Quintus, *Deuteronomium*, id est, lex secunda, quia in eo repetitur et explicatur lex Domini, quæ fuerat data in monte Sinai. Quæ tamen in fine Deuteronomii leguntur de morte Moysis, vel à Josue, vel ab aliquo alio addita sunt. Certum est Davidem scripsisse Psalterium. Est tamen dubium, an scriperit omnes psalmos in eo contentos. Affirmant Chrysost. Theodoret. Cassiodor. Euthym. Aug. et alii apud Bellarm. lib. de Script. Eccles. Negant Hilar. et Hieron. apud eundem, asserentes compositos esse ab iis auctoribus, qui in titulis psalmorum nominantur, ut sunt Moyses, David, Salomon, Asaph, Chore, Idithum. Priorem sententiam sequitur Bellarm. loc. cit. et Alphonsus Salmeron tom. 1, prolog. 49, can. 5. Certum est Salomonem scripsisse Proverbia, Ecclesiasten et Canticum canticorum. De lib. Sapientie quæstio est. Aliqui tribuant Philoni Judæo, Alii plerique Salomoni, quibus assentior. Nam auctor cap. 9, v. 7-8 de seipso sic loquitur : « Tu elegisti me Regem popu'lo tuo, et judicem filiorum tuorum et filiarum : et dixisti mihi ædificare templum in monte sancto tuo. » Quæ verba non possunt intelligi, nisi de Salomone. Quanquam fieri potuerit, ut omnes et singulæ sententiae, quæ continentur in illo libro fuerint Salomonis, et postea ab aliquo alio in unum corpus redactæ sint. Et sic censet Bellarm. loco citato. Certum est quatuor prophetas majores, et similiter duodecim prophetas minores, vel scripsisse, vel saltem dictasse suas prophetias, quæ nunc extant : Jeremias dictavit, ut ipsem fatetur cap. 56, num. 4 et seq. Certum est Esdram scripsisse librum primum Esdræ. Dubium est de secundo. Isidorus lib. 6 Originum, cap. 2, putat utrumque ab Esdrâ: Bellarm. et Salmeron priorem ab Esdrâ, posteriorem à Nehemiam conscriptum esse. Certum est librum Ecclesiastici scriptum esse à Jesu filio Syrach, ut ipsem testatur tum in präfatione ejusdem libri, tum cap. 50, v. 29, his verbis : *Doctrinam sapientiæ et disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Syrach Jerosolymita.*

De aliis libris nihil certi est. Dicam, quod

boni auctores dicunt. Liber Josue scriptus est, vel ab ipso Josue, ut multi colligunt ex cap. ult., v. 26, vel ab alio, ut contendit August. Torniellus lib. in Annal. Judicum et Ruth, à Samuele. Duo priores libri Regum, ab eodem Samuele. Duo posteriores, itemque duo libri Paralippomenon, ab Esdrâ, vel ab aliquo alio. Liber Job, vel ab ipso Job, vel à Moyse, qui post illum vixit. Liber Tobiae, vel à Tobiae seniore, vel à juniore, ut multi colligunt ex cap. 12, v. 20. Liber Judith ab Eliachim, magno sacerdote. Nam apud Judæos, teste Josepho, lib. 1, contrà App., munus sacerdotum erat res gentis suæ celebriores litteris consignare. Liber Esther à Mardochæo, qui rei gestæ interfuit. Liber primus Machabæorum à Joanne Hircano Pontifice. Secundus ab incerto auctore, qui fatetur se omnia compendiosè desumpsisse ex libris Jasonis Cirenae. (2 Mach. 2, 24.)

QUÆSTIO III. — *An omnes libri veteris Testamenti primum scripti sint lingua Hebraicâ?* — Serarius in proleg. Bibliacis c. 5, q. 2, dicit omnes lingua hebraicâ scriptos esse, si nomen linguae hebraicæ sumatur latius. Bellarm. lib. 2, de verbo Dei c. 4 ait, vel hebraicè, vel chaldaicè, vel græcè scriptos esse. In re non dissentunt. Pro quo notandum, triplicem linguam (præter græcam) hoc loco distingui posse. Unam purè hebraicam : alteram purè chaldaicam : tertiam mixtam ex utrâque, quam syriacam vocant. Judæi autem captivitatem babyloniam usi sunt lingua purè hebraicâ. At tempore captivitatis babylonice, cœperunt loqui chaldaicè, non quidem perfectè; sed partim chaldaicè, partim hebraicè. Hinc orta est tertia lingua, quâ Judæi post captivitatem babyloniam usi sunt usque ad Christum, ac deinceps. Et hæc tertia vocabatur vel syriaca, ut dixi, vel hebraica, latè sumendo nomen linguae hebraicæ. Unde patet linguam hebraicam dupliciter accipi posse. 1. Pro purè hebraicâ. 2. Pro mixta ex hebraicâ et chaldaicâ. Priori modo sumitur Gen. 39, v. 14; et 4 Reg., 18, v. 26; et Dan. 1, v. 4; et Dan. 2, v. 4. Posteriori sumitur Joan. 5, v. 2; et Joan. 19, v. 15. Vide auctores citatos.

His positis, dicendum est omnes libros V. T. qui habentur in canone Judæorum, scriptos esse lingua purè hebraicâ: nisi quod in libro Esdræ et Danielis, quædam partes sermone chaldaico annexæ sunt. De aliis libris, qui sunt extra canonem Judæorum, sic sentiendum est. Liber Esther scriptus est purè hebraicè. Libri Tobiae et Judith, purè chaldaicè; ut cum D. Hieron. docet Serarius in comment. utriusque

libri, et Bellarm. lib. 2, de verbo Dei, c. 3. Liber Sapientiæ, Ecclesiastici, Baruch, et cù Machabæorum extant græcè. An autem aliqui ex illis, primò syriacè scripti sint, dubium est. (Vide Bellarm., c. 4.)

QUÆSTIO IV. — *An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babylonicae, et posteâ ab Esdrâ restaurati sint?* — Hoc intelligitur de iis libris veteris Testamenti qui fuerunt hebraicè scripti antè captivitatem Babyloniam. Magni auctores putant illos periisse tempore captivitatis, quando Hierosolima fuit eversa, et templum Salomonis, in quo libri illi servabantur, à Chaldæis incensum. Sed posteâ ab Esdrâ ex suggestione Spiritus S. fuisse restauratos, et iisdem verbis, quibus antè conscriptos. Hæc sententia tribuitur Clementi Alexand. Theodoreto, Irenæo, Basilio, Tertull., Eusebio, Hieron. apud August. Torniell. in annal. anno mundi 3447, num. 4. Et nititur duplice fundamento: prius est quod unicum tantum fuerit exemplar Scripturæ veteris Testamenti quod in templo Salomonis servabatur. Si ergo illud exemplar in conflagratione templi perii, necesse est nullum aliud superfluisse: ac proinde fuisse necessarium ut ab aliquo novum exemplar conscriberetur. Posterior est, quia lib. 4 Esdræ c. 14, v. 44, legimus, Esdræm divino Spiritu afflatum per 40 dies dictasse multos libros, eosque à quinque viris, ipso dictante, fuisse scriptos. Quos verisimile est, non alias fuisse, quam libros veteris Testamenti qui perierant in eversione templi. Hanc sententiam refellit Bellarm. lib. 2, de verbo Dei c. 1; Torniell. loco cit., et alii recentiores. Et meritò, quia nititur infirmis fundamentis. Quod sigillatim sic ostendo. Primò, incertum est, an exemplar Scripturæ perierit in conflagratione templi. Imo certius est, non periisse; nam illud exemplar asservabatur in latere arcæ Domini. (Deut. 31, v. 26.) At arca Domini fuit erepta ex incendio per Jeremiam prophetam. (2 Mach. 2, v. 4.) Ergo et exemplar Scripturæ fuit eruptum. Secundò, falsum est, præter illud unicum exemplar, quod erat in arcâ vel juxta eam, non fuisse aliud: nam rex habebat aliud, quod ex illo erat transcriptum. (Deut. 17, v. 18.) Tertiò utrumque exemplar, tam illud quod servabatur in arcâ, quam aliud, quod habebat apud se rex, erat tantum exemplar Deuteronomii, seu legis Mosaicæ, non autem aliorum librorum veteris Testamenti. Ergo saltem alii libri non perierunt in conflagratione templi. Quartò, Liber quartus Esdræ, ex quo

contraria sententia confirmatur, apocryphus et fabulosus est. Et hæc ipsa fabula de quā agimus, refelli potest ex lib. 2. Esdræ qui Canonicus est. Nam c. 8, v. 1-2, sic legimus : « Congregatus est omnis populus et dixerunt Esdræ scribæ, ut afferret librum legis Moysi, quam præceperat Dominus Israeli. Attulit ergo Esdras sacerdos legem coram multitudo virorum et mulierum. » Ubi non dicitur conscripisse, sed attulisse librum Deuteronomii, quem apud se, utpote sacerdos, asservabat. Neque obstant citati Patres. Non enim asserunt, Esdram ex memoriâ dictasse omnes libros veteris Testamenti quasi jam antea periissent; sed dispersos collegisse, et in ordinem redegissem: ac, si quid in iis fuisset depravatum, emendasse. Simile quid scribit Athan. in Synopsi : « narratur, inquit, et hoc de Esdrâ : cum libri sacri per incuriam populi, et diuturnam capivitatem perirent, ipsum, cum esset vir industrius, et lector perdiligens, verique recti studiosissimus, eos omnes libros apud se custodivisse, et postea eos in commune protulisse, atque ita ab interitu quodammodo vindicatos conservasse. »

QUESTIO V. — *An 70 interpretes, post captivitatem Babylonicam, transtulerint libros veteris Testamenti in linguam græcam, et quomodo id factum sit?* — Certum est, tempore Ptolomæi Philadelphi, qui vixit trecentis ferè annis ante Christum, 72 seniores Judæorum, in Ægyptum vocatos esse ab eodem Ptolomæo, ut Scripturam veteris Testamenti ex hebraicâ transferrent in græcam linguam. Ita refert Aristæus in historia de hac ipsâ re, qui tunc præsens erat (1). Josep. lib. 42 Antiq., c. 2. Philo. lib. 2, de vitâ Moysis, Tertull. in Apolog. Athan. in Synopsi. Epiphan. de mens. et pond. Aug. lib 18, de Civit. Dei c. 24, de doct. Christ. c. 15. et alii passim. Nisi quod Ireneus lib. 3, c. 23. Et Clem. Alexand. lib. 4, Stromat. putent hoc factum esse sub Ptolomæo Lagi filio, qui Philadelphum proximè antecessit. At dubium est : 1º An isti 70 seniores transtulerint omnes libros veteris Testamenti, an tantum aliquos. 2º Quomodo id fecerint. 3º Quantæ auctoritatis sit hæc translatio. 4º An adhuc extet. Circà primum

(1) Primus omnium, teste Calmeto in Dict., Aristæi meminit Flav. Jos. ejusque historia plerisque recentioribus criticis fabulosa videatur : quod ex Scaligero paucis probat Valesius in annot. ad cap. 9, l. v hist. Eccles. Eusebii ; pluribus verò ex Hodio, Andreas Pauly, proleg. in S. Script. Diss. VII, c. 2.

duplex est opinio. Una, quod transtulerint solam legem Mosaicam. Ita Hieron. in quæst. hebraicis, et in c. 2 Ezech., et in c. 2 Micheæ. Et probat ex Aristæo, Josepho, et Philone, qui solius Pentateuchi mentionem faciunt. Altera, quod transtulerint omnes libros veteris Testamenti. Ita Irenæus, Clemens, Epiphanius et Aug. locis cit. Hanc sententiam sequitur Bellarm. lib. 2, de verb. Dei c. 6, et probat tripliciter. Primo, quia apostoli in citandis testimoniis prophetarum, usi sunt græcâ translatione. At tempore apostolorum, nulla erat græca translatio, nisi 70 interpretum. Secundo, quia verisimile est, Ptolomæum regem, qui ex toto terrarum orbe comparabat libros pro suâ bibliothecâ, habuisse etiam libros prophetarum, et consequenter curasse eos transferri. Tertio, quia omnes dicunt miraculosè factum esse, quod translatio spatio 72 dierum fuerit absoluta. At nullum esset miraculum, si sola lex Mosaicâ fuisset translata. Nec obstat quod Aristæus, Josephus, et Philo solius legis mentionem faciant : nam nomine legis sèpè intelligitur totum vetus Testamentum, ut Joan. 10, v. 34. *Nonne scriptum est in lege vestrâ : quia ego dixi, Dii estis?* Quod tamen scriptum est in psalmis (Psal. 81, v. 6), et Joan. 15, v. 25. *Ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est : quia odio habuerunt me gratis.* Quod etiam scriptum est in psalmis (Psal. 24, v. 19), et 1 Cor. 14, v. 21. *In lege scriptum est : quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic.* Quod scriptum est in Isaïa c. 28, v. 11. Circà secundum, consentiunt quidem autores, 72 senes Hebraeos (videlicet sex ex unâ-quâque tribu) utriusque linguae peritissimos, spatio 72 dierum mirabili consensione, libros veteris Testamenti ex hebraico sermone in græcum transtulisse : sed in eo discrepant, an singuli separatim, an verò bini et bini, an denique omnes simul inter se conferentes, id fecerint. Triplex opinio est. Prima, singulos separatim inclusos fuisse in singulis cellulis, et divino miraculo factum esse, ut singulorum translationes non solùm in sensu, sed etiam in verbis ipsis consentirent : ita ut fuerint 72 exemplaria, ne in minimo quidem puncto discrepantia. Ita Justinus in orat. exhortatoria ad Gentes (ubi etiam asserit, se apud Alexandrum vidiisse vestigia cellularum), Cyrus Catech. 4, Irenæus, Clemens et Aug. locis citatis. Altera, binos et binos in cellulis inclusos fuisse ; ita ut fuerint 36 exemplaria,

quæ mirè inter se conspirarent. Ita Epiphanius loco citato. Tertia, omnes simul in eadem basilicæ sedisse, et inter se conferentes, unum exemplar confecisse. Ita Hieron. præfatione in Pentateuchum. Et probat ex Aristæo et Josepho. Nam Aristæus, qui fuit præsens, apertè scribit, eos simul contulisse singulis diebus usque ad horam nonam. Et Josephus qui etiam narrat rem gestam, nequidem meminit cellularum, quod tamen fecisset pro honore suæ gentis, si putasset ita contigisse. Circè tertium, omnes auctores fatentur translationem 72 interpretum divinitus factam esse, ac proinde, magnam habere auctoritatem. Solus Hieronymus videtur aliter sentire. Nam præfatione in Pentateuchum asserit, non fuisse vates, sed tantum interpretes. Et alibi saepè reprehendit illorum versionem, præsertim in quæstionibus hebraicis, in libro de optimo genere interpretandi, in epistolâ ad Suniam et Fretellam, et in commentariis prophetarum. Quanquam, ut verum fatear, non reprehendat ipsam versionem, sed vitia quæ postea in eam irrepserunt. Nam præfatione 1 in libros Paral. sic scribit: « Si 70 interpretum pura, et ut ab eis in græcum versa est, editio permaneret, superflue me impelleres, ut hebræa tibi volumina latino sermone transferrem. Nunc verò, cùm pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa anti- quaque translatio corrupta sit atque violata. » Et præfatione 2: « Nec hoc 72 interpretibus; qui Spiritu S. pleni, ea quæ vera fuerunt, transtulerant; sed scriptorum culpæ adscribendum, dum de emendatis incendiis atque scriptitant, et sèpè tria nomina subtracta è medio syllabis, in unum vocabulum co-gunt. » Et prefat. in Esdram et Nehemiam: « Si quis autem vobis 70 opposuerit interpretes, quorum exemplaria varietas ipsa faceta et inversa demonstrat, mittite eum ad evangelia, in quibus multa ponuntur de veteri Testamento, quæ apud 70 interpretates non habentur, velut illud: Quoniam Nazareus vocabitur: et, ex Aegypto vocavi filium meum: et, videbunt in quem compunctione sunt; multaque alia, quæ latiori operi reservamus: et querite ab eo, ubi scripta sunt, cùmque proferre non potuerit, vos legite de his exemplaribus, quæ nuper à nobis edita, maledicorum linguis quotidie consodiuntur. » Circè quartum, aliqui putant græcam versionem 70 interpretum planè periisse. Alii rectius non quidem periisse; sed valde corruptam

ac vitiosam esse. Hoc patet ex verbis Hieronymi jam citatis. Deinde, ex Justino, qui in dialogo Triphoni ait, multis locis depravatum esse à Judæis. Tertio, ex Philone et Aristeo, qui asserunt, primam versionem, quæ à 70 interpretibus facta est, non solum quoad sensum, sed etiam quoad verba exacte consonasse cum hebreo textu. Addit Aristæus, diligenter fuisse examinatam, antequam peneretur in bibliothecā regis; ex omnibus acclamatum, sanctè, et singula esse translata, ut nihil addi, nihil demi possit. At versio græca, quæ nunc extat, in multis dissentit ab hebreo textu; nam multa habet, quæ in hebreo non sunt. Multa non habet, quæ in hebreo sunt. Multa habet falsa. (Videatur Hieron. locis citat., et Bellarm., I. I., c. 6.)

QUESTIO VI.—*An, quando libri veteris Testamenti citantur in novo, citantur tantum in sensu litterali?*—Suppono testimonia Scripturæ tripliciter citari posse. Primi, in sensu litterali qui à Spiritu S. intentus est. Secundi, in sensu mystico, qui etiam à Spiritu S. intentus est. Tertiò per quamdam accommodationem, quam quisque pro suo arbitrio facere potest, modò piè ac prudenter id faciat, sine ullâ falsitate vel absurditate. (Vide Gabr. Vasquez I. p. d. 45, c. 2, in fine.)

Nunc quæstio est, an Christus et apostoli, quandò citant testimonia Moysis et prophetarum, citent ea in sensu tantum litterali? An aliquando etiam in sensu mystico, vel per accommodationem? Resp. quædam citant in sensu litterali; quædam in sensu mystico, quædam per accommodationem.

Exempla primi generis passim obvia sunt. Matth. 4, v. 4, citatur illud Gen. 1, v. 27.... masculum et feminam creavit eos. Et Act. 5, v. 23, citatur illud Gen. 12, v. 5.... In semine tuo benedicentur omnes familiae terræ. Et Rom. 4, v. 5, citatur illud Gen. 15, v. 6: Credidit Abram Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Et Rom. 15, v. 9, citatur illud Exod. 20, v. 14: Non adulterabis; non occides; non furtam facies. Hæc et multa alia citantur in sensu litterali, quem ipsa verba proximè et immediatè significant. — Exempla secundi generis. Primum, Gen. 21, v. 10: Ejice ancillam hanc, et filium ejus; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaæ. Hoc secundum litteram intelligitur de Agar, quæ erat ancilla Abrahæ, et de filio ejus Ismaele. At apost. (Gal. 4, v. 30) citat in sensu mystico de Synagogâ. Nam quod in vetere Testamento secundum litteram scri-

ptum est, Abrahamum habuisse unam ancillam, quæ erat Agar, et unam liberam, quæ erat Sara : hoc mysticè significabat Deum habituum Synagogam tanquam ancillam, et Ecclesiæ Christi tanquam liberam. Item quod in vetere Testamento secundum litteram scriptum est, Agar cum suo filio Ismaele fuisse ejectam et repudiata : Saram verò cum suo filio Isaac mansisse cum Abrahamo : hoc mysticè significabat, Synagogam Judæorum repudiandam, non item Ecclesiæ Christianorum. Secundum, Exod. 42, v. 46, et Num. 9, v. 12 : *Nec os illius confringetis*; quod secundum litteram dictum est de agno paschali, cui non frangebantur crura, cùm in sacrificio mactabatur. At evangelista citat in sensu mystico de Christo, qui per agnum paschalem fuit præfiguratus. (Joan. 19, v. 36.) Tertiū, Deuteronomio, 25, v. 4 : *Non ligabis os bovis...* Quod secundum litteram intelligitur de vero bove, qui in arcā triturat, seu grana frumenti excutit. At Apostolus mysticè his verbis... *Non alligabis os bovi tritauranti*, explicat de prædicatoribus evangelii, quibus alimonia seu sustentatio neganda non est. (1 Cor. 9, v. 9.) Quanquam aliqui putent per accommodationem illis applicari. Quartum, Oseeæ 11, v. 1... *Ex Ægypto vocavi filium meum*. Quod secundum litteram intelligitur de populo Israel, qui ex Ægypto per Moysen eductus est in terram promissionis. Evangelista mysticè intelligit de Christo, qui cum Mariâ matre et Josepho revocatus est ab Ægypto per Angelum. (Matth. 2, v. 15.)

In his et similibus exemplis, notandum est sensum mysticum esse, qui proximè significatur, non per verba Scripturæ, sed per res ipsiæ verbis significatas. Quo pacto Synagoga et Ecclesia mysticè significantur per Agar et Saram, Christus per agnum paschalem : prædicatores evangelii per boves tritantes. Reditus Christi ex Ægypto per redditum filiorum Israel ex Ægypto, et sic deinceps.

Exempla tertii generis ; primū, Zach. 4, v. 3 : *Duae olivæ super illud candelabrum aureum*. Quod secundum litteram intelligitur de Iesu filio Josedech, et de Zorobabele duce Juda. At apost. Joan. per accommodationem applicat duobus testibus, Enoch et Iliae, qui ab antichristo interficiendi sunt. (Apoc. 11, v. 4.) Vide Vasquez 1. part. disp. 14, c. 10. Secundum, Isaiae c. 29, v. 15 : *Populus iste... labiis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me*. Quod secundum litteram intelligitur de illis Judæis, qui erant tempore Isaiae. At Christus

accommodat Scribis et Pharisæis sui temporis. (Matth. 15, v. 8.) Vide Vasquez ibid., cap. 5.

Hic modus utendi testimonii Scripturæ per accommodationem, valdè frequens est apud Patres et concionatores. Sic Ecclesia accommodat B. Virgini, quod scriptum est Cant. 1, v. 4 : *Nigra sum, sed formosa*. Sic Aug. illud apostoli 2 Cor. 3, v. 6 : *Littera..... occidit, spiritus autem vivificat*. Per accommodationem explicat de litterâ et sensu Scripturæ. Sic Bonifacius VIII, Luc. 22, v. 38.... *Ecce duo gladii hic...*, accommodatè intelligit de duplice potestate Pontificis, spirituali et temporali. Sic Greg. illud Gen. 1, v. 16. *Fecit Deus duo lumenaria magna...* intelligit de Pontifice et Imperatore. Hujusmodi exempla propè infinita sunt.

QUÆSTIO VII.—*An in vetere Testamento, præter Scripturam, fuerint etiam aliquæ traditiones?* —Judæi præter Scripturam habebant etiam traditiones, et quidem duplices. Nam aliæ erant Pharisæorum quas Christus in evangelio reprehendit : aliae Mosaicæ quæ erant laudabiles, et ad salutem necessariae. Traditiones prioris ordinis erant hæ : Prima, quod ante sumptionem cibi lavandæ essent manus. Matth. 15, v. 1-2 : « Accesserunt ad eum... Scribæ et Pharisæi, dicentes : quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum ? Non enim lavant manus suas, cùm panem manducant. » Secunda, quod etiam inter comedendum illa lotio sèpius esset repetenda. Marci 7, v. 3 : « Pharisæi et omnes Judæi, nisi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. » Hinc in nuptiis Canæ Galilææ, erant sex Hydriæ positæ secundum purificationem Judæorum, (Joan. 2, v. 6.) In quibus Hydriis erat aqua ad lavandas manus inter prandendum. Tertia, quod venientes è foro non deberent cibos capere nisi loti essent. Marci 7, v. 4 : « Et à foro nisi baptizentur, non comedunt : Et alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum, et urceorum, et æramentorum, et lectorum. » Quarta, quod cum peccatoribus non esset sumendus cibus. Matth. 9, v. 11 : « Et videntes Pharisæi, dicebant discipulis ejus : quare cum Publicanis et peccatoribus manducat magister yester? » Similia habentur Lucæ 5, v. 30. Quinta, quod nequidem permittendum esset, ut quis à peccatoribus tangeretur. Lucæ 7, v. 59 : « Videns autem Pharisæus qui vocaverat eum, ait intrà se dicens : hic si esset propheta, sciret utique,

« quæ, et qualis est mulier, quæ tangit eum : « quia peccatrix est. » Ubi manifestè appareat, Pharisæum fuisse miratum, quòd Christus à muliere peccatrice pateretur se contrectari, eò quòd hoc esset contra morem et traditionem Pharisæorum, quorum vox erat hæc : *recede à me, non appropinques mihi, quia immunndus es.... Isaiae 63, v. 5.* Sexta, quòd in sabbato non libereret ægros sanare. *Lucæ 6, v. 7 :* « Observabant autem Scribæ et Pharisæi si in sabbato curaret : ut invenirent, unde accusarent eum. » Et *Joan. 9, v. 16 :* « Diebant ergo ex Pharisæis quidam : non est hic homo à Deo qui sabbatum nou custodit... » Loquebantur de Christo, qui cæco visum restituerat in sabbato. Septima, quòd famelici non possint spicas vellere et comedere in sabbato. *Matth. 12, v. 1-2 :* « Abiit Jesus per sata sabbato : Discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas, et manducare. Pharisæi autem vi-dentes, dixerunt ei : ecce discipuli tui fa-ciunt quod non licet facere sabbatis. » Octava, quòd frequenter esset jejunandum et orandum. *Matth. 9, v. 14 :* « Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter : discipuli autem tui non jejunant? Et *Luc. 5, v. 33 :* « Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt : ... tui autem edunt et bibunt? » Nona, quòd omnium rerum, etiam minimarum, decimæ offerrendæ essent Deo. *Matth. 25, v. 23 :* « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, anethum, et cyminum ; et reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium et misericor-diæ et fidem! Hæc oportuit facere, et illa non omittere. » Hic decimare, idem est quod decimas dare. Est ergo hic sensus : vos Pharisæi datis decimas omnium rerum, etiam minimarum, quod non facitis ex præcepto Dei scripto in lege Mosaicæ, sed ex vestrâ traditione non scripta : et interim negligitis ea, quæ vobis in lege præcepta sunt. Hæc debebatis facere, et illa non omittere.

Ibi notandum est, triplici titulo potuisse dari decimas : **1°** Ex præcepto legis Mosaicæ. **2°** Ex voto. **3°** Ex traditione. Ex præcepto debebant dari decimæ de frugibus, de pomis arborum, de bobus, ovibus et capris. (*Levit. 27, v. 50.*) Ex voto, poterant dari pro arbitrio voventium. (*2 Paralip. 31, v. 6.*) Ex traditione solebant Pharisæi dare decimas, menthae, anethi, cymini, et similium rerum minimarum, quas alii non dabant ; nec ex præcepto legis tenebantur dare, ut doceat D. Thomas 2-2, q.

87, art. 2. ad 3. Jansenius in concord. Evang. c. 84. Maldonat. in c. 48. Lucæ v. 11, Fran-cise. Lucas in c. 23. Matth. v. 23. Quo nomine gloriatur quidam ex Pharisæis in Evangelio, cùm ait : *Non sum sicut cæteri homines : Jejuno bis in sabbato : decimas do omnium quæ possedeo.* Quasi dicat : hoc cæteri homines non faciunt. Dant quidem decimas vini, frumenti et olei ; sed non omnium bonorum etiam minimorum, ut ego et reliqui Pharisæi facimus.

Decima, quòd qui juraret per templum vel altare, non esset reus criminis : qui autem juraret per aurum templi, vel per oblationes, quæ in altari siebant, esset reus. *Matth. 23, v. 16 et seq. :* « Væ vobis, duces cæci, qui dicitis : quicumque juraverit per templum, nihil est : qui autem juraverit in auro tem-pli, debet ! Stulti et cæci : quid enim majus est, aurum, an templum quod sancti-fiat aurum? Et quicumque juraverit in altare, nihil est : quicumque autem jurave-rit in dono, quod est super illud, debet. Cæci : quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum? » Undecima, quòd filii non tenerentur re ipsa parentes suos honorare aut illis benefacere : sed quòd abundè sufficeret, munus aliquod Deo offerre. *Matth. 15, v. 5 et seq. :* « Quare vos transgre-dimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit : Honora patrem et matrem, et : qui maledixerit patri, vel matri morte moriatur. Vos autem dicitis : quicumque dixerit patri, vel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit : et non honorificabit patrem suum aut matrem suam : et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. » Hæ fuerunt præcipuae traditiones Pharisæorum, quantum ex evangelio licet colligere. Et quanquam ali-quæ earum essent bona ex suo genere ; aliæ male, aliæ indifferentes, aut utiles, Pharisæi tamen propter omnes reprehendebantur à Christo, ob has causas. Primo, quia ipsi ex eam observatione quærebant inanem gloriam, et opinionem sanctitatis apud homines cùm nihil minus quam sancti essent. *Matth. 23, v. 5 :* *Omnia verò opera sua faciunt ut videantur ab hominibus...* Hinc passim in evangelio vocantur hypocritæ, et sepulchra dealbata. Secundo, quia ex quarundam observatione sectabantur etiam opes ac divitias : presertim ex longis orationibus, quas in eum finem recitabant. *Matth. 23, v. 14 :* « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ : quia comeditis domos vi-

« duarum, orationes longas orantes ! ... » Et Marci 42, v. 58-40 : « Cavete à Scribis... qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis. » Ubi comedere seu devorare domos viduarum, nihil aliud est quām spoliare seu exhaustire. Nam viduae veniebant ad Pharisæos, tanquam ad homines sanctos (quippe qui sanctitatem simulabant) et eorum orationes pretio emebant. Tertiò, quia superstitione minutiora quædam servabant, et alia majora negligebant, ut paulò antè dictum est. Dabant enim decimas rerum etiam vilissimarum, et interim negligebant judicium et misericordiam in dijudicandis causis, quæ ad ipsos deferebantur. Et hoc sensu accipi potest illud Matth. 25, v. 24 : *Excolantes culicem..... camelum autem glutientes.*

Traditiones posterioris generis (de quibus hic potissimum agimus) erant tres præcipuae. Prima, quod omnes et singuli libri, qui in canone Judæorum consignabantur, essent verè divini et à Deo inspirati. Hoc fide credebant Judæi, et tamen nusquam in veteri Testamento scriptum est. Secunda, quod femellæ habarent aliquod remedium contra peccatum originale, non minus quām masculi ; qualemcumque tandem fuerit illud remedium. Nec hoc ullibi in veteri Testamento scriptum est. Tertia, quod cruenta ipsorum sacrificia significaverint mortem Christi. Hoc etiam erat dogma fidei ; nec tamen in veteri Testamento scriptum est.

Duas posteriores traditiones sic explicabo. Judæi fide credebant, femellas concipi in peccato originali, non minus quām masculos. Nihil certius. Ergo fide credebant illas salvari non posse, nisi per aliquod remedium à Deo institutum. Debebat autem scire in particuliari, quod et quale esset hoc remedium ; alioqui omnes femellæ periissent sine remedio. At nusquam scriptum est in veteri Testamento quod et quale fuerit hoc remedium in particuliari : ergo per solam traditionem hoc sciebant. Hæc autem traditio erat ad salutem necessaria ; quia sine remedio non poterant salvari femellæ : qualemcumque tandem fuerit illud remedium, sive fides parentum, sive aliquid aliud. Similiter fide credebant, quædam cruenta sacrificia à Deo instituta esse pro expiatione peccatorum. Vel ergo putabant ejusmodi sacrificia per se, et propriâ virtute expiare peccata ; vel virtute mortis et passionis Christi, quæ per illa sacrificia significabantur. Si prius putabant, erant hæretici : si po-

terius, erant fideles. Sed unde habebant hanc fidem et firmam persuasionem ? Non ex Scripturâ, quia nusquam in vetere Testamento id scriptum est : ergo ex traditione. Hæc autem traditio erat necessaria ad salutem : non quod necesse fuerit singulos de populo credere, futuram Christi mortem per cruenta sacrificia præfigurari ; sed quod necesse fuerit aliquos id credere, præsertim sacerdotes et doctores, quibus incumbebat cura docendi et instruendi alios : alioquin tota Synagoga in hoc quidem puncto, quod sanè erat gravissimum, fuisset sine fide. Quod absurdum est. (Vide D. Th. in 2-2. quæst. 2, art. 7.) Hinc sequitur, Judæos habuisse quædam per Scripturam, quædam per traditionem. Magis tamen usi sunt traditione, quām Scripturâ ; non solum in iis rebus, quæ habebantur per solam traditionem, sed etiam in iis quæ erant scriptæ. Quod patet ex sequentibus testimoniis. Exodi 15, v. 8-9 : « Narrabisque filio tuo in die illo, dicens : hoc est quod fecit mihi Dominus quando egresus sum de Ægypto. Et erit quasi signum in manu tua... » Et Deut. 32, v. 7 : « Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulæ : interroga patrem tuum, et annuntiabit ; tibi majores tuos, et dicent tibi. » Et Judie. 6, v. 13... « Ubi sunt mirabilia ejus, quæ narraverunt Patres nostri, atque dixerunt : De Ægypto eduxit nos Dominus... » Et Psal. 43, v. 1-2 : « Deus auribus nostris audiuit : Patres nostri annuntiaverunt nobis opus, quod operatus est in diebus eorum, et in diebus antiquis. » Et Psal. 77, v. 5-6.... « Quanta mandavit Patribus nostris nota facere ea filii suis : ut cognoscat generatio altera ; filii qui nascentur et exurgent, et narrabunt filiis suis. »

Ex his testimoniis duo colliguntur. Primò, quod traditio fuerit Judæis à Deo mandata seu præcepta. Secundò, quod multa ex iis, quæ jubebantur docere vel discere per traditionem, aperte haberentur in Scripturâ : et tamen non remitterentur ad Scripturam, sed ad traditionem. Cujus rei duplex est ratio. Una quia eo tempore Scriptura nondum erat redacta in formam integri voluminis, sed dispersa in variis chartis et annalibus, ut commodè ab unoquoque legi non posset. Primus, qui eam redegit in formam voluminis, fuit Esdras post captivitatem Babyloniam. Altera, quia liber Deuteronomii, qui erat præcipuus inter libros veteris Testamenti, non habebatur passim in populo : sed unum exemplar à rege, alterum

à sacerdotibus custodiebatur in arcâ Domini, qui septimo quoque anno (nempè anno remissionis) jubebant illud populo prælegere. (Deut. 54, v. 10.) Et hi ipsi sacerdotes fuerunt tam negligentes in eo custodiendo, ut longo tempore amissum fuerit, et tandem ab Helciâ Pontifice (tempore Josiae regis) inventum, ac populo prælectum. (4 Reg. 22, v. 8.) Unde necesse est, populum in plerisque usum suis traditione, de quâ in præcedentibus testimonij dictum est. Quod contigit Judæis, etiam contingit nobis Christianis. Multa habemus per solam traditionem, quæ ad fidem et salutem necessaria sunt. De quibus generatim apostolus 2. Thess. 2, v. 14 : *Itaque fratres state : et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.* Speciatim verò sunt hæc et similia. Primò, quòd tota Scriptura veteris ac novi Testamenti sit verè divina et à Deo inspirata. Secundò, quòd Symbolum fidei sit verè canonicum et apostolicum. Tertiò, quòd infantes sint baptizandi. Quartò, quòd baptizati ab hæreticis non sint rebaptizandi. Quintò, quòd in baptismō pronuntiari debeat hæc forma verborum : *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Sextò, quòd certus ac determinatus sit Sacramentorum numerus in novo Testamento.

CAPUT II.

DE FIDE ET SYMBOLO.

Tres sunt virtutes theologicæ, de quibus agendum est, fides, spes, charitas. (1 Cor. 13, v. 13.) Dicuntur autem theologicæ, quia immediatè versantur circa Deum ; in quo differunt ab aliis virtutibus. Et quidem fides versatur circa Deum, quatenus est verax in dicendo seu revelando, spes circa Deum, quatenus est bonus respectu nostri, seu quatenus est suprema et æterna nostra beatitudo, quam speramus. Charitas circa Deum, quatenus in se bonus est. Fides est in intellectu : spes et charitas in voluntate. De singulis dicam. Ac primò de fide, cujus mysteria nobis revelata sunt, vel in Scripturâ, vel per traditionem. Et queritur : 1º An fides sit donum Dei, quo assentimur iis quæ à Deo revelata sunt ? 2º Quid in vetere Testamento revelatum sit de Deo ? 3º Quid de SS. Trinitate ? 4º Quid de Christo ? 5º Quibus nominibus in vetere Testamento appellatus sit Christus ? 6º Quis primus crediderit in Christum ? 7º An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem ? 8º An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta, quam est fides evangelica ?

Quæstio prima. — *Quid sit fides ?* — Respondeo. Fides est donum Dei ac lumen, quo illustratus homo, certò ac firmiter assentitur iis quæ à Deo obscure revelata sunt, et nobis ad credendum le, itinè proposita. In quâ definitione aliqua notanda sunt. Primò, quòd fides sit *donum Dei* (Ephes. 2, v. 8.) de quo disputat August. lib. de prædest. Sanctor. c. 2. contrâ Pelagianos et Semipelagianos. Hi dicebant initium fidei esse à nobis; non tamen fidem perfectam. Illi utrumque attribuebant solis naturæ viribus. Utrosque refellit Augustinus. Secundò, quòd fides sit *lumen*. Solet autem distingui triplex lumen in intellectu hominis. 1. Lumen naturale. (Ps. 4, v. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine....*) 2. Lumen fidei. (1 Pet. 2, v. 9.... *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum,*) 3. Lumen gloriæ. (Ps. 35, v. 10.... *In lumine tuo videbimus lumen.*) Primum reperitur in quovis homine. Secundum, in homine tantùm fideli. Tertium, in homine beato, qui clarè videt essentiam divinam. Tertiò, quòd actus fidei, sit assentiri vel credere. (Philipp. 1, v. 29, et Heb. 11, v. 6.) Possumus autem rem aliquam credere. Primò, propter auctoritatem hominis asserentis. Et tunc est fides humana. Secundò, propter auctoritatem Dei asserentis et revelantis. Et tunc est fides divina, de quâ hic agimus. Quartò, quòd materiale objectum fidei, quod creditimus, sint res à Deo revelatæ ; formale, auctoritas Dei revelantis. Nam, ut dixi, nos fide divinâ creditimus vera esse mysteria, quæ nobis propounderuntur ; non idèo, quia ab homine, sed quia à Deo revelata sunt, qui nec falli potest, nec fallere. Unde etiam vocatur *prima veritas*. Hæc autem veritas includit duo attributa divina, nempè infinitam bonitatem, et infinitam sapientiam. Nam Deus quia infinitè bonus est, non vult fallere ; et quia infinitè sapiens est, non potest falli. Quintò, quòd actus fidei circa suum objectum, id est, circâ res à Deo revelatas, habeat duas proprietates, nempè certitudinem et obscuritatem. Certitudo oritur ex infinitâ Dei sapientiâ et bonitate. Obscuritas ex revelatione. Quod sic explico. Actus fidei, quo credo mysterium SS. Trinitatis, est certus et infallibilis, quia nititur certo et infallibili fundamento, nempè auctoritate Dei revelantis, qui nec falli potest propter infinitam sapientiam, nec fallere propter infinitam bonitatem. Idem actus est obscurus, quia nititur divinâ revelatione, quæ respectu nostri obscura est. Et quidem ex dupli capite : primò ex

parte Dei revelantis: non enim constat nobis clarè et evidenter, revelationem mysterii SS. Trinitatis quæ facta est, à Deo factam esse. Secundò, ex parte rei revelatae: nam revelatio non ostendit nobis clarè et intuitivè rem revelatam; sed tantùm obscurè et abstractivè. Hoc patet in simili exemplo. Quandò enim Virgilius narrat mihi aliquid de rebus absentibus, quas nunquam vidi, non efficit per suam narrationem, ut clarè incipiam videre res ipsas, de quibus narrat; sed solum efficit, ut obscuram et abstractivam de iis habeam notitiam et cognitionem. Sic etiam, quandò Deus revelat nobis mysterium SS. Trinitatis, quod nunquam vidimus, non efficit per suam revelationem, ut clarè et intuitivè videamus hoc mysterium; sed solum, ut obscurè et abstractivè credamus tale esse, quale à Deo revelatur. Et hoc docet experientia. Hinc apostolus Heb. 11, v. 1, ait *fidem esse argumentum rerum non apparentium*; quia nimirū res illæ, quas fide credimus, non apparent, seu non videntur à nobis clarè. Et 1 Cor. 13, v. 12, dicit: *Videmus nunc per speculum in anigmate, tunc autem facie ad faciem*: id est, in hac vitâ obscurè cognoscimus mysteria fidei: in alterâ clarè intuebimur. Undè sequitur actum fidei esse voluntarium et liberum, non autem necessarium; vel, quod idem est, nos voluntariè et liberè assentiri rebus à Deo revelatis, non autem necessariò. Loquor autem de necessitate objecti, non præcepti. Nam ex parte præcepti quod nos obligat, necessariò debemus assentiri rebus à Deo revelatis, si volumus salvi esse; at ex parte objecti non necessariò, sed liberè. Quod sic probo. Tunc intellectus necessariò assentitur alicui objecto, vel propositioni, quando propter ipsius rei evidentiam convincitur, et quasi necessitatur ad assensum, ità ut non possit non assentiri. Tunc autem voluntariè ac liberè assentitur, quando propter rei obscuritatem non convincitur, aut necessitatur ad assensum; sed potest assentiri vel dissentiri, prout voluntati visum est. Do exemplum. Quando quis clarè videt solem ortum esse; tunc intellectus, si advertat, propter rei evidentiam, necessariò convincitur ad formandum hunc assensum: *Sol ortus est*. Quando autem non videt ortum esse (ut si cœcus sit), sed tamen ab alio audit ortum esse; tunc intellectus ejus non necessariò convincitur, sed à liberâ voluntate ad assensum movetur. Idem fit in mysteriis fidei. Beati in cœlo, qui clarè intuentur mysterium SS. Trinitatis, necessariò præ-

bent assensum: nos in hac vitâ, qui non intuemur, liberè præbemus assensum. Et si voluntas pia est, credimus Deum esse trinum et unum; si impia, non credimus, et infideles officimur. Hæc omnia prolixè disputantur à theologis in 2-2. q. 1. et 2. Nos pauca diximus pro hoc loco et instituto.

QUESTIO II. — *Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Deo?* — Respondeo: Hæc tria potissimum. Primò, Deum esse. Exod. 3, v. 14: *Ego sum qui sum*. Secundò, Deum esse unum, Deut. 6, v. 4: *Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est*. Et Deut. 32, v. 39: *Videte, quod ego sum solus, et non sit alius Deus præter me...* Tertiò, Deum habere providentiam circà homines; id est, salvare bonos, et punire malos. Sap. 6, v. 8.... *Æqualiter cura est illi de omnibus*. Et Deut. 7, v. 9-10: «Et scies, quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his qui custodiunt præcepta ejus, in mille generationes: et reddens odientibus se statim, ita ut disperdat eos, et ultrà non differat, protinus eis restituens quod merentur. »

Præter hæc tria, sunt multa alia, quæ ad illa revocantur. Cujusmodi sunt hæc. Deum esse bonum. (Ut Ps. 62, v. 1.) Esse insipitum. (Ps. 144, v. 3.) Esse ubique præsentem. (Ps. 138, v. 7.) Esse immutabilem. (Num. 23, v. 19.) Æternum. (Ps. 89, v. 2.) Omnia scientem. (1 Reg. 2, v. 3.) Omnipotentem. (Gen. 17, v. 1.) Creasse cœlum et terram. (Gen. 1, v. 1.) Creasse hominem ad imaginem et similitudinem suam. (Gen. 1, v. 26.) Dedisce illi præcepta, et promisisse vitam, si ea servaret: mortem, si non servaret. (Gen. 2, v. 17, et alibi.)

QUESTIO III. — *Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate?* — Respondeo. Nusquam in vetere Testamento expressè revelatum est tres esse personas divinas, unius et ejusdem essentiæ, ac realiter inter se distinctas, nempe Patrem, Filium et Spiritum sanctum: sed tamen quibusdam locis obscurè et confusè insinuatum est, plures esse personas, quam unam. Solent autem produci varia testimonia, quibus id insinuatum est, quæ breviter recensebo. Primum est, Gen. 4, v. 1: *In principio creavit Deus cœlum et terram*. Ac paulò post, v. 2.... *Et spiritus Domini serebatur super aquas*. Ubi aliqui putant, Patrem significari nomine, *Deus*; Filium nomine, *principii*; Spiritum sanctum nomine, *Spiritus Domini*. I

Orig. et Rupertus in illum locum, quibus favet Aug. libro de Genesi ad litteram imperfecto cap. 4. Et confirmari potest hæc expositio ex eo, quòd Filius Dei de seipso dicit, Psal. 59, v. 8 : *In capite libri scriptum est de me, id est, in initio libri Geneseos.* Vide Hieronymum in quæstionibus Hebraicis in Genesim. Secundum est, Gen. 1, v. 26 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.....* Ubi Deus loquitur de se in plurali numero, propter pluralitatem Personarum, ut notant Origenes, Basilius, Chrysostomus, et Ambrosius in illum locum. Item Athanasius in oratione contrà idola circà finem : Aug. lib. 6, de civitate Dei cap. 6. Concilium Syrmiense canone 43 et plures alii. Simile est illud Gen. 3, v. 22 : « Ecce Adam, qui unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum.... » Et Gen. 41, v. 7 : « Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum..... » Tertium est, Gen. 19, v. 24 : *Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem à Domino de cælo.* Ubi cùm dicitur, *Dominus à Domino*, insinuantur duæ, ut minimum, Personæ, ut sensus sit : pluit Filius à patre. Ità Ignatius in epist. ad Antiochenos, Justinus in dialogo cum Triphone, Athanasius in oratione contrà Gregales Sabbellii, Hilarius lib. 5. de SS. Trinit. Concil. Syrniense cap. 45. et alii. Quartum est, Psal. 66, v. 8 : *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus.* Ubi nomen Deus terponitur: bis quidem absolutè pro Patre et Spiritu sancto, et semel cum pronomine *Noster*, pro Filio, qui propter humanam naturam assumptam vocatur Deus noster. Eodem spectat illud Isaiae 6, v. 3..... *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum.* In quem locum sic scribit Rabbi Simeon : *Sanctus hic est Pater : Sanctus hic est Filius : Sanctus hic est Spiritus sanctus.* Vide Galatinum lib. 2. de arcanis capite 9. et Vasquez 1. parte disp. 108. cap. 2. Confer Joan. c. 42, v. 41. Quintum est, Zachariæ 2. v. 10-11 : « Lauda et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habito in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illâ, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui. Et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te. » Ubi bis ponitur nomen Domini: semel pro Deo mittente, et semel pro Deo misso, id est, semel pro Patre, et semel pro Filio. Plura testimonia adducam quæstione sequenti.

Nota, trinitatem Personarum variis modis cognosci posse in hâc vitâ. Primò, per revela-

tionem supernaturem, factam in vetere Testamento de quâ jam dixi: et hæc obscura est. Secundò, per revelationem supernaturem, factam in novo Testamento, de quâ intrâ dicam, quæstione decimâ. Et hæc quoad verba clarior et apertior est. Tertiò, per congruentias naturales. Cujusmodi sunt hæc: 1° Natura boni est diffundere et communicare seipsum: ergò natura infiniti boni, est communicare se infinitè. At Deus est infinitum bonum: ergò infinitè se communicat. At non communicat se infinitè extrâ se per productionem creaturarum: ergò debet se infinitè communicare intrâ se, per productionem personarum ejusdem essentiæ et naturæ. 2° ad perfectam beatitudinem requiritur consortium æqualium Personarum: at Deus est perfectissimè beatus; ergò debet habere consortium æqualium Personarum. 3° melius est Deum ab æterno aliquid produxisse, quam otiosum fuisse: at ab æterno non produxit creaturas extrâ se: ergò produxit Personas divinas intrâ se. Quartò, potest cognosci trinitas Personarum per vestigia creaturis impressa. Nam omnes creaturæ propter ternarium numerum quem in se habent à suo Creatore, videntur clamare à SS. Trinitate creatas se esse. Quod aliquot exemplis demonstrabo. Primò: in unâquaque creaturâ sunt tres passiones entis, *unum, verum, bonum.* Secundò, tota universitas creaturarum dividitur in tria genera. Nam aliæ sunt spirituales, ut Angeli; aliæ corporales, ut cœli, elementa, lapides, plantæ, bruta animalia; aliæ mixtæ ex corpore et spiritu, ut homines. Tertiò, Angeli dividuntur in tres hierarchias, supremam, medianam et infimam. Et singulæ hierarchiæ in tres ordines. Quartò, unusquisque Angelus, sicut etiam unaquæque anima rationalis habet tres facultates, memoriam, intellectum, voluntatem. Memoria repræsentat Patrem qui habet ideas omnium rerum in se. Intellectus Filium, qui est sapientia Patris. Voluntas Spiritum sanctum, qui est amor procedens à Patre et Filio. Vide August. lib. 9, de SS. Trinit. et seq. Bellarm. lib. 2, de Christo cap. 6.

QUESTIO IV. — *Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Christo?*—Respondeo: Multa de Christo fuerunt revelata. Et speciatim hæc. Primò, quòd esset nasciturus ex semine Abrahæ. (Gen. 22, v. 18.) Secundò ex familiâ David. (Jeremie 25, v. 5.) Tertiò, quòd ex Virgine. (Isaiae 7, v. 14.) Quartò, quòd in Bethleem. (Michæe 5, v. 2.) Quintò, quòd certo tempore. (Gen. 49, v. 10, et Daniel 9, v. 24, et Aggæi

2, v. 7.) Sextò, quòd prædicaturus evangelium salutis et pacis. (Isaiæ 61, v. 1.) Septimò, quòd facturus miracula. (Isaiæ 55, v. 5.) Octavò, quòd redempturus genus humanum, et pro humano genere moriturus. (Isaiæ 53, v. 4, et Daniel 9, v. 26.) Nonò, quòd descensurus ad inferos, et tertià die resurrecturus. (Psalm. 45, v. 10, et Jonæ 3, v. 1.) Decimò, quòd ascensurus ad cœlum. (Psalm. 67, v. 19.) Undecimò, quòd sessurus ad dexteram Dei Patris. (Psal. 109, v. 1.) Duodecimò, quòd missurus Spiritum sanctum. (Isaiæ 44, v. 5, et Joelis 2, v. 28.) Decimotertiò, quòd judicaturus vivos et mortuos. (Psal. 95, v. 13.) Hæc omnia clarius constant ex novo Testamento.

Queres, an etiam revelatum fuerit in vetere Testamento, Christum fore Deum simul et hominem? Respondeo: Clarè revelatum fuit fore hominem, obscurè Deum. Prior pars patet ex dictis: quia clarè revelatum fuit Christum nasciturum et moritum; quod non potest intelligi, nisi secundùm humanitatem. Posterior colligitur ex variis Scripturæ locis. Psal. 2, v. 7: *Filius meus es tu, ego hodiè genui te.* Ex quo loco probat apost. Heb. 15. Christum esse majorem Angelis, quia ab æterno genitus est à Deo Patre per divinam generationem. Item Psal. 96, v. 7: *Adorate eum omnes angeli ejus.* Quo etiam loco utitur apost. ibid. Item Psal. 109, v. 1: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.* Quem locum explicat ipse met Christus. Matth. 22, v. 44. Item Isaiæ 55, v. 4.... *Deus ipse veniet et salvabit vos.* Ubi apertè loquitur de Christo, ut ex contextu patet. Item Baruch. 5, v. 36: « Hic est Deus noster, et non æstimabitur aliis adversus eum. » Ubi etiam est sermo de Christo, quia sequitur v. 38: « Post hæc in terris visus est et cum hominibus conversatus est. » Item Michææ 5, v. 2: « Et tu Bethleem Ephrata parvulus es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. » Ubi insinuantur duplex Christi generatio, una humana, cùm dicuntur: *ex te mihi egredietur.* Altera divina cùm additur: *et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.*

Hic obiter notandum est, hæc testimonia veteris Testamenti, in quibus agitur de Christi Divinitate, per se quidem obscura esse; sed tamen, quia pleraque in novo Testamento clarioribus verbis explicata sunt, facilius intelligi à Christianis, quam olim intellecta fuerint

Judeis: quia Judei non habuerunt illam

explicationem, quam Christiani habent. Quomodo autem hæc claritas novi, et illa obscuritas veteris Testamenti intelligenda sit, dicetur q. 9.

QUESTIO V. — *Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in vetere Testamento?* — Respondeo. His potissimum. 1. Deus. (Isaiæ 35, v. 4, et Baruch 5, v. 36.) — 2. Emmanuel, id est, nobiscum Deus. Isaiæ 7, v. 14. — 3. Dominus Davidis. Psal. 109, v. 1. — 4. Dominus legifer noster, rex noster, judex noster. Isaiæ 53, v. 21. — 5. Christus. Dan. 9, v. 26. — 6. Salvator et propugnator. Isaiæ 49, v. 20. — 7. Redemptor. Isaiæ 59, v. 20. — 8. Propheta. Deut. 18, v. 15. — 9. Sanctus Sanctorum. Dan. 9, v. 24. — 10. Desideratus cunctis gentibus. Aggæi 2, v. 8. — 11. Expectatio gentium. Gen. 49, v. 10. — 12. Brachium Domini. Isaiæ 59, v. 1. — 13. Dominator. Malach. 3, v. 1. — 14. Angelus testamenti. Ibidem. — 15. Sol justitiæ. Malach. 4, v. 2. — 16. Pastor. Isaiæ 40, v. 11, et Ezech. 34, v. 23. — 17. Agnus. Isaiæ 53, v. 7. — 18. Semen Abrahæ. Gen. 22, v. 18, ut explicat apostolus. Gal. 5, v. 16. — 19. Stella oriens. Num. 24, v. 17. — 20. Lux gentium. Isaiæ 9, v. 2. — 21. Lumen Jerusalem. Isaiæ 60, v. 1. — 22. Sacerdos in æternum. Psal. 109, v. 4.

Multò luculentiora nomina sortitur in novo Testamento, cuiusmodi ferè sunt hæc: — 1. Deus. 1. Joan. 5, v. 20. — 2. Filius Dei. ibid. — 3. Filius Dei Unigenitus. Joan. 4, v. 18, et 3, v. 16. — 4. Imago Dei invisibilis. Col. 1, v. 15. — 5. Agnus Dei. Joan. 4, v. 29. — 6. Figura substantiæ Dei. Hebr. 1, v. 3. — 7. Sermo Dei. Heb. 4, v. 12. — 8. Dominus noster Jesus Christus. Galat. 1, v. 3, et alibi sæpius. — 9. Mediator Dei et hominum. 1 Tim. 2, v. 5. — 10. Mediator N. T. Heb. 9, v. 15. — 11. Salvator mundi. Joan. 4, v. 42, et alibi. — 12. Redemptor. Act. 7, v. 35, et alibi. — 13. Advocatus noster apud Deum. 1. Joan. 2, v. 1. — 14. Messias. Joan. 1, v. 41, et Joan. 4, v. 25. non alibi. — 15. Pastor bonus. Joan. 10, v. 11. — 16. Primogenitus omnis creaturæ. Coloss. 1, v. 15. — 17. Primogenitus ex mortuis. Ibid. v. 18. — 18. Caput Ecclesiæ. Ibid. — 19. Hæres universorum. Heb. 1, v. 2. — 20. Apostolus et Pontifex confessionis nostræ. Heb. 3, v. 1. — 21. Pontifex magnus. Heb. 4, v. 14. — 22. Sacerdos in æternum. Heb. 5, v. 6. — 23. Minister circumcisionis. Rom. 15, v. 8. — 24. Lux mundi. Joan. 8, v. 12. — 25. Via, veritas, et vita. Joan. 14, v. 6. — 26. Ostium ovium. Joan. 10, v. 7. — 27. Magister bonus,

Matth. 19, v. 16. — 28. Propheta magnus.
Luc. 7, v. 16. — 29. Oriens ex alto. **Luc.** 1, v. 78.—50. Lapis offensionis et petra scandali.
Rom. 9, v. 53, et 1. **Petri** 2, v. 8.—51. Radix David. **Apoc.** 5, v. 5. — Leo de tribu Juda. **Ibid.** — 55. Principium et finis, alpha et omega. **Apoc.** 1, v. 8.—54. Princeps regum terrae. **Apoc.** 1, v. 5.

QUESTIO VI. — *Quis in vetere Testamento primus crediderit in Christum?* Respondeo: Adamus in paradiſo, cum dixit: **Gen.** 2, v. 23-24: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquit homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suæ, et erunt duo in carne unâ. » Nam his verbis, non solum locutus est de praesenti suo matrimonio cum Evâ; sed etiam prophetavit de futurâ conjunctione Christi cum Ecclesiâ, quæ præfigurabatur per conjunctionem Adæ et Evæ, ut interpretatur **Apostolus Ephes.** 5, v. 32, ubi explicans prædicta verba, sic ait: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo, et in Ecclesiâ.* Unde D. Hieron. lib. 3 commentariorum in epistolam ad Ephesios, ait Adamum fuisse, et primum hominem quia primò creatus est, et primum vatem, quia primus de Christo et Ecclesiâ prophetavit. Similia habent alii Patres. Sunt autem duæ partes prophetiae ipsius. Una, quia prædixit fore, ut Christus relinquat Patrem suum qui est Deus; et matrem suam quæ est cœlestis Iherusalem, et veniens in hanc terram adhæreat uxori suæ, quæ est Ecclesia. Vide Hieron. loco cit. Altera, quia prædixit fore, ut sicut ipse per carnale matrimonium conjunctus fuit cum Evâ; sic Christus per spirituale matrimonium conjungendus esset cum Ecclesiâ, juxta illud Osee 2, v. 19: *Sponsabo te mihi in sempiternum.* Et hoc sensu, quem multi sequuntur, matrimonium Adami et Evæ fuit figura seu typus conjunctionis Christi cum Ecclesiâ. Vide Cornelium à Lapide in cap. 5 ad Ephes. v. 32.

Quæres, de qua conjunctione Christi cum Ecclesiâ hoc intelligendum sit? Aliqui putant, solum intelligi de illâ, quâ Christus, ut Deus conjunctus est Ecclesiæ per fidem et charitatem; non autem de illâ, quâ Christus, ut homo, conjunctus est Ecclesiæ per incarnationem. Alii rectius de utrâque intelligunt. Nam Christus etiam ut homo, dicitur caput Ecclesiæ, sicut vir est caput mulieris. (Ephes. 4, v. 25.) Vide Franc. Suarez 3, p. q. 4, art. 5, in commentario.

Dices: si Adam præscivit venturum Christum, ergo etiam præscivit se peccatum: quia Christus non erat venturus, nisi propter peccatum Adæ. Unde est vulgatum illud theologorum axioma: *Si Adam non peccasset, Christus non venisset.* Resp. non sequitur, quia potest fieri, ut aliquis cognoscat effectum, et non cognoscat causam. Et hoc modo, Adam præscivit venturum Christum in hunc mundum, non tamen præscivit causam, propter quam esset venturus. Ita D. Thomas 3. p. q. 4, art. 3 ad 6, et in 2-2. q. 2, art. 7, in corpore.

QUESTIO VII. — *An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem in vetere Testamento?* — Resp. Fuit necessaria. Omnes enim, ut minimum, tenebantur credere in venturum Christum, tanquam Redemptorem seu Mediatorem, per quem liberandi essent à peccatis. Ita docet Aug. Epist. 89. ad Hilar. q. 3, et Epist. 457. Ad Optatum, et lib. 1, contra duas epistolas Pelagianor. cap. 7, ubi asserit, justos veteris Testamenti, non fuisse liberatos à peccatis, nisi per eamdem fidem Christi, per quam et nos liberamur. Sicut enim nos credimus Christum venisse in hunc mundum, et per hanc fidem justificamur; sic illi credebant Christum venturum in hunc mundum, et per illam fidem justificabantur. Et hoc probat variis Scripturæ testimoniis. **Act.** 4, v. 12: « Non est in alio aliquo salus (nisi in Christo), nec enim aliud nomen est sub celo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. » Et **1 Cor.** 13, v. 22: « Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. » Et **2 Cor.** 4, v. 13: « Habentes autem eundem spiritum fidei. » Et **Gal.** 2, v. 16: « Scientes autem, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi... » Et **Gal.** 5, v. 21-22: « Si enim data esset lex, que posset vivificare, verè ex lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. » Et ratio est, quia Deus non vult nos salvare nisi nostro labore et cooperatione, iuxta illud Augustini: *qui crevit te sine te, non salvirat te sine te.* Vult enim, ut queramus et desideremus medicum, qui nos sanet à corruptione peccati. At homines in vetere Testamento non poterant querere et desiderare medicum, nisi aliquo modo illum cognoscerent. Nec poterant illum certò cognoscere in hac vita, nisi per fidem: ergo haec fides fuit illis ad salutem necessaria.

Quæres, cum multa fuerint revelata de

Christo in vetere Testamento, ut suprà dictum est; an necesse fuerit omnia credere, quæ erant de illo revelata? Respondeo cum distinctione. Nam aliud est loqui de prophetis et patriarchis, quibus immediate fuit facta revelatio de Christo; aliud de aliis, qui à prophetis et patriarchis acceperunt revelationem. Priores tenebantur explicitè credere ea omnia, quæ unicuique erant revelata, ut Adam tenebatur credere futuram Christi conjunctionem cum Ecclesiâ: Abraham, Christum ex suo semine nascitum: Moyses, fore prophetam suæ gentis: David, descensurum ad inferos, resurrectum à mortuis, ascensurum in cœlos, sessurum ad dexteram Patris: Isaías, nascitum ex Virgine, prædicaturum Evangelium salutis, facturum miracula, redemptum genus humanum per passionem et mortem: missurum Spiritum sanctum: Michæas, nascitum in Bethleem: Daniel, venturum tali tempore. Hæc enim ipsis erant explicitè à Deo revelata, sive per externam vocem, sive per internam inspirationem, sive alio modo. Debebant igitur explicitè ea credere: alioqui magnam Injuriam fecissent Deo, quasi non esset verax et fide dignus. Reliqui, quibus non fuit immediatè à Deo facta revelatio, erant duplices. Alii sacerdotes et doctores Synagogæ; alii subditi. His satis erat, si crederent venturum Christum, qui ipsos liberaret, juxta ea, quæ initio quæstionis dicta sunt. At illi ulterius tenebantur plura alia credere. 1º Quòd Christus esset futurus Deus. 2º Quòd per passionem et mortem redempturus esset humanum genus; et quæ similia sunt. Cujus rei duplex est ratio. Una quia sacerdotes erant doctores populi, et judices controversiarum fidei: ergo ratione officii tenebantur omnia scire et perscrutari, quæ à Moyse et prophetis erant scripta de Christo: alioqui non potuerunt alios instruere, nec in supremo concilio, cui intererant, definire controversias, quæ de venturo Christo ex Moyse, et prophetis solent proponi et disputari. Altera, quia sacerdotes tenebantur scire, cruenta sacrificia animalium, quæ ipsi offerebant esse figuræ seu typos futuræ mortis Christi: Itemque, sanguinem animalium, qui effundebatur, non habere ex se vim remittendi peccata, sed omnem vim accipere ex sanguine Christi, cuius effusionem præsigurabat. Hebr. 9, v. 12. Vide D. Thom. in 2. 2. q. 2. art. 7.

Ex dictis constat, tria potissimum spectari posse in Christo: 1. Officium Redemptoris.

2. Divinitatem conjunctam cum humanitate. 3. Passionem et mortem. Sacerdotes tenebantur hæc omnia explicitè credere. Populus non item. Satis erat, si explicitè crederet venturum aliquem prophetam qui redempturus esset Israel. Hunc enim omnes expectabant, clamantes cum prophetis: *Rorate cœli desuper et nubes pluant justum: aperiatur terra et germinet Salvatorem.* Quòd autem is futurus esset Deus, et quòd per passionem et mortem redempturus esset Israel, non necesse erat omnes explicitè credere. Vide D. Thomam loco citato.

QUÆSTIO VIII. — *An sola fides in vetere Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem?* — Ratio dubitandi est, quia Scriptura insinuat, Abraham fuisse justificatum per solam fidem: Genes. 15, v. 6, et Rom. 4, v. 3, et Gal. 3, v. 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Respondeo: contrarium docet Scriptura, justificatum esse, non solum per fidem, sed etiam per spem obedientiam et alia pia opera. Rom. 4, v. 18: « Qui contra spem in spem credidit. » Et Jacob. 2, v. 21-22: « Abraham pater noster, nonne ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, et ex operibus fides consummata est. » Et Hebr. 11, v. 8: « Fide, qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hereditatem, et exiit, nesciens quid iret. » Ex quibus locis colligitur, fidem, quæ Abraham justificatus est, non fuisse nudam et solitariam, sed conjunctam cum spe, obedientiâ et aliis piis operibus. Illud porrò, contra spem in spem credidit, sic debet intelligi: contra spem naturæ, credidit in spem gratiæ, et promissionis. Vel clarius: credidit se generaturum filium, quod quidem non poterat sperare, spectando cursum naturæ: quia jam erat senex, et habebat uxorem sterilem: sed tamen sperabat, spectando gratiam et promissionem Dei, quæ non fallit. Quod dixit de Abraham, dicendum est etiam de aliis, qui in vetero Testamento justificati sunt. Non enim per solam fidem, sed etiam per alia bona opera justificati sunt, ut colligitur ex illo Jac. 2, v. 25: « Similiter et Rahab meretrix, nonne ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, et alia viæ ejiciens? » Et causam addit, cur non ex sola fide: « sicut enim corpus, sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est. » Ubi illa particula « fides »

« sine operibus mortua est, » conferri debet eum illâ superius positi : « fides cooperabatur operibus, » quam alius apostolus expressit quidem aliis verbis, sed simili ferè sensu. Gal. 5, v. 6 : « In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium : sed fides, quæ per charitatem operatur. »

Ut res tota fiat clarior, repeto quod alibi dixi; duplicum esse justificationem : primam, et secundam. Prima est, quâ quis ex impio fit justus et Deo gratus. Secunda, quâ ex justo fit justior et Deo gravior. In primâ acquiritur justitia; in secundâ augetur. Itaque fides et alia bona opera non eodem modo concurrunt ad primam et secundam justificationem. Ad primam concurrunt dispositivè; ad secundam meritorie. Nam homo impius seu peccator, non potest acquirere justitiam et remissionem peccatorum, nisi priùs sit dispositus per actum fidei, timoris, spei, dilectionis et contritionis Eccl. 1, v. 28 : « Qui sine timore est, non poterit justificari. » Prov. 28, v. 23..... « Qui verò sperat in Domino sanabitur. » 1 Joan. 3, v. 14..... « Qui non diligit, manet in morte. » Act. 3, v. 19 : « Pœnitentimi igitur et convertimini, ut deleantur peccata vestra. » At, postquam justificatus est, tunc per similes actus meretur augmentum justitiae, et fit Deo gravior. Undè sequitur, supradictos actus duplicer spectari posse. 1. Quatenus præcedunt justitiam. 2. Quatenus sequuntur. Priori modo dispositivè, posteriori modo meritorie se habent. Vide conc. Trid. Sess. 6. cap. 6. et 10.

QUÆSTIO IX. — *An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta quâm est fides novi Testamenti?* — Respondeo : essentialiter fuit æquè perfecta; non tamen accidentaliter. Prior pars patet, quia essentia assensûs fidei in eo consistit, ut credamus aliquid propter auctoritatem Dei revelantis. At tam Judæi in vetere, quâm Christiani in novo Testamento, quidquid credunt fide divinâ, hoc credunt propter auctoritatem Dei revelantis : ergo assensus utrorumque est ejusdem rationis et essentiae. Posterior probatur, quia fides novi Testamenti perfectior est in duabus. Primò, quia ad plura objecta se extendit. Nam multa mysteria fidei sunt expressè revelata in novo Testamento quæ non erant expressè revelata in vetere, ut mysterium Baptismi, Eucharistiae, vocationis apostolorum, abrogationis cæremoniarum et similia. Secundò, quia ea mysteria, quæ in utroque testamento revelata sunt, multò clariùs et perfectiùs revelata sunt in novo, quâm

in vetere; ut mysterium SS. Trinitatis, Incarnationis, Passionis, Resurrectionis, vocationis Gentium. Hæc enim obscurè revelata sunt in vetere, clarè in novo.

Objicies : suprà dictum est, divinam revelationem semper esse obscuram : nunquam claram. Resp. Semper est obscura ex parte Dei revelantis, et ex parte rei revelatae, ut q. 1. explicatum est. At ex parte verborum quibus fit, aliquando est obscura, aliquando clara. Et hoc sensu hic loquimur; v. g. revelatio SS. Trinitatis in N. T. est clara ex parte verborum. Matth. 28, v. 19..... « Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Et 1 Joan. 5, v. 7 : « Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo : Pater, Verbum, et Spiritus sanctus : Et hi tres unum sunt. » Tres, quoad Personam; unum, quoad essentiam. At in vetere fuit obscura, ut quæst. 5. ostensum est. Idem dico de mysterio Incarnationis, et vocationis Gentium. Hoc enim obscurè fuit revelatum Judæis; clarè Christianis. Juxta illud Ephes. 5, v. 4-5-6 : « Prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi : quod aliis generationibus non est agnitus filiis hominum, sicut nunc revelatum est Sanctis apostolis ejus et prophetis in Spiritu. Gentes esse cohaeredes, et corporales, et comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per evangelium. »

Nota : in mysterio vocationis Gentium duo spectari posse. 1º Quòd Gentiles essent vocandi ad fidem Christi. 2º Quòd essent salvandi sine onere circumcisionis et legis Mosaicæ. Priùs fuit revelatum in vetere Testamento per Isaiam et alios prophetas. Posteriùs non item. Ex hâc parte, Apostoli habuerunt pleniorē cognitionem vocationis Gentium, quâm antiqui prophetæ. De hoc mysterio dicam iterū cap. 15, de observantiis legalibus, § 10. Ratio autem, cur mysteria fidei in novo Testamento sint clariùs explicata, quâm in vetere, patet ex suprà dictis, quia servi non tam perfectè scient et consilia et secreta patris-familias, quâm filii iuxta illud Christi, Joan. 15, v. 15 : Jam non dicam vos servos, quia servus nescit, quid faciat Dominus ejus. At Judæi erant servi, nos filii : illi ex ancillâ, nos ex liberâ, Galat. 4, v. 31. Ad hoc significandum, Moyses cùm loqueretur ad populum, faciem velabat. Nobis autem Christus revelata facie locutus est, teste apostolo 2 Cor. 5, v. 15.

Quæres, an Apostolus loquatur de fide veteris Testamenti cùm ait, Rom. 1, v. 17 ; Jus-

*titia enim Dei in eo (evangelio) revelatur ex fide in fidem ? Magni auctores affirmant, ut Origenes, Chrysostomus, et alii, quos citat et sequitur Toletus in illum locum. Et aiunt, hunc esse sensum : ex obscurâ fide veteris Testamenti in claram fidem novi Testamenti. Itaque juxta hos autores, sententia Pauli sic est explicanda : Non erubesco evangelium : Virtus enim Dei est, in salutem omni credenti, Judæo primum, et Graeco. Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, etc. Quasi dicat : non erubesco prædicare evangelium, quia tametsi appareat vile (est enim *gentibus stultitia, Judæis scandalum* 1 Cor. 1, v. 23), tamen habet vim et efficaciam conferendi salutem omni credenti, tam Gentili, quam Judæo. Nam in evangelio manifestatur nobis, quod non aliter possimus salvi et justi esse, nisi per fidem. Non jam amplius per fidem veteris Testamenti sed per fidem evangelicam. Si ergo salvi esse volumus, transeundum est ex fide Judæorum, quam credebant, Christum venturum, ad fidem evangelicam quam credimus Christum jam venisse. Et sic mutandus est status fidei. Judæi quidem in vetere Testamento poterant salvari per fidem venturi Christi; sed jam per eam amplius salvari non possunt; sed necesse est, ut relictâ suâ fide, amplectantur fidem evangelicam, et credant Christum jam venisse. (Vide Riberam in cap. 2. Habac. v. 4.) Hinc iterum colligitur, quod antè dixi, fidem evangelicam perfectiorem esse fide veteris Testamenti. Nam evangelica supponit Christum jam venisse, et omnia mysteria redemptionis impleta esse. At fides veteris Testamenti expectabat Christum adhuc venturum, et supponebat mysteria redemptionis nondum esse inchoata. Et ob hanc causam fit, ut fides veteris Testamenti aliquando non mereatur nomen fidei, sed tantum fides novi Testimenti, ut Gal., v. 5-23 : *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat.**

CAPUT III.

DE SPE, PROMISSione ET ORATIONE.

Sicut fides duplex est : una divina, quam credimus Deo; altera humana, quam credimus homini : ita spes duplex est : una divina, quam speramus aliquid à Deo, alia humana quam speramus aliquid ab homine. De divinâ hic agimus. Et quia, quæ speramus à Deo, solent etiam promitti à Deo, et per orationem impetrari : agam simul de prouissione et oratione.

Idque hoc ordine. 1º Quid sit spes ? 2º Quæ bona in veteris Testamenti fuerint promissa à Deo ? 3º An etiam vita æterna fuerit promissa ? 4º An oratio fuerit necessaria ad impetrandum ejusmodi bona ? 5º Quæ fuerit formula orandi in vetere Testamento ? 6º An in vetere Testamento licuerit invocare Sanctos ? 7º An licuerit orare pro defunctis ?

QUÆSTIO PRIMA. — *Quid sit spes?* — Respondeo : est donum à Deo infusum, quo confirmatus homo, certâ cum fiduciâ expectat ea bona, quæ à Deo promittuntur. Hic aliqua notanda sunt. 1. Quod spes sit donum Dei, sicut fides. 2. Quod actus spei sit sperare, seu expectare. 3. Quod objectum spei sint bona à Deo promissa et ab eo obtainenda. In quo multum differt à fide. Nam fides versatur circâ præterita, præsentia, et futura. Credimus enim Christum natum esse, quod est præteritum : Christum sedere ad dexteram Patris, quod est præsens : Christum venturum ad judicium, quod est futurum. At spes versatur tantum circâ futura. Non enim speramus præsentia, sed futura, quæ nondum habentur. (Rom. 8, v. 24.) Nec quæcumque futura, sed tantum bona : nec quæcumque bona, sed à Deo promissa et obtainenda. Unde sequitur, non esse actum spei theologicæ, seu divinæ, de quam hic agimus, si spes te obtenturum aliquod bonum à principe vel imperatore; sed actum spei humanæ, quæ sepè vana est.

QUÆSTIO II. — *Quæ bona in vetere Testamento fuerint promissa à Deo?* Respondeo : hæc tria principaliter. Primò, terra sancta, fluens lacte et melle. (Gen. 12, v. 7. Et Exod. 13, v. 5. Et ibid. 33, v. 1. Et Deut. 19, v. 8.) Secundò, affluentia bonorum temporalium. (Levit. 26 per totum, et Deut. 28, per totum.) Tertiò, Christus Salvator Deut. 48, v. 5. Duo priora promittebat Deus hæc conditione : si populus servaret legem Dei : sin secùs, contraria mala ipsi minabatur. Hoc patet Deut. 19, v. 8-9. « Cùm autem dilataverit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut juravit patribus tuis, et dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est (si tamen custodieris mandata ejus et feceris, quæ hodiè præcipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus omni tempore). » Et Deut. 28, v. 1-2. « Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata ejus, quæ ego præcipio tibi hodiè, faciet te Dominus Deus tuus excelsiore cunctis gentibus, quæ versantur in terrâ ; venientque super te uni-

versus benedictiones istae, et apprehendent te : si tamen præcepta ejus audieris. » Et Levit. 26, v. 5-4: « Si in præceptis meis ambuletaveritis, et mandata mea custodieritis, et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germen suum, et pomis arbores replebuntur. » Hinc factum est primò, ut nullus Israelitarum ex tot millibus, qui egressi erant ex Ægypto cum Moysè et Aarone, pervenerit ad terram sanctam quæ ipsis erat promissa, nisi Caleb et Josue, quia omnes, præter hos duos, murmuraverant contra Deum. Num. 14, v. 27, et seq. « Usquequò multitudine hæc pessima murmurat contra me? Querelas filiorum Israel audivi. Dic ergo eis : vivo ego, ait Dominus : sicut locuti estis audiente me, sic faciam vobis. In solitudine jacebunt cadavera vestra. Omnes, qui numerati estis à viginti annis et supra, et murmurastis contra me, non intrabitis terram super quam levavi manum meam, ut habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, et Josue filium Nun. » Et Num. 32, v. 10 et seq. : « Qui iratus juravit, dicens : Si videbunt homines isti, qui ascenderunt ex Ægypto à viginti annis et supra, terram, quam sub iuramento pollicitus sum Abraham, Isaac et Jacob : et noluerunt sequi me, præter Caleb filium Jephone Cenezæum, et Josue filium Nun : isti impleverunt voluntatem meam. » Secundò factum est, ut illi, qui posteà habitabant in terrâ sanctâ, quotiescumque desererent legem Dei, afflicti fuerint fame, bello et peste. Et rursus quotiescumque per veram poenitentiam redirent ad Deum, habuerint pacem, fertilitatem, et salubritatem. Legantur libri Judicum et Regum.

QUESTIO III. — *An etiam vita æterna fuerit promissa in vetere Testamento?* — Respondeo : non fuit expressè promissa. Undè hoc est discrimen inter novum et vetus Testamentum, quod in vetere promitterent bona terrena et temporalia; in novo cœlestia, et æterna. In vetere dicebatur : Isaïe 1, v. 19 : « Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis. » In novo dicitur : Matth. 5, v. 3 : « Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Hinc Aug. in Psal. 73 : « Deus, inquit, se utriusque testamenti voluit esse auctor, ut et terrena promitteret in veteri, et cœlestia in novo. » Quæ causa? quia alia est conditio servorum, alia filiorum. Servi accipiunt temporalem mercedem à suis dominis, et sic dimittuntur. Filii succedunt in perpet-

tuam hæreditatem. Hoc insinuat apostolus ad Gal. 4, v. 30; cùm ait : non enim hæres erit filius ancillarum cum filio liberæ. Quod dixi de promissione, dicendum etiam est de oppositâ comminatione. In vetere Testamento minabatur Deus poenas et supplicia temporalia; in novo æterna. In vetere dicebat : Isaïe 1, v. 20. Si..... me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos. In novo dixit . Matth. 5, v. 22..... Qui autem dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. Undè hoc discrimen? Ex disparitate servorum et filiorum, ut dictum est. Servi qui malè se gerunt, minis et flagellis coerceri solent : Filii, si degeneres sint, à paternâ hæreditate excluduntur.

Objici potest illud Levit. 18, v. 5 : « Custodi te leges meas atque judicia; quæ faciens homo, vivet in eis.... » Et Ezech. 20, v. 11 : « Dedi eis præcepta mea, et judicia mea ostendi eis; quæ faciens homo, vivet in eis. » Utroque loco promittit Deus vitam æternam servantibus legem. Respondeo. Non promittit vitam æternam, ut aliqui putant, sed vitam longam, quietam et omnibus bonis affluentem in hoc mundo. Ita explicant magni auctores quos citabo. Et colligitur ex Apostolo : Rom. 10, v. 5-6. ubi allegans prius testimonium, sic ait : *Moyses enim scripsit; quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea. Que autem ex fide est justitia, sic dicit,* etc. Ille distinguit duplē justitiam : unam legalem seu Mosaicam, quæ consistit in observatione legis Mosaicæ : alteram fidei, quæ consistit in fide Christi per charitatem operante. De priori dicitur : *homo qui fecerit justitiam legis vivet in eâ, id est, non incurrit poenam mortis, quæ transgressoribus legis posita est.* De posteriori dicitur : *Si..... in corde tuo credideris quod Deus illam suscitarit à mortuis, salvis eris.* (Rom. 10, v. 9.) Ita Theodoreetus, Ambrosius, Anselmus, Toletus, Cornelius et alii in commentario illius loci. Et confirmatur primò ex eodem apost. Hebr. 8, v. 6, ubi expressè ait, novum Testamentum melioribus repromotionibus sanctum esse, quam vetus. At hoc verum non esset, si in utroque promissa esset vita æterna. Secundò ex aliis Scripturis veteris Testamenti, ubi Deus vitam temporalem promittit servantibus legem, et mortem temporalem non servantibus legem : Exod. 20, 12. *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram.* Et Cap. 21, v. 17. *Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur.* Et alibi sæpius.

QUESTIO IV. — *An oratio fuerit necessaria ad obtinendum id quod in vetere Testamento promitterebatur?* — Respondeo. Fuit necessaria: non quidem absolutè, sed quia Deus sèpè non volebat dare quod promiserat, nisi per orationem ab eo peteretur. Idque propter duplē hominum utilitatem. Una est, ut frequenter orando et impetrando, acquirerent majorem fiduciam recurrendi ad Deum. Altera, ut cognoscerent et profiterentur, Deum esse bonorum omnium autorem, et ab eo solo vera bona obtineri posse. Ità D. Thom. in 2-2. q. 83, art. 3, ad 5. Exemplo rem demonstrabo. Deus promiserat populo Iudeorum pacem et tranquillitatem, et tamen non dabat nisi orantibus. Judie. 5, v. 9: « Clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit illis Salvatorem, et liberavit eos. » Et cap. 6, v. 6 et seq.: Humiliatus est Israel valde in conspectu Madian: et clamavit ad Dominum, postulans auxilium contrà Madianitas. Qui misit ad eos virum prophetae, etc. Similiter promiserat, se missurum Messiam: et tamen prophetæ orabant, ut eum mitteret. Exod. 4, v. 13: « Obsecro, inquit, Domine, mitte quem missurus es. » Et Isaiae 45, v. 8: « Rorate cœli desper, et nubes pluant justum: aperiatur terra, et germinet Salvatorem. » Et cap. 64, v. 1: « Utinam dirumperes cœlos, et descenderes.... » Imò, quod amplius est, Daniel suis precibus impetravit ut cœli mitteretur, quām putabatur mittendus. Dan. 9, v. 23-24: « Ab exordio precum tuarum egressus est sermo, etc. Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus Sanctorum. »

QUESTIO V. — *Quæ fuerit formula orandi Deum in vetere Testamento?* — Respondeo. Fuit longè diversa ab eâ formulâ quæ est in novo Testamento. Nam Iudei, cùm Deum orabant, vocabant illum *Dominum*: nos ex mandato Christi, vocamus *Patrem*. Illi orabant ut servi: nos oramus ut filii. Illi dicebant cum Nehemias: « Quæso, Domine, Deus cœli, fortis, magne atque terribilis, fiant aures tuæ auscultantes, et oculi tui aperti, ut audias orationem servi tui, quam ego oro coram te hodiè. » 2 Esd. 1, v. 5-6. Nos dicimus cum Christo: *Pater noster qui es in cœlis*. Matth. 6, v. 9. Quo nomine sèpissimè utitur apostolus: et Rom. 1,

v. 7.... « Gratia vobis et pax à Deo Patre nostro. » Et Rom. 8, v. 15: « Non enim acceptis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater). » Et 2 Cor. 4, v. 5: « Pater misericordiarum. » Et alibi. Item Christus in Evangelio: Matth. 5, v. 16: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorifcent Patrem vestrum, qui in cœlis est. » Et ibid., v. 44-45: « Diligite inimicos vestros,... ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos. » Et v. 48: « Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est, etc. » Hinc sequitur primò, verum esse, quod sèpè dixi, Iudeos fuisse in statu servorum; nos autem in statu filiorum. Illos habuisse Deum pro Domino; nos pro Patre: illos accepisse mercedem temporalem; nos aeternam: illos timore impulsos fuisse ad serviendum; nos amore. Secundò sequitur, nos esse fratres et cohæredes Christi; illos non fuisse. Quò spectat illud Rom. 8, v. 17: *Si autem filii et heredes: heredes quidem Dei: cohæredes autem Christi*. Et Hebr. 2, v. 11: loquens de Christo ait: *non confunditur fratres eos vocare*. Et ratio est, quia habemus eundem Patrem cum Christo.

Dices: etiam in vetere Testamento Deus vocabatur Pater Iudeorum; ut Isaiae 65, v. 16: *Tu enim Pater noster, et Abraham nescivit nos*. Et Jer. 31, v. 9.... *Factus sum Israeli Pater, et Ephraim primogenitus meus est*. Ergo ex hac parte, nullum est discrimin inter Iudeos et Christianos; nec inter vetus ac novum Testamentum. Respondeo: magnum est discrimin. Primò, ex parte legis seu præcepti. Nam Iudei secundum legem Mosaicam, non utebantur nomine *Patris*, quandò orabant Deum, sed nomine *Domini*, ut dictum est. At Christiani secundum legem evangelicam, jubentur usurpare nomen *Patris*: Jubentur enim sic orare: *Pater noster qui es in cœlis*. Secundò, ex parte consuetudinis. Nam in vetere Testamento non erat consuetum, ut vel sacerdotes vel populus Deum appellaret Patrem: soli prophetæ aliquando id fecerunt extraordinariè, et quidem duplice sensu: Primò, prædicendo fore, ut Deus, qui tunc erat Dominus Iudeorum, futurus esset Pater Christianorum; sic intelligendum est illud Jerem. loco citato: *Factus sum Israeli Pater et Ephraim primogenitus meus est*. q. d. in novo Testamento quandò Iudei convertentur ad fidem christianam, tunc er-

Pater Israelis et Ephraïm. Et sic explicat apost. 2 Cor. 6, v. 18, citans testimonium Jer. his verbis :.... *Ero vobis in Patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus.* Ubi illae duæ particulae , *Ero et eritis*, denotant tempus novi Testamenti. Porrò per nomen Israelis possunt intelligi Iudei, qui erant convertendi ex tribu Iuda et Benjamin : et per nomen Ephraïm, qui erant convertendi ex decem tribubus, quales fuerunt, Petrus, Andreas, Philippus , Nathanael. Secundò , insinuando , Deum non quidem vocatum fuisse Patrem Iudeorum , potuisse tamen vocari, si servassent legem à Deo præscriptam. Sic intelligendum est illud Isaiae 1, v. 2: « Filios enutrivi , et exaltavi : ipsi autem spreverunt me. » Et Malach. 1, v. 6 : « Filius honorat patrem, et servus dominum suum. Si ergò Pater ego sum, ubi est honor meus? » Et alia similia. Vide D. Aug. lib. 2, de serm. Dom. cap. 4, ubi hæc omnia prosequitur.

Hic notandum est , Deum triplici titulo posse appellari Patrem : Primò , titulo creationis et conservationis. Sic omnium creaturarum potest dici Pater. Et sic vocatur Pater pluviae. (Job. 38, v. 28.) Secundò , titulo redemptionis. Tertiò , titulo regenerationis et adoptionis. Utroque titulo vocatur Pater justorum novi Testamenti juxta illud Joan. 1, v. 12 : *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Quæres, quare in vetere Testamento vocatus sit Deus deorum? Ut Ps. 49, v. 1 : *Deus deorum Dominus locutus est.* Ps. 153, v. 2 : *Confitemini Deo deorum.* Et Dan. 11, v. 36 : *Adversus Deum deorum loquetur magnifica.* Resp. Illa phrasis duplice usurpata fuit in Scripturis , Primò à Iudeis, quia agnosebant unum Deum; Et tunc sensus est : *Deus deorum*, id est, Deus noster, qui est solus Deus. Vel Deus noster, qui non solum est supra homines, sed etiam supra deos Gentilium, qui sunt falsi dii. Et sic intelliguntur testimonia citata. Idem sensus aliis verbis exprimitur, Psalm. 154, v. 5 : *Ego cognovi quod magnus est Dominus, et Deus noster præ omnibus diis.* Secundò , ab infidelibus, qui agnosebant plures deos. Et tunc sensus est , *Deus deorum*, id est , præcipuus inter deos. Et sic videtur intellexisse Nabuchodonosor rex , cùm dixit Danieli : *Verè Deus vester Deus deorum est.* (Dan. 2, v. 47.) Vide Maldonatum in illum locum.

QUESTIO VI. — *An in vetere Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos?* — Respondeo :

usitatum fuit invocare sanctos Angelos , non tamen sanctos homines qui ex hac vitâ decesserant. Prior pars probatur ex variis Scripturæ testimoniis. Primò , ex illo Gen. 48 , v. 15-16 : « Deus , in cuius conspectu ambulaverunt Patries mei Abraham et Isaac : Deus qui pascit me ab adolescentiâ meâ usque in presentem diem : Angelus , qui eruit me de cunctis malis , benedicat pueris istis. » Ubi Jacob patriarcha , primò quidem invocat Deum ; deinde Angelum custodem , petens ab utroque benedictionem pro filiis Josephi , nempe pro Ephraïm et Manasse. Secundò , ex illo Job. 5, v. 1 : *Voca ergo, si est tibi qui respondeat, et ad aliquem Sanctorum convertere.* Ubi nomine Sanctorum intelligit Angelos, ut exponit August. in annotat. in Job. Bellarm. lib. de Sanctis , cap. 10. Emmanuel Sa in notationibus. Similis est modus loquendi, Job. cap. 15 , v. 15 : *Ecce inter Sanctos ejus (id est inter Angelos) nemo immutabilis.* Est igitur hic sensus : *Convertere ad aliquem Sanctorum*, id est , recurre ad aliquem Angelum , qui causam tuam defendat apud Deum. Et hoc fecit Job ; ut patebit ex sequenti testimonio. Tertiò ex illo Job. 19, v. 21 : *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.* Ubi Job , sicut illi suasum erat, invocat amicos suos, id est, Angelos : ut auctores citati interpretantur. Et colligitur ibid. ex capite 33, v. 23-24 : « Si fuerit pro eo Angelus loquens , unus de millibus, ut annuntiet hominis aequalitatem , miserebitur ejus et dicet : libera eum , ut non descendat in corruptionem : inveni in quo ei propitier. » Sensus est : si aliquis Angelorum (quos invocavit Job , dicendo , *Miseremini mei*) intercesserit pro eo apud Deum , futurum est , ut Deus misereatur Job propter ejusmodi intercessionem , et dicat Angelo intercessori : *Libera eum* , etc. Posterior pars probatur ; quia nusquam legimus in vetere Testamento quod aliquis directè invocaverit sanctos patriarchas aut prophetas , qui ex hac vitâ decesserant.

Dices : Moyses invocavit sanctos patriarchas, Exod. 32 , v. 15 : *Recordare Abraham, Isaac et Jacob , servorum tuorum.* Respondeo. Hæc tria distinguenda sunt. Primò , directè invocare Sanctos , dicendo : *Sancte Abraham, ora pro me;* hoc nunquam factum est in vetere Testamento. Secundò , directè orare Deum , ut sit nobis propitius , propter merita sanctorum ; hoc factum est in vetere Testamento : nam Salomon oravit Deum , petendo ab illo subsi-

dium , propter merita patris sui David , jam defuncti , ut Ps. 131 , v. 4 : *Memento Domine David , et omnis mansuetudinis ejus.* Et infra , v. 10 : *Propter David servum tuum , non avertas faciem Christi tui* , id est , propter fidele obsequium , quod tibi præstítit Pater meus , cùm in hac vitâ mortali esset , rogo te , ne confundas faciem meam , qui loco Patris mei unctus sum in regem . Tertiò , directè orare Deum ut sit nobis propitius , propter pactum cum Sanctis initum ; hoc etiam factum est in vetere Testamento , loco Exod. suprà cit. : « Recordare Abraham , Isaac et Jacob , servorum tuorum , quibus jurasti per temetipsum dicens : multiplicabo semen vestrum , sicut stellas coeli , et universam terram , de quâ locutus sum , dabo semini vestro , et possidebitis eam semper . » Hinc sequitur , quæ sit differentia inter vetus et novum Testamentum quod attinet ad invocationem Sanctorum . Nam tametsi veteres soliti sint invocare Angelos , sicut nos facimus ; non tamen soliti sunt directè invocare alios Sanctos , sicut nos facimus . Non enim dicebant : *Sancte Abraham , ora pro nobis* , sicut nos dicimus : *Sancte Petre , ora pro nobis* . Ratio est , quia Sancti in vetere Testamento non erant in cœlo nec in cœlesti gloriâ , sed in loco subterraneo , quasi in carcere inclusi (1 Pet. 3 , v. 19) , ac proindè non poterant ordinariè ac infallibiliter cognoscere viventium preces et invocations . At Sancti in novo Testamento sunt in cœlo , ubi clarè vident divinam essentiam , et in eâ , tanquā in vivo speculo , nostras necessitates et orationes intuentur . Unde D. Greg. lib. 4. Dial. , cap. 53 de illis sic scribit : *quid est , quòd ibi nesciunt , ubi scientem omnia sciunt ?* De quo plura dixi in opusculo de invocatione Sanctorum .

QUESTIO VII. — *An in vetere Testamento usitatum fuerit orare pro defunctis ?* — Resp. Fuit usitatum , ut colligitur ex lib. 2 Machab. , cap. 12 , v. 42 et seq. , ubi Judas Machabæus curavit offerri sacrificium pro mortuis . Textus sic habet :.... « At verò fortissimus Judas hortabatur populum conservare se sine peccato , sub oculis videntes , quæ facta sunt pro peccatis eorum , qui prostrati sunt . Et factâ collatione , duodecim millia dragmas argenti misit Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium , benè et religiosè de resurrectione cogitans (nisi enim eos qui cederant , resurrecturos speraret , superfluum videretur , et vanum orare pro mortuis) , et quia considerabat quòd hi , qui cum pietate

« dormitionem acceperant , optimam haberent repositam gratiam . Sancta ergò et salubris est cogitatio pro defunctis exorare , ut à peccatis solvantur . » Ubi tria notanda sunt . 1. Quòd Judas curaverit orari pro mortuis . 2. Quòd id fecerit ad exsolvenda illorum peccata . 3. Quòd laudabiliter fecerit .

Dices 1º Libri Machabæorum non sunt Canonici quia non habentur in canone Judæorum . Resp. Sunt Canonici , ut docet Innocentius , Augustinus , et alii passim , quos citavi cap. 1 , q. 4 . Nec obstat , quòd non sint positi in canone Judæorum : quia ille canon factus est antequâm libri Machabæorum conscriberentur . Non ergò mirum est , si in illo canone non habeantur . Habentur tamen in canone christianorum , ut patet ex auctoribus citatis . Unde Aug. lib. 18 de civ. Dei , cap. 36 : *Machabæorum libros , non Judei , sed Ecclesia pro Canonicis habet* . Dices 2º Etiamsi constet Judam Machabæum curâsse offerri sacrificium pro mortuis , non ideo sequitur legitimè id factum esse . Nam multa narrantur in Scripturâ , quæ non legitimè facta sunt . Respondeo . — Sicut constat Machabæum id fecisse , sic etiam constat laudabiliter fecisse . Quod tripliciter probo . 1º Ex verbis Scripturæ : *Sancta ergò et salubris est cogitatio pro defunctis exorare* . 2º Ex sensu totius Ecclesiae catholicae , quæ imitatur factum Judæ . 3º Ex personâ ipsius Judæ . Fuit enim vir laudatissimus , et tantæ auctoritatis apud Judæos , ut instituerit festum Encæniorum (lib. 1 Machab. 4 , v. 59) , quod adhuc tempore Christi publicè celebrabatur , et ab ipso Christo fuit cohonestatum . (Joan. 10 , v. 22 .) Dices 3º Illi , pro quibus Judas curavit offerri sacrificium , erant sacrilegi , quia furati erant donaria idolorum , quod apertè pugnabat cum ipsorum lege Deut. , c. 7 , v. 25-26 : « Sculptilia eorum igne combures : non concupiscas argentum et aurum , de quibus facta sunt , neque assumes ex eis tibi quidquam : ne offendas ; propterea , quia abominationis est Domini Dei tui . Nec inferes quipiam ex idolo in domum tuam , ne fias anathema , sicut et illud est . » Unde constat , mortuos fuisse in peccato mortali . At peccatum mortale non tollitur post hanc vitam . — Respondeo : hic aliqua certa sunt , aliqua incerta . 1º Certum est , eos de quibus agitur , contrà legem peccâsse , sive mortaliter , sive venialiter . 2º Peccatum mortale , quoad culpam , non tolli post hanc vitam . 3º Si ergò aliqui ex illis mortui sunt in peccato mortali , non

profusse illis sacrificium. 4º Si autem verè doluerint de peccato antè mortem, profusse : non ad tollendam culpam, quam suppono per contritionem sublatam esse; sed ad penam temporalem expiandam. Haec incerta. 1º An omnes peccaverint mortaliter in illo facto ; quia poterant aliqui excusari à peccato mortali vel propter parvitatem materiæ, quam abstulerant; vel ex aliquo alio capite. 2º An omnes qui peccarunt mortaliter, mortui sint in peccato mortali, quia aliqui fortè habuerunt veram contritionem antè mortem. Si ergò aliqui vel non peccaverint mortaliter, vel certè doluerint de peccato mortali, rectè pro illis sacrificium oblatum est. Et quamvis Judas Machabæus id certò non sciverit, fecit tamen laudabiliter, pro omnibus sacrificium offerendo. Sicut etiam nos, quandò oramus pro absentibus, sèpè nescimus, in quo statu illi sint : an scilicet viventes; an mortui; benè, an malè dispositi, digni, an indigni; prædestinati, an reprobati : et tamen non malè facimus, pro illis orando. Habemus similia exempla in Scripturis. Certè Stephanus cùm oraret pro lapidantibus, non sciebat in quo statu quisque illorum esset : an scilicet ex eorum numero, quibus profutura esset oratio, sicut profuit Saùlo : an ex aliorum numero, quibus profutura non esset, cuiusmodi erant plerique Pharisæi. Et tamen pro omnibus sine exceptione oravit : *Ne statu illis hoc peccatum.* An ideo oratio illius culpanda? absit. Similiter apostolus Paulus, dùm Romæ esset in vinculis, scribebat Ephesiis et Colossensibus, ut instanter et omni tempore pro ipso orarent. (Ephes. 6, v. 19. Colos. 4, v. 5.) Nec dubium est, quin id fecerint. Et tamen, dùm posteò, elapsò temporis intervallo, pro absente orarent, merito poterant dubitare, in quo statu ipse tunc esset : an adhuc Romæ teneretur in vinculis, an capite jam plexus, aut aliò ablegatus esset. An ideo non rectè orarunt? Idem ergò iudicium esto de Judà Machabæo. Nescierit sanctè in quo statu mortui essent illi, pro quibus sacrificium offerebat : non ideo maiè fecisse putandus est.

CAPUT IV.

DE CHARITATE ET PRÆCEPTIS CHARITATIS.

Duplex est charitas. Una naturalis, quā diligimus Deum et proximum secundùm dictamen luminis naturæ. Altera supernaturalis, quā diligimus Deum et proximum secundùm dictamen luminis fidei. Prior potest esse in Ethnici; posterior tantum in fidelibus. Hic

agimus de posteriori. Et quæritur 1º Quid sit charitas? 2º an in vetere Testamento fuerint duo præcepta charitatis : unum de diligendo Deo ex toto corde : alterum de diligendo proximo sicut seipso? 3º An prius præceptum de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vita? 4º An posterius præceptum de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico? 5º Quid sit diligere proximum sicut seipsum?

QUESTIO PRIMA.—*Quid sit charitas?*—Respondeo. Charitas est virtus à Deo infusa, quā Deus diligitur propter se, et proximus propter Deum. Haec partim convenit cum fide et spe, partim discrepat. In eo convenit, quod sit super naturalis et à Deo infusa, sicut fides et spes: in eo discrepat, quod sit perfectior fide et spe juxta illud 1 Corinth. 13, v. 13: *Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria haec; major autem horum est charitas.* Est autem ex duplice capite perfectior. Primi, quia fides et spes, sicut etiam aliae virtutes, nihil prosunt sine charitate, prolixè ostendit apostolus loco citato. Et hoc sensu docent theologi cum D. Thoma 2. 2. q. 23, art. 8, charitatem esse formam, animam et vitam aliarum virtutum. Nam sicut corpus humanum habet omnem vim et valorem operandi ab anima, quae est vita et forma corporis, sic aliae virtutes habent omnem vim ac valorem merendi à charitate. Undè August. lib. 45, de sanctâ Trinitate, cap. 18: *Ipsam fidem non facit utilem, nisi charitas. Sine charitate quippe fides potest quidem esse, sed non et prodesse.* Secundi, quia fides et spes includunt quamdam imperfectionem: Fides quidem, obscuritatem; spes verò dilationem boni, quod speratur. At charitas nullam includit imperfectionem. Hinc infert apostolus, fidem, et spem, quia imperfectæ sunt, non manere in Beatis in cœlo; charitatem, quia perfecta est, manere. (1 Corinth. 13, v. 8.) Propter hanc perfectionem dici solet, charitatem eminere inter virtutes, sicut aurum eminent inter metalla; ignis inter elementa, sol inter planetas, cœlum empyreum inter orbis cœlestes, Seraphim inter Angelos. Nam charitas, quā diligimus Deum et proximum, est quasi aurum pretiosissimum, quo comparamus nobis bona cœlestia: est ignis quo accenditur et inflammatur animus: est sol qui illuminat, fecundat, vivificat: est cœlum empyreum, in quo habitat Deus cum beatis: est virtus seraphica, quæ homines ardentes efficit.

QUÆSTIO II. — *Quæ fuerint præcepta charitatis in vetere Testamento?* — Respondeo : Hæc duo principia : Unum Deut. 6, v. 5 : « Diliges Dominum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ. » Alterum Lev. 19, v. 18... : « Diliges amicum tuum sicut te ipsum. » Christus utramque conjunxit in evangelio et expressis his verbis, Matth. 22, v. 37 et seq. : « Diliges Dominum et Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ mente tuâ : hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ. » Prius præceptum, de diligendo Deo ex toto corde, jubebantur Judæi ligare in manibus, collocare inter oculos, et scribere super januas et postes domuum suarum. Sic enim habetur Deut. 6, v. 4 et seq. : « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est. Diliges Dominum et Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ. Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, et narrabis ea filii tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. Et ligabis ea, quasi signum in manu tuâ, eruntque et movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine, et ostiis domus tuæ. » Et infrâ cap. 11, v. 20 : « Scribes ea super postes et januas domus tuæ. »

Quæres, quo sensu hoc intelligendum sit? Resp. Duplex est expositio. Una veterum Judæorum qui propriè intelligebant, sicut verba sonant. Itaque apud illos erat consuetudo, ut scriberent legem Dei in membrana, et affigentes fronti, brachio, fimbriis et ostio domus suæ. Hinc Christus Matth. 23, v. 5, de Scriptis et Pharisæis ait... *dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias.* Ubi per phylacteria intelligit membranulas, in quibus lex Dei scripta erat, quas Pharisæi in fronte versus utramque aurem, et in brachiis circa manus, et in fimbriis vestimentorum gestabant, ut perpetuò legem Dei antè oculos haberent. Dicta autem sunt à Græcis *phylacteria*, id est, conservatoria, quod ad conservandam legis memoriam instituta essent. Vide Maldonat. in comment. illius loci (1). Altera nostrorum in-

terpretum, qui non intelligunt propriè de externâ scriptione legis in membranis, et affixione ad frontem, brachia et ostia; sed de jugi memorâ et recordatione illius præcepti, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* Ut hic sit sensus, ita constantem et continuam illius præcepti habebis recordationem, ac si frontalibus, dextralibus, ac liminaribus inscriptum esset, et tuis oculis perpetuò objiceretur et observaretur. Ita Lyranus, Abulensis, Rabanus, Cornelius. Itaque secundum hos autores, eadem res semel propriè, semel metaphorice proposita est. Propriè, cùm dictum est : « Eruntque verba hæc in corde tuo, et meditaberis in eis, sedens in domo tuâ, et ambulans in itinere. » Metaphorice, cùm additum est : « Et ligabis ea, quasi signum in manu tuâ : eruntque et movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine et ostiis domus tuæ. » Hæc posterior expositio passim recepta est. Prior tamen est valdè probabilis, et magis accommodata statui Judæorum, et analogiae veteris ac novi Testamenti, quæ, ut suprà dixi, in eo consistit, quod Judæi fuerint servi, Christiani sint filii : illi habuerint externam litteram ; hi habeant internum spiritum : illi fuerint quasi carnales, hi spirituales. Itaque illi per externa et sensibilia signa debeant instrui ac doceri de rebus spiritualibus. Sic per mactationem boum et ovium instructi sunt de futurâ Christi passione : per externam circumcisionem carnis, de internâ cordis contritione : per transitum maris rubri, de effectu Baptismi. Ergo verisimile est, quod etiam per externam scriptiōnem legis, et affixiōnem ad frontem, brachia, fimbrias, parietes, moniti fuerint de observandâ lege. Et ita sentit D. Thomas in 4-2, q. 102, à 6 ad 7, ubi cùm alteram nostrorum interpretum expositionem proposisset, posteā subdit : *Potest tamen dici, quod, quia populus ille carnalis erat, et dure cervicis, oportuit etiam per hujusmodi sensibilia eos ad legis observantiam excitari.*

QUÆSTIO III. — *An prius præceptum de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vita?* — Negat

gum frustum panni, duobus extremis lateribus annexas fimbrias, et quatuor angulis vittas cærulei coloris alligatas habens, erant totus eorum ornatus. — Pallium multiplicem habebat usum, et capitis tegumento adversus calores et imbræ quoque inserviebat. Calcei eorum sandalia fuisse videntur. Pro vestitu et ornatu mulierum vide Judith. cap. 16. Confer si lubet Calmetum, qui peculiarem scripsit dissertationem de re vestiariâ Hebreorum, et Yanh., Archaeolog. Bib.

(1) Judæorum vestitus erat valdè simplex; tunica ex lana vel lino confecta, laxa et usque ad talos defluens, quæ cingulo cuti adstringebatur, et pallium quod erat quadratum oblon-

Calvinus. Affirmant Catholici, et probant exemplo Davi lis, et aliorum Sanctorum qui illud servarunt. Psalm. 118, v. 10 : « In toto corde meo exquisivi te. » Et 3 Reg. 14, v. 8 :.... « Non fuisti sicut servus meus David, qui custodivit mandata mea, et secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo. » Et 4 Reg. 23, v. 25 de Josiā : « Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in totā animā suā et in universā virtute suā, juxta omnem legem Moysi. » Et rursus Ecclesiastici 47, v. 40, de Davide : « De omni corde suo... dilexit Deum. » Hic apertè vides, Davidem et Josiam dilexisse Deum ex toto corde, juxta praeceptum decalogi. Nec dubium, quin idem fecerint Abraham, Moyses, Samuel, Elias, Elisæus, Jeremias, et alii Prophetæ. Et in novo Testamen o, beata Virgo, apostoli, Stephanus, Timotheus, Titus, et alii non pauci, præsertim cùm de his prædictum sit, Deut. 50, v. 6 : « Circumeidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in totā animā tuā, ut possis vivere. » Porrò, ut res tota clariū percipiatur, explicandum est, quis sit sensus illius præcepti, quo jubemur diligere Deum ex toto corde. Sic enim facilè constabit an servari possit necone. Potest autem triplex esse sensus. Primus, ut diligamus Deum ex toto corde, id est, ut totum cor nostrum, quantum est, in eo solo diligendo occupetur, nec aliud amemus aut diligamus, quām ipsum. Hoc sensu non præcipitur Dei dilectio: alioqui non licet proximum diligere, quod tamen facere jubemur. Alter est, ut diligamus Deum ex toto corde, non quòd totum cor nostrum in eo diligendo debeat occupari, sed quòd tanto conatu in eum ferri debeat, quanto fieri potest. Nec hoc sensu præcipitur: quamvis si præciperetur, servari posset. Quis enim dicat impossibile sibi esse, diligere Deum tanto conatu, quanto diligere eum potest? Tertius est, ut diligamus Deum ex toto corde, id est, ut diligamus eum super omnia, ut præferamus illum rebus aliis; ut nullius rei amorem Dei amori anteponamus; ut nullius creaturæ timore vel amore velimus Deum offendere, et ab illius amore recedere. Hic verus ac germanus sensus est. Hunc expressit apostolus Rom. 8, v. 59... : *Nequa creature alia poterit nos separare à charitate Dei*, id est, nulla poterit efficiere, ut ejus amori postponamus dilectionem Dei. Et Christus Mat̄h. 10, v. 57:

Qui amat patrem aut matrem plus quām me, non est me dignus, id est, qui amorem parentum præfert amori Dei, non diligit Deum super omnia. Unde è contrario, qui amori parentum (qui in filiis solet esse maximus) præfert amorem Dei, convincitur diligere Deum super omnia. Hoc sensu laudatur Abraham (Genes. 22, v. 16, et seq.), quòd cùm haberet unicum filium Isaac, quem intimè diligebat, ejus tamē dilectioni præferret dilectionem Dei. Nam si inter omnes creaturas, nullam tantoper è amabat, sicut filium unigenitum; et nihilominus hunc ipsum filium paratus erat offerre Deo in sacrificium; evidens signum erat, eum diligere Deum super omnia, vel, quod idem est, ex toto corde. Hinc concludo, hoc præceptum non esse impossibile, si eo sensu explicetur, quo jam explicatum est.

Sed objicitur Augustinus in lib. de Spir. et lit. cap. ult. et in lib. de perfectione Justitiae resp. 17, ubi ait, hoc præceptum non posse impleri in hāc vitā, sed in aliā. At prompta est responsio. Nam duo nititur ostendere Augustinus, quæ verissima sunt. Unum est, præceptum illud, *Diliges Deum ex toto corde, et ex totā animā, et ex totis viribus*; posse quidem impleri in hāc vitā, quoad obligationem, quam inducit; non tamen quoad verba, quibus proponitur. Alterum est, in hāc vitā non tam perfectè diligere Deum, quam in alterā, quod probat hāc ratione. Dilectio supponit cognitionem; in hāc vitā cognoscimus Deum obscurè per fidem; in alterā clare per visionem: quid ergo mirum, si in hāc vitā minūs perfectè, in alterā perfectius Deum diligamus? Hanc esse mentem Augustini, ex ipso textu colligitur. Nec in minimo nobis repugnat.

QUESTIO IV.—*An posterius præceptum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico?*—Ratio dubitandi est, quia Levit. 19, v. 18, expressè dicitur:... *Diliges amicum tuum, sicut te ipsum*. Ubi inimicus videtur excludi. Unde in evangelio dicit Christus Matt. 5, v. 43-44 : « Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligitе inimicos vestros. » Ut sit disserimen veteris ac novi Testamenti, quòd in vetere datum fuerit præceptum de diligendis tantum amicis: in novo de diligendis omnibus, tam amicis, quām inimicis. Auget hanc difficultatem, quòd quidam legisperitus in evangelio interrogaverit Christum, quis deberet intelligi per proximum quandò dicitur: *Diliges proximum tuum sicut*

te ipsum. (Luc. 10, v. 27.) Nam ex illâ interrogatione apparet Christum in hâc re dissensisse à Judæis, cò quòd Judei putarent solos amicos, Christus etiam inimicos, nomine proximi, comprehendendi. Magni sanè auctores itâ sentiunt. Qui primò quidem generatim docent Christum non solum interpretatum esse legem Mosaicam, et à corruptelis Pharisæorum vindicasse (Matth. 5, v. 21 et seq.), sed reverâ novas quasdam leges addidisse, quæ in vetere Testamento non erant. Ac nominatim addidisse hanc : *Diligite inimicos vestros*, quæ in lege Mosaicâ nusquam legitur. Itaque hoc interesse inter Judæos et Christianos, quòd Judæi, vi præcepti Mosaici, debuerint diligere solos Judæos, qui nomine proximorum designabantur, non autem Gentiles, qui hostes seu inimici illorum erant. Christiani verò, vi præcepti evangelici, debeant omnes diligere, etiam hostes et inimicos.

Dices : etiam in vetere Testamento fuit præceptum de diligendis inimicis, ut patet ex illo Exod. 23, v. 4 : *Si occurris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum.* Respondeo. Ibi per inimicum non intelligitur verus inimicus, id est, Gentilis; sed Judæus, cum quo Judæus inimicitias gerere prohibebatur. Hoc indè constat, quia qui illuc inimicus dicitur, alibi frater appellatur, ut Deut. 22, v. 4 : *Non videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, et præteribis, sed reduces fratri tuo.* Alioqui quando de veris inimicis, id est, de Gentilibus sermo est; tunc Judæi jubentur eos interficere, ac penitus delere. Deut. 25, v. 19... *Delebis nomen ejus sub caelo.* Hanc sententiam sic explicatam, Maldonatus in cap. 5, Matth., v. 21; et ex eo Serarius lib. 2. Trihæresii, cap. 8.

QUESTIO V.—*Quid sit diligere proximum sicut seipsum?*—Difficultas est, quid significet illa particula, *sicut.* Resp. Non significat æqualitatem, sed similitudinem : Primùm, patet quia homo, secundum ordinem charitatis, debet seipsum magis diligere quam proximum; et hoc sensu dici solet : *Charitas incipit à se ipso.* Posteriùs etiam patet, quia tametsi debeat seipsum magis diligere quam proximum, tenetur tamen similia dilectionis signa exhibere proximo, atque sibi ipsi. Et hoc significat particula, *sicut.*

Queres, in quo consistat hæc similitudo? Respondeo. In tribus : 1º in materiâ; 2º in modo et qualitate, 3º in affectu. Vult enim Deus ut ea bona quæ tibi optas, optes etiam proximo; ut sicut te ipsum diligis propter Deum; sic etiam diligas proximum propter

Deum; ut eo affectu et conatu, quo diligis te ipsum, diligas etiam proximum, salvo semper ordine charitatis, de quo fusè suprà disputatum est.

Dices : homo sæpè optat sibi noxia, ut honores, voluptates, divitias; quæ non tenetur optare proximo. Ergo falsum est, Deum velle, ut quæ quisque sibi optat, optet etiam proximo. Respondeo. Nos hic agimus de eo, qui ex verâ charitate diligit seipsum : non de eo, qui servit suis cupiditatibus et concupiscentiis. Vide Maldonatum in cap. 22, Matth. v. 36.

CAPUT V.

DE LEGE MOSAICA.

Lex Mosaica triplex est, moralis, cærimonialis et judicialis. Moralis summatim continetur in decalogo. Et duo potissimum præcipit, cultum Dei et justitiam cum proximo. Cærimonialis, speciatim determinat, quibus ritibus ac cæremoniis colendus sit Deus. Judicialis, quibus modis justitia cum proximo servanda. Itaque triplicia sunt præcepta Mosaica, de quibus Deuter. 5, v. 31.... : « Loquar tibi omnia mandata mea, et cærenonias, atque judicia. » Et cap. 6, v. 1 : « Haec sunt præcepta, et cærenonie atque judicia, quæ mandavit Dominus Deus noster, ut docerem vos. » (Vide D. Thomam in 1-2 quæst. 99, et sequentibus.) Hoc posito, multa possunt disputari 1º An lex Mosaica fuerit bona? 2º An utilis? 3º An perfecta et sufficiens ad salutem? 4º An à Deo data? 5º Ubi, quando et quomodo data? 6º An obligaverit solos Judæos? 7º Quam arctè obligaverit? 8º An nunc penitus abrogata sit? 9º An in ejus locum successerit lex evangelica, et quæ illa sit?

QUESTIO PRIMA.—*An lex Mosaica fuerit bona?*—Manichæi, teste Augustino (in lib. contrâ Adimantium, et lib. 22 contrâ Faustum), docuerunt fuisse malam et injustam. Primò, quia concessit usuram et libellum repudii, quæ mala et injusta sunt. (Deut. 53 et 54.) Secundò, quia fuit tyrannica, ut patet ex illo Exod. 21, v. 24 : *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Tertiò, quia fuit intolerabilis, et observatu impossibilis. Act. 15, v. 10 : *Quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* Hinc sæpè reprehenditur in Scripturis Ezech. 20, v. 23 : « Ego dedi eis præcepta non bona, et judicia in quibus non vivent. » Et Rom. 4, v. 15 : « Lex enim iram operatur... » Et Rom. 5, v. 20 :

¶ Lex autem subintravit ut abundaret delictum. » Et Rom. 7, v. 8-9... : « Sine lege enim peccatum mortuum erat... sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. » Et Hebr. 8, v. 7 : « Si illud prius (testamentum) culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur. » Respondeo. Lex mosaica fuit bona, justa, sancta, ut patet ex illo Rom. 7, v. 12 : *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum et bonum.* Ubi mandatum legis Mosaicæ dicitur sanctum, propter præcepta cérimonialia : justum, propter judicialia : bonum propter moralia, ut notat D. Th. 1-2, q. 99, art. 4, in corp. Et ratio est, quia Deus fuit auctor illius legis, ut posteâ demonstrabo : at Deus non potest esse auctor malæ et injustæ legis ; quia, ut inquit Job. 56, v. 22 : *Nullus ei similis est in legislatoribus.* Et ut habetur Prov. 8, v. 16 : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Ad argumenta Manichæorum sic respondeo. Ad 1 : Libellus repudii et usura, si spectentur eo modo, quo Judæis concessa sunt, non sunt mala, sed licita, ut infra suo loco probandum est. Ad 2 : Lex Mosaica præsertim judicialis, non quidem fuit tyrannica, sed tamen servilis, et accommodata statui Judæorum. Sieut enim Christiani sunt in statu filiorum ac libertatis ; sic Judæi erant in statu timoris ac servitutis. Debebant igitur metu pœnarum à peccatis absterreri. Quo spectat illud Deut. 19, v. 20 : *Ut audientes ceteri timorem habeant, et nequaquam talia audeant facere.* Ad 3 : Fuit quidem difficilis observatu, non tamen impossibilis. Fuit autem difficilis, si conferatur eum lege evangelicâ, quæ est facillima. Rationem hujus discriminis jam insinuavi. Nam lex Mosaica data fuit Judæis, qui erant servi : lex evangelica data est Christianis, qui sunt filii : servorum autem conditio difficultior est quam filiorum. Testimonia Scripturæ, quæ ultimo loco adducebantur, nihil aliud probant, quæ quod dicturus sum in 3 q., nempè legem Mosaicam fuisse imperfectam, et non posuisse quæmpiam liberare à peccato.

QUESTIO II. — *An lex Mosaica fuerit utilis?* — Resp. Ad multa fuit utilis. Hoc insinuat Apost. ad Gal. 3, v. 24, cùm ait : *Lex pädagogus noster fuit in Christo :* vel, ut græcè est, *ad Christum.* Constat autem, pädagogum ad multa utilem esse, respectu puerorum, quos habet sub suâ disciplinâ ac potestate. Nam primò ostendit illis in quo peccent, ut emendentur. Secundò, coeret illos metu virgarum, ne in posterum peccent. Tertiò, docet illos prima rudimenta

grammaticalia, et sic paulatim disponit ac præparat ad altiora studia capessenda. Haec omnia, servata proportione, præstabat lex Mosaica, respectu Judæorum, qui veluti pueri, subjecabant legi, tanquam suo pädagogo. Ac primò ostendebat illis, in quo peccarent, ut testatur apost. Rom. 5, v. 20 : *Per legem enim cognitio peccati.* Nam sicut pueri, antequam datur illis pädagogus, sèpè delinquunt; et propter ignorantiam, non advertunt se delinquere : ita homines antequam daretur illis lex scripta, sèpè peccabant, et propter cæcitatem cordis non sciebant se peccare. Rom. 1, v. 21 : *Obscuratum est insipiens cor eorum.* At post legem datum, cœperunt agnoscere sua peccata. Rom. 7, v. 7 : ... *Peccatum non cognori, nisi per legem : nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret : non concupisces : hæc autem cognitio erat necessaria via ad suscipiendum Christum.* Cùm enim Christus in evangelio dicatur venisse ad delenda peccata, certè si Judæi non cognovissent se esse peccatores, non utique Christum suscepissent. Secundò, lex Mosaica coeret Judæos metu pœnarum, ut in posterum à peccato abstinerent. Huc spectant omnia præcepta pœnalia, terrores et comminationes, quæ à lege intendantur. Exod. 21, v. 15 : *Qui percusserit patrem suum aut matrem, morte moriatur.* Et v. 24 : *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Et alibi sèpius. Tertiò, lex Mosaica docebat Judæos prima rudimenta fidei christianæ, et sic disponebat et præparabat illos ad perfectam Christi cognitionem, suo tempore capessendam. Proponebat illis umbras, figuras, involuera, sub quibus Christus abscondebatur. Proponebat, inquam, cruenta animalium sacrificia, ut indè assurerent ad investigandum cruentum sacrificium in cruce. Proponebat circumcisioñem, figuram baptissimi : purificationes, figuram pœnitentiae : agnum paschalem, figuram Eucharistie : æneum serpentem, figuram Christi, et sic deinceps.

QUESTIO III. — *An lex Mosaica fuerit perfecta et sufficiens ad salutem?* — Respondeo. Non fuit. Hebr. 7, v. 19 : *Nihil enim ad perfectum adduxit lex,* et ratio est, quia non conferebat gratiam, quam confert lex evangelica. Joan. 1, v. 17 : *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Hoc sensu apost. cérimonias legis Mosaicæ, vocat *infirma et egena elementa.* (Gal. 4, v. 9.) Et cùm alibi dicat, legem Mosaicam non vacasse culpâ, intelligi-

gendum est, non vacasse imperfectione, seu fuisse imperfectam. Hebr. 8, v. 7. Eodem sensu multi interpretantur illud Ezech. 20, v. 25 : *Dedi eis præcepta non bona*, id est imperfecta : *Et iudicia, in quibus non vivent*, id est, non sufficientia ad vitam spiritualem. Hinc sumitur differentia inter legem Mosaicam et evangelicam. Nam Mosaicā dirigebat quidem Judæos, præscribendo et ostendendo quid agendum aut omittendum esset, non tamen præbebat vires et gratiam, quâ legis præcepta implerentur : evangelica, utrumque facit. Docet enim quid facere et omittere debeamus, et præterea confert gratiam, quæ nos juvat et corroborat, ut possimus exequi quod præscriptum est. Hanc differentiam pulchrè explicat Aug. in lib. de spiritu et litterâ, cap. 13. Et passim contra Pelagianos, in hunc ferè modum. 1. Lex vetus continet præceptum; lex nova auxilium. 2. Lex vetus dat lucem, ut sciamus; lex nova dat virtutem, ut faciamus. 3. In lege vetere dicit Dominus : fac quæ jubeo : in novâ nos dicimus : da quod jubes. 4. Lex vetus præscribit multas externas cærenomias : nova dirigit internas actiones. Ex quâ iterum oritur alia differentia. Nam lex vetus seu Mosaicā, non poterat per se prodesse homini ad salutem, quia id sine gratiâ fieri non potest : at nova seu evangelica per se sufficiens est ad hunc effectum. Et hoc est, quod toties inculcat apost. in epist. ad Rom. et Galat., neminem justificari ex operibus legis, sed ex fide in Christum. Quo etiam spectat illud 2 Cor. 3, v. 6 : *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat* : Nam reverâ lex Mosaicā, præter externam litteram, nihil confert. Externa autem littera minatur mortem, nisi legem observes : neque tamen dat subsidium gratiæ, quo adjutus, observare possis. Hoc subsidium à novâ lege petendum est, quæ præter externam litteram præcipientem, præbet internum spiritum corroborantem, ac adjuvantem, qui vitæ spiritualis principium est.

Dices: quomodo ergò Sancti veteris Testamenti, qui vixerunt sub lege Mosaicâ, justificati sunt? Resp. Non sunt justificati ex lege Mosaicâ quam habebant præsentem: sed ex evangelicâ, quæ tametsi præsens non esset, tamen virtus illius per quamdam anticipatiōnem, ad eos usque corrigebatur. Quomodo hoc? Quia credebant in venturum Christum, qui per sua merita, tunc quidem nondum exhibita, sed tamen suo tempore exhibenda, con-

ferebat illis gratiam justificantem, per quam poterant à peccatis liberari, et in adoptionem filiorum Dei transire. Vide D. Thom. in 1-2, q. 98, art. 2 ad 4.

QUÆSTIO IV. — *An lex Mosaicā fuerit à Deo data?* — Sicut Manichæi, ut suprà dixi, negârunt legem Mosaicam fuisse bonam, sic consequenter affirmârunt, non à Deo sed à diabolo datum esse, ut refert August. partim locis suprà citatis, partim in duobus libris contra adversarium legis et prophetarum : et in libro de hæresibus cap. 46, ubi ponit hoc eorum dogma : « Deum, qui legem per Moysen dedit, et in Hebreis prophetis locutus est, non esse verum Deum, sed unum ex principiis tenebrarum. » Resp. idem est auctor Mosaicæ, et evangelicæ legis, nempe Deus et Pater Domini nostri Iesu Christi. Ita concil. Trid. sess. 4. Et aperte colligitur ex Scripturâ. Nam Christus Matth. 15, v. 6, loquens de lege Mosaicâ, appellat mandatum Dei, cùm ait : *Irritum fecistis mandatum Dei, propter tradiciones vestras.* Et apost. non semel affirmat, Patrem Christi fuisse auctorem veteris Testamenti, ut Rom. 1, v. 4 et seq. : « Paulus servus Iesu Christi vocatus apostolus, segregatus in evangelium Dei, quod antea promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo. » Et Hebr. 1, v. 1-2 : « Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis : novissimè, diebus istis locutus est nobis in Filio. » Et probatur ratione D. Thomæ in 1-2, q. 98, art. 2. Quia ejusdem est proponere finem, et disponere media ad finem : sed lex evangelica est finis legis Mosaicæ juxta illud Rom. 10, v. 4 : *Finis enim legis, Christus* : ergò idem Deus, qui est auctor legis evangelicæ, est etiam auctor legis Mosaicæ. Et confirmatur hæc ratio, quia auctor legis Mosaicæ hoc potissimum spectavit, ut per illam legem deduceret homines ad Christum. Quod duobus modis præstít. Primo, per vaticinia prophetarum, qui multa de Christo prædixerunt. Secundo, per sacrificia Mosaicâ, quæ erant figuræ mortis Christi. At diabolus non conatur homines hoc modo perducere ad Christum, sed potius ab illo abstrahere. Ergò ipse non est auctor legis Mosaicæ.

Dices primò : opera Dei sunt perfecta, ut habetur Deut. 3, v. 24. At lex Mosaicâ non est perfecta, ut quæst. præced. dictum est : ergò Deus non est auctor legis Mosaicæ. Resp. Major potest dupliciter intelligi. 1. Opera Dei sunt perfecta, id est, unumquodque opus Dei

tale est, cui absolutè nihil desit. Sic falsa est. 2. Opera Dei sunt perfecta, id est unumquodque opus Dei tale est, cui in suo genere nihil desit. Sic vera est. Jam applico. Lex Mosaica non est absolutè perfecta, quia deest illi aliquid, quod habet lex evangelica, nimirum virtus et efficacia justificandi. Est tamen perfecta in suo genere, quia cùm ex suo genere debeat esse umbra seu figura legis evangelicæ, in eo genere nihil illi deest. (Vide D. Thom. loco citato ad 1.) Dices secundò: Scriptura ait: Legem Mosaicam ab Angelis datam esse. Gal. 5, v. 19: *Lex propter transgressiones posita est... ordinata per Angelos in manu Mediatoris.* Et Act. 7, v. 53: *Accepistis legem in dispositione Angelorum.* Resp. Lex Mosaica tribuitur Deo, Angelis, et Moysi; sed diverso modo: Nam Deus fuit auctor illius legis, Angeli promulgârunt illam Moysi, Moyses populo. Simile est de lege evangelicâ. Deus fuit illius auctor: Christus quâ homo, promulgavit illam apostolis, apostoli toti mundo.

QUESTIO V. — *Ubi, quandò, et quomodò data fuerit lex Mosaica?* — Tria quæruntur: primò, ubi data sit? Resp. Data est in monte Sinai, ut patet ex illo Levit. 26, v. 45: ... *Hac sunt iudicia atque præcepta, et leges, quas dedit Dominus inter se et filios Israel in monte Sinai per manum Moysi.* Hoc tamen interest, quòd lex decalogi data sit in ipso monte (Exodi c. 19. et 20); at lex cærimonialis et judicialis in tabernaculo ad radicem montis. (Levit. 1, v. 1.) Quæritur secundò, quando data sit? Resp. Lex decalogi data est die quinquagesimo ab egressu filiorum Israel ex Ægypto, id est, in Pentecoste. Nam tertio die mensis tertii venerunt ad montem Sinai, juxta illud Exodi 19, v. 1: *Mense tertio egressionis Israel de terrâ Ægypti, in die hâc venerunt in solitudinem Sinai.* Ubi illa particula, *in die hâc*, significat, in die ejusdem numeri cum mense tertio, nempe tertio die mensis tertii. Rursùm, tertio die post adventum, data est lex. (Ibid., v. 11.) Tertius autem dies post adventum, fuit sextus dies mensis tertii. At lex cærimonialis et judicialis postea data est: non quidem uno die, sicut lex decalogi, sed successivè per varios dies, ut patet Levit. 9, v. 1; item 16, v. 1 et alibi. Quæritur tertio, quomodò data sit? Resp. Iudei antequam daretur ipsis lex decalogi, jubebantur se sanctificare, et præparare per duos dies, ut tertio die cum debitâ reverentia legem acciperent. Hœc autem sanctificatio et præparatio consistebat in tribus,

Primò, ut abstinerent ab uxoribus. Secundò, ut lavarent vestimenta sua. Tertiò, ut non ascenderent montem Sinai ac nequidem attingerent illum, tanquam curiosi scrutatores præsentie et majestatis Dei, sed potius ex reverentia divini Numinis contineant se in castris; alioqui morte puniendi. (Exod. 10, v. 10 et seq.) Finità sanctificatione, cum adesset tertius dies, quo lex decalogi esset promulganda, sex terribilia signa contigerunt in monte Sinai. 1. Totus mons ardebat igne. 2. Totus fumabat, quia ex igne, tanquam ex fornace ascendebat fumus. 3. Nubes densissima montem operiebat. 4. Audiebantur tonitrua. 5. Micabant fulgura. 6. Clangor tubæ seu buccinæ perstrepebat. (Exod. 19, v. 16 et seq. Hebr. 12, v. 18.) Tum demùm Angelus tubali et horribili voce decalogum proclamabat (Exod. 20, v. 1), ut posset exaudiri à toto populo circumstante, id est à tribus hominum millionibus qui tunc aderant in circuitu montis.

Nota, duplicum fuisse sonum buccinæ, unum confusum, quo populus evocabatur ex remotioribus castrorum partibus, ut veniret ad radicem montis in circuitu, et ibi legem decalogi paulò post promulgandam audiret. Alterum, distinctum et articulatum, quo Angelus in ipso monte existens, et Dei personam gerens, populo ad radicem montis jam collecto, decalogum promulgabat. Qualis autem fuerit illa buccina, disputant interpres. Judæi fabulantur fuisse cornu illius arietis, qui ab Abrahamo pro Isaac fuit immolatus. (Gen. 22, v. 13.) Nostri docent, fuisse æream, non corneam, et Angelum per collisionem æris edidisse talem sonum, qualis ab inflatâ buccinâ vel tubâ prodire solet. Vide Cornel. in cap. 19 Exodi.

Hœc omnia, que jam recensui, fuerunt figuræ seu umbræ eorum que postea in promulgatione legis evangelicæ facta sunt. Nam primò, sicut lex Mosaica promulgata est die quinquagesimo post Pascha, id est, in Pentecoste; sic etiam lex evangelica (Acto. 2, v. 1). Secundò, sicut illa in monte Sinai, ita hœc in monte Sion (Isai. 2, v. 5)... *De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Tertiò sicut ibi auditæ sunt tonitrua et fulgura; ita hic, *Factus est repente de caelo sonus, tanquam advenientis Spiritus vehementis.* (Act. 2, v. 2.) Quartò, sicut ibi apparuit ignis et fumus; ita hic... *dispertitæ lingue, tanquam ignis.* (ibid., v. 3.) Quintò sicut ibi timore perculti sunt Iudei; ita hic apostoli *repleti sunt Spiritu Sancto.* (Ibid., v. 4.) Sextò, sicut Angelus clangore buccinæ

verba decalogi perstrepebat; ita hic tuba evangelica apostolorum ore insonuit. (*Ibidem.*) Videatur D. Hier. ad Fabiolam, Beda in Homil. Vigil. Pentecost. Cornel. in cap. 19 Exod.

QUESTIO VI. — *An lex Mosaica obligaverit solos Judæos?* — Distinguendum est. Nam lex Mosaica, ut suprà dixi, fuit triplex: Moralis, cærimonialis, et judicialis. Igitur moralis non solum Judæos, sed etiam Gentiles obligabat. Nota: Lex moralis tripliciter spectari potest. 1. Nudè secundùm se. Sic semper obligavit Gentiles. 2. Quatenus habet annexas minas, terrores, et poenas temporales à Moyse conscriptas. Sic obligabat solos Judæos. 3. Quatenus habet annexam gratiam evangeli. Sic obligat Christianos. Lex cærimonialis et judicialis obligabat solos Judæos; quia solis Judæis fuit promulgata, ut patet Exod. 19 et seq. Quòd etiam spectat illud, Deut. 4, v. 8: « Quæ est enim t alia gens sic inclyta, ut habeat cærimonias et justaque judicia, et universam legem? » Et Ps. 147, v. 9: « Non fecit taliter omni nationi et judicia sua non manifestavit eis. » Et Rom. 3, v. 1-2: « Quid ergo amplius Judæo est?.... Multum per omnem modum. Primùm quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. » Et Rom. 9, v. 4: « Quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio. » Ex quibus testimoniis duo colliguntur: 1. legem fuisse datam soli populo Judæorum; 2. fuisse quamdam prærogativam illius populi, quòd ipsi soli data sit.

Dices: Non videtur fuisse prærogativa, sed onus; nam difficile fuit servare legem cærimonialem et judicialem. Nec Judæi poterant salvari, nisi illam servarent: Gentiles sine isto onere salvari poterant. Resp. Fuit simul onus et prærogativa, quia Judæi per illud onus magis erant Deo conjuncti et consecrati, quām Gentiles sine illo onere; nam ratione legis habebant sacerdotium, sacrificia, sacramenta et promissionem venturi Christi: quæ omnia faciebant illos melioris conditionis, quām Gentiles, qui ista non habebant. Et hoc colligitur ex Scripturis citatis. Simile est de clericis et religiosis, qui, tametsi plus oneris in se suscipiant, et ad plura obligentur quām laici, sunt tamen melioris conditionis, quia Deo magis conjunguntur et consecrantur, quæ magna prærogativa est. (Vide D. Th. 1-2. q. 98, art. 5 ad 3.)

Quæres: 1º An hoc factum sit propter merita Judæorum, quòd ipsis soli data sit lex, et non aliis? Respondeo. Non propter ipsorum merita, sed propter promissionem Dei, quæ

Abrahæ facta est. Deus enim promiserat Abrahæ, quòd ex ipsis semine et posteritate nasciturus esset Christus. (Gen. 22, v. 18; et Gal. 3, v. 16.) Itaque propter hanc promissionem voluit populum illum, ex quo Christus erat nasciturus, peculiari quodam modo ab aliis distinguere, dando illi legem, prophetas, sacrificia et alia specialia ornamenta, quibus cæteras nationes antecelleret, et Deo magis consecraretur, juxta illud Exod. 19, v. 5: *Eritis mihi in peculium de cunctis populis.* Et ratio est, quia lex, prophetæ, et sacrificia, tanquam figuræ quædam ordinabantur ad Christum venturum. Ergò quibus promissus erat Christus, illis danda erat lex, prophetæ, et sacrificia. Quæres: 2º An Gentiles in nullo casu fuerint obligati, ad observationem legis Mosaicæ? Respondeo. Tunc erant obligati, quando volebant se aggregare populo Judæorum, et illorum religionem amplecti, ut patet ex illo Exodi 12, v. 48. « Si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, et facere phase Domini, circumcidetur prius omne masculinum ejus, et tunc ritè celebrabit, eritque sicut indigena terræ. » Dices: hinc solum colligitur, quòd Gentiles, acceptâ circumcisione, potuerint celebrare Pascha cum Judæis; non autem, quòd fuerint obligati. Resp. Utrumque colligitur. Nam circumcisione perindè se habebat in vetere Testamento, sicut se habet baptismus in Novo. Unde sicut omnes baptizati obligantur ad legem evangelicam; ita omnes circumcisi obligabantur ad Mosaicam. Quod confirmat apost. cùm ait, Gal. 5, v. 2: *Testificor omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.* Quæres: 3º An lex Mosaica (nempè cærimonialis, et judicialis) nullo modo pertinuerit ad Christianos? Resp. Sicut pertinuit ad Judæos, quoad obligationem et observationem, sic etiam pertinuit ad nos quoad significationem. Erat enim figura quædam eorum, quæ per Christum adimpta sunt. Ita Aug. lib. 19, contra Faustum, cap. 7. et sequentibus. Et colligitur ex illo generali principio 1 Cor. 10, v. 6: *Hæc autem in figurâ facta sunt nostri.* Et Heb. 10, v. 1: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum.*

QUESTIO VII. — *Quām strictè Judæos lex Mosaica obligaverit?* — Resp. Obligavit strictissimè, ut patet ex illo Psal. 118, v. 4: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* Quod confirmari potest ex duplice capite: 1 ex benedictionibus, quas Deus promisit servantibus legem;

2 ex maledictionibus, quas comminatus est transgressoribus. Utraque habentur Levit. 26. et Deut. 28. Aliquas ex iis recensebo. Benedictiones sunt haec : *Si in praeceptis meis ambulet in veritate, et mandata mea custodieritis* : 1. Dabo vobis pluvias temporibus suis. 2. Terra gigat germen suum. 3. Pomis arbores replebuntur. 4. Apprehendet messium tritura vindemiam, et vindemia occupabit sementem. 5. Comedetis panem vestrum in saturitate. 6. Dabo pacem in finibus vestris, et non erit qui exterreat. 7. Auferam malas bestias. 8. Persequemini inimicos vestros, et corruent coram vobis. 9. Persequentur quinque de vestris centum alienos : et centum de vobis decem millia. 10. Crescere vos faciam, et multiplicabimini. 11. Comedetis vetustissima veterum ; et vetera, novis supervenientibus, projicietis. 12. Ponam tabernaculum meum in medio vestri : ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus. Levit. 26, v. 5 et seq. Nunc sequuntur maledictiones. *Si non faciat ea quae à me constituta sunt* : 1. Visitabo vos in egestate et ardore. 2. Frustrà seretis sementem, quae ab hostibus devorabitur. 3. Ponam faciem meam contra vos : et corruetis coram hostibus vestris : et subjiciemini his, qui oderunt vos : et fugietis nemine persequente. 4. Dabo vobis cœlum desuper, sicut ferrum et terram æneam. 5. Immittam in vos bestias agri quae consumant vos et pecora vestra. 6. Inducam super vos gladium ultorem fœderis mei. 7. Mittam pestilentiam in medio vestri. 8. Cadetis inter ruinas idolorum vestrorum. Et que sequuntur Levit. 26, v. 16 et seq. His addantur benedictiones et maledictiones quae habentur Deuter. 28, v. 15 et seq. Hinc constat, falsum esse, quod aliqui docent, legem Dei observatu esse impossibilem. Nam si servari non posset, cur Deus servantibus promitteret benedictiones? Cur transgressoribus minaretur tot maledictiones? Hoc posterius esset tyrannicum : illud prius inane ac supervacaneum. Si enim lex servari non potest, inane ac supervacaneum est dicere : si servaveris legem, dabo tibi multa bona ; et tyrannicum est dicere : puniam te multis calamitatibus, si non servaveris. Utrumque absit à Dei honitate.

QUESTIO VIII. — *An lex Mosaica nunc penitus abrogata sit?* — Respondeo. Abrogata est, quoad præcepta ceremonialia et judicialia, non tamen quoad moralia, quae in deca logo continentur, quatenus illa sunt juris naturalis. Prior pars patet ex Scripturis, Lucæ 16, v. 46 :

« Lex et prophetæ usque ad Joannem. » Et Gal. 5, v. 24-25 : « Lex pædagogus noster fuit in Christo... At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo. » Et Hebr. 7, v. 42 : « Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. » Est autem abrogata propter has causas. Primò, quia erat imperfecta, (Hebr. 7, v. 18.) Secundò, erat grave jugum, quod Iudei vix poterant portare. (Acto. 15, v. 10.) Tertiò, continebat figuræ, quæ per Christum implete sunt. (Agust.) lib. 49. contra Faustum cap. 15.) Quartò, sicut majus lumen offuscat minus; ita lumen evangelii, et Sol justitiae Christus offuscavit cærimonias legales, ut notat D. Hieron. in Com. cap. 4, ad Galat. Huc spectat illud Theodorei ad Philip. 5. *Supervacaneus est lychnus, si sol apparuerit.* Et illud Bernardi Hom. 4, super Missus est. *Prodeunte fructu, flos decidit.* Quintò, Christus, teste Apostolo (Ephes. 2..... v. 14), *fecit utraque unum*, id est, ex duabus populis, Ethnico et Judaico, fecit unum ovile; ac proinde debuit dissolvere medium parietem legis Mosaicæ, qui separabat unum populum ab alio; et ambos unâ eademque lege evangelicâ concludere.

Dices : Scriptura docet legem Mosaicam duraturam in æternum, ut Baruch. 4, v. 1 : *Hic liber mandatorum Dei, et lex quæ est in æternum.* Respondeo. Lex Mosaicæ duobus modis dici potest æterna. Primò, quoad præcepta moralia, quæ adhuc durant. Secundò, quoad cærimonialia, quæ quæ quidem abrogata sunt quoad significationem; tamen adhuc durant quoad rem significatam. Ita D. Thomas 12, quæst. 105, art. 5 ad 1.

Posterior pars probatur, quia ratio naturalis dictat, præcepta decalogi, quatenus sunt juris naturalis, servanda esse. Dico, quatenus sunt juris naturalis propter duas causas : 1. propter observationem sabbati, quæ non erat juris naturalis, et ideo abrogata est; 2. propter minas et terrores, quæ annexa erant præceptis decalogi, respectu eorum, qui ea non observarent. Haec etiam abrogata sunt, quia similiter non erant juris naturalis, sed positivi.

QUESTIO IX. — *An in locum legis Mosaicæ successerit lex evangelica, et quæ illa sit?* — Christus instituit novam legem, quæ evangelica appellari solet, ad Christianos pertinentem; adeoque non solum Redemptor, sed etiam Legislator dicendus est, juxta illud Isaï. 53, v. 22 : « Dominus enim Iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus Rex noster, ipse salvabit nos. » Et in evangelio passim loquitur

de suâ lege Joan. 14, v. 15 : « Mandata mea servate. » Joan. 15, v. 10 : « Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione meâ. » Matth. 28, v. 20 : « Docete eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. » Et Apost. 1 Cor. 7, v. 10 : « Iis autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem à viro non discedere. » Et 1 Cor. 9, v. 21 : « Iis qui sine lege erant..., factus sum tanquam sine lege essem, cùm sine lege Dei non essem, in lege essem Christi. » Et Hebr. cap. 2, confert inter se Christum et Moysen, tanquam duos legislatores, alterum veteris, alterum novi Testamenti, et ait, si transgressores legis à Moyse datæ puniti sunt, multò magis transgressores legis à Christo latæ puniendos esse. Lex evangelica, quæ à Christo data est, continet triplicia præcepta, nempè moralia, sacramentalia, et fidei. De moralibus constat, Matth. 5, v. 6-7. Ubi Christus explicat et perficit præcepta decalogi, quæ propriè ad mores pertinent. Et Matth. 19, v. 6. Ubi prohibet divortium et libellum repudii; ac decernit, ut vinculum matrimonii deinceps non dissolvatur. De sacramentalibus patet ex illo Joan. 5, v. 5 : « Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu Sancto, non potest intrare in regnum Dei. » Et ibid. 6, v. 54 : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Denique de præcepto fidei, ex illo Marci 16, v. 16 : « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit : qui verò non crediderit, condemnabitur. » Et Joan. 8, v. 24 : « Si enim non credideritis quia ego sum, moriēmini in peccato vestro. » Hoc tamen interest inter haec triplicia præcepta, quod sacramentalia sint verè et propriè à Christo instituta : reliqua non tam instituta, quam aucta vel explicata. Et quidem moralia, cùm sint juris naturalis non egebant institutione, sed explicatione. Præceptum autem fidei aliquo modo auctum est. Nam Christi nativitas, passio, mors, et reliqua mysteria, quæ à Judæis implicitè et obscurè credebantur, jam expressè et distinctè creduntur à Christianis.

Objet potest illud Joan. 1, v. 17 : *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Hinc etiam videtur colligi, Moysen fuisse legislatorem, non autem Christum. Respondeo : hoc posterius perperam inde colligitur. Nam sensus illorum verborum est hic : Moyses dedit Judæis nudam legem sine gratiâ, id est legem præcipientem, sed non

juvantem. Christus dedit vobis legem cum gratiâ, id est, legem præcipientem et juvantem. Hinc fit, ut lex Moysis, quia tantum præcipiebat et non juvabat, retinuerit nomen legis : lex verò Christi quia pauca præcipit et plurimum gratiæ consert, obtineat nomen gratiæ, ab effectu magis principia. Eamdem ob causam vocatur à Christo, *jugum suave, et omis leve.* Et ab Apostolo, *lex enim spiritus vitæ.* Rom. 8, v. 2. Vide Aug. in lib. de spir. et lit.

Queres an lex evangelica nos obliget ad suu observationem ? Calvinistæ tria docent. Primò, præcepta moralia, seu decalogi, non posse à nobis servari, ac proinde Christum liberasse nos ab eorum observatione, juxta illud apost. ad Gal. 3, v. 13 : *Christus nos redemit de maledicto legis.* Fundamentum est, quia putant peccatum originale manere in nobis quamdui in hac vitâ sumus, ideoque omnia nostra opera, quibus conamur legem decalogi implere, vitiata et inquinata esse, propter contagionem peccati originalis : per ejusmodi autem opera legi satisfieri non posse ; atque hoc sensu legem servatu impossibilem esse. Secundò, docent baptismum et alia sacramenta, non esse absolute necessaria ad salutem, et ideo præcepta sacramentalia non obligare Christianos. Fundamentum est, quia putant solam fidem justificare, et sacramenta solùm adhiberi ad excitandam et nutriendam fidem : ac proinde esse quidem utilia, non tamen necessaria, præsentim, cùm sine sacramentis fides excitari et nutritri possit per verbum Dei. Tertiò, docent præceptum fidei obligare omnes mortales, et hoc solum præceptum sufficere ac necessarium esse ad salutem, juxta illud Rom. 1, v. 17... *Justus autem ex fide vivit.* Et Luc. 8, v. 50... *Crede tantum, et salva erit.* Ex his omnibus concludunt libertatem christianam seu evangelicam in eo consistere, quod simus liberi ab observatione legis : et sic interpretantur illud 1 Tim. 4, v. 9 : *Lex justo non est posita.* Hæc tria Calvinistarum puncta damnata sunt in conc. Trid. sess. 6. can. 18, et seq. Et jam paucis refutanda per totidem conclusiones.

Dico 1º : Præcepta decalogi possunt servari ab iis, qui operantur ex gratiâ Dei : neque Christus ab eorum observatione nos liberavit. Prior pars probatur ex manifestis Scripturæ testimoniis Psal. 118, v. 52 : « Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum. » Ezech. 36, v. 27 : « Spiritum meum ponam in medio vestri : et faciam ut in præ-

« ceptis meis ambuletis : et iudicia mea custodiatis. » Matth. 4, v. 50 : « Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. » 1 Joannis 5, v. 5 : « Haec est enim charitas Ieui, ut mandata ejus custodiamus : et mandata ejus gravia non sunt. » Quid clarius? Accedunt exempla eorum, qui in Scripturis narrantur legem servasse. Servavit illam David, juxta illud 3 Reg. 14, v. 8.... « Non fuisti si-
c ut servus meus David qui custodivit man-
data mea, et secutus est me in toto corde
suo, faciens quod placitum esset in conspe-
ctu meo. » Servavit Zach. et Elisabeth. Luc.
1, v. 6 : « Erant autem justi ambo ante Deum,
incedentes in omnibus mandatis et justifica-
tionibus Domini sine querelâ. » Servavit ado-
lescens evangelicus Matth. 19, v. 20 : « Omnia
haec custodivi à juventute mæ. » Piura de
hâc re invenies in opusculo nostro de justitiâ
bonorum secundum Calvinistas cap. 1, ubi
etiam objectiones Calvinistarum solutæ sunt.
Posterior pars conclusionis, quòd scilicet Chri-
stus non liberaverit nos ab observatione præ-
ceptorum decalogi, patet ex evangelio et apo-
stolis. Ac primùm ex verbis Christi Matth. 5,
v. 17... « Non veni solvere (legem), sed adim-
plere. » Matth. 7, v. 19 : « Omnis arbor quæ
non facit fructum bonum, excidetur, et in
ignem mittetur. » Matth. 19, v. 17... « Si au-
tem vis ad vitam ingredi, serva mandata. »
Deinde ex verbis apostoli Jacobi 2, v. 8
et seq. : Si tamen legem perficitis regalem
secundum Scripturas : diliges proximum
tuum sicut te ipsum, bene facitis : Si autem
personas accipitis, peccatum operamini, re-
darguti à lege quasi transgressores. Quicum-
que autem totam legem servaverit, offendat
autem in uno, factus est omnium reus. » (Vi-
de plura apud Bellarm. lib. 4, de justificat.
cap. 2, et seq.) Fundamentum Calvinistarum,
de peccato originali in nobis manente, falsum
est, ei prolixè refutatum in opusculo nostro
de auctore peccati cap. 4. Illud porrò, *Christus redemit nos de maledicto legis*, non sic debet
intelligi, quasi Christus voluerit nos esse libe-
ros ab obligatione legis, ut fingunt Calvinistæ
(hoc enim falsum est, ut jam ostendi), sed quòd
dederit nobis gratiam, quâ possimus legem im-
plore, et maledictionem, quæ legis transgres-
soribus constituta est, evitare. Dico 2º. Præcepta
sacramentalia de Baptismo et Eucharistiâ etiam
nos obligant : nec sine eorum observatione sa-
lutem consequi valemus. Ille manifestè patet
ex illo Joan. 3, v. 3 : « Nisi quis renatus fuerit

ex aquâ et Spiritu sancto, non potest in-
troire in regnum Dei. » Et Joan. 6, v. 54 :
« Nisi manducaveritis carnem Filii hominis,
et liberabitis ejus sanguinem, non habebitis
vitam in vobis. » Quomodo autem haec duo
præcepta intelligenda sint, et an obligent so-
los adultos, an etiam infantes, alio loco expli-
candum est. Intercà videri potest Bellarm. et
alii. Loquor autem de solo Baptismo et Eucha-
ristiâ, quia adversarii vix admittunt plura sacra-
menta. Dico 3º : Præceptum fidei obligat omnes
mortales, sed non solum obligat. Prior pars
conceditur à Calvinistis; et patet ex illo Marci
16, v. 16 : *Qui verò non crediderit, condemna-
bitur.* Posterior sequitur ex dictis, quia præter
præceptum fidei, obligant nos etiam præcepta
decalogi et sacramentalia. Hinc infero contra
Calvinistas, libertatem christianam non con-
sistere in eo, quòd simus liberi ab observatione
præceptorum Dei. In quo ergo consistit? In
his tribus. Primò, in libertate à peccato et
morte, juxta illud Joannis 8, v. 54-56 : « Omnis
qui facit peccatum, servus est peccati. Si
ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis. »
Et Rom. 6, v. 18 : « Liberati autem à peccato,
servi facti estis justitiae. » Secundò, in lib-
ertate à jugo legis cærimonialis et judicia-
lis Judæorum. Gal. 4, v. 9 : « Quomodo con-
vertimini iterum ad infirma et egena ele-
menta, quibus denuò servire vultis. » Tertiò,
in libertate à dominio et reatu legis moralis,
Rom. 6, v. 14 : « Non enim sub lege estis, sed
sub gratiâ. » Et 2 Cor. 5, v. 17 : « Ubi au-
tem Spiritus Domini, ibi libertas. » Et Gal.
5, v. 18 : « Si Spiritu ducimini, non estis sub
lege. » Ille notandum est cum Aug. in expli-
catione primi psalmi, quòd aliud sit hominem
esse sub lege, et aliud sit hominem esse in lege.
Judæi erant sub lege, quia tanquam servi
subjecti erant prœnis et terroribus legalibus.
Nos sumus in lege, quia tanquam filii examore
et charitate vivimus secundum legem. Hoc
sensu apost. 1 Cor. 9, v. 21. Negat se esse
sub lege, et affirmat se esse in lege. Et D.
Aug. in lib. de continentia, cap. 5, explicans
illud apostoli : « Non estis sub lege, sed sub
gratiâ ; » sic habet : « Non sumus sub lege,
bonum quidem jubente, non tamen dante :
sed sumus sub gratiâ, que id, quod lex ju-
bet, faciens nos amare, potest liberis impe-
rare. » Et in lib. de nat. et grat., c. 57 :
« Si Spiritu ducimini, non estis sub lege;
utique lege quæ timorem incepit, non tri-
buit charitatem. » Illud apostoli, quod ad-

versarii objiciunt, *Justo non est lex posita, facile explicatur ex dictis.* Tametsi enim lex, secundum se spectata, æquè posita sit justis et injustis (utrisque enim prescribit lex, quid faciendum aut omittendum sit) non tamen poena legis imponitur justis, qui amore legem servant, sed injustis qui ex amore legem prævaricantur. Hoc sensu dixit idem apostolus ad Gal. 3, v. 19: *Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est.* (Vide Aug. in lib. de Spir. et Lit. cap. 10.)

CAPUT VI.

DE SYNAGOGA VETERIS TESTAMENTI.

Nomen Synagogæ sumitur tribus modis in Scripturâ. Primò, pro totâ congregatione seu Ecclesiâ Judæorum. Num. 27, v. 20.... *Audiat eum omnis Synagoga filiorum Isræl.* Et Eccl. 50, v. 15.... *Coram omni Synagogâ Israel.* Et alibi sæpè. Et hoc sensu fuit typus seu figura Ecclesiæ Christi; ut postea explicabo. Secundò, pro congregatione seu conventu malorum. Psal. 85, v. 14: « Deus, iniqui insurrexerunt super me, et Synagoga potentium quæsierunt animam meam: et non proposuerunt te in conspectu suo. » Et Eccli. 3, v. 50: « Synagogæ superborum non erit sanitas. » Et Apoc. 2, v. 9.... « Blasphemaris ab his, qui se dicunt Judæos esse, et non sunt, sed sunt Synagoga satanæ. » Et cap. 3, v. 9: « Ecce dabo de Synagogâ satanæ, qui dicunt se Judæos esse, et non sunt, sed mentiuntur. » Tertio, pro quibusdam ædificiis seu domibus, in quibus Judæi singulis sabbatis solent Scripturam legere et explicare. De his frequens est mentio in evangelio. Matth. 4, v. 23: « Circuibat Jesus totam Galilæam, docens in Synagogis eorum. » Et Marci cap. 1, v. 21: « Et statim sabbatis ingressus in Synagogam, docebat eos. » Et Luc. 4, v. 16-17: « Intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam; et surrexit legere: et traditus est illi liber Isaïæ prophetæ. » Et Joan. 9, v. 22.... « Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis cum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret, » id est interdicteretur publicis conventibus, qui in Synagogâ celebrabantur. Quod nos dicimus, excommunicari. — Nos hie agimus de Synagogâ primo modo sumptâ, id est, de totâ Judæorum congregatione seu Ecclesiâ, quatenus constabat ex populo et sacerdotibus. Et queritur, 1. an fuerit visibilis? 2. An aliquando erraverit, vel defecerit à fide? 3. An fuerit figura Ecclesiæ Christi?

4. An fuerit tam perfecta, quam Ecclesia Christi est? De Synagogâ tertio modo sumptâ dicam aliquid cap. 12.

QUESTIO PRIMA. — *An Synagoga fuerit visibilis?* — De Synagogâ statuendum est, sicut de quâlibet communitate vel republicâ: in qua tria spectari possunt. Primò, multitudo seu collectio eorum hominum, qui in republicâ sunt. Secundò, externum regimen, quo magistratus politicus gubernat suos subditos. Tertiò, interna affectio, quâ subditi inter se, et cum suo magistratu, tanquam membra cum capite uniuntur. Duo priora sunt visibilia, et externis sensibus percipiuntur. Tertium est invisible. Nam exterminis oculis videmus cives et magistratum, qui in republicâ sunt: videmus externam politiam et gubernationem: sed non videmus internum affectum, quem quisque habet, aut habere debet. Idem dico de Synagogâ. Tria in eâ spectari poterant. Primò, multitudo seu collectio Judæorum, qui erant in Synagogâ. Secundò, externum regimen ecclesiasticum, sacrificia, sacramenta, purificationes, oblationes et similes cæremoniæ Mosaicæ. Tertiò, interna fides et charitas, quâ omnes vel erant, vel esse debebant inter se uniti. Duo priora erant visibilia, tertium invisible. Idem de Ecclesiâ Christi. Sunt in eâ visibiles Christiani: est visibile regimen, quo prælati gubernant suos subditos, docendo, hortando, judicando, puniendo, sacramenta administrando. Est interna fides et charitas, quâ inter se conjuncti sunt. Unde sequitur, non aliter de Synagogâ et Ecclesiâ, quâ de republicâ vel civitate statuendum esse. Sicut ergo absolutè loquendo, rectè dicimus, rem publicam Venetam, aut civitatem Viennensem esse visibilem et conspicuam, ita similiter Synagogam et Ecclesiam esse visibilem et conspicuam. Est enim par ratio, ut explicatum est.

QUESTIO II. — *An Synagoga aliquando erraverit, vel à fide defecerit?* — Lutherani et Calvinistæ docent sæpè illam errasse, et à fide defecisse. Primò tempore Moysis, quando Aaron cum toto populo adoravit vitulum. (Exodi 32, v. 4.) 2. Tempore Eliae, quando nullus mansit fidelis, nisi solus Elias, ut ipsemet conqueritur. 3 Reg. 19, v. 14.... « Derelictus sum ego solus, et querunt animam meam. » 3. Tempore Isaïæ et Jeremie quando omnes recesserunt à Deo, Isaïæ 1, v. 5: « Cognovit bos posses- sorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit. » Et adde-

Jerem. 2, v. 13 : « Duo mala fecit populus meus : me derelinquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissimilatas, quæ continere non valent aquas. » Et 2 Paral. 15, v. 3 : « Transibant autem multi dies in Israel absque Deo vero, et absque sacerdote doctore et absque lege. » 4. Tempore passionis Christi, quando tota Synagoga cum omnibus cærenoniis suis expravit. Respondeat multa asseruntur, quæ examinanda sunt. Primum est, Synagogam tempore Moysis in adorando vitulo defecisse à fide. Falsum est. Non defecit tota Synagoga, sed pars ejus. Non enim defecit Moyses nec levitæ et sacerdotes, ut patet ex illo Exodi 32, v. 25-26 : *Videns ergo Moyses populum..... ait : si quis est Domini, jungatur mihi. Congregati sunt ad eum omnes filii Levi.* Erant autem filii Levi viginti duo milia, ut habetur Num. 3, v. 39. Alterum est, synagogam tempore Eliæ, Isaiæ, Jeremiah, defecisse à fide. Hic opus est distinctione. Nam duo regna pertinebant ad Synagogam : alterum Juda, quod constabat duabus; alterum Israel, quod constabat decem tribubus. Hoc posterius statim à principio, sub primo rege Jeroboam, defecit à verâ fide, et publicè coepit idola adorare (3 Reg. 12, v. 19), et in eo statu permansit usque ad captivitatem : iuxta illud 4 Reg. 17, v. 22-25 : « Ambulaverunt filii Israel in universis peccatis Jeroboam, quæ fecerat : et non recesserunt ab eis, usquequæ Dominus auferret Israel à facie suâ... in Assyrios. » Nihilominus semper aliqui fuerunt in illo regno, qui abstinerent ab idolatriâ, et verum Deum agnoscerent; etiam tempore Eliæ. Nam cùm ipse putaret se solum relictum esse in cultu veri Dei, audivit respondsum à Domino 3 Reg. 19, v. 18 : « Dere-linquam mihi in Israel septem millia virorum : quorum genua non sunt incurvata ante Baal. » Et similiter de Tobiâ legimus, Tobie 1, v. 5-6 : « Cùm irent omnes ad vitulos aureos quos Jeroboam fecerat rex Israel, hic solus fugiebat consortia omnium : sed pergebat in Jerusalem, ad templum Domini, et ibi adorabat Dominum Deum Israel. » In regno Juda aliter res se habuit. Nam aliqui reges fuerunt boni et cultores veri Dei, ut Asa, Josaphat, Azarias, Joathan, Ezechias, et Iosias, sub quibus vera religio, vel restaurata, vel conservata est. Alii mali et idololatræ, ut Achaz, Manasses, Amon. Alii denique non quidem idololatræ, sed tamen mali. Semper tamen in templo Salomonis videtur mansisse

usus sacrificiorum secundum legem Mosaicam usque ad captivitatem Babyloniam, ut colligitur ex illis verbis 2 Machab. 1, v. 19 : « Cum in Persidem ducerentur Patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconderunt in valle, ubi erat puteus altus et siccus. » Loquitur de igne coelitus à Deo misso, quo utebantur sacerdotes in quotidianis sacrificiis. (Levit. 9, v. 24.) Igitur ignis ille fuit conservatus in templo, usque ad illud tempus, quo Judæi in Persidem captivi abducebantur. Tertium est, synagogam tempore Christi exprasse. Hoc verum est, non quod tunc defecerit à verâ fide quam antea profitebatur, sed quia tunc repudiata est cum suis cærenoniis et sacrificiis ; ac in ejus locum successit Ecclesia Christi. Ubi obiter notandum est, potuisse hæc quinque spectari in Synagogâ. 1. Legem Mosaicam. 2. Prophetiam de Christo. 3. Sacerdotium et sacrificia legalia. 4. Supremam protestationem judiciariam, quæ erat in Pontifice et concilio. 5. Infallibilem Dei assistentiam, quæ illi potestati erat annexa. Quando et quomodo singula expraverint, dicam paucis. Lex Mosaica, quoad obligationem abrogata est in morte Christi, ut docet S. Thomas in 1-2. q. 105, art. 3 ad 2 et alii passim. Tunc enim amisit vim obligandi, quia tunc *velum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum.* (Matth. 27, v. 51.) Et tunc Christus dixit in cruce, *Consummatum est.* Unde sequitur, ante mortem Christi, viguisse simul legem Mosaicam et evangelicam : post mortem, solam evangelicam. Prophetia de Christo fuit multiplex : alia de venturo Christo in hunc mundum ; alia de ejus doctrinâ et miraculis ; alia de morte et passione ; alia de descensu ad inferos, alia de resurrectione. Unaquæque earum tunc expravit, quando impletum fuit id, quod per eam prædicabatur. V. G. Prophetia de venturo Christo, expravit per adventum Christi Luc. 16, v. 16 : *Lex et propheta usque ad Joannem.* Et sic deinceps. Sacrificia legalia sunt etiam abrogata per mortem Christi, sicut lex Mosaica. Quod maximè verum est de cruenteris sacrificiis, in quibus mactabantur animalia. Erant enim figure seu umbræ cruentii sacrificii, quo Christus in arâ crucis erat mactandus. Itaque adveniente hoc sacrificio, necesse fuit illa exprare : sicut adveniente sole, facessunt tenebrae. Suprema protestatione judiciaria, itemque divina assistentia illi annexa, non videtur simul, seu eodem

momento tota expirasse; sed successivè, et quasi per partes. Nam primò certum est, CHRISTUM habuisse majorem potestatem judicariam, et uberiorem Dei assistentiam, quam habuerit Pontifex in vetere Testamento juxta illud Matth. 28, v. 18: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terrâ.* Itaque Pontifex, respectu Christi, non potuit amplius habere supremam; tametsi habuerit supremam in suo ordine ac statu. Deindè, assistentia divina paulatim subtracta est, quod facilè ostendi potest in iis conciliis, quæ post Christi Nativitatem à Pontifice et sacerdotibus celebrata sunt. Tria potissimum recensebo. Primum tempore Herodis, quando tres magi venerunt Jerosolymam. Alterum, tempore Lazari resuscitati, quando disputabatur, quid de Christo tot miracula faciente, statuendum esset. Tertium, tempore captivitatis Christi, quando à Caiphâ ad mortem condemnatus est. In primo mansit integra assistentia divina, in altero diminuta est, in tertio penitus sublata. Quod sic demonstro: Primum concilium convocatum est propter Herodem, qui à principibus sacerdotum sciscitatabantur, ubi CHRISTUS, juxta prophetarum vaticinia, esset nasciturus? Matth. 2, v. 5-6. Et responsum est: « In Bethlehem Judæ. Sic enim scriptum est per prophetam: et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel. » Quæ decisio fuit vera et infallibilis ac proinde ex verâ et infallibili Dei assistentiâ profecta. Alterum celebratum fuit occasione miraculi, quo Christus Lazarum resuscitavit. Joan. 11, v. 47 et seq.: « Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium et dicebant: quid facimus? Quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem. Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cùm esset Pontifex anni illius, dixit eis: vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem à semet ipso non dixit; sed cùm esset Pontifex anni illius, prophetavit, quod Jesus moriturus erat pro gente, » etc. Ex his manifestè constat, Caipham ex unâ parte errasse, ex alterâ non errasse: et partim ex odio, more humano, partim ex assistentiâ Spiritus sancti, more propheticō, locutum esse. In eo errabat, quod Christum innocentem morti adjudicaret;

et hoc ex invidiâ et æmulatione (Matth. 27, v. 18.) in eo non errabat, quod prædicaret Christum moritum pro salute Judæorum: et non ex semetipso, id est, ex proprio iudicio et affectu humano, sed ex divino instinctu, qui Pontifici, ratione sui officii, solet assistere. Tertium celebratum fuit, instante Christi passione. Matth. 26, v. 59, ubi sacerdotes quarebant falsum testimonium contra Jesum, ut cum morti tradarent. Et tandem lata est haec sententia, *Reus est mortis:* quæ sine dubio fuit iniqua, nec ullo modo à Deo inspirata, sed potius à diabolo, ut jam antea dictum erat à Christo. Joan. 8, v. 44: *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio.* Nec quidquam in illo concilio gestum est, ex quo constare possit, divinam assistentiam adfuisse.

QUESTIO III. — *An Synagoga fuerit figura Ecclesiae Christi.* — In figurâ duo spectari debent. Primò, quod repræsentet rem figuratam; quo pacto cruenta sacrificia Mosaica, repræsentabant cruentum sacrificium Christi in cruce. Secundò, quod sit imperfectior re figuratâ, sicut umbra est imperfectior quam corpus, et rudis delineatio imaginis est imperfectior quam ipsa imago consummata; et vetus Testamentum est imperfectius quam novum. Utrumque accommodandum est Synagogæ respectu Ecclesie. Primò ergo queritur, in quo Synagoga repræsentaverit Ecclesiam? Resp. In his punctis: Primò, sicut Synagoga ædificata fuit à Moysè, qui erat famulus Dei; itâ Ecclesia à Christo, qui est Filius Dei. (Hebr. 3, v. 5-6.) 2. Sicut Moyses fuit primus monarca, seu visibile caput Synagogæ; itâ Christus Ecclesie. (Ephes. 5, v. 23.) 3. Sicut Synagoga post mortem Moysis semper gubernata fuit ab uno visibili capite, nempe à Pontifice; sic etiam Ecclesia post mortem Christi. (Joan. 21, v. 17: *Pasce oves meas.*) 4. Sicut Synagoga habuit sua sacramenta, sacrificia, et alias ceremonias ad cultum Dei pertinentes; sic etiam habet Ecclesia. 5. Sicut Synagoga fuit visibilis, quoad externam populi gubernationem, et invisibilis, quoad internam fidem; itâ etiam Ecclesia.

Hic notandum est, sicut Synagoga fuit figura Ecclesie, ut jam dixi, itâ Moysen fuisse figuram Christi. Est autem multiplex analogia inter utrumque. Primò, uterque natus est in alienâ terrâ: Moyses in Ægypto; Christus in Bethlehem. 2. Moyses positus est in fiscellâ; Christus in præsepio. 3. Rex Pharao persecutus est Moysen, et reliquos infantes Hebraeorum in

Ægypto : Herodes persecutus est Christum, et reliquias infantes in Bethlehem. 4. Moyses eduxit populum ex servitute Ægypti : Christus ex servitute Diaboli. 5. Moyses duxit populum per mare Rubrum : Christus per baptismum. 6. Moyses fuit mediator veteris Testamenti : Christus novi. 7. Moyses dedit legem veterem : Christus novam seu evangelicam. 8. Moyses antequam daret legem, jejunavit quadraginta diebus : Christus similiter. 9. Moyses accepit sponsam Æthiopissam : Christus sponsam Ecclesiam de quâ scriptum est, *Nigra sum, sed formosa.* 10. Moyses instituit septuaginta seniores : Christus septuaginta discipulos. 11. Moyses misit duodecim exploratores in Palæstinam : Christus duodecim apostolos in orbem universum. 12. Moyses per virgam suam fecit magna miracula : Christus majora per lignum crucis.

QUÆSTIO IV. — *An Synagoga fuerit tam perfecta, quam Ecclesia Christi?* Respondeo. In multis fuit imperfectionis. Primò, Synagoga fuit ancilla : Ecclesia est domina. Galat. 4, v. 31 : *Non sumus ancillæ filii, sed liberi.* 2. Synagoga quia erat ancilla, fuit repudiata : Ecclesia cùm sit domina, numquam repudiabitur. De illâ dictum est Galat. 4, v. 30 : *Ejice ancillam et Filium ejus.* De hâc verò, Isaï. 54, v. 5 : *Noli timere, quia non confundenteris, neque erubescetis.* 3. Synagoga habuit prophetas et sacerdotes, per quos Deus populo loquebatur, Ecclesia habet ipsum Filium Dei incarnatum, qui in propria Personâ locutus est nobis. (Hebr. 1, v. 2.) 4. Synagoga accepit à Moyse nudam legem præcipientem, Ecclesia accepit à Christo legem præcipientem et gratiam adjuvantem. (Joan. 1, v. 17.) 5. Synagoga fuit exigua, et intra Palestinae terminos comprehensa : Ecclesia est catholicæ, et toto orbe diffusa. (Marc. 16, v. 15; et Rom. 10, v. 18.) 6. Synagoga non fuit mater omnium fidelium, sed tantum aliquorum ; quia multi fideles extra Synagogam salvabantur, ut Ninivitæ ; de quibus Matth. 12, v. 41 : Ecclesia est mater omnium fidelium et nemo extra illam salvari potest. Hoc pulchre ostendit Aug. lib. de unit. Eccles., cap. 49, cùm ait : « Ad ipsam salutem ac vitam aeternam nemo pervenit, nisi qui habet caput, Christum. Habere autem caput Christum nemo poterit, nisi qui in ejus corpore fuerit, quod est Ecclesia. » Quod etiam variis rationibus confirmat serm. 181, de temp. 4. Quia in sola Ecclesiâ immolatur hostia Salvatoris. 2. In sola vineâ laborantes accipiunt mercedem deuariorum. 3. Omnes qui extra arcam Noe fuerunt,

diluvio extincti sunt. 4. Membrum, quod non manet in corpore, vitam habere non potest. 5. Ramus præcisus ab arbore, non potest germinare. 6. Ritus à fonte separatus, exarescit.

Alii hanc addunt : Christus est sponsus Ecclesie : at Christus non est adulter, nec generat filios ex adulterâ. Ergo non generat filios, nisi ex sponsâ suâ Ecclesiâ. Nemo igitur filius Christi est, nisi matrem agnoscat Ecclesiam. Quò spectat illud Cypriani lib. de unit. Eccles., non habet Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet Matrem. Quod etiam repetit Aug. lib. 4, de symbolo ad Catechum. cap. 45.

CAPUT VII.

DE MINISTRIS SYNAGOGÆ ORDINARIIS, QUI ERANT LEVITE, SACERDOTES ET PONTIFEX.

In statu naturæ, qui duravit ad Adamo usque ad Moysen, omnes primogeniti erant sacerdotes, et divino cultui peculiariter mancipati. At in statu legis Mosaicæ, qui duravit à Moyse usque ad Christum, voluit quidem Deus omnes primogenitos sibi sanctificari (Exodi 13, v. 2) ; sed tamen in illorum locum, ex duodecim tribubus Israel, elegit tribum Levi, eamque divino servitio præ cæteris destinavit, juxta illud Num. 3, v. 12 : « Ego tuli Levitas à filiis Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvam in filiis Israel, eruntque Levitæ mei. » Et cap. 8, v. 6 : « Tolle Levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos. » Et infrâ, v. 15 et seq. : « Statues Levitas in conspectu Aaron et filiorum ejus, et consecrabis oblationes Domino ac separabis de medio filiorum Israel ut sint mei. Et postea ingredientur tabernaculum fœderis, ut serviant mihi. » Et iterum, v. 48 et 49 : « Tuli Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Israel, ut serviant mihi in tabernaculo, et orent pro eis, ne sit in populo plaga. » Porrò in tribu Levi, tria hominum genera distingui solent. Primò, Levitæ propriè dicti. 2. Sacerdotes. 3. Summus Sacerdos seu Pontifex. Tametsi enim omnes, qui erant ex tribu Levi generatim vocati fuerint Levitæ, seu filii Levi; tamen, ex usu Scripturæ, Levitæ propriè dicti distinguebantur à sacerdotibus et Pontifice; nam illi soli vocabantur sacerdotes, qui offerebant victimas et sacrificia. Illi verò Levitæ, qui sacerdotibus ministrabant. Inter Sacerdotes, qui erat Summus, vocabatur Pontifex. De his omnibus, ac potissimum de Pontifice, agendum est hoc ordine. Primò, ex quâ familiâ fuerit Pontifex ? 2. Quæ fuerit successio Pontificum ? 3. Quo

ritu consecrati fuerint Levitæ, sacerdotes et Pontifex? 4. Quod fuerit illorum officium? 5. Quo vestitu et ornatu fuerint usi? 6. Quos et quantos redditus habuerint? 7. An aliquando debuerint servare continentiam ab uxoribus? 8. Quanta fuerit illorum, et potissimum Pontificis auctoritas apud populum? 9. Quæ utilitas ex his omnibus colligi possit?

QUESTIO PRIMA. — *Ex quâ familiâ fuerit Pontifex?* In tribu Levi erant multæ familiæ, quæ omnes servitio divino destinabantur. Pontificatus, seu summum sacerdotium, secundum legem ordinariam, erat in solâ familiâ Aaronis. Habuit autem Aaron quatuor filios, Nadab, Abiu, Eleazar et Ithamar. (Num. 3, v. 2.) Hi omnes simul à Moyse consecrati sunt; Aaron quidem in summum sacerdotem seu Pontificem; filii ejus in simplices seu minores sacerdotes. (Exodi 29, per totum.) Duo primi, Nadab et Abiu, occisi sunt à Deo, quòd ignem alienum obtulissent (Levit 10, v. 1), et sine liberis decesserunt. (1. Paral. 24, v. 2.) Reliqui duo, Eleazar et Ithamar, manserunt in officio sacerdotali; cum hoc tamen discriminé ut Eleazar succederet patri in pontificatu, non autem Ithamar: et rursus Eleazar succederet filius ejus primogenitus; et huic etiam primogenitus, et sic deinceps. Alii omnes essent simplices sacerdotes.

QUESTIO II. — *Quæ fuerit successio Pontificum.* — Aaron fuit primus Pontifex à Deo constitutus, et à Moyse consecratus cum jure successionis. (Ecclesiast. 45, v. 8.) Quod addo propter Moysen, qui fuit etiam Pontifex, et quidem ante Aaronem; sed extraordinarius, et sine jure successionis. Nam filii Moysis non erant Pontifices; imò ne sacerdotes quidem, sed tantum Levitæ, qui serviebant sacerdotibus. (1 Paral. 23, v. 14.) Aaroni successit Eleazar, filius ejus, cum pari potestate; et huic similiter Phinees, cui propter zelum divini honoris promisit Deus sempiternum Pontificatum, juxta illud Num. 25, v. 13: « Erit tam ipsi quām semini ejus pactum sacerdotii sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, et expiavit scelus filiorum Israel. » Et 1 Mach. 2, v. 54: « Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii aeterni. » Idem repetitur Eccl. 45, v. 28.

Hic duæ occurruunt difficultates. Una, cur Deus promiserit Phinees et semini ejus Pontificatum sempiternum, cùm ei deberetur jure successionis? Nam Phinees erat primogenitus Eleazari: primogenitus autem ex Dei ordina-

tione, succedebat patri in Pontificatu. Altera, quomodo hæc promissio fuerit impleta, cùm constet Heli et multis alias fuisse Pontifices, qui tamen non erant ex semine Phineæ, sed ex familiâ Ithamar? Ad priorem sic respondeo. Jus successionis in eo consistebat, ut patri succederet filius primogenitus, si viveret. Si autem patre adhuc superstite, moreretur primogenitus, tunc secundogenitus in ejus locum subrogaretur. Itaque primogenitus nunquam erat certus se successorum patri in Pontificatu, nisi mortuo patre. Nam illo vivo, non erat certus se victurum post patrem. Deus ergò, viante adhuc Eleazar, promisit fore ut Phinees, qui erat primogenitus Eleazari, superstes esset parenti suo, et ei in pontificatu succederet cum suis posteris, quod etiam factum est. Ad posteriorem duplex est responsio. Una, promissionem illam fuisse verè impletam, quia jus Pontificatus semper mansit apud posteros Eleazari, et Phineæ; tametsi usus illius juris aliquando fuerint in familiâ Ithamar. Itaque posteros Eleazari et Phineæ semper fuisse Pontifices de jure; posteros verò Ithamar fuisse aliquando Pontifices de facto. Altera, promissionem illam non fuisse absolutam, sed conditionatam, ac proindè, quamdiu servata est conditio, validam fuisse promissionem: quando autem desistit servari, revocatam esse. Fuisse autem hanc conditionem, ut jus Pontificatus maneret apud posteros Eleazari et Phineæ, quamdiu benè ac legitimè eo fungerentur: si secùs facerent, privarentur illo jure. Fecisse autem secùs, itaqùe privatos esse. Ego, salvo meliori judicio, puto utramque responsionem temperandam esse hoc modo. Duo spectari possunt in Pontificatu. 1º jus seu potestas ordinaria. 2º Usus seu exercitium. Jus absolutè promissum est Phineæ, et posteris ejus. Usus seu exercitium sub conditione, si non offendarent. Itaque posteri Phinees semper fuerunt Pontifices de jure; posteri verò Ithamar, fuerunt aliquando de facto (1). Post Phinees in cädem lineâ successerunt hi tres, Abisue, Bocci, Ozi. Deinde translatus est Pontificatus ad posteros Ithamar; ac primùm ad Heli, ut tradidit Joseph. Lib. 5. antiq. in fine, et alii. Hic tria

(1) Pro valore solùm requirebatur, ut Pontifex constituendus è sacerdotali esset familiâ: non enim Salomon duntaxat, sed et Antiochus Epiphanes, Aristobulus et Herodes legitimos Pontifices deposuerunt et alios intruserunt, qui et functiones pontificales exercerent et à Synagogà ut tales agniti fuere II. Mach. cap. 4. Jos. lib. 15. Aut. cap. 2 et 5.

disputari solent. **1°** Quare haec translatio facta sit? Respondeo, in pœnam peccati et negligenter cultus divini. **2°** Quamdiu manserit Pontificatus in familiâ Heli? Resp. Usque ad tempora Salomonis, qui ejecit Abiathar, et assumpsit Sadoc (ut paulò post dicam). **3.** Quis successerit Heli in Pontificatu? Resp. Heli habuit duos sacerdotes, Ophni et Phinees. (**1 Reg. 4, v. 3.**) Uterque mortuus est ante patrem. (**1 Reg. 4, v. 41.**) Itaque neuter potuit illi in Pontificatu succeedere (**1**). Porrò Ophni nullum legitur reliquisse filium. Phinees reliquit duos, Achitob et Ichabod, posthumum. (**1 Reg. 4, v. 21;** et **1 Reg. 14, v. 5.**) Achitob successit Heli ayo suo in Pontificatu, et alludeinceps hoc ordine: **I.** Heli, Pontifex et iudex. (**1 Reg. 4, v. 3;** et **4, v. 18.**) **II.** Achitob, nepos Heli. (**1 Reg. 14, v. 5.**) **III.** Achias, filius Achitob, sub Saûle (*Ibid.*) **IV.** Achimelech, filius Achitob, et frater Achiae (**1 Reg. 14, v. 3.**), qui Davidi fugienti dedit panes propositionis et gladium Goliath (**1 Reg. 31, v. 6-9.**), et ob eam causam à Saûle, cum aliis sacerdotibus, occisus est. (**1 Reg. 22, v. 21.**) **V.** Abiathar, filius Achimelech, qui evasit manum Saûlis et fugit ad Davidem. (**1 Reg. 22, v. 20.**) Mansit autem in Pontificatu usque ad tempora Salomonis. (**3. Reg. 2, v. 27.**)

Post Abiathar, iterum rediit Pontificatus ad familiam Eleazari et Phinees. Nam Salomon, ut insinuavi, ejecit Abiathar, propter conspirationem cum Adoniâ factam, et in locum ejus subrogavit Sadoc, qui erat ex linea Eleazari. (**3 Reg. 2, v. 27-35.**) Porrò à Sadoc usque ad captivitatem Babyloniam, fuit hic ordo Pontificum, quantum ex Scripturis colligi potest: **I.** Sadoc ungitur in Pontificem sub Salomone. (**1 Paralip. 29, v. 22.**) **II.** Achimaas, et **III.** Azarias, filii Sadoc. **IV.** Amarias, sub Josaphat rege. (**2 Paral. 19, v. 41.**) **V.** Joiada, sub Athaliâ et Joas. (**4 Reg. 12, v. 7.**) Uxor ejus fuit filia regis Joram. (**2 Paralip. 22, v. 11.**) Mortuus est cùm esset annorum 150. (**2 Paralip. 24, v. 15.**) **VI.** Zacharias, filius Joiadae, sub fine regni Joas. (**2 Paral. 24, v. 20.**) qui jussu regis, à populo lapidatus est in atrio do-

(1) Capita familiarum sacerdotialium, principes sacerdotum summi et primi sacerdotes, nonnumquam vocantur, quod notare juvat ob difficultates quasdam, hinc indè occurrentes, dum idem Pontifex plura habuisse nomina vel, quod magis torquet interpretes, plures simul Pontifices fuisse videntur. Sic a quibusdam solvitur antilogia Marc. 2, v. 26; **1 Reg. cap. 21, v. 1,** etc.

mùs Domini. (*Ibid.*, v. 21.) **VII.** Azarias, qui reprehendit Oziam regem cùd quòd vellet adolare incensum super altare thymiamatis. (**2 Paralip. 26, v. 17.**) **VIII.** Urias, sub rege Achaz. (**4 Reg. 46, v. 40.**) **IX.** Azarias, sub Ezechiâ. (**2 Paral. 51, v. 10.**) **X.** Sobna, sub eodem, contra quem prophetat Isaías 22, v. 15, usque ad finem capit. **XI.** Eliacim, filius Helcicæ, sub Manasse, quem Isaías cap. cit., v. 20, prædictit, loco Sobne collocandum in Pontificatu. **XII.** Helgias, sub Josiâ. (**4 Reg. 22, v. 48;** item 27, v. 24.) **XIII.** Saraias, qui cum Sedeciâ rege ductus est in captivitatem Babyloniam. (**4 Reg. 23, v. 48.**)

Sub initium captivitatis, cùm Saraias Pontifex ductus esset in Babyloniam, successit illi Phassur, filius Emmer, qui Jeremiam vinxit in carcerem. (*Jerem. 20, v. 1.*) An autem fuerit verus et legitimus Pontifex, meritò a quibusdam dubitatur. Porrò post captivitatem Babyloniam, primus Pontifex fuit Josue, filius Jossedec, ex familiâ Eleazari, cum hâc successione: **I.** Josue, filius Jossedec, sub Cyro et Dario (**1 Esdræ 3, v. 2.**), cœpit cum Zorobabel ædificare templum in Jerusalem. (**1 Esdræ 3, v. 2.**) **II.** Joachim, filius Josue. **III.** Eliasib, filius Joachim. (**2 Esdræ 12, v. 10.**) **IV.** Joiada, filius Eliasib. (*Ibid.*) **V.** Joathan, filius Joiadæ. (*Ibid.*) **VI.** Jeddoa, filius Joathan (*Ibid.*, v. 11.), qui ab aliis vocatur Jaddus. Hunc Alexander Magnus, Jerosolymam accedens adoravit, teste Josepho lib. 5, cap. ult. Cujus frater Manasses ædificavit templum Samaritanum in Garizim apud eundem Joseph. lib. 11, cap. 7. **VII.** Onias I, Jaddi filius. **VIII.** Simon, filius Oniae, cognomento Justus. (*Joseph. lib. 12, cap. 5.*) **IX.** Eleazarus, frater Simonis, qui petente Ptolomæo Philadelpho, misit in Ægyptum LXXII Interpretes, qui vetus Testamentum ex hebraico sermone in Græcum transtulerunt. (*Joseph. lib. 12, cap. 2.*) **X.** Manasses, Jaddi filius, Oniae frater. (*Joseph. lib. 12, cap. 5.*) **XI.** Onias II, Simonis Justi filius, qui jam senior tributum Ptolomæo Evergetæ negavit. Undè multa mala fuissent consecuta, nisi Josephus, Tobiae et sororis Pontificis filius, legationem suscepisset ad Ptolomeum. **XII.** Simon II, frater Oniae II, de quo Joseph. lib. 12, cap. 4, sub. fin. **XIII.** Onias III, filius hujus Simonis, ad quem rex Spartiarum Arius misit legationem cum litteris. (**1 Machab. 12, v. 20.**) De hoc Oniâ, viro sanctissimo, multa habentur. (**2 Mach. 5 et 4.**) **XIV.** Jason, frater Oniae, qui vivente adhuc Oniâ, malis artibus ab

Antiocho rege Pontificatum obtinuit per trienium. (2 Mach. 4, v. 7.) XV. Menelaus , qui cùm non esset de genere sacerdotali (erat enim ex tribu Benjamin) Jasonem post tres annos de Pontificatu dejecit, et sibi illum à rege deferri curavit. (1 Mach. 4, v. 24.) Sed cùm promissas regi pecunias non solveret, iterùm depositus est, subrogato in ejus locum Lysimacho. (2 Mach. 4, v. 29.) XVI. Lysimachus , Menelai frater, qui à populo interfectus est. (2 Mach. 4, v. 42.) XVII. Alcimus, ex familiâ Aarons, qui meritò Pontificatum amisit, eò quòd ritibus gentilium se contaminasset. (2 Mach. 14, v. 5.) XVIII. Mathathias , Machabœorum pater, quem alii affirmant, alii negant fuisse Pontificem. Vide nostrum Serar. in Commen. in lib. 1, Mach. cap. 2. XIX. Judas Machabeus, Mathathiae filius , de quo Joseph. lib 12, cap. 17. XX. Jonathas, frater Judæ. (1 Mach. 12, v. 6.) XXI. Simon , Judæ et Jonathæ frater. (1 Mach. 14, v. 20.) XXII. Joannes Hircanus, Simonis filius. (1. Machab. 16, v. 24.) Reliqui Pontifices , qui deindè secuti sunt, usque ad tempora Christi et apostolorum, ex profanâ historiâ petendi sunt. Nam in Scripturâ sacrâ nulla fit eorum mentio. Solùm ex evangelio constat Annam et Caipham fuisse Pontifices, de quibus hic nihil dicendum est. Illud porrò in hâc totâ serie et successione Pontificum notari debet : generalem fuisse legem seu ordinationem Dei, ut nullus Pontificatus, nisi per mortem defungeretur ; nec alias, priore adhuc vivente, subrogari posset. Quæ tamen lex, præsertim quando reges et principes seculares immiscuerunt se rebus ecclesiasticis, aliquoties servata non fuit. 1º Sub Salomone, qui ejecit Abiathar à summo sacerdotio, et subrogavit illi Sadoc. 2º Sub Antiocho rege, cuius auctoritate, primùm quidem Onias pontificatu abire compulsus est : tum Jason et Menelaüs successivè substituti ; demùm illi ipsi , de gradu iterùm dejecti sunt. 3º Sub Herode , qui pro suo arbitrio posuit, et removit, quos voluit. Et quidem Antiochus et Herodes in hâc re abusi sunt potestate regiâ, et meritò ab omnibus reprehenduntur. De Salomone, recte an secùs fecerit, quæstio est; de quâ alibi.

QUESTIO III.— *Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, sacerdotes et Pontifex?*— Tametsi Levitæ, sacerdotes, et Pontifex, jure successionis, habent sua officia ; non tamen poterant ea actu exercere, nisi priùs certo ac legitimo ritu consecrati essent. Ritus consecrandi Levitas habe-

tur Num. 8, v. 6. Et tria potissimum in eo spectanda sunt : 1º Purificatio ; 2º Consecratio ; 3º Applicatio ad usum ministerii. Purificabantur Levitæ, antè consecrationem, quatuor modis : 1º Aspersione aquæ lustrationis ; 2º Ratione pilorum totius corporis ; 3º Lotione vestimentorum ; 4º Oblatione sacrificii pro peccato. Aqua lustrationis seu expiationis dicebatur, cui cineres vaccæ rufæ infusæ erant. Hujus aspersione mundabantur quicumque contraxerant aliquam immunditiam legalem , sive ex contactu cadaveris , sive aliundè. (Num. 19, per totum.) Nec ulli immundo licet accedere tabernaculum, nisi priùs hâc aquâ mundatus et expiatus esset. (Ibid.) Rasio pilorum totius corporis, et lotio vestimentorum, non solùm in purificatione Levitarum, sed etiam in expiatione leprosorum adhiberi solita erat. (Levit. 14, v. 8.) Diverso tamen modo. Nam leprosi ideò radebant pilos capitis, barbæ, superciliorum , et totius corporis, et lavabant vestimenta; ut nihil apud se haberent in quo lepra posset foveri aut occultari : Levitæ verò , ut per illam externam mundationem monerentur se interiùs ab omni leprâ spiritali purgatos esse oportere : nec Deum minùs abhorrente ab iis ministris, qui animo ac mente inquinati , quam homines ab iis qui leprâ corporali infecti sunt. Post peractam hanc purificationem Levitarum , sequebatur eorum consecratio, quæ in eo consistebat, quòd Aaron acciperet eos à filiis Israel, loco primogenitorum, et offerret illos Deo in ministerium tabernaculi , et pro illis oraret, ut benè fungerentur suo officio. Hoc significant illa verba Num. 8, v. 11 : *Offeret Aaron Levitas, munus in conspectu Domini à filiis Israel, ut serviant in ministerio ejus.* Et iterùm v. 21.... *Elevavit eos Aaron in conspectu Domini, et oravit pro eis.* Cùm hoc modo jam essent consecrati, applicabantur ad usum ministerii, eo ipso quòd intromitterentur in tabernaculum fœderis Domini, juxta illud : *Ut purificati ingrederentur ad officia sua in tabernaculum coram Aaron et filiis ejus.* Hæc de Levitis.

Ritus consecrandi Pontificem et sacerdotes , quo usus est Moyses in consecratione Aarons et filiorum ejus, habetur Exod. 29. et Levit. 8 per totum. In quo etiam tria spectari debent : 1 Purificatio Pontificis et sacerdotum ; 2 Consecratio ; 3. Applicatio ad usum ministerii. Purificatio fiebat duobus modis : 1 Lotione totius corporis ; 2 Oblatione sacrificii pro peccato. Consecratio perficiebatur hoc ordine : 1

Post lotionem, Pontifex ornatus pontificali, et sacerdotes sacerdotali inducebantur; 2 Pontifex ungebatur oleo unctionis in capite, non item sacerdotes; 3 Tam pontifex, quam sacerdotes, in extremo auricula dextræ, et similiter in pollice manus ac pedis dextri, tingebantur sanguine arietis immolati; 4 Non solum Pontifex et sacerdotes, sed etiam vestes eorum; sanguine arietis et oleo unctionis aspergebantur. Denique multa ex canistro panum, et ex ariete immolato, dabantur illis in manus, ut ea levarent coram Domino: quo signo, non solum dabatur illis potestas sacrificandi, sed simul applicabantur ad usum ministerii, quod potissimum consistebat in sacrificando. Ceterum, ut major esset solemnitas hujus actionis, triplex in ea sacrificium offerebatur: 1 Vitulus in hostiam pro peccato; 2 Aries unus in holocaustum; 3 Aries alter in hostiam pacificam. Igitur tota series actionis procedebat hoc modo et ordine: 1 Aaron et filii ejus, qui erant consecrandi, publicè coram toto populo adducabant ad tabernaculum, et ibi lavabantur aquâ; 2 Aaron inducatur habitu pontificali, et super caput ejus fundebatur chrisma, seu oleum unctionis; 3 Filii Aaronis inducabant habitu sacerdotali; non tamen fundebatur oleum unctionis super capita illorum; 4 Addecebant ad ostium tabernaculi vitulus et duo arietes; et præterea afferebantur panes azymi in canistro, cum quibusdam aliis ad eumdem usum pertinentibus. Deinde sequebatur primum sacrificium, id est, immolatio vituli pro peccato, hoc modo: 1º Aaron et filii ejus imponebant manus super caput vituli, qui mactabatur; 2º Pars sanguinis ejus ponebatur super cornua altaris; pars altera fundebatur ad basim ejus; 3º Toton adeps qui operit intestina, reticulum jecoris, et duo renes cum suo adipe, incendebantur super altare; 4º Carnes, corium, et fimus comburebantur foris extra castra. Mox succedebat secundum sacrificium, id est, immolatio unius arietis in holocaustum hoc ordine: 1º Impositis super caput ejus manibus mactabatur; 2º Sanguis ejus spargebatur super altare per circuitum; 3º Corpus secabatur in partes; 4º Intestina lavabantur; 5º Pedes et intestina jam lota ponebantur super caput et alias partes; 6º Hæc omnia incendebantur super altare. Postea mactabatur alter aries in hostiam pacificam, hoc ritu: 1 Moyses sumebat de sanguine ejus, et obliniebat extrellum auricula dexteræ Aaronis et filiorum ejus, itemque pollicem manus

ac pedis dextri; 2 Spargebat sanguinem super altare per circuitum; 3 Sumebat de sanguine, qui erat super altare, et de oleo unctionis, et aspergebat Aaronom, et filios ejus, et vestes eorum; 4 Sumebat adipem, caudam, pinguedinem, quæ operit intestina, reticulum jecoris, duos renes cum adipe eorum, armum dextrum, portionem panis, crustulam oleatam et laganum, et tradebat Aaroni et filiis ejus, ut levarent coram Domino; 5 Suscipiebat iterum omnia de manibus eorum, et incendebat super altare in holocaustum.

Quæres primò, quamdiu duraverit hæc tota actio consecrationis Aaronicæ? Resp. Duravit septem diebus, ut expressè habetur Exod. 29, v. 35.... Et Septem diebus consecrabis manus eorum. Et Levit. 8, v. 35: De ostio quoque tabernaculi non exhibitis septem diebus, usque ad diem, quo complebitur tempus consecrationis vestræ. Septem enim diebus finitur consecratio. Quod tamen duobus modis intelligit potest. Primò, quod tota actio consecrationis paulatim et successivè, spatio septem dierum peracta sit: ita ut Aaron et filii ejus, primù quidem loti sunt; deinde sacro habitu ornati; tum uncti, tinti et aspersi; ac sic deinceps, donec tandem die septimo finis actioni sit impositus. Secundò, quod tota consecratio cum omnibus ritibus ac cæmoniis, primo die fuerit integrè absoluta, et postea per sequentes dies quotidie integrè repetita; ita ut Aaron et filii ejus, septies fuerint loti aquâ, septies induiti sacro habitu, septies uncti, tinti et aspersi; et septies terna sacrificia Deo oblata. Hoc posterius tenent Josephus, Lyranus, et plures alii: et colligitur ex verbis paulò antè citatis: *Septem diebus consecrabis manus eorum.* Dices: indè non sequitur, quotidiè omnes cæmonias suisse repetitas, sed tantum aliquas. Fateor, non sequi evidenter, sed solùm probabiliter. Et ideò, præter duas expositiones jam allatas, potest dari tertia, quæ sit media inter utramque. Nimirum, quod tota consecratio, cum omnibus ritibus ac cæmoniis primo die fuerit integrè absoluta: et postea per sequentes dies aliquæ tantum cæmoniae fuerint repetitæ: præsertim hæc quatuor: 1 Unctio manuum sacerdotum; 2 Immolatio vituli; 3 Mundatio altaris; 4 Unctio altaris. Nam harum peculiaris fit mentio Exodi 29, v. 35. Vide Cornelium ibid.

Quæres secundò, quare tot cæmoniae adhibitate fuerint in consecratione Pontificis et sacerdotum? Respondeo. Tres cause assignari

possunt. Una ex parte officii sacerdotalis : altera ex parte ipsorum sacerdotum : tertia ex parte populi seu subditorum. Igitur prima causa est, quia Deus, per tot ritus, cæremoniæ ac solemnitez, voluit ostendere præstantiam, dignitatem et sanctitatem officii sacerdotalis. Et quòd nemo ad officium tam sanctum ac divinum deberet accedere, nisi prius à Deo speciatim electus, et publicè coram populo in hunc finem esset consecratus. Hinc gravissimè puniti sunt, qui ingesserunt se in officium sacerdotale, cùm non essent consecrati. Exemplum habemus in Core, Jeroboam et Oziā. Core vivus à terrâ absorptus est. (Num. 16 v. 31 et seq.) Jeroboamo manus repente exaruit. (3 Reg. 13, v. 4.) Ozias leprâ percussus est. (2 Paralip. 26, v. 19.) Secunda causa est, ut ipsimet Pontifices et sacerdotes ex illis ritibus ac cæremoniis caperent duplice utilitatem. Primò quidem, ut meminissent se debere esse sanctos et puros coram Domino, qui ad tam sanctum et purum ministerium electi à Deo et consecrati essent : et sanè tantò majorem sanctitatem ac puritatem ab ipsis, quām à populo requiri; quantò ipsis, quām populus, in sanctiori gradu ac statu essent collocati. Secundò, ut in adversitatibus et periculis, quæ sèpè occurrunt in tali officio, possent seipsos solari et erigere. Nam sicut illi qui præsunt aliis in rebus temporalibus, sèpè vel à suis subditis, vel ab hostibus affliguntur; sic multò magis contingit illis, qui in curâ animarum principatum tenent. Hoc in vetere Testamento experti sunt Aaron (Num. 16) Zacharias (2 Par. 24, v. 11) Azarias. (2 Paral. 26, v. 17.) Et in novo apostoli, Matth. 10, v. 22 : « Eritis odio et omnibus propter nomen meum. » Et nominatim S. Paul. 2 Cor. 11, v. 23-25.... « In laboribus plurimis, in carceribus abundanter, in plagis suprà modum, in mortibus frequenter. Ter virgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, etc. » Cum ergo hujusmodi viri tot miseriis expositi sint, necesse est ut habeant aliquid quo se solentur ne oneri succumbant. Id in vetere Testamento factum est per solemnes ritus ac cæremoniæ, quibus sacerdotes et pontifices ex mandato Dei consecrabantur. Nam indè certò illis constabat, se à Deo speciatim electos ac designatos esse : ut in tali officio Deo ministrarent; ac proindè ut omnia adversa; quæ tali officio annexa essent, libenti ac forti animo sustinerent. Ex quo ulterius facilè sibi persuadebant, quidquid ratione vocationis acerbum

ac molestum eveniret; non nisi in bonum existum; divinâ ordinatione cessurum. Simile est in novo Testamento. Tertia causa est, ut etiam subditi ex tali cæremoniâ solemnitate fructum aliquem perciperent. Qui quidem fructus erat duplex. Alter, quòd ex publicâ consecratione certò agnoscerent suos pastores, quibus ipsorum salus commissa esset. Alter, quòd scirent quantum honorem et reverentiam propter sanctitatem officii præstare illis oporteret. De quo puncto alibi iterum dicendum est. Hinc etiam apparet analogia veteris ac novi Testamenti. Nam sicut in vetere, nemo poterat exercere officium sacerdotale, nisi à Deo vocatus et à Pontifice solemnî ritu consecratus esset; sic etiam fit in novo. Quod disertè asserit apostolus Hebr. 5, v. 4 : *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron*, id est, sicut Aaron vocatus est. Ubi pervocationem intelligit etiam consecrationem. Ritus autem qui in novo Testamento usurpan- tur sunt varii. Nam aliqui habentur ex Scripturâ, ut impositio manuum Episcopi. (1 Tim. 4, v. 14, et 2 Tim. 1, v. 6.) Alii ex traditione apostolorum, ut unctio, teste Dionys. Areop. cap. 4. de hierarchiâ eccles. (1). Alii ex usu et praxi Ecclesiæ, ut multi ex iis, quorum fit mentio in Pontificali.

Solent Lutherani et Calvinistæ ridere unctiōnem sacerdotalem, quæ usurpatur à Catholicis, tanquam cæremoniâm Judaicam, ac proindè minimè tolerandam. Sed temere : primò, quia impositio manuum non minùs fuit usitata à Judæis, quām unctio. Si ergò impositio manuum potest tolerari, et reipsâ ab apostolis tolerata et usurpata est, cur etiam unctio tolerari et usurpari non possit? Deindè, aliud est, ut aliquâ cæremoniâ, quâ usi sunt Judæi; aliud, uti ad eum finem ad quem usi sunt Judæi. Nos prius facimus, non posterius, v. g. utebantur ipsi ablutione aquæ ad abstergendam immunditiam legalem; nos etiam utimur ablutione aquæ in baptismo, sed ad abstergendam maculam peccati originalis. Similiter, utebantur ipsi impositione manuum, unctione olei, pane sanctificato, aquâ lustrationis, quibus etiam nos utimur : sed alium ipsi, alium nos finem et intentionem habemus. Ipsi erant in umbrâ, nos in luce sumus. Illi Christum ventrum præfigurabant; nos præsentem honoramus.

(1) Hodie eruditæ penè omnes libros illos J. Dionysio abjudicant, censemque eorum auctorem non vixisse ante seculum V. Vide *Danios, notio temporum*, cum notis Paquot.

Vide Bellarm. de sacram. Ordin. c. 44, in fine.

Quæres tertio, an, quotiescumque post Aarōnem facta fuit consecratio alicujus Pontificis, semper adhibitæ sint omnes cæremoniæ, quæ in consecratione Aaronis adhibitæ sunt: nimirum lotio, ornatus, unctio in capite, tinetio, aspersio, sacrificium et solemnitas septem dierum? Non videtur id factum esse in consecratione Eleazari, qui proximè successit Aaroni. Nam nihil aliud in eâ factum est, quam quòd in monte Hor induerit vestem pontificalem, quâ usus fuerat Aaron, et cum eâ descederit ad populum. (Num. 20, v. 26.) In hâc difficultate sunt tres opiniones. Prima, quòd Eleazarus ex speciali Dei voluntate ac dispositione factus sit Pontifex, sine solam assumptionem vestis pontificalis. Altera, quòd ritus consecrationis verè adhibitus sit non quidem in monte Hor (propter defectum tabernaculi, quod manserat in inferiori loco, in medio castrorum), sed posteà, cùm ex monte rediissent ad tabernaculum; vel certè cùm expugnassent et occupassent terram duorum regum Amorrhæorum; vel denique cùm post transitum Jordanis venissent in terram promissionis. Tertia, quòd non opus fuerit adhibere totam solemnitatem, sed solam unctionem et ornatum pontificalem. Ratio est, quia Eleazarus jam antè solemnii ritu consecratus fuerat sacerdos, cùm tribus fratibus et Aarone patre. Ergò jam adhibitæ fuerant omnes cæremoniæ, quæ erant communes sacerdotibus et Pontifici: Ergò solùm necesse erat, eas adhibere, quibus Pontifex distinguebatur à sacerdotibus. Hæc autem erant due tantum, nempè unctio in capite, et assumptio ornamenti pontificalis. Utraque potuit adhiberi in monte Hor. Et de alterà quidem constat; de alterà verò credibile est adhibitam fuisse. Ego, salvo meliori judicio, sic sentio. Primò, ex præcepto divino necessarium fuisse, ut quicunque Pontifex crearetur, septem diebus maneret in tabernaculo, in habitu pontificali. Secundò, ut ungeretur oleo unctionis in capite. Tertiò, ut pollex dextræ manus ac pedis, itemque extrellum auriculae, tingeretur sanguine arietis immolati. Hæc tria colliguntur ex verbis Exod. 29, v. 29: « Vestem autem sanctam, cùm utetur Aarōn, habebunt filii ejus post eum, ut ungantur in eâ, et consecrarentur manus eorum. » Nec dubito, quin servata sint in consecratione Eleazari, tametsi Scriptura expressè id non dicat. De lotione nihil certi definiri potest.

QUESTIO IV. — *Quod fuerit officium Pontificis et sacerdotum?* — Respondeo. Pontifex habebat quedam officia communia cum aliis sacerdotibus; quedam sibi propria ac peculiaria. Communia erant hæc decem: Primum, offerre victimas, seu sacrificia super altare holocausti (Levit. 1, v. 2-5); 2 In eodem altari, in usum sacrificiorum, alere seu nutrire perpetuum ignem, subjiciendo illi quotidie ligna (Levit. 6, v. 12); 3 Bis quotidie, id est, mane et vespere ponere et adolere incensum super altare thymiamatis (Exodi 30, v. 7-8); erant enim duo altaria legitima: unum holocausti, in quo victimæ seu sacrificia offerebantur; alterum thymiamatis, in quo aromata suavisissimi odoris incendebantur. Hoc aureum, illud æneum; 4 Bis quotidie, affuso oleo olivarum, concinnare lucernas, quæ erant in candelabro aureo, juxta altare thymiamatis (Exodi 25, v. 37, et Levit. 24, v. 2); 5 Singulis sabbatis duodecim panes calidos ponere super mensam propositionis, et veteres inde removere ac comedere (Exod. 25, v. 30; et Levit. 24, v. 5-6-8); 6 Immolare vaccam rufam extra castra (Num. 19, v. 5); 7 Adjuvare mulieres in casu zelotypiæ (Num. 5, v. 18); 8 Discernere inter lepram et lepram (Levit. 13, per totum); 9 Expiare seu mundare leprosos, puerperas, menstruas et seminifluos (Levit. 12 et seq.); 10 Legem Dei scire, interpretari, et alias docere. (Aggæi 2, v. 12; et Malach. 2, v. 7.) Propria erant hæc quatuor: Primum semel in anno, nimirum in solemnî die expiationis, seu propitiacionis introïre in Sanctuarium, seu in Sancta Sanctorum (Hebr. 9, v. 7.); et instituere publicam expiationem totius populi, ab omnibus peccatis et immunditiis toto anno contractis. (Levit. 16, per totum.) Ubi notandum est, duplicum fuisse expiationem in vetere Testamento; unam privatam et particularem, quâ vel leprosi, vel puerperæ, vel alii qui habebant aliquam immunditiam legalem, expiari solebant: alteram publicam et universalem, quâ tota multitudo seu Ecclesia Israelitarum mundabatur. Prior fiebat sœpè in anno; posterior, de quâ hic agimus, semel duntaxat. Prior à quovis saecerdote; posterior à solo Pontifice. Prior extra Sanctuarium; posterior partim in Sanctuario, partim extra. Fiebat autem hoc ritu: 1º totus populus cessabat eo die ab omni opere servili, et jejunabat usque ad vesperam. 2º Pontifex lavabat se aquâ et induebat vestes pontificales. 3º Antequam inciperet publicam expiationem, præmittebat tres alias,

quæ tamen publicæ subserviebant. Unam sui ipsius et familiae suæ, oblatione vituli pro peccato, et arietis in holocaustum; alteram tabernaculi et Sanctuarii, partim vapore seu nebulâ accensorum aromatum, partim septenâ aspersione sanguinis ex immolato vitulo et hirco. Tertiam altaris thymiamatis, solâ aspersione sanguinis. His peractis, sequebatur publica expiatio, hoc modo : Pontifex, qui ab initio misserat sortem super duos hircos, ut alter immolaretur pro peccato, alter vivus mitteretur in desertum; hunc statuebat in conspectu multitudinis, et positâ utrâque manu super caput ejus, confitebatur omnes iniquitates et peccata filiorum Israel, eaque capiti adstantis hirci imprecabatur, et sic mittebat eum in desertum, quasi auferentem et portantem peccata totius populi. Undè et hircus seu caper Emissarius dictus est. Hæc omnia prolixè habentur Lev. 16, v. 21. Secundum officium Pontificis erat consecrare Levitas et sacerdotes, juxta eum ritum qui describitur Exodi 29, Levit. 8, et Num. 8. De quo ritu superiùs actum est. Hoc officium Pontificis designabatur per unctionem capitis, ut rectè notat D. Thomas in 1-2 q. 102, art. 5 ad 8. Et ratio est, quia sicut oleum unctionis, seu sacrum chrisma, quod effundebatur in caput Pontificis, defluebat indè ad alia membra, juxta illud Psalm. 132, v. 2 : *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Sic potestas offerendi sacrificia et ministrandi in tabernaculo, à Pontifice, per legitimam consecrationem, descendebat ad sacerdotes et Levitas, tanquam à capite Synagogæ in membra inferiora. Tertium officium Pontificis erat in controversiis legalibus agere supremum judicem, et pronuntiare ultimam sententiam cui omnes sub pœnâ mortis tenebantur obedire seu acquiescere. De hoc plura dicam cap. 11, ubi ex professo agetur de judice controversiarum veteris Testamenti. Quartum erat, in rebus gerendis, quæ majoris momenti essent, consulere Deum, et ab eo responsum accipere. Undè quotiescumque circa res gerendas aliqua dubitatio majoris momenti oriebatur, recurrentum erat ad Pontificem, qui consulebat Deum; et accepto ab eo responso, docebat alios quid faciendum esset. Erat autem duplex obligatio in hoc officio. Una eorum, qui volebant rem aliquam majoris momenti aggredi. Nam antequam hoc ficerent, tenebantur accedere Pontificem, et ab eo consilium petere. Altera Pontificis, qui debebat rem illam Deo proponere, et ab eo

sciscitari, rectè, an secùs suscipi posset. Utraque obligatio colligitur ex illo Num. 27, v. 18 et seq. : « Dixit Dominus ad Moysen : « tolle Josue filium Nun, virum in quo est « spiritus, et pone manum tuam super eum. « Qui stabit coram Eleazaro sacerdote, et omni « multitudine : et dabis ei præcepta, cunctis « videntibus, et partem gloriae tuæ, ut audiat « eum omnis Synagoga filiorum Israel. Pro hoc « si quid agendum erit, Eleazar sacerdos con- « sulet Dominum. Ad verbum ejus egreditur « et ingredietur ipse et omnes filii Israel cum « eo, et cætera multitudo. » Hæc posteriora verba huic spectant, quorum sensus est : Josue qui erit dux populi, non progredietur cum exercitu, nec suscipiet bellum cum viciniis hostibus, nec ullam rem aliam magni momenti aggredietur; nisi ad mandatum et directionem Eleazari Pontificis, qui in hujusmodi casibus, quid faciendum sit, à Deo sciscitabitur, et Josue deinde certiorem faciet. Porrò non solus Josue, sed alii quoque principes ac reges, qui deinceps secuti sunt, hoc præcepto obligabantur. Semper in negotiis arduis debebant recurere ad Pontificem, et arbitrio illius vel agere quidpiam, vel omittere. Et bene cum iis actum est, qui hoc fecerunt; malè cum iis, qui neglexerunt. Exempla prioris generis sunt hæc. Primò David rex cum intellexisset insidias sibi parari à Saûle, accessit Abiathar Pontificem, et per eum quæsivit à Deo, an tutò posset esse in urbe Ceilâ? Et an cives Ceilitæ essent eum tradituri Saüli? (1 Reg. 25, v. 9.) Secundò idem Dávid alio tempore, per eundem Pontificem consuluit Deum an deberet persequi Amalecitas qui spoliaverant et succederant urbem Siceleg? (1 Reg. 50, v. 7-8.) Quòd autem Davidi familiare fuerit, hoc modo interrogare Deum, patet 1 Reg. 22, v. 15, ubi Achimelech Pontifex accusatus apud Saûlem, quòd Davidi adhæreret, et pro eo Dominum consuluisset, respondit regi : *nám hodiè corpori pro eo consulere Deum?* Quasi dicat, sæpius ante hæc tempora id feci. Exempla posterioris generis sunt hæc. Primò Josue et alii principes filiorum Israel decepti sunt à Gabaonitis, cùm quòd fœdus cum illis pacti essent, non consulto priùs per Pontificem Deo. (Josue 9, v. 14.) 2 Saül elatus victoriâ, et præfusus suis viribus, cùm vellet, inconsulto Deo, Philistæos persecui, monitus à Pontifice est, ne id faceret : et cùm postea consuluisset Deum, nullum responsum ab eo impetravit. Itaque non potuit uti victoriâ, sicut animo destinaverat.

(1 Reg. 14, v. 36-37.) 3 Filii Israel pugnaturi cum Benjamitis, consuluerunt quidem Deum per Pontificem, sed tamen quia magis confidebant suis copiis quam Dei oraculo, multi ex iis cœsi ac fugati sunt. (Judico 2, v. 22.)

Quæres, quo modo vel ritu solitus fuerit Pontifex consulere Deum in hujusmodi casibus? Resp. Aliter Moyses, aliter alii Pontifices soliti fuerunt id facere. Moyses ingressus tabernaculum fœderis, facie ad faciem cum Deo loquebatur, sicut solet homo cum amico loqui. (Exod. 33, v. 11.) Alii Pontifices, qui postea secuti sunt, induit Ephod, loquebantur cum Deo, non quidem facie ad faciem, sed aliquo alio peculiari modo; qui tamen apud auctores et interpres non satis compertus est, ut latius dicam in seq. q. 5.

QUESTIO V. — *Quo vestitu et ornatu usi sint sacerdotes et Pontifex?* — Levitæ non habebant sacrum ornatum, sed soli sacerdotes et Pontifex. Nec tamen illo utebantur, nisi eo tempore, quo in tabernaculo vel templo ministrabant. Erant autem octo ornamenta Pontificis : 1º Feminalia linea, 2º vestis linea, 3º balteus seu cingulum, 4º tunica hyacinthina, 5º Ephod, seu superhumeral, 6º rationale judicij, 7º cidaris seu tiara, 8º lamina aurea. De his agitur Exod. 28, per totum. Et quidem quatuor ex iis erant propria Pontifici, ut tunica hyacinthina, Ephod, rationale et lamina aurea : reliquia communia cum aliis sacerdotibus. De singulis aliquid dicendum est.

Igitur Pontifex, cum ad ministrandum accederet, primo loco induebat feminalia seu femoralia linea, *ad operiendam carnem turpitudinis suæ, à renibus usque ad femora*, ut loquitur Scriptura. (Exod. 28, v. 42.) Erant autem hæc feminalia veluti caligæ quædam, quas pedibus insertas (ut ait Josephus) quasi dimidiatas braccas ad ilia constringebat. Aliqui putant ex byso retortâ fuisse confecta. Nobis sufficit, quod à Moyse linea appellantur.

Post feminalia, proximè induebat tunicam lineam, quæ dupli nomine fuit appellata. Primo, linea stricta. (Exod. 28, v. 4.) Secundò, subcula linea. (Levit. 8, v. 7.) Invenio duas causas cur stricta fuerit appellata. Una est, quia ad eutem stringebatur. Non enim erat laxa et ampla, sed quantitatè corporis commensurata. Altera, quia balteo seu cingulo stringebatur. (Levit. 8, v. 7.) Probabile est, fuisse similem tunicæ Joab, de quâ 2 Reg. 20, v. 8..... Porro Joab vestitus erat tunicâ strictâ ad mensu-

ram habitus sui; nisi quod hæc fuerit exterior, illa interior.

Hæc vestis linea constringebatur balteo seu cingulo, inter umbilicum et pectus. De quo D. Hieron. ita scribit ad Fabiolam : « Hoc cingulum, in similitudinem pellis colubri, qui exuit senectutem, sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putas. Textum autem est sub tegmine cocci, purpurâ, hyacintho, et stamine byssino, ob decorum et fortitudinem : atque ita polymitâ arte distinctum ut diversos flores ac gemmas, artificis manu non textas, sed additas arbitreris. Linneam tunicam, inter umbilicum et pectus, hoc stringunt balteo. » Similia habet Josephib. 3 Antiq., cap. 8.

Post balteum sequebatur tunica hyacinthina, quæ erat per modum vestis talaris. In ejus fimbriâ inferiori per circuitum pendebant alternatim mala punica et tintinnabula aurea, ut ex eorum sonitu perciperetur ingressus et egressus Pontificis, quando intrabat vel exhibat Sanctuario. (Exod. 28, v. 35.) Dicebantur autem mala punica, non quod reverâ essent, sed quia ex hyacintho, purpurâ et coco bis tincto, confecta erant instar malorum punicorum. (Exod. 28, v. 35.)

Super tunicam hyacinthinam, erat Ephod, seu superhumeral, quod tegebat humeros, et anteriorem partem usque ad cingulum. Erat autem contextum ex auro, hyacintho, purpurâ coco bis tincto, et byso retortâ. (Exodi 28, v. 6.) In utroque latere versùs humeros habebat duos lapides onychinos auro inclusos : unum à dextris, alterum à sinistris ; in quibus scripta erant nomina duodecim filiorum Israel ; sex nomina in uno lapide, et sex in altero, juxta ordinem nativitatis eorum. (Exod. 28, v. 9.)

In anteriori parte superhumeralis, ad pectus Pontificis, ligabatur rationale judicij. Hebrei vocant *hoien*, id est, pectorale. Græci *logion* vel *logeion*, id est rationale. Conficiebatur autem ex eadem materiâ quam Ephod, nempe ex auro, hyacintho, purpurâ, coco bis tincto, et byso retortâ ; figura, quadrangulum : densitate, duplex ad Ephod relatum ; longitudine et latitudine, mensura palmi. (Exod. 28, v. 16.) In hoc rationali erant duodecim lapides pretiosi inclusi auro, et distincti per quatuor ordines : in quibus etiam sculpta erant duodecim nomina filiorum Israel. (Ibid., v. 17.) Atque ita confectum et exornatum, catenis aureis et fasciis tam firmiter alligebatur superhumerali, ut à se invicem separari non possent. (Ibid.,

v. 28.) Porrò in rationali posita erat *doctrina et veritas*, super pectus Pontificis. (*Ibid.* v. 30. Hebraicè *Urim et Tumim*).

In capite erat Cidaris seu Tiara, id est, mitra quædam ex byssō confecta, cui affigebatur lamina aurea supra frontem Pontificis, cum hâc inscriptione, *Sanctum Domino*. (*Exod.* 28, v. 36 et seq.) Sic enim loquitur textus : *facies et laminam de auro purissimo : in quâ sculps操 opere cælatoris : Sanctum Domino. Ligabisque eam virtù hyacinthinâ, et erit super tiaram, imminens fronti Pontificis.*

Quæres 1º quid significaverint ornamenta Pontificis? D. Th. 1-2. q. 102, art. 5 ad 10, adfert duas significaciones : unam litteralem, alteram mysticam. Secundum litteralem, inquit, ornamenta Pontificis designabant dispositionem hujus mundi hoc modo : 1º feminalia linea, et vestis linea, significabant terram, ex quâ linum nascitur. 2º Baltens, Oceanum, qui cingit terram. 3º Tunica hyacinthina, aerem qui hyacinthini coloris est. 4º Tintinnabula illius tunicæ, tonitrua aeris. 5º Mala punica, coruscationes, quæ fiunt in aere. 6º Ephod seu superhumeralle, cœlum sidereum. 7º Duo onychini, duo hemispheria, vel certè solem et lunam. 8º Duodecim gemmæ in pectore, duodecim signa Zodiaci. 9º Tiara, cœlum empyreum. 10º Lamina aurea, Deum omnibus præsidentem. At mysticè designabant virtutes, quæ debent esse in Pontifice. Ac primò, feminalia linea significabant castitatem : vestis linea, puritatem vitæ : cingulum, discretionem : tunica hyacinthina, cœlestem conversationem : tintinnabula aurea, sanam doctrinam : mala punica, bonos mores : superhumeralle, suffarentiam infirmitatum populi : rationale in pectore cum nominibus filiorum Israel, charitatem et sollicitudinem pro fidelibus : Tiara in capite, rectam intentionem. Lamina aurea in fronte, memoriam ac recordationem Dei. Hæc ex D. Thomâ.

Alii non malè de Christo interpretantur. Nam ille fuit verus ac primarius Pontifex, cuius typum gesserunt Aaron et successores ejus. In illo perfectissimè fuerunt omnes virtutes per ornamenta Pontificalia designate. Ille suis humeris portavit duas gemmas, id est, pretium redēptionis duorum populorum, Judæorum scilicet et gentilium. Ille in suo pectore insculpta habuit nomina electorum. Ille quācumque incessit, ex strepitu prædicationis evangeli, et suavissimo virtutum odore, percipi potuit ac observari.

Quæres 2º : An solus Pontifex usus fuerit Ephod seu superhumerali? Ratio dubitandi est, quia legimus alias quoque, præter Pontificem, usos esse, nempè Levitas, sacerdotes, reges. Nam de Samuele, qui erat Levita, sic habemus 1 Reg. 2, v. 18 : *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, puer, accinctus Ephod lineo. De sacerdotibus 1 Reg. 22, v. 18. Doeg Idumeus irruit in sacerdotes, et trucidavit in die illâ octoginta quinque viros vestitos Ephod lineo. De Davide rege 2 Reg. 6, v. 14 : David... saltabat totis viribus ante Dominum accinctus Ephod lineo. Resp. Duplex fuit Ephod seu superhumeralle in vetere Testamento. Unum contextum ex auro, purpurâ, hyacinthro, cooco bis tineto, et byssō retortâ. Alterum simplex, linicum, candidum. Priori solus Pontifex utebatur, posteriori alii. Ita D. Hieron. in epist. 127 ad Fabiolam, et epist. 150 ad Marcellam. Abulensis lib. 1 Reg. cap. 22, q. 27. Ribera lib. 3 de templo cap. 10, et alii passim.*

Quæres 3º in quem finem solitus fuerit Pontifex gestare Ephod? Ex Scripturâ constat, in tribus casibus solitum esse gestare. Primo, in consecratione. Quando enim mortuo Pontifice, aliis subrogabatur, necesse erat solemnî ritu eum consecrari, quod fiebat assumptione habitûs pontificalis, et unctione capitis (*Exod. 29, v. 29*); 2 In ingressu Sanctuarii, quando sacrificabat et deprecabatur pro populo (*Exod. 28, v. 29*); 3 Quando consulebat Deum in rebus dubiis. De hoc casu potissimum hic agimus. Igitur notandum est in vetere Testamento fuisse tres modos consulendi Deum in rebus dubiis, et accipiendo ab eo responsa : 1 Per visiones et somnia; 2 Per sacerdotes; 3 Per prophetas; hoc colligitur ex illo, 1 Reg. 28, v. 6 : *Consuluitque (Saül) Dominum, et non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas.*

Modus consulendi per sacerdotes (de quo solo hic agimus) sic habebat : Rex aut princeps, aut populus Israelitarum, si quando dubitabant, quid in rebus magni momenti agendum sibi esset, jubebatur adire Pontificem seu summum Sacerdotem, qui indutus Ephod, consulebat pro ipsis Deum. (*Num. 27, v. 21*.) Ejus rei varia exempla allata sunt quæst. præced. Nihilominus supersunt quædam dubia, quæ hoc loco discuti possunt. Ac primò queritur, an is qui per Pontificem consulebat Deum debuerit in propriâ personâ præsens esse Pontifici? Respondetur : Talem, sicut absens poterat agere cum prophetâ, sic etiam potuisse cum

Pontifice. 2 An immediatè suam quæstionem proposuerit Pontifici? An Deo coram Pontifice? Respondetur: Proposuisse immediatè Pontifici, et Pontificem Deo. Ita plures sentiantur. 3 An hæc propositio debuerit fieri coram Arcâ? Resp. Fiebat coram Arcâ, si adesset; secùs, si abasset. 4 Quomodo Deus solitus fuerit dare responsa Pontifici interroganti? Resp. Auctores dissentient. Aliqui putant per Angelum voce humanâ loquentem: alii per occultam Spiritus sancti revelationem. Alii per seculam. Alii, inter quos Josephus, per splendorem gemmarum seu lapidum, qui erant in rationali supra pectus Pontificis. Hoc sic explicant. Si lapides seu gemmæ plus solito splendescerent, signum erat feliciter successurum: si minus solito, malè successurum: si nec minus, sed more naturali splendescerent, signum erat Deum non velle respondere. Et sic putant accidisse, quando Saûl consuluit Deum perscordem.

Ultimò quæri potest, quando cessaverit hic modus consulendi Deum per Pontificem et accipiendi ab eo responsa? Abulensis putat cessasse eo tempore quod inter Alexandrum Magnum et Machabœos intercessit. Genebrardus eo tempore, quo Joas rex occidit optimum Pontificem Zachariam. Alii denique ab initio captivitatis Babylonicae, quando sacrificium cessavit. Nam verisimile est, Judæos propter sua peccata, uno eodemque tempore, et oraculo et sacrificio spoliatos fuisse, quod contigit ad initium captivitatis Babylonicae. Quò videtur spectare illud Osee 5, v. 4: *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim* (1).

QUESTIO VI. — *Quos et quantos redditus habuerint sacerdotes et Pontifex?* — Sicut Deus ex XII tribibus Israel elegit unam pro divino servitio, ut suprà dictum est, nempè tribum Levi, in quâ erant Levitæ, sacerdotes, et Pontifex: sic eamdem tribum, tanquam sibi peculiariter mancipatam, voluit in suam euram suscipere, et de certis redditibus paternis illi providere, juxta illud Num. 18, v. 20: *Dixitque Dominus ad Aaron: in terrâ eorum nihil possidebitis nec habebitis partem inter eos: Ego pars et hereditas tua in medio filiorum Israel.* Ille etiam postea factum est, ut in divisione terræ præmissionis, singulae tribus acceperint suam portio-

(1) Adi cæterum, si libet, Wilh. Smits, qui fusè de his omnibus disserit T. II in Exodum.

nem, exceptâ tribu Levi, quæ per reliquias tribus dispergebatur. Porrò Deus in stipendiō pro ministerio, liberaliter illis concessit, quæ sequuntur: 1° ut haberent quadraginta octo urbes cum agris suis, ad pastum jumentorum (Num. 33, v. 2-7); 2° Ut aliarum tribuum decimis alerentur; 3° Ut acciperent primitias; 4° Ut haberent oblationes quæ habent à populo. De his singulis breviter agendum est.

Igitur urbes quadraginta octo, erant hæc: 1° Hebron; 2° Lobna; 3° Jether; 4° Esthemo; 5° Holon; 6° Dabir; 7° Ain; 8° Jeta; 9° Beth-sames; 10° Gabaon; 11° Gabae; 12° Anathot; 13° Almon; 14° Sichem; 15° Gazer; 16° Sib-saim; 17° Bethoron; 18° Elthico; 19° Gabathon; 20° Ajalon; 21° Gethremmon; 22° Tanach; 23° Gethremmon; 24° Gaulon; 25° Bosra; 26° Cesion; 27° Dabereth; 28° Jaramoth; 29° Enganum; 30° Masal; 31° Abdon; 32° Helcath; 33° Rohob; 34° Cedes; 35° Hammoth Dor; 36° Carthan; 37° Jecnam; 38° Carta; 39° Damna; 40° Naalol; 41° Bosor; 42° Jaser; 43° Jetson; 44° Mephaad; 45° Ramoth in Galaad; 46° Manaim; 47° Heselon; 48° Jazer.

Ex his 48 civitatibus, tredecim primæ datae sunt sacerdotibus; reliquæ Levitis. (Josue 21, v. 4-5.) Porrò ex omnibus, sex erant civitates refugii, quarum nomina recensentur, Josue 20, v. 7. Sunt autem hæc: 1 Cedès in Nephatali; 2 Sichem in Ephram; 3 Hebron in Iuda; 4 Bosor in Ruben; 5 Ramoth in Galaad; 6 Gaulon in Manasse. Tres primæ citrâ, reliquæ trans Jordanem. (Josue 20, v. 8.) Omnes æquali spatio inter se distabant. (Deut. 19, v. 7.) Omnes sitæ erant in montibus, ut eminens videri possent, exceptâ Bosor, quæ sola erat in plano, sed tamen patente loco et conspicuo. (Josue 20, v. 7-8.)

DE DECIMIS. — Duo certa sunt; duo controversa. Primi certum est, Levitas accepisse decimas fructuum, pecorum et jumentorum à filiis Israel, id est, ab aliis tribibus, ut patet ex illo Num. 8, v. 21: *Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israëlis in possessionem, pro ministerio quo seruiunt mihi in tabernaculo foderis.* 2 Certum est, Levitas ex his decimis quas accepibant ab aliis tribibus, iterum deditis decimas summo sacerdoti seu Pontifici, id est, deditis decimas decimarum, ut patet ex eod. cap. v. 26, et seq.: « Præcipe Levitis, atque denuntia: cum acceperitis à filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias earum offerte Domino, id est, decimam partem decimæ, ut reputetur vobis in oblationem primi-

tivorum, tam de areis quam de torcularibus et universis, quorum accipitis primitias, offerte Domino, et date Aaron sacerdoti. » Prior controversia est, an Levitae communiter dicti (id est, tota tribus Levi, ut complectitur Levitas propriè dictos, sacerdotes et Pontificem), an potius evitae propriè dicti, quatenus distinguuntur à sacerdotibus et Pontifice, accep- perint decimas ab aliis tribubus filiorum Israel? Abulensis et quidam alii intelligunt de Levitis propriè dictis. Alii rectius cum Josepho, de Levitis communiter dictis; id est, de totâ tribu Levi. Quod colligitur ex illo 2 Esdræ, 10, v. 57... « Ipsi Levitæ decimas accipient ex omnibus civitatibus operum nostrorum. » Et v. 58 : « Erit autem sacerdos filius Aaron cum Levitis in decimis Levitarum. Et Levitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri. » Igitur Levite et sacerdotes simul accipiebant decimas à filiis Israel, et postea Levitæ ex suis decimis dabant alias decimas sacerdoti seu Pontifici. Hinc jam oritur. Posterior controversia, an decimæ decimarum, quæ dabantur à Levitis propriè dictis, datae fuerint soli Pontifici seu summo sacerdoti, an generatim omnibus sacerdotibus? Lyranus et Abulensis putant soli Pontifici fuisse data, ex illo Num. 18, v. 28..... Date Aaron Sacerdoti. Josephus non solum Pontifici, sed generatim omnibus sacerdotibus. Alii denique, soli quidem Pontifici datum fuisse, sed ad eas custodiendum et distribuendum sacerdotibus, juxta illud Num. 18, v. 8 : Locutusque est Dominus ad Aaron : ecce dedi tibi custodiām primitiarum mearum, id est, ut custodias et distribuas filiis tuis sacerdotibus : sicut mox eod. v. sequitur : Omnia quæ sanctificantur à filiis Israel tradidi tibi et filiis tuis, pro officio sacerdotali legitima sempererna. Quo etiam spectat illud 2 Esdræ, 10, v. 58... Levitæ offerent decimam partem decimæ suæ in domo Dei nostri, ad gazophylacium in domum thesauri, id est, ut custodiatur in gazophylacio, et indè sacerdotibus suo tempore distribuantur.

Igitur summa omnium hæc est. Tribus Levi, quæ tota erat divino servitio consecrata, accipiebat decimas ab aliis tribubus, quæ erant laicæ. Porro, cùm in tribu Levi essent tria hominum genera, nempè Levitæ propriè dicti, sacerdotes, et Pontifex; Levitæ ex suis decimis, dabant iterum decimas Pontifici et sacerdotibus: quia hi in altiori gradu et ordine serviebant Deo, quam Levitæ; ac proindè sicut plus honoris, sic etiam plus bonorum temporalium pro sustentatione illis debebatur.

Pro majori explicatione eorum quæ dicta sunt, notandum est, apud Hebræos fuisse tria decimarum genera. Primum earum, quas cæteræ tribus, singulis annis tenebant dare tribui Leviticæ pro sustentatione. De his jam dictum est. Alterum earum, quas singuli patres-familias debebant quotannis apud se servare, et postea cum Levitis comedere in loco ubi erat tabernaculum vel templum, idque tribus anni temporibus: nempè in Paschâ, Pentecoste, et festo tabernaculorum. De his intelligendum est illud Deut. 14, v. 22-23 : « Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, qui nascuntur in terrâ per annos singulos, et comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, etc. » Tertium earum, quas tertio anno singuli separare debebant in propriis dominibus; et cum Levitis peregrinis, pupillis et viduis cūmmunicare, juxta illud Deut. 14, v. 28-29. : « Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore: et repones intrâ januas tuas. Venerietque Levites, qui aliam non habet partem, nec possessionem tecum, et peregrinus, ac pupillus et vidua, qui intrâ portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus. » Et Deut. 26, v. 12 : « Quando compleveris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimatum tertio; dabis Levitæ et advenæ, et pupillo, et viduæ, ut comedant intrâ portas tuas, et saturentur. » Igitur Levitæ, tame si omnium harum decimarum essent aliquo modo participes; tamen ex primo genere potissimum sustentabantur ut dictum est.

DE PRIMITIIS ET PRIMOGENITIS. Soli sacerdotes et Pontifex, non autem Levitæ propriè dicti, accipiebant primitias et primogenita à filiis Israel. Porro primitiae solvebantur ter in anno, ut notat Lyranus et alii. Primò in Paschate, de novis spicis. Secundò in Pentecoste de novis panibus. Tertiò in Septembri, in festo tabernaculorum, de novis fructibus. Nam illis tribus anni temporibus tenebant omnes mares venire ad locum, quem elegerat Dominus. (Deut. 16, v. 16.) De primitiis spicarum, quæ in Paschate offerebantur, intelligitur illud Levit. 25, v. 10-11 : « Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, et messueritis segetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestrae ad sacerdotem, qui elevabit fasciculum coram Domino, ut acceptabile sit pro vobis, altero die sabbati, et sanctifi-

« cabit illum. » Ritus autem offerendi describitur Levit. 2, v. 14-15, his verbis : « Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum Domino de spicis adhuc virentibus, torrebus igni, et confringes in morem farris, et sic offeres primitias tuas Domino, fundens supra oleum, et thus imponens, quia oblatio Domini est. » De primitiis panum, quae offerabantur in Pentecoste, intelligitur illud Levit. 23, v. 15, et seq. : « Numerabitis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulisti manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas, usque ad alteram diem expletione hebdomadæ septimæ, id est, quinquaginta dies et sic offeretis sacrificium novum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini, etc. » De primitiis novorum fructuum, quæ offerabantur in Septembri, intelligitur illud Num. 18, v. 15 : « Universa frugum initia, quas gignit humus, et Domino deportantur, cedent in usus tuos : qui mundus est in domo tuâ, vescetur eis. » Et Deut. 18, v. 3-4..... « Dabunt sacerdoti.... primitias frumenti, vini et olei. » Et Deut. 26, v. 2-5 : « Tolles de cunctis frugibus tuis primitias, et pones in cartallo, pergesque ad locum, quem Dominus Deus tuus elegerit.... accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, etc. »

Est autem magna differentia inter hæc tria genera primitiarum : 1 Quia primitiae in Paschate erant ex solis spicis; in Pentecoste, ex solis panibus; in Septembri, ex variis terræ fructibus; 2 Primitiae spicarum dabantur in ipsa collectione fructuum terræ, nec ulli licet quicquam comedere de novis fructibus antequam primitiae spicarum Deo oblatæ essent. (Levit. 23, v. 14.) At primitiae in Pentecoste et Septembri offerabantur ex fructibus jam collectis, et domi asservatis (D. Aug. q. 32 super Numeros); 3 Primitiae panum et fructuum cedebant integrè in usum sacerdotum; primitiae vero spicarum non integrè. Nam unus manipulus spicarum consumebatur per modum sacrificii; reliqui comedebantur à sacerdotibus.

Porrò sicut primitiae, sic etiam primogenita dabantur Pontifici et sacerdotibus. (Exod. 15, v. 2, et Num. 5, v. 15.) Erant autem tria genera primogenitorum : alia hominum, alia pecorum mundorum, alia immundorum. Igitur singula primogenita primi et tertii generis redimebantur pretio quinque siclorum, quod

dabatur sacerdotibus; primogenita secundi generis, per se illis offerebantur. (Num. cap. 18, v. 15.)

De oblatis. Per oblatæ generatim loquendo, intelliguntur ea, quæ a filiis Israel offerebantur Deo in usum sacerdotum. Erant autem triplicia. Nam quedam ex precepto offerebantur, ut decimæ, primitie, et primogenita, de quibus jam dictum est. Alia sponte et ex merita devotione : alia denique ex voto. De hoc duplice genere multa habentur Levit. 22, v. 18; ibid. 23, v. 38; Num. 16, v. 5, et alibi. Hæc iterum erant varia. Nam quilibet, vel sponte, vel ex voto poterat offerre hostias, libamenta, panes, pecuniam, et quæ similia sunt. Id autem potissimum fiebat in tribus anni temporibus, ut supra dictum est, nempe in Paschate, Pentecoste, et festo tabernaculorum. Tunc enim tenebantur venire omnes ad locum, ubi erat templum vel area propitiatorii. (Deut. 16, v. 16.)

Ex dictis colligi potest, quam divites fuerint sacerdotes in vetere Testamento præ aliis omnibus. Nam priuò accipiebant decimas à duodecim tribubus Israel. Ubi notandum est, præter tribum Levi fuisse duodecim tribus filiorum Israel, nempe tribum Ruben, Simeon, Juda, Zabulon, Issachar, Dan, Gad, Aser, Nephtali, Ephraim, Manasse, Benjamin. Igitur singulæ hæc tribus dividebant sua bona in decem partes et unam dabant tribui Levi, reliquis novem sibi reservatis. Quo fit, ut tribus Levi multò fuerit ditior, quam cæteræ. Nam singulæ cæterarum habebant tantum novem partes; tribus autem Levi duodecim. Præter has decimas, quæ communes erant omnibus in tribu Levi, sacerdotes iterum accipiebant decimas decimarum à Levitis; et sic non solum erant ditiores, quam homines aliarum tribuum, sed etiam quam Levitæ. Deinde accedebant primitiae, primogenita, oblatæ; quæ si omnia computentur, in magnum thesaurum everescere necesse erat redditus, et possessiones sacerdotum.

QUESTIO VII. — *An sacerdotes et Pontifex aliquando debuerint servare continentiam ab uxoribus?* — Resp. Jure divino debebant servare continentiam ab uxoribus, pro toto eo tempore, quo in tabernaculo vel templo ministrabant. Hoe testantur Scripturæ et Patres. Ex Scripturis habemus aliquot testimonia. Primum Exod. 19, v. 22: *Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificantur, id est, abstineant ab uxoribus.* In eo enim potissimum

mùm consistebat sanctificatio, ut patet ex eodem capite : nam v. 10, dicebat Deus ad Moysen : *Vade ad populum, et sanctifica illos hodie et cras, laventque vestimenta sua.* Moyzes autem intellexit illam sanctificationem de abstinentiâ ab uxoribus. Nam mox accedens ad populum, et explicans illi voluntatem Dei, dixit eod. c., v. 15 : *Estote parati in diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris.* Ubi notandum est, illam sanctificationem, seu abstinentiam ab uxoribus, de quâ agitur citato capite, tam populo, quam sacerdotibus fuisse præceptam, quia tam populus, quam sacerdotes, debebant audire promulgationem legis Mosaicæ, et ad illam toto biduo se disponere per abstinentiam ab uxoribus et per lotionem vestimentorum, et castrorum purgationem. Speciali tamen titulo præceptam fuisse sacerdotibus pro omni eo tempore, quo fungebantur officio sacerdotali; sive orando pro populo, sive hostias et sacrificia offerendo, sive aliquod aliud sacrum ministerium exhibendo. Hoc enim significatur illis verbis Exod. 19, v. 22: *Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificantur.* Nam tunc dicebantur accedere ad Dominum, quando vel erant oratûri, vel sacrificium oblaturi, vel aliquid simile facturi. Secundum testimonium 1 Reg. 21, v. 1 : *Venit autem David in Nobe ad Achimelech sacerdotem.* Et infra, v. 4-5: « Respondens sacerdos ad David, ait illi : non habeo laicos panes ad manum, sed tantum panem sanctum : Si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus. Et respondit David sacerdoti, et dixit ei : equidem si de mulieribus agitur : continuimus nos ab heri et nudiustertius, quando egrediebamur, et fuerunt vasa puerorum sancta. Porrò via hæc polluta est, sed et ipsa hodie sanctificabitur in vasis. » Hic vides non licuisse comedere panem sanctum, nisi præmissâ sanctificatione, quæ in duobus consistebat. Primò ac potissimum in abstinentiâ ab uxoribus. Secundò, in purificatione corporis, si quid maculæ in viâ contraxisset. Et certè si homines laici debebant hoc modo sanctificari, multò magis sacerdotes ; quippè qui ad majorem puritatem ratione statûs ac officii obligabantur. Quod sic ulterius declaro, duo hic præcepta distinguenda sunt. Unum, quo laici prohibebantur comedere panes sanctificatos, vel ut alibi vocantur, panes propositionis. De quo Christus, Math. 12, v. 3-4 : « Non legistis quid fecerit David, quando esu- riuit, et qui cum eo erant : quomodo intravit

in domum Dei, et panes propositionis comedidit, quos non licebat ei edere; neque his, qui eum eo erant, nisi solis sacerdotibus? » Alterum, quo jubebantur abstinere ab uxoribus, qui manducaturi erant hujusmodi panes. De hoc quæstio est, quosnam obligaverit ? Aliqui putant obligasse solos laicos ; ego contrà, obligasse etiam sacerdotes : Et quidem per se primariò sacerdotes. Quod tripliciter probo : Primò ex dictis, quia sacerdotes tenebantur ad majorem puritatem quam laici. Quia esus panum propositionis per se pertinebat ad solos sacerdotes : ergò etiam sanctificatio requisita ad esum istorum panum per se pertinebat ad solos sacerdotes. Unde sicut laici non poterant comedere hujusmodi panes, ita non tenebantur se sanctificare, nisi tantum per accidens, et in casu necessitatis. Quia si præceptum de abstinentiâ ab uxoribus pertinuisse ad solos laicos ; vel fuisse illis datum à Deo, antequam Achimelech loqueretur cum Davide ; vel ab ipso Achimelech, cùm jam loqueretur cum ipso : non prius, quia nusquam legimus in Scripturâ, quod Deus dederit tale præceptum pro solis laicis, antequam Achimelech loqueretur cum Davide. Nec posterius, quia Achimelech, cùm dicebat Davidi : *Si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus;* non dabat novum præceptum, sed supponebat jam antè à Deo datum esse. At non erat aliud à Deo datum, nisi quo sacerdotes obligabantur abstinere ab uxoribus, quotiescumque fungerentur officio sacerdotali, seu quotiescumque aliquid sacram ministerii, sive orando, sive hostias offerendo, sive panes sanctos comedendo, peragerent. Itaque sensus Achimelech est hic : vobis quidem non licet comedere panes sanctificatos, sed solis sacerdotibus : Si tamen vultis propter præsentem necessitatem comedere, cùm alii panes haberi non possint ; necesse est, vos etiæ puritate et sanctitate id præstare, quam sacerdotes facere consueverunt, qui abstinent ab uxoribus, quotiescumque hujusmodi panes commesturi sunt : idem ergo à vobis exigo.

Tertium testimonium. 1 Paral. 24, v. 7-8 : *Exivit autem sors prima Joiarib, secunda Jedei, tertia Harin, etc., ubi recensentur viginti quatuor familiæ sacerdotum, qui per vicis debebant ministrare in domo Domini, iuxta illud Lue. 1, v. 5 : Fuit.... Sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abiâ. Et paulò post v. 8-9 : « Factum est autem, cùm sacerdotio fungeretur in ordine vicis sue ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte*

« exiit ut incensum poneret. » Constat autem, sacerdotes, quando ministrabant Domino secundum vicem suam, debuisse multos dies perseverare in ministerio. Nam ibid. v. 23, de Zachariâ sic legimus : *Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam.* Plerique auctores putant fuisse octo dies unicuique destinatos, nempe à sabbato usque ad sabbatum, ut Josephus, Ambrosius, Theophylactus, et alii apud Maldonatum in Comment. illius loci. Et colligitur ex illo 2 Par. 23, v. 8 : « Fecerunt ergo Levitæ, et universus Juda juxta omnia, quæ præceperat Joïada Pontifex et assumpserunt singuli viros qui sub se erant, et veniebant per ordinem sabbati, cum his qui impleverant sabbatum, et egressuri erant. » Igitur sacerdotes per octo dies, relictis domibus et uxoribus suis, permanebant in templo, et ibi ministrabant. Et quidem tempore sacrificii, erant in eâ parte templi, ubi sacrificia offerebantur. Reliquo tempore, habitabant in atrio templi in domunculis ad id destinatis : quò non licet uxores introduceere. Undè consequens est, debuisse à cohabitatione uxorum abstinere. De quâ re sic scribit Siricius Papa in epist. ad Himerium Tharaeon. episcopum cap. 7 : « Dicat mihi nunc, quisquis ille est sectator libidinum, præceptorque vitiorum, si aestimat, quòd in lege Moysis passim sacris ordinibus à Domino laxata sint frena luxuriæ, cur eos quibus committebantur Sancta Sanctorum, præmonet, dicens : Sancti estote, quia et ego sanctus sum, Dominus Deus vester ? Cur etiam procul à suis domibus, anno vici sue, in templo habitare jussi sunt sacerdotes ? Hac videlicet ratione, ne vel cum uxoribus possent carnale exercere commercium, ut conscientiae integritate fulgentes, accep-table Deo munus offerrent. Quibus etiam, expleto deservitionis sue tempore, uxorius usus, solius successionis causâ, fuerat relaxatus, quia non ex aliâ, nisi ex tribu Levi, quisquam ad Dei ministerium fuerat præceptus admitti. » (Tom. 1 Concil.) »

Idem, quod ad rem attinet, sentiunt alii Patres. Hieron. lib. 1. contra Jovin. longè post medium : « Nam et in veteri lege, qui pro populo hostias offerebant, non solum in domibus suis non erant, sed purificabantur ad tempus, ab uxoribus separati ; et vinum et siceram non bibeant, quæ solent libidinem provocare. » Similia habet Innocentius I. Epistol. 2 ad Victricium Rhomagensem epi-

scopum cap. 9. Et Beda in cap. 4 Lucæ.

QUESTIO VIII. — *Quanta fuerit auctoritas Pontificis apud populum?* — Resp. Deus multis modis in vetere Testamento voluit Pontifici astriuere et conciliare auctoritatem apud populum. Primò, publicâ et solemni consecratione, quæ præsente populo durabat per septem dies; 2 Unctione sacri olei, quod in nullum usum profanum adhiberi poterat; 3 Ornatum Pontificali, qui et gemmis pretiosis, et aureâ laminâ, et tintinnabulis aureis, et malis punicis, omnem alium ornatum, etiam regium longè superabat; 4 Magnâ copiâ reddituum annuorum, quæ quidem apud illum populum magni erat momenti; 5 Frequenti colloquio cum Deo, præsertim in rebus dubiis proponendis; 6. Variis ac illustribus miraculis. Ex his aliqua recensebo. Primum contigit in primo sacrificio, quod Aaron obtulit in suo Pontificatu. Tunc enim ignis de cœlo descendit, qui coram populo holocaustum devoravit. Quo miraculo ostendit Deus, se approbare sacerdotium seu Pontificatum Aaronis. Levit. 9, v. 23-24 : « Apparuitque gloria Domini omni multititudini : et ecce egressus ignis à Domino, devoravit holocaustum et adipes qui erant super altare. Quod cum vidissent turbæ, laudaverunt Dominum, ruentes in facies suas. » Vide simile exemplum 5 Regum 18, à 19 v. ad 40 usque. Secundum contigit in seditione Core, Dathan et Abiron, qui cum suis sociis vivi à terrâ absorpti sunt, eò quod rebellionem excitassent contra Primum Moysis et Aaron. Num 16, v. 1, et seq. : « Ecce autem Core... et Dathan, atque Abiron... surrexerunt contra Moysen, aliquique filiorum Israel ducenti quinquaginta viri proceres Synagogæ, et qui tempore concilii per nomina vocabantur. Cumque stetissent adversum Moysen et Aaron dixerunt : sufficiat vobis, quia omnis multitudo Sanctorum est, et in ipsis est Dominus : Cur elevamini super populum Domini? » Et infra, v. 31, et seq. : « Confestim... dirupta est terra sub pedibus eorum : et aperiens os suum devoravit illos cum tabernaculis suis, et universâ substancialiâ eorum : Descenderuntque vivi in infernum. » Tertium contigit in seditione populi, qui partim incendio perit, partim per intercessionem Aaronis salvatus est. Num. 16, v. 41 et seq. : « Murmuravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen et Aaron, dicens : vos interfecistis populum Domini. Cumque oriretur sedatio, et tumultus in-

et cresceret, Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum foederis. Quod postquam ingressi sunt, operuit nubes, et apparuit gloria Domini. Dixitque Dominus ad Moysen: recedite de medio hujus multitudinis; etiam nunc delebo eos. Cumque jacerent in terrâ, dixit Moyses ad Aaron: tolle thuribulum, et hausto igne de altari, mitte incensum de super, pergens citò ad populum, ut roges pro eis: jam enim egressa est ira à Domino, et plaga desæviit. Quod cum fecisset Aaron; et eucurrisset ad medium multitudinem, quam jam vastabat incendium, obtulit thyrimama: et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit. Fuerunt autem, qui percussi sunt, quatuordecim millia hominum et septingenti, absque his qui perierant in seditione Core. Quartum contigit circa virgam Aaronis, hoc modo. Cum populus sèpè murmuraret contra Aaronem Pontificem, et aliæ tribus filiorum Israel ægrè ferrent, quòd ex solâ tribu Levi assumeretur Pontifex, qui aliis omnibus imperaret; voluit Deus in posterum præcavere hujusmodi murmura, et manifesto signo declarare, Aaronem legitimè à se electum esse, cui omnes tanquam summo Sacerdoti, deberent obsequi. Itaque mandavit Moysi, ut acciperet duodecim virgas à duodecim tribubus Israel, in quibus singulis notata essent singula nomina tribuum Israel: has cum virgâ Aaronis, poneret in tabernaculo testimonii, et sequenti die iterum produceret; tunc enim fore ut una ex omnibus miraculose floreret; et is deinceps, cuius virga florisset, tanquam legitimus Pontifex haberetur. Quod et factum est: sequenti etenim die, sola virga Aaronis inventa est germinasse, et turgentibus gemmis emississe flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas deformati videbantur. Ex quo omnes manifestè collegerunt deinceps soli Aaroni, tanquam Pontifici à Deo electo et designato, non autem aliarum tribuum principibus, in rebus Deum spectantibus, obtemperandum esse. Et ne posteros id lateret, mandavit Deus, ut virga Aaronis, ad perpetuam rei memoriam, in Arcâ conservaretur. Hæc omnia habentur Num. 17, per totum.

QUESTIO IX. — *Quæ utilitas colligi possit ex dictis.* — Resp. Duplex utilitas potest colligi. Una ex parte Catholicorum: altera ex parte adversariorum. Nam Catholicæ ex iis quæ dicta sunt sic possunt ratiocinari: noster Pontifex multò excellentior et dignior est, quam fuerit

Pontifex veteris Testamenti, sicut anima perfectior est quam corpus; spiritus quam litera; imago quam umbra; libertas quam servitus. Si ergo Hebræi, qui murmurabant contra suum Pontificem, à Deo severè puniti sunt; quid nobis fiet, si similiter murmuremus? Et sanè apostolus de hæc ipsâ re nos præmonuit, 1 Cor. 10, v. 1 et seq. his verbis: « Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, et in mari: et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes cumdem potum spiritalem biberunt (bebant autem de spiritali consequente eos petrâ: petra autem erat Christus). Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figurâ facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt: neque idolatram efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere: neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et cederunt unâ die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum taverunt, et à serpentibus perierunt. Neque murmureritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figurâ contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt. » Ex quibus verbis tria colligimus, quæ maximè huc spectant. Primum est, quòd omnes Hebræi magnis beneficiis à Deo affecti fuerint. Nam omnes miraculose transierunt mare rubrum; omnes sub nube protecti sunt; omnes biberunt ex petrâ consequente. Alterum, quòd multi illorum abusi sint beneficiis sibi concessis, et ingratii in Deum extiterint: et nominatim, quòd aliqui murmureraverint contra Moysen et Aaron Pontificem. Tertium quòd propterea graviter à Deo puniti sint. Hinc infert apostolus: si nos Christiani, qui majora beneficia à Deo consecuti sumus, peccemus in Deum, et nominatim, si murmuremus contra Pontificem, fore ut multò gravius à Deo puniamur. Et sic est. Maneamus ergo conjuncti cum Pontifice et episcopis; et sequamur consilium ejusdem apostoli, qui nos alibi sic horretatur: « Obedite præpositis vestris, et subjecete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gau-

• dio hoc faciant, et non gementes : Hoc enim non expedit vobis. (Hebr. 43 , v. 17.) »

Adversarii sic possunt ratiocinari. Certè si prudenter aestimemus ea, quæ in veteri Testamento scripta sunt de Pontifice Hebreorum : iniquè agimus cum Pontifice Romano et in multis eum accusamus, ubi innocens est. Primò, objicimus illi arrogantiam, quòd *Pontificem maximum* se appellat. Et tamen constat hunc titulum concessum fuisse in vetere Testamento et quidem ab ipso Deo. Sic enim legimus Levit. 21, v. 10 : *Dixit Dominus ad Moy-sen.... Pontifex, id est, Sacerdos maximus inter fratres suos.... caput suum non discooperiet.* Qui titulus frequenter reperitur in libris Machab. et in evangelio sub hac voce, *summus Sacerdos*. Si ergò Pontifici in vetere Testamento licuit usurpare hunc titulum; cur in novo non liceat, praesertim cùm Pontifex in novo major et excellentior sit, quàm fuerit in vetere?

Secundò, objicimus illi pompam et splendorem in ornatu pontificali. Et tamen scimus Pontificem in vetere Testamento ex peculiari Dei institutione, gestasse purpuram, hyacinthum, byssum, tintinnabula aurea, et mala punica in sacrâ ueste : tiaram cum aureâ la-minâ in capite : duodecim gemmas in pectore : duos lapides onychinos in humeris auro inclusos. An etiam accusabimus, qui hunc tam rarum et insignem ornatum præscripsit Pontifici in Synagogâ Hebreorum? Dicamus potius cum Davide, Psal. 25, v. 8 : *Dilexi decoren domus tuæ.* Nec usurpemus illam Judæ proditoris vocem : *Ut quid perditio hac?*

Tertiò, objicimus ipsi divitias et potentiam temporalem. Sed immertò. Nam constat Pontificem in vetere Testamento fuisse longè di-tissimum : et quidem Deo sic disponente. Ac-cipiebat decimas à duodecim tribibus Israel : decimas decimarum à Levitis : primitias, pri-mogenita, et oblationes à toto populo. Sanè si Pontifex Romanus singulis annis acciperet decimas decimarum ab Ecclesiasticis et Religio-sis : si denique primitias, primogenita, et oblationes omnium fidelium, fortassè ditor esset, quàm modò est. Si ergò Deus in vetere Testamento voluit Pontificem hoc modo locu-pletare, cur nos similem fortunam invidemus Pontifici in novo Testamento?

Quartò, objicimus illi nimiam auctoritatem, quâ utitur in Ecclesiâ Christi. In quo similes sumus Hebræis, qui etiam suum Pontificem Aaronem hâc calumnâ onerabant. Sed Deus et miraculo, et ultione testatus est, se velle ut

omnes Aaroni obedirent. Quid ergò nos volu-mus et molimur? Singuli superiores esse non possumus. Unum aliquem esse necesse est, qui aliis præsit. Si is Pontifex est, quid mo-lesti illi sumus? Nimirum hæc nostra cœcitas et infirmitas est, ut semper aliquid carpanus. Et certum est, si abrogato Pontifice, rex ali-quis vel imperator præcesset omnibus in Eccle-siâ, simili calumnâ illum fore obnoxium. Igi-tur posthac moderatius agendum nobis est, et si verè Christiani esse volumus, ab omni ini-quiâ criminatione abstinendum.

Quintò, objicimus illi, quòd gloriatur de continuâ serie et successione suo:um ante-cessorum in Ecclesiâ Romanâ. At nihil culpe hic est. Nam etiam in vetere Testamento suc-cessio Pontificum accuratissimè servata est, et speciali miraculo à Deo confirmata. Voluit enim Deus successionem Pontificum manere in tribu Levi, et nullo modo transire in alias tribus. Et in ejus rei perpetuam memoriam effecit, ut virga solius Aarons, non autem virgæ aliarum tribuum, repente floresceret. Nos hic impingimus. Nam relictâ legitimâ suc-cessione, quæ est in Ecclesiâ Romanâ, institui-mus novos ministros, qui alios ante se nullos agnoscunt. In quo similes sumus Jeroboamo, qui ascivit sacerdotes, qui non erant de tribu ac successione Levi. (5 Reg. 12.)

Sextò, objicimus illi, sicut et aliis sacerdoti-bus, coelibatum; et urgemus matrimonium. Sed profectò non aliâ de causâ, quàm ut nostram lasciviam et turpitudinem excusemus. Alioqui, si ex vetere Testamento pensanda res est, sic argumentari oportebat: Pontifex et alii sacer-dotes Levitici, propter sanctitatem officii, quod gerebant, tenebantur abstinere ab usu matrimonii toto illo tempore, quo in taberna-culo vel templo ministrabant : at in novo Tes-tamento major est sanctitas officii sacerdotalis, et in illo officio assiduè versandum illis est. Ergò magis debent colere castimoniam vitæ quàm in vetere Testamento factum est. At nos Lutherani et Calvinistæ id non facimus, quia nullâ habità ratione ministerii nostri manemus in perpetuo matrimonii usu, non minus quàm homines seculares : in quâ re nec sacerdotes Leviticos nec Pontificios, sed nescio quos las-civos ac petulcos homines videmur imitari. Præstaret sequi consilium apostoli 1 Cor. 7, v. 7 : *Volo enim omnes vos esse sicut meipsum.* Et infra, v. 8 : *Dico autem non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.* Et rationem adjungit, v. 52-55... *Qui sine*

uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Hoc saluberrimum documentum nos contemnimus.

Septimò, objicimus illi, quòd tam ipse, quām alii episcopi et sacerdotes, solemnū ritū ungantur et consecrētūr: et per contemptum solemus appellare unctos; sed parūm prudenter: nam constat Deum in veterē Testamento p̄cepisse, ut Pontifex in capite ungeretur oleo sanctæ unctionis. Et similiter, ut tam Pontifex quām sacerdotes, et eorum vestimenta, sanguine et oleo aspergerentur. Et quanquam hujusmodi cæremoniæ, que in veterē Testamento servatæ sunt, non necessariò servari debeant in novo; tamen cùm à Deo introductæ et approbatæ fuerint, malæ esse non possunt. Cur ergò vel easdem, vel similes usurpari non liceat, si bono fine et intentione adhibeantur? Alioqui quid dicimus de unctione regum et imperatorum in novo Testamento? An et illa repudianda est? Nemo hoc dixerit. At si illam retinere fas est, cur in alteram tam iniqui sumus? Nostri ministri, qui sine unctione et consecratione, sine successione et vocatione, vel ex tonstrinis, vel ex popinis, in officia ecclesiastica subitò sese ingrerunt; nullum possunt proferre exemplum ex totâ antiquitate, quo tueri se queant.

CAPUT VIII.

DE MINISTRIS SYNAGOGÆ EXTRAORDINARIIS QUI ERANT PROPHETÆ.

Duplices erant prophetæ in veterē Testamento: aliqui veri, qui à Deo mittebantur: alii falsi, qui à Deo non mittebantur. Priores vel vocabantur prophetæ absolutè, vel prophetæ Domini, vel Videntes. Postiores, vel pseudoprophetæ, vel prophetæ Baal, vel prophetæ Iucorum. Quibus annumerandæ sunt Pythonissæ. De his omnibus dicam hoc ordine: 1 Quinam fuerint veri prophetæ in veterē Testamento? 2 Quod fuerit illorum officium? 3 Quomodo probaverint se à Deo missos? 4 An omnes de Christo prophetaverint? 5 Quis illorum fuerit p̄cipiūs, Moyses, an Joannes Baptista? 6 Quomodo intelligendum sit, quod Christus ait in evangelio: *Omnes prophetæ usque ad Joannem?* 7 Quomodo verum sit, omnes prophetas Hierosolymis occisos esse? 8 Quinam fuerint falsi prophetæ? 9 Quomodo veri à falsis disernerentur? 10 Quid de Pythonissis sentiendum? 11 An etiam in

novo Testamento sint veri et falsi prophetæ?

QUESTIO PRIMA. — *Quinam fuerint veri prophetæ in veterē Testamento?* — Respondeo. Hi fuerunt p̄cipiūs: — 1. Moyses. Num. 12, v. 7; et Deut. 34, v. 10. — 2. Josue. Eccles. 46, v. 1. — 3. Samuel 1. Reg. 9, v. 6. — 4. David. — 5. Gad. 1 Reg. 22, v. 5. — 6. Nathan. 2 Reg. 7, v. 2; et 2 Par. 9, v. 29. — 7. Ahias Silonites. 5 Reg. 11, v. 59; et 2 Paral. 9, v. 29. — 8. Addo. 2. Paral. 9, v. 29. — 9. Michæas, filius Jemla. 5 Reg. 22, v. 8. — 10. Elias Thesbitæ. 3 Reg. 17, v. 1. — 11. Elisæus. 3 Reg. 10, v. 16.

Deinde quatuor illi, qui vocantur majores Prophetæ, quorum nomina sunt hæc: 1º Isaías, filius Amos; 2º Jeremias, filius Helcias, de sacerdotibus, qui fuerunt in Anathoth; 3º Ezechiel, filius Buzi, sacerdos; 4º Daniel, qui et Balthasar. Et alii duodecim, qui vocantur minores prophetæ, ut Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas Morasthites, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias. Quibus addi possunt tres alii, qui vixerunt sub finem veteris et initium novi Testamenti. Primus, Joannes Baptista, de quo dictum est Luc. 1, v. 76: « Et tu puer propheta Altissimi vocaberis. » Secundus, Zacharias pater Joannis Baptiste, de quo ibidem, v. 67-68: « Et Zacharias Pater ejus repletus est Spiritu sancto: et prophetavit dicens: Benedictus, etc. » Tertius, Simeon, de quo Luke 2, v. 26: « Responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. » Præter hos fuerunt etiam aliquot feminæ prophetissæ, ut Maria, soror Moysis (Exod. 15, v. 20); Debora, uxor Lapidoth (Judie. 4, v. 4); Holda, uxor Sellum filii Thecuæ (4 Reg. 22, v. 14); Elizabeth, mater Joannis Baptiste (Luc. 1, v. 41.); Anna, filia Phanuel de tribu Aser (Luc. 2, v. 36.); et quatuor filiæ Philippi diaconi (Act. 21, v. 9). Quibus omnibus p̄ferenda est beata Dei Genitrix Maria, quæ prophetavit dicens: *Beatum me dicent omnes generationes: Non Gentilium, Turcarum, Iudaorum, sed verè fidelium.*

Quæres: an non fuerint plures prophetæ veteris Testamenti quām qui jam enumerati sunt? Videntur fuisse plures. Nam 1 Reg. 10, v. 5-6 et 10 legimus, gregem prophetarum ivisse obviam Saüli, postquam à Samuele in regem unctus est. Resp. Nomen prophetæ sumitur variis modis in Scripturâ. Primò, pro iis qui futura p̄dicunt. Et hoc sensu nos agimus hic de prophetis. Eorum officia paulò post explica-

himus. Secundò, pro iis qui ex peculiari motione Spiritù sancti, Deum laudant in citharis, psalteriis, et cymbalis. Sic sumitur loco citato, ubi Samuel ait ad Saülem :.... « Obvium habebis gregem prophetarum descendantium de excelso, et ante eos psalterium, et tympanum, et tibiam, et citharam, ipsosque prophetantes (id est, Deum laudantes), et insilient in te Spiritus Domini et prophetabis cum eis (id est, Deum pariter laudabis). » Sie etiam sumitur Num. 11, v. 25, ubi de septuaginta senioribus, qui Moysi adjuncti erant, ita legimus :.... « Cùmque requievisset in eis Spiritus prophetaverunt, » id est, Dei laudes celebrarunt. » Et 1 Reg. 19, v. 20 : « Qui cùm vidissent cuncum prophetarum vaticinantium, et Samuelem stantem super eos, factus est etiam Spiritus Domini in illis, et prophetare cœperunt etiam ipsi, » id est, Deum laudare. Ita Emmanuel Sa*libid.*, Abulensis et Cornelius n. 11.23. Tertiò, pro iis, qui divino Spiritu, vel Scripturam explicant, vel ad pietatem exhortantur. Sic sumitur 1 Cor. 14, v. 5 : « Qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem, et exhortationem, et consolationem. »

QUESTIO II. — *Quodnam erat officium prophetarum in vetere Testamento.* — Resp. Primum officium erat docere, instruere et reformatre populum in cultu veri Dei, eumque hoc modo ad Christi adventum disponere. Et quidem Moyses docuit populum, quando dedit et explicavit illi legem decalogi et Deuteronomii. Reliqui prophetæ, qui diversis temporibus seculi sunt, reformarunt populum ; et aberrantem à lege revocarunt in viam. Quò spectat illud Joan. 4, v. 37-38 : « Alius est qui seminat, et alias est qui metit. Ego misi vos mettere, quòd vos non laborastis : alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis. » Ubi Christus loquitur de prophetis et apostolis. Prophetæ seminaverunt; apostoli messuerunt. Prophetæ laboraverunt apostoli eorum laboribus fructi sunt. Quomodo hoc ? Quia prophetæ, antequam venirent apostoli, multum laborarant in erudiendo populo, et eorum corda ad Christum recipiendum, præparabant. Quod si non fecissent, plus laborandum fuisset apostolis. (Vide Orig. Iren. August. Chrysost. et alios apud Maldonatum in illum locum.) Huic primario officio annexa erant tria alia. Primum est, arguere, reprehendere, et objurgare eos, qui vel à vero Dei cultu, vel ab aliquā aliā divinā lege recederent. Sic Samuel reprehendit Saülem regem, cùd quòd non obediisset voci

Domi. (1 Reg. 13 v. 19.) Sic Nathan reprehendit Davidem propter adulterium et homicidium. (2 Reg. 12, v. 9.) Sic Elias populum claudicantem in duas partes. (3 Reg. 18, v. 21.) Daniel duos senes, quòd falsò accusassent Susannam de adulterio; (Dan. 13, v. 52.) et ita deinceps. Alterum est, prædicere futura, quod siebat dupliceiter. Nam prophetæ aliquando prædicebant futura bona, ad populi consolationem, ut adyentum Messiae, et alia mysteria redemptionis humani generis. Isai. 7, v. 14.... « Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Et cap. 41, v. 1 : « Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. » Et cap. 14, v. 1 : « Propè est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob. » Et cap. 40, v. 1 : « Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester. » Aliquando prædicebant et minabantur futura mala, quae imminebant populo propter sua peccata, ut famam, pestem, bellum, captivitatem. Jerem. 1, v. 14 : « Aquilone pandetur malum, super omnes habitatores terræ. » Et cap. 5, v. 15-17 : « Ecce ego adducam super vos gentem de longinquō domū Israel, ait Dominus.... Et comedet segetes tuas, et panem tuum : devorabit filios tuos et filias tuas : comedet gregem tuum et armenta tua : comedet vineam tuam, et sicum tuam; et conteret urbes minoritas tuas, in quibus tu habes fiduciam. » Et cap. 19, v. 3-4.... « Ecce ego inducam afflictionem super locum istum, ita ut omnis, qui audierit illam, tinneant aures ejus : eò quòd dereliquerint me. » Et infrà, v. 11 : « Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas sigilli, quod non potest ultra instaurari. » Tertium est, secreta seu occulta cognoscere. Sic Samuel sciebat omnia, que erant in corde Saülis querentis asinas patris sui. (1 Reg. 9, v. 19.) Sic Elisæus sciebat omnia, que à famulo absente erant perpetrata. (4 Reg. 5, v. 26.) Itemque omnia secreta consilia regis Syriæ. (4 Reg. 6, v. 12.) Sic Daniel sciebat occultum somnum Nabuchodonosoris. (Dan. 2, v. 29.) Illic obiter colligo, mirum non esse, si Sancti in celo scient ea, quæ apud nos geruntur.

QUESTIO III. — *Quomodo prophetæ probabant se à Deo missos esse?* — Necesse erat ut prophetæ quidicebant, se immediatè à Deo missos esse ad reformatum et argendum populum, certis ac evidenter signis confirmarent suam

missionem; alioqui populus non credidisset ipsis, sed pro impostoribus habuisset. Quod fatetur Moyses de seipso. Cum enim Deus dixisset illi, Exodi 3, v. 10: « Veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Aegypto. » Respondit Moyses, cap. 4, v. 1: « Non credent mihi, neque au- dient vocem meam, sed dicent: non appa- ruit tibi Dominus. » Dupliciter autem probabant, se à Deo missos esse. Primò, per miracula. Sic probavit Moyses, quando virgam in serpentem mutavit; aquas Aegypti in sanguinem convertit, et alia prodigia patravit, quae plágæ Aegypti appellari solent. Sic Samuel, sic Elisæus, sic alii prophetæ plures. Luculentum habemus exemplum in Eliá, quod est hujusmodi: Tempore Achab regis, fuit disceptatio inter Eliam et prophetas Baal. Tam hi, quam ille, legitimè se missos affirmabant. Quid factum? Elias convocato universo populo, qui in duas partes claudicabat, non alio argumento usus est, quam quod diceret, se suam missionem evidenti miraculo confirmare posse; prophetas Baal non posse. Quod etiam contigit hoc modo: duo boves in frusta concisi, et super ligna positi sunt in holocaustum: alter pro Eliá; alter pro prophetis Baal. Hi, invocato nomine Dei sui, non potuerunt de celo impetrare ignem, quo holocaustum consumeretur. Elias, invocato Deo Israel, impetravit. Itaque holocaustum ab eo positum, igne de celo misso, consumptum est. Quo miraculo permotus populus, Eliam tanquam à Deo missum accep- tavit: et prophetæ Baal veluti impostores interfecti sunt. (3 Reg. 18, v. 21.) Omitto similia exempla. Secundò, probabant suam missionem per veracem prædictionem eorum, quæ brevi erant eventura. Sic Elias prædictit, tribus proximis annis non fore rorem et pluviam. (3 Reg. 17, v. 1.) Sic Michæas, regem Achab infelicititer pugnaturum in Ramoth Galaad. (3 Reg. 22, v. 17.) Sic Elisæus post unum diem fore tantam annonæ vilitatem, ut duo modii hordei emantur uno statere. (4 Reg. 7, v. 1.) Sic Isaías, proximo anno fore abundantiam frugum; sequenti, pomorum copiam; tertio, plenam messem et vindemiam. (Isaiæ 37, v. 50.) Sic Jeremias, brevi futurum, ut Nabuchodonosor rex vastatus sit terram Aegypti. (Jerem. 46, v. 13.) Et quia hæc omnia evenerunt eo modo, quo ab illis prophetis dicta sunt; ideo magnam auctoritatem sibi conciliärunt. Siue è contrario quia non eveniebant ea, quæ à falsis prophetis prædicebantur, nulla illis fides

habebatur. Et hoc signo discernendum esse inter veros et et falsos prophetas, constat ex illo Deut. 18, v. 21-22: « Quod si tacitâ co- gitatione responderis: quomodo possum in- telligere verbum, quod Dominus non est locutus? Hoc habebis signum: quod in no- mine Domini propheta ille prædixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locu- tus, sed per tumorem animi sui propheta confinxit, et idcirco non timebis eum. » Unde D. Hieron. in cap. 57, Isaiae, super illud, *Tibi autem hoc erit signum*, sic scribit: « Idcir- cò vel maximè prophetæ apud populum ha- bebant fidem; quia non solùm de his, quæ multa post secula futura erant, sed etiam quæ in continenti et post non grande tem- poris spatium essent implenda, memorabant: ut quod intrà biennium rex assyrius interi- ret, et urbi Jerusalem securitas reddere- tur. » Et Rupertus in Prologo in Oseam: « Cum prophetæ mitterentur ad pronuntian- dum de longinquò Christi adventum, simul etiam de propinquò datum vel injunctum est illis, prophetare illud, in quo citius veraces comprobari possent, scilicet imminentem ab Assyriis Israeli captivitatem; itemque in- stantem Judæ quoque Babylonis transmigra- tionem; et præterea nonnulla etiam mino- ra, quæ litteris eorum legimus inserta. Cum igitur citò evenisset captivitas seu transmi- gratio illa, sicut per illos veritas prophetica prædixerat, palam constituit, quod veraciter fuissent locuti in nomine Domini, et quod Deus misisset eos. Atque ita completa pro- phetiae pars, illud quoque quod reliquum, vel maximum erat de promissione et adven- tu Messie, verum fore convincebat. »

QUESTIO IV. — *An omnes prophetæ veteris Testamenti de Christo prophetaverint?* — Resp. Omnes vel clarè, vel obscurè, de Christo vati- cinati sunt. Quod generatim colligi potest ex duobus Scripturæ testimoniis. Unum est Luc. 1, v. 68 et seq. « Benedictus Dominus, Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis sue. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui; sicut locutus est per os Sanctorum, qui à seculo sunt propheta- rum ejus; » id est, Deus prædictus per omnes prophetas, qui fuerunt ab initio mundi, venturum redempcioñem ex familiâ David. Alterum Luc. 24, v. 27: « Et incipiens (Chris- tus) à Moyse, et omnibus prophetis, interpre- tabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. » Speciatim verò potest sic os-

tendi. Prophetia dupliciter fieri solet. 1º Verbis; 2º signis vel figuris. Igitur aliqui prophetæ verbi de Christo vaticinati sunt: aliqui signis et figuris. Priori modo, Moyses, Deut. 18, v. 15: « Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies. » (Vide Act. 3, v. 22.) David Psal. 45, v. 10: « Non derelinques animam meam in inferno; nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. » (Idem habetur Act. 2, v. 27-31.) Et Psal. 95, v. 45: « Judicabit orbem terræ in æquitate, et populos in veritate suâ. » Et Psal. 96, v. 7: « Adorate eum omnes Angeli ejus. » (Hebr. 1, v. 6.) Et Psal. 109, v. 4: « Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis; donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. » Matth. 22, v. 44. Isai. 7, v. 44.... « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » (Luc. 1, v. 31.) Et Isai. 53, v. 4-5: « Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cœcorum, et aures surdorum patebunt. » Et Isai. 44, v. 5: « Effundam enim aquas super cœsitem, et fluenta super aridam. » Et Isai. 53, v. 4: « Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Et infrâ, v. 7. « Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os sanguinem: Sicut ovis ad occisionem duetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescat. » Et infrâ, v. 12. « Cum secleratis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. » Luc. 22, v. 57. Jerem. 25, v. 5: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et suscitabo David gerumen justum; et regnabit rex, et sapiens erit: et faciet judicium et justitiam in terrâ. » Et cap. 51, v. 22: « Creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum. » Ezech. 32, v. 7: « Et operiam, cum extincitus fueris, cœlum, et nigrescere faciam stellas ejus; solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum. » Dan. 9, v. 34: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et si nem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas et adducatur justitia sempiterna, et impletatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus Sanctorum. Oseea 6, v. 3: « Vivificabit nos (Dominus) post duos dies; in die tertią suscitabit nos. » Et cap. 11, v. 1: « Ex Aegypto vocavi filium meum. » Et cap. 15, v. 14: « De manu mortis liberabo eos, de morte re-

dimam eos: ero mors tua, ô mors! morsus tuus ero, inferne. » Joel, 2, v. 28: « Et erit post hæc. Effundam spiritum meum super omnem carnem: et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae. » Amos 9, v. 11: « In die illâ suscitabo tabernaculum David, quod cecidit; et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant instaurabo. » Act. 15, v. 16. Michæas 5, v. 2: « Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda; ex te mihi egredietur qui sit Dominator in Israel, egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. » (Math. 2, v. 6.) Mich. 7, v. 6-7: « Filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus sororem suam; et inimici hominis, domestici ejus. Ego autem ad Dominum aspiciam, expectabo Deum Salvatorem meum. Matth. 10, v. 35. Nahum 1, v. 15: « Ecce super montes pedes Evangelizantis et annuntiantis pacem. (Rom. 10, v. 15.) » Habac. 2, v. 5: « Adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur. Si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit. » Sophon. 3, v. 14-15: « Lauda, filia Sion; jubila, Israel; lætare, et exulta in omni corde, filia Jerusalem: Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos; Rex Israel, Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. » Et ibid. v. 17: « Dominus Deus tuus in medio tui fortis ipse salvabit. » Aggæus 2, v. 7-8: « Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum, et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes; et veniet Desideratus cunctis gentibus. » Zachar. 2, v. 10: « Lauda et lætare, filia Sion: quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus. » Et cap. 5, v. 8: « Ecce enim ego adducam servum meum orientem. » Et cap. 6, v. 12: « Ecce Vir oriens nomen ejus. » Et cap. 8, v. 3: « Hæc dicit Dominus exercituum: Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem: et vocabitur Jerusalem civitas veritatis. » Ex cap. 9, v. 9: « Ecce Rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. » Et cap. 11, v. 12: « Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. » Et cap. 12, v. 10: « Effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precium: et aspicient ad me, quem confixerunt. » Et cap. 15, v. 7:.... « Pereute Pastorem, et dispergentur oves. » Malach. 4, v. 11: « Ab

• ortu enim solis usque ab occasum , magnum
• est nomen meum in gentibus, et in omni loco
• sacrificatur , et offertur nomini meo oblatio
• munda. » Et cap. 5, v. 1: « Ego mitto An-
• gelum meum , et præparabit viam antè fa-
• ciem meam. Et statim veniet ad templum
• suum Dominator , quem vos queritis , et
• Angelus testamenti , quem vos vultis. » Et
cap. 4, v. 2: « Orietur vobis timentibus nomen
• meum Sol justitiae. » Posteriori modo, nem-
pè per signa et figuras , multi prophete de
Christo vaticinati sunt: 1º Jonas, cap. 2, v. 1:...
« Erat Jonas in ventre piscis tribus diebus et
tribus noctibus. » 2º Omnes illi , qui prædixer-
unt Judæis liberationem ex captivitate baby-
lonicâ , quæ erat figura liberationis totius mun-
di , quâ Christus nos erat liberatus à cap-
tivitate peccati. 3º Omnes illi qui expresserunt
typum , vel figuram Christi , sive quoad incar-
nationem , sive quoad mortem et passionem ,
sive quoad resurrectionem , sive quoad alia
mysteria. De quibus videri potest Prosper , in
lib. de Prædict.

QUESTIO V. — *Quis fuerit præcipiūs omnium prophetarum veteris Testamenti?* — Aliqui Moysen , alii Joannem Baptistam præferunt. Uterque enim habet peculiare testimonium suæ eminentiæ. Moyses quidem , Num. 12, v. 6, et seq.: « Si quis fuerit inter vos propheta
• Domini , in visione apparebo ei , vel per som-
• nium loquar ad illum. At non talis servus
• meus Moyses , qui in omni domo meâ fide-
• lissimus est. Ore enim ad os loquor ei , et pa-
• lam , et non per enigmata et figuras Dominum
• videt. » Joannes verò Matth. 11, v. 9, ubi Christus de illo loquitur : *Sed quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam.* Resp. Moyses fuit præcipiūs; non quidem simpliciter et omni modo, sed in duplice sensu. Primò , quia Deus loquebatur illi facie ad faciem , sicut amicus amico loquitur; reliquis non item, ut constat ex testimonio allato. Et hæc comparatio procedit de Moyse et aliis prophetis excludendo Joannem Baptistam , juxta illud : *Lex et prophetæ usque ad Joannem.* 2. Quia in multis gessit typum seu figuram Christi , ut prolixè explicatum est , cap. 6, q. 3, n. 3. Nihilominus aliqui alii prophetæ , ex aliâ parte , præferringi sunt Moysi. Nam Isaïas plura de Christo in particulari vaticinatus est quâ Moyses. Joannes Baptista non venturum , ut Moyses , sed præsenterem annuntiavit : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Nota. Tria de Joanne Baptista legimus. 1º Quòd fuerit propheta. 2º Quod

non fuerit propheta. 3º Quòd fuerit plus quâ propheta. Primum asseruit Zacharias , pater ejus, Luc. 1, v. 76: *Et tu puer, propheta Altissimi vocaberis.* Alterum asseruit ipse. Cùm enim interrogaretur à sacerdotibus : *Propheta es tu?* Respondit: *Non sum.* Tertium asseruit Christus: *Quid existis videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam.* Quæ omnia benè inter se cohærent. Fuit enim propheta , quia spiritu prophetico agnovit Christum , nemine indicante. Non fuit propheta , more aliorum , qui de Christo longè post venturo vaticinabantur. Fuit plus quâ propheta ; quia reliqui prophetæ ad homines , Joannes ad ipsum Christum missus est. Unde peculiari modo de illo prædixit Deus per Malachiam , cap. 3, v. 1: *Ecce ego mitto Angelum meum , et præparabit viam antè faciem meam.* Est enim Angelus , non qualiscumque , sed missus antè faciem Christi , quod de aliis prophetis dici non potest. (Vid. Maldonat. in cap. 11 Matth., v. 10.)

QUESTIO VI. — *Quomodo intelligendum sit illud Christi: Omnes prophetæ usque ad Joannem?* Ratio dubitandi est , quia etiam post Joannem fuerunt aliqui prophetæ , ut Joannes evangelista , Paulus , Agabus , et alii , de quibus quæstione 11 dicendum est. Resp. Verba Christi sunt hæc. Matth. 11, v. 11. *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Quorum verborum varia est explicatio , sed duæ præ cæteris probabiliores. Una , Christum loqui de omnibus prophetis veteris Testamenti qui Joannem et Christum præcesserunt. Ut hic sit sensus : Omnes prophetæ veteris Testimenti prædixerunt Christum venturum ; Joannes fuit primus qui præsentem annuntiavit. Ità Chrysostomus , Hieronymus , Beda , Euthymius. Altera , legem et prophetas usque ad Joannem prophetasse , id est , viguisse , vim habuisse , officio suo functos esse , durasse. Ità Maldonatus. Et hoc colligit ex antitheto , quod sequitur : *A diebus autem Joannis Baptistæ, regnum cœlorum vim patitur.* Ubi regnum cœlorum opponitur legi et prophetis , id est , novum testamen-
tum opponitur veteri. Ut hic sit sensus : lex et prophetæ viguerunt usque ad Joannem Baptistam ; at à tempore Joannis Baptistæ incepit evangelium , seu novum Testamentum.

Dices : Lex duravit etiam post Joannem Baptistam , quia non fuit abrogata , nisi per mortem Christi. Resp. Illa particula , *usque ad Joannem* , non significat , usque ad nativitatem Joannis , quasi tunc lex abrogata sit : sed usque ad prædicationem Joannis : quia tunc ceperit

paulatim deficere, sicut tenebræ paulatim detinunt, quando aurora accedit. Verum tamen est, non fuisse penitus abrogata, nisi permortem Christi, ut cap. 6, q. 2, n. 6, dictum est.

QUESTIO VII. — *An verum sit omnes prophetas Hierosolymis occisos esse?* — Ratio dubitandi sumitur ex verbis Christi, Lue 13, v. 53.... *Non capit prophetam perire extrâ Jerusalem.* Græcè est, οὐγενέχεται, id est, non contingit, seu impossibile est occidi aliquem prophetam extrâ Jerusalem. Quod tamen non videtur verum. Primò, quia Jeremias in Egypto, Ezechiel in Chaldaæ occisi sunt, ut testatur Epiphanius in eorum vita, et Dorotheus in Synopsi. Secundò, multi prophetæ occisi sunt à Jezabel in Samariâ, ut habetur 3 Reg. 19, v. 10. Resp. Christus non vult significare, nunquam omnino contingere, ut aliquis propheta extrâ Jerusalem occidatur (quia hoc constat falsum esse), sed raro contingere. Utitur autem hyperbole, ut exaggeret ingratitudinem illius civitatis, quæ non agnoscebat beneficium à prophetis acceptum, sed eos, ubicumquè poterat, persequebatur et occidebat. Et hinc colligit Christus, se etiam ibi occidendum, quod et factum est. Hæc expositio patet ex ipso textu, qui sic Lue. 13, v. 51 et seq. habet: « Accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi: « Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, et dicite vulpi illi: Ecce ejus dæmonia, et sanitates perficio hodiè et cras, et tertią die consummorum. Verum tamen oportet me hodiè et cras et sequenti die ambulare, quia non capit prophetam pereire extrâ Jerusalem. Jerusalem, Jerusalem! quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, etc. » Hæc facta sunt in Galilæa, ubi Herodes dominabatur. Distabat autem Galilæa à Jerusalem itinere trium dierum. Et propterea dixit Christus: *Oportet me hodiè et cras et sequenti die ambulare*, nempè ut ex Galilæa veniam in Jerusalem; quia communiter fit, ut prophetæ non alibi quam in Jerusalem moriantur. Itaque sensus verborum Christi consistit in his duobus. 1º Non est in potestate Herodis ut anticipet tempus moriendi, quod mihi à Deo constitutum est. 2º Ibo hinc in Jerusalem, ut ibi occidar, ubi omnes ferè prophetæ occisi sunt.

QUESTIO VIII. — *Quinam fuerint falsi prophetæ in veteri Testamento?* — Resp. Duplices erant falsi prophetæ apud Judeos, ut patet Jerem. 25, à v. 9 usque ad finem. Alii in Samariâ qui prophetabant in Baal; alii in Jerusalem, qui

quidem dicebant se prophetare in vero Deo, et ab eo se missos esse, sed mentiebantur. Piores erant idololatriæ; posteriores non item. De prioribus est frequens mentio in libris Regum, præsertim 3 Reg. 18, v. 49, ubi Elias interfecit quadrungentos et quinquaginta prophetas Baal, et quadrungentos prophetas lucorum, qui comedebant de mensâ Jezabel. Item 3 Reg. 22, v. 6, ubi quadrungenti prophetæ prædixerunt regi Israel victoriam contrâ Ramoth Galaad. Item 4 Reg. 10, v. 19, ubi omnes prophetæ Baal, qui tunc erant, à Jehu rege interfecti sunt in templo Baal. De posterioribus fit mentio in libris prophetarum, ut Jerem. 14, v. 14: « Dixit Dominus ad me: « Falsi prophetæ vaticinantur in nomine meo; « non misi eos, et non præcepí eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem, et divinationem, et fraudulentiam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. » Et cap. 23, v. 21: « Non mittebam prophetas, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. » Et Ezech. 13, v. 6: « Vident vana, et divinant mendacium, dicentes: Ait Dominus, cùm Dominus non miserit eos, etc. » Ex priori genere fuit Sedecias, filius Chanaana, qui percussit Michæam in maxillam. (3 Reg. 22, v. 24.) Ex posteriori Hananias, filius Azur, propheta de Gabaon. (Jerem. 28, v. 4.) Item Achab, filius Coliae, Sedecias filius Maasiæ, et Semeias Nchelamites, qui cum populo Judeorum in Babylonem erant translati, et falsi prophetabant, brevi fore finem captivitatis. (Jerem. 29, v. 21, et seq.) Item, senex quidam propheta in Bethel, qui decepit alium prophetam vaticinantis contrâ altare, quod crexerat Jeroboam. (5 Reg. 13, v. 11.) Hi, et similes falsi prophetæ, semper ferè contradicebant veris prophetis. Ut quandò veri prædicebant famem, bellum, captivitatem, et alias pœnas à Deo infligendas propter peccata populi, tunc falsi prædicerent fertilitatem, pacem et prosperitatem, ut patet Jerem. 14, v. 13-14: « Et dixi.... Domine Deus: Prophetæ dicunt eis: « Non videbitis gladium, et famæ non erit in vobis, sed pacem veram dabit vobis in loco isto. » Et dixit Dominus ad me: Falsi prophetæ vaticinantur in nomine meo. » Hujus rei multa occurrunt exempla. Sedecias, qui erat unus ex prophetis Baal, contradicebat Michæam, qui erat propheta Domini. Ille asserebat regem Israel feliciter expugnaturum Ramoth Galaad; quod negabat Michæas. (3 Reg. 22, v. 11.) Item Hananias contradicebat Jeremiæ. Ille asserebat vasa templi, quæ abstulerat Nabuchodonosor,

post biennium remittenda esse in Jerusalem ; Jeremias negabat id tam citò futurum. (Jerem. 28, v. 2.) Item Achab, Sedeicias, et Semeias contradicebant eidem Jeremie. Illi dicebant, populum mox redditum ex captivitate bablylonicâ : hic , septuaginta annis mansurum in captivitate. (Jerem. 29, v. 10, 21).

Quæres, quæ fuerit causa contradictionis ? Resp. Fuit hæc : Veri prophetæ quærebant salutem populi Judeorum ; ideoque minabantur captivitates et afflictiones, ut populum revocarent à peccatis, et per poenitentiam Deo reconciliarent. At falsi prophetæ studebant proprio commodo et utilitati ; ac proindè, ut populo placerent, et ab eo munera acciperent, promittebant pacem, prosperitatem, et rerum omnium abundantiam. Et sic miserè decipiebant populum. Hoc conqueritur Deus (Isaiæ 3, v. 12) : « Populum meum exactores sui spoliaverunt, et mulieres dominatae sunt eis. » Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt. » Et Ezech. 13, v. 10 : « Deceperunt populum meum dicentes : Pax, et non est pax. » Et infrà, v. 19 : « Violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, et fragmen panis, ut interficerent animas. » Et cap. 22, v. 25 : Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas devoraverunt, opes et pretium acceperunt. »

Dices : Præter falsos prophetas, qui erant in Jerusalem et Samariâ, fuerunt etiam alii, ut Balaam, Num. 22, v. 5, et 2 Pet. 2, v. 15. Resp. Nos hic tantùm agimus de illis, qui fuerunt apud Judæos, sive fuerint in Judæâ, sive in Samariâ. Inter eos non fuit Balaam. An autem Balaam, quem constat fuisse gentilem, fuerit propheta Dei, an diaboli, quæstio est. Eugubinus putat fuisse prophetam Dei. Primò, quia rogatus à Balac rege Moabitum, ut malediceret populo Israel, voluit prius consulere Deum, qui etiam suggestit illi quid faciendum esset. (Num. 23, v. 3.) Secundò, quia Hebrei tradunt fuisse amicum Job (qui in libro Job vocatus est Eliu), et initio quidem fuisse virum sanctum et prophetam Dei; sed postea propter inobedientiam et avaritiam, factum esse malum. Quod posterius etiam testatur S. Petrus loco citato. Nec obstat, quod fuerit gentilis, quia multi gentiles à Deo consecuti sunt donum prophetiæ ; ut Mercurius, Trismegistus, Sibyllæ apud Ægyptios; Zoroastres apud Persas; Orpheus apud Græcos; Abaris apud Hyperboeos; Zamolxis apud Getas. Alii docent non

Dei, sed diaboli prophetam fuisse ; quod videtur probabilius. Primò, quia vocatur *ariolus*. (Num. 22, v. 5.) Et ob hanc causam magni auctores aiunt, fuisse malum, ut Cyrillus, lib. 6 de Adoratione ; Theodoreetus, q. 40 ; Aug., serm. 103 de Tempore, et alii. Secundò, quia quæsivit augurium. (Num. 24, v. 1.) Et ad illud captandum septem aras extruxit ipsi Baal, cique victimas immolavit. (Num. 22, v. 41, et cap. 23, v. 1.) Tertiò, quia sicut aliis sèpè maledixerat, ita etiam rogatus à Balac, rege Moabitum, voluit maledicere populo Israel, et in hunc finem captavit auguria et vaticinia diaboli. At Deus præveniens, occurrit illi, et quasi invitum coegit populo Israelis benedicere, quod alioqui non erat facturus. Quartò, nec verum est Balaam fuisse Eliu amicum Job. Nam Eliu fuit Idumæus, seu ex regione Ausitidis, ut dicunt septuaginta interpretes, cap. 32, Job. 2; Balaam verò fuit ex Mesopotamiâ, ut patet Deut. 23, v. 4. (Vide Cornelium, in cap. 22 Num. v. 5.)

CAPUT IX.

QUOMODO FALSI PROPHETÆ A VERIS DISCERNENTUR.

Resp. Duobus modis, ut colligitur ex iis quæ quæst. 3 dicta sunt. 1º Per virtutem miraculorum. Nam veri prophetæ, ut probarent se missos esse à Deo, suam missionem miraculis confirmabant. At falsi non poterant id præstare, ut patet exemplo prophetarum Baal, qui non poterant ignem de cœlo impetrare, ad comburendum sacrificium quod offerebant ; Elias autem impetravit. 2º Per veraces prædictiones. Nam veri prophetæ prædicebant aliqua, quæ statim fiebant ; et sic fidem et auctoritatem astruebant sibi apud populum. At falsi falsas habebant prædictiones. Et ex hoc capite populus jubebatur discernere, an quis qui prophetam scidebat, missus esset à Deo, necne, ut habetur Deut. 18, v. 22. Quod confirmari potest variis exemplis. Nam prophetæ Baal prædixerunt regi Israel : « Ascende in Ramoth Galaad, et vade prosperè, et tradet Dominus in manus regis. » 3 Reg. 22, v. 12. Quod tamen non est factum. Similiter Hananias prædictus : « Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel : Contrivi jugum regis Babylonis. Adhuc duo anni dierum, et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quæ tulit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de loco isto, et transtulit ea in Babylonem. » Jerem. 28, v. 2-3. Neque hoc factum. Idem dici potest de Achab, Sede-

cià , Semeià et aliis , quorum prædictiones constat fuisse falsas.

QUESTIO PRIMA. — *Quid de Pythonibus et Pythonissis sentiendum?* — De illis extant aliqua Scripturæ testimonia, quæ hic recensebo. Primum est, Deut. 18, v. 9 et seq. : « Quandò ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominationes illarum gentium, nec inveniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignem; aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus, nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut querat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus, et propter istiusmodi scelera debet os in introitu tuo. » Secundum est 1 Reg. 28, v. 3 et seq..... « Saül abstulit magos et ariolos de terrâ. Congregatique sunt Philistii.... et vidit Saül castra Philistii , et timuit, et expavit cor ejus nimis. Consulit que Dominum, et non respondit ei neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas. Dixitque Saül servis suis : Quærite mihi mulierem habentem pythonem, et vadam ad eam, et sciscitabor per illam. Et dixerunt servi ejus ad eum : Est mulier pythonem habens in Endor. Mutavit ergo habitum suum : vestitusque est aliis vestimentis, et abiit ipse, et duo viri cum eo, veneruntque ad mulierem nocte, et ait illi : Divina mihi in pythonem, et suscita mihi quem dixerō tibi. » Tertium est 4 Reg. 21, v. 6 : Traduxit (Manasses) filium suum per ignem; et ariolatus est, et observavit auguria, et fecit pythones, et aruspices multiplicavit. Quartum est 4 Reg. 23, v. 24 : « Sed et pythones et ariolos, et figuræ idolorum, et immunditias et abominationes, quæ fuerant in terrâ Juda et Jerusalem, abstulit Josias. Quintum, Isaiae 8, v. 19 : « Cùm dixerint ad vos : Quærite à pythonibus , et à divinis , qui strident in incantationibus suis; numquid non populus à Deo suo requiri, præ vivis à mortuis? » Sextum, Isaiae 19, v. 5 : Dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus ejus, et consilium ejus præcipitabo : et interrogabunt simulacra sua, et divinos suos, et pythones, et ariolos. » Septimum , Isaiae 29, v. 4 : « Humiliaberis, de terrâ loqueris, et de humo audietur eloquium tuum ; et erit quasi pythonis de terrâ vox tua, et de humo eloquium tuum mussitabit. » Octavum, Act. 16, v. 16 et seq. : « Factum est autem eunti-

bus nobis ad orationem , puellam quamdam habentem spiritum pythonem obviare nobis, que questum magnum præstebat dominis suis divinando. Ille subsecuta Paulum , et nos, clamabat dicens : Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus, et conversus, spiritui dixit : Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab eâ. Et exiit eâdem horâ. »

Circa hæc testimonia solent multa disputari. 1º Quid sit lustrare filium, vel filiam per ignem? 2º Qui dicantur arioli, aruspices, pythones, divini, incantatores? 3º Quid somnium et augurium? 4º Quid sit querere veritatem à mortuis? Et quæ similia sunt. Nobis sufficiat explicare, quod proposui, nempè qui sint pythones et pythonissæ. Nihil dicam de etymologiâ nominis, sed de usu. Usus obtinuit, ut illi dicantur pythones, qui ex instinctu dæmonis divinant de rebus futuris. Et quidem, si viri sunt, vocantur pythones, pythonici, pythii : si feminæ, pythonissæ, pythæ, pythonem aut spiritum pythonis habentes. Ut hoc melius intelligatur, notanda sunt quæ sequuntur. Prædictio futurorum, quatenus excedit captum humanum, duplex est : una fit ex instinctu Dei, altera ex instinctu dæmonis. Prior ordinariè vocatur prophetia, à quâ prophetæ ; posterior, divinatio, à quâ divini dicti sunt. D. Thom. in 2-2 q. 85, a. 1 et 2. Rursùm, divinatio duplex est, una per explicitam ; altera per implicitam dæmonis invocationem. Tunc aliquis censetur explicitè invocare dæmonem, quandò vel expressis verbis illum invocat; vel cum eo pactum init; vel aliquid reipsa facit ex pacto jam inito : sciens et volens aliquid usurpat, quo dæmon solet futura prædicere. Tunc implicitè, quandò id quod occultum est seu tacitè, conatur investigare per media vana et indebita, quæ per se nihil prosunt ad certam futurorum cognitionem. Tametsi enim in tali casu non petat expressè subsidium à dæmons, tamen dæmon spontè se ingerit, et homini curioso persuadet eventurum id, quod per hujusmodi vana et indebita media futurum esse significatur. (D. Th. ibid., a. 3; Sanchins, lib. 2, Moral., cap. 48, n. 5; et alii ab illo citati.) Prior divinatio, quæ est per explicitam dæmonis invocationem, variis modis fieri solet, prout variis modis dæmon consultur, aut respondet. Primò, consultur per suos pythones et pythonissas, de quibus nunc agimus, et tunc per eosdem respondet. Quomodo autem respon-

deat, quæstio est. Quamvis enim certum sit dæmonem præsentem esse in ventre pythonicorum et pythonissarum, tamen non satis constat inter auctores an loquatur per os eorum, more humano; an verò per umbilicum, aut vicinas partes. Aliqui hoc, aliqui illud asserunt. Nec obstat, quòd veteres ventriloquium appellant: hoc enim potest utroque sensu accipi; vel quòd loquatur per umbilicum, aut vicinas partes, quæ circà ventrem sunt, vel quòd vox illius, tametsi exeat per os, humano more, tamen ex imo ventre prodire videatur. (Vide Lorinum, in cap. 16 Act., v. 16.) Secundò, consulitur per sacrificia animalium, et tunc respondet per signa quædam apparentia in extis animalium. Hoc genus divinandi vocatur aruspicius: undè aruspices dicti sunt. Tertiò, consulitur per invocationem et preces in idolis; et tunc respondet per idola; quod vocatur oraculum. Quartò, consulitur per somnia; ut quandò quis cubat, vel certo loco, vel cum certâ unctione, vel cum aliis cæremoniis, eo fine, ut inter somniandum accipiat à dæmone notitiam rerum futurarum. Quintò, consulitur per praestigium; ut quandò dæmon ex pacto appareat alicui in externâ formâ, quæ oculos præstringat, et de occultis illum instruit. Sextò, per varia signa, sive in corporibus terrestribus apparentia, ut in ligno, metallo, la pide: sive in aere, sive in aquâ, sive in igne. Septimò, per mortuos; ut quandò quis petit à dæmone excitari mortuum, qui respondeat de aliquo futuro eventu. Sic fecit Saül, petens à Pythonissâ, ut ope diaboli suscitereat Samuelem. (1 Reg. 28, v. 11.) An autem Samuel apparuit ope dæmonis, an potius virtute Dei, quæstio est alterius loci. (Vide D. Th. 22, q. 195, art. 4, ad 2; Sanchium, loc. suprà cit., et Lessium, cap. 43, dub. 5.)

QUESTIO II. — *An etiam in novo Testamento sint veri et falsi prophetæ?* — Novum Testamentum incipit à Christo et apostolis. Est ergò quæstio, an à tempore Christi et apostolorum fuerint aliqui prophetæ, qui futura prædixerint? Ratio dubitandi sumitur ex illo Matth. 11, v. 13: *Omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Ergò nullus post Joannem Baptistam prophetavit. Item ex illo Hebr. 1, v. 1-2: *Olim Deus loquens Patribus in prophetis; novissimè, diebus istis locutus est nobis in Filio,* quasi dicat: Olim loquebatur per prophetas, jam non amplius per prophetas, sed per Filium. Resp. In novo Testamento sunt etiam veri et falsi prophetæ. Veri sunt hi: Primò,

Christus ipse, qui prædictit suam mortem et passionem. (Matth. 20, v. 19.) Crucifixionem. (Joan. 3, v. 14, et cap. 8, v. 28, cap. 12, v. 25.) Ascensionem. (Joan. 3, v. 15, et cap. 6, v. 63.) Spiritus sancti missionem. (Joan. 7, v. 39, et cap. 14, v. 16, et cap. 15, v. 26.) et multa alia. Secundò, Joannes evangelista, qui prædictit multa in Apocalypsi, quæ, teste Hieronymo in epist. ad Paulin., tot habet sacramenta, quot verba. Tertiò, Paulus apostolus, qui duo potissimum prædictit: Primò, sua vincula. Act. 20, v. 23: *Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens: Quoniam vincula, et tribulationes Jerosolymis me manent.* Deinde suam et sociorum liberationem à tempestate maris. Act. 27, v. 22, et seq.: « Et nunc suadeo vobis bono animo esse. Amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam navis. Adstitit enim mihi hæc nocte Angelus Dei, cuius sum ego, et cui deservio, dicens: Ne timeas: Paule, Cæsari te oportet assistere: et ecce donavit tibi Deus omnes, qui navigant tecum. Propter quod bono animo estote, viri: Credo enim Deo, quia sic erit quemadmodum dictum est mihi. » Quartò, Agabus, qui etiam duo legitur prædixisse. Primò, futuram famem. Act. 11, v. 27, 28: « In his autem diebus supervenerunt ab Jerosolymis prophetæ Antiochiam: et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. » Secundò, Paulum à Judæis vinciendum. Act. 21, v. 10-11: « Supervenit quidam à Judæâ propheta, nomine Agabus. Is cùm venisset ad nos, tulit zonam Pauli: et alligans sibi pedes et manus, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cuius est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Judæi, et tradent in manus Gentium. » Quintò, filiæ Philippi diaconi, de quibus, Act. 21, v. 9: *Huic (Philippo) erant quatuor filiae virgines prophetantes.* Quid prophetaverint, non constat. Nec audiendus Lutherus, qui in libro de abrogandâ Missâ privatâ, ait, *fuisse prophetantes*, id est, prædicantes seu docentes verbum Dei; ut indè convincat, etiam mulieres posse docere et concionari, quod est contrà Apostolum 1 Tim. 2, v. 11-12: *Mulier in silentio discat cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto.* Et 1 ad Corinth. 14, v. 34: *Mulieres in Ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse.* Præter hos prophetas novi Testamenti, quorum fit mentio in Se

pturis, fuerunt multi alii post tempora Apostolorum, qui etiam prophetice donum consecuti sunt: de quibus videri possunt vitae sanctorum et martyrologia. Porrò prophetæ novi Testamenti partim convenient cum vetero Testamento, partim ab eis discrepant. In duobus convenient. Primò, quod utrique vel per miracula, vel per veracem prædictionem, probaverint, se à Deo missos esse. Secundò, quod aliquando verbis, aliquando externis signis futura prædixerint. Hoc posteriori modo multa prædixerunt Isaías, Jeremias, Ezechiel, Oseas, Agabus et alii. Isaías quidem, dum nudus et discalceatus ambularet per plateas. (C. 20, v. 2.) Jeremias, dum indueret lumbare lineum, et poste absonderet illud juxta Euphratem in foramine petræ, et putrefactum indè extraheret. (Cap. 13, à v. 4 usque ad 12.) Ezechiel, dum in latere describeret obsidionem civitatis Jerusalem, et panem stercore conspersum comederet. (Cap. 4, v. 1 et seq.) Oseas, dum acciperet uxorem fornicariam, et ex eâ prolem generaret. (Cap. 1, v. 2.) Agabus, dum alligaret manus et pedes suos zonâ Pauli apostoli. (Act. 21, v. 11.) In eo discrepant, quod prophetæ veteris Testamenti prophetaverint de Christo venturo. Prophetæ novi Testamenti de aliis rebus, que post Christum futurae erant. Unde illud, quod initio objiciebatur: *Omnis prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt, sic debet intelligi: omnes usque ad Joannem, prophetaverunt de venturo Christo; Joannes Christum præsentem demonstravit: Ecce Agnus Dei; ecce qui tollit peccata mundi.*

Hæc de veris prophetis. De falsis generatim loquitur Christus, Matth. 7, v. 15-16: *Attende à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis orium, intrinsecis autem sunt lupi rapiaces: à fructibus eorum cognoscetis eos.* Et Matth. 24, v. 11: *Multi pseudo-prophetæ surgent, et seducent multis. Et Joan. epist. 1, cap. 4, v. 1: Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint; quoniam multi pseudo-prophetæ exierunt in mundum.* Talis fuit Elymas magus (aliter Barjesu) querens Sergium proconsulem avertere à fide. (Actor. 15, v. 6.) Tales Hymenæus et Philetus, qui docebant resurrectionem esse jam factam, et subvertebant quorundam fidem. (2 Tim. 2, v. 17.) Tales illi, de quibus apostolus ad Gal. 1, v. 7: *Sunt aliqui, qui vos conturbant.* Tales Marcus, Montanus, Marcianus, apud Baronium, tom. 2 Annal. Tales denique, ut uno verbo dicam, omnes hæretici, non modo veteres, sed etiam

moderni, qui simillimi sunt falsis prophetis in vetero Testamento. 1º Quia falsi prophetæ dicebant se missos esse à Deo. 2º Non poterant probare se missos esse. 3º Semper fausta, et quæ populo grata erant, vaticinabantur, ut pacem, victoriam, fertilitatem, et rerum omnium abundantiam. (Jerem. 44, v. 15.) Et idèò à plerisque libenter audiebantur. Similiter faciunt moderni nostri prophetæ. Primò, aiunt se à Deo missos esse ad reformatam Ecclesiam. Secundò, non possunt probare se missos esse; nec ullo miraculo, aut veraci prædictione id hactenus probârunt. Prædixit quidem Lutherus: *Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, Papa: sed fuit mendax prædictio.* Mortuus est Lutherus; vivit adhuc Papa. Tertiò, semper fausta, et quæ populo grata sunt, vaticinantur. Eorum vox est: *Per fidem salvabimini; bona opera nihil proderunt; non opus est jejuniis et castigatione corporis; crescere et multiplicamini; si non vult uxor, veniat ancilla.* Hanc vocem plerique libentius audiunt, quam illam Christi et Apostolorum: *¶ Pœnitentiam agite. Mortificate membra vestra, que sunt super terram. Abstinete à carnalibus desideriis. Sobrii estote, et vigilate.*

CAPUT X.

DE RELIGIOSIS SYNAGOGÆ, QUI ERANT NAZARÆI, ET RECHABITÆ.

Præter Levitas, sacerdotes, Pontificem, et prophetas, de quibus dictum est; erant etiam alii in vetero Testamento qui à communi populo distinguebantur. Primò quidem, Nazaræi et Rechabitæ, qui erant quasi Religiosi. Deinde Esseni, Pharisæi et Sadducei, qui erant quasi sectarii. De utrisque agendum est. De prioribus in hoc capite. De posterioribus in sequenti.

Nazaræi. — Igitur Nazaræi, apud Judeos, erant homines religiosi (seu viri, seu feminæ), qui voto se consecrabant Deo, se à communi aliorum consuetudine separabant. Erant autem duplices. Alii temporarii, qui ad certum tempus obligabant se voto, ut ad unum mensem, duos, tres, vel ultrà. (Num. 6, v. 15 et seq.) Alii perpetui, qui ad totam vitam erant obstricti, ut Samson et Samuel. (Judic. 13, v. 7, et 1 Reg. 1, v. 28.) Vocabantur autem Nazaræi, id est, separati, consecrati, coenati (Cornelius in cap. 6 Num., v. 9, et Castrius in cap. 4 Lamentat. Jerem.); et poterant esse ex quâvis tribu; nec, quatenus præcisè erant Nazaræi, ad ullam leviticam aut

sacerdotalem functionem obligabantur. (Sera-rius in cap. 13 Judic., q. 5.) Statuta eorum describuntur à Moyse, Num. 6, per totum. Erant autem hæc. 1º Abstinebant à vino, et ab omni potu, qui inebriare potest; itemque ab aceto, et uvis, tām siccis quām recentibus. 2º Alebant comam toto tempore separationis suæ; vel, ut Scriptura loquitur: *Novacula non transibat per caput eorum.* 3º Non ibant ad funus vel cadaver mortui, nequidem patris aut matris; et generatim, non debebant super mortuo contaminari. 4º In fine voti seu separationis (quod intelligendum est de tempora-riis), offerebant ad ostium tabernaculi tres victimas, 1º Agnum anniculum in holocaustum. 2º Agnam anniculam in sacrificium pro peccato. 3º Arietem in hostiam pacificam. Et præ-ter hæc, canistrum panum azymorum, qui con-spersi erant oleo; et lagana absque fermento uncta olē; ac libamina singulorum. His pe-ractis, radebantur ante ostium tabernaculi, et capilli eorum, qui erant Deo consecrati, igne comburebantur. Et sic erat finis voti ac sepa rationis. (Vide ejusdem capit. v. 15 et seq.) Circè tertium statutum, notandum est, Judæos variis modis solere contaminari super mortuo. 1º Si essent in domo, in quā quis erat mor-turus. 2º Si tangerent cadaver mortui, aut ossa illius. 3º Si attingerent vasa, quibus fuerat usus. 4º Si tangerent illius sepulchrum. 5º Si irent ad funus mortui. (Num. 19, v. 11 et seq.) His omnibus modis contaminabantur etiam Nazaræi; et insuper alio peculiari modo, si nimirū essent in aliquo loco, ubi quis mor-reteret. Si ergò aliquo istorum mordorum fuisse-rem contaminati tempore separationis suæ, debebant raso capite, et oblato sacrificio expiari, et de novo consecrari, non secūs ac si anteā non fuissent Nazaræi. (Num. 6, v. 9.) Itaque si quis istorum vovisset separationem per decem menses, et in aliquo istorum mensium fuisse-rem contaminatus, debebat ab initio in-choare decem menses, perindè ac si anteā non fuisset separatus. (Num. 6, v. 12.) Erant au-tem Nazaræi in magno honore apud Judæos; et meritò, nam ipsemet Deus per prophetam Amos, cap. 2, v. 10, recensens beneficia, quæ præstiterat populo Judæorum, commemorat potissimum hæc tria. 1º Ego sum qui ascen-dere vos feci de terrā Ægypti. 2º Duxi vos in desertu quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi. 3º Suscitavi de filiis vestris in prophetas, et de juvenibus vestris Nazaræos. Quod etiam confirmatur ex lib. 1

Mach. 5, v. 49-50. Cūm enim Judgei congregati essent in Maspħā, et audirent appropinquare exercitum Antiochi regis, maximè fue-runt solliciti de Nazaræis, ut illi in tuto collo-carentur. Textus sic habet: « Attulerunt ornamenta sacerdotalia, et primitias, et de cimas; et suscitaverunt Nazaræos, qui im-pleverant dies; et clamaverunt voce magnâ in cœlum, dicentes: Quid faciemus istis, et quō eos ducemus? »

Quæres 1º Quamdiū duraverit institutum Nazaræorum? Resp. Duravit ab initio legis Mo-saicæ, usque ad tempora apostolorum; nam Moyses descripsit illorum institutum, ut paulò antè dixi. Et Paulus apostolus cum quibusdam aliis hoc institutum amplexus est, ut patet Act. 18, v. 18. Et Act. 21, v. 23. Nec obstat, quod Joseph patriarcha, qui diū vixit antè le-gem Mosaicam, vocetur Nazaræus. (Gen. 49, v. 26.) Non enim vocatur Nazaræus ratione instituti seu voti, sed ratione vocabuli; quia Nazaræus idem est quod separatus. Joseph au-tem fuit separatus à fratribus. Et quidem multis modis. 1º Moribus et innocentia. 2º Con-versatione, quia fratres oderant illum, et abhorrebat ab illius consortio. 3º Loco, quia fuit venditus in Ægyptum, et per multos an-nos separatus à fratribus habitantibus in Chanaan. 4º Carcere, in quo mansit intonsis cri-nibus; ac quasi Deo relictus et consecratus. (Vide Cornelium in cap. 49 Gen., v. 26.)

Quæres 2º: Qui apud Christianos sint simili-les Nazaræis Judæorum? Resp. Religiosi, quo-rum typum seu figuram gesserunt Nazaræi, ut notat Nazianzenus orat. in laudem S. Basillii, Gregorius lib. 2. Moral. cap. 59, D. Th. in 2-2, q. 186, a. 6. Figura consistit in his: Primò, sicut Nazaræi speciali gratiâ à Deo suscitaban-tur (Amos 2, v. 11), ità etiam Religiosi. 2º Sicut illi erant separati à communi homi-num convictu et consuetudine, ità et hi. 3º Si-cut illi ratione voti, abstinebant à vino et omni potu, qui inebriare potest, ità et hi, ratione voti, sectantur paupertatem et frugalitatem. 4º Sicut illi cavebant ab omni immunditiâ le-gali, etiam minimâ, ità et hi à minimâ labe peccati. 5º Sicut illi non ibant ad funera pa-rentum suorum, ità et hi deponunt omnem af-fectum carnalem erga parentes et amicos. 6º Sicut illi alebant in capite comam Deo con-seceratam; ità et hi alunt pias meditationes de rebus ad Deum pertinentibus. 7º Sicut illi, quia Deo consecrati erant, à populo honorabantur, ità et hi. Denique sicut illi in fine separationis

offerebant Deo victimas immaculatas, ità et hi in fine vite offerunt Deo animas immaculatas. (Vide cum iem Cornelium in cap. 6 Num., v. 9.)

Rechabitæ. — Rechabitæ dicti sunt à Rechab, qui fuit pater Jonadab. Hic Jonadab præcepit filii et posteris suis hæc tria. 1º Ut non biberent vinum. 2º Ut non ædificarent domos, sed habitarent in tabernaculis. 3º Ut non sererent semen tem, nec plantarent vineas. Quæ omnia accuratissimè ipsi servabant. (Jer. 35, v. 6 et seq.) Ob hanc causam monachi à D. Hieron. appellati sunt. (Epist. 13 ad Paulinum.)

Vixit autem Jonadab sub Jehu, rege Israel; nam 4 Reg. 10, v. 45 et seq. sic legimus: « Cùmque abiisset indè (nempè Jehu) invenit Jonadab, filium Rechab, in occursum sibi, et benedixit ei. Et ait ad eum: Numquid est cor tuum rectum, sicut cor meum cum corde tuo? Et ait Jonadab: Est. Si est, inquit, da manum tuam. Qui dedit ei manum suam. At ille levavit eum ad se in currum; dixitque ad eum: Veni tecum, et vide zelum meum pro Domino. Et impositum in currus suo duxit in Samariam, etc. » Porrò Rechab, à quo dicti sunt Rechabitæ, fuit filius Hemath, ducens originem ex socero Moysis Raguele, qui alio nomine dictus est Jethro, princeps Madian (Exod. 3, v. 1) et Cinæus, quia erat ex stirpe Cin. (Judic. 1, v. 16.) Undè sèpè pro eodem usurpantur hæc duo nomina, Cinæi, et Rechabitæ; ut 1 Paralip. 2, v. 55. *Hi sunt Cinæi, qui venerunt de calore patris domus Rechab.* Vel ut Hebræi et Septuaginta dicunt: *Qui venerunt de Hemath patre domus Rechab,* id est, familiae Rechitarum. Quòd autem Deo placuerit institutum Rechitarum, apertè constat ex Jerem. 35, v. 1 et seq. ubi sic legimus: « Verbum quod factum est ad Jeremiam à Domino, in diebus Joakim filii Josiæ regis Iuda, dicens: Vade ad domum Rechitarum; et loquere eis, et introduces eos in domum Domini in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum.... Et introduxi eos in domum Domini.... Et posui coram filiis domus Rechitarum scyphos plenos vino, et calices; et dixi ad eos: Bibite vinum. Qui responderunt: Non bibemus vinum; quia Jonadab, filius Rechab, pater noster, præcepit nobis, dicens: Non bibetis vinum vos, et filii vestri usque in sempiternum: et dominum non ædificabitis, et semen tem non seratis, et vineas non plantabitis, nec habebi-

tis; sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus multis super faciem terræ, in quâ vos peregrinamini. Obedivimus ergò voci Jonadab, filii Rechab, patris nostri, in omnibus quæ præcepit nobis, ità ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris nos, et mulieres nostræ, filii, et filie nostræ; et non ædificaremus domos ad habitandum; et vineam, et agrum, et semetem non habuimus: sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus, juxta omnia, quæ præcepit nobis Jonadab pater noster... Et factum est verbum Domini ad Jeremiah dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Vade, et dic viris Juda, et habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam, ut obediatis verbis meis, dicit Dominus? Prævaluerunt sermones Jonadab, filii Rechab, quos præcepit filiis suis, ut non biberent vinum, et non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris sui. Ego autem locutus sum ad vos, de mane consurgens et loquens, et non obedistis mihi. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque et dicens: Convertimini unusquisque à viâ suâ pessimâ, et bona facite studia vestra... Et non inclinâstis aurem vestram, neque audistis me. Firmaverunt igitur filii Jonadab, filii Rechab, præceptum patris sui, quod præceperat eis. Populus autem iste non obedivit mihi. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego adducam super Juda, et super omnes habitatores Jerusalem universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos, eò quòd locutus sum ad illos, et non audiuerunt; vocavi illos, et non responderunt mihi. Domui autem Rechitarum dixit Jeremiah: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel, pro eo quòd obedistis præcepto Jonadab, patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa, quæ præcepit vobis; propterea hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jonadab, filii Rechab, stans in conspicu meo cunctis diebus. » Ubi tria notanda sunt: 1º præceptum illud, quod datum fuit Rechabitæ, fuisse difficillimum. Quid enim difficilius, quam viros et uxores, filios et filias, non tantum ad breve tempus, more Nazarœorum, sed in perpetuum abstinere ab omni vino, nunquam habitare in domibus, nunquam plantare vineas? 2º Hoc præceptum non fuisse di-

vinum, sed humanum, ut patet ex antithesi, quam Deus facit. Sic enim argumentatur : Si Rechabitæ servant præceptum, quod ab homine acceperunt, quantò magis Judæi debebant servare præceptum, quod à Deo acceperunt ? 3º Rechabitas non solùm rectè ac laudabiliter fecisse, quòd observârint præceptum parentis sui Jonadab, sed etiam meritos esse à Deo peculiarem benedictionem, sicut è contrario, Judæos meritos esse poenam et afflictionem. Nam Rechabitis dicitur : *Non deficit vir de stirpe vestrâ, stans in conspectu meo cunctis diebus.* Judæis autem : *Ego adducam super vos afflictionem.* Hinc si sapiunt, colligant adversarii nostri hæc pauca : 1º præcepta hominum non esse contemnenda. 2º Sicut Rechabitæ laudabiliter fecerunt, servando præceptum parentis sui Jonadab, ità laudabiliter facere Catholicos, servando præceptum Matris Ecclesiæ. Imò tantò laudabilius, quantò major est auctoritas Ecclesiæ, quām privati hominis. 3º Catholicos propterea non deficere (deficientibus Manichæis, Pelagianis, Donatistis, et aliis hæreticis), quia servant præcepta Ecclesiæ; et quò quisque accuratiùs ea servat, eò majoribus à Deo beneficiis cumulari. Alios verò propterea sensim deficere, quia ex unâ parte contemnunt præcepta Ecclesiæ, in quo deficiunt à Rechabitis ; et ex alterâ, non servant præcepta decalogi, in quo similes sunt Judæis. Et ut aliquam suæ ignaviae prætexant excusationem, aiunt præcepta Decalogi esse impossibilia. In quo fingunt Deum tyrannum, quasi præcipiat homini sub gravi poenâ, quod ab homine præstari nullo modo possit.

CAPUT XI.

DE SECTARIIS SYNAGOGÆ, QUI ERANT PHARISÆI
SADDUCEI, ESSENI.

Communis sententia est, tres fuisse Judæorum sectas, nempè Pharisæorum, Sadducæorum et Essenorū. Ità Flavius Josephus, lib. 2, cap. c. 42; Hieron. lib. 2 contrà Jovinianum; Chrysost. Theophylact. OEcumenius in cap. 22 Actuum Apostolorum; Abulensis in cap. 3 Matth., q. 63; Serarius lib. 1 Trihæresii, c. 3 et alii. De hoc triplici sectariorum genere breviter agendum est hoc ordine. 1º Undè dicti sint Pharisæi ? 2º Ex quâ tribu et familiâ fuerint ? 3º Quæ fuerint illorum dogmata ? 4º Qui mores et instituta ? 5º Quandò et quo auctore cœperint ? 6º An fuerint distincti à Scribis ? 7º Sadducei undè dicti ? 8º Quæ illorum dogmata et instituta ? 9º Qui hoc tempore similes

Pharisæis et Sadduceis ? 10º Essemi undè dicti, et quæ illorum dogmata et instituta ?

QUESTIO PRIMA.—*Undè dicti sint Pharisæi?* — Dicti sunt Pharisæi à Parasch, quod tria significat. 1º Expandere seu explicare. 2º Exponere, declarare, interpretari. 3º Dividere seu separare. Hæc tria conveniebant Pharisæis. 1º Quia expandebant seu explicabant se oculis hominum, ut fierent conspicui, et illustres in populo. *Dilatabant enim phylacteria sua :* amabant salutationes in foro; primum locum ambiebant in conviviis. (Matth. 25, v. 5.) 2º Exponebant et interpretabantur legem Mosaicam. Quò pertinet illud : *Super cathedram Moysi sederunt Scribe et Pharisæi.* (Matth. 23, v. 2.) 3º Separabant se ab aliis, quasi sanctiores, et peritiores essent. Undè Hieron. lib. tradit. in Genesin : « Pharisæi, inquit, qui » se quasi justos separaverunt, divisi appellantur. » Et Aug. serm. 15, de verbis Apostoli : « Primarii quidam erant, et quasi ad nobilitatem judaicam segregati, non contemptibili plebi commixti, qui dicebantur Pharisæi. » Nam dicitur hoc verbum segregationem interpretari; quomodo in latinâ lingua egredius, quasi à grege separatus. » Vide Maldonat. in cap. 3 Matth., v. 7, et Serar., lib. 2 Trihæresii, cap. 4.

QUESTIO II.—*Ex quâ tribu et familiâ fuerint Pharisæi?* — Respondeo. Poterant esse ex omni tribu et familiâ. Nam illorum institutum non erat alligatum ad certam tribum, sicut institutum Levitarum et sacerdotum erat alligatum ad tribum Levi; nec ad certam familiam, sicut institutum pontificum erat alligatum ad familiam Aaron, et quidem ad primogenitaram illius familij, ut suprà dictum est. Undè Chrysostomus, in cap. 15 Matth. ait : « Per omnes tribus, in duodecim partes disseminati erant Pharisæi » Et patet in exemplis. Nam Paulus fuit ex tribu Benjamin, ut ipse de se fatur. Philip. 3, v. 5. *Circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebraeus ex Hebreis, secundum legem Pharisæus.* Hircanus et Flavius Josephus ex tribu Levi; et alii ex aliis tribubus.

Quæres, an fuerint ex ordine nobilium, an plebeiorum? Respondeo : Ex utroque poterant esse. Porrò nobilitas apud Judeos, ex triplici potissimum capite aestimabatur. Primo, ex zelo religionis iudaicæ. Hoc sensu Paulus fuit nobilis Pharisæus; nam et contrà nascentem Christi Ecclesiam, et contrà hæresim Sadduceorum, zelose pugnabat pro suâ religione,

Philip. 3, v. 5-6... Secundum legem *Phariseos* secundum emulationem persequens Ecclesiam Dei. Et Act. 25, v. 6: Sciens autem Paulus, quia una pars esset Saducœorum, et altera Phariseorum, exclamavit in concilio: *Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Phariseorum*, etc. Unde August. serm. 15, de Verbis Apostoli, introducit Paulum de se loquentem his verbis: « Non eram piger Judæus. Quidquid erat, quod legi meæ adversarium videbatur, impatienser ferebam, acriter insequebar. » Et mox subjungit: « Hæc apud Judæos nobilitas. » Secundò, ex eminentiâ honoris. Sic Nicodemus fuit nobilis Phariseus, de quo Joan. 3, v. 1: *Erat autem homo ex Phariseis, Nicodemus nomine, princeps Iudaorum.* Porro principes Iudaorum vocabantur, vel, qui inter Judæos erant locupletissimi, vel certè, qui erant capita familiarium; sicut etiam principes sacerdotum dicti sunt, qui sacerdotalium familiarium erant capita, ut notat Maldonatus in commentario illius loci. Tertiò, dignitate sacerdotali. Sic Hirceanus et Flavius Josephus (1) fuerant nobiles Pharisei, quia summi sacerdotes. Sic etiam illi, qui ad Joannem Baptistam legatione functi sunt, de quibus Joan. 4, v. 19: *Miserunt Judæi ab Ierosolymis sacerdotes et Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Postea subditur; ibid. v. 24: Et qui missi fuerant, erant ex Phariseis.* Hinc constat aliquos Phariseorum fuisse Levitas, alios sacerdotes, alios Pontifices. Addo, alios etiam Scribas et legis doctores, ut quæst. 6 videbimus.

QUESTIO III. — Quæ fuerint dogmata Phariseorum? — Magna difficultas est, an doctrina Phariseorum fuerit vera an falsa? Falsam fuisse insinuat Christus, Matth. 16, v. 6, cùm ait: *Cavete à fermento Phariseorum et Sadducœorum;* ubi per fermentum intelligit doctrinam eorum, ut patet ex sequentibus verbis v. 12: *Tunc intellexerunt (Apostoli) quia non dixerit cavendum à fermento panum, sed à doctrinâ Phariseorum et Sadducœorum.* Contrà, veram fuisse, insinuat Matth. 23, v. 2-3, cùm ait: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite.* Hoc non dixisset, si doctrina illorum fuisse falsa. Eòdem spectat illud apostoli Pauli Act. 26, v. 5: *Secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Phariseus.* Si fuit certissima, non potuit esse falsa. Hæc

(1) Josephus sacerdos quidem, at Pontifex unquam fuit.

tria testimonia explicanda sunt, et ex eorum explicatione patebit, quid de propositâ quæstionâ statuendum sit. Illud igitur: *Cavete à fermento, id est, doctrinâ Phariseorum,* manifestè significat, aliqua saltem eorum dogmata fuisse falsa. Quænam illa fuerint, ex variis auctoribus colligi potest. 1º Doecebant omnia fato evenire, ut resert Epiphanius, hæresi 46. 2º Valde addicti erant astronomiæ; et majorem, quam par est, efficaciam tribuebant planetis et sideribus, teste codem Epiphanio. 3º Dicebant animas justorum migrare de corporibus in corpora, non item animas malorum. (Joseph. I. 2 Capt., cap. 12.) Hinc natus ille Iudaorum error, quod alii dicent, Christum esse Eliam, alii Jeremiam, alii unum ex aliis prophetis. Putabant enim animam aliquius prophete migrasse in corpus Christi. 4º Nimiùm urgebant traditiones seniorum, inter quas aliq[ue] erant inutiles. Quod sæpè illis objicit Christus in Evangelio. 5º Malè sentiebant de pietate filiorum erga parentes, ut cap. 4 explicatum est. 6º Similiter malè de religione juramenti, ibidem. 7º Respuebant baptismum Joannis. (Lue. 7, v. 50.) Negabant Christum esse Deum, et Salvatorem à prophetis promissum: quæ omnia repugnabant veritati. Itaque propter ejusmodi dogmata, meritò dixit Christus: *Cavete à fermento Phariseorum.* Alterum testimonium est: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite.* Quæritur quid significet illa particula, *omnia?* An absolutè omnia, quæcumque dixerint? Nullo modo. Alioqui opportuisset etiam facere, quæ falso doecebant Pharisei. Quæ ergo omnia? Varie sunt interpretationes. Maldonatus sic interpretatur: Omnia quæcumque lex, et Moyses vobis dixerint, Scribis et Phariseis recitantibus, servate, et facite. Alii sic: Omnia quæcumque Scribæ et Pharisei, prælegendo libros Moysis dixerint vobis, servate, et facite. Sensus idem est, sed manet quæstio, an omnia, quæ dixerint Scribæ et Pharisei, recitando verba Moysis, an etiam quæ dixerint, explicando verba Moysis? Hoc posteriori multi concedunt, cum hac limitatione: Quæ dixerint, explicando verba Moysis in cathedrâ, id est, publicâ auctoritate. (Vide Aug. lib. 4 de Doct. Christ., cap. 17, et lib. 16 contrâ Faustum, cap. 29, et epist. 166; et Serarium, l. 2 Trihaeresii, cap. 6.)

Dices: ergo Judæi debebant credere Christum non esse Prophetam illum quem Deus promisit per Moysen, Deuter. 18, v. 15. Sequela patet;

quia Sribæ et Pharisæi publicâ auctoritate et in pleno concilio damnârunt Christum, nec agnoverunt pro tali propheta. Si ergò quæcumque illi dicebant publicâ auctoritate, debebant fieri, necesse erat, Judæos non agnoscere Christum, tanquam Prophetam à Deo promisum. Resp. Propter hanc objectionem, nonnulli aliter explicant verba Christi, nimirum sic: omnia præcepta legis Mosaicæ, moralia, cœrimonialia et judicialia, quæ à Sribis et Pharisæis publicâ auctoritate vobis proponuntur, servate et facite: Secundum verò opera eorum notite facere. Causam addit: Dicunt enim, et non faciunt. Quæ sunt illa, quæ dicunt et non faciunt? Sequitur: Alligant enim onera gravia, et importabilia (nempè præcepta legis Mosaicæ, quæ servata difficultia sunt), et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt emovere; id est, alios onerant multitudine præceptorum; et ipsi nullum ex illis servant. (Vide Chrysostomum in Catenâ aureâ, et Emmauel in Notationibus.)

Tertium testimonium est, Act. 26, v. 5...: Secundum certissimam sectam nostræ religionis, vixi Pharisæus. Græcè est, Acribesatin, exquisitissimam, accuratissimam: Syriacè primam, seu præcipuam è principalem. Quo sensu id dixerit, quæstio est. Respondeo. Secta Pharisæica dupliciter spectari potest. Primò, quoad primam suam originem et institutionem. Secundò, quoad vitia, quæ postea irrepserunt. Prior modo fuit certissima et accuratissima; posteriori, in multis erravit, non quòd singuli errarint, sed major pars, ut latius explicabo sequenti quæstione.

QUESTIO IV. — Qui fuerint mores et instituta Pharisæorum? — Hoe generatim constat ex iis, quæ Christus in Evangelio illis objecit; nam 1º vocavit illos hypocritas, avaros, stultos, inanis gloriæ cupidos, sepulchra dealbata, plenos rapinâ et immunditiâ, plenos hypocrisi et iniquitate, serpentes, genimina viperarum, filios gehennæ, generationem malam et adulteram. 2º Dicit de illis: Nisi abundaverit justitia vestra, plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. 3º Objecit illis Matth. 15, v. 3: Quarè vos transgredimini mandatum Dei, propter traditionem vestram? 4º Gravissimè ac sepius in eos invectus est repetendo illud: Væ vobis Sribæ et Pharisæi! (Matth. 23, v. 13; et Luc. 11, v. 42.) Speciatim hæc illis objecta sunt: 1º Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. (Matth. 23, v. 5.) 2º Quandò dant elemosynam, vel orant, faciunt hoc publicè in

plateis et Synagogis, ut honorificentur ab hominibus. (Matth. 6, v. 2-5.) 3º Isaías 29, v. 13, de illis prædictis: « Appropinquat populus iste ore suo, et labii suis glorificat me; cor autem ejus longè est à me. (Idem habet Matth. 15, v. 8.) 4º Dilatant phylacteria sua, et magnificant fimbrias. (Matth. 23, v. 6-7.) 5º Amant primos recubitus in cœnis, et primas cathedras in Synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. » 6º Clandunt regnum cœlorum antè homines, ibid. v. 15: Ipsi enim non intrant, nec introeuntes sinnunt intrare, 23, v. 15. 7º Circumeunt mare et aridam, ut faciant proselytum; et cum factus fuerit, faciunt eum filium gehennæ duplò quam seipsos. 8º Decimant mentham et rutam, et omnem olus; et relinquunt judicium, misericordiam et fidem. 9º Exteriùs mundi sunt; interiùs pleni spurcitâ. 10º Edificant sepulchra prophetarum, et dicunt: Si fuissetis in diebus Patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine Prophetarum. Itaque testantur se esse filios eorum, qui prophetas occiderunt. Hæc et similia habentur Matth. 23.

Quæres: An omnes Pharisæi fuerint tales? Repeto quod suprà dixi: Aliud est loqui de sectâ Pharisæicâ secundum se, et quoad primam institutionem; aliud de vitiis quæ postea irrepserunt. Secta Pharisæica secundum se, et ex primâ suâ institutione, fuit bona et laudabilis, sive doctrinam, sive mores spectemus. Et hoc sensu intelligitur illud: Secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus. At postea, ut fieri solet, exortæ sunt superstitiones, et falsa dogmata, quibus obnoxii fuerunt posteriores Pharisæi, tempore Christi, idèque graviter ab eo reprehensi. Non quòd omnes, sed plerique fuerint tales. Nam constat aliquos fuisse immunes ab illis vitiis; ut Nicodemum, Gamaliel, et discipulum ejus Paulum, qui de se ipso scribit Actorum 22, v. 5... « Eruditus juxta veritatem paternæ legis. » Et Philip. 3, v. 5-6: « Secundum legem Pharisæus... secundum justitiam, quæ in lege est, conservatus sine querelâ. » Idem fit in novo Testamento. Multi ordines religiosi ab initio bonam ac salutarem regulam professi sunt, qui postea in multis à regulâ deflexerunt; non vitio sui instituti aut vocationis, sed negligentiâ humanæ fragilitatis. Contrà accidit Calvinistis. Qui si primam Calvini doctrinam et institutionem sequantur, boni non esse possunt; sin ab eâ deflectant, melioris vitæ spem ac subsidium habent.

QUESTIO V. — *Quando, et quo auctore cœperint Pharisæi?* — Serarius, lib. 2 Trihæresii, cap. 11, putat eos cœpisse antè tempora Jonathæ Machabæi, plus quam 150 annis antè adventum Christi, quod tripliciter probat: Primò, ex illis Josephi verbis: *Circa hoc tempus* (Jonathæ) *erant tres Judæorum hæreses.* Secundò, quia Pharisæi antiquiores sunt Sadducæis, at hi fuerunt tempore Jonathæ; ergo multò magis illi. Tertiò, quia constat ex historiis, tempore Joannis Hiræani, qui vixit 24 annis post Jonathan, fuisse maximum numerum, et auctoritatem Pharisæorum. Ex quo colligi potest, eos cœpisse antè tempora Jonathæ; quia si tunc primùm cœpissent (quod aliqui putant), non potuissent tam paucis annis in tantum numerum excrescere; præsentim eum non nisi viri docti ad eorum sectam admitterentur. Quod attinet ad ipsorum auctorem seu institutorem, putat D. Hieronymus, in cap. 8 Isaïæ, Scribas et Pharisæos à Schammæ et Hillel, duobus magnis Synagogæ viris, ortos esse; at Serarius, cap. 12, ab iis quidem propagatos, sed ab aliis initium sumpsisse. Quod etiam sentit Genebrardus in Chronologiâ. Nota, docent Judæi, Moysen in monte Sinaï, non solum à Deo accepisse legem, quam scripsit; sed etiam intelligentiam legis, quam non scripsit; eamque vivâ voce tradidisse Josue, successori suo. Hunc, eamdem tradidisse senioribus, qui ipsum secuti sunt; hos, prophetis; prophetas, viris magnis Synagogæ, post redditum ex captivitate Babylonica. Ex his viris ortam esse sectam Pharisæorum, ac posteâ ab Hillel et Schammæ propagatam. (Vid. Serar. loco citat.)

QUESTIO VI. — *An Pharisæi fuerint distincti à Scribis?* — Tria hic statuenda sunt. Primò, Scribas fuisse legisperitos, seu legis doctores, qui græcè *nomica* vel *nomodida scaloi* appellati sunt, ut notat Maldonatus in cap. 2 Matth., v. 4, et Serarius, lib. 2 Trihæresii, cap. 7. Et constat ex Luc. 7, v. 30, et Luc. 11, v. 34. Secundò, Scribas, seu legisperitos, fuisse distinctos à Pharisæis, ut passim patet ex Evangelio. Matth. 23, v. 13: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi!* Tertiò, aliquandò tamen factum esse, ut iidem simul essent Scribæ et Pharisæi. Scribæ quidem, ratione officii, quia legem docebant; Pharisæi autem, ratione sectæ, quia sectam Pharisæorum profitebantur. Sicut apud nos, aliquandò iidem sunt doctores academicæ, et Dominicanæ; doctores, ratione officii: Dominicanæ, ratione instituti. Hoc patet Matth. 22, v. 34-35: « Pharisæi autem audien-

tes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis, legis doctor. » Ecce unus ex Pharisæis erat legis doctor, id est, Scriba. Sic enim interpretatur Marcus cap. 12, v. 28: *Et accessit unus de Scribis.* Nempe ille idem, quem Matthæus dixit esse unum ex Pharisæis. Perinde ac si aliquis de me diceret: Accessit ad eum Beccanus, unus ex doctoribus academicis; et alter: Accessit ad eum Beccanus, unus ex Jesuitis. Ubi notandum est aliter inter se distingui Scribas et Pharisæos, aliter Pharisæos et Sadducæos; nam Scribæ et Pharisæi distinguuntur inter se, sicut doctores theologiae et religiosi; vel sicut medici et milites. Nam, sicut fieri potest ut unus idemque homo simul sit doctor theologiae et religiosus; aut simul medicus et miles; sic etiam ut unus idemque homo simul sit Scriba et Pharisæus, ut ex Evangelio ostensum est. At Pharisæi et Sadducæi distinguuntur inter se, sicut duæ sectæ oppositæ; ita ut nullus Pharisæus simul possit esse Sadduceus; nec ullus Sadduceus simul Pharisæus. Vide Abulensis in cap. 25 Matth.. q. 12).

QUESTIO VII. — *Unde Sadducei dicti?* — Resp. Vel à Sadoc, seu Tsadok, primo sectæ illius conditore; vel à Zaddic, seu Tsedeck, quod est justus; quasi nominati essent justi, seu justitiarii. Priorem etymologiam tradunt Philastrus et multi Rabbini apud Serarium, cap. q. 19. Posteriorem Epiphan. hæresi 44: Hieron., in cap. 22 Matth.; Abulensis in idem cap., q. 125. Porro Sadoc, primus sectæ Sadducæorum auctor, fuit discipulus magni illius et veteris Pharisæi Antigni; sed posteâ adjunxit se Dositheo, qui ex Judæo factus fuit Samaritanus, de quo sic scribit Tertul. lib. de Præscript., cap. 45: « Taceo Judaismi hæreticos, Dositheum, inquam, Samaritanum, qui primus ausus est Prophetas, quasi non in Spiritu sancto locutos, repudiare. Taceo Sadducæos, qui ex hujus erroris radice surgentes, ausi sunt ad hanc hæresim, et resurrectionem carnis negare. » Vide plura apud Epiphan. hæresi 45.

Ex dictis duo colligo. Primò, Pharisæos antiquiores esse quam Sadducæos; nam Sadoc, primus auctor Sadducæorum fuit discipulus Antigni, qui erat ex sectâ Pharisæorum. Secundò, Sadducæos aliquo modo ortos esse ex Samaritanis. Nam Sadoc auctor Sadducæorum, desertâ Antigni Pharisæi disciplinâ, confugit ad Dositheum, è Judæo Samaritanum

factum. Non tamen secutus est sectam Dosi-thei in omnibus; sed nova quædam dogmata commentus est, ut jam videbimus.

QUESTIO VIII. — *Quæ fuerint dogmata et instituta Sadducæorum?* — Resp. Hæc potissimum. Primò, non admittebant Prophetas; aut alios libros veteris Testamenti nisi libros Moysis, ut refert Hieron. in cap. 2 Matth., Tertul. lib. de præscript. cap. 45, Mald. in cap. 3 Matth. v. 7, et alii. Hinc Christus, disputans contrà Sadducæos de resurrectione mortuorum, non aliis testimoniis quàm Pentateuchi usus est; Quia solum Pentateuchum ipsi pro verâ Scripturâ agnoscebant. Alioqui ex Psalmis et Prophetis potuisset multò clariora testimonia aducere. (Vide Hieron. loco citato.) Secundò, nullam admittebant traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moyse, vel prophetis, vel doctoribus acceptam, ut refert Elias in Thisbi, verbo Sadoc, ubi sic scribit : « *Duos et discipulos habuit Antignus, vir Sochæus, et quorum alteri Zadek, alteri verò Bajethos et nomen erat: qui deficiente à præceptore ad homines malos, cœperunt negare legem ore tenus traditam, neque fidem habuerunt, nisi ei, quod in lege scriptum erat; hancque ob causam vocati Caraïm.* » Hinc nata est illa distinctio Jyðæorum, ut alii dicantur Rabbinistæ, qui admittunt traditiones et interpretationes Rabbinorum; alii Caraïm, id est, lectionarii, scriptuarii, textuarii, qui illas respuunt. (Vide Scaligerum, lib. 2 de emendatione temporum, et Serar., lib. 2 Trihæresii, cap. 31.) Tertiò, non credebant resurrectionem, nec animarum immortalitatem, neque Angelum, neque Spiritum, neque aliud quippiam, quod non sensu, aut manifestâ ratione comprehenderent. Matth. 22, v. 23 : *Accesserunt ad eum Sadducwi, qui dicunt non esse resurrectionem.* Hinc perpetua erant dissidia inter duas illas sectas, Sadducæorum et Pharisæorum. Quod Act. cap. 25, v. 7-8, etiam insinuat, his verbis : « *Facta est dissensio inter Pharisæos et Sadducæos.... et Sadducæi enim dicunt non esse resurrectionem; neque Angelum, neque Spiritum; et Pharisæi autem utraque confidentur.* » Quartò, ubique molesti erant Christo; et quidem variis modis. Primò petendo ab eo signum de cœlo. (Matth. 16, v. 1.) 2º Proponendo illi captiosas quæstiones. (Matth. 22, v. 25 et seq.) 3º Aegrè ferendo quòd discipuli ejus docerent populum. (Act. 4, v. 2.) 4º Eosdem capiendo et in carcerem conjiciendo. (Act. 5, v. 17.)

5º Illos in judicium adducendo. (Act. 25, v. 6.)

QUESTIO IX. — *Qui hoc tempore sint similes Pharisaïs et Sadducæis?* — Resp. Si ulli alii, maxime prædicantes Lutherani et Calviniani sunt illis similes. Hoc facilè demonstratur ex dictis in hunc modum : Primò, Pharisæi et Sadducæi introduxerunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinâ Synagogæ. Hi quidem negando resurrectionem, Spiritum et Angelum; illi verò asserendo omnia fato evenire, et animas bonorum de corporibus in corpora transmigrare. Idem faciunt Lutherani et Calvinistæ; introducunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinâ Ecclesiæ. Hi quidem asserendo, Deum esse auctorem peccati; et prædestinare homines ad æternam damnationem, sine ullâ ipsorum culpâ. Illi verò docendo corpus Christi esse ubique; in Eucharistiâ manere substantiam panis cum substantiâ corporis Christi; infantes in baptismo habere propriam fidem actualem. Secundò, Pharisæi, et Sadducæi, inter se quidem erant hostes infensissimi; sed in oppugnando Christo mirè inter se conspirabant. Sic Lutherani et Calvinistæ, dùm inter se agunt, multis convitiis se mutuò proscindunt ac lacerant, at in oppugnandâ Christi Ecclesiâ, malitiosè inter se consentiunt. Utrique docent, Ecclesiam multis seculis antè Lutheri adventum errâsse in fide, et, ut ipsi loquuntur, adulteram ac meretricem factam esse. Undè consequenter fateri debent, omnes filios, qui illis seculis in Ecclesiâ per baptismum nati sunt, adulterinos fuisse ac spurios: nec Christum iisdem seculis nisi spurios et adulterinos fœtus ex suâ sponsâ suscepisse ac educâsse, quæ est magna in Christum blasphemia. Tertiò, Sadducæi pro suo arbitratu, quosdam Scripturæ libros admittebant, alios rejiciebant. Admittebant libros Moysis; rejiciebant reliquos. Idem faciunt Lutherani et Calvinistæ. Utrique rejiciunt libros Judith, Tobiæ, Sapientiæ, Ecclesiastici, Machabæorum. Lutherani insuper, Apocalypsim, Epistolam Jacobi, et nonnullas alias, prout ipsis opportunum. Catholici admittunt omnes, quos antiqui Patres, Innocentius I., Augustinus et alii, communī consensu admirerunt. Quartò, Sadducæi nullam admittebant traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moyse, vel prophetis, vel doctoribus acceptam. Similiter faciunt Lutherani et Calvinistæ. Rejiciunt traditiones divinas et apostolicas, contrâ illud Apostoli 2 Thessal. c. 2, v. 14 : *Tenete traditiones, quas didicistis.* Reji-

ciunt interpretationem Scripturæ, quam per traditionem ab Apostolis et aliis Ecclesiæ docto-ribus accepimus. Suo arbitrio Scripturam interpretantur. Quintò, Sadducæi nihil volebant credere, nisi quòd sensu aut manifestè ratione comprehendenderent. Idem faciunt Calvinistæ. Non credunt Christum præsentem esse in Eucharistiâ. Quarè? Quia aiunt se non posse ratione naturali comprehendere, quomodo idem corpus eodem tempore possit simul esse in duobus locis. Cùm ergò constet Christum esse in cœlo, putant evidenter sequi, non esse in altari vel Eucharistiâ. Sextò, Sadducæi in oppugnandâ resurrectione mortuorum, ridiculo argumento utebantur contrâ Christum, hoc modo: Una mulier successivè habuit septem viros. Si ergò resurrectione admittenda, quis illorum in resurrectione recepturus est illam mulierem? Quibus respondit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* Similiter faciunt Calvinistæ: ridiculè argumentantur contrâ præsentiam corporis Christi in Eucharistiâ, in hunc modum: Scriptum est Matth. 15, v. 17: *Omne quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emititur.* Si ergò corpus Christi est præsens in Eucharistiâ, et intrat in os, ut Catholicî asserunt, ergò in ventrem vadit, et in secessum emititur. Quibus, quid aliud respondendum, quâm quod Sadducæis responsum est? *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.*

Hæc de doctrinâ. Si mores spectemus, fateor, non modò Lutheranos et Calvinistas, sed etiam aliquos Catholicos posse similes esse Pharisæis, et illorum vitia imitari; nam, ut ait poeta:

Iliacos intrâ muros peccatur et extrâ.

Sed tamen duo Pharisæorum vitia præceteris expendenda sunt. Unum est, quòd fuerint superbi, arrogantes, ambitiosi, amantes honorum ac titulorum. Sic faciunt nostri adversarii. Superbi ac arrogantes sunt, quia contemnunt antiquos Patres, et suam sententiam ac judicium ipsis præferunt. Amantes sunt titulorum, quia volunt vocari Evangelici, Orthodoxi, Reformati, à Deo Docti. Alterum est, quòd ad opinionem sanctitatis occupandam, soliti fuerint legem Dei scribere in membranis, et alligere fronti, brachiis et parietibus, nec aliud insonare, quâm legem et prophetas. Sic etiam nostri adversarii. Nihil aliud ore habent, quâm *verbum Dei.* Ubique in templis, in hospitiis, in parietibus affigunt hanc sententiam: *Verbum Domini manet in æternum.*

QUESTIO X. — *Esseni unde dicti; et quæ illorum dogmata et instituta?* — Unde dicti sint Esseni (quos alii vocant Essæos, alii Hasidæos vel Asidæos) non satis constat. Serar., lib. 5. Trihaeresii, cap. 1, adfert varias conjecturas et opiniones. Non est res tanti momenti, ut magnopere laborandum sit. Quisque sequatur opinionem, quam velit. Quæ autem fuerint corum dogmata et instituta, paucis explicandum est ex Josepho et Serario. Præcipua fuerunt hæc: Abhorrebat à voluptate, et vivebant cœlibes. Habebant bona communia, more Religiosorum. Non utebantur famulis, sed ipsi sibi ministrabant. In vietu sectabantur austritatem. Albis utebantur vestibus. In quâlibet urbe erant multi simul. Maxima apud eos hospitalitas. Sine viatico faciebant iter, quia ubique ferè inveniebant suæ sortis homines, à quibus gratuitè habebant hospitium. Peculiari ratione dediti erant pietati. Manè antè solis ortum nihil profani loquebantur, sed precibus ac orationibus erant intenti. Post preces, quisque conferebat se ad suos labores. Deinde iterum in unum collecti, et lineis velaminibus præcincti, frigidâ aquâ se lavabant et purificabant. Post hanc lotionem, ibant modestè ad cenaculum; ubi sacerdos antè et post cibum orabat, reliquis adstantibus. Finito prandio, redibant ad consuetos labores. Quibus finitis, eo ritu cenabant, quo anteà pransi erant. Servabant accuratè silentium. Nihil ferè agebant nisi ex curatorum suorum imperio. Sine curatorum facultate, nihil consanguineis poterant dare. Novitios quadriennio probabant. Accuratè servabant Sabbatum. Credebant animalium immortalitatem. Aliqui inter illos futura prædicebant. Hæc omnia fusè prosequitur Serarius ex Josepho Flavio, qui etiam affirmit, multos Essenorum ad fidem christianam fuisse conversos.

CAPUT XII.

DE JUDICE CONTROVERSIARUM IN VET. TESTAMENTO.

Quæritur 1º an Pontifex in vetere Testamento fuerit judex controversiarum? 2º An Pontifex in dirimendis controversiis fuerit infallibilis iudex, ita ut non potuerit errare? 3º An etiam in novo Testamento sit aliquis judex infallibilis, et quis ille sit?

QUESTIO PRIMA. — *An Pontifex in veteri Testamento fuerit judex controversiarum?* — Resp. Certum est fuisse. Hoe testatur Josephus, lib. 2 contrâ Apionem, cùm ait: « Pontifex antè alios sacerdotes Deo sacrificat, leges custo-

dit, dijudicat controversias, convictos delicti punit; cui qui non obedit, ipsi poenas luit, tanquam in Deum impius. » Et manifeste colligitur ex illo Deut. 17, v. 8 et seq.: « Si difficile et ambiguum apud te judicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram; et judicium intrà portas tuas videris verba variari, surge, et ascende ad locum, quem elegerit Dominus Deus tuus. Veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad judicem, qui fuerit illo tempore; quæresque ab eis, qui indicabunt tibi judicij veritatem. Et facies quodcumque dixerint qui præsunt loco quem elegerit Dominus, et docuerint te juxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum; nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. Qui autem superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto judicis, morietur homo ille. » Circè hunc locum aliqua notanda sunt. Primum est, quòd variae fuerint controversiae in populo Judæorum; hic quidem duæ speciatim recensentur, una de sanguine; altera de leprâ. Alihi tamen summatim insinuantur quatuor genera, ut 2 Paral. 19, v. 10: *Ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus.* Nam aliquæ, ut ibi interpretatur Lyranus, oriebantur ex lege Decalogi: aliæ ex mandatis moralibus, quæ sunt extrâ legem decalogi; aliæ ex præceptis cæremonialibus, ad divinum cultum spectantibus; aliæ denique ex præceptis judicialibus, quæ ad externam pacem et justitiam conservandam erant accommodata. Alterum, quòd in singulis civitatibus constituti fuerint inferiores judices, qui ex officio debebant hujusmodi controversias dirimere, ut habetur Deut. 16, v. 18-19: « Judices et magistros constituës in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas; ut judicent populum justo judicio, nec in alteram partem declinent. » Et 2 Paral. 19, v. 5: « Constituitque judices terræ in cunctis civitatibus Iuda munitis per singula loca. » Tertium est, quòd quandò inferiores judices non poterant inter se convenire, nec controversias ad se delatas, propter peculiarem aliquam difficultatem dirimere, necesse fuerit confugere Hierosolymam ad superiores judices, quibus tanquam supremus iudex, præsidebat Pontifex; et illius sententia, sub pœna mortis, oportebat acquiescere. Hoc patet ex verbis paulo ànto citatis: *Si difficile et ambiguum apud*

te (id est in civitate tuâ, in quâ habitat) iudicium esse perspexeris, etc. Hinc colligimus, duplex apud Judæos fuisse tribunal et concilium, unum majus, alterum minus. Inter ea fuit multiplex discrimen. Quia majus erat tantum in Jerusalem; minus in singulis civitatibus. In majori dijudicabantur majores controversiae; in minori, faciliores. In majori præsidebat Pontifex; non item in minori. A minori licebat appellare ad majus, non contrâ, à majori ad minus. In majori erant septuaginta personæ præter Pontificem; in minori, viginti tres. Majus vocabatur Sanhedrin, vel Synedrion, vel concilium seniorum; minus, non item. De majori sæpè fit mentio in Evangelio, ut Marci 14, v. 55; Et Luc. 9, v. 22; et Act. 4, v. 5. Videantur interpretes. Utrumque concilium habuit suam originem sub Moyse. Et minus quidem institutum est ex consilio Jethro; majus verò, mandato Dei. Occasio minoris instituendi describitur Exod. 18, v. 13 et seq., his verbis: « Altera autem die, sed Moyses ut judicaret populum, qui assisteret Moysi à mane usque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus ejus, omnia scilicet que agebat in populo, ait: Quid est hoc, quod facis in plebe? Cur solus sedes, et omnis populus præstolatur de mane usque ad vesperam? Cui respondit Moyses: Venit ad me populus, quærens sententiam Dei. Cumque acciderit eis aliqua discrepatio, veniunt ad me, ut judicem inter eos, et ostendam præcepta Dei, et leges ejus. At ille: Non bonam, inquit, rem facis; stulto labore consumeris et tu, et populus iste qui tecum est. Ultrâ vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere, sed audi verba mea, atque consilia et erit Deus tecum. Provide de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum omni tempore; quidquid autem majus fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo judicent; leviusque sit tibi, partito in alios onere... Quibus auditis, Moyses fecit omnia, que ille suggesserat. Et electis strenuis viris de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicabant plebem omni tempore; quidquid autem gravius erat, referebant ad cum, faciliora tantummodo judicantes. » De majoris conciliis institutione sic legimus Num. 11,

v. 16-17 : « Et dixit Dominus ad Moysen : Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nōsti, quōd senes populi sint ac magistri : et duces eos ad ostium tabernaculi foderis ; faciesque ibi stare tecum, ut descendam, et loquar tibi ; et auferam de spiritu tuo, tradamque eis, ut sustentent te cum onus populi, et non tu solus graveris. » Et inf., v. 21-25 : « Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senibus Israel, quos stare fecit circā tabernaculum. Descenditque Dominus per nubem, et locutus est ad eum, auferens de spiritu, qui erat in Moyse, et dans septuaginta viris. Cūmque requievisset in eis spiritus, prophetaverunt, nec ultrā cessaverunt. »

Porrò cūm utrumque concilium progressu temporis penē collapsum esset, iterum restitutum et renovatum fuit à Josaphat, rege Juda, ut habetur 2 Paral. 49, v. 4. et seq., his verbis : « Habitavit ergo Josaphat in Jerusalem : rursūmque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim, et revocavit eos ad Dominum Deum Patrum suorum. Constituitque judices terra in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca. Et præcipiens judicibus : Videte, ait, quid faciatis : non enim hominis exercetis judicium, sed Domini : et quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. » Hæc omnia intelliguntur de minori concilio. Jam sequitur de majori, v. 8 et seq. : « In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas, et sacerdotes, et principes familiarum ex Israel, ut judicium et causam Domini judicarent habitatoribus ejus. Præcepitque eis, dicens : Sic agetis in timore Domini fideliter et corde perfecto. Omnem causam, quæ venerit ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis inter cognationem et cognationem, ubicumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum, et ne veniat ira super vos, et super fratres vestros..... Amarias autem, sacerdos et Pontifex vester, in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit ; porrò Zabadias, filius Ismael, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad regis officium pertinent. » Ubi vides Pontificem fuisse præsidem, seu caput concilii seniorum. Igitur, ut verbo repetam, que dicta sunt, sub Moyse in deserto res ita gesta est : primò, solus Moyses (qui erat Pontifex ex-

traordinarius) judicabat omnes omnino controversias, quæ in populo oriebantur. Deindè, ut in hoc onere non nihil sublevaretur, additi sunt illi tribuni, centuriones, quinquagenarii et decani, qui minores causas judicarent, et graviores ad illum remitterent. Denique ad majus solarium septuaginta seniores electi sunt, qui etiam in causis gravioribus illi assisterent. Post mortem Moysis, cūm jam filii Israel venissent in Terram promissionis, duplex tribunal ac judicium constitutum est, unum Hierosolymis, pro causis difficilioribus, alterum in singulis civitatibus pro facilioribus. Hoc posterius respondebat concilio tribunorum ac decanorum ; illud prius concilio septuaginta seniorum. Hic addi potest, aliter in deserto sub Moyse, aliter in Terrā promissionis sub aliis Pontificibus, actum esse. Et quidem dupli discrimine, altero ex parte Pontificis altero ex parte concilii seniorum ; nam Pontifex, post ingressum in Terram promissionis non dirimebat controversias, nisi ex lege scripta ; at Moyses, præsertim antequām lex integrè scripta esset, multas dirimebat ex vivā Dei voce et oraculo, cuiusmodi sunt illæ tres : Prima, quid faciendum esset cum iis qui, propter immunditiam legalem, non poterant cum aliis celebrare Pascha ? (Num. 9, v. 6.) Secunda, quā pœnā deberet affici, qui inventus erat colligere ligna in die sabbati ? (Num. 15, v. 32.) Tertia, an filiæ Salphaad possent habere hereditatem inter cognatos patris sui ? (Num. 27, v. 1.) De his controversiis nihil tunc erat scriptum in lege. Igitur Moyses vivā voce consuluit Deum, et accepto responso, voluntatem Dei executus est. Ac tunc primū hæc omnia in legem scriptam relata sunt. Ex parte concilii seniorum, hoc erat discrimen. Septuaginta seniores, qui à Moyse electi sunt, acceperunt spiritum Prophetæ in ipsa elezione. (Num. 11, v. 25.) De aliis qui posteā in illorum locum per intervalla temporis subrogati sunt, non constat accepisse. Hoc tamen credibile est, singulari Dei assistentiæ usos esse, quotiēs de rebus difficilioribus consultandum esset ; et maximē hanc assistantiam Pontifici, qui omnibus præsidebat, speciatim concessam fuisse, quandō supremi judicis officio in ferendā sententia fungebatur. De quā re dicam aliquid paulò post.

Dicēs : Hæc omnia procedunt de controversiis legalibus, in quibus Pontifex erat supremus judex, ut bene probatum est ; non autem de controversiis fidei, in quibus sola Scriptura

erat judex. Respondeo : Hoc sine fundamento dicitur ; nam omnes controversiae, sive essent de fide, sive de aliis rebus, vocabantur legales, duplii de causâ : Primò, quia oriebantur ex ipsâ lege, non satis benè intellectâ ; Secundò, quia per veram legis interpretationem erant dirimendæ. (Deut. 17, v. 10.) Omnes porrò, sine ullâ exceptione, pertinebant ad Pontificem, tanquam ad supremum judicem, etiam illæ, quæ erant de fide et religione. Illoc manifestè constat ex illis verbis, paulò antè citatis : *Amarias, Pontifex vester, in his, quæ ad Deum pertinent, præsidebit.* At controversiae de fide et religione maximè ad Deum pertinent; ergò Pontifex in illis controversiis præsidebat. Quid autem est, præsidere in controversiis, nisi judicem agere? Item, ex verbis præcedentibus : *Ubi cumque quæstio est de lege, de mandato, de cæremoniis, de justificationibus.* Omnes hæ quæstiones deferebantur ad Pontificem ; et præter has, non erant ullæ aliae ; ergò nulla erat exempta à jurisdictione Pontificis. Et confirmatur exemplo ; nam inter controversias fidei (de quibus maximè nunc agimus), erat una præcipua de Messiâ. At hæc ipsa, quandò dubitatum fuit tempore Herodis, an Messias jam natus esset, deferebatur ad concilium sacerdotum, in quo Pontifex præsidebat, ut patet ex Evangelio Matth. 2, v. 5 et seq. : « Au- diens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum illo. Et congregans omnes principes sacerdotum, et Scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nascetur. At illi dixerunt ei : In Bethlehem Judæ; sic enim scriptum est per prophetam : Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequam minima es in principibus Juda ; ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israel. » Ubi tria notanda sunt, primò, quod rex Herodes et totus Hebraeorum populus dubitaverit de loco, in quo Messias esset nasciturus ; secundò, quod hanc dubitationem non ausi fuerint ipsi per se discutere, sed detulerint illam ad ordinarium concilium sacerdotum ; tertio, quod sacerdotes, ut satisfacerent officio suo, dissolverint hanc dubitationem ex Scripturâ, tanquam ex normâ et regulâ cui se conformabant.

QUESTIO II. — *An Pontifex fuerit infallibilis judex?* — Aliqui ex Lutheranis concedunt quidem fuisse judicem controversiarum, sed negant fuisse infallibilem, quod nos affirmamus, et tripliciter probari potest : primò, ex discrimine, quod erat inter summa Pontificem et

alios inferiores judices; nam quandò oriebatur aliqua controversia difficilior, in cuius decisione inferiores judices vel dissentiebant, vel veritatem attingere non poterant, volebat Deus ut partes litigantes deferrent eam ad Pontificem, in superiori concilio præsidentem, cum hac promissione, quod ab eo accepturi essent judicii veritatem. (Deut. 17, v. 9.) At si Pontifex in tali casu fuisset fallibilis, non accepissent ab eo judicii veritatem, nec promissio Dei fuisset impleta; ergo dicendum est, in tali casu falli non potuisse ; secundò, ex mandato Dei : nam Deus sub poenâ mortis mandabat omnibus ut acquiescerent sententiæ Pontificis. (Deut. 17, v. 21.) At certum est, non mandasse, ut acquiescerent sententiæ falsæ, præsertim in negotio fidei ac religionis, non potuisse esse falsam, sed ex peculiari Dei assistentiâ infallibilem ; tertio, ex parte litigantium : nam si Pontifex quandò publicè in concilio pronuntiabat sententiam, potuisset falli, vel à legitimo Scripturæ sensu aberrare, nunquam litigantes qui illum consulebant fuissent securi. Cur ergò sub poenâ capitinis tenebantur sequi illius decisionem ? Cur altera pars cum tanto onere debebat subjacere sententiæ contrâ se latæ, quam poterat suspicari falsam et iniquam esse? Denique cur totus populus in negotio religionis jubebatur id sequi quod Pontifex judicabat sequi oportere, si Pontifex errare poterat?

Objiciunt Lutherani, Pontificem etiam cum toto concilio sèpè errasse in negotio religionis ; quod probant variis exemplis. 1º Quia Aaron Pontifex fuit auctor idolatriæ, quandò proposuit populo vitulum adorandum. (Exod. 32, v. 5.) 2º Quia Urias contrâ legem Dei extruxit novum altare in templo, ad formam altaris Damasceni, et in eo sacrificia obtulit. (4 Reg. 16, v. 11.) 3º Quia omnes speculatores populi, erant cæci. (Isaiæ cap. 56, v. 10.) 4º Quia tempore Jeremias, à prophetâ usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. (Jerem. 6, v. 13.) 5º Quia idem Jeremias propter verbum Domini, publico decreto omnium sacerdotum et prophetarum, fuit condemnatus ad mortem. (Jer. 26, v. 11.) 6º Quia Christus à Pontificibus, Scribis, et senioribus populi, in publico concilio, morti adjudicatus est. Resp. Frustrâ hæc objiciuntur ; primò, quia Aaron nec erat Pontifex, quandò vitulum ex auro conflavit, nec fuit auctor idolatriæ. Nihil ergò juvat Lutheranos hoc exemplum. Quod nou fuerit Pontifex, certum est ; nam à Moyse consecratus est in Pontificem, anno secundo egressionis ex

Ægypto, primâ die mensis primi, quandò tabernaculum fuit erectum. (Exod. 40, v. 13.) At vitulus jam anteà conflatus erat, dūm adhuc Moyses erat in monte Sinai cùm Deo, et acceptis ab eo tabulis lapideis, jubebatur constuere tabernaculum per Beseleel, filium Uri. (Exod. 31 et 32) Similiter, quòd populus fuerit auctor idolatriæ, non autem Aaron, disertè habetur Exod. 32, v. 1: « Videns autem populus Ius quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dixit: Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant. » Secundò, Urias non erravit, tanquam judex et præses concilii, in dirimendis controversiis legalibus, sed extrà concilium erravit in facto, volens satisfacere mandato regis Achaz, quod non negamus. Itaque nec hoc exemplum ad rem facit. Non enim est quæstio inter nos, an Pontifex nullā in re potuerit errare, aut peccare. Potuit certè in multis, non minùs, quam alii. Sed quæstio est, an in sententiâ publicè ferendâ circà controversies legales, potuerit errare, vel falsam sententiam dicere? Non potuit, nec Urias hoc modo erravit. Tertiò, Isaías per speculatoros, quos ait cæcos esse, non intelligit Pontifices sui temporis, sed Scribas et Pharisæos, qui erant futuri tempore Apostolorum, quandò Jerusalem erat vastanda à Romanis, sub Vespasiano imperatore, ut interpretatur S. Hieron. Et patet ex ipso contextu, qui sic habet Isaiae 56, v. 8 et seq.: « Ait Dominus Deus qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus. Omnes bestiæ agri, venite ad devorandum, universæ bestiæ saltus. Speculatores ejus cœci omnes, nescierunt universi; canes muti non valentes latrare. » Sensus est: ait Dominus Deus: Ego post captivitatem Babylonicam, in quâ dispergentur Judæi, iterum congregabo illos in Jerusalem (quod contigit sub Cyro, Persarum rege, 1 Esdræ 1). Deindè etiam gentiles eis aggregabo (quod factum est tempore Christi et Apostolorum, quandò gentiles ad lucem Evangelii vocati sunt, et ex utroque populo coaluit una Ecclesia). Postea, dicam Romanis (qui propter infidelitatem vocantur bestiæ agri): *Venite ad devorandum*, id est, ad devorandam et evertendam civitatem Jerusalem. Sed ob quam causam? Quia speculatores ejus, Scribæ scilicet et Pharisæi, merebuntur hanc pœnam, duplice titulo: primò propter suam cœcitatem et incredulitatem, nam neque ipsi volunt Christum agnoscere pro Messia, neque

permisso sunt ut Judæi in eum credant, e sic utriusque propter incredulitatem digni erunt, qui puniantur. Undè Christus, Matth. 45, v. 14: « Cœci sunt; et duces cœcorum. » Et cap. 25, v. 13: « Væ vobis Scribæ, et Pharisæi et hypocritæ, quia clauditis regnum celorum antem homines: vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. » Secundò, quia erant canes muti, non valentes latrare, id est, ignavi pastores, non defendantes gregem sibi concreditum, nec vitia subditorum reprehendentes. Ex hac interpretatione, quæ textui et Hieronymo conformis est, nihil potest colligi, quod sit contrà nos; nam nostra assertio est, Pontificem in vetere Testamento non potuisse errare in definiendis legalibus controversiis, quæ ad ipsum in concilio deterebantur. Hæc non evertitur per hoc quòd Pharisæi, tempore Apostolorum, fuerint cœci et increduli in Christum. Quartò, nec dictum Jeremiæ, quod Lutherani objiciunt, ipsis patrocinatur. Non enim intelligendum est de errore vel mendacio Pontificis in decisione controversiarum legalium; sed de dolo seu mendacio sacerdotum, et prophetarum in prædictione futurorum. Cum enim Jeremias, et alii Prophetæ à Deo missi, prædicarent fore ut populus propter seclera sua puniretur, et in captivitatem duceretur; sacerdotes et pseudo-prophetæ blandiebantur populo, et omnia prospera vaticinabantur; et sic miserè illum decipiebant. Hic sensus colligitur ex ipso textu; nam Jeremiæ prædictio erat hæc, cap. 6, v. 11 et seq.: « Vir cum muliere capietur, senex cum pleno dierum. Et transibunt domus eorum ad alteros; agri, et uxores pariter; quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe usque ad majorem omnes avaritiæ student. » Quid porrò sacerdotes et pseudo-prophetæ? Sequitur: « A prophetâ usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. » Et curabant contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes, pax, pax; et non erat pax. » Vel ut Septuaginta vertunt: « A sacerdote et usque ad pseudo-prophetam omnes fecerunt mendacium, et curabant contritionem populi mei, parvi pendentes et dicentes: pax; et ubi est pax? » Quasi dicat: quidquid ego ædifico, hoc mali sacerdotes et Prophetæ destruunt. Ego reprehendo seclera populi, et prædicto illi captivitatem, ut hæc ratione permoveam ad dolorem et contritionem; illi captivitatem, ut hæc ratione permoveam ad dolorem et contritionem; illi con-

trà dolo et mendacio decipiunt populum, promittendo prosperitatem et pacem, et sic co-nantur abstergere et curare contritionem, quam ex mèa comminatione conceperat. Ex hoc sensu quid inferent adversarii? Vel nihil, vel hoc: Sacerdotes et Prophetæ in vetere Testamento mentiebantur in prædictione futurorum; ergò Pontifex errabat in decisione controversiarum legalium; iatio adversariis digna. Quintò, quod objicitur, Jeremiam publico decreto sacerdotum et prophetarum fuisse condemnatum ad mortem, non spectat ad præsentem questionem. Primò, quia tametsi sacerdotes et Prophetæ peccarint in hoc facto, non tamen errarunt in decisione alicujus controversiæ legalis (de quo errore hic disputamus), sed tantum in eo, quòd dicenter falsam esse prædictionem Jeremiæ de imminente eversione Jerusalem, ut jam explicavi. Dējndè, non soli sacerdotes et Prophetæ, sed etiam populus condemnavit illum ad mortem. Cùm enim dixisset Jeremias ex personâ et mandaō Dei, cap. 26, v. 6: « Dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terre; » mox sequitur, v. 7: « Et audiunt sacerdotes, et prophetæ, et omnis populus Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini. » Et paulò post, v. 8: « Apprehenderunt eum sacerdotes, et Prophetæ, et omnis populus, dicens: Morte moriatur. Quarè prophetavit in nomine Domini dicens: sicut Silo erit domus hæc, et urbs ista desolabitur, eò quòd non sit habitator? » Igitur sententia condemnationis non fuit legitimè et judicialeiter lata in concilio seu Synhedrio, in quo legales controversiæ decidebantur, sed in tumultuario concursu ac seditione vulgi, ut etiam ab Hieronymo notatum est; et hoc patet ex eventu, nam principes Juda, cum audissent tumultum populi, et conspirationem factam contrà Jeremiam, venerunt ad introitum templi (ubi seditio excitabatur), et liberarunt Jeremiam à sententiâ mortis, quod non facile fecissent, si sententia à summo Pontifice in concilio fuisse pronuntiata. Inspiciatur textus. Ad id denique, quod affertur de Christo à Pontifice et senioribus morti adjudicato, facilis responsio est. Fatcor Caipham, qui tunc erat Pontifex, errasse cum concilio, nec amplius habuisse infallibilem Dei assistantiam, quia Synagoga jam fere expirabat. (Vide quæ dicta sunt de hoc puncto, cap. 6, q. 2.)

QUESTIO III. — An etiam in novo Testamento sit aliquis judex controversiarum, et quis? —

Certum est aliquem esse. Quis ille sit, quæstio est. Lutherani et Calvinistæ volunt Scripturam esse; nos, non Scripturam, sed Ecclesiam, seu Pontificem, qui est pastor et caput Ecclesiæ, quod probavi sex argumentis in peculiari tractatu de Judice controversiarum, quæ breviter hic reponam. Primum sumitur ex officio, hoc modo: Qui est judex inter duos litigantes, debet ita pronuntiare sententiam, ut uterque litigantium clare intelligat, quænam sit sententia judicis; et alter eorum fateatur illam pro se, alter contrà se latam esse: alioqui nisi id fiat, non cessabunt à lite, sed uterque suam causam prosequetur; et Scriptura non potest hoc prestare: ergò non potest esse judex controversiarum. Major per se clara est; minorem probo, quia Lutherani et Calvinistæ multis jam annis litigant de his punctis. 1º De baptismo parvolorum. 2º De reali præsentia Christi in Eucharistiâ. 3º De prædestinatione. 4º De personâ Christi. 5º De exorcismo. 6º De numero et Canone librorum Scripturæ. Et tamen Scriptura, quam volunt esse judicem, non potest dirimere aut finire has ipsas controversias; nec hactenū auditum est, ita pronuntiatam esse. Hoc constat ex eventu; nam utriusque pergunt in studio et ardore litigandi, quod sine dubio non facerent, si putarent sententiam clare semel esse latam. Tunc enim, vel ultrò cessarent à susceptâ contentione, et sententiæ acquiescerent; vel certè, si existimarent injustè secum actum esse, ad alium judicem provocarent. Neutrum fit. Secundum argumentum sumitur ex parte Scripturæ, in quâ duo spectanda sunt, littera et sensus: sicut in homine, corpus et anima. De illis, ut aliqui interpretantur, locutus est Apostolus, 2 Corinth. 3, v. 6, eum ait: *Littera occidit, spiritus autem vivificat*, q. d. Si sequaret verum Scripturæ sensum, qui est quasi spiritus et anima vivificans, proderit tibi ad salutem. Si autem, neglecto vero et legitimo sensu, haec tantum in externâ litterâ, et contendas illum esse sensum quem externa littera præse fert, sápè errabis. Quam interpretationem sequitur Aug. serm. 70 de tempore. Hoc posito, duo probanda sunt, unum est, quòd Scriptura, si litteram spectes, non possit esse judex controversiarum; alterum, quòd neque, si sensum spectes, possit esse judex. Priorem partem sic probo: Ille non potest esse infallibilis judex controversiarum, qui ducit homines in errorem et hæresim; at Scriptura, si nudam illius litteram spectemus, ducit homines in errorem et hære-

sim; ergò non potest esse infallibilis iudex controversiarum. Major per se nota est; quia propterè querimus infallibilem judicem, ne erreremus; ergò qui dicit nos in errorem non est infallibilis iudex. Minor patet ex Apostolo; quia Scriptura secundum litteram occidit, id est, in lapsus et errorem dicit. Sic olim occidit *Judeos*, quia omnia, quæ in Moyse et prophetis prædicta erant de Christo, intelligebant secundum externam litteram, et sensum interius latentem non percipiebant. Et hoc est, quod ait Apostolus, *2 Cor. 3, v. 15: Usque in hodiernum diem cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum*, id est: adhuc *Iudei* non intelligunt Moysen, quem quotidiè legunt, quia non penetrant internum ipsius sensum, sed externā litterā contenti sunt: vel clariū: non agnoscent Christum, qui in Moyse sub externis cæremoniis ac sacrificiis, tanquam sub velamine occultatus est. Adhuc hærent in ipso velamine, et non considerant, quid sub illo lateat reconditum. Quod etiam illis objicit Christus, *Joan. 5, v. 39-40: « Serutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; et illæ sunt quæ testimoniū perhibent de me; et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis, » q. d. Si vultis certò cognoscere me esse Messiam à Deo promissum, de quo Moyses, et prophetæ scripsérunt, non tantum debetis legere Scripturas, quoad externam litteram; sed multò magis scrutari internum sensum et spiritum, qui sub externā litterā quasi sub umbrā aut figurā delitescit. Hoc hactenū non fecistis. Tametsi enim persuasum vobis sit, in Scripturis sitam esse vitam æternam, tamen nescitis, in quā parte sita sit. Non est sita in externā litterā, in externis cæremoniis, et figuris, ut vos putatis; sed in spiritu, in sensu, in mysterio; ibi me quærite, et invenietis. Posteriorem sic probo: Scriptura, quoad verum et legitimū sensum, sæpè est obscura et difficilis intellectu, ac proinde sæpè oritur controversia de vero et legitimo ipsius sensu; omnis autem controversia requirit aliquem judicem; debet ergò esse aliquis iudex qui definit hunc esse legitimū sensum, illum non esse. At hic iudex non potest esse ipsa Scriptura, de cuius mente et sententiā, controversia movetur; ergò aliquis alius, distinctus à Scripturā. Tertium argumentum sumitur ex parte controversiarum; multæ enim sunt controversiae circa fidem et religionem, quarum vel nulla sit mentio in Scripturā, vel certè non sufficiens ad hoc, ut Scriptura*

de illis sententiam ferre possit; ergò in iis dirimendis, aliis iudex querendus est. Ejusmodi autem controversiae sunt haec. 1º An libri Tobie, Judith, Sapientie, Ecclesiastici et Machabæorum, sint canonici et divini, necne? 2º Quot sint Sacraenta novæ legis? 3º An exorcismus et aliae ceremonie in Ecclesiâ catholica usitatæ, possint adhiberi in baptismo? 4º An baptizati ab hæreticis, sint rebaptizandi? 5º An baptismus una mersione conferri debeat? 6º An Christiani, loco sabbati, debeant colere diem Dominicam? 7º An B. Maria manserit Virgo post partum? 8º An Petrus apostolus fuerit romanae Ecclesiæ episcopus? 9º An Symbolum fidei sit verè canonicum et apostolicum? 10º An in vetere Testamento fuerit aliquod externum remedium pro feminis contrâ peccatum originale? Quartum sumitur ex usu et praxi veteris Testamenti; nam omnes controversiae legales, quæ erant majoris momenti, à summo sacerdote seu Pontifice, tanquam à supremo in terris judge, non autem à Scripturâ, debebant dirimi ac definiri, ut suprà copiosè ostensum est. Quintum, ex usu et praxi novi Testamenti, ubi idem hactenū servatum est; nam tempore Apostolorum fuit orta controversia de circumcisione; an scilicet novi Christiani, qui tunc fidem Evangelii recipiebant, non possent salvari, nisi circumciderentur, et legalia servarent? Quæ controversia potissimum intelligebatur de gentilibus ad fidem conversis. Erat autem duplex de hac re sententia, una quorundam, qui ex Iudeis facti erant Christiani; qui dicebant gentiles per fidem Christi non posse salvari, nisi circumciderentur, et cæremonias legis Mosaicæ observarent; altera Pauli et Barnabæ, qui asserebant, non opus esse circumcisione, et observatione legalium. (Act. 15, v. 1.) At quomodo decisa et definita est hac controversia? An ad solam Scripturam, tanquam ad communem judicem delata est? Nihil minus; sed potius ex consensu utriusque partis electi sunt aliqui, qui Hierosolymam irent ad apostolos, ut ipsi in solemnī concilio de totâ re cognoscerent, et definitivam sententiam pronuntiarent, quod et factum est; nam ex unâ parte designati sunt Paulus et Barnabas, et ex alterâ alii, qui simul Hierosolymam profecti, Apostolos et seniores adierunt. Hi, coacto concilio, et invocato Spiritu sancto, responderunt his verbis: Act. cap. cit., v. 28-29: « Visum est enim Spiritui sancto et nobis nihil ultra imponere vobis oneris quam haec necessaria: ut abstineatis vos ab immolatis

« simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione. » Post tempora Apostolorum, aliæ atque aliæ controversiæ, diversis locis atque æstatibus exortæ sunt, quas similiter à Pontifice romanò, vel à conciliis ab eo approbatis, decisas ac diremptas esse, notum est ex historiis ecclesiasticis. Et qui illorum sententiæ noluerunt acquiescere, pro hæreticis habiti, et damnati sunt. Hujus rei multa exempla adduxi in nostro tractatu de Judice controversiarum. Sextum sumitur ex analogiâ judicis controversiarum civilium, quod sic propono: Inter res fidei ac religionis ex unâ parte, et inter res civiles, ac politicas ex alterâ, potest spectari multiplex analogia. Sicut in politicis ac civilibus sæpè oriuntur lites et controversiæ, quæ requirunt aliquem judicem, qui sententiam ferat inter partes litigantes; sic etiam fit in fide ac religione. Sicut in controversiis civilibus distinguuntur hæc tria: judex, lex scripta et consuetudo, sic etiam in controversiis fidei, hæc tria: judex, Scriptura utriusque Testamenti et traditio. Sicut princeps vel magistratus secularis fungitur officio judicis in decisione controversiarum civilium sic etiam princeps Ecclesiæ, vel Synodus ecclesiastica, fungitur officio judicis in decisione controversiarum fidei. Sicut lex scripta est quasi norma quædam seu regula, quam sequitur judex secularis in decidendis controversiis civilibus, sic etiam Scriptura utriusque Testimenti est quasi norma quædam seu regula, quam sequitur judex ecclesiasticus in decidendis controversiis fidei. Sicut sola lex scripta non est sufficiens et integra norma omnium controversiarum civilium, sed lex scripta et consuetudo simul, sic etiam sola Scriptura utriusque Testimenti non est sufficiens et integra norma omnium controversiarum fidei, sed Scriptura et traditio simul. Hæc clara sunt. Objectiones alibi solutæ.

CAPUT XIII.

DE INSTRUMENTIS DIVINI CULTUS.

Dixi hactenùs de ministris Synagogæ, qui ad divinum cultum erant deputati; nunc dicendum est de instrumentis, quibus divinus cultus peragebatur; deinde de ipso cultu, qui consistebat in sacrificiis, Sacramentis, et observantiis legalibus. Et quidem instrumenta divini cultus erant hæc: 1º Tabernaculum. 2º Templum, quod successit in locum tabernaculi. 3º Arca fœderis, quæ prius fuit in tabernaculo, posteà in templo. 4º Propitiatorium,

quod erat suprà Arcam. 5º Candelabrum habens septem lucernas. 6º Mensa panum propositionis. 7º Altare thymiamatis. 8º Altare holocausti. 9º Vasa sacra. 10º Vestes sacerdotales, de quibus D. Thomas in 4-2, q. 102, art. 4. Et quidem de vestibus sacerdotalibus jam anteà dictum est, cap. 8, q. 5. De reliquis hic dicendum. Addam aliquid de Synagogâ et cathedralis, in quibus Scriptura legebatur et explicabatur.

TABERNACULUM ET TEMPLUM. — Tabernaculum erat mobile et portable, quod per partes poterat dissolvi, et convasari, quandò movenda erant castra, Exodi 26. Templum verò à Salomonе ædificatum, erat fixum et immobile, de quo 3 Reg. 6 et seq. Ratio duplex est, una litteralis, altera mystica. Litteralis est, quia Iudei ab egressu ex Ægypto, usque ad tempora Salomonis, non fuerunt quieti; nam primò per 40 annos errârunt in deserto: posteà habuerunt perpetua bella cum vicinis gentibus in Palæstinâ. Itaque conveniens fuit ut haberent tabernaculum mobile, quod possent transferre de loco in locum, non autem fixum et immobile, ne à gentibus occuparetur. At, tempore Salomonis, cùm essent in summâ pace et quiete, poterant sine ullo periculo habere templum fixum et immobile, in quo Deo servirent. Mystica est, quia per tabernaculum, quod erat mobile et mutabile, significabatur status vitæ præsentis, quæ similiter mutationibus obnoxia est. Per templum verò, quod erat fixum et stans, significabatur status futuræ vitæ immutabilis. Undè etiam legimus, quod in ædificatione templi, non sit auditus sonitus mallei vel securis (3 Reg. 6, v. 7), quia nec in futurâ vitâ erit ullus strepitus aut turbatio. (Apocal. 21. v. 4.) Quod ad structuram utriusque attinet, tabernaculum erat longum triginta cubitis, latum decem, altum decem. Et divisum in duas partes, quarum una dicebatur *Sanctum*, habens viginti cubitos in longitudine; altera, *Sanctum Sanctorum*, habens decem cubitos. Itaque *Sanctum* erat quadrangularum, habens longitudinem viginti, latitudinem decem cubitorum. Inter utrumque erat velum, quo *Sanctum* dividebatur à *Sancto Sanctorum*. Et quidem in *Sancto* erat candelabrum, mensa panum propositionis, et altare thymiamatis; in *Sancto Sanctorum*, Arca fœderis cum propitiatorio. In *Sanctum* quotidie ingrediebantur sacerdotes mane et vespere; tūm ut adolerent thymiamata; tūm etiam ut vespere accenderent lucernas candelabri, et mane

eaſ extinguerent; at in *Sanctum Sanctorum* ſolus Pontifex ingredi poterat, idque ſemel in anno, nempe in feſto expiationis. (Lev. 16.) Erat autem Tabernaculum conſtructum ex viginti tabulis lignorum. Setim inauratis in longitudine verſus meridiem, et totidem in longitudine verſus septentrionem; at verſus occidentem, ubi erat latitudo, habebat octo tabulas, verſus orientem, nullam. Ibi enim erat ingressus in tabernaculum, ideoque nihil aliud ibi erat, niſi quinque columnae inauratae, quae velo tegebantur; ita ut ſacerdotes, elevato velo, poſſent introire. (Exod. 26, v. 25, et seq.) Tegebatur autem tam ſuperne quam ad latera, primò quidem, decem cortini factis ex coco, purpurā, hyacintho ac byſſo; quaē per modum tentorii erant tensæ et expaſsæ. Secundò, undecim sagis ſeu stragulis cilicinis. Tertiò, pelliſbus arietum rubricatis. Quartò, pelliſbus anthoniis, contrà pluvias et procellas. (Exod. 26. Dices: Si tabernaculum fuit undique tectum et velatum, quomodo potuit lumen admittere? Respond. Admittebat lumen per illam partem orientalem, ubi ſacerdotes, ſubmoto velo, ingrediebantur. Ibi enim nulla erat tabula, ut dictum eſt, ſed tantum quinque columnæ inauratae.

In circuitu tabernaculi erat atrium, ſupernè patens, ſub dio, quod undequaque ambiebat tabernaculum; ita ut tabernaculum ſtareret in medio atrii, ſicut apud Christianos templum ſolet stareret in medio cōmēterii. (Exod. 40, v. 51.) Hoc atrium erat quadrangulum, habens centum cubitos in longitudine et quinquaginta in latitudine, et quinque in altitudine. (Exod. 27, v. 18.) Cingebatur sexaginta columnis æneis, quarum viginti erant ad meridiem, vi- gini ad aquilonem, et decem ad occidentem, et decem ad orientem. In iſtis columnis eminebat praxili, id eſt, clavi, ē quibus tentoria, id eſt, vela vel cortinae ſuſpendebantur. (Exod. 27, v. 10, et seq. et Exod. 35, v. 17.) In introitu atrii, erat tentorium, ſeu cortina cubitorum viginti, pendens ex quatuor columnis. (Exod. 27, v. 16.) Ab introitu atrii uſque ad tabernaculum, erat longitudo et latitudo quinquaginta cubitorum, ut caperet populum; nam locus erat quaſi templum laicorum, in quo orabant, et ſacrificia offerebant. Non enim poterant intrare in tabernaculum. In eodem atrio, non quidem verſus introitum, ſed verſus tabernaculum, erat altare holocausti ſub dio; et inter altare et tabernaculum, erat labrum genueum ad lavandum. Exod. 30, v. 18.

Templum, quod Salomon postea ædificavit, fuſt multò majus ac capacious, quam tabernaculum; et tria in eo ſpectari debent. 1º Templum ipsum. 2º Atria circa templum, ſub dio. 3º Porticus Salomonis, ſub tecto. Porro templum ipsum, ſicut etiam de tabernaculo dictum eſt, contienebat duas partes. Una repondebat Sancto, in qua erant candelabra, mensæ, et altare thymiamatis; altera Sancto Sanctorum, in qua erat Area frēderis, cum propitiatorio. Inter utramque partem erat velum de quo Matth. 27, v. 51: *Et ecce velum templi ſcissum eſt in duas partes, à ſummo uſque deorsim.*

De atriis quæſtio eſt, quoſ fuerint? Conſtat unum tantum fuſſe juxta tabernaculum; plura quam unum juxta templum. At quo? Aliqui diſtinguunt: aiunt duo fuſſe tempore Salomonis, unum interius juxta templum, pro levitis et ſacerdotibus, ubi erat altare holocaustorum et mare aeneum; alterum exterius, pro populo, ubi laici orationis cauſa conveniebant. De utroque intelligitur illud 2 Paral. 4, v. 9: *Fecit etiam atrium ſacerdotum, et basilicam grandem.* Tria verò tempore Herodis, prium pro ſacerdotibus, ſecundum pro laicis, tertium pro immundis et gentilibus. (Vide Azorium, lib. 6, Inst. Mor. cap. 53, et Cornelium, in cap. 27 Exod., v. 9.) Nota ſecundum atrium fuſſe quaſi templum laicorum, in quo orabant, vi- ctimas ſacerdotibus offerebant, ſacrificia ſpetabant, hostias pacificas comedebant, ideoque in Evangelio, templi nomine appellari, Matth. 21, v. 12 et seq.: « Intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et emen- tes in templo, et mensas numulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit; et dixit eis: Scriptum eſt: Domus mea domus orationis vocabitur. » Et infra: « Vidētes... Scribæ... pueros clamantes in templo, dicentes: Hosanna filio David, etc. » Quae omnia intelliguntur de atrio laicorum; nam in templum propriè dictum nulli licet ingredi, niſi ſacerdotibus Aaronicis. (Hebr. 9, v. 9.) Nee Christus aut pueri unquam illud ingressi ſunt. (Vide Maldonatum in cap. 21 Matt., v. 12, et Cornelium, loco citato.)

De portico Salomonis ſimiliter quæſtio eſt, an fuerit aliiquid diſtinctum ab atrio seu tem- pluſ laicorum; probable eſt, fuſſe diſtinctum. 1º Quia porticus erat ſub tecto, atrium ſub dio. 2º In portico ambulabant Judæi: in atrio orabant. De portico dicitur Joan. 10, v. 25: *Ambulabat Jesus in templo, in portico Salomonis;* de atrio: *Domus mea domus orationis vocabitur.*

(Vide Azorium lib. 6, cap. 53, q. 3, Confer, si lubet, Joseph. De Bello Jud. I. 4, cap. 6.)

ARCA FÖDERIS. — Arca fœderis (de quâ Exod. 25, v. 10.) primò fuit in tabernaculo, posteà in templo. Et quidem, quamdiu fuit in tabernaculo, sæpè de loco in locum translatâ est. Nam, post finitam peregrinationem in deserto, cùm jam filii Israel ingressi essent terram promissionis, primò posita fuit in Galgalis; secundò, in Silo; tertio, in Nobe; quartò, in Gabaon; quintò, in Hierusalem. Ratio litteralis est, quia Arca manebat ordinariè in illo loco, ubi Pontifex residebat; at ille sæpè mutabat locum, antequâm templum esset ædificatum à Salomone; mystica est, quia Arca fuit figura coetus Beatorum. At Beati in hæc vitâ erant variis mutationibus obnoxii; in alterâ, sunt quieti et constantes. Nam hæc vita comparatur tabernaculo, quod movebatur; altera, templo Salomonis, quod certo loco consistebat.

Forma Arcæ erat quadrangula, non quadrata. Habebat enim duos cubitos et dimidium longitudinis; unum cum dimidio, latitudinis, et unum cum dimidio, altitudinis. In quatuor angulis habebat quatuor circulos aureos, quibus inducebantur vectes inaurati, ad portandum. Erat autem facta ex lignis Setim inauratis, in eum finem, ut in eâ reponerentur tabulæ legis Decalogi; undè etiam dicta est Arca testimonii, id est, legis, quia lex continebat attestationem divinæ voluntatis; et in eâ Deus testatum reliquerat quid à nobis fieri vellet. Item, Arca testamenti seu fœderis, quia lex quæ servabatur in Arcâ, erat conditio fœderis inter Deum et Hebreos initi. Et ob hanc causam summa erat veneratio Hebreorum ergâ Arcam; quod etiam ex his colligi potest, 1°, quia ponebatur in Sancto Sanctorum, tanquam in loco honoratissimo. (Hebr. 9, v. 2.) 2° Præcedebat castra, quandò populus proficisebatur, et super illam columnam nubis incumbebat. (Num. 10, v. 33, 34.) 3° Portabatur ordinariè à Levitis (1 Par. 15, v. 15); extraordinariè à sacerdotibus, ut in transitu Jordanis, et in demolitione murorum Jericho. (Josue 6, v. 6.) Nunquam à laicis; undè etiam morte punitus est Oza, quòd cùm laicus esset, ausus fuisset, non dico portare, sed vel manu attingere Arcam Domini. (2 Reg. 6, v. 7.) 4° Quandò à Levitis elevabatur Arca ut præcederet castra, tunc orabat Moyses coram illâ, dicens: « Surge, Domine, et dissipentur ini- mici tui, et fugiant, qui oderunt te, à facie

tuâ. » Quandò verò reponebatur, dicebat Moyses: « Revertere, Domine, ad multitudinem exercitûs Israel. (Num. 10, v. 35-36.) Propter has et similes causas vocabatur gloria Israel. Undè uxor Phinees, 1 Reg. 4, v. 21: « Translata est, » inquit, « gloria de Israel, quia captâ est Arca Dei. »

Est autem vetus quæstio an præter duas tabulas legis Decalogi, fuerit aliud in Arcâ? Nam quòd nihil aliud in eâ fuerit, colligi potest ex illo, 3 Reg. 8, v. 9: « In Arcâ autem non erat aliud, nisi due tabulæ lapideæ, quas posuerat in eâ Moyses in Horeb, quando pepergit Dominus foedus cum filiis Israel. » Et Apostolus affirmat, præter duas tabulas fuisse etiam manna, et virgam Aaron; sic enim scribit, Hebr. 9, v. 5-6: « Tabernaculum... habens... Arcam testamenti... in quâ urna aurea, habens manna, et virga Aaron, quæ fronduerat, et tabulæ testamenti. » Ad hanc quæstionem respondent Chrysostomus et Theophylactus, tempore Moysis in Arcâ nihil fuisse nisi tabulas legis; sed posteà à Jeremiâ, circâ tempus captivitatis Babylonice, appositam fuisse urnam cum mannâ et virgâ Aaronis, idque Paulum Apostolum per traditionem accepisse à Gamaliele, præceptore suo, de quo ipse meminit Act. 22, v. 5. Alii aliter respondent, ut videre est apud Riberam et Cornelium in cap. 9 Hebr.

Est et alia quæstio, an Area, quæ primò fuit in tabernaculo deinde in templo Salomonis usque ad tempus captivitatis Babylonice, posteà etiam fuerit in templo secundo, quod post redditum ex captivitate Babylonice ædificatum est? Resp. Non fuit. Quod sic ostendo: Jeremias propheta, antequâm templum Salomonis vastaretur, ex instinctu Dei abstulit tabernaculum, Arcam, et altare thymiamatis, et portavit (ope Angelorum, ut multi volunt) in montem Nebo, et ibi in quâdam speluncâ oculavit, ut expressè habetur 2 Mach. c. 2, v. 4-5, his verbis: « Erat autem in ipsâ Scriptura, quomodo tabernaculum et Arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequò exiit in montem, in quo Moyses ascendit, et vidit Dei hereditatem. Et veniens ibi Jeremias, invenit locum speluncæ, et tabernaculum, et Arcam, et altare incensi intulit illuc, et ostium obstruxit. » Et mox additur, v. 6 et seq.: « Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum; et non potuerunt invenire. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos,

« dixit : quod ignotus erit locus donec congregetur Deus congregationem populi , et proprius fiat ; et tunc Dominus ostendet haec , et apparebit majestas Domini . » Ex quo colligit Epiphanius in vita Moysis , Dorothaeus in Synopsis , et alii boni auctores , tabernaculum , Arcam , et altare thymiamatis occultanda usque ad finem mundi ; et tunc demum manifestanda , ad conversionem Iudeorum . Si ita est , sequitur primò non fuisse Arcam in templo secundo , quod post redditum ex Babylone aedificatum est ; secundò , falsum esse , quod aliqui asserunt , eo tempore , quo templum secundum à Romanis eversum est , Arcam à Tito in triumphum ductam esse ; quod ideo sibi persuadent , quia Romæ in arcu Titi triumphali appetit de pietà Area ; sed errant . Non est Area , sed mensa panum propositionis , ut affirmat Josephus , qui triumphi spectator fuit . Vide Cornelium , in cap . 25 Exodi , et Serarium , in cap . 2 , lib . 2 Machab . , q . 17 , 18 et 19 .

PROPIITIATORIUM. Super Arcam , quæ supernè patebat , erat operculum ex puro auro factum , quod dicebatur propitiatorium , vel oraculum ; super illud stabant duo Cherubin , seu duo Angeli Cherubini , similiter ex puro auro ; alter in dextero latere , alter in sinistro , qui expansis et conjunctis alis , tegebant propitiatorium ; et super illas alas sedebat Deus , tanquam in throno , habens sub se Arcam cum operculo , id est , cum propitiatorio tanquam scabellum pedum suorum . (Exod . 25 , v . 17 et seq .) Quò etiam spectant hæc testimonia 4 Reg . 19 , v . 15 : « Dominus Deus Israel , qui sedes super Cherubim , » id est , super alas Cherubinorum . Et 1 Paral . 28 , v . 2.... « Cogitavi ut aedificarem domum , in quâ requiesceret Arca foederis Domini , et scabellum pedum Dei nostri . » Et Psal . 98 , v . 5 : « Adorate scabellum pedum ejus , » id est , adorate Arcam ; vel , prosternite vos antè Arcam ; quæ est scabellum pedum Domini Dei , sedentis super alas Cherubin . Vide Bellarm . in comment . illius Psalmi , Cornelium in cap . 25 Exodi , Azorium , lib . 6 . Instit . moral . , cap . 44 et 45 . Porrò operculum Arcæ dictum est , vel propitiatorium , vel oraculum . Propitiatorium , quia erat locus placationis , ubi Deus loquens cum Moyse , placabatur , et propitiabatur populo . Exod . 25 , v . 22 : Loquar ad te suprà propitiatorium , ac de me (li) duorum Cherubim , qui erunt super Arcam testimonii . Oraculum verò , quia Deus dabat ibi responsa , seu viva vocis oracula , quandò Moyses consulebat illum de rebus

dubiis , vel futuris (Num . 7 , v . 89 .) : « Cùmque ingredetur Moyses tabernaculum foederis , ut consuleret oraculum , audiebat vocem locutus ad se de propitiatorio quod erat super Arcam testimonii inter duos Cherubim . Unde et loquebatur ei . » Vide que dicta sunt cap . 7 , q . 4 et 5 .

CANDELABRUM. — Dictum est de Arcâ et propitiatorio , quæ erant in Sancto Sanctorum ; nunc dicendum est de candelabro , mensa panum propositionis , et altari thymiamatis , quæ erant in Sancto . Candelabrum quidem ad meridiem , mensa ad septentrionem ; altare in medio utriusque . (Exod . 40 , v . 20 et seq .) Loquor autem de unico candelabro , quod fuit in tabernaculo , non de decem candelabris , quæ fuerunt in templo Salomonis . Igitur candelabrum constabat ex auro purissimo . Ex illius hastili procedebant sex calami seu rami , qui omnes æqualiter cum hastili in altum assurgebant . Superius erant septem lucernæ , una in hastili , reliqua in sex ramis . (Exodi 25 , v . 31 .) Hæ lucernæ illuminabant mensam panum propositionis , et altare thymiamatis , sed tantum nocte . Quod intelligitur ex illo Exodi 27 , v . 20-21 . « Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum , piloque contusum ; ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii , extrà velum quod oppansum est testimonio . Et collocabunt eam Aaron et filii ejus , ut usque manè luceat coram Domino . » Ubi notandum est illud , usque manè , ut sensus sit , luceat nocte , et non die . Igitur quotidiè per totum annum vespere sacerdotes accendebant lucernas , ut tota nocte arderent . Manè verò eas extinguebant , mundabant , componebant ; et oleum infundebant . Quod apertiū explicatur Levitici 24 , v . 2-5 : « Præcipe filiis Israel , ut afferant tibi oleum de olivis purissimum , ac lucidum , ad concinnandas lucernas jugiter , extrà velum Testimonii in tabernaculo foederis . Ponetque eas Aaron à vespere usque ad manè coram Domino . » (Vide etiam 4 Reg . 5 , v . 5 ; et 2 Paral . 15 , v . 11 .) Præter candelabrum , erant emunctoria ex auro purissimo , quibus lucernæ emungebantur , et thuribula , seu vasa , in quibus ea , quæ emuncta erant , extinguebantur . (Exod . 25 , v . 38 .)

MENSA PANUM PROPOSITIONIS. Hæc mensa facta erat ex lignis Setim , auro obductis ; longa duos cubitos , lata unus , alta unus et medium . Supernè labio , seu limbo aureo , et elaustræ aureæ circumdata , ne panes deciderent ,

habens quatuor pedes, quibus fuliebatur. Singuli pedes habebant singulos annulos, in quos vectes lignei, et auro obducti inserebantur, ad mensam tollendam, et de loco in locum transportandam, Exodi 25, v. 25 et seq. In hâc mensâ ponebantur duodecim panes, de quibus notanda sunt hæc : 1º Erant duodecim, quia totidem erant tribus filiorum Israel. 2º Dicebantur panes propositionis, vel panes faciles, quia in conspectu Dei proponebantur. (Exod. 25, v. 30.) 3º Erant azymi ex similâ purissimâ, et singuli ponderabant duas decimas. (Lev. 24, v. 5.) 4º Sex ponebantur in unâ parte mensæ, et totidem in alterâ. (Ibidem, v. 6.) 5º His panibus imponebatur thus, ad significandum Deo oblatis esse. (Ibid., v. 7.) 6º Singulis sabbatis auferabantur veteres, et ponebantur novi, adhuc calidi. (Ibid., v. 8.) 7º Veteres comedebantur à solis sacerdotibus. (Matth. 12, v. 4.) 8º Novi pinsebantur à Levitis. (1 Paral. 9, v. 32.) 9º Similâ ex quâ siebant, offerebatur à populo. (Levit. 24, v. 5.) Undè sequitur et laicos, et Levitas, et sacerdotes aliquid egisse circa hos panes. Laici offerebant materiam; Levitæ pinsebant; sacerdotes manducabant. Falsa igitur est Hebreorum traditio, de quâ Hieronymus in cap. 1 Malach. : « Panes propositionis, juxta traditiones hebraicas, ipsi sacerdotes serere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere debebant. »

ALTARE THYMIAMATIS. — Altare erat duplex : unum thymiamatis seu incensi, in quo incendebatur thus, et alia aromata suavissimi odoris; alterum holocaustorum, in quo omnes victimæ offerebantur. Igitur de altari thymiamatis, de quo nunc sermo est, hæc notanda sunt. (Exod. 30.) Primò, factum erat ex lignis Setim inauratis, longum cubitum unum, latum cubitum unum, altum cubitos duos; habens quatuor cornua, et coronam auream per gyrum, in medio habens craticulam reticulatam, per quam favillæ et cineres aromatum incensorum decidebant sub altare, ut indè suo tempore eximerentur; habens insuper quatuor annulos, per quos inserebantur duo vectes, quibus portabatur per desertum. Secundò, hoc altare positum erat in *Sancto* inter candelabrum et mensam panum propositionis, obversum propitiatorio seu oraculo, quod erat in *Sancto Sanctorum* super Arcam. Undè etiam vocari solet altare oraculi; quia itâ erat obversum oraculo, ut per aperturam, quæ erat supernè in pariete dividente Sanctum à Sancto Sanctorum, ascenderet fumus aromatum ex altari thymiamatis,

et perveniret ad ipsum oraculum, ubi Deus residens super alas Cherubin, dabat responsa; idque eo fine, ut Deus isto suffitu ac odore aromatum, tanquam supremus omnium Dominus, honoraretur. Tertiò, in hoc altari nullæ victimæ, sed tantum thymiamata, seu aromata suavissimi odoris incendebantur, non tantum à Pontifice, sed etiam à minoribus sacerdotibus; qui quotidiè bis, semel manè, et semel vespere illud præstabant, ut cap. 7, quæst. 4, n. 1, dictum est. Non quòd Deus delectaretur ejusmodi odoribus (cum sit incorporeus), sed quòd esset signum magnæ venerationis, ac reverentiae erga Deum, tanquam supremum Dominum, ut jam antè insinuavi.

ALTARE HOLOCAUSTI. — Hoc altare, in quo holocausta, et quævis alia sacrificia Deo immolabantur et cremabantur, non erat in tabernaculo, sed in atrio sacerdotum, sub dio positum propter ignem, fumum et nidorem victimarum, ut supra dixi. De quo similiter hæc notanda sunt. (Exod. 27, à v. 1, usque ad 8.) Primò, erat factum ex lignis Setim, quæ æneis tabulis interius et exterius tegebantur, ne ab igne lacererentur. Longum cubitos quinque, latum totidem, altum tres. Interius cavum et inane, ad continentum ignem pro comburendis sacrificiis. (Exod. 27, à v. 1 usque ad 8.) Habebat supernè craticulam æneam, foraminibus plenam, instar retis, quæ totam altaris longitudinem et latitudinem occupabat. Huic craticulæ imponerantur victimæ, ut à subiecto igne cremarerentur, et earum cinis per foramina craticulæ sub altare decideret. Ex eâdem craticulâ pendebat arula ænea, vel foculus æneus, in ipsâ altaris cavitate; in quo foculo erat ignis ad comburendas carnes, quæ in superiori craticulâ ponebantur. Hic ignis (qui de celo fuerat missus) quotidiè novis lignis appositis fovebatur à sacerdotibus, ne unquam extingueretur. Foculus, in quo erat ignis, pendebat in cavitate altaris, et supernè per quatuor catenulas alligabatur ad quatuor altaris et craticulæ cornua. Altare habebat quatuor annulos aureos, per quos duo vectes inserebantur ad portandum altare. Totidem annulos et vectes habebat craticula, distinctos ab annulis et vectibus altaris, ut seorsim portari posset. In hoc altari, manè et vespere quotidiè, primò immolabatur agnus, quasi juge sacrificium, de quo sequenti capite. Deinde aliæ victimæ, sive essent votivæ, sive spontaneæ, sive præceptæ ob aliquod festum incidens.

LABRUM ÆNEUM, ET RELIQUA VASA SACRA. — Vasa,

quæ serviebant pro tabernaculo et atrio , erant potissimum hæc : Primò labrum æneum. (Exod. cap. 30 , v. 18 , et cap. 38 , v. 8.) Secundò , acetabula , phialæ , thuribula , cyathi. (Exod. 25 , v. 29.) Tertiò , lebetes ænei. (Exod. 27 , v. 3.) Quartò , mortariola et crateres. (Num. 4 , v. 7.) De singulis dicam aliquid. Labrum æneum erat vas quoddam ex ære factum , ut in eo lavarentur sacerdotes , antequam accederent ad sacrificia. Et similiter partes victimarum , antequam immolarentur. Erat autem factum ex æneis speculis mulierum , quæ excubabant in ostio tabernaculi , ut haberetur Exod. 38 , v. 8. Apud Hebreos vocatur *Concha*; apud septuaginta Interpretes , *loutis* , id est , lavatorium. Huic simile curavit fieri Salomon , sed multò capacius , quod ob magnitudinem dictum est *mare æneum* , de quo 3 Reg. 7 , v. 23 : « Fecit quoque mare fusile decim cubitorum à labio usque ad labium , rotundum in circuitu... et stabat super duodecim boves , è quibus tres respiciebant ad aquilonem , et tres ad occidentem , et tres ad meridiem , et tres ad orientem. » Acetabula , phialæ , cyathi , thuribula , facta erant ex puro auro , et serviebant in usum mensæ , et in eâ tanquam in repositorio asservabantur. Hoc sensu intelligendum ex illud , Exod. 37 , v. 16 : « Et vasa ad diversos usus mensæ , acetabula , phialas , et cyathos , et thuribula , ex auro puro , in quibus offerenda sunt libamina. » Vilapand. , l. 4. de Templo , cap. 57 , per acetabula intelligit crateres aureos , quibus singuli panes imponebantur. Per thuribula , eorum opercula , ne panes à pulveribus , vel à muscis fœdarentur. Per phialas , vasa , quibus vinum pro panibus libabatur. Alii sic explicant : Acetabula erant scutellæ , vel catini , ad excipiemad et continendam similam , quæ offerebatur. Phialæ erant vasa parva et concava parata ad vinum et alia libamina in sacrificiis fundenda. Septuaginta vocant *thyscas* , id est , mortaria. Hieronymus sèpè appellat mortariola. Cyathi ad eundem usum serviebant. Thuribula facta erant ad dupliceum usum : 1º Ad offerendum thymiam quod adolebatur. 2º Ad asservandum thus , quod ponebatur super panes propositionis. (Levit. 24 , v. 7.) Noster alibi *crateres* ; Septuaginta , *libatoria* vertunt. Lebetes ænei (de quibus Exod. 27 , v. 3) subserviebant altari holocaustorum , ad suscipiendos cineres victimarum , qui eadebant per foramina craterulæ positæ supra altare , ut habetur loco citato : *Faciesque in usus ejus*

(altaris) *lebetes ad suscipiendos cineres* , etc. Quaeres : Quid hæc omnia significaverint? vel , cuius rei figura fuerit tabernaculum , et reliqua , quæ jam recensita sunt ? Resp. Tabernaculum fuit figura Ecclesiæ Christi , quatenus complectitur Ecclesiam militantem in terris , et triumphantem in cœlis , quod declaro : Tria spectari poterant in tabernaculo. 1º Atrium , quod erat circa tabernaculum. 2º Sanctum , quod erat una pars tabernaculi. 3º Sanctum Sanctorum , quod erat altera pars tabernaculi. Igitur *atrium* fuit figura Ecclesiæ militantis , quoad communem vitam Christianorum ; nam in atrio erant tria. 1º Locus orationis laicorum . 2º Labrum æneum ad abluerendas sordes. 3º Altare holocausti ad cremenda animalia. Similiter tria sunt in communi vita Christianorum : Communis oratio , Sacramentum poenitentie , quo ablueruntur peccata; Mortificatio vitorum per jejunium , et alia opera. *Sanctum* fuit figura ejusdem Ecclesiæ militantis , quoad vitam perfectorum ; nam in Sancto erant tria , mensa panum propositionis , altare thymiamatis , candelabrum luceus. Sic tria sunt in vita perfectorum , Sacramentum Eucharistiae , quod fuit significatum per panes propositionis , ut docent Hieronymus , Cyrillus , Damascenus , et alii ; jugis oratio et contemplatio , quæ fuit prefigurata per aromata , quæ incendebantur in altari thymiamatis (Apoc. 5 , v. 8) ; doctrina et sanctitas cuius typum gessit candelabrum lucens. (Matth. 5 , v. 15.) *Sanctum Sanctorum* fuit figura Ecclesiæ triumphantis : nam tria erant in Sancto Sanctorum : Area fœderis , Propitiatorium , Cherubini. Sie tria sunt in cœlo cœtus Beatorum , Humanitas Christi gloriosa , Angeli sancti. Rursus in Areâ erant tabule decaogi , urna cum manna et virga Aaronis florescens. Sic in cœtu Beatorum est perfecta charitas Dei et proximi , abundantia divinæ suavitatis , et gloria Sanctorum corpora.

SYNAGOGÆ ET CATHEDRÆ.—Synagoge , ut initio capituli sexti dictum est , erant aedificia sacra , in quibus Judei singulis sabbatis solebant Scripturam legere et explicare. Dictæ sunt autem Synagogæ , id est , congregations , quia erant domus seu Ecclesiæ , in quibus Judei congregabantur. Sicut enim Christiani hoc tempore solent congregari in templis , ad audiendas conciones diebus festis ; ita Judei soliti erant congregari in Synagogis , ad legendam et audiendam legem Mosaicam (Marci 1 , v. 21 ; et Lucae 4 , v. 16 ; et Act. 15 , v. 14). In singulis Synagogis , erant cathedræ , seu sedi-

lia, in quibus sedebant, tūm illi, qui legebant et explicabant legem Mosaicam, tūm illi qui audiebant, ut patet Matth. 23, v. 6, ubi de Scribis et Pharisēis dicitur: *Amant... primas cathedras in Synagogis.* Ex quo sequitur, quasdam fuisse cathedras honoratores pro Pharisēis et legis doctoribus; alias minūs honoratas pro populo, qui ab illis instruebatur.

Quæres 1º: In quem usum fuerint ædificatæ Synagogæ? Resp. In triplicem usum ut colligitur ex Scripturâ. 1º Ad docendum et prædicandum Moysen ac prophetas. 2º Ad orandum. 3º Ad puniendos delinquentes. Ita Toletus in cap. 46 Joan., annot. 2, et Torniell., in annal., anno 2594, n. 12. Nam primò, solebant doctores populi singulis sabbatis convenire ad Synagogas, ibique legere et explicare libros Moysis ac prophetarum. Act. 15, v. 21: « Moyses à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in Synagogis, ubi per omne sabbatum legitur. » Et quidem ordinarii doctores erant Scribæ et Pharisæi, Matth. 23, v. 2: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi.* Quod tamen officium sæpè usurpavit Christus, Marc. 4, v. 21: *Subbatis ingressus in Synagogam, docebat eos.* Et Luc. 4, v. 15: *Et ipse docebat in Synagogis eorum.* Et alibi. Solebant aliquando ordinarii doctores, postquam legissent et explicassent aliquem Scripturæ locum, offerre etiam aliis potestatem legendi et explicandi, præsertim aliundè accendentibus; sic obtulerunt Paulo et Barnabæ, Act. 13, v. 14. et seq.: « Ingressi Synagogam (Paulus et Barnabas) die sabbatum, sederunt. Post lectionem autem legis et prophetarum, miserunt principes Synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus, et manu sanguinem indicens, ait: Viri Israelitæ, etc. » Sic etiam videntur obtulisse Christo, Luc. 4, v. 16 et seq. « Intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiae prophetae. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: *Spiritus Domini super me....* Et cùm plicuisse librum, redidit ministro, et sedit. Et omnium in Synagogâ oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere, etc. » Certè minister, qui obtulit illi librum Isaiae, fecit hoc jussu Scribarum et Pharisæorum, qui Synagogæ præsidebant. Secundò, solebant etiam Judæi, orationis causâ, venire ad suas Synagogas, ut

patet, Judith. 6, v. 21: *Convocatus est omnis populus, et per totam noctem intrâ Ecclesiam oraverunt, petentes auxilium à Deo Israel.* Ubi per Ecclesiam non potest intelligi aliud quam Synagoga illius loci. Sicut etiam Psalm. 25, v. 42: *In ecclesiis benedic te, Domine.* Et Psalm. 67, v. 27: *In ecclesiis benedicite Deo Domino.* Quod apertè confirmatur ex illo Matth. 6, v. 5: *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in Synagogis, et in angulis platearum stantes orare.* Ubi reprehenduntur Scribæ et Pharisæi, non idèò præcisè, quòd orarent in Synagogis (quia hoc erat licitum et usitatum) sed quòd ibi orarent, ut viderentur ab hominibus. Itaque non tam oratio in Synagogis, quam inanis gloria fuit à Christo reprehensa. Tertiò, solebant denique in suis Synagogis punire eos, qui vel verè deliquerant, vel falsò putabantur delinquisse, quod faciebant dupliciter: primò, ejiciendo illos extrâ Synagogam; quam poenam valde formidabant Judæi. Joan. 9, v. 22: « Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos; jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extrâ Synagogam fieret. » Et Joan. 42, v. 42: « Ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è Synagogâ non ejicerentur. » Secundò, alias poenas corporales, in ipsis Synagogis, infligendo. Matth. 10, v. 17.... *In Synagogis suis flagellabunt vos.* Et Matth. 23, v. 54: *Mitto ad vos Prophetas... et ex eis flagellabitis in Synagogis vestris.* Et Act. 22, v. 19: *Ego (Paulus) eram concludens in carcerem, et cœdens per Synagogas eos qui credebant in te.* Et cap. 26, v. 11: *Per omnes Synagogas frequenter puniens eos compellebam blasphemare.*

Quæres 2º: Quandò primùm coeperint ædificari Synagogæ? Aliqui putant tempore captivitatis Babylonicae. Tunc enim Judæi, in exilio constituti, non habebant templum, in quo orarent, et legis Mosaicæ explicationem audirent. Itaque necesse fuit, ut ædificarent quasdam domos, in quibus id præstare possent. Alii rectius sentiunt, multò antè id factum esse, ut Toletus et Torniellus, loco citato. Ratio est, quia antè captivitatem Babylonicam, tempore regum ac judicum, necesse fuit Judæos habere aliquem locum in quo singulis sabbatis orationi et lectioni legis Mosaicæ vacarent; hoc autem non potuit fieri in eo tantum loco, ubi erant tabernaculum vel templum; quia moraliter erat impossibile, omnes Judæos singulis sabbatis ex totâ Judeâ in unum

locum convenire (hoc enim ter solum siebat in anno, nempè in Paschate, Pentecoste, et festo tabernaculorum, ut habetur Deut. 16, v. 16.). Ergò, necesse est in variis locis fuisse Synagogas, in quibus commodè id fieret. Et hoc probant testimonia superius citata, Psal. 25, v. 12; et Psal. 67, v. 27. Itaque illud 2 Paral. 17, v. 9 : *Docebant populum in Judá, habentes librum legis Domini, et circuibant cunctas urbes Iuda, atque erudiebant populum.* Quod sine dubio factum est in Synagogis, quæ erant in urbibus Iuda.

Quæres tertio quæ fuerit antiquissima inter omnes Synagogas ? Toletus, Torniellus, et Rabbini putant illam fuisse antiquissimam, que erat in Maspahà. Ibi enim constat fuisse domum quamdam, seu Ecclesiam, tempore judicum et regum, ad quam devotionis causâ solebant convenire Israelitæ; Judic. 11, v. 11.... « *Locus* eiusque est Jephte omnes sermones suos « *coram Domino in Maspahà.* » Et cap. 20, v. 1 : « *Egressi sunt omnes filii Israel, et pariter congregati.... ad dominum in Maspahà.... et cunctæ tribus Israel in Ecclesiam populi Dei convenerunt.* » Et 1 Reg. 7, v. 5 : « *Dixit autem Samuel; congregate universum Israel in Maspahath, ut orem pro nobis Dominum.* » Et 1 Machab. 3, v. 46 : « *Congregati sunt, et venerunt in Maspahà contrâ Jerusalem; quia locus orationis erat in Maspahà antè in Israel.* » Ex his testimoniorum tria colligo. 1º In Maspahà fuisse Ecclesiam populi Dei. 2º Fuisse ibidem locum orationis. 3º Idque tempore Jephite, Samuelis et Machabæorum.

Dices : hæc omnia possunt intelligi de tabernaculo et Arcâ foederis quæ erant in Maspahà. Resp. Non possunt; nam tabernaculum et Arca, nec tempore Jephite, nec tempore Samuelis, nec tempore Machabæorum, fuerunt in Maspahà : imò nunquam ibi fuisse, verisimile est, quod sic ostendo : Tabernaculum primò fuit in Galgalis, tempore Josue. (Jos. 5, v. 10.) Deinde, in Silo, tempore Samuelis. (1 Reg. 4, v. 3.) Tertiò, in Nobe, tempore Davidis. (1 Reg. cap. 21, v. 1, et cap. 22, v. 19.) Quartò, in Gabaon, tempore Salomonis. (3 Reg. 5, v. 4, et 1 Paral. 21, 29.) Quintò in Jerusalem, in templo Salomonis. (3 Reg. 8, v. 1.) Ubi autem manserit tempore captivitatis Babylonicæ, non constat. Similiter Arca foederis primò quidem fuit in ipso tabernaculo, in Galgalis et in Silo, usque ad tempora Samuelis; deinde separata fuit à tabernaculo, et ex Silo translatæ in castra Israelitarum pugnantium contrâ

Philistæos, sub eodem Samuele. (1 Reg. 4, v. 5.) Postea capta fuit à Philistæis, et in Azoto posita, in templo Dagon. (cap. 5, v. 1-2.) Inde translata in Accaron. (v. 10.) Inde in agrum Josue Bethsamitan. (cap. 6, v. 14.) Inde Cariathiarim in domum Abinadab in Gabaâ. (cap. 7, v. 4.) Inde in domum Obededom Gethæi. (2 Reg. 6, v. 10.) Inde in civitatem David. (v. 12.) Nunquam legitur fuisse in Maspahà; undè sequitur domum seu ecclesiam quæ fuit in Maspahà, à tempore Josue usque ad Machabæos, nihil aliud fuisse quam Synagogam, in quam orationis causâ conveniebant Israelitæ.

Quæres 4º quam multæ fuerint Synagogæ ? Resp. Initio fuerunt pauca; sed posteā, crescente populo, multiplicatae sunt; adeò quidem, ut tempore excidii Jerosolymitani, numeratæ fuerint 480 Synagogæ in sola urbe Jerusalem, quarum aliæ erant pro civibus, aliæ pro Juðæis advenis, qui religionis causâ veniebant Jerosolymam, ut tradunt Toletus, et Torniellus, loco cit., et Genebrardus in chronologiâ, ubi agit de rebus gestis sub Joachim summo Sacerdote. Quòd enim Judæi advenæ habuerint Jerosolymis suas Synagogas, constat ex illo Act. 6, v. 9 : « *Surrexerunt autem quidam de Synagogâ, quæ appellatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant à Ciliciâ et Asiâ.* » Erant etiam plurimæ extrâ Jerusalem in aliis civitatibus, quarum fit mentio Matth. 4, v. 25, et Luc. 4, v. 15, et alibi.

Quæres 5º an in solâ Judæâ fuerint Synagogæ ? Resp. Etiam extrâ Judæam fuerunt multæ; ut Damasci, Salaminæ, Antiochiæ, Pisidiæ, Iconii, Thessalonice, Berææ, Athenis, Corinthi, Ephesi, ut habetur in Actibus Apostolorum, cap. 9, v. 2, cap. 15, v. 5 et seq., cap. 14, v. 4, cap. 17, v. 1 et seq.; nam in illis civitatibus habitabant Judæi permixti cum gentilibus, ut patet ex locis citatis. Unde etiam Synagogæ quæ ibi erant, non appellabantur Synagogæ Gentilium, sed Judæorum, Act. 15, v. 5 : « *Cum venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Judæorum.* » Et cap. 14, v. 1 : « *Factum est autem Iconii, ut simul introirent in Synagogam Judæorum.* » Et cap. 17, v. 1 : « *Venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Judæorum.* »

Quæres 6º an omnes Synagogæ aedificatæ fuerint à solis Judeis ? Resp. Non omnes; nam etiam Gentiles, qui benè affecti erant ergâ Judæos, solebant Synagogas pro illis extrudere. Habemus exemplum in Centurione, de quo se-

niores Judæorum ad Christum Luc. 7, v. 4-5 : *Dignus est ut hoc illi præstes; diligit enim gentem nostram, et Synagogam ipse ædificavit nobis.*

Epilogus hujus capit. — Hic obiter notandum est, instrumenta divini cultus, de quibus actum est hactenùs, fuisse magni momenti apud Deum et homines, quod ex triplici capite colligi potest. 1º Ex parte ipsius Dei; nam ipse speciatim mandavit fieri tabernaculum, Arcam, Propitiatorium, et alia instrumenta, qua recensuimus. 2º Ex parte Judæorum, qui fuerunt valdè prompti ac liberales in faciendis expensis, quæ ad fabricam erant necessariae. Exodi 35, v. 20 et seq. : « Egressaque omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysis, obtulerunt mente promptissimâ atque devotâ primitias Domino, ad faciendum opus tabernaculi testimonii. Quidquid ad cultum, et ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt, armillas et inaures, annulos et dextralia, etc. » 3º Ex parte gentilium, qui et ipsi, ex instinctu Dei, multa conferebant ad promovendum Dei cultum, ut Cyrus rex Persarum, de quo 1 Esdræ 1, v. 2 : « Hæc dicit Cyrus, rex Persarum : Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cœli, et ipse præcepit mihi ut ædificarem ei domum in Jerusalem, quæ est in Judæâ. » Et Seleucus, rex Asiae, ac aliis vicini reges, de quibus 2 Mach. 3, v. 1 et seq. : « Igitur cùm sancta civitas habaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè custodirentur, propter Onias Pontificis pietatem, et animos odio habentes mala, fiebat ut et ipsi reges et principes locum summo honore dignum ducerent, et templum maximis muneribus illustrarent, ita ut Seleucus, Asia rex, de redditibus suis præstaret omnem sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes. »

Hinc discant christiani Pontifices, reges, subdit quid sui officii sit in promovendo Dei cultu. Pontifices imitentur Oniam in pietate; reges, Cyrum et Seleucum in liberalitate; subdit, populum Israeliticum in conferendis expensis. Nisi hoc faciant, eveniet ipsis quod Judæis, quandò defecerunt à cultu Dei, contigit: Jerusalem eversa est; templum incendio conflagravit; omnes in captivitatem abducti sunt.

CAPUT XIV.

DE SACRIFICIIS MOSAICIS.

Sacrificia Mosaica tripliciter dividi possunt.
1º Ratione materiæ. 2º Ratione formæ et finis.

3º Ratione temporis; et quidem, ratione materiæ dividuntur in victimas, oblationes, et libamenta; ratione formæ ac finis, in holocausta, hostias pacificas, et hostias pro peccato; ratione temporis, in juge sacrificium, quod quotidiè, et in sacrificium agni paschalis, quod in Paschate, et in alia sacrificia, quæ in aliis solemnitatibus offerebantur, de quibus dicam hoc ordine. 4º De victimis, immolationibus, et libaminibus. 2º De holocaustis, hostiis pacificis, et hostiis pro peccato. 3º De jugi sacrificio. 4º De agno paschali. 5º De sacrificiis aliarum solemnitatum. 6º De igne, quo utebantur sacerdotes in sacrificiis. 7º Addam aliquid de sacrificio novi Testamenti, quod per sacrificia Mosaica fuit præfiguratum.

DE VICTIMIS, IMMOLATIONIBUS, ET LIBAMENTIS.

—Igitur ratione materiæ, tripliciter erant sacrificia Mosaica. 1º Victimæ seu hostiæ. 2º Immolationes. 3º Libamenta. Erat enim triplex materia à Deo designata, quæ in Judæorum sacrificiis offerri poterat ac debebat. Primo, animalia, ut oves, capræ, hædi, boves, vituli, columbæ, passeræ, turtures; secundò, fructus terræ, ut panis, simila, sal, thus, manipulus spicarum virentium et triticum; tertio, liquores, ut sanguis, vinum, oleum, aqua; nec aliquid his amplius. Cùm ergo fiebat sacrificium ex animalibus, vocabatur hostia seu victima; cùm ex fructibus terræ, immolatio; cùm ex liquoribus, libamen seu libamentum. Erat autem diversus modus offerendi in hoc triplici rerum genere; nam animalia offerebantur mactione et combustionē; fructus terræ, immutatione; liquores, effusione. Porro, illa immutatio fructuum erat etiam varia; nam panis in frusta dissecabatur; simila, in sartagine, cibano, vel craticula coquebatur; thus adolebatur; manipulus spicarum torrebatur; triticum contrebatur.

Hic quæri potest cur non alia animalia, nec alios fructus, nec alios liquores, lieuerit offerre in sacrificiis Mosaicis, quām quæ jam numerata sunt? Ratio dubitandi est, quia præter illa, sunt alia multò præstantiora. Optima autem quæque Deo offerenda sunt. Hinc sacrificium Abelis fuit Deo gratum, non autem Cain; quia Abel obtulit de primogenitis animalium, Cain verò non de primitiis frugum sed de communibus frugibus. Resp. In hac re debet nobis sufficere voluntas Dei, qui in lege Mosaicâ sic voluit et ordinavit. Nec tamen desunt rationabiles causæ, cur id factum sit; de quibus videri potest D. Thom. in 1-2, q. 101, et 105.

DE HOLOCAUSTO, SACRIFICIO PRO PECCATO, ET HOSTIA PACIFICA. — Ratione formæ ac finis erat etiam triplex sacrificium in lege Mosaicâ. 1º Holocaustum. 2º Sacrificium pro peccato. 3º Hostia pacifica. (Vide D. Thom. 4-2, q. 102, art. 3 ad 8.) Holocaustum erat sacrificium perfectissimum, quia in eo tota res oblata comburebatur, et in fumum resoluta, sursum ad Deum ascendebat; ita ut nihil inde cederet in usum humanum. Per hoc enim perfectissimè designabatur, omnia esse ipsius Dei, et omnia ad ipsius honorem referenda. Et in hunc finem erat potissimum institutum hoc genus sacrificii; tametsi interdùm etiam pro peccato populi, et sacerdotum offerri posset. Sacrificium pro peccato, partim cremabatur, partim cedebat in usum sacerdotum, qui in atrio templi ex eo vescebantur. Per hoc significabatur (ut notat D. Thom.) quod expiatio peccatorum fiat quidem à Deo, sed per ministerium sacerdotum. Solet autem offerri pro peccatis quibusdam externis, et pro peccatis commissis per ignorantiam, vel negligentiam circè cærimonias legis, Levit. 4, v. 1 et seq., et cap. 5, v. 1. Item pro peccato furti, perjurii, calumniæ, Levit. 6 et 7. Porrò, sicut diverse erant peccata, et diverse personæ, quæ peccabant, ita etiam diverse erant sacrificia pro peccato. Aliud enim offerebatur pro perjurio, aliud pro aliis peccatis. Similiter, aliud pro Pontifice, aliud pro rege, aliud pro Synagogâ, aliud pro privatis hominibus.

Hostia pacifica poterat ex duplice titulo offerri. 1º In gratiarum actionem, pro beneficiis à Deo acceptis. 2º Ad nova beneficia à Deo impetranda. Dividebatur autem in tres partes, quarum una comburebatur ad honorem Dei, altera cedebat in usum sacerdotum, tertia in usum offerentium. Per hoc significabatur, quod salus hominis procedat à Deo, per directionem sacerdotum, et cooperationem illius qui salvatur.

Ab hac divisione, quæ jam explicata est, parvum differt illa, quæ sacrificium dividitur in latreuticum, eucharisticum, impetratorium et propitiatorium. Latreuticum dicitur, quod solum fit ad Deum colendum, testando ejus principatum, et nostram servitutem seu subjectiōnem. Hoc potissimum fit holocausto. Eucharisticum dicitur, quod fit in gratiarum actionem pro beneficiis acceptis. Impetratorium, pro beneficiis accipiendo. Utrumque in veteri lege dicebatur *hostia pacifica*. Propitiatorium est, quod offeretur pro peccatis, et pro peccatorum poenis ac flagellis avertendis.

Hoc idem est, quod sacrificium pro peccato. Adhuc tria notanda sunt ex D. Thom., q. 102, art. 5 ad 8 et 10. Unum est, quod si conferamus hæc sacrificia Mosaica inter se, ratione sanctitatis et præstantie, primum locum obtineat holocaustum; secundum, hostia pro peccato; tertium, hostia pacifica pro beneficio accepto; quartum, hostia pacifica pro beneficio accipiendo. Ratio est, quia hæc sacrificia instituta sunt ad cultum et honorem Dei. Ergo, quod major vel minor est obligatio colendi Deum, eò major vel minor dignitas est sacrificii, quo illum colimus. Obligamus autem hoc ordine. 1º Propter infinitam ipsius majestatem. 2º Propter offensam in ipsum commissam. 3º Propter accepta beneficia. 4º Propter sperata beneficia. Ergo, juxta hunc ordinem, primo loco censeri debet holocaustum; secundo, hostia pro peccato; tertio, hostia pacifica pro beneficio accepto; quarto, hostia pacifica pro beneficio accipiendo. Idem ordo dignitatis colligi potest ex parte ipsius sacrificii. Nam holocaustum totum comburebatur in honorem Dei, cætera non item; ergo ex hæc parte, cæteris erat præstantius. Hostia pro peccato, partim cremabatur ad honorem Dei, partim comedebatur, sed à solis sacerdotibus, non à populo, et in solo atrio, non alibi, et ipso die sacrificii, non alio. Hostia pacifica pro beneficio accepto, partim cremabatur ad honorem Dei, in quo erat pars hostiae pro peccato; partim comedebatur, non tamen à solis sacerdotibus, sed etiam à populo; nec in solo atrio, sed ubique in Jerusalem; et in hoc erat inferior. Hostia pacifica pro impetrando beneficio, poterat comediri, non solum à populo, et extrâ atrium, sed etiam extrâ diem sacrificii. Poterat enim conservari in sequentem diem; in hoc erat infra sanctitatem hostiae pro beneficio accepto (1). Alterum est, quod, tametsi carnes

(1) Sacrificiorum significatio hæc erat: Sanguinis sparsione et effusione fideles protestabantur se mortis esse reos; idcirco Deo offerebant animam innocentem, id est, animalis sanguinem in quo anima esse dicebatur: nam fide agnoverant Deum talem oblationem ritè factam acceptare, eaque placari. Ita Lev. c. 47. *Quia anima carnis in sanguine est; et ego dedi illum vobis, ut super altare in eo expiatis pro animabus vestris.* Quotidie fiebat hæc sacrificialis effusio ut monerentur de Christi sanguine pro animabus omnium hominum effundendo, quem eo fine offerendum esse, certè Isaias didicerat. c. 55. Fertum expressa erat figura incurvantem novæ legis sacrificii; de eo loquitur Malachias c. 1, v. 10. *Munus (minha) non suscipiam de manu vestra;*

victimarum sœpè venirent in usum sacerdotum et populi, ut jam dictum est, nunquam tamen sanguis aut adeps. Nam sanguis effundebatur ad crepidinem altaris in honorem Dei; adeps verò adurebatur igne. Hujus rei varias assignat causas D. Thomas. (Vide infra cap. 46.) Tertium est, quòd, tametsi pro diversitate peccatorum diversa fuerint instituta sacrificia; non tamen servaretur illa proportio ut quòd majus esset peccatum, eò præstantior esset res oblata in sacrificio; sed contra potius, quòd magis esset peccatum, eò vilior species animalis offerebatur, ut ex Rabbi Moysi notavit D. Thomas. Nam capra, quod est vi- lissimum animal, offerebatur pro idolatria, quod est gravissimum peccatum. Pro ignorantia verò sacerdotis, offerebatur vitulus; pro negligentiā principis, hircus. (Levit. 4 et seq.)

DE JUGISACRIFICIO, QUOD QUOTIDIE OFFEREBATUR. — Judæi ex præcepto divino, jubeantur quotidiæ offerre duos agnos anniculos, et quidem immaculatos in holocaustum, alterum manè et alterum vespere: et cum illis similam conspersam oleo, et vinum pro libamine. Hæc autem oblatio vocabatur *juge sacrificium*, vel *holocaustum sempiternum*; quia quotidiè siebat, et nunquam intermittebatur. Sic enim legimus Exod. 29, v. 58 et seq.: « Hoc est, quod facies in altari: agnos anniculos duos per singulos dies jugiter, unum agnum manè, et alterum vespere, decimam partem similæ conspersæ oleo tuo; quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum ad libandum ejusdem mensuræ in agno uno. Alterum verò agnum offeres ad vesperam juxta ritum matutinæ oblationis, et juxta ea quæ diximus, in odorem suavitatis; sacrificium est Domino, oblatione perpetuâ in generatio-nes vestras, ad ostium tabernaculi testimonii coram Domino, ubi constituam ut loquar ad te. » Et Num. 28, v. 5, 4: « Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis: Agnos anniculos immaculatos duos quotidiè in holocaustum sempiternum; unum offeretis manè, et alterum ad vesperum. » Hoc juge sacrificium veteris Testamenti fuit figura sacrificii Missæ in novo Testamento. 1º Ratione rei

et v. 11: *Ab ortu enim solis, etc., offertur nomini meo (minha) oblatio munda.* Soli Romanae ecclesiæ sacrificio catholico haec convenient. *Minha*, licet ubique ferti significacionem habeat, à vulgata diversimodè vertitur. Lev. c. 2, vv. 1, 3, 4, 7, 9, 11, 13, sacrificium, v. 14 et Mal. sup. *Munus*; v. 15, oblatio, et Mal. cit. v. 14, oblatio munda.

oblatae. Nam sicut in illo offerebatur agnus immaculatus, ita in hoc offertur Christus, qui est agnus sine maculâ, Joan. 1, v. 29: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* 2º Ratione loci. Sicut ille offerebatur in tabernaculo; ita hic in Ecclesiâ. 3º Ratione durationis. Sicut ille offerebatur quotidie; ita Christus offertur quotidie. Unde etiam apud Danielem 12, v. 41, vocatur *juge sacrificium*. 4º Ratione determinationis temporis. Sicut ille offerebatur manè et vespere, ita Christus à principio mundi usque ad finem. Apoc. 15, v. 8: *Agnus qui occisus est ab origine mundi, non quidem reipsâ, sed per energiam.* 5º Ratione adjuncti. Sicut illi offerebatur cum similâ et vino; ita Christus quotidie offertur sub specie panis et vini.

DE AGNO PASCHALI. — Hoc sacrificium Agni paschalis à Deo institutum est paulò antè egressum filiorum Israel ex Ægypto: ac primò celebratum, pridiè egressionis ad vesperam, cum mandato ut posteà singulis annis, primo mense anni, die 14 mensis ad vesperam, repe-teretur. Quod, an semper factum sit, posteà videbimus. Ad majorem illius notitiam, hæc breviter examinanda sunt: 1º Qualis debuerit esse agnus? 2º An pro agno licuerit aliud animal immolare? 3º Quo tempore immolan-dus fuerit agnus? 4º Quo loco? 5º Quo ritu? 6º Quinam potuerint ex illo comedere? 7º In quem finem institutum sit hoc sacrificium agni? 8º Quoties celebratum à Judæis? Et ergò prima quæstio: Qualis debuerit esse agnus? Resp. Debuit habere tres conditiones. 1º Ut esset masculus. 2º Ut anniculus, seu unius tantum anni. 3º Ut sine maculâ, id est, sanus et integer, non morbidus aut vitiosus. Hoc patet ex illo Exod. 12, v. 3 et 5: « De- cimâ die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas... erit au- tem agnus absque maculâ, masculus, anni- culus. » Quæ autem maculæ seu vitia arre- rent quæcumque animal à sacrificio, explicat Moyses Levit. 22, v. 21-22, his verbis: « Homo qui obtulerit victimam... tam de boibus, quam de ovibus, immaculatum offeret, ut acceptabile sit: Omnis macula non erit in eo. Si cæcum fuerit, si fractum, si cicatri- cem habens, si papulas, aut scabiem, aut impetiginem; non offeretis ea Domino, nec adolebitis ex eis super altare Domini. » Altera quæstio est, an pro agno licuerit aliud animal immolare? Resp. Non licuit aliud im- molare, nisi hædum, qui similiter debebat esse masculus, et sine maculâ. Sic enim legimus

Exod. 12, v. 5 : *Erit autem agnus absque maculâ, masculus, anniculus; juxta quem ritum tolletis et hædum.* Objici potest illud Deut. 16, v. 2 : *Immolabisque phase Domino Deo tuo, de oribus et de bobus.* Ergò præter agnum et hædum, licebat etiam bovem aut vitulum immolare. Resp. Nomen *phase*, dupliciter sumi solet. Primò, propriè et strictè pro Agno paschali, qui immolabatur decimo quarto die mensis primi ad vesperam; et hoc sensu, non licebat pro agno immolare aliud animal, nisi hædum, ut dictum est. 2º Impropriè et latè, pro hostiis pacificis, quæ durante solemnitate paschali, offerebantur in diebus azymorum qui sequebantur vesperam et immolationem Agni paschalis. Hujusmodi autem hostiae poterant sumi etiam ex bobus. Et hoc sensu intelligitur quod allatum est ex Deuteronomio. Vide quæ scripta sunt Num. 28, v. 15 et seq. Undè patet, tā agnum paschalem, quām cæteras victimas illius solemnitatis, vocari phase in Scripturā. Hinc facilè explicatur illud Joan., 18, v. 28 : *Erat autem mānē; et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha.* Ubi per Pascha non intelligitur Agnus paschalis, quem Judæi pridiè ad vesperam comedérant: sed victimæ pacificæ, quæ sequentibus azymorum diebus solebant, non tamen nisi à mundis et purificatis. Tertia quæstio est, quo tempore immolandus fuerit agnus? Resp. Die decimo quarto mensis primi ad vesperam. Sic enim præceperat Deus, Exod. 12, v. 3-6 : « Decimā die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas... Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus; immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. » Hoc præceptum, quoad posteriorem partem, semper servatum est; nam Hebræi, non solum in Ægypto antè egressionem, sed etiam posteà in monte Sinai et alibi, solebant immolare Agnum paschalem die decimo quarto mensis primi ad vesperam (1). Excipio unum casum. Nam si eo die immundi essent, poterat differri usque ad diem decimum quartum sequentis mensis; quod aliquandò etiam factum est. Prior pars difficultatem habet. Nam aliqui putant Judæos nunquam, nisi in Ægypto, jussos fuisse querere agnum die decimā, quem posteà immolarent die decimā quartā ad vesperam; sed unicuique liberum

fuisse, ut quæreret, quo die vellet. Ità Abulens. in cap. 42, Exod. q. 4; Ribera lib. 5, de templo cap. 5 et nonnulli alii. Et duplex illorum ratio est. Una, quia posteà quotiescumque fit mentio immolationis agni, nunquam repetitur illa pars præcepti de die decimo, quo deberat quæri agnus; sed solum altera pars de die decimo quarto, quo debat immolari. Ergò signum est, quod illa pars, de die decimo non obligaverit, nisi in Ægypto. Altera, quia erant legitimæ causæ cur in Ægypto debuerint agnum priùs querere et præparare, quām veniret dies immolationis; quæ tamen causæ posteà locum non habuerunt. Erant autem hæc. 1º Quia sciebant se post paucos dies egressuros esse ex Ægypto, et ideo erant valdè occupati circè ea paranda, quæ ad futuram proficationem putabantur esse necessaria. Ne ergò propter hanc occupationem obliviscerentur agni paschalis, jussi sunt tempestivè illum quærere et præparare. 2º Ut tantò plus temporis haberent ad explorandum, an agnus esset talis, qualis ex præscripto Dei requirebatur, nempè anniculus, masculus, sine maculâ. 3º Ut illis diebus, quibus agnus asservabatur, ex ipsis aspectu et balatu, facilius cogitarent de futurâ liberatione ex Ægypto.

Neutra ratio videtur convincere. Non prior, quia etiam posteà, quotiescumque fit mentio immolationis agni, nunquam repetitur illa pars præcepti, quod deberet comedì cum capite, pedibus, et intestinis. Et tamen ita fieri oportebat. Nec posterior, quia illæ tres causæ non magnopè urgent. Imò prima et tertia non cohærent inter se. Nam si in futuram proficationem ita intenti erant Israelitæ, ut periculum esset ne obliuiscerentur agni paschalis, quid necesse fuit, ut ex aspectu et balatu agni reducerentur in recordationem futuræ proficationis? Secunda nihil efficit; cur enim in Ægypto indigebant certis diebus ad explorandum, an agnus esset anniculus, masculus et sine maculâ, si posteà non indigebant? An minus cauti et solertes erant in Ægypto, quām extrâ Ægyptum? Non video cur id asseramus.

Quarta quæstio est, quo loco immolandus fuerit Agnus paschalis? Resp. Distinguenda sunt quatuor tempora. Primum egressionis ex Ægypto. Secundum, peregrinationis in deserto. Tertium, ingressus in Judæam. Quartum, habitationis in Judæa. Igitur, cùm adhuc in Ægypto essent Hebræi, singuli patresfamilias in suâ domo jubebantur immolare, et comedere agnum. (Exod. 12, v. 5.) At tempore peregrin-

(1) Confer, si vacat, Yanh, *Archæolog. biblic.*

nationis immolârunt et comederunt in deserto Sinaï. (Num. 9, v. 4 et seq.) Porrò in ingressu in Iudeam, post transitum Jordanis, in campesribus Jericho (Josue 5, v. 10); denique tempore habitationis in Iudeâ, nusquam licetbat id facere, nisi in illo loco, ubi esset tabernaculum, juxta illud Deuter. 16, v. 5-6: « Non poteris immolare phase in quâlibet urbium tuarum quas Dominus Deus tuus datus est tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi; immolabis phase vesperè ad solis occasum, quandò egressus es de Ægypto. » Locus autem, in quo habitavit nomen Domini, fuit variis temporibus varius. 1º Gaigala. 2º Silo. 3º Nobe. 4º Gabaon. 5º Jerusalem, ædificato templo Salomonis. Et haec causa est cur sæpè in sacris litteris fiat mentio eorum, qui tempore paschali Hierosolymam ascendebant, ut secundo Paralip. 30, v. 1; Luc. 2, v. 41 et alibi. Quinta quæstio est, quo ritu coquendus et comedendus fuerit agnus? Resp. In primâ immolatione, quæ in Ægypto contigit, servatus est hic ritus et ordo. 1º Mactabatur agnus, et sanguis ejus ponebatur super utrumque postem januæ, et super liminare domus in quâ edendus erat. 2º Excoriabatur, diffundebatur, et eluebatur. 3º Assabatur igne. 4º Assatus comedebatur cum capite, pedibus et intestinis. 5º Adhibebantur azymi panes cum lactucis agrestibus. 6º Nihil ex eo licetbat conservare in sequentem diem; sed si quid residuum fuisset, igne comburendum erat. 7º Qui illum comedesturi erant, debebant accincti esse renibus, calceati, baculum manibus gestantes, festinantes. Vide Exod. 12 à v. 6 ad 14 usque. Duo hic quæri solent. 1º An hæc omnia sint etiam servata? 2º An Judæi comedentes agnum, debuerint stare, an sedere? Nihil certi de utroque (1). Sexta quæstio est, quinam potuerint comedere de Agno paschali? Resp. Soli Judæi; non autem alienigenæ, nisi priùs essent circumcisi. (Exod. 12, v. 43.) Et ratio est, quia circumcisio erat figura baptismi: et Agnus paschalis, sacrificii Eucharistiæ. Sicut ergò in novo Testamento nemo potest esse particeps sacrificii Eucharistiæ, nisi sit baptizatus: ita in vetere Testamento nemo poterat edere de

(1) Discremen inter pascha Ægyptiacum et alia securura ægrè probabitur; textus Num. cap. 9 apertus est: Locutus est Dominus ad Moysen... dicens: Faciant filii Israel phase in tempore suo... Juxta omnes cæremonias et justificationes ejus. Igitur omnes præscripti ritus, ut potè mysteriosi semper observandi fuerunt.

Agno paschali, nisi esset circumcisus. Sed an omnes circumcisi possent? Certum est immunidos non potuisse. Unde si qui Judæi, vel alienigenæ circumcisi, eo die, quo ordinariè immolabatur Agnus paschalis, immundi fuissent, debebant priùs mundari et expectare usque ad diem decimum quartum sequentis mensis, si-
cū factum est, Num. 9, v. 6; et 2 Paral. 50, v. 15. Septima quæstio est, in quem finem institutum fuerit hoc sacrificium agni? Resp. In duplēm finem. Primo in memoriam illius beneficij, quod Judæi consecuti sunt eâ nocte, quæ secuta est immolationem Agni paschalis in Ægypto. Tunc enim Deus percussit omnia primogenita Ægypti, intactis primogenitis Judeorum; et liberavit Judeos à servitute Pharaonis. Secundò in typum et figuram Christi qui tanquam agnus innocens immolandus et occidendum erat pro humano genere. De priori fine intelligitur illud Exod. 12, v. 14: « Habetis hanc diem in monumentum, et celebatis eam solemnam Domino in generationibus vestris cultu sempiterno. » Et v. 26-27: « Et cùm dixerint vobis filii vestri: Quæ est ista religio? Dicetis eis: Victima transitus Domini est, quandò transivit super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios, et domos nostras liberans. » De posteriori loquitur apostolus, 1 Cor. 5, v. 7: *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Duo autem spectanda sunt in Agno. 1º Immolatio, quæ erat figura Christi cruce immolandji. 2º Comestio, quæ erat figura Christi in ultimâ cœnâ comedendi sub specie panis et vini. Prior figura in his consistit. 1º Sicut per immolationem Agni paschalis, et per aspersionem sanguinis ejus super postes et liminaria, liberati sunt Israëlitæ à captivitate Pharaonis, et ab Angelo percutiente, sic per immolationem Christi in cruce, et per effusionem sanguinis illius, liberatum est genus humanum à servitute peccati, et diaboli. 2º Sicut Agnus vesperè immolatus est, sic Christus in fine seculorum mortuus est pro nobis. 3º Sicut Agnus immolabatur à totâ multitudine populi Israelitici, sic Christus morti adductus est, clamante totâ Judeorum multitudine, *crucifige, crucifige.* 4º Sicut Agnus erat masculus, anniculus, et sine maculâ, sic Christus in patiendo fortis, in flore ætatis, et sine ullo peccato. 5º Sicut os non confringebatur in Agno, sic Christi crura in cruce non sunt fracta; quam figuram expressit evangelista. (Joan. 19, v. 36.) 6º Sicut pro Agno poterat hædus subrogari, sic Chri-

stus, tametsi Agnus esset, tamen inter iniquos, id est, inter hædos reputatus est. Et sicut hædus solebat esse victima pro peccatis; sic Christus pro peccatis totius mundi oblatus est. Hinc etiam Jacob patriarcha hædinis pelibus obvolutus fuit, ut Christum præfiguraret. Posterior figura consistit in his. 1º Sicut Agnus fuit comestus à Judæis, sic Christus in Eucharistiā comeditur à Christianis. 2º Sicut ille, à solis Judæis et circumcisio, et in solâ civitate Jerusalem, ita hic à solis Christianis et baptizatis, et in solâ Ecclesiâ. 3º Sicut ille assatus igne corporali, ita hic assatus igne charitatis. 4º Sicut ille cum azymis panibus, et lactucis agrestibus, ita hic cum magna puritate et dolore de peccatis. 5º Sicut ille cum capite, pedibus et intestinis, ita hic cum divinitate et humilitate, jacente sub specie panis et vini. Denique, sicut ille à Judæis succinctis et peregrinantibus ad terram promissionis, ita hic à Christianis, properantibus ad cœlestem patriam.

Octava quæstio est, quoties à Judæis celebratum sit Pascha? Resp. Constat ex Scripturâ, et sæpè celebratum, et sæpè omissum esse. Ac 1º celebratum est in egressu ex Ægypto. (Exod. 12, v. 28.) 2º In deserto Sinaï, anno secundo egressionis. (Num. 9, v. 4.) 3º In campestribus Jericho. (Josue 5, v. 10.) 4º In Jerusalem, sub Ezechia rege. (2 Paral. 50, v. 4.) 5º In Jerusalem, sub Josiâ rege. (4 Reg. 23, v. 21, et 2 Paral. 55, v. 4.) 6º Post redditum ex captivitate Babylonicâ in Jerusalem. (1 Esdræ 6, v. 19.) 7º Tempore Christi et apostolorum. (Matth. 26, v. 17.) Omissum est autem primò, toto tempore peregrinationis, exceptis duobus primis annis. Nam primo anno celebratum est in Ægypto; secundo, in deserto Sinaï, ut dictum est. Ab eo tempore, per 38 annos, usque ad transitum Jordanis, omissum est. Non enim Judæi, qui transibant Jordanem, erant circumcisi, ac proindè non poterant celebrare Pascha. Unde Josue, cùm vellet post transitum Jordanis in Galgalâ, seu in campestribus Jericho, renovari immolationem agni, priùs mandavit omnes circumcidiri. (Josue 5, v. 2.) Deinde tempore regum sæpè omissum est. Unde Ezechias et Josias hortati sunt populum, ut omnes venirent Jerosolymam, et ibi juxta legem celebrarent phase. (4 Reg. 25, v. 21, et 2 Paralip. 50, v. 4.) Denique intermissum est tempore captivitatis Babylonicæ. Unde post captivitatem, cùm Judæi rediissent Jerosolymam, cœperunt iterum immolare. (1 Esdræ 6,

v. 19.) Atque hæc ex Scripturis dicta sufficiant.

DE ALIIS ALIARUM SOLEMNITATUM SACRIFICIIS.—

— Praeter iuge sacrificium, quod quotidie, et præter Agnum paschalem, qui in Paschate offerebatur, erant alia sacrificia, quæ in reliquis solemnitatibus offerri debebant ex præscripto legis. Erant autem hæc solemnitates. 1º Sabbatum. 2º Neomenia, seu initium mensis lunaris. 3º Solemnitas Azymorum, quæ incipiebat postridie Paschatis. 4º Pentecoste. 5º Festum tubarum. 6º Festum expiationis. 7º Scenopégia, seu festum tabernaculorum. 8º Festum cœtus atque collectæ, de quibus fusius cap. 16. Sacrificiū sabbati describitur Num. 28, v. 9-10. his verbis : « Die autem sabbatti offeretis « duos agnos anniculos immaculatos, et duas « decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio, « et liba quæ ritè funduntur per singula « sabbata in holocaustum sempiternum. » Sacrificium Neomeniæ, ibid., v. 14 et seq. : « In « calendis autem offeretis holocaustum Domino, « vitulos de armento duos, arietem unum, « agnos anniculos septem immaculatos, et tres « decimas similæ oleo conspersæ in sacrificio « per singulos vitulos, et duas decimas similæ « oleo conspersæ per singulos arietes, et deci- « mam decimæ similæ ex oleo in sacrificio per « agnos singulos. Holocaustum suavissimi odo- « ris atque incensi est Domino. Libamenta au- « tem vini, quæ per singulas fundenda sunt « victimas, ista erunt, media pars hin per sin- « gulos vitulos, tertia per arietem, quarta per « agnum. Hoc erit holocaustum per omnes « menses, qui sibi anno vertente succedunt. « Hircus quoque offeretur Domino pro pecca- « tis. » Sacrifictium solemnitatis Azymorum, ibid., v. 16 et seq. : « Mense autem primo, « quartâ decimâ die solemnitas : septem diebus « vescentur azymis. Quarum dies prima vene- « rabilis et sancta erit : omne opus servile non « facietis in eâ. Offeretisque incensum holocau- « stum Domino, vitulos de armento duos, « arietem unum, agnos anniculos immaculatos « septem; et sacrificia singulorum ex similâ, « que conspersa sit oleo, tres decimas per sin- « gulos vitulos, et duas decimas per arietem, « et decimam decimæ per agnos singulos, id « est, per septem agnos. Et hircum pro pec- « cato unum, ut expiatur pro vobis, præter « holocaustum matutinum, quod semper offe- « retis. Ita facietis per singulos dies septem « dierum in somitem ignis, et in odorem sua- « viissimum Domino, qui surget de holocausto,

et de libationibus singulorum, etc. » Sacrificium Pentecostes, Lev. 23, v. 15 et seq. : « Numerabitis ergo.. Septem hebdomadas plenas.. id est, quinquaginta dies; et sic offeretis sacrificium novum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus dicemis similae fermentatae, quos coquetis in primicias Domini. Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos, annulos, et vitulum de armento unum, et arietes duos, et erunt in holocaustum cum libamentis suis, in odorem suavissimum Domino. Facietis et hircum pro peccato duos que agnos annulos hostias pacificorum. Cumque elevaverit eos sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cedent in usum ejus. Et vocabitis hunc diem celeberrimum, atque sanctissimum. » Sacrificium festi tubarum, Lev. 23, v. 24-25 : « Mense septimo, primâ die mensis, erit vobis sabbatum, memoriale clangentibus tubis.... et offeretis holocaustum Domino. » Quale autem deberet esse hoc holocaustum disertè explicatur, Num. 29, v. 1 et seq. : « Mensis etiam septimi prima dies venerabilis et sancta erit vobis. Omne opus servabile non facietis in eâ, quia dies clangoris est et tubarum. Offeretisque holocaustum in odorem suavissimum Domino, vitulum de armento unum, arietem unum, et agnos annulos immaculatos septem; et in sacrificiis eorum, similae oleo conspersae tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, unam decimam per agnum, qui simul sunt agni septem; et hircum pro peccato, qui offertur in expiationem populi; præter holocaustum calendarum cum sacrificiis suis, et holocaustum sempiternum cum libationibus solitis. » Ubi nota, in festo tubarum, tria fuisse sacrificia offerenda. Unum, ratione festi tubarum. Alterum, ratione Neomenie. Tertium, juge sacrificium, quod quotidie offerebatur. Et hoc significat Scriptura, cum dicit, *præter holocaustum calendarum, et holocaustum sempiternum*; quasi dicat, præter illa duo sacrificia offeretis etiam illud tertium, quod jam prescripsi. Sacrificium festi expiationis, Lev. 23, v. 27: « Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationum erit celeberrimus, et vocabitur sanctus; affligetisque animas vestras in eo, et offeretis holocaustum Domino. » Hoc holocaustum describitur, Num. 29, v. 7 et seq., his verbis: « Decima dies mensis hujus septimi erit vobis sancta... offeretisque holocaustum Domino..., vitulum

de armento unum, arietem unum, agnos annulos immaculatos septem, et in sacrificiis eorum, similae oleo conspersae tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, decimam decimam per agnos singulos, qui sunt simul agni septem; et hircum pro peccato, absque his quae offerri pro delicto solent in expiationem et holocaustum sempiternum, cum sacrificio et libaminibus eorum. » Ubi iterum nota, præter hircum pro peccato, debuisse offerri, primò, vitulum, cuius sanguis inferebatur in sanctuarium; secundò, hircum alium, super quem sacerdos confitebatur peccata populi, et sic emittebatur in desertum. (Lev. 16, v. 10.) Tertio, juge sacrificium. Vide Lyran. in cap. 19 Num. Sacrificium Scenopegiae, seu tabernaculorum, Lev. 23, v. 34-36: « A quinto decimo die mensis hujus septimi, erunt feriae tabernaculorum, septem diebus Domino.... Septem diebus offeretis holocausta Domino. » Hæc holocausta septem dierum sigillatim exprimuntur, Num. 29, v. 13 et seq., his verbis: « Offeretis.... vitulos de armento tredecim, arietes duos, agnos annulos immaculatos quatuordecim, et in libamentis eorum, similae oleo conspersae tres decimas per vitulos singulos.... Et duas decimas arieti uno, id est simul arietibus duobus, et decimam decimam agnis singulis, qui sunt simul agni quatuordecim; et hircum pro peccato, absque holocausto sempiterno, et sacrificio, et libamine ejus. In die altero, offeretis vitulos de armento duodecim, etc. Die tertio, vitulos undecim, etc. » Et sic deinceps. Hoc solum adverte, quod illis septem diebus, omnia sacrificia sint eadem, excepto numero vitulorum. Nam primo die offerebantur 13 vituli, secundo 12, tertio 11, quarto 10, quinto 9, sexto 8, septimo 7. Singulis autem diebus, 2 arietes, 14 agni, hircus pro peccato, et juge sacrificium. Sacrificium cœtus atque collectæ, quod transactis septem diebus tabernaculorum, celebrabatur octavo die, describitur Lev. 23, v. 36 et seq.: « Dies quoque octavus erit celeberrimus atque sanctissimus, et offeretis holocaustum Domino; est enim cœtus atque collectæ. » Et Num. 29, v. 53 et seq.: « Die octavo, qui est celeberrimus, omne opus servile non facietis, offerentes... vitulum unum, arietem unum, agnos annulos immaculatos septem; sacrificiaque et libamina singulorum per vitulos et arietes et agnos ritè celebratis; et hircum pro peccato, absque holocaustum. »

causto sempiterno, sacrificioque ejus et libamine. » Sequitur communis clausula : « Hæc offeritis Domino in solemnitatibus vestris ; præter vota, et oblationes spontaneas in hoc locausto, in sacrificio, in libamine, et in hoc stiis pacificis : » unde constat, generatim loquendo, duplia fuisse sacrificia, quædam necessaria ex præscripto legis, alia spontanea ex arbitrio et devotione offerentium. De prioribus, quæ siebant in solemnitatibus, dictum est hactenùs. De posterioribus nihil necesse dicere in particulari, quia parùm ad nostrum institutum.

DE IGNE, QUO UTEBANTUR SACERDOTES IN SACRIFUS.—Quinque certa sunt ex Scripturis. Primum est ignem quemdam à Deo cœlitūs datum esse, qui consumpsit primum sacrificium, quod obtulit Aaron in deserto, potquam sacerdos à Moyse consecratus est; quod contigit anno secundo egressionis filiorum Israel ex Aegypto. Sic enim legimus Lev. 9, v. 23-24... « Apparuit gloria Domini omni multititudini; et ecce egressus ignis à Domino, devoravit holocaustum, et adipes qui erant super altare. Quòd cùm vidissent turbæ laudaverunt Dominum, ruentis in facies suas. » Alterum est, hunc ignem debuisse perpetuò nutrirī et conservari à sacerdotibus, ne unquam in altari deficeret. Lev. 6, v. 12 : « Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subiiciens ligna manè per singulos dies. » Et infrà, v. 13 : « Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. » Tertium est, non alio, quām isto igne potuisse uti sacerdotes ad sacrificia. Hoc indè constat, quia Nadab et Abiu, filii Aaronis, à Deo puniti sunt, quòd alieno igne usi essent. Lev. 10, v. 1-2 : « Arreptisque Nadab et Abiu, filii Aaron, thuribulis, posuerunt ignem, et incensum de super, offerentes coram Domino ignem alienum ; quòd eis præceptum non erat. Egressusque ignis à Domino, devoravit eos, et mortui sunt coram Domino. » (Vide de Aug. in quæst super Levit., q. 51. Quartum est, hunc ignem à secundo anno egressionis ex Aegypto, quo cœlitūs à Deo datus est, perpetuò conservatum fuisse in altari tabernaculi, usque ad tempus captivitatis Babylonieæ, quo et templum incensum est, et Judæi in Babylonem abducti sunt. Tunc enim in quodam puteo à sacerdotibus absconsus est. 2 Machab. 1, v. 19 : « Cùm in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occulte absconde-

runt in valle, ubi erat puteus altus et siccus, et in eo contutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus. » Hinc sequitur ignem illum, in toto tempore, quod praecessit captivitatem, toties mutasse locum, quoties tabernaculum cum altari de loco in locum translatum est. Fuit ergò per 59 annos in solitudine. Postea cùm filii Israel, transito Jordane, venissent in terram promissionis, fuit successivè in variis locis, in Galgala, in Silo, in Nolse, in Gabaon, in Jerusalem, ædificato jam Salomonis templo; ibique mansit usque ad captivitatem, ut dictum est. Quintum est eundem ignem, post solutam captivitatem, jubente Nehemias, quæsumum fuisse à nepotibus eorum sacerdotum, qui illum in puteo absconderant; nec tam inventum, sed pro eo repartam fuisse aquam crassam, quæ, oblato sacrificio, divinitus in ignem conversa est. 2 Mach. 20, v. 20 et seq. : « Cùm autem præteriissent anni multi, et placuit Deo, ut mitteretur Nehemias à rege Persidis; nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem ; et sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam. Et jussit eos haurire, et afferre sibi; et sacrificia, quæ imposita erant, jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsâ aquâ, et ligna, et quæ erant superposita. Atque hoc factum est, et tempus affuit, quo sol refusit, qui priùs erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur. » Porrò, diem illum, quo ignis hic divinitus accensus est, habuerunt Judæi pro solemnitate, et deinceps festum, seu dies dati ignis appellata est. Et posteā in secundo templo, eodem igne usi sunt in sacrificiis.

Porrò in hoc igne, de quo hactenùs dictum est, tria spectanda sunt, quæ mysterium habent. 1º Quòd sit à Deo datus. 2º Quòd illo solo, et non alio lieuerit uti in sacrificiis. 3º Quòd cùm periisset, ex aquâ crassâ, per ministerium sacerdotum, non sine magno miraculo, recuperatus sit. Hæc, inquam, tria mysterium habent. Ex primo, discimus ignem illum, quo nos in novo Testamento perficimus sacrificium, colestem esse, nec aliud quam ignem divinitæ charitatis. Ex secundo, nullum sacrificium Deo gratum esse sine hoc igne charitatis. 1 Cor. 15, v. 3.... Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Ex tertio, hunc ignem charitatis aliquandò in nobis perire per peccatum mortale, quod habet se instar aquæ crassæ; sed posteā, accidente absolitione sa-

cerdotali, non sine magno miraculo reviviscere et recuperari. De hoc igne loquitur Christus, *Luc. 12, v. 49: Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?* (Vide Aug. in Psal. 69.)

DE SACRIFICIO NOVI TESTAMENTI QUOD PER SACRIFICIA MOSAICA FUIT PRÆFIGURATUM. — In novo Testamento duplex est sacrificium, unum cruentum, quo Christus in arâ crucis Deo Patri oblatus est pro expiatione nostrorum peccatorum; alterum incruentum quo idem Christus quotidie sub specie panis et vini offeretur in altari, partim in memoriam cruentissimi sacrificii, partim ob has causas: 1º Ad colendum Deum; 2º ad gratiarum actionem pro beneficiis acceptis; 3º ad impetranda nova beneficia; 4º ad placandum Deum. Hæc duo sacrificia possunt dupliciter spectari, 1º quoad rem oblatam; et sic non sunt duo, sed unum. Nam in utroque est una et eadem res oblata, nempe Christus Dominus; 2º quoad modum et ritum offerendi; et sic duo sunt. Nam Christus in altero oblatus est cruento modo, et in propriâ specie humanâ, per realem suâ occisionem; in altero offeretur incruento modo, et sub specie alienâ, sine reali sui occisione. Utrumque sacrificium est quasi primarium prototypon, ad quod præfigurandum omnia sacrificia veteris Testamenti ordinata sunt; sive illa fuerint Mosaica, de quibus actum est; sive antiquiora Mosaicis, ut sacrificium Abrahæ, Melchisedech, Job, ut omittam reliqua. Nam hæc omnia fuerunt typi, seu figuræ nostri sacrificii. Quod breviter sic explico. In sacrificio cruento, quo Christus in cruce oblatus est, multi spectari possunt, 1º quod fuerit unigenitus Dei Filius; 2º quod à Patre oblatus in mortem; 3º quod patri obsequentissimus. Hæc tria optimè præfigurantur per sacrificium Abrahæ, quo obtulit unigenitum filium suum Isaac; 4º quod reipsâ occisus sit. Hoc significant omnia sacrificia Mosaica, quæ erant ex animalibus; 5º quod effusione sanguinis liberaverit nos à servitute diaboli. Hoc significant sanguis agni paschaloris, qui super postes domorum aspersus, liberavit filios Israel à servitute Pharaonis; 6º quod suo sanguine mundaverit nos à peccatis nostris. Hoc significant sanguis hircorum et aliorum animalium, teste Apostolo, *Heb. 9, v. 13-14: Si enim sanguis hircorum et taurorum et cinis vitule aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò magis sanguis Christi.... emundabit conscientiam*

*nostram ab operibus mortuis! 7º quod innocens occisus sit. Hoc significat mactatio agni paschaloris. Unde Isaías cap. 53. v. 7.... Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum; 8º quod tametsi innocens fuerit, tamen cum latronibus deputatus sit. Hoc significat hircus, qui loco agni paschaloris offerri poterat. Hircus enim animal fœtidum est; 9º quod crura ejus non sint fracta. Hoc significat agnus paschaloris, de quo scriptum est *Exodi 12, v. 46.... Nec os illius confringetis;* 10º quod se totum Patri obtulerit, nullâ parte sibi reservatâ. Hoc significant omnia holocausta.*

Similiter in sacrificio incruento multa spectari possunt; 1º quod quotidiè offeratur in Eucharistiâ. Hoc significat juge sacrificium, de quo suprà; 2º quod caro Christi verè comedatur in hoc sacrificio, *Joan. 6, v. 56: Caro enim mea verè est cibus.* Hoc significat caro agni paschaloris, quæ verè comedebatur ab offertoribus. 3º quod Christus sumatur sub specie panis et vini. Hoc significat sacrificium Melchisedech, qui panem et vinum obtulit. 4º quod comedesturi ex hoc sacrificio, debeant esse puri à peccatis, ne indignè accedant, *1 Cor. 11, v. 29: Qui enim manducat et bibit indignè, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini.* Hoc significat sanctificatio filiorum Job. 5º quod debent habere veram contritionem et dolorem de peccatis præteritis. *1 Cor. 11, v. 28: Probet autem seipsum homo.* Hoc significant lactueæ agrestes in esu agni paschaloris. 6º quod debeant esse parati ad currēdam viam mandatorum Dei, et contendere ad cœlestia. Hoc significant Iudei, qui acinerti lumbis, et calceati, et tenentes baculum in manibus, festinanter comedebant agnum paschalem. Hæc ferè præcipua sunt. Alia minutiora omitto.

CAPUT XV.

DE SACRAMENTIS MOSAICIS.

Sacramenta sunt quædam externa signa, seu cærenoniæ, quæ ex Dei institutione habent vim significandi et efficiendi aliquam sanctitatem, ut passim docent theologi. Est autem duplex sanctitas, una vera et interna, quæ est idem, quod gratia justificans; altera legalis et externa, quæ consistit in quâdam munditiâ legali, id est, à lege Mosaicâ præscriptâ. Sicut enim lex Mosaica reputabat quosdam immundos seu irregulares, qui hoc vel illo modo affecti essent, aut certa quædam opera facerent, itâ etiam

reputabat quosdam mundos et sanctos, si certas quasdam cæremoniæ à Deo institutas usurparent. Hoc posito, queritur primò, quæ et quot fuerint sacramenta Mosaica? 2º Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint? 3º An fuerint tam perfecta quæ nostra sacramenta? 4º Quid de singulis in particulari statuendum sit?

QUESTIO PRIMA. — *Quæ et quot fuerint sacramenta Mosaica?* — Generatim loquendo, fuerunt duplia. Quædam pertinebant ad totum populum, ut circumcisio, Iesus agni paschalis, purificationes ab externis immunditiis, expiations à peccatis. Quædam ad ministros Synagogæ, ut consecratio sacerdotum, ablutio manuum ac pedum, rasio pilorum, Iesus panum propositionis, et quorundam aliorum, quæ sacerdotum usibus deputabantur. (D. Thom. in 1-2. q. 102, art. 5.) Haec omnia erant figuræ seu typi sacramentorum novæ legis. Nam 1º circumcisio erat figura baptismi. 2º Iesus agni paschalis et Iesus panum propositionis, figura Eucharistie. 3º Purificationes et expiations, figura poenitentie. 4º Consecratio sacerdotum, figura sacri ordinis. (D. Th. ibid. art. 5. ad 3.)

Quæres cur nulla fuerit figura reliquorum sacramentorum, ut confirmationis, extrema unctionis et matrimonii. D. Thomas assignat hanc causam, quia confirmatio est sacramentum plenitudinis gratiæ. (Galat. 4, v. 4; Hebr. 7, v. 19.) Similiter extrema unctione est quasi immediata quædam preparatio ad introitum regni cœlestis. At in vetere Testamento nemini patebat introitus ad regnum cœleste, quia janua regni cœlestis nondum erat aperta, eò quod Christus nondum persolverat pretium redemptionis nostræ per effusionem sui sanguinis. (Hebr. 9, v. 8; et cap. 10, v. 19.) Denique, sacramentum matrimonii significat indissolubilem conjunctionem Christi cum Ecclesiâ, quam matrimonium Iudeorum non poterat significare, quia per libellum repudii poterat dissolvi. (Deut. 24, v. 1.)

Dices 1º Videntur plura fuisse sacramenta, quæ jam enumerata sunt, ut manna et aqua saturiens de petrâ, quæ erant figuræ sacrauenti Eucharistie. Respondeo. Erant quidem figuræ sacramenti Eucharistie, ut bene objicitur; sed tamen non erant propriæ sacramenta. Non enim erant externæ cæremoniæ à Deo institute, quæ ordinariè deberent usurpari, quādiū duraret Synagoga. Nota, in vetere Testamento fuerunt duplices figuræ

nostrorum sacramentorum. Quædam erant figuræ et sacramenta simul, ut circumcisio, Iesus agni paschalis, et reliqua superius enumerata. Quædam non erant sacramenta, sed tantum figure, quo pacto transitus maris rubri erat figura baptismi, et manna, figura Eucharistie. Neutrum tamen sacramentum. (D. Thom. 5, p. q. 70, art. 1 ad 2.)

Dices 2º Si non fuerint alia sacramenta Mosaica, quam quæ enumerata sunt, necesse est pauciora fuisse Mosaica, quam sint nostra, quod est contrà Augustinum in Psal. 57, asserentem plura fuisse Mosaica. Sequela patet, quia nostra sacramenta sunt septem, sed tantum quatuor, correspondentia baptismi, Eucharistie, poenitentie, sacro ordini, ut dictum est. Resp. Mosaica fuerunt multò plura quæ quatuor; fuerunt enim variae purificationes, ab immunditiis legalibus, et similiter variae expiations à peccatis. Quæ tametsi inter se diversæ essent, repræsentabant tamen unum sacramentum poenitentie. Eodem modo fuerunt multa, quæ repræsentabant Eucharistiam.

QUESTIO II. — *Quam vim, et efficaciam sanctificandi habuerint sacramenta Mosaica?* — Sensus est, quam sanctitatem significaverint et efficerint sacramenta Mosaica? Tria probanda sunt. 1º Quod significaverint gratiam justificantem, quæ est vera et interna sanctitas. 2º Quod tamen non efficerint aut contulerint gratiam justificantem. 3º Sed quod contulerint sanctitatem, seu munditiam legalem. Sit ergo prima conclusio: Sacramenta Mosaica erant signa gratiae justificantis, quæ in novo Testamento danda erat per Christum. Ita passim theologi, qui asserunt, sacramentum in genere nihil aliud esse, quæ signum rei sacræ, vel invisibilis gratiae signum visible; et hoc interesse inter sacramentum veteris ac novi Testamenti, quod hoc sit signum gratiae praesentis, illud fuerit signum gratiae per Christum dandæ. Nam sicut nos in novo Testamento credimus Christum venisse, ita Iudei in vetere Testamento credebant venturum esse. Unde, sicut nostra sacramenta significant gratiam, quæ reipsa datur per Christum, ita illorum sacramenta significabant gratiam, quæ danda erat per Christum. Et hoc sensu dicit Apostolus, Hebr. 10, v. 1: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Secunda conclusio: Sacramenta Mosaica non efficerant gratiam justificantem, quam significabant; vel non erant signa practica gratiae justificantis; vel, non habebant vim justifi-

candi, aut remittendi peccata, quoad culpam. (Quæ omnia ferè pro eodem usurpantur.) Ità D. Th. in 3 p. q. 62, art. 6, et alii passim, exceptis paucis. Et probatur primò ex iis Scripturæ locis, ubi Sacraenta Mosaica vocantur egena, infirma et inutilia. Egena, quia non continebant gratiam; infirma, quia non poterant à peccato liberare; inutilia, propter eamdem causam. Galat. 4, v. 9.... Quomodo convertimini iterum ad infirma, et egena elementa? Id est, ad ceremonias et sacramenta Mosaica. Et Hebr. 7, v. 18: *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem.* Ubi per mandatum, intelligit legem Mosaicam quæ ideo reprobata est quia erat infirma, et inutilis. Tametsi enim præscriberet multas cærenonias et sacramenta, non tamen per ea poterat hominem salvare. Quod etiam confirmatur ex sequentibus testimoniosis: Joan. 1, v. 47: *Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum-Christum facta est,* id est, Moyses dedit populo nudam legem, nudas cærenonias, nuda sacramenta; at Christus dedit etiam gratiam quam Moyses dare non potuit. Et Gal. 3, v. 41: *In lege nemo justificatur apud Deum,* id est, vi legis, vel vi sacrificiorum et sacramentorum, quæ à lege præscripta sunt. Et ibid. v. 21.... *Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia.* At ex lege non est justitia; ergò lex non potest vivificare. Ratio sumitur ex præcedenti coclusione, quia si sacramenta Mosaica contulissent gratiam, jam fuissent signa præsentis gratiæ, et non futuræ; nec apostolus dixisset: *Umbram habens lex futurorum bonorum;* sed potius, habens præsentia bona, id est, præsentem gratiam, justitiam et salutem. Tertia conclusio: Sacraenta Mosaica conferebant quædam munditiam et sanctitatem legalem: quæ quidem non erat vera et interna sanctitas, sed tamen figura veræ et internæ sanctitatis.

Hæc conclusio clara est, si loquamur de purificationibus ab externis peccatis. De reliquis sacramentis sic ostenditur. Consecratio sacerdotum (quò etiam spectat ablutio manuum et rasio pilorum) efficiebat ut aliqui è numero aliorum segregati, speciatim deputarentur ad cultum divinum peragendum; quæ deputatio erat quædam sanctitas legalis, quam non habebant laici. Similiter, circumcisio efficiebat, ut homo, qui anteà reputabatur inter immundos et incircumcisos, transferretur ad populum sanctum, et à Deo peculiariter electum,

de quo scriptum est, Exodi 19, v. 6: *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta.* Et Deut. 7, v. 6: *Populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram.* Ad hunc populum nemo admittiebatur, nisi per circumcisionem. Denique, esus agni paschalis, et panum propositionis efficiebat, ut homines fierent participes cibi sanctificati, quæ erat quædam sanctitas legalis.

QUESTIO III. — *An sacramenta Mosaica fuerint tam perfecta, quam nostra?* — Lutherani et Calvinistæ docent, nihil interesse inter sacramenta Mosaica et nostra, quoad vim et efficaciam justificandi, ac proinde eamdem vim et efficaciam habuisse Mosaica, quam habent nostra. Quod proinde est, ac si dicas, nihil interesse inter umbram et imaginem; inter figuram et rem figuratam; inter ancillam et dominam; inter servos et filios; inter Moysen et Christum. Quæ omnia absurdâ sunt.

Catholici assignant duplex discrimen. Unum, quòd Mosaica non contulerint gratiam justificantem, ut ostensum est; nostra conferant, ut patet Act. 2, v. 38: *Pœnitentiam agite, baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum.* Et ad Titum 5, v. 6.... *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis.* Illoc discrimen agnoscit Augustinus in Psalm. 73: « Alia sunt, inquit, sacramenta dantia salutem; alia promittentia Salvatorem. Sacraenta novi Testamenti dant salutem; sacramenta veteris Testimenti promittebant Salvatorem. » Et ibid. « Mutata sunt sacramenta; facta sunt faciliora, pauciora, salubriora, felicia. » Vide eundem. epist. 418, ad Januarium, et lib. de doct. Christ., cap. 9, et lib. 49 contrà Faust. cap. 15. Alterum est, quòd Mosaica constant rebus, et non verbis; nostra rebus et verbis. Ità D. Th. 3, p. q. 80, art. 6 ad 2 et 3. Et probatur, quia in veteri Testamento, ubi præscribuntur præcipui ritus sacramentorum, nulla fit mentio verborum, ut patet Gen. 17, v. 10 et seq., ubi præscribitur ritus circumcisionis. Et Exod. 12, ubi præscribitur ritus agnus paschalis. Et Levit. 8, ubi præscribitur ritus ordinationis. Et sic deinceps. At in novo, non tantum rerum, sed etiam verborum fit mentio. Nam in baptismō, est ablutio aquæ, et verba baptizantis. (Matth. 28, v. 29.) In Eucharistiâ, est panis et vinum, et verba consecrationis. (Matth. 26, v. 26.) In confirmatione, est impositio manuum, et ora-

tio. (Act. 8, v. 15-17.) In extremâ unctione, est unctionis et oratio. (Jac. 5, v. 14.) Rationem hujus discriminis assignat D. Th. Quia status veteris Testamenti erat imperfectior, quam est status novi Testamenti. Et habebat fidem obscuriorem ac magis implicitam, quam nos habemus; ergo etiam debebat habere sacramenta obscuriora, id est magis obscurè significantia. Cum ergo verba sint clariora ad significandum, quam externæ cæremoniæ, non debebant sacramenta Mosaica constare verbis, sed solis cæremoniis: alioqui fuissent æquè clara ac nostra, quod est contrà analogiam et differentiam veteris ac novi Testamenti, quæ initio hujus libri explicata est.

Contra prius discimen objicit Calvinus illud 1 Cor. 10, v. 3-4: *Omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt.* Ex quo colligit, Judæos eamdem escam manducasse in manna, quam nos manducamus in Eucharistiâ; ac proinde manna et Eucharistiam esse ejusdem virtutis et efficaciam. Et confirmatur, quia esca illa, teste Apostolo, erat spiritualis; ergo habebat effectum spirituale, et non tantum corporale, aut legale. Unde Aug., tract. 26 in Joan., disputans de illo loco Pauli, dicit sacramenta nova et vetera fuisse diversa specie visibili, sed paria virtute spirituali. Resp.: Apostolus non confert nos cum Judeis, sed Judæos inter se; neque dicit Judæos eamdem escam nobiscum manducasse, sed omnes Judæos, inter se collatos, eamdem escam manducasse, ut patet ex contextu, qui sic habet:

- Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et
- omnes mare transierunt; et omnes in Moyse
- baptizati sunt, in nube et in mari; et omnes
- eamdem escam spiritalem manducaverunt.

Quod non potest secundum sensum litteralem intelligi de Christianis, sed de solis Judæis. Sensus igitur Apostoli est hic: Quemadmodum Judæi, tametsi omnes idem manna cœlesti manducarent, et eamdem aquam divinitus datam biberent, non tame omnes salvi facti sunt, sed in deserto perierunt, propter sua peccata; ita nos Christiani, tametsi omnes eodem baptismō, et eadem Eucharistiâ utamur, non tamen omnes salvabimur, nisi à peccatis abstineamus. Nec obstat Augustinus, cujus verba sunt haec:

- *In signis diversa sunt,*
- *sed in re, que significatur, paria sunt;*
- *id est, sacramenta vetera et nova sunt paria,*
- *quoad rem significatam, quia eundem Christum significant.*

Hinc non sequitur, esse paria

quoad efficaciam, sed solum quoad significacionem. Nam vetera significant Christum venturum; nova significant Christum præsentem. Et hoc sensu, tam vetera quam nova dicuntur spiritualia.

Contra posterius discimen objici potest, quod etiam in vetere Testamento, quando prescribuntur ritus sacramentales, fiat mentio verborum, ut patet Lev. 4, v. 26, ubi describitur ritus sacrificii pro peccato, et postea subditur: *Rogabitque pro eo sacerdos, et pro peccato Iesus, et dimittitur ei.* Resp.: Non est certum quod illud sacrificium fuerit sacramentum. Et, si non fuit sacramentum, cessat objectio. Deinde, oratio sacerdotis non erat de essentiâ sacrificii pro peccato, sed solum addebat ad facilius impetrandam peccati remissionem. Hoc inde colligitur, quia in sacrificio pro peccato sacerdotis, nulla oratio adhibebatur; sed solum in sacrificio pro peccato alicujus de populo, ut patet ex loco citato.

QUESTIO IV. — *Quid statuendum sit de Circumcisione?* — Haetenus dixi de sacramentis in genere. Nunc speciatim agendum est 1º de circumcisione, 2º de purificationibus ab externis immunditiis. De reliquis actum est antè; præsertim de esu agni paschalis, cap. 14. De expiationibus à peccato, ibidem. De consecratione sacerdotum, cap. 7, quæst. 5.

Igitur de circumcisione quædam certa, quædam dubia sunt apud theologos. Certa sunt hæc. Primò, quod circumcisione à Deo instituta sit pro Abraham et totâ ejus posteritate masculâ. (Genes. 17, v. 10 et seq.) Secundò, quod debuerit fieri octavâ die. (Ibidem, v. 12.) Nec poterat citius fieri, quia ante illum diem propter infantis teneritatem, fuisse periculum mortis. Poterat tamen justâ de causâ differri post octavum diem; sicut dilata est in deserto per quadraginta annos, ob continuam peregrinationem. (Josue 5, v. 6.) Vide ibi Serarium, et Vasq. in 3 p. disp. 165, cap. 2. Tertiò, quod debuerit fieri in carne præputii. (Gen. 17, v. 11.) Quia Adamus in isto membro sensit primum effectum suæ inobedientiae, nempe rebellionem carnis. (Gen. 3, v. 14.) Quartò, quod ob varios fines instituta sit. 1º Ut esset signum fidei seu pacti inter Deum et Abraham cum suis posteris. (Gen. 17, v. 11.) Ut sit in signum fidei inter me et vos. Hoc autem fides, ex parte Dei tale est: *Ut sim Deus tuus, et seminius tui post te.* Ex parte Abrahami: *Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum poste, in generationibus suis.* (Gen. 17, v. 7-9.) Uno

verbo, Deus promittebat Abraham et posteris ejus perpetuam protectionem. Hi vicissim perpetuam promittebant Deo obedientiam et legis observationem. 2º Ut esset signum fidei Abrahæ, et justitiae per fidem adeptæ. (Rom. 4, v. 11.) 3º Ut esset typus seu figura baptismi (Col. 2, v. 11.) Nam sicut Baptismus est signum quo Christiani distinguuntur à non Christianis; ità circumcisio fuit signum, quo Judæi distinguebantur ab aliis gentibus. Et sicut nemo potest usurpare alia Christianorum sacramenta, nisi prius sit baptizatus; ità nemo poterat usurpare sacramenta Mosaica, nisi prius fuisset circumcisus. Denique, sicut susceptio baptismi est quædam protestatio fidei Christianæ; ità susceptio circumcisionis fuit quædam protestatio fidei Abrahæ. (Vide D. Thom. 3, p. q. 70, art. 1.)

Dubia sunt hæc. 1º An circumcisio debuerit fieri cultro lapideo? 2º Quare Moyses non circumcididerit filium suum? 3º Quarè Judæi non fuerint circumcisi in deserto per 40 annos? 4º An etiam gentiles debuerint circumcididi? 5º An licuerit circumcidere filios Gentilium, invitis parentibus? Et alia similia de quibus Vasq. in 3 p. disp. 163, cap. 3, et disp. 164, cap. 1, et disp. 165, cap. 8; item Cornelius in cap. 4 Exodi, v. 24, et in cap. 17 Gen. v. 12, et alii.

Præcipua dubitatio est, an etiam circumcisione fuerit instituta in remedium peccati originalis? Et consequenter, an contulerit gratiam justificantem? Multi affirmant cum Augustino. Alii rectius negant cum Justino, Irenæo, Chrysostomo, ut Bellarm. lib. 2 de sacram. cap. 15 et 17, et Vasq. in 1-2, disp. 130, cap. 2. Et probatur primò ex illo Gen. 17, v. 10-11: « Hoc est pactum meum quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te: circumcidetur ex vobis omne masculinum; et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum foederis inter me et vos. » Ubi assignatur finis ob quem instituta fuit circumcisione; et nulla fit mentio remedii contrà peccatum originale. Secundò, ex illo Rom. 3, v. 1-2: *Quid ergò amplius Judæo est, aut quæ utilitas circumcisionis?* Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Ubi Apostolus ex professo querit, quid circumcisione profuerit Judæis? Nec dicit profuisse ad remissionem peccati originalis (quod tamen maximè dicere debuisset, si verum esset), sed solum ad hoc profuisse, quod Judæi per circumcisionem separati à Gentilibus acceperint legem Mosaicam. Idem docent ipsimet Judæi,

præsertim Philo in libro de Circumcisione, et Joseph., lib. 1 Antiq. cap. 12, qui ambo rerum Judaicarum fuerunt peritissimi. Accedit duplex ratio, una, quia circumcisione debebat differri usque ad octavam diem. Si ergò fuisset remedium peccati originalis, omnes infantes qui moriebantur antè octavam diem, caruissent illo remedio, quod est durum asserere. Altera, quia Judæi per 40 annos in deserto non fuerunt circumcisioni. (Josue 5, v. 6.) Quis autem credat, remedium peccati originalis tamdiù fuisse neglectum, sciente et consentiente Moyse?

Solet objici illud Gen. 17, v. 14: *Masculus, cuius præputii caro circumcisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo: quia pactum meum irritum fecit.* Ex quo colligit Augustinus, omnes masculos non circumcisos perire, quia peccarunt in Adamo, et irritum fecerunt pactum de non comedendo fructu arboris; circumcisos autem non perire, quia per circumcisionem liberati sunt ab illo peccato. Resp. Illud pactum cuius ibi fit mentio, non est pactum de fructu arboris non comedendo, ut Putat Augustinus; sed est pactum, quod inter Deum et Abrahamum, ejusque posteros initum est, ut antè explicavi. Est igitur hic sensus: quicumque masculus ex posteris Abrahæ non fuerit circumcisus, non censemur pertinere ad populum Dei electum; quia feci hoc pactum cum Abrahamo et posteris ejus, ut nemo, nisi circumcisus, ad populum admittatur.

Secundò objicitur: Circumcisio fuit figura baptismi; at baptismus institutus est in remedium peccati originalis, ergo et circumcisione. Resp...: Non sequitur, ut patet in hoc simili discurso: Agnus paschalis fuit figura Eucharistie; at Eucharistia instituta est ad conseruandam gratiam ex opere operato; ergò et agnus paschalis. Vel in hoc: Sa'ō non fuit figura Christi; at Christus est redemptor humani generis; ergo et Salomon. Vel in hoc: Synagoga fuit figura Ecclesiæ; at Ecclesia est catholica seu universalis; ergo et Synagoga. Ratio est, quia figura in duabus deficit à re figurata. 1º Quod non repræsentet rem figuratam in omnibus; sed in aliquo tantum. 2º Quod in eo ipso, in quo illam repræsentat, imperfectione sit quam res figurata v. g. Circumcisio est figura baptismi. In baptismo multa spectari possunt. 1º Quod sit signum discernens seu segregans Christianos ab aliis. 2º Quod conferat gratiam sanctificantem, et eā mediante, tollat peccatum originale. 3º Quod fiat per ablutionem aquæ. 4º Quod perficiatur per invocationem

nem SS. Trinitatis. Circumcisio non est figura baptismi, vel non representat baptismum in his omnibus, sed tantum in primo. Et in eo ipso adhuc deficit. Est enim carnale signum, discernens Iudeos ab aliis. Baptismus est spirituale signum, discernens Christianos a non Christianis. Item baptismus est signum necessarium ad salutem, quia nemo sine baptismo salvari potest. (Joan. 3, v. 5.) Circumcisio non est signum necessarium ad salutem, quia Nini vitae et alii sine circumcisione salvati sunt. Eodem modo, manna est figura Eucharistiae. At in Eucharistiâ multa spectari possunt. 1º Quod sit cibus et potus. 2º Quod contineat verum corpus et sanguinem Christi. 3º Quod conferat gratiam justificantem; et plura alia. Manna non representat Eucharistiam in his omnibus, sed in eo quod sit cibus. Et in hoc ipso deficit. Non enim est cibus animæ, sicut Eucharistia, sed tantum corporis. Neque confert immortalitatem, sicut Eucharistia, sed relinquit hominem mortalem. Joan. 6, v. 49-50: « Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens; ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. » Idem dicendum est de Salomone respectu Christi, et de Synagogâ respectu Ecclesiæ. Ex hoc dupli defectu satis appareat non licere argumentari a re figurata ad figuram, secundum æqualitatem aut paritatem, sed tantum secundum quamdam analogiam, qualis est inter umbram et corpus; inter rudem delineationem imaginis, et perfectam imaginem. Itaque non valent haec consequentiae 1º: Circumcisio est figura baptismi; at baptismus tollit peccatum originale: ergo et circumcisio. 2º Baptismus spiritualiter discernit Christianos ab aliis: ergo et circumcisio. Baptismus fit per ablutionem aquæ, et invocationem SS. Trinitatis: ergo et circumcisio. Haec tamen valet: Circumcisio est figura baptismi; ergo debet esse aliqua analogia inter utrumque, qualis est inter umbram et corpus, inter inchoatum et perfectum. Haec in eo consistit, quod sicut circumcisio in carne distinguit Iudeos a Gentilibus, ita baptismus in animâ distinguat Christianos a non Christianis, nempè per spiritualem characterem, qui animæ indebiliter impressus est.

Tertiò objicitur: Non potest assignari aliud remedium peccati originalis in vetere Testamento quam circumcisio: vel si potest, assignetur. Resp.: Assignetur hujusmodi remedium pro femellis, quæ non circumcidabantur; tunç

assignabo pro masculis. Aut si nos latet, quo remedio usæ sint femellæ, quid mirum si lateat, quo remedio usi sint masculi? Iudei debebant utrumque scire per traditionem. Nam ex Scripturâ nihil certi haberi potest. (Vide quæ cap. 1, qu. ult. de Traditionibus dicta sunt.)

QUESTIO V. — *Quid statuendum de purificatis ab immunditia legali?* — Iudei, qui contraxerant immunditiam legalem, debebant purificari, antequam admitterentur, vel ad ingressum templi, vel ad sacras oblationes, vel ad aliorum consortium. De hac purificatione breviter agendum est per sequentes quæstiunculas.

Quæres 1º quinam secundum legem Mosai-
cam erant immundi? Resp.: Erant duplices immundi. Alii in se; alii ex contactu rei immundiæ. In se immundi erant hi. 1º Puerperæ. (Lev. 12, v. 2.) 2º Leprosi. (Levit. cap. 13, et cap. 14.) 3º Seminillui. (Lev. 15, v. 2.) 4º Polluti ex coitu, sive legitimo, sive illegitimo. (Lev. 15, v. 16.) 5º Menstruatae. (Lev. 15, v. 19.) 6º Hæmorrhioßæ, id est, quæ multis diebus patiuntur fluxum sanguinis, extrâ tempus menstruale. (Levit. 15, v. 25.) Ex contactu autem rei immundiæ siebant immundi, qui sequuntur. 1º Qui tangebant leprosos, seminilluos, pollutos ex coitu; menstruatas, hæmorrhioßas, aut illorum vel illarum vestes, aut sedilia, ut patet ex locis allegatis. 2º Qui tangebant reptilia, aut alia animalia immunda, quibus non licebat vesci. (Lev. 11, v. 43.) 3º Qui tangebant cadavera animalium immundorum, (Lev. 11, v. 24.) 4º Qui tangebant cadavera animalium mundorum, quæ sponte erant mortua. (Lev. 11, v. 39.) 5º Qui tangebant cadavera, aut ossa, aut sepulchra hominum mortuorum. (Num. 19, v. 11.) 6º Qui ingrediebantur domum vel tentorium, in quo jacebat mortuus. (Num. 19, v. 14.) 7º Qui tangebant aquas expiationis, quibus immundi expiabantur. (Num. 19, v. 21.)

Quæres 2º quomodo purificabantur, qui erant immundi in se? Resp.: non omnes eodem modo..... Puerperæ purificabantur hoc modo. Si peperissent masculum, immundiæ erant septem diebus, et manebant triginta diebus in sanguine purificationis. Et tunc offerebant agnum anniculum in holocaustum, et pullum columbae sive turturem pro peccato. Vel, si pauperes essent, duos pullos columbarum. Si autem peperissent femellam, immundiæ erant quatuordecim diebus; et sexaginta sex diebus manebant in sanguine purificationis. Et tunc offere-

bant pro femellâ, sicut pro masculo. (Levit. 12, per totum.) Leprosi, antequâm curata esset lepra, jubebantur hæc præstare. 1º Habere veste dissutas. 2º Caput nudum. 3º Os veste coniectum. 4º Clamare sordidos se esse. (Lev. 13, v. 44 et seq.) Quandò autem curata erat lepra, expiabantur hoc modo. 1º Sacerdos aspergebat illos sanguine passeris, per alium passerem alligatum baculo cedrino, cum coco et hyssopo; et mox passerem vivum permittebat avolare. 2º Ipsimet lavabant vestes suas, radebant pilos corporis, ac deinde lavabant seipsos. 3º Die octavo, si divites erant, offerebant agnum pro delicto, et agnum pro peccato, et ovem anniculam in holocaustum, cum tribus decimis similiæ, et olei sextario. Sin pauperes, offerebant agnum pro delicto, et duos turtures, vel duos pullos columbarum, unum pro peccato, et alterum in holocaustum, cum tribus decimis similiæ, et olei sextario. 4º Sacerdos sanguine agni tingebat aurem illorum dexteram, et pollices dexteræ manus et pedis. 5º Ex oleo aspergebat septies coram tabernaculo; reliquum olei fundens super auriculam dexteram, et super pollices manus ac pedis dextri, et super caput. (Lev. 14, per totum.) Simili modo lustranda erat vestis aut domus, quandò à leprâ erat curata. Seminiflui, id est, qui durantem seminis fluxum patiebantur ex debilitate naturæ, debebant sic purgari. Quandò sanati erant, numerabant septem dies; et tunc lotis vestibus ac toto corpore erant mundi. Die autem octavo offerebant duos turtures, vel duos pullos columbarum; unum pro peccato, et alterum in holocaustum. (Levit. 15, v. 13.) Polluti ex coitu (sivè viri, sivè feminæ) lavabant totum corpus aquâ, et erant immundi usque ad vesperam. (Levit. 15, v. 16.) Menstruatae septem diebus separabantur. (Ibid., v. 19.) Hæmorrhioissæ, quandò sistebatur sanguis, numerabant septem dies, sicut seminiflui, et octavo die, offerebant duos turtures, vel duos pullos columbarum; unum pro peccato, et alterum in holocaustum. (Ibid. 28 et 29.)

Quæres 5º quomodo purificabantur, qui erant immundi ex contactu rei immundæ? Resp.: Hæc ferè regula servabatur. Eo die, quo tangebant rem immundam, manebant immundi usque ad vesperam, seu usque ad solis occasum, et loti aquâ expiabantur, ut patet Levit. 15, ubi hæc verba sæpè repetuntur, v. 22: *Qui tetigerit... (hanc vel illam rem immundam), lavabit vestimenta sua; et ipse lotus aquâ, immundus erit usque ad vesperam.* Excipiebantur tamen qui siebant immundi ex contactu mortui,

vel morticini, vel sepulchri hominis mortui. Nam illi manebant immundi septem diebus; et die tertio, et septimo aspergebantur aquâ lustrali, et sic expiabantur. (Num. 10, v. 11-12.)

Quæres 4º an omnes immundi, quamdiù erant immundi, debuerint extrâ castra habitare? Resp.: Omnes quidem arecebantur ab ingressu templi, et à sacris oblationibus; non tamen omnes ejiciebantur extrâ castra; sed hi soli: Primò, leprosi, seminiflui, et polluti super mortuo. (Num. 5, v. 2.) Secundò polluti ex nocturno somnio. (Deut. 25, v. 10.) Præter hos immundos, omnes omnino, sivè mundi, sivè immundi, debebant egredi castra, quoties ibant ad requisita naturæ, juxta illud Deut. 25, v. 12-13. « Habebis locum extrâ castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ, gerens Paxillum in balteo: cùmque sederis, fodies per circuitum, et egesta humo operies quo relevatus es. » Idque ob duas causas, ut ibidem insinuat. 1º Ut castra servarentur munda contrâ morbos. 2º Propter honorem Arcæ fœderis, in quâ Deus habitabat in medio castrorum.

Quæres 5º an omnes immundi, qui contrahebant immunditiam legalem, simul contraxerint peccatum? vel, an omnis immunditia legalis fuerit peccatum? Resp. non omnis. Erat enim duplex immunditia Hebræorum. Una erat vetita præcepto Dei, ut comedere carnes immundas, sanguinem, adipem. (Lev. 11, per totum.) Item comedere morticinum, vel laniatum à bestiis. (Lev. 22, v. 8.) Item, tangere morticina immundorum, et tangere reptilia. (Lev. 11, v. 43.) Igitur per horum esum vel contactum, non tantum contrahebatur immunditia legalis, sed etiam peccatum. Altera immunditia non erat vetita præcepto Dei, sed solùm indicata et statuta, ut tangere leprosum, vel seminiflum; pati lepram, fluxum seminis, menstrua. Nam de his non dicitur: *Ne tangatis ea, sed, qui tetigerit, immundus erit.* Unde hæc non erant peccata, sed tantum inducebant irregularitatem legalem. (Vide Cornelium, in cap. 13 Lev.)

Quæres 6º qualis erat illa aqua, quâ immundi aspergebantur et mundabantur? Resp. Erat aqua lustralis, seu aqua lustrationis, vel expiationis, cui cineres rufæ vaccæ erant infusæ. Fiebat autem hoc modo: Sacerdos accipiebat rufam vaccam sine maculâ, quæ non portaverat jugum; hanc immolabat extrâ castra, et totam comburebat cum ligno cedrino, coco bis tinteo et hyssopo. Illius cineres collecti spargebantur in aquam vivam, id est, fontanam, seu fluentem. Et tunc aqua illa ci-

neribus inspersa adhibebatur ad immundos purificandos. (Num. 19, v. 2 et seq.).

Nota 1° : Hec vacca in deserto immolabatur extrà estra. In terrà verò Palæstinà immolabatur Jerosolymis extrà portam, et indè cines res deferebantur ad singula oppida, ut ubique haberent aquam lustrationis pro usu quotidiano. Omnes enim immunditiae per hanc aquam tollebantur, ut colligitur ex illo Hebr. 9, v. 13 : *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis*, etc.

Nota 2° : Tradunt Hebrei, et ex eis Bur gensis addit. 2, in cap. 19 Num., quòd sex tantùm vaccæ rufæ fuerint immolate per totam durationem à Moyse usque ad Christum. Prima, tempore Moysis. Secunda tempore Esdræ. Tertia et quarta tempore Simeonis justi, qui fuit Pontifex per annos octoginta. Quinta et sexta tempore Joannis pontificis, qui fuit pater Mathathie, à quo descenderunt Machabœi. Quod tamen non est verisimile. Nam pauci cineres unius vaccæ, quæ tempore Moysis immolata est, non poterant sufficere per tot annos, quot inter Moysen et Esdram elapsi sunt; præsertim pro tantâ Judæorum multitudine, et pro quotidianis purificationibus, quæ ex præcepto Dei siebant. Undè verisimilius est, quod tradunt Lyran. et Cornel., singulis annis unam vaccam esse immolatam (1).

Quæres 7° quid significabant tot ac tām di versæ purificationes Judæorum? Resp. : Erant figuræ sacramenti pœnitentiae, et significabant quām seria futura esset contritio, confessio, purificatio et munditia Christianorum; quām accuratum examen conscientiæ; quām diligens sollicitudo ad eluendam vel minimam labeculam animæ.

CAPUT XVI.

DE OBSERVANTIIS LEGALIBUS.

Observantiae legales quibus Judæi diserne bantur à Gentilibus, erant variae. 1° Discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° Abstinentia à sanguine et adipe. 3° Jejunia. 4° Vota. 5° Juramenta. 6° Solemnitates festorum. 7° An-

(1) Vacca rufa figura erat Salvatoris nostri, quæ summatim in eo consistit, quòd pontifex unà cum vaccâ rufâ peccata populi symbolice portante, extrà estra, seu portam civitatis dimitteretur, ut Christum tinctis sanguine vestibus, et peccatis totius mundi onustum, sacerdotem simul et hostiam, extrà portam passum præsignaret (Heb. c. 13).

nus remissionis. 8° Jubilæum. 9° Rasio, vel tonsio capitis ac barbæ. 10° Certus usus vestium. (Vide D. Thom. in 1 2. q. 102, a. 6). Dicam aliquid de singulis.

De discretione ciborum mundorum ab immundis. — De hæc discretione potissimum agitur Lev. 11, et Deut. 14. Ex quibus locis colligi possunt aliquot regulæ, de pecoribus, de piscebus, de avibus, de aliis. Et quidem de pecoribus est hæc regula generalis : Omne animal, quod in duas partes findit ungulam, et ruminat, comedetis; ut bovem, ovem, capram, cervum et capream, bubulum, tragelaphum, pygargum, orygem, camelopardalum (Lev. 11, v. 3; Deut. 14, v. 4). Ex quo deducuntur aliae tres. Prima, quod nec ruminat, nec ungulam dividit, immundum est. (Lev. 11, v. 26.) Secunda, quidquid autem ruminat quidem, sed ungulam non dividit, etiam immundum est, ut camelus, lepus, chærogryllus. (Lev. 11, v. 4, et Deut. 14, v. 7.) Tertia, quidquid non ruminat, etiamsi ungulam dividat, immundum est, ut sus. (Lev. 11, v. 7. et Deut. 14, v. 8.) De piscibus sunt duæ regulæ. Prior : Omne quod habet pinnulas et squamas, tām in mari quām in fluminibus et stagnis, comedetis. Posterior : Quidquid non habet pinnulas et squamas, immundum et abominabile est. (Lev. 11, v. 9-10. Deut. 14, v. 9-10.) Aves immundæ, quibus non licebat vesci, erant hæ : Aquila, gryps, haliæetus, ixion, milvus, vultur, corvus, struthio, noctua, larus, accipiter, bubo, mergulus, ibis, cygnus, onocrotalus, prophyrion, herodius, charadrius, upupa, vespertilio. (Lev. 11, v. 13, et Deut. 14, v. 12.) De aliis erant hæ regulæ. Prima, omne de volucribus, quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis. (Lev. 11, v. 20.) Secunda, quidquid autem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retrò crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, ut est bruchus, attacus, ophiomachus, locusta. (Lev. 11, v. 21.) Tertia, immunda seu polluta sunt, mustela, mus, crocodilus, mygale, chamaeleon, stellio, lacerta, talpa. (Levit. 11, v. 29.) Quarta, omne quod reptat super terram, abominabile erit. (Levit. 11, v. 41.) Quinta, quidquid super pectus quadrupes graditur, et multis habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est. (Lev. 11, v. 42.)

Nota 1° Immundum dupliciter sumitur in Scripturā. Primò pro polluto, abominabili, execrando, quod non liceat comedere. Sic

sumitur locis jam citatis. 2º Pro debili vel maculoso, quod liceat quidem comedere, sed non offerre in sacrificium. Sic sumitur Deut. 12, v. 15-16 : « Sin autem comedere volueris, et te esus carnium delectaverit, occide et comedere juxta benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in urbibus tuis; sive immundum fuerit, hoc est, maculatum et debile; sive mundum, hoc est, integrum et sine maculâ, quod offerri licet, sicut capream et cervum, comedes absque esu dunt taxat sanguinis, quem super terram quasi aquam effundes. » Nota 2º Præter immunda animalia, de quibus jam dictum est, erant etiam alia quæ tametsi ex suo genere munda essent, tamen censebantur immunda propter aliquam circumstantiam. De quibus intelligi debent hæc Scripturæ testimonia, Exodi 21, v. 28 : « Si bos cornu percuaserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur; et non comedentur carnes ejus. » Et Exodi. 22, v. 31 : « Carnem, quæ à bestiis fuerit prægustata, non comedetis, sed præjicietis canibus. » Et Lev. 7, v. 19 : « Caro, quæ aliquid tetigerit immundum, non comedetur, sed comburetur igni. » Et Lev. 11, v. 34 : « Omnis cibus, quem comedetis, si fusa fuerit super eum aqua, immundus erit. » Et Deut. 14, v. 21 : « Quidquid autem morticinum est, ne vescamini ex eo. »

Quæres 1º : Quid significabat illa discretio ciborum mundorum ab immundis in vetere Testamento ? Resp. : Significabat discretionem Judæorum et Gentilium. Nam Judæi in vetere Testamento censebantur mundi, sancti, impoluti; Gentiles verò immundi, et polluti. De Judæis dictum est Deut. 14, v. 2 : « Populus sanctus es Domino Deo tuo. » De Gentilibus verò, Matth. 7, v. 6 : « Nolite dare sanctum canibus; neque mittatis margaritas vestras antè porcos. » Et Matth. 15, v. 26 : « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. »

Quæres 2º : Quis sustulit hanc discretionem inter Judæos et Gentiles ? Resp. : Christus, qui ex Judæis et Gentilibus fecit unam Ecclesiam, et abstulit medium parietem, quo à se mutuò dividebantur. Ephes. 2, v. 14. Illic etiam spectat illud, Rom. 5, v. 29 : « An Judæorum Deus tantum ? Nonne et Gentilium ? » Et Rom. 10, v. 12 : « Non enim est distinctio judæi, et græci. » Et Galat. 3, v. 28 : « Non est judæus, neque græcus; non est servus, neque liber : non est masculus,

neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. »

Quæres 3º : Quis primò cognovit hoc mysterium ? Respondeo : In vetere Testamento fuit incognitum. Ephes. 3, v. 5. In novo, primo omnium revelatum est Petro, quod vidit cœlum apertum, et descendens vas quoddam, velut lintuum magnum, in quo erant simul animalia munda et immunda, quo significabatur in Ecclesiâ simul fore Judæos et Gentiles. Act. 10, v. 11 et seq. Hoc intellige eo sensu quo explicatum est cap. 2, q. 9.

Quæres 4º : An etiam in novo Testamento sit discretio ciborum mundorum ab immundis ? Resp. : Non est. Nam, ut ait Apostolus ad Titum 1, v. 15 : *Omnia munda mundis.* Et 1 Tim. 4, v. 4 : *Omnis creatura Dei bona est, nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* Ubi nota discrimen inter Judæos, christianos et hæreticos. Judæi abstinebant à quibusdam cibis, ex præcepto Dei, propter immunditiam legalem. Christiani abstinent in Quadragesimâ à carnis ex præcepto Ecclesiæ, non propter immunditiam, sed propter devotionem. Hæretici abstinent à quibusdam cibis ex errore, propter falsam persuasionem. (1 Tim. 4, v. 2).

De abstinentiâ à sanguine et adipे. — De hâc abstinentiâ exstat præceptum, Lev. 3, v. 16-17 : *Omnis adeps, Domini erit jure perpetuo in generationibus et cunctis habitaculis vestris; nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis.* Ubi aliqua notanda sunt. Primò, quod Judæis in lege Mosaicâ non tantum prohibitus fuerit sanguis immolatus, id est, sanguis victimarum, sed etiam sanguis quorumcumque animalium, quæ domi ad esum mactabantur, ut patet Levit. 17, v. 10-11 : « Homo quilibet de domo Israel, et advenis qui peregrinantur inter eos, si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contrâ animam illius, et dispersam eam de populo suo, quia anima carnis in sanguine est. » Et infrâ, v. 14 : « Sanguinem universæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est. Secundò, quod hoc præceptum non tantum Judæis fuerit datum in lege Mosaicâ, ut jam ostendi : sed etiam Noe et posteris ejus in lege naturæ, Gen. 9, v. 5 et seq. : « Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum; quasi olera viuentia tradidi vobis omnia; excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiri ram de manu cunctorum bestiarum. » Et

postea novis Christianis in lege evangelicâ, Act. 15, v. 29 : « Ut abstineatis vos ab immo-
latis simulacrorum, et sanguine, et sufflo-
cato. » Itaque tribus vicibus prohibitus est
esus sanguinis. 1º In lege naturæ, antequam
introducta esset discretio ciborum mundorum
ab immundis. 2º In lege Mosaicâ, quandò vige-
bat illa discretio. 3º In lege evangelicâ, quandò
eadem discretio fuit abrogata. Hæc triplex
prohibitio facta est ob triplicem causam. Prima
causa est, ut homines abstinerent ab effusione
sanguinis humani. (Gen. 9, v. 5.) Altera est,
quia sanguis est vehiculum, nutrimentum, et
tutela vitæ ac spirituum vitalium. Vita autem
solius Dei est; ergò et sanguis soli Deo offerri
debet. Quæ causa adducitur in secundâ prohibi-
tione, Levit. 17, v. 11 : *Quia anima carnis in
sanguine est.* Tertia, ut Judæi et Gentiles faci-
liùs possent uniri seu coalescere in unam Ec-
clesiam. Quæ causa fuit, cur Apostoli interdi-
cerent esum sanguinis. Nam Gentiles come-
debant sanguinem: Judæi non item. Ne ergò
sieret inter illos dissensio, utrique jussi sunt
abstinere à sanguine (saltem ad initium nas-
centis Ecclesiæ) ut esset firmior illorum con-
cordia et unitas. Hæc abstinentia à sanguine
multùm differebat ab abstinentiâ ab adipe.
1º Quia abstinentia à sanguine præcepta fuit in
lege naturæ, in lege Mosaicâ, et in lege evan-
gelicâ; ut dixi. Abstinentia verò ab adipe, so-
lùm in lege Mosaicâ. 2º Judæi debebant absti-
nere ab omni sanguine, non tamen ab omni
adipe. Debebant quidem abstinere ab adipe,
qui seorsim in intestinis continetur; non tam-
en ab eo, qui carni adhæret et illi quodam-
modo immixtus est. Rursus, debebant absti-
nere ab adipe illorum animalium, quæ erant
munda ad sacrificium; ut ab adipe ovis, capræ,
bovis; non tamen ab adipe aliorum, quæ
tantum erant munda ad comedendum; ut ab
adipe cervi, bubali, et similiū, de quibus
suprà. (Vide Cornel. in cap. 3 Lev., v. 17.)

De jejunis. — Duplia erant Judæorum je-
junia, alia communia seu publica, alia privata.
Communia rursùm duplia; alia stata et or-
dinaria, quæ singulis annis repetebantur; alia
extraordinaria, quæ indicabantur ob aliquam
præsentem, vel ingruentem calamitatem, et
non repetebantur singulis annis. De prioribus
intelligitur illud Zach. 8, v. 19: *Jejunium quarti,
et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jeju-
num decimi erit domui Iuda in gaudium, et la-
titiam, et in solemnitates preclaras.* Ubi insi-
nuantur quatuor jejunia, quæ ordinariè à

Judæis servabantur, ut notant S. Hieronymus,
Rupertus et Riberâ in locum citatum; Torniell.
in annal. anno mundi 2545, n. 42; Cornel. in
cap. 52 Exodi, v. 49 et alii. Primum erat je-
junium quarti mensis, quod Judæis indictum
fuit ob tabulas legis contractas. Cum enim
Moyses descendens de monte Sinai, deferret
tabulas legis ad castra, et videret populum
choros ducere, et vitulum aureum adorare,
iratus est, et ex pio zelo projecit tabulas ad
radicem montis, et confregit. (Exodi 32,
v. 19.) Putabat enim indignum esse, si tabulas
legis, quas jejunio quadraginta dierum obti-
nuerat, offerret populo, qui per ebrietatem, et
idolatriam factus erat transgressor legis.
Hoc sensu Amb. lib. de Heliâ et jejunio, cap.
6, ait : *Tabulas legis, quas accepit abstinentia,
conteri fecit ebrietas.* Et quia hæc contractio
tabularum facta est die 17 quarti mensis, ideò
indictum fuit jejunium eodem die, ut patet ex
Kalend. Hebræorum apud Genebrardum in
comment. super Psalmos. Secundum erat je-
junium quinti mensis, quod ideò fuit indictum,
quia Hebræi quinto mense prohibiti sunt ex
Cadesbarne, ascendere montem Idumeæ, et
sic brevi compendio recta transire in proximam
terram promissionis; sed jussi redire in
solitudinem per viam maris rubri, et quadra-
ginta annis errare in solitudine, in pœnam
murmurationis contrâ Deum. Et quia non
obtemperaverunt Deo, sed in montem Idumeæ
ascenderunt, plerique occisi sunt ab Amor-
rhæis, qui in illo monte habitabant. Num. cap.
14, v. 35, 41 et seq.; et Deut. 1, v. 40 et seq.
Tertium erat jejunium septimi mensis, quod
indictum fuit ob cædem Godolæ, quæ fuit He-
bræis valde perniciosa. (4 Reg. 25, v. 25.)
Quartum erat jejunium decimi mensis quod
ideò indictum fuit, quia illo mense Ezechiel et
cæteri qui erant cum illo in captivitate Baby-
lonicâ, audierunt Jerusalem esse captam, et
templum incensum. Vide auctores suprà citatos,
qui hoc ferè modo explicant hæc quatuor
jejunia.

Praeter hæc ordinaria jejunia, erant alia ex-
traordinaria, quæ indicabantur ob aliquam
præsentem vel imminentem calamitatem. Sic
Josaphat, rex Juda, indixit jejunium universo
populo, quandò Moabitæ, et Ammonitæ venie-
bant contrâ illum ad bellum. (2. Paralip. 20,
v. 3.) Sic Esdras indixit jejunium pro felici
itinere, ne ab hostibus infestaretur, quandò
cum sociis suis, ex consensu regis Artaxerxis,
è captivitate Babylonicâ profectus est in Jeru-

salem ad domum Domini instaurandam. (1 Esdræ 8, v. 21). Sic filii Israel jejunârunt totâ die, quandò à Benjamitis cœsi et fugati sunt. (Judie. 20, v. 26). Similiter, quandò à Philistæis propter sua peccata affligebantur. (1 Reg. 7, v. 6). Item, quandò Holofernes venit contrâ illos cum ingenti exercitu. (Judith 4, v. 8). Itemque quandò crudele edictum regis Assueri contrâ ipsos promulgatum est. (Es-thér 4, v. 3). Ac denique quandò volebant avertire iram Dei, tempore Joachim, filii Josiæ, regis Juda. (Jerem. 36, v. 9.) Hæc de publicis seu communibus jejunis. Privata erant, quæ quisque sibi, vel ex propriâ devotione, vel ex Dei instinctu assumebat. Sic Moyses accepturus à Deo legem Decalogi jejunavit quadraginta diebus. (Exodi 34, v. 28). Sic Helias, fugiens persecutionem Jezabelis, et tendens in montem Dei Horeb, jejunavit totidem diebus. (3 Reg. 19, v. 8). Sic David, auditâ morte Abnér, jejunavit usque ad occasum solis. (2 Reg. 5, v. 35). Sic idem David, agrotante filio, deprecatus est pro eo Dominum, et jejunavit. (2 Reg. 12, v. 16). Sic Sara, filia Raguelis, cùm objiceretur ipsi, quod septem viros occidisset, jejunavit tribus diebus et tribus noctibus. (Tob. 5, v. 10). Sic Daniel orando et jejunando obtinuit à Deo, ut abbreviarentur anni desolationis Jerusalem. (Dan. 9, v. 5, et seq.).

Christus in novo Testamento tribus potissimum modis commendavit nobis jejunium. 1º Suo exemplo, quia jejunavit 40 diebus et 40 noctibus in deserto. (Matth. 4, v. 2). 2º Ostendendo quanta sit vis et efficacia jejunii Matth. 17, v. 20 : *Hoc autem genus (dæmoniorum) non ejicitur nisi pér orationem et jejunium.* Tertiò, prædicendo fore ut ipsius discipuli, id est, veri Christiani, post ipsius mortem essent jejunaturi. Matth. 9, v. 15 : *Venient autem dies cùm auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt.* Et hoc factum est tempore Apostolorum. Act. 13, v. 2 : *Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus.* Ecce Spiritus sanctus loquitur jejunantibus. Idein post tempora Apostolorum observatum est, ab omnibus veris Christianis, usque ad hæc nostra tempora. Ut patet partim ex historiis ecclesiasticis, partim ex praxi et antiquâ consuetudine, quam à majoribus nostris accepimus. Videant nunc, an sint veri Christiani, qui nunquam jejunant? An de illis Christus locutus sit cùm dixit : *Venient autem dies, cùm auferetur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt?*

De votis. — Vovere nihil aliud est, quâm Deo aliquid promittere. Porrò in lege Mosaicâ, de quâ nunc potissimum agimus, erant variæ leges circâ votum. Una generalis; aliæ speciales. Generalis erat hæc. Deut. 23, v. 21 et seq. : « Cùm votum voveris Domino Deo tuo, et non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; et si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis, et facies sicut promisisti Domino Deo tuo. » Speciales erant triplices : aliæ de valore et irritatione voti; aliæ de redemptione; aliæ de materiâ. Leges primi generis, de valore et irritatione voti, erant hæc : Prima, de voto Nazaræorum. Num. 6, v. 2-3 : *Vir, sive mulier, cum fecerint votum ut sanctificantur, et se voluerint Domino consecrare, à vino, et omni quod inebriare potest, abstinebunt.* Hoc votum erat ratum. Poterat tamen irritari, quoad mulieres, ut patebit ex sequentibus. Secunda, de voto filiæ, quæ erat sub potestate patris. Nam si aliquid vovisset, et pater, re cognitâ, eodem die non contradixisset, votum erat ratum, et servandum; si contradixisset, erat irritum. (Num. 30, v. 4). Quod dicitur de filiâ, debet etiam intelligi de filio, sub potestate patris existente. Et quod de patre, debet etiam intelligi de tutore, qui, mortuo patre, succedit in ius et regimen paternum. Nota, si pater semel absolutè consensisset in votum filiæ, non poterat illud posteà irritare. Tertia, de voto uxoris, quæ similiter, si aliquid vovisset, et vir ejus, rē intellectâ, non statim eodem die contradixisset, ratum erat votum; irritum, si secus. (Ibid., v. 7). Nota, si sponsa antequâm nuberet, fecisset votum, patre consentiente, juxta secundam legem; et posteà nupsisset, poterat sponsus statim post contractum matrimonium votum ejus irritare; non minus quâm si votum fecisset in matrimonio. Ita Abulens. in cap. 30 Num., quæst. 55. Quod intelligé, si sponsus antè initum matrimonium nihil sciebat de hujusmodi voto. Ratio est, quia alioqui potuisset fieri, ut ipsi sposo, etiam invito et ignorantí, per hujusmodi votum præcedens, injiceretur aliquid onus; quod ipse nec voluisse, nec tenebatur accep-tare. Quarta, de voto viduæ et repudiatae, quæ si aliquid vovissent, votum erat ratum, et tenebantur servare, ibid., v. 10. Non enim subjectæ erant vel patri vel marito, à quo votum ipsarum irritari posset.

Leges secundi generis, de redēptione voti erant hæc : Prima, homo qui seipsum Deo obtulerat per votum, ut serviret in tabernaculo, redimebat se pretio à lege taxato. (Lev. 27, v. 2.) Hoc intellige de laicis, non autem de levitis et sacerdotibus. Erant enim duplia munia in tabernaculo. Alia propria sacerdotum aut Levitarum; alia quæ poterant præstari à laicis, ut portare aquam, et ligna pro sacrificiis; verrere atrium; sarta teeta templi curare. Ad priora, soli sacerdotes et levitæ poterant se offerre per votum. Ad posteriora, laici. Si ergo sacerdotes et levitæ vovissent, se semper in suis officiis ministraturos Domino, tenebantur id facere. Sic fecit Samuel levita, quem mater Deo devoverat. (1 Reg. 1, v. 11.) Si autem laici vovissent, se reliqua munia obituros, id est, portaturos aquam et ligna in usum tabernaculi, debebant votum suum pretio redimere. Idque dupli de causâ. 1º Ut illud premium daretur levitis et sacerdotibus pro sustentatione. 2º Quia non necesse erat Hebreos portare aquam et ligna; cùm Gabaonitæ in pœnam fraudis, quæ deceperant Hebreos, ad id essent destinati. Josue 9, v. 23. Secunda lex ; si quis vovisset Deo animal, quod immolari non poterat, debebat vendi pretio à sacerdote taxando. Quod premium si ipse vovens dare voluisse, debebat insuper addere quintam pretii partem. Lev. cap. 27, v. 11 et seq. Nota omnia animalia, quæ Deo vovebantur, poterant redimi à vovente, exceptis animalibus mundis ad sacrificium. Quando autem redimebantur à vovente, tunc ultrâ premium à sacerdote taxatum, debebat addi quinta pars pretii pro ipso sacerdote, qui sustinebat onus taxandi et revendendi. Quòd si vovens noluisse redimere animal, quod Deo voverat, poterat sacerdos illud retinere, vel alteri vendere aut donare, ut colligitur ex illo Num. 18, v. 14 : *Omne quod ex voto reddiderint filii Israel, tuum erit.* Tertia lex : Si quis vovisset Deo dominum suam, debebat vendi pretio à sacerdote taxando. Quòd si vovens voluisse illam redimere, debebat ultrâ taxatum premium addere quintam pretii partem. (Lev. cap. 27, v. 14-15.) Hæc lex est similis præcedenti. Quarta lex : Si quis vovisset Deo agrum suum hæreditarium, debebat testimoniari premium agri juxta mensuram sementis. Et si vovens voluisse illum redimere, addebat quintam pretii partem, ut in præcedentibus. (Lev. cap. 27, v. 16-19.) Nota, qui vovebant Deo rem aliquam immobilem, ut domum vel agrum, libenter illum redi-

mebant, etiam si ultrâ taxatum premium deberent addere quintam pretii partem. Ratio est, quia si non redimissent, illa nunquam ad eos fuisset reversa, nequidem in jubilæo, sed absolute transivisset in dominium sacerdotum, qui quidem poterant eam vendere, sed ita, ut in jubilæo ad eos, tanquam ad veros dominos revertetur. (Lev. 27, v. 21.) Quinta lex : Si vovens agrum, non fuisset haeres illius, sed emptor, debebat illum redimere pretio à sacerdote taxando, et illud premium dare sacerdoti : ita ut ager in jubilæo posset redire ad dominum hæreditarium. (Levit 27, v. 22.) Lex tertii generis, de materiâ voti, erat hæc : primogenita munda ad sacrificium, ut primogenitum bovis, ovis, capræ, non debebant Deo voveri. Lev. 27, v. 26, et Num. 18, v. 17. Ratio ibidem insinuat, quia illa primogenita jam anteâ erant Deo consecrata et debita, ratione primogenituræ : ergo non debebant iterum consecrari, et offerri per votum ; ne votum videretur aliquid derogare priori consecrationi, quasi illa non fuisset plena et perfecta, sed voto potuisset perfici et firmari. Primogenita verò, quæ non poterant immolari, vel debebant redimi à vovente, vel si ipse noluisse redimere, sacerdos poterat ea sibi reservare, aut alteri vendere vel donare. (Lev. 27, v. 27.)

Tres supersunt difficultates. 1º De voto Jephte. 2º De votis Christianorum. 3º An licet rem præceptam Deo vovere? Vel, an res, quæ est in præcepto, possit esse materia voti? Est ergo prima quæstio, quid statuendum sit de voto Jephte? In quo duo spectanda sunt. 1º Ipsum votum. 2º Impletio voti. Votum ipsum describitur Judic. 11, v. 30-31, his verbis : « Votum vovit Domino (Jephte), dicens : Si tradiderit filios Ammon in manus meas, qui cumque primus fuerit egressus de foribus domus meæ, mihiique occurrit revertenti cum pace à filiis Ammon, cum holocaustum offeram Domino. » Impletio voti consistit in eo quod ipse filiam suam unigenitam, quæ ei revertenti ex bello prima occurrebat, obtulerit Deo in holocaustum. Nunc queritur an ipse et vovendo, et votum implendo, peccaverit, necne? Aliqui dubitant, ut Aug. quæst. 49, super Judices; qui ubique utramque partem statuit esse probabilem. Item Cajet. in cap. 11 Iudicium. Atii putant illum peccasse, primò, quia votum ipsius, ratione materiæ, repugnabat legi Mosaicæ. Vel enim voverat se immolaturum Deo, quemcumque hominem primò egredien-

tem et occurrentem , vel quodcumque animal. Neutrum licebat. Non prius, quia vetitum erat lege Mosaicā, immolare hominem. (Deut. 12, v. 31.) Nec posterius , quia similiter vetitum erat, immolare quodcumque animal. Non enim licebat immunda animalia immolare. Num. 18, v. 15. Secundò, quia si Deus approbasset ipsius votum, fuisse contentus solo voto, et impedivisset executionem, non permittendo filiam ipsius interfici ; sicut fuit contentus pià voluntate Abrahāmi, et impedivit executionem, non permittendo filium ejus Isaac immolari. Hanc sententiam sequuntur Tertullianus , lib. 3 contrà Marcionem cap. 4 : Anastas. Nicæn. q. 56; Procopius in cap. 11 Judic. Auctor quæstionum veteris Testamenti est , q. 43 apud Aug. Et multi Rabbini , qui hoc insuper addunt, votum Jephte (quod aiunt fuisse stultum ac temerarium) potuisse quidem irritari à Phinees Pontifice , qui tunc vivebat ; sed tantam fuisse superbiam utriusque , ut nec Jephte, utpote princeps populi dignatus sit petere ab eo voti relaxationem ; nec Phinees, utpote Pontifex , dignatus sit eam illi offerre. Ideò utrumque à Deo punitum esse. Vide Serarium, in cap. 11 Judic., quæst. 17. Alii rectius putant, illum non peccasse. Primò, quia quod fecit, ex instinctu Spiritus sancti fecit, ut docent Chrysost., hom. 14, ad populum Antiochen. serm. de Natali virginum; Joannes Aboreus . lib. 9, cap. 6; Lorinus in cap. 23 Actorum. Et patet ex illo Judic. 11, v. 29 : *Factus est ergò super Jephte spiritus Domini.* Et mox sequitur : *Votum vovit Domino.* Sicut ergò Abraham non peccavit, offerendo filium suum unigenitum ad immolandum, quia ex instinctu divino fecit ; ità nec Jephte peccavit, offerendo filiam suam unigenitam ad immolandum , quia similiter ex instinctu divino fecit. Secundò, quia per illud votum impetravit à Deo victoriam contra Ammonitas : ergò signum est Deo placuisse ipsius votum, et si votum placuit, etiam voti impletionem placuisse necesse est , præsertim cùm à Deo non sit impedita. Et confirmatur, quia Scriptura nunquam reprehendit ipsius votum, aut voti impletionem. Ipsum verò sèpè laudat, præsertim Hebr. 11, v. 32, ubi ait illum per fidem viciisse regna, et operatum esse justitiam. Tertiò, si peccasset votendo, fuisse monitus ab aliquo prophetā, vel sacerdoti , ne impleret votum. At à nullo monitus est toto spatio duorum mensium , quod inter votum et voti impletionem intercessit. Ergò verisimile est non peccasse votando, maximè cùm constet

alios reges ac principes populi, si quandò peccarent, fuisse monitos ac reprehensos. Quartò, populus non fuisse passus filiam Jephte occidi et immolari, nisi putasset votum fuisse ratum et Deo acceptum; sed eripuisset illam à morte, sicut Jonatham, filium Saulis , quando Saül , ratione juramenti, quo se obstrinxerat , volebat illum interficere. (1 Reg. 14, v. 45.) Est enim par ratio. Nam populus putabat juramentum Saülis fuisse stultum ac temerarium ; et ideò impedivit impletionem. Si ergò similiter putasset votum Jephte fuisse stultum ac temerarium, etiam illius impletionem impeditivisset. At non impedivit : putavit igitur votum, et voti executionem fuisse bonam. Quintò, sicut Abraham offerendo filium suum Isaac ad immolandum , expressit typum passionis, et mortis Christi, quoad voluntatem , non quoad executionem; ità consentaneum fuit, ut aliquis exprimeret typum illius non solùm quoad voluntatem, sed simul etiam quoad executionem. Hoc fecit Jephte, qui non solùm paratus fuit immolare filiam suam unigenitam , sed reipsà immolavit. Et sicut prior typus erat in sexu virili ; ità posterior in sexu femineo ; quia pro utroque sexu passus et immolatus est Christus. Et sanè filia Jephte videtur optimè expressisse figuram Christi, quoad promptam moriendi voluntatem. Nam sicut Christus , quandò ipsi à Deo Patre proponebatur mors, promptum se obtulit dicens : *Ecce venio; in capite libri scriptum est de me: ut faciam, Deus, voluntatem tuam;* (Hebr. 10, v. 7.) ità filia Jephte, quandò intellexit à patre , se ab ipso morti destinatam esse, respondit : *Pater mi, si aperuisti os tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es.* (Judic. 11, v. 36.) Ad argumenta contraria sic respondeo. Ad primum : Jephte voverat se immolaturum, non generatim, quodcumque animal, sed speciatim quemcumque hominem primo cgregientem et sibi occurrentem. Ità Aug., quæst. 49, super Judices. Et probatur. 1º Quia Jephte, ad tanti momenti victoriam impetrandam, voluit aliquid magnum vovere Deo. At non fuisse magnum, si vovisset bovem , aut ovem , aut capram. 2º Quia illa ipsius verba : *Quicumque primus fuerit egressus, et occurserit mihi revertenti cum pace,* non possunt intelligi , nisi de homine. Soli enim homines solent obviām ire victori, et ipsi de victoriā gratulari. Quod objicitur, vetitum fuisse lege Mosaicā, immolare hominem, verum est; sed Deus , qui vetuit , potuit suā auctoritate permettere. Ad secun-

dum, negatur consequentia. Non enim sequitur : Deus approbat hoc vel illud votum; ergò impedit illius impletionem. Alioqui impediret impletionem omnium votorum, quae laudabiliter facta sunt; quod est absurdum. Impedivit quidem impletionem boni propositi in Abrahamo, non tamen ideò necesse est, ut impedit etiam in aliis; hoc ipsis arbitrio ac dispositioni relinquendum est. Ipse habet justas causas cur in uno impedit, in altero non impedit. Et quidem cur non impedit in filia Jephite, dari possunt hæ causæ. 1º Ut esset typus Christi, promptè offerentis se ad mortem. 2º Ut fides Jephite, et religio ergà Deum magis incalaresceret. 3º Ut similiter pietas filiae ergà Deum, ergà parentem, ergà patriam, et simul magnitudo animi in sexu femineo commendaretur. 4º Ut nos discamus hoc exemplo quam promptè præstanda sint quæ vovemus Deo, etiam si videantur difficultia, et naturæ maximè contraria. (1)

Altera quæstio est, an etiam Christianis in novo Testamento licitum sit vovere, sicut licuit Judæis in veteri? Resp. : Omnino licitum est. 1º Quia propheta prædictit hoc futurum. Isai. 19, v. 21... *In die illa et colent eum in hostiis et in muneribus; et vota vovebunt Domino, et solvent.* Ubi sermo est de Christianis, ut notant Hieronymus, Cyrilus et alii interpres. Quò etiam spectat illud Psalm. 75, v. 12 : *Vovete et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu ejus affertis munera.* Quod etiam Augustinus interpretatur Christianis dictum esse. « Quisque, inquit, quod potest, voveat et reddat. » Non sitis pigri ad vovendum; non enim viribus vestris implebitis. » 2. Idem constat ex eventu. Nam quod prædictum est in vetere Testamento de voto, hoc in novo impletum est, et quotidie impletur. Ejus rei habemus triplex exemplum in Scriptura. Primum, B. Mariæ Virginis. Secundum, eunuchorum, qui se castraverunt propter regnum cœlorum. Quartum, quarundam seminarum, quæ propter voti continentiae transgressionem ab Apostolo reprehensæ sunt. De B. Virgine sic legimus. Luc. 1, v. 54 : *Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo siet istud, quoniam virum non cognosco?* Quomodo fieri potest, ut ego concipiam et pariam filium, cùm propter votum continentiae, non liceat mihi virum cognoscere? Sic explicat

(1) Plerique recentiores censem filiam Jephite fuisse Deo oblata non per mortem corporis, sed eo modo quo licitum erat hominem Deo offeri. (Vide Estium in Ep. ad Hebr. 11. v. 52.)

Aug. in lib. de Virginit. cap. 4, ubi ita scribit : « Quomodo siet illud, quoniam virum non cognosco? Quod profectò non diceret, nisi Deo Virginem se ante rovisset. » Similiter alii Patres. De eunuchis sic legimus, Matth. 19, v. 12 : « Sunt enim eunuchi, qui de matris ute-
ro sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum. » Qui potest capere, capiat. » Quid est seipsum castrare propter regnum cœlorum? nibil aliud, quam ex desiderio obtainendi regnum cœlorum, obstringere se voto continentiae, et amputare libertatem contrahendi matrimonium. D. Aug. in lib. de S. Virg. cap. 25 : « Quid, inquit, veracius, quid lucidius dici potuit? Christus dicit, veritas dicit, virtus et sapientia Dei dicit, eos, qui proposito ab uxore ducendâ se continuerint, castrare seipson propter regnum cœlorum. » Et contrà, humana vanitas, impia temeritate, contendit (notent hoc Lutherani et Calvinistæ) eos, qui hoc faciunt, præsentem tantummodi necessitatem molestiarum conjugialium devitare; in regno cœlorum amplius quidquam cæteris non habere. » De feminis sic legimus, 1 Tim. 5, v. 11-12 : *Adolescentiores autem viduas devita; cùm enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt; habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Ubi per primam fidem intelligitur votum continentiae, ut omnes antiqui Patres interpretantur. D. Aug. in lib. de S. Virginit. (quem adversarii non libenter legunt) cap. 35 : « *Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt, id est, in eo, quod primò voverunt, non steterunt.* » Et lib. 1 de adulterinis conjugiis cap. 24 : « *Unde apostolus de quibusdam, quæ continentiam vovent, et posteâ nubere volunt: Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt.* » Et in Ps. 75 : « *Quid autem ait de quibusdam, quæ voverunt, et non reddiderunt?* » Habentes, inquit, damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt; voverunt, et non reddiderunt. »

Objicit Petrus martyr in lib. de votis et cœlib. vota pertinere tantum ad Judæos, et non ad Christianos. Et probat quatuor argumentis. 1º Quia in vetere Testamento fit mentio votorum, non in novo, saltem quoad Christianos. 2º Quia Christiani sunt toti ac penitus obstricti Christo per fidem: ergò supervacaneum est quod se obstringant per votum. 3º Quia libertas evangelica minuit per votum. Nam

qui voto se obstringit ad continentiam , amittit libertatem ducendi uxorem. 4º Quia qui votet continentiam , injuriam facit Deo. Quod enim Deus reliquit illi liberum , hoc ipse vult esse necessarium. Resp. : Petrus martyr , et sibi ipsi , et aliis repugnat. Sibi quidem dupliciter. Primò , quia ex unā parte dicit , eos qui aliquid Deo vovent , facere injuriam Deo ; ex alterā , Iudeis licita et usitata fuisse vota. Hæc autem pugnant , nisi dicas Iudeis licitum et usitatum fuisse facere Deo injuriam , quod absit Secundò , ex unā parte dicit supervacaneum esse , per votum obstringere se Deo , cui jam totus per fidem obstrictus sis ; ex alterā , votum obstaré libertati christiana ; hæc etiam pugnant. Nam si perfidem æquè obstringimur Deo , ac per votum , quomodo libertas potest consistere cum fide , et non cum voto ? Quòd etiam aliis repugnet , certo certius est. Omnes enim antiqui Patres , non modò admittunt , sed etiam confirmant vota in novo Testamento , Epiph. in Panario her. 61 : « Tradiderunt & sancti Dei Apostoli peccatum esse , post decretam virginitatem ad nuptias reverti . » Et infrà : « Si quæ vidua fuit , ac Deo dicata , postea nupsit , judicium et condemnationem habebit , quòd primam fidem rejicit. Quantò magis , quæ Deo dicata virgo fuit et nupsit , contrà Christum lasciviit , et majorem fidem rejicit , et judicium habebit ! » Videatur etiam Amb. ad virginem devotam. Basil. in constitut. Monast.; Cypr. in ep. ad Pompon.; Hier. l. 4. cont. Jovin.; Chrys. ad Theodorum monachum; Aug. ep. 137, ad clerum et popul. Hippomens.; et alii. Nec obstant argumenta Petri martyris. 1º Quia licet in novo Testamento non fiat mentio votorum inter Christianos , quoad nomen , fit tamen quoad rem significatam. Quid enim aliud est *scipsum castrare* , quam vovere continentiam ? Et quid aliud *primam fidem irritam facere* , quam voti trangressorem esse ? 2º Quia Christiani per fidem non ita sunt obstricti ut teneantur servare continentiam. Igitur ad eam servandam possunt se obstringere per votum. 3º Quia libertas evangelica non consistit in eo , ut quisque faciat , quod velit , sed in eo , quòd per Christum liberati simus à servitute peccati , ad Rom. 6, v. 18 : *Liberati autem à peccato , servi facti estis justitiae.* 4º Quia si Iudei non fecerunt Deo injuriam per vota , quomodo Christiani faciunt ? Nec Christus , quando hortatur nos ad continentiam , hortatur ad iuriam Deo faciendam , sed ad statum perfectionis.

Tertia quæstio est , an liceat nobis aliquid vovere Deo , quod alias ex præcepto tenemur facere ? v. g. an liceat vovere quòd velimus Deum colere , parentes honorare , non occidere , non furari ? Aliqui negant , asserentes ea tantum quæ sunt consilii , non autem , quæ sunt præcepti , posse nos Deo promittere seu vovere. 1º Quia Iudei non poterant Deo vovere primogenita munda ad sacrificium , ut suprà dictum est , idque propterea , quia jam antè per præceptum legis Mosaice debebantur Deo ; ergò quod cadit sub præceptum , non potest cadere sub votum. 2º Quia votum est oblatio spontanea : at quod debitum est ex præcepto , hoc non sponte offerimus Deo , sed necessariō ; ergò quod debitum est ex præcepto , non possumus vovere. Alii contrà sentiunt , etiam ea , quæ præcepti sunt , voveri posse. Ratio est , quia bonum et laudabile est , eamdem rem præstare ex duplice virtute , nempè ex virtute obedientiæ , ratione præcepti , et ex virtute religionis , ratione voti. Sic fecit Jacob , quando vovit Deo , se non culturum deos alienos , sed solum verum Deum. (Gen. 28, v. 20.) Quod tamen tenebatur facere ex præcepto naturali. (Vide Lessium de jure et justitiâ cap. 40 , dub. 7 , et alios ibidem.) Néc obstat , quod objicitur de primogenitis. Illa enim propterea non debebant ab homine voveri et consecrari Deo , quia ipsem Deus jam anteā perfectè et integrè sibi ea consecraverat. Nota. Triplicia erant primogenita , alia hominum ; alia animalium mundorum ad sacrificium ; alia animalium immundorum , ut cap. 7, q. 6 , dictum est. Igitur primogenita primi et tertii generis , erant quidem Deo debita et consecrata , sed non integrè et perfectè , quia poterant redimi , et reipsa redimebantur. At primogenita secundi generis tamen perfectè erant Deo debita et consecrata , ut non possent redimi. Et quia ipsem Deus ea sibi consecraverat , non decebat , ut iterum ab homine per votum ipsi consecrarentur ; ne priori consecrationi videretur aliquid defuisse , quod per posteriorem perfici et compleri posset. Quod 2º objicitur , votum esse oblationem spontaneam , distinguendum est. Nam duo spectari possunt in voto. 1º Actus voventis. 2º Res ipsa quæ votetur. Igitur votum est oblatio spontanea , quoad actum voventis. Nam qui votet , sponte votet , nec ullo præcepto ad votandum obligatur. (Deut. 23, v. 22.) Non tamen semper est spontanea , quoad rem ipsam , quæ voveretur. Potest enim fieri , ut res illa , quam quis Deo votet , non sit ipsi spontanea , sed

p̄cepta. Non quidem p̄cepta, quòd teneatur eam vovere, sed quòd teneatur eam p̄stare, etiam secluso voto.

Nota Res p̄cepta potest dupliciter spectari. 1º Quatenus p̄cepta est, sic propriè non cedit sub votum, sed p̄ceptum. 2º Quatenus bona, honesta, et Deo grata est, abstrahendo ab obligatione p̄cepti, sic propriè cedit sub votum. Unde sequitur, quandò quis vovet rem p̄ceptam, duplēcēm concurrere obligationem, unam voti, alteram p̄cepti; et unam ab alterā non pendere, v. g.: Jejunium quadragesimale p̄ceptum est; si voveam hoc jejunium, teneor duplēci titulo illud observare, 1º ex obligatione p̄cepti; 2º ex obligatione voti. Et prior obligatio non pendet à posteriori, quia tamēsti non obligarer jejunare ex voto, obligarer tamen ex p̄cepto. Nec vicissim posterior pendet à priori; quia posset fieri ut durante obligatione voti cessaret obligatio p̄cepti, si nimirūm p̄ceptum abrogaretur, aut in eo dispensaretur.

De Juramentis. — Jurare nihil aliud est, quam Deum, qui falli aut mentiri non potest, in testem invocare, quod duplēciter fit: vel enim vocamus eum in testem, quandò aliquid assērimus, vel quandò aliquid promittimus. Unde duplex solet distingui juramentum, unum assertorium, quo nostram assertionem; alterum promissorium, quo nostram promissionem confirmamus. In priori, vocamus Deum in testem, quòd assertio nostra sit vera; in posteriori quòd promissio nostra sincrè facta sit. (D. Thom. in 2-2. q. 89, art. 1.)

Hoc posito, queritur, 1º quæ leges in vetere Testamento datæ sint Judæis de juramento? 2º Quid Pharisæi ex suis traditionibus ad has leges addiderint? 3º Quid hoc tempore servent Judæi in praxi? 4º Quid Christiani servent, aut servare debeant? Igitur, quod ad primum attinet, hæ leges in vetere Testamento à Deo datæ sunt. 1º Per nomen Domini Dei tui jurabis. (Deut. 6, v. 15.) 2º Per nomen exterritorum deorum non jurabis. (Exod. 23, v. 15.) 3º Non perjurabis in nomine meo. (Lev. 19, v. 12.) 4º Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. (Exod. 20, v. 7.) Vel: Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustrâ. (Deut. 5, v. 11.) Hæc quartæ differt à tertia. Nam tertia prohibet solum perjurium, quartam non solùm perjurium, sed generatim omnem irreverentiam, et abusum divini nominis. Ita Theodoretus in cap. 20 Exod,

et Cornelius in cap. 5 Deut. Ad has leges addiderunt Pharisæi, quæ sequuntur. Primò, « Quicunque juraverit per templum, nihil est; qui autem juraverit in auro templi, debet. (Matt. 23, v. 16.) » 1º Quicumque juraverit in altari, nihil est; quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet. (Matth. 23, v. 18.) Utrumque reprehendit Christus. Prius quidem his verbis: « Stulti, et cœci: Quid enim majus est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum? » Posterioris his: « Quid enim majus est, donum, an altare, quod sanctificat donum? » Et mox addit: « Qui ergò jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus quæ super illud sunt. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso; et qui jurat in cœlo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum, v. 20 et seq.

Judæi hoc tempore servant duplēcēm proxim, unam ex reverentiâ divini nominis; alteram ex cœcitate et superstitione. Prior est: non audent expressè jurare per nomen Dei tetragrammaton, cù quòd hoc nomen sit inefabile; sed sub hâc formulâ per illud jurant. *Juro per Jod, He, Vau, et Jod;* quæ sunt quatuor litteræ nominis tetragrammati. Hoc juramentum habetur apud eos sacratissimum. (Cornelius in cap. 6 Exodi, v. 2-3.) Posterior est: putant se non obligari ullo juramento, nisi jurent manu impositâ super librum legis Mosaicæ. Quòd si alio ritu jurent, audacter jurabunt falsum. (Cornelius in cap. 5 Lev., v. 4.) Notent hoc principes et magistratus christiani; nec facile admittant Judæos ad juramentum p̄standum in rebus forensibus contrâ Christians, quia plerūmque falsum jurant. Audio quidem Norribergenses, et quosdam alias, jampridem advertisse hanc fraudem; nec amplius admittere Judæos ad juramentum, nisi admotâ manu ad librum legis suæ Synagogæ. Sed neque hoc satis tuum est ex alio capite. Nam Judæi in festo expiationis à Rabbinis suis absolvuntur ab omnibus votis et juramentis, quæ malitiosè facta sunt. Et ex fiduciâ hujus absolutionis, facile p̄sumunt falsum jurare, et Christians decipere. Christus in novo Testamento dedit nobis hanc legem, Matth. 5, v. 35. et seq.: « Audistis quia dictum est antiquis: Non perjurabis; reddes autem Dominum juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jero-

« solymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester : Est, est; Non, non : quod autem his abundantius est, à malo est. » Quam legem repetit Jacobus apostolus in epist. suâ canonica cap. 5, v. 12. his verbis : Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester : Est, est; Non, non. »

Hinc oritur quæstio apud theologos, an omne juramentum Christianis sit prohibitum? Hoc enim videtur colligi ex verbis citatis. Resp. : Juramentum non est absolutè prohibitum Christianis, sed abusus juramenti. Prior pars patet, quia apostolus Paulus sæpè legitur jurasse, ut infrâ ostendam. Et Hebr. 6, v. 16, affirmat omnem controversiam finiri per juramentum. Quod etiam confirmari potest ex quotidianâ praxi, quæ viget apud Christianos in judiciis et tribunalibus. Quandò enim reus suam innocentiam non potest probare per testes, jubetur illam juramento confirmare. Et sic cessat lis ac controversia. Posteriorem partem sic expliceo. Abusus juramenti in eo consistit, quod aliqui soleant facile, etiam in rebus parvi momenti, et sine ullâ necessitate, Deum in testem vocare, sicut faciebant Judæi; hoc non licet. Nam qui id faciunt, peccant contrâ reverentiam Deo debitam. Est enim contrâ reverentiam Deo debitam, si quis illum sine necessitate, et in rebus exiguis, in testem adhibeat. Imò nemo nostrum auderet principem et regem, sine necessitate, in testem adducere. (D. Thom. in 2-2. q. 89, art. 2.) Hunc abusum prohibet Christus. Et jam antè prohibitus fuit. Eccli. 23, v. 9 : « Jurationi non assuecat os tuum, multi enim casus in illâ. » Eodem sensu intelligitur illud. Exod. 20, v. 7 : « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. » Et Deut. 5, v. 11 : « Non usurabis nomen Domini Dei tui frustrâ. Nam illæ duc particulae in vanum, et frustrâ, idem valent ac si dicas, temere et sine necessitate. » Undè Aug. lib. de Mendac. cap. 15, circâ medium, sic ait : « Apostolus in Epistolis suis jurans, ostendit, quomodo accipiendo esset quod dictum est : Dico vobis, non jurare omnino; ne scilicet jurando, ad facilitatem jurandi perveniat, et ex facilitate jurandi ad consuetudinem, et à consuetudine in perjurium decidatur. » Et ideò non invenitur jurasse, nisi scribens, ubi

« consideratio cautior non habet linguam præcipitem. »

Quæres 1º quæ fuerit olim formula jurandi, et quæ nunc sit? Resp. : in veteri Testamento reperiuntur hæ formulæ, Gen. 31, v. 53 : « Juravit ergò Jacob per timorem patris sui Isaac. » Et Gen. 42, v. 15 : « Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus. » Et Deut. 4, v. 26 : « Testes invoco hodiè cœlum et terram, citò perituros vos esse de terrâ, etc. » Et 1 Reg. 19, v. 6 : « Quod cùm audisset Saûl... juravit : Vivit Dominus, quia non occidetur. Et 1 Reg. 23, v. 34 : « Vivit Dominus Deus Israel. » Et 28, v. 10 : « Juravit ei Saûl in Domino, dicens : Vivit Dominus, quia non eveniet tibi quidquam mali propter hanc rem. » Et 2 Reg. 3, v. 55.... « Juravit David, dicens : Hæc faciat mihi Deus, et hæc addat, si antè occasum solis gustavero panem. » Et cap. 19, v. 7.... « Juro enim tibi per Dominum, quod si non exieris, ne unus quidem remansurus sit tecum. » Et Jerem. 4, v. 2 : « Et jurabis : Vivit Dominus, in veritate, et in judicio, et in justitiâ. » In novo Testamento, sunt hæ formulæ ab apostolo Paulo usurpatæ : Rom. 1, v. 9 : « Testis enim mihi est Deus. » Et 2 Cor. 1, v. 23 : « Testem Deum invoco in animam meam. » Et Philip. 1, v. 8 : « Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi. » Et 1 Tim. 5, v. 21 : « Testor coram Deo et Christo Jesu. »

Quæres 2º quæ fuerit cæremonia adhibita in veteri Testamento, quandò quis jurabat? Resp. duplex : una, levare manum in cœlum. Gen. 14, v. 22 : *Levo manum meam ad Dominum Deum excelsum*, id est, juro, levando manum meam in cœlum, quasi ad Deum, quem testem invoco. Hæc cæremonia adhuc hodiè usitata est. Solent enim, qui jurant, manum vel digitos in altum tollere, et Deum, qui in celo est, testem invocare. Altera, ponere manum subter femur illius, cui jurabatur. Quam cæremoniam exigit Abraham à famulo suo jurante. Gen. 24, v. 2-3 : « Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te (ut jurare faciam), per Dominum Deum cœli et terræ, ut non accipias uxorem filio meo de filiabus Chananæorum; id est : Pone sub femore meo manum tuam, et hoc ritu ac cæremoniâ jura mihi, quod filio meo non accipies uxorem Chananæam. »

Nota, per femur intelliguntur etiam partes genitales, quæ inter femora sunt. Quo sensu filii Israel dicuntur egressi esse de femore Ja-

cob, id est, de genitalibus illius. Gen. 46, v. 26, et alibi. Duplex igitur fuit causa, cur Abraham peteret à jurante, ut poneret manum suam subter femur ipsius. Una naturalis, quia femur propter partes genitales, est causa generationis et vitæ. Itaque qui jurabant, tangendo femur, testabantur Deum auctorem vitæ ac generationis, quasi dicerent: Si verè et sincè juro, Deus det mihi longam vitam; sin secūs, peream. Ità Martinus de Boa lib. 4 Singularium cap. 4, et ex illo Cornel. in cap. 24 Gen. v. 2. Altera mystica, quia Abraham per hanc cæremoniam significabat, ex suo femore nasciturum Messiam à Deo sibi promissum. Ità Ambros., lib. 1. de Abraham cap. ult.; Hieron. in Tradit. Hebraicis ad Gen.; Aug. serm. 75 de tempore; Gregorius et alii, quos sequitur Delr. in cap. 24. Gen., et Cornelius ibid. Hebræi aliam adferunt causam, teste Hieron. loco citato, ubi ait: « Tradunt Hebræi, quòd in sanctificatione ejus, hoc est, in circumcisione juraverit. Nos autem dicimus, jurasse eum in semine Abraham, hoc est in Christo, qui ex illo nascitus erat. »

De solemnitatibus festorum. — Apud Judæos erant duplia festa. Alia instituta à Deo; alia ab ipsis Judæis. A Deo instituta erant hæc octo: Sabbatum. Neomenia. Pascha. Pentecostes. Festum Tubarum. Festum propitiationis seu expiationis. Festum tabernaculorum, seu scenopégia. Festum coetus seu collectæ. Hæc omnia (excepta Neomeniâ) describuntur Levit. 23, per totum. De Neomeniâ agitur Num. 18, v. 41. Ac primò, sabbatum erat institutum in memoriam creationis mundi. Neomenia, seu initium mensis lunaris, seu Kalendæ, pro beneficio divinæ gubernationis. Nam initio mensis lunaris seu in novilunio, magis apparet divina gubernatio in hisce inferioribus, quia tunc est magna corporum mixtorum mutatio. Pascha, in memoriam liberationis Judæorum, cui annexa erat solemnitas azymorum, quæ postridiè Paschatis incipiebat, in memoriam egressionis ex Ægypto. Pentecoste, seu solemnitas hebdomadarum, in memoriam legis datae in monte Sinai. Festum Tubarum, in memoriam Isaiae liberati. Cùm enim Abraham vellet illum immolare, invenit arietem inter vepres hærentem cornibus, quem ipsius loco immolavit. Hebræi, ut illius facti memoriam retinerent, soliti erant tubis corneis clangere; ideoque festum Tubarum, seu festum Cornu appellatum est. Festum expiationis, in memoriam illius beneficii, quo Deus ad intercessionem Moysis,

propitiatus est peccato populi, vitulum adorantis. Festum tabernaculorum, in memoriam illius beneficii, quo Deus Judæos voluit habitate in tabernaculis, cùm egressi ex Ægypto, versarentur in solitudine. Festum coetus atque collectæ, in quo colligebantur à populo ea, quæ erant necessaria ad expensas divini cultus, ut notat D. Th. in 1-2. q. 102, art. 4 ad 10.

Quatuor posteriora festa, id est, festum Tubarum, Expiationis, Tabernaculorum, et Collectæ incidebant in mensem septimum. Nam sicut dies septimus, ità mensis septimus, et similiter annus septimus apud Judæos erat in honore. Et quidem primus dies septimi mensis habebat duo festa, unum Neomeniæ, quod erat illi commune cum aliis mensibus; alterum Tubarum, quod erat illi peculiare. Decimo die, erat festum Expiationis. Decimo quinto incipiebat festum Tabernaculorum, et durabat per septem dies sequentes. Vigesimo secundo die, erat festum Coetus atque Collectæ. In his festis tria spectari debent: Vaccatio à laboribus; oblatio sacrificiorum, de quibus suprà; cæremonia cuique festo peculiaris. In festo Paschæ seu Azymorum, fiebat oblatio manipuli spicarum; in Pentecoste, oblatio novorum panum; in festo Tubarum erat clangor tubarum, in festo Expiationis, afflictio et jejuniū; in festo Tabernaculorum, habitabant in tabernaculis, et ibi cum ramis et fructibus exultabant.

Porrò, inter omnia ista festa præcipuum erat Sabbatum. Exod. 16, v. 29. Nam in eo non licebat cibum parare, nec ignem accendere, Exod. 35, v. 5. Quæ tamen licebat facere in aliis festis. Habebat insuper hanc prærogativam, quòd nomen sabbati aliquando communicaretur aliis festis; ità ut alia etiam festa vocarentur sabbata. Sic festum primi diei Azymorum, vocabatur Sabbatum. Lev. 25, v. 41. Et similiter festum Tubarum, ibid., v. 24. Et festum Expiationis, ibid., v. 32. Et generatim omnia alia festa. (Ibid.) Imò, et tota hebdomada à potiori sui parte et die, vocabatur sabbatum, ut patet ex evangelio: *Jejuno bis in sabbato*, id est, in hebdomadâ.

Deus volebat festa à se instituta diligenter servari à Judeis. Et quidem servantibus promittebat hæc tria, Isaiae 58, v. 14: *Tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui*. Ubi insinuantur tres fructus. 1º Suavis quedam voluptas spiritus in rebus ad Deum

pertinentibus. 2º Contemptus rerum terrenarum. 3º Hæreditas Jacob. De quâ Lev. 26, v. 2. et seq. : « Custodite sabbata mea; » et statim subditur : « Si in præceptis meis ambulaveritis.... et feceritis ea, dabo vobis pluvias temporibus suis, et terra gignet germen suum, et pomis arbores replebuntur, etc. » Transgressoribus verò dictum est, Jer. 47, v. 27 : « Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jersusalem in die sabbati; succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jersusalem, et non extingueretur. » Et Ezech. 20, v. 43..... « Sabbata mea violaverunt vehementer; dixi ergo ut effunderem furorem meum super eos. » Et 2 Esdræ 13, v. 15-17 : « Vidi in Judæa calcantes torcularia in sabbato, portantes acervos, et onerantes super asinos vinum et uvas, et sicut, et omne onus, et inferentes in Jersalem die sabbati.... Et objurgavi optimates Judæa, et dixi eis : Quæ est hæc res mala, quam vos facitis, et prophanatis diem sabbati? » Notent hoc Christiani, qui parvi faciunt dies festos.

Festa à Judæis instituta, erant hæc quatuor : 1º Festum Sortium, die 14 adar seu februarii, in memoriam liberationis Judeorum per Esther. (Esther 9, v. 17.) 2º Festum Encæniorum, seu purgationis templi quæ facta est sub Judæa Machabæo. (1. Machab. 4, v. 49 et seq.) 3º Festum recepti è cœlo Ignis sacri. (2 Machab. 1, v. 18.) 4º Festum ob cæsum Nicanorem. (1. Machab. 7, v. 49, et 2. Machab. 45, v. 37.) De quibus vide Riberam, lib. 5 de Temp. cap. 17 et seq.; Genebrardum in Kalend. Hebr.

De anno septimo seu sabbatico, qui etiam vocatus est annus remissionis.—Annus septimus in lege Mosaicâ vocabatur sabbaticus, quia sicut Deus sex diebus operatus est, et septimo die, id est, in sabbato quievit; sic voluit, ut Judæi sex annis colerent terram, et septimo anno cessarent ab omni cultura. De hoc anno sic legimus, Lev. 25, v. 2 et seq. : « Loquere filii Israel, et dices ad eos : Quando ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbatizes sabbatum Domino. Sex annis seres agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, colligesque fructus ejus; septimo autem anno sabbatum erit terræ, et requiescentis Domini. » Habebat autem hic annus quatuor privilegia. Primum, quod Judæi eo anno non possent serere aut metere, putare aut vindemiare, sed quies daretur agris et

vineis; ut patet partim loco citato, partim Exod. 25, v. 10-11 : *Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam, et requiescere facies.* Voluit hoc Deus ob has causas, ut Judæos à nimiâ curâ et sollicitudine hujus vitæ abduceret; ut terra post quietem unius anni, quasi resumpto viore, fieret deinceps feracior; ut septimus ille annus esset symbolum et memoriale septimi diei, quo Deus cessavit ab opere creationis mundi; ut pauperes septimo anno gauderent fructibus agri, qui sponte nascuntur, juxta illud Exod. 25, v. 11 : *Anno autem septimo dimittes eam (id est terram) et requiescere facies, ut comedant pauperes populi tui.* Nempe ea, quæ sponte nascuntur, ut explicatur Lev. 25, v. 5.

Dices, si Judæi anno septimo non poterant terram colere, undè vivebant illo anno, et sequenti? Resp.: Hanc objectionem proponit ipse Deus et solvit, Lev. 25, v. 20 et seq., his verbis : « Quod si dixeritis : Quid comedemus anno septimo, si non severimus, neque collegerimus fruges nostras? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto; et faciet fructus trium annorum; seretisque anno octavo, et comedetis veteres fruges usque ad nonum annum; donec nova nascantur, edetis vetera. » Hinc colligitur, fertilitatem terræ sanctæ non fuisse purè naturalem, sed etiam divinam, seu ex dono et promissione Dei. Nam Deus hic promittit Judæis, si servent legem de quiete anni sabbatici, se datum ipsi anno sexto fructus terræ pro tribus annis, nempe pro anno sexto, septimo et octavo.

Secundum privilegium anni septimi seu sabbatici erat, quod eo anno fieret remissio omnium debitorum, si is qui debebat, genere Judæus esset; non autem si peregrinus, aut gentilis. Deut. 15, v. 1-2 : « Septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repetere non poterit, quia annus remissionis est Domini. A peregrino et advenâ exiges; civem et propinquum repetendi non habebis potestatem. » Hic duo notanda sunt. 1º Quod sermo sit de debitore, qui Judæus natus est, non autem de proselytâ qui Judæus factus est. 2º Quod hoc intelligendum sit de debito ex mutuo aut vendito, non autem ex commendo. Hoc enim propriè non est debitum, sed alienum, seu res ad alterum spectans. (Vide Abulens. et Corn. in illumi locum.)

Dices : Hæc lex videtur esse iniqua respectu creditoris seu mutuum dantis. Posset enim dicere proximo suo , instante anno septimo remissionis : Si dem tibi mutuum , non restitues mihi , quia instat annus remissionis. Non ergò dabo mutuum. Resp. : Hæc objectio ponitur et solvitur cap. 45 cit. , v. 9-10 , his verbis : « Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio , et dicas in corde tuo : appropinquit septimus annus remissionis , et avertas oculos tuos à paupere fratre tuo , nolens ei quod postulat mutuum commodare ; ne clamet contrà te ad Dominum , et fiat tibi in peccatum. Sed dabis ei : Nec ages quidpiam callidè in ejus necessitatibus sublevandis ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni tempore , et in cunctis , ad quæ manum miseris. » Solutio est hæc : Si in tali casu non des mutuum , peccabis in fratrem tuum. Si des , Deus suâ benedictione abundè compensabit. Quò spectat illud Prov. 19 , v. 17 : *Fœneratur Domino qui miseretur pauperis ; et vicissitudinem suam reddet ei.*

Tertium privilegium erat , quòd anno septimo fieret remissio servitutis. Servi enim hebrei manumittebantur. Exod. 21 , v. 2 : *Si emeris servum hebræum , sex annis serviet ; in septimo egredietur liber gratis.* (Quod etiam repetitur Deut. 15 , v. 12 , et Jerem. 34 , v. 14.) Sin servus non esset hebræus , sed alienigena , perpetuò manebat servus. Lev. 25 , v. 44 et seq. : « Servus et ancilla sint vobis de nationibus quæ in circuitu vestro sunt. Et de advenis , qui peregrinantur apud vos , vel qui ex his nati fuerint in terrâ vestrâ , hos habebitis famulos ; et hereditario jure transmittetis ad posteros , ac possidebitis in æternum. » Quartum privilegium erat , quòd anno septimo deberet à sacerdotibus publicè legi Deuteronomium coram toto populo. Deut. 31 , v. 10-11 : « Post septem annos , anno remissionis , in solemnitate Tabernaculorum , convenientibus cunctis ex Israel , ut apparent in conspectu Domini Dei tui in loco , quem elegerit Dominus , leges verba legis hujus coram omni Israel , etc. »

Quæres 1º quandò primùm cœperint hi anni sabbatici ? vel , quo tempore cœperit inchoari numeratio anni septimi seu sabbatici ? Resp. 1º : Non cœpit in deserto , quandò lex data est. Nam annus sabbaticus fuit institutus , ad remissionem culturæ , debitorum et servitutum , ut ex dictis patet. At Judæi in deserto non colebant terram , sed alebantur pane de cœlo misso ;

nec habebant debita aut servitutes , quæ postea propter necessitates corporales inducta sunt. Resp. 2º : Cœpit post ingressum filiorum Israel in terram sanctam , et post ejusdem terræ divisionem , quæ à Josue facta est. Tunc enim primùm cœperunt terram colere et putare vineas. (Vide Serarium in cap. 45 Josue , q. 14 , in fin. ; Cornel. in cap. 25 Lev. , 2-5.) Et colligitur ex textu ibid. : *Quando ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis , sabbatizes sabbatum Domini , sex annis seres agrum tuum.* Ubi illa particula , *agrum tuum* , satis insinuat , quòd post divisionem terræ , quandò quisque habuit proprium suum agrum , cœperit inchoari numeratio anni sabbatici. Igitur primus annus possessionis et culturæ erat primus annus respectu sabbatici ; ita ut annus sabbaticus fuerit septimus post inchoatam possessionem et culturam.

Quæres 2º an Judæi semper servaverint annos sabbaticos ? Resp. : Non semper ut patet Jer. 34 , v. 16 , ubi Deus per Prophetam conqueritur , quòd anno septimo non dimiserint suos servos in libertatem , sed eos perpetuâ servitute oppresserint. Et ideo puniti sunt à Deo variis poenis , quæ ibidem recensentur. Et insuper privati beneficio fertilitatis sexti anni , ut aliqui colligunt ex 1 Mach. 6 , v. 49 et 55.

Quæres 3º quid Christiani hinc discere debeant ? Resp. : Hæc duo potissimum , 1º ut sint benigni ergà servos , ancillas , et debitores ; 2º ut diebus festis libenter abstineant ab agriculturâ , et aliis quæstuosis operibus ; neque putent propterea fore defectum in frumento , vino et aliis ad vitam necessariis. Nam si Deus concessit Judæis tantam fertilitatem sexto anno , ut sufficeret pro tribus annis ; non negabit hoc beneficium Christianis , si parati sint dies festos colere , et ipsi obtemperare. Hoc docet experientia. Aliquandò uno anno crescit tantùm vini et frumenti , quantum satis est pro duabus vel tribus annis. Aliquandò , propter nostra peccata , pereunt omnia per grandinem , pruinam , et alias tempestates.

De anno Jubilao. — Præter annum septimum seu sabbaticum , habebant Judæi alium annum solemnum , nempè annum quinquagesimum seu Jubileum , qui erat etiam annus remissionis. De quo Levit. 25 , v. 10 : *Sanctificabis annum quinquagesimum , et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuae ; ipse est enim Jubilæus.* Initium numerationis hujus anni cœpit cum initio numerationis anni sabbatici ,

Unde sicut primus annus sabbaticus fuit septimus à primo anno possessionis et culturæ terræ sanctæ; ita primus Jubilæus fuit quinquagesimus ab eodem primo anno possessionis et culturæ terræ sanctæ.

Privilegia jubilæi erant hæc tria: 1º Quod in eo remitterentur omnia debita; 2º quod servi manumitterentur, et fierent liberi; 3º quod avitæ possessiones, quæ erant venditæ et alienatæ, redirent ad legitimos et pristinos hæredes, sine ullo pretio aut compensatione. Propter hæc tria vocabatur remissio, seu annus remissionis; quia in eo fiebat remissio debitorum, servitudinum, et honorum alienatorum, Lev. 25, v. 10 et seq. (Vide Abulens. et Cornel. ibid.) Primum privilegium erat illi commune cum anno sabbatico; nam in utroque fiebat remissio debitorum. Secundum erat etiam commune, sed majus ac perfectius in anno Jubilæo quam in sabbatico. Nam servi qui in anno sabbatico, non erant egressi è servitute, propter legitimam causam, egrediebantur in Jubilæo. Tunc enim non poterant amplius detineri. Tertium erat peculiare Jubilæo. Nam in solo Jubilæo, non autem in sabbatico, redibant possessiones venditæ vel alienatæ ad suos pristinos dominos. Nota: Quandò quis vendebat agrum aut vineam, eo carius vendebat, quo magis distabat annus jubilæus, et eò vilius, quo magis appropinquabat. Lev. 25, v. 14 et seq.

Quæres 1º quare Deus instituit hujusmodi Jubilæum? Resp.: Ob has causas: 1º Ut consideret pauperibus, ne illi perpetuò excludeantur à bonis et hæreditate paternâ, sed liberati ab omnibus debitibus et aere alieno, redirent ad suas possessiones. 2º Ut annus sabbaticus et Jubilæus serviret chronologiæ. Nam sicut apud Græcos omnia divendebantur, censebantur, et computabantur secundum olympiadæ, et apud Romanos secundum lustra; ita apud Judæos secundum annos sabbaticos et jubilæos. 3º Ut Jubilæus Hebræorum esset typus seu figura Jubilæi Christianorum, in quo per Christum liberamur ab omni servitute diaboli, et asserimur in perfectam libertatem filiorum Dei.

Quæres 2º an etiam Christiani in novo Testamento habeant annum jubilæum ad imitationem Hebræorum? Resp.: Habent, nam Bonifacius VIII instituit Jubilæum anno Christi 1300, et simul ordinavit, ut anno centesimo renovaretur. Postea Clemens VI instituit Jubilæum anno Christi 1350, et ordinavit, ut anno quinquagesimo renovaretur. Postremò, Sextus IV reduxit illum ad annum vigesimum

quintum. Legantur auctores, qui ex professo de Jubilæo disputatione.

De ratione et tonsione capitum ac barbae. — De hâc re varie existant leges ceremoniales. Prima pro Nazaræis, qui toto tempore voti, seu separationis, nec radebantur, nec tondebantur, sed alebant comam usque ad compleatum tempus separationis. Et tunc radebantur, et coma ipsorum comburebatur. (Vide sup. cap. 10, n. 3.) Secunda pro Levitis, qui quandò initabantur ministerio levitico, debebant radere omnes pilos carnis suæ. (Vide sup. cap. 7, q. 3.) Tertia pro leprosis qui idem tenebantur facere, sed ob aliam causam quam Levite; sup. cap. 7, q. 3. Quarta pro sacerdotibus, Ezech. 44, v. 20: *Caput autem suum non radent, neque comam nutrient; sed tondentes attundent capita sua.* Quinta pro reliquis Judæis in communi. Lev. 19, v. 27: *Neque in rotundum attundebitis comam; nec radetis barbam.* Ubi duplex prohibitio comprehenditur, una: *Non attundebitis comam in rotundum*, id est, non imitabimini Ægyptios et alios Gentiles, qui id facere soliti sunt, ut patet Jerem. 9, v. 26; et cap. 25, v. 25; et cap. 49, v. 32.

Nota: Ægyptii et alii Gentiles putabant suos Deos figurâ rotundâ ut potè omnium capacissimâ et perfectissimâ, præ cæteris delectari. Ideoque in illorum gratiam, capita sua in rotundum attundebant. Imò, etiam tempora rotunda suis diis ædificabant, ut Numa Pompilius, Vestæ; Augustus Cæsar, omnibus universim diis; alii, aliis speciatim. Igitur Judæi, ne similes essent Gentilibus, prohibiti sunt sectari hanc superstitionem

Altera prohibitio est: *Non radetis barbam.* Nota: Hæc duo distincta sunt, radere barbam, et tondere barbam. Rasio fit per novaculam; tonsio per forcitem. Ratione tota barba usque ad cutem excinditur; tonsione, decurtatur, et in decentem formam redigitur. Voluit igitur Deus Hebræos non excindere suas barbas usque ad cutem, sed eas retinere, ut etiam in vultu quamdam virilitatis et sapientiae formam ferre viderentur. Nam barba virilitatis ac virtutis insigne est.

Quæres 1º an omnes Hebrei hâc lege fuerint obligati? Resp.: Excipiebantur et Levitæ et leprosi, qui in legali purificatione, ut supra dixi, omnes corporis pilos radere jubebantur.

Quæres 2º an hæc lex pertineat etiam ad Christianos? Resp.: Non pertinet; quia cum sit ceremonialis, abrogata est. Unde liberum est Christianis, vel radere barbam, vel tondere, vel

integram relinquere. Si tamen alicubi consuetudo invaluit radendi, vel tondendi, servari potest.

De certo usu vestium. — De vestibus Pontificum et sacerdotum dictum est cap. 7, q. 5. De populi vestitu exstat præceptum. Num. 15, v. 38-59 : « Loquere filii Israel, et dices ad eos : « Ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas ; « quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, etc. » Hic tria insinuantur, primò quod Judæi debuerint in extremitate vestium seu palliorum gestare fimbrias. Hoc etiam fecit Christus, ut patet Lucæ 8, v. 44, ubi mulier hæmorrhiosa legitur tetigisse fimbriam vestimenti Christi et continuo sanata esse ; 2º quod super has fimbrias circumcircè debuerint inducere et extenderem filum, vel tæniam, seu vittam hyacinthinam ut hoc signo à Gentilibus distinguerentur ; 3º quod gestando et videndo hujusmodi fimbrias, debuerint esse memores mandatorum Dei. Refert Hieron., in cap. 23 Matth., Judæos solitos esse acutissimas spinas inserere suis fimbriis, ut ambulantes, per earum puncturam, divisione legis recordarentur. Utinam Christiani sint tamen solliciti circè memoriam mandatorum Dei !

CAPUT XVII.

DE REGIBUS VETERIS TESTAMENTI.

Hactenus actum est de iis quæ spectant ad Synagogam et regimen ecclesiasticum veteris Testamenti. Nunc agendum de iis quæ concernunt regimen et politiam temporalem. Ac primò de judicibus et regibus, qui in regimine temporali præfuerunt. De quibus haec breviter discutienda sunt : 1º Quæ fuerit differentia inter reges et judices ? 2º Qui, et quot fuerint judices ? 3º Qui, et quot fuerint reges ? 4º Qui fuerint boni et qui mali reges ? 5º Quomodo creati fuerint reges ? 6º Quomodo inaugуrati ? 7º Quomodo uncti ? 8º Quod fuerit officium regum ? 9º Quod jus in subditos ? 10 An potuerint habere plures uxores ? 11 An magnas divitias ? 12 An copiosum equitatum ? 13 Quales fuerint ipsorum consiliarii ? 14 Quid ex his omnibus discere debeant reges et principes christiani ?

QUESTIO PRIMA. — *Quæ fuerit differentia inter reges et judices ?* — Republica Hebræorum ab exordio sui usque ad captivitatem Babyloniam, variis modis fuit gubernata. 1º Per Moysen in deserto. 2º Per Josue in ingressu et divisione terræ promissionis. 3º Per judices post divisionem terræ, usque ad Samuelem, 4º Per reges,

usque ad captivitatem Babyloniam. Nunc quæstio est, quæ fuerit differentia inter judices et reges ? Resp. : Fuit triplex potissimum differentia. Primo, judices erant principes populi, qui extraordinarie et in necessitate à Deo suscitabantur, eo fine, ut populum à servitute, et de manu hostium liberarent. Unde et salvatores dicti sunt. Judic. 2, v. 16 : *Suscitavit Dominus judices, qui liberarent eos de vastantium manib[us].* Et cap. 5, v. 9 : *Clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos.* Et 2 Esdræ 9, v. 27.... *Dedisti eis salvatores, qui salvarent eos de manu hostium suorum.* Tametsi enim Deus fuerit primarius populi Salvator, 1 Reg. 14, v. 39, tamen judices erant secundarii et subordinati, ut notat Aug. q. 18, *super Judices.* At verò reges, ut plurimum non excabantur à Deo extraordinariè ; sed multi, vel jure successionis, vel electione, vel per vim et tyrannidem regnum occupabant, ut quæstione 5 videbimus. Nec eo duntaxat fine, ut liberarent populum à servitute hostium, sed ut illum, sive pacis, sive belli tempore, gubernarent. Secundò, judices non succedebant sibi invicem immediatè, sed post intervallum temporis. Nam quandò unus judex, qui liberaverat populum ab unâ servitute, moriebatur, non succedebat aliis, nisi populus, propter nova peccata, novâ servitute oppressus, peteret novum à Deo salvatorem, Judic. 5, v. 9, et cap. 4, v. 5. Unde siebat aliquandò, ut per multos annos nullus omnino esset judex, v. g., post mortem Othonielis, qui fuit primus judex inter eos quorum fit mentio in libro Judicum, transfererunt 18 anni antequam Aod, secundus judex, à Deo suscitaretur. Nam populus, non nisi post tot annos afflictionis petivit à Deo liberari, Judic. 5, v. 14. At, mortuo uno rege, mox alius succedebat. Nam reges, ut dixi, non tantum belli et servitutis, sed etiam pacis tempore, gubernabant populum. Certè Salomon 40 annis in summâ pace gubernavit. Unde et rex pacificus appellatus est, 1 Paralip. 22, v. 9. Tertiò, tempore judicum, non tam ipsi judices, quam Deus qui eos suscitabat, dicebatur regere populum. At tempore regum, reges ipsi censebantur gubernare. Nam cum populus, tempore Samuelis, qui tunc erat judex, non amplius vellet habere judices, sed reges, dixit Dominus Samueli : *Non enim te abjecerunt, sed me, ne regnum super eos* (1 Reg. 8, v. 7) ; et Samuel populo : *Vos autem hodiè projecistis Deum vestrum qui solus salvarit vos de universis malis et tribulationibus vestris.* (Ibid. cap. 10 v,

19.) Et iterum : *Dixistis mihi : Nequaquam, sed rex imperabit nobis; cum Dominus Deus vester regnaret in vobis.* (Cap. 22, v. 12.) Ex quibus testimoniorum constat, Deum regnasse tempore judicium, reges, tempore regum. Et Iudeos ideo fuisse reprehensos quod non amplius vellet a Deo, per judices, sed a regibus, more gentilium gubernari. Quod etiam spectat illud *Judic. 7, v. 18 : Quandò personuerit tuba in manu mea* (inquit Gedeon judex) *vos quoque per castorum circuitum clangite et conclamate : Domino et Gedeoni!* Et ibid., v. 20 : *Clamaveruntque : Gladius Domini et Gedeonis!* ubi Deo tribuitur primarium officium, judici secundarium.

QUESTIO II. *Qui, et quot fuerint judices Hebraeorum?* In libro *Judicum* numerantur hi : Othoniel, ex tribu Juda; Aod, ex tribu Benjamin; Samgar, filius Anath; Debbora, prophetissa, uxor Lapidoth; Barac, filius Abinoem; Gedeon, ex tribu Manasse; Abimelech, filius Gedeonis; Thola, ex tribu Issachar; Jair, Galaadites; Jephite; Abesan, Bethleemites; Ahialon, Zabulonites; Abdon, Pharathonites; Samson, filius Manue, de tribu Dan. Hos secuti sunt Heli et Samuel, de quibus l. 1 Regum.

Othoniel liberavit Israelitas de manu Chusan, regis Syriae; Aod, de manu Eglon, regis Moabitarum; Samgar, de manu Philistinorum; Debbora et Barac (qui simul judicarunt), de manu Jabin, regis Chanaan; Gedeon, de manu Medianitarum et Amalecitarum; Jephite, defendit illos contrà Ammonitas; Samson contrà Philisteos; Abimelech non tam fuit judex, quam tyrannus, quia vi principatum invasit, interfectis septuaginta fratribus suis, excepto Joatham, qui solus evasit. Thola, Jair, Abesan, Ahialon, Abdon, fuerunt quidem judices; sed a quibus hostibus defenderint Israelem, non constat ex libro *Judicum*.

De plerisque narratur aliquid speciale in lib. *Jud.* de Aod : « Utraque manu pro dexterâ utebatur, » cap. 3, v. 15. De Samgar : « Percussit de Philistiis sexcentos viros vomere, » cap. 3, v. 31. De Jair : « Habens triginta filios sedentes super triginta pullos asinarum, et principes triginta civitatum, » cap. 10, v. 4. De Abesan : « Habuit triginta filios, et totidem filias, » cap. 12, v. 9. De Abdon : « Habuit quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes, » cap. 12, v. 14. Plura de Gedeone, Jephite et Samson, et quidem de Gedeone haec potissimum : Ab Angelo vocatus, ut liberaret populum de manu Medianitarum, petivit duo miracula pro confirmatione sue vocationis : unum, ut posito

vellere in siccâ areâ ros matutinus madefacret vellus, et non aream; alterum, ut madefaceret aream, et non vellus: utrumque factum. Ante pugnam obtulit Deo sacrificium, igne de petrâ miraculosè erumpente, et sacrificium consumente. Destruxit aram Baal, et ædificavit altare Domino. Ex omni populo assumpsit trecentos tantum viros pro bello contrâ Madianitas. Ex alterius somnio, et somnii interpretatione intellexit se fore victorem. Mox ipse, et trecenti viri cum eo cœperunt buccinis clangere, et confringere lagenas in circuitu castrorum hostilium, clamantes : *Gladius Domini et Gedeonis!* Hostes territi subito fugerunt, et plerique propriis gladiis perierunt; reliqui a Gedeone fugati et interfecti sunt, *Judic. cap. 6*, et duobus seq. De Jephite haec : Fuit filius meretricis; ejectus est a fratribus tanquam spurius, et habitavit in terrâ Tob. Inde revocatus à Galaaditis, ut pro ipsis pugnaret contrâ Ammonitas, consensit eâ lege, si devictis Ammonitis, facerent illum populi principem. Iturus ergo contrâ Ammonitas, fecit votum Deo. (De quo voto sup. cap. 16.) Feliciter pugnavit, *Judicum cap. 11*, per totum. De Samsone haec : Natus fuit ex sterili matre, sicut Angelus futurum prædixerat. Vinum et siceram non bibit, erat enim Nazaræus. Suis manibus leonem dilaceravit. In Ascalone percussit trecentos viros. Cœpit trecentas vulpes, et ligatis ad caudas earum facibus, combussit segetes Philistinorum. Dirupit vincula, quibus erat ligatus. Arripiens mandibulam asini, interfecit in eâ mille viros. Sitiens bibit aquam miraculosè egredientem ex dente maxillæ. Apprehendit ambas portæ fores cum postibus suis et serâ, et impositas humeris suis portavit ad verticem montis. Significavit Dalilæ meretrici, in quo haberet vires suas. Ablatis viribus, et effossis oculis, catenis vincitus est a Philistæis, et in carcere positus. Inde in locum convivii ductus, ut iudibrio afficeretur. Tunc, invocato Domino, recepit vires, et apprehendit columnas domus convivii, et sic tota domus corruit; ex cuius lapsu et ipse, et tria millia Philistinorum perierunt. (*Judic. 13, v. 14 et seq.*)

Quidam ex supradictis judicibus commendantur in Scripturâ, tanquam sancti, et nominatim Barac, Gedeon, Jephite, Samson. (Hebr. 11, v. 32). Ex quo sequitur, falsum esse, quod aliqui Calvinistæ asserunt, spurios seu illegitimè natos salvati non posse. Nam Jephite fuit spurius; et tamen teste Apostolo, salvatus est. Aliqui etiam miraculosè vel natu sunt, ut Sam-

son ex sterili matre; vel vocati, ut Gedeon; vel victoriam consecuti, ut plerique omnes.

QUESTIO III. — *Qui, et quot fuerint reges Hebreorum?* — Ante divisionem regni, fuerunt hi tres: Saül, David, Salomon. Post Salomonem, secuta est divisio regni, et ex uno, duo facta sunt. Alterum Juda, quod continebat duas tribus, Juda et Benjamin; alterum Israel, quod reliquas tribus completebatur. Et quidem reges Juda habitabant in Ierusalem; reges Israel, primò in Sichem, deinde in Thersá, postremò in Samariá.

Reges Juda fuerunt hi: — 1. Roboam, filius Salomonis. — 2. Abia, filius Roboam. — 3. Asa, filius Abiæ. — 4. Josaphat, filius Asæ. — 5. Joram, filius Josaphat. — 6. Ochozias, filius Joram. — 7. Athalia, mater Ochoziæ, uxor Joram. — 8. Joas filius Ochoziæ. — 9. Amasias, filius Joæ. — 10. Azarias, seu Ozias, filius Amasiæ. — 11. Joathan, filius Azariæ. — 12. Achaz, filius Joathan. — 13. Ezechias, filius Achaz. — 14. Manasses, filius Ezechiae. — 15. Amon. filius Manassis. — 16. Josias, filius Amon. — 17. Joachaz, filius Josiæ. — 18. Joakim, seu Eliacim, filius Josiæ. — 19. Joachin, seu Jechonias, filius Joakim. — 20. Sedecias, seu Matthanias, patruus Joachin

Reges Israel fuerunt hi: — 1. Jeroboam, filius Nabat, Ephratæus. — 2. Nadab, filius Jeroboam. — 3. Baasa, filius Abiæ, de domo Issachar. — 4. Ela, filius Baase. — 5. Zambil, filius Elæ. — 6. Amri. — 7. Achab, filius Amri. — 8. Ochozias, filius Achab. — 9. Joram, frater Ochoziæ. — 10. Jehu, filius Josaphat filii Namsi. — 11. Joachaz, filius Jehu. — 12. Joas, filius Joachaz. — 13. Jeroboam, filius Joæ. — 14. Zacharias, filius Jeroboam. — 15. Sellum, filius Jabes. — 16. Manahem, filius Gadi. — 17. Phaceia, filius Manahem. — 18. Phacee, filius Romeliae. — 19. Osee, filius Ela.

Hic triplex differentia notanda est inter reges Juda et Israel. Prima, quod omnes reges Juda fuerint ex eadem tribu, nempè ex tribu Juda; et omnes ex familiâ David (excipio Athaliam, quæ habuit quidem maritum ex familiâ David, nempè Joram regem, sed ipsa fuit filia Achab, filii Amri). At reges Israel fuerunt ex diversis tribubus et familiis. Altera, quod reges Juda, si non omnes, saltem multi manserint in cultu veri Dei. At reges Israel, nullo excepto, fuerunt omnes idololatræ; etiam Jehu. (4 Reg. 10, v. 29.) Tertia, quod reges Juda, ut plurimum, jure successionis, pervernerint ad regnum. At reges Israel variis ti-

tulis ac modis, ut quæst. 3 explicandum est.

QUESTIO IV. — *Qui fuerint boni, et qui malo Hebraeorum reges?* — Ratio dubitandi sumitur ex Scripturâ, qua uno loco asserit, tres tantum fuisse bonos, ut Eccli. 49, v. 5: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt.* At alibi significat, etiam illos fuisse bonos, ut Asam, Josaphat, Joam, Amasiam, Azariam, et Joathan. Nam in gestis singulorum ponit hanc laudem: *Fecit rectum in conspectu Domini*, ut patet 3 Reg. 15, v. 14, et cap. 22, v. 43. Et 4 Reg. 12, v. 2, et cap. 14, v. 5, et cap. 15, v. 5.

Hæc difficultas sic solvit: *Hi sex posteriores fuerunt quidem boni, sed non zelosi in religione et cultu Dei.* Et ideò laudantur quidem, quod fecerint rectum in conspectu Domini; sed simul reprehenduntur, quod excelsa non abstulerint, neque impediverint cultum idolatriæ. Nam sicut de singulis dicitur: *Fecit rectum in conspectu Domini; ita mox adiit: Verumtamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat et adolebat incensum in excelsis.* (5 Reg. 22, v. 44 et alibi.)

At David, Ezechias et Josias, non tantum fuerunt boni, sed etiam zelosi in religione. Nam de Ezechia et Josia discrete legimus, quod abstulerint excelsa, ad impediendam idolatriam. (4 Reg. 18, v. 5, et cap. 25, v. 8.) De Davide verò, quod in excelsis non immolaverit. (5 Reg. 5, v. 5.) Quod cum magnâ solemnitate deduxerit Arcam Domini in Ierusalem. (2 Reg. 6, v. 12.) Quod desideraverit Deo templum ædificare. (*Ibid.*, cap. 7, v. 2.) Quod in rebus majoris momenti nihil voluerit aggregi, nisi consulto prius Deo. (1 Reg. 22, v. 13, et cap. 50, v. 7 et seq.) Quod ad placandum erexerit altare in area Ornan, et obtulerit holocausta et pacifica. (1 Paral. 21, v. 26.)

Illud ergò, *Præter David et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt*, sic debet intelligi: Omnes Reges Juda, præter illos tres in eo peccarunt, quod ex quadam neglectu religionis, non abstulerint excelsa nec impediverint idolatriam in suis subditis. Qui sensus colligitur ex ipso contextu. Nam initio capituli laudatur Josias à zelo religionis, quod abstulerit abominationes impietatis. Id est excelsa, lucos, sculptilia, statuas, ut explicatur 4 Reg. 25, v. 4, et 2 Paral. 54, v. 4. Item, quod gentem suam, id est Judæos, qui sub Amon et Manasse erant impii et idololatræ, perduxerit ad penitentiam et pietatem, quod etiam prolixè recensetur, 2 Paralip. 55, per totum. Mox ad-

ditur, nullum alium regem fuisse parem Josiae in hoc genere, nisi Davidem et Ezechiam; ceteros omnes peccasse, permittendo idolatriam, et relinquendo legem altissimi. (4 Reg. 22, v. 13). Et hoc modo dedisse occasionem, ut regnum Juda in pœnam delicti, occuparetur ab alienigenis, id est, à Chaldaeis; et vasa templi cum populo transferrentur in Babylonem.

Dices, non videtur ille esse sensus istius loci; nam etiam Asa et Josaphat abstulerunt excelsa, ut expressè habetur 2 Paral. 14, v. 2, et cap. 17, v. 6. Falsum ergò est, omnes præter Davidem, Ezechiam, et Josiam in eo peccasse, quod, ex neglectu religionis, excelsa non abstulerint. Resp.: Asa abstulit quedam, sed non excelsa omnia. Prius patet ex illo 2 Paral. 14, v. 2: *Subvertit altaria peregrini cultis, et excelsa.* Posterior ex illo 3 Reg. 15, v. 12: *Purgavitque universas sordes idolorum que fecerant Patres ejus.* Postea sequitur, v. 14: *Excelsa autem non abstulit.* Josaphat verò cum primùm cœpit regnare, non ausus fuit auferre excelsa, in quo fuit culpabilis, juxtà illud 3 Reg. 22, v. 44: *Verumtamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis.* Postea tamen, factus audacior, abstulit, 2 Paral. 17, v. 6: *Cumque sumpsisset cor ejus audaciam propter vias Domini, etiam excelsa et lucos de Juda abstulit.* Uterque ergò, tam Asa quam Josaphat in hâc re peccavit; ille quidem quod non abstulerit omnia excelsa; hic verò, quod tardè abstulerit.

Nota: Per excelsa, intelliguntur fana, vel sacella, vel altaria in altioribus locis, ut in montibus et collibus, ad colendum Deum aedificata. Erant autem duplia Quædam facta ad cultum falsorum deorum, et severè prohibita, Num. 22, v. 41.... « Duxit eum ad excelsa Baal. » Et Num. 53, v. 51-52. « Quando transieritis Jordanem, intrantes terram Chanaan, disperdite cunctos habitatores terræ illius; confringite titulos, et statuas comminute, atque omnia excelsa vastate. » Et Deut. 12, v. 2-3: « Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes.... deos suos super montes excelsos et colles.... dissipate aras eorum, et confringite statuas. » Et 5 Reg. 11, v. 7: « Tunc aedificavit Salomon fanum Chamos, idolo Moab, in monte qui est contrà Jerusalem. » Et cap. 12, v. 51: « Fecit (Jehoboam) fana in excelsis. » Et 4 Reg. 17, v. 9: « Aedificaverunt sibi (filii Israel) excelsa in cunctis urbibus suis. » Et ibid., v. 29: « Unaquæque gens fabricata est Deum suum;

» posueruntque eos in fanis excelsis. » Alia ad cultum veri Dei facta, antequam templum esset aedificatum. De quibus 5 Reg. 5, v. 2: « Populus immolabat in excelsis; non enim aedificatum erat templum nomini Domini usque in diem illum. » Inter illa præcipuum erat in Gabaon, ut habetur ibidem, v. 4: « Abiit itaque in Gabaon, ut immolarebatur ibi; illud quippe erat excelsum maximum. » Et 2 Paral. 1, v. 5: « Abiit (Salomon) cum universâ multitudine in excelsum Gabaon, ubi erat tabernaculum fœderis Dei. » Hæc etiam excelsa, non tantum post, sed etiam antè templum aedificatum, fuerunt prohibita, ut docent Theodoretus, q. 11, Procopius et Abulensis, in 5 Reg., cap. 5, Ribera, lib. 1 de Templo, cap. 2. Ratio est, quia Deus expressè mandavit Judæis, ut non offerrent sacrificia in variis montibus et collibus, more Gentilium, sed tantum in uno certo loco, ubi vel tabernaculum esset, vel templum. Deut. 12, v. 2: « Subvertite omnia loca in quibus coluerunt gentes.... deos suos super montes excelsos et colles. » Et paulò post sequitur, v. 4 et seq.: « Non facietis ita Dominino Deo vestro; sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribus vestris, ut ponat nomen suum ibi et habitat in eo, venietis, et offeretis in loco illo holocausta et victimas vestras. » Et infrà, v. 13-14: « Cave ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in eo quem elegerit Dominus. » Hinc Salomon fuit reprehensus, quod antè templi aedificationem immolarebat in excelsis. 5 Reg. 5, v. 3: « Dilexit autem Salomon Dominum, ambulans in præceptis David patris sui, excepto quod in excelsis immolabat. » Et reliqui reges, qui illum secuti sunt, similiter fuerunt reprehensi, quod excelsa non abstulerint; tam ea, quæ facta erant ad cultum veri Dei, quam reliqua quæ facta ad colendos falsos deos. Excipio Ezechiam et Josiam qui illa, ut suprà dixi, abstulerunt. Excipio etiam excelsum Gabaon, in quo licuit offerre et immolare, ratione tabernaculi, quod ibi conservabatur. (2 Paral. 1 v. 5.) In reliquis non licuit. Atque hæc obiter dicta sint ad concilianda Scripturæ loca, initio quæstionis allata, quæ videbantur inter se pugnare. Nunc ut clarius constet de probitate vel malitia singulorum regum, de singulis in particuli agendum est. Ac primò de Saule, Davide, de Salomone, qui regnârunt antè divisionem regni. Deindè de regibus Juda, et de regibus Israel qui posteà secuti sunt.

Igitur Saül, initio regni fuit bonus, rectus ac simplex, 1 Reg. 9, v. 2 : « Saul, electus et bonus; et non erat vir de filiis Israël melior illo. » Et cap. 15, v. 1 : « Filius unius anni erat Saül cùm regnare cœpisset, » id est, erat innocens, sicut puer unius anni, ut explicatur cap. 15, v. 17 : « Nonne cùm parvulus es in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es? Unxitque te Dominus in regem super Israel. » Mansit autem in illâ probitate duobus annis, 1 Reg. 15, v. 1 : « Duobus autem annis regnavit super Israel. » Postea à Deo desertus est propter inobedientiam. Fuit autem duplex illius inobedientia, una, quia Samuel dixerat illi, ut differret offerre holocaustum, donec ipse adesset; non paruit. (1 Reg. 15, v. 9.) Altera, idem Samuel mandaverat illi, ut interficeret omnes Amalecitas, nullo excepto; neque tunc paruit. (1 Reg. 15, v. 3.) Propter utramque inobedientiam privatus est regno, sicut primi parentes propter unam inobedientiam expulsi sunt ex paradyso. Et ab eo tempore cœpit deserî à Deo, nec jam amplius bono, ut solebat, sed malo spiritu agitabatur, 1 Reg. 15, v. 23 : « Pro eo ergo quod abjecisti sermonem Domini, abjecit te Dominus, ne sis rex. » Et cap. 16, v. 14 : « Spiritus autem Domini recessit à Saül, et exagitabat eum spiritus nequam. » Et tunc, in locum illius, unctus est David. (1 Reg. 16, v. 13.) Nihilominus Saül adhuc vixit in regno 38 annis; et toto illo tempore Davidem persecutus est, quem sciebat à Samuele unctum esse in regem. (1 Reg. 18, v. 29.)

David fuit bonus et vir secundum cor Dei, juxta illud 1 Reg. 15, v. 14 : « Quæsivit Dominus sibi virum juxta cor suum. » Et Act. 15, v. 22 : « Suscepit illis David regem; cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. » At peccavit, inquires. Verum est. Neque hoc dissimulavit Scriptura, cùm ait, 3 Reg. 15, v. 5 : « Eo quod fecisset David rectum in oculis Domini, et non declinasset ab omnibus, quæ præcepérat ei cunctis diebus vita suæ, excepto sermone Uriæ Hethkei, » id est, excepto duplice peccato. Uno, quod adulterium commiserit cum uxore Uriæ. Altero, quod ad occultandum hoc adulterium, curaverit occidi ipsum Uriam. (2 Reg. 11, v. 4 et 13.) Quomodo ergo vir secundum cor Dei? Id triplici sensu intelligi potest: primo, spectando ipsius zelum in religione, de quo suprà; secundo, conferendo

illum cum plerisque aliis regibus, qui non fuerunt tam boni quam David, 5 Reg. 11, v. 4: « Nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus. » Et alibi tertio, conferendo illum speciatim cum Saüle, ut hic sit sensus: Quia Saul fuit inobediens Deo, privatus est regno et successit illi David, qui erat obediens, et faciens omnes voluntates ejus. Hic sensus colligitur ex ipso textu. Nam 1 Reg. 15, v. 14, sic legimus: « Dixitque Samuel ad Saül: Stulte egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quod si non fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum, sed nequaquam regnum tuum ultrâ consurget. Quæsivit Dominus sibi virum juxta cor suum; et præcepit ei Dominus ut esset dux super populum suum, eò quod non servaveris quæ præcepit Dominus. » Et Act. 15, v. 21-22: « Exinde postulaverunt regem: Et dedit illis Deus Saül, filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta. Et amoto illo, suscitavit illis David regem; cui testimonium perhibens, dixit: Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. » Utrobius fit comparatio inter Saülem et Davidem. Hujus obedientia commendatur; illius inobedientia reprehenditur. Et juxta hunc sensum, qui est litteralis, hæc duo idem sunt: *Vir secundum cor Dei, et, faciet omnes voluntates Dei.* Ubi per voluntates non intelligit præcepta Dei, quæ in lege Mosaicâ scripta sunt, quia certum est, Davidem hoc sensu non fecisse omnes voluntates Dei, cùm peccaverit contrâ præcepta decalogi, per homicidium et adulterium; sed intelligit mandata, quæ vivâ voce solent dari per Prophetas aut Pontifices. Hæc enim servavit David; non item Saül. Itaque in eo est differentia inter utrumque, quod, quando mandabatur aliquid circâ regni administrationem, David pareret, Saül non pareret.

Salomon, initio bonus ac sapiens, posteà per mulieres alienigenas depravatus est, et idololatra factus, 3 Reg. 11, v. 1: « Rex autem Salomon adamavit mulieres alienigenas multas. » At deinde subditur, v. 4: « Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur deos alienos. » In pœnam hujus peccati, divisum est regnum ipsius, et major pars data Jeroboam, ibid., v. 11: « Quia.... non custodisti pactum meum, disrumpens scindam regnum tuum, et dabo illud servitu tuo. » An autem egerit pœnitentiam, et sal-

vatus fuerit, disputat Pineda, lib. 8. de reb. Salom., et alii plures.

Roboam, filius Salomonis, fuit malus. Peccavit autem tribus potissimum modis, primò, quia initio regni, spreto consilio senum, secutus est consilium juvenum, et sic dedit occasionem divisionis regni quam Salomon suo peccato erat promeritus. (3 Reg. 12, v. 8, et 2 Paralip. 10, v. 8.) Secundò, quia post tres annos, tām ipse quām subditi ejus deseruerunt Deum. (2 Paralip. 11, v. 17, et cap. 12, v. 1.) Tertiò, quia idololatriam et multas alias impuritates concessit. (3 Reg. 14, v. 22.) Et ideò, quinto regni sui anno, punitus est à Sesac, rege Aegypti. (2 Paral. 12, v. 2 et seq.) Mansit autem in suā impietate usque ad finem vitæ (Ibid., v. 14.)

Abia fuit etiam malus. Initio quidem regni coluit Deum, et spem suam in illo collocavit, ut patet ex concione ipsius quam habuit in bello contrà Jeroboam, regem Israel. (2 Paral. 13, v. 4 et seq.) Ideòque insignem victoriam obtinuit. Et posteà, « ambulavit in omnibus peccatis patris sui, quæ fecerat antè eum : nec erat cor ejus perfectum cum Domino, Deo suo. » (3 Reg. 15, v. 3.)

Asa, filius ejus, fuit bonus. Abstulit effeminateos de terrā; purgavit omnes sordes idolorum, quæ fecerant Roboam et Abia; Maacham, matrem suam, amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in loco ejus, quem consecraverat : subvertit specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron. (3 Reg. 15, v. 11 et seq.) Hæc tamen in illo reprehenduntur, primò, quod excelsa non abstulerit. Aliqua quidem abstulit (2 Paral. 14, v. 2), non tamen omnia. (3 Reg. 15, v. 14.) Secundò, quod pugnaturus contrà Baassam, regem Israel, habuerit fiduciam in rege Syriæ, et non potius in Domino Deo, sicut fecerat in bello contrà Aethiopes. Quod objecit illi Hanani propheta. (2 Paral. 16, v. 7.) Tertiò, quod eumdem prophetam, propter hanc increpationem, conjecterit in vincula. (Ibid. v. 10.) Quartò, quod circè finem vitæ, cùm laboraret podagrā, non quæsierit Dominum, sed magis in medicorum arte consilus sit. (Ibid., v. 12.)

Josaphat fuit bonus, et multa præclarè ges- sit. Misit Levitas et sacerdotes per omnes civitates Juda, ut docerent populum legem Dei. (2 Paral. 17, v. 8.) Abstulit reliquias effeminarum, quæ remanserant in diebus Asa patris ejus. (3 Reg. 22, v. 47.) Cùm anteà non ausus

fuisset auferre lucos et excelsa (3 Reg. 22, v. 44), tandem, factus audacior, abstulit. (2 Paral. 17, v. 6.) Progressu temporis, instituit novam populi reformationem. (Ibid., cap. 19, v. 4.) Cùm Moabitæ et Ammonitæ contrà illum insurgerent, ipse, publico jejunio indicto, supplex ad Deum confugit, et insignem victoriam obtinuit. (Ibidem, cap. 20, v. 3.) In duobus tamen reprehensus est. Primò quod Achab, regi Israel, præbuerit auxilium contrà regem Syriæ, in oppugnandâ Ramoth Galaad. Hoc objecit illi Prophetæ, 2 Paral. 19, v. 2-3 : « Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitiâ jungeris, et idcirco iram quidem Domini merebaris ; sed bona opera inventa sunt in te, eò quod abstuleris lucos de terrâ Juda ; » Secundò quod amicitiam contraxerit cum Ochoziâ, filio Achab. Quod etiam illi objectum est à Prophetâ, Paral. 20, v. 55 et seq. : « Post hæc iniit amicitias Josaphat, rex Juda, cum Ochoziâ, rege Israel, cujus opera fuerunt impiissima. Et particeps fuit ut facerent naves, quæ irent in Tharsis ; fecerunt classem in Asiongaber. Prophetavit autem Eliezer.... ad Josaphat, dicens : Quia habuisti fœdus cum Ochoziâ, percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec potuerunt ire in Tharsis. »

Joram fuit malus. Acta ejus sunt hæc : Accipit uxorem idololatram, nempè Athaliæ, filiam Achab regis Israel. Occidit omnes fratres suos gladio, et quosdam de principibus Israel. Derelicto Deo, fabricavit excelsa in urbibus Juda, et prævaricari fecit habitatores Jerusalem. Ideò ab Eliâ prophetâ per litteras reprehensus est (quod contigit multis annis post raptum Eliæ), et graviter à Deo punitus. Pœnæ fuerunt hæc : Defeccrunt ab eo Idumæi, et rebelârunt. Defecit etiam urbs Lobna, quæ erat in tribu Juda. Philisthæi et Arabes vastaverunt terram Juda, et diripuerunt omnem substantiam regis Joram; et insuper occiderunt ejus uxores et filios, excepto unico Joachaz, qui et Ochozias dictus est. Deus percussit illum insanabili languore alvi, quo toto biennio affligebatur. Et tandem longâ tabe consumptus, egessit viscera, et mortuus est. Populus non fecit illi exequias, nec sepelivit in sepulchro regum. Hæc omnia habentur, partim 4 Reg. 8, v. 17 et seq., partim 2 Paralip. 21, v. 4 et seq.

Ochozias fuit etiam malus. Nam 1º, seductus est à matre suâ Athaliâ. 2º Utetur consilia riis ex domo impiissimi Achab, qui erat pater Athaliæ. 3º Cum Joram, filio Achab, rege

Israël, ivit ad bellum contrâ Hazael, regem Syriæ, in Ramoth Galaad. 4º Eundem Joram in bello vulneratum, et reversum in Iezrahel invisit. 5º Ibi superveniens Jehu, utrumque occidit, ac simul delevit totam domum Achab, ut ipsi erat mandatum à Deo per prophetam. (4 Reg. 8, v. 25, et cap. 9, v. 7, et 2 Paral. 22, v. 1.)

Athalia, mater Ochoziæ, fuit impiissima. Mortuo filio, occupavit regnum; et, ut sola posset regnare, interfecit omnes masculos stirpis regiæ, præter Joas, filium Ochoziæ, qui à sorore suâ Josabâ, uxore Joiadæ pontificis, occultè subtractus et absconditus est. Deinde anno septimo, Joas auctoritate ejusdem pontificis publicè promulgatus est rex, et Athalia interfacta. (Reg. v. 11, et 2 Paral. 22, v. 10 et seq.)

Joas, primò bonus, posteà pessimus, optimè se gessit quamdiù vixit Joiada pontifex, ex cuius directione et consilio hæc fecit: Curavit instaurari templum quod sub Athaliâ, Ochoziâ et Joram fuerat neglectum, et ferè collapsum; liberavit Jerusalem à periculo obsidionis. Misit enim Hazaeli, regi Syriæ, magnam pecuniæ summam, partim ex thesauro templi, partim ex palatio regio, ut non obsideret Jerusalem, cùm ad eam obsidem appropinquaret. At mortuo pontifice, delinitus est obsequiis principum Juda, et hæc patravit: Concessit exercitum idolatriæ. Interfecit Zachariam, filium Joiadæ pontificis, qui ipsum et principes Juda, totumque populum increpabat, propter idolatriam. Sed non impunè. Nam sequenti anno post mortem Zachariæ, tâm rex ipse, quâm alii omnes, ab exercitu Syrorum puniti sunt. Et tandem rex à servis interfactus. (4 Reg., v. 12, et 1 Paralip. 24.)

Amasias, imitatus est patrem suum. Nam initio fuit bonus, deinde malus. Gesta ejus describuntur 4 Reg. 14, et 2 Paralip., 25. Sunt autem hæc: Confirmato regno, jussit jugulari eos qui interfecerant patrem suum Joas. Non tamen filios eorum, propter legem, quæ prohibet filios occidi pro patribus. Tunc enim adhuc erat observans legis Mosaicæ. Colligit duplē exercitum contrâ Idumæos qui jampridem rebellaverant; unum ex populo Judæ, alterum ex populo Israel. Monitus à Prophetâ, ut dimitteret exercitum Israel, ut potè impium et à Deo alienum, obtemperavit, et victoriam obtinuit contrâ Idumæos. Ex quibus interfecit decem millia, et totidem ex altissimâ petrâ præcipitavit. Hactenus benè. Deinceps malè:

Rediens ex victoriâ, asportavit secum deos Idumæorum, quos cœpit in Jerusalem adorare, et incensum illis adolere, ob quam causam missus ad eum Propheta, dixit illi, 2 Par. 25, v. 15-16: *Cur adorâsti deos, qui non liberaverunt populum tuum de manu tuâ? Cui respondit Amasias: Num consiliarius regis es? quiesce, ne interficiam te.* Tunc abiens Propheta, inquit: *Scio, quod cogitaverit Deus occidere te, quia fecisti hoc malum, et insuper non acquievesti consilio meo.* Post hæc traditus est in reprobum sensum; et insolentior factus propter supradictam victoriam, inito pessimo consilio, provocavit regem Israel ad bellum, putans quod et illum posset sibi subjungare. Rex Israel, miratus temeritatem hominis, proposuit illi parabolam de carduo et cedro Libani, volens significare, quod sicut carduus nullo modo potest comparari cum cedro, itâ rex Juda nullo modo possit comparari cum rege Israel. Non acquievit Amasias. Itaque rex Israel venit cum exercitu in Bethsames, quod est oppidum Juda, et ibi fugavit exercitum Amasiæ. Ipsum Amasiam cœpit captivum, et duxit in Jerusalem; ibique diripuit omnem thesaurum templi, et palati regis; ac tandem, relieto ibidem Amasiâ cum obsidibus, reversus est in Samariam. Interea moritur rex Israel. Contrâ Amasiam verò conspirant cives in Jerusalem, eò quod propter ipsius defectionem à cultu Dei, et introductam idolatriam, multas calamitates paterentur. Ipse cognitâ eorum conspiratione, fugit in Lachis; sed frustrâ. Nam ibi à conspiratis interfactus est.

Ozias seu Azarias, filius Amasiæ, cùm esset 16 annorum, à toto populo electus est rex. Fuit quidem bonus, sed propter usurpatum officium sacerdotale, quod ipsi non congruebat, à Deo punitus est leprâ. Acta ejus describuntur 4 Reg. 15, et 2 Paral. 26. Sunt autem triplicia. Nam quedam contigerunt tempore bellū; alia tempore pacis; alia circè finem vitæ. Tempore bellū fecit hæc, ex consilio et directione Zachariæ videntis. Munivit Jerusalem multis turribus. In turribus collocavit machinas diversi generis, quæ sagittas et saxa jaciebant. Instruxit exercitum trecentorum et septem millium, et quingentorum. Comparavit illis omnia armorum genera, clypeos, hastas, galeas, loricas, arcus, fundas, et his similia. Aedificavit Ailath, sive Eliath, sive Ailam, in finibus Idumæorum, et restituit eam Judæ. Sæpè feliciter pugnavit contrâ Philistæos. Destruxit murum urbis Geth, et Jabniæ, et Azoti. Aedificavit

oppida in ditione Philistiim. Vicit etiam Arabes et Ammonitas, qui posteā coacti sunt illi dare tributum. Et propter tam celebres victorias divulgatum est nōmen ejus usque ad introitum Ægypti. Tempore pacis, deditus erat agriculturæ. Habebat plurimos vinitores in Carmelo et alibi. Fodiebat cisternas ad colligendam aquam pro pecoribus, quorum numerosissimos alebat greges. Tandem circā annum regni sui 43, propter multa præclarè gesta in superbiam elatus, sacerdotale officium ausus est usurpare. Nam ingressus in templum Domini, voluit adolere incensum super altare thymiamatis, obidente pontifice. Mox leprâ in fronte percussus, et à sacerdotibus è templo ejectus est. Et sic mansit leprosus usque ad finem vitæ suæ, habitans in domo separatâ extrâ Jerusalem. Interē Joatham, filius ejus, administrabat regnum.

Joatham filius Oziæ fuit bonus. De quo scriptum est 2 Paral. 27, v. 2 : *Fecitque quod rectum erat corām Domino juxtā omnia quæ fecerat Ozias pater suus, excepto quod non est ingressus templum Domini, ad usurpandum officium sacerdotale. In quo præcelluit patri. Unum in eo reprehenditur, 4 Reg. 15, v. 55 : Verunitamen excelsa non abstulit. De cætero in omnibus benè se gessit. Juxtā illud 2 Paral. 27, v. 6 : Corroboratusque est Joatham, èo quod direxisset vias suas corām Domino Deo suo.*

Achaz, filius Joatham, fuit impius. De quo 4 Reg. 16, et 2 Paral. 28, habemus hæc. De-relicto Domino Deo patrum suorum, secutus est idolatriam regum Israel. Fecit statuas, et coluit eas in excelsis, in collibus, et sub omni ligno frondoso, immolando victimas, et incensum adolendo. Lustravit filios suos in igne, et consecravit eos idolis. Propter has causas tām ipse, quām subditi ejus, gravissimè puniti sunt, et sæpius bello oppressi ; à Rasin, rege Syriæ ; à Phacee, rege Israel (3 Paral. 28, v. 5 et seq.) ; ab utroque conjunctim. (4 Reg. 16, v. 5, et Isaiae 7, v. 5.) Ab Idumæis ; à Philisteis ; à rege Assyriorum. Hæc omnia contigerunt propter peccata regis Achaz. (2 Paral. 28, v. 17 et seq.)

Ezechias, filius Achaz, fuit optimus ; juxtā illud 4 Reg. 18, v. 5 : *Post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed neque in his, qui antè eum fuerunt. Et ibid., v. 7 : Undē et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad quæ procedebat, sapienter se agebat. Gesta ejus describuntur, parūm loco citato, partim 2 Paral. 29, et tribus sequentibus. Præcipua sunt hæc : Su-*

stulit idolatriam, et verum Dei cultum restituit, hoc ordine : Contrivit statuas et idola, quæ Achaz, pater ejus, fabricaverat. Dissipavit excelsa, et succidit lucos. Confregit serpentem æneum, quem fecerat Moyses, quia filii Israel adolebant ei incensum. Curavit per Levitas et sacerdotes repurgari templum, tabernaculum, vasa sacra, quæ à patre ipsius fuerant contaminata. Ipsos quoque Levitas ac sacerdotes monuit sui officii, ut offerrent sacrificia, et restituerent usum organorum, psalteriorum, cithararum. Curavit celebrari phase in Jerusalem, convocatis èo non tantū subditis qui erant in regno Juda, sed etiam filiis Israel qui remanserant ex aliis tribubus, et non erant cum reliquis ducti in captivitatem à rege Assyriorum. His peractis, venit Sennacherib, rex Assyriorum, cum ingenti exercitu, contrà Ezechiam ; et obsedit Jerusalem. Ezechias totam spem suam ponebat in Deo, eumque simplex orabat pro liberatione. Nec frustrâ. Nam quādam nocte Angelus Domini venit in castra Assyriorum, et percussit centum octoginta milia hominum. Mox fugit Sennacherib, et rediit in Ninive, ibique à filiis suis interfectus est.

Post hæc ægrotavit Ezechias, et ab Isaïa prophetâ monitus est, ut disponeret se ad mortem. Iterū oravit cum fletu ; et resonsum est illi à Domino per eumdem prophetam (4 Reg. 20, v. 5-6), his verbis : *Audivi orationem tuam, et vidi lacrymas tuas ; et ecce sanavi te ; die tertio ascendes templum Domini. Et addam diebus tuis quindecim annos.* Ezechias, auditâ hâc promissione, petivit signo seu miraculo eam confirmari. Factum est. Erat autem hoc signum : umbra rediit decem gradibus retrorsùm in horologio, quibus descendebat.

Rex Babylonis, cùm intellexisset de morbo Ezechiae, misit ad eum legatos et munera ; quibus ipse lætatus est. Et ostendit legatis omnem suum thesaurum. Quo nomine reprehendit illum Isaías, ac prædictis fore ut omnis thesaurus regius auferetur à Babylonii. Quod posteā, tempore captivitatis Babylonicæ, factum est.

Manasses, filius Ezechiae, fuit pessimus, si-cut Achaz, avus ejus. Duo generatim fecit mala. Primo abrogavit cultum Dei quem Ezechias pater ejus instauraverat. Secundò revocavit idolatriam, quam Achaz introduxerat. Speciatim hæc : *Ædificavit excelsa. Erexit aras Baal. Fecit lucos, et adoravit omnem militiam cœli. Exstruxit aras idolorum in templo Domini. Traduxit filium suum per ignem. Arioratus est ; observavit auguria ; fecit pythones ;*

multiplicavit aruspices. Fudit sanguinem innocuum. Propter hæc minatus est Deus per Prophetas : *Ecce ego inducam mala super Jerusalem et Judam ; ut quicumque audierit, timiant ambæ aures ejus.* (4 Reg. 21, v. 12.) Postea venerunt principes Assyriorum cum exercitu, et Manassen vincutum catenis ac compedibus duxerunt in Babylonem. Ibi præ angustiâ animi, cœpit orare Deum, et agere cœpit pœnitentiam. Deindè, reversus in Jerusalem, sustulit idolatriam et cultum Dei restauravit. (2 Paralip. 33, v. 11.) Aliqui putant Isaiam prophetam, jubente Manasse, serrâ ligneâ in duas partes dissectum esse, ut Epiphanius, Isidorus, Eusebius, Hieronymus, et alii apud Torniell. in Annalib. anno mundi 3338, num. 4. (Vide Baron. in Martyrol., die 6 Julii.)

Amon, filius Manassis, fuit impius. Secutus est impietatem patris, sed non pœnitentiam. In propriâ domo à suis subditis interfectus est. (Reg. 21, v. 19 et seq.; et 2 Paral. 33, v. 21 et seq.)

Josias, filius Amon, fuit optimus. Cœpit regnare cùm esset octo annorum. Et multa præclarè gessit ut habetur 4 Reg. 22, et 2 Paral. 34-35. Abstulit ex Judâ et Jerusalem, itemque ex universâ terrâ Israel omnia excelsa, lucos, aras Baalim, sculptilia et simulachra. Iis ablatis, curavit per Heleiam sacerdotem instaurari templum Domini. In instauratione templi inventus est liber legis, seu Deuteronomii, quem Heleias misit regi legendum. Rex, lecto libro, scidit vestimenta sua, et exterritus est propter maledictiones quæ in illo libro habebantur contrâ transgressores legis. Sciebat enim multis reges ex suis antecessoribus, unâ cum populo, deseruisse legem Dei, et coluisse idola, ac proindè meritò timebat, ne omnes istæ maledictiones venirent super Judam et Jerusalem. Itaque misit Heleiam et alios primarios, ut orarent Dominum ad avertendas hujusmodi maledictiones, et simul consulerent, quid facto opus esset. Quod cùm regi nuntiatum esset, convocavit universum populum, et lecto publicè libro Deuteronomii, pepigit fœdus cum Deo, et adjuravit omnes, ut idem facerent, ac promitterent se servaturos præcepta legis, quæ in libro illo continebantur. Quod etiam factum est. His peractis, celebravit phase in Jerusalem, et curavit ut sacerdotes et Levitæ juxta ordinem suum distributi ministrarent in templo, et officia sua peragerent. Tandem, cùm Necho, rex Ægypti, veniret cum exercitu contrâ regem Assyriorum, occurrit illi

Josias, ut ipsum impediret. In pugnâ, que fiebat in campo Mageddo, vulneratus et mortuus est, De quo sic legimus, 2 Paral. 35, v. 24-25 : *Universus Juda et Jerusalem luxerunt eum, Jeremiah maximè.*

Joachaz, filius Josiæ, à populo terræ constitutus fuit rex, quod indignè ferens Necho, rex Ægypti, venit post tres menses in Jerusalem. Ac primò depositus Joachaz, et captivum duxit in Ægyptum. Deindè exegit à populo centum talenta argenti, et talentum auri, eò quod sine ipsis auctoritate constituisset sibi regem. In locum quoque depositi regis subrogavit Eliacim, alterum filium Josiæ, quem alio nomine vocavit Joakim. Fuit autem Joachaz impius, et in Ægypto mortuus est. (4 Reg. 23, v. 31 et seq., et 2 Paral. 36, v. 4 et seq.)

Joakim, seu Eliacim, fuit etiam impius. Sub illo, et sequentibus regibus, completæ sunt maledictiones et captivitates, quas Deus, propter peccata Manassis et aliorum regum, minatus erat Judæis. (4 Reg. 24, v. 5.) Nam anno regni ejus tertio, venit Nabuchodonosor rex in Jerusalem, et ipsum regem Joakim, cum magna populi parte et vasis templi, captivum duxit in Babylonem. (2 Paral. 36, v. 6, et Dan. 1, v. 1.) Postea tamen regno fuit restitutus, cùm certum quotannis tributum promisisset. Solvit hoc tributum tribus tantùm annis, et tûm conjunxit se Ægyptiis, et regi Nabuchodonosori rebellavit. (4 Reg. 24, v. 4.) Quod ægrè ferens Nabuchodonosor, rediit in Jerusalem, anno undecimo regni Joakim, et cepit illum captivum, et extrâ Jerusalem interfecit, ac insepultum reliquit. Quod Deus prædixerat per prophetam Jerem. 29, v. 18 : « Hæc dicit Dominus ad Joakim, « filium Josiæ, regem Juda : Non plangent eum. » Et infrâ, v. 19 : « Sepulturâ asini sepelietur, putrefactus et projectus extrâ Jerusalem. »

Joachim, filius Joakim (qui et Jechonias dicitur est), fuit similiter malus, et tribus tantùm mensibus regnavit. Tunc iterum venit Nabuchodonosor rex in Jerusalem, et captivos abduxit regem, matrem ejus, uxores, servos, principes, et decem millia virorum fortium in Babylonem; et asportavit omnia vasa templi et thesauros domus Domini, et thesauros domus regia; nihil reliquit in Judâ et Jerusalem, nisi pauperes populi terræ. Pro Joachim verò constituit alium regem, Matthiam, patruum ejus, et vocavit illum Sedeciam. (4 Reg. 24, v. 11 et seq.)

Sedecias, seu Matthias, à Nabuchodono-

sore constitutus rex, fuit malus. Hic, confirmato regno, cœpit rebellare contrâ Nabuchodonosorem; itaque Nabuchodonosor venit cum ingenti exercitu, et obsedit Jerusalem, ab anno nono regni Sedeciae usque ad undecimum. Quo anno, cùm fames prævaleret in civitate, nec haberent amplius panem quem comederent; quâdam nocte fugit rex Sedecias, et omnes bellatores cum eo, per viam quæ ducit ad campœstria solitudinis. Tunc exercitus Nabuchodonosoris persecutus est illum, et comprehendit in planitie Jericho. Omnes bellatores qui erant cum eo dispersi sunt, et reliquerunt eum. Inde ductus est ad Nabuchodonosorem in Reblathâ; ubi hæc contigerunt: Nabuchodonosor occidit omnes filios Sedeciae coram eo. Oculos ejus effudit. Vinctum catenis duxit in Babylonem. Postea misit Nabuzardam, principem exercitûs sui, in Jerusalem, qui hæc patravit. Templum Domini, domum regiam, et omnes domos Jerusalem combussit igne. Muros Jerusalem in circuitu destruxit. Omnia vasa et ornamenta templi abstulit. Quotquot residui erant in civitate, vel occidit, vel abduxit: relicts tantum vinitoribus et agricolis. His præfecit Godoliam. Et hæc fuit tertia captivitas Babylonica, sub quâ perit regnum Juda. (4 Reg. 25, et 2 Paral. 36, v. 13 et seq.) Nota, hæc tres captivitates contigerunt propter peccata Judæorum. Cùm enim Deus per prophetas nihil apud eos efficeret; voluit illos bellis, cædibus, et captivitatibus castigare, ut sic tandem ad saniorem mentem redirent.

Hæc sufficient de regibus Juda. Sequuntur reges Israel, qui omnes post factam regni divisionem, fuerunt impii et idololatæ. Auctor idololatriæ, ut paulò post dicam, fuit Jeroboam. Habuerunt primariam regni sedem, primò quidem in Sichem, tribù Ephraim: deindè in Thersâ, tribù Manasse; postremò in Samariâ, quæ erat in finibus tribù Ephraim, propè tribum Manasse. Duravit hoc regnum usque ad annum sextum regni Ezechiæ, regis Juda. Tunc enim filii Israel ab Assyriis in captivitatem ducti sunt.

Igitur primus rex Israel, post mortem Salomonis, fuit Jeroboam, filius Nabat, Ephrætus, et à Deo speciatim electus per Ahiam, Silonitem prophetam, cum promissione, ut si Deo adhæreret, et mandata ejus custodiret, in regno confirmaretur, non solum ipse, sed etiam posteri ejus (3 Reg. 11, v. 29 et seq.); sed dupliceiter peccavit. Primò, quia fuit ingratus pro beneficio. Nam statim accepto regno, recessit à Deo, et factus est idololatra. Se-

cundò, fuit incredulus. Non enim credebat regnum suum stabiliendum à Deo, sed per propriam prudentiam et industrian. Res sic contigit. Soliti erant filii Israel ter singulis annis ire in Jerusalem, ut ibi orarent, et Deo offerrent sacrificia. Timebat ergò Jeroboam ne, si deinceps id facerent, redirent ad obedientiam Roboam, regis Juda, filii Salomonis, qui habitabat in Jerusalem et erat legitimus regni hæres, à quo defecerant; et sic ipse regni administratione excluderetur. Ne id fieret, exagitato pessimo consilio, conflavit duos vitulos aureos, et dixit filiis Israel: *Nolite ultrà ascendere in Jerusalem; ecce dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terrâ Egypti. Posuitque unum in Bethel, alterum in Dan.* (3 Reg. 12, v. 28-29.) Et sic effecit, ut filii Israel, relicto Deo, fierent idololatæ, et vitulos aureos adorarent. Unde sèpè de illo dicitur: *Qui peccare fecit Israel.* Et quia reliqui reges Israel exemplum ipsius imitati sunt, solet de illis dici: *Ambulavit in viâ Jeroboam, et in peccatis ejus quibus peccare fecit Israel.*

Deindè extruxit altare in Bethel; constituit novos sacerdotes ex infimâ plebe, qui non erant de filiis Levi; instituit solemnitatem, mense octavo, die 15 mensis celebrandam, similem ei que celebraatur in Jerusalem; et in istâ solemnitate ipse tanquam pontifex obtulit solemnies victimas et incensum adolevit. (3 Reg. 12, v. 31 et seq.) Propter hanc impietatem variis modis à Deo punitus est. Altare scissum est in quo ipse incensum adolebat. Exaruit manus illius. Albia, filius ejus, mortuus est. Tota familia paulò post deleta. Omnes, qui ex familiâ ipsius interficiuntur, manserunt inseparati, et à canibus et feris dilacerati sunt. Regnum ad aliam familiam translatum. Quæ omnia fusè narrantur, 3 Reg. 13 et 14. De reliquis regibus, qui Jeroboam successerunt, nihil necesse est dicere. Constat fuisse impios.

QUESTIO V. — *Quomodo creati sint reges Hebreorum.* — Dicam 1º De creatione. 2º De inauguratione. 3º De unctione. Igitur quod ad creationem attinet, notandum est, reges variis titulis creari, seu jus regni adipisci posse. 1º Electione. 2º Successione. 3º Jure belli. 4º Vi et tyrannide. 5º Donatione. 6º Emptione aut permutatione. 7º Adoptione. 8º Superioris aut potentioris auctoritate. Et si qui alii sunt.

Est ergo quæstio: Quo titulo reges Hebreorum ad regnum pervenerint? Alii putant, electione seu suffragiis populi creatos esse, et regnandi potestatem accepisse. Ita Carolus Sig-

nius, et Guilielmus Barclaius, apud Pinedam, lib. 2 de rebus Salomonis, c. 2. Quod dupliciter probari potest. Primo, quia Deus permisit populo jus suffragii in eligendo rege, juxta illud Deut. 17, v. 15 : *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Secundo, quia constat multos à populo electos esse. Sic electus est Saül, 1 Reg. 12, v. 15 : *Nunc ergo præstò est rex vester, quem elegistis et petiistis.* Sic David, 2 Reg. cap. 5, v. 1-3 : *Venerunt universæ tribus Israel ad David in Hebron... unixeruntque David in regem super Israel.* Sic Salomon, 1 Paral. 29, v. 25 : *Sequitur Salomon super solium Domini in regem pro David patre suo, et cunctis placuit, id est, cuneti consenserunt et suffragati sunt.* Sic Roboam, 3 Reg. 12, v. 4 : *Venit autem Roboam in Silchem ; illuc enim congregatus erat omnis Israel ad constitendum eum regem.* Sic Jeroboam, ibid., v. 20 : *Factum est autem cum audisset omnis Israel, quòd reversus esset Jeroboam, miserunt, et vocaverunt eum, congregato cœtu, et constituerunt eum regem super omnem Israel.* Sic Ochozias, 2 Par. 22, v. 4 : *Constituerunt autem habitatores Jerusalem Ochoziam, filium ejus minimum, regem pro eo.* Sic Ozias, 2 Paral. 26, v. 1 : *Omnis autem populus Juda , filium ejus Oziam annorum sedecim, constituit regem pro Amasiā , patre suo.* Sic Josias, 2 Par. 33, v. 25 : *Reliqua populi multitudo, cæsis iis qui Amon percusserant, constituit regem Josiam, filium ejus, pro eo.* Sic Joachaz, 2 Par. 36, v. 1 : *Tulit ergo populus terræ Joachaz, filium Josiæ, et constituit regem pro patre suo in Jerusalem.* Resp. : Aliud est loqui de jure, aliud de facto. Si loquamus de jure, non poterat alius constitui vel creari rex à populo, nisi qui à Deo electus et designatus esset, juxta illud Deut. 17, v. 15 : *Eum constituës (regem) quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum.* Et quia hoc non semper servatum est, ideò conqueritur Deus apud Oseam, cap. 8, v. 4 : *Ipsi regnaverunt, et non ex me.* Si autem loquamus de facto , servandæ sunt sequentes conclusiones.

Prima conclusio. Aliqui per electionem divinam creati sunt reges Hebraeorum, ut Saül, David, Jeroboam, Baasa, Jehu. Nam Saül à Samuel jussu Dei privatim unctionis est in regem, nec præsente, nec sciente populo, 1 Reg. 10, v. 1 : *Tulit autem Samuel lenticulam olei, et effudit super caput ejus.... et ait: Ecce, unxit te Dominus super hæreditatem*

suam in principem. Hoc enim mandaverat Deus Samuel, 1 Reg. 9, v. 16 : *Hic ipsa horà, quæ nunc est, cras mittam virum ad te de terrâ Benjamin, et unges cum ducem super populum meum Israel.* Postea per sortes, Deo item dirigente, publice electus est, 1 Reg. 10, v. 20-21 : *Applicuit Samuel omnes tribus Israel et cecidit sors tribus Benjamin. Et applicuit tribum Benjamin et cognationes ejus, et cecidit cognatio Meretri, et pervenit usque ad Saül, filium Cis.* Huic electioni à Deo factæ consensit populus dicens : *Vivat rex!* Non tamen omnis populus, sed pauci duntaxat, *quorum tetigerat Deus corda*, ut loquitur Scriptura ibid., v. 26. Idem constat de Davide. Cum enim Saül à Deo rex constitutus, ut dixi, non obediret Deo, abjecit illum Deus, et regnum ejus transtulit in Davidem, 1 Reg. 13, v. 13-14 : *Dixitque Samuel ad Saül : Stulte egisti, nec custodisti manu data Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quod si nou fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum; sed nequaquam regnum tuum ultrà consurget. Quæsivit Dominus sibi virum iusta cor suum : et præcepit ei Dominus ut esset dux super populum suum.* Et cap. 15, v. 28 : *Et ait ad eum Samuel . Scidit Dominus regnum Israel à te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te.* Et Act. 13, v. 22 : *Et amoto illo (Saüle) suscitavit illis David Regem.* Similiter de Jeroboam, qui à Deo per Prophetam monitus est, quòd facta regni Salomonis divisione, ipsi futurus esset rex super decem tribus, 3 Reg. 11, v. 31 : *Et ait (Ahias) ad Jeroboam : Tollet tibi decem scissuras; hæc enim dicit Dominus Deus Israel : Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus.* Et de Baasa, cui Dominus dixit per prophetam, 3 Reg. 16, v. 2 et seq. : *Pro eo quòd exaltavi te de pulvere et posui te ducem super populum meum Israel; tu autem ambulasti in viâ Jeroboam, et peccare fecisti populum meum Israël, ut me irritares in peccatis eorum; ecce, ego demetam posteriora Baasa, et posteriora domus ejus, et faciam domum tuam sicut dominum Jeroboam, filii Nabat. Qui mortuus fuerit de Baasa in civitate, comedent eum canes; et qui mortuus fuerit ex eo in regione, comedent eum volvères colli.* Et de Jehu, qui à prophetâ jussu Dei in regem Israel unctionis est, 3 Reg. 19, v. 15-16 : *Ait Dominus ad eum (Eliam intellige) : vade, et revertere in*

¶ viam tuam per desertum in Damascum; cùmque perveneris illuc, unges Hazael regem super Syriam, et Jehu, filium Namsi, unges regem super Israel. » Et 4 Reg. 9, 1 et seq.: ¶ Tolle lenticulam olei..... et vade in Ramoth Galaad. Cùmque veneris illuc, videbis Jehu... ¶ Tenensque lenticulam olei, fundes super caput ejus, et dices: Hæc dicit Dominus: Unxi te regem super Israel. » De unctione dicam plura quæst. 7.

Secunda conclusio. Aliqui facti sunt reges per successionem, ut Salomon, Roboam, et plerique alii reges Juda. Itemque ex regibus Israel, Nadab, Ela, Achab, Ochozias, Joram, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zacharias, Phaceia. Hi enim suis parentibus in regno successerunt, ut ex Scriptura patet. Sed notandum est, hanc successionem aliquandò conjunctam fuisse, vel cum expressâ Dei, vel cum expressâ hominum electione. Prius patet exemplo Salomonis, qui quidem successit Davidi, patri suo, in regno, sed ex peculiari Dei ordinatione, ut factetur ipsem David, 1 Paral. 28, v. 5: « De filiis meis (filios enim mihi multos dedit dominus) elegit Salomonem, filium meum, ut sederet in throno regni Domini super Israel. » Et similiter Salomon, 2 Paral. 1, v. 9: « Tu enim me fecisti regem super populum tuum multum. » Et Sapient. 9, v. 7: « Tu elegisti me regem populo tuo. » Posterior constat exemplo Abiæ, quem Roboam, pater ejus, præ aliis suis filiis designavit regem (2 Paral. 11, v. 22-23): « Constituit verò in capite, Abiam, filium Maacha, ducem super omnes fratres suos; ipsum enim regem facere cogitabat, quia sapientior fuit, et potentior super omnes filios ejus. »

Tertia conclusio. Aliqui facti sunt reges per vim et tyrannidem, ut Athalia in regno Juda, et Zambri, Sellum, Manahem, Phacee, Osee, in regno Israel. De Athaliâ sic legimus, 4 Reg. 11, v. 1: « Athalia verò, mater Ochoziæ, videns mortuum filium suum, surrexit et interfecit omne semen regium. » Et posteâ, v. 3, subditur: « Porrò Athalia regnavit super terram. » De Zambri, 3 Reg. 16, v. 9: « Rebellingat contrà eum (Elam, filium Baasa) servus suus Zambri. » Et infra, v. 10: « Irruens ergò Zambri, percussit et occidit eum..... et regnavit pro eo. » De Sellum, 4 Reg. 15, v. 10: « Conjuravit autem contrà eum (Zachariam regem) Sellum filius Jabetes; percussitque eum palam, et interfecit, regnavitque pro eo. » De Manahem, ibid., v. 14: « Et ascen-

dit Manahem, filius Gadi, de Thersâ; venitque in Samariam, et percussit Sellum, filium Jabetes, in Samariâ et interfecit eum, regnavitque pro eo. » De Phacee, ibid., v. 25: « Conjuravit autem adversus eum (Paceiam, filium Manahem) Phacee, filius Romeliæ, dux ejus, et percussit eum in Samariâ, in turre domûs regie... et cum eo quinquaginta viros de filiis Galaaditarum, et interfecit eum, regnavitque pro eo. » Denique de Osee, ibid., v. 30: « Conjuravit autem, et tetendit insidias Osee, filius Ela, contrà Phacee, filium Romeliæ, et percussit eum, et interfecit; regnavitque pro eo. »

Quarta conclusio. Aliqui facti sunt reges Hebræorum à regibus Gentilium; ut Joakim à Pharaone, rege Ægypti; et Sedecias à Nabuchodonosore, rege Babylonis. Nam Pharao deposit Joachaz, regem Juda; et vincitum duxit in Ægyptum, ac in ejus locum substituit Eliacim, filium Josiæ. (4 Reg. 23, v. 34.) Similiter Nabuchodonosor, capti Jerusalem, deposit Joachim, regem Juda, et captivum transtulit in Babylonem, subrogato in locum ejus Sedeciâ. (4 Reg. 24, v. 15.)

Argumenta, quæ initio allatasunt, nihil aliud probant, quam populum publicè ac solemniter approbasse quorundam regum, vel electiōnem, vel successionem: quod non negamus. Sic enim fieri solet, etiam hoc tempore. Quandò etiam eligitur novus princeps aut rex, vel quandò filius succedit patri in regno vel principatu, solet populus applaudere, et consentire.

QUÆSTIO VI. — *Quo rito inauguri fuerint reges Hebræorum?* — Boni auctores tradunt varios ritus ac cæremonias quæ adhiberi solent in publicâ regum consecratione, seu inauguratione. Sunt autem hæ potissimum: Futurus rex in throno seu solio collocabatur. (3 Reg. 1, v. 48.) Ungebatur à summo sacerdote. (3 Reg. 1, v. 39, et 2 Paral. 25, v. 11.) Ponebatur diademata super caput ejus. (4 Reg. 11, v. 12, et 2 Paral. 25, v. 11.) Dabatur illi in manus liber Deuteronomii, in quo lex erat scripta. (2 Paral. 25, v. 11.) Jurabat in legis observationem. (Psal. 118, v. 106.) Clamabatur à populo: Viat rex! (1 Reg. 10, v. 24, et 8 Reg. 1, v. 59, et 4 Reg. 11, v. 12.) Fiebant sacrificia omnis generis. (1 Reg. 11, v. 15.) Edebantur varia lætitiae et approbationis signa. (1 Reg. 11, v. 15, et 3 Reg. 1, v. 40.) Vide Abulens. 3 Reg. 1, quæst. 37, et Serar. 1 Reg. 10, in Comment.

Notandum tamen est, aliquandò plures, ali-

quando pauciores ritus fuisse adhibitos , nec semper eo ordine , quo jam enumerati sunt. Quod aliquot exemplis demonstrabo. Inauguratio Saulis describitur 1 Reg. 10, v. 24: « Clamavit omnis populus , et ait : Vivat rex ! » Et cap. 11, v. 15 : « Perrexit omnis populus in Galgalâ , et fecerunt ibi regem Saûl coram Domino in Galgalâ , et immolaverunt ibi victimas pacificas coram Domino. Et lætatus est ibi Saûl , et cuncti viri Israel nimis . »

Inauguratio Salomonis, 3 Reg. 1, v. 38 et seq. : « Descendit ergo Sadoc sacerdos , et Nathan propheta , et Banaias, filius Joiadae , et Cerethi , et Phelethi ; et imposuerunt Salomonem super mulam regis David ; et adduxerunt eum in Gihon. Sumpsitque Sadoc sacerdos cornu olei de tabernaculo , et unxit Salomonem ; et cecinerunt buccinâ ; et dixit omnis populus : Vivat rex Salomon ! Et ascendiit universa multitudo post eum , et populus canentium tibiis , et lætantium gaudio magno , et insounit terra à clamore eorum . » Et infrâ , v. 47-48 : « Et ingressi servi regis benedixerunt Domino nostro regi David , dicentes : Amplificet Deus nomen Salomonis super nomen tuum , et magnificet thronum ejus super thronum tuum. Et adoravit rex in lectulo suo : et locutus est : Benedictus Dominus Deus Israel , qui dedit hodiè sedentem in solio meo , videntibus oculis meis . » Inauguratio Joas, 4 Reg. 11, v. 12 : « Produxitque (Joiada sacerdos) filium regis , et posuit super eum diadema , et testimonium ; feceruntque eum regem , et unixerunt : Et plaudentes manu , dixerunt : Vivat rex ! » Et 2 Par. 23, v. 11 : « Et eduxerunt filium regis , et imposuerunt ei diadema , et testimonium ; dederuntque in manu ejus tenendam legem , et constituerunt eum regem ; unxit quoque illum Joiada pontifex , et filii ejus ; imprecatique sunt ei , atque dixerunt : Vivat rex ! »

QUESTIO VII. — *Quomodo uncti fuerint reges Hebræorum?* — Duplex erat unctio regum apud Hebræos , una privata , altera publica. Privata fiebat antè solemnum inaugurationem ; publica in ipsa solemni inauguratione. Privatum uncti sunt Saûl , David , Jehu. Saûl à Samuele , in extremâ parte civitatis , nullo alio præsente. (1 Reg. 9, v. 27.) David ab eodem Samuele , in domo patris sui in Bethlehem. (Reg. 16, v. 15.) Jehu à filio prophetæ , in cubiculo seorsim , nullo alio concilio. (4 Reg. 9, v. 6.) Publicè uncti sunt David , Salomon , Joas , Joachaz. Et quidem de unctione Salomonis et Joas dictum est quæ-

stione præcedente. De unctione Joachaz sic legimus , 4 Reg. 23, v. 50 : « Tulitque populos terræ Joachaz , filium Josiae , et unixerunt eum , et constituerunt eum regem pro patre suo . » De Davide notandum est , ter unctum fuisse in regem : 1° privatim à Samuele , in domo patris sui , ut paulò antè dixi. 2° Publicè in Hebron , in regno in Juda. (2 Reg. 2, v. 4.) 3° Publicè in Hebron , in regem Israel. (2 Reg. 5, v. 3.)

Quares an fuerit aliquod discrimen inter unctionem regum et pontificum apud Hebræos ? Resp. Fuit triplex discrimen : 1° Quia omnes pontifices ex præscripto legis ungebantur ; et nisi uncti essent , non admittebantur ad officium pontificale. (Exod. 29, v. 7 , et Levit. 8, v. 2.) At nullum exstabat præceptum Dei , quo omnes reges ad unctionem adstringerentur. 2° Pontifices semper ungebantur publicè coram populo apud Tabernaculum Domini. (Exod. 29, v. 4 , et Lev. 8, v. 5.) At reges aliquando privatim , aliquando publicè , ut dictum est. 3° Pontifices ungebantur oleo sancto , id est , unguento composito ex oleo , myrrâ , cinnamono , calamo , casia. (Exod. 29, v. 7 , et Exod. 30, v. 23.) At reges oleo simplici , id est , non composito ex supradictis aromatibus , quod tametsi aliqui negent , verissimum tamen est , et tribus argumentis probari potest. Primum sumitur ex lege Dei. Nam Deus præcepérat , ut nulus hominum ungeretur oleo sancto , quale jām descriptum est , nisi pontifex et sacerdotes. Sic enim legimus Exod. 30, v. 30 et seq. : « Aaron et filios ejus unges , sanctificabisque eos , ut sacerdotio fungantur mihi. Filii quoque Israel dices : Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi in generationes vestras. Caro hominis non ungetur ex eo , et juxta compositionem ejus non facietis aliud , quia sanctificatum est , et sanctum erit vobis. Homo quicunque tale composuerit , et dederit ex eo alieno , exterminabitur de populo suo . » Ex quo præcepto duo colligimus. 1° Quod nemo præter Aaronem et filios ejus , id est , præter pontificem et sacerdotes , potuerit ungī oleo sancto , quod ex variis aromatibus confectum erat. 2° Quod nulli licuerit confidere simile oleum , aut alicui alteri communicare. Alterum sumitur ex phrasí Scripturæ. Nam oleum sanctum , quo pontifex et sacerdotes utebantur , nunquam in Scripturâ appellatur oleum simpliciter ; sed oleum unctionis , vel oleum unctionis sanctum , vel oleum sancte unctionis , vel unguentum. Exod. 29, v. 7 : « Oleum unctionis fundes super caput ejus . » Et cap. 30, v. 25 : « Faciesque un-

« ctionis oleum sanctum, unguentum compo-
situm opere unguentarii. » Et infrà, v. 31 :
« Hoc oleum unctionis sanctum erit mihi. » Et
Lev. 21, v. 12 : « Oleum sanctæ unctionis Dei
sui super eum est. » Et alibi sacerdotus. Et ratio
est, quia non erat oleum simplex ac purum, sed
unguentum confectum ex oleo et variis aroma-
tibus, ut jam antè dixi; ac proinde non oleum
simpliciter, sed oleum unctionis, vel unguen-
tum appellari debuit. At oleum, quo reges un-
gebantur, nunquam appellatur oleum unctio-
nis, aut unguentum, sed oleum simpliciter, quia
non erat compositum ex oleo et aromatibus, sed
purum ac simplex oleum. 1 Reg. 10, v. 1 : « Tu-
lit autem Samuel lenticulam olei, et effudit
super caput ejus, » id est, Saülis. Et cap. 16,
v. 13 : « Tulit ergo Samuël cornu olei, et unxit
eum (Davidem scilicet) in medio fratrum
ejus. » Et 4 Reg. 9, v. 1 : « Tolle lenticulam
olei.... et fundes super caput ejus, » nempè
Jehu. Hinc infero, reges non fuisse unctos oleo
composito, quo pontifex et sacerdotes unge-
bantur, sed oleo puro ac simplici. Tertium sum-
mitur ex illis verbis Lev. 21, v. 10 et seq. :
« Pontifex, id est, sacerdos maximus inter fra-
tres suos, super cuius caput fusum est un-
ctionis oleum, et cuius manus in sacerdotio
consecratae sunt, vestitusque est sanctis ve-
stibus, caput suum non discooperiet, vesti-
menta non scindet, et ad omnem mortuum
non ingredietur omnino; super patre quoque
suo et matre non contaminabitur. Nec egre-
dientur de Sanctis, ne polluat sanctuarium
Domini, quia oleum sanctæ unctionis Dei sui
super eum est; ego Dominus. » In quibus
verbis continetur hæc lex, ut pontifex externo
ritu non lugeat mortuos, nec egressus è san-
ctuario, prosequatur funera mortuorum, ne-
quidem parentum suorum. Et ratio legis addi-
tur, quia oleum sanctæ unctionis fusum est
super caput ejus, ac proinde nullo modo debet
contaminari. Contaminaretur autem si lugeret
mortuos, aut funera eorum prosequeretur.
Unde sic argumentor: Ideò pontifex non po-
terat lugere mortuos, aut eorum funera prose-
qui, quia oleum sanctæ unctionis fusum erat
super caput ejus. At reges poterant lugere mor-
tuos, et prosequi funera mortuorum. Hoc enim
fecit David in morte Saülis et Jonathæ, juxta
illud 2 Reg. 1, v. 41-12 : « Apprehendens au-
tem David vestimenta sua scidit, omnesque
viri qui erant cum eo, et planxerunt, et fle-
verunt, et jejunaverunt usque ad vesperam,
super Saül et super Jonathan filium ejus. »

Ergò oleum sanctæ unctionis non erat fusum
super caput regum.

Ubi notandum est discriminem inter pontifi-
cem, sacerdotes et reges. Solus pontifex unge-
batur oleo unctionis in capite, et ideò non
lugebat ullos mortuos, nequidem parentes.
Sacerdotes non ungebantur quidem in capite,
sed tamen in vestibus aspergebantur, partim in
sanguine arietis immolati, partim oleo sanctæ
unctionis. (Exod. 29, v. 21.) Et ideò poterant
quidem lugere propinquos et consanguineos,
non tamen alios. (Levit. 21, v. 2.) Reges nec
in capite, nec in vestibus habebant oleum san-
ctæ unctionis, sed oleum simplex et vulgare;
et ideò poterant lugere omnes mortuos, quos
volectabant. Sic David luxit filium suum Absalonem. (2 Reg. 18, v. 33, et cap. 19, v. 1.) Sic
luxit Abner, filium Ner, et feretrum illius ad
sepulturam secutus est. (Reg. 3, v. 31.)

Præter hæc tria argumenta, quæ videntur
esse solida, accedunt alia tria, valdè probabilia.
Primum, quia oleum sanctæ unctionis non po-
terat attractari, nisi à pontifice et sacerdotibus:
at Saül, David, Jehu, non sunt uncti à ponti-
fice vel sacerdotibus, sed à prophetis; non ergò
uncti sunt oleo sanctæ unctionis. Alterum, quia
Elias propheta à Deo jussus est ungere Jehu in
regem Israel, et Hazaelem in regem Syriæ, et
Eliseum in prophetam. (3 Reg. cap. 19, v.
15-16.) Et verisimile est, quòd ex eadem len-
ticulâ, vel ex eodem cornu olei potuisset eos
ungere. At Hazaelem non poterat ungere oleo
sanctæ unctionis, quia erat homo gentilis; ergò
verisimile est, nec Jehu, nec Eliseum oleo san-
cto, sed simplici unctos esse. Tertium, quia
David ter unctus est, ut suprà dixi. Nec credi-
bile est, toties unctum esse oleo sancto; quia
nequidem pontifex, pro quo factum erat oleum
sanctum, toties ungebatur.

Dices: David et Salomon videntur uncti esse
oleo sancto. De Davide constat ex illo, Psal. 88,
v. 21. « Inveni David, servum meum; oleo
sancto meo unxi eum, » De Salomone, ex
illo, 3 Reg. 1, v. 59 : « Sumpsique Sadoc sa-
cerdos cornu olei de tabernaculo, et unxit
Salomonem. » At oleum quod in tabernaculo
asservabatur erat sanctum. Resp. Auctores hic
dissentient. Aliqui putant, oleum sanctum
commune fuisse regibus et sacerdotibus. Hoc
jam refutatum est. Alii Davidem et Salomonem
ex peculiari dispensatione unctos esse oleo san-
cto. Ita Genebrard, in Psal. 88, v. 21, ubi ex
cabala et traditione Hebræorum hæc asserit,
1° ex consilio Samuelis et prophetarum illius

temporis, dispensatum fuisse cum Davide et reliquis regibus familie davidicæ, ut ungerentur oleo sacerdotali; non autem cum aliis regibus. Itaque Saûlem, Jehu, Hazaelim, non fuisse unctos oleo sacerdotali. 2º Id propterea factum esse, quia Christus erat nasciturus ex familiâ Davidis. 3º Externam et corporalem unctionem Davidis et Salomonis, fuisse typum et figuram internæ et spiritualis unctionis Christi. 4º Tametsi pontifices et reges familie Davidis fuerint uncti eodem oleo sancto; reges tamen unctos fuisse per modum coronæ: pontifices, per modum crucis decussatae. 5º Illud oleum sanctum (quod à Moyse confectionum erat) durasse à tempore Moysis usque ad captivitatem Babyloniam, id est, per nongentos annos; et tametsi omnes pontifices et reges familie Davidis, ex eo fuerint uncti, nunquam tamen diminutum esse, sed per miraculum integrum perstisset. 6º Pontifices post captivitatem Babyloniam unctos fuisse oleo novo, quod ad similitudinem prioris erat confectionum. Alii recitunt, nec Davidem, nec Salomonem, nec ullum alium regem potuisse ungiri oleo pontificali. Ita Oleaster, Cajet, Lipoman, quos citat et sequitur noster Lorin. in Ps. 88, v. 21. Et hoc convineunt argumenta superius à nobis allata. Nec obstat illud: *Oleo sancto meo unxi eum*; nam inde non sequitur, Davidem unctum fuisse oleo unctionis, seu unguento composito ex oleo et variis aromatibus (de quo solo hic disputamus), sed tantum, unctum fuisse oleo sancto; at oleum sanctum latius patet quam oleum unctionis pontificale. Cum enim duplex oleum fuerit usitatum in lege Mosaicâ; alterum compositum ex oleo et aromatibus, alterum simplex ac purum, utrumque poterat dici sanctum, sed diverso modo. Oleum unctionis dicebatur sanctum, quia per illud sanctificabantur et consecrabantur pontifices et sacerdotes. Oleum simplex, quo unctus est David, et ali reges et prophetæ, dicebatur sanctum, ratione mysterii, quia erat figura illius olei, quo postea sanctificatus est Christus. Unde sicut de Davide dicitur: *Oleo sancto meo unxi eum*; ita de Christo: « Unxit te Deus, Deus tuus, » oleo lætitiae, præ consortibus tuis. (Ps. 44, v. 8.)

Neque verum est, quod objicitur, non aliud oleum quam oleum unctionis, quo ungebantur pontifices et sacerdotes, asservatum fuisse in tabernaculo. Nam præter illud asservabatur etiam oleum, quo quotidie lucernæ instaurabantur à sacerdotibus, de quo Levit. 24,

v. 2-5 : « Præcipe filii Israel, ut afflent tibi oleum de olivis purissimum, ac lucidum, ad concinnandas lucernas jugiter, extra velum testimonii in tabernaculo fœderis. » Cur similiter non poterat asservari oleum pro ungen dis regibus et prophetis?

Quod dicitur de factâ dispensatione, non est probabile. Nam neque Samuel, neque alii prophetæ poterant dispensare in lege divinâ, quæ vetabat ne quis a iis præter pontifices et sacerdotes, ungeretur oleo unctionis. Multò minus alii, ex eorum consilio, poterant dispensare. Quod additur, unctionem Davidis fuisse figuram unctionis Christi, lubens concessero. De quo paulò post. Nec improbabile est oleum unctionis per nongentos annos, sine ullâ sui diminutione, sufficisse pro ungendis pontificibus et sacerdotibus. Nam etiam Remis in Galliâ, conservatur ampulla cum sacro chrismate, quæ similiter sine ullâ sui diminutione, per mille et centum annos sufficit pro ungendis regibus. De quâ Genebrard. et Lorin. loco cit. Reliqua quæ adferuntur, parùm ad rem faciunt.

Quæres quarè reges fuerint uncti in veterे Testamento; non disputo jām de genere olei, de quo satis dictum est, sed de ipsâ unctione, quarè adhibita fuerit in regum inauguratione? Resp. Adhibita fuit propter has causas, scilicet ut sicut per unctionem pontificum significabatur summa illorum dignitas et excellentia inter ministros Synagogæ; ita per unctionem regum significabatur summa illorum dignitas et excellentia inter principes seculares. (Abul. in 1 Reg. 10, quæst. 1.) Ut etiam per hanc ceremoniam insinuaretur regibus dari gratiam et robur animi ad defensionem religionis et subditorum (Augustinus , Triumphus de potest. Eccles. quæst. 38, art. 2). Ut insuper representarent Messiam, sive Christum regem. Sicut enim pontifices per suam unctionem erant figura Christi pontificis, ita reges per suam unctionem erant figura Christi regis. Unde reges in Scripturâ vocabantur Christi Domini, ut patet 1. Reg. 24, v. 7, ubi David, loquens de Saûle, ait: « Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem Domino meo, Christo Domini, ut mittam manum meam in eum, quia Christus Domini est. » Et 2 Reg. 1, v. 14, de codem. « Quarè non timuisti mettere manum tuam, ut occideres Christum Domini? » Et Psalmi. 104, v. 15 : « Nolite tangere Christos meos. » Et Isai. 45, v. 1 : « Hec dicit Dominus Christo meo Cyro, » (Vide Serar., l. 1 Reg. cap. 40, in Comment.)

QUESTIO VIII. — *Quod fuerit officium regum apud Hebreos?* — Officium regis summatim describitur Deut. 17, v. 18 et seq. his verbis : « Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine accipiens exemplar à sacerdotibus leviticæ tribùs, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et cæremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt. Nec elevetur cor ejus in superbia super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel. »

Hic tria potissimum præscribuntur regi. Primò, ut habeat apud se exemplar legis Deuteronomii; illud assiduè legat; præcepta ejus custodiatur. Quod etiam mandatum fuit Josue, cap. 1, v. 8 : « Non recedat volumen legis hujus ab ore tuo; sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias omnia quæ scripta sunt in eo; tunc diriges viam tuam, et intelliges eam. » Contrà hoc peccârunt aliqui reges Juda; præsertim qui Josiam proximè præcesserunt. Nam tempore Josiae, repertus est liber Deuteronomii in domo Domini, ubi multo tempore latuerat occultus et incognitus. (2 Paral. 34, v. 14.) Unde necesse est, proximos illius antecessores, Manassen, et Amon, nec habuisse, nec servâsse legem Deuteronomii. Quod etiam dicendum est de regibus Israel, qui omnes, ut dixi, fuerunt idololatriæ. Longè aliter David, qui de seipso fatur, psal. 118, v. 97 : *Quomodo dilexi legem tuam Domine? Totâ die meditatio mea est.* Secundò, ut non superbè effera se suprà fratres suos, id est, suprà Hebreos, vel suprà gentem suam. Rex enim debebat eligi ex gente Hebreorum, Hebreus ex Hebrais, juxtâ illud Deut. 17, v. 15 : *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* At frater non debet se superbè elevare suprà fratrem. Non quòd non possit auctoritate vel jurisdictione, aut alio titulo esse superior suo fratre; sed quòd non debeat prætextu regiae dignitatis et eminentiæ, vel o primere subditos, vel facere contrà fraternalm charitatem. Contrà hoc peccavit Salomon, qui gravissimum jugum imposuit suis subditis, immoderatas exactiones et tributa ab iis exigendo. (3 Reg. 12, v. 4.) Et Roboam, filius ejus, qui rogatus ut minueret aliquid de gravissimo illo jugo, respondit : *Pater meus posuit super vos jugum grave; ego autem addam super jugum vestrum;*

pater meus caecidit vos flagellis, ego autem caadam vos scorpionibus (ibid.). Et Achab, qui injūstè occidit Naboth, et vineam ejus occupavit. (3 Reg. 21, v. 14 et seq.) Et alii multi. Tertiò, ut non declinet in partem dexteram vel sinistram. Quod potest dupliciter intelligi, vel ut seruet justitiam, et ab eâ non declinet, vel in dexteram vel in sinistram partem; quod solet fieri vel ex favore et acceptione personarum, vel ex spe lucri et utilitatis; vel ex odio, aut aliâ perversâ affectione. Etiam ut constanter et perfectè custodiat legem Dei. Hic sensus colligitur ex illo Deut. 28, v. 13 : « Si tamen audieris mandata Domini, Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodiè... ac non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ad sinistram, etc. » Et cap. 31, v. 29 : « Novi, quòd post mortem meam iniquè agetis, et declinabitis citò de viâ, quam præcepi vobis, » id est, non eritis constantes in observatione legis Dei. Et Josue 1, v. 7 : « Confortare igitur, et esto robustus valde; ut custodias, et facias omnem legem, quam præcepit tibi Moyses servus meus; ne declines ab eâ, ad dexteram vel ad sinistram. » Ubi hortatur illum ad constantiam in observatione legis. Hanc constantiam habuit David, ps. 118, v. 157 : « Multi qui persequuntur me, et tribulant me; à testimoniis tuis non declinavi. » Non habuit Saül, Salomon, Roboam, Jeroboam, Joas, Amasiás, qui initio quidem servârunt legem, sed posteâ ab eâ declinaverunt, et impii facti sunt. De quibus suprà.

Præmium autem temporale, quod constitutum est regi, qui haec tria servaverit, insinuat illis verbis : *Ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus, super Israel.* Quod non contigit Saüli, qui post biennium amisit jus regni, nec potuit illud transferre in filios suos, sed in familiam Davidis à Deo translatum est. Nec Salomon, qui filio suo reliquit minimam regni partem. Nec Jeroboam, Baasa, Jehu; et similibus, qui propter peccata sua meruerunt spoliari regno, vel in se, vel in proximis filiis suis; neque potuerunt ultrà tertium aut quartum hæredem, illud propagare. Quòd spectant sequentia testimonia, 1 Reg. 13, v. 13-14 : « Dixitque Samuel ad Saüli : Stulte egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi. Quòd si non fecisses, jàm nunc præparâsset Dominus regnum tuum super Israel in semperitnum, sed nequaquam regnum tuum ultrà conserget. » Et cap. 15, v. 26 : « Projecisti sermonem Domini, et projecit te Dominus

¶ ne sis rex super Israel. » Et infra, v. 28 : « Scidit Dominus regnum Israel à te hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te. » Et Eccli. 10, v. 8 : « Regnum à gente in gentem transfertur propter injusticias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos. Non desunt exempla christianorum regum ac principum.

QUESTIO IX. — *Quod fuerit jus regum in subditos?* — Hoc Samuel ostendit, 1 Reg. 8, v. 41 et seq., his verbis : « Hoe erit jus regis, qui imperaturus est vobis : Filios vestros tollet et ponet in curribus suis, facietque sibi equites et præcursorum quadrigarum suarum, et constituet sibi tribunos, et centuriones, et aratores agrorum suorum, et messores segregatum, et fabros armorum et curruum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi unguentarias, et focarias, et panificas. Agros quoque vestros, et vineas et oliveta optima tollet, et dabit servis suis. Sed et segetes vestras, et vinearum redditus addecimabit, ut det eunuchis et famulis suis. Servos etiam vestros, et ancillas, et juvenes optimos, et asinos auferet, et ponet in opere suo, greges quoque vestros addecimabit, vosque eritis ei servi. Et clamabitis in die illâ à facie regis vestri, quem elegistis vobis; et non exaudiet vos Dominus in die illâ, quia petistis vobis regem. »

Quæres 1º quale fuerit hoc jus regale? Resp. Fuit jus tyrannicæ potestatis, quod reges Gentilium solent sibi usurpare, ut rectè docet D. Thom. in 1-2, quæst. 103, art. 4 ad 5; Serar. 1 Reg. 8. Torniell. in Annal. anno mundi 2959, n. 5; Azor 2 p. Instit. moral., lib. 11, cap. 4, et plures alii. Et probatur primò, quia tria potissimum continentur hoc jure. 1º Subditos, qui liberi sunt, facere mancipia et in servitutem redigere. 2º Eorum filios et filias pro libito in propria servitia et commoda destinare. 3º Eorum vineas, agros, oliveta, et alia bona externa, vel penitus auferre, vel omni tributorum genere vexare. At hæc tria, nec jure naturali, nec divino licita sunt; sed tantum usurpantur jure quodam, seu consuetudine tyrannorum. Secundò, quia populus petiverat à Samuele talem regem sibi dari, qualem habebant aliae gentes, 1 Reg. 8, v. 5 : *Constitue nobis regem, ut judicet nos, sicut et universæ habent nationes.* Et infra, v. 19-20 : *Rex enim erit super nos, et erimus nos quoque sicut omnes gentes.* Itaque volens Samuel, eos deterrire ab hæc petitione (quæ graviter Deum offendebant), predixit illis jus, quo uti solent reges Gentilium, ut eo audi-

to mutarent sententiam. Tertiò, quia si illud jus, de quo Samuel loquitur, esset verum ac legitimum jus regium, certè Achab rex non peccasset, petendo vineam Naboth, quia usus fuisse suo jure; sed potius peccasset Naboth, non obtemperando regi utenti suo jure. At hoc falsum est; ergo et illud ex quo sequitur. Quartò, consensit Clem. Alexand., lib. 5 Pædagogi, cap. 4, ubi sic ait : « Deus petenti regem populo, non humanum pollicetur Dominum, sed quemdam se insolentem daturum eis minor tyrannum, libidini et voluptati deditum. » Et D. Gregor., l. 4 exposit., cap. 1 : « Jura hominum proponuntur contemnentibus Jura Dei, et his qui mitia et salubria divinitatis consilia spreverant, dura et importabilia humanæ servitutis onera prædicuntur. » Et ibid. : « Ad hoc propheta grave jus regis exposuit, ut nequaquam peteretur. »

Quæres 2º An hoc jus fuerit concessum regibus, ita ut licet potuerint illud usurpare? Duplex sententia est. Una, fuisse jus concessum, tanquam bonum, sed respectu Judæorum contumacium, quos tyranni è gubernari expediebat, in perpetuam eorum pænam et correctionem. Altera, fuisse jus pravum et illegitimum, ac malè usurpatum; sed tamen à Samuele propositum, per modum prædictio-nis, non approbationis. Prædictit enim, si Judæi peterent sibi regem dari, fore ut rex abuteretur suo jure, et redigeret ipsos in servitutem. Et hæc ratione, ut ante dixi, voluit eos deterrire à petendo rege. Haec sententia verior est, quam sequitur D. Thomas, Serarius, Azor et Torniellus, locis suprà citatis. Et juxta hanc sententiam, nomen juris non sumitur pro vero jure, sed pro jure vel consuetudine usurpatâ tyrannis, ut sensus sit : Reges vestri sequentur consuetudinem tyrannorum, redigendo vos in servitutem, et vestra iniquè deripiendo. Quod etiam factum est à Salomone, Roboam et Achab.

Notandum est aliud esse regem uti personis et bonis subditorum, quandò id postulat commune bonum totius regni; aliud uti personis et bonis subditorum, in proprium commodum ac libidinem. Prius licet, posterius non licet. Et de posteriori loquitur Samuel. (Vide D. Thomam ibid.)

QUESTIO X. — *An reges Hebræorum potuerint habere plures uxores?* — Dicam, 1º quid re ipsâ factum sit; 2º quo jure factum. Primò igitur constat, aliquot reges habuisse plures uxores. Saül habuit duas, unam primariam, nomine

Achinoam; alteram secundariam, nomine Respha (quæ aliquandò vocatur concubina; ut 2 Reg. 5, v. 7.) Ex priori genuit tres filios, Jonathau, Jessui, et Melchisua ; et duas filias, Merob et Michol. (1 Reg. 44, v. 49.) Ex posteriori, duos filios, Armoni et Miphiboseth. 2 Reg. 21, v. 8.) David, antequam regnaret, habuit duas, nempè Achinoam, Jezraelitidem, et Abigail, quæ fuerat uxor Nabal Carmeli. (1 Reg. 25, v. 39 et 43.) Deindè septem annis regnavit in Hebron, super solam tribum Juda. (2 Reg. 2, v. 11, et 3 Reg. 2, v. 11.) Intrà hoc septennium, præter duas supradictas uxores, accepit alias quatuor : Maacha, filiam Tholmai, regis Gessur; Aggith; Abital; Eglam. Habuit igitur sex uxores, et ex iis genuit sex filios in Hebron, singulos filios ex singulis uxoribus : Amnon, primogenitum, ex Achinoâ; Cheleab, ex Abigail; Absalonem, ex Maachâ; Adoniam, ex Agith; Sephatiam, ex Abital; Jethraham, ex Eglâ, 2 Reg. 3, v. 2, et 1 Paral., v. 3. Postea verò cùm factus esset rex super reliquas tribus, et habitaret in Jerusâlem, duxit aliam uxorem, nempè Bethsabee, ex quâ natus est Salomon, qui posteà successit in regno, 2 Reg. 11, v. 27. Et hæ omnes fuerunt fecundæ. Præter has habuit unam, ex quâ nullam suscepit prolem, nempè Michol, filiam Saûlis regis, quæ primò quidem fuit illi despensata à Saûle, 1 Reg. 18, v. 24, deindè rursùs abducta, et alteri tradita, ibidem, cap. 25, v. 44, postremò Davidi restituta, 2 Reg. 3, v. 14. Fuit autem sterilis in pœnam peccati; quia illuserat Davidi, coram Arcâ Domini saltanti, 2 Reg. 6, v. 20 et 23.

Salomon habuit uxores quasi reginas septingentas, et concubinas trecentas, ut Scriptura loquitur, 3 Reg. 11, v. 3, ubi nomine concubinarum intelliguntur uxores minùs principales, ut notat Serarius. Habuit igitur uxores mille, quarum septingentæ dicuntur *quasi reginæ*, qui vel regio cultu utebantur, vel regum ac principium erant filiae. Mirum autem est, quod ex tanto uxorum numero, non nisi unum filium generit, nempè Roboam; eumque ex matre Ammonitide, ut notat Suidas, et ex eo Serarius, 5 Reg. 12; sine dubio, fuit pœna peccati, ut paulò post dicam.

Roboam, filius Salomonis habuit uxores octodecim, et concubinas sexaginta. Et genuit 28 filios, et 60 filias, 2 Paral. 11, v. 21. Similiter Abia, filius Roboam, confortato regno suo, accepit uxores 14; et procreavit 22 filios et 16 filias, 2 Paral. 13, v. 21.

Nunc quæstio est, an jure potuerint habere plures uxores, necne? Ratio dubitandi ex una parte est, quia polygamia ex peculiari Dei dispensatione fuit Hebræis concessa; ex alterâ, quia regi speciatim fuit prohibita, Deut. 17, v. 17 : *Non habebit uxores plurimas*. Et quia Salomon transgressus est hoc præceptum, idèo peccavit, et punitus est, ut colligitur ex illo 3 Reg. 11, v. 4 : *Depravatum est cor ejus per mulieres*. Resp. Polygamia fuit concessa populo Hebræorum, cum hæ duplici limitatione. Primò, ut non alio fine, quâ prolixis propagandæ causâ acciperent plures uxores, ut docet D. Thom. in Suppl. q. 5, a. 2, et alii. Secundò, ut non acciperent uxores alienigenas, seu idololatricas, propter periculum subversionis, Exod. 34, v. 16, et Deut. 7, v. 5. Et huc spectat illud citatum : *Non habebit plurimas uxores quæ alliant animum ejus*, nempè ad cultum falsorum deorum. Itaque duplici nomine poterat quis peccare contrâ concessionem polygamiæ, vel voluptatis aut libidinis gratiâ plures uxores acciperet, vel si acciperet alienigenas seu idololatricas. Utroque modo peccavit Salomon, tunc quia plures accepit libidinis gratiâ, juxtâ illud 3 Reg. 11, v. 2 : *His itaque copulatus est Salomon ardenter amore*. Et in poenam hujus peccati non habuit ex tot uxoribus et concubinis, nisi unum filium in gratiam Davidis, ne regia Davidis familia deficeret; tunc quia accepit plures alienigenas, à quibus depravatus est; et idololatra factus (Ibidem.) Et in pœnam hujus peccati, scissum est regnum illius, et datum Jeroboam, 3 Reg. 11, v. 11. Verum de polygamiâ dicam plura inferiùs, cap. 21.

QUESTIO XI. — *An reges Hebræorum potuerint habere plures equos?* — Videtur hoc illis prohibitum esse, Deut. 17, v. 16 : « Cùmque fuerit constitutus (rex) non multiplicabit sibi equos. » Et ita sentiunt Haynon et Arias Montanus apud Pinedam, 1. 7 de rebus Salom., cap. 14. Et probatur primò quia in Scripturâ nusquam legimus de equo regio, sed tantum de mulo vel mulâ regiâ, 2 Reg. 13, v. 29 : « Omnes filii regis ascenderunt singuli mulas suas, et fugerunt. » Et cap. 18, v. 9 : « Accedit autem, ut occurreret Absalon (filius regis) servis David, sedens mulo; » et 3 Reg. 1, v. 38 : « Imposuerunt Salomonem super mulam regis David. » Secundò, quia Scriptura solet ferè in malam partem loqui de equitibus, tanquam de rebus propriis Ægyptiorum et a iorū gentilium, ut Exod. 15, v. 1 : « Can-

¶ temus Dominu; g'orioso enim magnificatus est, equum et ascensorem deject in mare. » Et Ps. 49, v. 8 : « Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini, Dei nostri, invocabimus. » Et Ps. 52, v. 17 : « Fallax equus ad salutem. » Et Ps. 73, v. 7 : « Dormitaverunt qui ascenderunt equos. » Et Ps. 146, v. 10 : « Non in fortitudine equi voluntatem habebit. » Et Isaiae 31, v. 1 : « Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes! » Et infra, v. 8 : « Aegyptus, homo et non Deus; et equi eorum, caro, et non spiritus. » Et Zach. 10, v. 5 : « Confundentur ascensores equorum. » Unde etiam Dominus exprobrat Iudeis quod more gentilium alant equos, Isaiae 2, v. 8 : « Repleta est terra ejus equis; et innumerabiles quadrigae ejus. » Tertiò, idem sentiunt Patres, qui asserunt non solum regi, sed toti Hebraeorum populo prohibitum fuisse usum equorum; ut Origenes, hom. 15 in Josue, et Hieron. in illud Psal. 75, v. 17 : « Dormitaverunt qui ascenderunt equos. » Ubi sic ait : « Praeceptum est in lege, ut Hebreus non habeat equos, et confirmari potest, tunc ex illo Josue 11, v. 6 : Equos eorum subnervabis, ubi Deus mandat Josue, ut pugnaturus contrà reges Gentilium, non accipiat eorum equos, sed potius subnervet, id est, pedes et crura eorum incidat, et inutiles reddat. Quare hoc? Quia nolebat populum Hebraeorum habere equos more Gentilium. Volebat potius debilitari et interfici, quam ab Hebreis possideri; tunc ex illo Isaiae 56, v. 8 : « Dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum; » ubi Rabsaces, missus à rege Assyriorum, objicit Ezechiae regi, quod non habeat homines, qui possunt equos ascendere, eò quod nullus esset equorum usus apud Hebreos, vel ut interpretatur Hieron., quod Hebrei non auderent ascendere equos propter legem Dei, quae id prohibebat. Insuper ex illo 3 Reg. 10, v. 28 : « Educebantur equi Salomonis de Aegypto; » quia scilicet in Iudea non erant equi, sed aliunde habebatur; ut notat Hieron. priori loc. cit. : « Salomon, inquit, non habebat equum de Ierusalem aut de Iudea, sed emebat sibi de Aegypto. »

His non obstantibus, dicendum est, in Deut. non fuisse regi absolutè prohibitum usum equorum, sed excessum et abusum. Hoc enim significat illud : *Non multiplicabit sibi equos.* Excessus autem, seu multiplicatio equorum fuit illi prohibita, triplici de causâ,

nempè ne tempore belli consideret in multitudine et robore equorum, contrà illud Psal. 32, v. 17 : « Fallax equus ad salutem; in abundantia autem virtutis suæ non salvabitur. » Et illud Isaiae 51, v. 11 : « Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes! » Ne quoque erigeretur in superbiam, ex nimio equorum fastu ac pompa. Ne tandem ad alendos tot equos et ad pompam sustinendam, imponeret subditis gravia onera ac tributa. Contrà hanc prohibitionem peccavit Salomon, qui alebat mille quadringentos currus, et duodecim millia equitum, 3 Reg. 10, v. 26, et ad eos alendos, onerabat subditos, ut ipsi poste apud filium ipsius Roboam conquesti sunt, 3 Reg. 12, v. 4 : « Pater tuus durissimum iugum imposuit nobis. »

Ad contraria argumenta sic respondetur : Primùm falsum est reges habuisse tantum mulas, et non equos. Nam David, cùm in bello superasset Adarezer, regem Soba, et cepisset equos et quadrigas ipsius, quosdam ex illis sibi reservavit, juxta illud 1 Paral. 18, v. 4 : « Ccepit ergò David mille quadrigas ejus, et septem millia equitum... subnervavitque omnes equos curruum, exceptis centum quadrigis, quas reservavit sibi. » Ex quo facto Davidis duo colligimus, unum, quod regibus Hebraeorum licuerit habere aliquos equos; alioqui peccasset David aliquos sibi reservando; alterum, quod non licuerit illis habere nimis multos; et ideò plerosque subnervavit juxta mandatum Dei, quod Josue datum esse diximus. Secundò illa testimonia nihil aliud probant, quam quod Hebrei tempore belli non debuerint fiduciam ponere in multitudine equorum et curruum, sicut faciebant Aegyptii et alii gentiles, sed potius in virtute et protectione Dei. Hoc enim disertè si nificatur illis verbis : « Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini. » Et similiter illis : « Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt, et super equitibus, quia prævalidi nimis; et non sunt confisi super sanctum Israel et Domimum non requisiverunt. » Tertiò, eodem sensu, quo regi prohibitum fuit multiplicare equos, fuit etiam prohibitum aliis Hebreis. Nam neque illi debebant tempore belli considerare in equis, sed in Deo. Atque hinc factum est, ut rarus fuerit usus equorum apud Hebreos, antè tempora Salomonis; quia ad agriculturam, vel ad onera portanda utebantur

asinis et aliis jumentis. Salomon introduxit copiam equorum, ad luxum et splendorem Joram et alii reges, ad usum belli, 2 Paral. 21, v. 9 : « Cùmque transisset Joram cum principiis suis, et cuncto equitatu, qui erant ex secum, etc. » Reliqua quæ objecta sunt, ex dictis facilè diluvuntur. Illud solùm, quod Rabsaces objecit Ezechiæ : « Dabo tibi duo millia eorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum, » indiget explicatione. Sensus est : Vis tu resistere regimeo potentissimo, cùm habeas tamen paucos et imbellies tecum homines, ut ex iis non sint bis mille, qui possint equos ascendere et pugnare? In quo erravit Rabsaces.

QUESTIO XIII. — *An reges Hebraeorum potuerint habere magnas divitias?* — Hoc etiam videtur prohibitum, Deut. 17, v. 16, 17 : Nam sicut ibi dicitur : *Non multiplicabit sibi equos;* et rursus : *Non habebit uxores plurimas;* ita etiam additur : *Neque argenti et auri immensa pondera.* Sed facilis est responsio. Sicut enim non prohibetur usus uxorum, ita nec usus auri et argenti. Et è contrario, sicut prohibetur excessus et abusus uxorum et eorum, ita etiam excessus et abusus divitiarum. Et quidem triplici titulo, videlicet ne reges, cupiditate auri et argenti, incident in peccatum avaritiæ. Ne etiam ex eadem cupiditate spoliarent suos subditos. Ne tandem, si habeant copiam auri et argenti, in fastum et luxuriam disfluant. Quæ omnia contigerunt Salomoni. Is enim, primò quidem ex cupiditate factus est avarus, ut ipse confitetur, Eccles. v. 2, 8 : *Coacervavi mihi argentum et aurum, et substancias regum, ac provinciarum.* Deindè, spoliavit suos subditos, exigendo immodica tributa et veetigalia, ut suprà ostensum est ex querelâ ipsorum subditorum. Tertiò, in libidinem ac luxuriam prolapsus est, accipiendo septingentas uxores et trecentas concubinas.

Quæres an reges et principes non debeant habere fiscum, in quo recondant aurum et argentum? Resp. : Debent habere quantum necessere est ad conservationem justitiae et defensionem patriæ. Sed non debet esse immodicus. Quod eleganter expressit Trajanus imperator, cùm dixit, fiscum suum esse liensem. Sicut enim crescente et intumescente liene cæteri artus et membra tabescunt, ita crescente et intumescente fisco, signum est subditos exhauriri et spoliari. Nota : Duplex vitium cavenendum est, unum, ne reges et principes omnia consumant, vel in privata commoda et luxum

conferendo; vel in aulicos et consiliarios dissipando. Alterum, ne avaritiæ dediti iniquè exhaustant subditos, et accumulent thesauros sine modo in mensurâ. Utrumque reprehensione dignum.

QUESTIO XIII.—*Qui et quales fuerint consilia regum Hebraeorum?* — Primò certum est ex Scripturâ, reges Gentiles habuisse apud se viros sapientes, ex quorum consilio agerent omnia, quæ alicujus essent momenti; ut constat de Assuero, rege Persarum, de quo legimus, Esther 1, v. 13 : « Rex.... interrogavit sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, et illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges ac jura majorum. Secundò certum est, reges Ilebraeorum de quibus nunc agimus habuisse etiam suos consiliarios, ut nominatim constat de Davide, Salomone, Roboam, Ochoziâ, Joâ, Oziâ. Davidis consiliarii fuerunt, hi duo potissimum, Achitophel et Chusai Arachites. (2 Reg. 15, v. 12, et cap. 16, v. 16.) Achitophel postea defecit à Davide, et adhæsit filio ejus Absalon. Fuit autem vir prudentissimus, cui Scriptura dat hoc testimonium : « Consilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quasi si quis consuleret Deum; sic erat omne consilium Achitophel, et cùm esset cum David, et cùm esset cum Absalon. » (cap. 16, v. 23.) Tandem, cùm videret consilium suum, quod dedebarat Absalon contrâ Davidem, negligi, et consilio Chusai postponi, laqueo se suspendit, cap. 17, v. 23 : « Porrò Achitophel videns quod non fuisset factum consilium suum, stravit asinum suum, surrexitque et abiit in domum et in civitatem suam; et dispositâ domo suâ, suspendio interiit. » Chusai mansit fidelis Davidi. Et ut magis illi prodesset, accessit ad Absalonem, et simulavit se illi fideliter servitum, sicut anteà fideliter servierat Davidi patri ipsius. (cap. 16, v. 18.) Idque propterea fecit, ut eoram intelligeret, quid Absalon ex consilio Achitophelis moliretur contrâ Davidem; ut etiam hoc ipsum consilium suo consilio dissiparet; ut denique Davidem de his omnibus certiore faceret. Quæ tria ex animi sententiâ successerunt. (cap. 17, per totum.) An autem Chusai hâc suâ simulatione mentitus sit, disputant interpretes : Serarius putat ab officioso mendacio excusari eum non posse. Quod probabile est. Et colligitur ex his ipsis verbis, quæ dixit Absalon cap. 16, v. 18-19 : « Illius ero, quem elegit Dominus, et omnis hic populus, et universus Israel,

« et cum eo manebo. Sed, ut et hoc inferam,
cui ego servituru sum? Nonne filio regis?
Sicut parui patri tuo, ita parebo et tibi. »
Priora prudenter, posteriora mendaciter dicta sunt.

Consiliarii Salomonis post mortem ipsius facti sunt consiliarii Roboami, filii Salomonis. Habuit autem Roboam duplices consiliarios, alios senes et expertos, quos acceperat à patre suo; alios juvenes et inexpertos, qui cum ipso fuerant enutriti. (3 Reg. 12, v. 6-8.) Priores dabant illi sanum consilium, posteriores perniciosum. Hos secutus est Roboam, ideoque et stulte fecit, et majorem regni sui partem amisit. Quò spectat illud Eccli. 47, v. 26 et seq.: « Finem habuit Salomon cum patribus suis et dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam, et imminutum à prudentia, Roboam. Qui avertit gentem consilio suo, id est, consilio juvenum quod ipse approbavit.

Ochozias, seductus ab Athaliā, matre suā, usus est consiliariis ex domo impiissimi Achab qui erat pater Athaliæ. De quo 2 Paral. 22, v. 4-5: « Fecit (Ochozias) malum in conspectu Domini, sicut domus Achab; ipsi enim fuerunt ei consiliarii post mortem patris sui, in interitum ejus. Ambulavitque in consiliis eorum. Et perrexit cum Joram filio Achab, rege Israel, in bellum contra Hazael, regem Syriæ. » Eventus consilii et belli fuit malus, ut ibidem patet. Et hoc insinuat illa particula: *In interitum ejus.*

Joas initio regni habuit optimum consiliarium, Joiadām Pontificem. Et optimè se gessit, quandiu illius consilio usus est; pessimè, quandò, mortuo Pontifice, consilio principum aulicorum acquievit, 4 Reg. 12, v. 2: « Fecit Joas rectum coram Domino cunctis diebus, quibus docuit eum Joiada sacerdos. » Et 2 Paral. 24, v. 17-18: « Postquam autem obiit Joiada, ingressi sunt principes Juda, et adoraverunt regem; qui delinitus obsequiis eorum, acquievit eis. Et dereliquerunt templum Domini, Dei patrum suorum, serviruntque lucis et sculptilibus, et facta est ira contrà Judam et Jerusalem propter hoc peccatum. »

Ozias multa præclarè gessit ex consilio et directione Zachariæ videntis. Sic enim de illo legimus, 2 Paral. 26, v. 5: *Exquisivit Dominum in diebus Zacharia intelligentis et videntis Deum; cionque requireret Dominum, direxit eum in omnibus.* Iste Zacharias (ut notat Lyranus,

Dionysius, Cajetanus, putatur fuisse filius Zachariæ pontificis, occisi à rege Joā; et consequenter nepos Joiadæ Pontificis, de quo jam dictum est. Itaque per illum, tanquam prophetam, Ozias rex requirebat, id est, consulere Deum, et per illum à Deo in suis actionibus dirigebatur. Nota. Joiada Pontifex, et Zacharias videns, quorum alter fuit consiliarius Joæ, alter Oziæ, debent dupliciter spectari, 1º quatenus erant viri boni et prudentes; 2º quatenus alter erat pontifex, alter propheta. Utroque modo poterant dare consilium: priori quidem, ex prudentia humanâ posteriori verò, ex oraculo seu responso Dei. Nam pontifices solebant coram propitiatorio consulere Deum et ab eo responsa accipere. Similiter prophetæ vel per internam locutionem, vel per visiones, vel per alia signa docebantur à Deo de futuris rerum eventibus. Hic posterior modus erat certior priori. Et in eo pontifices et prophetæ superabant alios consiliarios, qui solùm ex solertiâ et prudentiâ humanâ dabant consilium; et idèo poterant errare. Unde David, Josaphat, et quidam alii reges, ut essent tutiores in conscientiâ, soliti erant in rebus majoris momenti consulere pontifices aut Prophetas, ut cap. 7, qu. 5, item c. 8, explicatum est.

Nota etiam: Joas et Ozias, quod attinet ad præsens institutum, in duobus fuere similes. 1º Quia ambo benè se gesserunt initio regni, et quodammodo haberent bonos consiliarios ac directores, Joas quidem Joiadām pontificem; Ozias verò Zachariam videntem; 2º Ambo postea, mortuis illis consiliariis, degenerarunt. Nam Joas, mortuo Joiadā pontifice, concessit publicum idolatriæ exercitium; et Ozias, mortuo Zachariā vidente, temerè usurpavit sibi officium sacerdotale. Ex quo manifestè apparet, salutem regum ac principum, magnâ ex parte, pendere à consiliariis. Qui si tales sint quales esse necesse est, benè agitur; secùs si tales non sint. Quod etiam ostendunt alia exempla jam allata. Quales autem esse debeat, dicam seq. quæst. num. 4.

QUESTIO XIV. — *Quid christiani reges ac principes discere debeant ex iis, quæ hoc capite dicta sunt?* — Multa sanè. Et haec quidem generatim. Primò, ut sint viri boni, vel ut faciant, *quod rectum est in conspectu Dei*; sicut fecit David, Asa, Josaphat, Joathan, Ezechias, Josias. Non possunt autem esse viri boni, nisi sint catholici, nisi conjuncti cum Deo, nisi justitiae amantes. Ut autem sint tales, postulat illorum dignitas et tituli, quibus ornati sunt.

Vocantur enim dii. (Exod. 22, v. 8, et Psal. 81, v. 6.) Vocantur Christi, seu uncti Domini. (1 Reg. 24, v. 11, et Psal. 104, v. 15, et Isaiae 45, v. 1.) Vocantur servi, ministri, vicarii Dei. (2 Paral. 6, v. 16, et Rom. 15, v. 4.) Vocantur lucernæ populorum: (2 Reg. 21, v. 17.) Nutritii Ecclesiae. (Isaiae 49, v. 23.) Hi tituli, ut veri sint, requirunt magnam sanctitatem. Secundò, ut non solum sint boni, sed etiam zelosi in catholicâ fide et religione; neque patiantur in suis regnis et provinciis ullam aliam fidem doceri et exerceri, quâm catholicam. Non sint similes illis, de quibus dictum est: « Fecit bonum in conspectu Domini; verum tamen excelsa non abstulit. Adhuc enim populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis. » Tertiò, ut non contrahant matrimonia, vel affinitates, vel amicitiam, vel societatem belli cum infidelibus. In quo genere peccârunt, et puniti sunt Salomon, Joram, Josaphat, et alii. Nam Salomon contraxit matrimonium cum filiâ regis Ægypti, quæ erat idololatrica, Joram cum Athaliâ, filiâ regis Israel, quæ similiter erat idololatrica. Uterque malè, et malo eventu. Josaphat, tametsi alias bonus, iniit societatem belli cum impio Achabo, et negotiationis cum Ochoziâ, filio Achabi. Propterea dictum est illi: « Impio præbes auxilium, et his, qui oderunt Dominum amicitiâ jungeris; et idcirco iram quidem Domini merebaris; sed bona opera inventa sunt in te, eò quod abstuleris lucos de terrâ Juda, et præparaveris cor tuum ut requireres Dominum Deum patrum tuorum. » (2 Paral. 19, v. 2-5.) Et iterùm: « Quia habuisti foedus cum Ochoziâ, percussit Dominus opera tua, contriteque sunt naves; nec potuerunt ire in Tharsis. » (Ibid., cap. 20, v. 37.) Audiant hoc christiani principes. Si volunt uxores ducere, amicitias contrahere, belli aut navigationis societatem inire; abstineant à consortio Turcarum et aliorum infidelium. Alioqui dicetur ipsis, quod pio Josaphat dictum est: Quia habuisti foedus cum infidelibus, percussit Deus opera vestra; contritate sunt naves vestrae; amissa Victoria; thesauri consumpti; subditi ad egestatem redacti; familie extinctæ. Non desunt exempla, quibus id confirmem. Sed quia nota et recentia, malum præterire. Quartò, ut habeant apud se bonos consiliarios, non juvenes, imperitos, inexpertos, sicut habuit Roboam; non idololatras aut haereticos, sicut habuit Ochozias; non perfides et infideles, qualis fuit Achito-

phel; sed qui sincerè catholici sint; qui periti, prudentes, experti, cordati; qui immunes ab avaritiâ et adulazione, qui liberi à passionibus et inordinatis affectibus; qui pacis, justitiae, patriæ amantes, qui religionis et Ecclesiæ patroni; denique quibus unicus scopus sit, ubique Dei honorem et bonum publicum promovere. Procul verò facescant, et ab omnibus regum ac principium aulis arceantur illi, qui palam quidem suam operam addicunt principi catholicō, et ordinarium stipendum ab eo percipiunt: sed occultâ conspiratione de duplicitate vel triplicitate pacis euntur cum alio principe haeretico aut infideli, eâ conditione, ut quidquid apud catholicos in secreto consilio decisum est, et integrè aperiant, et de omnibus certiorem faciant. Non consiliarii isti, sed proditores sunt; et tamen non paucos esse, fama est.

Et hæc quidem communia sunt quæ discant reges et principes christiani. Speciatim, verò, hæc imitantur. David in rebus magni momenti consulebat Deum. Asa matrem suam, quæ erat princeps in sacris Priapi, amovit ab officio, malens illam offendere, quâm Deum. Josaphat misit Levitas et sacerdotes, ut in omnibus clementibus docerent populum legem Dei. Joas curavit instaurari templum Domini. Amasias, collecto duplice exercitu contrâ Idumæos, altero ex populo Juda, altero ex populo Israel, monitus à prophetâ, ut posteriore tanquam haereticum dimitteret, mox obtemperavit, et victoriæ obtinuit, quam non obtinuisse, si utroque exercitu pugnâisset. Ozias, in omnem eventum maturè prospexit regno suo de firmis munitionibus, et omni belli apparatu. Ideòque terrori erat vicinis hostibus. Ezechias reformavit cultum Dei, et in quâvis occurrente necessitate ad Deum confugiebat. Josias populum adjuravit, ut inito cum Deo fœdere, promitteret se servaturum legem à Deo datum.

Hæc verò caveant. Saül amisit regnum, quia non obedivit Deo et Samueli. David, tempore pacis et prosperitatis, in adulterium lapsus est. Salomon, regum sapientissimus, per mulieres depravatus et idololatra factus est. Roboam, quia relicto seniorum consilio, secutus est consilium imperitorum juvenum, qui præter delicias aulicas, nihil noverant, majori parte sui regni spoliatus est. Asa, cæteroqui bonus, cùm laboraret podagrâ, magis in medicorum ars, quâm in Dei ope confidebat. Quod in illo reprehensum est. Joram, cùm anteâ esset catholicus et catholicus natus parente, accepit

uxorem hæreticam, et in gratiam illius hæreticus factus est. Sed non impunè. Nam insanabili dolore alvi per biennium cruciatus, tandem egestis visceribus, miserè periit. Ochozias, patri similis, à matre in hæresim pertractus est, et in pœnam defectionis, à Iehu rege Israel imperfectus. Joas, rex catholicus, mortuo Joiadà pontifice, à quo dirigebatur, concessit publicum exercitum falsæ religionis in gratiam nobilium aulicorum. Et posteā à servis suis imperfectus est. Amasias, propter eamdem culpam, à civibus trucidatus. Ozias, ob usurpatum temerè officium sacerdotale, lepræ percussus. Achaz, propter cultum impiæ religionis, sæpè bello oppressus. Manasses, quia restituit idolatriam, quam pater ejus exterminaverat, catenis vincitus, et in captivitatem abductus. Amon, simili de causâ, in propriâ domo à suis subditis jugulatus. Sedecias, quia non servavit fidem Nabuchodonosori datam, effossis oculis, in Babylonem ductus. Denique, ut alia omittam, Jeroboam, primus rex Israel, ut regnum suum confirmaret, subditos abstracti à verâ religione, ut hoc modo, verâ religione destitutos facilius contineret in rebellione, ne ad legitimum suum regem, à quo defecerant, revertentur. Nam sicut catholica religio aptissima est, ut subditos efficiat pios, et magistratui suo obtemperantes; ita hæresis ad rebelliones, et defectiones concitandas efficacissima. Res nota, et multis exemplis, tūm hoc tempore, tūm superiori seculo confirmata.

CAPUT XVIII.

DE BELLO, CASTRIS ET MUNDITIA CASTRORUM.

Quæritur 1º an bellum fuerit licitum in veteri Testamento? 2º Quænam fuerint leges belli à Deo præscriptæ? 3º Quæ justæ cause gerendi bellum? 4º An Judæi potuerint bellum gerere contrâ Judæos? 5º An contrâ quosvis Gentiles? 6º An in bello potuerint implorare auxilium à Gentilibus, seu infidelibus? 7º Quinam Judæorum reges aut principes feliciter gesserint bellum? 8º Quid in lege Mosaiçâ statutum fuerit de munditiâ castrorum?

QUESTIO PRIMA. — *An bellum fuerit licitum in veteri Testamento?* — Manichæi docuerunt, bellum ex naturâ rei illicitum esse; et ideo Moysen, Josue, Davidem, et alios veteris Testamenti reges ac principes qui bella gesserunt, tanquam impios accusabant, ut refert Aug. l. 22. cont. Faust., cap. 74 et seq. Nos duo asserimus, 1º bellum ex naturâ rei licitum esse; 2º ex eo rectè colligi, etiam Judæis in veteri

Testamento fuisse licitum, præsertim cùm illis specialiter non fuerint prohibitum.

Prima conclusio. Bellum ex naturâ rei tunc licitum est, quandò adsunt hæc tres conditio[n]es. 1º Legitima auctoritas indicendi bellum, qualis est in principe vel republicâ, non agnoscente superiorē in temporalib[us]; 2º justa causa; 3º recta intentio. Tunc illicitum, quandò vel omnes, vel aliqua earum conditio[n]um deest. Ita D. Thom. 2-2, qu. 40, art. 4. Et quidem, si desit prima vel secunda conditio, non solum charitati, sed etiam justitiae contrarium est, cum onere restitutionis. Si desit sola tertia, non est contrarium justitiae, sed charitati, ut benè notat Bellarm., lib. de Laicis, cap. 15. Ratio conclusionis est, quia bellum vel est defensivum, quod solius defensionis causâ suscipitur, vel offensivum, seu aggressivum, quod ad vindicandam seu compensandam injuriam offertur. Si defensivum, constat ex naturâ rei licitum esse. Nam si jure naturali licitum est homini privato, vim vi repellere; multò magis id licitum est principi aut communitati. Si offensivum, tunc etiam licitum est propter similem rationem. Nam si homo privatus potest adversario suo intentare litem, vel actionem injuriarum per viam juris; cur princeps vel communitas non possit idem facere per viam belli, quandò via juris non est sufficiens? Alioqui publica injuria, quæ principi vel communitati facta est, nunquam posset resarciri aut vindicari; et consequenter, nec publica justitia et indemnitas custodiri, quod est absurdum.

Dices: Etiamsi serventur conditiones quæ in conclusione assignatae sunt, nihilominus bellum videtur esse contrarium paci charitatis. Nam inter illos, qui bellum contrâ se mutuò gerunt, non est pax sed pugna et dissensio. Resp. Ex parte illius qui injustam causam fovet, aut malam intentionem habet, contrarium est paci charitatis. De hoc nemo dubitat. At ex parte alterius, qui justam causam fovet, et rectam habet intentionem, non est contrarium, sed conforme charitati. Quod sic ostendo: Homo privatus, qui ex charitate dilit se et proximum suum, potest secundum ordinem charitatis præferre se proximo. Ut si occurrat casus, in quo vel ipse, vel proximus debeat pati aliquod damnum, vel incommodum; potest salvâ charitate seipsum salvare, cum damno vel incommodo proximi, modò non faciat injuriam proximo; ut theologi constanter docent. Idem dico de principe, vel com-

munitate. Si ergò principi inferatur injuria ab alio principe, potest salvā charitate vindicare injuriam per bellum, et se indemnum conservare. In quo facto servatur simul charitas et justitia. Charitas, quia servatur regula charitatis, *Proximus sum egomet mihi*. Justitia, quia officium justitiae est illatam injuriam legitimè vindicare.

Secunda conclusio. Bellum fuit licitum in veteri Testamento, servatis illis conditionibus, quæ suprà posite sunt. Ratio sumitur ex dictis. Nam quod ex naturâ suâ licitum est, hoc etiam licitum fuit Judæis; nisi speciali mandato fuerit Judæis prohibitum; at bellum ex naturâ suâ licitum est, ut dixi; nec ullo speciali mandato fuit Judæis prohibitum, cùm nullum exstet tale mandatum in veteri Testamento. Et confirmatur tripliciter. Primo, quia Deus non solum permisit bellum in veteri Testamento, sed etiam imperavit. (Num. 25, v. 16, et 1 Reg. 15, v. 5, et alibi.) Secundo, præscripsit leges et præcepta gerendi bellum, ut dicam sequenti quæstione. Tertio, laudantur in Scripturâ, qui in veteri Testamento fortiter se gesserunt in bello. Sic laudatur Abraham. (Gen. 14, v. 19.) Sic Levitæ. (Exod. 32, v. 29.) Sic Gedeon, Barac, Samson, Jepheth, Samuel, David, et alii. (Heb. 11, v. 32.)

Quæstio II. — Quæ fuerint leges belli à Deo præscriptæ in veteri Testamento? — Resp.: Erant variæ; nam quædam obligabant, quandò castra erant movenda de loco in locum. Aliæ, quandò eundum ad prælium. Aliæ, quandò jam inchoandum prælium. Aliæ, quandò civitas obsidenda. Aliæ, quando obsidio continuabatur. Aliæ denique, quando victoria parta. Primo igitur, quando castra erant movenda, obligabat hæc lex. Num. 10, v. 2 et seq.: « Fac tibi duas tubas argenteas ductiles, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra. Cùmque increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba ad ostium tabernaculi fœderis. Si semel clangueris, venient ad te principes, et capita multitudinis Israel. Si autem prolixior atque concisus clangor increpuerit, movebunt castra primi qui sunt ad orientalem plagam. In secundo autem sonitu et pari ululatu tubæ, levabunt tentoria qui habitant ad meridiem, et juxta hunc modum reliqui facient, ululantibus tubis in profactionem. Quando autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit, et non consicè ululabunt. Filii autem Aaron sacerdotes

clangent tubis; eritque hoc legitimum semper ternum in generationibus vestris. » flæ tubæ debebant esse argenteæ, tum propter reverentiam divini cultus, tum ut essent magis sonoræ. Serviebant autem ad varios usus, nempè ad convocabandum populum ad concionem, juxta ostium tabernaculi; ad convocabendos principes ad consultationem; ad movenda castra. Quæ tria patent ex cit. textu; ad bellum, ad festa et sacrificia. Ilæc duo patent ex textu sequenti eodem capite. Debebant autem inflari à sacerdoti. us; et ex modo inflandi constabat, in quem usum inflare tur ut ex textu colligitur.

Secundò, quandò eundum erat ad prælium, triplex lex obligabat. Prima, Num. 10, v. 9: « Si exieritis ad bellum de terrâ vestrâ contrâ hostes qui dimicant adversum vos, clangetis ululantibus tubis, et erit recordatio vestri coram Domino Deo vestro, ut eruamini de manibus inimicorum vestrorum. » Secunda, Deut. 23, v. 9: « Quandò egressus fueris adversus hostes tuos, in pugnam custodies et ab omni re malâ, id est, ab omni peccato, ut à scortatione, ebrietate, rapinis, juramentis, blasphemis, duellis, æmulationibus, itemque ab omni immunditiâ legali. Tertia, Deut. 20, 5, et seq.: « Duces quoque per singulas turmas, audiente exercitu, proclamabunt: « Quis est homo, qui ædificavit domum novam et non dedicavit eam? Vadat, et revertatur in domum suam, ne fortè moriatur in bello, et aliis dedicet eam. Quis est homo qui plantavit vineam, et necdum fecit eam communem, de quâ vesci omnibus liceat? Vadat, et revertatur in domum suam; ne fortè moriatur in bello, et alias homo ejus fungatur officio. Quis est homo, qui despondit uxorem, et non accepit eam? Vadat, et revertatur in domum suam, nè fortè moriatur in bello, et alias homo accipiat eam. » Itaque ut summatim dicam, quandò ibatur ad prælium, hæc tria debebant servari: nempè inflandæ erant tubæ per modum ululatûs, ad implorandum à Deo subsidium; et omnes debebant esse puri à peccato, et immun itâ legali; et non admittebantur pavidi, sponsi, novam domum, aut vineam ædificantes.

Tertiò, quandò jam prælium erat inchoandum, servabatur hæc lex, Deut. 20, v. 2 et seq.: « Appropinquante autem jam prælio, statbit sacerdos antè aciem et sic loquetur ad populum: Audi Israel: vos hodiè contrâ inimicos vestros pugnam committitis; non pertimescat cor vestrum; nolite metuere,

« nolite cedere, nec formidetis eos ; quia Dominus Deus vester, in medio vestri est, et pro vobis contraria adversarios dimicabit, ut eruat vos de periculo. » Magna consolatio.

Quartò, quandò civitas erat obsidenda, dabantur hæc lex, Deut. 20, v. 10 et seq. : « Si quandò accesseris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum pacem, si repperit, et aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in eâ est, salvabitur, et serviet tibi sub tributo. Sin autem foedus inire noluerit, et cœperit contraria bellum, oppugnabis eam. Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam in manu tuâ, percuties omne quod in eâ generis masculini est, in ore gladii, absque mulieribus et infantibus, jumentis, et cœteris quæ in civitate sunt. Omnem prædam exercitu dividet, et comedes de spoliis hostium tuorum, quæ Dominus Deus tuus dederit tibi. Sic facies cunetis civitatibus, quæ à te procul valde sunt, et non sunt de his urbibus, quas in possessionem accepturus es. De his autem civitatibus, quæ dabuntur tibi, nullum omnino permittes vivere, sed interficies in ore gladii, Hethæum videlicet, et Amorrhæum, et Chananæum, Pherezæum, et Hevæum, et Jebuzæum, sicut præcepit tibi Dominus Deus tuus : ne fortè doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipsi operati sunt diis suis; et peccatis in Dominum, Deum vestrum. »

Quintò, quandò obsidium civitatis continuabatur, debebat servari hæc lex, Deut. 20, v. 19-20 : « Quandò obsederis civitatem multo tempore, et munitionibus circumdederis ut expugnes eam, non succides arbores, de quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes vastare regionem ; quoniam lignum est, et non homo ; nec potest bellatum contraria te augere numerum. Si quæ autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, et in cœteros apta usus, succide, et instrue machinas, donec capias civitatem, quæ contraria te dimicat. »

Sextò, quandò victoria erat parta, ordinariè non licet occidere innocentes, ut mulieres, infantes et pecora. Hoc colligitur ex dictis, Deut. 20, v. 13, 14 : *Percuties omne quod in eâ generis masculini est, in ore gladii, absque mulieribus et infantibus, jumentis et cœteris quæ in civitate sunt.* Non obstante hæc lege ordinariæ mandabat aliquandò Deus, ut etiam mulieres, infantes et jumenta interlicerentur, ut 1 Reg. 15, v. 5 : « Vade et pereute Amalec, et demolire universa ejus, non parcas ei.... sed in-

terfice à viro usque ad mulierem, et parvulum atque lactantem, bovem et ovem, camelum et asinum. » Aliquandò, ut omnes mulieres, exceptis puellis et virginibus. Num. 31, v. 17-18 : « Cunetos interficie quidquid est generis masculini, etiam in parvulis ; et mulieres, quæ noverunt viros in coitu, jugulare ; puellas autem, et omnes feminas virginines reservate vobis. » In his, et similibus casibus, Dei jussio pro lege est, ut ex Aug. notat Serar. in cap. Josue qu. 56.

Quæres quid Deus promiserit Judæis, si servarent has leges bellicas ? Resp. . Hæc duo. Primò, « Persequemini inimicos vestros, et corruent coram vobis. » Levit. 26, v. 7-8 : « Persequentur quinque de vestris centum alios, et centum de vobis, decem millia ; eadent inimici vestri gladio in conspectu vestro ; si autem non servarent, minatus est contrarium : Ponam faciem meam contraria vos et corruetis coram hostibus vestris, et subjiciemini his qui oderunt vos ; fugietis nemine persequente ; ibid., v. 17. (Vide plura Deut. 28, v. 7-25.)

Hinc discant christiani quomodo se gerere debeant in bello. Tametsi enim quædam ex supradictis legibus fuerint cœrimoniales, quæ jam abrogatae sunt, tamen aliquæ erant morales, quæ nunquam abrogantur, sed æquè nunc obligant Christianos, ac olim Judæos obligant. Cujusmodi sunt hæc, nempe ut sint puri ab omni peccato ; ut servent ordinem præscriptum in castris ; ut confidant in Deum, et ab ipso petant subsidium ; ut parcent innocentibus, quantum fieri potest ; ut hosti offerant prius pacem, antequam illum bello offensivo invadant. Si servarentur hæc leges à Christianis, felicius pugnarent contraria hostem quam hactenùs pugnarunt. At rarò servantur. Nam multi inter milites ac duces solent esse scortatores, ebriosi, blasphemæ, raptiores et similibus flagitiis inquinati, qui meritò à Deo deseruntur, et infeliciter rem gerunt.

QUESTIO III. — *Quæ fuerit justa causa gerendi bellum in veteri Testamento?* — Suppono justam causam indicandi bellum, generatim loquendo, esse gravem injuriam, quæ alicui principi aut reipublicæ vel imminent, vel facta est. Si imminent, ut impediatur per bellum defensivum jure defensionis ; si facta, ut vel resarciantur per bellum offensivum jure justitiae vindicativa, vel vindicetur jure justitiae commutativa. (Vide Aug. q. 10, super Josue ; D. Th. 2-2, q. 40, art. 4 ; Molinam de Jure et Just., disp. 102.) Hoc posito, quæstio est, quænam fuerint

speciales causæ belli in veteri Testamento? vel propter quas injurias, legitimè indicta fuerint bella in veteri Testamento? Resp.: Ex Scripturâ colliguntur hæ causæ. Prima publica principis contumelia. Sic David movit bellum contrà Hanon, regem Ammonitarum, eò quod nuntios à Davide missos affecisset magnâ ignominia, quæ describitur 2 Reg. 10, v. 4, his verbis: « Tulit itaque Hanon servos David, rasitque dimidiam partem barbae eorum, et præscidit vestes eorum medias usque ad nates, et dimicavit eos. » Secunda, rebellio subditorum. Sic idem David suscepit bellum contrà Seba, filium Bochri, qui cum quibusdam aliis separaverat se à Davide, legitimò suo rege, 2 Reg. 20, v. 1 et seq. Tertia, defensio malefactorum, ne justè puniantur. Sic filii Israel pugnaverunt contrà Benjamitas, eò quod nollent tradere quosdam ex suâ tribu, qui nefandum flagitium perpetraverant. Quin eos potius defendebant. Judic. 20, v. 14 et seq. Quarta, suppetiae inimicis latæ. Sic David percussit viginti duo milia virorum de Syriâ Damasci, quia suppetias tulerant Adarezer, regi Soba, 2 Reg. 8, v. 5. Quinta, negotio innoxii transitus per alienam terram, qui jure naturali negari non potest. Sic Israelitæ indixerunt bellum Arad, regi Chananæo, quod negaret illis transitum per suam provinciam, Num. 21, v. 1. Sexta, violatum foedus. Sic rex Joram indixit bellum regi Moab, qui nolebat illi solvere centum millia ovium, quæ ex antiquo foedere tenebatur solvere, 4 Reg. 3, v. 5 et seq. Septima, idololatria subditorum. Sic Moyses cum filiis Levi, bello aggressus est filios Israel, et interfecit triginta tria millia hominum, propterea quod aureum vitulum adorassent. Exod. 32, v. 26 et seq.

QUESTIO IV. — *An Judæi potuerint bellum gerere contrà Judæos?* — Ratio dubitandi est, quia quandò Roboam rex cum domo Juda et Benjamin, voluit bellum gerere contrà domum Israel (qui omnes ex utrâque parte erant Judæi) dixit illi Deus per Prophetam: *Non ascendetis neque bellabitis contrà fratres vestros filios Israel*, 5 Reg. 12, v. 24. Et tamen Roboam habuit legitimam causam indicendi bellum, quia volebat subditos rebelles ad obedientiam revocare. Ergo, quod prohibitus fuerit gerere bellum, non erat alia causa, quâm quia volebat illud gerere contrà Judæos, fratres suos.

Sed contrarium facile probari potest ex dictis. Prinò, exemplo Moysis et Levitarum, qui pugnârunt contrà fratres suos, propter peccatum idololatriæ commissum, Exod. 32, v. 26.

Secundò, exemplo filiorum Israel, qui communis consensu, et consulto priùs Deo, pugnârunt contrà Benjamitas, et totam ferè ipsorum tribum extinxerunt, Judic. 20 per totum. Tertiò, exemplo Davidis, qui pugnavit contrà subditos rebelles, 2 Reg. 20, v. 1. Accedit ratio, quia si Judei contrà Judæos non potuissent bellum gerere, non potuisset inter illos conservari justitia, nec injuria vindicari. Nam sèpè contingit, ut injuria ab unâ parte illata, non possit vindicari, nisi bello. Et si non vindicaretur, nulla servaretur justitia in communitate, quod est absurdum. Benigne conditiones illæ, quæ efficiunt, ut bellum sit justum et legitimum, tam benè reperiri possunt inter homines ejusdem gentis, quam inter extraneos. Nec obstat exemplum Roboam. Nam is non est Iesus cessare à bello, ex eo præcisè, quod illud suscepisset contrà fratres suos; sed ex eo, quod vellet illos ad suum regnum reducere, quod erat contrà Dei ordinationem. Nam Deus volebat regnum Salomonis, propter ipsius peccata in duas partes dividere; et majorem partem dare Jeroboam, servo Salomonis, minorem verò relinquere Roboam, filio Salomonis. Roboam autem nitebatur totum regnum solus obtinere; et omnes qui adhærebant Jeroboam, ad se reducere. Et quia hoc volebat perfidere armata manu, monitus est à Deo ut à coepio desisteret. 3 Reg. 12, v. 21 et seq.

QUESTIO V. — *An Judæi potuerint bellum gerere contrà quosvis Gentiles?* — Resp.: Poterant, servatis conditionibus suprà positis. Nam si Gentiles, quicumque tandem illi fuissent, vel injustè invasissent Judæos, vel gravem aliquam injuriam irrogassent, poterant ipsi se defendere, et illatas injurias vindicare. Sic fecerunt contrà Chananaeos, Amorrhæos et Madianitas, tempore Moysis. Sic contrà habitatores Jericho, et Hai, et vicinarum civitatum, tempore Josue. Sic contrà Syros, Madianitas, Amalecitas, Ammonitas, Philistæos, tempore Iudicum. Sic contrà eosdem Philistæos, Syros, Arabes, Æthiopes, Moabitæ, Idumæos, tempore regum. Sic contrà Antiochum, Appollonium, Nicanorem, Lysiam, Gorgiam, Bacchidem, Triphonem, Alexandrum, tempore Machabœorum. Et ratio est, quia sicut homo privatus, jure naturali, potest se legitimè defendere contrà quemcunque injustum invasorem, aut injuriantem, ita etiam princeps vel respublie potest.

Dices: Deus per prophetam prohibuit Judæis, ne susciperent bellum contrà Nabuchodonosorem, regem Babylonis, sed sponte se illi

subjicerent. *Jerem. 27, v. 12.* Resp. Verum est, quia Iudei non poterant justo bello, de quo hic agimus, contrà regem illum pugnare, idque ex duplice capite. Primò, quia Deus dederat Nabuchodonosori regnum Iuda, et omnia regna vicina, *Jerem. 27, v. 6.* Ergò nec Iudei, nec vicini populi poterant justo bello hanc donationem impedire. Secundò, quia Iudei propter sua peccata meriti erant hanc poenam, ut servirent Nabuchodonosori, et, nisi vellent sponte eam subire, futurum erat ut graviorem poenam sustinere cogerentur, *v. 13.* Ergò non poterant justo titulo reluctari.

QUESTIO VI. — *An Iudei in bello potuerint implorare auxilium à Gentilibus et infidelibus.* — Aliqui affirmant, quia Asa, rex Iuda, imploravit auxilium Benadad, regis Syriæ, in bello contrà regem Israel, *2 Paral. 16, v. 2.* Similiter Judas Machabæus iniit fœdus cum Romanis gentilibus, ut in bello se mutuò juvarent, *1 Machab. 8, v. 1.* Alii negant, quia Deus severè prohibuit Iudeis, ne contraherent fœdus et amicitiam cum infidelibus, et graves poenas comminatus est, nisi obtemperarent. *Deut. 7, v. 2,* et *Josue 23, v. 12,* et *Judic. 2, v. 2.* Et quia non obtemperarunt, puniti sunt. Nam Deus permisit illos à gentilibus opprimi, et in servitatem redigi, ut patet ex lib. *Judicium,* et lib. *4 Regum,* et libro *Tobiæ, Esther, Prophetarum.* Sed distinguendum est, juxtà sequentes conclusiones. Prima conclusio. Per se, et ex naturâ rei licitum est in bello justo implorare auxilium infidelium, etiam contrà fideles. Ità *Dominicus Bannes* in *2-2, qu. 40, art. 1, dub. 3,* et alii ab eo citati. Ratio est, quia infideles possunt ex se suscipere justum bellum contrà quoscumque hostes; ergò possunt etiam alios juvare in justo bello contrà quoscumque hostes: ergò licitum est ab iis petere, ut nos juvent in justo bello. Et confirmatur, tūm quia actus justitiæ loquendo præcise ex naturâ rei, potest ab omnibus, tam fidelibus, quam infidelibus exerceri; at gerere justum bellum, vel juvare in justo bello est actus justitiæ; ergò potest ab omnibus exerceri; tūm etiam quia in justo bello licitum est uti subsidio equorum, elephontorum, et aliorum brutorum animalium; ergò etiam hominum infidelium. Insuper, licitum est in justo bello præbere auxilium infidelibus contrà fideles; ergò etiam licitum est ab eis petere auxilium, cùm sit par ratio. Antecedens patet exemplo Davidis, qui auxilium præbuit Achis, regi Philistinorum, contrà populum Israel, *1 Reg. cap. 28, v. 1-2,* et *cap. 29,* per totum. (Vi-

deatur ibidem Abulensis, cap. 28, qu. 5.) Secunda conclusio. Nihilominus Iudei triplici titulo prohibebantur inire fœdus cum infidelibus. Primò, ratione periculi subversionis, quia periculum erat, ne ex tali fœdere et societate, desererent cultum Dei, et fierent idololatræ. *Exodi 34, x. 12,* et *Deut. 7, et alibi.* Secundò, ratione periculi perfidiae, ex parte infidelium. Nam infideles, sæpe non servabant pacta cum Iudeis inita. Non servavit rex Moab, *4 Reg. 5, v. 5;* nec Demetrius, *1 Machab. 11, 55;* nec Tryphon, *1 Mach. 12, à versu 42 ad 50 usque;* nec Ptolomeus, *1 Mach. 16, v. 16;* nec multi alii. Tertiò, ratione scandali, quod erat duplex: unum, quia qui in bello petebant auxilium ab infidelibus videbantur fiduciam suam in illis potius ponere, quam in Deo, quod, quia erat contrà legem Dei, erat scandalosum. Et hoc nomine reprehensus fuit Asa, rex Iuda, qui à Benadad, rege Syriæ, petiverat auxilium, juxtâ illud *2 Paral. 16, v. 7:* « Venit Hanani propheta ad Asa, regem Iuda, et dixit ei: « Quia habuisti fiduciam in rege Syriæ, et non in Domino Deo tuo, idcirco evasit Syriæ regis exercitus de manu tuâ. » Alterum, quia sicut erant socii et fautores infidelium in bello, sic etiam putabantur esse socii et fautores in impietate, quod æquè erat scandalosum. Unde dictum est Josaphat, regi Iuda, qui auxilium præbuerat impio regi Achab, *2 Paral. 19, v. 2-3:* « Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum, amicitia jungeris; et idcirco iram quidem Domini merebaris; sed bona opera inventa sunt in te, eò quod abstuleris lucos de terrâ Iuda. »

QUESTIO VII. — *Quinam Iudeorum reges aut principes feliciter gesserunt bellum?* — Resp. : Illi potissimum, qui servarunt leges belli à Deo præscriptas, et maximè, qui spem suam ponebant in Deo, et ab eo subsidium petebant. Sic fecerunt Moyses, Josue, Othoniel, Aod, Barac, Gedeon, Jephthe, Samson. Sic fecit rex David, quandò, consulto prius Deo, pugnavit contrà hostes. Sic Abia, rex Iuda, quandò, pugnaturus contrà Jeroboam, regem Israel, totam suam fiduciam collocavit in Deo, *2 Paral. 15, v. 4 et seq.* Sic Josaphat, rex Iuda, qui omnibus in circuitu hostibus erat terrori, quia Deus pugnabat pro ipso, *2 Paral. 17, v. 5-10.* Sic Ezechias, quandò obsessus à Sennacherib, rege Assyriorum, cum ingenti exercitu, oravit Dominum pro liberatione, et obtinuit. Nam Angelus Domini missus in castra Assyriorum unâ nocte percussit centum octoginta quinque mil-

lia hostium, 2 Paral. 32, v. 20-21, et 4 Reg. 19, v. 55. Sic Machabæi, quorum bella et victoriæ describuntur in libris Machabæorum. Illi verò infeliciter pugnârunt, qui neglecto Deo confidebant in multitudine et potentia suorum exercituum.

QUESTIO VIII. — *Quid in lege Mosaicâ statutum fuerit de munditiâ castrorum?* — Generalis lex erat hæc. Deut. 23, v. 14 : « Sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat fœditatis. » Ratio additur : « Dominus enim, Deus tuus, ambulat in medio castrorum, ut eruat te et tradat tibi inimicos tuos. » Speciatim vero statuta fuerunt hæc tria. Primò : « Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus sit somnio, egredietur extrâ castra, et non revertetur, priusquam ad vesperam lavetur aquâ; et post solis occasum regredietur in castra. » (Ibid., v. 10-11.) Secundò : « Habebis locum extrâ castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ, gerens paxillum in balteo. Cumque sederis, fodies per circuitum, et egesta humero operies, quo revelatus es. » (Ibid. v. 12 et seq.) Tertiò : « Præcipe filii Israhel, ut ejicant de castris omnem leprosum, et qui semine fluit, pollutusque est super mortuo. » (Num. 5, v. 2.) Igitur castra debebant esse mundata à pollutione et semine, et stercore, et leprâ, et immunditiâ legali ex mortuo contractâ. Idque duplii de causâ. Primò, propter Arcam Dei quæ erat in medio castrorum, in quâ Deus dicebatur habitare. Secundò, ad conservandam in castris valetudinem. Quæres, an ista lex semper obligaverit Judæos? Abulensis putat, tunc solum obligasse, quandò Judæi erant in deserto, non autem postea, quandò habitabant in terrâ promissionis. Nihilominus Esseni, de quibus suprà, cap. 10, dictum est, dicuntur etiam in Judeâ observâsse eamdem legem, ut refert Josephus, lib. 2 de Bello judaico, cap. 7. Erant enim valde studiosi legis et puritatis. (Vide Cornel. in cap. 23 Deut.)

CAPUT XIX.

DE FURTO ET USURA.

Duo quæri possunt. 1º Quæ fuerint leges circa furtum? 2º An usura Judæis fuerit licita necne? Ad prius sic respondeo : Principalis lex circa furtum fuit hæc : *Non furtum facies*, Exod. 20, v. 15. Ad hanc revocari debent sequentes.

Prima : « Non... decipiet unusquisque proximum suum. » Levit. 19, v. 11.—2. « Viduæ et pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, vocilerebuntur ad me, et ego audiam cla-

morem eorum; et indignabitur furor meus, percutiātumque vos gladio, et erunt uxores vestræ viduae, et filii vestri pupilli. » Exod. 22, v. 22 et seq., et Deut. 10, v. 18. — 3. « Nolite facere iniquum aliquid in judicio, in regulâ, in pondere, in mensurâ. » Lev. 19, v. 35.—4. « Statera justa, et æqua sint pondera; justus modius, æquusque sextarius, » ibid., v. 36. — 5. « Non habebis in sacculo diversa pondera, majus et minus; nec erit in domo tuâ modius major et minor. Pondus habebis justum et verum; et modius æqualis et verus erit tibi. » Deut 25, 13 et seq. — 6. « Non asumes, et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tuâ. » Deut. 19, v. 14. — 7. « Non facies quod iniustum est, nec injustè judicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Justè judica proximo tuo. » Levit. 19, v. 15. — 8. « Qui percutserit animal, reddet vicarium, id est, animam pro animâ. » Levit. 24, v. 18. — 9. « Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, et occiderit vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro unâ ove. » Exod. 22, v. 1. — 10. « Si inventum fuerit apud eum quod furatus est, vivens, sive bos, sive asinus, sive ovis, duplum restituet, » ibid., v. 4. — 11. « Si non habuerit quod pro furto redat, ipse venundabitur, » ibid., v. 3. — 12. Occidens furem nocturnum, innocens habeat, occidens verò furem diurnum, occidatur, ibid., v. 2. — 13. Qui damnum fecerit proximo suo, contibetur peccatum suum, et compensabit damnum; et insuper addet quintam partem. Num. 5, v. 6. — 14. « Si læserit quispiam agrum vel vineam, et dimiscerit jumentum suum ut depascatur aliena, quidquid optimum habuerit in agro suo vel in vineâ, pro damni æstimatione restituet. » Exod. 22, v. 5. — 15. « Si egressus ignis invenerit spinas, et comprehendenter acervos frugum, sive stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit, » ibid., v. 6. — 16. Plagiarius, qui furatur hominem ut vendat, occidatur, Deut. 24, v. 17.

Dices : Aliquæ ex illis legibus videntur inter se pugnare, ut octava, nona, et decima. Nam octava præcipit simplum restituï; nona, quadruplum aut quintuplum; decima duplum. Resp. : Non pugnant, sed disrepent. Primò, quia octava est moralis, sumpta ex jure naturali; reliquæ duæ sunt judicales, sumptæ ex liberâ voluntate legislatoris. Deindè, octava

præcipit, quod jure naturali debitum est; reliquæ duæ, quod per modum liberæ pœnæ à judice vel legislatore imponi potest. Juxta octavam, qui furatur bovem, tenetur jure naturali illum restituere. Juxta reliquas, tenetur jure positivo et penal vel duplum, vel quadruplum, vel quintuplum restituere, pro arbitrio legislatoris. Itaque qui unum bovem pro bove restituit, satisfacit jure naturali, non tamen positivo: vel quod idem est, satisfacit justitiæ commutatiæ, non tamen vindicatiæ.

Quæres, quare fur pro uno bove debuerit quinque boves restituere, et pro unâ ove quatuor tantum oves, et non quinque? Respondet Theodoreetus, quia majus furtum majori pœna plectendum est; at majus furtum est bovis, quam ovis; quia bos est majoris pretii, quam ovis. D. Th. in 1-2, qu. 105, art. 2 ad 9, sic respondet: Jubet Deus, ut fur pro uno bove reddat quinque; quia bos habet quinque utilitates. Nam immolatur; pascit nos carne suâ; arat; dat lac; dat corium. At ovis adfert quatuor tantum commoda: Immolatur; pascit nos suâ carne; dat lac; dat lanam. Alii addunt mysticam causam; quia bos significat doctorem populi; ovis discipulum et auditorem. At gravius punitur, qui aufert vel pervertit doctorem, quam qui auditorem. Ità Rabanus, Exodi 22, v. 1. Quæ omnia probabilia sunt. Vera causa est, quia Deo, qui est supremus legislator, ita placuit.

Quæres etiam quare furem nocturnum licet occidere, non autem diurnum? Resp.: Ob has causas, nempe quia non constat, an fur nocturnus veniat tantum ad furandum, an etiam ad occidendum; et quia præsumitur ad utrumque venire, occidi poterat in vetere Testamento.

Alia causa est tûm quia noctu agnoscî non potest, et ideò is, qui damnum patitur, non potest eum posteâ in judicio accusare, et rem suam repetere; tûm quia nocturnus non potest tâm citò ac facile deprehendi, ac diurnus. Nam nocte omnes dormiunt; ac proindè pater familias non potest statim habere famulos paratos, qui furem apprehendant. Secùs est de die. Eamdem distinctionem furis diurni ac nocturni; quoad ejus occisionem habet Augustinus, et ex eo translata est in jus canonicum. (Extrav. de Homicidiis cap. Si perfodiens.) Notandum tamen est, si fur diurnus non tantum furaretur, sed etiam gladio vel armis vellet tueri suum furtum, licere etiam illum occidere. Ità Aug., qu. 54, supra Exodum.

Et sancitum est in jure civili, L. Furem, ff. ad legem Corneliam, de Sicariis (1).

De Usurâ. — De usurâ erat duplex lex, una Exod. 22, v. 25: « Si pecuniam mutuam decideris populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor. nec usuris opprimes; » altera Deut. 25, v. 19-20: « Non fenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno. Fratri autem tuo absque usurâ id, quo indiget, commodabis; ut benedicat tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo. » Ille duo decernuntur, nempe ut Judæi non exigant usuram à Judæis, id est, à fratribus suis; ut etiam possint exigere ab extraneis.

Quæstio est, quomodo hoc posterius sit intelligendum? Triplex est opinio. Prima Judæorum, qui putant sibi concessum esse à Deo, ut à quolibet extraneo possint usuram exigere sine peccato, ac proindè etiam hoc tempore se non peccare, exigendo usuram à Christianis et Gentilibus. Altera quorundam theologorum, qui asserunt, Judæis non quidem concessum, sed tamen permissum esse, ut exigant usuram ab extraneis, propter duritiam cordis ipsorum; ac proindè ipsos quidem peccare usuram exigendo, non tamen per legem Mosaicam puniri. Ratio illorum est, quia usura absolutè, et sine ullâ distinctione fratris aut extranei, mala et prohibita est, ut patet Psal. 14, v. 5, et Psal. 54, v. 12, et Ezech. 18, v. 8. Ergò non potuit licet concedi Judæis. Potuit tamen permitti, tanquam minus malum, ad vitandum majus malum, ne scilicet suos fratres per usuram exhaustirent. Ità D. Th. in 2-2, qu. 78, art. 1 ad 2, et multi alii. Tertia est, Judæis non tantum permissum, sed etiam concessum fuisse exigere usuram à vicinis hostibus, nempe Chananæis, Amorrhæis, Amalecitis; ita ut exigendo non peccarent. Ratio est, quia Deus concesserat illis, ut occiderent vicinos hostes, et eorum bona diriperent. Itaque sicut nou peccabant occidendo Amorrhæos et Chananæos in bello; ita non peccabant accipiendo illorum pecuniam per usuram. Ità Conrardus qu. 24 de Contract. ; Medina, qu. 2 de Usurâ, et aperte, de Amb., lib. de Tobia, cap. 13, ubi inter cetera sic ait: « Gai jure inferuntur arma, huic legitime indicantur usuræ. » Item: « Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen

(1) Haec lex pro solius judicis directione lata est, præcipitque ut occidens furem nocturnum non sit reus sanguinis in foro externo, id est, morte non plectatur.

« occidere. » Item : « Ubi jus belli, ibi etiam jus usuræ. » Hæc duæ posteriores opiniones sunt probabiles ; prima manifestè falsa.

CAPUT XX.

DE HOMICIDIO, ET CIVITATIBUS REFUGII.

Homicidium est duplex, unum voluntarium, quod culpabiliter ; alterum involuntarium, quod sine culpâ committitur. De priori hic agam ; posterior pertinet ad civitates refugii, de quibus paulò post. Igitur de homicidio voluntario exstat una lex moralis, Exod. 20, v. 15 : « Non occides ; » et una cérémonialis, Deut. 21, v. 1 et seq. : « Quandò inventum fuerit.... (in agro) hominis cadaver occisi.... seniores civitatis illius (vicinioris scilicet).... ducent (vitulam) ad vallem asperam.... et cædant in eâ cervices vitulæ. Et venient maiores natu civitatis illius ad interfictum, lavabuntque manus suas super vitulam.... et dicent : Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi viderunt. Propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti, Domine, et ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israel. Et auferetur ab eis reatus sanguinis ; tu autem alienus eris ab innocentis cruento, qui fusus est, cùm feceris quod præcepit Dominus. » (Videatur interpres illius loci.) Judiciales sunt plures : Prima : « Qui percutserit, et occiderit hominem, morte moriatur. » (Lev. 24, v. 17.) — 2. « Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis ; statim et ipse morietur. » (Num. 35, v. 31.) — « Qui irrogaverit maculam cuilibet civium suorum, sicut fecit, sic fieri ei; fracturam pro fracturâ, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. Qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur. » (Lev. 24, v. 19-20.) — 4. « Qui percutserit servum suum vel ancillam virgâ, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit. Sin autem uno die vel duos supervixerit, non subjacebit poenæ, quia pecunia illius est. » q. d. Emit eos suâ pecuniâ. Exod. 21, v. 20-21. — 5. « Si rixati fuerint viri, et percutserit quis mulierem prægnantem et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subjacebit damno quantum maritus mulieris expetierit, et arbitrii judicaverint. Sin autem mors ejus fuerit subsecuta, reddet animam pro animâ. » Ibid., v. 22-23. — 6. « Si percutserit quispiam oculum servi sui aut ancille, et luscos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo, quem eruit ; pari modo si dentem ejus excusserit

Ibid., v. 26-27. — 7. « Facies murum tecti per circuitum, ne (si ex eo labatur aliquis) effundatur sanguis in domo tuâ, et sis reus labente alio. » Deut. 22, v. 8. — 8. « Sin autem eum qui peccavit dignum viderint (judices) plagis; prosternent et coram se facient verberari. Pro mensurâ peccati erit et plagarum modus. » Sed numerum quadraginta non excedent. Deut. 25, v. 2. — 9. « Qui percutserit hominem, volens occidere, morte moriatur. » Exod. 21, v. 12. — 10. « Si rixati fuerint viri, et percutserit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo ; si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum, innocens erit qui percutserit ; ita tamen ut operas ejus et impensas in medicos restituat. » Ibid., v. 18.

De civitatibus refugii. — Levitæ et sacerdotes (ut cap. 7, q. 6, dictum est) habebant quadraginta octo civitates sibi deputatas. Ex illis sex erant civitates refugii, ad quas, tanquam ad asylum, confugere poterant illi, qui suâ culpâ homicidium commiserant. (Josue 20, v. 4, et Num. 35, v. 11.) Erant autem hæ civitates refugii : Cedes in Nephtali ; Sichem in Ephraim ; Hebron in Judâ ; Bosor in Ruben ; Raamoth in Galaad ; Gaulon in Manasse. Tres primæ citrâ, reliquæ trans Jordanem. (Josue 20, v. 7.) Omnes æquali spatio inter se distabant. (Deut. 19, v. 7.) Omnes sitæ erant in montibus, ut eminè videri possent, exceptâ Bosor, quæ sola erat in plano, sed tamen patente loco et conspicuo. (Josue 20, v. 8.) Illic aliqua notanda sunt. Primò, ad unam ex his civitatibus, tanquam ad asylum poterat confugere homicida, et coram senioribus illius loci, qui omnes erant levitæ et sacerdotes, probare suam innocentiam, id est, se sine suâ culpâ homicidium fecisse, juxta illud Josue, cap. 20, v. 2 et seq. : « Separate urbes fugitivorum... ut confugiat ad eas, quicumque animam percutserit nescius ; et possit evadere iram proximi, qui ultior est sanguinis. Cùm ad unam harum confugerit civitatem, stabit ante portam civitatis, et loquetur senioribus urbis illius ea quæ se comprobent innocentem ; sive suscipient eum, et dabant ei locum ad habitandum. » Secundò, debebat autem in aliquâ istarum civitatum, ad quam confugerat, manere usque ad mortem summi pontificis. Quòd si antè mortem pontificis inventus fuisset extra civitatem refugii, poterat interfici à propinquis illius, quem in-

terfecerat. (Num. 33, v. 25 et seq.) Tertiò , praeter sex civitates refugii , erat aliud asylum , ad quod confugere poterant homicidæ , nempe altare et tabernaculum. Eò confugit Joab , qui occiderat Abner et Amasam , 3 Reg. 2, v. 28 : *Fugit ergo Joab in tabernaculum Domini , et apprehendit cornu altaris.* Sed quia non erat innocens , jussu Salomonis interfactus est , nec profuit illi asylum , ad quod confugerat. (Ibid. , v. 31.) Erat enim lex lata , ut homicida voluntarius abstraheretur ab asylo , et interficeretur. Exod. 21, v. 14 : *Si quis per industriam occiderit proximum suum , et per insidias , ab altari meo evelles eum , ut moriatur.* Quartò , sicut Judæi poterant confugere ad asylum , sic etiam advenæ et peregrini. (Num. 33, v. 15.) Disputant interpres , an quilibet advenæ et peregrini , etiam Gentiles? Affirmant Masius , et Magalianus , in cap. 20 Josue. Negant Abulensis et Serarius , ibid. , asserentes , advenas et peregrinos ad Judaismum conversos , id est , proselytos , non autem Gentiles in Gentilismo manentes , habuisse hoc privilegium. Nota : Judæi ex genere habebant quædam privilegia propria , quibus carebant proselyti ; quædam communia cum proselytis. Propria erant hæc tria. Primum , servus , genere Judæus , anno septimo et quinquagesimo siebat liber ; non autem proselytus . (Deut. 15, v. 12 et seq.) Secundum , Judæi gaudebant privilegio remissionis debitorum anno septimo , non autem proselyti. Deut. 15 , v. 3. Tertium , Judæi non poterant dare ad usuram Judæis , sed proselytis. Deut. 23, v. 19. Reliqua erant communia. Ita ex Abulensi , Cornelius in cap. 35 Num. , v. 15. Quintò , homicidæ voluntarii , ut suprà dictum , non gaudebant privilegio asyli , sed tantum in voluntarii. Excipiebatur unus casus , ut si quis voluntariè occidisset injustum invasorem , vim vi repellendo. Is enim habebat jus asyli ; et si probaret suam innocentiam , statim ex loco asyli domuni remittebatur , nec tenebatur exspectare mortem Pontificis ; quia non erat propriè homicida , sed inculpatus vitæ suæ defensor. Ita Abul. in cap. 20 Josue , qu. 5; Serarius , ibid. , qu. 2; Cornel. loc. cit. Quid autem dicendum de eo , qui in ipso asylo , seu in ipsis refugi civitatibus homicidium perpetrasset ? Abul. , ibid. , qu. 19 , putat , non habuisse jus asyli.

Quæres , an etiam Christiani habeant aliqua asyla pro homicidis? Resp. : Habent , sed in multis differunt à Judæis. Nam Christiani habent asyla jure humano ; Judæi habebant jure

divino constituta. Apud Christianos omnes ecclesiæ , cœmetaria , cœnobia , domus religiosæ et ecclesiastice , sunt asyla ; apud Judæos erant multò pauciora , ut ex dictis patet. Judæi poterant extrahi ab asylo , ut causa eorum examinaretur ; Christiani non possunt extrahi , nequidem à judge aut magistratu. Asyla Judæorum erant tantum pro homicidis involuntariis ; asyla Christianorum pro omnibus ferè reis. Excipiuntur nocturni agrorum depopulatores , publici latrones , et viarum obsores. (Cap. *Inter alia* , de immunit. Eccles.). Item raptore virginum , proditoris , sacrilegi , blasphemii , hæretici , apostatæ , Judæi , et quotquot in ipsis asylis delinquent. (Vide Serar. , in cap. 20 Josue , qu. 9.)

CAPUT XXI.

DE MATRIMONIO VETERIS TESTAMENTI.

De matrimonio exstant hæc leges in veterè Testamento. Prima : Nemo contrahet matrimonium in gradu prohibito. (Lev. 18, v. 6.) Secunda : *Ad mulierem , quæ patitur menstrua , non accedes* (Ibid. , v. 19.) Tertia : *Si unus ex fratribus mortuus fuerit sine prole , uxorem illius accipiet alter frater , et suscitabit semen fratris suo , et primogenitum nomine illius nominabit.* (Deut. 25, v. 5.) Quarta : *Si alter frater noluerit accipere uxorem fratris sui , tunc uxor mortui , coram senioribus , tollet calceamentum de pedibus ejus , et spuet in faciem illius , dicens : Sir fiet homini , qui non ædificat domum fratris sui.* (Ibid. , v. 9.) Quinta : *Si quis in bello captam mulierem alienigenam adamaverit propter pulchritudinem , et voluerit habere uxorem ; introducet eam in domum suam ; quæ radet caput suum , et præcidet ungues , et mutabit vestem , et flebit patrem et matrem suam uno mense. Et tunc fiet uxor illius. Si postea ei displicuerit , non vendet , sed liberam dimittet.* (Deut. 21, à v. 10 ad 15 usque.) Sexta : *Si quis habuerit duas uxores , unam dilectam , alteram odiosam , et filius odiosæ fuerit primogenitus , dabit ei iura primogenituræ , nec præferet ei filium dilectæ.* (ibid. , v. 15.) Septima : *Omnes viri ducent uxores de tribu et cognatione suâ : et cunctæ feminæ de eâdem tribu maritos accipient ; ut hæreditas permaneat in familiis , nec sibi misceantur tribus , sed ita maneant ut à Domino separatae sunt.* (Num. 36, v. 7 et seq.)

Circè has leges aliqua examinanda sunt.
1º An matrimonium fuerit præceptum in veterè Testamento? 2º In quo gradu licuerit , vel

non licuerit matrimonium contrahere? 3º An Judæi potuerint accipere uxores alienigenas? 4º An potuerint accipere uxores extrâ suam tribum et familiam? 5º Quæ sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti?

QUÆSTIO PRIMA. — *An matrimonium fuerit præceptum in vetere Testamento?* — Ratio dubitandi est, primò, quia Genes. 1, v. 28, et Gen. 9, v. 1, præcepit Deus : *Crescite et multiplicamini*. Secundò quia Deut. 7, v. 14, similiter præcipit : *Non erit apud te sterilis utriusque sexus*. Tertiò quia non legimus aliquos in vetere Testamento vixisse cœlibes. Quartò quia ignominiosum erat, non habere prolem, undè vulgare erat omnium axioma : *Maledictus, qui non reliquerit semen in Israel*.

Resp. : Neque naturali, neque divino præcepto, singuli in vetere Testamento fuerunt obligati ad matrimonium. Prior pars patet, quia tametsi tota communitas naturali præcepto fuerit obligata, sicut etiam nunc est, conservare se per procreationem prolis, et consequenter per matrimonium, hoc tamen præceptum non obligat singulos de communitate, sed totam communitatem generatim ut docet D. Th. in suppl., qu. 41, art. 2. Simile est de agriculturâ. Nam præceptum naturale est colere agros ad conservandam vitam humanam, non minùs quàm procreare prolem; et tamen præceptum illud non obligat singulos; alioqui singuli deberent agros colere, quod est contrâ communem hominum sensum ac consuetudinem. Posterior pars probatur, quia in vetere Testamento nullum exstat divinum præceptum, quod obliget singulos ad matrimonium. Nam illa verba : *Crescite et multiplicamini*, non continent præceptum, sed benedictionem. Nam Deus bis legitur dixisse illa verba hominibus, semel primis parentibus in paradiſo, et semel Noe et filiis ejus post diluvium, cùm ex arcâ egressi essent. Utrisque dixit post matrimonium jam contractum. Igitur per illa verba non præcepit illis ut matrimonium contraherent, quod jam contractum erat; sed impertivit illis benedictionem, ut copiosam sobolem procrearent ad multiplicandum genushumanum, quod tunc valde exiguum erat. Hoc constat ex ipso textu. Nam, primò certum est, Noe et filios ejus, antequâm Arcam ingredierentur, habuisse suas uxores, Gen. 7, v. 7 : *Ingressus est Noe et filii ejus, uxor ejus et uxores filiorum ejus cum eo, in arcam propter aquas diluvii*. Secundò, certum est, eundem Noe et filios ejus cum suis uxoribus, peracto diluvio, egressos esse ex arcâ, Gen. 8, v. 18 : *Egressus est ergo Noe*,

et filii ejus, uxor illius, et uxores filiorum ejus, cum eo. Tertiò, certum est, postquâm cum suis uxoribus egressi sunt ex arcâ, tunc illis dictum esse à Deo : *Crescite et multiplicamini*. Hoc enim disertè habet historia. Undè evidenter sequitur, his verbis non contineri præceptum de matrimonio ineundo, quia matrimonium jam initum erat, sed benedictionem in propagandâ posteritate. Et hoc significat textus, cùm ait, Gen. 9, v. 1 : *Benedixitque Deus Noe et filii ejus, et dixit ad eos : Crescite et multiplicamini, et replete terram*. Idem dico de primis parentibus. Nam matrimonium inter illos statim contractum est, quando Deus ex costâ Adæ dormientis formavit Evam. Tunc enim vigilans ex sopore, dixit Adam, Gen. 2, v. 23-24 : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne meâ ; hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhæretbit uxori suæ. » Quibus verbis tria indicat, tûm Eram esse uxorem, tûm majus esse vinculum inter virum et uxorem, quàm inter parentes et filios; tûm denique hanc conjunctiōnem conjugalem, quæ tunc inter ipsum et Eram facta est, fuisse figuram conjunctionis Christi cum Ecclesiâ. Sic enim verba Adami interpretatur Apostolus ad Ephes. 5, v. 32, cùm ait : *Sacramentum hoc magnum est, ergo autem dico in Christo et in Ecclesiâ*. Igitur quod posteà dictum est primis parentibus : *Crescite et multiplicamini*, non continet præceptum de matrimonio contrahendo, sed solemnem benedictionem in propagando humano genere. Similiter illa verba, Deut. 7, v. 14 : *Non erit apud te sterilis utriusque sexus*, habent eundem sensum. Est autem hic sensus : Si custodieritis præcepta mea, dabo vobis benedictionem temporalem, tâm in procreatione liberorum, quàm in aliis rebus. Hoc etiam constat ex textu, qui sic habet, Deut. 7, v. 12 et seq. : « Si postquâm audieris hæc iudicia, custodieris ea, et feceris, custodiet et Dominus Deus tuus pactum tibi, et misericordiam quam juravit patribus tuis; et diligit te, ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terræ tuæ, frumento tuo, atque vīdemīz, oleo, et armentis, gregibus ovium tuarum super terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te steriles utriusque sexus, tâm in hominibus quàm in gregibus tuis. »

Quod autem objicitur, nullum in vetere Te-

stamento fuisse cœlibem, verum non est. Cœlibes fuerunt Melchisedech, Josué, Elias, Eli-sens, Jeremias, Joannes Baptista, ut testatur S. Ignatius in epist. ad Philadelphos. Item Abel, frater Cain, ut tradunt Hieronymus, Basilius, Ambrosius, et alii apud Cornel. in cap. 4 Gen., v. 2. (Vide Genebrard. in Chronogia.)

Nec obstat, ignominiosum fuisse apud Hebreos, non habere prolem. Nam hæc ignomina non proveniebat ex virginitate, vel cœlibatu, sed ex sterilitate matrimonii. Cum enim Deus promisisset iis, qui in matrimonio vivebant, benedictionem et fecunditatem, sub hæc conditione, si custodirent legem Dei, suspicio erat, illos puniri à Deo, qui non habebant problem tanquam legis transgressores. Quæ erat magna ignominia. Nota: Aliqui in vetere Testamento propter suam culpam non habebant prolem, ita ut sterilitas esset poena peccati; aliqui sine suâ culpâ. Prioris generis fuit Abimelech, rex Geraræ, qui non potuit habere prolem in suâ familiâ, propterea quod eripuisset Abrahæ suam uxorem, juxta illud Gen. 20, v. 18: *Concluserat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech, propter Saram, uxorem Abrahæ.* Item Michol uxor Davidis, quæ quod derisisset Davidem saltantem coram arcâ Domini, mansit sterilis usque ad finem vitæ. (2 Reg. 6, v. 25.) Item, illæ de quibus Osee 9, v. 14: *Da eis, Domine. Quid dabis eis?* Nempe propter peccata sua. Sequitur: *Da eis vulvam sine liberis, et ubera arentia.* Posterioris generis fuerunt sanctæ feminæ. Sara, uxor Abrahæ; Rebecca, uxor Isaac; Rachel, uxor Jacob; Anna, uxor Eleazar; Sara, filia Raguelis; Elisabeth, uxor Zachariæ, et aliae plures. Que quidem longo tempore fuerunt steriles, non propter suam culpam, sed ut Deus novo miraculo ostenderet, filios, qui ex illis nascerentur, non naturæ viribus, sed Dei beneficio natos esse. Et quanquam supradictæ feminæ coram Deo non fuerint passæ opprobrium, aut ignominiam, quia Deus sciebat sanctas esse; tamen passæ sunt coram hominibus: putabant eas à Deo puniri per sterilitatem. Hoc sensu dixit Rachel, postquam peperisset, Gen. 50, v. 25: *Abstulit Deus opprobrium meum.* Et Sara, filia Raguelis, post longam sterilitatem, oravit Deum, dicens: *Peto, Domine, ut de vineculo improperii huius absolvus me, aut certè desuper terram eripias me.* (Tob. 5, v. 15.) Et Elisabeth, ablata sterilitate, cum jam concepisset in utero, occultabat se mensibus quinque, dicens: *Quia sic fecit mihi Dominus in diebus,*

quibus respxit auferre opprobrium meum inter homines. Luc. 1, v. 25. (Vide Maldon., ibid., v. 25.)

QUESTIO II. — *In quo gradu licuerit vel non licuerit contrahere matrimonium in retere Testamento?* — Vel, qui gradus consanguinitatis et affinitatis fuerint prohibiti in lege Mosaicâ? Resp.: Ex Lev. cap. 18, colliguntur hæc duo: primò, ratione consanguinitatis, non licet contrahere cum his, nempe cum patre vel matre; vel quod idem est, cum filio vel filiâ; nec cum sorore; nec cum nepte, nec cum amitâ vel materterâ. Secundò, ratione affinitatis, non licet cum his, scilicet cum novercâ, cum sorore privignâ, cum filiâ aut nepte privignâ, cum uxore patrui, cum uxore fratris relictâ (nisi frater reliquisset illam sine prole, juxta tertiam regulam supra assignatam); cum uxore filii, cum sorore uxoris proprie, uxore adhuc vivente. Nam si mortua esset uxor, licet.

Quæres an idem gradus sint etiam prohibiti apud Christianos? Resp. Omnipotens sunt; et præter illos alii plures; ut patet ex Conc. Trid. sess. 24, can. 5. Et quidem in consanguinitate, prohibiti sunt quatuor gradus, vel, quod idem est, consanguinitas usque ad quartum gradum inclusivè reddit matrimonium invalidum. (Cap. Non debet. De consanguin.) Similiter in affinitate prohibiti sunt quatuor gradus. (cap. cit.) Nisi quod in Conc. Trid. sess. 24, cap. 4, statutum sit, ne affinitas ex fornicatione orta extendatur ultrà secundum gradum.

Hic pro majori intelligentiâ duo notanda sunt. Primò: Consanguinitas est propinquitas duarum personarum, orta ex naturali propagatione; quarum vel una descendit ex alterâ, ut filius ex parente, nepos ex avo, pronepos ex proavo; vel ambæ descendant ex eâdem, ut duo fratres ex eodem patre, duo nepotes ex eodem avo, duo pronepotes ex eodem proavo. (Valentia qu. 5 de Matrim. puncto 5, § Cognatio; et alii passim.) Affinitas est propinquitas duarum personarum, orta ex carnali copula unius cum alterius consanguineo vel consanguineâ; sive copula fuerit licta, sive illicita. Quo pacto inter novercam et privignum est affinitas, quia intercessit carnalis copula inter novercam et consanguineum privigni, nempe privigni patrem. (Valentia ibid., § Affinitas.) Hinc sequitur gradus affinitatis distinguendos esse per ordinem ad gradus consanguinitatis, ut paulò post clarius explicabo. Secundò, ut autem sciatur, quanto gradu consanguinitatis, una persona distet ab aliâ, tres regulæ servandæ sunt, prima: In linea rectâ quæ est ascen-

dentium et descendantium, tot gradus numerandi sunt, quot numerantur personæ, exceptâ primâ. Itaque filius est in primo gradu consanguineus patri, nepos in secundo, propnepos in tertio, et sic deinceps. Secunda: In linea transversâ, quandò utraque persona æqualiter distat ab eodem stipite communi, totidem gradibus distant inter se, quot gradibus distent à stipite. Undè fratres, qui æqualiter distant à patre, sunt consanguinei in primo gradu, quia quilibet illorum est consanguineus patri in primo gradu. Similiter filii fratribus sunt consanguinei in secundo gradu, propter eamdem causam. Tertia in linea transversâ, quandò utraque persona inæqualiter distat à communi stipite, quot gradibus distat persona remotior à stipite, totidem etiam distat ab alterâ. Undè filius fratribus distat à suo patruo in secundo gradu. Hæ tres regulæ valent in jure canonico, et servantur in causis matrimonialibus. (Vide Valentiam, loco cit., Bellarm. de matrim. cap. 24, et alios.)

Ad cognoscendos autem gradus affinitatis, tradi solet hæc regula: Positâ copulâ carnali inter virum et feminam, quo gradu aliquis viro consanguineus est, eodem est affinis feminæ. Et vicissim, quo gradu consanguineus est feminæ, eodem affinis est viro. Nota: Licet omnes consanguinei viri contrahant affinitatem cum uxore illius, et rursùm, omnes consanguinei uxoris contrahant affinitatem cum viro; consanguinei tamen viri et uxoris non contrahunt affinitatem inter se. (Cap. *Super his*, de Consanguinitate.)

Jam facilè intelligitur differentia veteris ac novi Testamenti quoad gradus consanguinitatis, et affinitatis. In veteri prohibiti erant duo gradus consanguinitatis in linea rectâ. Primus, inter patrem et filiam, vel inter matrem et filium; secundus, inter avum et neptem, vel inter aviam et nepotem. In linea transversâ, similiter duo. Primus, inter fratrem et sororem. Secundus, inter nepotem et amitam vel materteram. Non tamen inter neptem et patruum vel avunculum, ut notat Bellar. cap. 17. At in novo prohibiti sunt quatuor gradus in utrâque linea. In rectâ quidem primus, inter patrem et filiam; inter matrem et filium. Secundus inter avum et neptem. Tertius inter proavum et proneptem. Quartus inter abavum et abneptem. In transversâ autem, primus, inter fratum et sororem. Secundus inter fratrem et fratribus vel sororis filiam; inter nepotem et amitam, vel materte-

ram; inter neptem et patruum vel avunculum. Tertius inter fratrem et fratribus vel sororis neptem; inter pronepotem et amitam vel materteram magnam. Quartus inter fratrem et fratribus vel sororis proneptem.

Rursùm, in vetere Testamento prohibiti erant tres gradu affinitatis. In primo, non licet contrahere cum novercâ; cum sorore privignâ; cum filiâ privignâ; cum uxore fratribus; cum uxore filii; cum sorore uxoris. In secundo, cum uxore patrui. In tertio, cum nepte privignâ. At in novo, prohibetur etiam quartus gradus affinitatis. Itaque non licet contrahere cum uxore avi, vel pronepotis.

Solet disputari an omnes gradus qui lege Mosaicâ erant prohibiti, sint etiam jure naturali prohibiti? Resp.: Non omnes; nam Ecclesia in quibusdam potest dispensare, ut definivit Conc. Trident. sess. 24, Can. 3. Non posset autem dispensare, si omnes jure naturali essent prohibiti. Qui ergò hoc modo prohibiti sunt? Primò, certum est, omnes gradus consanguinitatis linea rectæ inter ascendentes et descendentes, jure naturali prohibitos esse. An autem primus gradus in linea transversâ, qui est fratribus cum sorore, prohibitus sit, dubium est. Plerique affirmant. Cajetanus negat, quia Cain, filius Adami, accepit sororem suam in uxorem. Nec peccavit contrà jus naturale. Bellarm., cap. 27, componit hanc litem. Ait quidem esse præceptum naturale, non contrahere cum sorore, sicut est præceptum naturale, non accipere alienum; sed non obligare in extremâ necessitate. Sicut ergò licitum est, in extremâ necessitate, accipere alienum panem et comedere, sic etiam licere in extremâ necessitate, contrahere matrimonium cum sorore. Fuit autem extrema necessitas in principio mundi; nam Cain non poterat aliam uxorem habere, nisi sororem suam. Secundò, probabile est, primum gradum affinitatis, qui est inter privignum et novercam, lege naturali prohibitum esse, ut docet Bellarmin., loco citato. Et probat ex eo, quia qui contrahebant matrimonium in gradibus lege naturali prohibitis, puniebantur morte; qui autem contrahebant in gradibus lege tantum mosaicâ prohibitis, puniebantur leviori poenâ, Levit. 20. At contrahentes cum novercâ puniebantur morte; ergò verisimile est, lege naturali prohibitum esse, contrahere cum novercâ. Ex dictis sequitur, reliquos gradus consanguinitatis et affinitatis, qui lege naturali non sunt prohibiti, prohibitos tantum esse legem humanam apud Chri-

stianos; quia tametsi apud Judæos prohibiti fuerint lege divinâ mosaicâ, tamen illa lex nunc abrogata est, nec Christianos obligat. Secundò sequitur, Pontificem in illis omnibus gradibus, qui lege naturali prohibiti non sunt, posse dispensare, sicut in multis dispensatum est.

QUÆSTIO III. — *An potuerint accipere uxores alienigenas?* — Videtur non potuisse. Primò, quia Deus severè id prohibuit in vetere Testamento, Exod. 34, v. 16, et Deut. 7, v. 3, et 3 Reg. 11, v. 2; secundò, quia graviter punivit illos, quod contrà prohibitionem ipsius accepissent alienigenas, post mortem Josue. (Judic. 3, v. 5 et seq.) Tertiò; quia cùm Samson vellet accipere uxorem Philistæam, dixerunt ei parentes ejus: « Numquid non est mulier in filiabus fratrum tuorum, et in omni populo meo, quia vis accipere uxorem de Philistiim, qui incircumcisi sunt? » Judic. 14, v. 3. Quibus verbis significabant, non licere accipere uxorem Gentilem. Quartò, quia juxta septimam legem superiùs assignatam, omnes viri debebant ducere uxores ex suâ tribu et cognatione. Sed contrà est, primò, quia lex quinta superiùs assignata concedebat illis, ut acciperent alienigenas in bello captas. Secundò, quia multi acceperunt alienigenas, sine ullâ culpâ aut reprehensione. Sic Jacob accepit filias Laban idololatræ, Gen. 29, v. 28; Joseph filiam Putipharis, Ægyptiam, Gen. 41, v. 45; Moses filiam Jethro, Æthiopissam, Exod. 2, v. 21; Mahalon et Chelion, uxores Moabitidas, Ruth 1, v. 4. Similiter Booz, Ruth Moabitem, Ruth 4, v. 10; Salmon, Rahab Chananaeam, Matth. 1, v. 5; Samson, Philistæam, Jud. 14, v. 2; David filiam regis Gessur, 2 Reg. 3, v. 3; Salomon filiam Pharaonis regis Ægypti, 3 Reg. 5, v. 4; denique Esther nupsit Assuero, regi Persarum, qui erat Gentilis, Esther 2, v. 17.

Respondeo cum distinctione. Ordinariè non licebat Judæis accipere uxores alienigenas seu Gentiles; extraordinariè licebat in tribus casibus. Prior pars patet, quia erat illis prohibitum, propter periculum subversionis et idololatriæ. Hoc patet ex locis citatis. Exod. 34, v. 16: « Nec uxorem de filiabus eorum accipies filii tuis; ne, postquam ipsæ fuerint fornicate, fornicari faciant et filios tuos in deos suos, id est, ne sint illis occasio idololatriæ. Et Deut. 7, v. 2 et seq.: « Non inibis cum eis fœdus... neque sociabis cum eis conjugia. Filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo; quia seducet filium

tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis. » Et 3 Reg. 11, v. 2: « Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vestras; certissimè enim avertent corda vestra, ut sequamini deos earum. » Quæ testimonia intelliguntur potissimum de feminis chananaeis, quarum terram possessuri erant Judæi. Et quia post mortem Josue contemperunt hanc prohibitionem, merito à Deo puniti sunt, juxta illud Judic. 3, v. 5 et seq.: « Filii Israel habitaverunt in medio Chananae, et Hethæ, et Amorrhæ, et Pherezæ, et Hevae, et Jebusæ; et duxerunt uxores filias eorum, ipsique filias suas filiis eorum tradiderunt, et servierunt diis eorum. Feceruntque malum in conspectu Domini, et oblii sunt Dei sui, servientes Baalim et Astaroth, iratusque contrà Israel Dominus, tradidit eos in manus Chusan Rasathaim, regis Mesopotamiæ, servieruntque ei octo annis. » Posterior pars probatur; quia extraordinariè poterant accipere uxores gentiles, in his tribus casibus. Primò, si uxores, reliquo Gentilismo, converterentur ad cultum veri Dei; tunc enim cessabat periculum subversionis et idololatriæ. Sic conversa fuit Ruth Moabitæ; sic Rahab; sic aliæ plures; et hoc sensu concessum fuit accipere alienigenas bello captas, Deut. 21, v. 11 et seq. Non enim fuit concessum, nisi priùs raso capite, præcisus unguibus, mutata veste, defleto patre et matre. Nam per hujusmodi cærenomias significabatur, quod priùs deberent ejus ritus et mores patriæ, ac præcipue cultum falsorum deorum. (Vide Serar. in cap. 6 Josue, q. 50.) Secundò, si Deus excitaret aliquem Judæum, ut acciperet uxorem gentilem, etiam in gentilismo permanentem. Sic excitavit Samsonem, ut acciperet Philistæam; quod parentes illius ignorabant, juxta illud Judic. 14, v. 4: « Parentes autem ejus nesciebant, quod res à Domino fieret, et quereret occasionem contrà Philistiim. » Sic excitavit Estherem, ut nuberet Assuero regi gentili; quia ex tali matrimonio multa bona toti Judæorum genti erant obventura. Tertiò, si esset aliqua necessitas vel urgens causa, cur acciperent uxores alienigenas. Sic excusari poterant Mahalon et Chelion, accipiendo uxores Moabitidas. Erant enim juvenes in fervore ætatis; erant in alienâ patriâ, erant egentes et famelici. Nullum apparebat remedium, vel contrà fervorem libidinis, vel contrà famem et egestatem, nisi ducerent uxores illius loci, à quibus sustentarentur. Unde Rupertus, lib. 4 in Matth.: « Illum (Mahalonem in-

• tellige) non lex justificat, sed necessitas excusat, scilicet fames, quæ facta fuerat, et propter quām, ut Scriptura refert, abiit homo de Bethlehem. » Et ibidem : « Nisi necessitas illos excusaret, nec ipsi uxores ducere debuissent Moabitidas. » Quòd enim spectat illud Valentiniiani imperatoris in Novellis L. 44. Theodosiani codicis : *Nihil turpe, nihil vetitum credit esuries, sola cura est, ut qualicumque sorte vivatur.* (Vide Serarium in cap. 1, Ruth, q. 11.) Porrò, an omnes illi, quos antè diximus accepisse uxores gentiles, potuerint excusari uno istorum casuum, non est hujus loci disputare. Constat aliquos excusari potuisse, ut jam dictum est; Salomonem non potuisse, ut patet 3 Reg. 11, v. 1 et seq. De reliquis disputant suo loco interpres. Quod ultimo loco objiciebatur, viros debuisse ex suā tantū tribu et cognatione accepisse uxores, jam examinandum est.

QUESTIO IV. — *An Iudei potuerint accipere uxores extrà suam tribum et cognationem?* — Dictum est, ordinariè non potuisse accipere uxores gentiles, sed tantū hebræas. Nunc quæstio est, an promiscuè potuerint accipere hebræas ex quācumque tribu? An verò necesse fuerit, unumquemque accipere ex suā tribu, et non ex aliā? Ratio dubitandi sumitur ex illâ lege, quam suprà allegavi: « Omnes enim viri ducent uxores de tribu et cognatione suā; et cunctæ feminæ de cādem tribu maritos accipient; ut hæreditas permaneat in familiis, nec sibi misceantur tribus, sed ita maneat, ut à Domino separatae sunt. » (Num. 36, v. 7 et seq.) Quæ sanè lex, si speciemus verba, videtur fuisse generalis, ita ut nulli licuerit contrahere matrimonium extrà suam tribum aut cognationem. Et sic sentiunt Lyran. et Abulens. in illum loc. et Torniell. in annal. anno mundi 2583, n. 31; nisi quod exceptiant Levitas. Nam illa lex propterea lata est, ne paternæ hæreditates, per matrimonia diversarum tribuum, de unā tribu in aliam transserentur, sed singulæ hæreditates manerent in suis tribibus. At Levitæ non habebant paternas hæreditates, nec ullius alterius hæreditatis erant capaces; ac proindè non fuissent translatæ hæreditates ex unā tribu in aliam, etiamsi Levitæ contraxissent matrimonia cum hominibus aliarum tribuum. Alii probabiliter putant, non fuisse legem generalem, sed tantū obligasse eas feminas, quæ succedebant in hæreditatem patris, propter defectum masculæ prolis; et similiter eos tantū viros, qui tales feminas ducebant in matrimonium. Hu-

jusmodi enim viros ac feminas debuisse esse ejusdem tribus et cognationis. Ità Burgensis, Cajetanus, Oleaster, Vatablus, Cornelius in cap. 36 Num. Ratio sumitur ex occasione illius legis, quæ fuit hujusmodi: Deus dederat duplex præceptum Moysi in deserto, unum, ut filii Israel, quandò venirent in terram promissionis, sorte eam dividerent, et unaquæque tribus ac familia haberet suam certam portionem, ac hæreditatem, exceptâ tribu Levi. Alterum, ut si aliquis paterfamilias moreretur sine filiis, filiæ essent hæredes. (Num 27, v. 8.) Contigit posteà, ut Salphaad, qui erat de tribu Manasse, moreretur sine filiis et relinqueret tantum filias. Ità filiæ erant hæredes. Hinc oriebatur quæstio, an istæ filiæ possent nubere maritis aliarum tribuum? Nam si nuberent, hæreditas illarum erat transitura ad alias tribus. Sin minus; non erat libertas nubendi, quibus vellent. Igitur ad hanc quæstionem respondit Deus per Moysen, ut non nuberent, nisi in suā tribu: ne, si extrà suam tribum nuberent, hæreditas ad alias tribus derivaretur. Hæc autem responsio non erat generalis, sed pertinebat ad eas tantū feminas, quæ erant hæredes suorum parentum; ad alias minimè. Hæc sententia dupliceiter confirmari potest. Primò, ex Hebræo textu, qui sic habet: *Omnis femina hæreditans hæreditatem, nubet uni ex tribu suā.* Deinde exemplo eorum, qui, quòd isto casu non comprehendenterunt, extrà suam tribum contraxerunt matrimonia. Sic David, qui fuit de tribu Juda, duxit Michol, filiam Saülis, de tribu Benjamin. Sic filii Israel jurarunt, quòd non vellent filias suas dare Benjamitis. (Judic. 21, v. 1.) Ex quo colligimus, illos id anteà facere solitos. Sic denique omnes illi, quos suprà diximus accepisse uxores Gentiles seu alienigenas.

QUESTIO V. — *Quæ sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti?* — Resp. Unum differt ab altero, sicut Synagoga ab Ecclesiâ, vel sicut matrimonium Abrahæ cum ancillâ, à matrimonio ejusdem cum liberâ, vel generatim, sicut umbra imaginis, ab ipsâ imagine. Nam sicut Synagoga fuit imperfectior quām Ecclesia; et matrimonium cum ancillâ imperfectius, quām cum liberâ; et umbra imaginis imperfectior, quām ipsa imago: ita matrimonium mosaicum fuit imperfectius, quām matrimonium nostrum. Et quidem multis modis. Primò, quia nostrum matrimonium est sacramentum à Christo institutum, quod confert gratiam, sicut baptismus et alia sacramenta. (Trident. Sess. 24. Can. 1; D. Thom. in Suppl.,

qu. 42, art. 1 et 3, et alii passim.) At mosaicum non fuit sacramentum. Itaque duo spectanda sunt in nostro matrimonio. 1º Contractus civilis. 2º Ratio sacramenti, quæ contractui supervenit. In priori convenit eum mosaico, in posteriori differt. Secundò, mosaicum poterat dissolvi per libellum repudii, ut dicam cap. 23. Nostrum non potest hoc modo dissolvi. (Trid. Can. 5 et 7.) Sicut Synagoga à Deo repudiata est; Ecclesia verò nunquam repudiabitur. Et hoc aptè significatur per Abraham, qui repudiavit Agar, quæ erat ancilla, non autem Sarām, quæ erat libera. Tertiò, mosaicum admittebat polygamiam; nostrum non admittit. Itaque licebat per legem mosaicam, habere plures simul uxores (cap. seq.) per evangelicam non licet. (Trid. Can. 2.) Sicut Deus in vetero Testamento non solum habebat filios adoptivos ex Synagogâ, sed etiam ex gentilitate; at in novo nullum habet, nisi ex Ecclesiâ, quam solam agnoscit pro suâ sponsâ. Quartò, in mosaico, duo tantum gradus consanguinitatis, et tres affinitatis erant prohibiti; in nostro, plures. (Suprà quæst. 2). Quintò, mosaicum, ut plurimum, debebat contrahere inter virum et feminam ejusdem tribùs; nostrum non adstringitur ad certam tribum. Sextò, in lege mosaicâ, frater debebat accipere uxorem fratris sui defuncti, si mortuus esset sine prole; in evangelicâ nulla talis est obligatio.

In eo tamen convenient, quod, sicut juxta legem mosaicam non licebat contrahere matrimonia cum infidelibus et idololatriis; ità juxta evangelicam non liceat cum infidelibus et hæreticis. Hoc interest, quod si Christianus contrahat cum feminâ infidieli non baptizatâ, matrimonium sit irritum; si cum hæreticâ, sit quidem illicitum, non tamen irritum.

CAPUT XXII.

DE POLYGAMIA.

Polygamia idem est, quod pluralitas uxorum; est ergò quæstio, an in vetere Testamento licuerit uni viro habere simul plures uxores? Ratio dubitandi est, quia nec Adam, nec ullus aliis ab initio mundi, usque ad diluvium, habuit simul plures uxores, nisi solus Lamech. (Gen. 4, v. 19.) Qui idecò reprehendit à Nicolao Papâ in epist. ad Lotharium regem, ubi illum vocat adulterum. (Cap. an non 24, quæst. 3.) At si licuisset habere plures, cur Lamech eo nomine reprehenderetur? Cur nullus aliis, ex tot millibus virorum, qui vivebunt antè diluvium, plures habuit? At contra

est, quia multi sancti viri post diluvium, polygamiâ usi sunt, quod non fecissent, si fuisset prohibita. Nam Abraham habuit duas uxores: Sarām et Agar; Jacob duas: Liam et Rachēl; Eleana duas: Annam et Phenennam; David plures: Achinoam, Abigail, Maacha, Haggith, Abital, Eglam, Bethsabee, Michol, et sic deinceps.

Respondetur: Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiſo; repugnat etiam aliquo modo legi naturæ; Deus tamen concessit, ut post diluvium licet habere plures uxores, quod antè diluvium non licebat. Hæc concessio, quam alii dispensationem vocant, confirmata est per legem mosaicam; sed revocata per evangelicam, quia Christus in evangelio reduxit matrimonium ad primam institutionem, ità ut non amplius liceat habere pluressimul uxores. Hæc singula confirmanda sunt per totidem conclusiones.

CONCLUSIO PRIMA. — *Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiſo.* — Sic docent Hieron., Chrysost., Theophil., Beda, Anselm. in cap. 19 Matth., Ambr. in lib. de viduis circè fin. Aug. lib. 4 de Nuptiis et Concupis. cap. 9, asserentes matrimonium initio institutum fuisse inter unum et unam, et consequenter exclusam polygamiam; quod dupliceiter probari potest. Primò ex Scripturâ, que utitur numero singulari. Genes. 1, v. 27: *Masculum et feminam creavit eos.* Et cap. 2, v. 24: *Relinquit homo patrem suum et matrem, et adhæredit uxori sue; et erunt duo in carne una.* Non dixit in plurali; masculum et duas vel tres feminas creavit; nec adhæredit uxoribus suis; nec erunt plures in diversâ carne. Secundò, ex ipsâ hominis creatione. Nam si Deus voluisset Adamum habere plures uxores, sine dubio creâset illi plures feminas, quas in uxores ducere potuisset, at unam tantum creavit; voluit ergò unâ uxore contentum esse. Unde Innocentius, cap. *Gaudemus*, de Divortiis, accommodatè ait unam tantum costam in unam feminam, non plures in plures feminas fuisse conversas.

CONCLUSIO II. — *Polygamia repugnat etiam aliquo modo legi naturæ.* — Ità Innoc. loco cit., D. Th., supp. quæst. 65, art. 1, et alii passim theologi, excepto Durando, et aliis pauculis. Et probatur ex dictis, quia si polygamia omnino conformis esset naturæ, Deus, qui est auctor naturæ, ab initio illam instituisset, præsertim cùm eo tempore fuissest maxime necessaria ad propagandum genus humanum; at Deus non instituit tunc polygamiam, sed mo-

nogamiam; ergo polygamia non est omnino conformis legi naturali. Secunda ratio est quod contrà legem naturae sit, quando res uni tradita, et ab eo legitimè possessa, alteri traditur possidenda; sed maritus in matrimonio tradit corporissui potestatem uxori; ergo jure naturae non potest illam alteri tradere. Insuper, quidquid repugnat fini matrimonii à natura intento, hoc repugnat legi naturali; at pluralitas uxorum repugnat fini matrimonii à natura intento. Et quidem duplice fini. Alter est, mutuum obsequium viri et feminæ, alter remedium concupiscentiæ. Utrique repugnat pluralitas uxorum; priori quidem, quia nihil magis repugnat mutua charitati et obsequio conjugum in domesticâ vivendi ratione, quam rixæ et contentiones; at si unus vir haberet plures uxores, facillimè inter eas oriretur contentio, æmulatio et invidia; maximè si una plus, alia minus à viro diligenter; vel si una esset sterilis, altera fœcunda. Exempla sunt in Scripturis; nam Sarà non potuit ferre Agar. (Gen. 21, v. 40.) Rachel invidebat Liæ propter fecunditatem. (Gen. 30, v. 1.) Phenenna affligebat Annam. (1 Reg. 1, v. 6.) Posteriori verò, quia qui plures haberet uxores, non posset omnibus et singulis satisfacere quoad ipsarum libidinem et concupiscentiam. Duxi in conclusione, *aliquo modo*; non enim absolutè et simpliciter contrà naturam est, habere plures uxores, sed tantum ex parte; quod sic explicabo: Finis matrimonii triplex est, primus, procreatio seu propagatio prolis; secundus, mutuum obsequium conjugum in domesticâ vivendi ratione; tertius, remedium concupiscentiæ. Primus, est primarius, seu principalis; reliqui duo, secundarii. Igitur polygamia non repugnat fini primario, id est, procreationi et propagationi prolis, quia quod quis plures habet uxores, potest plures liberos procreare; sed repugnat finibus secundariis, ut ostensum est. Unde sequitur, polygamiam ratione finis primarii, conformem esse legi naturae; ratione secundarii, repugnantem. Et hoc probant tria argumenta pro conclusione allata. Sed secundum debet explicari hoc modo: contrà legem naturae sit, quando res uni tradita ad certum finem, ita traditur alteri, ut ille finis impediatur; non autem, quando res uni tradita ad certum finem, ita traditur alteri, ut ille finis non impediatur. Si ergo vir daret potestatem sui corporis uni feminæ, vel ad mutuum obsequium, vel ad remedium concupiscentiæ, faceret contrà legem naturae, si camdem trade-

ret alteri feminæ ad eumdem finem; quia tunc finis ille impediatur. Si autem daret uni ad procreationem prolis, et alteri ad eumdem finem, non faceret contrà legem naturae; quia per hoc finis ille non impediatur.

CONCLUSIO III. — *Deus concessit post diluvium, ut liceret habere plures uxores, quod ante non licebat.* — Ita auctores citati; ratio sumitur ex ipso facto: nam constat, ut initio dixi, quosdam sanctos viros habuisse plures uxores, quas procul dubio non accepissent, nisi fuisse illis à Deo concessum; et quamvis aliqui dubitent de Abrahamo (de quo paulò post) tamen de Jacob, Elecanâ, Davide, et quibusdam aliis dubitari non potest. De Jacob constat ex illo Genes. 30, v. 25-26: « Dicit Jacob socero suo... da mihi uxores, et liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam. » De Elecanâ, 1 Reg. 1, v. 1-2: « Elecanâ... habuit duas uxores: nomen uni Anna; et nomen secundæ Phenenna. » De Davide, 1 Reg. 25, v. 42-43: « Surrexit Abigail... et secuta est nuntios David, et facta est illi uxor. Sed et Achinoam accepit David de Jezrael, et fuit utraque uxor ejus. » Et 2 Reg. 2, v. 2: « Ascendit ergo David, et duæ uxores ejus, Achinoam Jezraelites, et Abigail. »

Quæres 4º An hæc concessio polygamiae primò omnium facta sit Abrahamo? Resp.: Non legimus quemquam post diluvium habuisse plures uxores, antè tempora Abrahami. De Abrahamo quæstio est; plerique docent, habuisse illum duas uxores, Saram et Agar. Alii contrà, Saram fuisse legitimam uxorem, Agar non uxorem, sed concubinam. Quod tripliciter probant. Primò, ex illo Gen. 25, v. 5-6: *Deditque Abraham cuncta quæ posse derat Isaac, filiis autem concubinarum largitus est munera.* Ubi per concubinas intelliguntur Agar et Cetura. Secundò, ex verbis Judæorum, Joan. 8, v. 41: *Nos ex fornicatione non sumus nati*, id est, non sumus nati ex Agar, concubinâ Abrahamæ, sed ex Sarâ, legitimâ ejus uxore. Tertiò, quia aliqui Patres ita sentiunt, ut Ambr. lib. 1 de Abrahamo, cap. 4, et Aug. lib. 2 contrâ advers. Leg. et proph. cap. 19 et lib. 22 contr. Faust. cap. 30, et lib. 16 de Civit. Dei, cap. 23: ambo enim excusant Abrahamum, quod vivente legitima uxore quæsiverit filium ex ancilla; asserentes eum id fecisse, non ex libidine, sed ex amore posteritatis. Quod si putassent Agar fuisse legitimam ejus uxorem, non opus erat tali excusatione. Hæc tamen sententia non placet, primò, quia magnam injuriam facit Abrahamo, quasi sciens commiserit adulter-

rium ; quod absit à tanto patriarchâ ; secundo quia repugnat Apostolo ad Gal. 4, v. 22, ubi ait Abrahamum habuisse duos filios, unum de ancillâ, et unum de liberâ; et per hoc fuisse significatum, quòd Deus habiturus esset duos populos, unum ex Synagogâ, alterum ex Ecclesiâ. Ergò ex sententiâ Apostoli, Abraham fuit figura Dei; duo filii Abrahæ, Ismael et Isaac, fuerunt figura duorum populorum, nempè populi judaici, et populi christiani; Agar, mater Ismaelis, fuit figura Synagogæ; et Sara, mater Isaac, figura Ecclesiæ; at sicut Ecclesia est legitima, non autem adulterina mater Christianorum, itâ Synagoga fuit legitima, non autem adulterina mater Judæorum : ergò similiter, sicut Sara fuit legitima mater Isaac, itâ Agar, legitima mater Ismaelis : et consequenter, utraque legitima uxor Abrahæ.

Ad argumenta contraria sic resp. : Ad primum, nomen concubinarum sæpè sumitur pro veris uxoribus, secundariis scilicet et ignobilioribus. Nam inter plures unius viri uxores solebat una esse primaria, quæ erat domina et gubernatrix familie, cui reliquæ deferebant. Sic Sara erat domina, Agar ancilla, utraque tamen uxor. Tametsi igitur Agar et Cetura, loco citato, vocentur concubinæ Abrahæ, erant tamen uxores; et alibi sic vocantur; Agar quidem, Gen. 16, v. 3, Cetura verò Gen. 25, v. 1. (Vide Pererium et Cornelium in cap. 25 Gen. 1, v. 5, et Bellarm. de Matrim. cap. 11.) Nota, Abraham habuit tres uxores, unam primariam, quæ erat Sara; duas secundarias, quæ erant Agar et Cetura. Non tamen habuit tres simul, sed tantum duas, Saram et Agar. Nam post mortem Saræ, duxit Ceturam. (Gen. 25, v. 1.) Ad secundum, Judæi non loquuntur de fornicatione carnali, sed de spirituali, id est de idololatriâ. Itaque sensus illorum non est hic : Nos non sumus nati ex Agar, concubinâ Abrahæ, sed hic potius : Nos non sumus idololatræ, sed cultores veri Dei. Hoc patet ex illis ipsorum verbis : *Nos ex fornicatione non sumus nati; unum patrem habemus Deum.* Quæ posteriora verba non coherent cum prioribus, si esset sermo de fornicatione carnali. Non enim esset bona connexio, si dixissent : Nos non sumus nati ex concubinâ Abrahæ, sed unum patrem habemus Deum. Ille autem est bona connexio : Nos non sumus cultores idolorum, sed unius veri Dei; vel : Nos non descendimus ex gentilibus idololatris, sed ex Patriarchis unius Dei cultoribus. (Vide Aug. et Maldon. in illum locum, et Bellarm. de Matrim.

cap. 11) Ad tertium Ambr. et Aug. non dissentunt à nobis. Nam Ambr. tripliciter excusat Abrahamum, primò, quòd eo tempore nondum esset prohibitum adulterium per legem scriptam; secundò, quòd amore posteritatis, non ardore libidinis id fecerit, uxore consentiente et tandem pœnitentiam egerit; tertio quòd non peccaverit, sed futurum mysterium significaverit, nempè illud mysterium, quod explicat Apost. ad Galat. 4, v. 24. (De quo supra.) Hæc tertia excusatio est vera; ex quâ sequitur, Abrahamum ex instinctu Dei fecisse, quod fecit; ut in suo facto significaret, fore aliquandò ut Deus coniungeret sibi Synagogam et Ecclesiam, sicut ipsi coniunxerat sibi Agar et Saram. Porro Aug. non negat Agar fuisse uxorem Abrahæi (cùm Scriptura disertè hoc affirmet, Gen. 16, v. 5), sed solùm defendit Abrahamum contrâ Manichæos, asserentes, illum, vivente adhuc Sarâ uxore, accepisse Agar ancillam, non ex libidine, ut putabant Manichæi, sed ex amore posteritatis; et quidem Sarâ consentiente et instigante. Quod est verissimum, ut patet Gen. 16, v. 2. Notandum est autem quòd Sara, cùm adverteret se esse sterilem, videtur ex divinâ inspiratione instigasse Abrahamum, ut acciperet Agar ancillam, et ex illâ prolem suscitaret, ad præfigurandum mysterium, de quo dictum est. Sicut etiam Rebecca, ex divino instinctu, instigavit Jacob, filium suum, ut timeret se esse primogenitum, et hoc prætextu peteret à patre suo Isaac benedictionem; quæ res etiam non carebat mysterio.

Quæres 2º Quarè Deus post diluvium concesserit polygamiam, quæ anteâ nou erat concessa? Respondeo : Concessit illam dupli causâ, primò, ad propagandam prolem, qui est primarius finis matrimonii; secundò, ut esset figura seu typus pluralitatis seu multitudinis gentium, quæ Christo, tanquam sponso, erat conjungenda. (Aug. lib. de bono conjug. cap. 18; D. Thom. suppl., qu. 65, art. 2 ad 5; Valentia, qu. 1 de Matrim., p. 3.) Sed quarè propter easdem causas, non concessit illam in principio? Respondeo hoc pendere ex liberâ ipsius voluntate. Potest tamen dari hæc causa, quia monogamia, quam instituit in principio mundi, poterat utrumque praestare, tūm, quia erat sufficiens ad propagandam prolem, tūm quia erat typus seu figura conjunctionis Christi cum Ecclesiâ. Notare est Christum posse conferri vel cum Ecclesiâ, quæ est una, vel cum multitudine gentium, quæ recipiuntur in Ecclesiam; priori modo fuit repræsentatus per

monogamiam; posteriori per polygamiam: nam sicut antè diluvium, vir conjunctus uni tantum uxori, erat figura conjunctionis Christi cum unâ Ecclesiâ, itâ post diluvium, vir conjunctus pluribus uxoribus erat figura conjunctionis Christi cum multis populis ac gentibus. Sed cur Deus ad eundem planè finem, nempè ad propagandam prolem, primò ordinavit monogamiam, deindè polygamiam? Respondeo quòd Deus solet pro diversitate temporum, ordinare diversa media ad eundem finem. Sic ad dirigidendum hominem in suis actionibus, ordinavit primò legem naturalem; deindè legem mosaiacam, postremò legem evangelicam. Similiter ad sustentationem hominis, concessit primò carnes animalium, sine ullâ restrictione; posteà restrinxit hanc concessionem ad carnes eorum tantum animalium, quæ in lege Mosaicâ habebantur munda; tandem sublatâ hâc restrictione rediit ad primam concessionem. Idem dico in proposito. Ad propagationem prolis ordinavit primò monogamiam, deindè concessit polygamiam; demùm, explosâ polygamiâ, revocavit monogamiam, et simul commendavit coelibatum ad virginitatem.

Dices: Polygamia est utilior ad propagandam prolem, quam monogamia. Resp.: Itâ quidem nos putamus; sed aliter res habet in consilio et providentiâ Dei. Quod patet ex eventu. Nam quandò instituit monogamiam in paradiso, dixit Adamo et Evae: *Crescite et multiplicamini*; quibus verbis dedit illis et posteris eorum benedictionem et fœcunditatem. Itaque monogamia, conjuncta cum hâc benedictione, erat sufficiens ad humani generis propagationem. Quandò autem cessante hâc benedictione, cœperunt feminæ esse steriles, tunc concessit polygamiam, ut hâc ratione sterilitatem compensaret. Sic contigit Abrahamo; habebat uxorem sterilem; concessa est illi alia uxor, ut prolem suscitaret, Gen. 16, v. 2. Postea, multæ aliae steriles feminæ subsecutæ sunt, ut Raehel, uxor Jacob, Anna, uxor Eleanæ, Michol, uxor David; et sic deinceps.

Dices præterea: Polygania, ut suprà ostensum est, repugnat secundario fini matrimonii, qui est mutuum obsequium conjugum, et remedium libidinis. Cur ergò Deus illam concessit? Respondeo: Deus pro suâ providentiâ, obtulit sufficiens subsidium, vel ad tollendam illam repugnantiam, vel certè ad cavendum ne obesset, sed potius prodesset, primò, quia feminas, quæ nubebant uni viro, hortabatur ad conservandam concordiam. Sic per Angelum

hortatus est Agar ancillam Abrahæ, ut se submitteret et accommodaret Saræ, ad cavendas contentiones, Gen. 16, v. 9; secundò, aliquando permittebat hujusmodi contentiones ad exercitium patientiæ, et posteà magno beneficio compensabat. Sic permisit Annam affligi à Phenennâ; et posteà consolatus est eam concessione insperatae prolis, 1 Reg. 1, v. 20, et cap. 2, v. 1. Tertiò, aliquando mitigabat æstum libidinis, ut non opus esset frequenti usu matrimonii. Sic fecit Saræ, filie Raguelis, quod ipsa fatetur, Tob. 5, v. 16: « Tu scis Domine, » inquit, quia nunquam concupivi virum, et « mundam servavi animam meam ab omni concupiscentiâ. » Et infra, v. 18: « Virum autem cum timore tuo, non cum libidine meâ concessi suscipere. »

CONCLUSIO IV. — *Hac concessio divina, quâ licebat habere plures uxores, confirmata est per legem mosaicam.* — Hoc tripliciter probari potest, 1º quia nusquam est revocata per legem mosaicam; 2º quia viri sancti, qui vixerunt in lege mosaicâ, habuerunt plures uxores, ut Elcanæ, David et alii; 3º quia lex mosaicæ videtur polygamiam approbare, Deut. cap. 21, v. 15 et seq.: « Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam et alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, et fuerit filius odiosæ primogenitus, volueritque substantiam inter filios suo dividere; non poterit filium dilectæ facere primogenitum, et præferre filio odiosæ; sed filium odiosæ agnoscet primogenitum. » Ubiserno est de veris uxoribus, tûm quia in textu vocantur uxores, tûm quia filii illarum poterant esse hæredes patris, et dividere substantiam illius; quod non licuisset, si altera fuisset uxor, et altera tantum concubina, nam filii concubinæ non potuissent esse hæredes.

CONCLUSIO V. — *Hac concessio revocata est à Christo, ut jam non liceat habere plures uxores.* — Sic definitum est in Conc. Trid. Sess. 24, Can. 2, contrâ Luther. et Anabaptistas. Kemnitius et alii Lutherani idem sentiunt contrâ Lutherum, et meritò: nam Christus in Evangelio reducit matrimonium ad primam institutionem, et revocat concessiones, quæ Judæis erañt factæ: nam duo erant illis concessa ex indulgentiâ. 1º Ut dato libello repudii, possent suas uxores dimittere, et alias ducere. 2º Ut possent plures simul habere uxores; utrumque à Christo revocatum est, Matth. 19, v. 6; priùs quidem his verbis: « Quod ergò Deus coniunxit, homo non separat. » Et infra, v. 8-9: « Moyses ad duritiam cordis vestri permisit

• vobis dimittere uxores vestras; ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mæchatur; et qui dimissam duxerit, mæchatur. » Posterior verò his, v. 4-5 ejusdem capituli: « Qui fecit hominem ab initio, masculum et feminam fecit eos; et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ. » Ubi illa particula, *Ab initio non fuit sic*, manifestè significat, ea quæ Judeis erant permissa, fuisse contrà primam matrimonii institutionem. Et est hic sensus: Ab initio non licebat dimittere uxores; ab initio fecit Deus masculum et feminam, id est, uni viro dedit unam tantum uxorem. Igitur ab initio, nec fuit libellus repudii, nec polygamia; sed utrumque permissum fuit Judæis ex quâdam indulgentiâ. Nunc permissio illa revocatur, et redditur ad primævam institutionem; sic explicant interpres. Eodem sensu loquitur Apostolus, Rom. 7, v. 5: « Mulier... vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à lege viri; ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. » Quod est contrà concessionem repudii. Et 1 Cor. 7, v. 2: « Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque virum suum habeat. » Et rursus, v. 4: « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Quod est contrà concessionem polygamiæ.

Ex dictis colligo tria argumenta contrà polygamiam, primum, Christus vult eo modo servari matrimonium apud Christianos, quo ab initio fuit institutum in paradyso; sed ab initio fuit institutum inter masculum et unam feminam, non inter masculum et plures feminas; ergò Christus vult eo modo servari apud Christianos. Alterum, Christus dicit eum mœchari, qui dimissâ uxore, aliam duxerit; ergò nec licet priorem dimittere, nec plures simul habere. Nam si non licet novam accipere, priore vivente, certè pluralitas uxorum prohibita est. Tertium, sicut mulier non habet potestatem sui corporis, ita nec vir; sed et mulier, ex eo præcisè, quod non habeat potestatem sui corporis quam viro tradidit, non potest alterum virum accipere, priore adhuc vivente; ergò similiter de viro dicendum est. Hoc argumentum fundatur in jure evangelico; quidquid sit de jure naturali. Nam secundum legem evangelicam, vir et mulier, in hac parte, sunt paris

conditionis. Sicut ergò secundum legem evangelicam, non licet mulieri habere duos viros, ita nec viro duas uxores; quare? quia sicut uxor dat viro plenam potestatem sui corporis, quoad usum matrimonii, ita vicissim vir uxori; ergò sicut illa non potest alteri viro eamdem potestatem dare, nisi per injuriam, ita nec ille potest alteri uxori dare, nisi per injuriam. (Vide Aug. de adul. conjug., cap. 8 et 9, ubi pulchre explicat æqualitatem viri et uxoris, de quâ hic agimus.)

Dices: *Valentinianus imperator*, qui fuit pius et catholicus, legem promulgavit ut licet uniuersique duas uxores habere, teste Socrate, lib. 4. Historiar., cap. 27. Resp.: *Valentinianus* merito reprehenditur ab omnibus catholicis. Et quidem duplice titulo, primò, quod arrogaverit sibi potestatem, quam non habuit. Non enim licebat illi abrogare legem evangelicam à Christo latam, et aliam contrariam statuere; secundò, quod prætextu hujus legis, voluerit suam turpititudinem et libidinem occultare. Nam ipse, cùm haberet legitimam uxorem, nomine Severam, ex quâ suscepserat Gratianum, aliam insuper duxit, nomine Justinam, cuius amore tenebatur. Ne igitur solus esset polygamus, quæsivit socios sui sceleris, permettendo omnibus polygamiam.

Juxta ea, quæ hactenùs dicta sunt, tria tempora distingui possunt, primum, ab initio mundi usque ad Abrahamum; secundum ab Abrahamo usque ad Christum; tertium à Christo usque ad finem mundi: in primo, fuerunt primi parentes cum suis posteris; in secundo, Judæi cum suis progenitoribus, Abrahamo, Isaæ et Jacob; in tertio sunt Christiani. In primo viguit sola monogamia; in secundo concessa est polygamia; in tertio redacta est monogamia, et explosa polygamia. Quid hoc significat? Nihil aliud, quam quod Deus initio mundi instituerit matrimonium in perfecto statu; deinde, ex quâdam indulgentiâ permiserit quædam Judæis, quæ multum derogabant perfectioni matrimonii; denique reduxerit matrimonium ad primævam perfectionem. Illoc in multis aliis solet evenire, v. g.: Natura humana ab initio fuit creata in suâ perfectione; paulatim degeneravit per peccatum; tandem per Christum restaurata est. Omitto similia exempla, quæ nota sunt.

CAPUT XXIII.

DE ZELOTYPIA.

1. Zelotypia, ut hinc sumitur, frequens inter conjuges malum est: in eo consistit, quod al-

ter alterum de adulterio suspectum habeat. De quā lata fuit lex mosaica, Num. 5, v. 14, et seq., præscribens modum investigandi, an mulier, quam vir suspectam habebat de adulterio, verè adultera esset, necne? Adulteria enim solent occulte committi, ut per testes probari non possint. Deus igitur, qui occulorum judex est, præscripsit hunc modum explorandi: Vir suspectam uxorem ducebat ad sacerdotem corām tabernaculo; offerebat ibi oblationem zelotypiæ, nempè, farinam hordeaceam, sine oleo et thure; sacerdos accipiebat aquam sanctam in vase fictili, et in eam immittebat pauxillum terræ de pavimento tabernaculi, et ista aqua terræ permixta vocabatur *aqua amarissima*; super hanc aquam proferebat maledictiones; discooperiebat caput mulieris, et in manibus ejus ponebat oblationem zelotypiæ, id est, farinam hordeaceam; tūm similiter proferebat maledictiones super mulierem, dicens: Si innocens es, non nocebit tibi aqua ista amarissima, in quam maledicta congesisti; sin rea subjacebis his maledictionibus: *Dominus...* (in cuius conspectu stas *putrescere faciat femur tuum; et tumens uterus tuus disrumpatur.* (Num. 5, v. 21.) Mulier respondebat: *Amen, amen;* sacerdos has secundas maledictiones scribebat in libro; mox scripturam abluebat aquā, quam habebat in vase fictili; farinam hordeaceam accipiebat ex manu mulieris, et partem illius adolebat, et partem sibi reservabat; aquam maledictam dabat mulieri bibendam. Et si erat rea, statim femore putrescente, et utero intumescente, disrumpebatur, et sic expirabat. Addunt Rabbinī, eodem tempore, quo adultera puniebatur, divinitus punitum fuisse adulterum, etiam absentem, cum quo occulte peccaverat. Quod, an verum sit, non satis constat.

Quæres 1º quare Deus instituerit hunc modum investigandi adulterium? Resp.: Quia volebat ostendere se esse præsidem ac vindicem fidei conjugalis; se esse testem et protectorem innocentiae, ne scilicet zelotypia, si nullus esset innocentiae testis, gigneret in matrimonio lites, rixas, homicidia; se occulta sclera videre, manifestare, punire; adulterium esse gravissimum scelus, publicā poenā et confusione plectendum, ut uxores, si non amore castitatis, saltem timore poenae et confusionis in officio continerentur.

Quæres 2º quid significaverint illæ cæremoniæ, quæ adhibebantur. Resp.: Erant triæ cæremoniæ, quæ adhibebantur, primò, oblatio farinæ hordeaceæ, sine thure et oleo. Quare sine

thure? quia thus symbolum est devotionis et bonæ famæ; at zelotypia infamia plena. Quarè sine oleo? quia oleum est symbolum lenitatis et misericordiæ, at zelotypia crudelis, tūm ex parte adulteræ, tūm ex parte poenæ, quæ illi imponitur. Secundò, terra de pavimento sumpta, et in aquam immissa, utrumque vile et abjectum. Et declarat adulteram esse vilem instar lutosi pulveris, qui pedibus calcatur, juxta illud Eccli. 9, v. 10: *Omus mulier, quæ est fornicaria, quasi sterlus in viâ conculcabitur.* Tertiò aqua amarissima. Quorsum? quia adultera, corām sacerdote et populo afficiebuntur magnâ amaritudine animi, propter publicam confusione. Quartò, aqua maledictionibus sacerdotis onusta, quæ significabat, adulteras divinis maledictionibus obnoxias esse. Quintò, caput mulieris discoopertum, nempè, quia omnia Deo nuda et aperta sunt; nec adulteria, quia in occulto fiunt, latere eum possunt. (Vide Theodoret., qu. 10.)

Quæres 3º, an etiam in novo Testamento sit similis modus explorandi adulteria? Resp.: Olim inter Christianos fuit hic modus usitatus, ut mulier, quæ erat suspecta de adulterio probaret suam innocentiam tangendo ferrum candens; et si adureretur à ferro candente, habebatur adultera; sin minus, innocens. Verūm cùm talis probatio seu purgatio non sit à Deo instituta, meritò à Canonibus damnata est. (cap. *Omnibus*. et cap. *Consulisti* 2 qu. 4.) Vide Martin. Delrium, lib. 4 de Magiâ, cap. 4.

CAPUT XXIV. DE LIBELLO REPUDII.

Certum est permissum fuisse Judæis, uxores suas dimittere, et dare illis libellum repudii, juxta illud Deut. 24, v. 1. et seq.: « Si accēperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam antè oculos ejus propter aliquam feuditatem; scribebit libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo suâ. Cùmque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederit que et libellum repudii, et dimiserit de domo suâ, vel certè mortuus fuerit; non poterit prior maritus recipere eam in uxorem; quia polluta est, et abominabilis facta est corām Domino. » Hic aliqua examinanda sunt, 1º quo sensu permissum fuerit Judæis dimittere, seu repudiare suas uxores? an ita, ut dimittendo non peccarent? an verò, ut peccarent quidem, sed lege non punirentur? 2º Quibus de causis licuerit uxores dimittere, seu repudiare? 3º Quæ cæremoniæ adhiberi solitæ? Et

quæ fuerit formula verborum, quā libellus repudii scribebatur? 4º An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores potuerint repudiare viros?

QUESTIO PRIMA. — *Quo sensu permissum fuerit Judæis uxores dimittere?* — Multi putant, non fuisse licitum Judæis dimittere, seu repudiare suas uxores, sed solum permissum, ut impunè facerent, ad majus malum evitandum. Ita Magister in 4 dist. 33, Bonavent. et Richard. ibid., ac nonnulli alii. Et juxta hanc sententiam peccabant Judæi dimittendo suas uxores, nec matrimonii vinculum dissolvebatur; ac proindè, si uxores acciperent novos maritos, non erat novum matrimonium, sed adulterium. Probatur primò quia loco cit. (Deut. 24, v. 4.) dicitur mulierem repudiatam, si alteri nupserset, fieri *pollutam et abominabilem coram Deo*; quia scilicet nubendo alteri, committit adulterium: quod etiam repetitur Jerem. 3, v. 1, his verbis: «Vulgò dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam et recedens ab eo duxerit virum alterum; numquid revertetur ad eam ultrà? Numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te.» Secundò, quia repudium fuit Judæis permissum propter duritiam cordis eorum. (Matth. 19, v. 8.) Ergò fuit permissum, tanquam minus malum, ad evitandum majus malum, ne scilicet Judæi suas uxores occiderent, si non permetterentur eas dimittere. Nam minus malum erat dimittere illas, quam occidere. Alii rectius docent, permissum fuisse Judæis dimittere uxores, non solum impunè, sed etiam licet, ita ut non peccarent dimittendo; sic D. Thom., Scotus, Durand. et Paludan. in 4 dist. 33; Bellarm. de matrim. cap. 17, ad object. 14; Maldon., in cap. 19 Matth.; Abul., ibid., qu. 49 et 50. Et juxta hanc sententiam, quandò quis dato libello repudii, dimittebat uxorem, verè dissolvebatur matrimonium, et uterque tamen vir quam femina poterat cum altero contrahere.

Probatur primò quia si matrimonium non fuisse solutum per libellum repudii, deterioris conditionis fuissent feminæ, quam viri. Nam viri poterant alias uxores ducere, cùm eo tempore licita esset polygamia, ut suprà dixi. At feminæ non potuissent alios viros accipere, quia nunquam licuit uni feminæ habere plures simul viros. Itaque debuissent fieri adulteræ, vel perpetuam continentiam servare. Non est autem verisimile, coactas fuisse ad perpetuam continentiam, cùm id in veteri Testamento

esset planè inusitatum. Secundò, quando mu-
lier à suo viro repudiata, nubebat alteri viro,
poterat impunè cum altero manere usque ad
mortem illius. (Deut. 24, v. 4.) Ergò manens
cum illo, non erat adultera, sed legitima uxor;
si enim fuisset adultera, debuisset secundum
legem mosaicam lapidari. (Joan. 8, v. 55, et
Levit. 20, v. 10.) Tertiò, quando nupserat al-
teri viro, poterat etiam ipse dare illi libellum
repudii, sicut prior maritus. (Deut. 24, v. 3.)
Ergò non minus erat ipsius uxor, quam ante
fuerat prioris mariti. Nam libellus repudii non fuit
concessus viro, nisi ratione sue uxor. Quartò,
lex prohibebat ne repudiata, post mortem se-
cundi mariti, rediret ad priorem maritum.
(Deut. 24, v. 4.) At si per repudium non fuisset
solutum vinculum matrimonii, non erat prohibi-
duum, sed potius optandum ut uxor rediret
ad suum legitimum maritum. Quintò, neque
Moyses, neque alii prophetæ unquam reprehenderunt
matrimonia cum repudiatis. At si ejusmodi
matrimonia fuissent adulterina, sine du-
bio debuissent illa palam reprehendere, sicut
reprehendebant alia vitia. Sextò, lex vetabat
sacerdoti, ne duceret viduam, aut repudiatam,
aut meretricem, sed tantum virginem. (Levit.
21, v. 13.) Ergò aliis, qui non erant sacerdotes,
licebat ducere repudiatas, sicut licebat ducere
viduas et meretrices.

Ad contraria argumenta sic respondeo. Ad
primum: Mulier repudiata vocabatur polluta
et abominabilis coram Deo, non idè, quod
alteri viro nupsisset; sed quia à priori viro pu-
blicè infamia erat notata, hoc ipso, quod pu-
blicè esset repudiata. Ac proindè non decebat,
ut ab illo iterum recipere. (Bellarm. loc. cit.)
Nec aliud colligi potest ex loco Jeremie, ubi
sic Deus argumentatur: si vir non recipit re-
pudiatam, quæ nupserset alteri; multò minus
ego deberem te recipere, quæ non nupsisti al-
teri, sed cum multis amatoribus fornicata es.
Ad secundum: Verum est Deum permisisse Ju-
dæis repudium, propter duritiam cordis eorum,
ne scilicet suas uxores, quas repudiare non pos-
sent, occiderent; sed indè non sequitur, eos
peccasse repudiando suas uxores, ex divinâ
permissione. Potuit enim Deus hoc permittere,
ut non peccarent, quia potuit dissolvere ma-
trimonium inter ipsos contractum, et dare po-
testatem, ut viri acciperent alias uxores, et
repudiæ nuberent aliis viris. Nec illa per-
missio carebat mysterio. Nam Deus per illam
volet significare, se repudiaturum Synago-
gam Judæorum, et in locum illius desponsatu-

rum sibi Ecclesiam ex Gentibus colligendam.

QUESTIO II. — *Quibus de causis licuerit uxores dimittere, seu repudiare?* — Resp.: Non satis constat, tametsi enim Scriptura dicat, licuisse eas dimittere propter aliquam *fœditatem*, disputant tamen interpres, quid per illam fœditatem intelligendum sit. Tertull. lib. 4 contrâ Marcion, cap. 34, intelligit solum adulterium seu fornicationem; quod alii auctores refellunt. Primò, quia mulier adultera, secundum legem mosaicam, non dimittebatur, sed vel lapidabatur, si constaret adulteram esse; vel per aquas zelotypiæ examinabatur, si suspecta esset de adulterio. Secundò, quia Pharisæi interrogabant Christum, *An quâcumque ex causâ liceret uxorem dimittere*, Matth. 19, v. 3. Ergo supponebant varias esse causas, sed cupiebant intelligere an Christus omnes approbaret. Quæ autem fuerint istæ causæ in particulari, non omnes eodem modo explicant. Lyranus putat fuisse quamcumque rem turpem, matrimonio supervenientem, quæ posset bonum proliis impeditre; sive in corpore, ut est sterilitas, lepra, morbus caducus; sive in animâ, ut si uxor esset pravis moribus prædita. Consentit Cornel. qui assignat has causas, lepram, et sterilitatem veneficium, rixas perpetuas, ebriositatem, et alios pravos mores incorrigibiles. Adulterium videntur excludere. Pro quo notandum est, dimissionem uxoris potuisse fieri dupliceiter, vel palam, vel occultè. Prior dimissio siebat per libellum repudii. De posteriori intelligendum est illud Matth. 1, v. 19: *Joseph autem vir ejus, cùm esset justus, et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam*, nempè Mariam, sibi desponsatam, eò quôd videret illam, antequâm convenirent, gravidam esse. Quomodo occultè id facere voluerit, variae sunt sententiae apud Maldon. quæ non faciunt ad nostrum propositum. Itaque prior dimissio per libellum repudii, vel nunquam, vel raro siebat propter adulterium. Nam tribus modis possumus loqui de muliere adulterâ: primò, si in adulterio esset deprehensa, sic jubebatur lapidari; secundò, si solum esset suspecta de adulterio, sic debebat examinari per aquas zelotypiæ. Tertiò, si quidem constaret adulteram esse, sed nec publicè constaret, nec in adulterio esset deprehensa, sed maritus aliundè id sciret. Sic fortassè poterat occultè dimitti. Si tamen maritus voluisset illam publicè accusare, et dato libello repudii solemniter dimittere, non video cur id fieri non potuerit.

QUESTIO III. — *Quæ cæremonia fuerunt adhi-*

bitæ in repudio, et quibus verbis libellus repudii consignatus? — Cæremoniæ, et cautiones, quibus libellus repudii solebat dari, recitantur decem ab Hebræis, ut notat Maldonatus, 1º ut uxor non discederet, nisi volente marito; 2º ut libellus in manu uxorius traderetur; 3º ut scriberentur ut minimum nomina duorum testium; 4º ut exprimerentur tres generationes viri, et tres mulieris, ut ex libelli formula intellegitur; 5º ut scriberetur libellus litteris rotundis, distinctis, atque perspicuis, itâ ut una aliam non attingeret, ne aliquod scripture vitium irrepereret; 6º ut si inter scribendum aliqua atramenti guttula in chartam decideret, libellus auctoritatem non haberet, sed alias de novo scriberetur; 7º ut in libello nullum rausum vestigium appareret, ne posset esse suspectus de vitio; 8º ut charta longior esset, quam latior; 9º ut omnes testes, qui aderant, suum quique sigillum adhiberent; 10º ut maritus diceret: *Accipe libellum repudii, et esto à me abjecta, et cuicunque viro permissa.*

Formula libelli repudii, secundum Hebræos, erat hæc: Ego Rabbi Simeon, filius Rabbi Abraham, filii Rabbi David, filii Rabbi Salomonis, die primâ mensis secundi, anno 5296 à creatione mundi, hic et in hâc civitate, ex animi mei consensu et sine ullâ coactione repudiavi Rachel, filiam Rabbi Moysis, filii Rabbi Joseph, filii Rabbi Jacob; et dedi illi libellum repudii in manu, schedam abscissionis, et signaculum divisionis, ut sit à me abjecta, et abeat quocumque velit, et nemo possit illi prohibere, juxta constitutiones Moysis et Israel. Itâ referunt Vatablus, Oleaster, Cornelius in cap. 24 Deut. et Maldon. in cap. 19. Matth.

Quæres an libellus repudii datus fuerit publicè coram judice, et in formâ judiciaria? Resp.: Id verisimile est, tûm quia datus fuit coram testibus, ut ex dictis patet; tûm quia repudium apud Romanos siebat coram judice, ut patet ex jure civili, titulo de divortiis, ubi etiam describitur hæc formula apud Romanos usitata: *Res tuas curato, res tuas tibi habeto.* An etiam alii, præter Judæos et Romanos, usi fuerint repudio? Resp.: Etiam Medi et Persæ usi sunt, ut patet exemplo Assueri regis, qui uxorem suam Vasthi repudiavit. (Esther 1, v. 19 et seq.)

QUESTIO IV. — *An sicut viri poterant repudiare uxores, itâ vicissim uxores potuerint repudiare viros?* — Resp.: Non poterant. Nam solis maritis concessum fuit jus repudii; nusquam enim in lege mosaicâ invenies, uxoribus concessum esse. Quod etiam fatetur Joseph,

lib. 45, cap. 11, ubi refert, Salome sororem Herodis præter legem mosaicam fecisse, quod maritum suum Costobarum repudiaverit: « *Lex enim nostra, inquit, solis maritis jus repudii et permittit: mulieribus autem, ne dimissis quidem fas est nubere, nisi prioris viri permisso.* » Quæ posterior pars non habetur expressæ in lege mosaicâ. Videtur tamen colligi ex formulâ libelli repudii, in quâ vir dimittens uxorem, sic ait: *Abeat quicumque velit.* Quibus verbis concedit illi potestatem nubendi alteri marito. Et clarius ex decimâ cæremoniâ superius recensitâ, in quâ maritus dicit: *Esto à me abjecta, et cuicunque viro permissa.* An ergo mulieres nullo modo poterant dimittere suos viros? Resp.: aliud est repudium, aliud divortium: non poterant illos dimittere per repudium; poterant tamen eos deserere per divortium, vel propter adulterium, vel propter alias legitimas causas. Hoc enim et Christianis, et Gentilibus mulieribus, jure naturali permisum est. Nota: In divortio fit tantum separatio cohabitationis et thori, manente vinculo matrimonii. In repudio, etiam hoc vinculum dissolvitur, ut patet ex auctoribus, quæst. 1 allegatis.

CAPUT XXV.

DE ADULTERIO ET STUPRO.

In lege mosaicâ prohibentur et puniuntur haec potissimum peccata carnis. 1º Adulterium. 2º Incestus, id est, congressus cum consanguineâ, vel affine intrâ gradus prohibitos. 3º Stuprum, id est, violatio virginis, maximè si per vim fiat. 4º Scortatio. 5º Sodomia. 6º Bestialitas. De singulis dicam aliquid.

Primo igitur, de adulterio exstant tres leges. Prima moralis. *Non mæchaberis.* (Exod. 20, v. 14.) Secunda, judicialis, *si mæchatus quis fuerit eum uxore alterius.... morte orientur et mæchus et adultera.* (Levit. 20, v. 10.) Tertia, partim judicialis, partim cærimonialis, quæ præscribit modum investigandi occultum adulterium, de quo suprà dictum est, cap. 23, de zelotipiâ.

De incestu exstat una generalis, et plures speciales. Generalis est: « *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, ut rete velet turpitudinem ejus.* » (Levit. 18, v. 6.) Speciales sunt hæc, prima: « *Qui dormierit cum novicæ suâ, et revelaverit ignominiam patris sui, morte moriantur ambo.* » (Levit. 20, v. 11.) Secunda: « *Si quis dormierit cum nuru suâ, uteque moriantur.* » (Ibidem v. 12.) Tertia: « *Qui suprà uxorem filiam, duxerit*

« *rit matrem ejus, scelus operatus est; vivus ardebit cum eis.* » (Ibid., v. 14.) Quarta: « *Qui acceperit sororem suam filiam patris sui, vel filiam matris suæ.... occidentur in conspectu populi sui.* » (Ibid., v. 17.) Quinta: « *Qui coierit cum uxore patrui, vel avunculi sui, et revelaverit ignominiam cognationis suæ, portabunt ambo peccatum suum, absque liberis morientur.* » (Ibid., v. 20.) Sexta: « *Qui duxerit uxorem fratres sui.... absque liberis erunt.* » (Ibid., v. 21.)

De stupro duo exstant. Una, si quis in civitate concubuerit cum puerâ virgine, quæ alteri despontata est, et illa non clamaverit, educes utrumque ad portam civitatis illius, et lapidibus obruentur. Si autem in agro id fecerit, ipse morietur solus; puerâ nihil patietur; præsumitur enim clamâsse; sed quia sola erat, non potuit audiri et liberari. (Deut 22, v. 25 et seq.) Altera, qui vim intulerit puellæ nou despontatae, ducet illam in uxorem, nec unquam poterit eam dimittere; et insuper patri illius dabit quinquaginta siclos argenti. (Ibid., v. 28-29.)

De scortatione similiter duæ, una, « *Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel.* » (Deut. 25, v. 17.) Altera: « *Ne prostituas filiam tuam, ne contaminetur terra, et impleatur piaculo.* » (Levit. 19, v. 29.)

De sodomiâ sic statutum est: « *Cum masculo non commisearis coitu femineo, quia abominationis est.* » (Levit. 18, v. 12.) Et iterum: « *Qui dormierit cum masculo coitu femineo, uteque operatus est nefas, morte moriantur; sit sanguis eorum super eos.* » (Levit. 20, v. 15.) Solet hoc vocari peccatum contrâ naturam, de quo Apost. ad Roman. 4, v. 27: « *Masculi relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes.* »

De bestialitate sic: « *Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cum eo. Mulier non succumbet jumento, nec miscerbit ei, quia scelus est.* » (Levit. 18, v. 25.) Et iterum: « *Qui cum jumento et pecore coierit, morte moriantur; pecus autem occidite. Mulier, quæ succubuerit cuiilibet jumento, simul interficietur cum eo.* » (Levit. 20, v. 15-16.)

Hæc de legibus. Porrò, quæ calamitates ex supradictis in vetere Testamento secutæ sint, notum est. Ego paucis insinuabo. David commisit adulterium cum Bethsabee, uxore Uriæ, Hethai. Punitus est octo modis: 1º morte filii ex adulterio nati. 2º Incestu primogeniti filii sui Ammon cum Thamar. 3º Ejusdem primo-

geniti cæde; quia Absalon frater Thamar, occidit Amnon propter incestum. 4º Rebellenie Absalonis. 5º Publicâ violatione uxorum. 6º Bello contrâ se illato ab Absalone. 7º Morte Absalonis. 8º Novâ seditione à Sebâ, filio Bochri, excitatâ. (2 Reg. 12 et seq.) Ammon, filius Davidis, de quo jam dixi, oppressit Thamar sororem Absalonis. (2 Reg. 13, v. 1 et seq.) Absalon invitavit illum ad convivium; et cùm temulentus esset, curavit illum occidi. (Ibid., v. 28.) Quidam ex tribu Benjamin, in Gabaâ, abusi sunt uxore eujusdam Levitæ peregrinantis. (Judic. 19, v. 25.) Hoc facinus ulti sunt filii Israel, et communis concensu progredientes ad bellum contrâ Benjamitas, occiderunt ex illis viginti quinque millia armatorum hominum. (Judic. 20, v. 46.) Adeò, ut ex toto numero Benjamitarum, remanserint tantum sexcenti viri. (Ibid., v. 47.) Zambri ex tribu Simeon, publicè ingressus est in lupanar ad feminam Madianitudem. Pœna sequitur: *Quod cum vidisset Phinees..., arrepto pugione.... perfodit ambos simul..., in locis genitalibus.* Et propter hoc factum laudatus est Phinees, tanquam vir zelosus pro honore Dei. Et loco præmii accepit à Deo promissionem semper tertiæ sacerdotii in suâ familiâ. (Num. 25, v. 6 et seq.) Sichem, filius Hemor, oppressit Dinam, filiam Jacob ex Liâ, sororem Simeonis et Levi. Gen. 34, v. 2. 4º Secuta est ultio. Nam Simeon et Levi, arreptis gladiis, occiderunt non tantum Sichem et Hemor, sed omnes masculos totius civitatis, et civitatem deprædati sunt, auferentes eorum oves, armenta, asinos, uxores, paryulos. (Ibid., v. 26 et seq.)

De Sodomitis quomodo puniti sint, narratur Gen. 19, v. 24-25: « Dominus pluit super Sodomam et Gomorrhā sulphur et ignem à Domino de cœlo, et subvertit civitates has et omnem circâregionem, universos habitatores urbium, et cuncta terra virentia. »

Hæc omnia, teste Apostol., 1 Corinth. 10, v. 11, scripta sunt ad correptionem nostram, ut caveamus ab adulteriis, et aliis peccatis carnalibus, quæ jam recensita sunt; ne similiter, ac Judæi, à Deo puniamur. Potest et aliud hinc colligi, nempè, legem mosaicam, ut alibi dixi, multò fuisse imperfectiorem, quam sit evangelica. Illa etenim prohibebat peccata externa; hæc etiam interna. Quò spectat illud Christi in Evangelio: « Audistis quia dictum est antiquis: non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est

« eam in corde suo. » Matth. 5, v. 27-28

CAPUT XXVI,

DE SERVIS ET ANCILLIS, DE MERCENARIIS,
PEREGRINIS, ET PAUPERIBUS.

Deservis et ancillis multa statuta sunt in lege mosaicâ, præsertim Exod. 21, Levit. 25, et Deut. 15. Compendium omnium est hoc. Scilicet Hebræi non poterant ex suo populo habere servum vel ancillam per modum mancipii, sed tantum ex Gentilibus. Itaque soli Gentiles (quod etiam intelligitur de proselytis ad Judaismum conversis) poterant esse perpetui et hæreditarii Hebræorum servi. Si aliquis Hebræus fieret servus Gentilium, debebat redimi ab Hebræis. Si fieret servus Hebræorum, non tractabatur ut mancipium, sed ut mercenarius. Nec serviebat perpetuò, sed ad certum tempus. Si habebat uxorem Hebræam, serviebat usque ad annum septimum, seu sabbaticum: et tunc ambo liberi exibant. Si autem herus ipsius, qui ipsum emerat, dedisset illi uxorem gentilem (nam hebream dare non poterat) quæ verè esset serva seu mancipium, et ex illâ haberet liberos; tunc quidem poterat liberari anno septimo, si vellet, sed relictâ apud herum uxore et liberis. Si tamen maluisset manere apud herum suum, et apud uxorem et liberos, poterat quidem id facere, sed tantum usque ad annum jubilæum. Uxor tamen et liberi manebant in perpetuâ servitute; nisi vel redimerentur à suis Gentilibus, vel certè, nisi herus excussisset illi dentem aut oculum. Tunc enim pro compensatione illius injuriæ debebat eos liberos dimittere.

Hic tria notanda sunt. Primò, libertas Hebræorum erat corporalis, et opponebatur servituti corporali. At libertas Christianorum est spiritualis, et opponit servituti spirituali. De quo loquitur Joan. 8, v. 34: « Omnis, qui facit peccatum, servus est peccati. » Et paulò post, v. 56: « Si vos filius liberaverit, verè liberi eritis. » Et Apost. ad Rom. 8, v. 2: « Lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis. » Et ad Galat. 4, v. 51: « Non sumus ancillæ filii, sed liberæ; quâ libertate Christus nos liberavit. » Secundò, sicut vetus Testamentum fuit figura novi Testamenti, itâ libertas mosaiaca fuit figura libertatis evangelicæ. Et sicut Moyses eduxit Hebraeos ex corporali servitute Egyptiorum, itâ Christus eduxit nos ex spirituali servitute diaboli et peccati. Tertiò, tanta est perfectio et prærogativa libertatis evange-

licet, ut non curet aut timeat servitutem corporalem. Unde Apost. 1 Cor. 7, v. 20-21 : « Unusquisque in quā vocatione (id est, vita conditione) vocatus est, in eā permaneat. » Servus vocatus es ? Non sittibi curae ; sed et si potes fieri liber, magis utere ; » scilicet servitute, et ob majorem utilitatem et patientiam.

DE MERCENARIIS. — De mercenariis hic statutum est : « Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque manè. » (Levit. 19, v. 15.) Quod alibi sic explicatur : « Non negabis mercedem indigentis, et pauperis fratri tui, sive advenæ, qui tecum moratur in terrâ, et intrâ portas tuas est ; sed eādem die reddes ei pretium laboris sui antè solis occasum, quia pauper est, et ex eo sustentat animam suam ; ne clamet contrâ te ad Dominum, et reputetur tibi in peccatum. » (Deut. 24, v. 14-15.) Eodem sensu senior Tobias dixit juniori : « Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, et merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat, » cap. 4, v. 15.

Nota. Nomen mercenarii in novo Testamento sumitur duplice, vel sensu jam dicto, nempè pro famulis, seu operariis qui mercede conducuntur ad laborandum, ut Marc. 1, v. 20 : « Et relieto patre suo Zebedæo in nave cum mercenariis, secuti sunt eum. » Et Luc. 15, v. 17 : « Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo ! » Vel pro pastoribus Ecclesiæ, qui etiam accipiunt mercedem pro labore prædicandi evangelium, et sacramenta administrandi. Hi iterum duplices sunt. Alii boni pastores, qui nihil aliud accipiunt, quam necessariam vitæ sustentationem, neque tam pecuniam subditorum desiderant, quam salutem ; de quibus Apost. 1 Tim. 5, v. 18 : « Dignus est operarius mercede suâ. » Et 1 Cor. 9, v. 11 : « Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus ? » Et infrà, v. 14 : « Ita et Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. » Alii mali, qui magis querunt mercedem et proprium commodum, quam salutem et utilitatem ovium sibi commissarum. De quibus Christus Joan. 10, v. 11-12 : « Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves proprie, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit. » Et paulò post : « Non pertinet ad eum de ovibus. » De

similibus conqueritur Deus per prophetam Ezech. 34, v. 2-5 : « Vx̄ pastoribus Israel, qui pascibant semetipsos ; nonne greges à pastoribus pascuntur ? Lac comedebatis, et lanis operiebamini et quod crassum erat occidebatis ; gregem autem meum non pasciebatis. » Tales non pauci hoc tempore.

DE PEREGRINIS ET PAUPERIBUS. — De his sanctis sunt hæc. Primò : « Cùm messueris segetes terre tuæ, non tondebis usque ad solum superfciem terre; nec remanentes spicas colliges. Neque in vineâ tuâ racemos et grana decidientia congregabis, sed pauperibus et peregrinis carpenda dimittes. » (Lev. 19, v. 9-10.) Idem facies in manipulo, quem oblitus es in agro, et in frugibus olivarum. (Deut. 24, v. 19.) Secundò : « Indigens et mendicus non erit inter vos ; ut benedicat tibi Dominus, Deus tuus, in terrâ quam traditurus est tibi in possessionem. » (Deut. 15, v. 4.) Duplex potest esse sensus. Prior : Ne patiaris Hebræum mendicare, sed subveni, ut benedicat tibi Deus ; posterior : Tanta erit bonorum abundantia, si legem Dei serves, ut nemo cogatur mendicare. (Vide Emanuel Sa in notationibus.) Tertiò : « Si unus de fratribus tuis... ad paupertatem venerit, non obdurbabis cor tuum, nec contrahes manum, sed apries eam pauperi, et dabis mutuum quo eum indigere perspexeris. » (Ibid., v. 7-8.) Hæc sententia conformis est priori sensui præcedentis.

In lege evangelicâ, omnes debent se estimare peregrinos, juxtâ illud 1 Petri 2, v. 11 : « Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam. » Et 2 Cor. 5, v. 6 : « Dùm sumus in corpore, peregrinamur in Domino. » Sicut enim Iudei quadraginta annis peregrinati sunt in deserto, antequam venirent ad terram promissionis ; ita nos, toto tempore hujus vitæ, peregrinamur in hoc mundo, antequam perveniamus ad patriam nostram cœlestem. Illorum peregrinatio fuit figura nostræ peregrinationis.

Paupertas, propter exemplum Christi, desiit æruginosa et pudenda. Luc. 6, v. 20 : « Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. » Et Jac. 2, v. 5 : « Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se ? » Et 1 Cor. 4, v. 28 : « Ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus. » Et cap. 4, v. 11 : « Usque in hanc horam et esurimus, et siti-

« mus, et nudi sumus » Et infrà, v. 16 : « Rogo ergò vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi. »

CAPUT XXVII.

DE REFORMATIONE.

Respublica Hebræorum ab initio fuit benè à Deo constituta, et optimis ac sanctissimis legibus roborata. Sed quia sèpè defecit à primævâ suâ perfectione, et in varios abusus degeneravit; necesse fuit sèpè illam reformare, et in pristinum statum restituere. De hâc reformatione aliquid dicendum est. Fuit autem triplex reformatio, prima, circâ cultum Dei; altera, circâ justitiam inter Hebræos servandam; tertia, circâ bellum. Incipiam à primâ.

REFORMATIO CIRCA CULTUM DEI.—Igitur reformatio circâ cultum Dei fuit valdè frequens, quia Hebrei sèpè à cultu veri Dei ad idololatriam delapsi sunt, primò sub Moyse, quandò vitulum aureum adorârunt. (Exodi 32, v. 4.) Secundò, post mortem Josue, quandò cœperunt adorare Baal et Astaroth. (Judic. 2, v. 11, et cap. 3, v. 7.) Tertiò, post mortem singulorum judicum sequentium. (Judic. 2, v. 19.) Et hoc duravit usque ad initium Samuelis. (1 Reg. 7, v. 3.) Quartò, tempore Salomonis, quandò et ipse, et uxores illius colebant idola. (3 Reg. 11, v. 5.)

Post Salomonem, factâ regni divisione, cœperunt esse duo regna, alterum Juda, in quo erant duæ tribus; alterum Israel, in quo erant decem. Et quidem regnum Israel, sub primo suo rege Jeroboam, defecit à cultu veri Dei, et cœpit vitulos aureos adorare. 3 Reg. 12, v. 28. In quâ defectione permanxit. At in regno Juda, sèpè quidem defectio facta est, sed non duravit; nempè facta est sub Roboam, 2 Paral. 12, v. 4. Deindè sub Joram, 2 Paral. 21, v. 11. Insuper sub Joas, mortuo Joiadâ pontifice, ibid., cap. 24, v. 18. Sub Amasiâ etiam, cap. 25, v. 14. Sub Achaz denique, cap. 28, v. 2, et sub Manasse, 4 Reg. 21, v. 3. Hæ sunt præcipuae defectiones.

Reformatio fuit etiam multiplex. Prima à Moyse facta per intersectionem viginti trium millium hominum, qui vitulum adoraverant. Exodi 32, v. 28. Secunda à Deo, per varias calamitates et oppressiones, tempore judicium. Judic. 2, v. 14, et deinceps. Tertia à Samuele, per paternam monitionem, 1 Reg. 7, v. 3. Quarta ab Asâ, qui purgavit terram à sordibus idolorum, 3 Reg. 15, v. 12. Quinta à Josaphat,

qui perfecit purgationem ab Asâ inchoatam, ibid, cap. 22, v. 47. Sexta à Joas, vivente adhuc Joiadâ pontifice, per instaurationem templi, 2 Paral. 24, v. 4. Septima ab Ezechiâ, qui abstulit omnem idololatriam, et verum Dei cultum restituit, 4 Reg. 18, v. 4, et 2 Paral. 29, v. 3. Octava à Josiâ, qui iterùm abstulit omnia idola, excelsa, lucos, et instauravit templum Domini; et fecit phase Domino; et adjuravit subditos, ut promitterent se legem Dei servatuos, 4 Reg. 22, et 5 Paral. 34 et 35.

Hæ reformationes factæ sunt in regno Juda. Porrò in regno Israel bis aliquid tentatum. 1º Ab Eliâ prophetâ, qui tempore Achab et Jezabelis, reduxit populum in duas partes claudicantem ad Deum, miraculo ignis de cœlo missi super sacrificium, et occidit 450 prophetas Baal, 3 Reg. 18, v. 21 et seq. Secundò à Jehu rege Israel, qui delevit totam familiam Achab; et interfecit omnes prophetas et sacerdotes Baal; qui statuam Baal combussit igne, et ædem Baal convertit in latrinam, 4 Reg. 10, v. 1. Nihilominus non restituit cultum veri Dei. Sic enim habet textus ibidem, v. 28-29 : « Delevit itaque Jehu Baal de Israel; et verumtamen à peccatis Jeroboam, filii Nabat, qui peccare fecit Israel, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Beithel, et in Dan. » Tametsi ergò sustulerit unam sectam idololatriæ, quæ adhærebat Baal, non tamen sustulit, sed promovit aliam sectam idololatriæ, quæ vitulos aureos adorabat,

Similis vicissitudo in Ecclesiâ Christi hactenus servata est. Multæ factæ sunt defectiones à verâ fide: non quidem universales, sed particulares. Prima, tempore Apostolorum, per Simonem Magum, Cerinthum, Ebionem, Menandrum, Nicolaum Antiochenum. Aliæ per alios hæreticos subsequentes; ut per Saturninum, Basilidem, Cerdonem, Valentinum, Marcionem, Montanum, Novatianos, Donatistas, Manichæos, Sabellianos, Arianos, Macedonianos, Priscillianistas, Pelagianos, Nestorianos, Eutychianos, Berengarios. Novissimè, per Hussitas, Lutheranos, Calvinistas, Anabaptistas.

Multæ etiam reformationes adhibitæ, per vigilantium Apostolorum; per alios Ecclesiæ prælatos et doctores, inter quos excelluerunt Irenæus, Cyprianus, Athanasius, Hilarius, Optatus Milevitanus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Prosper; per concilia generalia, in quibus hæretici damnati sunt, ut Ariani in

Niceno, Macedoniani in Constantinopolitano, Nestoriani in Ephesino, Eutyches et Dioscorus in Chalcedonensi, et sic deinceps; per synodos provinciales; per Religiosos. Nam sicut in vetero Testamento multi extraordinarii judices à Deo excitabantur ad liberandum populum à servitute et oppressione, ita in Ecclesia Christi, varii variis temporibus religiosi ordines excitati sunt, qui populum in doctrinā et moribus reformarent, hæreticos everterent, sanam fidem restituerent; per severas principia et imperatorum leges et penas in hæreticos constitutas, quales multæ sunt in codice Justiniani; per violentam hæreticorum extirpationem; per disputationes, et scriptiones, et similia certamina contrà hæreticos suscepta et inita. Denique, quæ optima reformati ratio est, per seriam cleri ac prælatorum emendationem. Quæ si non adest, parvum proficitur. Et, ut nihil deesset ad plenam analogiam veteris ac novi Testamenti, sicut in veteri idololatriæ idololatras aliquando persequebantur, ita in novo hæretici hæreticis infesti sunt; in qua re imitantur exemplum Jehu. Nam is quidem, ut jam dixi, erat idololatra, et colebat vitulos aureos; et tamen ex quodam zelo reformati, interficiebat Prophetas et cultores Baal. Sic faciunt hæretici. Non proferam vetera exempla, nova sufficiunt. Lutherani infesti sunt Calvinistæ. Calvinistæ seipso lacerant, perdunt, execrantur. Nam alii Arminiani sunt, alii Gomaristæ. Hi illos acerrimè persequuntur. Illi viceissim hos damnant, et diris omnibus devovent. Utrobius zelus prætenditur.

REFORMATIO CIRCA JUSTITIAM INTER HEBRAEOS SERVANDAM. — Hujus reformationis illustre exemplum habemus in Josaphat, rege Juda, qui facta prius reformatione circà cultum Dei, voluit etiam externam politiam reformare, et pacis ac justitiae conservandæ normam præscribere. Quo pacto id præstiterit, refertur 2 Paral. 19, v. 4 et seq. his verbis: « Habitavit ergo Josaphat in Jerusalem; rursusque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim, et revocavit eos ad Dominum Denm patrum suorum. Constituitque judices terræ in cunctis civitatibus Juda munitis per singula loca, et præcipiens judicibus: Videte, alt, quid faciatis; non enim hominis exercetis judicium, sed Domini; et quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobis cum, et cum diligentia cuneta facite; non est enim apud Dominum Deum nostrum

iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupidio munerum. »

Et v. 8 et seq.: « In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas, et sacerdotes, et principes familiarum ex Israel, ut judicium et causam Domini judicarent habitatoribus ejus. Praecepitque eis, dicens: Sic agetis in timore Domini fideliter et corde perfecto. Omnem causam, quæ venerit ad vos fratribus vestrorum, qui habitant in urbibus suis inter cognationem et cognationem, ubi cumque quæstio est de lege, de mandato, et ceremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non peccent in Dominum, et ne veniat ira super vos, et super fratres vestros; sic ergo agentes non peccabitis. »

Et v. 11: « Amarias autem sacerdos et pontifex vester, in his quæ ad Deum pertinent, præsidebit. Porro Zabedias, filius Ismael, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quæ ad regis officium pertinent. »

Dixi cap. 12, qu. 1, duplex fuisse tribunal seu judicium apud Judæos, unum majus, quod erat in Jerusalem, ad difficultiores controversias decidendas; alterum minus, quod erat in aliis civitatibus Juda, ad communes et quotidianas causas judicandas. Utrumque progressu temporis fuerat penè collapsum. Hoc loco Josaphat utrumque restituit ac reformat. Et primò generalim monet judices, ut cogitent se non hominis, sed Dei judicium exercere. Et hoc sensu vocari solent dī, id est, vicarii Dei. (Exod. 22, v. 8.) Deinde speciatim, ut abstineant à tribus peccatis quæ solent esse in corruptis et perversis judicibus. 1° Ab iniquitate. 2° A personarum acceptione. 3° Ab acceptione munierum. Hujusmodi perversi judices fuerunt filii Samuelis, 1 Reg. 8, v. 5: *Non ambulaverunt filii illius in viis ejus; sed declinaverunt post avaritiam, acceperuntque munera, et perverterunt judicium.*

DE REFORMATIO CIRCA BELLUM. — In hac reformatione duo spectanda sunt. 1° Leges belli à Deo præscriptæ, de quibus cap. 18, quæst. 2, dictum est; 2° apparatus belli, de quo hic dicendum. Est autem duplex apparatus. Unus consistit in munitionibus, præsidis militaribus, armaturâ, commeatu; alter in ipsâ exercitū dispositione, ductione, et ad certamen itione. De priori agam. Est autem hæc regula servanda, quod ejusmodi apparatus non debeat fieri in ipso belli initio aut progressu; sed longè ante belli susceptionem, juxta illud Christi Luc. 14, v. 31-32, « Quis rex iturus

« committere bellum adversus alium regem, « non sedens prius cogitat, si possit cum de- « cem millibus occurrere ei, qui cum viginti « millibus venit ad se? Alioquin adhuc illo « longè agente, legationem mittens rogat ea, « quæ pacis sunt. » Quod hic dicitur de apparatu militum, debet etiam intelligi de apparatu armorum, munitionum, et aliorum, quæ ad bellum necessaria sunt. Ex hac parte fuit magnus defectus tempore Saülis, quandò filii Israel debebant pugnare contrà Philistacos, vel quia erant tantum sexcenti Israelitæ (reliqui enim præ timore erant delapsi) contrà infinitam Philistæorum multitudinem; quia nullus in toto exercitu Israelitarum habebat gladium aut hastam, nisi solus Saül, et filius ejus Jonathas, 1 Reg. 13, v. 5: « Philistii congregati sunt ad præliandum contrà Israel, triginta millia curruum, et sex millia equitum, et reliquum vulgus sicut arena quæ est in litora maris plurima. » Et infrà, v. 6: « Quod cùm vidissent viri Israel... absconderunt se in speluncis et in abditis. » Et iterum, v. 15: « Recensuit Saül populum, qui inventi fuerant cum eo, quasi sexcentos viros. » Et ibid., v. 19: « Porro faber ferrarius non inviebatur in omni terrâ Israel. Caverant enim Philistii, ne fortè facerent Hebrei gladium, aut lanceam. » Et denique, v. 22: « Cumque venisset dies præliai, non est inventus ensis et lancea in manu totius populi, qui erat cum Saûle et Jonathâ, excepto Saûl et Jonathâ, filius ejus. » Hunc defectum restauravit Azarias, seu Ozias, rex Juda, qui et in munitionibus, et in militibus, et in omni armorum genere et in commeatu, fecit magnum bellum apparatus; ita ut omnibus viciniis hostibus esset terror. Sic enim de eo legimus, 2 Paral. 26, v. 9 et seq.: « Edificavit Ozias turres in Jerusalem

« super portam anguli, et super portam vallis, « et reliquas in eodem muri latere, firmavit que eas. Exstruxit etiam turres in solitudine, « et effodit cisternas plurimas, eò quod habe- « ret multa pecora, tam in campestribus, « quam in eremi vastitate; vineas quoque ha- « buit et vinitores in montibus, et in Carmelo; « erat quippè homo agriculturæ deditus. Fuit autem exercitus bellatorum ejus qui proce- « debant ad prælia, sub manu Jehiel scribæ, « Maasiæque doctoris, et sub manu Hananiæ, « qui erat de ducibus regis, omnisque nume- « rus principum per familias virorum fortium, « duorum millium sexcentorum. Et sub eis universus exercitus, trecentorum et septem millium quingentorum; qui erant apti ad bella, et pro rege contrà adversarios dimica- « bant. Præparavit quoque eis Ozias, id est, « cuncto exercitu clypeos, et hastas et galeas, « et loricas, arcusque et fundas ad jaciendos lapides. Et fecit in Jerusalem diversi genera- « ris machinas; quas in turribus collocavit, « et in angulis murorum, ut mitterent sagiti- « tas, et saxa grandia; egressumque est nomen ejus procul, eò quod auxiliaret ei Domi- « nus, et corroborasset illum. »

Et hoc Oziæ exemplo discant reges et prin- cipes, duo potissimum esse necessaria ad apparatum bellicum, nempè ut sint conjuncti cum Deo; hoc enim significatur ultimis verbis, eò quod auxiliaret ei Dominus. Ut etiam adhibeant humana præsidia, cuiusmodi sunt tum munitiones: *Edificavit Ozias turres in Jerusa- lem; tum exercitus: Universus exercitus trecen- torum et septem millium quingentorum; insuper armatura: Præparavit cuncto exercitu clypeos, et hastas, et galeas;* denique commeatus: *Eò quod haberet multa pecora et vineas.*

HUETII VITA.

Huetius, gallicè Huet (Petrus-Daniel) in- clytos inter viros quorum se parentem esse iactat neustriaca tellus, decus insigne, Cadomi natus est octavâ februarii die, anno reparatæ sa- putis 1630. Vix vicearius erat, cùm jam multipli- ci doctrinarum, geometriæ scilicet, theologie, archaeologiceque et poeseos ornamento conspi-

cus, Lutetiam venit, ibique cartesianæ studuit philosophiæ, cuius errores tantâ judicij secu- ritate erat posteâ profligaturus. Eodem propè tempore seriùs incubuit, ut tot et tantis cognitionibus geographiæ sacrae cognitionem adde- ret, auxiliantibus libris colloquiisque Bocharti, quocum aliquantò post in Succiam profectus

est. Juvenem sciolum non aliter exceptit ac viros ingenio illustrissimos Christina, Suecorum regina, honoribusque eum cumulavit.

Huetius redux academiam in patriâ procreavit, cui Ludovicus XIV crebra munificentiae testimonia impertitus est. Mox adjutor accessit Bos-suetio, cui Delphinum instituendum rex crediderat, præclareque adeò gessit munus illud difficillimum, ut Alnetanâ primûm abbatia et paulò post episcopali Suessionis sede donatus fuerit; voluntariâ autem permutatione, priùs quàm in possessionem induceretur, sedi Abricensi præpositus est. Mira quâ ardebat scientiæ aviditas malè cùm novo ministerio consentiebat, hujusque detrimento eum aliquoties litterariis occupationibus inservisse fatendum est. Quod persuasum habens ipsem Huetius, episcopatus pondere deposito, Fonteniacus abbas haud procul à Cadomo fuit institutus. Denique ut studio pleniùs posset indulgere, in parisiacam Jesuitarum societatem secessit, cui bibliothecam legavit testamento. Obiit vigesimâ sextâ januarii die, anno salutis 1721, ætatis 91.

Multa scripsit opera Huetius, et propè omnis generis : inter quæ eminet celebris *Demonstratio evangelica*, ex quâ *Parallelismum veteris et novi Testamenti* litteraliter depropnsimus.

Quod opus plus quàm satis est ad vindicandam auctori immortalitatem : adeò mirabiliter ordinatam factorum, prophetiarum, figurarum-

que seriem, atque argumentorum omnis generis quasi catenam indestructibilem in Religio-nis gratiam suppeditat. Cætera ejusdem opera longum foret hic recensere. Etenim paucis admodum contigit scriptoribus, ut tantam disciplinarum varietatem complectentur, studiique sudores tantos sustinerent. Nonnullos sufficiat ingenii fœtus, praeter supradictum, enuntiare : 1º *De claris interpretibus, et de optimo genere interpretandi*, Hagæ-Comitis, 1685, in-8°. *Editio* commentariorum Origenis in Scriptur. Saer. Rothodami, 1668, 2 vol. in-f° græco-latinè ; et iterum Agrippinæ Coloniae, 1685, 3 vol. in-f°. *Quæstiones Alnetanae de concordia rationis et fidei*, Cadomi, 1690, in-4°. *De situ Paradisi terrestris*, Amstelodami, 1701, in-12. *Historia mercaturæ et navigationis apud veteres*, in-12 ; quæ Lugduni Galliarum recusa est 1765, in-8°. *Commentarius de rebus ad eum pertinentibus*, 1718, in-12. *Censura philosophiæ cartesianæ*, in-12. *Cadomi Origines*, Rothodami, 1706, in-8°. Multa præterea texuit Huetius, tûm græco, tûm latino sermone poesos volu-mina, multasque de litteris aut de philosophiâ dissertationes ; in quibus quid magis mirere, stylum comptum ac facilem, an judicii rectitudinem infinitamve ingenii dexteritatem, incer-tum est.

Huetium inter sodales recipere sibi honori duxit gallica Academia.

VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO PARALLELISMUS IN IIS QUÆ AD MESSIAM PERTINENT.

Prædicta in Veteri Testamento. — Completa in Novo.

CAPUT PRIMUM.

Iesus de semine Abrahami.

Gen. c. 12, v. 1, 5 : « Dixit Dominus ad Abraham.... In te benedicentur universæ cognationes terræ. »

Gen. c. 18, v. 17, 18 : « Dixitque Dominus : Num celare potero Abraham quæ gesturus sum, cùm futurus sit in gentem magnam ac robustis-

simam, et benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ ? »

Gen. c. 22, v. 15, 18 : « Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundò de celo, dicens.... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. »

Matth. c. 1, v. 1 : « Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. »

Luc. c. 3, v. 23, 34 : « Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta ; ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli,... qui fuit Isaac , qui fuit Abrahæ . »

Gal. c. 3, v. 16 : « Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit : Et semi-nibus, quasi in multis; sed quasi in uno : Et semini tuo , qui est Christus . »

CAPUT II.

Jesus de semine Isaaci.

Gen. c. 26, v. 2, 4 : « Apparuitque ei (Isaaco) Dominus, et ait Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ . »

Matth. c. 1, v. 1, 2 : « Liber generationis Jesu Christi , filii David , filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob . »

Luc. c. 3, v. 23, 34 : Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph,... qui fuit Jacob , qui fuit Isaac . »

CAPUT III.

Jesus de semine Jacobi.

Gen. c. 28, v. 12, 14 : « Vidiisque (Jacob) Dominum innixum scalæ, dicentem sibi : Benedicentur in te et in semine tuo cunctæ tribus terræ . »

Num. c. 24, v. 15, 17 : « Dicit Balaam filius Beor Orietur stella ex Jacob , et consurget virga de Israel : et percutiet duces Moab , vastabitque omnes filios Seth . »

Matth. c. 1, v. 1, 2 : « Liber generationis Jesu Christi , filii David , filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam et fratres ejus . »

Luc. 3, v. 23, 34 : « Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph,... qui fuit Jacob , qui fuit Isaac , qui fuit Abrahæ . »

Nobile hoc Balaami prædictum nobis eripere contendunt Judei receptriores , ac in primis R. Lipman in Libro Nitzachon , qui et totum οὐτὸν λέξιν exponendum censet. Unde cum juxta hauc interpretationem nec duces Moab interficerit Jesus , nec vastaverit filios Seth , nec Idumæam possederit, nec Israelis opes ac robur à Jesu temporibus creverint, perperam hæc in Jesum conferri arbitratur. Grotius , qui pleraque Prophetarum de Christo oracula eruditis quidem et acutis interpretationibus, at non itidem veris labefactavit, Iudeos illos novitios ferè assectatur, atque hæc ad Davidem fleetit, quod et anteā fecisse Julianum imperatorem

notat Cyrillus. (Liber. 8, contr. Julian., 2 Reg. 8, 2.) A Davide autem attritos esse Moabitas et Idumæos traditum est in libro secundo Samuelis , et ipsi Davidis Psalmi indicant. Mysticè tamen ad Messiam hoc Balaami prædictum Grotius referri posse concedit. Nos hæc negamus sumi posse κατὰ λέξιν, sed tantum κατὰ μέταληπτικὸν τρόπον interpretanda esse affirmamus, eoque sensu Christum Jesum notari. Nam quid hæc sibi volunt, si sumantur κατὰ λέξιν, Orietur stella ex Jacob ? quid ista , Et consurget virga de Israel ? atque hæc , Vastabit omnes filios Seth ? an universum genus humanum vastavit David ? Grotium appello : an id facturus est Messias ille à Judeis expectatus? Lipmannum, gregalesque ipsius interrogabo. Nam quòd Sethum nescio quem Moabitum regem comminiscitur Grotius , vel imaginariam quandam urbem Moabitidem R. Nathan , aliique Rabbini absurdissimas interpretationes excogitant, nonnè fuit satius apertis oculis lucem intueri , quam micare in tenebris? Hæc igitur, quæ merè metaphorica sunt, quæ eundum sit in reliquæ prædictionis expositione manifestè demonstrant. Stellam dicimus Jesu Christi symbolum esse, quem solis itidem , et lucis, et ignis symbolis significari ostendemus infrà in Parallelismo. Virga quoque appellatur, שבט hoc est Sceptrum , id regiam dignitatem ac potestatem signat, quam Jesu quoque convenire Parallelismus declarabit. At septuaginta Interpretes reddunt ἀνθρώπος : in quo præclararam Christi notationem animadverto. Nam cùm R. Abraham Seba in Fasciculo myrræ observaverit נובֶב per cabalisticam artem Dei nomen continere , שבט Interpretes Septuaginta exposuerunt ἀνθρώπος , ut intelligeremus divinitatem pariter et humanitatem Messiae eodem commate significari. Principes Moab, quæ gens fuit idolorum cultui impensè dedita, et hoc nomine in Libris sacris sæpè perstricta, simulacrorum cultores exprimunt, quorum superstitionem Christus Jesus emendavit et repressit, ut probabit quoque noster Parallelismus. Filios Seth intellige mortales omnes : à Setho enim ortus est Noe , humani generis reparator. Optimè itaque vertit hanc clausulam Onkelos : Et dominabitur omnium filiorum hominum ; quod in Christum quā aptè quadret abundè disceatur ex Parallelismo. Unum hic proferam Isaiae testimonium, unde alteri huic Balaami lux et robur accedet (Isa. c. 11, v. 1, 4, 10) : Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet... et percutiet terram virga oris sui. Ergò veteres Ju-

dæorum magistri Messiam hic à Balaamo fuisse prædictum bonâ fide fatentur , atque hoc oraculum præ ceteris admiratione dignum arbitrantur . Sic intellexit et interpretatus est Onkelos ; sic Jonathan ben Uziel ; sic et impius ille Bar-Cokeba , qui cùm Messiam se ferret , temporibus Adriani , id nominis ex hoc Balaami vaticinio adscivit , ac si *Filiū stellæ* diceret , et in se oraculum hoc exitum habere jactavit : quod et R. Akibam , ab eo itâ deceptum , ut apud ipsum armigeri munus obiverit , dicere consuèsse legitur in Midrasch Threnorum , et in libro Taanit Thalmudis Hierosolymitani , et apud Maimonidem in Jad Chazakah . (Jad Chaz. , libr. de Reg. , cap. 2.) Hic verò suam prædicti hujus interpretationem itâ temperat in *Sententiis* , ut partim ad Davidem , primum nempe Messiam , partim ad secundum , verumque Messiam spectare velit ; atque hæc quidem ad Davidem : *Videbo eum , sed non modò. Orientur stella ex Jacob. Percutiet duces Moab. Et erit Idumæa possessio ejus; ista verò ad Messiam : Intuebor illum , sed non propè. Consurget virga de Israel. Vastabitque omnes filios Seth. Hæreditas Seir cedet inimicis suis.* Messiaæ autem convenire ista : *Vastabitque omnes filios Seth;* probat ex his Zachariæ , c. 9 , v. 10 : *Et potestas ejus à mari usque ad mare :* quod ut hic totius orbis , itâ illuc omnium hominum significetur imperium . Eamdem opinionem persecutus est R. Joseph Albo in libro Fundamentorum , quam et à magistris suis accepisse se ait .

CAPUT IV.

Jesus de semine Judæ.

Gen. c. 49 , v. 10 : « Non auferetur scepterum de Judâ , et dux de femore ejus ; donec veniat qui mittendus est ; et ipse erit exspectatio gentium . »

Matth. c. 1 , v. 3 , 16 : « Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar.... Jacob autem genuit Joseph , virum Mariæ , de quâ natus est Jesus , qui vocatur Christus . »

Luc. c. 5 , v. 25 , 34 : « Et ipse Jesus erat in cipiens quasi annorum triginta , ut putabatur , filius Joseph.... qui fuit Phares , qui fuit Judæ . »

Hebr. c. 7 , v. 14 : « Manifestum est enim quòd ex Judâ ortus sit Dominus noster . »

Apoc. c. 5 , v. 5 : « Et unus de Senioribus dixit mihi : Ne fleveris , ecce vicit Leo de tribu Juda , radix David . »

1º Ex omnibus , quæ in Scripturâ sacrâ venturi Christi prænuntia exstant , oraculis .

ut splendidum imprimis ac illustre , itâ controversiis etiam et disputationibus vexatissimum illud est , quod Judæ filio moriens Jacob edidit , cùm ceteris quoque filiis futuros rerum exitus panderet : « Juda , inquit , te laudabunt fratres tui : manus tua in cervicibus inimicorum tuorum ; adorabunt te filii patris tui . Catulus leonis Juda ; ad prædam , fili mi , ascendisti : requiescens accubuisti ut leo , et quasi leæna ; quis suscitabit eum ? Non auferetur sceptrum de Juda , et dux de femore ejus ; donec veniat qui mittendus est , et ipse erit exspectatio gentium . Ligans ad vineam pullum suum , et ad vitem , ô fili mi , asinam suam . Lavabit in vino stolam suam , et in sanguine uvæ pallium suum . Pulchriores oculi ejus vino , et dentes ejus lacte candidiores , » Venturi Messiae prædictionem his inesse constans est et perpetua Christianorum omnium opinio . Idem quoque priscorum Judæorum arbitrium fuit . Verum inter utrosque id discriminis interest , quòd nondum exitum habuisse vaticinationem hi existimant ; illi in Christo Jesu fuisse completam certissimè credunt . At recentiores Judæi nova doctrinæ suæ jam labascens et convictæ colligentes præsidia , et Christianorum argumenta declinare conantes , aliò clarissimi oraculi deflexerunt sententiam , ullamque Messiae prædictionem his contineri præfactè negarunt . Nos hic illorum , vetustiorumque Judæorum , et si quorum par insanitas est , vanitatem oppugnabimus .

2º Quod ut ordine fiat , præcipue primum et magis probabiles exponenda sunt nostrorum interpretum sententiae ; quibus diligenter excussis , nostram deinde subjiciemus ; ac Judæos demùm veritati officias prætendere studentes refellemus . Cùm multe sint à Christianis excogitatæ vaticinii hujus interpretationes , tûm quinque occurrunt , vel plurium roborate consensu , vel similiores veri . Prima statuit semper è tribu Judâ exstitisse principes , donec Christus Jesus advenerit ; non ergò postremum Sedeciam è Judæ tribu sceptrum gessisse , sed transisse illud ad ipsius posteros , atque in eâdem hâc tribu ad Christum usque per Assamoneos perseverasse , quorum suprema inter Judæos potestas erat ; his autem ab Herode sublati , à quo et regnum Judaicum usurpatum est , tûm unâ defecisse sceptrum de Judâ ; Assamoneos porrè , quamvis paterno genere Levitæ essent , per matres tamen Judâ esse prognatos : conjugatas quippè per matrimonia fuisse tribus Levi et

Juda, atque id ex sexto capite Exodi probari, in quo Aaron Aminadabi filiam duxisse uxorem legitur; et ex vicesimo secundo libri Paralipomenon posterioris, in quo Joiada pontifex filiam Joramii regis in matrimonio narratur habuisse.

Hujus doctrinae antesignanus Origenes (Hom. 17, in Gen.) plerosque è Patribus sequaces habuit. Verum validè obtrita ea est à viris eruditis, quorum in propatulo scriptiones sunt, neque nunc à nobis eas compilari decet. Paucis tantum dicam eam apertè à Jeremiā jugulari, enjus de Jechoniā insigne illud existat oraculum (Jer. c. 22, v. 30) : *Hee dicit Dominus; Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultrà in Iudâ.* Adde juxta Thalmudicum scitum nullo numero maternam stirpem censeri. Arbitrantur præterea R. Moses ben Nachman, et R. Bechai, idcirco periisse infeliciter Saïlem et Assamonæos, quod nentiquam orti genere regio alieni juris sceptrum usurpassent; quodque Lege ac priscis Judæorum decretis in Thalmude collectis cautum sit ne sacerdotes regnum capessant; quæ, etsi ferè falsa sunt, ut dicemus paulò post, ostendunt tamen quām translatitium fuerit, nullum ex hac cum tribu Judâ affinitate jus ad sceptrum Judaicum Assamonæis accessisse. Quæ cum intellexissent Genebrardus (Chron.) et Baronius (Appar., cap. 5), Assamonæorum stemma paternum ad Judam retulerunt, freti hoc testimonio libri prioris Machabæorum (1 Mach. c. 5, v. 65) : *Et vii Iuda magnificati sunt valde in conspectu omnis Israel;* quo Machabæos, Machabæorumque patrem Judam significari volunt. Alteri haud dubiè sensissent, si ad Græcum exemplar attendissent, quod verba hæc præfert: καὶ δὲντοι Ιουδαῖοι, καὶ οἱ ἀθελφοὶ αὐτῶν. Idem habet interpres Syrus. Neque hanc patitur interpretationem Pauli Epistola ad Hebraeos, quæ de tribu Judâ nullum altari præstò fuisse docet (Hebr. c. 7, v. 15); nec liber Numerorum (c. 16, v. 59), in quo legitur Eleazarum sacerdotem, Dei jussu, impiorum Core, Dathanis, et Abironis thuribula ænea produxisse in laminas, et affixisse alteri; ut haberent poste à filii Israel, quibus commonerentur ne quis accedat alienigena, et qui non est de semine Aaron, ad offerendum incensum Domino, ne patiatur sicut passus est Core. Rem verò apertissimè confit secundum caput Machabaici prioris v. 4,

in quo Mathathias, Machabæorum parens, Joaribo prognatus fuisse legitur, cuius sors prima exiit in descriptione stationum et ἐρημητῶν, quas ordine debebant obire Aaronites familie, ut habetur vicesimo quarto capite prioris Paralipomeni v. 7. Eodem Machabaici prioris loco, cap. 2, v. 54, se Phineà oriundum prædicat Mathathias eo qui, Eleazari filius, Aaronis nepos fuit. Itaque hæc agnovit demùm Baronius, prioremque sententiam homo candidi et ingenui moris ejuravit. Fac tamen Judæ tribules fuisse Assamonæos, an verò hoc ipsum de sacerdotibus aliis poterit approbari, penè quos jamdiu autè hæc tempora suprema potestas fuit? Verum demus id quoque, et à Sedeciâ ad Christi usque tempora propagatam fuisse in tribu Judâ regiam dignitatem constet; at certè à Judâ ipso ad Davidem, neutiquam id juris suprà reliquas obtinuisse certum est. Ruit ergò pessimè prior hæc sententia.

3º Altera è Judæ tribu exstissee principes ad Christi usque tempora definit; quod supremus Hebræorum consessus, à Mose Dei jussu institutus, ut habetur undecimo Numerorum capite, septuaginta viris conflatus, in Evangelio dictis πρεσβυτέροις, et ἄρχονται, et πρώτοι τοῦ λαοῦ, quem *Synedrium magnum*, sive *Domum judicii magni Hierosolymitani* appellabant; cui commissam fuisse cabalam et legis interpretandæ munus ferunt Judæi; penè quem summa erat auctoritas; quod hic, inquam, consessus totus senatoribus tribu Juda prognatis constaret. Δικαστήριον autem illud Hierosolymis Jebanam captivum fuisse abductum quadraginta annis autè secundi templi excidium narratur in Thalmude, nempè circè tempora mortis Christi, ac penitus demum fuisse sublatum. Designatos autem hos arbitrantur à Jacobo dictione בְּנֵי צָדִיקִים. Cum ergò ad Messiae usque tempora non defuerint בְּנֵי צָדִיקִים de tribu Judâ, sic oraculum completum fuisse volunt; atque eo pacto sceptrum in Judâ non defecisse, quoad venit ille qui mittendus erat. Ex Beresith Rabba ferè hausta hæc sunt; quæ שׁבַּת, virgam judicis interpretatur; et פְּרִזְבָּת, scribam; et utroque designari statuit Synedrium magnum, quod ex Judæ stirpe ad ventrum usque Messiam semper propagandum sit.

Nutat ea sententia, quod neque probari possit, neque verisimile sit, ex unâ tribu Judâ selectos fuisse synodrii viros, cùm tulisse videatur populi Judaici consuetudo, et præceperit Deus, ut ex senibus Israel deligerentur hi principes viri. Quod si ex unâ tribu Judâ sumptū

fuissent, minimè id profectò à Mose fuisse prætermisum. Quod cum animadvertissem erudit homines, non totum senatum ex Judâ prodiisse dixerunt, sed principem tantum senatûs. Princeps ille successerat in locum Mosis, qui pro jure suo senatui à se instituto præfuerat, et præterseptuaginta illorum numerum censebatur. Dicebatur autem à Judæis, *caput scholæ*; dicebatur et *princeps*, et *princeps in omni loco*; cui secundarius alter addebaratur, vulgo dictus, *pater domus judicii*. Hunc ergò נֶזֶב Hebrææ gentis velut sceptrum tenuisse volunt, eamque ex legis statutis rexisse, ac judicia exercuisse (cùm alter ex aliâ familiâ, puta Assamonæorum, etiam regis titulum gerens et insignia, munia obiret militaria); et in tribu Judâ, quâ oriundus erat, Jacobi vaticinacionem complevisse: cuius πληρώματος signum publicè ut extaret, sceptrum suspensum fuisse in medio conelavi supremi illius Hierosolymitani Synedrii. Verum cum hæc Thalmudicorum solùm librorum fide nitantur, neque ullam in sacro codice probationem habeant, celebratissimi oraculi ambagibus explicandis parùm videntur idonea; cùm presertim jam indè à captivitate, et post solutam captivitatem Babyloniam, verum ac supremum Judaicæ gentis imperium penè Persarum et Macedonum reges fuerit; umbram verò tantum summæ potestatis, idque precariò, retinuerint Judæi; quam inter illos non posteri quidem Judæ, sed Pontifices, postquam Hierosolymam reversi sunt, ferè exercuerunt. Quâ ergò fide dici potest sceptrum tenuisse illum Nasi, qui sub Pontificum erat potestate, ab alieno ferè arbitrio pendentium? Quid quòd nequitam inter Rabbinos constat de tribu Judâ semper delectum fuisse Nasi, sed ex aliâ quâvis deligi potuisse eorum plerique censem?

4º Tertia sententia hoc oraculum, non ad Judæ tribum separati, sed ad eamdem cum reliquis conjuntem, at præstantiâ quâdam et excellentiâ florentem, inque iis primas tenentem refert: quod perindè sanè est ac si ad omnes tribus referret. Id igitur sibi velle Jacobum statuunt, non defuturos ex Judaicâ gente principes, ex quâlicunque ortos tribu, eamque gentem legibus suis usuram, quoad Messias veniat: qui cùm venit, ad Herodem, hominem ut ipsi volunt extraneum, sceptrum transiisse. Magni sententiae hujus patroni, Justinus, Eusebius, Diodorus Tarsensis, aliqui Patres à recentioribus ejus defensoribus Pererio (in Gen. 49) et Casaubono (adv. Bar., Exerc. 1,

ad App.) laudantur. Cujus hæc afferuntur argumenta. Complures post Jacobum existiterunt Judaicæ gentis duces ac principes, ad Davidem usque, Judâ nequitam prognati: puta Moses è Leviticâ tribu; Josue et Debora ex Ephraimiticâ; Barac è Nephthaliticâ; Gedeon è Manassæ; Samson è Daniticâ; Saul è Benjamiticâ. Rursùm à Roboamo, Salomonis filio, defecerunt tribus decem, seque principibus ex tribu Judâ nequitam ortis permiserunt, ac primùm quidem Jeroboamo Ephraimi nepoti. Post solutam autem Babyloniam captivitatem, ad ætatem Messiae, per quingentos et amplius annos, aristocratiæ formam assumpsit Judæorum respublica, cùm summæ rerum Sacerdotes præsenterent, non Judæ posteri. Unde id effici volunt, cùm sceptrum tribules Judæ non semper tenuerint, sed aliis, aliisque tribibus orti principes ac magistratus, primas tamen tenente tribu Judâ præ aliis, tantumdem valere oraculi verba, ac si dixisset Jacobus: Non desinet Judaica gens autonomiam et imperii majestatem ac formam retinere, præstante ac præcellente inter reliquas tribu Judâ. Quod jam indè à Jacobo ita se habuisse contendunt: quippe Judæ jussis fratres paruisse, cum Josephum exenit letho, et ut Ismaelitis vendetur persuasit; Judæ potestatem à Jacobo patre factam Benjaminis ad Josephum in Ægyptum deducendi, cùm idem Rubeno jam antè negasset; Judam præ cæteris fratribus oratum accessisse propiùs ad Josephum, ne Benjaminem apud se detineret. Aiunt præterea secundo capite Numerorum in castris metandis primas partes Judæ dari: item et septimo libri ejusdem capite, et decimo, locum eundem assignari Nahassoni de tribu Juda, in munibibus offerendis, et castris movendis; priore quoque loco numerari tribum Juda tricesimo quarto Numerorum capite, in recensendis Chanaanæ terra erciscundæ præfectis, et in ipsâ divisione terræ primam sortem tulisse, ut est in decimo quinto capite libri Josuæ; in designatione quoque Leviticarum urbium primum locum obtainere vicesimo primo capite Josuæ; post obitum Josuæ, in bellis adversus Chanaanæos gerendis ducatum eidem Dei oraculo concedi, Deumque cum eâ esse dici; quamdiù populum rexerunt Judges, etiamsi è variis illi tribibus seligerentur, semper tamen præcelluisse tribum Juda, quoad rege creato Davide rerum summæ præfuit tribus Juda, ad Zorobabelem usque: rursùm in Paralipomenis priore numero inter Israelitas recenseri tri-

bules Judæ. (1 Par. c. 2, v. 3.) Atque hanc denique dignitatem retinuisse aiunt ad Christi tempora, unde factum ut et genti toti nomen de se fecerit; ab eâ quippe Judæos et Judæam terram nomen traxisse. Quamvis autem tribui huic, totique adeò genti complures duces ex aliis tribubus orti præfuerint, tribum tamen Juda primas habuisse, ac tenuisse imperium dici et credi jubent; quemadmodum Romani populos imperio regere dicti ac crediti sunt, etiamsi Romanum imperium tenuerint imperatores plurimi exteris gentibus orti. Hanc autem nominationem, quam ex Judâ tribus ista habuit, præcipuum argumentum habent, quo suam opinionem approbent; in eaque præcipuè completum esse statuunt Jacobi vaticinium. Pluribus ista persecutur Eusebius (Dem. Evang. libr. 3 et 8, et Hist. Eccl. l. 1, c. 5), quæ nos in pauca contraximus. Nec longè hinc abit R. Isaac Abrabaniel, qui veterem quemdam magistrum secutus, tenue aliquod imperium et exiguum jurisdictionem Judæ promitti vult à Jacobo, quâ ad Messiæ usque adventum fruatur. Hujus sententiam exponens R. Manasses in conciliatore (Quæst. 65), argumenta eadem afferunt que mox adduximus; atque hoc præterea, seorsum à reliquis Hebreis numeratos fuisse à Saûle Judæ posteros, cum exercitum Israelitarum lustraret (1. Reg. c. 2, v. 8, et c. 15, v. 4); quod propter tribus præstantiam suprà cæteras factum putat. Sed et in secundam sententiam prolabitur, cum ut perpetuum Judæ imperium et ἀξιωματα fuisse ostendat, principes illos Synedrii commemo rat, et capita captivitatis, cum Babylonice, tūm etiam ejus quâ per universum orbem Judæi ad hanc ætatem premuntur. Cui probando affirmat nunquam defuisse per Europam Davidis nepotes. Quod et de liberis suis jactabat, per matrem oriundis stirpe Abrabanielum, qui genus ad Davidem referebant. Sed nos cum Judæis velitabimur infrâ: nunc cum Christianis tertiae sententiae defensoribus rem geramus.

Horum etsi una videtur simplexque sententia, multiplex tamen reipsa est ac varia. Nam Pererius (in Gen. c. 49, v. 10) Eusebii sententiam impugnat, quod sceptrum significare voluerit præstantiam tribus Juda, cum supremus principatus voce hâc exprimatur; quodque sceptrum remansisse docuerit in aliâ tribu, Leviticâ nempe, post solutam captivitatem; præstantiam verò et honorem in tribu Judâ: quasi sceptrum, dignitatem videlicet regiam,

præstantia et honos non consequantur. Idem tamen Pererius Eusebii auctoritate sententiam suam confirmat, quod sceptrum Judæ intellexerit sceptrum Judaicæ gentis, non tribus Judâ, sceptrumque in stirpe Judaicâ non defecisse doceat, usque ad Herodem externum hominem et peregrinum. Arbitrabatur enim Pererius Judæ vocabulo hic notari totam gentem Hebræam, atque id sibi velle Jacobum, Hebreos ex suâ stirpe, suoque sanguine principes habituros, quoad Messias veniat; propterea autem Judæ nomen toti genti accommodasse Jacobum, et partem pro toto posuisse, quod populi Judaici pars esset nobilissima; quemadmodum Jerusalem et Sion pro Judæis, Babylon pro Chaldaeis, Samaria pro regno tribuum decem, nonnumquā posita sunt. Verùm ne sibi quidem satis constat Pererius; hâc enim magno apparatu propositâ sententiâ, multisque Patrum suffragiis et rationibus suffultâ, aliam statim affert, quam verisimiliorem et ad intelligendum planiorem esse agnoscit: prophetiam nempe hanc propriè ad tribum Juda pertinere, principatumque ipse spondere, nunquam ab eâ auferendum, donec veniat Messias; atque id eventu fuisse comprobatum; postquam enim sceptrum adepta est tribus Juda per Davidem, id retinuisse ad captivitatem usque Babyloniam, quâ solutâ nec id amisisse; quamvis enim leviticæ personæ tūm sceptrum tuerint, id tamen sceptrum Judæcum fuisse, sive tribus Juda, quod et regio et subditæ essent de tribu Judâ, atque id esset verè regnum Juda, et de tribus hujus nomine, et tota gens, et regnum ipsum appellaretur; tūm autem defecisse illud, cum ad Herodem ἀλλόφυλον transiit. Cum ergo à seipso discrepat Pererius, tūm etiam ab Eusebio dissentire se putat, quod hic sceptrum Judæ, præstantiam tantum et dignitatem tribus illius præ aliis significare velit, Pererius verò supremam potestatem et imperium, quod in tribu Judâ fuisse ait, etiam cum aliarum tribuum personæ sceptrum gererent, sive post solutam captivitatem Babyloniam, cum gens tota de nomine hujus tribus nomen haberet; sive post Ægyptiam, cum tribu Juda ducatus in gerendis bellis à Deo concessus est. Verùm hoc ipsum sensisse Eusebium, nec ullâ re à Pererio discrepare, manifestum est ex eâ quam proponit, et nos suprà attulimus, Romani imperii comparatione, cui præfuerunt externi imperatores et peregrini; hęc tūm quoque Romani rerum domini et dicerentur, et essent, sceptrumque ac supremâ

potestas penes illos esset, non praestantia tantum prae aliis gentibus et excellentia.

Pererii vestigia assetatus Casaubonus, cunctaque sententiam persecutus, ducem tamen suum tum deserit, cum completa haec in Herode Ascalonitam, viro nempè extraneo et alterius gentis Pererius decernit; nam et Herodem hunc non fuisse extraneum eruditè probat (quod et jam ante fecerat Scaliger (in Euseb. Chron. lib. 2); et multò prius Nicolaus Damascenus (apud Jos. Ant. lib. 14, cap. 2), Herodis regis familiaris, qui ex primis Iudeis oriundum fuisse docet; et Strabo (lib. 16), qui ἀνέρα ἐπιγάπτον appellat; et Josephus (Antiq. lib. 20, cap. 6), qui genere Iudeum esse scripsit; quibus viri docti assensi sunt), neque ante sceptrum amisisse Iudaicam gentem, quam Hierosolyma cum templo diruta est. Is porrò in Jacobæ oraculo quatuor contineri praedictiones observat; primam, adventus Messiae: *Donec veniat Siloh;* secundam, vocationis gentium: *Et ipse erit expectatio gentium;* tertiam, desitiae reipublicæ Iudaicæ: *Recedet sceptrum et dux;* quartam temporis quo venturus erat Messias: *Priusquam recederet sceptrum de Judâ, et dux de semore ejus.* Has autem predictiones quatuor ad omnes tribus in commune spectasse docet Casaubonus, non ad unam aliquam singularem; atque id tamen in hoc vaticinio præcipuum habuisse tribum Juda, quod ex illâ oriturum Messiam prædictum sit; quod prærogativa natalium Iude attribuatur his verbis: *Juda, te laudabunt fratres tui;* quæ Rubeno ablata fuerat: *Prior in donis, major in imperio; effusus es sicut aqua; non crescas.* Prærogativa scilicet honoris et dignitatis; nam quæ ad facultates et bona pertinebant, ea in Josephum fuisse translata traditur quinto capite prioris Paralipomeni, v. 2. Hanc autem præcellentiam tribui Juda concessam esse ait propter Messiam ex eâ olim proditum. Observat præterea ξιγκλωτόργας Babylonicos, quos Iudei, capita, sive duces captivitatis appellant, de tribu Judâ semper fuisse delectos, hodiisque deligi, ut quidem præ se ferunt Iudei; nam in hac confusione tribuum fieri id posse ereditabile non est, et jamdiu notavit Origenes (lib. 4, περὶ ἀρχ. cap. 1), et alii, falsò jactare ipsos Patriarcharum suorum ortum ex Davide. Atque id affert Casaubonus, ut ostendat ne post solutam quidem captivitatem tribum Juda principatu excidisse. Docet postremo ex Justino (Dial. eum Tryph.), *sceptrum,* non regnum præcisè notare potestatem, sed rectorum omnium rei-

publicæ Iudaicæ, sive regum, sive magistratum, vel etiam sacerdotum; tumque oraculum verè esse completum, non cum Herodes regnum invasit, sed cum omnis magistratus civilis et hierarchicus abolitus est, captâ numerum et deletâ urbe; minimè vero esse existimandum semel ac simul contigisse reipublicæ excidium, sed diversis temporibus, ut evenit in priore captivitate; initiumque postremæ hujus fuisse, cum à Pompeio domiti Iudei ac libertate multati sunt; ad quam calamitatem variis subinde accessionibus factis, extremam demum gentis cladem totiusque reipublicæ eversionem consecutam esse, captâ per Titum urbe et solo æquatâ, temploque funditus diruto.

Multa sunt quamobrem his non assentior. Nam primùm si quis negaverit (quod ego tamen libenter concederim) tribubus aliis præcelluisse semper tribum Juda, et à Jacobo ad Davidem ullam apparere ipsius præstantiam, non ita facilè convinci ipsum posse puto. Nam quod suasioni Iude morem gesserunt fratres, cum auctor ipsis fuit ut Josephum Ismaelitis venderent; aliud est impetrare quippam precibus vel consilio, quod hic fecit Judas, aliud pro imperio jubere. Deinde Rubeno (Gen. cap. 57, v. 21, 22) jam ante paruerant suadenti ne interficerent animam Josephi, nec effunderent sanguinem, sed proferent eum in cisternam, manusque mas servareat imozias: nec inde tamen Rubenitice tribui primas quisquam arrogare velit. An et Iude auctoritatè id tribuisse Jacobum patrem dicent, ut licentiam ei concederet Benjaminis in Ægyptum ducendi, an potius urgenti fami et penurie frumenti, quâ nondum ita premebatur, cum idem postulanti Rubeno abnuit? Quod autem ad Josephum confidenter accessit Benjaminis libertatem flagitatus, nempè patri fidem suam pro reditu fratris obligaverat, itaque polliciti memor rem ipse suam procurabat, quæ in fratris salute agebatur. Cæterum nihil ipsi præ fratribus vel juris vel honoris tum fuisse concessum cognoscitur ex convivio quo apud Josephum excepti sunt; illic siquidem Sederunt coram eo (Gen. e. 45, v. 55), primogenitus juxta primogenita sua, et minimus juxta ætatem suam. Quod in tribuum rectione prior nonnunquam numeratur tribus Juda, nullum idcirco prærogativæ jus ipsi attribuitur, nihilò certè magis quam Rubeno, qui variis Scripturæ locis prior recensetur, possimum vero hoc Genescos capite quod tractamus, in quo Jacobus primas Rubeno partes

in recensione filiorum, non Judæ concedit, prioremque eum in donis (v. 3, 4) majorem in imperio esse ait. Quod addit autem : Non crescas, hoc ipsum est quod de eo postmodum prædictus Moses (Deut. c. 33, v. 6) jam morti proximus : Sit parvus in numero. Nam ἔτι, non qualitatem solum, excellentiam nempè et præstantiam; sed et quantitatem, frequentiam scilicet, abundantiam et multitudinem notat. Nec enim in magnum numerum Rubenitica tribus excrevit. Id sibi vult Septuaginta virorum interpretatio : Ne effervescas, sumptâ metaphorâ ab aquâ ebulliente, que proximè usurpata fuerat à Jacobo, cum diceret : Effusus es sicut aqua. Clarius etiam Aquila : Ne redudes : Symmachus : non eris copiosior. Sin bonorum copiam intelligi velis, que jure prærogativorum ad Rubenum pertinebant, Josepho concessam esse, non Judæ, docet quintum caput prioris Paralipomeni, ut dixi. Primum quoque locum in recensendis tribubus Rubeno Moses tribuit; at prior ab eodem recensetur Simeon vicesimo septimo capite Deuteronomii, cùm ordinem præscribit, quo ab Israelitis pī faustis precationibus, impīi contrā diris execrationibus de montibus Garizim et Hebal erant prosequendi. Exodi præterea sexto capite Rubenitarum, Simeonitarum, et Levitarum stemmata describuntur, ne memorata quidem tribu Judæ. In castrorum metatione erecto tabernaculo ad ortum ea statui jubetur capite numerorum secundo, non prærogativorum jure, sed opinor propter tribulum multitudinem, que in libris Numerorum (cap. 1 et c. 2, v. 9) et Samuelis (2 Reg. cap. 24, v. 9) tanta fuisse narratur, ut eam alia nulla exæquaverit; vel propter fortitudinem, quā pollebant præ reliquis : Porro Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt; verba sunt Paralipomeni prioris cap. 5, v. 2, cùm alioquin ex hoc loco non magna videatur tribui Juda facta esse dignitatis accessio; non major certè quam tribubus Issachar et Zabulon, que ad eamdem partem locatae sunt, præ aliis ejusdem sortis, vel tribubus Ruben, Gad et dimidiæ Manasse, quas in divisione Terræ sanctæ sitas ad ortum reliquæ tribus habuerunt. His robur conciliatur ex Bemidbar Rabba, ubi legitur ad eamdem partem, quā tendebat Judas, tetendisse quoque Mosem et Aaronem, de gente Levitarum, quorum in studio legis valde nobilitata est industria, Issacharem etiam et Zabulonem, qui insigni quoque legis peri-

tiâ præstabant. Capite enim duodecimo prioris Paralipomeni scriptum id exstat : *De filiis quoque Issachar viri erudití, qui noverant singula tempora, ad præcipiendum quid facere deberet Israel, principes ducenti; de Zabulone verò istud quinto Judicium, v. 14, juxta hebræum exemplar, quod interpretationes omnes præter Vulgatam secutæ sunt : Et de Zabulon scribentes calamo scribæ. Quasi id velit interpres, ad ortum sitas esse has tribus, perindè ut illam Judæ, quod ut hæc fortitudine et numero supererabat reliquas, sic illæ peritiâ Legis cæteris præcellebant. Atqui indè potest colligi, tantum his tribubus concessisse illam Judæ, quantum sacræ legis doctrina potior est audaciâ et multitudine. In castris autem movendis, muneribusque offerendis, idem ordo servatus est qui in metandis castris, proindeque et in recensione loco priore recenseri Judas debuit. In diligendis erciscundæ terræ præfectis, priores numerantur tribus Judæ, Simeonis, Benjaminis, et Danis, que ternionum ad quatuor mundi plagas in castris sitorum principes erant: singulas enim plagas terræ tribus hæ respiciebant. Prior in divisione Chanaanæ terræ sors tribūs Juda recensetur, non, ut videtur, prærogativæ causâ, sed quod proximè fuerit narratum quemadmodum Calebo, qui fuit de hæc tribu, Hebron ἀπλησθεὶ concessa sit; unde data occasio est uno tenore commemorandi, ecquam sortem reliqua tribus tulerit. Sed et tribubus Ruben, Gad et dimidiæ Manasse, sortes suæ jam antè fuerant attributæ. Obtinet quoque locum præcipuum in designatione urbium Leviticarum tribus Juda, quod à meridionali plagi initium numerandi, factum sit, versus quam sita est, itidem ut Benjaminica tribus et Simeonitica, que cum illâ Judæ priores appellantur. Israelitis bella gerentibus præire jubetur, propter insignem ejus in adeundis periculis fortitudinem, ingentemque bellantium numerum. Nec plus ipsi indè accrescit dignationis ac excellentiæ, quā Rubenitis, Gaditis et dimidiæ tribui Manasse, quod fratribus suis in subigendis Chanaanæ terræ incolis dues se præbnerint. Addit ad superiora R. Manasse in Conciliatore (Quæst. 65) scorsum numeratos fuisse à Saule Judeæ tribules in exercitus Israelitici recensione (1 Reg. c. 11, v. 8, et c. 15, v. 4) : quod nos, non ob gentis ἀξίους, sed ob bellicam virtutem quā superabant reliquos, factum interpretamur. Quod autem in Paralipomenis priore loco numerantur nepotes Judæ, factum id propter reveren-*

tiam dignitatis regiae, quam tribus haec multò antè obtinuerat, quām liber iste scriberetur. Priscis igitur reipublicae Hebraicæ temporibus nullum prærogativæ jus videtur habuisse tribus Juda. Largiamur id tamen, ne omnia negemus Josepho, apud quem (Antiq. lib. 7, cap. 10) David pronuntiat disertis verbis Judam Jacobi filium inter fratres fuisse delectum, qui rex designaretur; non tamen quod prior fuerit, sequitur sceptrum habuisse, quod futurum prædictum Jacobus. « Me verò illud argumentum non magis movet », inquit verè et appositiè Cunæus (lib. 1 de Rep. Hebr., c. 9), « quām si Romæ, aut Athenis quispiam sceptri majestatem, non apud populum Romanum aut Atheniensem, sed apud unam dicat tribum fuisse, quæ cæteris nobisior florentiorque erat. » Sed neque post solutam captivitatem Babylonicam, eximium aliud habuit tribus Juda, quām pristinæ dignitatis regiae memoriā. Porro Judas, inquit Paralipomenon prius (cap. 5, v. 2), qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt. Quo quid ad illam idem præcipuum haberet tribus ista, significatur. Adde et nominis à se impositi prærogativam; non toti quidem genti, ut scribunt Eusebius, et Casaubonus, sed imperio huic quod tribu Judâ, et Benjamiticæ ac Leviticæ parte constabat; cùm interè Levitica tribus, præter honorem sacerdotii perpetuum, regno etiam ac supremâ potestate aucta esset, et suprà reliquas tribus longo erecta intervallo. Nomen autem ut his tribubus de se faceret tribus Juda ex eo contigit, quod in defectione Jeroboami, sola tribus Juda Roboamo adhæsit. Sic enim habet tertius Regum undecimo capite, v. 32 : *Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus: porro una tribus remanebit ei;* sic et capite sequenti, v. 20, de Jeroboamo: *Constituerunt eum regem super omnem Israel, nec secutus est quisquam dominum David præter tribum Juda solam.* Sola enim, ut dixi, Roboamo tota hæsit, cùm tamen Simeoniticæ tribus pars aliqua, ea videlicet quæ Judeæ finibus continebatur, Benjamiticæ verò longè major ei se adjunxerit. In hunc autem censum neutiquā venire solet Levitica tribus, quæ inter alias tribus minimè numerabatur. Hinc illud è duodecimo capite libri tertii Regum, v. 21, 22, 23: « Venit autem Roboam Jerusalem, et congregavit universam dominum Juda, et tribum Benjamin, centum octoginta millia electorum virorum bellatorum, ut pugnarent contrà dominum Israel, et reducerent

regnum Roboam, filio Salomonis. Factus est autem sermo Domini ad Semeiam virum Dei, dicens: Loquere ad Roboam filium Salomonis, regem Juda, et ad omnem dominum Juda et Benjamin, et reliquos de populo dicens: Hæc dicit Dominus: Non ascendetis, neque bellabitis contrà fratres vestros filios Israel. » Ergò Roboamum sequebantur domus Juda et Benjamin; illa quidem tota, hæc verò ex parte tantum. Quocirca hic rex Juda solum, non rex Juda et Benjamin dictus est, ut neque successores ejus. Postquam autem à Theglathphaliasare et Salmanasare in Assyriam deportati sunt ii qui regibus Israel parebant, sola tribus Juda pristini imperii imaginem retinuit. Sic quartus Regum decimo septimo capite v. 18: *Iratusque est Dominus vehementer Israeli, et abstulit eos à conspectu suo, et non remansit nisi tribus Juda tantummodo.* Unde evenit ut sequentibus annis de ejus nomine superstes hæc ditio dici cœpta sit. In quo Eusebium, ejusque sectatorem Caſaubonum longè fecellit ratio, qui tribus duodecim à tribu Judâ nomen traxisse scribunt. Decem quippè ex illis trans Euphratem degentes longa procul longis terris via dividebat, nec ulla iis erat cum tribu Juda consuetudo. Hunc errorem meritò castigavit Cunæus (lib. 1, de Rep. Hebr., cap. 10). Minime verò πρωτοτοκίαν jure, nec propter tribus hujus dignitatem et excellentiam in socias tribus nomen ipsius defluxit, sed propterea quod post secessionem decem tribuum, quæ pars erat Hebraici regni, jam de se sola regnum effecit; tūm deinde regno Israel deletō, sola superfluit quæ reipublicæ retineret formam, quæ patrias sedes servaret, et veteris imperii Hebraeorum majestatem tueretur. Cùm tamen hoc tempore, ut dixi, longè potior esset Leviticæ tribus dignatio, cui ad avitum sacerdotium, quo excederat nunquam, regius præterea splendor accesserat. Agamus tamen liberaliter, præcipuamque fuisse demus tribus Juda præcellentiam à Jacobo ad Christum. Demus quoque aliquam πρωτοτοκίαν adumbrationem penè ipsam fuisse, quod persuadere potest Jacobi denuntiatio: *Juda, te laudabunt fratres tui..... adorabunt te filii patris tui.* (Gen. c. 49, v. 8.) Similia enim sunt istorum quibus Isaæus πρωτοτοκίαν dignitatem Esau transfert ad Jacobum: *Esto Dominus fratum tuorum, et incurvantur antè te filii matris tuæ.* (Gen. c. 27, v. 29.) Quanquam ne id quidem satis valet ad πρωτοτοκία Judæ adscribenda, quæ in Josephum fuisse transcripta docet prius Paralipomenon, atque his quidem verbis,

quibus velut refellantur ii, qui propter ortos ex Juda principes, et huic indè conflatam dignitatem, πρωτοτοκεῖα ipsi attributa poterant arbitrari : « Filii quoque Ruben primogeniti Israel : ipse quippè fuit primogenitus ejus; sed cum violasset thorum patris, data sunt primogenita ejus filii Joseph, filii Israel, et non est ille reputatus in primogenitum. Porro Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt; primogenita autem reputata sunt Joseph 4 Paralip. 5, 1, 2. » Sed fateamur nihilominus translata fuisse ad Judam πρωτοτοκεῖα, non sic tamen causam obtinebunt sententiae istius, quam tractamus, patroni. Volunt enim hæc verba : Non auferetur sceptrum de Judâ, res duas planè diversas significare, Judaicæ nempè gentis αὐτοκριατῶν, et tribus Juda præ reliquis tribibus præstantiam : quod neutiquam pati potest ratio. Qui enim prius illud aiant, cùm indè urgenter quòd nihil in hoc vaticinio peculiare habitura sit tribus Juda, si ad omnes tribus in commune referatur, cùm singulæ tamen tribus in testamento Jacobi suas sibi prædictiones habeant, tūm ad tribus Juda dignitatem configunt, quam hic secundum congruam quādam applicationem intelligendam esse portendunt. Quod perindè est, ut si partem pro toto sumi dicerent. Et ita sanè sensit Pererius, opinionis hujus insignis assertor : « De Judâ, inquit, idem valet atque, de populo Judaico; vel de Juda, significat propriè tribum Juda; sed posita est pars illius populi nobilissima pro toto populo. » Adde et ex præcedentibus ac sequentiibus significationem verborum istorum esse spectandam: nam si ad tribus duodecim referri nequeunt præcedentia, frustrâ ad eas sequentia detorquentur. Quis ista autem ad duodecim Hebraicæ gentis tribus pertinere dicat : « Juda, te laudabunt fratres tui; » et ista : « Adorabunt te filii patris tui? » Nonnè et hæc fertilitatem indicant regionis quam insedit tribus Juda : « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, ô fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores. » Frustrâ autem Justini auctoritas obducitur; nam si verba illius expendantur attentè, nihil indè elicetur hujusmodi. Sic ille in Dialogo cum Thryphone : « Igitur in gente vestrâ desiisse unquam prophetam, aut principem, ab ipsis ejus primordiis, quoad is Jesus Christus et natus et passus est, non adeò estis impudentes ut dicere audeatis, ne-

que demonstrare potestis. Nam Herodem, sub quo passus est, Ascaloniten fuisse dicentes, nihilominus tamen in gente vestrâ summum Sacerdotem esse dicitis. » Ex his concluditur visum esse Justino Judæ nomine Jacobum totam gentem, non tribum solam appellasse : quod non est ita. Notandum quippè est Justino propositum esse solum ostendere hoc oraculo præsignificatum esse adventum Christi, tūmque esse completum cùm Jesus advenit. Ergò ad id satis ipsi fuit declarare, tūm desiisse Judeos regibus suis parere, cùm Jesus apparuit. Nihil autem conducebat ad ipsius propositum accurata vocabuli *Juda* interpretatio. Utrum enim totam gentem Judaicam, an solam tribum Juda significari dixisset, planè idem erat quoad vim argumenti. Totum itaque usurpavit pro parte, aliud haud dubiè facturus, si interpretarem egisset. Quemadmodum enim qui Romæ natus est, in Italiâ natus meritò dici potest, et principem Borboniâ stirpe ortum, rectè Francicâ domo prognatum dicas, propterea quòd in toto continetur pars, et quæ ad partem pertinent, de toto prædicari possunt; ita qui ex tribu Judâ proditus erat, jure eum ac meritò Justinus genere Judaico nascendum esse dixit. Id sibi voluisse ipsum manifestò probat pericope altera ex Apologiâ secundâ : « Vestrûm est igitur accuratè disquirere et discere, quoisque princeps fuerit et rex apud Judeos ipsorum proprius, nempè quoad apparuit Jesus Christus, magister noster, et ignorabilium prophetiarum interpres; quemadmodum prædictum est à divino sancto propheticò Spiritu per Moysem, non defore principem ex Judæis, donec veniat is quem regia dignitas manet. Judas enim Judæorum progenitor fuit, à quo et Judæorum nomen habuerunt. » Vides hic Jude posteros designari, non totam gentem, sed tribum solam. Nec aliter sumenda sunt verba Athanasii, quæ afferuntur è libro de incarnatione Verbi : nam cùm ait Mosem hac πρώτη, quam nunc expendimus, circumscripsisse regnum Judæorum, neque ullum superesse apud Judeos regem vel prophetam, totum pro parte nominavit; et de gente Judaicâ generatim dixit, quæ de tribu Judâ Moses pronuntiaverat. Ex hâc enim propositione : tribus Juda semper potietur sceptro, necessariò consequitur isthæc : Gens Judaica semper potietur sceptro. Idem est verborum Ambrosii intellectus in libro de Benedictionibus Patriarcharum, aliorumque Patrum, qui in hujus sententiæ subsidium adducuntur.

5° **Quarta autem loci hujus interpretatio,** cuius vindices laudantur Epiphanius, Cyrillus, Augustinus, et recentiores plerique, nimis latè patentem sententiam superiorem in arctum cogit, et Jacobæ oraculi vim, quæ pertinebat ad tribus duodecim, in unâ tribu Judæ concludit, ab eâque vult non antè ablatum iri sceptrum, formam nempè reipublicæ legibus suis utentis, seque ipsam regentis ac gubernantis, postquam semel ad eam pervenerit, quam Messias exoriatur; quo tempore solutum iri communitatem ac regimen tribus Juda; atque id rerum ipsarum eventum confirmare; nam decem tribibus in dissitas oras expulsis ac dissipatis, solam tribum Juda sedibus propriis ac pristinis restitutam, jurisdictionem suam, imperium, civilis corporis formam, et πολιτείαν servasse, quoad Christus in terras venit. Duo autem hic notari jubent sententiæ hujus defensores, ad illius oraculi intellectum necessaria; primum, ad locum ac terram quam insessura erat tribus Juda respectum habuisse Jacobum: quemadmodum enim promissa Zabuloni, Issachari, aliisque à Jacobo data, ad portionem Chananææ terræ sortito ipsis eventuram spectant; sic quod Judæ datum est promissum, ad sedes posteris ejus in Terrâ sanctâ olim tribuendas pertinere, ac si dixisset Jacobus, ad Messiaæ usque tempora tribum Juda in portione promissa Terræ olim ipsi assignandâ mansionem ac reipublicæ formam habituram. Alterum hoc est, quod et superioris sententiæ patronis visum est, non hic determinari punctum aliquod temporis, quo cùm affuerit Messias, tûm tribus Juda momento eodem potestate excidat, regiminisque formam amittat: verum intelligendam diuturnitatem aliquam temporis, quæ à Pompeio vel ab Herode copta, videlicet antè Christi ortum, in clade Hierosolymis à Tito illata desinat. Enim verò qui sic sentiunt, oraculo huic exitum præparasse aiunt Spiritum sanctum jam indè ab Jeroboami divortio, cùm altera populi Hebraici pars Israel dici cœpta est, altera assumptio Judæ nomine veteris regni formam retinuit, et legitimorum regum seriem propagavit. Quarum populi partium altera profligata et in longinquas terras abducta est, nec unquam postea in patriam restituta; altera ad Christi tempora πολιτεία suam et κυριαρχίαm habuit. Hoc ergo à primâ et tertîâ discrepat quarta haec sententia, quod statuit prima nunquam defuturos aliquos Juda satos, qui Hebraicæ gentis teneant imperium, ad Messiam usque; tertia non singula-

ribus quibusdam personis, sed toti Hebraicæ genti id adscribit, ut de se rectores det populi sui, quoad Messias existat; quarta vero neque certis aliquibus hominibus, neque duodecim tribibus, sed toti Judæ tribui regimen ac imperium ad id usque tempus esse destinatum velit. Quanquam et tertiae assertores sententiæ in quartam istam prolabuntur. Pererius certè postquam in defendendâ tertiatâ sententiâ multum aestuavit, aliam demum subjicit, ut supra jam monui, quam esse fatetur et non minus quam superiorem probabilem, quinimò planiorem ad intelligendum, et ad credendum procliviorum, totam nempè hanc prophetiam ad tribum Juda pertinere; et atque his deinde exponendis ea afferit, quæ adstruendæ quartæ sententiæ utilia esse possunt.

Sententiam hanc multum habere probabilitatis fatendum est, et ad similitudinem veri longè propius accedere, quam superiores. Sed tamen id concoquere non possum quod sceptrum, interpretantur totius tribus Juda πολιτεία et κυριαρχία, cùm principes aliquos Juda oriundos intelligi debere sequentia ista liquidò demonstrent: *Neque dux de semore ejus.* Nec enim ullam afferunt distinctionis notam, unde probent ad diversa pertinere, sceptrum et ducem. Atqui dux ad totam tribum hic referri haudquaquam potest. Id ostendit hæc locutio de semore ejus, quæ πνοι patrem virilem Scriptor sacer significavit. Sic et capite vicesimo octavo Deuteronomii sumitur, et apud Isaiam non semel. (Isa.c. 7.v.20, et 36, §2.) Vertuntero Onkelos et Hierosolymitanus interpres, *De filiis eorum:* Jonathan, *de semine ejus.* Quæ eò referto, ut appareat notari hic singularium quarundam personarum successionem, quarum interitus gignendo reparator; cuiusmodi sanè nihil de totâ tribu vel dici vel cogitari potest; nam singulares homines generantur et intereunt, sibique hoc pacto succedunt alii ex aliis progeniti: at cœtus hominum coguntur et dissipantur, minimè verò gignuntur et obeunt. Quod cùm intelligerent quartæ hujus sententiæ patroni, veram ac genuinam verborum istorum explicationem aspernati, Aben Ezra sectari maluerunt, qui Judam, ut in superioribus, sic et in ipsis leoni assimilari censuit. Ut enim prædam inter pedes firmissimè retinet leo, nec eam sibi extorqueri patitur, sic à Jacobo prædictum esse volunt, πολιτεία, imperium, ac sceptrum, quod olim habiturus erat Judas, haudquaquam ab eo eruptum iri. Cujus statim interpretationis velut

pertasi ad aliam decurrerunt, quæ proponitur in Beresith Rabba, et est hujusmodi: respxisse Jacobum ad consuetudinem scribarum et actuariorum, qui ad judicium pedes sedere solent. Hæc quam inepta sint et sale Rabbinico digna, nibil attinet pluribus demonstrare. Cùm ergò ex ipsorum o trinā ad eadem referantur *sceptrum* et *dux*; eùmque *ducis* nomen ad certas quasdam personas de tribu Judà referri debeat, *sceptri* quoque vocabulum ad eas itidem pertinere, non ad tribum Juda universem dicendum est. Hoc insuper in eadē sententiā improbo, quòd non ad solam tribum Juda, sed ad Levitas quoque, et Benjamitas, qui Judæ nomine continebantur, et unum eum à tribu imperium conflabant, vim oraculi prorogant. Atqui ad unam tribum Juda id spectare clarissimè indicat Moses eodem Genesios capite v. 28: *Omnes hi in tribubus duodecim: hæc locutus est eis pater suus, benedixitque singulis benedictionibus propriis.* Quippè suam sibi habet Benjamin, suam Levi; ergò tota illa Judæ propria est, neque cum ullis aliis tribubus ipsi communis esse potest. Neque argumenti hujus robur frangunt ea quæ è libris Regum suprà attulimus testimonia, in quibus sola tribus Juda Roboamo hæsisse dicitur, cùm tamen Benjamitica tribus, et Simeonitica pars, ac item Leviticæ, eum sint secutæ: usitatum quippè est et familiare scriptoribus nobiliorē partem pro toto nominare, si modò partes ipsæ discernendæ inter se, vel à toto distinguendæ non sint. Nam id si sit, tūm certè hoc figuræ genere abstinetur, quæ opacaret stylum, et res confunderet. Roma ad Romanum imperium significandum nominari et potest et solet, cùm ab ipso Romano imperio, vel ab ejus partibus distinguenda non est. Sin roget aliquis, ecqua sit Romani imperii præcipua urbs, et Romam eam esse dicam; vel querat alter, ecqua fuerint Romani imperii nobilissimæ urbes, et Romam ac Constantinopolim nominem; tūm sanè Romam haud quaqm Romanum ipsum imperium vel Constantinopolim significare censendum est. Par est de tribu Judà ratio, cuius nomine sociæ tribus tūm sunt comprehensæ, cùm earum discrimen afferre nihil necesse erat; at cùm segregandæ invicem erant, singularumque futuræ dotes prædicandæ, quod facere instinuerat Jacobus, tūm vero alteri alterius nomen commodari nec potuit nec debuit. Adde Juðeos, post Babyloniam captivitatem, ex Babyloniorum Persarumque nutibus pependisse,

iisque ac Græcis deindè tributa solvisse; non supremum igitur ac verum penè ipsos fuisse imperium, sed precarium et alienis arbitriis obnoxium, proindèque sceptrum à tribu Judà tūm fuisse ablatum. Id tertiam sententiam, perindè ut quartam impugnat, et à nobis adversus secundam oppositum est. Aliud preterea subjiciam argumentum, quo propositæ omnes sententiae ex æquo convelluntur. Cùm enim Messià prodeute sceptirum Judæ ablatum esse volunt, regià utique potestate Judam excidisse statuunt. Nam cum hic vox *donec rem cui inseritur desitaram indicet*, sequitur sceptri possessionem amisisse Judam, cùm prodiit Christus. Atqui id adversa fronte pugnat cum clarissimis prædictionibus Prophetarum, quas mox sum allaturus, quibus regnum æternum posteris Judæ spondet.

6º Quinta denique sententia patronos habet Caietanum cardinalem (in Gen. c. 49, v. 10), et anonymum quemdam virum Hebraicis litteris eruditum, Isidoro Clario (in Gen. c. 49, v. 10) commemoratum, quam ipsi ex recentiorum Hebræorum apothecis eruerunt. Hæc quoniā strictim ab his est proposita, neque ullis robora argumentis, uberiùs à nobis pro ratione instituti dilatanda est, suisque rationibus fulcienda. Aiunt illi res duas valdè notabiles et omni observatione dignas hic prædicti à Jacobo, primū fore ut prodeat aliquandò Messias è tribu Judà, deindè ut æternum eadem tribus Juda regnum obtineat, à Messiā vide licet tribuli Judæ propagandum. Æternitatem igitur imperii posteris Judæ his verbis promitti volunt: *Non auferetur sceptrum de Judà, et dux de semore ejus:* quippè si nunquam de hæc tribu sceptrum ac ducatus auferendus est, nullà utique fine possessionem ejus circumspectum iri, proindèque æternam fore manifestum est. Sequentia verba liquidò declarant futurum ut perpetuitas hæc imperii tribui Judæ per Messiam olim ex ipso proditum contigat: *Donec ventat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Sed enim aliud omnino, inquiet, sonare videntur verba ipsa, nempè tūm desitrum Judæ imperium, cùm venerit ille qui mittendus est. Hic verò unica oraculi hæret difficultas, quam sexcentis tamen Scripturæ sacræ exemplis, sexcentis interpretum suffragiis, sexcentis scriptorum exoticorum testimoniis eximere promptum est. Jamdiù enim monuerunt nos doctissimi Librorum sacerorum explanatores vocem ΤΥ, quam habet Hebraicum exemplar, quamque dictione *donec*,

retulit Vulgatus interpres, Septuaginta verò Senes vocabulo ἐνός, non semper finem, cessationem, ac παῦσιν ejus rei notare de quā sermo fit, sed ejus nonnunquām continuationem, cum interventu alterius cui dictio *donec*, ad-jungitur. Sic octavo Geneseos capite, v. 7, de Noetico corvo : *Non revertebatur, donec siccarentur aquæ super terram* : an ergò postquam siccatae sunt aquæ, corvus reversus est ? minime vero. Itaque τὸ *donec*, nunquām reversum corvum significat, ne post siccatas quidem aquas. Sic vicesimo octavo Geneseos capite, v. 15, Jacobo ait Deus : *Nec dimittam te, γένεσις τούτη*, *donec fecero quod locutus sum tibi*, an postquam ea fecisset Deus, Jacobum deser-turus erat ? neutiquām sanè ; sed interpretum omnium consensio est, auxiliū divini Jacobo exhbendi perpetuitatem hic sponderi, cum interventu eorum quæ ipsi Deus fuerat locutus. Sic Job vicesimo septimo capite v. 5 : *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea* ; an cùm defecit Jobus, innocens esse desiit ? Sic sexto capite secundi libri Samuelis (2 Reg. c. 6, v. 23) : *Igitur Michol filiae Saul non est natus filius, τούτη, usque in diem mortis sue* : an die mortis sua filios parere cœpit Michol ? Imò verò perpetua ejus significatur sterilitas, cum mortis interventu, quam cùm obiit Michol, sterilis esse non desiit, sed longè magis sterilis facta est, utpotè quæ in vivis esse desiit. Sic apud Homerum (Iliad. α) Agamemnon Chryseidem se patri redditum negat, quoad ipsam Argis apud se telam texentem senectus invadat ; quod perindè esse docet Eustathius, ac si nunquām se redditum dixisset. Sic Achilles (Iliad. χ) nulla sibi futura dixit cum Hectore fœdera, quoad alter alterum consecerit. Multa in eam sententiam collegit Hieronymus (adv. Helvid., cap. 3), quibus impii Helvidii obtrivit hæresim, et veram sententiam celeberrimi hujs loci defendit, in quo de Josepho et Mariā ita disserit Matthæus cap. 1, v. 25 : *Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum* ; an post uxoris Mariæ partum eam cognovit Josephus, quòd sentiebat impius hæreticus ? haudquām certè ; verùm perpetuam Mariæ virginatem prædicat Evangelista, cum interventu partus, quo primogenitum suum edidit. Ergò vocis hujs similem intellectum esse vult Caietanus in Jacobi vaticinio, assentientibus recentiorum Judaeorum eruditissimis, ut sensus hic indè exsurgat ; imperii firmam ac perpetuam possessionem tribui Juda promitti ; quod à Davide, posterisque ejus per

aliquot aëtes gestum, et ad alios deinde non-nunquām translatum est, cùmque ab his gerneretur, mere terrenum erat ; tūm pervenit demum ad Messiam, unum ex ipsis posteris, à quo ex terreno coeleste factum est et æternum, ita ut ab eo auferri deinceps et extorqueri nunquam possit.

Hæc ex officinis Rabbinicis Fag. et Tost. in Gen. c. 49, v. 10, fere de prompta Caietanus interpolavit. Adscribit ea quippe Judæis Fagiūs et refellit. Refellit et Tostatus, qui contineri ea ait Rabbinica quādam scriptio, cui titulus est : Defensorium fidei. Congruum huic præterea quippiam proponitur in Rabboth, et in Schebet Jehudā, et alibi, nempè sceptrum à Judā nunquām iri ablatum, postquam semel venerit Siloh. Id probant ex accentu musico Jethib, qui voci τὸ adjungitur, cuique vim διαχριτικὴν inesse volunt ; ita ut τὸ, cui inhæret, divellat à sequentibus, et dictio hæc expōnenda sit *In æternum* : ut locus sic interpungendus sit et interpretandus : *Non recedet sceptrum ex Judā, et legislator de inter pedes ejus in æternum, quando veniet Sîlch.* Duo habet hæc expositio sententiæ Caietani planè consona, et quòd regni perpetuitatem spondet Judæ, et quòd voci τὸ, *donec*, cessationis significationem non adscribit : verùm in quibusdam discrepat ; primùm quòd regni tempus à Messiā inchoat, cùm longè vetustiora regni hujus initia statuat Caietanus ; deindè quòd regnum illi temporarium et cum mundo finem habiturum intelligent ; adeò ut τὸ, tempus indefinitum, non infinitum notet, cùm Caietani doctrina regnum primo temporarium signatum esse decernat, quod per Messiam spiritale fiat et æternum, ne ipso quidem mundi occasu finiendum. Præterea futile est interpunctio illa, quā τὸ à sequentibus disjungunt, cùm sequatur τὸ, quod cum τὸ precedenti conjungendum esse sciunt qui litteris Hebraicis vel leviter tincti sunt. Tūm verò τὸ significat *donec*, uti exponi vulgò solet, non *in æternum*, quod illi volunt. Nec quicquam juvantur accentu Jethid, qui non semper διαχριτικὸς est, velut in commate sequenti dictionem Νὸς, cui adnexus est, à sequentibus non divellit. Adde nec vocem τὸ rectè exponi, quando.

Quantumvis probabilis videatur hæc Caietani sententia, causas habeo tamen eur ab eâ cogar discedere. Nam primùm notam et significationem temporis, quo venturus erat Christus, detrahit vaticinio Jacobi, adversus constantem et consentientem, non omnium modò Patrum Ec-

clesiae, sed et vetustiorum etiam Judgeorum opinionem, qui hoc oraculo tempus adventus Messiae signari fassi sunt. De Patribus satis multa jam diximus, unde res appareat. Ex Iudeis sic intellexisse videtur Josephus (de bell. Jud. l. 5, c. 28, et libr. 7, c. 51), et cum Vespasianum pa. po percuteret, huic ejus exitum adscripsisse, ut superius à me observatum est. Sic intellexerunt et ii qui ab Origenis ævo ad hoc tempus, æchmalotarcham de tribu Iudæ, gentis suæ principem ac ducem esse, et porrò fore ad ortum usque exspectati sibi Messiae, censuerunt; quos jamjam sumus adorturi. Sic intellexerunt etiam R. Moses ben Nachman, ejusque sequaces, qui vocibus שׁבָּט et קָרְבָּן, sceptrum, et dux, notari volunt seva imperia, quibus ubique gens eorum premitur, quæque veniente Messia abroganda sint. Idem præterea Nachmanides, et R. Bechai, hunc ex eâ prædictione sensum elici posse crediderunt, licet non semper Israelis imperium teneat tribus Iuda, non alias tamen quam tribules Iuda legitimè id arrepturos, donec oriatur Messias. Sic intellexerunt denique, qui ὑποθετικῶς sceptrum Iudei promissum esse rati sunt ad Christi usque adventum, si nimirūm Dei præceptis morigeram se tribus illa præstet. Quæ quamvis inepta omnia sint, et proximè à nobis refellenda, perpetuus tamen ille priscorum Rabbinorum cum sanctis Ecclesiæ Patribus consensus, et constans ac πατροπαράδοτος traditio in assignandâ Jacobææ huic prophetiæ notâ ac significatione temporis ortus Messiae, mihi non videtur temerè spernenda. Aliud præterea vitium inhæret Caietani sententiae, quod nimirūm iisdem Jacobi verbis, sceptrum et dux, duas res planè diversas signari putet, regnum nempè temporarium et regnum æternum, licet nullam distinctionis interpositam notam assignet, quâ aliud secernatur ab alio, temporarium ab æterno; nullam conjunctionis, quâ duo haec prorsus disjuncta simul comprehendendi debere approbet.

7º Expositis præcipuis nostrorum hominum interpretationibus et sententiis, ac explosis, nostra nunc proponenda superest, suisque probationibus et argumentis instruenda. Res quatuor dico his notari Jacobi verbis: *Non auferetur sceptrum de Iudæ, et dux de semore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit exspectatio gentium.* Prima prædictionis pars hæc est: *Non auferetur sceptrum de Iudæ, quâ æterna sceptri possessio Iudei spondetur.* Alterum prophetiæ membrum hoc est: *Et dux de semore ejus, quo*

temporarius et caducus Iudei præsignificatur principatus. Tertium est istud: *Donec veniat qui mittendus est, quo temporarii hujus regni finis et Messiae adventus prædicuntur.* Postremum hoc: *Et ipse erit exspectatio gentium, quo Messiae regnum, non Chananææ terræ claudendum angustiis, sed quaquaversus per omnem orbem patens, et spiritale futurum nuntiatur.* Harum quatuor prædictionis partium inobservata distinctio, maximam opinionum diversitatem nec minorem rerum perturbationem ac confusionem peperit. Caietano suboluit legitimus primi, secundi, ac postremi membra sensus, quibus regnum Iudei ex temporario æternum, ex terreno spiritale promittitur: sed tertii sententiam, quo mutatio isthæ et tempus adventus prædicuntur, non olfecit. Temporarii et terreni regni pollicitationem his inesse, ac notam præterea temporis quo proditus erat Messias, pervidebunt plerique interpres, ac ferè omnes; reliqua non attigerunt. Cautè hæc distinxeris, omnibus angustiis ac difficultatibus nullo negotio te expediveris. Sed planum id ut fiat, accuratiū perscrutanda loci sententia est. Dico priorem oraculi partem: *Non auferetur sceptrum de Iudæ, generale quippam proponere, et Judam erigere in spem æternae regni possessionis posteris tribuendæ; sed ita tamen ut modum, quo continget æternitas isthæ, non exponat, nec regni hujus genus designet, futurumne sit spiritale, an temporarium.* Pars altera à genere et indistinctâ rerum propositione descendit ad species, et promissi principatus naturam enucleatè definire incipit; nam verba isthæ: *Et dux de semore ejus, temporarium quid denotant et caducum, per humanam generationem et personarum mortalium successionem reparandum.* Sic enim suprà intelligendum esse dixi istud, *de semore ejus, sive, ut sonant Hebraica, de inter pedes ejus;* quod vertit Jonathan, *de semine ejus, Onkelos et Hierosolymita, de filiis eorum.* Deindè dictio קָרְבָּן, quam Vulgatus interpres exponit dux, aliud quid sonat ac שׁבָּט, sceptrum, quod præcedit, ut proximè ostendam: hoc enim regiam dignitatem simpliciter sonat, illud potestatem duntaxat tradendorum præceptorum, et juris dicendi ac præscribendi; ut significetur principatum temporarium ac terrenum, quo potituri erant Iudei posteri, angustum fore, accisum, et sæpè alienis imperiis obnoxium, velut in Zorobabele; ita ut possent quidem jus dicere inter suos, sed supremo tamen imperio libero, omniisque aliâ dominatione soluto, et verè regio interdùm exciderent, quoad

adessel Messias, per quem hæc qualiscunque potentia abroganda erat, juxta illud Osœœ, c. 3, v. 4 : *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim.* At solutâ hæc potentia, nova constituenda erat per eundem Messiam, sed diversa et generis alterius, spiritualis nimirum et æterna, nullis temporum curriculis definita, nullis locorum spatiis contracta, nec jam Israelitas solum regens, sed orbis universæ gentes ditioni suæ subjiciens. Id clarissimè prædixit Amos, cap. 9, v. 8 et seq. : *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud à facie terræ : verumtamen conterens non conteram domum Jacob.* Pollicetur Deus non contriturum se penitus domum Jacobi, sed ejus ζώπυρα servaturum, quod eventu comprobatum est, primum dissipatis per universum orbem Israelitæ, quippè subjicit Amos : *Ecce enim mandabo ego, et concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur in cribro; deinde terreno Israelitarum et caduco imperio reformato in spiritale et æternum per Messiam, Davidis nepotem et hæredem; subnectit enim Propheta : In die illâ suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum, et ea que corruerant instaurabo; et reædificabo eum sicut in diebus antiquis; ut possideant reliquias Idumææ et omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus.* Quamobrem addit Jacobus : *Et ipse erit exspectatio gentium.* Designare autem isthæc spiritalem et æternam potestatem, cùm alia plurima evincunt oracula Prophetarum, quæ recitatibus infrà, cùm Christi legem et regnum, spiritualia fore et æterna demonstrabimus, tûm istud maximè è Psalmo septuagesimo primo, v. 1 et seq. : *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis..... et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum..... et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei;* quæ de Davidis et regum Hebræorum ipsius successorum regno sumi non possunt, nec enim id ad terminos orbis terrarum propagatum est; nec omnibus regibus terre, omnibusve gentibus jura posuit; at aliud quoddam regnum notant, tantum quantum nullus unquam rex obtinuit, quod tamen posteritas Davidis obtinebit. Claram hoc quoque è Psalmo octogesimo octavo, v. 21 et seq. : *Inveni David servum meum; oleo sancto meo unxi eum..... et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ.* In æternum servabo illi misericordiam

meam, et testamentum meum fidele ipsi, et ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies coeli. » Memorabilis vero et prorsus apposita ad rem nostram vaticinatio hæc Isaïæ, cap. 9, v. 6, 7 : « Parvulus enim natus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et justitia, à modò et usquæ in sempiternum. » Ecce Davidis regnum Messiae spondetur in posterum tempus, sic ut postquam ad ipsum pervenerit, nullo casu intercidat, sic ut immensum sit ac pacificum, ut judiciorum æquitate firmetur, et per Messiam, Deum fortem et admirabilem, in perpetuum administretur. Quibus succinit Daniel, cap. 7, v. 13, 14, cum ait Antiquum dierum Filio hominis dedisse potestatem, et honorem, et regnum; omnes populos, tribus, et linguas ipsi servituras; potestatem ejus fore æternam, nunquam ab eo auferendam, nec regnum ejus unquam iri corruptum. Etsi testimonia hæc, aliasque multa huc pertinentia infra sum corrasuræ in hoc Parallelismo, abstinere tamen non possum, quin et istud Jeremiæ, cap. 53, v. 20, 21, quod causam hanc juvat, in antecessum profaram : « Hæc dicit Dominus : Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus. » Addam et hoc Michæœ, c. 5, v. 2 : « Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda; ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. » Duo hic prædicuntur, quæ in Jacobæo itidem oraculo prædicta sunt; proditurum nempe Messiam è tribu Iudæ, et æterno regno potiturum. Quæ et Mariæ Virgini pollicitus est Angelus Gabriel, cum de Christo ex eâ nascendo talia prænuntiaret, (Luc. c. 1, v. 32, 33) : « Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regni ejus non erit finis. » Quorum promissorum memoræ Christi Discipuli, postquam hunc vitæ restitutum viderunt, interrogabant eum dicentes: Si in tempore hoc restitues regnum Israel? (Act. c. 4, v. 6). Adjiciam præterea id Isaïæ, cap. 11, v. 1 et seq. : « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et

requiescat super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitia, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ, et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu biorum suorum interficiet impium. » His apertissime prædictetur spiritale fore Messiae regnum; quanquam satis est æternum dixisse, ut spiritale intelligatur. Sententiæ nostræ plurimum lucis et roboris affert illud Ezechielis, è vicesimo primo capite, v. 26, 27: « Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam; nonne hæc est quæ humilem sublevavit, et sublimem humiliavit? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: et hoc non factum est, donec veniret enjus est judicium, et tradam ei. » Sedeciam regem Iuda, qui postremus filiorum Davidis qui regnavere fuisse dicitur Josepho (Antiq. libr. 10, cap. 11), his prestringit Deus, et regio fastigio dejectum iri denuntiat. Nam quod Vulgata reddidit *iniquitatem*, si Hebraicum exemplar consulas, reperies ἡγεμονία, hoc est *perversam*, coronam videlicet, quam se conversurum promittit Deus, temporariam nempè istam Sedeciae in æternam, cùm is venerit de quo dixit Deus apud Isaiam, cap. 42, v. 1: « Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet: » et Joannes, cap. 5, v. 22 et seq.: « Nec enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio..... et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. » Atque haie coronam illam regum Iuda traditorum sè denuo Deus affirmat. Tùm vero id eveniet quod apud Amosum, cap. 9, v. 11, prædict Dens: « In die illâ suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo illud sicut in diebus antiquis. » Rivos hosee claudam, postquam recitavero voces magnas de cœlo editas, quas memorat Joannes in Apocalypsi, cap. 11, v. 15: « Factum est regnum hujus mundi, Domini nostri et Christi ejus, et regnabit in sæcula sæculorum; » quibus temporarium hoc regnum, Domino Jesu Christo attributum, et æternum factum esse sine ambage declaratur. Et verò vel ipsa, quam tractamus, Jacobi prædictio, si recte intelligas, rem conficit. Nam cùm prædictit desitum dum de posteris Iudeæ, ejusque abolitum iri potestatem temporarium et terrenam prodeunte Messiâ, à quo novum statuendum sit et erigendum imperium, alterius utique generis esse de-

bet imperium illud; alioqui nec prius abolere fuisset necesse, atque id continuare potius dicere tur Messias, quippè in eadém gente, iisdemque locis paternum administrans regnum, quām novum fundasse. Itaque dictio *donec, rem*, quibus inserta est, cessationem significans, vim suam hoc loco depromit quidem in secundum oraculi membrum: *Et dux de femore ejus,* quibus terrena et caduca potestas notatur; verum ad superiora isthæc non prorogat: *Non auferetur sceptrum de Iudeæ,* quod regnum æternum, nec à Messiâ abrogandum Iudeæ nepotibus pollicetur. Ergò querimonias omnes ac dissensiones interpretum hæc expositione sopimus; nam satisfacimus iis, et qui notationem temporis ab oraculo Jacobi detrahi sine piaculo non posse censem, et qui regni Iudeæ, quod Prophetæ perpetuum fore clamant, mutationem ac finem his prænuntiari nolunt.

8º Quin et egregiè refellemus eos, si qui causabuntur falsam esse hanc quam damus partis primæ Jacobæ vaticinii interpretationem, quā æternum posteris Iudeæ sceptrum sponderi volumus; atque item secundæ partis, quā statuimus iisdem promitti continuam ac perpetuam ducum, sive dominorum ac principum ex eadem tribu successionem, quæ Messiae temporibus finem sit habitura; cùm certum sit à Jacobo ad Davidem usque, et post solutam etiam captivitatem Babylonicam, principes nullos extitisse qui Israelitis jura legesque posuerint. At nos cum firmam sceptri possessionem promissam Iudee posteris et attributam fuisse dicimus, κτήσαι quidem et mancipio ac proprietate ad eos pertinuisse intelligimus, etiamsi χρήσις; et ususfructus ad alios interdùm transierit; atque id demùm regnum agnationis jure Messiam recuperâsse, et velut debitam sibi hæreditatem crevisse, at immutatam, longèque auctiorem ac nobiliorem, maximisque incrementis et insigni accessione amplificatam; quam enim terrenam, angustam et temporariam reliquerat David, immensam, cœlestem, æternam, nullisque deinceps mutationibus obnoxiam Christum cepisse. Mutabile enim fuit regnum Davidis et caducum, adeò ut id ex asse tertius hæres non possederit; perpetuum verò est illud Christi, neque ullis finibus circumscribendum, quod totum nos *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi* (Rom. c. 8, v. 17) adituri sumus. Ut autem Christi typus fuit David, quod inferius à me demonstrabitur, sic regnum Davidis typus fuit regni Christi; seu regnum potius idem unumque primus è tribu

Judā David obtinuit, postremus Messias. Igitur etsi ususfructus sceptri à tribu Judā sit aliquando ablatus, ipsa tamen proprietas, ipsum jus auferri non potuit, illiusque aliquando per Messiam de se nascendum recuperandi spes in eā superfluit. Atqui jus ad sceptrum, sive sceptri κρῖτος, sceptrum recte appellari potest et solet. Dicere enim possumus non ablatum fuisse Angliæ sceptrum à Stuartorum gente, postquam in eam semel concessit, quamvis per multos annos Carolus II ex patriā regnoque depulsus vixerit; nam tūm quoque jus suum retinebat. Hunc sensum, præter alios quos indicavimus Judæos, ferè secutus est Onkelos in interpretatione vaticinii Jacobei de Judā: dicit quippè non defuturos principem et scribam de tribu Judā, *in æternum*. Secutus est eamdem expositionem R. Selomoh, eique confirmandæ attulit locum hunc ex Daniele, cap. 2, v. 44: *In diebus autem regnum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradet.*

9º Opponi quoque nobis potest id quod Caietano objicit Pererius, non de spiritali potestate agere Jacobum, quæ in Hebræo populo nunquam fuit; et ut fuerit, in tribu Levi, non Judæa fuisse, sed tantum de terrenā; hāc autem excidisse tribum Judā, neque postea recuperāsse, ne per Messiam quidem, cuius regnum non fuit de hoc mundo, quique prognatus est hoc Iechoniā, de quo futurum prædictit Jeremias, ut nepotum ipsius nullus imperium teneat. At ista discutere facile est; temporariam enim solū et terrenam potestatem in Hebræo populo fuisse fatemur antè exortum Messiam, sed quæ deindè in æternum regnum conversa sit per eundem Messiam, qui et ipse Hebræus fuit, Hebræis prognatus, tribulis Judæ, Davidis nepos; sic ut prior illa potestas, velut rudimentum esset quoddam et adumbratio posterioris. Quemadmodum enim Pharamundi successor verè est et habetur Ludovicus XIV, cuius imperiis Francia felicissimè gubernatur, licet hujus ne minimam quidem ditionis partem tenuerit Pharamundus, alterique ac planè diversæ regioni præfuerit; ità verus ac legitimus Davidici regni successor habendus est Christus, licet alterius generis imperium obtineat; præsertim cum hic Davidico sanguine cretus sit, ille Pharamundino non sit. His ita distinetis et explicatis, irritum cadit argumentum Pererii: potestatem enim spiritalem in tribu Judā vel populo Hebræo fuisse dicimus, quatenus Messias tribus Judæ et populi Hebræi pars hanc

tenuit et exercuit; quo factum est ut cùm terrenā potestate excideret tribus Judæ, cœlestem per Messiam recuperaret. Utramque autem à Jacobo præsignificata et prædictam fuisse meritò arbitramur.

10º Facilè quoque telum hoc alterum Pererii retundimus, quo per Caietani latus nostrum petitur, cùm ait nullam sceptri vel κρῖτον vel γρῖθον habuisse tribum Judæ temporibus iis quæ Davidem præcesserunt; defecisse itaque saltem hoc tempore sceptrum de Judæ, quod oraculo repugnat. Quo telo non nostram solū, sed et alias etiam quas attulimus loci hujus interpretationes, suamque adeò Pererius oppugnat; cùm probari non posse adversus eum disputantes ostenderimus, ullum prærogativæ jus in hāc tribu fuisse antè Davidem. Utut est, malè certè hæc Pererio temporibus divisa sunt; nec enim id sibi vult Jacobus, statim post suam prædictionem Judam regni possessionem adiuturum; imo verò prospiciebat in longitudinem cum haec diceret; ait enim (Gen. c. 49, v. 4): *Congregamini ut annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus novissimis.* Igitur tūm primū Judæ jus ad regnum Israeliticum declaravit et attribuit Deus, spemque ei dignitatis hujus fecit; non ipsi statim, sed posteris ejus post aliquot ætates concedendæ.

11º Postquam Christianorum super hoc oraculo sensus satis exploravimus, nostrosque ipsi proposuimus et confirmavimus, superest nunc ut adoriamur Judæos, quorum non uniusmodi opinio est, sed in duas sectas dissipatur. Alii enim Messiam quidem hic prænuntiatum agnoscunt, at Jesum hunc fuisse negant; alii ad Messiam id ullo modo pertinere inficiantur. Ex his duobus fontibus sententiæ oriuntur complures, quas collegit horum temporum clarissimus Judæus Manasse ben Israel (Conc., Quæst. 63, in Gen.), et ad undecim capita revocavit. Ad convineendum simul errorem utrumque, totam hanc prædictionem in Jesu completam fuisse palam faciam. Ac ista primū manifestò ad Jesum spectant: *Juda, te laudabunt fratres tui; manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui.* Ad filium Judam verba facit Jacobus, quatenus Messiae pater futurus est, vel Messiam potius in patre alloquitur. Nam quemadmodum Davidis avi nomen Messiae nepoti tribuunt Prophetæ, quod declarabimus in hoc Parallelismo, sic et Messiae Jacobus avi ejus nomen tribuit. A fratribus suis laudatus et adoratus est Jesus, Christianis videlicet, quos fratum loco habere se profitetur apud Mat-

thæum 12, 50 : *Quicunque, inquit, fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.* Itaque fratres non semel appellat, cùm in Evangelio, tūm et in Psalmo vicesimo primo, v. 25, sub personā Davidis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Undè et cohærcdes Christi Paulus non esse ait. (Rom. c. 8, v. 17.) Ab iis autem primū laudatus est, cùm prodigiosa eum patrancem opera aspexerunt; postquām autem viderunt eum ad vitam rediisse, tūm verè Deum esse cognoverunt, eoque nomine adorarunt. Quamobrem servos se Christi in Epistolis sèpè Apostoli profitentur. Et nos hodièque, qui fidem ipsius amplexi sumus, divinos ipsi honores exhibemus. Cervices vero inimicorum vel cædit, vel sub jugum mittit; quippè (Apoc. c. 19, v. 11, et seq.) de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes, et ipse reget eas in virgâ ferreâ.... et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius. Principem hujus mundi se foras ejecturum jactat. (Joan. c. 12, v. 31.) *Exscoliavit principatus, et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* (Col. c. 2, v. 15.) Quod et futurum præsenserat Balaamus, cum diceret (Num. c. 24, v. 17): *Et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth; item David (Psalm. c. 17, v. 38 et seq.): Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant: confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos; et præcinxisti me virtute ad bellum, et supplantasti insurgentes in me subtus me; et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti:* et alibi (Pslam. 109, 1, 2): *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Pergit Jacobus (Gen. c. 47, v. 9): *Catalus leonis Juda; ad prædam, fli mi, ascendisti; requiescens accubuisti ut leo et quasi leæna; quis suscitabit eum?* Quæ de Christi Jesu potentia dixerat: *Manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, leonis comparatione illustrat, quo inter quadrupedes nihil validius, quippè arum princeps et rex habetur.* Hac ergò similitudine significantur et Christi Jesu robur, et regium genus, quæ ipsi competere in Parallelismo à nobis demonstrabitur. Ascendit ad prædam, tūm cùm ex orci faucibus, dæmonumque tyrannide humanum genus eripuit. Deindè victoriæ hujus modum, rationemque adumbrat, cum ait: *Requiescens accubuisti ut leo, quæ mortem Christi exprimunt; dormitionis enim*

ac somni vocabulis mortem significare consueverunt Scriptores sacri; et utramque notionem habet Hebraica dictio בְּשָׁרֶב; et somnus Homer dicitur καστρίγνωτος θαυμάτωι. Prædicta Jesu morte consequens fuit ipsius redditum ad vitam prædicere; quod et fecit his verbis: *Quis suscitabit eum?* ac si dicat: Non aliud præter ipsum ac Patrem potest eum ad vitam revocare. Id sibi volebat Jesus, cum diceret (Joan. c. 2, v. 19): *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.... Ille autem dicebat de Templo corporis sui;* id Paulus, cùm Patris potentiam ac virtutem prædicaret hoc modo (Eph. c. 1, v. 20): *Quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus.* Igitur Christum Jesum respiciebat Balaamus, cùm de Israele, undè ortum erat habiturus, sic vaticinaretur (Num. c. 24, v. 3): *Accubans dormivit ut leo, et quasi leæna quam suscitare nullus audebit.*

Sic deindè futurorum prædictionem Jacobus prosequitur: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit exspectatio gentium.* Hæc jam satis excussimus. Addemus id tamen, geminis istis vocibus, sceptrum et dux, regiam dignitatem, et jus condendarum legum, esse expressa. Nam qui rex est leges condere potest et vivendi normam præscribere. Undè fit, ut in Psalmo centesimo septimo, v. 9, Juda, ad quem pertinebat sceptrum, quique à Septuaginta Interpretibus vocatur βασιλεὺς, in Vulgatâ rex, Hebraice dicatur פֶּתַחַד. Apud Isaiam (c. 33, v. 22), Deus, qui Rex regum est, eodem affilicit nomine, quod exponunt Septuaginta ἄρχων; Vulgata Legifer, cui adsonat et Jonathan. At non quisquis leges ferre potest, proindè et rex est. Jura Hebræis posuit Moses, Atheniensibus Solon, Lacedæmoniis Lycurgus; quorum tamen nullus verè rex fuit. Quamobrem Aben Ezra, et R. David Kimchi, et R. Selomoh, vocabulum istud in oraculo Jacobi reddunt, *Domimum, et Principem;* R. Lipman in libro Nitzachon, בְּנֵי שָׁלֹשׁ, *Dominatorem;* non verò dixerunt *Regem.* Ergò regis potestas major est, legumlatoris angustior. Priorem potestatem, juxtâ Prophetarum vaticinationes, verè obtinuisse Christum Jesum, et paulò superiùs ostendimus, et in Parallelismo etiam infrà probabimus. Legum quoque ferendarum jus, etsi regi potestate continetur, seorsum tamen Christo tribuitur; uti, præter alia testimonia in Parallelismo quoque à nobis afferenda, vel unum hoc Isaiae declarat: *Non erit tristis, neque turbulentus, donec*

ponat in terrā iudicium; et legem ejus insulæ exspectabunt. Ait deinde Jacobus : *Donec veniat qui mittendus est : Hebraice, donec veniat הָלֵשׁ : quæ voce Messiam notari consentiunt Chaldae Paraphrastæ, et Thalmudistæ, aliique magistri quos suprà adduxi in testimonium. Existimárunt multi legisse Hieronymum, חַדְישׁ, à הָלֵשׁ, misit : quæ lectio Judæis nonnullis, et Steucho postmodum, Huntleo ac Grotio placuit; Chaldaeos quoque ipsam fuisse secutos, at Judeos deinde adulterasse, censet Steuchus; Grotius verò approbare eam satagit, cùm ex aliis Scripturæ sacrae locis, in quibus Messias à Patre missus esse dicitur, adhibitus ad id significandum verbis ἀποστελλειν et πέμπειν, tum maxime ex nono capite Joannis, vers. 7, ubi agitur de natatorii Siloe, quod interpretatur *Missus*; quæ loca ad id Jacobi vaticinium spectare putat. Fuit in eâdem opinione Eusebius, camque libro septimo Demonstrationis prodidit, et Grotio id argumentum ex Siloe petitum subministravit. His addi poterant testimonia quædam auctorum sacerorum, in quibus nomen Λεγόμενος, Venturus, Messiae proprium videtur esse et characteristicum. Quale illud est Discipulorum Joannis ad Christum (Matth. c. 41, v. 3) : *Tu es qui Venturus es, an alium exspectamus?* et hoc Pauli ad Hebreos (Hebr. c. 10, v. 37) : *Adhuc enim modicum aliquantulum : qui Venturus est veniet, et non tardabit;* quod ex secundo capite Habaec, v. 3, de promtum est; et hoc Epistolæ ejusdem (Hebr. c. 10, v. 7) ex persona Messiae : *Tunc dixi : Ecce venio : quod è tricesimo nono Psalmo prodiit. Quò refertur et hoc Samaritanæ ad Christum (Joan. c. 4, v. 25) : Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus); cum ergò venerit ille, nobis annuntiabit omnia :* atque id etiam Aggæi (2, 8) : *Et veniet desideratus cunctis gentibus.* Venturus autem et mittendus reciproca sunt. Verùm tantis licet suffragiis, tantisque argumentis se tueatur hæc opinio, ab eâ tamen me revocat unius Samari-tani exemplaris auctoritas, ex cuius ductibus intelligitur, eam, quæ nunc obtinet in II braico contextu, scripturam esse vetustissimam, nec ullius vitiositatis suspectam. Nec abhorret à vero legisse Hieronymum הַלִּישׁ, etiamsi vocis hujus originem repetiverit à הָלֵשׁ; quidni enim crediderit וְ in וְ, ejusdem instrumenti littoram, mutari posse per variationem dialectorum, uti mutatur nonnunquam in וְ ? Nihilò magis Septuaginta Senum interpretationi assentiri possum : ἐώς ἣν ἔθη τὰ ἀποκείμενα ἀντῷ, vel, ut alii legunt, ὃ ἀπόκειται, vel juxta non-*

nulos, ἢ ἀπόκειται. His significatas putat Eusebius (Euseb. Dem., lib. 8) Dei promissiones, quibus futurum spopondit (Gen. c. 55, v. 11) ut in Abrahami, Isaaci, et Jacobi semine benedicerentur *omnes cognationes terræ, et reges de lumbis Jacobi egredenterur.* At idem paulo post ἀποκείμενα illa aliter explicat, eaque opinatur esse, quæ Jude Jacobus mox pollicitus est : *Juda, te laudabunt fratres tui; manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Iuda; ad prædam, filimi, ascendisti; requiescens accubuisti ut leo et quasi leuæ; quis suscitabit eum?* At Onkelos, et Hierosolymitanus Paraphrastes, et Syrus Interpres, et Arabs, et R. Selomoh, regnum putant id fuisse quod Messiae erat ἀποκείμενον. Quam interpretationem Chrysostomus (Chrysost. in Gen. 49) et Hieronymus (Ilieron. Epit. Paul. cap. 4, et alibi sæpè) arripuerunt. Ità videntur eamdem lectionem secuti ac Septuaginta; nempe הַלִּישׁ, hoc est, juxta ipsorum interpretationem, *quod ei*, ut וְ pro usurpetur, et וְ pro וְ; quæ sanè nimis coacta videntur, et parùm omnino verisimilia : nam præter וְ in וְ mutatum, vides intrusum; deinde antè Davidis tempora contractum fuisse וְ in וְ, nullo exemplo probari potest, ut notavimus ad Origenem. Esto tamen, contractionem hanc tulerit ista ætas, quodnam hoc loquendi genus est, unâ duabusve dictionibus triplicem involvens ἀποκείμενον. Ut enim aliquis indè exculpatur sensus, τὸ quod primum præfigendum est regnum; subjungendum verò, repositum est : at τὸ ei subjiciendum Messia; quæ connexa hanc sententiam dabunt : *Donec venias regnum quod repositum est ei Messia.* Pateremur, si ulla præcessisset, vel regni, vel Messiae mentione : quod cùm non ita sit, explicationem hanc meritò repudiamus. Nec illi anteferimus alteram R. Davidis Kimchi, quam proponit in libro Radicum. Is הַלִּישׁ exponit וְ, filius ejus, et vocem derivat à הָלֵשׁ, quod secundas significat, sive γέρον. Id ut constare possit, dictio hæc parte sui ultimâ multanda est, et pro affixo וְ supponendum וְ, deinde וְ inserciendum, et dicendum demum secundas pro sc̄tu συναδοχων; hic usurpari. Hæc sententia, quantumvis ab oratione communi abhorrens, recentioribus tamen plerisque interpretibus Christianis placuit, quod Messiae ortus ex matre, absquo ulla patris opere, bis designari visus sit. Nos verò, non quæ acutiora cogitatu, vel dictu pulchriora, sed quæ veriora sunt persequimur. Ea mihi arridet præ reliquis vocabuli hujus interpretatione, quæ pacificum reddit, à הַלִּישׁ, quod

est : *Quievit, in pace et otio fuit.* Id quām Christo conveniat, liquet ex Davide, qui de eo prædixit (Psalm. 71, v. 3, 7) futurum ut *oriatur in diebus ejus justitia et abundantia pacis*, donec auferatur luna : èt ex Isaia (Isa. c. 9, v. 6, 7), qui hæc de eo : *Vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis; multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.* Quid quod conceptis de eo verbis præcinit Michæas, cap. 5, v. 5 : *Et erit iste pax :* et Zacharias cap. 9, v. 10 : *Et loquetur pacem gentibus?* Quæ in Domino Jesu refuisse completa evincet noster Parallelismus. An et vocis hujus veriloquium tangitur apud Isaiam, cap. 8, v. 6, cùm ait aquas Siloe vadere cum silentio, ἡσυχῇ πορεύεσθαι, juxta Septuaginta Interpretes? Fieri enim potuit, ut quemadmodum in oraculo Jacobi הַלִּיש Hieronymus, alii que arcessiverunt à שְׁלֵמָה, misit, ita Isaías חַלְשׁ, quod fontis nomen est, derivaverit הַלִּישׁ, quietus, tranquillus fuit. Jam verò quatenus Messias fuerit exspectatio gentium, vel juxta Onkelon et Hierosolymitam, quatenus ipsi dicto audientes fuerint populi; vel juxta Kimchium et alios, quatenus ad eum aggregati fuerint populi, præclarè R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba ostendit ex Isaïa (c. 41, v. 10, et c. 42, v. 4, et c. 49, v. 8, et c. 55, v. 4), qui futurum prædicat ut *ipsum gentes deprecentur, ut legem ejus insulae exspectent, ut Deus det eum in fædus populi, ut suscitet terram et possideat hæreditates dissipatas, ut Deus testem populis det eum, ducem ac præceptorem gentibus.* His adde et istud Aggæi (2, 8) : *Et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus.* Similipromisso Deus Patriarcharum Messiae proavorum, Abrahami, Isaaci, et Jacobi spes sustentabat, futurum spondens, ut in illis benedicerentur universæ cognationes terræ. (Gen. c. 12, v. 3.) Hinc ista Simeonis viri sancti, cùm Jesum in sinu gestaret (Luc. c. 2, v. 30 et seq.): *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti antè faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium.* Sin R. Jonam Gerundensem quis sequatur, qui πίστεις banc sic intelligit : *Non à iudâ abscedet virga exactoris, quoad veniat filius ejus, qui gentium robur franget, ut quoque poterit Davidis suffragio, qui Deum inducit sic alloquenter Christum* (Psalm. 2, v. 7) : *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodiè genui te. Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virginem ferre, et tanquam vas singuli confringes eos.*

His dñm̄ verbis Jacobi oraculum conclu-

ditur (Gen. c. 49, v. 11, 12) : *Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, ô fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uxæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores.* Quadrare et hæc in Christum ex Joanne intelligitur, apud quem Jesus hæc de se prædicat (Joan. c. 15, 1 et seq.) : *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est; tum : Ego sum vitis, vos palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum.* Asinam autem et asellum, quibus invectus Hierosolyma iniit juxta Zachariæ vaticinium, Judæorum et ethnicorum symbola esse uno ore asseverant interpres. Porro significari à Jacobo his verbis eundem, qui à Zachariâ, cap. 9, v. 9, deinde asinâ equitans descriptus est, traditur in Beresith utrâque, Rabbâ et Ketannâ. Cùm illos ergo coelestis gratiæ laqueis irretitos ad se pertrahit, sibi que adjungit, tum verè ad vitem pullus et asina religantur. Flectimus hæc nos quidem in allegoricum sensum, quod et fecerunt Chaldaei Paraphrastæ. Onkelos vitem interpretatur Deum, Deique doctrinam, tum et ipsius templum ac civitatem; asinam verò et asellum exponit Israelem et ethnicos, tum et æqui bonique amantes homines ac divina præcepta facessentes. Onkelon sequitur R. Selomoh. Jonathan et Hierosolymitanus Interpres iis quæ sequuntur cruentas Messiae victorias portendi putant. Ego verò aio Jesu Christi supplicium his præsignificari, isto Isaiae loco c. 63, v. 4, 2, fretus, quem ad Messiam pertinere arbitratur optima pars interpretum : *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosrâ, iste formosus in stolâ suâ?..... Quarè ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Quamobrem in sacrosancto Eucharistiae sacramento de vino sanguinem suum fieri voluit, seque cruentâ ueste indutum obtulit in Apocalypsi (c. 19, v. 13). Nec ipse solùm suo sanguine stolam tingit, at Discipulorum quoque suorum uestes eodem ablui jubet : *Hi sunt, inquit unus de Senioribus Joannem alloquens, qui venerunt de tribulatione magnâ, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Alio loco sic ipse Jesus (Apoc. 12, 14) : *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni.* Quæ sequuntur de oculorum pulchritudine et candore dentium, valent ea ad Messiae speciem ac decorem commendandum; non cum qui in externâ corporis formâ, sed qui in animi dotibus ac virtute positus est. Quò pertinet Iud. è Psalmo quadra-

gesimo quarto, v. 5 : *Speciosus formā prae filiis hominum; diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in aeternum.* An aeternum illum Dei favorem formā corporis quisquam promereri potest ? minimè profecto. Simile est et hoc Isaiae, v. 17 : *Regem in decore suo videbunt oculi ejus.* Eundem igitur sensum accommoda et Canticum, in quo Sponsi pulchritudotenerimis et mollissimis verbis describitur: accommoda verò his praecepū : *Dilectus meus candidus et rubicundus;* quibus candidi mores et, ut Virgilii utar verbis, ardens virtus denotantur, quorum symbola sunt lac et vinum. Rubor autem oculis maximè Messiae tribuitur, perindè ut vis flammea in Apocalypsi (c. 4, v. 14, et c. 2, v. 18, et c. 19, v. 12), et apud Danielem (c. 10, v. 6), et Deo ipsi apud Ezechielem (c. 1, v. 27), nimirū ut perspicacitas ejus significetur, et oculorum vis omnia pervadens, etiam intima cordis. Quocirca Christus Jesus in Apocalypsi, postquam flammeos et ignitos sibi esse oculos dixit, subiicit continuò (Apoc. c. 2, v. 18, 23) : *Novi opera tua; et deinde : Ego sum scrutans renes et corda.* Sic et Paulus ad Hebreos (4, 15) : *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus.* Cui vi ex primenda nihil excogitari potest igne aptius, qui calore suo omnia penetrat, lumine collustrat universa. Candor autem adscribitur dentibus, propter fandi vim lacteam, quā Christum valuisse ex his Lucæ (4, 22) discimus : *Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiae quae procedebant de ore ipsius;* id quod tantò antè præmonitum fuerat in Psalmo quadragesimo quarto, v. 5 : *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Id sibi quoque volebat Matthæus, c. 7, v. 29, cum dicere : *Erat enim docens eos sicut potestatem habens : et ministri Pontificum et Pharisæorum apud Joannem c. 7, v. 46 : Nunquā sic locutus est homo sicut hic homo.* Nihil est enim ad persuadendum efficacius, nihil accommodatus ad delectandum, nativā hāc oratione et simplici, quæ detracto omni ornatu verborum, rebus ipsis placet quas expromit, in earumque delectu laborem omnem et industriam consumit.

12º His animadversis, videant nunc Judei an commentitias suas loci hujus interpretationes nostræ possint opponere, et levi saltem aliquā veritate comprobare. Eorum, ut dixi, de Prophetiæ hujus intellectu duplex exstat opinio ; alii enim Messie quidem prædictionem ei fiantur inesse, at Jesum eum fuisse negant ;

alii ad Messiam id ullo modo pertinere inficiantur. Qui in priori versantur hæresi, non in eamdem omnes conspirant sententiam : quidam enim Messiam à Jacobo præmissum nondū venisse arbitrantur, venturumque exspectant : quæ sententia tradita exstat in Thalmudico libro Sanhedrin ; item in Beresith ultrâque, Rabbâ et Ketannâ ; et in Echâ Rabbathi ; apud Onkelon quoque, et alios Paraphrastas Chaldaeos, Jonathanem et Hierosolymitam ; apud R. Davidem Kimchi, R. Abrahamum Aben Ezra, R. Salomonem Jarchi, et R. Josephum in Ikkarim sive Fundamentis fidei, qui et id Onkelon accepisse narrat à Schemaia et Ab thalione, stante etiamnum templo secundo ; cuius rei fides penes auctorem esto. Eadem est etiam persuasio eorum qui Babylonicae captivitatis principem, quem *Æchmalotarcham* appellant, magnis Judæorum copiis, uti quidem fingunt, Bagdadi præfectum, de tribu Judâ nunquā non diligenter aiunt ; undē oraculi veritatem peti censem ; quippe nondū ablatum esse sceptrum de tribu Judâ, nec proindè Christum venisse. Vigebat hæc jam inter Judæos opinio Origenis temporibus, quam plerique partium harum gregales sectati sunt. Pluribus de eâ re disserunt Benjamin Tudelensis in Itinere, et R. Abraham Zachuthus in libro Juchasin. Quidam verò Messiam geminum hoc Jacobi oraculo præmissum arbitrantur ; Mosem alterum Messiam οὐαὶ ἐξοχὴ dictum : quem errorem secutus est R. Bechai. Adde et alios jam suprà confutatos à nobis, qui Judee hīc præmissam agnoscent perpetuitatem regni, in Messia initium habituri. Qui verò nullam Messiae his inesse prædictionem contendunt, vocem hebraicam, quam reddit Vulgatus Interpres, *Qui mittendus est*, vel ad Davidem, vel ad Saülem, vel ad Jeroboamum, ipsamque adeò Siloh urbem, vel ad Nabuchodonosorem referunt ; quam postremnam opinionem Julianus Apostata (apud Cyrill. libr. 8) tueri videtur. Has sententias, utpote insigniores refellisse contenti erimus ; alias quas scimus in Beresith Rabbâ, aliusque locis esse propositas, studiosorum industrie discutiendas relinquemus.

13º Ac priores quidem, qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur, at nondū venisse cum contendunt, nullum opinionis suæ afflent argumentum, neque verò ullum aliud afferre possunt, præterquā quod nondū exstitit quisquam, in quem partes oraculi hujus omnes aptè congruerent. Quod manifestè falsum esse probavimus. Deinde cùm suprà docuerimus

eum habendum esse Messiam , cui uni Propheticæ omnes Veteris Testamenti de Messia conveniunt , hinc efficitur eum in quem appositè quadrabit Prophetia hæc Jacobi , si modo reliqua Veteris Testamenti vaticinia consentiant , Messiam esse habendum. Hanc autem Jacobi prophetiam in Jesum convenire luculenter demonstravimus , et reliquas præterea Veteris Testamenti vaticinationes huic consentire suis à me probatur locis. Undè efficitur Jesum esse Messiam , proindèque jam Messiam venisse.

14º Vanissima verò præ cæteris eorum opinio est , qui *Æchmalotarcham* quemdam confingunt , Judæorum imperium in Asiâ tenentem , et tribu Judâ oriundum , quem Patriarcham appellant , perpetuâque successione dignitatem eam ad Christum usque exstituram asseverant. Vetus illud quidem Judæorum commentum est , ut intelligi potest ex Seder olam Zuthâ ; jam indè ab Origenis , ut dixi , superioribusque deductum temporibus ; quod ità recentiores amplificarunt magistri , ut Patriarcham hunc genealogiæ suae seriem detexere , scriptisque ac legitimis instrumentis approbare posse putent. Atque ad hanc fabulam ordiendam una ipsis cause videtur fuisse Jacobi de Judâ prophetia , quam in *Æchmalotarchâ* exitum habuisse prisci Rabbini existimabant , ut auctor est Maimonides in *Jad Chazakah* (libr. ult. , cap. 4). Opinionis huic profligandæ , inconstantiam ipsius et varietatem satis est prodidisse : Nam Benjamin Tudensis , qui in Itineris sui historiâ Israelitarum multitudinem ac potentiam fictiū narratioibus commendare unicè videtur habuisse propositum , multa de *Æchmalotarchâ* congerit , ac ipsum Bagdadi sedem habere narrat , et imperium ejus Asiæ finibus circumscribit. Tùm paulòpost infinitas Judæorum copias versus Eurum statuit , sui juris , rerum omnium ubertate afflentes , amplissima et beatissima loca latè incolentes , et ab omni commercio ac reliquorum hominum aditu seclusas , propter vastissimas solitudines interjectas. Pleraque tamen horum se fando tantùm accepisse fatetur , quæ deindè R. Isaac ben Aramah in suis Legis explanationibus dicendo dilatavit. Auctor est etiam Aben Ezra ætate suâ nepotes quosdam Davidis exstitisse Bagdadi. Sed et narrant R. Gedalias ben Jechaia in Catenâ cabalæ , atque item auctor Schevet Jehuda , posteris Davidis apud Persas summum honorem habitum fuisse. Multa quoque de maximis Judæorum ἀποδασμοῖς et regnis in deserto Chabor et ad mare Rubrum

sitis disserit R. Abraham Peritzol in *Orchath olam* (cap. 14) , sed de quibus nihil ipse quoque præter auditum habere se agnoscit. Multa idem , multa et ad nauseam usque insignis mendaciorum et ineptiarum fictor Eldad Danita , qui quatuor Israelitarum tribus , Danitidem , Gadtidem , Aseritidem , et Nephthalitidem in *Æthiopiâ* locat , Sabbathio flumine septas , et omnibus copiis circumfluentes ; reliquas sex in Asiâ suis legibus utentes ; nonnulla et R. Simeon in *Jalcut* , et antè illos Beresith Rabba et *Thalmud* in libro *Sanhedrin* , cap. 40 , de Judæis ultrà Sabbathium flumen , quod ab aliis plerisque in Mediâ statuitur , habitantibus , et regna illic obtinentibus ; quos et mœnibus igneis protectos , et ab omni hominum commercio sejunctos esse quidam per summam recordiam affirmare ausi sunt. Idem Peritzol Judæos versùs orientem solem locat , et montibus immensis circumclusos fingit. Postellus (Hist. Orient. , Part. 1 , cap. 5 et 6) , popularis meus , vir magni , sed immoderati et effrænis ingenii , intrà has montium angustias diù latassè decem tribus ait , sed tandem prognatos ex iis Tartaros et Turcas indè erupisse , vastissimæque regiones armis occupasse. Quod ex Haythoni Armeni Historiâ (cap. 47) probare conatus , viris gravibus et eruditis persuasit. Magni etiam Judæorum exulum cœtus in Indiâ , magni ad Daphnen Antiochiae suburbium statuuntur. Quidam et in Americâ decem tribus requirunt. In quem errorem mirarer animum suum demisisse , eique defendendo studium suum et operam accommodâsse doctissimum Manassem ben Israel , Amstelodami olim familiariter mihi notum , nisi Judæum fuisse meminisse. At res est omnibus cachinnis digna , asseverassè ipsum in Conciliatore , inter Judæos , qui per Hispaniam et Galliam antè annos aliquot dispersi erant , duces ac principes Davide prognatos semper exstitisse , videlicet Abrabanieles ; et post excidium secundi templi duas ex hac gente familias in has oras migrassè ; quarum altera eorum erat qui Beni Daud , Filii David ; altera eorum qui Abrabanieles appellabantur. Quod et R. Isaaci ben Guiat auctoritate confirmat. In quo tamen non gentilium solum suorum , sed et suam ipsius causam agit homo non incallidus ; nam duxerat uxorem de stirpe Abrabanielum , magnoque sibi ducebatur honori Davidicam gentem affinitate contingere. Itaque Davidis nepotes se genuisse jactabat. Redeamus verò ad decem tribus , quas *Thalmud Hierosolymitanum* , omnes

ineptias putidissimo figmento superans, nubibus protectas et à reliquis mortalibus hujusmodi sepimento separatas communiscitur, proindeque et ab *Æchmalotarchæ* ipsis imperio discretas. Quomodo enim ultrò citrōque ad eum illinc commeare, vel ab eo illuc penetrare legati potuissent, cùm omnis aditus esset interclusus? Nisi dicant fortassè solis Judæis hanc facultatem divinitus fuisse concessam, quod *credet Judæus Apella*, non ego. Scio memorie proditum esse à Josepho (Antiq. libr. 11, cap. 5) tribus decem trans Euphratēm deportatas in immensam multitudinem suā ætate exerevisse, quod ab eo edoctus Orosius (libr. 2, cap. 7) retulit; verū nulla illic regna commemorant; imò barbarorum impertiis fuisse subjectas optimè à Sulpitio Severo observatum est. (Sulpit. Sev., Hist. sacr. I. 2.) Nec moror auctoritatem scriptoris libri quarti Esdræ, qui decem tribus in longinas terras abiisse somniant (4 Esdr. 13, 41, et seq.), ut ritus suos sine impedimento possent observare; discessisse illis aquas Euphratis, ut olim Rubri maris et Jordanis; et post anni unius iter in regionem Arsareth pervenisse, quæ nemo haecenūs penetrauerat; ibique summā pace frui, quoad ipsis redditum Deus paret. Quæ impuri auctoris et otio suo abutentis mera figura sunt.

Atqui nos argumenta non deficiunt, quibus inanem hanc Jacobæi predicti expositionem possimus difflare. Nam primum constat adeò permistas esse Judæorum tribus ac confusas, ut ne levi quidem suspicione origines familiarium internosci queant, nedum scriptis compobari. Atqui ineptum est credere ea venientis Messiae signa præmonstrasse Jacobum, eventuram nempè tribui Juda sceptri amissionem et ducum defectum, quæ deprehendi haudquam possent; cùm ne ipsa quidem tribus Juda secerni ab aliis ac distingui queat. Aio prætereà nusquam gentium jus sceptri, ditionemve ullam aut imperium Judæos obtinere. Hac enim ætate frequentibus mercatorum commerciis, et longinquis viatorum peregrinationibus, satis accurata terræ habitabilis percepta notitia est, ut fabulosa hujusmodi imperia confingere nemini liceat. Scimus verò quoquoversum dissipatam infelicem hanc gentem alienis parere legibus, nec quidquam eorum attentare fas ipsi esse, quibus constat regia potestas; puta reos morte plectere, bella denuntiare, monetam endere, leges proponere; imò verò, ludibrio ubique ac despiciunt habitam, velut in celeberrimo orbis universi theatro atrocissimas

sc̄lerum suorum pœnas luere. Mirum foret profectō tantam hominum multitudinem, bonis omnibus florentem, ita deinceps ad hanc diem, ut post tot ac tantas hominum nostrorum peregrinationes adiri non potuerit. At jamdiu est quod Origenes (περὶ ζῆτον, lib. 4, cap. 4) et Theodoretus (in ζῆταντ.). Patriarcharum originem de tribu Judæa accessitam vanitatis insimulārunt. Nec uno loco scribit ille, jus gladii Judæis fuisse ademptum, eoque exitum habuisse Jacobi vaticinium Jude filio editum. Quod si in reos aliquandò animadvertisse leguntur ipsorum ethnarchæ, id quod suis factum temporibus, seque expertum affirmat Origenes in Epistola ad Africanum, hoc sibi juris sumpsisse illos ait, vel dissimulantibus Romanis, vel gratificantibus. Proditum deindè est variis locis à Maimonide, quam angustis finibus coercita fuerit Judæorum potestas et jurisdictionis. Iis quidem extrā terræ Chanaanitidis limites judicia capitalia exercere fas jusque non erat; itaque Babylone, et Alexandria, et Antiochie, ab iis, quibus subditi erant, principibus capitalia jura petebant, vel eorum reddendorum licentiam impetrabant. At intrā Chanaanitidem soli Palæstini Judæi jure gladii pollebant, non Babylonii, aut Ægyptii, aut Antiocheni, quibus id nullibi gentium erat concessum; undè efficitur ineptum esse, Babylonis Judæis, quorum accisa adeò potestas erat, sceptrum et regiam dominationem adscribere. Quid quod et *æchmalotarcham* ipsuī à Muhammedanorum Caliphâ potestatem per sigilli traditionem accipere solitum Benjamin testificatur; quo minimè proprium, sed fiduciarium dominium habuisse confitetur? Sed ne Synagogas quidem, collegia, aut scholas, nisi de principum licentiâ, habere poterant; et si quibus fruebantur privilegiis, totum id benignitati principum eorumdem acceptum referebant. Hæc quidem pro temporibus variè mutarunt. Et juris quo poilebant olim Palæstini Judæi, ad hanc diem minimè retinuerunt; penes Turcas est suprema potestas, à quibus omni juris dicendi facultate multati sunt. Quod ad regna verò illa imaginaria è decem tribubus propagata attinet, etiamsi nunc extare fateremur, quis ea credit se hominibus tribu Juda prognatis subiecisse? Quamvis enim legamus in Beresith Rabba deportatas esse decem tribus incertum quemdam locum; in omnes verò regiones quoquoversus dispersas fuisse tribus Juda et Benjamin, ita ut unum aliquem ex tribu Judæa apud se reperire potuerint, quem

sibi præsicerent; ex quo tamen Israel detrectavit imperium tribus Juda, seque ab illâ segregavit, *Non contundit Judæi Samaritanis, quemadmodum ex Christi Jesu et Samaritanæ mulieris colloquio cognoscimus* (Joan. c. 4, v. 9). Itaque R. Isaac Abrahaniel in suâ Isaiae interpretatione, quæ de Christi contumeliis et tormentis quinquagesimo tertio capite prædicta sunt, ea ad popularium suorum miseras detorquet, eorumque calamitates et ærumnas multis exagerat; immemor beatorum illorum Orientis regnum, præclaræque archmalatarchæ dignitatis et potentiae; regiisque potestate, sceptro, ac dominio Israelitas penitus excidisse, nec ullum Synedrium habere satetur. *Enimvero futurum id animo præsentiebat Amos* (cap. 9, v. 8, 11), eum diceret: *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, et conteram illud à facie terræ: verum tamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus: hoc est, regnum illud temporarium ut terrenum Judæorum excindam; at in aliud æternum deinde reparabo. Subjicit enim: In die illâ suscitabo tabernaculum David quod cecidit; et rediscabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerunt instaurabo.* Caduci quoque hujus Israelitarum regni ruinam prævidebat Osee, cùm diceret c. 3, v. 4: *Dies multos sedebunt Filii Israel, sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.* Quâ prædictione Origenes Judæorum meritò contundit recordiam, qui tribum Juda ad Messiam usquè per Patriarchas suos sceptrum retenturam esse jactabant. Jonathan quoque tempus illud eadem vaticinatione prænuntiari docet, quo nullis regibus Davide oriundis Judæi parebunt. Candidius etiam R. David Kimchi (in Ose. 3, 4) præsens popularium suorum exilium illic indicari censem, quo regibus ac principibus generis sui penitus destituti barbararum gentium imperii continentur. Atque hæc prophetia jam compleri coepérat, cùm dicebat Azarias (Dan. c. 3, v. 38): *Non est in tempore hoc princeps, et dux, et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblationem, neque incensum, neque locus primiūrum coram te.* Candidè quoque R. Bechai, et R. David Ganz, et R. Manasse, à nullis gentis suæ regibus vel principibus populares suos regi testantur. Disertissimè vero omnium R. Isaac Akrisch, narrationes hujusmodi fictitious esse declarat, et ad sublevandos suorum animos excoquitas. Esto tamen, tantum patuerit Babyloniorum Judæorum ditio, quantum gentiles

ipsorum volunt, constat certè nunc attonsam ac resectam ubicumque terrarum itâ esse, ut extincta potius et sublata penitus dicenda sit, ac proinde oraculo Jacobæo neutiquam accommodari posse. Nec enim ad id satis est, verum aliquando fuisse quod de fictio illo et stamineo gentis suæ sceptro commemorant, sed ad Messiam usque in exspectatum perseverare debuit. Quod cum secùs evenerit, nullaque hodiè sceptri umbra apud ipsos supersit, nullâ ratione defendi potest ea quam afferunt prædicti Jacobæi interpretatio.

15º Nihilò validior illa est quam proposui R. Bechai, à quo libri Mosis explanationibus sunt illustrati. Is super hoc loco Geneseos, et in libro quem, *Mensam quadratam* inscripsit, geminum hic Messiam prædictum esse opinatur, Mosem alterum, alterum Messiam propriè dictum quem Judæi exspectant. Nec enim credibile esse ait Jacobum futura animo præsipientem, longinquam et remotam Israeliticæ gentis liberationem prædicendam suscepisse; instantem vero et proximam, cuius auctor futurus erat Moses, silentio prætermisso; utramque ergo uno vaticinio prænuntiâsse; præsertim cum altera alterius typus et exemplar, juxta doctrinam à Prophetis traditam, futura esset; prætereà Siyah Mosem esse per artem gematricam; nam si vocabulorum שָׁמֶן, et נְשָׁמָה, valorem arithmeticum colligas, habebis utrobique summam 345; ad Mosis vero tempora Israelitarum sceptrum tenuisse tribum Juda, et ab eâ demùm ad Levitas per Mosem translatum esse. Regem porrò fuisse Mosem probat hoc testimonio Deuteronomii, cap. 33, v. 5: *Erit apud rectissimum rex congregatis principibus populi, cum tribubus Israel: quod adsonat huic prædicto Jacobi: Et ei erit aggregatio populorum;* sic enim Hebraica verba reddi possunt. Israelitæ autem populorum nomine afficiuntur eodem loco Deuteronomii v. 3: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt.* Hæc Bechai, cui respondeo nugatoriam esse et futilem gematricam artem, per quam ex hoc Jacobi oraculo, et ex quocumque Scripturæ loco sexcenta ejusmodi signenta quivis queat extundere. Aio deinde etsi sceptri jus in tribu Judâ semper fuerit, usum tamen non fuisse antè Davidem, quo l' vult Bechai; nedum antè Mosem, cujus ævo Judaica tribus, totaque Israelitica gens durissimâ apud Ægyptios servitute premebatur. Fac tamen sceptro tûm potitam fuisse tribum Juda, repugnantia sibi que contraria implicabit hæc opinio: nam ut

ei accedat fides, dicendum est, reipsaque dicit R. Bechai, sceptrum de tribu Judâ fuisse ablatum, postquam venit prior Messias Moses. At sciscit idem magister, non oblatum iri sceptrum de Juda, antequam postremus Messias advenerit. Igitur Mosis ætate neutiquam ablatum fuit. Corruit ergo sententia hæc, seque ipsa jugulat.

16º R. Moses ben Nachman, R. Joel ben Suib, aliique partium illarum Magistri, dictiones, שְׁבֵטָם, sceptrum, et מִחְמָדָה, quod Vulgata *ducem* reddit, designare putant sævum et impotentem dominatum, quo misera ipsorum gens passim vexatur. Cui calamitati tûm à Deo finem impositum iri censem, cum Christus advenerit. Facilè enimverò confutatur opinatio hæc ex verbis à Scriptore sacro adjectis, quibus מִחְמָדָה, *ducem*, sive *legislatorem* hunc *de femore* Judæ proditum præcinit. Unde liquet, non externos, quibus parere coguntur, principes, sed gentiles eorum ac tribules prædicti. Indè se ut expediant alii, exponunt *doctores Legis*: ut sententia hæc sit, legis Doctores semper fore inter Judæos, qui eos officii sui commonefaciant, nec legis oblitisci patiantur, etiamsi iniquum ethnicorum principatum et dominationem tolerare cogantur. Verùm ne id quidem defendi potest: nam si sacrorum annalium replicemus memoriam, falsum esse reperiemus, duris semper Judæos imperis fuisse afflictos, cum mitissimis et æquissimis regibus, quos gens hæc plerosque tulit, paruerint. Nego denique vocem שְׁבֵטָם, si solitaria sit, tyrannicum imperium sonare. Dominationem generatim significat, tam æquam et legitimam, quam impotentem; quæ sane adjuncto epitheto determinanda erat, cum in eo rei totius cardo verteretur; ut in Psalmo secundo, v. 9, determinata est: בְּשַׁבָּט בָּרֶל, in virgâ ferreâ. Qui verò שְׁבֵטָם hic tribum sonare rentur, ut sensus sit: Non ablatum iri tribum Juda, ita ut decem tribus ab Assyriis in longinas regiones deportatae sunt, semperque suos ipsam doctores habituram, veritati manifestè contradicunt, cum Judaicæ gentis reliquiae ablatæ, deportatae, miserrimis exiliis multatae sint. Igitur si patriam ac penates servare debuit tribus Juda ad Messiam usque, Messiam jampridem venisse necesse est.

17º Existimârunt præterea R. Selomoh Alcabitzius, in libro Manoth hallevi R. Obadias Saphornus in suis legis expositionibus, proximè memoratus R. Moses ben Nachman, aliique hujus gregis, non hoc sibi voluisse Jacobum, ad Messiacæ usque ætatem temporarii

sceptri possessionem penè tribum Juda semper futuram, cum è sæpè excidisse ipsam certum sit, sed non alias reges quam tribu Juda ortos Israelitis imperaturos: sin res secùs eveniat, causæ futura ipsorum peccata; regnumque à Judâ ad tempus ablatum, ipsi aliquandò restitutum iri; proindèque punitos fuisse à Deo, quicunque alii prognati tribubus sceptrum usurparunt: cùm ergò Saul qui Benjamita fuit, et Assamonæi qui Levitæ fuerunt, sceptrum sibi arrogassent, infeliciter ipsos periisse, Deo sic jus tribùs Juda perseque. Meminissent doctrinæ hujus patroni, quibus verbis Saülem Samuel compellaverit (Reg. c. 10, v. 4), cùm uncturâ regem eum Israelitarum consecraret: Ecce unxit te Dominus super hereditatem suam in principem. Meminissent quibus eum verbis Samuel Regem renuntiaverit (1 Reg. c. 10, v. 24): Cetiè videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis illi in omni populo. Eane injusta est regni possessio, cuius auctor est Deus? Meminissent quā demissō sermone Samuei responderit Saül, cùm in amplioris fortunæ spem excitaretur (1 Reg. c. 10, v. 21): Numquid non filius Jemini ego sum, de minimâ tribu Israel, et cognatio mea novissima inter omnes familias de tribu Benjamin? quarè ergò locutus es mihi sermonem istam? quasi regni honorem refugiens ac detrectans. Ex his intelligitur Judæ sceptrum non contrâ jus, sed Deo sic volente et jubente Saülem occupasse; adeò ut qui secùs sentiunt, apertissimo Dei judicio et clarissimis Scripturæ sacræ verbis contraire videantur. Meminissent etiam Jeroboamum tribu Judâ haudquaquam oriundum certo Dei nutu Israelitis imperasse: sic enim ipsum Ahias Silonites compellat (2 Reg. c. 11, v. 31, 37, 38): « Hæc dicit Dominus: Deus Israel: Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus; » et deinde: « Te autem assumam, et regnabis super omnia quæ desiderat anima tua, erisque rex super Israel. Si igitur audieris omnia quæ præceptero tibi, et ambulaveris in viis meis, et feceris quod rectum est coram me. custodiens mandata mea et præcepta mea, sicut fecit David servus natus, ero tecum, et ædificabo tibi domum fidelem, quod modò ædificavi David domum, et tradam tibi Israel. »

18º Futilis verò penitus et absurdâ est eorum interpretatio, qui prophetam hanc, non planam ac simplicem, sed hypotheticam, et connexis quibusdam determinatam esse sta-

tuunt : atque eā lege et omīne principatum ad Messiae usque tempora esse Judæ promissum, si modō legi divīnae obsequatur. Cūm enim opinionem istam nulla Scripturæ sacrae prosequantur testimonia, uti nullo jure proponitur, sic optimo jure repudiatur. Cūm alioqui pari exceptione, si huic adhibetur fides, omnia sanctorum Prophetarum vaticinia eludi possint.

49º Proponitur præterea hæc loci interpretatio in Beresith Rabbâ ; Judæos, dispersos licet et captivos, non itâ tamen vexatum et afflictum iri, ut omni penitus præsidio careant; futurumque semper ut ex uno loco expulsi, in alium benignè suscipiantur, quoad Messias veniat ; haud aliter atque à Machiro, Ammielis filio, David Absalomum fugiens exceptus est, et omnibus copiis liberaliter adjutus. Atqui hoc non tribùs Juda privatim proprium est, sed ad omnes Israelitas generatim pertinet ; cum tamen demonstrandum fuerit promissionem hanc, Judæ privatam et propriam fuisse; nam Jacob (Gen. c. 49, v. 28) *benedixit singulis benedictionibus propriis*. Deindè vix assignari regem, gentemve posse puto, quæ eos itâ fo- veat ac protegat, vel tām certis prosequatur auxiliis, quām Machir Davidem ; cùm per universum orbem, quantum fando accepimus, æque viles habeantur, despiciuntur sint, gravissimis tributis obruti spoliuntur, diripientur.

20º Postremam hanc ex R. Manassis Conciliatore proponam oraculi Jacobæi expositionem ; nunquām itâ sublatum iri tribum Juda, et ex hominum notitiâ ac commercio segregatum, uti decem tribubus contigit, sed semper doctores suos per quos erudiatur ad Messiæ usquæ ortum habituram. Ego verò aio non magis ex hominum societate et usu sepositas esse decem tribus, ac illam Judæ ; nam qui per orbem sparsi sunt Judæi, quibusnam prodierint tribubus ; an ex decem, an ex Judæâ tribu, valdè incertum est ; tāmque credibile est decem tribus ab Assyriis in orientem abductas, Judæos illic superstites progenuisse, quām quæ à Romanis in has oras dissipatae sunt, Judæos in occiduis partibus habitantes procreasse. Præterea post deportatas decem tribus, aliqui tamen iis orti in patriâ reperti sunt, velut Anna Prophetissa, quæ fuit de tribu Aser. Nunc verò cùm inter tot inflictas à Deo genti huic calamitates, non postrema sit tribuum confusio et permistio, et certæ stirpium seriei ac stemmatum ignoratio, et post tot direptiones, sectiones, publicationes, proscriptiones, vetustorum instrumentorum jactura ; unam

aliquam à reliquis, Judæam ab aliis decem, nunc internoscere velle, id verò est Judæum agere, hoc est desipere.

21º Nunc ii refellendi veniunt Judæi, qui majorum suorum spretâ auctoritate ad Messiam ullo modo pertinere hoc oraculum præfractè inficiati sunt ; qui ut à viâ veritatis recesserunt semel, in varios protinus errores sunt delapsi. Quidam Siloh, nominis hujus urbem sonare censem, et verba hæc : *Donec veniat Siloh*, exponunt ; Donec desinat Siloh et finem habeat ; ista autem : *Non auferetur sceptrum de Judâ*, id putant sibi velle : Præstantia Judæ in regium dominatum mutabitur; ut loci totius hæc sit sententia : Dignitas tribùs Juda et præstantia in regnum mutabitur, cùm Siloh arcae sedes esse desinet. Hanc sententiam qui tuentur, vocem *donec* itâ exponant necesse est, quemadmodum à Caietano exponi suprà diximus, sic nempè ut cessationem ejus rei, de quâ habetur sermo, non significet, sed continuationem potius cum alterius interventu ; continuationem videlicet possessionis sceptræ, hoc est præstantiæ, cum interventu finis Siloh. Sic intellexerunt doctissimi magistri, quos inter præcipua est suprà jam memorati R. Bechai auctoritas ; atque id completum esse arbitrati sunt, cùm rerum potitus est David et regiam potestatem est consecutus. Verūmenimverò quid tandem est locum corrumperè, si hoc non est? partim enim hæc cum historiæ veritate, partim cùm manifestâ loci ipsius pugnant sententiâ. Falsum enim est tūm regnum capessisse Davidem, cùm de Siloh arca sublata est ; nam Saül Davidis decessor hoc tempore rex nondūm fuerat creatus. Quenam præterea hæc animi perversitas est, ut verba hæc : *Donec veniat Siloh*, significare existimentur : *Donec desinat Siloh*? Ait Jacobus non ablatum iri sceptrum de Judâ, quoad venerit Siloh ; quod significat jam antè non venisse Siloh ; aiunt Rabbini tunc sceptrum capessitum Judam, cùm desinet Siloh, quod significat jam antè venisse Siloh. Vides in quam rerum repugnantiam imprudentes magistri se induxerint. Cūm enim נִבְנֵה significare portendunt, *occidit, occubuit*, indoctorum credulitati illudunt ; nam non tantum sonat, *venit*, sed etiam, *iit, abiit* ; quo sensu in solem occidentem convenit, qui cùm à nobis abit, occumbere et occidere dicitur. Sic in Genesi, cap. 45, v. 17 : השׁמֵשׁ בָּאָה יָמִין, Et fuit sol abiens, hoc est occidens. Ergò ea vox propriè significat *abiit*; quod reddi potest, *occidit*, tūm cùm de sole agitur ; nun-

quām verō aliās. Deindē quō sequentia verba pertinebunt : *Et ipse erit expectatio gentium?* nulla quippē antecessit Davidis mentio. Nempe hiulca erit prædictionis sententia, nisi quid suppleveris, puta : *Et nascatur David;* quod si fieri patimur, jam verō vanis Rabbinorum somniis Scripturam sacram inquinari patiamur necesse est. Perspectum id alii fuit, qui notatum hic quidem Davidem senserunt, at שילָה exponunt בְנֵי, quasi שילָה idem sit quod שֶׁלָה, qui ejus; nempē Iudea. Hæc interpretatio est Aben Ezrae, et R. Levi ben Gerson, haud paulò quidem superiore tolerabilior, sed historiæ tamen fidei contraria.

22º Nonnulli urbem Siloh hic quidem intelligandam esse putant, non quatenū ad Davidem, sed quatenū ad Saülem pertinet, qui in eā rex à Samuele per unctionem creatus et consecratus est. Ut loci hic sit intellectus : Non auferetur sceptrum de Judā, quoad veniat tempus Silohensis uncturæ, quā Saül est consecrandus. Sed hæc quoque veritati historiæ adversantur; non enim in Siloh, sed in Ramathaim Sophim unctus est Saül à Samuele; in Maspahā verò rex ab eo renuntiatus est, ut liquet ex nono et decimo capite prioris libri Samuelis. Deindē quonam auctore Jacobæis verbis sensum hunc affingunt, ut voce Siloh uncturam Silohensem notari decernant? Largiamur hæc tamen : ne sic quidem litem vincent; nec enim ad id usque temporis sceptrum obtinuit Juda, ut dixi, quod non multò post unctionem hanc contigit.

23º Iisdem propomodum argumentis alios convincimus, qui Siloh urbis nomen hic expressum, et ad Jeroboamum in Siloh, uti contendunt, regem creatum referunt. Nam quo auctore probabunt in Siloh regem creatum fuisse Jeroboamum, quod in Sichem factum longè verisimilius est? Quis credet nomine Siloh, Silohense hoc factum fuisse notatum? Quæ tamen si concedamus, tūm sceptrum amississe tribum Juda non proindè fatebimur, quod penè Roboainum et reliquos Davidis nepotes ad Sedeciam usquè mansisse certum est. Utilior etiam est eadem hæc ratio refellendo Ezechiae auctori Ghazuni, qui in dictione Siloh latere auumat Abiam Si onitem prophetam, eum qui Jeroboamo prædictit futurum ut decem tribuum rex crearetur. Quo jure verò, *Expectationem gentium*, Abiam dictum singent? cur prædictum, cum de Jeroboamo sileatur? quo exemplo de patrie nomine appellatum? ut si Nathan Salomonis oītam Davidi prænun-

tians dixisset : *Suscitabo Jerusalem post te, Salomonem patriæ nomen sic gerente.*

24º Jam verò suprà ex auctoritate vetustissimi exemplaris Samaritani eos castigavimus, qui pro יהוֹשֻׁב legunt שִׁלְהָ, qui mittendus est. Quidam enim, etiam è Judæis, lectionem hanc præferrunt, et Nabuchodonosorem hic prænuntiatum opinantur, qui Judaicum abolevit imperium, capti Sedecia et Babylonem deportato. Verum ut dixi, non patitur lectionem hanc Samaritanus codex. Ut præterea regium titulum, deus, et ornamenta Jechonie concessa ab Evilmerodacho, Nabuchodonosoris successore et filio; licet dominatus ipse et regia potestas in Sedecia à Nabuchodonosore extincta essent.

25º Concludemus disputationem hanc in tollendo serupulo, quem novet Pererius, nec eximit. Quæri posse ait cur hoc Jacobi oraculum ad fidem sibi conciliandam, neque Christus Jesus, neque Apostoli, neque Evangelistæ in testimonium adduxerint. Tūm respondet propterea id evenisse, quod indè cognosci tantum potuerit hoc tempore venturum fuisse Messiam, quo natus est Jesus; at Jesum esse Messiam illum, neutquam indè colligi. Quæ mihi parum omnino roboris videtur habere responsio: nam pari ratione prædictio hæc Osee : *Ex Ægypto vocavi filium meum, Filium quidem ex Ægypto vocatum iri prænuntiat; at eum esse Jesum non ostendit. Itaque ab eis profertur Matthæus poterat abstinere, quod tamen non fecit. Nos hanc in Parallelismum retulimus, non quasi solam per se probare existimus Jesum esse Messiam, sed quod una cum aliis omnibus spectata, in unum Jesum quadrare possit. Quocirca poterat Matthæus aliique Evangelistæ nobilem hanc Jacobi prophetiam non omittere. Plurima occurront in veteri Testamento generis ejusdem vaticinia, quæ Messiam respicere fatentur Judæi, ad Jesum pertinere præcisè negant: quorum tamen auctoritatem usurparunt Evangelistæ; plurima etiam è contrario occurront ab iis prætermissa, quæ Christum Jesum merè respiciunt. Aliud igitur cause fuisse censeo, quamobrem hoc Jacobi testimonium in novo Testamento non compareat: nempe quod neque Christo, neque Apostolis, neque scriptoribus sacris propositionem unquam fuerit Prophetarum oracula sigillatim recensere; cùm Testamentum vetus ad unum Christum spectare, in eoque finem ac pleroma narrum esse scirent. Totum igitur Testamentum vetus sibi recitandum putassent, si prophetis pugnare voluisserent. At paucis*

his verbis rem totam Christus concludebat (Luc 16, 29) : *Habent Moysem et Prophetas, audiant illos; rursùm (Joan. 5, 39, 45, 46) : Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsi. vitam aeternam habere, et illæ sunt quæ testimoniū perhibent de me : et paulò post : Nolite putare quia ego accusatus sim vos apud Patrem; est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit. His admonitionibus Christus Jesus Judeos in memoriam vaticiniorum ad se pertinentium revocabat; ut quotiescumque ea sibi prælegerentur, quod in Synagogis fieri consueverat quotis quibusque sabbathis, plium adhiberent animum et veritatis studiosum, et in se exitum hæc habuisse agnoscerent (1).*

CAPUT V.

Jesus de semine Jesse et Davidis.

2. Reg. c. 7, v. 4, 5 et seq. : « Ecce sermo Domini ad Nathan, dicens : Vade et loquere ad servum meum David.... Cùm completi fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ergò ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium..... Et fidelis erit dominus tua, et regnum tuum usquè in aeternum antè faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter. » *Et I Par. c. 17, v. 11 et seq., et 12, 6, et 23, 6.*

Psalm. c. 88, v. 4 et seq. : « Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, usquè in aeternum preparabo semen tuum.... Et ponam in saeculum saeculi semen ejus.... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in aeternum manebit. »

Isa. c. 11, v. 1 et seq. : « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super eum spiritus Domini... In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur. »

Jerem. c. 23, v. 5, 6 : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germe justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; »

(1) Disputationis hujus difficultates propè sustulit, aut saltem multum elucidavit R. P. Tournemine, proposita levi punctuationis mutatione. Quippe qui jacobæam prædictionem sic legendam existimat : *Non auferetur sceptrum de Judæ et dux, de semore ejus auctor veniat, etc.*

et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster. »

Jerem. c. 33, v. 15 et seq. : « In diebus illis et in tempore illo germinare faciam David germe justitiae; faciet judicium et justitiam in terra.... Haec dicit Dominus : Si irritum potest fieri pactum meum cum die et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus. »

Matth. c. 1, v. 1 et seq. : « Liber generatiois Jesu Christi, filii David, filii Abraham.... Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem... genuit Joseph, virum Mariæ, de quæ natus est Jesus, qui vocatur Christus. »

Matth. c. 1, v. 20 : « Joseph, fili David, noli time: e accipere Mariam conjugem tuam. »

Matth. c. 9, v. 27 : « Et transeunte inde Jesu, secuti sunt cum duo coeci, clamantes et dicentes : Miserere nostri, fili David. »

Matth. c. 12, v. 23 : « Et stupebant omnes turbæ, et dicebant : Numquid hic est filius David? »

Matth. c. 15, v. 22 : « Et ecce mulier Chanaanæ à finibus illis egressa clamavit dicens ei : Miserere mei, Domine fili David. »

Matth. c. 20, v. 30, 31 : « Et ecce duo coeci sedentes secùs viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes : Domine, miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos, ut tacerent; at illi magis clamabant dicentes : Domine, miserere nostri, fili David. » *Et Marc. c. 10, v. 46, et Luc. c. 18, v. 38, 39.*

Matth. c. 21, v. 9 : « Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes : Hosanna filio David. »

Matth. c. 22, v. 41, 42 : « Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens : Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, David. » *Et Marc. c. 12, v. 55, et Luc. c. 20, v. 42.*

Luc c. 1, v. 26, 27 : « In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David. »

Luc c. 1, v. 31, 32 : « Vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis. »

Luc c. 1, v. 69, 70 : « Et erexit cornu salu-

tis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à sæculo sunt, Prophetarum ejus.

Luc. c. 2, v. 4: « Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Iudeam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eò quod esset de domo et familiâ David. »

Luc. c. 3, v. 23, 31: « Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli... qui fuit Nathan, qui fuit David. »

Joan. c. 7, v. 42: « Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus? »

Act. c. 13, v. 23: « Hujus (David) Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israel Salvatorem Jesum. »

Rom. c. 1, v. 4: « Paulus segregatus in Evangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem. »

Rom. c. 15, v. 12: « Et rursus Isaías ait: Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes; in eum gentes sperabunt. »

2 Tim. c. 2, v. 8: « Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine David. »

Apoc. c. 5, v. 5: « Ecce vicit leo de tribu Judæa, radix David. »

Apoc. c. 22, v. 16: « Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclæsiis; ego sum radix et genus David. »

1º Depromptum è libri secundi Samuelis capite septimo testimonium, quo Davidi templum Deo excitare paranti futurum denuntiat Nathan, ut id olim exequatur prognatus ipso filius, cuius regnum sæcula durando vincet; hoc, inquam, testimonium, quoniam anceps est et vocari potest in controversiam, nos Christo Jesu certis argumentis addicemus. Id ex eo est vaticiniorum genere, quibus multiplex inest significatio. Quædam enim ejus partes Christo Jesu et Salomoni communes sunt, puta Davide prognatum esse, Dei Filium esse, Christum naturâ, Salomonem gratiâ; Deo templum extruere; regem esse. Quædam ad Salomonem solum spectant: *Si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virgâ virorum, et in plagiis filiorum hominum.* Christo autem soli hæc competunt: *Stabilium thronum regni ejus usque in sempiternum: atque hoc etiam: Et fidelis erit dominus tua, et regnum tuum usque in æternum antè*

faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter. Regnum enim Salomonis æternum non fuit. Perennitatem fine caritatem illic designari ostendit hoc loquendi genus, *עד צלם עז, quo utitur Scriptor sacer. Scitum est enim Maimonidæ (More Nevoch., Part. 2, c. 28): שְׁלֵמָה, non necessariò significat æternitatem, nisi ei conjugatur תְּזִיּוֹת; idque vel post illud, ut צלְמָה עַד צלְמָה עַד. Idem arguitur præterea ex compluribus Scripturæ sacræ testimoniis, in quibus Davidi regnum promittitur, non diuturnum solum, quod in temporario Iudeæ regno verum fuit, sed nullis omnino annorum curriculis determinandum, quod in solo Christi Jesu regno evenit. Tale hoc est ex octagesimo octavo Psalmo v. 28 et seq.: *Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in sæculum sæculi semen ejus et thronum ejus sicut dies cœli... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: semen ejus in æternum manebit, et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cœlo fidelis.* Et illud Isaiae de Christo, cap. 9, v. 7: *Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud et corroboret in iudicio et justitiâ, à modò et usquæ in sempiternum.* Neconon illud Jeremie, cap. 33, v. 17: *Quia hæc dicit Dominus: Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israel: deinde, cap. 33, v. 20, 21: Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.* Et istud Danielis de Christo regno, cap. 2, v. 44: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; communuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum; atque hoc quoque ejusdem Prophetæ, cap. 7, v. 14, 27: Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et lingue ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna que non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Vides omnem omnino extremitatem et determinationem à regno Davidis et à regno Christi excludi. Unde Gabriel Angelus apud Lucam, cap. 1, v. 35: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum: et regni ejus non erit finis.* Nempe hæc*

pertinent ad ea quæ attulimus Prophetarum prædicta, quibus non hunc affinxisset sensum Evangelista, nisi communis omnium consensu sic intelligi solita hoc tempore fuissent. Perpræram ergo Grotius testimonium hoc Christianis eripit, nec quicquam aliud hic significatum esse vult, quam temporarii Davidis regni diuturnitatem, quæ annorum quingentorum spatium excessit. Ad Jesum item istud congruit, 2 Reg. cap. 7, v. 13 : *Ipse edificabit domum nomini meo; Ecclesiam videlicet, quæ Domus symbolo sæpè in libris sacris exprimitur. Sic David in Psalmis 92, v. 5 : Domum tuam decet sanctitudo, Domine. Sic Angelus apud Lucam, cap. 1, v. 33 : Et regnabit in domo Jacob in æternum. Sic Paulus ad Timotheum, Ep. 1, cap. 3, v. 15 : Ut scias quomodo oporteat te in Domo Dei conversari, quæ est ecclesia Dei vivi. Ergo hæc Nathanis vaticinatio, tanquam Christum Jesum sine dubio præmonstrans, à Paulo usurpatum, Hebr. cap. 1, v. 5 : Cui enim dixit aliquando Angelorum ; Filius meus es tu, ego hodiè genui te? Et rursùm : Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in Filium?*

2º Si quis Isaiae prædictum, quod ex undecimo capite attulimus, ut Jesum Jesse prognatum esse probaremus, aliò detorquere paret quād ad Messiam refragantes Judæos omnes experietur, ut suprà demonstravimus. Messiam certè germinis, et floris, et virgæ, et radicis symbolis sæpè à Prophetis expressum ostendemus infrà in hoc Parallelismo, et iisdem quoque à Novi Testamenti Scriptoribus Jesum fuisse signatum. Spiritum Domini super Jesum requievisse manifesto indicio declaravit Deus, tūm cùm Spiritus Dei descendit sicut columba, et venit super eum recens à Joanne baptizatum. Stetit Jesus in signum populorum, quod et de eo post Isaiam futurum prædictit Simeon, Luc. c. 2, v. 34 : *Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. Ipsum gentes deprecari cœperunt, tūm cùm ad eum vocatæ, Apostoli dicto audientes fuerunt. Judicavit in justitiâ pauperes, ita ut Justus ἔπειται sit dictus. Percussit terram virgì oris sui, et spiritu labiorum suorum interfecit impium; bellator quippè Jesus. Idem tamen pacificus, quod lupi et agni, pardi et hœdi concordia Isaías significavit. Quæ omnia suis locis apparent in hoc Parallelismo.*

CAPUT VI.

Davidis nomen Jesu tribuitur.

Isa. c. 55, v. 3 : Feriam vobiscum pactum

s. 8. II.

sempiternum, misericordias David fideles.

Jerem. c. 30, v. 9 : Servient (Israel et Juda) Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.

Ezech. c. 34, v. 23 : Hæc dicit Dominus Deus : ... Suscitabo super eas (oves meas) pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David.

Ezech. c. 37, v. 23 et seq. : Ego ero eis Deus, et servus meus David rex super eos.... Et David servus meus princeps eorum in perpetuum.

Ose. c. 3, v. 5 : Post hæc revertentur filii Israel, et querent Dominum Deum suum, et David regem suum.

Act. c. 13, v. 34 : Quod autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem, ita dixit, quia dabo vobis sancta David fidelia.

CAPUT VII.

Jesus de semine Salomonis.

Psalm. c. 71, v. 1, 6 : Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis.... Permanebit cum sole et antè lunam in generatione et generationem.

Matth. c. 1, v. 1 et seq. : Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac... David autem rex genuit Salomonem ex eā quæ fuit Uriæ. Solomon autem genuit Roboam.... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariæ, de quā natus est Jesus, qui vocatur Christus.

CAPUT VIII.

Tempus adventus Jesu.

Gen. c. 49, v. 10 : Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus; donec veniat qui mittendus est.

Psalm. c. 71, v. 1, 7 : Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis.... Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis.

Isa. c. 2, v. 2 et seq. : Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad Domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exhibit Lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit gentes, et arguet populos multos; et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces; non

levabit g̃ns contrā gentem gladium, nec exercebuntur ultrā ad praeium. »

Isa. c. 11, v. 4 et seq. : « Et egredietur virga de radice Jesse..... Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo aceubabit... Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo..... In die illâ radix Jesse qui stat in signum popolorum, ipsum gentes depreca- bantur. »

Isa. c. 40, v. 5 et seq. : « Vox clamantis in de- serto : Parate viam Domini, rectas facite in so- litudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exal- tabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quōd os Domini locutum est. »

Jerem. c. 50, v. 18 et seq. : « Hæc dicit Dominus : Ecce ego convertam conversionem taber- naculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et aedificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur..... Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur, et applicabo eum, et accedit ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi, ait Dominus? »

Dan. c. 2, v. 40 et seq. : « Et regnum quar- tum erit velut ferrum; quomodo ferrum com- minuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. Porrò quia vidisti pedum et digitorum partem testæ figuli, et partem ferream; regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto; et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fisticles; ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commisebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum mis- ceri non potest testæ. In diebus autem regno- rum illorum suscitabit Deus coeli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum. »

Dan. c. 9, v. 24 et seq. : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et fine accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus Sanctorum. Scito ergo et animadverte : Ab exitu sermonis ut iterum aedificetur Jerusalem usquæ ad Christum du-

cem, hebdomades septem, et hebdomades sexa- ginta duæ erunt, et rursus ædificabitur pla- tea, et muri in angustiâ temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est, etc. »

Agg. c. 2, v. 7 et seq. : « Quia hæc dicit Domi- nus exercitum : Adhuc unum modicum est, et ego commovebo celum, et terram, et mare, et aridam; et movebo omnes gentes, et veniet Desideratus cunctis gentibus; et implebo do- dum istam gloriam, dicit Dominus exercitum. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercitum; magna erit gloria domi- nus istius novissimæ plus quam primæ, dicit Dominus exercitum; et in loco isto dabo pa- cem, dicit Dominus exercitum. »

Zach. c. 3, v. 8, 10 : « Ecce enim ego adducam servum meum Oriente..... In die illâ, dicit Dominus exercitum, vocabit vir amicum suum subter vitæ et subter sieum. »

Malach. c. 3, v. 1 : « Ecce ego mitto An- gelum meum, et preparabit viam antè faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Do- minator quem vos queritis, et Angelus Testa- menti quem vos vultis. »

Matth. c. 2, v. 1 : « Cùm ergo natus esset Jesus in Bethlehem Iuda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam. »

Matth. c. 14, v. 4 : « In illo tempore audi- vit Herodes Tetrarcha famam Jesu. »

Luc. c. 2, v. 1 et seq. : « Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augus- to, ut describeretur universus orbis. Hæc de- scriptio prima facta est à præside Syrie Cy- rino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Iudeam, in civitatem David, que vocatur Bethlehem; eo quod esset de domo et familia David, ut profi- teretur cum Mariâ, despontata sibi uxore pree- gnante. Factum est autem, cum esset ibi, im- pleti sunt dies ut pareret. Et peperit Filium suum primogenitum. »

Luc. c. 3, v. 1 et seq. : « Anno autem quin- todecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Iudeæ, tetrarchâ autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus te- trarchâ Itureæ et Trachonitidis regionis, et Lysanîa Abilenæ tetrarchâ, sub principibus sa- cerdotum Anna et Caipha factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in

deserto. Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissio nem peccatorum..... Factum est autem cùm baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est cœlum..... Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.

1º Ut major constet fides testimoniis, quibus ortum Christi et obitum prædicto à Prophetis tempore contigisse demonstravimus, expnenda sunt nonnulla, undè toti disputationi lux accedit. Certum est, quo tempore natus est Jesus, receptissimam fuisse inter Judæos et ethnicos opinionem, nasci tunc debere Messiam. De ethnicis egimus suprà; egimus et de Josepho; videamus de reliquis Ju dæis. Persuasione hâc imbutus erat Simeon, quem testificatur Lucas (c. 2, v. 25, 38.) *exspectâsse consolationem Israel*; eâdem et ii quos alloquebatur Anna prophetissa, Phanuelis filia, quos ait idem Lucas *exspectâsse redemptionem Israel*. Eadem mens erat Samaritanæ, cùm Christo diceret (Joan. c. 4, v. 23): *Scio quia Messias venit*. Redemptio illa, sive consolatio Israel, Messiae adventus est, quem et *Regnum cælorum* et *Regnum Dei* sacri scriptores appellant; Thalmudici *consolationem*; et jurejurando affirmantes quippam, per consolationem hanc, velut sanctissimum religio nis mysterium, jurare solent. Pleni sunt sacramenti hujus eorum libri, in quibus, ut et in reliquorum porrò Rabbinorum scriptis, doctrina eadem consignata est. Legimus in libro Sanhedrin, capite ultimo, Scholam Eliæ non prophetæ hujus celebris, sed Hebrei doctoris, mundi tempus sex annorum millibus definivisse, quorum duo millia priora fuerint Thohu, duo sequentia Lex, postrema duo futura sint Messias. Atqui circâ finem quartæ chiliadis reipsâ venit Christus Jesus. Itaque ex eorum doctrinâ sequitur tempus adventus Messiae præteriisse. Fertur et in libris Rabbinorum, confessos esse majores ipsorum, qui temporibus Christo Jesu paulò superioribus vi xerunt, Messiae adventum imminere; qui non multò recentiores fuerunt, et templum ex scindi viderunt, Messiae tempus jam venisse. Sunt qui non alium quâm Ezechiam fuisse velint. Quam sententiam penitus damnari posse negat R. Joseph Albo in libro Ikkarim. Tradit R. Selomoh Jarchi asseverâsse vetustos gentis suæ doctores, jam venisse Messiam, coque die esse natum quo excisa Hierosolyma. Referunt R. Gedalias in Catenâ cabalæ, et R.

Azarias in Lumine oculorum, quid ipsi de tempore adventûs Messiae, quid R. Bechai, quid R. Saadias, quid is quem proximè laudavi R. Selomoh Jarchi, quid R. Levi ben Gherson, quid R. Abraham Hannasi, quid R. Moses Gerundensis, quid Abrabaniel senserint, quid et in libro Zohar proditum sit; ex quorum rationibus sequitur, jam id tempus esse elapsum. Quocircâ in eodem libro Sanhedrin venisse quidem Messiam aiunt de verporum grege nonnulli, at Romæ inter ægros lepris laborantes latitare (nam ex his Isaïæ cap. 53, v. 4, verbis: *Et nos putavimus eum quasi leprosum*, nomen ipsi Leproso esse fini gunt); ratum verò tempus, quo ex his latebris emersurus sit, non assignant. Quidam inter horti Eden delicias ævum agitare volunt cum Eliâ, à quo ungendus sit olim lætitiae oleo, cùm ad muneric sui administrationem foras prodibit. Nam quamvis Messie adventum negare per Judaicas leges fas non sit, ejus tamen tempus non ex Scripturæ sacre prædictionibus, sed ex cabalâ tantum cognosci posse censem. Verum egregiè refelluntur hæc commenta ex Daniele ipso, qui post hebdomas septuaginta duas occisum iri Christum prou nuntiat; et paulò post desitum sacrificium et hostiam. Jam antè ergo venerat Christus, et fuerat trucidatus, ac pactum Dei cum hominibus confirmaverat, omnibusque officiis et muniis fuerat defunctus, quibus explendis missus erat et promissus.

2º Constatbat præterea apud plerosque è veteribus magistris, stante templo secundo vel venturum fuisse Christum, vel venisse. Testis Cantici canticorum Thargumista (Cant. 7, 8); testis et Echa Rabbathi, et sæpius jam memoratus liber Sanhedrin, capite ultimo, qui in hunc sensum traxisse R. Akibam narrat celeberrimam vaticinationem Aggæi, in quâ Deus cå spe Zorobabelem et Jesum, Josedeci filium, solatur, ut cùm venerit Desideratus cunctis gentibus, templum tantâ gloriâ completurus sit, ut prioris templi gloriam supereret (Agg. 2, 7, 8). Atqui res quinque enumerant Thalmudici doctores, quibus templum prius posteriori antecelluit, Urim et Thummim, Arcam, Ignem, Oleum unctionis (pro quo liber Thalmudicus Joma, Jarchi, et Kimchi, præsentiam Dei ponunt) et Spiritum sanctum. Adjicit Sepher Aemana et Laminam auream, in Pontificis fronte gestari solitam. Adjicit et multa Abrabaniel prioris templi de cora, quæ in secundo desiderabantur. Adde

et prioris magnificentiam, quā posterius tanto post se intervallo reliquit, ut qui illud viderant, cū secundum aspicerent, à lacrymis tempreare non possent. Unde Aggeus (2, 4) : « Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloriā suā primā? et qui videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris? » Gloria igitur templo promissa, per eum concilianda ipsi erat qui à cunctis gentibus desiderabatur, et erat exspectatio gentium, Messiam videlicet, tūm cū loco huic pacem erat datus. Aggēum mirificè illustrat Malachias, cap. 5, v. 1, cum ait : « Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. » Dominatorem enim hunc esse Messiam palam agnoscent Hebræi, ut suprà docuimus. Quod per Aggēum spondet Deus, idem jam antè per Jeremiam fuerat luceulentis verbis pollicitus, cap. 50, v. 18 et seq. : « Hæc dicit Dominus : Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tecum ejus miserebor, et ædificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur..... Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur; et applicabo eum, et accedit ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi? ait Dominus. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. » Hæc in Messiam congruere docet Jonathan; docet et R. Jehuda in libro Sanhedrin.

3º Clarissimam quoque adventū Christi notam præmonstravit Deus, cū futurum prædictit ut oriatur in diebus ejus justitia et abundantia pacis (Psalm. 71, v. 7); ut gladii conflentur in vomeres; ut habitet lupus cum agno; ut deprimentur montes; ut complanentur valles, et scabra ac prærupta terrarum exæquentur (Isai. c. 2, v. 4, et cap. 41, v. 6, et c. 40, v. 5); ut amici curis omnibus soluti sub ramis arborum convenient (Zach. c. 3, v. 8, 10). Quibus lœta pax, summaque tranquillitas significatur. Atque haec partim οὐτα λέγει, partim οὐτα λέγει interpretanda sunt. Ac priori quidem modo sumpsisse ea videtur Jonathan in Thargumi. Nam cum initium undecimi capituli Isaiae allegoricè intelligendum esse docuerit, sequentia similiter interpretatum esse credi par est. Jonathanem assectatur Selomoh Jarchi, assectantur et alii. Sumpsit quoque allegoricè R. David Kimchi; sumpsit et Mai-

monides in Jad Chazakah, popularesque suos luculenter refellit, qui lupum inter et agnum futuras Messiā veniente inducias, aliasque rerum vices stolidissimè imaginati sunt; cū Israelitarum, in nefariorum et impiorum hominum colluvie, securitas tantum et tranquillitas promittantur. Nos gentium vocationem hic præmonstratam censemus, quæ superbiā et morum feritate depositā, mansuetudine doctrinā Christi Jesu, et ad ejus obsequium ac fidem traducte sunt. Insignis enim hic est et propè singularis Christi Jesu ipsiusque sectatorum character, mansuetudo ac lenitas; cujus præscius Michæas, non pacis tantum amatorem, sed Pacem futurum ipsum præcinnuit. Unde discipulos suos Jesus ad sui imitationem his verbis provocabat (Math. c. 41, v. 29) : « Tollite jugum meum super vos, et discite à me, quia mitis sum et humilis corde, et inventis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. » Sed haec fusiū in Parallelismo prosequemur. Sic intellexit Justinus Apol., sic Eusebius Dem., libr. 2, sic Hieronymus in Isai 2, sic Christiani interpretes universi. At iidem etiam oraculum hoc οὐτα λέγει completum esse docent, nato Domino Jesu Augusti temporibus, quā tempestate omnes bellorum resederant motus, quibus quassatus paulò antè fuerat universus propinquum orbis, altissimāque pace genus humanum fruebatur. Nec multò antè templum Jani obsecraverat Augustus, quod per multos annos clausum Variana clades aperuit. Inscriptio vetus Emericæ, quam proponit Gruterus, p. 449 :

IMP. CAES. DIVI. F. AUG. PON. MAX.
COS. XII. TRIBUNIC. POTEST. X. IMP. VIII.
ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATO.
TEMPLO. JANI. CLUSO. ET. REP. PO.
ROM. OPTIM. LEGIB. SANCTISS.
INSTIT. REFOR.

Ubi non pax solum terrâ marique constituta, sed et legibus optimis, ac sanctissimis institutis reformata Romana respublica dicitur. Quippè non pacem solum, sed et justitiam ætati huic sacer Yates sponderat, Psalm. 71, 1 : Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis. Quibus ista consonant è Psalmo octogesimo quarto, vers. 11 : Misericordia et veritas obviaverunt sibi, justitia et pax osculatae sunt. Audiendus quoque Suetonius : « Janum Quirinum semel atque iterum à conditâ Urbe memoriam antè suam clausum, in multo bre-

viore temporis spatio, terrâ marique pace partâ, ter clusit. » Disertissimum verò et ad rem nostram aptissimum est Orosii testimonium, libr. 6, cap. 22: « *Anno ab U. C. DCCLII. Cæsar Augustus ab Oriente in Occidentem, à Septentrione ad Meridiem, ac per totum Oceani circumulum, cunctis gentibus unà pace compositis, Jani portas tertio ipse tunc clausit.* Quas ex eo per duodecim ferè annos quietissimo semper obseratas otio ipsa etiam rubigo consignavit: nec priùs unquam nisi sub extremâ senectute Augusti pulsatae, Atheniensium seditione, et Dacorum commotione patuerunt. Clausis igitur Jani portis, rempublicam, quam bello quæsiverat, pace enutrire atque amplificare studens, leges plurimas statuit, per quas humanum genus liberâ reverentiâ disciplinæ morem gereret. Domini appellationem, ut homo, declinavit. » Verus quippè rerum Dominus, omnis justitiæ ac pacis auctor, sanctissimarumque legum conditor nascebatur; de quo cecinit Isaias, cap. 9, v. 7: *Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.* In eum enim annum, quem notat Orosius, vel proximos certè annos, de communi doctissimorum chronologorum consensu, incidit ortus Christi Jesu. Neque verò prætermittendus hic est Tacitus, qui pacis hujus, quam Augustus sanxit, diuturnitatem commemorat in eo fragmento, quod idem promittit Orosius, libr. 7, cap. 3: « *Deinde, ut verbis Cornelii Taciti loquar, sene Augusto Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sœpè ex usu, et aliquandò cum damno queruntur, usquè ad Vespasiani duravit imperium.* » Quibus hæc subjungit Orosius: « *Cæterum et tunc captâ eversâque urbe Hierosolymorum, sicut Prophetæ prænuntiaverunt, extinctisque Judæis, Titus, qui ad vindicandum Domini nostri Jesu Christi sanguinem judicio Dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Janum clausit.* Igitur etsi sub extremis Cæsaris temporibus apertus est Janus, tamen per multa ex eo tempora, quamvis in procinctu esset exercitus, nulla bella sonuerunt. » Consentanea sunt istis quæ subjicit Eusebius utrique prædictioni, ex Psalmo septuagesimo primo, et ex secundo capite Isaiae suprà allatae (Euseb. Praep. Evang. libr. 1, cap. 4: « *Consentaneæ prædictionibus res consecutæ sunt.* Statim enim sublatus est apud Romanos dominatus ille à multis usurpatus, cùm ad unum Augustum imperii summa sub ipsum Servatoris nostri ortum rediisset. Ab eo enim tempore, ad

hanc usque ætatem, minimè videas civitates cum civitatibus, ut priùs decertantes, neque gentem cum gente proclantem, neque res hominum omni perturbationis genere attritas. » Pacem hanc orbi per Christum conciliatam, jus sanctum, refrænatam licentiam, res in melius compositas, Augusto gratificaturus Virgilius splendidis versibus prædicavit, Eneid. lib. 1, v. 295 et seq. :

Aspera tūm positis mitescit secula bellis:
Cana fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt; diræ ferro et compagibus artis
Claudentur belli portæ; furor impius intus
Sæva sedeus super arma, et centum vinetus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

Duplex igitur per Christum Jesum pax hominibus parta est, temporaria, et æterna. Hæc ea est quam Jesus moriturus discipulis suis reliquit; aiebat enim (Joan. c. 14, v. 27): *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis; non quomodo mundus dat, ego do vobis:* Hæc motus animorum sedat, et mentes humanas, etiam dum inquietis illigatae sunt corporibus, tranquillat et componit, et beatitatis æternæ nulli unquam rerum turbini obnoxiae compotes efficit; illa verò Christo Jesu venienti orbem præparavit, sopitis bellis, et pace terrâ marique sancitatem; quæ etiam post Christum diu perseveravit. Utramque pacem statim post natum Jesum beati Angeli cantibus celebrabant; et æternam quidem ac celestem, his verbis (Luc. c. 2, v. 14): *Gloria in altissimis Deo;* terrenam verò ac temporariam, istis: *Et in terrâ pax hominibus bone voluntatis.* Undè facilis est adversariorum depulsio, qui pacem illam Augusti ævo florentem, post annos aliquot turbatam fuisse causantur; quamobrem ad Jesum minimè pertinere volunt istud Prophetæ, Psalm. 71, v. 7, quod attulimus: *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna;* nec istud quoque Isa. c. 9, v. 7: *Et pacis non erit finis:* nec illud Isa. c. 54, v. 10: *Fædus pacis meæ non movebitur.* Perperam enim ad terrenam pacem fluctunt ista, quæ pertinent ad æternam. In eumdem trahi possunt sensum et ista Isaiae, cap. 2, v. 4: *Nec exercebuntur ultrâ ad prælium;* et hæc Ezechieli, cap. 54, v. 28: *Et non erunt ultrâ in rapinam in gentibus;* quamvis et pacem temporariam notare possunt: dictio enim ultrâ, sive ut hebraicè concepta est, **תְּוִיל**, nonnumquam æternitatem, diuturnitatem aliquam nonnumquam, sœpè etiam brevitatem temporis significat. Postremum hoc docet R. David

Kimchi in libro Radianum, et exemplis probat. Aliquando etiam particule neganti conjuncta aliquam rei partem detrahit, non totam inficiatur. Sic tricesimo quinto Genesios capite, vers. 10, Jacobo dixit Deus : *Non vocaberis ultra Jacob*; quamvis scep̄ deinceps, et hoc ipso capite aliquoties vocatus sit Jacob. Plura ejusmodi exempla sunt in promptu. Non ergo penitus id negatum est vocibus iis, *non ultra*, sed pars tantum aliqua detracta est : nam cum semper deinceps Jacob vocari debuisse, Israel aliquando vocatus est. Similem iis significacionem tribue in allatis Isaiae et Ezechielis testimoniis, non ut in aeternum, sed ut in multis annos magnaque ex parte extinctum iri bella intelligas.

4º Ad haec florente Romanorum imperio proditurum Messiam praedixit Daniel, quo certum adventus ipsius indicium continetur. Atque hic Judaeorum consensu juvamus, apud quos commune effatum est, vigente imperio Idumaeorum (quo nomine Romanos signare solent) proditurum Messiam. Cum enim Nabuchodonosoris somnum interpretaretur Daniel, futurum prænuntiavit, ut regno ipsius succedat regnum aliud argenteum, Persarum videlicet et Medorum; huic tertium æreum, quo late dominaturum sit, Alexandri nimirum, qui maxima terrarum spatia subegit; atque isti demum quartum ferreum, robore longe præstans, quod reliqua haec domet et conterat, quemadmodum omnia ferrum comminuit. De quarto hoc regno magna apud interpres controversia est, aliis Seleucidarum et Lagidarum regna, Romanum aliis imperium eo signari contendentibus. Ego vero postremam hanc opinionem sequi me profiteor. Exstat quippe ex his ipsis vaticinii verbis prioris confutatio : *Et regnum quartum erit velut ferum : quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia haec* (Dan. 2, v. 40); aureum nimirum Nabuchodonosoris regnum argenteum Cyri, æreum Alexandri. Regna autem Lagidarum et Seleucidarum, regnum ipsum Alexandri ex parte fuerunt. At quamvis magnis sese oppugnarunt et appetierunt bellis, minimè tamen se comminuerunt; uti neque regnum Macedoniae, quod ærei regni Alexandri caput fuit. Deinde regnum illud quartum, regnum unicum fuit; duo vero Lagide et Seleucidæ regna tenuerunt. Quantò aptius haec ad Romanum imperium congruunt, quod priora haec regna contrivit! Sequitur (Dan. c. 2, v. 41-42) : « Porro quia vidisti pe-

dum et digitorum partem testæ figuli, et partem ferream, regnum divisum erit; quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto; et digitos pedum ex parte ferreos, et ex parte fictiles; ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum. » Aiobella Cæsar et Pompeii, Augusti et Antonii his portendi. Tempora enim haec pedibus comparantur, quod Messiae ortum proxime præcesserint. Romana respublica bellis hisce civilibus scissa in duas partes et divisa est. Cæsariana pars robore pollens prævaluit; Pompeiana et Antoniana contritæ sunt. Utraque autem pars victrici gente et fortissimis majoribus prodiit. Labascit hic eorum ratio, qui imperii Romani divisionem in veterem, novamque Romanam communiscuntur; utram enim partem luteam, utram ferream esse dicent? utraque enim contrita est. Addit Propheta (Dan. c. 2, v. 45) : « Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicut ferrum misceri non potest testæ. » Connubia significat, quibus Cæsarem inter et Pompeium, Augustum et Antonium affinitates contractæ sunt; minimè tamen animi coaluerunt, conjunctionem dirimente insanâ regnandi cupiditate. Tum haec subnexa sunt (ibid. 2, 44) : « In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; communuet autem et consumet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum. » Grotius, aliique Grotio vetustiores, qui quarto regno notari censem Egypti et Syrie regna, ad Romanum imperium ista referunt, quatenus futurum erat sedes Ecclesiæ. At hoc cum aiunt, vel sibi volunt in Romano imperio Ecclesiam solam spectari, vel Ecclesiam cum Romano imperio. Si primum, profectò verisimile non est Danielem vaticiniis suis nobilissima notantem imperia, longe omnium nobilissimum, Romanum præterisse; si postremum, at falsum est quod affingunt Danieli, Romanum imperium nunquam iri dissipatum, cuius vix umbra nomenque superest, nec alteri populo traditum, quod Francis, Germanis, Turcis, aliisque traditum est. Suscitandum præterea fuit regnum illud aeternum in diebus regnorum illorum, quæ proximè commemoravit. Atqui penitus jam considerant regna Syrie et Egypti, cum Ecclesiæ regnum fundavit Christus; nondum vero excitata illa erant, cum Romanum regnum exortum est. Unde sequitur stan-

tibus regnis Syriæ et Ægypti, neque Romanorum, neque Ecclesiæ regnum fuisse suscitatum: igitur vel regna Syriæ et Ægypti regna illa non sunt, quibus stantibus regnum illud æternum suscitandum esse prædictit Daniel, vel regnum hoc æternum, neque Romanorum imperium, neque Ecclesiæ regnum est. Ego vero regno ferreo notari censeo Romanum imperium, ut dixi; regno vero æterno, regnum Christi, quod æternum fore sacræ Litteræ passim docent, et nos in Parallelismo docebimus. Regna autem universa consumpturum apertissimè testificatur Paulus in priore Epistolâ ad Corinthios, cap. 15, v. 24: « Deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo et Patri, cùm evacauerit omnem principatum, et potestatem, et virtutem, oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus; » et in posteriore, cap. 10, v. 4 et seq.: « Nam arma militiae nostræ, non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum; consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. » Et David in secundo Psalmo, v. 8-9: « Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ; reges eos in virgâ ferreâ, et tanquam vas figuli confringes eos. » Isaías quoque, cap. 60, v. 12: « Gens et regnum quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur. » Præcipue vero Daniel, optimus sui interpres, cap. 7, v. 13, 14, 27: « Et ecce cum nubibus coeli, quasi Filius hominis veniebat, et usquæ ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur. » Deinde: « Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omnem cœlum, detur populo sanctorum Altissimi; cuius regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei et obedient. » Lapidem præterea hunc, de monte sine manibus abscissum, qui statuâ aureâ, argenteâ, æreâ, et ferreâ disjectâ et communiatâ, mons evasit magnus, et universam terram replevit (Dan. c. 2, v. 34, 35, 45), Christi symbolum esse certissimis argumentis supra vicimus. Sed et regnum illud æternum, regnum esse Christi, ibidem tūm auctoritate Scripturae sacrae, tūm et Rabbinorum suffragis abunde probavimus.

5º In nono vero capite Danielis luculentum

et haud scio an clarissimum omnium, quotcumque sacri Codices Veteris Testamenti suppeditant, vaticinium proponitur; idemque longè obscurissimum. Ac clarissimum quidem, quoad Christum pertinet, qui disertis illic prænuntiatur verbis; Jesum videlicet, cuius ætas illuc, undecumque tandem computandi ducantur exordia, tam manifesto indicatur, ut indè potissimum ad spem venturi circà hæc tempora Messiae excitatos Judæos et ethnicos plerosque crediderim. Obscurissimum verò, quoad prædictarum illic septuaginta hebdomadum initia spectat et exitus. Quidquid igitur chronologorum est, quidquid theologorum, quidquid Scripturæ sacræ interpretum, eorum uberrimæ exstant argumenti hujus disceptationes. Verum tantis undique angustiis ac difficultatibus circumsepta quæstio est; tot, tamque diversæ ac pugnantes proponuntur sententiae, ut penitus molesta sit ac operosa earum dijudicatio; novum verò aliquid ac certius afferre, longè etiam operiosius. Quod cum nuper vir cæteroquin eruditus tentasset, in magnas ineptias delapsus est. Libenter ergò ab hac tractatione manum abstinuisse, nisi eam à me invito propositi operis ratio exprimeret.

6º Cùm in hujus prædicti interpretatione multiplex exstiterit opinionum diversitas, quæ diligenter ab aliis collectæ sunt et expositæ, complures ex illis ἀλητικαῖς convictæ exoleverunt. Quamvis autem virorum aliquot doctrinæ patrociniis sese etianum tucantur bene multæ, nos tamen consulentes brevitatib[us], tres duntaxat afferemus in medium, quarum præcipua inter cæteras auctoritas est, quæque majoris nominis patronos habent. Prima in anno Artaxerxis Longimani septimo septuaginta hebdomadum ponit exordium, quas in Christi morte concludit. Quod spatium quadragintorum nonaginta annorum est, sive hebdomadum septuaginta. Hanc opinionem magnâ contentione defendunt Jacobus et Ludovicus Cappelli, viros graves chronologicæ et astronomiae disciplinæ peritos secuti, accuratisque hujus annorum curriculi delineatis tabulis, et rationibus subtiliter disputatis fidem sibi conciliare conati sunt.

Fatendum sanè est veri eos quam simillima disserere, atque hanc quæsiti annorum numeri cum historiæ veritate convenientiam penè nobis assensum extorquere. Verum ad hanc calculi fidem reliqua non congruunt; inchoandas quippè hebdomadas esse definit

apud Danielem Angelus Gabriel, ab *exitu sermonis*, ut iterum *adificetur Jerusalem* (Dan. c. 9, v. 24), ab edicto videlicet, quo Hierosolymorum instauratio permissa est. At in Artaxerxis edicto, quo Esdræ redditum anno regni sui septimo concessit, de reparandis Hierosolymis, nulla omnino mentio fit, sed de instaurando tantum templi cultu, et Lege restituendâ. Nec nodum solvit Ludovicus Cappellus, cùm ait licentiam reficiendorum murorum, eti verbis non expressam, at re ipsâ fuisse Esdræ concessam: « Cur enim, inquit, instaurationem murorum vel prohibuisset, vel non concessisset Artaxerxes ille, qui se usque adeò benevolum ergâ Judeos eo edicto præbet? » Eamdem nimirum ob causam, quæ Cyrum ergâ Judeos itidem benevolum, quæ Darium absterruit, quominus id iis permitterent, experta nimirum gentilis pervicacia et mobilitas, et cupidus rerum novarum animus. Quòd si promovendi cultus templi expressa verbis facultas tacitam instaurandi muri continet facultatem, jam igitur non à septimo anno Artaxerxis, sed à primo Cyri, vel à secundo Darii septuaginta hebdomadum sumenda sunt initia, qui Judæis, restituendi templi fecit potestatem. Veri profectò simile non est hoc Artaxerxis edictum, cùm res alias momenti minoris sigillatim exprimat, sumptusque ad templi cultum conferendos minutatim percenseat, concessam murorum et urbis extruendæ facultatem, sic tanquam rem nihili, silentio prætermissee. Crederemus fortassè, si rem in edicto prætermissam opere ipso Esdras complevisset. Verùm nec ex edicti verbis, nec ex gestis ab Esdrâ rebus ulla sumi possunt opinionis hujus argumenta; propterea que à nobis exploditur.

7º Altera Scaligeri sententia est (libr. 6, de emend. Temp.), quam à Sulpitio Severo, aliisque, ut ipse ait, scriptoribus antiquis acceptam renovavit, virisque eruditis, Joanni Drusio (in Sulp. Sever. Hist. libr. 2) et Constantino l'Empereur (Const. l'Emp, Praef. in Jach. et in Jach. in Dan. cap. 9, 1. Esdr. c. 4, v. 24, et c. 6, v. 5), ut eamdem defenderent pro suâ auctoritate persuasit. Is in anno Darii Nothi secundo septuaginta hebdomadum exordium statuit, finem in annum Neronis duodecimum, quo anno Judeos inter et Romanos bellum tumescebat: undè si annos tres dimidio numeres, incides in excidium Hierosolymitanum. Darium ergò illum, cuius anno secundo inchoatam templi refectionem sexto absolutam

esse tradit Esdræ liber, non Hystaspiden Darium esse credit, uti vulgo creditur, sed Nothum Artaxerxis Longimani successorem, alterius Artaxerxis, cognomento Memoriosi, decessorem. Præterea aliter spectari vult hanc septuaginta septimanarum ἵξεδα, aliter expressam à Daniele ipsarum partitionem in septem, sexaginta duas, et unam; sexaginta quippè et duas hebdomadas, ductas à quinto anno Artaxerxis Memoriosi, quo anno de restituendâ Hierosolymâ edictum promulgatum fuisse ait, cadere in interitum Christi. Septem reliquæ septimanæ quòd pertineant nescire se fatetur. De postremâ nihil certiora affert. Probationes doctrinæ sue nullas dat Sulpitius, has Scaliger et Scaligerani suæ. Tria lata sunt de instaurandis Hierosolymis et templo edicta: prius à Cyro, alterum à Dario, quem Nothum esse volunt, tertium ab Artaxerxe, quem Memonem esse statuunt. Non patitur annorum disputatio, ut inchoatum ab edictis, Cyri vel Artaxerxis illius Memoriosi intervallum, quod præscripsit Daniel, desinat in assignatis ab eo temporibus: igitur Darii Nothi edictum à Daniele notatur. Alterum ex his Zacharie verbis cap. 7, v. 5, depromunt argumentum: *cum jejunaretis et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos, numquid jejunium jejunastis mihi?* Ex jejunis, inquiunt, illis, per septuaginta annos celebratis, intelligitur septuaginta jam annos Hierosolymis ritus suos et cærimonias obiisse Judeos; nam ejusmodi solemnibus in Captivitate Judei abstinebant. Atqui à reditu ad Darium Hystaspiden tot anni non effluxerant. Ergò Darius ille, cuius ævo haec vaticinabatur Zacharias, Nothus erat, non Hystaspides. Deindè verba haec ex quarto Esdræ capite, lib. 1, vers. 5 et seq., proferunt: « Conduxerunt autem adversus eos consiliatores, ut destruerent consilium corum omnibus diebus Cyri regis Persarum, usquæ ad regnum Darii, regis Persarum. In regno autem Assueri, in principio regni ejus scripserunt accusationem adversus habitatores Judæi et Jerusalem. Et in diebus Artaxerxis scripsit Beselam Mithridates, et Thabeel, et reliqui qui erant in consilio eorum, ad Artaxerxem regem Persarum. » Quibus haec ad calcem capitis subjiciuntur: « Tunc intermissum est opus Domini in Jerusalem, et non siebat usquæ ad annum secundum Darii, regis Persarum. » Proferunt et ista è sexto capite vers. 14, 15: « Seniores autem Judeorum ædificabant, et prosperabantur, juxta prophetiam Aggæi prophetæ, et Za-

chariae, filii Addo; et ædificaverunt, et construxerunt jubente Deo Israel, et jubente Cyro, et Dario et Artaxerxe, regibus Persarum; et compleverunt domum Dei istam, usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darii regis. » Ordine, inquit, hic recensentur Persarum reges, sub quibus inchoata, affecta, et perfecta demum est templi exstructio, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes, Darius alter, sive Nothus; Artaxerxes vero alter, a quo Esdras ad templum colendum missus est, is est Artaxerxes Memorious. Magnum insuper sententia hujus propagnaculum statuunt in spatio temporis quod Cyri edictum et annum Darii secundum intercessit. Nam cum necesse habuerit Darius hoc Cyri edictum consulere, et archiva lustrare, ut de concessâ olim Judæis a Cyro redeundi facultate constaret, liquet utique rem fuisse non novam, neque heri vel nudius tertius factam; fuisse autem, si Darius ille esset Hystaspides; nam a primo anno Cyri, quo latum est de Judeorum postliminio edictum, ad secundum Hystaspide annum, omnino elapsi sunt anni, ut ipse putat, duodecim, vel ut rectius putare debuit, octodecim, brevius scilicet intervallum, quam ut archivorum reserandi fuerint foruli, et lustranda tabularia, ad rem explorandam, cuius testes in vivis ferè supererant. Unde efficitur Darium illum fuisse Nothum, ad cuius secundum annum, a primo Cyri, excurrunt anni aliquot suprà decem et centum.

His nititur rationibus isthæc sententia, quas si revocamus ad examen, fidem amittent. Nam in eo quod disserunt de tribus edictis, Cyri, Darii, et Artaxerxis, non uno modo peccant: quatuor enim de Hierosolymæ et templi restitutione lata sunt edicta, primum anno primo Cyri, secundum secundo Darii, tertium et quartum septimo et vicesimo Artaxerxis. Deinde tria illa priora ad Templum duntaxat, vel templi cultum instaurandum, non ad urbem ipsam spectarunt. Nam neque in edicto Cyri, neque in Darii rescripto, neque in illo priore Artaxerxis, ulla appetit instaurandæ urbis mentio. Quærerit Scaliger (Proleg. de emend. Temp.): « Quare Neheimias non solum miratur, sed etiam dolet, mœnia Hierosolymorum adhuc diruta jacere, nisi quia putabat jam instaurata esse? » Dolere fatemur, mirari negamus; nam mœnia et præcipua ædificia urbis in ruinis jaceret noverat. Verum ex Hanani relatu, rei indignitatem exaggerantis, atque oculis penè subjicientis, novum animo conce-

pit dolorem, et ad impetrandam reficiendæ urbis facultatem accensus est. Exstat quidem quarto capite Esdrae exemplar epistole præfectorum Persicorum ad Artaxerxem, quā Judæos instauratæ urbis ac mœnium accusant, ac responsum quoque regis ad præfectos, quo jubentur providere ne urbs reficiatur. Sed si animum diligenter velinus advertere, confitam hanc fuisse deprehendemus ac falsam nefariorum hominum et Judæis invidentium expostulationem; qui cum domos in urbe excitari viderent, quod necessariò faciendum Judæis erat, urbem reædificari conquesti sunt ambiguæ et flexiloquæ accusatione. Aliud enim est domos in urbe habitandi causâ exstruere, quod pro jure suo Judæi faciebant, aliud publica ædificia et munita loca instaurare, quod concessum neutiquam erat, nec faciendi potestatem Judæi sibi arrogaverant. Et utrumvis tamen qui faciunt, urbem condere dici possunt. Addunt iidem accusatores, muros urbis reparari. Ambiguum hoc quoque, nam mœnia templi, eadem urbis mœnia dici poterant et firmissimum munimentum, ab eâ parte quæ obversa erat ad orientem. Ancipiunt ergo hanc denuntiatione regi persuaserunt, postremum hoc a Judæis fuisse attentatum: atque hic porro ne id facere pergerent, edicto sanxit. Verissima hæc esse, que proponimus, sequentia illa demonstrant: *Tunc intermissum est opus domus Domini in Jerusalem;* non opus urbis dicit, sed *opus domus Domini.* (1 Esdr. c. 4, v. 24.) Deinde vero cum hoc edicto ab urbis, non templi instauratione prohiberi se intellexissent demum Judæi, Aggei et Zachariae hortatu rursus se ad absolvandam templi exstructionem anno secundo Darii accinxerunt, nullâ prius impetratâ vel postulatâ veniâ, cum hoc Artaxerxis edictum alio pertinere cognovissent. At iterum opus a præfectis interpellatum est. Referunt ad Darium de eâ re; is edictum Cyri confirmat, quo permitta fuerat templi instauratio. Atque ea denique sexto anno Darii absoluta est. Scio aliter visum doctissimo viro Dionysio Petavio. (De doctr. Temp. libr. 12, cap. 21.) Existimat ille Persarum reges, quicumque reparandi templi licentiam Judæis dederunt, ædificandæ urbis jus iisdem tribuisse. Pugnat autem auctoritate Isaiae, cuius hæc denuntiatione est quadragesimo quarto capite: « Qui dico Cyro: Pastor meus es, et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem ædificaberis, et templo: Fundaberis; » atque hæc etiam capite sequenti: *Ego suscitavi*

eum (Cyrum) ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam: ipse edificavit civitatem meam. Pugnat et auctoritate Josephi, qui conceptis verbis docet, Cyrum Judæis instaurandæ Urbis et Templi potestatem fecisse. (Joseph. Antiq. lib. 11, cap. 5.) At urbs instaurari, ut monui, dupli modo dici potest, vel excitatis ad habitandum domibus, vel exstructis publicis ædificiis, mœnibus ac monumentis. Priore modo reædificari Hierosolymam permiserunt Persarum reges; quidni enim permisissent, qui Judæos in unam civitatem coalescere, et templum extrui permiserant? Arcendi profecto fuerunt imbræ, æstus et frigora; non sub dio agitandum. De publicis ædificiis reparandis nihil omnino concessum est, usque ad annum vicesimum Artaxerxis. Id præsignificabat Gabriel Angelus, cum diceret Danieli: *Rursus ædificabitur platea et muri i angustiâ temporum* (Dan. 9, v. 23); ædificia nimirū publica, et munimenta urbis ac mœnia. Cum ergo Darii deinde temporibus Judæos insimularet Aggæus Propheta, quod magnificas sibi ædes construerent, neglecta templi structurâ, aperte indicat, non de securitate et mœnibus urbis cogitasse ipsos, quod procul dubio non tacuisset Propheta, sed de commodis suis. Cum verò in apocrybo libro tertio Esdræ, cap. 4, vers. 45, revocatur Darius in memoriam voti de ædificatione Jerusalemi suscepti, ædificationem domorum intellige, quæ ad excipiendos Judæos templum exstructuros necessaria erat; nam ex iis quæ in eodem libro subnexa sunt, apparel templi solum exstructionem, non mœnum fuisse quæsitam. Nec causæ suæ utilie quicquam confidere potest Petavius ex his verbis septimi capituli libri prioris Esdræ cap. 7, v. 6: *Ipse Esdras ascendit de Babylone... et dedit ei rex secundum manum Domini Dei ejus super eum, omnem petitionem ejus.* Cultum templi, ac Legis observationem sibi proposuerat Esdras; id sibi juris tantum depoposcit à rege et impetravit; de mœnibus reficiendis neque transactum fuisse, neque omnino actum, gestæ rei narratio indicat. Parium quoque juvatur ex iis quæ non capite refert Esdras, lib. 4, v. 9, Dei nempè nutu fuisse factum, ut permitteret Persarum rex dominus Dei solitudines exstrui; quod ad urbis instaurationem pertinere vult, non templi solius, cuius exstructionem sexto Darii anno fuisse absolutam sextum Esdræ caput ostendit. (1 Esdr. c. 6, v. 45.) Certe precatione hæc noni capituli, non res tantum quæ temporibus iis, sed et quæ superioribus sibi suisve

evenerunt, commemorare Esdras instituit, majorum videlicet suorum flagitia, urbis excidium, Judæorum captivitatem, redditum et templi instaurationem. Adficere poterat Petavius, quæ subnecit Esdras, cap. 9, v. 9: *Et daret nobis sepem in Judâ et Jerusalem;* nam dictione *sepis*, hebraice *מִצְבֵּחַ*, mœnia urbis possunt intelligi. At longè frequentior ejus usus est ad significandam maceriam, infirmum nempe parietem, rudi et tumultuario opere fabricatum, quales erant illi domuncularum, quas Judæi reduces properanter videntur Hierosolymis extruxisse. *¶* etiam notat septa craticia ovium. Quà significatione vocem adhibere potuit Esdras, nempè *κατά στύλους*, præsertim Deum alloquens gentis sue pastorem: ac si id vellet, dissipatas oves, Judæos nempè, jam à Deo pastore coactas, et ad pristinas caulas ac antiqua ovilia esse reductas. Sed hæc nihil ad mœnia Hierosolymorum, his temporibus disjecta etiamnum et diruta, et à Nehemia deinde excitata. Manifestissima rei probatio consistit in primo Nehemias capite, in quo de statu Hierosolymorum interrogatos à se Judæos quosdam narrat Nehemias id sibi responsum dedisse: *Murus Jerusalem dissipatus est, et portæ ejus combustæ sunt igni* ibid. c. 2, v. 45. Quò cùm ipse pervenisset, vidisse se ait *murus Jerusalem dissipatum, et portas ejus consumptas igni* (2 Esdr. c. 2, v. 5); tūm deinde Judæorum magistratus sic suisse allocutum: « Vos nōstis afflictionem in quâ sumus, quia Jerusalem deserta est, et portæ ejus consumptæ sunt igni; venite, et ædificemus muros Jerusalem. » (2 Esdr. c. 2, v. 47.) Quæ cùm à Judæis fieri accepisset Sanaballat: *Nunquid ædificare poterunt*, inquit (1 Esdr. c. 4, v. 2, 7), *lapides de acervis pulveris, qui combusi sunt?* deinde hæc subiungit Nehemias: « Factum est autem cùm audisset Sanaballat, et Tobias, et Arabes, et Ammonitæ, et Azotii, quod obducta esset cicatrix muri Jerusalem, et quod capissent interrupta concludi, irati sunt nimis. » His adjunge hoc Nehemias elogium ex libro Ecclesiastici, cap. 49, v. 45: « Et Nehemias in memorâ multi temporis, qui crexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui erexit domos nostras. » Ex quibus omni luce clarius est ad Nehemiam usque, et ad annum Artaxerxis vicesimum, disjecta penitus jacuisse Hierosolymorum mœnia, neque autē bunc diem esse reflecta, *ut pote rei hujus potestate non facta*, inquit Africanus (apud Euseb. Dem., lib. 8);

quod non ita profectò fuisse, si rei tam necessariæ, tantisque votis à se expetendæ Judæi jus fasque habuissent. Nunc redeamus ad Scaligerum. Patet ex superioribus nullum anno secundo Darii de urbe exstremâ latum esse edictum; undè sequitur ab hoc anno capi non posse initium hebdomadum septuaginta, quæ juxta Danielem, cap. 9, v. 25, decurrerunt *ab exitu sermonis, ut iterum adficeretur Jerusalem.* Demus tamen instaurationem urbis his edictis fuisse permissam, negamus certè ducto calculo à septimo Artaxerxis anno, non congruere prædictionem Danielis cum eventibus rerum ab eodem notatis, quod Cappello utrique contrà visum esse diximus. Artaxerxem dico, non Memoriolum, quod putat Scaliger, sed Longimanum, quem in Esdrâ significatum esse, ac Darium itidem Hystaspiden, non Nothum, adversus Scaligerum à Petavio validè demonstratum est. Quod autem causæ suæ præsidium collocat Scaliger in ultimo Zachariæ capite, et jejunii quæ per septuaginta annos observata fuisse narrantur, solidis argumentis disjectit Petavius (De doctr. temp. libr. 42, cap. 31), et nos quoque suprà, cùm de Aggæi et Zachariæ prophetiis ageremus. Undè commoda quoque peti potest responsio ad πρότεινες duas è quarto capite Esdræ depromptas, in quibus reges Persarum recensentur hi, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes, Darius, cujus sexto anno absoluta est templi instauratio, quemque ex propositâ hæc regum serie non alium esse concludunt quam Nothum. Illuc enim docuimus ex optimorum chronologorum doctrinâ, Darium illum utrobius designatum, Hystaspiden esse; insertos verò Assuerum et Artaxerxem, vel Cambysen unicum et πολυάνυμον, pro more à regibus Persarum usurpato, nomina Xerxis et Artaxerxis ascendi, postquam summa rerum tradita ipsis fuisse. Cassa quoque est ratio ex intervallo petita, quod Cyri edictum inter et annum Darii secundum interjacet. Nec enim id circò ad tabularia recurrere opus fuit, quod de facultate à Cyro concessâ dubitaretur, sed ut facultatis hujus conditiones, ac cuncta item edicti, ad quod provocaverant Judæi, capita cognoscerentur, ad ejusque formam illud Darii conscriberetur. Quod haud seciùs fuisse factum, si antè mensem vel annum edictum hoc tulisset Cyrus, quod antè octodecim annos latum fuisse dixi. Frustrâ ergò Dario Notho adscribuntur illa, quæ ad Hystaspiden egregiè congruunt. Nihil verò ad rem faciunt μακροθύτης καὶ πολυτεῖας exempla à

Scaligero, ipsiusque sequacibus collecta, ut mirum non esse probent, quod ex doctrinâ ipsorum consequitur, Zorobabel et Jesum Josedecidem vitæ humanæ diuturnitatem excessisse, ut qui centum et quinquaginta annos vivendo superasse fatendi sint, si Scaligeri opinio admittatur. Ducentesimum verò annum attigerit, vel superaverit Esdras, si septimo anno Artaxerxis Memorioli, ut putat, non Longimani, Babylone profectus sit, ut potè Saraià Pontifice natus, qui eodem anno quo Sedecias captus est, à Nabuchodonosore fuit interfactus. Minùs id fortassè mirum esset in uno aliquo vel altero, cùm vivaces et diuturnos homines identidem oriri sciamus; verum hos, quos dixi, coætaneos viros, eodem genere oriundos, ejusdem consilii ac negotii participes et socios, iisdem casibus exercitos, in iisdem locis moratos, velut de compacto in eamdem ætatis longinquitatem conspirasse incredibile sanè est. Quod cùm subjicit Scaliger, factum esse à Deo in eorum gratiam, quos populo suo et Ecclesiæ suæ præfecerat, et imaginarii miraculis causam suam fulcire conatur, tūm verò maximè ejus infirmitatem prodit. Neque hos solum, quos dixi, tam diuturnos et vivaces facere cogitur Scaliger, sed illos etiam, quos his verbis compellare jubetur Aggæus cap. 2, v. 4: «Quis in vobis est dexter, qui vidit domum istam in gloriâ suâ primâ? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?» Cujus loci frivolam quoque expositionem affert Scaliger: nam perinde hoc esse putat, ac si dixisset Propheta: Si quis vestrum domum priorem olim vidisset, hanc illi minimè æquiparandam esse fateretur. Sed vanitatem interpretationis hujus suprà jam patet fecimus. Adversatur insuper Scaligeri ratiocinium Judeorum verbis, qui secundo capite Joannis, v. 20, sic alloquuntur Christum: *Quadragesima et sex annis adficatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?* nam à locatis sub Cyro templi fundamentis, ad positum sexto anno Darii Notbi fastigium, anni interiacent centum et viginti. Apparet quoque vel maximè opinionis hujus absurditas, cùm ad septuaginta hebdomadum partitionem confertur, quam exposui suprà, quamque exposuisse, refutasse est; id quod à Petavio quoque factum abundè est.

• 8° Tertiam proponemus Joannis Lucidi sententiam, qui ab anno vicesimo Artaxerxis Longimani ducto septuaginta hebdomadum initio,

in quarto post Christi mortem anno exitum ipsarum constituit, mediumque inter extrema hæc intervallum annorum esse putat quadrin- gentorum et nonaginta, sive hebdomadum se- ptuaginta. Nulla certè convenientior loci hujus exegitari posset interpretatio, si mediorum annorum constaret ille, quem ponit Daniel, numerus. Nam rectissimè positum initium est in vicesimo anno Artaxerxis Longimani; quo anno sine controversiâ de restituendâ urbe Hierosolymâ edictum latum est, reique confi- ciendæ curam Nehemias suscepit, atque opus effectum dedit. Egregiè quoque finem huic an- norum curriculo præscripsit in anno quarto ab obitu Christi, juxtâ illud Danielis cap. 9, v. 7: « Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in dimidio hebdomadis deficiet ho- stia et sacrificium. » Verùm in mediis intervallis numerandis annis toto decennio aberrat Luci- dus; tot enim ad explendas septuaginta hebdo- madas desunt anni.

Hanc opinionem exagitans Pererius (Comm. in Dan. libr. 41, Part. 2, Opin. 15), et in omnem partem excutiens, omniaque effugia præclu- dens, hanc sibi ipse opponit exceptionem, non ab obitu Xerxis numerandum esse initium re- gni Artaxerxis, in cuius regni vicesimo caput septuaginta hebdomadum Lucidus posuit, sed à duodecimo circiter anno Xerxis, quo anno in regni societatem adscivisse Artaxerxem filium Xerxes videri potest, pro more Persicorum re- gum, quibus ad bella extrâ Persidem gerenda proficiscentibus regni hæredem designare so- lemne fuit, ut non uno loco Herodotus assever- rat (libr. 1 et 7); atque hoc eò videri verisimilius, quòd Thucydides (apud Plut. in Them.) Charon Lampsacenus libr. 1, aliisque probatissi- mi auctores tradant Themistoclem Græciâ pro- fugum ad Artaxerxem Xerxis filium, *νεωτρι βασιλέωντα, recens regnante*, litteras dedisse; scri- bere verò Diodorum Siculum, anno secundo se- ptuagesimæ septimæ olympiadis Themistoclem adiisse ad Xerxem, non ad Artaxerxem, quod et à claris historiarum scriptoribus, Ephoro, Dinone, Clitarcho, et Heraclide litteris man- datum esse Plutarchus docet; idem quoque apud Strabonem, lib. 14, et Eusebium (in Chron.) reperiri; atque hæc contraria et repugnantia ita conciliari posse, si simul regnasse detur patrem Xerxem, et Artaxerxem filium, hoc ad participandum regnum assumpto. Con- jectura hæc Petavio placuit (de doctr. temp. libr. 10, cap. 25, et libr. 42, cap. 52), et totam in suum de temporum Doctrinâ librum tran-

stulit, quasque adversù suum hoc commentum præscriptiones attulerat Pererius, partem ea- rum Petavius discutere et solvere conatus est, ipsumque commentum adversù ejus auctorem tueri. Sic autem disputat Pererius: Si Xerxes ad bellum proficiscens regni successorem desi- gnare debuit, profectò cùm anno primo se- ptuagesimæ quintæ olympiadis ferale bellum aduersus Græciam moveret, jam inde regni paticipem facere debuit Artaxerxem. Ab eoigitur initio si septuaginta annorum decurrant hebdomades, citrâ obitum Christi consistent. Nihil huic argumento obduxit Petavius. Quæ- rit præterea Pererius, cur regni socium alle- turus Xerxes Dario natu majori filio Artaxer- xem minorem ac impuberem, et rebus gerendis imparem prætulerit. Acutè sanè et eruditè re- spondet Petavius, Darium Xerxe nondum re- gnum adepto, sed privato genitum fuisse, prop- terèaque antepositum ipsi fuisse Artaxerxem in purpurâ natum, et patre jam rege procrea- tum, quemadmodum Xerxes ipsem ob eas- dem causas Artobazani fratri à patre Dario fuerat antelatus. Cùm autem per conjecturam proposuisset Xerxe nondum rege natum esse Darium, id alia firmat conculta ex Herodoti libro nono, cap. 107, ducta, ubi legimus Xer- xem post Salaminiam pugnam Sardibus agen- tem, Masistis fratris filium Artayntam in matri- monium Dario filio dedisse; cùm autem com- missa fuerit pugna Salamina octo circiter an- nis postquam regni consors factus est Xerxes, sequitur antè id tempus natum esse Darium; nam alioqui nuptiis maturus non fuisse. Ve- rùm quid proderit hoc argumentum, si dicam- mus non expectatâ fortassè maturitate ætatis uxorem duxisse Darium, uti sœpè fit inter principes viros? quid si antè annos nuptiis in regionibus nostris præfinitos, maturitatem, et pubertatem, et genitalem vim adipisci solitos fuisse Persas? Apud Indos quidem, Persarum vicinos, septennes pueri nuptias contrahunt, ac liberos etiam dignunt. Nihilò opportuniora sunt verba è Diodoro, libr. 41, deprompta, quibus Artabanus, post interfectum à se Xerxem, significavit Artaxerxi sceleris auctorem esse Darium, *καὶ τὴν βασιλείαν εἰς ἐπιτίν περισπάν, et regnum affectare*. Nec enim hujus loci sententia est, regnum Artaxerxi jure debitum intervertere conari Darium, sed regnum quod jure Xerxes pater obtinebat, parricidio ad se traducere. Corruit ergò conjectura hæc Petavii. Sed et alia nobis suppetunt argumenta, quibus ejus sententiam oppugnemus; hoc primum, aliud

esse regni designare successorem, aliud regni socium adsciscere. Prius hoc Persis soleme fuisse fateor; at Artaxerxem ad successionem regni à Patre fuisse destinatum si concessero, nihil indè causæ suæ opportunum Petavius elicet. Scribit præterea Plutarchus in Themist. ex Thucydide, Charonte Lampsaceno, et vetustis quibusdam chronicis, defuncto jam Xerxe Themistoclem ad Artaxerxem venisse. Quo testimonio labefactatur penitus Petavii opinio; quippe quòd apertè demonstret nequitam fuisse persuasum Plutarcho, vel iis quos laudat Scriptoribus, simul regnasse patrem et filium cum in Persidem Themistocles secessit. Id si fuisse, aliqua procul dubio ejus extaret apud auctores significatio, quæ penitus nulla est: nec in diversis eorum referendis sententiis laborarent Cornelius Nepos et Plutarchus; nulla enim tūm foret eorum discrepantia. Ad hæc consentaneum est rationibus Petavii, puerum fuisse Artaxerxem, cùm ad eum venit Themistocles; nam post interfectum quoque patrem fuisse etiam tūm puerum testificatur Justinus libr. 3; longè igitur magis puer fuit, cùm patre etiamnum vivo, ut Petavius sentit, Themistoclem exceptit. Deindè à Xerxe jam regre procreatū eum esse Petavius asseverat; adscitum verò in communionem regni duodecimo circiter anno postquam rex Xerxes creatus est. Ergò minor erat duodecim annis, cùm particeps regni factus est. Atqui ad Artaxerxem, recens regnantem fugisse Themistoclem narrat locuples auctor Thucydides. Ex quibus colligitur nondūm eum excessisse pueritiae annos hoc tempore. Id verò manifestè repugnat Thucydidis et Plutarchi testimonio, qui adveniente Themistocle ea gesta ab Artaxerxe, dictaque referunt, quæ nonnisi ab homine virilem prudentiam jam adepto poterant proficisci. Nec satis Petavio constat ratio in reperiendā causā, quamobrem tūm abesset Xerxes. Abfuisse enim tunc temporis à Perside et urbe regiā, et in aliquam expeditionem prosecutum disertis verbis affirmat. Expeditionem autem hanc adversus Græcos fuisse susceptam conjectat, post detectam Pausaniæ, Lacedæmoniorum regis, conjurationem, sumptumque de eo supplicium; atque id bellum causæ fuisse cur Artaxerxem regni socium faceret. Fulcit alteram hanc conjecturam Petavius auctoritate Justini, cuius hæc verba sunt: « Nec multò post accusatus Pausanias damnatur. Igitur Xerxes, cùm proditionis dolum publicatum videret, ex integro bellum instituit.

Græci quoqueducem instituunt Cimonem Atheniensem, filium Miltiadis. Bellum illud significat Justinus, quo Græci, Cimone duce, Persas navalī prælio ad Cyprum, terrestri ad Eurymedontem fluvium uno die fuderunt. Id contigit tertio anno septuagesimæ septimæ Olympiadis, qui annus Themistoclis fugam proximè consecutus est. Fraus autem Pausaniæ supplício compressa fuit sub finem septuagesimæ quintæ olympiadis. Igitur inter Pausaniæ obitum et Cimonis victoriā anni intercesserunt septem. Allectum verò ad regnum à Patre Artaxerxem anno tertio septuagesimæ sextæ olympiadis statuit Petavius, videlicet inter Pausaniæ casum et Cimonis prælium. Sanè si filium allegit Xerxes, cùm Græcos esset invasurus, eoque allecto profectus est ad id bellum gerendum, quo Persæ fracti à Cimone et profligati sunt, quod Petavio dicendum omnino est, cur Babylonem ad Artaxerxem contendit Themistocles tanto locorum intervallo dissitum, cùm labori ac tempori parcere potuisset, Xerxem ipsum conveniens in propinquis locis bellum administrantem? Quod attinet ad Justinum, non id sibi vult, statim ab interitu Pausaniæ Xerxem adversus Græcos bellum movisse: Diodorus quippe, lib. 2, prius illud bellum Persicum, quod duorum annorum fuit, finem habuisse ait postfractos Persas ad Platæas et Mycalem, et captam ab Atheniisibus Sestum, quæ anno secundo septuagesimæ quintæ olympiadis contigerunt; nec quicquam deinceps adversus Græciam Persas apertè moliri fuisse ausos antè Cimonis expeditionem, ex ipsis appetat narrationibus; sollicitatum tantummodò fuisse ad defectionem Pausaniam, sed clām et occulē. Quod ergo ex Justini verbis excipit Petavius, nimirūm detectis Pausaniæ fraudibus, Xerxem in Græcos arma movisse, proptereaque filium regni socium fecisse, historię haudquaquam consentaneum est, cùm inter Pausaniæ supplicium et Cimonis res gestas ac victoriā adversus Persas, nullum Xerxis memoretur bellum, propter quod filium in regni societatem adsciscere debuerit, Cimonis autem expeditio nimio distet temporis intervallo à Pausaniæ obitu, quām ut ex eo bellum hoc ortum censi possit, et longiùs quoque absit à fictiā illa cooptatione, quām ut ei causam præbuuisse putemus. Hunc potius credamus Justini verborum esse intellectum; post publicatum Pausaniæ dolum, irrogatamque ipsi pœnam, dolore accensum Xerxem ulciscendæ injuriæ de-

siderium concepisse animo, bellique olim molliendi facultatem optasse sibi dari, ad rem tamen non pervenisse. Nulla ergo in potentatis communionem cooptandi filii tunc occasio Xerxi, vel necessitas fuit, neque ullum conjecturae huic praesidium Justinus subministrat. Concedamus tamen liberaliter, quod meritò pernegavimus, adscitum fuisse in regni societatem Artaxerxem hoc tempore quod prætinit Petavius, aio enim verò non propterè annos regni Artaxerxis computantem Nehemiam, ab hoc tempore initium computandi fuisse ducaturum, sed ab eo quo post defunctum Xerxem plenam ac integrum potestatem adeptus est, ac solus regnavit. Postulabat id historiæ ratio, et historicorum omnium consuetudo, quam in hoc opere suo Petavius ipse tenuit; nam tempus regni Xerxis definiens, annos ei viginti assignavit, petito nempè initio ab obitu Darii, cùm duos tamen suprà viginti assignare debuisset annos, si ab eo tempore numerum invisset, quo à Dario regni successor institutus est.

9º Discussis aliorum sententiis, quæ majorē veritatis speciem præ se ferunt, iis vero prætermisssis, quarum deprehensa jam ab aliis falsitas est, vel quæ à viris eruditis propositæ tantum, nullis autem allatis argumentis fultæ sunt, nobis nunc ipsis in arenam descendendum est. Ergo existimo septuaginta hebdomadum initium non aliundē peti posse, quām à vicesimo anno Artaxerxis Longimani, quo anno *exitit sermo, ut iterum aedificaretur Jerusalem*, cùm nullam antè id tempus restituendæ Hierosolymæ potestatem Iudeis factam fuisse approbaverim. Vicesimum autem hunc annum à Xerxis obitu et aditâ ab Artaxerxe regni hæreditate numerari velim, non à commentitiâ hâc Artaxerxis cooptatione, quæ superiori disputatione confutata est. Septuaginta verò hebdomadum finem, non in mortem Christi præcisè, sed in inferiora tempora conjicio, ut sexagesima nona hebdomas antè Christi mortem desinat, Christi verò mors intrâ septuagesimæ hebdomadis spatium contingat. Nam si conveniret septuagesimæ hebdomadis finis in mortem Christi, oecisus utique fuisse Christus post septuaginta hebdomadas, quod secus esse debuit; Danieli quippè prædixerat Angelus, futurum ut post hebdomades sexaginta novem occideretur Christus. Quod et apertè significavit cùm diceret, cap. v. 21: *Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, ut consummetur privatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur*

iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. Hæc completa sunt cùm natus est et obiit Christus, et ad vitam rediit. Contractas autem ac decurtatas fuisse ait septuaginta hebdomadas, quia non effluxerant totæ, nec curriculum suum absolverant, cùm prædictum hoc evenit; septuagesima quippè adhuc erat in cursu. Atque hæc est simplicissima loci hujus interpretatio, et iis longè verisimilior quæ hactenus allatæ sunt; si Hebraicam dictionem quā usus est Propheta, ita intelligas, ut intellexit Vulgatus interpres, et ut intellexerunt Senes Septuaginta, qui verterunt, συντελησαν. Quæ notio dictionis hujus aptissimè in nostram sententiam convenit. Atque ea quoniam verbis non satis perspicuis expressa vidi poterant, clariora subiecit Angelus, quæ reū apertè explanant: *Seito ergo, et animadverte; ab exitu sermonis, ut iterum aedificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt: et rursus aedificabitur platea et muri in angustiâ temporum.* Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus. (Dan. c. 9, v. 23, 26). Nunc autem instituenda ratio est, quæ demonstrare possimus sexagesimam nonam hebdomadem antè Christi obitum effluxisse, septuagesimam verò antè eundem obitum inchoatam post eum desiisse, atque intrâ ejus decursum Christum fuisse in crucem actum. Facili id consequemur negotio, si à vicesimo anno Artaxerxis computemus sexaginta novem hebdomadas, sive quadringtonos octoginta tres lunares annos, quorū singuli sint trecentorum quinquaginta et quatuor dierum. Constituto enim anni vicesimi initio in quarto olympiadis octogesimæ tertiae, sive periodi Julianæ 4269, fine verò anni ejusdem vicesimi in primo olympiadis octogesimæ quartæ sive periodi Julianæ 4270; edictum Artaxerxis, quo Nehemiac facultatem Hierosolymæ restituendæ concessit, datum mense Nisan, incidere potuit in annum periodi Julianæ 4270, qui primus est olympiadis octogesimæ quartæ. Huc si annos solares addideris quadringtonos sexaginta novem, incides in annum periodi Julianæ 4759, qui secundus est olympiadis ducentesimæ primæ, Tiberii decimus tertius. Atqui anni solares quadringtoni sexaginta novem, annos lunares efficiunt quadringtonos octoginta tres, sive sexaginta novem hebdomadas cum dimidiâ circiter anni parte. Cùm autem mortem obierit Christus anno Tiberii decimo octavo, periodi Julianæ 4714, olympiadis ducentesimæ

secundæ tertio, convenit id in quintum annum septuagesimæ hebdomadis, quæ profindè absoluæ est duobus post Christi obitum annis. Superest nunc ut afferamus causam, cur hoc septuaginta hebdomadum systema in septem, sexaginta duas et unam Angelos distribuerit. Scaliger (Proleg. de emendat. temp. et libr. 6) et Grotius (Grot. in Dan. c. 9, v. 24, 25) nullocum partitioni huic subesse mysterium arbitrantur, non plus quam isti distributioni minæ in sictos apud Ezechielem, 45, 12: *Porro viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli, minam faciunt.* Ego et minæ, et hebdomadum partitionem, non vanam esse et inutilem, sed occulti alicujus mysterii argumentum continere putô. Ac minam quidem Ezechielis non sine causâ sic divisam esse testantur Semoloh Jarchi, David Kimchi, atque imprimis Abrabaniel, qui singulas distributionis hujus partes nummos fuisse usitatæ ac vulgaris commercii assererat. De Danielis hebdomadibus sic statuo, priores septem definire spatium, quo urbis instauratio planè est absoluta; sexaginta duas, ut dixi, ad eam usque decurrere, quæ imperfectus est Christus, quæ postremæ septuagesima est. Itâne vero, inquies, quadraginta novem annis refecta urbs est, cuius murus quinquaginta duobus diebus est absolutus, ut habet liber Nehemias? Respondeo propter circumstantes adversarios summâ festinatione muros fuisse extitandos; quibus absolutis lentiore in reliquis operibus fuisse progressus. Non enim muri duntaxat, sed et plateæ fuerunt resciendiæ, juxta Gabrielis prædictum Dan. 9, v. 23: *Rursus ædificabitur platea et muri.* Nec muros solum, sed et fossam simul intellige, ut significat Hebraicum exemplar; neque solum plateas, sed et publica ædificia, strata viarum, fora, porticus, cisternas, aquæductus, aliaque hujus generis quamplurima, quæ disturbaverat Nabuchodonosor. Domus etiam tumultuario opere anteâ exstructæ, in meliorem formam directis ordinibus metandæ fuerunt. Audiamus Nehemiam (2 Esdr. c. 7, v. 1, 4): *Postquam autem ædificatus est murus, et posui valvas.... Civitas erat lata nimis et grandis, et populus parvus in medio ejus, et non erant domus ædificatae.* Audiamus et Sirachiden (Eccli. 49, v. 13): *Et Nehemias in memorâ multi temporis, qui erexit nobis muros eversos, et stare fecit portas et seras, qui erexit domos nostras.* Quæ non minus postulabant spatium temporis, quam tempi ipsius ædificatio, cui quadraginta sex annos fuisse impensos Judæi testificantur apud Joan-

nem cap. 2, v. 20, ac tres præterea externo templi ornati perficiendo, quemadmodum ex Josepho Eusebium observat (In Dem. libr. 8.) Eò pertinent verba isthæc Gabrielis Angeli ad Danielen cap. 2, v. 25: *Et rursus ædificabitur platea et muri, in angustiâ temporum.* Angustiam temporum dicit, pro Hebraeorum consuetudine, quod nos angustum tempus diceremus, ut paulò inferius, *Abominationem desolationis,* quod nos abominandam desolationem. Sic apud Isaiam, cap. 18, v. 1, *Cymbalum alarum,* pro eo quod est, cymbalum alatum: sic apud Osee, 1, 2, *Uxor fornicationum,* hoc est, uxor mere-trix; sic Paulus dicitur in Actis 9, 15, *Vas electionis,* hoc est, vas electum; sic in Epistolâ ad Romanos 8, 3. *Caro peccati,* dicitur caro facinorosa. Alter præterea locutioni huic inest Hebraismus, usurpato θετικῷ αὐτὶ τοῦ συγχριτικοῦ, nam *angustum tempus,* hic sonat, angustius tempus. Sic in Genesi, cap. 25, v. 25, *Major serviet minori,* ubi Hebraica sonant: Magnus serviet parvus. Cùm igitur divisisset Angelus sexaginta novem hebdomadas in septem et sexaginta duas, subiungit: *Et rursus ædificabitur platea et muri, in angustiore tempore;* è duobus nempe illis temporibus quæ proposuerat; altero septem hebdomadum, quod angustius est; altero sexaginta duarum, quod longius. Hoc igitur cùm dixit, perindè est ac si dixisset: *Et rursus ædificabitur platea et muri intrâ septem illas hebdomadas.*

Primus eas, quas indicavimus, numerandarum Danielis hebdomadum, et intricatae ac perplexæ prophetiae exponendæ vias iniit Julius Africanus, cùm peculiari opere De septuaginta hebdomadibus et prophetia Danielis, tûm libro quinto χρονογραφῶν, unde totam ejus dissertationem repræsentârunt Eusebius libr. 1 Chron. Gr., et libr. 8 Dem., Hieronymus, ni Dan. et Georgius Syncellus Sync. chronogr. ad A. M. 5534. Hunc securi sunt deinde Theodoreetus, Beda, Zonaras, aliquique complures. Verum aliter rationes suas disputat; nam vice-simum annum Artaxerxis addicet anno quarto olympiadis octogesimæ tertiaræ, nos primo octogesimæ quartæ; annum vero secundum olympiadis ducentesimæ secundæ, Tiberii decimo sexto, vel potius decimo quinto, ut vertit Hieronymus, proclivi in numerorum notis lapsu, nos anno decimo septimo. Finem ille septuagesimæ hebdomadis collocat in morte Christi, nos in anno à morte Christi secundo. Mortem Christi confert in annum decimum quintum, vel decimum septimum Tiberii, quem secun-

dum esse putat olympiadis ducentesimæ secundæ, nos in decimum octavum Tiberii, quem tertium esse statuimus hujus olympiadis. De-
cūrtatas denique ideo dici ab Angelo hebdo-
madas septuaginta censem Africani sequaces,
quod̄ constent lunaribus annis, qui breviores
sunt solaribus; nos sic arbitramur dictas,
quod̄ nondū totē præteriissent, cūm p̄-
dictae res exitum habuerunt.

10° Atenim gravi pulsamur argumento, quod
tantum apud Scaligerum et Petavium valuit,
ut non aliam ob causam ab hac sententiâ dis-
cesserit uterque; ille etiam, Scaligerum dico,
pro suâ αὐθαδεῖξ, anilem, ridiculam, asinianam
appellare non dubitārit, cūm ipse tamen in ab-
sonam penitus et vitiosam incurrerit. Cujus
persuasionis argumentum hoc habuit, lunari
anno non usos fuisse Hebræos, sed Agarenos;
hos quidem lunarem annum simplicem obser-
vasse, nullā intercalatione adhibitā; Hebræos
verò, etsi ad lunæ motus menses accommoda-
bant suos, annum tamen juxtā solarem cursum
determināsse, et utriusque anni conciliandi et
ad idem principium revocandi gratiā, embolis-
mos menses lunaribus annis jam indē à Mosis
temporibus adjecisse, in quam rem p̄æclarā
exstat Aben Ezræ testificatio; nec probabile
esse Angelum verba facientem ad hominem
Hebræum, alterius significationem anni adhi-
buisse, quām qui inter Hebræos usu communi-
erat receptus. Non id utique nesciebat Africani
(apud Euseb. lib. 8, Dem.), qui opinio-
nem suam proponens hac eam admonitione
præmunit: *Græci et Judæi tres embolimos men-
ses ad octo annos adjiciunt.* Non est ergo cur
eum inscitiae quisquam insimulet. Porrò peti-
tionem istam sic excipit Perierius (in. Dan.
libr. Quæst 9), idcirco annos lunares p̄æfi-
niendo vaticinii sui tempore adhibuisse Gab-
rielem, quod̄ Hebreis parùm cogniti, nedū
usitati forent; quo nimirū majori p̄ædictio-
nem suam obscuritate involveret, pro more in
vaticiniis recepto; eamdem ob causam per
hebdomadas Angelum septem annorum de-
signāsse curricula; et in superioribus capitili-
bus vocabulo temporis, anni spatium non
semel expressisse; his ambagibus et involucris
rerum futurarum exitus data opera contegen-
tem, ut ab intuendā nudā veritate profani
vulgi oculos prohiberet; atque idcirco p̄æ-
monuisse, *septuaginta hebdomadas abbreviatas
esse super populum*, ut de vulgatā et popu-
lari annorum hebraicorum formā delibandum
aliquid et decerpendum Daniel intelligeret.

Optime id quidem, sed et aliā responsione
frangere possumus oppositum argumentum. Danieli p̄ædictionem hanc edidit Gabriel An-
gelus in ditione Darii Medi, quem ait ipse
Daniel *imperasse super regnum Chaldaeorum*. Hinc sequitur probabile esse in annorum de-
signandis intervallis ad eam anni formam spec-
tasse Angelum, quæ popularis et pervulgata
iis erat gentibus, inter quas versabatur Daniel,
ad quem tūm verba faciebat. Daniel enim,
unus ē D.ii Medi purpuratis, in actis scriptis
ve et communi vitæ usu eam temporum pu-
tandorum procul dubio rationem tenuit, quam
gens illa, cui pro suā parte regendæ p̄æfectus
erat, quam rex ipse, cujus continebatur impe-
rio, tenere consueverat. Etsi ratio id suadet,
nec ampliori probatione indiget, minimè ta-
men possum quiddam prætermittere, quo res
validē confirmatur. Antē Babyloniam captivi-
tatem menses non aliter appellare consueverant
Judæi, quām ex numero et origine quem ii
inter se continebant. At postquām transmi-
grarunt in Babyloniam, Chaldaica mensium
nomina paulatim adsciscere cœperunt, atque
ea in libris suis frequenter adhibuerunt qui-
cumque ē Scriptoribus sacris captivitate re-
centiores sunt. Adeò vulgare est ac proclive,
ad eorum, quibuscum versamur et vivimus,
mores et usus nos nostraque componere. Ergo vel anni Chaldaici, vel Medici, vel Persi-
ci formam Daniel observabat. Qui anni so-
laresne fuerint, an lunares, incertum planè
est, neque de iis quicquam à veteribus scriptori-
bus est traditum. Nam quæ à Josepho Scali-
gero super hoc arguento disputata sunt (de
emend. Temp. lib. 2 et 5), ea ex proprio
conjecturarum suarum penu, nullis veterum
subníxus præsidiis, homo confidens et idicō-
μων deprompsit, et à Petavio (de doctr. temp.
libr. 3, cap. 4, et 5. et 16) sunt confutata. Et
ille tamen lunari anno usos fatetur Chaldaeos
et Persas, etsi non mero ac simplici. Cūm igi-
tur ex veterum monumentis anni Chaldaici,
Medici, et Persici ratio haudquaquam satis
possit intelligi, superbè sanè et confiderenter
faciunt, qui Julium Africanum, priscum scrip-
torem, eruditum, et chronologicæ consultissimum
artis, de quā libros aeo sequenti
laudatissimos reliquit, et antiquorum com-
mentariis, quibus nunc caremus, instructum
reprehendere audent, et de anni lunaris formâ
ab Angelo et Daniele usurpatâ promuntiantem
ac statuentem in crimen vocare. Concedamus
tamen ultrò Gabrielem Angelum cum Hebreo

homine de rebus Hebraeorum disserentem, earumque intervalla ac tempora metantem, ad anni inter Hebræos pervulgati rationem ea exegisse; non sic tamen labefiet Africani sententia. Nam de formâ prisci Hebræorum anni magna est inter chronologos controversia. Solarem ad Macedones usque fuisse ostendere conatus est in Eclogis chronicis astronomus doctrinâ et ingenio præstans Joannes Keplerus. At Petavius, ibid., lib. 1. cap. 8, à quo oppugnatus est Africanus, gemimum statuit Hebræorum fuisse annum, lunarem et solarem. Operæ pretium est verba ipsius referre: « Judæi vèteres, quorum civilem annum fuisse lunarem omnes existimant, licet in civilibus actionibus reliquis ac solennibus lunarem annum observarent, tam cùm de anno simpliciter loquebantur, ejusque conversione, solarem intelligebant. » Tùm alio loco lib. 2, cap. 27, ex Josephi, Philonis, et Agathobulorum duorum auctoritate hæc colligit: « Quare aliquot antè Christum saeculis saltem lunarem observationem esse annum extrà controversiam habetur; antè illud vèrò tempus, atque ex Mosis instituto, crediderim idem factitatum; tametsi nihil ex Scripturis evinci posse videatur. » Hoc ergò teste, duplex erat hebraicus annus, lunaris et solaris, quos certis temporibus ad easdem metas revocare necesse fuit, ad determinandos nimirū annos Schemitah sive Remissionis, hoc est Sabbathicos, tūm et Jubilæos. In describindis quoque annalibus, solaris anni rationem fuisse habitam non inficior; in communi vèrò et populari usu lunarem adhibitum fuisse verisimile est, ut potè notiorem populo, cuius captum subtilis hæc embolismorum doctrina superabat. Adeò ut gemina fuerit Judæis temporis putandi consuetudo, altera eruditiorum hominum ac Sacerdotum, per solares annos, perque lunares solaribus accommodatos et intercalationibus emendatos; altera profani vulgi et indocti, per lunares annos simplices embolismis mensibus solutos. Quod ne cui novum videatur, simile quid de Arabibus et Ægyptiis Scaliger opinatus est; sic enim ille libro tertio Canonum Isagogicorum: « Et sanè videtur ipse embolismus apud periatores (Arabes) fuisse; annus autem retextus apud vulgus remansisse; quemadmodum apud Ægyptios anni vagi usus apud vulgus, intercalatio diei ex quatuor quadrantibus collecti penes Hierophantas et Sacerdotes

erat. » Græcos quoque veteres dupli usos esse anno constat, altero civili ac vulgari, ad lunæ motus ordinato, recondito altero et sacerdotibus tantum cognito, ad solis nimirū curricula exacto. Contrà verò nos Christiani hoc tempore annum habemus duplē, civilem alterum et popularem, ex motu solis constitutum, alterum ecclesiasticum, paucis intellectum, ad lunæ motus digestum, Sacerdotibus in festis diebus designandis usitatum. Minimè ergò mirandum est duplē Hebræis fuisse annorum modum, lunarium, et solarium; atque horum usum inter doctos, illorum in vulgo fuisse acceptum; Angelum vèrò in præfiendo annorum intervallo vulgi tenuisse morem, et popularem annum adhibuisse. Audiendus omnino super eâ re Theodoreetus in Dan. 9: « Scendum est enim Hebræos, ad lunæ cursum annum ordinantes, undecim dies superstites facere, quos nos etiam inter calares appellamus. Nam lunæ cursus intrâ viginti novem dies et horas sex absolvitur. Sic autem numerantes, trecentorum quinq̄ quaginta quatuor dierum annum faciunt. Cùm ergo sanctus Archangelus beatum Danielem, virum Hebreum alloquens, ipsumque docens annorum numerum, usitatum annum omnino significaret, necessariò addendi sunt anni ex intercalaribus collecti. » Atque ex lunæ cursu tempora sua descriptsse vulgus Hebræorum eò credibilius est, quòd à finitimus gentibus idem factitatum videbant. Phœnices enim, Madianitas, Arabes, aliasque lunæ cultui impensè deditas Orientis gentes, anni formam juxta ejus cursum crediderim digessisse.

11º Alterum, quo sententiam nostram oppugnat Scaliger (Proleg. de emendat. temp.), telum hoc est: perperam ab ejus regis temporibus septuaginta hebdomadum duci initium, cuius toto tempore cessavit ædificatio; « quod planè, inquit, est dicere Esdram falli aut mentiri » (adgit verbis reverentia), cuius quarto capite legimus, Artaxerxis edicto jussos præfectos, darent operam ne Hierosolyma à Judæis instauraretur, tantâ alacritate rem præstisset, ut templi exstructio ad annum secundum Darii intermitteretur. Gesta hæc esse fatemur; falli vèrò Esdram aut mentiri, nec dicimus nec dictum volumus. *Di meliora piis.* Artaxerxem hunc esse Longimanum, id vèrò pernegamus. Consulantur interpres, quorum alii Cyrum, alii Cambysen esse putant.

12º Postremum hoc nobis objici potest, pugnare doctrinam nostram cum ipsis Angeli ad

Danielē verbis, cap. 9, v. 27 : *Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium; quibus significatur in dimidio septuagesimae hebdomadis letho datum iri Christum; nos vero, non in dimidium postremæ hujus hebdomadis, quartum videlicet annum, sed in quintum concicere mortem Christi. Hujus argumenti facilis depulsio est; nam quod vertit Vulgatus interpres, *Et in dimidio*, hebraice scriptum est, **בַּשְׁנִינָה**, à verbo **בַּשְׁנִין**, *divisit, distribuit in duas partes*, sive æquales illæ sint, sive non sint. Sic decimo sexto capite tertii Regum, v. 21 : *Tunc divisus est populus Israel in duas partes*, **בַּשְׁנִין**. In hac divisione qui accuratam partium æqualitatem quæsiverit, hallucinabitur. Inde fit ut interpres quidam, non tempus inter partes duas æquales medium hic significatum velint, sed alteram è dimidiis partibus, quæ se circumagne Christus obiturus sit.*

15º Perrogandæ nobis deinceps supersunt Judæorum sententiæ; quod priusquam facere ingrediamur, ut facilior earum confutatio sit, in Domino Jesu eventum habuisse hoc Danielis oraculum probabimus. Ubicumque enim septuaginta putandarum hebdomadum ponas initium, planè elapsas eas esse necesse est. Atqui exactis iis ungi debuit Sanctus sanctorum, nasci Christus, et occidi. Ergò unctum esse Sanctum sanctorum, natum et occisum Christum factendum est. Hoc deinde occiso, dirui debuerunt templum et urbs. Atqui hæc diruta sunt. Ergò ille occisus est. Præterea in dimidio postremæ hebdomadis abrogari debuerunt sacrificia et veteris Legis cæremoniæ. Atqui abrogata ea sunt. Ergò postrema hebdomas præteriit. Ad hæc septuaginta hebdomadibus hic præstitutus est finis, ut oblitterentur delicta hominum, ut æterna adducatur justitia, et ut compleantur vaticinia Prophetarum. Atqui hæc in Christo naæta esse exitum partim demonstravimus supra, partim demonstraturi sumus. Ergò venit Christus. Adversus ea nulla valere potest exceptio. Itaque apud Hieronymum (in Dan.) sic disserit Africanus : « Nulli dubium, quin de adventu Christi prædictio sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit, post quem consummata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et delecta est iniqitas, et annuntiata justitia sempiterna, quæ Legis justitiam vineat, et impleta est visio et prophætia. » Primores quidem Rabbinorum ad Christum pertinere hoc Gabrielis oraculum hancquam sunt insiciati : non R. Barachias in Beresith Rabba ; non R. Moses ben Nachman in Da-

nielem ; non is R. Samuel, cuius epistolam ad R. Isaac exhibet Dionysius Carthusianus. Verum quo liquidius appareat, recte id eos, atque item Christianos, meritoque sentire, singulas hujus prædicti partes attentius paulò perlustramus. « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummatur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et delectetur iniqitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophætia, et unguatur Sanctus sanctorum. (Dan. c. 9, v. 24.) Noxas hominum eluere, cosque redimere, præcipuum fore Christi manus Prophætæ omnes uno ore cecinerunt, atque id in Jesu completum fuisse manifesto docebimus infra ex Evangelii. Præclarum hoc Isaiae c. 61, v. 1 et seq. : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me ; ad annuntiandum mansuetus misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captiis indulgentiam, et clausis apertione, ut prædicarem annum placabilem Domino. » Utrobius prædictus Unctus, sive Christus, ad id mittendus, ut hominum eluat peccata, et Deum propitiaret. Præclarum et illud Zachariae cap. 5, v. 8, 9 : « Ecce enim adducam servum meum Orientem... et auferam iniqitatem terræ illæ in die unâ. » Hinc Petrus in Actis (cap. 10, v. 43) de Jesu : « Hinc omnes Prophætæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accepere per nomen ejus omnes qui credunt in eum. » Hinc de eodem Paulus ad Romanos cap. 5, 34 et seq. : « Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem, in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiae suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore ; ut sit ipse justus, et justificans eum, qui est ex fide Jesu Christi ; » et ad Colossenses (cap. 2, v. 15, 14) : « Et vos, cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affligens illud cruce. » Plura qui volet, Parallelum consulat, unde intelligi poterit delicta hominum, quæ lex vetus detergere non potuerat, ea sanguinem Christi, quantum in ipso erat, eluisse : cuius fructu nemo nisi volens fraudari queat. Valde sane ineptus est R. Selomoh, qui hæc interpretans ait, post templi

ac urbis cladem, futurum ut peccatis abstineat Judaica gens, jusque et fas colat. Nam cui persuadeat Judæos, tūm cùm idolorum cultui dediti essent, et in omnem impietatem profusi, levi brachio à Deo fuisse castigatos, paternamque ipsius benignitatem ident idem sensisse, laribus suis, undè ejecti fuerant, restitutos, et hostium, à quibus oppressi fuerant, dominatu exemptos; nunc verò, cùm nullius sunt culpæ affines, uti quidem vult Selomoh, justitiamque incorrupto tenore retinent, tot annorum affligi calamitatibus, opprobriis, suppliciis, nulla melioris statū ostentatā spe? Adde per versos Judæorum mores in Thalmude non semel carpi; et in primo capite Thalmudici libri Jo ma causam moræ Messiae conferri in stupra virginibus oblata Nahardeæ, ubi celebris fuit Judæorum academia; contrà verò affirmare R. Judam in libro Sanhedrin, capite undecimo, quo tempore veniet Messias, infames fore impudicitia et corruptela doctorum Judæorum conventus. Justitiam porrò illam sempiternam, quid aliud esse dicamus quam Christum ipsum, vel individuam Christi comitem justitiam, de quâ Jeremias, cap. 33, v. 15: « In diebus illis, et in tempore illo, germinare faciam David germen justitiae; faciet judicium et justitiam in terrâ. » Et Malachias cap. 4, v. 2: « Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiae. » Isaías quoque, cap. 45, v. 8: « Rorate cœli desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul; » tūm alibi, cap. 61, v. 11: « Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus semen suura germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam. » Sanè R. Levi in hujus prædictionis interpretatione pessimè versatus, non aliud tamen *justitiam sempiternam* hic significare quam Messiam fatetur. Ergò Paulus in priore ad Corinthios cap. 1 v. 30: « Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia: » et in sequenti Epistola cap. 5, v. 21: « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. » Quod autem subjecit Gabriel: *Et impleatur visio et prophetia*, hujus duplex præcipue potest esse intellectus; nam vel finem prophetiis Christo nato impostum iri vult, quod confirmat Jesus apud Matthæum cap. 11, v. 13: « Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt. Quò pertinet et istud in Epistolâ ad Hebreos cap. 1, v. 1, 2: « Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissimè

diebus istis locutus est nobis in Filio. » Atque hoc eventu completum cernimus; cùm nulli in hac Judæorum fæce ac colluvie Prophetæ existant, nulla eos Dei aspiratio prosequatur, nullisque miraculis Dei adversum se favorem agnoscant. Vel ad Christum spectare omnia Prophetarum oracula significat Angelus, quod et de se in Joanne prædicat Jesus: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me, » Joan. cap. 5, v. 39. » Et apud Matthæum, cap. 5, v. 17: « Nolite putare quoniam veni solvere Legem aut Prophetas; non veni solvere, sed adimplere. » Prædicat et Paulus in Epistola ad Romanos cap. 10., v. 4: « Finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti. » Eum denique Sanctum sanctorum, quem ungendum esse vaticinatur Angelus, Messiam esse demonstrat istud è Psalmo quadragesimo quarto, v. 8: « Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiae præ consortibus tuis; » quæ in Jesum confert Paulus in Epistolâ ad Hebreos, cap. 1, v. 8, 9. Ethoc Isaiæ, cap. 61, v. 1: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; » quod de se itidem prædictum esse Jesus in Nazarenâ Synagogâ palam professus est. (Luc c. 4, v. 17 et seq.) Petrus etiam in Actis, cap. 10, v. 37, 38: « Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam; incipiens enim à Galilæâ, post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum à Nazareth, quomodo unxit eum Dominus Spiritu sancto. » Adscribitur et Jesu in Actis, cap. 4, v. 26, 27, prædictio hæc è Psalmo secundo: « Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Convenerunt enim verè in civitate istâ adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus; » ubi Sanctus et Unctus, perindè ut apud Danielen Jesus nuncupatur. Sic et homo ille dæmone vexatus apud Marcum, cap. 4 v. 23, 24: « Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio quis sis, Sanctus Dei. » Sic et Petrus in priore Epistola, cap. 1, v. 14 et seq.: « Secundum eum qui vocavit vos Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis: quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum. » Joannes quoque in primâ itidem Epistolâ, cap. 2, v. 20: « Sed vos unctionem habetis à Sancto; » et in Apocalypsi, cap. 3, v. 7: « Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Haec dicit Sanctus et Verus,

qui habet clavem David. » Plura è Parallelismo nostro peti poterunt. Atqui hoc Danielis oraculum, etsi apertam continet Messiae prædictionem, plus tamen suo cum aliis prophetis consensu valuisse puto, ad exprimendam ab Hebreis magistris veritatis confessionem, quos suprà docui hoc ad Christum retulisse. Pergit Gabriel Angelus (Dan. c. 9, v. 25, 26) : « Scito ergo et animadverte; Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem et hebdomades sexaginta due erunt; et rursùm ædificabitur platea et muri, in angustiâ temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est. » Christum illum ducem, Jesum esse probant ista Matthei, cap. 2, v. 4, 5 : Sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur; at illi dixerunt ei: In Bethlehem Iuda; sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda; ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. » Propheta ille, Michæas est, cui concinit Isaías, cap. 55, v. 2: « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. » In nece verò ejus prædicendâ Prophetæ consentiunt. Sic David, Psalm. 21, v. 15: In pulverem mortis deduxisti me, quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obedit me, foderunt manus meas et pedes meos. » Sic Isaías, cap. 53, v. 7: Sicut ovis ad occasionem ducetur. » Sic Zacharias, cap. 12, v. 10: « Aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planetu, quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. » Quae in Jesum Dominum convenire docebit noster Parallelismus, et de se Jesus ipse apud Emmauntios viatores prædicabat: « Tunc aperuit illis censem, inquit Lucas, cap. 24, v. 45, 46, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati. » Prædicabat et de eo Philippus apud Eunuchum Candaces reginæ, quem cùm proximè memoratam Isaïe de Christi interitu prædictionem legentem offendisset, « Incipiens à Scripturâ istâ evangelizavit illi Jesum. » (Act. c. 8, v. 30 et seq.) Quod autem subest: « Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est, aliter hebraicè scriptum exstat: לֹא תִּנְאַכֵּל, Et non ei; sive potius, et non sibi, hoc est: Et non propter se occidetur; quæ postrema vox קָרְבָּן, repentina est. Nempè hoc ipsum est, quod de eo nuntiaverat Isaías,

cap. 53, v. 4 et seq.: « Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit... Ipse vulneratus est propter iniurias nostras; attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus... Propter scelera populi mei percussi eum... et ipse peccata multorum tulit. » Cui adstipulatur Jeremias in Threnis, cap. 4, v. 20: « Christus Dominus captus est in peccatis nostris. » Atque id muneras obiisse Jesum Christum, et de se ipse sepius, et novi Testamenti Scriptores passim affirmant, ut constabit ex nostro Parallelismo. Sic demùm prophetiam hanc Angelus absolvit, Dan. c. 9, v. 26, 27: « Et Civitatem et Sanctuarium dissipabit populus eum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium: et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finein perseverabit desolatio. » Hanc propter interemptum Christum irrogandam Iudeis poenam jam antè præviderat David, cùm diceret Psalm. 68, v. 26, 27: « Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Præviderat item Zacharias, cùm diceret, cap. 13, v. 6 et seq., et cap. 14, v. 4 et seq.: « Et dicitur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me... Ecce venient Dies Domini, et dividetur spolia in medio tui; et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur dominus. » Præviderat et Osee, cùm diceret cap. 5, v. 4: « Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine principe. » Atque hæc clarissimis ac repetitis oraculis à veteris Testimenti Prophetis tantò antè prædicta Jesus ipse Iudeis denuntiavit: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. » (Matth. c. 23, v. 38.) Item de templo: Non relinquetur hic lapis super lapidem, qui nou destruatur... Cùm ergò videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele prophetâ, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat; tunc qui in Iudeâ sunt, fugiant ad montes. » (Matth. c. 24, v. 4 et seq.) Rursus de Hierosolymâ: « Venient dies in te, et circumlabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternebunt te, et filios tuos qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super

lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. » (Luc c. 19, v. 41 et seq.) Quæ nos item complectemur in Parallelismo, ubi et pacti illius, quod confirmatum iri prædictit Gabriel, sequestrum fore Christum Jesum demonstrabimus. Nam quid aliud sibi velle dicas istud Isaiae, cap. 42, v. 6, et cap. 49, v. 8, et cap. 55, v. 3, 4 : « Dedi te in foedus populi; » et hoc : « Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles; ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus? » Similia his habent Ezechiel, cap. 16, v. 60, 62, et Osee, cap. 2, v. 18 et seq. et Osee, cap. 2, v. 18 et seq., et sæpè Jeremias, potissimum verò cùm ait, c. 31, v. 31 et seq. : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda foedus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum... pactum quod irritum fecerunt... Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam. » Quam prædictionem per Jesum fuisse perductam ad exitum in Epistolâ Pauli ad Hebræos accuratè declaratum est. (Hebr. c. 8, v. 6 et seq.) Sacrificiorum Judaicorum abrogatio, quæ deinceps ab Angelo prædicta subest, à Davide quoque præcinebatur his verbis, Psal. 39, v. 7 et seq. : « Sacrificium et oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum, et pro peccato non postulasti; tunc dixi: Ecce venio. » Quæ in Jesu contigisse probat Paulus in Epistolâ ad Hebræos, cap. 40, v. 4 et seq., et nos in Parallelismo probabimus. Quo loco et Oseam de Israele sic disserentem producemus : « Cesare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbathum ejus, et omnia festa tempora ejus. » (Osee, c. 3, v. 4.) Producemus eumdem monentem Israelitas, futurum ut diù sedeant, non sine rege solùm, et sine principe, sed *et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim*. Producemus et hoc Amosi, cap. 5, v. 21: « Odi et projici festivitates vestras, et non capiam odorem cætum vestrorum; » et hoc Malachiæ, cap. 1, v. 10, 11: « Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuitò? non est mihi volunt in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suspiciam de manu vestrâ; ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda. » Id significabat Christus Jesus, cùm mo-

riens diceret, *Consummatum est* (Joan. 19, v. 30); et cum *velum templi scissum est*. (Matth. c. 27, v. 51.) Ruinas deinde urbis et templi nunquam instauratum iri prædicit, quod populares suos jam antè monuerat Isaías, c. 24, v. 2: « Posuisti, inquit Deum alloquens, civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum non ædificetur; » et alibi, cap. 5, v. 25: « Ideò iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum quasi sterco in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta. » Eadem est sententia istorum Jeremiac, cap. 19, v. 11: « Hæc dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas sigilli, quod non potest ultrà instaurari. » Id suffragio suo Jesus ipse confirmavit, cùm hâc denuntiatione Judæos perterrefaceret: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. (Matth. c. 23, v. 27.) Rei veritatem comprobavit eventus; nam cùm ad instaurandum templum sese comparâssent Judæi sub Adriano et Constantino, ab his quidem fuerunt prohibiti; sed id tertium Juliani imperatoris nutu attentantes vis divina prodigialiter compressit; nam incepsum opus motu primùm terræ disturbatum est, deinde è fundamentis erumpentes flammæ Judæos rei auctores invasere. Christianorum scriptorum temporis illius et proximè sequentis vix ullus rem pressit silentio. Adiri præcipue velim Chrysostomum, cùm alibi passim, tûm maximè Sermone tertio contrâ Judæos. Quodque omnem dubitationem tollit, Ammianus Marcellinus, lib. 23, scriptor ethnicus, minimè vanus, quique sub Juliano stipendia meruit, portentum illud testificatione confirmavit suâ. Nec nos ista in Parallelismo prætermittimus.

14° Nunc exploremus Judæorum sententias. Horum alii, nec postremi inter illos, nec recentes, vi veritatis convicti, in Messiam oraculum hoc, ut dixi, contulerunt. Scribunt Thalmodistæ Jonathanem, Chaldaicum paraphrasten Prophetarum, cùm ad interpretanda ha giographa se accingeret, monitum fuisse per Bath col, ne faceret; quippè ab iis enim, Daniele nimirùm, prædictum esse tempus adventus Messiae, qui finis est. Alii contrâ insimulare erroris Danielem fœdissimis ipsi erroribus impliciti per summam impudentiam ausi sunt, cùm non aliâ adversùs oraculi perspicuitatem

præscriptione uti possent. Pari audaciâ Porphyrius, nullis prolatis rationibus, librum hunc Antiochi Epiphanis temporibus conscriptum finxit, rerumque gestarum narrationes, non futurarum prædictiones, illic contineri. Quam insaniam suo loco castigavimus. Tolerabiliore alii errore legitimum sententiæ intellectum pervertere conati sunt. Quidam enim, non hic hebdomadas annorum, sed decenniorum, quos Origenes secutus est (in Tract. 29, in Matth.), vel Jubilæorum, vel centum annorum intelligent, sed parata eorum est consutatio. Nam civitatem et templum excisum iri post septuaginta hebdomadas; sacrificia verò in medio postremæ hebdomadis abolitum iri prædictit Daniel. Atqui multò antè hæc evenerunt, quām forent elapsæ hebdomades decem vel quinquaginta vel centum annorum, undecumque tandem numerandi ducatur exordium; cùm aliqui hujusmodi hebdomades nullo Scripturæ sacræ, vel sui Thalmudis testimonio Judæi nobis approbare queant. Puduit hujus commenti magistros plerosque, et repudiatis his hebdomadibus, cùm hebdomades dierum nihilò magis locum haberent, in hebdomadibus annorum, quas idoneo Levitici loco, cap. 25, v. 8, niti sciebant, quadrigentorum videlicet et nonaginta annorum spatio acqueverunt. Sic Saadias Gaon, et Aben Ezra in Danielem; sic auctor libri qui Domus Israel inscribitur; sic et Seder olam.

15º Verùm in hebdomadum metandis intervallis, per summam historiæ et chronologicæ artis incitiam immaniter lapsi sunt. Narrat enim Hieronymus veteres quosdam ex hoc grege, hebdomadum putandarum exordium à primo anno Darii Medi repetere, quo anno oraculum hoc Gabriel effatus est; sexaginta verò duarum hebdomadum finem conjicere in tempora excisi à Tito templi, auspiciis Vespasiani; undè rursum deductas hebdomades septem in clades ab Adriano Judæis illatas conferri; postremam verò hebdomadem, seorsum ab Angelo commemoratam, juxtâ nonnullos ex illis, in Vespasianum et Adrianum ex aequo distrahi. Verùm qui nobis absurdum hoc commentum retulit Hieronymus, idem ejus refellendi argumentum subministravit, ex chronologiâ peti-
tum. Certè à primo Darii Medi anno, ad initum ab Adriano imperium, anni plus septuaginta suprà sexcentos excurrunt. Consultius paulò factum est ab Origene, libro decimo Stromatum, et Tertulliano, libro quem adversus Judæos scripsit, cùm exordio hebdomadum sumpto ab

eo tempore, quo prædictionem hanc Danieli Angelus edidit, primo nempe anno Darii Medi, eas in adventu Christi aut morte concludunt. Quanquā m et ipsi in magno errore versantur; nam hebdomadum est novem et septuaginta intervallum, inter Darii primum annum, et ortum Christi.

16º Stolidus quoque Judæis iis error illusit, qui posito hebdomadum initio in primâ templi eversione, finem in secundâ constituunt, et per septuaginta annos jacuisse templum volunt, viginti verò suprà quadringentos toto huic adscribunt spatio, quo templum secundum stetit; ex quibus numeris summam quadrigentorum et nonaginta annorum, sive septuaginta hebdomadum colligunt; ut inter templi utriusque cladem, et quæ per Nabuzardanem primo, et quæ per Titum secundo illata est, spatium illud decurrat. Hanc sententiam tuerunt, non R. Selomoh solùm, et Saadias Gaon, et Seder olam Rabba, sed ipsum etiam Thalmud in primo capite Avoda Zara. At ejus vitiositatem solerter reprehendit Aben Ezra, et in Saadiâ castigavit. Et meritò quidem: nam si à captis undecimo Sedeciae anno Hierosolymis, et incenso templo, ad Vespasiani secundum, quo Hierosolyma et templum à Tito deleta sunt, numerum ducas, nonaginta quatuor hebdomades annorum exsurgent.

17º Cùm autem ad singulas vaticinii partes exponendas ventum est, valde aestuant. Nam à sequentibus excerptunt verba hæc Angeli: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem*; et Christum illum R. Saadias et R. Selomoh Cyrum, R. Levi Jesum Josedeciden, alii Zoroabælem esse putant, contrà veterum Hebraeorum sententiam, quos refert Hieronymus Messiam hic significatum sensisse. Verùm præterquam quod decurtata Angeli verba proferunt, ac postremâ sui parte mutila, quæ sicut jacent repræsentari debuerant: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duas erunt* (quanquam et haec à Pagnino disjuncta sunt), perperam priora commatis verba accipiunt, ac si scriptum foret: *Ab exitu sermonis, ut exscindatur Jerusalem*.

18º De Christo etiam, quem post hebdomades sexaginta duas occisum iri prædictit Angelus, nihilò meliora afferunt Judæi. Sacerdotium interpretantur R. Levi in Danielem, et Saadias Gaon in Sepher Haemunoth; Templum Jachades. In Agrippam verò juniores id confert R.

Selomoh, quem à Romanis trucidatum fuisse scribit, cùm templum secundum excinderetur. Magna inest his opinionibus labes, quòd hebdomas Hierosolymitanam usque ἀλωτανα proferrunt. Alterum quoque vitium acutè animadverit Raymundus Martini (Pug. Fid., Part. 2, cap. 5, §. 29), quòd neque Sacerdotes, neque reges, qui post solutam captivitatem Judeis præfuerunt, Christi, sive uncti fuerunt. Quinque enim rebus templum primum secundo antecelluisse Judæi docent, quarum duæ fuerunt Oleum unctionis, et Spiritus sanctus, sine quibus nulla esse potest legitima unctione, nec quisquam Christi titulum meritò consequi. Cùm iis ergo templum secundum earerit, qui eo cadente regium et pontificale obtinebant munus, Christi haudquaquàm fuerunt. Alio prætereà, eoque gravi laborat vitio ea opinio, quæ Agrippam minorem decernit Christum hunc esse, cuius mortem prædictit Angelus. Eum quippè Romanorum partes fuisse secutum, et Hierosolymis, tūm cùm expugnarentur, absuisse, belloque huic annos aliquot fuisse superstitem, Josephi (de bell. Jud. libr. 2, cap. 16, et de vitâ suâ) et Taciti (Hist. libr. 5) historiæ demonstrant. At prisci illi Hebræi, quoram sententiam retulit Hieronymus (in Dan. c. 9), hæc ad Messiæ mortem pertinere candidè, ut dixi, confessi sunt.

19º Privatim refellendus venit Aben Ezra, cùm propter insignem hominis apud suos auctoritatem, tūm quòd suos ipse populares, velut melius quidpiam allaturus, refellere insituit. Primum is Saadiam arguit, quòd septuaginta annos à primi templi clade ad secundum Darii interposuerit. Hæc enim sunt verba Saadiæ in Dan. e. 9 : *Septuaginta anni captivitatis Babylonicae, jām indè ex quo Nabuchodonosor everit templum, usque ad annum secundum Darii : Hystaspidæ nimirūm. Septuaginta annos interesse negat Aben Ezra (in Dan. 9) ; quadraginta solum et novem annos interesse vult.* In quo suus ipsum calculus fallit : nam juxta computationem Petavii (quam alii aliter ineunt) ab excidio primi templi ad solutam per Cyrus captivitatem, anni intercedunt circiter quinquaginta; indidem verò ab excidio templi hujus ad secundum annum Darii Hystaspidæ, anni excurrunt propemodum septuaginta. Tūm ipse deinde Aben Ezra hebdomadum numerum proficiunt vult, *Ab exitu sermonis, in oratione*, nempè ab anno primo Darii Medi, quo Daniel orationem hanc fudit ad Deum, quæ exstat nono ipsius capite. Indè computat septem hebdomas ad

profectionem Nehemias, quæ in annum Artaxerxis Longimani vicesimum incidit, cùm intercedant hebdomas plus quindecim. Ab hoc deinde Artaxerxis anno numerat sexaginta duas hebdomas cum dimidiâ ad secundi templi conflagrationem, cùm plus tres suprà septuaginta intercedant. Indè patet *Christum ducem*, ex ipsis sententiâ, esse Nehemiam, ac si dixisset Angelus id tantum : *Ab exitu sermonis, ut iterum adficeretur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomas septem ; cùm dixerit : hebdomas septem, et hebdomas sexaginta duæ erunt.* Secundum denique Christum, quem occidendum prænuntiat Angelus, regiam potestatem denotare putat, quæ inter Judeos cum templo et urbe delendâ esset. In quo multiplex inest hallucinatio; nam, ut dixi, legitimâ unctione post templi primi occasum earerunt Judæi ; proptereaque Christi haudquaquàm fuerunt, qui populum Judæum stante templo secundo rexerunt. Deinde nec cùm templo secundo regia potestas inter Judeos extincta est, cùm et Agrippa rex cladi huic diù fuerit superstes, ut cognoscitur ex Josephi vitâ à Josepho ipso conscriptâ.

CAPUT IX.

Jesus natus de Virgine.

Isa. c. 7, v. 14 : « Propter hoc dabit Dominus vobis signum : Ecce virgo concipiet et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. »

Jerem. c. 31, v. 22 : « Usquequò deliciis dissolveris, filia vaga ? quia creavit Dominus nōnum super terram : Femina circumdabit virum. »

Ezech. c. 44, v. 2, 3 : « Hæc dicit Dominus ad me : Porta hæc clausa erit : non aperietur, et vir non transibit per eam ; quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in eâ, ut comedat panem coram Domino ; per viam portæ vestibuli ingredietur, et per viam ejus egredietur. »

Matth. c. 1, v. 18 et seq. : « Christi autem generatio sic erat : cùm esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequâm convenienter, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus, cùm esset justus, et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens : Joseph, fili David, nol timere accipere Mariam conjugem tuam ; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est ; pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum ; ipse enim salvatum faciet

populum suum à peccatis eorum. Hoc autem factum est , ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero habebit , et pariet Filium , et vocabunt nomen ejus Emmanuel. Et non cognoscebat eam , donec peperit filium suum primogenitum , et vocavit nomen ejus Iesum. »

Luc. c. 1 , v. 26 et seq. : « In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galileæ , cui nomen Nazareth , ad Virginem desponsatam viro , cui nomen erat Joseph , de domo David , et nomen Virginis Maria..... et ait Angelus ei : Ne timeas , Maria , invenisti enim gratiam apud Deum ; ecce concipies in utero , et paries Filium , et vocabis nomen ejus Jesum..... Dixit autem Maria ad Angelum : Quomodo fiet istud , quoniam virum non cognosco ? Et respondens Angelus dixit ei : Spiritus sanctus superveniet in te , et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; ideoque et quod nascetur ex te Sanctum , vocabitur Filius Dei . »

1º Ostendimus jam suprà pertinere ad Messiam celeberrimum hoc Isaiae oraculum : *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce Virgo concipiet , et pariet Filium ; et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Multa verò illuc attulimus ad præsens institutum opportuna , quæ antè repeti jubemus et cognosci , quām progressus fiat ad sequentia , quibus idem hoc oraculum in Jesu demùm , qui Mariâ Virgine natus est , eventu completum esse probaturi sumus. Tribus adversus prophetæ hujus veritatem et Christianorum interpretationem exceptionibus uti solent Judæi. Ac primum hebraicam dictionem hoc loco usurpatam , **עלבָה** , non Virginem , sed puellam adolescentulam , sive integrum , sive corruptam significare portendunt. Aiant præterea , etiamsi concedatur vocabulo **עלבָה** , virginem notari , non indè effici virginem notari que virginitatem in conceptu et partu retinuerit , sed quæ aliarum more puerarum delibata virginitate filium conceperit et enixa sit. Denique ut ea significetur virgo , quæ integratatem in partu et conceptu servaverit , id tamen in Mariam matrem Jesu neutiquām convenire volunt ; quo in errore , non Judæi solum , sed Judeorum etiam fraterculi , Carpocrates , Cerinthus , et Ebion , Nazarei quoque et Helcesæi sunt. Nos hæc silligatum refellemus.

2º Judæi igitur de significatione vocabuli **עלבָה** sic disputant : eā notari puellam quam-

cunque , sive virum expertam , sive intactam ; sive nuptam , sive innuptam. Sic R. David Kimchi in libro Radicum , qui et **עלבָה** nihil differre ait à **בָּרְכָה** , quā dictione puella quæcumque , sive integræ virginitatis , sive imminutæ vulgo significatur. Que verò virgo sit , eam proprio vocabulo **בתִּילָה** exprimi contendunt ; ita ut **עַלְבָה** ætatem indicet , **בְּתִילָה** virginalem corporis integritatem ; proinde Interpretes Aquilam , Theodotionem , et Symmachum vertisse **νεκτός** , non **παρθένος** ; in Cantico etiam Salomonis , cap. 1 , v. 1 , 5 , et 6 , 7 , in eundem sensum usurpari vocem **עלבָות** , quippè amatoris rebus virgines adhibere fuisse indecorum ; in Proverbii dictione hæc manifestè eam notari , cap. 30 , v. 19 , quæ viriles congressus experta sit. Quæ cum ita sint , absurdum fuisse dicunt in prædicendâ re tanti momenti , quanti fuit Christum de Virgine matre nasci , quod ad Christiani nominis pertineret decus , anci-piti voce uti Prophetam.

Nos verò dictionem **עלבָה** , anciptem esse , et in puellam , sive quæ virum passa sit , sive quæ ejus sit expers , congruere præcisè negamus ; sed ei convenire affirmamus , quæ virginitatem adhibita custodiâ servaverit , ad eamque custodiendam abstinuerit publico , et intrâ **παρθενών** ; septa sese continuerit ; **עלבָה** enim idem esse ac *absconditam* ; à themate **עלָם** ; quæ mobrem vocabulum hoc , quod Rebeccæ tribuitur in Genesi , cap. 24 , v. 43 , vertisse Aquilam *absconditam* , ut observatum est ab Hieronymo in Isai. c. 7. Magnâ à veteribus diligentia asservabantur virgines , et ab omni ferè virorum accessu prohibebantur. Mentio fit in libro Esther , cap. 2 , v. 11 , 15 , *domus in quâ electæ virgines servabantur* apud Persas , appositis eorum custodiæ eunuchis. Alexandrum laudat Plutarchus hoc nomine , quod Darii uxorem ac filias ab omni petulantia ita tutas præstiterit , ac si non in hostilibus castris , sed in occulto intrâ sacros **παρθενῶν** ab hominum conspectu remote fuisserent. Judæi quoque concludebant virgines , ut ex secundo Machabaico , et ex tertio apocrypho cognoscitur. Est apud Josephum , lib. 7 Antiq. , cap. 7 , Amnonem , Davidis filium , vix Thamaris sororis , quam amabat , fieri compotem potuisse , propter ipsius virginitatem , *propter accuratam custodiâm* quâ servabatur. Philo ait : « Feminis autem convenit custodia domus , et assidua intus mansio ; et virginibus quidem , intrâ penetralia quæ mediæ casâ continentur , mulieribus verò jam maturis , intrâ reliquam domum . » Heliodorus ,

Æth. lib. 5 et 6, Charicleam in Ægypto cum Nausicleâ puellâ, « in gynæcum seorsum secessisse » ait; et deinde, dum hæc Cnemoni nuberet, illam « solam ab aliis segregalam in solitum conclave venisse, et fores ad securitatem clausissè; » vecte nempè intùs objecto, quem nisi dimoveret ipsa, ostium aperire nemo posset. Elegans est in Achillis Tatii Erotica, lib. 2, historia thalami descriptio, Tyri in viri opulentî ædibus constructi, et mulieri cuidam, filiæ, ancillæ, ad habitandum, penumque asservandum concessi. Is in aliquot cellas, seu cubicula distributus erat; ad ea per angustum semitam erat aditus; semitæ ipsius limen porta muniebat, quâ quæcumque intrâ thalamum erant omnia continebantur. Hanc mater cubitum discedens, intùs ipsa quidem claudebat, foris verò claudi curabat, sibique per foramen claves tradi. Quæ eo refero, ut appareat quanta in his oris matrum esset in filiarum tuendâ virginitates sollicitudo. Intrâ munitas etiam turres à Græcis fuisse aliquandò conclusas ostendunt Danaes, Herus, et filiarum Lycomedis fabulæ. Ad quarum exemplum Rhodanthen suam in turriculam à patre conclusam finxit Theodosius Prodromus, lib. 2, p. 65, undè vix unquam pedem huic licebat efferre, ne lascivis obtutibus virorum obijiceretur. Ferè autem intrâ materni thalami claustra cohíebantur. Undè Hesiodus ventorum frigoribus obnoxiam non esse virginem ait :

Quæ intrâ domum propè caram matrem manet,
Nondum operum aureæ Veneris perita.

Hero puellam scribit Musæus intrâ turrim, ut dixi, à parentibus inclusam, pudoris et castitatis studio æqualium suarum ac juvenum coetus et tripudia vitasse. In Euripidis Phœnissis, regia puella Antigone, cùm exercitum Argivorum de summo tecti fastigio spectare vellet, conclavi non exit sine matris licentiâ, et senis nutriti, viri gravis ac sapientis comitatu; qui priusquam virgo prodeat, vicina ipse lustrat loca, ne in curiosi alicujus oculos temerè hæc incurrat. Phocylides in Præceptis :

Virginem autem custodi intrâ thalamos diligenter,
Neque eam sinas antè domum videri, quoad nupserit.

In Terentii Eunicho, quæ Comœdia palliata est, Thais, quamvis meretrix, Chæræ habitum eunuchi, speciemque gerenti commendat virginem, edicit ne vir quisquam ad illam adeat, et ne ab eâ abscedat ipse imperat, in interiore parte ædium maneat solus cum solâ. Virginem Catullus, Carm. Nupt., comparat flori secreto

in septis hortis nascenti, tutoque à pecoris aut aratri accessu. Sibylla eadem et virgo dicitur à Virgilio, et intrâ immanis antri secreta delitescere fingitur, proptereaque Alma non semel appellatur, ἐπιθέτῳ ex re concinne adjuncto. Statius ex Virgilio virginem dicit domum et penates servare. Eustathius Eroticorum scriptor dentes virginibus comparat, quod labellis obsepti sint et contexti. Apud eundem viris et feminis ad Jovis templum sacrificandi causâ proficiscentibus, sola Ismene virgo in cubiculo relicta est, « quod virgines non deceat in virorum conspectum venire. » Atque indè est, quòd munera quædam novæ nuptæ dabantur à sposo et cognatis, cùm primum vivendi sui potestatem faciebat, quæ et δημήτρια, et θεόρητα, et ἀθράματα, et ἀνακαλύπτηρια dicebantur; quòd nempè revelatâ tûm facie videntiam se præberet, cùm anteâ latuisset in abdito, hominumque visus studiose vitasset. Itaque Phurnutus, sive potius Cornutus (de nat. Deor. de Neptun.) , novas nuptias censet νύμφας, idcirco dici, « quòd tûm primum prodeant in publicum, cùm anteâ latuissent. » Indè etiam est, quòd apud Romanos è matris gremio rapi ad nuptias virgo simulabatur, quasi ad id tempus in gremio matris abdita fuisse. Patet ergo intrâ domorum latebras, et in secretis locis et à virorum consortio semotis eductas fuisse virgines, proptereaque dictionem hanc עלה, quæ occultam significat, non culibet feminæ, sed ei quæ occultam coluerit vitam congruere, quod vitæ genus virgines persequi solebant. Præclarè Hieronymus in hunc locum Isaïe : « Alma, non solùm puella vel virgo, sed cum ἐπιτάσσῃ virgo abscondita dicitur et secreta, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magnâ parentum diligentia custodita sit; » quod et repetit in Libris contrâ Jovinianum. Undè sequitur hoc inter עלה, et בתיולה discriminis interesse, quòd hoc virginem simpliciter, illud virginem accuratâ septam custodiâ significet. Virginem abditam appellat Horatius (lib. 3, Od. 16), Danaen, utpote intrâ turrim æneam et robustas fores inclusam. Imvero, ne vox quidem ברתיה, Virginem simpliciter, propriè, ac semper sonat; nam apud Joelem, cap. 1, v. 8, manifestò usurpatur ad significandam viduam; undè sequitur solam dictionem עלה habere Hebraeos, quâ virginem propriè designent. Probabilis alia afferri potest vocis עלה notatio, quasi sic dicatur virgo, quòd tegendas corporis sui partes nulli patefecerit unquam, sed occultas eas ac diligenter velatas servaverit; ut עלה pe-

rindè sit ac si *tectam, velatam, amictam* dicas. Moses in Levitico, cap. 18, v. 6, incestos afflitionem et consanguineorum vetans concubitus, σερπός; rem sic expressit: *Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedet, utrevelet turpitudinem ejus*: et in Deuteronomio, cap. 22, v. 30: *Non accipiet homo uxorem patris sui, nec revelabit operimentum ejus*; et postmodum, cap. 27, v. 20: *Maledictus qui dormit cum uxore patris sui, et revelat operimentum lectuli ejus*. Simili ergò locutionis figurà puella, cuius nunquam turpitudo vel operimentum revelatum fuisse, hoc est, quæ tecta semper ac velata fuisse dicitur, ea virgo ac עלבנה plane intelligenda est. Id etiam nomen virginis eā de causā adscriptum suspicari possumus, quasi *clausam, obseratam, et obsignatam* dicas, quòd inviolatum virginitatis suæ sigillum, et integra claustra servaverit. Quòd spectat istud Salomonis in Cantico: *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus* (Cant. c. 4, v. 12). Quamobrem virginem integrum veteres *signatam* dixerunt, ut notat Nonius, quod et Lucilii auctoritate confirmat. Nibilominus tamen fac ambiguum esse vocabuli עלבנה intellectum, et ad virgines integras æquè ac imminutas referri, priorem certè obtinere hic significationem verba ipsa Isaiae indicant. Conceptum enim virginis, tanquam signum proponit, hoc est velut rem novam, inusitatam, et prodigialem. Quod fuisse secūs, si puella post delibatam virginitatem more communi seminarum concepisset. Hoc argumentum, ut opportunum et utile, vajidè urgent Justinus in Tryph., Tertullianus adv. Jud. cap. 9, Origenes contr. Cels. lib. 1 Eusebius, lib. 7 Dem., Hieronymus, Basilius, Cyrillus, et Procopius in Isai. c. 7, v. 14. Porrò quod ab Isaia *Signum* appellatum est, à Jeremiah dictum est *Novum*, seu *Novitas*. *Creavit*, inquit, *Dominus novum super terram: Femina circumdabit virum*. Quibus mirabilem Jesu ortum prædicti, ex iis quæ suprà diximus liquidum est. Cùm ergò signum hoc loco inusitatum videlicet quippiam et præter communem naturæ legem promitti integerent R. Selomoh Jarchi, et R. David Kimchi, filii ortum hic prædicti aiunt, non ex virgine quidem integrâ, sed ex puellâ quæ viro nondum matura esset. Ergò his adulmadvensis, Septuaginta interpres נבלָנָה nullâ circuitione usi verterunt παρθίνος, et Syrus Interpres Novi Testamenti in primo Matthaei capite, בְּתַתְּלָנָה. Virginem etiam Punieâ linguâ, quæ hebraicæ propago est, *Alma* appellaris testificatur Hieronymus in Isaiam;

qui et subindè addit haudquaquam se meminisse vocabulum hoc ad mulierem nuptam significandam unquam fuisse adhibitum, sed ad notandam virginem. Idem fusè exaggerat Traditionibus Hebraicis. Alma, inquit, quod Interpretatur Abscondita, id est Virgo nimis diligentia custodita, majoris mili videtur laudis esse quam virgo. Virgo quippe, juxta Apostolum, potest esse corpore, et non spiritu. Abscondita verò, quæ virgo est, עלבנה virginitatis habet, ut et virgo sit, et abscondita; et quæ abscondita est, juxta idioma linguae hebræe, consequenter et virgo est: quæ autem virgo, non statim sequitur ut abscondita sit. Atque haec demum sic concludit: Ostendantigitur Judæi in Scripturis alicubi positum Alma, ubi adolescentulam tantum, et non virginem sonet, et concedimus eis illud, quod in Isaia apud nos dicitur: *Ecce Virgo concipiet et pariet*, non absconditam virginem, sed adolescentulam significare jam nuptam. Fidem sibi præterea exemplis conciliat Hieronymus, in quibus vox עלבנה, ad notandam virginem adhibetur; velut in Geneseos vicesimo quarto capite, v. 16 et 43, Rebecca etiam tūn virgo, et בְּתַתְּלָנָה, promiscuè appellatur. Et in secundo Exodi, v. 8, Mariae sorori Mosis, quæ virgo erat, idipsum nomen tribuitur. Nam quod objiciunt quidam, Rebeccam, quæ appellatur עלבנה, non suisstamen absconditam, ut potè quæ aquationis causâ non thalamo solùm materno, non paternâ demo, sed urbe etiam exiret, id facilis negotio refellitur. Nec enim volumus ita fuisse absconditas virgines, ut extrâ limen numquam omnino pedem efferrent; sed prodiisse foras, vel sacrorum causâ, vel ubi necessitas aliqua, aut patria consuetudo postularet; custodiam verò noctu maximè fuisse circa illas adhibitam, ut ab omni virorum accessu seclusæ penitus ac tutæ essent. Patet id ex illis Machabaici secundi. cap. 3, v. 19: *Accinctaque mulieres ciliis pectus, per plateas confuebant; sed et virgines, quæ conclusæ erant, procurrebant ad Oniam, alias autem ad muros, quædam verò per fenestras aspiciebant; et ex ipsis Machabaicis tertii, cap. 1, v. 18: Virgines etiam in thalamis cum matribus conclusæ exierunt, et pulvere ac cinere capita conspersæ fletibus et gemitibus plateas impleverunt*. Hero licet in turre conclusa à parentibus, foras tamen exit festo Veneris die ad sacrificium, seque publicè videndam præbet. Achilles Tatius (de amor. Clit. et Leuc. lib. 1) in ea quam comummemoravimus thalami descriptione, quo Leucippe cautè à matre asservabatur, nar-

rat fores noctu diligenter fuisse clausas , mane verò exoriente aurorā easdem fuisse apertas. Quamvis igitur domesticis ministeriis interdiù vacaret Rebecca, juxtā patrios mores, haud minùs sollicitè proptereà à parentibus , noctuque præcipuè custodiebatur; undè meritò עלבמה sive *Abscondita* dicta est. Adstipulatur R. David Kimchi in libro Radicum , et huic nomini quod Rebeccæ adscriptum est , absconsionis significationem inesse docet. Aquila quoque , ut dixi, hoc Geneseos loco vertit , *Absconditam*. Quæ verò ex Salomonis Cantico , cap. 1, v. 5 et 6, 7, testimonia proferunt adversarii, in quibus vocabulum עלבות , puellas jam virum passas notare putant, quippè virgines parùm decuisse amatoriis colloquiis interesse , valdè eos sua fallit opinio ; innupti enim pueri sponsum, innuptæ pueræ sponsam comitabantur ad nuptias ; et carminibus, tūm καταχωματικοῖς, tūm διεγράπταις prosequebantur. Testis Theocritus in Helene epithalamio, ubi virgines antè Menelai et Helenæ thalamum tripudiis et canticibus indulgent. Testis Aristænetus Epist. 10, in narratione amorum Acontii et Cydippe. Testis et Catullus in Epithalamio Juliae et Manlii :

Vos item simul integræ
Virgines , quibus advenit
Par dies, agite , in modum
Dicite.

Et in carmine nuptiali :

Cernitis , innuptæ , juvenes ?

Et deinde :

Aspice, innuptæ secum ut meditata requirant.

Ex Cantico autem Salomonis ethnicos Epithalamiorum modum formamque sumpsisse docet nos Origenes , Hom. 4 in Cant. Quapropter illas עלבות , virgines fuisse credendum est. Thori quoque expertes illas fuisse aio, de quibus sic in eodem Cantico Salomon : *Sexaginta sunt reginæ et octoginta concubinæ et adolescentularum* (עלבמות) non est numerus. Nam quis non videt virgines intelligi, quæ si imminutæ fuissent, vel in reginarum , vel in concubinarum numerum referrentur.

3º Magna quoque in explicandâ hâc clausulâ è Proverbiorum tricesimo capite controversia est : *Tria sunt difficulta mihi, et quartum penitus ignoro, viam aquilæ in cœlo , viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentiâ.* Hebraica habent, בעלבמה , in virgine; quibus Christi ortum è Virgine præsigni ficasse Salomonem Christianorum plerique

conjectant ; integris quippè virginitatis septis ex utero virgineo Christum Jesum prodiiisse. Ità intellexerunt Raymundus Martini (Pug. fid. part. 3, dist. 3, c. 7), et Nicolaus de Lyra in Prov. 30, 19, aliique subindè , qui et tria superiora ad Christum referunt; viam aquilæ in cœlo, ad ejus ascensum in cœlum ; viam colubri super terram, ad redditum ejus à morte ad vitam, cùm saxum ostio monumenti appositum penetravit, nullumque exitus sui reliquit vestigium; viam denique navis in medio mari , ad mirabilem ejus inter homines et mundi tempestates vitam. Adcò ut ortus ejus, vita , reditus à morte ad vitam, et ascensus in cœlum ordine præpostero hic prædicta sint. Cujus interpretationis auctorem fuisse vetustum quemdam hebreum ferunt. Nos simpliciter locum hunc possumus explicare, difficile esse virginis à viro claram imminutæ vestigia deprehendere, si ea cautè et studiosè occulere studeat; quod non magno negotio fieri notum est, cùm et impuras quasdam mulieres operam ad id suam venditare et præstare nimis verum sit, ut celent viam viri in adolescentiâ ; exponunt alii amatorias artes à viris ad virginum devincendos animos adhiberi solitas. Quarum expositionum quamlibet secteris , dictio עלבמה propositum à nobis retinebit intellectum , et virginem significabit. Nam quod objicere pergunt Judæi , aliam loco huic explicationem postulare subjecta Salomonis verba : *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergens os suum dicit : Non sun operata malum;* cùm עלבמה mulieri corruptæ comparetur, proindèque pueram vitiatam significet, nullâ id ratione concludunt, cùm עלבמה , juxtâ ipsos, de nuptis sequè dicatur et innuptis ; atque ità idem secum compararet : aut quod proximum est, scortum concubitū sui celans indicia, cum muliere adulterâ idem agente ; quæ quòd eadem sint , vel certè quàm proxima, inepta penitus et absurdâ esset comparatio. Dicendum potius id sibi voluisse Salomonem, tantâ arte virginem oblatum sibi vitium celare, ut vix majore mulier adultera usu perita uti possit. Parùm verò auctoritatis est in Aquilæ, Theodotionis , et Symmachî interpretatione , qui vertunt עלבמה vəλvəm. Proscelyti quippè fuerunt Aquila et Theodotion; Ebionita verò Symmachus, ac iis proindè adhæserunt sectis, quæ virginitatem Mariæ Jesu matri derogarent. Nežvyc practereà vox anceps est, pueram vel integrum vel vitiatam notans : quo verò eam usurpaverint sensu ambignum est. His demum opponimus Senes Septuaginta , ac in-

terpretem Vulgatum, quorum longè potior nobis auctoritas est. Cadunt ergo omnia hæc Iudaicæ expositionis fulcimenta.

4º At aliud præterea adversariis præcludendum effugium est, quo scilicet se proripiunt, postquam vocabuli **עלמה** legitima ab eis significatio extorta est. Aiunt enim non ex eo rectè concludi Virginem illam, de quâ futurum prædictum Isaias ut concipiat filium et pariat, in hoc conceptu et partu haudquam imminutum iri, sed id tantum posse colligi virginem fore ad hunc usque conceptum, ac proindè Isaiam, cùm dixit : *Ecce Virgo concipiet et pariet Filium*, id sibi voluisse, tum concepturam et parituram Virginem, postquam virgo esse desierit. Verùm eequod erit signum illud quod pollicetur Deus, si virgo amissâ virginitate concipiat et pariat, more matrum omnium ? Respondet Bodinus in pestifero et exitiali libro nondùm edito, et nunquam edendo, quem *de abditis rerum sublimium arcanis inscripsit*, conceptum hunc et partum signum quidem fuisse, at non prodigium. Quasi verò vocabulum, **נָזְרָה**, quo utitur Propheta, non prodigium quoque significet, atque eo sensu in Libris sacris sæpè adhibitum reperiatur; quasi Jeremias rem eamdem prænuntians, **נָזְרָה**, *Novum* non appellaverit, quod Isaias **נָזָר**, *Signum* dixerat. Neque sanè est cur verum hunc Christi Jesu ortum prædicantibus nobis, religionis nostræ perduelles detrahant fidem, quam de Homeri, Platonis, aliorumque simili ortu falsa jactantibus ethniciis habuerunt. Ex Apolline enim, et Perictione ab omni mortalium complexu integra, natum Platonem ferunt; Remum et Romulum ex Iliâ virgine et Marte. Jove satos esse Alexandrum et Scipionem incredibile visum non est. Ponticæ cuidam mulierculæ ex Apollinis congressu gravidam se dicenti, multos adhibuisse fidem narrat Plutarchus in Lysandr.; tūm Sileno puer ex eâ nato fraudibus suis texendis uti decrevisse Lysandrum, virosque insignes produxisse, qui rei confirmabant famam, rumoremque spargebant Delphis peti-
tum, sacerdotes in arcanis habere sacra quædam oracula, quæ nemini legere fas esset, nisi qui patrem haberet Apollinem. Adeò incredibilis non habebatur ortus hujusmodi. Scribit Hieronymus adversus Jovinianum lib. 4, cap. 26, creditum Buddam Gymnosophistarum principem è latere virginis prodiiisse. Alterum Buddam, Terebinthum priùs dictum, commemorat Socrates lib. 1, cap. 22, qui ortum

quoque suum ad virginem referebat; prioris Buddæ usurpato nomine et ortu commentatio. Minervâ natum se credi volebat Domitianus, ut est apud Philostratum de vit. Apoll. libr. 7, cap. 12. Celebrem illum Anglorum vatem Merlinum sine virili congressu procreatrum fabulantur. Sunt apud Turcas pueri, quos ἄπατας et virginibus tantum prognatos vulgus credit. Animæ filii, *Nephes-ogli* appellantur Turcico idiomate, et miranda facinora edere putantur. Scribit Pomponius Mela, lib. 1, cap. 2, Apim, Aegyptiorum deum, qui et bos niger erat, certis maculis insignis, et caudâ linguâque dissimilis aliorum, rarò nasci, nec coitu pecoris (ut aiunt) sed divinitus et cœlesti igne conceptum. » Adamum sine patre et matre de luto à Deo confictum, Evam ex Adami costâ procreatam Judæi fatentur. Qui mundum factum putant, quod Græcorum philosophorum plerisque placuit, primos homines sine patre et matre editos fuisse dicant necesse est; quod minus credibile est, quam ex matre tantum, sine patre Christum Jesum prodiiisse, ut optimè adversus Celsum disputat Origenes libr. 1. contr. Cels. Ex sexto Geneseos capite arbitrii sunt plerique memoratos illic gigantes haudquam à viris esse progenitos. Optimè quoque Justinus Tryphoni objicit, steriles feminas et genitales annos prætergressas, Saram, Annam Samuelis matrem, et Elizabetham, Dei beneficio secundas exstitisse. Et Judæi ipsi in Midrasch Echâ futurum tradunt, ut Redemptor à se exspectatus sine patre nascatur. Idem habet R. Simeon ben Jochai in Genesin, et R. Moses Hadarsan in Psalmum octogesimum quintum. Falsus est ergo Plutarchus in Præc. conjug., eum scripsit feminam omnino nullam dictam esse sine viri consortio infantem peperisse.

5º Nunc verò nobis incumbit probandum prædictionem hanc Isaiae, quâ futurum prænuntiatur ut Virgo concipiat et pariat Filium, integrâ etiam in conceptu et partu virginitate, in Mariâ matre et Jesu filio esse completam. Christi enim Jesu adversarii, tām splendidum ei testimonium ut eriperent, ex adulterio natum prodiderunt. Impii maximè Judæi impuro suo et maledico ore Mariam matrem Jesu, ornaticem fuisse, hoc est commendis mulierum crinibus operam suam locâsse blaterant. Quod artificium quæ exercabant feminæ, quam parùm pudicæ essent, ex Nape et Cypassi, quæ in libris Amorum Sulmonensis poetæ memorantur, satis notum est.

Proindè Mariam appellare solent *Adulteram*; Jesum verò *Adulteræ filium*; quod equidem sine indignatione referre non possum. Sic sàpè Thalmud utrumque. Sed et illuc quoque, et in Midrasch Coheleth, et in damnoso libro, quem *Generationes Jesu* inscripserunt, eum *filium Pantheræ*, et *Jesum Pantherinum* nuncupant. Atqui *Pantheram illum*, *Mariæ maritum* fuisse narrant in libro Thalmudico Sanhedrin, cap. 7; verùm adulterum eam admissoe Pombeditanæ scholæ magistri illuc asseverant. Celsus verò, utpotè Judaicarum rerum parùm consultus, *Pantheram*, non *Mariæ maritum*, sed adulterum fuisse dixit; atque eam demùm in adulterio à marito deprehensam, domo ejectam, Jesum ex illicito hoc *Pantheræ* concubitu procreatum clàm peperisse. Verba ipsa Celsi hæc adversus Christum Jesum vomentis refert Origenes lib. 4. Nempè familiare progenitorum Jesu cognomentum in ludibrium contumeliamque versum est: nam Jacobum, Josephi patrem, *Pantherem cognomine appellatum* fuisse tradit Epiphanius in Hæresi Antidicomarianarum. At Joannes Damascenus de Orth. fid. libr. 4, cap. 45, genealogiam Christi per texens, Mariam narrat patrem habuisse Joacimum, Barpantheris filium, hujus patrem fuisse Pantherem. Undè fit verisimile, *Pantheris cognomenum à Mariæ*, vel quod potius ereditus, Josephi parentibus gestum, Josepho quoque ipsi inhaesisse. Nos quod dant accipimus, Jesus Josepho non esse prognatum, adulterii vero crimen sanctissimæ et integrissimæ Virgini impactum facile diluimus. Nam quod adulterum ejus appellat Celsus *Pantheram*, quem *Judæi* ipsius maritum fuisse volunt, id calumniam coaguit. Deindè quis credit tantà patientiâ fuisse Josephum, ut manifestam criminis ejus, quod legibus *Judeorum* tām severa animadversione puniebatur, securam vivere permiserit? Quis credit infamem mulierem, inter consanguineas et affines, inter infenos filio suo legisperitos magistros, Sacerdotes et Pharisæos tutam fuisse, ita ut de Mariâ Virgine Evangelistæ prodiderunt? Quis credit *Jesum ipsum*, tām spurco et damnato genitum concubitu, cuiusmodi homines Mamzeri dicebantur, in Ecclesiam Domini fuisse admissum, contrà Mosis interdictum? neque id ipsi ab invidis et inimicis, quos complures sua ei virtus pepererat, objectum publicè et exprobatum? Quis credit Nazarenos Jesu populares, quibus nemo melius noscere potuerat ipsius

parentes, spureum hunc et probosum ortum ita esse oblitos, ut fabrum eum, Josephi fabri et Mariæ filium esse, fratres eius ac sorores apud se manere palam prædicarent? Nonne, inquit Joan. c. 6, v. 42, *hic est Jesus filius Joseph, cuius nos novimus patrem et matrem?* Quamobrem Nathanaeli dicit Philippus Joan. c. 1, v. 45: *Quem scripsit Moyses in Lege et Prophetæ, invenimus Jesum, filium Joseph à Nazareth.* Eequid fuit causæ duobus illis cæcis, quid Chananææ mulieri, quid populo Hierosolymitano, cur hominem furtivis et illegitimis procreatum amplexibus, Filium Davidis altâ voce nuncuparent? Quis credit denique Evangelistas et Apostolos in manifestâ re tām præfractè mentiri ausos (absit dietis impietas) et adversus rei propalam editæ notitiam, superstitibus etiam pervulgati facinoris testibus, mirabilem quemdam Jesu ortum fuisse commentos, et ad Davidem retulisse?

Tantùm verò abest, ut adulterino satu conceptum Jesum tempora ipsius mentita sint, ut eum potius Virgine matre natum crediderint. Simon enim, Jesu simius, quiq[ue] Jesus ipse Christus haberet voluit, ut ei perquām similem se præstaret, non aliam ob causam virgine natum se ferebat, quām quòd id ipsum de Christo Jesu accepisset. De Jesu hæc scribit Matthæus cap. 1, v. 18: *Cum esset sponsata mater ejus Maria Joseph, antequām convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* De se hæc jactabat Simon, ut perhibent Recognitiones Clementis libr. 2, cap. 7 et 14: « Antequām mater mea Rachel conveniret cum eo (Antonio), adhuc virgo concepit me. » Domitianum quoque, nisi mea me fallit conjectura, Christi de Virgine nati fama adduxit, ut matrem sibi Minervam virginem adscisceret. Jam enim Romæ pervulgatae erant res Christianorum, nec ignorare poterat Domitianus, quid de Christi ortu ferretur. Meminerat idem præterea Josephum, Matathiae filium, Vespasiano patri suo accommodasse vaticinium à Jacobo patriarchâ *Judæ filio* editum: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de semore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium;* quod, ut erat rerum Judaicarum parùm consultus, hæreditario forsitan jure ad se quoque pertinere posse arbitrabatur, subdolè præsertim id ipsi fortassè suadente Josepho. Cum ergò ab Isaia prædictum accepisset, futurum ut de Virgine Messias nasceretur, atque id de Jesu Christiani vulgo dicerent, id sibi decus arrogare conatus est, Minervâ se natum fin-

gens. Messiae quippe dignitatem ipsum affectasse vel id persuaderet, quod cum inaudivisset esse in oraculo Davide genus ductorum esse Messiam, potentissimum videlicet regem quemdam, Davidis extinguere reliquias ac de medio tollere tentavit; quod Vespasianum eamdem ob causam hoc ipsum jam ante aggressum esse sciret, seque in id genus inserere non posse intelligeret. Nam quod adducti ad eum nepotes quidam Davidis, Christi Iesu consanguinei, intacti abierunt, id fortunae sue tenuitate meriti sunt; ut apud Eusebium narrat Hegesippus. Nec enim humiles adeo ac viles homines ad regni Christo destinati opes assurgere posse existimavit, quas jam possidere se credebat. Muhammedus ipse qui pleraque Iesu ornamenti ac dotes detrahit, Mariae virginitati percit, eamque laudavit in Alcorano Sur. 3, et 20, et Iesum Adamo comparavit, qui sine virili congressu in lucem editus est. Non abs re erit priscam huc afferre historiam, quam ex traditione ad sua tempora propagatam narrant Origenes in Tract. 26 in Matth., et Basilius Basil. De hum. Christi gener. Fuisse tradunt in templo locum, quo solis virginibus pateret aditus, exclusis reliquis quae thorum virilem fuissent expertae; illuc ingressa Maria Virgo jam Iesum enixa cum arceretur, atque ad mulieres ablegaretur, intercessisse Zachariam, quominus illa loci dignitatem amitteret; qua re offensos Iudeos Zachariam interfecisse, vel quod in templo inter virgines mulierem contra ius fasque consistere pateretur, vel quod feminam jam filio auctam, virginem haberi vellet. Traditioni huic tantum tribuet fidei unusquisque, quantum volet; eam certe a gravissimis auctoribus memoriae proditam praetermittere piguit. Longè etiam minor est apud me traditionis alterius auctoritas, quam refert Suidas, in Ἰωνίᾳ, è vetustis, ut ipse ait, Iudeorum commentariis Tiberiade servatis exceptam; Iesum nempè Dominum in Sacerdotum numerum fuisse cooptatum aliquando, cùmque ipsius patris item ac matris nomina in codicem de more essent referenda, matrem ad ea ex ore ipsius cognoscenda accitam, suum quidem ac filii dedisse nomen, patrem vero Deum ipsum indicasse, quippe quae Filium illibata virginitate, Spiritus sancti afflato peperisset, et integratim demum ipsius testibus idoneis, accuratoque examine comprobata, non aliud patrem quam Deum vivum codici fuisse adscriptum. Haec temerè admitti nolumus, narrante præsertim Suida, levissimo scri-

ptore; nam Jesus Judæ prognatus inter Sacerdotes, qui Levitici generis erant, admitti haudquaquam potuit. Respondet quidam apud Suidam, mistum fuisse genus Josephi patris Iesu, sed frustra; ait quippe Paulus eâ tribu oriundum esse Christum Jesum, de quâ nullus altari præstò fuit; manifestum esse enim quod ex Judæ ortus sit Dominus noster; in quâ tribu nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est. (Hebr. c. 7, v. 13, 14.) Adde per Leviticas matres in tribum Juda insertas, non eam fieri missionem generis, ut quis inde procreatus possit Levita censeri. Scitum est enim Hebraici juris, in Thalmude sèpè traditum, familiam maternam, neque appellari familiam, neque esse, et deficiente masculâ prole, superstibus licet filiabus, genus interire.

6º At futile est quod objicitur ex his verbis Epistolæ ad Galatas: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere*. Quasi Paulus postremam hanc dictionem eo sensu adhibuerit, quo virginis cōponitur: quemadmodum et in priore ad Corinthios palam adhibuit dicens: μητέρας τοῦ οὐρανοῦ τὴν παρθένον. At res aliter se habet; nam sexum tantum et naturam denotat ea vox priore loco, ut et alias sèpè, et ad integras vi-tiatasque feminas ex æquo congruit. Natu-rale vocabulum est *femina*, inquit Tertullianus: naturalis vocabuli generale *mulier*; generalis etiam speciale *virgo*, vel *nupta*, vel *vidua*, vel quotetiam ætatis nomina accidunt. (Tert. de virg. veland. c. 4.) Quorum haec sententia est, dictionem *Femina*, hominum et brutorum esse communem; dictionem *Mulier*, generalem esse, et ad virgines, nuptas, et vi-duas pertinere. Quod probat subinde ex his secundi capituli Geneseos, v. 22: *Et aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam*. Illuc enim Eva mulier appellatur, Hebraice אִוָּה, Græce γυνή, priusquam Adamo traderetur. Probat et ex Gabrielis salutatione; nam cùm conceptum Marie et partum salvâ virginitate sponderet, ait nihilominus Lue. c. 1, v. 28: *Benedicta tu in mulieribus*. Observatum est etiam grammaticorum filii, Græcam vocem γυνή, ut et Latinam *mulier*, naturam simpliciter nonnumquam si-gnificare. Utrumque vocabuli intellectum optimè distinxit, ut reliquos taceam, Eustathius, cùm alibi, tûm præcipue in hunc versum Odysseæ è Rhapsodiâ γ.

Cum mulieribus autem ancillis vi concubebatis, Meique viventis ambiebatis mulierem.

¶ *Mulieres* inquit, ancillas dicit, juxta id

quod naturā significat Mulier, nempē, homines feminas. Continuò autem subjungens : Ambiebatis mulierem, eam notat quæ est sub viri potestate. » *Mulierem* verò Plautus vocat in *Curculione*, act. 2. sc. 5, v. 64, 69, quam proximè *virginem* dixerat. Et in *Poenulo*, act. 5, sc. 4, v. 81, sic filias suas virgines Hanno compellat : *Advertite animum, mulieres*. Cicero in oratione de *Præturā urbanā*, Philodami *Lampsaceni* filiam, quæ cum patre habitabat, propterea quòd virum non haberet, mulierem sēpiùs appellat. Ulpianus quoque jurisconsultus libro quadragesimo quarto ad *Sabinum* ait « mulieres omnes dici, quæcumque sexus feminini sunt ; » et libro primo ad edictum *Aëdilium Curulium*, eam quæ propter corporis vitium mulier fieri non possit, *mulierem* tamen appellat.

7º Nec incastigatam dimittimus Joannis Bodini calumniam, qui in quinto libro *de abditis rerum subliniū Arcanis*, ex Judæi personā, duo priora *Lucæ* capita, in quibus splendidissimum exstat virginitatis Mariae testimonium, germana ac legitima esse negat, hoc arguendo, quod tertii capituli initium operis totius *exordium* esse videatur ; præfixā nimur nota-tione temporis, undè ordo sequentis historiæ proficiscitur, quemadmodum ab auctoribus sacris plerisque scripta sua ordinentibus factum est. Fuit ea quidem Marcionis teterimi hæretici sententia, multas inesse corruptelas et vitia Evangelio *Lucae*, quod unum tamen, repudiatis cæteris, admittebat. Depravatum id quoque Ilelidius credidit. Cùm pleraque autem falsitatis suspecta habebat Marcion, tūm præcipue priora duo capita, sic tanquam insinceræ partes recidebat. Cujus opinonis cùm rationes nullas, vel valdè infirmas proferret, ut ex *ψευδο-**διάνυσσῳ* Origenis dialogo contrà Marcionistas intelligitur, solā suā temeritate fretum id attentasse apparebat. Quam verò dat Bodinus, petitam ex notatione temporis, quæ capiti tertio præfixa est, fuculam prorsùs esse vel hoc ipsum, quo utitur, auctorum sacrorum exemplum manifestè arguit. Solent enim illi mediis quoque suis scriptionibus temporum notatio-nes inserere. Undè si quis colligat antecedentia esse supposita, risum movebit. Nec aliter sanè constare possunt rerum præteriorum historiæ, nisi descriptæ res temporibus commodè dividantur. Quid quod *Regum* et *Paralipomenon* libri, nullis præmissis temporum notis, subinde tamen, procedente narratione, certis distinguuntur temporum cardinibus ? Adde ter-

tium caput *Lucæ* ab his inchoari verbis : ἐτέτη δὲ παντεπαιδεύατο, in quibus particula δὲ, connexum esse indicat cum superioribus. Nam quod regerit Bodinus, facile ei fuisse, qui duo priora supposuerat capita, et hanc particulam in tertium intrudere, inane est ; quippè quam repræsentent vetustissimi codices et interpretationes antiquæ, si unam *Aethiopicam* excipiass, quæ cùm ad Græcum et Syrum exemplar sit expressa, in quibus ea comparat particula, interpretationis id esse vitium fatendum est. Eodem præterea tertio capite virgine matre natum esse Jesum satis ostendit Lucas, cap. 3, v. 22, 23, cùm ait : *Descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum, et vox de cœlo facta est : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi.* Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum trinaria, ut putabatur, filius Joseph : quæ declarant Josepho natum eum non esse, nec aliud ipsi patrem tribuunt, quām qui clarā voce de cœlo missā prolem suam ipsum esse fassus est. Ac mihi quidem cogitanti quasnam maximè ob causas priora hæc duo capita resecanda esse hæretici illi censuerint, quos dixi, hæc mihi præter alias veri quoque similis visa est, quemadmodum à Joannis missione et baptismō initium capit Marci Evangelium, nec aliund inchoandum illud *Lucæ* absurdè eos collegisse. Verū si quis librorum amborum inter se conferat exordia, non leve disserimen deprehendet. Marcus quippe, cap. 1, v. 1, τηλαυγής πρόσωπον operi suo præfixit : *Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei, quo totius libri series præmonstratur et promittitur.* Tūm postquam de Joannis baptismo paucis disseruit, deque ipsis concionibus, quibus de instantे Christi adventu et *οἰχεῖα* populum commonefaciebat, statim subhicit : *Et factum est in diebus illis, venit Jesus à Nazareth Galilæa, et baptizatus est à Joanne in Jordane.* Quæ rectè sanè et ordine procedunt. At de *Lucæ* Evangelio si duo priora capita detraxeris, nihil de Jesu, ad quem tamen unum totum hoc Evangelium pertinet, præfatum Lucam reperies, sed ejus mentionem velut obiter et aliud agentem injecisse. *Factum est autem, inquit Lue. c. 5, v. 24, cùm baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, et orante, apertum est cælum.* Quæ cùm de viro historicæ artis haud quanquam imperito, ut Evangelium hoc et Acta Apostolorum indicant, existimare non licet ; omnino dicendum est, jam antè ipsum Christi Jesu, in primis nempē duobus capitibus memuisse. Denique vel ex *Aectorum Apostolorum*

exordio, quo Theophilum compellat Lucas, jūdicare possumus eamdem in Evangelio præmitendi quoque exordii rationem tenuisse. Quod si exordio Evangelii γνωστός sua constet, constabit utique et sequentibus duobus capitibus.

CAPUT IX.

Jesus natus Bethlehemi.

Mich. c. 4, v. 8, 9 : « Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet; et veniet potestas prima, regnum filiae Jerusalem. Nunc quare moerore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus perit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem? »

Mich. c. 5, v. 2 : « Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus aeternitatis. »

Matth. c. 2, v. 1 : « Cùm ergò natus esset Jesus in Bethlehem Iuda..... congregans (Herodes) omnes Principes Sacerdotum, et scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudæ; sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda; ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel. »

Luc. c. 2, v. 4, et seq. : « Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth in Iudeam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem; eo quod esset de domo et familiâ David, ut profiteretur cum Mariâ, despontata sibi uxore prægnante. Factum est autem cum esset ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et perperit filium suum primogenitum. »

Joan. c. 7, v. 40 et seq. : « Ex illâ ergò turbâ, cum audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est verè Propheta; alii dicebant: Hic est Christus: quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus? »

Quæ duo Michææ prædicta de Jesu Bethlehemi orituro à nobis allata sunt, ea signare Messiam luculenter suprà probavimus. Nunc superest ut ostendamus ipsa hæc in Domino Jesu habuisse exitum, ut Messiam hunc esse efficiamus. Quamvis enim Bethlehemi natum eum esse Evangelistæ prodiderint, testes idonei, ac coævi scriptores, corumque hæc in parte valere debeat auctoritas ex secundo nostro axiomate; et tam distincta fuerit à primordio Iudæa gens per tribus, et populos, et familias, et domos, inquit Tertullianus (Adv.

Marc. lib. 4, cap. 36), ut nemo facilè ignorari de genere potuisse, vel de recentibus Augustianis censibus, adhuc tunc fortassè pendentibus, » ac per ea etiam me silente obteratur Bodini impietas, qui adversus Bethlehemiticum Christi ortum argumenta aliquot attulit, hæc nos tamen sigillatim retundemus.

Primum hoc est, Jesum Nazareti esse natum; patriamque hanc, ut potè ignobilem, opprobrio ipsi fuisse; atque hinc Nathanaelem Philippo, Jesum Nazarenum eum esse quem Moses et Prophetæ prædixerant sibi nuntianti, respondisse: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* (Joan. c. 4, v. 45, 46.) Jesum quoque ipsum, cùm Paulum de cœlo compellaret (Act. c. 22, v. 8), seipsum Nazarenum, non Bethlehemitam dixisse. Quibus testimoniis consimilia affirri plura possunt, in quibus non populus solum Judaicus, sed Jesu etiam discipuli et sequaes, Nazarethum patriam hunc habuisse, atque hinc prodiisse satentur, ac Nazarenum, et Nazaræum, et Galilæum dicunt; quo postremo nomine Julianus Apostata ipsum contumelie causâ appellabat. Adde et ad Herodem, Galilæe tetrarcham, à Pilato esse remissum, ut hominem Galilæe ditionis. At benè est, quod qui Nazarenum vel appellant ipsi, vel appellatum narrant Scriptores sacri, Bethlehemi natum esse iidem asseverant, undè manifestum est de Nazareti nomine ipsi fecisse vocabulum, ad significandum locum, non in quo natus erat, sed quem ejus parentes incolebant, et in quo ipse fuerat eductus. Sic Virgilius Trojanum Cæsarem dixit, lib. 1, *Aeneid.*, quod Trojæ majores ipsius venissent. Augusto cognomen Thurino fuisse narrat Suetonius, c. 7, « in memoriam majorum originis. » Idem inter illustris Grammaticos quintum Cæcilium Epirotam, Tusculi natum refert de illustr. Gram., cap. 46, cognomine, non à loco ortus, sed à loco originis indito. Florentissimus etiam Homeri interpres Eustathius, patriam eam esse ait, non in quâ quis natus sit, sed in quâ educatus. Ejus verba in Hom. Od., quoniam ad hanc questionem mihi videntur esse per opportuna, referre dignum est: « Hæc est patriæ definitio: patria enim urbs est quædam, in quâ quis post ortum eductus est. Adeò ut qui talis non sit, sed post ortum patriâ sit privatius, is urbe hujusmodi exciderit, neque tamen habeat patriam, ac illam quæ ipsum deinceps aluit. » Verè igitur Vajiera Rabba, et Bemidbar Rabba Messiae patriam Aquiloni assignant, rerum verò ab eo gerendarum locum, Austro,

2º Alterum hoc objicit Bodinus, censum ab Augusto indictum, et à Cyrenio actum, cum historiâ Jesu haudquaquam congruere, quippè auctorem esse Dionem, evenisse id anno qui mortem Augusti proximè præcessit, atque eo anno Jesum jam annum decimum quartum attigisse. Ad id autem quod opponi potest, duplarem ab Augusto factam descriptionem, postremam eam quam commemorat Dio, priorem verò per Cyrenium à Lucâ memoriae proditam, quæ cùm ageretur natus est Christus; ad id, inquam, subjicit Bodinus, rem aliter se habere, quippè hoc tempore Quintilium Varum Syriæ præsidem fuisse, non Cyrenium, qui multò post Herodis obitum Judææ censem egit; quorum omnium testem citat Josephum. A Bodino hic exagitari Bezam manifestum est, cuius hæc est opinio, Augustum, ut breviarium illud imperii conficeret, cuius Suetonius, cap. ult. Aug., et Dio, lib. 56, meminerunt, necesse habuisse orbis totius, quâ Romanum patebat imperium, descriptionem instituere, eitrà ullam tributorum exactionem; id autem in Syriâ factum per Cyrinum, sive Quirinum, illuc eâ tantum de causâ cum potestate missum, cùm præses esset, sive Saturninus, sive Varus; post Archelai verò exilium, rursus eodem missum Quirinium, ut Archelai confiscaret pecunias, Syrorumque omnium, ac jam Syriæ contributorum Judæorum facultates censeret; posteriorem hunc censem litteris à Josepho proditum, lib. 18, Antiq., cap. 4, priorem à Lucâ. Itaque inane est quod adversus ea objicit Bodinus, Quintilium Varum præsidem fuisse, cùm prior sensus actus est, non Quirinum; cùm præmonuerit eum Beza Varo muneris participem ac socium adjunctum fuisse Quirinium, quemadmodum Saturnino collegam datum Volumnum scribit idem Josephus, lib. 16, c. 14. Quæ verane sint, jam non inquirō; absque examine certè, et confutatione à Bodino haudquaquam debuerunt prætermitti. Verùm sic agitur: quod boni est, excipit; dicit quod mali est, vel quod mali esse putat; cùm nihil sit, quin malè narrando depravari possit. Profectò in Bezæ sententiam concesserunt viri eruditioñis famâ nobilissimi, Scaliger, Casaubonus, Drusius, Petavius, Grotius; plurimumque juvari videtur causa hæc ipsis Lucæ verbis: *Hæc descriptio prima facta est à præside Syrie, Cyriño: quasi innuens post primam illam descriptionem à Cyrenio factam, aliam deinde fuisse institutam ab eodem, nempè postquam Archelai pecuniae in fiscum sunt redactæ, quæ*

et ab eodem Luca in Actis, cap. 5, v. 37, commemoratur. Nos quoque tantorum virorum sententiæ poteramus adhærere, et Bodini cavillationum securi ad alia pergere; verum quoniam dignus vindice nodus hic est, in eo industriam quoque nostram experiemur.

3º Aliorum igitur acutè excogitatis super illo Quirinii censu à Lucâ memorato interpretationibus compendii causâ prætermissis nostram proferemus. Censem Romani imperii ab Augusto ter actum fuisse testificatur Suetonius (Aug. cap. 17). Docent idem nos Ancyranæ tabulæ, quas in Pandectis suis Turcicis Leunclavius, et in inscriptionibus suis Gruterus repræsentant; atque id insuper, primum censem habitum fuisse Augusto vi, Agrippa ii, Coss., qui annus congruit cum Juliano 18; secundum, Marcio Censorino et Asinio Gallo Coss., anno nimirum Juliano 38; tertium, Sexto Pompeio et Sexto Apulecio Coss., Juliano anno 59. Aio secundum hunc censem eum esse, qui cùm ageretur, natum Christum Lucas refert. Scendum enim est rem fuisse censem diuturnioris operæ, quæque in plurium annorum spatium excurreret. Cùm Davidis Hebræos percensuit Joab, decem propè menses in eam rem insumpsit; quamvis in censem non venerint Levitæ et Benjamitæ, ut habet Josephus, lib. 7, cap. 10. Hinc exist' mari potest, quantæ fuerit molis ac temporis Romanum totum imperium romanum lustrare et censere. Facilè ergò crediderim ab anno 38 Juliano coeptum hunc centum, ad Christi usque ortum perseverâsse. Atqui Q. Sentius Saturninus, vir consularis, præses in Syriam missus est circâ hunc ipsum annum Julianum 38, Syriamque per quinquennium circiter rexit. Extremis itaque præfecturæ suæ temporibus, eum puto mandatum accepisse de censu habendo per Syriam. Nam priùs per Italiam, finitimasque provincias institui censem oportuit, quâm in extremis imperii finibus. Etsi enim res eodem tempore per universas provincias administrari potuit, quoniam tamen tabulæ censuale ad Augustum, postquam perfectæ erant, mittebantur, ut imperii facultates haberet perspectas, vix credibile est tot rebus simul cognoscendis, et ad examen suum revocandis animum adhibere potuisse; quod perfacile erat, si res ordine gesta esset. Ex his autem census tabulis videtur breviarium imperii Suetonio et Dioni memoratum Augustus confecisse. Igitur si meditullio imperii percensendo tribuamus quadriennium, censem agi coeptum in Syriâ dicemus eo anno, qui postre-

mus fuit Saturnini. Cùm autem res abiret in diem, videtur excessisse magistratu ante absolutum censum, ejusque peragendi curam successori suo P. Quintilio Varo reliquise. Qui eum instaret operi, tunc natus est Jesus Dominus. Præside Quintilio Varo natum esse Jesum colligi potest ex Josephi Antiquitatum libro decimo septimo, capite septimo, ubi legimus ab aliquo jam tempore Varum præfuisse Syriæ, eum ad patrem Herodem Antipater rediit. Aliquantum etiam intercessit temporis inter Antipatri redditum et Herodis obitum. Atqui anno ipso quo natus est Christus Jesus, vel proximo certè obiisse Herodem, optimorum chronologorum sententia est. Ergo mihi veri videtur quām proximum, Syriam regente Quintilio Varo Jesum Christum natum esse, atque in censum venisse à Saturnino inchoatum, cùm eum Quintilius Varus absolveret. Omnes igitur omninò extricaverimus difficultates, si apud Lucam pro οὐρανοῖς, legamus κατατίου, quod facilè patitur similitudo nominum et characterum affinitas. Ut sic recudatur totus ille versiculos Lucæ: ἀπογράψει πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς συριακῆς κατατίου. Prima dicitur illa descriptio, quod non antea vocata fuisset ad censum Judæa. Patet ex Justino adversus Tryphonem: « Cùm primus ille census sub Cyrenio tunc ageretur, ascendit (Joseph) Nazareth, ubi domicilium habebat, Bethlehemum, undè erat oriundus, ut in censum referretur. » Jam verò promptus est et liquidus Tertulliani intellectus, qui libro quarto adversus Marcionem, cap. 19, sic disserit: « Sed et census constat actos sub Augusto nunc in Judæam per Sentium Saturninum, apud quod genus ejus inquirere potuissent. » Census ait actos per Saturninum, qui eos inchoavit et provexit, sed magistratu abire jussus opus absolwendum Quintilio reliquit. Si quis nostram hanc opinionem cum aliis omnibus hactenùs propositis contendat, longè simpliciorem esse angustiisque longè sece expedire facilius et minus sibi permettere reperiet. Nam Beza, cuius expositionem Scaliger, aliique quos dixi, tanto consensu, illaudato ipsius auctore, exceperunt, singit duos à Quirinio census actos, quod nullius defendi potest auctoris suffragio, et à Josepho fuisse prætermissum vix credibile est. Multò minus etiam probabile est συριακή οὐρα, Syria presidem appellari, qui censor et ταυτοῦ tantum fuit. Atenim temeritatis fortassè aliquis non arcesset et audacie, qui receptam in Evangelio Lucæ lectionem sollicitemus, quasi sacros illos apices refingamus ad libitum, et

divina oracula ad arbitrium nostrum revoceamus. A quo tantum certè absumus, ut summam illis reverentiam a nobis et ab aliis exhiberi velimus. Neque vero quicquam hæc in parte putamus esse peccatum, cùm viros orthodoxos habeamus itidem et heterodoxos, quorum exemplum sequamur. Præterea in Lucæ Evangelium maximas Marcionistarum, priscorumque hæreticorum corruptelas incubuisse memoriae ab Epiphanio, Hær. 42, c. 44, proditum est. Legi velim quæ in eam rem scripta sunt à Sexto Senensi libro Bibliothecæ septimo, hær. 4. Neque hunc duntaxat, sed reliquos etiam Testamenti utriusque libros mendis fuisse obnoxios, cùm variantes lectio-nes quæ à multis sunt collectæ, et veterum interpretationes quas observare licet, tunc et crebræ sanctorum Patrum, Origenis præsertim, Chrysostomi et Hieronymi testificationes nos edocent. Objici id etiam potest, probabile non esse censum illum secundum ab Augusto institutum, à magistratu Romano habitum fuisse in Judea, cujus rex erat Herodes summo et optimo jure, et ad cujus pertinebat officium tributa exigere à subditis. Respondeo à beneficiario jure regnum hoc Herodem tenuisse, proptereaque certa tributa Romanis pependisse, quemadmodum tradit Appianus (Bell. civil., lib. 5). Census autem agebantur noui ad exigenda solum tributa, sed ad cognoscendas etiam singulorum facultates, astatates, familias, artes, et officia. Intererat autem Romanorum perspectas habere vires Judææ terræ, cujus supremum dominium ad se pertinebat; et ex quâ stipendia Pompeius, aliique Romanorum magistratus jam ante perceperant. Venerunt ergo in censum Judæi, sed pro sua conditione; alias enim fuit eorum census, qui jure Quiritium, alias eorum qui jure Latii, vel qui jure Italico, vel qui jure Provincia-rum, vel qui jure beneficiario censebantur. Nec regnorum solum et provinciarum, sed et urbium etiam diversa erant jura. Patet id ex Digestorum titulo de censibns. Suo ergo jure ad censum venit Judæa, cùm ab Augusto census est institutus, nempe citra inductionem tributi.

4º Tertio hoc argumento Evangelii Lucæ veritatem oppugnat Bodinus, quod ad hunc censum neutiquam vocati sint peregrini, aut socii, aut vectigales, sed cives tantum Romani; testemque citat Eusebium (Chron. lib. 2), qui et civium hoc censu descriptorum numerum designat; Jesus autem, cùm non fuerit Romanus civis, censeri non debuerit. Verum etsi

Romanorum civium numerum expressit Eusebius, non indè rectè colligitur cives tantùm professionem edidisse; nec civium omnium, sed eorum tantùmmodo qui arma ferre possent, nomina in publicum edi solebant. Livius de primo censu quem fecit Servius Tullius: « *Milia octoginta civium censa dicuntur. Adjicit scriptor antiquissimus Fabius, eorum qui ferre arma possent eum fuisse numerum.* » (Lib. I, cap. 44.) Nihilominus tamen in tabulas censuales reliquorum quoque omnium relata fuere nomina. Undè Justinus, Tertullianus et Chrysostomus, apographas consuli jubent, in quibus Jesu nomen à Quirinio descriptum erat. Porrò provinciarum, itidem ut civium, habebantur census lustrales aliquandò, hoc est quibus completis lustrum conderetur, aliquandò sine lustro. Extrà lustrum missus est ab Augusto in Syriam Quirinius, « qui jus genti redderet, et facultates censeret: » Verba sunt Josephi lib. 18, cap. 1. Extrà lustrum quoque censum à tribus Galliis egit Augustus, cùm Narbone conventum ageret; et deindè Germanicus, et Claudius, et Volusius, Africanus, ac Trebellius sub Nerone, et Adrianus et Julianus. At census ille in Syriâ per Saturninum et Varum actus, cùm secundi censûs Augusti pars fuerit, ut dixi, per lustrum actus fuit; tres enim Augusti census, de quibus suprà diximus, lustrales fuisse docet nos monumentum Ancyranum. Præterea per ordinarios magistratus, aliquandò census habebantur, velut iste, nascente Christo, actus fuit per Saturninum et Varum, Syriæ præsides, item alter ille post Archelai exilium in Syriâ per Quirinium præsidem actus. Aliquandò verò agebantur per extraordinarios magistratus, censûs tantùm habendi causâ missos. Velut ille, quem commemorat Dio, lib. 56, ab Augusto institutus penultimo vitæ anno, aliis aliò ob hanc causam missis. Vigenti viros spectatae probitatis ad id ab Augusto delectos fuisse scribit Suidas in *Απολ.*, Tit. 57, de cens. et censit. et Peræq. et Inspect. Cod. lib 11. Hanc curam qui suscipiebant, censores, et peræquatores, et inspectores appellantur in codice. Græci ξειστὰς dicunt: eujusmodi fuerunt Hellenius et Julianus, in Cappadociam ad id munus missi, quos scriptis suis celebravit Gregorius Nazianzenus in Orat 91 ad Jul. ξειστὰς. Igitur manifesta est Bodini Semijudæi inscritia, qui Christum Jesum censum fuisse negat hoc argumento, quòd vectigales, socii, et peregrini minimè censi fuerint.

5º Summae etiam imperitiae ac supinitatis illud est, quòd objicere pergit Bodinus, nullum unquam fuisse tam acerbum censorem, qui homines censendi causâ loca mutare coegerit; molestiæ futurum id fuisse intolerabilis, et sumptus infiniti; sed illic censem fuisse unumquemque, moribus Romanorum, ubi domicilium habuit; Cæsarem ipsum dictatorem, cùm censem populi haberet, ad singulas domos civium Romæ tunc habitantium adiisse. Respondeo primo censem hunc Julii Cæsaris fuisse extraordinarium, nec more, nec loco solito habitum, ut observat Tranquillus, c. 42, in Jul., nec eum censem fuisse lustralem, nec à Cæsare tanquam censore, sed tanquam præfecto morum actum, eujusmodi censem et ab Augusto fuisse deindè initum, præter tres eos census suprà memoratos; itaque non *censem* à Suetonio, sed *recensem* appellari, quemadmodum et in Epitome Livii, lib. 115. Alio præterea falsum esse, neminem coactum fuisse censendi causâ loca mutare. Notat Livius, lib. 58, cap. 37, et lib. 42, cap. 9, Coss. Valerio Messalâ, et Livio Salinatore, Campanos ex Senatusconsulto Romæ censeri fuisse coactos, cùm incertum fuisse anteâ ubi censerentur. Notat idem, C. Popillio Lænate, et P. Ælio Ligure Coss. cùm lustrum conderent censores Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus, minorem aliquantò fuisse numerum, « quia Postumius consul pro concione edixerat, qui socium Latinum nominis, ex edicto C. Claudi consulis redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis civitatibus censerentur. » Ulpiani libro tertio de Censibus verba hæc sunt: « Is verò qui agrum in aliâ civitate habet, in eâ civitate profiteri debet, in quâ ager est; agri enim tributum eam civitatem debet levare, in cuius territorio possideatur. » Exstat id l. Forma, § 2. D. de Censibus. Habetur quoque lex imp. Theodosii et Valentini, cod. de naturalibus liberis, quam hic referre operæ pretium est: « Si quis, seu liber ipse, seu curiae sit nexibus obligatus, et tradendi filios naturales, vel omnes, vel quos quemve maluerit; ejus civitatis curiae, undè ipse oritur, et in solidum hæredes scribendi liberam ei concedimus facultatem. Quòd si cui, non ex urbe, sed ex vico, vel possessione quilibet oriundo naturales liberi contigerint, eosque velit sub definitione prædictâ curiae splendore honestare, et hæreditatis opibus adjuvare, civitatis adscribendi sunt ordini, sub quâ viuis ille ac possessio censetur. » His adsonat No-

vella 89, cap. 2, § 2. « Si quis igitur ex quālibet oriatur civitate, sive curialis, sive etiam liber hujus modi sit fortuna, licebit ei suum naturale offerre filium curie illius unde oriatur civitatis. Si verò nec civis ipse consistat, sex ex villā quādam aut vico sit oriundus, illi à patre offeratur civitati, aut semetipsum offerat, sub quā civitate villa aut vicus tributa persolvit. » Ex his sequitur professionem, legibus Romanis, sequi debuisse locum unde origo ducebatur. Peculiare etiam id Judæis fuit, qui in tribus, familias et domos distributi erant. Cūm censeri populum jussit David, censum tribūs Juda seorsum adnotavit sacer historicus, quod non fecisset utique, nisi seorsum censa fuisset. Moribus ergo Romanorum et Judæorum conferre se Josephus debuit in tribum suam, quae Judæ fuit, et in patriam Davidis patrumque ipsius, unde genus ducebat, quæ Bethlehem fuit.

6º Nec minoris tarditatis plenum est ac stuporis postremum Bodini argumentum, quo feminas in censum venisse negat, nedum gravidas et partui proximas (cujusmodi fuit Maria, Christi Jesu mater, cūm censendi causâ Bethlehemum venit), ad tantum iter suscipiendum fuisse coactas. Cui probando Livium citat, quem ait, quotiescumque civium numerum ex censibus describit, hæc ferè verba subjicere: *Præter mulieres*; neque verò Mosem aut Davidem, habitis à se censibus, feminas aut pueros annis viginti minores censuisse. Ego verò existimo verba, quæ post descriptionem censuum aliquibus locis adjecit Livius, *Præter orbos, orbasque, vel, Præter pupillos et viduas*, longè aliter explicanda esse ac à Bodino explicantur; non enim censu exclusos significant *orbos et orbas*, sed potius in censum eos quoque venisse, etsi numerum non exprimit Livius. Locupletem damus fidejussorem Dionysium Halicarnasseum, lib 1 et 5, et 9. Is de censūs institutione disserens, cuius auctor fuit Servius Tullius, singulorum ait relata fuisse in censum nomina, parentum item, liberorum, et conjugum. Idem alibi censum à Servio Tullio rege institutum docet à T. Largio primo dictatore fuisse instauratum, descriptis singulorum nominibus, uxorumque et liberorum. Liquet id etiam ex Ciceronis libro tertio de Legibus: « Censores populi, aevitates, soboles, familias pecuniasque censento. » Factum id dicit Bodinus Romæ, non in provinciis, proindèque ne in Syriâ. At os illi occludet Ulpianus, homo Syrus, Tyro oriundus, cuius verba hæc sunt è

libro secundo de Censibus: « In Syriis, à quatuordecim annis masculi, à duodecim feminæ, usque ad sexagesimum annum, tributo capitis obligantur. » Id legas lib. 5 D. de Censibus. De nihilo est quod subjicit Bodinus, censibus à Mose et Davide actis exclusos fuisse pueros et feminas; nam etiamsi eorum expressa sint duntaxat nomina qui arma ferre possent, non ex eo colligitur reliquam multitudinem, senum, feminarum et puerorum in censum non venisse; sèpè enim et Livius, ut monui, eorum tantum describit numerum, qui armis erant idonei, quamvis et alii quoque, cujuscumque tandem ætatis essent vel sexus, censerentur. Prætereà Mariam matrem Christi fuisse ἐπικίνδυνη, proptereaque Josepho proximo agnato ex lege Mosis nupsisse, à viris eruditis demonstratum est. Quo posito, eam certè ad censum venisse oportuit, alioqui sublatum fuisse nomen patris illius de familiâ suâ, quia non habuit filium; atque ita violata esset lex à Deo sancita, cum Salphaadi filiabus ἐπικίνδυνης; paterna hæreditas adjudicata est. Rectè ergo Tertullianus: « Apud Romanos in censu descripta est Maria, ex quā naseitur Christus. »

CAPUT XI.

De nomine Iesu, quod Servatorem sonat.

Isa. c. 12, 5: « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. »

Isa. c. 51, v. 5: « Propè est Justus meus; egressus est Salvator meus. »

Isa. c. 62, v. 4, 11: « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et salvator ejus ut lampas accendatur..... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicite filiae Sion: Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo. »

Isa. c. 63, v. 8, 9: « Et dixit (Dominus): Verumtamen populus meus est, filii non negantes; et factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvavit eos. »

Habac. c. 3, v. 15. justa Sextam editionem: « Εὐλαβε; τοῦ σωστοῦ λαόν του διὰ Ἰησοῦν Χριστοῦ σου. Exiisti ad servandum populum tuum per Jesum Christum tuum. »

Habac. c. 3, v. 17: « Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo. »

Zach. c. 9, v. 9: « Exulta satis filia Sion; jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator. »

Matth. c. 1, v. 20 et eq.: « Angelus Domini

apparuit in sonnis ei (Josepho) dicens : Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum..... Et non cognoscebat eam (Joseph), donec peperit Filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum.

Luc. c. 1, v. 30, 31 : « Et ait Angelus ei : Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies iu utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum. »

Luc. c. 2, v. 21 : « Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcidetur puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab Angelo, priusquam in utero conciperetur. »

Hebraicum Christi nomen est ישׁעַ unde priisci Judæi et recentiores postremam litteram detriverunt, ut superesset שׁ, sive quod litteram illam pronuntiare difficile sit, sive quod salutare hoc nomen Christo Iesu tribuere verpi illi recusarent. Rem enim dubiam relinquit Elias in Thisbi. Utut est, vulgatum inter illos Christi Iesu nomen est שׁ, quod in aliquibus Veteris Testamenti locis ad Christum pertinentibus reperitur; collectis רָאשֵׁי הַבּוֹתָה, *cabitibus dictiōnum*, per eam Cabalæ artem quam Rabini appellant נָמְדִיקָה, hoc est, *scripturam quæ fit per notas*. Velut in quadragesimo nono capite Geneseos, commate decimo, quod Messiam prædicere satis constat ex iis quæ superius disseruimus, hæc voces extant : רְלִי, יְנָא שִׁילָה, quarum achrostichis est שׁ. Item in Psalmo septuagesimo primo, qui venturi Messiae vaticinium est, hæc legas commate decimo septimo : שׁבוּ יְתָנָרְכּוּ, quarum dictiōnum si summa elementa conjunxeris, exurget dictio שׁ. Messiam quoque prænuntiat Psalmus nonagesimus quintus, cuius duodecimus versiculus ab his vocibus capit initium : יְעַלְוּ שְׁדֵי רְכָלָ, quarum siglia dant vocabulum שׁ. Quæ quanquam sunt Judæicæ vanitatis plenissima, suis tamen artibus impuri homines revincendi sunt, et suo sibi gladio jugulandi. Quin et serpentium morsus, et haustus veneni, nomine Iesu sanatos fuisse Thalmudistæ referunt in libro De sabbatho, capite decimo quarto, et in Avoda Zara, secundo capite.

CAPUT XII.

De nomine Emmanuel, quod significat : Nobiscum Deus.

Isa. c. 7, v. 14 : « Ecce Virgo concipiet, et

pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. »

Matth. c. 1, v. 20 et seq. « Angelus Domini apparuit in somnis ei (Josepho) dicens : Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in eâ natum est, de Spiritu sancto est; pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem : Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum : Nobiscum Deus : »

Joan. c. 1, v. 14 : « Et Verbum caro factum est, et habitat in nobis. »

Etsi gemetricæ artis Judæorum summa inanitas est, quoniam tamen ad oppugnandam Christianorum causam eâ utuntur aliquandò Judæi, retorquenda in auctores hæc stoliditas est. Legitur in Sepher Aemana, cap. 2, juxta disciplinæ hujus ratiocinia, ἵστηματα esse, dictiōne hanc Emmanuel, עַמְנָאֵל, et illam Jesus, שׁוֹעָה. Unde unum cumdemque esse Emmanuel illum ab Isaïa prænuntiatum, ac Iesum Dominum, si sibi constare et doctrinæ suæ præceptis consentanea loqui velint, fateri omnino necesse habent Masorethæ.

CAPUT XIII.

Magi Iesum adorant, eique munera offerunt.

Psalm. 71, v. 9 et seq. « Coràm illo procident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent reges Arabum et Saba dona adducent..... Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ. »

Isa. c. 8, v. 3, 4 : « Et dixit Dominus ad me : Voca nomen ejus, accelera spolia detrahere, festina prædari; quia antequam sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. »

Isa. c. 60, v. 6 : « Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes. »

Matth. c. 2, v. 1 et seq. : « Cùm ergò natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam, dicentes : Ubi est, qui natus est Rex Judeorum ?.... Intrantes domum invenerunt puerum cum Mariâ, matre ejus, et procidentes adoraverunt eum, et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrram. »

CAPUT XIV.

*Jesus fugit in Agyptum, et post diuturnam moram
redit in patriam.*

*Ose, cap. 2, v. 1 : « Ex Aegypto vocavi filium
meum. »*

*Matth., c. 2, v. 14 et seq. : « Qui (Joseph)
consurgens accepit puerum, et matrem ejus
nocte, et secessit in Agyptum, et erat ibi us-
que ad obitum Herodis; ut adimpleretur quod
dictum est à Domino per Prophetam dicentem :
Ex Aegypto vocavi filium meum..... Defun-
cto autem Herode, ecce Angelus Domini appa-
ruit in somnis Joseph in Agypto, dicens : Surge,
et accipe puerum et matrem ejus, et vade in
terram Israel; defuncti sunt enim qui qua-
rebant animam pueri. Qui consurgens accepit
puerum et matrem ejus, et venit in terram
Israel. »*

CAPUT XV.

Infantium cædes ab Herode perpetrata.

*Jerem. c. 31, v. 15 : « Hæc dicit Dominus :
Vox in excelso audita est lamentationis, luctus,
et fletus Rachel plorantis filios suos, et nolentis
consolari super eis, quia non sunt. »*

*Matth. c. 2, v. 16 et seq. : « Tunc Herodes
videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est
valde, et mittens occidit omnes pueros qui erant
in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus, à bi-
matu et infrà, secundum tempus quod exqui-
sierat à magis. Tunc adimpletum est quod dictum
est per Jeremiam Prophetam dicentem :
Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus
multus; Rachel plorans filios suos, et noluit
consolari, quia non sunt. »*

Memorable est, et ad fidem Evangelicæ hi-
storiæ conciliandam peropportunum Augusti
dictum, de Herodis sævitia in Judæorum infan-
tes, ipsumque adeò ejus filium, quod refertur à
Macrobi lib. 2, cap 4. « Cum audisset, *inquit*,
inter pueros, quos in Syriâ Herodes, rex Ju-
daeorum intrâ bimatum jussit interfici, filium
quoque ejus occisum, ait : Melius esse Herodis
porcum esse quam filium. » Filius ille Herodis
inter pueros Judeos Bethlehemites à patre in-
terfectus, ecquis tandem fuerit, variè est ab
eruditis disceptatum. Baronius aliquique censem
fuisse cum infantem recens natum, jussu pa-
tris cum aliis interfectum, ne is foret ad quem,
ex Magorum vaticinio, regnum Judeorum esset
perventurum; ejus mentionem fuisse preter-
missam à Josepho, quem alias res complures
memoriâ dignas silentio quoque pressisse con-

stat; velut Jobi historiam et Piscinæ ad Proba-
ticam portam, cuius præter Joannem Benjamini
quoque meminit in Itinerario. Hanc opinionem
merito refellit Casaubonus. (adv. Baron. Exer-
cit. 2, cap. 16. Opinatur Grotius, in Matth. c. 2,
v. 16, duas historias in unam confusisse Macro-
bius, alteram de Bethlehemitarum infantium
cæde, quam ex libris Christianorum, Christianus
fortasse et ipse accepérat; alteram de cæde
Antipatri à patre Herode interfeci; cuius op-
pinionis argumenta profert nonnulla. Equidem
Antipatrum à Macrobio notari existimo, sic ta-
men ut non duas in unum confuderit historias,
sed unicam historiam, eamque distinetac ac
veram narraverit. Nam quod scribit occisum
cum fuisse inter pueros Bethlehemitas, non sic
intelligendum est, quasi unus fuerit ex his pue-
ris, sed quo tempore trucidati illi sunt, eodem
et hunc morte fuisse affectum. Inane ergo est
quod objicit Grotius, Antipatrum jam provec-
ctum aetate, quique Bethlehemi non erat, cùm
interficerentur Bethlehemiti infantes, non sa-
tis rectè dici inter eos fuisse occisum. Cædes
modo Antipatri et infantium eodem circiter
tempore. ejusdemque hominis jussu patrata sit,
etiamsi magnum inter hos illumque fuerit di-
scrimen ætatis, nec eodem loco cæsi sint, jure
dicitur inter illos fuisse necatus: cùm præser-
tim non intrâ Bethlehemi oppidi muros laniena
haec grassata sit, sed omnes ejus fines fuerit
pervagata, ut habet Evangelista. Addit Grotius
Antipatrum quinto antè Herodis mortem die
fuisse occisum: puerorum autem cædem ali-
quantò antè contigisse, idque intelligi ex eo
quod defuncto Herode in patriam ex Aegypto
statim Joseph cum Jesu et Mariâ redierit. Si
tempora rectè distinxeris, plana omnia fiunt.
Nam post discessum Magorum, de capessendâ
in Aegypto fugâ admonitus Joseph ab Angelo,
illuc statim profectus est. Secuta est deinde
aliquantò post cædes. Hanc exceptit Antipatri
interitus. Extinctus est quinto post die Herodis
ipse. Rumor postmodum confusus, ut fit,
et indistinctus de cæde infantium et Antipatri
dissipatur, venitque ad Augustum; qui re non-
dum accuratè exploratâ, neque discriminâ lo-
corum, aut facinoris modo, causisve intellectis,
memor jam duos ab Herode filios prius inter-
fectos, Alexandrum et Aristobulum, melius
esse dixit Herodis porcum esse quam filium.
Instat Grotius, atque dictum ad Antipatri, non
ad puerorum cædem pertinere, atque inde ap-
parere prius illud solum ad Augustum esse per-
latum. Macrobius vero illuc παιδοκτονία; men-

tionem perperam attexuisse. Quod ita se habere non concedimus : nam ut atrocius Augusto visum est, Herodem in proiectae jam ætatis filium, regnique sui successorem testamento designatum, ac suæ jam dignitatis participem sæviisse, quam in ignobile puerorum vulgus, ita illud potius dicto falso, quam istud prosecutus est. Fortassè et de παιδοτονιᾳ quid sentiret adjectit, sed à Macrobius, vel ab eo undè accepit Macrobius, prætermisum hoc est, cui jocos tantum Augusti referre fuerat propositum. Constat ergò hâc in parte sua fides Macrobius, qui illustri testimonio Evangelicam hanc historiam asseruit.

CAPUT XVI.

Jesus habitat Nazarethi, et Nazareus appellatur.

Judic. c. 13, v. 5, 7: « Concipies et paries filium, cujus non tanget caput novacula; erit enim Nazareus Dei ab infantia suā, et ex matris utero; et ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorum..... Ecce concipies et paries filium, cave ne vinum bibat, nec siceram, nec aliquo vescaris immundo; erit enim puer Nazareus Dei ab infantia suā, ex utero matris suæ, usque ad diem mortis suæ. »

Isa. c. 11, v. 1, *juxta hebraicum exemplar*: « Et egredietur virga de radice Jesse, et Nazareus de radice ejus ascendet. »

Isa. c. 53, v. 2: « Et ascendet sicut virgulum, et sicut radix de terra sitienti. »

Matth. c. 2, v. 22, 23: « Admonitus (Joseph) in somnis, secessit in partes Galilææ. Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur. »

Luc. c. 9, v. 39 et seq.: « Et ut perfecerunt (Joseph et Maria) omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat..... Et descendit (Jesus) cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis. »

CAPUT XVII.

Joannes Christi Præcursor.

Isa. c. 40, v. 5 et seq.: « Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabit gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est. »

Mal. c. 3, v. 1: « Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus Testamenti quem vos vultis. »

Matth. c. 3, v. 1 et seq.: « In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicens in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. Hic est enim qui dictus est per Isaïam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. »

Matth. c. 11, v. 7, 10: « Cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne..... Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum antè faciem tuam, qui præparabit viam tuam antè te. » *Et Luc.* c. 7, v. 27.

Marc. c. 1, v. 1 et seq.: « Initium Evangelii Iesu Christi, filii Dei: sicut scriptum est in Isaïa Prophetâ: Ecce ego mitto Angelum meum antè faciem tuam, qui præparabit viam tuam antè te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. »

Luc. c. 1, v. 76: « Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis; præibis enim antè faciem Domini, parare vias ejus. »

CAPUT XVIII.

Spiritus sanctus descendit super Jesum recens baptizatum; cui et testimonium perhibetur à Deo Patre, tunc, et cum transfiguratus est.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super eum spiritus Domini. »

Isa. c. 42, v. 1 et seq.: « Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum; judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris; calamus quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet; in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ judicium, et legem ejus insulae exspectabunt. »

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; ad annuntiadum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertioñem, ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro. »

Matth. c. 3, v. 16, 17: « Baptizatus autem Jesus confessim ascendit de aquâ, et ecce aperti

sunt ei cœli; et vidit Spiritum Dei descendente sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de cœlis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. » *Et Marc. c. 1, v. 9 et seq., et Luc. c. 3, v. 21, 22.*

Matth. c. 12, v. 13 et seq.: « Jesus autem sciens recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes: et præcepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus, in quo benè complacuit animæ meæ. Ponam Spiritum meum super eum; judicium gentibus muntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus; arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet; donec ejiciat ad viatoriam judicium: et in nomine ejus gentes sperabunt. »

Matth. c. 17, v. 5: « Adhuc eo loquente, ecce nubes obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui: ipsum audite. » *Et Marc. c. 9, v. 6, et Luc. c. 9, v. 34, 35.*

Joan. c. 1, v. 52 et seq.: « Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendente quasi columbam de cœlo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendente et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. »

2 Petr. c. 1, v. 17: « Accipiens enim à Deo Patrem honorem et gloriam, voce delapsâ ad eum hujuscemodi à magnificâ gloriâ: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite. »

CAPUT XIX.

Jesus unctus à Deo.

Psalm. 2, v. 2: « Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum; adversus Dominum et adversus Christum ejus. »

Psalm. 44, v. 8: « Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo lætitiae præ consortibus tuis. »

Isa. c. 61, v. 1: « Spiritus Domini super me, eo quod unixerit Dominus me. »

Thren. c. 4, v. 20: « Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbrâ tuâ vivemus in gentibus. »

Luc. c. 4, v. 17 et seq.: « Et traditus est illi

liber Isaiae Prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me..... Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est haec Scriptura in auribus vestris. »

Act. c. 2, v. 36: « Certissime sciat ergo omnis domus Israel quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis. »

Act. c. 4, v. 26, 27: « Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus: convenerunt enim verè in civitate istâ adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxit, Herodes et Pontius Pilatus. »

Act. c. 10, v. 37, 38: « Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam; incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum à Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute. »

Hebr. c. 1, v. 8, 9: « Ad Filium autem: Thronus tuus Deus in sæculum sæculi; virga æquitatis, virga regni tui; dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis. »

CAPUT XX.

Jesus jejunat et esurit.

Psalm. 55, v. 15: « Humiliabam in jejunio animam meam, »

Psalm. 68, v. 11: « Et operui in jejunio animam meam. »

Psalm. 108, v. 24: « Genua mea infirmata sunt à jejunio. »

Matth. c. 4, v. 2: « Et cum jejunasset (Jesus) quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esurii. » *Et Luc. c. 4, v. 2.*

Matth. c. 21, v. 18: « Mane autem revertes (Jesus) in civitatem esurii. » *Et Marc. c. 11, v. 12.*

CAPUT XXI.

Jesus Verbum Dei.

Psalm. 106, v. 20: « Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. »

Isa. c. 55, v. 10, 11: « Quomodo descendit imber et nix de cœlo, et illuc ultrâ non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenti, et panem comedenti; sic erit Verbum meum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me

vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabit in his ad quæ nisi illud. »

Joan. c. 1, v. 14 : « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. »

Apoc. c. 19, v. 11, 13 : Et vidi cœlum aperatum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum vocabatur fidelis et Verax..... et vestitus erat ueste aspersa sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. »

Christum Jesum esse Verbum Dei agnoscunt Muhammedani ; adeò ut Verbum Dei, proprium ipsi nomen Alcoranus assignet in sur. 4, quod et à Rabbinis observatum est. Sed et R. Isaac ben Aramah librum Numerorum explanans hanc clausulam, quam hic è Psalmo centesimo sexto proponimus : « Misit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum, » non in Messiâ solùm, sed et in Jesu eventum habere satis clarè docet ; venisse enim ait ad sanandos omnes, sed non ab omnibus fuisse receptum, verùm ab aliquibus tantùm, iisque rudioribus et obtusi ingenii viris, piscaturam in mari exercentibus. Quod et probat sequenti Psalmi ejusdem commate : « Quid descendunt mare in navibus, facientes operacionem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini et mirabilia ejus in profundo. » Quæ Christi Iesu Apostolos haudquam obscurè notant. Plurima afferuntur Thargumistarum loca, quibus יְהִי redditur, *Verbum Dei*. Scio quid contrà afferat Theodosius Hackspanus (De usu libror. Rabbinic. cap. 2), ut ostendat מִתְבָּר idem significare ac αὐτός, quemadmodum et שֶׁבֶן, *Anima*; adeò ut *Verbum meum* et *Anima mea* nil aliud sonent quam, *Ego* : Ut in Levitico, c. 25, v. 46 : « Hæc sunt judicia, atque præcepta et leges quas dedit Dominus inter se, et inter filios Israel. » Pro, *inter se*, Onkelos habet : *inter Verbum suum*. Sexcenta hujusmodi proferuntur. Sed alia sunt, in quibus locum habere non potest hæc interpretatio; cuiusmodi est istud è Psalmi centesimi noni primo commate : *Dixit Dominus Domino meo*, quod Christum haud dubiè respicit, vel ipsis priscis Judæis testibus, ut suprà ostendi. Id ità exponit Jonathan : *Dixit Dominus verbo suo*. Ex quo conjicere possumus in aliis quoque Thargumistarum sententiis vocem מִתְבָּר, licet ambiguæ sit significationis, et ad Deum simpliciter, vel ad Verbum Dei referri possit, non semper tamen priorem obtainere sensum, quod vult Hackspanus, sed et aliquandò secundum.

Jesus Filius Dei.

Reg. c. 7, v. 13, 14 : « Ipse ædificabit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium. »

Psalm. 2, v. 7 : « Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodiè genui te. »

Psalm. 88, v. 28, 20 : « Ipse invocabit me : Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. »

Psalm. 109, v. 1, et seq. : « Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis..... Ex utero antè luciferum genui te. »

Prov. c. 8, v. 22 et seq. : « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam ficeret à principio..... Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram..... antè colles ego parturiebar. »

Prov. c. 50, v. 4 : « Quis ascendit in cœlum atque descendit ? Quis continuat spiritum in manibus suis ? quis colligavit aquas quasi in vestimento ? quis suscitavit omnes terminos terræ ? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nōstî ? »

Sap. 2, v. 1, 12 et seq. : « Dixerunt cogitantes apud se non recte.... Circumveniamus Justum, quoniam inutilis est nobis.... Promittit se scientiam Dei habere, et Filium Dei se nominat.... gloriatur patrem se habere Deum.... Si est verus Filius Dei, suspiciet eum. »

Isa. c. 45, v. 8 : « Rorate cœli desuper, et nubes pluant Justum, aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul : ego Dominus creavi eum. »

Ose. c. 11, v. 1 : « Ex Agypto vocavi Filium meum. »

Mich. c. 5, v. 2 : « Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda ; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel : et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. »

Matth. c. 3, v. 17, et c. 17, v. 5 : « Et ecce vox de cœlis dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. » *Et Marc.* 1, v. 11, et *Luc.* 3, v. 22, et *Joan.* c. 1, v. 34. »

Matth. c. 4, v. 5, 6 : « Et accedens Tentator dixit ei : Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant..... Si Filius Dei es, mitte te deorsum. » *Et Luc.* c. 4, v. 5, 9.

Matth. c. 8, v. 29 : « Et ecce clamaverunt dicentes : Quid nobis et tibi, Jesu, Fili Dei ? *Et Marc.* c. 5, v. 7, et *Luc.* c. 8, v. 28. »

Matth. c. 10, v. 52 : « Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et eum coram Patre meo, qui in cœlis est. » *Et Luc.* c. 9, v. 26, *et Apoc.* c. 3, v. 5.

Matth. c. 41, v. 23 *et seq.* : « In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum antè te. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, et nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. » *Et Luc.* c. 10, v. 21 *et seq.*, *et Joan.* c. 3, v. 34, *et c. 13, v. 5, et c. 17, v. 1, 2.*

Matth. c. 12, v. 50 : « Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, et soror, et mater est. »

Matth. c. 14, v. 33 : « Qui autem in naviculâ erant, venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Verè Filius Dei es. »

Matth. c. 16, v. 15 *et seq.* : « Dicit illis Jesus : Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit : Tu es Christus, Filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei : Beatus es, Simon Barjona; quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est. » *Et Joan.* c. 6, v. 69.

Matth. c. 26, v. 63, 64 : « Jesus autem tacebat, et princeps Sacerdotum ait ei : Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus, Filius Dei. Dicit illi Jesus : Tu dixisti. »

Matth. c. 27, v. 59 *et seq.* : « Praetereunte autem blasphemabant eum.... dicentes.... Si Filius Dei es, descende de cruce.... Dixit enim : quia Filius Dei sum. »

Matth. c. 27, v. 54 : « Centurio autem, et qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræ motu, et his quæ fiebant, timuerunt validè, dicentes : Verè Filius Dei erat iste. »

Similia apud reliquos novi Testamenti Scriptores per se quisque passim reperire potest, quæ brevitatis studio prætermittimus.

■ ■ ■ ■ ■

Tertullianus adversus Præxean, cap. 24, sic disserit : « Nobis omnes Scripturæ, et veteres Christum Dei, et novæ Filium Dei präficiunt. » Hæc Judeorum fermentum sapiunt, qui in veteri Testamento prädictum quidem fatebantur esse Christum, filium verò Dei futurum präsignificasse ullo modo Veteris Testamentum negabant. Origenes contrà Celsum, lib. 1, ait : « Iudeus verò haudquam sanè fateatur Prophe-

tan aliquem dixisse venturum Filium Dei. Quod enim dicunt, hoc est, venturum nempè Christum Dei. Et sœpè in disputationibus querunt statim à nobis de Filio, quasi nullus sit hujusmodi vel à Prophetis prädictus. » Aliter tamen Philoni visum est, qui non semel verbum Dei, primogenitum ipsius Filium appellat. Atqui proximè ostendimus Verbum Dei Hebraeos Messiam interpretari. Unde sequitur juxta Hebraeos Messiam esse Filium Dei. Adde illustrem hanc p̄iorē è Psalmo secundo, v. 7 : « Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodiè genui te; » et alteram illam è Psalmo centesimo nono, v. 4, 5 : « Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis; » quibus et Filium Dei esse Messiam, et divinæ naturæ consortem significatur. Sic Apollinem (si sacra licet profanis miscere) ad dextram Jovis sedere canit Callimachus, quod Jovis esset filius. Itaque cùm istis ad dignitatem suam asserendam uteretur Christus, in Matth. c. 22, v. 46, « Nemo poterat ei respondere verbum : neque ausus fuit quisquam ex illâ die eum amplius interrogare. » Subdit Psaltes : « Ex utero antè Luciferum genui te; » quod itidem ut superiora ad Messiam Hebreorum doctissimi referunt, ut suprà declaravimus. Notabilis quoque est ad rem nostram accommodata prisorum Judæorum observatio, qui ex hisseptuagesimi primi Psalmi verbis: *Antè solem permanet nomen ejus; ubi hebraica habent, בְּנֵי שִׁבְטֵי יִהְוָה שֶׁפַּעַת*, finixerunt יִהְוָה unum esse ex Messiae nominibus. Sic Thalmud in libro Sanhedrin, capite ultimo; sic Beresith Rabbah R. Mosis Hadarsan; sic Echa Rabbathi; sic Midrasch Thehillim; sic R. Selomoh in Michæam. Atqui יִהְוָה sit à radice יָהָה, quæ dictio filium sonat; ut יִהְוָה idem sit ac יְהֹוָה, in filium adscitus. Quamobrem ex ipsorum sententiâ Messias antè orbem conditum vocabatur יִהְוָה, hoc est יְהֹוָה. Cujus autem filius esse vel dici potuit? non alterius certè quam Dei. Nam quod sic dictum volunt, יְהֹוָה sive ortum dabit mortuis, ut habet Beresith Rabbah, frustrâ sunt, cùm יִהְוָה sit in niphâl, et habeat significationem passivam, quemadmodum optimè docet R. David Kimchi in Michlol. Hæc observatio Rabbinica est, hoc est frigida et insulsa, verū prætermitti non debuit, ut intelligat lector credidisse illos Messiam fore Filium Dei. Quid quòd de Messia dictum hoc fatentur Hebræi, quod existat in Psalmo octogesimo octavo : « Ipse invocabit me : Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor salutis meæ; et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terra; »

ut apertè docetur in Veelle Schemoth Rabbah. Cavillantur hīc Judæi pro more suo, et Messiam Dei filium dici censem, quòd cum sic amaturus sit Deus, ut pater filium suum amare solet, hoc est Deum Messiae patrem fore amore, non naturā; quemadmodūm Israel filius Dei primogenitus appellatur; proptereaque dixisse: *Filius meus es tu*; non: *Filius mihi es tu*; quod dixisset utique, si naturā pater fuisset. Haec leges in Midrasch Thehillim. Ergò affectu et amore, non naturā, Jacobi filius erat Judas, quem sic compellabat pater moriens: *Ad prædam, fili mi, ascendisti*; non בָּרוּ לִי; amore item filius Davidis Absalom, quem mortuum desiderii impatiens pater sic affabatur: *Absalom, fili mi, fili mi, Absalom*; בָּנוּ לִי, non, בָּנוּ לִי.

CAPUT XXIII.

Jesu Discipuli, Filii Dei.

Sap. c. 5, v. 3 et seq.: « Hi sunt quos habuimus aliquandò in derisum, et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam, et finem illorum sine honore: ecce quomodò computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est. »

Ecli. c. 4, v. 10 et seq.: « In judicando esto pupillis misericors ut pater, et pro viro matri illorum; et eris tu velut filius Altissimi obediens, et miserebitur tui magis quam mater. »

Isa. c. 1, v. 2, 4: « Audite, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est: Filios enutri, et exaltavi; ipsi autem spreverunt me..... Væ genti peccatrici, populo gravi iniuitate, semini nequam, filiis sceleratis. »

Isa. c. 63, v. 16: « Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu Domine, pater noster, redemptor noster, à sæculo nomen tuum. »

Isa. c. 64, v. 8: « Et nunc, Domine, pater noster es tu; nos verò lutum. »

Jer. c. 5, v. 19: « Ego autem dixi: Quomodò ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercitum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis. »

Osee. c. 1, v. 10: « Et erit numerus filiorum Israel, quasi arena maris, quæ sine mensurâ est, et non numerabitur; et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis: Filii Dei viventis. »

Matth. c. 5, v. 16, 44 et seq.: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificant Patrem vestrum qui

in cœlis est..... Orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est..... Estote ergò vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est. » Et Matth. c. 6, v. 1, 4, 6, 14, 15, 18, 26, 32; et c. 7, v. 41; et c. 10, 20, 29; Luc. c. 11, v. 13; et c. 12, v. 30, 32. *Joan.* c. 8, v. 58.

Matth. c. 6, v. 9: « Sic ergò vos orabit: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. » Et Marc. c. 11, v. 25, 26; Luc. c. 11, v. 2 et seq.

Matth. c. 23, v. 9: « Et patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim Pater vester, qui in cœlis est. »

Joan. c. 4, v. 12: « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. »

Joan. c. 20, v. 17: « Dicit ei Jesus..... Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum. »

Rom. c. 1, v. 17: « Gratia vobis et pax à Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. » Et 1 Cor. c. 1, v. 3, et 2 Cor. c. 1, v. 2, et Ephes. c. 1, v. 2, et Phil. c. 1, v. 2, et c. 4, v. 20, et Col. c. 1, v. 3, et 1 Thess. c. 1, v. 3, et c. 3, v. 11, 13, et 2 Thess. c. 1, v. 2, et c. 2, v. 15, et Phil. c. 3.

Rom. c. 8, v. 14, et seq.: « Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filii Dei; si autem filii, et hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.... Nam expectatio creature, revelationem filiorum Dei exspectat; vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe; quia et ipsa creatura liberabitur à servitute, in libertatem filiorum Dei.... ipsi intrà nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri.... Nam quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. »

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: « Non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen; id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine..... Sicut in Osee dicit: *Vocabo non plebem meam, plebem meam, et non dilectam, dilectam; et non miseri-*

cordiam consecutam, misericordiam consecutam; et erit in loco ubi dictum est eis: *Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.*

Gal. c. 5, v. 26: « Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Jesu. »

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum recipieremus. Quoniam autem estis filii, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et heres per Deum.... Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. »

Eph. c. 1, v. 5: « Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum. »

Phil. c. 2, v. 15: « Ut sitis sine querelâ, simplices filii Dei. »

1 Joan. c. 3, v. 4 et seq.: « Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus.... Charissimi, nunc filii Dei sumus.... Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non fecit; quoniam semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei, et filii Diaboli. »

1 Joan. c. 4, v. 4, 7: « Vos ex Deo estis, filioi.... Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognoscit Deum. »

1 Joan. c. 5, v. 1, 4, 18: « Omnis qui credit quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est.... Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.... Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum. »

CAPUT XXIV.

Jesus primogenitus.

Psalm. c. 88, v. 28: « Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. »

Ecli. c. 24, v. 5: « Ego (Sapientia) ex ore Altissimi prodivi, primogenita antè omnem creaturam. »

Zach. c. 12, v. 10: « Et effundam super dominum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ et precum: et aspiciunt ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu, quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. »

Rom. c. 8, v. 29: « Nam quos præscivit, et prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui,

ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. »

Cet. c. 4, v. 15 et seq.: « Qui (Jesus) est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creature: quoniam in ipso condita sunt universa in celis, et in terra, visibilia, et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant. »

Hebr. c. 1, v. 6: « Et cum iterum introducit (Dens) primogenitum in orbem terræ dicit: *Et adorent eum omnes Angeli Dei.* »

Apoc. c. 1, v. 4, 5: « Gratia vobis et pax à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum. »

CAPUT XXV.

Jesus Deus.

Gen. c. 19, v. 24: « Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem à Domino de cœlo. »

Psalm. c. 44, v. 7, 8: « Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo letitiae præ consortibus tuis. »

Psalm. 109, v. 1 et seq.: « Dixit Dominus Dominu meo: Sede à dextris meis... Ex utero anté luciferum genui te. »

Isa. c. 7, v. 14: « Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel. »

Isa. c. 9, v. 6: « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus; et vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. »

Isa. c. 25, v. 6 et seq.: « Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illâ: Ecce Deus noster iste, exspectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus et ketabimur in salutari ejus. »

Isa. c. 53, v. 4 et seq.: « Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt; tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum. »

Isa. c. 40, v. 5 et seq.: « Vox clamantis in deserto; Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri... Dic civitatibus Juda; Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus

in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur; ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. Sieut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, fætas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes et colles in staterâ? quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi?

Isa. c. 45, v. 14, 15: « Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, et negotiatio Æthiopæ, et Sabaïm viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt; post te ambulabunt, vinci manibus pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, et non est absque te Deus. Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator. »

Isa. c. 48, v. 12 et seq.: « Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco: Ego ipse, ego primus, et ego novissimus. Manus mea mensa est cœlos, ego vocabo eos, et stabunt simul... Accedite ad me, et audite hoc: non à principio in abscondito locutus sum; ex tempore antequam fieret, ibi eram; et nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus. »

Isa. c. 51, v. 16: « Posui verba mea in ore tuo, et in umbrâ manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, et fundes terram, et dicas ad Sion: Populus meus es tu. »

Jerem. c. 23, v. 5, 6: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. » *Et Jerem. c. 53, v. 1, 16.*

Bar. c. 5, v. 36, et seq.: « Hic est Deus noster, et non æstimabitur aliis adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob pueru suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus. »

Hab. c. 3, v. 58: « Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Iesu meo. »

Zach. c. 2, v. 8 et seq.: « Hæc dicit Dominus exercituum: Post gloriam mihi sit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos; qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei; quia ecce ego levo manum meam super eos, et erunt prædæ his qui serviebant sibi; et cognoscetis quia Dominus exercituum misit me. Lauda, et lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, et

habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illâ, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui; et scies quia Dominus exercituum misit me ad te. »

Zach. c. 12, v. 19: « Et effundam super dumum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum; et aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. »

Malach. c. 3 v. 1: « Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam: et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. »

Matth. c. 3, v. 3: « Hic est enim (Joannes) qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini; rectas facite semitas ejus. Et Marc. c. 1, v. et seq., et Luc. c. 1, v. 76. »

Joan. c. 1, v. 1: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. »

Joan. c. 5, v. 18: « Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere; quia non solùm solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. »

Joan. c. 10, v. 30 et seq.: « Ego et Pater unus sumus... Responderunt ei Judæi... Tu homo cùm sis, facis te ipsum Deum. Respondit eis Jesus... Quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemas, quia dixi: Filius Dei sum. »

Joan. c. 14, v. 1 et seq.: « Creditis in Deum, et in me credite... Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, et à modo cognoscetis eum, et vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficiet nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippus, qui videt me, videt et Patrem. »

Joan. c. 16, v. 15: « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. » *Et Joan. c. 17, v. 10.*

Joan. c. 20, v. 27, 28: « Deinde dicit Thomæ: Inser digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, et dixite: Dominus meus, et Deus meus. »

Act. c. 20, v. 28: « Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. »

Rom. c. 9, v. 3 : « Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. »

Rom. c. 14, v. 10, 11 : « Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, scriptum est enim : Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. »

Cor. c. 10, v. 9 : « Neque tentemus Christum sicut quidam eorum (Patrum nostrorum Num. c. 21, v. 5) tentaverunt et a serpentibus perierunt. »

Gal. c. 1, v. 4, 11, 12 : « Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem.... Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem; neque enim ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. »

Philip. c. 2, v. 5, 6 : « Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Iesu; qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. »

Col. c. 1, v. 15 et seq : « Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ; quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est antè omnes, et omnia in ipso constant. »

Hebr. c. 1, v. 2 et seq : « Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et secula..... Ad Filium autem : Thronus tuus, Deus, in sæculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleum exultationis præ participibus tuis. Et : Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli; ipsi peribunt, tu autem permannes, et omnes ut vestimentum veterascent, et vellet amictum mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. »

Joan. c. 5, v. 7 : « Tres sunt qui testimonium dant in cœlo : Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt. »

Joan. c. 5, v. 20 : « Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero filio ejus. Illic est verus Deus, et vita æterna. »

Apoc. c. 1, v. 7, 8 : « Ecce venit (Jesus Christus) cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ; etiam, amen. Ego sum Alpha et Omega, principium et fi-

nis, dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens. »

Apoc. c. 4, v. 8 : « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est. »

Non hic referre instituo quæcumque adversus horum temporum Samosatenos a recentioribus theologis feliciter disputata sunt. Nihilò magis ea mihi repetere consilium est, quæ supra disseruimus, cum ea ferè vaticinia, quibus contextum est hoc caput, Christi prænuntia esse probaremus; nec ea referre, quæ à Kimchio et Lipmanno sunt opposita, ut præcipuas quasdam ex aliatis hoc capite prædictionibus Christo Iesu detraherent, cum solitis responsionibus jam ab aliis excepta sint. Proponam duntaxat paucula quædam, quæ ad hanc Parallelismi nostri partem illustrandam pertinent, in quæ Christi Iesu divinitatem ex utriusque Testamenti consensu asseruimus. Ac primum adversus splendidum illud ex nono Isaiae capite vaticinium, in quo futurum prænuntiatur, ut Parvulus ille, quem Messiam esse suprà declaravimus, appelletur Deus, נָא; et adversus alterum ex Prophetæ ejusdem septimo capite, in quo prædictitur futurum ut Filius ille ex Virgine nascendus, quem et Messiam esse eviciimus, vocetur Emmanuel, hoc est, Nobiscum Deus; opponunt Judæi, eorumque gregalis Bodinus in opere de Rerum subl. Arcan. lib. 5, vocem נָא, nihil aliud sonare, quam fortē, robustum, et potentem, proptereaque principibus interdum et optimatibus aptari. Cujus exceptionis levitatem vel ipsa Isaiae verba manifestò aperient : Et vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, אֱלֹהֶיךָ בָּרוּךְ. Si נָא, fortē hic significat, quid attinebat vocem נָא subiecere, cui idem inest intellectus? Seio Aquilam et Symmachum vertisse ἵησος, δυνάτης, Theodotionem vero, ἵησος, δυνάτης. Verum quid à proselytis Judæis Aquilâ et Theodotione, quid ab Ebionita Symmacho fidei exspectemus? His opponimus Septuaginta Interpretes, qui sic reddiderunt verba ista, Θεὸς ἵησος, ἐκπαττός; Deus, robustus, potens. Ita quidem habet Aldina editio, ita Complutensis, ita vetustissimi Patres Irenæus, lib. 4, cap. 66, et Ignatius, Epist. ad Antioch., ita Eusebius, Dem. lib. 7 et 9, testimonium hoc conceptum referunt. Procopius in Isai., cap. 9, v. 6, quoque vocabulum Θεὸς, exstare apud Senes Septuaginta disertè testificatur. Quamobrem Aquilam falsi meritò accusat Theodoretus, quod hebraica

אל גבורה reddiderit ἵσχυρὸς, δύνατος, cùm reddere debuisse θεός ἵσχυρός. Rem verò planè conficit, quòd observat Procopius, ipsa hæc verba referri. Hic enim locus, quòd controversus non esset, adulteras interpretum manus non sensit. Certè dictio אל in sacris Codicibus sæpè Deo tribuitur, vel idolis, quæ pro diis ab Ethnicis habentur. Nec alii præterea quàm Deo adscribi, optimè à Pagnino observatum est (Thes. in אל). Unicum excipit locum, qui est in tricesimo primo capite, v. 41, Ezechielis, ubi Chaldaeorum rex, בָּבֶן appellatur. Quanquam et illie Munsterus et Vatablus legunt, אל נוים, hoc est, *Fortis gentium, in gentes potestatem habens*. At אל, quod ab אל arcessunt plerique, alii ab אלה per contractionem fieri volunt, ut זה à זיהו.

2º Ad infringendum loci hujus robur, aliam quoque Judæi fallaciam excogitârunt; nam יְקָרָא, quod vertendum est: *Et vocabitur, ipsi reddiderunt, et vocabit, totamque pericopen sic interpretati sunt; Et admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit eum Principem pacis.* Ergò isti, אל significare sentiunt *Deum*, et in congerrones suos proximè castigatos incurruunt. Verum est dictionem רַאֲרָא, pro diversitate punctorum, vel activam vel passivam significationem habere; sèpius tamen passivam. Cur autem hic activam inesse velint, nullam probabilem causam afferre possunt. Nam quo nobis approbabunt argumento, hoc potius modo intelligendum esse locum hunc: « *Et admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit eum Principem pacis,* » quam isto: « *Et admirabilis, consiliarius, Deus fortis, vocabit eum Patrem futuri seculi, Principem pacis;* » vel illo: « *Et admirabilis, consiliarius, vocabit eum Deum fortē, Patrem futuri seculi, Principem pacis;* » aut hoc denique, « *Et admirabilis vocabit eum consiliarium, Deum fortē, Patrem futuri seculi, Principem pacis.* » Quam igitur gratis nobis dant interpretationem, gratis possumus repudiare. Verumtamen sine fidejussoribus tantum nobis non arroamus. Ergò Septuaginta Senes verterunt, καλεῖται, vocatur; Aquila, ἐκάληται, vocatus est, juxta Eusebium; nam juxta Procopium vertit, ἐκάλεσεν, vocavit; juxta alios, καλεῖται; Symmachus καλύπτεται, vocabitur.

3º Legitimum præterea prophetæ hujus sensum obtundit Grotius, cùm verba hæc: יְוָעֵץ אֶל גָּבָר, sic vertenda autumat: Consul-

tator *Dei fortis*, ab interpretum omnium auctoritate desciscens, qui reddunt: *Consiliarius, Deus fortis.* Septuaginta, σύμβουλος, θεός ἵσχυρός, ἔξουσιαστής. Aquila, σύμβουλος, ἵσχυρός, δύνατος. Theodotion, βουλεύων, ἵσχυρός, δύνατος. Symmachus, βουλευτικός, ἵσχυρός, δύνατος. Deindè vocem hanc עִזָּה usurpare consueverunt Scriptores sacri, in eum qui consilium dat, non qui petit, nec unum puto facilè reperiri posse locum, in quo eum obtineat sensum, quem hic ipsi Grotius affingit. Promptius itaque nobis est interpretationem hanc respuere, quàm Grotio nobis eam approbare.

4º Postremum Zachariæ testimonium è duodecimo capite, v. 10, fallaciis Judæorum adulteratum est: nam pro eo quòd Hebraici Codices habent, וְהַבִּיטָר אֶל, *Et aspicient ad me*, legunt, אל, *ad eum*, nimis rùm ne idem sit, qui effundit spiritum gratiæ, et qui confixus est; sive ne Deus sit qui in crucem actus est, Jesus nempè Dominus noster. Dei quippè solius est spiritum gratiæ largiri. Verùm falsitatem evincunt Septuaginta Senes qui vertunt, καὶ ἐπιβλέψονται πρὸς με, *Et aspicient me;* quos sequuntur Syrus et Arabs. Jonathan ben Uziel: *Et rogabunt de antè me.* Nec corruptum Uziliden causari possunt, cùm sic scripsisse eum fateatur R. Selomoh Jarchi. Eamdem sequuntur lectionem Thalmudistæ in libro Sucah; eamdem R. Moses Hadarsan in Beresith Rabbâ, et Aben Ezra. Cùm ergò fraudem hanc non aliam ob causam commentos esse Judæos liquidum sit, quàm ne divinitatem ejus cogarentur agnoscere, qui fuerat confixus, quemque Messiam esse confitebantur, ut inferiùs suo loco probabitur, patefacta hác fraude et revicta, consequens est, vel Judæorum judicio, Deum esse Messiam qui confixus est, et magno planetu comploratus. Præterea etsi legendum concedamus, אלה, eòdem redibit sententia, cùm prima persona, si relativum sequatur, per tertiam sæpè in his libris exprimatur, ut verè à Grotio observatum est. Sequentia id ostendunt: *Et plangent עליו, super eum, hoc est, super me.*

5º Prisci porro Hebræi recentioribus candidiores, Messiæ divinitatem in Veteri Testamento clarissimis consignatam monumentis perspexerunt. Alii jam antè nos Rabbinorum colegerunt testimonia, quibus Messiam futurum Deum et hominem prædicarunt, atque ea etiam quibus tetragrammaton Dei nomen in sacris Voluminibus scriptum ad Messiam congruere docuerunt. Item in eâ, quam mox ex-

cussimus, Isaiae clausulâ e nono capite, filium illum nascendum, quem נָבָה Propheta appellat, Deum et Messiam fore Jonathanis Paraphasis aperte significat. A iunt præterea Rabbini verba hæc è centesimo septimo Psalmo, sibi Jesum accommodâsse : *Exaltare super celos, Deus.* Sæpè etiam Chaldæi Paraphrastæ nomen sanctum Dei, יהָוה, vertunt *בַּיְמָר יְהָוה*; quod in Messiam, atque adeò in Jesum convenit. Idem et à Philone traditum reperias in libro de Somniis. Nec illud præterire decet, quod habetur apud R. Abraham Seba, in *צְדָקָה הַבָּיר*, vide-licet vocem כִּינְנָה, quæ *stellam* sonat, et à Balæamo ad Messiam præsignificandum usurpata est, cabalisticæ nomen יהָוה exprimere; cùm priores duæ litteræ כִּינְנָה, eundem numerum dent ac quatuor litteræ in יהָוה, nempè 26: reliquæ duæ efficiant numerum 22, qui numerus est litterarum quibus descripta est Lex Dei, quæ tûm complebitur cùm Messias advenerit. Undè ex magistri hujus sententiâ efficitur, Dei simul et Messiae mysterium in unâ eademe que voce contineri, proindèque Messiam Deum futurum. Est præterea apud Ludovicum Carretum in Libro visorum divinorum, priscos Judæos, comma hoc Isaiae, c. 52, v. 13, quod Messiae προλεκτικὸν est : *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde*, sic esse interpretatos : *Exaltabitur super Abrahamum, elevabitur plusquam Moses, et sublimis erit plusquam Angeli ministerii.* Undè colligit Carretus Deum ex horum sententiâ fore Messiam, cùm Deum inter et Angelos medium nihil sit. Ergò Jesus Dominus, Messiam se, ut erat, apud Judæos ferens, θεότητα quoque suam prædicabat apud Joan., c. 10, v. 30 et seq. : *Ego et Pater unum sumus.* Quod indignantes Judæi respondebant : *Tu homo cum sis, facis te ipsum Deum.* Validissimum hoc est adversus dogmatis nostri adversarios argumentum : nam vel Jesum fatebuntur fuisse Messiam, proindèque cùm se ipsum Deum fecerit, Deum fuisse fateri cogentur; nam si non fuisse, quis credit Messiam, virum quippe sanctum et pium, tam nefariæ et atrocis impietatis sese alligasse, ut non divinos solùm honores ambiret; sed Dei quoque interverteret titulos, sibique adsciceret? vel Jesum Messiam fuisse negabunt; et necesse saltem habebunt agnoscere, cùm se Messiam simul et Deum esse jactaret; haudquaque id fuisse factorum nisi Judæis persuasum fuisse scisset, eum quem exspectabant Messiam Deum fore. Ex his quoque Jesu, Judeorumque apud Joannem

verbis, manifestus est Lactantii error, qui Je-sum nunquam se ipsum Deum dixisse ausus est, asseverare. Juliani verò τὸν παράδειτον impudentia, qui dixit neque Paulum neque Matthæum, neque Marcum, neque Lucam Christo Jesu ὑπέτελε tribuisse, cùm ex Parallelismo nostro, tûm et ex Cyrilli disputationibus contr. Jul. lib. 10, facile retunditur. Plerique sane è recentioribus Judæis dicere sołent, non aliam ob causam gentem suam diuturnis calamitatibus et miserabili exilio esse damnatam, quâm quòd unus ex eis, Jesus nempè, se Deum facere ausus sit. Desino in testimonio ex Epistolâ 97, lib. 10, Plinii ad Trajanum, in quo priscos Christianos solitos fuisse affirmat *carmen Christo, quasi Deo, dicere secum invicem.* Tertullianus Epistolæ hujus auctoritate in Christianorum defensionem utens, sic ista Plinii reddit : « Nihil aliud se de sacris eorum comperrisse, quam coetus antelucanos; ad canendum Christo ut Deo. » Sic enim legendum esse indicant Plinii verba; non ut vulgo, *Christo et Deo.* Quod jam antè observavit Scaliger in Animadversionibus ad Eusebium, à quo sic exponitur Tertulliani locus, γριαστὸν ὡς θεὸν ὑμνοῦστιν, Hieronymus interpres ipsis utitur Tertulliani verbis : *Ad canendum Christo ut Deo.* Hoc ipsum aliis dictionibus, at non alio sensu trans-tulit Eusebius Chronicæ in quibusdam, et Historiæ locis : τὸν γριαστὸν θεὸν δίξεται ὑμνεῖν. *Christum, sic tanquam Deum, hymnis concelebrare;* adeò constans erat vel primævis illis Christianæ religionis initii opinio, Christum à Christianis Deum haber. Alibi etiam Eusebius (Hist. I. 5, c. 28, ex vetustis quibusdam Commentariis docet Justinum, Miltiadem, Tatianum, Clemensem, Ireneum. Melitonem aliasque complures Christo divinitatem tribuisse; tûm sub-jicit, jam indè à primis Ecclesie temporibus Christianos Christo ut Deo carmina cecinisse : « Quot autem Psalmi et Odæ fratrum, ab initio à fidelibus scriptæ, Verbum Dei Christum ut Deum prædicant. »

CAPUT XXVI.

Jesus Homo.

Gen. c. 3, v. 15 : Inimicitias ponam inter te et mulierem, semen tuum et semen illius.

2 Reg. c. 7, v. 4, 5, 12 : Ecce sermo Domini ad Nathan dicens : Vade, et loquere ad servum meum David.... Cùm completi fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus.

Isa. c. 7, v. 14 : Ecce Virgo concipiet, et

pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.

Isa. c. 9, v. 6: « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis. »

Isa. c. 45, v. 8: « Rorate cœli desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem. »

Isa. c. 52, v. 14, et c. 53, v. 2, 3: « Sieut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.... Vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. »

Jerem. c. 31, v. 22: « Creavit Dominus novum super terram: Femina circumdabit virum. »

Dan. c. 7, v. 13: « Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit. »

Dan. c. 9, v. 26: « Post hecdomades sexaginta duas occidetur Christus. »

Math. c. 4, v. 25: « Peperit Filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum. »

Math. c. 4, v. 2: « Et cùm jejunasset quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, postea esuriit. » Et *Luc. c. 4, v. 2.*

Math. c. 8, v. 20: « Filius hominis non habet, ubi caput reclinet. » Et *Math. c. 9, v. 6;* et sic passim appellatur in Novo Testamento.

Math. c. 12, v. 46: « Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus, et fratres stabant foris, querentes loqui ei. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, et fratres tui stant quærenteste. » Et *Marc. c. 3, v. 31 et seq.* Et *Luc. c. 8, v. 19 et seq.*

Math. c. 21, v. 18: « Mane autem revertens (Jesus) in civitatem esuriit. » Et *Marc. c. 11, v. 12.*

Math. c. 26, v. 71 et seq.: « Exeunte autem illo (Petro) januam, vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento: Quia non novi hominem.... Tunc cœpit detestari, et jurare quia non novisset hominem. »

Luc. c. 1, v. 31: « Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum. »

Luc. c. 2, v. 52: « Et Jesus proficiebat sapientiam, et aetatem, et gratiam apud Deum et homines. »

Luc. c. 23, v. 4 et seq.: « Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum et turbas: Nihil in-

venio cause in hoc homine.... Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæam, esset.... Pilatus... dixit illos.... Nullam causam invenio in homine isto. »

Luc. c. 23, v. 46, 47: « Hæc dicens (Jesus) exspiravit. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Verè hic homo justus erat. »

Joan. c. 1, v. 14: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. »

Joan. c. 7, v. 3 et seq.: « Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc.... Neque enim fratres ejus credebant in eum.... Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum. »

Joan. c. 18, v. 17: « Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius? »

Joan. c. 19, v. 28: « Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaret Scriptura, dixit: Sitio. »

Act. c. 2, v. 14, 22: « Stans autem Petrus cum Undecim levavit vocem suam, et locutus est eis.... Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesus Nazarenus, virum approbatum à Deo in vobis.... interemistis. »

Act. c. 5, v. 27, 28: « Interrogavit eos princeps Sacerdotum, dicens.... Vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. »

Rom. c. 5, v. 15: « Gratia Dei, et donum in gratiâ unius hominis Iesu Christi in plures abundavit. »

Cor. c. 15, v. 47: « Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de coelo, cœlestis. »

Gal. c. 1, v. 19: « Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. »

Phil. c. 2, v. 7: « Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. »

Tim. c. 2, v. 5: « Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. »

Hebr. c. 2, v. 17: « Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropriaret delicta populi. »

Hebr. c. 4, v. 15, 16, et c. 5, v. 1: « Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiduciâ ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Omnis namque Pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum. »

CAPUT XXVII.

Jesus frater hominum.

Psalm. 21, v. 25: « Narrabo nomen tuum
fratribus meis : in medio Ecclesiæ laudabo te. »

Psalm. 68, v. 9: « Extraneus factus sum
fratribus meis, et peregrinus filii matris meæ. »

Math. c. 12, v. 48 et seq.: « At ipse re-
spondens dicenti sibi ait : Que est mater mea,
et qui sunt fratres mei ? Et extendens manum in
discipulos suos dixit : Ecce mater mea, et
fratres mei ; quicumque enim fecerit voluntatem
Patris mei qui in cœlis est, ipse meus fra-
ter, et soror, et mater est. » Et *Marc. c. 3, v.
31 et seq. et Luc. c. 8, v. 19 et seq.*

Math. c. 23, v. 40: Et respondens Rex dicit
illis : Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni ex
his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

Math. c. 28, v. 10: « Tunc ait illis Jesus :
Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis, ut
cantz in Galilæam ; ibi me videbunt. »

Joan. c. 20, v. 17: « Dicit ei Jesus : Noli me
tangere, nondum enim ascendi ad Patrem
meum ; vade ad fratres meos. »

Rom. c. 8, v. 16, 17: « Ipse enim Spiritus
testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus
filii Dei ; si autem filii, et hæredes ; hæredes
quidem Dei, cohæredes autem Christi. »

Hebr. c. 2, v. 11 et seq.: « Qui enim sanctifi-
cat, et qui sanctificatur, ex uno omnes.
Propter quam causam non confunditur fratres
eos vocare dicens : Nuntiabo nomen tuum fratri-
bus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.....
Unde debuit per omnia fratribus similari, ut
misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum,
ut repropitiaret delicta populi. »

CAPUT XXVIII.

Jesus sacerdos.

Psalm. 44, v. 8: « Dilexisti justitiam, et
odisti iniquitatem : propterea unxit te Deus,
Deus tuus oleo lètitie præ consortibus tuis. »

Psalm. 109, v. 4: « Juravit Dominus et non
pœnitabit eum : Tu es sacerdos in æternum
secundum ordinem Melchisedech. »

Hebr. c. 2, v. 17: « Unde debuit per omnia
fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis
Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta
populi. »

Hebr. cap. 5, v. 4: « Considerate Aposto-
lum et Pontificem confessionis nostræ Jesum. »

Hebr. c. 4, v. 14, 15: « Habentes ergo Pon-
tificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum
Filium Dei, teneamus confessionem. Non enim

habemus Pontificem qui non possit compati
infirmitatibus nostris. »

Hebr. c. 5, v. 5 et seq.: « Sic et Christus,
non semetipsum clarificavit, ut Pontifex heret,
sed qui locutus est ad eum : *Filius meus es tu,*
ego hodiè genui te ; quemadmodum et in alio
loco dicit : *Tu es sacerdos in æternum secundum*
ordinem Melchisedech... appellatus à Deo Pon-
tifex juxta ordinem Melchisedech. »

Hebr. cap. 6, v. 19, 20: « Usque ad interiora
velaminis, ubi præcursor pro nobis introivit
Jesus, secundum ordinem Melchisedech Ponti-
fex factus in æternum. »

Hebr. cap. 7, v. 5, 11, 20 et seq.: « Assimi-
latus Filio Dei (Melchisedech) manet sacerdos in
perpetuum..... Si ergò consummatio per sacer-
dotium Leviticum erat..... quid adhuc necessaria
fuit secundum ordinem Melchisedechalium
surgere sacerdotem, et non secundum ordinem
Aaron dici?..... Alii quidem sine jurejurando
sacerdotes facti sunt ; hic autem cum jure-
jurando per eum qui dixit ad illum : *Jura-
vit Dominus, et non pœnitabit eum; tu es sa-
cerdos in æternum.....* Et alii quidem plures
facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte pro-
hibentur permanere ; hic autem eo quod ma-
neat in æternum, sempiternum habet sacerdoti-
um.... Talis enim decebat ut nobis esset Pon-
tifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus
à peccatoribus, et excelsior cœlis factus, qui
non habet necessitatem quotidie, quemadmo-
dum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias
offerre, deinde pro populi ; hoc enim fecit se-
mel seipsum offerendo. Lex enim homines
constituit sacerdotes infirmitatem habentes,
sermo autem jurisjurandi, qui post Legem est,
Filium in æternum perfectum. »

Hebr. c. 8, v. 1, 2: « Capitulum autem super
ea que dicuntur : Talem habemus Pontificem,
qui consedit in dexterâ sedis magnitudinis in
cœlis, sanctorum minister, et tabernaculi veri,
quod fixit Dominus, et non homo. »

Hebr. c. 9, v. 10, 11: « Christus autem as-
sistens Pontifex futurorum bonorum, per am-
plius et perfectius tabernaculum, non manu
factum, id est, non hujus creationis ; neque
per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed
per proprium sanguinem introivit semel in
Sancta, æternâ redemptione inventa. »

Hebr. c. 10, v. 11, 12: « Omnisquidem sacerdos
præstò est quotidie ministrans, et easdem sœpè
offerens hostias, que nunquam possunt auferre
peccata ; hic autem unam pro peccatis offerens
hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei. »

Splendidum est, et ad reprimendam Judæorum contumaciam accommodatum prædictum illud, quod exstat in Psalmo centesimo nono, ubi Christus futurus esse prædictetur sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Ac Psalmum quidem hunc humano generi Christum promittere satis probavimus. Jesu vero imaginem in Melchisedecho positam fuisse ostendemus ad calcem Parallelismi, ubi varios Jesu typos colligemus è Veteri Testamento. Quo uno argumento Messiam sive Christum, hoc est Unctum, meritò dici, ac reverè esse Jesum Dominum facilè vincimus. Triplex enim hominum genus inter Hebreos unctionis cæremoniis consecrabatur, Sacerdotes, Reges et Prophetæ. At utramque saltem dignitatem Sacerdotis ac Regis gessit Melchisedech, rex Salem, et Dei altissimi sacerdos: gessit utramque et Jesus, rex justitiae et pacis, æternus Pontifex, semper vivens ad interpellandum pro nobis (Hebr. c. 7, v. 25); gessit et propheticam præterea, ut suo docebimus loco; proindeque verè Christus est sive Messias, Unctus videlicet, non oleo illo de arboribus expresso, sed oleo lætitiae, cum nimirum gratia et virtute Spiritus sancti natura ejus humana perfunderetur; quod et ipse de se prædicat apud Isaiam cap. 61: *Spiritus Domini super me, eò quod unxerit Dominus me.* Egregiè hoc argumentum prosequitur Eusebius non uno loco. « Cautum erat, inquit, Judæorum legibus, ne quis sine unctione sacerdotium gereret; quamobrem et sacerdotes dicebant in Christi. Quem ergo sacerdotem Psalmus declarat, Unctum fuisse necesse est. » Tum subjicit, juxta doctrinam capite octavo Epistola ad Hebreos traditam, unctionem illam Aaronis à Mose administratam, secundum exemplar ipsi in monte monstratum, figuram fuisse unctionis Christi, ipsumque Aaronom οὐώδην καὶ εἰκόναν sacerdotem fuisse, typum videlicet ac simulacrum veri sacerdotis Christi, Filii Dei, qui in cœlo Patri assidet. Cum ait autem Philo in libro de Somniis, et in libro de Exulibus, Primogenitum Verbum Dei esse Pontificem, consentit popularium suorum doctrinæ, qui Filium Dei et Verbum Dei fore Messiam credunt, Messiam autem sacerdotem; atque id in Psalmo centesimo nono significatum esse arbitrantur. Cæterum notabile est, quod in Midrasch Thehillim legitur, sacerdotii dignitatem ab Israelitis propter peccata ablatam, ad gentes fuisse translatam. Quâ re et gentem suam reprobatam, et vocatos esse à Deo ethnicos, proindeque et Christum jam venisse fa-

tentur. Messiam quippè vocationis gentium auctorem suis hic saepè probatur locis.

CAPUT XXIX.

Jesus Propheta.

Deut. c. 18, v. 15 et seq.: « Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies.... Et ait Dominus mihi: Benè omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum tuorum, similem tui; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi; qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ulti existam. »

1 Mach. c. 14, v. 41: « Judæi et Sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, et summum Sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis. »

Matth. c. 10, v. 16 et seq.: « Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in consiliis, et in Synagogis suis flagellabunt vos; et ad præsides et ad reges ducenti propter me, in testimonium illis et gentibus.... Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et insurgent filii in parentes, et morte eos afficiunt; et eritis odio omnibus propter nomen meum. » **Et Marc.** c. 13, v. 9; **Luc.** c. 12, v. 11, et c. 21, v. 16.

Matth. c. 42, v. 39, 40: « Qui respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. »

Matth. c. 15, v. 57: « Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis: Non est Propheta sine honore, nisi in patriâ suâ, et in domo suâ. » **Et Marc.** c. 6, v. 4; **Luc.** c. 4, v. 24; **Joan.** c. 4, v. 44.

Matth. c. 16, v. 21 et seq.: « Exinde cepit Jesus ostendere Discipulis suis, quia oportet eum ire Jerosolymam, et multa pati à Senioribus et Scribis et Principibus Sacerdotum, et occidi, et tertia die resurgere. » **Et Matth.** c. 17, v. 21, 22, et c. 20, v. 17 et seq. et c. 21, v. 53 et seq. **Marc.** c. 8, v. 31 et c. 9, v. 50, et c. 10, v. 32 et seq. et c. 12, v. 1 et seq. **Luc.** c. 9, v. 22, et c. 17, v. 25, et c. 18, v. 31, 52, et c. 20, v. 9 et seq. et c. 24, v. 7. **Joan.** c. 2, v. 19 et seq. et c. 3, v. 14. et c. 8, v. 28. et c. 12, v. 32, 33.

Matth. c. 21, v. 41 : « Populi autem dicebant: Hic est Jesus propheta à Nazareth Galilææ. »

Matth. c. 21, v. 43 et seq. : « Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, et dabatur genti facienti fructus ejus... Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam cum habebant. »

Matth. c. 24, v. 1 et seq. : « Et egressus Jesus de templo ibat. Et accesserunt Discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Ipse autem respondens dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum Discipuli secretò dicentes: Dic nobis quandò hæc erunt, et quod signum adventùs tui, et consummationis seculi. Et respondens Jesus dixit eis: Videte ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos seducent. Audituri enim estis prælia, et opiniones præliorum... consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiae, et famæ, et terræ motus per loca. Hæc autem initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem, et multi Pseudoprophetæ surgent et seducent multos.... Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio.... Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modò, neque fiet... Surgent Pseudochristi et Pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædicti vobis. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur. Et tunc parebit signum Filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multâ et majestate. Et mittet Angelos suos cum tubâ et voce magnâ; et congregabunt eleemos ejus à quatuor ventis, à summis cœlorum, usque ad terminos eorum. » Et Marc. c. 13, v. 1 et seq. Lue. c. 17, v. 20 et seq.; et c. 21, v. 5 et seq.

Matth. c. 26, v. 45 : « Amen dico vobis, ubiquecumque prædicatum fuerit hoc Evangelium

in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit in memoriam ejus. » Et Matth. c. 24, v. 14. Marc. c. 13, v. 10.

Matth. c. 26, v. 51 et seq. : « Tunc dicit ille Jesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in istâ nocte..... Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquām scandalizabor. Ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequām gallus cantet, ter me negabis. » Et Marc. c. 14, v. 27 et seq. Lue. c. 22, v. 34. Joan. c. 13, v. 38.

Marc. c. 16, v. 17 et seq. : « Signa autem eos qui crediderint hæc sequentur: In nomine meo Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit; super ægros manus imponent, et benè habebunt. » Et Joan. c. 14, v. 12, et c. 16, v. 23.

Luc. c. 7, v. 16 : « Acceptit autem omnes timor et magnificabant Deum dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis. »

Luc. c. 7, v. 39 : « Videns autem Pharisæus qui vocaverat eum, ait intrâ se dicens: Hic si esset Propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum. »

Luc. c. 43, v. 53 : « Verumtamen oportet me hodiè, et cras, et sequenti die ambulare, quia non capit Prophetam perire extrâ Jerusalēm. »

Luc. c. 19, v. 41 et seq. : « Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique: et ad terram prosternent te, et filios tuos qui in te sunt, et non reliquent in te lapidem super lapidem; eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. » Et Luc. c. 21, v. 20. Matth. c. 24, v. 15. Marc. c. 13, v. 14.

Luc. c. 24, v. 19 : « De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta. »

Joan. c. 4, v. 43 : « Invenit Philippus Nathanael, et dixit ei: Quem scripsit Moyses in Lege, et Prophetæ, invenimus Iesum filium Joseph à Nazareth. »

Joan. c. 4, v. 19 : « Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. »

Joan. c. 5, v. 45 : « Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. »

Joan. c. 6, v. 14 : « Illi ergò homines cùm vidissent quòd Jesus fecerat signum, dicebant : Quia hic est verè Propheta, qui venturus est in mundum. »

Joan. c. 6, v. 71, 72 : « Respondit eis Jesus : Nonne ego vos Duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est? Dicebat autem Judam Simonis Iscariotem; hic enim erat traditurus eum, cùm esset unus ex Duodecim. »

Joan. c. 7, v. 40 : « Ex illà ergò turbà, cùm audissent hos sermones ejus, dicebant : Hic est verè Propheta. »

Joan. c. 9, v. 17 : « Dicunt ergò cæco iterum : Tu quid dicas de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit : Quia propheta est. »

Joan. c. 10, v. 16 : « Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere; et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor. »

Joan. c. 13, v. 19 : « A modò dico vobis priusquam fiat, ut cùm factum fuerit, credatis quia ego sum. »

Joan. c. 16, v. 16 : Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem. »

Joan. c. 16, v. 20 et seq. : « Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos autem contrastabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium.... In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. »

Joan. c. 18, v. 52 : « Ut sermo Jesu impletur quem dixit, significans quâ morte esset moriturus. »

Joan. c. 21, v. 17, 18 : « Dixit ei : Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cùm essem junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cùm autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quòd tu non vis. Hoc autem dixit, significans quâ morte clarificaturus esset Deum. »

Act. c. 1, v. 8 : « Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in Iudæa et Samariâ, et usque ad ultimum terræ. »

Act. c. 5, v. 21 et seq. : « Quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à seculo Prophetarum. Moses quidem dixit : *Quoniam Prophetam suscitat Dominus Deus vester de fratribus vestris; tanquam me ipsum audietis, juxta omnia quacumque locutus fuerit vobis;* erit autem, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, ex-

terminabitur de plebe. » Et Act. c. 7, v. 37.

Inter Messiae virtutes, propheticam facultatem non postremam recensent Thalmudistæ. Quin et futurum perhibent ut Messias de odore virum nequam à probo secernere possit et internoscere. Atqui facultate hâc propheticâ flouruisse Jesum ne ethnici quidem iniciati sunt. Fassus est id quidem Phlegon Trallianus in Chronicis, teste Origene contrà Celsum. Sed quid testimoniis pugnare attinet, cùm nos plerasque Jesu prophetias, ab Evangelistis memoriae proditas, et hoc capite à me expositas, in exoticis historiis, Evangelio recentioribus, eventu comprobatas fuisse legamus? Cùm autem initio operis hujus propheticam facultatem à Deo solo esse, tanquam axioma vulgo receptum ac confessum sumpserimus, sequitur Christum Jesum à Deo afflatum ac veracem fuisse. Atqui se ipse Messiam dixit; undè sequitur verè Messiam fuisse.

CAPUT XXX.

Prophetia post Jesum desitæ.

Dan. c. 9, v. 24 : « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia semipterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. »

Matth. c. 11, v. 13 : « Omnes enim Prophetæ et Lex usque ad Joannem prophetaverunt. » Et *Luc. c. 16, v. 16.*

De prophetiis hîc agimus, adventus Christi prænuntiis. Vaticinia protulisse Agabum, et quatuor virginis Philippi filias, Apostolorum Acta referunt. Quid aliud esse dicas Apocalypsin Joannis, quâm futurorum prædictiones? « *Quandò ergò dicitur,* inquit Hieronymus, *omnes Prophetæ et Lex usque ad Joannem prophetaverunt, Christi tempus ostenditur, ut quem illi dixerunt esse venturum, Joannes venisse ostenderet* (Hier. in Matth. 11). »

CAPUT XXXI.

Jesus pastor.

Psalm. 94, v. 7 : « Ipse est Dominus Deus noster, et nos populus pascuæ ejus, et oves manus ejus. »

Isa. c. 40, v. 10, 11 : « Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur; ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet; in brachio suo congregabit agnos,

et in sinu suo levabit, foetas ipse portabit.

Isa. c. 55, v. 6 : « Omnes nos quasi oves erravimus; unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. »

Jerem. c. 51, v. 10 : « Qui dispersit Israel, congregabit eum; et custodiet eum, sicut pastor gregem suum. »

Ezech. c. 34, v. 11 et seq. : « Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas; sicut visitat pastor gregem suum, in die quandò fuerit in medio ovium suarum dissipatarum, sic visitabo oves meas, et liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerint in die nubis et caliginis, et educam eas de populis, et congregabo eas de terris, et inducam eas in terram suam, et pascam eas in montibus Israel, in rivis, et in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas, et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum; ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguis pasecentur super montes Israel. Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus..... Salvabo gregem meum, et non erit ultrà in rapinam, et judicabo inter pecus et pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas servum meum David; ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. »

Ezech. c. 37, v. 24 : « Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum. »

Mich. c. 2, v. 12 : In unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum tumultuabuntur à multitudine hominum. »

Zach. c. 13, v. 7 : « Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum; persecute pastorem, et dispergentur oves. »

Matth. c. 25, v. 52, 53 : « Congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis: et statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. »

Matth. c. 26, v. 51 : « Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me istâ nocte. Scriptum est enim : *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis.* » Et Marc. c. 14, v. 27.

Joan. c. 10, v. 11 et seq. : « Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovi bus suis; mercenarius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriæ, videt

lupum venientem, et dimittit oves, et fugit; et lupus rapit, et dispergit oves; mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de oviis.

Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro oviis meis. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili; et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fieri unum ovile et unus pastor. »

Hebr. c. 13, v. 20 : « Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono. »

1 Petr. c. 2, v. 25 : « Eratis nunc sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum. »

1 Petr. c. 5, v. 4 : « Cùm apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. »

CAPUT XXXII.

Angeli ministrant Jesu.

Psalm. 96, v. 8 : « Adorate eum omnes Angeli ejus. »

Psalm. 103, v. 4 : « Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem. »

Matth. c. 4, v. 11 : « Et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei. » Et Marc. c. 1, v. 15.

Luc. c. 2, v. 10 et seq. : « Et dixit illis Angelus, Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodiè Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David..... Et subito facta est cum Angelo multitudo militiae coelestis, laudantium Deum, et dicentium : Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. »

Joan. c. 1, v. 51 : « Et dicit ei : Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis. »

Hebr. c. 1, v. 6, 7 : « Et cùm iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorant eum omnes Angeloi Dei; et ad Angelos quidem dicit : Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. »

1 Petr. c. 3, v. 22 : « Profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, et Potestatibus et Virtutibus. »

Apoc. c. 5, v. 11, 12 : « Et vidi, et audiui vocem Angelorum multorum in circuitu Throni, et animalium, et seniorum, et erat numerus

eorum millia millium, dicentium voce magnâ : Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. »

CAPUT XXXIII.

Jesus venit in Galilæam et Capharnaum.

Isa. c. 9, v. 2 : « Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilæa gentium : populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. »

Matth. c. 4, v. 12 et seq. : « Cùm autem adisset Jesus quòd Joannes traditus esset, secessit in Galilæam ; et relictâ civitate Nazareth venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephthalim ; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam : *Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilea gentium; populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* »

CAPUT XXXIV.

Jesus inter homines frequenter versatur.

Prov. c. 8, v. 31 : « Deliciae meæ esse cum filiis hominum. »

Isa. c. 7, v. 24 : « Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. »

Isa. c. 12, v. 6 : « Exulta et lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel. »

Bar. c. 3, v. 38 : « Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. »

Soph. c. 5, v. 15 : « Rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultrà. »

Agg. c. 2, v. 5, 6 : « Ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum ; verbum quod pepigi vobiscum, cùm egredieremini de terrâ Aegypti ; et spiritus meus erit in medio vestrum ; nolite timere. »

Matth. c. 1, v. 22, 23 : « Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem : *Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*, quod est interpretatum : *Nobiscum Deus.* »

Matth. c. 28, v. 20 : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi. »

Joan. c. 1, v. 14 : « Et Verbum caro factum

est, et habitavit in nobis ; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre ; plenum gratiæ et veritatis. »

CAPUT XXXV.

Jesus concionator, doctor et magister.

Psalm. 2, v. 6 : « Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. »

Psalm. 21, v. 25 : « Narrabo nomen tuum fratribus meis : in medio Ecclesie laudabo te. »

Psalm. 39, v. 10 et seq. : « Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesiâ magnâ ; ecce labia mea non prohibeo ; Domine, tu scisti, iustitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam et salutare tuum dixi : non abscondi misericordiam tuam et veritatem tuam à concilio multo. »

Isa. c. 2, v. 3 : « Ibunt populi multi, et dicent : Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus ; quia de Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem. »

Isa. c. 50, v. 19, 20 : « Miserans misericorditer tu ad vocem clamoris tui ; statim ut audierit respondebit tibi, et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem, et non faciet avolare à te ultrà doctorem tuum, et erunt oculi tui videntes præceptorum tuum. »

Isa. c. 50, v. 4, 10 : « Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciām sustentare eum qui lassus est verbo.... Quis ex vobis timens Dominum, et audiens vocem servi sui ? »

Isa. c. 52, v. 6, 7 : « Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illâ ; quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quâm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus ! »

Isa. c. 53, v. 4 : « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. »

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : « Spiritus Domini super me, eo quòd unixerit Dominus me ; ad annuntiandum mansuetis, misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertioñem ; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes. »

Joel. c. 2, v. 23 : « Filii Sion exultate, et lætamini in Domino Deo vestro ; quia dedit vobis doctorem iustitiae. »

Mich. c. 4, v. 2 : « Et properabunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et doce-

bit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus; quia de Sion egreditur lex, et Verbum Domini de Jerusalem. »

Nahum. c. 1, v. 15 : « Ecce super montes pedes evangelizantis et ammuntiantis pacem; celebra, Iuda, festivitates tuas, et reddite vota tua: quia non adjicet ultrâ ut pertranscat in te Belial; universus interiit. »

Matth. c. 4, v. 17, 23 : « Exinde coepit Jesus prædicare et dicere: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum..... Et circuibat Jesus totam Galilæam docens in Synagogis eorum, et prædicens Evangelium regni. » Et c. 5, v. 1 et seq. et c. 7, v. 29. et c. 9, v. 35. Et c. 11, v. 1. Et c. 15, v. 54. *Marc.* c. 1, v. 14 et seq. Et c. 1, v. 21, 22. Et c. 1, v. 58, 59, 45. Et c. 2, v. 13. Et c. 4, v. 1. Et c. 5, v. 20. Et c. 6, v. 2, 34. Et alibi sæpè. Et *Luc.* c. 4, v. 15. Et c. 5, v. 5, 17. Et c. 6, v. 6. Et alibi sæpè. Et *Joan.* c. 6, v. 60. Et c. 7, v. 14, 28, Et c. 8, v. 2, 20.

Matth. c. 8, v. 19 : « Et accedens unus Scriba ait illi: Magister, sequar te quocumquæ ieris. » Et c. 12, v. 58. Et c. 19, v. 16 et alibi sæpè. Et *Marc.* 9, v. 16, 57, et alibi sæpè. Et *Luc.* c. 5, v. 11, et c. 7, v. 40, et alibi sæpè. Et *Joan.* c. 11, v. 28.

Matth. c. 23, v. 10 : « Magister vester unus est Christus. »

Matth. c. 26, v. 55 : « Quotidiè apud vos sedebam docens in templo. » Et *Marc.* c. 14, v. 49. *Luc.* c. 19, v. 47, et c. 21, v. 37. *Joan.* c. 18, v. 20.

Luc. c. 2, v. 46, 47 : « Et factum est post triduum, invenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, et audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentiam et responsis ejus. »

Luc. c. 4, v. 16 et seq. : « Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiae prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, et cœcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Deini acceptum, et diem retributionis.* Et cum plicuisse librum, reddidit ministro, et sedet. Et omnium in Synagogâ oculi erant intendentes in eum. Coepit autem dicere ad illos: Quia

hodiè impleta est hæc Scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiæ que procedebant de ore ipsius. »

Luc. c. 3, v. 5 : « Et respondens Simon dixit illi: Praeceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus. » It *Luc.* c. 8, v. 24, 45; et c. 9, v. 35, 49; et c. 17, v. 43; et c. 21, v. 7.

Luc. c. 23, v. 5 : « At illi invalecebant dicentes: Commovet populum, docens per universam Judeam, à Galilæa usque huc. »

Joan. c. 4, v. 58 : « Qui dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magister, ubi habitas? » Et c. 20, v. 26.

Joan. c. 3, v. 4, 2 : « Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudeorum. Ille venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti, nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. »

Joan. c. 13, 14 : « Vos vocatis me, Magister et Domine; et benè dicitis, sum etenim. Si ergò lavi pedes vestros dominus et magister, et vos debetis alter alteri lavare pedes. »

Act. c. 10, v. 36 : « Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum; hic est omnium Dominus. »

Hebr. c. 2, v. 11, 12 : « Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te. »

CAPUT XXXVI.

Jesus in Galilæa de Deo prædicat.

Isa. c. 9, v. 1, 2 : « Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim; et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. »

Matth. c. 4, v. 12 et seq. : « Cùm autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam, et relictâ civitate Nazareth venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephthalim; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: *Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta eis.* Exinde coepit Jesus prædicare et dicere: Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum. »

Marc. c. 1, v. 14 : « Postquam autem traditus

est Joannes, venit Jesus in Galilæam, prædi-cans Evangelium Dei. »

Luc. c. 4, v. 14, 15, 31 : « Et regressus est Jesus in virtute spiritus in Galilæam, et fama exiit per universam regionem de illo ; et ipse docebat in Synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus... Et descendit in Capharnaum, civitatem Galilææ, ibique docebat illos Sab-batis. »

Joan. c. 4, v. 45 : « Post duos autem dies exiit indè, et abiit in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in suâ patriâ honorem non habet. Cùm ergò ve-nisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo; et ipsi enim venerant ad diem festum. Venit ergò iterum in Canâ Galilææ, ubi fecit aquam vinum. » Et alibi passim.

CAPUT XXXVII.

Jesus parabolis inter concionandum et docendum sæpiissimè utitur.

Psalm. 77, v. 2 : « Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. »

Matth. c. 13, v. 3 et seq. : « Locutus est eis multa in parabolis... Et accedentes discipuli dixerunt ei : Quarè in parabolis loqueris eis ? Qui respondens ait illis... Ideò in parabolis lo-quor eis, quia videntes non vident, et audi-en-tes non audiunt, neque intelligunt... Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut imple-retur quod dictum erat per Prophetam dicen-tem : Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. » Et Marc. c. 4, v. 2 et seq.; et c. 12, v. 1. Luc. c. 8, v. 9, 10 ; et aliás sepe.

Joan. c. 16, v. 25, 29 : « Hæc in proverbiis locutus sum vobis ; venit hora, cùm jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis... Dicunt ei discipuli ejus : Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nul-lum dicis. »

Septuagesimum septimum Psalmum ab antece-dente haudquaquam disjungendum esse Judæi quidam tradiderunt. Atqui præcedens ille Psalmus, juxta Midrasch Psalmorum, querimonia est Israeliticæ gentis Sponsæ ad Deum Spon-sum ; quorum utsique in Cantico Canticorum exhibetur. Sponsum verò hunc, Messiam esse fatentur iidem Hebrei ; proindèque consequens est eam περιγένεται, quam ex septuagesimo septi-mo Psalmo hic affert Matthæus, totumque adeò

Psalmum, juxta Hebræorum doctrinam ad Messiam referri.

CAPUT XXXVIII.

Sermonum Jesu vis et efficacia.

Isa. c. 41, v. 4 : « Percutiet terram virgå oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. »

Isa. c. 49, v. 2 : « Posuit os meum quasi gladium acutum. »

Apoc. c. 1, v. 16 : « De ore ejus gladius utrâque parte acutus exibat. » Et c. 2, v. 12, 16.

Apoc. c. 19, v. 15, 21 : « Et de ore ejus pro-cedit gladius ex utrâque parte acutus, ut in ipso percusat gentes ; et ipse reget eas in virgå ferreâ..... Et cæteri occisi sunt in gla-dio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius. »

CAPUT XXXIX.

Jesus miranda facinora edit, et omnis generis lan-guores sanat.

Psalm. 4, v. 4 : « Et scitote quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum. »

Psalm. 102, v. 5 : « Qui propitiatur omni-bus iniquitatibus tuis ; qui sanat omnes infir-mitates tuas. »

Isa. c. 42, v. 6, 7 : « Ego Dominus dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinclum, de domo carceris sedentes in tene-bris. »

Isa. c. 53, v. 4 : « Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. »

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : « Spiritus Domini super me, eo quòd unxerit Dominus me : ad annuntiadum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indul-gentiam, et clausis apertione; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ulti-onis Deo nostro ; ut consolarer omnes lugentes : ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis corona-m pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pal-lium laudis pro spiritu mœroris. »

Ezech. c. 14, v. 15, 16 : « Ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Domi-nus Deus. Quod perierat, requiram ; et quod abjectum erat, reducam ; et quod confractum fuerat, alligabo ; et quod infirmum fuerat, consolidabo ; et quod pingue et forte, custodi-am. »

Matth. c. 4, v. 25, 24 : « Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in Synagogis eorum,

et prædicans Evangelium regni, et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, et obtulerunt ei omnes malè habentes variis languoribus et tormentis comprehensos, et qui dæmonia habebant, et lunaticos, et paralyticos, et curavit eos. » Et Matth. c. 9, v. 20 et seq. et c. 9, v. 35. et c. 41, v. 20. et c. 45, v. 22 et seq. et c. 21, v. 15. Marc. c. 1, v. 32 et seq. et c. 5, v. 2 et seq. et c. 6, v. 5. et c. 7, v. 25, et seq. et c. 7, v. 52 et seq. Luc. c. 4, v. 33 et seq. et c. 4, v. 40, 41. et c. 5, v. 18 et seq. et c. 8, v. 2, 27 et seq. et c. 9, v. 38 et seq. et c. 11, v. 14 et seq. et c. 13, v. 11 et seq. et c. 14, v. 2 et seq. Joan. c. 2, 1 et seq. et c. 4, 46 et seq. et c. 5, v. 5 et seq. et c. 6, v. 2. et sæpissime in Evangelii.

Matth. c. 8, v. 16, 17 : « Vespere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes, et ejiciebat spiritus verbo, et omnes malè habentes curavit; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : *Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes nostras portavit.* »

Luc. c. 4, v. 17 et seq. : « Et traditus est illi liber Isaiae prophetae. Et ubi revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat : *Spiritus Domini super me; propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem et cœcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis.* Et cum plicuissest librum, reddidit ministro, et seddit. Et omnium in Synagogâ oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos : Quia hodiè impleta est haec Scriptura in auribus vestris. »

Luc. c. 6, v. 18, 19 : « Qui vexabantur à Spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes. » Et *Luc.* c. 7, v. 21. et c. 8, v. 45 et seq. et c. 19, v. 37.

Joan. c. 2, v. 11 : « Hoc fecit initium signorum Jesus in Canâ Galilææ. »

Joan. c. 2, v. 23 : « Cum autem esset Ierosolymis in Paschâ in die festo, crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus quæ faciebat. »

Joan. c. 3, v. 1, 2 : « Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei : Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister, nemo enim potest haec signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. »

Joan. c. 6, v. 2 : « Sequebatur eum multi-

tudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirabantur. »

Joan. c. 7, v. 51 : « De turbâ autem multi crediderunt in eum, et dicebant : Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quæ hic facit ? »

Joan. c. 11, v. 47 : Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium, et dicebant : Quid faciemus, quia hic homo multa signa facit ? »

Joan. c. 12, v. 37, 38 : « Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiae Prophete impleretur, quem dixit : Domine, quis eredit auditui nostro ? et brachium Domini, cui revelatum est ? »

Joan. c. 20, v. 30 : « Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu Discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. »

Act. c. 2, v. 22, 25 : « Viri Israelitæ, audite verba haec : Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis.... interemistis. »

4º Miracula Jesum edidisse, inter Judeos confessa res est. Ac ne iis quidem temporibus, quibus inter eos versabatur Jesus, et prodigia edebat, rem inficiabantur; sed vel magicis artibus fieri haec causabantur, cum dicentes, *Hic non ejicit Dæmones, nisi in Beelzebub principe Dæmoniorum*, ut est apud Matthæum : vel id querebantur fieri die sabbathi, ut refert *Joannes*. Haec « operatum Christum nec vos diffidetis mini, » ait *Judeis Tertullianus de miraculis Jesu*, « ut potè qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbathis faciebat. » Mirabilium operum editorem fuisse Jesum disertis verbis scripsit quoque *Josephus*. In libro *Thalmudico Avoda Zara*, et in *Midrasch Coheleth*, aliisque veterum Hebræorum libris, vim veneni per nomen Jesu repressam fuisse traditur, quod et futurum Jesus prædixerat. Nominis ejusdem invocatione dæmones expellere tentabant circumforanei quidam *Judæi exorcistæ*, *Paulum* salutari hac arte morbos sanantem, et impuros spiritus abigentem imitari conantes. Quod tibi *Scevæ Principis Sacerdotum* infeliciter cessit, cum male muletaret eos dæmon, atque his verbis incesseret : *Jesum novi, et Paulum scio; vos autem qui estis? quod in Actis memorat Lucas.* Narrant *Evangelistæ*, discipulis Joannis Jesum interrogatis, essetne ipse Messias à *Judæis* exspectatus, respondisse illum : *Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: oeci vident,*

claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt. Quod tantumdem erat, ac si Messiam se esse dixisset, cùm ex factis à se miraculis quivis eum posset agnoscere. Quamobrem contumaciam eorum alibi damnat, qui tot perspectis prodigiis, nihil de pertinaciâ suâ remittebant : *Si opera non fecissem in eis, que nemo alius fecit, peccatum non haberent*, ait Joan. 15, v. 24. Atqui maximâ patrandorum prodigiorum facultate prædictum fore Messiam, ac Mose longè superiorem, ab iisdem Thalmudistis et Midrasch Coheleth traditum est. Revocaturum quoque eudem mortuos ad vitam scripsit R. Levi ben Gerson. Quæ cùm à Domino Jesu præstita iidem sentiant, hoc certè signo, quod illustrissimum est, Messiam hunc esse vel palam fateri, vel suspicari saltem debuerunt.

2º Ad ethnicos etiam mirandorum Jesu facinorum fama pervasit. Relata ea fuisse in publicos Pilati commentarios testificatur Justinus in Apologiâ secundâ, ad eosque illic et alibi provocat : *quod non fecisset utique, Christianorum causam apud imperatores agens, nisi re exploratâ.* Julianus Apostata nihil præclarum gessisse Jesum ait, apud Cyril. lib. 6 adv. Jul. « nisi quis existimat, sanâsse claudos et cæcos aliquos, et dæmone correptos adhibitis obtestationibus liberâsse in viculis Bethsaïdâ et Bethaniâ, maxima opera esse. » Quod mihi stolidissimè dictum videtur; quasi nihil magnum aut memorabile sit, quâm quod magnis sumptibus, et in magnâ hominum frequentiâ administratur; plusque admirabilitatis insit acutis ingeniosorum hominum repertis, aut magnificis regum molitionibus, vel exercitibus comparandis, urbibus vel extruendis vel expugnandis, gentibus vel regendis vel domandis, quæ omnia sunt intrâ naturæ artisque fines, et ab hominum industriâ et ingenio profiscuntur, quâm iis quæ naturæ superant vires, quæ suprà humanum captum posita sunt, et peculiari Dei nutu certoque consilio geruntur; quæ verè maxima et miranda opera sunt. Longè itaque majoris potentiae est mortuo vitam restituisse, quâm vel Ægyptiacas ædificasse Pyramides, vel totum orbem subegisse armis, et in suas leges coegisse. Hæc ab hominibus fieri possunt, istud à Deo solo. Muhammedani verò non solum prodigiis à Christo Jesu perpetratis adjungunt fidem, sed pleraque etiam ipsi affingunt in Alcorano, quæ vel ex incertis auditionibus, vel quod potius reor ex apocryphis libris à foeneo ipsorum Prophetâ hausta sunt.

3º Atenum quam Jesu concesserunt virtutem θευματογνῶν Judæi, in dedecus et ignominiam trahere conantur, patrum suorum seuti vestigia, qui Jesu ipsi in os objiciebant, ut dixi, in Beelzebub dæmonum principiæ dæmones ipsum expellere. Magum ergò fuisse causantur, « clandestinis artibus omnia illa perfecisse, « Ægyptiorum ex adytis Angelorum potentium nomina et remotas furatum esse disciplinas. » Verba sunt Arnobii idem hoc argumentum tractantis. Quanquam nec ab omnibus Judæorum magistris damnatur ea ars, quam cabalæ genus esse volunt. Cabalam practicam appellant, quâ nec se usum disfilitur R. Moses ben Nachman. In eliciendis autem dictionum ac elemotorum sacrae Scripturæ occultis quibusdam virtutibus consistit omne hoc, qualecumque est, artificium. Quin et ex his Jesu apud Matthæum cap. 24, verbis : *Tum si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, aut illuc, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi et Pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi ; ecce prædicti vobis, Judæus quidam apud Celsum colligebat ultrò confessum esse Christum Jesum se præstigiatorem esse, pseudochristum, et pseudoprophetam ; quippe qui iisdem uteretur artibus, quibus qui utuntur, jure existimantur præstigiatores, pseudochristi, et pseudoprophetæ. Egregie verò calumniam hanc depellit Origenes, ostenditque hoc monitu discipulos suos præmuniisse Christum, adversus eorum fraudes qui incantationibus et præstigiis sibi Christi nomen arrogare vellent. Tantum verò abest ut prodigiorum editores damnaverit Christus, ut potius miraculorum perpetrandorum facultatem discipulis suis pollicetur. Signa autem, inquit, eos qui crediderint hæc sequentur : in nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super ægros manus imponent, et benè habebunt* (Matth. c. 16.) Non ergò portentificam vim aversatur Christus, quâ pollebat ipse, et fore spondebat ut discipuli quoque sui pollerent; at eam quâ futurum sciebat, ut ad munus suum ac titulos usurpando impii olim homines abuterentur, eam, inquam, probabat, quam ad conciliandos sibi hominum animos suis quandoque largitur Deus, quæque reformatis in melius hominum moribus adhibetur; eam repudiabat, quæ in hominum perniciem, et divini cultus corruptelam, dæmonem auctorem habet. Eam denique jubebat admitti, quæ Mosaicæ similis

asset; eam respui, quæ *Ægyptiarum* incantationum.

4º Impietatem suam alio mendacio cumulârunt Christiani nominis hostes, supposito sub Jesu nomine libro magicas artes complexo, quibus eum miracula fecisse volunt. Verùm inscítè in fallaciam ingressi sunt, cùm Petro et Paulo inscriptum à Jesu opus finxerunt. Nam hos, præ reliquis, Christi discipulos magiae insimulant: uti factum ab Hierocle, in libro cui titulus, *Φιλαρέτος*, quem refellit Eusebius. Quasi Jesu familiaris fuerit Paulus, qui aliquantò post Jesu mortem in Christianorum castra transiit. Adversus conditores figmenti hujus vehementer excandescit Augustinus, libro primo de Consensu Evangelistarum c. 9, quærítque cur qui librum hunc legere possunt, in quo portentifica Jesu ars tradita est, eadem quæ ipse patrare miracula non possunt. Quærit præterea, an qui tantum *γόνειοι* suis et *τερπατοργίμαστι* vivus mortuusque valuit, iisdem antequâm natus esset efficere potuit, ut sancti Prophetæ divino spiritu afflati de se ea prædicerent, quæ opere deindè completa sunt. Quod argumentum alibi quoque urget non segniter. Adeo nemini sano persuaderi posse huic doctrinæ favere dæmonem, quæ dæmonis cultum evertit, et idola pessumdat. Quâ ratiocinatione adversus Judeos Christus Jesus utebatur apud Matth. cap. 12. *Omne inquit, regnum divisum contrà se, desolabitur; et omnis civitas, vel domus divisa contrà se, non stabit. Et si Satanam ejicit, adversus se divisus est; quomodo ergò stabit regnum ejus?* Homines præterea ab omni, non actorum solùm et verborum, sed cogitationum etiam pravitate revocabat Jesus; ad quam eosdem impellit dæmon. Docet nos etiam Lucas in Actis, cap. 19, Ephesi Pauli discipulos, qui fuerant curiosa sectati, contulisse libros, et combussisse coram omnibus. Curiosa hæc fuerunt magicæ artes, quarum studio infames fuisse Ephesios antiqui scriptores produnt. Memorabile est Porphyrii Christianorum adversarii testimonium, ab Eusebio recitatum libro quinto Præparationis Evangelice, quo nullam hominibus opem præstari ait à Diis ethnicorum, ex quo Jesus coli cœptus est; morbosque vulgò grassari, ejecto jam et profligato Æsculapio, aliisque Diis. Quamobrem Dionysius Alexandrinus, in Epistola ad Hermamonem apud Euseb. hist. lib. 7, cap. 10, Christianos dicit « seeleratis et execrandis incantationibus adversari et impedimento esse. » Tum subjicit: « Poterant enim, ac

etiamnum possunt, si adsint et cernantur, flatu solummodo, vel verbo omnes impiorum dæmonum technas discutere. » Narrat quoque Constantinus imperator, in Edicto ad Provinciales de eorum errore qui plures deos colunt, Apollinem ex oraculo esse profatum, impedimento sibi esse viros quosdam justos, Christianos videlicet, quoniam vera ex tripode prædiceret. Huc adjungendus oraculorum defectus, cuius causam curiosè scrutati sunt, cùm alii scriptores, tūm potissimum Plutarchus; ex quo discebas, paulatim ea conticescere cœpisse, ad Christi usque tempus, quo obmutuerunt; quasi fracta tūm penitus dæmonum vi, silentioque ipsis imposito. Respondebat Julianus ī παραβίταις, Prophetas apud Christianos, perinde ut oracula apud ethnicos defecisset. At falsitatem convincit liber Actorum, in quo et Agabus propheta, et quatuor Philippi Evangelistæ filiæ prophetides commemorantur, juxtā id Joelis cap. 2, quod in iisdem Actis descriptum est: *Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiæ vestræ, et juvenes vestri visiones videbunt, et juvenes vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos et super ancillas meas, in diebus illis effundam de spiritu meo, et prophetabunt.* Scribit præterea Justinus adversus Tryphonem, ad suam usque ætatem prophetæ donum in Ecclesia viguisse. Idem tradit Irenæus lib. 5, cap. 57. Quodque majus est, scriptor quidam vetus apud Eusebium libro quinto Historiæ, affirmat, auctore Apostolo, prophetæ donum ad postremum usque Christi adventum in Ecclesiâ minimè desitum.

5º Pervulgata est et ab aliis jam obtrita Rabbinorum quorumdam de Christo Jesu fabula, quæ nec à nobis sileri debet. Narrant Helenæ reginæ temporibus in Hierosolymitano templo exstitisse lapidem, cui olim arca imponi solita fuerat, in eoque descriptum fuisse nomen Dei propriis elementis expressum; cuius ea vis erat, ut quicumque illud didicisset, omnium prodigiorum potens esset; veritos ergò Sapientes ne quis eâ facultate abuteretur, canes aëcos portæ custodes apposuisse, qui hæc arte fuerant fabricati, ut si quis memorie mandato nomine pararet exire, magnis eorum territus latratibus sacri nominis oblivisceretur; horum igitur guarum Jesum descripsisse nomen in membranâ, canique vulnere deindè facto cruri insuisse; siveque egressum templo, membranâ extractâ oblitum nomen iterum didicisse, et

eius ope tot deindè prodigialis virtutis opera edidisse. Placet enimverò hæc Judæorum confessio, non præstigiis, aut incantationibus, non dæmonum ope, sed divini nominis virtute miracula Jesum patrâsse. Verùm ecquem nobis narrationis hujus testem dabunt? quis lapidis hujus et descripti in eo divini nominis? quis canum æneorum latrantium? an libros sacros? an Josephum, qui templum, et quidquid templo memoratu dignum inerat, accuratè recensuit? minimè sanè. Quis sacri nominis saxo insculpendi auctor fuit? an Salomon? quæso cur Salomon, aut quicunque rei artifex fuit, arte ipse suâ usus non est, et nullis miraculis inclaruit? cur non Sapientes ipsi canum æneorum fabricatores, *prodigiosâ* virtute, in gentis suæ salutem, urbiske ac templi tutelam usi sunt? Helenamillam, quâ regnante id contigisse ferunt, Adiabenorum reginam fuisse sciendum est, Monobazi uxorem, Izatæ matrem, quæ susceptâ Judæorum religione venit Hierosolymam, maximisque beneficiis affectâ gente, et clarissimis in regione excitatis monumentis, perpetuam apud eos nominis sui memoriam reliquit. Cùm autem post Agrippæ regis obitum, vel iisdem circiter temporibus sacros Judæorum ritus sequi instituerit, ac deindè etiam Hierosolymam sit profecta, facilè intelligitur Claudio imperante hæc evenisse, quod optimè vidit R. Azarias in Meor enajim, proindeque insignem esse Rabbinorum ἀνιστορησίαν, qui horum temporum æqualem Jesum faciunt. Quo etiam commenti hujus vanitas deprehenditur.

6º Postremò ad extenuanda Christi Jesu prodigia, alia afferuntur ab ethnicis aut impiis edita, de quibus universè dici potest, vel conficta esse et commentitia, vel magicâ arte, ac præstigiis facta. Mirifica illa quidem Vespasiani opera, quibus cæco cuidam visum restituisse, et alium manu ægrum sanâsse fertur, à subdolis Ægyptiorum artibus videntur profecta, inter quos acta res est. Famâ acceperant illi, fortassè Judæis, quorum multitudo ingens erat Alexandriæ, Josephum sacra quædam oracula Vespasiano accommodâsse, quemadmodum alibi diximus, quæ in Judæorum Messiam conveniebant. His ne quid in adulatoriâ arte concederent Ægyptii, deum facere, divinæ virtutis opera ipsi affingendo, voluerunt, quem Judæi Messiam fecerant. Cùm ergò inaudissent Jesum, qui Messias habebatur à plerisque, cæcum illito oculis sputo sanâsse, et claudos ac debiles morbo liberâsse, duos in eum cultum

subornant, quasi ille manu, hic oculis captus esset. Tabe oculorum notum hunc fuisse scribit Tacitus in Hist. lib. 4: quibus notum? an Vespasianii comitibus recens illuc appulsis? haudquaquam certe; sed Ægyptiis commenti artificibus, qui falsò id testificabantur. Vespasianus primò irridere, aspernari, verba sunt Taciti; quippe fraudem et palpum sentiens: tandem vocibus adulantium in spem induci; medicis præsertim rem fieri posse suadentibus, quippe doli fortassè consciis, cùm dicherent huic non esse exesam vim luminis, et reddituram, si pellerentur obstantia; illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibetur, posse integrari. Agnoscis, lector, simulatos morbos, quales illi sunt mendicorum æruscatorum, qui ad movendam misericordiam ægrorum habitu sese componunt. Re intellectâ, Vespasianus falsis morbis falsam medicinam adhibuit, alterius calcatâ manu, insputatis alterius oculis. Ergò mirabile non est quod addit Tacitus: Utrumque qui interfueré nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium. Rem geri visam fuisse non negamus, gestam fuisse negamus. Alium præterea dolum imperatori instruxerunt: Serapeum adeundi visus ponè tergum adesse Basilides, unus è primoribus Ægyptiorum, qui tunc morbo implicitus octoginta milium itinere aberat. Nempè hominem aliquem corporis filo Basilidis consumilem in fanum clam inductum imperatori admovent, ut ex Basilidis nomine regni omen caperet, visumque statim subducunt. At de Christo Jesu similes strophas fucosque suspicari non possumus: nam quis viro tenui et obscuru ad fraudem, minimumque subservire in animum induisset? quis fallacie fructus? quam facile à magistratibus suspiciose ac invidis, et Jesum exosis fraus omnis reiecta fuisse! An in hominibus valetudinis incertæ ac dubiae? an in cæcis, quibus non exesa esset vis luminis? imò, in eo quem captum esse oculis ab ipso ortu parentes, vicini, populus universus sciebat, in mortuo jam fœtente. Igitur non Judæi, non ethnicí miraculis Jesu fidem derogare audent.

Simili arte febri laborantem Adrianum, et vitæ pertæsum, ac manus sibi inferre volentem aggressus est Antoninus; mulierem induxit, quæ in somnis monitam se diceret brevi convalitum Adrianum, atque id imperatori renuntiare jussam, quod cùm non fecisset, esse cæçatam; iterum deindè jussam esse ea-

dem facere, et genua ipsius osculari; quod si ecisset, visum esse recepturam; paruit deum illa, et oculos aqua, quae in fano erat, ablutos recepisse se finxit. Subornavit Antoninus et Pannonium quemdam, cæcum natum, qui febrentem Adrianum tangeret; quo facto sanatum utrumque. His commemoratis subjicit Spartanus, Adr. cap. 25: « Quamvis Marius Maximus haec per simulationem facta commemoret. » Quibus opportunè monemur, quid de supposititiis his Adriani miraculis aestimare debeamus; quid quod et hominum quorumdam ea est *empasia*, seu potius *ideozpasia*, ut certos aliquos morbos contactu sanare possint: quale est quod de Hiberno quodam et litteris et sermone multorum nuper ad nos ex Anglia perlatum est; et quod de Pyrrho narrat Plutarchus, splene ægros sanasse, pede dextro visceribus supinorum leviter impresso. At non certos aliquos, verum omnis generis languores Jesus Dominus sanavit.

CAPUT XL.

Jesus cæcis visum restituit.

Psalm. 145, v. 8: « Dominus illuminat cæcos. »

Isa. e. 29, v. 18: « Et audient in die illâ surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi cæcorum videbunt. »

Isa. cap. 35, v. 4, 5: « Deus ipse veniet, et salvabit vos; tunc aperientur oculi cæcorum. »

Isa. e. 42, v. 6, 7: « Et dedit te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum. »

Isa. cap. 42, v. 16 et seq.: « Et ducam cæcos in viam quam nesciunt, et in semitis quas ignoraverunt ambulare eos faciam; ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta..... Surdi, audite, et cæci, intuemini ad videndum. »

Matth. e. 9, v. 7 et seq.: « Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes: Miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci: et dicit eis Jesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. » Et Matth. e. 20, v. 30. Marc. e. 10, v. 46 et seq. Luc. e. 48, v. 35 et seq.

Matth. e. 41, v. 4, 5: « Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quae audistis et vidistis: cæci vident. » Et Luc. e. 7, v. 18 et seq.

Math. e. 42, v. 22: « Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus et mutus, et curavit eum, ita ut loqueretur et videret. » Et Luc. e. 41, v. 4.

Math. e. 45, v. 30, 31: « Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, et alios multos; et proicerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes. »

Math. e. 21, v. 14: Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos. »

Marc. e. 8, v. 22 et seq.: Et veniunt Bethsaidam, et adducunt ei cæcum, et rogabant eum ut illum tangeret; et apprehensæ manus cæci eduxit eum extrâ vicum; et expuens in oculos ejus, impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret; et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus, et coepit videre; et restitutus est, ita ut clare videret omnia. »

Luc. e. 4, v. 17 et seq.: « Et traditus est illi liber Isaiae propheta; et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum.* Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodiæ impleta est haec scriptura in auribus vestris. »

Luc. e. 7, v. 21: « In ipsâ autem horâ multis curavit à languoribus et plagis, et spiritibus malis, et cæcis multis donavit visum. »

Joan. e. 9, v. 6, 7: « Haec cum dixisset, expulit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super oculos ejus, et dixit ei: Vade et lava in natatoriâ Siloe (quod interpretatur Missus.) Abiit ergo, et lavit, et venit videntes. »

Joan. e. 10, v. 21: « Alii dicebant: Haec verba non sunt dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire? »

Joan. e. 11, v. 57: « Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur? »

CAPUT XLI.

Jesus surdorum aures aperit.

Isa. e. 29, v. 18: « Et audient in die illâ surdi verba Libri, et de tenebris et caligine oculi cæcorum videbunt. »

Isa. e. 35, v. 4, 5: « Deus ipse veniet, et

salvabit vos , tunc aperientur oculi cæcorum , et aures surdorum patebuntur . »

Isa. c. 42, v. 1 : « Surdi , audite , et cæci , intuemini ad videndum . »

Matth. c. 11, v. 4, 5 : « Et respondens Jesus ait illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis : cæci vident , claudi ambulant , leprosi mundantur , surdi audiunt . » Et Luc. c. 7, v. 22.

Marc. c. 7, v. 32 et seq. : « Et adducunt ei surdum mutum , et deprecabantur eum ut imponat illi manum . Et apprehendens eum de turbâ seorsum , misit digitos suos in auriculas ejus ; et expuens tetigit linguam ejus ; et suspiciens in cœlum ingemuit , et ait illi : Ephphatha , quod est : Adaperire ; et statim apertæ sunt aures ejus , et solutum est vinculum linguæ ejus , et loquebatur rectè . »

Marc. c. 9, v. 24 : « Et cum videret Jesus concurrentem turbam , comminatus est spiritui immundo , dicens illi : Surde et mute spiritus , ego præcipio tibi , exi ab eo , et amplius ne introcas in eum ; et exclamans , et multum discepens eum exiit ab eo . »

CAPUT XLII.

Jesus mutorum linguam solvit.

Sap. c. 10, v. 21 : « Sapientia aperuit os mutorum , et linguas infantium fecit discrasas . »

Isa. c. 35, v. 4, 6 : « Deus ipse veniet , et salvabit vos..... Tunc saliet sicut cervus claudus , et aperta erit lingua mutorum . »

Matth. c. 9, v. 32, 33 : « Egressis autem illis , ecce obtulerunt ei hominem mutum , dæmonium habentem ; et ejecto dæmonio , locutus est mutus . » Et Luc. c. 11, v. 14.

Matth. c. 12, v. 22 : « Tunc oblatus est ei dæmonium habens , cæcus , et mutus ; et curavit eum , ita ut loqueretur et videret . »

Matth. c. 15, v. 30, 31 : « Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos , cæcos , claudos , debiles , et alios multos , et proiecserunt eos ad pedes ejus , et curavit eos ; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes , claudos ambulantes , cæcos videntes . »

Marc. c. 7, v. 32 et seq. : « Et adducunt ei surdum et mutum , et deprecabantur eum , ut imponat ei manum . Et apprehendens eum de turbâ seorsum , misit digitos suos in auriculas ejus , et expuens tetigit linguam ejus , et suspiciens in cœlum ingemuit , et ait illi : Ephphæ-

tha , quod est : Adaperire ; et statim apertæ sunt aures ejus , et solutum est vinculum linguæ ejus et loquebatur rectè . »

Marc. c. 9, v. 24, 25 : « Et cum videret Jesus concurrentem turbam , comminatus est spiritui immundo , dicens illi : Surde et mute spiritus , ego præcipio tibi , exi ab eo , et amplius ne introcas in eum . Et exclamans , et multum discepens eum , exiit ab eo . »

CAPUT XLIII.

Jesus claudos sanat.

Isa. c. 35, v. 4, 6 : « Deus ipse veniet , et salvabit vos... Tunc saliet sicut cervus claudus . »

Matth. c. 11, v. 4, 5 : « Et respondens Jesus ait illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis : cæci vident , claudi ambulant . » Et Luc. c. 7, v. 22.

Matth. c. 15, v. 30, 31 : « Et accesserunt ad eum turbæ multæ , habentes secum mutos , cæcos , claudos , debiles , et alios multos , et proiecserunt eos ad pedes ejus , et curavit eos ; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes , claudos ambulantes , cæcos videntes . »

Matth. c. 21, v. 14 : « Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo , et sanavit eos . »

CAPUT XLIV.

Jesus debiles sanat.

Isa. c. 35, v. 3, 4 : « Confortate manus disolutas , et genua debilia roborate..... Deus ipse veniet , et salvabit vos . »

Matth. c. 4, v. 24 : « Obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus , et tormentis comprehensos , qui dæmonia habebant , et lunaticos , et paralyticos ; et curavit eos . »

Matth. c. 8, v. 5 et seq. : « Cum autem introisset Capharnaum , accessit ad eum Centurio rogans et dicens : Domine , puer meus jacet in domo paralyticus , et male torquetur . Et ait illi Jesus : Ego veniam , et curabo eum..... Et dixit Jesus Centurioni : Vade , et sicut credidisti fiat tibi ; et sanatus est puer in illâ horâ . »

Matth. c. 9, v. 2 et seq. : « Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto..... tunc ait paralyticu : Surge , tolle lectum tuum , et vade in domum tuam . Et surrexit et abiit in domum suam . » Et Marc. c. 2, v. 3 et seq. : Luc. c. 5, v. 18 et seq. . »

Joan. c. 5, v. 5 et seq. : « Erat autem quidam homo ibi , triginta et octo annos habens in infirmitate suâ..... Dicit ei Jesus : Surge ,

tolle grabatum tuum, et ambula; et statim sanguis factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.

CAPUT XLV.

Jesus mortuos revocat ad vitam.

Psalm. 402, v. 2 et seq.: « Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributions ejus; qui propitiatur omnibus iniuriantibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam. »

Isa. c. 26, v. 19: « Vivent mortui tui, interfici mei resurgent; expurgescimini, et laudate qui habitatis in pulvere. »

Matth. c. 9, v. 48 et seq.: « Ecce Princeps unus accessit, et adorabat eum dicens: Domine, filia mea modò defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam et vivet..... Et cum ejecta esset turba, intravit et tenuit manum ejus, et surrexit puerilla. » Et *Marc. c. 5, v. 22 et seq. Luc. 8, v. 41 et seq.*

Matth. c. 11, v. 4, 5: « Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis: cœci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgent. » Et *Luc. c. 7, v. 18 et seq.*

Luc. c. 7, v. 12 et seq.: « Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus effrebaratur, filius unicus matris suæ..... et accessit et tetigit loculum..... et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, et cœpit loqui; et dedit illum matri suæ. »

Joan. c. 11, v. 43, 44: « Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. Et statim prodiit qui fuerat mortuus. »

CAPUT XLVI.

Jesus esurientes cibo reficit.

1 Reg. c. 2, v. 5: « Famelici saturati sunt, donec sterilis peperit plurimos, et quæ multos habebat filios infirmata est. »

Psalm. 21, v. 27: « Edent pauperes, et saturabuntur. »

Psalm. 32, v. 18, 19: « Ecce oculi Domini super metuentes eum, et in eis qui sperant super misericordiam ejus; ut eruat à morte animas eorum, et alat eos in fame. »

Psalm. 36, v. 18, 19: « Novit Dominus dies immaculatorum, et hereditas eorum in æternum erit; non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur. »

Psalm. 106, v. 4 et seq.: « Erraverunt in solitudine in inaquoso, viam civitatis habeculi non invenerunt; esurientes et sitientes,

anima eorum in ipsis defecit. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eripiunt eos. »

Psalm. 141, v. 15: « Pauperes ejus saturabo panibus. »

Psalm. 145, v. 7: « Qui custodit veritatem in seculum, facit iudicium injuriam patientibus, dat escam esurientibus. »

Prov. c. 10, v. 5: « Non affliget Dominus fame animam justi. »

Isa. c. 23, v. 18: « His qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem. »

Isa. c. 49, v. 9 et seq.: « Hæc dicit Dominus..... Dedi te in foedus populi, ut suscites terram, et possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini; super vias paucantur, et in omnibus planis pascua eorum; non esurient, neque sitiunt. »

Isa. c. 65, v. 13: « Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent et vos esurietis. »

Jerem. c. 21, v. 25: « Omnem animam esurientem saturavi. »

Joel. c. 2, v. 23, 26: « Et filii Sion, exultate et letamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiae..... Et comedetis vescentes, et saturabimini, et laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobis. »

Matth. c. 14, v. 13 et seq.: « Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus discentes: Desertus est locus, et hora jam præteriit; dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas; Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire; date illis vos manducare. Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc. Et cum jussisset turbam discubere super fœnum, accepit quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in cœlum benedixit, et frexit, et dedit discipulis panes; discipuli autem turbis. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque millia virorum, exceptis mulieribus et parvulis. » Et *Marc. c. 6, v. 35 et seq. Luc. c. 9, v. 12 et seq. Joan. c. 6, v. 5 et seq.; et c. 6, v. 26 et seq.*

Matth. c. 15, v. 52 et seq.: « Jesus autem convocatis discipulis suis dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, et

non habent quod manducent, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in viâ. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturēmus turbam tantam? Et ait illis Jesus: Quot habetis panes? Et illi dixerunt: Septem, et paucos pisciculos. Et præcepit turbæ ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens fregit, et dedit discipulis suis, et discipuli dederunt populo. Et comedērunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum, extrâ parvulos et mulieres. » Et Marc. c. 8, v. 1 et seq.

Luc. c. 4, v. 53: « Esurientes implevit bonis. »

Joan. c. 6, v. 32 et seq.: « Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim Dei est qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet unquam..... Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt: hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit: si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vitâ. » Vide et reliquum caput.

Apoc. c. 7, v. 15, 16: « Ideò sunt antè thronum Dei, et serviant ei die ac nocte in templo ejus: et qui sedet in throno, habitabit super illos; non esurient, neque sitient amplius. »

CAPUT XLVII.

Apostolos, discipulos et sectatores de gente Iudaicâ Jesus deligit, et ad se vocat; à quibus deinde propagata est Christiana Religio. Delectus et vocatio quoꝝ fit per Jesum, initium est salutis.

Psalm. 67, v. 27, 28: « In Ecclesiis benedictie Deo Domino de fontibus Israel. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Principes Iuda duces eorum; principes Zabulon, principes Nephthali. »

Isa. c. 1, v. 9: « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissimus, et quasi Gomorrha similes essemus. »

Isa. c. 4, v. 2, 3: « In die illâ erit germe Domini in magnificentiâ, et gloria et fructus terræ sublimis, et exultatio his qui salvati fuerint de Israel. Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vitâ in Jerusalem, »

Isa. c. 9, v. 1: « Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim, et novissimo aggravata est via maris trans Jordânum Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidi lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. »

Isa. c. 10, v. 20 et seq.: « Et erit in die illâ, non adjicet residuum Israel, et hi qui fugerint de domo Jacob, inniti super eo, percudit eos; sed innitetur super Dominum sanctum Israel in veritate. Reliquæ convertentur; reliquiæ, inquam, Jacob, ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israel, quasi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundavit justitiam. Consummationem enim et abbreviacionem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. »

Isa. c. 17, v. 4 et seq.: « Et erit in die illâ, attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescat. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut querens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemos, et sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel. In die illâ inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient, et non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus ejus. »

Isa. c. 28, v. 5: « In die illâ erit Dominus exercituum corona gloriæ, et sertum exultationis residuo populi sui. »

Isa. c. 37, v. 31, 32: « Et mittet id quod salvatum fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem deorsum, et faciet fructum sursum; quia de Jerusalem exhibunt reliquiæ, et salvatio de monte Sion. Zelus Domini exercituum faciet illud. »

Isa. c. 63, v. 8, 9: « Hæc dicit Dominus: Quomodo si inveniatur granum in botro, et dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est, sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum? Et educam de Jacob semen, et de Judâ possidentem montes meos; et hæ-

reditabunt eam electi mei, et servi mei habitabunt ibi. »

Jerem. c. 5, v. 14, 15: « Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester; et assumam vos, unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pacent vos scientia et doctrinam; cumque multiplicati fueritis et creveritis in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra: Arca Testamenti Domini; neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. »

Jerem. c. 16, v. 16: « Ecce ego mittam pescatores multos, dicit Dominus, et pescabuntur eos (Israelitas), et post haec mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum. »

Mich. c. 2, v. 12: « Congregatione congregabo Jacob totum te; in unum conducam reliquias Israel; pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum; tumultuabuntur a multitudine hominum. »

Mich. c. 5, v. 2 et seq.: « Et tu, Bethlehem Ephraim, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis. Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens parturiet, et reliquiae fratribus ejus convertentur ad filios Israel. Et stabit, et passet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terrae. Et erit iste pax, cum venerit Assyrius in terram nostram, et quando calcaverit in dominibus nostris; et excitatibus super eum septem pastores, et octo primates homines.... Et erunt reliquiae Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino, et quasi stillæ super herbam quæ non exspectat virum, et non præstolatur filios hominum. Et erunt reliquiae Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, et quasi catus leonis in gregibus pecorum; qui cum transierit, et conculcaverit, et ceperit, non est qui eruat. »

Soph. c. 3, v. 12 et seq.: « Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini. Reliquiae Israel non facient iniuriam, nec loquentur mendacium, et non inveniatur in ore eorum lingua dolosa.... Lauda, filia Sion.... rex Israel Dominus in medio tui, non timebis na-

lum ultrà. In die illâ dicitur Jerusalēm: Noli timere, Sion; non dissolvantur manus tuae. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit.... Nugas, qui a lege recesserant, congregabo, quia ex te erant, ut non ultra habeas super eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui affixerunt te in tempore illo, et salvabo claudicantem, et eam quæ ejecta fuerat, congregabo; et ponam eos in laudem, et in nomen, in omni terra confessionis eorum. »

Zach. c. 13, v. 7 et seq.: « Framea, suscitare super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum; percutere pastorem, et dispergentur oves; convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terra, dicit Dominus; partes duæ in ea dispergentur, et deficiunt, et tertia pars relinquetur in ea. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es tu; et ipse dicet: Dominus Deus meus. »

Matth. c. 4, v. 18 et seq.: « Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus,mittentes rete in mare (erant enim pescatores) et ait illis: Venite post me, et faciam vos fieri pescatores hominum. At illi continuò, relictis retibus, secuti sunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem, fratrem ejus, in navi cum Zebedæo, patre eorum, refficientes retia sua, et vocavit eos. Illi autem, statim relictis retibus et patre, secuti sunt eum. » Et Matth. c. 9, v. 9. Marc. c. 1, v. 16 et seq.; et c. 2, v. 14. Luc. c. 5, v. 2 et seq. Joan. c. 1, v. 37 et seq.

Matth. c. 10, v. 1 et seq.: « Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et infirmitatem.... Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis, sed potius ite ad oves, quæ perierunt, domus Israel. Euntes autem prædicare dicentes: Quia appropinquavit regnum eolorum. »

Marc. c. 5, v. 15 et seq.: « Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, et venerunt ad eum. Et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates et

ejiciendi dæmonia. » Et Marc. e. 6, v. 7. Luc. c. 6, v. 13; et cap. 9, v. 1 et seq.

Rom. c. 9, v. 27: « Isaias clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient; verbum enim consumptans et abbrevians in æquitate, quia verbum brevatum faciet Dominus super terram; et sicut prædictit Isaias: *Nisi Dominus reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissimus.* »

Rom. c. 11, v. 1 et seq.: Dico ergo: Numquid Deus repulit populum suum? absit: nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit. An nescitis in Eliâ quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversum Israel? *Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et querunt animam meam.* Sed quid dicit illi divinum responsum? *Reliqui mihi septem milia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.* Sic ergo et in hoc tempore, reliquæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. »

1 Cor. c. 1, v. 26 et seq.: « Videte enim vocationem, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes; et insirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. »

Jac. c. 9, v. 5: « Audite, fratres mei dilectissimi, nonnè Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? »

Operæ pretium erit testimonii è Psalmo sexagesimo septimo hic allati propheticam sententiam exponere. In Ecclesiis benedicte Deo Domino de fontibus Israel. Ad laudes Deo concinendas hortatur Propheta Ecclesiæ Christianorum, qui Israelitarum sunt propago. Nam ex stirpe Jacobi prodidit Christus Jesus, prodierunt et Apostoli ac discipuli Christi complures. Ab Israeliticis Prophétis prædicta est Christi oīcōnōpia, ita ut Lex et Testamentum vetus Israeliticum, umbra sit et antecessio, fons etiam et origo novi Jesu Christi Testamenti. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Paulum Apostolum hic præsignari manifestum est, qui fuit de tribu Benjamin, et per mentis alienationem à Deo vocatus Apostolus,

segregatus in Evangelium Dei. Dicitur à Prophetā adolescentulus, quemadmodum adolescentis à Luca in Actis: *Et testes deposuerunt vestimenta sua secūs pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus* (Act. c. 7, v. 57). An potius quod postremus Apostolorum vocatus sit? Sic enim ille de se ad Corinthios 1, cap. 15, v. 8 et 9: *Novissimè omnium tanquam abortivo visus est et mihi; ego enim sum minimus Apostolorum.* Et alibi 1 Cor. c. 4, v. 9: *Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit.* Subjungit Propheta: *Principes Juda, duces eorum; principes Zabulon, principes Nephthali.* Principes Juda ii sunt, qui fratres Christi appellantur in Evangelio, tribu Juda oriundi. Principes verò Zabulon et Nephthali, reliqui ferè Apostoli, qui Galilæa sunt orti, in quâ Zabulonitis tribus et Nephthalitis. In eamdem sententiam conspirat Isaias hoc prædicto, quod subjunxit in Parallelismo: *Primo tempore allevata est terra Zabulon, et terra Nephthali, et novissimo aggravata est via maris trans Jordānem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.* Sibi itaque lucem commodant Psaltes et Isaias, sibique consentiunt. Qui plura volet, consulat Eusebium libro nono Demonstrationis; item Theodoretum, Hilarium, Augustinum, et auctorem Expositionis Psalmorum, quæ Hieronymi operibus subnecti solet.

2º Interim hoc etiam obiter adnotare libet, quod in Martini Martini historiâ Sinicâ lib. 4, memini me legere, insignem illum philosophum Sinensem Confucium septuaginta duos sibi delegisse discipulos, quorum è numero duodecim præ cæteris potiori curâ instituendos suscepit; sive hebraicæ reipublicæ formam secutus, quam Moses per duodecim tribuum principes, et septuaginta senes administrabat; sive jam tūm Deo scintillis aliquibus et radiis veritatis animum ejus collustrante, futurum prospiciens, ut Messias, cuius notitiam aliquam ex Librorum sacrorum lectione percepérat, quemadmodum suprà monui, ad Mosis exemplum totidem duces ac magistros Ecclesiæ suæ præficeret.

CAPUT XLVIII.

Apostoli Jesu piscatores.

Psalm. 106, v. 20, 23, 24: « Misit Verbum suum et sanavit eos, et eripuit eos de interditionibus eorum. Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis

ipso viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo. »

Jerem. c. 16, v. 16 : « Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. »

Ezech. c. 47, v. 8 et seq. : « Aquæ istæ quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens, quæ serpit, quocumquæ venerit torrens, vivet; et erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ, et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et stabunt super illas piscatores; ab Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiae. »

Matth. c. 4, v. 18 : « Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidi duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, erant enim piscatores, et ait illis: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum. » Et *Marc. c. 1, v. 10 et seq.* *Luc. c. 5, v. 2 et seq.*

Matth. c. 13, v. 47, 48 : « Iterum simile est Regnum cœlorum sagedæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti; quam cum impleta esset, eduentes, et secùs littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. »

Comma istud è Psalmo centesimo sexto, non in Messiam solum, sed et in Jesum quoque satis aperte confert R. Isaac Aramaeus in Expositionibus libri Numerorum. Nam Verbum Dei ad omnes sanandos missum fuisse dicit, verum ab omnibus non fuisse receptum, sed ab aliquibus tantum tardioris ingenii viris, iisque piscatoribus, qui cum rudes essent et hebetes, veritatem tamen prophetiae receperunt, et Verbo Dei fidem habuerunt. Quibus Christi Jesu Apostoli manifestè designantur.

CAPUT XLIX.

Paucos numero Jesus deligit.

Isa. c. 17, v. 4 et seq. : « Et erit in die illâ, attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescat. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemos, et sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel. »

Isa. c. 24, v. 13 et seq. : « Hæc erunt in medio terræ, in medio populorum: quomodo si paucæ olivæ quæ remanserunt excutiantur ex oleâ, et racemi, cum fuerit finita vindemia? Illi levabunt vocem suam atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam Justi.

Isa. c. 65, v. 8, 9 : « Hæc dicit Dominus: Quomodo si inveneriatur granum in botro, et dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est; sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum? Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos, et hereditabunt cum electi mei, et servi mei habitabunt ibi. »

Jerem. 3, 14: Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, et assumam vos unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.

Ezech. 12, 13, 16 : Et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos in gentibus, et disseminavero eos in terris, et relinquam ex eis viros paucos, à gladio, et fame, et pestilentia; ut enarrant omnia scelera eorum in gentibus ad quas ingredientur, et scient quia ego Dominus.

Matth. c. 9, v. 57, 58 : « Tunc dicit discipulis suis: Mæsis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum mæsis, ut mittat operarios in messem suam. » Et *Luc. c. 10, v. 2.*

Matth. c. 10, v. 1, 5 : « Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem.... Hos duodecim misit Jesus. » Et *Marc. c. 3, v. 13 et seq.; et c. 6, v. 7.* *Luc. c. 9, v. 1 et seq.*

Matth. c. 20, v. 16 : « Multi sunt vocati, pauci vero electi. » Et *Matth. c. 22, v. 14.*

Luc. c. 6, v. 33 : « Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit. »

CAPUT L.

Apostoli præcones Jesu et nuntii.

Psalm. c. 18, v. 5 : « In omnem terram exiuit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. »

Psalm. c. 147, v. 4 : « Qui emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo ejus. »

Isa. c. 24, v. 14 : « Hi levabunt vocem suam atque laudabunt ; cùm glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam Justi. »

Isa. c. 28, v. 9 et seq. : « Quem docebit scientiam (Dominus), et quem intelligere faciet auditum ? ablactatos à matre, avulsos ab uberibus. Quia manda, remanda, manda, remanda ; exspecta, reexspecta ; exspecta, reexspecta ; modicū ibi, modicū ibi. In loquelā enim labii, et linguā alterā loquetur ad populum istum. Cui dixit : Hæc est requies mea, reficie lassum, et hoc est meum refrigerium. »

Isa. c. 29, v. 22 et seq. : « Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham : Non modò confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet, sed cùm viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel prædicabunt, et scient errantes spiritu intellectum, et mussitatores discent legem. »

Isa. c. 52, v. 6 et seq. : « Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illâ, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus ! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt ; quia oculo ad oculum videbunt, cùm converterit Dominus Sion. »

Isa. c. 66, v. 19, 20 : « Mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam et Lydiam tendentes sagittam, in Italiam et Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam, Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducant omnes fratres de cunctis gentibus donum Domino. »

Nahum. c. 1, v. 15 : « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem ; celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua ; quia non adjiciet ultrâ ut pertranseat in te Belial ; universus interiit. »

Matth. c. 10, v. 5 et seq. : « Hos duodecim misit Jesus præcipiens eis, dicens..... Euntes prædicate dicentes : Quia appropinquavit regnum cœlorum..... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aure auditis, prædicate super tecta. » Et *Marc. c. 3, v. 14.* *Luc. c. 9, v. 1, 2 ; et c. 12, v. 3.*

Matth. c. 24, v. 14 : « Prædicabitur hæc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus. » Et *Marc. c. 13, v. 10.*

Matth. c. 28, v. 19 : « Euntes ergò docete omnes gentes. »

Marc. c. 6, v. 12 : « Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent. »

Marc. c. 16, v. 15, 20 : « Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creature..... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis. »

Luc. c. 24, v. 46, 47 : « Sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiatâ die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolymâ. »

Act. c. 2, v. 4 : « Repleti sunt omnes (discipuli Jesu) Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. »

Act. c. 5, v. 42 : « Omni autem die non cessabant (Apostoli) in templo et circa domos, docentes et evangelizantes Christum Jesum. »

Act. c. 8, v. 5 : « Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. »

Act. c. 9, v. 20 : « Et continuò in Synagogis prædicabat (Paulus) Jesum, quoniam hic est Filius Dei. »

Act. c. 10, v. 42 : « Et præcepit (Jesus) nobis (Apostolis) prædicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum et mortuorum. » Et *Act. c. 11, v. 26.* et *c. 13, v. 2 et seq. et c. 21, v. 31.* et alibi sœpè in Actis.

Rom. c. 1, v. 8 : « Primùm quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. »

Rom. c. 10, v. 14 et seq. : « Quomodò credent ei quem non audierunt ? quomodò autem audiunt sine prædicante ? quomodò verò prædicabunt nisi mittantur ? sicut scriptum est : Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona ! Sed non omnes obediunt Evangelio ; Isaías enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro ? Ergò fides ex auditu, auditus autem per Verbum Christi. Sed dico : Numquid non audierunt ? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. »

Rom. c. 15, v. 19 et seq. : « Ità ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est : Quibus non est annuntiatum, de eo videbunt ; et qui non audierunt, intelligent. Et *1 Cor. c. 4, v. 25*, et *c. 2, v. 4*, et *c. 9, v. 14*, et *c. 15, v. 1, 2*, et *2 Cor. c. 4, v. 19*, et *c. 4, v. 5* ; et *Gal. c. 2, v. 2*; et *1 Thess. c. 2, v. 9*. et alibi sæpè in Epistolis.

Col. c. 4, v. 25 : « Immobiles à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universâ creaturâ quæ sub cœlo est ; eujs factus sum ego Paulus minister. »

1. Joan. c. 4, v. 2, 3 : « Annuntiamus vobis vitam æternam quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis ; quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. »

Hoc è decimo octavo Psalmo testimonium, ut Davidis verbum à Paulo in Epistolâ ad Romanos allegoricè expositum, non ut prophetiam in argumentum propositam afferimus. Quod contestatò denuntiatum volumus, ne nobis negotium facessant adversarii, quasi Scripturæ sacræ vim inferamus.

CAPUT LI.

Apostoli et discipuli Jesu, rudes et indocti.

Psalm. 93, v. 8 : « Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquandò sapite. »

Isa. c. 39, v. 14 : « Ideò ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo; peribit enim sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. »

Isa. c. 52, v. 4 : « Et cor stultorum intelliget scientiam, et lingua halborum velociter loquatur et planè. »

Isa. c. 53, v. 18 : « Cor tuum meditabitur timorem. Ubi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum? »

Matth. c. 5, v. 3 : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. »

Matth. c. 11, v. 25 : « In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » *Et Luc. 10, 21.*

Joan. c. 7, v. 47 et seq. : « Responderunt ergo eis Pharisæi : Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis creditit in eum? »

1. Cor. c. 4, v. 17 et seq. : « Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientiâ verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim : *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Ubi sapiens? ubi scribat? ubi conqueritor hujus sæculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei sapientiâ non cognovit Deus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam salvos facere credentes. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam querunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes. »

1 Cor. c. 3, v. 18, 19 : « Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens: sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim : *Comprehendam sapientes in astutiâ eorum.* Et iterum : *Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.* »

1 Cor. c. 4, v. 10 : « Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; nos nobiles, nos autem ignobiles. »

CAPUT LII.

Apostoli et discipuli Jesu miranda facinora edunt, et omnis generis languores sanant.

Psalm. 67, v. 56 : « Mirabilis Deus in sanctis suis; Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ; benedictus Deus. »

Isa. c. 8, v. 18, 19 : « Ecce ego et pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum et in portentum Israel, à Domino exercituum qui habitat in monte Sion. Et cum dixerint ad vos : Quærите à Pythonibus et à divinis, qui strident in incantationibus suis, numquid non populis à Deo suo requiret pro vivis ac mortuis? »

Matth. c. 10, v. 1, 5, 8 : « Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmi-

tatem... Hos duodecim misit Jesus, precipiens eis dicens... Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite. » Et Marc. c. 5, v. 14, 15, et c. 6, v. 7, 15. Luc. c. 9, v. 1 et seq.

Marc. c. 16, v. 15, 17 : « Dixit eis... Signa eos qui crediderunt, hæc sequentur : In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit ; super ægros manus imponent, et benè habebunt... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino coopeiente et sermonem confirmante sequentibus signis. »

Luc. c. 10, v. 17 et seq. : « Reversi sunt autem septuaginta duo cum gudio dicentes : Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis... Ecce dedi vobis potestatem calcandi suprà serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit. »

Joan. c. 14, v. 11, 12 : « Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora horum faciet. »

Act. c. 2, v. 43 : « Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem siebant. »

Act. c. 5, v. 12 et seq. : « Per manus autem Apostolorum siebant signa et prodigia multa in plebe..., ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro, sañtem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis. »

Act. c. 6, v. 8 : « Stephanus autem, plenus gratiæ et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo. »

Act. c. 8, v. 6 et seq. : « Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, et videntes signa quæ faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magnâ, exibant. Multi autem paralytici et claudi curati sunt... Tunc Simon et ipse credidit; et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maximas fieri, stupens admirabatur. »

Act. c. 14, v. 3 : « Multo igitur tempore demorati sunt fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa et prodigia fieri per manus eorum. » Et c. 15, v. 12, et c. 19, v. 11 et seq. Vide etiam *Act. c. 2, v. 4*; et *c. 3, v. 2 et seq.*; et *c. 5, v. 3 et seq.* et *c. 9, v. 32, 56*; et *c. 10, v. 46*,

et c. 13, v. 11; et c. 16, v. 18, 26; et c. 19, v. 6; et c. 20, v. 10; et c. 28, v. 6, 8.

Rom. c. 15, v. 18, 19 : « Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti. »

2 Cor. c. 12, v. 12 : « Signa tamén Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis et prodigiis, et virtutibus. »

Hebr. c. 2, v. 3 et seq. : « In nos confirmata est (salus), contestante Deo signis, et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus, secundum suam voluntatem... Ecce ego, et pueri quos dedit mihi Deus. »

CAPUT LIII.

Jesus super mare incedit.

Job. c. 9, v. 8 : « Qui extendit cœlos solus, et graditur super fluctus maris. »

Matth. c. 14, v. 25, 26 : Quartâ autem vigiliâ noctis, venit ad eos super mare. Et videntes eum super mare ambularem, turbati sunt. » Et *Marc. c. 6, v. 48, 49*. *Joan. c. 6, v. 19*.

Ne huic quidem Jobi verbo è nono capite; prophetiam inesse volumus, sed ex eâ manifestum peti posse argumentum divinitatis Christi Jesu. Nam quæ divinæ virtutis opera hic recenset Jobus, ad Deum unum pertinere vult; neque alii præterea cuiquam posse adscribi manifestum est. Undè efficitur eum esse Deum, qui eadem prodigia ediderit. Atqui unum ex illis est, incedere super mare, quod Christus Jesus fecit, et propriâ quidem virtute, atque idem ut ficeret Petrus, effecit; undè sequitur Christum Jesum esse Deum. Adiri velim librum nonum Eusebianæ *Demonstrationis*, in quo exponuntur verba hæc Jobi, et Christo Domino accommodantur.

CAPUT LIV.

Jesus lux.

Psalm. 35, v. 10 : « Quoniam apud te est fons vitæ et in lumine tuo videbimus lumen. »

Psalm. 118, v. 105 : « Lucerna pedibus meis Verbum tuum, et lumen semitis meis. »

Psalm. 131, v. 17 : « Illuc producam cornu David, paravi lucernam Christo meo. »

Sap. c. 7, v. 25, 26 : « Vapor est enim (Sapientia) virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, et ideo nihil inquinatum in eam incurrit; candor est enim lucis æternæ. »

Isa. c. 9, v. 2 : « Populus qui ambulabat in

tenebris vidi lucem magnam : habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.

Isa. c. 42, v. 6 : « Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium. »

Isa. c. 49, v. 6 : « Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et facies Israel convertendas; ecce dedi te in lucem gentium. »

Isa. c. 60, v. 1 et seq. : « Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. »

Isa. c. 60, v. 19, 20 : « Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et lunæ tua non minuetur; quia erit Dominus in lucem sempiternam. »

Isa. c. 62, v. 1 : « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. »

Dan. c. 2, v. 22 : « Ipse revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta; et lux cum eo est. »

Mich. c. 7, v. 8 : « Consurgam cum sedero in tenebris; Dominus lux mea est. »

Matth. c. 4, v. 13 et seq. : « Relictâ civitate Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum maritimâ, in finibus Zabulon et Nephthalim; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: *Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidi lucem magnam, et sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* »

Matth. c. 17, v. 2 : « Et resplenduit facies ejus sicut sol; vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. » Et *Marc. c. 9, v. 2. Luc. c. 7, v. 29.*

Matth. c. 24, v. 27 : « Sicut enim fulgor exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis. » Et *Luc. c. 17, v. 24.*

Luc. c. 1, v. 78, 79 : « Per viscera misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto; illuminare his qui in tenebris, et in umbrâ mortis sedent. »

Luc. c. 2, v. 32 : « Lumen ad revelationem gentium. »

Joan. c. 1, v. 4 et seq. : « In ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehendenderunt. Fuit homo, missus a Deo, cui nomen erat Johannes: hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. »

Joan. c. 3, v. 19 : « Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. »

Joan. c. 8, v. 12 : « Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi; qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae. » Et *Joan. c. 9, v. 5; et c. 12, v. 46.*

Joan. c. 12, v. 35, 36 : « Dixit ergo Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est; ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant; et qui ambulat in tenebris nescit quod vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. »

Act. c. 13, v. 47 : « Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, ut sis salus usque ad extremum terræ. »

2 Cor. c. 4, v. 4, 6 : « Deus hujus seculi excœcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei... quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiae claritatis Dei, in facie Christi Jesu. »

Eph. c. 5, v. 14 : « Propter quod dicit: Surge qui dormis, et exsurge à mortuis, et illuminabit te Christus. »

2 Tim. c. 1, v. 10 : « Manifesta est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, et incorruptionem per Evangelium. »

Heb. c. 1, v. 3 : « Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus. »

Apoc. c. 21, v. 23 : « Civitas non eget sole neque lunâ, ut luceant in eâ; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. »

Quæcumque testimonia hoc capite deprompsimus è Veteri Testamento, ea fere à Judæis ad Messiam referuntur. Velut prius è Psalmo tricesimo quinto, juxta Beresith Rabba et Midrasch Thehillim, in Christum congruit. Aliud quoque è Psalmo centesimo primo, Christo addicitur in Midrasch Thehillim. Suprà etiam ostendimus Christum, ex Judæorum sententiâ,

ista sibi vindicare testimonia propemodūm omnia, quæ ex Isaiā attulimus. Denique et eam quam ex Daniele petivimus prophetiam, Christo adjudicant Beresith Rabba et Echa Rabbathi.

CAPUT LV.

Jesu discipuli lux.

Psalm. 96, v. 11 : « Lux orta est eis, et rectis corde lætitia. »

Psalm. 109, v. 3 : « Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum. »

Prov. c. 9, v. 18 : « Justorum autem semita, quasi lux splendens. »

Prov. c. 15, v. 9 : « Lux justorum lætitiat. »

Sap. c. 5, v. 7 : « Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundineto discurrent. »

Isa. c. 58, v. 7, et seq. : « Cùm videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum..... Cùm effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies. »

Dan. c. 12, v. 3 : « Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. »

Matth. c. 5, v. 14 et seq. : « Vos estis lux mundi..... luceat lux vestra coram hominibus. »

Matth. c. 13, v. 43 : « Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. »

Luc. c. 12, v. 35 : « Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris. »

Luc. c. 16, v. 8 : « Filii hujus seculi prudentiores filiis lucis in generatione suâ sunt. »

Joan. c. 5, v. 35 : « Ille (Joannes) erat lucerna ardens et lucens; vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. »

Joan. c. 12, v. 36 : « Dùm lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. »

Eph. c. 5, v. 8, 9 : « Eratis enim aliquandò tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitiâ, et veritate. »

Philipp. c. 2, v. 15 : « Ut sitis sine querelâ et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ, inter quos luetis sicut luminaria in mundo. »

1 Thess. c. 5, v. 5 : « Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei; non sumus noctis, neque tenebrarum. »

CAPUT LVI.

Jesus ignis.

Exod. c. 3, v. 2 : « Apparuitque ei Dominus in flammâ ignis de medio rubi; et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. »

Exod. c. 13, v. 21 : « Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columnâ nubis, et per noctem in columnâ ignis. »

Exod. c. 19, v. 18 : « Totus autem mons Sinai fumabat; eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. »

Exod. c. 24, v. 17 : « Erat autem species gloriae Domini, quasi ignis ardens super verticem montis. »

Deut. c. 4, v. 24 : « Dominus Deus tuus ignis consumens est. »

Deut. c. 9, v. 3 : « Scies ergo hodiè quod Dominus Deus tuus ipse transibit antè te, ignis devorans atque consumens. »

2 Reg. c. 22, v. 9, 13 : « Ascendit fumus de naribus ejus, et ignis de ore ejus vorabit: carbones succensi sunt ab eo..... Præ fulgore in conspectu ejus succensi sunt carbones ignis. » Et Psalm. 47, 9, 13, 14. »

1 Par. c. 21, v. 26 : « Et aedificavit ibi altare Domino; obtulitque holocausta et pacifica, et invocavit Dominum, et exaudivit eum in igne de celo super altare holocausti. »

Psalm. 49, v. 5 : « Deus manifestè veniet; Deus noster, et non silebit. Iquis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida. »

Psalm. 96, v. 3, 4 : « Ignis antè ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ. »

Isa. c. 10, v. 16, 17 : « Propter hoc mittet Dominator Dominus exercituum in pinguisibus ejus tenuitatem; et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen Israel in igne, et sanctis ejus in flammâ, et succendetur, et devorabitur spina ejus, et vepres in die unâ. »

Isa. c. 31, v. 9 : « Dixit Dominus, cuius ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem. »

Isa. c. 66, v. 15, 16 : « Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus, reddere in indignatione furorem suum, et incrationem suam in flammâ ignis; quia in igne Dominus dijudicabit. »

Ezech. c. 1, v. 26, 27 : « Super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus homi-

nis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus ejus per circuitum; à lumbis ejus et desuper, et à lumbis ejus usque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu. »

Ezech. c. 8, v. 2: « Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis; ab aspectu lumborum ejus et deorsum ignis; et à lumbis ejus et sursum quasi aspectus splendoris, ut visio electri. »

Joel c. 2, v. 3: « Ante faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma. »

Matth. c. 3, v. 11: « Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est..... ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. » Et *Luc. c. 3, v. 16.*

Luc. c. 12, v. 49: Ignem veni mittere in terram; et quid volo, nisi ut accendatur?

Hebr. c. 12, v. 29: « Etenim Deus noster ignis consumens est. »

Apoc. c. 1, v. 14: « Et oculi ejus (Filii hominis) tanquam flamma ignis. »

Apoc. c. 2, v. 18: « Hæc dicit Filius hominis, qui habet oculos tanquam flammarum ignis. »

Apoc. c. 19, v. 11 et seq.: Et vidi colum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitiâ judicat et pugnat: oculi autem ejus sicut flamma ignis..... et vestitus erat ueste aspersâ sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. »

CAPUT LVII.

Jesus sol.

Isa. c. 60, v. 19, 20: « Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultrâ sol tuus, et luna tua non minuetur; quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam. »

Mal. c. 4, v. 2: « Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae. »

Matth. c. 47, v. 2: « Et transfiguratus est ante eos, et resplenduit facies ejus sicut sol. »

Apoc. c. 1, v. 16: « Et facies ejus sicut sol lucet in virtute suâ. »

CAPUT LVIII.

Jesus stella.

Num. c. 24, v. 17: « Orietur stella ex Jacob. »

Apoc. c. 1, v. 16: « Et habebat in dexterâ suâ stellas septem. »

Apoc. c. 22, v. 16: « Ego Jesus misi Angelum meum, testificari vobis haec in Ecclesiis; Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina. »

CAPUT LIX.

Jesum gerumen sive oriens, radix, flos, virga.

Num. c. 24, v. 17: « Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel. »

Cant. 2, v. 1: « Ego flos campi et lilium convallium. »

Isa. c. 4, v. 2: « In die illâ erit gerumen Domini in magnificentiâ et gloriâ, et fructus terræ sublimis, et exsultatio his qui salvati fuerint de Israel. »

Isa. c. 11, v. 1: « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. »

Isa. c. 45, v. 8: « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germet Salvatorem. »

Isa. c. 53, v. 1, 2: « Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terrâ sidenti. »

Jerem. c. 25, v. 5: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David gerumen iustum. »

Jerem. c. 33, v. 15: « In diebus illis, et in tempore illo germinare faciam David gerumen justitiae. »

Ezech. c. 34, v. 29: « Et suscitabo eis gerumen nominatum. »

Zach. c. 5, v. 8: « Ecce enim ego adducam servum meum Orientem. »

Zach. c. 6, v. 12: « Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Ecce vir, Oriens nomen ejus. »

Luc. c. 1, v. 78: « Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto. »

Joan. c. 15, v. 4: « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. »

Rom. c. 6, v. 5: « Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus. »

Rom. c. 11, v. 16: « Si radix sancta, et rami. »

Apoc. c. 5, v. 5: « Et unus de Senioribus dixit mihi: Ne fleveris; ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire Librum. »

Apoc. c. 22, v. 16: « Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis haec in Ecclesiis; Ego sum radix et genus David. »

4º Praedaram affert ex Philone Zachariani hujus loci expositionem Eusebius *Præp. lib. 44.*

cap. 15. Inusitatum est, inquit, vocabulum hoc, Oriens, si eum intelligas qui corpore et animo constet. Quòd si incorporeum illum divinam imaginem gerentem accipias, aptissimè in eum convenire fateberis dictionem istam: hunc quippè antiquissimum Filium oriri fecit rerum omnium parens Deus, quem alibi Primogenitum appellat, qui Patris vias secutus, et ad primigenia illius exemplaria respiciens, formas effinxit.

2º Porrò quemadmodùm Germen, et Radix, et Virga, et Flos dicitur Christus, ita heroas suos antiqui deorum germina appellabant. Scant exemplis libri poetarum. **Hic, germen Martis,** ille, **Jovis germen, et Jovis ramus.** At Christus Germen est, et Radix Davidis, Virga Israëlis, Virga Jesse, Vitis vera, Radix sancta.

CAPUT LX.

Discipuli Jesu, germina, plantæ, palmitæ, rami.

Psalm. 79, v. 45 et seq. : « Deus virtutum convertere; respice de cœlo, et vide, et visita vineam Istan: et perfice eam quam plantavit dextera tua, et super Filium hominis, quem confirmasti tibi..... Fiat manus tua super virum dexteræ tuae, et super Filium hominis, quem confirmasti tibi. »

Isa. c. 35, v. 1 et seq. : « Lætabitur deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans; gloria Libani data est ei; decor Carmeli et Saron; ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri. »

Isa. c. 60, v. 21 : « Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ. »

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : « Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me..... ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, et vocabuntur in eâ fortes justitiae, plantatio Domini ad glorificandum. »

Jerem. c. 32, v. 41 : « Et lætabor super eis, cum bene eis fecero, et plantabo eos in terra istâ in veritate. »

Matth. c. 15, v. 13 : » At ille respondens ait: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. »

Joan. c. 15, v. 5 : « Ego sum vitis, vos palmitæ: qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum. »

Rom. c. 6, v. 5 : « Si enim complantati fa-

cti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus. »

Rom. c. 11, v. 16 et seq. : « Si radix sancta, et rami. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster es, insertus es in illis, et socius radicis, et pinguedinis olivæ factus es; noli gloriari adversum ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. »

1 Cor. c. 3, v. 6 et seq. : « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Dei enim sumus adjutores; Dei agricultura estis. »

CAPUT LXI.

Iesus fons.

Psalm. c. 55, v. 10 : « Quoniam apud te est fons vitæ; et in lumine tuo videbimus lumen. »

Ecli. c. 1, v. 5 : « Fons sapientie Verbum Dei in excelsis. »

Ecli. c. 24, v. 40 et seq. : « Ego Sapientia effudi flumina; ego quasi trames aquæ immenses de fluvio; ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæ ductus exivi de Paradiso. Dixi: Rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo prati mei fructum; et ecce factus est mihi trames abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare. »

Isa. c. 11, v. 9 : « Repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes. » **Et Hab. c. 2, v. 14.**

Isa. c. 12, v. 3 : « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. »

Isa. c. 55, v. 6, 7 : « Tunc saliet sicut cervus clodus, et aperta erit lingua mutorum; quia scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine; et quæ erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum. »

Isa. c. 44, v. 2, 3 : « Hæc dicit Dominus.... Effundam aquas super sitientem, et fluenta super aridam. »

Isa. c. 49, v. 10 : « Non esurient, neque sitiunt, et non percutiet eos æstus et sol, quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos. »

Isa. c. 55, v. 1 : « Omnes sitientes venite ad aquas. »

Isa. c. 59, v. 19 : « Et timebunt qui ab occidente nomen Domini, et qui ab ortu solis gloriam ejus, cùm venerit quasi fluvius violen-

tus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion redemptor. »

Isa. c. 65, v. 15: « Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitiatis. »

Jerem. c. 2, v. 13: « Duo enim mala fecit populus meus; me dereliquerunt, fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas. »

Jerem. c. 17, v. 23: « Exspectatio Israel, Domine: omnes qui te derelinquent, confundentur; recedentes à te in terrâ scribentur; quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum. »

Ezech. c. 36, v. 25: « Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos. »

Ezech. c. 47, v. 8 et seq.: « Et ait ad me: Aquæ istæ quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare et exibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens quæ serpit, quocumquè venerit torrens, vivet; et erunt pisces multis, postquam venerint illuc aquæ istæ, et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens; et stabunt super illas pescatores. Ab Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimia. »

Joel. c. 3, v. 18: « Et erit in die illâ, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte; et per omnes rivos Juda ibunt aquæ; et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum. »

Zach. c. 13, v. 1: « In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatae. »

Zach. c. 14, v. 8: « Et erit in die illâ, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum, in æstate et in hyeme erunt. »

Joan. c. 4, v. 13 et seq.: « Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui bibit ex aquâ hâc, sitiet iterum; qui autem biberit ex aquâ quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua quam ego dabo ei, siet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. »

Joan. c. 6, v. 35: « Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ; qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet unquam. »

Joan. c. 7, v. 37, 38: « In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. »

Apoc. c. 21, v. 6: « Ego sum Alpha et Omega initium et finis; ego sicut dabo de fonte aquæ vivæ gratis. »

Apoc. c. 22, v. 1: « Et ostendit mihi flumen aquæ vivæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni. »

Apoc. c. 22, v. 17: « Et qui sitit, veniat; et qui vult, accipiat aquam vitae gratis. »

CAPUT LXII.

Iesus novi et æterni Fœderis, à Deo cum hominibus pacti, sequester et finis.

Psalm. 88, v. 4, 29 et seq.: « Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo: Usque in æternum præparabo semen tuum..... In æternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi: et ponam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli..... Neque profanabo testamentum meum, et quæ procedunt de labiis meis, non faciam irrita. Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in æternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cœlo fidelis. »

Ecclesiasticus. c. 17, v. 10: « Testamentum æternum constituit cum illis. »

Ecclesiasticus. c. 45, v. 31: « Et testamentum David regi, filio Jessæ, de tribu Juda, hæreditas ipsi et semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum, judicare gentem suam in justitiâ, ne abolerentur bona ipsorum, et gloriam ipsorum in gentem æternam fecit. »

Ecclesiasticus. c. 47, v. 15: « Dominus purgavit peccata ipsius (David), et exaltavit in æternum cornu ejus; et dedit illi testamentum regni, et sedem gloriae Israel. »

Isa. c. 42, v. 6, 7: « Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum tuam, et servavi te; et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cœcorum, et educeres de conclusione vincatum, de domo carceris sedentes in tenebris. »

Isa. c. 49, v. 8, 9: « Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vinci sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini. »

Isa. c. 55, v. 3, 4 : « Inclinate aurem vestram ; et venite ad me ; audite, et vivet anima vestra ; et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. »

Isa. c. 61, v. 8, 9 : « Dabo opus eorum in veritate, et foedus perpetuum feriam eis ; et scient in gentibus semen eorum, et germen eorum in medio populorum ; omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. »

Jerem. c. 31, v. 31 et seq. : « Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda foedus novum ; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quā apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terrā Ægypti ; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam ; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultrà vir proximum suum, et vir fratrem suum dicens : Cognosce Dominum ; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus : quia propitiabor iniquitati corum, et peccati eorum non memorabor amplius. »

Jerem. c. 32, v. 40 : « Et feriam eis pactum sempiternum, non desinam eis benefacere ; et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me. »

Jerem. c. 50, v. 5 : « Venient, et apponentur ad Dominum foedere sempiterno, quod nullā oblitione delebitur. »

Bar. c. 2, v. 55 : « Et statuam illis testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. »

Ezech. c. 16, v. 60, 62 : « Recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiae tuæ, et suscitabo ego pactum sempiternum..... Et suscitabo tibi pactum meum tecum, et scies quia ego Dominus. »

Ose. c. 2, v. 18 et seq. : « Et percutiam cum eis foedus in die illâ..... Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitiâ et judicio, et in misericordiâ et in miserationibus ; et sponsabo te mihi in fide, et scies quia ego Dominus. »

Zach. c. 9, v. 11 : « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinculos tuos de lacu in quo non est aqua. »

Mal. c. 3, v. 1 : « Ecce ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam ; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. »

Matth. c. 26, v. 27, 28 : « Bibite ex hoc omnes ; hic enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Et *Marc.* c. 14, v. 24. *Luc.* c. 22, v. 20 ; et *1 Cor.* c. 11, v. 23.

Luc. c. 1, v. 72, 73 : « Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari Testamenti sui sancti. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis. »

Act. c. 3, v. 25 : « Vos estis filii Prophetarum, et Testamenti, quod disposuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham : *Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.* »

Rom. c. 41, v. 25 et seq. : « Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret, sicut scriptum est : *Veniet ex Sion qui eripiat et averat impietatem à Jacob ; et hoc illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorum.* »

2 Cor. c. 3, v. 5, 5 : « Sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non litterâ, sed spiritu. »

Gal. c. 3, v. 15 et seq. : « Fratres (secundum hominem dico), tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit : *Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno : Et semini tuo,* qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo ; quæ post quadringentos et triginta annos facta est Lex, non irritum facit ad evançuandam promissionem..... Quid igitur Lex ? propter transgressiones posita est donec veniret semen cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est. »

Gal. c. 4, v. 24 et seq. : « Hæc enim sunt duo testamenta ; unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar : Sina enim mons est in Arabiâ, qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis : illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. »

Eph. c. 2, v. 12, 13 et seq. : « Eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando

eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceria solvens, inimicitias in carne suā; legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuistis, et pacem iis qui propè; quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. »

1 Tim. c. 2, v. 5: « Unus enim Deus, unus et Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus. »

Hebr. c. 7, v. 20 et seq.: « Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum Jurejurando, per eum qui dixit ad illum : Juravit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es sacerdos in æternum), in tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus. »

Heb. c. 8, v. 6 et seq.: « Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus reprobmissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpā vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda, testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die quā apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrā Ægypti; quoniam ipsi non permanerunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus : Dando leges meas in mentem eorum, et in corda eorum superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens : Cognosc Domum, quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est. » Et c. 10, v. 15 et seq.

Hebr. c. 9, v. 15 et seq.: « Et ideo Novi Testamenti mediator est, ut h[ab]ore intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub Priori Testamento, reprobmissionem accipiunt, qui vocati sunt aeterna haereditatis. Ubi enim Testamentum est, mors

necessæ est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est; alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.

Hebr. c. 10, v. 28, 29: « Irritam quis faciens legem Moysi, sine ullâ miseratione duobus vel tribus testibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem Testamenti pollutum dixerit, in quo sanctificatus est? »

Hebr. c. 42, v. 22 et seq.: « Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, et judicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum, et Testamenti Novi mediatores Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. »

Hebr. c. 13, v. 20: « Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono. »

CAPUT LXIII.

Jesus pacificus.

Psalm. 45, v. 9, 10: « Venite, et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram; auferens bella usque ad finem terræ. Arcum conteret, et confringet arma, et scuta eombreret igni. »

Psalm. 71, v. 3, 7: « Suscipient montes pacem populo, et colles justitiam..... Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna. »

Psalm. 75, v. 1 et seq.: « Notus in Iudea Deus, in Israel magnum nomen ejus; et factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium, et bellum. »

Psalm. 84, v. 9, 11: « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loqueretur pacem in plebem suam..... Misericordia et veritas obviaverunt sibi; justitia et **pax oscula**tæ sunt. »

Psalm. 119, v. 7: « Cum his qui oderunt pacem eram pacificus; cum loquebar illis, impugnabant me gratis. »

Isa. c. 2, v. 4: « Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces; non levabit gens contrâ gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium. »

Isa. c. 9, v. 6, 7: « Parvulus natus est nobis,

et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis. »

Isa. c. 11, v. 1 et seq. : « Et egredietur virga de radice Jesse..... Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo accubabit; vitulus, et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur simul, requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernâ reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo. »

Isa. c. 40, v. 3 et seq. : « Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri; omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur; et erunt prava in directa, et aspera in vias planas; et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est. »

Isa. c. 52, v. 7 : « Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem ! »

Isa. c. 53, v. 5 : « Disciplina pacis nostræ super eum. »

Isa. c. 54, v. 10 : « Misericordia autem mea non recedet à te, et foedus pacis meæ non movebitur, dixit miserator tuus Dominus. »

Isa. c. 55, v. 11, 12 : « Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo; non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud; quia in lætitia egrediemini, et in pace deducemini. »

Isa. c. 65, v. 25 : « Lopus et agnus pascentur simul; leo et agnus comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus; non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus. »

Jerem. c. 53, v. 6, 9 : « Ecce ego obducam eis cicatricem, et sanitatem, et curabo eos; et revelabo illis deprecationem pacis et veritatis. »

Ezech. c. 34, v. 25, 29 : « Et faciam eum pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terrâ; et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus..... Et non erunt ultra in rapinam in gentibus, neque bestiae terræ devorabunt eos, sed habitabunt confidenter absque ullo terrore. »

Osee. c. 2, v. 18 et seq. : « Et percutiam cum

eis foedus in die illâ, cum bestiâ agri, et cum volucre coeli, et cum reptili terræ; et arcum, et gladium, et bellum conteram de terrâ, et dormire eos faciam fiducialiter. »

Mich. c. 4, v. 2 et seq. : « Et properabunt gentes multæ, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum; et coincident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones; non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir subtus vitem suam, et subtus sicum suam, et non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est. »

Mich. c. 5, v. 2, 5 : « Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel..... Et erit iste pax. »

Nahum. c. 1, v. 15 : « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. »

Agg. c. v. 8, 10 : « Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercituum..... Et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum. »

Zach. c. 5, v. 8, 10 : « Ecce enim ego adducam servum meum Orientem..... In die illâ, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, et subter sicum. »

Zach. c. 9, v. 9, 10 : « Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem, ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator, et ascendens super asinam, et super pulillum filium asinæ..... Et loquetur pacem gentibus. »

Matth. c. 5, v. 58 et seq. : « Audistis quia dictum est: Oculum pro oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram; et ei qui vult tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium; et quicumque te angariaverit mille passus, vade eum illo et alia duo. »

Matth. c. 11, v. 29, 50 : « Tollite jugum meum super vos, et discite à me quia mitis sum et humili corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum meum suave est, et onus meum leve. »

Luc. c. 4, v. 79 : « Illuminare his qui in te-

nebris et in umbrâ mortis sedent, ad dirigen-
dos pedes nostros in viam pacis. »

Luc. c. 2, v. 14: Gloria in altissimis Deo, et
in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis. »

Luc. c. 24, v. 56: « Dùm autem hæc loquun-
tur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis :
Pax vobis; ego sum, nolite timere. »

Joan. c. 14, v. 23, 27: « Respondit Jesus, et
dixit ei: Pax relinquo vobis, pacem
meam do vobis; non quomodò mundus dat, ego
do vobis. »

Joan. c. 16, v. 32, 33: « Respondit ei Je-
sus..... Hæc locutus sum vobis, ut in me pa-
cem habeatis. »

Joan. c. 20, v. 26: « Dixit ergò eis iterum :
Pax vobis..... Venit Jesus, januis clausis, et
stetit in medio, et dixit : Pax vobis. »

Act. c. 10, v. 36: « Verbum misit Deus filiis
Israel, annuntians pacem per Jesum Christum. »

Rom. c. 5, v. 1: « Justificati ergò ex fide, pa-
cem habeamus ad Deum per Dominum nostrum
Jesum Christum. »

Rom. c. 10, v. 15: « Quomodò verò prædi-
cabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est :
*Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem,
evangelizantium bona!* »

Rom. c. 14, v. 17: « Non est enim regnum
Dei esca et potus, sed justitia et pax, et gaudium
in Spiritu sancto. »

Eph. c. 2, v. 15, 14: « Nunc autem in Chri-
sto Jesu, qui aliquandò eratis longè, facti estis
propè in sanguine Christi; ipse enim est pax
nostra. »

Eph. c. 6, v. 14: « State ergò succincti lum-
bos vestros in veritate, et induiti loricam justi-
tiae, et calceati pedes in præparatione Evangelii
pacis. »

Philipp. c. 4, v. 7: « Et pax Dei, quæ exsu-
perat omnem sensum, custodiat corda vestra
et intelligentias vestras in Christo Jesu. »

Col. c. 3, v. 15: « Et pax Christi exultet in
cordibus vestris, in quâ et vocati estis in uno
corpo. »

Hebr. c. 7, v. 2, 3: « Deindè autem et rex
Salem, quod est, rex pacis, sine patre, sine ma-
tre, sine genealogiâ, neque initium dierum, ne-
que finem vitæ habens, assimilatus autem Filio
Dei, manet sacerdos in perpetuum. »

Judæi referunt ad tempora Messiæ hæc Isaiae
effata, quibus non hominum solum, sed ani-
malium quoque futuram inter se concordiam
prænuntiavit. Ostendimus verò suprà, ubi
egimus de tempore adventus Jesu, Judæos ac

Judaïsantes quosdam Christianos, jam indè ab Hieronymi temporibus, hæc κατὰ λέξιν sumi vo-
luisse; unde validissimum adversus religionem Christianam telum cudere se posse renunt Ju-
dæi, cùm aiunt temporibus Jesu, quem Messiam
esse volumus, neque habitasse lupum cum
agno, neque pardum accubuisse cum hædo,
neque ulla aureæ hujus statatis ad hanc diem
apparuisse vestigia, proindeque nec Messiam
fuisse Jesum. Hæc verò allegorice ex Rabbi-
norum ipsorum suffragio sumenda sunt. Has
gregalium suorum ineptias, alias rerum vices
nato Christo expectantium, deridet R. Moses ben Maimon, in Jad Chazakah, parte quartâ,
libro quarto, et docet lupum, pardum, leo-
nem, feraque hæc animalia, impiarum gentium
esse simulacra; agnum vero, hædum et vitu-
lum, et mansuetas pecudes, Israelitas signifi-
care, quorum summa erit inter gentes pax et
tranquillitas. Demùm sic rationem concludit
doctus ille magister : « Hæc et reliqua ejus-
modi, quæ de Messiæ temporibus scripta ex-
stant, sunt Parabolæ. » Ea quoque trahit non
semel in allegoricum sensum R. David Kimchi.
Frequens itaque est in ore Judæorum R. Sa-
muelis dictum, nullum discrimen futurum
inter tempora nostra et tempora Messiæ, *præter
regnorum servitutem*, hoc est *præterquam quod*
regna omnia, excusso regum suorum jugo,
sub unius Messiæ imperium cogentur. Consuli-
tor liber Sanhedrin, capite ultimo. Prædicti
Isaias futurum Messiæ temporibus, ut *omnis
vallis exaltetur, et omnis mons et collis humilie-
tur, et sint prava in directa, et aspera in vias
planas*. Nemo sanus sibi persuadeat, tunc itâ
complanatum iri terræ sola, ut nulli penitus
montes existant, cùm hic ipse Isaias ac Michæas
de eodem Messiæ ævo talia præcinant : *Et erit
in novissimis diebus præparatus mons domus Do-
mini in vertice montium, et elevabitur super colles.*
Isaias quoque alibi cap. 30, v. 25 : *Et erunt super
omnem montem excelsum, et super omnem collem
elevatum, rivi currentium aquarum.* Optimè Ter-
tullianus lib. 3 contr. Marc. cap. 5 : « Alia
species erit, inquit, quâ pleraque figuratè por-
tenduntur per ænigmata, et allegorias, et pa-
rabolas, aliter intelligenda quâm scripta sunt.
Nam et montes legimus distillaturos dulcorem;
non tamen ut sapam de petris, aut defrutum
de rupibus speras. Et terram audimus lacte et
melle manantem, non tamen ut de glebis cre-
das te unquam placentas et samias coacturum,
quia non statim aquilem et agricolam se Deus
repromisit dicens : *Ponam flumina in regione*

sidenti, et in solitudine cedrum ei baxum. Sicut et prædicans de nationum conversione : Benedicent me bestiae agri, sirenæ, et filiae passerum; non utique ab hirun finum pullis, et vulpeculis, et illis monstro sis fabulosisque cantricibus fausta omnia relaturus est. » Tum verissimam hanc doctrinam tueretur Apostoli auctoritate, qui legem bobus messes terentibus os alligari vetantem, spectare ad nos docet; et petram potum in deserto subministrantem, Christum signasse; et Abrahami filios duos, Testamenti utriusque symbola fuisse; et institutam à Deo, in rerum primordiis, societatem individuam viri et feminæ, Christi et Ecclesiæ conjunctionem notare. Messiæ certè spirituale regnum est, ut et evincemus in Parallelismo, et quæcumque eò pertinent, spiritualia fera sunt; et pax illa per Christum promissa et parva, animorum et conscientiæ pax est, pax etiam Deum inter et homines per Christum conciliata. Quocircum res ad Messiam spectantes, futuras esse spirituales ac coelestes meritò asseverat R. Juda in libro quem Aeternitatem Israelis inscripsit. At proprium præterea et simplicem huic Isaiae prædictioni inesse sensum, suprà à nobis declaratum est : nam circa ortus Christi Jesu tempora pacem colebat orbis universus, et clausum fuerat ab Augusto Jani templum. Praelara est, et omnem exceptionem respuit, Hieronymi in hanc Isaiae prophetiam dissertatio ; quærerit enim à Judæis, eequid virga, radix, flos, κατὰ σχῆμα hoc ipso loco sumenda sint; an procedens ex ore Messiæ virga terram percutiet; an oris sui spiritu novios is sit interfectorus; an justitiâ aut fide cingulum texet, quo lumbos suos præcingat. Quæ cum allegoricè dicta esse fatendum sit, de sequentium sensu non præjudicium, sed planè judicium factum esse putandum est. Id patet vel maximè ex prædicto Aggæi c. 2, v. 8, 10 : « Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercitum... et in loco isto dabo pacem. Quæreram à Judæis an pax templo secundo contigerit, quod creberrimis bellis appetitum, et postquam ab Herode fuit instauratum, funditus demum à Romanis excisum est. Falleatur profectò quisquis haec intellexerit κατὰ λέξεων. Ad allegoriam igitur recurrentum est, et dicendum pacem hanc significari, quam Jesus hominibus sanguine suo quæsivit, placato Deo et hominibus conciliato, sedatisque conscientiae terroribus ac stimulis, que facinorosis hominibus terrorum bellum indicunt.

CAPUT LXIV.

Pax et securitas discipulorum Jesu.

Psalm. 72, v. 5, 7 : « Suscipient montes pacem populo, et colles justitiam..... Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna. »

Psalm. 84, v. 9 : « Audiam quid loquatur in me Deus tuus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad cor. »

Psalm. 90, v. 1 et seq. : « Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur; dicet Domino : Susceptor meus es tu, et refugium meum; Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium, et à verbo aspero. Scapulis suis obumbravit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdat te veritas ejus; non timebis à timore nocturno..... Non accedit ad te malum, et flagelum non appropinquabit tabernaculo tuo; quoniam Angelis suis mandavit de te, ut custodian te in omnibus viis tuis : in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. »

Psalm. 111, v. 5 et seq. : « Jucundus homo qui miseretur et commodat, disponit sermones suos in judicio, quia in aeternum non commovebitur... confirmatum est cor ejus : non commovebitur, donec despiciat inimicos suos. »

Psalm. 118, v. 165 : « Pax multa diligenteribus legem tuam, et non est illis scandalum. »

Psalm. 120, v. 5 et seq. : « Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te..... Dominus protectio tua, super manum dexteram tuam. Per diem sol non uret te, neque luna per noctem. Dominus custodit te ab omni malo. »

Psalm. 124, v. 1 et seq. : « Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion; non commovebitur in aeternum, qui habitat in Jerusalem..... pax super israel. » Et Psalm. 427, 6.

Prov. c. 1, v. 33 : « Qui autem me (Sapien-tiam) audierit, absque terrore requiescat, et abundantia perfuerit, timore malorum sublato. »

Prov. c. 5, v. 1, 2 : « Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, et precepta mea cor tuum custodiatis; longitudinem enim dierum, et annos vitaे, et pacem apponent tibi. »

Ecli. c. 6, v. 29 : « In novissimis enim invenies regnum in eâ (Sapiencia) et converteatur tibi in oblationem. »

Isa. c. 52, v. 17 : « Et erit opus justitiae pax,

et cultus justitiae silentium, et securitas usque in sempiternum. »

Isa. c. 53, v. 5 : « Disciplina pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus. »

Isa. c. 54, v. 10 : « Montes enim commovebuntur, et colles contremiscerent; misericordia autem mea non recedet à te, et fœdus pacis meæ non commovebitur, dixit miserator tuus Dominus. »

Isa. c. 55, v. 11, 12 : « Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur in his ad quæ misi illud. »

Isa. c. 58, v. 10, 11 : « Cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, oriatur in tenebris lux tua, et tenebrae tuae erunt sicut meridies; et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam. »

Ezech. c. 34, v. 14, 15, 25 : « In pascuis uberrimis pascam eas (oves meas), et in montibus excelsis Israel erunt pascua earum; ibi requiescent in herbis virentibus, et in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel: ego pascam oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.... et faciam cum eis pactum pacis, et cessare faciam bestias pessimas de terrâ; et qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus. »

Ezech. c. 37, v. 14, 26 : « Et requiescere vos faciam super humum vestram, et scietis quia ego Dominus locutus sum et feci, ait Dominus Deus... et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis. »

Agg. c. 2, v. 8 et seq. : « Et veniet Desideratus euntes gentibus, et implebo domum istam gloriæ.... et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum. »

Zach. c. 9, v. 9 : « Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator.... et loquetur pacem gentibus. »

Matth. c. 5, v. 9 : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabantur. »

Matth. c. 10, v. 12, 13 : « Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domini; et siquidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. » *Et Luc.* 10, 5 et seq.

Matth. c. 11, v. 29 : « Tollite jugum meum super vos, et discite à me quia mitis sum et

humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. »

Marc. c. 9, v. 49 : « Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos. »

Luc. c. 1, v. 79 : « Illuminare his qui in tenebris et in umbrâ mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. »

Luc. c. 2, v. 13, 14 : « Et subito facta est cum Angelo multitudo militiae coelestis, laudantium Deum, et dicentium: Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis. »

Luc. c. 24, v. 36 : « Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dixit eis: Pax vobis. » *Et Joan.* c. 20, v. 19, 21, 26.

Joan. c. 14, v. 27 : « Pacem relinquimus vobis, pacem meam do vobis; non quomodo mundus dat, ego do vobis. »

Joan. c. 16, v. 33 : « Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. »

Act. c. 10, v. 36 : « Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum. »

Rom. c. 1, v. 17 : « Gratia vobis et pax à Deo patre nostro, et Domino Iesu Christo. » *Et Rom.* c. 2, v. 10, et 1 *Cor.* c. 1, v. 3, et 2. *Cor.* c. 1, v. 2, et *Gal.* c. 1, v. 5, et *Eph.* c. 1, v. 2, et c. 6, v. 25, et *Phili.* c. 1, v. 2, et *Col.* c. 1 v. 3, et *1 Thess.* c. 1, v. 2, et *2 Thess.* c. 1, v. 2, et *1 Tim.* c. 1, v. 2, et *2 Tim.* c. 1, v. 2, et *Tit.* c. 1, v. 4, et *Philem.* c. 5, et *1 Petr.* c. 4, v. 2, et *2 Petr.* c. 1, v. 2, et *2 Joan.* c. 3, et *3 Joan.* c. 14, et *Jud.* c. 2, et *Apoc.* c. 1, v. 4.

Rom. c. 5, v. 1 : « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum. »

Rom. c. 10, v. 15 : « Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! »

Rom. c. 12, v. 14 et seq. : « Benedicite et nolite maledicere.... nulli malum pro malo redentes..... si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. »

Rom. c. 14, v. 17, 19 : « Non est enim regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto.... Itaque quæ pacis sunt sectemur. »

Rom. c. 15, v. 13 : « Deus autem spii replete vos omni gaudio et pace in credendo. »

1 Cor. 7, v. 15 : « In pace autem vocavit nos Deus. »

2 Cor. c. 13, v. 11 : « De cætero, fratres,

gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. »

Gal. c. 6, v. 15, 16 : « In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei. »

Eph. c. 2, v. 17 : « Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuistis, et pacem iis qui propè. »

Eph. c. 4, v. 1 et seq. : « Obsecro itaque vos, ego vincetus in Domino, ut dignè ambuletis vocatione quā vocati estis.... solliciti servari unitatem spiritū in vinculo pacis. »

Eph. c. 6, v. 14, 15 : « State ergò succincti lumbos vestros, et induiti loricam justitiae, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis. »

Col. c. 3, v. 15 : « Et pax Christi exsultet in cordibus vestris, in quā et vocati estis in uno corpore. »

2 Thess. c. 1, v. 6, 7 : « Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu. »

2 Thess. c. 5, v. 16 : « Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. »

2 Tim. c. 2, v. 22 : « Sectare verò justitiam, fidem, charitatem, et pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro. »

Hebr. c. 3, v. 18 : « Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt. »

Hebr. c. 4, v. 3 et seq. : « Ingrediemur enim in requiem qui eredidimus, quemadmodùm dixit : *Sicut juravi in irā mēā, si introibunt in requiem meam.... Festinemus ergò ingredi in illam requiem.* »

Hebr. c. 12, v. 14 : « Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine quā nemo videtur Deum. »

1 Petr. c. 5, v. 10, 11 : « Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, inquirat pacem, et sequatur eam. »

CAPUT LXV.

Jesus bellator et victor.

Num. c. 24, v. 14 : « Orietur Stella ex Jacob, et surget virga de Israel; et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. »

Psalm. c. 44, v. 3 et seq. : « Speciosus formā p̄ae filiis hominum; diffusa est gratia in

labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime... Sagittae tuae acutæ; populi subte cadent, in corda inimicorum regis. »

Psalm. 109, v. 5 et seq. : « Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges; judicabit in nationibus, implebit ruinas; conquasabit capita in terrâ multorum; de torrente in viâ bibet, propterea exaltabit caput. »

Isa. c. 8, v. 1 et seq. : « Et dixit Dominus ad me : Sume tibi librum grandem et scribe in eo stylo hominis; Velociter spolia detrahe, citò prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam, filium Barachia; et accessi ad Prophetissam, et concepit, et peperit filium, et dixit Dominus ad me : Voca nomen ejus : Accelerata spolia detrahere, Festina prædari; quia antequâm sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. »

Isa. c. 41, v. 4, 5 : « Percutiet terram virgā oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium; et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorum renum ejus. »

Isa. c. 41, v. 2 : « Quis suscitavit ab oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit? dabit quasi pulvarem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus? »

Isa. c. 42, v. 13 : Dominus sicut fortis egreditur, sicut sieut vir præliator suscitabit zelum; vociferabitur et clamabit; super inimicos suos confortabitur. »

Isa. c. 49, v. 1, 2 : « Dominus ab utero vocavit me; de ventre matris meæ recordatus est nominis mei; et posuit os meum quasi gladium aetum. In umbrâ manus suæ protexit me, et posuit me sieut sagittam electam; in pharetrâ suâ abscondit me. »

Isa. c. 66, v. 15, 16 : « Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus reddere in indignatione furorem suum, et in reparationem suam in flammâ ignis; quia in igne Dominus adjudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem, et multiplicabuntur interficti à Domino. »

Jerem. c. 12, v. 12 : « Gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus: non est pax universæ carni. »

Joel. c. 2, v. 11 : « Et Dominus dedit vocem suam antè faciem exercitus sui; quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia et facientia verbum ejus: magnus enim dies Domini,

et terribilis valde; et quis sustinebit eum?

Hab. c. 5, v. 8 *et seq.*: « Qui ascendes super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio, suscitans suscitabis arcum tuum.... Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum; ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. In fremitu conculeabis terram, in furore obstupefacies gentes; egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. »

Zach. c. 9, v. 41 *et seq.*: « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vincitos tuos de lacu, in quo non est aqua. Convertimini ad munitionem vineti spei; hodiè quoque annuntians duplia reddam tibi. Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum; implevi Ephraim, et suscitabo filios tuos Sion; super filios tuos, Græcia, et ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur; et exibit ut fulgor jaculum ejus; et Dominus Deus in tubâ canet, et vadet in turbine Austri. Dominus exercituum proteget eos; et devorabunt, et subjicient lapidibus fundæ, et libentes inebriabuntur quasi à vino, et replebuntur ut phialæ, et quasi cornua altaris. Et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illâ, ut gregem populi sui. »

Matth. c. 10, v. 34: « Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus matrem suam, et numerum adversus socrum suum; et inimici hominis, domestici ejus. » *Et Luc.* c. 12, v. 49, 51.

Matth. c. 26, v. 52, 53: « Tunc ait illi Jesus..... An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones Angelorum? »

Luc. c. 22, v. 36: « Dixit ergò eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium. »

Joan. c. 16, v. 35: « In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum. »

Rom. c. 6, v. 13: « Sed neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiae Deo. »

Rom. c. 13, v. 12: « Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergò opera tenebrarum, et induamur arma lucis. »

2 Cor. c. 6, v. 4 *et seq.*: « Sed in omnibus exhibeamus nosmetipos, sicut Dei ministros, in multâ patientiâ..... in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiae, à dextris et à sinistris. »

2 Cor. c. 10, v. 3 *et seq.*: « In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. »

Eph. c. 6, v. 11 *et seq.*: « Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quoniam non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergò succincti lumbos vestros in veritate, et induit locricam justitiae, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis; in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere; et galeam salutis assumite; et gladium spiritus, quod est verbum Dei. »

1 Tim. c. 1, v. 18: « Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam. »

2 Tim. c. 2, v. 4, 5: « Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat cui se probavit; nam et qui certat in agone, non coronatur nisi legitimè certaverit. »

Apoc. c. 1, v. 16: « Et de ore ejus gladius utrâque parte acutus exibat. »

Apoc. c. 2, v. 12 *et seq.*: « Et Angelo Per-gami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam utrâque parte acutam... Habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum; similiter poenitentiam age, si quominus veniam tibi citò, et pugnabo cum illis in gladio oris mei. »

Apoc. c. 19, v. 11 *et seq.*: « Et vidi cœlum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitiâ judicat et pugnat.... et vestitus erat veste aspersâ sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, vestiti hyssino albo et mundo; et de ore ejus procedit gladius ex utrâque parte acutus, ut in ipso percussat gentes: et ipse reget eas in virgâ ferreâ, et ipse calcat torculari vini furoris iræ Dei omnipotens.... et cæteri occisi sunt in gladio se-

dentis super equum, qui procedit de ore ipsius,
et omnes aves saturatae sunt carnibus eorum. »

Jesum pacificum esse suprà ostendimus ;
hic eum exhibemus bellatorem, nec nobiscum
tamen ipsi pugnamus, allegorica modò adhibi-
beatur interpretatio. Quod quo jure fiat, sa-
nequam egregiè demonstrat Isaias, cùm ait
de puer, qui Messiae typus est : *Et dixit Do-
minus ad me : Voca nomen ejus : Accelera spolia
detrahere, Festina prædari ; quia antequam
sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam,
auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ
coram rege Assyriorum.* Quæ sic pulchrè inter-
pretatur Tertullianus, lib. 3 adv. Marc. cap.
13. « Antè est inspicias ætatis demonstratio-
nem, an hominem jam Christum exhibere
possit, nedùm imperatorem. Scilicet vagitu
ad arma esset convocaturus infans, et signa
belli, non tuba, sed crepitacillo datus ; nec
ex equo, vel de curru, vel de muro, sed de
nutricis aut gerulæ suæ collo, sive dorso ho-
stem destinaturus; atque ita Damascum et
Samariam pro mamillis subacturus. » Demùm
sententiam his verbis concludit : « Enimverò
si nusquam hoc natura concedit, antè militare
quàm vivere, antè virtutem Damasci sumere,
quàm patris et matris vocabulum nosse, sequit-
ur ut figurata pronuntiatio videatur. » Subjicit
alia deinde multa; pariaque his apud eum alibi
reperias (contr. Jud. cap. 9), quibus quod ad-
dam, nihil habeo. Allegoriam præterè demon-
strant et hæc Isaiæ cap. 11, v. 4, 5 : *Percutiet
terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum
interficiet impium; et erit justitia cingulum lum-
borum ejus, et fides cinctorium renum ejus.* En
arma quibus bellum gerit Christus, verba, spi-
ritus, justitia, et fides. Ille Paulus ad Corin-
thios 2, c. 10, v. 5 et seq. : *In carne ambulantes,
non secundum carnem militamus : nam arma mi-
litiae nostræ carnalia sunt;* et ad Ephesios c. 6,
v. 11 et seq. : *Induite vos armaturam Dei, ut
possitis stare adversus insidias diaboli; quoniam
non est nobis collectatio adversus carnem et san-
guinem, sed adversus principes et potestates, ad-
versus mundi rectores tenebrarum harum, contrà
spiritualis nequitie in cœlestibus.* Tum arma re-
censet quibus geri vult hujusmodi bellum; nempe
loricam justitiae, scutum fidei, galeam salutis,
et gladium spiritus.

CAPUT LXVI.

Jesus lapis, fundamentum, mons.

Psalm. 117, v. 22 : « Lapidem quem repro-

baverunt ædificantes, hic factus est in caput
anguli, »

*Isa. c. 8, v. 13, 14 : « Dominum exerci-
tuum, ipsum sanctificate; ipse pavor vester,
ipse terror vester. Et erit vobis in sanctifica-
tionem; in lapidem autem offensionis, et in
petram scandali duabus dominibus Israël; in la-
queum, et in ruinam habitantibus Jerusalem.
Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et con-
terentur, et irretientur, et capientur. »*

*Isa. c. 28, v. 16, 18 : « Idecirò hæc dicit Do-
minus Deus : Ecce ego mittam in fundamentis
Sion lapidem probatum, angularem, pretio-
sum, in fundamento fundamentum, qui cre-
diderit non festinet... Et delabitur feedus vestrum
cum morte, et pactum vestrum cum
inferno non stabit. »*

*Dan. c. 2, v. 34 et seq. : « Videbas ita, do-
nec abscissus est lapis de monte sine manibus,
et percussit statuam in pedibus ejus ferreis, et
sletilibus, et comminuit eos. Tunc contrita
sunt pariter, ferrum, testa, æs, argentum;
et aurum, et redacta quasi in favillam æstivæ
areæ, quæ rapta sunt vento; nullusque locus
inventus est eis; lapis autem qui percusserat
statuam, factus est mons magnus, et implevit
universam terram... In diebus autem regno-
rum illorum, suscitabit Deus cœli regnum,
quod in æternum non dissipabitur, et regnum
ejus alteri populo non tradetur: comminuet
autem et consumet universa regna hæc; et ip-
sum stabit in æternum. Secundum quod vi-
disti, quod de monte abscissus est lapis sine
manibus, et comminuit testam, et ferrum, et
æs, et argentum, et aurum, Deus magnus
ostendit regi quæ ventura sunt postea. »*

*Zach. c. 3, v. 8 et seq. : « Ecce enim ego
addueam servum meum Orientem; quia ecce
lapis quem dedi coram Jesu, super lapidem
unum septem oculi sunt, ecce ego cœlabo
sculpturam ejus, ait Dominus exercituum,
et auferam iniquitatem terræ illius in die
unâ. »*

*Zach. c. 4, v. 7, 10 : Quis tu, mous magne,
coram Zorobabel? in planum: et educet lapidem
primarium, et exæquabit gratiam gratiae ejus...
et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum
in manu Zorobabel. »*

*Matth. c. 21, v. 42 et seq. : « Dicit illis Je-
sus : Nunquam legistis in Scripturis : Lapidem
quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in
caput anguli; à Domino factum est istud, et est
mirabile in oculis nostris? Ideò dico vobis, quia*

aufseretur à vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus; et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem verò ceciderit, conteret cum. » Et Marc. c. 12, v. 10 et seq. Lue. c. 20, v. 17, 18.

Act. c. 4, v. 11: « Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli, et non est in alio aliquo salus. »

Rom. c. 9, v. 32, 33: « Offenderunt in lapidem offendionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offendionis, et petram scandali; et omnis qui credit in eum, non confundetur. »

1 Cor. c. 3, v. 11: « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod possum est, quod est Christus Jesus. »

1 Cor. c. 10, v. 4: « Bibebant autem de spirituali consequente eos petrā; petra autem erat Christus. »

Eph. c. 2, v. 19 et seq.: « Ergò jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu. »

1 Petr. c. 2, v. 4: « Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini. »

CAPUT LXVII.

Jesu discipuli lapides.

Zach. c. 9, v. 16: « Et salvabit eos Dominus eorum in die illâ, ut gregem populi sui; quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus. »

Eph. c. 2, v. 19 et seq.: « Ergò jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino; in quo et vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu. »

1 Petr. c. 2, v. 4, 5: « Ad quem accedentes lapide vivi, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum; ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. »

CAPUT LXVIII.

Jesus scandalum et ruina.

Psalm. 109, v. 6: « Judicabit in nationibus, implebit ruinas. »

Isa. c. 8, v. 13, 14: « Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offendionis, et in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur. »

Matth. c. 11, v. 6: « Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. » Et Lue. c. 7, v. 23.

Matth. c. 15, v. 57: « Et scandalizabantur in eo. » Et Marc. c. 6, v. 3.

Matth. c. 15, v. 12: « Tunc accedentes discipuli ejus, dixerunt ei: Scis quia Pharizæi auditio verbo hoc scandalizati sunt? »

Matth. c. 26, v. 31 et seq.: « Tunc dicit illis Jesus: Omnes vos scandalum patiemini in me in istâ nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis... Respondens autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. » Et Marc. c. 14, v. 27 et seq.

Luc. c. 2, v. 34: « Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam, matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel. »

Rom. c. 9, v. 32, 33: « Offenderunt enim in lapidem offendionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offendionis, et petram scandali; et omnis qui credit in eum non confundetur. »

1 Cor. c. 1, v. 23: « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. »

Gal. c. 5, v. 11: « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædicto, quid adhuc persecutionem patior? ergo evacuatum est scandalum crucis. »

1 Petr. c. 2, v. 7, 8: « Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapis, quem reprobaverunt ædificantes; hic factus est in caput anguli, et lapis offendionis, et petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo et positi sunt. »

CAPUT LXIX.

Jesus dux.

Isa. c. 53, v. 4: « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. »

Jerem. c. 30, v. 21 : « Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur, et applicabo eum, et accedet ad me. »

Dan. c. 9, v. 25 : « Scito ergò et animadverte : Ab exitu sermonis ut iterum aëdificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt. »

*Matth. c. 2, v. 6 : « Sic enim scriptum est per Prophetam : *Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel.* »*

CAPUT LXX.

Jesus ostium.

Psalm. c. 117, v. 20 : « Hæc porta Domini; iusti intrabunt in eam. »

Joan. c. 10, v. 7 et seq. : « Dixit ergò eis iterum Jesus : Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium oviū; omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones, et non audierunt eos oves. Ego sum ostium ; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet. »

CAPUT LXXI.

Jesus via.

Isa. c. 30, v. 21 : « Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis : Hæc est via, ambulate in eâ, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. »

Isa. c. 35, v. 8 et seq. : « Et erit ibi semita, et via, et via sancta vocabitur ; non transibit per eam pollutus, et hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errant per eam. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint, et redempti à Domino convertentur. »

Jerem. c. 6, v. 16 : « Hæc dicit Dominus : State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulate in eâ et invenietis refrigerium animabus vestris. »

Joan. c. 14, v. 6 : « Dicit ei Jesus : Ego sum via, et veritas, et vita ; nemo venit ad Patrem nisi per me. »

CAPUT LXXII.

Jesus veritas.

Psalm. c. 42 v. 3 : « Emitte lucem tuam, et veritatem tuam ; ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua. »

Psalm. c. 84, v. 42 : « Veritas de terrâ orta est, et justitia de coelo prospexit. »

Eccli. c. 24, 25 : In me gratia omnis viæ et veritatis ; in me omnis spes vitæ et virtutis. »

Joan. c. 8, v. 31, 32 : « Dicebat ergò Jesus ad eos qui crediderunt ei Iudeos : Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. »

Joan. c. 44, v. 6 : « Dicit ei Jesus : Ego sum via, veritas et vita. »

2 Cor. c. 4, v. 20 : « Quolquit enim promissiones Dei sunt, in illo est, ideò et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram. »

4 Joan. c. 5, v. 6 : « Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas. »

CAPUT LXXIII.

Jesus vita.

Deut. c. 30, v. 20 : « Elige ergo vitam, ut et tu vivas, et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhaeras ; ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum. »

Psalm. c. 35, v. 10 : « Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen. »

Prov. c. 8, v. 35 : « Qui me invenerit, inventit vitam, et hauiet salutem à Domino. »

Eccli. c. 4, v. 42 et seq. : « Sapientia filii suis vitam inspirat, et suscipit inquirentes se, et præbit in via justitiae ; et qui illam diligit, diligit vitam ; et qui vigilaverint ad illam complectentur placorem ejus. Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt. »

Eccli. c. 21, v. 16 : « Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vitæ permanet. »

Isa. c. 25, v. 7 et seq. : « Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illâ : Ecce Deus noster iste ; exspectavimus eum, et salvavit nos ; iste Dominus, sustinuimus eum ; exultabimus, et letabimur in salutari ejus, quia requiescat manus Domini in monte isto. »

Joan. c. 4, v. 4 : « In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. »

Joan. c. 6, v. 35, 48, 49 : « Dixit autem eis

Jesus : Ego sum panis vite... Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt; hic est panis de cuncto descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non morietur. »

Joan. c. 11, v. 25, 26 : « Dicit ei Iesus : Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum. »

Joan. c. 14, v. 6 : « Dicit ei Iesus : Ego sum via, veritas et vita. »

Act. c. 5, v. 15 : « Auctorem vero vite interfecisti, quem Deus suscitavit a mortuis, cuius nos testes sumus. »

Rom. c. 6, v. 11 : Ita et vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Domino nostro. »

I Cor. c. 15, v. 22 : « Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes viviscabuntur. »

Gal. c. 2, v. 20 : « Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus. Quod autem non vivo in carne, in fide vivo Filius Dei. »

Phil. c. 1, v. 10 : « Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum. »

Col. c. 3, v. 3, 4 : Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. »

Hebr. c. 2, v. 14 : « Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum. »

1 Joan. c. 4, v. 2 : Vita manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem, et apparuit nobis. »

1 Joan. c. 5, v. 11 et seq. : Et hoc est testimonium, quoniam vitam aeternam dedit nobis Deus : et haec vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, habet vitam; qui non habet Filium, vitam non habet. Haec scribo vobis, ut sciatis quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomine Filii Dei. »

CAPUT LXXIV.

Jesus Sapientia.

Prov. c. 8, v. 12 et seq. : « Ego sapientia habitus in consilio, et eruditis intersum cogitationibus.... Meum est consilium, et aequitas; mea est fortitudo. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.... Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, inve-

nunt me; mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae et justitia; melior est enim fructus meus auro et lapide pretioso, et genimina mea argento electo.... Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio : ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret. Nondum erant abyssi et ego jam concepta eram; neadum fontes aquarum eruperant; neadum montes gravi mole constituerant; ante colles ego parturi bar; aetate terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terre. Quando preparabat celos, aderam.... cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, et deliciae meae esse cum filiis hominum. Nunc ergo, filii, audite me : Beati qui custodiunt vias meas.... Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fines meas quotidie, et observat ad postes ostii mei! Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino, qui autem in me peccaverit, laedet animam suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem. »

Sap. c. 7, v. 21 et seq. : « Omnium artifex docuit me sapientia; est enim in illa spiritus; intelligentiae sanctus, unicus.... omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus, intelligibilis, mundus, subtilis. Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia. Attingit autem ubique propter suam munditiam; vapor est enim virtutis Dei et emanatio quadam est claritatis omnipotentis Dei sincera, et ideo nihil inquinatum in eam incurrit: candor est enim lucis aeternae, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius; et cum sit una, omnia potest, et in se permanens omnia innovat, et per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et Prophetas constituit. »

Sap. c. 9, v. 4 : « Da mihi sedium tuarum assistricem Sapientiam. »

Sap. c. 9, v. 9 : « Tunc sapientia tua, quae novit opera tua, quae et affuit tunc cum orbem terrarum faceres; et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in praeceptis tuis. »

Ecli. c. 4, v. 5 et seq. : « Fons sapientiae, verbum Dei in excelsis, et ingressus illius mandata aeterna. Radix sapientiae cui relevata est, et astutias illius qui agnovit? Disciplina sapientiae cui revelata est et manifestata? Et multiplicationem ingressus illius quis intellexit? Unus est altissimus Creator omnipotens, et rex potens et metuendus nimis, sedens super thron-

num illius, et dominans Deus. Ipse creavit illam in Spiritu sancto, et vidit, et dinumeravit, et mensus est; et effudit illam super omnia opera sua, et super omnem carnem secundum datum suum, et præbuit illam diligenteribus se. »

Ecli. c. 24, v. 1 et seq.: « Sapientia laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriabitur, et in Ecclesiis altissimi aperiet os suum, et in conspectu virtutis illius gloriabitur, et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine sancta admirabitur, et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur, dicens: Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cœlis, ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columnâ nubis. Gyrum cœli circuvi sola, et profundum abyssi penetravi, in fluctibus maris ambulavi, et in omni terra steti, et in omni gente primatum habui; et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi, et in his omnibus requiem quæsivi, et in hæreditate Domini morabor. Tunc præcepit, et dixit mihi Creator omnium, et qui creavit me, requievit in tabernaculo meo, et dixit mihi: in Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices. Ab initio, et ante sæcula creata sum, et usque ad futurum sæculum non desinam, et in habitatione sancta coram ipso ministravi. »

Matth. c. 11, v. 19: « Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicunt: Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Et justificata est sapientia a filiis suis. » Et *Lue. c. 7, v. 34, 35*

Luc. c. 11, v. 49: Propterea et sapientia Dei dixit: *Mittam ad illos Prophetas et Apostolos, et ex illis occident et persequentur.* »

Cor. c. 1, v. 23, 24: « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam. »

Cor. c. 1, v. 30: « Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo. »

Col. c. 2, v. 4: « In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. »

CAPUT LXXV.

Iesus principium et finis, primus et novissimus, alpha et omega.

Gen. c. 1, v. 1: « In principio creavit Deus cœlum et terram. »

Psal. 101, v. 26 et seq.: « Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli; ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. »

Psal. 109, v. 3: « Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum; ex utero ante luciferum genui te. »

Prov. c. 8, v. 22: « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio; ab æterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret. »

Ecli. c. 24, v. 44: « Ab initio, et ante sæcula creata sum, et usque ad futurum sæculum non desinam. »

Isa. c. 41, v. 4: « Ego Dominus; primus et novissimus ego sum. »

Isa. c. 45, v. 10: « Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. »

Isa. c. 44, v. 6: « Haec dicit Dominus rex Israel, et redemptor ejus Dominus exercituum: Ego primus et novissimus, et absque me non est Deus. »

Isa. c. 48, v. 12: « Audi me, Jacob et Israel quem ego voco: ipse, ego primus, et ego novissimus. »

Isa. c. 53, v. 2, 3: « Vidimus eum, et non erat aspectus; et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum. »

Joan. c. 1, v. 1, 2: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. »

Joan. c. 8, v. 25: « Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dicit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis. »

Rom. c. 10, v. 4: « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. »

Col. c. 1, v. 18: « Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens. »

Hebr. c. 1, v. 8 et seq.: « Ad Filium autem (dicit Deus): Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli; ipsi peribunt, tu autem permanebis; et omnes ut vestimentum veterascent, et velut amictum

mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. »

Apoc. c. 4, v. 8: « Ego sum alpha et omega, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens. » Et *Apoc. c. 1, v. 11*, *juxta Graecum exemplar.*

Apoc. c. 1, v. 17: « Et posuit dexteram suam super me dicens: Noli timere, ego sum primus et novissimus. »

Apoc. c. 3, v. 44: « Et Angelo Laodice Ecclesiae scribe: Haec dicit: Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei. »

Apoc. c. 21, v. 6: « Ego sum alpha et omega, initium et finis. »

Apoc. c. 22, v. 15: « Ego sum alpha et omega, primus et novissimus, principium et finis. »

CAPUT LXXVI.

Jesus caput.

Psalm. 47, v. 44: « Eripies me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium. »

Psalm. 117, v. 22: « Lapidem quem reprobarerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. »

Matth. c. 21, v. 42: « Dixit illis Jesus: Numquā legistis in Scripturis: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* » Et *Marc. c. 12, v. 10*. *Luc. c. 20, v. 17*.

Act. c. 4, v. 11; et *1 Petr. c. 2, v. 7*.

1 Cor. c. 11, v. 5: « Volo autem vos scire quòd omnes viri caput Christus est. »

Eph. c. 4, v. 22, 25: « Et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpleatur. »

Eph. c. 4, v. 13, 16: Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus; ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministratioñis, secundum operationem in mensuram uniuersu jusque membra, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. »

Eph. c. 5, v. 23: « Quoniam vir captus est mulieris, sicut Christus captus est Ecclesiae, ipse Salvator corporis ejus. »

Col. c. 1, v. 18: « Et ipse (Jesus) est caput corporis Ecclesiae. »

Col. c. 2, v. 10: « Et estis in illo (Jesu) re-

pleti, qui est caput omnis principatus et potestatis. »

Col. c. 2, v. 18, 19: « Nemo vos seducat.... non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei. »

CAPUT LXXVII.

In Jesu omnia à Deo condita.

Psalm. 52, v. 6: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum. »

Psal. 103, v. 24: « Quām magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientiâ fecisti. »

Prov. c. 3, v. 19, 20: « Dominus sapientiâ fundavit terram, stabilivit cœlos prudentiâ; sapientiâ illius eruperunt abyssi. »

Prov. c. 8, v. 27 et seq.: « Quandò præparabat cœlos, aderam; quandò certâ lege et gyro vallabat abyssos, quandò æthera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum; quandò circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suos, quandò appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens. »

Sap. c. 9, v. 9: « Et tecum sapientia tua, quæ et affuit tune cùm orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in præceptis tuis. »

Jerem. c. 10, v. 12: « Præparat orbem in sapientiâ suâ. »

Joan. c. 4, v. 3: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. »

Eph. c. 2, v. 10: « Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu, in operibus bonis quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus. »

Eph. c. 3, v. 11: « Secundum præfinitionem sacerdotum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. »

Col. c. 1, v. 15 et seq.: Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est antè omnes, et omnia in ipso constant. »

Hebr. c. 1, v. 2: « Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sacerdula. »

CAPUT LXXVIII.

Jesus electus.

Psalm. c. 88, v. 20: « Tunc locutus es in visione sanctis tuis, et dixisti: Posui adjutorium in potente, et exaltavi electum de plebe meā. »

Isa. c. 42, v. 1: « Ecce servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. »

Isa. c. 43, v. 10: « Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi, ut sciatis et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum. »

Isa. c. 49, v. 2: « Posuit me sicut sagittam electam, in pharetrā suā abscondit me. »

Matth. c. 12, v. 17 et seq.: » Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: *Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus, in quo benè complacuit animæ meæ.* »

Luc. c. 23, v. 35: « Et stabat populus spectans, et deridebant eum Principes cum eis dicentes: Alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus. »

1 Petr. c. 2, v. 4 et seq.: « Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, et honorificatum, et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod continet Scriptura: *Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum; et qui crediderit in eum, non confundetur.* »

CAPUT LXXIX.

Jesus justitia.

Psalm. 71, v. 7: « Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna. »

Psalm. 84, v. 12: « Veritas de terrâ orta est, et justitia de cœlo prospexit. »

Isa. c. 11, v. 4: « Judicabit in justitiâ pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ. »

Isa. c. 45, v. 8: « Rorate, coeli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul. »

Isa. c. 61, v. 11: « Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus germen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam. »

Isa. c. 63, v. 1: « Quis est iste qui venit de

Edom, tinctis vestibus de Bosrâ, iste formosus in stolâ suâ, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum. »

Jerem. c. 33, v. 15: « In diebus illis, et in tempore illo, germinare faciam David germen justitiae. »

Dan. c. 9, v. 24: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniunctas, et adducatur justitia sempiterna. »

Mal. c. 4, v. 2: « Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiae. »

1 Cor. c. 1, v. 30: « Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. »

2 Cor. c. 5, v. 21: « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. »

CAPUT LXXX.

Jesus Justus dictus κατ' εξοχὴν.

Sap. c. 2, v. 12: « Circumveniamus ergò justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinarum nostrarum: promittit se scientiam Dei habere, et filium Dei se nominat. »

Isa. c. 45, v. 8: « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem. »

Isa. c. 51, v. 4, 5: « Attendite ad me, popule meus, et tribus mea, me audite, quia lex à me exiet, et judicium meum in lucem populorum requiescat. Propè est Justus meus, egredens est Salvator meus. »

Isa. c. 53, v. 11: « In scientiâ suâ justificabit ipse Justus, servus meus, multos et iniquitates eorum ipse portabit. »

Isa. c. 62, v. 1, 2: « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalēm non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. »

Jerem. c. 23, v. 5, 6: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter;

et hoo est nomen, quod vocabunt eum, Dominus Justus noster. » Et Jerem. cap. 53, v. 16.

Zach. c. 9, v. 9 : « Exulta satis, filia Sion ; jubila, filia Jerusalem ; ecce rex tuus veniet tibi Justus et Salvator. »

Matth. c. 27, v. 3, 4 : « Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentiā ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens : Peccavi, tradens sanguinem justum. »

Matth. c. 27, v. 49 : « Sedente autem illo pro tribunal, misit ad eum uxor ejus dicens : Nihil tibi et Justo illi. »

Luc. c. 23, v. 47 : « Videntes autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens : Verè hic homo justus erat. »

Act. c. 33, v. 14 : « Vos autem sanctum et Justum negastis, et petistis virum homicidam dari vobis. »

Act. c. 7, v. 52 : « Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri ? et occiderunt eos qui prænuntiant de adventu Justi, cuius vos nunc proditores et homicidae fuistis. »

Act. c. 22, v. 14 : « At ille dixit : Deus patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres Justum, et audires vocem ex ore ejus. »

Rom. c. 5, v. 26 : « Ut sit ipse Justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi. »

Jae. c. 5, v. 6 : « Addixistis, et occidistis Justum, et non restitutis vobis. »

1 Petr. c. 5, v. 18 : « Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, Justus pro iustis. »

1 Joan. c. 1, v. 9 : « Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et Justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniuitate. »

1 Joan. c. 2, v. 1 : « Si quis peccaverit, ad vocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum Justum. »

1 Joan. c. 2, v. 29 : « Si scitis quoniam Justus est, scitote quoniam et omnis qui facit justitiam ex ipso natus est. »

CAPUT LXXXI.

Jesus Sanctus dictus εατε ιησογιην.

Psalm. 4, v. 4 : « Et scitote quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum. »

Psalm. 45, v. 10 : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. »

Isa. c. 12, v. 6 : « Exulta, et lauda, habitatio Sion, quia magnus, in medio tui Sanctus Israel. »

Dan. c. 9, v. 24 : « Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniuitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. »

Marc. c. 1, v. 23, 24 : « Et erat in Synagogâ eorum homo in spiritu immundo, et exclamavit dicens : Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene ? venisti perdere nos ? scio qui sis, Sanctus Dei. »

Et *Luc.* c. 4, v. 33, 34.

Luc. c. 4, v. 35 : « Et respondens Angelus dixit ei : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideòque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. »

Luc. c. 2, v. 22, 23 : « Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini : Quia omne masculinum adaperiens vulvam, Sanctum Domino vocabitur. »

Act. c. 2, v. 27 : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. »

Act. c. 3, v. 14 : « Vos autem Sanctum et Justum negastis et petistis virum homicidam donari vobis. »

Act. c. 4, v. 27 et seq. : « Convenerunt enim verè in civitate istâ adversus Sanctum puerum tuum Jesum.... Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiduciâ loqui verbum tuum ; in eo quod manus tuam extendas ad sanitates, et signa, et prodigia fieri per nomen Sancti filii tui Jesu. »

1 Cor. c. 1, v. 30 : « Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. »

Hebr. c. 7, v. 26 : « Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, Sanctus, innocens, impollutus. »

1 Petr. c. 1, v. 14 et seq. : « Quasi filii obedientiae, non configurati prioribus ignorantiae vestrae desideriis, sed secundum eum, qui vocavit vos, Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis ; quoniam scriptum est : Sancti eritis, quoniam ego Sanctus sum. »

1 Joan. c. 2, v. 20: « Sed vos unctionem habetis à Sancto, et nōstis omnia. »

Apoc. c. 3, v. 7: « Et Angelo Philadelphiae Ecclesiae scribe: Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David. »

Apoc. c. 6, v. 10: « Et clamabunt voce magnâ dicentes: Usquequò, Domine (Sanctus et Verus) non judicas et non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terrâ. »

Consentanea est his Veteris Testamenti effatis Judæorum sententia; nam R. Abraham Schalom in libro Neve Schalom, popularium suorum, ut videtur, vestigiis inhærens, sanctissimum omnium Messiam fore docet.

CAPUT LXXXII.

Jesus testis Dei.

Isa. c. 43, v. 10: « Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi. »

Isa. c. 55, v. 4: « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. »

Joan. c. 3, v. 10, 11: « Respondit Jesus, et dixit ei: Tu es Magister in Israel, et hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis. »

Joan. c. 3, v. 31, 32: « Et quod vidit et audivit, hoc testatur, et testimonium ejus nemo accipit. Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est. »

Joan. c. 8, v. 14, 18: « Respondit Jesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum..... Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso. »

Joan. c. 18, v. 37: « Respondit Jesus: Tu dicis quia rex sum ego; ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. »

1 Tim. c. 2, v. 5, 6: « Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis. »

1 Tim. c. 6, v. 13: « Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia in Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem. »

1 Joan. c. 5, v. 7: « Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, et Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt. »

Apoc. c. 4, v. 4, 5: « Gratia vobis et pax.... à Jesu Christo, qui est testis fidelis, pri-

mogenitus mortuorum, et princeps regum terræ. »

Apoc. c. 3, v. 14: « Et Angelo Laodicæ Ecclesie scribe: Hæc dicit, Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei. »

CAPUT LXXIII.

Jesus humilis.

Psalm. 21, v. 7: « Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectione plebis. »

Psalm. 34, v. 14: « Quasi lugens et contristatus, sic humiliabar. »

Psalm. 87, c. 16: « Pauper sum ego, et in laboribus à juventute meâ; exaltatus autem et humiliatus sum et conturbatus. »

Psalm. 88, v. 59 et seq.: « Tu verò repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum; everisti testamentum servi tui, profanasti in terrâ Sanctuarium ejus; destruxisti omnes spes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem; diripuerunt eum omnes transeuntes viam; factus est opprobrium vicinis; exaltasti dexteram deprimentiū eum; lœtificasti omnes inimicos ejus, avertisti adjutorium gladii ejus et non es auxiliatus ei in bello; destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisiisti: minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione. »

Isa. c. 52, v. 14: « Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius est, inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum. »

Isa. c. 53, v. 2 et seq.: « Non est species ei, neque decor; et vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum..... et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo et humiliatum. et Dominus voluit conterere eum in infirmitate..... et cum sceleratis reputatus est. »

Jerem. c. 22, v. 30: « Hæc dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultrâ in Iudâ. »

Thr. c. 3, v. 45: « Eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorū. »

Dan. c. 2, v. 34 et seq.: « Videbas itâ, donec abscessus est lapis de monte sine manibus, et percussit statuam in pedibus ejus ferreis et

fletilibus, et comminuit eos..... lapis autem qui percusserat statuam factus est mons magnus, et implevit universam terram.... . Secundum quod vidisti quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit testam, et ferrum, et aes, et argentum, et aurum. Deus magnus ostendit regi quae ventura sunt postea. »

Matth. c. 11, v. 29 : « Discite à me quia mitis sum et humilis corde. »

Act. c. 8, v. 5 et seq. : « Locus autem Scripturae quem legebat, erat hic..... In humilitate judicium ejus sublatum est.... Respondens autem eunuchus Philippo dixit : Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturā istā, evangelizavit illi Iesum. »

2 Cor. c. 13, v. 4 : Nam etsi crucifixus est Jesus ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. »

Phil. c. 2, v. 8 : « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. »

Hebr. c. 4, v. 15 : « Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. »

Hebr. c. 5, v. 7 et seq. : « Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido ac laerymis offerens, exauditus est pro suā reverentiā; et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quae passus est obedientiam. »

CAPUT LXXXIV.

Jesus contemptus et odio habitus.

Psalm. 17, v. 18, 41, 44 : « Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me... Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti... Eripies me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium. »

Psalm. 21, v. 8 : « Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput. »

Psalm. 34, v. 16, 19 : « Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis... Non supergaudent mihi qui adversantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, et annuntiunt oculis. »

Psalm. 68, v. 6 et seq. : « Multiplicati sunt super capillos capitum mei, qui oderunt me gratis; confortati sunt qui persecuti sunt me

inimici mei injustè; quae non rapui tunc exsolubam... Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filii matris meæ; quoniam Zelus dominus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me, et operui in jejunio animam meam, et factum est in opprobrium mibi, et posui vestimentum meum cilicum, et factus sum illis in parabolam; adversum me loquebantur qui sedebat in portā, et in me psallebant qui bibebant vinum... Tu scis improperium meum et confusionem meam, et reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improperium expectavit cor meum et miseriam: et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolarentur, et non inveni. »

Psalm. 88, v. 42 et seq. : « Diripuerunt eum omnes transeuntes viam; factus est opprobrium vicinis suis; exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos ejus... ministrasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione. »

Psalm. 108, v. 4 et seq. : « Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est; locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi; ego autem orabam; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione meā. »

Psalm. 117, v. 22 : « Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. »

Psalm. 119, v. 7 : « Cum his qui oderunt pacem eram pacificus; cum loquebar illis, impugnabant me gratis. »

Sap. c. 2, v. 19 : « Contumeliam et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. »

Isa. c. 1, v. 2 : « Audite, eoli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est; Filios enutrivi, et exaltavi, ipsi autem spreverunt me. »

Isa. c. 8, v. 13 : « Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offendit et in petram scandali duabus dominibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem; et offendit ex eis plurimi, et eadē, et conterentur, et irretientur, et capientur. »

Isa. c. 49, x. 7: « Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, et ad servum dominorum. »

Isa. c. 53, v. 14: « Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum. »

Isa. c. 53, v. 3: « Despectum et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem, et quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum. »

Isa. c. 65, v. 2: « Expandi manus totâ die ad populum incredulum, qui graditur in viâ non bonâ post cogitationes suas. »

Jerem. c. 3, v. 20: « Sed quomodò si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me dominus Israel, dicit Dominus. »

Jerem. c. 14, v. 8, 9: « Exspectatio Israel, Salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi colonus futurus es in terrâ, et quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus, ut fortis qui non potest salvare? »

Jerem. c. 32, v. 35: « Et verterunt ad me terga, et non facies, cùm docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire, ut acciperent disciplinam. »

Jerem. c. 53, v. 8: « Propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me. »

Thren. c. 3, v. 50, 43: « Dabit persecuenti se maxillam, saturabitur opprobriis.... eradicationem et abjectionem posuisti me in medio populorum. »

Dan. c. 9, v. 26: « Et post hebdomades septuaginta duas occidetur Christus; et non erit ejus populus, qui cum negaturus est. »

Matth. c. 8, v. 34: « Et ecce tota civitas exiit obviâm Jesu: et viso eo rogabant ut transiret à simibus eorum. »

Matth. c. 9, v. 34: « Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum ejicit dæmones. » Et *Matth. c. 12, v. 24*. *Luc. c. 11, v. 13*. *Joan. c. 7, v. 20*; et *c. 8, v. 48, 52*; et *c. 10, v. 20*.

Matth. c. 13, v. 57: « Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis: Non est Prophetæ sine honore, nisi in patriâ suâ, et in domo suâ. » Et *Marc. c. 6, v. 5, 4*. *Luc. c. 4, v. 24*. *Joan. c. 4, v. 44*.

Matth. c. 21, v. 42: « Dicit illis Jesus: Nunquam legistis in Scripturis; *Lapidem quem re-*

probaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? » Et *Marc. c. 12, v. 10*. *Luc. c. 20, v. 17*.

Marc. c. 5, v. 21 et seq.: « Et cum audissent sui, exierunt tenere eum; dicebant enim, quoniam in furorem versus est. Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant quoniam Beelzebub habet, et quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia. »

Marc. c. 5, v. 39, 40: « Et ingressus ait illis: Quid turbamini, et ploratis? puella non est mortua, sed dormit; et irridebant eum. »

Marc. c. 9, v. 11: « Qui respondens ait illis: Elias cùm venerit primò, restituet omnia; et quomodò scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, et contempnatur? »

Luc. c. 16, v. 14: « Audiebant omnia hæc Pharisæi qui erant avari, et deridebant illum. »

Joan. c. 1, v. 10, 11: « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est et mundus eum non cognovit; in propria venit, et sui eum non receperunt. »

Joan. c. 7, v. 5: « Neque enim fratres ejus credebant in eum. Dixit ergò eis Jesus: Tempus meum nondùm advenit; tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit. »

Joan. c. 7, v. 47 et seq.: « Responderunt ergò eis Pharisæi: Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex phariseis? »

Joan. c. 8, v. 49: « Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo, sed honoris locum Patrem meum, et vos inhonorâstis me. »

Joan. c. 9, v. 29: « Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit. »

Joan. c. 12, v. 37 et seq.: « Cùm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebat in eum, ut sermo Isaiae Prophetæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Propterè non poterant credere, quia iterum dixit Isaías: Excœavit oculos eorum, et indueravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. »

Joan. c. 15, v. 18 et seq.: « Si mundus vos odit, scitote quia me priore vobis odio habuit... Nunc autem et viderunt, et oderunt, et me, et Patrem meum; sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio haberunt me gratis. »

Act. c. 4, v. 11: « Hic est lapis, qui repro-

batus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli.

Rom. c. 9, v. 52, 55: « Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: *Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali,* »

Hebr. c. 12, v. : « Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta. »

1 Petr. c. 1, v. 41: « De qua salute exquirerunt atque scrutati sunt Prophetie, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetaverunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas que in Christo sunt passiones, et posteriores gloriae. »

1 Petr. c. 2, v. 4: « Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini. »

Ex prædictis quæ hoc capite collegimus, aliisque quæ subinde proferentur à nobis, optimè intellexerunt Judæi futuros Christi labores, angustias, ignominias, violentam denique mortem, fœdumque supplicium. Verùm cum et supremos ipsi paratos honores, maximam potentiam, regnumque adeò ex Prophetarum vaticiniis perspectum haberent, huic discrepantiae oraculorum, quibus duo portenduntur Christi adventus, humilis alter et inglorius, splendidus alter et magnificus, optimè occurtere se posse sperarunt, si duos Messias futuros comminiscerentur; alterum Josepho illo prisco, Jacobi et Rachelis filio oriturum, qui Nehemias Uzielis filius dicendus esset; infeliciem hunc et ærumnis devotum ac cruentæ morti in prælio obeundæ adversus impium et monstrosum Armillum; alterum ex Davidis prosapiâ proditum, Israelitici regni vindicem, summam gesturum gloriam, dispersos Israelitarum congregaturum, per quem Messias Josephi filius ad vitam sit revocandus, postquam Armillum Deus et universum Armilli exercitum igne et sulphure de cœlo emissis deliverit. Traditur doctrina hæc in libro sexto partis secundæ Thalmudis, qui est de festo Tabernaculorum, capite quinto; traditur et in Beresith Rabba, et apud R. Davidem Kimchi, Aben Ezra, R. Maki, usq; in pulvere aromatico, aliasque Rabbinos complures è recentioribus. In quo mirabile est quantus ipsis error illuserit. Prædictur unicus Messias, duplex

adventus; duplēcē illi Messiam, unicum adventum expectant. Cujus commenti si quis rationem ab iis postulet, vel nullam dabunt, vel ineptam. Proferunt verba hæc Isaïa: c. 52, v. 20: *Beati qui seminatis super omnes aquas, inquitentes pedem boris et asi.* id est Sationem illam interpretantur stipem in egenos collatam, quam qui erogaverit, dignum illum fore aiunt Elia, et utroque Messia: ac Liam quidem notari dictione, *mittentes*, idcirco quod apud Malachiam scriptum est cap. 4, v. 5: *Ecce egomitto Eliam prophetam. Pedem bovis exponunt Messiam Josepho oriturum, quod de Josepho dixerit Moses morti proximus: Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus.* (Deut. c. 55, v. 7.) Asinum verò interpretantur Messiam, Davidis filium, quæ prædixit Zacharias futurum pauperem, et asinā victimum iri. (Zach. cap. 9, v. 9.) Piget has nugas referre, quæ exstant tamen in Beresith Rabba; sed utile est sectæ hujus perspectam habere recordiam. Puduisset verò recentiores resipiscere. Itaque patrum suorum auctoritatem sequuntur. At eorum errorem vel hoc ipsum ex Beresith Rabba testimonium coarguit, ubi Messiam Davidis filium, pauperem futurum ex Zacharie vaticinio agnoscent. Igitur nescire se fatetur Aben Ezra, utrum Messiam illic indicet Zacharias: cùm Saadias Gaon eundem indicari velit, cui Daniel septimo capite, v. 14, potentiam, opes et regnum aeternum spondet. Altera verò Mosis περὶ γένετος, quæ Josephus primogenito tauro comparatur, quamque in Messiam, Josephi filium, conferunt, adscribitur Messiae Davidis filio in Misdrach Thehillim. Aiunt Judæi hæc de Messiâ Davidis filio prædixisse Jacobum, Gen. cap. 49, v. 10: *Donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium*, et ista Psalmen 71, v. 17: *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.* At in libro Thalmudico Sanhedrin eadem testimonia referuntur ad eum Messiam, de quo dixit Isaïas c. 55, v. 4: *Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.* R. Selomoh Jarchi, in Expositionibus suis ad Gemaram Sanhedrin, et R. Moses Alschech, ad Davidicum Messiam pertinere aiunt quinquagesimum tertium Isaïæ caput, quo Messiae narrantur dolores, ignominiae et interitus. Quam opinionem aliquot locis retinet R. Isaac Abrabaniel. Messiam hic quidem Davidicum iis significari doct, quæ habentur apud Isaiam, capite undecimo, v. 3, 4: *Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit*

in justitiâ pauperes. At liber idem Sanhedrin pœnis à Deo affectum iri docet Messiam ab Isaïâ illic prædictum. Messias Ruthe prognatus, is ipse est qui Davidis nepos fuit; tamen in Ruth Rabbathi legitur, regnum Messiae huic et calamitates portendi his verbis, quæ sunt in capite libri Ruth: *Veni huc, et comedere panem, et intinge buccellam tuam in aceto.* » Itaque Rabbini quidam, nec infimi nominis, Messiam unicum, sed bis venturum esse consentiunt.

CAPUT LXXXV.

Jesu discipuli contempti, vexati et contumeliis affecti.

Psalm. 43, v. 8 et seq. : « Salvâsti enim nos de afflignantibus nos, et odientes nos confudisti... Nunc autem repulisti et confudisti nos... avertisti nos retrorsum post inimicos nostros: et qui oderunt nos, diripiebant sibi. Dedisti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui sunt in circuitu nostro. Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis. Totâ die revercundia mea contrâ me est, et confusio faciei meæ cooperuit me, à voce exprobrantis et obloquentis, à facie inimici et consequentis. Hæc omnia venerunt super nos, nec oblii sumus te, et iniquè non egimus in testamento tuo, et non recessit retrò cor nostrum; et declinasti semitas nostras à viâ tuâ. Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis... Quoniam propter te mortificamur totâ die, aestimati sumus sicut oves occisionis... Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terrâ venter noster. »

Psalm. 65, v. 10 et seq. : « Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum; induxisti nos in laqueum posuisti tribulationes in dorso nostro; impo-suisti homines super capita nostra; transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium. »

Psalm. 78, v. 4 : « Facti sumus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et illusio his qui in circuitu nostro sunt. »

Psalm. 122, v. 5 : Miserere nostri, Domine, miserere nostri; quia multum repleti sumus despectione; quia multum repleta est anima nostra, opprobrium abundantibus, et despectio superbis. »

Sap. c. 5, v. 5 et seq. : « Hi sunt quos habuimus aliquandò in derisum, et in similitudi-

nem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabimus insaniam, et finem illorum sine honore; ecce quomodò computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est. »

Isa. c. 60, v. 14 et seq. : Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam saeculorum. »

Thren. c. 4, v. 19, 20 : « Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli; super montes persecuti sunt nos; in deserto insidiati sunt nobis. Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris. »

Matth. c. 5, v. 10 et seq. : « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati estis cùm maledixerint vobis, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me; gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis; sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt antè vos... Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro consequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est. » Et *Luc. c. 6, v. 22*.

Matth. c. 10, v. 21 et seq. : Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et insurgent filii in parentes, et morte eos afflent, et eritis odio omnibus propter nomen meum. » Et *Marc. c. 13, v. 12, 13. Luc. c. 21, v. 12, 16, 17*.

Matth. c. 23, v. 34 : « Ideò ecce ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et Scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et ex eis flagellabitis in Synagogis vestris, et persequenmini de civitate in civitatem. » Et *Matth. c. 10, v. 16. Luc. c. 10, v. 2, et c. 11, v. 49*.

Matth. c. 24, v. 9 : « Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos; et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. »

Joan. c. 18, v. 17 et seq. : « Hæc mando vobis, ut diligatis invicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligenter; quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est servus major domino

suo, si me persecuti sunt, et vos persequentur. »

Joan. c. 16, v. 2 : « Absque Synagogis facient vos; sed vena hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. »

Joan. c. 17, v. 14 : « Ego dixi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo. »

Act. 14, v. 21 : « Et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. »

Rom. c. 5, v. 3 : « Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. »

1 Cor. c. 4, v. 23 : « Ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret. »

1 Cor. c. 4, v. 12, 13 : « Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patinur, et sustinemus; blasphemiamur, et obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc. »

2 Cor. c. 1, v. 5 et seq. : « Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute; sive consolamur, pro vestra consolatione; sive exhortamur, pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam earumdem passionum quas patimur; ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quod sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostrâ, quae facta est in Asiâ, quoniam supra modum gravati sumus supradictâ virtutem, ita ut tederet nos etiam vivere. »

2 Cor. c. 2, v. 4 : « Nam ex multâ tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas. »

2 Cor. c. 4, v. 8 et seq. : « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradidimus propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostrâ mortali. »

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : « Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multâ patientiâ, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagiis, in carcerebus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis. »

2 Cor. c. 7, v. 4, 5 : « Superabundo gaudio in omni tribulatione nostrâ; nam et cum venissimus in Macedonian, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus; foris pugnare, intus timores. »

2 Cor. c. 12, v. v. 10 : « Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelias, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. »

1 Thess. c. 2, v. 2 et seq. : « Sed ante passi, et contumelias affecti (sicut scitis) in Philippis fiduciam habuimus in Deo nostro, Iesu Christo, quod Evangelium Dei in multâ sollicitudine.... Nos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quae sunt in Iudea, in Christo Iesu quia passi estis et vos à contribuilibus vestris, sicut et ipsi à Judeis, qui et Dominum occiderunt Iesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt. »

1 Thess. c. 4, v. 4, 7 : « Nam et cum apud vos essemus, prædicabamus vobis passuros nos tribulationes; sicut et factum est, et scitis... ideò consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate, et tribulatione nostrâ. »

3 Thess. c. 4, v. 4 et seq. : « Huius ut et nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientiâ vestra, et fide, et in omnibus persecutionibus vestris; et tribulationibus quas sustinetis, in exemplum justi Jacobii Dei, pro quo et patimini: si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem illis qui vos tribulant; et vobis qui tribulanini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu. »

2 Tim. c. 5, v. 10 et seq. : « Tu autem assecuratus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutions, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiae, Iconii, et Lystris; quales persecutions sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur. »

Hebr. c. 10, v. 32 et seq. : « Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuitis passionum; in altero quidem opprobriis et tribulationibus, spectaculum facti: in altero autem, socii taliter conversantium effecti. Nam et vincitis compatriostis, et rapinam Lonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. »

1 Joan. c. 5, v. 13 : « Nolite mirari, si odit vos mundus. »

Apoc. c. 7, v. 14 et seq. : « Illi sunt qui venerunt de tribulatione magnâ, et laverunt

stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni : non esurient, neque sitiens amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus aestus : quoniam Agnus qui in medio throni est, reget illos, et deducet eos ad vitæ fontes aquarum , et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAPUT LXXXVI.

Jesus ignotus.

Psalm. 141, v. 5 : « Considerabam ad dexteram, et videbam; et non erat qui cognosceret me. »

Isa. c. 1, v. 3 : « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui ; Israel autem me non cognovit , et populus meus non intellexit. »

Isa. c. 45, v. 4, 5 : « Vocavi te nomine tuo , assimilavi te, et non cognovisti me. Ego Dominus, et non est amplius, extrà me non est Deus; accinxi te , et non cognovisti me. »

Isa. c. 48, v. 15 : « Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator. »

Isa. c. 53, v. 3 : « Quasi absconditus vultus ejus et despectus, undè nec reputavimus eum. »

Jerem. c. 4, v. 22 : « Quia stultus populus meus me non cognovit. »

Jerem. c. 9, v. 3 : « De malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt , dicit Dominus. »

Jerem. c. 10, v. 23 : « Effunde indignationem tuam super gentes, quæ non cognoverunt te. »

Ose. c. 5, v. 4 : « Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum , quia spiritus fornicationum in medio eorum , et Dominum non cognoverunt. »

Matth. c. 11, v. 25 : In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cœli ac terræ, quia abscondisti haec à sapienibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. »

Matth. c. 17, v. 12 : « Dico autem vobis , quia Elias jam venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt : sic et Filius hominis pressurus est ab eis. »

Matth. c. 26, v. 69 et seq. : « Petrus verò sedebat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla dicens : Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus, dicens : Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam , vidi eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi : Ethic erat cum Jesu Nazareno ; et iterum negavit cum juramento , quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro : Verè et tu ex illis es, nam et loquela

tua manifestum te facit ; tunc cœpit detestari, et jurare quia non novisset hominem. » Et Marc. c. 14, v. 66 et seq. Luc. c. 22, v. 53. et seq. Joan. c. 18, v. 17, 25.

Luc. c. 23, v. 34 : « Jesus autem dicebat : Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. »

Joan. c. 1, v. 10, 11 : « In mundo erat, et mundus eum non cognovit ; in propria venit , et sui eum non receperunt. »

Joan. c. 9, v. 29 : « Nos scimus quia Moysi locutus est Deus ; hunc autem nescimus undè sit. »

Joan. c. 46, v. 2, 3 : « Venit hora , ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo; et hæc facient vobis , quia non revererunt Patrem , neque me. »

Act. c. 5, v. 17 : « Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri. »

Act. c. 23, v. 27 : « Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus hunc ignorantes , et voces prophetarum , quæ per omne Sabbatum leguntur , judicantes impleverunt, et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato ut interficerent eum. »

Act. c. 17, v. 22 et seq. : « Stans autem Paulus medio areopagi, ait : Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiones vos video ; præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram, in quâ scriptum erat, *ignoto Deo*. Quod ergò ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. »

1 Cor. c. 1, v. 21 : « Nam quia in Dei sapientiâ non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. »

1 Cor. c. 2, v. 7, 8 : « Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus antè secula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus seculi cognovit : si enim cognovissent, nunquam Domini glorie crucifixissent. »

2 Cor. c. 3, v. 13 et seq. : « Non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam , ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evanescatur, sed obtusi sunt sensus eorum : usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revealatum (quoniam in Christo evanescatur), sed usque in hodiernum diem, cùm legitur Moses : Velamen positum est super eorum ; cùm autem conversus fuerit ad Dominum , aufereatur velamen. »

CAPUT LXXXVII.

Jesus pauper.

Psalm. 59, v. 48 : « Ego autem mendicus sum et pauper. » Et *Psalm.* 69, v. 5.

Psalm. 68, v. 50 : Ego sum pauper et dolens. »

Psalm. 87, v. 46 : « Pauper sum ego, et in laboribus à juventute mea. »

Psalm. 108, v. 23 : « Libera me, quia egenus et pauper ego sum. »

Zach. c. 9, v. 9 : « Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinum. »

Matth. c. 8, v. 20 : « Et dicit ei Jesus : Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. » Et *Luc.* c. 9, 57, 58.

Marc. c. 6, v. 2, 3 : « Et multi audientes admirabantur in doctrinâ ejus dicentes : Nonne hic est faber, filius Mariae? »

2 Cor. c. 8, v. 9 : « Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopiam vos divites essetis. »

CAPUT LXXXVIII.

Jesu discipuli pauperes et humiles.

Reg. c. 2, v. 8 : « Suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem, ut se-deat cum principibus, et soiium glorie teneat. » Et *Job* c. 5, v. 11, et c. 12, v. 18 et seq.

Psalm. 41, v. 6 : « Propter miseriā inopum et gemītū pauperum nunc exsurgam, dicit Dominus; ponam in salutari, fiducialiter agam in eo. »

Psalm. 17, v. 28 : « Quoniam tu populum humiliē salvum facies, et oculos superborum humiliabis. »

Psalm. 53, v. 19 : « Juxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvabit. »

Psalm. 43, v. 24 : « Quarè faciem tuam avertis, oblisceris inopiae nostræ, et tribulationis nostræ? »

Psalm. 67, v. 11 et seq. : « Parasti in dulcedine tuâ pauperi, Deus. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multâ. Rex virtutum dilecti dilecti; et speciei domus dividere spolia. »

Psalm. 68, v. 33, 34 : « Videant pauperes, et lætentur; querite Deum, et vivet anima vestra; quoniam exaudivit pauperes Dominus, et vincetos suos non despexit. »

Psalm. 71, v. 4, 12, 15 : « Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum.... quia liberabit pauperem à potente, et pauperem cui non erat adjutor; pareat pauperi et inopi, et animas pauperum salvias faciet. »

Psalm. 101, v. 17, 18 : « Quia aedificavit Dominus Sion, et videbitur in gloriâ suâ; respexit in orationem humilium, et non sprexit pre-cem eorum. »

Psalm. 106, v. 40, 41 : « Effusa est contem-patio super principes, et errare fecit eos in invio, et non in via; et adjuvit pauperem de inopia, et posuit sicut oves familias. »

Psalm. 112, v. 5 et seq. : « Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in cœlo et in terrâ? suscitans à terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. »

Ecli. c. 10, v. 18, 21 : « Radices gentium superbabarum arefecit Deus, et plantavit humi-lies ex ipsis gentibus.... Memoriam superborum perdidit Deus, et reliquit memoriam humilium sensu. » Et *Ecli.* c. 20, v. 41.

Isa. c. 28, v. 18, 19 : « Et audient in die illâ surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi cœcorum videbunt; et addent mites in Domino laetitiam, et pauperes homines in sancto Israel exsultabunt. »

Isa. c. 41, v. 17, 18 : « Egeni et pauperes querunt aquas, et non sunt; lingua eorum siti aruit : ego Dominus exaudiam eos; Deus Israel non derelinquam eos. »

Isa. c. 49, v. 13 : « Laudate, cœli; et exulta, terra; jubilate montes laudem; quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum suorum miserebitur. »

Isa. c. 61, v. 10 : « Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, ad annun-tiandum mansuetis misit me, ut mederer con-tritis corde, et prædicarem captivis indulgen-tiam, et clausis apertione. »

Soph. c. 5, v. 12 : « Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini. »

Soph. c. 5, v. 19 : « Salvabo claudicantem, et eam quæ ejecta fuerat congregabo, et ponam eos in laudem, et in nomen, in omni terra confessionis eorum. »

Matth. c. 6, v. 19 : « Nolite thesaurizare vo-lis thesauros in terra. »

Matth. c. 10, v. 9, 10 : « Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in

zonis vestris, non peram in vitâ, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam; dignus est enim operarius cibo suo. » Et Marc. c. 6, v. 8. Luc. c. 9, v. 3; et c. 10. v. 4; et c. 22, v. 35.

Matth. c. 11, v. 5: « Cœci vident, claudi ambulant, léprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgent, pauperes evangelizantur. »

Matth. c. 18, v. 3, 4: « Et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum. »

Matth. c. 19, v. 21: « Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus; et habebis thesaurum in cœlo; et veni, sequere me. » Et Marc. c. 10, v. 21. Luc. c. 42, v. 33; et c. 18, v. 22.

Matth. c. 20, v. 26 et seq.: « Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. » Et Matth. c. 23, v. 40 et seq. Luc. c. 14, v. 11; et c. 18, v. 14. Jac. c. 4, v. 6; et 1 Petr. c. 5, v. 5.

Luc. c. 1, v. 48 et seq.: « Quia respexit humilitatem ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes... Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles; esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanies. »

Luc. c. 4, v. 17 et seq.: « Et traditus est illi liber Isaiae Prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me....* Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodiè impieta est hæc Scriptura in auribus vestris. »

Luc. c. 6, v. 20 et seq.: Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. »

Joan. c. 7, v. 47 et seq.: Responderunt ergo eis Pharisæi: Numquid et vos seducti estis? numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt. »

1 Cor. c. 1, v. 26 et seq.: Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. »

1 Cor. c. 4, v. 10 et seq.: « Nos stulti propter

Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cœdimus, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris. »

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq.: « Sed in omnibus exhibeamus nosmet ipsos, sicut Dei ministros, in multâ patientiâ, in tribulationibns; per gloriam, et ignobilitatem; per infamiam, et bonam famam..... sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidente. »

Jac. c. 2, v. 5: Audite, fratres mei dilectissimi: nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? »

CAPUT LXXXIX.

Jesus servus.

Isa. c. 42, v. 1: « Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. »

Isa. c. 43, v. 10: « Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi. »

Isa. c. 43, v. 24: « Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. »

Isa. c. 49, v. 5, 6: « Et nunc dicit Dominus: formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur, et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit: Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et feces Israel convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. »

Isa. c. 50, v. 10: « Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? »

Isa. c. 52, v. 13: « Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valdè. »

Isa. c. 53, v. 11: « In scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. »

Ezech. c. 34, v. 23, 24: « Et suscitabo super eas pastorem unum qui pascat eas, servum meum David; ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum, et ego Dominus locutus sum. » Et Ezech. c. 37, v. 24, 25.

Zach. c. 3, v. 8: « Ecce enim ego adducam servum meum Orientem. »

Matth. c. 20, v. 27, 28 : « Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus : sicut Filius homines non venit ministrari, sed ministeri. » Et *Marc.* c. 40, v. 45.

Luc. c. 22, v. 27 : « Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. »

Joan. c. 43, v. 12 et seq. : Postquam ergo lavit pedes eorum, et accepit vestimenta sua, cum recubuissest iterum, dixit eis : Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister; et bene dicatis, sum etenim. Si ergo lavi pedes vestros Dominus et Magister, et vos debetis alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis. »

Phil. c. 2, v. 5 et seq. : « Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Iesu, qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.

CAPUT XC.

Jesu labores et angustiae.

Psalm. 39, v. 3 : « Exspectans exspectavi Dominum, et intendit mihi : et exaudivit preces meas, et eduxit me de lacu misericordie, et de lato fæcisi. »

Isa. c. 55, v. 8, 11 : « De angustiâ : le iudicio sublatus est... Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur. »

Luc. c. 19, v. 41 : « Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam. »

Joan. c. 4, v. 6 : Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. »

Hebr. c. 5, v. 7 : « Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offenserens, exauditus est pro sua reverentiâ. »

CAPUT XCI.

Jesus mansuetus et misericors.

Isa. c. 42, v. 1 et seq. : « Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audierat vox ejus foris: clamum quassatum non conteret, et in um humum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium; non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium. »

Isa. c. 50, v. 5 : « Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abiui. »

Isa. c. 53, v. 7 et seq. : « Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum; sed ut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum... Et dabit impios pro sepulturâ, et divitem pro morte sua, et quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fecerit in ore ejus... et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. »

Jerem. c. 11, v. 9 : « Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. »

Matth. c. 9, v. 13 : « Euntes autem discite quid est : Misericordiam volo et non sacrificium. » Et *Matth.* c. 12, v. 7.

Matth. c. 9, v. 36 : « Videns autem turbas, misertus est eis. » Et *Marc.* c. 6, v. 54.

Matth. c. 11, v. 29, 30 : « Tollite jugum meum super vos, et discite à me quia misericordia sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve. »

Matth. c. 12, v. 15 et seq. : « Jesus autem sciens recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes; et præcepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus, in quo benè complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super eum, et iudicii in gentibus nuntiabit. Non contendet, neque audiet aliquid in plateis vocem ejus; arundinem quassatum non confundet, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam iudicium; et in nomine ejus gentes sperabunt. »

Matth. c. 14, v. 41 : « Et exiens vidit turbam multam, et misertus est eis. »

Matth. c. 15, v. 32 : « Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit : Misereor turbæ. » Et *Marc.* c. 8, v. 1, 2.

Matth. c. 20, v. 34 : « Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum. »

Matth. c. 26, v. 62, 63 : « Et surgens principes Sacerdotum ait illi : Nihil respondeas ad ea que isti adversum te testimoniantur? Jesus autem tacebat. » Et *Matth.* c. 27, v. 12 et seq.

Marc. c. 1, v. 41 : « Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam. »

Luc. c. 7, v. 43 : « Quam cum vidiisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi : Noli flere. »

Cor. c. 10, v. 1 : « Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi. »

Hebr. c. 2, v. 17: « Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropiciaret delicta populi. »

2 Petr. c. 2, v. 23: « Qui cum maledicetur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur; tradedit autem judicanti se in justè. »

CAPUT XCH.

Jesus obediens.

Psalm. 39, v. 9: « In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam : Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei. »

Isa. c. 50, v. 5: « Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico. »

Luc. c. 2, v. 31: « Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis. »

Phil. c. 2, v. 8: « Huminavit semel ipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. »

CAPUT XCHI.

Jesus agnus, pascha, ovis.

Exod. c. 12, v. 43 et seq.: « Dixitque Dominus ad Moysem et Aaron : Hæc est religio Phœsi... In unâ domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringatis. » Et Num. c. 9, v. 9 et seq.

Isa. c. 16, v. 1: Emitte agnum tuum dominatorem terræ, de petrâ deserti ad montem filiæ Sion. »

Isa. c. 53, v. 7: « Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. »

Jerem. c. 11, v. 19: « Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam. »

Joan. c. 1, 29 et seq.: « Alterā die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait : Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi... Alterā die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo, et recipiens Jesum ambo autem dicit : Ecce Agnus Dei. »

Joan. c. 19, v. 51 et seq.: « Judæi ergo (quoniam Parasceve erat), ut non remanserent in cruce corpora sabbathio (erat enim magnus dies ille sabbathi), rogarerunt Pilatum ut frangerentur corum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites; et primi quidem fregerunt crura et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut vi lerunt eum iam mortuum, non fregerunt ejus crura... Facta

sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur : Os non communictis ex eo. »

Act. c. 8, v. 27 et seq.: « Et ecce vir Æthiops... legens Isaiam Prophetam... Locus autem Scripturæ quem legebat, erat hic... *Tanquam ovis ad occisionem ductus, et sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum...* Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ, evangelizavit illi Iesum. »

1 Cor. c. 5, v. 7: « Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. »

1 Petr. c. 1, v. 18, 19: « Scientes quod non corruptibilis auro vel argento redempti estis de vanâ vestrâ conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, et incontaminati. »

Apoc. c. 2, v. 6 et seq.: « Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio Seniorum, Agnum stantem tanquam occisum... Et cum aperuisset Librum, quatuor animalia, et viginti quatuor Seniores ceciderunt coram agno. » Et saepissimè in reliquâ Apocalypsi.

Comparationem infrâ instituemus, Jesum Christum inter et Paschalem Agnum. Aliqua nunc afferenda sunt agni naturam generatim sumptam spectantia, quibus Jesu similis est. Velut patientia et mansuetudo, quæ in Christo quantæ fuerint docet hic Parallelismus. Agnina carne vescimur, alimur, et vitam toleramus; suam carnem edere jubet nos Christus apud Joannem, cap. 6, v. 54; qui secus faxit, vitam non habiturum pronuntiat; carnem quippè verè cibum esse. Agnina lanâ induimus; induimus et Christum, quicumque in Christo baptismum suscepimus, ut decernit Paulus in Epistolâ ad Galatas, cap. 3, v. 27, qui et Romanos ad induendum Jesum Christum hortatur (Rom. c. 13, v. 14). Sacrificium juge, quo ex Mosis præscripto horum Agni duo quotidiè maectabantur, alter matutinis horis, alter vespertinis, imago fuit, non ercenti solùm sacrificii, quo postquam Christus uiam pro peccatis obtulit hostiam in sempiternum sedet in deuterâ Dei, quâ cruentâ unâ oblatione consummarit in sempiternum sanctificatos, sed jugis hujus etiam et ineruenti sacrificii, quo ad placandum propitiandumque Deum, Christum quotidiè sacerdotes ad altaria offerunt.

CAPUT XCIV.

Jesus leo.

Gen. c. 49, v. 9: « Catulus leonis Juda; ad

praedam, fili mi, ascendisti; requiescens accubasti ut leo, et quasi leæna; quis suscitabit eum?»

Act. c. 5, v. 5: «Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleveris, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, et solvere septem signacula ejus.»

CAPUT XCV.

Jesus princeps.

Isa. c. 9, v. 6: «Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis.»

Jerem. c. 30, v. 21: «Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur, et applicabo eum, et accederet ad me.»

Ezech. c. 34, v. 23, 24: «Et suscitabo super eas pastorem unum, qui paseat eas, servum meum David, ipse paseat eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David in medio eorum. Ego Dominus locutus sum.»

Act. c. 5, v. 30, 31: «Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc principem et Salvatorem Deus exaltavit dexteram suam.»

Col. c. 1, v. 17 et seq.: «Et ipse est antem omnes et omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.»

Col. c. 2, v. 11: «Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis.»

Apoc. c. 1, v. 4, 5: «Gratia vobis et pax a Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ.»

CAPUT XCVI.

Jesus Dominus et Rex aeternus.

Gen. c. 49, v. 10: «Non auferetur scepterum de Judæa, et dux de seniore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.»

1 Reg. c. 2, v. 10: «Dominus judicabit fines terræ, et dabit imperium Regi suo, et sublimabit cornu Christi sui.»

2 Reg. c. 7, v. 12, 13: «Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus. Ipse aedificavit domum nomini meo, et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.»

Psalm. 2, v. 5 et seq.: «Ego autem constitu-

tus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgine ferre.»

Psalm. 21, v. 29: «Quoniam Dominus est regnum, et ipse dominabitur gentium.»

Psalm. 25, v. 7 et seq.: «Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, porte aetaiales, et introibit rex glorie. Quis est iste rex glorie? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ aetaiales, et introibit rex glorie. Quis est iste rex glorie? Dominus virtutum, ipse est rex glorie.»

Psalm. 44, v. 5, 7: «Specie tuâ et pulchritudine tuâ, intende prosperè, procede et regna... Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virgo regni tui.»

Psalm. 46, v. 4 et seq.: «Omnes gentes, plaudite manibus; Jubilate Deo in voce exultationis; quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram... Psalmitate Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite; quoniam rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnabit Deus super gentes.»

Psalm. 71, v. 1 et seq.: «Deus iudicium tuum regi da, et iudicium tuum filio regis... et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Aethiopes, et inimici ejus terram lингent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei.»

Psalm. 73, v. 12: «Deus autem rex noster antem secula; operatus est salutem in medio terræ.»

Psalm. 88, v. 28 et seq.: «Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. In aeternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi; et ponam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies coeli... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus aeternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum, et testis in celo fidelis.»

Psalm. 109, v. 1 et seq.: «Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, seabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.»

Isa. c. 9, v. 6, 7 : « Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solum David, et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in iudicio et justitia, à modò et usque in sempiternum. »

Isa. c. 11, v. 1, 4, 10 : « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet... judicabit in justitiā pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terrae, et percutiet terram virgā oris sui... In die illā radix Jesse, qui stat in signum popolorum, ipsum gentes deprecabuntur. »

Isa. c. 16, v. 1 : « Emitte Agnum, Domine, dominatorem terræ. »

Isa. c. 52, v. 1 : « Ecce in justitiā regnabit rex. »

Isa. c. 40, v. 10 : « Ecce Deus vester; ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur. »

Isa. c. 49, v. 7 et seq. : « Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum; reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te... Hæc dicit Dominus Deus: Ecce levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum; et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te; et pulverem pedum tuorum lin- gent. »

Isa. c. 52, v. 7 : « Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus! »

Jerem. c. 23, v. 5 et seq. : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David gerumen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium et justitiam in terrā. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. » Et *Jerem.* c. 33, v. 15, 16.

Jerem. c. 50, v. 8, 9 : « Et erit in die illā, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus dirumpam, et non dominabuntur ei amplius alieni, sed

servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis. »

Jerem. c. 50, v. 21 : « Et erit dux ejus ex eo; et Princeps de medio ejus producetur, et applicabo eum, et accedet ad me. »

Jerem. c. 33, v. 17 et seq. : « Quia hæc dicit Dominus: Non interibit de David vir, qui se-deat super thronum domūs Israel... Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo Filius, qui regnet in throno ejus. »

Ezech. c. 37, v. 22 et seq. : « Et faciam eos in gentem unam in terrā in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans... et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum. »

Dan. c. 2, v. 44 : « In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum quod in æternum non dissipatur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; communiet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum. »

Dan. c. 9, v. 15 et seq. : « Aspiciebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum; et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur... Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne celum detur populo sanctorum Altissimi; cuius regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obedient. »

Ose. c. 5, v. 5 : « Et post hæc revertentur filii Israel, et quærant Dominum Deum suum, et David regem suum. »

Mich. c. 4, v. 2 et seq. : « Quia de Sion egreditur lex, et verbum Domini de Jerusalem... et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum. »

Mich. c. 5, v. 2 : « Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egreditur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. »

Zach. c. 6, v. 12, 13 : « Hæc dicit Dominus exercituum dicens: Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et ædificabit templum Domino, et ipse portabit gloriam, et se-debit, et dominabitur super solio suo. »

Zach. c. 9, v. 9 : « Exulta satis, filia Sion; jubila, Ida Ierusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper et ascensus super asinam, et super pullem filium asinæ. »

Matach. c. 5, v. 4 : « Ecce ego mitto angelum meum, et preparavit viam anté faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. »

Matth. c. 2, v. 1 et seq. : « Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Iuda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes : Ubi est qui natus est rex Iudeorum?... sic enim scriptum est per Prophetam : *Et tu, Bethlehem, terra Iuda, nequaquam misera es in principibus Iuda: ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel.* »

Matth. c. 16, v. 17 et seq. : « Respondens autem Jesus dixit ei : Beatus es, Simon Bar-Jona... Et tibi dabo claves regni cælorum... Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo. »

Matth. c. 24, v. 4, 5 : « Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem : Dicit filiae Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugans. » Et *Joan.* c. 12, v. 15.

Matth. c. 25, v. 31 et seq. : « Cùm autem venirit Filius hominis in maiestate suā, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suā... Tunc dicet rex his qui à dextris ejus erunt : Venite benedicti patris mei. »

Matth. c. 27, v. 11 et seq. : « Jesus autem stetit anté præsidem, et interrogavit eum præses, diceens : Tu es rex Iudeorum? Dicit illi Jesus : Tu dicas... Et exuentis eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei, et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in extera ejus. Et genit illo autem eum illudibant ei dicentes : Ave, rex Iudeorum... Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam : Hie est Jesus, rex Iudeorum... Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis, et senioribus dicebant:... Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. » Et *Marc.* c. 15, v. 2, 9, 12 et seq. *Luc.* c. 23, v. 2, 3, 57 et seq. *Joan.* c. 18, v. 33, 39; et c. 19, v. 5, 12, 14 et seq.

Matth. c. 28, v. 18 : « Et accedens Jesus locutus est eis dicens : Data est mihi omnis potestas in celo et in terra. »

Luc. c. 4, v. 52, 53 : « Hic erit Magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum; et regni ejus non erit finis. »

Luc. c. 19, v. 57, 58 : « Cœperunt omnes turbæ discipolorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus, dicentes : Benedictus qui venit in nomine Domini; pax in celo, et gloria in excelsis. »

Luc. c. 22, v. 29, 30 : « Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. »

Joan. c. 1, v. 49 : « Respondit ei Nathanael, et ait : Rabbi, tu es Filius Dei; tu es rex Israel. »

Joan. c. 11, v. 15 : « Acciperunt ramos palmarum, et processerunt obviā ei, et clamabant : Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel. »

Joan. c. 17, v. 1, 2 : « Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis. »

Joan. c. 18, v. 36, 37 : « Respondit Jesus : Regnum meum non est de hoc mundo : si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudeis : nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus : Ergo rex es tu? Respondit Jesus : Tu dicis, quia rex sum ego. »

Act. c. 2, v. 33 et seq. : « Dexterā igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti acceptā à patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis; non enim David ascendit in celum; dixit autem ipse : *Dixit Dominus Dominus meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Certissimè sciat ergo omnis dominus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixisti. »

Act. c. 10, v. 36 : « Verbum misit Deus filii Israei, annuntians pacem per Jesum Christum : hic est omnium Dominus. »

Act. c. 17, v. 7 : « Hi omnes contraria decreta Caesaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. »

Rom. c. 14, v. 9 : « In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur. »

Rom. c. 15, v. 8 et seq. : « Dico enim Christum Jesum ministram fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; gentes autem misericordia honorare Deum, sicut scriptum est... Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes, in eum gentes sperabunt. »

Cor. c. 2, v. 8 : « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. »

1 Cor. c. 15, v. 24, 25 : « Deinde, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. »

Eph. c. 1, v. 19 et seq. : « Secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in coelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solùm in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subjicit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam. »

Eph. c. 5, v. 5 : Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei. »

Col. c. 1, v. 12, 13 : « Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ. »

2 Tim. c. 4, v. 1 : « Testificor coram Deo et Iesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum ejus. »

*Hebr. c. 1, v. 2 et seq. : « Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et secula; qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis sue, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis; tanto melius Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum : *Filiu meus es tu, ego hodiè genui te?* Et rursus : *Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium?* Et cum iterum introduceat primogenitum in orbem terræ: dicit : *Et adorent eum omnes Angeli ejus.* Et ad Angelos quidem dicit : *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammarum ignis;* ad Filium autem : *Thronum tuus, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui: dilexisti**

justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. »

Hebr. c. 2, v. 9 : « Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem mortis, gloriæ et honore coronatum. »

Hebr. c. 7, v. 1 et seq. : « Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrahæ regresso à cœde regum, et benedixit ei; cui et decimas omnium divisit Abraham; primum quidem qui interpretatur, rex justitiae, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogiâ, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. »

1 Petr. c. 4, v. 11 : « Ut in omnibus honoriscetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria, et imperium in secula seculorum. » Et

1 Petr. c. 5, v. 11.

2 Petr. c. 1, v. 11 : « Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri et Salvatoris Iesu Christi. »

Jud. c. 4 : « Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præscripti sunt in hoc iudicium) impii, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum Iominatorem et Dominum nostrum Iesum Christum negantes. »

Apoc. c. 3, v. 21 : « Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus. »

Apoc. c. 11, v. 15 : « Et septimus Angelus tuba cecinuit, et factæ sunt voces magnæ in celo dicentes : Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus, et regnabit in secula seculorum, amen. »

Apoc. c. 12, v. 5, 10 : « Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virgæ ferreæ, et raptae esset filia ejus ad eum, et ad thronum ejus... Et audivi vocem magnam in celo dicentem : Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus. »

Apoc. c. 17, v. 14 : « Hi cum Agno pugnabunt, et Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et Rex regum. »

Apoc. c. 19, v. 11, 12, 15 : « Et vidit cœlum apertum, et ecce equus albus, et qui se debat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitia judicat et pugnat; oculi autem ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus dia-

demata multa... et de ore ejus procedit gladius ex utrâque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes; et ipse reget eas in virgâ ferreâ. »

CAPUT XCVII.

Jesu discipuli reges.

Psalm. 44, v. 47: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram. »

Sap. c. 5, v. 7, 8: « Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundinetu discurrunt; judicabunt nationes, et dominabantur populis. »

Sap. c. 5, v. 16, 17: « Justi autem in perpetuum vivent; et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio illorum apud Altissimum. Ideò accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini. »

Sap. c. 6, v. 21: « Concupiscentia itaque sapientiae deducit ad regnum perpetuum. »

Dan. c. 7, v. 18 et seq.: « Suscipient autem regnum sancti Dei Altissimi, et obtinebunt regnum usque in seculum, et seculum seculorum.... Aspiciebam, et ecce cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et prævalebat eis, donec venit Antiquus dierum, et judicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti.... Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum Altissimi. »

Luc. c. 12, v. 52: « Nolite timere, pusillus gressus, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. »

Luc. c. 22, v. 29, 30: « Et ego dispono vobis, sicut dispositi mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel. »

Rom. c. 5, v. 17: « Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multò magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiæ accipientes in vitâ regnabunt per unum Iesum Christum. »

1 Cor. c. 4, v. 8: « Jam saturati estis, jam divites facti estis, sine nobis regnatis; et utiliam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus. »

1 Cor. c. 9, v. 25: « Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiunt, nos autem incorruptam. »

Hebr. c. 12, v. 28: « Itaque regnum immobile suscientes, habemus gratiam per quam

serviamus, placentes Deo cum metu et reverentia. »

Jac. c. 2, v. 5: « Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et haeredes regni, quod repromisit Deus diligentibus sc? »

1 Petr. c. 2, v. 9: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta. »

Apoc. c. 1, v. 6, 9: « Fecit nos regnum et sacerdotes Deo et Patri suo. »

Apoc. c. 2, v. 26, 27: « Et qui vicebit et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virgâ ferreâ, et tanquam vas sigilli confringentur, sicut et ego accepi à Patre meo. »

Apoc. c. 3, v. 21: « Qui vicebit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vicebi, et sedi cum Patre meo in throno ejus. »

Apoc. c. 4, v. 4: « Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, et super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumambici vestimentis albis, et in capitibus eorum coronæ aureæ. »

Apoc. c. 5, v. 10: « Et fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes, et regnabimus super terram. »

Apoc. c. 29, v. 4, 6: « Et vidi sedes, et secederunt super eas, et judicium datum est illis; et animas decollatorum propter testimonium Jesu... et vixerunt, et regnaverunt cum Christo mille annis... Beatus sanctus qui habet partem in resurrectione primâ; in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis. »

Apoc. c. 22, v. 5: « Et nox ultra non erit, et non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis; quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabunt in secula seculorum. »

CAPUT XCVIII.

Jesu claritas et gloria.

Psalm. 8, v. 5, 6: « Quid est homo, quod memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas cum? Minuisti eum paulò minus ab Angelis; gloriâ et honore coronasti eum, et constitueristi eum super opera manuum tuarum. »

Psalm. 25, v. 7 et seq.: « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ aëternales, et introibit rex glorie. Quis est iste rex glorie? Dominus fortis et potens, Dominus patens in pælio. Attollite, portas principes vestras, et elevamini portæ aëternales, et

introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae ?
Dominus virtutum, ipse est rex gloriae. »

Psalm. 109, v. 1 et seq. : « Dicit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tue emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum.... De torrente in viâ bibet, propterea exaltabit caput. »

Ecli. c. 24, v. 1 et seq. : « Sapientia laudabit animam suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriabitur, et in Ecclesiis Altissimi aperiet os suum, et in conspectu irritus illius gloriabitur, et in medio populi sui exaltabitur, et in plenitudine sanctâ admirabitur, et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur. »

Isa. c. 4, v. 2 : « In die illâ erit germanus Domini in magnificentiâ, et gloriâ, et fructus terræ sublimis. »

Isa. c. 49, v. 5 : « Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur, et glorificatus sum in oculis Domini. »

Isa. c. 52, v. 13 : « Ecce intelliget servus meus, et exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde. »

Dan. c. 7, v. 13, 14 : « Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ, ipsi servient; potestas æternæ, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumperetur. »

Zach. c. 6, v. 12, 13 : « Hæc ait Dominus exercituum, dicens : Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum orietur, et aedificabit templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo. »

Zach. c. 44, v. 6 : « Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. »

Matth. c. 16, v. 27 : « Filium enim hominis venturus est in gloriâ Patris sui cum Angelis suis; et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. » Et *Matth. c. 19, v. 28*; et *c. 24, v. 30*; et *c. 25, v. 31*; et *c. 26, v. 69*. *Marc. c. 8, v. 58*. *Luc. c. 9, v. 26*; et *c. 21, v. 27*.

Matth. c. 17, v. 1 et seq. : « Et post dies sex assumit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et ducit illos in montem ex-

celsum seorsum, et transfiguratus est antè eos; et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix... Ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens : Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite. Et *Marc. c. 9, v. 2 et seq.* *Luc. c. 9, v. 28 et seq.*

Luc. c. 24, v. 26 : « Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? »

Joan. c. 1, v. 14 : « Et verbum caro factum est, et habitavi in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti à Patre, plenum gratiae et veritatis. »

Joan. c. 2, v. 11 : « Hoc fecit initium signorum Jesus in Canâ Galilææ, et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus. »

Joan. c. 7, v. 39 : « Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. » Et *Joan. c. 12, v. 46*.

Joan. c. 41, v. 4 : « Audiens autem Jesus dixit eis : Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. »

Joan. c. 12, v. 23 : Jesus autem respondit eis dicens : Venit hora, ut clarificetur Filius hominis. »

Joan. c. 13, v. 31, 52 : « Cùm ergo exisset, dixit Jesus : Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuò clarificabit eum. »

Joan. c. 14, v. 13 : « Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. »

Joan. c. 16, v. 14 : Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. »

Joan. c. 17, v. 1 et seq. : « Hæc locutus est Jesus, et sublevatis oculis in cœlum, dixit : Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te... Et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te.... Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et clarificatus sum in eis. »

Act. c. 3, v. 13 : « Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Jesum. »

Act. c. 5, v. 31 : « Hunc principem et Salvatorem Deus exaltavit dexterâ suâ, ad dannam penitentiam Israeli, et remissionem peccatorum. »

1 Cor. c. 2, v. 8 : « Si enim cognovissent, nunquam Domum gloriae crucifixissent, »

2 Cor. c. 4, v. 4 : « In quibus Deus hujus seculi exceccavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei. »

Eph. c. 1, v. 19 et seq.: Nos qui credimus secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus admittetur. »

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et inferorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriam est Dei Patris. »

Col. c. 2, v. 10: « Estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis. »

Thess. c. 1, v. 9, 10: « Qui poenas dabunt interitu aeternas a facie Domini, et a gloriam virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. »

Hebr. c. 1, v. 3 et seq.: « Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus..... sedet ad dexteram in majestatis in excelsis; tantum melior Angelis effectus, quanto differentius pre illis nomen haereditavit... Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: *Et adorent eum omnes Angeli Dei..... Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga aequitatis, virga regni tui.* Ad quem autem Angelorum dixit a iisque: *Sede a dexteris meis, quadus ne ponam initiales tuos scabellum pedum tuorum?* »

Hebr. c. 2, v. 5 et seq.: « Non enim Angelis subiecit Deus orbem terrae futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens: *Quid est homo, quod memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas eum?* Ministi cum paulo minis ab Angelis; gloriam et honorem coronasti eum, et constitueristi eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem needum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modico quam Angelis minoratus est,

videmus Iesum propter passionem mortis, gloriam et honore coronatum. »

I Cor. c. 5, v. 5: « Amplioris enim gloriae iste pro Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet dominus quod adcepit illam. »

Petr. c. 1, v. 11: Spiritus Christi preannuntians eas que in Christo sunt passiones, et posteriores glorias. »

1 Petr. c. 4, v. 11: « Ut in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christem, cui est gloria et imperium in secula seculorum. »

2 Petr. c. 4 v. 16, 17: Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem et presentiam, sed speculatorum facti illius magnitudinis. Accipiens enim a Patre honorem et gloriam, voce deiapsa ad eum hujuscemodi a magnifica gloriam: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite.* »

Apoc. c. 5, v. 12, 13: « Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, quae in celo est, et super terram, et sub terra, et quae sunt in mari, et quae in eo, omnes audivi dicentes: Sedenti in throno, et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum. »

CAPUT XCIX.

Discipulorum Jesu claritas et gloria.

1 Reg. c. 2, v. 30: « Nunc autem dicit Dominus: Absit hoc a me; sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum. »

1 Satu. 56, v. 55: Exspecta Dominum, et custodi viam ejus, et exaltabit te. »

Psalm. 85, v. 10 et seq.: « Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. Quia misericordiam et veri atem di igit Deus; gratiam et gloriam dabit Dominus. Non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te! »

Psalm. 90, v. 15: « Clamabit ad me, et ego exaudiem eum; cum ipso sum in tribulatione; eripiā eum, et glorificabo eum. »

Psalm. 5, v. 1 et seq.: « Beatus vir qui timet Dominum; in mandatis ejus volet nimis; potens in terra erit semen ejus; generatio regerunt eum; eradicetur; gloria et divitiae in domo ejus.... Disporsit, dedit pauperibus, iustitia ejus manet in seculum seculi, cornu ejus exaltabitur in gloriam. »

Psalm. 149, v. 4 et seq. : « Quia beneplacatum est Domino in populo suo, et exaltabit mansuetos in salutem ; exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis ; exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum ; ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis ; ad alligandos reges eorum in compeditos, et nobiles eorum in manicis ferreis ; ut faciant in eis judicium conscriptum : gloria hæc est omnibus sanctis ejus. »

Prov. c. 4, v. 7, 8 : « Posside sapientiam, et in omni possessione tuâ acquire prudenter ; arripe illam, et exaltabit te ; glorificaberis ab ea, cùm eam fueris amplexatus. »

Prov. c. 28, v. 12 : « In exultatione justorum multa gloria est. »

Prov. c. 29, v. 25 : « Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria. »

Ecli. c. 1, v. 11, 24 : « Timor Domini gloria et gloriatio..... scientiam et intellectum prudentiae sapientia cœmpartietur, et gloriam tenentium se exaltat. »

Ecli. c. 6, v. 50 et seq. : « Et erunt tibi compedes ejus (sapientie) in protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriae ; decor enim vitæ est in illâ, et vinculo illius alligatura salutaris ; stolam gloriae indues eam, et coronam gratulationis superpones tibi. »

Ecli. c. 14, v. 1 : « Sapientia humiliati exaltabit eam ut ejus, et in medio magnatorum consedere illum faciet. »

Ecli. c. 14, v. 25 et seq. : « Qui excogitat vias illius (sapientie) in corde suo..... protegetur sub tegmine illius à fervore, et in gloria ejus requiescat. »

Ecli. c. 15, v. 1 et seq. : « Qui timet Deum, faciet bona ; et qui continens est justitiae, apprehendet illum ; et obvi vit illi quasi mater honorificata, et quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aquâ sapientiae salutaris potabit illum, et firmabitur in illo, et non flectetur ; et continebit illum, et non confundetur, et exaltabit illum apud proximos suos, et in medio Ecclesiæ aperiet os ejus, et adimplebit illum spiritu sapientie et intellectus, et stolam gloriae vestiet illum : jucunditatem et exultationem thesaurizabit super illum ; et nomine aeterno haereditabit illum. »

Ecli. c. 25, v. 58 : « Gloria magna est sequi Dominum. »

Isa. c. 60, v. 14, et seq. : « Et venient ad te

curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta, et ocio habita, et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem et generationem ; et suges lac gentium, et mamilia regum lactaberis ; et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob. »

Isa. c. 62, v. 1 et seq. : « Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur..... Et eris corona gloriae in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tuâ. »

Jerem. c. 30, v. 18, 19 : « Haec dicit Dominus : Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor, et ædificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium ; et multiplicabo eos, et non minuentur ; et glorificabo eos, et non attenuabuntur. »

Agg. c. 2, v. 8 et seq. : « Et veniet Desideratus eunetis gentibus, et implebo domum istam gloriae, dicit Dominus exercituum..... Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ, dicit Dominus exercituum. »

*Matth. c. 19, v. 28 : « Jesus autem dixit illis : Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cùm sederit Filius hominis in sede maiestatis sue, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. » Et *Luc. c. 22, v. 29, 50.**

*Matth. c. 25, v. 12 : « Qui autem se exaltervit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur. Et *Luc. c. 1, v. 52* ; et *c. 14, v. 11* ; et *c. 18, v. 14. Jam c. 4, v. 6* ; et *1 Petr. c. 5, v. 5. Job. c. 22, v. 29.* »*

Rom. c. 2, v. 6, 7, 16 : « Qui reddet unicuique secundum opera ejus, his quidem, qui secundum patientiam bona operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem querunt, vitam aeternam. Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum. »

Rom. c. 3, v. 1 et seq. : « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. »

Rom. c. 8, v. 18 et seq. : « Existimo enim

quod non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.... quia et ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem glorie filiorum Dei.... Quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit.

Rom. c. 9, v. 5, 4, 25: Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa.... ut ostenderet divitias gloriae suæ in vasa misericordiae, quæ præparavit in gloriam.

Cor. c. 2, v. 7: Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus antè secula in gloriam nostram.

2 Cor. c. 3, v. 18: Nos vero omnes revealatæ facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu.

2 Cor. c. 4, v. 17: Id enim quod in præsenti est momentaneum, et leve tribulationis nostræ, suprà modum in sublimitate æternum gloriae pondus operatur in nobis.

Col. c. 1, v. 27: Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriae.

Col. c. 5, v. 4: Cùm Christus apparuerit in vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloriâ.

1 Petr. c. 2, v. 7: Vobis igitur honor creditibus.

1 Petr. c. 5, v. 4: Et cùm apparuerit princeps pastorum, percipiatis immarcescibilem gloriae coronam.

CAPUT C.

Jesu fortitudo et potestas.

Psalm. 23, v. 7, 8: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens Dominus potens in prælio.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Dominus meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in melio inimicorum tuorum.... Dominus à dextris tuis, confregit in die ira suæ reges; judicabit in nationibus, impiebit ruinas; conquassabit capita in terrâ multo-

rum; de torrente in viâ bibet; propterea exaltabit caput.

Ecli. c. 24, v. 7, 11: Ego (Sapientia) in altissimis habitavi.... et omnium excellentium et humilium corda virtute calcavi.

Isa. c. 8, v. 1 et seq.: Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, citò prædare.... Et accessi ad Prophetissam, et concepit, et peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus: Accelera spolia detrahere, festina prædari.

Isa. c. 9, v. 6: Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus fortis.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet: et requiescat super eum spiritus Domini; spiritus sapientiae et intellectus; spiritus consilii et fortitudinis.... et percutiet terram virginis sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Isa. c. 41, v. 2: Quis suscitavit ab oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit; dabit quasi pulvrem gladio ejus, sicut stipulum vento raptam arcui ejus.

Isa. c. 42, v. 13: Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir prælator suscitabit zelum; vociferabit et clamabit; super inimicos suos confortabitur.

Isa. c. 49, v. 25, 26: Quia hæc dicit Dominus: Evidem et captivitas à forti tolletur, et quod ablatum fuerit à robusto salvabitur; eos verò qui judicaverunt te, ego judicabo; et filios tuos ego salvabo: et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi musto sanguine suo inebriabuntur: et sciét omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspiciebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum. Et omnes populi, tribus, et lingue ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Zach. c. 9, v. 9, 10: Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pau-

per, et ascendens super asinam, et super pulum filium asinæ; et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitur arcus belli, et loquetur pacem gentibus, et potestas ejus à mari usque ad mare, et à fluminibus usque ad fines terræ.

Matth. c. 5, v. 11: « Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. » Et *Luc. c. 5, v. 16.*

Matth. c. 7, v. 29: « Erat enim docens eos, sicut potestatem habens. » Et *Marc. c. 4, v. 22.* *Luc. c. 4, v. 32.*

Matth. c. 11, v. 27: « Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. » Et *Joan. c. v. 5, 24;* et *c. 13, v. 5;* et *c. 17, v. 2.*

Matth. c. 24, v. 30: « Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multâ et majestate. » Et *Marc. c. 13, v. 26.* *Luc. c. 21, v. 27;* et *c. 2. Thess. c. 4, v. 7* et seq.

Matth. c. 28, v. 18: « Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ. »

Marc. c. 1, v. 27: « Et mirati sunt omnes, ita ut conquerirent inter se dicentes: Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obedient ei. » *Luc. c. 4, v. 36.*

Luc. c. 24, v. 19: « De Jesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere et sermone, coram Deo et omni populo. »

Joan. c. 5, v. 26, 27: « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso, et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. »

1 Cor. c. 1, v. 23 et seq.: « Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. »

Cor. c. 5, v. 4: Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi. »

1 Cor. c. 15, v. 24 et seq.: « Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum eva- cuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, do-

nec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Cùm autem dicat: Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cùm autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. »

2 Cor. c. 42, v. 9: « Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. »

2 Cor. c. 13, v. 5: « An experimentum quaeritis ejus, qui in me loquitur, Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis? »

Eph. c. 1, v. 20 et seq.: « Suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus suprà omnem Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, sed etiam in futuro; et omnia subjecit sub pedibns ejus, et ipsum dedit caput suprà omnem Ecclesiam. »

2 Thess. c. 2, v. 8: « Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui. »

Hebr. c. 1, v. 3: « Qui cùm sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, purgationem peccato um faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis. »

Hebr. c. 2, v. 6 et seq.: « Testatus est autem in quodam loco quis dicens: *Quid est homo quod memor es ejus; aut Filius hominis quoniam visitas eum? minuisti eum paulò m. i. uis ab Angelis, gloriæ et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manu m tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit i o i subjectum ei. Nunc autem needum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modico quâm Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloriæ et honore coronatum. »

Petr. c. 1, v. 2 et seq.: « Gratia vobis et pax adimpleatur in cognitione Dei, et Jesu Christi Domini nostri, quomodo omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam et pietatem, donata sunt, per cognitionem ejus qui vocavit nos propriâ gloriâ et virtute. »

Apoc. c. 5, 12, 13: « Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloria, et benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, et super terram, et sub terrâ, et quæ sunt in mari, et quæ in eo, omnes audivi dicentes: Segenti in throno, et

Agno, benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum.

Apoc. c. 12, v. 10 : « Et audivi vocem magnam in celo dicentem : Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus. »

CAPUT CI.

Discipulorum Jesu fortitudo et potestas.

Psalm. 67, v. 36 : « Mirabilis Deus in sanctis suis ; Deus Israel ipse dabit virtutem, et fortitudinem plebi sue. »

Isa. c. 12, v. 2 : « Ecce Deus Salvator meus ; fiducialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. »

Isa. c. 25, v. 5 : « Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timabit te. »

Isa. c. 61, v. 1, et seq. : « Spiritus Domini super me, eo quod unixerit Dominus me.... ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu moeroris ; et vocabuntur in ea fortes justitiae, plantatio Domini ad glorificandum. »

Dan. c. 7, v. 27 : « Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quae est subter omne caelum, detur populo Sanctorum Altissimi. »

Matth. c. 10, v. 1 : « Et convocatis duodecim discipulis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem. »
Et Marc. c. 3, v. 15 ; et c. 6, v. 7. Luc. c. 9, v. 1.

Luc. c. 10, v. 19 : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit. »

Act. c. 6, v. 8 : « Stephanus autem plenus gratiae et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo. »

2 Cor. c. 12, v. 10 : « Propter quod placeo mihi in infirmatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo ; cum enim infirmor, tunc potens sum. »

1 Joan. c. 2, v. 14 : « Scribo vobis, Juvenes, quoniam fortes estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicestis malignum. »

Apoc. c. 2, v. 26 : « Et qui vicebit, et custoderit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virga ferrea, et tanquam vas siguli confringentur. »

CAPUT CII.

Jesu dives.

Psalm. 2, c. 8 : « Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. »

Prov. c. 8, v. 17, 18 : « Ego (Sapientia) diligentes me diligo, et qui mane vigilant ad me, invenient me. Mecum sunt divitiae, et gloria, opes superbæ, et justitia. »

2 Cor. c. 8, v. 9 : « Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos genitus factus est, cum esset dives. »

Eph. c. 1, v. 7 : « In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiae ejus, quæ superabundavit in nobis. »

Eph. c. 3, v. 8 : « Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi. »

Col. c. 1, v. 26, 27 : « Mysterium quod absconditum fuit a seculis, et generationibus, nunc autem manifestum est Sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae Sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus. »

CAPUT CIII.

Jesu discipuli divites.

Psalm. 56, v. 3 : « Spera in Domino, et fac bonitatem ; et inhabita terram, et pasceris in divitiis ejus. »

Psalm. 111, v. 1 et seq. : « Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis ; potens in terra erit semen ejus, generatio recitorum benedicetur ; gloria et divitiae in domo ejus. »

Prov. c. 4, v. 53 : « Qui autem me (sapietiam) audierit, absque terrore requiescat, et abundantia perfuerit, timore malorum sublatu. »

Isa. c. 1, v. 19 : « Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis. »

Isa. c. 49, v. 8 : « Haec dicit Dominus : In tempore placito exaudiui te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in foedus populi, ut suscitereas terram, et possideres haereditates dissipatas. »

Matth. c. 5, v. 4 : « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. »

Matth. c. 6, v. 20 : « Thesaurizate autem vobis thesauros in celo, ubi neque aerugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur. »
Et Matth. c. 19, v. 21. Marc. c. 11, v. 21. Luc. c. 12, v. 33.

Matth. c. 13, v. 44: « Simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum. »

1 Cor. c. 4, v. 4, 5: « Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratiâ Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, quòd in omnibus divites facti estis in illo. »

1 Cor. c. 4, v. 8: « Jam saturati estis, jam divites facti estis; sine nobis regnatis, et utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus! »

2 Cor. c. 4, v. 6, 7: « Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuminavit in cordibus vestris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus. »

2 Cor. c. 6, v. 4 *et seq.*: « Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos... sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. »

2 Cor. c. 8, v. 9: « Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset dives, ut illius inopiam vos divites essetis. »

Phil. c. 4, v. 18: « Habeo autem omnia, et abundo; repletus sum, acceptis ab Epaphroditu quæ misistis. »

Col. c. 2, v. 2, 3: « Ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectu, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Christi Jesu; in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. »

1 Tim. c. 6, v. 17 *et seq.*: « Divitibus hujus seculi præcipite non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) benè agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. »

Hebr. c. 11, v. 24 *et seq.*: « Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi eum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias æstimans thesauro Aegyptiorum, improperiū Christi; aspiciebat enim in remunerationem. »

Jac. c. 2, v. 5: « Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod prepromisit Deus diligentibus se? »

Apoc. c. 2, v. 8, 9: « Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus, et vivit: Seio tribulationem tuam et paupertatem tuam, sed dives es, »

CAPUT CIV.

Jesus legumlator.

Deut. c. 18, v. 15 *et seq.*: « Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies... Et ait Dominus mihi: Benè omnia sunt locuti: Prophetam suscitarbo eis de medio fratribus suorum similem tuum: et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loqueretur in nomine meo, audire noluerit, ego ulti existam. »

Psalm. 9, v. 20, 21: « Exsurge, Domine, non confortetur homo; judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt. »

Isa. c. 2, v. 3: « Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Et *Mich.* c. 4, v. 2.

Isa. c. 33, v. 22: « Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos. »

Isa. c. 42, v. 4: « Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrâ judicium, et legem ejus insulæ exspectabunt. »

Isa. c. 51, v. 4: « Attendite ad me, popule meus, et tribus mea, me audite; quia lex à me exiet, et judicium meum in lucem populorum requiescat. »

Jerem. c. 31, v. 33: « Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam. »

Matth. c. 5, v. 21 *et seq.*: « Audistis quia dictum est antiquis: *Non occides;* qui autem occiderit, reus erit iudicio; ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio; qui autem dixerit fratri suo: Rache, reus erit concilio; qui autem dixerit: Fatue, reus erit gehennæ ignis. ... Audistis quia dictum est antiquis: *Non mœchaberis?* ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscentum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.... Dictum est autem: *Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libel-*

lum repudii. Ego autem dico vobis quia omnis qui dimiserit uxorem suam, exceptâ fornicationis causâ, facit eam moechari; et qui dimis- sam duxerit, adulterat. » Et per totum caput reliquum, et sequentia duo: et cap. 10; et Luc. c. 16, v. 9 et seq.; et c. 17, v. 1 et seq.

Joan. c. 15, v. 34: « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem. »

Joan. c. 14, v. 15, 21: « Si diligitis me, manda- data mea servate... Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. » Et *Joan. c. 15, 17*, et passim apud reliquos Evangelistas.

Rom. c. 8, v. 2: « Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis. »

1 Cor. c. 9, v. 20, 21: « Et factus sum Ju- dæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer... iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege es- sem Christi), ut lucrifacerem eos qui sine lege erant. »

Gal. c. 6, v. 2: « Alter alterius onera por- tate, et sic adimplebitis legem Christi. »

Hebr. c. 8, v. 10: « Quia hoc est testamen- tum quod disponam domui Israel post dies il- los, dicit Dominus; dando leges meas in men- tem eorum, et in corde eorum superscribam eas. » Et c. 10, v. 16.

Jac. c. 1, v. 25: « Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, et permanserit in eâ, non auditor oblivious factus, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit. »

Jac. c. 2, v. 12: « Sic loquimini, et sic fa- cite, sicut per legem libertatis incipientes ju- dicari. »

CAPUT CV.

Jesus clavem gerit dominus David.

Isa. c. 22, v. 22: « Et dabo clavem domus David super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat. »

Apoc. c. 3, v. 7: « Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit. »

Quoniam Christi typum gessit Eliacimus Hel- lieæ filius, cui hic promittit Dominus apud Isaiam, futurum ut det clavem domus David super humerum ejus, istis verbis inesse liquet prædictionem præcipui cuiusdam Christi offi- ci, et potestatis ipsi à Patre traditæ. Cæterum non injucundum, certè non supervacuum erit disquirere, cur dicat Isaías traditum iri cla-

vem super humerum Eliacimi, cum hic gestan- darum clavium mos nobis planè ignotus sit. Nam etsi hæc videri possumus disputare præ- ter institutum, utile tamen est quidquid ad Scripturæ intelligentiam conferre potest. Va- rias interpretum expositiones ambitiosè colligere ac confutare non vacat, quæ, postquam legitimam firmavero sententiam, sponte ipsæ corrueant. Sciendum ergo est vetustissimum fuisse clavum genus, quæ curvatæ erant, non absimili formâ curvarum falcium. Hæ januis intus clavis per foramen inserebantur ad ex- cutiendos pessulos et repagula; nec ignoratur penitus hodièque earum usus; furibus præci- piè, alienas domos hoc instrumento clam re- ferantibus et supplicantibus; sed et fabris ferrariis, occlusas fores, cum propriæ claves amissæ sunt, vicariâ hæc clavis aperientibus; et monachis etiam quibusdam nostratibus simili clavum genere interiora domuum claustra re- serare solitis. Vulgatus olim fuit, et communis earum usus, præcipue inter eos quorum munus erat pretiosam supellectilem κειμήλια, pecu- niā, et fruges asservare. Eburneis vel ligneis capulis præfigebantur, undè scias fuisse præ- longas. Citabimus testes idoneos. Narrat Homerus, vicesimo primo Odysseæ, Penelopen Palladis suasu arcum, aliaque depromptum ivisse ex τρυπῇ, seu ἀποθύτῃ, quæ erat in tha- lamo: tūm subiectit:

Sumpsit autem clavem benè curvata manu crassâ, Puichram, æneam; capulus autem eburneus additus erat.

Quo loco sic disserit Eustathius: « Antiquum dicit clavis genus, neque, ut recentiora, multis foraminibus pertusum. Perseverat autem ad hoc tempus ejusmodi clavum usus, quæ per portæ foramen inseruntur, et seram intus ex- cutiunt ad aperiendum ostium. » En tibi antiquissimam clavum formam, longè diversarum ab iis quæ multifores sunt, et à Laconibus subindè inventæ: atque immitunt illæ, ut di- xi, per januæ foramen, ad dimovendum obicem et fores reserandas. Addit deinde: « Capulum eburneum dicit, manubrium significans, quod tale singit, ut sit pretiosus. Alia enim lignea sunt, ut verisimile est. » Ligneis ergo vel eburneis manubriis instruebantur. Subjungit deni- que: « Non ergo gladius solùm capulo instruitur, sed ecce et falcata ista clavis, quæ et propterea benè curvata appellatur. » Inflexam igitur dixit Home.us, quod falcis figuram præ- ferat. Facilè intelligitur ejusmodi clavem fuisse, quam humero gestabat Eliacimus gazæ regiæ

custos. Isa. 22, 15. Hoc enim munus exprimitur dictione כְּבָדָה, quam Isaias Sobnæ tribuit eodem vicesimo secundo capite v. 15. Sobnæ autem in eo munere successit Eliacimus. Claves quippè hujusmodi graves et benè longas fuisse persuadet curvatura illa et eburneus cæpulus; tūm et quòd eam ait Homerus arripuisse Penelopen, crassâ et validâ manu. Atqui vix aliter gestari conmodè poterat clavis illa falcatâ, propter pondus et curvaturam, quā humero imposita; quemadmodum rusticos nostros saepè videmus humeris gestantes messias falculas complures in unum fasciculum colligatas. Indè est quod κατωρυθίαι vocabantur hæ claves, hoc est, humero gestari solitæ. Sribit Callimachus Hymno in Cererem, floreas coronas et papaver manu quidem tulisse Cererem Nicippe sacerdoti suæ assimilatam; at gestâsse κατωρυθίαι κλαῖδα. Clavis ista humero ferri solita, videri possit insigne fuisse sacerdotii hujus; Ceres quippè frugibus condendis et custodiendis præest. Sed aliarum tamen dearum sacerdotibus tributum id reperimus. Sic Junonis Argivæ clavigera dicitur callithoe ab auctore Phoronidis, quem citat Clemens Alexandrinus. Nemo, opinor, inducet in animum claves Laconicas, nostris breviores, cæterum haud assimiles, humero fuisse gestatas; quod cogitare absurdum est.

CAPUT CVI.

Abrogatio Mosaicæ Legis,

Isa. c. 1, v. 11 et seq. : « Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus; plenus sum; holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quæsivit haec de manibus vestris, ut ambularetis in atriis? ne offeratis ultrà sacrificium frustrâ; incensum abominatio est mihi. Neomeniam, et sabbathum, et festivitates alias non feras; iniqui sunt cœtus vestri; calendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea; facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. » Et Jerem. c. 6, v. 20. Amos. c. 5, v. 21, 22. Mich. c. 6, v. 6 et seq.

Isa. c. 43, v. 18 et seq. : « Ne memineris priorum, et antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, et nunc orientur; utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo electo. Populum istum formavi mihi, laudem

meam narrabit. Non me invocâsti, Jacob, nec laborâsti in me, Israel. »

Isa. c. 65, v. 18: « Ecce enim ego creo cœlos novos, et terram novam, et non erunt in memorâ priora, et non ascendent super cor. »

Isa. c. 66, v. 22, 23: « Quia sicut cœli novi, et terra nova, quæ ego facio stare corâme, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbathum ex sabbatho; veniet omnis caro, ut adoret corâme facie meâ, dicit Dominus. »

Jerem. c. 3, v. 16: « Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terrâ in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultrâ: Arca testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultrâ. »

Jerem. c. 7, v. 11 et seq.: « Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in quâ invocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum à principio, et videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel: et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, et locutus sum ad vos mane consurgens, et loquens, et non audistis; et vocavi vos, et non respondistis; faciam domui huic, in quâ invocatum est nomen meum, et in quâ vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo, et projiciam vos à facie meâ. »

Jerem. c. 31, v. 31 et seq.: « Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educere eos de terrâ Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus, et in corde eorum scribam eam, »

Ezech. c. 7, v. 26: « Conturbatio super conturbationem veniet, et auditus super auditum, et querent visionem de Prophetâ, et consilium à senioribus. »

Ezech. c. 34, v. 10: « Hæc dicit Dominus meus: Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos ut ultrâ non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipos, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultrâ eis in escam. »

Dan. c. 9, v. 24 et seq.: « Septuaginta hebreæ domades abbreviatæ sunt super populum tuum,

et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.... Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui cum negatur est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in di-midio, hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis; et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. »

Dan. c. 12, v. 11: « Et à tempore cùm ablatum fuerit juge sacrificium, et posita fuerit abomination in desolationem, dies mille ducenti nonaginta. »

Ose. c. 3, v. 4, 5: « Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theraphim. »

Mat. c. 1, v. 10, 11: « Quis est in vobis, qui claudat hostia, et incendat altare meum gratuitò? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et manus non suspiciam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda. »

Mat. c. 2, v. 11, 12: « Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel et in Jerusalem; quia contaminavit Judas sanctificationem Domini quam dilexit, et habuit filiam Dei alieni. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentem munus Domino exercituum. »

Matth. c. 11, v. 12, 15: « A diebus autem Joannis Baptiste, usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt. » *Luc. c. 46, v. 16.*

Joan. c. 4, v. 21: « Dicit ei Jesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quandò neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem. »

Act. c. 10, v. 28: « Dixitque ad illos: Vos scitis quomodo abominatum sit viro Iudeo coniungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem. »

Act. c. 15, v. 58, 59: « Notum igitur sit

vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnis qui credit justificatur. »

Act. c. 15, v. 5 et seq.: « Surrexerunt autem quidam de haeresi Pharisaorum, qui crediderunt dicentes, quia oportet circumcidere eos, præcipere quoque servare legem Moysis. Conveneruntque Apostoli et seniores de verbo hoc. Cùm autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos..., Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus dicens.... Propter quod ego iudico non inquietari eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum, se scribere ad eos ut abstineant à contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatis, et sanguine..... Tunc placuit Apostolis et senioribus cum omni Ecclesiâ, eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam.... scribentes per manus eorum, Apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochiae: Salutem..... Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultrâ vobis imponere oneris quam hæc necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione. »

Rom. c. 3, v. 21, 28: « Per legem enim cognitio peccati; nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata à lege et Prophetis.... Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis. »

Rom. c. 6, v. 14, 15: « Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim sub lege estis, sed sub gratiâ. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratiâ? Absit. »

Rom. c. 7, v. 4 et seq.: « Itaque fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus, Deo. Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ detinebamur, itâ ut serviamus in novitate spiritûs, et non in vetustate litterarum. »

Rom. c. 8, v. 2 et seq.: « Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis. »

Rom. c. 10, v. 4: « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. »

2 Cor. c. 5, v. 17: « Si qua ergò in Christo nova Creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova. »

Gal. c. 2, v. 16, 21: « Scientes autem quòd non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis; propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro..... Si enim per legem justitia, ergò gratis Christus mortuus est. »

Gal. c. 3, v. 24, 25: « Itaque lex pedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. At ubi venit fides, jam non sumus sub pedagogo. »

Gal. c. 5, v. 18: « Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege. »

Gal. c. 6, v. 15: « In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, sed nova creatura. »

Eph. c. 3, v. 14, 15: « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium pacem maceriarum solvens, inimicitias in carne suā; legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem. »

Eph. c. 4, v. 20 et seq.: « Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, si in ipso edocisti estis, sicut et veritas in Jesu, deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corruptitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitiâ et sanctitate veritatis. »

Col. c. 3, v. 9 et seq.: « Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum; ubi non est Gentilis et Iudeus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scythæ, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus. »

Hebr. c. 7, v. 11 et seq.: « Si ergò consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedech aliud surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron? Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de aliâ tribu est, de quâ nullus altari præstò fuit; manifestum est enim

quòd ex Iuda ortus sit Dominus noster, in quâ tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exsurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis; contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adducit lex, introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum: *Juravit Dominus, et non pœnitabit eum; tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*) in tantum melioris Testamenti sponsor factus est Jesus..... Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes; sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, filium in æternum perfectum. »

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto et melioris Testimenti mediator est, quod in melioribus reprobationibus sanctum est; nam si illud prius culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit: *Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci Patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Aegypti, quoniam ipsi non permanerunt in Testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas.....* Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est. »

Hebr. c. 9, v. 6 et seq.: « In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem, semel in anno summus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro suâ et populi ignorantia, hoc significante Spiritu sancto nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum; quæ parabolæ est temporis instantis, juxta quam munera et hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus, et variis baptis-

matibus et justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis. »

Hebr. c. 10, v. 11 et seq.: « Et omnis quidem sacerdos praesto est quotidie ministrans, et easdem sepe offerens hostias, que nunquam possunt auferre peccata; hic autem unum pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei; de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Unâ enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: *Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos dicit Dominus: Dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatem eorum jam non recordabor amplius.* Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato..... Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia. »

Apoc. c. 5, v. 12: « Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quae descendit de cœlo à Deo meo, et nomen meum novum. »

Apoc. c. 21, v. 5: « Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera. »

CAPUT CVII.

Sanctio novæ legis.

Deut. c. 18, v. 15 et seq.: « Prophetam de gente tuâ et de fratribus tuis, sicut me, suscitatibit tibi Dominus Deus; ipsum audies, ut petisti à Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti: Ultrâ non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi: Bene omnia sunt locuti; Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tuum; et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existain. »

Isa. c. 2, v. 2: « Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et eruent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi mei, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos

vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.

Isa. c. 4, v. 2, 9: « Quæ præmo fuerunt, ecce venerunt; nova quoque annuntio; antequam orientur, audita vobis faciam. »

Isa. c. 45, v. 18 et seq.: « Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea, ponam in deserto viam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. »

Isa. c. 56, v. 4, 5: Quia hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodierint sabbatha mea, et elegerint quæ ego volui, et tenerint fœdus meum: dabo eis in domo meâ et in muris meis locum, et nomen melius à filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. »

Isa. c. 62, v. 2, 3: « Et videbunt gentes Justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non voc beris ultrâ, Derelicta; et terra tua non vocabitur amplius, Desolata; sed vocaberis, Voluntas mea in eâ, et terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur. »

Isa. c. 65, v. 15 et seq.: Et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis, et interficiet te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomine alio..... Ecce enim ego creo cœlos novos, et terram novam, et nou erunt in memoriâ priora, et non ascendent super cor: sed gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum his quæ ego creo. »

Isa. c. 66, v. 22: « Quia sicut cœli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. »

Jerem. c. 4, v. 5, 4: « Hæc enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novæ, et nolite serere super spinas; circumcidimini Domino, et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem. »

Jerem. c. 11, v. 19, 20: « Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum; et auferam eorū lapideum de carne eorum, et dabo eis, ut in præceptis meis ambu-

lent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populo, et ego sim eis in Deum. »

Jerem. c. 18, v. 31 : « Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum. »

Jerem. c. 31, v. 31 et seq. : « Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda foedus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educere eos de terrâ Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Dicum, et ipsi crunt mihi in populum; et non decebit ultrâ vir proximum suum, et vir fratre suum, dicens : Cognosce Dominum; omnes enim cognoscet me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniuitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. »

Jerem. c. 34, v. 10, 11 : « Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultrâ non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipos, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultrâ eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas. »

Ezech. c. 36, v. 25 et seq. : « Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestrâ, et dabo vobis cor carneum; et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis et operemini. »

Dan. c. 9, v. 24 : « Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniuitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. »

Mal. c. 4, v. 4 et seq. : « Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta et judicia. Ecce

ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequâm veniat dies Domini magnus et horribilis; et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum; ne fortè veniam, et percutiâ terra anathemate. »

Matth. c. 26, v. 27, 28 : « Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis, dicens : Bibite ex hoc omnes; hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20; et 1 Cor. c. 11, v. 25.

Marc. c. 1, v. 27 : « Et mirati sunt omnes, itâ ut conquerirentur inter se, dicentes : Quidnam est hoc, quænam doctrina hæc nova? »

Joan. c. 4, v. 21 et seq. : « Dicit ei Jesus : Mulier, erede mihi, quia venit hora, quandò neque in monte hoc, neque in Iherosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudeis est. Sed venit hora, et nunc est, quandò veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. »

Joan. c. 13, v. 34 : Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. » Et c. 15, v. 12.

Act. c. 17, v. 19, 20 : « Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes : Possumus scire quæ est hæc nova, quæ à te dicitur, doctrina? nova enim quædam infers auribus nostris. »

Rom. c. 3, v. 28 : « Arbitramur enim justificari hominem per fidem, sine operibus legis. »

Rom. c. 7, v. 6 : « Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ detinebamur, itâ ut serviamus in novitate spiritûs, et non in vetustate litteræ. »

Cor. c. 3, v. 6 : « Qui et idoneos nos-fecit ministros novi testamenti; non litterâ, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat. »

2 Cor. c. 3, v. 17 : « Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova. »

Gal. c. 6, v. 15 : « In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. » Et Rom. c. 6, v. 4; et c. 12, v. 2; et 1 Cor. c. 5, v. 7. et Eph. c. 4, v. 20 et seq.

Eph. c. 2, v. 14, 15 : « Ipse enim est pax nostra-qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne suâ, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem. »

Col. c. 3, v. 9 et seq. : » Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Gentilis et Judeus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scytha, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus. »

Hebr. c. 7, v. 12 et seq. : Reprobatio quidem sit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem; nihil enim ad perfectum adducit lex; introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum : *Juravit Dominus, et non pœnitabit eum: Tu es sacerdos in aeternum*) in tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus. »

Hebr. c. 8, v. 6 et seq. : « Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromotionibus sanctum est. Nam si illud prius culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, ut educerem illos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permanerunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus : Dando leges meas in mentem eorum; et in corde eorum superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum...* Dicendo autem novum, veteravit prius. »

Hebr. c. 9, v. 11 et seq. : « Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, æterna redemptione inventa. Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? Et ideo novi testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromotionem accipiunt, qui vocati sunt aeternæ hæreditatis. »

Hebr. c. 10, v. 11 et seq. : « Et omnis quidem sacerdos præstò est quotidiè ministrans, et casdem sepe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterâ Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus; unâ enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus Sanctus; postquam enim dixit : *Hoc autem testamentum quod testabor ad illas post dies illos, dicit Dominus : Dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius;* ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam novam et viventem per velamen, id est, carnem suam, et sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei. »

Hebr. c. 12, v. 2 et seq. : « Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in celis, et judicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum, et testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. »

2 Petr. c. 3, v. 13 : « Novos vero cœlos, et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus, in quibus justitia habitat. »

1 Joan. c. 2, v. 7, 8 : Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod audistis. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso, et in vobis; quia tenebræ transierunt, et verum lumen jam lucet. »

Apoc. c. 5, v. 12 : Qui vicecerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cœlo à Deo meo, et nomen meum novum. » Et *Apoc. c. 2, v. 17*.

Apoc. c. 21, v. 1 et seq. : « Et vidi cœlum novum et terram novam. Primum enim cœlum et prima terra abiit, mare jam non est. Et ego Joannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem de cœlo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo..... Et dixit qui sedebat in throno : *Ecce nova facio omnia,*

Et dixit mihi : Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt et vera. •

1º Quem è quadragesimo tertio Isaiae capite locum depromimus, Messiae temporibus non Paulus solum adscribit in altera ad Corinthios, cap. 5, cùm ait : *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova;* sed et Thalmudicus liber Beracoth. Iisdem temporibus adscribunt quoque Rabbini sententiam alteram ex sexagesimo sexto capite Isaiae, ubi non statis ac certis diebus, sed continenter, nulloque intermissa tempore, vel diem habito discrimine, futurum vaticinatur ut ad Dei cultum homines convenient. Quibus consonant ista Pauli ad Colossenses, cap. 2 : *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomenie, aut sabbathorum; quæ sunt umbra futurorum; corpus autem Christi.*

2º Nobilissimum etiam Jeremiæ oraculum è tricesimo primo capite R. Moses ben Nachman refert ad Messiae ætatem. Inepita verò est, quam proponit R. David Kimchi, interpretatio : non novam enim præsignificari legem statuit, sed priscam illam Mosis in Judeorum animos insinuandam penitus et obsignandam. Tum Malachiæ suffragium ambit, cuius præceptum hoc est : *Memento legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta et judicia.* Unde colligit Malachiam, postremum Prophetarum, hâc præceptione, non vaticinia tantum sua, sed et aliorum Prophetarum claudentem, apertè docere, in unicâ lege Mosaica esse acquiesendum, nec aliam porrò exspectari debere. Sed hominis commentum liquidò refellunt ipsa verba Jeremiæ, quibus non solum promittit Deus futurum, ut novum foedus paciscatur cum Israelitis, sed foedus etiam illud novum veteri opponit, ipsumque adeò vetus excludit, utpotè quod ab Israelitis violatum et solutum sit. « Feriam, inquit, domui Israel, et domui Juda foedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. » Ad Malachiæ verò testimonium quod attinet, id sibi vult, observandam esse quidem legem Mosis, sed tamdiu, quoad per novam Christi legem abrogetur; quod et indicant quæ proximè subjicit, cap. 4 : *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Ac si diceret fore ut ad Joannem usque lex vi-

geat; quod clarius pronuntiavit Christus Jesus apud Matthæum, cap. 11 : *Omnes Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt; et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est;* quæ planissima est Malachianæ illius προφήτεως interpretationio. Addit Malachias de Eliâ illo venturo, cap. 4, v. 6 : *Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum; ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.* Nempe hoc loco Jeremiæ quem scrutamus : « Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultrà vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicer s: Cognosce Dominum; omnes enim cognosc ent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. » Accedit Malachiæ ipsius testificatio, quo meliorem ipsi interpretem dare non possumus : « Non est, inquit, cap. 4, v. 10, 11, mihi voluntas in vobis dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrâ : ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est no men meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda; quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. »

3º Quæ Malachiæ sententia, ut illustris est imprimis ac splendida, cùm eam popularibus suis vitio ac dedecori verti intelligerunt Rabbinî, pro suâ vafricie perversis etiam interpretationibus eludere tentârunt. Sunt qui dicant Deum id sibi velle : Quantumlibet in idolis, vel stellis, minutisque diis compluribus colendis effusa sit ethnicorum impietas, unum tamen summum, ac supremum Deum venerantur, quod mihi longè est gratissimum. Hujus expositionis auctor est R. Delomoh Jarchi, assertores R. David Kimchi et R. Aben Ezra. Ea verò quâ absona sit et falsa, liquet ex eo quod inter gentes idolorum cultui addictas obscurasit supremi Dei ac ferè nulla notitia, neque ulla ipsi sacrificia fiant. Id ergo quocumque honoris est, impiis cæremoniis ac nefario cultu idolis exhibito, tot vero Dei sanctionibus vetito conjunctum, videant quo jure, quâve ratione oblationem mundam appellare queant. Impia quidem hæc est et absurdâ interpretatio; commentitia verò et ad arbitrium conficta altera, quam proponit idem Jarchi, Deum nempe significare, Judeorum qui inter gentes dispersi

versantur comprecationes sibi etiam sine victimis fusas per placere. Quae cùm Prophetæ verbis pugnant ex adverso; quippe honores à gentibus sibi habitos Deus opponit cultui à Judeis præstito, et apertis verbis affirmat sibi ab his sacrificari; iij enim sonant verba haec: *Munus non suscipiam de manu vestrâ.* Aliam præterea prædictionis hujus explicationem, hand minus futilem, proponunt David Kimchi et Aben Ezra, hanc videlicet: Si à Gentibus, itidem ut à vobis, munera mihi offerri vellem, munda ea et selecta offerrent; vos verò strigosas et male habitas hostias mihi offertis. Atqui non lege aliquâ seu conditione propositiō hæc conjuncta est, sed simp̄lex; nec id fore, aut fieri posse, sed esse reipsā ac fieri dixit Deus. Cùm igitur in testimonio hoc retundendo vana sit Rabbi-norum opera, germanus ei sensus restituendus est. Primum cùm munera Judæorum respuere se pronuntiat Deus, abrogatio Mosaicæ legis futura notatur. Tùm adjicit agnitus fores nomen suum gentes, et per totum orbem mundis offerumentis sese propitiatum iri. Antè Christi Jesu ortum haudquaquam id contigit; tūm enim mundum penè universum profana religio insidebat. Statim verò post Jesum superstitiones suas dedidicerunt homines, et cunctas regiones Christi doctrina pervasit; adeò ut ad hanc diem puris sacrificiis Deus placetur. Purum autem sacrificium, et *cibationem mundam*, in animi omni noxarum labe purgati, et ad Dei obsequium parati, sinceritate et candore positam esse perspicias ex consentaneis Jeremiæ et Malachiæ testimoniis, quæ proximè recitavimus. Tunc autem mundus ille ac sincerus cultus Deo præstitus est, cùm veterem abrogavit Christus Jesus. Id quod declaravit ipse apertè, cum Samaritanæ mulieri diceret, Joan. c. 4, v. 23: *Venit hora, et nunc est, quandò veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.* Hæc nimis offeruntur *spirituales hostiæ, acceptabiles Deo per Jesum Christum* (1 Petr. c. 2, v. 5). Ad Malachiam profectò respexisse videtur Paulus, cùm scriberet ista ad Timotheum: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine irâ et disceptatione.* Sed et aliud præterea sacrificium, propriè ac strictè sumptum, Malachiæ verbis adumbratur, ineruentum nempe, quod Deo in Ecclesiâ Christi offertur quotis quibusque diebus. Geminum igitur hic notatur et prædictum sacrificium, vel latius sumpto vocabulo sacrificii, quod fit per preces ac vota puro pectore concepta vel strictè sumpto, ejus videlicet quod fit ad altaria per

Sacerdotes Christi. Jure ergò vetusti Ecclesiæ Patres, Justinus, Irenæus, Cyprianus, aliquique plures, testimonio hoc, sic tanquam validissimo telo, adversus Judgeos dimicarunt.

4º Attingendum hic quoque obiter, quod infra exponemus, Josuam in locum defuncti Mosis suscepit, symbolum esse legis Christi Jesu, per quam Mosis abrogata lex est. Deinde quemadmodum secunda circumcisionis auctor Josue Hebreis fuit, ita per Jesum Christum circumciduntur corda nostra; et haec quidem secunda circumcisionis est, cùm vetus Mosaicæ truncaret corpus, nova haec animum purget. Denique quod præsca lex abolita sit, recte concludit Tertullianus Christum venisse. *¶ Imprimis, inquit, definiendum est, non potuisse cessare legem antiquam et Prophetas, nisi venisset is qui per eamdem legem, et per eosdem Prophetas venturus annuntiabatur.*

5º Atenim æternitatem Mosaicæ legis sibi promissam objiciunt Judæi. *Erit vobis hoc legitimum sempiternum,* inquit Dominus, Exod. c. 50, v. 21. Et alibi, Levit. c. 46, v. 29: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino; nec addas quidquam, nec minuas.* Ex quibus verbis colligit Maimonides in Misnâ suâ, libro de Fundamentis legis, legem esse æternam, nec ulli mutationi obnoxiam. Nos verò alibi docuimus, voces illas, שְׁלָמָה נֶדֶר, et שְׁלָמָה נֶזֶר, non semper æternitatem temporis, sed sèpè diuturnitatem; non semper infinitum tempus, sed sèpè indefinitum, quandoquè etiam finitum notare. Nihil autem facit ad rem testimonium à Deuteronomio, cap. 42, v. 52, petitum: nam, ut optimè pro nobis respondeat R. Joseph Albo, libro tertio Fundamentorum, cap. 46, moneatur hoc præcepto, ne Legem vel addendo, vel detrahendo relingere audeamus. Sibi verò eam penitus abolendi jus Deus non detrahit. Sed opprimamus Judgeos auctoritate magistrorum suorum. Est in Thalmudis libro Avoda Zara, ab Eliâ traditum fuisse, sex annorum millibus definitam esse mundi diuturnitatem, quorum priora duo millia futura sint sine lege; sequentibus duabus millibus vigeat lex; quibus succedat, et per duo postrema millia servetur Messiae doctrina. Unde liquet post duo annorum millia abrogandam esse legem Mosis. Est in Midrasch Coheleth, *Legem quam homo discit in hoc seculo, vanitatem esse præ lege Messiae.* Est denique apud R. Simeonem in Jalkut, Deum per Messiam novam legem esse daturum.

6º Christianam quoque causam plurimum la-befactari putant Judæi his Jesu Christi verbis,

apud Matth. c. 5, v. 17, 18 : « Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum et terra, iota unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis isti minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum. » Tantum abest ergo, inquit, ut Jesus Mosaicam legem antiquaverit, ut id ne fieret, disertè caverit. At falluntur Judæi, perperam sumpto legis vocabulo, quæ non hic præscriptos cæremoniârum ritus, vel judicialia et moralia præcepta signat, sed legis ipsius summam ac finem, quod præcepta singula privatum spectabant. Finem verò hunc præserbit alibi Jesus ipse, Matth. c. 22, v. 37 et seq. : « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, et in totâ mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ. » Præclarè Paulus ad Romanos, cap. 13, v. 8 et seq. : « Qui diligit proximum, legem implevit ; nam : Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur : Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. » Itaque Judæorum insaniam castigat in priore ad Timotheum, c. 1, v. 5 et seq., qui legem callere se putantes, quod ipsa pertineret haudquâm intelligebant, summam ejus in rituum quorundam observatione ponentes : « Finis autem præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta : à quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. » Sed et ipse Moses ad Legis finem digitum intenderat dicens, Deut. c. 30, v. 6 : « Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, ut possis vivere. » Cum autem in lege ipsâ satis præsidii non esset ad hunc finem assequendum, subsidio fuit Christus, ac opem laborantibus ferens, et ad optatum deducens finem, imbecillitatem atque defectum legis resarsit. Prædicabat id Paulus apud Pisidas, ut refert Lucas in Actis, cap. 13, v. 38 : « Ab omnibus, quibus non potuisti in lege Moysis justificari, in hoc (Christo) omnis qui credit

justificatur. » Fusè hoc argumentum tractatum habes nono et decimo capite Epistolæ ad Hebræos, undè cognoscas inopiam legis, cui quæcumque deerant, ea Christus Jesus abundè suppedit. Nam quamvis in decimo octavo Psalmo lex dicatur perfecta, non idèò summam ipsi perfectionem tribui censendum est, sed eam tantum quam postulabant tempora illa, quibus condita est. Hac responsione utitur R. Joseph Albo, libro tertio Iccarim, cap. 56; qui et familiari comparatione rem explanat : Lac cibus est puero accommodatus, quo perfecte nutritur; secùs erit, si idem viro adhibeas. Prætereà Messiam unum spectabant Testamenti Veteris oracula, adeò ut prisci hujus complementum sit Testamentum Novum. « Finis legis Christus ad justitiam omni credenti, » inquit Paulus in Epistola ad Romanos, cap. 10, v. 4. Idem ad Galatas, cap. 3, v. 24 : « Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur ; at ubi venit fides, jam non sumus sub paedagogo. » Et ad Colossenses, cap. 2, v. 16, 17 : « Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum, quæ sunt umbra futurorum ; corpus autem Christi. » Docet quoque in Epistola ad Hebreos, cap. 10, v. 4, legem habere umbram futurorum bonorum, eorum videlicet quæ per Christum adepti sumus. Itaque Christus legem non solvit, sed absolvit, cum ejus prædictiones in se ad exitum perduxit ; cum ad propositum præceptionibus legis finem, pietatem nempè in Deum et charitatem erga homines, quæ tamen per legem ipsam haudquâm fuissemus consecuti, gratiâ ipsius et benignitate pervenimus. « Legem ergo destruimus per fidem ? » ait Paulus ad Rom. c. 3, v. 31, « absit ; legem statuimus. » Ac meritò Judæos his verbis castigat 2, Cor. c. 3, v. 14 et seq. : « Obtusi sunt sensus eorum ; usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuator ; sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. »

CAPUT CVIII.

Jesu lex spiritualis et æterna.

Deut. c. 30, v. 6 : « Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto animâ tuâ, ut possis vivere. »

¶ Reg. c. 15, v. 22 : Et ait Samuel : Num-

quid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci Domini ? Melior est enim obedientia quam victimae, et auscultare magis quam offerre adipem arietum.

Psalm. 56, v. 51 : « Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium : lex Dei ejus in corde ipsius. »

Psalm. 49, v. 7 et seq. : « Audi, populus meus, et loquar ; Israel, et testificabor tibi, Deus tuus ego sum. Non in sacrificiis tuis arguam te ; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non acipiam de domo tuâ vitulos, neque de gregibus tuis hircos..... Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo ? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua : et invoca me in die tribulationis ; eruam te, et honorificabis me. »

Psalm. 50, v. 12 et seq. : « Cor mundum crea in me, Deus, spiritum rectum innova in visceribus meis ; ne projicias me à facie tuâ, et spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me. »

Psalm. 103, v. 30 : « Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ. »

Psalm. 110, v. 6 et seq. : « Memor erit in seculum testamenti sui..... Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in seculum seculi, facta in veritate et æquitate. Redemptionem misit populo suo : mandavit in æternum testamentum suum. »

Psalm. 142, v. 40 : « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. »

Isa. c. 1, v. 14 et seq. : « Calendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea ; facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Et cùm extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis, et cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiam ; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lavamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis ; quiescite agere perversè, discite benefacere, quærere iudicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Et venite, et arguite me, dicit Dominus ; si fuerint peccata vestra, ut coccinum, quasi nix dealbabuntur ; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. » Et Mich. c. 6, v. 6 et seq.

Isa. c. 44, v. 2, 3 : « Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime, quem elegi ; effundam enim aquas super silentem, et fluenter super aridam, effundam spiritum meum super

semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam. »

Isa. c. 51, v. 7 : Audite me, qui scitis iustum, populus meus ; lex mea in corde eorum. »

Isa. c. 57, v. 13 : « Quia haec dicit Excessus et sublimis, habitans æternitatem, et Sanctum nomen ejus in celo, et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum. »

Isa. c. 58, v. 5 et seq. : « Numquid tale est jejunium quod elegi, per diem affligere animam suam ? numquid contorquere quasi circulum caput suum, et saccum, et cinerem sternere ? numquid istud vocabis jejunium, et diem acceptabilem Domino ? nonne hoc est magis jejunium quod elegi ? dissolve colligations impietatis, solve fasciculos deprimentes, dimitte eos qui contracti sunt liberos, et omne onus dirumpe ; frange esurienti panem tuum, et egenos, vagosque induc in domum tuam ; cùm videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despixeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur, et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te ; tunc invocabis, et Dominus exaudiet ; clamabis, et dicet : Ecce adsum ; si abstuleris de medio tui catenam, et desieris extendere dígitum, et loqui quod non prodest. Cùm effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, et tenebræ tuæ erunt sicut meridies, et requiem tibi dabit Dominus semper, et impiebit splendoribus animam tuam. »

Isa. c. 61, v. 1 et seq. : « Spiritus Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me ; ad annuntiadum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captiuis indulgentiam, et clausis apertioñem, ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes, ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. »

Jerem. c. 4, v. 4 : « Circumcidimini Domino, et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem. »

Jerem. c. 9, v. 25, 26 : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, et super Juda, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto ; quia omnes gentes habent præputium ;

omnis autem domus Israel incircumcisus sunt corde. »

Jerem. c. 24, v. 7 : « Et dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum Dominus, et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo. »

Jerem. c. 31, v. 31 et seq. : Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Iuda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educere eos de terrâ Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultrâ vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. »

Jerem. c. 52, v. 57 et seq. : « Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum : et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universi diebus, et benè sit eis, et filii eorum post eos; et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me. »

Burach. c. 2, v. 35 : « Et statuam illis testamentum alterum sempiternum. »

Ezech. c. 11, v. 19 : « Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. » Et *Ezech. c. 36, v. 26, 27.*

Ezech. c. 18, v. 31 : « Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum. »

Ezech. c. 39, v. 29 : « Et non abscondam ultrâ faciem meam ab eis, eò quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus. »

Ose. c. 6, v. 6 : « Quia misericordiam volui, et non sacrificium, et scientiam Dei plusquam holocausta. »

Joel. c. 2, v. 12 et seq. : « Nunc ergò, dicit Dominus, convertimini ad me in toto corde

vestro, in jejunio, et in fletu, et in planetu. Et scindite corda vestra, et non vestimenta vestra; et convertimini ad Dominum Deum vestrum..... Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestræ; senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum. »

Zach. c. 12, v. 10 : « Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ et precum. »

Malach. c. 1, v. 10, 11 : « Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuitò? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. »

Matth. c. 3, v. 11 : « Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare; ipse baptizabit vos in Spiritu sancto et igni. » Et *Marc. c. 1, v. 8. Luc. c. 3, v. 16. Act. c. 11, v. 16.*

Matth. c. 10, v. 20 : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. » Et *Marc. c. 13, v. 11. Luc. c. 12, v. 12.*

Luc. c. 1, v. 15 et seq. : « Et Spiritu sancto replebitur (Joannes) adhuc ex utero matris sue; et ipse præcedet antè illum in Spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. »

Luc. c. 11, v. 13 : « Si ergò vos cùm sitis mali, nôstis bona data dare filiis vestris, quantò magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se? »

Joan. c. 3, v. 5 et seq. : « Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis undè veniat, aut quo vadat; sic est omnis qui natus est ex spiritu. »

Joan. c. 4, v. 23 : « Sed venit hora, et nunc est, quandò veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. »

Joan. c. 6, v. 64 : « Spiritus est qui vivificat : caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. »

Joan. c. 7, v. 59 : « Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum ; nondum erat enim spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. »

Joan. c. 14, v. 16 et seq. : » Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobis in æternum, Spiritum veritatis quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit..... Haec locutus sum vobis, apud vos manens; Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggesteret vobis omnia, quæcumque dixerim vobis. »

Joan. c. 15, v. 26 : « Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. »

Joan. c. 16, v. 7 et seq. : « Expedit vobis ut ego vadam; si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos..... Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso; sed quæcumque audit, loquetur; et quæ ventura sunt, annuntiabit vobis. »

Act. c. 1, v. 5, 8 : « Quia Joannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies..... accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos. »

*Act. c. 2, v. 2 et seq. : « Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam adveniens de cœlo spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes..... et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis..... Sed hoc est quod dictum est per Prophetam Joel : *Et erit in novissimis diebus dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem.....* Et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo..... Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dexterâ igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti acceptâ à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis..... Petrus verò ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in*

remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti. »

Act. c. 4, v. 31 : « Et cum orâssent, motus est locus in quo erant congregati, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiduciâ. »

Act. c. 6, v. 5 : « Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto, et sapientiâ, quos constituamus super hoc opus. »

Act. c. 7, v. 55 : « Cum autem esset plenus Spiritu sancto (Stephanus) intendens in cœlum, vidit gloriam Dei. »

Act. c. 8, v. 15 et seq. : « Quia cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Iesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, oþtulit eis pecuniam, dicens : Date et mihi hanc potestatem, ut euicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum : Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniâ possideri. »

Act. c. 9, v. 17, 31 : « Et abiit Ananias, et introivit in domum, et imponens ei manus dixit : Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via quâ veniebas, ut videoas, et implearis Spiritu sancto..... Eccles a quidem per totam Iudeam, et Galileam, et Samariam, habebat pacem, et ædificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione Sancti Spiritus replebatur. »

Act. c. 10, v. 44 et seq. : « Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. »

Act. c. 11, v. 15 et seq. : « Cum autem cœpisset loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut et in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat : Joannes quidem baptizavit aquâ; vos autem baptizabimini Spiritu sancto..... Et miserunt Barnabam..... qui erat vir bonus, et plenus Spiritu sancto et fidei. »

Act. c. 15, v. 9 et seq. : « Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum dixit : O plene omni dolo !... Discipuli quoque replebantur gaudio et Spiritu sancto,

Act. c. 15, v. 8, 28 : « Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis (gentibus) Spiritum sanctum, sicut et nobis.... Visum est enim Spiritui sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere oneris, quām hæc necessaria. »

Act. c. 16, v. 6 : « Transeuntes autem Phrygiam, et Galatæ regionem, vetati sunt à Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asiâ. »

Act. c. 19, v. 2 et seq. : « Dixitque ad eos : Si Spiritum sanctum accepistis credentes ?.... Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos. »

Act. c. 20, v. 22, 23 : « Et nunc ecce alligatus ego spiritu, vado in Jerusalem, quæ in eâ ventura sint mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur dicens : Quoniam vincula et tribulationes Jerosolymis me manent. »

Rom. c. 1, v. 4 : « Qui predestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. »

Rom. c. 2, v. 28, 29 : « Non enim qui in manifesto, Judæus est; neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio : sed qui in abscondito, Judæus est; et circumcisio cordis in spiritu, non litterâ, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. »

Rom. c. 5, v. 5 : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datum est nobis. »

Rom. c. 7, v. 6, 14 : « Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ detinebamur, itâ ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ..... Scimus enim quia lex spiritualis est. »

Rom. c. 8, v. 2 et seq. : « Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis.... Ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum..... nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita et pax.... Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis.... Quòd si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Jesum Christum à mortuis, vivificabit et mortalia corda vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Ergo, fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus : si enim secundum carnem vixeritis, moriermini ; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore ; sed

accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba (Pater). Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. »

Rom. c. 14, v. 17 : « Non est enim regnum Dei, esca et potus; sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. »

Rom. c. 15, v. 13 : « Deus autem spei repleat vos omni gaudio, et pace in credendo, ut abundetis in spe, et virtute Spiritus sancti. » Et c. 15, v. 19.

1 Cor. c. 2, v. 12 et seq. : « Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ et loquimur, non in doctis humanæ sapientiae verbis, sed in doctrinâ spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem judicat omnia, et ipse à nemine judicatur. »

1 Cor. c. 5, v. 16 : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis ? »

1 Cor. c. 6, v. 11 : « Et hæc quidem fuitis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. »

1 Cor. c. 9, v. 11 : « Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus ? »

1 Cor. c. 10, v. 1 et seq. : « Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, et in mari, et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt (biberant autem de spirituali consequente eos petrâ; petra autem erat Christus). »

1 Cor. c. 12, v. 13 : « Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi, et omnes in uno spiritu potati sumus. »

1 Cor. c. 14, v. 1 : « Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia. »

1 Cor. c. 15, v. 45 : « Factus est primus homo Adam, in animam viventem; novissimus Adam, in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terrâ, terrenus; secundus homo de cœlo, celestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis celestis, tales et celestes. Igitur sicut portavimus ima-

ginem terreni, portemus et imaginem cœlestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. »

2 Cor. c. 2, v. 21, 22 : « Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. »

2 Cor. c. 3, v. 6 : « Epistola estis Christi, ministrata à nobis, et scripta, non atramento, sed Spiritu Dei vivi..... qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non litterā, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat. »

2 Cor. c. 5, v. 5 : « Deus qui dedit nobis pignus Spiritus. »

Gal. c. 3, v. 2, 5 : « Hoc solum à vobis volo discere; ex operibus legis Spiritum recepistis, an ex auditu fidei?..... Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? »

Gal. c. 4, v. 6 : « Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem Abba (Pater). »

Gal. c. 5, v. 16 et seq. : « Dico autem: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficiatis..... Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis... Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex..... Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus. »

Gal. c. 6, v. 8 : « Quoniam qui seminat in carne suâ, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. »

Eph. c. 1, v. 13 et seq. : « In quo (Jesu) et vos cum audissetis verbum veritatis (Evangelium salutis vestræ), in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriae ipsius..... Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi, pater glorie, det vobis spiritum sapientiae et revelationis in agnitione ejus. »

Eph. c. 4, v. 23, 24 : « Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis. »

Eph. c. 5, v. 18, 19 : « Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria sed implemini Spi-

ritu sancto, loquentes vobis metipsis in Psalmis, et hymnis, et cantis spiritualibus, cantantes et psalentes in cordibus vestris Domino. »

Eph. c. 6, v. 11 et seq. : « Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum; contra spiritualia nequitiae in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiae, et calceati pedes in præparatione evangeli pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extingui; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei, per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu. »

Phil. c. 5, v. 3 : « Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes. »

Col. c. 2, v. 11, 12 : « In quo et circumcisi estis circumcisione non manu factâ, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismô, in quo et resurrexisti per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis. »

Cöt. c. 3, v. 9 et seq. : « Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Seytha, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, prudentiam. »

1 Thess. c. 4, v. 5 : « Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute et Spiritu sancto. »

Tit. c. 5, v. 4, 5 : « Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei; non ex operibus justitiae, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Jesum Christum Salvatorem nostrum. »

Hebr. c. 8, v. 6 et seq. : « Nunc autem melius sortitus est ministerium, quantò et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus

repromissionibus sanctum est. Nam si illud prius culpâ vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit : *Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super dominum Israel, et super dominum Iuda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum; in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Aegypti, quoniam ipsi non permanerunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non decebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor.*

Hebr. c. 13, v. 20: « Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum. »

Jac. c. 4, v. 8: Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis; emundate manus, peccatores; et purificate corda, duplices animo. »

1 Petr. c. 2, v. 5: « Et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Jesum Christum. »

1 Joan. c. 3, v. 24: « Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis. »

1 Joan. c. 4, v. 13: « In hoc cognoscimus quoniam de Spiritu suo dedit nobis. »

1 Joan. c. 6, v. 6: « Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas. »

Jud. c. 19, v. 20: « Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. Vos autem, charissimi, superædificantes vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei, in Spiritu sancto orantes, vosmetipsos in dilectione Dei servantes. »

CAPUT CIX.

Jesu regnum spirituale et æternum.

Psalm. 2, v. 6 et seq.: « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans preceptum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodiè genui te; postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virgâ ferreâ, et tanquam vas sigilli confringens eos. »

Psalm. 44, v. 7: « Sedes tua, Deus, in seculum seculi, virga directionis virga regni tui. »

Psalm. 71, v. 1 et seq.: « Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis; judicare populum tuum in justitiâ, et pauperes tuos in judicio..... Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem: et permanebit cum sole, et antè lunam, in generatione et generationem.... et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum..... Et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei..... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum. »

Psalm. 109, v. 1 et seq.: « Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emitte Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum; ex utero ante Luciferum genui te. »

Isa. c. 9, v. 9, 7: « Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis; multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud et corroboret in iudicio et justitiâ, à modò et usque in sempiternum. »

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet et requiescat super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurum arguet; sed judicabit in justitiâ pauperes et arguet in æquitate pro mansuetis terræ; et percutiet terram virgâ oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorum renum ejus. Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hædo aceubabit; vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur; simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas; et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernâ reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet. »

Dan. c. 2, v. 44: « In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum. »

Dan. c. 7, v. 13, 14: « Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et lingue ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur. »

Ose. c. 1, v. 7: « Et domui Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo; et non salvabo eos in arcu, et gladio, et in bello, et in equis, et in equitibus. »

Mich. c. 4, v. 7, 8: « Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum. Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet; et veniet potestas prima, regnum filiae Jerusalemi. »

Zach. c. 9, v. 9: Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. »

Matth. c. 25, v. 31 et seq.: « Cùm autem venerit Filius hominis in majestate suâ et omnes Angeli cum eo, tuus sedebit super sedem majestatis suæ..... Tunc dicet rex his qui à dextris ejus erunt: Venite, benedicti Patris mei. »

Matth. c. 28, v. 18: « Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terrâ. »

Luc. c. 4, v. 52, 53: « Illic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David, patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum; et regni ejus non erit finis. »

Luc. c. 22, v. 29, 30: « Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. »

Joan. c. 14, v. 27: « Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis; non quomodo mundus dat, ego do vobis. »

Joan. c. 18, v. 56: « Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei uti-

que decertarent, ut non traderer Judæis; nunc autem regnum meum non est hinc. »

1 Cor. c. 15, v. 24, 25: « Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cùm evanuerit omnem principatum, et potestatem et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus. »

Eph. c. 1, v. 19 et seq.: « Secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constitutus ad dexteram suam in coelestibus suprà omnem principatum, et potestatem et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subiectis sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput suprà omnem Ecclesiam. »

Eph. c. 5, v. 5: « Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei. »

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et inferorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. »

Col. c. 1, v. 12, 13: « Gratias agentes Deo Patri qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ. »

2 Tim. c. 4, v. 1: « Testificor coram Deo et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos: per adventum ipsius, et regnum ejus. »

Hebr. c. 1, v. 5 et seq.: « Qui cùm sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis..... Ad Filium autem: *Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga aequitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.* »

2 Petr. c. 1, v. 11: « Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi. »

Apoc. c. 3, v. 21: « Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus. »

Apoc. c. 41, v. 15: « Et septimus Angelus

tubā cecinit, et factæ sunt voces magnæ in cœlo, dicentes: Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus, et regnabit in secula seculorum. Amen. »

Apoc. c. 12, v. 5, 10: « Et peperit Filium masculum qui recturus erat omnes gentes in virgā ferreā; et raptus est Filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus..... Et audivi vocem in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus. »

Apoc. c. 14, v. 14: « Et vidi, et ecce nubem candidam, et super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream. »

Apoc. c. 17, v. 14: « Hi cum agno pugnabunt, et Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est et rex regum. »

Apoc. c. 19, v. 11, 13: « Et vidi cœlum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cùm justitiâ judicat et pugnat; oculi autem ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diademata multa. »

In Judæorum animis falsa hæc et perversa hæserat opinio, ut proximè à nobis dictum est, religionis suæ summam in externis quibusdam cæremoniarum et sacrificiorum ritibus esse positam; ex quorum observatione maxima præmia, egregiumque pietatis fructum laturos se arbitrabantur. Cum sincerâ ac intimâ ergâ Deum pietate et amore tota contineretur religio, et ad universum hominum genus lex illa ac legis fructus pertinet; non ad eos solum qui ab Abrahamo, Isaaco, et Jacobo ortûs sui originem repecebant. Id agnoscebat I-saias, cùm israelitice totius gentis nomine apud Deum profiteretur, haudquaquam in Abrahamicâ illâ stirpe, sed in uno Deo spes suas esse reposita. *Tu enim, aiebat, pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu, Domine, pater noster, redemptor noster* (Isai. c. 63, v. 16). Deus ipse homines, non ex natalibus, sed ex pietate spectare se, nec προσωπολήπτην esse denuntiat. « Dominus Deus vester, inquit Moses, ipse est Deus Deorum, et Dominus dominantium, Deus magnus, et potens, et terribilis, qui personam non accipit, nec munera; facit iudicium pupillo et viduæ, amat peregrinum, et dat ei vietum atque vestitum. » Forebatur olim dictum illud tanquam à Mose per traditionem propagatum: *Neque circumcisio est aliquid, neque præputium, sed nova creatura.* Sic ipse Deus apud Isaiam, cap. 56: « Et non dicat filius ad-

venæ, qui adhæret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus à populo suo.... Filios advene qui adhærent Domino, ut colant eum, et diligent nomen ejus, ut sint eis in servos, omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, et tenentem fœdus meum, adducam eos in montem sanctum meum, et lætificabo eos in domo orationis meæ; holocausta corum, et victimæ eorum placebunt mihi super altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis. » Israelitis, si Dei mandata spreverint, idem ac Gentibus minatur exitium. *Sicut gentes, inquit Moses, Deut. c. 8, v. 20, quas delevit Dominus in introitu tuo, itâ et vos peribitis, si inobedientes fecritis voci Domini Dei vestri.* Quod cum facturos prævidisset Deus, sacrificia eorum repudiavit, exhibendum verò sibi ab ethniciis cultum probat apud Malachiam, cap. 1: « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrâ; ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus. » Alibi facturum se nova spondet, obliteratis prioribus, arcâ testamenti neglectâ, exciso templo, abrogato Aaronis sacerdotio, soluto prisco fœdere, novo icto, novâ conditâ Hierosolymâ, novisque inductis colonis; Israelitis rege, principe, sacrificio, et arcâ carentibus. Frustrâ ergò Abrahamicam originem, sancta Deum inter et Abrahimum fœdera, et Dei promissa jactabant Israelitæ, in iisque spem collocabant suam; quæ cù lege data erant, si Deum non externo cultu, sed verè et ex animo reverenter et diligenter. « Non sum locutus, » inquit Deus apud Jeremiam, cap. 7, v. 22, 23, « cum patribus vestris, et non præcepí eis in die quâ eduxi eos de terrâ Ægypti, de verbo holocaustum et victimarum; sed hoc verbum præcepí eis dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus; et ambulate in omni viâ quam mandavi vobis, ut benè sit vobis. » Et in Deuteronomio, cap. 6: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ. Eruntque verba hæc quæ ego præcipio tibi hodiè, in corde tuo. » Et alio loco, Deut. c. 50: « Testes invoco hodiè cœlum et terram, quòd proposuerim in vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elege ergò vitam, ut et tu vivas et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, et illi adhæreas (ipse est enim vita tua, et longitudine dierum tuorum), ut habites in terrâ, pro quâ juravit Do-

minus patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret eam illis. » Samuel quoque, 1 Reg. c. 15 : « Numqui ! vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci Domini ? melior est enim obedientia quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum. » Et David, Ps. 50 : « Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique ; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo, spiritus contribulatus ; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias. » Unde istud expressit Porphyrius libro secundo περὶ ἀποκῆλης, veritatis sibi conscientis : θεῖς δὲ ἀριστα μὲν καταρχῇ νοῦς καθαρός καὶ ψυχὴ ἀπαθής. Optima enim et Diis acceptissima libatio est, mens pura, et animus affectibus vacuus. In praecedente Psalmo sic Deus inducitur loquens : « Non in sacrificiis tuis arguam te ; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper.... Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo ? Immola Deo sacrificium laudis, et reddere Altissimo vota tua. » Et apud Oseam, cap. 6 : Misericordiam volui, et non sacrificium ; et scientiam Dei plus quam holocausta. In memoriam ista me revocant celebris oraculi, à Jove Ammone Atheniensibus editi, à Platone verò in Alcib. 2 litteris consignati, cùm quærerent quamobrem sua gens, magnificentissimis sacrificiis deos placare solita, à Lacedemoniis, circā deorum cultum perparcis et socordibus, tām sēpē vincentur. Respondit Ammon malle se Lacedemoniorum εὐφημίαν, sinceras videlicet et pias precationes, quam omnia Græcorum sacrificia. Jam tūm nempè permanaverat ad Ammonios doctrina hæc in sacris Hebraeorum libris frequenter tradita, Luculenta Davidis Kimchii, egregii inter suos magistri, sententia reliquis ipsius congerronibus documento esse potest, quò pertinerent instituta à Mose sacrificia. Is in suis Psalmi 50 explanationibus disertè docet non ad aliud spectare sacrificiorum institutionem, quam ad cordis contundendam duritiem ; et per exustionem adipis nos moneri de resecandis corporis voluptatibus et animi cupiditatibus elidendis. Acceptissimam esse Deo circumcisionem cordis declarat Jeremias, cap. 4, v. 4 : Circumcidimini Domino, et auferete præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem. Circumcisione cordis cupiditatum resectio signatur, quam cùm negligenter Israelitæ, cervicosa gens et refractaria, contumaciam hanc cum eis expostulat Deus alio apud Jeremiam loco, cap. 9, v. 24 et seq. : « Sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire et nosse me,

quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et judicium, et justitiam in terra ; hæc enim placent mihi, ait Dominus. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, et super Juda, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui attensi sunt, in canam, habitantes in deserto : quia omnes gentes habent præputium, omnis autem Israel incircumcis sunt corde. » Nullam se circumcisionis hujus corporeæ rationem habiturum, et in Israelitas corpore circumcisionis, corde incircumcis animadversurum denuntiat. Quin et sanctæ illius et πνευματικῆς circumcisionis ministrum fore Deum ipsum pollicetur Moses in Deuteronomio, cap. 50 : Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, ut possis vivere. » Detractis enim variis cupiditatibus, purgatus animus ad amorem Dei se convertet. Sed hoc erit pactum, inquit Dominus apud Jeremiam, cap. 51, « quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam ; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. » Quorsum verò isthæc nempè ut appareat totum cæteroniarum Judaicarum apparatus solidam animi pietatem respxisse, ac veterem legem verè fuisse spiritualem. Quod cùm parùm perspexissent Israelitæ, Israelitarumque omnium peritissimi, uti sibi quidem videbantur, et acutissimi Pharisæi, miserabiliter lapsi sunt. Itaque gravissime eos increbat Christus Jesus, apud S. Marc., cap. 7, v. 6 et seq. : « Benè prophetavit Isaia de vobis hypocritis, sicut scriptum est : Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me ; in vanum autem me colunt, docentes doctrinas et præcepta hominum ; relinquentes enim mandatum, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum, et alia similia his facitis multa. » Isaiae verbis ipsos coarguit, undè agnoscas eumdem fuisse priscorum et recentiorum Judaicorum errorem, eamdem quoque Isaiae ac Christi Jesu doctrinam ; et legem utramque, veterem et novam, vere spiritualem fuisse. Finis præcepti, inquit Paulus in priore ad Timotheum, cap. 1, « est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta ; à quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de

quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis cā legitimē utatur; sciens hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis. » Nobilitate quoque generis feroce Judæos, et Abrahamo patre superbientes sic Joannes castigabat: « Ne velitis dicere intrā vos: Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ (Matth. c. 3, v. 9). » Alibi verò filium Abrahami esse docet Jesum, qui Abrahami pietatem ac virtutem factis in se expresserit; proborum hominum patrem esse Deum; flagitosos ac scelestos, quales ipsi erant, diabolo patre esse prognatos. Cū ergo Judæorum animis inolitum errorem eximere volens Christus, eos commonefaceret, non in Mosaicæ legis cortice hærendum esse, sed ad interiora penetrandum, quibus animi ad pietatem colendam, Deumque amandum informantur, eumdem hunc legi utriusque propositum fuisse finem perspicuum est; quo nempè emendatis hominum moribus, salubri doctrinā mentibus imbutis, et in obsequiū suū subactis, cœlestis eas gratiæ donis Deus instrueret, ac æternis demum præmiis remuneraret, et spirituali sua legi obsecutos regni sui spiritualis faceret participes.

CAPUT CX.

Jesus asinā pullo comitatā vectus Hierosolymam intrat.

Gen. c. 49, v. 10, 11: « Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus donec veniat qui mittendus est, et ipse erit exspectatio gentium. Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitam, ô fili mi, asinam suam. »

Zach. c. 9, v. 9: « Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator: ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. »

Matth. c. 21, v. 2 et seq.: « Tunc Jesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod contrâ vos est, et statim invenietis asinam alligatam, et pullum cum eâ; solvite, et adducite mihi.... Hoc autem totum faciūt est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: *Dicite filia Sion: ecce rex tuus venit tibi manusetus, sedens super asinam, et pullum filium subjugatis.* Euntes autem discipuli fecerunt, sicut præcepit illis Jesus; et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt super eos vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt. » Et Marc. c. 11, v. 2 et seq.

Luc. c. 19, v. 29 et seq. Joan. c. 12, v. 14, 15.

Huc quoque referunt Muhamedani istud Isaiae: « Haec enim dixit mihi Dominus: Vade, et pone speculatorē; et quodcumque viderit, annuntiet. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem camelī, et contemplatus est diligenter multo intuitu (Isai. c. 21, v. 6, 7). » Ascensorem asini Ch. istum Jesus esse volunt, et ascensorem camelī Muhamedum. Cujus interpretationis argumenta nulla habent. Sed et alium locum ex Isaiâ proferunt, ejusdem rei προλεξτά, qui tamen in ejus prophetiâ non comparet: *O populi, certè ego vidi speciem sedentis super asino, vestitum lumine solis: et vidi insidentem camelo; lux ejus velut lux lunæ.* Hæc profert Theodoricus Hackspan, de Usu libror. rabbin., c. 2, ex epistolâ Muhamedani cuiusdam Romam missâ.

CAPUT CXI.

Jesu Hosanna concinuitur.

Psalm. 8, v. 3: « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem. »

Psalm. 117, v. 22 et seq.: « Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Haec est dies quam fecit Dominus; exsultemus et letemur in eâ. O Domine, salvum me fac; ô Domine, benè prosperare; benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de domo Domini: Deus Dominus, et illuxit nobis. Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris. »

Matth. c. 21, v. 9 et seq.: « Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David; benedictus qui venit in nomine Domini: Hosanna in altissimis..... Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt, et dixerunt ei: Audis quæ isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique. Nunquam legistis: *Quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?* » Et Marc. c. 11, v. 9, 10. Luc. c. 19, v. 38. Joan. c. 12, v. 15.

CAPUT CXII.

Jesus vendidores et emptores Templo ejicit, alia que in eo miranda opera edit.

Psalm. 68, v. 9 et seq.: « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris

meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. »

Ezech. c. 43, v. 4: « Et majestas Domini ingressa est templum per viam portæ quæ respiebat ad Orientem. »

Agg. c. 2, v. 7 et seq.: « Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum, et terram, et mare, et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet Desideratus cunctis gentibus; et implebo domum istam gloriæ, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissimæ, plus quam primæ, dicit Dominus exercituum; et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum. »

Zach. c. 14, v. 21: « Non erit mercator ultrà in domo Domini in die illo. »

Malach. c. 3, v. 1: « Eece ego mitto Angelum meum, et præparabit viam antè faciem meam, et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos queritis, et Angelus quem vos vultis. »

Matth. c. 21, v. 12 et seq.: « Et intravit Jesus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit; et dicit eis: Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Videntes autem principes sacerdotum et scribæ mirabilia que fecit, et pueros clamantes in templo et dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt. » Et *Marc. c. 11, v. 15 et seq.* *Duc. c. 19, v. 45, 46.*

Joan. c. 2, v. 15 et seq.: « Et propè erat pascha Iudeorum, et ascendit Jesus Hierosolymam, et invenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, et nummularios sedentes. Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit æs, et mensas subvertit. Et his qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. Recordati sunt verò discipuli ejus quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. »

CAPUT CXIII.

Jesus hominum vitia reprehendit.

Sap. c. 2, v. 12 et seq.: « Circumveniamus ergò Justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et impropperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata

disciplinæ nostræ. Promittit se scientiam Dei habere, et Filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, et immutatae sunt viae ejus. Tanquam nugaces aestimati sumus ab illo, et abstinet se à viis nostris tanquam ab immunditiis, et præfert novissima justorum, et gloriatur Patrem sc habere Deum. »

Isa. c. 2, v. 3, 4: « Quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, et arguet populos multos. » Et *Mich. c. 4, v. 2, 3.*

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. Et requiescat super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus..... Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justiâ pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ, et percutiet terram virginis sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. »

Matth. c. 25, v. 15 et seq.: « Væ autem vobis, scribæ et pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum antè homines; vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. » Et per totum reliquum caput.

Luc. c. 11, v. 29 et seq.: « Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est..... Pharisæus autem cœpit intrâ se reputans dicere, quare non baptisatus esset antè prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos, Pharisæi, quod deforis est calicis et catini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapinæ et iniquitate.... Sed vœ vobis, Pharisæi, quia decimatis mentham, et rutam, et omne olus, et præteritis judicium et charitatem Dei; hæc autem oportuit facere, et illa non omittere. » Et per totum reliquum caput.

Joan. c. 3, v. 19, 20: « Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem; erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus. »

Joan. c. 7, v. 7: « Non potest mundus odisse vos; me autem odit, quia testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt. »

Joan. c. 8, v. 44 et seq.: « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio, et in veritate

non stetit, quia non est veritas in eo..... Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. »

CAPUT CXIV.

Principes Iudeorum congregantur adversus Jesum.

Psalm. 2, v. 2 : « Adstiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. »

Psalm. 34, v. 15 : « Et adversum me latati sunt, et convenerunt. »

Matth. c. 26, v. 3, 4 : « Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, et concilium fecerunt, ut Jesum dolos ternerent et occiderent. » Et Marc. c. 14, v. 1; et c. 15, v. 1. Joan. 11, v. 47.

Luc. c. 23, v. 6 et seq. : « Pilatus autem audiens Galilaeam, interrogavit si homo Galilaeus esset. Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus.... Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illos luit indutum veste albâ, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die; nam anteā inimici erant ad invicem. »

Act. c. 4, v. 24 et seq. : « Qui cùm audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, et dixerunt: Domine, tu es qui fecisti cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt; qui Spiritu sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti: Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et populi convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Convenerunt enim verè in civitate istâ, adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quæ manus tua et concilium tuum decreverunt fieri. »

CAPUT CXV.

Jesus proditur à Iude. Iude mors et æternus interitus.

Psalm. 34, v. 19, 20 : « Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi iniquè; qui oderunt me gratis, et annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacificè loquebantur, et in iracundiâ terræ loquentes, dolos cogitabant. »

Psalm. 40, v. 10 : « Etenim homo pacis, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem. »

Psalm. 54, v. 13 et seq. : « Quoniam si inimicus meus maledixisset mibi, sustinuissest utique; et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissest me forsitan ab eo. Tu verò homo unanimis, dux meus, et notus meus; qui simul tecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu. »

Psalm. 68, v. 21 et seq. : « Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni; et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributiones, et in scandalum: obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva; effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendas eos; fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in justitiam tuam; deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur. »

Psalm. 108, v. 1 et seq. : « Deus, laudem meam non lacueris; quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosâ, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi; ego autem orabam; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione meâ. Constitae super eum peccatorem, et diabolus stet à dextris ejus. Cùm judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus alter accipiat. Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua.... Fiant contrà Dominum semper, et dispereat de terrâ memoria eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem, et veniet ei: et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo. »

Matth. c. 26, v. 14 et seq. : « Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, et ait illis: Quid vultis mihi dare, et ego vobis cum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quarebat opportunitatem ut eum traderet.... Vespere autem facto, dis-

cumbebat cum duodecim discipulis suis ; et edentibus illis dixit : Amen dico vobis : Quia unus vestrum me traditurus est. Et contrastati valde cooperunt singuli dicere : Numquid ego sum , Domine ? At ipse respondens ait : Qui intingit mecum manum in paropposite, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit , sicut scriptum est de illo ; vae autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur ! bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas , qui tradidit eum , dixit : Numquid ego sum , Rabbi ? Ait illi : Tu dixisti..... Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus , missi a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confessim accedens ad Jesum , dixit : Ave Rabbi, et osculatus est eum. » Et Marc. c. 14, v. 10 et seq. Luc. c. 22, v. 5 et seq. Joan. c. 18, v. 3 et seq.

Joan. c. 13, v. 2 et seq. : « Et coenam factam, cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ..... dixit eis..... Si haec scitis, beati eritis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegi- rim ; sed ut adimpleatur Scriptura : Qui man- ducat meum panem, levabit contrâ me calcaneum suum. Amodò , dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, eredatis quia ego sum. »

Joan. c. 15, v. 24, 25 : « Si opera non fecissem in eis , quae nemo alias fecit , peccatum non haberent : nunc autem viderunt , et oden- runt et me et patrem meum. Sed ut impleatur sermo qui in lege : um scriptus est : Quia odio habuerunt me gratis. »

Joan. c. 17, v. 42 : Quos dedisti mihi, custodi- vi ; et nemo ex iis periiit, nisi filius perditio- nis, ut Scriptura impleatur. »

Act. c. 1, v. 16 et seq. : « Viri fratres, oportuit impleri Scripturam , quam praedixit Spiritus sanctus per David de Judâ , qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum , qui connumeratus erat in nobis , et sortitus est sorte ministerii hujus. Et hic quidem posse- dit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius , et diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitanti- bus Jerusalem ; ita ut appellaretur ager illi lingua eorum , *Haceldama*, hoc est, *Ager san- guinis*. Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio eorum deserta , et non sit qui habitet in eâ; Episcopatum ejus alter accipiat. »

CAPUT CXVI.

Sacrificium incruentum Jesus instituit.

Mal. c. 1, v. 10 et seq. : « Non est mili voluntas in vobis , dicit Dominus exercituum . et munus non suscipiam de manu vestra . Ab ortu enim solis usque ad occasum , magnum est nomen ejus in gentibus ; in omni loco sa- crificatur , et offertur nomini meo oblatio munda , quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. »

Matth. c. 26, v. 26 et seq. : « Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem , et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait : Ac- cipite. et comedite ; hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens : Bibite ex hoc omnes ; hic est enim sanguis meus novi testamenti , qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Et Marc. c. 14, v. 22 et seq.

Luc. c. 22, v. 19 et seq. : « Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur ; hoc facite in meam commemorationem. Simili- liter et calicem, postquam cœnavit, dicens : Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. »

Joan. c. 6, v. 54 et seq. : « Dixit ergò eis Jesus : Amen, amen dico vobis, nisi manduca- veritis carnem Filii hominis , et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum san- guinem, habet vitam æternam, et ego resuscita- tabo eum in novissimo die ; caro enim mea verè est cibus, et sanguis meus verè est potus ; qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem ; et qui manducat me , et ipse vivet propter me. Hic est panis qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. »

Act. c. 2, v. 42, 46 : « Erant autem perse- verantes in doctrinâ Apostolorum, et communica- tione fractionis panis , et orationibus..... Quotidiè quoque perdurantes unanimiter in tem- ple , et frangentes circâ domos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplici- tate cordis. » Et Act. c. 20, v. 7, 11.

1 Cor. c. 10, v. 16, 17 : « Calix benedictio- nis , cui benedicimus , nonne communicatio sanguinis Christi est ? et panis quem frangi- mus, nonne participatio corporis Domini est ?

Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.

1 Cor. c. 11, v. 23 et seq. : « Ego enim accepi à Domino, quod et tradidi vobis : quoniam Dominus Jesus in quâ nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens, fregit, et dixit : Accipite et manducate ; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur : hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens : Hic calix novum testamentum est in meo sanguine : hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducabis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabis, donec veniat. Itaque qui cumque manducaverit panem hunc, et biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis et sanguinis Domini. »

CAPUT CXVII.

Jesus panis.

Nich. c. 5, v. 2 : « Et tu, Bethlehem (בֵּית־לְחֵם, *hoc est, Domus panis*) Ephrata, parvulus es in millibus Juda ; ex te mihi egreditur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. »

Joan. c. 6, v. 35 et seq. : « Dixit autem eis Jesus : Ego sum panis vitæ ; qui venit ad me, non esuriet..... Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset : Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit..... Respondit ergo Jesus, et dixit eis..... Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit : si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum ; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vitâ..... Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt ; qui manducat hunc panem, vivet in æternum. »

CAPUT CXVIII.

Agonia Jesu.

Psalm. 54, v. 4, 5 : « Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me. Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ. »

Psalm. 108, v. 22 : « Libera me, quia egenus et pauper ego sum, et cor meum conturbatum est intrâ me. Sicut umbra cùm declinat, ablatus sum ; et excussum sum sicut locustæ. »

Matth. c. 26, v. 36 et seq. : « Et assumpto

Petro, et duobus filiis Zebedæi, cœpit contritari et moestus esse. Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem ; sustinet hic, et vigilate mecum. Et progressus pusillum procidit in faciem suam orans, et dicens : Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste ; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. » Et Marc. c. 14, v. 33, et seq. Luc. c. 22, v. 42 et seq.

CAPUT CXIX.

Jesus comprehenditur, et funibus constringitur.

Psalm. 58, v. 1 et seq. : « Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitatem, et de viris sanguinum salva me. Quia ecce ceperunt animam meam ; irruerunt in me fortes. »

Psalm. 70, v. 10, 11 : « Quia dixerunt inimici mei mihi ; et qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum, dicentes : Deus dereliquit eum ; persecutimi, et comprehendite eum, quia non est qui eripiat. »

Thren. c. 3, v. 52 : « Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis. »

Thren. c. 4, v. 20 : « Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris. »

Matth. c. 26, v. 50 et seq. : « Tunc accesserunt, et manus injecerunt in Jesum, et tenuerunt eum..... In illâ horâ dicit Jesus turbis : Tanquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus, comprehendere me. Quotidiè apud vos sedebam docens in Templô, et non me tenuistis. Hoc autem factum est, ut adimplerentur scripturæ prophetarum. Et Marc. c. 14, v. 46 et seq. Luc. c. 22, v. 52 et seq. Joan. c. 18, v. 12. »

Matth. c. 27, v. 2 et seq. : « Et vincutum adduxerunt eum, et tradiderunt Pontio Pilato Præsidi. » Et Marc. c. 15, v. 1.

CAPUT CXX.

Jesum discipuli sui deserunt, Petrus palam ejurat.

Psalm. 21, v. 12 : « In te projectus sum ex utero ; de ventre matris meæ Deus meus es tu ; ne discesseris à me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet. »

Psalm. 68, v. 9 : « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filiis matris meæ. »

Psalm. 68, v. 21 : « In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me ; improprium exspectavit cor meum et miseriam. Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni. »

Psalm. 87, v. 9 et seq. : « Longè fecisti nos meos à me ; posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum , et non egrediebar; oculi mei languerunt præ inopiam..... elongasti a me amicum et proximum , et notos meos à misericordia . »

Psalm. 141, v. 5 : « Considerabam ad dextram, et videbam , et non erat qui cognosceret me. Periit fuga à me, et non est qui requirat animam meam . »

Isa. c. 8, v. 14 : « Et erit vobis in sanctificationem ; in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel; in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem . »

Isa. c. 63, v. 5 : « Circumspexi, et non erat auxiliator ; quæsivi , et non fuit qui adiuvaret . »

Dan. c. 9, v. 26 : « Et non erit ejus populus, qui cum negaturus est . »

Zach. c. 13, v. 7 : « Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum ; persecute Pastorem, et dispergentur oves . »

Matth. c. 26, v. 31 et seq. : « Tunc dicit illis Jesus : Omnes vos scandalum patiemini in me in istâ nocte. Scriptum est enim : *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis* : Respondens autem Petrus , ait illi : Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia in hâc nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus : Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo.... Tunc discipuli omnes, relieto eo, fugerunt..... Petrus vero se-debat foris in atrio, et accessit ad eum una ancilla, dicens : Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus dicens : Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam , vedit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi : Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento : Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant , et dixerunt Petro : Vere et tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari et jurare quia non novisset hominem. Et continuò gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi Jesu , quod dixerat : Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et Marc. c. 14, v. 27 et seq. Luc. c. 22, v. 31 et seq. Joan. c. 16, v. 32; et c. 18, v. 17 et seq.

Quam ex Zachariâ predictionem hic afferimus, quâque notari se Christus Jesus morti proximus apud discipulos suos testificatus est,

eam Christum directè respicere negat Grotius in Matth. 26, v. 31, at pastorem alium, cum-que non bonum , quem esse conjectat hunc ipsum, de quo agit Zacharias in fine undecimi capituli. *Ubi, inquit, itidem ille quisquis est, vocatur Pastor meus, et gladius illi dicitur imminere*; usurpari vero verba ista Zacharia à Christo ut ~~proposa~~ nullâ ratione habiti occasionis, quâ primitus dicta est. Hac quam pia et Christiano homine digna sint, non anquiro; quam aliis hominis ejusdem sententia consona sint, vi-dendum est. Pastorem illum nequam, Zachariae undecimo capite commemoratum, Manassem esse vult; decimo tertio, Judam Machabaum; illum impietate nobilitatum et flagitiis, illum fortitudine et pietate. Et tamen utrumque pastorem, unum eundemque esse statuit. Pa-storem decimo tertio capite laudatum, non bonum aliquem pastorem esse docet: isne verò pastor malus habendus est, quem Deus pa-storem suum appellat, sibique adhærere ait? *Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum*. At et pastor undecimi capituli, *Pastor meus* itidem appellatur, inquit Grotius. Utrobi-que certè est, ~~¶~~; verùm priore loco veteres interpres , græcus , chaldaeus , syrus , arabs , pronomen possessivum non addunt. Demus tamen esse addendum, quod et verum est, omnes profecti pastores populorum à Deo sunt: *Non est enim potestas, nisi à Deo*, inquit Paulus; quod et Homerus antè cecinerat : *Honor autem ex Jove est*. Tum addit Jovem regibus dedisse, (Hom. Iliad. c.).

Sceptrum et jura, ut rex eorum sit.

Undè et *Jove prognati et à Jove educati*, reges à poetis appellantur. Suum ergò Deus appella- verit pastorem undecimi capituli; at decimi tertii pastorem, et suum appellat, et sibi cohæ- rere ait; quo pietas ipsius Deo accepta esse comprobatur, cùm alterius scelera ulturum se denuntiet. Nos verò Christo Jesu addicimus totum decimum tertium Zachariæ caput. Jesus est ille fons patens domui David in ablutionem peccatoris. Supplicium Jesu indicant ista : *Quid sunt plague istæ in medio manuum tuarum? His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me*. Reliqua Jesu mortem , discipulorum fugam , martyria quoque eorum et constantiam, et gentium denique vocationem designant, uti fu- sius in fratre declarabitur. Atque hie suffragatorem adversus Grotium habemus Aben Ezram, qui in Messiae , Josephi nepotis, tempora prædictio- nem hanc Zachariæ confert.

CAPUT CXXI.

Falsi testes Jesum accusant.

Psalm. 26, v. 12 : « Ne tradideris me in animas tribulantibus me, quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. »

Psalm. 34, v. 11 et seq. : « Surgentes testes iniqui, quae ignorabam interrogabant me.... quoniam mihi quidem pacificè loquebantur, et in iracundiā terræ loquentes, dolos cogitabant; et dilataverunt super me os suum; dixerunt : Euge, euge, viderunt oculi nostri. »

Psalm. 40, v. 6, et seq. : « Inimici mei dixerunt mala mihi : Quando morietur, et peribit nomen ejus? Etsi ingrediebatur ut videret, vana loquebatur, cor jus congregavit iniquitatem sibi; egrediebatur foras, et loquebatur in idipsum. Adversum mesusurrabant omnes inimici mei; adversum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum constituerunt adversum me. »

Psalm. 63, v. 1 et seq. : « Exaudi, Deus, orationem meam cum deprecor; à timore inimici eripe animam meam : protexisti me à conventu malignantium, à multitudine operantium iniquitatem; quia exacerbunt ut gladios linguas suas; intenderunt arcum rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum. Subito sagittabant eum, et non timebunt; firmaverunt sibi sermonem nequam. »

Psalm. 108, v. 1 et seq. : « Deus, laudem ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odio circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. »

Psalm. 119, v. 2, 3 : « Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, et exaudivit me. Domine, libera animam meam à labiis iniquis et à lingua dolosa. »

Psalm. 139, v. 1 et seq. : « Eripe me, Domine, ab homine malo, à viro iniquo eripe me. Qui cogitaverunt iniquitates in corde, tota die constituebant proelia. Acuerunt linguas suas sicut serpentis; venenum aspidum sub labiis eorum. Custodi me, Domine, de manu peccatoris, et ab hominibus iniquis eripe me. »

Matth. c. 26, v. 59, 60 : « Principes autem sacerdotum, et omne concilium, quaerabant falsum testimonium contrà Jesum, ut cum morti traderent, et non invenerunt, cum falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt : Hic dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud. » Et Marc. c. 14, v. 56 et seq.

CAPUT CXXII.

Jesus accusatus silet.

Isa. c. 53, v. 7 : « Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum; sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. »

Matth. c. 26, v. 62, 63 : « Et surgens principes sacerdotum, ait illi : Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem facebat : » Et Marc. c. 14, v. 60.

Matth. c. 27, v. 12 et seq. : Et cum accusaretur à principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus : Non audis quanta adversum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehemente. » Et Marc. c. 15, v. 4, 5.

Luc. c. 23, v. 8 et seq. : « Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valde.... Interrogabat autem eum multis sermonibus; at ipse nihil ei respondebat. »

Petr. c. 2, v. 23 : « Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem judicanti se injuste. »

CAPUT CXXIII.

Jesu contumeliis afficitur.

Psalm. 21, v. 7 et seq. : « Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me; locutisunt labiis, et moverunt caput.... Quoniam tribulatio proxima est; quoniam non est qui adjuvet. Circumdederunt me vetuli multi, tauri pingues obsederunt me; aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et ruens. »

Psalm. 34, v. 16 : « Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione; frenduerunt super me dentibus suis. »

Psalm. 55, v. 1 et seq. : « Misererere mei, Deus, quoniam conculeavit me homo; tota die impugnans tribulavit me; conculecaverunt me inimici mei tota die; quoniam multi bellantes adversum me... Totâ die verba mea execrabantur; adversus me omnes cogitationes eorum in malum. »

Psalm. 68, v. 1 et seq. : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infelix sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me... Multiplicati sunt super capillos capitum mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me ini-

micl mei injustè; quæ non rapui tunc exsolvem... Quoniam propter te sustinui opprobrium; operuit confusio faciem meam. Extra-neus factus sum fratribus meis, et peregrinus filii matris meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, et opprobria exprobrantium tibi ecciderunt super me; et operui in jejunio animam meam, et factum est in opprobrium mihi; et posui vestimentum meum cilicium, et factus sum illis in parabolam. Adversum me loquebantur qui sedebant in portâ, et in me psallebant qui bibeant vinum... Tu scis improperium meum, et confusionem meam, et reverentiam meam; in conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; improperium expectavit cor meum et miseriam. »

Psalm. 73, v. 22, 23: « Exsurge, Deus; judica causam tuam; memor esto improperi-um tuorum, eorum quæ ab insipienti sunt tota die. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum; superbia eorum qui te oderunt ascendit semper.

Psalm. 78, v. 12: « Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum, improperium ipso-rum, quod exprobraverunt tibi, Domine.

Psalm. 87, v. 16: Pauper sum ego, et in la-boribus à juventute meâ: exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, et terrores tui conturbaverunt me; circumdederunt me sicut aqua; tota die cir-cumdederunt me simul. »

Psalm. 88, v. 39 et seq.: « Tu verò repulisti, et despexisti; distulisti Christum tuum: ever-tisti testamentum servi tui, profanasti in terrâ sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem; diri-puerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis; exaltasti dexteram deprimentium eum; læticasti omnes inimicos ejus; avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello; destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisisti; minorasti dies temporis ejus; perfudisti eum confusione... Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum (quod continui in sinu meo), multarum gentium, quod exprobraverunt commutationem Christi tui. »

Psalm. 142, v. 3, 4: « Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terrâ vitam meam: collocavit me in obscuris, sicut mortuos seculi; et anxius est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum. »

Sap. c. 2, v. 19: « Contumeliâ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. »

Isa. c. 53, v. 4: « Nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et humiliatum. »

Thren. c. 3, v. 30, 61: « Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis... Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me. »

Matth. c. 27, v. 27 et seq.: « Tunc milites prædis suscipientes Jesum in Prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, et exuentis eum, chlamyden coccineam circum-dederunt ei, et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, et arundinem in dexterâ ejus; et genu flexo antè eum, illudebant ei, dicentes: Ave, rex Judæorum. Et ex-spuentes in eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde. » *Et Marc. c. 15, v. 16 et seq. Joan. c. 19, v. 4 et seq.*

Luc. c. 18, v. 31, 32: « Assumpsit autem Jesus duodecim, et ait illis: Ecce ascendimus Jerosolymam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis; tradetur enim Gentibus, et illudetur. »

Luc. c. 23, v. 11: « Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et illusit indutum veste albâ, et remisit ad Pilatum. »

Rom. c. 15, v. 3: « Etenim Christus noi-sibi placuit, sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi, occiderunt super me. »

¶ Quoniam ad sequentia latè patet *Psalmus 21*, locus postulat ut paulò eum accuratiùs examinemus. Aio igitur illum ex eo vaticiniorum genere esse, quorum anceps significatio est; quæque præsentia dūm tractant, futurorum simulacra adumbrant. Quædam enim Davidem simul et Christum Jesum, quædam Jesum unum respiciunt; sed itâ tamen, ut longè plura Christo convenient; et quæ Davidi accommodari possunt, in Christum Jesum aptiùs etiam congruant. Ad Jesum quidem merè ista spe-ctant, *Psalm. 21: Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ; nam quis de Davide verè id dici posse-putet? at Christus Jesus ab ipso ortu sanctus fuit. Conveniunt et ista Christo Jesu soli, ut pluribus approbabitur infra: Foderunt manus meas, et pedes meos, dimuneraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt, et inspexerunt me (quod congruit ad istud Zachariæ, cap. 12: Et aspiciens ad me, quem fixerunt). Hæc sunt ejusmodi, ut quantumvis flexa et contorta,*

nec Davidi, nec alii cuiquam, præter Jesum, aptari queant. Nec illa ejusdem psalmi Davidi adjungi possunt, quæ vocationem gentium per Christum partam præsignificant: « Reminiscetur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ: et adorabunt in conspectu ejus universæ familiae gentium; manducaverunt, et adoraverunt omnes pingues terræ. » Quorum consimilia de Christo prædicta habes in Psalmo 71, vers. 8 et seq.: « Et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Aethiopes, et inimici ejus terram lîngent. Reges Tharsis, et insulæ munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ, et omnes gentes servient ei... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum. » Quadrant quoque in Christum isthac, etsi in Davidem etiam utcumque convenient: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* quæ moriens, Christus vociferabatur. Deinde: *Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis;* quibus humilitatem suam testatur Jesus, ut alias sæpè in utroque testamento, quod comprobat Parallelismus noster. Subjicit Psaltæ: « Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput: Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum. Prorsus Psalten dicas animo hæc versasse, quæ narrat Matthæus his verbis cap. 27: « Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah, qui destruis templum Dei, et in triduo illud reædificas, salva temetipsum; si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sadotum illudentes cum scribis et senioribus, dicebant: Alios salvos fecit, scipsum non potest salvum facere; si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei: confidit in Deo; liberet nunc, si vult, eum; dixit enim: Quia Filius Dei sum. Recta quoque et *κατὰ λέξιν* cadunt ista in Christum Jesum: *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.* Sed et obliquè et *κατὰ σύγκλισιν* Davidi aptari possunt, quod à Theodoro Mopsuesteno et Grotio factum est; ut sensus sit, Davidis suppellectilem fuisse vi direptam, et sorte inter raptiores divisam. Quod subest in Psalmo: « Erue à frameâ, Deus, animam meam, et de manu canis tunicam meam: salva me ex ore leonis, et à cornibus unicornium humiliatam meam; » hoc ipsum Jesus Patrem orabat in villa Gethsemani: *Pater mi, si possibile est,*

transeat à me calix iste (Matth. c. 26, v. 38). Pergit Psalter: *Narrabo nomen tuum fratribus meis; in medio ecclesiæ laudabo te,* quæ Jesu propria esse docet Paulus in Epistolâ ad Hebræos, cap. 2. Psalmo sanè huic inesse prædictiones de Messiâ Hebræi consentiunt in Midrasch Thebillim: et in capite 11 Thalmudic i libri Sanhedrin, iis verbis Messiæ describuntur tempora, quæ ex Psalmi ejusdem 17 commate petita esse appetet.

2º Verûme nimverò sententiae nostræ repugnare videntur isthac: *Longe à salute mēd verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi;* quæ causæ fuisse testatur Theodoretus, quamobrem septuaginta interpres ad Christum congruere Psalmum hunc non dicenter. His etiam abutebatur Theodorus Mopsuestenus in interpretatione duodecim Prophetarum, quemadmodum narratur in Collatione quarta concilii secundi constantinopolitanæ, ut hæc ad Christum perperam referri ostenderet. Certum quidem est Christum Iesum fuisse tentatum per omnia pro similitudine, absque peccato (Hebr. c. 5, v. 15.) Docent etiam nos Isaías cap. 53 et Petrus, Epist. 2, cap. 2 Christum peccatum non fecisse, nec inventum esse dolum in ore ejus. Docent nos Joannes, Epist. 1, cap. 3, peccatum in eo non esse. Verùm id quidem: at Deus tamen Christum, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso, inquit Paulus in secundâ Epistolâ ad Corinthios. Et in illâ ad Galatas: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum.* De quo jam antè Isaías cap. 53, v. 6: *Posuit Dominus in eo iniqitatem omnium nostrum.* Quid si dicamus hæc ad unum Davidem spectare, ut permistus est aliquandò vaticiniorum sensus? velut in secundo libro Samuelis, Dei verbis Nathan ea Davidi spondet, quæ partim in Christum, partim in Salomonem cadere possint: et hæc quidem in Christum; *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum; ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium:* hæc vero in Salomonem: *Qui si iniqüe gesserit, arguam eum in virgâ virorum.* Hujusmodi tamen exceptionibus omisis, aio nihil eorum quæ objiciuntur, comparare in Hebraico exemplari. Nam pro eo quod habet vulgata, *delictorum meorum*, et Septuaginta, *τῶν παραπτωμάτων μου*, hebraicè legitur, hoc est, *rugitus mei.* Thargum, *אַכְלִיּוֹתִי*, *clamoris mei.* Aquila, *βουλήματός μου*, *rugitus mei.* Theodotion, *βούσιώς μου*, *clamoris mei,*

Sexta, τὰς δεῖσεως μῶν, precationis meae. Hieronymus in interpretatione Psalmorum, juxta hebraicam veritatem, rugitus mei. Commentaria in Psalmos ipsi adscripta : *Est sensus juxta cæteros interpretes : Gemitus mei atque conatus quibus semper populum Israel salvare quiesiri, longè facti sunt à salute meâ, quam populo tribuere cupiebam; quia ipsi noluerunt recipere sanitatem.* At Septuaginta senes, quos sequitur Vulgata interpretatio; legebant, שׁגָּנָתִי, errorum meorum.

3º Captiunculis etiam suis legitimam Psalmi hujus sententiam adulterare conati sunt R. David Kimchi et Lipmannus, quarum plerisque christiani dogmatis insciis serupulum fortasse aliquem injicere, ejusdem verò consultos haud quaquā permovere possunt. Pauculas tantum attingemus de præcipuis. Penultimo versu, inquit, utuntur Christiani, ut probent Jesus in vivis manere noluisse, ne suæ nimis mortis fructu fraudarentur, qui noxarum suarum vinculis in infernis locis attinebantur : quorsum igitur clamabat moriens : *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me,* (Matth. c. 27, v. 46, cur querebatur se non exaudiri, qui exaudiri solebat? cur Deum appellat, *Laudem Israel*, cùm ab Israele Jesus ipse Deus cruciaretur? Deum ait non despexisse preces suas, nec avertisse faciem suam à se, cùm preces tamen ejus despectæ sint. Futurum prædictum, ut adorent in conspectu suo omnes familie gentium, cùm nullus illi cultus à Judæis aut Ismaelitis præstitus sit. Nos Jesum respondemus Deum fuisse et hominem, nec humani quidquam, præter peccatum, ab eo alienum fuisse, ac idecò nobis à naturâ insitum doloris et mortis horrorem verè eum sensisse, idèoque in querelas more humano erupisse; sic tamen ut compresso et devicto humanæ imbecillitatis sensu, paternis imperiis prono animo obsequeretur. Cæterum duplex est Israel : *Non enim omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israeliti;* inquit Paulus ad Rom. c. 9, neque qui semin sunt Abraham, omnes filii. Non enim qui in manifesto, *Judæus est; sed qui in abscondito, Judæus est* (Rom. c. 2, v. 28, 29). Ergò Christus in Psalmo Deum appellat *Laudem Israel*, utpote qui laudaretur à piis et sanctis Israelitis, cùm à nefariis et scelestis Israelitis torqueretur. Neque verò a Deo spretus ac despectus est Jesus, qui datum sibi omnem potestatem in cælo et in terrâ redivivus gloriatur. Et sanè postulatis ejus annuit Deus; nam et vitam illi restituit, quam nec retinere Jesus voluerat, et ho-

minibus criminum veniam benignè indulxit, cuius impetranda gratiâ mortem Jesus obiebat. Falsum denique est, neque Judæos neque Ismaelitas Christo nomen dedisse, cùm ex utroque grege complures ad Christi castra transierint; non enim prædictit Prophetæ singulos quosque ex omni hominum genere, sed aliquos Christi doctrinam suscepturos.

CAPUT CXXIV.

Jesus conspuitur et cæditur.

Psalm. 34, v. 15 : « Et adversum me lætati sunt, et convenerunt; congregata sunt super me flagella, et ignoravi. »

Psalm. 68, v. 27 : « Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. »

Sap. c. 2, v. 18, 19 : « Si enim est verus Filius Dei, suscipiet eum, et liberabit eum de manibus contrariorum. Contumeliæ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. »

Isa. c. 50, v. 6 : Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus; faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me. »

Isa. c. 53, v. 5 et seq. : « Despectum et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, undé nec reputavimus eum. Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percutsum à Deo, et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter sclera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. »

Thren. c. 3, v. 50 : « Dabit percutienti se maxillam; saturabitur opprobriis. »

Matth. c. 20, v. 18, 19 : « Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum et Scribis; et condemnabunt eum morte; et tradent eum Gentibus, ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum. » Et Marc. c. 10, v. 33, 34. Luc. c. 48, v. 31, 32.

Matth. c. 26, v. 67, 68 : « Tunc expuerunt in faciem ejus, et colaphis eum ceciderunt; alii autem palmas in faciem ejus dederunt, dicentes : Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? » Et Marc. c. 14, v. 65. Luc. c. 22, v. 65, 64.

Matth. c. 27, v. 26 : « Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis

ut crucifigeretur. » Et Marc. c. 45, v. 45.

Matth. c. 27, v. 50 : « Et expuentes eum, acceperunt arundinem, et percutiebant caput ejus. » Et Marc. c. 45, v. 19.

Joan. c. 48, v. 22 : « Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens : Sic respondes Pontifici ? »

Joan. c. 19, v. 1 et seq. : « Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et ueste purpureâ circumdederunt eum. Et veniebant ad eum, et dicebant : Ave rex Judæorum ; et dabant ei alapas. »

CAPUT CXXV.

Jesus venditur : cuius venditionis pretio ager sanguinis emitur. Judæ proditoris interitus.

Psalm. 68, v. 25 et seq. : « Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolore vulnerum in eorum addiderunt. »

Psalm. 108, v. 4 et seq. : « Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi ; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione meâ. Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum ; fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus alter accipiat ; fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua. »

Amos. c. 2, v. 6 : « Hæc dicit Dominus : Super tribus sceleribus Israel, et super quatuor non convertam eam ; pro eo quod vendiderit pro argento Justum. »

Zach. c. 11, v. 12, 13 : « Et appenderunt mereudem meam triginta argenteos ; et dixit Dominus ad me : Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appetiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projeci illos in domum Domini ad statuarium. »

Matth. c. 26, v. 14 : « Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad Principes sacerdotum, et ait illis : Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam ? At illi constituerunt ei triginta argenteos. » Et Marc. c. 14, v. 10 et seq. Luc. c. 22, v. 3 et seq.

Matth. c. 27, v. 5 et seq. : « Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, poni-tentiâ ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, et senioribus dicens : Pec-cavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt : Quid ad nos tu videris. Et projectis

argenteis in templo, recessit, et abiens laqueo se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt : Non licet eos mittere in carbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, *Haceldama*, hoc est, *Ager sanguinis*, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiah Prophetam dicentem : *Et acceperunt triginta argenteos, pretium appetiati, quem appetiaverunt à filiis Israel, et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.*

Joan. c. 17, v. 12 : « Quos dedisti mihi, custodivi ; et nemo ex eis periret, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. »

*Act. c. 1, v. 16 : Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædicta Spiritus sanctus per os David de Judæ, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum, qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille, lingua eorum, *Haceldama*, hoc est, *Ager sanguinis*. Scriptum est enim in libro Psalmorum : *Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui habitat in eâ, et episcopatum ejus accipiat alter.* »*

Clarissima illa Zachariæ prædictio, ita ut à Matthæo relata est, adversariorum petitionibus patuit. Queruntur primùm Jeremiæ eam tribui ab evangelistâ, cùm sit Zachariæ ; deinde aliis conceptam esse verbis apud prophetam, aliis apud evangelistam : deinùm nec sententiam congruere. Adversus ea à christianis interpretibus multa disputantur, quibus commemorandis supersedebimus in præsentia, querelis istorum sic occurrisse contenti. Verisimile primùm est librariorum oscitantiâ evenisse, ut Jeremie nomen extruderet nomen Zachariæ. Nam cùm proprii nomina contrahere librarii soleant, illa Jeremiæ et Zachariæ sic videntur expressisse, Ιερεμίας, Ζαχαρίας : in his proclive fuit primam nominis utriusque litteram permutare ; nam primam in ιερεμίας, non pusillam et brevem pingebant, quemadmodum nunc typographi, sed productam et benè longam ; primam verò in ζαχαρίας non semper ita sinuatam et contortuplicatam, ut in libris editis hodiè pingitur, sed in summo ad inum satis directam, paululum inflexam et prominens.

tem in medio, ansulam in vertice gerentem : quæ si parvum accuratè notata erant, in eis facile degenerabat. Haec fatebuntur, qui græca exemplaria versare consueverunt. Ergo apicis similitudine deluso imperito et supino librario, quod uni aut alteri codici inhæserat vitium, in alios ita propagatum est, ut universis p̄modūm, ac interpretationibus deinde inoleaseret; quanquam non omnibus. Nam nec Jeremiæ, nec Zachariæ nomen præsert syriaca interpretatio, neque persica, neque latini codices quidam, ut testificatur Augustinus, de Cons. Evang. lib. 4, cap. 7. Simile quipiam Origeni et Eusebio suboluerat; quorum ille in Matthæum, hic libro decimo Demonstrationis errorem hunc, mendum scripture esse conjectant. At apocryphus ille Jeremiæ liber hebraicè scriptus, Hieronymo communicatus à Nazarææ sectæ homine hebræo, in quo testimonium illud propriis exstabat conceptum verbis, haud scio an post Matthæum fuerit suppositus, et ad fidem ipsi faciendam confictus, ac Hebræis deinde obtrusus. Id quidem dissimulavit Hieronymus; sed indè tamen depromptam esse Matthæi p̄t̄m haudquaquām credere se declaravit, verum ex ipso Zachariâ repetiit. Minimè verò ait Origenes visum sibi hunc Jeremiæ librum apocryphum; at ad priorem suspicionem alteram addit, ex aliquā nempè apocryphā scripture, Jeremiæ nomen præ se ferente, depromptam esse hanc quam profert Matthæus, prædictionem; quemadmodūm alia quædam novi Testamenti Scriptores ex apocryphis libris depropulsere. Opinionem hanc nullo pacto, ne ut suspicionem quidem, probare possum; apocryphorum enim testimonia à Paulo apostolo in tradendis præceptionibus usurpari cum fructu potuerunt, at ab Evangelistâ in mortis Christi historiâ prolata fuisse falsam prædictionem, et librum ἡλληνικὸν sic tanquam canonicum, nullâ distinctionis adhibitâ notâ fuisse citatum, haudquaquām mihi persuaderi potest. Uteumque est, liquet certè vetustissimum hoc esse mendum, ut et Augustinus asseverat. Quod ad evangelistæ et prophetæ dissonantiam attinet, manifestum est ad prophetæ sententiam attendisse evangelistam, verba neglexisse, quemadmodum ab interpretationibus recte observatum est; tantum abest ut in sententiâ inter illos disconveniat. Atque hunc morem in testimoniosis è Scripturâ sacerdatis recitandis tenuisse evangelistas et apostolos hoc loco observat Hieronymus. Idem in libro de optimo genere interpretandi, hunc

nodus solvens: « Absit hoc, inquit, de pedissequo Christi dicere (Matthæum significat) cui curæ fuit, non verba aut syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere. » Queritur apud Zacharium Deus mercedem suam triginta argenteis esse appensam; atque tam exiguum et vile sui pretium indignatus, jubet id prophetam projicere, ad figulum; quod et ab hoc factum est, projectis his in dominum Domini ad figulum. Plane cum his congruit Matthæus, si sententiam duntaxat species; nec multum ablidunt verba. Perpicuum est præterea ejusmodi esse vaticinationem hanc, ut in Jesum Christum propriè conveniat, accurate designatà venditione, pretio venditionis, ac numero nummorum, projectione nummorum, loco etiam projectionis, ac nomine loci. Quæ si in Zachariæ tempora conferas, vix sanè, ac ne vix congruent; nam quid hoc esse dicas, Deum pretio aestimari se voluisse ab Israelitis, ac, illos aestimatione Dei factâ, triginta argenteos Dei pretium appendisse? Sin hæc in allegoriam trahere velis, nonnisi adhibitâ vi id efficies. Quid hoc verò est quod fieri jubet Deus, projici pretium illud ad statuarium? nam quod ait Grotius agrum fuisse in quem projiciebantur fracta templi fictilia, gratis omnino dicitur, nec rationi convenit; nam quis pulchrum excipiendis templi fictilibus fractis fuisse destinatum? non his potius certè, quam reliquis sordibus; undè nec à fictilibus, potius quām à sordibus nomen habuerit. Itaque vix legitimum indè sensum extandas; cùm proprium et verum reprias in historiâ Christi Jesu. Etsi verò notavimus propositum id fuisse Grotio, ut proprios et directos vaticinorum sensus eriperet historiæ Christi, remotos solum et obliquos r̄ linqueret, hoc tamen loco, veritate quippe victus, allegoricam tantum expositionem concessit temporibus Zachariæ propriam in historiam Christi quadrare fassus est. »

CAPUT CXXVI.

Jesus à Judais et Ethnicis capitîs damnatur.

Psalm. 2, v. 2 : « Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus. »

Psalm. 21, v. 17 : « Quoniam circumlederunt me canes multi : concilium malignum obsedit me. »

Psalm. 40, v. 6 et seq. : « Inimici mei dixerunt mala mihi : Quando morietur et peribit nomen ejus?... Adversum me susurrabant omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala

mibi; verbum iniquum constituerunt adversum me. »

Psalm. c. 68, v. 13 : « Adversum me loquebantur, qui sedeabant in portâ. »

Psalm. c. 93, v. 21 : « Captabunt in animam justi, et sanguinem innocentem condemnabunt. »

Sap. c. 2, v. 19, 20 : « Contumeliâ et tormento interrogemus cum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. Morte turpissimâ condemnemus eum. »

Isa. c. 53, v. 8 : « De angustiâ et judicio sublatu[m] est. »

Jerem. c. 11, v. 9 : « Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam; et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes : Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terrâ viventium, et nomen ejus non memoretur amplius. »

Matth. c. 20, v. 18 : « Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabunt eum morte. » Et *Marc.* c. 10, v. 33.

Matth. c. 26, v. 66 : « At illi respondentes dixerunt : Reus est mortis. » *Marc.* c. 14, v. 64.

Matth. c. 27, v. 3 : « Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, poenitentiâ ductus, retulit triginta argenteos. »

Matth. c. 27, v. 26 : « Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur. » Et *Marc.* c. 10, v. 33; et c. 15, v. 15. *Luc.* c. 23, v. 24, 25; *Joan.* c. 19, v. 15 et seq.

Luc. c. 23, v. 6 et seq. : « Pilatus autem audiens Galileam, interrogavit si homo Galileus esset. Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus. Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valde; erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, cùd quod audierat multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum et scribæ, constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes eum exercitu suo, et illusit indutum veste albâ, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsâ die; nam anteâ inimici erant ad invicem. »

Act. c. 4, v. 24 et seq. : « Qui cùm audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum,

et dixerunt : Domine, tu es qui fecisti cœlum et terram, mare, et omnia quæ in eis sunt; qui Spiritu sancto per os Patris nostri David pueri tui dixisti : *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?* Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Convenerunt enim verè in civitate istâ, adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti, Herodes et Pilatus, cum gentibus et populis Israel, facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri. »

CAPUT CXXVII.

Iesus cruci suffigitur.

Gen. c. 22, v. 6 et seq. : « Tulit quoque (Abrahamus) ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum... Cùmque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum. »

Exod. c. 12, v. 1 et seq. : « Dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terrâ Agypti... Loquimini ad universum cœtum filiorum Israel, et dicite eis : Decimâ die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas... Erit autem agnus absque macula, maculosus, anniculus... Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus, immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, et in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illâ assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus... Erit autem sanguis vobis signum in ædibus, in quibus eritis, et videbo sanguinem, et transibo vos... Habebitis autem hanc diem in monumentum, et celebrabitis eam solemnam Domino in generationibus vestris cultu sempiterno. »

Num. c. 21, v. et seq. : « Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas et mortes plurimorum, venerunt ad Moysem, atque dixerunt : Peccavimus, quia locuti sumus contrâ Dominum ad te, ora ut tollat à nobis serpentes. Oravitque Moyses pro populo, et locutus est Dominus ad eum : Fac serpentem æneum, et pone eum pro signo; qui percussus aspicerit eum, vivet. Fecit ergo Moyses serpentem æneum, et posuit pro signo; quem cùm percussi aspicerent, sanabantur. »

Psalm. c. 21, v. 17 : « Foderunt manus meas, et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa

mea. Ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. »

Isa. c. 53, v. 5 : « Ipse autem vulneratus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostre super eum, et livore ejus sanati sumus. »

Ezech. c. 9, v. 4 et seq. : « Et dixit Dominus ad eum : Transi per medium civitatem in medio Jerusalem, et signa *Thau* super frontes virorum gementium et dolentium, super cunctis abominationibus quae sunt in medio ejus. Et illis dixit, audiente me : Transite per civitatem sequentes eum, et perecutite; non parcat oculus vester, neque miseramini. Senem, adolescentulum et virginem, parvulum et mulieres interficite usque ad internectionem; omnem autem, super quem videritis *Thau*, ne occidatis, et à sanctuario meo incipite. »

Zach. c. 12, v. 10 : « Et effundam super dominum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiae et precum; et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut dolorisolet in morte primogeniti. »

Zach. c. 13, v. 6 : « Et dicetur ei : Quid sunt plagae tuæ in medio manuum tuarum? Et dicit : His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. »

Matth. c. 20, v. 19 : « Tradent eum gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum. »

Matth. c. 26, v. 2 : « Scitis quia post biduum pascha fiet, et filius hominis tradetur ut crucifigatur. »

Matth. c. 27, v. 22 et seq. : « Dicit illis Pilatus : Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes : Crucifigatur. Ait illis præses : Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes : Crucifigatur... Tunc dimisit illis Barabam, Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur... Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem cyrenæum, nomine Simonem; hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvarie locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum; et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes. » Et *Marc.* c. 15, v. 13 et seq. *Luc.* c. 23, 21 et seq. *Joan.* c. 19, v. 6 et seq.

Matth. c. 28, v. 5 ; Respondens autem An-

gelus dixit mulieribus : Nolite timere vos; scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, queritis. » Et *Marc.* c. 16, v. 6.

Luc. c. 24, v. 20 : « Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum. »

Joan. c. 5, v. 14, 15 : « Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis. »

Joan. c. 8, v. 28 : « Dixit ergo eis Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. »

Joan. c. 12, v. 32, 53 : « Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Hoc autem dicebat significans quā morte esset moriturus. »

Act. c. 2, v. 36 : « Certissimè sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis. » Et *Act.* c. 4, v. 10.

Act. c. 5, v. 50 : « Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. » Et *Act.* c. 10, v. 39; et c. 13, v. 29.

1 Cor. c. 4, v. 25 : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum. »

1 Cor. c. 2, v. 2, 8 : « Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, hunc crucifixum.... Si enim cognovissem, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. »

1 Cor. c. 5, v. 7 : « Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. »

2 Cor. c. 15, v. 4 : « Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. »

Gal. c. 2, v. 19 : « Christo confixus sum cruci. »

Gal. c. 3, v. 1, 2 : « O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, antè quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, in vobis crucifixus? »

Gal. c. 6, v. 14. « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. »

Phil. c. 2, v. 8 : « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. »

Hebr. c. 12, v. 2 : « Aspicientes in auctorem fideli, et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta. »

Apoc. c. 4, v. 7 : « Ecce enim venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum

pugnerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ. »

Apoc. c. 7, c. 2, 3 : « Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei vivi, et clamavit voce magnâ quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ et mari, dicens : Nolite nocere terræ et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. Et audivi numerum signatorum ; centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel. »

Apoc. c. 11, v. 8 : « Et corpora eorum jacebant in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, et Ægyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est. »

1º **Psalmo 21** Christum prædicti ad centesimum vicesimum tertium hujus Parallelismi caput evicimus. Non semel ergò petita ex eo oracula in testimonium adduxerunt Novi Testamenti scriptores, quod non fecissent utique, nisi psalmum vulgò in eamdem flecti sententiam exploratum habuissent. At non levis controversia mota est super decimo septimo commate, quo supplicium Christi Jesu clarissimè præsignatum est. Nam quod habet Vulgata interpretatio : *Foderunt manus meus et pedes meos*, hebraicè in Keri sic conceptum est : כְּרָזִים וְגַלְּלִים. Hanc lectionem secuti sunt septuaginta Interpretes; verterunt enim : ἀρνέας κειράς μου καὶ πόδας. Sic syrus interpres, sic arabs. At in Ketib, pro כְּרָזִים scribitur קָרְבָּלָה; ut sensus sit : *Sicut leo manus meas et pedes meos*; quæ cum pendula sint et imperfecta, ad explendam sententiam addi volunt hujus lectionis assertores : *Observaverunt*, vel *momorderunt*, vel *laceraverunt*, aut aliquid hujusmodi. Quod videtur secutus paraphrastes chaldaeus, adjectâ dictione ad integratatem sententiae. Ita et R. Selomoh Jarchi. Aben Ezra repeti jubet צְדֵקָתְךָ, circumdecederunt, quod est in superiori commate. יְהוָה Ju-dæorum fraude confictum fuisse queruntur Christiani; contrà à Christianis nativam scriptiōnem in כְּרָזִים recoctam Judæi causantur, ac inter eos præcipue R. David Kimchi. Utri verius, existimare promptum est. Nam כְּרָזִים legerunt septuaginta Senes, ut dixi, vetustissimi interpretum omnium Scripturæ sacræ qui supersunt, Christo Jesu antiquiores; verterunt quippe קָרְבָּלָה. Deinde ex keri et ketib apparent utramque lectionem Hebreorum libros habuisse. Habuerunt certè codices quidam כְּרָזִים, ut ipsi testantur Masorethæ, quod à Christia-

norum lectione differt unicâ litterâ נ. Eam esse paragogicam Judæi nonnulli fatentur. Atqui certum est absuisse illam ab optimis quibusdam exemplaribus Christianorum, quorum Judæi ipsi integratatem et fidem agnoverunt. Quid quod traditur in parvâ Masorâ, vocis ipsius כְּרָזִים significationem còdem ac significationem vocis כְּרָזִים recidere? nempè, opinor, quòd sive unguibus, sive dentibus utatur leo ad capiendam et vorandam prædam, carnes pungit et perfodit. Quod cum ita sit, mihi ea longè videtur præferenda lectio, quæ integra est, καὶ ἀπαρτίζει τὴν διάνοιαν, ei quæ truncata est et pendula, et animum relinquit incertum. Probabile est hoc provenisse ex tikkun sopherim, sive *correctione scribarum*, qui ut præclari hujus oraculi vim aliò converterent, incrûstârunt vas sincerum, quod et alibi sæpè factum ab iis alii observârunt.

2º At crimen in Christianos retorquet R. Lipman in Nitzachon, atque vaticinium hoc ab iis adulteratum ex eo probat, quòd à Judæorum moribus abhorret, noxios cruci suffigere. Verùm quo tempore imperfectus est Christus Jesus, jus vitæ et necis Judæis erat ademptum. Nobis, inquiunt, non licet interficere quemquam (Joan. c. 19, v. 31). At judicia capitalia et supplicia moribus romanis tunc exercebantur. Supplicium ergò juxtâ alienos mores Jesu irrogandum esse prædictit David, irrogatum Evangelistæ retulerunt. Cæterum à Lipmanni criminatione Christianos satis vindicant interpres Septuaginta, qui, ut jam notavi, כְּרָזִים legerunt, et verterunt, קָרְבָּלָה.

3º De lectione non disputat Thcodorus Mopsuestenus, coll. 4 conc. constant. 11, verùm nullam hic futurorum, sed præsentium duntaxat significationem contineri pertendit. Totum ergò ad allegoriam convertit; atque id, *Foderunt manus meas et pedes meos*, exponit : Arcana mea scrutati sunt, et hoc translatum putat ex iis quæ scrutando et fodiendo eruuntur. *Dinumeraverunt omnia ossa mea*, tractum esse vult ex eorum consuetudine, qui devictorum hostium bona recensent: Violenta sanè et invercunda fuerit utraque translatio hæc, si translatio est. *Ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me*; ea nimirūm, inquit, patientem quæ volebant. Rectè; nam id christianæ expositioni congruit. *Diviserunt sibi vestimenta mea*, et super vestem meam miserunt sortem; hoc est, inquit, facultates meas vi ademptas sorte inter se parti sunt; quam interpretationem amplectitur Grotius. Paulò quidem tolerabilior illa est, sed

non ita tamen, ut eam quæ est *χαρά ζέω*, et nativos ac obvios verborum sensus in rebus gestis querit et invenit, aspernemur, vel aliorum pro libitu fleetamus. Nam cui persuaserit Theodorus, casu factum, ut quæ metaphorice diversat Psaltes, ea *χαρά ζέω* pedum manuumque Christi fissionem, nec non dirum illud ac triste spectaculum, quod de cruce pendens Jesus præbuit, ac vestium quoque ipsius partitionem sorte factam accuratè referrent? sed hunc psalmum nos suprà jam satis excussimus.

4º Crucis Christi non rudem aliquam et obscuram informationem, sed expressam effigiem dedit Ezechiel, seu potius apud Ezechielem Deus ipse, cum piorum hominum frontes signari jussit littera *Thau*; interfici verò eos qui ea notari non essent. Hoc tempore priscis elementis samariticis Hebræi utebantur; Samaritæ verò litteras singulas multiplici formâ de pingebant. Et *Thau* quidem, quæ postrema erat, præter alias formas, crucis speciem obtinebat; non enim duntaxat, in quâ lignum transversum sustinet stipes arrectarius, sed alterius etiam quæ *χαρά ζέω*; est, sive decussata. Utramque crucis formam habet littera *Thau* in vetustis hebræorum scilicet, qui servantur in eruditorum loculis, et in illorum libris pinguntur. Unde à Scaligeri animadversione defenditur Origenes, qui hoc Ezechielis testimonium exponens, accipisse se scribit ab Hebræo quadam, Christi doctrinam amplexo, in antiquis elementis Hebræorum *Thau* formam crucis habere. Antiqua clementia appellat, ἀρχαία σταυρέα, samariticæ litteras; quas ab hebraicis recentioribus, seu potius babylonicis, quibus post babyloniam captivitatem uti cœperunt Judæi, accuratè distinguit his verbis, quæ è veteri Catenâ in Psalmos translata excerptimus: «Et in accurateoribus exemplaribus scriptum est vetustis litteris hebraicis, non hodiernis. Narrant enim Esdram post captivitatem aliis esse usum. » Hieronymus *Thau* Ezechielis perfectam in viris gementibus et dolentibus scientiam demonstrare suspicatur; conjecturâ ductâ à voce θαυ, quæ *perfectum* sonat: vel notari observationem legis, quæ *θωράκη* dicitur; quam expositionem Hebraicis adscribit. Tum subjicit: «Et ut ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema *Thau* littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, et frequenter manus inscriptione signatur. » At cùm Origeni et Hieronymo fidem detrahere nititur Scaliger,

audacter facit et inconsultè; audaciis etiam, cùm ad scelos provocat, qui precipitem ipsius temeritatem arguant, et Origeni ac Hieronymo faciunt idem. Probabile quidem est post Christi mortem Samaritas, subdolam gentem, ut Christianorum causam hoc Ezechielis testimonio nudarent, litteræ *Thau* figuram σταυρόν rariissimè usurpassè; alias vero litteræ ejusdem formas in libris suis adhibuisse. Itaque in grammaticis libris Samaritarum, quos consuluerat Scaliger, unica fuit forma litteræ *Thau*, à crucis signo diversa. Verum qui vel R. Azarium, vel Angelum è Rochâ adiverit, et in consilium adhibuerit, Scaligeri errorem deprehendet. Porro non apud Samaritas solum, et veteres Hebræos, sed ipsos etiam Pœnos, proindeque et Tyrios, apud Æthiopes quoque, necnon et apud Græcos et Latinos, *Thau* caret illo vertice suprà lignum transversum eminente, in quo αἴρεται, sive titulus noxii scribebatur; quem verticem *Thau* aliarum gentium retinet. Quanquam et in veteribus Græcorum libris et inscriptionibus nonnullis, *Thau* cum apice non-nunquam visitur. Apud Coptos *Dau* simile est *Tau* Græci sine apice; sed penultima littera quæ est Dei, prorsus similis est ethiopici et samaritici *Than*, quod verticem gerit. Quamobrem et Salebdei nominari aiunt, hoc est, *Dei cruciforme*. Crucem enim *Saleb* appellant. Ergo Copti *Dau* suum habuere à Macedonibus alexandrini: at Dei littera videtur esse ægyptiacæ originis. Utecumque est, ex hac dissertatione colligimus singulas has gentes apud quas præcipue Christi doctrina propagata est, in litteris suis reperire, undè vaticinium Ezechielis Christi crucem prænuntiare comprobetur. »

Scio plerosque τὸν Ezechielis, non *Thau* litteram, sed *signum* interpretari. Sic Septuaginta, et Jonathan; sic Syrus et Arabs; sic Aquila et Symmachus, juxta Hieronymi testimonium. Sic Cyprianus: «Apud Ezechielem, inquit, dicit Deus: *Notabis signum super frontes virorum.* » Rursus: «Omnem autem super quem *signum* scriptum est. » Matthæus quoque Ezechielem respxisse videtur, cum dicteret: «Et tunc parabit *signum Filii hominis in cælo*. Apertissimè verò Joannes in Apocalysi: «Et præceptum est illis ne laderent fænum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem; nisi tantum homines, qui non habent *signum Dei* in frontibus suis: Verum aliter Theodotion, qui litteram hebraicam *Thau* expressit, teste Hieronymo in Ezech. c. 9, v. 4: quod et ab Aquilâ factum docet Origenes; eu-jus verba repræsentat romana editio Scriptura.

sacrae. Tertullianus quoque, adv. Jud. c. 11, *Than reddidit, vel, quod potius reor, in veteri interpretatione latinâ sic redditum exscripsit: at samariticæ linguae imperitus Tau græcum, et T latinum ab Ezechiele præsignari censuit.* « Ipsa est enim, inquit adv. Marc. libr. 3, cap. 22, littera Græcorum *Tau*, nostra autem T species crucis, quam portendebat futurom in frontibus nostris, apud veram et catholicam Jerusalem. Atqui vetus illa latina interpretatio, unde hæc sumpsit Tertullianus, excusa erat ad editionem Septuaginta senum. Quamobrem faciliè ducor ad suspicandum, pro eo quod apud illos vulgo legitur: ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἀγνοεῖτε, legendum esse: ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς λειπεῖ Ταῦ σημεῖον. Proindeque et paulò superiùs emendandum erit: καὶ δὲ Ταῦ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστατέαζόντων. Quod ad Matthæum et Joannem attinet, propositum non habuerunt ipsa Ezechieliis verba rependere, sed ad sententiam tantum alluserunt.

^{5º} Postrema illa duo, quæ Zacharias suppeditavit oraenla, in Christo Jesu completa esse, ultima Prophetæ hujus capita, si simul spectentur, manifestum facient. Nam si ab eo undecimi capituli ordiamur loco, in quo vereditio nem Jesu prædictam esse proximè ostendimus, statim subest Judæ et Israelis disjunctio, quæ notat consanguineorum dissociationem per Christum prædictam et factam, his ipsius capessentibus doctrinam, illis Mosis, istis ethni corum instituta sectantibus. Undè sic Jesus ipse de se apud S. Luc. c. 12, v. 51 et seq.: « Putatis quia pacem veni dare in terram? non, dico vobis, sed separationem; erunt enim ex hoc quinque in domo unâ divisi; tres in duos, et duo in tres dividentur; pater in filium, et filius in patrem suum; mater in filiam, et filia in matrem; soror in nurum suam et nurus in sororem suam. » Tum objurgat pastores nequam Zacharias, quemadmodum et Jesus decimo Joannis capite v. 41. Ecclesiæ deinde victorias spondet, hostibus vero Ecclesiæ certum minatur exitium. His subneclitur missio Spiritus sancti, de quâ luceleter agemus infra. Explicat postmodum Christi Jesu supplicium: « Et aspicient ad me quem confixerunt, et plangent cum planetu quasi super unigenitum, et dolebant super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. » In Christum Jesum quadrare istud tradidit Joannes capite 19, v. 36, 57: « Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non committetis ex eo. Et iterum alla Scriptura dicit:

Videbunt in quem transfixerunt. » Èodem pertinet istud ex Apocalypsi, cap. 1, v. 7: « Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui cum pupugerunt, et plangent se super eum omnes tribus terræ. » Atqui in Christum Jesum hæc torquere minimè fuisse ausi Novi Testamenti sc̄riptores, ut sæpè jam dixi, nisi receptam esse i.: vulgus opinionem hanc scivissent. Indidem petitum videtur istud Christi Jesu apud Matthæum: « Et tunc parebit signum Filii hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multâ et majestate. » Quorsum *Unigenitus* appelletur Christus Jesus, nihil attinet dicere. Septuaginta habent: ως ἐφ' ἀγνοεῖτε. *Quasi super dilecto*; quippè Jesum Deus Pater de cœlo Filium suum dilectum non semel appellavit. Ecquid verò dicatur Primogenitus, demonstrat suprà Parallelismus. Quàm simile vero Zacharianum hoc istis psalmi 21, quæ Christo addiximus: « Foderant manus meas et pedes meos. Ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me. » Jam verò ille « fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem in ablationem peccatoris », Christus Jesus est, quem sub fontis, et aquæ, et fluvii noxiorum sordes cluentis symbolo Testamenti utriusque autores exhibent in Parallelismo. Idola deinde conterit, quod Christi Jesu munus esse approbat itidem Parallelismus. Tum pseudoprophetas exterminat, et spiritus nequam profligat. Quippè sic et Christus Jesus apud Matthæum, cap. 7, v. 15: « Attende à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium; intrinsecus autem sunt lupi rapaces. » Et alibi: « Videte, ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multis seducent (Matth. c. 24, v. 4 et seq.). » Et mox: « Si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illie, nolite credere, surgent enim pseudochristi, et pseudoprophetæ; et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. » Item argumentum fusè tractat Paulus in posteriore Epistola ad Timotheum, cap. 3, v. 1 et seq. nimirūm Christi Jesu præceptis imbutus. Joannes quoque, codem præceptore usus, sic disserit in primâ Epistolâ cap. 4, v. 1 et seq.: « Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint; quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur Spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne

venisse, ex Deo est ; et omnis spiritus qui solvit Iesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus , de quo andistis quoniam venit, et nunc jam in mundo est. » Tangit postea Zacharias supplicium Christi, atque id claris adeo et perspicuis designat notis, ut rem praesentem describere, non futuram praedicere videatur : « Et dicitur ei : Quid sunt plague istae in medio manuum tuarum ? Et dicit : His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. » Scio equidem quid postulet verborum istorum connexio cum superioribus, et *ζιδητησης*. Agit Zacharias de pseudopropheta, qui postquam falsiloquia sua Dei nomine praetexuerit, *Configent eum*, inquit, pater ejus, et mater ejus. Tum subiungit : *Et dicetur ei : Quid sunt plague istae in medio manuum tuarum ? Et dicit : His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Plane haec coherent. Verumtamen non eadem prorsus subjacet *προσει* utrique sententia : nam quem à parentibus confixum dixit, quemadmodum verterunt Aquila, Theodotion, Symmachus, Jonathan et Vulgatus interpres, ferro ad mortem confossum utique significavit : hic enim videtur esse sensus vocis קְרָדֵבָא, et capitale scelus fuit prophetiae munus temerè usurpare, juxta legem Mosis. Atqui lethalia vulnera non sunt, quæ manibus infliguntur. Vides Zachariae mentem à pseudoprophetae supplicio ad Christi ipsius Prophetarum ultioris supplicium sensim et *τελετθότως* converti. Unde continuò haec subnectit : « Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum ; persecute pastorem, et dispergentur oves : convertam manum meam ad parvulos ; quæ Christo Jesu manifestis rationibus suprà adjudicavimus. Itaque prius illud comma de manibus transfossis est ejusmodi, ut accommodari possit ad praesentia, in quibus de pseudoprophetae supplicio agitur ; et ad sequentia, in quibus agitur de supplicio Christi Jesu, veri quidem Prophetæ, at pseudoprophetae habiti ; sed ita tamen ut Jesu longè aptius conveniat. Pergit Zacharias, et postquam Christi mortem, et discipulorum Christi dispersionem praedixit. Evangelium promulgandum prænuntiat, et homines quosdam ad salutem eligendos, plures reprobando ; quibus consona sunt ista Christi Jesu apud Mattheum , cap. 7 : « Quia angusta porta, et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui iacentur eam ! » et ista, cap. 20 : « Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. » Unde Paulus in priore ad Corinthios Epist., cap. 4 : « Videte enim vocationem

vestram, fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles ; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes ; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia ; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. » Stulta illa Pauli, et ignobilia, et contemptibilia, et quæ non sunt, *parvulos* Zacharias appellat, eosque manu suâ sublevaturum se Deus pollicetur. At variis tamen tormentis fidem eorum et virtutem exploratum iri docet Prophetæ ; martyriis nempe ac suppliciis, quæ discipulis Jesu Christi irrogata sunt, juxta predictiones Veteris Testamenti in Novo completas, quas in Parallelismo collegimus. Decimo quarto demum capite excidium hierosolymitanum, Evangelii promulgationem, gentium vocationem, Ecclesiæ constitutionem, et pios omnes in unum ovile sub uno pastore cogendos vaticinatur : quæ omnia suis locis Parallelismus iste pertractat. Ergo ex totâ Zacharianæ hujus prophetiae compage et consensu intelligitur, duo commata hoc capite à nobis inde de prompta, ad exitum in Christo Jesu, itidem ut reliqua, pervenisse. Neque Judæi inficiantur. Gemara Thalmudici libri Sueah, ad Messiam Josephi filium, quem olim interficiendum esse opinantur, prius refert Zachariae vaticinium : *Et aspicient ad me quem confixerunt* ; cui assentitur Aben Ezra. At R. Moses Hadarsan in Beresith Rabbâ refert ad Messiam, Davidis filium. In altero verò oraculo Messiae adscribendo stipulatorem quoque habemus Aben Ezram, qui in Messiam filium Josephi, haec fleetit.

Verūmenimverò prius hoc Zachariae testimonium non una labes occupavit ; unde genuina ejus sententia in dubium vocari possit. Primum vitio insidentur haec verba : *וְהַבִּשְׁ אֶלְיָהּ*, *Et aspicient ad me.* Quibus cum Christi divinitatem probari animadverterent Judæi (quippe cùm idem se confixum fuisse dicat, qui spiritum gratiae se effusurum promittit, quod Dei solius est), adulteras iis admoverunt manus, et pro *בְּנֵי*, scripserunt *בְּנֵי אֱלֹהִים*, *ad eum*, ut alius sit gratie largitor, alius plagiis confixus, et lamentis ac planetibus comploratus. At nos supra certis indiciis deprehensam hanc fallaciem convicimus. Subest deinde : *בְּנֵי שְׂעִיר*, *Quem confixerunt.* Septuaginta reddunt : *τοὺς οὐκαποτεταρτούς*. Nempe transpositis elementis legerunt, *בְּנֵי*. Quanquam nec satis constanter lectionem hanc retinent codices septuaginta senum ; nam Aldina editio habet :

εἰς τὸ ἔξεχέντησαν. Sic quoque vetustissimus codex Barberinus. Sic legit et Cyprianus, sic Theodoretus, sic alii. Et antè illos Joannes Evangelista, cap. 19, v. 37 : affert Joannes : ὅψονται εἰς ὃν ἔξεχέντησαν. Videbunt in quem transfixerunt. Quanquam aliter visum Hieronymo, qui hic hebraica secutum Joannem arbitratur. Sed cùm inter Græcos, et à Græcis rogatus Evangelium suum scripserit, id haud dubiè assentatus est græcum exemplar, quod tūm maximè usurpabatur vulgò, et κανὼν ἔδοσις appellabatur. Illud autem fuisse certum est septuaginta senum. Nam, ut id obiter moneam, Evangelium in Judæorum gratiam et inter Judeos scripsit Matthæus, auctore Irenæo ; Marcus in gratiam Romanorum, ut potè quòd Romæ, iis postulantibus, scripserit, testibus Eusebio et Hieronymo ; Lucas Hellenistarum, quippè antiochensis, inter Hellenistas natus ; Joannes Græcorum, Ephesi nimirūm, rogatus ab episcopis Asiæ, ut docet ex Irenæo Eusebius, ex Eusebio Hieronymus ; sic tamen ut Evangelia sua scriptores hi quatuor, totius etiam Ecclesiæ communia esse vellent, ab eâque uno consensu recepta sint. Facilè itaque satisfacimus Hieronymo quærenti : « Siquis non recipit, det testimonium de quo sanctorum scripturarum loco Joannes ista protulerit, et cùm non repererit, cogetur ingratim suspicere veritatem. » Protulisse ista Joannem ex Zacharie duodecimo capite, juxta septuaginta Senum interpretationem, respondemus. Scio notasse alibi Hieronymum, Apostolos et Evangelistas hebraicum sequi potius Veteris Testamenti exemplar, quam Interpretes septuaginta, si quandò hi discrepant ab hebraicis. At nos id semper ab iis factum negamus ; imò vero contrarium sèpè observavimus, et rarissimè hebraicis eos hæsisse possumus asseverare. Plurimis id exemplis probare possemus, si ea res ageretur. Quamobrem de græcâ interpretatione sic ad Hieronymum scribit Augustinus : « Non parvum pondus habet illa, quæ sic merebuit defamari, et quâ usos Apostolos non tantum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. » Hæc erat κανὼν editio, quæ cùm varias passa esset depravationes, in aliquibus hebraicæ veritati consentiebat, dissentiebat in aliis. Hinc factum est, ut cùm Evangelistæ et Apostoli κανὼν assentarentur, tantum consonarent hebraicis, quantum iisdem κανὼν consonabat. Cùm verò postmodum Origenes, aliquie deinde Interpretationem septuaginta Senum emendassent, novæ

prodierunt editiones, quarum aliae magis, minus aliae hebraicis consentiebant. Ergò Hieronymus aliique recentiores, deprompta in Novo Testamento testimonia exigentes ad sua septuaginta Seniorum editionis exemplaria, κανὼν nimirūm, ut videtur, quippè frequenti usu ab omnibus teri solitæ, si quandò ab iis discrepare, hebraicis verò consentire illa notassent, ex hebraico arcessita ea ab Evangelistis et Apostolis opinati sunt. Velut hanc clausulam ex Zachariâ à Joanne prolatam, ab hebraicis manasse censem Hieronymus, cùm ex κανὼν profecta videatur. Demus tamen, ita scripsisse septuaginta Interpretes, quemadmodum hodierni codices habent, ἀνθ' ὃν κατωρχύσαντο, non obscura hæc erit contumeliarum Christi Jesu significatio, cùm ludibrio ac derisui Judæis habitus est. Ità quidem loci hujus sententiam exponit Hieronymus. At verò vulgatam scriptionem secutus est Aquila, verit enim : Σὺν ὃ ἔξεχέντησαν. Secutus est et Theodotion, qui habet : ὃν ἔξεχέντησαν, et Symmachus, cujus hæc est interpretatio : Ἐμπρεσθεὶς ἐπεξεχέντησαν.

7º Nec incastigatam præterire sinam, quam dedit Grotius, oraculi hujus expositionem. Præfert ille quidem interpretationem vulgatam : *Et aspicient ad me, quem confixerunt.* At alium inde sensum elicit, ac vulgò fit : « Nam configere, inquit, Deum dicuntur, qui eum probris lacescant : » quo commento splendidae supplicii Jesu Christi prædictionem obtundit. Ego verò vocabulum ῥῆτ, hâc significatione nusquam usurpari aio; neque hic apud Zachariam ullo modo pati connexionem sequentium, ut in eum sensum trahi possit. Nam quid sibi velle dicamus ingentem planctum et lamenta, quibus futurum prædicti ut Judæorum familie prosequantur eum qui fuit confixus? Cuilibet attento patet, lessum in defuncti alicujus funere habitum describi : *Et aspicient ad me quem quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* Nec sibi constat Grotius; nam septimum comma capitinis primi Apocalypses, quod Zachariani illius germanum est, mala ecclesiæ illata notare censem. At res profectò diversæ sunt, Deum convitiis proscindere, et Ecclesiæ mala inferre. Quæ opinionum levitas earumdem vanitatem arguit.

8º Non abs re erit celeberrimum repeteret Psalmi nonagesimi quinti comma, multis controversiis agitatum ; quo, si integrum esse con-

staret supplicium Christi clarissimè praedictum fatendum esset : *Dicite i gentibus, quia D minor regnabit à ligno.* Postrema haec verba à Judas fuisse inducta et oblitterata queritur Justinus adversus Tryphonem. Eadem representant vetustiores latini patres , Tertullianus , Arnobius , Lactantius , alii , et prisci item codices no manulli . Sed tamen cum tale nihil existet , vel in exemplaribus hebraicis , vel in Thargum , vel in interpretibus exoticis ; neque ea agnoscant Symmachus , aut Theodoretus , aut alii , nullum in hoc testimonio causæ nostræ firmamentum collocabimus . In quo quām bona fide , quāmque moderatè agamus , adversarii possunt agnoscere .

CAPUT CXXVIII.

Jesus inter duos latrones cruci suffigitur.

Isa. c. 53, v. 12 : « Ideò disperiam ei plurimos , et fortium dividet spolia , pro eo quod tradidit in mortem animam suam , et cum sceleratis reputatus est . »

Matth. c. 27, v. 38 : « Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones , unus à dextris , et unus à sinistris . » Et *Luc. c. 23, v. 35.* *Joann. c. 19, v. 48.*

Marc. c. 15, v. 27 : « Et cum eo crucifigunt duos latrones , unum à dextris , et aliud à sinistris ejus . Et impleta est Scriptura quae dicit : Et eum iniquis reputatus est . »

Luc. c. 22, v. 37 : « Dico enim vobis , quoniam adhuc hoc quod scriptum est , oportet impleri in me : Et eum iniquis deputatus est . »

CAPUT CXXIX.

Jesus signum.

Num. c. 21, v. 9 : « Fecit ergò Moyses serpentem æneum , et posuit eum pro signo , quem cum percussi aspicerent , sanabantur . »

Isa. c. 11, v. 10, 12 : « In die illâ radix Jesse , qui stat in signo popolorum , ipsum gentes deprecabuntur , et erit sepolerum ejus gloriosum.... Et levabit (Dominus) signum in nationes . »

Isa. c. 49, v. 22 : Haec dicit Dominus Deus : Ecce levabo ad gentes manum meam ; et ad populos exaltabo signum meum . Et afferent filios tuos in ulnis , et filias tuas super humeros portabunt . Et erunt reges nutriti tui , et reginæ nutrices tuæ ; vultu in terram demisso adorabunt te , et pulverem pedem tuorum lin gent . »

Isa. c. 55, v. 11, 13 : « Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo : non re-

vertetur ad me vacuum , sed faciet quæcumque volui , et prosperabitur in his ad quæ misi illud.... Pro saluâ ascendet abies , et pro urticâ crescat myrtus , et erit Dominus nominatus in signum aeternum , quod non auferetur . »

Isa. c. 61, v. 40 et seq. : « Transite , transite per portas ; preparate viam populo , planum facite iter , eligitе lapides , et elevate signum ad populos . Ecce Dominus auditum fecit in extremis terra , dicit filiae Sion : Ecce Salvator tuus venit , ecce merces ejus cum eo , et opus ejus coram illo ; et vocabunt eos : Populus sanctus , redempti à Domino . »

Isa. c. 66, v. 18 et seq. : « Fgo autem opera eorum , et cogitationes eorum ; venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis ; et venient , et videbunt gloriam meam . Et ponam in eis signum , et mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare , in Africam , et Lydiam tendent s sagittam , in Italianam , et Græciam , ad insulas longe , ad eos qui non audierunt de me , et non viderunt gloriam meam , et annuntiabunt g'oriā meā gentibus . »

Matth. c. 12, v. 38 et seq. : « Tunc responderunt ei quidam de scribis et pharisæis dicentes : Magister , volumus à te signum videre . Qui respondens ait : Generatio mala et adultera signum querit , et signum non dabitur ei , nisi signum Jonæ prophetæ . Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus , sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus . » Et *Matth. c. 16, v. 1 et seq. Luc. c. 11, v. 16, 29.*

Matth. c. 24, v. 29, 30 : « Statim autem post tribulationem dierum illorum , sol obscurabitur , et luna non dabit lumen suum , et stellæ cadent de cœlo , et virtutes cœlorum commovebantur . Et tunc parebit signum Filii hominis in cœlo , et tunc plangent omnes tribus terræ , et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli , cum virtute multâ et majestate . »

Luc. c. 2, v. 34 : « Et benedixit illis Simeon , et dixit ad Mariam matrem ejus : Ecce positus est hic in erinam et in resurrectionem multorum in Israel , et in signum cui contradicetur . »

CAPUT CXXX.

Jesus pendens in cruce subsanatur à prætercunctibus.

Psalm. 5, v. 4, 2 : « Domine , quid multipli-

cati sunt qui tribulant me? multi insurgunt adversum me; multi dicunt animæ meæ: Non est salus in Deo ejus. »

Psalm. 21, v. 7 et seq. : « Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labii, et moverunt caput: Speravit in Domino, eripiat eum; salvum facat eum, quoniam vult eum. »

Psalm. 34, v. 15 et seq. : « Quasi lugens et contristatus, sic humiliabar; et adversum me lætati sunt, et convenerunt; congregata sunt super me flagella, et ignoravi: dissipati sunt, nec compuncti; tentaverunt me, subsannavereunt me subsannatione. »

Psalm. 68, v. 18 et seq. : « Et ne avertas faciem tuam à puerō tuo; quoniam tribulor, velociter exaudi me. Intende animæ meæ, et libera eam; propter inimicos meos eripe me. Tu scis impropterium meum, et confusione meam, et reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; impropterium exspectavit cor meum et miseriam. Et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolarentur, et non inveni. Et dederunt in escam meam fel, et in siti meā potaverunt me acetum. »

Psalm. 108, v. 25 : « Et ego factus sum opprobrium illis; viderant me, et moverunt capita sua. »

Thren. c. 5, v. 14 et seq. : « Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die.... Aperuerunt super nos os suum omnes inimici... Audisti opprobrium eorum, Domine; omnes cogitationes eorum adversum me; labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die. Sessionem eorum, et resurrectionem eorum vide; ego sum Psalmus eorum. »

Matth. c. 27, v. 59 et seq. : « Prætereuntes autem b'asphebabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah, qui destruis templum Dei; et in triduo illud reædificas, salva temet-ipsum; si Filius Dei es, desceende de cruce. Similiter et principes sacerdotum, illudentes eum scribis et senioribus, dicebant: Alios salvos fecit, se ipsum non potest salvum facere: Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei; confidit in Deo; liberet nunc si vult eum; dixit enim: Quia filius Dei sum. Idipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improberabant ei. » Et Marc. c. 15, v. 28 et seq. Luc. c. 25, 35 et seq.

CAPUT CXXXI.

Jesus moriens veniam adversariis suis à Deo precatur.

Psalm. 34, v. 41 et seq. : « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me; retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ. Ego autem, cùm mihi molesti essent induebar cilicio; humiliabam in jejunio animam meam, et oratio mea in sinu meo converetur.

Psalm. 108, v. 1 et seq. : « Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris et os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerint, detrahebant mihi; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. »

Isa. c. 53, v. 12 : « Et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. »

Luc. c. 23, v. 34 : « Jesus autem dicebat: Pater, dimittite illis, non enim sciunt quid faciunt. »

CAPUT CXXXII.

Jesu vestimenta sorte dividuntur.

Psalm. 21, v. 17 et seq. : « Foderunt manus meas, et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi verò consideraverunt, et inspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. »

Matth. c. 27, v. 35 : Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Et Marc. c. 15, v. 24. Luc. c. 23, v. 34. Joan. c. 19, v. 25, 24.

CAPUT CXXXIII.

Moriente Jesu sol deficit, et terra movetur.

Psalm. 17, v. 5 et seq. : « Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis turbaverunt me; dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus, introivit in aures ejus. Commota est et contremuit terra; fundamenta montium conturbata et commota sunt, quoniam iratus est eis. »

Amos. c. 8, v. 8 et seq. : « Numquid super isto non commovebitur terra, et lugebit omnis habitator ejus : et ascendet quasi fluvius universus, et ejicietur, et defluet quasi rivus Aegypti ? Et erit in die illâ, dicit Dominus Deus, occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis; et convertam festivitates vestras in luctum, et omnia cantica vestra in planetum, et inducam super omne dorsum vestrum saccum, et super omne caput calvium, et ponam eam quasi luctum unigeniti. »

Agg. c. 2, v. 7 et seq. : « Quia hæc dicit Dominus exercituum : adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum, et terram, et mare et aridam; et movebo omnes gentes; et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ, dicit Dominus exercitum.... Et factum est verbum Domini secundò ad Aggœum in vigesimâ et quartâ mensis, dicens : Loquere ad Zorobabel, ducem Juda, dicens : Ego movebo cœlum pariter et terram. »

Zach. c. 14, v. 6 et seq. : « Et erit in die illâ : Non erit lux, sed frigus et gelu ; et erit dies una quæ nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux. Et erit in die illâ : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum in æstate et in hyeme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illâ, erit dominus unus, et erit nomen ejus unus. »

Matth. c. 27, v. 45, 51 : « A sextâ autem horâ tenebræ factæ sunt super universam terram, usque ad horam nonam. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum; et terra mota est, et petræ scissæ sunt. » Et *Marc. c. 15, v. 35*.

Luc. c. 25, v. 44 : « Erat autem hora ferè sexta, et tenebræ factæ sunt per universam terram usque in horam nonam. Et obscuratus est sol, et velum templi scissum est medium. »

Hebr. c. 12, v. 25 et seq. : « Videte ne recusetis loquentem. Si enim non effugerunt, rebusantes cum qui super terram loquebatur, multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus; cuius vox movit terram tunc; nunc autem repromittit dicens : Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cœlum. »

Zachariæ illud adjudicamus Christo Jesu,

Eusebium auctorem, ac totius vaticinii connexionem, rationemque proinde ipsam sententi. Ac connexionem quidem postremorum quatuor Zacharie capitulo luculenter suprà demonstravimus. Istam verò sententiam sic Jesu applicat Eusebius : *Et erit in die illâ, inquit Propheta, non erit lux, sed frigus et gelu;* quippe quâ nocte captus est Jesus, frigus erat, teste Evangelistâ: *Stabant autem servi et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se; erat autem cum eis et Petrus stans et calefaciens sc.* (Euseb. Dem. lib. 10). Quæ deinde convertit in allegoriam, Judæis propositam fuisse dicens lucem ac tenebras, eosque lucem tenebris postputasse : frigus verò illud, tarditatis eorum, ac in rebus divinis supinitatis symbolum fuisse, quod et prædicterat Christus apud Matth. c. 34, v. 12 : *Et quoniam abundavit iniquitas, refrigerescet charitas multorum.* Pergit Propheta : *Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox; et in tempore vesperi erit lux :* quo tempore in crucem actus est Jesus Christus, tantæ tenebrae obortæ sunt, ut dies nec esset, nec dici posset; neque sanè nox erat, quæ fit per occasum solis; sol autem medium tunc orbem tenebat. Vesperi autem, post horam videlicet nonam, abscesserunt tenebræ, et lux rursum affulsiit. Addit Zacharias : *Et erit in die illâ : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem :* quo Christi Jesu doctrinæ promulgatio et propagatio significatur, ipso Jesu auctore apud Joan. c. 4 : *Qui biberit ex aquâ, quam ego dabo ei, non sitiет in æternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Subjicit denūm Propheta : *Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illâ erit Dominus unus, et erit nomen ejus unus;* cui succinebant voces hæ celestes in Apocalypsi, cap. 11 : *Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus et regnabit in secula seculorum.* Jesus quoque apud Joannem, cap. 10 : *Fiet unum ovile et unus pastor.* Juvat hanc interpretationem veterum Judæorum suffragium; nam in Beresith Rabba, et in Midraschot Thehillim et Ruth, Messie tribuitur hoc Zacharie caput. Et mirabili huic solis defectioni conciliat fidem, non christianorum solum scriptorum, sed ethnicorum etiam, Thalli, Phlegontis, Tabulariorum romanorum, et simensium auctoritas.

CAPUT CXXXIV.

Iesus moriens Patrem inclamat.

Psalm. 5, v. 2 et seq. : « Multi dicunt animæ meæ : Non est salus ipsi in Deo ejus.... Voce

meā ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo; ego dormivi, et soporatus sum, exsurrexi, quia Dominus suscepit me.

Psalm. 47, v. 7, 8 : « In tribulatione meā invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi : et exaudivit de templo sancto suo vocem meam; et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus. Commota est et contremuit terra ; fundamenta montium conturbata sunt, et commota sunt, quoniam iratus est eis.

Psalm. 21, v. 1 et seq. : « Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti ? longè à salute meā verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad insipientiam mihi. Tu autem in sancto habitat, laus Israel. In te speraverunt patres nostri; speraverunt, et liberāsti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt; in te speraverunt, et non sunt confusi. Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum , et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, et moverunt caput : Speravit in Domino, eripiat eum ; salvum faciat eum , quoniam vult eum.»

Psalm. 68, v. 1 et seq. : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infelix sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. Laboravi clamans ; raucae factæ sunt fauces meæ ; defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitum mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt, qui persecuti sunt me inimici mei injustè; quæ non rapui, tunc exsolvebam.

Psalm. 87, v. 1 et seq. : « Domine Deus, salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea; inclina aurem tuam ad preecem meam. Quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno approxinavat. Aestinatus sum cum descendantibus in lacum ; factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tuâ repulsi sunt. Posuerunt me in lacu inferiori; in tenebrosis , et in umbrâ mortis. Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induxisti super me. Longè fecisti notos meos à me; posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, et non egrediebar; oculi mei languerunt præ inopia. Clamavi ad te, Domine, totâ die; expandi ad te manus meas.... Ut quid , Domine, repellis orationem meam, avertis faciem tuam

à me? Pauper sum ego, et in labōribus à juventute meā ; exaltatus autem, humiliatus sum et conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, et terrores tui conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua totâ die, circumdederunt me simul. Elongasti à me amicum et proximum et notos meos à miseriâ.

Psalm. 141, v. 1 et seq. : « Voce meā ad Dominum clamavi, voce meā ad Dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu ejus orationem meam, et tribulationem meam antè ipsum pronuntio ; in defiendo ex me spiritum meum, et tu cognovisti semitas meas. In viâ hâc , quâ ambulabam, absconderunt laqueum meum. Considerabam ad dexteram, et videbam; et non erat qui cognosceret me. Periit fuga à me, et non est qui requirat animam meam. Clamavi ad te, Domine ; dixi : Tu es spes mea, portio mea in terrâ viventium. Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à consequentibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodiâ animam meam ad confitendum nomini tuo; me exspectant justi, donec retribuas mihi. »

Thren. c. 3, v. 18 : « Et dixi : Periit finis meus et spes mea à Domino. »

Thren. c. 3, v. 55, 56 : « Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo. Vocem meam audisti; ne avertas aurem tuam à singulitu meo et clamoribus. »

Matth. c. 27, v. 46 et seq. : « Et circâ horam nonam clamavit Jesus voce magnâ , dicens : Eli, Eli, lamma sabacthani ? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, et audientes dicebant : Eliam vocat iste. Et continuò currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, et imposuit arundini, et dabat ei bibere. Cæteri verò dicebant : Sine, videamus an veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magnâ , emisit spiritum. »

Marc. c. 15, v. 34 et seq. : « Et horâ nonâ , exclamavit Jesus voce magnâ , dicens : Eloi, Eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatum : Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant : Ecce Eliam vocat. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponens que calamo potum dabat ei dicens : Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum. Jesus autem, emissâ voce magnâ , expiravit. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque deorsum. Videns autem Centurio, qui

ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset,
ait : Verè hic homo Filius Dei erat.

Luc. c. 25, v. 46 : « Et clamans voce magnâ Jesus ait : Pater, in manus tuas commendospi-
ritum meum... Et hæc dicens expiravit. »

Hebr. c. 5, v. 7 : « Qui in diebus carnis sue,
preces supplicationesque ad eum, qui possit
illum salvum facere à morte, cum clamore va-
lido et lacrymis offerens, exauditus est pro suâ
reverentia. »

CAPUT CXXXV.

Jesu fel et acetum propinabantur.

Psalm. 68, v. 22 : « Et dederunt in escam
meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto. »

Thren. c. 3, v. 5 et seq. : « Aediticavit in
gyro meo, et circumdedit me selle et labore ;
in tenebris collocavit me quasi mortuos sem-
piternos.... Replevit me amaritudinibus, ine-
briavit me absinthio.... Recordare paupertatis
et transgressionis meæ, absinthii et fellis. »

Matth. c. 27, v. 34, 48 : « Et dederunt ei
vinum bibere cum felle mistum : et cùm gu-
stasset, noluit bibere.... Et continuò currens
unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto,
et imposuit arundini, et dabat ei bibere. »

Marc. c. 15, v. 23, 56 : « Et dabant ei myr-
rhatum vinum, et non accepit... Currens autem
unus, et implens spongiam aceto, circumpon-
nensque calamo, potum dabat ei. »

Luc. c. 23, v. 56 : « Illudebant autem ei et
milites accedentes, et acetum offerentes ei. »

Jean. c. 19, v. 28 et seq. : « Postea sciens
Jesus, quia omnia consummata sunt, ut con-
summaretur Scriptura, dixit : Sitio. Vas ergò
erat positum aceto plenum. Illi autem spon-
giam plenam aceto, hyssopo circumponentes,
obtulerunt ori ejus. Cùm ergò accepisset Jesus
acetum, dixit : Consummatum est. »

4º Ex omnibus oraculis quæ in Veteri Testa-
mento à Deo per Prophetas edita sunt, præci-
pua ea et ad fidem faciendam utilissima esse
constat, quæ res futuras, non per ambages
circumlocutionesque, sed nodis et apertè præliunt.
Tale est, quæ exstat in sexagesimi octavi Psalmi
commate vicesimo secundo, in quo queritur
Christus sitienti sibi propinatum fuisse fel et ace-
tum. Id queri Christum ait; nam ex scriptorum
Veteris Testamenti consensu, et ex Aben Ezra
suffragio clarum est prænuntiata illie fuisse
Christi mysteria. Tum quæ dantur Evangelista-
rum et Apostolorum testificationes, manifestè
evincunt in Jesu eadem hæc ad eventum per-

venisse. Jure igitur inhumanam et amaram pro-
pinationem ad eum quoque referimus, quam
in ipsius Historiâ Evangelistæ diserte commu-
morant. Utut enim oblique et κατὰ σχῆμα ad
Davidem referri ista possunt (quod profectò
non negamus, cùm communè inter Judæos ada-
gio locutionem hanc tritam fuisse sciamus),
tam apostole tamen, tamque aptè hunc Christi
casum exprimunt, ut non temere, nec huma-
nitùs contigisse putandum sit. Notabile est
quod legitur in Misericordia Ruth, sermonem
nempè istum Booz ad Ruth, cap. 5, v. 14 :
*Quando hora descendit fuerit, veni huc, et comedere
panem, et intinge buccellam tuam in acetum, fu-
turorum Messiae casum symbola continere;*
ac verba quidem ista : *Veni huc, id sibi velle :*
*Veni ad regnum ; panem deinde illum, panem
esse regni ; intinctum verò offere in acetum,*
Messiae contumelias et tormenta notare. Igitur
cùm toto Psalmo Messiam prænuntiari fatean-
tur Judæi ; quæ verò hoc speciatim continen-
tur commate, tormentorum Messiae notæ sint
et indicia, atque eadem denique in Jesu κατὰ
λέξιν exitum habuisse evangelica doceat historia,
equidem non video quo rationum colore uti
possint, si qui oraculi hujus fidem elevare au-
deant, cùm præsertim constet inter omnes om-
nino interpres, frustè recurri ad allegoriam,
cum res κατὰ λέξιν completeae sunt.

2º Inanis ergò est Theodori Mopsuesteni, ca-
villatio, qui hoc quidem comma, aliaque Psalmi
hujus, quæ in Jesu videntur fuisse completa,
de Judæis κατὰ σχῆμα à Davide dicta fuisse con-
tendit; quod et à Thargumistâ et Jarchio fac-
tum est; ab Apostolis autem et Evange istis
fuisse usurpata è re natâ, et argumentis que
tractabant accommodata κατὰ σχῆμα, ut potè
ipsis consentanea; non verò quod ea haberent
pro vaticiniis; nec enim rerum adeò diversarum
prædictiones in unum cumdemque Psalmum
fuisse congregata. Atqui aliter visum est
Petro, qui allocutionem suam ad Fratres sic
exorsus est, Act. c. 4, v. 16 et seq. : « Viri
fratres, oportet impleri Scripturam, quam præ-
dixit Spiritus sanctus per os David de Judâ,
qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Je-
sus.... Scriptum est enim in libo Psalmorum : Fiat commoratio eorum deserta, et non
sit qui inhabitet in eâ. » Cùm narrat Joannes
cap. 2, v. 17, discipulos Jesu, deturbante eo
venditores templo, recordatos esse oraculi hu-
jus : *Zelus domus tuæ comedit me, quæro an ut
p̄cipio;* rei præsenti convenientis meminerint,
an ut p̄cipio; non utique tanquam p̄cipio;

alias quippè complures habebant in memoriam, quæ eidem rei poterant adjungi, verum προφήται esse non credebant; hujus autem præceteris recordati sunt, quod et ipsi vaticinum inesse scirent, et ex eo Psalmo esset excerpta, quem totum fatidicum esse et futurorum Christi casum μαντεύτικόν, compertum habebant. Quod autem addit, veri laudquaquam esse simile, diversa adeò oracula simul fuisse congesta, de nihilo est; nec enim idem ordo rerum, idem narrationis contextus à Prophetâ divinitus afflato et ventura canente exspectandus est, atque ab historico præteriorum seriem persequente. Præterea ne poetæ quidem, maximè lyrici, præterita celebrantes, rerum gestarum ordinem exsequuntur: minimè id patitur poeticus ille ἐνθουσιασμός, quo rapti ferruntur. « Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt, inquit satyricus, quod longè melius historici faciunt; sed per ambages, deorumque ministeria, et fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus, ut potius furentis animi vaticinatio appareat, quam religiosæ orationis sub testibus fides. » (Petron. cap. 78). Testis Horatius, quam multa his ac diversa unius odes ambitu comprehendit; quam multa Pindarus, quem amni ripas et aggeres prætergresso ac superfluenti comparat idem Horatius; in alio laudans, quod feliciter imitatus ipse laudari meruit. David quoque, quamvarias sœpè resin unum Psalmum congerit! Adde multas inesse Psalmo 68 huic locutiones, undè colligas unum aliquem hominem non plures signari, cujusmodi sunt istæ: « Laboravi clamans, raucae factæ sunt fauces meæ; defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. » Deindè: « Operruit confusio faciem meam; extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meæ. » Et postea: « Et posui vestimentum meum cilicium.... Adversum me loquebantur, qui sedebant in portâ. » Tum à populo eum secesserunt et distinguunt ista: « Non confundantur super me qui querunt te, Deus Israel. » Et mox: « Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filii matris meæ. » Rursus: « Videant pauperes, et latentur, querite Deum, et vivet anima vestra. »

2° Oppugnandæ quoque nostræ interpretationis ansam ista suppeditant: *Et dederunt in escam meam fel;* cum Matthæus felis potius dati meminerit, non esui. Unde factum suspicatur Bellarminus in hunc Psalmum, ut Matthæus

Prophetarum predictiones referre solitus, hanc prætermiserit. Itaque hæc traducit ad allegoriam, quod ob eamdem causam jam antè fecerat Augustinus. Respondeo primùm, etiam si hæc parte nutaret prædicti fides, at alteram certè integrum manere: *Et in siti mea potaverunt me aceto.* Aio deindè, escæ nomine, Hebrewaicè הַבָּ, intelligi omne esculentum et potulentum, quod ad corpus alendum sumitur. Σύσταται dicuntur, non solum qui cibum simul capiunt, sed et qui simul potant. Συμπότας itidem, et compotores rectè dicas, non solum qui unā bibunt, sed et qui unā edunt. Comibones illos epicureos, Ciceroni memoratos (epist. ad Famil. lib. 9), quis putet vinum tantum bibisse simul, cibos nequaquam attigisse? Dixit Aleman, Τοὺς θεοὺς νεκτάρας εδένεται, *Deos nectar edere.* Cum ait ergò Propheta inimicos suos felle escam suam aspersisse, id sibi vult, ea quæ sibi ad alieniam et refectionem corporis parata erant, noxiis succis infecta fuisse ab adversariis. Valeant igitur morosi illi argutatores, et inepti λεπτολογοσταί.

CAPUT CXXXVI.

Mors Jesu.

Psalm. 17, v. 5 et seq.: « Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturberunt me. Dolores inferni circumdederunt me; præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. »

Psalm. 21, v. 13 et seq.: « Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea. Factam est cornuum tanquam cera liquefæcens in medio ventris mei. Aruit tanquam testa virtus mea, et lingua mea adhæsit fauibus meis, et in pulvere mortis deduxisti me; quoniam circumdederunt me canes multi; concilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea; ipsi verò consideraverunt et inspexerunt me: divisérunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. »

Psalm. 34, v. 7 et seq.: « Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, supervacancè exprobraverunt animam meam.... Domine, quandò respicies? restitue animam meam à malignitate eorum, à leonibus unicam meam. Confitebor tibi in Ecclesiâ magnâ: in populo gravi laudabo te. »

Psalm. 87, v. 5 et seq.: « Quia repleta est malis anima mea, et vita mea inferno approxinavat. Estimatus sum cum descendantibus in lacum; factus sum sicut homo sine adjuto-

rio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt. Posuerunt me in lacu inferioris, in tenebrosis, et in umbrâ mortis. »

Psalm. 88, v. 59 et seq. : « Tu verò repulisti et despexisti; distulisti Christum tuum; evertisti testamentum servi tui; profanasti in terrâ sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus posuisti firmamentum ejus formidinem. Diri-puerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram deprimentium eum; lètificasti omnes inimicos ejus; avertisti adjutorium gladii ejus, et non es auxiliatus ei in bello. Destruxisti eum ab emundatione, et sedem ejus in terram collisiisti. Minorasti dies temporis ejus; operuisti eum confusione.

Sap. c. 2, v. 18 et seq. : « Si enim est verus Filius Dei, suscipiet eum, et liberabit eum de manibus contrariorum. Contumeliâ et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius. Morte tur-pissimâ condemnemus eum. »

Isa. c. 53, v. 7 et seq. : « Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. De angustiâ et de judicio sublatus est; generationem ejus quis enarrabit? quia abscessus est de terrâ viventium; propter scelus populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepulturâ, et divitatem pro morte suâ, eò quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate; si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum..... Ideò dispergant ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam. »

Jerem. c. 11, v. 19: « Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terrâ viventium, et nomen ejus non memoretur amplius. »

Thren. c. 5, v. 6, 45, 55: « In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos..... Operuisti in furore, et percussisti nos; occidisti, nec pepereisti..... Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me. »

Dan. c. 9, v. 26: « Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus. »

Zach. c. 12, v. 10: « Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiae et precum; et aspiciant ad

me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. »

Zach. c. 43, , v. 6, 7: « Et dicitur ei: Quid sunt plague istae in medio manuum tuarum? et dicit: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. Framea, suscitare super Pastorem meum, et super virum coherentem mihi dicit Dominus exercituum; percutie pastorem, et dispergant oves. »

Matth. c. 16 v. 21: « Exinde cœpit Jesus ostendere Discipulis suis, quia oportet eum ire Jerosolymam, et multa pati à senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi. Et Matth. c. 17, v. 22; et c. 20, v. 18, 19. Marc. c. 8, v. 51; et c. 9, v. 50; et c. 10, v. 34. Luc. c. 9, v. 22; et c. 18, v. 53. »

Matth. c. 27, v. 50: « Jesus autem iterum clamans voce magnâ, emisit spiritum. » Et Marc. c. 15, v. 57. Luc. c. 23, v. 46. Joan. c. 19, v. 30.

Act. c. 2, v. 22, 23: « Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis; hunc definitio consilio et præscientiâ Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis. »

Act. c. 3, v. 15 et seq. : « Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem Sanctum et Justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis; auctorem verò vitæ interfecistis. »

Act. c. 5, v. 50: « Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis suspendentes in ligno. » Et *Act. c. 10, v. 59*.

Act. c. 7, v. 52: « Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cuius vos nunc proditores et homicidæ fuistis. »

Act. c. 8, v. 30 et seq. : « Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam Prophetam et dixit: Putasne intelligis quæ legis? Qui ait: Et quomodo possum si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum, ut ascenderet et sederet secum. Locus autem Scripturæ quem legebat erat hic: *Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os*

summ. In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? quoniam tolletur de terrâ vita ejus. Respondens autem eunuchus Philippo dixit: Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ, evangelizavit illi Jesum. »

Act. c. 13, v. 27 et seq.: « Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus, hunc ignorantes, et voces Prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt; et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato ut interficerent eum. Cùmque consummâssent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento. »

Rom. c. 5, v. 10: « Si enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati, salvi erimus in vitâ erimus. »

Rom. c. 6, v. 3, 4: « An ignoratis, quia qui cumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? conseulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem. »

Philipp. c. 3, v. 8: « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem auctem crucis. »

1 Thess. c. 2, v. 14, 15: « Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudeâ, in Christo Jesu: quia eadem passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi à Iudeis, qui et Dominum occiderunt Jesum et Prophetas, et nos persecuti sunt. »

Hebr. c. 2, v. 9, 10: « Eum autem, qui modico quâm Angeli minoratus est, videmus Jesus, propter passionem mortis gloriâ et honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat euim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare..... Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. »

Jac. c. 5, v. 6: « Addixistis et occidistis Justum et non restituitis vobis. »

Apoc. c. 5, v. 6 et seq.: « Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum habentem cornua septem..... et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es,

Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus: quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo.... Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem. »

Apoc. c. 13, v. 8: Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi. »

1º Non verbis solum aut scriptis, sed typis etiam ac symbolis prædicta Christi Jesu mors est. Cujusmodi fuit aries ab Abraham pro filio Isaaco immolatus, paschalis Agnus, hircus emissarius, quorum comparationem cum Christo infrâ instituimus. Addemus huc et vaccam rufam, ex cuius cineribus aqua expiationis fiebat, juxta ritum capite decimo nono Numerorum traditum. Ac primum color ille rufus peccatum signatum, auctore Isaïâ 1, cap. 1: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* Jesum autem peccata hominum portasse docebit noster Parallelismus. Labis expers esse jubetur vacca; Jesus sanctus, innocens, impollutus esse dicitur in Epistolâ ad Hebreos; Agnus immaculatus et incontaminatus in primâ Petri Epistolâ. *Ἄχε* esse debuit vacca: veteris legis jugum excussit Christus Jesus, eique nos subduxit. Extrâ castra immolabatur vacca, in conspectu omnium: *« Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extrâ castra. Propter quod et Jesus, utsanctificaret per suum sanguinem populum, extrâ portam passus est. Exeamus igitur ad eum extrâ castra, improperium ejus portantes. »* Verba sunt è decimo tertio capite Epistolæ ad Hebreos. Immolationis hujus minister designatur Eleazarus, sacerdos alter à summo pontifice; Caiphæ principis sacerdotum ius suum captus est Jesus, eodemque quæsitore et iudice morti addictus. Typus autem veri et primarii sacerdotis Christi Jesu fuit summus Iudeororum pontifex, ac veluti secundarius sacerdos. Quamobrem *συρθεντις* dicitur ab Origene: *« Postquam, inquit, venit verus Pontifex; pontifex symbolicus esse desiit. »* Eusebius *adumbratum et simulatum, non verum Christum et pontificem, cœlestis Christi et pontificis figuram»* appellat. Jubetur Eleazarus digitum in vacce rufa sanguinem intingere, et septies tabernaculi fores aspergere; et ex cremitate deminim cineribus aquam expiationis confidere, quæ impuritates abluantur: auctor Epistole ad Hebreos, cap. 9: *« Si enim sanguis*

hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? » Atque vera haec est sacrificii vaccae rufæ significatio, quam sibi ignotam et incomptam queruntur Rabbini; quippè *incrassatum est cor populi hujus*, juxta Isaiae prædictionem.

2º Alius præterea ac valde illustris mortis Christi Jesu typus in summi Hebraeorum sacerdotis morte positus fuit. Assignatae erant certæ quædam urbes, ex præscripto Mosis, in quas tutum haberet receptum, qui non voluntariam neque ex destinato, sed fortuitam cædem perpetrâisset; quò qui confugissent, tamdiù illic tolerarent exilium, quoad summus pontifex obiisset. Quæ sic intelligenda sunt: quicumque sese noxis alligaverint, tamdiù coelesti patriâ carere, quoad mortis Christi Jesu percepérunt fructum, ejusque beneficio patriæ suæ sint restituti. Non id omnino fugit Philonem Judæum, qui in libro de Exulibus disserens de hac lege Mosis sacerdotem illum, non hominem intelligendum esse ait, sed Verbum Dei, Patre Deo, matre Sapientiâ progenitum: « Dicimus enim, inquit, summum Pontificem, non hominem esse, sed verbum Dei, omnium non sponte-tanearum solùm, sed et involuntariarum noxarum expers.... patrem quidem habens Deum, qui et omnium pater est, matrem vero Sapientiam. » Reliquam legis partem aliò detorquet.

3º Non sine observatione prætermittendum est, quod libro quarto operis sui refert Galatinus, ex R. Simeone ben Jochai, magnæ antiquitatis et eximiae inter suos auctoritatis magistro, editisque lucubrationibus percelebri. Hic Oseam inducit hominum peccata deflentem, quorum gratiâ Filium suum corpore humano indutum Deus esset missurus; homines vero adversus salutaria ipsius præcepta contumaces letho eum essent daturi. Gravior etiam est Josephi auctoritas qui et Christi Jesu mortem, et mortis genus in lib. Antiq. 18, cap. 4 retulit. Quæ fatentes tanti nominis doctores minitorum Rabbinorum turbæ possumus opponere. Neque desunt inter illos, qui propter supplicio affectum Jesum, Judæos male mulctatos, cladibus affectos, in omnes terras dissimilatos, et mosaicam legem abrogatam fuisse fateantur.

4º Ethnicis vero stupendo miraculo Christi Jesu significata mors est, quod in libello de desitis Oraculis Plutarchus refert. Id quanquam à vulgo scriptorum tritum est, minime tamen ob admirabilitatem rei pigebit hic adscribere. Cum in Italiam tenderet Thamus Ägyptius, navis rector, jamque Echinadas præternavigaret, subito remisit ventus, et ad Paxas insulas audita vox est, quæ Thamum appellaret, juberetque ipsum, simul ac appulisset ad portum Pelodem, clamare magnum Pana esse mortuum. Paruit Thamus, caque, quam jussus fuerat, voce edita, ejulatus auditi sunt, quasi Panos obitum mirantium et gementium. Vectores Romam delati portentum vulgarunt. Peruenit illud ad Tiberium Caesarem, qui et à Thamo ipso de re gestâ certior factus, hominum eruditorum sententiam super ea exquisivit. Narrat id apud Plutarchum Ämylianus rhetor, ut sibi à patre Epitherse rei teste traditum. Atqui id convenit in tempus mortis Christi Jesu, qui verus Pan est, rerum omnium parens, ac naturæ totius auctor, quam Panos symbolo mythologi signatam voluerunt.

CAPUT CXXXVII.

Crura Jesu, perinde ut latronum cruci itidem suffixorum, non franguntur.

Exod. c. 12, v. 43 et seq. : « Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron : Haec est religio Phase..... In una domo comedetur, nec effriteris de carnisbus ejus foras, nec os illius confringetis. »

Num. c. 9, v. 9 et seq. : Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens : Loquere filios Israel : Homo qui fuerit immundus super animâ, sive in viâ procul in gente vestrâ, faciat Phase Domino in mense secundo, quartâ decimâ die mensis ad vesperam; cum azymis et lactucis agrestibus comedent illud; non relinquent ex eo quippiam usque mane, et os ejus non confringent; omnem ritum Phase observabunt. »

*Ioan. c. 19, v. 31 et seq. : Judæi ergo (quoniam Paraclesse erat) ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites; et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura..... Facta sunt enim haec, ut Scriptura impleretur : *O non comminuetis ex eo,**

CAPUT CXXXVIII.

Latus Jesu perfoditur.

Zach. c. 12, v. 10 : « Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiae et precum; et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planetu quasi super unigenitum; et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. »

Joan. c. 19, v. 33 et seq. : « Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua...., Facta sunt enim haec ut Scriptura impleretur : Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit : Videbunt in quem transfixerunt. »

Apoc. c. 1, v. 7 : Ecce venit Jesus cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt; plangent se super eum omnes tribus terrae. »

CAPUT CXXXIX.

Jesu corpus polluciunt et sepeliunt Joseph et Nicodemus.

Isa. c. 53, v. 9 : « Et dabit impios pro sepulturâ, et divitem pro morte suâ. »

Matth. c. 27, v. 57 et seq. : « Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimatheâ, nomine Joseph, et qui ipse discipulus erat Jesu; hic accessit ad Pilatum, et petit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus, et accepto corpore Joseph, involvit illud in sindone mundâ, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petrâ. » Et *Marc.* c. 15, v. 42 et seq. : « *Luc.* c. 23, v. 50 et seq. »

Joan. c. 19, v. 58 et seq. : « Post haec autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimatheâ (eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrræ et aloës quasi libras centum. Accepterunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire. »

1º Quam hic ex Isaïâ vaticinationem damus, obscurissima semper ab interpretibus habita est. Mihi simplex illa et nativa videtur expeditio, quam et hebraica facilè admittunt : *Et posuit cum impiis sepulcrum ejus, et cum divite mo-*

numentum ipsius. Vel, *in mortibus ipsius.* Jam clarissima sententia est : Mortem eo loco passus est Christus Jesus, quo afficiebantur scelerati supplicio, illicque idem quod alii sepulcrum erat habiturus; at in Josephi Arimathei, hominis divitis conditorum, ipsius atque Nicodemii viri optimatis manibus corpus ejus illatum est. Egregiè hæc convenient verbis Isaïæ. Interpretationem istam secuti sunt Munsterus, Clarius et Vatablus, et recentiorum magna pars.

CAPUT CXL.

Jesu sepulcrum.

Isa. c. 11, v. 10 : « In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum. »

Isa. c. 53, v. 9 : « Et dabit impios pro sepulturâ, et divitem pro morte suâ, eo quod iniuriam non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. »

Thren. c. 3, v. 53 : « Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me. »

Matth. c. 27, v. 59, 60 : « Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone mundâ, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petrâ. » Et *Marc.* c. 15, v. 46. *Luc.* c. 23, v. 52, 53. *Joan.* c. 19, v. 41, 42.

Cyrillus hierosolymitanus, Catech. 14 : « Et deinde juxta eamdem Scripturæ connexionem dicit : Propterea exspecta me, dicit Dominus, in diem resurrectionis meæ, in martyrium. Vides et locum, in quo rediit ad vitam, Prophetam prænovisse, qui martyrii nomen erat habiturus. Quānam enim ratione locus ille Golgotha et Resurrectionis non appellatur Ecclesia, pro more reliquarum Ecclesiarum, sed *Martyrium*? At forsitan propter Prophetam, qui dixit : In diem resurrectionis meæ in martyrium. » Et Eusebius, de Vitâ Constantini libr. 3, cap. 29, et libr. 4, cap. 40, 45, 46, 47; Athanasius in Apologetic.; Hieronymus in Chronico, et alii.

1º Hoc Sophonie prædictum sic repræsentavit Hieronymus, sui in hebraicis præceptoris Judæi auctoritatem secutus : « Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum. » Exemplar hebraicum habet, תְּלַ, quod universam recipit expositionem. Quidam vertunt, *ad spolium*; alii, *in futurum*; Jonatham, *ad judicandum*. At septuaginta, *in martyrium*. Itâ Aquila et Theodotion, et Symmachus, teste Hieronymo; itâ Syrus, et Arabs; itâ Cyrilus uterque, et Theodoretus.

Atqui his verbis eximi: inest prædictio augusti illius et magnifici templi, quod à Constantino imperatore ad sepulcrum Christi, in monte Golgothâ excitatum est, et martyrum dictum; uti fusè narrat Eusebius in libris de Vitâ Constantini. Porrò probatur ad Christum quæ commati huic apud Sophoniam subnexa sunt; undē existimare licet non temerè nos facere, in eamdem sententiam hoc quoque conferamus.

CAPUT CXLI.

Jesus descendit ad Inferos, et Patriarchas inde edicit.

Psalm. 67, v. 5 et seq. : « Cantate Deo; psalmum dicite nomini ejus; iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi... Qui educit vincitos in fortitudine; similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepuleris... Ascendisti in altum, cepisti captivitatem; accepisti dona in hominibus. »

Psalm. 160, v. 10 et seq. : « Sedentes in tenebris et umbrâ mortis... eduxit eos de tenebris et umbrâ mortis; et vineula eorum disrupit... Quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit... Misit verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. »

Psalm. 141, v. 7, 8 : « Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodiâ animam ad confitendum nomini tuo; me exspectant justi, donec retribuas mihi. »

Ecclesiasticus. c. 24, v. 45 : « Penetrabo omnes inferiores partes terræ, et inspiciam omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino. »

Isa. c. 25, v. 7, 8 : « Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes; præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omnifacie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicit in die illâ : Ecce Deus noster iste exspectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinuimus eum, exsultabimus et lætabimur in salutari ejus. »

Isa. c. 42, v. 6, 7 : « Et dedit te in foedus populi in lucem gentium, ut aperires oculos eæcorum, et educeres de conclusione vincum, de domo carceris sedentes in tenebris. »

Isa. c. 49, v. 8, 9 : « Dedi te in foedus populi, ut suscitares terram, et possideres hære-

dites dissipatas; ut dicesis his qui vincit sunt : Exite, et his qui in tenebris : Revelamini.

Isa. c. 33, v. 12 : « Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est. »

Osee. c. 6, v. 5, 4 : « Vivificabit nos post duos dies; in die tertią suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum; quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ. »

Osee. c. 15, v. 14 : « De manu mortis liberabos, de morte redimam eos; ero mors tua, ô mors; mors tuus ero, inferne. »

Zacharias. c. 9, v. 11, 12 : « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vincatos tuos de lacu in quo non est aqua. Convertimini ad munitionem vinceti spei; hodie quoque annuntians duplicitia reddam tibi. »

Matthew. c. 12, v. 39, 40 : « Generatio mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetae. Sieut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. »

Matthew. c. 27, v. 52, 53 : « Et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierunt, surrexerunt; et exentes de monumentis, post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis. »

Joan. c. 12, v. 32 : « Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. »

Romanus. c. 10, v. 6, 7 : « Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere; aut : Quis ascendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis revocare. »

Ephesius. c. 4, v. 8, 9 : « Propter quod dicit : Ascendens in altum captivam duxit captivitatem; dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ? qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. »

Colossians. c. 2, v. 15 : « Et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso. »

Hebreus. c. 2, v. 14 : « Quia ergo pueri communicaverunt carnis et sanguini, et ipse similiter participabit eisdem; ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum. »

1 Peter. c. 3, v. 18 et seq. : « Quia et Christus

semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus carne, vivificatus autem spiritu; in quo et his qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquandò, quandò exspectabant Dei patientiam in diebus Noe, cùm fabricaretur arca. »

1 Petr. c. 4, v. 6 : « Propter hoc enim et mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu. »

1º In Christo Jesu finem habuisse prophetiam, quam è Psalmo 67 hic de promimus, testificatur Paulus in Epistolâ ad Ephesios, cuius verba quoque recitamus. Iis autem prædictum fuisse declarat descensum Jesu in inferiores partes terræ, quas inferna loca, et inferos appellamus; ascensum ejus in cœlum, et donorum Spiritus sancti erogationem. Atqui vaticinio hoc in suam sententiam abuti haudquaquam fuisset ausus, nisi in Messia eventum ejus communi Judæorum consensione exspectari scisset. Quod iterum iterumque monui. Itaque prisci Judæi in Schemoth Rabba, aliisque vetustis monumentis Messiae applicant isthac indidem petita : *Venient legati ex Aegypto.* Nos quoque paulò superius in Apostolis et discipulis Christi completa hæc ostendimus : *In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel*, et quæ iis subnexa sunt.

2º Ad aliud verò testimonium, ex Isaiae capite 53 petitum quod attinet, satis jam superque probavimus totum id Messiam prænuntiare. Hoc verò commate Patriarcharum liberationem ex inferis signari vincimus his argumentis. Dico primum eorum animos qui mortem effugerunt, spolia in codicibus sacris appellari. Jeremias non semel : *Sed erit tibi anima tua in spolium.* (Jerem. c. 59, v. 48, et c. 45, v. 5.) Meminerimus præterea Isaiae capite 8 nomen hoc Messiae inditum esse : *Accelera spolia detrahere, festina prædari;* suis enim locis à me probatum est ad Messiam istud spectare. Fortes à Messia spoliati quinam sint decet nos Apostolus in Epistolâ ad Colossenses, cap. 2 : *Et expolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Potestates appellat et in Epistolâ ad Ephesios, cap. 6, v. 12 : *Principes mundi rectores tenebrarum harum, quos Isaías fortis appellaverat.* Mortis quoque et orci fortitudo prædicatur in Canticô, cap 8 : *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut inferus amulatio.* Et in

Psalmis : *Quis est homo qui vivet et non videbit mortem, eruet animam suam de manu inferi?* Ex his colligere promptum est spolia illa fortium, quæ dividenda prædicet Isaías, animos esse ex inferis locis à Christo Jesu eductos, et in cœlum evectos, tūm et animos vivorum hominum, laqueis peccatorum et dæmonum tyrannide exemptos; atque eos etiam qui corpora sua subière rursùm, postquam mortem pertulit Christus. Profectò in veteri Judæorum libro Siphre, et in Gemarâ libri Sotah, torquentur hæc ad allegoriam, verū nullis subinxam rationibus, et quam Aben Ezra refellit; cùm nos nostram Scripturæ consensu tueamur. Parata ergò nobis est ad explodendum Abrabanicem ratio, qui quod bella non gesserit Jesus Dominus, minimè hæc in eum quadrare contendit; quasi κατὰ λέξιν sumenda sint; quod ne à suis quidem factum congerribus scire debuit.

3º De Oseæ oraculo, quod è capite 13 excerptissimus, tantum hoc dicam, sic illud intelligi et explicari in Beresith Rabbâ R. Mosis Hadarsan, quemadmodùm hic à nobis intelligitur. Quo loco quoniam doctrina de Messiae descensu ad inferos et captivorum liberatione, nostræ doctrinæ persimilis continetur, utile fuerit totum exponere. Ait R. Josue ben Levi, se Messiâ filio Davidis comitatum, abiisse cum Kippod, angelo mortis, gehennæ præfecto, quoad ad portas gehennæ perventum est; captivos autem illuc detrusos, viso Messiæ lumine, summis eum excepsisse lœtiis, sperantes futurum, ut ab eo tantis tenebris eximerentur, juxta hoc effatum Oseæ : *De manu mortis liberabo eos; de morte redimam eos;* et illud Isaiae, cap. 35, v. 10 : *Et redempti à Domino convertentur, et venient in Sion cum laude et lœtiâ sempiternâ super caput eorum; gaudium et lœtiâ obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus;* Sion autem paradisum illic significare. Tūm paulò post addit septem nominibus appellari gehennam, quorum primum est, *orcus*, deinde *gehenna*, *puteus perditionis*; *silentium*; *lutum cœni*; *umbra mortis*; *terra inferior*. Ex quibus nominibus noscitur quomodo plerasque Scripturæ sanctæ p̄nctuē intellexerint veteres Judæi.

CAPUT CXLII.

Jesus reviviscit.

Psalm. 3, v. 6 : « Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi, quia Dominus suscepit me. »

Psalm. 15, v. 9 et seq. : « Propter hoc lœtatum est cor meum, et exsultavit lingua mea; insuper et caro mea requiescat in spe. Quo-

niam nob̄ derelinques animam meam in inferno, nec dab̄is sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi feci t̄ vias vitae, adimplies me lat̄ t̄ cum voltu tuo; delectationes in dexterā tuā usque in finem. »

Psalm. 29, v. 4 et seq. : Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti iniuriosos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam; salvasti me à descendantibus in lacum. »

Psalm. 40, v. 9 et seq. : « Verbum iniquum constituerunt adversum me. Numquid qui dormit, non adjicet ut resurgat? Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me plantationem. Tu autem Domine, miserere mei, et resuscita me, et retribuam eis. »

Psalm. 48, v. 16 : « Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferni, cùm acceperit me. »

Psalm. 55, v. 12, 13 : « In me sunt, Deus, vota tua, quæ reddam laudationes tibi; quoniam eripuisti animam meam de morte, et pedes meos de lapsu. »

Psalm. 70, v. 20 : « Quantas ostendisti mihi tribulationes, multas et malas, et conversus vivificasti me, et de abyssis terræ iterum reduxisti me! »

Psalm. 87, v. 5 : « Estimatus sum cum descendantibus in lacum; factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. »

Psalm. 114, v. 3, et seq. : « Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me... Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus beneficet tibi, quia eripuit animam meam de morte, oculos meos à lapsu. »

Psalm. 141, v. 7, 8. : Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentiibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodiâ animam meam, ad confitendum nomini tuo: me exspectant justi, donec retribuas mihi.

Psalm. 142, v. 11, 12 : « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in æquitate tuā. Educes de tribulatione animam meam, et in misericordiâ disperdes inimicos meos, et perdes omnes qui tribulant animam meam. »

Isa. c. 25, v. 8 : « Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. »

Ose. c. 6, v. 3, 4 : Vivificabit nos post duos dies; in die tertii suscitabit nos, et vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum; quasi diluculum præparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terræ. »

Ose. c. 13, v. 14 : « Ero mors tua, ô mors; mors tuus ero, inferne. »

Jon. c. 2, v. 1 et seq. : Et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus, et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis Et dixit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam. »

Soph. c. 3, v. 8 : « Quapropter, exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia Judicium meum, ut congregem gentes, ut colligam regna. »

Matth. c. 12, v. 39, 40 : « Qui respondens ait illis: Generatio mala et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus. » Et Matth. c. 16 v. 4. *Luc. c. 11, v. 29*.

Matth. c. 16, v. 21 : « Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, et multa pati à senioribus, et scribis, et principibus Sacerdotum, et occidi, et tertii die resurgere. » Et Matth. c. 17, v. 9, 22; et c. 20, v. 17, et seq. *Marc. c. 8, v. 31*; et c. 9, v. 8 et seq.; et c. 10, v. 34; *Luc. c. 9, v. 22*; et c. 18, v. 31 et seq.

Matth. c. 26, v. 52 : « Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. » Et *Marc. c. 14, v. 28*.

Matth. c. 27, v. 52, 53 : « Et multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt; et exentes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem.

Matth. c. 27, v. 62 et seq. : « Alterā autem die, quæ erat post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum et pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam. Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium; ne fortè veniant discipuli ejus, et furentur eum, et dicant plebi: Surrexit à mortuis; et erit novissimus error peior priore. »

Matth. c. 28, v. 5 et seq. : « Respondens autem Angelus dixit mulieribus: Nolite timere, vos; scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis; non est hic; surrexit enim, sicut dixit.

Venite, et videte locum, ubi positus erat Dominus. Et citò euntes dicite discipulis ejus quia surrexit, et ecce præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis; ecce prædixi vobis. Et exierunt citò de monumento cum timore et gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus. Et ecce Jesus occurrit illis: dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. » *Et Marc. c. 16, v. 5 et seq. Luc. c. 24, v. 5 et seq.* »

Luc. c. 24, v. 45, 46. « Tunc aperuit illis sensum, ut inteligerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiat die. »

Joan. c. 2, v. 19 et seq. : « Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Judæi: Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cùm ergò resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, et crediderunt Scripturæ, et sermoni quem dixit Jesus. »

Joan. c. 10, v. 17 et seq. : « Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meispo, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo. »

Joan. c. 20, v. 14 et seq. : « Hæc cùm dixisset, conversa est retrorsum, et vidi Jesum stantem, et non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? quem queris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicio mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam. Dicit ei Jesus: Maria. Conversa illa dicit ei: Rabboni (quod dicitur, Magister) Cùm ergò serò esset dic illo, unà sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudaeorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis: Pax vobis. Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus et latus. »

Act. c. 1, v. 1 et seq. : « Primum quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, usque in diem quæ præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est; quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apprens eis, et loquens de regno Dei. »

Act. c. 1, v. 21: « Oportet ergò ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore

quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens à baptismate Joannis, usque in diem quæ assumptus est à nobis, testem resurrectio- nis ejus nobiscum fieri unum ex istis. Et Act. c. 4, v. 10; et c. 5, v. 30; et c. 17, v. 3; et c. 26, v. 23. Rom. c. 6, v. 4, 9; et c. 7, v. 4; et c. 8, v. 11, 34; et c. 10, v. 9; et c. 14, v. 9; et c. 1. Cor. c. 6, v. 14; et c. 2. Cor. c. 5, v. 15. Gal. c. 1, v. 1. Eph. c. 1, v. 20. Phil. c. 3, v. 10. Col. c. 2, v. 12; et 1 Thess. c. 1, v. 10; et c. 4, v. 15; et 2 Tim. c. 1, v. 10, et c. 2, v. 8; et 1 Petr. c. 1, v. 3, 21; et c. 3, v. 22. »

*Act. c. 2, v. 24, et seq. : « Quem Deus susci- tavit solutis doloribus inferni, juxta quod im- possible erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum: *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam à dextris est mihi, ne com- movear. Propter hoc lætatum est cor meum, et exsultavit lingua mea; insuper et caro mea re- quiescat in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, et re- plebis me jucunditate cum facie tuâ. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarchâ David, quoniam defunctus est et sepultus, et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodier- num diem. Propheta igitur cùm esset, et sci- ret quia jurejurando jurâasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia nempè derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum resuscita- tavit Deus; cuius omnes nos testes sumus.* »*

Act. c. 3, v. 15: « Anctorem verò vitæ in- terfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis; cuius nos testes sumus. »

Act. c. 4, v. 33: « Et virtute magnâ redde- bant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri, »

Act. c. 10, v. 40, 41: « Hunc Deus susci- tavit tertiat die, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo; sed testibus præordinatis à Deo, nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis. »

*Act. c. 13, v. 30 et seq. : Deus verò susci- tavit eum à mortuis tertiat die; qui visus est per dies multos his qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Jerusalem, qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. Et nos vobis annuntia- mus eam, quæ ad patres nostros re promissio facta est; quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut et in Psalmo secundo scriptum est: *Filius meus es tu, ego**

hodiè gemi te. Quod autem suscitavit eum a mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem ita dixit : *Quia dabo vobis sancta David fidelia.* Ideoque et alias dicit : *Non dabis Sa. om tuum videre corruptionem.* David enim in sc̄a generatione, cum administrasset voluntati Dei, dormivit, et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. Quem verò Deus suscitavit à mortuis, non vidit corruptionem. »

Rom. c. 4, v. 24, 25 : « Et propter nos quibus reputabatur creditibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. »

1 Cor. c. 15, v. 3 et seq. : « Tradidi enim vobis in primis quod et accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundūm Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundūm Scripturas; et quia visus est Cephæ, et post hoc Undecim. Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus. Novissimè autem omnium, tanquam abortivo visus est et mihi. Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est et fides vestra : invenimus autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavimus, si mortui non resurgent Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitæ dormientium. »

1 Petr. c. 5, v. 18 et seq. Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo ; mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu qui est in dexterā Dei deglutiens mortem, ut vitæ æternae hæredes efficeremur. »

1º In fronte disputationis hujus notandum est, nihil esse in hac causâ, quamobrem Iudeis Christiana doctrina invidiosa esse beat, cùm popularis eorum Josephus, in celeberrimâ illâ de Christo Jesu περὶ Χριστοῦ haec scripsit in libr. Antiq. 18, cap. 4 : « Post triduum enim rediivus ipsis apparuit, cùm divini Prophetae haec aliaque innumera prodigia de eo nuntiassent. » Cùmque vetustissimus præterea ac celeberrimus doctor eorum et princeps R. Jehuda Haecadosch, in libro R. Abramini, qui Revelans arcana inscribitur, sic disserat. « Post triduum verò anima Messiae

ad corpus suum revertetur, et exhibet ex illo lapide, in quo erit sepultus; sicut dictum est Exod. 35, v. 21, 22 : *Ecce locus est apud me, stabis super petram; cianque transcurrit gloria mea, possum te in foramine petere.* » Quibus ex iis Galatini propositis, nunc argumenta adversariorum diluamus. »

2º Sribit Matthæus, cap. 28, v. 11 et seq., reverso ad vitam Jesu, et aperto sepulcro, milites custodiendo ei appositos, rem principibus sacerdotum nuntiassent; quā acceptā, hos habuisse senatum, et de communī sententiā subornassent pecunia milites, qui dicerent, sibi sopitis et somno oppressis noctu subtractum fuisse corpus Jesu ab ipsis discipulis; quē confessio quoniam fraudi militibus esse poterat, ut potè stationis desertoribus, si ad præsidem pervenisset, culpam se præstatores sacerdotes promisisse; paruisse milites, remque ita in vulgo dissipatam ad illam diem fuisse. Hinc adversus Christianos conflatur argumentum, quasi commentitia sit Christi Jesu à morte suscitati historia. At prius hebes esse telum hoc et plumbeum ostendet narratio rerum simplex, sed attentè perspecta. Mortuum Christi corpus linteis involutum, monumento novo et in petrâ exciso illatum est. Saxum ingens ad ostium monumenti involutum. Et quoniam Christus, dum viveret, de futuro suo post tres dies ad vitam reditu verba quædam jecerat, postulant à Pilato principes sacerdotum et pharisæi, ut custodes apponantur sepulcro usque ad diem tertium, ne discipuli ipsis subrepto clanculum corpore, vitam eum recepisse fingant, atque ita illudant credulitati plebis, nefariumque et damnosum errorem in vulgo spargant. Annuit Pilatus : obsignant illi lapidem sepulcro impositum, et custodes addunt. At die tertio, editus est terre motus ingens, Christo Jesu reviviscente, et Angelus cœlo lapsus revoluto lapide vacui sepulcri ostium patefecit. Quo viso, consternati metu custodes, ac propè exanimes corruerunt. Horum nonnulli in urbem reversi, ad principes sacerdotum de iis relata retulerunt. Interea verò alia quoque sepulcra patuerunt, sanctorumque hominum corpora vitæ funeta ac sepulta, postquam revixit Christus, rediiva et ipsa Hierosolymis apparuerunt. Haec Matthæus : quæ, Deo sie disponente, ita contigerunt, ut fidem ipsa ex sese ab adversariis extorquere, et omnem pertinaciam frangere possint. Nam primum positum est corpus Jesu in sepulcro novo, in quo

nondum ullum fuerat conditum, « Ne post resurrectionem, inquit Hieronymus, cæteris corporibus remanentibus, resurrexisse alius fingeretur. » Pollicitatio Christi de futuro suo ad vitam reditu Judæorum excitavit diligentiam ad præcavendas fraudes. Cum ergo sepulcrum obsignârint, custodes apposuerint, modisque omnibus caverint ne fraus sibi fieret à Christi discipulis, eadem opera caverunt, ne factam sibi fraudem causari possent, postquam verè Christus revixisset. Qui cum revixerit, minimè jam iis competit de dolo malo actio vel exceptio. Hec enim ita fieri Deus voluit, inquit Chrysostomus, « ne quis doctrinam hanc de reditu ad vitam labefactare possit; » quam facultatem non aliis solùm, sed et sibi ipsi præciderunt. « Quantò enim amplius reservatur (Christi corpus), tantò magis resurrectionis virtus ostenditur. » Verba sunt Hieronymi. Strenuè sanè et acutè argumenta hæc adversus Judæos urget Chrysostomus in Matth. cap. 27, quem si quis consulat, operæ fructum feret. Neque verò latenter monumento Jesus erexit; magno res agitur apparatus; terra movetur; cœlo descendit Angelus, et orto jam die sepulcrum reserat. Ad ea pavore ingenti consternantur custodes: nonnulli etiam rem apud sacerdotes testificantur. En testes locupletes, et nulli exceptioni obnoxios. Nec credibile est hæc Matthæum confinxisse; nam quo tempore ea scribebat, complures supererant portentorum illorum vel oculati testes, vel auriti. Quis putet præterea Apostolos, viros simplices, rudes, imperitos, meticulosos etiam, et ad satellitum adventum, vel ad ancillæ vocem paulò antè trepidantes, tantum ausos esse facinus, ut corpus Christi Jesu subriperent, et deceptis custodibus toti Sy nedrio os sublinerent? Quis credat tantum ipsis superfuisse otii, ut ingentem lapidem sepulcri ostio appositum amovere, et sudarium ac institas corpori Christi unguentis delibuto inhærentes explicare et disjungere possent, dum propè erant semisomni satellites, quos vel levissimum murmur poterat excitare?

Recte Sedulius:

Anne beati

Corporis ablator, velocius esse putavit
Solvore contectum, quam devectare ligatum,
Cum mora sit fortis contraria?

Quæ et à Chrysostomo eleganter tractata sunt. Quis adeò insanisse censeat Apostolos, ut nullo proposito operæ pretio fraudem universo hominum generi, sibique ipsis struere

vellent, et vitam pro mendacio, cuius erant sibi consci, et fictitiâ religione pacisci ac profundere? Quis singat sibi tot homines in periculum adeò flagitium, cujusmodi erat raptio corporis Christi, falsamque de eo redivivo opinionem spargendam conspirâsse? Ad hæc incalidè prorsus excogitatum est commentum illud de custodum somno: nam quomodo sopiti homines deprehendere per somnum potuerunt corpus Jesu ab Apostolis fuisse subreptum? Qui id resicerunt, quod insciis ipsis et incautis factum est? Denique quod de rediviviis sanctorum corporibus et in urbe visis Matthæus prodidit, est ejusmodi, ut multos exstissee necesse sit portenti hujus consicos ac memores, cum scriptis mandaretur. Quapropter verisimile non est, pudori suo tam male consuluisse Matthæum, ut stolidum adeò crassumque configeret mendacium, quod promptum fuisse unicuique refellere.

Ad stolidam majorum suorum fabulam, stolidiorem hanc adjecerunt Judæi recentiores, corpus Christi ab Apostolis furto sublatum, et in proximis locis occultum, non multò post per pontificum excursores et emissarios fuisse repertum. Nam quo id auctore referunt, quod veterum nullus scriptis mandavit? Cur palam spectandum non proposuerunt corpus, quo conspecto rumor omnis de redivivo Christo contineisset?

3º Erunt fortassè, qui dicant Apostolos ad sepulcrum cuniculos egisse, suffossâque humo corpus Christi subtraxisse; quâ arte facile fuerit custodes fallere. At repugnat Matthæus, cum ait finxisse pontifices subreptum fuisse corpus Christi dormientibus custodibus: nam si per cuniculos ablatum est, etiam vigilantibus custodibus fieri id potuit, neque ad hujusmodi fabulam recurrere necesse fuit. Ex præterea fuerunt angustiæ temporis, ut per eas è longinquò agi potuisse cuniculos, tantumque terræ egeri, quantum necesse fuit, haudquaquam credibile sit. Verum, his omissionis, unâ responsione totum hoc refellitur. Aio enimvero ὑπόπτερον fuisse solùm hoc, ipsumque adeò Christi sepulcrum in rupe fuisse incisum, vel potius fuisse rupem ipsam ferro excavatam: ita ut per subterraneos meatus penetrare illuc, res fuerit immensi operis et temporis. Quamvis enim discamus ex Josepho, cuniculis perfossum fuisse aliquando Hierosolymitanum solum, puta obsidente urbem Herode, et deinde Tito, et in seditione Manahemi; quod et multo post à Salahoddino urbem oppugnante factum dis-

cimus ex Abulfaragio; et quamvis scriptum reliquerit Philo senior in Hierosolymæ descriptione, et Aristæus in libro de Legis Mosaicæ interpretatione, è fonte templi derivatas fuisse et distributas aquas per subterraneos canales et occultas fistulas; quamvis denique molle ac fossile terrenum fuisse demus in aliquibus Hierosolymæ locis; at neque hujusmodi fuisse Golgothæ montis solum, aut horti cui inerat sepulcrum Christi, certissimum est; nec tantum otii aut audacie fuit Apostolis, ut per duram silicem tam longos agere cuniculos possent; et manifesta in suffosâ rupe extitissent furti indicia, quæ nullâ arte, vel humo ingestâ, vel infartis lapidibus et cæmentis cellulari potuissent ab Apostolis, quæque Judæorum principes ad patefaciendam fraudem, refossâ scrobe, palam haud dubie fecissent; neque absurdam suam de custodum sopore calumniam vulgâssent.

4º Sed audiamus contradicentem Salmasium. Ait ille Domini Jesu sepulcrum, cryptam fuisse in terrâ excavatam, lapide stratum, et inædificatam, concameratam desuper, et foramine in medio fornice apertam, quod injecto extrinsecus lapide clauderetur. Itaque in horto, cui inerat Domini monumentum, rupem fuisse negat ullam, sed subactam humum, qualem horti esse oportuit. Que Brocardus monachus exteriorque recentiores secus narrant, tanquam falsa aut suspecta repudiatur; Bellonius affirmare dicens, templum sepulcro Christi impositum in plano situm esse, non in monte. In quibus sanè turpissimè se dat vir apprimè cæteroquin litteratus. Nam primùm constat Hierosolymam saxosam esse, et rupibus impositam. Testis Strabo, qui Hierosolymorum solum ait esse πετρωδες καὶ ὑπόπετρον. Testis Hieronymus, qui Hierosolymam totius provincie deterram esse, et saxosis montibus asperari docet. Wilbrandus Oldenburgensis, qui Terram sanctam adiit anno Domini 1211: « Concedimus, inquit, montana Hierusalem, quæ sunt admodum alta, lapidosa, et asperrima; et quod mirabile est, multum vini, olei et frumenti afferentia. » Testes et peregrinatores universi, quicumque urbem hanc lustrârunt. In his Bellonius ipse, cuius auctoritatem Salmasius pretendit. Tradit is scruposis insidere montibus Hierosolymam, quorum magna pars jam indè à vetustis temporibus hominum labore complanata et æquata, et agresta humo contexta, frugibus ferendis idonea facta sit. Hujusmodi fuisse hortum illum Josephi Arimatæensis,

cujusmodi loca vicina omnia, haud dubium est, savosum nempe, sed comportatæ ad aliquantam altitudinem terrâ, culturæ idoneum. Idecirco *lapidosum et arenosum lectum*, appellat Nonnus Christi sepulcrum. Brocardi verò fidelis et diligentis scriptoris, res non fando auditæ, sed sibi visas exponentis, reliquorumque omnium ipsi suffragantium auctoritatem nullo probabili arguento rejicere, quod facit Salmasius, hominis non est satis æqui, resque ex merito pensantis. Nam quod ii de duplice cryptâ sepulcri Jesu referunt, id hodieque visitur, et nos ab oculatis testibus et fide dignis plerisque accepimus. Præcipua est et intima, in quâ reconditum fuit Christi corpus; extima altera, et tanquam aditus ad aliam, et vestibulum. Angeli Sacellum appellant, quod illuc Angelus revixisse Christum mulieribus nuntiârit. Joannes Phocas in Descriptione sacrorum locorum Palestinæ, quam anno quinto et octogesimo supra centesimum et millesimum perlustravit: « Specus autem, quod dominico corpori sepulcri usum præbuit, duplex est: et in uno quidem jacet revolutus lapis, candido marmore circumseptus; in alterâ parte, versùs Boream, lapis ferro excisus, uno circiter cubito suprà pavimenti solum eminet, in quo mortuus et nudus vitæ dator depositus est. » Accuratissimam speluncæ utriusque, totiusque ædificii desuper exstructi descriptionem, formis expressam edidit Bernardinus Amicus Franciscanus, Tractat. de Ædific. Terræ Sanct., ut non magis de eâ re, quam de Hierosolymâ ipsâ dubitare liceat. Scriptor antiquus Itinerarii hierosolymitani, quem Brocardo opponit Salmasius, unius quidem cryptæ meminit, ejus nempe in quâ positum est corpus Christi, sed illuc per aliam penetrari non negat; tantum ait: « Indè quasi ad lapidem missum est crypta, ubi corpus ejus positum fuit. » De situ vero templi sepulcro impositi, quod disputat Salmasius ex testimonio Bellonii, in plano situm esse, non in monte, quid ad rem pertineat, non intelligo; nam quod indè colligit, in rupe incisum non fuisse Christi sepulcrum, minimè sequitur. Bellonius strictim se haec causâ brevitatis fatetur attigisse. At Bernardinus Amicus, aliisque sexcenti, unius hujuscem templo septis, sepulcrum Christi, cryptasque alias in rupe excavatas, quædam etiam loca infra templi solum depressa, et ipsum Calvarie montem contineri referunt, et montem hunc descendendi gradibus octodecim, quorum aliquot in rupe sunt excisi. Cùm templum

extrueretur, ad aream aedificii aequandam, partem aliquam Golgothæ montis cœdi oportuit, ut optimè notavit Petrus Vallensis; sed magna tamen ejus pars superest, templi ejusdem ambitu comprehensa. Brocardus, in *Descript. Terræ sancte*: « Mons Calvariae, in quo Dominus crucifixus est, distat à loco sepulcri centum et octo pedibus, et est ascensus à superficie pavimenti Ecclesiae, ad locum ubi crux rupi infixa fuit, viginti octo pedum (scribe 28 pedum). » Nec multo post: « Non longè ab hoc loco, ubi Christus flagris cœsus est, descenditur per 48 gradus ad locum ubi Helena invenit crucem Domini defossam. » Anonymus ab Allatio editus, in *Descriptione Hierosolymorum*: « Sinistra Bematis sancti Sepulcri ascendit gradus quindecim, et ingreditur Golgotham. » Ubi legendum, ni fallor, σπαλόνια τοῦ. Epiphanius Hagiopolita scribit illuc ascendi gradibus triginta sex; sed tūm fortassè aliis scalis in Golgotham evadebatur. Denique Wilbrandus Oldenburgensis: « Et sciendum quia mons Calvariæ, qui modicus est, ut quidam colliculus, intrâ parietes Ecclesiae continetur. »

Quinetiam Salmasius verba Evangelii manifestò sibi adversa, sententiae suæ accommodare tentat. Nam quod scribit Marcus, monumentum Christi fuisse λελατομημένον ἐκ πέτρας, perperam ait redditum fuisse à Vulgato interprete: *Quod erat excisum de petrâ*: vel ut alii placet, *de rupe*. Petram quidem fatetur olim rupem significasse, at à mediæ ætatis scriptoribus præcamentatio et οἰκοδομικῷ lapide usurpatum. Ego verò aio vocem hanc, apud autores græcos et latinos, Evangelistarum ætati suppare, pro rupe fuisse acceptam. Nec aliam obtinet significationem apud Evangelistas ipsos, qui sententiarum dictionumque suarum certissimi interpres haberi debent. Prudens ille aedificator, quem Christus fundamentum posuisse aiebat ἐπὶ τὴν πέτραν, super rupem domum extruxisse utique censendus est. Petrum petræ, hoc est rupi immobili comparabat, cùm super eum Ecclesiam suam aedificaturum se pollicebatur apud Matth. c. 27, v. 51. Petras, hoc est, rupes, moriente Christo, scissas Evangelista tradidit. Petram illam, cuius fluenta in deserto potasse Israelitas scribit Paulus 1 Cor. c. 40, v. 4, non cæmentitium et οἰκοδομικὸν lapidem fuisse constat. Addit Salmasius dicendum fuisse λελατομημένον ἐκ τῆς πέτρας, si excisum intellexisset ex rupe quæ inibi fuisset. Si præfixus articulus certam quid semper notat, rem profectò conficit Matthæus, qui sic habet: «

ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ, nam certam quamdam petram significari necesse est. Verum nego eam semper esse vim articuli. Cùm ait apud Matthæum, cap. 7, Christus Jesus, de cauto illo aedificatore: ἔργωνσα αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, οἵτις ὠκεδόμησε τὴν σίκιαν ἐσυτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, an certam aliquam petram intellexit? In parabolâ de seminatore, cùm dixit Christus semina quædam cecidisse ἐπὶ τὴν πέτραν, nūm petram quamdam his verbis notatam voluit? Quemadmodum autem non certum quid semper notat additus articulus, ita non incertum quid et indefinitum et ἀπαρέμφατον notatur semper, cùm omittitur. Obvia sunt passim exempla. Sed ut à Novo Testamento non discedamus, genealogiam Christi pertexens Matthæus, cap. 1, v. 2, iisdem nominibus indiscriminatim addit et demit articulum: Αἰράαμ ἐγέννησε τὸν Ισαάκ. Ισαὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιακώβ. En tibi Isaaci nomen articulo auctum et multatum, cùm certa tamen persona eadem utrobique signetur. Matthæus alibi, cap. 1, v. 20, 24; de Gabriele Angelo: ἄγγελος χωρίου κατ' ὅναρ ἐφάνη αὐτῷ. Prætermittit articulum, cùm certum quemdam Angelum indicet. At paulò post: ἐπίστεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος χωρίου. Eudem Angelum significans, adjungit articulum. Vitilitigat deinde in voce λατομεῖν, quam vulgò fatetur id significare, quod hic significatum volumus, nempe lapides ex lapidicinâ excidere, unde λατομεῖν dicuntur lapidicinæ; idem verò negat hoc loco sonare, sed lapides polire et quadrare ad aedificandum; atque hinc λατόμους esse dictos, sectores lapidarios, λιθοξόους: itaque μνήμαις λελατομημένον ἐκ πέτρας, esse sepulcrum ex lapide secto et polito aedificatum, atque idecēd à Lucâ appellari μνῆμα λαξευτὸν, quod non aliter intelligi et exponi potest, quām lapidibus cæsis et quadratis constructum. Nos fatemur voces λατομεῖν et λαξεύειν id nonnunquam sonare quod vult Salmasius; eumdem verò intellectum neutiquām hic obtinere dicimus, nec aliud sibi velle, quām rupem ferro excavare; et μνῆμα λαξευτὸν non aliud esse, quām monumentum in silice incisum. Quicumque enim silicem cædit et quadrat, sive radicibus suis et lapidicinæ inhärentem, sive inde excisum et extractum, alibique collocandum, is λατομεῖν et λαξεύειν rectè dicitur. Latomi quibus ad parandum sib monumentum usus est Josephus Arimathæensis, in cædendâ intus et quadrandâ rupe vivâ eamdem adhibuerunt artem, fisdem utebantur λαξευτηρίοις, quibus usi fuissent in cædendis et quadrandis lapidibus aliundè exectis, et in

cryptā exstruendis; eosque λαξευτάς, itidem ut λατίποις, meritò appellāssem; et opus λαξεύτων, itidem ut λειταρχημένον. Glossae veteres : λαξεύτης : *Lapidicinarius*; qui lapides ex lapidicinis eruit et excidit; quod faciendum necessario fuit iis operis, quæ Josephi monumentum excavārunt. Imò verò, lapis quomodo cumq[ue] sectus, λαξεύτος dici potest. Septuaginta interpres vicesimo primo Numerorum capite, hebraicum illud, *in capite Pisga*, sive, *in vertice montis*, verterunt, ἀπὸ πορφύρης τοῦ λειταρχημένου, supple, ὅπους, quòd mons ille præruptus esset, ἀποξόψης, quem nemo sanus scalpro excisum à lapidum sculptore dixerit. Frustrā ergo Lucæ verba nobis Salmasius obducit. Est apud Strabonem, lib. 16, Hierosolymæ præductam fuisse ταφὴν λαταρχῆν, templum verò extrellum fuisse è lapide indè exciso, ἐκ τοῦ λίθου τοῦ λαταρχημένου. Vides primū quale fuerit solum hierosolymitanum, lapidosum videlicet, quod non aliter excavari posset, quam excisis lapidibus. Vides præterea λαταρχῆν dici eam fossam, quæ in rupe fuerat incisa; ut λειταρχημένου μνημεῖον dixit Marcus, quod in petrā; neque solum fossam è quā lapis exciditur, dici λαταρχῆν, sed et lapidem ipsum indè excisum dici λατομηθεντα. Quòd si scalpro fuisse intùs quadrata fossa, et aliquantum æquata, quale fuerat Josephi monumentum, λαξευτή jure dicta fuisse. Hoc enim λαξευτή differt à latomo, si rem propiùs inspicias, quod rude est et informe λαξευτοῦ opus, latomi verò politius et accuratius; quanquam sæpiùs confunduntur. Septuaginta Interpretes, λατορεῖν λάκκους, variis locis dixerunt, quòd cùm Palæstina multis locis esset θηρόνθος, in silice excidenda erant cisterne. Nonnunquām etiam dictione ἐλαταρχεῖν usi sunt. φρέαρ ἐξελατόμενα, putem in rupe incidere. λάκκους λειταρχημένους, ὃς ὁν ἐξελατόμενος, cisternas excavatas, quas non excavasti. Sic igitur intelligendum illud Marci : λειταρχημένον ἐξ πέτρας, ac si ἐξελαταρχημένον dixisset, *excavatum*, incisum. Sed quid aucupamur voculas, cùm ex rebus ipsis Evangelistarum sententia spectari possit. Certum est locum, in quo excisum est monumentum Christi, saxosum fuisse, ut non aliter quam ferro excavatis silicibus perfodi potuerit. Visuntur hodièque in eodem loco saxa viva pleraque, suis radiebus hærentia. Observavit Petrus Vallensis bases columnarum complurium templi, proximarum aediculae cui sepulcrum inest, vivo lapide constare, non aliundè importato, sed autogesi. Saxum exstat in sacello Angeli nativum, et rupi suæ

conjectum. Cryptæ in vicinis locis saxo incisa cernuntur plurimæ; velut illa, in quā sepultos ferunt Arimatheensem Josephum et Nicodemum; atque aliae etiam, in quas recipere se consueverunt peregrinatores plerique ex Orientis partibus illuc confluentes. Totum denique templum rupi inædificatum est. Ac de sepulcro scriptores testificantur universi qui viderunt. Adamnanus Scotus, qui ex narrationibus Arculphi, galli episcopi, ex Palæstinâ aliisque Orientis locis reducis, librum congesserat de locis Terræ sanctæ, monumentum Christi petrā excisum fuisse scripsit, ut est apud Bedam in Ecclesiastica Historiâ Anglorum. Vixerunt autem Arculphus ille et Adamnanus circiter annum sexcentesimum nonagesimum, Justiniani junioris temporibus. Ac interior quidem crypta, in quam conditum fuerat corpus Christi, tota vivo silice insculpta est; extima verò, quam vocant, sacellum Angeli, partim in silice incisa, partim cæsis et exstructis constat lapidibus. Sectili marmore obducta hodiè hæc rupes est, sed per rimas tamen aliquas oculis digitisque ad silicem nativum aditus datur. Tota etiam intùs patebat Brocardi ævo, nullo marmor econiecta. • Spelunca, inquit, sepulcrum Domini continens, habet in longum aliquot pedes, foris quidem marmore tecta, intùs verò adhuc nuda conspicitur, sicut tempore passionis fuit. • Secturæ quoque, scalprique vestigia observaverat Arculphus, quemadmodum ex Adamnano refert Beda. Lapidem, cui sacrum Christi Domini corpus fuit impositum, licet marmore obseptum, in tribus locis patuisse tactui et osculis peregrinorum affirmat Wilbrandus Oldenburgensis. Atque hæc vetustiorum scriptorum testimonii consentiunt. Nonnus in interpretatione Evangelii secundum Joannem :

Erat autem in vicino borto
Sepulcrum è rudi silice excavato,
Totum insculptum, recens fabricatum.

Hieronymus : « Undè et in monumento novo, quod excisum fuerat in petrā, conditus est, ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis, ablatus furto diceretur. Quòd autem in sepulcro ponendum esset, Prophetæ testimonium est dicentis : *Hic habitabit in excelsâ speluncâ petrâ fortissimæ*. Statimque post duos versiculos sequitur : *Regem cum gloriâ videbitis.* » Hæc Salmasii opinionem funditus subvertunt, nam sepulchri Christi formam ignorare non poterat Hieronymus, Bethlehemi habitans, frequentesque illuc

et ad alia Terræ sanctæ loca peregrinationes tūm fuisse suscipi solitas, docet ipse in Epitaphio Paulæ : « Ingressa, inquit, sepulcrum resurrectionis, osculabatur lapidem quem ab ostio monumenti amoverat Angelus, et ipsum corporis locum, in quo Dominus jacuerat, quasi sitiens desideratas aquas fideli ore lambebat. »

Nec mirum vivo silici incisum fuisse Christi sepulcrum, cùm sepulera hujusmodi plurima Hierosolymæ et in vicinis locis cernere liceat. Talia sunt sepulcra, quæ regum Juda dicuntur, magnifici et vere regii operis ac sumptu. Talia et sepulcra judicium Israel, et illa Prophetarum. Tale et sepulcrum, quod sanctæ Virginis Mariae fuisse fertur, et illa Absalom, et Josaphati, et his proximum sepulcrum Zachariæ, aliaque multa in viciniâ posita. Sed et clarè idipsum demonstrat Isaïas, cùm ait, cap. 22, v. 46 : « Quia excidisti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petrâ tabernaculum tibi. » Atque hujusmodi sepulera, quoniam nec incendiis obnoxia sunt, nec ruinis, in magnam integra servantur temporis diuturnitatem; adeò ut hæc, quæ commemoravi, à vetustissimis temporibus excisa esse dubitare nemo possit; ac illud præsertim, quod Christi Jesu dicitur, verè ipsius fuisse probat, præter situm descriptioni Evangelistarum consentaneum, constans per omnes retrò ætates, ad hoc usque tempus, scriptorum ac peregrinatorum testificatio. Undè Salmasii confidentiam satis mirari non possum, qui tantum στοχαστικὴ suæ tribuit, ut et clara Evangelistarum verba, et auctorum veterum ac recentiorum testimonia, ipsiusque αὐτοψίας fidem præ ea contempserit.

5º Tertium argumentum adversariis suppedant decantatæ à veteribus historiæ de divinis, uti crediderunt, quibusdam viris, quos ad vitam rediisse, vel stolida sibi persuasit supersticio, vel mentiendi licentia confinxit. Tales, Aristeas Proconnesius, Cleomedes Astypalæensis, Hermotimus Clazomenius, Epi menides, Er Harmonii filius, Romulus, Apollonius Tyaneus, aliique, quos ad elevandam reviviscentis Christi admirabilitatem Christianis Celsus opposuit. Horum nonnullos, aliosque præterea complures, qui elati revixisse dicti sunt, toto capite celebravit Plinius: quorum plerique mortui falso crediti fuerant, cùm morbi vehementia examinati tantum essent. Multos etiam, qui à morte ad vitam reduci fuisse dicuntur, recenset Aeneas Gazaeus

in Theophrasto, sed è mediis ferè mythologorum quisquiliis petitos; velut Glaucum à Polydio, Hippolytum ab Æsculapio, Alces tin ab Hercule; quæ ut per ludum sunt conficta, ita seriam responcionem non postulant. De reliquis pressius agamus, et præcipua hujus generis exempla spectemus.

6º Aristeam Proconnesium ferunt animam pro libitu posuisse, et resumpsisse. Addit Plinius, lib. 7, cap. 52, visam eam ex ore ipsius evolantem corvi effigie. Scribit Herodotus, lib. 4, c. 14, 15, narratum sibi fuisse in Proconneso et Cyzici, cùm Aristeas quondam in fullonis officinâ decessisset, significâsse id continuò fullonem Aristeæ propinquis, reque per urbem vulgatâ advenisse quemdam nuntiantem, vi sum sibi Aristeam Cyzici, vel, ut vult Plutarchus, in viâ quæ tendit Crotonem, secumque congressum; adcurrentes postea in officinam fullonis propinquos Aristeæ, neque vivum eum, neque mortuum vidisse; post septimum deinde annum, cùm in Proconneso comparuisset, carmen suum de Arimaspis elucubrâsse, ac rursùm deinde evanuisse. Didicisse se quoque Metaponti ait Herodotus, Aristeam Metapontinis aliquandò videndum se dedisse, et aram Apollini jussisse extruiri, sibique statuam juxtâ ponî, quod ad eos solos ex omnibus Italiotis adiisset Apollo, se tūm comite, non utique Aristeæ, sed corvi specie; quo viso perterritos Metapontinos misisse Delphos oracula Phœbi sciscitatum, quid opus factu esset; ac juxtâ Pythiæ demùm responsum Aristeæ jussis paruisse. Hoc autem ducentis et quadraginta annis evenisse, postquam in Proconneso denuò evanuit Aristeas, subductis temporum rationibus Herodotus suspicatur. Adjicit ad superiora Æneas Gazaeus, Metapontinos tempore ab hoc communia sacrificia Apollini et Aristeæ, tanquam diis fecisse. De Cyzicenis et Metapontinis silet Apollonius Dyscolus; at in Siciliâ visum esse Aristeam litteras docentem tradit, quâ horâ in Proconneso mortuus est; cùmque sæpiùs illic apparuisset, aram ipsi crexisse Siculos, et tanquam heroi sacrificâsse. Quâm fabulosa sit hæc narratio, suo more demonstravit Origenes in libris contrâ Celsum. Nos diversam insistemus viam, et alia falsitatis argumenta proferemus. Nam primùm multum inesse constat discrepantiæ iis quæ de Aristeâ tradita sunt. Vixisse eum docet Suidas Cresi et Cyri temporibus; at à quibusdam Illo meri magister fuisse perhibetur, ut testantur Strabo et Eustathius. Ante illum quidem scri

psisse asseverat Tatianus. Eumdem alii fuisse tradunt ac alterum hunc Aristæum, poetarum carminibus celebrem, Apollinis et Cyrenes filium, mellifici, coagulationis lactis, olivarumque culturae inventorem, Autonoës, Cadmi filiae, maritum, Actæonis patrem. Hunc enim à Siculis pro Deo habitum tradit Diodorus Siculus, quod Aristæ Proconnesio tribuit Apollinus Dyscolus. Hic Apollinis filius fuit; Apollo etiam à Pindaro dictus, 66, 9, *vñtac*; quoque ab illo et Apollonio Rhodio, quod unum est ex Apollinis cognominibus; Proconnesius Apollinis comes fuit, et communibus cum Apolline victimis apud Metapontinos placatus, statuam propè Apollinis aram habuit. Atque hic obiter genuinam Pindari sententiam adversus Scholiasten tuebimur: nam quod de Aristæ ait ille: « Et facient illum immortalem Jovem et Apollinem. » sic explicat Interpres: « Et illum facient immortalem, ut Jovem et Apollinem. » Atqui non immortalis solum, ut Jupiter et Apollo, sed Jupiter etiam ipse et Apollo habitus est. Athenagoras in legatione Christianis: « Cei Aristeam eumdem ac Jovem et Apollinem existimantes. » Servius Aristæum dicit ab Hesiodo Apollinem pastoralem, hoc est *vñtac* appellari. Idem quoque discas ex Scholiis Apollonii Rhodii. Sed ad rem: Aristæum Apollinis filium, post perlustratam magnam orbis partem, ex hominum oculis subito evanuisse scribit Diodorus Siculus; quod de Proconnesio quoque Aristæ proditum est. Vides multa utrique communia, ut unius res ad res alterius, fuisse expressas appareat. Igitur cùm quæ de Aristæ illo priore narrantur, merè fabulosa esse constet, idem de Proconnesii rebus cendum est. Itaque commentitia ea esse, ethnicorum cordatores prædicant, Plinius, Plutarchus, Iamblicus, Gellius. At Strabo præstigiis homines delusisse censem Aristæam, ut quæ non faciebat, facere videtur. Haudquæquam mortuum fuisse, sed mortuo similem inter suos jacuisse sentit Maximus Tyrius, Dissert. 28: « Jacebat corpus, spiritum quidem ducens, sed tenuem, et ut morti proximum esse videretur. » Quærerit Joannes Tzetzes, ecquis, cùm Metaponti revixit Aristæas, testificari potuit eum esse, qui antè ducentos et quadraginta annos in Proconneso vixerat. Nisi fortè Apollinem Pythium fidejusserit, quorum apud nos tanti est auctoritas, quanti apud viros non inepti credulos esse debet. A Pythagoreis conficta haec esse auctore Iamblico docuit Heinsius. Philosopho-

rum omnium deditissimi hi fuere *τηρατικῆς*, ut pueros et anus credulitate, poetas fingendi audaciâ superarint. Pleni sunt eorum libri monstrosis ejusmodi narrationibus, quarum nonnullas recenset Heinsius. Aristæ præterea fabulam commentos esse mihi persuadent loca in quibus apparuisse dicitur, Metapontum et Croton, Pythagoreorum philosophorum sedes. Occasionem autem figmenti sumpsisse eos conjicio ex propositione quam poemati suo de Arimaspis Aristæus præfixerat, vel quisquis Aristæ id supposuit. Falsa enim et supposititia fuisse Arimaspea hæc, multis suâ ætate, sibique adeò persuasum fuisse monet Dionysius Halicarnasseus. Elverò jam à vetustissimis temporibus scriptiones supponebantur, et antiquis inscriebantur nominibus, velut Cadmi Milesii historia, teste eodem Dionysio. Onomacritus quoque poemata sua splendido Orpheo nomine decoravit, eaque tradita ab Orpho doctrina refersit. Crater Zopyri Heracleotæ Orpho quoque adscriptus est; adscriptus eidem descensus ad inferos Prodici Samii, vel juxta Epigenem, Cercopis Pythagorei; quædam et à Pythagoræ ei adscripta sunt, ut narrabat Ion Chius in Trigrammis; adscriptus ei et Peplus, et Physica Brontini Metapontini, Pythagorei philosophi, Theanus mariti. Hæc aliaque hujus argumenti Clemens Alexandrinus et Suidas commemorant, quorum pleraque à Pythagoreis conficta sunt; undè scias, quād ad libros alienis nominibus inscribendos, et ad omne mendaciorum genus cedendum proclives fuerint hujus sectæ homines. Igitur Aristæ Proconnesii nomine Arimaspea scripta fuerunt, in quibus poeta, quicumque tandem ille fuit, sub Aristæ personâ, Phœbo se correptum Issedonas, et Arimaspos, aliasque populos adiisse dicebat. « Aristæas, inquit Herodotus, Caustrobii filius, vir Proconnesius, cùm scriberet versus, narravit se advisisse Issedonas, cùm Phœbo esset agitatus. » Frequens hoc est apud poetas. Sic Horatius Phœbi cithara excitatum, et amabili insanâ delusum per lucos errare se ait (Horat. Carm. libr. 5, Od. 4). Idem alibi, Od. 19:

Quò me, Bacche, rapis tul
Plenum? quæ in nemora, aut quos agor in specus,
Velox mente novâ?

Musarum amore instinctos per avia Parnassi raptari se canunt Lucretius et Virgilius. *Ἄισ-*
χεῖτος θάρσος appellat auctor Argonauticorum, quæ Orpho nomen præferunt. Dionysius Pe-

riegetes Caspium mare descripturus, non id quidem se vidisse fatetur :

Sed me Musarum impellit animus, quæ possunt
Sine erratione ingentes maris tractus emetiri,
Et montes, et continentem, et æthereum astrorum
curriculum.

Simile quippiam præfatus fuerat Aristeas ille : quod ἀληγορικός, et poetico more dictum, κατὰ λέξιν interpretati sunt Pythagorei, atque indè πλατὺν λόρον (sic appellat Tzetzes) καὶ ψυχρομουσιρίαν contexuerunt. Conjecturam nostram penitus confirmat Maximus Tyrius : scribit enim Aristem philosophum, cùm parùm fidei inter suos meruisset, quòd esset ἀντοδίδακτος, finxisse animam suam, relieto corpore, sublimem evolasse, et ex æthere universas orbis perlustrasse gentes, carumque ritus, et totam naturæ didicisse historiam, cœlumque ipsum cognovisse. Tùm subjungit Maximus, plus hâc arte fidei consecutum esse Aristem, quâm Xenagoram, aut Xenophanem, rerum naturam simplicius explicantes : « Nec enim satis, inquit, noverant homines peregrinationem animæ, nec quibus illa oculis singula perspiciat; sed persuasum habebant animæ reipsâ peregrinandum esse, si de singulis vera proloqui vellet. » Alibi etiam docet, quid sit peregrinatio illa animæ, et sejunetio à corpore, contemplatio nimirūm, quam à rebus abducta corporeis ad veritatis cognitionem mens instituit. Multiplici igitur mendacio obsita sunt, quæ de Aristæ Proconnesio narrantur. Falsum est Aristeanum Arimaspea scripsisse Quæ in Arimaspeis scripta erant, gerræ erant meræ et nuge personæ. Quæ in Arimaspeis poetico more et κατὰ σχῆμα dicta fuerant, perperam exposita sunt κατὰ λέξιν. Quæ de prioco Aristæo, Cadmi genro Apollinis et Cyrenes filio, dicta sunt, eorum pleraque Aristæ Proconnesio sunt adscripta. Atque hæc ipsa denique, quæ de veteri illo Aristæo legimus, poetarum figmenta sunt et fabulæ. Quibus cognitis, quisquam erit tamen supinæ stoliditatis, ut veteri huic næniæ de Aristæo reduit ad vitam credulam aurem præbere velit?

7º Nihilo veriora sunt quæ de Cleomedede Astypalæensi perhibentur. Ferunt eum pugilatu Iecum quemdam interfecisse; verum cùm ab Hellanodicis victoriae præmio fraudatus esset, mentis impotem esse factum; tûm reversum deinde Astypalæam, introiisse in litterarium ludum, in quo pueri complures instituebantur; convulsaque columnæ, quæ totius aedificii culmen sustinebat, labefecisse domum, et pugros

oppressisse ; tûm permotos injuriâ Astypalæenses hominem lapidibus esse insectatos; ipsum verò in Minervæ confugisse templum, et in arcam fortè illic repartam sese conclusisse ; cuius operculum aperire cùm diù frustrâque tentâssent cives, arcam refregisse tandem, nec intùs Cleomedem vel vivum vel mortuum apparuisse, consultumque super eo portento oraculum, jussisse sacrificia Cleomedi heroum postremo fieri. Unam hanc esse è commentitiis Græcorum fabuiis, non Origenes modò adversus Celsius, sed Plutarchus quoque in Romulo asseverat; qui et addit, non minoris esse recordiæ terram caelo miscere, hoc est foeneum hominem in deos referre, quâm virtuti divinitatem detrahere. Lepidè quoque putidum figmentum deridet Oenomaus apud Eusebium. Ut taceam prodiisse isthæc ex Samsonis historiâ.

8º Anilis quoque de Hermotimo Clazomenio fabula jactatur, solitam ipsius animam corpore exceedere, et longè diùque evagari; quæ in remotis locis fierent explorare, et in corpus reversam palam nuntiare; futurorum etiam assequi notitiam, dum errat extrâ corpus, et siccitates, terræ motus, aliasque calamitates prædicere : quoad corpus animâ defectum, de licentiâ uxoris nacti ipsius inimici, sic tanquam mortuum cremârunt; redeuntemque animam, nec tectum quo reciperetur habentem, nunquam postea reversuram evolasse; Clazomenios verò religione tactos fanum ipsi excitasse, quo mulieribus ingredi nefas esset. Pro fabulâ merâ id habent Lucianus et Apollonius Dyscolus, quanvis ethnici; ut de Tertulliano et Origeni sileam. Plinius verò Hermotimi corpus, non planè mortuum, sed semianime jacuisse tradidit.

9º Quod de diurno illo Epimenidis Creensis somno memoratur, somnium est ex eburneâ portâ. Narrant enim rus à patre missum, cùm meridianni æstus vitandi causâ declinasset de viâ, et in antro recubuisse, per annos plus quam quinquaginta sopitum jacuisse; ac tandem expergescatum rediisse domum, ignotosque omnes offendisse, ignotum ipsum omnibus, præterquam minori fratri, ex quo rerum quæ gererentur notitiam habuit; deinde verò intrâ tot dies senem esse factum, quot annos obdormierat; atque hinc porrò magnam ejus fuisse inter Græcos celebritatem, et carum diis esse habitum, itâ ut post mortem sacrificiis ipsum Cretenses, haud secuâ ac deum, prosequerentur. Magnam esse horum fabulositatem testem dabo Plinium; dabo et Diogenem Laertium,

qui negare quosdam scribit dormisse ipsum tot annos, sed exspatiantem rei herbariae diu vacasse; Maximum quoque Tyrium dabo, qui fabulam hanc ab Epimenide confictam esse putat, ut vitam humanam diuturno somnio similem esse doceret. Id tamen commentum cause fuisse puto, cur animam ad libitum emisise et revocasse dictus sit ab Hesychio Milesio et Suidā. Quanquam Diogenes Laertius auctor est, id ipsum de se jactasse, sibique arrogasse.

10° At mulieri illi, quæ per septem, vel juxta alios, per triginta dies cum ἀπνοή; jacuisset, ad vitam revocata est, nihil præter naturam contigit. Hysterico morbo laborantes foeminae similibus obnoxiae sunt affectibus. Quòd si morbidæ parti medicamentis succurratur, spiritus redit, et revixisse videntur, quæ nec obierant. Plinius in eo capite, quo de his disserit qui elati revixerunt, in eam quam dixi causam confert mulieris hujus casum, quæ obiisse credita, vitæ restituta est. Galenus in libris περὶ τῶν πεπονθέτων τέπων jacuisse quidem ait mulierem hanc ἀπνοῦν καὶ ἀσφυκτὴν, à mortuis verò hoc solo discrepantem, quod mediae corporis partes aliquantum caloris retinere videbantur; et magnam inter medicos temporum illorum concertationem fuisse addit ex Heraclide, extinctane penitus fuisse; tūn deindè ostendit mulieres nonnunquam morbis uteri ita esse affectas, ut vix à mortuis internosci possent. Cæterū Diogenes Laertius indicat mulierem illam, Empedoclis ope sanitatem recepisse, undē et magnam hunc gloriam et medici titulum fuisse consecutum; rei autem historiam Pausanias Geloo subindè narrasse Empedoclem, atque à Pausaniā fuisse relatam in litteras. Multò post deindè librum super eodem arguento conscripsit Heracles Ponticus.

11° Legitur apud Platonem libro decimo de Republicā, Erem quemdam, genere Pamphylum, Harmonii filium (perperam enim legitur vulgo, Ἡρό; τοῦ Αρμονίου, cùm legi debeat, τοῦ Αρμονίου hoc est, *Eris*, qui Harmonii filius fuit, ut ex Plutarchi Symposiacis, et ex Aeneae Gazæi Theophrasto cognoscitur), cùm in bello cecidisset, et post decem dies cum aliis cadaveribus jam tabefactis fuisse sublatus, corpore integro esse repertum. Post biduum deindè rogo impositum revixisse, et quæ sibi visa essent apud inferos commemorassè. Quid ex hac narratione colligi possit, facile perspicet qui totam perlegerit, adeò profanae vanitatis plena est. Sirenes illic, et Parcas Necessitatis filias reperias, aliaque similia mythologorum deliria. Itaque

Plato, quidquid hujus est, *mythum* et *apologum* appellat. A multis irrigam hanc historiam dolebat Cicero, ut refert Macrobius, qui à Platone hoc omnino confictum non pronuntiat, sed immut visum fuisse Erem vitam effundere, animamque recipere, quam revera non amiserat. Auctor est etiam Augustinus, sub finem operis de Civitate Dei, lib. 22 cap. 28, hanc Platonis historiam sic tetigisse Tullium in libris de Republicā, « ut eum lusisse potius, quam quod id verum esset, affirmet dicere voluisse. » Nec dubitat Plutarchus fabulam eam appellare, undē allegoricus sensus sit expromendus; Erem enim, Harmonii filium, de animorum statu dissidentem fuisse introductum, ut doceremur animos secundū Harmoniam generari, et adjungi corporibus, à quibus digressos in aereū se conferre, ut denuò nascantur.

12° Quam verò puellam ad vitam revocare visus est Apollonius Tyaneus, eam animi passam esse deliquum, extinctam penitus non fuisse, ipse rei narrator satis indicat Philostratus: τεθνάγαι ἐδύκει, inquit, obiisse videbatur. Deindè: « Puellam excitavit ex hac morte quam videbatur oppetiisse. » Tūn subnectit: « Sive scintillam animæ in eā repererit, quæ medicos latuerit (aiunt enim tunc exiguum rorem de cœlo cecidisse, illam verò halitum ore emisisse), sive animam extinctam refoverit et recreaverit, difficilis est rei cognitio, non mihi solum, sed et his qui aderant. » Adde fictitium hoc portentum ex veris Christi Jesu miraculis esse conflatum, cùm Jairi archisynagogi filiam, et viduæ Naimitanæ filium ad vitam redire jussit. Ut autem vires eun. lo figmenta acquirunt, quod ab hæsitante et incerto Philostrato fuerat proditum, id confidenter Vopiscus asseveravit. Verū vel coetaneorum, vel proximè sequentis ætatis scriptorum nullus tanti meminit miraculi; quibus tamen non prodigia solum, sed insolitos etiam quoslibet eventus superstitione colligere mos est. Legatur Eusebii libellus adversus Hieroclem, in quo fabulam hanc, ut alias Philostrati plerasque, argumentis obtrivit. Plures superiorum istarum consimiles proferuntur historie, sed ferè commentitiae ac falsæ; quod aperte prædicat Plinius, apertiū etiam Plutarchus, eum vanitatem patefecit fatuæ illius Romanorum opinionis, quam de Romuli raptu in cœlum temerè suscepérunt.

Demus tamen vitam recepisse plerosque, quod et saepius factum esse sacrae nos Litteræ docent, nihil haec certè ad Christum Jesum, qui ita revixit, ut jam amplius morti non sit

obnoxius; alii verò ità morte exempti sunt, ut vitam iterùm amiserint. Undè in irritum cadunt, quæcumque indè adversùs redditum Christi ad vitam Celsus procudit.

CAPUT XLIII.

Jesus homines peccatis absolvit.

Gen. c. 5, v. 15: « Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum et semen illius; ipsum conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo illius. »

Isa. c. 4, v. 18: « Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. »

Isa. c. 4, v. 3, 4: « Et erit: Omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem; si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, etsanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii, et spiritu ardoris. »

Isa. c. 25, v. 7: « Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. »

Isa. c. 27, v. 9: « Idecò super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob; et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris allios, non stabunt luci et delubra. »

Isa. c. 42, v. 6: « Ego Dominus vocavi te in justitiam, et apprehendi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vincutum, de domo carceris sedentes in tenebris. »

Isa. c. 43, v. 24, 25: « Verumtamen servare me fecisti in peccatis tuis; præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor. »

Isa. c. 44, v. 22: « Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua. »

Isa. c. 49, v. 8, 9: « Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui; et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, et possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vinci sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini. »

Isa. c. 52, v. 15: « Iste asperget gentes multas. »

Isa. c. 53, v. 11: « In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos. »

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: « Spiritus Domini super me, eo quod unixerit Dominus me; ad annuntiadum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertioem; ut prædicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro. »

Jerem. c. 31, v. 31 et seq.: « Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum... omnes enim cognoscunt me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitatibus eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. »

Jerem. c. 33, v. 6 et seq.: « Ecce ego obducam eis cicatricem, et sanitatem, et curabo eos; et revelabo illis deprecationem pacis et veritatis; et convertam conversionem Juda, et conversionem Jerusalem; ædificabo eos sicut à principio, et emundabo illos ab omni iniquitate suâ, in qua peccaverunt mihi, et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me. »

Jerem. c. 50, v. 20: « In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, quæretur iniquitas Israel, et non erit; et peccatum Juda, et non invenietur, quoniam propitius ero eis quos reliquero. »

Ezech. c. 11, v. 17 et seq.: « Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, et adunabo de terris in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel: et ingredientur illuc, et auferent omnes offendentes, cunctaque abominationes ejus de illâ. Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. »

Ezech. c. 36, v. 25 et seq.: « Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris et ab universi idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuleatis, et judicia mea custodiatis, et operemini. »

Dan. c. 9, v. 24: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur

prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et delectetur iniqutitas, et adducatur justitia semperitura, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum. »

Mich. c. 7, v. 18 et seq. : « Quis Deus similis tui, qui auferas iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Non immittet ultrâ furorem suum, quoniam volens misericordiam est. Revertetur et miserebitur nostris; deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham; quæ jurasti patribus nostris à diebus antiquis. »

Zach. c. 3, v. 8, 9 : « Ecce enim adducam servum meum Orientem; quia ecce lapis, quem dedi coram Jesu; super lapidem unum septem oculi sunt; ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terræ illius in die unâ. »

Zach. c. 13, v. 1 : « In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et mensuæ. »

Matth. c. 9, v. 2 et seq. : « Et videns Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge et ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit, et abiit in domum suam. » Et *Marc. c. 2, v. 1 et seq.* *Luc. c. 5, v. 18 et seq.*

Matth. c. 9, v. 10 et seq. : « Et factum est discubiente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat Magister vester? At Jesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus. Euntes autem discite quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium; non enim veni vocare justos, sed peccatores. » Et *Marc. c. 2, v. 15 et seq.* *Luc. c. 5, v. 29 et seq.*

Matth. c. 16, v. 19 : « Et tibi dabo claves regni cœlorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodcumque

que ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in terris. » Et *c. 48, v. 18*.

Matth. c. 26, v. 27, 28 : « Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes; Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Et *Marc. c. 14, v. 24*. *Luc. c. 22, v. 20*, et *1 Cor. c. 11, v. 25 et seq.*

Luc. c. 4, v. 16 et seq. : « Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiae prophetae. Et ut revolvit librum, invenit locum, ubi scriptum erat: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me; sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, et cœcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis...* Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodiæ impleta est hæc scriptura in auribus vestris. »

Luc. c. 7, v. 44 et seq. : « Et conversus ad mulierem dixit Simoni: Vides hanc mulierem?.. Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum... Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul acumbebant dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit? »

Luc. c. 24, v. 45 et seq. : « Tunc apernit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertia die; et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum in omnes gentes. »

Joan. c. 20, v. 22, 23 : « Hæc cum dixisset, insuflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt. »

Act. c. 5, v. 30, 31 : « Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemisis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem exaltavit Deus dexterâ sua, ad dannam penitentiam Israeli, et remissionem peccatorum. »

Act. c. 10, v. 43 : « Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum. »

Act. c. 15, v. 58, 59 : « Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, et ab omnibus

quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnis qui credit, justificatur. »

Act. c. 26, v. 15 et seq. : « Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed exsurge, et sta super pedes tuos; ad hoc enim apparui tibi, ut constiluam te ministruum et testem eorum quae vidisti, et eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de populo et gentibus, in quas nunc ego mittote, aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem; et de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter sanctos per fidem quæ est in me. »

Rom. c. 3, v. 24 et seq. : Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem, per fidem, in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiae suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi. »

Rom. c. 4, v. 24, 25 : « Qui suscitavit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et surrexit propter justificationem nostram. »

Rom. c. 5, v. 9 et seq. : « Christus pro nobis mortuus est; multò igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum... Sed non sicut delictum, ita et donum; si enim unius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei, et donum in gratiâ unius hominis Jesu Christi in plures abundavit... Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multò magis abundantiam gratiæ, et donationis, et justitiae accipientes, in vitâ regnabunt per unum Iesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obditionem justi constituentur multi. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia; ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum. »

Rom. c. 7, v. 6 : « Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in quâ detinebamur. »

Rom. c. 11, v. 25 et seq. : « Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsis sapientes), quia cœcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret, sicut

scriptum est : *Veniet in Sion, qui eripiat et avertat impietatem à Jacob.* Et hoc illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorum. »

1 Cor. c. 6, v. 11 : « Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi. »

1 Cor. c. 15, v. 5 : « Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas. »

Gal. c. 2, v. 16 : « Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis. »

Eph. c. 1, v. 7 : « In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum dicitur gratia ejus, quæ superabundavit in nobis. » Et *Col. c. 1, v. 14*.

Col. c. 2, v. 13, 14 : « Et vos cùm mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestræ, convivisseavit cum illo, donans vobis omnia delicta; delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso. »

Tit. c. 2, v. 13, 14 : « Exspectantes beatam spem, et adventum glorie magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. »

Hebr. c. 1, v. 3 : « Qui cùm sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis. »

Hebr. c. 2, v. 17, 18 : « Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur auxiliari. »

Hebr. c. 7, v. 25 : « Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis. »

Hebr. c. 8, v. 8 et seq. : « Vituperans enim eos dicit : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummatio super dominum Israel, et super dominum Iuda testamentum novum.... Omnes

scient me à minore usque ad maiorem eorum, quia propitius ero iniuriantibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor. »

Hebr. c. 9, v. 13 et seq. : « Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?..... Nunc autem semel in constitutione seculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium, sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. »

Hebr. c. 10, v. 10 et seq. : « In quā voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel. Et omnis quidem sacerdos præstò est quotidiè ministrans, et easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquàm possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dexterà Dei..... unà enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos..... Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu Sanctorum, in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam novam, et viventem per velamen, id est carnem suam, et sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in plenitudine fidei..... Irritam quis faciens legem Moysi, sine ullâ miseratione, duobus vel tribus testibus moritur; quantò magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filiū Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est? »

Hebr. c. 13, v. 12 : « Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extrà portam passus est. »

1 Petr. c. 1, v. 2 : « Secundùm præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam, et aspersionem sanguinis Jesu Christi. »

1 Petr. c. 3, v. 18 : « Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo. »

1 Joan. c. 1, v. 7, 9 : « Sanguis Jesu Christi, filii ejus, emundat nos ab omni peccato..... Si confitemur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate. »

1 Joan. c. 2, v. 1, 2, 12 : « Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem,

Jesum Christum justum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi..... Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus. »

1 Joan. c. 4, v. 10 : « In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. »

Apoc. c. 1, v. 5 : « Et à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, et princeps regum terræ, qui dilexit nos, et lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo. »

In primo testimonio, quod è tertio Genesio capite depromptum est, à Vulgatâ recessimus, quæ sic habet: *Inimicitias ponam inter te, et mulierem; et semen tuum, et semen illius; ipsa conteret caput tuum.* Nos vertimus: *Ipsum conteret caput tuum*, ut intelligatur, *Semen*, hebraicè שֲׁנָה, quod cùm sit generis masculini, sequitur שְׁנִי, masculini item generis. Auctores sequimur Irenæum, et Cyprianum, et Onkelon. Nonnulli quoque Vulgatae editionis codices manuscripti habent *ipse*, ut in variis lectionibus adnotarunt Lovanienses theologi. Sic Septuaginta reddiderunt αὐτοῦ, licet præcedat σπέρμα, *semen*, ratione nimirūm habitâ significati, non significantis. Quanquàm Vulgata interpretatio suâ defensione non caret, quæ peti potest ex Bellarmino, de verb. Dei, lib. 2, cap. 12, aliisque eruditis scriptoribus. Frustrà autem in dubium vocata est hebraici exemplaris fides, quam samariticum confirmat, iisdem expressis clementis.

CAPUT CXLIV.

Jesus peccata hominum ipse portavit.

Isa. c. 53, v. 4 et seq. : « Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et humiliatum; ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanatus sumus. Omnes nos quasi oves erravimus; unusquisque in viam suam declinavit, et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum..... propter scelera populi mei percussi cum..... Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum..... in scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideò dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et

cum sceleratis reputatus est; et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit. »

Thren. c. 4, v. 20: « Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbrâ tuâ vivemus in gentibus. »

Joan. c. 1, v. 29: « Alterâ die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. »

2 Cor. c. 5, v. 21: « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. »

Gal. c. 3, v. 13: « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno. »

1 Petr. c. 2 v. 24: « Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiae vivamus, cuius livore satani estis. »

1 Joan. c. 5, v. 5: « Et scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est. »

Hominum noxas laturum Messiam Judæi nobiscum sentiunt. Testis R. Samuel in libro Sanctorum; testis et R. Abraham Schalom; quocirca Messias Judeis dicitur, *vir expiationis*, ut habetur in Midrasch Schir hasschirim.

CAPUT CXLV.

Jesus homines sanguine suo redemit.

Gen. c. 49, v. 11: « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ pallium suum. »

Job. c. 19, v. 25: Scio enim quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terrâ resurrecturus sum. »

Psalm. 13, v. 7: « Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum adverterit Dominus captivitatem plebis sue, exultabit Jacob, et lætabitur Israel. »

Psalm. 53, v. 23: « Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes qui sperant in eo. »

Psalm. 106, v. 2 et seq.: « Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici.... Et clamaverunt ad Dominum cùm tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos, et eduxit eos de tenebris et umbrâ mortis, et vincula eorum disrupti... Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. »

Psalm. 110, v. 9: Redemptionem misit po-

pulo suo, mandavit in æternum testamentum suum. »

Psalm. 129, v. 7, 8: « Quia apud Dominum misericordia, et copiosa apud eum redemptio; et ipse redimet Israel ex omnibus iniuriatibus ejus. »

Isa. c. 42, v. 6, 7: « Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vincum, de domo carceris sedentes in tenebris. »

Isa. c. 43, v. 1: « Et nunc hæc dicit Dominus creans te, Jacob, et formans te, Israel: Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo; meus es tu, »

Isa. c. 44, v. 22, 23: « Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua; revertere ad me, quoniam redemite. Laudate, cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus, jubilate, extrema terræ; resonate, montes, laudationem, saltus et omne lignum ejus; quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur. »

Isa. c. 45, v. 17: « Israël salvatus est in Domino salute æternâ. »

Isa. c. 49, v. 7 et seq.: « Hæc dicit Dominus redemptor in Israël; sanctus ejus ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum... Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudiui te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitas terram, et possideres hæreditates dissipatas; ut dices his qui vincti sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini... Et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob. »

Isa. c. 50, v. 1, 2: « Ecce in iniuriatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram; quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui audiret. Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? »

Isa. c. 52, v. 1 et seq.: « Consurge, consurge, induere fortitudine tuâ, Sion; induere vestimentis gloriæ tuæ, Jerusalem, civitas Sancti: quia non adjicet ultrâ, ut pertranseat per te incircumcisus et immundus. Excutere de pulvere, consurge, sede, Jerusalem; solve vincula colli tui, captiva filia Sion; quia hæc dicit Dominus: Gratis venumdati estis, et sine argento redimemini. »

Isa. c. 59, v. 19 et seq. : « Et timebunt qui ab occidente nomen Domini; et qui ab ortu solis, gloriam ejus; cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion redemptor, et eis qui redeunt ab iniuitate in Jacob, dicit Dominus. Ille foedus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore seminis tui, et de ore seminis tui, dicit Dominus, à modò et usque in sempiternum. »

Isa. c. 63, v. 41 et seq. : « Quis est iste qui venit de Edom, tintet vestibus de Bosrā; iste formosus in stolâ suâ, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.... Dies enim ultiōnis in corde meo; annus redemptionis meæ venit... Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione suâ, et in indulgentiâ suâ ipse redemit eos. Fortavit eos, et salvavit eos cunctis diabolis oculi... Tu enim pater es Iesu, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; tu Domine, pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum. »

Jerem. c. 31, v. 10, 41 : « Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quæ procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum, sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris. »

Zach. c. 9, v. 11 : « Tu quoque in sanguine testamenti emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. »

Matth. c. 20, v. 28 : « Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. » Et *Marc. c. 10, v. 45*.

Matth. c. 26, v. 28 : Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Et *Marc. c. 14, v. 24*. *Luc. c. 22, v. 20* et *1. Cor. c. 41, v. 25 et seq.*

Luc. c. 1, v. 68 : « Benedictus Dominus Deus Israel quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ, et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à seculo sunt Prophetarum ejus. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari

testamenti sui sancti. Jusjurandum quod juravit ad Abram patrem nostrum, daturum se nobis: ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi. »

Luc. c. 24, v. 21 : Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel. »

Joan. c. 6, v. 54 et seq. : « Dicit ergo eis Jesus: Amen, amen, dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea verè est cibus et sanguis meus verè est potus: qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. »

Joan. c. 8, v. 51 et seq. : « Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei Judæos: Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus et nemini servivimus unquam; quomodo tu dicas: Liberi eritis? Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Sed et tu non manet in domo in æternum; filius autem manet in æternum. Si ergo vos Filius liberaverit, verè liberi eritis. »

Joan. c. 12, v. 52 : « Et ego si exaltatus fuero à terrâ, oūnia traham ad me ipsum. »

Act. c. 20, v. 28 : Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. »

Rom. c. 3, v. 24 et seq. : Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem justitiae suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi. »

Rom. c. 5, v. 9 : « Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab irâ per ipsum. »

1 Cor. c. 1, v. 30 : Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et justificatio, et redemptio. »

1 Cor. c. 7, v. 22, 23 : « Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini; similiter qui liber vocatus est, servus est Chri-

sti. *Precio empti estis; nolite fieri servi hominum.*

Gal. c. 1, v. 3, 4: « *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de praesenti seculo nequam.* »

Gal. c. 3, v. 13: « *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.* »

Gal. c. 4, v. 4, 5: « *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum recipereamus.* »

Eph. c. 1, v. 7: « *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiae ejus, quae superabundavit, in nobis, in omni sapientia et prudentia.* »

Eph. c. 2, v. 13: « *Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prop in sanguine Christi.* »

Col. c. 1, v. 14 et seq.: « *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum... quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quae in terris, sive quae in celis sunt. Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis; nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem exhibere vos sanctos et immaculatos, et irreprehensibiles coram ipso.* »

1 Tim. c. 2, v. 5, 6: « *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Iesus; qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* »

Tit. c. 2, v. 13, 14: « *Exspectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis; ut nos redimeret ab omni iniuitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.* »

Hebr. c. 2, v. 14, 15: « *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant serviuti.* »

Hebr. c. 9, v. 11 et seq.: « *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed*

per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, aeternam redemptione inventa... Et ideo novi testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quae erant sub priori testamento, re-promissionem accipient qui vocati sunt aeternæ hereditatis. »

1 Petr. c. 1, v. 18, 19: « *Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vanâ vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi.* »

Apoc. c. 5, v. 9: « *Et cantabant canticum novum dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, et lingua et populo, et natione.* »

Apoc. c. 7, v. 14: « *Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magnâ, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni.* »

Apoc. c. 22, v. 14: « *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitae, et per portas intrent in civitatem.* »

*Evicimus suprà signatum esse Christum eà prædictione Zachariæ, quae habetur noni capituli commate undecimo. Alloquitur Deus filiam Sion, quae typus est Ecclesiæ Christi. Fœdus autem icit Ecclesia cum Deo per sanguinem Christi, cuius beneficio libertatem sunt adepti, qui diaboli, inferorum, ac peccati vinculis obstricti tenebantur. Porrò pro eo quod habet Vulgatus interpres, *Emisisti;* Septuaginta, ἐξαπέστειλας, in hebraico exemplari legitur, *emisi;* apud Jonathanem, *redemi,* quod pro futuro sumendum est, *enittam,* *redimam;* ita ut totius pericopes sit intellectus: Ad te verò quod pertinet, o Ecclesia, propter fœdus quod tecum per Filii mei sanguinem contraham, gnatos tuos inferorum, dæmonum ac peccatorum vinculis oppressos captivitate eximam. Messiam hic notari sciunt Thalmudistæ, et R. Selomoh Jarehi. Hunc autem laboribus, penitusque attritum, nobis felicitatem promeritum traditur in Siphre. Sciscunt præterea Thalmudistæ in libro Joma nonnisi effuso sanguine peccata iri condonatum; atqui proximè probatum est per Christum nos solutum iri peccatis; undè sequitur per Christi sanguinem homines veniam peccatorum esse adepturos. Atqui nota quoque hæc in Jesum pulchrè convenit, qui et morti proximus sanguinem suum dixit *pro multis effusum iri in remissionem pecca-**

torum, et idem jam discipulos suos futurum præmonuerat. Quæ cùm ità sint, patet nihil hic videre eos qui aliossum predictionem Zachariae convertunt, puta Jonathaneum ejusque sequacem Grotium, qui Agnum Paschalem, et ægyptiacam servitutem, et aridos Arabiae campos, auctorem Prologi Echa Rabbathi, qui circumcisionem, aut eos denique qui captivitatcm babyloniam testimonio hoc notari putant.

CAPUT CXLVI.

Baptismum Jesus instituit.

Psalm. 50, v. 9 : « Lavabis me et super nivem dealbabor. »

Isa. c. 1, v. 16 : « Lavamini, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. »

Isa. c. 12, v. 3 : « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris; et dicetis in die illâ : Confitemini Domino, et invocate nomen ejus. »

Isa. c. 52, v. 15 : « Iste asperget gentes multas; super ipsum continebunt reges os suum. »

Ezech. c. 36, v. 25 et seq. : « Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab omnibus idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri. »

Ezech. c. 47, v. 8 et seq. : « Et ait ad me : Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exibunt, et sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens quæ serpit, quocumquè venerit torrens, vivet; et erunt pisces multis, postquam venerint illuc aquæ istæ et sanabuntur, et vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et stabunt super illas piscatores, ad Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimis. »

Zach. c. 13, v. 1 : « In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. »

Zach. c. 14, v. 8 : « Et erit in die illâ : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; medium earum ad mare orientale, et medium earum ad mare novissimum, in æstate et in hyeme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illâ erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum. »

Matth. c. 3, v. 11 : « Ego quidem baptizo vos in aquâ in pœnitentiam; qui autem post me

venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni. » Et *Marc.* c. 4, v. 7, 8. *Lue.* c. 3, v. 46. *Joan.* c. 4, v. 33. *Act.* c. 12, v. 46.

Matth. c. 28, v. 18, 19 : « Et accedens Jesus locutus est eis dicens : Data est mihi omnis potestas in celo et in terra; cuntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. »

Marc. c. 16, v. 15, 16 : « Et dixit eis : Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ; qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erat. »

Act. c. 2, v. 38, 41 : « Petrus verò ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt. »

Act. c. 8 v. 12 et seq. : « Cùm verò credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon et ipse credidit, et cùm baptizatus esset, adhærebat Philippo.. Cùm autem audissent Apostoli qui erant Jerosolymis, quod receperisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cùm venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. » Et *Act.* c. 16, v. 15, 33; et c. 18, v. 8.

Act. c. 8, v. 35 et seq. : « Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ evangelizavit illi Jesum. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam, et ait eunuchus : Ecce aqua; quid prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus : Si credit ex toto corde, licet. Et respondens ait : Credo Filium Dei esse Jesum Christum. Et jussit stare currum, et descenderunt uterque in aquam, Philippus et eunuchus, et baptizavit eum. »

Act. c. 9, v. 18 : « Et confestim eccliderunt ab oculis tanquam squamæ, et visum receperunt, et surgens baptizatus est. » Et *Act.* c. 22, v. 16.

Act. c. 10, v. 47, 48 : « Tunc respondit Petrus : Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi. »

Act. c. 19, v. 3 et seq. : « Ille verò ait : In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt : In Joannis baptisme. Dicit autem Paulus : Joan-

nes baptizavit baptismō pœnitentiæ, dicens: In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu. »

Rom. c. 6, v. 3, 4: « An ignoratis, quia qui-cumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? conseputi enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodò Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ità et nos in novitate vitæ ambulemus. »

1 Cor. c. 4, v. 13 et seq.: « Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo, quòd neminem vestrūm baptizavi, nisi Crispum et Caium: ne quis dicat quòd in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanæ domum. Cæterū nescio si quem alium baptizaverim: non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. »

1 Cor. c. 6, v. 11: « Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. »

Gal. c. 3, v. 27: « Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. »

Eph. c. 4, v. 5: « Unus Dominus, una fides, unum baptismata. »

Eph. c. 5, v. 25 et seq.: Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliiquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata. »

Col. c. 2, v. 12: « Conseputi ei in baptismo, in quo et resurrexisti per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis. »

Tit. c. 3, v. 5: « Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundūm suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti. »

Hebr. c. 10, v. 22: « Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientiâ malâ, et abluti corpus aquâ mundâ. »

1 Petr. c. 3, v. 20, 21: Octo animæ salvæ factæ sunt per aquam; quod et vos nunc similis formæ salvos fecit baptismus; non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi. »

CAPUT CXLVII.

Jesus ascendit in cælum.

Psalm. 23, v. 7 et seq.: « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens; Dominus potens in prælio. Attollite, portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. »

Psalm. 46, v. 6 et seq.: « Ascendit Deus in jubilo, et Dominus in voce tubæ..... Regnabit Deus super gentes; Deus sedet super sedem sanctam suam. »

Psalm. 67, v. 5 et seq.: « Cantate Deo; psal-mum dicite nomini ejus; iter facite ei qui ascendit super occasum; Dominus nomen illi. Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus..... Regna terræ, cantate Deo; psallite Domino, psallite Deo, qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis; date gloriam Deo super Israel; magnificentia ejus, et virtus ejus in nubibus. »

Prov. c. 30, v. 4: « Quis ascendit in cœlum, atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terra? quod est nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nōst? »

Isa. c. 52, v. 13: « Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valdè. »

Dan. c. 7, v. 13, 14: « Aspiciebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli, quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur; et regnum ejus quod non corruptetur. »

Zach. c. 14, v. 4: « Et stabunt pedes ejus in die illâ super montem Olivarum, qui est contrâ Jerusalem. »

Marc. c. 16, v. 19: « Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum. » Et *Luc. c. 24, v. 51.*

Joan. c. 3, v. 13: « Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo. »

Joan. c. 6, v. 63: « Si ergò videritis Filium hominis ascendentem ubi erat priùs? »

Joan. c. 16, v. 16, 28 : « Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem..... Enivit a Patre, et veni in mundum; iterum reliquo mundum, et vado ad Patrem. »

Joan. c. 20, v. 17 : « Dicit ei Jesus : Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum, et Patrem vestrum; Deum meum, et Deum vestrum. »

Act. c. 1, v. 1 et seq. : « Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quae coepit Jesus facere et docere, usque in diem quam præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est..... Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt juxta illos in vestibus albis, qui et dixerunt : Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum ? hic Jesus, qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. » Et c. 1, v. 22.

Act. c. 2, v. 33 : « Dexterā igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti acceptā à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cœlum; dixit autem ipse : *Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos meos scabellum pedum tuorum.* »

Act. c. 3, v. 21 : « Quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutio-nis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à seculo Prophetarum. »

Act. c. 5, v. 31 : « Hunc principem et salvatorem Deus exaltavit dexterā suā, ad dandam poenitentiam Israeli, et remissionem peccatorum. »

Eph. c. 4, v. 8 et seq. : « Propter quod dicit : *Ascendens in altum, captivam duxit captitatem, dedit dona hominibus.* Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ ? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. »

Phil. c. 2, v. 9 et seq. : « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen ; ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum ; et omnis lingua conitateatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriâ est Dei Patris. »

1 Petr. c. 3, v. 21, 22 : « Per resurrectio-nem Jesu Christi, qui est in dexterâ Dei, de-glutiens mortem, ut vitæ æternæ heredes ef-

ficeremur ; profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, et potestatibus, et virtutibus.

4º Ad elevandum Christi in cœlum eventi miraculum, idem Apollonio Tyanco contigisse veteres mentiti sunt. Philostratus quidem, à quo plani hujus vita ac res gestæ octo celebrantur libris, non eum duntaxat in cœlum fuisse elatum prædicat, sed tot etiam ac tanta de eo jactat miracula, ut occasiōnem indē habuerit Hierocles comparationis instituendæ Apollonium inter et Jesum Dominum, eo libro quem φιλοστρίτη inscripsit. Eunapius quoque, homo superstitionibus ad delirium usque deditus, et christiano nomini infessissimus, Philostrati opus, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines inscribi debuisse pronuntiat. Eadem latinis litteris consignare propositum habuerat Vopiscus, ut declarat ipse in vita Aureliani, ubi et talibus cum extollit præconiis, ac si non hominem laudare, sed Deum sibi conciliare vellet. Quodque miremur amplius, Sidonius Apollinaris, libr. 8. Epist. 5, hæc Philostrati lucubratione, exscriptisque indē à Nicomacho, et ex illis Nicomachi à Tascio Victoriano schedis, in fraudem illectus, eas in Apollonium contulit laud. s, quæ christianum hominem parum deceant, neque ullam tot mendaciorum suboluissse ipsi au ram demonstrent. In eadem culpâ est Joannes Tzetzes, qui non Philostratum solum, et eos q. os secutus est Philostratus, sed et magnum præterea Historicorum numerum prodigia ab Apollonio edita in litteras retulisse ait. Quæ quanquam ita sunt, non alii tamen antè Philostratum hoc videntur tractasse argumentum, præter Damidem Ninivitam, individuum Apollonii comitem, Maximum Ægiensem, et Mœrangenem, quos se secutum profitetur Philostratus. Atque hi partes historias hujus delibaverant aliquas ; totam verò primus Philostratus complexus est (de Vit. Apoll., lib. 1, cap. 5, et alibi passim). Fons ergo hic est, unde tot de Apollonio fabulæ manarunt. Ut autem intelligent homines christiani dogmati excellentiam, cui quod opponeret cum auxiè sollicitaque quæsiverit impietas, pueriles solum fabulas anilesque nugas potuit communisci, mihi ab instituto alienum haudquaque videtur esse fallacie hujus scenam aperire. Factum id quidem feliciter jam ante ab Eusebio, in eo opere quo refellendum suscepit librum φιλοστρίτη Hieroclis, qui non solum adversus Christianos atrocissimis suppliciis sœvit, cum esset Ægypti præ-

fectus, sed christianam quoque doctrinam impia scriptione oppugnavit. Nonnulla tamen observata sunt à me, quibus illustrari hoc argumentum, magnisque enitescere possit.

2º Philostratus primùm, plus centum annis Apollonio recentior, res ab eo gestas nonnisi ex alieno testimonio cognitas habuit; cùm Christi Jesu vitam coætanei ferè scriptores, actorumque ipsius oculati testes prodiderint. Testes historiæ sue laudat Philostratus, civitates quas adiit Apollonius, templa quorum ritus collapsos restituit, vulgi sermones, Apollonii ipsius epistolas. At quamvis magnam orbis partem se peragrassæ jactet Philostratus, vix tamen nobis persuaserit, ab indicis aut æthiopicis civitatibus, quas Apollonius adiit, ejusmodi se testimonia habuisse. Deinde paucis ac sæpè nullis testibus acta sunt prodigia pleraque Apollonio adscripta. Præterea quis Philostrati ipsius fidem, testimonia hæc præ se fermentis, præstare velit? Vulgi sermones jactat, stolidi scilicet et inepti, de rebus antè centum annos actis temerè disserentis. In Apollonii verò epistolis, non de rebus ab ipso gestis, sed de gentium, quas lustraverat, moribus agebatur. Testes dat præterea Philostratus Damidem, quem dixi, assyrium, perpetuum Apollonii solum, à quo omnia ejus facta dictaque in literas diligenter relata esse ait; Maximum Ægiensem, et Moeragenem. Ad primum quod attinet, quām parùm ipsi habendum sit fidei, mihi satis liquet; nam si planus fuit Apollonius, ut fuisse sequentia probabunt, deceptorem quoque et vaniloquum fuisse Damidem putandum est, qui arcanorum ejus omnium mendaciorumque particeps fuit. Deinde nec suos in lucem commentarios ipse edidit; sed per quemdam ejus familiarem cùm Julie Severi uxori innotuissent, hujus jussu recognovit eos Philostratus, et in ordinem digessit. Annon hæc confingere amicus ille Dámidis potuit, et Damidi assingere, ut vendibilior esset ea merx, et Julie facilius obtrudi posset? Perpauca verò erant, quæ in librum suum retulerat Maximus, ea nimirūm duntaxat, quæ Ægis Apollonius egerat. Moerageni fidem palam detrahit ipse Philostratus, quippè multorum viri actorum ignaro.

3º Nullis ergò certis ac solidis incumbit fundamentis tota hæc Philostrati moles; sed caduca, ac in ruinam prona est: cuius ad speciem extruendæ causam hanc habuit præcipuum, ut Julie ac Caracallæ gratificaretur. Caracallam enim testatur Dio summis Apollo-

nium extollere laudibus solitu esse et monumento, qualia heroibus exstruuntur, decorasse. Julianum verò philosophiæ studiis deditam fuisse memorant idem Dio et Philostratus, sophistarumque, rhetorum ac geometrarum choro plerumquè stipata erat. Quamobrem et de priscorum philosophorum moribus ac studiis edoceri se volebat, atque hanc Apollonii potissimum historiam à Philostrato tradi litteris optavit, eique Damidis commentarios suppeditavit. Altera Philostrato accessit causa concinnandi hujus operis, vana nimirūm collectæ per otium eruditioñis expromendæ ac ostentandæ cupiditas. Quorsum enim ambitiosi illi excursus, et importunæ dissertationes, de rebus ad Apollonium haudquaquam pertinentibus? de pantheris armeniis, de elephanticis, de mantichorâ, de gryphibus, de phenice ave, de satyris? tūm de Oxydracis, Pygmæis, Tauro monte, et Caucaeo? de fonte Tyaneo, Indo flumine, Hyphaside, Nilo, Pactolo, et mari Rubro? de Prometheus, Tantalo, Hercule, Baccho, Memnone, Alexandro, Poro, et Phraorte? de mirabilibus Indiæ et Æthiopizæ? de templo Taxilensi, de Gaditano? Quorsum otiosæ illæ disputationes, utri prouiores sint in somnum, viri, an aquæ potores? an arbores terræ antiquiores? à creatione mundi et elementis, de medicinâ, de fabulis Æsopi? de Laconum flagris et inhospitalitate? Id præterea spectâsse imprimis videatur Philostratus, ut invalescentem jam Christi fidem ac doctrinam deprimeret; opposito hoc omnis doctrinæ, sanctitatis ac mirificæ virtutis fictio simulacro. Itaque ad Christi exemplar hanc expressit effigiem, et pleraque ex Christi Jesu historiâ Philostrato accommodavit, ne quid ethnici Christianis invidere possent. Quâ re Christi gloriam incautus amplificavit, dum veram ejus virtutem, alteri falso adscriptam, meritis extulit laudibus, aliisque laudandam et mirandam proposit. Atque id paucis ut demonstremus, res postulat.

4º Mariæ Virgini videndum se obtulit Angelus, deque prodituro ex eâ filio, qui Dei filius esset dicendus, ipsam præmonuit; Apollonii mater adstantem sibi vidit Proteum, ægyptium deum, à quo futurum didicit, ut ipse ex eâ nascetur. Apollonius autem Jovis filius à popularibus credebatur, etsi ipse se Apollonii filium prædicabat; Jesus Dei filius erat, Josephi filius vulgo putabatur. Aliqua monentur in somnis Josephus et Maria de puerō Jesu; aliqua et mater Apollonii de filio suo. Natum Jesum magnâ luce fulgens Angelus pastoribus nun-

tiat; nascente Apollonio, fulgor è cœlo in terram delapsum, rursùs in cœlum evolavit. Præterea cùm naseretur Jesus, Angeli in æthere sublimes dicebant: *Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus*; cùm naseretur Apollonius, cycni matrem ipsius circumstantes cantus edidere; eodemque è terris migraturo, virgines auditæ sunt canticum hoc concinnetes: *Veni de terrâ, in cœlum*. Quòd de Christo scriptum legisset Philostratus: *Et Jesu proficiebat sapientiâ, et atate, et gratiâ apud Deum et homines;* idcirco scripsit Apollonium procedentibus annis egregiâ ingenii et memoriae dedisse specimina, et formæ elegantiâ omnium in se oculos convertisse. Quoniam Christi typus fuit Samson Nazaræus, et comam alere tenebantur Nazaræi, ut est in libro Numerorum, propterea cæsariem promisisse Apollonium Philostratus tradidit. Tùm addit eum etiam tùm adolescentem in templo plurimum fuisse, valdè eum mirantibus qui sacra procurabant, quæ his Lucæ de Christo adhuc puero consentanea sunt apud Luc. c. 2, v. 46, 47: *Et factum est post triduum, invenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentiâ et responsis ejus.* Ac sæpè deindè, et ferè quotidiè Judæos in templo docuit. Christum Jesum Deum Filium palam agnoscit; Apollonio pietatis ac sanctitatis Æsculapius dat testimonium. Magni ad Jesum fiebant hominum concursus; ad Apollonium Ægas visendi causâ magna hominum multitudo confluxit. Futurorum præsensionem Apollonio tribuit Philostratus, quod Jesum prophetam fuisse compresisset. Tacitas Judaorum cogitationes perspectas habuisse Jesum non semel affirmant Evangelistæ: hoc ipsum de se jactat Apollonius. Secretos Samaritanæ mulieris conubitus vi divinâ cognoscit Christus Jesus et coaguit apud Joannem, eamque ad meliorem frugem convertit; Apollonus incesti à divite quodam Cilice cum privignâ admissi, nullo monente, notitiam habuit; deprehendit item occultos Menippi cum Lamiâ congressus, palamque nefariæ consuetudinis convictum sañoribus consiliis instruxit. Subjicit deindè: «Lacrymanti simile spectrum erat, rogabat» que ne se torqueret; »quippè legerat dæmonem, misero illi Geraseno incidentem, sic Christum Jesum compellâsse: *Obsecro te, ne me torqueas.* Multa ex cādem dæmoniaci illius Geraseni historiâ in Corcyrensis adolescentis, dæmone agitati, historiam transtulit Philostra-

tus; utrobique pro imperio increpatur dæmonium; jubetur ille à Jesu pororum corpora subire, reliquo Geraseno; hic jubetur ab Apollonio, reliquo Corcyrensi, statuam dejicere: liberatus à Jesu Gerasenus, mente receptâ, decenti veste induitur, sedet ad pedes Jesu, ei-que comitem sese vult adjungere; Corcyrensis adolescens, omni mollium vestimentorum, luxurie, ac deliciarum deposito appatu, Apollonii sectam et institutum persequitur. Puellam Jairi archisynagogi filiam vite reddidit Jesus; puellam Romæ à morte ad vitam excitâsse dictus est Apollonius, ut superius diximus. Illius manum apprehendit Christus, et altâ voce jubet surgere; quo dicto suscitata puella feretro exiliit, suisque ambulare pedibus coepit; hanc tetigit Apollonius, et secreto aliquid admurmurans revocare eam à morte visus est; quæ et statim est locuta, et paternam domum repetit. Castissimam et ab omni muliebri consuetudine alienissimam vitam coluit Jesus; idem de Apollonio Philostratus asseverat. Christum Jesum Hierosolymam ire, et destinata sibi supplicia, mortemque adeò ipsam preferre cogitantem, à proposito frustrâ deterrere conatur Petrus; Apollonium à suscepto visendæ Romæ consilio frustrâ nititur abducere Philolaus, metu Neronis; et iterum Demetrius, metu Domitianæ; qui philosophos pessimis modis accipere soliti erant. Jesus suppicio proximus deseritur à discipulis; quod et sibi evenisse in alterâ ad Thimotheum queritur Paulus; Apolloniu, imminentे periculo, sui itidem deserunt. Causam dixit Jesus apud Pilatum; Apollonius apud Domitianum. Discipulis post mortem redivivus adstat Jesus, et præcepta quædam tradit; adolescenti cuidam in somnis videndum se obtulit Apollonius jam fato functus, eumque de naturâ animorum docuit, de quâ jamdiu anxius erat et sollicitus. Thomæ Jesus verè revixisset dubitanti tangendum se præbet; item Apollonius Demetrio et Damidi dubitantibus vivusne esset an mortuus. Jesus ascendit in cœlum; nec hâc parte inferiorem esse Apollonium suum voluit Philostratus. Verum ne suum ipse pigmentum præstare tenetur, tanquam ab aliis proditum retulit. Ait ergò auditæ nympharum cantantium voces, cùm is templum Dictynnae in Cretâ esset ingressus, quæ eum ad deserendas terras et cœlum condescendendum invitarent, nec uspiam posteà comparuisse. Quæ quām inconcinnæ et absurdæ consista sunt, clarissimè patet faciunt ea, quæ à Philostrato præmissa sunt; nam quo

ætatis suæ anno deceaserit Apollonius ignorare ait; cum alii octoginta, nonnulli nonaginta, quidam centum annos excessisse affirmant; discrepantes quoque esse de loco obitus ipsius sententias, Ephesi aliis, aliis Lindi, aliis in Cretâ interiisse ipsum narrantibus; sepulcrum verò ejus nullibi gentium reperiri. In tantâ ergò omnium, quæ ad Apollonii interitam pertinent, ignoratione, temporis præsertim ac loci, quid afferri probabile potuit? Sed pergamus. In Christi Jesu cultum consentiebant totæ gentes; templa ipsi passim ponebantur, et Deus vulgò habebatur: idem ergò de Apollonio jaetat Philostratus, imagines nempè in templis ipsi constitutas, divinosque honores exhibitos, et naturam ejus divinam fuisse, ac humanâ superiorem; imò verò, Proteum ipsum esse, deum ægyptium. Atque indè porrò Alexander Severus Apollonii, perindè ut Jesu Christi, imaginem in larario habuit, et utrumque Lampridius deum appellavit. Indè et adoratores habuisse Apollonium scripsit Eunapius, et Philostrati historiæ titulum apponi debuisse, ut dixi, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines. Hieroclem etiam graviter increpat Lactantius in libro de Justitiâ, quod Apollonium ut deum coluerit; at falsus est, cùm ab eo solo factum id arbitratur. Quippè hæc ipse subjicit paulò post Lactantius: « Maximè cùm dicas et adoratum esse (Apollonium) à quibusdam sicut Deum, et simulacrum ejus sub Herculis Alexicaci nomine constitutum, ab Ephesiis etiam nunc honorari. » (Lactant. Institut. lib. 5, c. 2.) Falsus quoque ipse Hierocles est (quem, perindè ut Philostratum, eruditum scriptorem, ut parum veracem verissimè dixit Eusebius), cùm Christianos culpat, quòd Christum Jesum Deum esse statuant, propter prodigia quædam ab eo edita, cùm Apollonium post tot miracula, non Deum, sed diis amicum hominem esse admiratores ejus existiment. Dixi increpari Hieroclem à Lactantio; nam quamvis nomen Hieroclis non expresserit, iis tamen designavit notis, quæ dubium omne tollant, ut nuper ostendit doctissimus Pearsonus in Prolegomenis ad Hieroclem. Ex Apostolorum quoque historiâ quædam delibavit Philostratus, et in Apollonium transcripsit. Oblatam sibi à Simone pecuniam respuit Petrus; aurum et argentum Agbari, Edessenorum regis, repudiasset Thaddæum commemorat Eusebius; se verò neque argentum, neque aurum, neque vestem concupivisse prædicat Paulus in Actis: satrapæ præfecti Babylonie

finibus, ac Vardanis deindè regis thesauros aspernatur Apollonius, et magnam deindè nummorum copiam, in revocatæ ad vitam puellæ mercedem sibi à parentibus oblata, puellæ ipsius doti jussit accedere. Petrus in vincula conjectus ab Herode, iisdem ab Angelo exsolitus, sic ut caderent de manibus ejus catenæ, et portæ spontè paterent; Apollonius nervo constrictus crus compede eximit ad libitum eique inserit; ex oculis Domitiani, ad quem causam dicturus accesserat, evanescit; idem in Cretâ à Dictynnæ sacerdotibus colligatus, vinculis spontè solitus, foribusque reseratis ergastulo elabitur. Apostoli spiritu sancto afflati, omnium linguis loquuntur; Apollonius nullam ignorare se linguam prædicat, etiamsi nullam didicerit. Cujus vanitatis oblitus Philostratus subjungit paulò post, ad alloquendum Phraotem interprete Apollonium opus habuisse. Ex his cognoscitur eequod sibi exemplum ad imitandum Philostratus, in adornando hoc dramate proposuerit. Quamobrem Hierocli comparationem Apollonii cum Christo instauranti argumentum non desuit. Verùm scire debuerat imaginem sese cum eo, ad cuius speciem delineata fuerat, ore composuisse; omnemque à se in elevandis Christi Domini miraculis ac meritis collocatam operam, eadem confirmassè, cùm virtutem omnium, ac mirificorum operum laudes in commentitium suum heroem conferre cupiens, non melius aliundè quam ex verâ Jesu Christi historiâ arcessere eas potuerit.

Verùm enimverò dum ad rei veritatem infuscandam plurima ingenio suopte singit, haudquaquam sensit in magnam rerum, opinionumque discrepantium sese esse delapsum, sibique ipsum sæpè, quod mendacibus evenire solet, contradicere ac repugnare. Multis id exemplis ab Eusebio demonstratum est in libello adversus Hieroclem. Quibus etiam plura adjici possent. Adde tot fabulas, tot somnia, tām nullius acuminis, tām nullius saporis, ut cùm ea legerem (mihi autem tūm primū id contigit, cùm vixdūm excessissem ex ephesis, quā ætate animi adolescentum logis et fabulis mirificè capi solent), continuò me caperet satietas et fastidium, et nutriculam ad somnos pupo suo conciliandos de Lamiæ turribus et pectinibus solis disserentem mihi audire viderer. Adeōne fungum fuisse quemquam, vel ut persuaderet ipse sibi, vel ut aliis persuadere se posse speraret, prægnanti Apollonii matri Proteum, et aliis in templo Ægiensi aspectabilem præbusse se

Æsculapium? animalium voces intellexisse Apollonium, facultate hâc ab Arabibus imbutum, qui vel corde vel hepate draconis comeso futura ex avium garritu præsentiant? quam peritiam et Indis Paracensibus largitur. Interiitne funditus genus illud hominum τερπατζῶν. Caucasum incolentium, quorum nonnullos Apollonius, ac nemo deinde vidi? Quis eum credit vidisse Empusam? Quis credit mulieres Veneri dicatas, supernè nigras, infernè albas apud Indos reperiri? quid factum hoc mulierum genere, quod hodiè occurrit nusquam, nisi quas forte sol fuscavit superiore corporis parte, quâ velatae non erant? Quantu stuporis est pigmentum illud de Puteo culpæ, per quem Indi jurare solent, de Cratere venia, de Doliis duobus, imbrum uno, altero ventorum, quibus apertis regio ventis perflatur et rigatur imbribus, secùs verò si occludantur? Jocularis verò est tota hæc Brachmanum scena, qui vel aspectabiles se faciunt pro libitu, vel oculorum obtutus effugint; nec ipsi solum choreas ducunt, sed terram etiam virgis ferientes, assurgere ac velut tripudiare faciunt, ipsi verò in aerem tolluntur. Hinc metempsychoseos recoquit dogma, et nugas ad nauseam funditat. Tum in convivio Brachmanum tripodas describit, crateras, et fercula, sponte et αὐτοποίητas ad convivas accedentia, et Tantali deinde poculum illud amicitiae nunquam deficiens. Quàm insulsum est, quod de Ephesina peste, sub pannosi et mendici senis, ac deinde sub molossi specie delitescente exegitavit! Apollonii verò nocturna pervigilatio ad tumulum Achillis, ejusque cum Achille congressus, pueriles sunt ac germanæ gerræ: inter quas palmarium hoc est, quod ait Achilles, Nereides ad sepulcrum suum sœpè ventitare. Nereidem etiam quamdam Selera Insulam tenere alio loco garrit. Quid quòd ulmus apud gymnosophistas loquens inducitur à nugivendo illo historico, et Apollonium salutans? Æneas Gazæus, in Theophrasto, Brachmanas à metempsychoseos errore vindicare conatur hoc argumento, quòd neque Ctesias, neque Arrianus, neque Indi ipsi, vel in suis cum Alexandro congressibus, vel in suis ad Græcos Epistolis, neque ulli denique, vel recentiorum, vel veterum, in hæc ipsos hæresi versari testentur. In quo Æneam falli certum est; eam enim sectam hodièque pertinacissimè sequuntur Brachmanes, ut uno ore consentiunt quicunque hæc adierunt loca, et cum ipsis paulò familiarius sunt conversati. Atqui vetustissimam esse ipso-

rum doctrinam, et ab omni retrò ævo eandem apud ipsos perseverasse constans est fama. Hanc ipsam ratiocinationem haud minus verè adhibere possumus adversus Philostratum, qui tot affingit Brachmanibus deliramenta, et de Indiæ ac Ethiopiæ tot narrat aniles nugas, aliis omnibus indictas et inauditas, sive qui horum temporum fuerunt æquales, sive qui ea postmodùm sunt insecuri, ut omnem apud cordatos homines fidem amittat. Nunc existimari potest haud æquorem ab Hierocle institutam esse comparationem inter Christi Jesu et Apollonii historicos, ac inter Christum ipsum et Apollonium. Petrum et Paulum alt, aliosque, à quibus res à Jesu gesta memorie proditæ sunt, mendaces fuisse, illitteratos, et præstigiatores; qui verò Apollonii vitam retulerunt in litteras, Damidem, Maximum, Philostratum, viros fuisse eruditos et veritatis studiosos. Nos è contrario Apostolos, vel ob simplicitatem et imperitiam, remur minus esse debere doli falsitatisque suspectos; Philostrati verò aliorumque qui in Apollonio celebrando ipsi præiverunt, propter ingenii acumen et doctrinam quam prædicant, dubiam esse fidem. Constat enim rudes et indoctos homines, ferè candidos esse eosdem, veraces, et incallidos; qui verò doctrinæ et usu rerum peritiores extiterint, vafritie eos versutiæque præstare. Quod et res ipsa satis indicat; cum manifestò ex suprà dictis appareat, totam mendaciam ac fallaciloquentiam consulam esse Philostrati historiam, doctrinâque cum suâ, haudquaquam tamen satis acutè et solerter, Imò verò insecurè et ineptè ad ludificandos homines, consarcinandasque fabulas valde esse abusum.

5º Mihi verò rem intropsicienti, Pythagoræ philosophiæ penitus videtur addictus fuisse Philostratus. E quâ disciplinâ quicunque prodierunt, quod jam suprà monui, in miraculosa et paradoxalia fuerunt pronissimi, nihil non et fingere prompti et credere. Testis aureum Pythagoræ femur; testis Abaridis sagitta, et quæcumque de Epimenide, Empedocle, aliisque ex Italicâ scholâ profectis membrantur. Vel primum legatur Philostrati caput, ex quo, velut ex ungue leonem, hominis propensum in Pythagoræ deliramenta animum et superstitionem credulitatem deprehendas. Pythagoræ sese assimilabat Alexander ille Pseudomantis Luciani. Eunapius quoque Pythagoricis opinionibus instructus, inanes passim fabulas colligit, easque lectoribus haudquaquam persuadet ipse: persuasum duntaxat esse se

declarat. Vitio hoc laborasse eruditos harum partium gregale, causatur lamblicus (Vit. Pyth. cap. 28); commemoratisque aliquot eorum figmentis, subjungit: « Omnis enim hujusmodi rebus adhibent fidem; multas etiam ex consimilibus rebus, quae fabulosae videntur, narrare ipsi quoque aggrediuntur. » Et deinde: « Ad haec omnia, non se quidem, verum qui se incredulos praestiterint, stolidos esse rentur; nec enim quædam esse in deorum potestate, quædam vero secus, opinantur qui incumbunt sapientiae studiis, sed omnia à diis fieri posse. »

6º Interim, si quis ex me percontetur quid de Apollonio censem, vaferrum eum, sacerdumque fuisse magum respondebo. Vulgo receptam hanc fuisse suā aetate opinionem ipse fatetur Philostratus initio operis, eamque præcipue evelendam sibi proposuit. Hoc ipsi crimen impegit Euphrates Tyrius, philosophus, vel Apollonii ipsius testimonio, sapientissimus. Eamdem ob causam Eleusiniis ipsum sacris arcuit Hierophanta, et ab antro Trophonii sacerdotes excluserunt. Pro mago à Domitiano captus, et in carcерem detrusus est. Magis ipse Babylonis, noxiæ et occultæ magiae studiosis, sapientiae laudem tribuit. Brachmanes, quos præstigiatores agnoscit Philostratus, deos ac magistros suos, sapientes ac beatos Apollonius nuncupat. Lucianus Alexandri Abonitichitæ sutelas et dolos elegantissime narrans, cum ait applicuisse se præstigiatori cuidam Tyaneo: « Uni ex iis quibus magna intercesserat cum Apollonio Tyaneo familaritas, quiq[ue] ejus tragœdiam noverant (Lucian Pseud.). » Quibus verbis satis indicat vir solertissimus suam de Apollonio sententiam. Mœragenes ipse, qui vitam Apollonii litteris commendavit, non dubitat cum appellare magum, atque etiam veneficum à philosophis habitum fuisse testimonio suo confirmat, auctore Origene in libris contrà Celsum. Atque Mœrageni, ob hanc, opinor, ipsius confessionem fidem detrahi Philostratus jussit. Xiphilinus ex Dione tradit Caracallam magis et præstigiatoribus adeò delectari solitum, ut Apollonium honoribus et monumento etiam, qualia consecrantur heroibus, coluerit. Magi denique nomine vulgo esse affectum testatur Hieronymus, Epist. ad Paulin. Frustrâ vero in purgando Apollonio et magiae notâ ab eo eluendâ se torquet Philostratus; nec quidquam in causam ipsius prodest, quod affert, futura Apollonium non prænovisse, vel idola scitando, vel inhumanis quibusdam sacrificiis, vel incantamentis, aut unctionibus, sed ex si-

gnis quæ ipsi à diis portenderentur, et ex rerum serie, quam fata ipsa contexuisserent; nam nec signa illa expressit Philostratus, nec ex rerum contextu ea prænoscí potuerunt ab Apollonio, quæ prænovisse ipsum scribit. Noxia præterea et magica carmina secretò pronuntiari possunt, etiam insciis qui proximè adstant. Deinde sexcenta sunt alia arcanæ divinationis genera, à viris doctis accuratè distincta et notata, quibus uti Apollonius potuit. Quod autem alio loco queritur Philostratus, propterea in magiae suspicionem venisse Apollonium, quod babylonios magos, Brachmanas, et gymnosopistas adierit, frustrâ est; graviores enim longæ exstant causæ, propter quas magiae reus peragit. Quanquam ob haec ipsa, si minus convictum, at hujus certæ impietatis suspectum habere possumus; nam ex veteri barbarorum horumce philosophorum magia multum deflexerat recentior illa, et à præclaris naturæ studiis ad damnosas et nefarias artes sese demiserat, quod tota Philostrati narratio patet. Quis vero eum putet, qui cum magis conversatus, eorum præceptis institutus, eos demiratus, mirificisque laudibus extollere solitus sit, ipsum vetitæ hujus magiae expertem mansisse, præser-tim qui ea edere opera consuevisset, in quibus edendis præcipuum artis sue fructum magi collocant?

CAPUT CXLVIII.

Jesus est ad dexteram Dei Patris.

Psalm. 45, v. 10, 11: « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitae; adimplebis me lætitiam cum vultu tuo; delectationes in dexterâ tua usque in finem. »

Psalm. 109, v. 1 et seq.: « Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis.... Dominus à dextris meis. »

Matth. c. 22, v. 41 et seq.: « Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis?* Et Marc. c. 12, v. 35 et seq. Luc. c. 20, v. 41 et seq.

Matth. c. 26, v. 64: « Dicit illi Jesus: Tu dixisti; verumtamen dico vobis, à modò videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei. » Et Marc. c. 14, v. 62. Luc. c. 22, v. 69.

Marc. c. 16, v. 19 : « Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet à dextris Dei. »

Act. c. 2, v. 32 et seq. : « Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dexterà igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in cœlum; dixit autem ipse : *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* »

Act. c. 7, v. 55 : « Cùm autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cœlum vidit gloriam Dei, et JESUM stantem à dextris Dei. »

Rom. c. 8, v. 35, 34 : « Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat. Quis est qui condemnnet? Christus Jesus, qui mortuus est, imò qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. »

Eph. c. 1, v. 20 : « Suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus. »

Col. c. 3, v. 1 : « Igitur si consurrexisti cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dexterà Dei sedens. »

Hebr. c. 1, v. 3 et seq. : « Qui cùm sit splendor glorie, et figura substantiae ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.... Ad quem autem Angelorum dixit aliquando : *Sede à dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* »

Hebr. c. 8, v. 1 : « Capitulum autem super ea quæ dicuntur : Talem habemus Pontificem, qui consedit in dexterà sedis magnitudinis in excelsis. »

Hebr. c. 10, v. 12, 13 : « Hic autem pro peccatis offerens hostiam in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero exspectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. »

Hebr. c. 12, v. 2 : « Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem JESUM, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dexterà sedis Dei sedet. »

1 Petr. c. 3, v. 21, 22 : « Quòd et vos nunc similis formæ salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiae bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem JESU Christi, qui est in dexterà Dei. »

CAPUT CXLIX.

Jesus mittit Spiritum sanctum ad Discipulos.

Isa. c. 32, v. 15 : « Gaudium onagrorum

pascua gregum, donec effundatur super nos Spiritus de celso. »

Isa. c. 44, v. 5 : « Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam; effundam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem super stirpem tuam. »

Isa. c. 59, v. 21 : « Hoc sœdus meum cum eis, dicit Dominus : Spiritus meus qui est in te, et verba mea quæ posui in ore tuo, non recessent de ore tuo, et de ore seminis tui, et de ore seminis tui, dicit Dominus, à modo et usque in sempiternum. »

Ezech. c. 36, v. 26, 27 : « Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri; et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et Spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis, et operemini. »

Ezech. c. 39, v. 29 : « Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eò quòd effuderim Spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus. »

Joel. c. 2, v. 28, 29 : « Et erit post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filii vestre; senes vestri somnia somniabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum. »

Zach. c. 12, v. 10 : « Et effundam super dominum David, et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precum, et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. »

Lac. c. 24, v. 49 : « Et ego mitto promissum Patris mei in vos; vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. »

Joan. c. 7, v. 37 et seq. : « In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, et clamabat : dicens : Si quis sitit, veniat ad me et bibat : qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viræ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum enim erat Spiritus datus, quia nondum erat glorificatus. »

Joan. c. 14, v. 16 et seq. : « Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere; quia non videt eum, nec scit eum; vos autem

cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit..... Haec locutus sum vobis apud vos manens: Paracletus autem Spiritus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et sugeret vobis omnia quæcumque dixerit vobis. »

Joan. c. 15, v. 26: « Cùm autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. »

Joan. c. 16, v. 7 et seq.: « Sed ego veritatem dico vobis; expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos; et cùm venerit, ille arguet mundum de peccato, et de justitiâ, et de judicio..... Cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem; non enim loquetur à semetipso; sed quæcumque audit, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. »

Joan. c. 20, v. 22: « Hæc cùm dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum. »

Act. c. 1, v. 4 et seq.: « Et convescens præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum; quia Joannes quidem baptizavit aquâ; vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies..... accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos. » Et Act. c. 11, v. 15, 16.

Act. c. 2, v. 4 et seq.: « Et cùm completerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguae tanquam ignis, seditque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabant eloqui illis..... Stans autem Petrus cum Undecim levavit vocem suam, et locutus est eis.... Hoc est quod dictum est per Prophetam Joel: *Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae, et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniabunt: et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt.....* Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. Dexterâ igitur Dei exaltatus, et promis-

sione Spiritus sancti acceptâ à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis.... Petrus verò ad illos: Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti. »

Act. c. 8, v. 15 et seq.: « Qui cùm venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniâ possideri. » Et Act. c. 9, v. 17.

Act. c. 10, v. 44, 45: « Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum; et obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. » Et Act. c. 13, v. 2, 3, 4, 9, 52; et c. 15, v. 7, 8; et c. 19, v. 2, 6.

Rom. c. 5, v. 5: « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. » Et 1 Cor. c. 2, v. 12, 13; et 2 Cor. c. 5, v. 5. Gal. c. 5, v. 5, 14. Eph. c. 1, v. 13, 17; et 1 Thess. c. 4, v. 8; et 2 Tim. c. 1, v. 7, 14; et 1 Petr. c. 1, v. 11, 12; et 1 Joan. c. 3, v. 24.

1 Cor. c. 3, v. 16: « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? »

Gal. c. 4, v. 6: « Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater. »

1 Joan. c. 4, v. 15: « In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. »

CAPUT CL.

Ecclesia Jesu.

Psalm. 2, v. 6: « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. »

Psalm. 47, v. 1 et seq.: « Magnus Dominus, et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exultatione terræ mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. Deus in dominibus ejus cognoscetur, cùm suscipiet eam. Quoniam ecce reges terra congregati

sunt, convenerunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.... Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri : Deus fundavit eam in eternum.

Psalm. 68, v. 36, 57 : « Quoniam Deus salvam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Iuda : et inhabitabunt ibi, et haereditate acquirant eam ; et semen servorum ejus possidebit eam ; et qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea. »

Psalm. 86, v. 1 et seq. : « Fundamenta ejus in montibus sanctis ; diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dieta sunt de te, civitas Dei : memor ero Rahab et Babylonis, scientium me. Ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Aethiopum ; hi fuerunt illie. Numquid Sion dicet : Homo et homo natus est in eâ, et ipse fundavit eam Altissimus ? Dominus narrabit in Scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in eâ. Sicut latentium omnium habitatio est in te. »

Psalm. 117, v. 22 : « Lapidem quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguii. »

Psalm. 149, v. 1 : « Cantate Domino cantum novum ; laus ejus in Ecclesiâ sanctorum. »

Isa. c. 2, v. 2 et seq. : « Et erit in novissimis diebus præparatus mons dominus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluenter ad eum omnes gentes ; et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus ; quia de Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem ; et judicabit gentes, et arguet populos multos. » Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.

Isa. c. 24, v. 25 : « Et erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus. »

Isa. c. 28, v. 16 et seq. : « Idecirò hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum ; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere judicium, et justitiam in mensurâ, et subvertet grando spem mendacii, et protectionem aquæ inundabunt. Et delabitur fœdus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit. »

Isa. c. 33, v. 20 et seq. : « Respicere, Sion, civitatem solemnitatis nostræ ; oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum quod nequaquam transferri poterit ; nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur ; quia solummodo magnificus est Dominus noster.... Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos. »

Isa. c. 45, v. 19 et seq. : « Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea ; ponam in deserto viam, et in invio flumina ; glorificabit me bestia agri, dracones, et struthiones ; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi inibi, laudem meam narrabit. »

Isa. c. 49, v. 14 et seq. : « Et dixit Sion : Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui ? et si illa oblitera fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te ; muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui ; destruentes te, et dissipantes te exhibunt. Leva in circuitu oculos tuos, et vide ; omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his, velut ornamen to vestieris, et circumdabis tibi eos, quasi sponsa ; quia deserta tua, et solitudines tuae, et terra ruinæ tuae, nunc angusta erunt præ habitatoribus ; et longè fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuae : Augustus est mihi locus ; fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos ? ego sterilis, et non pariens ; transmigrata et captiva, et istos quis enutrivit ? ego destituta et sola, et isti ubi erant ? Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super homeros portabunt. Et erunt reges nutriti tui, et reginæ nutrices tuae : vultu in terram demissi adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. »

Isa. c. 54, v. 1 et seq. : « Landa, sterilis, quæ non paris ; decanta laudem et linni, quæ non pariebas ; quoniam multi filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum.... ad dexteram enim et ad levam penetrabis ; et semen tuum gentes haereditabit, et civitates desertas inhabbit. Noli timere, quia non confunderis neque erubesces ; non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuae obliuisceris, et

opprobrii vidutatis tuæ non recordaberis amplius; quia dominabitur tuî qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus; et redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur; quia ut mulierem derelictam, et moerentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentiâ abjectam dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, et in misericordiâ sempiternâ misertus sum tui; dixit redemptor tuus Dominus.... Montes enim commovebuntur, et colles contremiscunt; misericordia autem mea non recedet à te, et fœdus pacis mee non movebitur, dixit miserator tuus Dominus. Paupercula, tempestate convulsa, absque ullâ consolatione; ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in saphiris, et ponam jaspidem propugnacula tua, et portas tuas lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles; universos filios tuos, doctos à Domino, et multitudinem pacis filii tuis.)

Isa. c. 60, v. 1 et seq. : « Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est; quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur; et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.... Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit; et gentes solitudine vastabuntur.... Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod suisti derelicta, et odio habita; et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem et generationem, et suges lac gentium, et mamillâ regum lactaberis, et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.... Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes justi in perpetuum hereditabunt terram, germin planteris mee, opus manûs mee ad glorificandum. »

Isa. c. 62, v. 1 et seq. : « Propter Sion non

tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt Gentes Justum tuum, et cuncti reges in clytum tuum; et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona glorie in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultrà Derelicta, et terra tua non vocabitur amplius Desolata; sed vocaberis Voluntas mea in eâ, et terra tua Inhabitata; quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur.... Super muros tuos Jerusalem constitui custodes; totâ die et totâ nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminisci Domini, ne tacatis, et ne detis silentium ei, donec stabiliat, et donec ponat Jerusalem laudem in terrâ.... Transite, transite, per portas, præparate viam populo, planum facite iter, eligitate lapides, et elevate signum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicite filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo, et vocabunt eos: Populus sanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis Quæsita civitas, et non Derelicta. »

Isa. c. 63, v. 17 et seq. : « Ecce enim ego creo coelos novos, et terram novam; et non erunt in memoriâ priora, et non ascendent super cor. Sed gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum, his quæ ego creo; quia ecce ego creo Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium: et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo; et non audietur in eo ultra vox fletus, et vox clamoris.... electi mei non laborabunt frustrâ, neque generabunt in conturbatione; quia semen benedictorum Domini est, et nepotes eorum coram eis. Eritque, antequam elament, ego exaudiām; adhuc illis loquentibus, ego audiam. »

Isa. c. 66, v. 22, 23: « Quia sicut cœli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato; veniet omnis caro, ut adoret coram facie meâ, dicit Dominus. »

Jerem. c. 5, v. 14 et seq. : « Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus; quia ego vir vester, et assumam vos unum de civitate, et duos de cognitione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxtâ cor meum, et passent vos scientiâ et doctrinâ. Cùmque multiplicati fueritis, et creveritis in terrâ in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultra: Arca Testamenti Domini, neque ascendet super cor,

neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec siet ultrà. In tempore illo vocabunt Jerusalēm solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini, in Jerusalēm, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.)

Ose. c. 2, v. 14 et seq.: « Propter hoc esse lactabo eam, et ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus.... Et erit in die illâ, ait Dominus, vocabit me Vir meus, et non vocabit me ultrâ Baalim; et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultrâ nominis eorum.... Et sponsabo te mihi in sempiternum, et sponsabo te mihi in justitiâ et judicio, et in misericordiâ et in miserationibus; et sponsabo te mihi in fides, et scies quia ego Dominus. Et erit in die illâ: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, et illi exaudient terram.... Et miserebor ejus quæ fuit sine misericordiâ; et dicam non populo meo: Populus meus es tu; et ipse dicit Deus meus es tu. »

Soph. c. 3, v. 14 et seq.: « Lauda, filia Sion, jubila Israel, lætare, et exalta in omni corde, filia Jerusalēm; abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos; Rex Israel Dominus in medio tui; non timebis malum ultrâ. In die illâ dicetur Jerusalēm: Noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuæ: Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit, gaudet super te in justitiâ, silebit in dilectione suâ, exultabit super te in laude. »

Zach. c. 2, v. 4, 5: « Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalēm, præ multitudine hominum et jumentorum in medio ejus; et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloriâ ero in medio ejus. »

Matth. c. 16, v. 18, 19: « Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum; et quodecumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis. »

Act. c. 20, v. 28: « Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. »

Cor. c. 5, v. 11: « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod possum est, quod est Christus Jesus. »

1 Cor. c. 12, v. 28: « Vos autem estis cor-

pus Christi, et membra de membro; et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ, primum Apostolos, secundè Prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. »

Gal. c. 4, v. 26, 27: « Illa autem quæ sursum est Jerusalēm, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: *Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpere et clama, quæ non parturis; quia multi filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum.* »

Eph. c. 2, v. 19 et seq.: « Ergò jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificavî in habitaculum Dei in spiritu. »

Eph. c. 5, v. 22 et seq.: « Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino; quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ; ipse Salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, itâ et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavaero aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid humusmodi, sed ut sit sancta et immaculata. »

Col. c. 1, v. 18: « Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis. »

Col. c. 1, v. 24: « Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne meâ, pro corpore ejus, quod est Ecclesia. »

1 Tim. c. 3, v. 14, 15: « Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire citò; si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi columna et firmamentum veritatis. »

Hebr. c. 12, v. 22, 23: « Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalēm cœlestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in cœlis. »

1 Petr. c. 2, v. 4 et seq.: « Ad quem acceden tes lapidem vivum, à Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquam lapides vivi superadiscimini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, ace-

ptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod continet Scriptura : Ecce pono in Sion lapidem summum angularem , electum , pretiosum , et qui crediderit in eum , non confundetur . »

Apoc. c. 5 , v. 12 : « Qui vicerit , faciam illum columnam in templo Dei mei , et foras non egredietur amplius ; et scribam super eum nomen Dei mei , et nomen civitatis Dei mei novae Jerusalem , quæ descendit de celo à Deo meo , et nomen meum novum . »

Apoc. c. 14 , v. 4 et seq. : « Et vidi , et ecce Agnus stabat super montem Sion , et cum eo centum quadraginta quatuor millia , habentes nomen ejus , et nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis . Et audivi vocem de celo , tanquam vocem aquarum multarum , et tanquam vocem tonitri magni ; et vocem quam audivi , sicut citharædorum citharizantium in citharis suis . Et cantabant quasi canticum novum antè sedem , et antè quatuor animalia , et Seniores ; et nemo poterat dicere canticum , nisi illa centum quadraginta quatuor millia , qui empti sunt de terrâ . Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coquinati ; virgines enim sunt , hi sequuntur Agnum quocumque ierit ; hi empti sunt ex omnibus , primitiae Deo et Agno ; et in ore eorum non est inventum mendacium ; sine macula enim sunt antè thronum Dei . »

Apoc. c. 21 , v. 2 et seq. : « Et ego Joannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam , descendentem de celo à Deo , paratam sicut sponsam ornatam viro suo . Et audivi vocem magnam de throno dicentem : Ecce tabernaculum Dei cum hominibus , et habitabit cum eis . Et ipsi populus ejus erunt , et ipse Deus cum eis erit eorum Deus ; et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum ; et mors ultra non erit , neque luctus , neque clamor , neque dolor erit ultra , quia prima abierunt . Et dixit qui sedebat in throno : Ecce nova facio omnia . Et dixit mihi : Scribe , quia haec verba fidelissima sunt et vera . »

Apoc. c. 21 , v. 9 et seq. : « Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagi novissimis , et locutus est mecum dicens : Veni , et ostendam tibi sponsam uxorem Agni . Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum , et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendenter de celo à Deo , habentem claritatem , et lumen ejus simile lapidi pretioso , tanquam lapidi jaspidis , sicut crystallum . Et habebat murum magnum et altum , habentem portas duodecim , et in

portis Angelos duodecim , et nomina inscripta quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.... Et murus civitatis habens fundamenta duodecim , et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum... Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide ; ipsa verò civitas aurum mundum , simile vitro mundo . Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata . Fundamentum primum jaspis ; secundum , saphirus ; tertium chalcedonius ; quartum smaragdus ; quintum , sardonix ; sextum , sardius ; septimum chrysolithus ; octavum , beryllus ; nonum topazius ; decimum , chrysoprasus ; undecimum , hyacinthus ; duodecimum , amethystus . Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt , per singulas ; singulæ portæ erant ex singulis margaritis ; et platea civitatis aurum mundum , tanquam vitrum perlucidum . Et templum non vidi in eâ ; Dominus enim Deus omnipotens , templum illius est et Agnus . Et civitas non eget sole , neque luna , ut luceant in eâ ; nam claritas Dei illuminavit eum , et lucerna ejus est Agnus . Et ambulabunt gentes in lumine ejus ; et reges terræ afferent gloriam suam , et honorem gentium in illam . »

CAPUT CLI.

Jesu Ecclesia verax.

Psalm. c. 88 , v. 6 : « Confitebuntr cœli mirabilia tua , Domine ; etenim veritatem tuam in Ecclesiâ Sanctorum . »

Soph. c. 3 , v. 15 : « Reliquæ Israel non facient iniquitatem , nec loquentur mendacium , et non invenietur in ore eorum lingua dolosa ; quoniam ipsi pascentur , et accubabunt , et non erit qui exterreat . »

Zach. c. 8 , v. 5 : « Hæc dicit Dominus exercituum : Reversus sum ad Sion , et habitabo in medio Jersalem , et vocabitur Jersalem Civitas veritatis , et mons Domini exercituum , mons sanctificatus . »

Matth. c. 16 , v. 18 : « Et ego dico tibi , Quia tu es Petrus , et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam , et portæ inferi non prævalebunt adversùs eam . »

Eph. c. 5 , v. 23 et seq. : « Viri , diligit uxores vestras , sicut et Christus dilexit Ecclesiam , et seipsum tradidit pro eâ , ut illam sanctificaret , mundans lavacro aquæ in verbo vitæ : ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam , non habentem maculam aut rugam , aut aliquid hujusmodi , sed ut sit sancta et immaculata . »

1 Tim. c. 5 , v. 11 , 15 : « Hæc tibi scribo ,

spelans me ad te venire citò ; si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quia est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.

Apoc. c. 14, v. 3 : « Huius empti sunt ex omnibus primitiae Deo et Agno; et in ore eorum non est inventum mendacium ; sine macula enim sunt antè thronum Dei. »

Apoc. c. 21, v. 9 et seq. : « Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagiis novissimis, et locutus est nesciis, dicens : Veni, et ostendam tibi sponsam, uxorem agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendenter de caelo à Deo, habentem claritatem Dei..... Non intrabit in eam aliquid coquinatum, aut abominationem faciens et mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vita Agni. »

CAPUT CLII.

Sacerdotes Jesu.

Isa. c. 61, v. 6 : « Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini : Ministri Dei nostri, dicetur vobis. »

Isa. c. 62, v. 6 : « Super muros tuos Jerusalem constituti custodes, totà die et totà nocte in perpetuum non tacebunt. »

Isa. c. 66, v. 20 et seq. : « Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis, et in quadrigis, et in leanticis, et in mulis, et in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes et Levitas, dicit Dominus ; sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. »

Jerem. c. 48, v. 18 : « Non enim peribit lex à Sacerdote, neque consilium à sapiente, nec sermo à Prophetā. »

Jerem. c. 33, v. 17 et seq. : « Quia hæc dicit Dominus : Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domùs Israel ; et de Sacerdotibus et de Levitis non interibit vir à facie mea, qui offerat holocausta, et incendat sacrificium, et cædat victimas omnibus diebus. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens : Haec dicit Dominus : Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo ; et pactum meum irritum esse poterit cum David, servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus, et Levite, et Sacerdotes ministri

mei. Sicuti enumerari non possunt stelle cordi, et metiri arena maris ; sic multiplicabo semen David servi mei, et Levitas ministros meos. »

Malach. c. 2, v. 7 : « Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, et Legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est. »

Act. c. 14, v. 22 : « Et cum constituissent illis per singulas Ecclesias presbyteros, et orationes cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt. »

Act. c. 15, v. 2 et seq. : « Facta ergo seditione non minimè Paulo et Barnabæ adversus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex aliis, ad Apostolos et Presbyteros in Jerusalem super hæc quæstionem. Cum autem venissent Jerosolymam, suscepti sunt ab Ecclesiâ, et ab Apostolis et Senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. » Et *Act. c. 15, v. 22, 25, 41*; et *c. 16, v. 4*; et *c. 21, v. 18*. Et *Phil. c. 1, v. 1*.

1 Tim. c. 5, v. 2 et seq. : « Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse.... Si quis autem domui sue præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?.... Diaconos similiter pudicos. »

1 Tim. c. 5, v. 17 : « Qui benè præsunt presbyteri, duplice honore digni habeantur ; maxime qui laborant in verbo et doctrina. »

Tit. c. 1, v. 5 et seq. : « Hujus rei gratiâ reliqui te Cretæ, ut ea que desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi ; si quis sine crimen est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimen esse, sicut Dei dispensatorem. »

Jac. c. 5, v. 14 : « Infirmitur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, et orient super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini. »

1 Petr. c. 2, v. 5, 9 : « Et ipsi tanquam lapides vivi super ædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum... Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. »

Apoc. c. 1, v. 6, 7 : « Qui dilexit nos, et lavavit nos à peccatis nostris in sanguine, et fecit nos regnum, et sacerdotes, Deo et Patri suo. » Et *Apoc. c. 5, v. 10*.

Apoc. c. 20, v. 6 : « Beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione primâ ; in his secunda mors non habet potestatem ; sed erunt

sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis. »

CAPUT CLIII.

Jesu Apostoli, pastores et doctores.

Isa. c. 30, v. 20, 21 : « Et dabit vobis Dominus panem arctum, et aquam brevem ; et non faciet avolare à te ultrà doctorem tuum ; et erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum. Et aures tuæ audient verbum post tergum momentis : Hæc est via, ambulate in eâ ; et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. »

Isa. c. 62, v. 6 : « Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes ; totâ die et totâ nocte in perpetuum non tacebunt. »

Jerem. c. 3, v. 15 : « Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et paseent vos scientiâ et doctrinâ. »

Jerem. c. 23, v. 4 et seq. : « Væ pastoribus qui disperdunt et dilacerant gregem pascuæ meæ ! dicit Dominus. Ideò hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores qui pascunt populum meum : Vos cipersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitâstis eos ; ecce ego visitabo super vos militiam studiorum vestrorum, ait Dominus ; et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero vos illuc, et convertam eos ad rura sua, et crescent, et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, et paseent eos ; et non formidabunt ultrà, et non pavebunt, et nullus quæretur ex numero, dicit Dominus. »

Matth. c. 10, v. 5, 6 : « Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens : In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis ; sed potius ite ad oves quæ perierunt domûs Israel. »

Joan. c. 21, v. 15 et seq. : « Cùm ergò prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis, diligis me plus his ? Dicit ei : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterum : Simon Joannis diligis me ? Ait illi : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei : Pase agnos meos. Dicit ei tertio : Simon Joannis, amas me ? contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio : Amas me ? et dixit ei : Domine, tu omnia nôsti ; tu scis quia amo te. Dixit ei : Pase oves meas. »

Act. c. 13, v. 1 : « Erant autem in Ecclesiâ quæ erat Antiochiae, Prophetæ et doctores. »

Act. c. 20, v. 28 : « Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit

episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acqui-sivit sanguine suo. »

1 Tim. c. 3, v. 2 : « Oportet ergò episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, ho-spitalem, doctorem. »

CAPUT CLIV.

Promulgatio Evangelii.

Psalm. 47, v. 45 : « Populus quem non co-gnovi, servivit mihi, in auditu auris obediuit mihi. »

Psalm. 67, v. 12 : « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multâ. »

Isa. c. 2, v. 3 : « Et ibunt populi multi, et di-llent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus ; quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jeru-salem. » Et Mich. c. 4, v. 2.

Isa. c. 12, v. 3 et seq. : « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris, et dicetis in die illa : Confitemini Domino, et invokeate nomen ejus ; notas facite in populis adinventiones ejus ; mementote quoniam excelsum est nomen ejus : cantate Domino quoniam magnificè fecit, an-nuntiate hoc in universâ terrâ. »

Isa. c. 40, v. 9 et seq. : « Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion ; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evan-gelizas Jerusalem ; exalta, noli timere, dic civi-tatibus Iuda : Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur, ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. »

Isa. c. 41, v. 27 : « Primus ad Sion dicet : Ecce adsunt, et Jerusalem evangelistam dabo. »

Isa. c. 52, v. 7 et seq. : « Quâm pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pa-cem ; annuntiantis bonum prædicantis salutem, dicentis Sion : Regnabit Deus tuus ! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cùm converterit Dominus Sion..... Iste asperget gentes multas ; super ipsum continebunt reges os suum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt ; et qui non audierunt, con-templati sunt. »

Isa. c. 53, v. 1 : « Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est ? »

Isa. c. 66, v. 19, 20 : « Et mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes, in mare, in Africam et Lydiam tendentes sagittam, in Ita-

liam, et Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam; et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis donum Domino. »

Nahum. c. 1, v. 13 : « Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. Celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua; quia non adjicet ultrà ut pertranseat in te Belial: universus interiit. »

Matth. c. 10, v. 7, 27 : « Euntes autem prædictate; dicentes: Quia appropinquavit regnum celorum..... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædictate super tecta. » Et *Marc.* c. 3, v. 14. *Luc.* c. 9, v. 2; et c. 12, v. 3.

Matth. c. 24, v. 14 : « Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio. » Et *Marc.* c. 15, v. 10.

Matth. c. 26, v. 13 : « Amen dico vobis, ubiquecumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit, in memoriam ejus. Et *Marc.* c. 14, v. 9.

Matth. c. 28, v. 19, 20 : « Euntes ergò doceite omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. »

Marc. c. 6, v. 42 : « Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent. »

Marc. c. 6, v. 15, 20 : « Et dixit eis: Euntes in mundum universum prædictate evangelium omni creaturæ.... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante, sequentibus signis. »

Luc. c. 9, v. 6 : « Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes et curantes ubique. »

Luc. c. 9, v. 60 : « Dixitque ei Jesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vade, et annuntia regnum Dei. »

Luc. c. 10, v. 8, 9 : « Et in quamecumque civitatem intraveritis, et suscepereint vos, manducate quæ apponuntur vobis, et curate infirmos qui in illâ sunt, et dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei. »

Luc. c. 16, v. 16 : « Lex et Prophetæ usque ad Joannem; ex eo enim regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit. »

Luc. c. 24, v. 46, 47 : « Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiatâ die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remis-

sionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolymâ. »

Act. c. 2, v. 14 et seq. : « Stans autem Petrus cum Undecim, levavit vocem suam, et locutus est eis..... Viri Israelitæ, audite verba haec: Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis, que fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hunc definito consilio et præscientiâ Dei traditum, per manus inimicorum affligerentes, interemistis.... Qui ergò receperunt sermonem ejus, baptizati sunt in die illâ animæ circiter tria millia..... Dominus autem augebat, qui salvi fierent quotidiè in id ipsum. » Et *Act.* c. 5, v. 12 et seq. et c. 4, v. 10, 18, 31, 33; et c. 10, v. 34 et seq. et c. 15, v. 16 et seq.

Act. c. 4, v. 4 et seq. : « Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt Sacerdotes, et magistratus Templi, et Sadducei, dolentes quod docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis..... Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus virorum quinque millia. »

Act. c. 5, v. 21 et seq. : « Qui cùm audissent, intraverunt diluculò in templum, et docebant... ...Et interrogavit eos Princeps Sacerdotum, dicens: Præcipiendo præcipimus vobis ne doceretis in nomine isto; et ecce replèstis Jerusalem doctrinâ vestrâ, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius... Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu consilii, quoniam digni habitu sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Omnes autem die non cessabant in templo et circâ domos docentes, et evangelizantes Christum Jesum. »

Act. c. 8, v. 4 et seq. : « Igitur qui disperserant, pertransibant evangelizantes verbum Dei. Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes et videntes signa quæ faciebat..... Cùm verò credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres.... Et illi quidem testificati et locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.... Apriens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturâ istâ, evangelizavit illi Jesum.... »

Philippus autem inventus est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis. » Et Act. c. 21, v. 8.

Act. c. 9, v. 20 : « Et continuò in Synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei. » Et Act. c. 16, v. 9 et seq. et c. 17, v. 1 et seq. per totum caput. et c. 18, v. 4 et seq. et c. 19 v. 8 et seq. et c. 20, v. 7, 20 et seq. et c. 22, v. 1 et seq. et c. 26, v. 20; et c. 28, v. 23, 31.

Act. c. 10, v. 42 : « Et præcepit nobis prædicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum et mortuorum. »

Act. c. 11, v. 20 et seq. : « Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cùm introisset Antiochiam loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis, super istis; et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam..... et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quereret Saulum, quem cum invenisset, perduxit Antiochiam; et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesiâ. Et docuerunt turbam multam, ità ut cognominarentur primum Antiochiaæ discipuli Christiani. Et Act. c. 13, v. 5; et c. 14, v. 1, 6, 20 et seq. et c. 15, v. 35 et seq.

Act. c. 18, v. 24 et seq. : « Judæus autem quidam, Apostolo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat edocetus viam Domini, et fervens spiritu loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantum baptismum Joannis. Hic ergò cœpit fiducialiter agere in Synagogâ. »

Rom. c. 1, v. 1 et seq. : « Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei..... Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus..... ità (quod in me) promptum est et vobis, qui Romæ estis, evangelizare: non enim erubesco Evangelium. » Et Rom. c. 2, v. 16; et c. 10, v. 8. et 1 Cor. c. 1, v. 17; et c. 2, v. 1 et seq. et c. 4, v. 15; et c. 9, v. 12 et seq. et c. 15, v. 1 et seq. et 2 Cor. c. 2, v. 12; et c. 4, v. 5 et seq. et c. 10, v. 14, 16; et c. 11, v. 4, 7. Gal. c. 1 v. 6 et seq. et c. 2, v. 2 et seq. et c. 4, v. 15. Eph. c. 3, v. 6 et seq. et c. 6, v. 19. Phil. c. 1, v. 5 et seq. et c. 4, v. 15; et 1 Thess. c. 1, v. 5, et c. 2, v. 4 et seq. et 1, 2.

Thess. c. 2, v. 13. et 1 Tim. c. 1, v. 11. et c. 2, v. 7. et 2 Tim. c. 1, v. 10, 11. et c. 2, v. 8, 9. et c. 4, v. 17. Tit. c. 1, v. 5. Philem. c. 13.

Rom. c. 10, v. 14 et seq. : « Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo verò prædicabunt, nisi mittantur? siec scriptum est: Quām speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio; Isaías enim dicit: Domine, quis creddidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico: Numquid non audierunt? et quidem in omnem terram exiit sonus eorum. »

Rom. c. 15, v. 19, 20 : « Ità ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem. »

1 Cor. c. 1, v. 21 et seq. : « Nam quia in Dei sapientiâ non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicatiois salvos facere credentes. Quoniam et Judæi signa petant, et Græci sapientiam querunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum. »

2 Cor. c. 1, v. 19 : « Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, et Sylvanum, et Timotheum, non fuit Est et Non, sed Est in illo fuit. » Et Phil. c. 2, v. 22; et 1 Thess. c. 3, v. 2; et 2 Tim. c. 1, v. 8; et c. 4, v. 2, 5.

2 Cor. c. 8, v. 18 : « Misimus etiam cum illo fratrem, cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias. »

Eph. c. 1, v. 13 : « In quo et vos, cùm audissetis verbum veritatis, Evangelium salutis vestre in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto. »

Eph. c. 4, v. 11 : « Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios verò Evangelistas, alios autem Pastores et doctores. »

Phil. c. 1, v. 12 et seq. : « Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circâ me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii, ità ut vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio, et in cæteris omnibus; et plures à fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant, quidam ex

charitate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non sincerè, existimantes pressuram se suscitare vinclis meis. Quid enim? dūm omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudabo.

Philipp. c. 4, v. 2, 3 : « Evodiam rogo, et Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, aljuva illasquæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae.

Col. c. 1, v. 5 et seq. : « Propter spem quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat, et crescit.... si tamen permanetis in fide fundati et stabiles, et immobiles à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cœlo est, cuius factus sum ego Paulus minister. »

1 Tim. c. 3, v. 16 : « Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloriâ. »

1 Petr. c. 1, v. 12, 25 : « Quia non sibi meti ipsi, vobis autem ministrabant ea quæ nunc nuntiata sunt vobis.... Verbum autem Domini manet in æternum; hoc est autem verbum quod evangélizatum est in vos. »

1 Joan. c. 1, v. 1 et seq. : « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostra contrectaverunt de verbo vitae, et vita manifesta est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, que erat apud Patrem, et apparuit nobis; quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre, et cum Filio ejus Iesu Christo. Et hæc scribimus vobis, ut gaudetis, et gaudium vestrum sit plenum. Et hæc est annuntiatio, quam audivimus ab eo, et annuntiamus vobis. »

CAPUT CLV.

Discipuli Jesu, testes ejus.

Isa. c. 43, v. 10, 12 : « Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi.... Ego autem annuntiavi, et salvavi: auditum feci, et non fuit à vobis alienus; vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus. »

Isa. c. 44, v. 8 : « Nolite timere, neque turbemini; ex tunc audire te feci, et annuntiavi: vos eis tis testes mei. »

Matth. c. 10, v. 18 : « Ad præsides et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. Et *Marc.* c. 13, v. 9. »

Luc. c. 24, v. 43 et seq. : « Tunc aperuit illis sensum, ut inteligerent Scripturas, et dixit eis, quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiâ die, et predicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolymâ. Vos autem testes horum. »

Joan. c. 1, v. 6 et seq. : « Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes; hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine... Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat, dicens: Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, antè me factus est, quia prior me erat... Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendenter quasi columbam de cœlo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendenter, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui quia hic est Filius Dei. » Et *Joan.* c. 5, v. 26; et c. 5, v. 33.

Joan. c. 12, v. 17 : « Testimonium ergò perhibebat turba, quæ erat cum eo, quandò Lazarum vocavit de monumento. »

Joan. c. 13, v. 26, 27 : « Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. »

Joan. c. 19, v. 34, 35 : « Sed unus militum lanceâ latus ejus aperuit, et continuè exivit sanguis et aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus. » Et *Joan.* c. 21, v. 24.

Act. c. 1, v. 8 : « Sed accepisti virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samariâ, et usque ad ultimum terræ. »

Act. c. 1, v. 21, 22 : « Oportet ergò ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus. »

nus Jesus, incipiens à baptimate Joannis, usque in diem quā assumptus est à nobis, testim̄ resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis. »

Act. e. 2, v. 32. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cuius omnes nos testes sumus. » Et *Act. e. v. 15; et c. 4, v. 33.*

Act. c. 5, v. 51, 52: « Hunc principem et Salvatorem Deus exaltabit dexterā suā, ad dannam p̄niten̄tiā Israel, et remissionem peccatorum; et nos sumus testes horum verborum, et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. »

Act. e. 40, v. 59 et seq.: « Et nos testes sumus omnium quae fecit in regione Iudeorum et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. Hunc Deus suscitavit tertīā die, et dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus praeordinatis à Deo; nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, post quām resurrexit à mortuis. » Et *Act. c. 43, v. 30, 31.*

Act. c. 22, v. 14, 15: « At ille dixit: Deus Patrum nostrorum praeordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres Justum, et audires vocem ex ore ejus; quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quae vidisti et audisti. » Et *Act. c. 26, v. 16.*

Act. c. 22, v. 20: « Et cūm funderetur sanguis Stephani testis tui, ego adstabam, et consentiebam, et custodiebam vestimenta interficiētum illum. »

2 Tim. c. 1, v. 8: « Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri. »

4 Petr. c. 5, v. 4: « Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro conserior et testis Christi passionum. »

4 Joan. c. 4, v. 1, 2: « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contractaverunt, de verbo vite, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur. »

Apoc. c. 1, v. 1, 2, 9: « Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis, quae oportet fieri citò, et significavit, mittens per Angelum servo suo Joanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Jesu Christi, quæcumque vidit... Ego Joannes frater vester, et particeps in tribulatione, et regno, et patientiā in Christo Jesu, fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, et testimonium Jesu. » *Apoc. c. 6, 9; et c. 20, v. 4.*

Apoc. c. 2, v. 15: « Et in diebus illis Antipas,

testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanus habitat. »

CAPUT CLVI.

Martyria discipulorum Jesu.

Psalm. 53, v. 18 et seq.: « Clamaverunt Justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Juxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, et humiles sp̄itu salvabit. Multæ tribulationes justorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus. »

Psalm. 43, v. 11 et seq.: « Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros, et qui oderunt nos diripieb̄nt sibi. Dediti nos tanquam oves escarum, et in gentibus d̄persisti nos... Haec omnia venerunt super nos, nec oblit⁹ sumus te, et iniquè non egimus in testamento tuo, et non recessit retrò cor nostrum, et declinasti semitas nostras à vitâ tuâ; quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis... Quoniam propter te mortificamur totā die; estimati sumus sicut oves occisionis... quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terrâ venter noster. »

Psa'm. 65, v. 10 et seq.: « Quoniam probasti nos, Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum; induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro; imposuisti homines super capita nostra; transivimus per ignem et per aquam, et eduxisti nos in refrigerium. »

Psalm. 78, v. 1 et seq.: « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam; polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiā; posuerunt morticina servorum tuorum, escas volatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terra; effuderunt sanguinem eorum, tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret... Ultio sanguinis servorum tuorum qui effusus est; introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum. »

Psalm. 123, v. 1 et seq.: « Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, nisi quia Dominus erat in nobis, cūm exsurerent homines in nos, fortè vivos deglutiissent nos; cūm irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransivit anima nostra; forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. Benedictus Dominus, illis qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. Anima nostra, sicut passer, crepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus. »

Thren. c. 4, v. 19 : « Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli; super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbrâ tuâ vivemus in gentibus. »

Zach. c. 15, v. 7. *Fram'a*, suscitare super pastorem meum, et super virum cohaerentem mihi, dicit Dominus exercituum. Percute pastorem, et dispergentur oves; convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terrâ, dicit Dominus; partes duæ in eâ dispergentur et deficient, et tertia pars relinquetur in eâ; et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum; et probabo eos, sicut probatur aurum. »

Matth. c. 10, v. 16 et seq.: « Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. Cavete autem ab hominibus; tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos; et ad præsides, et ad reges ducemini, propter me, in testimonium illis et gentibus. » Et *Luc.* c. 10, v. 3; et c. 21, v. 16 et seq.

Matth. c. 23, v. 34 et seq.: « Ideò ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occidetis, et crucifigetis; et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, et persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel justi, usque ad sanguinem Zachariæ, filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. » Et *Luc.* c. 11, v. 47 et seq.; et c. 21, v. 12, 13.

Matth. c. 24, v. 9, 10 : « Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos; et eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum, et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem. » Et *Marc.* c. 13, v. 11 et seq. *Joan.* c. 16, v. 2.

Act. c. 4, v. 1 et seq., « Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducei, dolentes quod docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis, et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiā. »

Act. c. 5, v. 40, 41 : « Et convocantes Apostolos, caesis denuntiaverunt ne omniū loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habitu sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. »

Act. c. 6, v. 12; et c. 7, v. 57 et seq.: « Commoverunt itaque plebem, et seniores, et scribas, et concurrentes rapuerunt eum, et adduxerunt in concilium... et ejicientes eum extra civitatem lapidabant... et lapidabant Stephanum invocantem, et dicentem: Domine Jesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus, clamavit voce magnâ, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. »

Act. c. 8, v. 4, 5 : « Factum est autem in illâ die persecutio magna in Ecclesiâ, quæ erat Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judææ, et Samariæ, præter Apostolos... Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiā. » Et *Act.* c. 22, v. 49.

Act. c. 9, v. 15, 16 : « Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati. » Et *Act.* c. 20, v. 49.

Act. c. 12, v. 1 et seq.: « Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesiâ. Occidit autem Jacobum, fratrem Joannis, gladio. Videns autem quia placaret Judæis, posuit ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies azymorum. Quem cùm apprehendisset, misit in carcere, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum; volens post pascha producere eum populo. »

Act. c. 14, v. 18 : « Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Judæi; et persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse. »

Act. c. 16, v. 19 et seq.: « Apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant civitatem nostram, cùm sint Judæi; et annuntiant morem, quem non licet nobis suspicere, neque facere, cùm simus Romani. Et ecuerrit plebs adversus eos, et magistratus, et scissis tunicis eorum, jusserunt eos virginis cædi; et cùm multas plagas imposuissent, miserunt eos in carcere, præcipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Qui cùm tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcere, et pedes eorum strinxit ligno. »

Act. c. 21, v. 50, 55 : « Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum... Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et jussit eum alligari catenis duabus. »

Act. c. 22, v. 24, 25 : « Jussit tribunus induci eum in castra, et flagellis cædi, et torqueri eum, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei. Et cùm adstrinxissent eum loris, dicit adstanti sibi Centurioni Paulus : Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare ? »

Act. 25, 1, 2. Intendens autem in concilium Paulus ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum antè Deum usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, persecutere eos.

Rom. 8, 35, 36. Quis ergò non separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an famæ? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur totâ die, æstimati sumus sicut oves occisionis. »

1 Cor. c. 4, v. 9 et seq. : « Puto enim quòd Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus... Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris; maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc. »

1 Cor. c. 15, v. 31, 32 : « Quotidiè morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? »

2 Cor. c. 1, v. 5, 6 : « Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur pro vestrâ exhortatione et salute, sive consolamur pro vestrâ consolatione, sive exhortamur pro vestrâ exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam eaurumdem passionum quas et nos patimur. »

2 Cor. c. 4, v. 8 et seq. : « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; apriamur, sed non destituimur, persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostrâ mortali. »

2. Cor. c. 6, v. 4 et seq. : « Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multâ patientiâ, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate... per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductores et veraces, sicut qui ignoti et cogniti; quasi morientes, et ecce vivimus; ut castigati, et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. »

2 Cor. 11, v. 23 et seq. : « Ministri Christi sunt (ut minus sapiens dico) plus ego; in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinques, quadragenias, unâ minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui; in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus; in labore et ærumnâ, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt; instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Et 2 Cor. c. 4, v. 10, et c. 4, v. 11.

Gal. c. 6, v. 17 : « De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. » Et Phil. c. 3, v. 10. et 2 Tim. c. 2, v. 11, 12. et 1 Petr. c. 4, v. 13.

Col. c. 1, v. 24 : « Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne meâ, pro corpore ejus, quod est Ecclesia. »

1 Thess. c. 2, v. 14, 15 : « Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæâ, in Christo Jesu; quia eadem passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi à Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt. »

Hebr. c. 10, v. 32, 33 : « Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuitis passionum; et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti; in altero autem socii taliter convervantur effecti; nam et vincitis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam. »

CAPUT CLVII.

Concordia Discipulorum Jesu.

Jerem. c. 52, v. 58, 59 : « Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universi diebus. »

Ezech. c. 41, v. 19, 20 : « Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuan in visceribus eorum, et auferam eis cor lapideum de carne eorum, et dabo eis eis cor carneum, ut in praecipsis meis ambulant, et judicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum. »

Soph. c. 5, v. 9 : « Quia tunc reddam populi labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. »

Matth. c. 22, v. 34 et seq. : « Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadduceis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum : Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet et Prophetæ. » Et *Marc.* c. 42, v. 28 et seq. *Luc.* c. 40, v. 25 et seq. *Rom.* c. 15, v. 8, 9. *Gal.* c. 5, v. 14. *1 Thess.* c. 4, v. 9. *Jac.* c. 2, v. 8 ; et *1 Petr.* c. 1, v. 22 ; et *1 Joan.* c. 2, v. 9 et seq. et c. 3, v. 11 et seq. et c. 4, v. 7, et seq. et 2 *Joan.* c. 5.

Luc. c. 15, v. 34, 55 : « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscet omnes, quia discipuli mei estis, si delectionem habueritis ad invicem. » Et c. 15, v. 12, 17.

Act. c. 4, v. 14 : « Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Mariâ, matre Jesu, et fratribus ejus. »

Act. c. 2, v. 44, 46 : « Omnes etiam qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia.... Quotidiè quoque perdurantes unanimiter in templo. »

Act. 4, v. 52 : « Multitudinis autem credentium erat eis cor unum et anima una; nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. »

CAPUT CLVIII.

Vocatio gentium.

Gen. c. 12, v. 1 et seq. : « Dixit autem Dominus ad Abraham.... In te benedicentur universæ cognationes terræ. » Et *Gen.* c. 48, v. 18. »

Gen. c. 22, v. 15, 18 : « Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de cœlo, dicens..... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. » Et *Gen.* c. 26, v. 4. Et c. 28, v. 14. »

Gen. c. 39, v. 40 : « Non auferetur scepterum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium. »

Deut. c. 28, v. 45 : « Advena qui tecum versatur in terrâ, ascendet super te, eritque sublimior; tu autem descendes, et eris inferior..... Ipse erit in caput, et tu eris in caudam. »

Deut. c. 22, v. 21 : « Ipsi me provoaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus suis; et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stultâ irritabo illos. »

1 Reg. c. 2, v. 5 et seq. : « Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes; recedant vetera de ore vestro..... Arcus fortium superatus est, et infirmi accincti sunt robore..... donec sterilis peperit plurimos; et quæ multos habebat filios, infirmata est..... Dominus judicabit fines terre, et dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu Christi sui. »

2 Reg. c. 22, v. 44 : « Custodes me in caput gentium; populus quem ignoro serviet mihi. »

Psalm. 2, v. 8 : « Postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. »

Psalm. 47, v. 44 et seq. : « Eripies me de contradictionibus populi, constituies me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi. »

Psalm. 21, v. 28 et seq. : « Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium; quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium. »

Psalm. 44, v. 17 : « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constituies eos principes super omnem terram. »

Psalm. 46, v. 9 : « Regnabit Deus super gentes. »

Psalm. 66, v. 5: « Lætentur et exsultent gentes, quoniam judicas populos in æquitate, et gentes in terrâ dirigis. »

Psalm. 67, v. 52, 53: « Venient legati ex Ægypto; Æthiopia præveniet manus ejus Deo. Regna terræ, cantate Deo. »

Psalm. 71, v. 8 et seq.: « Et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procedunt Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulae munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei..... Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ, et adorabunt de ipso semper; totâ die benedicent ei... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum. »

Psalm. 81, v. 8: « Surge, Deus, judica terram; quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus. »

Psalm. 85, v. 9: « Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum. »

Psalm. 86, v. 2 et seq.: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. Memor ero Rahab et Babylo-nis scientium me; ecce alienigenæ, et Tyrus, et populus Æthiopum, hi fuerunt illie. Numquid Sion dicet: Homo, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus? Dominus narrabit in scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in ea. »

Psalm. 93, v. 2 et seq.: « Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus..... Afferte Domino, patriæ gentium, afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus; tollite hostias, et introite in atria ejus; adorate Dominum in atrio sancto ejus; commoveatur à facie ejus universa terra; dicite in gentibus, quia Dominus regnavit. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur; judicabit populos in æquitate. »

Psalm. 97, v. 3, 4: « Notum fecit Dominus salutare suum; in conspectu gentium revelavit justitiam suam..... Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri. »

Psalm. 101, v. 16: « Et timebunt gentes nomen tuum..... Scribantur hæc in generatione altera, et populus qui creabitur, laudabit Dominum. »

Psalm. 109, v. 2: « Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. »

Psalm. 116, v. 1: « Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi, »

Isa. c. 2, v. 2, 3: « Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit gentes, et arguet populos multos. »

Isa. 11, v. 9, 10: « Quia repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes. In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur. »

Isa. c. 18, v. 2: « In tempore illo deferetur munus Domino exercituum à populo divulso et dilacerato, à populo terribili, post quem non fuit aliis, à gente exspectante, exspectante et conculcatâ, cuius diripuerunt flumina terram ejus; ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion. »

Isa. c. 19, v. 18 et seq.: « In die illâ erunt quinque civitates in terrâ Ægypti, loquentes linguâ Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum. Civitas solis, vocabitur una. In die illâ erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini juxta terminum ejus erit in signum et in testimonium Domino exercituum in terrâ Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, et mittet eis Salvatorem, et propugnatorum qui liberet eos, et cognoscetur Dominus ab Ægypto, et cognoscent Ægyptii dominum in die illâ, et colet eum in hostiis et in muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent. »

Isa. c. 23, v. 6 et seq.: « Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defæcate. Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacryman ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terra, quia Dominus locutus est, et dicit in die illâ: Ecce Deus noster iste, exspectavimus eum, et salvavimus nos; iste Dominus, sustinuimus eum; exsultabimus et lætabimur in salutari ejus. »

Isa. c. 27, v. 13: « Et erit, in die illâ clange-tur in tubâ magnâ, et venient qui perditæ fuerant de terrâ Assyriorum, et qui ejecti erant in terrâ Ægypti, et adorabunt in monte sancto in Jerusalem. »

Isa. c. 31, v. 7 : « In die enim illâ abjicit vir idola argenti sui, et idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestre in peccatum. »

Isa. c. 35, v. 1 et seq. : « Lætabitur deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florebit quasi lilium, germinans germinabit, et exsultabit lœtabunda et laudans..... Deus ipse veniet, et salvabit vos..... quia scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine; et quæ erat arida, erit in stagnum; et sitiens, in fontes aquarum; in cubilibus, in quibus priùs dracones habitabant, orietur viror calami et junci: et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus..... Et redempti à Domino convertentur, et venient in Sion cum laude; et lætitia sempiterna super caput eorum; gaudium et lætitiam obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus. »

Isa. c. 42, v. 1 et seq. : « Ecce servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet..... Et legem ejus insulæ exspectabunt..... Ego Dominus vocavi te in justitiâ, et apprehendi manum tuam, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium..... Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ; qui descenditis in mare, et plenitudo ejus; insulæ, et habitatores earum..... Laudate, habitatores petræ; de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt..... Et ducam cœcos in viam quam nesciunt; et in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta: hæc verba feci eis, et non dereliqui eos Surdi audite, et cæci, intuemini ad videntum. »

Isa. c. 43, v. 19 et seq. : « Ecce ego facio nova, et nunc orientur; utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, et struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. »

Isa. c. 43, v. 5, 6 : « Ego Dominus, et non est amplius: extrâ me non est Deus. Accinxi te, et non cognovisti me; ut sciant hi qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est. »

Isa. c. 45, v. 14 et seq. : « Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, et negotiatio Æthiopæ, et Sabaim viri sublimes ad te transibunt, et

tui erunt; post te ambulabunt, vinci manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est, Deus, et non est absque te Deus; vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator..... Congregamini, et venite, et accedite simul, qui salvati estis ex gentibus..... Convertimini ad me, et salvi eritis, omnes fines terræ; quia ego Deus, et non est alius. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, et non revertetur, quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicit, meæ sunt justitiæ et imperium; ad eum venient, et confundentur omnes qui repugnant ei. »

Isa. c. 49, v. 1 et seq. : « Audite, insulæ, et attendite, populi de longè, Dominus ab utero vocavit me..... Et nunc dicit Dominus formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur: et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea, et dixit: Parùm est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et facies Israel convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum Dominorum. Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te. Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudiui te, et in die salutis auxiliatus sum tui, et servavi te, et dedi te in fœdus populi, ut suscitarès terram, et possideres hæreditates dissipatas.... Ecce isti de longè venient, et ecce illi ab aquilone et mari, et isti de terrâ Australi..... Leva in circuitu oculos tuos, et vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, et solitudines tue, et terra ruine tue, nunc angusta erunt præ habitatoribus, et longè fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tue: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens, transmigrata, et captiva, et istos quis enutrit? ego destituta, et sola, et isti ubi erant? Hæc dicit Dominus Deus: Ecce levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum; et afflent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt; et erunt reges nutriti tui, et reginæ nutrices tue:

vultu in terram demisso adorabunt te, et pul-
verem pedum tuorum lingent. »

Isa. c. 51, v. 5: « Propè est Justus meus,
egressus est Salvador meus, et brachia mea
populos judicabunt; me insulæ exspectabunt,
et brachium meum sustinebunt. »

Isa. c. 52, v. 10 et seq.: « Paravit Dominus
brachium sanctum suum in oculis omnium
gentium; et videbunt omnes fines terræ salu-
tare Dei nostri..... Iste asperget gentes mul-
tas, super ipsum continebunt reges os suum;
quia quibus non est narratum de eo, vide-
runt; et qui non audierunt, contemplati
sunt. »

Isa. c. 54, v. 1 et seq.: « Lauda, sterilis, quæ
non paris, decanta laudem, et hinni, quæ non
pariebas; quoniam multi filii desertæ, magis
quàm ejus quæ habet virum, dicit Dominus.
Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernacu-
lorum tuorum extende, ne parcas: longos fac
funiculos tuos, et clavos tuos consolida; ad
dexteram enim et ad lævam penetrabis, et se-
men tuum gentes hæreditabit, et civitates de-
sertas inhabitabit..... Ecce accola veniet, qui
non erat mecum, advena quondam tuus adjun-
getur tibi. »

Isa. c. 55, v. 4, 5: « Ecce testem populis
dedi eum, ducem ac præceptorum gentibus.
Ecce gentem quam nesciebas, vocabis; et gen-
tes, quæ te non cognoverunt, ad te current,
propter Dominum Deum tuum, et sanctum
Israel, quia glorificavit te. »

Isa. c. 59, v. 19: « Et timebunt qui ab oc-
cidente nomen Domini, et qui ab ortu solis
gloriam ejus; cùm venerit quasi fluvius violentus,
quem spiritus Domini cogit, et venerit
Sion redemptor. »

Isa. c. 60, v. 3 et seq.: « Et ambulabunt
gentes in lumine tuo, et reges in splendore
ortùs tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide;
omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; filii
tui de longe venient, et filiae tuæ de latere.
Tunc videbis, et afflues; et mirabitur, et dilata-
bitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te
multitudo maris, fortitudo gentium venerit
tibi. Inundatio camelorum operiet te, drome-
darii Madian et Ephæ; omnes de Saba venient,
aurum et thus deferentes, et laudem Domino
annuntiantes..... Me enim insule exspectant,
et naves maris in principio, ut adducam filios
tuos de longe, argentum eorum, et aurum eorū
cum eis, nomini Domini Dei tui, et sancto
Israel, quia glorificavi te. Et ædificabunt filii
peregrinorum muros tuos, et reges eorum mi-

nistrabunt tibi indignatione enim meā per-
cussi te; et in reconciliatione meā misertus
sum tuī; et aperientur portæ tuæ jugiter; die
ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te
fortitudo gentium, et reges earum adducan-
tur..... Et venient ad te curvi filii eorum qui
humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum
tuorum omnes qui detrahebant tibi, et voca-
bunt te Civitatem Domini, Sion sancti Israel.
Pro eo quòd fusti derelicta, et odio habita, et
non erat qui per te transiret, ponam te in su-
perbiā seculorum, gaudium in generationem
et generationem; et suges lac gentium, et ma-
millā regum lactaberis; et scies quia ego
Dominus salvans te, redemptor tuus fortis
Jacob. »

Isa. c. 62, v. 2, 11, 12: « Et videbunt gentes
Justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum...
Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ:
Dicite, filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit, ecce
merces ejus cum eo, et opus ejus corā illo. Et
vocabunt eos: Populus sanctus, redempti à
Domino; tu autem vocaberis Quæsita civitas,
et non Derelicta. »

Isa. c. 65, v. 1: « Quæsierunt me qui antè
non interrogabant; invenerunt qui non quæ-
sierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad gen-
tem quæ non invocabat nomen meum. »

Isa. c. 66, v. 18 et seq.: « Ego autem opera
eorum, et cogitationes eorum venio ut con-
gregem cum omnibus gentibus et linguis; et
venient, et videbunt gloriam meam. Et ponam
in eis signum, et mittam ex eis qui salvati fue-
rint, ad gentes in mare, in Africam, et Lydiā
tendentis sagittam, in Italiam, et Græciam, ad
insulas longè, ad eos qui non audierunt de me,
et non viderunt gloriam meam: et annunta-
bunt gloriam meam gentibus, et adducent om-
nes fratres vestros de cunctis gentibus, donum
Domino, in equis, et in quadrigis, et in lecticis,
et in mulis, et in carrucis, ad montem sanctum
meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodò si
inferant filii Israel munus in vase mundo in dom-
um Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes
et Levitas, dicit Dominus. »

Jerem. c. 5, v. 17: « In tempore illo voca-
bunt Jerusalem, Solium Domini; et congrega-
buntur ad eam omnes gentes in nomine Domini
in Jerusalem, et non ambulabunt post pravita-
tem cordis sui pessimi. »

Jerem. c. 4, v. 2: « Et jurabis: Vivit Domi-
nus, in veritate, et in judicio, et in justitiā, et
benedicent eum gentes, ipsumque lauda-
bunt. »

Jerem. c. 16, v. 19 et seq.: « Domine, fortitudo mea, et robur meum, et refugium meum in die tribulationis; ad te gentes venient ab extremis terrae, et dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem quae eis non profuit. Numquid faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii? Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, et virtutem meam, et scient quia non men mihi Dominus. »

Jerem. c. 31, v. 34: « Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus. »

Thren. c. 4, v. 20: « Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbrâ tuâ vivemus in gentibus. »

Ezech. c. 27, v. 24: « Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, et exaltavi lignum humile; et siccavi lignum viride, et frondere feci lignum aridum. »

Ose. c. 1, v. 10: « Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos, dicetur eis: Filii Dei viventis. »

Ose. c. 2 v. 24: « Et dicam non populo meo: Populus meus es tu. »

Joel. c. 2, v. 28: « Et erit post haec: Ef-fundam spiritum meum super omnem carnem. »

Amos. c. 9, v. 11, 12: « In die illâ suscitabo tabernaculum David quod decidit; et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerunt instaurabo, et reædificabo illud sicut in diebus antiquis; ut possideant reliquias Iudææ et omnes nationes, eò quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens haec. »

Mich. c. 4, v. 1 et seq.: « Et erit in novissimo dierum, erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublimis super colles, et fluent ad eum populi, et properabunt gentes multæ, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus; quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum; et concident gladios suos in vocieres, et hastas suas in ligones; non sumet gens adversus gentem gladium, et non discent ultra belligerare. Et sedebit vir subtus vitem

suam, et subtus tunc suam, et non erit qui deterreat, quia os Domini exercitum locutum est. »

Soph. c. 2, v. 11: « Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ; et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium. »

Soph. c. 5, v. 9, 10: « Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno. Ultra flumina Aethiopie, indè supplices mei; filii dispersorum meorum deferent munus mihi. »

Agg. c. 2, v. 7, 8: « Quia haec dicit Dominus exercitum: Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam. Et movebo omnes gentes, et veniet Desideratus eumctis gentibus, et implebo domum istam gloriam, dicit Dominus exercitum. »

Zach. c. 2, v. 10, 11: Lauda et letare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus; et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illâ, et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui. »

Zach. c. 8, v. 20 et seq.: « Haec dicit Dominus exercitum: Usquequæ veniant populi, et habitent in civitatibus multis, et vadant habitationes, unus ad alterum dicentes: Eamus, et deprecemur faciem Domini, et quæramus Dominum exercitum, vadam etiam ego. Et venient populi multi, et gentes robustæ ad quærendum Dominum exercitum in Jerusalem, et deprecandam faciem Domini. Haec dicit Dominus exercitum: In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes: Ibimus vobiscum; audivimus enim, quoniam Deus vobiscum est. »

Zach. c. 9, v. 10: « Et loquetur pacem gentibus et potestas ejus à mari usque ad mare, et à fluminibus usque ad fines terræ. »

Zach. c. 13, v. 8: « Et erunt in omni terra, dicit Dominus; partes duæ in eâ dispergentur, et deficient; et tertia pars relinquetur in eâ. »

Zach. c. 14, v. 16: « Et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, quæ venerunt contrâ Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent regem Dominum exercitum. »

Malach. c. 1, v. 10, 11: « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercitum, et munus non suscipiam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda; »

quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. »

Matth. c. 2, v. 1 et seq. : « Cùm ergò natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Ierosolymam, dicentes : Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum. »

Matth. c. 3, v. 9 : « Et ne velitis dicere intrà vos : Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. »

Matth. c. 8, v. 5 et seq. : « Cùm autem introiisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio rogans, et dicens : Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et malè torquetur. Et ait illi Jesus : Ego veniam et curabo eum. Et respondens Centurio ait : Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus; nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic : Vade, et vadit; et alii : Veni et venit; et servo meo : Fac hoc, et facit. Audiens autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit : Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel; dico autem vobis, quòd multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob, in regno celorum; filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium. Et dixit Jesus Centurioni : Vade, et sicut credidisti fiat tibi. » Et *Luc. c. 7, 2 et seq.*

Matth. c. 10, v. 18 : « Ad præsides et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. »

Matth. c. 12, v. 17 et seq. : « Ut adimpleretur quod dictum est per Jeremiam prophetam, dicentem : Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo benè complacuit anima meæ; ponam spiritum meum super eum, et judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus: arundinem quassatam non confringet, et linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium; et in nomine ejus gentes sperabunt. »

Matth. c. 15, v. 31 et seq. : « Et egressus inde Jesus secessit in partes Tyri et Sidonis. Et ecce mulier Chanaanæa à finibus illis egredens, clamavit, dicens ei : Miserere mei, Domine, fili David; filia mea malè à dæmonio vexatur... Qui respondens ait : Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus. At illa di-

xit : Etiam, Domine, nam catelli edunt de misericordiis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus, ait illi : O mulier, magna est fides tua; fiat tibi sicut vis. Et sancta est filia ejus ex horâ illâ. » Et *Marc. c. 7, v. 24.*

Matth. c. 21, v. 40, 41 : « Cùm ergò veniet Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi : Malos malè perdet, vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. » Et *Marc. c. 12, v. 9. Luc. c. 20, v. 16.*

Matth. c. 24, v. 14 : « Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus. » Et *Marc. c. 13, v. 10.*

Matth. c. 28, v. 19 : « Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Et *Luc. c. 24, v. 47.*

Marc. c. 16, v. 15 et seq. : « Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ., Illi autem profecti prædicaverunt ubique. »

Luc. c. 2, v. 30 et seq. : « Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum; lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel. »

Joan. c. 10, v. 16 : « Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unus ovile, et unus pastor. »

Joan. c. 11, v. 51, 52 : « Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. »

Act. c. 2, v. 4 et seq. : « Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi, ex omni natione quæ sub cœlo est.... Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes : Nonnè ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt, et quomodò nos audivimus unusquisque lingua nostram in quâ nati sumus? Parthi, et Medi, et Ælamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judeam, et Cappadociam, Pontum, et Asiam, Phrygiam, et Pamphyliam, Ægyptum, et partes Libyæ quæ est circè Cyrenen, et advenæ Romani; Judæi quoque, et Proselyti; Cretes, et Arabes; audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.... Petrus vero ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti; vos

bis enim est re promissio, et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt, quosecumque advocaverit Dominus Deus noster... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt; et apposita sunt ad illum animae circiter tria millia.

Act. c. 8, v. 27 et seq. : « Et ecce vir Aethiops, eunuchus potens Candaces, regine Aethiopum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem.... Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens à Scripturā istā evangelizavit illi Jesum, et dūm irent per viam, venerunt ad quamdam aquam. Et ait eunuchus : Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus : Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait : Credo Filium Dei esse Jesum Christum. Et jussit stare currum, et descenderunt uterque in aquam, Philippus et eunuchus, et baptizavit eum. »

Act. c. 9, v. 15, 29 : « Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum corā gentibus, et regibus, et filiis Israel.... Loquebatur quoque gentibus, et disputabat cum Græcis : illi autem quærebant occidere eum. »

Act. c. 10, v. 21 et seq. : « Descendens autem Petrus ad viros, dixit : Ecce ego sum quem quæritis : quæ causa est, propter quam venistis? Qui dixerunt : Cornelius centurio, vir justus, et timens Deum, et testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab Angelo sancto, accersire te in domum suam, et audire verba abs te.... Et loquens cum illo intravit, et invenit multos qui convenerant, dixitque ad illos : Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judeo, conjungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem; propter quod sine dubitatione veni accersitus; et Cornelius ait... Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt à Domino. Aperiens autem Petrus os suum, dixit : In veritate compéri, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcisione fidèles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est; audiabant enim illos loquentes linguis, et magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus : Numquid aquam quis prohibere potest, ut non

baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? Et jussit eos baptizari in nomine Domini Iesu Christi. »

Act. c. 11, v. 1 et seq. : « Audierunt autem Apostoli, et fratres qui erant in Iudea, quoniam et gentes receperunt verbum Dei.... Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens.... Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis qui credidimus in Dominum Jesum Christum, ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes : Ergo et gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam.... Et illi quidem qui dispersi fuerant à tribulatione qua facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicen et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Iudeis. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis, super istis : et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cùm pervenisset, et vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino; quia erat vir bonus, et plenus Spiritu sancto et fidei. Et apposita est multa turba Domino. Profectus est, autem Tarsum, ut quæreret Saulum; quem cum invenisset, perduxit Antiochiam : et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesiā. Et docuerunt turbam multam; ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani. »

Act. c. 15, v. 12, 45 et seq. : « Tunc proconsul cùm vidisset factum, credit admiringans super doctrina Domini... Videntes autem turbas Iudei, repleti sunt zelo, et contradicebant his quæ à Paulo dicebantur blasphemantes. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt : Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternae vitae, ecce convertimur ad gentes; sic enim præcepit nobis Dominus : Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. Audientes autem Gentiles gavissæ sunt, et glorificabant verbum Domini, et crediderunt quolquat erant præordinati ad vitam æternam. Disseminabatur autem verbum Domini per universam religionem. »

Act. c. 14, v. 23 et seq. : « Transeuntes Pi-

sidiā, venerunt in Pamphyliam, et loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam, et navigaverunt Antiochiam, undē erant traditi gratiae Dei, in opus quod compleverunt. Cū autem venissent, et congregāsent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperuissent gentibus ostium fidei. »

Act. c. 15, v. 3 et seq. : « Illi ergo deducti ab Ecclesiā, pertransibant Phoenicen, et Samariam, narrantes conversionem gentium, et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. ... Cū autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos : Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire Gentes verbum Evangelii, et credere. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut et nobis ; et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum... Tacuit autem omnis multitudo, et audiebant Barnabam et Paulum, narrantes quanta Deus fecisset et prodigia in gentibus per eos. Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus dicens : Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodūm primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo. Et huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est : Post haec revertar, et reædificabo tabernaculum David quod decidit, et diruta ejus reædificabo, et erigam illud; ut requirant cœteri hominum Dominum et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc. Notum à seculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum. »

Act. c. 16, v. 14 : « Et quædam mulier, nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit : cuius Dominus aperuit eorū, intendere his quæ dicebantur à Paulo. Cū autem baptizata esset, et domus ejus, deprecata est. »

Act. c. 18, v. 5, 6 : « Cū venissent autem de Macedoniā Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus testificans Judæos esse Christum Jesum. Contradicentibus autem eis, et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos : Sanguis vester super caput vestrum ; mundus ego ; ex hoc ad gentes vadam. »

Act. c. 21, v. 18 et seq. : « Sequenti autem die introiebat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt Seniores. Quos cū salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At

illi cū audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei : ... De his autem qui crediderunt ex gentibus nos scripsimus, judicantes ut abstineant se ab idolis, immolato, et sanguine, et suffocato, et fornicatione. »

Act. c. 22, v. 21 : « Et dixit ad me : Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te. »

Act. c. 26, v. 1, 20 : « Tunc Paulus extentā manu cepit rationem reddere... his qui sunt Damasci primum, et Jerosolymis, et in omnem regionem Judææ, et gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, et converterentur ad Deum. »

Act. c. 28, v. 28 : « Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient. »

Rom. c. 1, v. 5, 15 : « Per quem accepimus gratiam et Apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus pro nomine ejus ; in quibus estis et vos vocati Iesu Christi. »

Rom. c. 3, v. 29, 30 : « An Judæorum Deus tantum? nonne et gentium? imò et gentium : quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. »

*Rom. c. 4, v. 16 et seq. : « Ut secundūm gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solūm, sed et ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum (sicut scriptum est : *Quia patrem multarum gentium posui te*), antè Deum cui credidit, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, qui contrà spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundūm quod dictum est ei : *Sic erit semen tuum.* »*

*Rom. c. 9, v. 24 et seq. : « Quos et vocavit nos, non solūm ex Judæis, sed etiam ex gentibus : sicut in Osee dicit : *Vocabo non plebem meam, plebem meam ; et non dilectam, dilectam ; et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.* Et erit : *In loco ubi dictum est eis : Non plebs meas vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi..... Quid ergo dicemus? quod gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam ; justitiam autem quæ ex fide est. »**

*Rom. c. 10, v. 17 et seq. : « Sed dico : Numquid non audierunt? et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines terræ verba eorum. Sed dico : Numquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit : *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem ; in gentem insipientem in iram vos mittam.* Isaias autem audet, et dicit : *Inventus sum à non querentibus me ;**

palam apparui his quia me non interrogabant.

Rom. c. 11, v. 11 et seq. : « Sed illorum delicto salus est gentibus, ut illos amuletur. Quod si delictum illorum, divitiae sunt mundi; et diminutio eorum, divitiae gentium, quantò magis plenitudo eorum! Vobis enim dico gentibus: Quamdiù quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo... Quod si delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster es, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergò: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Benè..... Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret. »

Rom. c. 15, v. 8 et seq. : « Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisioñis; propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum; gentes autem super misericordiā honorare Deum, sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, et nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Laetamini, gentes, cum plebe ejus. Et iterum: Laudate, omnes gentes, Dominum, et magnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaías ait: Erit radix Jesse, et qui exsurget regere gentes; in eum gentes sperabunt... Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens propter gratiam quæ data est mihi à Deo, ut sim minister Christi Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut sit oblatio gentium accepta, et sanctificata in spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis; in virtute signorum et prodigiiorum, in virtute Spiritus sancti; ità ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent.... Nunc igitur proficiscar in Jerusalem ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia et Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Jerusalem. Placuit enim eis, et debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum parti-

cipes facti sunt Gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis. »

Rom. c. 16, v. 4: « Quibus non solus ego gratias ago; sed et cuncte Ecclesie gentium. »

Rom. c. 16, v. 26: « Qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti (quod nunc patet factum est per Scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad oblationem fidei) in cunctis gentibus cogniti. »

1 Cor. c. 1, v. 26: « Videte enim vocacionem vestram, fratres; quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret; ut non glorietur omnis caro in conspectu eius. »

Gal. c. 1, v. 15, 16: « Cùm autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuò non acquievi carni et sanguini. »

Gal. c. 2, v. 2 et seq. : « Contuli cum illis Evangelium quod prædicto in gentibus... Sed neque Titus qui mecum erat cùm esset gentilis, compulsus est circumcidì... Sed contrà, cùm vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut et Petro circumcisioñis (qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisioñis, operatus est et mihi inter gentes), et cùm cognovissent gratiam quæ data est mihi, Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis; ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisioñem. »

Gal. c. 5, v. 8, 14: « Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ: Quia benedicentur in te omnes gentes.... ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu. »

Gal. c. 4, v. 22 et seq. : « Scriptum est enim: quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancillâ et unum de liberâ. Sed qui de ancillâ, secundum carnem natus est; qui autem de liberâ, per reprobationem; quæ sunt per allegoriam dicta. Haec enim sunt duo testamenta; unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar; Sina enim mons est

in Arabiâ, qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filii suis. Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est; quæ est mater nostra. Scriptum est enim: *Lactare, sterilis, quæ non paris; erumpere et clama, quæ non parturis; quia multi filii deserterunt, magis quam ejus quæ habet virum.* Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.»

Eph. c. 2, v. 11, 12: « Propter quod memores estote, quod aliquandò vos gentes in carne, qui dicimini Præputium, ab eâ quæ dicitur Circumcisio, in carne, manu factâ: quia eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, et hospites testamento-rum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquandò eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum... Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuitis; et pacem iis qui propè... Ergò jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives Sanctorum, et domestici Dei, superædificati super funda-mentum Apostolorum et Prophetarum. »

Eph. c. 3, v. 1 et seq.: « Hujus rei gratiâ ego Paulus, vincitus Christi Jesu, pro vobis gentibus, si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis... gen-tes esse cohaeredes, et concorporales; et com-participes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium... Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evan-gelizare investigabiles divitias Christi. »

Col. c. 1, v. 23, 27, 28: « Si tamen permane-tis in fide fundati, et stabiles, et immobiles à spe Evangelii, quod audistis quod prædicatum est in universâ creaturâ quæ sub cœlo est, cui-jus factus sum ego Paulus minister... quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacra-menti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes om-nem hominem, in omni sapientiâ, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chri-sto Jesu. »

Col. c. 3, v. 9 et seq.: « Nolite mentiri in-vicem, exsfoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, cum qui renoveratur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum; ubi non est Gentilis et Judeus, Circumcisio et Præputium, Barbarus et Scytha, servus et liber; sed omnia et in om-nibus Christus. »

1 Thess. c. 2, v. 26: « Prohibentes nos gen-tibus loqui, ut salvæ fiant. »

1 Tim. c. 2, v. 7: « In quo positus sum ego prædicator et Apostolus (veritatem dico, non mentior), doctor in fide et veritate. »

1 Tim. c. 3, v. 16: « Et manifestè magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in Spiritu, appa-ruit Angelis, predicatum est gentibus. »

2 Tim. c. 1, v. 11: « In quo positus sum ego prædicator, et Apostolus, et magister gen-tium. »

2 Tim. c. 4, v. 17: « Dominus autem mihi adstitit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, et audiant omnes gentes. »

1 Petr. c. 2, v. 10: « Qui aliquandò non populus, nunc autem populus Dei; qui non consecuti misericordiam, nunc autem miseri-cordiam consecuti. »

Apoc. c. 7, v. 9: « Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis, et linguis; stantes antè thronum, et in conspectu Agni, amicti stolis albis, et palmae in manibüs eorum. »

Apoc. c. 10, v. 10, 11: « Et accepi librum de manu Angeli, et devoravi illum, et erat in ore meo tanquam mel dulce; et cùm devorâsem eum, amaricatus est venter meus; et di-xit mihi: Oportet te iterum prophetare genti-bus, et populis, et linguis, et regibus multis. »

Apoc. c. 14, v. 6: « Et vidi alterum Ange-lum volantem per medium cœli, habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret seden-tibus super terram, et super omnem gentem, et tribum, et linguam, et populum. »

Apoc. c. 15, v. 4: « Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus prius es; quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo. »

Apoc. c. 21, v. 23, 24: « Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in eâ; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus; et ambulabunt gentes in lumine ejus, et reges terræ afferent gloriam suam, et honorem in illam. »

1º Rerum omnium, quas prænuntiari homi-nibus voluit Deus, nulla omnino est in quam prædicendam majori consensu, crebrioribus que prophetiis consipirârint sacri vates, quam gentium vocatio ad notitiam veritatis. Nam cùm vanissimis religionibus et multiplici idolorum cultu tenerentur implicitæ gentes, Judæi vero clarrissimâ divinæ et salubris doctrinæ luce fruerentur, hi tamen caligârunt ad præsentis

et inter ipsos versantis Messiae splendorem; illæ sanctis ejus ultrò paruerunt præceptis, et in ipsis obsequium concesserunt; arcane videlicet et mirabili Dei consilio, cuius gratiam satius est nos memori mente recolere, quam causam anxie perscrutari. Neque vero id ita evenire debuisse, vel ignorarunt vetustiores Judæi, vel recentiores inficiati sunt. Quod cùm jam ex parte fieri Apostolorum temporibus cœptum esset hi Judæis palam in concessionibus et coronis ingerebant oracula Prophetarum; haud ignari scilicet quorsum ea receptis vulgo sententiis explicari solerent. Haudquaquam igitur reclamabant circumstantes Judæi, nec patrum suorum patientiam aut inscientiam recentiores arguerunt, imò verò, easdem amplexi sunt interpretationes prophetiarum; puta noble illud prædictum è Psalmo secundo, v. 10: *Postula à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Ei quoque in Schemoth Rabba adjudicatur istud, quod ex Psalmo 67, v. 52, excerpimus: *Venient legati ex Ægypto; Æthiopia praveniet manus ejus Deo. Regna terræ, cantate Deo.* Effatum istud Isaiae, quod attulimus è capite 49, quodque sic Judæis apud Pisidas Antiochenos exposuerunt Paulus et Barnabas: « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus: *Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Audientes autem gentes gavisæ sunt, et glorificabant verbum Domini; non aliter intellexit R. David Kimchi: ex eo quippè colligit gentes salutis Israelitis promissæ fore participes post bellum Gog et Magog, quod Messiae temporibus conflatum iri Judæi autumant. Eodem refert Aben Ezra περὶ ζῆν alteram è capite 65 Isaiae huc depromptam: *Quæsierunt me qui antè non interrogabant; invenerunt qui non quæsierunt me.* Dixi: *Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non invocabat nomen meum: quam περὶ ζῆν Paulus in Epistolâ ad Romanos, cap. 10, in ejusdem doctrinæ probationem priùs usurpaverat.* Ad vocationem etiam gentium in Gemarâ, Tractatu de Paschate, confertur istud Oseæ, cap. 2, v. 24: *Et dicam non populo meo: Populus meus es tu; et ipse dicet: Deus meus es tu;* quod in Epistolâ ad Romanos, cap. 9, in eamdem sententiam flectitur. Idem significari docetur in Beresith Rabbâ his Amosi verbis: *In die illâ suscitabo tabernaculum David, quod decidit; et reædificabo aperturas murorum ejus; et ea quæ*

corruerunt, instaurabo, et reædificabo illud, sicut in diebus antiquis (Amos. c. 9, v. 11); atque his item Sophoniæ, cap. 3, v. 9: *Quia tunc redam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, et serviant ei humero uno: quare p̄z̄t̄ priori in eundem sensum utitur Jacobus in Actis, cap. 13, v. 16.* Adde Maimoniden in Jad, libro ultimo, capite de Regibus; scribere Judæorum hanc esse sententiam, futurum ut Messiae hortamentis excitatae ad penitentiam gentes verani legem capessant. Thalmudici etiam exspectatam sibi gentium vocationem insigni Parabolâ adumbrarunt; equi nimirūm, inituri stabulum claudi bovis. ,

2º Atque hæc gentium adoptio, et Judæorum rejectio, clarissimis præterea designata est typis in Veteri Testamento. Utramque in Abrahami liberis, uno Agare ancillâ nato, altero Sarâ liberâ, expressam Paulus in Epistola ad Galatas, cap. 4, accuratè exposuit; et Judæi quidem filii sunt Synagogæ, quæ legi subdita est, in ejusque obsequium mancipata; nos verò filii cœlestis Hierosolymæ, Ecclesiæ nimirūm, quæ libera est, quâ libertate Christus nos liberavit. Quod et significatum esse docet Paulus præclaro Isaiae γένος quem et huc attulimus: *Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe, et clama, quæ non parturis; quia multi filii desertæ, magis quâm ejus quæ habet virum* (Isai. cap. 54, v. 1 et seq.). Synagogæ etiam et Ecclesiæ in Phenennâ et Annâ, uxoribus Elcanæ, accurata constat effigies, Phenenna complurium liborum mater Annæ sterilitatem suam exprobribat. At hæc precibus tandem suis exorato Deo, sanctâ et felici prole aucta est. Quæ cùm ob susceptam sobolem Deo ageret gratias, cœlesti commota afflatus eas edidit voces, quas hic è prioris libri Samuelis capite 2 representavimus, futuram gentium per Christum vocationem, Judæorum verò damnationem liquidò prædentes.

3º Contuli huc quoque memorabilem prophetiam, ex Isaiae capite 19 petitam, quâ futurum prædictit, ut in mediâ Ægypto ara statuatur Deo, hostiaeque ac munera publicè offerantur. Psammitichi et Sennacheribi ætati hoc adscripti serunt nonnulli. Verius Josephus Heliopolitanum Oniae templum signari censuit. Sed quamvis λέξει sensum hunc tribuamus, alium tamen sensum obtinere potest στόλη, et vocationem gentium notare; juxta illud Malachiæ, cap. 1, v. 11: *In omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda.*

CAPUT CLIX.

Doctrina christiana corruptos hominum mores emendat.

Isa. c. 11, v. 6 et seq. : « Habitabit lupus cum agno, et pardus cum hoedo accubabit ; vitulus, et leo, et ovis, simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur, simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, et in cavernâ reguli qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo ; quia repleta est terra scientiâ Domini, sicut aquæ maris operientes. »

Isa. c. 35, v. 6 et seq. : « Scissæ sunt in deserto aquæ, et torrentes in solitudine ; et quæ erat arida, erit in stagnum ; et sitiens, in fontes aquarum ; in cubilibus, in quibus priùs dracones habitabant, orietur viror calami et junci ; et erit ibi semita et via, et via sancta vocabitur ; non transibit per eam pollutus, et hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errant per eam. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint. Et redempti à Domino convertentur. »

Isa. c. 40, v. 4 : « Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. »

Isa. c. 65, v. 25 : « Lopus et agnus pascentur simul, leo et bos comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus ; non nocebunt, neque occident in monte sancto meo, dicit Dominus. »

Jerem. c. 52, v. 39, 40 : « Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et benè sit eis, et filiis eorum post eos. Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere ; et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me. »

Matth. c. 5, v. 20 et seq. : « Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra, plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis : *Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio.* Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, Raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis..... Audistis quia dictum est antiquis : *Non mœchaberis.* Ego autem dico

vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo..... Dictum est autem : *Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii.* Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, exceptâ fornicationis causâ, facit eam mœchari ; et qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis : *Non perjurabis, reddes autem Domino iuramenta tua.* Ego autem dico vobis : Non jurate omnino, neque per coelum, quia thronus Dei est ; neque per terram, quia seabellum est pedum ejus ; neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis ; neque per caput tuum juvaveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester : Est, est ; Non, non : quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dictum est : *Oculum pro oculo, et dentem pro dente.* Ego autem dico vobis non resistere malo ; sed si quis te perecuerterit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram. Et ei qui vult tecum iudiciorum contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium ; et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo. Qui petit à te, da ei ; et volenti mutuari à te, ne avertaris. Audistis quia dictum est : *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.* Ego autem dico vobis ; Diligite inimicos vestros ; benefacite his qui oderunt vos, et orate pro perseverantibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est ; qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ? nonne et publicani hoc faciunt ? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius faciatis ? nonne et ethnici hoc faciunt ? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester celestis perfectus est. » Et *Luc. c. 6, v. 27 et seq.*

Rom. c. 12, v. 14 et seq. : « Benedicite perseverantibus vos : benedicite, et nolite maledicere. Gaudete cum gaudientibus, flete cum flentibus ; idipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos ; nulli malum pro malo reddentes ; providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes ; non vosmetipsos defendantes, charissimi ; sed date locum iræ ; scriptum est enim : *Mihi vindicta; ego retribuam, dicit Dominus.* Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum ; si sitit, potum

da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum. »

1 Cor. c. 4, v. 12, 15: « Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus. »

1 Cor. c. 6, v. 7 et seq.: « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed vos injuriam facitis, et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri. »

1 Thess. c. 5, v. 15 et seq.: « Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; sed quod bonum est, sectamini in invicem, et in omnes. »

1 Petr. c. 2, v. 21 et seq.: « In hoc enim vocati estis, quia et Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem se iniquitate; qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum; ut peccatis mortui, justitiae vivamus; cuius livore sanati estis. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestiarum. »

1 Petr. c. 3, v. 8 et seq.: « In fine autem omnes unanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes; quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, coercat lingua suam à malo, et labia ejus ne loquantur dolum; declinet à malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et sequatur eam. Quia oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum; vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est qui vobis noceat, si boni emulatores fueritis? Sed et si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, et non conturbemini. Dominum

autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad sanctificationem omniposcenti vos rationem de eâ quæ in vobis est, spe; sed cum modestiâ et timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati, quam malefacientes; quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro iniquis, ut nos offerret Deo. »

CAPUT CLX.

Idolorum eversio.

Isa. c. 2, v. 17 et seq.: « Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illâ; et idola penitus conterentur; et introibunt in speluncas petrarum, et in voragini terræ, à facie formidinis Domini, et à gloriâ majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. In die illâ projiciet homo idola argenti sui, et simulacula auri sui, quæ fecerat sibi ut adoraret talpas et vespertiliones. »

Isa. c. 17, v. 7, 8: « In die illâ inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad sanctum Israel respicient; et non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus ejus, et quæ operati sunt digiti ejus; non respiciet lucos et delubra. »

Isa. c. 19, v. 1: « Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et commovebuntur simulacra Aegypti à facie ejus. » Et Ezech. c. 30, v. 15

Isa. c. 50, v. 22: « Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, et vestimentum conflatis auri tui, et disperges ea sicut immuniditiam menstruatae. »

Isa. c. 31, v. 7: « In die illâ abjicit vir idola argenti sui, et idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum. »

Isa. c. 46, v. 1, 2: « Confractus est Bel, contritus est Nabo; facta sunt simulacra eorum bestiis et jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem. Contabuerunt et contrita sunt simul; non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit. »

Ose. c. 2, v. 16 et seq.: « Et erit in die illâ, ait Dominus: Vocabit me: Vir meus; et non vocabit me ultrâ: Baali. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultrâ nominis eorum. »

Ose. c. 14, v. 9: « Ephraim, quid mihi ultrâ

idola? ego exaudiam et dirigam eum ego ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est.

Mich. 5, 12, 13. Et perire faciam sculptilia tua et statuas tuas de medio tui; et non adorabis ultrà opera manuum tuarum: et evellam lucos tuos de medio tui.

Soph. 1, 4 et seq.: Et extendam manum meam super Judam, et super omnes habitantes Jerusalem, et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina aedituorum cum sacerdotibus et eos qui adorant super tecta militiam cœli, et adorant, et jurant in Domino, et jurant in Melchom. Et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quæsierunt Dominum, nec investigaverunt eum.

Soph. 2, 11: Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes Deos terræ.

Zach. 13, 1, 2. In die illâ erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. Et erit in die illâ, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terrâ, et non memorabuntur ultrà.

Act. c. 19, v. 24 et seq.: Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens aedes argenteas Dianaë, præstabat artificibus non modicum quæstum; quos convocabans, et eos qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio: et videtis, et auditis quia non solum Ephesi, sed penè totius Asiæ, Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens quoniam non sunt dii, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargitionem venire, sed et magnæ Dianaë templum in nihilum reputabitur; sed et destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit.

Eusebius, De vitâ Constantini, lib. 3, cap. 54: Hæc omnia ad salutaris virtutis gloriam conferens agebat imperator. Et Deum quidem Sospitatem suum hâc ratione colere perseverabat. Ethnicorum verò superstitionum errorem omnibus modis convincebat. Undè templorum, quæ in urbe erant, vestibula meritò nudabantur, valvis jussu imperatoris detractis. Aliorum etiam tectum, quod in summo erat, ablatis tegulis corrumpebatur. Aliorum augustæ effigies ænæsæ, quibus majorum error jam indè à vetustis temporibus gloriabatur, per fora regiae urbis in omnium conspectu ponebantur; ita ut turpe spectaculum videntibus præberent, hic quidem Pythius, illic Sminthius; in ipso

verò hippodromo tripodes Delphici, et musæ Heliconides in Palatio. Tota vero urbs, imperatori cognominis, referta erat simulacris æneis, summâ industriâ elaboratis, quæ per omnes gentes fuerant consecrata; quibus deorum nomina gerentibus postquam complures hecatombas et holocausta homines erroris morbo laborantes per multa secula immolaverant, serò tandem sapere didicerunt; cùm his ipsis imperator, sic tanquam ludicris, ad risum spectantium et oblectamentum esset usus.... Vineti igitur dii illi fabularum jam effætarum, cilicis contexti advehabantur. *Vide et cap. 55 et 56.*

Eusebius, de Vitâ Constantini, lib. 3, cap. 57: Quicumque verò superstitionibus anteà impliciti tenebantur, errorem suum convictum cum oculis ipsi suis cernerent, et omnium ubique templorum ac simulacrorum vastitatem reipsa intuerentur, hi quidem ad salutarem doctrinam confugiebant; illi, etsi id neutiquam faciebant, avitam tamen vanitatem damnabant, eosque quos olim esse existimaverant, ludibrio ac derisi habebant.

Eusebius de Vitâ Constantini, lib. 4, cap. 23: Sic ipse quidem Deo suo sacra faciebat; universè verò cunctis plebeiis et militibus imperio romano subditis idolorum cultus occlusæ erant foræ, et omnis sacrificandi mos vetitus erat.

Et cap. 25: Undè merito crebris legibus et constitutionibus vetitum erat universis, ne idolis sacrificarent, ne oraculorum responsa sectarentur, neve simulacra erigerent. *Et Paulus Orosius*, lib. 7, cap. 28, *Nicephorus*, lib. 7, cap. 46 et 49.

Imp. Constantinus Aug. ad Magdalianum. Cod. Theod. lib. 16, Tit. 10: Gesset superstitionis sacrificiorum; sacrificiorum aboleatur insania. Nam quicumque contrâ legem divi principis parentis nostri, et hanc nostræ mansuetudinis iussionem ausus fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta, et præsens sententia exeratur.

Imp. Constantinus Aug. ad Taurum. Cod. Theod. lib. 16, tit. 40: Placuit omnibus locis, atque urbibus universis claudi protinus tempa, et accessu vetitis omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. Volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. Quòd si quis aliquid fortè hujusmodi perpetraverit, gladio ultore sternatur. Facultates etiam peremti, fisco decernimus vindicari: et similiter affligi rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint.

Idem Aug. et Julianus Cæsar, ibidem : « Pœna capitis subjugari præcipimus eos quos operam sacrificiis dare, vel colere simulacula constituerit. »

Theodoreetus, Ecclesiasticæ Historiae lib. 5, cap. 21 : « Fidelissimus autem imperator adversus errorem ethnicorum studium suum convertit, et leges scripsit, quibus idolorum fana dirui jubebat. Magnus enim Constantinus, omni laude dignissimus, qui primus imperium pietate exornavit, cùm orbem universum insariantem videret, omnino vetuerat ne quisquam dæmonibus sacrificaret; eorum verò non destruxerat fana, sed adiri vetuerat. Ac paterna quidem vestigia filii ejus sunt persecuti. Julianus verò impietatem instauravit, et pristini erroris flamمام suscitavit. At Jovinianus postquam capessivit imperium, rursùm idolorum cultum interdixit. Et magnus Valentinianus iisdem legibus usus, Europam rexerat. Valens autem cæteris quidem omnibus permisit, religiosum quem vellent cultum persequi et quos colerent cæmoniis placare; solos eos oppugnare non destituit, qui apostolica dogmata pro-pugnarent. Quandiù ergo rerum potitus est, ignes ad altaria accendebantur; et libamina ac sacrificia offerebant idolis, et in foro publica convivia agitabant. Et qui Bacchi erant initiati sacris, cum pellibus caprinis cursitabant, canes diserpentes, furentes, et bacchantes, aliaque agentes, quæ magistri ipsorum celebritatem notant. Hæc omnia cùm fidelissimus imperator Theodosius reperisset, radicitus sustulit, et oblivioni mandav. » Et Idatius in Fastis consularibus, Theodosio Aug. 2, et Cynegio, Coss.; Zosimus Hist. lib. 4.

Prudentius, contrà Symmachum lib. 2, sic Honorium Augustum alloquitur :

*Arripe dilatam tua, dux, in tempora famam;
Quodque patris superest, successor laudis habeto.
Ille urbem vetuit taurorum sanguine tingui,
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari. »*

CAPUT CLXI.

Judæorum pertinacia, perfidia et cæcitas.

Deut. c. 28, v. 13 et seq. : « Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui.... Percutiat te Dominus amentiâ, et cœcitate, ac furore mentis, et palpes in meridie, sicut palpare solet cœcus in tenebris, et non dirigas vias tuas. »

Psal. 17, v. 44 : « Eripies me de contradictionibus populi. »

Psal. 68, v. 24 et seq. : « Obscurerunt oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper

incurva..... Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in justitiam tuam. »

Sap. c. 2, v. 21, 22 : « Haec cogitaverunt et erraverunt; excœcavit enim illos malitia eorum; et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiae, nec judicaverunt honorem animarum sanctorum. »

Isa. c. 1, v. 5, 4 : « Filios enutrivi et exaltavi; ipsi autem spreverunt me Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit. Væ genti peccatri, populo gravi iniuite, semini nequam, filii sceleratis; dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. »

Isa. c. 5, v. 13 : « Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, et nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit. »

Isa. c. 6, v. 8 et seq. : « Et audiui vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? Et dixit: Wade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere; et videte visionem, et nolite cognoscere. Excœca cor populi hujus, et aures ejus agrava, et oculos ejus clade, ne fortè videat oculus suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum. Et dixi: Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine, et terra relinquetur deserta. »

Isa. c. 29, v. 9 et seq. : « Obstupescite, et admiramini, fluctuate, et vacillate; inebriamini, et non à vino; movemini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros; prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, quem cùm dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum; signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege, et respondebit: Nescio litteras. Et dixit Dominus: Eò quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis; ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic, miraculo grandi et stupendo; peribit enim sapientia à

sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. »

Isa. c. 42, v. 19 et seq. : « Quis cæcus, nisi servus meus ? et surdus, nisi ad quem nuntios misi ? quis cæcus, nisi qui venumdatus est ? et quis cæcus, nisi servus Domini ? Qui vides multa, nonne custodies ? qui apertas habes aures, nonne audies ? Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret. Ipse autem populus direptus et va- status ; laqueus juvenum omnes, et in domibus carcérum absconditi sunt ; facti sunt in rapi- nam, nec est qui dicat, redde. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat, et auscultet futura ? »

Isa. c. 53, v. 1 : Quis credidit auditui no- stro, et brachium Domini cui revelatum est ?

Isa. c. 65, v. 2 et seq. : « Expandi manus meas totâ die ad populum incredulum, qui graditur in viâ non bonâ post cogitationes suas. Populus qui ad iracundiam provocat me antè faciem meam semper ; qui immolant in hortis, et sacrificant super lateres ; qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt ; qui comedunt carnem suillam, et jus profa- num in vasis eorum ; qui dicunt : Recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es : isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens totâ die. Ecce scriptum est coràm me; non tacebo, sed reddam et retribuam in simum eorum iniqüitates vestras, et iniqüitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus ; qui sanctifi- caverunt super montes, et super colles expro- brauerunt mihi ; et remetiar opus eorum pri- mum in sinu eorum. »

Jerem. c. 5, v. 21, 23 : « Audi, popule stulte, qui non habes cor ; qui habentes oculos non videtis ; et aures, et non auditis..... po- pulo autem huic factum est cor incredulum, et exasperans ; recesserunt, et abierunt. »

Jerem. c. 8, v. 7 et seq. : « Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti. Attendi, et auscultavi, nemo quod bonum est loquitur ; nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo, dicens : Quid feci ? omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens ad prælium. Milvus in cœlo cognovit tempus suum ; turtur, et hirundo, et ciconia custodie- runt tempus adventus sui ; populus autem meus non cognovit judicium Domini..... Con- fusi sunt sapientes, perterriti, et capti sunt : verbum enim Domini projeicerunt, et sapientia nulla est in eis.

Ezech. c. 12, v. 1, 2 : « Et factus est sermo

Domini ad me, dicens : Fili hominis, in medio domûs exasperantis tu habitas ; qui oculos ha- bent ad videndum, et non vident ; et aures ad audiendum, et non audiant ; quia domus exasperans est. » Et Ezech. c. 2, v. 5 et seq. et c. 3, v. 9, 26, 27. et alibi sçpèr.

Ose. c. 4, v. 1 et seq. : « Audite verbum Domini, filii Israel, quia judicium Domino cum habitatoribus terræ ; non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terrâ..... Verumtamen unusquisque non judi- cet, et non arguatur vir ; populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti..... Conti- cuit populus meus, eò quòd non habuerit scien- tiā, quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. »

*Matth. c. 13, v. 13 et seq. : « Ideò in para- bolis loquor eis ; quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt ; et adimpletur in eis prophetia Isaiae, dicentis : *Auditu audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis, et non videbitis ; incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clauerunt ; ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligent, et convertantur, et sanem eos.* » Et Marc. c. 4, v. 11, 12. Luc. c. 8, v. 10. Joan. c. 12, v. 39 et seq. Act. c. 28, 25 et seq.*

*Matth. c. 15, v. 7 : « Hypocritæ, bene pro- phetauit de vobis Isaías, dicens : *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. Sine causâ autem colunt me, docentes doctri- nas et mandata hominum.* »*

Matth. c. 15, v. 12 et seq. : « Tunc acce- dentes discipuli ejus dixerunt ei : Seis quia Pharisæi, auditio verbo hoc, scandalizati sunt ? At ille respondens, ait : Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos ; cœci sunt, et duces cœco- rum : cœci autem si cœco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. » Et Luc. c. 6, v. 39. »

Matth. c. 25, v. 16 et seq. : « Væ vobis, du- ces cœci, qui dicitis : Quicumque juraverit per templum, nihil est ; qui autem juraverit in auro templi, debet ; stulti et cœci, quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum ? Et quicumque juraverit in altari, nihil est ; quicumque autem juraverit in dono quod est super illud, debet ; cœci, quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum ? »

Luc. c. 2, v. 34 : « Et benedixit illis Simeon ; et dixit ad Mariam matrem ejus : Ecce positus

est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicatur.

Joan. c. 12, v. 57, 58 : Cùm autem tanta signa fecisset coràm eis, non credebat in eum; ut sermo Isaiae prophetae impleretur, quem dixit : *Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est?* » Et Rom. c. 10, v. 16.

Act. c. 28, v. 22 : Rogamus autem à te audire quæ sentis; nam de sectâ hâc notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.

Rom. c. 10, v. 20, 21 : Isaias autem audet, et dicit : Inventus sum à non querentibus me: palam apparni his qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit : Totâ die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.

Rom. c. 11, v. 7 et seq. : Quid ergò? quod quærebât Israel, hoc non est consecutus; electio autem consecuta est, cæteri verò excæcati sunt, sicut scriptum est : *Dedit illis Deus spiritum compunctionis; oculos ut non videant, et aures ut non audiant usque in hodiernum diem.* Et David dicit : *Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum, et in retribucionem illis; obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva.*

2 Cor. c. 3, v. 12 et seq. : Habentes igitur talē spem, multâ fiduciâ utimur; et non si-
cut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evaenatur; sed obtusi sunt sensus eorum; usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo eva-
cuatur), sed usque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses : *Velamen positum est super cor eorum; cùm autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.*

1 Petr. c. 2, v. 7, 8 : Vobis igitur honor creditibus; non creditibus autem, lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis et petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo et positi sunt.

1º Ne hic quidem repugnantes habemus Judeos, sue sibi contumacie et impietatis consciens. Nullâ alioquin arte eludere possent Josephi testimonium, de popularium suorum horrendis flagitiis sic disserentis, de bell. Jud. lib. 6, cap. 57 : Dicere equidem non verebor, que me dolor jubet. Sic existimo, si hos impios

adoriri cunctati fuissent Romani, vel voragine absorbendam fuisse civitatem, vel undis obruendam, vel iisdem elidendam fulminibus, quibus Sodomita olim regio obtrita est. Nequorem enim tult progeniem, et Dei magis contemptricem, quam qui haec perpessi sunt. » Idem alibi lib. 7, cap. 50 : Tempus enim illud omnigenæ inter Judeos nequitæ ferax fuit; adeo ut nullum pravitatis lacinus admittere prætermiserint, nec si quis aliquod animo velit confingere, ullum magis inusitatum possit reperire. Adeo in omnes privatum et publicè morbus hic incubuerat, et ut se invicem superarent, tûm impietate in Deum, tûm et in proximos flagitiis, contendebant. Quascunq[ue] ergò pertulerunt calamitates, à Deo ipso injurias suas persequentes iis infictæ sunt. Plenis id buccis ad suos vociferabatur Josephus, cùm maledictis peteretur; pejora meritum se fatebatur, qui contrâ Dei decretum eos servare vellet, à Deo jam damnatos; prædixisse priscos vates tûm hæc eventura, cùm civili bello sese conficerent. Demum miserabili hæc exclamatio convitia sua et querelas claudebat : Deus profectò, Deus ipse cum Romanis ignes lustrales (Templo) ipsi injicit, et civitatem tot piaculis plenam exscindit. » Idem ipse Titus in hierosolymitanâ obsidione, quasi divino afflatus spiritu, palam inter suos his verbis prædicabat : Seditio, et famæ, et obstridio, et muri sine machinamentorum nostrorum ope sponte procumbentes, quidnam indicant aliud, quâm Deum ipsis iratum esse, nobis verò opitulari? » Et alio loco : Titus ergò solidâ murorum altitudine conspicata, et singulorum lapidum magnitudine, et accuratâ compage, et quantum hi in latum, quantum item in altum paterent : Deo, inquit, favente, bellum gessimus, et Deus ab ipsis munitionibus Judeos detraxit; nam quid manus hominum vel machine possunt adversus has turres? (Vide Joseph. de Bello judæo.) » Thalmudistæ etiam in Rabâ metziâ, majores suos Deo pœnas dedisse aiunt, quod legi verba sua anteferrent. Item in parte *De festis*, libro septimo, capite tertio, Israelitarum pervicacia, canis, galli, birci, et spinæ proterviae comparatur. Scribit vero Aben Ezra ἡτοι illud, quod ex Isaiae cap. 65 sumpsimus, in quo tota die manus suas ad populum incredulum expandisse se dicit Dominus, à R. Mose Haacohen Israeliticæ genti adscribi. Quod à Paulo factum est in Epistolâ ad Romanos.

2º Ergò cùm Judaeorum pertinacia manifestis oraculis prædicta sit, atque idem Spiritus, qui venturi Jesu *κριτής* in Libris sacris consignabat, hanc Judaeorum obstinationem et obfirmatam dissensionem in iis prænuntiaverit, dùm doctrinæ Christi Jesu veritatem oppugnant Judæi, tùm eam utique vel maximè confirmant; quippe pervicaciâ suâ libris iisdem adstruentes fidem, qui Christum Jesum nuntiant.

CAPUT CLXII.

Judaorum rejectio et dispersio, eorumque abolenda sacrificia.

Deut. c. 28, v. 28-29: « Percutiat te Dominus amentiâ, et cœcitate, ac furore mentis, et palpes in meridie, sicut palpare solet cœcus in tenebris, et non dirigas vias tuas, omniq[ue] tempore calumniam sustineas, et opprimaris violentiâ, nec habeas qui liberet te. »

1 Reg. c. 15, v. 22: « Et ait Samuel : Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci Domini ? Melior est enim obedientia quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum. »

Psalm. 47, v. 40 et seq.: « Supplantasti insurgentes in me subtus me ; et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdisti. Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret ; ad Dominum, nec exaudivit eos. Et comminuam eos ut pulverem antè faciem venti, ut lutum platearum delebo eos. »

Psalm. 59, v. 7 et seq.: « Sacrificium et oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro peccato non postulasti : tunc dixi : Ecce venio. »

Psalm. 49, v. 8 et seq.: « Non in sacrificiis tuis arguam te ; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tuâ vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Immola Deo sacrificium laudis, et reddi Altissimo vota tua Peccatori autem dixit Deus : Quarè tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum ? Tu verò odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum Seden adversus fratrem tuum loqueharis, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Ille fecisti, et tacui. »

Psalm. 58, v. 12: « Deus ostendet mihi super inimicos meos, ne occidas eos ; nequandò obliviscantur populi mei. Disperge illos in virtute tuâ, et depone eos, protector meus, Domine. »

Psalm. 68, v. 24 et seq.: « Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam,

et furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. »

Psalm. 109, v. 4 : « Juravit Dominus, et non pœnitabit eum : Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. »

Isa. c. 1, v. 11 et seq.: « Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum ? dicit Dominus ; plenus sum ; holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum nolui. Cùm veniretis antè conspectum meum, quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atrii ? Ne offeratis ultrà sacrificium frustrâ ; incensum abominatio est mihi. Neomeniam, et sabbathum, et festivitates alias non feram ; iniqui sunt cœtus vestri ; calendas vestras, et solemnites, vestras odivit anima mea ; facta sunt mihi molesta ; laboravi sustinens. Et cùm extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis ; et cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiām ; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. »

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: « Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent : Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus ; quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem Projecisti enim populum tuum, dominum Jacob. »

Isa. c. 5, v. 1, 2 et seq.: « Vinea facta est dilecta meo in cornu filio olei ; et sepivit eam, et lapides elegit ex illâ, et plantavit eam electam, et ædificavit turrim in medio ejus, et torcular extruxit in eâ ; et exspectavit ut faceret uvas, et fecit labruscas. Nunc ergò, habitatores Jerusalem, et viri Juda, judicate inter me et vineam meam ; quid est quod debui ultrà facere vineæ meæ, et non feci ei ? an quod exspectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas ? Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ ; auferam sepiem ejus, et erit in direptionem ; diruam maceriam ejus, et erit in conculationem, et ponam eam desertam ; non putabitur, et non fodietur, et ascendent vepres et spinæ ; et nubibus mandabo ne pluant super eam imbre. Vinea enim Domini exercituum, domus Israel est : et vir Juda, german ejus delectabile ; et exspectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas ; et justitiam, et ecce clamor. »

Isa. c. 8, v. 14-15 : « Et erit vobis in sanctificationem ; in lapidem autem offendionis, et in petram scandali, duabus domibus Israel ; in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretinentur, et capientur. »

Isa. c. 28, v. 14 et seq. : « Propter hoc, audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem. Dixitis enim : Percussimus foedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum ; flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos : quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacio proteci sumus. Idcirco haec dicit Dominus Deus : Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum ; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere judicium, et justitiam in mensurâ ; et subvertet grando spem mendacii, et protectionem aquæ inundabunt ; et delebitur foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit ; flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculationem : quan- documquè pertransierit, tollet vos, quoniam manè diluculò pertransibit, in die, et in nocte, et tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditum. »

Isa. c. 42, v. 14 et seq. : « Tacui semper ; silui, patiens fui ; sicut parturiens loquar dissipabo, et absorbebo simul. Desertos faciam montes, et colles, et omne gramen eorum exsiccabo, et ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam Quis cæcus, nisi servus meus ? et surdus, nisi ad quem nuntios meos misi ? quis cæcus, nisi qui venumdatus est ? et quis cæcus, nisi servus domini ? Qui vides multa, nonne custodies ? qui apertas habes aures, nonne audies ? Et dominus voluit, ut sanctificaret eum, et magnificaret legem et extolleret. Ipse autem populus, direptus et vastatus, laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt ; facti sunt in rapinam, nec est qui eruat ; in direptionem, nec est qui dieat : Redde. Quis est in vobis, qui audiat hoc, attendat, et auscultet futura ? quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus ? nonne Dominus ipse cui peccavimus ? et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus. Et effudit super eum indignationem furoris sui, et forte bellum, et combussit eum in circuitu, et non cognovit ; et succedit eum, et non intellexit. »

Isa. c. 50, v. 1 et seq. : Hæc dicit Dominus :

Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam ? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos ? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram ; quia veni, et non erat vir ; vocavi, et non erat qui audiret Corpus meum dedi persecutientibus, et genas meas vellentibus ; faciem meam non averti ab increpantibus, et conspuentibus in me Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui ? De manu mea factum est hoc vobis ; in doloribus dormietis. »

Isa. c. 66, v. 22, 23 : « Quia sicut cœli novi, et terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato ; veniet omnis caro, ut adoret coram facie meâ, dicit Dominus. »

Jerem. c. 5, v. 3 et seq. : « Domine, oculi tui respiciunt fidem ; percussisti eos, et non doluerunt ; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam ; induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti. Ego autem dixi : Forsitan pauperes sunt, et stulti ignorantes viam Domini, judicium Dei sui ; ibo igitur ab optimates, et loquar eis ; ipsi non cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui ; et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula. Ideò percussit eos leo de sylvâ, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum ; omnis qui egressus fuerit ex eis, capietur, quia multiplicatae sunt prævaricationes eorum, confortatae sunt aversiones eorum Prævaricatione enim prævaricata est in me domus Israel, et domus Juda, ait Dominus ; negaverunt Dominum, et dixerunt : Non est ipse Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non uliscetur anima mea ? »

Jerem. c. 6, v. 16 et seq. : « Hæc dicit Dominus : State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulate in eâ ; et invenietis refrigerium animalium vestris. Et dixerunt : Non ambulabimus. Et constitui super vos speculatorum ; audite vocem tubæ. Et dixerunt : Ideò audite, gentes, et cognoscere, congregatio, quanta ego faciam eis. Audi, terra, ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus, quia verba mea non audierunt, et legem meam projeicerunt. Ut quid mihi thus de Saba offertis, et calamum suaveolentem de terrâ longinquâ ? holocautomota vestra non sunt accepta, et

victimæ vestræ non placuerunt mihi. Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego dabo in populum istum ruinas. »

Jerem. c. 12, v. 7, 8 : « Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam ; dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus. Facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in sylvâ : dedit contrâ me vocem ; ideo odivi eam. »

Jerem. c. 31, v. 31, 32 : « Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum ; non secundùm pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terrâ Ægypti ; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. »

Dan. c. 9, v. 26 : « Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus ; et non erit ejus populus qui eum negaturus est ; et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo ; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. »

Ose. c. 2, v. 10 et seq. : « Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus ; et vir non eruet eam de manu meâ ; et cessare faciam omne gaudium ejus, et solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus. »

Ose. c. 3, v. 4 : « Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim. »

Ose. c. 4, v. 6 : « Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit scientiam ; quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi ; et oblita es legis Dei tui, obliviouscar filiorum tuorum et ego. »

Amos c. 5, v. 18 et seq. : « Vx̄ desiderantibus diem Domini ; ad quid eam vobis ? dies Domini ista tenebræ et non lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis, et occurrat ei ursus ; et ingrediatur domum, et innitatur manu suâ super parietem, et mordeat eum coluber. Numquid non tenebræ dies Domini, et non lux ; et caligo, et non splendor in cā ? Odi, et projeci festivitates vestras ; et non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quòd si obtuleritis mihi holocausta et munera vestra, non suscipiam ; et vota pinguium vestrorum non respiciam. Aufer à me tumultum carminum tuorum, et cantica lyræ tuæ non audiam ; et

revelabitur quasi aqua judicium, et justitia quasi torrens fortis. »

Zach. c. 11, v. 9 : « Et dixi : Non pascam vos ; quod moritur, moriatur ; et quod succiditur, succidatur. »

Malach. c. 1, v. 10, 11 : « Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuitò ? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus ; et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. »

Matth. c. 21, v. 40, 41 : « Cùm ergò veniet Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis ? Aiunt illi : Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. » *Marc. c. 12, v. 9. Luc. c. 20, v. 15, 16.*

Act. c. 13, v. 40, 41 : Videte ergò ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis : *Videte, contemptores, et admiramini, et desperdimini : quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis narraverit vobis.* »

Rom. c. 11, v. 19, 20 : « Dices ergo : Fracti sunt rami, ut ego inserar. Benè ; propter incredulitatem fracti sunt. »

1 Cor. c. 1 v. 23, 28 : Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam Et ignorabília mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret. »

Hebr. c. 8, v. 8 et seq. : « Vituperans enim eos dicit : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum ; non secundùm testamentum, quod feci patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Ægypti, quoniam ipsi non permaneserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, propè interitum est. »

Hebr. c. 10, v. 4 et seq. : Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata. Ideò ingrediens mundum dicit : *Hostiam et oblationem notuisti, corpus autem aptasti mihi : holocausta pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi : Ecce venio ; in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens : Quia hostias et oblationes, et holocausta pro peccato notuisti, nec placita*

sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam; auferat primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Jesu Christi semel. Et omnis qui-dem sacerdos præstò est quotidie ministrans, et easdem sèpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auterre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternam sedet in dexterâ Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Unâ enim oblatione consuminavit in sempiternum sanctificatos.

1º Sacrificium juge, aliaque sacrificia omnia abolidum iri, praeter laudis sacrificium, legitur in Midrasch libri Numerorum. Legitur illuc etiam Sabbatum ab eo solvi posse, qui Dei præcepta tradit hominibus. Unde fateri eos necesse est, meritò de se Jesum Christum prædicasse, Filium hominis dominum esse Sabbati. Traditur libro eodem sublatum iri ciborum discrimina, veniente Messia: quod et in Beresith Rabbâ disertè scriptum est. Sed et Midrasch Thehillim scriptum habet, Israelitas ob scelera sua excidisse sacerdotio, atque id ad gentes transiisse, quod jam superius à me notatum est. Addam hic etiam, horum temporum Judæos palam fateri, jam nullos sibi superesse sacerdotes; multos quidem levitico genere se prognatos ferre, sed legitimis instrumentis genus suum approbare non posse; proindèque etiamsi suum sibi restituetur tempulum, se haudquām sacrificaturos, ut qui non habeant **שְׁמָךְ**, oraturos tantum, unumque sibi laudis sacrificium esse concessum.

CAPUT CLXIII.

Excidium hierosolymitanum.

Psalm. 68, v. 23 et seq.: « Effunde super eos iram tuam, et furor iræ tuæ comprehendet eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt; et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. »

Isa. c. 6, v. 8 et seq.: « Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit: Vade, et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere: et videte visionem, et nolite cognoscere. Exœcta cor populi hujus, et aures ejus agrava, et oculos ejus clade, ne forte videat oculus suis, et auribus suis audiatur, et corde suo intelligatur, et convertatur,

et sanem eum. Et dixi: Usquequò, Domine? et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine, et terra relinquantur deserta. »

Isa. c. 25, v. 1, 2: « Domine, Deus meus es tu, exaltabo te, et confitebor nomini tuo; quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas, fidèles, amen. Quia posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum non aedificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timet te. »

Jerem. c. 19, v. 10, 11: « Et conteres lunculam, in oculis virorum qui ibunt tecum. Et dices ad eos: Hec dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem, sicut conteritur vas fūgili, quod non potest ultrà instaurari. »

Dan. c. 9, v. 26: « Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit ejus populus, qui cum regnaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. »

Zach. c. 13, v. 6 et seq., c. 14, v. 1 et seq.: « Et dicetur ei: Quid sunt plague istæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. Fratres, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum: percutere pastorem, et dispergenter oves..... Ecce venient dies Domini, et dividentur spolia in medio tui; et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres violabuntur, et egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe. »

Matth. c. 25, v. 38: « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. »

Luc. c. 19, v. 41 et seq.: « Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam, dicens: Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tuæ, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternebunt te; et filios tuos qui in te sunt; et non relinquunt in te lapidem super lapidem, eò quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. »

Josephus, De bello Judaico, lib. 7, cap. 47:

« Sic quidem capta est Hierosolyma , anno secundo imperii Vespasiani , octavo die mensis Gorpiæ . »

Suetonius , in Tito , cap. 5 : « Novissimâ Hierosolymorum oppugnatione , duodecim pugnatores totidem sagittarum confecit ictibus ; cepitque eam natali filiae suæ . »

Joannes Xiphilinus , Epitom. Dion. in Vespasiano : « Titus autem , Judaico bello praefectus , Hierosolymam coepit , et templum cremavit . Judæis verò , non mors , sed victoria , etsalus , et felicitas esse visa est , cum templo interire . »

CAPUT CLXIV.

Hierosolymitani templi eversio.

Dan. c. 9 , v. 26, 27 : « Et post hebdomas sexaginta duas occidetur Christus : et non erit ejus populus qui eum negaturus est . Et civitatem , et sanctuarium dissipabit populus eum duce venturo ; et finis ejus vastitas , et post finem belli statuta desolatio . Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ ; et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium ; et erit in templo abominatione desolationis , et usque ad consummationem , et finem perseverabit desolatio . »

Osee. c. 5 , v. 4 : « Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege , et sine principe , et sine sacrificio , et sine altari , et sine Ephod , et sine Theraphim . »

Matth. c. 24 , v. 1 et seq. : « Et egressus Jesus de templo , ibat . Et accesserunt discipuli ejus , ut ostenderent ei ædificationes templi . Ipse autem dixit illis : Videtis hæc omnia ? Amen dico vobis , non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur..... Cùm ergò videritis abominationem desolationis , quæ dicta est à Daniele prophetâ , stantem in loco sancto , qui legit intelligat ; tunc qui in Judeâ sunt , fugiant ad montes . » *Et Marc. c. 13 , v. 1 et seq. Luc. c. 21 , v. 5 et seq.*

Josephus de bello Judaico , lib. 7 , cap. 26 : « Sic igitur templum invito Cæsare incenditur . »

Joannes Xiphilinus , Epitom. Dion. in Tito : « Titus autem Judaico bello praefectus , Hierosolymam coepit , et templum cremavit ; Judæi verò , non mortis , sed victoriarum , et salutis et felicitatis duxerunt loco , simul cum templo interire . »

CAPUT CLXV.

Urbis et templi instaurandi spes omnis Judæis adempta.

Isa. c. 5 , v. 25 : « Ideò iratus est furor Do-

mini in populum suum , et extendit manum suam super eum , et conturbati sunt montes , et facta sunt morticina eorum , quasi stercus in medio platearum . In his omnibus non est adversus furor ejus , sed adhuc manus ejus extenta . »

Isa. c. 25 , v. 2 : « Posuisti civitatem in tumultum , urbem fortem in ruinam , domum alienorum ; ut non sit civitas , et in sempiternum non ædificetur . »

Jerem. c. 19 , v. 11 : « Hæc dicit Dominus exercituum : Sic conteram populum istum , et civitatem istam , sicut conteritur vas figuli , quod non potest ultrà instaurari . »

Dan. c. 9 , v. 26, 27 . « Et civitatem , et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo , et finis ejus vastitas , et post finem belli statuta desolatio . Confirmabit autem pactum multis hebdomadâ unâ ; et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium ; et erit in templo abominatione desolationis , et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio . »

Amos c. 5 , v. 1 : « Audite verbum , quod ego levo super vos planetum : Israel cecidit , et non adjicet ut resurgat ; virgo Israel projecta est in terram suam , non est qui suscitet eam . »

Matth. c. 23 , v. 38 : « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta . »

Ammianus Marcellinus , lib. 23 de Juliano : « Ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum , quod post multa et internevisa certamina , obsidente Vespasiano , posteaque Tito , ægre est oppugnatum , instaurare sumptibus cogitabat immodicis , negotium maturandum Alypio dederat antiocheni , qui olim Britannias curaverat pro præfectis . Cùm itaque rei idem instaret Alypius , juvaretque provincie rector , metuendi globi flamarum propè fundamenta crebris assultibus erumpentes fecere locum , exustis aliquoties operantibus , inaccessum : hocque modo elemento destinatiū repellente , cessavit inceptum . »

Joannes Chrysostomus , Orat. 3 in Judæos : « Prædictit Daniel futurum ut hæc servitute premuntur usque ad finem . Et his dictis testimonium præbet tam diuturnum tempus jam inde elapsum , nullum ipsis vestigium vel initium felicis mutationis ad hunc usque diem ostentans ; cùm tamen instaurare templum sœpius tentaverint . Hoc enim semel , bis , ac tertio aggressi , sub Adriano , et Constantino , et Juliano , repressi sunt , tunc quidem à militibus ; postremò tandem ab igne è fundamentis

erumpente, et intempestivos eorum conatus repremit. » Vide et Chrysostomum, Homil. 4 in Matth., et Homil. 44 in Acta, et Serm. 2 in Babylam, et Serm. 2 in Judeos, et in Demonstrat. ἐπιθετικός γενετος. Gregorium Nazianz., Orat. 4; Philostorgium, Hist. Eccl. lib. 42, cap. 9; Theodoretum, Hist. Eccl. lib. 3, cap. 20; Socratem, lib. 3, cap. 20; Sozomenum, lib. 5, cap. 22; Ambrosium, Epist. 29 ad Theodosium; Rufinum, Hist. lib. 4, cap. 38 et 39; Sulpitium Severum, Hist. lib. 2; Cassiodorum, Hist. Tripart. lib. 6, cap. 43; Freulephum Lexoviensem, Hist. lib. 4, cap. 9.

CAPUT CLXVI.

Jesus judex.

Psalm. 44, v. 4 et seq.: « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tuā, et pulchritudine tuā intende, prosperè procede, et regna, propter veritatem, et mansuetudinem, et justitiam; et deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittae tuae acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis. Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem. »

Psalm. 71, v. 1 et seq.: « Deus judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis; judicare populum tuum in justitiā, et pauperes tuos in judicio. Suscipient montes pacem populo, et colles justitiam. Judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem; et permanebit cum sole, et antè lunam, in generatione et generationem. »

Psalm. 97, v. 8, 9: « Flumina plaudent manū, simul montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terrarum in justitiā, et populos in æquitate. »

Isa. c. 2, v. 3, 4: « Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exhibet lex, et verbum Domini de Jerusalem; et judicabit gentes, et arguet populos multos. » Et Mich. c. 4, v. 2, 3.

Isa. c. 41, v. 4 et seq.: « Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet..... Non secundūm visionem oculorum judicabit, neque secundūm auditum aurium arguet; sed judicabit in justitiā pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ; et percutiet terram virgā oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. »

Isa. c. 13, v. 9 et seq.: « Ecce dies Domini veniet crudelis, et indignationis plenus, et ira, furorisque ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea: quoniam stellæ cœli, et splendor earum, non expandent lumen suum; obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbis mala, et contrā impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo. Preciosior erit vir auro, et homo mundo obryzo. Super hoc cœlum turbabo, et movebitur terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, et propter diem iræ furoris ejus. »

Isa. c. 53, v. 22: « Dominus enim ju lex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos. »

Isa. c. 42, v. 1: « Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum; judicium gentibus proferet. Non clamat, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet, in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terrā judicium, et legem ejus insulæ exspectabunt. »

Isa. c. 49, v. 25: « Eos verò, qui judicaverunt te, ego judicabo, et filios tuos ego salvabo. »

Isa. c. 51, v. 5: « Propè est Justus meus; egressus est salvator meus, et brachia mea populos judicabunt, me insulæ exspectabunt, et brachium meum sustinebunt. »

Isa. c. 66, v. 15 et seq.: « Quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigæ ejus; reddere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flammā ignis; quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem. »

Jerem. c. 25, v. 5, 6: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus; et suscitabo David' germen iustum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium, et justitiam in terrā. » Et Jerem. 55, 13.

Ezech. c. 34, v. 17 et seq.: « Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego judico inter pecus et pecus, arietum et hircorum... Propterea hæc dicit Dominus Deus ad vos: Ecce ego ipse judico inter pecus pingue et macilentum: pro eo quod lateribus et humeris impingebaris, et cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec disper-

gerentur foras, salvabo gregem meum, et non erit ultrà in rapinam, et judicabo inter pecus et pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David. »

Dan. c. 7, v. 9 et seq. : « Aspiciebam, donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit... judicium sedit, et libri aperti sunt.... et ecce cum nubibus celi quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferratur, et regnum ejus quod non corrumpetur. »

Joel. c. 2, v. 1 et seq. : « Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo; conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini, quia propè est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis.... Et dabo prodigia in cœlo, et in terrâ sanguinem, et ignem, et vaporem fumi; sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. »

Mich. c. 4, v. 1 et seq. : « Et erit in novissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublimis super colles; et fluent ad eum populi. Et properabunt gentes multæ, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus; quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum. »

Soph. c. 3, v. 8 : « Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum: quia judicium meum, ut congregem gentes, et colligam regna, et effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei; in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra. »

Matth. c. 9, v. 2 et seq. : « Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus fidem illorum dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua.... Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. » Et *Marc. c. 2, v. 3 et seq.* *Luc. c. 5, v. 18 et seq.*

Matth. c. 16, v. 17, 19 : « Respondens autem Jesus dixit ei: Et tibi dabo claves regni cœlo-

rum: et quodecumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis; et quodecumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis. » Et *Matth. c. 18, v. 18*. *Joan. c. 20, v. 23*.

Matth. c. 16, v. 27 : « Filius enim hominis venturus est in gloriâ Patris sui cum Angelis suis, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. » Et *Matth. c. 24, v. 50*; et *c. 26, v. 64*. *Marc. c. 8, v. 38*; et *c. 13, v. 24 et seq.* *Luc. c. 21, v. 25 et seq.* *Act. c. 1, v. 11*; et *c. 3, v. 20, 21*. *Rom. c. 2, v. 6*, et *1 Thess. c. 1, v. 10*; et *c. 4, v. 14 et seq.*; et *2 Thess. c. 1, v. 10*. *Apoc. 1, 7, et 2, 3*.

Matth. c. 25, v. 31 et seq. : Cùm autem venerit Filius hominus in majestate suâ, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et congregabuntur antè eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis; et statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicet Rex his qui à dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.... Tunc dicet et his qui à sinistris erunt: Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus.... Et ibunt hi in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam. »

Joan. c. 5, v. 22 et seq. : « Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio... et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.... Non possum ego à me ipso facere quidquam: sicut audio, judico, et judicium meum justum est. »

Joan. c. 8, v. 3 et seq. : « Adducunt autem Scribæ et Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, et statuerunt eam in medio, et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicas?... Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo; vade, et jam amplius noli peccare. »

Act. c. 10, v. 52 : « Et præcepit nobis prædicare populo, et testificari quia ipse est, qui constitutus est à Deo judex vivorum et mortuorum. »

Act. c. 17, v. 31 : « Eò quòd statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis. »

Rom. c. 14, v. 10 : « Omnes enim stabimus

antē tribunal Christi; Scriptum est enim: *Vix ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genit, et omnis lingua corfitebitur Deo.* » Et 2 Cor. c. 5, v. 10.

2 Thess. c. 1, v. 7 et seq.: « In revelatione Domini Jesu de cœlo cum Angelis virtutis ejus, in flammā ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi; qui poenas dabunt in interitu æternas à facie Domini, et à gloriâ virtutis ejus, cùm venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. »

2 Tim. c. 4, v. 8: « In reliquo reposita est mibi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in illâ die, justus judex; non solùm autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus. »

CAPUT CLXVII.

Apostoli Jesu judices.

Sap. c. 3, v. 7, 8: Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundinetu discurrunt; judicabunt nationes, et dominabuntur populis, et regnabit Dominus illorum in perpetuum. »

Matth. c. 19, v. 28: Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cùm sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. » Et Luc. c. 22, v. 28 et seq.

CAPUT CLXVIII.

Jesu omnis potestas à Patre data.

Dan. c. 7, v. 13, 14: « Aspiciebam ergò in visione noctis, et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur; et regnum ejus, quod non corruptetur. »

Matth. c. 28, v. 18: « Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra. »

Joan. c. 13, v. 3: « Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus. »

Joan. c. 17, v. 1, 2: « Ille locutus est Jesus, et sublevatis oculis in cœlum, dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis; ut omne quod dedisti ei; det eis vitam æternam. »

Hebr. c. 1, v. 2: « Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit haeredem universorum. »

Hebr. c. 2, v. 8: Omnia subiecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. »

CAPUT CLXXI

Jesus Servator.

Psalm. 71, v. 1 et seq.: « Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis.... judicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humiliabit calumniatorem. Et permanebit cum sole, et antè lunam, in generatione et generationem. »

Psalm. 73, v. 12: « Deus autem rex noster antè secula, operatus est salutem in medio terræ. »

Psalm. 97, v. 1 et seq.: « Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus. Notum fecit Dominus salutare suum; in conspectu gentium revelavit justitiam suam. Recordatus est misericordiæ suæ, et veritatis suæ domui Israel. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri. »

Psalm. 117, v. 21 et seq.: « Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in eâ. O Domine, salvum me fac! ô Domine, bene prosperare! benedictus qui venit in nomine Domini... Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, et factus es mihi in salutem. »

Isa. c. 12, v. 2, 3: « Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo: quia fortitudo mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. »

Isa. c. 19, v. 19, 20: In die illâ erit altare Domini in medio terræ Ægypti, et titulus Domini juxta terminum ejus erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terrâ Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, et mittet eis Salvatorem et propugnatorem, qui liberet eos. »

Isa. c. 25, v. 8, 9: « Præcipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universâ terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illâ: Ecce Deus

noster iste, exspectavimus eum, et salvavit nos; iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus, et lætabimur in salutari ejus. »

Isa. c. 33, v. 22: « Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos. »

Isa. c. 58, v. 4 et seq.: « Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite timere; ecce Deus vester ultionem adducet retributionis; Deus ipse veniet, et salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt; tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum. »

Isa. c. 45, v. 8: « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant Justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul; ego Dominus creavi eum. »

Isa. c. 46, v. 12, 13: « Audite me, duro corde, qui longè estis à justitiâ; propè feci justitiam meam, non elongabitur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam. »

Isa. c. 49, v. 6, 23: « Et dixit: Parùm es ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et facies Israël convertendas; ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ... Quia hæc dicit Dominus: Evidem et captivitas à forti tolletur, et quod ablatum fuerit à robusto salvabitur. Eos verò qui judicaverunt te, et ego judicabo; filios tuos ego salvabo. »

Isa. c. 51, v. 5: « Propè est Justus meus, egressus est Salvator meus; et brachia mea populos judicabunt; me insulæ exspectabunt, et brachium meum sustinebunt. »

Isa. c. 52, v. 10: « Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. »

Isa. c. 60, v. 16: « Et seies quia ego Dominus salvans té, et redemptor tuus fortis Jacob. »

Isa. c. 62, v. 1, 4: « Propter Sion non facero, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ: Dicite filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit; ecce merces ejus cum eo et opus illius coram illo. »

Isa. c. 63, v. 8, 9: « Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus sal-

vavit eos; in dilectione suâ et in indulgentiâ suâ ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus seculi. »

Jerem. c. 23, v. 5, 6: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. » Et *Jerem. c. 33, v. 16.*

Joel. c. 2, v. 31, 32: « Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequâm veniam dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, et in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis quos Dominus vocaverit. »

Habac. c. 3, v. 13, 18: « Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo... Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Iesu meo. »

Zach. c. 9, v. 9: « Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce Rex veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. »

Matth. c. 1, v. 21 et seq.: « Pariet autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. » Et *Luc. c. 1, v. 31, et c. 2, v. 21.*

Matth. c. 18, v. 11: « Venit enim Filius hominis salvare quod perierat. » Et *Luc. c. 9, v. 56, et c. 19, v. 10.*

Matth. c. 27, v. 59 et seq.: « Prætereentes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedificas, salva temet ipsum; si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum, illudentes cum scribis et senioribus dicebant: Alios salvos fecit, scipsum non potest salvum facere. » Et *Marc. c. 15, v. 28, 29. Luc. c. 23, v. 35 et seq.*

Luc. c. 1, v. 69 et seq.: « Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui; sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt, Prophetarum ejus; salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. »

Luc. c. 2, v. 10: « Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodiè Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. »

Luc. c. 2, v. 29, 30: « Nunc dimittis servum

tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei, salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populo rum. »

Luc. c. 3, v. 4 et seq. : « Sicut scriptum est in libro sermonum Isaiae prophetae : Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus... et videbit omnis caro salutare Dei. »

Joan. c. 3, v. 14 et seq. : « Et sicut Moyses exaltavit serpentinam in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. » Et *Joan. c. 12, v. 47*.

Joan. c. 4, v. 22, 42 : « Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus, quia salius ex Iudeis est... Et mulieri dicebant : Quia jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere Salvator mundi. »

Joan. c. 5, v. 34 : « Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed haec dico ut vos salvi sitis. »

Joan. c. 10, v. 9 : « Ego sum ostium: per me si quis introierit salvabitur. »

Joan. c. 17, v. 1, 2 : « Haec locutus est Jesus; et sublevatis oculis in celum, dixit : Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. »

Act. c. 4, v. 10 et seq. : « Notum sit omnibus vobis, et omni plebi Israel, quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste adstat coram vobis sanus. Hic est lapis, qui reprobatus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli; et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub celo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. »

Act. c. 5, v. 30, 31 : « Deus patrum nostorum suscitavit Iesum, quem vos interemistis suspendentes in ligno. Hunc Principem et salvatorem Deus exaltavit dexteram suam. »

Act. c. 15, v. 23 : « Hujus Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israel Salvatorem Jesum. »

Act. c. 15, v. 47 : « Sic enim praecepit nobis Dominus : Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terrae. »

Act. c. 29, v. 28 : Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei. »

Rom. c. 5, v. 9, 10 : « Christus pro nobis mortuus est : multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. »

Eph. c. 2, v. 5 : « Et cum essemus mortui peccatis, conviviscauit nos in Christo, cuius gratia estis salvati. »

Eph. c. 5, v. 23 : « Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesie; ipse Salvator corporis ejus. »

Philipp. c. 3, v. 20 : « Nostra autem conversatio in celis est, unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Iesum Christum. »

1 Tim. c. 1, v. 15 : « Fidelis sermo, et omni acceptance dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. »

Tit. c. 1, v. 4 : « Tito dilecto filio, secundum communem fidem, gratia et pax a Deo Patre, et Christo Iesu Salvatore nostro. »

Tit. c. 2, v. 13 : « Exspectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Iesu Christi. »

Tit. c. 3, v. 4 et seq. : « Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum, Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, haeredes simus secundum spem vitae aeternae. »

Hebr. c. 2, v. 10 : « Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. »

Hebr. c. 5, v. 8, 9 : « Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quae passus est, obedientiam; et consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causam salutis aeternae. »

Hebr. c. 7, v. 25 : Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum. »

Hebr. c. 9, v. 28 : « Sic et Christus semel oblatus est ad multorum exaurienda peccata;

secundò sine peccato apparebit exspectantibus se in salutem. »

2 Petr. c. 1, v. 1 : « Simon Petrus, servus et Apostolus Jesu Christi, iis qui coequalem nobiscum sortiti sunt fidem, in justitiâ Dei nostri, et Salvatoris Jesu Christi. » Et c. 1, v. 11, et c. 2, v. 20; et c. 5, v. 2, 18.

1 Joan. c. 4, v. 9, 14 : « In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum... Et nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium suum, Salvatorem mundi. »

CAPUT CLXX.

Varii Jesu typi colliguntur è Veteri Testamento.

1º Subjecimus lectorum oculis prophetias omnes veteris Testamenti ad Christum Jesum pertinentes, iisque opposita novi testimonio, quibus illarum exitus continetur. Prophetias omnes dico, nam si quæ fortassè in tantâ copiâ diligentiam effugit nostram, vel brevitätis studio prætermissa fuit, vel præ tot aliis clarissimis et apertissimis, quas proferimus, non magni certè momenti censenda est. Si tamen ità loqui fas est, cum prædictio nulla προλεξτων Christi Jesu, pondere ac dignitate careat. Nunc quoniam diximus suprà duplex in sacris codicibus vaticiniorum genus extare, alterum per verba, per signa alterum; cùm jam priori generi satisficerimus, aliud nobis superest exequendum, quod breviore gyro circumscribemus. Primum dat Jesu typum, hominum omnium parens Adamus; vel ipso monstrante Apostolo, qui formam eum esse futuri pronuntiat. Tùm deindè hanc inter ipsos comparationem instituit: Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ità et per unius obediētionem, justi constituuntur multi. » Tum alibi **1 Cor.** c. 15, v. 20 et seq. : « Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium; quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ità et in Christo omnes vivificantur. » Deindè: « Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem... Primus homo de terrâ, terrenus; secundus homo de celo, cœlestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Igitur sicut portavimus imaginem

terreni, portemus et imaginem cœlestis. » Huc adde, utrumque fuisse Filium Dei; nam stemma Christi Jesu pertexens Lucas, Adamum appellat filium Dei; et à Jesu filio Dei hanc seriem auspicatus, in Adamo Dei filio desinit. Sexto die creatur Adamus; sexto die mortem subit Christus. Ad imaginem Dei creatus est Adamus; Jesus est *imago Dei invisibilis*, et *figura substantiæ ejus*, et *speculum sine macula Dei majestatis*, et *imago bonitatis illius*, **Col.** c. 1, v. 15. De terrâ virgine factus est Adamus; Jesus de puerâ virgine. Adamum jussit Deus dominari *piscibus maris*, et *volatilibus cœli*, et *universis animantibus quæ moventur super terram*, **Gen.** c. 1, v. 28; datam sibi omnem potestatem in cœlo et in terrâ prædicat Jesus. Conjugium Adami et Evæ, individuum Christi Jesu et Ecclesiæ connubium referre auctor quoque est Paulus in Epistolâ ad Ephesios, cap. 5, v. 31, 32. Evæ suasu admittitur peccatum; Mariæ partu oritur peccati remedium. Per lignum morti nos tradit Adamus; per lignum, vitæ nos restituit Jesus. Fructum arboris, per quem bonum et malum noscatur, degustat Adamus; de Christo Jesu prædictis Isaías, c. 7, v. 15: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum*. Nudus peccavit Adamus; nudus peccatum in cruce reparavit Christus. Post admissum peccatum, terrestri paradiiso exit Adamus; post reparatum peccatum, cœlestem paradisum subit Jesus. Dormiente Adamo creatur Eva; moriente Jesu nascitur Ecclesia. Ex Adamo et Eva nascuntur homines; Ex Christo et Ecclesiâ renascuntur homines. Quin et Hebræi sepultum in Golgothâ monte Adamum fabulati sunt. Penè eos rei fides esto; palam certè refragatur Hieronymus. Hanc comparationem à contraria petiisse Paulum rectè observatum est ab Origene; ità ut in genere similitudo, in specie oppositio inter utrumque appareat.

2º Alteram Jesu Christi figuram exhibit nobis Abeli et Caini historia. Quemadmodum enim Abeli, integrissimo viro, Caini fratris invidiam conflavit eximia pietas, ità Jesu, hominum omnium innocentissimo, fratrum Judæorum odium virtutes suæ pepererunt. Fuit Abel ovium pastor, Jesus hominum. Abeli mortem parat Cainus, Jesu Judæi. Abelum foras ad mortem educit Cainus; Jesum Judæi ad supplicium extrâ Hierosolymam rapiunt. Vox sanguinis Abelis clamat ad Deum de terrâ; de Jesu sic disserit Paulus ad Hebræos, cap. 12, v. 24: *Accessistis ad Testamenti novi mediatorem Je-*

sum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. Hanc Caino poenam criminis irrogat Deus, ut sacer et detestabilis sit in terra hac, quam fraterno sanguine respersit; *Judæos vulgo execrabilis esse videmus, in Ecclesiâ præsertim Christianâ, quæ Jesu sanguine lota ac mundata est.* Futurum præterea addit Deus, ut terram à se foedatam vanis laboribus Cainus exerceat, nullos ipsi fructus, operæ pretium nullum reddituram; miseranda quippe hæc est *Judæorum conditio, ut priscam et antiquatam Synagogam, et abrogatos ritus frustrâ concelebrent, nec quidquam proficiant ad salutem.* Exilio quoque Cainum mulcat Deus, patriisque sedibus ejicit; sic tamen ut tutam ei et incolument vitam præstet; profugi passim et extores errant Judæi, nec penitus tamen excinduntur, sed certa gens, ab aliis discreta esse pergunt, juxta illustrè hoc Jeremiæ oraculum, cap. 31, v. 35, 36: « Hæc dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunæ et stellarum in lumine noctis; qui turbat mare, et sonant fluctus ejus; Dominus exercituum nomen illi: Si defecerint leges istæ coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus. » *Signo quodam Cainum notavit Deus, quo agnitus vulgo mortem effugeret; Judæi variis in locis certu colore vel notâ insignes esse jubentur.* Hanc Christi Jesu et Abeli comparationem proseeutus est Rupertus Abbas Tuitiensis, lib. 5, Comment. in Gen. cap. 6.

5º Alius etiam Christi typus in Noe consistit, cuius nomen petitur à verbo οἶνος, qui consolationis et quietis significatio inest; id de se pollicetur Jesus cùm ait, Matth. 4, v. 28, 29: « Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos; et discite à me quia misericordia sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris. » Noe, inquit Moses, Gen. c. 6, v. 8, 9, invenit gratiam coram Domino; Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis; cum Deo ambulavit: Jesus, inquit Lucas, cap. 2, v. 40, 4, et cap. 52, v. 22, proficiebat sapientiam, et cætate, et gratiam apud Deum et homines. Gratia, inquit Joannes, cap. 1, v. 17, et veritas per Jesum Christum facta est. Justum præterea κατ' ἔξογον dictum fuisse Jesum ostendimus; in æternum verò perfectum esse scribit Paulus ad Hebreos, cap. 7, v. 38. Terras inundante diluvio, totumque huminum genus delente, si tantum perniciem instantem effugient, quos servat Noe; grasi-

sante per terras peccati Iude, homineque in certum interitum adducente, si tantum immimenti subducuntur exitio, quos Jesus salvos voluit. *Nec enim, inquit Petrus, aliad nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri,* Act. c. 4, v. 12. Et uterque homines per lignum præstat incolunes. In arcâ verò Ecclesiæ figuram deprehenderunt prisci ac novitii Scripturæ sacræ interpres; extrâ quas si qui deprehensi sunt, certissimo interitu, hi temporario, illi æterno sunt consumpti. Nudatus Noe à Chamo filio irrisus est; cùm interea filii ejus alii duo singularem ipsi pietatem ac reverentiam præstiterunt, ac propterea illum pater diris devovit, his fausta omnia appreca-tus est; nudus in cruce pendens Christus Jesus ab Israele filio ludibrio habitus est, cùm verus Israel et populus gentium, ejus quoque filii, in ipsis obsequium cultumque concesserint; et idecò Deo ille abominatus extrema per omnia infelicem vitam trahit, dum huic cœlestis gratia aspirat.

4º Præclarum in Melchisedech Jesu exemplar agnoscit Paulus in Epistolâ ad Hebreos. Ait enim, cap. 7, v. 2, 3: « Primum quidem interpretatur rex iustitiae; deinde autem ei rex Salem quod est, rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitæ habens; assimulatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Hæc in Jesu christo exstant validè manifesta; nam et regia ejus potestas, et præstans iustitia, et insigne pacis studium prædicantur in veteri Testamento ac in novo, ut probatum est à me in Parallelismo. Sine patre natus est, quippe ex Virgine; sine matre, quippe filius Dei; cuius genealogia nulla est, utpotè Dei, parentum majorumque seriem handquaquam percensentis. Neque initium habet, neque finem; quippe ab omni retro aeo à Patre natus est, nullâ temporum diuturnitate unquam extinguendus; cui dixit Deus, Psalm 109, v. 5: *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum; ex utero ante Luciferum genui te;* qui ipse de se hæc predicit: *Ab initio et ante secula creata sum, et usque ad futurum seculum non desinam,* Eccli. cap. 24, v. 14, qui primum se et novissimum esse ait, alpha et omega, principium et finem. Unde Paulus comparationem Jesucum Melchisedecho persequens: « Melioris Testamenti, inquit, sponsor factus est Jesus; et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idecò quod morte prohiberentur permanere; hic autem sed quod maneat in

æternum, sempiternum habet sacerdotium. Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis, » Hebr. cap. 7, v. 22 et seq.; quod et subinde repetit. Sacerdos fuit Jesus, non oleo illo ex arborum fructibus expresso unctus, sed oleo laetitiae præ confortibus suis; non Hebraeorum solum sacerdos, sed ethnicorum quoque, et ut Tertulliani verba usurpem, *præputiati sacerdotii Pontifex*, perinde ut Melchisedech, qui non inter ethnicos solum, sed erga Abrahamum etiam Hebraeorum parentem sacerdotio functus est. Ethnicorum etiam rex fuit Melchisedech; Christus *judicabit in nationibus*, ut est in centesimo nono Psalmo. Incircumcisus fuit Melchisedech, ut est in Gen. c. 14, v. 18; Christus circumcisionem abrogavit. Denique et hæc Mosis verba: *At verò Melchisedech rex Salem, proferens panem et vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi, benedixit ei*, Melchisedech similitudinem aliam declarant cum Jesu Christo, à quo sacrificium panis et vini in Eucharistie sacramento institutum est; quod etiam Malachia vaticinatione celebratur. Atque hæc Christi et Melchisedech similitudine ductus Petrus Cunæus, homo acutus et eruditus, unum eumdemque fuisse ausus est asseverare, et in eâ formâ, quam Christus Jesus gessit deinde in terris, Abrahamo victori sese Filium Dei obtulisse. Quam opinionem expendere, atque eam etiam quam defendit Hieronymus in Epistolâ ad Evagrium, instituti mei non est.

5º Multas quoque Jesu similitudines gessisse Isaacum deprehendimus. Isaacum genuit centenarius pater, et ut sacris utar locutionibus, plenus dierum: *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum*; verba sunt Pauli ad Galatas. Qui Christi Pater *Antiquus dierum à Daniele appellatur*. Matre vetulâ, et ad illam diem sterili, Dan. 7, 9, 23, natus est Isaacus; Synagogæ filius fuit Jesus, matris pulchra quidem, et decoris ritibus ac splendidis ceremoniis ornatae, sed jam effœtæ et infœcundæ, quippè non conferentis gratiam Spiritus sancti, per quam cordibus humanis charitas infunditur; gratiam, inquam, illam, quæ, ut ait Paulus, vita æterna est. Promissionis filius fuit Isaacus; Jesus Deus promisit per Prophetas suos in Scripturis sanctis, inquit Paulus, Rom. c. 1, v. 2. Unigena uterque fuit. Isaacus à patre sacrificio destinatus, et ad mortem ductus est; Deus Jesu proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; uti scribit

Paulus ad Romanos. Isaacus ligna, quibus imponebundus et immolandus erat, itidem ut Jesus crucem, in montem ipse portavit.

6º Sed et aries ipse, quem immolavit Abrahamus, plurimas venturi Christi notæ in se habuit. Eadem quippè in ariete xp̄i xp̄i ad Christum pertinentia reperio, ac in agno et ove, quæ suprà in Parallelismo observari possunt, simplicitatem dico, innocentiam, patientiam, et quod morti vel ab ipso ortu destinatur. Quibus et hæc adjiciemus; hortari nos Apostolum, ut induamus Christum, quod detonsâ ex arietibus lanâ vestiamur; hortari nos Jesum ipsum apud Joannem, ut carnem suam edamus, quod arietinâ et agrinâ carne vescamur; cornibus haesisse in vepreto arietem Abrahami; spinis Jesum coronatum fuisse, totoque vitæ decursu summas difficultates et angustias tolerâsse; Abrahamum post tergum conspexisse arietem; sed et Jesum post multos annos de se oriturum prævidisse; atque id significasse Jesum cum diceret: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est*; Abrahamum Deo sacrificâsse arietem, Isaaco filio succidaneum; passum quoque esse Deum, ut pro hominibus à se procreatis sibi Jesus mactaretur. Eadem denique loca sacrificio utriusque celebrata sunt, illius Moria, hujus Golgotha, mons uterque hierosolymitanus. Quanquam in ipso Golgotha, in quo mortem tulit Christus, arietem Abrahami immolatum esse Judæi opinantur.

7º Damus et aliam Christi Jesu imaginem, Josephum, qui itidem ut Isaacus patre jam sene natus fuit, coeque diurnam Christi expectationem significavit. Cum præ fratribus à patre diligenter, fratrum sibi concivit invidiā et odium, quod et Jesu contigit. Josephi somnia, quæ summam illi dignitatem portendebant, in Jesu eventum habuerunt; à fratribus suis adoratus est, nec allegoricè tantum, sed reverâ etiam sol et luna, ac reliquæ stellæ, ad Jesu Dei nutum orbes suos decurrunt. Advenienti Josepho mortem fratres meditantur: *Venite, inquiunt, occidamus eum*, Gen. c. 37, v. 20; veniente ad homines Jesu, *Morte turpisimâ*, inquiunt, *condemnemus eum*, Sap. c. 2, v. 20. Venditur Josephus à fratribus, viginti, vel ut alii interpretes habent, triginta nummis, testibus Ambrosio, lib. de Patriar., c. Joseph, cap. 31, et Augustino, serm. de Temp. 81; Jesus à Judâ triginta quoque nummis venundatur. Cruenta Josephi tunica ad Jacobum perlata, cruentam Jesu mortem significat.

Apud Putipharem eunuchum servitutem servit Josephus; Jesus semetipsum exinanivit, formam servi accipiens. Josephus carcere clausus inter duos reos, alteri mortem, salutem alteri et libertatem vaticinatur, oratque ut dignitati restitutus sui meminerit; Jesus cruci affixus inter duos latrones, altero in extremis interitu digna loquente, aeternam alteri felicitatem spondet, cum ab eo rogaretur, ut regnum adeptus sui memor esset. *Decoram Josephi et elegantem formam non semel laudat Moses;* sic laudatur et illa Christi in Psalm. 44, v. 3: *Speciosus formā p̄ā filiis hominū; diffusa est grātia in labiis tuis, proptereā benedixit te Dens in aeternū.* Ad Josephi nutum frumenta populis vendebantur, ait Moses, Gen. c. 42, v. 6: Jesus escas populis esurientibus non semel subministravit; ipse se panem vitae, panem vivum qui de celo descendit, esse profitetur; qui veniret ad se, non amplius esuriturum; qui panem hunc manducaverit, non moritum. Josephus suis exstitit causa salutis, proptereaque eos sic alloquitur in Gen. cap. 45, v. 5, 7: « Pro salute vestra misit me Deus ante vos in Aegyptum... praemisitque me Deus, ut reservemini super terram... Non vestro consilio, sed Dei voluntate hic missus sum. » Nec suos solum, et Agyptios, sed exteris quoque gentes fame laborantes sublevavit, et salvator mundi a Pharaone dictus est; quae in Christum Jesum tam apte cadunt, ut non tam de Josepho, quam de ipso scripta esse videantur. Fratres dimittens Josephus, praecēptum hoc dat proficiscentibus: *Ne irascamini in viā; à discipulis abiturus ad Patrem Jesus: Pacem, inquit, relinquo vobis, pacem meam do vobis,* Joan. 14, v. 27. Pharao Agyptios coram Josepho in genua jubet procumbere, totamque Aegyptum ex ipsius arbitrio pendere, et alterum eum esse a rege: *Deus exaltavit Iesum,* inquit Apostolus, Phil. c. 2, v. 9 et seq. et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. De Josepho sic fatur moriens Jacob: *Filius accrescens Joseph, filius accrescens;* de Christo Iesu sic Joannes Baptista, Joan. c. 5, v. 29: *Illum oportet crescere, me autem minui;* cuius et figura est lapis ille Danieli, cap. 2, v. 35, memoratus, *qui factus est mons magnus, et implevit universam terram.*

8º Iesum expressit et paschalis agnus: *Eternim, inquit Paulus, 1 Cor. c. 5, v. 7, Pascha nostrum immolatus est Christus.* Quae comparatio

cum instituta sit a nobis supradicta in Parallelismo, et accuratissime a Bocharto in Hierozoico, part. I, lib. 2, cap. 30, pauca tantum nonnulla commenabarimus. Quo anni, mensis, et diei tempore paschalis agnus, hoc ipso immolatus est Christus Jesus. Nam cum alio die Christus, alio Iudeorum primores Pascha celebraverint, factum est, ut inciderit veri Agni Christi mors in eum ipsum diem, quo agni typici sacrificium fieri Moses sanxerat. Notant Steuchus Eugubinus in Exod. c. 12, v. 6, et Masius in Jos. c. 5, v. 10, persuasum esse Iudeis, hoc ipso die se a Messia iri redemptum, quo in Aegypto per Agni esum in Phase Domini libertatem adepti sunt. Convenit quoque locus, Hierosolyma, ubi postquam arca constituta est, paschale sacrificium ille fieri necesse fuit. Agnum mactari oportuit sine macula: Jesum agnum ἀμωμὸν καὶ ἀσπιδὸν appellat Petrus in prima Epitola. Paschalem Agnum comedere festinanter, pedibus calceatis, baculos manibus tenentes, et ad iter expediti jubentur Israelitae; Christus Jesus intrat paucas horas captus, damnatus, et mortidatus est. Agni et Christi Jesu mors cruenta, utraque in gratiam populi. Sanguis Agni domorum foribus aspersus Hebreis saluti fuit, perinde ut Iesu sanguis universis hominibus, quicumque eo abluuntur. Unde Isaia de Christo: *Iste asperget gentes multas.* Ne agni ossa confringerentur lege cautum erat; de Iesu sic Joannes, cap. 19, v. 31 et seq.: « Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura..... Facta sunt enim haec ut scriptura impleretur: Os non communietis ex eo. » Agni reliquias ullas in crastinum servari nefas erat; Christus de cruce depositus est, et in monumentum conditus ipso interitus sui die. Fermenti usus Paschalibus festis vetitus fuit; et ab Agni esu polluti et incircumeisi arcebantur; ad sacram corporis Christi epulum accedere debemus, juxta Pauli praecēptum, non in fermento veteri, neque in fermento malitia et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis. Post agni paschalis esum ægyptiacæ statim servitute exempti sunt Israelitae; per corporis Christi esum, vitiorum, demonum ac mortis tyrannide liberamur. Sed et hic Israelitici populi ex Aegypto in Chanaanitidem redditus, typus fuit redditus Christi ex eadem regione in patriam. Unde et utrumque redditum una πρᾶτος Oseas significavit, cap. 11, v. 1: *Ex Aegypto vocavi Filium meum.* Israelem quidem filium suum primogenitum appellat Deus in Exodo, et apud Jeremiam, quae Chri-

sto Jesu convenire ostendimus in Parallelismo.

9º Paulus Apostolus in priore ad Corinthios Epistolâ, hæc scribit : « Nolo enim vos ignorare, Fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt et omnes mare transierunt ; et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, et in mari; et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt (bibeant autem de spiritali consequente eos petra autem erat Christus). » Quibus intelligimus, et nubem illam igneam Hebræis prælucentem, et cœlo depluens Manna, et Petram quæ ad tactum Mosis aquis fluxit, futurorum mysteria contineare. Tunc baptizati sunt in nube, ac deinde baptizati sunt in nomine Jesu Christi, ut sæpè loquitur Lucas in Actis ; undè liquidum est nubem illam Christi typum fuisse. Quid quod et dux dicitur Christus à Prophetis, et lux, et ignis, ut docuimus in Parallelismo ; quæ in Columnam illam noctu nubilam, igneam interdiu conveniunt. Quid quod in Exodi decimo quarto capite Angelus Dei castra Israelitarum dicitur præcessisse ; cum superiori capite, et nono Nehemiac, et Psalmo septuagesimo septimo, Deum ipsum se itineris ducem iis præbuisse legamus. Manna verò, panis cœli, et panis Angelorum appellatur in Exodo, et in Psalmis non quòd panis Angelorum, vel cœlestis panis reipsa esset, sed quòd veri Angelorum panis, et de cœlo lapsi, Jesu Christi figura esset. Sic ergò Jesus de se apud Joannem : « Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim Dei est qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo. » Et deinde : « Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. » Verè enim hic est cibus cœlestis, quo animos nostros refici decet, spretis jam Ægyptiis cupe-diis, terrenarum videlicet rerum studiis. Tùm subjicit : « Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum ; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vitâ. » Huc referenda sunt quæ de manna in libro Sapientæ scripta exstant : « Angelorum escâ nutritisti populum tuum, et paratum panem de cœlo præstisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat ; et deserviens uniuscujusque

voluntati, ad quam quisque volebat, convertebatur. » Dei substantiam Christum appellat, ut potè qui sit « Splendor gloriæ, et figura substantie ejus. Atque illud est absconditum manna, quod vincenti daturum se pollicetur Spiritus in Apocalypsi, alludens ad manna in aureâ urnâ reconditum, et in arcâ Testamenti asservatum. Nec veteres Judæos fugit hæc manna significatio, nam id Philo esse docet : « Verbum divinum rerum omnium antiquissimum, cœleste contemplatoris animi, et incorruptum alimentum. » Idem et Petram esse ait « firmam et infractam Dei sapientiam, altricem eorum, qui incorruptæ vitæ appetentes sunt. » (Phil. libr. pçjorem meliori insidiari et lib. Quis sit rerum divinarum hæres.) Petram autem Christum esse dixit Paulus, τυπωνδε videlicet et συμβολικῶς. Quemadmodum enim in desertis et arentibus locis sitienti populo aquam percussa à Mose rupes emisit ; ità in squalidâ mundi hujus solitudine, hominibus cœlestem gratiam sitientibus, Jesus plagiis ad mortem ictus largos de cœlo divinæ gratiae imbræ aspersit. Quocircà sic ipse de se : « Qui bibenter ex aquâ quam ego dabo ei, non sitiet in æternum ; sed aqua quam ego dabo ei, fieri in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. » Rursùm : Ego sitienti dabo de fonte aquæ vivæ gratis ; » quæ jam attulimus in Parallelismo, cùm fontem esse Jesum probaremus. Consequitur autem nos petra isthæc, cùm gratiæ suæ donis nos prosequitur Christus, et se nobiscum futurum pollicetur omnibus diebus usque ad consummationem seculi.

10º Quin et hircus ille emissarius, cuius capiti mala imprecabatur pontifex, quique Israelitarum noxis velut onustus in loca sola abigebatur, Christum denotabat, *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo* ; atque hæc ipsi sarcinâ impositâ, urbe Hierosolymâ exactus, et ad mortem deductus est.

11º Æneo serpenti, ad sanandos serpentium morsus proposito à Mose in solitudine, se confert Jesus Dominus apud Joannem : « Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ità exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. » Quemadmodum enim serpentis hujus aspectus venenatam et adurentem serpentium vim extinguuebat, ità peccati ac diaboli, à quibus in ignem æternum mergi possumus, in omnibus sumentes scutum fiduci, possumus omnia tela ignea extinguere. Per fidem enim intuemur Chri-

stum. Serpentium Israëlitis infestorum figuram habuit æneus serpens, at eorundem veneno caruit : « Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, ait Apostolus ad Rom. 8, v. 3, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis. Et 1 ad Cor. 1 v. 21 : Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. Sed quamvis Adamo similis factus sit Jesus, ejus tamen peccatum, exitiale nobis et damnosum, non habuit : « Tentatus per omnia pro similitudine, absque peccato (Hebr. c. 4, v. 15). » Moses c. Serpentem æneum posuit pro signo ; » de Jesu hæc vaticinatus est Simeon ad Mariam matrem : « Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur (Luc. c. 2, v. 34). » Quod et de eo jam antè prædixerat Isaïas, cap. 11, v. 10, 12 : « In die illâ radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur. » Sublatus est uterque in altum, serpens tigillo, Jesus cruce. Novitii quidem Judæi, dum arcanam mysterii hujus significationem rimantur, tradunt eos qui serpentium ignitorum morsibus in deserto appetiti, in salutari ænei serpentis aspectu remedium quærebant, non tam iis ad querendam salutem hærere debuisse, quæ sub sensum cædebant, quam ferales serpentis antiqui, peccati videlicet, ictus recordari, et ad Dei misericordiam palam omnibus propositam mentis oculos convertere. Narrat autem Justinus in Dialogo cum Tryphone, cùm aliquandò quereret à Ju-dæis, annon subesse videretur occultum aliquod mysterium mandato huic de æneo serpentis simulacro palam proponendo, quod præscriptæ in Decalogo simulacrorum interdictio manifestò contraibat, quemdam ex iis ingenuè id esse fassum, dein subjecisse, sæpius à se rogatos super eâ re doctores sue gentis, expediendi sui rationem nullam invenisse.

12º Christum sui similem olim proditurum vaticinatabur Moses cùm diceret, Deut. c. 18, v. 15 : *Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies.* Hujus oraculi veritatem in Jesu eluxisse palam testati sunt Petrus et Stephanus in Act. cap. 3, v. 21, et cap. 7, v. 37; et accuratâ ac luculentâ comparatione probavit Eusebius libro Demonstrationis Evangelicæ tertio. Cujus dissertationis summa sequar fastigia. Utrumque Deus principem ac ductorem misit; Mosem Hebræorum, hominum omnium Jesum. Uterque se à Deo missum magnis approbabit

miraculis. Moses Hebræos ex Ægyptiorum servitio vindicavit in libertatem ; Jesus homines dæmonum omnium mancipatos vinculis exemit. Moses Hebreis per desertum ad terram promissam, Jesus hominibus per vitæ hujus angustias ad cœlestem patriam, ducem se præbuit. Moses nutu mare sistit et exsiccat; Jesus sœvientes ventos trænat, et tumidos fluctus dictis sedat. Moses Hebræos trans mare salvo ducit et in columnes ; Jesus fluctibus suspensus graditur suprà mare, et Petro idem posse concedit. Moses Hebræos, Jesus homines ab idolorum cultu avertit. Moses Hebreis, Jesus universo generi humano leges sanxit. Moses Hebræos, trajecto mari Rubro, Ægyptiorum tyrannidi subduxit; Jesus hominibus per baptismum jugum dæmonum detrahit. Moses Deum inter et Hebræos conciliatorem ac proxenetam se gessit : *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus,* ait Paulus in Priore ad Timotheum cap. 2, v. 5. Fuit Moses cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes, panem non comedit et aquam non bibit, Exod. cap. 34, v. 28; Jesus cum jejunasset quadriginta diebus et quadraginta noctibus, posteà esuriit (Matth. c. 4, v. 2). Moses splendida facie descendit de monte : Jesus concesso cum tribus Apostolis monte, *transfiguratus est antè eos, et resplenduit facies ejus sicut sol.* Esuientibus Hebreis coturnices et manna de cœlo, et aquam de rupe sicutientibus, Deus per Mosem administrum et interpretem in deserto largitus est ; Jesus turbæ in deserto fame languenti cibaria non semel suppeditavit, et aquam vitæ se gratis daturum pollicitus est. Septuaginta viros de senibus Israeliticis, populi magistros ac duces constituit Moses, cuius et spiritum cum illis communical Deus ; Jesus discipulos septuaginta duos quoquaversus dimittit, doctrinæ suæ præcones, et Spiritu suo afflatos. Mariam lepris laborantem sanat Moses ; hominem Jesus eodem morbo affectum sanitati restituit. Moses duodecim exploratores in terram Chanaan, Jesus duodecim Apostolos in universam terram mittit. Osee filio Nun, Josuæ nomine imponit Moses, Simonem Jesus Petrum dici jubet. Veteris Testamenti sequester Moses, novi conditor Jesus. His adde, Mosem, ac reliquos etiam Israelitarum liberos, statim ab ortu, nefario Pharaonis mandato fuisse morti addictos ; Jesum nascentem ab Herode fuisse ad mortem quæsitum, reliquos etiam Bethlehemici tractus infantes trucidatos ; Mosem verò et Jesum parato sibi letho à parentibus fuisse subductos. Denique quemadmodum reliquis Prophétis

longè præstit Moses, sive propheticam facultatem species, sive patrata miracula; quod toto capite probavit Maimonides, ita eos, atque ipsum etiam Mosem, Christus longo intervallo superavit, et quoad vim futurorum præsciam, et quoad prodigiorum edendorum facultatem.

13º In Aarone quoque Christi Jesu constat simulacrum. Hic nove legis pontifex, quod fusâ disputatione probavit Paulus in Epistolâ ad Hebraeos, ille prisca. Unctus ille oleo ex baccis arborum expresso, hic oleo lætitiae. « Dixit Dominus ad Moysen : Ecce constitui te Deum Pharaonis, et Aaron, frater tuus, erit propheta tuus ; » de Christo Jesu dixit Moses, Deut. c. 18, v. 15 : « Prophetam de gente tuâ, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus ; ipsum audies. » Semel ille in anno Sancta Sanctorum inibat solus, « non sine sanguine, quem offerebat pro suâ et populi ignorantia ; » Christus Jesus « per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æternâ redemptione inventa » (Hebr. c. 9, v. 7 et 12). De Aaron sic Deus ad Mosem, Exod. c. 28, v. 38 : « Portabit Aaron iniurias eorum quæ obtulerunt et sanctificârunt filii Israel ; de Christo Jesu sic Isaías, cap. 53, v. 4 et seq. : « Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et non putavimus eum quasi leprosum, et perecsum à Deo, et humiliatum ; ipse autem vulneratus est propter iniurias nostras, attritus est propter seclera nostra ; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus. » Deum inter et homines sequester fuit Aaron ; 1 Tim. c. 2, v. 5 ; *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (Hebr. c. 9, v. 15). Deum Aaron resperso sanguine Testamenti veteris, *quod mandarerat ad Israelitas Deus*, facinoris hominibus reddebat propitium ; Christus Jesus « novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemtionem carum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis » (Hebr. c. 9, v. 15). In seditione Core, Dathanis, et Abironis, cùm grassaretur incendium, et noxios sacer ignis corriperet, Aaron « stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit, » Num. c. 16, v. 48; saeviente peccatorum luc, et humanum genus depascente, in tutum subduxit nos Christus, et periculo exemit : « Undè et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis » (Hebr. c. 7, v. 25). Neque solum ad

vivos, ac porrò victuros, sed ad defunctos etiam mortis sua beneficium pertinere voluit, et veteris Testimenti promissiones novi beneficiis abundè persolvit.

14º Egregium verò, non nomine solum, sed re etiam, Jesu typum gerit Josue ; hic enim successit defuncto Mosi ; Jesus abrogatâ Mosis lege, novam proposuit ; *Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt*, inquit Jesus ipse apud Matthæum ; et Paulus ad Romanos : *Finis Legis Christus*. Mosis minister fuit Josue : *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege*. Legem autem Mosis nomine intelligi manifestum est ex eo quod in Evangelio ait Abrahamus apud Luc. cap. 17, v. 29 : *Habent Moysen et Prophetas, audiant illos* ; et ex eo quod scribit Paulus ad Corinthios 2, cap. 5, v. 15 : *Sed usque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum*. Moses ad Chanaanitidis terræ fines Hebraeos deduxit ; in terram ipsam inducere non potuit, quod præstitit Josue ; quomodo id in Christo Jesu expressum sit, sic Paulus Galatas docuit : « Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi ; et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis ; propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro, » Appositum quoque et illud ex Epistolâ ad Hebraeos cap. 7, v. 18, 19 : « Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem ; nihil enim ad perfectum adducit lex, introductio verò melioris spei, per quam proximamus an Deum. » Quam itaque per legem Mosis obtainere homo non poterat, Jesu Christi beneficio promissam terram, cœlestem nempè patriam assequitur. Chanaanitidis terræ, Jordane trajecto, compotes Hebraeos facit Josue ; in patriam cœlestem ablutos nos baptismi aquis inducit Jesus. Duodecim lapides de Jordanis alveo sublatos ad posteritatis memoriam in castris statui jubet Josue, atque alias item duodecim in ipso Jordanis alveo ; Jesus duodecim seligit Apostolos, quorum principi derivatum à petrâ nomen imposuit ; ipsos verò fundamentum mysticæ sue domus esse jussit. De his sic Paulus ad Ephesios, cap. 2, v. 19 et seq. : « Estis cives Sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino. » De iis et multò antè Zacharias in hæc

verba : « El salvabit eos Dominus eorum in die illâ, ut gregem populi sui ; quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus. » Secunda circumcisionis Hebreis administer fuit Josue ; in Jesu circumcisus sumus, « circumcisione non manu factâ, in expoliatione corporis carnis ; sed in circumcisione Christi, circumcisione cordis in spiritu, non litterâ. » Josue circumcidit Israelitas in Galgalis, undè et loco nomen ; quod opprobrium incircumcisæ Ægypti ab Hebreis illuc fuisset amotum et devolutum ; Jesus opprobrium nostrum morte suâ amovit et devolvit in Golgothâ ; cuius nominis origo eadem est quæ vocabuli Galgal, nimirûm גַּלְגָּל. Bellator Josue ; bellator et Jesus, cuius ex ore gladius anceps exibat. Sic Israelite denique de Josue : *Sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obediemus ei*; sic Jesus ad Israelitas : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi.*

15º Insunt in Samsone notæ plurimæ, quas ad Christum Jesum meritò referre possis. Matre sterili natus est Samson ; Virgine matre natus est Jesus. Samsonis matri « apparuit Angelus Domini, et dixit ad eam : Sterilis es et absque liberis, sed concipies, et paries filium; cave ergo ne bibas vinum ac siceram, nec immunandum quidquam comedas; » Judic. 13, 5, 4. Mariæ matri Jesu ait Angelus : « Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum ; ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum. » Luc. 1, 30, 31. Pergit Angelus ad Samsonis matrem : *Erit enim Nazaraeus Dei*; Judic. 13, 5. De Jesu sic Matthæus : *Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth; ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas : Quoniam Nazaraeus vocabitur*, Matth. 2, 23. Iterum Angelus de Samsone, *Ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorum*, Judic. 13, 5 : de Jesu sic Angelus : *Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum*, Matth. 1, 21 ; et apud Lucam, 1, 32 : « Dabit illi Dominus Deus sedem David Patris ejus ; et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. » Manuæ Samsonis patri, de filii ortu dubitant, visus est Angelus ; apparet et Angelus Josepho patri Jesu, conjugis pudicitiam suspectam habenti. Addit auctor libri Judicum de Samsonis matre, cap. 13, 24, 25 : « Peperit itaque filium, et vocavit nomen ejus Samson ; crevitque puer, et benedixit ei Dominus ; cœpitque spiritus Domini esse cum eo ; » de Mariâ sic Matthæus : « Perperit Filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum, » Matth. 1, 23 ; de quo sic Elizabeth apud Lucam, 1, 41 : « Bene-

dictus fructus ventris tui ; » et iterum Matthæus : « Baptizatus autem Jesus, confessim ascendit de aquâ, et ecce aperti sunt ei cœli, et vidit Spiritum Dei descendente sicut columbam, et venientem super se, » Matth. 3, 16. Samsonis nomini Solis significatio inest ; שׁמֵן Solem sonat, שׁמֵן verò Solem eorum ; sic enim exponit Hieronymus, lib. de Nomin. hebr. ; de Jesu sic Malachias : *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiae*, Malach. 4, 2. UXOREM philistæam dicit Samson , eique intimos animi sensus aperit ; Ecclesiam ex ethnici cogit, sibique adjungit Christus , eamque decretorum suorum interpretem constituit. Samson ad uxorem visens , obvium leonem interficit, in cuius ore post aliquot dies favum melis reperit ; Jesus Ecclesiam constituens ait, Joan. 16, 35 : *Confidite, ego vici mundum*. Atque hic quidem mundus adversus Jesum priùs ferox, ab eo tandem dominus suave ipsius accepit jugum, melleamque Evangelii dulcedinem degustavit. Samson sitiens valde clamavit ad Dominum ; Jesus animam agens sitire se dixit. Samson Gazæ dormit ad medianam noctem, tūm experrectus postmodum ipsas portæ fores detrahit, et humeris impositas desert ad verticem montis ; Jesus lethi somno excitus, de mortis exit potestate. Quod prævidens David, ait, Ps. 67, 21 : *Domini, Domini exitus mortis*; de quo item Petrus Act. 2, 24, sic disserebat Hierosolymus : « Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxtâ quod impossibile erat teneri illum ab eo. » Samson « multò plures interficit moriens, quām antè vivus occiderat ; » Jesus morte suâ dæmonem, peccatum, ac mortem ipsam devicit.

16º En tibi in Samuele aliam etiam Christi Jesu imaginem. Partus ille fuit matris sterilis, perinde ut Samson ; Christus Virginis. Nazaraeus etiam fuit, eaque re, itidem ut Samson, Christo similis fuit. Unigena Samuel, unigena et Christus. De Samuele haec legimus : « Puer autem Samuel proficiebat, atque crescebat, et placebat tam Deo quam hominibus, » 1 Sam. 20, 26 ; « haec de Christo Jesu : « Et Jesus proficiebat sapientiam, et aetate, et gratia apud Deum et homines, » Luc 2, 52. » Iterum de Samuele : « Crevit autem Samuel, et Dominus erat cum eo ; » sic quoque Lucas de Christo : « Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientiam, et gratia Dei erat in illo. » Sacerdos fui Samuel ; sacerdos et Christus. Propheta etiam uterque.

17º Sed et David, non vaticiniis duntaxat suis, nec quod Bethlehem ortus itidem ut

Jesus, sed gestis etiam rebus toto vita curriculo Christum Jesum premonstravit, expressumque ejus typum postfuturis proposuit; et cum jussu Dei unctus est, et rex creatus; et cum esu panum propositionis sacerdotem se gessit; utraque in se conjuncta et sacerdotii et regni potestate; et cum singulari adversus Goliathum certamine, populum jugo Philistaeorum exemit; perinde ut Jesus expugnato Diaboli imperio humanum genus in libertatem filiorum Dei restituit; et cum variis illum laboribus et angustiis exercuit Deus, priusquam ad regiam dignitatem eveheter; et cum arcam à Philistaeis prius captam de domo Abinadab reduxit Hierosolymam; itidem ut Jesus Ecclesiam, fracta diaboli potestate, certis sedibus constituit; et cum post traditum illi regnum, filiorum suorum perduellionem et scelera expertus est; perinde ut adversus Jesum regem patremque nostrum nova quotidie flagitia designamus; et cum pacem per eum Deus populo suo peperit, et adversas ipsi gentes subjecit, quemadmodum pacis à Deo nobis concessæ sequester est Jesus, cui potestas omnis à patre tradita est. Inde adeò apud Prophetas, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et Ozeam ipsum, Davidis nomen Christo tribuitur.

18º Nec minus in Salomone agnoscet potest Jesus. A pace Salomoni nomen; quam pacificus fuerit Jesus fusè in Parallelismo probavimus. Appellatus quoque est Salomon Σαλών, hoc est, *Dilectus Domini*; idem de Jesu clarâ voce Deus ipse de celo non semel testatus est, cum diceret: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, Matth. 3, 17 et 17; ipse se à Deo patre suo dilectum esse Jesus sàpè declaravit. בָּנֵי נְהַרְיָן præterea, hoc est, ἐξικοινωστής, seu Concionator cognominatus est Salomon; quod quam Christo Jesu conveniat cognosci potest ex Parallelismi tricesimo quinto capite. Salomon ædificavit templum à Deo; Jesus Ecclesiam. Davidis filius uterque, uterque rex. Regina illa Saba, quæ Salomonis fama excita venit ad eum, ejusque sapientiam et opes mirata est, Ecclesiam refert, quæ ethnicis ferè conflata, Jesu doctrinâ, virtutibus et gratiâ capta ei sese applicuit.

19º In Jona sui propositam esse figuram palam Jesus declaravit: « Sicut enim, inquit, fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus, Matth. 12, 39. » Habet hic itaque eximum Jesu ad vitam redeuentissimulacrum. Jonas, saeviente tempestate, et nautis de vitâ sollicitis, dormit secu-

rus; quod et Christo contigit. Jonas pro nauarum salute mittitur in mare, silent fluctus, et tempes̄ta sedatur; in Jesu « complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum; pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in celis sunt, Col. 1, 19, 20. » Nautæ Jonas in mare missuri Deum orant ne sibi criminis detur viri innocentis interitus: « Quæsumus, Domine, ne pereamus in animâ viri istius, et ne de super nos sanguinem innocentem, Jon. 1, 14; » Pilatus Jesum letho datus, « acceptâ aquâ, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine Justi hujus; vos videritis! » Matth. 27, 46. Sic de se ad Deum Jonas in ventre ceti: « Abjectus sum à conspectu oculorum tuorum; » sic de se ad Deum Jesus in cruce: « Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? » Jonas maris periculo functus Ninivitas ad obsequium Dei compellit; gentes post vitam à Jesu receptam, ad Dei cultum vocantur. Jonas concionator, perinde ut Jesus. Ad poenitentiam Ninivitas hortatur Jonas: *Poenitentiam agite*, inquit Jesus, *appropinquavit enim regnum cælorum*.

20º Apparet itidem in Eliacimo, Heleciæ filio, Jesu Christi imago; nam quæ de Eliacimo dixit Isaías, huic datum iri clavem David, idem Christo accommodat Angelus Ecclesiæ Philadelphiae, apud Joannem in Apocalypsi: « hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David; qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit; quæ ex Isaïâ πρὸς λέξιν sumpta sunt. Scribit praeterea Isaías Sobnam regiæ Ezechiae præfectum, cum officio suo nequiter abutetur, magistratum abdicatum fuisse, suspecto Eliacimo, viro frugi et pio; hæc figura est veteris legis, priscique pontificatus Aaronici, quo impie abusi sunt nefarii sacerdotes, eoque abrogato nova lex, et sacerdotium secundum ordinem Melchisedech priore melius, per Christum introducitur. Sic Isaías ad Sobnam, 22, 17, 19: « Eeee Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, et quasi amictum sic sublevabit te. Coronans corona-bit te tribulatione; quasi mittet te in terram latam et spatiōsam; ibi morieris, et ibi erit currus gloriae tuæ ignominia domus Domini tui. » Scilicet hoc est quod pleno ore decantârunt Prophetæ, sedibus suis depulsum iri israeliticam gentein, et in varias orbis partes dissipatum. Nos eorum repræsentamus testimonia in Parallelismo, ubi agimus de abrogatione mosaicæ legis, de novæ legis sanctione,

et de dispersione Iudaeorum. Unum hic dabis
pro multis de promptum ex Daniele, 19, 26 : « Et civitatem et sanctuarium dissipabit popu-
lus cum duce venturo; et finis ejus vastitas, et
post finem belli statuta desolatio... et in dimi-
dio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. » Subjicit Isaías, 22, 19 et seq. : « Et expellam
te de statione tuā, et de ministerio tuo depo-
nam te; et erit in die illā, vocabo servum
meum Eliacim, filium Heleciæ, et induam illum
tunicā tuā, et cingulo tuo confortabo eum, et
potestatem tuam dabo in manu ejus; et erit
quasi pater habitantibus Jerusalem, et domui
Juda. » Similibus minis israeliticos proceres
incessebat Ezechiel, cùm diceret, 34, 6 et seq. : « Hæc dicit Dominus Deus : Ecce ego ipse su-
per pastores, requiram gregem meum de manu
eorum, et cessare faciam eos, ut ultrà non pa-
scant amplius pastores semetipos, et liberabo
gregem meum de ore eorum, et non erit ultrà
eis in escam. » At de Christo Jesu sic Paulus
in Epistolâ ad Hebreos, 8, 6 et seq. : « Nunc
autem melius sortitus est ministerium, quanto
et melioris Testamenti mediator est, quod in
melioribus re promissionibus sancitum est. Nam
si illud prius culpâ vacasset, non utique se-
cundi locus inquireretur. » Servum suum
Deus Eliacim appellat, quemadmodū et Cbri-
stum aliis apud Isaiam locis : « Ecce servus
mens, suscipiam eum. » Deindè : « Vos testes
mei, dicit Dominus, et servus meus quem ele-
gi. » Sic Jesus ipse de se : « Filius hominis non
venit ministrari, sed ministrare. » Rursū : « Ego autem in medio vestrū sum, sicut qui
ministrat. » Non Dei solū servus, sed et ho-
minum. Prædictus deinde Isaías futurum Eliaci-
num Hierosolymitarum et Judee domūs pa-
trem; paternos suos affectus erga Hierosolymitas
his verbis testabatur Jesus Dominus, Matth.
25, 52 : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit
Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt. quoties volui congregare filios tuos, quemad-
modum gallina congregat pullos suos sub alas,
et noluisti? » Filiolos etiam Discipulos suos
appellat : « Filioli, adhuc modicum vobiscum
sum. » Sed et Pater futuri seculi dicitur ab
Isaiā. Clavis ista domūs David, Eliacimi hu-
mero imponenda, symbolum erat munericis
ipsi traditi, ejus nimirū quod antē gesserat
Sobna. Fuerat autem ille κλειδον, ut hoc ipso
loco docet Isaías. κλειδον aerarii tribunum, et re-
giae gazæ custodem interpretor, cuius officii
insigne erat clavis. Praeclare id in Christum
Jesum convenit, qui habet claves mortis et in-

fernī, qui Petro tradidit claves cœli thesauro-
rum æternorum penus, quo fur non appropriat,
neque tinea corrumpit, quod et ipsum simile est
thesauro in agro abscondito. Quin etiam Col-
lossenses docet Apostolus, in Christo Jesu ab-
sconditos esse thesauros omnes sapientiae et
scientiae. Addit Isaías : « Et ligam illum paxil-
lum in loco fidei; » quibus regni Christi diu-
turnitas ac firmitas significantur. Hanc itidem
prædixit Psaltes : « In æternum servabo illi
misericordiam meam, et testamentum meum
fidele ipsi; et ponam in sæculum sæculi semen
ejus, et thronum ejus sicut dies cœli. » Indè
Angelus ad Mariam de Jesu : « Et dabit illi Do-
minus Deus sedem David patris ejus, et regnabit
in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. » Pergit Isaías : « Et erit in so-
lium gloriæ domui patris ejus, et suspendent
super eum omnem gloriam domus patris ejus. »
Consonant istis verba Jesu : « Quodcumque
petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam,
ut glorificetur Pater in Filio; » potissimum
vero hæc : « Nunc clarificatus est Filius homini-
nis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clari-
ficatus est in eo, et Deus clarificabit eum in
semetipso, Joann. 15, 51, 52.

21º Cernere licet et in Jeremiâ expressam
Christi Jesu imaginem. Nam primum sanctitate
præditus est uterque, p. iusquam ab utero ma-
tris in lucem exiret. Virginitatem uterque coluit.
Uterque etiamnū puer populi docendi
munus exequi aggressus est. Uterque ab idolo-
rum cultu multos ad veram pietatem traduxit.
Utrique pietas sua et beneficentia fraudi et
ignominiae fuit, eum à suis, quos à sceleribus
retrahere et imminentि calamitati subducere
volebant, pessimis modis accepti sint. Uterque
summā patientiâ et lenitate inflictas sibi penas
tulit. Uterque percussoribus suis et vexatoribus
à Deo veniam precatus est. At utriusque de-
mūm vicem Deus, excisâ gente, severissimè
ultus est.

22º Magnum etiam in Zorobabele Jesu Christi
instar fuit. Davide prognatus uterque fuit. Ille
babylonica captivitate liberatis Iudeis, et Hiero-
solymam redeuntibus, ducem se præbevit;
hic homines, mundi hujus, quem propter con-
fusionem meritò Babylonem dieas, vinculis
exemptos deducit in patriam, cœlestem nempe
Jerusalem. Templum Hierosolymitanum instau-
rat Zorobabel; Ecclesiam Dei ex vivis lapidi-
bus Jesus extruit. Oriens appellatur Zorobabel
apud Zachariam; item Lapis cui inesse dicun-
tur oculi septem, cuius temporibus futurum

promittitur ut terræ crimina auferantur, ut gloriæ floreat ipse, ut sedeat in folio suo, teneat imperium, et aliâ pace componat; quæ Christo ut convenient, sciri potest ex Parallelismo nostro, in quo Orientis et Lapidis symbolis agnoscitur, pacis auctor esse ostenditur, eique gloria ingens ac imperium æternum spondetur.

25º Denique Jesum Josedeciden, et Christum Jesum componit inter se Eusebius ad calcem libri quarti Demonstrationis evangelicæ. Ea nos adjectis nonnullis decerpemus. Nomen primò utrique idem. Pontifex uterque, quod de Christo declaratur in Epistolâ ad Hebræos, et à nobis in Parallelismo. Adversatur utrique Satanæ. Ille Babylone redeuntium in patriam Judæorum cum Zorobabele dux fuit; hujus ductu mundi hujus captivitate liberati homines cœlum petunt. Ille vestibus induitus est sordidis; hic peccata nostra ipse tulit, humanum et infirmum corpus subiit, ac supplicii demùm ignominiæ feedatum. Ille noxis purgatus novas vestes ac mundas induit, eique eidem impo-sita est; Christus mundo, morte, peccato, ac diabolo edomitis, veste immortalitatis assumptâ, et diademe suscepto triumphat, et cœlo in-vehitur. Jesu Josedecida ait Deus: *Judicabis domum meam, et custodies atria mea;* Christum Deus orbis universi judicem constituit, ut in Parallelismo docuimus, totiusque Ecclesiæ custodem præposuit. In templo reparando socium Zorobabeli se præbuit Josedeci filius; Ecclesiam Dei, vivi templum, Christus ædificavit. Præclarum sanè est, et proposito nostro conueniens illud Hieronymi in Agg. 1: « Unus atque idem est Dominus noster atque Salvator, Rex et magnus Sacerdos; cuius typum, secundum id quod Rex erat, portabat Zorobabel; secundum id autem quod Pontifex erat, portabat cognominis ejus Jesus. »

CAPUT CLXXI.

De naturâ, vi, et usu prophetiarum.

1º Plures superiorum similes poteramus typos conquerire, in quibus Deus venturi Messiæ indicia hominibus longè antè proposuit. Multos colegerunt prisci, novique Scripturæ sacræ interpretes; sed cui non satisfecerint, quos attulimus, nihil ei sanè futurum est satis. Ex hâc porrò typorum Christi serie, et ex superiore Parallelismo, accurata quedam Messiæ et mirifica, non adumbratio, sed descriptio exurgit. Nec enim iis obscura aliqua criteria sed aperta; non aliquæ Christi Jesu notæ,

sed universæ continentur; stirps ab ultimâ retrò origine, tempus nascendi, patria, nomen, mores, dignitates, studia, negotia, acta, casus vitæ universi, mors, ipsumque adeò genus mortis, sepultura, et quæ mortem consecuta sunt, mirabilis ille ad vitam redditus, et stupendi eventus rerum, quarum gratiâ vitam et mortem Jesus obierat, et omnes denique characteres, quibus discerni et distingui potuit. Nam etiamsi horum signorum aliquid in alio, si fortè, idem appareat; puta si quem alium vel Davide ortum reperias; vel Bethlehemi natum, vel Prophetam, vel sacerdotem, vel pastorem, vel concionatorem, vel pacificum, vel sanctum, vel humilem, vel pauperem, vel principem, vel regem, vel fortem, vel legumlatorem, vel falsò accusatum, vel nefariâ morte extinctum; at hæc in se qui complexus fuerit universa, si veteres replicemus memorias, præter Jesum reperiemus omnino neminem. Sacra quædam veteris Testamenti oracula Prophetæ suo Muhammedo accommodare co-nati sunt Islamitæ, sed quod ex iis, propter paucitatem, nihil certi colligere se posse cer-nerent, in uno Alcorano omne doctrinæ suæ præsidium posuerunt. Ex his projecta et insana Celsi appetit impudentia, qui Prophetarum prædictiones innumeris aptius, quam Jesu, convenire, nefariè prorsus et impudenter ausus est dicere. Quodque maximâ admiratione dignum est, et exceptionem omnem aut cavilationem respuit, non unus aliquis Propheta omnia hæc solus de eo prænuntiavit; quod ipsum tamen vel pertinacissimam obstinatio-nem frangeret; sed ab ipsis mundi incunabulis, per quatuor annorum millia, uno ore venturum Christum præixerunt viri complures, in ejus-que ortu, vitâ, virtutibus, rebus gestis, morte, ac tota denique *ἰονιοποίη* præmonstranda con-senserunt. Quæ si quis casu evenisse dicat, casus hujusmodi in rerum naturâ aliquandò contigisse ostendat; quorum nulla omnino exempla vel recens præbet vel vetus historia. Egregiè Eusebius, Orat. de laudib. Constant. c. 17: « Age verò, eum prætereà cuius animus lapidis in modum induruit hujusmodi interrogationibus in nostram sententiam pertra-hamus, sic ex eo sciscitantes: Heus tu, die mihi, vocem eo qui ratione prædictus sit dignam emittens; non ex stolido pectore, verùm ex animo rationis et intelligentiae compote fructum proferens; dic, inquam, re apud te saepius expensâ, quis alias antehæc, ex omnibus iis qui olim Sapientes appellati

• sunt, apud charos Deo quondam Hebraeorum
 • filios, compluribus retrò seculis, itidem ut
 • Sospitator noster, vaticiniis Prophetarum
 • cognitus et prænuntiatus est? Qui quidem et
 • locum in quo natus est, et tempora adventus,
 • et vitæ rationem, et edita ab eo prodigia, et
 • sermones, et res præclaræ gestas animo præ-
 • cipientes, in libros sacros retulerunt.

2º Quòd si singulare aliquod vaticinum, ab aliis depositum et excerptum, aut è typis unum aliquem seorsum expendas; rei fortassè veritas, vel propter obscuritatem, vel propter ambiguïtatem minus elucescat. Verùm non ex singularem partium conflictu, sed ex totius comparatione efflorescit et spectator similitudo; neque ex digiti extremi, aut pedis inspectu, vel imæ auriculæ, hominem alioqui notissimum possis agnosceré, sed ex corporis integri filo, et eâ specie que ex partium omnium compage et convenientiâ exurgit. Igitur nou signillatim sumendæ sunt Parallelismi partes, neque ex detruncatis membris arbitrium faciendum; quæ suis emota locis robur amittunt, ordini suo restituta vim recipiunt; sed spectanda tota series est, cùm altera res alterius opem poseat, et amicè conjuret. Quam seriem in Jesum quadrare universam si deprehenderimus, ut certè quadrat, tūm facilis existimatio erit, non casu aliquo, aut fortuitâ rerum consensione, sed certo Dei nutu ac consilio hæc itâ provenisse; ut homines ad oracula divina attenti, eorumque sententiam pia mente ac docili perserutantes, de salutari Messiae adventu admonerentur, ab eoque malorum suorum levamen expectarent. Neque tamen concedimus, nulla in toto hoc Parallelismi contextu extare vaticinia, quæ non aliorsum flecti queant; cum reperiri pleraque in eo possint, quorum exitum in alio, præterquam in Jesu, frustrâ quæsiveris. Quo argumento Origenes vehementer urgebat impurum sophistam Celsum, has Prophetarum prædictiones fanaticis quibusdam convenire affirmantem, qui se Dei filios de celo venisse jactabant. Atque hanc assumit in exemplum, quâ Bethlehem proditurum Israelitarum principem Micheas asseveravit, eamque nemini illorum accommodari posse ostendit, quæ tamen examussim in Jesum congruit. Assumit et alteram hanc Jacobi, Gen. 49, 10: *Non auferetur scepstrum de Iuda, et dux de semore ejus, donec reniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Hæc si quis alteri enipiam aptare voluerit, ostendat necesse est, quomodo regiam potestatem Juda retinuerit, quoad Siloh ille

advenierit; ostendat quoque gentes in eo spem suam et expectationem collocâsse; quæ in Christum Jesum omnia rectè cadunt.

3º Notandum præterea est, quasdam Prophetarum vaticinationes, non solum cum pertinentibus cōdem prædictionibus, sed et cuncto locorum, undè excerptæ sunt, contextu esse spectandas. Quemadmodum enim alia est rei nudæ, alia ejusdem cum adjunctis spectatae existimatio; itâ περιοχής separatis sumptæ, vel imperfecta erit significatio, vel diversa ab eâ, quæ ex totius operis, vel totius loci, unde ipsa prodiit, attentâ consideratione existet. Adhibenda itaque magna cautio est, non quam suggerit pervicax animus, et contradicendi cupidus; sed quam recta postulat ratio, et constans perserutandæ veritatis studium, quamque in aliorum librorum lectione adhibere solemus.

4º Quod non eo tamen pertinere velim, ut quæcumque huc attulimus vaticinia, quoscumque proposuimus typos Christi, fidem ipsis nullam haberi postulem, nisi in eamdem planè sententiam ac antecedentia et consequentia conspirent. Nam quòd Salomonem, exempli gratiâ, figuram Christi gerere dixerimus, si quis insanis ejus amoribus et vetito idolorum cultui consentaneum quippiam requirat in Christo, parum is æquus sit profectò rerum æstimator. Hunc narrationis ordinem et connexionem vix patitur afflatus ille divinus, quo agitati Prophetæ futura præcinebant. Scabrum quid, salebrosum, ac dissipatum edere solet ἔκστασις, et per varias species rerum sibi obversantes præcipitatur instinctus animus, nec ullis se legibus sermonis coerceri patitur. Scio hoc Patres Ecclesiæ discrimen observâsse sanctos inter Prophetas et pseudoprophetas, quòd hi furore perciti, illi tranquilli et sedatori mente futura profarentur; atque hoc potissimum argumento convicisse Montanum, Prismam et Maximillam, propheticam sibi vim arrogantes, quòd emotâ mente furiosis et insanis similes raptarentur; cum Prophetæ sui compotes, placido, serenoque animo edere soleant oracula. Quapropter scripsérat Miltiades librum, non oportere prophetam in extasi loqui. Verùm extasim intelligit furorem, qui mentem statu suo depellit, et adigit ad insaniam, qualis erat divinorum, pseudoprophetarum, et Montanistarum. At sancti Prophetæ, etiamsi divino correpti spiritu effervescent dicendo, et præter solitum incalescerent, mente tamen constabant, nec quidquam præter intellectum proferebant. Atque hæc propriè dicta erat

quali correptum Petrum , quali Paulum , narrat Lucas in Actis ; quo sensu vocem illam sæpè usurpant Dionysius Areopagita , Cyprianus , aliique ecclesiastici scriptores . Pseudoprophetarum autem furor , et alienatio mentis , παρέκστασις dicebatur ; quâ voce non semel utitur anonymus Cataphrygarum adversarius apud Eusebium , quâ cum corriperetur Pseudopropheta , prolabi eum aiebat in licentiam et audaciam , à spontaneâ inscitiâ exorsam , desinentem verò in mentis furorem non voluntarium . Ex his sequitur Prophetarum mentem , etsi pacatior est quam Pseudoprophetarum , Deo tamen agitante præter morem exardescere , neque ab his eamdem orationis constructionem , et compositionem , connexionemque rerum , atque ab historicis , esse expectandam . Quæ cùm itâ sint , patet iniquè eos agere , qui propositos Christi Jesu typos itâ cum eo configunt , ut totos consentire velint , detrahendamque iis fidem censemant , si vel minimâ suâ parte nutet similitudo . Quocircà nonnullos meritò carpebat Hieronymus , qui quod in Adamo Christi figuram positam esse tradidisset Paulus , quæcumque in Genesi de Adamo et Evâ scripta sunt , ad Christum referre conabantur . Scitum quippè est , ac vulgi consensu tritum adagium , quamlibet comparationem aliquâ ex parte vacillare . Idem de reliquis etiam , quæ proposuimus vaticiniis dictum velim ; iniquum esse videlicet , non eorum solum , sed et totorum librorum , aut capitum , undè illa deprompta sunt , veritatem et πλάνην in rebus prædictis querere ; puta totum Nathanis oraculum , quo Davidi Messiam nepotem spondet Deus , ad Christum referre ; cùm quædam Christo , Salomoni nonnulla , aliqua utrique convenientant . Ad Christum quidem pertinere isthæc : *Ego ero illi in Patrem , et ipse erit mihi in Filium* , affirmat Paulus in Epistolâ ad Hebreos ; quæ et Salomoni aptari possunt , quanquâm diverso modo . Uni verò Christo ista convenient : « Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum ; » et hæc quoque : « Et fidelis erit domus tua , et regnum tuum usque in æternum antè faciem tuam , et thronus tuus erit firmus jugiter . » Contrà , in unum Salomonem hæc cadunt : « Qui si iniquè aliquid gesserit , arguam eum in virga virorum , et in plagiis filiorum hominum . Utrumque autem spectant illa : « Suscitabo semen tuum post te , quod egredietur de utero tuo , et firmabo regnum ejus ; ipse ædificabit domum nomini meo . » Indoctus fuerit qui universum Isaiæ librum ad Christi Jesu vitam et

acta velit exigere , quod in quinquagesimo tertio capite mors ejus præsignificetur . Probat hoc ipsum Theodoreetus exemplo Christi , qui de Hierosolymitano excidio , et de fine rerum ac orbis interitu , simul et promiscuè disseruit : « Scripturæ verò divinæ mos est vaticinia permiscere ; sermonibus enim de captivitate , eos qui pertinent ad revocationem adjungunt . Et in Evangelii Dominus simul conjungit sermones de Jerusalem et de consummatione . » Iniquè ergò faciunt , qui allegoriae cujuspam mysteria scrutantes , rem totam perspectam habuisse non contenti , inquirunt in verba singula , eaque ad allegoriæ sensus exigentes agunt . Infelicem hanc diligentiam gravi et luculenta oratione castigat eximius ille Judeorum doctor Maimonides in More Nevochim : « Hoc ergò , inquit , diligenter observa ; est enim fundamentum magnum ad ea quæ tibi explicare volo . Proindè cùm videbis me in aliquo capite explicare parabolam aliquam , et in genere summam et scopum illius tibi indicare , noli postulare rationem et applicationem omnium verborum et rerum in parabolâ contentarum ad rem significatam . Nam si id feceris , in alterutrum duorum horum incides : vel declinabis à scopo et intentione parabolæ ; vel defatigabis te in quærendâ explicatione illorum , quæ explicari nequeunt , et ex hoc studio incides in vaniam et vanitatem , inter multos nostro hoc tempore adeò familiarem , qui conantur quædam invenire et eruere è verbis auctorum , de quibus auctores nè unquam quidem somniarunt . Tuum autem propositum in majori parabolârnum parte esse debet , ut scias summam illius rei , de quâ te auctor Parabolæ cupit erudire . » Aliud quidem nobis suadere velle videtur Augustinus libro decimo septimo de civitate Dei , cùm de Psalmorum prædictionibus itâ seribit : « Testimonium quod profertur , de contextione totius Psalmi debet habere suffragium , ut certè nihil sit quod ei refragetur , si non omnia suffragantur , ne more centonum ad rem quam volumus , tanquam versiculos decerpere videamur ; velut de retrogrado carmine , quod non de re nullâ , sed de aliâ longèque diversâ reperiatur esse conscriptum . Hoc autem ut in quocumque psalmo possit ostendi , exponendus est totus . » Quibus id tantum postulat Augustinus , ut si minùs totius psalmi contextus in ejusdem prædictionis sententiam conspiret , nihil ei certè habeat contrarium . Et meritò ; nam quis adeò ineptus sit , ut ex aliquo Scripturæ loco hanc eliciat conclusionem , quæ cohærentibus ex

adverso repugnet? Dedimus nos quidem operam, ne in Parallelismi hujus testimoniis simile quidquam peccaremus; nec hujusmodi reprehensiones veremur.

5º Nam quòd impios quosdam homines blaterantes audivi aliquandò, vitam ac res Christi gestas, non aliter in veteris Testamenti libris prædictas reperiri, quám in Homero aut Virgilio, ex quorum libris ἐγράψαντο, et Probæ Falconiae Centones consuti sunt, dignum eorum inscritia est, quibus Centonum concinnandorum ars parum perspecta est. Animadvertis siquidem constare illos locutionibus Homericis et Virgilianis, non verò sententiis. Quemadmodum enim scriptio quevis iis constat elementis, quæ in indice litterarum, quem Alphabetum appellant, singula reperias; iis verò dictionibus, quæ in lexico; ità Centones illi ejusmodi consarcinati sunt locutionibus, quas ex Homero et Virgilio in tantâ narrationum varietate facile colligas. Verum totam aliquam narratiunculæ comprehensionem haudquaquam ex iis transferre queas; imò verò id vetat lex Centonum, quæ duos ad summum versus simul transferri patitur. Multum verò discrepat ea prædictiōnum colligendarum ratio, quæ non verba tantum, aut enuntiationes, sed certæ alicujus et definitæ sententiae circumscriptiōne, et singulare ac notis suis distinctum pronuntiatum continent; suisque personis, vel locis, vel temporibus adstrictæ sunt et adjunctæ; nec in aliud, aliumve sensum conferri queunt, itidem ut Centones. Uno verbo dicam; longè aliud est, vestimenta tantum, quæ locutionum instar sunt, subministrare, quod Homerus et Virgilius Centonum consarcinatoribus faciunt; aliud cum vestimentis corpus ipsum exhibere, quod Prophetarum proprium est.

6º Hoc si fieret, quod postulant adversarii, nullique proferrentur Christi Jesu typi, nullæ ipsius prænuntiæ Prophetiæ, nisi totius contextus, præcedentiumque ac sequentium consensione roboratæ; si perpetuā orationis serie, et apertissimis verbis, nulla rerum aliarum permissione confusis, Christum Prophetæ prædixissent, jam utique non Prophetiæ essent, sed historie; nec quidquam relictum esset piorum fidei; jam, ut verbis utar Apostoli, exinanita esset fides. Est enim fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Juxta fidem, inquit ille quoque in eādem Epistolā ad Hebræos, defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromotionibus, sed à longè eas aspicientes et salutantes. Hinc David ignorantie

sue sibi conscius, et obscuritatis quâ obseptum animum suum sentiebat, Deum his verbis interpellat, Ps. 42: «Emitte lucem tuam et veritatem tuam; ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum et in tabernacula tua; et introibo ad altare Dei. » Memorable et illud Habacuc Prophetæ, c. 2, v. 2, 3: «Et respondit mihi Dominus, et dixit: Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus procul, et apparebit in fine, et non mentietur; si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit. Ecce qui credulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide suâ vivet. » Ergò Prophetis regeminis fuerant ostentatæ, nondum clarè apparuerant. Hic spectat sigillis septem signatum sacrum illud volumen, Joanni visum, quod solus Leo de tribu Judæa aperire potuit. Nempè his promissionum et prædictionum involucris fidem sanctorum hominum exercebat Deus, per quam potissimum beneficiis ab eo ornari promeriti sunt. Credidit, Abraham Deo, alt Moyses, Gen. 15, 6, et reputatum est illi ad justitiam. Quod sanè parendo duntaxat legi, neutiquam fuisset consecutus. Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam fidei. Quantum igitur apud Deum valuerit Patriarcharum et Prophetarum fides, Hebræis Apostolus fusè exposuit. At fidei, cui tantum tribuebat Deus, locum relinquì oportebat; nullus autem fuisset relictus, nisi res futuras velut per nebulam, obscuras, hiuleas, et imperfectas Deus Prophetis, Prophetæ hominibus præmonstrâssent. Nam cùm triplici modo res attingere soleamus, vel per sensus, vel per intellectum, vel per voluntatem, majorem esse animadvertisimus intellectus amplitudinem et capacitatem quâm sensuum; majorem item voluntatis quâm intellectus. Unde sequitur majorem inesse nobis ad intelligendum facultatem, quâm ad sentiendum; majorem item ad volendum, optandum, et amandum, quâm ad intelligendum. Quamobrem Deus magis à nobis amari vult, quâm cognosci; magis item cognosci, quâm sentiri. Perfectè enim amari vult, aliquâ tantum ex parte cognosci, nullo modo sentiri. Hinc illud Mosis à Christo iteratum: «Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in totâ animâ tuâ, et in totâ mente tuâ. Hoc est maximum et primum mandatum. » De cognitione Dei sic Paulus ad Corinthios: «Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad fa-

ciem; nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum. » Idem sibi volebat David, cùm de Deo diceret: *Et posuit tenebras latibulum suum; et alibi: Nubes et caligo in circuitu ejus.* Et Isaias: *Verè tu es Deus absconditus.* De sensibus verò sic Paulus ad Philipenses: *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu.* Optat pacem Dei, quæ suprà corporeos sensus posita est, eorumque effugit captum, intellectus eorum et voluntates custodire. Idem ad Timotheum: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Deus ipse Mosi præcise edixit: *Non poteris videre faciem meam; non enim videbit me homo et vivet.* Quo respiciebat. Joannes, cùm diceret: *Deum nemo vidit unquam.* Hinc Petro gratulatur Christus, quòd ea de se crederet, quæ ipsi caro et sanguis non revelassent. Hinc spiritum promptum esse sciscit, carnem verò insírmam. Paulus quoque docet *prudentiam carnis, mortem esse; prudentiam autem spiritus, vitam et pacem.* Quod et pluribus locis inculcat. Cùm igitur perfectam sui cognitionem nobis Deus impertiri nolit, quamdiù corporeis hisce vinculis constricti tenemur, suæ oīoxovqīz signa et indicia sic temperavit, ut in creperâ luce ambulantes errabunda vestigia fidei ductu regeremus. *Dùm sumus in corpore, inquit Apostolus, peregrinamur à Domino; per fidem enim ambulamus, et non per speciem.* Juxta hanc facultatum nostrarum distinctionem, triplex hominum genus agnovisse reor vetustos Ecclesiæ Patres, *carneos, seu terrenos* qui rebus sensibilibus dediti sunt; *animalium, quorum omne est in animis ad Dei cognitionem attollendis studium; spiritualium,* quorum eximius est in Deum amor, ac pietas singularis. In his defectum intellectus fides sarcit; et Prophetiarum mysteria, ad quæ mens humana caligat, fides irretortis oculis intuetur. Has quippè ambages iis extricaturum se promisit Deus, quorum dedita sibi mens esset, quique rectis studiis veritatem sectarentur. « *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ,* » inquit Christus, « *quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Ità, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. » Quibus adsonant ista Pauli ad Corinthios: « *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, sapientiam verò non hujus seculi, neque principum hujus seculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus antè*

secula, in gloriam nostram, quam nemo principum hujus seculi cognovit; si enim cognovissent, nunquam gloriae Dominum crucifixissent. Sed sicut scriptum est: « *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum;* nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum: *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei;* » et in sequenti Epistolâ: « *Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum; in quibus Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* » Rursum ait Jesus Discipulis: « *Vobis datum est nōsse mysteria regni cœlorum; illis autem non est datum;* » qui nempè superbis et elatis animis imbecillitatis humanæ parùm memores insolecerent. Stuporem quippè ipsis et tenebras offundit Deus, ut quæ occurrunt in oculos, ne ea quidem videre possint. Quem in numerum Israëlitas retulit Isaias, sic eos disertis verbis incessans: « *Miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros; Prophetas, et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati,* quem cùm dederint scienti litteras, dicent: *Lege istum; et respondebit: Non possum; signatus est enim.* Et dabitur liber nescienti, diceturque ei: *Lege; et respondebit: Nescio litteras.* » Par est istorum hæc apud Danielem sententia: « *Tu autem, Daniel, clade sermones, et signa librum usque ad tempus statutum.* » Et deindè: « *Et ait, Vade, Daniel, quia clausi sunt signatiæ sermones, usque ad præfinitum tempus.* » Nec aliud sibi volebat Amos, cùm diceret: « *Væ desiderantibus diem Domini; ad quid eam vobis? dies Domini ista; tenebræ, et non lux..... Numquid tenebræ dies Domini, et non lux? caligo, et non splendor in ea?* » Idem etiam significabat velamen, quo faciem obnupsit Moses, cùm de monte descendaret. « *Moyses, inquit Paulus, ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum; usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evanescit; sed usque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.* Cùm autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. » Hoc autem velum oculis suis obductum esse ne recentiores quidem Judæi inficiantur,

olimque sibi ab hominibus quibusdam detrac-tum iri fatentur; tum videlicet, cum ab iis Scripturæ intelligendæ modum rationemque condissent. Nempe respiciunt ad hoc chatum Isaiae : *Et præcipitabit (Dominus) in monte isto faciem vinculi colligi super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes.* Quam prædictionem ad Christum perinere sequentia manifesto indicant, et Hebrei ipsi fatentur. Porrò non omnes prædictiones involucris obsepsit Deus, sed Prophetas quandoque claris, apertisque verbis oracula sua pandere jussit: eaque præsertim quæ ad iacobum emendationem, vel ad instantium maiorum cautionem, aut emolumentum denique eorum conducerent, quos præsentibus auxiliis Deus prosequi vellet; alias verò Prophetias, quibus graviora, et suprà plebis captum posita inessent mysteria, intrà quasdam obscuritatis latebras reclusi; ad excitanda videlicet piorum hominum studia, et profani vulgi obtutus arcendo.

¶ Prophetæ igitur quæcumque auditoribus utilia cognitu jam indè esse poterant, et moribus emendandis opportuna, nullā adhibitā occultatione, Deo sic volente, prolocuti sunt.

¶ Quæcumque verò secretiora erant, ac iis tantum tradi digna, quibus intima patabant mysteria, quæque disciplinæ erant reconditioris ac studii, utpotè quæ vulgarem capitum superarent, hec per obscuros sermones, per ænigmata et allegorias, per parabolæ et paroemias explicarunt; ut qui labori suo non parcerent, sed pro virtute et veritate operam omnem subire essent parati, disquisitione adhibitâ illarum assequerentur intellectum; eoque reperto, quemadmodum ratio postulat, uterentur. ¶ Verba sunt Origenis adversus Celsum disputantis.

7º Animadvertisendum præterea est Prophetiarum quasdam unicam admittere interpretationem, quæ Christum merè respiciat; cuiusmodi ea est quæ habetur in nono Danielis, quæque venturi Messiae tempus definit: quasdam verò duplii interpretatione gaudere, alia κατὰ λέξην, κατὰ σημεῖον, sive, ut Rabbinicē loquar, alia juxtā sonum suum, hoc est, litteræ suæ sensum; alia juxtā sensum suum allegoricum; sive, ut Origenicē, alia πρὸς τὸ φύτον, alia πρὸς διανοῦν: harum autem duplex esse genus, cum aliæ recta referantur ad Christum, ad alia verò obliquè; aliæ contrà allegoricè pertineant ad Christum, juxtā obviam verò et simplicem significationem aliò spectent. Prioris generis ea est, quæ habetur in vicesimo primo psalmo,

quamque adnotarunt Evangelistæ: *Diviserunt vestimenta tua mea, et super vestem meam miserant sortem: hoc enim revera et κατὰ λέξην Christo contigit, Davidi verò obliquè. Alterius generis hoc exemplum suppeditat idem psalmus: Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiarum laudabo te;* que de se quidem David κατὰ λέξην, de Christo vero κατὰ σημεῖον prædictis. Quanquam et κατὰ λέξην potest in Christum congruere. Postremo hinc generi duplex inest lutorum indicium, ut recte à Grotio observatum est: bis, inquam, vaticinia haec rem præsignificant: primum quidem, cùm ipsum editur oraculum, secundò, in eo exitum habet, quem directe spectavit. Exemplo erit mox allatum Nathanis vaticinium, quo Davidem Deus sic compellat: *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo,* 2 Reg. 7, 12. Cùm ea enim ad Salomonem directò, obliquè ad Christum spectent; et per verba haec Christus primum prædictus est, tūm cùm vaticinium ipsum edidit Nathan; iterum quoque prædictus est Christus, per typum, cùm ortus est Salomon, ad quem directò spectaverat Nathanis oraculum, quemque Christi figuram gerere ostendimus; et cùm templum construxit, quod Ecclesiæ à Christo ædificatæ imago fuit. Sed de hoc prædictorum genere, quæ fiunt per figuræ, jam suprà egimus; quod attinet ad ea quæ fiunt per verba, triplicem his, totique adeò Scripturæ, inesse sensum docuit Origenes, ut in Origenianis nostris observavimus, triplexque profundè ejus interpretandi genus agnovit, et quod litteræ adhæret, et quod σημεῖον persequitur, et quod utrumque. Sed verba ipsa egregii doctoris alterre satius est: « Ostendimus, ut opinor, auctoritate Scripturæ divinæ, ex iis quæ in lege scripta sunt, aliqua penitus refugienda esse et cava-venda, ne secundum litteram ab Evangelii discipulis observentur, » nempe ea quæ Christum κατὰ σημεῖον, alia verò κατὰ λέξην respiciunt, in quibus cavendum omnino est, ne ita inhæreamus litteræ, ut latentem figuram omit-tamus, tūm enim verè littera occidit; de quo genere sic idem in primo capite Philocaliæ: « Sed quoniam sunt quedam Scripturæ, quæ nihil habent corporum, ut deinceps ostendentes, animam tantum et spiritum nonnumquam querere oportet. » Nempe id sibi vult, Scripturis hujusmodi vel corporeum nihil messe, sensum videlicet nullum κατὰ λέξην, vel si quis insit, levem eum esse, momenti nul-

lius, ac pro nihilo ducendum). « Quaedam et verò, ut scripta sunt, obtainenda (ea videlicet quae merè ad Christum pertinent), alia autem habere quidem secundum litteram veritatem sui; recipere tamen utiliter et necessariò etiam allegoricum sensum » (nimisrum quae ad Christum spectant κατὰ λέξιν, ad alia verò κατὰ σημεῖα). Triplicem hunc sensum distinguere videtur Josephus in Antiquitatum suarum Proemio, cum legem à Mose sic conscriptam esse docet: « Hæc quidem ænigmatis, uti par est, involvente legislatore; alia exponente allegoricè cum dignitate; quæcumque verò directè proponere utile fuit, ea planè et disertè explicante. » Quorum omnium causas privatim exponere sibi Josephus proposuerat.

⁸⁰ In interpretando eo genere Prophetiarum, aliisque Scripturæ locis, quæ allegoricum sensum recipiunt, plerorumque Judæorum desudavit industria. Testis Philo, qui totis allegoriarum voluminibus Scripturam sacram explanavit. Testis et Aristobulus, itidem Judæus, Philone antiquior, et in Machabaico secundo laudatus, qui Mosem interpretans allegoriis usus est, cuius insigne fragmentum ad id probandum attulit Eusebius. Testes et Therapeute à Philone celebrati, sive Judæi, sive Christiani Judaica instituta servantes, à quibus et explications sacrarum Scripturarum siebant tropicè per allegorias, » quique morem hunc à majoribus acceperant. Testis Eleazarus pontifex apud Aristem; qui Aristeas, germanusne sit, an suppositius, operum nostrorum non est nunc inquirere; satis est hoc veterum Hebræorum institutum ex eo cognoscere. Testis denique Josephus, in loco proximè notato. Veniunt et in hunc censem Deuterotæ, Scripturarum sacrarum interpretes, quos scribit Eusebius exponere solitos fuisse, quæ per ænigmata in eis essent adumbrata. Quos interii tantum admittebantur, qui robustæ ac præstanti quâdam animi maturitate et vi prædicti essent. Conferendi illuc quoque quos concessionatores appellant. Porro εξάγοσιν illam δι' ὑπονοίων, Philoni memoratam, quam τῷ φυνερῷ λεγομένῳ opponit Plutarchus, explicandis Homeri poetatis jam olim adhibitam fuisse discitur ex Platone, cum Homeri θεομαχίας minimè recipiendas esse docet, οὐτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας, οὐτ' ἀνενόητα, cùm non facilè dignoscere possit adolescens, quid sit ὑπονοία, qui non. Υπονοία intellige, quæ deinde allegoria dictæ sunt; vetustiorum enim scriptorum ea vox est, teste Plutarcho. Has ὑπονοίας, sive διανοίας (utro-

que enim nomine appellantur) Judæi בדרשיהם dixerunt, iisque libros suos referserunt; nec minus iis tribuunt nonnulli auctoritatis et fidei, ac cabalisticis ipsis traditionibus, ut auctor est Maimonides in More Nevochim. Il quoque significationem allegoricam et דבר גדול אגדה appellant, eosque aiunt valde falli, qui eam exponant tanquam locutiones ab hominibus usurpari solitas; cùm exponenda sit tanquam parabola; nudam verò et simplicem appellant, et דבר קבון פשוות. Et iam olim scitum est inter ipsos omni Scripturæ sensum inesse utrumque, simplicem cum occulto. Hinc Agadici dicti, in Midrasch Thehillim, aliisque Judæorum scriptis memorati, qui in eruendis profundioribus mysteriis operam consumebant omnem, nec cabalisticis nugis abstinebant. Perpauci hi erant numero, fortassè ob studii difficultatem, quæ plures deterrebat; eorum quoque scriptiones erant oppidò raræ; fortassè quod vulgi captum præterirent. Idem Maimonides in Jad Chazakah, libro de conversione, tertio capite, terram Chanaan significare ait, terram viventium; hanc autem esse seculum futurum. Idem libro de Regibus, postquam lupi et agni concordiam allegoricè exposuit, universè concludit has ἁροτες, iisque similes, quæ pertinent ad Messiam, allegorias esse. Plerasque hujusmodi proponit; et Præfatione in Misnajoth, dictatā Thalmudis, quæ κατὰ λέξιν sumpta, ridendæ absurditatis plena esse videbat, ad σημεῖα dectorsit. Eadem aliorum multorum ratio est. Thalmuditæ, capite quinto Beracoth, omnem tabernaculi mosaici supellectilem ad cœlestium significationem revocant. R. Isaac Abrabaniel, vir celebris inter suos, docet omnem tabernaculi apparatus ad id præcipue esse instructum, ut sit, velut liber sapientiae sublimioris, et rei gloriose ad quam ista referuntur. Idem apud R. Mosem Albedam reperias. Quid reliquos commorem, qui nudâ litteræ doctrinâ non contenti, ad allegorias mentem extulerunt, quales inter cæteros Rabba ben Nachmoni in Beresith Rabbâ, et R. Jacob Baal Hatturim in Genesim, et R. Simeon in Jaleut, et Elisah in Ecclesiasten, et R. Joseph Samiga in convocatione sametatis, et auctor libri, cui titulus est: Pomum et flos. Circumfertur liber Rabbinicus, cui titulus: Fundamentum Canticorum, expositio videlicet libri Ruth, quâ ostenditur geminum in Scripturâ contineri sensum, apertum et opertum. Istarum ὑπονοίῶν diversa genera exposita sunt à R. Azariâ in Meor enajim, et ab Aben Ezra in Threnos. Laudatus jam sæpius

Maimonides, in praefatione p̄aeclari operis *More Nevochim*, multa de Scriptura sacra parabolis et enigmatis disserit. Ac primum ostendit, non solum perplexo hoc docendi genere usos esse sapientes, sed et necessariō hoc fecisse, nec aliter facere potuisse. Tū multipliecs ait esse parabolarum formas, ad idque potissimum susceptum sibi hoc opus, ut ad Prophetarum parabolas intelligendas lectori viam muniret; nec enim ad propheticarum vaticinationum intelligentiam posse perveniri, nisi enodandarum parabolarum ratio teneatur. Atque id confirmat hoc loco Osee : *Ego visio- nē multiplicavi, et in manu Prophetarum assimilabo*, sive, *similitudines proponam*. Id enim sonat hebraicē vox, צְדָקָתָנִי. Utitur et hoc Eze- chielis, 17, 2 : *Fili hominis, propone enigma, et narra parabolam ad domum Israel* : et hoc altero, Ezech. 20, 49 : *Et dixi, A, a, a, Domine Deus; ipsi dicunt de me: Numquid non per para- bolas loquitur iste?* Quibus addit et ista Salomonis, Prov. 1, 5, 6 : *Audiens sapiens sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit; ani- madvertet parabolam et interpretationem, verba sapientum, et enigmata eorum.* Deinde ex שְׁרֵדֶר docet de parabolā ad parabolam progressum fieri, velut per funes connexos ac cohærentes, ad intelligentiam legis, sic tanquam in pro- fundo puto latenter; et quæcumque in eā de ritibus ac cœremoniis tradita sunt, occulta mysteria continere. Demūn verba, quæ para- bolam continent, candelæ parvi pretii com- parat; latentes verò in eo sententias, margaritæ, quæ cùm in tenebris prolapsa intercidit, diobolaris illa ad eam conquirendam et repe- riendam candela acceditur. At Therapeutæ apud Philonem, aptissimā comparatione legem animalis similem esse dicunt, et verba quidem, corporis; animæ verò, sensus verbis inclusos. Aben Ezra Scripturæ sacræ sensus, corporis instar esse dicebat, allegorias, vestimentorum. Neque sanè solū constat priscos Judæos admisisse allegoricum interpretandi genus; sed litteræ etiam corticem p̄ae eo saepè sprevisse, et p̄æcepta legis, non prout concepta sunt verbis, sed juxta mysticum sensum servasse, Eusebio affirmanti credendum est : *Quoniam, inquit, autem de sacrarum legem p̄æceptis, et allegorio qui iis inest sensu disseruimus, sequitur ut notemus genus universum Ju- daeorum in duas partes esse divisum, et mul- titudinem quidem legum p̄æceptis, prout verbis concepta existant, subjecisse; reli- quam verò partem, eorum videlicet quorum*

firmiores mentes sunt, hāc necessitate solu- tos, ad diviniorē quādam philosophiam, et suprà vulgi captum positam, et ad allego- ricorum sensuum, qui in lege reconditi sunt, investigationem animum adjicere voluise. ¶ Onkelon nobilissimum Mosis interpretē allegorias nonnunquam persecui, et ipsa res clama- mat, et declarat Aben Ezra, allegorice licet interpretationibus valde adversarius. Videant nunc Judæi recentiores, atque imprimis perva- cissimi inter ipsos Karaite, quantum ab hāc doctrinā recesserint, dum legis verbis adhærentes, mysticos sensus et allegoricas interpre- tationes respuant; spreto majorum suorum more, quorum qui cordatiōes erant, neglectā in multis, quoad litteræ sensum, lege, eidem juxta allegoriaū ferè obsequebantur. Notabilis est imprimis clarissimi doctoris Aben Ezra audacia, qui in Dissertatione quādam, quā legis explanandæ diversos modos proposuit, eum solum amplectitur, qui litteræ inhāret ac verba persequitur, allegorias omnes repudiat. Quanquam aliquibus Scripturæ locis inesse mysteria, ad eaque assurgendum esse fateri cogitur. Et verò nisi de suā pertinaciā remittet hoc verporum genus, et multa כָּל י interpretanda esse fateretur, in quam multa absurdā incurreret, naturæ, rerumque ordini, legi etiam mosaicæ, Prophetarum sententiis, ac veritati ipsi contraria? Nihil hic de Joanne attinet dicere, qui occultos veteri Testamento sensus inesse passim docuit; nihil de Christo Jesu, à quo idem crebrò traditum est, quique doctrinæ suæ p̄æcepta parabolis tegere ac dis- simulare solitus, monitum hoc subieciet: *Qui habet aures audiendi, audiat; quasi auditori- bus denuntians, nisi allegoriciā interpretatione adhibitā reconditas sententias evolverent, fru- strā hāc à se proponi. Contenti simus testi- monio Pauli, qui Judæos, apud quos suā jam ætate gliscobat ca labes, gravissimis saepè verbi castigat: Circumcisio cordis, inquit, in spiritu, non litterā, Rom. 2, 28. Idem alibi my- sticum et interiorum sensum faciei Mosis com- parat; exteriorem verò velamini faciei Mosis imposito: Usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum; cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamen, 2 Cor. 5, 15.* Idem passim novi Testa- menti mysteria in veteris historiis adumbrata esse docet: *Hæc autem, inquit, in figurā con- tingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, id quod fines seculorum devenerunt.* Inde adeò psalmo septuagesimo septimo para-

bolæ appellantur prodigia à Deo edita, in gratiam, vel in emendationem Hebrœorum. Et psalmo centesimo decimo octavo, his verbis Deum orat Propheta : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tuâ; futurorum nempè præsignificationes.* Atque ii sunt verè clausi, signatique sermones, de quibus futurum prædictit Daniel, 12, 10, *ut neque intelligent omnes impii, porro docti intelligent.* Hoc argumentum eruditè prosecutus est contrà Celsum Origenes noster, et libro quarto de Principiis, quem qui studiosè legerit operæ fructum feret. Unum huc addam, quod jam suis locis monui, undè obsfirma Judæorum pertinacia deprehenditur, ipsos quantumvis exosos allegoricas explanationes, easdem tamen admittere, ad eludenda vaticinia Prophetarum, quæ in Christo Jesu κατὰ λέγεν completa sunt. Velut illud Davidis : *Foderunt manus meas, et pedes meos; tum istud : Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sororem;* atque hoc etiam : *Et dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto;* et id quoque Isaiae : *Et dedi te in fædus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, nec non et illud Zachariae : Ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ;* tum et illud ejusdem : *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.* Quæ ἀλληγορίες Judei pro arbitrio detorquent. Sed et inter novitios Judæos R. Manasse in opere de Resurrectione multas patrum suorum ineptias, in Thalmude Rabbinorumque libris consignatas, flectit ad allegoricum sensum, seseque singulare tractatu acturum spondet de allegoriis, quæ his scriptioribus continentur. Suo sibi denique gladio jugulantur ipsi, cùm pervulgatum hoc inter eos usurpant effatum : *Ne unica quidem in lege littera exstat, è qua non pendeant montes magni.*

9º Abeamus ad ethnicos, quorum plerique hoc genere delectati sunt. Homeri, ut dixi, poemata in allegorias jam olim à plerisque tracta fuisse, vel ex uno hoc, quod attuli, Platonis effato colligitur. Exstabant olim Homerice allegoriae Metrodori Lampsaceni; exstant hodièque et illæ Heraclidis Pontici, et Porphyrii. Nonnullas etiam Plutarchus in libro De vita et poesi Homericâ proposuit. Idem in libro de audiendis Poematibus egregium earum exemplum affert, undè intelligas quos intrâ fines cæ debuerint consistere, ne vel progrederentur longius nimis curiosi et ingeniosi interpretes, mysteria Homero afflgentes, de quibus ne in

sommis quidem cogitavit; vel in nudo verborum sensu hæcerent. Longè verò plurimas reperias apud Eustathium. Notabile est illud Dionis Chrysostomi in Oratione de Homero, solitum fuisse Homericis temporibus res naturales fabulis implicare. Addidisset, res quoque pertinentes ad mores et ad politica, et cuiuscumque tandem generis, figmentis dissimulare. Hieroglyphica Ægyptiorum, eorumque significations retulit in litteras Chæremon, Augusti æstate. Nec multò post Cornutus Græcorum mythologiam naturæ rationibus accommodavit, eo libro, qui sub Phurnuti nomine circumfertur. Ab utroque, Cornuto, et Chæremone, Græcanicorum mysteriorum allegoriæ interpretandorum rationem, accepisse Origenem testificatur Porphyrius. Edidit Palæphatus Ægyptius: *Solutiones eorum quæ fabulosè dicta erant.* Totus est in hujusmodi fabularum Græcarum allegoriis evolvendis Fulgentius Planciades. Quasdam et illarum anagogas scripsit Michael Psellus. At consumpsit diurnitas temporis, Zenonis, Chrysippi, et Diogenis Babylonii libros, quibus fabularem historiam à nugis dejunctam, traduxerunt ad Physiologiam, et Orphei ac Musæi nominibus prescriptas fabellas, tum et illas Homeri ac Hesiodi, ad suas de Dîis opiniones applicarunt. Vana sanè fuisse eorum opera, qui doctrinam suam velârunt figmentis, nisi fuissent qui dispellere tenebras, et arcana eruere studiissent. Imò verò fatendum est, quæcumque gens fabulatores habuit, eamdem et suos fabularum Interpretes habuisse. Id quod de Assyriis et Arabibus Lucianus commemorat. Plura afferre poteramus in eam sententiam, si incerta res aut controversa ageretur. Satis profectò ex istis intelligitur metalepticum hoc interpretandi genus hebreis scriptoribus pariter et τοῖς ἔξωθεν acceptum ac familiare fuisse; ac iniquè porrò facturos, si qui in nobis culpare audeant, quod in aliis probare cōguntur.

10º Nunc antequâm manum tollamus de tabulâ, postularet locus, ut de ethnicorum oraculis disputaremus, quæ propheticæ facultatis specie quâdam vulgi stoliditati diutissime illuserunt, et christianæ legis adversariis ad prædictionem veteris Testamenti vim oppugnandam argumentum præbere possunt. Nam si Prophetias, quibus se tutetur, habet etiam mendacium et impietas, quid in iis præsidij veritas collocabit? Verum jam tum etiam cùm maximè vigerent oracula, itâ prolapsa erat eorum fides apud sanæ mentis homines, ut

nihil inter eos esset contemptius. Pythiam auro à Philippo corruptam, facere dicebat Demosthenes ϕωτιστής τοῦ Χρυσίππου superstitutionibus valde deditum, ut Stoicum decuit, oraculis totum volumen implevisse ait Cicero, « partim falsis, partim casu veris, ut sit in omni oratione sæpiissimè; partim flexiloquis et obscuris, ut interpres egeat interprete, et sors ipsa referenda sit ad sortes; partim ambiguis, et quæ ad Dialecticum referenda sint. » Audiamus præterea Origenem sic disputantem contra Celsum : « Possumus quidem, si Aristotelis et Peripateticorum scripta compilare velimus, non pauca afferre ad ea labefactanda, quæ de Pythia et reliquis oraculis feruntur. Possumus quoque, si expromamus quæ de iisdem rebus ab Epicuro, ejusque sectatoribus disputata sunt, ostendere, nonnullos Græcorum refellere et aspernari oracula, quæ per universam Græciam communi et tralatatio usu, etiam cum admiratione recipiuntur. » Vanitatem verò oraculorum aperte confitetur Porphyrius, rei apprime consultus, ut qui librum scripserat De philosophiâ ex oraculis petitâ. Rem pluribus testimoniis, tûm et exemplis ac rationibus confir-

mare promptum esset; sed cùm Eusebius toto id libro Preparationis Evangelicæ sexto prestiterit, amandari se illuc lector benignus patiatur. Idem omnino de sibyllinis carminibus putandum est; non recentioribus istis, quæ circumferuntur et μέτρα εἰς; vulgo damnata sunt, sed de antiquis etiam, quorū meminerunt Veteres. « Callidè, inquit Cicero, qui illa composuit, perficit, ut quodcumque accidisset, prædictum videretur, et hominum et temporum definitione sublatâ. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur. » Et deinde : « Quamobrem Sibyllam quidem sepositam et conditam habeamus, ut id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones. » Post operam ad scriptiorum illarum futilitatem demonstrandam utiliter à Blondello positam, in longiori argumenti hujus tractatione, mihi ingratus, lectori inutilis labor poneretur. Quanquam et ea, quæ in contrarium attulit Joannes Crassius, pietate insignis et doctrinâ, cum fructu et volupitate legi possunt.

ACOSTÆ VITA.

Josephus Acosta, natione Hispanus, patriâ Methymnensis, à puerō se Societati Jesu addixit anno salutis 1553, nondū expleto ætatis suæ 14. Quatuor alios natu majores fratres habuit in eādem Societate, Hieronymum, Jacobum, Christophorū et Bernardinum, quorum postremus obiit Mexici 29 Maii, anno 1615, ob virtutem eximiam cum insigni doctrinâ conjunctam, magno sui desiderio relicto. Vir fuit ingenio præstanti, acri judicio, labore indefesso, facundiâ doctrinâque excellens, qui omne disciplinarum genus didicit, et professus est. Primus de suâ Societate Ocaniæ Theologiam docuit; deinde in Occidentis solis Indiam navigavit anno 1571 et Peruānā Societatis Jesu Provinciam præpositus Provincialis gubernavit. In Hispaniam reversus, rexit Domum Professam Vallisoletanam. Interfuit Congregationi Generali quintæ, ex dispensatione speciali cum jure suffragii. In Aragoniæ, et Boeticae Provinciis Visitatoris partes egit, aliis etiam Regendi muneribus functus est. Demùn Salmanticensis collegii habenas cùm teneret cum

laude prudentiæ, integritatis, et doctrinæ, morbo oppressus mortalitatem exuit, die 15 Februarii, anno sœculari 1600, ætatis suæ 60, Professionis quatuor votorum 50. — Scripsit : *De Christo Revelato Libros 9.* Romæ apud Jacobum Tornierum 1590, in 4°, et Lugduni apud Jo. Baptistam Buysson 1592, Salmanticæ, et Venetiis ; — *De Temporibus Novissimis Lib. 4.* Ibidem apud eosdem, iisdem annis ; — *De naturâ Nori Orbis Libros 2* quos etiam Hispanice vertit. — Et *De Promulgatione Evangelii apud Barbaros, sive de procurandâ Indorum salute Libros 6.* Coloniæ apud Arnoldum Mylium 1596 in 8°, et priùs 1589 et 1595. — *Historiæ naturalis, et moralis India Libros 7,* 1590 in 4°, et 1591 in 8°, et 1610 in 4°. Eos transiulit Italicè Joannes Paulus Gallutius 1596 in 4° et Latinè Theodotus de Bry, inseruitque parti 9 suæ Historiæ Occidentalis. — *Concionum Tomos 5.* Gravi, et eleganti stylo, Salmanticæ apud Joannem, et Andream Renault, 1596 et sequenti in 4° et Venetiis, 1599, Coloniæ 1600 in 8°. — *Concilium Limense lib. 5* digessit, et latinè conscripsit.

DE CHRISTO

IN SCRIPTURIS REVELATO LIBER.

CAPUT PRIMUM.

Universæ Scripturæ scopum esse Christum.

Quisquis divinas et arcana litteras legit, neque Christum novit, et cogitat: legere quidem potest; quod legit, intelligere nullo modo potest. Accidat enim ei necesse est, quod de Eunucho illo Æthiopico Lucas refert, qui cùm Isaiae præclarissimum vaticinium de Christi passione volveret, atque ex eâ urbe revertetur, in quâ non itâ pridem illa ipsa quæ ille propheta commemorat, palam gesta perfectaque essent, tamen à Philippo rogatus, an quæ legeret intelligeret, professus est planè, se nisi idoneum esset nactus interpretem, intelligere minimè posse. Quæ hominis et humilis, et vera confessio, adjuncto pio discendi studio, salutem attulit ignorantí quidem, sed veritatis cognitionem desideranti. Nam Christo, per Philippí ministerium annuntiato, et prophetica oracula luce velut allatâ perspexit, et ipsum qui ibidem continetur, Christum amplexus, Evangelicam gratiam cœlesti lavaçro tintitus, assecutus est. Itaque prius discere oportet Christum, quâm Scripturæ saceræ arcana nobis penetranda existimemus, cùm ne primus quidem aditus sine illo pateat, qui cœlestis hujus litteraturæ primum elementum se profiteatur. *Ego, inquit, sum & et ω, principium et finis.* Quod si impossibile est, primis elementis ignoratis, librum tenere, quo pacto cœlestem doctrinam consequi quisquam poterit, Christum nesciens, qui, à primo sermonis initio usque ad summum, unus scopus est, ac veluti magni et pulchri corporis ipsa mens, quæ sensum, vitam, vires, decorum, atque omnia omnibus partibus administrat? In capite libri scriptum est de me dicit in psalmo ipse Christus, quemadmodum Apostolus Paulus exposuit qui finem legis eundem affirmat ad justitiam omni credenti. Quod si, ignorato fine cuiusvis vel actionis, vel orationis, quid rei agatur, aut significetur, cognoscere penitus non possumus, sed

hæreamus prorsùs, aut aliud pro alio cogitemus necesse est: quis non videat, si Christus est legis finis, legem sine Christo nihil aliud quâm magnas tenebras legenti, periculosos errores intelligentiam sibi usurpanti allaturam? Sicut ergò, cùm in narrantem aut sermocinantem aliquem virum incidimus, cuius initium et institutum nescimus, quamvis multa audiamus parùm admodum aut nihil percipimus, estque nobis tota ipsa oratio insuavis et molesta, donec de quo sit serino narratione doceamur, edicti verò perjucundè audimus, ac facilimè intelligimus, quod summam totius orationis teneamus: itâ sanè qui Christum Jesum in sacra Scripturâ cogitat, cùm sibi non itâ difficultem, tûm verò dulcissimam experitur, adde utilissimam etiam, quamvis non itâ multa illius evolvat. At Christum qui vel non credit, vel parùm cogitat, quamvis multa, ac prolixa Scripturarum spatia percurrat, nihil is propemodum intelligit, nihil omnino fructus suavitatis que percipiet. Quare in omni legis divinæ paginâ sedulò Christum meditari, querere, et cogitare debemus. *Ego sum via, veritas, et vita; et principium verborum tuorum veritas;* et: *in ipso vita erat, et vita erat lux hominum.* Neque est alia vita æterna, nisi ut cognoscant homines te solum Deum verum et quem misisti Jesum Christum. Itaque universa non solum novi, sed veteris etiàm Testamenti scripture huc spectat, ut Christus agnoscatur, fidelique obedientia colatur, in coequo uno salus hominum sita esse intelligatur.

CAPUT II.

Legem Evangelio declarari et perfici.

Ex quibus fit, ut Testimenti veteris nulla sit ratio melior interpretandi atque intelligendi, quâm novi ejusdem æterni Testimenti cognitione. Quod enim illud annuntiat, hoc exhibet, quemadmodum Christus suos docuit, cùm dixit: *nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas: non enim veni solvere legem sed*

adimplere. *Amen quippe dico vobis donec cælum et terra transeat , iota unum aut unus apex non præteribit à lege donec omnia siant.* Usque adhèrē exactè veteri respondet **novum**, Legi Evangelium. Ut enim in eximia picturā solē peritus artilex prius rudi materia delineare atque adumbrare formam, quam vivis postea perfectisque coloribus exprimit, ac priora vestigia ruditer impressa sequens, et perficiendo quodammodo delet, et delendo quodammodo perficit: ita Evangelica gratia, olim præfigurata, Legem et implet, et tollit. Nihil enim illic prædictum est, nihil præsignatum, quod non sit hic exhibitum, atque perfectum. Quarè nullo modo illa pugnat: *non veni solvere legem, sed acimplere;* et: *lex et prophetæ usque ad Joannem.* Neque illa rursus: *evacuati estis à Christo, qui in lege justificamini;* et: *Legem destruimus? Absit: sed legem statuimus.* Etenim cùm legis finis sit Christus, tunc maximè lex statuitur, cùm Christus tenetur, tunc egregiè consistit, cùm cedit Evangelio. An qui fornici futuro fulera præstruit, cùm fuerit opus perfectum, conqueritur quod perpetuæ structuræ supposita ad tempus materia cedat? Nonne hoc agunt, hoc expetunt fulera ipsa, ut moles cui fabricandæ serviunt, perpetuâ firmitate consistat? Quod si ipsa disjicantur, opere absoluto, nulla est artificis accusatio. Utrumque enim ratione idoneâ excogitavit, atque inter se cohærere fecit. Quod totum argumentum de lege et Evangelio à Paulo præclaro est simili explicatum. *Lex, inquit, paedagogus noster fait in Christo.* Notum est et quotidie fit, ut pueri nobiles ac regii severo paedagogo tradantur nutriendi atque instituendi, non ipsi quidem, sed patri potius, à quo hereditatem percepturi sunt, et in cuius disciplinam liberam atque ingenuam ex illâ veluti servili, jam confirmatâ ætate et maturâ, transeunt. Itaque et pater, et paedagogus optimè inter se conveniunt, quamvis pro diversâ puerorum ætate et captu, diversam educationis formam teneant, atque ab hoc certè perficitur quicquid illius curâ rudioribus annis inchoatum traditur. Quarè tantum abest, ut lex et gratia pugnant inter sese, ut altera alteri per quam necessaria sit, ut lex præparet quod gratia perficiat. Et vetus quidem Testamentum aut vix aut nullo pacto intelligi potest, nisi novum credatur. Ut novum verò credatur, magnoperè confert vetus, in quo testata ea ipsa omnia, quæ Spiritus idem in novo docet. Benè ergò Isaías dixit: *nisi credideritis, non intelligetis, quod oporteat*

novum credere, ut vetus intelligatur. Benè quoque Salvator noster admonuit: *si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit.* Nam *revelatur justitia Dei ex fide in fidem*, ut Paulus loquitur; id est, ex fide veteris in fidem novi Testamenti evangelicam.

CAPUT III.

Evangelium Lege et Prophetis comprobari.

Hoc, ut divinam sapientiam, omnia consilio suo moderantem, decebat, Christus tenens, mirabile est dictu, quoties et quantâ diligentia fidem suam ex veteris Scripturæ documentis asseruerit, confirmârit, astruxerit. Idque jàm cum impiis et infidelibus agens, jàm cum suis mitioribus quidem et ad discendum bene paratis, sed tamen crassis adhuc, et parùm ingenio promptis. Ac Judæis quidem tûm Moysem suum objicit, quem aut oscitanter legerent, aut infideliter acciperent; propterea scrutari jubet Scripturas, quoniam ipsæ de illo testimonium perhiberent, et Davidem opponit de Christo canentem: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.* Et cùm accepisset Isaiae volumen, ac locum fortè aperuisset ex capite sexagesimo primo, in auribus illorum tunc esse prophetiam illam impletam docuit, quod ipse ille esset quem Spiritus Domini unxisset, atque ad evangelizandum pauperibus misisset, ut sanaret contritos corde, ut prædicaret redemptionem captivis, et cæcis visum largiretur, et confractos dimitteret liberos, et tempus salutare Deoque gratum annuntiaret hominibus: quæ omnia sanè ille egregiè prestat, ut ipsa rei veritate evicti testimonium redderent, vel ii homines qui mox ipsum præcipitem acturi fuerant. Jam verò discipulos quam frequenter, quam dilucidè Scripturarum admonet, atque in iis præsentim, quæ ab illorum et sensu et studio maximè aliena intelligebat, hoc est, de passione suâ et morte et opprobrio crucis: *Ecce, inquit, ascendimus Hierosolymam, et consummabimur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.* Quæ statim explicat: *tradetur enim gentilis, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur; et postquam flagellaverint, occident eum, et tertiâ die resurget.* Atque alio loco: *quod scriptum est oportet impleri in me;* et: *cum iniquis deputatus est.* Etenim ea quæ sunt de me, finem habent. Et rursus: *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de eo.* Mox etiam ad Petrum: *quomodo ergo implebuntur scriptura, quia sic oportet fieri?* Et postquam à mortuis resurrexit, duobus iter facientibus ac

de ipso sermocinantibus sese comitem adjungens : ô, inquit, stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetar. Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam ? Et incipiens à Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant. Atque eadem die, Apostolis apparens, repetit quæ pridem de Scripturis in ipso complendis commonefecerat. *Hæc, ait, sunt verba quæ locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, et dixit eis: quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes.* Quâ scripturarum intelligentiarum Apostoli luce persusi, sensu et spiritu à Domino accepto, cùm mysteria Christi vel narrando traderent; vel disputando et scribendo docerent, ad fidem conciliandam Evangelio prophetarum oracula tanti ubique fecerunt, ut non dubitet Petrus ipsi oculorum testimonio præferre, ad hunc modum scribens : *Et hanc vocem nos audivimus de cælo altatam cùm essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmorem propheticum sermonem, cui benefacit attentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.* Ex qua re animadvertisimus, cur sancti Evangelistæ Matthæus præcipue ac Joannes passim cùm Christi res gestas referunt, etiam testimonia veteris scripturæ adhibenda sibi putent. Matthæus quidem cùm Virginis conceptum et partum narrat, cùm urbem Christi natalem, tūm puerorum cædem ab impio rege perpetratam, cùm Christi ex Ægypto regressum, cùm Joannis prædicationem, cùm Christi evangelizandi exordia, cùm conversationis suavitatem, et miram mansuetudinem, cùm beneficia et curationes allatas miseris, cùm ingressum in Hierosolymas illum illustrem atque aselli equitationem, cùm Judge præditionem et inanem pœnitentiam, cùm vestimentorum sortitionem, cùm alia denique commemorat, quæ modò memoriæ non occurrunt. Porrò Joannes scripturam impletam profert, cùm à Christo flagello deturbatos è templo mercatores scribit, cùm asello vectum Dominum et ipse commemorat, cùm in cruce pendens sitire se dixit, ut aceto potaretur, cùm crucifixum quidem, sed nullum ipsius os communatum, denique cùm

narrat resurrectionis aperta indicia sese ac Petrum vidisse, nec tamen resurrectionem credidisse, quod nondum scripturam didicissent : cæteras quoque scripturas tunc fuisse ab Apostolis intellectas, cùm jam Dominus esset glorificatus. Tunc enim et gestorum esse recordatos, et Scripturæ attestatione communitos penitus credidisse. Tanti apud primos Ecclesiæ principes fuit veteris scripturæ auctoritas ad novam de Christo fidem asserendam. Itaque videre est in omni ferè concione aut collatione Apostolorum, Christi Evangelium testamenti veteris prædictionibus comprobatum. *Huic, inquit Petrus, omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus.* Idem alias quoque : *Deus autem qui prænuntiavit per os omnium Prophetarum pati Christum suum, sic implevit.* Et infra : *Et omnes Prophetæ à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos.* Similiter Stephanus : *Et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cijus vos nunc proditores et homicidae fuistis.* Eodem modo Paulus ad Antiochenos : *Qui enim hababant, inquit, Hierusalem et principes ejus hunc ignorantes et voces prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt.* Cumque consummassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno posuerunt in monumento. Et Romæ in vineulis positus : *Exponebat, inquit, testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et Prophetis à mane usque ad vesperam.* Atque ad Romanos scribens : *segregatus in Evangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis.* Immensus erit hujus argumenti peregrinatio singula; sed præclarum adhuc Petri documentum non prætermittam, quod ita habet : *De quâ salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetarunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi : prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias : quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant ea, que nunc municiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis.* Passiones Christi quas dicat, perspicuum est, irrisiones certè, et convitia, flagella, alapas, cæteraque gravia, quæ Evangelistæ narrant; atque in primis abjectissimum mortis genus, opprobrium crucis. In his enim prænuntiandis tanta est propheticæ Spiritus magnitudo, ut longè copiosius in Prophetis, quam in Evangelistis legantur. Posteriores vero glorias, re-

urrectionem, mirabilem ad Patrem ascensum et consessum ad dexteram, tūm potestatem in omnia humana et coelestia datum, et regnum immortale sanctorum, atque ipsam judicis extremi majestatem significat; quæ futura quidem, partim è spiritu familiari occulta et incerta sapientiæ Dei docente, didicerant; sed desiderio tanta mysteria assequendi ardentes, jussi sunt Prophetæ divinitus, aliis potius scribere quām sibi ipsis videnda expectare. Atque hoc insinuat Petrus, quemadmodum Abacuc disertè loquitur: *Contemplabor, inquit, ut videam, quid dicatur mihi, et quid respondeam ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus et dixit: scribe visum et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum.* Quia adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur. Si moram fecerit expecta illum, quia veniens veniet et non tardabit. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso: justus autem in fide suâ vivet. Quo testimonio sèpè Paulus ostendit sive antiquos sive posteriores justos ex Christi fide justificatos. Quibus argumentis satis illud effectum est, quod initio diximus, vetus quidem Testamentum sine novo intelligi minimè posse: novum verò veteri comprobari, quòd unus Christus fidei auctor, juxta Apostolum, consummatorque sit.

CAPUT IV.

Judeos in lege cacos esse, quòd Christum ignorent.

Quæ cùm ità habeant, facilè est Judaicæ cœtitatis causas pernoscere, quibus cùm nihil magis in manibus sit, nihil frequentius in ore, quām Scriptura divina, nihil est tamen obscurius atque infructuosius. Quin potius noxiū et exiūtiale malitia illorum redditum est, quod est unicè ad salutem ipsorum divinitus institutum, ità vaticinante Spiritu sancto: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributiones et in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva.* Verè enim ex mensa cœlestis Scripturæ, quæ pasci et ali debuerant, scandalum potius et laqueum, et dignam iræ retributionem accipiunt: quòd oculi illorum clausi sint, et dorsum in terram incurvum, ut æterna ac cœlestia videre non possint, terrenis his infimisque attixi, dūm in spirituali lege nihil nisi carnale cogitant, nisi animale, vel desiderant vel expectant. Propterea Isaías audivit: *Claude oculos populi hujus, et aures ejus obtura, ut videntes non videant, et audientes non intelligant.* Vident divinos codices et legunt atque

andunt, sed in iis ipsis cœci sunt, et surdi ac trunci. Ipsi enim oculos suos compresserunt. Nam quod illa dixerit Isaías propterea quòd Christum repellentes, quæ de Christi excellētia prophetae docent, Judei intelligere non possint, aperte Joannes indicat, cum recitato illo testimonio adjungit: *Hac dixit Isaías quando, vidit gloriam ejus, et locutus est de eo. Itaque accidit iis quod ab eodem propheta alibi scriptum est: Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, Prophetas et Principes vestros, qui vident visiones, operiet.* Quo pacto vero oculos perfidorum claudat, et operiat maiores natu ac magistros docet consequenter: *Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati: quem cùm dederint scienti litteras, dicent: Lege istum; et respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei: Lege; et respondebit: Nescio litteras.* Ità declarat sacram Scripturam ab illis non esse quidem auferendam (quos catholice Ecclesie Scriniarios esse oportere præclare Augustinus dixit) sed tamen ità clausam et illibatam futuram, ut aequè et litteras scienti et ignorantí ex usu sit. Causam hujus in illâ gente stupendæ cœcitatis atque infatuationis è vestigio ponit Spiritus sanctus. Et dixit Dominus: «Eò quòd appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis: ideò ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, et stupendo; peribit enim Sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudenter ejus abscondetur.» En undè et quòd venerit infelicitas et absurditas hominum, qui repellentes bonam conscientiam fidei quoque jacturam fecerunt. Christum enim non recipientes neque agnoscentes, ut oportuit, lucem Scripturarum sanitarum, quæ unus est Christus, amiserunt. Quām hoc præclarè Paulus eloquitur, quām divinè philosophatur hoc loco: *Habentes igitur, inquit, talem spem, multâ fiduciâ utimur; et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur.* Vetus Testamentum dicit per Moysem figuratum, quod non erat futurum æternum sicut novum, ac proindè evacuandum quod ceremonias et promissiones terrenas continet. Sequitur verò: «Sed obtusi sunt sensus eorum. Usquè in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur.) sed usquè in ho-

diernum diem cùm legitur Moyses , velamen possum est super cor eorum. Cùm autem conversus fuerit ad Dominum , auferetur velamen . Quid igitur prodest intendere in Mose , cùm velatus opertusque sit ? Quid per illius apices oculos clausos ducere ? Usque dùm enim convertantur ad Dominum , et David regem suum agnoscant , ut est ab Osee dictum : *Populus ille jacebit in tenebris*. Velamen autem legis et prophetiae nullum est aliud , quàm ignoratio Christi . Quoniam in Christo , inquit , evanescatur . Uno verbo dixit omnia . Lex enim Evangelio cedit , neque est alia illius utilitas quàm ut præparet Evangelio , quo veniente non habet ultrà locum . Obscuritas quoque , et intelligendi impedimentum omne tollitur simul atque in lege Christus prædictus et multis modis ac variis significatus agnoscatur . Legem enim spiritu legis , qui est Christus (Spiritus oris propheticæ , ut dixit Hieremias) intelligere est impossibile . Itaque flentem et querentem Joannem quòd librum divinæ præscientiæ clausum atque obsignatum sigillis septem nemo aperire posset , aut legere , neque in cœlo , neque in terrâ , neque subtûs terram , unus de senioribus illis throno Dei astantibus benè sperare jussit ac sedato esse animo , quòd leo de stirpe David , idemque agnus pro nobis occisus , solus esset librum explicaturus , quem clausum Isaías populo infidiли prædixerat .

CAPUT V.

Adversus Gnosticos , aliasque hæreticos vetus Testamentum repudiantes .

Sicut vetus Testamentum Judæi , novo repudiato , amplectentes , nihil nisi onus inutile portant , magnisque et perniciosis erroribus involvuntur , quòd litteram occidentem teneant , spiritum vitalem abjiciant : ità ex diametro oppositi quidam Christiani nomine , re pagani , cùm novum Testamentum laudant et probant , vetus improbat atque rejiciunt , utrumque æquè perdunt . Etenim cùm sit idem Spiritus fidei , ut Apostolus docet , qui tam veteris quàm novi Testamenti ministros afflavit , atque in iis eloctus est , haud fieri potest , ut aliás mendax iniquusque sit , aliás sanctus et verax . Initio sanè nascentis Ecclesie à Satana introducti sunt homines pessimi , qui Christianum sibi nomen usurpantes , et foedissimam vitam agerent , et portenta dogmatum inveharent , quibus omnia Scriptura sancte munimenta convellebant , ut dùm à veris Christianis minitis inter noscuntur , vulgus vocabulo ipso deceptum

pessimam de Christi Ecclesiâ , ut Justinus atque Eusebius conqueruntur , opinionem conciperet . In his fuere Carpocrates , Cerdon , Marcion , cæteræque Gnosticorum pestes , quos Irenæus et Tertullianus , et Epiphanius , cæterique haeresum oppugnatores referunt , legem et prophetas damnasse , veteris Testamenti Deum recusasse , neque patrem Domini nostri Jesu Christi esse voluisse . Quorum nugas etiam auxit tempore procedente Manes , cuius impietatem et vanitatem incredibilem cum aliis in multis , tûm maximè in damnando Deo veteris Testamenti non solùm refert , sed copiosè etiam refellit Augustinus . Quod si monstra hæc hominum rogites , quâ fronte Christianum sibi nomen imponant , Evangelium recipient , Christianum profiteantur , et tamen Deum illius , mundi hujus conditorem , legis et Prophetarum auctorem aversentur , quem Evangelia Epistoleque omnes Apostolicæ unum Deum eundemque Patrem Domini nostri Jesu Christi apertè crebròque prædicent , quid responsuros putas ? Id prorsus quod impudentem ac vesanam talium licentiam respondere par est . Depravatum esse novi Testamenti scripturam , quoties veteris auctoritatem tuerit . Ità pro libidine vetera convellunt , nova decurtant . Sed nihil hic immorari amplius aut libet aut expedit . Illud confessione vel mendacii ipsius teneamus , non posse novum Testamentum sine fide veteris stare . Quanquam admonuisse nihil vetat propter illorum pestilentes errores tempore jam Apostolico pullulantes à Petro et Judâ , et ipso Paulo , atque à Joanne quoque contrâ corruptorem fidei venena , Apostolicæ doctrinæ antidotum in Epist . Ecclesias fuisse munitas .

CAPUT VI.

Collationem utriusque Testimenti esse perutilem ad infideles coarguendos .

Si quis igitur utriusque Testimenti de Christo sententias diligenter colligat , atque intersese pari fide conferat , tûm itâ concinnet ac coaptet , ut quæ in Evangelio leguntur exhibita , in lege demonstret prædicta , magnum is , mea sententiâ , operæ pretium facturus est . Ac vix dicere possum , quantos hujus laboris fructus , si ut par est adhibeatur , futuros putem . Primus ille est certus et expeditus ad refellendos ac debellandos eos , qui vel evangelicam legem aspernantur , cùm veterem mordicus retineant , vel contrâ novo suscepto atque probato Testamento rejiciunt vetus . Nam confundendi expugnandique Judæos nulla estratio , nulla via ,

nisi ex scripturis ipsorum Jesus Christus demonstretur : in quo omnia à lege et prophetis predicta penitus expleta sint , ut amentia et furoris sit, alium, in quo illa siant, præstolari. Incubuit in id studii vehementer Paulus, egregius Christi prædicator, cuius indefessam in hoc Judæis probando operam cùm alias sæpè, cùm apud Thessalonicenses maximè actus Apostoli commendant. « Cùm perambulassent, inquit, Amphipolim et Apolloniam , venerunt Thessalonicam ubi erat Synagoga Judæorum. Secundum consuetudinem autem Paulus intravit ad eos, et per Sabbathum tria disserebat eis de Scripturis, adaperiens et insinuans quia Christum oportuit pati , et resurgere de mortuis, et quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis. » Cui præceptoris optimi industriae par nobilium auditorum cura respondit : « Nam nobiliores, inquit, eorum qui sunt Thessalonice suscepserunt verbum cum omni aviditate, quotidiè scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent. » Quo tempore eloquentissimi ac Scripturarum potentissimi fratris Apollinis, in Evangelico negotio promovendo et Judaicā perversitate confutandā extitit mirabilis vis. « Judæus, inquit, quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum potens in Scripturis. Hic erat edocitus viam Domini; et servens spiritu, loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu. » Ac mox : « Qui cùm venisset in Achaiam, contulit multūm his qui crediderant, vehementer enim Judæos revincebat publicè, ostendens per Scripturas esse Christum Jesum. » Hoc Apostolorum studium imitati in concilianis fidei christianæ Judæis, vel si sponte insanire malent, obstruendis, ac pudefaciendis, posteriores nonnulli, non verbo solūm , sed litteris etiam egerunt, ut Christus in utroque Testamento pariter ostenderetur. Extat præclara ac prolixa disputatio Justini Martyris cum Thryphone, principe Synagogæ. Extant libri sancti etiam martyris Cypriani ad Quirinum adversus Judæos, in quibus breviter certis capitibus Scripturas utriusque Testamenti congruentes adhibet. Et quia non Judæis tantum , quibus familiares erant Scripturæ, sed gentibus etiam efficax atque invictum argumentum ad fidem Jesu asserendam, fuit semper mirabilis prædictio prophetarum de iis quæ Christiani teneamus et sapimus, tantò tot seculis antè prodita: Propter quam causam plerosque ex gentibus Thessalonicensibus et foeminas et viros credidisse Lucas refert (quem enim vel mediocri

prudentià præditum non moveat et flectat divina vis , quæ in rebus gestis Christi Christianæque rei publicæ oraculis prophetarum tam longa antè ætate , tam minutè , tam certò , tam copiosè , tam uno tot virorum consensu prædictis denuntiatisque admirabili veritate eluet ?) Eam ob rem etiam ad gentes hoc argumentum persecuti sunt sancti Patres , ut quæ religio christiana tenet, in libris Judæorum consignata per viros à Deo afflatos exponerent, quod in utrâque apologiâ pro Christianis idem martyr Justinus effecit. Communiter verò ad omnes sive Judæos, sive Gentiles, sive etiam Christianos perscripsit Cæsariensis Eusebius doctissimum opus de evangelicâ demonstratione, totis decem libris copiosissimè ostendens omnia quæ de Christo religio nostra tenet asserta divinitus, atque innumerabilibus prophetarum oraculis prædicata. Divus verò Augustinus etsi minus operosè , sed aptè satis ipse quoque eumdem modum secutus est in quâdam magni illius de civitate Dei operis parte, hoc est, in decimo sexto, in decimo septimo, et decimo octavo libro. Quod argumentum etiam beatus Prosper, et copiosè tractavit et eleganter, in suo de divinis prædictionibus opere. Nam qui ex novo Testamento, legis et prophetarum adversarios expugnarent Manichæos, et Gnosticos et Cerdonianos, fuere complures quos jam retuli, imprimis que is ipse Pater in toto opere adversus Faustum atque aliás sæpè defendens veterum Patrum innocentiam et mores pro illâ ætate justissimos. Quod etiam facit Epiphanius, atque utroque superior Irenaeus. Quarè ex mutuâ collatione legis et Evangelii triplicem fructum capimus, si vera sunt ea quæ diximus, quod Judæi confunduntur, quod Gentiles conciliantur, quod Hæretici deteguntur.

CAPUT VII.

Fideles valde confirmari utroque Testamento mutuò collato.

Neque verò inferior est utilitas fidelium in utrâque Scripturâ comparandâ. Primum enim fides stabilitur et crescit, deinde intelligendis Scripturis quedam magnitudo lucis assertur, tum meditandis salutaribus mysteriis, atque animo altè infigidis de unâquaque re congestæ utrinque divinæ voces plurimùm valent: demum instructioni populi Christiani, ut aptè copiosè fiat ab iis quorum interest Dei verbum tractare , conduceat. Quæ à me breviter enumerata uberiùs paulò exponenda sunt.

Ergò fidem in nobis, ut gignitur divino verbo, eodem quoque ali et augeri ac perfici, nemo contradicit. Consensus verò cœlestium omnium verborum atque idem ubique veritatis Spiritus, nisi de unoquoque capite sententiae variae locis ac temporibus, non solum auctoribus, maximè diversis, mirificè inter se conspirantes uno velut aspectu objiciantur, perspici facilè non potest: simul verò composita, atque ex longissimè distantibus locis in unum collata, dici non potest, quam fidei lætitiam, quos cumulos afferat. Apollinem per Scripturas Jesum probantem multū contulisse iis qui crediderant, suprà jam ex Lucā protulimus. Quare à se quidem plantatos Paulus Corinthios admonet, ab Apolline autem rigatos. Ut enim stirpes teneræ atque copiæ coalescunt et et augmentur, ità novi fideles sapientiæ illius viri eloquentis et Scripturarum imbre creverunt, Deo scilicet præstante incrementum. Ac cùm multa et magna sint argumenta, qui testimonia Dei nostri credibilia facta sunt nimis, ut habet psalmus, illud nullo modo inferius est cæteris, fortassis etiam superat omnia, quod in maximâ eloquiorum Dei et multitudine et varietate mirabilis quidem consensus et suprà omnem humanam cogitationem atque artem sibi undique constans pulcherrimè elucet. Est enim summæ veritatis solius ut sibi per omnia constet. Humana iugenia quantâcumque industriâ et facultate polleant, vel sibi ipsis vel veritati interdùm contradictant necesse est. Itaque summi philosophi atque excellentes legum latores discrepare ac dissidere quodammodo à se, ab iis qui accuratiùs eorum scripta relegunt, deprehendi solent. At divinas Scripturas, cùm ab auctoribus non solum diversis, sed multis sæculis, et toto dicendi genere inter se maximè remotis proditæ sint, quicumque legunt, quâ par est attentione, et Dei dono intelligunt, omnino est incredibile dictu quâm ex illarum mutuò collatarum concordantiâ, et veluti symphoniat, reddantur attoniti: ut cogantur quemadmodum singula Dei opera, bona, omnia autem, bona valde probantur; ità eloquia illius singula quidem vera per se, sed omnia simul pronuntiare verissima. Quia enim omnes utriusque Testamenti Patres eudem fidei Spiritum acceperunt, eudem Deum, eudem Christum Dominum nobis consonant, tanquām per diversa foramina fistulæ, ejusdem spiritus vox artificiosa concentum jucundissimum faciat. Hæc planè sunt duo illa Seraphim, ut scriptores haud vulgares volunt, sibi mutuò

respondentia ac redditia vocem eamdem in laudatione ter sancti atque omnipotentis Dei. Duo quippè Testamenta unum atque eundem Regem gloriæ celebrantia sibi perpetuò consonant. Quare Thessalonicenses illi nobiles, quorum suprà mentionem fecimus, cùm ab Apostolo Christi Evangelium audissent atque assensi essent, tamen quotidiani diligentiâ veteres scripturas investigantes, utrum ne illa ipsa ibi essent, quæ docebat Paulus, ubi omnia convenire deprehenderunt robustas in fide radices egere.

CAPUT VIII.

Lucem magnam afferri cognitioni Scripturae sacrae utriusque paginae collatione.

Ad comparandam verò germanam Scripturarum intelligentiam, nihil æquè confert ac Testamenti utriusque de rebus iisdem auctoritates collatae. Namque, ut Augustinus præclarè docet, nusquam melius scripturæ sensum discimus quâm in scripturâ, quòd aperè una doceat quod alia dixit obscurius. Ità fit ut familiaris veluti consuetudo divinorum eloquiorum promptam et expeditam quamdam facultatem pariat, intelligendis iis, quæ per ænigmata alioqui dici viderentur, atque itâ ambigüè, ut vix quòd essent referenda constaret. Quid, quòd totius veteris Testamenti, ut sæpè jam diximus, finis atque institutum Christus est, cujus novum nihil aliud est quâm manifesta annuntiatio? Itaque quicquid illic occultum est, hic velut luce infusa patesit, claveque David allatâ, quòd clausum tradidere majores nostri ad felicitatem hæredis Christiani populi reseratum est. Nonne hoc dixit brevissimè et absolutissimè Paulus, cùm loquens de veteri Testamento in Christo evacuari, hoc est, aperiri prodiue dixit? Merito Apostoli cùm sine intellectu propemodum essent, usque adeò ut aperè docentem futuram crucis passionem non intelligerent, tamen ubi et passus et crucifixus est, et surrexit à mortuis, spiritum ex ore ipsius hauserunt, ut intelligerent Scripturas. Neque enim est alia ratio sacras Scripturas intelligendi, nisi ex cognitione et fide Jesu qui mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Igitur si quæ gesta per Christum sunt, cum iis ordine conferamus, quæ à prophetis de illo prædicta sunt, dubium esse non potest, quin optimam atque clarissimam interpretandi rationem sequutri simus. Solent notæ longam atque ignotam navigationem facturi descriptionem à pe-

ritis earum regionum laboratam diligentissime inspicere, et ad singula penè momenta cum iis conferre quæ occurunt. Quæ littora, que promontaria, qui sinus, rupes, scopuli, vada, omnia illic examinant, atque ipsius picturæ ad vera quæ vident, comparatione, et multa melius in descriptione intelligent, quæ erant obscura in expertis, et in ipso suo itinere animadvertisunt notata non pauca; quæ nisi descripta chartâ admonerentur, facile præterirent. Tùm verò mirificè exultant atque instrumenti sui fidem probatam rebus, ad cœlum tollunt. Ità prorsus mihi, in Prophetis et Evangelio accidere contemplanti, videtur. Nam quia antiquis omnia in figurâ contingebant, atque omnes prænuntiabant de adventu Justi, remissionem peccatorum per unum Christum pollicentes, quem proposuit propitiatorem omnibus in sanguine ipsius, ut divinæ litteræ tradunt, nec esse profectò est, ut vicariam sibi operam lex vetus et nova mutuò præstent, atque ex cognitione alterius pleniùs alterum innotescat: Ità, quod sèpè dixi, Prophetæ Evangelio testimoniū perhibent fidemque conciliant; Evangelium Prophetis vicissim auctoritatem atque intelligentiam tribuit. Quæ omnia in unum collata, cùm caput quodvis consideratur, ut de Sacerdotio Christi, aut de regno, aut de opprobriis, et cruce, aut de adventu ultimo, admirabilem sibi mutuò lucem afferunt, fructusque pariunt gustatu jucundissimos, ac veluti thesauros exquisitos et copiosos Sapientiæ studiosi produnt: quibus illud usu venit, quod beatus Psaltes de se canebat: *Lætabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa.* Id mihi quoque accidisse fateor, cùm adjeci animum ad colligendas utriusque Testamenti de Christo scripturas, atque ordine, qui mihi visus est commodissimus, de unoquoque capite congressi quæ memoriae potuerunt occurrere ex nonnullâ sacrorum Bibliorum meditatione quæsita. Ità enim alias aliis scripturis et aperiri et ditari, et magnificum Dei Spiritum omnia prospicientem inter se conjunctas referre, animadvertisi, ut quod regina illa de Salomonis sapientiâ dixit, plus longè se esse expertam quam fama accepisset, id ego mecum seriò jaçarem, multò amplius mihi contulisse coelestis hujus sapientiæ verba, aure cordis auscultavisse, ac de re quævis quid illa vel in novo vel in veteri instrumento produceret, consuluisse, quam mirificis licet, et grandibus sanctorum Patrum præconiis credidisse.

CAPUT IX.

Ad pietatis studium inflammandum, valere plurimum Testimonia varia de Christo in unum collata.

Sed si adhuc etiam addiderim ad pietatis studium non parùm accessionis fieri, accuratâ de Christo revelato utriusque paginæ collatione, nihil vel novum vel inexpertum dixerim. Quamvis enim ad Christi Jesu divitias, quas meritò ininvestigabiles Paulus appellat, cognoscendas ac desiderandas Evangelica atque Apostolica doctrina sufficiat, tamen nescio quomodo his adjuncta ac benè commixta propheticâ quoque tot oraculis prædictionibusque plenissima admirabili Christi suavitate animum implet. Ità Joannes vidisse se narrat *eos, qui vicerunt bestiam habentes cytharas Dei, cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum agni.* Neque enim aliud est Mosis totiusque Legis canticum, aliud Agni; sed unum atque idem omnes divini cytharædi carmen sonant: Regis nostri gloriam, atque agni nuptias epithalamiumque celebrantes. Hanc sanctarum Scripturarum meditacionem pietate plenissimam, magnus doctor Paulus Timotheo illis verbis commendat: *Tu verò permane in iis quæ didicisti, et credita sunt tibi, sciens à quo didiceris, et quia ab infantia sacras litteras nōsti, quæ te possunt instruere ad salutem per fidem quæ est in Christo Jesu. Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitiâ, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.* En tibi ex Paulo universæ Scripturæ sacrae fructum, ut instruamur ad salutem per fidem et agnitionem Jesu Christi. Hic est ille cubitus apud Ezechielem, in quo uterque murus templi, id est, vetus et novum Testamentum jungitur, in quo etiam omnis fabricatio arcæ Noe consummatur, ut bene Hieronymus admonet. Omnis enim divina Scriptura, ut Augustino placet, nihil aliud quam Christum annuntiat, et charitatem doet. Quare studiosa et sincera meditatio Scripturæ, quantum ad Christi Jesu cognitionem et dilectionem excitandam inflammmandamque conduceat, melius res ipsa quamvis docebit expertum, quam verbis ullis exprimi potest. Ego verò sèpè mirari soleo hujus sœculi mores. Cùm nihil enim sit ad pietatem veramque in Deum devotionem parandam, divinorum librorum lectione potentius, nihil à sanctis Patribus majoribus nostris vel in se usurpatum magis, vel alius ad proficiendum in viâ Dei commendatum, tamen hacestate vix unum aut alterum reperias, qui Bi-

bla sacra hoc instituto relegat; alios nescio quos libellos et opuscula adeunt, cùm mente in Deum assurgere cupiunt, atque animum expurgare à vitiis. Bona illa quidem et pia et salutaria opuscula, sed cùm Evangeliorum aut apostolicæ doctrinæ, aut sapientiae aut prophetarum libris non magis comparanda, quām cum sole lucerna exigua. Itaque Biblia sacra cùm aperiunt, aut discunt, aut versant, totum illud negotium veluti artificiale habetur, in aliosque refertur, videlicet, ut concionentur, ut de cathedrâ doceant, qui optimè, ut cognitionem Scripturæ sibi pariant tanquām scientiæ cujuspiam nobilioris. O nos planè hebetes, et ad divinas litteras hauriendas cæcos, ubi maximè vel unicè potius, spiritus loquitur, ibi spiritum minimè queremus. Et putamus nos duleissimos ac jucundissimos fructus vitalis ligni posse percipere, cùm alio instituto carpamus, alio alii producti sint. Quid aliud hoc quām quod pueri faciunt nubes ad ludendum, nucleo neque aperto vellenentes? Quandò ille secūs, cui eloquia Domini dulciora super mel et favum, cui super aurum et topazium cara, aut ille cui ignita jacula, et ad omnem hostis vim retundendam quovis clypeo fortiora, aut ille cui nullus alius cibus ad nutriendam vitam, nulla ad recreandam sitim fluenda uberiora? Christus nempè erat petra, de quā illi avidissimè hauriebant. Et sicut dicit Scriptura, si quis indè biberit, non solùm fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, verum et de ventre ejus fluent flumina aquæ vivæ ex quibus alii omnes, non solùm homines mente prædicti, sed jumenta etiam, hoc est, indocta et ruditis plebs ubertim refici ac satiari queat. Hanc Scripturæ utriusque in Christo revelando ac celebrando concinnitatem, beatus pater Augustinus tanti facit, ut ad Januarium scribat: «Quis hanc lætitiam divinorum sacramentorum, cùm sanæ doctrinæ luce clarescunt, non præferat universi mundi hujus imperiis, etiam inusitatâ felicitate pacatis? Nonne tanquām duo Seraphim clamant ad invicem concinentiam laudis Altissimo, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth: ità duo Testamenta fideliter concordantia sacratam concinunt veritatem Deo? Occiditur ovis, celebratur pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur lex ad timorem scripta digito Dei. Occiditur Christus, qui tanquām ovis ad immolandum ductus est, sicut Isaías testatur, celebratur verum pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem spiritus

sanctus, qui est digitus Dei, etc. » Hujus igitur generis divitias in lectione ac meditatione utrinque Scripturæ de Christo, plurimas invenit, quicunque studiosè quærerit, ac copiosis scientiæ et intellectus in Christo spoliis, ut David loquitur, vehementer delectatur atque exultat.

CAPUT X.

Ad docendi atque exhortandi munus, opus esse notitiâ accuratâ utriusque Testamenti.

Neque verò cœlesti talentum nactus occultandum putat, sed cum aliorum utilitate multiplicat: Et Sapientiam Dei, qui est Christus, ut sine fictione discit, ità sine invidiâ communicat. Infinitus enim est, ut ait Sapiens, thesaurus hominibus; quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei. Erit ergò doctus scriba in regno cœlorum, qui de hoc thesauro profert nova et vetera, hoc est tūm novi, tūm veteris Testamenti de Christi mysterio electas distinetasque sententias. Ac jure nova priùs, deinde vetera commemoravit Christus, quemadmodum Augustinus exposuit, securusque ipse est, quod in mysteriis Christi, et Ecclesiæ, quæ duæ veluti claves quicquid divini continent, signatum claudunt, primùm docendus sit populus fidelis quæ Evangelica atque Apostolica doctrina teneat, posthac legis et Prophetarum oraculis eadem munienda, exornanda, amplificandaque sunt. Hic enim est aureus ille forceps apud Isaiam, *ad cœlestem carbonem de altari prendendum, ac Prophetæ labia purganda comparatus*, qui nexus duplicitis aciei, utriusque Testamenti in Christo (cœlesti scilicet ignitoque carbone) comprehendendo atque exhibendo, ut sanctus Hieronymus vult, manifestè figuram tenet. Est rota quoque *in medio rotæ* quam vidit Ezechiel: quem locum quoniam explicat divinè Gregorius, verba illius subjiciam. «Rota intrâ rotam est Testamentum novum, sicut diximus, intrâ Testamentum vetus, quia quod designavit Testamentum vetus, hoc Testamentum novum exhibuit. » Et post nonnulla: « Quid est quod in Tabernaculo propitiatorium fieri jubetur, super quod duo cherubim, unum à summitate una et alterum à summitate alia, ex auro mundissimo ponuntur expandentes alas, et operientes oraculum? Quid est, quod se mutuò respiciunt, versis vultibus in propitiatorium, nisi quod utraque Testamenta itâ sibi in mediatorem Dei et hominum concordant, ut quod unum designat, hoc alterum exhibeat? quid enim per propitiatorium nisi ipse Redemptor humani generis designatur?

De quo per Paulum dicitur : *Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius.* Quid verò per duo cherubim , quæ plenitudo scientiæ dicuntur , nisi utraque Testamenta signata sunt ? Ex quibus unum à summitate una propitiatorii , alterum à summitate alterà stat : quia quod Testamentum vetus de incarnatione nostri Redemptoris cœpit prophetando promittere , hoc Testamentum novum perfectè narrat expletum : duo autem cherubim ex auro mundissimo facta sunt , quia utraque Testamenta purâ ac simplici veritate describuntur . Expandunt verò alas , et oraculum operiunt , quia nos qui omnipotentis Dei oraculum sumus , à culpis imminentibus Scripturæ sacræ ædificatione protegimur . Cujus dùm sententias sollicitè aspicimus , ab errore ignorantiarum ejus alis velamur . Duo ergò cherubim in se mutuò respiciunt , versis vultibus in propitiatorium , quia utraque Testamenta in nullo à se discrepant . Et quasi ad semetipsa vicissim facies tenent , quia quod unum promittit , hoc aliud exhibet , dùm inter se positum mediatorem Dei et hominum vident . Facies quippè à semetipsis cherubim averterent , si quod unum Testamentum promitteret , aliud negaret . Sed dùm concorditer de mediatore Dei et hominum loquuntur , ut vicissim se respiciant in propitiatorium intendunt . Rota ergò in medio rotæ est , quia inest Testamento veteri Testamentum novum . Prophetia ergò Testamenti novi Testamentum vetus est , expositio Testimenti veteris Testamentum novum . » Tām multa ex beato illo Patre repetivimus , quod neque pulchrius quicquam , neque verius de utriusque Testimenti in Christo consonantiâ afferri posse videatur . Quamvis autem cognitio Christi ex Scripturis petenda sit , tamen possunt fideles homines simplicitate fidei contenti , per Christi imitationem usque ad ipsius perfectam notitiam pervenire ; sed qui non solum seipso , sed alias etiam ædificare atque instruere debent , omnino id sine diligenti Scripturarum tractatione præstare non possunt . « Homo enim , ut Augustinus scribit , fide et spe et charitate subinxus , eaque inconcussè retinens , non indiget scripturis nisi ad alias instituendos . Itaque , multi , inquit , per hæc tria in soliditudine sine codicibus vivunt . » At cum quem familiae suæ Dominus præficit , oportet , juxta Paulum , esse doctorem , ut possit exhortari in doctrinâ sanâ , et eos qui contradicunt arguere . Itaque lectioni sacræ vacet necesse est . Conferit verò magnoperè quæ fuse et mixtum in Scri-

pturâ traduntur , ea in locos certos et capita distribuere : in quibus quæ sunt ejusdem rationis , ordine collocentur . Hoc et ad memoriâ valet , et ad inveniendi promptitudinem , et ipsam demum intelligentiam mirificè juvat .

CAPUT XI.

Quemadmodum Ecclesiasticis concionibus habendis , Christi cognitio ex Scripturis usui sit .

Inter omnia verò quæ de divinis Scripturis crui possunt , nihil Christiano doctori , Ecclesiasticoque oratori perindè utile vel necessarium potius occurret , ac de Christo Domino familiaria habere atque ordine collocata testimonia , ut cœlesti hoc promptuario in omnem usum locuples sit . Paulus quidem inter Corinthios nihil se arbitrabatur scire , nisi Christum atque hunc crucifixum . Hunc discere atque in hoc eductos esse omnes exhortabatur . *Hæc est* , inquit , *lex , vestra sapientia coram populis :* Quoniam ergo de Christo sermonem creberrimè incidere necesse est , permagni refert , quæ de Christo tradit Scriptura , in promptu habere . Deindè cùm per anni curriculum , Christi et doctrinam et gestas res Ecclesia commemoret , atque ea potissimum decantet , et tanquam propria Christiani populi instituta proponat , quis dubitat quantoperè instructum ad quasvis Ecclesiasticas conciones is se habiturus sit , qui Christi mysterium , magnitudinem , beneficia , exempla , cæteraque optimè teneat ? Nam cùm dies ii festi incident , incident autem per annum plurimi , quibus peculiaria Christi mysteria celebrantur , de iis ipsis loqui ad ædificationem atque instructionem fidelium , non potest sine gravi querelâ prætermittere Ecclesiasticus orator ; quod aptè copiosè ac pro dignitate præstare minimè potest , cui non fuerint de eâ re cognita utriusque Scripturæ divinæ oracula . Itaque cùm de natali Christi , cùm de apparitione , cùm de miraculis , cùm de passione et morte , cùm de resurrectione cæterisque dicendum erit , proferet sanè de thesauro suo nova et vetera : neque unquam exhaustum sibi queretur , aut causabitur , qui quò plura expenderit , eò sibi copiosius affluere experietur , modò sugere hæc sponsæ ubera premere que non cessen . Postremò si nulla est perfecta virtus , cuius non sit exemplum singulare Christus Jesus , de quâ , oro , re catholico ac pio viro esse sermo poterit , ex quo non statim ad Christum tanquam ad bonorum omnium lumen gradus fiat ? Itaque de patientiâ , de

humilitate, de contemptu sæculi, de benignitate in proximos, de pietate ardente in Deum, de quovis denique argumento dicturus, nihil sibi potius existimabit, quam ut illa ipse quæ vel celebrat vel commendat, vel admonet, in Christo qualia fuerint, ostendat, et vivâ veluti formâ ipsis oculis exhibeat. Est enim totius Christianæ ædificationis exemplar, quod divinitus est hominibus in excelso monte monstratum, secundum quod cuncta quæ gerimus fabricare jubemur, in quo omnis structurâ crescit augmentum corporis factus: in quo et nos superædificamur lapides vivi, domus spirituâlis, ut offerantur Deo hostiæ spirituâles gratiæ atque acceptæ per Jesum Christum.

CAPUT XII.

Cur divina Scriptura vocetur Testamentum

Satis de scopo divinæ Scripturæ, qui unus est Christus, ac de utilitate conferendi ex utroque Testamento quæ de Christo traduntur, hactenùs disseruimus. Jam de distributione differentiisque scripturarum, quæ Christum nobis annuntiant, aliquid necessariò dicendum erit, tūm de ratione et phrasi divinorum eloquiorum, in quibus admirabili dispositione sermonum Dei, itâ sunt omnia plena Christo, et tamen clausa, ut neque sapientes plura desiderare, neque ignavi et indigni quicquam ferè percipere possint. Id enim ab Isaïâ prædictum est, ubi Dominus suos ad hunc modum alloquitur: « Et erit vobis in sanctificationem. In lapidem autem offendionis et in petram scandali, duabus domibus Israel, in laqueum et in ruinam habitantibus Hierusalem. Et offendent ex eis plurimi et cadent et conterentur, et irretinent et carentur. » Hoc quoque à Prophetâ declaratum est cùm dixit: « fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributiones et in scandalum, » quod in Christi cognitione vehementer impegerint: quod ille considerans: *beatus*, inquit, *qui non fuerit scandalizatus in me.* At oves Christi vocem ejus agnoscent, cæteris diffugientibus eumque adversantibus. Itaque Isaías adjungit et sequitur: *liga testimonium, signa legem in discipulis meis; et expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Jacob.* Hanc igitur sermonum Dei mirabilem arcanumque facultatem, quantum Dei gratia suggesserit, explicare conabimur, si primum cur Scripturam suam Testamenti nomine Deus noster appellari voluerit, et cur duplex Testamentum sanxerit, exposuerimus.

Omnis quidem *scriptura divina Testamentum dicitur*, quod veluti *pacta conventa inter Deum et homines contineat*. Itaque *Testamentum, pactum, fædus*, et si qua sunt talia, pro eodem habentur n̄ divinis litteris: quod *vocabulum Hebraicum Berith*, teste Hieronimo, satis indicat. Annotavit quippè, quòd ubicunque in Græco *Testamentum* legimus, ibi in *Hebræo sermone* sit, *fædus*, sive *pactum*, id est, *Berith*. Idemque aliâs scribit, ad hunc modum: « Si quis diligenter *Hebreæ* volumina, et cæteras editiones cum septuaginta Interpretum translatione contulerit, inveniet ubi *Testamentum* scriptum est, non *Testamentum sonare*, sed *pactum*, quod *Hebræo* sermone dicitur, *Berith.* » *Pactum* verò cur dici putamus *Scripturam* sacram, nisi quod inde promissiones Dei, hinc hominum obsequia certâ stipulatione contineat? Ac si quis penitus consideret, animadvertis profectò, inter homines pactum de iis iniri, quæ cùm anteâ non deberentur vel deberi non putarentur, ipso pacto certa, rata ac debita fiant. Itaque pactione efficitur, ut jus novum quæratur alterutri, vel potius ambobus, qui inter se de re aliquâ pascuntur. Sic se res habet, sive de servitute, sive de conjugio, de adoptione, de societate, de collegio, de ineundâ hæreditate, de cæteris denique humanæ vitæ contractibus omnibus ratio fiat, ut quæ pacto firmantur, ea anteâ libera haberentur: deindè intervenit mutua fides utramque partem in unâ societate constringens. Exempli causâ, hic quidem ut militet paciscitur, ille ut stipendia præbeat: alteri incumbit ut serviat cùm famulatu addicit, alteri cibo domoque ut excipiat. Ergo cùm divinæ litteræ *Testamentum*, sive quod idem est, *pactum* Dei nominant, illud primum cogitare debemus, aliquid novum, magnum, minimèque hominibus debitum esse, quod sponte suâ summus ille rerum omnium Dominus offerat nobis. Hæ sunt promissiones bonorum æternorum ac supercœlestium, quæ nulli creatæ naturæ debentur neque humanæ, neque Angelicæ verò, quia sunt propria deitatis ipsius. *Maxima*, inquit B. Petrus, et pretiosa nobis promissa donavit, ut divinæ efficiamur consortes naturæ. Quo quid potuit altius dici? Quin potius ne cogitari quidem potuit, *siquidem oculus non vidit neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus expectantibus se: nobis verò, ait, revelavit Deus per Spiritum suum.* Jam verò quoniam bona tanta se daturum pepigit Deus, quæ nec na-

turæ hominum, nec meritis debebantur, quæ proindè supernaturalia Theologi rectissimè appellant, atque hujus tante donationis nullum esse poterat firmamentum, ubi erat immensa disparitas, nisi Dei verbum, atque ejus, qui non mentitur, neque mutatur, certa pollicitatio, ut utrinque contractus atque societas iniretur, necesse fuit, homines, primùm ut Dei dictis fidem haberent, deinde ut ea sperarent, quæ ipsorum quoque captum excedunt, atque ità dēnum obsequentes et sibi imperata facientes, promissa bona consequerentur. Atque hoc est totum Dei Testamentum, hoc pactum, hæc scriptura, hoc stipulationis sempiternæ monumentum. Ubi quis non videt totius humanæ justitiae corām Deo, primum fundamentum esse fidem, quam pulcherrimè Apostolus definit, sperandarum substantiam rerum argumentum non apparentium? Ut enim Deus vitam, ac felicitatem supernaturalem pollicetur, ità exigit fidem de iis quoque supernaturalem, idque meritò. Nam si verbo suo ac pollicitatione sese ipse astringit ad ea conferenda, quæ naturâ nostrâ omnibus modis superiora sunt, ac nulla ratione debita, æquissimum est reverâ, ut homo etiam fidem Deo habeat, quamvis omnem humanam rationem superent, quæ jubetur sperare, vitamque Deo dignam instituat. Atque hoc modo fit, ut pactum utrinque constet: si quidem Deus divinitatem pollicetur homini, homo Deo intellectum ac voluntatem ad superhumana devovet ac devincit. Quod quoniam præstare ipse per se non potest, quòd omnes vires humanas excedat tanta res, ut possit, divinitùs adjuvatur, eâdem ipsâ gratiâ, quâ vocatur ad divinum consortium, inspirante, et agente, et perficiente, ut credat, ut speret, ut diligat, ut denique dignè Deo vivat; atque hâc fide vivâ erectus ad illa æterna bona, hæc caduca contemnat, adversa omnia patienter ferat, nihil in omni rerum humanorum eventu divinæ amicitiæ felicitati præponat. Itaque Testamento pactoque sacro sancto Deo astringit fidem suam, et vitam æternam, et quæcumque ad illam opportuna sunt pollicetur: ac proindè fidem hominis exigit talem, ut vitæ æternæ cuncta postponat, quod solum potest præstare fides viva atque efficax, quæ per dilectionem operatur. Huc omnis divina Scriptura tendit, hæc summa est totius Testamenti. *Quæcumque enim scripta sunt*, ait Paulus, *ad nostram doctrinam scripta sunt*, ut per patientiam, et consolationem Scripturarum, spem habeamus. Quod autem pacti inierit Deus cum hominibus, propheta declarat illis ver-

bis: *en Dominus elegit te hodiè, ut sis ei populus peculiaris*, sicut locutus est tibi, et custodias omnia præcepta illius, et faciet te excelsiore cunctis gentibus quas creavit in laudem, et nomen et gloriam suam, ut sis populus sanctus Domini Dei tui. Et in alio loco: *eccc tabernaculum Dei cum hominibus*, et habitabit cum eis, et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Quod rursus Apostolus explicat. Cum enim lege scriptum sit: *Ponam tabernaculum meum in medio vestri: et non abiciet vos anima mea: Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus.* Paulus ad Ecclesiæ filios referens, ita loquitur: *vos estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus. Quoniam indubitate in illis*, et cetera ex Levitico, quibus adjungit Hieremie verba: *Ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.*

CAPUT XIII.

Testamentum dici Scripturam sacram non solum ratione communī pacti, sed etiam speciali, paternæ hæreditatis adeundæ.

Divinum igitur statum suprà omnem humanam conditionem positum, quem neque natura consequi, neque philosophia sapientum hujus sæculi deprehendere potest, solâ Dei gratiâ et voluntate constantem, solâ etiam fide divinitùs infusa comprehensum, sacra et arcana nobis Scriptura declarat; quam idecò maximè Testamentum sive pactum appellari, satis, ut opinor, ostendimus. Hujus enim super humanæ civitatis societatisque gloriam, in quâ etiam ipse est ascriptus et annumeratus, qui eam fundavit Altissimus, Dominus narrat, juxta Psalmum: In Scripturis populorum et principum horum qui fuerunt in eâ. Et quoniam initum à Deo cum hominibus pactum ejusmodi est, ut nullâ verborum vi exprimi possit, imperitiæ nostræ consulens Spiritus sanctus multis diversisque vocabulis ex humano usu petitis, rei nobis magnitudinem proponit. Nullum enim humanæ societatis conjunctionisque genus est, quod inter Deum et homines non usurpet. Joannes quidem communiter societatem vocat cum Paulo. Ille, *vocatos nos esse in societatem filii Dei*: ille, societatem nos habere cum patre et cum filio ejus Iesu Christo. Ipse Christus amicos nos dignatur, et vocat. Servos Domini acquisitos et charos omnis propemodum pagina sacra demonstrat. Regni ac Regis plurima mentio est. UXOREM quoque ac virum, sive sponsam et

sponsum, et Apostolicus et Propheticus sermo celebrat : ubi etiam Deum nos sibi desponsasse in fide legimus, zelo quoque ardente uxorio, violati thori jura expostulare. Quibus sane modis illud agitur, ut arctissima quædam atque inenarrabilis creatoris cum suā creaturā conjunctio ex pacto ipsius, hoc est, ex merā gratiā, aliquā ex parte deprehendatur. Sed inter omnes humanarum conjunctionum differentias, paternam maximè celebrat Scriptura, quod parentis ac filiorum ratio, omnes proptermodum leges divinæ nostræ conjunctionis declarat. Filios autem dico non naturā sed adoptionē : qui in bona paterna succedunt non naturali debito, sed legali ac voluntariā institutione parentis. Quam institutionem capessendæ hæreditatis proprio jam nomine Testamentum vocandum censuit optimus pater Deus. Itaque Paulus utrumque conjungit, adoptionem et Testamentum : *Quorum adoptio est, inquit, filiorum et gloria, et Testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa.* Atque illud quod ex Hieremia sumptum Apostolica auctoritate produxit : *Ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias.* Quod hic adoptionem dixit, alias Apostolus voluntariam generationem definit : voluntariè, inquit, genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus gratiam, initium creaturæ appellans, quemadmodum novam creaturam Paulus. Ex quo fit, ut hæreditatis copiosæ atque æternæ creberrima in Scripturis mentio sit : *In hæreditatem nos immarcessibilem et incontaminatam regeneratos, et secundum spem hæredes esse vitæ æterne, et hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, et Deum esse partem nostram et sortem atque hæreditatem, aliaque innumera legimus, quibus abundè instituimus, quæ sit species et ratio divini Testamenti.* Nam præter communem illam pacti rationem, etiam hanc peculiarem Testamento didicimus, ubi filii adoptivi in paternam hæreditatem gratiā non naturā vocantur. Accedit ad hæc quod inter omnia paeta convenia, nihil in rebus humanis Testamento certius aut firmius. Ob eam rem promissionem suam Deus Testamentum vocari voluit, firmitudinem voluntatis suæ eā voce declarans. Quod sanè Apostolus illis verbis ostendit : « Abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæreditibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenetiam propositam spem. » Quibus expo-

sitis perspicuum est, cur divina Scriptura Testamentum vocetur, quamque id aptè fiat tūm ratione illà communi pacti et foederis inter Deum et homines initi, tūm verò hāc propriā et peculiari, quā filii Dei adoptantur, et æternæ vitæ hæredes instituuntur.

CAPUT XIV.

Quod novum Testamentum Christi morte firmatum sit.

At interpellabit nos fortasse aliquis, falsò Testimenti propriam rationem et nomen divinæ pollicitationi à nobis asseri, cùm planè constet, hæreditatem non adiri ex Testamento, nisi è vivis decedente institutore. Itaque cœlestis regni possessionem ac promissionem et pactum quod Scriptura continet, donationis potius aut si quod est aliud melius verbum ad vivos pertinens, quām Testimenti formam tenere. Neque enim Deus bona unquam relinquit sua. Sed eam disputationem elegantissimè Paulus absolvet. Is ad Hebræos, commendans Christi passionem et mortem vel hāc ratione fuisse necessariam, ut hæreditatem nostram divino Testamento præstitam adire possemus, ita scribit : « Et ideo novi Testimenti mediator est Christus, ut morte intercedente in redemtionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento repromotionem accipiunt, qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Ubi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est : alioquin nondū valet, dūm vivit qui testatus est. » Prorsus hoc agit Paulus, hoc vult : Dei promissa non fuisse habitura unquam effectum suum, nisi Christi sanguis et mors intercederet. Atque ob eam causam hæredes jam olim vocatos, hoc est, justos antiquos, ab hæreditate dilatos, donec ipse qui instituerat Deus, morte sua pactum redderet firmum. Quare benè atque aptè Testamentum Dei eam pollicitationem appellatam, quòd hæreditatem divinam non nisi per mortem hominis Dei sibi cessuram sperarent. Id quod illorum unus scitè proclamat Christum alloquens : *tu quoque in sanguine Testimenti tui emisisti viuctos tuos de lacu in quo non est aqua;* ita significans libertatem Sanctorum qui in imo carcere tenebantur, non nisi Agni sanguine fuso futuram. Quem et sanguinem Testimenti appellat, quòd eo Dei promissio firmum ac immutabilem sortiretur eventum. Quare non solùm sanguis Testimenti dictus est, sed etiam Testimenti

æterni à Paulo : « Deus, inquit, pacis qui educit de mortuis pastorem magnum ovum in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum. » Hic quis non altitudinem coelestium eloquiorum admiretur ? Cui non erit cum summa jucunditate mirabilis unius vocula notio ? cùm ex Apostolo dicierit, eur Dei ad patres facta promissio, Testamentum divinitus sit vocatum, ut ita demum se in Dei filios ascriptos, et divinæ gloriae hæredes futuros scirent, si Christi sanguine peccata, quibus tenebantur obnoxii, delenda cogitarent. An non disertè hoc et perspicuè jam moriturus ipse Christus exposuit, cùm in supremâ cœnâ Sacramentum calicis instituens suisque propinans, dixit : *hic est sanguis novi et æterni Testamenti qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Novi et æterni Testimenti dixit sanguinem suum, quamvis enim apud nullum Evangelistarum omnia ea verba extent, certissima tamen Ecclesiæ traditione, nec minori atque illorum est auctoritate dicta esse, qui Christiani sumus tenemus : ergo propterea æterni Testimenti sanguinem dixit, quòd morte suâ immutabilem prorsus dispositionem, atque ut juridice loquamur, ultimam voluntatem, suis quos in finem dilexit, atque omnium suorum hæredes fecit, testatus est. Neque enim sicut vetus Testamentum novo mutatum est, ità novum aliquo alio Testamento mutabitur, sed ratum, validum, efficax, æternumque erit. Namque *hominis confirmatum Testamentum nemo spernit, aut superordinat,* ait Paulus.

CAPUT XV.

Quid conveniat ; quid etiam interserit inter novum et vetus Testamentum.

Quid autem causæ fuerit, cur vetus mutatum sit, et quid inter utrumque differat, deinceps dicendum est. Neque aliundè petendum est hoc quoque quod queritur, quâm ex eodem optimo præceptore, qui postquam novi Testimenti vim et efficaciam Christi morti tribuisset, illo themate posito : « Testamentum in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet, dum vivit, qui testatus est; » protinus de vetere adjungit : « Undè nec primùm quidem sine sanguine dedicatum est : lecto enim omni mandato legis à Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum cum aquâ et lanâ coccineâ et hyssopo ipsum quoque liberum et omnem populum aspersit, diens. » Hic sanguis Testimenti, quod mandavit ad vos

Deus. » Itaque vult prius Testamentum veluti similaerum et characterem fuisse posterioris. Quare duo Dei Testamenta quodanmodo unum sunt ; neque enim, ut homines quia voluntatem mutant, Testamentum innovant, itâ Deus se gesit ; sed priore potius Testamento alterum futurum perfectum atque ultimum significavit ; quod tunc condidit, cùm rerum ipsarum status commutatus est. Sunt ergò unum utraque, vel potius inter ambo convenit, primùm quòd ab eodem auctore atque eodem spiritu edita sunt : *Habentes, ait Paulus, eundem spiritum fidei et nos credimus, propter quod et loquimur.* Et in Hieremiâ legimus : *Feriam domui Israel, et domui Iuda fidus novum.* Igitur Deus idem, idemque auctor utriusque Testimenti, quicquid delirent Severiani, et Gnostici, et Manichæi. Deinde, ut effector, sic et finis utriusque Testimenti idem, nempè Christus, qui est finis legis ad salutem omni credenti. *Lex enim spiritualis est,* Apostolo etiam teste, et *lex spiritus vitæ in Christo Jesu.* Quare uterque Cherubim in idem propitiatorium intendunt, eodem respiciunt, ut est suprà satis expositum, per unius Christi sanguinem remissionem peccatorum, et vitam æternam monstrantes hominibus. Igitur idem Deus, idem Christus, idem spiritus utriusque, eadem vita æterna ab utroque promissa, eadem hæreditas ipse Deus. Sed tamen formâ et modo discrepant plurimum, tûm verò efficacia et vi : postremo firmitate atque universitate. Formam prioris Testimenti fuisse imperfectam ac rudem nemo ignorat, quòd temporalia et terrena ut in plurimum sonet, quòd in exterrinis corporeisque actibus edocendis plurimum immoretur ; quòd sacrificia, cæremonias, observationesque et ritus propemodum pueriles exigat. Sed magno id consilio à spiritu sancto gestum est, quòd genus hominum tunc puerile et rude, instar puerorum erudiendum esset : *Cum essemus, inquit, parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.* Nonne legis antique propemodum pudeat, nisi pueros instrui cogitemus, cùm et de purgando ventre talia præcepta illi populo data legimus, qualia puerulus acciperet à nutrice ? « Habebis, inquit, locum extra castra ad quem egrediari ad requisita naturæ, gerens paxillum in baltheo, cùmque sederis, fodies per circuitum, et egesta humo operies quo relevatus es. » Attamen hoc tam puerile præceptum quo sensu lex, quæ spiritualis est, et carnales velut carnaliter alloquitur, accipi velit, sapienti indicat statim : *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum,*

ut eruat te et tradat tibi inimicos tuos, et sint, castra tua sancta, et nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te. Ergo hæc cōspectant omnia, ut, qui conscientiam suam sorribus contractis exonerandam cupiat, ita sibi consulat, ut ne alios offendat, petat secretum, nec cæteros flagitorum suorum fœtore corrumpat. Denique confessionis sacramentalis secretum esse summum admonet, ut benè à nobis esse dictum intelligas, utrumque Testamentum sine esse idem, sed formā diversum. Quam exempli producti rationem, cùm ad cætera accomodaveris, invenies profectò quod dixi esse verissimum. Hinc jam secundum illud discrimen oritur, ut vetus inefficax atque infirmum fuerit, novum perfectum et validum. Nam *lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est*. Quamobrem à Paulo omnia illa veteris legis externa signa nominantur *vacua, et egena elementa*, quòd spiritum gratiæ significarent quidem, sed minimè præberent; esse enim *impossibile sanguine hirorum et taurorum auferri peccata*. *Nihil igitur ad perfectum adduxit lex*. Contrà novi Testamenti vis et efficacitas ea est, quæ possint omnia peccata solvi: et cœleste regnum patere credentibus atque obtemperantibus Christo quemadmodum copiosè ad Hebraeos scribens Apostolus probat. Ad hæc illud accedit quod vetus Testamentum ad paucos quosdam pertinuit, novum ad omnes omnium gentium homines. Ut enim demonstrat egregiè Eusebius Cæsariensis, eā fuit legis Mosaicæ dispositio, quæ nullo modo posset nisi in unā quādam provinciā observari. Quo namque modo possent homines ad unum templum locumque definitum undiqvè ascendere? Quoniam modo purificari ibi mulieres edito partu, et masculos suos primogenitos offerre, et repræsentare homines frugum primitias, et pro peccatis expiandis deferre hostias? Ipsa profectò præceptorum Mosaicorum series perspicuè declarat constrictum quemdam, atque angustum principatum, ut insanire omnibus modis Judæi lodi videantur, qui legem prorsùs contrà legem observare contendunt. Quid novum Testamentum? *Ite, inquit, in mundum universum, et prædicate Evangelium omni creaturæ. Et venit hora, quandò neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis patrem. Spiritus est Deus, et eos qui adorant, in spiritu et veritate oportet adorare...* Igitur manifestum est hoc ad omnes gentes, illud ad exiguum populum pertinere. Ac si quis profundiùs rem inspiciat, non du-

bitabit, quin lex sese ipsa quodammodo oppugnet atque evertat, hoc est, infirmam et inutilē, et quòd amplius, penè impossibilem declareret. Quod Apostolus confirmat Galatis cùm scribit ad hunc modum: «Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt; scriptum est enim: «Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.» Hac suā collectione Paulus tanquā certum atque expeditum se præterminere indicat, illud, neminem fuisse qui fecerit omnia legis præscripta, quod erat proposito necessarium. Sicut Petrus cæterique Apostoli etiam judicavére dicentes: *Ut quid tentatis Deum imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus?* Quare legem non sui gratiā datam, sed Evangelio veluti suppositam, atque hactenū vigentem, quatenū id quod erat perfectum adesset. Nusquā profectò melius disere possumus quād in ipsā lege, quæ multitudine præceptorum, inutilitate quoque rerum, angustiis demū vel potiū impossibilitate ad implendum, satis nos commonet, aliud se agere, aliud spectare quod permansurum esset, seque ministram potiū quād principem esse.

CAPUT XVI.

Cur vetus Testamentum finitum sit, quâve ratione.

Quibus ordine expositis, facilissimum est videre cur vetus Testamentum temporale fuerit, novum æternum. *Illa enim erant præcepta*, ut habet Ezechiel, *non bona*, hoc est infirma, angusta, multiplica, perquād difficilia, quæ corpora quidem hominum contingent, sed ad ipsam conscientiæ puritatem minimè penetraent. Pædagogi igitur disciplinæ paterna prævidentia successit, legi Evangelium, umbræ ipsa rerum imago. Atque hoc modo vetus Testamentum simul et dissolutum est, et expletum. Nihil enim aliud sibi volebat, quād ut populum Dei ad Christum deduceret. Ac quemadmodum machinæ fabricando operi suppositæ, simul atque illud effectum est, concidunt sanè, neque id iniquè ferre videntur, quod in eum usum tantummodo comparatae fuerint: ita lex vetus nihil aliud fuit quād fabricando novo supposita quædam machina, quæ ipso Dei opere effecto, potiùs impedimento nobis, quād adjumento foret. *Prophetæ*, inquit, *Christus, et lex usque ad Joanrem*. Atque hoc modo intelligenda est illa differentia utriusque Testamenti, quam Apostolus insinuat, cùm scribit ad Co-

rinthios : *idoneos nos fecit ministros novi Testamento, non littera, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat.* Ubi queri non immittere potest, cur litteram veteri Testamento tribuat, spiritum novo reservet, si lex etiam spiritualis est, ut ipse alias censem. Adde quod eodem spiritu fidei locutos esse et novos et veteres patres ipse quoque confirmat. Quin etiam seipsum inter eos numerat, cum carnales sunt, et sub peccato venundatum quaeritur. Quid igitur ministris novi Testamenti spiritum arrogat, veteribus Patribus litteram tantum relinquit? Sed status diversus utriusque legis cogitari debet, ut quid proprium cuique sit intelligatur. Ante enim quam veniret veritas, et oriretur Sol justitiae in terrâ, populus tûm ad intelligendum rudis, tûm ad parendum rebellis, per externâ et crassa elementa docendus fuit, ac terroribus ad obedientiam compellendus, sive etiam bonis futilibus quidem, sed quæ stultis in pretio essent, invitandus. Hæc omnia litteram sapienter vocat Apostolus; quod revera sicut litteræ ad aliud significandum comparatae sunt, quod qui litteratus non est, quia non percipit quamvis per paginas oculos ducat, nihil aliud quam inani picturâ pascitur; ita Judæi atque alii omnes legem quæ spiritualis est, et spiritualia significat, carnaliter accipientes, nihil fructus referunt, quin etiam laeduntur interdùm, hoc est enim occidere litteram. At in novo Testamento, quia non solùm præcepta data sunt, sed ipse spiritus gratiæ tûm mentem illustrans ad divina capienda, tûm animum inflammas ad amanda æterna, et contemnenda mortalia, rectissimè idonei ministri Evangelii, non littera sed spiritu donati dicuntur. Neque tamen negandum est in veteribus fuisse quam plurimos qui spiritu ducerentur, habentes animum Evangelicum, quamvis corpore legi servirent, quod de Prophetis, de Patriarchis, de ipso legis interprete Mose, nullo modo dubitare potest, qui perfectionem sapientiamque illorum Patrum attenderit, ut nihil fere sit in novo Testamento expromptum, ut Augustinus optimè sentit, quod illi Patres non dixerint aut certò insinuaverint. Ut sunt contrà multi ac plerique homines Christianani atque Evangelicam legem profitentes, qui sensu carnali, vitaque valde imperfecta ad veteris quodammodo Testamenti statum pertinent. Neque de iis loquor qui Christum confitentur, factis negant, quos nullo modo heredes esse divinarum promissionum constat; sed de ea parte bonorum fidelium dico, qui terrenis re-

bus quodammodo affixi, ædificant super Christi fundatum, lignum, fœnum, stipulam, quos etiam more populi Judaici, ut potè animales, sapientiam docere non expedit, sed metu salutari deterritos, et externis officiis bonis occupatos, summa Dei benignitas servat, infirmos scilicet atque alios tantum manducantes, et diem sapientes, et litteræ potius quam spiritui adhærentes. Horum maximus gressus est semperque fuit in Ecclesiâ Christi, qui sub novo agentes Testamento, tamen moribus et sensu vetus magis referre videntur. Contrà atque illi, quos dixi, patres antiqui, quorum status veteris fuit, sed fides et spiritus novo Testamento digna. Quin etiam in eodem homine reperiuntur suo quodam modo quæ ad utrumque statum Testimenti pertineant: est homo vetus et novus, interior et exterior, sensus et ratio, caro et spiritus. Nihil itaque mirum, si Paulus veteris hominis misericordiam deplorans, se *carnalem et sub peccato venundatum conqueratur*, qui idem mente servit Deo, et legis spiritum approbat, et gratia novi Testamenti perficitur. Hanc autem omnem de differentiâ litteræ et spiritus, veteris et novi Testimenti disputationem absolvit nobis Hieremias Propheta, cuius producit Paulus testimonium in hæc verba: « melioris Testimenti mediator est (de Christo scilicet agit) quod in melioribus reprobationibus sanctum est: vituperans enim eos dicit: Ecce dies veniunt, dicit Dominus minus, et consummabo super Israel et super domum Juda Testamentum novum, non secundum Testamentum quod fecit Patribus eorum in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terrâ Egypti: quoniam ipsi non permanerunt in Testamento meo; et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum, superscribam eas et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. » Huc ergo redeunt, quæ diximus, omnia ut brevissimâ periodo Joannes utriusque Testimenti diversitatem omnem exposuerit, cum dixit: *legem quidem per Mosem datam; sed gratiam et veritatem per Christum esse factam.* Itaque quod interest inter eum qui jubet, et eum qui dat, quodque inter illud quod nihil est nisi quod designat, et quod per se est, id legem à gratia, Testamentum vetus à novo distare intelligamus.

CAPUT XVII.

De partitione veteris Testamenti in legem et Prophetas.

Quoniam universae Scripturæ scopum ostendimus Christum, divino nobis verbo et promissum et exhibitum, ac de Testamento quâ ratione dicatur, idque duplex cur sit, exposuimus, breviter utriusque etiam Testamenti partes quatenus ad institutum nobis de Christo revelato sermonem pertinet, persequi oportere videtur. Mihi verò nulla melior distributio venit in mentem eâ, quam Gregorius Magnus inducit, cùm locum illum Ezechielis explicat sanè obscurum : « cùnque aspicerem animalia, » apparuit rota una super terram juxtâ animalia, « habens quatuor facies : et aspectus rotarum » et opus earum, quasi visio maris, et una si- « militudo ipsarum quatuor : et aspectus ea- » rum et opera quasi sit toto in medio rotæ. » Per quatuor partes earum euntes ibant, et « non revertebantur cùm ambularent. » Rotam intelligi Testamentum, ac rotam in medio rotæ novum in vetere contentum, non solum Gregorius, sed Hieronymus, et Ambrosius volunt. Quatuor verò facies rotæ, vel quod subditur, quatuor partes rotarum, optimè ab illo explicantur, quod omnis divina Scriptura quadruplici distinctione constat. Vetus enim Testamentum lege et Prophetis; novum, Evangelicâ et Apostolicâ doctrinâ absolvitur. Ac communi quidem voce, vetus omne Testamentum legi nomine sœpe numerò comprehenditur. Nam quod Christus dixit, *ut fuit sermo, qui in lege eorum scriptus est : quia odio haberunt me gratis*, manifestè in psalmis scriptum legimus, ita non solum Prophetas, sed etiam Psalmos legis nomine accipimus. *Nonne, inquit, scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dii estis?* quod itidem in Psalmis haberi nemo ignorat. Illud autem quod Apostolus scribit ad Corinthios, *in lege scriptum est, quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic, et, nec sic exaudient me, dicit Dominus*, ex Isaia depromptum est. Quare cùm lex ab Evangelio secernitur, totum Testamentum vetus, etiam Prophetas et Psalmos complectitur. Sed utitur frequenter Scriptura eâ voce contractiūs, ac totum vetus Testamentum in legem et Prophetas secat; quæ quidem est partitio per celebris. Sic Christus : *lex et Prophetæ usque ad Joannem*, volens intelligi vetus Testamentum se adveniente finitum ac rursus : *haec est enim lex et Prophetæ*. Et illud : *In his duobus mandatis universa lex pendet*.

et Prophetæ : Et in Actis Apostolorum Paulus, se credere omnibus quæ scripta essent in lege et Prophetis. Idem suadebat Iudeis Romæ de Iesu ex lege Moysi et Prophetis. Sed rogas quid hic legis, quid Prophetarum partibus cedat? Meo sanè judicio, quæ à Moyse scripta sunt legis propriè sortita sunt vocem, quamvis antè datam legem facta referantur. Nam ad Galatas scribens Paulus : Qui sub lege, inquit, vultis esse, legem non legistis? et producit Scripturam de Abraham duos filios habente, unum de ancillâ, alterum de liberâ. Aliibi quoque mulieres subdi debere viris, ut lex præcipit, quod utrumque ex Genesi antè scriptam legem protulit. Prophetæ verò accipiuntur reliqui omnes sacri Scriptores, sive Historiam sacram, sive Agiographa, sive Psalmos sive Prophetiam propriè dictam litteris mandaverint; videtur autem is ordo divinorum Scriptorum præcipue à Samuele inchoare. Etenim Petrus Apostolorum princeps in eâ concione quam habuit ad populum Hierosolymitanum circumfusum, ac claudum subito integrati redditum obstupescerent post multa de Christo, post testimonium ex lege Moysis assumptum, pergit dicere in hunc modum : Et omnes Prophetæ à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos. Ubi satis insinuat post Moysem Prophetas à Samuele numerari. Sed quoniam reperimus historias Josue, Judicum et Ruth ante tempora Samuelis, quæ Moysis voluminibus certum est non comprehendi, aut hi libri tanquam Appendices Moysi legi annumerantur, aut à Samuele scriptos possumus existimare, aut certè Petrum nihil aliud sibi voluisse, quam præcipua et maximè illustria de Christo oracula Prophetarum, à Samuele coepisse, cùm alioqui Scriptura divina, etiam ipsum Josue annumeret in Prophetis.

CAPUT XVIII.

De alia partitione veteris Testamenti in legem, et Prophetas, et Psalmos.

Verum testimenti veteris partitionem in legem et Prophetas, quæ est celebratissima ac familiarissima Scripturis, invenimus alia quoque ratione factam à Christo, qui pro duabus tres Scripturæ de se partes commemorat ad hunc modum : « Et dixit ad eos : Haec sunt verba quæ locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis et Psalmis de me. » Quid, oro, causæ est, cur hic Dominus vulgatâ ac solemnî

partitione legis et Prophetarum minime contentus, etiam psalmorum mentionem peculiarem adhibendam putavit? An Propheta David non fuit? An cùm libri Prophetarum commemorantur, non in iis vel primus intelligi solet Psalmorum liber? Ità est planè, dubitare non possumus. At Christus magnâ certè ratione non solum psalmos distinctè commemoravit, verum etiam ultimo loco posuit, hoc est, proximo sibi, quamvis tempore anteriore ceteris prophetis scripti sint. Etenim ipso dicendi ordine insinuavit, tametsi omnis vetus Scriptura Christum annuntiat, legem tamen Moysis id parcius et obscurius facere, Prophetas apertiū et copiosius: Davidicos psalmos omnium uberrimè. Quam ob rem amplius quam cetera Scriptura fidelibus sunt in ore, et toto anni curriculo frequentantur. Breviter verò distributionis commemoratæ, quod ad institutum nostrum pertinere videbitur, partes singulas persequemur.

CAPUT XIX.

In libris Moysis pleraque allegoricè et obscurè dicta esse de Christo.

Ergo Moysen de Christo scripsisse, ipse Christus est auctor: Scripsisse autem tectè et obscurè pleraque, satis declarat, cùm scrutari jubet illius Scripturas, et cùm se illarum interpretem adhibet, incipiens à Moyse. Cur autem famulus Dei Moyses cùm de facie Dominum viderit, ac mysteria salutis nostræ manifestè cognoverit, tamen vultum suum operuerit cùm loqueretur ad populum, hoc est, divina mysteria non sine magnis involucris tradiderit, quemadmodùm Paulus Apostolus interpretatur? Causa illa fuit, quod rudem et ineptam tantis rebus capiendis plebem nactus esset. Quod Scriptura significat cùm dicit: *Ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus.* Est verò sapientis magistri, ad auditorum se captum accommodare. Quare imperium prorsùs ac penè infantile genus humanum ità Spiritus sanctus maximas res edocuit, ut paulatim sensu crescente, etiam divinarum rerum atque altissimarum scientia proficeret. Offendit enim atque perstringit infirmos oculos, lucique non assuetos copia ipsa lucis; eadem adumbratione congruenti attemperata, miricè fovet ac recreat. Itaque libri Moysis pleni obscuritatibus et ænigmatibus sunt, rebusque ipsis, quas narrant, non minus prophetant quam verbis, quod proprium dñinitatis sit per res ipsas gestas loqui, ut homines per verba solent. Notumque est

Pauli documentum ad innumerabilia Scripturæ arcana aperienda summoperè necessarium: *Omnia in figurâ contingebant illis; scripta sunt ad correptionem nostram.* Debemus autem in iis quæ in novo Testamento de veteri interpretata tenemus, etiam ad reliqua conjectanda institui. Nam quemadmodùm parabolæ quasdam suas ipse Christus exponere dignatus est suis, ut ceterarum etiam rationem interpretandarum exemplo proposito discerent, ut de eo qui semen jecit, cujus partes tres interierunt, reliqua fructum attulit plurimum, et de zizaniis non eruendis ante Judicium, et si qua sunt simili modo exposita; ità quoque non pauca in lege simpliciter narrata, quam reconditos sensus de Christo, et Ecclesia admirabili fôcunditate gestarent, ab ipso Salvatore illiusque Apostolis explicata sunt, ut que sit divini sermonis intelligendi ratio, eodem tramite disseremus. Quis enim cùm duos filios habuisse Abraham Patriarcham legeret, in iis duo Testamenta intelligeret, nisi Paulus interpretaretur? Quis immensas diluvii aquas quibus mundus interierit, brevem baptismi nostri aquam, quam homo vetus interit, et novus efformatur, acciperet, aut ità philosophantem non contemneret, nisi Petri auctoritate cohiceretur? Nonne talibus exemplis divinâ auctoritate introductis, supercilium illorum deprimitur, qui allegoricos sensus contemnunt, qui nullos adhibendos putant, nisi rebus valde inter sese similibus? At certè Scriptura non solum ita tenuiter adumbrata commendat, ut nihil negligamus, nihil quamvis exilem de Christo et Ecclesiâ speciem prœbeat, relinquendum putemus; verum etiam ex contrariis contraria interdum pronuntiat. Adam enim typum Christi facit, non in eo tantum quod primus homo de terrâ, terrenus, secundus homo de celo cœlestis, ut sicut imaginem terreni portavimus, ità cœlestis quoque portemus; sed in eo maximè, in quo Christo plurimum adversatur, hoc est in fraude, in peccato, in inobedientiâ, per quam peccatores constituti sunt multi, etiam qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ. Cur hoc? Ut planè intelligamus per obedientiam Christi justificari plurimos, atque in iis etiam multos qui non obedierunt in similitudinem Christi, hoc est, qui nullis bonis actibus sese Deo addixerunt, sed tantum merito Christi commendati sunt, quales esse omnes parvulos in ipso baptizatos catholica fides tenet. Idcirco Apostolus dixit: *Quis est forma futuri.* Quæcumque vero de sacrificiis et oblationibus

in lege instituta sunt, Christi agni immaculati verum perfectumque sacrificium adumbrare, nemo dubitat, qui epistolam ad Hebreos legit, in quâ his de rebus copiosè disserens Paulus, *umbram legi attribuit futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Quod, quam ob rem dixerit, mox declarat, quòd *impossibile sit sanguine hircorum et taurorum auferri peccata, quemadmodùm psalmus habet: holocaustu et pro peccato non postulasti, aures autem perfecisti mihi.* In quâ voluntate, inquit, sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel. Quam veterum victimarum cum uno vero perfectoque sacrificio commutationem Malachias quoque eleganter cecinit. « Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, et munus non suscipiam de manu vestrâ. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda. » Quod de Christianæ religionis singulari sacrificio Eucharistiâ dici, Patres omnes intellexerunt, et res ipsa nos abundè docet. Atque ut tam multis illis hostiis et oblationibus crucis unicum sacrificium, perfectamque oblationem significari rectè ex Apostolicâ doctrinâ accipimus, itâ Sacraenta quoque nostra et populi Christiani cursum, ibidem debemus agnoscere. Quâ de re seriò nos Apostolus commonet: « Nolo, inquit, vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moysè baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt; bibebant autem de spirituali consequente eos petrâ, petra autem erat Christus (hoc est, non præsentem illam petram, sed futuram spiritualiter Christum debetis accipere), sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Hæc autem in figura facta sunt nostri. » Hic Baptismi, atque Eucharistiæ, totiusque doctrinæ Evangelicæ insinuatio fit. Itaque ex hac regulâ erit facile cætera beneficia illi populo præstita ad spiritualia Ecclesiæ bona divinitus collata transferre. Jam quæ de animalium ciborumque veterorum ratione lex præcipit, Cyrilli atque Augustini documento servato, ad actuum immundorum, quæ verè inquinant mentem, expultricem philosophiam accommodare, ejusdem operæ est. Idque nos Evangelium satis docuit uno illo verbo: *Non quod intrat in os coquiat hominem, sed quod procedit de ore.* De corde enim exeunt cogitationes

malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furtæ, falsa testimonia, blasphemiae. Itaque secundum Apostolum *lex spiritualis est;* sed cùm lata esset populo et duro, et rudi, spiritum carne, quasi gladium vaginâ, texit, ne temerè attractatus noceret potius imperitis, qui prudenter districtus à spiritualibus viris, et fulget egregiè, et adversus hostes magno adumento est.

CAPUT XX.

Extare in lege nonnulla de Christo testimonia clarissima.

Quamquam autem libri Mosaici, quòd à Christo remotissimi sint, et auditores nacti maximè ineptos, obscurissimè pleraque de Christo pronuntient, magisque per allegoriam quam per prædictionem apertam propriamque futura vaticinentur; tamen summus sacrae omnis Scripturæ auctor Spiritus sanctus, ut majestatem præscentiæ sua ostenderet æquè remota ac propinqua perspicientis, in iis ipsis antiquissimis libris nonnulla usq[ue] adeò aperte et perspicè de Christo dixit, ut apertiora neque in Prophetis neque in Psalmis legamus. Exempli causa pauca subjungam. In ipso generis humani exordio serpenti dicitur: « Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum, et semen illius, ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus. » Quod de Christo per crucem diabolum vincente, vicissimque in illo suo exitu ab ipso appetito et impugnato, dici certissimum est atque manifestissimum; cùm præsertim Hebraica ad semen referant secundam illam clausulam: ipsum conteret caput tuum. Quid illud? *Benedicentur in semine tuo omnes gentes;* quod tertio Abraham audivit ex Deo: Isaæ et Jacob semel atque iterum? Nonne manifestam de Christo continent Prophetiam? Aut quod usquam præclarius vaticinium extat, quam illud Jacob jam morituri? *Non auferetur sceptrum de Judâ nec dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est,* et ipse erit expectatio gentium. Quamvis enim non facile sit demonstrare de tribu Juda, mansisse vel reges vel duces usque ad Christi adventum, tamen inter omnes constat, cùm primùm alienigena atque Idumæus Herodes regnum Israelis adeptus est, tunc omnino Christum adventasse in mundum. Itaque Eusebius Cæsariensis intelligit non prius defectorum Ducatum de semine Jacob, quam veniret Christus: quod velint, nolint Judæi, perquam olim impletum est, ut frustrâ suum

Messiam præstolari vel hoc testimonio aperte coarguantur. Præterea Balaam divinitus afflatus ita exclamat : *videbo eum, sed non modo in-tuebor illum, sed non propè. Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel, et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.* Quod de vocatione Gentium, Christi ortumstellā indicante, prædictum, sicut à Matthæo narratur, nemo dubitat. Omnia autem præclarissimum notissimumque oraculum in Deuteronomio legimus. *Prophetam de gente tuā, et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Et mox, *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Quemadmodum verò de nullo alio Prophetā hæc accipi possint, quām de Jesu Nazareno, quoniam eruditè et copiosè ille ipse vir doctissimus Eusebius demonstrat, nihil opus est nobis, amplius immorari. Sed cum Philippo, Petro, et Stephano hunc ipsum esse Jesum de quo illa scripta sunt, etiam cæcis ostendere possumus. Scripsisse igitur de Christo Mosem plerumque quidem obscurè aliquando etiam expressè satis ostensum est.

CAPUT XXI.

Prophetas de Christo scripsisse copiosius, et apertius.

Secundo loco Dominus Prophetas post legem commemoravit, cùm illa discipulis excitatus à mortuis dixit, de quibus disputamus jamdudum : *necesse est, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* Prophetas congruentius accipimus, qui majores quatuor, minores duodecim vulgo numerantur, quorum etiam Ecclesiasticus meminit, quamvis Danielem præterierit, fortassè quòd Chaldaeo, non hebraico sermone sicut Esdras, quem itidem tacet, scriptus esset. Fuère verò præter hos alii complures, ut Samuel, ut Nathan, ut Elias, ut Heliseus. Sed hi vel nihil litteris commendarunt; vel Historias sacras scripsisse putantur, in quibus Christi venturi vestigia nonnulla posita sunt. Sed propheticō stylo revelationes sermonesque suos illi, quos dixi, digesserunt, ac propterea Prophetæ, veluti proprio nomine vocantur. Quanquam Salomon ipse, et Job, et Sapientia auctor et Ecclesiastici eximias interdilexerunt Christi mysteris prophetias afferant; quippe qui spiritu Christi imbuti non moribus solum, sed

fidei quoque Christianæ plurimum prosint. Sed in Prophetis illis sexdecim, quos dixi, sine dubio copiosior et illustrior est de Christi adventu ceterisque mysteriis ejus. oratio. Et quamvis pro temporum illorum opportunitate, multa de moribus tradant, multa in sceleratos ac desertores invehantur, multa vel minentur tristia vel secunda pollicentur; tamen præcipius maximusque conatus illorum ad Christi regnum celebrandum fertur, idque partim rerum præsentium occasione sumptu, partim absoluto prædicendi futura spiritu. Verum est enim quod Stephanus affirmat, hos omnes prænuntiassè de adventu justi, et quod Petrus, omnes Prophetas Christo testimonium perhibere. In omnibus verò longè excellit Isaías, Christum, Christique omnia et acerba et præclara perspicuè celebrans, ut ab antiquis Patribus Evangelista merito nominetur. Daniel quidem certissimè valdeque expressè Christi adventum tūm priorem tūm posteriorem denuntiat. Hieremias et Ezechiel etiam personis ipsis suis Christum sæpe prophetant, et illustria valde de illo cantunt. Cæteri quoque præsentim Zacharias, et Michæas, et Joel, et Malachias, tanquam stellas quasdam primæ magnitudinis, de Christi adventu et regno præclara multa suis monumentis insculpunt. Sed, ut dixi, Isaías longè superat cæteros, unusque hic ferè plusquam reliqui omnes ad Christi regnum, illisque notitiam confert.

CAPUT XXII.

Psalmos suprà omnes Scripturas veteres Christum celebrare.

Utrum hâc parte etiam Davidis spiritum æquet, an ab illo uno vineatur potius, non facilè dixerim. Videtur mihi tamen in Christi mysteriis præcinendis, uni Davidi palma concedi. Primum persona illius veluti imago quædam est Christi ipsius. Itaque vel nomine alterius alter sæpe vocatur, quemadmodum imaginibus præclaris usu venire solet. Nam cùm Oseas dicit, *quæsitos filios Israel Domum Deum suum et David regem suum;* et cùm Ezechiel *Davidem principem futurum inter oves Domini;* et cùm Hieremias, *servituros Israelitas Deo, et David regi suo,* nemini est dubium Christum Davidis nomine intelligi. Neque enim genere solum, quod cæteris regibus et Patribus in Christi genealogiâ commune fuit, sed similitudine quædam admirabili. David Christum exhibuit : ex quo filius David insigniter vocari voluit, qui erat idem ipse naturâ filius Dei. Ex nomine

igitur et gestorum similitudine non parvum argumentum ducitur ad excellentem Regis Davidis de Christo cognitionem comprobandum. Hinc fit, ut argumenta Psalmorum ex historiâ quidem plerumque petenda sint; sed ad mysteria ea prædicenda progredi semper inveniantur, quæ longo tractu historiæ angustias excedunt. Maxima enim Psalmorum pars in Christo celebrando consumitur. Quin etiam complures fuisse Hilarius meminit, qui omnia quæ in libris Psalmorum scripta sunt, ad personam Domini nostri unigeniti filii Dei existimant esse referenda, nihilque in eis aliud quâm quod ei sit proprium, contineri. Quæ eorum opinio, ait ille, argui non potest. Quam tamen non omnino probat, nisi quemadmodum in alio loco scribit: quia omnia in Christo et per Christum sunt, quicquid illud in Psalmis et sub diversorum est nomine Prophetarum, omne de ipso est. Quanquam enim diversa sint argumenta Psalmorum, et quidam in eis historici, quidam Prophetici magis, atque alii mysteria potius, alii mores legemque commendent, ac in omnem vitæ benè instituendæ partem copiosè instructi sint; tamen non falsò viri pii et docti censem, vix ullum esse in iis, qui Christi gustum aliquem non præ se ferat. Itaque et à sanctis Patribus majoribus nostris nulla Scripturæ pars et plenior et melior Christiano judicatur lectione Psalmorum, nulla sequè ab ipsâ matre omnium Catholicâ Ecclesiâ frequentatur. Ut quemadmodum omnibus edulius panis adhibetur, itâ toto decursu anni cùm cæteræ Scripturæ variantur, omnes tamen cantione Psalmorum conscentur. Ac deberent sanè Deo dicati viri Ecclesiastici, sicut hunc librum assidue versant ac manibus terunt et ore repertunt, itâ animum intelligentiae eorum, quæ frequentant, adhibere, magnos sine dubio fructus, copiososque splendores divinarum illustrationum indè relaturi: quod experiuntur homines alioqui non insigniter litterati, sed qui juxta Apostolum psallunt, spiritu et mente psallunt. Quantum autem cæteros Prophetas antebeat in mysterio Christi unus David, videtur mihi Scriptura aptissimè declarare, cùm in libris Regum ad hunc modum de illo loquitur: « hæc sunt autem verba novissima, quæ dixit David filius Isai: dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius psaltes Israel; Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam. » Ubi post recitatum psalmum in numero quidem nostri psalterii decimum septimum, sed ab auctore libri re-

gnorum novissimum dictum, laudem egregiam Davidis ponit, quòd is vir sit, cui constitutum est de Christo, hoc est, cuius institutum omne fuit Christum canere. Illud namque quod nos legimus, cui institutum est de Christo, alii explanatè, atque ad Hebraica, ut referunt viri doctissimi, magis accommodatè legunt, super Christo, id est, qui à Deo constitutus fuit ut de Christo loqueretur, et carmina ederet. Ob quam rem egregium psaltem Israelis dicit, cuius os et linguam nequaquam Pythius, sed verè divinus spiritus atque ardor impleverit. Hic populi Israelitici, hoc est, fidelis et Deum verum colentis Pindarus, hic Flaccus noster est, et si quo alio nomine divinus lyricus innoscere queat: egregius certè, atque omnium qui unquam vel fuere vel futuri sunt, vates elegantissimus. Cui singulare fuit perpetuumque Christum, Christique res admirandas carmine celebrare. Quodipse Christus agnoscens, commemoratâ lege et Prophetis in se præcinendo summum dignissimumque locum Psalmis attribuit.

CAPUT XXIII.

Evangelicam atque Apostolicam Doctrinam Legi et Prophetis in mysteriis Christi lucem consummatam afferre.

Quoniam verò quæ prædicuntur nullâ melius ratione capiuntur, quâm cùm præsentia atque effecta narrantur, vetus testamentum, quod in prædicendo Christo et regno ipsius totum versatur, excipit novum, ubi et Christus ipse per historiam Evangelicam exhibitur atque Dei dígo ostenditur, et per Apostolicam tûm vitam, tûm doctrinam à toto mundo et auditur et collitur, quod est regnum ejus cœlestis, hoc est, Ecclesia Christiana Deum piè colens, et feliciter assequens. Quare tota novi Testamenti ratio in has duas partes rectè à Patribus distributa est, in Evangelicam atque Apostolicam Scripturam. Evangelica quidem plurimâ ex parte altior sensu, stylo humilior, quod ad homines minus purgatos Dei verbum loqueretur; Apostolica verò pleraque Dei mysteria apertiù tradens, quippè cùm jàm esset spiritus datus, et Jesus per passionem suam glorificatus, apriensque sensum suorum ut Scripturas inteligerent ac divina caperent: cùm sit auctor ipse et principium et finis, & et ω, nullam de Christo discendo meliorem aptioremque methodum tradi puto, quam ut à doctrinâ Evangelicâ inchoet omnis divinæ Sapientiæ studiosus, cui adjungat protinus Apostolicam, inde ad Psalmos et

Prophetas, et legem gradum facturus, ex hisque omnibus rursus ad Christi Evangelium reditu facto. Hec enim illa est scala, quae alios descendentes, alios ascendentes sustinet; quae una est via in cœlum, quod vero Israelite Natanaeli dixit: *Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra filium hominis.* Hic si cœlum apertum, Scripturam revelatam exponere velim, neque novam rem, neque à veritate alienam facturus

sim; Angelos vero, Dei ministros et praedicatores, tum anteriores, tum posteriores in Christo, omnes sibi mutuo occurentes, atque cumdem inde spiritu tunabentes, vel me taceente Paulus absque putatur. Itaque in Christo et per Christum atque ad Christum omne ministerium nostrum est, sive ascendamus in Deum, sive descendamus ad homines. *Sive enim mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis. Charitas enim Christi urget nos,* aiebat ille.

INDEX TESTIMONIORUM A CHRISTO ET APOSTOLIS

IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI.

Quæ hue in id congesta sunt, ut pii lectores natiram quorundam intelligentiam, quæ ab ipso Christo vero interprete, et Spiritu ejus per Apostolos sit tradita, assequantur, perspiciantque in quem usum ea Apostoli et Evangelistæ adduxerint.

GENESIS.

4. Masculum et feminam fecit eos, Matth. 19, Marci 10. — 2. Requievit Deus die septimâ ab omnibus operibus suis, Hebr. 4. — 2. Factus est primus homo Adam in animam viventem, 1 Cor. 15. — 2. Dimittet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori, Matth. 19, Marc. 10; Ephes. 5, 1 Cor. 6. — 2. Erunt duo in carne unâ, Matth. 19, Marc. 10, 1 Cor. 6, Gal. 5. — 12. Exi de terrâ tuâ et de cognatione tuâ, Act. 7. — 12. Et in semine tuo benedicentur omnes gentes, Act. 3, Ephes. 5. — 15. Sic erit semen tuum, Rom. 4. — 15. Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, Rom. 4, Jacob. 2, Gal. 5. — 15. Erit semen tuum peregrinum in terrâ non suâ, Act. 7. — 17. Quia patrem multarum gentium constitui te, Rom. 4. — 18. Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, Rom. 9. — 21. Ejicet ancillam et filium ejus, Gal. 4. — 21. In Isaac vocabitur tibi semen, Rom. 9. — 22. Nisi benedicens benedicam te, et mul. Hebr. 6. — 22. Quia be-

nedicentur in te omnes gentes, Gal. 5, Act. 3.

— 25. Quia major serviet minori, Rom. 9.

EXODUS.

5. Ego sum Deus Abraham, etc., Matth. 22, Marc. 12, Lue. 20. — 9. In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, Rom. 9. — 12. Os non communictis ex eo, Joannis 19. — 15. Omne masculinum adaperiens vulvam, Lue. 2. — 16. Qui multum, non abundavit, etc. 2 Cor. 8. — 20. Non mæchaberis, Matth. 5. — 20. Non adulterabis, non occides, non furtum facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces, Rom. 3. — 20. Non concupisces, Rom. 7. — 20. Non occides, Matth. 5, Lue. 18. — 20. Honora patrem tuum et matrem tuam, Matth. 45, Marc. 7, Ephes. 6. — 21. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur, Matth. 15, Marc. 7. — 21. Oculum pro oculo, dentem pro dente, Matth. 5. — 22. Principi populi tui non maledices, Act. 25. — 24. Ille sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, Hebr. 9. — 25.

Vide, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est, etc. Hebr. 8, Act. 7. — 32. Fac nobis deos qui præcedant nos, Act. 7. — 33. Miserebor cui voluero, etc. Rom. 9. — 34. Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem, 2 Cor. 2.

LEVITICUS.

12. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, 1 Petr. 1. — 18. Qui fecerit homo, vivet in eâ, Rom. 10, Gal. 3. — 19. Non perjurabis, Matth. 5. — 19. Diliges proximum tuum sicut te ipsum, Roman. 13, Gal. 5, Jac. 2, Matth. 22, Marc. 12. — 19. Diliges proximum tuum, Math. 5. — 20. Qui maledixerit patri et matri, etc. Matt. 15. — 24. Oculum pro oculo, Matth. 5. — 26. Quoniam inhabitabo in illis, et in ambulabo, etc. 2 Cor. 6.

NUMERI.

9. Os non communuetis ex eo, Joan. 19.

DEUTERONOMIUM.

4. Etenim Deus Noster ignis consumens est, Hebr. 12. — 5. Non concupisces, Rom. 7, 13. — 5. Non occides, Matth. 5, Luc. 18. — 5. Non moechaberis, Matth. 5, Luc. 13. — 5. Non furturn facies, Luc. 18, Rom. 13. — 5. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, Luc. 48, Rom. 13. — 5. Honora patrem et matrem, Matth. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 6. Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, Marc. 12. — 6. Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde, etc., Matth. 22, Marc. 12, Luc. 10. — 6. et 10. Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, Matth. 4, Luc. 4. — 6. Non tentabis Dominum Deum tuum, Matth. 4, Luc. 4. — 8. Non in solo pane vivit homo, Matth. 4, Luc. 4. — 10. Deus personam hominis non accipit, Gal. 2. — 18. Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus, Act. 3, 7. — 19. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum, Matth. 18, Joan. 8, 2 Cor. 13. — 19. Oculum pro oculo, dentem pro dente, Matth. 5. — 21. Maledictus omnis qui pendet in ligno, Gal. 5. — 25. Non alligabis os bovi tritiranti, 1 Cor. 9, 1 Timoth. 5. — 25. Si quis mortuus fuerit non habens filium, Matth. 21, Marc. 12, Luc. 20. — 27. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, etc., Gal. 5. — 50. Quis ascendet in cœlum, Rom. 10. — 50. Propè est verbum in ore tuo, et in corde tuo, Rom. 10. — 32. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem etc., Rom. 10. — 32. Mihi vindictam, ego retribuam, Rom. 12.

JOSUE.

1. Non te deseram, neque derelinquam, Heb. 13.

REGUM II.

6. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, Hebr. 4.

REGUM III.

19. Domine, prophetas tuos occiderunt, etc., Rom. 11. — 19. Reliqui mihi septem millia virorum, Rom. 11.

JOB.

5. Comprehendam sapientes in astutiâ eorum, 1 Cor. 3.

LIBER PSALMORUM.

2. Quare fremuerunt gentes, Act. 4. — 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, Act. 13, Hebr. 5. — 2. Reges eos in virgâ ferreâ, Apoc. 2, 19. — 4. Irascimini et nolite peccare, Ephes. 4. — 5. Sepulcrum patens est guttur eorum, Rom. 5. — 6. Discede à me, omnes qui operamini iniquitatem, Matth. 7, 25, Luc. 13. — 8. Ex ore infantium et lactentium, etc., Matth. 21. — 8. Quid est homo quod memor es ejus? Heb. 2. — 8. Omnia subjecit sub pedibus ejus, 1 Cor. 15. — 9. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, Rom. 3. — 13. Non est justus quisquam, non est intelligens, Rom. 3. — 13. Veloci pedes eorum ad effundendum sanguinem, Rom. 5. — 15. Providebam Dominum in conspectu, etc. Act. 2. — 15. Non dabitis sanctum tuum videre corruptionem, Act. 2, 15. — 17. Ego eram fidens in eum, Hebr. 2. — 17. Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, Rom. 15. — 18. Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, Rom. 10. — 21. Eli, eli, lama sabacthani, Matth. 27, Marc. 15. — 21. Diviserunt sibi vestimenta mea, Matth. 27, Joan. 19. — 21. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, Hebr. 2. — 23. Domini est terra et plenitudo ejus, 1 Corinth. 10. — 24. Odio habuerunt me gratis, Joan. 15. — 50. In manus tuas commendo spiritum meum, Luc. 23. — 31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, Rom. 4. — 33. Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, 1 Petr. 5. — 59. Hostiam et oblationem noluisti, Heb. 10. — 40. Qui manducat mecum panem, Joan. 13. — 45. Propter te mortificamur totâ die, Rom. 8. — 44. Thronus tuus Deus in seculum seculi, Hebr. 1. — 50. Ut justificeris in sermonibus tuis, Rom. 3. — 54. Jacta super Dominum euram tuam, 1 Pet. 5. — 61. Unusquisque autem propriam merce-

dem accipiet, 1. Cor. 5. — 67. Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, Ephes. 4. — 68. Zelus domus tuæ comedit me, Joan. 2. — 68. Improperia improphanum tibi ceciderunt super me, Rom. 15. — 68. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, Rom. 11. — 68. Fiat commoratio eorum deserta, Act. 1. — 68. In siti mæ potaverunt me aceto, Joan. 19. — 77. Aperiam in parabolis os meum, Matth. 13. — 77. Panem cœli dedit eis, Joan. 6. — 81. Ego dixi: Dii estis, Joan. 17. — 88. Inveni David servum meum, Act. 13. — 90. Angelis suis mandavit de te, Matth. 4, Luc. 4. — 95. Dominus novit cogitationes sapientum, quoniam vanæ sunt, 1 Cor. 3. — 94. Hodie si vocem ejus audieritis, Hebr. 3. — 94. Sicut juravi in irâ mæ, Hebr. 4. — 96. Et adorent eum omnes Angeli ejus, Hebr. 1. — 101. Tu in principio, Domine, terram fundasti, Hebr. 1. — 103. Qui facit Angelos suos spiritus, Hebr. 1. — 108. Et episcopatum ejus accipiat alter, Act. 1. — 109. Dixit Dominus Domino meo, Matth. 22, Luc. 20, Act. 2. — 109. Sede à dextris meis, Hebr. 1. — 109, Donec ponam inimicos tuos scabellum, etc., Heb. 1, 1 Cor. 15. — 109. Tu es sacerdos in æternum, Hebr. 5, 7. — 109. Juravit Dominus, et non penitebit eum, Hebr. 7. — 111. Dispersit, dedit pauperibus, 2 Cor. 9. — 115. Credidi propter quod locutus sum, 2 Corinth. 4. — 115. Omnis homo mendax, Rom. 5. — 116. Laudate Dominum, omnes gentes, Rom. 16. — 117. Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo, Hebr. 15. — 117. Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, Matth. 21, Marc. 12, Act. 4, 1 Petr. 2. — 117. Hosanna filio David, Matth. 21. — 151. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, Act. 2. — 159. Venenum aspidum sub labiis eorum, Rom. cap. 5.

PROVERBIA.

5. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, Rom. 12. — 5. Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, etc., Heb. 12. — 5. Quem diligit Dominus corripit, etc., Heb. 12, Apocal. 5. — 10. Charitas operit multitudinem peccatorum, 1 Petr. 4. — 17. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat, 1 Thess. 5, 1 Petr. 5. — 20. Qui maledixerit patri vel matri, Matth. 15, Marc. 7. — 25. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, Rom. 12. — 26. Canis reversus ad vomitum, 2 Petr. 2.

ISAIAS.

4. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis

semen, Rom. 9. — 5. Homo plantavit vineam, Matth. 12, Luc. 20, Marc. 12. — 6. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, Apoc. 4. — 6. Auditu auditis et non intelligetis, Matth. 13, Marc. 4, Luc. 8, Act. 28, Joan. 12, Rom. 11. — 7. Ecce virgo in utero habebit, Matth. 1. — 8. Ecce ego et pueri mei quos dedit mihi Deus, Hebr. 2. — 9. Terra Zabulon et terra Nephthali, Matth. 4. — 10. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, Rom. 9. — 11. Revelabitur ille iniquus quem Dominus interficiet spiritu oris sui, 2 Thess. 2. — 11. Erit radix Jesse, Rom. 15 Act. 13. — 21. Cecidit, cecidit Babylon illa magna, Apoc. cap. 14. — 22. Manducemus et bibamus, eras enim moriemur, 2 Cor. 15. — 22. Haec dicit sanctus et verus qui habet clavem David, Apoc. 5. — 23. Absterget Dominus omnem lacrymam ab oculis, etc., Apoc. 7, 21. — 28. Quoniam in aliis linguis et labiis loquar populo huic, 1 Cor. 14. — 28. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, Rom. 9, 1 Pet. 2, Act. 4. — 29. Populus hic labiis me honorat, Matth. 15, Marc. 7. — 29. Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam, etc., 1 Cor. 1. — 53. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus seculi? 1 Cor. 1. — 40. Vox clamantis in deserto, Matth. 3, Marc. 1, Luc. 3, Joan. 1. — 40. Omnis caro foenum, 1 Pet. 1, Jac. 1. — 40. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis instruxit eum? 1 Cor. 2. — 40. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Rom. 11. — 41. et 44. Ego sum primus et novissimus, Apoc. cap. 1 et 22. — 42. Ecce puer meus quem elegi, Matth. 12. — 43. Ecce nova facio omnia, Apoc. 21, 2 Cor. 5. — 45. Numquid dicit figuramentum ei qui se, etc., Rom. 9. — 45. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi fletetur omne genu, Rom. 14. — 49. Posui te in lucem gentium, Act. 15. — 49. Tempore accepto exaudivi te, etc., 2 Cor. 6. — 49. Non esurient neque sitient amplius, Apoc. 7. — 50. Tunc expuerunt in faciem ejus, Matth. 26. — 51. Quam speciosi pedes evangelizantium pacem! Rom. 10. — 52. Propter quod exite de medio eorum et separamini, etc. 2 Cor. 6. — 52. Nomen Dei per vos blasphematur, Rom. 2. — 52. Quibus non est annuntiatum de eo videbunt, Rom. 15. — 53. Domine, quis credidit auditui nostro? Rom. 10, Joan. 12. — 53. Ipse infirmitates nostras accepit, Matth. 8. — 53. Tanquam ovis ad occisionem, Act. 8. — 53. Et cum inquis reputatus est, Marc. 15, Luc. 22. — 53. Qui peccatum non fecit, nec inventus

est dolus, 1 Pet. 2, 1 Joan. 3. — 53. Qui peccata nostra pertulit in corpore, 1 Pet. 2. — 54. Lætare, sterilis, quæ non paris, Galat. 4. — 55. Et erunt omnes docibiles Dei, Joan. 6. — 55. Et qui sitit, veniat; et qui vult accipiat aquam vitæ gratis, Apoc. 22. — 55. Dabo vobis sancta David fidelia, Act. 13. — 56. Domus mea, domus orationis vocabitur, Matth. 21, Marc. 11, Luc. 19. — 59. Contritio et infelicitas in viis eorum, Rom. 3. — 59. Galeam salutis assみて, Eph. 6, 1 Thess. 5. — 59. Veniet ex Sion qui eripiat et avertat impietatem à Jacob, Rom. 11. — 60. Et portæ ejus non claudentur per diem, Apoc. 21. — 60. Et civitas non eget sole neque lunâ, Apoc. 21. — 60. Nox ultrà non erit, Apoc. 22. — 61. Spiritus Domini super me, Luc. 4. — 62. Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit, Math. 21. — 64. Quod oculus non vidit, nec auris audivit, etc., 1 Cor. 2. — 65. Inventus sum à non querentibus me, Rom. 10. — 65. Totâ die expandi manus meas ad populum non credentem, Rom. 10. — 65. Novos verò cœlos et nova terra, 2 Pet. 1, Apoc. 21. — 66 Cœlum mihi sedes est, Act. 7. — 66. Ubi vermis corum non moritur, Marc. 9.

JEREMIAS.

7. Vos autem fecistis illam speluncam latronum, Matth. 21, Marc. 1, 11, Luc. 19. — 9. Qui gloriatur, in Domino glorietur, 1 Corinth. 1, et 2, 10. — 10. Quis non timebit te Domine? Apoc. 15. — 17. Ego sum scrutans renes et corda, Apoc. 2. — 31. Vox in Ramâ audita est, Matth. 2. — 31. Ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios, 2 Cor. 6. — 31. Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super dominum Israel, et super dominum Juda testamentum novum, Hebr. 8. — 31. Hoc autem testamentum quod testabor ad illos, etc., dabo leges meas in cordibus eorum, Hebr. 20. — 31. Cecidit Babylon magna, Apoc. 18.

EZECHIEL.

3. Accipe librum, et devora illum, Apoc. 10. — 20. Qui fecerit homo, vivet in eâ, Rom. 10. — 32. Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, Matth. 24. — 36. Nomen Dei per vos blasphematur inter gentes, Rom. 2.

DANIEL.

9. Cùm videritis abominationem desolationis quæ dicta est à Daniele prophetâ, Matth. 24, Marc. 12, Luc. 21.

OSEE.

1. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non

plebs mea vos, etc., Rom. 9. — 2. Vocabo non plebem meam, plebem meam, Rom. 9, 1 Pet. 2. — 6. Misericordiam volo, et non sacrificium, Matth. 9, 12. — 10. Tunc incipient dicere montibus: Cadite super nos; et collibus: Operite nos, Luc 23. — 11. Ex Egypto vocavi filium meum, Matth. 2. — 11. Absorpta est mors victoria, 1 Cor. 15.

JOEL.

2. Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo, Act. 2. — 2. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit, Rom. 10.

AMOS.

5. Numquid victimas et hostias obtulisti mihi? Act. 7. — 6. Væ vobis divitibus! Luc. 6. — 9. Post haec revertar, et reædificabo tabernaculum David, Act. 15.

JONAS.

1. Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus, Matth. 12, Luc. 11. — 3. Poenitentiam egerunt in prædicatione Jonæ, Matth. 12, Luc. 11.

MICHAEL.

5. Et tu Bethlehem, terra Juda, Matth. 2. — 7. Veni separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem, Matth. 10, Luc. 12.

AGGÆUS.

2. Adhuc semel, et ego movebo non solùm terram, sed et cœlum, Hebr. 12.

HABACUC.

1. Videte contemptores, et admiramini et disperdimini; quia opus operor ego in diebus vestris, Act. 13. — 2. Justus autem ex fide vivit, Rom. 1, Galat. 3.

NAHUM.

1. Quām speciosi pedes evangelizantium pacem! Rom. 10.

ZACHARIAS.

8. Loquintini veritatem unusquisque cum proximo suo, Ephes. 4. — 9. Ecce Rex tuus venit, Matth. 21, Joan. 12. — 11. Et accepérunt triginta argenteos, Matth. 27. — 12. Videbunt in quem compunixerunt, Joan. cap. 19. — 13. Percutiam pastorem, Matth. 26, Marc. 14.

MALACHIAS.

1. Jacob dilexi, Esau autem odio habui.

Rom. 9. — 3. Ecce ego mitto Angelum meum,
Matth. 11, Marc. 1, Luc. 7, Joan. 1. — 4. Ipse est
Elias qui venturus erat, Matth. 11. — 4. Quid

est quod scribæ dicunt, quod Eliam oporteat
primum venire? Matth. 17, Marc. 19. — 4. Ut
convertat corda patrum in filios, Luc. 1.

FRASSENII VITA.

Frassenius, gallicè Frassen (Claudius), in Picardo propè Peronam viculo natus 1620, ordinis franciscani definitior generalis, doctor sorbonicus parisiacusque custos, obiit annis, doctrinæ virtutibusque plenus 1711. Vir eximia admodum modestiæ, litteris sacris generosè deditus, curriculum longum in solitudine quantum fas erat ignotâ ultrò degisset. Peractis verò franciscanorum comitiis universalibus, Toletum 1682, Romamque 1688 accessitus est. Ubi cùm magnam apud sodales fecisset sui admirationem, tūm perspicaciā mentis, tūm judicij maturitate, solitariam vivendi rationem

laboresque in latebris consuetos festinus repetiit. Plurima inter quæ incubravit opera, præcipue notanda sunt: 1º Philosophiæ cursus, 2 vol. in-fº, multis pretiosus longèque pretiosior, ni quæstunculis inanibus, ut mos erat apud coetaneos, interdùm turbaretur. 2º Theologiæ cursus philosophico præstantior, Parisiis, 1672, 4 v. in-fº. 3º Disquisitiones bibliæ, Parisiis, 1682, 2 v. in-fº: Quorum alterum volumen de bibliis agit in genere, alterum de Pentateucho duntaxat disquirit, utrumque typicis non semel formis recusum.

CONCILIATORIUM BIBLICUM IN QUO PRÆCIPUI SACRI TEXTUS SPECIE TENUS PUGNANTES CONCILIANTUR ET EXPLICANTUR.

Cùm Scriptura sacra sit ipsum Dei Verbum à viris propheticis interno S. Spiritùs afflato perscriptum, nemini dubium esse debet in sacris voluminibus, eodem regente divino atque dictante Spiritu veritatis conscriptis, nihil reverà pugnans et adversum inveniri: enimverò sicut à summâ Veritate falsum aliquid, aut mendacium etiam levissimum procedere nequit, ita verum sibi aliquà ex parte repugnans videtur prorsus impossibile. Quamobrem præclarè omnino S. Justinus martyr (in Dialog. cum Triph. Judeo): « Nusquam audebo, inquit, vel hoc in animum inducere meum vel eloqui, ut dicam adversari sibi invicem Scripturas; verum si qua Scriptura ejusmodi esse videatur, et obtentum, quasi adversaria sic alteri, habeat; omnibus modis persuasum habens

nullam scripturam ab aliâ diversam esse, ipse me potius quæ dicta sunt, non intelligere fatebor. » Aureum planè dictum, et quod omnibus sacrae Scripturæ studiosis animo constantissimè debet observari. Nec minùs appositè S. Augustinus (lib. de præd. et grat., cap. 1): « Cùm in voluminibus sacrarum Litterarum, seu futurorum quid spiritu Propheticō prænuntiantib⁹, seu præteriorum historicā veritate narrantibus, seu vita monita Apostolicā autoritate tradentibus aliquà veluti diversum sonante sententiâ, vel movetur lector, vel sollicitatur auditor, certâ et inconcessâ fide teneri debet, unius atque ejusdem Spiritùs, et ejus præter quem nihil est veritatis, apertius alib⁹, paulò occultius alibi sonare mysteria. Ac proindè si quid occultâ significatione suspensum, aut à scribente

breviter indicatum, minùsque quām humani cordis obtusio posebat, expositum est, hic lucidiūs apparere, ibi altius latere, nusquām deesse noverit veritatem. » Hinc sedulò monebat (de Genes. ad lit. cap. 8) : « Conandum est efficere, ne aliqua absurditas, vel reptugnantia putetur esse in saeculis Scripturis, quae opinionem lectoris offendat. » Præiverat Origenes sacrum Interpretem his verbis admonens (in cap. 3 : d Rom.) : « Contraria quæ vidēntur esse in Scripturā, non ita esse debet ostendere, qui fideliter et integrè sacrorum Voluminum colligit sensum. »

Consultò igitur postremam hanc præsentis voluminis partem damus in dissolvendis apparentibus antilogiis et conciliandis textibus in speciem pugnantibus, ne divini Codicis constantissima veritas aliquā ex parte nutare videatur. Non me latet hoc argumentum jam à plurimis cùm veteribus, tūm modernis felicissimè fuisse occupatum : præluserunt olim in eo S. Hieronymus, in Quæstionibus Hebraicis, et suis in sacros Auctores Commentariis ; S. Augustinus, Quæstionibus in Libros veteris Testamenti, atque eximio opere de Consensu Evangelistarum. Suam etiam præcipuam in eo posuerunt operam è recentioribus Richardus Cluniacensis, sub ann. 1160; Andreas Altamerus, circè annum 1081; Seraphinus Cumianus, Jacobus Tirinus, Dominicus Magrius, Michael Vultherus, Joannes Thaddeus et alii benè multi; quibus, quod spectat ad Pentateuchum, præivit R. Manasses Ben Israel. At fruantur laude suā, quotquot sunt illi viri clarrisimi qui copiosos manipulos in hac messe fecerunt : nihil enim hac meā lucubratio inculpūla præclaris et ingentibus eorum operibus derogatum volo; inò qualecumque hoc spicilegium, non tam meis, quām eorum studiis ex parte acceptum refero; tametsi ea mihi mens non sit, omnia illorum sectari vestigia, atque tempus ponere et perdere in conciliandis illis levioribus antilogiis, quarum solutio etiam tironibus passim fit obvia. Eos duntaxat commemorabo textus, qui viris eruditis nonnihil negotii facessunt. Ut autem ordine et concinnā serie procedat hic labor, per singula veteris et novi Testimenti capitula leviter excurremus, et præcipuarum, si quæ in eis occurrant, specie tenus contradictionum, decisionē m., quā fieri poterit nitidā brevitate, proferemus.

Ex Libro Genesis.

Cap. 1, v. 5 : *Appellavitque Deus lucem, diem;*

et tenebras, nocte. Qui fieri potuit, inquies, ut jam esset dies, cùm nondū existeret *luminare majus ut præcesset diei*, v. 16, nec adesset sol, qui diem à nocte distinxit. Responsio. Lux illa primigenia quæ tres priores mundi dies instituit et dixit, solis brevi futuri vires agebat, et assiduo suo motu totum aeris terrarumque ambitum perlustrans, sui splendoris præsentia vel absentia, diei noctisque vicissim intervalla descripsit, donec quarto die conditum solis corpus, *illi rerum omnium primigeniae luci dignum ac triumphale vehiculum esset*, ait præclarissimè S. Basilius (homil. 6, pag. 7).

Ibidem, v. 12 : *Producant aquæ reptile anima viventis, et volatile super terram.* Non consentiunt ista cum sequentibus, v. 24 : *Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia.* Neque cum his, cap. 2, v. 19 : *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animalibus terræ, et universis volatilibus cœli*, etc. Enim verò si aqua sit omnium reptilium et volatilium matrix, quā ratione terra eorum origo affirmatur? Quòd si etiam aves ex aquā prodierunt, cur non in aquis sicut pisces velut in nativo domicilio deliciantur? *Unumquodque enim* (ait Aristoteles, lib. 2, de Cœlo, cap. 7), *in eo est ex quo est.*

Responsio ad primum. Reptilia dicuntur quæcumque pedibus carent, aut habent ita breves, ut ad gressum non sint idonei; sunt autem hæc dupliicis generis : terrestria simul et aquatilia; illa, jubente Deo, producta sunt è terrâ die mundi sexto; hæc verò die quinto ex aquis prodierunt. Porrò pisces ideò *reptilia* nominavit Moyses, quòd in suo progressu speciem proreptionis ferant, et ventre aquis incubent quasi repentes et remigantes. Ad secundum, dico verosimilius videri aves simul cum piscibus ex aquā veluti matrice prodiisse : nam ait S. Basilius (homil. 8) : « Volantibus ad natantia quasi consanguinitas quedam est ; sicut enim pisces aquam secant agitatione quidem pennarum ad ulteriora quæ petunt proficiscentes, caudæ verò motatione flexiones sibi rectosque impetus gubernantes ; sic et in volatilibus fieri conspicere licet, aerem pennis aliquæ fidentibus, simili natantibus modo ; quarè cum una sit utrisque conditio, ipsum, inquam, natare, sic una quedam affinitas ex aquarum generatione tributa est. »

Consentirem nihilominus S. Augustino dicens (lib. 5, de Genes ad litter., cap. 2) aves esse primitus factas ex aere terræ viciniori,

qui cùm totus sit aquæus, tûm propter vapores ex aquis elatos, tûm propter frequentem imbrum in terras delapsum, non absurde *aqua* nominatur. Cui sententiae favens Rupertus, ait (lib. 13, de Oper. Tri., cap. 50), Aves esse productas non ex densâ aquæ materiâ, qualis est ejus quæ propriè appellatur *aqua*, sed ex aquâ tenuiori ac veluti nebulosâ. Unde posterioris suprà laudati textûs verba respectivè sunt exponenda, ut *z* volatilibus non ad *z* *de humo*, sed ad *z* *formatis*, referatur; ut sit hic sensus: « Formatis de humo eunetis animantibus, et ex aquâ volucribus, hæc duo animantium genera adduxit Dominus ad Adam, ut videret quod vocaret *et ea*; hinc copulativa repetit quidem vocem *formatis*, non autem vocem *de humo*. Cùm enim hic fiat recensio animalium à Deo productorum, et nomina sibi propria sortitorum ab Adamo, non sanè intererat dicere undè illa essent producta.

Ibidem, v. 22: *Factum est vespere et mane dies sextus*. His verbis, et totius capitîs decursu innuitur Deum sex dierum spatio universam mundi fabricam atque hominem illius moderatorem et incolam condidisse; quibus repugnat hæc cap. 2, v. 4: *Istæ sunt generationes cœli et terra, quandò creata sunt, in die quâ fecit Dominus Deus cœlum et terram; ubi in die, non in diebus, cœlum et terra, et quæ eorum ambitu continentur, dicuntur esse concreata*. Cui sententiae favet etiam hoc Syracidis oraculum: « Qui vivit in eternum creavit omnia simul. » Hinc S. Aug. (lib. 4, de Gen. ad litt., cap. 33) concludit: « Deum universa semel, simulque uno eodemque temporis momento è nihilo produxisse; » dierum verò plurim in singulis condendis mentionem factam, ad comprehensionis nostræ tarditatem juvandam. Quin etiam *eo progressus* est Philo (lib., alleg.), ut rusticæ ac fatuæ simplicitatis esse pronuntiet, putare sex diebus mundum esse conditum. Undè ea verba: *Complevitque Deus die septimo*, etc., interpretatur non de numero dierum aliquot, sed de perfectione universi, quæ per senarium numerum perfectum significatur.

Responsio. Verosimilium videtur Deum reverâ sex dierum naturalium intervallo mundum condidisse, quod utique apertè satis docet Moyses, cum Exod. 20, ex hac veluti constantissimâ sententiâ Iudeis suadet sex quidem diebus licitum esse serviliter operari, at quiescendum die septimo: *Sex enim diebus, inquit, fecit Deus cœlum et terram, et omnia que in eis sunt; et requievit die septimo*. Censuit itaque

Moyses dies in creatione mundi intercurrentes, revera fuisse naturales; alioqui evanida foret illius conclusio, nec legitimè colligeret die septima exemplo Dei ab omni opere esse ferrandum. Neque his obstant verba cap. 2; hic enim vox *dies*, sicut et alibi, sepe pro inde terminato et iude infinito tempore supponitur; sic Deuter. 52, v. 55: *Juxta est dies perditionis*, etc. Et 1 ad Corinth. 6. *Tempore accepto exaudite et in die salutis adjuri tecum*; ubi numerus certus pro indefinito accipitur. Accedit quid Hebrais mos sit interdum sufficere numerum singularem pro plurali, et pluralem pro singulari: undè cùm ex Moysis narratione satis aperte constet sex dies intercurrissim in mundi fabricâ, argumentum est hic *diem* indefinite et pro numero plurali esse positum.

Similiter vox *simul* ab Ecclesiastico memorata, non designat simultatem temporis, quasi res omnes eodem instanti fuerint productæ; sed simultatem vel operantis, vel operationis; ut significet omnes mundi partes in rerum exordio continuâ operatione et nullâ per sex dies interpositâ morâ, non ab alio quam à Deo ipso rerum omnium Opifice esse formatas. Atque sic particula *simul* non ad verbum *creavit*, sed ad vocem *omnia* est referenda, ut sit nomen collectivum omnium specierum, significetque omnia communiter et universaliter esse à Deo condita.

Cap. 2, v. 1: *Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, et requievit die septimo ab universo opere quod patrârat*. Duæ sunt hujus versiculi partes, quæ inter se committuntur: nam si opus suum complevit Deus die septimo, non solido illo die requievit; completio enim operis est operatio.

Responsio. Septuaginta Interpretes ut primum nodum solvant, pro *die septimo* scripserunt *sexum*; sed repugnat Hebreus textus ubi legimus *baion hassebii*, i. e. *die septimo*. Undè Hebraizantes censem præteritum *complevit* explicandum esse per præteritum plus quam perfectum, ita ut futurum *לְבָנָה* hic scriptum, per *vau* conversivum, idem sonet ac *compleverat*; unicum enim Hebreorum præteritum omnes præteriorum species complectitur. At cùm Vulgata distinet habeat *completit*, ut illius servetur integritas, respondet Cajetanus *Deum sextâ die* omnia opera sua implevisse actione positivâ: *septimâ* verò actione negativâ, seu per negationem ulterioris rerum productionis: Lyranus, res omnes complevit Deus die sextâ secundum entitatem et virtutem; die verò

septimā secundūm ejusdem virtutis operatio-
nem et exercitium. Rectius meo judicio sen-
tentiarum Magister : « Complevit Deus die
septimo opus suum , quia benedixit ei et san-
ctificavit illum ; » benedictio autem et sanctifi-
cacio omnium divinorum operum veluti con-
secrationem et coronidem importat : porrò
hæc benedictio tametsi quædam operatio sit ,
divinæ quieti non opponitur.

Ibidem, requievit Deus die septimo ab uni-
verso opere, pugnat cum his verbis Joan. 5: « Us-
quemodò Pater meus operatur et ego operor. »

Responsio prima. Deus quievit ab opere
creationis, non ab opere conservationis et gu-
bernationis, quæ rebus existentibus providet.
Secunda. Requievit à novis speciebus in rerum
naturâ constituendis, non à novis individuis
in locum deficientium sufficiendis.

Ibidem, v. 5: *Et omne virgultum agri ante-
quam oriretur in terrâ*. Hæc pugnare videntur
cum his antecedentibus verbis capitii 1, v. 12:
*Protulit terra herbam virentem et facientem se-
men juxtâ genus suum, lignumque faciens fructum*, etc. Etenim si tertio die mundi arbores
simul et plantæ ad Dei mandatum ex terrâ
exortæ sunt , quarè Moyses recensitâ totius
universi formatione, asserit eas nondūm exsti-
tisse. Hanc difficultatem ut solvant Hebræi ,
hunc textum sic legunt : *Omne virgultum agri
nondūm erat in terrâ*, etc. Causa, quia nondūm
pluerat Dominus super terram. Undè factum
est , inquit, ut terra nascentia tertio die
producta, quæ adhuc tenera intrâ terræ sinum
constiterant , mox atque pluvia esse cœpit ,
prodierunt in apertum, et ad præscriptam sibi
à Deo naturalem magnitudinem succreverunt.
Adjicit Moyses Bar Nachman , Moysem in præ-
senti loco non loqui de terræ crescentiis ter-
tiâ die præcipiente Deo enatis, sed de herbis
et arboribus, quæ cœlestium pluviarum irri-
guo hominisque operatione et industriâ enas-
cuntur ; et istiusmodi arbores et herbas nullibi
adhuc locorum exstisset , eò quòd terra nondūm
fœcunda fuerat pluviae illapsu nec homi-
nis operatione exulta. At genuinus sensus
magis est, Moysem hic indicare Deum non tan-
tum cœli et terræ auctorem , sed etiam arbo-
rum et plantarum, quæ tertio die mundi con-
ditæ , tametsi cœlestibus pluvias nondūm irri-
garentur , nec excoletur hominis labore ,
nihilominus virescebant et succrescabant be-
neficio fontis aut vaporis erumpentis è terrâ ,
qui noctis frigore concretus in rorem, terræ
germina initio mundi irrigabat.

Ibidem, v. 18 : *Non est bonum hominem esse solum*, contradicit his 1, Corint. 7, v. 1 : *Bonum est homini mulierem non tangere*; Et his v. 26 : *Bonum est homini sic esse*, id est liberum à
mulieris consortio et matrimonii vinculo.

Responsio. Priori loco loquitur Deus abso-
lutè et de communi bono speciei humanæ per
generationem propagandæ; in posterioribus
agit Apostolus de bono personali hominis par-
ticularis et convenientiori viro christiano ad
perfectam sanctimoniam anhelanti ; sic enim
liber ab uxoris et matrimonii vinculo tantum
cogitat que Domini sunt, ut sit sanctus cor-
pore et spiritu ; at cum hæc gratia non omni-
bus concedatur, aliquibus enim ait ibidem *me-
lius est nubere quamuri*; ideò etiam de eis verè
nunc dicitur *non est bonum hominem esse solum*.

Cap. 3, v. 16 : *Sub viri potestate eris, et ipse
dominabitur tibi*, repugnat huic 1 Corinth. 7,
v. 4 : *Vir sui corporis potestatem non habet, sed
mulier*. Deindè subjectio mulieris non videtur
prævaricationis supplicium, sed conditionis
debitum et naturæ obsequium; enimverò etiam
antè lapsus , *vir erat caput mulieris*, 1 Corint.
v. 5.

Responsio. Mulier sub viri potestate est, in re
domesticâ et regimine familiæ ; sic enim ei ut
Corpus capiti subjici debet et obsequi : at ra-
tione vinculi et fidei matrimonialis , vir sui
corporis potestatem non habet; illud enim ces-
sit in uxoris dominium et usum.

Ad secundum subjectio grata et voluntaria
(qualis perpetuò fuisset, si stetisset primæva
integritas) non fuisset poena peccati ; in eo
namque statu nec vir ullaenùs fuisset uxori
molestus, nec uxor à viri voluntate abiisset in
diversum : sed unus alteri, et uterque Deo
plenissimè consensisset ; at subjectio molesta
et invita, qualis post lapsum in plerisque jam
exstat, reverè est prævaricationis indicium et
supplicium.

Cap. 4, v. 7 : *Sub te erit appetitus tuus, et tu
dominaberis illius*, non coheret cum illo Jere-
miae 40, v. 24 : *Non est hominis via ejus, nec
viri est ut ambulet et dirigat gressus suos*.

Responsio. In priori asseritur hominis libera-
tas in moderandis suis affectibus et motibus
componendis; in posteriori gratiæ necessitas
ad id debitè et meritorie exequendum decla-
ratur.

Ibidem, v. 26 : *Iste (Enos) cœpit invocare
nomen Domini*, non consentit cum his v. 4 :
Respxit Dominus ad Abel et ad munera ejus;
neque verò simile fit Adamum , Seth, aliosque

viros piissimos nomen Domini non invocasse.

Responsio. Iste coepit invocare nomen Domini publicè, cogendo piorum hominum cœtus ad laudes et gratiarum actiones Deo persolvendas, atque etiam præscribendo ritus et cœremonias quibus in sacrificiis impensiū et religiosius quam anteà coleretur Deus; ut dum nefaria Caini progenies pravis suis moribus et exemplis homines à pietate et cultu Dei averteret, ipse publicæ hominum depravationi publicum objiceret religionis argumentum.

Aliter hunc textum legunt et interpretantur quidam Hebræi; nam vocem *huchal*, id est *cæptum est*, ipsi deducunt à radice *chalat*, quæ in conjugatione *piel* et *niphah*, significat *profanare*: undè paraphrasis Chaldaica editionis Venetianæ præfata verba sic reddit: *In diebus ejus profanati sunt homines ut non amplius invocarent nomen Domini*; vel ut explicat S. Hieronimus (quæst. in Gen.), « tunc primùm in nomine Domini fabricata sunt idola. » Clarius R. Kimhi (in Radic.) : « In diebus Henos erraverunt homines post Idolatriam et invocato nominis Dei tunc fuit profanata. » At interpretatio hæc videtur minus accurata, et redolens purum putum rabinicum figmentum, cùm nullum idololatriæ et simulaeorum vestigium antè diluvium exstiterit, uti disertè probat S. Cyrilus (lib 1 contrà Julia, pag. 46) : « Omnes, inquit, ab Adamo usque ad Noe nati mortales Deum naturā unum et verè omnium architectum ac Dominum coluerunt; traditur enim nullus anteà alios deos aut dæmones impuros veneratus, etc. » Idem habet, lib. 3, pag. 110. Rectius itaque vertit Interpres noster.

Cap. 5, v. 26 : Mathusala postquam gemit Lamech, vixit septingentis octingenta et duobus annis. Quæ si vera sint, vixit Mathusala usque ad finem diluvii; at ubi inundante diluvio degbat? non in arcâ, siquidem in eâ tantum erant octo animæ, teste S. Petro, nimirūm Noe cum conjugæ, atque tribus filiis et eorum uxoribus. Respondeo ultimum annum Mathusale non fuisse completum, sed inchoatum: nam ut habet communis Hebræorum traditio, referente R. Salomone, paucis diebus autè diluvii initium, Mathusala è vivis excessit. Natus est enim Mathusala anno mundi 687, cùmique vixerit annos 969, sequitur eum obiisse anno mundi 1656, scilicet eodem anno quo factum est diluvium, paucis septem (si ut mox dicebam, Hebræis credimus) diebus antequam illud inundaret. Ita S. Hieronymus quænamobrem non

accurate satis S. Augustinus, lib. 4 quæst. in Gen., censet eum obiisse sex annis ante diluvium; sexto enim anno antè diluvium vitâ funetus est, non Mathusala, sed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noe, ut patet Gen. 5, v. 30 et 31. Sed audit eundem S. Augustinum initio quæst. in Gen. : « Quæri, inquit, solet quoniodò Mathusalem secundum annorum computationem, vivere post diluvium potuerit, cùm omnes, præter eos qui in arcam ingressi sunt priusse dicantur? sed hanc questionem, plurium Codicium mendositas peperit. Non solùm quippe in Hebræis aliter invenitur, verùm etiòm in Septuaginta interpretatione. Mathusalem in codicibus paucioribus, sed veracioribus sex annos antè diluvium reperitur fuisse defunctus, quæ cum Scripturâ non coherent. »

Cap. 6, v. 5 : Erunt dies illius (hominis) centum viginti annorum. Quæ si intelligantur de futurâ deinceps hominum ætate, contradicunt his cap. 11, v. 13 : *Vixitque Arphaxad, postquam gemit Sale, trecentis tribus annis; neenon sequentibus, ubi plurium hominum vita ducentis annis major recensetur.* Si verò sermo sit de concessis induciis hominibus antediluvianis ad agendam pœnitentiam: non 120 anni, sed tantum 100 ab eo tempore ad diluvium usque effluxerunt; nam Cap. 5, v. 31, Noe quingentorum annorum fuisse dicitur dum procreavit liberos; et Cap. 7, v. 6 et 11, fertur ingressus in arcam sexentesimo vite anno, hoc est centum annis post datum præfatam sententiam; nam si spectemus Moysis relationem, ea verba à Deo dicta sunt cum jam Noe filios genuisset.

Respondent SS. Hieronymus (in trad. Hebr.), et Augustinus (lib 13 de civ. cap. 24), hic non præscribi certum humanae vitæ terminum, sed inducias ad agendam pœnitentiam, quæ neglecta, et eo tempore exacto, Deus nefarios illos homines aquis diluvii erat extineturus. Cnr verò illi viginti anni non adjiciantur, rationem hanc profert S. Hieronymus quæ etiam placet S. Chrysostomo (Homil. 15 in Genes.), quod, quemadmodum Deus ex misericordia interdum pœnitentibus vitam prorogat, sicut Ezechiae regi pœnitentiam agenti quindecim annos adiicit; ita obduratis peccatoribus aliquandò diuturniore futuram vitam abbreviat, ne illi graviora peccata peccatis adjicientes, majora sibi tormenta et supplicia mereantur. Undè Psalmista : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos.* At arridet magis expositio S. Augustini et aliorum dicentium hunc agendum pœni-

tentiæ terminum à Deo fuisse Noe denuntiatum cùm hic ageret quadringentos et octoginta annos; Moysem verò per synedochen à maximâ parte quingentos annos numerásse. Nám, ut observat idem S. Augustinus, quæst. 4 in Exod.: « Divina Scriptura solet tempora ità nuncupare, ut quod de summâ perfectionis numeri paululùm excrescit aut infrà est, non computetur. » Proindè Noe tametsi natus esset duntaxat annos 480, cùm divinum mandatum de arcâ fabricandâ et promulgandâ pœnitentiâ accepit, nihilominus à Moyse dicitur per synedochen natus annos 500, dùm uxore ductâ filiorum procreationi sese dedit. Cùm enim animadverteret se frustrà impios homines ad pœnitentiā cohortari, ut denuntiatam divinam ultionem declinarent, de conservandâ per matrimonium humanâ propagine, atque piâ instituendâ familiâ quæ à futurâ clade esset immunis, divino instinctu fuit sollicitus per illos sequentes viginti annos; qui si adjiciantur illis 500, quos habuisse dicitur Noe dùm filios procreavit, meritò computantur 520, à divini illius mandati significatione ad diluvium usque, tametsi reverà essent tantùm quingenti: quibus si adjicias centum annos quos in arcâ conficiendâ insumpsit, verè dicitur, cap. 7, v. 6, fuisse sexcentorum annorum quandò diluvii aquæ inundaverunt super terram. Nulla igitur in his textibus pugna, sed facile invicem cohærent.

Ibidem, v. 6: *Pœnituit Deum quid hominem fecisset*, contradicit his primo Regum 15, 29: *Porrò triumphator in Israël non parcer et pœnitidine non flectetur; neque enim homo est ut agat pœnitentiam*; atque etiam his Malachiæ 3, et Jacobi 1, ubi Deus dicitur immutabilis.

Respondet S. Augustinus (lib. 1, de Civit., cap. 7 et lib. 2, ad Simpl. quæst. 2, et lib. 86 quæst. 52), Scripturam hic, sicut et alibi sæpè de Deo more humano loqui, atque priora verba metaphorice accipi, non secundum affectum, sed effectum; neque enim Deus pœnitentium more revocat affectum priorem quem invariabiliter habet: sed retractat ea quæ fecerat et quæ ab aeterno retractanda decreverat pro tali temporis et eventu circumstantiâ. Sic Jerem. 18: *Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo quod locutus sum adversus eam, agam et ego pœnitentiam super malo quod cogitarit ut facerem ei.* Undè vulgatum S. Ambrosii in Lucam, *novit Deus mutare sententiam si tu noreris emendare delictum.* Pœnitere ergò dicitur Deus, quandò hominum scelera itâ detestatur ut de eis cum auctoribus delendis statuit, aut revocat ea quæ in tali

circumstantiâ revocanda decreverat: sic primo Regum 15, ait: *Pœnitet me quod constituerim Saul regem.* Uno verbo « pœnitentia Dei, ait Hugo Victorinus (Eruditionis Theol. titulo 90): non est mutatio intentionis à primo proposito; sed mutatio operis à primo instituto.... nec est mutata voluntas in approbatione faciendi; sed ordo mutatus in institutione facti. »

Cap. 9, v. 12: *Porrò Arphaxad vixit tringinta quinque annis et genuit Sale;* dissonat cum hoc Lucæ 3, v. 36: *Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad;* ubi Cainan medius inter Arphaxad et Sale consistit. Quod etiam habent Septuaginta Interpretes in prefato Genes. loco: *Et vixit Arphaxad centum triginta tribus annis, et genuit Cainan.... et vixit Cainan centum triginta tribus annis, et genuit Sale.* Mirè se torrent Interpretes in hujus nodi dissolutione. Se huic negotio imparem ingenuè profitetur venerabilis Beda (Præfat. comment. in Act. Apost.): « Lucas, inquit, testimoniis Græcis utitur, potiùs quā Hebræis; ex quo accidit, quod maximè miror, et propter ingenii tarditatem vehementissimo stupore percusus, nescio perscrutari; quā ratione, cùm in Hebraicâ veritate à diluvio usque ad Abraham decem tantū generationes inveniantur; ipse Lucas, qui, Spiritu sancto calamum regente, nullatenus falsum scribere potuit, undecim generaciones juxta Septuaginta Interpretes, adjecto Cainan in Evangelio ponere maluit. » Alii verò Interpretes, ne nihil hanc in re dicerent, varias in sententias divisi sunt, quas omnes ad duas, classes revocare licet. Quidam enim Cainanem retinendum censem in serie ac genealogiâ Patrum; alii verò omnino expungendum et removendum arbitrantur: qui omnes tametsi in alterutrâ sententiâ consistant, diversis tamen causis et rationibus invicem dissentunt. Quorum varia judicia copiosissimè referunt Fredericus Spanhemius (tertiâ part. dub. Evang. dub. 23), Jacobus Usserius (dissert. de Cainanne), Michael Waltherus (In Harm. Biblic.), et alii benè multi. Quoniam autem brevitati sicut et claritati studemus, prætermisso variarum illarum sententiarum examine, quò magis anxiè fatigatur lectoris animus, quā jucundè reficiatur, respondeo verosimilius mihi videri hunc Cainanem esse omnino supposititium; atque in textum Septuaginta et S. Lucae irrepsisse, et ab utroque (si accederet Ecclesiæ judicium) esse expungendum. Rationes quæ me in hanc sententiam, non tam alliciunt quā rapiunt, sunt:

1. Altum de illo Cainane ipsius Moysis sicut et Auctoris Libri primi Paralipomenon in Hebreo codice et Vulgatā silentium. A quo enim tutiū historiæ veteris ac Patriarcharum ætas exquiratur quām à Moyse antiquissimo historiæ omnis parente? Nam, ut acutè ratiocinatur Perierius, e generatio Cainanis ignota fuit Moysi, aut nota. Ignotam fuisse Moysi, quæ perspecta fuerit et cognita septuaginta Interp. quis audeat dicere? Cùm Moyses tantò propior quām illi fuerit ei ætati, solusque illorum temporum historiam tantà cum diligentia et cura conscriperit. Sin autem ea generatio nota fuit Moysi, cur igitur eam prætermisit? præsertim autem cùm ejus generationis vel adjectio vel detractio non parùm variet chronologiam quæ inter diluvium et Abraham à Moyse describitur; quam quidem chronologiam voluisse Moysem integrè, exactè, ac perfectè tradere, illud est clarissimum indicium, quod seriem generationum, quæ fuerunt inter diluvium et Abraham, distinctè et accuratè percenseat, et suos cuique generationi annos subtiliter computatos propriè assignet. Qui sit igitur credibile Moysem, generatione Cainan prætermissâ, vitiōsam nobis Chronologiam aut voluisse tradere, aut cùm minimè vellet, inscinter tamen tradidisse? Evidē diù multūmque cogitans nullam rationem, quæ mihi animum expleret, reperi potui, cur Moyses generationem Cainan (siquidem ea inter Arphaxad et Sale intercessit) præterire debuerit aut potuerit. Nam quod aiunt quidam voluisse Moysem generationes quæ fuerunt antè et post diluvium ad duas tantūm decades redigere, id nec probari ab istis potest, et leve ac futile est, nec tale ut propter id debuerit Moyses chronologiam, cuius exacta cognitio magni erat momenti, perturbare atque confundere. His adde, quod saltem in Libris Paralipomenon, in quibus supplentur, quæ alibi in sacris Litteris derelicta fuerant, undè nomen etiam illi habent, commemorata fuisset generatio hæc Cainan; siquidem in exordio prioris Libri Paralipomenon series generationum quæ fuerunt antè et post diluvium similiter atque hic recensetur, nec ullum tamen verbum fit de generatione Cainan. Hæc ille.

2. Cainanem istum Chaldaici paraphrastes, Onkelos et Jonathan non agnoscent.

3. Eum etiam prætermittunt nobiliores et antiquiores auctores; imprimis enim Julianus Africanus, Origenis æqualis, omissio illo Cainane, Arphaxadum annos 155 natum genuisse

Salam dicit; et ab Adamo usque ad mortem Phaleg, annos elapsos enumerat, non recensitatis annis ipsius Cainanis. Quin etiam ipsem Origenes, tametsi interdum Cainanis hujus meminerit, nihilominus tamen, Tract. 20 in Joannem, scribit decem esse generationes ab Adamo ad Noe: at si enumerandus esset ille Cainan, non decem sed undecim generationes essent computandæ. Theophilus quoque Antiochenus, temporum epilogismum juxta Septuaginta instituens, omissio Cainane, Arphaxadum Salæ Patrem facit. Imò et ipsorum Apostolorum temporibus, Dositheus, in textu Hebraico quem interpolatum Samaritanis suis dedit, Patrum post diluvium annis, ex septuaginta editione desumptis, Cainanem cum suis annis prorsus prætermisit, numeratis hoc modo à diluvio usque ad primum Abramam (vel 70 Tharæ potius) annis 942, quot erant et juxta Septuaginta, ut ex Eusebio refert Georgius Syncellus. Neque etiam Cainanis meminerat Josephus, cuius tempore Græci codices, quos alijs sequi solet, procū dubio id nomen nondūm habuerunt; alioquin vix reticuisse S. Hieronymus qui omnem dissonantiam lectionis quæ est in libro Genesis inter codices Hebræos et Septuaginta Interp. curiosè pervestigans ac diligenter annotans, dissonantiam hanc adeò insignem, nullo digitulo tangit. Epiphanius quoque datà operà ac certò consilio rationem temporum suppeditans, ut Melchisedechianorum dogma refelleret, Cainanem planè omisit. Idem facit Vulgatus Interpres tām in Genesi, quām in Paralip. Insuper S. Irenæus, vetustissimus auctor, à generatione Domini usque ad Adamum in Lucā numerat generationes 72, qui numerus, si Cainan absit, sibi constat, præsente eo fallit. Indè non leve indicium est eo tempore Cainanem illum nec apud Septuaginta nec apud S. Lucam fuisse insertum. Accedit his Moysis institutum, Canonem videlicet et accuratam annorum seriem ab orbe condito ad suam usque ætatem attexere; at si omisisset annos quos vixisset Cainan, haud dubiè turbaretur ille calculus sacer, nec haberetur accurata mundi chronologia. Adde quod Abrahamum à diluvio esse decimum, qui Cainane interjecto esset undecimus, non Hebrei tantū, quos inter Josephus, affirmant, sed et ex Chaldeis Berossus ab ipso Josepho productus, et ex Græcis Eupolemus, cuius locum servavit Eusebius. Denique si admitteretur ille Cainan secundūm reccisionem Septuaginta fatendum esset uno codemque anno patrem et filium in lucem pro-

diius; nam, juxtā Hebræum codicem, Arphaxad genuit Sale anno ætatis sue 35; at illo ipso anno, juxtā septuaginta Interpretes, idem Arphaxad refertur genuisse patrem ipsius Sale, nimirum Cainan; subindèque si uterque textus subsisteret, uno eodemque anno pater et filius dicerentur geniti; quod quām absurdum sit nemo est qui non videat.

Excipere nituntur adversarii dicendo Arphaxadum genuisse Sale anno vitæ suæ 35, non *actu*, inquit, sed *virtute et prudentiâ*, quia eo anno genuit Cainan patrem ipsius Sale, qui in suo parente virtute continebatur. Neque, aiunt, id insolitum est in sacris Litteris; nam in Genealogiâ Salvatoris nostri apud S. Matthæum, dicitur Joram genuisse Oziam, non sanè actu, sed virtute, quia Joram genuit proximè Ochoziam, proavum Oziæ. At exceptio hæc omnino insulsa est et rigida: tametsi enim interdùm in Scripturâ avi dicantur gignere nepotes, nullib[us] tamen referuntur illos gignere eodem anno quo illorum patres. Peccat etiam *Elencho parium*: enimverò in generatione Jorami apud S. Matthæum nulla temporum ratio obstat quominus Matthæi verba commodè de generatione mediata Oziae intelligantur, quia ibi non agitur de canone et calculo temporum generationum, sed duntaxat de linea Majorum Christi Domini, quos in tres tesseradecades consultò distribuendas forte ob mysterium aliquod suscepit, uti premonuerat, v. 47. Secùs autem est in textu de quo agitur; nam in codice Hebræo disertè asseritur annus generationis actualis Sale, qui Simul non potest esse annus generationis actualis Cainan, alioqui pater et filius uno eodemque anno fuissent geniti.

At, inquires, his oblectantur Septuaginta Interpretes et S. Lucas, qui Cainanem Arphaxadi filium et Sale patrem disertè pronuntiant. Responsio. Ita quidem legimus in exemplaribus hodiernis: verum omnia antiquiora exemplaria hunc Cainanem non habuisse argumentum est, quod plurimi veteres hujus Cainanis non meminerint. Unde concludere juvat cum Bened. Pererio (ad 11 cap.) generationem Cainam non fuisse in omnibus Libris Septuaginta, atque probabiliter etiam conjectur eam non fuisse traditam ab illis: adeoque eos Libros qui eâ generatione carebant, ut qui cum Hebræis codicibus congruerent, veros et integros esse judicandos; eos autem qui generationem Cainan habebant, in hâc parte mendosos esse atque corrigendos. Facile autem fuit, aliquem pactum Libros Septuaginta, in quibus erat ge-

neratio Cainan; indè eam transtulisse in Evangelium S. Lucæ: quod à principio non animadversum, non solum inhæsisse in uno eo libro, sed in eos posteà qui usque ad hanc diem exscripti sunt esse derivatum. At enimverò, si quod de veritate Librorum Septuaginta circâ generationem Cainan satis benè probatum est, idem quoque de libro Evangelico S. Lucæ probaretur; equidem sententiam hanc toto assensu complectenter. Hæc ille. Atqui codex quatuor Evangeliorum et Actuum Apostolorum in antiquissimis membranis litteris majusculis sine spiritibus et accentibus descriptus (quem grasseante per universam Galliam Calviniano furore, Beza ex monasterio S. Juliani juxtâ Lugdunum suffuratus, in Angliam profugus Cantabrigiensis bibliothecæ donavit) hic, inquam, codex vetustissimus Cainanem illum non habet.

Instabis: Minor fides esse debet huic uni codici, quām tot antiquissimis Auctoribus qui Cainanem illum retinent. In primis Syrus Interpretis, quem vetustissimum esse fatentur omnes, Cainanem interserit inter Arphaxad et Sale; similiter et Eusebius in exordio Chronicæ sui, S. Epiphanius sub finem Ancoratûs sui et heresi 66, et initio Panarii, et unus qui pro Latinis sufficiat S. Augustinus, lib. 16 de Civit. Dei, cap. 3, ubi numerat Abrahamum in vigesimâ primâ generatione ab ortu rerum, qui in vigesimâ tantum consistet si Cainam esset prætermittendus.

At omnia ista momenta facilè concidunt. Nam ad auctoritatem Syri Interpretis quod spectat, non videtur hâc in re magni pondoris; quippè Cainan ille in Syrum codicem intrusus videtur à quadam amanuensi in descriptum à se exemplar bonâ quidem fide, videlicet ut Syrus interpretis cum codicibus Septuaginta, et S. Lucæ consentiret, à quo exemplari vi-tiato error in cætera Syræ versionis exemplaria demùm propagari potuit. Neque majorem fidem in hoc arguento meretur Eusebius, ut qui sibi non constat. Nam ibidem Arphaxad statuit genuisse Sale, tametsi paucis interpolatis lineis scribat Arphaxad genuisse Cainan; nisi forte fraus facta sit in Eusebii codice. Eadem responsive fit satis auctoritati S. Epiphani; tametsi enim locis prolatis Cainanem Arphaxadis filium adstruat, tamen in heresi Melchisedechianorum constanter asserit Arphaxad genuisse Sale, nullâ Cainanis mentione factâ, cùm tamen id plurimum conducere videatur ad ejus scopum; nam hâc ratione plures

intercessissent anni inter Sem et Abrahamum, adeòque Samaritas, quos impugnat, acierius urgere potuisset Melchisedechum non esse Sem, utpotè cùm inter Melchisedechum et Sem plures intercedant anni vix Melchisedecho concedendi.

Ad S. Augustinum dico non mirum quòd Cainanis mentionem fecerit, cùm antè illius ætatem jam corrupti fuissent plerique codices Græci et Latini. Undè Georgius Syncellus electos per omnes Christi Ecclesias sacros Geneeos Libros Cainanem habere affirmat, et ob illum præternissum, tūm Eusebium, tūm alium quendam ætate suā vetustiorem erroris arguit; at magis arguendus ille quòd interpolatis Septuaginta Interpr. codicibus, nimiam fidem incautus fecerit. Probabiliorum itaque cum Petavio (lib. 9, de doctrinā temp. cap. 17), Cornelio à Lapide (in cap. 2, Genes. 12), Petro Possino (in Diallactico geneal. Christi), Joan. Cordesio (in libello Gallico de geneal. Christi), et aliis plurimis Catholicis auctoribus, puto sententiam quæ hunc Cainanem cùm in Septuaginta tūm in Luce codicem irrepisse affirmat, à quo tamen non privato cujusque, sed publico Ecclesiæ judicio esset expungendus.

Eodem cap. 11: *Vixitque Thare septuaginta annis, et genuit Abram, Nachor et Aram, non concordat cum hoc cap. 12, v. 4: Septuaginta quinque annorum erat Abram cùm egredetur de Aram.* Nam hic exitus contigit post Thare obitum, teste S. Lucá de Abraham dicente: *Tunc exiit de terrâ Chaldaeorum et habitavit in Charan; et indè, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum Dominus in terram istam, etc.* Vixit autem Thare 205 annis, cap. 11, v. 32, ac subindè dūm Abraham exiit de Haram, aut non erat natus de 75 annis, sed 150, aut non est dicendum genitus anno 70 patris sui. Si enim huic annorum calculo adjicias 135, qui supersunt ex Thare ætatis et vitæ serie, perspicuum erit Abrahamum patre mortuo natum esse annos 150; nam si septuaginta quinque demas à ducentis quinque, remanent centum triginta.

Respondeo apparentem hanc antilogiam Interpretum ingenia adeò torsisse, ut S. Hieronymus (in traditionibus Hebraicis, hunc locum questionem indissolubilem pronuntiārit, tametsi eam alibi enodare fuerit aggressus. Plures equidem ab auctoribus proferuntur horum textuum in speciem pugnantium conciliaciones. **1º** Andræas Masius (in caput ultimum Josue)

verosimilius putat Abraham venisse in terram Chanaan septuagesimo quinto anno ætatis suæ, vivente adhuc patre et annum agente 145, qui tamen mortuus dicitur à S. Stephano, non quidem morte naturali, sed spirituali, quòd inanum deorum cultui deditus recusaverat ire in Chananæam regionem, quòd Deus illum cum Abraham filio vocabat. Verum hæc interpretatione tropologica est et narrationem historicam revertit. **2º** Sentunt alii cum S. Augustino (lib. 16, de Civit., cap. 15) Abrahamum reverà natum esse anno septuagesimo vite patris sui Thare, sed bis evocatum in terram Chanaan; primò quidem quandò, vivente adhuc patre suo et annum agente 145, ipse Abrahamus natus erat anno 75; atque de hoc adventu agit Moyses, Genesis 12, cùm autem ad visendum patrem sæpius in terram Chaldaeorum pergeret illueque ivisset dūm patrem morti proximum audivit; demùm patre mortuo, relictâ quæ eum obtigerat hereditate, atque ultimo Chaldaeis valedicto, venisse in terram Chanaan nusquam amplius in Chaldaeam reversurus; atque de hoc adventu agere S. Stephanum. Hæc quidem explicatio non est omnino improbabilis. At verosimilior ea mihi videtur quæ asserit Abrahamum reverà natum esse anno patris sui 150, neque his officere priorem Genesis textum; nou enim intelligendus est Thare anno septuagesimo tres præfatos genuisse filios; sed tantum docere voluit ipsum nullos ante filios genuisse, ut explicat S. Augustinus (Quæstione 25 in Genesi). Quamobrem res sic videatur componenda, quod Thare eo anno genuerit Aran; deindè aliquot post annos Nachor; novissimè autem cum esset 150 annorum genuerit Abrahamum qui minor erat natu; tametsi omnium prior ratione dignitatis nominetur, quòd ipsum elegisset Deus in cuius semine benedicenda erant omnes gentes: quemadmodum 1, Par. 4, inter filios Abrahæ prior numeratur Isaæ, quam Ismael, et inter filios Isaæ prior Jacob, quam Esau.

Cap. 15, v. 13: *Terram quam conspicis (Abraham) dabo tibi, opponitur huic Actuum 7, v. 5: Non dedit illi hereditatem in terrâ illâ, nec passum pedis.* — Resp. Abrahamo dedit regionem Chanaatidem quoad jus, posteris autem ejus quoad possessionem: illi factæ sunt quidem re promissiones; sed quæ essent in his implendæ: habuit ille (ut loquuntur jurisperiiti) *jus ad rem*; hi vero *jus in re*. Stat igitur uti iusque textus veritas.

Cap. 15, v. 13: *Futurum erit semen tuum in*

*terrā non suā ; et subjicient eos serrituti, et affligen-*gent eos quadragintis annis. Idem reperitur Ju-dith 5, v. 9 : *Descenderunt in Agyptum illucque per quadragintos annos sic multiplicati sunt, ut dinumerari eorum non posset exercitus Similiter Actuum 7, v. 6 : Semen ejus erit accola in terrā alienā... et malē tractabunt eos annis quadringen-tis.* Quin etiam diuturniorem adhuc et prolixiorem hunc incolatum fuisse significatur Exod. 12, v. 48 : *Habitatio autem filiorum Israel, quā manserunt in Agypto, fuit quadri-gentorum triginta annorum.* Item ad Galatas 3, v. 17 : *Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos triginta annos facta est Lex.* At hi omnes textus nec invicem, nec cum historiā captivitatis Israelitice cohærcere possunt ; tantum enim abest ut Israelitæ vexati fuerint in Agypto per 450 annos, ut vix suprà ducentos ibi steterint. Tot enim numerandi sunt anni illius incolatūs, quot fluxerunt ab eorum ingressu cum Jacobo et duodecim Patriarchis ejus filiis, ad exitum duce Moyse ; at intercedunt anni ducenti tantum aut paulò ampliū : nam Caath, filius Levi, numeratur inter eos qui cum Jacobo descenderunt in Agyptum ; hic autem vixit tantum 153 annis : quibus si adjicias 157 vitæ Amram, ejus filii et Moysis patris, nāa cum 80 quot Moyses erat natus quandò fuit à Deo ad Pharaonem dele-gatus (Exod. 7, 7), efficies tantum annos 350. Ex quibus si detrahas annos ipsius Caath ante illam demigrationem ; atque eos quot erat na-tus priusquam gigneret Amram, et quot post eum genitum vixit, eamdemque computandi rationem serves in Amram ; vix repertis annos 215. Confirmantur ista : Josephus triginta novem annos natus erat, dum ejus pater Jacob in Agyptum descendit ; vixit autem 110 annis ; subindeq; ab ingressu patris in Agyptum ad mortem ejus sunt anni 71. At verò ab ejus morte ad Moysis nativitatem intercesserunt anni 64, quibus si adjicias annos 80 Moysis dum populum eduxit, erunt anni 215 : non itaque sunt 430.

Huic implicatæ difficultati varii varia re-spondent : at prætermisis aliorum expositionibus, respondeo tres in primo vaticinio Israëlitarum status prænuntiari, 1º Eorum pe-regrinationis : *Peregrinum erit semen tuum;* 2º servitutis : *Et subjicient eos serrituti ;* 3º ve-xationis et persecutionis : *Et affligen*, etc. Tempus peregrinationis incipit à vocatione Abrahæ et exitu de domo paternā ut peregrinaretur in terrā alienā : nam tām ipse quām

ejus filii usque ad exitum de Agypto, nullum habuerunt proprium solum ; sed hinc inde indigenæ et peregrini degerunt et pertransierunt de gente in gentem et de regno ad populum alterum (Psalm. 405), quamobrem Jacob stans coram Pharaone dixit : *Dies peregrinationis meæ 130 annorum* : hoc autem peregrinationis tempus exordium habuit à tempore quo Abra-ham, ut Deo vocanti et jubenti pareret, exiit de terrā suā et de cognatione suā et de domo patris sui. Indè verò usque ad descensum in Agyptum, ut notat Waltherus, fluxerunt anni 215, quod sic demonstratur : ab egressu Abra-hami ex Ur usque ad natum Isaacum sunt anni 25 ; natus enim est Isaac anno ætatis Abrahæ centesimo Gen. 21 v. 5 ; à nativitate Isaaci sunt 60 anni usque ad nativitatem Esau et Jacobi ; sexagenarius enim Isaac erat, cùm ei nascerentur parvuli, Gen. 25, v. 27, à nativitate Jacobi usque ad nativitatem Josephi sunt anni 91 (qui sic colliguntur : Joseph erat annorum 50 cùm veniret in conspectum Pharaonis Gen. 41, v. 46 ; adde annos 7 fertilitatis ac duos sterilitatis, de quibus Gen. 6, v. 45, habebis 39 annos. Jam verò Jacobus, cùm sisteretur Pharaoni, erat annorum 150, Gen. 47 v. 9; subtrahe hinc 39 annos, quibus Joseph in Agypto erat, relinquuntur 91 anni, tempus nimirū à nativitate Jacobi ad nativitatem Josephi). Joseph autem natus erat annos 59 quandò pater ejus venerat, in Agyptum, ex quibus summatis conficiuntur 215 anni. Jam cùm mansio Israëlitarum in Agypto, quod antè subduximus, fuerit 215 annorum, anni hi omnes simul juncti exactissimè producunt 450 annos qui di-sertè numerantur Exodi 12, v. 40. Galat. 3, v. 17.

At, inquies, ista futura peregrinatio per 450 annos denuntiatur, non Abrahamo, sed ejus semini. — Resp. Dum à Deo evocatus Abra-ham exiit de Ur Chaldæorum, jam tūm declarabatur pater Israelitici populi ; dixerat enim ei Deus : *Faciam te in Gentem magnam.* Undè jam in parente peregrinabatur semen ; quem-admodūm Levi dicitur ad Apostolo decimatus, cùm esset adhuc in lumbis Abrahæ : dum enim decimaretur Abraham, decimabatur quoque ejus posteritas quæ erat in lumbis ejus. Itaque illi 450 anni peregrinationis non absurdè nu-merentur ab exitu Abrahæ de Ur Chaldæorum. Anni autem servitutis computandi sunt post mortem duodecim Patriarcharum, usque ad Pharaonem illum qui vitæ eorum infantium insidiabatur. Nam Israëlitas anteà Egyptiis in-

servisse patet Exod. 1, v. 11 ubi rex ille novus qui ignorabat Joseph, mandavit prefectis operum ut aggravarent Israelitarum onera : proindeque anteā servituti erant addicti. Tempus verò vexationis fuit ab hoc regiq. edicto ad Israelitarum exitum. Nam, v. 43, legimus : *Oderantque filios Israel Agyptii et affligebant illudentes eis, atque ad amaritudinem perducabant vitam eorum operibus duris, etc.* Quamobrem omnes prefati textus facili negotio cohærebunt, si 450 annos peregrinationis numeres à vocatione Abrahæ ; 400 autem circiter à nativitate Isaaci in quo revera semen Abrahæ cœpit in seipso peregrinum esse, usque ad promulgationem Legis, que mense tertio egressum Agypto subsecuta est ; reliquos verò annos servituti et vexationi deputes.

Instabis rursus : Peregrinatio et mansio illa dicitur facta in Agypto ; at Abraham et Isaac non fuerunt Agypti indigenæ et inquilini nisi brevissimo tempore ; itaque non comprehenduntur in hâc peregrinationis serie ; ac proinde ab eis non est computanda. — Resp. Has voices (*in Agypto*) intelligendas esse metaphoricè et per synecdochem, quâ pars peregrinationis diuturnissima in uno loco, accipitur pro toto peregrinationis tempore ; maximè cùm Abraham et Isaac etiam fuerint in Agypto advenæ, tametsi Chanaatidem postmodum repetierint. Quamobrem Septuaginta Interp. appositi hunc textum sic reddunt : *Habitatio filiorum Israel qui habitarunt ipsi et patres eorum in terrâ Agypti et in terrâ Chanaan fuit 450 annorum.* Causa verò cur Moyses tantum nominavit mansionem in Agypto, fuit triplex, inquit Waltherus. 1º Enim totius illius habitationis 450 annorum et initium fuit in Agypto et finis : de fine id clarum est ; de principio patet idem ex Gen. 12, ubi narratur, statim ut Abraham venit ex Mesopotamiâ in terram Chanaan, cogente fame venisse in Agyptum. 2º Illius habitationis 450 annorum major pars in Agypto est consumpta, siquidem in terrâ Chanaan diversis temporibus manserunt tres illi Patriarchæ, Abraham, Isaac, et Jacob 1954 annis. At continua Hebræorum mansio in Agypto fuit ducentorum quindecim annorum. Accedit, quòd habitatio Hebræorum in Agypto tribus rebus fuit valde insignita et nobilitata. Primum enim Joseph eo tempore summo cum imperio universam Agyptum per octoginta annos gubernavit, ubi Hebrei in magnâ fuerunt prosperitate. Deinde post mortem Josephi per insignis et admiranda fuit Hebræorum multiplicatio,

licet laboriosissimâ servitute afflictarentur ab Aegyptiis. Denique liberationem eorum atque exitum ex Aegypto tot et tanta tunc facta prodigia valde memorabilem et stupendum reddiderunt. Ob hasce itaque causas Moyses solam Hebraeorum in Aegypto mansionem commemorare voluit.

Ibidem, v. 16 : *Generatione autem quartâ revertentur hic, pugnat cum lib. 1, Paralip., cap. 1, ubi ab Abraham ad Caleb (qui ingressus est terram repromissam) numerantur sex generationes in tribu Judæ nimirum Isaac, Jacob, Juda, Phares, Esron, Caleb ; et totidem in tribu Levi, ab Abraham usque ad Moysen, scilicet Isaac, Jacob, Levi, Amram, Moses.*

Respondeo vaticinium hoc intelligi de generationibus aut genitis hominibus qui diutissimè peregrini erant futuri et advenæ in Aegypto, quique aut eorum filii seu nepotes indè erant aliquandò exituri, ut terram promissam occuparent. Sed Judas, Phares, et Esron, qui triplicem generationis gradum istituunt, steterunt in Aegypto ; Caleb autem, qui quarto gradu distabat, ex Aegypto egressus terrâ sanctâ poti tus e

Ibidem circâ finem numerantur decem gentes expugnandæ ab Israelitis : cùm tamen Iosue 24, v. 11, et Actorum 13, v. 19, solum septem fuerint exterminatæ. Resp. septem duntaxat eidem referuntur expugnatae ; vel quòd hæ potentia et ditione præstarent, aliae verò tunc eis essent subditæ, sicut plerumque contigit minores principatus à potentioribus occupari, et cum eis incorporari : vel quòd illæ jam erant extintæ aut aliò translatæ cum illuc Israelitæ accesserunt.

Cap. 29, v. 25 : *Major serviet minori*, contradicit his cap. 52, v. 5, ubi Jacob per nuntios ait Esau : *Hac dicit servus tuus Jacob.* Respondeo : Oraculum istud non spectabat immediatè personas Esau et Jacob, sed eorum posteros ; habet enim : *Duae gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividentur, populusque populum superabit, et major serviet minori* : quod utique impletum est cùm David Idumæos sibi fecit tributarios 2 Reg., cap. 8, v. 14.

Cap. 45, v. 27 : *Omnes animæ domus Jacob quæ ingressæ sunt in Agyptum fuere septuaginta* ; quod repetitur Exod. cap. 1, v. 5, etc. Deuter. 10, v. 22, cùm tamen S. Stephanus, Act. 7, v. 14, dicat : *Mittens Jacob accersivit patrem suum in animabus septuaginta quinque.* — Re-

spondet S. Hieronymus (*in Quæst. Hebraic.*) : « Manifestum est, inquit, omnes animas, quæ ingressæ Ægyptum de femoribus Jacob, fuisse septuaginta, dūm sexaginta sex postea ingressæ sunt, et repererunt in Ægypto tres animas, Joseph scilicet cum duobus filiis ejus; septuagesimus autem ipse fuit Jacob. Hanc rem ne videamur adversùs Scripturæ auctoritatem loqui, etiam Septuaginta Interpretæ in Deuteronomio transtulerunt, quòd in septuaginta animabus ingressus est Israel in Ægyptum. Et paulò post, quòd si nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apostolorum, in mentione Stephani, dicatur septuaginta quinque animas ingressas esse Ægyptum, facilis excusatio est. Non enim debuit S. Lucas, qui ipsius historiæ scriptor est, in gentes Actuum Apostolorum volumen emittens, contrarium aliquid scribere adversùs eam Scripturam quæ jam fuerat gentibus divulgata; et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta Interpretum habebatur auctoritas quām Lucæ, qui ignotus, et vilis, et non magnæ fidei in nationibus dubebatur. Hoc autem generaliter observandum, quòd ubicumque sancti Apostoli aut Apostolici viri loquuntur ad populos, iis plerumque testimoniis abutuntur quæ jam fuerant in gentibus divulgata, licet plerique tradant Lucam Evangelistam, ut proselytum, Hebræas litteras ignorâsse. » Ilæc S. Hieronymus, quibus significat Moysem ideò sexaginta sex tantum numerâsse, quòd non fuerit complexus ipsum Jacobum atque Josephum, et duos ejus filios, Ephraim et Manasse in Ægypto natos; qui si adjicantur, conficiunt numerum septuagesimum. S. Stephanus verò nedūm hos numerat, sed etiam eis accenset tres (codicem Septuaginta Interp. secutus) Josephi nepotes, unum ex Manasse nempè Machir; duos ex Ephraimo, Sutalaam et Taam; duosque pronepotes, videlicet Galaad ex Machir, et Edom, filium Sutalaam, qui prioribus septuaginta adjuneti, efficiunt septuaginta quinque; at cùm hi in Ægypto nati fuissent, eos cum ingredientibus in Ægyptum Moyses non recensuit.

Cap. 48, v. 22: *Do tibi partem unam extrâ fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio et arcu meo.* At Genes. 33, v. 19, et Josue ultimo, v. 35, refertur hunc agrum emptum fuisse à Jacobo *pretio centum agnorum*; non ergò fuit vi armorum conquisitus. — Respondeo hunc agrum primum reverâ emptum fuisse centum agnis à Jacobo; at cùm propter cladem Sichimitis illatam inde metu

excessisset Jacob, hunc agrum invaserunt Amorrhæi, quos postea Jacob, in eam regionem reversus, vi et armis expulit.

Ex Exodo.

Cap. 14, v. 15: *Egyptios quos nunc videtis, nequaquam ultrâ videbitis usque in sempiternum;* Ut v. 31: *Et viderunt Egyptios mortuos super littus maris.* — Respondeo Israelitas non vidisse amplius Ægyptios vivos et persequentes, sed in aquis suffocatos et mortuos; quorum cadavera ad littora maris ejecta, in argumentum erant victoriæ Dei pro Israelitis pugnantis, et eorum hostes expugnantis,

Cap. 20, v. 5: *Dominus Deus tuus, fortis, zelotes visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam generationem*, militat cum hoc Ezech. 18, c. 20: *Filius non portabit iniquitatem patris*, etc. — Resp. Prior textus intelligitur de filiis qui iniquorum patrum impia vestigia sestantes, eorum pravitatem æmulantur; posterior verò de filiis qui parentum iniquitatem et malitiam aversantur,

Cap. 20, v. 24: *Altare de terrâ facietis mihi*, contradicit huic cap. 27, v. 1: *Facies et altare de lignis Setim.* — Resp. Duplex erat altaris pars, interior et exterior; illa è terrâ, hæc è lignis Setim constabat.

Cap. 20: *Reddet animam pro animâ, oculum pro oculo, dentem pro dente, etc., proscribitur per hæc Christi verba Matth. 5, v. 38: Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei et alteram*, etc. — Resp. Loquitur Moyses de judicio publico magistratus quem de redendâ ad æquitatem justitiâ et secundum juris et legis apices informat; Christus verò de homine privato, qui si ad Evangelii normam sese conformare cupiat, non debet vim vi repellere, sed vincere in bono malum, et in patientiâ suâ possidere animam suam.

Cap. 31, v. 18: *Deditque Dominus Moysi.... duas tabulas testimonii lapideas scriptas digito Dei;* et cap. 32, v. 16: *Scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis;* quibus significatur Deum scipso aut angelorum ministerio tabulas Legis inscripisse; at cap. 34, v. 28, de Moyse dicitur: *Scrispsit in tabulis verba fæderis.* — Respondeo S. Augustinus (lib. 5 decem. cap. 15, in Deuter) priores textus intelligi de prioribus tabulis digito Dei exaratis, quas Moyses ob adorationem vituli aurei indignabundus confrerat; posteriorem verò de reparatis aliis tabulis quas dictante Deo Moyses ipse descripsit; at posteriores hæc tabulae dicuntur etiam

scriptæ dīcito Dei. Exodi 30, v. 4, et Deuteron. 10, v. 4. Respondent alii posteriores tabulas dici à Deo scriptas, quòd ejus mandato et dictamine fuerint exaratæ; à Mose verò, quòd Dei dictantis verba exceperit et insculpsérunt. At hác eádem ratione universa Scriptura sacra dīcī posset scripta dīcito Dei. Eis itaque consentio qui verbum (*scripsit*) cap. 34, v. 28, non ad Moysem, sed ad Deum referunt. Nec adversatur quod versu 27 antecedente jubetur Moyses scribere; nam hoc non spectat ad Legis tabulas, sed ad præcepta quæ priùs referuntur. Undè signanter Moysi ait Deus: *Scribe tibi verba hæc*, etc. Quamobrem, quæ ipse scripsérat, illa in medio versùs concluduntur per accentum atnach; igitur verbum construendum est cum nomine remotiori יְכֹתֵב quod in primo versùs segmento ponitur; ac subinde hic repetendum aut subaudiendum est nomen יְהָוָה.

Ex Levitico.

Cap. 2, v. 4: *Anima cùm obtulerit oblationem sacrificii Domino, simila erit ejus oblationem fundetque super eam oleum et ponet thus; cuius contrarium mandatur cap. 5, v. 11: Offeret pro peccato suo similæ partem ephi decimam; non mittet in eam oleum nec thuris aliiquid imponet;* quod iteratur Numerorum 5, v. 15. — Resp. Duplex hic commemoratur sacrificii genus: aliud Eucharisticum et gratiarum actionis, pro beneficiis acceptis; aliud Expiatorium et satisfactionis pro peccatis; in priori oleum et thus, benignitatis et venerationis symbola, gratissima habet Deus; at illa prohibet in posteriori, in signum sue aversionis à peccato.

Ibidem, v. 11: *Omnis oblatione quæ offeretur Domino absque fermento fiet;* at cap. 23, v. 17: *Offeretis sacrificium novum Domino... panes primitiarum duos de duabus decimis similæ fermentatae.* — Resp. Duo pariter hic designantur sacrificia, alia quæ siebant voluntariè et in signum venerationis: alia quæ præcipiebantur in gratiarum actionem: à prioribus arcetur fermentum quod est hypocrisis et insinceritatis symbolum, dicente Christo Matth. 16, v. 6: *Cavete à fermento Phariseorum quod est hypocrisia;* ut admonerentur Judei, sacrificia non esse offerenda ad pietatis ostentationem; tametsi non recusaverit Deus oblationem similæ fermentatae in signum gratitudinis ob concessa ad victum necessaria.

Cap. 18, v. 16: *Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis; At Deuter. 25, v. 5: Fratris defuncti uxorem accipiet frater ejus, et suscitabit*

semen fratris sui. Resp. Prioribus verbis prohibetur ducenda uxor fratris aut viventis dum ab eo repudiatur, aut mortui, quandò ille posteritatem et filios habet. Posterioribus autem, hoc postremum conceditur ad suscitandam fratris absque filiis mortui familiam, unde specialis hæc lex, illius generalis est exceptio.

Ex Libro Numerorum.

Cap. 2, v. 17, præcipit ut tabernaculum et arca Dei deferantur in medio castrorum, dum proficerentur; at cap. 40, v. 33, legimus: *Arca fæderis Domini præcedebat eos per dies providens castrorum locum.* — Resp. In priori textu significatur ordinaria areae deportatio et consistentia in medio castrorum, quatenus omnes tribus ratum haberent sibi divinum ex aequo adesse Numen, et pari cultu et observantia Deum sibi præsentem venerarentur; in posteriori explicatur extraordinaria Dei dispositio et sanctio quā semel voluit ut Israelitarum è Monte Sinai recessentium area itinere trium dierum præcederet castra, tūm ad designandam eis viam quā pergerent, tūm ad firmandos eorum animos atque significandum nihil eis ab hostibus esse timendum.

Cap. 4, v. 5, præcipit Levitis ut à trigésimo anno et suprà usque ad quinquagesimum annum stent et ministrent in tabernaculo fæderis; at Paralip. c. 25, v. 3 et 24. Levitæ dicuntur fecisse opera domus Domini à viginti annis et suprà; Numer. autem 8, v. 24: *A viginti quinque annis.* — Resp. Multiplex fuit Levitarum munus; nam alii aut inserviebant senioribus, aut officia inferiora exequabantur: alii deputabantur ad militarem templi custodiā; alii denique Sacerdotibus manus dabant in sacrificiis et aliis sacris officiis exequendis. Ad primum munus idonea erat aetas 20 annorum; ad secundum requirebatur annus 25 transactus; ad tertium desiderabatur annus trigesimus.

Cap. 12, v. 4: *Locutaque est Maria et Aaron contrà Moysem propter uxorem ejus Æthiopissam;* at hæc Exod. 2, v. 21, dicitur *filia Sacerdotis Madian.* — Respondent aliqui cum Josepho (lib. 2 Antiq., cap. 40) Moysem duas habuisse uxores, unam filiam Raguelis Madianitarum sacerdotis nomine Sephoram, aliam filiam regis Æthiopum, dietam Tarbin. Verum istud commentitium omnino videtur, quippè cùm hujus uxor nulla prorsus in Scripturā sacrà fiat mentio: neque alii commemorantur filii Moysis quām quos ex Sephorā suscepit.

Unde Respondeo hanc dictam esse *Aethiopissam*, non ab *Aethiopia* occidentali et *Africanâ* quæ jacet sub zonâ torridâ, sed orientali quæ posterioribus temporibus dicta est *Arabia*, hebraicè *Cusch*, complectiturque non solum *Madianitas*, sed etiam eos populos qui ad *Arabicum sinum* vergunt, testibus Herodoto (lib. 7), Plinio (lib. 5, cap. 8,) et S. Augustino. Unde Habacuc cap. 5, v. 7, eamdem *Madianitarum* et *Aethiopum* gentem significans, ait : *Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiæ; turbabuntur pelles terræ Madian*, ubi eadem natio diversis nominibus exprimitur, interprete S. Hieronymo.

Cap. 44, v. 30 : *Omnes qui numerati estis à viginti annis et suprà, et murmurâstis contrà me, non intrabitis terram super quam levavi manum meam ut habitare vos facerem, præter Caleb, filium Jephone, et Josue, filium Nun.* At Josue 14, v. 1, et cap. 17, v. 4, summus sacerdos Eleazarus, tametsi ex adultioribus, eam terram est quoque ingressus. — Respondeo illam interminationem ferri tantum in eos qui ad exploratorum terræ Chanaatidis falsam relationem, murmur et seditionem fecerant in Moysem; quorum criminis cum reus non fuerit Eleazarus, et multi alii Levitæ, pari cum sotibus poenâ non debuerunt plecti. Nec officit quod v. 1 et sequentibus cuncti filii Israel dicantur vociferâsse contrâ Moysem et Aaron; haec enim vox *omnis* limitatè accipienda est et determinanda ad majorem partem, ut eam accepit S. Paulus 1 Cor. 10, v. 10 : *Neque murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt et perierunt ab exterminatore; quosdam dicit, non omnes ad unum.* Itaque vox illa *universa multitudo sumenda est restrictivè*, cum exceptione paucorum. Sic usurpatur Exod. 32, v. 5, ubi etiam dicitur omnem populum auream contulisse materiam ad vitulum, cum tamen plurimi Levitarum in idolatriam istam non consenserint, et propterea à Deo reportarint benedictionem, Exod. 32, v. 26, 29, et hujus ipsius expressam restrictionem habemus apud S. Paulum.

Cap. 20, v. 26, Eleazarus Summus Pontifex adfuit Aaroni patri suo morienti; at Levit. 21, v. 11, interdictum summo Pontifici ne sit præsens cuiquam morienti, etiam patri et matri. — Respondeo Eleazarum, quandiu in vivis fuit Aaron, fuisse summum Pontificem designatione tantum, nondum ministerio et officio; quamobrem sacras pontificatus vestes eum induit Moyses Aarone mortuo, uti præceperat Deus;

ibidem illa autem prohibitio, quæ est in Levitico, spectat tantum ad summum sacerdotem actu suo munere defungentem.

Cap. 22, v. 12 : *Dixit Dominus ad Balaam, noli ire cum eis; at v. 20 : Surge et vade cum illic; v. 35 : Vade cum istis.* — Respondeo Deum noluisse prium ut Balaam iret maledicere populo Israelitico; tandem ob duritiam cordis ire ipsi permisit cum displacentiâ, eâ lege ne quid loqueretur aliud, quâm quod præceperat ei.

Cap. 27, v. 12 : *Ascende in montem Abarim, et contemplare indè terram; at Deut. 34, v. 1 : Ascendit Moyses super montem Nebo, in verticem Phasga, etc.* — Resp. Abarim montem esse; Nebo et Phasga vertices ejus. Differunt itaque ut pars et totum, locus integer et membrum.

Ex Deuteronomio.

Cap. 2, v. 19 : *Non dabo vobis de terrâ filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in possessionem; at Josue 24, 25 : Dedit Moyses Tribui Gad... dimidiam partem terræ filiorum Ammon.* — Respondeo, regionem quam Moysis tempore possidebant Ammonitæ, retinuerunt ex integro; at ea regionis pars jam pridem à Sehone, Rege Amorrhæorum, occupata, distributa fuit inter Israelitas.

Cap. 15, v. 4 : *Indigens et mendicus non erit inter vos; at ibid., v. 11 : Non deerunt pauperes in terrâ habitationis tuæ.* — Respondeo priori textu Moysem non prædicere nusquam inter Hebræos fore pauperes, sed hortari Iudæos, ut suâ liberalitate et misericordiâ in fratres efficiant ne quis eorum egeat; et illas in angustias agatur ut ad victum necessaria mendicet; quamobrem posteriori loco adjicit : *Idcirco ego præcipio tibi ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi qui tecum versatur in terrâ.* Itaque in his duobus textibus præcipitur Iudæis, vel ut fratrum suorum egestatem futuram suis eleemosinis præcaveant, vel ut præsentem sublevent.

Cap. 17, v. 17 : *Rex non habebit uxores plurimas quæ allicant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera; at ex primo Reg. constat Davidem et Salomonem habuisse plures uxores et argenti et auri immensam copiam.* — Respondeo. Interdictum regi uxorum pluralitas sicut et nimia divitiarum copia, quæ ejus animum ad nefarias voluptates allicant, atque à Dei cultu revocent, uti contigit Salomon; non verò quæ disseminando generi humano et publicæ regni utilitatì inserviant,

Reges enim ad superbiedum, cum injuria subditorum argenti et auri pondera multa colligere non debent; alias multis pecuniis opus est ipsis ad regnum et regiam maiestatem conservandam.

Ex Libro Josue.

Cap. 1, v. 11 : *Post diem tertium transibitis Jordanem;* at ista non coherent cum totâ narratione; nam capite sequenti mittuntur exploratores qui per tres dies latitârunt in montanis, v. 22, unumque in domo Rahab. Rursus, cap. 3, v. 1, venerunt Israelitæ ad Jordanem et ibi morantur tres dies. — Respondet aliqui cum S. Augustino (Quæst. 2, in 1, cap. Jos.) Josue hæc statuisse ex humanâ prudentiali sperans exploratores ad se quamprimum redituros. Verum magis arridet eorum responsio qui censem per histeron proteron hæc esse accipienda; itâ ut missio exploratorum, adeòque ea omnia quæ secundo capite referuntur, præponi debeant illi Josuæ edicto per castra promulgato; itâ ut tres dies quorum hic fit mentio, sint iidem cum tribus illis diebus qui cap. 3 referuntur; quæ est ipsa Josephi in Libris Antiq. sententia.

Cap. 2, v. 14 : *Anima nostra sit pro vobis in mortem,* etc; quibus verbis exploratores promittunt Rahabæ et universæ ejus familiæ vitam et salutem si eos illa non prodiderit; at id contrariatur huic divino mandato Deuter. 20, v. 14 : *Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illam* (terram Chanaan) *in manu tuâ percuties omne quod in eâ generis masculini est in ore gladii,* etc.—**Responsio.** Percutiendi erant omnes Chananæi Idololatæ et Israelitarum hostes; non verò amici et ergâ veri Dei cultum bene affecti, qualis erat Rahab et universa ejus familia, ut liquef ex ejus Rahabæ ad exploratores discursu.

Cap. 7, v. 15 : *Quicumque in hoc facinore (furti) deprehensus fuerit, comburetur igni;* at v. 25, Achan, qui repertus est hujus criminis reus, lapidatus est. — Respondet S. August. (Quæst. 9 super Josue) per *ignem*, intelligi quacumque calamitatem et poenam; subindeque lapidationem. Respondent alii Achan cum filiis suis non vivos fuisse exustos, sed primùm lapidatos, deinde cum re furtivè ablata et universâ supellectile igne consumptos, Deo haud dubiè mitigante poenam.

Cap. 10, v. 13 et 14 : *Stetit itaque sol in medio cœli; non fuit anteâ nec postea tām longa dies.* Unde Eeli. 46, v. 5; *Una dies facta est*

quasi duæ. At 1 Paralip. 4, v. 22, memoratur vir qui etiam stare solem; similiter Isaiae 58, v. 8, sol reversus est decem lineis, per gradus quos descenderat, adeòque idem decem linearum spatium ter eodem die est emensus, sieque lumen emersit horarum circiter 52. — Respondet Masius diem Josuanum non conferri cum aliis in longitudine, sed cum simili fine et effectu; ita quod nusquam Deus ad alieujus hominis preces cædendi hostis gratiæ sic diem produxerit. At in historiâ cardinalis Ximenii idem miraculum ad ejus preces innovatum legimus in expugnatione Maurorum. — Respondet Lyranus stationem solis sub Josuâ contigisse in solstitio æstivo; Ezechie verò temporibus, in brumali; ac proinde illa longior fuit hæc; enimverò duplicita dies in æstate, quadruplicata biemali correspondet. — Responsio communior est, in Josue libro sermonem esse de productione diei respectivè ad Palestinæ climata, in quibus tām prolixa dies nusquam contigit.

Ibidem, v. 26, Rex Hebron cum aliis quatuor dicitur suspensus et necatus in stipite; at v. 36, refertur cum suis civibus occisus *in ore gladii.* — Respondet Lyranus in posteriori versu agi de rege novo qui priori capto extra urbem Hebron et suspenso, in urbis regimine successerat, atque postmodùm in ejusdem civitatis vastatione fuit trucidatus; nam inter suspensionem unius et alterius interemptionem, plures civitates cepit Josue; ac subindè de uno eodemque hæc diversa occisio non potuit referri.

Ibidem civitates Hebron et Dabir dicuntur capte et vastatae à Josue; quod confirmatur cap. 11, v. 21: *In tempore illo venit Josue et interfecit Enacim de montanis Hebron et Dabir, et Anab, et de omni monte Juda et Israel, urbesque eorum delevit.* At 1 judicium Hebron et Dabir dicuntur expugnatæ à tribu Juda, duce Calebo post Josue obitum. — Respondet Masius ab utroque duce et Josue et Calebo has civitates fuisse expugnatas; accidisse enim potuit post Josue victoriam et vitam, ut Chananæi, præsertim gigantes, montivagum genus, qui tempore expeditionis Josue in speluncis latitarant, postmodùm resumpti animis et armis eas urbes invaserint. Licet enim Josue, quos assequebatur Chananæos, perimeret minimèque parceret, nihilominus tamen cùm potius rapit armata manu regionem illam transeurreret, satisque haberet victoriâ suâ terrorem omnibus Chananæis incutere, quām omnes omnium

locorum latebras extremā diligentia perseruari; indē factum est, ut plures ejus ultricem manum evaserint, confugerintque vel in speluncas, vel in civitates Palestinæ vicinas, uti legimus cap. 41, v. 22, qui captatā postmodū occasione in easdem civitates subactas à Josue irruperunt, undē tandem ab Israelitis, duce Calebo, fuerunt ejecti.

Ex Libro Judicum.

Cap. 4, v. 8: *Oppugnantes ergo filii Juda Ierusalem ceperunt eam, et percosserunt in ore gladii, tradentes cunctam incendio civitatem;* at v. 21: *Jebusæum autem habitatorem Ierusalem non delerunt filii Benjamin;* nam Josue 48, v. 28, Ierusalem numeratur inter quatuordecim civitates quæ assignatae sunt in sortem tribus Benjamin. — Respondeo verisimile esse, unam eamdem urbem utriusque tribui fuisse concessam; ita tamen ut septentrionalem partem, quæ quondam vocabatur *salem*, Genes. 14, v. 18, cesserit in sortem Benjaminitarum; australis verò quæ dicebatur *Jebus*, à tribu Juda fuerit occupata. Undē tribus Juda et Benjamin communem in eādem civitate habitationem, et in Jebusæo hostem habebant. Tametsi enim civitatem hanc (fortè annuentibus Benjaminitis) ceperint et vastaverint Judæi, attamen ab eā Jebusæos, qui ad areem confugerant, non potuerunt expugnare; hinc Josue 15, v. 63: *Jebusæum autem, habitatorem Ierusalem, non potuerunt filii Juda delere, habitavitque Jebusæus cum filiis Juda in Ierusalem usque in præsentem diem.* Ex quibus manifestum fit duas tribus, Benjamin et Judam, conjunctim eamdem civitatem Ierusalem incoluisse, et Jebusæis in aree sese tutantibus tandem dedisse manus ut pacifice tamdiu cohabitarent, donec à Davide captatā illa aree, ab eā civitate pulsi sunt 2 Reg., c. 5, v. 7.

Cap. 10, v. 1: *Post Abimelech surrexit dux in Israel Thola, filius Phua, patrui Abimelech, vir de Issachar;* ex quibus apparel Tholam fuisse nepotem Gedeonis; nam Gedeon erat frater Phua; at cap. 6, v. 15, Gedeon dicitur de tribu Manassis: itaque ejus frater ex tribu Issacharis non erat oriundus. Respondeat S. Augustinus (quæst. 47 in hunc lib.) Gedeonem et Phuam fratres uterinos habuisse distinctos patres et ex diversis tribubus; mulieres enim poterant viris aliarum tribuum nubere, ubi non aderat periculum miscendarum hereditatum.

Ibidem, v. 4: *Ex nomine ejus appellatae sunt Havot Jair, id est oppida Jair.* At Numer. 20,

v. 41, hoc nomen illis oppidis factum fuerat ab alio Jair longè antiquiore. Responsio: appellatio primū facta est ab antiquiore Jairo qui ea oceupaverat; cum verò hæc oppida meliora in formam fuissent instaurata atque muris cineta, à posteriore Jairo, idem nomen, quod fortè temporum successu variatum fuerat, denū restitutum est et innovatum.

Cap. 18, v. 1: *Tribus Dan quærebat possessionem sibi, ut habitaret in ea: usque ad illum enim diem inter cæteras Tribus sortem non accepérat.* At Josue c. 19, v. 40: Tribus Dan cum aliis Tribubus, dum distribueretur terra Chananæorum, in sortem venit. Respondeo reverà Dan Tribum sortem cum aliis obtinuisse; at cùm hæc esset angustior quæ numerosæ jam multititudini sufficeret, amplior fuit querenda. Accedit quòd hæc tribus non potuerit eripere Amorrhæis fortissimis populis partem regionis sibi concessam; quamobrem ab aliis populis minùs pugnacibus alia fuit occupanda.

Ex libro primo Regum.

Cap. 15, v. 1: *Filius unius anni erat Saul cùm regnare cœpisset; duobus autem annis regnabit super Israel.* At Act. 13, v. 20: *Exinde postulaverunt regem, et dedit illis Saul, filium Cis, virum de tribu Benjamin annis quadraginta.* Duo hic pugnare videntur: primum quòd Saul dicatur *filius unius anni* dūm regnare cœpīt, cùm jam esset adultæ ætatis, et altior aliis Israelitis ab humero et sursū; secundum quòd referatur *duobus annis regnasse*, cum alibi regnabit annis quadraginta. Responsio ad primum: Saul erat filius unius anni vel quādō regnum iniit, ob innocentiam scilicet et mentem ab omni malitia immunem; quia, ut loquuntur doctores Hebræi, referente Jario, *nondum gustaverat gustum peccati*; quibus concordat illud S. Pauli monitum 1 Cor. 14: *Nolite pueri effici sensibus, sed matitiat parvuli estote.* Vel jam ab anno regnum inierat dūm hæc agerentur, nimirū illius regni in Galgalis innovatio et confirmatio. Ad secundum: duobus annis regnavit legitimè et antequām reprobaretur à Deo; vel regnaverat duobus annis cùm sibi eligeret tria millia virorum ex Israel, et copias militares contraheret. Sunt etiam qui sentiunt ex principatu Samuelis et Saulis confici quadraginta annos à S. Paulo memoratos; cùm enim Samuel judicem egerit annis triginta octo, quia populo præfuit ab adolescentiā, uti colligitur ex 1. Reg. 12, v. 2; quibus annis, si duos regni Saulis adjicias conflabuntur quadraginta,

quos utique simul commemorare voluit S. Paulus, utriusque praefecture tempora conjungens et neutri seorsim definitè annos adscribens.

Ibidem, v. 15: *Quod si non scisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in æternum.* At Genes. 49, promittitur Iudee sceptrum non auferendum ex ejus familiâ donec Messias venerit; non potuit ergo regni perpetuitas concedi posteritati Saulis qui erat ex tribu Benjamin.— Respondeo promissionem illam Sauli factam, fuisse tantum conditionatam, et ex hypothesi quòd ipse fideliter in omnibus Deo paruissest: neque illa futura erat usque ad mundi finem, sed donec aliquis ex ejus stirpe virilis seminis exstitisset; at cùm prævidisset Deus Saulem ab hæc conditione deflexurum, absolutè decrevit sceptrum ab eo auferendum et transferendum in tribum Iuda, donec veniret Messias.

Cap. 15, v. 55: *Et non vidit Samuel ultrà Saul usque in diem mortis suæ:* at, cap. 19, v. 24, refertur Saul Prophetans nudus coram Samuele. Responsio. Non vidit amplius eum Samuel regem agentem et salutaria monita excipientem et exequentem, sed ut à Deo rejectum et exauktoratum, atque mente motum.

Ex libro secundo Regum.

Cap. 8, v. 18: *Filiī autem David sacerdotes erant.* At David erat ex tribu Judæa, in quâ nihil de sacerdotibus Moyses locutus est, inquit Apostolus, Hebr. 7, v. 14. — Resp. Vocem *cohen*, hic positam, non solum *sacerdotes*, sed et *principes*, *præsides* et *populi duces*, ac *militum præfectorum* significare; undè Paral. 18, v. 17, hic locus sic redditur: *Filiī David primi ad manum regis.* Quamobrem sacerdotes dici poterant justitiæ, et concilii regii principes et presbyteri.

Cap. 10, v. 18: *Occidit David de Syris septingentos currus et quadraginta millia equitum:* at, Paral. 19, v. 18: *Interfecit David de Syris septem millia currum et quadraginta millia peditum.* Que prioribus non cohærent. Respondeo in hoc bellico congressu ex Syrorum exercitu desiderata esse octoginta et septem militum millia, et in libro Paralip. suppleri quod in historiâ Regum fuerat prætermissum; prætermitti verò quod in illo libro fuerat narratum; proinde hîc addit *peditum quadraginta millia*, quod ille omiserat, nec meminit *equitum*, quia istud in lib. Regum fuerat expressum. Cæsi sunt igitur in hoc bello octoginta septem armatorum millia, nimirum quadraginta millia equitum vulgarium, et septem millia nobiliorum qui

septingentis curribus vehebantur, uti refert liber Regum: et præterea quadraginta millia peditum, quod liber Paralip. narrat.

Cap. 15, v. 7: *Post quadraginta annos dixit Absalon ad regem, etc.* Ista non concordat cum regno Davidis qui non multum ultrà quadraginta annos imperavit. — Respondet S. Hieronymus (in quæst. Hebr.) hos 40 annos numerandos esse à tempore quo Saul interfecit Sacerdotes, ut denotetur divinam ultionem suscitari super David, quòd Achimelech Sacerdotem sefellerat fueratque in causâ cur hic cum aliis Sacerdotibus trucidaretur. Putant alii exordium horum 40 annorum ducendum esse à tempore quo Israélitæ petierunt regem, ut ex hæc rebellione revocarent in memoriam Samuelis oraculum, quòd hæc petitio foret extiosa. Aliqui petendū volunt ab unctione Davidis, quæ videtur contigisse anno secundo regni Saulis; ac subindè lœc Absalonis in patrem perduellio contigit ad minus anno integro antè Davidis mortem

Cap. 21, v. 19: *Tertium quoque fuit bellum in Gob, contrâ Philistæos in quo percussit Adeodatus, filius Saltus polymitarius Bethleemites, Goliath Gethæum.* At Goliath occisum fuisse à Davide constat Reg. 18. — Respondeo hunc Goliath diversum esse ab eo quem David adolescens interfecit, ut constat ex textu, ubi in tertio bello contrâ Philistæos hic gigas dicitur occisus cùm jam David annosus esset et viribus deficeret, Ibidem, v. 15. Quamobrem Paralip., cap. 20, v. 6, hic dicitur *frater Goliath Gethæi*, frater, inquam, si non sanguine et origine, certè similitudine roboris et vastâ corporis proceritate.

Cap. 24, v. 9: *Et inventa sunt in Israel octingenta millia hominum fortium, qui educerent gladium et de Judâ quingenta millia pugnatorum.* At hic numerus non concordat cum eo qui assignatur 1 Paralip. cap. 21, ubi legimus: *Inventus est omnis numerus Israel mille millia et centum millia virorum educentium gladium: de Judâ autem quadringenta septuaginta millia viorum bellatorum.* — Respondeo. Census quem refert prior textus exhibitus est ab Joab, qui cùm esset ex tribu Juda, exactius rem in suâ tribu confecerat; in cæteris verò tribubus paulò negligenter; neque etiam tribum Levi et Benjamin numeraverat; imò territus plagâ è cœlo inmissâ, accidente etiam inhibitione regis, à populi numeratione destiterat. Is verò census qui refertur in libro Paralip. videtur confectus à principibus militum, qui Joabo in hæc populi numeratione aderant, quique partes suas in

remotioribus tribubus numerandis implentes, antequam illis innotuisset regis edictum, pergebant numerare populum, cum jam Joabus destitisset: unde collegerant alia trecenta milia virorum ex Israel. Pauciores vero referunt ex Judâ, quia forte cum huic negotio darent operam, inhibitionem regis acceperunt. Adjici potest quod in priori numeratione virorum Israel, sribantur tantum viri fortes; in posteriori vero etiam gregarii milites. Similiter in priori numeratione virorum de tribu Juda scribuntur milites cum ducibus et praefectis; in posteriori vero soli milites referuntur. Vel in libro Reg. non comprehenduntur legiones ordinariae, quippe quae jam ante in numerato erant pro regis custodiâ; expeditæ enim semper habebantur distributiones duodecim, una in unâquaque tribu habens viginti quatuor millia virorum stringentium gladium, qui numerus per duodecim subductus et multiplicatus, summam militum efficit ducenta et octoginta octo milia; his autem praeerant sui duces duodecim cum suâ quisque chiliade atque chiliarchis, ut ibidem dicitur, ex quibus assurgit summa duodecim millium; hoc numero addito priori, producent praecepsè trecenta milia, quae in Paralip. excedunt numerum qui recensetur in libris Regum.

Ex libro tertio Regum.

Cap. 7, v. 15: *Fixit duas columnas æreas, decem et octo cubitorum altitudinis columnam unam;* at 2 Paralip. 3, v. 15, illæ duæ columnæ dicuntur habuisse triginta et quinque cubitos. — Respondeo. In priori textu tribuuntur cubiti sacri decem et octo utrique columnæ; in posteriori vero 35 communes; et ideo idem planè dicitur utrobique; cubitus enim sacer duos continebat communes, ideoque 18 sacri 36 efficiebant communes; ex communibus vero deest unus in Paralipomenis, ex sacris nihil, quia in Regum libro docetur, quænam plena et perfecta fuerit columnarum longitudo, at in Paralipomenis, basis excipitur utriusque columnæ, quæ unius cubiti fuit communis, qui si addatur, exsurgit numerus triginta sex cubitorum.

Ibid., v. 26: *Mare æneum duo millia batos capiebat;* at lib. 2 Paralip., cap. 4: *Capiebat tria millia metretas;* quæ cum eadem sit mensura cum batis, hi textus non cohaerent. — Respondeo in priori referri batos *sacros*, in posteriori vero *textu vulgares*. Porrò hi tertia parte minores erant illis, subindeque *metretæ* erant minores illis *batis*. Adjici potest in hoc ingentissimum vas infundi quidem solere tan-

tum bis mille batos, licet capere posset tria millia, usque ad labri summitatem.

Cap. 15, v. 14: *Asa autem excelsa non abstulit;* at 2 Paralip., cap. 14, v. 5: *Abstulit de cunctis urbibus Iuda aras et fana, etc.* — Respondeo *excelsa* fuisse duplicitis generis, alia in quibus vero Deo cultus impendebatur, alia in quibus colebantur falsa numina; hæc destruxit Asa, illa non abstulit.

Ex libro quarto Regum.

Cap. 8, v. 26: *Viginti duorum annorum erat Ochozias cum regnare cœpisset,* etc. at 2 Paralip. 22: *Quadraginta duorum annorum erat Ochozias cum regnare cœpisset;* qui posterior locus non solum à priori dissidet, sed si ex integro admittatur, concedendum erit filium biennio seniorem esse suo patre. Nam Joram, Ochozias pater, mortuus est quadragenarius, quo vitâ functo, Ochozias regnum est auspicatus. Responsio communis est mendum irreppisse in libros Paralip., ex notis Hebraicis vitiatis, ita ut pro 2 et 2 ex quibus conficitur numerus 22, positum sit 2 et 2, ut fieret numerus 42. Ita sentiunt Cajetan, Mariana cum aliis plurimis. At cum istius mendi nec S. Hieronymus, nec Bibliorum correctores sub Pio V. et Clemente VIII meminerint, neque illud expunxerint, atque omnia exemplaria cujuscumque conditionis constanter habeant illum numerum 42 in libris Paralip. vix concederem errorem sic invaluisse, ut in omnia prorsus exemplaria irrepserit, nec ab aliquo veterum fuerit notatus. Unde meo iudicio melius respondent cæteri qui sentiunt Ochoziam regnasse quidem vigenti annis cum patre suo joram et avo Josaphat, atque tunc fuisse natum viginti duos annos, ut fert textus libri Reg. mortuo autem patre suo Joram, qui sceptrum tenuerat octo annis, Ochoziam præfuisse solum per duos annos, atque tunc natum fuisse annos quadraginta duos, ita quod in consortium Regni venerit cum patre solo octo annis, et cum patre et avo duodecim; Josaphat namque regnavit viginti quinque annis.

At inquires, verosimile non sit Ochoziam cum patre et avo regnasse, tum quia nullum est ejusmodi regni consortii in Scripturâ Sacra exemplum; tum quia Ochozias ipse minor erat natu inter fratres, qui non nisi post mortem Josaphat trucidati sunt per latrunculos Arambum: tum denique quia mortuo Joram, habitatores Jerusalem constituerunt Ochoziam filium ejus minimum regem pro eo, Paralip. 22. Itaque anteà rex non erat. — At omnia hæc argumenta

facile dissolvuntur : Primum quidem omnino falsum est ; nam Ezechias duobus annis regnabit cum patre ; enimvero 4 Reg., Cap. 18, dicitur regnasse viginti novem annis, cum tamen solus tantum viginti septem regnaverit, duos autem cum patre suo. Ad secundum dico non videri insolitum filios natu minores spretis grandioribus ad regni consortium evocari ; sic à Davide selectus est Salomon prae Adoniæ ; et Abia præ cæteris fratribus. Ad tertium respondeo novum non esse quod qui prius rex fuerat inauguratus, iterum acclamante populo rex salutetur ; sic Saul, Reg. cap. 10, ab Israelitis rex agnitus, iterum cap. 11, in Galgalis rex proclamatur ; sic pariter Salomon Paralip., cap. ultimo, in regem denuò ungitur.

Adjicies iterum : Si mortuo patre, Ochozias natus fuissest annos 42, ejus mater Athalia fuissest grandævæ ætatis, nec subindè apta regno ; quis enim mulieri admodum vetulæ atque nefariae animo lubenti paruissest ; — Verum quis nescit quantum semper vigeat iniquæ mulieri vafrties ; quantumque valeat apud mercenarios aulicos prospera, si faveant, repromittens ; et dira quæque obstantibus interminans mulier crudelissima, quæ in propriis etiam nepotes regnanti libidine illecta desævierat ?

Sunt etiam qui ut utrumque hunc textum concilient, dicunt quadraginta duos illos annos in libris Paralip. commemoratos, numerandos esse ex quo domus Amri usque ad regnum Ochozie regnare coepérat ; istudque ratione Athaliæ, matris hujus Ochoziae, quæ erat filia Amri regis Israel 4 reg., c. 8, v. 7. Amri enim, cuius nomen hic ad familiam pertinet, ex quâ ipse primus regnavit, ut legitur 3 Reg., cap. 16, sceptrum regni Israel tenuit octo annis, Achab ejus filius cum Ochoziâ filio viginti duobus, et Joram à Jehu sublatuſ duodecim.

Cap. 16, v. 5 : *Achab filium suum consecravit transerens per ignem secundum Idola gentium* ; at 2 Paralip., cap. 28 : *Reliquit filium Ezechiam regni successorem*. Resp. Probabile esse Achabum plures habuisse filios, ex quibus unum idolis immolavit, superstite Ezechia regni successore. Si vero unicum haberit, diearem illum non fuisse flammis extinctum, sed duntaxat eis expositum lustrationis gratiæ. Neque enim gentiles filios suos inanibus diis oblatis igne semper comburebant, sed etiam purgationis et expiationis causâ per medias flamas transferebant, quod districtè prohibetur Iudeis Deuteronomii cap. 25, v. 10, iis verbis : *Nec inveniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam dicens per*

ignem. Quamobrem signanter præfatus textus habet, transferens per ignem, ut significetur filium Achabi more gentilium transmissum esse per medianas flamas, quasi consecrationis et purgationis gratiæ, non autem ustulatum et vitæ privatum.

Cap. 24, v. 6 : *Dormivit Joachim cum patribus suis*, que juxta Scripturæ consuetudinem, et loquendi modum, significant eum obiisse in Iudeæ et sepultum in sepulchris patrum. At 2 Paralip. cap. 36, v. 6, dicitur catenis vincetus à Nabuchodonosore ductus in Babylonem et sepulturæ asini sepultus, juxta vaticinium Jeremiae, cap. 22, v. 18. Resp. Quod cum ex 4 Reg., cap. 25, v. 36 liquidò constet Joakimum regnasse undecim annis, Jeremias vero, cap. 25, asserat Nabuchodonosor anno quarto in eunte regni Joakim, vel tertio finiente, ut tradit Daniel, venisse Jerosolymam, eam expugnasse, atque captum Joachimum et partem vasorum sacrorum transtulisse in Babyloniam ; aliundè vero Jeremias prædixerit eum projectum iri extrâ portas Jerusalem, et sepulturæ asini sepieliendum, necesse est eum rebus cum Nabuchodonosore compositis, ex victoris clementiâ remissum fuisse Jerosolymam, et restitutum in regnum sub conditione tributi. Nam Joakim tribus annis servisse Nabuchodonosori expressè traditur cap. 24 lib. 4 Reg., ac subindè anno quarto regni sui in regnum restitutus, promissum tributum solvit tribus annis sequentibus, quinto videlicet, sexto et septimo ; at cum vanâ spe protectionis à rege Ægypti delusus, anno octavo Chaldæum procrastinationibus lactando tributum non solvisset ; neque etiam anno nono ; tandem Nabuchodonosor expeditionem in Ægyptios aggressus, prius in sibi perduellem Joakimum arma movit, Jerosolymam denuò in protestatem initio undecimi anni Joakimi recepit, non tam armorum vi, quam fraude. Cum enim superiore jam anno aliquot menses in Jerosolymæ obsidione posuissest, eamque longius proferendam timeret, hujus anni principio consilium cepit obtinendi in urbem ingressum, promittens interpositâ jurisjurandi religione, pacificum fore ingressum suum, ut Josephus ait. Cui promissioni Joakimus eo facilius assensum præbuit, quominus erat destitutus à comedatu, et ejus clementiam jam fuerat expertus, Babylonem, tertio sui regni anno abductus, remissusque. Ergo Nabuchodonosorem cum exercitu suo mœnibus accepit. At ille receptus, non servavit fidem, ut ait Josephus, sed florem iumentutis Jerosolymitanorum cum ipso rege interfecit ; Ratus videlicet fœdifrago frangendam fidem,

quem etiam insepultum extrà mœnia projici jussit, ut Jeremiæ vaticinium impleretur, qui prædixerat eum extrà portas Jerusalem projiciendum, ad æstum per diem, et ad gelu per noctem, et putrefactum sepulturâ asini seperiendum: nemine omnino in tanto populo reperio, qui nocturnam pietatem regio cadaveri exhiberet, exemplo Tobiæ. Sed oportuit Uriæ Prophetæ cadaver projectum super sepulchra ignobilis vulgi vindicari. Quòd autem nihilo minus dicitur *dormisse cum patribus suis*, sciendum est eam locutionem etiam in morte violentâ aliquandò à Scripturâ usurpari; ut in Jorami et Achabi morte. Denique in secundo Paralip. significatur in ejus corpore inventas esse notas, quæ ostendebant eum alicujus idoli stigmaticum factum fuisse quales in magis et maleficiis sæpè reperiuntur.

Ex libro primo Paralipomenon.

Cap. 2, v. 15, David dicitur septimus et ultimus filius Isaï: at 1 Reg. 16, v. 11, cùm Isaï coram Samuele adduxisset septem filios, dixit unum adhuc superesse, nempe Davidem pascentem oves.—Respondent interpretes cum magistro historie Ecclesiasticæ Isaï præter istos septem filios à se immediatè genitos, alterum habuisse adoptivum, nempe Jonathan, filium Sammaea, seu nepotem ex tertio filio, quem cùm haberet domi, etiam cum aliis filiis sistere voluit coram Samuele, ne fortè is esset quem Deus seligeret in regem.

Cap. 3, v. 6: Porrò in Jerusalem ei (Davidi) nati sunt filii Simmaa, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee; at Proverb. v. 3, Salomon testatur se fuisse unigenitum coram matre suâ, proindè non potuit habere tot fratres uterinos.—Respond. Salomonem idecò dici unigenitum, non quòd solus reverà esset à Davide ex Bethsabea genitus sed quia velut unigenitus erat dilectissimus, undè septuaginta reddunt, unicè dilectum

Cap. 10, v. 6: Interiit ergò Saul, et tres filii ejus, et omnis pariter domus ejus concidit; at 2 Reg. 2, v. 8: Abner Isboseth filium Saul regem constituit super Israel, etc.—Respondeo reverà quidem Isboseth aliquandiù regis nomen obtinuisse; at cùm duobus annis regnasset specie tenus, et non tam sua quām Abneris autoritate et virtute, tandem in lecto miserè trucidatum esse: ejus autem filius Miphloboseth erat in aula Davidis ex gratiâ et sine imperio; undè familia Saulis cum eo concidisse dicitur, quippè quæ nullâ amplius autoritate ad posteros propagandâ invaluit.

Cap. 21, v. 25: Dedit ergò David Ornan pro loco sictos auri justissimi sexcentos; at 2 Reg. cap. 24, v. 24: Emit ergò David aream et boves argenti sicut quinquaginta. — Respons. In priori loco erat majori pretio locus et spatiū amplissimum ubi oblatum fuerat sacrificium; in posteriori solū commemoratur emptio loci ubi constitutum fuerat altare, unā cum bobus immolatis, et lignis ad sacrificium necessariis. Undè non est eadem emptio, sed duplex; cùm enim David inter angustias sævientis pestis placare vellet Dominum, in eodem loco ubi persecutum Angelum conspexerat, primū emit quinquaginta sicutis argenteis locum altaris et necessaria ad holocaustum; postquam verò (ait Waltherus) igne cœlitus delapso, et sanatâ lue, David intellexisset hunc ipsum locum esse quem Dominus ad ædificandam domum suam elegisset, jam exigua illâ areâ quæ altari cesserat, noluit esse contentus, sed totum illum montem Moriah emit ab Areunâ sexcentis sicutis auri; hic enim clarissimè asseritur, quod rex premium hoc dederit pro loco; ibi autem commemorantur saltem boves, ligna et area. Hæc expositio robur etiam accipit ex 2 Paralip. 3, v. 1, ubi dicitur, quòd Salomon ædificarit domum Domini in monte Moriah, qui demonstratus fuerat David, in loco quem paraverat David in areâ Ornan Jebusæi.

Ex libro secundo Paralipomenon.

Cap. 2, v. 14: Misi tibi virum prudentem et scientissimum patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan; cuius pater fuit Tyrius. at 3 Reg., cap. 6, v. 14: Tulit Hiram de Tyro filium mulieris viduae de tribu Nephtali, patre Tyrio.—Resp. Pater Hirami erat reverà ex tribu Nephtali, et dictus est Tyrius, non origine, sed incolatu, quòd Tyri diutissimè vixisset; mater verò illius ex tribu Dan, undè Hiramus ille dictus est ex tribu Nephtali genere paterno, quòd clarè exhibet textus Hebræus, posteriorem locum sic ad verbum reddens: *Filius mulieris viduae ipse de tribu Nephtali.*

Cap. 24, v. 21 Zacharias dicitur interfectus in atrio domus Domini: at Matth. 23, v. 35, dicitur occisus inter templum et altare. Resp. Hic Templi nomen accipitur vel in strictiori, vel in latiori significatione. Priori modo eam tantum continebat partem tecto coopertam: posteriori verò omnem ambitum muris cinctum, subindeque aream in quā sub dio erat altare holocaustorum. In priori significatione, occisus est Zacharias in atrio domus Dei: in posteriori

verò occisus fuit inter templum muris clausum, et istud altare holocaustorum, quod sub dio fuisse multis probat Glassius Phil. Sacr. pag. 119.

Ex libris Esdræ et Nehemias.

Pugnare videntur manifestè hi duo libri in recensione eorum Judæorum qui è captivitate Babylonica redierunt Jerosolymam. Nam Esdrae 2, v. 5, filii Area numerantur 77. At Nehem. 7, v. 10, sunt 632. Insuper apud Esdram, ibidem, v. 6, filii Phaath Moab, filiorum Josue Joab 280, 12. Apud Nehemiam verò 28, v. 18, apud Esdram, v. 9, filii Zethua sunt 945, apud Nehemiam, v. 13, iudicatur 945, etc. Respondeo discrimen hoc esse petendum ex duplice indice diversis in locis et diverso tempore edito. Nam recensio quæ exstat apud Esdram, facta est in Babyloniam, in quæ scripta sunt nomina eorum qui ad exitum erant parati. Quæ verò est apud Nehemiam post illam Esdræ, annis 72, est confecta ab ipso Nehemiam, si benè auguratur Grotius, eorum est qui reverà redierant Jerosolymam. Porrò ex iis qui nomina sua ad redditum consignaverant, plurimi fortè mutato consilio, maluerunt stare in Babyloniam; nonnulli etiam qui non fuerant scripti, sese exeuntibus comites dederunt; aliqui etiam fortè in viâ defecerunt; indè fit quod cædem familie vel numerosiores, vel minores in alteretro indice appareant. Unde rectè stat utriusque veritas.

Quæ ex libris Judithæ, Estheris, Tobiae et Jobi colligi possent antilogiaæ, mox enucleabuntur in eorum librorum discussione.

Ex libro Psalmorum.

Psalm. 1, v. 5: *Non resurgent impii in iudicio*, ait Actor 17, 31, Rom. 14, v. 10, et alioi sæpè asseritur futura omnium omnino hominum resurrectio. Resp. 1º Illa verba intelligenda esse non de Resurrectione generali hominum, et Judicio extremo, sed de judiciis temporalibus, in quibus impii non consistent, sed causâ cadent; verbum enim *Kum hic scriptum non solum significat surgere et resurgere*, sed etiam *stare et consistere*: hinc impii non consistent in iudicio *emendationis*, in quo stant justi, quia probantur velut aurum in fornae: impii verò in Deum blasphemantes et murmurantes velut arentes paleæ, in igne tribulationis cremantur et abeunt in favillas. Nec in iudicio *discussionis* in quo si nosmet ipsos judicamus, non judicabimur; quia impii

peccatorum suorum pondere ita deprinuntur, ut nullam emendationis spem habentes, in desperationem ruant. Si verò quis ea verba ad extremum iudicium referat, etiam verum erit dicere impios in eo non resurrecturos, quia non resurgent in æternum victuri et coronandi, sed puniendi et morituri; nam sicut oves in inferno detrudentur, et mors depascet eos.

Psalm. 7, v. 7. *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* At obstetricibus Aegyptiacis propter mendacium, quò Pharaonem ludentes salvavérunt Hebræorum puerulos, aedificavit Deus donum; et Rahab, quia mendacio liberaverat exploratores Israelitarum, sortem in populo Dei, imò et in genealogiâ Christi obtinuit. Respondet S. Augustinus 1º Obstetrics Aegyptias non fuisse præmio donatas ob mendacium, sed propter timorem in Deum et misericordiam in illos puerulos. Similiter Rahab gratiam obtinuit, non propter mendacium, sed propter beneficium; neque Deus in illis probavit verbum mendacii, sed affectum obsequii. 2º Cùm triplex sit mendacium, *perniciosum, officiosum, et jocosum*; istud lædit, illud prodest, hoc delectat, Deus absolutè perdet et castigabit graviter omnes qui loquuntur mendacium perniciosum, levius autem qui officiosum et jocosum.

Psalm. 31, v. 3: *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.* Si tacuit quomodo clamavit tota die? Resp. Tacuit dum peccatum per novem menses occuluit, nec confessus est, donec à Prophetâ publicè est objurgatus. Clamavit autem tota die, et rugiit à gemitu cordis, cùm propter gravitatem admissi sceleris, tūm propter sanitatem et vitam pueri ex adulterio nati.

Psalm. 34, v. 21: *Custodit Dominus omnia ossa eorum; unum ex illis non conteretur*; at plurim justorum, præserim martyrum, ossa constat esse contusa, igne combusta ac in cineres et favillas dissipata. — Resp. Duplieem cogitari posse ossium contritionem, unam in destructionem, aliam in reparationem; permittit quidem Deus ad tempus ossa justorum communui; at in resurrectione omnia instaurabit ad unum, nec sinet aliquid ex eis perire.

Psalm. 57, v. 25: *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quarens panem.* At Luc. 16, Lazarus jacebat ad januam divitis cupiens saturrari de micis que cadebant sub mensâ ejus, et nemo illi dabat; quin et ipse David viaticum pro se et suis petiit à Nabale, et panes à sacerdote. — Respondent aliqui oraculum istud

intelligi de pane spirituali verbi Dei', quo justorum animæ destituantur. At sensus litteralis est , quòd licet justi interdùm et ad tempus egeant pane , et eas in angustias adigantur, ut à Deo videantur abjecti , attamen Deus non sinit eos diù conflictari cum adversis , sed eripiens eos ab omni egestate ità bonis cumulat , ut eorum posteritas abundet.

Psalm. 105, v. 5 : *Fundasti terram super stabilitatem suam*. At Psalm. 135, v. 6 : *Firmavit terram super aquas*. — Resp. Terræ basis et fulcrum est ipsa Dei potentia, quæ hoc universum virtute suâ sustinet ; terra verò, ut potè centrum universi, velut in aquis consistere dicitur, quia aquis instar insulæ cingitur ac munitur.

Psalm. 112, v. 6 : *Justus in æternum non commovebitur*. At Proverb. 204, v. 16. *Septies in die cadit justus*. — Resp. justus fide , spe et charitate firmatus, adversitatibus undique sævientibus non dejicitur, nec à justitiâ penitus declinat : dùm verò ex humanâ fragilitate tumultuantibus tentationum procellis , jactatur , statim erectâ in Deum mente et fiduciâ resurgit et consistit.

Psalm. 116: *Omnis homo mendax*. At Apocal. 14, v. 15 : *In ore eorum non est inventum mendacium*. — Resp. In priori textu admonemur ad quid inclinet inducta per peccatum humana fragilitas ; in posteriori , à quo præservemur per Christi gratiam , quæ sanat omnes infirmitates nostras.

Ex libro Proverbiorum.

Cap. 1, v. 26 : *Ego in interitu vestro ridebo* : at Ezech. 18, v. 33 : *Nolo mortem morientis*, etc. — Resp. Deus ex misericordiâ non vult mortem peccatoris impenitentis ; at ex justitiâ delectatur in vindictâ et pœnâ quâ ejus finalem perduellionem ulciscitur.

Cap. 6 : *Vade ad formicam , ô piger* , etc. His verbis exemplo formicæ stimulat homines otiosos, ut sibi procurent in tempore opportuno quibus in adverso vescantur ; at Lucæ 12, v. 22. Christus ait : *Notite solliciti esse animæ vestrae quid manducetis , neque corpori vestro quid induamini* , etc. — Resp. In priori provocatur humana prudentia ad providendum sibi de necessariis : in posteriori nimia hæc sollicitudo damnatur ; undè homo in labore vultûs sui vesci quidem debet pane suo, ità tamen ut jactet cogitatum' suum in Domino qui ipsum enutriet.

Cap. 26, v. 4 : *Ne respondeas stulto juxtâ stultitiam suam , ne efficiaris ei similis* ; at v. 5 :

Responde stulto juxtâ stultitiam suam , ne videatur sibi sapiens. — Resp. His admonemur non esse imprudenter agendum cum stultis , et excæcatis peccatoribus, nec eorum sannis et conviciis reciprocandum : at si illorum petulantia vergat in Dei offensam , proximi injuriam , et nostram infamiam, tunc pro viribus est coercenda.

Ex libro Ecclesiastes.

Cap. 1, v. 10 : *Nihil sub sole novum* : at Jеремиæ cap. 31 , v. 22 : *Creabit Dominus novum super terram*; et Apocalypsis 21, v. 5 : *Ecce nova facio omnia*. — Resp. 1º. Nihil novi in rerum naturâ apparere intrâ ipsius naturæ seriem et primigeniam rerum constitutionem et consistentiam ; res enim cœlestes et terrenæ eodem ordine consistunt, quo primitus à rerum omnium opifice fuerunt constitutæ : eadem enim est terræ cæterorumque elementorum virtus, eadem animantium fœcunditas ad alia sibi similia procreanda ; iidem cœlorum et astrorum flexus et influxus,, non solùm in genere, sed etiam in specie ; tametsi propter hominum prævaricationem minus perfecta jam sint ista, si individua attendas , quâm fuerant in primaria sua formatione. 2º Si hoc Salomonis effatum ad mores referas , sensus erit omnia mortalium ad felicitatem et animi tranquillitatem studia, non esse nova : nam si quis res in primis sæculis actas haberet in prospectu, distinctissimè animadverteret nihil jam ab hominibus tentari , quod à majoribus non fuerit auspicatum ; quæ interpretatio proximiū ad Salomonis mentem collineare videtur ; neque enim hic agit de naturalibus et artificialibus , multò minus de supernaturalibus et divinis , in quibus nova pro libito quotidie Deus molitur.

Cap. 3, v. 19 : *Unus est interitus hominis et jumentorum , et æqua utriusque conditio* ; sicut moritur homo, ità et illa moriuntur.... Quis novit si *Spiritus filiorum Adam ascendat sursùm* ; at cap. 11 , v. 7 : *Spiritus hominis redit ad Deum qui dedit illum*. — Resp. In priori textu proferri sententiam hominis carnalis voluptatibus indulgentis, qui nihil aliud quâm corporeis deliciis inhiens, sibi persuadere nititur non aliam esse post mortem sperandam felicitatem; sed homines quemadmodùm et bruta totos interituros : in posteriori verò refertur sententia hominis fidelis , atque verè et piè de animæ immortalitate et futurâ post mortem alterâ vitâ sentientis.

Cap. 9 , v. 2 : *Nescit homo utrū amore an odio dignus sit* : at 2 ad Timotheum 4, v. 8,

S. Paulus constanter asserit : *Reposita est mihi corona justitiae quam reddit mihi Dominus*, etc. Responsio. Nescit homo naturali lumine et propriis suis viribus atque humanâ sapientiâ, an sit odio vel amore dignus, cùm Deus bona temporalia sine ullo discrimine conferat probis et improbis; at istud nosse potest, uti noverat Apostolus, ex sibi factâ divinâ revelatione.

Ex libro Ecclesiastici.

Cap. 7, v. 15 : *Non iteres verbum in oratione tuâ*: at Matthæi 26, Christus Dominus tertio oravit eundem sermonem dicens. — Resp. In priori textu prohiberi verborum reiterationem inutilem ex scrupulosâ nimium conscientiâ; non verò piam et humilem eadem verba majori ac ferventiori affectu iterantem.

Cap. 40, v. 29 : *Fili, in tempore vitæ tuæ ne indigeas; melius est enim mori quâm indigere*: At Matthæi 19 : *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quæ habes, et da pauperibus*. — Resp. Prioribus verbis damnari otiosorum hominum inertiam, quæ illos ad egestatem et mendicitatem adigit; non verò paupertatem Evangelicam quam suis sectatoribus Christus Dominus instillat, quatenus liberi à rerum mundalium curâ et sollicitudine securiùs Deo famuluntur, et suæ saluti consulant.

Cap. 49, v. 5 : *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt*; at David ipse etiam gravissimè peccavit, nec à peccatis et divinâ vindictâ immunis fuit Ezechias, ut appareat ex 4 Reg., cap. 20. — Resp. In illo textu sermonem esse de peccato idolatriæ ac fœdere cum idololatriis, à quo tres illi tantum reges Juda fuerunt immunes; nam hujus eriminis Josaphat, alioquin pius, arguitur 20, Paralip., 18.

Ex Isaiâ.

Cap. 1, v. 26 : *Restituam tibi Judices tuos ut fuerunt priùs et conciliarios tuos sicut antiquitûs*: at Judæi post restitutam à captivitate Babylonica libertatem, nusquam eamdem obtinuerunt auctoritatem regiam et judiciale supremam quâ priùs fuerant potiti. — Resp. Vaticinium istud intelligi de statu Judæorum, vel post captitatem, vel post adventum Christi. In priori statu habuerunt Judices et duces, qui præcedentibus, si non eadem dignitate et imperii majestate, saltem eadem pietate, prudentiâ, et religione eis præfuerunt, ut Esdras, Nehemias, Machabæi. In posteriori vero statu, Deus pontificibus Judæis, scribis et phariseis substituit Apostolos et eorum successores Ecclesiæ pas-

tores et doctores, qui illos Synagoga Judices et duces vita innocentia, sapientiâ ac vigilantiâ longè superabant; igitur quovis sensu vaticinium accipias, habes impletum.

Cap. 2, v. 4 : *Conflabunt gladios suos in voreres, et lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultrâ ad prælîum*; quæ de hominum statu post adventum Christi dicta esse liquet; at Matth. 10, v. 34, Christus ipsem ait : *Nolite arbitrari quia venerim pacem mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium*. — Resp. Isaiæ verba accipienda sunt de Ecclesiæ propagatione, eaque pacifica, non autem armorum vi, nec adversariorum exterminatione, ut contigit in institutione et dissemination Synagogæ, quæ nonnisi Chananaeorum aliorumque idololatrârum excisione, in Palæstinâ stabiliri et propagari potuit.

Cap. 7, v. 25 : *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet, etc.*, quæ Matth. v. 25, et Lucæ v. 31, accipiuntur de Christi Domini ortu futuro. At isti interpretationi repugnant : 1º Prophetæ Scopus qui, inquit Judæi, eo loci non agit de venturo Messia. 2º Promissæ liberationis ab intestantibus adversariis signum, quod dari debuit Achazo de re præsenti, non verò futurâ post multa sæcula, quandò nec Achazus ipse, nec aliquis ex ejus familiâ esset in vivis. 3º Nomini alma significatio, quæ non virginem intactam, qualis fuit Deipara, sed mulierem quacumque etiam adulteram significat; ut Proverb. 30, v. 19. 4º Constructio participii temporis præsentis, quo Juvencula, de quâ fit sermo, dicitur *concipiens et pariens*; subindèque illa tûm erat in vivis: Non agitur ergo, inquit, de matre Messiae diù postmodum futurâ, sed vel de conjugi Ezechiæ Achabi filii, vel de conjugi filii ipsius Isaiae Prophetæ. — Resp. Reverâ Prophetam his verbis annuntiare futuram Messiæ ex Matre Virgine conceptionem et nativitatem: neque ulla ex Judæorum argutiis, his quidquam officere: non signum; cùm enim Prophetæ, quoties speciale aliquam futuram liberationem à summis calamitatibus spondebant, solerent injicere mentionem Messiae Salvatoris, cuius intuitu tam stupenda beneficia Judaico populo conferebantur, quod ille ex eâ gente esset oriundus; apposite Isaías Christi Domini futuri ortus hic meminit, ut Achazi et Judæorum terrorem depelleret: cùm enim hi audissent duos reges potentissimos Syriæ et Israel in regni Judaici perniciem et extinc-

nem conspirâsse , et jam formidandos adesse eorum exercitus, de suâ fortunâ suisque rebus actum esse arbitrantes , abjiciebant animos ; quos ut erigeret Propheta et fidem faceret de proximâ liberatione, repetit promissionem factam de venturo Messiâ, ostenditque hostium conatus et minas fore inanes, quoniam non prius deficere débebat regnum istud et sceptrum, quâm Messias venisset. Porrò cum nondum adventâsse demonstrat ex eo quod ille oriundus esset ex Virgine , nulla autem virgo intacta permanens eò usque pepererat : quoniam verò Achazus ipse idolatriæ deditus unâ cum Judaico populo hanc liberationem à Deo quem graviter offenderant, concedendam insiciabatur, ut certam de illâ spem faceret Isaías, longè præstantius beneficium, nempè Incarnationem Verbi eis spondet , cujus adventus signum erit Virgo intacta concipiens et pariens : *Ecce Virgo concipiet*, etc., quasi hic Propheta, agens non tam cum Achazo quam cum domo David , diceret : Vos non vultis, aut non auditis petere signum liberationis promissæ , Dominus interim ipse dabit aliud longè illustrius, non quo à duorum regum inflammato odio, et toties jam victricibus copiis; sed quo ab antiquâ et longè duriori diaboli tyrannide liberenmini. Quod signum eò etiam spectare videtur, ut animos confirmet languentes et consternatos metu imminentis belli. Nam si à majori illâ vi atque exitio liberabit aliquandò Deus populum oppressum, multò sanè faciliùs id præstabat à duabus caudis titionum fumigantium , hoc est, duorum regum in perniciem Judæorum conspirantium : enimverò si ea fuit amoris vis in Deo, ut Filium suum unigenitum daret, quomodo negaret alia, quæ infinitis spatiis leviora sunt ? Proindè à dono majori largitionem beneficii minoris Propheta hoc pacto confirmat , ut signum ipsi idem esset, quod argumentum.

Neque etiam his officit, inò ad ea confirmanda plurimum conductit vox *alma* : nam ut alias observavimus , reverà Virginem adolescentulam designat, de cuius pudicitâ et integritate nullum sit dubium : uti planissimè constat ex perpetuo hujus vocis usu in Scripturâ, in quâ septies tantum usurpatur, videlicet Genes. 24, v. 43, ubi vocabulum istud tribuitur Rebeccæ dum adhuc esset virgo, quoniam additur eam non cognovisse virum. Et Exod. 2, v. 8. Maria, soror Moysis , quando adhuc adolescentula erat et virgo, dicitur *alma*. Idem nomen tribuitur Virgini juvenclæ Psalm. 68, v. 26, et Cant. 1, v. 5. Quis itaque dubitabit idem nomen

ab Isaiâ hic usurpatum, puram et illibatam denotare virginem, qualis fuit antè partum, in partu, et post partum Virgo Deipara?

At , instant Judæi, vox *alma*, Proverb. 30, v. 19, denotat juvenculam temeratam; nam inter ea quæ nullum suî vestigium post se relinquunt, atque adeò difficilè cognoscuntur, Salomon adjicit, *viam viri in almâ*, seu juvenculâ. — Resp. His verbis non significari juvenculam ex congressu virili temeratam et laxatam, sed è contrâ itâ clausam et absconditam, ut ad eam nullus viro ejus pudicitæ insidianti pateat accessus ; nec subinde ullam operæ virilis vestigium in eâ deprehendere liceat ; quia reverâ nullum est. Ac si diceret Salomon : Faciliùs deprehenderes in aere aquilæ viam, aut navis in mari, aut serpentis repentis super petram, quâm vestigia viri ad januam illius adolescentulæ virginis, quæ se à virorum conspectu et insidiis subducit.

Urgent iterùm, Hebræos significare virginem non voce *alma* sed voce *betula*. — Respondeo vocem *betula* significare quidem virginem quan- diù illa intacta permanet, sive interim illa juvenis sit, sive annosa; at vox *alma* significat juvenculam virginem à virorum conspectu et consortio semotam, qualis erat Deipara.

Cap. 23, v. 17 : *Et erit post septuaginta annos visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam.* At Ezechielis 26, v. 14 : *Non ædificaberis ultrâ, et v. 21 : In nihilum redigam te, et non eris, et requisita non invenieris ultrâ in sempiternum.* — Respondet S. Hieronymus tyrum fuisse quidem restitutam et rursùs ædificatam in civitatem, non verò in auctoritatem et dignitatem regiam quâ plurimis insulis et populis imperabat; nam deinceps paruit Chaldeis, Græcis et Romanis. Adjici potest eamdem civitatem non fuisse restitutam, quippè cùm illius cives et incolæ fuerint extincti, et in varias provincias dissipati; alii verò novam civitatem loco prioris instauratam habitaverint.

Cap 38, v. 1 : *Dispone domui tuæ, morieris tu et non vives;* at v. 5 : *Ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos :* quæ de eodem Ezechiâ rege dicta, aut in Scripturâ antilogiam, aut in Deo mutationem arguunt. — Resp. Ezechias juxta causarum naturalium seriem et dispositionem haud dubiè moriturus erat, nisi Deus ejus lacrymis, pœnitentiâ et pietate commotus, ipsi vitæ inducias concessisset; itaque Propheta primum edixit quod Deus ex naturali rerum dispositione præviderat ab æterno futurum, nisi aliter statueret; quod etiam se fa-

ctorum præsicerat. Hæc egregiè explicat S. Augustinus, lib. 6. de Gen. ad litteram, Cap. 17: « Secundum quasdam futurorum causas, inquit, moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindecim annos ad vitam; id utique faciens, quod antè constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, et in suâ voluntate servabat. Non ergò id fecit, quod futurum non erat; hoc enim magis erat futurum quod se facturum præsciebat; nec tamen illi anni rectè additi dicerentur, nisi aliquid adderetur, quod se aliter in aliis causis habuerat. Secundum alias igitur causas inferiores, jam vitam finierat; secundum illas, quæ sunt in præscientiâ et voluntate Dei, qui ex æternitate noverat quid illo tempore facturus erat, et hoc verè futurum erat: tunc erat finiturus vitam quâd finivit vitam. »

Cap. 53, v. 2: *Non est species ei (Messiae) neque decor, etc.* At Psalmo 45, v. 2, dicitur *speciosus formâ præ filiis hominum, etc.* Resp. Loquitur Propheta de Christo sputis fœdato, flagris laniato, et plagis cruentato qualis apparet in Passione, in quâ fuit despectus, humiliatus, et reverà vir dolorum: Psalmista verò eum repræsentat secundum eximias corporis et animi dotes quibus à nativitate fuit prædictus, et quārum respectu speciosus erat præ filiis hominum.

Ex Jeremiâ.

Cap. 22, v. 30: *Hæc dicit Dominus, scribe virum istum sterilem, quæ de Jechonia dicta sunt; at 4 Paralip. 5, v. 17, septem filii ejus numerantur, inter quos Salathiel, qui in genealogiâ Christi sedem habet.* Resp. Sterilis fuit Jechonias, non defectu prolixi, sed successoris n. regiâ dignitate et auctoritate. Unde additur: *Nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultrâ in Iudâ.* Tametsi enim Zorobabel ejus nepos dux fuerit reducum in terram Juda, ejusdemque operâ et auspiciis templum fuerit instauratum, nusquam tamen verè regiam auctoritatem est consecutus: neque enim ille absolutè, et solus, populo jus dicebat, sed consortes habebat Nechemiam et alios illustrum familiarum principes; qui omnes à regibus Persarum pendebant.

Cap. 54: *Oculi tui oculos regis Babylonis rident, etc.* At Ezech. 42, v. 15: *Abducam Se-dechiam in Babylonem, in terram Chaldaeorum, et eam non videbit, ibique morietur.* — Resp. Se-dechias, captus à Chaldaëis, et ad Nabuchodonosoris præsentiam deductus, vidit equidem regem Babylonis, at cùm ad ejus imperium fuis-

set visu privatus, in Babylonem dein captivus deportatus, eam videre non potuit.

Cap. 25, v. 1: *In anno quarto Joakim, filii Josiæ, regis Iuda, ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis, quibus significatur ipsum Nabuchodonosorem expugnasse Jerosolymam anno quarto regni Joakim, et primo sui imperii.* At Danielis, Cap. 1, id factum asseritur *anno tertio regni Joakim;* ubi Daniel primum Nabuchodonosoris annum asserit concurrere cum quarto anno regni Joakim, non vero cum tertio ut narrat Jeremias. Resp. primum imperant s. Nabuchodonosoris annum concurrisse cum exeunte tertio et ineunte quarto regni Joakim; quamobrem Prophetæ invicem non pugnant dûm quartum vel tertium memorant. Porrò hic Joakim (ut diximus) putatur bis captus a Nabuchodonosore, ex eo quod 4 Reg. 25, colligitur illum *undecim regnasse annis;* cùm autem hic scribatur tertio anno, scilicet penè completo, migrasse in Babylonem, qui secundum Jeremiam primus fuit annus Nabuchodonosoris, iterum videtur rediisse in regnum, serviens regi Babel tribus annis 4 Reg. 24, v. 1. At posteâ rebellis effectus, denuò est captus, et in itinere mortuus. Hic autem Joakim erat filius Josiæ regis, pater Joachin, quem et Jechoniam appellant; frater autem Sedechiæ, qui et *Sellum* dicitur, sub quo Jerusalem destruncta est; et frater Joachaz, quem Pharao Necao adduxit vincitum in Ægyptum. Admonet etiam S. Hieronymus, « Non putandum esse eundem in Danielis principio esse Joacim qui in Ezech. exordio Joachin scribitur: iste enim extremam syllabam *cim* habet, ille *chin.* » Hic ergò fuit à Pharaone Necao pro fratre suo Joachaz constitutus rex Judæ.

Cap. 56, v. 5: *Non erit ex rege Joachim qui sedeat super solium David; at 4 Reg., v. 24: Dormivit Joachim cum patribus suis, et regnarit Joachin, filius, ejus pro eo.* Resp. Solium quidem paternum ascendit Joachin, at in eo sedisse non est dicendus, quippe qui fixam sedem non habuerit, ei in eo brevissimo tempore steterit, nimirum circiter tribus mensibus; dein namque abductus fuit in Babylonem cum universâ familiâ; posteriverò illius qui Judaico populo præfuerunt, non egerunt ut reges, sed tantum ut principes qui regibus Persarum tributum pendebant.

Ex Ezechiele.

Cap. 4, v. 8, de mysticis animalibus dicitur: *Non revertabantur cùm ambularent.* At. v. 14: *Ibant et revertabantur in similitudinem fulguris.* Respons. Primus textus significat ea animalia

non deflexisse à rectâ viâ, nec fuisse reversa priusquam designatum sui cursus scopum tetigissent; at ubi illuc pervenere, rectâ viâ et pari velocitate reversa sunt; ut sive eundo, sive redeundo exactissimè Deo parerent.

Cap. 11, v. 13: vaticinatur Ezechiel ad viros qui erant Jerosolymis; at ipse Jerosolymis non stetit.—**Resp.** Cùm in extasi vaticinaretur Ezechiel, ac sua oracula ad viros Jerosolymis consistentes dirigeret, sicut illos sibi videbatur habere præsentes, sic etiam eis verba fecit quæ dein mandavit scriptis ut ad eorum notitiam venirent. Accedit quod non sit insolitum Prophetis verba ad absentes facere, quæ per nuntios evulgarentur ad quos spectabant. Sic nationibus remotissimis multa multa denunciârunt Prophetæ, quæ demùm vulgante famâ eis innotuerunt.

Cap. 20, 11: *Dedi eis præcepta mea, et iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo vivet in eis:* at v. 27: *Ergò et ego dedi eis præcepta non bona, et iudicia in quibus non vivent.* **Resp.** in priori textu admonemur quantum divinorum mandatorum observantia conferat ad vitam æternam promerendam, ut legisperito inquirenti: *Quid faciendo vitam æternam possidebo?* meritò dixerit Salvator: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata;* in posteriori verò significatur ejus divinæ Legis transgressionem esse inobseruantibus summè noxiā, et eis mortem æternam inferre. Quamobrem prævaricatores illos arguit Deus, quòd suā pravitate fecerint, ut Lex quæ certa est et secura ad vitam æternam via, esset illius temeratoribus in perniciem et ruinam.

Cap. 30, v. 14: *Faciam iudicia in Alexandria:* At Alexandria exstructa fuit ab Alexandro ducentis post Ezechiem annis; eam ergò subvertere non potuit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de quo ibi sit sermo. **Resp.** Hanc civitatem quæ Hebraicè dicebatur *No* et quæ, teste Nahum, cap. 3, v. 8, amplitudine æmula-batur Niniven, complectebaturque suo ambitu viginti leucas, ut refert Diodorus Siculus (lib. 30, cap. 7), per anticipationem dicta est Alexandria, quoniam à Nabuchodonosore vastata, dein ab Alexandro Magno instaurata fuit, et ab ejus nomine dicta Alexandria.

Ex Daniele.

Cap. 1, v. 21: *Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri regis;* quibus significari videtur eum illo anno obiisse: at cap. 10, v. 1: *Anno tertio Cyri, regis Persarum, verbum revelatum est Danieli,* etc. — **Resp.** In priori

textu non excluduntur anni posteriores duo quibus Daniel cum Cyro vixit; sed cùm paulò anteà mentio facta esset initii captivitatis Babylonice, quâ ipse Daniel cum aliis è nobilio-ribus Judæis fuerat in Chaldeam deportatus, significatur Deum vitam Danieli prorogasse usque ad illius captivitatis solutionem, quæ eccepti fieri anno primo Cyri regnantis, tametsi Daniel, jam grandævus et senio confectus, relictâ aulâ regiâ in quâ plurimum valebat, vitam privatam et quietam ad duos annos deinde egerit, atque in Judæam fuerit reversus, si qua Hebræorum traditioni fides.

Cap. 2, v. 1: *In anno secundo, Nabuchodonosor vidit somnum, etc.* At cap. 1, v. 5, Daniel enutritus est cum sociis vescens cibo regio tribus annis priusquam appareret coram rege. — **Respondeo** somnum istud contigisse anno secundo non quidem *regni* quo solis Babyloniis et Chaldeis Nabuchodonosor imperabat, sed *monarchiæ* quâ devictâ Ægypto aliisque regnis adjacentibus expugnatis, atque Asiâ subjugatâ, totius penè Orientis imperium obtinuit; ita tradunt Josephus, lib. 10. Antiq., cap. 11, et ex eo S. Hieronymus, Lyranus, et alii benè multi. Unde consequens est ista evenisse anno post expugnationem Jerosolymæ septimo.

Ibidem, v. 3, in interpretatione somnii et stupendæ statuæ; quatuor tantum describuntur futuræ monarchiæ, cùm tamen longè plures fuerint. Respondeo huc duntaxat repræsentari eas monarchias à quibus Judæi erant vexandi, videlicet imperia Babyloniorum, Persarum, Medorum et Romanorum, quorum regna tunc temporis jam florere coepérant. Regnante enim apud Hebreos Ezechiâ, regnabat in Babylone Merodach Baladam, ut est Isa. 38, apud Mædonas verò Perdiccas, rex quartus; apud Romanos Romulus, rex primus; apud Medos Medidus, rex tertius. Quod autem regnum Babylonicum aureo capitî comparetur, non videatur tantum esse causa quòd longior fuerit monarchia, aut ditionis, aut latior, sed fortasse ob hoc quòd ipsi victori, domitis vicinis et rebellibus, majori pace regnare contigerit quam Cyro, Alexandro vel Julio, primis cæterarum monarchiarum assertoribus. Nam Nabuchodonosor invictissimus ultrâ quadragesimum annum regnavit, et senex quietum regnum filio Evilmerodach reliquit uti promissionem habuit per Jeremiam, cap. 27. Hinc apud Ezechiem, cap. 17, est aquila grandis: apud Isaiam lucifer, filius auroræ. Josephus, Antiq. lib. 10, ait Diolem Philostratum, Berosum et alios exte-

rosscriptores honestam illius facere mentionem. Eusebius quoque Megasthenem citat, qui illum Hercule robustiorem fuisse, universamque Libyam et ceteram Asiam usque ad Armenios domuisse dicit. Orosius verò testatur Hispanos suos Iberos ad illum pro pace legatos misisse. Hinc patet quantæ potentiae rex fuerit.

Ibidem, v. 46 : *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Danielem adoravit, et hostias et incensum præcepit ut sacrificarent ei :* at Deuter. 6, v. 13, et alibi sèpè : *Dominum Deum adorabis, etc.* — Responsio verosimilior, Nabuchodonosorem ethnico more ratum Daniëlem esse numen aliquod divinum, cultum ei voluisse exhibere, maximè cùm Chaldaeos sapientes (à quibus et somnium et illius interpretationem sciscitatus fuerat) audisset respondentes : *Sermo quem tu queris, rex, gravis est ; nec reperietur quisquam qui indicet illum in conspectu regis, exceptis Diis.* At Nabuchodonosor à Daniele admonitus et melius informatus, propositum mutavit, et Deum verum adoravit. Cujus quidem conjectaræ argumentum est 1º ipsa Danielis pietas anteà perspecta ; qui enim regiis cibariis vesci noluit, ne quid in Mosaicam Legem peccaret, quomodo divinos honores sibi deferri pateretur ? 2º Ipsa Nabuchodonosoris statim prolata Dei veri confessio ; ait enim illicè Danieli : *Verè Deus vester Deus Deorum est, etc.*

Nonnullæ, ex Prophetis quos ob brevitatem sermonis MINORES appellant, proferuntur etiam antilogiæ ; verùm cum illæ sint minoris momenti, atque facilis earum solutio viris in Scripturarum lectione tantillum exercitatis occurrat, in iis elucidandis et dissolvendis tempus, ne perderem, non judicavi esse ponendum.

Ex S. Matthæo.

Cap. 1, in recensendâ et explicandâ Christi genealogiâ invicem plurimùm discrepant SS. Matthæus et Lucas; maximè verò quantum ad ordinem et nomina eorum qui in hâc majorum Christi serie referuntur. In ordine, ut notat Waltherus, est dissonantia triplex. Primò namque S. Matthæus ab Abraham per descensum ad Christum usque procedit; Lucas verò per ascensum à Josepho ad Adamum omnium hominum protoparentem. Secundò, Matthæus nullius antè Abrahāmem meminit Patriarchæ; Lucas continuat seriem Patriarcharum ad Adamum usque per posteros Noe et Sethi. Tertiò, Matthæus à Davide usque ad Christum generationes 28, à Salathiele usque ad Joseph 12,

numerat; Lucas autem à Davide usque ad Christum generationes 42, à Salathiele usque ad Joseph 21, recenset. Universè Matthæus tres tesseradecades, et personas 42, Lucas verò 77 profert. Quartò, Matthæus verbo *genit* usus est; S. Lucas certo nullo. In nominibus quoque magna variatio est; Matthæus enim 1º per Salomonem; Lucas per Nathanem ejusque posteros genealogiam Christi recenset. 2º In tertiatâ tesseradecade S. Lucas Jechonie loco nominat Neri et alios præterea à Matthæo omissos. 3º Josephi patrem, quem S. Matthæus Jacobum dicit, S. Lucas constituit Heli.

Resp. Ad primum, ordinem numerandi disparem et retrogradum, rei ipsi nihil quicquam derogare; dummodò recta rerum series instituatur. Ad secundum, dico, idcirco S. Matthæum in Abrahamo consistere, S. Lucam verò ad Adamum, Deumque progredi : 1º Quia S. Matthæus suum ad Judæos Evangelium dirigebat, quamobrem ut facilius Christi historiam, quam ordiebatur, ipsis gratam redderet, eumque verum Messiam comprobaret, sat judicavit illius genealogiam ab Abrahamo eorum protopatriarchâ deducere; Lucas verò cùm ad omnes prorsus nationes scriberet, necessarium duxit Christi genealogiam summâ diligentia ad Deum usque ducendam, quo facilius insinuaret eum esse qui nos à Deo in protoparente lapsos, ad eum suis meritis et monitis revocaret; ideo ascendendo processit. 2º S. Matthæus stetit in Abrahamo, quia ei Patriarchæ primò ex hominibus post diluvium dictæ sunt promissiones de Messia : undè cùm ille communis esset parentis ejus populi ex quo oriundus erat Messias; ad confirmandam de eo fidem, satis erat ostendisse Christum ex semine Abrahamæ esse natum. Lucas verò ad communem omnium prorsus hominum parentem progressus est, ut ostenderet Christum esse propositum omnium hominum Salvatorem ab initio mundi; neque aliud esse nomen datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Ad tertium dissonantiæ momentum repono, nil mirum videri quòd plures à S. Lucâ quam à S. Matthæo in Christi genealogiâ referantur; siquidem ille per Nathanem, hic per Salomonem Davidis ex Bersabeâ filios, Christi proavos nominat; ac proinde ab utroque diversi memorantur; potuit autem una prosapia in multò plures familias quam alia sese effundere. Neque enim Salathiel et Zorobabel, qui apud Lucam, iidem sunt qui à S. Matthæo recensentur; illi enim ex stirpe Nathanis, hi ex stirpe Salomonis;

illi vigesimum aut vigesimum primum in Christi Domini prosapiâ gradum obtinent, hi duodecim aut tredecim gradibus à Christo distant; illis alii patres et proavi alio nomine quam his adscribuntur. Porrò eadem nomina pluribus interdùm imponi solita nemini dubium est, præsertim dum illa sunt præstantium virorum et aliquid boni ominis portendunt; ita ergo duæ stirpes seu lineæ sunt, sicut nominibus, sic et gradibus et personis prorsus distinctæ et diversæ apud Lucam à Nathane per Neri usque ad Heli; et apud Matthæum à Salomone per Jechoniam usque ad Jacobum Josephi patrem.

Quorsum autem in texendâ Christi Domini genealogiâ diversam rationem et institutionem inierint SS. Matthæus et Lucas, non eadem est auctorum sententia et ratio. Sunt enim qui existimant à Matthæo recenseri genus Josephi per lineam Salomonis, quæ sceptrum regale diu tenuit; à S. Luca autem Mariae Virginis ex Davide per lineam Nathanis, ad quam postea solium Davidis ducum titulo devolutum fuit: cujus rei duplex ratio assignari potest. Prior, ut constet Mariam esse ex domo Davidis, licet non per lineam Salomonis ejusque posteriorum, penè quos plures annos fuit regia potestas; posterior, ut appareat, Mariam despousatam Josepho non in domum alterius tribus, aut familiæ, sed in domum et familiam Davidis translatam esse, ut ita undique firmissimè probetur, Christum nostrum esse ex domo et familiâ Davidis, sive censeatur ex familiâ Matris, ex quâ Virgine natus est, sive ex illâ familiâ in quam Maria per desponsationem transiit. Verum ista sententia nequaquam mihi videtur probabilis; nam cum S. Lucas eodem contextu dicat *Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat*, atque ita cætera deinceps filios patribus continua serie connectens, aut, Josepho omisso, velle Christum Heli nepotem dici, aut Josephum ipsius Heli non filium sed generum, à recto sermone usuque loquendi alienum est. Fatendum est igitur, ait appositi Grotius, ejusdem Josephi genus ab altero prorsum, ab altero retrorsum censeri. Neque verò aliena à Christo existimanda est origo Josephi, cum natus sit Christus ex eâ quam Josephus in matrimonio retinuerit. Nam si ea vis est Legis, ut partus viduae ex agnato defuneti viri conceptus in omne jus defuneti succedat, non aliter quam si ex ipsius geniturâ ortum traxisset, quidni id quod sine humanâ operâ ex legitimâ illius conjugé natum est, quasi ipsius solo divinitutis insitum, ipsius

proprium censeatur? atque hinc est nimirum quod non tantum ab Evangelii scriptoribus Josephus, pater Christi, nuptiis videlicet patrem demonstrantibus, nominatur; sed et Christus omnia obsequia atque operas illi præstítit quæ exspectari possunt à filio in sacris paternis constituto. Quod si ubique gentium adoptivi liberi ex ejus gentis cui velut insiti sunt nobilitate censemur, quantò justius omnia jura gentilitia Josephi ac promissiones divine ipsius majoribus factæ ad Dominum Jesum pertinebant! » Hæc ille.

Neque necessum erat specialem Beatæ Virginis genealogiam texere, non solum quia usitatum non erat apud Judeos ut in genealogiis foeminae censerentur; sed maximè quia Beatæ Mariæ stemma ex Josephi stemmate facile colligebatur; hæc enim non modò extrâ tribum suam, sed ne extrâ familiam quidem nubere potuit quippè quæ fratres consanguineos nullos habuerit. Nam pueræ Israelitides, quæ fratres non haberent, lege divinâ jubentur nubere agnatis proximis, uti definitum est Numerorum 36, ex specie facti quæ se in filiabus Salphaad Moysi obtulerat Deo ita decernente, cunctæ foeminae de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis; ubi vox **מִתְבָּנָה Matte**, quæ sæpius ibi repetitur, non modo tribum, sed etiam stirpem, præsertim hoc loco significat: ita ut praefata verba, si hebraicum textum attendamus, propriè significant familiam stirpis paternæ, uti egregiè hic demonstrat Grotius; quod etiam, inquit, exigit ratio Legi addita, quæ hæc est, ne bona avita mancipii jure ad extraneos deveniant: quod non tribuum tantum, sed et gentium, familiarumque conservandarum causâ constitutum esse ex simili Lege, quæ est de redempturis, intelligi potest. Hinc est quod is qui Tobiæ historiam scripsit, moris Judaici non indiligens observator, Saram virginem conquerentem introducit, quod pater ipsius filios hæredes non haberet; neque verò esset frater ei, cuius filio se uxorem ex Lege servaret, cap. 3. 18. Nec secūs is qui Judithæ historiam scripsit, maritum ejus ait fuisse non modò τῆς φυλῆς αὐτῆς, τῆς πατερᾶς αὐτῆς. Chrysostomus quoque et Epiphanius, quibus mores Judeorum ignoti vix esse poterant, iis in locis viventibus ubi maxima Judæorum erat multitudo, ita Legem quam dixi Moysis interpretantur. Legibus s. n. è atticis, quarum antiquissimas ex Moysis Legibus desumptas, ac tantum non descriptas esse facililimum probatum est, idem quod diximus inve-

nitur constitutum. Vocabatur autem puella talis, sive sola ex asse haeres esset patri, sive soror s, non etiam fratres habu-ret; ut idem Grotius probat plurimis exemplis petitis à veteribus ethnicis, quibus ea Mosaica Lex non solu-m immotuit, sed etiam fuit in usu.

Existimant nonnulli Mattheum lineam naturalem et regiam ducere; Lucam vero sacerdotalem, tūm ex eo quod hic describat genealogiam Davidis per Nathanem, quem existimant naturalem fuisse Uriæ sacerdos filium, à Davide, inito cum Bersabea matrimonio, adoptatum. Quamobrem istuc referunt hoc 2 Reg., c. 8, v. 18: *Filius autem Davidis Sacerdotes erant*; quam sententiam tradit S. Ambrosius, in tertium caput Luce scribens, quod c per Salomonem Mattheus generationem derivandam putavit; Lucas verò per Nathan: alteram regalem, alteram sacerdotalem Christi familiam videtur ostendere. Euit enim verè et secundum carnem, regalis et sacerdotalis familiæ; Rex ex regibus, Sacerdos ex sacerdotibus, quoniam et Rex in Dei virtute latatur, cui judicium à patre rege defertur; et Sacerdos in aeternum, secundum quod scriptum est: *Tu es Sacerdos*, etc. Bonè igitur uterque tenuit fidem, ut Matthæus per reges ductam originem comprobaret; et Lucas per sacerdotes à Deo transmissam in Christum seriem generis deducendo, sanctiorem ipsam originem declararet. Haec ille; cui concinunt Nazianzenus, in Carmine de Christi Genealogia: *A patre sacrificum duxit genus*; Hilarius, Canone 1 in Matth., Petrus Blesensis, Epistolâ 3. Ergò, etc.

Verum hujus sententiae plura jugulum petunt. 1º Namque non constat Uriam fuisse sacerdotem, ac proinde nec Nathanem putatum ejus filium. 2º Quamvis Urias concederetur sacerdos, non idcirco evincitur ipsum fuisse patrem naturalem Nathanis, immo contrarium deduci videtur ex 1. Paralip., cap. 5, ubi numerantur filii à Davide in Jerusalem ex Bersabea geniti: *Porrò in Jerusalem nati sunt ei filii Simmaea, et Sobab, et Nathan, et Salomon, qui tuor de Bersabea, filia Ammiel*, ubi Nathan eadem in serie scribitur cum Salomone, quem nullus dixerit adoptatum, et non verè à Davide genitum. 3º Si fuerit Nathan adoptatus, ex ejusque stirpe Christus prodierit, falsum erit Christum esse ex Davide oriundum secundum propagationem naturalem et fructum ventris Davidici, cui repositum erat à Deo patris solium et regnum. 4º Tametsi gratis concederetur Nathanem reverè fuisse sacerdotem, inde non

esset consequens omnes qui in ejus serie numerantur, ad ultimum usque, summos Sacerdotes extitisse, quippe nullius eorum in pontificali serie meminit Josephus, lib. 13, cap. 16. Unde verosimilior mihi videtur eorum sententia, qui existimant S. Mattheum genealogiam naturalem Josephi, ac subinde Christi; Lucam verò tantum legalem scripsi. Ita, post S. Justinum martyrem sensit Julius Africanus, in Epistola ad Aristidem, quam nobis servavit Eusebius Lib. 1 Historia Ecclesiastica, cap. 8, ubi inter cetera scribit: « Cum igitur velut scopus nobis propositus sit Josephus, explicandum nobis est, quomodo uterque pater illius esse dicatur, tam Jacob, qui ex Salomone, quam Heli, qui ex Nathan originem ducit; ac præterea, quomodo isti duo Jacob et Heli fratres fuerint; deinde quā ratione horum patres Nathan et Melchæ, diverso genere prognati, avi Josephi fuisse probentur. Nathan et Melchæ cùm eamdem uxorem, alterè post alterum habuissent, liberos ex eà, qui uterini fratres erant, suscepserunt. Quippe Lex non vetabat ne mulier vidua, seu repudiata, seu viro ipsius mortuo, alteri nuberet. Igitur ex Esthæ (hoc enim mulieris nomen fuisse accepimus) primus Nathan, qui à Salomone genus ducebat, Jacobum filium sustulit. Post Mathanis autem interitum, Melchi, qui ad Nathanem originem referebat, cùm ex eadem tribu sed diversa familiâ editus esset, ut ante diximus, uxorem eam sortitus, Heli filium suscepit. Hoc modo Jacob et Heli, licet diverso genere prognatos, uterinos fratres reperiemus; quo um aiter, Jacob scilicet, cùm frater ipsius Heli sine liberis decessisset, viduam ejus conjugem sibi accipiens, tertium ex eà Josephum genuit, naturali quidem ratione filium suum. Unde etiam scriptum est: *Jacob autem genuit Joseph*; sed secundum Legem filius erat Heli, quippe cùm ejus semen Jacobus frater suscitasset. Proinde nec generis per eum deducta series, vana ac futile reprehendetur, quam Matthæus quidem recensens, *Jacob, inquit, genuit Joseph*; Lucas verò, è contrario, à filiis ad parentes ascendens: *Jesus, inquit, qui erat, ut putabatur (hoc enim disertè addit) filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Melchi*. Neque enim poterat disertius exprimi fictitia illa generandi ratio quæ ex Lege profecta est. Ideò in hujusmodi librorum generatione, verbum istud, *genuit*, ad finem usque reticuit, cùm ad ipsum usque Adamum, qui fuit Dei, gradatim ascendendo, totius generis seriem perduxisset. Neque verò id

certà ratione destitutum, aut temerè confictum est. Cognati enim Salvatoris nostri, sive ad ostendendam generis sui nobilitatem, sive ut simpliciter rem docerent, veraci utique sermone hæc nobis tradiderunt. » Hæc Africanus, cuius sententia scopus est ostendere Jacobum fuisse fratrem uterinum Heli, ex unâ eademque matre Jeschâ; quæ cùm ex Mathat genuisset Heli, jam vidua nupserit Mathano, et procreaverit Jacobum. Cùm autem Heli sine liberis defunctus esset, ex præscripto Legis Deuteronom. 25, de suscitando semine fratri, uxorem Heli duxit Jacob, ejus uterinus frater, et ex eâ procreavit Josephum, naturalem quidem suum, legalem autem Heli filium, sicut Booz ex Ruthâ, Mahalonis viduâ, genuit Obed, naturalem suum, Mahalonis verò filium legalem.

At, inquies, si Josephus fuisse filius legalis Heli, debuissest ejus nomine appellari: nam Deuter. 25, in descriptione juris et Exercitii Leviratus, videtur præcipi, ut primogenitus suscitatus fratri defuncto, nomen ejus sortiantur. « Verùm ut egregiè docet S. Augustinus (quæst. 46, super Deuter.), hâc lege constituitur, non ut filius procreatus nomen defuncti patris, cui suscitatur, obtineat; sed quòd ille non sine posteritate mortuus esse videatur; et ideo permanet ejus nomen, hoc est memoria. Neque enim etiam si ipse filium genuisset, nomen suum ei fuerat impositurus, ut nomen ejus non deleretur ex Israel; sed ex hoc utique non deleretur, quia non sine liberis ex hâc vitâ emigraret; et hoc jubetur in ejus uxore frater ejus implere quod ille non potuit. Nam etsi frater non fuissest, et propinquus ducebat uxorem ejus qui sine filiis mortuus esset, ad suscitandum semen fratri suo; sicut fecit Booz ducendo Ruth, ut semen excitaret propinquu suo, cuius fuerat illa uxor, nec de illo pepererat; et tamen qui de illâ natus est, ex nomine quidem defuncti constitutus est, quia filius ejus est dictus; atque itâ factum est ut nomen defuncti non deleretur ex Israel, nec tamen ejus nomine appellatus est. » Hæc S. Augustinus.

Nonnihil tamen peccat Africanus in hâc rectione, præsertim dûm ait in generatione illâ Christi quam refert S. Lucas, tertium esse Melchi; nam in Evangelio S. Lucæ tertius nominatur Mathat, avus scilicet Josephi, Melchi verò quintus, atavus scilicet Josephi. Itaque aut Africanum memoriam lapsum esse dicendum est, aut certè in codice Evangelii quo usus est Africanus Melchi scriptum fuisse pro Mathat;

quæ est conjectura Bedæ in cap. 3 Lucæ. Certè Gregorius Nazianzenus, in Carmine 38, de Christi genealogiâ, Africanum sequens Melchi pro Mathat posuit, et Ambrosius, in Lib. 3 Commentariorum in Lucam.

Ibidem, v. 8: *Joram autem genuit Oziam*; at 4, Reg. 8, 1. Paralip., cap. 3: *Joram genuit Ochoziam, Ochozias genuit Joas, Joas genuit Amasiam*; hic verò Oziam, alio nomine Azariam, genuit. Resp. Joram genuisse Amasiam generatione non immediatâ, sed mediâtâ; quo sensu nepotes ab avis dicuntur geniti; et omnes homines ab Adamo protoparente procreati. Quare autem tres illi reges intermedii, fuerint ab Evangelistâ prætermis, diximus suprà.

Ibidem: *Josias autem genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis*; at 2, Paralip., c. 34, v. 8: *Colligam te ad pâtres tuos, et insereris in sepulchrum tuum in pace; nec videbunt oculi tui omne malum quod ego inducturus sum super locum istum*. Itaque filios non genuit in illâ transmigratione, quæ non nisi post ejus mortem contigit. Transmigratio enim facta est tertio mense regni Jechoniæ, 4 Reg. 24. Itaque inter natalem diem Joachim et transmigrationem interfuerunt triginta sex anni. Deindè Josias non genuit Jechoniam, sed Joachim, qui fuit pater Joachim, seu Jechonie. Josias enim quatuor genuit filios; primus fuit Johanan, secundus Eliakin, qui Joachim, tertius Joachas, qui et Sellum, quartus Sedecias, qui et Matanias. Porrò Joachas, licet tertio genitus, proximè in regno successit Josiae patri occiso; sed amovit eum Pharao, rex Ægypti, eique sufficit fratre secundò genitum, puta Joakim; hunc post undecim annos regni cepit et occidit Nabuchodonosor, rex Babylonis, eique substituit filium nomine Joachim; quem post tres menses in Babylonem abducens, subrogavit ei in regno patruum, puta Sedeciam, quem tandem rebellantem abduxit, et excæcavit, in eoque desit stirps regia Davidis.

Resp. 1º. In transmigratione idem esse ac *sub tempus transmigrationis*, cùm videlicet peccata Judæorum maximè Deum urgerent ad vindictam, ut illos perduelles exilio et captivitate pleceret. Porrò transmigratio Judæorum in Babylonem fuit triplex: prima enim contigit anno undecimo Joachim regis, in quâ abductus fuit Daniel et Ezechiel; secunda contigit post tres menses, in qnâ cum rege Joachim, filio Joakim, abductus fuit Mardochæus, patruus Esther; tertia et generalis accidit post undecim annos, scilicet anno undecimo et ul-

timo Sedeciae regie, quā penē omnes reliqui abducti sunt. 2º Censem interpretes filium Josiæ, et patrem Joachim, seu Jechoniæ, dictum fuisse etiam Jechoniam. Quare hic supplaenda videtur una generatio, addendumque antè versum 12: *Jechonias autem genuit Jechoniam*, uti ferunt nonnulli codices Græci et Latini, tametsi Joachim Josiæ filius in veteri Testamento nullibi dicatur Jechonias; solus enim hoc nomine donatur Joachim 1, Paralip., cap. 3, v. 16. Censerem ego præterminsum esse illum Joachim, sive ab ipso S. Matthæo, ne scribendo Joachim et Joachim videretur idem repetere, uti existimat S. Augustinus (Lib. de consensu Evangeliorum, c. 4), sive potius scriptorum vitio et ignorantia, putatum scilicet eumdem esse Joachim et Joachim, quare alterum quasi redundantem expunxerunt. Ita S. Epiphanius adversus Epicureos; affirmat etiam Stapulensis vetustissimum quoddam exemplar Evangeliorum ita habere: *Josias genuit Joachim, Joachim autem genuit Jechoniam*.

Ibidem, v. 12: *Post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel*. At quomodo potuit Jechonias post transportationem Babyloniam, seu in ipsâ captivitate filios procreare, cùm in carcere vincitus fuerit? — Resp. Hanc generationem non contigisse tempore Nabuchodonosoris, qui erga Joachim acerbissimè semper egit quandiu fuit in vivis; at illo mortuo, Evilmerodhac, ejus filius, Joachin eduxit ē carcere, et posuit thronum ejus super thronum regum qui erant cum eo in Babylone, 4, Reg., cap. 25, v. 27, quo tempore Joachin, cùm liberè ageret, haud dubiè filios genuit, qui ideò in terram, quam ignorabant projecti fuisse dicuntur Jerem. 22, 28, quia nempē captivi nati sunt; nam tempore transmigrationis, etsi Jechonias uxorem habebat, 4 Reg. 24, 15, tamen credibile est nondū filios habuisse. Alioquin Nabuchodonosor, non Mathaniam, ejus patrum, sed aliquem potius ex ejus filiis regem pro ipso constituisset 4 Reg. 24, 17, et 2 Paralip. cap. 36, v. 8.

Ibidem: *Salathiel autem genuit Zorobabel*: Istanon coherent cum 1, Paralip. cap. 3, v. 19, ubi Zorobabel dicitur *Filius Phadaïæ*, fratris Salathielis. — Respondet Alphonsus Tostatus, Zorobabelem istum, de quo in Paralipomenis, non esse eundem cum eo qui filius Salathielis à Matthæo constituitur, sed alium cognominem ex Pedaïa genitum; rationem assert, quia Zorobabel à S. Matthæo commemoratus, dici-

tur genuisse filium Abiud: At 1 Paralip. c. 3, inter filios Zorobabelis, nullus nominatur Abiud, sed Mesullam, Hananias, et alii; sed parùm videtur probabile diversos fuisse Zorobabeles, quorum mentio in Paralipomenis et apud Matthæum. Quamobrem, omissis aliis solutionibus, verosimiliorem eam existimo, quæ tradit Salathielem fuisse Jechoniæ primogenitum, qui cùm absque liberis fuisse extinctus, probabile est Phadaiam fratrem ejus pro jure Leviratus ductâ Salathielis uxore, semen ei suscitasse, et sic Zorobabelem ab illo genitum, censi filium Salathielis, quasi ab eo fuisse procreatus. Quamobrem etiam Esdras cap. 5, v. 2, ut et Aggeus cap. 1, v. 1, Zorobabelem non Phadaïæ, sed Salathielis filium faciunt, quos dubio procul etiam secutus Matthæus: tametsi enim Phadaïæ filius naturalis fuerit, legalis tamen fuit Salathielis.

Ibidem, v. 13: *Zorobabel autem genuit Abiud*; at 1 — Paralip., c. 3, v. 19, ubi recensentur filii Zorobabel, nullus apparet Abiud; legimus enim: *Zorobabel genuit Mosollam, Hananiam, et Salomith sororem eorum; Hasabam quoque et Obol, et Barachiam, et Hasadiam, et Josabhesed, quinque*.

Hujus nodi solutio negotium non modicum facessit Interpretibus. Respondent enim aliqui Mesullam fuisse binominem, et vocatum etiam Abiud. Aliqui putant Hasabah vel Ohol posteritatem, quæ non describitur in Paralipomenon Lib. à Matthæo recenseri. Alii arbitrantur Zorobabelem, præter filios, quorum nomina habentur primo Paralipomenon Libro, adhuc habuisse alios, et inter illos Abiud, cuius genealogia texitur à S. Matthæo. Addit Spanheimius, et ex eo Waltherus genealogiam à Matthæo contextam et ad Josephum deductam per Abiud, fuisse quidem hominum ē Davidis familiâ descendantium, sed obscurorum admidum, et redactorum ex singulare Dei dispensatione ad statum privatum et conditionem vilem et abjectam; et quia ista declinatio facta est statim in Abiud, indè fortè factum quod nec illius, nec posteriorum ejus majorum Josephi, obscuram prorsus vitam agentium meminerit scriptor seriei genealogicæ in Paralipomenis, sed illos descripserit, qui tūm temporis in majori dignitate et estimatione erant constituti. Si verò quis requirat unde S. Matthæus hanc genealogiam Abiud et omnium ex eo ad Josephum usque descendantium texuerit, responsio communis esse potest, id accepisse à Spiritu Sancto dictante, qui ei in conscribendo Evan-

gelio peculiari afflato et instinctu adfuit. Verum quoniam hoc responso non fieret satis argutiis et cavillis Judeorum et paganorum, reponerem S. Evangelistam hanc genealogiam scripsisse ex tabulis genealogicis Judaeorum, in quibus illae solebant summam diligentiam, et conscribi et asservari, praesertim vero eorum qui erant oriundi, sive ex tribu Iudea, sive ex tribu Levi: ex tribu Levi quidem, ne sacerdotium quisquam invaderet, qui non esset ex tribu illa, cui peculiari ratione Deus honorem illum destinaverat; ex tribu Iudea vero, ob Messiam ex illa nasciturum.

Quia autem promissio generalis postmodum restricta fuit ad domum Davidis, dubium non est, quin posteriorum Davidis quorumcumque major fuerit habita ratio quam aliorum, ut constaret qui a Davide, quam linea, et quo gradu descenderent. Nam a Iudeis conscriptas fuisse in tabulariis publicis origines et propagationes familiarium, ut rem exploratam et perspectam, constantissime tradit Africanus apud Eusebium, adjiciens (Lib. 1 Historiae Ecclesiasticae, c. 7): « qualiter Herodes priscas illas Israelitarum familias nihil ad se pertinere intelligens, ignorantia suae conscientiam stimulatus, omnia illa familiarum monumenta concremavit; ratus se tum demum nobilem visum iri, cum nemo esset qui ex publicis monumentis originem generis sui ad Patriarchas posset referre. Tamen hanc narrationem nonnihil peccare existimem; » nam, ut apposite advertit Valesius ad hunc locum, Josephus, in libro de Vita sua, originem et antiquitatem stirpis sue commemorans, ex publicis archivis eam repetit. Igitur restabant adhuc aetate Josephi publica tabularia, in quibus Judaicarum familiarum origines continebantur. Ac proinde falsum est Herodem ea omnia combussisse. Porrò haec tabularia erant in templo Ierosolymitano sub custodia Scribarum, ut equidem existimant rerum Judaicarum Scriptores. Itaque optimè Ruffinus verba Africani ita vertit: « Omnes Hebreorum generationes descriptae, in archivis templi secretioribus habebantur. »

Censerem igitur ejusmodi tabulas extitisse inter Judeos, etiam temporibus S. Matth., et illum inde aliqua derivasse, quae in hoc capite proponit. Cum enim hoc ipso catalogo Judeos convincere vellet, Christum natum ex posteritate Davidis, ut potest oriundum ex Matre despontata viro de domo Davidis, nec tamen in omnibus secutus fuerit seriem genealogicam, prout exstat in Veteri Testamento inde a Zoro-

babele, dubium non est, quin ejusmodi tabulas descripserit, quae et veritatem continerent, et quarum auctoritas esset indubitate inter Judeos: alioquin scopum suum non attigisset, et sine causâ obnoxium se fecisset cavillis hostium Christiani nominis, ut qui statim in limite adeo graviter impegisset; et sic totum suum de Christo Evangelium suspectum reddidisset. Nisi ergo genealogia haec ex publicis documentis tunc temporis inter Judeos notis petita fuisset, Iudei Christi Domini adversarii hanc invehendi in Evangelicam ipsius historiam occasionem avidè arripuisserint.

Cap. 3, v. 15: *Ego debeo à te baptizari, et tu venis ad me!* Verba sunt S. Joannis Baptiste, quibus dat intelligi se novisse divinam Christi majestatem et sanctitatem etiam antequam ab eo baptizaretur. At Joann. 1, v. 33: *Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendenterem*, etc. Respondet S. Augustinus (Lib. 2 de consensu Evangel., cap. 15) Joannem equidem novisse Christum esse Messiam, etiam ante baptismum, ex signo autem illo visibili cognovisse insuper aliud, quod propria quadam excellentique potestate baptizaret, ut soli ipsi baptismi sanctitas tribuatur. At magis probatur expositio S. Chrysostomi, Euthymii, et Theophylacti: *Non noverat ipsum*, id est, ex familiari consuetudine, et amicâ conversatione, antequam Christus ipse accederet ad baptismum; quippe cum Christus in Aegypto et Nazareth, Joannes vero in deserto ab infantia stetisset. Simil autem atque vidit eum accendentem ad baptismum, divino afflato cognovit illum ipsum esse ad cuius presentiam exultaverat in utero Matris; quem in medio Judeorum stare, nec tamen ab eis cognitum, cuius non esset dignus solvere corrigiam calceamenti, et quem post se venturum, et in Spiritu ac igne baptizaturum praedicaverat. Quemadmodum olim Samuel, ait Rupertus, certò sciebat inter filios Isaï unum esse qui in regem ungenitus erat, cum neminem eorum ex facie cognovisset; at simul atque Davidem vidit, Deo revelante, eum esse cognovit quem ungere deberet. Brevius, noverat ante Joannes Christum cognitione interiori et inchoatâ; at novit etiam notitiâ exteriori, et interiori plenissimè confirmatâ et consummatâ, dum (quando baptizaretur Christus) vidit coelos apertos, et Spiritum Dei descendenterem sicut columbam in eum, quae manifestatio externa internæ revelationi et illuminationi conjuncta, eum in-

duxit ut Christum verè Messiam affirmaret, et Agnum Dei, qui mundi peccata tolleret.

Cap. 4, v. 2: *Cum (Christus), jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, esuriit; et accedens tentator; at lucæ 1, v. 2 : Agebatur à spiritu in desertum diebus quadraginta, et tentabatur à Diabolo; quibus significat Christum à dæmone tentatum, non post quadraginta jejunii dies, ut ait S. Matthæus, sed toto ipso jejunii et solitudinis tempore. Insuper SS. Matthæus et Lucas variant in ordine tentationum; quam enim ille tertiam, eam hic secundam recitat. Resp. quadraginta dies ita scriptum à S. Luca, ut possit vel ad superiora verba, nimirum *agebatur in desertum*, etc., vel ad inferiora et sequentia scilicet *tentabatur*, etc., referri. Certè Origenes, vel quisquis fuit alius auctor Homil. 29, ita legit, ut sentiat Christum quadraginta diebus tentatum; nec abhorret ab hâc sententiâ quod scribit S. Marcus 1, 13: *Erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus et tentabatur à Satanâ*. Undè S. Augustinus (lib. 2, de cons Evang. cap. 4,) Beda (lib. 1. in Marc.), et alii plerique interpretes existimant, præter tres celebres illas tentationes, Christum per dies quadraginta, alias leviores, veluti præludia, fuisse perpessum. Ad secundum, dicit S. Augustinus, ibidem, cap. 16: « Ad summam rei nihil interesse, nec aliquid deperire veritati, quod unus Evangelista easdem sententias aliis verbis, et alio interdum ordine, quam alter explicat, dum manifestum sit omnia illa, quæ scribuntur, esse facta. »*

Ibidem, v. 17: *Exinde cœpit prædicare*, etc., nimirum cum audisset Joannis Baptistæ detentionem et incarcerationem; at Joannis 3, v. 22, Christus simul cum Joanne Baptizabat; undè facta est contentio inter Discipulos Christi et Joannis; subindeque prædicabat antè Joannis incarcerationem.—Resp. S. Matthæum præteriisse ea quæ tribus primis capitibus narrat S. Joannes; hic enim solus recenset ea quæ Christus egerit post suum baptismum, et antequam ejus præcursor Joannes in vincula conjiceretur; quamobrem S. Matthæus non negat Christum anteà prædicasse et baptizasse; sed tantum iudicat illum eo munere præsertim functum esse cum jam S. Joannes ministerium istud implere non posset. Si verò quis requirat quamobrem S. Joannes, prædicante Christo, ab utroque munere non desierit, respondent S. Chrysostomus, Theophylactus, et Euthymius, ideò non destitisse, ut semper aliqui ad se venirent, eosque baptizatos à se, et quo-

dammodo initios mitteret ad Christum. Insuper si desiisset, majore adversùs Christum æmulatione ejus Discipuli concitarentur, quasi causa esset ut ipsorum Praeceptor minus inclareceret, et ab officio cessaret. Si enim tam sèpè ab eo moniti se nonni aquâ baptizare, Christum verò Spiritu sancto baptizatum, in eoque jam baptizare; nihilominus tamen invidebant Christo; quid facturi essent si baptizare desiisset? Adde, inquit iudicem auctores, quod si baptizare cessasset, indignatione quâdam, quod Christus etiam baptizaret, fecisse videbatur.

Cap. 8, v. 5: *Accessit ad eum Centurio*: at Lucæ 7, v. 3: *Misit ad eum Seniores*, et v. 6: *Misit Amicos*. — Respondent communiter interpretes, centurionem ad Christum accessisse, cum ad eum amicos et Seniores delegavit: quæ enim quis per legatos suos dici vel geri curat, ea ipsem dicere aut gerere perhibetur, haud aliter ac si ipse præstò esset. Verum probatur magis S. Chrysostomi et Theophylacti responsio, Centurionem primò, delegasse seniores ad Christum, deinde amicos suos; tandem, cum Christus non longè abesset à domo, ipsem ei processit obviām.

Ibidem, v. 20: *Occurrunt ei duo dæmonia habentes*; at Marci 5, 22: *Occurrit de momumentis homo in spiritu immundo*; S. Lucas similiter, cap. 8, v. 27, unius tantum meminit. — Resp. SS. Marci et Lucam unius duntaxat dæmoniaci meminisse, quia hic famosior et truculentior erat, ut potè cum in eo integra dæmonum legio hospitaretur; quamobrem alterius dæmoniaci liberatione prætermissa, illustre Christi miraculum in hujus curatione potissimum enarrant, multaque de eo recensent quæ S. Matthæus prætermiserat.

Cap. 10, v. 10, prohibet Christus Apostolis quos ad prædicationem delegat, ne habeant in viâ pecuniam, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam; at Joan. 13, v. 25, Christus ipse excipiebat loculos, eos servante Judâ, in Apostolorum victum et subsidium; similiter Christus plurima vestimenta habebat, Joan. 1, v. 25. Etiam Marci 6, v. 8, permitit virgam, et v. 9, usum sandaliornm. — Resp. ad primum, Christum in primâ illâ delegatione ad Judæos, Discipulis interdixisse usum pecuniæ ut expeditius suo munere defungerentur, quia noverat eis necessaria ab auditoribus esse copiosè ministranda: quamobrem Lucæ 22, v. 36, de primâ hâc prædicatione et velitatione loquens, ait: *Quandò misi vos sine sacculo, et*

*perā, et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? et illi dixerunt nihil. Aliundè verò, quia Apostolico cætui ministranda erant necessaria ad victum et vestitum, permisit acceptationem et usum pecuniae, urgente necessitate impendendæ. Ad secundum dico, cum non prohibere ne quis duas tunicas simul habeat necessitatibus et frigoris pellendi causâ, sed ne divitum instar plures mutatorias, et citrâ necessitatem vestes habeat. Ad tertium, vetat calceos qui totum pedem tegant, non sandalia quæ plantam pedis muniant, ne in saxa impingant; cùm enim Iudea aspera et saxosa esset regio, eaque calida, sufficiebant sandalia quæ pedis plantam protegerent. Ad postremum vetat usum virgæ, imperatoria et defensoria, non sustentatoria et portatoria. Triplex enim est usus virgæ: primus in signum potestatis et juridictionis. Sic Psalm. 44: *Virga aequitatis, virgâ Regni tui.* Secundus. defensorius et vindicatorius, Psalm. 88: *Visitabo in virgâ iniquitates eorum.* Tertius, portatorius, quo pauperes innixi solent incendere ad fatigationis levamen. Duos priores usus virgæ vetat Apostolis, quos mittebat sicut oves in medium luporum: posteriorem verò permittit.*

Cap. 11, v. 8: *Venit Joannes, neque manducans, neque bibens: at cap. 3, v. 4: Esca cunctum ejus erat locustæ et mel sylvestre.* — Resp. Joannem Baptistam verissimè quidem dici non manducasse, neque bibisse, aut quia parcissimè vicitabat, quasi nullo potu et cibo reficeretur, juxta illud vulgare: *Parum reputatur pro nihilo:* aut quia non more aliorum hominum, sed veluti ferarum instar vivebat locustis, herbis et radicibus. Ideò apud S. Lucam cap. 7, v. 33, signanter dicitur *neque manducans panem, neque bibens vinum, potu et victu apud homines usitatis.*

Cap. 14, v. 45: *Vespere autem facto, accesserunt ad eum Discipuli ejus, dicentes... Dimitte turbas: at v. 24: Vespere autem acto, solus erat ibi.* — Resp. Vesperam apud Iudeos fuisse duplensem; unam Solis, quâ incipit declinare ad Occidentem; alteram Luminis, quod post solis occasum aliquandiu resulget, uti disertè tradit R. Aben Ezra: « Ecce, inquit, sunt duæ vesperæ: una vespera Solis, hoc est, tempus quo occidit sol et absorbetur sub terram. Vespa seunda est lux, splendor, sive irradiatio illa, quæ post occasum ejus in nubibus aliquandò apparet. Durat autem hoc tempus, quod est inter occasum solis et irradiationem ejus in nubibus, ad integrum horam tertiamque ejus

partem. » De priori vesperâ sermo fit in primo textu; de posteriori in secundo.

Cap. 13, v. 22, Mulier quæ Christum exorat, ut filiam à Dæmone vexatam liberare dignetur, dicitur *Chananæa: At Mar i 7, v. 26,* appellatur *Syrophænissa et ελλαζίδη, id est Græca.* — Resp. Mulierem illam triplici hâc appellatione dictam, ratione prosapiæ, religionis, et habitationis, seu patriæ: ratione quidem prosapiæ, dicta est Chananæa, non à Cana majori, quæ urbs in Phœnicia erat contermina tribui Azer, Josue 28, sed à posteris Chanaan; Chananæi enim fuere populus unus è septem, qui Palæstinanam juxta mare, ut patet Numer. 13, v. 50, olim incoluere, et ab Hebreis, duce Josue, fuere expulsi, sed non ex toto; nam aliqui superstites fuerunt, et manserunt in Phœnicia, puta in Tyro et Sidone, à Chanaanis posteris conditis; nam Chanaanis primogenitus filius, vocatus est Sidon, et Sidonis urbis conditor, Genes. 40, v. 15. Quamobrem Sidonii Syrophænices dicti sunt, composito nomine, quia Phœniciam incolebant, ut distinguerentur ab aliis Phœnicibus, qui non in Syriâ, sed in Africâ habitabant dietique sunt Libyophœnices, id est Phœnices habitatores Libyx. Quamobrem haec mulier dicta est Syrophænissa, quod Phœniciam Syriæ partem incoleret; unam enim partem Syriæ fuisse Phœniciam Plinius (lib. 5, cap. 12), et Strabo (lib. 6) auctores sunt. Phœniciam autem eam fuisse oram ubi conditæ erant Tyrus et Sidon, iidem docent. Tandem vocatur Græca, ratione religionis, quod gentilis esset; nam in Novo Testamento, maximè apud S. Paulum ad Rom. 7, v. 17, Gal. 3, v. 28, omnes gentiles vocantur Græci: atque etiam qui græci olim dominabantur Phœnicia et Syriæ; ideoque lingua eorum Græca latissimè, et ad Syriam usque propagabatur. Ita S. Augustinus, Epist. 200.

Cap. 21, v. 19: *Et videns fici arborem unam seruâ viam, venit ad eam; et nihil invenit in eâ nisi folia tantum, et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum, et arefacta est continuo fructuæ; et videntes Discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuo aruit? At Marci 11, v. 13: Cùmque vidisset à longe sicum habentem folia, venit si quid forte inveniret in eâ; et cùm venisset ad eam, nihil invenit præter folia: non enim erat tempus frorum; ubi tria pugnare videntur. 1º Namque Matthæus dicit ficum fuisse secus viam; Marcus verò à longè conspectam. 2º Addit Marcus tunc nondum advenisse tempus fructuum: quorsum igitur intempestiva illa fructus postulatio, et quod nou*

adessent, fulminata maledictio? 3º Matthæus ait sicut maledictam continuò aruisse, atque miratos Apostolos, quod tam citò aruiisset; Marcus verò innuit Apostolos istud die sequenti deprehendisse. — Resp. Ista minimè pugnare; non primum, quia tametsi fucus illa fuerit secùs viam, nihilominus potuit à longè conspici priusquam ad eam Christus accederet; neque secundum, quia Christus rerum omnium supremus Dominus hanc arborem, tametsi nihil de se tale promeritam, suā maledictione arescere voluit, ut signum esset Judæis, quemadmodum Origenes in Matthæum 17. interpretatur, quod Synagoga, arbor à Deo plantata et exculta, tandem propter infocunditatem suam multò magis esset arescienda et abjicienda. Hoc enim inter arbores et homines interest, quod arbores naturā suā nonnisi certo quodam anni tempore fructus ferre debeant; homines verò toto vitæ suaē tempore tenentur benefacere. Tota vita nobis est ætas, tota debet esse frugifera; nec quicquam nos præter voluntatem nostram steriles facit. Ad tertium dico, quod tametsi fulminata Christi maledictione fœulnea continuò exaruerit, ejus tamen ariditas manè sequenti fuit manifestata Apostolis et turbæ.

Cap. 26, v. 22 : *Non bibam amodò de hoc genimine vitis usque in diem illum, cùm illud bibam vobiscum novum in Regno Patris mei :* at Actor. 10, v. 41, testatur S. Petrus : *Manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.* — Resp. Christum à mortuis suscitatum, exutà infirmitate et mortalitate corporis, sæpè quidem cum Apostolis manducâsse et bibisse in testimonium veræ suæ Resurrectionis; non verò ut naturæ necessitatì indulgeret: significat ergo hâc loquendi formulâ, mortem suam instare, ac deinceps se communi hominum more cum eis non conversaturum uti hactenùs fecerat; tametsi post Resurrectionem suam jam immortalis, atque eâ ratione, in Regno Patris constitutus esset eis apparitus.

Cap. 27, v. 44 : *Id ipsum autem, et latrones qui crucifixi erant cum eo improperabant ei;* ubi utrique latroni tribuitur quod probra dixerint Christo patienti. At S. Lucas cap. 25, v. 39 : *Unus autem ex iis qui pendebant latronibus, blasphemabat eum.* — Resp. SS. Chrysostomum et Hieronymum existimare utrumque latronem initio Passionis Christo fuisse convitiatum, sed alterum posteà, visâ Christi patientiâ, et conspectis tenebris, aliisque portentis et miraculis, resipuisse, atque socium increpasse, quem-

admodum habet S. Lucas. Cæteri verò SS. Patres Ambrosius (lib. 40 in Luc.), Augustinus (lib. 3, de consensu Evang.), Leo (in Sermone de Passione), et alii arbitrantur hæc à S. Matth. dicta esse per syncedochen, atque scriptum numerum pluralem pro singulari, quatenus significaret omnium hominum conditiones in Christi Passionem et mortem conspirâsse, etiam et latrones qui cum eo crucifixi erant.

Cap. 28, v. 29 : *Illæ autem (piæ mulieres) accesserunt, et tenerunt pedes ejus;* at Joan. 20, v. 19, Christus à mortuis resurgens, dixit Magdalena : *Noli me tangere.* — Resp. quod si ab utroque Evangelistâ eadem Christi facta mulieribus et Mariæ Magdalena apparitio commemoretur, verosimile esse eas omnes simul ad Christi pedes proruisse, eosque fuisse amplexatas: neque enim S. Joannes dicit Magdalena Christi pedes non tetigisse, sed Christum illi dixisse : *Noli me tangere, tametsi fortè cùm Christus haec diceret, eum jam illa tetigisset, ut nonnulli interpres, referente Maldonato, sentiunt.* Si verò diversa referatur apparitio, fortè idcirco prohibita fuit Magdalena Christum tangere, quia de ejus Resurrectione, etiam testificante Angelo, dubitabat, et viventem cum mortuis adhuc quærebatur.

Ex S. Marco.

Cap. 1, v. 24 : *Quid tibi et nobis, Iesu Nazaren?* venisti perdere nos; scio qui sis, *Sanctus Dei;* verba sunt dæmonis, quibus profitetur se nōsse Christum: at 1 Cor. 2, v. 8, dicit Apostolus principes hujus saeculi (quos alibi Dæmones appellat) et eorum ministros non agnoverisse Christum. *Si enim cognovissent,* inquit, *nunquam Dominum gloriae crucifixissent.* — Respondeo dæmones cognovisse quidem Christum esse Messiam, tūm ex vaticiniis de Christo venturo, quæ longè perspicaciū quam homines neverunt impleta, tūm ex S. Joannis Baptiste prædicatione, et designatione: *Ecce Agnus Dei,* etc., tūm fortè quia audierant vocem divini Patris: *Hic est Filius meus* etc., tūm denique ex prodigiis et miraculis quæ Christus ipse in hujus veritatis confirmationem operabatur: hinc infrà, v. 34 : *Non sinebat ea loqui, quia sciebant eum;* et Lucæ 4, v. 41 : *Exibant autem à multis dæmonia, clamantia et dicentia, quia tu es Filius Dei;* et *increpans non sinebat ea laqui, quia sciebant eum esse Christum.* At ista neverant tantum conjecturaliter, non certò et citrè omnem dubitationem. Undè dæmon Christi tentator ait: *Si Filius Dei es,* etc. Itaque loquitur S.

Marcus de notitiâ conjecturali; Apostolus verò de notitiâ certâ et indubitâtâ.

Cap. 2, v. 4 : *David intravit in domum Dei sub Abiathar principe Sacerdotum;* at Reg., cap. 21, v. 1 : *Venit David in Nobe ad Achimelech,* etc., qui tunc erat summus Sacerdos, et pater Abiathar. — Respondet venerabilis Beda hos textus nihil habere dissonantiae : Abiathar enim jam tûm erat Pontifex cum patre Abimelech, atque eo vel ægrotante vel absente, Pontificis munia obibat. Neque enim apud Hebræos insolitum erat ut duo simul summo Sacerdotio fungerentur, ut appareat Numer. 3, v. 4 et 32, Reg. 14, v. 4, etc., tametsi unus esset primus, alter secundus, 2 Reg. cap. 25, v. 18. Fungebatur itaque Abiathar Sacerdotio cum patre; at hoc à Saule occiso, fugit Abiathar ad David, et comes factus est totius exilii ejus. Postea verò, eo regnante, summi Sacerdotii gradum et dignitatem obtinuit, ac toto tempore regni illius in Pontificatu perseverans, multò majoris excellentiæ quā pater effectus est; ideoque dignus fuit cuius memoriam Dominus, etiam vivente patre, quasi summi ficeret Sacerdos.

Cap. 15, v. 27 : *Erat autem hora tertia, et cruciferunt eum;* at S. Joannes cap. 20, v. 14 : *Erat hora quasi sexta,* quandò videlicet Pilatus sedens pro tribunali, dixit Judæis : *Ecce Rex vester.* — Resp. in hujus difficultatis solutione, mirum in modum sese torquere interpres. Sunt enim qui existimant in Marco itidem scriptum fuisse quod Dominus Jesus Christus crucifixus fuerit horâ sextâ; verum librariorum errore numerum 6 in 3 commutatum esse; ità auctor Commentariorum in Psalmos S. Hieronymi titulum referentium in explanatione Psalmi 77. Alii verò aiunt apud S. Joannem corruptum esse textum, et pro sextâ horâ legendum tertiam; sic Petrus Alexandrinus, in Disputatione de Paschate : « *Erat hora quasi tertia, ait, sicut habent libri accuratè descripti;* atque adeò ipsum autographum manu propriâ Joannis Evangelistæ scriptum, quod gratiâ Dei ad hanc diem salvatum exstat in sanctissimâ Ephesiorum ecclesiâ, et à fidelibus eò accedentibus magnâ cum reverentiâ invisit. » Verum cùm Evangelistæ non expresserint tempus crucifixionis notis numeralibus, sed dictionibus integris, suspicio de textûs interpolatione nequam hic locum habere potest.

Itaque tâm his quām aliis plurimis omissis explicationibus, minus rei veritati, et textûs sinceritatî congruis, simpliciorem, et si benè augurer, congruentiorem ut subjiciam, pau-

cula hic sunt advertenda, et præmittenda : 1º Apud Judæos et plurimas alias nationes, diem alium esse naturalem, alium civilem, seu astronomicum. Naturalis, est tempus ab exoriente sole ad occasum, cui opposita nox ab occasu solis ad ejusdem ortum decurrit. Civilis dies, est tempus quod ex uno cœli circumactu resultat, quo dies naturalis et nox continentur. Vices quaternæ partes unius diei civilis horæ vocantur, quarum prima à diversis gentibus diversimodè inchoabatur. Nam Hebræi insistentes primæ rerum creationi, quâ tenebræ præcesserunt lucem, inchoabant diem civilem cum occasu solis, quos secuti sunt plures alii populi, maximè Athenienses; contra verò Babylonii inchoabant illum ab ortu solis, et veteres Umbri à meridie; Romani autem à mediâ nocte, quorum mos apud alias omnes penè nationes jam invaluit.

Alia præterea apud Hebræos est diei civilis distributio, nimirū in octo partes, quarum quatuor assignabantur diei, et nocti totidem. Noctis quidem partes illæ dicebantur Vigiliæ, tribus horis jam nobis communibus constantes, quod milites vigiles tanto tempore excubias agerent : prima autem vigilia incipiebat cum solis occubitu; secunda desinebat cum nocte media, et ab eâdem deinde incipiebat tertia; quarta verò cum solis seu diei ortu desinebat. Horarum diurnarum prima incipiebat ab ortu solis, complectebaturque tres horas jam nobis communes; secunda tot horis constabat, principiumque à fine tertiae, undè vocabatur hora tertia. Apud eos namque vigebat consuetudo, quam videmus apud nos etiam obtinuisse, ut horæ sequentes ex præcedentibus nomen acciperent; sicut nos, postquam meridianæ horæ signum datum est, usque ad horam primam, aut certè usque ad majorem horæ partem, meridianam horam appellamus, cùm propriè non meridiana, sed prima post meridiana sit; nam meridiana ea est quæ ab undecimâ inchoatur, et duodecima finitur. Itaque aliquando dicimus, de spatio loquentes quod inter undecimam est, esse horam undecimam, aliquando esse duodecimam, nunc à principio, nunc à fine nomen accipientes.

Quæ deinde sequebatur etiam tres horas nobis communes continens, quia incipiebat à meridie, in quâ sexta numerabatur, et etiam ipsa dicebatur sexta. Ultima denique, quod inciperet à communi nonâ finiente, etiam appellabatur hora nona, durabatque ad finem duodecimæ communis, seu ad occasum solis.

Ita Censorinus (*Lib. de die natali, c. 23*) , et ex eo Jansenius, Baronius, Tirinus, et alii. Porro inter illas horas, notiores vulgo et incognitiores erant tertia, sexta, et nona; quod, ut notat **S. Hieronymus** (*In cap. 7 Danielis*), sacrificia et preces publicae illis horis fieri solerent, atque populus, festis maximè diebus, sono tubæ ad orandum convocabatur, ut doceatur *Numer. 10, v. 10.*

His ita præmissis, facilis est textus conciliatio. Nam, inquit Maldonatus, quia Christus, et damnatus, et crucifixus fuit eo temporis spatio quod est inter finem horæ tertiae, quod idem sextæ initium erat, et finem sextæ, quod erat initium nonæ, **S. Joannes** ex fine spatium illud appellans, vocavit horam sextam; **S. Marcus** ex initio vocavit tertiam: sed quia non est verosimile Joannem sextam horam vocaturum fuisse, nisi spatium illud ad finem sextæ inclinatum fuisse, sicut non solemus horam primam postmeridianam appellare nisi cum meridiana et semis transacta est, credendum est Christum post horam decimam et semis, si nostro more horas numeremus, damnatum fuisse; respondebat enim hora tertia nonæ nostræ, sexta duodecimæ, tertia et semis erat decima et semis: eo ergo tempore dominatus est Christus. Ideo **S. Joannes** scribit *horâ quasi sextâ* damnatum esse, post unam circiter horam nostram, id est *horâ decima et semis* crucifixus est, quam **Marcus** *horam tertiam* appellat, quia totum illud spatium horarum ab horâ tertâ usque ad sextam hora tertia vocabatur.

Ex S. Lucâ.

Cap. 2, v. 34: *Ecce positus est hic (Christus) in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel;* at cap. 9, v. 5, 6: *Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare.* — Resp. Christum equidem venisse querere, et salvum facere quod perierat; nihilominus tamen in causam, seu verius in occasionem esse cur plurimi, ejus gratiam respuentes, atque salutaria dogmata contemnentes, majorem sibi damnationem acquirant. Neque enim existimandum est, hâc voce (*positus*), Christum ita comparatum, et à Deo Patre, definito consilio, datum hominibus, ut aliqui ruinam et casum incurrent. Sed, inquit Maldonatus, hujusmodi locutionibus, quales in Scripturâ multæ sunt, non Dei consilium, sed tam certus significatur eventus, ut divino consilio tribui posse videatur. Similis locus est, ex quo magnam hic lucem accipit, *Isaiæ 48, vers. 15, 14, 15: Dominus*

exercitum ipsum sanctificate, ipse parvus vester, et ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offendit, et in petram scandali duabus dominis Israël, in laqueum et in ruinam habitantibus Ierusalem, et offendit ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur. Cùm enim Deus non in ruinam se, sed in sanctificationem populo suo positum esse dicat, tamen multos eorum suâ culpâ casuros affirmat.

Itaque Christus Dominus per se et directè positus est in resurrectionem multorum à Deo, qui vult omnes homines saluos fieri; indirectè verbè, et per accidens, in ruinam eorum videlicet qui fuerunt rebellis lumini.

Cap. 3, v. 2: *Sub principibus Sacerdotum Anna et Caipha;* at *Joannis 18, v. 13,* solus Caiphas dicitur *Judæorum Pontifex.* — Respondet communiter interpretes, Annam et Caipham alternis vicibus Pontificatum gessisse, at Josephus sententiam refellit, scribens multos fuisse Pontifices medios inter Annam et Caipham, asseritque Caipham creatum fuisse Pontificem à Valerio Graccho, qui Pilatum proximè antecessit, atque toto tempore Pilati summo Pontificatu functum usque ad finem imperii Tiberii Cæsaris. Itaque dieo Annam, quia sacer erat Caiphae, fueratque *summus Pontifex*, atque summi Pontilicis filius, plurimumque autoritatis apud Judæos obtineret, huc Caiphae adjungi tanquam præcipuum Sacerdotum principem. Tametsi enim unus apud Judæos summus esset Pontifex, plures tamen erant Sacerdotum principes, seu capita familiarum sacerdotalium; unde paessim in Christi Domini Passione nominantur *Principes Sacerdotum et Pontifices*, qui Christum apud Pilatum accusarunt, et crucifixo insultarunt.

Cap. 18, v. 35: *Factum est autem cum appropinquaret Jericho, cœcus quidam sedebat.* At *Matthæi 20, v. 29:* *Et egredientibus illis ex Jericho secuta est eum turba multa; et ecce duo cœci, etc.* Ubi non unus sed duo nominantur, qui Christum, non ingredientem Jericho, sed inde ingredientem dicuntur interpellasse ut eis visum restitueret. — Respondet **S. Augustinus** (*Lib. 2 de consensu Evangelist., cap. 63*), diversum esse cœcum de quo agit **S. Lucas**, ab eis quos **S. Matthæus** commemorat. Verum cùm omnes circumstantiae non solum ab illis Evangelistis, sed etiam à **S. Marco** annotatae in hac cœci illuminatione consentiant, nimis quod sederit secus viam, quod audierit Jesum transire, quod clamaverit dicens: *Iesu, fili Da-*

vid, etc., ideo verosimilius existimo unam eamdemque cæcitatibus curationem ab illis narrari; unius verò duntaxat cæci à SS. Marco et Lucæ mentionem fieri, quòd ille notior esset in cœ civitate. Undè ejus nomen etiam annotavit S. Marcus dicens eum appellatum fuisse Bartimaeum, hoc est filium Timei.

Quòd verò S. Lucas dicat eum fuisse illuminatum à Christo dùm intraret Jericho, alii verò Evangelistæ id accidisse referant cùm indè exiret, non omnino pugnat. Nam inquit S. Ambrosius (in cap. 23 S. Lucae), verosimile est cæcum illum in ingressu urbis rogasse Christum ut illuminaretur; at cùm propter turbam fortè non audiretur ab Apostolis, vel Christus ipse met se audire dissimularet, quatenus fidem ejus et spem magis ac magis excitaret, postridiè iterum stetit ad portam civitatis et elatiori voce clamans visum postulavit et impetravit.

Cap. 22, v. 24. S. Lucas contentionem Apostolorum de primatu refert post institutionem cœnæ; at S. Matthæus et S. Marcus, cap. 10, v. 41, eam referunt antè cœnam.— Resp. contentionem illam tribus vicibus et temporibus distinctis contigisse; primò, quidem dùm Christus existens Capharnaūm jussit censem tām pro se quām pro Petro solvi, ut refertur Matthæi 18 v. 1, Marci 9, v. 34, Lucae 9, v. 46; secundò, dùm mater filiorum Zebedæi petiit à Christo sessionem ad dextram et ad sinistram in Regno ejus pro duobus filiis, cuius meminit S. Matthæus præfato cap. 20; tertio, verò post institutionem cœnæ, quam solus S. Lucas commenorat; nulla itaque est hic verborum pugna, cùm diversa à diversis Evangelistis proferatur Apostolorum contentio.

Cap. 24, v. 33, duo discipuli euntes Emmaū post cognitum Christum Dominum qui eis apparuerat, dicuntur regressi in Jerusalem et invenisse congregatos undecim; at tantum decem Apostoli cum discipulis ibi convenerant, siquidem, teste S. Joanne cap. 20, v. 20, Thomas non erat cum eis dum apparuit Jesus illis discipulis congregatis, quandò scilicet illi duo discipuli referebant quæ eis contigerant in viâ; et quomodo Christum cognoverant in fractione panis; insuper Judas etiam aberat, suspendio ante necatus. — Resp. post Jude suspicndium, Apostolorum collegium id obtinuisse nomen, ut vocaretur undecim, quo à cæteris discipulis distinguerentur, tametsi pauciores essent; quoniam denominatio fieri consuevit à potiori parte, etiamsi unus et alter desit: sic triumviri et septemviri dicuntur congregati, tametsi fortè

omnes non adsint. Hæc autem appellatio undecim ita facta est communis, ut etiam post Matthiæ substitutionem in locum Judæ et restitutionem numeri duodenarii Apostolorum, dicitur Petrus, Actor. 2, v. 14, surrexisse cum undecim, licet jam suffecto Matthiæ in locum Judæ, duodecim Apostoli adessent. Hinc non aliter quām Undecim nominantur Matthæi 28, v. 16, Marci 16, v. 14, et alibi.

Ex Sancto Joanne.

Cap. 1, v. 8 : *Non erat ille lux, nimis rūm Joannes Baptista; at Cap. 5, v. 5 : Ille erat lucerna ardens et lucens.* — Resp. hæc non pugnare; neque enim S. Joannes Baptista erat lux illa quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nimis rūm Messias, Doctor, et Salvator mundi; sed tantum erat lucerna ardens et lucens, non propriæ quidem luce, sed à Christo accepta: *Non erat ille lux, inquit Origenes, sed particeps luminis; suum et non erat quod in se et per se fulgebat.*

Cap. 2, v. 11 : *Hoc fecit initium signorium Jesu in Canā Galileæ et manifestavit gloriam suam.* Quandò videlicet, aquam in vinum convertit. At Lucae 2, cum factus esset annorum duodecim, jam manifestam fecerat gloriam suam: nam sedens in medio doctorum, *Stupebant omnes qui eum audiebant, super prudentia et responsis ejus.* — Resp. Revera quidem Christum duodecennem egregium divinæ suæ majestatis et glorie specimen dedisse; at nullo adhuc sensibili et visibili miraculo id demonstrarat: quamobrem illa aquæ in vinum conversio revera primum fuit ex miraculis sensibilibus ab eo editis cum vitam publicam ageret, et commissum sibi officium impleret. Itaque illa in medio doctorum sessio et doctrinæ propagatio primum fuit signum sapientiæ, hoc verò divinæ potentiarum; ad illud Doctores quidem obstuperunt, nec tamen ipsi adhæserunt; ad hoc verò, discipuli in eum crediderunt.

Ibidem, v. 21 : *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, videlicet Jerosolymitanum;* at ista non cohaerent cum Historiâ Sacra, sive ista accipias de primâ hujus templi ædificatione à Salomone; sive de duplice illius instaurazione à Zorobabele et Herode. Nam prima illius ædificatio à Salomone peracta est septem annis cum dimidio; restauratio verò illius post captivitatem Babyloniam à Zorobabele et sociis cepit anno primo Cyri, non quidem regni, quo imperabat in perside, sed Monarchiæ, quæ expugnatâ Babylone, Chal-

dæorum imperium transtulit ad Persas. Ab hoc itaque anno primo coepit fabrica templi, duravitque ad annum sextum Darii Hystaspis; at in hac temporis serie non sunt quadraginta sex anni, sed tantum quindecim: Cyrus enim tres annos regnavit ut monarcha; huic successit filius Cambyses, qui post Cyrum Patrem sex duntaxat annis regnavit; deinde Magi per septem menses. Denique Darius Hystaspis, eujus anno sexto consummatum fuit templum. Ex quibus conficiuntur tantum quindecim anni. Neque tandem hæc verba videntur accipi de instauratione templi per Herodem. Nam Josephus (Lib. 15 de Antiq.) auctor est ædificationem Herodiani templi novem annis cum dimidio absolutam esse. — Resp. omissis aliorum sententiis, probabiliorem eam opinionem mihi videri quæ hos quadraginta sex annos quibus ædificatum est templum, adscribit illius templi instauracioni factæ ab Herode: coepit enim opus illud Herodes anno regni sui 18 (computando scilicet regni ipsius annos ab eo tempore quo expugnatis Hierosolymis, et pulso Antigono, regnum occupavit; non verò ab eo tempore quo à senatu romano rex fuit declaratus), ac proinde annis ante mortem 16. Nam, inquit Ludovicus Capellus, à depulso Antigono regnavit annos 34. Christus autem natus est sub finem regni Herodis, et (uti videtur) paulò ante ejus obitum. Cùm autem Christo ista diccerent Judæi, natus erat annos duntaxat 30. Hoc enim contigit paulò post Christi baptismum, Paschate, nimirū quod proximè secutum est ipsius baptisma. Itaque à primis ab Herode jactis templi fundamentis ad id momentum, quo illud Christo objiciunt Judæi, fluxerunt præcisè anni 46. Nec obstant Josephi verba; tametsi enim eo tempore absoluta fuerit templi structura, planum est tamen ex eodem semper aliquid additum et exstructum ab eo tempore ad illius ornatum. Imò et pluribus post annis. Hinc idem Josephus (Lib. 20, cap. 8) testatur Agrippæ demùm Junioris tempore, 60 circiter post Christum natum annis, absolutum fuisse totum templi ædificium et ornatum. Itaque nihil aliud videntur sibi voluisse hic Judæi quām reponere Christo: « Jam ab annis quadraginta sex cœpta est ab Herode hujus templi structura, nequid est absoluta; tu verò illud brevi dierum trium spatio in- staurabis collapsum? »

Cap. 5, v. 31: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. At Cap. 8, v. 14: Etsi ego testimonium perhibeo de*

meipso, verum est testimonium meum. — Resp. Christum in priori textu occurrere tacitæ objectioni adversariorum, qui Cap. 8, v. 13, ipsi opponunt: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum;* quia ex communi Iudeorum sententia: *Nemo hominum testatur de seipso;* nam si testimonium unius firmum non est, multò minus firmum esse debet si quis de seipso testatur: *Unde vulgare apud Romanos adagium « Neminem idoneum esse testem in re suâ, » cùm videlicet ipse solus testimonium in sui favorem et patrocinium perhibet; quod ultrò juxta hominum opinionem etiam de seipso gratis admittit Christus.* At ut adjicit in secundo textu, aliter sentendum est dūm proprium hoc testimonium, alterius fide dignissimi etiam assertione firmatur. Unde sic eos urget, cap. 8, v. 17: *In lege vestrâ scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: ego sum qui testimonium perhibeo de meipso; et testimonium perhibet de me, qui misit me pater.* Ex quo clarissimè conspiciatur quod Christus non excludat proprium de seipso testimonium, sed ex Patris testimonio cum suo exactissimè convenienti, proprium suum firmat, ut se verum Messiam esse demonstret.

Cap. 6, Recenset S. Joannes miraculum in multiplicatione quinque panum et cibatione hominum quinques millium. Quam historiam describunt etiam S. Mattheus, cap. 14, et Marcus, cap. 6, et Lucas, cap. 9. At in eâ descriptione multiplex occurrit inter Evangelistas dissonantia, ut appositi observant, Pelargus, Witacherus etc. Nam 1º tres posteriores Evangelistæ referunt Christum ab Apostolis sollicitatum ut turbam dimitteret; Joannes verò ostendit eum prævenisse discipulos et dixisse ad Philippum: *Unde emenus panes ut manducent hi.* 2º Joannes Philippo tribuit responsionem: *Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis,* etc. Caeteri verò eam adscribunt omnibus Apostolis. 3º Joannes dicit Andræam Christo denuntiasse unum esse puerum qui haberet quinque panes et duos pisces: at hanc præsentem escam alii Evangeliste penes Apostolos fuisse memorant. 4º S. Lucas narrat homines discubuisse quinquagenos; Marcus verò centenos et quinquagenos. 5º Tres Evangelistæ dicunt turbam dimissam esse peracto miraculo; Joannes verò asserit illos homines stetisse ut Christum raperent et facerent regem. Tandem Mattheus et Lucas narrant exinde Christum venisse Genezareth, Marcus Bethsajdam, Joannes Capharnaum.

Resp. ad primum, utrumque videri factum ex parte Apostolorum et Christi, ut simul illum eo fuerint solliciti de cibatione numerosissimæ turbæ; ita tamen quod tres Evangelistæ prius, Joannes posterius enaret. Ad secundum, dico Philippum non tam suo, quam omnium discipulorum nomine fuisse locutum; undè quod unus gessit, aliis tribuitur: neque enim id insolitum est in Scripturâ, ut unius actio alteri ejusdem consortii adscribatur. Ad tertium repono, quod cum puer ille ab Andrea demonstratus Christo, unus esset ex eis qui collegio Apostolico ministrabant, meritò id quod habebat ille, dicitur fuisse penes discipulos, cum ille esset unus ex discipulis et Secutoribus Christi. Ad quartum dico, S. Lucam partis illius turbæ meminisse, S. Marcum verò omnem omnino expressisse numerum: vel illum duntaxat meminisse virorum; hic etiam puerorum et mulierum. Ad quintum respondeo utrumque accidisse, nempè ut post cibationem dimissa fuerit turba, quatenus quisque ad propria rediret; omnes tamen aliquandiu simul stetisse ut Christum regem salutarent. Ad ultimum tandem, censeo Christum post illud insigne miraculum, plures quantociùs adiisse civitates; ut ex illius miraculi, ab eis qui praesentes aderant, diffamatione per eam regionem, paratos homines ad excipiendam lucem Evangelicam, suâ caelesti prædicatione et doctrinâ imbueret.

Cap. 7: *Non potest mundus odisse vos.* At cap. 15, v. 19: *Ego vos elegi de mundo, propterea odit vos Mundus.* — Respondeo duos illos textus ad diversas personas dirigi; in priori namque Christus alloquitur parentes suos qui in eum non credebant, v. 15, nec ejus Evangelicam doctrinam sectabantur; quippè qui nil aliud quam inanem gloriam amiebant. Quamobrem Christum stimulabunt ut manifestaret seipsum mundo, quatenus eo per miracula et famam inclarescente, ipsi quoque ratione cognationis fierent illustres. Cum itaque sacerdibus desideris urgerentur et hominibus terrena sectantibus in omnibus consentirent, non poterat mundus eos odisse, quos habebat sectatores et assecas. Secùs autem de discipulis et Apostolis, qui cum omnibus mundi illecebribus nuntium remisissent, non poterat eos mundus non odisse quos habebat suis desideriis et votis repugnantes; nemo enim Apostolorum est qui cum S. Paulo asserere non potuerit: *Mundus mihi crucifixus est et ego mundo.*

Ibidem, v. 34: *Ubi ego sum, vos non pote-*

stis venire. At cap. 17, v. 24: *Pater, quos dedisti mihi, volo ubi sum ego, et illi sint mecum.* Respondeo Christum priori loco damnare Pharisæos carnales homines, Evangelicam gratiam respuentes, quibus denuntiat, propter eorum perduellionem, nullam habituros cum eo societatem in æternâ beatitudine, quâ fruebatur. Posteriori verò agit de fidelibus omnibus qui ejus præcepta et dogmata sectantes, repromissam hæreditatem æternam accipient: hinc cap. 12, v. 26, ait: *Ubi ego sum, illuc et minister meus erit.*

Cap. 9, v. 39: *In judicium ego in hunc mundum veni.* At cap. 12, v. 47: *Non veni ut judicem mundum, sed salvificem.* — Resp. Venit unigenitus Dei Fidelius per incarnationem in mundum ad judicium redargutionis contrà perduelles et superbos Pharisæos qui Evangelicæ luci infidelitatis tenebras objiciebant, et ejus diffusioni pro viribus adversabantur. Venit etiam ad judicium examinis et discretionis, ut discerneret credentes ab incredulis, et pios ab impiis: non autem venit ad judicium reprobationis quo in mundi fine hædos separabit ab ovibus, et justos ab impiis; hos in inferno perpetuò cruciando; illos verò in celo æternū coronando.

Cap. 15, v. 15: *Non dicam vos servos, sed amicos.* At Matthæi cap. 25, v. 21. ait: *Euge, bone serve, etc.* — Resp. Discipuli Christi servi quidem sunt jure creationis, redemptionis, vocationis; amici verò jure adoptionis, communicationis, ac manifestationis secretorum, ut interpretatur S. Augustinus, tractatu 55 in Joannem. Quamobrem priori textui Christus Dominus adjicit: *Omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.*

Cap. 20, v. 1: *Maria Magdalena venit manè cum adhuc tenebrae essent: at Marci de 16, v. 2, de mulieribus Mariam Magdalenam comitantibus legimus: Valde manè unâ Sabbathorum veniunt ad monumentum, orto jam sole.* Respondeo Mariam Magdalenam in ipso primo diei articulo, quandò nonnihil illuxerat, exiisse de domo et urbe, expectans alias pias foeminas, cum quibus posteâ, orto jam sole, pervenit ad monumentum: tametsi, ut notat Vatablus, S. Joannes videatur hic Hebreorum scribendi morem sectatus, præteritum pro futuro ponentium, ut, *orto jam sole*, idem significet ac cum jamjam oriturus esset sol, et adhuc essent tenebrae; non quidem illæ densiores, sed quales in crepusculo matutino, cœlo jam albescente; undè S. Marcus dixit *valdè manè*; Lucas autem *valdè diluculò*,

Ex Actibus Apostolorum.

Cap. 1. S. Lucas hujus libri auctor, testatur initio se sermonem fecisse de omnibus quæ caput Jesus facere et docere; at Joann. 21, v. 25: *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.* Respondeo ista nullatenus invicem pugnare: neque enim (ut appositi notat S. Chrysostomus) S. Lucas ait se scripsisse in Evangelio *omnia*, sed *de omnibus*; nimirum ordinem et seriem rerum gestarum; non verò singula quæ adorandus Salvator gesserit. Neque enim Evangelistæ omn s omnino Christi actus, omniaque ejus verba Scriptis tradiderunt, sed ea duntaxat annotarunt de illius Conceptione, Nativitate, Vita, Miraculis, Oraculis, Passione, Morte, Resurrectione, et in cœlum Ascensione, quæ saluti credentium sufficere videbantur, ut exponit S. Augustinus, tractatu 58 in Joannem.

Ibidem, v. 18: *Et hic quidem (Judas) possedit agrum de mercede iniquitatis;* at Matthæi 27, v. 3: *Penitentiæ ductus retulit triginta argenteos principibus Sacerdotum et Senioribus, atque illieō suspensus, crepuit medius.* Respondeo hic esse τὴν κατάχρησιν quā quod alicuius ære emptum est, hoc illius esse censem. Porrò agri illius emptio tribuitur Judæ, non quòd ipse reverà ipsum emerit, vel possederit, sed quia pontifices ex triginta argenteis, quos Judas in mercedem traditionis accepérat, et retulerat, agrum illum coemerunt in sepulturam peregrinorum; undé acquisivit ille pecuniam, et pretium quo ager ille emptus es. Accedit, quòd proditor ille reverà acquisivit agrum, si non eventu, saltem respectu et effectu, quia ille in causâ fuit cur ager emptus diceretur *ager sanguinis*.

Cap. 2, v. 23: *Hunc (Christum) definito consilio, et præscientiâ Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemistis;* quibus significatur Christum à Deo traditum ad mortem: at ipsem Christus, Joann. 12, v. 11, hanc traditionem hominibus tribuit, Pilato dicens: *Qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.* — Respondeo Christi traditionem ad mortem, Deo et hominibus tribui, diverso respectu: Deus enim ex nimiâ suâ charitate unigenitum Filium suum tradidit ad mortem, ut suo sanguine nostra peccata elueret, et suâ morte nobis æternam vitam promereretur. Judæi verò eum tradidérunt Pilato crucifigendum, ex odio et diaboli instinctu, ut nomen et gloriam illius cum vita extinguerent.

Cap. 4, v. 27: *Convenierunt enim verè in civi-*

tate istâ adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem uixisti, Herodes, et Pontius Pilatus, cum gentibus, et populis Israel, facere que manus et consilium tuum decreverunt fieri; ac si Deus decreto suo statuisse, ac prædefinivisset ut Herodes, Pilatus, et populus Judaicus cruentas manus in Christum injicerent, eumque crucifigerent; quod utique variis Scripturæ sacræ textibus adversatur, in quibus Deus negatur malorum tentator et auctor.— Respondeo impietatem crucifigentium Christum nequaquam Deum prædefinisse, sed ita usum esse impio istorum hominum facto, ut fini à se intento, nempe humani generis per mortem Christi redemptioni, eorum malitia subseruiret. Quia de re audiendus est S. Leo, qui expendens hæc verba, *quæ manus tua, et consilium tuum decreverunt fieri*, ait: « Numquid iniquitas persequantium Christum ex Dei est orta consilio? et illud facinus, quod omni majus est crimine, manus divinæ præparationis armavit? Non hoc planè de summâ Justitiâ sentiendum est, quia malum diversum, multumque contrarium est id, quod in Judæorum malignitate præcognitum, et quod in Christi est Passione dispositum. Non inde processit voluntas interficiendi, unde moriendo; nec de uno exstitit spiritu atrocitas sceleris, et tolerantia Redemptionis. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coegit ut fieret, cùm tamen ad hoc carnem suscepisset, ut fieret. » Et inferius: « Quod itaque Dominus Jesus Christus furorem frementium pati voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec egit ut hæc vellent, sed cessit ut possent; et sic usus est abominatione plebis insanìa, quomodo et pertidiâ traditoris, quem ab immanitate concepti sceleris, et beneficiis est revocare dignatus et verbis, assumendo in Discipulum, provehendo in Apostolum, monendo signis, consecrando mysteriis, ut cui nihil benevolentiae decesset ad correctiōnem, nihil occasionis superesset ad crimen. »

Cap. 9, v. 7: *Viri autem illi qui comitabantur, stabant stupefacti; audientes quidem vocem, neminem autem videntes.* At cap. 26, v. 14: *Omnisque nos cùm decidissimus in terram, audivi vocem loquentem mihi.* Cap. autem 22, v. 9: *Et qui mecum erant, lumen quidem ruderunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum;* in quibus duæ videntur antilogiae: Prima, quòd Sauli comites dicantur stetisse stupefacti et simul prostrati: secunda, quòd in priori loco dicantur audivisse vocem, neminem autem vi-

disse : In posteriori verò, vocem non audivisse, lucem autem vidiisse. — Respondeo illos comites Christi, tonante voce attonitos, initio quidem cum Saulo fuisse collapsos et prostratos, deinde verò surrexisse, atque præ metu penè exanimatos, non ausos ulterius progredi; unde stabant, id est, sistebantur: statio enim hic opponitur, non tám sessioni aut prostrationi, quám motui et progressioni. Ad secundum, dico eos comites audivisse quidem vocem, seu potius vocis sonum, non distinctum, et articulatum, sed confusum; ita ut nec quæ dicerentur, nec qui loqueretur possent reprehendere; quamobrem additur, *ejus qui loquebatur tecum, id est, Christi.* Cui non absimile est id, quod refertur Joann. 22, v. 19, quòd cùm vox de cœlo ad Christum fieret, turba circumstans sonum vocis audiens, verba autem, et sensum verborum non percipiens : *Alii dicebant tonitru esse factum, alii putabant Angelum Christo fuisse locutum.* Similiter viderunt quidem lumen circumfusum; Christum verò cum Saulo loquenter non viderunt.

Cap. 15, v. 2 : *Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos;* quibus significat Christus Paulum ab Apostolis et fidei-
lum suffragiis in Apostolum et Ecclesiæ Doc-
torem esse ordinandum : at ille ad Galat. 1,
v. 1 : *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et per Deum Patrem.* — Respondeo segregationem illam Pauli ad opus, non fuisse primam illius vocationem ad Apostolatum, ad quem jam, Christi vocante, fuerat electus initio sue conversionis (dixit enim Dominus ad Ananiam de ipso Paulo : *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus,* etc.), sed potius commissi ipsi à Christo Apostolici muneris exercitium, nec non declarationem publicam eum reverà fuisse à Deo electum in Apostolum et Evangelii Doctorem, ut haberet etiam testimonium ab Ecclesiæ sinceritatis et veritatis sue doctrinæ, ne quis de illius certitudine dubius esset.

Cap. 22, v. 59 : *Ego homo sum quidem Ju-
daeus à Tarso Cilicia:* At cap. 22, v. 28, inter-
rogatus à tribuno, an Romanus esset, dixit
etiam et Romanum se esse natum. — Respon-
deo : Reverà Paulum fuisse patriā Tarsensem, nihilominus civium Romanorum privilegiis et juribus donatum : Tarsus enim, ubi natus erat, juribus et privilegiis civitatis Romanæ gaudebat, testibus Plinio (lib. 7, cap. 27), Dione et Cassio. Ilæc ergò minimè pugnant; nempe

origine et professione esse Judæum, patriā Ta-
rensem, privilegiis et juribus civem Roma-
num.

Cap. 25 : *Ad Cæsaris tribunal sto, ibi me oportet judicari :* At Cor., cap. 6, v. 1, reprehendit fideles, qui in judicio contendebant coram judicibus ethnicis : *Audet, inquit, aliquis vestrum habens negotium adversus alterum judicari apud iniquos!* — Respondeo hic esse distinguendum inter personas litigantes, quandò videlicet uterque, tám auctor, quám reus, fideles sunt, et Ecclesiæ filii : tunc enim damnandus est ille, qui fratrem suum Christianum ad tribunal ethnicorum magistratū, præsertim pro re levisimā, provocat, cùm litis et contentionis suæ decisionem excipere posset ab adhibitis fideli-
bus arbitris, et pastoribus Ecclesiæ. Secùs verò est, quandò alteruter litigantium infidelis est, nec potest aliundam damnum resarciri aut præpediri vexatio, quám per judicium et sententiam ethnicorum magistratū. Porrò S. Paulus à Judæis vim passus, et in extremo vitæ discrimine propter eorum insidias et infestationes positus, cùm aliud tribunal et medium sese tuendi non haberet, licet provocavit ad tribunal Cæsaris: maximè cùm non solùm vitæ sue, sed et Ecclesiæ consuleret, ut nempè fideles quos Christo pepererat verbis vel scriptis, posset in fide confirmare. Quin etiam divinis mandatis et monitis parebat; nam, ut legimus cap. 23, v. 11, Christus apparet ei nocte, ait : *Con-
stans esto; sicut enim testificatus es de me in Je-
rusalem, sic te oportet et Romæ testificari.* Ut ergo huic divinæ monitioni faceret satis, occa-
sionem commodam nactus, appellat Cæarem, ut sic tutò posset Romanam profici, et ibi Evangelium disseminare.

Cap. 27, v. 33 : *Quartâ decimâ die, hodiè ex-
spectantes, jejuni permanetis, nihil accipientes :* At homo, alioquin sanus, teste Hypocrate, non potest ultra septem dies, sine ullo cibo vivere. — Resp. Quòd etsi miraculo deputet S. Chrysostomus, quòd illi tamdiù jejuni steterint in columnæ; nihilominus verius dicendum arbitror, verba ista *nihil accipientes*, sic esse intelligenda, quòd illi nihil comedent per modum stati et ordinarii convivii, sed tantum carptim et obiter quædam delibaverint, quantum scilicet necessarium erat ad vitam tuendam, et vires fo-
vendas.

Ex Epistola ad Romanos.

Cap. 4, v. 8. *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra*

*annuntiatur in universo mundo : At eo tempore quo Apostolus haec scribebat ad Romanos, Evangelium non erat ubique terrarum disseminatum. Respondeo : Quòd etsi fortè Evangelica lux eo tempore nondum singulis nationibus irradiasset ; nihilominus tamen cùm Roma esset caput imperii, et ex omnibus mundi nationibus homines in eam confluenter, fieri facilè potuit, ut per numerosissimum gentium illuc affluxum, fides Christianorum ibi degen-
tium longè, latèque inclaresecret. Accedit quòd cùm Epistola ad Romanos una sit ex postremis quas scripsit S. Paulus, verosimile est eo tempore Evangelicam prædicationem et lucem omnibus nationibus jam innotuisse.*

*Cap 2, v. 15 : Factores Legis justificabuntur : At cap. 3, v. 20 : Ex operibus Legis non justificabitur omnis caro. Respondeo : Apostolum in priori textu sermonem facere de Legis observantiâ cum fide et gratiâ Christi, in his maximè quæ ex Lege Mosaicâ per Evangelicam non fuerunt rescissa et innovata ; in posteriori verò de observatione purâ et nudâ ipsius Legis Mosaicæ ; in quâ maximè Judæi gloriabantur ; quorum ut supercilium reprimeret Apostolus, ostendit perfectam non esse sperandam justitiam ex simplici istius Legis observatione, quæ duntaxat immunditiam legalem eluebat : *justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes qui credunt in eum.**

*Cap. 3 : Quæ utilitas Circumcisionis ? multum per omnem modum : Car. 7, v. 19 : Circumcisio nihil est ; et cap. 5, ad Galat. : Neque Circumcisio aliquid valet. Respondeo : Circumcisio nem plurimù profuisse Judæis antè promulgationem Legis Evangelicæ ; siquidem eis erat in signaculum fidei, et nota quâ in Dei peculiū adlegebantur, ut essent *populus ejus, et oves pascuae ejus*; quin etiam inserviebat ad remissionem peccati originalis, uti docent SS. Augustinus (lib. de civit.), Bernardus et Gregorius (lib. quarto moralium) : « Quod, inquit, apud nos valet aqua Baptismi, hoc egit apud veteres, vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sacrificii, vel pro iis qui de Abrahæ stirpe prodierant mysterium circumcisionis ; » at promulgatâ Evangelicâ Lege, illius, sicut et antiquæ Legis Saeramentorum virtus omnis elanguit, et eorum utilitas rescissa fuit et abrogata. Quamobrem Apostolus ad Galat., cap. 2, v. 1, ait : *Si circumdaminī Christus vobis nihil proderit.**

*Cap. 4, v. 20, De Abrahamo dicitur in re-
missione etiam Dei, non hæsitauit diffidentiâ :*

*At Genes. 15, cùm audisset Deum sibi promittentem possessionem terræ Chanaam, illam promissionem signo confirmari petiit, dicens : Unde scire possum, quid possessurus sum eam? Similiter Genes. 17, auditâ promissione divinâ sibi factâ de futurâ prole, cùm jam esset centenarius : Risi dicens in corde suo; putasne centenario nascetur filius? Respondeo : 1º Ea verba Abrahamum non protulisse ex animi diffidentiâ: nam ibidem, v. 6, legimus : Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam; sed requisivit modum exsequendæ illius divinæ promissionis. Vel petiit signum, non sibi, sed posteris, ut ipsi, tametsi in terrâ alienâ captivi, certissimi essent se divinitus aliquandò in libertatem restituendos. Propter illam Abrahæ factam repromotionem, et signo sensibili confirmationem. 2º Dico, Abrahamum ea dixisse, non ex incredulitate, et cordis hæsitatione; sed ex admiratione, propter repromissum sibi tam insolitum et stupendum beneficium; unde ibidem Apostolus paulò antè dixerat : *Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum emortuum*, etc.*

*Cap. 5, v. 20 : Lex subintravit ut abundaret delictum : at cap. 7, v. 12 : Lex quidem sancta, et mandatum sanctum; etc. — Respondeo Reverà quidem Legem esse immaculatam et sanctam, quippè cùm nihil præscribat quod non ad Dei cultum, utilitatem proximi, et propriam hominis Legem servantis sanctimoniam spectet. Triplicia enim erant veteris Legis præcepta ; scilicet cærimonialia, quibus cultus et religio erga Deum; judicialia, quibus justitia erga proximum, et moralia, quibus modi comparandæ et servandæ sanctitatis et virtutis erga seipsum præscribebantur. Nihilominus Lex fuit, non quidem causa, sed occasio ut abundaret delictum ; non per se et directè, sed indirectè et per accidens : *Nitimus enim in vetitum semper, cupimusque negata. Unde S. Augustinus (In Psam. 102.)* « Lex ideo data est, ut crescente peccato, humiliarentur superbi; humiliati confiterentur, confessi sanarentur ; » non quidem per Legis istius virtutem, siquidem illa neminem ad perfectum aducebat : Hinc idem S. Augustinus (Tractatu 3 in Joan. :) « Lex minabatur, non opitulabatur ; jubebat, non sanabat ; languores ostendebat, non auferebat, sed per gratiam Jesu Christi, qui sanat omnes infirmitates nostras.*

Cap. 6 : Liberati autem à peccato, servi facti estis justitiæ : at ibidem, v. 20 : Cum servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ. — Respon-

deo fideles à peccatis solutos , et jugo Christi, atque Evangelicæ Legi mancipatos, simul esse justitiae servos et liberos. Servi quidem sunt, quia non habent licentiam quidvis agendi pro arbitrio, sed tenentur sectari normam vivendi à Christo et Ecclesiæ præscriptam. Liberi verò, quia durum peccati et dæmonis jugum executientes voluntariè, et animo lubenti sese divinorum mandatorum observationi subjiciunt. Unde in ipsis est libertas religiosa, non effrænata licentia, et voluntaria servitus, non violenta coactio, hoc est libertas serva, et servitus libera.

Cap. 7, v. 6 : *Nunc autem soluti sumus à Lege : at Matthæi 5, v. 7 :* Christus ait : *Non veni Legem solvere, sed implere.* — Respondeo Apostolum significare nos esse per Christi gratiam solutos et liberos à gravissimo legis veteris jugo, et irritatione ad peccandum; quo siebat ut illa esset occasio mortis et divinæ animadversionis: non verò ab observantiâ præceptorum Decalogi, et aliorum quæ ad mores probè instituendos spectabant, et quæ Christus non venit solvere, sed implere, tām in se, quām in suis sectatoribus.

Ibidem, v. 18 : *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio : at Phil. 2, v. 13 :* *Deus operatur in nobis velle et perficere.* — Respondeo Apostolum significare in se quidem jam ad Christum converso bonam esse propensionem ad volendum id quod bonum est, imò et ipsam bonam voluntatem à Spiritu S. excitatam; at reluctantibus illecebris corporis et animi affectibus, nonnisi cum difficultate, atque alia opitulante gratiâ, piam illam voluntatem executioni posse mandare. Quamobrem, v. 22, subicit : *Condelector Legi Dei, secundum interiorem hominem ; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legimentis meos.*

Cap. 14, v. 6 : *Qui sapit diem, Dominus sapit :* at ad Galat. cap. 4, v. 10 : *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos ; quibus Apostolus reprehendit fideles, qui abrogatam legem Mosaicam, in Festorum dierum observatione iterū sectabantur ; igitur improbat quod prius approbaverat.* — Respondeo Apostolum in priori loco indulgere infirmitati Judæorum, qui recens ad Christum conversi, præscriptos in Mosaica lege festos dies religiosè servabant, discernebantque diem sacrum à profanis, ut à cibis in ipsa lege vetitis, illis præsertim diebus abstinerent, erant enima, ait Theophylactus, inter Romanos nonnulli ex Judæis Christiani, qui etsi à carne suillâ ordinariè non abstinebant, statutis tamen diebus ab eâ cavebant; alii verò qui illâ asiduè veſcerentur, et qui absti-

nentes illos incusabant. » Quamobrem inter eos eâ de re non levis exoriebatur contentio, quam ut cohiceret Apostolus, quemque reliquit suo consilio, dummodò id solùm ad Dei gloriam referat. Siquidem utrumque vacabat criminè, neutrumque justâ erat reprehensione dignum; quoniam qui id sectabantur, non id præstabant quòd crederent legis Mosaicæ observantiam adhuc vigere: sed ea duntaxat ex devotione et pietate, in quâ fuerant instituti ab infantia, exequabantur. Secùs autem erat de Galatis, qui in eo errore versabantur, ut legem Mosaicam unà cum Evangelicâ necessariò ad salutem servandam esse judicarent. Neque enim putandum est Apostolum his in locis damnare ciborum certis diebus abstinentiam, dierumque festorum observantiam ab Ecclesiâ præscriptam; quippè cùm ejus præceptis alibi jubeat esse parendum, sed tantùm id vetat fieri animo et ritu Judaico. Quâ de re audiendus S. Hieronymus (in hunc locum ad Galat.) : « Dicet, inquit, aliquis : Si dies observare non licet, et menses, et tempora, et annos, nos quoque simile crimen incurrimus, quartam Sabbati observantes, et Parasceven, et diem Dominicam, et jejunium Quadragesimæ, et Paschæ festivitatem, et Pentecostes lœtiam; et pro varietate regionum, diversa in honore Martyrum tempora constituta. Ad quod, qui simpli citer respondebit, dicet, non eosdem Judeicæ observationis dies esse quos nostros. Nos enim non azymorum Pascha celebramus, sed Resurrectionis et Crucis; nec septem juxta morem Israel numeramus hebdomadas in Pentecoste, sed Spiritus Sancti veneramnr adventum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Christo, propterea dies aliqui constitui sunt, ut in unum pariter omnes veniremus; non quo celebrior sit dies illa quâ convenimus, sed quò quācumque die convenientum sit, ex conspectu mutuo lœtitia major oriatur. Qui verò oppositæ quæstioni accuratiū respondere conatur, illud affirmat, omnes dies æquales esse, nec per Parasceven tantùm Christum crucifigi, et die Dominicâ resurgere, sed semper sanctum Resurrectionis esse diem, et semper cum carne vesci Dominicâ; jejunia autem et congregations inter dies propter eos à viris prudentibus constitutos, qui magis sæculo vacant quām Deo, nec possunt, imò nolunt toto in Ecclesiâ vitæ suæ tempore congregari, et ante humanos actus Deo orationum suarum afferre sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltē hæc pauca quæ statuta sunt, vel

orandi, vel jejunandi semper exerceat? Itaque sicut nobis licet, vel jejunare semper, vel semper orare, et diem Dominicam, accepto Domini Corporis, indesinenter celebrare gaudentibus, non ita et Iudeis fas est omni tempore immolare Agnum, Pentecosten agere, Tabernacula figere, jejunare quotidiè. »

Idem quoque sensum indicans Apostoli, tradit hunc locum pleniùs ab Apostolo explicari in Epistolā ad Collos. ubi ita scribit: *Nemo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut Sabbatorum; que sunt umbra futurorum.*

Ex Epistolā primā ad Corinthios.

Cap. 4, v. 17: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare;* at Matth. 18, v. 19, Christus Apostolos delegans ad hominum conversionem et salutem, ait: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos,* etc. Respondeo duplex potissimum fuisse Apostolici ministerii munus: nimirūm Evangelii Prædicationem, et Sacramentorum administrationem; istud principale, hoc minus præcipuum. Apostoli namque id potissimum debebant intendere, ut salutarem Evangelii doctrinam hominibus ingererent, quatenus illi ad Christum conversi per Baptismi gratiam regenerari possent, et in fidelium cœtūn adlegi? quod cūm per inferiores Ecclesiæ ministros, puta sacerdotes et diaconos, posset executioni demandari, prædicationi Evangelii potissimum Apostoli incumbebant.

Cap. 3, v. 11: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus;* at Ephes. 4, v. 20. *Edificati estis supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum.* Respondeo Ecclesiæ et salutis nostræ fundamentum esse duplex, principale ac primarium; et minus principale ac secundarium: Christus solus est primarium, et Ecclesiæ cuiusque animæ fidelis fundamentum, quod seipso constitit, et omnia propriâ virtute sustinet etiam Apostolos: *Ipsius enim gratia salvati sumus.* Quamobrem S. Augustinus (in Psalm. 86, v. 1) eum appellat *Fundamentum fundamentorum*, in quo omnium nostrum salus stabilitur et fulcitur. Nihilominus tamen Apoloi, qui Evangelicam fundamentalem doctrinam disseminarunt, quique in fide et caritate post adventum in eos S. Spiritus steterunt inconcessi, etiam recte dicuntur Ecclesiæ fundamenta secundaria et minus præcipua; utsi qui piures fundarint Ecclesiæ, et Fideles omnes suâ doctrinâ, constantiâ, et sanctimoniam confirmaverint.

Cap. 4, v. 15. *Neque me ipsum judico; at cap. 11, v. 31: Si nos judicaremus, non judicarerim.* Respondeo Apostolum in priori textu proscribere judicium vanitatis, quo quis se aliis inani gloriâ anteponens, dignitates aut honores ambit, optatque se alius præterri. In posteriori verò commendat judicium probatio-nis et correctionis, quo quis proprios defectus investigans, et habens ob oculos, invigilat ut eos emendet.

Cap. 7, v. 1: *Bonum est homini mulierem non tangere;* at v. 2: *Unequisque suam habeat uxorem.* — Respondet S. Hieronymus (lib. 4 contra Jovinianum) & Apostolum non dicere: *Bonum est mulierem non habere, sed bonum est mulierem non tangere,* quasi et in tactu pericu-losum sit, quod qui illam tetigerit, non eva-dat; nempe que virorum pretiosas animas rapit, et facit adolescentium evolare corda. Alligabit quis in sinu ignem, et non combure-tur? aut ambulabit super carbones ignis, et non ardebit? quomodo igitur qui ignem teti-gerit, statim aduritur, ita viri tactus et foeminae, sentit naturam suam, et diversitatem sexus intelligit. Narrant et gentilium fabulae Mithram et Erichthonium, vel in lapide, vel in terrâ de solo æstu libidinis esse generatos. Unde et noster Joseph, quia tangere cum vollebat Ægyptia, fugit ex manibus ejus, et quasi ad morsum rabidissimi canis, ne paucatum virus serperet, palium quod tetigerat, abje-cit. » Hæc S. Hieronymus.

Ex Epistolā secundā ad Corinthios.

Cap. 4, v. 8: *Suprà modum gravati sumus suprà virtutem;* at 4 ad Corint. 10, v. 15: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari suprà id quod potestis.* — Respondeo Apostolum in hoc utroque textu intellegendum esse de tribulationibus et temptationibus, vel corporeis, vel spiritualibus, ab hominibus, aut à dæmonie ingestis, eisque vel per solas naturæ vires, vel animo divinâ gratiâ vegetato et roborato, subeundis. Certum est autem calamitates illas omnes interdum ita graves videri, ut in eis animus omnino deliceret, nisi colesti gratiâ et virtute roboraretur. Ubi verò divino vegetatur auxilio, gloriosum de iis tribulationibus triumphum agit. Quamobrem gloriabatur Apostolus ad Romanos 7, v. 38: *Certus sum quia neque mors, neque vita.... poterit nos separare à charitate Dei.* Unde illud (suprà virtutem) significat suprà vires naturæ et corporis, non suprà vires animi et gratiæ; tantum enim absit ut Apostolus divinâ gratiâ vegetatus, ani-

mum abjeceret, ut etiam diceret ad Romanos 5 : *Glorianur in tribulationibus, etc.*, quoniam, ut subjicit in hoc capite quod expendimus, v. 5 : *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundant consolatio nostra.*

Cap. 5, v. 16 : *Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus ;* at S. Paulus non fuit Christi discipulus, nec ejus conversationis in vita mortali comes. — Respondeo Apostolum his verbis significare, vel quod si aliquando Christum (quem haud dubie vidit, aut saltem plurima de eo audivit dum viveret) judicavit hominem pure mortalem, jam deposito illo errore, noverat immortalem et impassibilem ; vel quod si olim gloriaretur de Christo, quod ex sua gente esset oriundus ; et ea ratione, longe maiorem cum eo, tam ipse quam fideles ex Hebreis, haberent affinitatem, quam ex gentibus conversi, jam vanam et inani illa jactanti abjectam, illustrius de Christo sentiret ; eum videlicet esse hominem Deum, totius mundi Redemptorem et Doctorem, qui non solum Judaeis, sed et cunctis hominibus esset auctor gratiae et salutis aeternae. Vel denique intendit Apostolus, quod si, dum Christum, ejusque sectatores persequeretur, affectu carnali de eo sentiens, existimaret eum esse Legis adversarium, et expugnatum ; jam prava illa rejecta sententia, religiosius et verius de eo sentiret.

Cap. 11, v. 4 : *Si quis alium Christum praedicat quem nos non praedicavimus, aut alium Evangelium quod non recepistis, recte pateremini :* at Galat. 18 : *Licet nos aut Angelus de celo evangelizet vobis prater quod evangelizavimus, anathema sit.* Respondeo Apostolum priori loco arguere Corinthios, quod ejus prædicationi minus quam pars erat deferrent, atque parati essent alteri etiam opposita iis que dixerat evangelizanti adhaerere. Quamobrem subdit : *Existimo me nihil minus fecisse à magnis Apostolis : nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* In posteriori autem textu, loquitur de doctrina falsa gratiam et meritum Christi evacuante, quam pseudopostoli disseminabant. Unde in utroque textu querimoniam adversus novellorum fidelium inconstantiam instituit.

Ex Epistolâ ad Galatas.

Cap. 1, v. 17 : *Non veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abii in Arabium ;* at Actor. 9, v. 26, refertur Paulum à conversione suâ Damasco ivisse Hierosolymam. — Respondent communiter interpres S. Paulum post conversionem suam abiisse in Arabiam,

cum redisset Damascum post annos tres, indè ivisse Hierosolymam, ut videret Petrum, quemadmodum ipse testatur v. 6. Verum cum S. Lucas in praefato loco Actuum subjiciat, omnes fideles Hierosolymis consistentes timuisse Paulum, non credentes quod esset discipulus. Barnabas autem apprehensum duxit illum ad Apostolos, et narravit illis quomodo in via vidisset Dominum ; verosimile non sit Apostolos et alios fideles Hierosolymis consistentes, nihil per trienium de miraculosa Pauli conversione audiisse. Quamobrem dicendum arbitror cum S. Hieronymo, S. Paulum statim à conversione suâ ivisse Hierosolymam, sed claram et in abscondito, atque necessitate fugae compulsum; non autem ut videret Petrum, et conferret cum eo Evangelium, quod tantum se fecisse initio suæ conversionis hic negat; quippe cum id egerit solum per tres annos: *Deinde, inquit, post annos tres veni Hierosolymam, ut viderem Petrum, etc.*

Cap. 5, v. 25 : *Sina enim mons est in Arabiâ, qui conjunctus est ei, qui nunc est Jerusalem :* at mons Sina longissimo intervallo distat ab Hierosolymitanâ civitate. — Respondeo Sina Hierosolymæ esse conjunctum, non viciniâ loci, quasi esset confinis et conterminus Hierosolymæ, sed conformitate similitudinis, ut explicat Theophylactus. Hinc glossâ ordinariâ, *conunctus*, inquit, hoc est, *similis*, est enim convenientia quadruplex (juxta mentem Apostoli) inter montem Sinai et Jerusalem 1º quia sicut Sina mons sterilis est in deserto, sic Hierosolyma civitas brevi futura erat sterilis, et expugnanda atque vastanda à Romanis; jamque sterilis erat in suis sacramentis, sacrificiis, et legalibus cærenoniis, quarum virtus per Christi mortem fuerat evacuata. 2º Sic Sina est extra terram promissionis; ita Jerusalem hæc legalis, et Synagoga à Deo reprobata, erat extra Ecclesiam Christi. 3º Quod Hebrei illi (qui in monte Sinai, Moyse promulgante, divinam Legem acceperant) Iudeorum, qui Jerusalem ut metropolim suæ gentis incolebant, essent Majores. 4º Denique proximiū ad mentem Apostoli, sicut montis Sinai Arabes incolæ, agrestem et servilem vitam ducebant; ita Jerusalem seu Synagoga à Sinâ ortum habens, filios in servitutem generabat, qui umbris et figuris delectati, solidam Evangelii doctrinam respuerant. — Hic enim probare vult Apostolus Testamentum Vetus, quod in monte Sinai habuit exordium, filios duntaxat in servitutem generare; quod utique hoc argumento evincit. Qualis fuit Sina, talis est Jerusalem; at testamen-

tum in Sinā conditum, fuit pro servis; igitur Jerusalem, seu Synagoga, tantum servos generat. Quamobrem signanter ait, *qua nunc est Jerusalem; quasi dicere, presens Judaica Jerusalem; quam versus sequenti opponit Hierosolymæ cœlesti, seu Ecclesia; que non est instar ancillæ. Illa autem, inquit, que sursam est Jerusalem, libera est, que est Mater nostra.*

Cap. 6, v. 2: *Alter alterius onera portate;* at v. 3: *Umisquisque onus suum portabit.* — Respondeo in priori loco agi de viüis et infirmitatibus fratrum quæ nobis oneri quidem sunt, nihilominus ex charitate debent tolerari, ut datâ opportunitate possimus eos ad meliorem frugem revocare, maximè cùm nos ipsi aliundè plurimis infirmitatibus et delictis laboremus. Undè præclarè admonet Theodoretus: « Tu habes hoc delictum, illud verò non; ille contrâ quod tu non habes, sed aliud. Tu fer illius delictum, ille tuum; sic impletur lex charitatis. » Posterior locus intelligitur de extremo Judicio Dei, in quo cujusque propria opera probabuntur, et unicuique retribuet Deus secundum opera ejus; quæcumque enim homo gesserit, erunt illius onus et sarcina dùm perget ad tribunal Christi, ut ab illo aequissimo judice accipiat prout gesserit, sive bonum, sive malum.

Ex Epistolâ ad Ephesios.

Cap. 4, v. 7: *In quo (Christo) habemus redemptionem per Sanginem ejus;* at idem Apostolus ad Romanos 7, v. 24, præstolatur et exorat liberationem suam de corpore mortis hujus. — Respondeo Duplicem distingui posse à Christo redemptionem; unam liberationis, quâ per sanguinem ejus erexit sumus è potestate dæmonum, qui nos peccatis inquinatos, atque criminum vinculis irretitos veluti captivos detinebant: alteram securitatis, quâ ab omni dæmonum infestatione, et carnis atque mundi illecebris futuri sumus immunes. Illam Christus nobis promeruit et contulit in Crucifixione, inquit idem Apostolus ad Colossenses 2, 15: *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio affigens illud Crucis, et expolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso;* hanc verò ex parte quidem jam obtinemos; at plenissime tantum in cœlo donanda est, cùm videlicet nostrum corpus hoc corruptibile exuerit corruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem: ad Corintios, capite 15, de posteriori hac liberatione agit Apostolus in Epistolâ ad Romanos; de priori verò in hoc loco.

Cap. 5, v. 8: *Data est gratia hæc mihi in gentibus evangelizare quæ sit dispensatio Sacramenti absconditi à sæculis:* at incarnatione Verbi revelata fuerat et re promissa patribus Veteris Testamenti, qui omnes illius adventum præstolabantur; igitur mysterium illud non erat à fæculis absconditum. Respondeo S. Paulum hic agere, non cum Judeis, quibus nota erant de venturo Messia Prophetarum oracula, sed cum gentilibus, qui nihil omnino de eo audierant.

Ibidem, v. 15: *Ex quo (Patre Æterno) omnis paternitas in celis, et in terrâ nominatur;* at Joann. v. 44, Christus Judæos alloquens, ait: *Vos ex patre diabolo estis.* — Respondeo Apostolorum hic agere de paternitate propriæ dictæ, quæ importat generationem et originem ab aliquo vivente in ejus naturæ similitudinem; Christum verò de paternitate impropiè dictâ et similitudinariâ, quâ quis dicitur ejus esse filius, cuius affectus et opera sectatur; quo sensu reverè Judæi dici poterant filii diaboli, quia, inquit Christus, desiderium illius et opera maligna sectabantur.

Cap. 6, v. 2: *Honora Patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione;* at Exod. ubi recensentur præcepta Decalogi, primo præcepto, de cultu uni vero Deo impendendo promittitur misericordia in millia, seu in millesimam usque generationem. Non itaque honor parentibus impendens, est in primum præceptum in promissione. — Respondeo hoc præceptum esse primum secundæ tabulæ, cui facta sit re promissio longævitatis; cæteris enim nulla similis divina missio annexa est. Accedit, quòd illa missio, quæ præceptis primæ tabulæ adjungitur, non ad illa duntaxat spectet, sed etiam in aliorum præceptorum observatores diffundatur; quippe Deus sua beneficia re promittit legem servantibus; supplicia verò minatur iis qui divinorum illius præceptorum erunt transgressores.

Ex Epistolâ ad Philippenses.

Cap. 2, v. 7, Christus dicitur *in similitudinem hominum factus.* Undè inferebant Manichæi illum verè humanam carnem non induisse. Cujus contrarium distinctè asserit S. Joannes, scribens: *Verbum caro factum est.* — Respondeo Christum fuisse in similitudinem hominum factum, non accidentaliter, sed substantialiter, quod videlicet humanam naturam induerit cæteris hominibus persimilem: quâ ratione Adamus, Genes. 5, dicitur genuisse filium ad imaginem et similitudinem suam, hoc est, in naturâ consimilem: qualiter etiam ad Corinth.

5, dicitur gestare imaginem hominis terreni, quia in humanitate sumus Adamo similes, idem specie cum eo corpus gestantes, et eadem specie animâ viventes.

Cap. 4, v. 15: *Omnia possum in eo qui me confortat;* at ad Rom. 7, v. 8: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.* — Resp. Apostolum in priori textu sermonem facere de homine divinâ gratiâ vegetato et illustrato; eâ namque roboratus, omnia quæ occurrere possunt ad salutem obstacula, facile poterit devincere; secùs verò de homine propriis suis viribus relieto, qui habere quidem potest aliquid desiderium boni, at propter repugnantes carnis et mundi illecebras illud sectari nequit, nec perficere.

Ex Epistolâ ad Colossenses.

Cap. 1, v. 15, Christus dicitur *Primogenitus omnis creaturæ;* igitur inquietabant Ariani, Christus est inter creaturas censendus. — Respondet S. Anselmus illa Apostoli verba intelligenda esse de Christo ut homine, quâ ratione est *Primogenitus omnis creaturæ,* non tempore, sed dignitate; quippè cùm sit finis quem Deus in mundi formatione primò intendit, et propter quem creavit omnia: verùm proximiū ad Apostoli mentem hæc videntur de Christo, ut Verbum divinum est, intelligenda; in id enim collimant verba hæc quæ sequuntur: *Quoniam in ipso condita sunt universa in celis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt;* at Christus, quâ homo, non potest dici Apostolorum conditor. Igitur vox *Primogenitus* hîc, sicut et Matthei 1, v. 27, idem sonat ac *Unigenitus*, vel prius genitus quâm Creatura; ut S. Paulus significet Christi Domini generationem, ut potè æternam, longè anteriorem esse temporali creaturarum productione.

Ibidem, v. 24: *Adimp'eo ea quæ desunt Passioni Christi in carne meâ;* at Passioni Christi nihil deesse potuit; siquidem ille testatur, Lucas 23: *Ea quæ sunt de me finem habent;* et Joan. 17: *Opus consummavi*, etc. — Respondeo duplœm distingui posse Christi Passionem, et in duplo corpore, proprio scilicet, et mystico. Priori nihil defuit, nec ad doloris acerbitatem, nec ad meriti valorem et plenitudinem; posteriori verò plurima desunt, siquidem persecutions ab Ecclesiâ et Sanctis subeundæ, nondum finem obtinuerunt, sed ad consummationem usque seculi vigebunt; oportet enim nos per multas tribulationes intrare id Regnum

Dei. Igitur ea quæ desunt isti Passioni ex parte suâ, et respectivè ad se implebat Apostolus pro ædificatione et profectu Ecclesiæ. Undè 2 ad Timotheum 2, ait *se sustinere omnia propter electos, ut salutem consequantur.* Cum Christo itaque S. Paulus patiebatur, non expiendo et redimendo, sed fideles exhortando, et exemplo suo ad constanter ferendas tribulationes excitando. Vel breviū, Apostolus implebat quæ deerant Passioni Christi in se, quia fructum Dominicæ Passionis sibi procurabat: tametsi enim Christus plenissimè pro nobis Deo Patri fecerit satis, et omnia cœlestia beneficia nobis fuerit promeritus, codem S. Apostolo dicente ad Ephes. 1, v. 3: *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, nihilominis tamen participatio divinæ illius benedictionis per Sacramentorum receptionem, exercitium bonorum operum, et constantiam in adversis, nobis est concilianda.*

Ex priori Epistolâ ad Thessalonicenses.

Cap. 1, v. 10, hortatur eos ut *expectent Christum è cœlis;* at in Epistolâ posteriori, cap. 2, v. 2, ait *Diem Domini nou instare:* frustrâ ergo ad præstolandum Christi adventum è cœlis exigitabat. Resp. sensum Apostoli non esse, quod brevi futurus esset Christi ad Judicium adventus, sed Thessalonicenses monebat ut erigerent animos, et firmissimam spem haberent se liberandos ab illis tribulationibus, quibus vexabantur; atque pro eis aeternâ felicitate et gloriâ fore donandos à Christo æquissimo hominum judice, et bonorum operum remuneratore.

Cap. 2: *Nec querentes ab hominibus gloriam, neque à vobis neque ab aliis;* at v. 10 ait: *Vos testes estis, et Deus, quâm sanctè, et justè, et sine querelâ vobis, qui credidistis, suimus;* et plurima his similia profert passim, quibus videtur inanem gloriam, et jactantiam sectari. Respondeo duplœm distingui posse gloriationem; unam hypocritarum, et vanitati studentium; alteram justorum, et ædificationi ac saluti proximi invigilantium, uti distinxisse videtur Apostolus 2 Cor 3, v. 6: *Non iterum vos commendamus nos vobis, inquit, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis;* ut habeatis ad eos qui in facie gloriāntur, et non in corde. Hypocrite gloriāntur *in facie;* quippè cùm sint superius demiratores, laudumque suarum buccinatores vanissimi, licet eorum intus reclamans conscientia dictorum inanitatem demonstrat. Justi verò habentes testimonium conscientiae bonum, intus gloriāntur *in corde,* nec nisi soli

Deo placere gestiunt; et dum glorianter, in Domino glorianter; neverunt enim quod qui se ipsum commendat, ille non sit probatus, sed quem Deus commendat. Nihilominus tamen contingit interdum, ut suorum laborum et honorum operum praecones fieri debeat, tum ad sui ministerii commendationem, tum ad confirmandos eos quos per Evangelii praedicationem Christo pepererant; tum maximè ad reprimendum hypocritarum et pseudo-prædictorum evangelicorum supercilium, qui in proprias laudes excurrentes, infimæ plebis corda bonorum lenociniis demulcent, et eam in sui admirationem rapinnt; quem ob finem ingentes suos pro Christo et animarum salute labores, atque vitæ integratatem sèpiùs commendat Apostolus, ne quis ex minori de illo concepta estimatione, ministerium ejus despectui haberet, et sic illius prædicationis fructum penitus evanesceret.

Ex Epistolis ad Timotheum.

Cap. 1, v. 9: *Lex justo non est posita*; at ne-mo justus, nisi qui divinæ Legi sese confor-mat. — Respondeo Apostolum hic urgere Ju-dæos, qui mosaicam legem etiam à Christianis observandam esse contendebant: quorum ut supercilium reprimere, ait legem quidem adhuc urgere Judæos, qui servorum instar sub ejus sarcinâ et jugo vitam ducere gestiebant, non verò Christianos, qui per Baptismatis gratiam renati et justificati, grave illius severissimæ Legis jugum excusserant, ut legi Evangelicæ ex amore colla subjicerent.

Ibidem, v. 15: *Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum*; at ad Philipp. 3, v. 6, asserit se secundum justitiam quæ ex Lege est, conversatum esse sine querelâ, hoc est, *inculpatè*; quomodo ergo fieri potuit, ut jam ad Christum conversus, reverâ esset peccatorum omnium pessimus? maximè cùm nosse posset Adamum, Cainum, Judam, Herodem, Caipham et Pilatum, tradentes Christum ad mortem, longè gravius pec-casse. — Respondeo Apostolum ista dixisse, non solum ex humilitate, ut plurimi interpretantur, vana quippè est humilitas, quæ contradicit veritati, sed ex proprio suæ conscientiæ judicio: cùm enim ex divino sibi affulgente lumine suorum peccatorum gravitatem apprimè nosset, illamque assiduè meditaretur, ac velut haberet in prospectu, in aliorum verò offensam oculos minus intenderet, mirum non est quòd præ cæteris quasi omnium reorum maximus se accuset, atque tam humiliter de se sentiat.

ut 1, Corint., 13, v. 8, se reputet *tanquam abortivum*, et *Apostolorum minimum*, imò qui non sit dignus vocari *Apostolus*.

Cap. 2, v. 12: *Docere autem mulieri non per-mitto*: at ad Titum cap. 2, præscribit ut, *anus sint bene docentes, quatenus prudentiam doceant adolescentulas*. — Respondeo cum prohibere ne mulieres publice, et in fiduciam cœtu, doctoris et concessionaris Evangelici fungantur officio; eis tamen concedit facultatem privatum filios et domesticos instruendi de rebus fidei, et ad salutem necessariis.

Ibidem, v. 14: *Adam non est seductus*: at Genes. 3, Adamus ab uxore inductus est in prævaricationem, et ab eis fructum vetitum accepit et comedit. Respondeo Adamum non fuisse seductum à serpente, quemadmodum Eva, quæ serpenti nimium credula, existimavit se tria, quæ promiserat, consecuturam, si de fructu prohibito comederet: nimiriū scientiam boni et mali, immortalitatem, et perfectam cum Deo similitudinem. Undè illa ab ipso tentatore serpente se deceptam fuisse ingenuè profitetur: *Serpens, inquit, decepit me*; Adamus verò eamdem excusationem non profert; sed ait se illectum ab uxore ad esum illius fructus: *Mulier, inquit quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedì*. Igitur mulier illa viro fuit offendiculo, et transgressionis causa, Quonobrem non tam dici potest Adamus seductus, quam ab uxore inductus in crimen.

Cap. 5, v. 20: *Peccantes coram omnibus ar-gue*: at Matth. 18, v. 15: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum*. — Respondet S. Augustinus (Serm. 46, de verb. Dom.) Christum loqui de peccato occulto et soli homini in quem committitur, vel in cuius præsentia fit, qui ad emendationem ex affectu charitatis, privatim est corripiendus; ne si publicè argueretur, aut factum protervè negaret, aut adversus arguentem excandesceret. Apostolus verò agit de peccato publico, atque de peccatore in iudicio convicto et manifesto, qui tam in criminis vindictam, quam in aliorum terrorem et emendationem, publicè est arguendus. Undè in correctione fraternali atten-ditur hominis privati ad meliorem frugem re-ceptio et conversio: at in reprehensione publicâ, quam hic præcepit Apostolus, providetur omnium illorum salut quibus crimen istud innoverat.

Ex posteriori Epistolâ, cap. 1, v. 9: *Data est nobis hac (gratia) in Christo Jesu ante tempora saecularia*: at nullus hominum erat ab æterno, qui gratiam exciperet. Respondeo Gratias om-

nes, quæ intuitu meritorum Christi nobis conceduntur, datas ab æterno censeri, non *in effectu*, sed *in decreto Dei*; ut idem significet *vox data*, quod dari decreta et prædestinata. Unde ad Titum 1, v. 2, non dicit eam gratiam datam, sed promissam: *quam, inquit, promisit qui non mentitur Deus, antè tempora sæcularia*. Vel data censetur, respectu Dei donantis, cui omnia præsentissima sunt ab æterno, tametsi futura esset respectu nostri, pro ea temporis differentia in quâ eramus existituri, et eam gratiam excepturi.

Ex Epistolâ ad Titum.

Cap. 1: *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta, Cretenses semper esse mendaces: at qui ista protulit, non fuit propheta, sed poeta; et quidem ethniens; nimirū vel Epimenides, vel Callimachus, poeta Cyrenensis, qui contrà referente Origene (Lib. 5, contrà Celsum), cùm infinita poemata perlegisset, percurrissetque Græcam ferè omnem histriam, nihilque de Jove ejusque sepulchro, quod apud se repositum Cretenses gloriabantur, dictum intellexisset, illos hoc disticho, quem paulò aliter suprà deditus, sic perstringit:*

*Cretenses semper vani struxere sepulcrum,
Cretenses, Rex alme, tuum; at succumbere morti
Non poteras; etc.*

Verum hos Versus Epimenidis esse, et ab illo Callimachum eos fuisse mutuatum, asserunt S. Chrysostomus (Sermone 3 super hanc Epist.), et Epiphanius (Lib. 1 Panarii), atque ex illo Apostolum superiora verba accepisse, communis est interpretum sententia. — Respondeo omissionis aliorum sententiis, verosimilius mihi videri, idcirco Epimenidem poetam ab ethniis proprium Cretensium prophetam esse dictum, vel quod existimaretur aliquo afflatus fuisse numine, qui scribenda suggereret, atque divinâ quâdam virtute putaretur prædictus: undè Laertius refert cum ab Atheniensibus accessitum lustrandæ urbis causâ, quin etiam ipsi tanquam numini à Cretensibus fuisse sacrificatum. Itaque Apostolus illum Cretensium prophetam nominavit, ex eorum quidem opinione, et ad pleniorum eorum convictionem. Fortè etiam prophetæ nomen ei indidit, quod poetae communiter appellarentur Vates, qui carmina sua divino quodam afflatu efferre putabantur, juxta illud Ovidii:

*Est Deus in nobis, sunt haec commercia coeli;
Sedibus æthereis spiritus ille venit.*

Hinc Poeta antiquitus illi dicebantur, qui Phebi et musarum interiori afflatu verba pro-

merent. Accedit etiam quod ille Epimenides scripsit librum *de Oraculis*. Neque etiam insolitum est apud ethniros, prophetas quosdam censeri: enimverò Clemens Alexandrinus, referens ordinem ministrorum sacerorum apud Aegyptios, novissimum dicit inter eos incedere prophetam: similiter auctor libri primi *Recognitionum*, nomine Clementis, non procul ab initio scribit: « Agyptum petam, atque ibi Hierophantis vel prophetis, qui adytis praesunt, amicus efficiar; et pecuniâ invitatum magnum precabor, ut educat mihi animam ab inferis. » Fuerunt etiam Idæi Jovis prophetæ in Cretâ, de quibus Porphyrius in lib. 8 *de Abstinentiâ*. Noti sunt etiam prophetæ Baal, et aliorum ementitorum numinum ex Scripturâ sacrâ.

At, inquires, si Epimenides, sive Callimachus, meritò seripserint Cretenses esse mendaces, ut contendit Apostolus, quod divina non sentiant dum fingunt Jovem in eorum insulâ sepultum, consequens erit Jovem non esse mortuum, sed vivum, subindèque veram esse idololatrarum de Jove sententiam. Insuper aut Epimenidis carmen verum est, aut falsum; si verum, Cretenses ergo non sunt mendaces, quia Epimenides, autor carminis, fuit Cretensis: si falsum, igitur Cretenses fallaces non sunt.

Ad primum respondet S. Hieronymus: « Sieut in eo quod ait Apostolus, *Corrumpt bonos mores colloquia prava*, et in illo: *Ipsius enim et genus sumus*, non statim totam Menandri comœdiam, et Arati librum probavit; sed opportunitate versiculi abusus est, ita et in praesenti loco non totum opus Callimachi, sive Epimenidis (quorum alter laudes Jovis canit; alter de Oræulis scriptitat) per unum versiculum confirmavit; sed Cretenses tantum mendaces vitio gentis increpavit; non ob illam opinionem, quâ sunt arguti à poëtis, sed ob ingenitam mentiendi facilitatem, de proprio ejus gentis auctore confutavit. Et ut sciamus Apostolum, non fortuitò, et transitoriè, sed consideratè, et circumspectè, et ex omni parte se protegendum adversus Cretenses loquent. *Testimonium*, inquit, *hoe verum est*, non totum carmen, de quo testimonium sumptum est, non universum opus, sed hoc tantum testimonium, hic tantum versiculus, quo mendaces vocantur. » Haec S. Hieronymus.

Ad secundum dico propositionem illam, *Cretenses sunt mendaces*, vel particularem esse, et sic necesse non est ut Epimenidem includat; vel generalem, quatenus connotat innatum gentis illius vitium et proclivitatem ad men-

tiendum. Cūm autem non adeò commune est proprium cuique genti vitium, quin aliquis illius sit expers, ab eā pravā Cretensium inclinatione potuit immunis esse Epimenides. Accedit etiam quòd mendaces interdùm verum loquuntur, quorum veritas alterius hominis fide digni testimonio fieri potest manifesta.

Ex Epistola ad Hebreos.

Cap. 7, v. 3 : *Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogiâ, neque initium dierum, neque finem vitæ habens; at ista nulli hominum ab Adamo propagatorum convenient.* — Respondeo reverà Melchisedechum habuisse patrem et matrem, atque aliorum hominum instar genitum et mortuum; dici autem *sine patre et sine matre*, quòd nec ejus generationis seriem, nec quandiu vixerit, et quandò obierit Scriptura referat. Nimirum ut appareret eum differre à leviticis sacerdotibus, qui patre esse debebant Aaronide, matre autem Israelitide, ut legitur Levit. 8, v. 4, et 21, v. 1. Quamobrem diligentissime observari solebant census generis ipsorum, ut videre est Esdræ 2, v. 62. Cui explicationi favet Syrus interpres illa Apostoli verba sic reddens : *Cujus nec pater, nec mater scripti sunt in genealogiis.* Porrò ex silentio Mosis de ortu, propagatione, et obitu Melchisedechi, Apostolus colligit in eo adumbratum fuisse Christum, non quidem respectu personæ et naturæ, nam Christus respectu personæ, patrem habet æternæ suæ generationis principium, matrem verò respectu humanæ naturæ, ratione cuius etiam habuit *initium dierum*, dùm conceptus est ex Spiritu S. et *finem vitæ*, dùm exp̄ravit in Cruce, et *genealogiam*, quam SS. Matthæus et Lucas describunt. Fuit ergò Melchisedech typus Christi, præsertim respectu Sacerdotii, in eo quod quemadmodum ille neminem habuit in Sacerdotio antecessorem cui fuerit subrogatus, nec successorem, cui officium moriendi consignaverit, sic Christus non habuit sibi à majoribus traditum sacerdotale munus; nec moriendo transmisit ad alterum, uti siebat ab Aaronicis sacerdotibus; neque enim sacerdotes novæ Legis sunt Christi in sacerdotio successores, sed ministri, in quibus, et cum quibus ipse seipsum quotidiè sacrificat, idem simul Sacerdos et Victima.

Ibidem, v. 11, populus sub sacerdotio Aaronis dicitur *Legem accepisse*; at Lex fuerat Israelitis à Deo per Mosem præscripta ante institutionem Aaronici sacerdotii. — Respondeo *Legis nomine hic non tantum intelligi Decalogum*, sed quæcumque ad disciplinam et institu-

tionem Judæorum pertinebant, quorum plurima etiam post institutum sacerdotium Aaronicum sunt tradita.

Cap. 9, v. 6 : *In priori quidem Tabernaculo semper introabant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes*; at victimæ non offerebantur in Tabernaculo, sed in atrio sub dio, ubi erat altare holocausti, ut videlicet fumus et nidor victimarum combustarum solveretur in aerem, fuisse enim fætor intolerabilis. si omnes hæ victimæ in Tabernaculo undique clauso fuissent crematæ. — Respondeo nomine *Tabernaculi* Apostolorum comprehendere etiam illam atrii partem in quâ erat altare holocausti, id namque ad ejus scopum sufficiebat : nimirum ad distinctionem prioris Tabernaculi à novo, quæ utique distinctio viget, etiamsi priori Tabernaculo locus altaris holocausti adjungatur. Vel voce *Sacrificii*, non intelligit oblationem victimarum, et ritum eas mactandi atque comburendi, sed officia sacerdotalia quæ siebant in Tabernaculo; nimirum oblationem sanguinis, candelabri, et lucernarum accensionem et extinctionem, panum Propositionis singulis Sabbatis appositionem, et thymianatis, tam manè quam vesperè, post oblatum juge sacrificium, fumigationem.

Cap. 12, v. 24 : *Novi Testamenti Mediator Jesus*; at fuit etiam Mediator Veteris : nam, inquit Origenes (Apud Pamphil. martyrem in Apologiâ), « antè manifestum hunc in carne in fine sæculorum adventum, nondum erat homo, erat tamen et tunc Dei et hominum Mediator; undè et data Lex in ipsis Medicis manibus dicitur, ut Lex esset sancta, et Mandatum sanctum et bonum, et hæc omnia à Christo sanctificarentur. » Quamobrem Apocalyp. 13, v. 8, dicitur *Agnus occisus ab origine Mundi*; quòd ejus Passionis virtus et gratia ab ipso mundi exordio jam in homines, quovis sæculo fuerint diffusæ. Undè S. Leo (Lib. 3 de Trinitate) : « Non, novo, inquit, consilio Deus rebus humanis, nec serà miseratione consuluit; sed à constitutione mundi unam eamdemque omnibus causam salutis instituit. Gratia autem Dei quâ semper est universitas justificata Sanctorum, aucta est Christo nascente, non cœpta. Et hoc magnæ pietatis sacramentum, quo totus jam mundus impletus est, tam potens etiam in suis significationibus fuit, ut non minùs adepti sint qui in illud credidere promissum, quam qui suscepère donatum. » — Respondeo Christum revera quidem fuisse utriusque Testamenti Mediatorem et Auctorem sanctifica-

tionis; nihilominus tamen potiori jure appellari *Mediatorem Novi quām Veteris*, quod in novo foedere et pacto inter Deum et homines sanciendo, impleverit omnia typica quae in Veteri Testamento ipsius adventum et passionem figurabant, uberioresque gratias contulerit, quām quae fuerint concessae patribus Veteri Testamenti; atque etiam omnia Sacrificia, omnesque legales ritus antiquaverit, et suā morte consummaverit.

Ex Epistolis S. Petri.

Ex Priori, cap. 1, v. 12: In quem desiderant Angeli prospicere; at Matth. 18, v. 10: *Angeli eorum semper vident faciem Patris.* — Respondeo S. Matthaeum loqui de visione beatificā, quā sanctissimi Angeli fruuntur perpetuō; Apostolum verò, de mysterio Redemptionis factae per Christum; cujus operis tanta est altitudo et profunditas, ut quamvis Angeli divinæ Sapientiæ luce collustrati, longè perspicaciorem illius quām homines notitiam habeant, cùm tamen eam penitus plenissimè apprehendere non possint, quodam desiderio tenentur, majorem et splendidiorem obtinendi. Unde colligere licet Angelos mirè delectari visione humanitatis Christi, et gloriae, tum corporis, tum animæ quae longè eos transcendit. *Vel*, ait S. Julianus Toletanus, « Angeli semper Deum vident, et videre desiderant. Ne enim sit in desiderio anxietas, desiderantes satiantur; et ne sit in satietae fastidium, satiati desiderant. Desiderant igitur sine labore, quia desiderium satietas comitur, et satiantur sine fastidio, quia satietas ex desiderio acceditur. »

Cap. 2, v. 11: *Obsecro vos tanquam advenas et peregrinos;* at S. Paulus ad Ephesios 1, v. 16: *Jam non estis hospites et advenæ, sed cives Sanctorum*, etc. Respondeo: Loquitur S. Paulus de statu gloriæ, atque conversis gentibus ad Christum, qui cùm olim à Judæis haberentur pro peregrinis et alienis à vero Dei cultu, jam, discrimine sublato, fierent ecclesiæ filii, et in unâ Christi familiâ adunarentur. S. Petrus verò loquitur de statu gloriæ, respectu ejusdem omnes fideles, quamdiu in terris militant, censentur advenæ et peregrini.

• *Ex posteriori, cap. 1, v. 19: Habemus firmorem Propheticum sermonem;* at vox Patris, quam in ipsa Transfiguratione Christi audivit S. Petrus, scilicet: *Hic est Filius meus, etc.*, non videtur minus certa quām vox ejusdem auditæ a Prophetis, maximè Davide, cùm diceret: *Filius meus es tu, etc.* Igitur sermo propheticus non erat firmior visione et sermone S. Petri.

Respondet S. Augustinus, (Serm. 27 de verbis Domin. in cap. 4) propheticum sermonem dici quidem *firmorem*, non autem *veriorem*, quia vocem illam cœlo delapsam Judæi calumniatores tribuere possint magicis præstigijs, ut vocem similem Patris ad Christum tribuerant tonitru; at idem de sermone propheticō, dato quod esset propheticus (quod ultrò concedebant), non poterant asserere; præser-tim quia Prophetæ multis sæculis Christum præcesserant. Unde colligit S. Augustinus: « Nondū erat Homo Christus, quandò misit Prophetas: Si ergo magicis artibus fecit, ut coleretur et mortuus, numquid magus erat antequam natus. » Respondent alii oracula prophetarum per lumen fidei nota, firmiora et certiora censi omni cognitione sensitivæ et quovis testimonio oculari et aurito, quod habuerat S. Petrus in mysterio Transfigurationis; ita quod vox divini Patris, tametsi eadem fuerit auditæ ab Apostolis et Prophetis, subjectivè tamen, quatenus in Apostolorum auribus resonabat, non tam videbatur certa et firma, quām oracula Prophetica, quae verè esse divina, et à Deo esse derivata per fidem constabat. Verùm simplicius et ad mentem Apostoli proximus dicendum arbitror sermonem propheticum dici *firmorem*, non absolutè et simpliciter, sed respectivè ad eos ad quos Apostolus scribebat, qui cùm essent ex Judaismo conversi, habentque scripta Prophetarum in summâ veneratione et auctoritate, quibus Apostolorum prædicatio nondū videbatur æquanda, quod non adhuc constaret plenissimè eos esse à Spiritu S. illuminatos et instructos, idcirco S. Petrus cùm Christi supremam dignitatem, ejusque doctrinæ veritatem ex iis quae manifestata cœlitùs fuerant, in Transfiguratione probasset, huic quasi domestico testimonio adjungit aliud quod auditoribus videbatur firmius et majoris autoritatis, scilicet oracula Prophetarum de Christo vaticinantium.

Cap. 2, v. 4: *Angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos;* quod utique confirmat S. Judas in Epistolâ, v. 6, dicens Deum reservasse Angelos in Judicium magni diei vinculis æternis sub caligine; at in Priori Petri, cap. 5, v. 8, Diabolus tanquam leo rugiens circuit quarens quem devoret. Similiter dæmon ille Jobi tentator, dixit se circuivisse terram et perambulavisse eam; dæmones ergò non sunt alligati; quod insuper constat ex plurimis energumenis aliisque hominibus, qui variis dæmonum infesta-

tionibus vexantur. — Respondeo revera demones initio suae prævaricationis et in Deum perduellionis, fuisse infernalis ignis carcere mancipatos, ibi cruciandos in eternum; nihilominus Deum in hominum vel peccatorum vindictam, vel justorum exercitium et probationem aliquandò permittere ut ex illo tenebrioso carcere exentes, per aërem excurrant, et virus suum in homines eructent; tametsi nihil eis ex suppliciorum suorum acerbitate remittatur.

Ex epistolis S. Joannis.

Cap. 1, v. 8 : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est :* at cap. 3, v. 9 : *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit... et peccare non potest.* — Respondeo Apostoli sensum in priori textu hunc esse, neminem mortalium ita innocentem censeri (nisi singulari et extraordinario Dei favore et privilegio præveniatur) quin alicujus peccati reus appareat; quippè cùm *septies in die cadat justus*, Proverb., cap. 24, et, ut ait S. Jacobus, cap. 3 : *In multis offendimus omnes.* Quamobrem S. Augustinus ait, (lib. de Naturâ et Gratiâ cap. 36,) « solà B. Virgine exceptâ, si omnes illos Sanctos, cùm hic viverent, congregare possemus et interrogare, utrûm essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus? Utrûm hoc quod iste dicit, an quod Joannes Apostolus? Rogo vos, quantilibet fuerit in hoc corpore excellentia sanctitatis, si hoc interrogari potuissent, nonne unâ voce clamâssent: *Si dixerimus quia peccatum non habemus*, etc. »

In posteriori verò textu significat Apostolus hominem gratiâ Dei vivificatum et vegetatum, quamdiu semen gratiae quâ renatus est, vigilanter servat, ejusque ductum sequitur, nusquam peccat, nec peccare potest. vel non potest peccare, nisi cum dilicuitate, et quadam reluctantiâ propriæ conscientiæ, urgentis eum, ne accepti divini beneficii fiat ingratus.

Cap. 2, v. 18 : *Filiâ novissima hora est : et sicut audistis quia Antichristus venit*; at 2, ad Thessalonicensest cap. 2, v. 3, testatur S. Paulus non prius futurum Judicium, nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit Homo peccati, et Filius perditionis, hoc est, Antichristus, qui erit secleratissimus et perditissimus. — Respondeo Antichristum eum censeri, qui Christo ejusque doctrinae adversatur; cùm verò temporibus S. Joannis, plurimi essent Christi fidelium persecutores, merito jure dixit jam adesse Antichristum, non quidem in se, sed in suis præcursoribus; verum nondum advenisse in propriâ personâ, uti asserit S. Paulus, lieet

jam adasset in suis fautoribus et præcursoribus.

Ex Libro Apocalypsis.

Cap. 1, v. 1, Apocalypsis dicitur *revelatio... eorum qua oportet fieri citò*: at à tempore quo facta fuit haec revelatio S. Joanni, plurimam effluxerunt saecula, nec tamen haetenus quæ in eo libro prænuntiata sunt, fuerunt executioni demandata. — Respondeo vocem *citò* significare res quæ in hoc libro prænuntiantur, quam primùm esse incipiendas, tametsi non citò finiendas. Nam persecutioes Christianorum quæ hic revelantur, cœperunt sub Trajano, perseverabuntque ad finem mundi.

Cap. 4, v. 8, Quatuor animalia mystica quæ referunt sortem et statum Beatorum in cœlis cum Christo regnantium, dicuntur non habuisse requiem die ae nocte; at cap 14, v. 13, mortuis in Domino dicit *Spiritus, ut requiescant à laboribus suis.* — Respondeo beatas mentes in cœlis non esse otiosas sed assidue occupari in Dei laudibus et gratiarum actionibus persolvendis, occupatione quidem, non quæ laborem et dolorem inferat, sed quæ cœlesti voluptate eas replete et reficiat. Quamobrem operantur quiescendo, et quiescent operando.

Cap. 5, v. 1 : *Vidi librum scriptum intus et foris*; at v. 4, ait *neminem dignum inventum aperte librum et videre eum.* Respondeo Joannem nudâ et simplici visione vidisse quidem librum signatum sigillis septem, ac neminem præter Agnum inventum esse qui solveret signacula, et investigaret mysteria quæ in eo reserantur.

Cap. 7, v. 4, referuntur signati *ex omni tribu filiorum Israel*; at omittuntur tribus Ephraim et Dan. — Respondeo 1º tribum Ephraim non fuisse prætermissam, tametsi distinctè non exprimatur; siquidem nomine Joseph fuit declarata; cùm enim tribus Manasse expresse recensetur inter alias, necessariò consequitur per tribum Joseph versu octavo memoratam, non aliam intelligi quâ tribum Ephraim. 2º Omissa autem fuit tribus Dan, quòd ex eâ, ut tradunt SS. Ireneus (lib. 5, cap. 3), Ambrosius (lib. de Bened. Patriarcharum, cap. 7) Augustinus (Quæst. 22 in Josue), etc., oriundus sit Antichristus, cui præ ceteris, Danitæ tunc temporis superstites famulabuntur. At verius censerem idecirò hanc tribum fuisse prætermissam à S. Joanne, quòd illa jam olim redacta fuerit ad unam familiam Hussin, ut tradunt Hebrei, referente Grotio, que familia bellis et calamitatibus penitus interisse videtur, etiam ante Esdræ tempora, nam Paralip., posteritatem

Patriarcharum omnium commemoratur, Dan autem omittitur,

Plures sunt aliae hujusmodi apparentes antilogiae et contradictiones in sacris Libris, sed minoris difficultatis et momenti; quas facilè dissolvet lector quisquis erit in sacrorum Librorum lectione tantillum eruditus, qui que noverit veram contradictionem, ut definiunt logici esse pugnam duarum propositionum, ex affirmatione et negatione ejusdem subjecti, et eodem modospectati, ortam. Indè vera oppositio requirit quinque conditiones: 1º ut fiat circà eosdem terminos, tam numero quam ordine; 2º circà eamdem partem subjecti; 3º

circà subjectum eodem respectu consideratum; 4º secundum eamdem temporis circumstantiam; 5º denique, ut una propositio distinctè affirmet, altera neget: quæ si singula attendantur, omnis certè in sacris Libris antilogia evanescet; quæcumque enim proferri potest pugna textuum, vel non spectat ad idem subjectum, vel non ad eamdem ipsius partem, vel non eodem respectu atque in eodem tempore consideratum; vel unus textus apertè non affirmat quod alias negat. Quanobrem ne benigno lectori videar importunus, ab hoc opere, quod præter mentem, majorē in molem jam excrevit, manum tandem subducam.

Explicit Introductionis secunda pars.

INCIPIT INTRODUCTIONIS TERTIA PARS.

JOANNIS IAHN VITA.

Iahn (Joannes) philosophiæ theologiæque doct̄or, Ecclesiæ metropolitapæ ad S. Stephanum Viennæ in Austria canonicus capitularis, archiepiscopal consistorii consiliarius, archeologiam biblicam, theologiae dogmata, linguasque orientales successim è Cathedrâ explanavit. Quibus in disciplinis omnibus consummatus visus est, sed præsertim in iis quæ ad archeologiam librorum sacerorum spectant. Verum, cùm scientiam suam non è puris usque fontibus exhausisset, Protestantium videlicet scriptorum studio deditus, magnam dicensi libertatem non semel usurpavit, propter quam à publicis coactus abstinere lectionibus, plurimorum operum lucubrationem aggressus est. Tametsi secreto solitudinis afflatu maturior factus, Iahn in plurimis ideas suas represserit, non omnino audaculum professorem auctor exuerat. Cæteroquin, si pauca excipias quæ præfecdū rerum imaginatione potius quam

naturā nituntur, nullus certè erit philologus feliciori methodo, stylo elegantiori, sagaciō factorum aestimatione cognitioneque conspicuus. Ne defensore tam egregio saera Religions causa fraudaretur, pleraque Joannis Iahn opera doctissimus Ackermann labeculis expurganda suscepit. Quapropter speramus fore ut *Archeologie biblica* lectoribus nulla occurrant reprehendenda, multa autem miranda. Eiusdem præterea fortis supersunt qui sequuntur: 1º *Introductio ad libros veteris et novi Fœderis*, quam ipse è germanico sermone in latinum compendiosè rededit. 2º *Lexicon arabico-latinum christomathiæ arabicæ accommodatum*, Viennæ, 1802, in-8º. 3º *Bibliorum Editio*, hebraicè. 4º *Enchiridion hermeneuticæ generalis tabularum veteris et novi Fœderis*, in-8º. 5º *Appendix ad hermeneuticam sacram, sive fasciculi vaticiniorum de Messiâ*, 2 vol. in-8º.

Iahn Viennæ, anno 1817, vitâ defunctus est.

ARCHÆOLOGIA BIBLICA.

Praeliminaria.

§ 1. ARCHÆOLOGIA. — Archæologia subiectivè est scientia, objectivè, systema rerum antiquarum memorabilium, atque adeò et res gestas, et omnia reliqua antiqua memoratu digna, uti ritus, consuetudines, mores, etc., complectitur; sensu verò arctiori ad sola hæc postrema restringitur. Quemadmodum autem memorabilia illa, vel ad rem domesticam, vel publicam seu politicam, vel ecclesiasticam seu sacram, spectant; ità quoque archæologia est vel domestica, vel politica, vel sacra. Biblica Archæologia de solis illis antiquis rebus memorabilibus tractat, quæ in Bibliis occurunt, attinguntur, vel pro notis ponuntur.

§ 2. NECESSARIA THEOLOGO. — Archæologia Biblica omnibus quidem non modò jucunda, sed etiam utilis, theologo autem et Bibliorum interpreti etiam necessaria est, 1º ut se cogitatione totum in ætatem, regionem et adjuneta sacerorum scriptorum et coevorum lectorum transferat, veram objectorum quorumcumque naturam et indolem cognoscat, et quælibet rectè dijudicet; 2º ut allusiones ad ritus, consuetudines, leges, proprietates regionis, aliaque adjuncta, observet, et plenum horum locorum sensum percipiat; 3º ut adversariorum argumenta, quorum pleraque ignorantiae antiquitatis innituntur, rectè dissolvat; 4º ut illas divinas dispositiones, ad conservationem religionis inductas, illis temporum adjunctis congruisse, perspiciat; 5º ut vim argumentorum, quibus libri sacri probantur esse genuini, penetret. Atque archæologiam Biblicam omnino tanti esse momenti patet quoque ex eo, quod omnes, qui rerum antiquarum ignari, ad Biblia scrutanda accesserunt, innumeros gravesque errores prodiderunt. Cf. Joan. Steph. Menochii præfat. ad libr. octo de republ. Hebr. Parisiis 1648.

§ 3. FONTES ARCHEOLOGIE BIBLICAE. — Ut autem archæologia, exoptata subsidia præstet, necesse est, ut hauriatur ex genuinis et indubiis fontibus, et tandem rectus fiat ejusdem usus.

Fontes sunt: I. Libri sacri, qui sunt testes domestici, et plerique etiam coevi, adeoque gravissimi. II. Monumenta antiqua, utpote testes adhucdum viventes: talia sunt arcus triumphalis Titi, quem Relandus in spoliis templi Jerosolymitani in arcu Titiano Romæ conspicuis repræsentavit; rudera Persepolitana; sepultra seu cryptæ in Syriâ, Palæstinâ, et Ægypto, ubi etiam pyramides, obelisci et rudera diversorum ædificiorum, antiquitatem et perfectiōnem artium testantur. Rudera urbium Baalbeck et Palmyrae, quæ à Woodio æri incisa repræsentata fuerunt, ex recentiori quidem ævo descendunt, illustrant tamen ea, quæ in Bibliis de ædificiis Herodis attinguntur. III. Nummi vetusti græci, phœnicici, ægyptiaci, romani, aliisque non minus ac judaici illi, quorum inscriptiones characteribus antiquis exaratæ testantur, non fuisse confictos. IV. Scripta Philonis Judæi et Josephi Flavii, qui ambo coevi erant Apostolis, et quorum ille quidem in Ægypto, hic verò in Judæâ et dein Romæ vixit. V. Auctores antiqui græci et latini, qui non nunquam res orientales, in libris sacris obiter memoratas, uberiùs exponunt, imprimis Herodotus, dein Xenophon, Arrianus, Strabo, Plutarchus, Diodorus Siculus, et reliqui ferè omnes. Hos verò auctores exteriores et multò recentiores, dissentientibus coevis aut saltem domesticis Bibliorum scriptoribus postponendos esse, sana ars critica docet. VI. Mischna, seu textus Thalmudis, qui ferè ab anno 190 usque ad annum 220 ex traditionibus compilatus, et demum Gemaris duabus explanatus fuit, quarum altera, dieta Jerosolymitana, circa annum 280 conscripta; altera verò babylonica nuncupata, anno 427 cepta, et circa annum 500 ad finem perducta fuit. In usu notitarum, quas hoc opus suppeditat, permagnâ cautione opus est; multa enim recentiora, quæ antiquitati ignota erant, interposita sunt. VII. Scriptores illi ecclesiastici, qui in Syriâ aut aliis regionibus orientalibus vixerunt, imprimis

Hieronymus et Ephraem Syrus; libri quoque alii syriaci et arabici, imprimis antiquiores; ipsa denique etiam itineraria peregrinantium, qui recentiori ævo regiones illas lustrarunt, et indolem earum, atque mores, ritus et consuetudines incolarum in suis itinerum historiis exposuerunt. Sunt quidem hi omnes, testes de rebus multò recentioribus; ast quæ orientales non sint novationum amantes, et antiquis inhærere malint; pleraque antiquissima constanter retinuerunt, ex quibus permulta in Bibliis, lucem capiunt. Quæ autem nihilominus non pauca quoque, tot seculorum decursu, mutata fuerint, cavendum est, ne recentiora antiquitatibus obtrudantur. Qui antiqua cæteris constantiùs tenuerunt, sunt Arabes, qui in desertis Arabiae vagantur; his proximi sunt nomades in Palæstinâ, Syriâ, Mesopotamiâ, Babylonîa seu Erak, atque demum in Ægypto et Africâ septentrionali; cæteræ gentes, prout Hebræis propinquiores sunt, æstimandæ. Denique distinguenda sunt illa, quæ hi auctores ipsi viderunt et observarunt, ab his, quæ duntaxat conjiciunt, et quibus sententiam suam interponunt; in illis enim sunt testes, in his verò judicis sibi arrogant officium, quod unicuique nostrûm competit.

Pars prima.

DE ANTIQUITATIBUS DOMESTICIS.

CAPUT PRIMUM.

INTRODUCTIO GEOGRAPHICA.

§ 4. *Geographia Biblica*. — Primum quidem situm et indolem locorum illorum, in quibus usitata erant ea, quæ memorabilia exponenda veniunt, cognitam esse oportet; quare præcipua geographiæ Biblicæ capita præmittimus. Ne autem justo diutiüs in limine hæreamus, pro notis ponimus non modò sedes populorum, qui Gen. 10 (1) memorantur, sed etiam fontes et cursum fluviorum Euphratis et Tigridis, atque plura alia de Asiâ minori et Graeciâ; situm duntaxat earum regionum, quæ in Bibliis saepius memorantur, paucis exponemus.

§ 5. *Aramæa*. — Regio, quæ in Bibliis nomine Aram, venit, est tractus vastissimus, qui à monte Tauro usque ad Damascum et Babyloniam, atque à mari Mediterraneo usque trans Tigrudem in Assyriam protenditur. Diversæ

(1) Confer Comment. in Genes. cap. 10.

autem partes diversis quoque nominibus insigniuntur.

I. Aram beth Rechob, Assyria, sensu strictissimo, parva provincia, seu peninsula Tigride et Zabo majori et minori cincta, quæ demum septem aliis provinciis aucta fuit, et ætate Isaiae et Achazi aliis occupationibus usque in Syriam et in Palæstinam progredientibus, in latissimum imperium assyriacum increvit. Ninive, metropolis, in littore orientali Tigridis, ferè ubi nunc in littore occidentali Mosul cernitur, sita erat; primùm ab Arbace et Belysi anno 877 ante Chr. vastata, sed rursus restituta; demum à Cyaxare I et Nabopolassare anno 625 ante Chr. eversa, et nunquā restaurata fuit.

II. Aram Naharaim, Mesopotamia, nunc al-Gezira, seu insula nuncupata; nam instar insulæ ferè undique Euphrate et Tigride cincta est. Provinciæ singulares sunt: 1º campi Mesopotamiæ, et 2º tractus Nesibenus.

III. Aram sine epitheto, est Syria, nunc al-Sham, seu *regio sinistra*, dicta, quia facie in orientem converso Arabi, ad sinistram, id est, ad septentrionem sita est. Celeberrimæ ruderibus adhucdum insignes urbes sunt Baalbek vel Baal-Gad, seu Heliopolis; et Thadmor, seu Palmyra; porrò חַלְבָּן, nunc Haleb seu Aleppo, et Antiochia. Districtus singulares erant: 1. Regnum Damascenum. 2. Regnum Maacha, 3. Regnum Tob, 4. Regnum Hamath, et 5. Regnum Geschur, ad Orontem fluvium.

Orientales (1) coeli regiones ad corporis situm definituri, vertunt faciem ad ortum solis; quare vocant ortum non modò, sed etiam quod coram facie est, פְּנֵי, septentrionem non solùm צִפְנָה, sed etiam שְׂמָאלָן, occidentem non tantum עַרְבָּה, sed etiam posterius, אַחֲרָה, et mare, מָן, quia mare Mediterraneum hanc plagam occupat; denique austrum non modò et גַּדְעָן, sed etiam dexteram, תִּימָן יַם, dicunt.

§ 6. *Phœnices*. — Pars Syriæ et Palæstinæ ad littora maris Mediterranei, à fluvio Eleuthero, qui inter Orthosiam et Tripolim, 34° 26' lat., in mare se exonerat, usque ad Achzibam seu Eedippam, 32° 50' lat., vel, ut quibusdam placet, usque ad ostium fluvii Beli ad Acco seu Ptolemaidem, Phœnices est regio, parva quidem, imprimis curta, sed à commerciis et artibus celeberrima et ditissima. Urbes erant

(1) Quod de Syr. Arab. et Mahum. intellige. Alii aliter coeli regiones definunt.

celebres, Sidon, et Tyrus, quæ Sidone quidem recentior, sed demum celebrior erat, à Nabucadnezare vastata, dein in adjacente insula restituta; rursus ab Alexandro Magno eversa, et denuò restaurata, antiquam celebritatem non recuperavit.

§ 7. *Media*. — Media, sub 52 — 40° lat., contermina est ad occasum Assyria et Armeniae, ad septentrionem mari Caspio, ad ortum Hyrcaniam et Parthiam, atque ad austrum Persiae. Metropolis erat Ecbatana, nunc Hamadan dicta.

§ 8. *Persia, Susiana, Elymais*. — Persia, est ille tractus, qui à mediâ usque ad mare Persicum, à gradu lat. 54 ad 27 protenditur, atque Susianam et Elymaidem comprehendit; strictiori verò sensu ad occasum habebat Susianam, et ad ortum Caramanianam. Susiana, cuius metropolis Susan erat, Persiam inter et Babyloniam media, ad austrum sinu Persico contermina est, et nunc Chuzistan dicitur. Elymais, in libris antiquioribus pro universâ Persiâ venit, strictiori verò sensu, est districtus, qui Susianæ ad septentrionem, et Babyloniam ad ortum septentrionalem situs erat, conterminus aliunde Mediae; limites accurate definiri nequeunt.

§ 9. *Babylonia, Chaldaea*. — Babylonia, à metropoli celeberrimâ Babylone, denominata, sensu latiori, ad septentrionem terminabatur Armeniâ, et hâc extensione olim dicebatur Sinar seu Singar; strictiori autem sensu, ad septentrionem confiniis erat Mesopotamiæ, ad occasum Arabiae Desertæ et ad austrum sinu Persico. Pars aliqua australis in occidentalî littore Euphratis, à regibus Assyriæ, quibusdam tribubus Chaldaicis concessa, inde Chaldaea dicta fuit; propriè autem sic dicta Chaldaea non erat ad littora ponti Euxini orientalia in austrum vergentia, ut Michaelis existimavit, sed pars Armeniæ orientalis et meridionalis, ut Xenophon Cyrop. 2, 3, et Expedit. Cyri 4, 5, docet.

§ 10. *Arabia*. — Arabia incolis Palæstinæ dicebatur regio orientalis, *Ayanum*, Babylonius verò occidentalis, *Azazia*. Hinc Arabes jam orientales, jam occidentales dicebantur, 2 Paral. 9, 14. Jer. 5, 2, et ipsi quoque se utroque nomine compellabant, et adhuedum compellant, ita tamen, ut campestres seu scenitæ se dicant collectivè *בָּנִים*, incolæ autem urbium *בָּנִים*, conf. Jer. 23, 24. Divisio in Felicem, Petræam et Desertam Arabiam, à Megastheni et Ptolemeo usurpata, orientalibus ignota est, et in Bibliis non observatur.

Arabia Felix dicitur peninsula, sinu Arabico (qui recentioribus mare Rubrum dicitur), oceano meridionali (qui olim in hâc plagâ mare Rubrum nuncupabatur), et sinu Persico cincta, ut linea, ab extremitate sinu Persici, ad portum Aelan seu Aila, in orientali extremitate sinu Arabici situm, ducta, claudatur. Pars verò illa, quæ ad ortum cingitor Arabiâ desertâ, et ad austrum sinu Arabico (qui hâc in parte duo brachia in septentrionem extendit), ad occasum autem Ægypto et mari Mediterraneo, et ad septentrionem Palæstinæ circumdata est, ab urbe Petrâ, פְּתַרְעָה, dicitur Arabia Petræa. — Idumæa, etiam Seir dicta, pars est septentrionalis Arabiæ Petrææ in orientem vergens. — Ibla denique pars, quæ ad austrum Arabiæ Felici, ad ortum Babyloniam et Euphrati, ad septentrionem Euphrati et Syriæ, atque ad occasum Gileatidi confinis est, audit Arabia deserta. Magni sunt in his regionibus, præser-tim in Arabiâ Desertâ et Petræâ, tractus volubilibus arenis contexti, qui nomadibus pœsua præbent.

§ 11. *Ægyptus*. — Ægyptus, ferè sub 31° 37' ad 23° 45' lat., ab ortu terminatur Arabiâ Petræâ et sinu Arabico, ab austro Æthiopiam seu potius Nubiâ, ab occasu desertis Africæ seu Libyæ, et à septentrione mari Mediterraneo. Divisa fuit in duas, nonnunquàm etiam in tres partes, nempe inferiorem (septentrionalem), quæ Delta dicitur, et superiorem (meridionalem), quæ arabicè Zaid, græcè Θηβαῖς, et hebraicè צְדִיקָה nuncupatur, nisi hoc nomine Phatros, solus veniat nomus Phaturites. Pars inferior Ægypti superioris tanquam tercia, seu media, nonnunquàm heptanomis dicta fuit, quia septem districtibus constabat. Nilus celeberrimus, qui ferè constanter nomine נִילָה venit, secat regionem in duas partes, et omni anno, mensibus augusto et septembri, vallem inundat, limoque suo nigro fœcundat, atque demum in mare Mediterraneum se exonerat, olim quidem septem ostiis, quorum hodie dum duxuntaxat majora supersunt. Urbes celebiores sunt Thebæ, seu Diopolis magna, metropolis Ægypti superioris, jam ab Homero à 100 portis laudata, et adhuedum à ruderibus perelebris; Memphis, ferè in confinio Ægypti inferioris et superioris, ad littora Nili occidentalia; Tanis, quæ nunc in insulâ lacū Tennis seu Mensale superest; atque Alexandria, ab Alexandro in littore maris Mediterranei ad limites occidentales Ægypti ædificata, portu insignis.

§ 12. Terra Gessen seu regio Goschen et torrens Ægypti. — Regio Goschen, in Vulgatâ Gessen, dicitur, Gen. 47, 6, 11, regio pascuosa; igitur nequaquam erat pars culta Ægypti. Ex 1 Paral. 7, 21, seq. liquet, hunc terræ tractum eò usque procurrisse, ut non procul ab urbe Gazâ terminaretur; itaque orientalis erat pars Ægypti inferioris, quæ ad littora maris Mediterranei in Arabiam Petræam protendebatur; quare interpres Alexandrinus, geographiæ hujus regionis optimè gnarus, vertit Gen. 45, 10, Τασσεν Ἀραβίας. Ex his efficitur, regionem Goschen esse illum tractum, ferè triangularem, qui lineâ ab Heroopoli ad torrentem Ægypti ductâ, mari Mediterraneo et Pelusiaco Nili brachio clauditur.

Ubi autem quærendum sit commemoratus modò torrens Ægypti, qui in Bibliis sæpè recurrit, adhuc sub judice lis est. Verosimilimum tamen est, esse torrentem, qui ad Rhinocoloram, nunc al-Arisch dictam, tempore hyemis mare inluit; nam interpres Alexandrinus vertit Ρηνοκόλωνα; et Epiphanius, harum regionum non minus ac interpres Alexandrinus, gnarus, testatur Hær. 66, p. 705, Rhinocoloram ab incolis nuncupatam fuisse νεῖλον, quod est ipsum نيل, aliis vocalibus prolatum, atque peregrinator Helferich Reisbuch Frankf. 1573 p. 583, scribit, venisse se 1563 ad al-Arisch in regionem, quæ dicebatur Nechile, quod rursus est ipsum نيل paulò inflexum. Cf. Brochard in Reisebuch Frankfurt S. 466 et Wanstebe, in der Sammlung der Reisen von Paulus III, 164. Peregrinatores ibidem non invenisse torrentem, ratio non est alia, quam quod non advenierunt cù hyemis parte, quâ vallis seu torrens aquâ non caret.

Quantum utilitatis habeat Palæstinæ notitia geographicæ ad S. Scripturam intelligendam, doceat S. Hieronymus, in epistola ad Dominionem et Rogatian.: « Quomodo Graecorum historias magis intelligent, qui Athenas viderint, et tertium Virgilii librum, qui à Troade per Leucatæm et Aeroceraunia ad Siciliam, et inde ad ostia Tiberis navigaverint; ita sanctam Scripturam lucidiū intuebitur, qui Judeam oculis contemplatus sit, et antiquarum urbium memorias, locorumque vel eadem vocabula, vel mutata cognoverit. Unde et nobis curæ fuit cum eruditissimis viris hunc laborem subire; ut circumiremus provinciam, quam universæ Christi Ecclesiæ sonant. »

§ 13. Limites regionis Hebravorum. — Chanaan, regio Abrahamo et posteris ejus à Deo pro-

missa, et primitùs partim à Chananaeis, posteris Chanaan fili. Cham, partim ab Abrahamo, Isaaco et Jacobo occupata, fluvio quidem Jordane et mari Mortuo, Arabiâ Petræâ, mari Mediterraneo atque Syriâ cingitur; ast promissiones simul ea respiciebant, quæ Hebraei, quondam ad arma provocati, in potestatem suam redacturi essent. Ita mox in principio, ut in regionem, quam patriarchæ occupavérant, penetrare possent, reges Gileatidis, qui arma arripuerant, expugnárunt, atque tractum trans Jordanem à fluvio Arnone usque ad radices montis Hermon seu Antilibani, jure belli occupárunt, Num. 21, 21, seq., et sequentibus seculis alias porrò vicinas regiones in ditonem suam redegerunt. Hac extensione limites definiuntur Gen. 13, 18, 21. Num. 54, 1, 2. Deut. 11, 24. Jos. 1, 4, 11, 16, 17, 13, 1, 7, 15, 33.

Ad austrum ab extremitate maris mortui limites diversis anfractibus procurrebant penès Idumæam et Arabiam Petræam ad torrentem Ægypti, ut pascua Arabiae Petrææ, et impri-primis illius deserti, quod per Arabiam Petræam et Desertam usque ad sinum Persicum, et penès Euphratem in septentrionem proten-ditur, manerent libera; limites enim in his eremis præfiniri non poterant. Ne verò quid-piam ultra torrentem Ægypti occuparetur, singulari lege cautum fuit, Deut. 17, 16. Post vietricia Davidis arma, Idumæa quoque toti usque ad sinum Elanicum, Hebræis paruit. Extrema ex hac coeli regione urbs commemo-rari solet Beerscheba.

Ad occasum, à torrente Ægypti usque ad urbem Acco seu Ptolemaidem, vel potius usque Achzibam seu Ecdippam, Jos. 19, 28, 29, mare quidem Mediterraneum, præfinitus fuit terminus, Philistæi tamen in littoribus australibus persistebant, à Davide demum quidem victi, deinceps autem denū sepius jugum excusserunt. Ab Achzibâ limites verteabant in terram continentem, et penès Phœnicen, 17 millariibus germanicis in septentrionem, usque ad 34° lat. procurrebant, ubi Aphecâ, inter Biblum seu Gible et Baal-Gad seu Baalbek, sita erat. Phœnices itaque limitibus Hebræorum exclusa fuit, Jos. 13, 2, 6. conf. Num. 5, 6, et Jos. 19, 24, 51.

Limites septentrionales ab Aphecâ multis et magnis anfractibus procurrebant in or'entem, attingebant in Colesyriâ fines regni Hamath et comprehendebant quoque urbem Baal-Gad sub 34° lat., in cuius confinio sita fuisse videtur

illa urbs Dan, quæ saepius extrema in septentrione, allegatur. Inde limites ita vergebant in austrum versus orientem usque in Arabiam desertam, ut regnum Damascenum excluderetur, quod totum cum urbibus quoque Betach et Bairuth, demum à Davide armis occupatum fuit, sub successoribus verò rursus libertatem suam vindicavit, et regno Israel multa incommode crebat.

In orientali plagâ limes quidem statutus erat Euphrates, Deut. 11, 24, neque tamen in desertis illis accuratè definiri poterat. Montes Gilead, sub Mose occupati, procurrunt usque ad desertum, quod littus Euphratis ambit, et passa præbebat Rubenitis et Gaditis, 1 Paral. 5, 9, 16. Magnum tractum armis subegerunt tribus trans Jordanem sub Saulo, 1 Paral. 5, 19. Ammonitæ tenebant tractum trans Arnonem in oriente; atque Moabitæ habitabant regionem trans Arnonem in meridie, ut Arnon fluvius esset limes, qui Hebræos ex orientali plagâ dirimeret ab Ammonitis, et ex australi plagâ à Moabitis, donec David hos populos subegisset, et limites in septentrionem quoque usque ad 35° 45' lat. extendisset, urbi urbs Thipsach, seu Tapsacus, sita erat.

Ex his liquet regnum Davidis et Salomonis fuisse vastissimum; à gradu enim lat. 28 usque ultra gradum 35um, et à gradu longit. 52 usque ad gradum 59um porrigebatur.

§ 14. Facies regionis. Montes. — Canaan est regio Montosa. Duo montium juga, alterum cis, et alterum trans Jordanem, procurrunt ex Syriâ usque in Arabiam, quæ passim jam majori, jam minori planicie interrupta sunt. Montes præcipui sunt: 1º Libanus, duobus montium jugis constans, quæ ferè parallela à 33° 12' lat. in septentrionem usque ad 34° 32' procurrunt, et medium relinquunt, magnam vallem, quæ Cœlesyria, Καίνουργια, dicitur, Gen. 10, 23. Jos. 11, 17. Exsurgunt nempe hi montes ultra dimidium milliaris germ. ab antiquâ Tyro in septentrione, ubi fluvius Leontes, nunc Kasmie dictus (qui, inter ambos medius, ex Cœlesyriâ venit) mare ingreditur. Tractus occidentalis Græcis Libanus, et orientalis Antilibanus dicitur, quod disserim nominum, Hebræi non observant; utrumque enim nomine Libani comprehendunt. Libanus ab ostio Leonis in septentrionem ita protenditur, ut paulisper vergat versus orientem, et penè mare relinquat planitiem diversæ latitudinis; duo enim duntaxat promontoria in mare excurrunt, alterum ad ostium Lyci, qui nunc Nahr el-khalb

dicitur, sub 33° 50'; et alterum sub 34° 16' οὐσιοποιόν dictum. In his montanis erant cedri, quarum adhucdum 20, 40, vel potius, ut Aryda Maronita archipresbyter Tripolitanus, quondam Viennæ professor LL. OO., testatus est, 14 antiquissima et prægrandes, minores autem quam plurime super sunt. Antilibanus ab ostio Leontis primum quidem vergit in orientem tandem verò, Libano fere parallelus, in septentrionem procurrit; multò altior est est Libano, in vertice perpetuis nivibus tectus, Jer. 18, 14; ast in Libani quoque rimis et fissuris altioribus septentrioni obversis, nives tempore aestatis non deficiunt, quæ in urbes vicinas ad refrigerandum potum deportantur, Prov. 25, 13. Antilibani vertex altissimus, Hebreis dicebatur Hermon, Sidoniis Sirjon, et Amorrheis Senir; Deut. 3, 9; ast recentiori aetate tria hæc nomina tribus diversis verticibus tribuebantur 1 Paral. 5, 23. Pars Damascum respiciens dicebatur Amana, unde torrentes, vel potius duo torrentis brachia, Amana et Pharpar descendunt, 2 Reg. 5, 12. Antilibanus alit abietes et pinos. Altitudo montium ferè est 1500 vel 1600 orgiarum, et spectaculum præbet grande et magnificentum, unde plures tropi deprompti sunt, Isa. 10, 34, 29, 47, 55, 2.

2º Carmelus, jugum montium, quod tribus fere milliaribus germ. ab austro Ptolemaidis, ubi mare sinum facit, exsurgit, et versus meridiem protenditur milliaribus germ. duobus et dimidio. Latitudo in septentrione est duorum et dimidiū, in meridie verò quinque milliarum germ.; ambitus ferè est 8, vel ut d'Arvieux contendit, 15 milliarum germ. Montes in septentrione et oriente altiores sunt quam in meridie et occidente, et in septentrione quoque in mare excurrunt; versus meridiem verò recessunt, et littus planum in formam dimidiū circuli relinquunt. Horum montium et vallium indolem, ipsum nomen indicat; nam קַרְמֵל contractum, est hortus Dei, seu regio per amœna. Vertices montium quercubus et abietibus, valles verò olivis et lauris consitae sunt, nec ullibi desunt fontes et rivi orientalibus gratissimi. Quare plures à Carmelo deprompti occurrunt tropi Isa. 29, 17, 52, 15, 55, 2. Mich. 7, 14. Jerem. 48, 58. Notatu dignæ quoque sunt specus quam plurime, quarum saltem multæ jam olim aderant, atque semitæ per continuos anfractus ductæ, ut quivis facile in ipsis se abscedere, ibique latere possit à nemine reperiendus Amos 9, 5, 2 Reg. 2, 25, 4, 25. Alius mons Carmelus cum urbe co-

gnomine erat in tribu Juda, 1 Sam. 28, 5, 27, 3; 2 Sam. 3, 2.

3º Thabor, Ἰτταβύριον, mons singularis, figurâ ab austro in septentrionem ovali, semitercio millari germanico à Carmelo ad ortum, et ferè duobus milliaribus germanicis à Jordane ad occasum, ad latus septentrionale planitici Iizreel seu Ezdrelom, in altitudinem 50 stadiorum elevatur, ambitu ad radicem, trium horarum. In vertice est planities ovalis, cuius peripheria 26 stadia complectitur, in quo quondam fuit urbs, et hæc non videtur esse diversa ab urbe Thabor in tribu Zebulon, quæ 1 Paral. 6, 62 vel 77 commemoratur, et Jos. 21, 52, simpliciter urbs, seu Karthan dicitur. Alia autem prorsus est Terebinthus Thabor, quæ dimidio millario germ. Jerosolymis distabat, 1 Sam. 10, 3.

4º Montes Israel, etiam montes Ephraim dicti, ferè meditullium totius regionis occupabant, et opponebantur montibus Judæ. In utrisque est uber solum, exceptis illis montium Israel jugis, quæ regionem Jordanis respiciunt, et illis, quæ à monte Olivarum usque ad planitem Jerichuntinam pretenduntur; hæc enim sunt aspera et salebrosa, et postrema perpetuò latronibus latibula præbebant, Jos. 16, 18, 18, 17. Luc. 10, 30. Altissimus vertex hujus ultimi jugi montium est, qui nunc quidem Quarantania dicitur, olim autem saxum Rimmon dictus fuisse videtur, Jud. 20, 45, 47. Montes Ebal et Garizim, solâ valle divisi, ille ad aquilonem, hic ad austrum Sichemi, ex Deut. 27 et Jos. 8, 30, 35, celebres sunt. In montibus Judæ specus sunt permulta et partim permagnæ, quarum celeberrima est Adullam, 1 Sam. 22, 1, 2; conf. quoque Gen. 23, 9, 19. Jos. 10, 16; erat autem et urbs hujus nominis, Jos. 15, 55.

5º Trans Jordanem sunt montes Gilead, qui ab Antilibano, seu à vertice Hermon usque in Arabiam Petræam procurrunt. Pars septentrionalis Baschan nuncupatur, et à quercubus et pascuis celebris erat: media pars, Gilead arctiori sensu dicebatur; in Australi verò parte erant montes Abarim; inter hos, è regione Jerichunti, eminebat mons Pheor seu Phegor, et vertex Nebo, è quo universa regio Canaan conspicitur, Deut. 3, 27, 52, 48, 50, 54, 1, 2.

§ 15. *Planities.*—Planities celebriores sunt.

I. Littus maris Mediterranei, à torrente Aegypti usque ad Carmelum. Tractus à Gazâ usque ad Joppen, dicitur simpliciter *planities*, in quâ erant quinque urbes principes Philistæorum, Gaza, Ascalon, Azotus, Gath, et

Ekon vel Accaron. Tractus à Joppe usque ad Carmelum, dictus fuit Scharon vel Saron, quibusdam collibus distinctus, à quo distinguendus locus Scharon, Thaborem inter et lacum Gennesareth, et tertius locus Scharon in tribu Gad trans Jordanem, à pascuis celebris.

II. Planities Iizreel, Εξδρηλομ, μεγά πεδίον, à montibus Carmeli et mari Mediterraneo usque ad Jordanem è lacu Gennesareth egredientem, per medium Palæstinam procurrit; longitudo est inter 5 et 6, latitudo verò inter 2 et 3 millaria germanica. Pars orientalis, ut mox dictum fuit, Scharon, occidentalis verò planities Megiddo dicebatur. Conf. Jud. 4, 1, seqq. 6, 33, 7, 18; 1 Sam. 29, 1, 11, seqq.; Reg. 25, 29; 2 Paral. 55, 22; 1 Macab. 12, 49.

III. Regio; seu districtus Jordanis, sunt littora utraque Jordanis à lacu Gennesareth usque ad mare Mortuum; latitudo ab occasu in orientem ferè est 3 millarium germ., longitudo ab aquilone in austrum, à Josepho de bell. Jud. L. IV, c. 8 § 2, juxta meliorem lectionem, dicitur esse 1200 stad. seu 50 mill. germanicorum. Hujus regionis pars erat, 1. planities Jerichuntina, fonte rigata et foecundata, in altitudinem 70, et in latitudinem 20 stadiorum; — 2. vallis Salinarum ad mare Mortuum, 2 Reg. 14, 7; 1 Paral. 18, 3, 8, 42; 2 Paral. 25, 11; — 3. trans Jordanem campestria Moab, in quibus castrametati erant Hebrei, Num 25, 1, 26, 3; hæc sunt eadem, quæ Num. 25, 1, et Jos. 2, 1, 3, dicuntur Vallis Acaciarum.

Loca plana, seu potius valles, pluribus nominibus distinguuntur, quorum discrepantia jam accuratè discerni nequit; id modò constat להesse vallem, quæ habet hyeme torrentem; נִיר autem vallem sine torrente; quâ ratione ab his נַמְקֵן differat, ignotum est, nisi fortè sit vallis profundior, prout בְּקֻעָה est vallis latior seu planities. Valles has omnes enumerare non vacat, memoratu præ cæteris digna est vallis Hinnom, ad moenia Jerosolymæ meridionalia, tum quia tribum Juda à tribu Benjamin separabat, Jos. 18, 16, tum etiam quia in aliquâ ejus parte, Thopheth, 2 Reg. 25, 10 idolo Molok infantes concremabantur, 2 Reg. 16, 15, 21, 20; Jer. 7, 31.

§ 16. *Sylvæ.*—Sylvæ commemorantur Jos. 17, 15, 1 Sam. 14, 25. Ps. 29, 9: 50, 10; 83, 15, 16; 96, 12. Isa. 10, 34, 29, 17, 32, 45. Mich. 7, 14. Jer. 21, 14. Ezech. 20, 46, 47. Loca haec copiosa docent, minimè fuisse necessarium, ut Hebrei, sicut moderni regionis incole, exercentis pecudum ad ignem uterentur, quod

ipsum ex Ezech. 4, 15, luculenter liquet. Conf. Deut. 29, 10, 41. Prov. 26, 21. Isa. 27, 14. 44, 42, 54, 16. Jer. 7, 16, 19. Sylvæ quæ in Bibliis laudantur, sunt : I. Sylva Cedrorum in monte Libano, conf. supra § 44, 1° et 1 Reg. 7, 2. 2 Reg. 19, 23. Hos. 14, 6, 8. II. Sylva abietum et pinuum in Antilibano, qui à Davide occupatus fuit, 2 Sam. 8, 5, 6. 1 Paral. 18, 4. III. Sylva quercuum in montibus Baschan, Zach. 11, 2. IV. Sylva Ephraim; quam Ephraimitæ quidem excindere cœperunt, Jos 17, 15, superfuit tamen adhucdūm ætate Davidis, 2 Sam. 18, 6, 8, 17. 1 Paral. 18, 4. Pars ejus fuisse videtur illa sylva ad urbem Bethel, quæ 2 Reg. 2, 24 memoratur. V. Sylva in finibus tribus Benjamin et Juda, ad urbem Baala, quæ inde etiam urbs Sylvarum dicta fuit, Jos. 15, 9, 10. 60. Jes. 26, 10. Esdr. 2, 15, Neh. 7, 29. VI. Sylva Chareth et sylva Chorscha, admodum ampla, in tribu Juda, 1 Sam. 22, 5, 25, 14, 16. VII. Fruticeta, quibus littora lacus Merom et Jordanis ubique obsita sunt, nomine celsitudo Jordanis, celebria, Zach. 11, 5. Jerem. 42, 5, 49, 49, 50. 44. VIII. Sylva Joardes trans Jordanem, à Josepho Fl. de Bell. Jud. L. VII, c. § 5, commemorata, à Romanis exercisa. IX. Nec omittendæ sunt sylvæ in verticibus Carmeli et in declivi montis Thabor.

Si nostrâ ætate sylvæ in Palæstînâ sunt rariores, cogitandum est, non modò plures saltus ab Hebræis ipsis excisos, sed etiam ab hostibus per tot seculorum decursum vastatos fuisse, ut mirandum minimè sit, si ligna nunc ignibus, usq[ue] sub illo climate non adeò frequentibus, non sufficiunt, et exsiccata jumentorum excrementa in alimentum ignis convertuntur.

§ 47. *Deserta*.—Deserta quæ in Bibliis memorantur, sunt tractus terrarum inulti duplicitis generis; alii enim sunt montosi, aquis minimè carentes; alii autem plani, arenis sterilibus obducti, in quibus fontes sunt rarissimi, et hi ipsi paucissimi aquam propinrant potabilem, quæ vix prolluens à sienti arenâ absorbetur. Germinant nihilominus passim herbæ illiberales, quæ ovibus, capris et camelis parcum præbent pastum. Arenæ caloribus solis exustæ, et hinc levissimæ, ventorum turbibus, non secùs ac maria, jactantur, jam hinc inde in montes accumulantur, qui alio orto turbine rursùs dissipantur, et in aliud locum transferuntur. Olim in his eremis non deerant pauci hinc inde viculi et oppida Jos. 15, 61, 62. 1 Sam. 25, 19, 26, quæ jam ætate Hieronymi (Proleg. Comment. in Amos.) desidera-

bantur. Deserta montosa paulò melioris sunt indolis. Deserta in regione Hebræorum, à locis quibus confinia erant, sortita sunt nomina. Celeberrimum est magnum illud desertum, quod teste Hieronymo, Proleg. Comment. in Amos., à Thecoâ urbe, quæ Bethlehemus versus meridiem sex milliaribus gomanis (1 4/5 mill. Germ.) distabat, inchoat, et per Arabiam desertam usque ad sinum Persicum protenditur, et denique in littore Euphratis versus septentrionem ultra urbem Bir procurrit. Hic amplissimus terrarum tractus in Bibliis dicitur desertum Judæ, quia in tribu Juda inchoat. Jos. 19, 54, Ps. 65, 1, seqq. 2 Paral. 20, 20. Matth. 5, 1, 14, 19, 1. Marc. 1, 4, 10. Ioan. 10, 39. Desertum Engedi, est ad litus occidentale maris Mortui, et desertum conterminum Ziph.; utrumque montes habet præaltos et multas specus. Magis ad austrum est desertum Maon, desertum Carmel, cum oppido cognomine, 1 Reg. 15, 12, et desertum Thecoa, ad urbem cognominem, quæ sunt partes deserti Judæ. Desertum Jericho, sunt illa montium juga, quæ montem Olivarum ab urbe Jerichunte determinant. Desertum Bethaven pars esse videatur montium Ephraim, qui teste Josepho Flavio, versus regionem Jordanis glabri et asperi sunt, Jos. 18, 12.

§ 48. *Jordanes, lacus Meron et Gennesareth*.—Fluvius majorem aquarum molem vehens, est unicus Jordanes, qui, prout sub tetrarchâ Philippo detectum fuit, ex lacu Phialâ, ad radicem Antilibani oritur, et emensis primùm meatu subterraneo tribus milliaribus germanicis, ad Paneadem seu Cæsaream Philippi, cum ingenti strepitu è terrâ erumpit, Joseph de Bell. Jud. L. I, c. 21. § 5. L. III, c. 10, § 7. Tribus rursùs emensis milliaribus germanicis, aquis complet locum Merom seu Samochonitem.

Lacus Merom tempore vernali, quo aqua est altissima, 60 stadia longus, et 50 stadia latus est, paludes verò usque Daphnen extenduntur, undè Jordanes minor egreditur, Joseph. ibid. L. IV, c. 1. § 1. Æstate verò non est nisi palus, et solùm ejus partim oryza conseritur, maximâ verò parte fruticetis coniectum est, quæ feris latibula præbent, Joseph. Arch. L. XIII, c. 10. § 7.

E lacu Merom egressus Jordanes, rursùs tria millaria germanica confluit, et ingreditur mare Gennesareth, quod etiam mare Galilææ et mare Tiberiadis dicitur. Hic lacus, 5 1/2 mill. germ. longus, et uno millari latus, aquâ clara et

dulci repletus est, atque ingentem alit piscium copiam, Strabo p. 714. Littora ferè collibus et montibus frugiferis obsita sunt, ex quibus plures rivi descendant.

E lacu Gennesareth Jordanes egreditur 150 usque 200 pedes latus, et 7 pedes altus, atque multis anfractibus percurrit planitem quæ ab ipso hoc fluvio regio Jordanis denominatur. Ex plagâ occidentali quinque recipit non satis nota flumina, ex orientali vero plagâ influunt : 1. Jabbok 2, Jæser, flumen ignotum ; 3. Krit, et 4, versùs austrum, torrens accaciarum, à valle cognominâ itâ dictus.

Jordanes originem suam perpetuis Antilibani nivibus debet ; quare tempore messis, quæ altero aprilis dimidio incipit, liquefactis calore nivibus Antilibani, intumescit, rapidius fertur, et superiorem quoque alveum compleat, ut omnibus littoribus plenus fluat, Jos. 3, 15, 4, 18 ; Jer. 49, 49, 1 Paral. 42, 14, 15 ; Sirach 24, 26. Nam fluvio alveus circa Jerichuntem, de quo loco loquimur, est duplex, alter inferior ordinarius, 35 ulnas vel 70 aut 80 pedes latus, in quo profundior recurrit per annum fluvius, 10 vel 12 pedes altus, ut à ripâ ad aquas 4 vel 5 pedes sint intermedii ; alter verò alveus superior pro diversitate locorum jam 200, jam 600 orgiis latus, qui initio æstatis, ut mox diximus aquis intumescentibus completur. Per eginatores vel antè, vel post hoc tempus Jordani inviserunt ; quare de hoc quidem fluvii incremento nihil referunt, Mirike tamen Reiseb. p. 119, testatur, se deprehendisse littora seu alveum superiorem adhuc madentem et lubricum. Sunt tamen non pauci, qui censem, fluviorum excavasse profundiorem alveum, ut jam nunc littora ordinaria nunquam egrediatur.

§ 49. Mare Mortuum. — Jordanes aquas suas in mare Mortuum exonerat, quod alias mare orientale, et mare Siddim, atque mare planitiæ, dicitur, Deut. 3, 17, quia occupat planitem illam Siddim, in quâ olim urbes Sodoma, Gomorrha, Adma, Zeboim et Zoar (Segor) sitæ erant, Gen. 18, 20, 19, 24, seqq. Joel. 2, 20. Zach. 14, 8. Quum Jordanes hoc loco, jam ante celebrem illam hujus planitiei subversionem, exoneraret ingentem vim aquarum, quæ, in rivos deductæ solùm fœcundabant ; lacum jam illo antiquiori ævo subterraneum adfuisse, necesse est, Conf. Gen. 14, 3 ; erat autem tectus crustâ terrestri, asphalto sustentata, quod, è fundo lacus emergens, tot seculorum cursu aggregatum fuerat, prout et usque in hodier-

num diem sèpè è fundo lacus in superficiem aquarum emergit, et disruptum fœtentis vaporum nubes in aerem spargit, conf. Isa. 34, 9, 41. Sap. 10, 7, Juda 7 ; unde lacus nomen Asphaltites adeptus est. Id itâ se habuisse liquet ex Gen. 14, 10, ubi memorantur multi in hâc planitie putei, per quos asphaltum seu bitumen ex subterraneis aquis penetraverat. Hoc demùm bitumen, fulminibus à Deo positivè immissis ob immane scelus incolarum Gen. 19, 24, incensum, conflagravit, ut terrestris cortex, sustentaculo spoliatus in occultatas sub eo aquas subsideret, et lacus conspicuus prodiret (1).

Lacus, ab aquilone in austrum 14 1/2, et ab occasu in ortum, in amplissimâ latitudine, 3 3/4 milliarium germanicorum esse dicitur ; flexio autem littoris videtur esse versùs occidentem concava. Aquæ pauco quidem alumine, tanto autem sale imprægnatae sunt, quantum aquæ capere possunt ; hinc descendit nomen maris Salsi. Gen. 14, 3. Num. 34, 12. Deut. 3, 17. Jos. 3, 17, 12, 3, 15, 2, 8, 18, 19. Ezech. 47, 8, 10. Quia verò eâdem de causâ aquæ hæ nihil vivum alunt, lacus dicitur quoque mare Mortuum. Quæcumque his aquis immerguntur, demùm extracta, salis crustâ obduntur.

Littora montosa sunt, exceptâ occidentali plagâ in septentrione, ubi solum planum, sale imprægnatum, sterile, exustum et cineribus contectum est, unde mos, loca vastata sale conspergendi, explicandus esset, nisi æquè ex aliis vallibus Salinarum, quæ in oriente sunt permultæ explicari posset, Deut. 29, 22. Jud. 9, 45. Ps. 105, 4. In hâc planitie, crescit solanum melangenæ, quod etiam dicitur vitis Sodomæ, et fert mala Sodomæ, que botri venenati, et uvæ amarae, dicuntur, pulchræ quidem exteriori formâ, interius verò corruptæ, et in cineres solutæ sunt, Deut. 32, 32. Prov. 15,

(1) Calmet, Dict. de la Bible, art. *Sodome* : « In ameno, et fertili agro urbes illæ (Sodoma, Gomorrha, etc.) vitæ terrestris paradisi specimen exhibebant ; dein verò terra facies versa, nam fulmine cœlesti incensum scatens in regione bitumen exarsit. Igni aquæ fluminis succedentes inundarunt solum ; recedentibus subindè, mare Mortuum, seu lacus Sodomæ in loco sedit ; cui etiam lacus Asphaltidis ex bitumine, seu Asphaltio ex aquis ebullienti nomen inditum est. » Dici potest mare Mortuum longè antè Sodomi subversionem extitisse, sed tunc quam plurimam amplitudinem accepisse, ut habeat Robert. in Geographiâ sacrâ, et alii quos consule. Vid. etiam Comment. ad Genes, 19, 24.

49. Mich. 7, 4. Sap. 10, 7 (1). Vernali tempore, quo Jordanes majorem aquæ molem adfert, lacus intumescit; quare in littore foveæ excavantur, in quibus aquæ, decrescente lacu, stagnant, in vapores abeunt, et crustam salis relinquunt, quo sole universa regio utitur, Zeph. 2, 9. Ezech. 47, 11.

Qui alii in mare Mortuum se exonerant fluvii, sunt: I ex plagâ occidentali Kidron, Joan. 48, 4, qui in valle cognomine, Jerosolymam inter et montem Olivaram, oritur, nec aquas habet nisi hyeme; primùm quidem in austrum, deinceps verò versus ortum per prærupta saxa deserti Engedi, in quo quibusdam montium rîvis augetur, descendit in mare Mortuum; II in extremitate australi influit Saphia vel Sapphria, fluvius haudquaquam exiguis; III ex plagâ orientali, ferè in medio, ostium est torrentis Zered; et paulisper versus aquilonem; IV ostium torrentis Arnon, qui in vallibus montium Gilead, ex pluribus fontibus vel rivis oritur, primùm versus austrum decurrit, deinde in occidentem vertitur, ut cum mari Mortuo, Jordane et Jabboko peninsulam formet. Alveus hujus fluvii non exigui, ab ortu Gaditas Rubenitasque ab Ammonitis atque ab austro Rubenitas à Moabitis dirimebat, ut supra diximus.

§ 20. *Alia flumina.* — Reliqui rivi et torrentes celebriores sunt: I. Belus, ab antiquissimâ inventione vitri celebris, et hinc vitri Schichor dictus est. Oritur in montibus tribus Ascher, et post cursum 250 passuum geometricorum, ad austrum Ptolemaidis mare influit.

II. Kischon ex aquilonaribus montis Thabor radicibus, quibuscum sic dicto parvo Hermon cohæret, ortus, in duo mox brachia dividitur; nam aquarum ex his montibus subsidentium pars minor fluit versus ortum per vallem Iizreel in lacum Gennesareth; major autem pars decurrit per vallem Iizreel in occasum, et pluribus rivis aucta, penè Carmelum in mare effunditur, atque hoc fluvii brachium dicibatur aqua Megiddo, et olim tribum Issachar à tribu Zebulon distinguita. III. Torrens Arundineti, hyeme duntaxat aquas fert, et suo cursu ab ortu in occasum olim tribum Ephraim à tribu Manasse dirimebat, Jos. 17, 8, 9. Ostium in mare Mediterraneum est ad austrum Cæsareæ. IV. Torrens Botri, ex montibus Juda ortus, et ad Ascalonem mare Mediterraneum intrans, idem esse videtur cum torrente Sorek, vel saltem ambae valles, hy-

malem rivum alentes, cohærent, Num. 45, 24. Jud. 4, 4, 21. V. Torrens Besor, qui ad Gazam mare influit, non videtur esse idem, qui Gen. 26, 18, et 1 Sam. 50, 9, 10, 21; vallem Gerar permeasse refertur, conf. Gen. 26, 17.

Observatu dignum est, נָהָר significare flumen vel torrentem; sive aestate fluat, sive deficiat; נָהָר autem fluvium magnum, et si cum articulo נְהַר usurpetur, ferè Euphratem designare.

§ 21. *Tempestas Palæstinae.* — Coeli status, seu tempestas Palæstinae pro diversitate locorum quidem diversa, sub hoc tamen climate generatim non adeò mutabilis est, ut in nostris regionibus, sed multò magis sibi constat. Variationem ad sex anni orientalis partes, quæ jam Gen. 8, 22, occurunt, et in lingua adhucdum arabicâ celebres sunt, narrabimus, conf. Golii Lex. Arab. p. 954.

Prinæ anni parte, quæ Mesis, dicitur, à dimidio aprilis usque ad dimidiū Junii, cœlum serenum, aura mox altero aprilis dimidio calida, imò etiam fervida, in minoribus tamen vallibus et ad maris littora temperata, progressu autem præservida et æstuosa est. Secundâ parte anni, quæ Tempus fructuum vel Aëstus dicitur, à dimidio junii usque ad dimidiū augusti, æstus adeò ingravescit, ut et noctes quoqne sint calidæ, et incole sub dio dormiant. Tertia anni pars, à dimidio augusti usque ad dimidiū octobris, dicitur Aëstus, quia initio calor adhucdum præservidus est; sed progressu imminuitur.

A tempore messis seu medio aprilii usque ad dimidiū septembbris, nec pluvia, neque tonitrua sunt, Prov. 26, 1, 1 Sam. 42, 17, Hieronymus in Amos 4, 7. Initio quidem messis, seu altero dimidio Aprilis cernitur nonnunquam nubes matutina, quæ, sole horizontem altius ascidente, mox dispareret, Hos. 6, 4. Mensibus verò maio, junio, julio et augusto neque nubecula conspicitur, et terra nonnisi rore humectatur, qui ideò passim symbolum est beneficii divini, Gen. 27, 28, 29, 49, 25. Deut. 52, 2, 35, 45. Job 29, 19. Mich. 5, 6. Ros verò, etsi copiosus, ingravescente æstu non alit nisi herbas robustiores; debiliores omnes, nisi vel rivis, vel arte, vel labore hominum rigentur, æstu exuruntur et emoriuntur, Ps. 52, 4. Si hoc tempore vel scintilla cadat in grama haec arida, incendium oritur ingens, inprimis si vepretes, virgulta aut sylva propinquæ sint, Ps. 83, 45. Isa. 9, 17, 10, 14. Jer. 21, 14; confer. Exod. 22, 5. Joel 1, 19; et Jer. 9, 9. Facies regionis squalida est; nam fontes quoque

(1) Confer Châteaubriand, *Itinéraire.*

et rivi exarescunt, et solum ipsum adeò indurescit, ut rimas agat. Id omne cò magis acceleratur, si Eurus aliquot diebus spiret, qui segetibus et vitibus noxiis, atque navibus quoque maris Mediterranei exitiosus est, Hos. 15, 13, Job 14, 2, 15, 2. Gen. 41, 6, 25. Isa. 2, 6, 40, 7, 8, 24. Ezech. 17, 10, 19, 12, 27, 26. Jona 2, 8. Ps. 48, 8, 103, 15. Act. Ap. 27, 14. Dicitur verò orientalibus Eurus, Εὔρης, omnis ventus, qui ex coeli regionibus, ortum inter et septentrionem, atque ortum inter et meridiem spirat, uli Shaw Reisebuch S. 285 et seqq., et Prosper Alpinus de medicinâ Ægypt. mox ab init. testatur. Quæ verò in illo climate, aliquot horis ante occasum solis, spirat refrigerans aura, in Persiâ hucusque, prout Gen. 5, 7, dicitur ventus diei, Chardin Voy. T. IV, p. 8. Cirea æquinoctium vernum denique pluviae aliquot diefum ingruunt, quibus non modò aura temperatur, sed omnia quoque rursùs revirescunt.

Quartâ anni parte, quæ Sementis dicitur, nempe à dimidio octobris usque ad dimidium decembris, cœlum est varium, persæpe caliginosum, nebulosum, substillum, aut pluviosum, Mox altero octobris dimidio ingruit pluvia prima seu autumnalis, ad sementem necessaria. Aura adhucdūm persæpe calida, aut etiam fervida est; vergente autem tempore frigidior, et demum versùs finem in montibus quoque nives cadunt. Rivi adhucdūm aquâ carent, et fluvii minus altas vehunt aquas. Secundo novembris dimidio folia arborum defluunt, et versùs ejusdem mensis finem moliores cubilia calefaciunt, quod continuant usque ferè ad aprilem, Jer. 56, 22; alij totam hyemem absque calore ignis transigunt.

Quinta pars anni, à dimidio decembris usque ad dimidium februarii, constituit hyemem; nives quidem minimè rare, exceptis tamen montibus, vix per diem durant, et glacies tenuis est, atque liquescit, quamprimum sol altius horizontem scandit. Ast aquilo gelidus, et frigus, in primis in montibus, qui nunc nivibus operti sunt, vehemens et quoque mortiferum est. Viae sunt lubricæ et itinera molesta et periculosa, in primis in semitis declivibus montium, Jer. 15, 16, 23, 12. Sirach. 43, 22. Matth. 24, 20. Aere verò tranquillo et sole è nubibus emicante, calor in vallis et planitibus est non rarò vehemens, ut Josephus de Bell. jud. L. III, c. 9, § 1, de planitiis Cœsareæ ad mare testatur. Tonitrua, fulgura, grandines frequentes; et campi floribus obsiti sunt. Rivi aquis complentur, et fluvii accrescunt. Vergente ja-

nuario et ingrediente februario segetes revirescunt, arbores foliis vestiuntur; amygdalus, prima arborum, circa dimidium februarii floret.

Sexta denique anni pars, à dimidio februarii usque ad dimidium aprilis, dicitur frigus, quia initio aura adhuc friget, sed progressu temporis calescit, atque etiam fervescit. Pluviae continuant, sed minuuntur; fulmina verò, tonitrua et grandines multiplicantur; ultraque autem versùs finem prorsùs desinunt. Ultima pluvia primo dimidio aprilis ingruit, et hinc serotina dicitur.

Pluvia prima seu autumnalis, et serotina seu vernalis, ad fecunditatem agrorum prorsùs necessaria, atque summoperè exoptata erat, Lev. 26, 4. Deut. 8, 7, 11, 14, 17; Isa. 50, 25, Jerem. 5, 3, 5, 5, 24; Hos. 6, 5; Joel 2, 5; Zach. 10, 1; Ezech. 53, 26; Job 29, 23; Prov. 16, 15, 25, 14; Jac. 5, 7. Cæterū pluvia quælibet in illis regionibus gelida est, Edr. 10, 9; Cant. 2, 11, et præviis exortis turbinibus, pulverem jactantibus, annuntiatur, qui ab Arabibus dicuntur bonæ nuntiæ, atque misse seu muntie Koran 7, 55, 77, 4, 5, ab Hebreis verò nonnunquam verbum vel sermo Dei, aut mandatum Dei, vocantur Ps. 147, 15, 18. In primis favonius et aquilo indicant secuturam pluviam, 1 Reg. 18, 42, 45. Prov. 25, 25; alioquin si vespere cœlum rubebat, dies crastinus serenus, si autem mane rubebat, pluvia expectabatur, Matth. 16, 2.

§ 22. *Ubertas soli.* — Ubertas soli, à Mose celebrata, testimoniis omnium, qui regionem inviserunt, comprobatur. Tractus, qui observati sunt inculti et deserti, uberrimis quoque regionibus non desunt, quin laus fecunditatis immittatur. Si verò nostrâ ætate plura offenduntur Palaestinæ loca inculta, cogitandum est, id ipsum à Mose Deut. 29, 22. seqq. fuisse prædictum, et regionem ab Assyrîis, Chaldaeis, Syris, Romanis, Saracenis, Turcis, etc., fuisse vastatam, et nostrâ ætate sub ditione gemere Turcarum, qui agricultas non modò ad industriam non excitant, sed ipsi quoque exsugunt, atque etiam ab incursionibus Arabum minimè tuentur, et nihilominus peregrinatores testantur unanimes, terram, ubi cultores non desunt, esse fertilissimam. Arbores frugiferas et fruges terræ omnis generis alit, nec vites desunt, et si Mohammedani vino abstinent. Jumentorum, ferarum aviumque tanta est copia, ut nihil desideretur. Josephus, de Bell. jud. L. III, c. 5, § 5, Peræam, quæ hodiæ deserta est, à vineis

et palmetis laudat; et L. III, c. 10, § 8, VI, L. c. 8, § 5, in primis regionem ad lacum Gennesareth, et planitiem Jerichuntinam celebrat, quæ nostrâ ætate incolis orbata et deserta est; denique testatur Jesephus, in Galilæa fuisse 204 urbes et oppida, et majores quidem urbes 150,000, minima verò oppida 15,000 incolarum habuisse. Quare et ipse Josephus in hâc exigua provinciâ, quæ vix 8 vel 9 mill. longa, et 6 mill. german. lata est, exercitum ferè 100,000 coegit, Joseph. de B. J. L. II, c. 20, § 6. Tot homines, exiguo hoc terræ spatio coarctati, ut necessaria sibi compararent, artes colere et commercia tractare debebant, quo casu etiam litteræ et scientiæ minimè negliguntur, atque hinc liquet, Jesum edidisse miracula sua in regione, in quâ dijudicari poterant. Viliensio Galileæ, Joan. 7, 52, ad id unum spectat, Prophetam seu Messiam nequam ex hâc regione oritum.

Fodinas in regione Canaan fuisse, innuitur Deut. 8, 9, ast ab Hebreis cultas fuisse, non legimus. Auctor libri Job deseribit quidem c. 28 fodinas, sed non agit de regione Canaan; alibi verò generalis modò mentio fodinarum occurrit, Ps. 95, 4. Isa. 51, 1. Posterioris ævi fodinas ad Sareptam, urbem Phoeniciam, novimus. Metallurgia autem Hebreis apprimè cognita erat; nam occurrit, fornax ferri, Deut. 4, 20. I Reg. 8, 51. Jer. 41, 4, catinus ad separandam scoriā argenti, Ezech. 22, 18, 22, catinus auri, Prov. 17, 3, 27, 21, atque scoria quæ quidem duplices est generis, altera concreta cum ære ex fodinâ eruto, quæ igni eliquata, operibus figulinis encausto pingendis adhibetur, Prov. 26, 23; altera est metallum ignobile, quod auro argenteo ab artifice commixtum fuit, et per ignem rursus eliquatur, Ps. 119, 119. Prov. 25, 4. Isa. 4, 22, 25. Ezech. 22, 18, 19. Cinis clavellatus, qui ex salicorniâ et quibusdam speciebus salsolæ conficiebatur, et ad eliquationem auri et argenti à scoriâ, atque etiam ad lotionem et purgationem vestium adhibitus fuit, notissimus erat, Malach. 3, 2. Jer. 2, 22.

§ 23. *Calamitates regionis.* — Regio hæc, utcumque prospera, pluribus tamen calamitatibus vexatur. I. Sæpè peste affligitur, quæ ex Aegypto et aliis regionibus immigrat; quare in Bibliis persæpè memoratur.

II. Regio, quia montosa et mari propinqua est, sæpè terræ motibus concutitur et vastatur, à quibus verò, testante Abdollatifo, Aegypti Descript. S. 355 ff., Jerosolyma vix unquam

detrimentum capit. conf. Ps. 46, 5. seqq. Hæc terribiles concussions, plures prophetis et poetis tropos suppeditarunt, quibus rerum conversiones designantur, Ps. 60, 4. Isa. 29, 7, 51, 10. Jer. 4, 24. Hagg. 2, 6. 22.

III. Quintâ et sextâ anni parte, id verò est, tempore hyemis, sunt tonitrua, fulgora, grandines, cataractæ nubium, inundationes et ecnepliae. Isa. 11, 13, quas Plinius hist. nat. II, 49, describit, et Shaw. Reiseb. S. 289, in Carmelo contingere testatur. Ab his phenomenis prophetæ et poetae tropos quam plurimos mutati sunt, Ps. 18, 8, 15, 29, 1, 10. 42, 8, 55, 9, 85, 16. Isa. 50, 8, 7, 8, 11, 15, 28, 5, 29, 6, 24, 8. Jer. 25, 19. 55, 25, 48, 13. Ezech. 1, 2, seq.

IV. Regionem non rarò vastant agmina locustarum migrantium, quæ ab orientalibus dicuntur exercitus Dei, et râpse ferè ordinem exercitus observant; vespere enim se demittunt, et quasi castra metantur; mane verò, sole altius ascende, nisi pabulum invenerint, rursus in aerem elevatæ, quo ventus fert, avolant, Prov. 50, 27. Nah. 3, 16, 17. Agmina sunt ingentia, Jer. 46, 47, et spatium occupant 2 vel 3 mill. germ. longum; et 1 vel 1 1/2 mill. latum, atque in altum quoque adeò profunda sunt, ut solem contegant, et terræ caliginem inducent, Joel 2, 2, 10. Exod. 10, 15. Concussione alarum insignem quoque strepitum edunt, Joel 2, 2. Subsidentes magnum terræ tractum altitudine cubiti contegunt, Joel 1, 5, 2, 11. Jud. 6, 5, 7, 12. Exod. 10, 15. Si aura frigida aut humida est, aut si rore matutino madefactæ sunt, vix moventur, donec sole siecatæ et calefactæ fuerint, Nah. 3, 17. Repunt deinceps bono ordine, et ferè lineâ rectâ in septentrionem tendunt, nec impedimentis quibuscumque cedunt; foveas enim effossas corpusculis suis complent, ignem excitatum multitudine suâ extinguent, mœnia et muros supergrediuntur, et per januas fenestrasque domûs intrant, Joel 2, 7, 9. Omne viride devorant, ipsos quoque arborum ramos decorticant, imò inhærentes pondere suo ipsos frangunt, Exod. 10, 12, 15. Joel 1, 4, 7, 10, 12, 16, 18, 20, 2, 5. Vorando strepitum non levem excitant, Jer. 51, 14. Summa mali est, si discedente hoc agmine, veniat secundum, tertium et quartum, quod consumit reliquias, ut regio quasi exusta appareat. Postquam omnia absumperunt, cum vento avolant, et non solum excrementationa fœtentia, sed sua quoque ova,

terræ infossa, relinquunt, è quibus sequenti vere nova mali progenies multò copiosior exoritur. Feruntur denique etiam super maria, quo elemento, ipsis ignoto, dum sese, ut in terram continentem, demittunt, suffocantur, et fluctibus ad littora appulsæ, et demùm putrescentes, foetore suo hominibus etiam mortuae molestiam creant, Exod. 10, 13, 20. Joel 2, 20. Hæ migrantes locustæ nostris majores sunt, ferè tres aut quatuor pollices longæ, et crassitudine facilè digitum hominis æquant. Forma, in primis capitï, ferè equo similis est, ut alæ faciant quasi tegumentum dorsi; hinc sæpè equis comparantur. Aliæ sunt formæ humanæ similiores, ut longa tentacula sint quasi cæsaries foeminea, Apoc. 9, 7. Dentes sunt acuti, et hinc dentibus leonum comparantur, Joel 1, 5, 2, 4. Species sunt diversæ, in Biblii 8 vel 9 carum nomina occurunt.

V. Vastationem locustarum, atque defectum pluviae autumnalis et serotinæ sequitur charitas annonæ, aut famæ, quæ etiam aliæ in urbibus ab hoste obsessis, non rarò adeò invaluit, ut non modò animalia immunda, sed etiam carnes humanæ in cibum converterentur, Deut. 28, 22, 49. 2 Sam. 21, 2 Reg. 6, 25, 28, 25, 3. Jer. 1, 12, 14, 15, 19, 8, 42, 17. Lament. 2, 2, 19, 20. Ezech. 5, 10, 16, 6, 12, 7, 15, 16, 17. Amos 4, 9. Joel 1, 3. 1 Machab. 9, 27.

VI. Malum præ cæteris terrible, est ventus qui ab Arabibus dicitur Samum, à Turcis *Samyel*, et ab Hebreis שָׁמֵן Ps. 11, 6, 117, 55, וְרֹוח בְּעֵד Isa. 4, 4., et קָרְבָּן Isa. 27, 8, 28, 2. Spirat in Persiâ, Babyloniâ, Arabiâ, et in desertis Ægypti, mensibus Junio, Julio et Augusto, in Nubiâ verò quoque martio et aprili, atque septembri, octobri et novembri. Nunquam quidem ultrà 7 vel 8, ex relatione verò G. A. Olivier (in descriptione itineris sui per imperium Turcicum) rarò ultrà 2 aut 3 minuta instat; ast omnes homines, qui in campo sub dio erecti stant, momento interimit. Mortui primum dormientibus similes jacent; verum arrepta fortè manus, ut excitentur, abrumpitur; paulò post cadavera nigrum colorem induunt. Ventus hic, nec altè in aerem, neque infrà altitudinem duorum pedum à terrâ spirat; hinc homines, quin illum imminere observant, proni in faciem procidunt, pedibus plagæ, ex quâ venit, obversis, ore ad terram firmiter applicato, atque quod minimum fieri potest, respirantes, ne quidquam de aurâ mortiferâ sorbeant. In-

dia autem spiraturi Samum sunt nebulae, ferè ut iris, subrubræ, in aere è longinquò apparentes, et strepitus quipiam, de quo autem alii nihil referunt, imò referente G. A. Olivier aer est tranquillus et æstus ferè intolerabilis, antequam spirare incipit Samum. In cubiculis et urbibus efficacia ejus non sentitur. Animalia, etiam libero aeri exposita, non perimuntur quidem, sed omnibus artibus contremiscunt, et instinctu quodam naturali caput demittunt. Cæterum Arabes nomine Samum interdùm latius, pro quovis longius quoque durante calidiori vento utuntur, addito etiam nonnunquam epitheto *perseverans*, atque hic etiam noctu spirat, quo tempore dicitur *hravor*. Hic lenior Samum est idem, qui Hebreis *orientalis* dicunt, de quo jam supra diximus, conf. Ps. 103, 15, 16; Ezech. 17, 10, 19, 12; Hos. 13, 15; Jer. 18, 17.

§ 24. *Divisio Palestinae inter Israelitas.* — Hanc regionem Hebræi armis occuparunt, et in duodecim tribus divisorunt; nam etsi posteri Josephi in duas tribus Ephraim et Manasse, disperiti essent, tribus tamen Levi non obtinuit nisi 48 civitates, quæ in diversis tribubus dispersæ erant. Regis trans Jordanem, à Mose tribubus Ruben et Gad atque dimidia tribui Manasse concessa fuit, Deut. 3, 12, 17. Jos. 12, 1, 9, 13, 8, 33. Tribus Ruben obtinuit partem austram, quæ ab ortu et austro terminabatur Arnone flumine, trans quod confines erant ad ortum Ammonitæ, et ad austrum Moabitæ; limes verò occidentalis erat mare Mortuum et Jordanes. Tribus Gad sedem recepit Gileatidem, sensu strictiori sic dictam, ad septentrionem Rubenis, usque ad lacum Genesareth. Dimidia tribus Manasse reliquam partem septentrionalem, quæ fuerat regnum Baschan, occupavit. Cis Jordanem sedes ceperunt reliquæ novem tribus et dimidia. Illa quidem pars, quæ à limitibus australibus usque ad ingressum Jordanis in mare Mortuum, ad vallem Hinnom et ad plagam aquilonarem urbis Ekron procurrit; tribui Juda tributa fuit Jos. 15, 1, 15; quia verò hæc pars, quum deinceps regio descripta fuisset, justo major deprehensa fuit, decerpta est pars quæpiam occidentalis, cuius portio australis tribui Simeon, Jos. 19, 1, 9., et septentrionalis tribui Dan sorte cessit. Limites tribuum Simeon et Dan, non definiuntur, sed urbes duntaxat earum nominantur, Jos. 13, 2, 12, 19, 1, 4, 40, 47. Cæterum hæc tota pars meridionalis, geographicè divisa erat in partem australem, in planitiem occidentalem

maritimam, in montem seu montana Iudeæ, et desertum Iudeæ, Jos. 15, 20, 62. Luc. 4, 58. Jeremias, 52, 44, 55, 42; his partibus addit regionem Jerosolymæ, et sortem tribus Benjamin, sed id ad tempora post schisma regni spectat.

Tribum Juda sequebatur, versus septentrionem, tribus Benjamin, cuius limites boreales à Jordanis ingressu in mare Mortuum, procurabant penès Jerichuntem ad septentrionalen Bethelis plagam, usque ad Kirjath-Jearim; littora vero maris Mediterranei tribui Dan cesserant, Jos. 18, 11, 14, 19, 19, 40, 47. Tractum ad septentrionalem Benjamin, sortita est tribus Ephraim usque ad torrentem Arundinum, Jos. 16, 4, 4, 8, 17, 10. Eadem sorte expedita quoque fuit altera dimidia tribus Manasse, cuius limites ideò accuratè definiti non sunt, Jos. 16, 4, 17, 9; id vero liquet, tribum Manasse cepisse loca ad septentrionem tribus Ephraim et torrentis Arundinum, atque usque ad mare quidem Mediterraneum, nequaquam vero usque ad Jordanem pertigisse, Jos. 17, 10. Tribus Issachar, ad septentrionem dimidia tribus Manassis, obtinuit planitem Izreel, et penès Jordarem extendebat in meridiem usque ad tribum Ephraim; à septentrione limes erat mons Thabor; ad occasum vero non videatur usque ad mare procurrisse, Jos. 17, 10, 19, 17, 23. Tribui Ascher sorte obtigit pars illa quæ à Carmelo, seu à limite, quo ad occasum dimidia tribus Manasse terminabatur, in septentrionem procurrebat, primum quidem in littoribus maris Mediterranei, demum vero penè Phœnicen, usque ad urbem Aphecam, Jos. 19, 24, 31. Tribus Zebulon sorte occupavit tractum ad orientem Ascheris, et ad septentrionem Issacharis, usque ad egressum Jordanis è lacu Gennesareth, Jos. 9, 10, 45. Matth. 4, 13. Hic districtus ad occasum et orientem arctus, in medio autem latior fuisse videtur, Jos. 19, 10, 16, 22, 26. Tribui Naphthali cessit reliqua pars, quæ terminabatur tribubus Ascher et Zebulon, lacu Gennesareth, Jordane, et septentrionalibus totius regionis finibus, ubi tamen colonia quoque Danitarum in urbe Lais, deinceps Dan dicta, sedes fixit, Jos. 19, 52, 59. Jud. 18. Post obitum Salomonis, facto schismate, tota regio divisa fuit in regnum Juda et regnum Israel, et terminus utriusque erat limes septentrionalis tribùs Benjamin.

§ 23. *Divisio Palastinae ætate Christi.* — Ætate Christi alia erat regionis divisio. Cis Jordanem provinciae erant tres: I. Galilæa,

quo nomine, jam Jos 12, 25, 20, 7, obvio, et deinde sepius recurrente, veniebat pars septentrionalis regionis, quæ Phœnicio, Syria, Jordane et lacu Gennesareth, atque planicie Ezdrelom circumdata erat. Divisa erat in Galilæam inferiorem seu australem, et superiorem seu septentrionalem, qua Galilea gentium dieta fuit, Isa. 8, 25. 1 Mac. 5, 45, 21, 25. Matth. 4, 13. II. Samaria, ab oppidis Ginnæ et Scythopoli usque ad Acrabatenem et oppidum Annuath, media erat totius regionis pars, nequaquam vero usque ad mare Mediterraneum pertingebat, Joseph de B. J. L. III, c. 5, § 4, 5. conf. Joan. 4. III. Judaea, quæ comprehendebat quoque Idumæam usque ad oppidum Jardan in Arabiâ Petræa, et litus maris Mediterranei usque ad Ptolemaidem, cineta erat Samariæ, Jordane, mari Mortuo, Arabiâ Petræa, et mari Mediterraneo, Joseph B. J. L. III, c. 3, 4, 5.

In Peræa seu trans Jordanem octo provinciae vel districtus numerabuntur. I. Peræa, arctiori significatione sic dicta, pars australis ab Arnone usque ad flumen Jabbok. II. Gilead ad septentrionem fluvii Jabbok. III. Decapolis seu districtus decem urbium, quæ ferè ab ethniciis habitabantur, circa Hippon, Pellam et Gadaram, neque tamen omnes in eodem districtu sitæ, sed pleræque hinc inde dispersæ erant; Scythopolis enim cis Jordanem, reliquæ erant trans Jordanem, nempe Hippos et Gadara ad orientem lacus Gennesareth: Pella ad Jabbok, Philadelphia australior, olim Rabbath Ammon dicta; magis ad austrum Dion; porrò Canath, Gerasa, Raphana et fortassè Damascus; ast jam antiqui in enumerandis his urbibus non conveniebant, conf. Plinius Hist. nat. L. V, c. 48. Marc. 5, 1. Luc. 8, 26. Matth. 8, 28. IV. Gaulonitis, tractus ad orientalia littora lacus Gennesareth et Jordanis usque ad Hermonem. V. Batanæa, antiqua Baschan, sed arctioribus limitibus circumscripta, ad orientem Gaulonitidis, et ad septentrionem Gileaditidis. VI. Auranitis, olim Chauran vel Chavran, Ezech. 47, 46, 48., etiam Ituræa dicta, ad septentrionem Batanææ, et ad orientem Gaulonitidis, Luc. 5, 1. VII. Trachonitis, ad septentrionem Auranitidis, et ad orientem districtus Paneados seu Caesareæ Philippi, quo à Galilæa dirimebatur, à specubus celebris, quæ adhucdum ætate Herodis habebant incolas. VIII. Abilene in septentrione, inter Baalbeck et Damascum, 53° 50 usque ad 33° 40 lat..

à prædone Lysanià, qui hunc districtum à Romanis conduxerat, Abilene Lysanie dicta, Luc. 5, 1.

CAPUT II.

DE DOMICILIIS.

§ 26. *Prima domicilia.* — Qualis fuit prima protoparentum habitatio prorsus ignoratur. Non certè tentorium, cùm in Genesi c. 4, v. 20, Jabel dicitur *Pater habitantium in tentoriis*, id est, ut vulgò interpres, primus eorum qui sub tentoriis habitáreunt; sed jam nota erat solidior habitatio, ex ligno probabiliter confecta. Constat enim ex versu 17 capit. citat. Cainem antea struxisse urbem quam ex filii nomine Renoch vocaverat; quod de specuum excavatione intelligi non potest; ut volunt quidam. Attamen certum est multos ex antiquis specus inhabitásse, quæ mansiones non nimis incommodæ erant; nam et nunc adhuc dū in monte Tauro, sub climate multo rudiori, agricolæ degunt in specubus, et nomades in Arabiâ Petræa, partim sub umbrâ arborum, et partim in specubus et in rimis saxorum mansiones figunt.

§ 27. *Recentiores troglodytae.* — Specus in Oriente non modò frequentes, sed etiam siccæ, et multæ quoque amplæ sunt, Gen. 19, 50, 21, 9, 19. Jos. 10, 16, 1 Sam. 22, 1, 24, 3, 5. 1 Reg. 18, 4. Quare hæc habitacula satis commoda erant, utpote hyeme calida, aestate verò refrigerantia; hinc recentiori quoque ævo non pauci occurrunt troglodytae, ast efferati prædones, qui nequidem matrimonii leges observabant, Job. 50, 1, 18, 26, 5, 6. Gen. 41, 6, 19, 32, 36, 20. 21. Deut. 2, 5, 42, 22. Jos. 24, 4 Herodot. L. III. § 74. Strabo p. 775, 776, Diodor. Sic. L. III. c. 31. Curtius L. V. c. 6. Joseph Fl. Archæol. L. XV, c. 4, § 4. Koran. 7, 71, seqq. 26, 141, seqq. 41, 64, 71, 89, 8. Qui in Bibiliis occurrunt sunt : I. Seyritæ in montanis Seyr, usque in desertum Pharan in Arabiâ Petræa, Gen. 14, 6, 21, 21, 36. 4, 2, 20, 30. Num. 10, 12. Deut. 2, 12, 22. II. Rephaim, qui urbes quoque munitas habebant, et in tres tribus vivisi erant, nempe 1º Emim, in regione, quam deinceps Moabitæ occupârunt, Deut. 2, 11, 2; 2º Zamzumim, homines statura proceræ, in regione, quam deinceps Ammonitæ tenuerunt; et 3º Rephaim, strictè sic dicti, in regione Baschan, staturæ quoque proceræ, ab Hebræis expulsi, Deut. 2, 10, 25, 5, 3, 16. III. Troglodytae dicti filii vel proles spe-

cuum, seu troglodytæ; staturæ erant proceræ, et ad Hebron habitabant Deut. 4, 28, 2, 40, 9, 1, 2, 10, 11. Tribus eorum erant : 1º Nephilim Num. 13, 34; — 2º Achiman; Scheschai et Thalmai, Num. 13, 22, 23. Jos. 14, 15; — 3º strictè sic dicti Anakæi circa Debir, Anab et in montibus Juda, Jos. 11, 21, 22; — 4º Anakæi ad Gazam, Gatham et Azotum seu Aschedodum, 1 Sam. 17, 4.

Specus progressu temporis incolis destitutæ, conversæ sunt in domicilia mortuorum sepulera, Gen. 25, in refugia à persecutionibus hostium, et in latibula prædonum Jos. 10, 16, 22, 27. Jud. 2, 6, 15, 8, 20, 45. 1 Sam. 13, 6, 22, 1, seqq. 23, 25, 24, 4, 9. 2 Sam. 17, 9, 23, 13. 1 Paral. 11, 15. 1 Mach. 4, 56, 11, 41; Joseph Archæol. XIV, c. 9, § 2. B. J. L. I, c. 10, § 5, et c. 16, § 4. Locum quoque commodum præbebant necromantis, 1 Sam. 28, 8, 24; denique feræ latebras in illis quærebant.

§ 28. *Tabernacula.* — Frondosæ arboreæ et fruticeta superiùs perplexa, excitabant mentem hominum, ut decerpserent ramos arborum, eosque duabus lineis parallelis terræ infigerent, et superiùs invicem inflexos connecterent, atque ramis, frondibus, foliis, herbis, calamis, pellibus et latioribus quoque lapidibus contegerent, quibus frigora, calores et humores arcerentur. Ita ædificabant tabernaculum seu umbraclum aut tugurium. Hæc mappalia, prout à Romanis nuncupabantur, dubio procul initio parva et humilia erant, progressu autem temporis in majorem altitudinem assurrexerunt.

Tabernacula, inventis etiam melioribus domiciliis, non mox obsoleverunt, sed longo deinceps tempore, jam ex necessitate, jam ex commoditate, jam etiam ex voluptate erigi sobant, et nunc adhuc dū à nomadibus Mesopotamiæ, tempore aestatis eriguntur, conf. Gen. 53, 17. Ps. 27, 5. Jon. 4, 5. Matth. 17, 5. Aggregata plurahujusmodi tabernacula nominibus תְּהִלָּה et טִירָה veniunt, Num. 52, 47. Gen. 25, 16. Ezech. 25, 4; vox tamen בִּזְבַּח etiam de ovinibus tecto parentibus, de speculis et castellis vel turribus usurpat, 1 Paral. 6, 59, vel 54. Ps. 69, 26. Num. 31, 10. Cant. 8, 9.

§. 29 *Tentoria.* — Quim tabernacula, quæ non facile de loco in locum transferri, et defectu materiæ non ubique nova construi possent, ex parte pellibus contegi solerent; subnasci facile poterat consilium, ex solis pellibus, circa perticam extensis, construendi mansiunculam, eujus facillima esset translatio. Hac ratione Jabal invenit tentoria, Gen. 4, 10,

quæ progressu temporis jam non pellibus, sed materiis coactilibus, pannis et linteis coacta fuerunt. His domiciliis hodieum utuntur nomades orientales, eaque ponunt, ubi visum fuerit, præ cæteris verò, si locus admittit, sub umbrâ arborum, Gen. 18, 4. Jud. 4, 5.

§ 50. *Conformatio tentoriorum.* — Prima tentoria dubio procul rotunda erant et parva; progressu temporis majora et oblonga facta sunt. Nomadibus in Arabiâ Petraâ sunt minorâ, et majora, quæ domus dicuntur, Gen. 35, 17. Minorâ tribus palis sustentantur, et panno, ex lanâ vel piis camelorum contexto, tecta sunt. Majora septem vel novem palis, tribus nempe altioribus unâ serie in medio, et aliis tribus aut duobus multò brevioribus, una in utroque latere serie fixis, innituntur, et pilis caprarum contexto panno opera sunt. Medius palus omnibus quidem reliquis eminet, altitudo tamen vix ultra 8 vel 10 pedes assurgit. Arabes castra in collibus rotunda metari amant, quæ eminè appropinquantibus per pulchrum nigro suo colore præbent aspectum, Cant. 1, 5. Spatiu, circulo tentoriorum comprehensum, locus est in quo noctu greges collecti, à canibus custodiuntur, Job. 30, 1; ast pastorum quoque alternatim quispiam vigilias agit, Jes. Isa. 56, 9, 11. Matth. 1, 10. Tentorium Emiri seu imperatoris cæteris majus et altius est, et meditullium castrorum occupat, à quo tentoria subditorum ferè 50 passibus distant. Emiro plura quoque sunt tentoria, quorum alteram pro sexu fœmineo, alterum pro famulis, et aliud quoque, viridi telâ tectum, ad excipiendos illos, qui honoris causâ, vel quidpiam rogaturi aut proposituri adveniunt. Castra Emirorum, qui à magno Emiro dependent, ad eamdem normam disposita, et non multò plus milliari germanico remota sunt.

§ 51. *Tentorii dispositio.* — Tentoria majora velis in tres partes distributa sunt. In extimam partem minùs potentes recipiunt servos, et noctu quoque pullos quospiam, agnos nempè, capellas et vitulos, ne noctu matrem sugant. In secundâ parte sunt mares; si verò tentorium justo minus est, mares omnes et illa quoque animalia eodem ambitu continentur. Pars intima, حبّ arabicè (conf. nostrum alkobba) dicta, pro sexu est fœmineo Num. 25, 8 Potentiores extimam partem soli famulitio concedunt, nec animalia recipiunt, atque potentissimi non modò pro famulitio, sed etiam pro sexu fœmineo seu Harem singula habent tentoria, Gen. 24, 67. Nomades verò paulò

minùs zelosi, alterum sexum non tam arcet custodiunt, ac urbium incolæ, Genes. 12, 15, 18, 6, 9, 54, 1, 2.

Pavimentum tentorii aukèis seu tapetibus, vel vilibus lattis, prout fert facultas domini, opertum est, et in his sedetur; potentioribus verò non desunt diversi panni, culcite, stringuè et tegumenta nocturna pretiosa, quæ interdiu in angulo tentorii composita jacent, et noctu in pavimento sternuntur. Cæterum curta quidem est horum pastorum supplex, non desunt tamen utrè, vasa testacea et ænea, nempe ollæ, cacabi, patinae et patere æneæ ex utrâque parte stanno eleganter obductæ. Focus est terra, et vasa ponuntur super tres lapides in triangulum, in formam tripodis dispositos, in quorum meditullio ignis in quâpiam terræ fossulâ ardet. Mensa est pavimentum, et mappa non alia, quam quæ omnibus Orientalibus communis est, nempe corium rotundum, quòd in pavimento sternitur. Vestes et arma clavo pali tentorii appensa cernuntur.

§ 52. *Domus.* — Quum tabernacula temporis progressu fierent majora et aggesta humo et latis lapidibus contra aeris injurias munirentur; observatum fuit, ex solis quoque lapidibus et terrâ humefactâ, seu luto, construi posse domicilium. Defectus lapidum in pluribus regionibus, occasionem præbuit ex luto in massas formato, et æstu solis siccato, novum genus lapidum, id est, lateres conficiendi, quos demùn vehementius fortassè incendium igni coquere docuit. Antiquissima sunt hæc initia, Gen. 11, 3, 6, 16. Unde Deut. 8, 12, jam de domibus elegantibus et ornatis sermo est, et Deut. 27, 2, 4. usus calcis quoque pro usitatisimo et notissimo ponitur (1).

§ 53. *Magnitudo domuum.* — Primas demus fuisse minutas, quivis facilè intelligit; progressu autem temporis acreverunt ad magnas moles, in primis in urbibus quibusdam, quæ erant majorum regnorum metropoles. Ars plures contignationes extruendi, antiquissima est, uti ex navi Noachi et ædificio turris Babylonica appareat. Teste Herodoto L. I, § 180, domus Babylone erant trium et quatuor contignationum, atque teste Diodoro Siculo, L. I, c. 43, domus Thebis seu Diospoli in Ægypto, fuerunt quatuor et quinque contignationum.

(1) Ex Genes. c. 11, v. 5, verbis: *Habueruntque lateres pro saxis et bitumen pro camento, concludi potest, ut videatur, jam ante diluvium et lateres et lapides ad ædificandum usui fuisse.*

In Palæstinâ verò ætate Josuæ domus videntur adhucdūm fuisse humiles; secunda quidem contignatio nullibi memoratur, fortassè tamen non deerat, occurrit autem ætate recentiori, 1 Reg. 6, 6, 7, 4. 2 Reg. 1, 2, conf. Os 8, 4. Domus insigni architecturâ et eleganti symetriâ constructas Jeremias laudat c. 22, v. 14, et eas vocat *domus dimensas*. Ætate Christi domus potentum erant splendidæ, et ad regulas architecturæ græcæ dispositæ, conf. Joseph. Fl. de B. J. L. V, c. 5.

§ 34. *Ambitus et tectum domuum*. — Domus majores pleræque in tetragonum dispositæ erant, atque aream quadratam circumdabant. Hæc ædificia recentiori ævo veniebant nomine persico θεραπεία, palatum quod, teste Hieronymo, cuius ætate adhucdūm usitatum erat, (Ep. ad Princip. T. II op. p. 689) significat domus, ex omni parte conclusas, et in modum ædificatas turrium et mœnium publicorum.

Tecta domuum erant plana, qualia in oriente adhucdūm visuntur, et constabant vel terrâ aggestâ, vel in domibus divitum firmiori constructo pavimento, quod adhucdūm ex contusis carbonibus et lapillis, atque ex cineribus, calce et gypso componitur, et vi ietuum in solidam materiam cogitur. Declivitas tecti, quæ vel ex centro ad utrumque latus, vel ex altero latere ad alterum protenditur, est per exigua, ut decem pedibus vix semialterum pollicem efficiat. In illis tectorum pavimentis, quæ ex solâ terrâ aggesta et compacta parata sunt, quæpiam herbae vel culmi tritici aut hordei crescunt, ast paulò post ardoribus solis exuruntur. Ps. 129, 7, 8. Isa 57, 27. 2 Reg. 19, 26.

Orientales hæc plana tecta persæpè ascendunt, non modò ut puriorem auram respirent, et libero in longinquum prospectu fruantur, aut eventum, qui in viciniâ contigit, cernant, 2 Sam. 11, 2, 6, 7. Isa. 22, 1. Matth. 24, 17. Marc. 15, 15, sed etiam ut ætate sub dio dormiant, toto tamen corpore operi, ne frigus nocturnum noceat; imò tentoria quoque sicut in tectis, vel tabernacula construunt, 2 Sam. 16, 22; fructus gossipii seu erioxylon, aut linum in tectis aprico exponunt, Jos. 2, 6; ascendunt quoque tectum domûs, ut clam alicui colloquantur, Jos. 2, 8. 1 Sam. 9, 25, ut solemnitates publicas spectent, Jud. 16, 26, 27, ut publicè gemant et lamententur, vel quidpiam omnibus annuntient, 2 Sam. 16, 22. Isa. 15, 3. Jer. 19, 13, 48, 58. Matth. 10, 27, denique etiam, ut Deum orent, et olim quidem

ut diis sacrificarent, Jer. 19, 13. Act. Ap. 10, 9. Hinc tectum domûs, ne quis decidat, cinctum est loricâ seu muro, qui versùs plateam et aream domûs tam altè assurgit, ut viro ferè usque ad pectus pertingat; versùs domus verò vicinas humilior est, ut si domus sunt contiguous et ejusdem altitudinis facilè quis ex alterâ ad alteram transcendere possit. Consuetudo, tectum loricâ cingendi, Deut 22, 8, in legem conversa est; et hanc loricam illi viri Marc. 2, 4, Luc. 5, 19 demoliti sunt, ut paralyticum è tecto in impluvium seu aream domûs demittere possent.

§ 35. *Janua, vestibulum, impluvium, gynacōnitis*. — Janua domûs est in medio frontis ædificii; quare Arabibus quoque *medium* dicitur. Januae non modò domum, sed urbium, inscriptione insigniri solebant, quam lex Mosaica, Deut. 6, 9, 13, 20. ex libro Legis depro mendam esse statuit, undè *Mezuza* Iudaeorum, seu illa membrana, quæ inscripta exhibet loca Deut. 6, 5, 9, 11, 13, 20, et posti januae inseritur, descendit. Porta perpetuò clausa erat, et hinc aderat janitor vel janitrix ex manci piis, Act. 12, 15. Joan. 18, 16, 17.

Januam ingrediens, venit in vestibulum, quod cubile quadratum est, ad parietes sedili humili instructum, excipiendis advenis destinatum, quos in domum admittere visum non fuerit. In hoc vestibulo, vel penès vestibulum sunt gradus, qui in superiores contignationes usque ad planum tectum ducunt, Matth. 24, 16, 17.

Ex vestibulo janua patet ad impluvium, seu aream, quatuor lateribus ædificii cinctam, quæ vocatur *medium* 2 Sam. 17, 18. Luc. 5, 10. Pavimentum hujus areæ plerumque vario marmore stratum est; et meditullium, si loci situs admittit, occupant aquæ salientes. In quatuor ædificii lateribus, aut saltem in uno est porticus, et in alterâ contignatione ambitus, qui columnis à fabie factis sustentatur, et, ne quispiam decidat cancellis munitus est, 2 Reg. 12, 16, 18. Hinc tot occurruunt allusiones ad columnas, Prov. 9, 4. Gal. 2, 9. 4 Tim. 3, 15. In hâc areâ major hospitum numerus, uti in nuptiis, circumcisione filii etc., excipi solebat, Esth. 1, 5, 19. Quare supra in tecto, sicut hodiedūm in Oriente, crassus pannus ita præparatus erat, ut tota area contegi, et aestus solis arceri posset. Conf. Ps. 104, 2. Hoc tegumentum areæ Luc. 5, 19. Marc. 2, 4, dicitur πτεργά.

Latius ædificii posterius; fronti oppositum,

domicilium est alterius sexus arabicè, *Haraem*, hebraicè fortasse *הרָאֵם* et *הַרְאֵם* dictum, locus soli marito patens, aliis autem omnibus inaccessus, cuius porta perpetuò serà clausa est, 1 Reg. 16, 18; 2 Reg. 15, 25; Amos 4, 5; Prov. 18, 19. Ministerium obeunt ancillæ, eunuchi nigri seu athiopes, et dominis præ ceteris chari, ante portam verò alii eunuchi excubant, Isa. 52, 14; Jer. 15, 25, 58, 4. 1 Reg. 16, 18. 2 Reg. 15, 25. Potentiorum gynæconitis est ædificium singulare, 1 Reg. 7, 8. 2 Paral 8, 11. Esth. 2, 5. Ex altera facie gynæconitis est hortus, in quem, parva quidem sed alta, cubilia fœminarum parte anticâ prospiciunt. In dominis minoribus, quæ unico tractu absolvuntur, gynæconitis est in superiori contignatione, prout et in Homeri Iliade et Odysseâ observatur.

§ 56. *Cubilia et oci.* — Cubilia sunt alta et ampla, ac in structurâ, quæ impluvium quadratum ambit, ita sita, ut januæ in porticum, atque in secundâ contignatione, in elevatum illum ambitum pateant; patet autem janua quoque ex altero in alterum. Superius tegumentum vel planum, vel arcuatum et fornicatum est. Fornices autem ævo antiquiori non videntur fuisse cognitæ; rudera enim ædificiorum antiquorum reliquias fornicum non exhibent, nisi forte diuturnitate temporis penitus coruerint, ut neque vestigium remanserit. Hebreis ævo jam antiquissimo, et deinceps, erant cubicula, et integra quoque palatia æstivalia et hyemalia, Jud. 5, 20. 1 Reg. 7, 2, 6. Amos 5, 15. Jer. 56, 22. æstivalia, prout in Asiâ hodiendum visuntur, amplitudine et altitudine nostris ecclesiarum ædificiis parùm cedunt; mox à fundamentis exsurgunt, imò non rarò tertiatâ parte terræ infossa sunt, et parsanica septentrioni obversa est, ut ardentes solis radii evinentur. Pavimentum ut aer refrigeretur marmore stratum est, et meditullium, si situs loci admittat, aquæ salientes occupant. Ad sunt quoque ventilatores, qui sunt vel foramina fistulis similia, altiore muri septentrionalis partem penetrantia, exterius aeri ingredienti latè patentia, interius verò multò augustiora; vel sunt meatus seu structuræ cavæ, instar parvorum turrium, latitudine ferè 10 cubitorum, ex medio tecti exsurgententes, et versus septentrionem simpliciter aperti, vel multò latiori ore, instar campanæ expanso, hiantes, ut spirantem auram frigidorem excipiunt, infernisque ædium locis demittant. Hujus generis erant cubicula spatiosa et refrigerata, Jud. 5, 20. 24. Jer. 22, 14.

Oecus quippiam, memoratu dignus, ita in aream seu impluvium patet, ut ex anteriori parte nullo pariete clausus sit, et nonnunquam etiam aliquo spatio ultra porticum in aream procurrat, ubi tectum, ne prospectus ex oceo impediatur, solis duabus columnis innititur. Potentibus hic oecus est simul locus, in quo legatos excipiunt, negotia tractant, et judicia agunt. Hujusmodi fuit dubio procul structura oeci, in quo Jesus, Matth. 26, 69, coll. Luc. 21, 61, 62, pro tribunali stetit. Conf. quoque 1 Reg. 7, 7. Esth. 5, 4.

Cubilia et palatia hyemalia fenestræ ad austrum conversa erant, ut in aprico essent; teneriores ea nihilominus calefaciebant vel carbonibus candentibus, vel igni in urceo vel olla accenso, quæ foveæ, ad idipsum in meditullio pavimenti paratae, imponebatur, velut et adhuc dum in oriente mos est, ubi nonnunquam ignis in hac ipsa quoque foveâ excitatur; fumus per fenestras exitum querit, Jer. 56, 22. Isa. 44, 16, 47, 14.

Cubicula quidem quæcumque in altiori contignatione sita, dici possunt ὄπερον; est tamen cubile quodpiam singulare hoc nomine insinatum, et supra tectum ferè in loco, ubi infra penès terram est vestibulum, eminet, et janua ex ipso tecto patet. Usus ejus est, si soliditudini vacare, vel orare libet, aut peregrinus excipiendus est, 1 Reg. 17, 19. 2 Reg. 4, 10, 25, 12. Act. Apost. 9, 37-59.

De culinis mentionem facit unicus Ezechiel, c. 46, v. 25, 24. Focus, Isa. 50, 14, Ezech. 24, 19, Isa. 50, 55, videtur fuisse ipsum pavimentum, ut sola ferè altaria, quæ erant loci, fuerint elevata. Hinc loci dicuntur Lev. 4, 35, quoque בְּזִבְחָן, nempe à fossulis in terrâ excavatis, in quibus ignis alebatur. Camini nostri, ad fumum excipiendum et educendum inventi, seculum XVI non superant; antiqui habebant, velut nunc quoque orientales, foramina seu fenestras, quæ fumo exitum præbebant, et ab Oseâ c. 15, 5, vocantur נֶבֶל, quod Hieronymus rectè explicat, foramen in pariete, per quod fumus egreditur, etsi in aliis Bibliorum locis foramen quodcumque, et imprimit fensem significat.

— § 57. *Fores et serv.* — Fores, vel bifores valvae januae, duobus axiculis, qui in valvis superiori et inferiori prostabant, movebantur, quorum superior, paulò longior, foramina superioris, inferior verò brevior foramina inferioris liminis inhærebat; atque his sunt cardines, qui axiculi et foramen dicuntur Prov. 26, 14.

Fores cladebantur serà , Cant. 5, 5, vel veete , aut etiam repagulo, seu pessulo Job, 58, 10. Deut. 5, 5. Jud. 16, 3. Neh. 5, 5. Vectes erant lignei; ferrici et ænei vel ferro aut ære obducti , non erant nisi in portis majorum munimentorum et gazophylaciorum 1 Reg. 4, 14. Isa. 45, 2. Sera verò non erat nisi pessulus ligneus volubilis, valvæ portæ affixus , qui ingrediebatur in foramen postis, et incisis quibusdam dentibus incidebat in rastrum ; quare lorum , aut fortassè duo lora , pessulus annexa , per foramen permeabant in exteriorem portæ faciem, quorum altero attracto , pessulus seræ in foramen postis promovebatur, et dentibus in illud rastrum incidebat , ut retrahi non posset. Apriens habebat clavem ligneam satis magnam et instar falcis aduncam , Jud. 3, 25, quâ per foramen immissâ , pessulum ex rastro sublevabat , et altero loro subtrahebat , quod ut facilius perficeret, portam ad se attrahebat. Claves ex metallo confectæ , non erant nisi potentioribus, et nonnunquàm ansâ eburneâ ornatae. Clavis hujus generis ævo monarchiaæ hebraicæ à dispensatore domûs regiæ , tanquam insigne sui muneris, in humero gestabatur, Isa. 22, 25. Foramen autem ad immittendam clavem interdùm tantùm erat, ut digitus immitti, et pessulus seræ elevari, atque ita porta absque clavi reserari posset , Cant. 5, 4, Teste Martino Del-Rio ad Cant. 5, 4, ferè tales erant seræ Arابum Bæticorum in Hispaniâ.

§ 58. *Fenestræ*. — Fenestræ in aream seu impluvium, et ex gynæcio in hortum respiciunt; in plateas duntaxat hinc inde quepiam prodit fenestra, quæ perpetuò asseribus vel cancellis clausa est , nec aperitur, nisi ingruentibus solemnitatibus publicis , Jud. 5, 28. Prov. 7, 6. 2 Reg. 9, 50. Cantic. 2, 9. Fenestræ autem magnæ sunt, et ferè usque ad pavimentum extenduntur, ut in pavimento sedentes prospicere possint; patulæ enim esse solent , et vitro quoque carent, sæpè tamen clathris, vel cancellis, tempore hyemis verò velis pellucidis, vel valvis biforibus, quibus foramen ad immittendum lumen incisum est, clauduntur, 1 Reg. 7, 17. 18, 20, 41. Cant. 2, 9. In cubili supra fenestras clavi, eleganti capite ornati, muro conclusi sunt qui non modò transverso baculo cortinam striatam sustinent , sed etiam præcipuis ornamenti accensentur; quare tropi à clavis de prompti , dignitate suâ non destituuntur, Isa. 22, 25. Zach. 10, 4. Eccl. 12, 11.

§ 59. *Materia ædificiorum*. — Etsi materia primorum ædificiorum fuerunt lapides et lu-

tum, usitatissimi tamen jam olim in oriente erant et sunt adhucdùm lateres, quorum nomen לְבָנָה, ab albâ argillâ seu cretâ singulari, ex quâ conficiebantur et adhucdùm conficiuntur, ducatum est. Magnitudo diversa erat, nostros lateres paulisper superans. Plerumque æstu duntaxat solis siecabantur, ad ædificia tamen solidiora jam Gen. 11, 5, igni coquabantur. Lateraria occurrit 2 Sam 12, 31. Nahum 3, 14. Jer. 43, 9. Muri ex lateribus, æstu duntaxat solis siecatis, superstruuntur basi lapideæ , quæ et ipsa in fundo solidiori non rarò omittitur. Domus hæ lateritiæ , et nonnisi tecto plano munitæ ultra generationem quidem perdurant, sed pluviis hyemalibus deluuntur, unde hyeme lutum, et demùm æstate pulveres oriuntur, Isa. 5, 28, 10, 6. Zach. 9, 3. Imbres vehementes et cataactæ nubium eas facile lœdunt, aut etiam subbruunt. Matth. 7, 25. Conf. Ezech. 12, 5-7. 13, 11, 14. Amos 5, 9.

In Palæstinâ domus passim lapidibus, qui in hâc regione minimè desunt, ædificatae erant; hinc Levit. 14, 43; 57, lex de leprâ ædium fertur, quæ, ut ex allatis ejus indiciis, et ex nomine quoque, *lepra recrudescens*, patet, vix aliud est, quam nitrorsus acor, qui lapides solvit, et vicinos quoque lapides corruptione inficit. Ubi adest hic murorum morbus, incrustatio muri non diu hæret; aerem quoque cubuli corruptit, et hinc supellectilibus, et sanitati incolarum noxius est.

Palatia axis quadris , etiam serrâ sectis , nonnunquàm quoque marmoreis et politis, ædificabantur, quæ omnia בָּרוּךְ בְּנֵי dicebantur, 1 Reg. 5, 31, 6, 36, 7, 9. 11. 12. Ezech. 40, 43. Paral. 22, 2; conf. quoque Exod. 20, 22. Isa. 9, 10. Amos 5, 11, 12. Cantic. 5, 15. In Persiâ insignis luxus in marmore invaluit, quem non modò rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esth. 1, 6, legimus, ubi occurrit *marmor album, versicolor, rubrum et undatum crispum in vortices*. Quò splendidius aut magnificientius erat ædificium, è majores moles erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9, 12. Lapis fundamentalis , fortassè in angulo ædificii, et hinc quoque lapis angularis dictus , majoris aestimabatur, et ex pluribus aliis singulari curâ seligebatur, atque in ædificiis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Isa. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 11. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis rudibus colligitur, interdùm quidem fibulis ferricis, quarum foramina hinc inde observantur,

yix autem cæmento, calee arenatâ aut lithocollâ, nisi forte tenuissimâ, connexi fuisse videtur. Lateres æstu solis siccati, primum dubio procul nonnisi luto coagmentabantur. Paulò tamen post calx, arenæ mixta, seu cæmentum, saltem lateribus igni coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41, 42, 45, Jer. 43, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, quæ cæmento fit, ætate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41, 42, 45, atque nostro ævo in Oriente est elegantissima, qualis et illa fuerit, quæ Dan. 5, 5, in cœnaculo regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modò ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus parietes ornabantur, quæ ut affigi possent, trabes muris inserebantur, quibus clavi firmius inhæbabant, Esdr. 6, 4. Hæc cubilia laquearibus condecorata, dicebantur *domus laqueatae*, Agg. 1, 4; conf. Jer. 22, 14, et ornabantur nonnunquam incisis figuris, et auro, argento, gemmis et ebore, atque hinc veniunt *domus eburnæ*, palatia eburnea, seu cubilia ebore ornata, 1 Reg. 22, 59. 2 Paral. 5, 6. Ps. 45, 9. Amos 5, 15.

Ligna, præ cæteris usitata erant sycomori, quæ, in millia annorum perdurant; acaciæ, palmæ, in primis pro columnis et pro tignis transversariis; abies, oleastri; pretiosiores erant cedri, 1 Reg. 6, 18, 7, 5, 7, 11. Isa. 9, 9; pretiosissima verò ligna ætate Salomonis fuerunt אַלְמֹנָה vel *almona* dieta; nomen quidem est arabicum, sed lignum per Arabiam ex Indiâ advectum fuisse videtur, 1 Reg. 10, 11, 12. 2 Paral. 2, 7, 9, 10, 21. Occurrunt Isa. 41, 19, 44, 14, 60, 15, ligna תְּזֵדֶר et חַשְׁוֹר, fortassè *quercus ilex*.

§ 40. *Supellectilia*. — Supellex domestica antiquiori ævo erat curta. Mola manuaria et simplex furnus deesse non poterat, conf. Levit. 26, 26. Dent. 24, 6. Accedebant ollæ quæpiam, cacabi, patinæ, utres, urcei, pateræ; atque blattæ aut tapeta vel aulæa, quibus pavimentum operiebatur; denique lectisternia quæpiam, ut stragula viliora et erassiora vel villosa, Jud. 4, 18, et pretiosiora pulvinaria vel culcitæ, lanâ vel erioxyllo farta, Ezech. 13, 18, 21, quarum vicem etiam pelles supplebant. Hæc omnia, ut nunc in Asiâ moris est, interdiu in arcâ, parieti immissa, jacabant. Fulera lecti nunc quidem in oriente non visuntur, sed lectus noctu in pavimento sternitur, in pagis tamen, teste Arydâ, locus lecti in an-

gulo cubiculi tribus, imò et quinque pedibus altior et satis amplius est. Illud verò, quod nominibus, מִשְׁכָּב, מִשְׁכָּבָה, עַרְשׁ, מִשְׁכָּבָה, venit, jam est lectus in pavimento stratus, jam quod nunc vocatur *divan*, nempe pavimentum quatuor aut saltem tres cubiculi muros ambiens, latitudine ferè trium pedum, et altitudine spithamæ, culcitis, in fundo et in pariete munitum, atque panno pretioso contectum. In hoc requietorio pedibus plexis vel genibus flexis sedetur. In angulis vel uno saltem angulo duæ tresvæ culcitæ superpositæ sunt, et hic est locus cæteris honoratior, quem dominus domus occupat, nisi hospes eminentior adsit, cui hanc sedem cedat. Ita retulit Aryda. Videntur tamen Hebreis fuisse quoque fulera lectorum, quæ interdum nominibus עַרְשׁ, מִשְׁכָּב, מִשְׁכָּבָה, veniunt, et ebore ornata fuisse dicuntur, quo requietorium mox descriptum (*divan*) exornari non potest. Hæc fulera lectorum sedilibus persicis, sophæ dictis, similia fuisse videntur, quæ 6 pedes longa, tres pedes lata, et ferè spithamæ alta sunt, cubitalia et in tergo parietem habent, atque culcitis strata sunt. Hæc lectorum vel sedilium fulera in columnis, cubitalibus et pariete ebore exornari poterant, et quamquam in illis, plexis pedibus vel flexis genibus sedetur, lectorum tamen quoque usum præstant, Amos 6, 4. Ps. 41, 4, 152, 3. Delicatioribus erat בְּכָבָר, 2 Reg. 8, 15. seu κανωπεῖον, velum culiculare, seu reticulum, quod dormituri, ne à culicibus infestarentur, vultui imponebant, 2 Reg. 8, 15. Pauperes verò, uti in Asiâ adhucdūm fieri consuevit, et simpliciori olim adhucdūm vitæ ratione etiam potentiores in itinere, pallio seu ueste exteriori involuti, et lapide capiti supposito, dormiebant, Gen. 28, 11, 18, 22.

Pavimentum blattis vel tapetis stratum est; ne verò hæc inquinetur, sandaliorum usus non est, nec olim erat in cubiculis, quæ vel ideò rariùs mundari et verri opus fuit, Matth. 12, 15. In tapetis luxus effusus erat.

Lampas oleo olivarum alebatur, et procul dubio totâ nocte ardebat, conf. Job 18, 5, 6, 21, 47. Prov. 43, 7, 20, 20, 24, 20, 31, 48. Ditionibus lampades fuisse pretiosas, ex lampade seu candelabro aureo sacri tabernaculi colligitur. Faces duplices erant generis; aliæ enim restes seu funes erant, ex triboniis seu vetustis linteis contorti, et oleo vel bitumine imprægnati, qui nonnunquam integri flammæ corripiebantur, Judic. 15, 4, quare fulgura illis comparantur, Ps. 11, 6; aliæ autem erant

clathra ænea scipioni infixæ, quibus immissa erant linteola oleo imbuta, ne verò defluens fortè oleum portantem macularet, scipioni infra vas illud, paterâ ferræ vel ænea circumdata erat, Matth. 25, 5. Le Bruyn Voy. p. 185. Kaempfer Amoen. exot. p. 124. Chardin Voy. II, p. 145. Niebuhr Reiseb. II, Thl. S. 536.

§ 44. *Pagi, oppida, urbes.* — Ex aggregatis tabernaculis seu tuguriis orti sunt pagi, atque oppida et urbes. Quùm nempe quipiam se in habitaculis suis minùs tutos esse observarent, domicilia munire cœperunt. Id primùm præstitit Cain, qui videtur aliquot tuguriola, fortè in colle sita, septo vel foveâ circumdedisse, et dein fortassè tabulatum quodpiam addidisse, ex quo lapides in hostes projici possent. Quidquid sit, tales profectò erant primæ urbes munitiones; progressu temporis, septum conversum est in moenia, fossa multò latior et profundior excavata fuit, atque tabulatum exerevit in turres. Magna incrementa munitionibus jam ætate Mosis accesserant, Num. 13, 25, 54; in comparationem tamen subsequentis ævi venire non possunt. Urbes in Palestinâ jam ætate Josue non nimis minutæ erant, siquidem in urbe Ai, que parva fuisse perhibetur, occisa sunt 42 millia hominum Jos. 7, 5, 8, 16, 40, 2. Hebræis sub Davide, numero adeò auctis, urbes quoque majores fuisse, necesse est; in primis Jerusalem augeri debuit, quia ad festa conveniebant multæ myriades hominum, et quanquam permulti in tentoriis circa urbem, et in pagis proximis hospitia quererent, multa tamen millia in ipsâ urbe excipiebantur. Quantæ fuerint urbes Galilææ ætate Christi, jam supra ex Josepho B. J. L. III, 3, 2, ostendimus, et eo tempore ad festum paschale Jerosolymæ convenisse ferè trecentas myriades Iudeorum, ex numero agnorum pascalium, quem Josephus refert, colligitur; et à Romanis sub Tito festo paschatis appropinquantibus centum myriades urbe conclusæ fuerunt. Unde liquet, ambitum 55 stadiorum, quem Jerusalem ætate Christi occupabat, domibus plurim contignationum benè obsitum fuisse. Cæterum notatum dignum est, in Thalmude oppida atque urbes munitas, sicut in N. T. distingui.

Plateæ in urbibus Asiae non sunt nisi 2 vel 4 cubitos latæ, ut frequentiori umbrâ æstus solis arceatur; ast olim plures quoque multò latiores fuisse, patet vel ex eo, quòd currus in eis agitantur, quibus hodie oriens caret. Ipse quoque Josephus persæpè angiportus seu plateas angustas à latioribus distinguit, quæ

etiam peculiari nomine רְהִבָּה insignitæ sunt. Lithostratum platearum nostrâ quidem ætate in oriente rarò cernitur, olim autem saltem ætate Herodis benè notum erat, et sa- tis frequens fuisse videtur.

Forum, quod etiam venit nomine רְחַבָּה, antiquiori ævo erat ad januam urbis, plerumque intra, nonnunquam extra moenia, ubi merces sub dio, vel in tuguriis aut tentoriis venum exponebantur, 2 Paral. 18, 9, 32, 6; Neh. 8, 1, 3; 2 Reg. 7, 18; Job 29, 7; Deut. 15, 17. Ætate Christi autem, ut ex Josepho discimus, fora erant, qualia nunc in urbibus Orientis cernuntur, nempe plateæ, superius fornice clausæ, in quo foramina ad immittendam lucem adaptata sunt. Ex hâc plateâ, quæ portis instructa est, et noctu clauditur, patent came- ræ mercatorum in utrâque serie domum. In majoribus urbibus plures sunt hujus generis plateæ, et ferè pro quâlibet specie mercium aliae, in quibus quoque artificum sunt officinæ.

Domus in urbibus orientalibus rarò sunt contiguae, et plerumque hortos amplos annexos habent. Si igitur Nine et Babylon, spatium ferè incredibile occupâsse perhibentur, cogitandum non est, id omne domibus arctè junctis fuisse obsitum. Babylonis partem ferè tertiam horti et agri occupabant, prout veteres scriptores testantur.

Aquæductus in urbibus orientalibus esse antiquissimos, testatur Menander apud Joseph. Flav. Arch. L. IX, c. 14, § 2, et Jerosolymæ occurrit 2 Paral. 32, 30. 2 Reg. 20, 20. Isa. 7, 3, aquæductus piscinæ superior, quod nomen alium ponit aquæductum notissimum, et probabiliter eundem, cuius rudera insignia Bethlehem Jerosolymam, adhucdum visuntur; ille autem superior quas à Gibon ex occidentali plagiâ, Jerosolymam deducebat, cuius quoque rudera adhucdum deprehensa sunt. Hi et alii aquæductus omnes iu Asia supra terram ædificati, et per valles, extuctis columnis et arcubus sustentati sunt, unde colligitur, antiquis notum non fuisse, aquam conclusam in eamdem, ex qua decidit, altitudinem ascendere. Quanquam verò aquæductus frequentes fuerunt, cisternæ tamen passim locum habebant.

Orientales urbes tanquam foeminas cogitare solent, et eas vocant jam matres incolarum, jam uxores regis, quæ si à rege deficiunt, adulterantur; jam etiam virgines, quæ prostituntur, et vestibus reiectis nudatae relinquuntur, si eversis muniimentis, quæ vestibus comparantur, fundamenta denudantur, 2 Sam. 20,

49, 2 Reg. 49, 24. Ps. 157, 8. Isa. 25, 42, 47, 4, 8, 54, 5, 62, 4, 5, 66, 9, 10. Jer. 3, 8, 14, 20, 5, 7, 8, 15, 26, 51, 4. Lam. 4, 1, 8, 17. Nahum. 3, 5, 6. Ezech. 16, 14, 23, 29.

CAPUT III.

DE NOMADIBUS.

§ 42. Nomadum antiquitas et honos. — Genius nomadum antiquissimum, Gen. 41, 2, copiosum usque ad nostram ætatem, permagnos terræ tractus occupat, nec mirum; habet enim haec vivendi ratio permulta et magna commoda, in primis libertatem et facile parabiles divitias. Pastores quidem hi in desertis sine fixâ sede vagantur, et præter rem pecuariam omnia alia negotia vilipendunt et negligunt; nequaquam tamen sunt inculti et abjecti, sed graves, politi, magnanimes et potentes, uti fuere Abraham, Isaac et Jacob, atque posteri eorum Israelitæ, donec Chanaan armis occupassent. Greges ingentes et magnum servorum numerum alunt, atque domini quidem semper armati, venatione, inspectione subditorum, et bellis vel prædationibus occupantur; servi autem partim armati sunt, ut prædones et belluas à gregibus arceant, partim verò non habent nisi baculum et peram, quæ instrumenta alioquin sunt et olim erant omnis apparatus peregrinantium et facultatibus minùs valentium, nisi quòd loco peræ majorem sacrum portabant, 2 Reg. 4, 42; conf. 1 Sam. 17, 40, 43. Ps. 25, 4. Mich. 7, 14. Judith. 10, 5, 15, 11, 17. Matth. 10, 10. Luc. 9, 5, 10, 4. Si itaque in Bibiliis reges dicuntur pastores, nuncupatio nequaquam est abjecta, sed sublimis et honorifica; quare hoc nomen persæpè etiam Deo tribuitur, qui erat Rex Hebræorum; propriè hæc compellatio dicit rectorem et curatorem, conf. Ps. 25, 1, 4, 8, 2. Isa. 40, 10, 63, 11, Jer. 10, 21, 22, 22, 23, 1, 31, 41, 36, 49, 50, 6, 51, 23. Mich. 5, 5. Nahum. 3, 18. Ezech. 10, 24, 54, 2, 28, 57, 24. Zachar. 10, 5, 8, 26, 11, 5. In antiquo quidem fœdere hæc tropica pastorum notio perpetuò indicat reges, ætate verò Christi nomine pastorum condecorabantur præceptores Judæorum, quòd primum ex scholâ Stoicorum descendit, qui solos sapientes statuerunt esse verè reges. Hoc multò sanè modestius, quam à Stoicis dictum fuit, à Judæis adoptatum est. Cæterum scimus, Jesum et propterea etiam Apostolos pastorum nomine insignivisse eos, qui regerent et gubernarent fideles. Eph. 4, 21. Matth. 9, 56. Joan. 10, 42, 14. Hebr. 15, 40. 1 Petr. 2, 25, 5, 4. 1 Cor. 4, 8.

§ 43. Pascua. — Pascua nobilium horum pastorum, sunt supra memorata deserta, Job, 5, 10, Marc. 1, 45. Hi vasti terræ tractus omnibus pastoribus communis, et nulli proprii sunt, nisi quispiam jus singulare in eis acquisiverit. Tale pascuum commune olim erat quoque partim Chanaan, quam Abraham occupavit, et Isaac et Jacob retinuerunt, atque Israelitæ ex Ægypto quoque cum gregibus invisisse videntur, donec à Chamaenis multiplicatis excludebantur. Pascua certis gentibus propria, progressu temporis nonnunquam in contentionem veniunt, conf. 1 Reg. 20, et idem quoque accidit regioni Chanaan, quam Hebrei deinceps armis repetiverunt. Conf. infra, § 289. Occupatā posthac Chanaan, Hebreis non modò patuisse vastissimum desertum Juda, sed et alia plura fuisse pascua, supra observavimus, conf. Isa. 65, 10. Jer. 50, 19. Quare ditissimos Hebreos nomades deprehendimus, 2 Sam. 17, 27 et seq. 19, 32. 1 Sam. 25. 1 Paral. 27, 29, 31.

§ 44. Migrationes nomadum. — In his pascuis nomades cum gregibus suis easdem ferè quotannis vias et tractus tenent, et æstate quidem in septentrionem vel montana, hyeme verò in meridiem vel planities commigrant. Castra, instante migratione, duabus horis tolluntur, et jumentis imposita portantur usque in locum, in quo rursùs figenda sunt. Greges diu noctuque per totum annum sub dio versantur; hinc lana ovium, à vaporibus stabulorum immunis, et libero semper aeri exposita, subtilior fit. Pecudes semitam, quam quotannis ambulant, ferè nórunt ut ductoribus non multum opus sit; custodiuntur tamen à servis, mercenariis, filiis et filiabus, et quidem à filiabus quoque Emirorum seu imperatorum, quæ peregrinis adhucdum illa humanitatis officia. Gen. 24, 17, 20, memorata exhibent. Conf. Gen. 29, 9. Exod. 2, 16. Servi subsunt øconomico, qui itidem mancipium est, et senior domus dicitur, atque oves vespere, et fortassè quoque mane, numerat, Gen. 24, 2, 47, 6. Lev. 27, 52. 1 Paral. 28, 29, 30. Jer. 33, 13. Si animal vel foetus desideratur, jactura à mercenario resarcienda est, Gen. 51, 58, quod verò Exod. 22, 12, limitatum est. Conf. Amos. 5, 12. Mercenarii nonnunquam mercedem capiebant quotam certam de augmentatione gregis, Gen. 29, 40. Servi, qui interdum etiam nomine possessionis vel gregis comprehenduntur hyeme tentatoria, æstate verò persæpè tabernacula habent; domini verò toto anno tentoria habitant, nisi ad tempus in urbem vicinam concesserint, Gen. 19, 1,

26, 4, 12, 10, 20, 33, 17. Lev. 25, 45. Exstruunt quoque hinc inde speculam ex quo hostes fortè appropinquantes eminùs cernere possint, Mich. 4, 8. Ezech. 25, 4.

§ 45. *Fontes et cisternæ.*—Aqua, in desertis illis perrara, ingentibus tamen gregibus necessaria, magni aestimatur, et frugaliter dispensatur, Job 22, 7. Num. 20, 17, 19. Deut. 2, 6, 28. Lam. 4, 5. Hinc nomades in illis tractibus, quos quotannis peragunt certis distantiis fodunt puteos et cisternas, quas ita occultare nōrunt, ut nullus aliis eas observet, atque aquas furari, et easdem semitas peragrare possit. Hac ratione nomades certos tractus occupant et sibi proprios reddunt, ut Abraham, Isaac et Jacob Palæstinam. Hinc lites de illis puteis permagni fuerunt momenti, Gen. 21, 25, 26, 15, 22. Zeph. 2, 6. Aquarum verò receptacula diversa distinguuntur. 1º Scaturigines et fontes. Qui, si supernè aquas emitunt, omnibus communes sunt, sive aquas toto anno continuas, vel, ut orientales eas compellant, *fideles seu veraces*, sive æstate deficienes, vel *mendaces*, habeant, Job 6, 15, 22. Isa. 33, 16. Jerem. 15, 18. Qui verò supernè aquas non emitunt, putei proprii sunt illis, qui primi eos occupârunt vel foderunt; non-nunquam tamen pluribus nomadibus communes sunt, qui constitutis dici temporibus, cum gregibus ad eos convenient, aquam ordine præfinito, situlis vel utribus, per gradus putei apportantes, in canales effundunt, et greges ex ordine ad potum admittunt, Gen. 29, 3, 12. 24, 11, 15. Exod. 2, 16. Jud. 5, 11. Aquæ fontium et puteorum aquæ vivæ, dueuntur, et majoris aestimantur, Lev. 14, 5, 50, 15, 13. Num. 19, 17; quare sunt symbolum prosperitatis, et ipse quoque Deus fonti aquarum vivarum comparatur, Isa. 43, 19, 20; 49, 10. Jer. 2, 13; 17, 15; Ps. 87, 7; 73, 10. Joan. 4, 10, 14, 7, 37. Symbolum hoc interdùm audaciùs exaggeratur, Ps. 87, 7. Joel 4, 18. Ezech. 47, 1 et seq. Zach. 14, 18 et seq. 2º Cisternæ sunt illorum, qui eas effoderunt, Num. 21, 22. Veniunt hoc nomine cryptæ subterraneæ amp'æ, et non raro spatium jugeri occupantes, arcto verò ostio patentes, quod hyeme aquas pluviarum et nivium immissas excipit, deinceps verò lato lapide clauditur, et arenâ aut terrâ ita contingit, ut non facile observetur. In urbibus cisternæ erant melioris conditionis; nam muris subterraneis, qui incrustatione firmâ obducti erant, exstrebantur, aut in saxis excindebantur, ut hinc inde rudera testantur, et

non paucæ adhucdùm superstites sunt. Quòd si fortè aquæ nomadis, in cisternâ repositæ, terræ motu vel alio casu pereunt, vel furto auferuntur, instat pastoribus et gregibus periculum exitii, quod et peregrinatoribus ad fontem properantibus contingit, si aquæ in eo defecerint; quare defectus aquarum symbolum est permagnæ calamitatis aut etiam exitii, Isa 41, 17, 18; 44, 3. Cisternæ aquis vacuae, permultum in imo lutum habent, ut, qui in eas projicitur, morte miserrimâ pereat, in primis si ostium claudatur, ut neque clamor ejus audiri possit, Gen. 37, 22 et seq. Jer. 38, 6. Lam. 3, 53. Ps. 40, 3; 69, 16; nihilominus cisternæ vacueæ usum carcerum præstabant, ut carceres, quoque supra terram exstructi, nomen **נִזְבֵּן** retinuerint, Gen. 40, 15.

§ 46. *Pecudes minores nomadum.*—Pecudes, quas nomades magno numero alunt, sunt oves et capræ, Jer. 49, 29. Ezech. 25, 4, quas utrasque Hebrei collectivè **בָּשָׂר**, sigillatim verò **בָּשָׂר** nuncupant. Oves sunt cornutæ, et omnes ferè albæ, Ps. 147, 16. Isa. 1, 18. Dan. 7, 9; perarræ sunt nigræ, parvis maculis, vel majoribus maculis conspersæ; striatæ, et variis circulis quasi circumligatae, vel ut aliis placet, variegatis pedibus, Gen. 30, 32, 34; 31, 10, 12. Oves rutili vel potius splendidis fusci et subcinericei vellleris, Ezech. 27, 18, in Caramanìa habentur. Alioquin tria sunt in oriente genera ovium. 1º Oves communes, quas in nostris terris cernimus; 2º aliæ informes, cruribus brevioribus, corpore macilentiori, sed vellere optimo, Amos. 1, 2 Reg. 5, 4; et 3º oves nostris majores et vellere subtili, atque harum rursùs duæ sunt species; nam aliæ caudam habent ferè tribus cubitis longam et dimidiâ spithamâ crassam, quam interdùm curriculo impositam trahunt, Exod. 29, 22. Lev. 3, 9; 11, 3; 8, 25; 9, 19; aliæ autem, brevi quidem caudâ præditæ, sed in clunibus magnam pinguedinis massam gestant.

Emolumenntum ovium est lac, caro, et in primis lana, quæ bis quotannis tondetur, et quanquam demptis expensis, de quilibet ove vix florenum, tot tamen ferè millia florenorum importat, quot oves aluntur, et aluntur à nomade in vastissimis desertis multa millia, Job. 1, 3. 1 Sam. 23, 5, 4. 1 Paral. 5, 18, 21. Accedit annum gregis per agnos incrementum, quod eò majus est, quum oves non paucæ geminos pariant, Cant. 6, 5. Aries infra tres annes coit cum ove, vel vere, vel autumno; et

agni vernalis præstant autumnalibus. Hinc oves, que tanta emolumenta adferunt, charissime sunt nomadibus, qui illis etiam chara nomina imponunt. Aries, nomine à pastore evocatus, gregem præit; quare primores populi passim arietes nuncupantur, *Jer. 25, 34, 35; 30, 8. Isa. 14, 9; 51, 40. Zach. 10, 5.* Lingua arabica plures habet voces, quibus pastores suas oves errantes compescunt, vel eas advocant ad mulgendum, vel ad aquam; et oves pastoris vocem noscunt et sequuntur, *Joan. 10, 3, 14.* Interdùm una alterave ovis in tentorio, non secùs ac canis, educatur et alitur, que Arabibus familiaris dicitur, *conf. 2 Sam. 12, 15, 19. Jer. 11, 19.* Ante tonsuram oves in locum macerie cinctum subdivalem arctè coguntur, ut per evaporationem et sudorem lana fiat subtilior. Hujusmodi ovilia erant et alias usitata, *Num. 52, 16; 24, 37. 1 Sam. 24, 4. 2 Sam 7, 8. Zeph. 2, 6:* stabula verò nomadibus ignota sunt. Tempore tonsuræ convivia celebraabantur, *1 Sam. 25, 2, 4, 8, 36. 2 Sam 13, 23.*

Capræ collectivè communi cum ovibus nomine כבש comprehenduntur, propriè verò dicuntur שׂרֵם, ab צָבָר capra; hircus verò תַּישׁ, שְׂעִיר הָעִזִים, et צְבָר dicitur. Nigro sunt colore, versicolores raræ. Sub dio degunt, ut oves, nisi fortè capella aut hædus, נֶגֶד, noctu in tugurium recipiatur, ne matrem sugat. Emolumentum est lac, בָּלָד, omni alio lacte præstans, *Prov. 27, 27;* caro in illis regionibus lauta, atque pili, ex quibus feminæ pannum conficiunt, quo tentoria Arabum operiuntur. Ex pellibus parantur utres, ita ut pars pilosa quidem sit exterior, si aquam aut aliud liquidum, interior verò, si vinum continere debeat. Ex pellibus hædorum et capellarum parvi utres conficiuntur, qui vicem lagenarum subeunt. Caprae Ancyranæ pilis serici naturam imitantibus (vulgè Kamehlhaar), videntur antiquis Hebreis notaे fuisse, et Schulz in der Sammlung der Raisen von Paulus VII, 108, 110, vidit gregem harum caprarum ex montibus non procul ab Acco et Ptolemaide descendere, sicut Cant. 4, 1, 2, 6, 5, describuntur. Diversas caprarum sylvestrium species enumere non vacat. Cæterùm notatu dignum est, inter pecudes nomadum antiquorum non modo deesse porcos sed etiam gallinas et anseres. Gallinæ Hebreis recentiori ætate non defuerunt; nam gallina quæ pullos non suos allicit, memoratur à *Jer. 17, 11,* et ætate Christi cantat *Gallus Jerosolymæ;* nec audiendi sunt Thal-

mudici, qui fere ducentis annis recentiores, gallos et gallinas Jerosolymæ alii veterunt.

§ 47. *Boves.* — Boves, collective זָבֵב, singulatim בָּבָב, צָבָב, צָבָבָב, juvenes infra tres annos צָבָב, צָבָבָב, צָבָבָב, ultra tres annos בָּבָב, בָּבָבָב, dicuntur: אֲבָבָב: nuncupantur a fortitudine, quod fere epitheton est. Hæc pecora in Oriente, nostris minoris, et in dorso supra pedes anteriores protuberantia quadam notabilia, magis quidem ad agriculturam faciunt, à nomadibus tamen non minus aluntur, *Gen. 24, 25. Job 1, 5.* Bubulei, qui multò minoris sunt quam pastores ovium, optima pascua habent in Bischan, Scharon et Achior. Hinc boves vel tauri Baschan, fortiores et ferociores, symbolum erant hostium potentiorum. *Ps. 22, 15, 68, 51. Isa. 54, 7. Ezech. 36, 18. Deut. 35, 17. Prov. 14, 4.* Cornua bouum, et nonnunquam etiam hircorum, tropicè pro potentia veniunt, *Ps. 73, 11; 89, 18; 25; 92, 11. Amos. 6, 15. Jer. 48, 15. Lam. 2, 3. Ezech. 29, 21. Dan. 7, 7, 8, 24; 8, 5, 5. Luc. 1, 65.* Symbolum hoc insuperabilem et omnia conterentem potentiam indicat, si cornua sistuntur ferrea, *1 Reg. 22, 11. 2 Paral. 18, 10. Mich. 4, 15, 16.* Hinc et antiqui nummi representant reges cornutos, et Arabes Alexandrum prædictum cornibus, et magnates cornibus præditos nuncupant.

Boves non tantum jugo subdebantur, et plaustris aratrisque jungebantur, sed etiam, in primis apud nomades, dorso onera portabant. Lac vaccarum in alimentum et potum adhibebatur, *Gen. 18, 8;* in caseum convertebatur, *Joc 9, 10. 2 Sam. 17, 19,* et spissatum quoque utri infusum, percolatum asservabatur, ut deinde searetur in partes, quæ dicuntur segmenta laetis spissati *1 Sam. 17, 18.* Butyrum verò olim populis cultis usitatum non fuit, ejus locum tenebat oleum olivarem, quod non modò ad olera, sed ad omnes etiam alios cibos adhibebatur. In Bibliis quoque de butyro nullam mentio; *הַבָּשָׂר* enim, quod in Vulgatâ butyrum vertitur, *Jud. 5, 25,* bibebatur; itaque spissum est lac. Lac et mel lautissimis fereulis accensebatur; ast iis quotidie vesci, indicabat, ingenitem præcessisse regionis depopulationem, ex quâ nunc ampla et optima ubique pascua aderant, ut abundantia quoque lactis esset, atque etiam apes numerosiores amplius mellificarent. *Confisa. 7, 15.*

Boves vel tauri sylvestres seu feri, in Bibliis non occurunt; nam animalia quæ nominibus *רָאַמְתָּה* et *רָאַמְתָּה* veniunt, sunt species gazel-

larum seu caprarum ferarum, quæ, quia quamdam similitudinem boum referunt, ab Arabibus boves feri dicuntur.

§ 48. *De asinis.* — Asini et asinæ (que ob pullos quos pariunt, masculis præferebantur, et hinc omni occasione sigillatim recensentur) nomadibus erant frequentes, atque in Oriente, si sedulò educantur, jumenta sunt impigra, alacria, specie pulchra et minimè ignobilia; quare magni aestimantur, et tropicè pro hominibus sedulis et industriis veniunt; Gen. 49, 14. Color ferè est ruber vel potius fuscus, ad quem nomen **בָּשָׂר** alludere videtur; erant autem etiam asinæ versicolores, Jud. 5, 10; 10, 4; 12, 14; 19, 3, 5, nisi fortassè coloribus pictæ fuerint; orientales enim adhucdùm equos et boves colore, quo visum fuerit, illinire amant. Jungebantur aratris et plaustris, atque recentiori ævo etiam majoribus molis, Matth. 18, 6; hinc Deut. 22, 10, cavetur, ne asinus cum bove aratro jungeretur. Plerumqùe autem asini dorso onera, aut etiam homines vehebant, ad quod aptissimi sunt. Vectari asino, olim erat virorum gravium et principum, Gen. 22, 5, 5. Num. 22, 1, 21, 30. Jos. 15, 18. Jud. 1, 14; 5, 10; 10, 4; 12, 14. 1 Sam. 25, 10, 23. 2 Sam. 17, 23; 19, 26. 1 Reg. 2, 40; 13, 15, 2 Reg. 4, 22. 24. Zach. 9, 9. Matth. 21, 1, 7. Marc 11, 1, 7. Luc. 19, 29, 36. Joan. 12, 12, 16. Equi enim ferè ad bellum destinati erant, et pacis tempore omnes asinis vehebantur, siue orientales adhucdùm, etiam nobiles, in primis verò matronæ asinæ utuntur. Regebantur olim injecto freno Gen. 22, 5. Num. 22, 21. Jud. 19, 10. 2 Sam. 16, 1; 17, 23. Dorso verò non imponebatur nisi pannus aut superindumentum, cui vectus insidebat. Agaso cum bæculo sequebatur, qui, si opus erat, jumentum ad celeritatem incitabat, Jud. 19, 3, 13. 2 Reg. 4, 24. Prov. 26, 3. Eccles. 33, 25.

Multi ætate Davidis occurrunt, 1 Paral. 12, 40. Ps. 32, 9. 2 Sam. 18, 9, 10; 13, 29. 1 Reg. 1, 53, 53, multò tamen antiquiores sunt, et probabilius jam ætate Mosis noti erant; nam etsi lex Lev. 19, 19, quâ cavetur, ne animalia diversi generis ad coitum admittantur, ad averationem bestialitatis, quæ, teste Herodoto, in Ægypto interdùm etiam publicè committebatur, augendam spectet, notam tamen ponit hanc diversorum animalium consociationem; ast jam Gen. 36, 24, **מִנְחָה** esse mulos, probabile non est. Ad Hebreos muli ab aliis populis adducti fuisse videntur, et recentiori ævo præstantiores veniebant ex Thogarmà seu Armeniâ,

Ezech. 27, 14, in Persiâ Esth. 8, 10, laudantur magni muli, à pernicate celebres, quorum matres equæ erant.

Onagrum in Oriente ingens est numerus. Duæ autem observatae sunt species, altera *Dsigetai*, et altera *Kulan* dicta, quæ posterior ab asinis domesticis, qui datâ occasione libertatem vindicârunt, descendere existimatur, conf. Bocharti Hierozoic. L. III, c. 16, p. 871. Hi onagri, Kulan dicti, animalia quidem sunt paucida, et fugâ velocia, cicurari tamen possunt, si pulli capiantur. *Dsigetai* autem multo celebriores sunt, et cicurari nequeunt, Job 11, 12; 24, 6; 59, 5, 8. Gen. 16, 12. Dan. 5, 21. Eccles. 13, 19. *Dsigetai* esse **אַרְנָה**, et *Kulan* **עֲזֵלָה**, cum Job 59, 5, et cum usu loquendi arabico conciliari non potest, conf. Schultens in Job 39, 8, p. 4111, et Bocharti Hieroz I, L. III, c. 16, p. 869; quare **אַרְנָה** et **עֲזֵלָה** duo nomina unius speciei esse videntur. Hæc animalia specie pulchra et fugâ perniciissima, desertissimas eremos incolunt, et homines in magnâ distantiâ fugiunt. Fœmellæ gregales sunt, et à masculo ducuntur, quo occiso, etiam ipsæ disperguntur, etsingillatim vagantur, Os. 8, 9. Pascua onagris sunt montes et valles salsuginosæ, Job 59, 9. Lascivi esse dicuntur, et odoratu cæteris præstare, Jer. 2, 24, atque instinctu prædicti esse, quo aquas dissitas observant; quare peregrini, penuriâ aquæ laborantes, eos sequi solent, Ps. 104, 11. Isa 32, 14. Jer. 14, 6.

§ 49. *Cameli.* — Camelorum duo sunt genera, alterum Turcicum seu Bactrianum, duplice tubere præditum, atque majus et fortius, 800 imò et 1500 libras portans, sed caloris impatiens; alterum unico tubere præditum, nonnisi 500 vel 700 libras portans, sed caloris patientissimum, quod rursus est vel Turmanicum, vel Arabicum, vel genus quoddam pernicius, quod nomine dromedariorum venit, Isa 60, 6 66, 20. Jer. 2, 23. Hæc animalia mansuetissima sunt, excepto tempore uriginis, quo linguam ex ore pendulam et spumâ opertam habent, et immorigera sunt, Jer 2, 10, 11. Paucissimis alimentis saturantur, et sitim 16 imò et 40 dies tolerant; quare pro vastissimis illis desertis inaquosis quād maximè faciunt, ideòque à nomadibus magno numero aluntur, nec nobilis censetur arabs, nisi dominus sit camelorum, Gen. 24, 10, 64; 51, 17. 1 Paral. 5, 19, 21. Jer 49, 29; conf. 1 Sam. 30, 17. 1 Reg. 10, 2. Isa 30, 6. Ezech. 25, 4. Hinc consueta sunt jumenta ad transportanda omnis generis onera

et sarcinas, Gen. 37, 25; Jud. 6, 5, 1 Paral. 42, 40, 2 Paral. 14, 14, 2 Reg. 8, 9; Isa 50, 6, atque persepe homines quoque iisdem vehuntur, 1 Sam. 50, 17. Onusti incedunt septeni, alter post alterum, quorum quilibet tenui funiculo lanceo nexus est præcedenti, et ultimus campanulam in collo pendulam gestat, ut agaso, qui primum simili funiculo ducit, audiatur, omnes reliquos sequi. Hujusmodi camelii septeni dicuntur ex quo explicatur Isa 60, 6, quod Vulgata per *inundatio camelorum* vertit. Qui camelis vehuntur, vel insident sicut equo, vel ita, ut ambo pedes ex uno altero latere dependeant, vel sedent super qualos, ex utroque latere camelii in equilibrio suspensos, vel denique in sellâ seu silentâ (22), quæ quasi parva domuncula est, in dorso camelii firmata, in qua sedet homo secum habens supellecitem, persæpè in duas partes divisa est, ut in quilibet sedeat viator. Hæc domuncula undique teeta est velis, quæ nonnisi in parte anteriori volubilia sunt, ut insidens, si visum fuerit, prospicere, videri autem non possit. Plerunaque mulieres, rarius viri eâ utuntur, Gen. 31, 17, 34, 1 Sam 50, 17. Si in viâ descendere visum fuerit, camelus non, ut alias, genua flectit, sed agaso acclinat animali baculum suum, in quo insidens delabitur, Gen. 24, 64. Cæterum camelii, quibus divites vehebantur, passim ornati erant torquibus et lunulis eximiis, quæ שׁרָנִים dieuntur, jud. 8, 21, 26.

Nomades omnia animalis in usum convertere nôrunt: lac bibunt, quanquam glutinosum est, et, si acidum seu spissum sit, inebriat, Jud. 4, 19; 5, 25; carnibus vescuntur, quæ verò Hebreis Levit. 11, 4, interdictæ erant; pilos, qui quotannis deflunt, in crassum pannum cogunt, quo plebeii vestiuntur, Matth. 5, 4. Arabes plurimas quoque in linguam suam intulerunt allusiones ad camelos, et tropi ab illis deprompti tantâ gaudent dignitate, quantâ Hebræorum à bobus deprompti. Occurrunt quoque Matth. 19, 24; 23, 24, due à camelis desumptæ sententiae.

§ 50. *De equis.* — Equi, רֵבֶשׂ, et nonnunquam etiam רְכַבָּה dicuntur, Job 58, 22. 1 Sam. 8, 11. 2 Sam. 4, 6; 8; 4; 10, 18. 1 Paral. 48, 4. Isa 21, 7; 28, 28. Nomen מִבְּרִירִים, Isa 8, 16; 50, 11, epitheton fortitudinis est, quod non solis equis, sed etiam bobus tribuitur. Hæc recentioribus nomadibus charissima animalia, antiquis non erant. Occurrunt primum in Aegypto, Gen. 47, 17; 49, 17. Exod. 9, 5; 44, 6, 28. Job 59, 6, 19, quæ regio et deinceps

perpetuo ab equis celebris fuit, 1 Reg. 10, 28. Isa 51, 1; 56, 9. Ezech. 17, 15. In Palestîna septentrionali Josue c. 11, 4, 9, offendit currus bellicos et equitatum, sed equis captis nervi succisi fuerunt, quia in Palestîna montosa exiguum usum præstare poterant, conf. Jud. 4, 15; 5, 22, 28. Paulo post Philistai quoque currus bellicos in prælium eduxerunt, jud. 4, 19; conf. 1 Sam. 15, 5. 2 Sam. 2, 6.

Olim equi fere solum ad bellum parati erant Prov. 21, 51; quare asinis, tempore pacis usitatis, opponuntur, Os. 13, 4. Zach. 9, 9. Hebrei equitatum primum aluerunt sub Salomonem; nam qui à Davide, ex prædâ reservati fuerunt 100 equi, 2 Sam 8, 4. 1 Paral. 48, 4, erant ad usum regis destinati, quod exemplum imitatus est Absalom. 2 Sam. 15, 1. Hinc David non tantum canit rationem domandi equos, sed etiam subsannat exercitus equestres, Ps. 52, 9; 66, 12; 20, 8, 12; 55, 17; 76, 7; 147, 10. Salomon magnum simul equorum, ex Aegypto in Syriam, mercaturam fecit; adduebantur ex Aegypto et ex Kovâ, fortasse Kuâ, quæ in Africâ sita est, 1 Reg. 10, 28. 2 Paral. 4, 16, 17; atque equus 150, quadriga 600 siclis venumbat. Etate Ezechielis c. 27, 14, Tyrii equos emebant ex Thogarmâ seu Armeniâ. Post Salomonem Hebrei perpetò habebant exercitus equestres et currus bellicos. Qui equis vehebantur, nec ephippio, neque stapiâ utebantur, sed panno, qui dorso equi imponebatur, insidabant. Mulieres vix equis utebantur; si autem iis vehebantur, insidebant, prout asinis (sicut adhucdum in Oriente) cädem ratione, quâ viri. Equi ante seculum nonum quoque soleis ferreis carebant, Amos 6, 12, quare solidæ unguile magni aestimabantur, Isa. 5, 28. Notissimum autem erat frenum et capistrum, quo utroque etiam muli regebantur, Ps. 52, 9.

§ 51. *De Canibus.* — Etsi nomadibus canes, ad custodiendos et agendos greges necessarii, et in urbibus quoque orientalibus perquam frequentes sunt, ab omnibus tamen, ut animalia immunda, spernuntur, exceptis solis venaticis qui mundi censemur. Hinc compellatio canis, mordax est convicium, contemptum spirans, Job. 30, 1. 1 Sam. 17, 43. 2 Sam. 5, 8. 2 Reg. 8, 15, Prov. 26, 11; conf. Luc. 16, 21. 2 Petr. 2, 22, et nomen canis mortui, simul imbecillitatem indicat, 1 Sam. 24, 13. 2 Sam. 9, 8; 16, 9, merces quoque pæderastræ ex contemptu dicebatur *merces canis*, Deut. 25, 18; ac Judæi ætate Christi, ethnicos nuncupare solebant canes, quod Jesus per diminutivum *cani-*

cuti, emollivit, Matth. 15, 22, 28. Alias homines mordaces hoc scommate veniunt, Matth. 7, 6. Philipp. 5, 2. Gal. 5, 15. Exceptis venaticis canes in Oriente non habent dominos, sed liberi vagantur in plateis, et alimenta conquirunt, quæ illis hinc inde in foveas conjiciuntur, Lev. 22, 31. Matth. 13, 17; quia autem haec vix sufficient; etiam cadavera vorant, et homines quoque noctu invadunt, Ps. 21, 17; 22, 1 Reg. 14, 11; 16, 4; 20, 21; 21, 23; 22, 58. 2 Reg. 9, 36. Jer. 15, 5. Luc. 15, 21. Haec animalia, tantù copiâ vagantia, noctu, quolibet exorto tumultu, latratus ingentes edunt, et auditio Orientalium planetu de mortuo, undique ululant, atque hinc explicandum est, Exod. 11, 7. Conf. quoque Jos. 10, 21.

Canes aurei seu feri, persicè *Schaghâl*, turcicè *Dschakâl* dicuntur, ab Hebræis verò, Aramaëis et Arabibus nomine vulpium comprehenduntur, Job. 5, 18. Jud. 15, 4. Neh. 5, 15; 11, 27. Vulpes autem proprias Hebræi per epitheton *parvas* distinguunt, Cant. 2, 15, et canes aureos dicunt quoque nonnunquam סִנְנָה וְתַנְנָה, Ps. 44, 20. Job 50, 29. Isa. 15, 22. Mich. 1, 8. Jer. 9, 10. Ezech. 32, 2. Haec animalia sunt inter canem, lupum et vulpem media 3 1/2 pedes longa, pilis flavis in extremitate nigrescentibus, et caudâ pilosâ in nigrum colorem desinente. Gregalia sunt, interdiù in antris latent, noctu vagantur et ululant, Job. 30, 29, 50; domus quoque irrepunt, ut alimenta furentur. Cæterùm adeò fatua sunt, ut furto occupata, auditio ululatu alterius socii ululent, et se ipsa prodant; aliás quoque facilè capiuntur, Jud. 15, 4. Cadavera quoque vorant, Ps. 65, 11. Mordacia quidem, solo tamen baculo compescuntur. Magna est harum bestiarum in Palæstinâ copia, in primis in Galilæâ, ad Gazam et Jaffam seu Joppen, Jud. 13, 4. Vincis quidem, dispendia, multò tamen majora vulpes inferunt, Cant. 2, 15.

§ 52. *De venatione.* — Canes nomadum, utut copiosi, minimè tamen sufficient ad depellendas à grege belluas rapaces, nisi pastores ipsi eas dejiciant; quare facile assuescant venationi, eique cò diligentius operam navant, quia carnes ferinas lautissimis ferculis accensent. Primi ævi homines, ut se contra feras tuerentur, ad venandum cogebantur, et magnus venator de humano genere benè mercebatur, qualem quipiam, non omnia adjuncta accurate pensantes. Nemrodum fuisse statunt, Gen. 10, 9. Tale verò non amplius erat ævum, quo Deus, per Mosen Hebræis leges tulit; quare de

venatione duæ tantummodò leges latae sunt, Exod. 23, 11, Lev. 23, 6, 7. Deut. 22, 6, 7, quæ ad conservanda ferarum Palæstinæ genera collineant. Venatio olim requirebat celeritatem et fortitudinem; hinc quipiam, leones quoque absque armis jugulaverunt, quod in Oriente hodie dum aliqui præstant. Arma erant eadem, quorum in bello usus, nempe arcus et sagitta; unde jam venator Ismael Gen. 21, 20, dicitur sagittarius; porrò hasta seu lancea, jaculum, gladius, astus quoque et insidiae in subsidium vocabantur, uti retia, quibus etiam leones capiebantur, Ezech. 19, 8; porrò tendiculae, laquei atque foveæ, quæ imprimis leonibus parabantur orbicularis, ita ut meditullium maneret elevatum, in quo fixus palus agnum retinebat; hojus balatus leones accersebat, qui, agnum rapturi, in profundam, ramis leviter contectam foveam delabebantur, ut evadere non possent, Ezech. 19, 4. Aves retibus capiebantur, Prov. 1, 17. Os. 5, 12. Amos 3, 5. Haec technæ et machinationes passim tropicè usurpantur, et insidias, summum discrimen, vel præsens exitium significant, Ps. 9, 16; 57, 2; 60, 23, 24; 94, 13; 119, 85. Prov. 26, 27. Isa. 24, 17; 42, 22. Jer. 5, 27; 6, 21; 18, 22; 48, 44. Luc. 21, 55. Rom. 11, 9. Ipsa quoque mors sistitur venator, jaculo vel stimulo et reti armatus, quibus homines capiat et interficiat, Ps. 91, 5: Os. 13, 14. 1 Cor. 15, 55.

De cæteris animalibus, quæ in Bibiliis occurunt, consule Bocharti Hierozoicon, à Rosenmüller secundis curis editum 1795, 96. Lipsiæ, et OEdmann Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift 1786, 96.

§ 85. *De prædationibus.* — Nomades probabilius à venatione ferarum ad deprædando viatores delapsi sunt, quod negotium hucusque in vastis desertis, non secùs ac pirate in mari, tractant. Id jam de Ismaele ejusque posteris Gen. 16, 12, prædictum legitur, et hi prædationem hucusque opere complent; indomiti enim perpetuò fuerunt et sunt adhuc dum prædones, quibus tamen plerique alii nomades parùm cedunt. Latitant sub arenarum collibus, et peregrinos expectant, atque usque ad cunctem expoliant, conf. Jer. 5, 2, neque tamen quemquam intercimunt, nisi quispiam ex ipsis imperfectus fuerit; solent et laciniam spoliatis donare, ut nuditatem tegant; admittunt quoque, ut peregrini per legatos pretio satis æquo spoliationem redimant. Omnes quidem nomadæ

des perhumani sunt, advenas in castris omnibus humanitatis officiis liberaliter et gratis excipiunt, atque ab omnibus injuriis defendunt; ast prorsus alii sunt homines, si peregrinis in desertis occurunt. Sunt tamen et erant omniæ avo etiam nomades, qui infame hoc negotium minimè reputant honestum; ex quibus fuit Abraham, Isaac, Jacob et Israelitæ, quorum tamen aliqui ad hoc ipsum nonnunquam abrepiti fuerunt, Jud. 9, 15; 11, 1, seqq. Mich. 2, 8.

CAPUT QUARTUM. DE AGRICULTURA.

§ 54. *Emolumenta agriculturæ.* — Alterum hominum primæ ætatis negotium erat agricultura, Gen. 2, 15; 5, 17, 19, 4, 2, quæ maxima ritæ præstat commoda, et hæc antiquis illis, gentes agriculturâ destitutas cernentibus, magis perspicua erant. Conf. Xenophon in *anab. V*, § 4, 2, p. 299, 505. T. IV, ed. Thieme. Quare Noe post diluvium ad eam rursùs reversus est, et quipiam quoque nomades eam minimè neglexerunt, Gen 26, 12, 14; 23, 54; 57, 7, Job 1, 3. Civitates autem plures, agriculturâ diligentius tractatæ, brevi tempore creverunt, in primis civitates Babyloniorum et Ægyptiorum, qui antiquis aliis gentibus in hoc genere præcelluerunt. His accedunt Hebrei, qui agriculturæ emolumenta in Ægypto didicerunt, et deinde singulari semper industria insigne fuerunt.

§ 55. *Leges Mosaicæ de agriculturâ.* — Lex Mosaica 1º fundamentum civitatis jecit agriculturam, et civi cui libet præfinivit fundum, quem coleret, et hæreditibus relinqueret, nec unquam in perpetuum, sed duntaxat usque ad proximè sequentem annum Jubilæum alienare posset, quæ lege cautum fuit, ne diiores magnam agrorum multitudinem coemerent, et pauperibus deinceps, elocarent, quod in Oriente nullo non tempore, ad adhucdum fieri consuevit. Huic legi additur 2º ut venditor, vel proximus consanguineus, agrum venditum, numerando pretium proventuum usque ad annum Jubilæum, redimere posset, Deut. 15, 19, 28, conf. Ruth 4, 4. Jer. 52, 7. Isa. 5, 8. Ezech. 7, 10. Decretum fuit 3º ut Hebrei, non essent nisi hæreditarii prædiorum suorum conductores et coloni regis Jehovæ, conf. infra, § 208. 4º Consuetudo agrorum terminos lapidibus signandi, jam olim vigens, Job 24, 2, in legem conversa fuit, et anathema indicatum illi, qui terminos claram dimovere auderet. Juxta has leges sub Josuâ, regio in tribus, et dein in Hebreos singulos funiculo mensorio

divisa fuit, Jos. 17, 5, 14; conf. Amos 7, 17. Mich. 2, 5. Ps. 78, 55. Ezech. 40, 5. Zeph. 2, 5. Quare funis quoque pro prædio venit. Ps. 16, 6. Jos. 17, 5; 14, 19, 9. Cæterum res pecunia non interdicta fuit.

§ 56. *Honos agriculturæ.* — Non modò emolumenta agriculturæ, sed etiam illa civitatis constitutio, quæ omnes Hebrei, tum in pagis et opp'idis, tum in urbibus habitantes, sine discrimine essent rustici, huic conditioni conciliabat honorem, ut et ipsi diiores, etsi non perpetuò cum suis servis arvum colerent, manu tamen ad aratrum ponere non dedignarentur, 1 Sam. 11, 7, 1 Reg. 19, 19, conf. 2 Paral. 26, 10. Judith. 8, 2. Sacerdotes et Levitæ, aliis quidem negotiis occupati, agriculturam tamen, ex quæ proventus suos percipiebant, vilipendere non poterant. Ille agriculturæ honos, etsi deinceps ingruente luxu imminutus, non tamen prorsus desistit, et post exilium quoque, quum multi Judæi essent mercatores, opifices et artifices, continuabat, in primis sub ditione Persarum, qui, religione ducti, agriculturam maximi faciebant.

§ 57. *Media ampliandi ubertatem.* — Solum quidem Palæstinae uberrimum est, simodò non desit ros, et pluvia autumnalis et vernalis; quare regio, opposita Ægypto, à pluviis laudatur, Deut. 11, 10. Nihilominus Hebrei solertiâ suâ telluri subveniebant, et non modò agros elapidabant, Os. 12, 11, sed etiam divisis in canales rivis agros rigabant, ut ipsos æstate quoque instar hortorum colere possent, Ps. 1, 5; 65, 10. Prov. 21, 1. Isa 50, 25; 52, 2, 20. Quare seaturigines, fontes et rivi, agricolis æquè chari erant ac nomadibus, Jos. 15, 9. Jud. 1, 15, et hinc Chanaan, Deut. 8, 7, quoque a seaturiginibus et fontibus, qui in Ægypto desunt, laudatur, solum quoque fecundabatur cineribus, in quos stramen, stipulae, gluma et vepretes atque herbe, quibus anno sabbatico campi obducebantur, igni in agrum immisso, redigebantur, quo simul semina herbarum noxiarum destruebantur, Isa. 7, 23; 52, 13. Prov. 24, 52. Denique stercoratio quoque minimè neglecta fuit, Ps. 85, 11. 2 Reg. 9, 57. Isa. 25, 20. Jer. 8, 2; 9, 22; 16, 4; 25, 53, Luc. 14, 34, 35.

§ 58. *Genera frumentorum.* — Frumentum de quo mentio occurrit, est triticum, milium, zea seu spelta, holeus, hordeum, fabæ, lentes, cuminum pratense, melanthium, linum, gossypium; his accedunt diverse species cucumerum, et fortassè orysa, Isa. 28, 25. Secale et avena hodie dum in climatibus calidioribus non

habetur, sed suppletur per hordeum, quod, mixtum confracto stramine, pabulum est jumentorum. Triticum, quod etiam frumentum per excellentiam vocatur, in Ægypto ætate Josephi crescebat, ut nunc in Africâ, in fruticeta seu ramos, quorum quilibet spicam progerminabat, Gen. 41, 47. Id quidem in Palæstinâ non obtinet, sed triticum Palæstinense multo est præstantius Ægyptio. Gossypium non solùm in arboribus magnis et multis annos durantibus, sed etiam in fruticibus, qui quotannis seruntur, crescit in capsulis instar nucum, quæ maturescentes dissiliunt, demùm decerpitæ atque aprico expositæ, intumescent in magnitudinem magni mali, et exhibent gossypium cum aliquot granis, quæ sequenti anno rursus seruntur. Gossypium fruticum, βυσσος, albedine præstat.

§ 59. *Instrumenta agriculturæ.* — Cultura soli initio simplicissima, non aliis instrumentis quam scipionibus acutis agebatur, quibus humus relaxabatur, donec pala seu spatha, et deinceps aratum, excogitaretur, quæ utraque instrumenta ætate Mosis notissima erant, Deut. 23. 10. Gen. 45, 6. Job. 1, 14. Primum aratum profectò non erat nisi ramus arboris solidior ex quo alias ramus amputatus et acuminatus prominebat; hic in solum conversus sulcos duebat, quum in altero rami oblongioris termino baculus transversus alligaretur, cui jumenta jungabantur. Adjiebatur demùm stiva, quæ hoc aratum simplicissimum regi posset. Denique componebatur aratum quatuor partibus, temone, jugo, quod temoni alligatum erat stivâ et vomere, 1 Sam. 13, 20, 21. Mich. 4, 3 (Aratra rotis instructa Plinius Hist. nat. XVIII, 47, memorat, suam ætatem fuisse recenter inventa). Arator itaque stivam aratri, rotis parentis, manibus perpetuo et firmiter tenere, et ne loca quæpiam manerent intacta, cernuus et pronus incedere, oculosque in aratum defigere debebat; Luc. 9, 62. Plinius, loc. cit. XVIII, 49, n. 2.

Rulla erat simul stimulus boum, atque hodiecum in Oriente est pertica, octo pedes longa, cuius extremitati crassiori rulla seu ferreum rutrum affixum est, quo glebae à vomere abiguntur. Altera extremitas in cuspidem ferream seu stimulum desinit, cuius punctione arator boves alacritatis admonet. Hinc patet, rullam seu stimulum hunc potuisse quoque usum hastæ præstare, 1 Sam. 13, 21. 2 Sam. 17, 29. Jud. 3, 31. Alijs et flagellum jumentis adhibebatur, Isa. 10, 26. Nah. 3, 2.

Ocea nil aliud fuisse videtur, quam quod ad-

hnedum est in Ægypto, nempe asser crassus, pondere injecto vel viro insidente gravatus, et à jumentis super arvum aratum tractus, quo glebae comminuerantur, et arvum complanabatur, quod verbum ἔτεν, quia Isa. 58, 24, 25, conf. Job 39, 7, cum οὐλη, complanavit, permutteratur, propriè significare videtur; recentiori evo usitatæ fortè etiam erant erates vimineæ, quarum Plinius ibidem, art. 43, meminit.

Modernus quidem Oriens, exceptâ Indiâ currus ignorat; ast olim non modò plastra, Gen. 45, 7. Num. 7, 3, 6, 7, 8. 1 Sam. 6, 7, 8, 10, 11, 14. Amos 2, 13. Isa 5, 18; 28, 28, et currus bellici, sed etiam rheda et carpenta splendida usitata erant, Gen. 41, 43; 45, 19, 21; 47, 29. 2 Reg. 5, 9. 2 Sam. 15, 1. Act. 8, 28. Omnes autem currus antiqui duabus duntaxat rotis volvebantur. Carpenta undique cincta matronis usitata fuisse novimus, in Bibliis autem non legimus.

§ 60. *Jumenta agriculturæ.* — Jumenta quorum ope labor agriculturæ sublevabatur, erant tauri, vaccæ, asini et asinæ. Job 1, 14. 1 Sam. 6, 7. Isa. 30, 24; 32, 20. Cautum duntaxat fuit Deut. 20, 10, ne asinus fortiori bovi jungeretur. Qui vero in Bibliis dicuntur boves, erant tauri; Hebrais enim Lev. 22, 2, omnis eviratio interdicta fuit, nisi fortè lex nonnunquam violata fuerit. Malach. 1, 14. Tauri sub calidioribus climatibus, præsertim si non admodum sagittentur, non sunt adeò indomiti, ut aratro jungi non possent; si vero quippiam pinguioribus pascuis facti erant petulantiores, perforabatur eis nasi paries, et annulus ferreus vel ex pilis contortus immittebatur, cui lorum vel funis alligatus erat, et hoc attracto respiratio adimebatur, quo contumacior etiam taurus facile domabatur. Hoc annulo etiam cameli, elephantes et leones vivi capti, gubernabantur, 2 Reg. 19, 28. Isa. 37, 27. Ezech. 19, 4. Job 40, 24. Tauri demum senescentes, carnem ad alimentum vix idoneam præbebant; quare morti naturali relieti fuisse videntur; nam antiquius ævum his animalibus, laborum sociis, admodum clementer utebatur. Hinc tauris apud Hebraeos quoque sua erat dignitas, ut tropi, ab ipsis deprompti, elegantiæ nimis carerent. Num. 22, 4. Deut. 33, 17.

§. 61. *Agri præparatio.* — Sementis altero dimidio octobris inchoabat, quo, uti et sequenti etiam novembri et decembri, triticum terra mandabatur; hordeum vero etiam januario et februario. Ager arabatur, et pars quæ jugo seu biga boum per diem arabatur, dice-

batur quoque jugum, 1 Sam. 14, 14. Jugum ipsum collo et humeris jumentorum incubabat, et funibus, non cornibus taurorum et vaccarum, sed, ut nunc in Oriente usitatum est, temoni alligatum et adstrictum erat; unde tropi subjugationis desumpti sunt, Hos. 10, 11, Isa. 9, 5; 10, 27. Jer. 5, 5; 27, 2; 8, 12; 30, 8. Nahum. 1, 5. Ps. 129, 5; 4. Matth. 11, 29, 50. Gal. 4, 1. Sulcus in Syriâ, attestante Plinio Hist. nat. XVIII, 5, non erat profundus. Canales tranjectis sulcis orti, et elevationes, occabantur et complanabantur, Job 59, 10. Isa. 28, 24, 25. Os. 10, 11. Semen probabilius occasione terræ mandabatur, ut Plinius refert; videtur tamen non raro, prout nunc in Oriente fieri solet, in sulcum fuisse conjectum, ut altero tranjecto sulco contegeretur. Quum autem lege Lev. 19. Deut. 22, 9, cautum esset, ne ager aut vinea semine duplicitis generis consereretur, et seges hujusmodi sacra esset, id est, sacerdotibus cederet; dubio procul semen frumenti à commixtis seminibus loliorum sedulò purgabatur, atque ita zizanium diligenter separabatur; nam id nequaquam est, ut Thalmudici censent, innoxia degeneratio tritici, sed lolium temulentum, quo panis, et etiam aqua decocta seu cerevisia, vim inebriantem concipit, et sanitati plurimum noxia est; quare hæc cerevisia, vim inebriantem concipit, et sanitati plurimum noxia est; quare hæc cerevisia, *aqua lotii* seu *venenata* dicitur, Deut. 29, 17, 18. Ps. 69, 22. Jer. 8, 14; 25, 15. Os. 10, 4. Hinc Matth. 15, 25, 40, lolium ab inimico, operariis somno meridiano indulgentibus, superseminatum fuisse dicitur.

§ 62. *Messis.* — Segetes in Palæstinâ, jam mense februario tantæ altitudinis sunt, quantæ in nostris terris maio cernuntur. Hoc tempore, quo triticum jam ad cubiti altitudinem excrevit, nonnunquam frigore vel vento frigido, ita lœditur, ut spicam non faciat; hic morbus segetis dicitur, *שְׁבַדָּשׁ*, et segetes læsæ dicuntur, *שְׁדֹופִית*, Gen. 41, 6. Deut. 28, 22. 1 Reg. 8, 37. 2 Paral. 6, 28. Amos 4, 9. Agg. 2, 17. 2 Reg. 19, 26. Nonnunquam verò segetes, jam mense novembri, à vento orientali hinc inde leduntur, ut flavescant, nec grana concipient, qui morbus *שְׁרֵךְ* dicitur, Deut. 28, 22. Amos 4, 9. Jer. 50, 6. 1 Reg. 8, 57. 2. Paral. 6, 28. Agg. 2, 19. Nos priorem morbum, uredinem (*brand*), et posteriorem, rubiginem (*gesengte saat*) dicimus; an autem sententia Orientaliū, ventos esse horum morborum causam, veritate nitatur, multum abest ut constet.

Segetes, in partibus Palæstinæ australibus et in locis planis circa dimidium aprilis, in borealis et montanis verò tribus hebdomadibus postiac, aut etiam serius maturescant, et a vigilibus custodiuntur, qui lecto in arbore pendulo, vel contabulata ligneæ speculæ insident, et aves, quadrupedia et lures abigunt, Jer. 4, 16, 17, conf. Isa. 24, 20. Job 17, 18. Viatoribus verò lege Deut. 23, 26, indulsum erat, spicas de alieno agro vellere, et grana manducare, dummodo falce non uterentur.

Secundâ die Paschatis, i. e., 16 à primâ neomeniâ aprilis, primus manipulus hordei maturi ad altare offerebatur, et tum messis, inchoabat, conf. Joan. 4, 55. Primum metebatur hordeum, dein triticum, zea, milium, etc. Exod. 9, 51, 52. Ruth. 1, 22; 2, 25. Tempus messis, quod à Paschate per septem hebdomadas, nempe usque ad Pentecosten extendebatur, et hinc nomine hebdomadum messis veniebat, erat festivum, Deut. 16, 9, 12. Jer. 5, 24. Messores erant domini, filii, servi, ancillæ et mercenarii, Ruth 2, 4; 8, 21, 23. Joan. 4, 56. Jac. 5, 4, qui hilares et læti operi vacabant, ut undique cantus resonaret, Isa. 9, 5; 61, 7. Ps. 126, 6. Transeuntes gratulabantur de locuplete messe, Ps. 129, 8.

Antiquissimo ævo spicæ decerpebantur, vel culmi radicibus evellebantur, quod adhucdùm in quibusdam orientis regionibus usitatum est, et hinc à Phariseis pro labore servili, sabbatum profanant, habebatur, Matth. 12, 1, 5. Hebræi verò utebantur falce, Deut. 16, 9. Joel 4, 13. Jer. 50, 16, ut stipulæ, humili hærent. Demessæ segetes brachiis comportabantur, et in manipulos colligabantur, Gen. 37, 7. Lev. 25, 10, 15. Joan. 24, 10. Ruth 2, 7, 15, 16. Amos 2, 15. Mich. 4, 12. Jer. 9, 21, 22. Manipuli demùm in cumulum congerebantur, aut plastro convehebantur, Amos 2, 13. Ps. 126, 6. Seges autem in angulo agri, atque spilegium pauperibus relinquendum erat, Lev. 19, 9. Deut. 24, 19. Ruth. 2, 2, 22.

Regiones Orientis, nunc plerumque decimâ, raro vigesimâ aut tricesimâ fruge foenus redundit; ast Matth. 13, 8, ager tricesimâ, quinquagesimâ et centesimâ fruge reddidit et Gen. 26, 12, percipiuntur fruges centuplæ. Herodotus. Strabo et Plinius memorant foenus frugum centesimum et quinquagesimum, imò etiam trecentesimum. Hæc tanta multiplicatio profectò indè venit, quod grana singula separatim, majori à se invicem distantiâ, terræ insigebantur, et in fructices succrescebant,

Gen. 41, 5, 47, quorum quippiam, referente Plinio loc. cit. XVIII, 21, 55, etiam 500—400 spicas habebant, et in Africâ adhuedum saltem 10 et 15 spicas ferunt.

§ 63. *Area.* — Manipuli manibus hominum vel jumentis, aut etiam plaustris, Amos, 2, 15, in aream, comportabantur, et in cumulum aggregabantur, Exod. 22, 5. Jud. 45, 5. Manipulus in agro, quin adverteretur, relictus, ne aquam repetendus, sed pauperibus in spicilegium cedendus erat, Deut. 24, 19. Area erat in ipso agro, et quidem in elatiore ejusdem parte, et parietibus tectoque carebat; neque enim aliud quidquam erat, nisi spatium orbicularē diametro 50—40 passuum, in quo solum complanatum et contusum erat, Gen. 50, 10. 2 Sam. 24, 16, 23. Jud. 6, 57, etc. Aggregatio manipulorum in aream ad triturationem, tropicè asservationem ad futuras clades designabat, Mich. 4, 15. Isa. 21, 10. Jer. 51, 55.

§ 64. *Trituratio.* — Principio frumentum baculis excutiebatur, quod deinceps in minutioribus duntaxat granis, aut in minori quantitate frumenti retentum fuit, Ruth. 2, 17. Jud. 6, 11. Isa. 28, 12, 17; aliás enim subjiciebatur vel unguis boum, Isa. 28, 28. Deut 25, 4, vel machinis, Job 41, 22, et quidem iisdem, quæ hodie in Oriente usitatæ sunt. Hæc omnis trituratio quidem dicitur שְׁנָת; machinam autem triplex genus commemoratur. Primum, Jud., 8, 7, 16, non liquet; fortasse erat asser inferius acutis lapidibus munitus; secundum, quatuor trabibus in quadrum compositum, inter quas tres cylindri volvabantur, quorum quilibet tribus rotis ferreis, in modum serræ dentatis, instructus erat; tertium denique in modum præcedentis compositum, nisi quod cylindri, non rotis ferreis, sed acutis fragmentis ferreis, 6 pollices longis, et 3 pollices latis, muniti fuerunt. Fortè hoc genus idem est cum primo. Hæc machinæ, quibus agaso insidebat, junctis bobus, super manipulos solutos et in circulo areæ altitudine 6 et 8 pedum depositos, circumagebantur, et ita grana ex spicis excutiebantur, atque ipsum etiam stramen concidebatur, quod ita conformatum בְּנָה dicitur. Interim post machinæ cursum vir alias furca ligneæ ordinem strati restituebat. — Trituratio tropicè persæpè venit pro magnis cladibus, et si machina dicitur nova, quæ acutior esse solebat, et aliæ desiguantur eo majores; interdum populus viator: in tñquam machina prægrandis, quæ coes et montes, ut stramen, triturat seu comminuit; nonnunquam tamen

victi reverà in terram, sicuti manipuli in aream, prosternebantur, et his machinis triturationis contrebantur, Jud. 8, 7. 2 Sam. 12, 52, Amos 1, 3, conf. Mich. 4, 13, 14. Quia verò Deut. 25, 4, prohibitum erat, ne bovi trituranti os ligaretur, conf. 1 Cor. 9, 9, 12. 1 Tim. 5, 18, jumenta machinam trahentia de spicis ad satietatem vorabant; quare hoc intuitu triturationis tropicè designat lautiorem vivendi rationem, Os. 10, 10, 11.

§ 65. *Ventilatio.* — Quæ triturata erant, in meditullium areæ conjiciebantur, et deinceps furca ligneæ objiciebantur vento leniori Jer. 4, 11, 12, qui stramen et glumam abreptam dispergebat, ut grana, glebæ cum granis infixis, atque spicæ hucusque nondum excussæ, in terram deciderent. Glebæ illæ, uti et nunc in Asiâ fieri consuevit, collectæ contrebantur, et cribro à granis separabantur, quod symbolum erat jactationis fortunæ, Amos 9, 9. Luc. 22, 51. Cumulus ventilatus, qui multas fractas, nec plenè excussas spicas complectebatur, rursus in aream exponebatur, et desuper plura juga boum circumagebantur, qui calcatione unguilarum grana excutiebant. Demùm frumentum glumæ mixtum rursus palâ objiciebatur vento, qui glumam auferebat, ut grana pura in aream deciderent, Ruth 3, 2. Isa. 30, 24. Hæc operatio symbolum erat dispersionis populi victi, quæ mali, ut quidem illo ævo existimatum fuit, à bonis separarentur, et tanquam stramen et gluina inutilis abriperentur, Isa. 41, 15, 16; Jer., 43, 24; 45, 7; 51, 2; Job 21, 18. Ps. 4, 4; 55, 5; 83, 14. Matth. 3, 12. Luc. 5, 17. — Stramen dispersum, quantum quidem ad conficiendos lateres, et ad pabulum jumentorum requirebatur, colligebatur; residuum verò cum glumâ et stipulis, ut supra dictum est, incendio in cineres redigebatur, quod ipsum tropicè pro excidio hominum malorum venit, Isa. 5, 24; 58, 11; 47, 14; Joel 2, 5. Obad. 18. Nahum. 1, 10. Jer. 15, 7. Malach. 3, 17. Matth. 3, 12. — Frumentum in cryptis subterraneis seu horreis custodiebatur; ast progressu temporis non modò in Ægypto, sed etiam in Palæstinâ granaria super terram, aedificata fuerunt, Gen. 41, 55. Exod. 1, 11. 1 Paral. 27, 28.

§ 66. *De vineis.* — Alterum objectum agriculturæ sunt horti, in quibus vel vites, vel arbores frugiferae et olera coluntur. Agemus primò de vineis. Vites, in quibusdam regionibus Orientis, uti circa littora australia maris Caspii, suâ sponte et absque culturâ crescunt,

atque uvas jucundi saporis ferunt, quæ, primâ mox ætate, homines non invitare non poterant, ut fructicem hunc colerent. Conf. Bonfrer. comment. ad Gen. 9, 20. Hinc paulò post vinum quoque occurrit, Gen. 9, 21; 44, 18; 49, 52, 55; 27, 25; 49, 7. Job 1, 18. — Hebrei in vineis non secūs ac in agris colendis erant seduli, et solum Palæstina ingenti fo- nore optima vina reddebat. Præ ceteris verò à vino celebrantur montana Engedi, vallis Salinarum, atque valles Escholk, et Sorek, quæ autem postrema vox non modò nomen proprium erat vallis, sed etiam generosissimæ vitis, quæ acinos parvos quidem, sed dulcissimos et jucundissimos, nihil intus ligni habentes, fert, et in regno Marocciano adhuedum *serki* vocatur, no- mine ex Sorck inflexo, conf. Plinius XVII, 35, 5, et Menochii de Republ. Hebr. L. 7, c. 8, quæst. 9. Alias in Bibliis vinum montis Libani et Chelbonense seu Aleppense laudatur Os. 14, 8. Ezech. 27, 18. In Palæstinâ ipsâ adhuedum crescunt botri pondere 12 librarum; qui non modò permagnos acinos habent, sed etiam à viro unico illæsi procul portari non possunt, Num. 13, 24, 25. Cæterùm uvæ Palæstinæ plerisque sunt rubræ seu nigræ; unde descendit phrasis: *sanguis uvarum*, Gen. 49, 11. Deut. 32, 14. Isa. 27, 2, 3. Eccles. 39, 26. 50, 15. — Nonnullæ vites in illis terris, arboribus innixæ, in magnam excrescent altitudinem et crassitudinem, atque ex his statuæ bauclit sceptra regum parabantur, Ezech. 19, 11.

Vitis sponte sine culturâ crescents, de quâ diximus, non est, quæ 2 Reg. 4, 39. 1 Reg. 6, 18, vitis campi dicitur; hæc enim est, sicut et in Vulgatâ nostrâ rectè vertitur, *cocyntis*, quæ Jer. 2, 21, *vitis peregrina* seu *degener* di- citur. Denique vitis Sodomæ est solanum me- langenæ, cuius fructus, ut supra dictum est, *uvæ lolii temulenti*, seu *venenatae* vocantur.

§ 67. *Situs et dispositio vinearum.* — Vineæ plerumque in declivi collium et montium plan- tabantur, in quo terra, persæpè super nudas petras aggesta, nonnisi macerie suffulciebatur, Isa. 5, 1. Jer. 31, 5. Joel 4, 18. Amos 9, 15. Mich. 1, 6. Erant autem, testibus Strabone et Plinio, in locis quoque palustribus et irriguis vineæ percelebres, ubi vites altissimè excrescebant, et ex his in primis supellectilia supra dicta conficiebantur, quæ palmites aliarum vitium non essent nisi alimentum ignis, Ezech. 17, 4, 8; 9, 10, 11; 15, 1, 3; 19, 11.

Vites serebantur sureulis aut malleolis. Plinius ibid. XVII, 35, n. 6, ait, vineas fuisse

quintuplicis generis, nempe vel sparsis per ter- ram palmitibus, vel per se vite subrectâ, vel cum adminiculo sine jugo, vel compluvias quadriplici. Nostrum non est, hæc omnia perse- qui; id modò annotasse juverit, Plinium rem nequaquam acu tetigisse, si L. XVII, c. 55, 15, dicit, in Syriâ et totâ Asiâ morem prævalere, quo vites per terram sparguntur: id quidem convenit cum Ezech. 17, 6, 7: sed vites ple- rasque in altitudinem excrescentes, et arborib- bus, vel sustentaculis, vel jugo qualicumque innixas, vel per se ipsas consistentes, prodit phrasis proverbialis sæpius recurrens, *sedere sub vite suâ et sub fiu suâ*, i. e. vitâ tutâ et prosperâ frui, 1 Reg. 3, 5. Jer. 5, 17; 8, 15. Os. 2, 12. Mich. 4, 4. Zach. 5, 10. Quod Deut. 22, 9, cavitur, ne vinea dupli semine conser- ratur, et quæ ita consita esset, sacerdoti cede- ret; non de arboribus, sed de oleribus, quæ in intervallis vitium, quæ magna erant, sere- bantur, capiendum est.

Vineæ cinctæ erant veprete vel septo, vel macerie, Num. 22, 24, Ps. 80, 13. Prov. 24, 51. Isa. 5, 5; 27, 2, 5. Jer. 49, 5. Neh. 4, 5. Matth. 21, 53. Edificatæ quoque in eis erant turres, Isa. 5, 2. Matth. 21, 25, quæ nonnisi quidem in illis terris, 30 pedes longæ et latæ, atque 80 pedes altæ sunt. Hæc turres erant speculæ custodum, qui fures, belluas et inprimis vulpes et canes aureos arcebant, Cant. 1, 6; 2, 13. Lege tamen Deut. 23, 23, cautum fuit, ne custos transeuntem prohiberet, uvas decerpere, quas manducaret in viâ, si modò eas non vase aliquo auferret.

§ 68. *Cultura vinearum.* — Modus vitem put- tandi, et ipse quoque singularis culter vinicole, jam aeo Mosis notissimus erat, Lev. 23, 5, 4, conf. Isa. 2, 4, 5, 6; 18, 5. Mich. 4, 5. Joel 4, 10. Quum autem Exod. 34, 26, et Num. 18, 11, vindemia novæ vineæ primis tribus annis interdicta esset, et uvæ quarti quoque anni, usui sacro dedicatæ essent, vites dubio procul his primis annis, itâ putabantur, ut paucae geminæ relinquarentur, et vites anno quinto, quo prima profana, i. e. libera erat vindemia, robustiores et fertiliores fierent. Triplicem putationem hinc inde consuetam fuisse, nempe martio, aprilii et maio, non modò Brochardus, sed et Plinius XVI, 49, testatur, atque Homerius quoque pro noto ponit, Odyss. VII, 120. Cæterum Hebrei vineas clapidabant, et fodie- bant, Isa. 5, 2. Palmites, nisi arbores obrep- rent, pedamentis vel jugis alligabantur, et vitibus, quæ per terram spargebantur, breves

ad innitendum caveæ circumdabantur, scrobi-
bus per ambitum factis, ne vagi palmites inter-
se pugnarent occursantes. Hæc solertia cul-
turæ in allegoris, quæ à vineis deponuntur,
ritè æstimanda est, Isa 5, 1; 27, 2, 6. Ps. 80,
9, 13. Matth. 24, 33, 46.

§ 69. *Vindemia et torcular.* — Vindemia in
Syriâ inchoat medio septembri, et continuat
usque in medium novembrem; quæpiam uvæ
in Palæstinâ autem jam junio et julio maturæ
sunt, quod fortassè triplici putatione vitis ve-
nit, quâ positâ, etiam triplex est vindemia,
primâ mense Augusto; secunda septembri, et
tertia octobri; uvæ tamen in vitibus adhuc
novembri et decembri habentur. Recematio ab
Hebræis relinquenda fuit pauperibus, Lev. 19, 10.

Tempus vindemiæ erat lœtissimum, Jud. 9,
27, Isa. 16, 10. Jer. 25, 50; 48, 34. Canticis
undique resonantibus uvæ absindebantur et
comportabantur in toteular, quod erat in ipsâ
vineâ, Isa, 5, 2. Zach. 14, 10. Hagg. 2, 15.
Matth. 21, 33. Apocal. 14, 19, et constabat
duobus receptaculis, quæ vel lapidibus ædifi-
cata, et gypso obducta, vel grandiori saxo ex-
cisa erant. Alterum superius, נֶגֶד dictum, nunc
quidem in Persiâ est ferè 8 pedes longum et
latum, et 4 pedes altum, in quod uvæ congi-
ciuntur, et à quinque viris calcantur, ut mu-
stum, per foramen, quod in pariete penè funda-
mentum receptaculi adaptatum et clathratum
est, in receptaculum inferius defluat. Calcatio
torcularis erat molesta et squalida; vestes enim
rubro musto inquinabantur, Isa. 63, lœta tam-
en et cum cantu ad modum instrumentorum
musicorum peragebatur, atque calcatores sæpè
exclamabant *hedad*, ut saltatio quæpiam fuisse
videatur, Isa. 16, 9, 10. Jer. 25, 50; 48, 32,
33. Tropicè vindemia, recematio, et calcatio
toreularis, prælia et ingentes clades significat,
Isa. 17, 6. 63, 1, 3. Jer. 49, 9. Lament. 1, 15.

Mustum, ut hodiecum in Oriente usitatum
est, in magnis amphoris asservabatur, quæ in
terrâ defodiebantur; *cellæ vinariae* non erant
subterraneæ, sed super terram ædificatae, in
quibus amphoræ, ut nunc in Persiâ, in terram
infossæ erant, vel humi consistebant. Olim tam-
en mustum quoque in utribus asservabatur,
qui, ne fermentatione rumperentur, novi erant,
Job 32, 19. Matth. 9, 17. Marc. 2, 22. Mustum
partim quoque coquebatur, ut syrpus fieret,
qui nomine mellis comprehenditur, Gen. 45,
11. 2 Paral 31, 5. Ipsæ etiam uvæ partim in
aprico siccabantur, et in massas coagmen-
tabantur, quæ צְמוּקִים אֲשֵׁנִים עַבְנִים dicebantur,

1 Sam. 6, 19, 25, 18, 50; 2 Sam. 16, 1. 1 Paral. 42, 14. Os. 3, 1. Ex his uvis passis, vino
impositis, et rursùs expressis, vinum dulce
conficiebatur, quod æquè mustum dicebatur,
Act. 2, 13.

§ 70. *De Hortis.* — Olera et arbores frugi-
feræ, prima erant agriculturæ objecta; hinc
horti sunt antiquissimi, et nullo non tempore
frequentes erant. Ab Hebræis dicebantur נֶגֶד, recentiori ævo nomine quoque persico פָּרָדִיס, παραδεῖσος, *paradisus*, veniebant, et sedulò colebantur. Hebræi recentiores ad hortorum culturam è magis excitabantur exemplo Syrorum,
quos Plinius ab hâc culturâ præ cæteris laudat. Arbores multiplicabantur semine et surculis vel
malleolis; dein transplantabantur, fodiebantur,
stercorabantur et putabantur, Job. 8, 16. Isa. 17,
10. Insertio tropicè occurrit Rom. 11, 17, 24.
Nunc quidem horti in Persiâ bono ordine dis-
positi, sed in regno Othomanorum simplicissimi
sunt, fons tamen, aut rivus, vel receptaculum
aquarem nunquam deest, Dan. 13, 4. Eccles.
21, 40, 41. In Bibliis horti à potiori parte ar-
borum denominantur, ut *hortus nucum*; *pa-
radisus malorum punicorum seu granatorum*,
Cant. 6, 11; 4 13, uti et sylva Palmarum erat
hortus grandis in planitie Jerichuntina, in quâ,
teste Strabone p. 763, palmis aliæ quoque ar-
bores interpositæ erant. Orientales hodierni
hortos non minùs amant quam antiqui He-
bræi, non modò quia fructus delicatores fe-
runt, sed etiam quia umbra est gratissima, et
aquis, quibus horti carere non possunt, aura
refrigeratur, 1. Reg., 22, 2. 2 Reg. 25, 4. Os.
9, 13. Cant. 4, 13; 6, 1. Eccl. 2, 5. Joan. 8, 1;
20, 15. Hebræi etiam post mortem in hortis quie-
scere amabant, ideoque in ipsis passim sepultra
parabant, 2 Reg. 9, 27; 21, 18, 26. Marc. 45,
46. Matth. 26, 39. Joan. 48, 1, 2. Hinc etiam
regiones amœnæ dicuntur *hortus Dei*, i. e.,
peramœnus, et arbores quoque frequenter tropicè
pro hominibus veniunt; semper virentes
et frugiferæ significant probos; infructuosæ
autem et aridæ improbos, et altissimæ cedri
reges, Job 26, 19. Ps. 1, 3, 5. 92, 15. Os. 14,
6, 7. Jer. 17, 8. Dan. 4, 1; 7, 10. Luc. 23, 31.
Matth. 3, 9; 7, 17, 20; 12, 33. Ezech. 17, 3;
4, 21; 31, 5, 13. Imò cœtus quoque hominum
sylvæ, atque multitudo improborum vepreti-
bus assimilatur, Isa. 9, 10; 10, 19; 33, 34;
11, 1. Quaspiam arbores, in Bibliis sæpius
commemoratas, et aliundè minùs notas paucis
enarrabimus.

§ 71. *Oleæ.* — Antiquissimum et admodum

quæstuosum objectum rei rusticæ, erant oleæ, quarum ramus jam Gen. 8, 12, et deinceps omnibus gentibus perpetuò fuit symbolum pacis et prosperitatis. Oleum jam occurrit Gen. 28, 18. Job 24, 11, quod culturam arboris multò antiquiore fuisse docet. In Palæstinâ oleæ sunt optimæ indolis, et præbent oleum præstantissimum; hinc regio etiam ab his arboribus laudatur, in primis opposita Ægypto bonis oleis carenti, Num. 18, 13. Deut. 7, 15; 11, 14; 12, 17; 18, 31. His arboribus conduct solum jejunum, arenosum, siccum et montosum; undè et mons Olivarum nomen duxit. Arbor, aspectu jucunda, et hieme quoque virescens, ramos latè porrigit; quare symbolum erat multarum prolium, Ps. 52, 10; 128, 5. Os. 14, 7. Jer. 11, 16, 17. Perdurat etiam 200 annos, et eā vivente jam adsunt juvenes oleæ, quæ locum morituræ occupant; nihilominus etiam surculis plantari solent. Cultura non est alia, nisi fossio terræ, et putatio ramorum vel frondium. Fructus palato quidem suaves sunt, ferè omnes tamen in torculari conjiciuntur, ut oleum obtineatur, cuius ex unâ arbore non nunquam 1000 libræ percipiuntur. Hinc Hebræi cum Tyriis quoque magnam olei mercaturam faciebant, Ezech. 27, 17, conf. 1 Reg. 5, 25, et regibus Ægypti oleum dono mittebant Os. 12, 2. Cæterū baccæ olearum, antequam maturescant, manibus decerpuntur, vel leniter decutiuntur, Isa. 47, 6; 24, 15. Deut. 34, 20, atque, si adhuc virides sunt, et non torcentur, sed solùm tundantur et exprimantur, oleum generosissimum fundunt, omphacium, et etiam tusum et viride. Torcularia verò ad exprimentum oleum erant singularia, נַתְּנָפָעַ, Matth. 26, 50. Joan. 18, 4, descendit, in quibus olive calcabantur, Mich. 6, 13, et primum flumen secundo, ac secundum tertio generosius erat. Maturæ baccæ olivarum fundunt oleum levius. Oleum generosissimum aromatibus mixtum, adunctiones, reliquum ad omnes cibos adhibebatur; quare etiam in sacrificiis, quæ quasi convivium regis Dei erant, olei usus præcipitur, Lev. 2, 4, 7; 15, 6, 8, 9, conf. Bonfrer. Comment. ad Lev. 1, 1, 16, et Menochii de republ. Hebr. L. 2, c. 9, quest. 4.

Cotinus, κότινος, et oleaster, ὄλεαστρος, dicuntur ambae quidem oleæ sylvestres, diversa tamen sunt arbores, etsi nonnunquam ab ipsis Græcis confunduntur. Fructus cotini nonnisi ad colores inducendos utilis; oleaster verò,

seu agrippa cheagnus Linnei, ipsa est olea sine culturâ, cuius ramuscui, teste Sculzio in der Sammlung der Reisen von Paulus VI, 290, sterilibus oleis cultis inseruntur, ut fertilitas promoveatur, conf. Rom. 11, 17, 24.

§ 72 *Ficus*. — Non minùs frequentes in Palæstinâ sunt ficus, quæ in solo quoque arido et arenoso proficiunt, atque nequaquam, ut in nostris hortis, frutices, sed arbores sunt, non quidem recte in altum excrescentes, attamen alte et frondosæ, quarum umbra peramena est, Hebrais bene cognita, Mich. 4, 4. Os. 2, 6, pullulant æquinoctio verno, Luc. 21, 29, 30. Matth. 24, 32, et primum fructus, nullis præcedentibus foliis et floribus, protrudunt; folia demum circa finem martii progerminant. Matth. 21, 19. Marc. 11, 15. Fructus triplicis sunt generis: I, fixus præcox, quæ æquinoctio verno progerminat, nondum matura grossus, et matura ficus præcox dicitur, Cant. 2, 15. Os. 9, 10. Jer. 24, 2; altero dimidio junii maturescit, conf. Marc. 11, 15. Matth. 21, 19, atque reliquis sapore præcellit, Os. 9, 10; II, ficus æstivalis seu carica, circa dimidium junii prorumpit, et augusto maturescit; III, ficus hyemalis quæ augusto protruditur, et non maturescit nisi dehinc jam foliis arboris, circa finem novembris, longior et colore magis fusco est. Ficus omnes, in primis autem præcoces, maturæ sponte decidunt, Nah. 5, 12. Manducantur recentes, partim verò in aprico siccantur, et in massas coagumentantur, **דְּבִילִים** **דְּבָשָׁה** dicuntur, 1 Sam. 25, 18; 50, 12; 2 Reg. 20, 7; 1 Paral. 42, 40. Cæterū parabola Luc. 15, 6, seqq., ex studio hortensi Orientalium deprompta, et à palmâ, cui sterili hac ratione mederi posse fingitur, ad sicum translata est.

Sycomori figuræ et magnitudine moris similes sunt et non modò in Ægypto, sed in Palæstinâ quoque, in primis in p'ani litteribus Judeæ frequentissimæ sunt, 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 1, 15; 9, 27. 4 Reg. 20, 27. Ps. 78, 47. Stirps crassior, mox in plures ramos, ferè horizontaliter extensos, diffunditur, et altissimè quidem excrescit, facile tamen in ramis conseeditur, Luc. 19, 4, 5. Semper viret et lignum ejus, quod nigrescens est, in millia annorum perdurat, ideoque in aedificiis præcipuus erat ejusdem usus, 1 Paral. 27, 28. Isa. 9, 9. Fructus, qui non ex ramis et inter frondes, sed ex ipso stipite prorumpunt, similes sicubus, granis tamen interioribus carent, et prædulces atque hinc stomacho molesti sunt; quare iis non vescentur, nisi qui melioribus carent. Non ma-

turescunt, nisi ungue vel ferro vellicentur, quo facto succum instar lactis emittunt, et vulnere deinceps nigrescente, permaturescunt, Amos 7, 14. Arbor est fertilissima; septies enim per annum hos largè profert fructus, qui à pauperibus quatuor mensibus manducantur.

§ 73. *Malus Punica*. — *Malus punica* (sive *granatum*) *Persiae*, *Arabie*, *Ægypto* et *Palæstinæ* *domestica*, arbor generosissima, nequam tamen alta, et mox ab humo in ramos diffusa, ideoque à nonnullis accensetur fructibus; verùm fructus est aspectu pulcherimus, et gustu suavissimus, magnitudine magni mali, diametro nempe trium vel quatuor pollicum, superius quasi coronâ cinctus, colore primùm viridi, augusto et septembri autem rubescente et subfuscō, cortice crasso et duro, sed tamen fragili. Interiora flava sunt, et pluribus pelliculis carnosis completa, quæ multum succum duleem amarulentumque, et grana quoque alba purpureaque complectuntur, Num. 13, 24; 20, 5. Deut. 8, 8. Forma horum fructuum, arte expressa, non leve erat ornamentum Exod. 28, 35, 34; 34, 59. 1 Reg. 7, 18.

Citri et mali aurantiæ recentiori ævo ex Persiâ in Palæstinam transplantata fuisse videntur; si enim Palestinae indigenæ essent, nomen quoque hebraicum non decesset; nam *fructus arboris decoræ*, Lev. 23, 40, nec citrum, neque malum aurantium, sed fructum cuiuslibet arboris generosæ, uti malum punicum et dactylos significat.

§ 74. *Balsamum*. — *Balsamum* est frutex, et arbor; succus verò ille odorifer et saluberimus, qui propriè balsamum dicitur, non ex arbore, quæ in Jaman *Abu Schæmm*, dicitur, sed ex frutice stillat, qui montibus Meccæ et Medinæ domesticus est. Quemadmodum autem hi frutices adhucdum seculo XVI et XVII in Ægypto ad Mataream non procul à Kaherâ (Cairo), in horto arte colebantur, sic quoque olim in Gilead, et demum in viciniâ Jerichuntis et Engedi cultos fuisse, testes locupletissimi sunt Gen. 37, 25; 43, 11. Jeremias c. 8, 22; c. 46, 11; c. 51, 8. Ezech. c. 27, 17. Josephus Fl. de Bell. L. IV, c. 8, § 3. coll. Archæol. L. VIII, c. 6, § 6; L. XX, c. 4, § 2. Plinius Hist. Nat. L. XII, 2, 5; Solinus, c. 53, § 5; Tacitus Hist. L. 5, c. 6; Diodorus Siculus L. XIX, c. 98; Strabo pag. 763, et Justinus Trog. L. XXXVI, c. 3, ut conjecturæ, quæ in contrarium prolatæ sunt, prorsùs nihil evincant. Tres sunt hujus plantæ species, duas quidem

fruticum, et tertia arboris. Succum emitunt junio, julio, et augusto, qui vase testaceo excipitur; frutex quoque instrumento ferreo vel osseo vulneratur, ut copiosorem emittat succum, qui verò minus generosus est. Hic succus dicitur *oppobalsamum*. Fructus fruticis, qui aliquot grana continet, expressus, fundit *carpobalsamum*. Rami denique abscessi, chemicis operationibus coguntur fundere *xylobalsamum*.

§ 75. *Palma*. — *Palma* in Oriente et Africâ frequens; in Palæstinâ verò nostro quidem ævo rario est, cujus ratio non est, nisi defectus cultorum; hæc enim arbor, ut fructus sapidos producat, solentes requirit colonos. Olim sub sedulis Hebreis erat frequentissima, uti non modò ex Levit. 23, 40. Deut. 34, 3. Jud. 1, 16; 5, 13; 4, 6, sed etiam ex Diodoro Sic. L. II, c. 48 et 53, et L. XIX, c. 98; Strabone p. 763, 800, 818; Tacit. Hist. L. V, c. 6; Plinio H. N. L. XIII, c. 6 et 8; Solino c. 55, § 42; Josepho Fl. de B. J. L. II, c. 9, § 4. L. III, c. 5, § 5, c. 10, § 8, L. IV, c. 8, § 2 Archæol. L. XV, c. 4, § 2, L. XVIII, c. 2, § 2, et ex nummis quoque Judæorum et Romanorum liquet, qui palmam æquè ac manipulum tritici et uvam, tanquam symbolum Judææ, exhibent.

Palma amat clima calidum et solum arenosum, argillosum et nitrosum, in quo tamen rivus aut aqua, quâ rigetur, non desit; hinc in vallibus et planitiebus lètè crescit. Exod. 15, 27. Stirps est rectus et altissimus, qui non nisi in vertice coronam gestat frondium toto anno virentium. Quare Hebreis non modò figura ejus pro ornato veniebat, 1 Reg. 6, 32, sed symbolum quoque erat personæ pulchræ, Cant. 7, 8, etiam hominis probi, Ps. 4, 3; 92, 13. Fructus crescent in pediculis, qui ex ipso stirpe in angulis frondium progerminant; et quium palmæ aliæ sint mares, aliæ feminæ; semen ex floribus palmæ masculæ tempore opportuno in arborem formellam transferendum est, quod si omittatur, aut justo citius vel serius fiat, palma fœmina, prout mascula, fructum non fert, Job 15, 51, 52. Si autem tempore opportuno impregnatus est fructus, excrescit in magnos botros dactylorum, qui augusto, septembre et octobre maturescunt, atque partim recentes manducantur, partim verò in torculari, ex salicibus plexo, exprimuntur, et expressi in massas compinguntur et asservantur. Succus expressus est vinum dactylorum, olim per celebre, cujus nomine etiam comprehendebatur ille potus, qui ex arefactis illis massis dactylorum, si aquis calidis

macerati et expressi fuerant, parabatur. Frondes palmarum Hebrei festo tabernaculorum in manibus gestabant, Lev. 25, 40, et regibus solemniter urbem intrantibus in viâ sternebant, 1 Machab. 45, 51. Matth. 21, 48. Græci verò frondem palmæ victoribus athletis porrigebant, conf. Apocal. 7, 6. Cæterum hæc arbor Orientalibus præcipua et nobilissima est; unde est sententia: *Frons palmae et arundo*, Isa. 9, 13; 19, 15, quæ permutatur cum *caput et cauda*, et idem valet, ac *summum et infimum, princeps et abjectissimus*.

§ 76. *Terebinthi et Pistacia*. — Terebinthi dicuntur *אַלְיָם*, Gen. 49, 21, *אַלְהָ*, quæ nomina à punctatoribus nonnunquam cum *אַלְהָ* et *אַלְיָם* *quercus*, permutata fuisse videntur. Arbores sunt magnæ, multis ramis et foliis, toto anno virentes; per mille annorum durant, et tandem emorientes, loci hæredem relinquunt surculum, qui fit arbor, ita ut terebinthi in locis suis sint quasi perpetuae; quare loca ab illis, non secùs ac ab urbibus, dominantur, Gen. 13, 8. Jud. 6, 11. 1 Sam. 10, 5. 2 Sam. 18, 19, 21 Isa. 6, 13. Ezech. 6, 13. Nonnunquam sunt symbolum proborum, qui Isa. 61, 5, *צְדִיקָה* *אַלְיָם* dicuntur.

Pistacium⁶, est arbor therebintho simillima; fructus verò pistacii, qui Gen. 43, 11, *Botnîm* dicitur, et octobre maturescit, est generosissima nucum species, aliquatenus amygdalo similis, sed sapore longè præstantior, et ideo Orientalibus charissimus. Nuces nostræ seu juglandes, in Palæstinâ sunt frequentes, Avellanæ autem seu Prænestinæ desiderantur, et ex Occidente in plagas orientales devehuntur; nam *לוֹן*, quod quipiam nucem Avellanam significare arbitrii sunt, amygdalorum nomen est.

Reliquâ de culturâ hortorum et regno vegetabili, vide in Olai Celsii Hierobotanico. Upsalæ 1748, 47. T. II, in-8, et in Walchii Calendario Palæstinæ 1785. Gottingæ in-4.

§ 77. *De Apibus et Melle*. — Quamquam laus Palæstinæ, regionis lacte et melle manantis, Exod. 3, 8, 17; 15, 5; 53, 5. Levit. 20, 24. Num. 15, 28; 14, 8, 16, 14. Deut. 6, 3; 11, 26, 9, 15; 27, 5, 31, 30. Jos. 15, 16. Jer. 11, 5; 32, 22. Ezech. 20, 5, est proverbialis, et hinc Num. 16, 13, de Ægypto quoque usurpatum; apes tamen habet frequentes, quæ non modò in alvearibus, quæ ex argillâ, confracto stramine mixta, parari solent, asservantur, sed etiam in arboribus concavis et fissuris rupium favos fingunt, Deut. 52, 15. Ps. 81, 17. Exa-

mina apium, Deut. 1, 44, in Oriente sunt numerosiora; apes quoque illos, à quibus offenduntur, majori rabie perseguuntur, ac aculeus earum est vehementior, et inflammationem infert molestiorem, ut animalcula hæc non solum hominibus singulis, sed nonnunquam gentibus quoque integris gravissimas molestias creaverint; quare symbolum sunt hostium ferocium, Deut. 1, 44. Ps. 118, 11, 12. Sibilo tamen seu potius tinnitu, ut in nostris regionibus, in certum locum pellici possunt, Isa. 7, 18.

Hebreos diligentem horum animalculorum euram gessisse, liquet ex copiâ mellis, quo magna cum Tyriis commercia tractabant, Ezech. 27, 17. Hinc mel in Bibliis frequenter memoratur, et quidem non modò favum, sed etiam eliquatum, quanquam nomine *שֶׁבֶת* non semper venit mel apium, sed sæpè etiam syrups dactylorum et musti, Gen. 43, 11, atque etiam μέλι αγριόν, *mel agreste*, 1 Sam. 14, 25, 27. Matth. 3, 4, quod non est mel apium, quæ in fissuris rupium favos fingunt; hoc enim venit nomine *דְבַשׂ מִסְלָעַ*, Deut. 32, 15, Ps. 81, 17; neque est manna liquidum, *terengabin* dictum, etsi olim mellis quoque nomine comprehensum fuit; sed est mel roscidum, seu excrementum, quod apides copiosissimum in folia arborum, in quibus sunt, ejiciunt, ut in terram quoque defluat, 1 Sam. 14, 25, 27.

Antiqui mel pro nostro saccharo usurpabant, et multùm adamabant; quare symbolum est amoenitatis et jucunditatis, Ps. 119, 11; 103. Prov. 24, 15, 14. Cant. 4, 11. Eccl. 21, 27. Quia verò majori quantitate gustatum, vomitum promovet; symbolum quoque est fastidii aut nauseæ, Prov. 25, 16, 17.

§ 78. *Piscatus*. — Pisces Hebreis, sicut Orientalibus omnibus, in amore et deliciis erant, Num. 11, 5; quare piscibus Jordanis, lacus Gennesareth et maris quoque Mediterra-nei minimè parcebant. Lex Mosaica enim tantum illos, qui pinnulis, vel squammis carent, interdixerat, Lev. 11, 9. Hinc occurrit porta Piscium Jerosolymæ, à foro piscium denominata, 2 Paral. 55, 14. Neh. 5, 3; 12, 39. Isa. 19, 8. Ezech. 26, 1; 5, 14; 47, 10, atque piscaiores symbolum sunt hostium, Isa. 19, 8. Jer. 10, 16. Habae. 1, 15. Ad lacum Gennesareth fuisse magna piscium commercia tractata, Strabo testatur; hinc et Apostolorum aliqui, ex hac viciniâ oriundi, erant piscaiores; atque hoc hominum genus fuisse impigrum et solers, liquet ex Luc. 5, 15, conf. Matth. 4, 19. Instru-

menta piscatūs erant hamus, Job 40, 25. Isa. 19, 8. Habac. 1, 15, jaculum ferreum, Job 40, 5, atque rete, Isa. 19, 8; 51, 20. Habac. 1, 15, 16. Job 19, 6.

§ 79. *Vervactum.* — Omni anno septimo res rustica per universam regionem intermittenda erat, nihil serendum, vites et oleæ non putandæ, et quod sponte cresceret, non metendum, nec vindemia agenda, neque arborum fructus legendi, sed omnia, sine culturâ nata, pauperibus, peregrinis et feris relinquenda erant, Levit. 25, 1, 7. Deut. 15, 1, 10. Hæc lege cautum fuit, ut ferarum genera conservarentur, solum novas vires caperet, et pauperibus subveniretur; quare etiam anno sexto singularis ubertas à Deo promissa fuit. Levit. 25, 20, 24.

Neque tamen propterea Hebræi annum septimum prorsùs otiosi transigere debuerunt; poterant enim piscari, venari, apes et greges curare, ædificia et supellectilia reticere aut nova parare, lanam, gossypium, linum, et pilos caprarum, camelorum et asinorum in opus consumere, atque de eo, quod abundabat, commercia tractare. Denique diutiùs quoque in sacro tabernaculo vel in templo, ubi hoc anno lex Mosis prælegebatur, commorandum fuit, ut de officiis et religione, atque de historiâ gentis, et de beneficiis à Deo impertitis instruerentur, Deut. 31, 10, 13. Hæc autem quies terræ, ut Moses Lev. 26, 54, 55, predixit, longo tempore neglecta fuit, 2 Paral. 56, 21; post exilium accuratiū observabatur.

CAPUT V.

DE ARTIBUS.

§ 80. *Origo artium.* Res arduæ, nisus consequendi commoda, atque casus fortuiti docuerunt prima artium rudimenta, et quidem pleraque initia inventa sunt mox primâ hominum ætate, quâ majores difficultates et incommoda urgebant, et longæ vitæ subveniebat, ut faciliùs paulisper perfici possent; hinc sequenti ævo, de quo fusior nonnihil historia restat, jam plures artes occurrunt, et seculo post hominis creationem quarto, Gen. 4, 21, 23, cuprum quoque et ferrum malleo subjectum, atque instrumenta musica memorantur. Civitas, quæ cum agriculturâ non oriri non potuit, primis inventis refugium et fomentum præbebat, et locum tribuit, inventa ad majorem perfectiōnem perducendi. Id jam ante diluvium contigit, ut ex prægrandi navi Noachi colligitur.

Ferrum etiam inveniri solidum, testes sunt Bergmann Physische Erdbeschreibung I, 200,

451, 1471, et Sonnerat Reis. 306, 361, Ausg. 1783.

§ 81. *Artes à diluvio usque ad Mosen.* — Noe atque filii ejus, qui tantam navem ædificarunt, artibus benè exercitati erant; alia quoque artificia saltem viderant, et post diluvium etiam ista, quâ potuerunt ratione, imitati sunt. Hinc inter Noachidas, qui in civitates coierunt, non multò post, plures artes et utensilia arte parata obvia sunt, Gen. 9, 21, 41, 1, 9; 14, 1, 16; 12, 7, 8; 15, 10; 17, 10; 18, 4, 5, 6; 19, 32; 21, 14; 22, 10; 23, 15, 16; 24, 22; 53, 61, 66; 26, 12, 15, 18; 27, 5, 4, 14; 31, 19; 27, 34; plura alia, quæ progrediente tempore occurrunt, attentum Bibliorum lectorem latere nequaquam possunt.

§ 82. *Artes inter Hebræos sub Mose.* — Hebræi in Ægypto, quæ olim artibus præ aliis regionibus excellebat, permulta didicerunt; hinc demùm in Arabiâ Petræa inter eos erant, qui omnia artificia pro sacro tabernaculo conficiebant. Lex Mosaica quidem artes non fovit, nequaquam tamen interdixit aut vilipendit, sed uti id temporis apud alias gentes erat, industriae populi reliquit.

§ 83. *Artes Hebræorum in Palæstinâ.* — Paulò post obitum Josue, à Joabo ex tribu Juda, condita quidem fuit vallis artificum 1 Paral. 4, 14, conf. Neh. 11, 55, et aderant eà ætate fabri auri et argenti, Jud. 17, 3, 5; artes verò vix quidquam proficiebant, etsi quæ necessariæ erant, nunquā decessent, nisi fortè quando artifices ab hostibus abducti fuerunt, Jud. 3, 31, 5, 8. 1, Sam. 15, 19. Faciliora verò instrumenta, ad rem rusticam necessaria, quilibet sibi ipsi parabat. Fœminæ quoque, et quidem etiam matronæ probæ, fila dueabant, texebant, acu pingebant, et vestimenta non tantum pro suâ familiâ, sed etiam promercatu conficiebant, Exod. 35, 25. 1 Sam. 2, 19. Prov. 31, 18, 54. Act. 9, 39. Hinc non erat merces, nisi artificibus, qui difficiliora tractabant, uti qui currus construebant, lapides scidebant, idola sculpebant vel ex metallo fundebant, aut aurum, argentum, vel æs in opus convertebant, denique sigulis, et aliis similibus artificibus; Jud. 17, 4. Isa. 29, 16; 50, 14. Jer. 28, 23. Zach. 12, 15. Illi artifices non erant, ut inter Græcos et Romanos, servi, sed ingenui, Jer. 24, 1; 29, 5; 2 Reg. 24, 14, et increscente sub regibus luxu, augebantur. Jam sub Davide et Salomone aderant, qui palatia et templum extruere possent, et ab artificibus tyriis, qui hebreis erant superiores, discebant, 1 Paral. 14, 1, 22, 15,

in historia Hebraeorum occurruunt plura instrumenta et artificia metallurgica, ex quibus colligitur, plures artes cognitas fuisse.

§ 84. *Artes post exilium*. — In exilio multi Hebrei, quia non ubique agros fertiles, quos colerent, reperiebant, artibus et mercaturæ se addicebant, quod demum, quum progressu temporis in quam plurimas regiones dispergerentur, adeo invaluit, ut Thalmudici præcipere parentibus, ne negligenter, filios docere artem vel opificium; quare in Thalmude plures eruditi quoque Judæi memorantur, qui artem aut negotium quodpiam tractabant, et in novo quoque fœdere Josephus, nutritius Jesu, erat artifex, qui ligna in opus convertebat; Simon refertur fuisse coriarius in urbe Joppe, Act. Ap. 9, 45; 10, 52; Alexander, eruditus Judæus, dicitur ærarius, 2 Tim. 4, 14, atque ipse Paulus et Aquila erant σκηνοποιοι. Quæpiam tamen negotia, non modò Græcis, sed etiam Judæis, hâc recentiori ætate infamia erant; agasones enim asinorum et camelorum, tonsores, remiges seu nautici, pastores et caupones, à Rabbiniis prædonibus accensentur. Ast illi αὐτοχόερθεις Ephesii, 1 Timoth. 3, 8, et Cretenses, Tit. 1, 7, qui alioquin, testibus scriptoribus antiquis, nullum lucrum existimabant turpe, non erant alii quam qui injustis artibus quæstum faciebant. Artifices Græci nobiliores, ævo Apostolorum jam societate quæpiam inter se nxi erant, Act. 19, 23, conf. Xenophon Cyrop. VIII, 2, 4. De quibusdam artibus sigillatum agendum est.

§ 85. *Antiquitas artis scribendi*. — An primùm scriptura symbolica, dein hieroglyphica, demum syllabica, et denique litteralis, inventa sit, non liquet, neque id hoc loco queritur, sed quam ætate litteræ repartæ sint. Omnes antiqui hoc ingeniosum inventum Asiae vel regionibus orientalibus et ævo admodum remoto, etsi de ipsa ætate nil certum referunt, attribuunt, et consentiunt quoque, litteras in Græciam ex Phœnico allatas fuisse per Cadmum, et quidem si antiquo chronico Parenzi fides est, anno 1519 ante Christum, seu 45 post obitum Mosis.

In Oriente litteræ profectò pluribus seculis translationem in Græciam præcesserunt. Antclides apud Plinium Hist. Nat. VII, 57, litteras in Ægypto inventas esse tradit, et ex antiquis monumentis adprobare conatur, 45 annis ante Phoroneum, antiquissimum Græcæ regem, i. e. anno 409 post diluvium, et 117 Abrahami; inventio autem hæc profectò non est, nisi illatio antiquioris inventi Phœnicii in Ægyptum, ut litteræ apud Phœnices præcesserint. — Epि-

genes, qui est Plinio gravis in primis auctor, apud Babylonios 720 annorum observationes siderum, coctilibus laterculis inscriptas, docet, qui minimum, eodem referente Plinio, Berosus et Critodemus, 480 annorum; unde Plinius colligit aeternum, i. e., perantiquum litterarum usum. Simplicius, qui seculo quidem V vixit, sed sua ex Porphyrio, acuto historico, hausit, refert, Calisthenem, comitem Alexandri, Babylone observationes siderum 4905 annorum consignatas reperisse, quarum itaque initia incident in annum 2254 ante Christ. et hoc ipsum ævum confirmat nomen mensis martii טבת, si, ut verisimillimum est, ab ariete de promptum fuit; nam illo tempore sol hoc mense in ariete versabatur. Quum autem litteræ dubio procul, haudquaquam ad consignandas observationes siderum, sed ad tractanda commercia inventæ fuerint; multò profectò antiquiores sunt, quod etiam libellus emptionis Gen. 25, comprobat, qui, prout tenor ejus innuit, ætate Abrahami scriptus fuit.

Hinc nihil mirum, litteras in libris Mosis pro notissimis et pervulgatis sumi, Exod. 17, 14; 24, 4; 28, 9, 11, 17, 18; 52, 52; 54, 27, 28. Num. 17, 18; 55, 2. Deut. 27, 8, et adfuisse quoque jam tum longa abhinc ætate librarios publicos, qui genealogias in tabulas inferebant, et שׁוֹבְטִים dicebantur. Exod 5, 6; 14. Deut. 20, 5 9; imò ætate Jacobi jam sigilla, quibus in Oriente nomina insculpantur, usitata fuisse, ex Gen. 38, 28; 41, 42, patet, undè multò major antiquitas litterarum colligitur.

Herodotus et Diodorus Siculus duplex antiquum scripturæ genus memorant, alterum sacrum, profanum alterum; Clemens vero Alexandrinus et Porphyrius triplex genus distinguunt, nempè hieroglyphicum, sacras litteras, et profanas, de quibus aliqui שׁרָת Isa. 8, 1, explicant. Scriptura hieroglyphica, in Ægypto lapidibus incisa, nomine בְּנֵי בְּשֻׁבְתִּים Lev. 26, 1. Num. 55, 52, occurrit, que jam tum tanto abusui exposita fuit, ut hæ figuræ divino honore colerentur. Qui illam legebant, בְּנֵי בְּשֻׁבְתִּים, non modò Exod. 8, 5, 14, 15; 9, 11, sed jam Gen. 41, 8, erant dignitate inter Ægyptios conspicui.

§. 86. *Divulgatio litterarum*. — Litteræ, orientalibus populis antiquissimo jam ævo notæ, à Phœnicis mercatoribus et coloniis, et demum etiam ab Ægyptiis emigrantibus latè per Orientem et Occidentem divulgatæ fuerunt, quod ipsum etiam cognatio littera-

rum diversarum, quæ communem originem produnt, confirmat. Patriarchæ Hebræorum, litteras à Phœnicibus seu Chananaëis acceperunt, et posteri eorum in Ægypto, ubi aliquin id temporis iidem characteres valebant, conservabant, uti ex eo liquet, quod ætate Mosis jam longo abhinc ævo librarios publicos seu genealogos suos habuerunt, et Deut. 24, 1, 5; 17, 18, 19, lex lapidibus insculpi jubetur, ac scriptura, ita insculpta, proprio suo nomine חנוך, memoratur, conf. Exod. 32, 16, 32. Quare non pauci Hebrei legere et scribere neverunt. Jud. 8, 14; plurimi tamen erant illiterati. Hinc, qui artem scribendi pro aliis profitebantur, cuiilibet petenti exarabant litteras, quæ necessariae videbantur; hi, si non omnes, plerique tamen erant sacerdotes, qui, prout adhucdùm in Oriente moris est, atramentarium in cingulo gerezabant, Ezech. 9, 2; 3, 11. In atramentario erant materiæ et instrumenta scripturæ, et culter, quo calamus acuebatur. Jerem. 36, 25. Cæterùm ditiones habebant proprios, non modò notarios, sed etiam lectores, quare frequentior auditionis quam lectionis est mentio, 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 12, 11. Isa 29, 18. Jer. 36, 4. Rom. 2, 15. Jac. 5, 11. Apoc. 1, 3. Hos librarios adibant juvenes, qui litteras discebant. Quippiam horum notariorum scholas quoque publicas habuisse videntur, quarum quæpiam deinceps, in primis curâ Samuelis et aliorum prophetarum, inclinaruerunt, et nomen à prophetis duxerunt, 1. Sam. 19, 16, seq. 2 Sam. 10, 5, seq. 2 Reg. 2, 3, 5; 4, 38; 6, 1. Discipuli harum scholarum erant, non quidem infantes, sed juvenes, qui singularia ædificia incolebant, ferè ut mos in academiis Persarum obtinet. Docebantur musicam et cantum, et dubio procùl quoque litteras, religionem Mosaicam et poesim. A prophetis cognominabantur prophetarum filii, i. e., discipuli; prophetæ verò et doctores nuncupabantur patres, 2 Reg. 1, 12. Post exilium scholæ ad synagogas vel in ipsis erant, de quibus paulò post dicemus. Conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 3, c. 14, quæst. quartâ.

§. 87. *Materia et instrumenta scripturæ.* — Quæ fuerit prima scripturæ materia, non liquet; usitatæ autem olim materiæ erant: 1º Ex regno vegetabili. 1. Folia arborum. 2. Liber, seu cortex arborum, ex quo demùm resoluto, et rursus compacto, charta corticea parabatur. 3. Pugillaris, seu tabula lignea, Isa. 8, 1. Ezech. 37, 16. Luc. 1, 72, quæ ta-

men in Oriente vix, ut in Occidente, cerà illinita fuit. 4. Linneum; hinc et Romæ erant libri lineti, à Livio sœpiùs memorati; aut etiam pannus xylinus, qui in Mumis Ægyptiorum reperitur hieroglyphis inscriptus. 5. Charta papyracea, quæ ex divisis papyri arundinibus, jam ante bellum Trojanum parabatur, ut ostendit Plinius Hist. N. XIII, 21, 27.

2º Ex regno animali. Pelles animalium, quærum præparatio quidem rudior erat, donec sub Eumene rege Pergami, circa annum 200 ante Christ. melior inventa esset, quæ ab hoc loco adhucdùm Pergamena dicitur, et alias quoque μεμβράνα audit, 2 Tim. 4, 15.

3º Ex regno minerali. I. Tabulæ plumbeæ, Job 19, 24. II. Tabulæ æneæ, quæ pro monumentis perpetuis usitatæ erant. 1 Mac. 8, 22; 14, 20 26. III. Lapidès seu saxa, quibus in primis monumenta publica insculpebantur, et litteræ insculptæ nonnunquam quoque calce explebantur, Exod. 24, 12; 31, 18; 32, 19; 34, 1, seq. Deut. 5, 19; 27, 1, 9. conf. Jos. 8, 33, seq. Job 19, 24. Ps. 16, 4; 56, 1; 58, 1; 60, 1. IV. Latereuli, qui, insculptis litteris, igni coquebantur, et adhucdùm ex ruderibus Babylonis effodiuntur; exstant autem in Oriente multò recentiores quoque hujusmodi inscriptiones V. Arena in terrâ strata, in quâ adhucdùm in Indiâ proles scribendi artem discunt, et in quâ ipse quoque Archimedes figuræ mathematicæ delineabat, conf. Joan. 5, 1, 8. Cæterùm, si Ezech. 2, 9. Apoc. 10, 9, libri in visione manducantur, symbolum id est revelationis, nequaquam verò argumentum, in alimentis quoque scriptum fuisse.

Instrumentum, quo scribebatur, erat stylus, 1º in materiâ durâ, uti lapidibus et tabulis æneis, stylus erat ex chalybe paratus, Isa. 19, 25, nonnumquam cuspide adamantinâ munitus, Jer. 17, 1. 2º In tabulas ligneas, cerà obductas, litteræ imprimebantur acuminato ψαφῳ, quod erat ex alterâ extremitate latum et planum, quo, quod malè scriptum fuerat, deleri, et cerà rursus complanari posset. Ast obductio ceræ in calidis illis regionibus vix usitata erat; litteræ itaque in his tabulis atramento vel tinturâ pingebantur. 3º In linteis, pannis xylinis, chartâ, pellibus et pergamenâ litteræ primùm pingebantur bacillo acuto, vel penicillo, fortassè חטף, demùm verò calamo, qui etiam findebatur; hoc eleganti calamo Orientales adhucdùm, loco pennarum nostrarum, utuntur. Culter, quo calamus scindebatur, dicebatur חטף, Jer. 36, 23.

Atramentum jam Num. 5, 45, pro usitatisimo ponitur, conf. Jer. 36, 18, et diversis modis parabatur; quos Plinius XVI, 6, XXX, 25, narrat; simplicissimum autem, adeoque antiquissimum componebatur ex contusis carbonibus, aut etiam ex fuligine et aquâ, addito gummi. Utebantur verò antiqui aliis quoque coloribus, et, ut Cicero de Naturâ Deorum II, 20, et Persius III, 11, testantur, etiam atramento, quod sepiâ effundit, etsi Plinius id negat. Hebræos quoque auro scripsisse sacros libros, Josephus testatur Archæol. XII, 2, 11, conf. Plin. XXXIII, 40.

§ 88. *De libris.* — Libri qui jam Job. 19, 23, Num. 21, 14. Exod. 17, 14, notissimi erant, scribebantur olim in pellibus, linteis, pannis xylinis et chartâ papyraceâ, et demum quoque pergamena. Spatium materiæ in columnas plerumque minutâ, Jerem. 36, 23, videbatur. Si liber fusior erat, plures pelles, chartæ, panni xylini aut lintei connectebantur. Rarò ex utrâque parte inscribebantur. Ezech. 2, 9. Zach. 5, 1. An lineæ antiquissimo ævo fuerint βωστροφηδον scriptæ ut in inscriptione Sigæa et in inscriptionibus Hetruscis, mox expeditum esset, si illi lapides Jos. 8, 32, reperirentur. An intervalla verborum recta fuerint, discussimus in Introductione in V. T. P. I, § 98.

Libri, materiæ flexibili inscripti, circa baculum, vel si liber erat longior, ex duabus extremitatibus circa duos baculos convokebantur, et lector librum vel locum libri revolvebat, αναπτυγας τὸ βιβλιον, et lecto loco complicabat, πουξας, Luc. 4, 17, 20; unde descendit nomen *volumen*, Ps. 40, 7. Isa. 16, 1; 34, 4. Ezech. 2, 9. 2 Reg. 19, 14. Esdr. 3, 2. Liber, hujusmodi scipioni obvolutus, et filo vel funiculo ligatus, facile poterat sigillo ob-signari. Isa. 29, 11. Dan. 12, 4. Apoc. 5, 1; 6, 6. Libri verò, qui tabulis ligneis, plumbeis, aereis, vel eburneis inscripti erant, per annulos in tergo, æquali distantia dispositos, per quos bacilli trajiciebantur, conjungi solebant.

Orientalis amant inscriptiones librorum tropicas et ænigmaticas, quales quipiam etiam censem esse inscriptiones Psalmorum 56, 1; 60, 1; 80, 1; et profectò negari nequit, 1 Sam. 1, 18, lessum Davidis super Saûlem et Jonathan, simili ratione *arcum* nuncupari.

§ 89. *De epistolis.* — Epistolæ, quæ eodem cum libris nomine veniebant, eò rariores sunt, quò æcum est antiquius. Prima memoratur epistola 2 Sam. 19, 14, seq. Deinde verò fre-

quentior est epistolarum mentio, et interdum etiam sub mentione nuntii latent, ut Esdr. 4, 15, 17. Mittuntur verò in Oriente plerumque sine sigillo; si autem ad magnatem scriptæ sunt, in crumenam pretiosam conduntur, quæ ligatur, et argilla vel creta appositâ, et sigillo impresso signatur, conf. Isa. 29, 11. Neh. 6, 5. Job. 38, 14. Cæterum epistolæ antiquissimæ sine salutatione inchoant, et sine valedictione finiunt; verum sub monarchia Persarum prolixa salutatio usitata erat, quæ Esdr. 4, 7, 10; 5, 7, in compendium redacta est. Apostoli in Epistolis salutatione quidem Græcis consueta usi sunt, omiserunt tamen consuetum γαρεπιν, et adjecterunt benedictionem quamplam religioni christianæ consentientem. Paulus, qui Epistolas dictabat, in epilogo benedictionem propriâ manu adscribebat, 2 Thess. 3, 7; et generatim dictare notario magis consuetum erat, quam scribere.

§ 90. *De Poesi.* — Poesis non modo apud Hebræos, sed etiam apud alias gentes, jam ætate Mosis ad summum perfectionis culmen erecta erat, Exod. 18. Deut. 31. Num. 21, 24. quoque librum Job. Floruit deinceps apud Hebræos per mille ferè annos, et quovis honore digna reputabatur. Usus ejus erat non solum ad voluptatem, sed antiquissimâ ætate etiam ad conservandam historiam, quum præclarègesta carminibus comprehensa decantarentur; porrò quam maximè ad laudem Numinis, et ad elegantiam quoque operum eruditorum, prout libros Jobi, Proverbiorum et Ecclesiastis carminibus exaratos comperimus.

§ 91. *Indoles poeseos hebraicae.* — Poematisbus et carminibus hebraicis insunt illa, quæ omnibus poematisbus communia sunt, nempe sensus elati et ardentes, sententiarum lumina, figurarum atque imaginum pulchritudo et varietas, verborum denique vis, pondus et elegantia; sunt autem alia, quibus à poematisbus occidentalium distinguuntur.

I. *Tropi, imagines et figuræ sunt audaciores et insolentiores, quæ in primis ex collatione poematum arabicorum lumen capiunt.*

II. *Ornamenta orationis à rebus orientalibus, in primis Palestinenibus et Hebraicis de prompta sunt, nempe 1° ab objectis naturalibus illius regionis, ut à Libano cedrisque ejus, à Carmelo, à quercubus Baschan, à vineis, hortis et arboribus, à jumentis et feris, in primis à bobus, asinis, leonibus, aquilis, gazellis; à fontibus et fluminibus; à terræ motibus, etc. 2° re pecuariâ et rusticâ; 3° ex historiâ; 4° ex*

vitâ communi et moribus, atque etiam à vitiis, uti ab ebrietate, impudicitia, fornicatione et adulterio; 5º ex mythologiâ Orientalium, quâcum magnâ ex parte, sed nequaquam omni, convenit mythologia græca et romana; sic occurrit quidem thalamus solis Ps. 19, 5, 6; ast sol non vehitur curru, sed volat alis, Ps. 139, 9. Isa. 18, 1. Malach. 3, 20; ætas aurea Isa, 2, 4; 11, 6, 9; 24, 25; 30, 24, 28; 60, 19, 20; 65, 4, 25; 66, 1, 5; porrò etiam orcus ἀδην, in quem non modò milites, belliduces, imperatores et omnes morientes, sed etiam populi devicti, civitates et regna eversa personificata, imò et arbores, symbola civitatum, descendant, et ibi in lectis cubant, armis capiti suppositis, Isa. 14, 9, 20. Ezech. 26, 20; 31, 14, 48; 32, 7, 8, 17, 30, ita quoque flumina orci, Ps. 48, 4, 6. 2 Sam. 22, 5, etc.

III. Carmina Hebraica fortassè quidem pendibus, et certo syllabarum vel verborum numero, magis tamen sententiis parallelis dimensa sunt, quæ, syntaxi vel sensu, synonymæ, aut antithetice, sibi respondent. Hic parallelismus syntacticus, synonymus, antitheticus, constat jam solis duobus membris, se immediatè consequentibus, ut Ps. 414, 2, 8; jam tertio quoque membro impari, ut Os. 6, 1, 2; jam quatuor membris, quorum primum tertio, et secundum quarto respondet, ut Ps. 33, 43; jam etiam quinque membris, quorum duo prima et duo ultima sibi parallela sunt, et medium est impar, ut Isa. 31, 4; vel primum tertio et secundum quarto respondet, et quintum est impar, ut Ps. 19, 8, 10. Nonnunquam observatur quidpiam singulare, ut Ps. 113, 5, 6. Mich. 1, 4. Hæc indoles poeseos hebraæ, benè cognita, non contemnendam opem fert interpreti et critico, uti Ps. 77, 18, 19, 139, 20, Isa. 47, 11; 49, 6, 16. In his membris observantur hinc inde aliqua similiter cadentia seu rhythmi, ut videtur, studio quæsiti, sicut Jud. 14, 18. Prov. 7, 13, 15; 29, 17. Isa. 26, 20, 21; 40, 24; 49, 8; 51, 1, 2, 5, 8; 53, 6, 7. Zach. 11, 1.

§ 92. *De musicâ.* — Cantus poesi coœvus est. Instrumenta verò musica invenit Jubal, Gen. 4, 21, atque Gen. 31, 27, jam de integro choro mentio fit. Musica deinceps pari semper cum poesi passu ambulabat, et poeta carmen suum ipse canebat, et instrumento accinnebat. Hinc musica æquè ac poesis magni siebat, et dubio procul, quamdiu poesis floruit, ad magnum perfectionis gradum evencta, nimis tamen sonora fuisse videtur; ast id à consuetudine aurium pendet.

§ 93. *Usus musicæ apud Hebreos.* — Hebræi musicâ utebantur festis diebus domesticis, civilibus et religiosis, ut in nuptiis, anniversario natalis, diebus, quibus hostes devicti sunt, in inaugurationibus regum, in cultu divino, et in itinere ad festa majora in templo celebranda, Isa. 30, 29. In sacro tabernaculo, et deinceps in templo, Levitæ erant musici; aliás autem quilibet sine discriminè instrumenta musica tractare poterat; sacræ duntaxat buccinæ argenteæ sacerdotibus reservatae erant, qui clangore earum, dies festos indicebant, primores convocabant, et in bello classicum ac receptui canebat, Num. 10, 1, 10. Musicam in sacro tabernaculo David in meliorem ordinem rededit, et 4000 levitas in 24 classes divisit, qui Psalmos canerent, et instrumentis accinerent. Quælibet classis per hebdomadem munus suum obibat, et præfecto parebat. Omnes verò classes à tribus directoribus regebantur, 1 Paral. 16, 5; 23, 4, 5; 25, 1, 31, conf. 2 Paral. 5, 12, 13. Hic ordo demùm sub Salomone in templum transiit, et conservatus fuit usque ad eversionem Jerosolymæ; etsi enim nonnunquam sub regibus idololatriis interruptus fuerit, sub successore tamen rursus restitutus est, 2 Paral. 5, 12, 17; 29, 27; 35, 15; imò et post exilium denuò restauratus fuit, Esdr. 3, 10. 1 Mach. 4, 54. 13, 51, quanquam musica recentiori hoc ævo, uti etiam poesis, eum perfectionis gradum, quem ante exilium adepta fuerat, nequaquam attigerit.

§ 94. *Fides.* — Instrumenta chordis instructa, seu fides, erant:

I. Cithara, antiquissima, Gen. 4, 21, quæ ab octo chordis, Ps. 6, 1; 12, 1. 1 Paral. 15, 21, dicuntur *octachordon*. In nummis Asmonæorum citharæ aliæ octo, aliæ tribus chordis instructæ sunt; duplex ergo fuit cithara; quare octachordon distinguitur. Fortasse prior est κύθαρα, et posterior κύπελλα; nam hæc duo nomina 1 Mach. 4, 54, distinguuntur. Josephus Flavius verò Archæol. VII, 10, 3, citharæ 10 chordas tribuit, ut progressu temporis numerus chordarum auctus fuerit. Chordæ hujus instrumenti olim fortassè manu, ætate autem Josephi Flavii plectro tangebantur. Hoc instrumentum in Babyloniâ videtur nuncupatum fuisse פְּסָנְתֶּרֶת, Dan. 3, 5, 7, 10, 15, idem ac φλάτηριον, quod Alexandrinis quidem interpretibus est nomen ferè omnium instrumentorum, erat tamen quoque singulare, uti nunc in Ægypto, duabus tabulis resonantibus, quæ duobus pollicibus distant, compositum.

II. Nablium, nabla vel naula, primum in Psalmis Davidis occurrit, et Ps. 33, 2; 144, 9, quidem juncto נַבְלָע; sed Ps. 92, 4, ab עַשְׁרָע, *deca chordo*, distinguitur. Josephus Archæol. VII, 10, 3, ei tribuit 12 chordas, ut in hoc instrumento jam decem, jam duodecim fuerint chordæ. Non plectro, sed digitis tangebatur. Constabat, ut ipsum nomen נַבְלָע innuit, ex utre seu corio, quod tabulâ resonante clausum erat; ex hoc utre duo obliquè procurrentes baculi cum tertio transverso triangulum seu Græcum delta inversum Δ formabant. Chordæ, super tabulam resonantem extensæ, in illo baculo transverso ficebantur. Ita conformatum adhucdūm in Oriente reperitur, sed quinque tantum chordis instructum, conf. 2 Sam. 6, 5. 1 Reg. 10, 12. 2 Paral. 6, 11. Aliud hujus instrumenti genus in Babyloniam usitatum, æquè triangulare, est sambuca, σαμβούκη, Dan. 3, 5; 7, 10, 15, quod primum quatuor, deinceps etiam viginti chordis instructum erat.

Chordæ erant fila, quæ ex lino, libro, et nervis, dein verò ex ilibus ovium conficiebantur, quæ ultimæ jam ab Homero, nequaquam ut recenter inventæ, memorantur.

§ 95. *Instrumenta, quæ inflabantur.* — I. Ug-gab, Gen. 4, 21, antiquissima fistula pastoritia, quæ primum quidem erat sola una alterave, demùm autem septem ferè fistulis, ex arundine paratis, longitudine deficientibus componebatur, ut συριγχός. Hujus species erat maschrokitha, in Babyloniam usitata, Dan. 3, 5.

II. Chalil, nechiloθ, et nekeb, tibiae sunt, quæ ex ligno, arundine, cornibus, et ossibus parabantur. Nunc in Oriente tibiæ quoque triplicis generis consuetæ sunt; prima, quæ duplice fistulæ constat, videtur esse חִילָה; simplex altera cum orificio, fortassè est קְבָב; et tertia sine orificio fortassè קְבָב, Isa. 5, 12; 30, 29. Jer. 48, 36. Ps. 5, 1. Ezech. 28, 5.

III. סִבְנֵיָה, vel juxta k'ri, Dan. 3, 5, 10, fistulæ ex arundine paratâ, Syris Sambonja, Græcis Samponja, et Italis Zampogna dicita, et quidem, ut Servius contestatur, obliqua.

IV. Cornu, instrumentum antiquissimum, ipsum erat cornu boum, in clumine abscissum, ut orificium fieret. Temporis progressu etiam cornua arietum arte in hunc usum excavata fuerunt. Cornu alio nomine dicebatur schophar, ut jam Josephus Fl. et Hieronymus videbunt; differentia, si quæ fuit, vix alia erat, nisi quod schophar esset cornu arietis arte excavatum, vel fortassè progressu temporis ex ære in formam cornu paratum. In bello ejus

usus latissimè patebat, et sonus ejus tonitru comparabatur.

V. Buccina recta, cubitum longa, paulisper crassior quam tibia, orificio instructa, et infra informam campanulæ desinens. Tempore pacis, et si populus aut proceres congregandi erant, clangebatur lenius, fortius verò, si castra movebantur aut ad prælrium procedendum, et id dicebatur, classicum canere.

§ 96. *Instrumenta pulsilia.* — I. תְּמִימָן תְּמִימָן, Gen. 31, 27, instrumentum tympanis aliquâ ratione simile, nempe circulus ligneus vel æneus latitudine palmæ, qui pendulis annulis æneis vel tintinabulis instructus, et pelle vel membranâ obductus est, qui manu sinistrâ tenetur et agitatur, atque manu dexterâ ad numerum musicæ pulsatur. Hoc instrumento mulieres adhucdūm per universum Orientem ad saltationem utuntur, conf. Exod. 15, 20, Job. 17, 6; 21, 12; 2 Sam. 6, 5.

II. Ziltzelim, metzilloth. Duplex eorum olim erat et est adhucdūm in Oriente genus; alterum, duæ magnæ patinæ aut cymbala, quorum alterum musicus manu dexterâ, alterum verò sinistrâ tenet, et utrumque invicem, ad numerum musicæ concutit, ut in nostrâ musicâ militari observare lieet; hinc quoque numero duali בְּצִלְלִים nuncupantur. Alterum autem genus, Ps. 150, 5, quatuor sunt exiguae pateræ magnitudine majoris nodi vestium nostrarum, quas mulieres saltantes pollici vel indici et digito medio utriusque manus affigunt, et, diversis manuum quoque gesticulationibus saltantes, ad numerum musicæ invicem concutunt. Ast. בְּצִלְלִתִים, Zach. 14, 20, nec hæc sunt instrumenta musica, neque, ut quidam opinantur, tintinnabula, quæ proprium habent nomen בְּצִלְלִים, Exod. 28, 35, 36; 39, 25, 26, sed bracteæ vel laminæ æræ conceavæ, quæ equis ad ornatum affigi solebant.

III. Menaaneim, 2 Sam. 6, 5; instrumenta musica erant, quæ agitabantur aut motitabantur, adeoque sistra, σειστρα (à σειστρα moveo, concutio), quæ non erant aliud quam ferrum in modum baculi tensum, et quacumque ratione, plerunque autem in rotunditatem ovalem, aut etiam in duos angulos rectos et duas rotunditates flexum, annulis mobilibus instructum, ut agitatum, et ferro alio ad numerum musicæ percussum, sonum et tinnitum ederet. Aliud genus hujus instrumenti videntur esse schalischim, triangula, usitata mulieribus, 1 Sam. 18, 6, quæ in Oriente non tractant nisi instrumenta, quæ artem non requirunt.

Reliqua nomina instrumentorum musicorum nondum elucidata sunt, nempe I. **הַגִּיאָה**, Ps. 9, 17; 92, 4. Isa. 8, 19, nisi hoc nomen fortè carmen vel genus carminis designet; II. **תְּחִתָּה**, Ps. 8, 1; 81, 1; 84, 1; à **תְּחִתָּה**, *torcular*, instrumentum, quo ad calefactionem torcularis canebatur; alii ab urbe Philistæorum Gath denominatum esse censem; III. **עַלְמֹות לְבָנָה**, Ps. 9, 1, fortasse melius **עַלְמֹות לְבָנָה**; nam *Ben* est 1 Paral. 45, 18, nomen alicujus musici ætate Davidis; quid sit **עַלְמֹות עַלְמֹות**, Ps. 46, 1. 1 Paral. 45, 20, non liquet; fortasse genus citharæ, et hinc 1 Paral. 45, 21, permutteratum seu octachordum; IV. **שְׁמִינִית**, instrumentum à musico hujus nominis denominatum, Ps. 42, 1, 67. 1; V. **מִחְלָתָה** Ps. 55, 1; 88, 1, fortasse species fistulæ pastoritiae, ut *æthiopicum mahlet*. Alia quæpiam verba, ut **שָׁוֹשֵׁן עֲדוֹת**, Ps. 60, 1; 69, 1; 80, 1, et **יְמִינָם וְקִים**, Ps. 56, 1, videntur esse tropicæ et ænigmatische Psalmorum inscriptions.

§ 97. *De saltatione*. — Saltatio Muhamedanis lusus esse videtur, qui gravitatem viri minimè deceat, et hinc mulieribus, tanquam adultis infantibus, relinquitur. Moderna Orientalium saltandi ratio obscoena est; olim autem erat alia, et apud Græcos quidem mimica imitatio actuum humanorum, etiam militarium, quare in ludis quoque gymnasticis celebrabatur. Ex modernâ saltatione orientalium et græcarum mulierum colligitur, saltatum olim fuisse in orbem seu circulum, ita quidem, ut quæpiam, quasi dux, præcederet, et diversas, arte nequaquam carentes mutationes pedum, gestulationes manuum, et inflexiones totius corporis formaret, quas omnes reliquæ, in orbem sequentes, ad justum musicæ numerum, qui instrumento. **מִזְבֵּחַ** indicabatur, imitabantur. Id consonat locis Bibliorum, in quibus de saltu sermo est, Exod. 15, 20. Jud. 11, 34. 1 Sam. 18, 6, 7. Jer. 5, 4, 13. Ex Ps. 68, 26, liquet, saltasse quoque viros musicos; et cantores quidem in orbem præcessisse, secutos esse fidices, et ex utrâque parte à virginibus saltantibus cinctos fuisse. Hujusmodi chorea dicebatur **בְּחִזְרָה**, quæ etiam in cultu divino et diebus festis ducebatur; ast proceres non saltabant plebeiis immixti, atque id est, quod Michal 2 Sam. 6, 16, 23, Davidi, qui inter populum ante aream saltavit, vitio vertit. Proceres alias, ævo saltem recentiori, nonnisi saltum juniorum puellarum spectabant, conf. Marc. 6, 21, 25.

Ars oratoria in Oriente nunquam floruit; quare Paulus, inter Græcos, qui artem hanc,

etsi tunc jam senescentem et degenerem, magni faciebant, non benè audiebat, 1 Cor. 1, 17.

CAPUT VI.

DE SCIENTIIS.

§ 98. *Scientiarum origines*. — Quùm artes meditatione ad certas leges redigerentur, ortæ sunt scientiæ, quarum prima initia antiquissimo ævo offenduntur; de integro autem aliquo systemate nullum etiam ævo recentiori occurrit vestigium. Reliquis præcelluerunt Ægyptii et Babylonii; laudantur quoque Arabes 1 Reg. 5, 9, et Edomitæ, Jer. 49, 6. Hebræi inclaruerunt sub Davide et in primis sub Salomone, qui ipse omnes alios doctrinæ et perspicaciæ superässè refertur, et hinc à celeberrimis extraneis invisebatur, 1 Reg. 5, 9, 14. Exemplum tanti regis alios plurimos dubio procul in imitationem traxit. Excolebant autem præ cæteris morum disciplinam, philosophiam religionis, historiam suæ gentis, et historiam naturalem, de quæ Salomo plurima scripsit, quæ ætatem non tulerunt. Post Salomonem Hebræi vix progressi sunt. In exilio notiones et ideas novas acceperunt, et dein quoque à Græcis permulta mutuati sunt; historiam vero non ita studiosè, ut majores eorum, excoluerunt; hinc annales postremorum seculorum, antiquioribus similes, desunt.

§ 99. *De Historiâ et Chronologiâ*. — Historiæ studium olim in oriente præ cæteris viguisse, ipsa testantur Biblia, quæ res præcipuas à creatione hominis usque ad tempora, quæ proximè Christum præcesserunt narrant, et multos alios libros historicos laudant, atque plura quoque monumenta, in memoriam rerum gestarum erecta, inscriptionibus quoque probabiliter instructa, referunt. Idem apud alias quoque gentes obtinebat; non solum Ægyptii ordinem sacerdotum, scribendæ historiæ addictum, alebant, sed etiam Babylonii, Assyrii, Persæ et Tyrii suos habebant annales. Antiquissimâ ætate id munus apud plerasque gentes ad sacerdotes spectabat, recentioribus autem temporibus etiam reges, suos habebant cancellarios, qui in primis dicta regis et facta consignabant. Apud Hebræos etiam prophetæ historiam suorum temporum scribebant, e antiquiori ævo genealogi multa genealogiis inserebant; erat enim antiqua historia magis genealogica, quam chronologica; quare genealogia, etiam pro historiâ venit, Gen. 6, 9, 10, 1. Hinc æra Nabonassare antiquior, non reperitur,

in Bibliis tamen hic defectus per genealogias chronologicas et insertos hinc inde numeros annorum certe temporis periodi, aliquā ratione suppletus est. In compendiariis genealogiis sine chronologiā Hebræi sicut Arabes, generationes pro arbitrio omittebant, Ruth 4, 20, 25. Esdr. 7, 1, 5. Matth. 1, 8; ast aliās nomen per posteros in genealogiis conservari, magno honori ducebatur; quare jam à primā origine Hebreis erant publici genealogi.

Antiqui, non modò Hebræi, sed etiam Ægyptii, ut ex Herodoto et Diodoro Sieculo patet, adamabant cyclum generationum, quarum tres, centum annos efficiebant; ast antiquiori ævo, quo homines erant longevi, centum anni generationi deputabantur, ut ex Gen. 15, 15, 16, atque ex 215 annis liqueat, quibus Abraham, Isaac et Jacob in regione Chanaan versati sunt, et duæ tantum generationes erant.

§ 100. *Arithmetica, Mathesis, Astronomia et Astrologia.* — Arithmeticæ species priores quator, in Pentateuco pro notis ponuntur, nec dubium est, mercatores pluribus operacionibus arithmeticis, quæ tamen non erant nostra, usos fuisse, quām et nomina myriadis רְבָבָה, רבְבָה, jam Gen. 24, 60. Lev. 26, 8. Deut. 32, 30, usitata fuerint.

Mathesis, quatenus ad rem rusticam et nauticam, atque ad artes necessaria fuit, deesse non potuit, etsi singularis ejus mentio non offenditur.

Quæpiam astronomia ad rem rusticam et nauticam necessaria erat; et menses omnes 50 dierum, qui Gen. 7, 11; 8, 3, 4, occurrunt, argumento sunt, jam id temporis tentatum fuisse, annum ad cursum solis exigere. Hac scientiâ præ cæteris Ægyptii, Babylonii et Phœnices excelluerunt. Aliqua nomina stellarum occurrunt, Job. 9, 10; 37, 9; 38, 31, 32. Isa 13, 10; 24, 12; Amos 5, 8, 26; 2 Reg. 23, 5. Hebreos verò astronomiæ non majorem operam navâsse, mirari non subit; erat enim juncta astrologiæ, quæ illis, Exod. 22, 17. Deut. 48, 10, interdicta fuit, ab omnibus autem aliis gentibus magni fiebat, Isa. 47, 9; Jer. 27, 2; 50, 53; Dan. 2, 13, 48.

§ 101. *Divisio diei et noctis.* — Diem Hebrei juxta legem Mosaicam computabant à vesperâ usque ad vesperam; diem verò naturalem, ab ortu solis usque ad occasum, ante exilium dividabant ferè, ut nunc Arabes, in sex partes inæquales. I. Aurora seu crepusculum matutinum, quod recentiori atate, exemplo Persarum, divisum erat in duas partes, quarum

prima inchoabat, quando orientalis, altera, quando occidentalis horizontis pars illustrabatur; à Thalmudicis Jerosolymitanis dividitur in quatuor partes, quarum prima אַיִלָּה השׁמֶר, dicuntur, quæ Ps. 22, 1, occurrit, et Marc. 16, 2. Joan. 20, 1. λαύ πρωτο nuncupatur. II. Mane, oriente sole. III. Calor diei, qui inchoat circa horam nonam, Gen. 18, 4, 1 Sam. 11, 11. IV. Meridies. V. Ventus diei, qui quotidie aliquot horis ante solis occasum inchoat, et usque ad vesperam spirat, Gen. 5, 8, VI. Vespera, in duas partes divisa, quarum prima inchoabat, juxta Karæos et Samaritanos, occidente sole, et altera ingruentibus tenebris; juxta Rabbinos autem prima, sole ad occasum vergente, et altera, eo occidente. Arabes cum Karæis et Samaritanis faciunt, et ita quoque Hebrei ante exilium computasse videntur, ut Rabbini ex græco δεινον novam computationem desumpsisse videantur.

Horarum mentio prima occurrit Daniele 5, 6, 15; 4, 6, 30; 5, 5. Primum quidem horæ ad gnomones qui nonnisi meridiem indicabant, dein ad σκυλερίου, seu horologium solare, denique etiam ad clepsydras exigeabantur. Horologium solare sub rege Hizikiä (Ezechiæ) occurrit, 2 Reg. 18, 9, 10. Isa. 38, 8, et à rege Achaz denominatur, qui illud ex Babyloniâ accepisse videtur, unde et Aneximenes Milesius recentiori ævo primum skiahericon in Græciam transtulit. Quia verò noctu, et cœlo obnubilato quoque interdiù, ejus nullus erat usus, inventa est clepsydra, quæ adhucdūm seculo XVII in Persiâ erat simplicissima, nempe scutella ex tenui laminâ aereâ, in fundo exiguo foramine perforata, quæ in vas aquâ repletum posita, aquâ per foramen penetrante, tribus horis implebatur, ut submergeretur; quare minister clepsydræ, qui scutellam submersam ex aquâ elevaret, et vacuam super aquam reponeret, necessarius erat. Horæ præcipue erant tertia, sexta et nona, quæ jam Dan. 6, 11, precibus consecrabantur, conf. Act. Apost. 2, 15; 3, 2; 10, 9. Dies dividebatur, Joan. 11, 9, in duodecim horas inæquales, æstate longiores, breviores hyeme. Horæ numerabantur ab ortu solis, ut in æquinoctio tertia nostræ nonæ, sexta nostræ duodecimæ, et nona nostræ tertiae responderet; aliis anni temporibus hora, quâ sol in Palæstinâ oritur et occidit, consulenda est, ut, quæ fortè memoratur, hora ad nostrum horologium redigi possit. Quare annotamus, solem in Palæstinâ solstitio æstivali oriri fieri nostrâ horâ quintâ, et occi-

dere ferè septimā , solstitio verò hyemali oriri horā septimā , et occidere quintā .

Nox ante exilium divisa fuit in tres vigilias , quarum prima , *initium vigiliarum* , usque versus mediam noctem , Thren. 2, 19 ; secunda *vigilia mediae* , usque ad gallicinium , Jud. 7, 19 ; et tertia , *vigilia matutinæ* , usque ad ortum solis extendebar ; hæc nomina à vigiliis levitarum in sacro tabernaculo et templo , desumpta esse videntur . Exod. 14, 24. 1 Sam. 11, 11. Ætate Christi autem nox , exemplo Romanorum , in quatuor vigilias divisa erat , Thalmudicis frustra repugnantibus ; prima dicebatur *œphes* , *vespera* , *conticinium* ab ingruente nocte usque ad nostram horam nonam ; secunda , inde usque ad medium noctem , μεσουνκτιον , *media nox* , *intempestum* ; tertia usque ad nostram horam tertiam matutinam , αλεκτοροφωνια , *gallinum* ; quarta denique usque ad crepusculum matutinum πρωι , *diluculum* .

§ 102. *De hebdomadibus* . — Periodus septem dierum jam in historiâ diluvii , Gen. 7, 4, 10, 8, 10, 12 , et Gen. 29, 27, 28 , nomen quoque ejus עיוב occurrit ; antiquissima itaque est , ut gentes , apud quas inventa fuit , eam à Noachi filiis acceperisse et conservassè videantur , ut e. gr. nigri in Africâ , conf. Oldendorps Gesch. der Mission 1, 308. Dies numerabantur à die solis , ut dies Saturni esset septima , quæ Hebræis erat sabbatum ; nomina planetarum , ipsis imposita sunt ab Ægyptiis . A sabbato , tanquam præcipuâ die , tota demùm hebdomas dicta fuit , Τεββ , in N. F. σαββατον et σαββατα , et dies numerabantur , una vel prima Sabbati , secunda Sabbati vel etiam Sabbatorum , etc. , i. e. dies solis , dies lunæ , etc. Marc. 16, 2, 9. Luc. 18, 12; 24, 1. Joan. 20, 1, 19, etc. Hebræis , præter hebdomadem dierum , aliud triplex genus hebdomadum præscriptum erat . Exod. 22, 10, 11. Lev. 25, 1, 17 , et Deut 16, 9, 10. I. Hebdomas hebdomadum ; periodus septem hebdomadum , seu 49 dierum à Paschate usque ad festum Pentecostis , quod , die 50 incidens , inde dicitur festum hebdomadu . Deut. 16, 9, 10; II hebdomas annorum ; periodus septem annorum , ita ut septimus esset sabbaticus , quo erat vervactum totius regionis ; III hebdomas septem annorum sabbaticorum ; periodus 49 annorum , quæ anno quinquagesimo seu Jubilæo claudebatur . Exod. 22, 10, 11. Lev. 25, 1, 22; 26, 34.

§ 103. *De mensibus et anno* . — Mutationes lunæ primam procul dubio temporis dimensionem suppeditarunt , neque tamen , ut quipiam

opinantur , originem hebdomadibus dederunt , quia nequaquam 4 hebdomades , seu 28 , sed 29 dies efficiunt ; neque primitus computationibus annorum occasionem dedisse censeri possunt ; nam anni profecto primùm juxta redditum æstatis vel fructuum maturescentium , numerabantur . Quum autem observaretur , post duodecim ferè menses lunares redire fructus maturos , annus ad 12 menses lunares seu 354 dies determinatus fuerit ; ast post 17 annos quoque observabatur , eodem redeunte mense omnia esse contraria ; quare , ut ex historiâ diluvii liquet , tentatum fuit , menses ad cursum solis , 30 diebus definire ; sed defectus 5 dierum post 10 vel viginti annos non observari non potuit . Hinc lex Moysaica Hebræis annum et menses lunares reliquit , sacerdotes verò adstrinxit , ut secundâ die Paschatis , seu 16 post primam neomeniam aprilis , maturum manipulum ad altare offerrent ; hâc ratione normam eis præbuit , annos lunares ad solares redigendi ; si enim ultimo anni mense viderent , segetem statuto tempore non fore maturam , coacti erant , mensem intercalare , quod ferè omni tertio anno accidebat . — Initium anni œconomici ducebatur à mense septimo (Tischri) , seu à primâ neomeniâ octobris ; ecclesiastici verò anni initium , Exod. 12, 2 , statutum fuit à mense spicarum (Nisan) seu à primâ neomeniâ aprilis , quia Hebræi 13 hujus mensis Ægypto egressi sunt ; atque ab hoc prophetæ reliquos menses numerant , ut antiquior annus œconomicus tantum in re rusticâ et civili observaretur . — Præceptores Iudaeorum quidem septembrem et martium initium duplicitis hujus anni statuunt ; ast post excidium Jerosolymæ , à Romanis , anni initium à martio ducentibus , decepti fuisse videntur , ut quondam mensem intercalare omitterent ; nam Josephus , et lingua quoque syriaca et arabica Rabbinis adversatur ; et illa quoque , quæ majoribus tribus diebus festis præscripta erant , martio et septembri non congruunt .

Menses , qui בָּתִים et etiam à neomeniâ , à quâ incipiebant , בְּשִׁׂׂמְחָה , dicebantur , in singulis annis numerantur ordinariò duodecim . Olim etiam non propriis nominibus , sed muneris *primus secundus* , *tertius* est distincti , Seu . VII, 11, VIII, 4, 5, 13. Jerem. 1, 3, XXVIII, 17 ; pedetentim tamen peculiares quædam appellations ortæ sunt , ut *mensis abib* . Exo. XIII, 4 ; ziv. 1 de Reg. VI, v. 1 ; *ierach hactanim* , 1, Reg. VIII, 2 et *boul* , 1 Reg. VI, 38 , donec tandem in captivitate Babylonicâ , Hebræi adoptarunt nomina mensium Babylonica , quæ sunt : I. Nisan , Neh. 2,

I. Esth. 5, 7, à primâ neomeniâ aprilis. — II. Ijjar, à primâ neomeniâ maii. — III. Sivan, Esth. 8, 9, à primâ neomeniâ junii. — IV. Thammuz, à primâ neomeniâ juli. — V. Ab, à primâ neomeniâ Augusti. — VI. Elul. Neh. 6, 75, à primâ neomeniâ septembri. — VII. Thischri, à primâ neomeniâ Octobris; initium anni civilis. — VIII. Marcheschhan, à primâ neomeniâ novembri. — IX. Khisley, Zach. 7, 1, Neh. 1, 1, à primâ neomeniâ decembri. — X. Tebeth, Esth. 2, 16, à primâ neomeniâ Januarii. — XI. Schebat, Zach. 1, 7, à primâ neomeniâ februarii. — XII. Adar, Esth. 5, 7; 13; 8, 42; 9, 1, à primâ neomeniâ martii. — Mensis intercalaris à Judæis dicitur תְּנַנָּן.

Divisio anni in sex partes, jam § 49, adduta, hīc repetenda non est; ast longævitatem primorum hominum præterire non possumus; varia enim recentiores tentant, quibus illos annos centenos in totidem decennia mutant; jam annos illos primævos in menses, jam in quadrantes anni, jam in hyemes vel æstates redigere satagunt, immemores vel ignari, Orientales jam Gen. 8, 22, prout et adhucdūm Arabes, annum dividere in sex partes sextas, et non tantum omnes sex partes, sed etiam menses, et quidem jam ad cursum solis exactos, memorari in historiâ diluvii, ne dicam, juxta hunc computum aliquos patriarchas jam quinto aut saltem decimo anno genuisse proles. Quæ veteres quipiam de anno multo breviori referunt, non sunt nisi, ut Diodorus Sic. L. I, cap. 26, disertis verbis dicit, conjecturæ, quibus immensum numerum annorum, quem Ægyptii aliique nonnulli populi jactabant, explicarent. Conf. J. A. Kanne Bibl. Untersuchungen. Erlangen 1849. P. I, p. 1, 63.

§ 104. *De Geometriâ, Mechanicâ et Geographiâ.*
— Mensuræ longitudinis Gen. 7, 15, 16, et planimetria Gen. 47, 20, 27, occurunt. In libro Job et Josuæ, memoratur funiculus mensorius. allatus ex Ægypto, ubi testibus omnibus antiquis geometria inventa, et cogentibus Nili inundationibus, maximè exulta fuit. In hac regione Hebræi quoque tantum de geometriâ combiberunt, ut dein regionem Chanaan geographicè delineare, et funiculo mensorio dividere potuerint. Conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 7, c. 13, quæst. 6. Pondera libræ, quæ Gen. 25, 15, 16, attinguntur, quedam saltem rudimenta stereometria nota fuissc, docent. — De mechanicâ non quidem diserta mentio, sed plura alia, ex quibus ejus cognitio colligitur, occur-

runt, ut navis Noachi, turris Babylonica, ædificia in Ægypto, currus, Gen. 41, 43; 45, 19; 50; 9. Exod. 14, 6, 7, et machinae Ægyptiorum ad irrigandos agros, Deut. 11, 10. Ex his aliisque, quæ progressu temporis plura memorantur, colligitur, plura instrumenta, quæ ad illa paranda necessaria erant, vel quæ aliunde præcedere debebant, cognita fuisse. — Notitiæ geographicæ in Bibliis tot obviæ sunt, ut opus non sit, plura de iis dicere, vide Gen. 10, 1, 50; 12, 4, 15; 14, 1, 16; 28, 2, 29; 42, 1, 4; 49, 15, etc.; mentionem tamen meretur, sub Josuâ regionem Chanaan geographicè descriptam fuisse, Jos. 48, 9. In his et similibus aliqua rudimenta scientiæ mathematicæ deesse non potuerunt.

§ 105. *Medicina.* — Ægroti Babylone, et fortasse in pluribus aliis regionibus primùm in viis publicis exponebantur, ut transeuntes considererent, quæ ipsis, simili morbo affectis conduxerint. Ægyptii in templo Serapis, et Græci in templo Æsculapii deferebant ægrotos, et media, quibus sanati sunt, scripta, in his fanis conservabantur. Ex his, per experientiam cognitis medicamentis progressu temporis ars medica in scientiam redacta est, primùm in Ægypto, multò recentiori ævo in Græciâ, cuius tamen medici paulò post, Ægyptios longè superarunt. Auxilia quoque ab inanibus artibus petita fuisse, nil mirum, quum et Plinius plurimas medicinas referat, quæ profecto effectus, quos eis adscribit, producere nequeunt. Medici occurunt primùm Gen. 50, 2. Exod. 21, 19. Job. 13, 14; chirurgicæ autem operationes quæpiam jam in circumcisione, Gen. 17, 11, 14, latent. De cognitione diversarum internarum partium corporis humani plura in Bibliis occurunt testimonia, etsi cadavera usque in ætatem Ptolemæorum secta non fuerunt. Medicos internorum quoque morborum, ante Davidem adfuisse, testatur, quod 1 Sam. 16, 16, legitur consilium, Sauli insano suppeditatum. Inter Hebræos ars medica sacerdotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus reipublicæ theocraticæ, de leprâ cognoscebant, Levit. 13, 1, 14. Deut. 24, 8, 9. Occurrunt verò alii quoque medici, qui non videntur omnes fuisse sacerdotes, 1 Sam. 16, 16. 1 Reg. 1, 2, 4; 15, 53. 2 Reg. 8, 29; 9, 15. Isa. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 50, 21, Prov. 5, 18; 11, 50; 12, 18 16, 15; 29, 1. Carpitur autem 2 Paral. 16, 12, rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quæsivisse, quia medici illius ævi, frequenter non medicinis naturalibus, sed mediis supersti-

tiosis utebantur. Præ cæteris medicamentis laudatur balsamum, Jer. 8, 22; 46, 11; 51, 11. Recentiori ævo medici hebrei græcos legebant, et non tantum scientiâ proficiebant, sed etiam numero aucti sunt, Eccles. 58, 1, 12, Marc. 5, 26. Luc. 4, 25; 5, 31; 8, 45. Joseph. Arch. XVII, 6, 5.

§ 106. *Physica, Historia Naturalis et Philosophia.* — Physica in Oriente parùm culta fuit; major opera navabatur historiæ naturali, ex cujus tribus regnis quâm plurima in Biblio occurruunt, atque regnum quidem vegetabile et et animale ipse rex Salomo descripsit, 1 Reg. 5, 13. Philosophiæ strictè sic dictæ, occurruunt exempla in libro Jobi, in Psalmis 37, 39 et 75, atque in libris Proverbiorum et Ecclesiastis. Quûm post exilium lingua librorum sacrorum jam non esset vernacula; in templo anno sabbatico, quo lex prælegebatur, et in synagogis, quæ demùm extruebantur, necessarii erant interpres, qui prælecta interpretarentur. Hilinguam hebraicam in scholis discabant, quarum doctores, qui ultimis duobus ante Christum seculis, philosophiam græcam noverunt, nequaquam simplici interpretationi idiomatis hebraici acquiescendum esse rati, illa quoque, quæ verbis Bibliorum ediscebantur, ad normam philosophiæ exigere satagebant; hinc paulò post contentiones, natæ sunt, quibus ortum suum debent sectæ Pharisæorum, Sadducæorum et Essenorū. Inter Pharisæos ætate Christi nova orta erant schismata; nam scholam Hillel inter et scholam Schammui agitantur, ut Judæorum præceptores referunt, 18 acutissimæ quæstiones, ex quibus erat et haec, quænam causa ad libellum repudii sufficiat. Matth. 19, 3.—Eruditi, olim dicebantur חכמים, uti apud Græcos σοφοι, sapientes, ævo Christi autem nomine γραμματευς, litteratus, veniebant, et honoris compellatione רָבִי vel רָבִי, i. e., magnus, nempe magister, salutabantur; septem autem celebriores, exemplo septem sapientum græcorum, ampliori nomine רבָנִים insigniti fuerunt. Ipsi autem se dicebant filios seu discipulos sapientiæ vel sapientum, quod cum voce φιλοσόφος convenit, Matth. 11, 19. Luc. 7, 31. Autores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27, 23, 1, 9. Discipuli audiebant filii. Doctores Judæorum, saltem quipiam, propria quidem auditoria habebant, docebant tamen etiam in synagogis, in templo, et ubicunque auditores inveniebant. Methodus erat eadem, quæ apud Græcos valebat, ut discipulus quipiam quæstionem proponeret, de quâ doctor dissereret,

Luc. 2, 46. Doctores nec ab Ecclesiâ, neque à civitate instituebantur, nec salario gaudebant, nisi quod à discipulis dabatur, et honorarium, τιμη, dicebatur, 1 Tim. 5, 17; cæterum exercitio artis vel opificii acquirebant, quibus vitam tolerarent. Cathedrâ sublimiori usos fuisse, ex Luc. 2, 46; 25, 5, quidem non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudici tract. Berachoth præter alias modestiæ leges, quas eruditis ferunt, carent, ne cum muliere loquantur, et ne cum plebeiis mensæ accumbant, Joan. 4, 27. Matth. 9, 11. Objecta doctrinæ permulta erant minutæ, quibus Thalmud scatet.

In scholis Judæorum, quæ post excidium Jerosolymæ Tiberiade et Babylone, seu Seleuciæ, floruerunt, introductus est aliquis gradus academicus, qui à Maimonide Jad chazaka L. VI, 4, describitur. Præcipua, quæ observabantur, erant: 1º Ratio vitæ et doctrina candidati examinabatur; 2º approbatus cathedram concendebat, Matth. 23, 2.; 3º pugillaris ei porrigebatur, in symbolum, ut omnia, ne memoriae elabantur, scribat; 4º tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc aliis scientiam recludat. Luc. 11, 52. 5º Imponebatur ei manus, quod ex Num. 59, 18, sumptum est. 6º Committebatur ei juridictio, procul dubio duntaxat in discipulos. 7º Denique Tiberiade quidem רָב magnus, Babylone verò רָב dominus salutabatur.

CAPUT VII. DE MERCATURA.

§ 107. *Antiquitas mercatura.* — Mercatura in Oriente, antiquissimo ævo orta, et paulò post multum proiecta fuit; hinc viæ publicæ, vada fluviorum et pontes, jumenta et navigia quoque ad transvehendas merces, mensuræ, pondera atque pecunia, in historiâ etiam antiquiori passim occurruunt. Gen. 12, 5; 25, 16, 57, 25, 26; 42, 1, 3; 49, 5; 10, 4, 5. Jud. 5, 17. Exod. 20, 25; 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 3, 14; 19, 5. Jos. 13, 2; 12, 3; 13, 13; 19, 5; 1 Sam. 27, 8, 10. 2 Sam. 5, 3; 13, 57; 15, 8.

§ 108. *Commercium Phœnicum, Arabum et Agyptiorum.* — Phœnices olim in mercaturâ primas tenebant. Merces ex toto oriente vel ipsi, vel per conciliaores coemebant, et navibus in mari Mediterraneo ad littora Africæ et Europæ devehebant, argentum, et merces reportantes, quas in Oriente divendebant. Metropolis eorum prima erat Sidon, dein Tyrus, 240 annis ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita. Emporia vix non ubique terrarum habebant; cæteris autem eminebant Carthago et Thartessus, in Hispaniâ, unde na-

ves, quæ longinquiora itinera suscepibant, naves Tharsis dicebantur. De commerciis eorum legatur Ezech. 27, 28, et Isa. 23. — Incolæ Arabiæ Felicis mercaturam cum Indis tractabant, et merces partim per fretum Babel-Mandeb in Abyssiniam et Aegyptum; partim verò per sinum Persicum et Euphratem, Babylonem; et partim per sinum Arabicum in portum Etziongeber deportabant; hinc eis venerunt illæ divitiae, quas antiqui fortasse nimis extollunt. — Aegyptiorum mercatura inchoat cum rege Necho vel Necao et ejus successore Psammeticho, eluctari tamen non potuit, donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria condita fuisset.

§ 109. *Viae mercatorum.* — Phœnices recipiebant merces Indicas partim ex sinu Persico, ubi in insulis Dedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab Arabibus, qui eas jam itinere terrestri per Arabiam, jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber devehebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in Phœnicen deportabant. Has extraneas merces Phœnices illis, quas ipsi parabant, augebant, et mari Mediterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant. Aegyptii olim merces recipiebant à Phœnicibus, Arabibus, Africanis, et Abyssiniis, in quorum regione adhucdum insignia rudera emporiorum supersunt; recentiori autem ævo ipsi quoque merces Indicas propriis navibus adportabant, et demùm per mare mediterraneum in alias orbis plagas devehebant. Præcipuum verò in Oriente commercium erat terrestre; hinc in Bibliis naves ferè non memorantur, nisi Ps. 407, 25, 30; et ubi sermo est de Phœnicibus, vel de Salomonis et Josaphati re nauticâ. — Ex Palæstinâ in Aegyptum duæ erant viæ notatu dignæ; altera in littoribus maris Mediterranei à Gazâ usque Pelusium, quæ tribus diebus conficiebatur; altera à Garâ ad brachium Elanicum sinûs Arabici, quæ nunc ad montem Sinai flectitur, et ferè mense absolvitur.

§ 110. *De vecturâ mercium terrestri.* — Etsi antiqui orientales curribus utebantur, mercatores tamen merces camelis, qui in desertis facilius aluntur, et aestu patientiores sunt, vehebant, et, ne à prædonibus spoliarentur, multi congregati iter faciebant, sicut adhucdum in Oriente usitatum est, et major quidem societas peregrinantum dicitur karavân vel kara-vân, minor verò kafle vel kafîle, σονδιά, Job. 6, 48, 20. Gen. 37, 25. Isa. 21, 13. Jer. 9, 1. Jud. 5, 6. Luc. 2, 44. Supellectilia itineris sunt:

Stratum, stragulum, tapetum in quo sedecatur, corium rotundum loco mense, lebetes vel ollæ aliquæ æreæ stanno obductæ, patera ærea stanno obducta, quæ sub veste ante pectus portatur, et ex quâ bibitur, 1 Sam. 26, 11, 12, 16; utres pro aquâ, et, prout facultates ferunt, tentorium, luminaria et anæona, Ezech. 12, 3. — Per deserta conductitur dux viæ, qui fontes, cisternas, et semitas novit, quas ex lapidum cumulis, ex indole et odore soli, et, omnibus aliis deficientibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29, 32. Jer. 51, 21. Isa. 21, 14. — Omnibus paratis, peregrinantes convenienti aliquo ab urbe intervallo, et princeps, qui ab ipsis ex ditissimis itineris sociis eligitur, indicit diem discessus. — Ita quoque actum fuit in itineribus Hebraeorum ad sacrum tabernaculum, et ad templum Jerosolymæ. — Itinera quotidiana plerunque diluculo aut noctu inchoantur, et ita instituuntur, ut in statione, in quâ, si fieri possit, sit aqua, Job. 6, 15, 20., tempestivè adveniant, atque adhuc interdiù omnia parare possint, quæ necessaria sunt. In itinere nocturno non rarò, ne quisquam facilè aberrare possit, faces seu lampades, in perticis fixæ, præferuntur, quarum vicem Hebreis in Arabiâ, supplevit nubes lucens. Nisi urbs quæpiam attingatur, peregrinantes castra metantur, et noctu securitatis causâ, alternis vigiliis agunt. In urbibus sunt hospitia publica, quæ Chan et Karvanserai dicuntur, in quibus habitatio gratis habetur. Aedificia sunt ampla, in quadrum disposita, in quorum medio area est. Hujusmodi hospitium primum Jer. 41, 17, occurrit, ad urbem Bethlehem situm, sub nomine כבְּרַהֲמָן; Græcis hæc aedificia nominibus πανθόρειον, καταλυμα; et παταλυμα veniebant, Luc. 2, 7; 10, 34.

§ 111. *Commercium Hebraeorum.* — Situs Palæstinæ, ad commercia quidem peropportunus erat, neque tamen in favorem mercaturæ ullæ leges à Deo per Mosen latæ fuerunt, in primis quia Hebrei, ad veram religionem conservandam consecrati, sine dispendio inter idololatras dispergi non poterant. Itaque sola bona fides in emptione et venditione inculcatur, Levit. 19, 36, 37; 21, 9. Deut. 25, 12, 16. Mercaturæ tamen occasio fuit per tria festa majora, ad quæ omnes mares adulti quotannis in unum locum convenire debebant; nam inde factum est, ut, qui vendendum quid habebant, illuc adferrent, ubi plures emptores sperabant; et qui emere quidpiam cogitabant, different in illum locum, ubi plures venditores prævidebant, quod de-

mùm mercatores quoque attraxit, conf. Deut. 14, 26. — Quia verò per legem commercia extranea interdicta non fuerunt, Salomo non tantum mercaturam equorum fecit, ut suprà dictum est; sed etiam naves ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir, quæ probabilius est Africæ regio, et usque in Hispaniam emisit; 2 Reg. 9, 26, 2 Paral. 9, 21. Hoc commercium, etsi quæstuosum, post obitum Salomonis neglectum fuisse videtur, et quùm Josaphat illud restituere vellet; naves in ipso portu scopolis allisæ, peirerunt 1 Reg. 22, 49, 50, 2 Paral. 20, 56. Alias Joppe erat portus Jerosolymæ minus quidem commodus, in quo tamen naves quoque majores, in Hispaniam tendentes, appellabant, Jon. 1, 5; et ætate Ezechielis Jerosolyma tanta erant commercia, ut in invidiam Tyri incideret, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebræi quàm plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffundebantur, atque demùm princeps Simon in Judæa quoque portum ad Joppen commodiorem reddidit; hinc rex Antigonus Pompeio delatus est, emissoe piratas. Denique Herodes ad Cæsaream novum portum condidit.

§ 112. *De mensuris et ponderibus.* — Ad mercaturam pecunia, mensuræ et pondera necessaria sunt, quæ in Asiâ antiquissimo jam ævo definita fuerunt, et eorum normæ Hebreis in sacro tabernaculo suppeditatae sunt, ut sacerdotes rectitudinem ponderum et mensurarum curarent. Hæ normæ transierunt deinceps in templum; eo autem everso perierunt, et jam caveri non poterat, ne mensuræ et pondera sensim mutarentur. Hebræi sub ditione alienâ, ponderibus et mensuris dominorum suorum non uti non poterant, uti jam Ezechiel cubitum recentiorem et minas novas memorat. Quare distinguenda sunt pondera et mensuræ ante et post exilium, et ea, quæ interpres Alexandrini et Josephus Flavius referunt, in antiquius ævum transferenda non sunt. Quanta autem fuerint ante exilium pondera et mensuræ, accuratè definiri non potest.

§ 113. *Mensuræ longitudinis.* — Mensuras longitudinis gentes ferè omnes à corpore humano desumpserunt, et quantæ fuerint apud Hebreos ante exilium, nonnisi ex mediocri corporis humani habitudine colligi potest. — I. Digitus, nempe latitudo digiti, ætate Christi 10 linearum Parisiensium, quæ non æquant 10 lineas Viennenses, quia pes Viennensis 4 lineis minor est Parisensi; ex quo sequentes mensuræ ævi recentioris, facile æstimantur. —

II. Palma, seu quatuor digitæ, 1 Reg. 7, 26, conf. 2 Paral. 4, 5. Jer. 52, 21. — III. Spithamea, ab extremitate pollicis usque ad extremitatem digiti auricularis, seu tres palmæ, Exod. 28, 16, 59, 9, 1 Sam. 17, 4. — IV. Cubitus, à cubito usque ad radicem manūs, Ezech. 41, 8, seu quatuor palmæ, quæ sextam partem altitudinis corporis humani efficiunt, Deut. 3, 11. 1 Sam. 17, 4. Ezechiel memorat c. 40, 5, c. 43, 13, cubitum quinque palmarum, quæ æquant longitudinem à cubito usque ad elevationes ante digitos manus; hic esse videtur cubitus Babylonius, de quo etiam 2 Paral. 5, 5, 2, mentio fit, conf. Herodotum I, 178, et Solinum 56, 2. — V: **נָסֶג**, Jud. 3, 16, ut videtur, longitudo totius brachii. — VI. Calamus mensorius sex cubitorum, seu longitudo corporis humani; Ezechiel c. 40, 5, memorat calatum Babylonium sex palmis longiore. — VII. Σταδίον, stadium, mensura græca, à Judæis adoptata, 125 passuum geometricorum, ferè 100 orgiarum viennensium, seu sexcentesima pars gradus, Luc. 14, 13. Joan. 6, 19; 11, 18. Apoc. 14, 20; 21, 16. Stadium verò ægyptiacum tantum est 67 orgiarum et 2 pedum. — VIII. Οδός σαββατου, via sabbati, 6 aut 7 stadiorum, Act. 1, 12. Hanc mensuram recentiores Judæi ex Exod. 16, 29, exculpserunt. — IX. Μιλιάριον, milliare romanum, 1000 passuum geometricorum, seu 8 stadiorum, ferè milliare italicum, Matth. 5, 41. — X. נְבָרַת הַעֲרֵץ, Gen. 35, 16; 48, 7. 2 Reg. 5, 19, ex versione Alexandrinâ πεποδρόμος, cursus equi, qui juxta Arabes ferè explet tres quadrantes milliaris germanici, seu perasangam, quâ voce Pheschito interpretatur. — XI. Iter diei, quod jam majus, jam minus est, medium tamen est 150, ut apud Romanos, vel 160 stadiorum, ut Herodotus V 53, exponit, seu quatuor milliarum Germanicorum.

§ 114. *Mensuræ cavæ.* — I. Manipulus, vel pugillus, mensura non accuratè definita, Lev. 2, 2; 12; 6, 8. II. Omer, pro aridis, ut ex Exod. 16, 16; 18, 22, 32; 53, 36, liquet, quantum personæ cuilibet pro victu quotidiano assignabatur; igitur idem ac γάνης, chænix Græcorum, etsi hinc inde variabat, Apocal. 6, 6, ferè 40ma aut 36ta pars modii Viennensis. — III. **הַפָּה** Ephæ, Ægyptiacum ὥρη, pro aridis, capiebat decem omer, ut annotatum legitur Exod. 16, 36, qui locus aliquibus quidem dubius, sed antiquissimus est, quia in omnibus versionibus, et in ipso quoque textu samaritano habetur. Ephæ itaque fere 4ta pars est modii viennensis. Ejusdem quantitatis erat bathus,

pro liquidis. Josephus verò Archaeol. VIII, 2, 9, comparat bathum 72 ξεπταῖς, et μετρῶνται, qui tertia parte major erat amphorā seu pede cubicō romano, adēoque, quām pes romanus æqualis sit ferè 11 1/2 pollicibus viennensibus, bathus ætate Christi Joan. 2, 6, fuit 15 3/4 seu ferè 16 pollices viennenses longus, latus et altus. — IV. Sea videtur esse nomen hebraicum ejusdem mensuræ, quæ nomine Egyptiaco Ephā dicta fuit, conf. Gen. 18, 6, cum Jud. 6, 19, et 2 Reg. 7, 16, 18. 1 Sam. 25, 18; ab aliis putatur esse tertia pars Ephæ. In novo Fœdere satum, σατον Matth. 15, 33. Luc. 15, 21, ex Josepho definiendum est, qui Archaeol. IX, 2, dicit esse μεδίον καὶ τρίμητον τριάντα, qui erat tertia pars amphoræ; ex calculo Eisen-schmidii σατον erat 674 pollicum cubicorum parisiensium, seu ferè 15 pollices viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus rectè. — V. Chomer, pro aridis et liquidis, etiam כָּר dictus, decem Ephas capiebat. Itaque כָּהֵל, ejus dimidium, quinque ephis æquale erat. — VI. Kab, de aridis duntaxat occurrit 2 Reg. 6, 25, ex quo loco liquet, parvam fuisse mensuram. — VII. Hin, pro liquidis, cuius dimidia, tertia, quarta et sexta pars memoratur; reputatur sexta pars bathi, quod locis, in quibus occurrit, utecumque congruit. — VIII. Log, duodecima pars Hin. — IX. Phura, Isa. 63, 2, est torcular; ast Agg. 2, 16, videtur esse nomen ignotæ mensuræ persicæ. — X. Ξεσταῖς, sextarius romanus, 48 pars amphoræ. — XI. Μόδιος, modius romanus, pro aridis, tertia pars amphoræ seu pedis cubicī romani. — XII. Μετρῶνται, mensura græca, tertia parte major quam amphora romana, seu 1 1/5 pedem Romanum longa, lata et alta.

§ 115. *De ponderibus et pecunia.* — In Oriente jam ætate Abrahāi valor mercium, ad certam quantitatem argenti, definiebatur, cuius puritas à mercatore notata erat, Gen. 25, 16; de monetā verò ante exilium nullum occurrit vestigium. Argentum olim nequaquam in partes certi ponderis, divisum erat; quare in bilance, raro in lance seu vecte, Isa. 46, 6, ponderabatur, seu pendebatur, vel appendebatur. Illic mercatores, vel qui quidpiam emere vel vendere cogitabant, bilancem et pondera, quæ à lapidibus parata erant, et hinc סְנִיר וְכַדְמָה dicebantur, in cingulo portabant, Lev. 19, 36. Deut. 25, 13, 18. Prov. 10, 20; 16, 11. Mich. 6, 11. Fraudulenti duplia pondera, leviora et graviora gestabant, ut in rem suam, jam his, jam illis uterentur. Ex his liquet, pecuniam et

pondera ad eandem normam æstimanda esse. Aurum usque ad Davidem non erat norma valoris, sed merces pretiosa, quæ æquè ad bilancem exigebatur. — Antiquissimum pondus et simul genus pecuniae, est נֶבֶשׁ, ignotæ quantitatis, Gen. 55, 19. Jos. 24, 32. Job. 42, 11. — Ætate Mosis autem pondus præcipuum dicebatur *sicles*, ejus dimidium *beka*, et pars vi- gesima *gera*. Centum sicii dicebantur *mina*, 2 Paral. 9, 16, cont. 1 Reg. 10, 17; et 30 minæ seu 5,000 sicii efficiebant *talentum*, Exod. 38, 25, 26. Talentum autem Graecorum pro varietate regionum variabat; atheniense 6,000 drachmis computabatur.

§ 116. *Valor ponderum et pecunia ante exilium.* — Rabbini quidem, uti adhucdūm Persæ, valorem ponderum ad numerum granorum hordei, æstimant; antiquæ autem gentes grana siliquarum pro minimo pondere usurpabant, et cùm arbores, quæ hos fructus ferunt, in Palæstinâ sint copiosæ, dubio procul Hebræorum קְרָב, nomen minimi ponderis, granum siliquarum est, quo cum concinit etymologia à קְרָב traxit, detraxit. Fannius, Augusto coævus, dicit: « semina sex aliis siliquis latitantia curvis, et attribuunt scriplo.... scripla tria drachmam faciunt. » Hinc drachma æquat 18 siliquas, quas Eisenschmid de Ponderib. et mens. p. 23, invenit esse æquales 87 vel 88 granis parisiensibus; quare viginti siliquæ seu geræ hebrææ, i. e., sicles = 96 vel 97 granis parisiensibus, id est 26 5/4 cruciferis, et קְרָב ferè = 5 siliquis, ferè = 1 5/7 cruciferis nostris. — Sub monarchiâ Hebræorum erat etiam sicles et pondus regium, quo capilli Absalomii appendebant 200 sicos; quām autem optima coma viri, reperta sit 10 semiunciarum; sicles regius erit 12, vel, si capilli Absolomi alterum tantum effecerint, 24 granorum parisiensium, = 2 1/2, vel ad summum = 5 cruciferis nostris. — Aurum, iisdem ponderibus appendebatur; valor autem definiri nequit, quia ratio ejus ad argentum non liquet; id modò constat, sicutum aureum, 1 Paral. 12, 25, valuisse, quia sicles regius erat, quartani, vel ad sumnum tertiam partem nostri aurei, qui 65 grana parisiensia appendit.

Hæ definitiones non sunt accuratae, in primis si simul consideretur diversa metalli paritas, de quâ in Bibliis frequentior recurrit mentio, uti Ps. 12, 7, argentum septies defocatum, et alias aurum quoque purius singularibus nominibus קְרָב, קְרָבָה, vel epithetis נֶבֶשׁ, נֶבֶשׁ בְּנֵי, quod aurum solidum esse videtur

§ 117. *Pondera et monetæ post exilium.* — In exilio et post redditum pondera et monetæ aliarum gentium invaluerunt. Hinc Ezechiel c. 45, 12, memorat minas exoticas 15, 20 et 25 siclorum. Dein Hebræi usi sunt monetæ Persarum, Graecorum et Romanorum; ast principes Asmonæi proprias quoque monetas cuderunt. — Nummus antiquissimus est aureus persicus, 1 Paral. 29, 7. Esdr. 2, 69; 8, 27. Nech. 7, 70, 72, δαρεικός, nequaquam à Dario rege, sed à persicâ voce, rex sonante, denominatur, quia erat pecunia regia, opposita argento à mercatoribus signato. Exhibebat effigiem regis, et alterâ facie sagittarium tiarâ acuminatâ ornatum, atque sinistrâ arcum, dexterâ verò sagittam tenentem. Pondus ab interprete Alexandrino drachmæ comparatur, = 87 granis pariensibus, id est 1 1/4 aurei imperialis; Suidas, scholiastes Aristophanis εκδηλώσ. v. 598, et Harpocration, Daricum valere dicunt 20 drachmas. — Præcipua moneta græca erat στατηρ, qui Matth. 17, 26, 27, duobus dimidiis siclis, seu sielo integro æqualis ponitur. Quatuor drachmis constabat, unde et τετραδράχυσιν dicebatur. Juxta pondus siliquæ, supra expositum, esse deberet 348 granorum parisiensium; ast exemplaria, quæ multa supersunt, ferè pondus 302 usque 324, ad summam 333 granorum exhibent. Quò recentiores sunt hi nummi, eò quidem eleganteriores, minoris verò ponderis; unde liquet, sumptus excusionis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, quæ superesse, et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod usu detritum fuit; pondus tamen ætate Cbristi non superavit 316 grana parisiensis, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scoria fere 1/24 reperta est. Exhibit plerunque caput Minervæ, atque alterâ parte noctuam et monogramma vel nomen. — Drachma itaque, δραχμή, erat quarta stateris pars, fere = 21 cruciferis nostris. Alexandriæ autem drachma erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum. — Drachmæ in commercio quotidiano quidem æqualis habebatur denarius, δηνάριον, nummus romanus; verus autem valor septimâ parte minor erat. Exhibit alterâ facie deam Romam seu victoriæ, alterâ verò currum, cui duæ bigæ equorum junctæ sunt, ævo autem recentiori effigiem Cærasis, Matth. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judæorum Simon 1 Mach. 15, 16, siclos cudit, qui itaque 516 ferè grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros æquabant. Qui adhucdūm supersunt,

characteribus antiquis insigniti, genuini censentur, etsi aliqua fortè exemplaria, recentiori ævo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Signatio est varia.

Ασταρίον, as, nummus romanus æneus, qui ætate Christi erat dimidiæ unciae; alterâ facie effigiem olim Jani, recentiori ævo Cæsaris, et alterâ puppim representabat Matth. 10, 29. Luc. 12, 6. Asses 16 erant æquales denario. — Quarta pars assis erat Κοδραντης, quadrans, nummus æneus; 64 quadrantes æquales erant denario, Matth. 5, 26. Marc. 12, 42. — Αεπτόν, minutum, moneta Græca ænea, dimidium quadrantis; adeoque 128 minuta æqualia erant denario. Marc. 12, 42, 59.

Pondus, λιτρά dictum, pro diversitate regionum variabat, ita quidem, ut merces plures ad litram regionis, ex quâ advectæ erant, vendentur; quare valor litrarum Joan. 12, 3; 19, 39, definiri nequit.

Notandum autem est, olim argentum et aurum fuisse rarius, et hinc eò majoris valoris; quarto seculo ante Christum valor se habebat ad valorem in Angliâ 1780 ferè ut 10 ad 1, ut tunc quis 440 granis argenti, tantumdem emere potuerit, quod dicto anno in Angliâ, 4400 granis, seu integrâ marcâ emebatur.

CAPUT VIII.

DE VESTITU.

§ 118. *Materia vestium.* — Protoparentes primum se foliis sicuum, dein pellibus contegebant, quæ progressu temporis certo modo subactæ sunt. Inventa demùm sunt coactilia, ex pilis animalium coagmentata, quæ novum quasi pellium genus præbebant, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducerentur et texerentur, quæ omnes artes summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 33; 31, 18, 19; 37, 3; 38, 28; 41, 42; 45, 22. Job 7, 6; 51, 20. Ægyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebræi tantum didicerunt, ut ipsis quoque Ægyptis præcellerent, 1 Paral 4, 21, et dein in Arabiâ pro sacro tabernaculo omnia, quæ erant hujus generis, pararent, atque acu quoque pingenter. Materia majoris æstimated erat pannus xylinus, sequebatur pannus laneus, dein lineus, et denique qui ex pilis animalium parabatur. — Sericum antiquiori ævo non occurrit, nisi fortè Ezech. 16, 10, 13, יְשָׁרִים sericum sit; id saltem constat, Alexandrum in Persiâ sericum invenisse, et probabilius jam illæ vestes Medicæ, quas Persæ sub Cyro cum suis commutaverunt, serieæ erant. In Occidente sericum serijs invaliduit.

§ 119. *De coloribus vestium.* — Color panni xylini albus et purpureus cæteris præferebatur. *Xylinus albus*, qui olim שְׁמִינִי et נָבָת, demum etiam עַמְּבָד, בְּשָׂרֶס, *bysssus*, dicebatur, erat vestitus festus, quo imprimis divites et proceres utebantur. Fullones singulari arte splendentem albedinem inducebant, ad quod cineres clavellatos herbæ ברִיתָה, et etiam urinam putrefactam adhibebant, quare, ne foetor molestus esset, extra urbes habitabant, Isa. Jes. 7, 5. *Xylinus pannus purpureus*, sanguine venæ, in fauibus muri- cum hærentis, operosè tinctus erat; laus ei summa, color sanguinis concreti, nigricans aspectu idemque suspectu resulgens, et hujus generis erat purpura Tyria; color ruber nigrante deterior. — Hoc pretiosissimo colore utebantur reges et regiæ stirpe nati. Luc. 16, 19. Apoc. 18, 12. — Color coccineus primò Gen. 38, 28, et dein persæpè occurrrens, magni æstimabatur. Parabatur ex coco, seu ex ovis insectorum ilici immissis. Pannus xylinus hoc colore bis tingebatur: hinc etiam *dibaphus* dicebatur; *Hyacinthinus* color, à pisce sepiâ, ut videtur, cognominatus, non minus placebat, Ezech. 23, 6. Color niger non erat nisi vilio- rum vestium, et imprimis lugubrium. — Versi- colores vestes præcipuis accensebantur, Gen. 37, 3, 25. 2. Sam. 13, 48. — Materia vestium, jam ætate Mosis quoque acu pingebatur, non modò filis gossypii et lini versicoloribus, sed etiam aureis, quæ ex subtilibus auri laminis scindebantur; si sola altera facies acu picta erat, רְכֻבָּה וּרְכֻבָּה; si utraque, רְכֻבָּתִים, diceba- tur, Exod. 25, 36, 38, 35; Jud. 5, 30; Ps. 45, 10; Ezech. 16, 10. Quænam autem sit vestis, שְׁעָרָנִי, quæ ex lanâ et lino constabat, et Hebraeis Le- vit. 19, 19. Deut. 22, 11, interdicitur, disputa- tur. Josephus testatur, suo ævo sententiam valuisse, vestes esse acu pictas, quas dicit, fuisse prærogativam sacerdotum; verùm lex univer- salis erat, et etiam sacerdotes obligabat. — Aliis est illa vestium materia, teste Arydâ, ad- huicm in Oriente pervulgata, cuius subteg- men, עַרְבָּה, est lana, stamen autem, תְּמִשֵּׁה, est gossypium, ut Hebraeis, communi aliis genti- bus ueste interdictum fuerit. — Aliis est quod- dam vestimentum ægyptiacum pretiosius, va- riisque figuris ad superstitionem cultum divinum pertinentibus splendidum.

§ 120. *De tunicis.* — Simplicissima, ideoque antiquissima vestis est, plebeis in Oriente adhucm usitata Ehram dicta, nempe linteum vel pannus, qui cingulo circa lumbos in orbem alligatur, et usque ad genua pertingit. In Bi-

blis primùm nomine בְּתַבְתָּא insignitur, dein verò sub nomine cinguli מִגְּלָה latet, et homo hoc solo panno cinctus, nudus esse dicitur, Job. 24, 7, 10. Isa. 20, 2, 4. Mich. 1, 8. Joan. 21, 7. — Quum anterior pars bujus perizomatis, ne vento elevaretur, cum posteriori parte inter pedes colligaretur; ortæ sunt caligæ, quæ ætate Mosis non usque ad genua pertingebant, Exod. 28, 42; progressu verò temporis usque ad talos prolongatae sunt. Exod. 28, 42, caligæ hæ breves sacerdotibus, ob adjuncta ministeriū sacri, præscribuntur; unde colligitur, alias non multum fuisse usitatas, quod et adhucm in diversis Orientis regionibus observatur. Si Strabo p. 734, refert, Persas triplicibus caligis indutos fuisse, de recentiori ævo loquitur, ex quo sunt Dan. 3, 3, 21, caligæ exteriore. Orientales tamen, sive caligis careant, sive iis vestiti sint, micturi, locum remotum querunt, et se demittunt, ut nonnisi proletarii stantes, in parietem mingant, qui designantur expressione illâ *min- gens ad parietem*, 1 Sam. 25, 22, 34. 1 Reg. 14, 10; 16, 11, 13; 21, 21. 2 Reg. 9, 8. — Hoc perizoma progressu temporis prolongatum fuit usque ad collum, et demum etiam manicæ breviores, denique longiores, totum brachium tegentes, apposite sunt, ut tunica perfecta prodiret, quæ primùm, ut illud perizoma, usque ad genua pertingebat, demum autem usque ad talos prolongabatur. Hæc vestis dicitur בְּתַבְתָּא, γιτων, et primùm quidem arctè corpori adhæsit, demum autem laxior facta est. — Babyloni, Ægypti, et Persæ, super hanc tunicam inducabantur alia simili ueste, plerumque pretio- siori, quæ etiam Hebraeos potentiores usos fuisse comperimus, Prov. 31, 21. Matth. 40, 10. Luc. 9, 3. Marc. 6, 9.

§ 121. *Cingulum.* — Quum illud perizoma in tunicam transformaretur, cingulum conservatum fuit, ne nempe tunica ambularem impe- diret; quare, qui domi fortè discineti erant, exeuntes cingebantur, 2 Reg. 4, 29; 9, 1 Isa. 5, 27. Jer. 1, 17. Joan. 21, 7. Act. 12, 8. Erat et est adhucm in Asiâ duplex genus cingu- lorum; alterum commune coriaceum, ἐπερυπάτων, latitudine dimidii pedis, et fibulis instructum, quibus ad ventrem clauditur, 2 Reg. 1, 8. Matth. 5, 4. Marc. 4, 6; alterum pretiosum ex gossypio, vel lino, nunc quidem etiam ex serico textum, olim autem acu pi- cillum, latitudine palmæ, quod anteriù ad ven- trem colligabatur Jer. 45, 1. Fœminæ cingulum non raro bullâ vel umbilico pretioso claudebant, Cant. 7, 5, et gestabant etiam cingula pretio-

sissima, et fasciam pectoralem, atque ipsum quoque cingulum laxius, et aliquantum infra lumbos ligabant, quum viri cingulum perpetuo in lumbis gestarent; unde dicitur cingulum lumborum, et cingere lumbos, 1 Reg. 18, 46. Prov. v. 31, 17. Isa. 41, 5. Jer. 4, 17. Arabes cultrum vel pugionem in cingulo portant, quod etiam Hebreis consuetum fuit, 2 Sam. 20, 8, 10, et observatur quoque in ruderibus Persepolitanis. Cæterum cingulum simul erat marsupium, in quo pecunia et quidquid necessarium erat, gestabatur, 1 Sam. 25, 13. 2 Sam. 18, 11. Matth. 10, 9. Marc. 6, 8.

§ 122. *De superindumentis.* — Vestis, qnæ super tunicā iniduebatur, שְׁבָלה, non-nunquam etiam בַּנֶּז, μάττον, dicta, simplicissima, ideoque antiquissima, est pannus quadratus diversæ magnitudinis, plerumque autem 5-6 cubitos longus, et 5-6 pedes latus, qui corpori circumvolvit; quum autem eundo rursum decideret, cœlo sereno commodius gestabatur; nempe vel duo anguli oppositi in brachia imponebantur, ut ipse pannus duobus aliis angulis in dorso penderet; illi duo anguli, in brachia inflexi, dieuntur alæ vertis, 2 Sam. 15, 20. Agg. 2, 12. Zach. 8, 23; vel pannus, juxta duos angulos oppositos convolutus, conjiciebatur in humerum sinistrum, et pars posterior per dorsum, anterior per pectus trahebatur sub axillam deteram, ibique connectebatur, ut commodè penderet. Si pannus erat minoris formæ, ferè ut pallium gestabatur. Illoc panno etiam onera quaecumque involvi, et commodè portari poterant, Exed. 12, 34. 2 Reg. 4, 59. Pauperes noctu se totos hoc panno involvebant, et super cingulum expansum, lapis capiti supposito, decumbebant, ut in Asiâ adhucdūm fieri consuevit; quare consuetudo, ne superindumentum oppignoratum, per noctem retineatur, in legem convertebatur Exod. 22, 25, 26. Deut. 24, 13. Aestate Christi credores, non superindumentum, sed tunicam, de quâ nulla lex exstabat, pignus accipiebant, quo collineat Jesus, Matth. 5, 40. — Occasione violati sabbati, Num. 15, 32-41, mandatum fuit, ut Hebrei in quatuor angulis hujus amictus, gestarent in vittis hyacinthinis simbrias, ut in intuitu earum recordarentur legum divinarum, Matth. 9, 20. Luc. 8, 44. — Ex variis mutationibus hujus indumenti, prodit 1º Meil, vestis xyлина omni parte clausa, foraminibus duntaxat pro transmittendis brachiis et capite patens; pertingebat usque ultra genua; 2º Ephod, quod duabus partibus constabat, quarum altera per

tergum, et altera per pectus et ventrem dependebat, et ambæ partes in humeris, fibulis conexæ erant; ætate autem Josephi Archæol. III, 7, 5, habebat manicas, quæ Exod. 28, 6, 7, non memorantur. Cæterum Ephod et Meil erant vestes summo sacerdoti præscriptæ; gestabantur autem ab aliis quoque viris illustribus, Job 29, 14. 1 Sam. 18, 4. 2 Sam. 6, 14. Ezech. 26, 16. 3º פְּטִיכָה, subucula, Dan. 3, 21, quæ in ruderibus Persepolitanis conspicitur.

Etsi clima Orientis est calidum, pellicea tamen adeò usitata sunt, ut nomen eorum in Bibliis deesse non possit, nec aliud superest, nisi אֲדֹת. Erat jam vile et pilosum, Gen. 25, 25, quo utebantur pauperes, et prophetæ, paucis contenti, 2 Reg. 1, 8; 2, 8, 13, 14. Zach. 13, 4. Hebr. 11, 37; jam erat pretiosum, quo utebantur divites et proceres, Jos. 7, 21, 24. 1 Reg. 19, 13, 19. Jon. 3, 6. — οὐδὲ τινῶν, idem quidem nomen, nequaquam verò eamdem rem significat; οἱρά, enim pretiosa erat tunica xyлина, Jud. 14, 12. 13, 19. Prov. 31, 24. Isa. 3, 25; τινῶν verò erat xylinum tegumentum nocturnum. Marc. 14, 51, 52; 15, 46. Luc. 23, 53. — χλαμυς est nomen pallii græci usque ad genua pertingentis, quod in pectore, vel ad dexteram pectoris partem connectebatur; ast χλαμυς κακκινη, quæ Matth. 27, 28. Marc. 15, 17, juxta plebeium usum loquendi, παρφυρα dicitur, est pallium rubrum militum Romanorum ejusdem ferè cum pallio græco longitudinis. Cum hoc verbo Χλαμυς conferendum non est hebraicum סְלֵג; nam Ezech. 27, 24, גָּלוּבִים תְּכִלָּת nequaquam pallia sunt græca, sed panni coloris hyacinthini, ex Arabiâ advecti. — Φελεμων vel φαινόντ, pœnula, vel penula 2 Timoth. 4, 13. Romanum est pallium pluviale et itinerarium, undique clausum solo aperto foramine, per quod caput eminebat, ut ipsa vestis humeris insideret.

§ 123. *Sandalia, soleæ, calcei.* — Primum pedibus, ut ab acutis lapidibus, à solo frigido, vel solis ardoribus candente, munirentur, asserculi, vel frustra corii alligabantur. Utrumque hoc sandaliorum genus adhucdūm in Oriente cernitur; accesserunt duntaxat soleæ, ocreæ, et in Persiâ quoque calcei, qui in ruderibus Persepolitanis conspicuntur, et à Strabone quoque memorantur. Alias olim usitata non erant nisi sandalia, סְלִילָן, σανδάλια, ὑποδηματα, quæ loris seu corrigiliis, שְׁרוֹבָן, ιμαντες, ιμας, alligabantur, Gen. 14, 23. Exod. 12, 11. Isa. 5, 27. Jud. 10, 4. Matth. 3, 11; 10, 10. Mar. 1, 17; 6, 9. Joan. 1, 27. Haec sandalia vilis erant pretii, Amos. 2, 6; 8, 6. Eccl. 46, 22, ma-

tronis autem non deerant elegantiora, Jud. 10, 5; 16, 11. Quale Ezech. 16, 10, pretiosum sit calceamentum ψεύτη expeditum non est. Oree et calcii occurrunt in ruderibus Persepolitanis. Sandalia ingressuri cubile solvebant, et egredientes rursus alligabant; unde descendunt phases: *solvit sandalia*, et, *assumpsit sandalia*, Exod. 3, 5. Deut. 23, 9. Isa. 20, 5. Ruth 4, 6, 7. Ezech. 24, 17. Solveare et alligare sandalia, erat officium servorum insimorum, quod tamen discipuli quoque doctoribus praestabant; Rabbini autem monent, ne coram ignotis id faciant, qui ipsos servis accenserent. Servorum recenter emptorum primum munus erat, domino sandalia solveare, et aliquo viæ spatio portare. Quare *corrigiam sandaliorum solveare*, Marc. 1, 7, et *portare sandalia*, Matt. 3, 11, proverbiales sunt phrases, quæ prorsus idem sonant. Quia autem tibialium non erat usus, pedes ambulantium pulveribus vel luto contaminabantur; quare domum ingressi, depositis sandaliis, pedes lavabant, quod itidem servorum erat munus; insignioribus tamen hospitibus ipse quoque pater familiæ id officium præstabat, Gen. 18, 4, 5. Luc. 44, Pauperes quidem discalceati incedebant, aliæ tamen sandaliorum usus communis fuit, ut vir gravis nunquam incederet nudipes, nisi forte in luctu, 2 Sam. 15, 30. Jer. 2, 25. Quia autem mos erat, ut vendori emptori, in signum contractus, traderet sandalia; convitum *discalceatus*, prodigum significabat, Deut. 29, 9, 10. Ruth. 4, 7.

§ 124. *De barba*. — Barba Hebreis, ut nunc Orientalibus, erat insigne viri decus, quod nullus tangere, nisi ut oscularetur, audebat, 2 Sam. 20, 9; radi verò, vel aliâ ratione barbam lædi, summum dedecuserat, 1 Paral. 19, 3, 5. 2 Sam. 10, 4, 10. Hinc barba tropicè pro viris insignibus alicujus nationis, et rasura barbæ pro indicio servitutis veniebat, Isa. 7, 10. Ps. 9, 21. Jer 48, 45. Barba diversis quoque modis colebatur, 2 Sam. 19, 24. Hebreis solùm interdictum erat radere, i. e., illos angulos barbæ, quibuscum coma capitis concurrevit, Lev. 19, 27, quia genus Arabum hâc rassurâ angulorum barbæ et capillorum cum barbâ concurrentium, se numini cuipiam, quod Baccho simile erat, devoyebat, Herod. III, 8. Jer. 9, 26; 25, 23; 49, 52. Sibi evellere vel scindere barbam, indicium erat summi luctus, in quo consuetum erat, omnem ornatum depонere; alteri autem barbam evellere, summa erat contumelia. Isa. 50, 6.

§ 125. *De capitellis*. — Capillos, olim ferè soli Egyptii et quipiam Arabes radebant, Hebrei verò, ut cæteræ gentes, eos alebant, et interdum novacula succidebant, quod solis interdictum erat Nazaræis, qui coenam sine succtione gestabant, Num. 6, 5. Jud. 15, 15; 16, 7. 1 Sam. 1, 11. 2 Sam. 14, 16. Isa. 7, 20 Ezech. 5, 1. Calvities facile contemptum affrebat, 2 Reg. 2, 25, et capilli, ornatui deputabantur, 2 Sam. 14, 26. Cant. 5, 11, in ordinem redigebantur, vel combabantur, Jud. 16, 11, et ungebantur, in primis diebus festis et in conviviis, Ps. 23, 5; 92, 11; 133. 2. 2 Sam. 14, 2. Ruth. 5, 3. Prov. 21, 17; 5, 5. Isa. 3, 24, etc. Unguentum erat generosissimum olivarum oleum, mixtum aromatis, quorum præcipuum erat nardus, ex Indiâ advecta, sed passim adulterata; hinc Marc 14, 5, παρθηνότητα, nardus genuina esse videtur. Color comæ sub illo climate ferè niger, rufus rarus, qui, quamvis de leprâ suspectus, singulari tamen decori duebatur. Sexus fœmineus, ut aliæ ubique gentium, cæsariem alebat, Luc. 7, 38. Jud. 11, 1. 1 Cor. 11, 6. 12, eamque, ut ex Num. 5, 18. Jud. 10, 5. 1 Tim. 2, 9. 1 Petr. 5, 3, discimus, plectebat, aurum gemmasque intertexens, 2 Reg. 9, 30.

§ 126. *De tegumentis capitis*. — Initio sussiciens capitis tegumentum erant capilli, qui demum, ne vento disfluerent, funiculo capiti alligabantur, prout in ruderibus Persepolitanis conspicitur, et adhucdum agasonibus orientalibus usitatum est. Tandem capiti injiciebatur linteum vel pannus, quo coma diversis modis colligabatur. Denique pannus in diversas mitras conversus fuit. Duplex autem genus mitrarum antiquarum distinguitur, nempe tiara recta, quæ in Persiâ regibus, et illis, qui à rege eâ donati erant, propria fuit, atque hæc est, quæ Esth. 8, 15, dicitur *tiara byssina et purpurea*, et ornata erat diadema aureo. Altera erat in modum trianguli acuminata, et quidem diversis modis, ut in antiquis monumentis videre est, et hæc est, quæ Dan. 3, 21, כְּרָבֵל et à Græcis κυρβασις, κυρβασια dicebatur. De linteo, quo orientales mitram circumvolvunt, ante exilium nulla occurrit diserta mentio. neque ex nominibus עַנִּיבָה et צְבָנָה quidquam pro eo extundi potest; neque etiam in יְמִינָה vel טָבָל, latere videtur; è contrario mitram capiti alligatam fuisse legimus. Ast Josephus Archæol. L. III, c. 7, § 5 et 7, de ligatione silet, et linteum illud circumvolutum memorat.

Unde colligitur, ejus usum demum post

exilium invaluisse. — Omnibus mitris, quas uterque sexus gestabat, nomen commune est מִנְחָה; mitra autem sacerdotum dicitur מגבעה, à majori altitudine; quare capiti alliganda fuit, Exod. 28, 40; 29, 9; 59, 28. Num 8, 13. Mitra summi sacerdotis, solo diadema seu laminâ aureâ, quæ ei in fronte alligata erat, distincta fuisse videtur; quare Ezech. 21, 31, etiam regi tribuitur, Exod. 28, 4, 37; 29, 6; 39, 31. Num. 8, 9; 16, 4. Mitræ nempe sacerdotum et summi sacerdotis erant, quæ ab illustribus illius ævi viris gestabantur. Progressu temporis novæ invaluerunt elegantiores, ut פָּנָר, utriusque sexui communis, תְּפָאָרָה צְפִירָה, et צְפִירָה עֲפָרָה, ast et et עַמְרָה non sunt nomina mitræ sed diadematis. — Cæterū viri non minus ac foeminae; prout et nunc in Oriente consuetum est, caput nunquam aperiebant, sed semper et in ipsis quoque precibus et in templo tecto erant capite, 2 Reg. 9, 30.

§ 127. *De peplo.* — Discrimen vestitus muliebris à virili, exiguum quidem, sed tamen, præsertim pretio et subtilitate atque longitidine vestium, notabile fuit; capillorum vero ratio alterius sexus, prout supra diximus, prorsus diversa erat, ad quam accedat peplum. Hinc Deut. 22, 5, cautum est, ne vestitus alterius sexus assumatur. — Peplo omnes foeminae (exceptis ancillis et personis inferioris conditionis, Isa 47, 2,) utebantur, nec illud, prout adhucdum in Oriente mos est, deponebant, nisi domi coram servis et illis consanguineis, quibuscum nuptiæ interdictæ erant, Lev. 18. In itinere quidem peplum super occiput rejiciebant; ast, sicut nunc in Oriente observatur, conspecto eminens viro, mox rursus demittebant, Gen. 24, 65. Domi suæ quoque hospiti non loquebantur, nisi velatæ et præsentibus quibusdam ancillis; nec cubiculum hospitis ingrediebantur, sed ante fores stantes, servo hospitis indicabant, quid domino dictum vellent, 2 Reg. 4, 13. quod etiam in Homero observatur. Meretrices peplum particulare certè habebant; Thamar enim, quæ pro meretrice haberi voluit, Gen. 38, 14, peplum sumpsit Virgines peplo antiquiori non fuisse usas, ex Gen. 20, 16, efficitur. — Diversa autem sunt in Asiæ peplorum genera, quæ cum iis, quæ in Biblia leguntur, convenient. Matronæ quaduplici peplo utuntur, et olim quoque utebantur: primum רְדִיד dictum, contegit verticem, et per tergum dependet, Cant. 5, 7. Isa. 5, 23; secundum, כְּבָשָׂה, pectoris, collum, et mentum usque ad nasum operit Cant. 4, 1, 3, 6, 7. Isa 47, 2; tertium, רְעֵלָה, ab oculis super faciem pendulum, Isa. 5, 19; quartum denique, pro diversitate hyemis et æstatis, בְּעֵטֶף, et מִטְפָּחָה, dictum, totum corpus à vertice usque ad plantam pedis contingit, Isa. 5, 2, 22. Ruth 3, 15. Gen. 58, 14. In quibusdam regionibus unicum est matronis majus peplum, quod, vertice impositum, à tergo, et per faciem et pectus dependet, quare ut duplex respici potest, et hinc dubio procul nomine שְׁבִישִׁים designatur. In aliis locis pannum tenuiore translucidum, perfaciem pendulum, gestant, qui Isa. 5, 18, dicitur שְׁבִישִׁים. Quale fuerit peplum, 1 Cor. 10, 11. εξουσία επι της κεφαλῆς dictum, ignoratur.

§ 128. *Baculus, sigillum, annuli.* — Hebreos baculum, non modò viatores pro sustentaculo, Exod. 12, 11. Jud. 6, 21 Math. 10, 11. Marc. 6, 8. Luc. 9, 5; 10, 4; 22, 35, 36, sed etiam aliæ ad pompam, prout Babylonii solebant, gestasse, liquet ex Gen. 38, 18, 23. Eodem more Babylonio quoque sigillum funiculo ex collo super pectus pendens, gestabant Gen. 38, 18. Cant. 8, 6. Agg. 2, 24. Sigillo solum nomen possessoris, et fortè nonnunquam, ut hodiecum in Asiæ, sententia quæpiam insculpta erat, atque atramento intinctum, loco subscriptionis, imprimebatur, quod Plinius XXXIII, 6, non intellexit. Si cista aut fores signandæ erant, apponebatur ligamen et arilla aut creta, cui sigillum imprimebatur. Non raro sigillum insculptum erat annulo, cujus traditione reges supremos regni præfectos creabant, Gen. 41, 43 Esth. 3, 10, 12; 8, 2. Jer. 22, 24. Dan. 6, 10; 15, 17. Hinc annuli, quia simul sigilla erant, à tingendo, בְּבָעֵית, dieuntur, et plerunque ad ornatum in digito manus dexteræ gestabantur, Isa. 22, 24. Exod. 35, 22. Luc. 15, 22. Jac. 2, 2.

§ 129. *Annuli mulierum.* — Mulieres in dīgitis plures annulos, et alios quoque non solum ex lobis aurum, sed etiam ex pariete nasi pendulos gestabant. Annulus nasi, נֹסֶם עַל אַפָּה, nomine quoque פְּנַי, seu illius annuli venit, qui naso jumentorum ferociorum trajiciebatur. Gen. 24, 22, Exod. 32, 2, 5; 35, 22. Isa. 3, 21. Ezech. 15, 12. Job 42, 12. Prov. 11, 22; 25, 12. Hi annuli erant, prout facultates ferebant, ex auro, argento vel alio metallo parati, aut constabant margaritis, filo appensis, Isa. 3, 19; 8, 26, aut globatis ex auro solido, Exod. 32, 2. Num. 51, 50. Ezech. 16, 11, qui etiam in auribus figurarum Persepolitanarum conspicuntur; nam et viri aliarum gentium haec ornamenta aurum gesta-

bant ; viris autem Hebreis perforatio auris erat servilis, Jud. 8, 24. Mulieres porrò in articulis pedum gestabant periscelides seu annulos ex argento, auro, aliisque materiis paratos qui nonnunquam catenis aureis vel argenteis, ex pede altero alterum transeuntibus, nesi erant ; hæ catenæ dicuntur צְעַדָּתִים ; fortassis comprehenduntur quoque nomine עֲכַסִּים, Isa. 3, 18. Prov. 7, 22.

§ 130. *Torques, armillæ, pericarpia.* — Mundus muliebris in Oriente nullo non tempore sumptuosissimus fuit, Gen. 24, 22, 25, 52. Exod. 25, 4, 7. Num. 31, 50. Isa. 3, 16, 26. Ezech. 16, 10, seqq. Gestant enim matronæ, et gestabant quoque olim, præter illos annulos pretiosos, etiam diversas torques, quibus viri quoque illustres, qui eas à rege dono accipiebant, ornabantur, ut in figuris Persepolitanis videre licet, Gen. 41, 42. Prov. 5, 4, 22; 6, 21; 14, 24. Cant. 1, 11. Dan. 5, 7; 16, 29. Ita quoque armillis et pericarpiis condecorabant se non solè matronæ sed etiam viri principes, Gen. 24, 22; 50, 47. Num. 31, 50. Isa. 3, 19. Ezech. 16, 11; 23, 42. Jud. 10, 4. Hæc quoque ornamenta jam ex auro argentove, jam ex serie unionum, ex globulis auri solidi, Exod. 35, 22. Num. 31, 59, vel ex coralii parata erant, Exod. 25, 4, 7. Num. 31, 50. Matronæ orientales nunc quidem tres torques gestant, et in tertiat, quæ usque ad zonam dependet, et plerumque aurea, et gemmis ornata est, pendent olfactoriola, musco et ambra impleta, quæ Isa. 3, 20, 24, dicuntur בְּתֵי נֶפֶשׁ. Lunulas quoque argenteas vel aureas illis olim usitatas fuisse, vel ipsum nomen שְׁחַרְנִים comprobat ; his Arabes colla quoque camelorum ornabant, Isa. 3, 18, Jud. 8, 21, 26.

§ 131. *Amuleta.* — Orientales ab antiquissimo ævo vim influxū siderum, incantationum et aliarum artium, firmiter credunt, contra quam, ut se præmuniant, amuleta טוֹטְפּוֹת dicta, gestant, quæ olim, non rarò erant pretiosi lapides, globuli auri solidi, aut gemmæ auro impositæ, aut schedæ characteribus inscriptæ, et rebus pretiosis exornatae, ut simul ad deus conferrent, Ezech. 13, 17, 51. Hujus generis erant quoque effigies aureæ serpentum, quas matronæ hebrææ gestabant, Isa. 3, 20. Moses Exod. 13, 9, 16. Deut. 6, 8, 18, 19, inde phrases depropnsit, unde Judæi φυλαγμοι seu חַפְלִים, exculpserunt, de quibus alià occasione loquemur.

§ 132. *Specula.* — Specula conflata erant ex aere polito ; hinc etiam גְּלִיאִים, dicebantur,

et Job 37, 18, cœlum fuso speculo, comparatur ; hinc quoque ex speculis, quæ mulieres ad sacrum tabernaculum obtulerunt, fusum fuit labrum æneum Exod. 38, 8. Mulieres specula ad pomparam in manu portabant, cubicula illis non ornabantur, recentiori autem ævo interdum fores cubiculorum, ut essent translucidæ, ex lapidibus specularibus constabant, per quos tamen objecta nonnisi obscure cernebantur, 1 Cor. 13, 12.

§ 133. *Marsupium, sudarium.* — Marsupii locum quidem cingulum subibat ; matronæ tamen marsupia aurea, instar coni formata, et superius panno pretioso contexta, in cingulo pendula gestabant ; Isa. 3, 22. 2 Reg. 5, 25.— Sudarium uterque sexus in cingulo, vel in manu, vel super brachio sinistro serebat, quod potentibus erat pretiosum, etiam aeu pietnm. In sudario illa, quæ custodire oportebat, asseverabantur, et caput quoque cadaverum involvebatur, Luc. 19, 20. Joan. 11, 14; 20, 17.— Semicinctia, Act. Ap. 19, 12, erant genus sudriorum, quæ collo pro excipiendo sudore imponebantur.

§ 134. *Fucus et stigmata.* — Fucus quidem varius omnibus gentibus nullo non tempore usitatus fuit, nobis de eo duntaxat dicendum est, qui in Bibliis dicitur כְּפָא, de ejus usu usurpatur בְּחָל. Stibium est, in Oriente usque in Indiam, adhuedum usitatum, quod stilo argenteo oculis, ut nigrescant et dilatentur, infertur, et superciliis quoque illinitur ut ex utrâque parte prolongentur, quod decori deputatur 2 Reg. 9, 50. Jer. 4, 30. Ezech. 23, 40. 1 Paral. 29, 2. Apocal. 5, 8. De fuco, ex cineribus Althenæ parato, quo matronæ orientales manibus, brachiis et pedibus coloretn flavum, et unguibus rubrum inducunt, etsi antiquissimo, in Bibliis non sit mentio ; allusio autem occurrit Jer. 2, 22, in נְכָחָה. Fucus ruber matronarum romanarum, qui idolis quoque diebus festis illimirí solebat, memoratur Sap. 13, 14. Consuetudo quoque antiqua, in Oriente usque in nostrum ævum perdurat, ut, qui templum invisit, vel deo cuiupiam se devovet, effigiem templi, aut nomen Dei brachio dextero, stigmate inurat, quod, etsi Lev. 19, 28, sub nomine כְּתֻבָת קָעֵץ, interdictum erat, pluribus tamen locis tropicè occurrit, et sæpè signatio vel obsignatio hominis dicitur, Isa. 44, 5; 49, 16. Ezech. 9, 2, 12. Act. 9, 5. Gal. 6, 17. Eph. 1, 13. Apoc. 7, 4, 8, 1, 5; 15, 17, 18.

§ 135. *Amictus festus et lugubris.* — Amictus festus nonnisi sumptuositate distinguebatur, et

quia plerumque albus erat, lavabatur, atque aromatibus quoque, in primis myrrâ, casiâ et aloë infumabatur, Gen. 27, 27. Ps. 45, 9. Cant. 4, 11. Gestabatur festis familiæ, civitatis et religionis, Ezech. 7, 20., dein autem rursus deponebatur. Enormis in his vestibus erat luxus, 2 Reg. 5, 5. Matth. 10, 10. Jac. 5, 2. Vestis lugubris seu cilicium, jam Gen. 57, 34, obvium, erat râpse saccus, qui, foraminibus pro transmittendis brachiis instructus, usque ad genua descendebat, atque aliâs sacci usum præstabat; nomen verò traxit à lacertatione, quæ à collo usque ad pectus, aut usque ad cingulum siebat. Materia erat rudior, pannus niger, ex pilis caprarum paratus Job 5, 11; 16, 15. Jon. 3, 5. Luc. 10, 15.

Lepra vestium lintearum et lanearum pellium et corii, indiciis quidem Lev. 13, 47, 57, designata est, neque tamen liquet; nam eruditorum de eâ conjecturæ non satisfaciunt; verisimillimum est, fuisse insecta, oculo inermi invisibilia, quæ materiam arrodebat, unde nomen *plaga exulcerans* descendit.

CAPUT IX.

DE ALIMENTIS ET CONVIVIIS.

§ 156. *De alimentis generatim.* — Prima hominum alimenta erant fructus arborum, herbae, radices, semina, et si quid aliud ex regno vegetabili conducebat, atque id omne בָנָה sensu latissimo dicitur, Gen. 1, 29; 2, 16. Demum ars excogitata fuit, semina pinsendi, in massam subigendi, fermentatione perficiendi, et coquendi panem, qui dicitur בְנָה sensu stricto. Denique farinæ, præter aquam, etiam lac, pinguedo, oleum, vel mel additum fuit, et coctæ inde sunt placentæ, quæ בְנָה sensu medio dicuntur. Hæc jam ævo Abrahami ad aliquam perfectionem proiecta erant. Post diluvium Gen. 9, 3, 6, animalia desertis verbis accensentur alimentis, quod antea licitum probabiliter non erat. Carnes autem sub illo climate calidiori minùs salubres sunt, et olim nequaquam erant cibus quotidianus, sed ferè fructus, semina, panis, olera, et lac animalium, alimenta præbeant.

§ 157. *Præparatio per ignem.* — Casus, dubio procul, homines docuit, ignis usu carnes assare, et demum coquere, quibus semel gustatis, perpetuus ignis solerter alebatur, donec fomes repertus esset, quo scintillæ, lapidum aut lignorum affrictu excitatae, excipi, et inflammam redigi possent. Quæ ratio excitandi ignem per chalybem et lapidem, vel per affrictum lignorum, in quo verbi נִיר etymolo-

gia hæret Isa. 50, 11; 64, 1, an antiquior sit, facile definitur.

§ 158. *De molis.* — Frumentum itaque primitus sine omni præparatione manducabatur, Lev. 2, 12. Deut. 23, 25. Invento usu ignis, coeperunt quipiam frumentum torrere, quod et deinceps fieri consuevit; hinc tostum frumentum et ejusdem farina nominibus singularibus gaudet, 2 Sam. 17, 28. Lev. 2, 12; 14, 23, 24. Ruth. 2, 14, 18. Quum tandem quipiam, ut molestiae masticationis parcerent, grana frumenti lignis vel lapidibus contererent, inventa sunt mortaria, et denique molæ. Mortarium, ætate Mosis ad parandam farinam jam non fuit usitatum, Exod. 2, 14. Num. 11, sed longo abhinc tempore mos obtinuerat, utendi molis. Farina quoque purior, Gen. 18, 6, distinguitur; unde patet, jam ætate Abrahami operationem hanc non fuisse recens inventam. — Molæ autem omnes erant manuariæ; asinariae multò recentiori ævo inventæ sunt, Matth. 18, 6. Familiaris Hebræorum mola vix differebat ab eâ quæ adhucdum in Oriente et Ægypto usitata est, et duobus orbicularibus lapidibus diametri duorum pedum, et crassitudine dimidi pedis, absolvitur; inferior, Job 41, 15, 16, Deut. 24, 6, circa medium paulisper elevatus, atque pavimento fixus est; superior verò mobilis, Jud. 9, 53. 2 Sam. 15, 21, in medio, ut inferiori ad amussim respondeat, aliquantum excavatus, et in medio perfossus est foramine, per quod frumentum molendum immittitur; farina verò ex collisione lapidum per circuitum defluit. Adaptatum est superiori lapidi manubrium, quo circumvolvit. Criba, quibus farina à granis non penitus contritis, ideoque molæ rursus immittendis, separabatur, ex junco contexta erant; quæ ex setis equinis parantur, ætate Plinii inventa sunt.

§ 159. *Molare.* — Quum nec molæ publicæ, neque pistores, nisi regii, Gen. 40, 2. Os. 7, 4, 10. Jerem. 37, 21, essent; mola cuilibet necessaria erat; quare interdictum fuit, molam aut lapidem molarem in pignus accipere, Lev. 26, 26. Num. 11, 5. Deut. 24, 6. Primitus quidem molebatur hordeum, deinceps verò plerumque triticum, ut hordeo soli pauperes ute-rentur. Panis hordeaceus sub illo climate melior est quam sub frigidiori cœlo; altera verò die asperior et insipidus, quod autem in Oriente etiam pani triticeo accidit; quare panis quotidie recens coquitur, et hinc quotidie circa vesperam molitur, unde strepitus in plateis auditur, Jer. 25, 10. Mola olim plerumque

à duabus, sortis infimæ, ancillis circumagebatur, quæ facie sibi obversæ sedentes, medium habebant molam, ut altera lapidem manubrio moveret, et altera mox appreheenso manubrio eum plenè circumageret, Exod. 41, 5. Job 51, 40, 41. Isa: 47, 2.. Matth. 24, 41. Labor erat molestus, ad quem nonnunquam etiam hostes capti, ad inurendam ignominiam, damnabantur, Jud. 16, 21. Thren. 5, 43.

§ 140. *Cocatio panis in clibano.* — Parare et coquere panem, olim erat matris familias, etiam principis, Gen. 18, 6. Lev. 26, 26. 2 Sam. 13, 6, 8. Jer. 7, 18, 19; ast invalescente luxu matronæ hunc laborem ancillis suis reliquerunt, 1 Sam. 8, 15, quarum jam in Davidis aulâ tanta erat copia, ut ingenti hominum multitudini, cui libet collyrida, חלולות, panis distribui potuerit, 2 Sam. 6, 19. His demum pistores regii, qui in Ægypto ævo multò antiquiori fuerant, successerunt, Os. 7, 4; 7. Jer. 37, 21. — Mactra erat patina lignea. Exod. 7, 28; 12, 34. Deut. 28, 5, 17, in quâ farina cum aquâ in massam miscebatur, et post aliquod temporis intervallum, adjecto fermento, depebatur. Quod si panes festinanter parandi erant, azymis coquebantur, Gen. 18, 6, 19, 3. Jud. 6, 9. 1. Reg. 17. 12. Exod. 12, 15, 34; 15, 3, 7. Lev. 2, 11. Deut. 16, 3. Amos 4, 5. Forma panum, Jud. 5, 13, erat rotunda, diametro 9 vel 10 pollicum; et azymus quidem non erat cultro crassior; fermentatus autem crassitiem digiti auricularis non superabat; quare panis haudquaquam cultro scindebatur, sed manu frangebatur, Isa. 58, 7. Lam. 4, 4. Matth. 14, 19; 15, 36; 26, 26.

Clibanorum genuserat quadruplex: 1º Arena humi, excitato igni calefacta, cui, ablato igni, massæ formatæ imponebantur, post aliquod tempus verteabantur, atque demum igni cineribusque calidis contegebantur; quod si versæ non fuissent, non perfectè coquebantur, Os. 7, 8. Hæc ratione parabantur panes subcinericij, Gen. 18, 6; 19, 5. 1 Reg. 17, 5; 19, 6. — 2º Rotunda fossa in terrâ, ferè ut puteus, cuius diameter in Persiâ est 2 1/2 pedum, et profunditas quidem diversa, interdum etiam 5 vel 6 pedum. Hæc fossa nomine כוּרִים, quod Lev. 11, 35, nomini חנֵבָר jungitur, venire videtur. Fundus sternitur lapidibus, et quum fossa excitato igni calefacta est; aufertur ignis, et panes calentibus lapidibus imponuntur, atque orificio clauditur. — 3º Urceus testaceus, ferè 3 pedes altus, בְּצָר dictus, qui intrinsecus et extrinsecus argillâ illinitur, et imponitur basi

mobili. In ipso excitatur ignis, et parietibus ejus agglutinantur massæ farinaceæ, quæ mox coquuntur, et vocantur בְּצָרָה, Lev. 2, 4. — 4º Bractea ferrea, tribus lapidibus imposita, in quam, igni infra excitato calefactam, massæ farinaceæ imponuntur. Hæc fortassè est בְּצָרָה, Lev. 2, 3; 6, 14. — In his elibanis non modò panis fermentatus et azymus, sed alia quoque genera placentarum coquebantur, quæ enumerare non vacat, uti et reliquum culinæ apparatum non exiguum præterimus.

§ 141. *De cibis.* — Cibos coquere erat matris familias, nisi mundo muliebri intenta, id negotium ancillis relinqueret. Cibi, ut jam diximus, ferè ex regno vegetabili deproniebantur, inter quos in delicis erant etiam lentes, quæ orientalibus adhucdum charæ sunt, Gen. 25, 30, 34, neconon placentæ, melle mixtæ, Ezech. 16, 15. Carnes nonnisi præsenti hospiti et in conviviis apponebantur, Gen. 18, 7 Deut. 15, 20, conf. Luc. 15, 25 Orientales hodiedum parcè carnibus utuntur; longior tamen abstinentia ingentem carnis appetitum producit Num. 11, 4, 12. Invalescente luxu, potentioribus carnes factæ sunt quotidianæ. Æstimabantur præ cæteris carnes ferinæ, et juvenes boves saginati, Gen. 18, 4, 20; 41, 2. 1 Sam. 16, 20; 28, 24. 2 Sam. 6, 15, etc. Carnes ovium et caprarum, et præsertim agnorum et capellarum, in illis regionibus lautissimæ sunt; quare agni et capellæ sacrificiis sacratae erant. Ævo antiquissimo animal ab ipso patre familias, etsi princeps esset, à grege auferebatur et mactabatur, Gen. 18, 2, 6. Jud. 6, 19, uti præparatio erat matris familias etiam principis Gen. 13, 6. Inter partes animalis crus cæteris præferebatur, 1 Sam. 9, 23, 24. Ars coquinaria jam Gen. 27, 5, 4, 9, 10, tam prompta erat, ut palatum fallere posset. Carnes animalis mactati, mox omnes, quia in climate calido non facilè incorruptæ conservantur, ad convivium parabantur, qui mos nunc quoque, etsi ars carnes in aprico sicandi, et etiam conendi et conservandi nota est, à nomadibus observatur. Carnes, quæ coquebantur, in frusta minuta seu bolos secabantur, et ex jusculo, quo Orientales non vescuntur, adjectis oleribus embamma parabantur, Jud. 6, 19, 20. Isa. 65, 4.

§ 142. *De assâ.* — Prima cornuum præparatio erat assatio, quæ, ut supra diximus, primum casu innotuisse videtur, et denum delicis deputabatur. Nomades more antiquissimo scindunt carnes assandas in minuta frusta ea-

que salita, veru ligneo suffigunt ; et ad ignem acclinant, atque hâc parte assatâ, in alteram vertunt. Gallinas autem integras assant in veru, quod in furcis ligneis, terræ circa ignem impositis, rotatur. Integras autem oves et agnos assandos baculo acuto, à caudâ usque ad caput, et altero transverso ad anteriores pedes traje-
cto, quasi crucifigunt, et in clibanum illum
§ 140, 11, descriptum suspendunt, qui assandi modus verbo *crucifixit*, exprimitur. — Assæ plebeiis in Oriente communes, sunt locustæ ; evulsis enim alis, pedibus et intestinis, saliuntur, ligno acuminato suffiguntur, igni apponuntur, et demùm manducantur. Ast non est hic unicus modus locustas præparandi ; nam etiam coquuntur ; in aprico siccatae moluntur, atque in panem convertuntur ; denique etiam salitæ, et in utre compressæ asservantur, atque pro tempore, in orbiculos scissæ, manducantur, Lev. 11, 22. Matth. 3, 4. Aliquæ locustarum species reputantur noxiæ ; quare Lev. 11, 12, certæ duntaxat species mundæ esse statuuntur.

Usus salis antiquissimus est ; nam Num. 18, 19, jam salarium ab eo denominatur, conf. Esdr. 4, 14, et 2 Paral, 13, 6 ; imò Exod. 30, 35, sal purum à communi distinguitur. Cæterum sal Orientalibus est symbolum inviolabilis amicitiæ, atque hinc *fœdus satis* idem valet ac fœdus perpetuum et inviolabile ; est autem quoque symbolum conservationis atque etiam sapientiæ. Marc. 9, 49, 50. Coloss. 4, 6, et si infatuatum, i. e. acido spoliatum sit, insipientiæ symbolum est, Math. 5, 13.

§ 143. *Cibi interdicti.* — Cibi hebræis interdicti, alii erant immundi, qui noxiæ vel saltem sordidi et abominabiles erant, alii autem altari consecrati erant, quibus ideo vesci nefas erat. Illis interdictis cautum erat, ne Hebræi cum gentilibus manducarent, aut epulas idololatricas frequentarent, et ita ad cultum deorum seducerentur (1) ; his posterioribus autem reverentia erga ea, quæ ad cultum divinum spectabant, inculcabantur. — Immunda erant, 1º quadrupedia, quæ vel non ruminant, vel unguis non habent plenè fissas ; 2º serpentes, et insecta reptantia, quæ non, ut locustæ, præter

(1) Dr. J. A. Ernesti opuscul. theol. p. 290 : Nec dubitem, in legibus de discremine ciborum fuisse de consilio divino, disciplinam aliquam cupiditatum castigandarum et refrenandarum per necessitatatem abstinenti ab cibis iis, quibus alii populi delectarentur : probabiliter quæ falsis diis consecrabantur, ut sues Baccho, etc.

alas et quatuor pedes, simul habent duo longiora crura, quibus saliunt ; 3º voluerium certæ species, quarum nomina pleraque sunt obscura ; 4º pisces, qui vel pinnulis vel squamis carent ; 5º omnis cibus et potus in vase, et omne semen aquâ humefactum, in quod cadaver insecti immundi delapsum erat ; aquæ verò in cisternis, puticis et fontibus, atque semen non madefactum hujusmodi casu non contaminabantur, Lev. 11, 1, 38 ; 6º omnis cibus et potus in vase, quod in tentorio vel cubiculo morientis aut mortui non erat alligato operculo contectum, Num. 19, 15 ; 7º omne quod à quocumque idolis aut diis consecratum fuit, Exod. 34, 15 ; id erat, quod in primitivâ Ecclesiâ quibusdam dissentionibus occasionem præbuit, quas Paulus sæpius, et in primis 1 Cor. 8, 10, corrigit ; 8º hædus in matre lactis coctus, Exod. 25, 19 ; 34, 26. Deut. 14, 21 ; probabilius hujus legis ratio est inculcatio mansuetudinis etiam erga animalia ; aliis videatur spectari peculiaris nonnullarum gentium antiquarum superstitio, quâ adjunctis ritibus magicis agri, horti, arbores cocto ejusmodi lacte conspergebantur post finitam messem, quo feraciores redderentur in annum sequentem. — Cibi sacri, quibus vesci non licebat, erant 1º sanguis, Lev. 3, 9, — 10, 17 ; 7, 26, 27 ; 17, 10, 14 ; 19, 26. Deut. 12, 16 ; 23, 25 ; 15, 13 ; 2º animal, quod à feris dilaceratum fuit, quia sanguis in corpore mansit, Exod. 22, 30. Deut 14, 21 ; adeps tegens intestina, lobus major hepatis, renes et adhærens eis adeps, Exod. 29, 13, 22. Lev. 3, 4, 10, 15 ; 4, 9 ; 7, 4 ; 9, 10, 19, et cauda pinguis ovium, Exod. 19, 22. Lev. 3, 9 ; 7, 3 ; 8, 26 ; 9, 19, quæ omnia altari consecrata et sancta erant. — Consuetudine, ex Gen. 32, 23, 33, descendente, Hebræi quoque ligamento terete seu acetabulo abstinebant, quod nostri Judæi ad totam partem posteriorem animalium extenderunt.

§ 144. *Potus.* — Potus Mohammiedanis est aqua, et illustribus et divitibus duleis quepiam potio, scherbet dicta, quæ olim in solâ Ægypto locum habuit, Gen. 40, 11, ubi quoque cerevisia, usitata erat, inventio fortassè ætate Mosis recentior. Orientales vino utebantur, non rarò usque ad ebrietatem, à quâ permulti tropi deprompti sunt, Isa. 5, 11, 22 ; 28, 1, 11, 49, 26. Jer. 8, 14 ; 9, 14 ; 16, 48. Deut. 32, 42. Ps. 78, 65, etc. Vina, etsi in illo climate aliunde generosa, nonnunquam tamen aromatibus, imprimis myrrâ condiebantur, et hæc vina myrrata, dicebantur interdùm sim-

pliciter mixta; plerumque autem mixtum dicitur vinum aquâ dilutum, quod, insciis ementibus factum, tropicè pro adulteratione venit Isa. 1, 22. 2 Cor. 2, 17; scientibus autem bibentibus adeò consuetum erat, ut Arabes, etsi nunc vino abstineant verba de hâc dilutione usitata conservaverint. Erant quoque vina ex dactylis, et ex diversis seminibus et radicibus confecta, quæ omnia, ut jam Hieronymus vidit, nomine *sicera*, veniunt, quæ est omnis arte parata potio, quæ inebriare potest; hinc miscebatur aquâ, ut potatores eò plus consumere possent. Ex vino naturali et artificiose parabatur acetum, quod non modò ad olera et cibos, Ruth. 2, 14, sed etiam ad potum adhibebatur, Num. 6, 3; unde est posca militum Romanorum, Matth. 27, 48. Cæterum à Thalmudicis acetum quoque vinum dicitur, unde explicandus est locus Matth. 27, 34.

Ad potum adhibebatur, 1º patera simplex ærea, stanno obducta, quâ adhucdum viatores utuntur; erat plerumque formâ liliî, non rarò etiam orbiculari; utraque in ruderibus Persepolitanis exhibetur, conf. 1 Reg. 7, 26; 2º calix, etiam formâ liliî vel floris; nomen ejus עבש, calicem quoque floris significat, Exod. 25, 33; ast forma variâsse videtur, plura enim adsunt nomina; opereculo per funiculum an- nexo tegebantur; ast quæ vocabantur קשׁוֹת, קשׁ, opereculo caruerunt, fortè nomina postrema tornatilem formam innuunt. Hæc vasa divitibus, jam ætate Mosis, fuisse aurea et argentea, ex Num. 7, 12, 83, apparet, conf. 1 Reg. 10, 21. Vasa majora, ex quibus vinum in pocula fundebatur, erant urcei, utres, minores utres, et testaceus urceus officio angustiori.

§ 145. *Tempus et adjuncta refectionis.* — Prandum non tantum Orientalibus, sed Græcis quoque et Romanis, circa nostram horam 10 vel 11, erat minutum, atque ferè in fructibus, lacte, caseo et similibus consistebat. Refectio præcipua erat cœna, circa horam 6 vel 7; hinc convivia quoque omnia erant cœnæ, calores enim meridiei in illis regionibus ciborum appetitum minuunt, et animi hilaritatem suppressunt, Eccl. 5, 16. Matth. 3, 26. Marc. 6, 21. Luc. 14, 24; 20, 45. Joan. 12, 2. Ante mensam lavabantur manus, quod ratio mandandi requirebat. Precum ante mensam primum 1 Sam. 9, 13, diserta fit mentio; ast ætate Christi, ante et post mensam à patre familias dicebatur congruens ferculis et potui benedictio vel gratiarum actio, cuius formulæ

in Thalmude præfinitæ sunt, et ferè recidunt in verba: *Benedictus esto, Domine Deus noster! rex mundi! qui hunc cibum, vel hunc potum ex terrâ, vel ex vite producis*, Matth. 14, 9, 15; 56, 26, 27. Marc. 14, 26. 1 Cor. 10, 50. 1 Tim. 4, 4, 5. Hebrais quidem adeò accuratus ordo hospitum non erat, qualis olim in Ægypto invaluerat, Gen 43, 32; neglectus tamen non fuit, 1 Sam. 9, 22. Ætate Christi, Pharisæi arrogantes, qui ubique dignissimi haberi volebant, locum primum ambiebant, Luc. 14, 7.

§ 146. *Mensa et sedes.* — Ad cœnam pavimentum cœnaculi illo corio rotundo, quod supra memoravimus, sternebatur, super quo mensa parva et humili scabello quam mensæ similior, ponebatur, et hæc non portabat nisi patinam. Sedes erant ipsum pavimentum, blattis aut tapetibus vel etiam culcitis stratum, in quibus cœnantes, genibus flexis, dexterâ mensæ obversâ, quasi alter in alterius sinu recubaret, per orbem corii sedebant. Cultri, fuscinae et cochlearia non aderant, pannus verò, prout nunc in oriente moris est, circa peripheriam corii sternebatur, ne tapetes contaminarentur. Locum nostrarum paterarum seu orbium, subibant rotundi et tenues panes supra memorati. — Ætate verò Christi iamdudum invaluerat mos persieus, mensæ accumbendi. Aderant in cœnaculo leeti plerumque tres, aut pro numero hospitum plures, quorum quilibet capiebat tres personas; unde nomina triclinium et architrinclus descendunt. Convivæ accumbebant in latere sinistro, facie ad mensam conversâ, et quidem secundus occipite ad pectus primi, et tertius occipite ad pectus secundi, et ita rursus alter in sinu alterius recumbebat, conf. Luc. 7, 36, 58; 16, 22, 23. Joan. 2, 9; 13: 23. Lectus medius, et medius in eo locus erat honoratior, quem Pharisei ambiebant, Luc 14, 7, 10. Sextus alter olim quidem in Asia ad mensam virorum non admittebatur, sed mensam in gynæconide habebat, Esth. 1, 6. Luc. 7, 39; 16, 21; 17, 7. Matth. 15, 27. Babylone verò et in Persiâ feminæ à conviviis virorum exclusæ non erant, Dan. 5, 2, et præsertim Babylone, testibus auctoribus antiquis, non rarò modestiæ limites excedebant.

§ 147. *Ratio manducandi.* — Cibos digitis manûs dexteræ, ex patinâ in os inferebant, prout in orientalibus plagis adhucdum mos viet, Ruth. 2, 14. Proy. 26, 15. Joan. 15, 16. Cultro et fuscina opus non erat; fuscina, quæ

1 Sam. 2, 12, memoratur, nequaquam ad mensam, sed ad focum spectat ut nempe carnes ex olla esferrentur. — Antiquior ævo culibet convivæ portio singularis apponebatur, et ille magis honoratus censebatur, qui duas aut plures portiones recipiebat, Gen. 42, 34. **1 Sam. 1, 4, 5; 9, 22, 24.** **1 Paral. 16, 13;** recentiori autem ævo omnes assidentes vel accumbentes ex communi patinâ manducabant. Potus in supra dictis pateris et calicibus, et antiquiori quidem ævo cuique præbebatur in calice singulari, qui ideò tropicè pro sorte hominis venit, Ps. 41, 6; 75, 9; 416, 3. Isa 51, 22. Jer 25, 15, 27; 35, 5; 49, 12. Ezech. 25, 31, 34. Matth. 26, 27, 30. Ægyptii, ut moderni Orientales, finitâ demùm mensâ bibeant. Servi stantes, nutum domini observabant, atque mox euntes exequabantur; hinc coram domino stare, vel ambulare idem est, ac servire seu ministrare, quod etiam ad cultum Dei refertur, Gen. 5, 22, 24; 17, 1; 24, 40; 28, 15. **1. Sam. 2, 35.** Ps. 25, 5, 24, 114, 9.

§ 148. Convivia. — Res secundæ socios lætitiae desiderant, et ad convivia celebranda excitant; hinc non mirum est, ea jam antiquissimo ævo occurrere, Gen. 21, 8; 28, 22; 29, 22; 31, 27, 54, 40, 20. Lex Mosaica Hebreos ad secundas decimas, ex voto Jacobi Gen. 28, 22, descendentes, et sacrificiis conviviisque dedicatas, arctius adstrinxit. Deut. 12, 4, 19; 14, 22, 29; 16, 10, 11; 26, 19, 11; secunda etiam primogenita animalia, et secundas primitias fructuum addidit, et præcepit, ut ad hæc convivia non modò proles, sed etiam servi, ancillæ, pauperes, viduæ, pupilli et Levitæ vocarentur, Deut. 16, 11, 14; 12, 12, 18, quod Jesus Judæis, qui pro conviviis à Deo remunerationem sperabant, in memoriam revocavit, Luc 14, 12, 13. Hospites per servos invitabantur, et tempore statuto accercebantur, Matth. 22, 24. Luc. 14, 7; pretioso oleo ungebantur, Ps. 25, 5; 45, 6. Amos 6, 6. Eccl. 9, 7. Matth. 14, 3. Luc. 7, 37, 38; atque antiquiori ævo, ut nunc in Asiâ, ante dimissionem, præscritim in barbâ, incensebantur. Hebreos in conviviis fortassè nonnunquam, ut Græcos, in capite coronas, ex floribus textas, gestasse, ex Isa. 28, 1 Sap. 2, 7, concludi vix potest. Omnes autem in vestimentis festis, id est, albis, comparebant, Eccl. 9, 8. Pompa in epulis ostentabatur jam majori quantitate ejusdem cibi, Ger. 18, 6; 27, 9; 55, 45, 44 Job 36, 16, jam etiam multitudine ferculorum, 1 Reg. 5, 2. Amos 6, 4, 5. Esth. 1, 5, 8; 7, 9.

Neh. 5, 18, 24. Caro autem, et in primis vinum, præcipuum erat, à quo ipsum quoque convivorum nomen, *tempus potationis*, descendit Isa. 22, 13. Hæc compotatio, ingruente luxu, apud omnes gentes ita exorbitavit, ut à vesperâ usque ad mane protraheretur, atque hujusmodi convivia dicebantur recentiori ævo κοποι, quæ Rom. 13, 13. Gal. 5, 21. **1 Petr. 4, 5.** damnantur. — Quum convivia omnia essent coenæ; coenaculum lampadibus illustratum erat; et quum sub illo climate, noctu semper, saltem diluculo, frigus esset; facile explicabis loca Matth. 8, 12; 22, 13; 25, 30. Cæteroquin, in conviviis, quæ hilaria erant conventicula, joci, ænigmata et musica non dearent: quare convivia passim imago erant felicitatis, et exclusio à convivio erat symbolum miseriae et calamitatis, Prov. 9, 2, seqq. Amos 6, 4, 5. Isa. 5, 12; 7, 9. Matth. 26, 20, 26. Luc. 7, 46, 50; 12, 1, 9. Hinc etiam regnum Messiae, hoc symbolo adumbratur, Luc. 7, 39, 46; 14, 12, 13, 15, 29. Matth. 8, 11; 26, 29. Hic tropus notissimus erat, ut interpretes quoque antiqui voces lætari, lætitia, atque convivari, convivium, promiscuè usurparint, conf. Ps. 68, 4, et Esth. 9, 18, 19, cum versione Alexandrinâ et Vulgatâ. In novo quoque Fœdere χαρά, gaudium, pro convivio venit, Matth. 25, 21, 23. Quum autem convivia Hebræorum pleraque ex sacrificiis pararentur, convivæ mundi seu sancti esse debebant, ad quod etiam in tropis et allegoriis respicitur, Ezech. 39, 16, 20. Isa 34, 4. Apoc. 19, 17, 18.

§ 149. Hospitalitas. — Antiquo illo ævo, quo publica hospitia non erant, ultronea collectio hospitis, insigne erat humanitatis officium, cui probi religiosè satisfaciebant; hæc laus hospitalitatis exstructis demùm hospitiis publicis, haudquaquam mox desiit, et in Oriente usque in hodiernam diem perseverat. Job 22, 7; 31, 17. Gen. 18, 3, 9; 19, 2, 10. Exod. 2, 20. Jud. 19, 2, 10. Act. 16, 45; 17, 7; 28, 7. Matth. 25, 35. Marc. 9, 41. Rom. 12, 13. 1 Thimoth. 3, 2; 5, 10. Hebr. 13, 2. Hinc non tantum nomades, peregrinos adventantes perhumaniter excipiunt, sed in urbibus quoque sunt, qui viros obcurunt, et culibet obvio aquam gratis offerunt; quare liberalitas hæc munusculo compensari solet, conf. Matth. 10, 42. Marc. 9, 41. Viget quoque adhucdum antiquissima honestatis ratio, quâ quicumque, etsi cæteroquin prædo, hospitem collegit, eum tueri, et se quoque ipsum præsenti pro eo vitæ periculo objicere tenetur, nisi ab omnibus infamis haberi velit.

et id quidem jam obtinet, si quis cum peregrino vel crustam panis manducavit, Gen. 19, 4, 9. Jos. 2, 1, 6; 9, 14. Jud. 4, 17, 22; ad hunc morem non raro alluditur, Ps. 41, 10; 91, 1; 119, 19. 2 Sam., 12, 5. Jos. 9, 14. Luc. 7, 54. Joan. 15, 18. conf. Iliad. VI. 210, 251. Hospitibus, ut supra diximus, pedes lavabantur; unde demum lotio pedum in symbolum hospitalitatis transiit, Gen. 18, 4, 29. Joan. 13, 15, seqq. 1 Tim. 5, 10

CAPUT X.

DE SOCIETATE DOMESTICA.

§ 150. *Præcautiones contra fornicationem.* — Primævæ institutione ad propagandum genus humanum per individuum consortium viri et mulieris, Gen. 1, 27; 28, damnata erat fornicatio, libido vaga, et communio uxorum; hinc pii patriarchæ hoc institutum religiosè observabant, alioquin autem jam ante ætatem Mosis, tanta erat morum corruptio, ut à pluribus gentibus, non modò fornicatio, sed etiam pæderastia in cultum deorum conversa fuerit, unde, *cynædus* et *meretrix*, propriè personas designat, que ad turpissima hæc flagitia consecratæ fuerunt, Deut. 23, 28. Gen. 58, 21, 22, Job 36, 14. — Huic malo, cui demum ipsi quoque philosophi græci et romani consenserunt, ut occurreretur, lex Mosaica statuit, 1º ut inter Israelitas, nec cynædus, neque meretrix toleretur, et filia sacerdotis, si corpus suum prostitueret, lapidetur et comburatur, Lev. 21, 9; quia hæc, ut Lev. 19, 29. Deut. 25, 18, 19, dicitur, magna coram Deo flagitia sunt. — Ne autem quipiam, abjecti animi sacerdotes, avaritiæ inflammati, allicentur, ut haec scelera, exemplo aliarum gentium, in cultum Dei verterent, interdixit 2º ne merces meretricum et cynædorum, etsi ex voto oblata esset, ad sanctuarium suscipiatur, Deut. 23, 19, que lex demum 2 Reg. 25, 6, 7, potentiae regum succubuit. — Ut etiam origo mali præcaveretur, decretum est 3º ut seductor seductam tenetur uxorem emere, aut patri, qui filiam seductam nollet seductori vendere, consuetum sponsæ pretium (ut videtur, 50 siclos); si verò violentiæ quâpiam usus esset, 50 siclos solvere, Exod. 22, 15. Deut. 22, 23, 29. Id videtur ex antiquâ consuetudine descendisse, que Gen. 54, 1, 12, attingitur. Stuprum Moses non memorat, quia in foro probari non potest. — Denique, ut et pudicitia alterius sexus, tanquam singularis castitatis muliebris custos, corroboraretur, 4º statuitur, ut sponsa, quæ se virgi-

nem mentita, consummato matrimonio talis deprehensa non esset, ante januam domus paternæ lapidaretur, Deut. 22, 20, 21. Etsi rigidae erant hæc leges, meretrices tamen, et sub regibus idololatris etiam cynædi diis consecrati non deerant, Prov. 2, 16, 19; 5, 3, 6; 7, 5, 27, 20; 6, 26, 50. Amos 2, 7; 7, 17. Jer. 3, 2; 5, 7. 1 Reg. 14, 24; 15, 12; 23, 47, etc.

§ 151. *Polygynæcia.* — Eadem institutione primævæ polygynæcia quoque exclusa fuit. La-mech primus duas uxores duxit, Gen. 4, 19, conf. Matth. 19, 4, 8, et multos imitatores natus est, nec post diluvium exemplum Noe et filiorum ejus quidquam profecit. Inter Hebreos ætate Mosis polygynæciam permultum invaluisse, ex numero primogenitorum 22, 573, inter 603,550 viros, qui ultra 20 annos nati erant, colligere licet, Num. 3, 42. Ut hoc malum, progressu temporis minueretur, Moses 1º attulit Gen. 1, 27, 28; 2, 23, 24, primævam matrimonii institutionem, primam ejus transgressionem Gen. 4, 19, atque omni occasione narravit incommoda, quæ marito è pluralitate uxorum enascuntur, Gen. 16, 4, 10; 30, 1, 5, 15, et testibus viris gravibus, qui orientem inviserunt, sanè non sunt exigua. 2º Interdicitur Deut. 17, 17, regibus, quos Hebrei aliquando electuri essent, magnus uxorum numerus, quem quidem lex non definivit, sed ex consuetudine pro noto sumpsit, fortassè non ultra quatuor, uti Rabbini et Muhamedani ex exemplo Jacobi Gen. 51, 50, interpretantur. 3º Vir Exod. 21, 10, 11, obligatur, ut uxori cuilibet, tempore fixo debitum reddat, conf. Gen. 30, 14, 16. Excipitur solum tempus menstruorum, quo congressum sub mortis supplicio lex prohibuit. Denique 4º immundities, per concubitum contracta, ad integrum diem extenditur Lev. 15, 18, quo incommodo vir impeditur, ne facile ultra quatuor uxores ducere posset. His dispositiōnibus polygynæcia progressu temporis permultum imminuta fuit.

§ 152. *Delectus sponsæ.* Sponsam filiis, et sponsum filiabus, pater familias seligebat, Gen. 21, 21; 24, 51. Exod. 21, 9. Deut. 22, 16. Jud. 14, 1, 4. 1 Cor. 7, 6. Si filius certam personam exoptabat uxorem, nihilominus pater sponsam à patre illius petebat, Gen. 26, 50; 54, 2, 5. Jud. 14, 1, 2. Hinc patet, Isa. 4, 1, 2. Jer. 31, 22, enormem virorum penuriam innui. Pater verò filiam sine consensu fratribus germanorum in matrimonium elocare non poterat, Gen. 24, 50; 54, 11, 27. 2 Sam.

13, 20, 29, conf. Gen. 12, 11, 13; 20, 2, 6; 26, 7, 17. Impedimenta matrimonii, quibus arbitrium patrum familias in delectu limitabatur, recensentur Lev. 8, 7, 18; 20, 11, 20, ex quibus locis apparet, ea secundum gradum consanguinitatis et affinitatis non excessisse. Praeterea prohibita erant nuptiae cum Chanaeis, ne Hebrei per haec connubia ad idolatriam pellicerentur, Exod. 34, 15, 16. Deut. 7, 3. Id ab Esdrâ et Nehemîâ ad omnia connubia cum alienigenis extensem est, quia illis ea ætate idem seductionis periculum suberat Esdr. 9, 2, 12; 10, 3. Neh. 13, 23, conf. Malach. 2, 15. Sacerdotibus interdicta quoque erat persona repudiata, lapsa, et meretrix, atque summo sacerdoti etiam vidua et quæcumque alienigena, Lev. 21, 7, 13, 14. Filiæ, quæ defectu fratrum haeredes erant, alicui viro tribus suæ, et quidem proquinquo remotioris gradus, nubere jussæ erant, ne haereditas ad aliam tribum et familiam devolveretur, Num. 27, 1, 11; 36, 1, 12, conf. Matth. 1, 16. Luc. 2, 4, 5.

§ 153. *Sponsalia*. — Sponsalia erant pactum inter patrem fratresque germanos sponsæ, et patrem sponsi, præsentibus testibus, recentiori ævo etiam litteris mandatum, cui interdum jusjurandum intercedebat, Prov. 2, 17. Ezech. 16, 8. Malach. 2, 14, ad quod spectare videntur sacrificia nuptialia, quorum Josephus Arch. IV, 8, 23, meminit. Per sponsalia non modò connubium, sed etiam dona, quæ germanis fratribus sponsæ ferenda essent, et pretium sponsæ, quod patri solvendum erat, definiebantur; nam sponsæ olim soluto pretio emebantur; Gen. 29, 18, 27; 34, 11, 12. Jos. 15, 16. 1 Sam. 18, 23, 26. 3 Sam. 5, 4, quod pro varietate adjuncrorum, varium fuit; ætate Mosis medium fuisse videtur 50 siclorum, et summum 50 siclorum Exod. 21, 52; 22, 15, conf. Os. 3, 1, 2. Deut. 22, 29. Hinc uxores emptæ, à maritis ferè tanquam ancillæ habebantur, nihilominus non rarò maritos pro arbitrio flectebant et regebant, 1 Sam. 25, 19, 30. 1 Reg. 11, 2, 5; 19, 1, 2; 21, 7, 8. Honor, qui à Christianis alteri sexui habetur, ex doctrinâ Christi et Apostolorum originem dicit, Gal. 3, 8. Eph. 5, 25, 33. 1 Petr. 3, 7. — Divites verò filiam nonnunquam donabant sposo, cui autem jus, hæc invitâ alias uxores ducendi, ademptum erat, Gen. 16, 1, 5. Uxor donata liberalius habebatur, et ipsa quoque, dignitatis suæ sibi conscientia, plura sibi arrogabat, Gen. 16, 5, 6; 21, 9, 11, conf. 31, 15.

Aliqui in præmium fortitudinis sponsam accepérunt, Jos. 15, 15, 19. Jud. 1, 15. 1 Sam. 18, 24, 27. Singulare erat, si sponsa dotem à patre tulit, Jos. 15, 18, 19. Jud. 1, 16, 17. 1 Reg. 9, 16.

§ 154. *Nuptiae*. — A sponsalibus usque ad nuptias, intervallum 10 vel 12 mensium relinquebatur, Gen. 24, 55. Jud. 14, 8; sed matrimonium, etsi sponsum inter et sponsam nullum prorsus vel sermonis commercium intercedebat, jam ratum erat, et sponsa dicebatur uxor sponsi sui. Si dein sponsus eam ducere nollet, ei, ut uxori, libellum repudii tradere tenebatur; vel si sponsa cum alio rem habuisset, accusata, ut adultera, ad lapidationem condemnabatur, conf. Matth. 1, 18, 20. Luc. 2, 5. — Ingruente die nuptiarum, sponsa se balneabat, et omni mundo muliebri exornabat, 2 Cor. 11, 2. Eph. 5, 26. Caput ejus coronâ eingebatur, unde nomen *coronata* descendit. Sponsus verò domi suæ convivium parabat, quod apud diiores per hebdomadem continuabatur, Gen. 19, 27. Jud. 14, 17, 22. Tob. 11, 12. Circa vesperam, veste festâ induitus, Isa. 61, 10, cum juvenibus sibi coævis, θυσίας του νυμφωνος, sub cantis et musicis instrumentis, sponsam, virginibus coævis cinctam, ex domo paternâ in domum patris sui deducebat, Jud. 14, 11, 16. 1 Mach. 9, 37, 47. Joan. 3, 9. Matth. 9, 18; conf. Jer. 7, 34; 25, 10. Recentiori ævo, in hæc vespertinâ sponsæ deductione, præferebantur in scipionibus lampades supra descriptæ, prout in Thalmude refertur, et Matth. 25, 1, 10, innuitur. Interm̄ convivium virorum inchoabat, quum alter sexus in gynæconitide convivium celebraret. Denique nuptis ampla posteritas exoptabatur, et hæc erat omnis benedictio nuptialis, Gen. 24, 60. Ruth 4, 11, 12, que recentiori ævo paulisper solemnior facta est, Tob. 7, 15. Sponsa denique, quæ semper, à capite usque ad caleum velata erat, in thalamum deducebatur. Hæ omnes solemnitates dicuntur: *Sponsam domum deducere, uxorem accipere, intrare in domum, et convenire, συνελθειν*, Gen. 25, 65; 29, 23, 26. Joa. 15, 18. Matth. 1, 18; 20, 24.

§ 155. *Pellices*. — Hæ solemnitates duntaxat in nuptiis uxorum propriè dictarum, observabantur; pellices enim, פְּלִיכֵי, non modò ancillæ, sed etiam liberæ, absque solemnitate, solo mutuo consensu assumebantur, et matrimonium erat legitimum, ut pellex, etsi mancipium esset, nec jure uxoris privari, neque vendi posset, Deut. 20, 10, 12. Patres non

raro filiis, ne exorbitarent, pellicem tradebant ancillam, quæ mox ut filia seu nurus habenda erat, Exod. 21, 9. 12. Mulieri autem bello capte, mensis, quo lugeret parentes et cognatos suos, indulgendum erat, antequam herus, vel filius eam pellicem acciperet, Deut. 20, 18, 14.

§ 156. *Faecunditas matrimonii.*—Faecunditas matrimonii erat valde exceptata, et major prolium numerus singularē Dei beneficium reputabatur; multò tamen majoris aestimabantur filii, qui nomen patris in genealogiis propagabant. Sterilitas vero pro summo opprobrio habebatur, Gen. 25, 2; 49, 21 Deut. 18, 4. 1 Sam. 1, 6, 7. Ps. 127, 3, 5; 128, 4. Os. 9, 14. Prov. 17, 6. Eccl. 6, 3; hinc virginibus quoque tristissimum erat, innuptas et orbas mori, Gen. 16, 2, 4; 19, 30, 32; 30, 13. Jud. 11, 34. Isa. 4, 1; 47, 9. Quare uxores steriles variā tentabant filtrā, Gen. 30, 13, 16 Cant. 7, 14, vel maritis ancillas offerebant, quarum deinde proles adoptabat, Gen. 16, 1, 30, 3, 18.

§ 157. *Leviratus.*—Ne hoc desiderium prolium, incremento populi proficiuum, minueretur, simulque familiarum distinctio, atque in iis avita bona conservarentur; Deus per Mosen ius leviratus, etsi molestum et nonnunquam perniciosum, Gen. 38, 8, 12, non sustulit, sed ita circumscriptis, ut esset innoxium. Nam cum vidua sine liberis defuncti frater aut proximus consanguineus teneretur uxorem ducere, primum filium ex eā genitum nomine defuncti in genealogiam inserere, atque ei hereditatem defuncti tradere, Deut. 25, 5, 10, decretum est, ut, qui fratrem ducere nollet, in foro coram judicibus renuntiare posset, concessā viduae licentiā, ipsi sandalia solvendi, faciem ejus inspundi, atque eum scommate *discalceati*, i. e., *dilapidatoris*, compellandi. Contumelia à muliere, quæ repulsam passa fuit, illata, non adeò magna, ut per eam qui fratrem ducere nollet, facilè deterri possit, Ruth. 4, 7, 8. Matth. 22, 23, 28. Conf. Janssen l. c. y. I, p. 100 seqq.

§ 158. *De adulterio.*—In polygynæciâ adulterium reputatur solus concubitus cum nuptâ, vel desponsatâ, vel viduâ exspectante matrimonium leviri, ut maritus, qui cum quâcumque aliâ personâ innuptâ rem habet, non nisi fornicationem committere censeatur. Adulteri, jam tempore patriarcharum, suppicio afficiebantur, Gen. 38, 24; in Egypto adulteræ nasus et aures amputabantur, Ezech. 23, 25. Lex Mosaica mortis supplicium statuit, Lev. 20, 10.

Deut. 23, 22, genus verò supplicii disertis verbis non præfinivit, quia ex consuetudine notum erat; id autem non fuisse, ut Thalmudici contendunt, strangulationem, sed lapidationem, antiquiores Hebraei Joan. 8, 5, Ezechiel 16, 38, 40, et ipse quoque Moses, testantur, si Exod. 31, 14, 33, 2, cum Num. 15, 35, 36, conferatur. Si vero adultera esset mancipium, ambo rei vapulabant taurea נַרְקָב, neque tamen pluribus quam 40 ictibus; adulteri præterea sacrificium pro delicto offerre tenebatur, Levit. 19, 20, 22.

§ 159. *Uxor suspecta.*—Marito Num. 5, 11, 31, facultas concessa erat, uxori, de adulterio suspectæ, deferendi jusjurandum purgatorium, in sacro tabernaculo vel templo præstandum. Maritus eam ad aliquem sacerdotem ducebat simul cum ferto hordeaceo sine oleo et thure. Sacerdos postquam eam accedere jussisset ad altare victimarum, sumebat de aquâ sanctâ, sive quæ in atrii labro erat ad sacros usus adhibenda, quam testaceo vasi injiciebat, pulvere, qui in atrii solo erat, commixtam. Tum detracto de facie peplo manibus mulieris fertum imponebat, interea dum ipse aquas tenebat, ob acres dolores, qui inde et ex ipsâ imprecationum vi expectandi essent adulteræ, amaras dictas. Eamdem enim solemni formulâ, quam ipsa confirmare debebat, adjurabat, istasque diras in schedulâ scribebat, quas aquis delebat à muliere mox bibendi. Denique oblationem manibus hujus eripiebat, et in altari adolebat; quo facto aquas imprecationum ei bibendas porrigebat; è quibus haec nil patretur mali, si innocens esset, sin autem crimen, in cuius incidenter suspicionem, reverâ admiserat, vehementissimis torquebatur doloribus intestinis, ut ejus venter intumesceret, ipsaque si superviveret, ad liberos procreandos in posterum inepta redderetur. — Ostendit Deus hoc modo investigandi adulterium, se esse vindicem fidei conjugalis, et innocentiae protectorem. Præterea sic cautum fuit, ne mariti uxores culpâ vacuas occiderent, aut certè ne familie litibus, convitiis rixisque affligerentur. Insuper ostendere voluit occulta etiam crimina sibi nuda esse, et aperta, ac tandem adulterium grave scelus esse et publicâ pœnâ vindicandum.

Etsi vero uxores jusjurandum hoc formidabile horrebant, invalescente tamen licentiâ, adulteria erant frequentia, et frequentissima quidem ultimis temporibus, prout ipsi quoque Thalmudici latentur cum Solâ, c. 9, narrant hoc jusjurandum quadragesima ante excidium

Jerosolymæ annis abrogatum fuisse, quia viri ipsi omnes erant adulteri, et Deus imprecationem jurisjurandi opere non compleret, si maritus ejusdem criminis reus esset, conf. Joan. 8, 1, 8.

§ 160. *Libellus repudii.* — Quum antiqui sponsas emerent, in eas pleno jure gaudere se opinabantur, cui pro arbitrio renuntiare, et uxorem repudiare possent. Id esse iniquum, et alteri sexui injuriosum, quivis facilè intelligit; quare pro adjunctis illorum temporum lex Mosaica licentiam mariti saltem eatenus restrinxit, ut repudium sine interventu quidem judicis, ast non sine libello scripto, et non antequam uxor repudiata cum libello repudii domo mariti excessisset, ratum esset; imò et porrò concessit, ut maritus repudiatam recipere posset, non autem, si jam alii marito juncta esset, ut nempe fides secundo matrimonio adstrueretur, Deut. 24, 1, 4. Conf. Jer. 3, 1. Quæ ratio ad repudium sufficeret, Deut. 24, 1, 4, docetur, pro nobis quidem obscurè, pro antiquis autem Hebræis procul dubio satis clarè. Interim tamen recentiori tempore post redditum ex exilio de eā nata est acris contentio; schola enim Hillelis contendebat, quamlibet minimam causam marito ad repudium sufficere; schola Schamai verò statuebat adulterium. Conf. Matth. 19, 1, 40. — Uxores, quæ maritorum erant peculium, nequaquam eodem jure, maritis porrigenti libellum repudii, gaudebant; ætate autem ultimâ, potentiores sibi, exemplo matronarum romanarum, idem jus arrogabant, Joseph. Archæol. XV, 7, 10. Marc. 6, 17, 29; 10, 12. Si verò uxor se gravatam sentiebat, poterat, ut ipsa quoque ancilla pellex, per iudicem libellum repudii petere, Exod. 21, 10. Conf. Janssens l. c. vol. I, pag. 401, seqq.

§ 161. *Puerperium.* — In puerperio solæ primum matres, filiabus auxilio erant; alioquin puerperia in Oriente non magnâ difficultate laborant, Exod. 1, 19; difficiliori partu, qui rario erat, matres peritiores et perspicaciores vocabantur, unde ortæ sunt obstetrices, Gen. 35, 17; 58, 28. Natus infans, praeciso umbilico, balneabatur, sale fricabatur et fasciis involvebatur, Ezech. 16, 4. Antiquiori ævo, pater recens natum, etiam resonante musicâ, in sinum suum recipiebat, et hoc ritu, suum esse declarabat, Gen. 30, 31; 50, 25. Job 3, 12. Ps. 22, 11, quod uxores, quæ filios ancillarum suarum adoptabant, imitabantur, Gen. 16, 2; 50, 5, 5. Dies natalis, præsertim filii, erat festus, Gen. 21, 6, et quotannis convivio celebraba-

tur, Gen. 40, 20. Job. 4, 4. Matth. 14, 6. Herodot. I, 133. Cyropæd. I, 3, 9. Nuntius patri referens nativitatem filii, erat gratissimus, et, ut nunc in Persiâ, domo excipiebatur, Job 3, 3. Jer. 20, 15. Puerpera post partum filii, 7 dies erat immunda, et 33 dies sequentes domi se continebat; post partum filiæ duplicabatur numerus dierum, quibus elapsis in sacrum tabernaculum vel templum veniebat, et agnum anniculum, vel, si pauper erat, duos turtures, vel duos pullos columbae in sacrificium purificationis offerebat, Lev. 12, 4, 8. Luc. 2, 22.

§ 162. *Circumcisio.* — Octavo post partum die filii circumcidebantur, et in carne suâ consecrabant cultui Jehovæ et veræ religioni Gen. 17, 10, cons. Rom. 4, 11. Gal. 5, 5, et sic à gentilibus distinguebantur (1). — Hebræi antiqui circumcisionem sibi honori duebant, Gen. 54, 14. Jos. 5, 9. Isa 9, 24, 25; ætate verò Machabæorum permulti, ad sacra Græcorum deficientes, et in gymnasii nudi prodeuentes, circumcisionem sibi dedecori esse reputabant, et præputium arte rursus adducebant, quod dicebatur επισπασθαι; operationem describit Celsus L. VII, c. 25. 1 Mach. 1, 15. 1 Cor. 7, 18. Cæterum dolores circumcisionis tertią die vehementissimos esse, edicunt renegati Muhamedani, conf. Gen. 34, 25.

§ 163. *Denominatio prolis.* — Antiquiori ævo, prolimox, post partum, recentioribus autem temporibus filiis saltem, primum, in circumcisione imponebatur nomen, quod Orientalibus nunquam significatione vacuum est, et antiquiori ætate ab adjunctis personæ, temporis vel historie depromebatur, Gen. 19, 11; 19, 58; 21, 36; 23, 25, 26. Exod. 2, 10; 18, 3, 4; sèpè quoque à nominibus Dei, atque inter idololatras ab aliquo numine petebatur, adjecto quopiam epitheto vel alio nomine. Interdùm nomen quoque erat propheticum, Gen. 17, 5, 15. Isa. 7, 5; 8, 3. Os. 1, 4, 6, 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 13, 60, 65. Recentiori autem ætate nomina ex majoribus familiæ seligebantur;

(1) Menochius, de Republ. Hebr. Lib. III, c. 17, quæst. 5: « Deus Gen. 17, pactum initit cum Abrahamo, pacti signum instituit circumcisionem.... Continebat hoc pactum præmissionem, quâ Deus hæc tria pollicebatur. Primum fore, ut Abrahami posteritatem in immensum multiplicaret, alterum, ut eis terram Chanaan possidendum daret, tertium fore, ut ex Abrahami semine Messias nasceretur. Ex parte verò Abrahæni et posteriorum continebat hoc pactum obligationem Deum piè, sanctè et constanter colendi. »

quare in libris postremis fere antiqua nomina recurrunt, Matth. 4, 12. Luc. 4, 61; 5, 27. Orientales non rarò et levi ex causâ mutant nomen suum; hinc tot occurrunt personæ binomines, ut Ruth 1, 20, 21; 1 Sam. 14, 49; 31, 2. 1 Paral. 10, 2. Jud. 6, 32; 7, 4. 2 Sam. 25. Reges et magnates suorum quoque ministrorum et servorum nomina immutabant, in primis si eos recenter adquisiverunt, aut ad eminentiorem dignitatem evexerunt, Gen. 41, 45; 18, 5; 52, 28; 53, 10. 2 Reg. 25, 34, 55; 24, 25, 24; 24, 47. Dan. 1, 6. Joan. 1, 42, 43. Marc. 5, 17. Hinc nomen quoque pro dignitate venit Phil. 2, 9. Hebr. 4, 4. Apoc. 2, 17; 13, 12. Mutabantur et nomina mortuorum; Gen. 4, 2, 8, aut vertebarunt in aliam linguam.—Cæterùm Orientales nomini suo nomen patris, imò et avi, proavi, atavi, etc., addunt, ut ab aliis ejusdem nominis viris distinguantur.

§ 164. *De primogenito.* — Primogenitus, qui parentibus erat charissimus filius, dicitur quidem apertio uteri; nequaquam tamen ille erat, quem pater ex uxore virgine, sed quem primùm ex uxore etiam viduâ genuit. Temporibus Patriarcharum pater juniorem quoque filium poterat designare primogenitum; hoc autem jus ei Deut. 21, 15, 17. ademptum fuit, quia arbitrariæ hujusmodi dispositiones animos fratrum abalienabant, Gen. 25, 31, 32; nam primogenitus magnis gaudebat prærogativis: 1º capiebat duas portiones hæreditatis, quas Jacob à primogenito Ruben, ob incestum Gen. 35, 22, in Joseph, filios ejus duos adoptando transstulit, Gen. 48, 5, 8. Deut. 21, 17; in genealogiis verò Ruben scriptus erat primogenitus, 1 Paral. 5, 4. 2º Primogenitus erat sacerdos familiæ, quod Moses, jussu Dei, à tribu Ruben in tribum Levi transtulit. Num. 3, 12, 18; 8, 18; hinc primogeniti à sacerdotio redimendi erant, Num. 18, 45, 16, conf. Luc. 2, 22. 3º Primogenitus gaudebat insigni inter fratres auctoritate, et quasi patriæ potestate, Gen. 25, 25, 27, 29. Exod. 12, 29. 2 Paral 21, 3, quam Jacob à Rubene in Judam transtulit, Gen. 49, 8, 10; quare hæc tribus, etiam antequam reges Israelitis dabat, ubique à cæteris distinguitur. Hinc demùm primogenitus erat quoque successor in regno, excepto Salomone, quem, et si juniores, David singulari Dei nutu successorem designavit. Ex his patet, cur vox primogenitus interdùm singularem dignitatem, atque etiam superlativum exprimat, Isa. 14, 30. Ps. 89, 28. Rom. 8, 29. Coloss. 1, 15, 18. Hebr. 12, 13. Apoc. 1, 5, 11. Job 18, 5.

§ 165. *Educatio.* — Matres olim suas proles ipsæ lactabant, et quidem per 30 vel 36 menses, et delactatio erat dies festus, Gen. 21, 8. Exod. 2, 7, 9. 1 Sam. 1, 22, 24. 2 Paral. 51, 16. 2 Macb. 7, 27, 28. Matth. 21, 16. Joseph. Archæol. II, 9. Nutrices, quæ præbebant lac infantibus, non substituebantur, nisi mater obiisset, aut lactando impar esset; recentiori verò ævo matronæ sæpius sibi infirmiores videbantur, et officium maternum in nutrices devolvebant, quæ autem præcipuis familiæ personis accensebantur; quare in historiâ quoque memorantur Gen. 55, 8. 2 Reg. 11, 2. 2 Paral. 22, 11. Filii usque ad annum ætatis quintum in gynæconitide versabantur, tandem transibant in disciplinam patris, et discebant negotia plerumque ea, quæ patris erant, et ab ipso etiam lege Mosaicâ et religione avita imbuiebantur, Deut. 6, 20, 25; 7, 49; 11, 19. Qui filios suos aliquid amplius doceri volebant, nisi servos ad id idoneos haberent, eos mittebant ad quempiam sacerdotem vel Levitam, qui nonnunquam etiam plures alumnos habebat; nam ex 1 Sam. 1, 24, 28, liquet, ad sacrum tabernaculum scholam educandæ juventuti dedicatam fuisse, cuius generis aliae plures fuerint, quas dein Samuel restauravit, ex quo tempore discipuli, filii Prophetarum dicti, inclaruerunt.—Filiae manebant in gynæconitide, nisi simpliciori vitæ genere, cum urceo, ad apportandam aquam exirent, Exod. 2, 16. Gen. 24, 16, 29, 40. 1 Sam. 9, 11, 12. Discebant œconomiam et artes mulieres, donec alicui sposo venderentur, vel, meliori sorte, donarentur, Prov. 31, 13. 2 Sam. 13, 1. Filiae di vitum in suis palatiis degebant, et ut earum matres, ferè nonnisi mundo muliebri occupabantur, cantu et saltatione se oblectebant, et sæpius tricas habebant, prout peregrinatores de gynæconitide orientalium referunt, qui plura quoque scelera memorant in his mulierum palatiis patrari solita, Ezech. 23, 18. Rarò et, quo majoris sunt dignitatis, cò rarius prodeunt, sed alias invisentes fœminas facile recipiunt. His contraria de muliere probâ laudantur, Prov. 31, 10, 31.

§ 166. *Potestas paterna.* — Potestas patris non modò in uxores, proles et servos utriusque sexus eorumque proles, sed etiam in proles filiorum porrigebatur; nam filii nupti olim in domo patris manebant, nisi filiam, quæ defectu fratrum, hæres erat, uxorem invenissent, vel per aliquod industriaë genus, uti per locationem operarum suarum, aut per opificium

vel artem aliquam, aut per commercium, tantum acquisivissent, ut propriam filiam alere possent. Hæc patris potestas erat absoluta, et ad extremum quoque supplicium pertinebat, Gen. 21, 14; 38, 24, quod per legem Mosaicam ita restrictum fuit, ut pater, si filium mortis reum judicaret, causam in foro ageret; sed simul statuit, ut judex sententiam mortis ferret, si filius convictus esset, maledixisse, vel verbera intulisse patri aut matri, aut si probatum esset, filium esse luxuriosum nebulonem, protervum et contumacem, et emendari non posse, Exod. 21, 15, 17. Lev. 20, 9. Deut. 21, 18, 21. Cæteroquin potestas patris per leges fundamentales, Exod. 20, 12, consecrata fuit, nec finiebatur nisi morte patris. Qui autem antea, quâcumque ratione facultates acquisiverat, parentibus, non modò animo et verbis, sed etiam honorariis seu donis gratum animum testari jussus erat, Matth. 15, 5, 6. Marc. 7, 11, 13. Olim potestas paterna prolibus permagnæ erat auctoritatis, et ipsa quoque parentum benedictio vel maledictio magni siebat, Gen. 9, 27, 4, 41; 49, 2, 28. Exod. 20, 12.

§ 167. *Testamentum.* — Defuncto patre, filii propriam œconomiam obtinebant ex hæreditate, quæ plerumque in æquales partes dividebatur; solus enim primogenitus duplice portionem tulit. Pater ultimam voluntatem coram testibus, et probabilius quoque coram hæreditibus, exponebat, 2. Reg. 20, 1; recentiori autem ævo testamenta scripta invaluerunt. Filii pellicum arbitrio et amori paterno relicti erant; Abrahamus non solum Ismaelem, sed etiam filios ex secundâ uxore Ceturâ genitos, cum donis ante mortem suam expedivit; Jacobus autem filios quoque pellicum hæredes instituit, Gen. 21, 8, 21; 25, 1, 6; 49, 1, 27. Lex Mosaica arbitrium patris non restrinxit, et filiis pellicum æqualem hæreditatis partem tulisse videntur, quum et Jiphtach seu Jephthe, filius meretricis, conqueratur, se sine hæreditate domo paternâ pulsum fuisse, Jud. 11, 1, 7. Filiæ non modò exhæredes erant, sed et ipsæ, si cœlibes erant, ad hæreditatem pertinebant, et à fratribus in matrimonium vendebantur, ut duntaxat defectu fratrum ad hæreditatem vocarentur, Num. 27, 2, 8. Si quis, prole orbus, ad intestato decesserat, de patrimonio ejus disposuit lex Num. 27, 8, 11. Testamento verò quivis quemcunque, etiam servum, hæredem instituere poterat, conf. Gen. 15, 3; imò et illi, qui hæredes necessarios habebant, non punquā in favorem servorum fidelium dis-

ponebant, Prov. 27, 8, 11. Viduæ exhæredes erant à filiis vel consanguineis sustentandæ, conf. 1 Tim. 5, 8, nisi testamento aliter dispositum fuisset; quare nonnunquam in domum paternam revertebantur; sustentatio enim, quam hæredes suppeditabant, votis persæpè non respondebat, aut non sufficiebat, Gen. 38, 11. Ruth 2, 15; hinc prophetæ persæpè in neglectum viduarum invehuntur, Isa. 1, 26; 10, 2. Jer. 7, 6; 22, 3, Ezech. 22, 7, conf. Exod. 22, 22, 24. Deut. 10, 18; 24, 17.

§ 168. *Servi.* — Societas domestica per servos seu mancipia magnum incrementum cepit, quò plures patriarchæ, et postmodùm quoque Græci et Romani, quasi reguli etiam 20,000 subditorum liebant. Servitus jam ante diluvium introducta et pervulgata fuit, Gen. 9, 25. Hebræi habere poterant Hebræos et alienigenas servos et ancillas; alienigenæ verò circumcidendi erant, et unicum verum Deum colere tenebantur, Gen. 17, 13, 17. Excepti erant soli Chananæi, qui, si in servitutem recepti fuissent, jam ipsâ suâ multitudine nocuissent, atque idololatriâ et malâ fide Hebræos in summum discrimen adduxissent. Gabœnitæ, Cephirithæ, Beerothitæ, et incoleæ Cariathiarim, fœdere per subreptionem obtento, servis sacri tabernaculi additi sunt, Lev. 27, 1, 8. Jos. 9, 1, 27.

§ 169. *Viae ad servitutem.* — Origo servitutis conjecturis vix erui potest; quare vias, quæ ad hanc vitæ conditionem ducebant, sine discrimine proponimus: I. Captivitas, quam permulti primam servitutis originem esse arbitrantur, Deut. 20, 14; 21, 10, 11. Gen. 44. — II. Debita, quibus solvendis debitor par non erat, 2 Reg. 4, 1. Jer. 50, 1. Matth. 18, 25. — III. Furtum, cui resarciendo facultates furis non sufficiebant, Exod. 24, 2. Neh. 5, 4, 5. IV. Plagium, quo homo liber, tempore pacis in servitutem redigebatur aut vendebatur, cui criminis Exod. 21, 16, extremum supplicium decernitur, quod Deut. 24, 7, ad eum restringitur, qui liberum hebræum in servitutem rapuisset, et eo tanquam servo usus fuisset, aut vendidisset. — V. Nativitas ex contubernio servi, cuiusmodi servi dicebantur *domi nati*, *filiī ancillæ*, *filiī domis*, Gen. 14, 14; 15, 3; 17, 23; 21, 10. Ps. 86, 16, 116, 16. — VI. Venditio, sive homo liber, rerum angustiâ pressus, se ipse, sive dominus servum alteri venderet, et hæc erat ferè communis ratio servos acquirendi. Num. 31, 4; 14, 18, 35. Hinc servi vocantur *argento empti*. Pretium diversis temporibus, et pro diversâ mancipiorum ætate,

sanitate, dexteritate et sexu, variabat; Lex Exod. 21, 32, medium pretium, 30 siclos statuit, accuratus pretium, sed etiam medium Lev. 27, 1, 8, definitur.

§ 170. *Conditio servorum inter Hebraeos.* — Servi à dominis recipiebant victum et vestitum insimæ plerumque sortis; quæ verò ab illis acquirebantur, domini erant, unde lucrum duplo majus quam à mercenariis resultabat, Deut. 45, 18. Contubernia ferè omnes, nutu domini, inibant; ast proles, quas gignebant, erant servi domini, qui, etsi dominum, non compellarent patrem, Gal. 4, 6. Rom. 8, 15, ei tamen, tanquam patri, addicti et fideles erant; quare patriarchæ illis arma credebant. Gen. 14, 14; 32, 6; 33, 1. Labores servorum erant, quoscumque dominus assignabat, plerumque autem rem rusticam et pecuariam exercebant; ancillæ ad labores quoque domesticos adhibebantur. Servus perspicacior et fidelis cæteris præfectus erat, qui οἰκονόμος; dicebatur, Gen. 24, 2; 47, 6. 1 Sam. 24, 7. 1 Paral. 28, 29, 30. Ruth 2, 5, et cæteris negotia assignabat, et victum distribuebat, nisi hoc postremum solertia mater familias curaret, Prov. 31, 15. 1 Cor. 4, 1, 2; 9, 17. Gal. 4, 2. Eph. 5, 2. Tit. 1, 7. 1 Petr. 4, 10. Quipiam erant instructores vel paedagogi filiorum, et quipiam domino ministrabant, uti et ancillæ quæpiam obsequia uxorum obibant. Hi paulò meliori sorte utebantur: ast apud dominos, nihil humani à se alienum putantes, etiam reliquorum conditio tolerabilis erat, Job 31. Lex Mosaica verò, ut eorum conditio melior redderetur, statuit:

I. Ut servi humaniter habeantur; lex Lev. 25, 39, 55, de solis quidem servis, origine Hebrais, disertè loquitur; quum autem alienigenæ per circumcisionem Hebrais incerti essent, aliquatenus saltem ad omnes servos pertinebat. — II. Ut Dominus, qui servum cujuscumque originis, sive baculo sive pugno occidisset, à judece pro arbitrio puniretur; si verò mors servi percussi, post unum alterumve diem sequeretur, dominus impunis erat, quia consilium occidendi præsumi non potuit, et factura servi, poena sufficiens censebatur, Exod. 21, 20, 21. — III. Ut servus, qui à Domino, oculo vel dente, id est, quocumque membro læsus esset, ipso facto libertatem nancisceretur, Exod. 21, 26, 27. — IV. Ut omnes servi sabbato et aliis quoque festis diebus, ab omni labore immunes quiescerent, Exod. 20, 10. Deut. 5, 14. — V. Ut ad convivia vocarentur, quæ ex secundis decimis instituenda erant, Deut. 12, 17, 18;

16, cont. Matth. 25, 21, 23. — VI. Ut, iuxta jus antiquum Job 24, 10, 11, de iis quibus occupabantur, libere manducare possent, Deut. 25, 4, Conf. 1 Tim. 5, 18. 1 Cor. 9, 9. — VII. Ut dominus ancillarum matrimonium provideret, nisi eas ipse pellices habere, vel filio tradere mallet, Exod. 21, 8. — VIII. Ut mancipia originis Hebraeæ, sex duntaxat annis servirent, et anno septimo cum dono insigni, quo œconomiam instituere possent, et cum uxore, quam attulerant, manumitterentur Exod. 21, 2, 4. Lev. 25, 1, 17, conf. Gen. 59, 15. Contubernialis, seu uxor servo à domino tradita, in servitute retinebatur, donec ejus annus septimus ingrueret, Exod. 21, 4. Lev. 25, 39, 41. Deut. 15, 12, 17; nam lex Exod. 21, 7, ancillis quidem hoc beneficium denegavit, sed Deut. 15, 12, 17, mutatâ rerum facie, concessit. — Libertus dicebatur ὑετη. — si verò servus amore Domini, vel uxorius suæ, vel liberorum, quos in servitute genuit, oblatam libertatem recusaret, dominus nonnisi coram judice id acceptare poterat procul dubio, ut publicè constaret servum sponte se perpetuæ servituti addicere. In signum verò servitutis perpetuæ, aurem servi ad postem januae perforebat, quo simul perforatio aurium ad gestanda anuleta, servilis facta fuit, Exod. 21, 5, 6. Deut. 15, 16; ast neque hi servi, alienigenis extra regionem Hebraeorum, vendi poterant, Exod. 21, 7, 8. Si verò servus origine Hebraeus alienigenæ, in regione Hebraeorum habitanti, venditus fuisset; eum consanguineus, vel alius quicunque, vel etiam ipse servus se, si opes aderant, redimere potuit, soluto duntaxat pretio pro residuis, usque ad septimum annum servititis, Lev. 25, 47, 55. — IX. Ut anno Jubilæo omnia mancipia hebraeæ originis, manumitterentur, Lev. 25, 39, 41. — X. Servos Hebraeorum quæpiam habere propria potuisse, ipsa lex Levit. 25, 49, docet, conf. 2 Sam. 9, 10. — XI. Denique servus ex alia gente ad Hebraeos profugus, ut hospes, humaniter excipiendus, nec illi genti rursus redendus fuit, Deut. 25, 16, 17.

§ 171. *Conditio servorum in aliis gentibus.* — Moses quidem hanc, erga mancipia humanitatem saepius inculcavit, et momentis fortissimis munivit, nihilominus nonnunquam durius in hoc hominum genus actum est, Jer. 34, 8, 22. Negari tamen nequit, mancipia Hebraeorum meliori sorte, quam aliarum gentium gavisa fuisse, ut ex illis notissimis tumultibus servorum inter Græcos et Romanos, liquet. Nec mi-

rūm; nam Hebræi ad humanitatis officia, his hominibus præstanta, momentis gravibus impellebantur, quæ aliis gentibus deerant, inter quas nulla mancipiis quies, nullum legum præsidium erat, et pœnæ atrocissimæ imminabant. Fugaces et de fugâ sùspecti stigmate plerumque in fronte signabantur, ad quod Gal. 6, 17. Apoc. 14, 9; 22, 4, alluditur. Ab omnibus festis communibus et ab ipso religionis exercitio arcebantur, quod apud Hebræos secus erat, et in Ecclesiâ christianâ, ex gentibus collectâ, mox mutatum fuit, Gal. 3, 28, Coloss. 3, 10 11. Phil. 10. 1 Cor. 12, 13. Eph. 6, 8. Prohibebantur vesci de illis, quibus occupabantur, Pollux in voce πανταπή; matrimonium seu conturbernum eis non facilè, concedebat; peculum eorum in arbitrio dominorum erat, et de eo dominis dona ferre tenebantur. Quibus felicioribus esse licuit, ut manumitterentur, nomen tamen hæsit libertorum, νοθων, atque etiam librī eorum nomine libertinorum distinguebantur, ut taceam immanitatem minorum. Misera ergo erat ubique conditio mancipiorum, et ingenui magnâ prærogativâ eminebant, de quâ Judæi Joan. 8, 33, glorian-
tur, et quam Paulus amplecti suadet, si jure obtineri possit, 1 Cor. 7, 21, 23. Rom. 8, 15. Hinc pănet, quid sibi velit comparatio peccatoris, aut etiam Judæi sub lege Mosaicâ cum statu servitutis, atque christiani probi cum statu libertatis, Joan. 8, 32, 34. Rom. 6, 17. Jac. 1, 25. Comparatio illa peccatoris, jam philosophis usitata, Judæis ætate Christi apprime nota fuit; quare Christum Joan. 8, 31, 34, facilè intelligere potuissent, nisi nodum in scirpo quererè maluissent.

CAPUT XI.

DE MORIBUS ATQUE RITIBUS CONVERSATIONIS.

§ 172. *Mores Hebra oram.* — Indoles Hebræorum exhibet communia Orientalibus vitia, arrogantiā, luxūm, pompam et mollitiem. Arrogantia Hebræorum ultimis temporibus erat maximā, Thalmud. Bab. metziap. 83, 1 Joan. 8, 35. Oppressiones et extorsiones, atque dolus sub specie amicitiae erant vitia magnatum, quæ prophete perpetuò reprehendunt; occurruunt tamen insignia quoque magnanimitatis exempla, Gen. 14, 25; 44, 34. Jud. 8, 23. 1 Sam. 12, 3, 4; 18, 1; 20, 4, 8; 41, 44; 25, 16, 18; 24, 7, 12; 26, 9, 12. 1 Reg. 20, 31. Singularis Hebræorum per totam historiam est indocilitas et inflexibilitas Act. Ap. 7. Proclivitas ad idolatriam post exilium desiit; si

hæc insanía, ætate Machabæorum rursus Judæos permultos politissimos invasit, potior tamē gentis parti non prævaluit. — Virtutes politicæ erant industria in re rusticâ, et fortitudo in bello, quâ quibusdam temporibus, in primis Davidis et Machabæorum, excelluerunt. — Virtutes morales laudantur in bibliis, præ cæteris justitia, quo nomine autem non raro omnis vitæ integritas, et puritas à scelere, comprehenditur; dein fides, fidelitas, sinceritas, humanitas, seu charitas proximi. Quam maximè etiam celebrantur mites. Et reliqua quidem officia in Bibliis commendantur; ast cogitandum non est, Hebræos omnes his officiis satisfecisse, imò plerique longè ab illis aberrant, et nunquam longius, quam ultimis temporibus, quibus legem Mosis philosophicis argutiis pervertebant, et litteram tenentes, à spiritu et scopo alienissimi, et inter omnes gentes à mendaciis, imposturis et perjuriis infames erant, Tacitus Hist. V. 5; 1 Thess. 2, 5; Eph. 2, 14 Hæc vitia demùn in ultimo contra Romanos bello, in rabiem degenerarunt, ut ipse Josephus Judæus candidè fætetur, conf. Matth. 42, 43, 45.

§ 173. *Elegantia morum.* — Elegantia morum, etsi non ad nostrum modum conformata, Hebræis nunquam defuit, et Lev. 19, 32, momento religionis firmata erat. Tot in Bibliis occurruunt ejus argumenta, ut lector, potius excessum quam defectum arguere posset. Verum cuique terrarum plagæ, et cuivis genti propria est morum et humanitatis ratio, et quidem ubique, si verba et gestus ad vivum resecantur, exorbitans; et quum Orientales sensa sua ferè verbis fortioribus exprimant; non mirum est, id obtinere quoque in illis verbis et gestibus, quibus civilitatis officia exhibent et non amplius dicunt, quam nostra ejusmodi verba et gestus æquè exorbitantes; ita prostratio in terram, vix plus innuebat, quam mos noster caput aperiendi, et se inclinandi. Orientales ferè omnes antiquissimos civilitatis ritus, qui Gen. 48, 1, 30; 19, 1, 3; 23, 7, 12; 41, 43; 42, 6, leguntur, et ab Herodoto aliisque antiquis referuntur, usque in nostram ætatem retinuerunt. Ætate Christi ex scholis honoris quoque compellatio בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, irrespit; aliás enim usitata non erat, nisi compellatio, domine, et ætate Christi ορθότητες, Luc. 1, 5. Act. 25, 26; 24, 3; 26, 25.

§ 174. *Salutatio.* — Salutatio et valedictio benedictionem quampiam complectebatur; hinc benedixit, etiam venit pro salutavit, vale-dixit, Gen. 47, 8, 11. 2 Reg. 4, 49; 10, 13,

1 Paral. 18, 10. Formulae salutationis erant *benedictus à Jehovā esto; benedictio Dei sit super te; Deus tecum, seu tibi præsto sit; communis autem formula erat: pax (omnis prosperitas) sit tibi, Ruth. 2, 4. Jud. 19, 20. 1 Sam. 23, 6. 2 Sam. 20, 9, Ps. 129, 8. Phœnices salutabant per: Vive prosperè, mi domine! quod ab Hebreis nonnisi regibus acclamabatur. Græci dicebant χαιρε, Romani salve vel ave, Luc. 1, 27, 28. Matth. 26, 49; 28, 9.—Corporis gestus pro diversâ dignitate illius, qui salutabatur, erat diversus, prout ab Orientalibus adhucdūm observatur; nam pronuntiando illas salutationis formulas, manum dexteram imponunt pectori sinistro, et caput graviter inclinant. Id in omni salutatione locum habet. Si verò Arabes salutant amicum, porrò sibi mutuò porrigunt dexteram, et quasi osculaturi elevant, uterque autem manum suam retrahit, eamque, loco manus amici, osculatur, et mox fronti imponit; si verò alteruter sublimioris est conditionis, alteri manus osculandæ copiam facit. Tum salutantes sibi invicem barbam, manum eidem supponendo, osculantur, quo unico casu licet barbam attingere, 2 Sam. 20, 9; aliqui, loco osculi duntaxat genas sibi mutuò apponunt. Persæ os, vel si alter altioris erat dignitatis, genas invicem osculabantur. 2 Sam. 20, 9. Gen. 29, 11, 13; 31, 55; 53, 4; 39, 11; 48, 10, 12. Exod. 4, 27; 18, 7.—Arabes porrò rogant de salute. Gen. 29, 6; 43, 27. 1 Sam. 16, 4. 2 Sam. 20, 8. Luc. 15, 20. Act. 20, 34; Deo de conspectu amici gratias agunt, orant pro eo Deum, et precantur omnem prosperitatem; atque salutationem, porrectionem manuum, osculum, interrogationem de salute, gratiarum actionem et preces, usque decies repetunt. Hæc amicorum salutatio longior est; hinc etiam olim festinantibus nuntiis inculcabatur, ut neminem per viam salutarent, 2 Reg. 4, 29. Luc. 10, 4. Joannes. 2 Epist. 11, vetat quoque, ne Christiani hominem hereticum salutarent, aut in domum reciperen, nempe eo solo titulo, quod Christianus, etsi alterius sectæ, est; nam hæc salutationis ratione, se ejusdem sectæ esse, professi fuissent. — Coram magnatibus Orientales se ferè usque ad terram inclinant, et genu vel fimbriam vestis ejus osculantur, eamque fronti imponunt; coram principibus et regibus verò se totos in terram prosternunt, vel genibus flexis fronte terram attingunt, et pedes illius vel terram osculantur. Hæc Hebreis quoque usitata fuisse, ipsa lingua testatur; nam כְּרֹעַ est *caput inclinare*; כְּרֹעַ corpus profundè inclinare: בָּרֶךְ genu *flectere*; et נִפְלְאָה נִפְלְאָה נִפְלְאָה, *se inclinare in terram, procumbere in terram, se facie in terram prosternere*. Prostratio græcè κροκυνειν, et latiniè *adorare* dicitur. Omnes hi gestus etiam in *venerationem Deo exhibebantur*; Græci autem et Latini adorationem soli numini reservabant, Act. 40, 26. Apoc. 19, 20; 22, 9. Verbum ΤΟΝ de solâ adoratione idolorum occurrit, Isa. 44, 15, 17, 19; 46, 6; Aramaicis autem et Arabibus latius patet, Dan. 2, 46; 5, 3.*

§ 175. *Visitatio*. — Qui alium invisebat, ante januam clamabat vel pulsabat, donec dominus egressus, illum, si ita visum esset, introduceret, facto antea signo, ut alter sexus se in locum suum subduceret, 2 Reg. 5, 9, 12. Act. 10, 17. Magnatibus, non modò adventus prius significandus, sed etiam, prout nunc in Oriente mos est, dona convenientia ferenda erant; hospes demùm cum omni pompâ veniebat, et honorificentissimè excipiebatur, caput ejus ungebatur, et tandem aromatibus incensabatur, cuius vestigia Gen. 27, 27. Exod. 30, 37, 38. Prov. 27, 9. Num. 16, 6; 17, 18; 37, 38, occurrunt. Incensum nostro ævo est in Oriente indicium, hospiti redeundum esse.

§ 176. *Dona*. — Ferre dona, Num. 22, 7; 16, 37; 24, 11, 13, in Oriente pervulgatum est. Origo à primis regibus derivanda esse videtur, qui non mox tributa exigebant, sed comiter suscipiebant, quod sponte offerebatur, 1 Sam. 10, 27. Id demùm in consuetudinem abiit, ut, qui regem adibat, nunquam sine dono compareret, atque inde mos ad alios quoque magnates, imò et ad aequales, qui invisebantur, transivit, Prov. 18, 16. Reges verò ipsi quoque hunc morem observabant erga eos, quos honorare volebant, quale donum ferè semper בְּתָבֵחַ et *מִתְבֵּחַ* dicitur; imò et aliis regibus dona mittebant, 1 Reg. 15, 19. Isa. 30, 2, 6; 31, 1, 2, 56, 9. 2 Reg. 16, 8; 18, 14, 18. Antiquiores quoque prophetæ dona sibi oblata non recusabant, nisi fortè ex indignatione, 2 Reg. 5, 6; 8, 9; quum autem pseudoprophetæ vaticinia sua pro ratione donorum ederent: prophetæ veri dona respuebant, Amos 7, 14. Hæc dona confundenda non sunt cum dono שְׁדָר dicto, quo judex corruptitur; id enim omni ævo nefas reputatum fuit, Exod. 23, 8. Deut. 10, 17; 16, 19; 27, 25. Ps. 15, 5; 26, 10. Isa. 1, 25; 5, 25; 33, 15.

§ 177. *Conditio et apportatio donorum*. — Dono offerebatur, quodecumque utile esse poterat, non modò argentum, aurum, vestes,

arma, sed etiam alimenta, quæ nonnunquam erant minutæ, Gen. 43, 11, 1 Sam. 9, 7; 16, 20. Job 42, 11. Res tamen minutiores, non ipsis magnatibus, sed in usum domesticorum offerri solebant, prout adhucdūm in Oriente moris est, 1 Sam. 25, 27. Reges et magnates aliis, nempe ministris, legatis, aut peregrinis, eruditis, etc., ferè vestes donabant, Gen. 45, 22, 23. Dan. 16, 29. Esth. 8, 15. Reges habebant, בְּלִיהָה, seu conclave, in quo magna harum vestium copia asservabatur, 2 Paral. 9, 24. Major honor erat, si rex aut magnas vestem, quā induit erat, de corpore detractam donabat, 1 Sam. 18, 4. Quicumque autem adhucdūm in Oriente à rege vestem recipit, eam mox induere, et homagium præstare tenetur, nisi iram regis excitare velit, conf. Matth. 22, 11, 12. Nonnunquam rex omnibus hospitibus ante convivium vestes donabat, quibus induiti accumabant, 2 Reg. 10, 22. Gen. 45, 22. Apoc. 3, 5. Cyropæd. VIII, 3, 1 Iliad. XXIV, 226, 227. — Dona in Oriente adhucdūm, ad reges et magnates, ab hominibus et jumentis singulari cum pompâ portantur, et quodlibet, etsi pondere levissimum, à singulari viro ambabus manibus, aut etiam à jumento fertur, Jud. 3, 18. 2 Reg. 8, 9.

§ 178. *Honores publici.* — Summus honor exhibetur in Asiâ magnatibus, legatis et regibus solemniter urbem vel aulam ingredientibus. Maximus est populi concursus, fenestrae illæ paucæ, in plateas respicientes, alias interclusæ, recluduntur, et, uti et ipsa tecta plana, spectatoribus complentur; plateæ, ne pulvères excidentur, aquis rigantur, et floribus, frondibus arborum et tapetis sternuntur, ut non maneat, nisi semita ingredientibus. Spectatores plaudunt manibus, et undique jubila resonant, quum alias rex in silentio salutatur, 2 Sam. 16, 15. 1 Reg. 1, 40. 2 Reg. 9, 13. Isa. 62, 11. Zach. 9, 9. Matth. 21, 7, 8. Primi incidunt musici, 1 Reg. 18, 46. 1 Paral. 15, 27, 29, quos sequuntur ministri et servi, denique ipse rex, omnes generosis equis vecti; olim vero reges etiam curribus, affabré factis, vehebantur, Gen. 41, 43. 2 Sam. 15, 1. 1 Reg. 15.

Quidpiam simile in Asiâ exhibetur non modò illis, qui ad religionem Muhamedis deficiunt, sed etiam pueris, qui Koranum perdidicerunt; imponuntur enim generoso equo, et præcedentibus musicis, atque comitantibus et acclamantibus reliquis discipulis, deducuntur per urbem, unde loca. Gen. 41, 43. Esth. 6, 7, 9. 1 Sam. 10, 5, 10, aliquam lucem capiunt,

§ 179. *Conversatio. Balneum.* — Conversatio, quā antiqui Orientales tempus fallebant, erat in januâ urbis, ubi spatium, prout adhucdūm in Mauritaniâ cernitur, pro consessu adaptatum erat, Gen. 19, 1. 2 Sam. 19, 5. Ps. 69, 13. Considentes hoc loco otiosi spectabant intrœuntes et exeuntes, nundinas et judicia, quæ hic quoque agitabantur. Gen. 19, 1, 54, 20. Ps. 26, 4, 5; 69, 13; 127, 5. Ruth 3, 11. Isa. 14, 31; 15, 4. Confabulationes non quidem frequentes, neque tamen adeò raræ, ut in modernis Asiae dominibus Kahue, fuisse videntur; antiqui enim Orientales, qui vino indulgebant, multò erant vivaciores; Hebrei saltem, ut ex Isa. 30, 29; Jer. 7, 34; 30, 19. Amos 6, 4, 5, constat, musicâ delectabantur, confabulabantur, saltabant, et cantabant. Ast ambulare illis, sicut modernis Orientalibus, sub calido climate molestum fuisse, facilè credimus; quare potius in urbis januâ, vel sub sieu aut vite considerabant, 1 Sam. 22, 6. Mich. 4, 4. Hinc consessus persæpè memorantur, Ps. 1, 1; 407, 52; 89, 8, 111, 1; 64, 3; 50, 21; 26, 5. Balnea autem Orientalibus nullo non tempore erant acceptissima, Ruth 3, 3. 2 Sam. 11, 2. 2 Reg. 5, 10. Caloris enim sunt refrigeratio, et pulvères, corpori molestos, abstergunt; hinc, ab altero præsertim sexu, adeò frequentantur, ut meritò delectamentis accenserit possint. Antiquiores Ægyptii in Nilo se balneabant Exod. 2, 5; 7, 13, 25. Herodot. II, 37. Hebreis balneum, munditiae causâ, lege præscriptum erat, Lev. 14, 2; 15, 1, 8; 17, 13, 16; 22, 6. Num. 19, 6. Hinc probabile est, in Palæstinâ paulò post, publica balnea, qualia nunc in Oriente frequentia conspiciuntur, ædificata fuisse. — In colloquio Orientales æquissimi sunt, nec facilè contradicunt, etsi observant, mendacia ipsis narrari. Hebreis, reprobationis summum indicium erat cognominatio נַבְלָשׁ, *adversarius*, vel נַקְרָע, *sputatilis*, seu *contemptibilis*, aut etiam נַבְלָע, *stultus*, quod idem sonabat ac atheus et sceleratus Job 2, 10. Ps. 14, 1. Isa. 32, 6. Matth. 5, 22; 16, 25. Thanchuma, p. 5, 2, p. 8. Si quid insanum prolatum fuit, dicebant: Sufficit, יְזַבֵּעֲנָה, Deut. 5, 26. Luc. 22, 38. Formula affirmandi: *Tu dixisti, vel rectè dixisti, σὺ εἶπας*, adhucdūm, teste Arydâ, in monte Libano de eo usitata est, quod quis affirmaturus, disertis verbis exprimere non vult. — Exspuere eoram alio in cubiculo, ubi pavimentum tapetis opertum est, rusticatatem olet; ast remoto tapeto in angulo exspuere, nemo vitio vertit. Quare locus Deut. 25, 7, 9, è magis ad lit-

teram explicandus est, quòd et alias quoque vehementiores in foro indignationis affectus occurunt, Matth. 26, 67. Marc. 14, 65, conf. 1 Reg. 22, 24. Isa. 57, 4. Ezech. 2, 6, 25, 6, 2 Sam. 16, 6, 7.—Cæterūm abundē notum est, Orientales amare meridianum somnum, ad quem calores climatis invitant, 2 Sam. 4, 5; 11, 2. Matth. 15, 25, quod dicit phasis: *Pedes tegere*, Jud. 3, 24. 1 Sam. 24, 4.

§ 180. *Mores erga peregrinos.* — Humanitatem erga peregrinos, Moses gravissimis momentis inculcavit, et exemplis quoque in Genesi adductis, ad eam invitavit. Duplex quidem genus peregrinorum lex distinguit, alterum eorum, qui, sive alienigenæ, sive Hebræi, domo carebant; et alterum alienigenarum, qui domum in Palæstinā habebant; sed utrosque iisdem humanitatis officiis prosequendos, et codem cum civibus jure habendos esse statuit; rarissima in antiquo orbe alienigenarum prærogativa, Lev. 19, 33, 34; 24, 16, 22. Num. 9, 14; 15, 14. Deut. 10, 18; 23, 8; 24, 17; 27, 19. Peregrini inter Hebræos olim se benè habuisse videntur; à Davide et Salomone ad labores quidem dominicales adstricti fuerunt; id autem erat communis illo ævo juris 1 Paral. 22, 2. 2 Paral. 2, 1, 16, 17. Verùm ætate Christi Judei alienigenas ab officiis humanitatis excludebant, atque ipsum nomen γένος, interpretatione ad solos amicos detorserunt, etsi loca supra adducta repugnabant, Lev. 19, 18.

§ 181. *Pauperes et mendici.* — Pauperibus, ut supra passim vidimus, lex Mosaica abundē providit; ast de mendicis nullam facit mentionem. Primi mendici memorantur Ps. 37, 25; 109, 10, atque deinceps nunquām defuerunt. Ætate Christi sedebant in plateis, ad januas divitium, ad portas templi, et probabilius quoque ad januas synagogarum, Marc. 10, 46. Luc. 16, 20. Act. Ap. 3, 2. Dabantur ipsis jam cibi, jam etiam nummi, Matth. 26, 9. Marc. 10, 6. Luc. 16, 21. Nondūm ostiatim vagati fuisse videntur, prout nunc in Oriente, etsi minus frequentes, quam in Europā, ostiatim quoque mendicant; morem autem, clangore buccinæ vel cornu, petendi eleemosynam, qui à Muhamedanis monachis, *Kalendar* vel *Karendal* dictis, observatur, jam ætate Christi obtinuisse, ex Matth. 6, 2, liquet, ubi σαλπίζει in *Hiphil* seu *Hiktil*, transitivè capiendum est, ut plura alia verba in novo Fœdere hoc sensu occurunt, 1 Cor. 1, 20; 3, 6; 8, 5; 15, 1, etc. Cæterūm, stipem Orientales nequaquam misericordiam seu eleemosynam, sed justitiam

compellare consueverunt, Job 22, 7; 31, 16; Prov. 5, 27, 28; 21, 21. Ps. 24, 5. Eccl. 4, 1; 14, 15, 14. Matth. 6, 1. Koran 17, 28; 30, 57; 702, 4. Lexic. Buxtorf. Chal. Th. Rabb. p. 1821.

§ 182. *Immunditia.* — Immunditiae, quæ non solum à sacris, sed etiam à consortio hominum arcebant, erant adjuncta vel contagiosa, vel de periculo contagii suspecta, vel saltem abominabilia. Pleraque in lege recensitas Hebrei jam ante legislationem observabant, Gen. 31, 55. Lex Mosaica eas tantum accuratiūs definit, ut Hebrei per eas quoque, ab aliis gentibus secernerentur, et à periculo seductionis ad idolatriam remotiores essent; addidit quoque ritus, quibus mundati, societati restituerentur. Immundi neminem tangebant, quos verò attingebant, æquè immundos reddebat; et omnes sacro tabernaculo et templo exclusi erant, Lev. 15, 5. Immundi verò erant: I. Leprosi, qui extra urbes et pagos habitabant, veste lugubri et lacerata induti, nudo capite, operto mento incedere, et occurrentibus acclamare tenebantur; immundus immundus, Lev. 15, 45. Num. 5, 1, seq. — II. Gonorrhæa, sive benigna, sive virulentæ laborantes, Lev. 15, 5. — III. Qui quacumque ratione, etiam concubitu legitimo, semen emiserant, immundi erant usque ad vesperam, Lev. 15, 16, 22. IV. Puerperæ post partum filii, 7, post partum filiæ, 14 diebus immundæ erant, sequentibus 55 vel 66 diebus à sacro tabernaculo vel templo et sacrificiis arcebantur, Lev. 12, 1, 6; 15, 16, 28. — V. Menstruæ, et etiam morbido fluxu sanguinis laborantes, erant immundæ, quamdiū fluxus perdurabat, Gen. 34, 55. Lev. 15, 19, 21. Matth. 9, 40. — VI. Qui attigit cadaver hominis aut animalis, ossa mortuorum, vel sepulcrum, et qui erat in tentorio, cubili vel domo morientis vel mortui, septem dies immundus erat. Sacerdotes per sola quoque signa luctus de defuncto contaminabantur, ideòque illis signa luctus non nisi de mortuis parentibus, prolibus, fratribus, et sororibus virginibus, in domo paternâ existentibus, permissa, summo autem sacerdoti de quocumque mortuo prorsùs interdicta erant, Lev. 5, 2; 11, 8, 11; 24, 31; 21, 1, 5; 10, 11. Num. 19, 11, 15.

CAPUT XII.

DE MORBIS.

§ 183. *De morbis generatis.* — Primā mundi ætate homines, simplicissimā vitæ ratione utentes, per paucis morbis fuisse obnoxios, et sequentibus demum ætatibus, non modò mor-

bos novos invaluisse, sed etiam diversis ætatis diversos fuisse morbos epidemicos, immo et perpetuò cuiilibet ferè plagæ et regioni proprios fuisse et esse quosdam morbos, nemo harum rerum mediocriter peritus negabit. Qui nam morbi in Ægypto et aliis ejusdem climatis regionibus plerumque grassetur, paucis complexus est Prosper Alpinus de Medic. Ægypt. L. I. c. 13, p. 13; sunt nempe oculorum lippitudines seu ophthalmiae, lepræ, phrenitides, articulorum dolores, herniae, renum et vesicæ calculi, phtyses, obstructions hepatis lienisque, stomachi imbecillitates, febres tertianæ, ardentes, hecticæ et pestilentes. Ex his ophthalmiae, febres pestilentes et phrenitides epidemicæ grassetur, alii verò morbi sparsim observantur. — Morbos in S. Scripturâ commemoratos, et aliunde minùs notos, paucis enarrabimus.

§ 184. *Morbus Philistæorum.* — Morbus Philistæorum, 1 Sam. 5, 6; 12, 6, 18, dicitur עפלה, quod nomen etiam Deut. 28, 27, occurrit, et ubique in k'ri, nomine aramæo, מוחרים explicatur, quod syriacè בחררא et מורה, podieem, et nisum exonerantis ventrem, significat; igitur auctores hujus notæ marginalis, cum Josepho Arch. VI. 4, 4, dysenteriam intellexisse videntur. Apud Arabes, *exphal* est tumor in anteriori parte vulvæ, herniæ viorum similis, qui autem longè abest ab hæmorrhoidibus, de quibus aliqui עפליים explicarunt. His quoque mures non convenient, qui 1 Sam. 6, 5, 12, 16, 18, et in Alexandrinâ et Vulgatâ versione etiam 1 Sam. 5, 6; 6, 5; 11, 18, memorantur. Quare Lichtenstein mures, עכברים, de solpugis fatalibus exposuit, quæ ad genus quidem aranearum pertinent, soricibus tamen similes sunt, ut mures diei possint. Vescuntur scorpionibus, et, cùm eos querunt, mordent homines, præsertim in podice et pudendis, unde tubercula mortifera (טַלְעָה) oriuntur, Plinius, Hist. nat. L. XXIX, 4. S. Solpugæ itaque fatales in regione Philistæorum, singulare Dei providentiæ, illo tempore multiplicatae sunt, et multos homines læserunt.

§ 185. *Morbus regis Joram.* — Rex Joram, idololatra et parricida fratrum, duos annos, sicut ipsi propheta Elias litteris, 2 Paral. 21, 12, 15, allegatis, prædixerat, intestinis laborabat, et tandem viscera egressisse dicitur, 2 Paral. 21, 18, 19. Hic morbus dubio procul erat dysenteria, seu fluxus ventris, quam tanto tempore continuare nequaquam inauditum est. Viscera hoc morbo exculeerantur, et ex ipsis

cruor cum stercore aliquo, semper liquido, et cum quibusdam quasi mucosis manat, atque nonnunquam etiam carnosa quedam ramenta simul descendunt.

§ 186. *Mola ventosa.* — Hebræi solebant post calamitates, lætiorem rerum commutationem exspectare; quare ærumnas laboribus et tremoribus parturientis, et meliorem tandem sortem læto demùm partui comparabant, Isa. 13, 8; 26, 17; 2 Reg. 19, 3; Jer. 4, 31; 13, 21, 22, 23; 30, 6; Mich. 4, 9, 10; Joan. 46, 21, 22. Hinc longius progressi, res adversas, quas aliae rursus adversitates sequebantur, compararunt morbo, quo mulieres correpte, gravidæ esse videntur, et omnia graviditatis incommoda sentiunt, demùm verò non pariunt nisi molam ventosam, Isa. 26, 18; Ps. 7, 15.

§ 187. *Patria lepræ.* — Lepra Ægypto, Asiæ anteriori, et generatim climati calidiori proprius morbus est; hinc inter Hebræos, Ægypto emigrantes, plures eâ infectos fuisse nihil mirum; ast omnes eâ laborasse, et ideo Ægypto pulsos fuisse, Manetho somniavit, quem oscitantes secuti sunt Strabo, Tacitus, Justinus Trogi, et recentiores nonnulli. Morbus quidem est abominabilis, et hinc ab antiquis pro singulari poenâ Dei habebatur, atque ab Hebræis quoque *plaga*, et *plaga scuticæ* nempe divinæ, dicebatur, Num. 12, 1, 10. 2 Reg. 5, 25; 15, 5. 2 Paral. 26, seqq. Herodot. I, 138. Ast reges Ægypti, qui, testibus omnibus antiquis, frequentiam populi ritè aestimabant, longè aberant, ut ob morbum endemicum, ultra ducentas myriades hominum regione suâ expellerent. Et alioquin id reliquæ historiae repugnat, quæ nos docet, Pharaonem populum exitum postulantem, exire diu non permisso, et egressum insectatum fuisse. Quod sanè non fecisset, si ob lepram populum exire compulisset.

§ 188. *Initia et progressus lepræ.* — Lepra se in cute quidem exteriori exserit; sed etiam telam cellulosam, immo ossa quoque et medullam, atque articulos ossium inficit, ut extremi membrorum articuli sensim emoriuntur, dissolvantur et decidant, et corpus horrendum in modum mutiletur. Hinc liquet, materiam morbi in externas partes propelli ex internis, in quibus per plures annos, in infantibus plerumque usque ad pubertatem, in adultis 3 vel 4 annos latet, donec in cute se insinuet; abhinc progressus rursus latus est, et post plures demùn annos medium, atque post plures rursus annos extreum gradum assequitur. Qui à nativitate

leprosus est, 50, et qui deinceps infectus fuit, adhuc 20 annos tristissimos vivere potest. — Eruptio morbi, non quidem semper eadem, plerumque tamē macula est exigua, instar puncturæ acūs, vel impertigo, vel serpigo. Macula plerumque subitò, et quidem ferè in facie circa nasum aut oculos oritur, et per aliquot annos dilatatur, donec magnitudinem lentis assequatur hæc lentigo vel lenticula, si ex serpigne orta est morpheæ alba; si autem ex impetigine, morpheæ nigra, dicitur, Lev. 13, 2; 12, 39; 14, 56. Hæc omnes maculæ, vel manifestè, vel occultè lepram indicant, à quibus Lev. 13, 6, 8, 29, distinguitur serpigo innoxia et impetigo innocua; Moses Lev. 13, distinctè explicat, quæ sint maculæ leprosæ, quæ innocuae. Maculæ leprosæ sensim dilatantur, donec progressu temporis totum corpus occupent. Non solum universa cutis prorsùs destruitur, sed tota quoque machina corporis afficitur. Dolor quidem non vehementis, sed debilitas magna, et tristitia est anxia, imò et impetus ad autochiriam frequentes, Job 7, 15. Denique morbus transit in quatuor genera perfectæ lepræ, nempe in lepram elephantiam, in quâ præsertim articuli membrorum solvuntur et decidunt, ac corpus horribili modo mutilatur; in elephantiam albam, in vitiliginem nigram, seu psoram, Deut. 28, 27, 35. Lev. 21, 2, 22; et in lepram rubram, seu alopeciam. Mors denique ægrotum plerumque inopinatè obrepit, sed morbum non finit; nam hic plerumque transit in posteros usque ad tertiam et quartam generationem. In generatione quartâ, si non ipsa lepra, saltem dentes immundi, halitus grave olens, et color morbidus adest. Nibilominus leprosi à procreandis liberis, quos miserimos futuros prævident, vix abstinent; vehementissimis enim stimulis carnis jactantur. Morbus inficit quoque eos, qui concubitu, vel multâ contrectatione cum ægrotō agunt, unde liquet, merito latas fuisse leges illas de inspectione et separatione leprosorum, in quibus tamē id solum spectabatur, ut verè leprosi dignoscerentur, et è societate hominum removerentur. Quare non omnia indicia lepræ, aliunde indubia, sed ea sola, quæ in contentionem venire poterant, attinguntur, et sacerdotibus, quorum curæ ars medica commissa fuit, certa lepræ indicia notantur, ut leprosas maculas ab innocuis discernere possent. — Cæterum non omnis lepra ejusdem est malignitatis; gravior omnem medicorum artem fallit, levior in principio sanari potest; quod si verò

malum jam latius serpsit, remedium non est, quo aeger sanari posset.

§ 189. *Pestis.* — Pestis morbus æquè terribilis, sed nequaquam tam diurnus est; infectos enim plerumque citò aut post paucos dies interimit. Peste, ut multis videtur, etiam à Deo percussus fuit exercitus Sennacherib, 2 Reg. 19, 35, ubi pestis primo impetu, quo vehementissima esse solet, potuit 185,000 milittum perimere, si prædæ ægyptiacæ, peste infecte, per castra disperse fuerunt; hinc funera primum mane observata fuisse referuntur (1).

§ 190. *Morbus Saulis.* — Spiritus Domini, qui à Saûle recessit, esse videtur coll. 1 Sam. 16, 15 (2) recta et generosa animi affectio, atque Spiritus malus à Domino, qui 1 Sam. 16, 14, 15; 18, 10; 19, 9 (3). Saûlem obrepit, et exterruit, insania, quâ sibi ideam fixit, se esse prophetam, et hinc se gessit prophetam, 1 Sam. 18, 10 (4). Ideò aulici Saûlis Davidem vocarunt, ut modulamine suæ citharæ Saûlem recrearet ejusque insaniam abigeret, quod David et præstitit. Conf. Eman. Sa ad 1 Reg. (Sam.) 18, 10. Janssens, l. c. vol. I, p. 317.

§ 191. *Morbus Nebucadnezaris (Nabuchonosoris).* Quod attinet fata Nebucadnezaris, de quibus sermo est, Dan. 4, certum nobis est, ea, qualiacumque, Deo immediatè concurrente

(1) Menochius, commentar. ad 4 Reg. 19, 35: « Quo genere mortis occubuerint, non habemus ex sacro textu. Tradunt Hebrei, et ex iis Abulensi, et Cajetanus, Assyrios a angelo igne, i. e. pestilentia, ut ait Josephus, fuisse percussos. »

(2) Calmet Comment. in 1 Reg. (Sam.) 16, 23: « Directus est Spiritus Domini in Davidem. Deus communicavit illi spiritum fortitudinis, consilii, sapientiae, prudentiae, magnanimitatis, liberalitatis, atque ut verbo me expediāti, omnes animi corporisque virtutes, quæ in optimo rege requiruntur. »

(3) Calmet l. c. ad v. 14: « Exagitabat eum Spiritus nequam à Domino. Judæi doctores, quibus non pauci christiani auctores (Cajet. Corn. Sanct. etc.) adhærent, asserunt, Saûlis morbum à melancholiâ, ac atrâ bile inflammata fuisse profectum; ita ut hypocondriacus et mania correptus esset; crebri morbi hujus accessus, symptomata, quæ eosdem comitabantur, ac medela, quæ illi solamen aliquod afferbat, sententiam hanc probè confirmant. Satis liquet, quinam sint manie effectus, et quò eos, qui hoc morbo laborant, proripiat. S. Joannes Chrysostomus in hom. 1 de Davide et Saûlo, de Saûlis morbo loquens, eum maniam appellat, ac arti David, qui coram rege citharâ psallebat, videatur tribare levamen, quod rex subinde percipiebat. »

(4) Calmet l. c. ad cap. 18, 10: « Saûl hic spiritu malo torquebatur, vel simpliciter atrâ bile succensâ agitabatur. »

illi accidisse. Id enim patet ex somnio, quod solus Daniel interpretabatur vv. 4, 6, 16, seqq., et ex voce v. 28, seqq. de cœlo factâ, quæ triste nuntium, cùm Danielis ad resipiscentiam exhortantis monitum v. 24, non audierit, regi repetiit. Nec immediatus hic Dei concursus fine suo gravi destituitur, cùm regem à superbâ revocaret et ad agnitionem summi cœlorum regis perduceret v. 34, sive conferret ad cognitionem unius veri Dei inter gentiles propagandam, divinamque Danielis legationem confirmandam. Cæterū Nebucadnezari immissum erat, habemus insaniam, quâ opinabatur, se in bestiam esse immutatum, ideoque, more bestiarum vivebat; hinc Dan. 4, 31, 35, ait, se rursus usum rationis recepisse.

§ 192. *De paralyticis.* — Paralysis in novo Fœdere memorata, non est ex usu loquendi recentiorum medicorum, explicanda; antiqui enim, ut Ritcher Diss. Med. Theol. p. 73, seqq., demonstravit, plures hoc nomine infirmitates complexi sunt, nempe 1º apoplexiā, seu paralysim totum corpus afficiēt; 2º hemiplegiam, quæ unius tantum lateris vires resolvit; 3º paraplegiam, quæ impotentiam motū parit in partibus sub cervice positis; 4º catalepsim, quæ ex contractione musculorum vel totius corporis vel partis, e. g. manus oritur, et periculō mortis minimè caret; hoc morbo fit, ut, e. gr. manus non possit extendi, vel extensa non possit retrahi, et simul minuatur, et quasi arescat; quare ab Hebrais dicitur *manus arida*, 1 Reg. 13, 4, 6. Zach. 11, 17. Matth. 12, 10, 15. Joan. 5, 3; denique 5º tetanum, morbum terribilem, in Oriente frequentiorem, qui ex nocturnis refrigerationibus oritur; artus nempe quicumque, e. gr., manus, fit immobilis, et jam introrsum flectitur, ut ægrotus homini in quaestioni torto, βασανίζεται, similis sit, et eosdem ferè dolores, βασανίου, sentiat; mors paucis diebus sequitur, Matth. 8, 9, 10, conf. Luc. 7, 2, 4 Machab. 9, 55, 58.

§ 193. *De dæmoniacis seu energumenis.* — Accedimus ad tractandam quæstionem, quæ præsertim, inde à 50 annis multas excitavit turbas. Sententiam de accommodatione dogmaticâ Jesu et Apostolorum ad erroneas suæ ætatis vulgares opiniones, quam teste S. Ireneæo excogitârunt Gnostici, locis quoque illis novi Fœderis in quibus dæmoniacis agitur, applicare studuerunt Bekker in opere: *Die bezauberte Welt*, et Farmer in: *Versuch über die Dämonischen des N. T.*, quos alii secuti, cum illis contendunt, omnes, qui in libris novi

Fœderis dæmoniaci vocantur, fuisse ægrotos, puta epilepticos, melancholicos, insanos, vel furentes; quare expressiones de dæmoniacis olim usitatas de solo modo exponunt, quo plerique priscis illis temporibus hos morbos explicabant, et denominabant. Ad stabiliendam suam sententiam provocant quoque ad experientiam medicorum. — His jure repugnant theologi et interpretes, imò et medici cordati antiquam Ecclesie doctrinam sequentes ob loca in novo Fœdere obvia, quæ sine violentiâ et secundū sanas hermeneuticas regulas explicata indicant, dæmoniacos reverâ à maligno spiritu fuisse agitatos. — Notatu dignissimum est, quod scribit Dr. J. Pareau in *Antiquit. hebr. Traj. ad Rhenum* 1823, p. 463: « Negari quidem non potest, sæpè à Judæis, cùm c recentiori ætate magnam dæmonibus vim in c homines tribuere assuevissent, morborum c nonnullorum causam quæsitam fuisse extra c ordinariam, ubi nulla nisi ordinaria adasset. c Verumtamen salvâ Scriptorum sacrorum, c ipsiusque Jesu divinâ auctoritate nemo omnia loca, quæ de dæmoniacis agunt, ex istâ c opinione probabiliter exponat. »

Copiosius de hac controversiâ egerunt Augustin. Calmet, Dissert. de obsident. Dæmonibus, Dan. Tobenz opp. omn. tom. XII, Dr. G. C. Storr. Dissert. de sensu histor. in opuscul. academ. vol. I. W. Fr. Gess Briefe über einige Theol. Zeit-Materien, besonders über den Accommodations-Grundsatz, W. T. Lang in Glatt et Süsskind Magazin für Dogmatik und Moral, Fasc. X, C. Fr. Eiferts Untersuchung, Fr. Leop. comes Stolberg in historiæ religionis Jesu Christi P. V. append. 5 Eschenbach script. medic. Bibl. Rostochii, Dr. H. A. Schott in programm., quo sententia recentius defensa de iis naturis, quæ in libris novi Fœderis δαιμόνες audiunt, ab angelis lapsis, et Satana prorsus distinguendis, examinatur. lenæ 1821, etc.

Cæterū cùm in hac controversiâ sèpius necessario provocetur ad accommodationem, quæ Jesus et Apostoli usi sint, non incongruum putannus breviter præcipere.

§ 194. *De accommodatione Jesu et Apostolorum.* — Ex lectione Evangeliorum resultat, Christum, cùm populum instrueret, se in multis hominum captui, locorum ac temporum adjunctis accommodasse; atque in hoc quam maximè eluet divina ejus sapientia, et paterinus affectus in homines. Hinc sermone usus est plano, et populari, et parabolico, quo

Orientales valde delectantur. Neque omnia omnibus passim , et sine discriminâ tradidit , sed ad hominum captum et indolem ita doctrinam attemperavit, ut mox clarius, mox obscurius eam proponeret, et primò quidem faciliora et notiora. Magistri exemplum secuti sunt discipuli, ut eorum acta et scripta testantur. Si igitur sub accommodatione nihil aliud intelligitur, hoc omni errore, et periculo caret. Ast si statuitur, Christum, et Apostolos ad erroneas suæ ætatis sententias religiosas vulgares se accommodasse , easque nullo modo impugnasse , hoc falsum, imò impium est. Falsum est , Christum quidquam dixisse , aut egisse , quo erroris patrocinium suscepisse , et Judæos in erroneis , quibus imbuti erant, doctrinis confirmasse videretur ; è contrâ tum factis , tum verbis gentis suæ præjudicia impugnavit, et ubicumque se occasio offerebat, testimonium perhibuit veritati , conf. Matth. 21 , 33 , 45 ; 23 , 2 , seqq. Joan. 2 , 14 , 16 ; 8 , 34 , seqq. Idem de Apostolis multis locis ex eorum scriptis confirmari potest.

Insuper ab impietatis notâ sententia haud purgari potest; nam cum Christi charactere divino conciliationem non admittit; nihil sibi in ejus doctrinâ , totâque agendi ratione cohæreret, ubique contradicatio, et simulatio, veritatis pollicitatio, et falsitatis confirmatio. Accedit, quòd Judæis nullum jam medium remansisset exuendi erroris, quem vidissent tanti Magistri auctoritate, atque tot signis confirmatum. Tandem hâc methodo quivis sine difficultate omne positivum et supernaturale ex Christi doctrinâ expungere potest, quamprimum cum suis opinionibus non cohæret.

§ 195. Num dæmoniaci tantum fuerunt ægroti? — Dæmoniacos insanos, melancholicos, etc., fuisse , variis variis argumentis stabilire conantur. Præcipua sunt : I. Ævo Christi et Apostolorum Judei et æquè ac gentiles graves morbos dæmonibus adscribabant, hincque eis afflictos à dæmonibus vexatos , vel obsessos credebant, illosque dæmoniacos appellabant. II. Δαμωνες et δαμωνια sunt animæ defunctorum ex sententiâ gentilium imò et Judæorum, consentientibus antiquis Ecclesiæ Patribus : dæmoniaci igitur erant ægroti, qui ab his animabus vexari putabantur. III. Hypocrates, aliquique medici antiqui dæmoniacos habuerunt pro ægrotis naturalibus, præcipue insanis, epilepticis ; ipsisque remedia naturalia præscripserunt. IV. Jesus et Apostoli de dæmoniacis juxta usum loquendi tunc in Palæstinâ vigen-

tem expressionibus vulgaribus utebantur , ut a populo intelligerentur, neque prolixis disputationibus implicarentur. V. Jesus et Apostoli eradicare maluerunt perniciosos errores, quām populare et inveteratum ē dæmoniologiâ Chaldaeorum adoptatum præjudicium de dæmoniacis; quare se illi accommodârunt. VI. Miracula, quæ Christus sanando ægrotos , dæmoniacos dictos, patravit, nihil in hâc hypothesi de suâ magnitudine perdunt. VII. Dæmoniaci in novo Fœdere leguntur sanati, et à dæmone seu spiritu immundo curati; igitur non à dæmone obsessi, sed naturali morbo affecti erant. VIII. Ex 2 Petri 2 , 4, constat , spiritus malos ad iudicium asservari; quocum eorum adventus in terram, ut homines torqueant, conciliari non potest.

§ 196. Crisis sententiae dæmoniacos tantum ægrotos fuisse. — Ad hæc argumenta respondemus, et quidem ad I: Judei et gentiles graviores morbos dæmonibus attribuerint, inde haud sequitur, nullos à dæmone fuisse corрtos. Verba Evangelistarum, agendi et loquendi ratio Christi et Apostolorum cum dæmoniacis verè obsessos indicant. — Ad II: Defunctorum animas à Gentibus dæmonum nomine appellari, et incommoda dæmoniacorum pro eorumdem effectu habita fuisse facile largimur. Neque etiam inficiamus à christianis et judaicis scriptoribus externarum doctrinarum studiosis de animabus defunctorum cogitatum fuisse. Illud verò asserimus, de communi Judeorum Christi coëvorum sententiâ , dæmoniaci mali causam in pravorum angelorum efficientiâ querendam quumque græcè locuturi, vocabulo , in simili causâ à græcis jam recepto, uterentur, judaicam ei notionem tributam fuisse , ut ex ipsis quoque novi Fœderis libris liquet; nam dæmoniorum principem eundem etiam diabolum, sive malorum Angelorum principem existimârunt, quod ex Matth. 12 , 24. coll. v. 36 , Luc. 11 , 45 , coll. v. 18 , intelligi potest. Lusculta enim res est, dæmoniorum principem eum esse , quem Christus Matth. 22 , 26 , τὸν σατανᾶν appellat, quemque τὸν σατανᾶν ejicere posse negat. — Loca PP. e. g. Athenagoræ Apol. p. 28. Clementis Alex. Strom. 6. p. 775, edit. Potter. Minutii Fel. in Octav. e. 26 , 28. Athanasii op. de Incarnat. Eusebii Hist. Eccl. V. 16. Lactantii Divin. Instit. IV. 27. Augustini Gen. ad litt. XII. , 47. Theodoreti , in Ps. 90 , 6. Cæsarii, quæst. 412 , etc., quæ adduci solent, longè abest, ut dicta sint classica , ex quibus pateat, eos dæmonia . et dæmones pro animabus defunctorum habuisse, ut cuivis in-

spicienti palam est. Unicus locus ex Justini apolog. I, p. 54 edit. Maur. alicujus est momenti, dicit enim : *Qui ab animabus mortuorum correpti projiciuntur, quos dæmoniacos et furiosos omnes appellant.* — Ast Justinus hoc loco suadente contextâ oratione non videtur Christianorum, sed gentilium sententiam proferre; sed esto, tamen in aliis apologeticis locis ita de dæmonibus loquitur, ut in mente lectorum suspicio haud oriri possit, cum putasse dæmones esse animas defunctorum; imò Tatianus discipulus S. Justini, disertè contrarium asserit orat. ad Græc. num. 16 inter opera S. Justini edit. Maur. : « Dæmones autem, qui hominibus imperant, non sunt hominum animæ Ipsi etiam interdùm habitum corporis nostri concutiunt, sed verbo virtutis Dei perculti discedunt exterriti, et æger sanatur. » Ad III : Verum est, Hypocratem in libro *de morbo sacro* refutare sententiam de morbis, ut plurimū insania, epilepsia à diis, præcipuā ab Apolline et Diana immissis; sed si conferuntur ea, quæ de morbis sacris gentilium scimus, cum iis, quæ ex libris novi Fœderis de dæmoniacis discimus, gravissima resultat differentia, ita ut nullo modo idem phænomenon dici possit. Præterea ne hoc quidem exploratum est, dæmoniacos, in novo Fœdere commemoratos, insanos aut epilepticos omnes fuisse. Nulla certè talis morbi indicia apparent in dæmoniacis, de quibus Matth. 9, 32; 12, 22. Luc. 4, 33, 41, 46, sermo est. Quod verum asseri potest, est, non omnes, quos vulgus dæmoniacos habuit, tales fuisse; non verò omnes dæmoniacos solummodo fuisse ægrotos. — Ad IV : Si dæmoniaci tantum ægroti erant, e. g., insaní, epileptici, an necessarium erat, ut Evangelistæ referentes Jesum tales ægrotos sanasse, eos dæmoniacos vocarent, ut à coevis intelligerentur, neque prolixis implicarentur disputationibus? Finis ob quem Evangelistæ narrarunt miracula Christi, ad quæ sanationes ægrotorum quoque pertinent, fuit demonstrare, eum esse Messiam; num hunc assequi non poterant, si morbos, quos Jesus uno verbo sanavit, juxta eorum symptomata et effectus denominarent, et omitterent notare causam, ex quâ juxta sententiam popularem, ut prætenditur, aliqui horum morborum derivandi essent? Insuper iidem Evangelistæ narrant Jesum non tantum dæmoniacos sanasse, sed ita sanasse, ut dæmonia ab iis discedere juberet, Luc. 4, 34, 35; 9, 42, 43, etc., quo declaravit causam in rbi esse dæ-

monem, sicut sanando socrum Petri Luc. 4, 39, imperans febri, ut dimittat illam, febrim morbum ejus fuisse notavit. E contra sanans lunaticos, quorum morbus lunæ influxu à vulgo tribuebatur, non imperavit lunæ, ut ab iis discederet, quia sic sententiam erroneam et superstitioni obnoxiam confirmasset. Ex his simul apparet, temerè sumi, morbum ipsum δαιμονικόν vocatum fuisse, ideoque mandatum : *ex ex eo*, non plus valere, nisi hoc, dæmonii efficientia tributum morbum discedere jussum esse. Certè ex eo, quòd δαιμονίζομενοι erant ægroti, quod solum probari potest, nequaquam sequitur, etiam morbum dici potuisse δαιμονίων, nisi etiam luna morbus est, quia lunatici Matth. 4, 24, sunt in ægrotorum numero. — Ad V : Duo in hoc argumento supponuntur 1 Judæos plurimâ ex dæmonologiâ Chaldaeorum in rem suam convertisse, et 2º sententiam de obsessionibus fuisse innocuum præjudicium, ex quo sponte sequatur Jesum, et Apostolos se ei accommodare probè potuisse. Ast primùm quod attinet, ob aliquam aut veram aut fictam similitudinem inter sententias Chaldaeorum et Judæorum hoc sine solido arguento historico sumitur; sed ponamus, rem sic se habere; de Jesu dici nullo modo potest, eum aut Chaldaeorum, aut aliam quamcumque superstitionem repetuisse, ut cuiusvis evangelicam historiam legenti palam est. Altera assertio, sententiam Judæorum de obsessionibus, si falsa fuisse, innocuum præjudicium fuisse, nemini probabitur, qui non ignorat, aut ignorare vult, nexus hujus et simillimum sententiarum intimum cum doctrinâ religionis, quibus si veritate destitute sunt, latissimus campus superstitionis seminandæ, plantandæ, atque multiplicantæ aperitur. Tali igitur errori Christus et Apostoli non tantum non contradixerunt, ut sumitur, sed, ut Evangelia, et Actus Apostolorum produnt, positivè eum confirmarunt, quod Dei Filio, et legatis divinis indignum esset. Suspicionem quoque incurrissent, quòd hominum credulitate ad sua compendia uterentur. — Ad VI : Dubio procul morbum verbo pellere, dignissimum Deo miraculum est; ast ejicere dæmones majoris oppidò est momenti, quia Jesus eo demonstravit, se non tantum miraculo sanare infirmitates corporis, sed se quoque victorem esse potestatis adversariæ invisibilis. Accedit, Jesum, si in tali casu non verè dæmonem ejecisset, sed tantum morbum naturalem curasset usurpando consuetas formulas, quæ morbos aliquos malis angelis adscribabant, contra

sinceritatem egisse, errorem superstitionem maximopere promoventem patris etiam miraculis probasse, et sic studio animos hominum hoc errore imbutos confirmasse, quod de Jesu Deo et homine cogitare impium est, conf. supra, § 494. Ad VII: Cur à dæmoni liberati, non item sicut naturali modo ægroti, sanati, curati dici possint, non facile perspicitur, cùm de omnibus dæmoniacis ex historiâ evangelicâ pateat eos aliquo quoque malo corporali affectos fuisse. Hinc facile etiam explicabis, cur aliquoties inter recensitos ægrotos à Christo sanatos, dæmoniaci non comparent; utique quoniam sub ægrotis jam erant comprehensi. — Ad VIII: Ex hoc non sponte et legitimate sequitur, eos hominibus nunquam nocere posse, sed tantum, id sine speciali Dei permissione non fieri.

Cæterum non præter rem facere putamus, si iis, qui obsessiones negant, ideoque putant Jesum et Apostolos se tantum ad erroneous opiniones coævorum suorum accommodasse, expendum commendamus, quod Dr. G. C. Storr in dissert. de sensu histor. § 22 (p. 78, vol. I opusc. academ.) scripsit: « Nimis crebrò falsa et ridicula numeramus, quæ tamen rebus omnibus certiori judicio ponderatis, vel hoc solum nomine improbare consuevimus, quod, vera esse, nostro usu non didicimus, vel aliis de causis negamus, que accuratiæ exploratæ, precarie ipsæ sunt; vel denique totum facile rejicimus, quod non tam ipsum ex toto falsum esse intelleximus, quām cum ejusmodi adjunctionibus vulgo credimus, quas falsitatis arguere quidem facilè possimus, sed quarum nihil in Scripturis traditur. Veluti non hoc queritur, an multi tum à recentioribus Christianis, tum à veteribus vel Judæis vel gentilibus pro dæmoniacis falso habiti sint, sed hoc unum queritur, an ii propriè, quos Christus et Apostoli dæmoniacos declararunt, verè tales fuerint. Neque hoc disputatur, an mali spiritus omni tempore, et an ipsa quoque Christi et Apostolorum ætate suo arbitratu in certorum hominum corpora agere potuerint, sed in hoc inquirendum est, quibus tandem rationibus liquidò probari possit, vel omnino non existere posse alias, nisi hominum, mentes, easve, quamvis liberas, non potuisse contaminari vitiis, et hominem quoque odio; vel à mentibus, quarum natura à nostrâ valdè differat, nobisque universe inequita sit, nihil unquam effici

posse, cuius rationem modumque nos explicare nequeamus; vel valetudinis hominum, quæ tot aliis ignotis et inevitabilibus morborum causis omni tempore patet, etiam graviter infestandæ licentiam certo tempore et concilio permitti iis potuisse à Deo, uno rerum omnium potentissimo, et sapientissimo moderatore. »

§ 497. *Dæmoniaci à dæmonibus obsessi erant.* — Premissis præcipuis adversariorum argumentis, iisque perpensis, progredimur ad breviter proponenda argumenta, quibus evincitur dæmoniacos verè à dæmonibus correptos fuisse. Præcipua sunt; I. Jesus sæpius ejctionem dæmonum seu argumentum potentie suæ divinae, quæ inimici potentia profligata est, proponit, Matth. 12, 25, seqq. Luc. 11, 17, seqq. conf. Luc. 4, 17, 18. Eodem modo loquuntur Apostoli, conf. Act. Apost. 40, 38, 46, 46, seqq.: et quidem post acceptum illum Spiritum veritatis, qui eos doceret omnem veritatem, Joann. 16, 15. Omnem fidem superat, Jesum, qui et præjudicia Pharisæorum à plebe adeò estimatorum publicè impugnavit, in colloquiis cum suis discipulis idem præstans, rectè sententiam Judæis eo tempore probatam de diabolo, ejusque in homines operationibus apparenter suam fecisse, conf. Matth. 47, 18, seqq. Luc. 8, 9, seqq. 10, 17, 20. Imò, cùm opportunitissima esset occasio, tantum abest ab impugnatione judaicæ opinionis de vi Satanæ in hominum ab ipso sanatorum corpora, ut properterea potius ejusmodi ægrotos curare se posse affirmet, quod divinâ ipse virtute polleat; quid enim contra turpissimam Matth. 42, 24, seqq. Marc. 3, 22, seqq. Luc. 11, 15, ipsisque auditoribus periculosissimam (Marc. 5, 29, 50) criminacionem plus valuisse, quām judaici illius erroris aperta reprehensio? Nam si morbos efficere dæmonia non poterant, nec principis eorum auctoritas liberare ab his incommodis valebat. — III. Nunquam liberatis à dæmonio Christus vel levissime innuit, dæmones non esse causam mali, quod sufferebant; falso igitur à dæmonibus derivari. Ex hoc rectè concludimus, Christum sententiam Judæorum probasse. IV. Jesus inquit, Matth. 12, 43, 45; Luc. 4, 24, 26, immundum spiritum ab homine egressum, ambulare per loca deserta, et querere requiem, quæ non inventâ, cogitare de redditu ad habitationem suam, atque reducem invenire eam mundatam et ornatam, et assumptis septem aliis spiritibus, qui nequiores sunt ipso, ingredi, et ibi habitare. Quis

hæc de morbis dicat, aut intelligat? — V. Dæmoniaci novi Fœderis aliqua produnt, quæ ab epilepticis, melancholicis, insanis et furentibus aliena sunt, uti Matth. 8, 28, seqq. Marc. 5, 5, seqq. Luc. 8, 27, seqq. sciunt, quæ à se ipsi scire non poterant, Jesum esse filium Dei, Messiam. Jesus dæmones alloquitur, de nomine eorum interrogat, et dæmones respondent. Marc. 1, 24; 5, 8; 9, 9; 12, 25. Matth. 8, 29, 31. Luc. 4, 35, etc., Jesus dæmonibus minatur, eos silere, egredi, et non rursus reverti jubet. Luc. 8, 31, 52, dæmones ex illis duobus dæmoniacis in regione Gadarenorum (Gerasenorum) exeunt, et in porcos ingrediuntur; furor verò, seu phrenesis non egreditur ex hominibus, et ingreditur in porcos; neque dici potest, gregem porcorum ab aggressoribus dæmoniacis ipsis, in mare actum fuisse, quia porci per furentes terrefacti dispersi fuissent, nec congregati cucurisset, multò minus omnes, ferè 2000, in lacum Gennesareth se præcipitassent. Accedit, secundum relationem Matthæi, Marci et Lucæ dæmoniacos jam fuisse liberatos, antequam mali quid grex porcorum pateretur. Nam Matth. 8, 32, dicitur: Οἱ δὲ ἐξελθόντες, quod relativum habet ad dicta v. 31: Εἰ εκβαλλεῖς ἡμάς, Marc. 5, 13: Καὶ ἐξελθόντα τὰ πνευματα τὰ σκληράτα, etc., et Luc. 8, 33: Εξελθόντα δὲ τὰ δαιμονια ἀπὸ του αὐθωπου, in oppositione ingressus in porcos. Hanc horum locorum interpretationem veram esse, patet ex usu formulæ, εξηλθε τα δαιμονια, quæ constanter omnimodam liberationem notat. VI. Patres Ecclesie antiqui et recentiores omnes eam tenent sententiam, homines, qui in libris novi Fœderis dæmoniaci dicuntur, verò à dæmonibus fuisse correptos. Exstat igitur inde à temporibus Apostolorum continua series testium, quonodò loca de dæmoniacis fuerint explicata, et intellecta in Ecclesiâ. Egregiè igitur se commendat, quod dicit W. J. Lang l. c. p. 202, Christianos Apostolis coævos et succedentes, ducibus iisdem Apostolis, credisse, dæmoniacos, vere à dæmonibus fuisse correptos.

CAPUT XIII.

DE MORTE, SEPULTURA ET LUCTU.

§ 198. *De morte.* — Hebræi vitam spectabant tanquam iter vel peregrinationem per hunc mundum, et mortem tanquam exceptionem in hospitio apud parentes et majores defunctos, Gen. 25, 8; 55, 29; 57, 33. Isa. 47, 1; 9, 49; Ps. 59, 13, conf. Hebr. 11, 15, 15.

Eccl. 12, 7. Hospitium apud Deum Agg. 2, 23, et Eccl. 12, 9, occurrit. Hinc de morte usitatæ erant phrases: *Excipi apud populos suos*, Num. 20, 25, 26. Deut. 32, 50; *Venire ad patres suos*, Gen. 45, 15, à quo sepultura, Gen. 45, 15; 25, 8, 9; 55, 29; 57, 55; 49, 29. Jer. 8, 2; 25, 53, diserte distinguitur, unde rectè demonstratur notionem immortalitatis animæ apud Hebreos longè ante captivitatem viguisse; dicebatur porrò, uti nunc ab Arabibus, *ire, abire, παρενεσθαι, βαθέειν, απολυεσθαι, αναλυειν*, Tob. 3, 6, 13. Joann. 7, 55; 8, 21; 16, 16, 47. 2 Cor. 5, 6, 9. Philipp. 1, 3. 2 Tim. 4, 6, 15. Luc. 2, 29; 22, 2, conf. vers. Alex. Gen. 45, 2, 15, et Num. 20, 26. In libris recentioribus usurpantur phrases: *Dormire, vel cubare apud patres*, seu *majores suos*, 2 Sam. 7, 12. 1 Reg. 11, 21. Aliàs dicitur quoque *exspirare*, aut, ut Gen. 42, 15: *non est*, Vulg.: *Non est super.* — Haudquàm autem perpetuò mortem adeò amicam intuebantur, sed perspè etiam terribilem inimicum exhorrescebant, quem repræsentabant venatorem, stimulo seu jaculo, κεντρον, retibus et laqueis armatum, quibus homines captos interficiat, 2 Sam. 22, 6. Ps. 18, 6, 7, 176, 3. 1 Cor. 15, 55, 56. Poetæ mortem finixerunt regem terribilem orci, dederuntque ei palatum subterraneum, in quo omnibus defunctis, regibus, heroibus et militibus dominetur. De fluviis quoque orci mentio fit Ps. 18, 5. — Recentiores Hebræi, litteræ justo arctius inhærentes, et hæc ad verbum interpretantes, angelum aliquem mortis commenti sunt. Hunc putabant accusatorem hominum apud Deum, à quo mortem eorum postulet, et demùm ægrotis appareat, et guttam veneni instillet, quæ degustatæ moriantur. Hinc descendunt phrases: *Mortem gustare, calicem mortis bibere*, quæ Syris quoque et Arabibus et Persis usitatæ sunt. Conf. Calmet, dissert. ad Isai. 37, 56.

§ 199. *Compositio cadaveris.* — Mortuo oculos cladebant filii vel amici, Gen. 46, 4. Tob. 14, 14. Cadaver lavabatur, Act. 9, 37, et porrò ad sepulturam præparabatur, atque nisi mox sepultum fuerit, in cœnaculum ὑπεροχy, deponebatur, 2 Reg. 4, 27. Act. 9, 39. Compositio cadaveris non omni ævo eadem fuit, et pro diversitate quoque gentium variabat. — Egyptii cadaver, pro ratione divitiarum, tripli modo condiebant, quorum primus in funeribus Jacobi et Josephi obtinuit, et ultra 2000 fl. requirebat. Gen. 50, 2, 24. Herodotus II, 86, 88, refert, sacerdotem quempiam

medicum designasse in latere defuncti sinistro infra costas locum, qui secundus esset, atque alium secuisse, et mox summâ celeritate aufusisse, atque, ut profanatorem funeris, ab omnibus præsentibus fuisse lapidibus impeditum. Demum reliqui sacerdotes medici, exemptis intestinis, corpus aquâ lavabant, vino dactylorum perluebant, atque mumiâ seu bitumine, myrrâ, cassia et nitro condiebant. Cerebrum ferro aduncò per nasum eximebatur, et cranium mox dictis aromatibus complebatur. Demum totum corpus pollengebatur, sindone involvebatur, quodlibet autem membrum sigillatum longissimis fasciis illigabatur. Hæc conditio cadaveris 30 vel 40 diebus absolvebatur, Gen. 50, 2. Alii duo condendi modi qui paucis perficiebantur, ad nos non pertinent. Conditum cadaver in loculum seu cistam, ex lignis sycomori paratam, quæ exteriùs fere formam hominis referebat, imponebatur, et nonnunquam per secula supra terram, domi suæ, erectæ et parieti acclinatum, asservabatur, Exod. 13, 19, conf. Gen. 50, 24, 25. Jos. 24, 52. — Hebræi recentiores cadaver in sindonem, et caput in sudarium involvebant, et multis fasciis ligabant, Joann. 11, 44. Hæc omnia vocabantur ὄθηνα. Imponebant quoque aromata, præsertim myrrham et aloë seu xylæ, quod ex Arabia advehebatur. Hoc dicebatur ἔργα τοῦ θεοῦ, et à propinquis et amicis peragebatur, Matth. 16, 1; 26, 6, 14; 27, 15, 59. Joan. 19, 39, 40; 20, 7; 11, 44. Marc. 14, 8. Act. 9, 37. Antiquiores Hebræi eadem quidem observasse videntur, testimonii tamen comprobari nequit.

§ 200. *De funere.* — Etsi funera diversis gentibus fuerunt diversissima, omnibus tamen ignominiosum erat, funere consueto privari, aut à canibus, avibus et feris devorari; hinc heroes adversariis in prælio hoc dedecus minabantur, et ipsi quoque prophete clades repräsentant tanquam convivia, quæ Deus avibus et feris de cadaveribus hominum occisorum præparet, 1 Sam. 17, 44, 46, 51, 8, 13. 2 Sam. 4, 12; 21, 9, 10. 1 Reg. 14, 11, 14. Jer. 7, 33; 8, 2; 16, 4; 34, 20. Ezech. 29, 5; 32, 4; 39, 17, 20. Ps. 65, 11; 79, 2, 5. Isa. 14, 19; 24, 18, etc. — Patriarchæ mortuos, aliquot post mortem diebus, sepeliebant Gen. 25, 2, 4; 25, 9; 35, 29. Posteri eorum in Ægypto, sepulturam diutiùs distulisse videntur. Hinc lex Mosaica immunditiem, per cadavera contracitam, usque ad septem dies extendit, ut hoc incommodo ad celeriorem humationem coge-

ret. Ast posteriori ævo, exemplo Persarum inducti, mortuos mox post obitum humabant, Act. 5, 6, 10. Funus Tabithæ, Act. 9, 37, dilatum fuit, quia Petrus accersebatur. — Funus et ipsam etiam depositionem in sepulcrum, curabant filii, propinqui et amici, aut servi, Gen. 25, 19; 25, 9; 55, 29; 48, 7. Num. 20, 28. 1 Reg. 15, 50. 2 Reg. 23, 50. 1 Mach. 2, 70. Tob. 14, 16. Marc. 6, 29. Matth. 27, 59, 60. Loculus seu cista, exceptâ Ægypto et Babylone, usitata non erat, sed cadaver sindone involutum et fasciis ligatum, feretro, Deut. 3, 11, imponebatur, et à quatuor aut sex propinquis ad sepulcrum portabatur, qui ætate Christi, ut nunc Judæi portatores funeris, prope râsse videntur, Luc. 7, 14. Lugentes feretrum comitabantur cum lessu, ad quem solemniorem reddendum conductæ erant præficiæ et musici, Gen. 50, 7, 11. 2 Sam. 5, 31, 52. Amos 5, 16. Matth. 9, 23; 41, 17. Magnates, qui rebus benè gestis favorem populi meruerant, quam plurimorum comitatu honorabantur, Gen. 50, 7, 14. 1 Sam. 25, 4. 2 Paral. 32, 33. 1 Reg. 14, 15.

§ 201. *Situs sepulcrorum.* — Sepulcra extra urbes, oppida et pagos sita erant, Isa. 14, 18, Eccl. 12, 5. Luc. 7, 12. Joan. 11, 52. Matth. 8, 28. Id quidem lex Mosaica de immunditiæ, requirebat, apud alias tamen gentes non minus usitatum erat, et adhucdum in Oriente observatur, ubi nonnisi regibus et aliis personis benè meritis sepulcrum in urbo conceditur; conf. 1 Sam. 28, 5. 2 Reg. 21, 18. 2 Paral. 16, 14; 24, 16. Regum Hebræorum sepulcra erant in monte Sion, 2 Paral. 21, 20; 24, 25; 28, 27. 2 Reg. 14, 20. Alioquin Hebræi sepulcra sub arboribus frondosis et in hortis adambabant, Gen. 25, 17; 55, 8. 1 Sam. 51, 15. 2 Reg. 21, 18, 26, 23, 16. Joan. 19, 41. Quum ejusmodi loca non essent communia, etiam sepulcra ferè omnia familiis certis propria erant, Gen. 25, 4, 20; 50, 13. Jud. 8, 50; 16, 51. 2 Sam. 2, 32. Occurrunt tamen quæpiam communia, 2 Reg. 23, 6. Jer. 26, 25, aut certo generi hominum destinata, Matth. 27, 7. Humatio in sepulcro paterno singularis honos; eo autem excludi, ignominiosum reputabatur; binc corpora hostium jam tradebantur familie, jam, etiam petita, denegabantur, Gen. 49, 29; 50, 15, 25. Jud. 8, 50; 15, 2; 16, 21, 51. 2 Sam. 2, 15; 22, 12; 21, 19; 37, 38. 2 Reg. 9, 28. Jer. 26, 25. Hic honor quoque leprosis negabatur. 2 Paral. 26, 23. Exosi quoque reges sepulturæ regiæ privabantur, 2 Paral. 21, 20; 24, 25; 28, 27. Hinc alijs annotari solet, defunctum

ultimos honores et locum in sepulcro paterno obtinuisse, 1 Reg. 11, 43; 14, 31; 15, 8, etc. Summum dedecus erat, sepultura asini, i. e., sine luctu clandestina, Jer. 22, 16, 19; 36, 30.

§ 202. *Sepultra.* — Plebs mortuos dubio procul in terram defodiebat, quod nunc in Oriente generatim obtinet; at potentiores habebant specus seu cryptas subterraneas, quæ jam dicuntur בָּבֶר, שׁוֹחֵת, בָּבֶר, קְבָרִים, ταφος, μυνημετον, Gen. 23, Ps. 28, 30. Matth. 23, 27, 29; 27, 52, 53. Occurrit tamen Ps. 141, 7, etiam nomen לְשָׁאֵל. Hæ specus partim jam aderant, partim recenter effossæ, aut saxis excisæ erant, Gen. 23, 2, seqq. Jos. 10, 27. Isa. 22, 16. 2 Reg. 13, 21. Joan. 11, 38; 19, 41. Matth. 27, 52, 60. Talia sepulera in Syriâ, Palæstinâ et Ægypto quâm plurima supersunt, quorum pulcherrima sunt ad plagam septentrionalem Jerosolymæ, dicta regia, opns fortè Helenæ reginæ Assyriæ, aut Herodum. Joseph. de B. J. V, 4, 2, p. 845: In hæc sepulera per gradus descenditur, et pleraque constant duobus, aliqua tribus imò et septem cubiculis. In parietibus foramina excavata sunt, in quæ cadavera immitebantur, sæpè autem nonnisi humi deposita fuisse videntur. Cubilia postremâ sæpè sunt profundiora, in quæ rursùs per gradus descenditur, 2 Paral. 32, 33. Ps. 88, 7. Isa. 14, 15. Janua foribus lapideis, vel grandi lapide acclinato cladebatur, Ps. 5, 10. Joan. 11, 38; 20, 5, 11. Matth. 28, 2. Marc. 16, 3, 4. Hæ fores, et etiam superficies sepulcrorum, nisi aliunde facilè agnoscerentur, quotannis mense ultimo seu adar dealbabantur, ne proficiscentes ad festum paschatis Jerosolymam, accederent et contaminarentur, Matth. 23, 27. Luc. 11, 44. In Ægypto supersunt rudera magnificientissimorum sepulcrorum, unde desumpta sunt, quæ Job 3, 14; 17, 2, leguntur.

§ 203. *Mortuis in sepulcro adjecta.* — Plures antiquæ gentes mortuis sepieliendis aurum, argentum, vel alias res pretiosas addabant; ast Ilebræi hæc, quæ mortuis nihil prosunt, pro vivis, quibus utilia sunt, retinebant, et mortuis non committebant nisi forte arma, quibus in vitâ usi erant, Ezech. 32, 27, et rebus insignia regia, quæ Herodes, aperto sepulcro Davidis, invenit. Si Joan. Hyrcanus, ut Josephus Arch. XVI, 1, 11, de B. J. 2, narrat, thesaurum in sepulcro Davidis reperit, profectò non erat nisi thesaurus templi, qui atate Antiochi Epiphanis, in hunc locum reconditus fuerit.

§ 204. *Monumenta sepulcralia.* — Monumenta sepulcralia, quæ בְּצֻבָּה, μνημεῖον, dicuntur, ab Abrahamo usque in ætatem Christi ocurrunt, Gen. 19, 26; 35, 20. 2 Reg. 25, 16, 17, 1 Mach. 13, 25, 30. Matth. 23, 29. Arabes antiqui congerebant super sepulcrum acervum lapidum, Job 21, 22, qui autem Hebræis erat symbolum lapidationis et summæ ignominiae, Jos. 7, 26; 8, 27, 29. 2 Sam. 18, 17. Progressu temporis seligebatur lapis unicus major, qui demùm quoque exscindebatur, et inscriptione ornabatur. Hi lapides sepulcrales sunt perantiqui, et in Oriente adhucdùm usitati. Ægyptii verò illos lapidum cumulos demùm in pyramides semper altiores, et tandem in altissimos quasi montes lapideos extruxerunt. Alia antiqua monumenta, in formam magnarum columnarum vel minorum obeliscorum construta, adhucdùm in Syriâ cernuntur. Nostro ævo Muhamedani super sepulcris eorum, quos sanctos venerantur, parvas aediculas, quatuor columnis innixas, et fornice contextas, exstruunt, et magnates, qui favorem populi auceptantur, eas reparari curant, conf. Matth. 23, 19, Monumentum Machabæorum in Modeim, describitur 1 Mach. 13, 27, lapidibus quadris altè ædificatum; ante ipsum erant 7 pyramides, et in circuitu plures columnæ, quibus transversi grandes lapides incumbebant; delinatio alicuius partis cernitur in nummis, et ex his quæpiam similitudo cum monumentis Muhamedanorum, quos sanctos putant, eluet.

§ 205. *Combustio funeris.* — Combustio mortuorum, antiquis Hebræis summa erat ignomina, quæ nonnisi quibusdam, ultimo suppicio affectis, contigit, Gen. 38, 25. Num. 20, 14; 21, 9. Saül, à Philistæis in mœnibus Betschan suspensus, ab incolis Jabesch Gilead depositus, et concrematus fuit, ne porrò ignominiosè tractari posset, 1 Sam. 31, 12. Annis 140 autem post Saülem, honoris causâ, cum multis aromatibus combustum fuisse memoratur cadaver regis Asæ, quod tamen nequaquam ut ritus aliquis novus narratur, ut omnino paulisper antiquior esse videatur. Abhinc combustio summæ amplitudini deputabatur, ut regibus dedecus esset, si non concremarentur 2 Paral. 16, 14; 21, 19, 29. Amos 6, 10. Isa. 50, 32, 33; 53, 12. Jer. 31, 14, 34, 5. Post exilium autem Judæi hunc ritum abominati sunt, ideoque Thalmudici adducta Scripturæ loca, interpretatione pervertunt, ac si duntaxat aromata incensa fuissent.

§ 206. *Luctus.* — Luctus Orientalium erat

vehemens, et quantum ex collatione scriptorum antiquorum cum recentioribus itinerum historiis colligere licet, nunc maximam ex parte adhucdum idem est. Quamprimum nempe aliquis moritur, sexus foeminius familie, alta voce tristem lessum, quamdiu pectus uno habitu suffert, insonat, et singultu intimo finit; post aliquod temporis spatium eundem repetit, et ita continuat per octiduum, ut unoquoque die rarius et mitius sonet. Donec autem funus domo effatur, sedent foeminæ propinquæ in cubiculo quopiam humi in orbem; uxor, aut filia, vel propinqua defuncti, centrum occupat, et quælibet strophium manu tenet. Adsunt et aderant olim præficiæ, quæ laudes defuncti carmine lugubri canunt; facto autem à sedente in medio signo, subsistunt, et reliquæ surgentes, et strophia convolventes, discurrunt quasi furibundæ; sedens verò in medio, fixa manet cæsariem sibi evellens, et faciem, brachia et pectus unguibus dilanians, conf. Gen. 50, 3. Num. 20, 29. Deut. 34, 8. 1 Sam. 51, 15. Eccl. 22, 13. Judith 16, 29. Addebatur olim etiam musici et cantores, Amos 5, 16. Jer. 9, 11; 19, 16; 48, 36. Matth. 9, 23. Luc. 7, 32. Hæ lamentationes, quæ inchoabant plenumque: *Hoi hoi frater!* vel, *hoi hoi soror!* vel, si defunctus erat rex: *Hoi hoi majestas!* 1 Reg. 13, 29, 30. 2 Paral. 55, 25. 2 Sam. 1, 17; 3, 33. Jer. 34, 5. Ezech. 5, 11. Viri quidem hodiedum plerumque moderatores sunt; non desunt tamen, nec defuerunt olim exempla majoris vehementiæ, 2 Sam. 1, 11, 12; 19, 4. Ezech. 4, 1, 6, 22. Mulieres post humationem quoque sepulcrum adibant, mortuum deploraturæ, Joan. 11, 31. — Signa luctus erant multiplicita; præ ceteris autem usitata erat laceratio vestis interioris, vel exterioris, vel utriusque, antrorsum à collo usque ad cingulum, prout adhuc in Persiâ moris est, Gen. 57, 34. Jud. 11, 35. 2 Sam. 1, 2; 5, 31; 13, 5, 2 Reg. 5, 7. 8; 6, 30; 14, 1. Hinc descendit nomen vestis lugubris πεντε, à verbo *scidit, laceravit*. Hebraei in luctu incedebant discalceati et aperito capite; mentum veste exteriori velabunt, capillos et barbam sibi evellebant vel abscindebant, aut in ordinem redigere negligebant. Interdictum autem erat, Deut. 14, 1, 2, supercilia detondere. Intermittebant denique unctionem capitum, balnea et colloquia cum hominibus, et puiveres aut cineres in caput, vel versus cœlum spargebant, vel cineribus incubabant, Job 1, 20; 2, 12. Levit. 10, 6; 15, 45; 21, 10. 2 Sam. 1, 2, 4; 14, 2; 15, 19; 15, 50; 19, 4. Isa. 5,

17; 45, 2, 5; 20, 12; 47, 4. Jer. 6, 26, etc. Manus complodebant, vel eas versus cœlum jaetabant, pectus vel femur percutiebant, pede supplodebant, 2 Sam. 13, 19. Jer. 5, 19; 31, 19. Ezech. 6, 11; 21, 12. Esth. 4, 1, 3. Faciem unguibus laniabant, etsi id Lev. 19, 28. Deut. 14, 1, 2, interdictum fuit, Jer. 16, 4, 6; 41, 5. Jejunabant, vino abstinebant, aut epulas evitabant, 2 Sam. 1, 11, 12; 5, 36, 37; 12, 16. Jer. 25, 34. Ad mortuos insigniores carmina lugubria seu lessus componebantur, 2 Sam. 5, 33; 11, 18. 2 Paral. 54, 25. — Post humationem propinquæ, ut lugentes exhilararent, convivium instituebant, quod dicitur *pans dolorum et calix consolationis*, 2 Sam. 5, 33. Jer. 16, 4, 7. Os. 9, 4. Ezech. 24, 16, 17. Aetate Christi verò, teste Josepho, ipse lugens convivium instituebat. — Mortuos lugebant propinquæ per octiduum, reges verò et alios insigniores totus populus luctu 50 plerumque die rum prosequebatur, Gen. 50, 4. 1 Sam. 25, 1. 1 Mach. 15, 26.

Luctus Græcorum, de quo Paulus 1 Thess. 4, 13, loquitur, ut plurimum cum luctu Orientalium conveniebat; erat tamen Paulò vehementior, cuius stultitia ridetur à Luciano de luctu; nam inter cetera defuncto exprobabant, quod cum illis non manserit, et diis quoque imprecabantur et alia his similia.

§ 207. Aliæ causæ luctus. — Signa luctus non de mortuis edebantur, sed etiam de ingruentibus quibuscumque calamitatibus, uti de sterilitate, fame, incursione hostium, cladibus et depopulationibus, in quas prophetæ carmina lugubria in antecessum edebant. Ezech. 26, 1, 18; 27, 1, 36; 27, 30, seqq. 30, 2. seqq. 32, 2, 32. Amos 5, 1, seqq. Ita David fugitivus à rebelle filio, nudipes, Επι, et velato capite incedebat, quod exemplum omnes sequaces imitabantur, 2 Sam. 15, 30. conf. 1 Sam. 4, 12. Isa. 7, 6. 1 Reg. 21, 27. 2 Reg. 49, 1. Isa. 15, 2; 16, 2, 3; 22, 12; 61, 3. Joel 1, 12, 13. Mich. 2, 3, 5; 7, 16. Amos 5, 1, 2. Nahum 2, 7, etc. In primis laceratio vestis, auditâ blasphemiam, consueta erat, quâ occasione ipse quoque summus sacerdos vestem lacerabat, 1 Mach. 11, 71. Matth. 26, 25; nam lex Lev. 10, 6, ipsi duntaxat de mortuo signa luctus interdixit, quibus contaminatus fuisset. Dies quoque jejunii erant dies luctus, uti alias jejunium luctui jungebatur, 1 Reg. 21, 17. Jon. 3, 5, 7. 1 Mach 3, 47. Quæcumque autem esset luctus causa, nunquam omnia illa signa, sed jam haec, jam illa edebantur.

Pars ii.

DE ANTIQUITATIBUS POLITICIS.

CAPUT PRIMUM.

DE REPUBLICA HEBRAEORUM.

§ 208. *Imperium patriarchale.* — Quum posteri Jacobi in Ægypto augerentur, conservârunt imperium patriarchale, quale nomadibus esse solet. Quilibet pater familias potestatem paternam exercebat in suos domesticos, quilibet tribus parebat principi suo, qui primitus quidem erat primogenitus auctoris tribus; progressu verò temporis electus fuisse videtur. Aucto populo plures patres familias quempiam ex cognatis insigniorem, primatem elegerunt, vel tacito consensu suspexerunt, ejusque monitis parebant. Hujusmodi familiarum sociates dicebantur בֵּית אָבִוֹת, et בֵּית אָבָּה, etiam בְּשַׁבָּחָה, Num. 3, 24; 50, 35, et אלֶפֶת, Num. 1, 4, etille, 1 Sam. 10, 19; 23, 23. Jud. 6, 15, etsi numerus fuit varius, Num. 26, 5, 50. Praefecti harum familiarum dicebantur בֵּית אָבָּה רָאשֵׁי שָׂרָאֵל, etiam אֲלֵפָם, Num. 1, 16. 10, 4, et suberant principibus tribuum. Omnes hi primores populi veniunt communis nomine *senes*, seu *senatores*, et *capita tribuum*, atque regimine paterno juxta dictamen rationis, et juxta jus consuetudine introductum, gubernebant tribus et familias, bonum commune curantes; cætera enim patres familias sibi vindicabant. Quum verò principes tribuum primum quidem genealogias quoque scriberent, et paulò post notarios sibi adsciscerent; hi progressu temporis tantam auctoritatem nacti sunt, ut et ipsi, sub nomine שׁוֹרְדִּים, in partem regiminis venirent, Exod. 5, 14, 15, 19. Ab his magistratibus Hebrei in Ægypto regebantur, nec reges Ægypti hunc ordinem immutârunt, Exod. 5, 16; 5, 1, 14; 15, 19.

§ 209. *Lex fundamentalis reipublice hebraicæ.* — Quum posteri Abrahami, Isaaci et Jacobi, ad veram religionem conservandam destinati essent, Gen. 18, 16, 20, conf. Gen. 17, 9, 14; et 12, 3; 22, 18, 26; 28, 14, jam nunc numerosiores, inter gentes idololatriæ deditas degere non potuerunt, quin et ipsi omnes hac lue inficerentur, sed singulari regione concludendi erant, quam, ut tanta copia hominum aliena reperiret, non more nomadum pervagarentur, sed colerent, et ita ope aliarum gentium non indigerent. Hebrei quoque plures

in Ægypto ad idololatriam inducti, pluribus miraculis ad agnitionem veri Dei reducendi, et omnes ad suscipienda ea, quæ porrò ad custodiâ religionis disponerentur, permovendi erant (1). Atque ad id collineant omnia, quæ à lege Mosaicâ præcepta sunt. Lex itaque fundamentalis lata fuit, ut solus verus Deus creator et gubernator universi, coleretur, atque, ut id eò certius obtineretur, Deus se per Mosen Hebraëis regem obtulit, et ab universo populo acceptatus est; hinc etiam Chanaan, ab Hebraëis occupanda, declarata fuit regio regis Dei, cuius Hebrei non essent nisi coloni hereditarii. — Deus, electus rex, ex nubibus in monte Sinai, sub perpetuis tonitribus et fulguribus, promulgavit fundamentales religiosæ civitatis leges, Exod. 20, quæ dein, territis Hebraëis, amplius expositæ, et simul præmia obedientiae, et poenæ transgressionis annuntiatæ sunt; Hebrei autem obedientiam solemnijurejurando promiserunt, Exod. 21, 24, conf. Deut. 27, 30. Ut id perpetuò, quasi coram oculis Hebreorum versaretur, omnia ad Deum regem relata sunt, ut sacrum tentorium simul esset templum Dei et palatum regis; mensa cum panibus et vino, esset simul mensa regia (conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 2, c. 9, quæst. 1); sacerdotes et levitæ essent ministri regii, qui non modò cultum divinum curare, sed etiam munera civilia obire tenerentur, et primam decimam, quam Hebrei coloni Deo regi pendebant, salarium reciperen; atque sic de cæteris, ut etiam minutiora aliquid ad hunc finem conferrent. — Quum itaque Deus simul esset rex Hebreorum et Palæstinæ; idolatria cuiuscumque incolæ, etiam peregrini in hac regione, erat, præter summam impietatem, defectio à legitimo rege, et crimen perduellionis, et ultimo suppicio plecebat. Quicumque ad idololatriam invitabat, erat eidem poenæ obnoxius. Imò etiam incantatio, necromantia,

(1) Neque aliò spectare propius videntur, quotquot antea contigerunt, gestaque sunt à primâ ætate ad ea usque tempora, quibus ab Ægyptiacâ servitutib; Abrahami progenies, (Hebrei) erepta est, quam ut legi Mosaicæ sensim velut aperiretur aditus, et commodior aliquando via paulatim sterneretur. Nam cùm illud propositum haberet Deus, ut, aberrante à pristinâ vitæ innocentia, ac Patrum exemplis universo genere humano, ipsamque jam oblito naturæ vocem, in tantâ ac tam communâ labi populum sibi vere religionis custodem secereret, hujusque mores restitueret ad veterem integritatem, paranda certè lex erat ad eam rem consentanea, suoque tempore promulganda.

et reliquæ artes idololatriæ seditionis criminibus accensitæ, et eidem supplicio subjectæ fuerunt. In his tantus, quantus alias in crimine perduellionis, rigor jubetur, ut etiam frater, filius, filia, uxor, vel intimus amicus ad idolatriam incitans, ad judicem deferendus esset, Deut. 13, 7, 12.

§ 210. *Hebreorum ratio ad alias gentes.* — Ne hebræi, undique gentibus idololatris circumdati, ad defectionem à Deo et rege suo, seducerentur, necessarium erat, ut à familiaritate horum populorum abstraherentur. Eò respiciunt leges de singularibus ritibus, qui aliis gentibus non erant usitati; nam Hebrei his semel imbuti, gentibus commisceri vix poterant, quia difficillimum erat, ea, quibus à juventute assueti erant, deserere et damnare. Ne autem hæc separatio in odium aliarum gentium degeneraret, lex sedulò inculcat, ut proximum, id est omnem hominem, quocum agendum habent, et peregrinos quoque ament, Exod. 22, 20; 23, 9. Lev. 19, 34. Deut. 10, 18, 19; 24, 17; 27, 19, quo fine docet, beneficia, quæ Deus ipsis præ aliis gentibus contulit, esse immerita, Deut. 7, 6, 8; 9, 4, 24. Quanquam autem Hebrei singuli, per diversos ritus, ab ineundâ arctiori cum idololatris amicitia arcebantur; civitas tamen Hebreorum poterat cum civitatibus gentilium fœdera pangere, excepti solummodo erant: 1º Chanaanæi et Philistæi, qui nec ad fœdus admittendi, neque in servitutem recipiendi, sed internecino bello delendi, aut regione pellendi erant, non modò, quia regionem à Deo Patriarchis promissam tenebant, sed etiam, quia sublestæ fideli fuissent socii vel servi, et præterea idololatriæ addicti, Hebreos in eam, et hoc ipso, in crimen perduellionis, induxissent, Exod. 25, 32, 33; 34, 12, 16. Deut. 7, 1, 11; 20, 1, 18. Excepti tamen erant Phœnices, littora septentrionalia tenentes, qui, suis limitibus clausi, de terrâ Patriarchis promissâ nihil occupârunt. Hanc hostilitatem componi potuisse, legimus Jos. 11, 19, si nempe Chananæi solum vertere voluissent, quod permulti prætulerunt, confugientes ad Phœnices, à quibus in Africam deportati sunt, Procopius de Vandal. II, 10, p. 238. — 2º Amalecitæ, seu Chananæi in Arabiâ Peträâ, æquè internecione delendi, quia in itinere per Arabiam infirmos et defessos Hebreorum, adortisunt, et aliunde prædones, Palestina ad meridiem contermini, Hebreis perpetuò molesti fuissent, quin ullâ ratione coerceri potuissent, Exod. 2, 17, 8, 14. Deut. 25, 17,

conf. Jud. 6, 5, 5, 4. Sam. 45, 4, seqq. 27, 8, 9, 50. — 3º Moabitæ et Ammonite bello quidem non lassendi, sed à fœderibus, et a jure civitatis hebraicae in perpetuum exclusi erant, Deut. 2, 9, 19; 25, 7, quia Hebreis, quibus transitum in limitibus suis concederunt, annonam, etiam soluto pretio, denegarunt, Deut. 2, 29; 25, 5; dein, quibusdam tribubus Madianitarum juncti, prophetam Bileam (Balaam), ut Hebreis malediceret, vocarunt, et demum Hebreos ad idololatriam pelleverunt, Deut. 22, 2, 25; 25, 3, 8, conf. Deut. 2, 9, 19, 37. Hebrei quoque illis bellum non intulerunt, donec ab ipsis lassiti fuissent, Jud. 5, 12, 50. 1 Sam. 14, 47. 2 Sam. 8, 2, seqq. 12, 26, seqq. Madianitas, qui cum Moabitis conspirarant, mox bello ultiorio compescuerunt, Num. 25, 16, 17; 31, 1, 24. — Amorrhæis, qui olim regionem trans Jordanem, Moabitæ et Ammonitis armis eripuerant, bellum decretum non fuit, neque enim quidquam de regione promissâ tenebant; ast reges eorum, Sichon et Og, Hebreis non modò transitum innoxium denegarunt, sed etiam cum exercitu occurserunt, atque victi, et regione pulsi sunt, quæ Hebreis in prædam cessit, Num. 21, 21, 55; 52, 5. Deut. 1, 4; 2, 24, 57; 3, 1, 18; 4, 46, 49, conf. Jud. 11, 15, 25. — Cum omnibus aliis populis fœdera permitta erant; hinc David cum regibus Tyri et Hamath, atque Salomo cum regibus Tyri, Ægypti atque cum reginâ Saba amicitiam coluit, et ipsi quoque religiosi Machabæi cum Romanis fœdera pepigerunt. Prophetæ passim quidem carpunt fœdera cum gentibus, sed non, quia legi Mosis contraria erant, sed quia argumentum dislidentiae in auxilium divinum, et civitati noxia erant, quod demum eventus comprobavit, Isa. 7, conf. 2 Paral. 22, 20, 41. Isa. 36, 57. 2 Reg. 18, 19. Os. 3, 8; 7, 11; 12, 1, seqq. Isa. 50, 2, 12; 31, 1, 5. conf. 2 Reg. 17, 4, seqq.

§ 211. *Proceres civitatis hebraicæ.* — In hâc civitatis formâ manserunt pleraque, qualia prius fuerant. Principibus tribuum, præfectis familiarum, et genealogis conservata est antiqua auctoritas, Num. 41, 16. Deut. 16, 18; 20, 3; 41, 28. Moses tamen, consilio socii sui Jethro, Exod. 18, 15, 26, addidit judices, quorum alii erant 10, alii 50, alii 100, et alii 1000 virorum; hi plerique ex aliis proceribus, à populo electi fuerunt. Inferiores judices superioribus subordinati erant, ut causæ difficilliores ad superiores, et difficillimæ ad Mosen, post eum verò ad summum sacerdotum, vel ad re-

ctorem reipublicæ, si aderat, devolverentur. *Judices*, saltem superiores, Deut. 31, 28, conf. Jos. 8, 33; 23, 2; 14, 1, proceribus accensentur. Hi omnes proceres, demùm in Palæstinâ per urbes dispersi, senatum loci formabant, qui totam vicinam regebat, Deut. 25, 1, 8; 19, 12; 22, 13; 25, 8, 9. Jud. 8, 14; 9, 5, 46; 11, 5. 1 Sam. 8, 4; 16, 4. Congregati unius tribûs proceres, comitia tribûs, et congregati omnes, comitia generalia constituebant, et universum populum repræsentabant, Jud. 1, 1, 11; 11, 5; 20, 12, 24. Jos. 25, 1, 2; 24, 1. — His, Dei mandato additi sunt proceres hæreditarii et litterati, Levitæ, Exod. 32, 29. Num. 36, 13; 8, 5, 26, qui ministeriis religionis, civitatis et aulæ Dei regis, dicati fuerunt; et quia diversissima eorum officia erant admodùm gravia; magna quoque commoda percipiebant, quæ quidem eis creaverunt invidiam; verùm tumultus, auctoribus Core, Dathau et Abirom ortus, singulari divino supplicio suppressus, et designatio tribûs Levi, insigni miraculo confirmata fuit, Num. 16, 1, 17.

§ 212. *Nexus tribuum*. — Quælibet tribus à suis proceribus gubernabatur; itaque singularem, à cæteris tribubus independentem civitatem constituebat, Jud. 20, 41, 46. 2 Sam. 2, 4. Jud. 1, 21, 27, 53. Si causa quæpiam ad plures tribus spectabat, ab ipsis conjunctis tractabatur, Jud. 11, 1, 11. 1 Paral. 5, 10, 18, 19. 2 Sam. 3, 17. 1 Reg. 12, 1, 24; aut si quæpiam tribus negotio se imparem sensit, cum aliâ tribu aut cum pluribus tribubus in societatem coibat, Jud. 1, 1, 3, 22, 4, 10; 7, 25, 24; 8, 1, 3. Quanquam autem tribus quælibet per se subsistebat; omnes tamen inter se connexæ erant; nam non tantum communis majores, Abraham, Isaac et Jacob, et communis promissiones, quas ab his majoribus quasi hereditate acceperant, erant indissoluble vinculum, quod indigentia mutui auxilii firmabatur, sed etiam communis Deus rex, commune palatium regis et templum Dei, et commune sacerdotale et leviticum ministerium, omnes tribus in unam civitatem et ecclesiam consociabat. Hinc tribus quælibet in omnes alias jure quodam inspectionis gaudebat, ut lex observaretur; et si in aliquâ tribu neglecta esset, eam reliquis tribubus denunciare poterat, ut, si aliâ ratione fieri non posset, bello castigaretur; Jos. 22, 9, 34. Jud. 20, 1, seqq.

§ 213. *Comitia*. — Causæ omnibus tribubus communes agitabantur in universalibus comitiis procerum, qui à rectore reipublicæ seu ju-

dice, vel eo deficiente, à summo sacerdote convocabantur, Num. 10, 2, 4. Jud. 20, 1, 27, 28. Jos. 23, 1, 2. Locus comitorum ad januam sacri tabernaculi fuisse videtur, Num. 10, 3. Jud. 20, 1; 27, 28. 1 Sam. 10, 17, nisi alius locus, plerumque celebritate aliquâ insignis, indictus esset, Jos. 24, 1. 1 Sam. 11, 14, 15. 1 Reg. 12, 1. Quamdiù Hebræi in Arabiâ castra incolebant, comitia per sacerdotes clangore sacerarum buccinarum convocabantur; in Palæstinâ verò, ob locorum distantiam, per nuntios indicenda fuerunt. Ex Num. 10, 2, 4, liquet, comitia alia fuisse, ad quæ soli principes tribuum et capita familiarium clangore unius buccinæ; alia autem, ad quæ duabus buccinis omnis cœtus nempe etiam genealogi, judices, et, saltem interdùm, omnis populus, vocabantur, Deut. 29, 9, 10; Jud. 20. Ast soli quoque principes tribuum et capita familiarum, populum universum repræsentabant, ideoque nomine סוד כל העדה, *כל הקהלה*, *Sod Kol ha-eda*, veniebant, et hinc dicuntur *principes cætus, vocati ad cætum, deputati ad cætum, et senes seu senatores cætus*, conf. Exod. 19, 7; 24, 5, 8; 34, 31, 32. Lev. 4, 13; 18, 3, 5; 9, 5. Ad hæc comitia Moses mandata Dei deferebat, quæ dein genealogi populo annuntiabant, Exod. 19, 7; 24, 5, 8; 35, 1, 4. Num. 11, 25, 30. In hoc senatu bella indicebantur, pax decernebatur, fœdera pangebantur, rectores et belli duces, atque demùm etiam reges eligebantur; proceres hi à regibus jusjurandum recipiebant, et eis vicissim nomine populi sacramentum dicebant, Exod. 19, 7; 24, 2, 8. Jos. 9, 15, 21. Jud. 20, 1, 11, 14; 21, 15, 20. 2 Sam. 2, 4; 5, 17, 19; 5, 1, 5. 1 Reg. 12. Deo verò qui seipsum regem Hebræis dederat, sacramentum ab omnibus etiam à mulieribus et juvenibus dictum fuit, Exod. 24, 5, 8. Deut. 29, 9, 14. Cæterùm populus quidem plerumque approbabat, quæ senatus decreverat; interdùm tamen senatoribus excusatione opus erat ut, Jos. 9, 18, 19.

§ 214. *Forma regiminis*. — Quum Deus ab Hebræis rex electus esset, eis leges civiles tulisset, eorum lites graviores dirimeret, Num. 17, 1, 11; 27, 1, 11; 36, 4, 10, et ad questiones propositas responderet, Num. 15, 32, 41. Jos. 7, 16, 22. Jud. 1, 1, 2; 20, 18; 27, 28. 1 Sam. 14, 37; 25, 9, 12; 50, 8. 2 Sam. 2, 1; quum porrò Deus poenas minaretur, et contumaces nonnunquam modo etiam insolito puniret, Num. 11, 33, 35; 12, 1, 15; 16, 1, 50. Lev. 26, 3, 46. Deut. 28, 30; cum denique prophetas, tanquam legatos suos promisisset,

et dein quoque mitteret, atque universum populum singulari providentia ita gubernaret, ut religio conservaretur; Deus profectò erat rex Israëlitarum, et forma regiminis erat theocratica, ab ipso Deo instituta. Sic verò differt regimen apud Hebræos ab illo reliquarum civitatum; quæ quidem cum religione connexæ erant, et deos tutelares regionum credebant; ast quod apud hos populos fictum erat, apud Hebræos veritate nitebatur; alibi religio erat medium ad salutem civitatis, apud Hebræos verò civitas erat medium ad conservandam religionem. Cæterùm, quidquid peculiare inde à vocatione Abrahæmi fecerat Deus, hoc nonnisi semina quasi continebat, è quibus justo tempore proveniret novum imperium, quod speciem habiturum esset terrestrem, sed solius religionis causa institueretur.

§ 215. *Rector reipublicæ.* — Supremus civitatis Hebræorum rector itaque alius non erat nisi Deus, cuius præsentiam sacrum tabernaculum referebat; Moses, mediator Deum regem inter et Hebræos, rem publicam quidem administrabat, sed propriè erat dux populi ex Ægypto et legislator, qui finito hoc negotio successorem non habuit. Hinc quoque senatus 70 virorum, qui Mosi ad onus regiminis alleviandum, concessus fuit, post obitum ejus desiit. Josua, non successor Mosis, sed belli dux ad occupandam et dividendam regionem Chanaan, designatus fuit; quare et ipse, hoc negotio confecto, successore caruit. Quanquam autem ita constituta fuit civitas Hebræorum, ut præter Deum invisibilem regem et ejus ministrum summum sacerdotem, alius non esset totius reipublicæ rector; nihilominus Num. 17, 9, pro noto sumitur, certis temporibus electum vel susceptum iri rectorem, qui nomine שָׁרֵךְ compellatur, haudquaquam quòd non esset nisi judex, tenebat enim supremum imperium, sed quia שָׁרֵךְ etiam rectorem, gubernatorem vel administratorem negotiorum publicorum significat, conf. Jos. 16, 31. 1 Sam. 8, 20. Isa. 41, 4. 1 Reg. 5, 9. Hi judices bella quidem indicabant, exercitui imperabant, et pacem concludebant, neque tamen hæc sola aut præcipua erant eorum negotia; plures enim judices nihil horum præstiterunt, ut Jair, Ibzan, Elon, Abdon, Heli et Samuel. Erant ergo propriè administratores supremæ potestatis, qui jura quidem majestatica exercebant, et mandata edebant, jure verò ferendi leges et exigendi tributa carebant; honore quidem conspicui, nullo tamen signo externo distineti, nullo commodo

fruebantur, nec dignitatem ad posteros transmettebant; sed bonum publicum sine proprio emolumento curabant, ut civitas salva esset, et per eam vera religio conservaretur, atque Deus solus rex esset in Israel, Jud. 28, 22, 25. Nequaquam tamen omnes hi rectores, toti civitati, sed plures aliquibus duntaxat tribubus praerant.

§ 216. *Regimen Dei regis.* — Deus rex per 16 secula Israëlitas ad eam normam gubernavit, quam eis Exod. 29, 4, 5; 25, 20, 35. Lev. 26, 5, 46. Deut. 28, 50, per Mosen annuntiaverat, ut nempe rebus prosperis uterentur, si Deo regi fidem datam servarent; adversis verò conflictarentur, si eam fallerent. Ex hæc notione fundamentali tota historia veteris Fœderis in prosperis et adversis est judicanda. A Josuā nempe usque ad Samuelem, id ipsum docet liber Judicum et 1 Sam. 4, 8. Quin dein monarchia institueretur, electio regis per sortem Deo commissa est, ut providentia divina regem designaret, et rex non esset nisi vicarius Dei regis, ac eadem regiminis divini norma maneret, quæ idèò Hebræis 1 Sam. 8, 7; 10, 17, 25; 12, 14, 15; 20, 22; 24, 25, rursus inculcata fuit. Quia verò rex Saul non usquequaque se Dei vicarium gessit, ejusdem Dei regis audivit decretum, regnum in aliam familiam translatum iri, 1 Sam. 15, 5, 14; 15, 1, 31. David demùm, per Samuelem prophetam, Dei mandato designatus fuit rex, ut rursus pateret, Dei regis esse, sibi substituere vicarium, 1 Sam. 16, 1, 15. Undecim tribus se Davidi regi Judee subjiciunt, quia Deus rex cum vicarium suum designavit, 2 Sam. 5, 1, 3, conf. 1 Paral. 28, 4, 6. David hanc normam regiminis Dei, religiosè secutus, et disertis quoque verbis professus est, 1 Paral. 28, 7, 10; atque ejus regnum prosperum erat, quia omnis populus Deo firmiter adhærebat. Quin Salomo desiceret, tumultus orti sunt. Hæc norma observatur quoque in libris regum, Paralipomenon, etc. Prophetæ, quos Deus tempore regum miserat, sine intermissione fidem in Deum et custodiā mandatorum divinorum urgent, atque nisi Hebræi se his conformaverint, minantur exilium, quod verè subsecutum est. Sed resipiscientibus Hebræis quoque prædicunt redditum in patriam, constantiam in religione, tranquillitatem et prosperitatem, ac propagationem cognitionis veri Dei ad omnes gentes, etc. Sie regente Deo vera inter Hebræos religio conservata, et demùm ad alias gentes propagata fuit, ita ut tempore quo Salvator inter ho-

mines comparuit, ubique locorum essent pluri-
mi unicum verum Deum colentes.— Cæterum,
notatu dignissimum est à Davide divinitus præ-
significatum fuisse *Aliquem*, quem sibi longè
superiorem prævidit, suumque Dominum ipsiusque
divini imperii socium salutavit, quique et in religione summas partes habiturus, et ab Hebræorum summio sacerdote multum diversus futurus, et ad extremos usque terræ fines regnaturus esset, Ps. 2, et 110 (Vulg. 109). Quod ipsum novum, cum religione conjunctissimum imperium divinum, ex eo, quod jam adisset, proventurum, eò sæpius magnificientiusque deinceps descripserunt Prophetæ, quod magis præsens istud imperium ad interitum rueret. Tempus enim adventus Messiæ jam à Jacobo ceu finis hujus imperii prædictus fuit, Gen. 49, 10.

CAPUT SECUNDUM.

DE REGIBUS EORUMQUE MINISTRIS ET ALIIS MAGISTRIBUS.

§ 217. *Unctio regum.* — Inauguratio regum hebræorum nomine *unctionis* venit, quia hæc erat præcipiuus ejus ritus, 2 Sam. 2, 4; 5, 3; observata autem legitur dunxaxat in regibus primis, Saule et Davide, atque deinceps in Salomonem et Joascho, quorum jus ad regnum impugnari potuisset, 1 Sam. 10, 24, 25; 11, 15. 2 Sam. 2, 4; 5, 1, 3. 1 Paral. 11, 1, 2. 2 Reg. 11, 12, 20. 2 Paral. 23, 1, 21. Reliquis regibus unctio, quam auctor familiæ regiæ receperat, sufficere putabatur. In regno Israel reges aliis quibusdam solemnitatibus inaugurabantur, 2 Reg. 9, 13. Unctiones privatæ, quæ à Prophetis peractæ fuisse leguntur, 1 Reg. 19, 10. 2 Reg. 9, 3, conf. 1 Sam. 10, 1; 16, 1, 13, non erant nisi vaticinia symbolica de adipiscendo regno. 1 Reg. 11, 29, 40; 12, 20. 2 Reg. 8, 11, 14. Solemnitates inaugurationis regiæ, quæ in Biblii attinguntur, sunt: I. Rex, militibus stipatus, in locum publicum recentiori ævo in templum ductus, à summo sacerdote ungebatur oleo sacro; quare in regno Israel, ubi oleum hoc deerat, unctio non memoratur, 1 Reg. 1, 32, 54. 2 Reg. 11, 12, 20. 2 Paral. 23, 1, 21. Hinc rex dicebatur *unctus*, et quia erat vicarius Jehovæ et à Jehovâ designatus, etiam à *Jehovâ unctus*, seu inauguratus, nuncupabatur, 1 Sam. 24, 6, 10; 26, 9, 11, 16, 23. 2 Sam. 13, 22; 23, 1. Habac. 5, 12, etc. An rex quoque gladio cinctus fuerit, ex Ps. 45, 4, non liquet. — II. Diadema capiti aut mitræ regis alligatum et sceptrum quoque ei traditum fuisse videtur,

2 Sam. 1, 10. Ezech. 21, 26. Ps. 45, 7. — III. Pactio quæ conditiones imperii præliniebantur, atque etiam liber Mosis, ei proponebatur; et rex jurabat, se juxta legem Mosis et juxta pacationem gubernaturum, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 3. 1 Paral. 11, 5. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11, conf. Deut. 17, 18. Proceres verò vicissim spondebant obedientiam, et se præstituros, quæ promiserant, et hanc sponsionem etiam osculo, fortassè genuum aut pedum, confirmasse videntur. — IV. Inauguratus magnâ cum pompâ, et sub plausibus et acclamationibus populi: *Vivat* (felicititer) *rex*, musicâ quoque resonante, urbem intrabat, et sacrificia offerebat, quæ ad illud jusjurandum pertinuisse videntur, et demùm ad convivium adhibebantur, 1 Reg. 1, 1, 11, 19, 24, 34, 39, 40. 2 Reg. 11, 12, 19. 2 Paral. 25, 11, conf. Matth. 21, 1, 11. Ad hæc tunc urbis ingressum et acclamations plura Scripturæ loca alludunt. Ps. 47, 2, 9; 85, 1, 2; 97, 1; 99, 1. — V. Rex denique in throno consedit, et gratulationes exceptit, 1 Reg. 1, 35; 4, 48, conf. 2 Reg. 9, 13; 11, 19. — In inauguratione Saulis, quum nec sceptrum, neque diadema, neque thronus adisset, hæc non fuisse observata, vix opus est monere. Pleraque quoque omissa fuerunt, si victis regem designabat victor, qui ei aliud nomen imponebat, et fidem ab eo jurejurando firmatam recipiebat, ac convivium celebrabat, 2 Reg. 25, 24; 21, 17, 55. 2 Paral. 56, 4.

§ 218. *Vestitus regius, diadema, corona.* — Vestitus regum erat splendidus, et comitatus amplius et magnificus. Ezech. 28, 13, 20. 1 Reg. 4. Vestis erat pannus xylinus albus et purpureus, Luc. 16, 18. Apoc. 18, 12, 16. Reges Mediæ et Persiæ serico usi fuisse videntur, Esth. 6, 8, 10, 11; 9, 15. In primis mitra regum erat, et est quoque in Asiâ adhucum pretiosissima, gemmis et unionibus ornata. Diadema, uti etiam torques et armillas pretiosas, reges perpetuò gestabant; in Persiâ cognati quoque regis et alii, quibus rex concesserat, diadema quodpiam gerebant, Esth. 8, 8, 15. Erat autem diadema tænia duos pollices lata, capiti vel mitræ circumligata, ut frontem et tempora cingeret, et in occipite connecteretur. Ortum est ex illo fune, quo antiquissimo ævo capilli, et demùm mitræ capiti alligabantur. Color videtur fuisse diversus; regibus Persiæ, teste Curtio VI, 11, diadema erat purpureum albo distinctum. Ps. 89, 40. 2 Sam. 1, 10. 2 Reg. 11, 12. 2 Paral. 23, 11. — Coronæ quoque usitatæ erant, 2 Sam. 12, 50. 1

Paral. 40, 2. Zach. 6, 11, 14. Ps. 21, 4. Nomen autem hoc nonnunquam diadema designare videtur, et etiam ornatum capitis mulierum significat. An corone regiae antiquiores ejusdem formae fuerint, non constat.

§ 219. *Thronus.* — Tronus erat sella, crepidine à tergo, et cubitalibus instructa, tante altitudinis, ut pedibus scabello opus esset, Curtius V, 7. Gen. 41, 40. Ps. 110, 1. Hac ratione quoque thronus Salomonis, deauratus et ebore exornatus, 1 Reg. 40, 18, 20. 2 Paral. 9, 17, conformatus fuit, nisi quod crepido esset in aliquam rotunditatem flexa, et penes utrumque cubitale leonis effigies, symbolum regis, posita esset; locatus erat in pavimento sex gradibus elevato, in quorum quolibet ex utraque parte leonis consistebat effigies. — Ante monarchiam summus quoque sacerdos sellæ altiori insedisse videtur, 1 Sam. 1, 9; 4, 18. — Cæterum thronus, et ipsa quoque sessio in throno tropicè pro gubernatione et regimine venit, 2 Sam. 5, 10. Ps. 9, 7; 61, 8; 89, 45; 102, 13. Isa. 47, 1, etc. Thronus regum Hebræorum etiam thronus Jehovæ appellatur, quia reges Hebræi vicarii erant Dei regis, 1 Paral. 9, 8; alias tribuitur Deo, non modò ut regi Hebræorum, sed ut rectori quoque universorum thronus, Job 23, 3. Exod. 17, 16. Isa. 6, 2. 1 Reg. 22, 19, qui junctus בָּרוּכִים, Cherubim sistitur, Ezech. 1, 5, seqq. 2 Reg. 19, 15. 1 Paral. 15, 6. Ps. 18, 11. Figuræ Cherubim operculo arcæ fœderis impositæ, thronum Dei repræsentabant, ut arca, sebellum throni erat, Ps. 99, 35; 132, 7. 1 Paral. 28, 2. Hæ imagines amplificantur, cùm cœlum dicitur thronus Dei, et terra sebellum pedum ejus, Isa. 66, 1. Matth. 5, 34.

§ 220. *Sceptrum.* — Sceptrum regis Saulis erat jaculum, 1 Sam. 18, 10; 22, 6, prout et Justinus L. 43, C. 5, de antiquiori ævo refert, reges loco sceptri hastam gestasse. Alias verò, ut vel ex Iliade patet, sceptrum erat baculus ligneus (Ezech. 19, 11), longitudine viri vix brevior, et in superiori extremitate globo ornatus, prout in ruderibus Persepolitanis cernitur. Hoc sceptrum deauratum, vel ut Homerus canit, annulis et clavis aureis condecoratum, ortum est ex baculo pastorali, vel ex baculis, qui ab aliis quoque potentioribus ad pomparam gestabantur; Gen. 58, 18. Num. 17, 17. Ps. 25, 4. Sceptrum tropicè pro dignitate regiæ et pro regimine, atque sceptrum rectum pro justâ gubernatione venit, Gen. 49, 10. Num. 24, 17. Amos 1, 5. 8. Jer. 48, 17. Ps. 45, 7.

§ 221. *Mensa regia.* — Mensa regia in Asiâ luxu exorbitat. Permulti ministri ex coquinaria regis aluntur; hinc venit illa alimentorum multitudo, quæ 1 Reg. 4, 22, 23, quotidie consumpta fuisse refertur. Vasa pираque sunt, et erant etiam olim aurea, 1 Reg. 10, 21, præsertim in conviviis, quæ frequentia sunt. In his adsunt musici, et saltatrices, quæ 2 Sam. 19, 55, non memorantur. De his omnibus, vel pluribus paucioribus pro ratione adjunctorum, cogitandum est, ubi leguntur convivia regia, Gen. 40, 20. Dan. 5, 1. Matth. 22, 1, seqq. Marc. 5, 21. Mulieres nonnisi Babylone conviviis regiis intererant, et in Persiâ aderat regina, donec viri vino incalescerent, Curtius V, 5. Herodot. I, 199. Dan. 5, 2, 5, 25. Esth. 1, 9; 5, 4, 8; 7, 1. Cæterum Hebræi, quorum rex erat Deus, majoribus festis, ex sacrificiis eucharisticis ad tabernaculum vel Jerosolymæ convivia instituentes, à Deo rege suo de allatis donis quasi convivio excipiebantur; quare sanguis ad pedem altaris effundebatur, et præcipue quæpiam partes in altari concremabantur.

§ 222. *Regum ratio agendi.* — Reges in Oriente rarò conspicuntur, neque facilis est ad eos accessus, qui apud Persas illis, qui vocati non erant, sub pœnâ capitis interdictus erat, Esth. 4, 11. Herodot. III, 48. Antiquiores autem reges, qui multa ipsimet tractabant, non adeò semoti vivebant, et ad reges Hebræorum aditus patebat, 2 Sam. 18, 4, 19, 7. 2 Reg. 22, 10. Jer. 38, 7, benè tamen et prosperè verti putabatur, si quis faciem regis videret, Prov. 29, 26. Isa. 55, 17; unde dictio: *Deum videre, de magnâ felicitate explicatur.* — Prodeentes autem reges Asiae, magno et splendido comitatu stipati sunt. Si itinera in provincias suscipiunt, præcedit, qui adventum summi hospitis, ut viæ, et quæ alia necessaria sunt, parentur, annuntiat, et in Persiâ ketus nuntius dicitur, Malach. 3, 1. Isa. 62, 10, 12. Thalmudici Deo quoque tribuunt hujusmodi præcursum, quem metatorem nuncupant, et ex Malach. 3, 1, desumpserunt. Ex Zach. 2, 12, 15; 3, 1; 4, 9, 10. Gen. 46, 10, 14; 22, 16. Exod. 5, 4, 20; 20, 2, 5; 25, 20, 25. Isa. 48, 16; 45, 14, malè collegunt, hunc metatorem esse supremum et increatum, Deo proximum angelum, qui Patriarchis apparuit, et nomine Dei locutus est, conf. Buxtorfi Lexic. Chald. Thalm. Rabbin. col. 4192. — Sic verò quasi inviti testimonium ferunt Filio Dei, qui juxta plures Patres jam temporibus veteris Fœ-

deris circa hominum salutem occupatus, hominibus apparuit, omniaque pro præparatione in suum adventum disposuit; conf. J. D. Michaelis not. ad Exod. 3, 2, in ejus versione german. vet. Fœd. — Reges Hebreorum prodeentes asinis et mulis, 2 Sam. 15, 29; 17, 20. 1 Reg. 4, 55, 38, aut curribus vehebantur, ante quos milites prætoriani præcurrebant, 1 Sam. 13, 11, 17. 2 Sam. 23, 1. 1 Reg. 4, 5. 2 Reg. 8, 4, 44; 9, 21; 10, 15.

§ 223. *Palatia et horti regii.* — Famam au-capabant reges ex magnificis palatiis et templis, quæ ædificabant; ex sepuleris saxo excisis; ex hortis, quos plantabant; ex munimentis urbium, quæ exstruebant; et ex aliis, quibus ornabant urbes et in primis urbem regiam, cui tanta dignitas tribuebatur, ut dicetur, *in eam ascendere, ex eâ descendere*, etsi, ut Babylon, in planicie sita esset; 1 Reg. 12, 27, 28; 22, 2. Esdr. 7, 6, 7. Act. 8, 5, 15, 4, 27; 15, 2; 18, 22; 24, 1, etc. In primis magnificum erat palatum regium, quod jam antiquissimo ævo, uti hodie dūm, nomine portæ veniebat, 2 Sam 15, 2. Dan. 2, 49. Esth., 19, 21; 3, 2, 5; 6, 6, 7.

§ 224. *Veneratio et nomina regum.* — Exod. 22, 27, interdictum, magistratui etiam clam maledicere, et quamvis lex, nullâ poenâ sancta erat, re iugis tamen observabatur, et reges permagnâ veneratione colabantur, 1 Sam. 24, 4, 13; 26, 6, 20. Læse verò majestatis rei morte plectebantur, 2 Sam. 29, 22; 24, 5, 8. 2 Reg. 21, 10. Non defuerunt tamen, qui reges interimerent, in primis in regno Israel, in quo mores magi corrupti erant. Magistratus quidem, non solum in poesi, sed nonnunquam etiam in prosa, Exod. 4, 16; 7, 1; 21, 6, יְהוָה compellabantur, quod ex etymologiâ est venerandus; regibus verò hoc nomen non fuit tributum. Alijs usitata erat compellatio dominus, rex, à Jehovah inauguratus, 1 Sam. 12, 3, 5; 24, 7, 11, 26, 9, 11, 16, 23. 2 Sam. 19, 22, 25. 1 Ps. 131, 17. בֶּן־בָּנָה erat nomini מלֵך synonymous; quare Isa. 43, 1, Cyrus quoque hoc nomine compellatur. Reges à plerisque gentibus communi quopiam nomine compellabantur; à Romanis dicebantur Cæsares, ab Aegyptiis recentioribus Ptolemai, ab Amalecitis Agag, 1 Sam. 15, 19, conf. Num. 24, 7; à Philistæis Abimelech, 1 Sam. 21, 20. Ps. 54, 1. Gen. 20, 2; 26, 10; à Syris Adad, vel Hadad, vel Ben Hadad, 1 Reg. 21, 1, 29; à Meroensibus reginae, quas habebant, dicebantur Candace, Strabop. 281. Dio Cassius LIV, p. 325, conf. Act. 8, 29. Huc autem non

pertinet nomen *Pharao*, quod non est aliud nisi rex; nec nomen *Darius*, Zendice Eanterafesch vel *Daraesch* פָּרָאשׁ, idem ac in Parsi پارا شاه rex, ab Herodoto vero VI, 98, exponitur ἐρέβας. In poesi jam pastores, jam mariti civitatis, dicuntur, et è contrario civitas jam uxor regis, jam virgo, jam mater civium, etiam vidua, et o. ba sistitur; hinc Deus quoque, qui Hebreorum erat rex, maritus civitatis, et civitas Hebreæ uxor ejus, ad idola verò deficiens, adultera et meretrix nuncupatur.

§ 225. *Officia regis Hebreorum.* — Reges olim propriè erant belliduces, judices, et summi sacerdotes, Gen. 14, 18, 19; hinc vox βασιλεὺς, sacerdotem et simul supremum magistratum civilem significat, Exod. 2, 16; 3, 1, de quo etiam ætate Davidis usurpatur, 2 Sam. 8, 18, conf. 1 Paral. 18, 19. Rex autem Hebreorum ministerium sacrum, tribui Levi et familiæ Aaronis delatum, sibi arrogare non potuit, 2 Reg. 15, 1. seqq. 2 Paral. 26, 16, seqq. Quà vicarius Dei regis verò, obstrictus erat curare, ut omnia ritè secundum legem peragerentur, quod David, Josaphat, Hizkias et Josias egregiè præstiterunt. Judicis et belliducis munus Hebrei à rege, quem petebant 1 Sam. 8, 5; 12, 12, exspectabant, conf. 2 Paral. 26, 21. Isa. 16, 5, quod utrumque vel reges ipsi vel per alios, quos eligebant, præstiterunt. Belliduces jam Gen. 21, 22, erant regibus; hinc quoque David, etsi ipse bellidux, non semper bello intererat. Judices inferiores jam ex institutione Mosaicâ aderant, ut rex non haberet, nisi eos seligere, et ipsis invigilare, 1 Paral. 25, 4; 26, 29, seqq. 2 Paral. 19, 5, 11, atque appellations ab eorum tribunibus, suscipere.

§ 226. *Jura regis.* — Reges in Asiâ arbitrium et illimitatum exercent imperium; olim verò potestas aliquorum, ut regum Phœnicum et Philistæorum, restricta erat. Ita quoque, Deut. 17, 14, 20, regibus leges feruntur; et demum proceres mox Sauli, et dein Davidi conditiones imperii scripto posuerunt, quas uterque jurejurando in se et successores suos recepit, 1 Sam. 10, 25, 2 Sam. 5, 3, conf. 1 Reg. 12, 1, 18. Accedit, quòd proceres quoque sub regibus magnâ auctoritate pollerent, et Prophetæ, utpote legati Dei regis, devios reges reprehenderent et arguerent. Nihilominus plurimi regiâ potestate abusi sunt. Ex lege Mosaicâ rex erat vicarius Jehovah, et jure gaudebat, omnia, quæ legi contraria erant, impediendi, atque illa, quæ ad custodiam legis Mosaicæ

conducabant, mandanti et exequendi. Hinc non modò, ut olim judices, mandata dabant, sed etiam leges ferabant, 2 Paral. 19, 11. Isa. 10, 1, que vero nequaquam, ut in Persiâ, erant immutabiles, Esth. 4, 19. Dan. 6, 16. A posnisi, lege Mosaicâ statutis, interdum dispensasse, ex 2 Sam. 44, colligi potest; id tamen, qui erant religiosi, rarissimè sibi sumebant; quare David, 2 Sam. 21, 1, 14, homicidas vindicibus sanguinis tradidit, et, 1 Reg. 2, 1, 9, alios reos, quos punire ipse non poterat, successori commendavit.

§ 227. *Promulgatio mandatorum et legum.* — Leges Mosaicæ, uti mandata Iosuæ, c. 1, 11, 12; 5, 2, seqq., per genealogos populo promulgabantur, mandata verò et leges regum per præcones proclamabantur, Jer. 34, 8, 9. Jon. 5, 3, 7, qui Dan. 2, 4, 5, 29, nomine נְבָנִים veniunt. In provincias, urbes et pagos, per cursores mittebantur, 1 Sam. 11, 7. Amos 4, 5. 2 Paral. 56, 22. Esdr. 2, 1. Proclamationes habiebant in portis et foro urbium, Jerosolymæ quoque in templo, ubi copia hominum non deerat; quare et Prophetæ sèpè in templo vaticinia sua, ut edicta supremi regis, promulgabant, et aeo recentiori eruditæ et ipse quoque Jesus atque Apostoli ibidem doccebant, Jer. 7, 2, 5; 11, 6; 17, 19, 20; 56, 9, 19. Joan. 10, 5. Luc. 2, 56. Matth. 26, 53. Marc. 12, 53. Act. Ap. 3, 11; 5, 12.

§ 228. *Proventus regis.* — A populis, qui armis subacti fuerunt, victores exigebant labores dominicales et tributa, quæ utraque nomine מַזְבֵּחַ comprehenduntur, etsi interdum tributa etiam vocantur dona, Exod. 1, 11. Jos. 16, 10. Isa. 51, 8. A proprio verò populo reges labores non postulabant, et reliqua quoque opera non poterant pro arbitrio exigere, Gen. 47, 19, 27. Herodot. III, 97. In civitate Hebraeorum quid regi præstandum esset, singulari pactione definitum fuit, 1 Sam. 10, 25. 2 Sam. 5, 5, quæ nobis tamen ignota est. Proventus regum Hebraeorum itaque nonnisi ex iis, quæ alijs in Oriente consueta erant, et ex quibusdam ocurrentibus indicis colligi possunt. I. Dona spontanea, 1 Sam. 10, 27; 16, 20. II. Greges regum, 1 Sam. 21, 7, 8. 2 Sam. 15, 23. 1 Paral. 26, 10; 32, 28, 29. Conf. Gen. 47, 6. III. Agri, vineæ et horti olivarum regii, qui ex regionibus incultis parabantur, vel ex bonis perduellium fisco cedebant, et à mancipiis, fortè etiam à populis subactis colebantur, 1 Reg. 21, 9, 16. Ezech. 46, 16, 18. 1 Paral. 27, 28, 2 Paral. 26, 10. 2 Sam. 16, 4. IV. Hebreos regibus

suis quæpiam tributa promisso, apparer ex 1 Sam. 17, 25, fortasse decimas, quas alii quoque populi regibus pendebant, 1 Sam. 8, 15. Has curasse videntur præfecti, qui 1 Reg. 4, 6, 9. 1 Paral. 27, 25, memorantur. Salomo aliquid amplius exegisse videtur, quod post mortem eius, Hebrei minui volebant, 1 Reg. 12, 18. 2 Paral. 47, 5. Aliquid in pecuniâ quoque parata, regi tributum fuisse videtur, quod nomine נְבָנִים veniebat, 2 Paral. 47, 5, conf. Ezech. 45, 15, 18. V. A devictis populis non modo pretiosissima præda regi cedebat, ex quâ David thesauros suos collegit, sed tributa quoque pendebantur, que etiam dona dicebantur, et partim in parata pecuniâ, partim verò in preventibus rei pecuariæ et rusticæ exigebantur, 1 Reg. 5, 1. Ps. 72, 10. Paral. 27, 5. VI. Deinde vectigal mercatorum, qui per regionem Hebraeorum transibant, 1 Reg. 10, 15. — In Persiâ non, ut Strabo p. 753, ex Polycrito refert, Darius Hystaspis fuit auctor tributorum, sed jam Darius Medus, seu Cyaxares II, tributa exegit, Dan. 6, 2, 5, quæ dein post pseudo-Smerdem, qui tributis ad tres annos renuntiaverat, per Darinn Hystaspis restaurata, et demum per Xerxem aucta sunt. Esth. 10, 1. His accedebant, quæ ex rebus naturalibus pendebantur, et telonium Esdr. 4, 15, 19, 20.

§ 229. *Magistratus regii.* — Introducta monarchiâ, principes tribuum, capita familiarum, genealogi et judices auctoritatem suam retinuerunt, atque senatum urbium constituebant, 1 Reg. 12, 1, 24. 1 Paral. 25, 4; 26, 29, seq. 28, 1, 29, 5. Attamen genealogi et judices designabantur à regibus, ut diversi alii regii præfecti, quorum præcipui sunt, I. Consiliarii regis, 1 Reg. 42, 6, 12. 1 Paral. 27, 52. Isa. 3, 2; 19, 11, 15. Jer. 26, 11; 56, 15, 27. II. Ad hos pertinent quoque prophetæ, à piis regibus consulti, 2 Sam. 7, 2. 1 Reg. 22, 7, 8. 2 Reg. 19, 2, 20; 22, 14, 20. Alii, ut reges ethnici, in consilium vocabant hariolatores et pseudoprophetas, 1 Reg. 18, 22; 22, 6, conf. Exod. 7, 12; 8, 14, 15. Dan. 1, 20; 2, 2; 4, 48. Jer. 27, 9. III. Cancellarius, qui omnia, quæ in regno contingebant, ad regem referebat, et hæc, prout quoque illa, quæ rex gerebat, dicebat, aut jubebat, litteris mandabat, 2 Sam. 8, 16; 20, 24. 1 Reg. 4, 3. 2 Reg. 18, 18, 37. 1 Paral. 19, 15. 2 Paral. 52, 8. Isa. 56, 3. Esth. 5, 12, 6, 1, 10, 2, conf. Herodot. VI, 100, VII, 9, VIII, 90. IV. Summus quoque sacerdos magistratibus seu consiliariis regiis accensetur 2 Sam. 8, 17. 1 Paral. 18, 17, quod theocraticæ consentiebat,

§ 250. *Ministri aulici.* — Ministri aulici in Oriente, magno numero esse solent, quorum præcipui sunt : I. שָׁרֵי דְּרִכּוֹת, 1 Paral. 27, 23, 31, qui 1 Reg. 4, 5, 7, 19, נֶצְבִּים, et 1 Reg. 20, 15, יְשָׁרֵי הַבְּדוּת, dicuntur, et proventus ad mensam regis spectantes, curabant, non confundendi cum illis, qui tributa exigebant, 1 Reg. 4, 6. II. אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת aut נֶגֶר עַל הַבַּיִת, gubernator aukæ, qualis ditioribus quoque erat servus senior seu oeconomicus ; hic ministris aulicis imperabat, et curabat, quæ ad aulam spectabant, 1 Reg. 4, 6, 18, 5. 2 Reg. 18, 18. 2 Paral. 28, 7. Isa. 36, 5; 57, 2; 22, 15, seqq. In signum sui numeris singularem vestitum, cingulum pretiosum, et elegantem clavem super humerum gestabat, Isa. 22, 22. III. עַל הַבְּלֹתָה אֲשֶׁר, præfectus cubiculo vestium, quas rex donabat illis, quos honorare volebat, 1 Reg. 40, 22. IV. רַעַת הַמּוֹלֵךְ, amicus regis, seu quocum rex familiariter conversabatur, qui interdùm simul magistratum regni, vel officium aulicum administrabat, 1 Reg. 4, 5. 1 Paral. 27, 33. — Ast 1 Machab. 10, 63; 11, 26, 27, amicus regis dicitur, qui præstabat, quod rex volebat, et ei proximus erat. V. Milites prætoriani, in Еgypto et Babylone מִבְּדִיכָּס ; i. e. mactatores, et sub Davide בְּרִיתִי extirpatores dicti, Gen. 37, 56, 59, 1. 2 Reg. 25, 8, 10, 11, 20. 2 Sam. 20, 25; 22, 17. 1 Reg. 1, 58; 2, 25; 34, 56. Parebant præfecto, qui הַבְּחִים et רַב הַמְּבָחִים שָׁר dicebatur, Gen. 40, 5, 4, 4, 10, 12. Jer. 59, 9, 11; 40, 1, 5; 41, 10; 45, 6; 52, 12, 20. Dan. 2, 14, 15, Nomen indè ducebant, quod sententias mortis, ab ipso rege pronuntiantas, exsequebantur. Sub Dayide etiam פְּלִיטִי, celeres, atque sub Saule et demùm post Davidem רַעַתִּים, cursores, nuncupabantur : nam etsi milites erant, qui vigilias aulæ agebant, simul tamen mandata et leges regias in loca dissita ferebant, et ad pompam quoque antè rhedam regis eurrebant, dubio procul etiam, quandò rex cùm uxoribus prodibat, viros de viâ pellebant, prout nunc in Oriente mos est, 2 Sam. 13, 1. 1 Reg. 14, 27. 2 Reg. 10, 13. Sub monarchia persicâ cursores regij singularem ordinem constituebant, et, ut ab omnibus noscerentur, pugionem, Changjar dictum gestabant ; jure enim gaudebant, quemlibet obvium cogendi, ut ipsis jumentum cederet, aut se ducem viae preberet, quod dicebatur οὐγγρεύειν, angariare, Matth. 5, 41; 27, 52. Marc. 15, 21. Reges Asmonæi, et demùm Herodes ejusque filii, milites prætorianos alebant peregrinos, qui spiculum gestabant, et hinc

σπονδυλατορες nuncupabantur, Marc. 6, 27. § 251. *Gynaeconitis regum.* — Comitatui regio accensenda quoque est gynaeconitis ; nam magnâ ex parte solùm ad pompam spectat. Lex Mosaica quidem Deut. 47, 17, hanc licentiam coereuit, sed reges, et imprimis Salomo, periculum à multitudine uxorum impendens, minimè curabant, 1 Reg. 11, 1, 5. 2 Paral. 11, 21; 13, 21, nec sumptibus parcebant, quos mundus muliebris, et eunuchi, præsertim nigri ad custodiā fœminarum necessarii, requirebant ; hi enim omnes, quin Hebreis castratio Lev. 22, 24. Deut. 23, 1. interdicta esset ex aliis gentibus magno pretio emendi erant, 1 Reg. 22, 9; 24, 12, 15. 2 Reg. 8, 6; 9, 52, 53; 20, 18; 25, 11. Jer. 23, 23; 19, 2; 38, 4, 7, 59, 16; 41, 16. Quæ in gynaeconide adsunt ancillæ, rege id volente, pellices fiunt. Successor regis est quoque hæres gynaeconidis, eā tamen non utitur. Hinc Adonias, qui Abisag, Davidis pellicem, etsi intactam, uxorem postulavit, tanquam seditiosus, suppicio affectus est, 1 Reg. 2, 13, 15. Etsi autem rex illimitatâ et herili in gynaeconidem potestate utitur, uxor tamen, quæ regi præ ceteris in amore est, et quam maximè mater regis permulta et quidem politica quoque negotia evineit 1 Reg. 11, 3. 2 Paral. 21, 6; 22, 5. Hinc in libris Regum et Paralipomenon ubique mater regis nominatur, et à Jeremiâ c. 29, 2, consiliarii regis accensetur.

§ 252. *Ministrorum ratio agendi cum rege.* — Quin rex in Oriente inaccessibilis sit, illi qui quidpiam petunt, vel accusationem, aut appellationem deferunt, libellum exhibent alicui ministro, qui regi tradat, 2 Reg. 4, 13, vel, nullo suscipiente, regi in publicum prodeunti porrington. Si verò incolæ alicujus provincie præsidem suum accusant, plures centeni, ad gynaeconidem congregati conelamant, vestes suas laerant, et pulveres in aërem spargunt, donec rex misso nuntio causam querat, Exod. 5, 13, 19. Ad reges Hebreorum, uti jam monuimus, facilior erat accessus, 2 Sam. 14, 2, 5. — Qui autem regem adibant, etiam ministri, præmissâ adoratione, sicut servi coram domino suo, stabant ; hinc stare coram rege, idem est ac numere regio fungi, Gen. 41, 46. 1 Sam. 22, 6, 7. 1 Reg. 10, 8; 12, 6, 8. Dan. 1, 18, que expressio etiam de sacerdotibus et levitis, ministris Dei Regis, et de cultu divino usurpatur, Deut. 10, 8; 17, 12. 1 Reg. 8, 4. Jer. 13, 1; 18, 20; 28, 5. Ps. 24, 5. Marc. 11, 15. Luc. 18, 14, 15. Ministri et magistratus regij

penitus ab arbitrio regis pendebant; sed ipsi vicissim subditos pro arbitrio tractabant; hinc illæ querelæ prophetarum de oppressionibus et violentiis. Omnes Ministri nomine *servorum regis* veniebant, et ipsi se quoque hoc nomine nuncupare amabant, prout in Oriente adhuc usitatum est, atque huic denominationi annexi solet gloria promptæ obedientiæ, quæ prompta omnino est, etsi mandata regis injusta sunt. — Qui in Oriente regios proventus curant, rationibus reddendis vix subsunt; si autem hæ petuntur, jam argumenta fraudis in promptu sunt, et exitium ferè certum est, Luc. 16, 2. — In Persiâ regii magistratus provinciarum, quotannis visitabantur à legato regio, qui, exercitu instructus, examinabat conditio nem provinciæ, et præfectorum rationem agendi.

§ 253. *Magistratus in exilio et post exilium.* — Hebræi in exilio et post exilium retinebant capita familiarum, et principes tribuum, qui sub imperio præsectorum regiorum gubernabant suas tribus aut familias, Ezech. 14, 1; 20, 1, 8. Esdr. 1, 3; 2, 6; 4, 5; 5, 5, 6, 8. Neh. 2, 16; 4, 15; 6, 17, 18. Joachimum, et demum Schealtielem (Salathielem) et Zorobabelem à Judæis habitos fuisse principes exsulantium, verosimilimum est. In aliis regionibus proprios habebant magistratus, et supremus in Ægypto *Alabarchus*, in Syriâ verò *Archon* dicebatur. In imperio romano prærogativâ quoque gaudebant, lites civiles deferendi arbitris, quorum sententiam prætor exsequi tenebatur; Cod. L. I. T. 9, 1, 8, de Judæis. Hinc Paulus 1 Cor. 6, 1, 7, Christianis, qui tum Judæis accensebantur, Act. 23, 24, vitio vertit, quod causas suas coram praetore disceptabant, et non potius arbitris deferebant.

§ 254. *Tetrarchæ.* Regno Judeorum demum rursus collabent, quæpiam provinciæ acceperrunt tetrarchas. Origo hujus dignitatis à Gallis descendit, qui, factâ irruptione in Asiam minorem, à rege Bithyniæ obtinuerunt eam regionem, quæ posthac ab ipsis Galatia nuncupata fuit; tres tribus constituebant, quarum quælibet divisa erat in quatuor partes seu tetrarchias, quæ suis tetrarchis parebant, ipsis verò tetrarchæ regi subjecti erant. Haec nuncupatio, quæ propriè dicit magistratum summum quartæ partis alicujus tribùs sub summo imperio regis, dein extensa fuit ad alias supremos præfectos, alicui regi, vel Cæsari subjectos, etsi non imperarent quartæ parti tribùs aut populi. Tales tetrarchæ fuerunt Herodes Antipas

et Philippus, Matth. 14, 1. Luc. 9, 7. Act. 15, 1. Etsi autem à rege vel Cæsare dependebant, potestate tamen regiæ gubernabant suos, dignitate verò cedebant ethnarchis, qui quidem regis nomine non utebantur, à subditis tamen hæc honoris compellatione colebantur, ut Archelaus Matth. 2, 22. Joseph. Archaeol. XVII, 11, 4.

§ 255. *Procuratores roma i.* — Quum Judæa post Archæum ethnarcham, et rursus post Herodem Agrippam regem, in formam provinciæ romane redacta esset, gubernabatur à procuratore, qui in novo Fodere ἡγεμὼν a Josepho Fl. verò ἐπίτροπος nuncupatur. Procuratores hi erant jam equites romani, jam liberti Cæsaris, uti Felix Act. 23, 24, 26; 24, 5, 22, 27, qui, teste Suetonio in Claudio 28, Cæsari in paucis charis erat, sed provinciam pessimè administrabat, quod Tacitus Hist. V, 9, confirmat. Libertus quoque, teste Herodiano IV, 8, 11, fuit Festus, Act. 24, 27; 25, 12; 26, 24, 25. Hi præfecti non à senatu, sed à Cæsare in eas provincias, quæ in limitibus imperii sitæ et Cæsari reservatæ erant, mittebantur, ut tributa exigerent, justitiam administrarent, et tumultus compescerent. Quipiam à proximo quidem proconsule aut præside dependebant, ut procuratores Judææ à præside Syrie; magnâ tamen auctoritate, et jure quoque vitæ et necis gaudebant. Procuratores Judææ, tributa quidem per magistratus Judaicos colligi curabant, cetera verò ipsi administrabant, non rarò tamen alios quoque in consilium adhibebant, Act. 23, 24, 36; 24, 1, 10; 25, 25. Præsidium eorum erant sex militum cohortes, σπειραὶ, quarum quinque erant Cæsareæ, ubi procurator residebat; et una Jerosolymæ in palatio Herodis et in arce Antoniæ excubabat, ex quâ dominabatur templo, Act. 10, 1; 21, 52. Hi milites sententias procuratoris exequabantur, et tumultus compescabant, Matth. 8, 5; 27, 27, 28, 12. Joan. 19, 2, 25. Marc. 15, 26. Majoribus festis, quibus ingens Jerosolymæ erat confluxus hominum, procurator ipse Jerosolymam veniebat, ut orto forte tumultu, mox præsens, mediis convenientibus uti posset, Matth. 27, 2, 65. Joan. 18, 29, 19, 58.

§ 256. *De vectigalibus et semisculo templi.* — Vectigalia provinciarum conducebantur ab equitibus romanis, qui inde *publicani*, πολιτεῖον aut τελωνεῖον, dicebantur, et in provinciis conductis suos habebant portidores, seu exactores vectigalium, qui τελῶνες dicebantur. In Judæâ vectigalia etiam Judæis locabantur, qui

demum prærogativâ equitum romanorum gaudabant, Luc. 19, 2. Josephus de Betlo II, 14, 9. Portatores eorum, τελωναί, qui in Vulgatâ dicuntur *publicani*, commorabantur in portibus et in viis publicis, ubi telonium, τελωνίον, erat, et perquirebant, quæ adducebantur, Matth. 9, 9. Marc. 2, 14. Lue. 5, 27, 29. Hi portatores, teste Cicerone, procliviores erant ad amplius exigendum, quam ad fallendam fidem dominis suis promissam; hinc ubique, præsertim autem in Iudeâ exosi erant, et peccatoribus publicis accensebantur Lue. 5, 13. Marc. 2, 15, 16, conf. Thalmud. Baba kama c. 10, 113, col. 1. Nedarim c. 3; quare Pharisæi illis non communicabant, et Jesu vitio vertebant, quod cum eis mensæ accumbebat, Matth. 5, 46, 47; 9, 10, 11; 11, 19; 18, 7; 21, 31, 32. — A vectigali et tributo regibus, tetrarchis et ethnarchæ præstando, atque à censu romano distinguendus est semisiclus, qui post exsilium, ex loco Lev. 50, 11, seqq. pravè explicato, introductus fuit, ut à quolibet Iudeo adulto quotannis templo solveretur. Pendendum autem erat numisma Judaicum, ad quod Jesus Matth. 22, 17, 19. Marc. 12, 14, 15, collineat; hinc, ut Thalmudici Schekalim I, 1, 3, dicunt, à 15 adar sedeabant in templo nummularii, καλλυβισταί, qui monetas romanæ et græcas semisiclis judaicis permutabant; quum autem lucrum, quod inde petebant, usura esset, quæ Deut. 23, 20, 21, inter Iudeos vetita fuit, à Jesu templo expulsi sunt, Matth. 21, 12. Marc. 11, 15. Joann. 2, 15. In alias urbes mittebantur legati, qui semisiculum exigebant, Matth. 17, 25, et quidem mense adar, si Thalmudici, Schekalim I, 1, 3, fides est, ubi addunt, die 25 adar pignus acceptum fuisse ab illis, qui semisiculum nondum solverant. Iudei in regionibus exteris hanc pecuniam, quotannis collectam, mittebant Jerosolymam. Hinc confluabant enormes illæ templi divitiae, Joseph. Archæol. XIV, 7, 2. Cicero pro Flacco 28.

CAPUT TERTIUM.

DE JUDICIIS ET POENIS.

§ 257. *Judices*. — Ex lege Mosaicâ per omnes urches erant judices, qui etiam pagis adjacentibus judicebant; appellations verò et causæ graviores ad summum judicem seu rectorem reipublicæ, et, ejus defectu, ad summum sacerdotem, Deut. 17, 8, 9, et demum ad regem spectabant, qui in casibus difficultioribus sententiam summi sacerdotis rogasse videtur. Post exsilium rursus judices inferiores et superiores designati sunt,

Esdr. 7, 25, causæ verò graviores et appellations deferebantur ad præfectum provinciæ, vel ad summum sacerdotem, donec ætate Machabœorum supremum tribunal institueretur, quod primùm sub Hyrcano II memoratur, Joseph. Archæol. XIV, 3, 9, et non est confundendum cum consiliariis, qui Mosi ad gubernationem rerum publicarum præsto erant, et nequaquam judicium officio fungebantur.

§ 258. *Synedrium*. — Hoc, ætate Machabœorum institutum tribunal, seu *Synedrium*, Thalmudicis *Sanhedrin* dictum, compositum erat 72 judicibus. Præses, שָׁנֵר vel נְשִׂמְחָה fere semper erat summus sacerdos, secundus בֵּית דִין בַּבְּנֵי et tertius בְּבִנֵּי, quorum ille ad dexteram, hic ad sinistram præsidis consedisse dicitur. Conf. Matth. 20, 22. Assessores erant triplicis generis. I. Αρχιερεῖς, summi sacerdotes, qui in novo Fœdere et à Josepho Fl. sæpius plures commemorantur, et partim sacerdotes erant, qui summo sacerdotio functi fuerant; partim verò principes 24 classium sacerdotum, qui hâc honoris compellatione gaudebant. II. Πρεσβύτεροι, seniores, nempe principes tribuum vel capita familiarum. III. Γραμματεῖς, scribæ seu eruditæ. Nequaquam autem omnes eruditæ aut omnes seniores erant assessores *Synedrii*, sed soli illi, qui hoc munus, vel electione, vel nominatione regiæ, obtinuerant, quare perpetuo junguntur πρεσβύτεροι καὶ γραμματεῖς, *seniores et scribæ*, Matth. 26, 57, 59; 27, 5, 12, 20, 41. Act. 4, 5; 6, 12. Huic tribunal fuisse notarios et apparitores, Thalmudicis facilè credimus; de loco autem concessus, quem in templo fuisse statuunt, item eis movet Josephus, qui de Bell. V, 4, 2, VI, 6, 3, βουλὴν et βουλευτηρίον eum archivo, in castello Sion versus templum, memorat. Ast in judicio de Jesu, assessores præproperè in palatio summi sacerdotis congregati fuerunt, Matth. 26, 5, 57. Joan. 18, 24. A Thalmudicis dicuntur consedisse in orbe semicirculi, ut præses cum duabus præsidiibus suis medium locum occupaverit. In pavimento, tapete strato, vel in subjectis culcitis, cruribus plexis, prout in Oriente moris est, consedisse aliunde intelligitur. — Ad hoc tribunal pertinebant appellations et aliae causæ gravissimæ, ad quas Thalmudici, Sanhedrin I, 5, X, 89, referunt quoque quæstionem, an quispiam sit pseudopropheta, conf. Lue. 13, 33, Ætate Jesu limitata quidem per Romanos erat potestas; mittebat tamen legatos ad synagogas exteris, Act. 9, 2, et jure gaudebat, supplicium decernendi, exsequendi verò potestas ei adem-

pta erat, et ad procuratorem romanum spectabat. Joan. 18, 31, Sanhedrin, p. 24, col 2; Pilatus enim Joan. 18, 31; 19, 6, solum hoc umeo casu, jus exsecutionis illi obtulit. Lapidatio verò Stephani, Act. 7, non à synedrio exsecutioni mandata, sed in tumultu peracta fuit. Jacobus, frater Joannis, Act. 12, 2, sententiâ regis Herodis Agrippæ interfectus est. Summus sacerdos Ananus quidem Jacobum fratrem seu cognatum Jesu, aliosque ad lapidationem condemnavit, verùm id absente procuratore factum, et ab ipsis Judæis improbatum fuit.

§ 259. *Alia tribunalia aetate Christi.*—Josephus Fl. Arch. IV, 8, 14, refert, in quālibet urbe fuisse tribunal septem judicium cum duobus apparitoribus levitis, et id pro institutione Mosaicâ venditat; ast, quod suo aëvo usitatum vidit, incautè in antiquius ævum transtulit. Hæc tribunalia, quæ minoris momenti causas decidebant, *τριποιία, judicium*, dicebantur. Quod Thalmudici de synedrio 23 judicium, et de alio trium judicium referunt, Josephus ignorat. Illa synedria 23 judicium, non sunt nisi tribunalia synagogarum, quæ Joan. 16, 2. 2 Cor. 11, 24, memorantur, et solas causas religionis tractabant, nec aliás poenas quām 40 iecus minus uno, infligebant. Synedria autem trium judicium sunt arbitrii, quos leges romane Judæis in causis civilibus concedebant, quod ipsi Thalmudici produnt, scribentes, alterum à reo, et tertium ab accusatore, alterum à reo, et tertium ab utroque eligi, Sanhedrin 3; id enim erat arbitrii.

§ 240. *Tempus judiciorum.*—Tempus, quo causæ in foro agebantur, erat matutinum, Jer. 21, 12. Ps. 101, 8. Thalmudie Sanhedrin IV, interdicunt, ne judicia capitis noctu agantur, et ne unâ eademque die examen instituatur, sententia feratur, et exsecutioni mandetur, et jubent, ut exsecutio saltem in sequentem diem differatur, que omnia in tumultuario de Jesu judicio neglecta fuerunt, Matth. 26, 57. Joan. 18, 15, 18. Quod enim recentiores Judæi fabulantur, Jesu 40 dies relictos fuisse, antiquiores eorum contribules ignorant. Diebus festis judicia agi, pluribus locis Thalmudis prohibetur; ast id fini poenarum capitalium, Deut. 17, 13, expresso, *ut omnis populus Israel audiat et timeat*, non congruit; nec verendum est, ne per judicia, quæ in theoeratiâ erant Dei, profanaretur festum. Judæi Matth. 26, 5, diem festum declinare student, ne tumultus oriaritur in populo; occurrente autem demum traditore, hanc quoque sollicitudinem dimiserunt.

§ 241. *De foro seu loco Judiciorum.*—Judicia antiquiori aëvo agebantur in januis urbium, quæ ad id adaptatae erant. Publica igitur erant; nam non tantum ingredientibus et egredientibus, sed etiam ad nundinas et ad tempus fallendum congregatis patebant, Gen. 25, 10 seq. Deut. 21, 19; 25, 6, 7. Ruth. 4, 1 seq. Ps. 127, 5. Prov. 22, 22; 24, 7. Id quoque post exilium observabatur Zach. 8, 16. Græcis forum, *περιόδος*, erat quoque locus nundinarum, et ipse etiam areopagus, *ἀρέας πάγος, collis Martius*, primum non erat nisi collis, in quo quondam Marti jus dictum fuisse ferebatur, Act. 17, 19. In hoc foro Græci quoque conveniebant, ut candidatos et magistratus examinarent seu probarent, quod dicebatur *δικαιούσεν*, conf. 1 Cor. 11, 28, ubi congregatio civium, *εκκλησία*, erat vel *συγκλήτος*, quæ extra ordinem convocabatur, vel *κορώνα*, quæ statutis diebus, *τριμέτραις κορώναις*, nempe intra 35 dies quater, conveniebat.

§ 242. *Forma judicii.*—Judicia olim erant ubique summaria, exceptâ Ægypto, ubi actor litem scripto intentabat, reus scripto respondebat; actor replicabat, et reus responsum suum duplicabat. Diod. Sic. I, p. 76, conf. Job 14, 17; 51 25. In Ægypto judex quoque codicem legum coram se habebat, quod adhuc in Oriente consuetum est, conf. Dan. 7, 10. Lex Mosaica tamen formam judicii summariam, quæ apud populum nomadæ obtinebat, non immutavit; frequenter autem inculcatur, judicium esse forum Dei, ideoque studium partium vitandum esse; et severè interdicuntur dona, quæ judices pervertunt, Exod. 22, 20, 21; 23, 1, 9. Lev. 19, 13. Deut. 24, 14, 15. Cautum quoque fuit, ne poenæ corporales et capitales, uti in aliis gentibus, ultra reum, in parentes aut filios, extendantur, Exod. 23, 7. Deut. 24, 16. conf. Dan. 6, 25. Lex hæc saluberrima demum à regibus neglecta fuisse videtur, 2 Reg. 9, 26, etsi aliás forma judicii, etiam contra innoxios, quos regia potestas sublatos volebat, observaretur, 1 Reg. 21, 7, 16. Talibus regum exemplis facilè inducebantur judices ad imitationem; hinc illæ prophetarum de injustitiis querebantur. Que de formâ judicii nota sunt, ad sequentia redeunt. 1º Actor et reus se sistebant judici vel judicibus, Deut. 25, 1, qui pavimento, tapete culcitis strato, plexis cruribus insidente; aderat, recentiori saltem aëvo, notarius, qui prout adhucdum in Oriente consuetum est, sententiam et alia acta, ubi contractus, scriberbat, Isa. 10, 1, 2. Jere. 32, 1, 14. Judæi asserunt, præsidi Synædrii adfuisse duos notarios,

alterum ad dexteram, qui sententiam absolutionis, et ad alterum ad sinistram, qui sententiam condemnationis scribebat, conf. Matth. 25, 33, 46. Apparitorem adfuisse, aliunde intelligitur. 2º Actor et reus stabat, et quidem actor ad dexteram rei, qui saltem post exilium, in causis gravioribus veste lugubri indutus, et comâ incultâ comparebat. Actor dicebatur *satan*, i. e., *adversarius*, Ps. 106, 6, 7. Zach, 3, 1, 3. 3º Causa plerumque testibus juratis agebatur, vel etiam actor, aut reus in ipsis quoque judiciis captis, à judge ad jusjurandum adstringebatur, Jos. 3, 19. 1 Sam. 14, 37, 40. Matth. 26, 63. Testes saltem duo, et numerato actore, tres requirebantur, qui separati in præsentia tamen rei, audiebantur. Num. 35, 30. Deut. 17, 4, 15. Matth. 26, 59. Argumenta ex documentis quoque aliis duecebantur, quò pertinebant scripti contractus emptionis et venditionis, quorum duo exemplaria, alterum obsignatum, alterum apertum, exarabantur, prout adhuc ætate Hieronymi usitatum fuit. Jer. 32, 10, 13. 4º Sortem in judicio quoque locum habuisse, liquet ex Prov. 18, 48; sed dubio procul nonnisi consentiente actore et reo. Sors sacra, Urim et Thummim, olim ad detegendos quoque reos adhibita fuit, Jos. 7, 14, 24. 1 Sam. 14. 5º Sententia mox post examen pronuntiabatur, et sine dilatione, etsi de capite agebatur, executioni mandabatur. Jos. 7, 22, seq. 1 Sam. 22, 18. 1 Reg. 2, 23.

§ 245. *Carceres et quæstio seu tormenta.* — Celerrima itaque erat administratio justitiae, quare carceres necessarii non erant, uti adhuc-dum in Persiâ, apparitores reum duntaxat in quodam cubili judicis custodiunt, conf. Gen. 40, 3, 4. Cippus, qui Job 13, 27; 55, 11, occurrit, ex Ægypto depromptus est. Apud Hebræos rei primitus custodiebantur, Lev. 24, 12, et quidem non rarò in cisternis aquâ vacuis; unde carceres nomen *fovea*, traxerunt, Gen. 40, 15. Exod. 12, 19, qui Gen. 59, 20, nomine, ut videtur Ægyptio פְּנַסְחָה נִזְבָּה, veniunt, alias autem aliter dicuntur Eccles. 4, 14, Jerem. 57, 15. 1 Reg. 22, 27. 2 Reg. 25, 29. Jerem. 37, 4; 52, 31; 1 Paral. 46, 11; et Isa. 42, 7; 24, 20. Ps. 142, 8. Multa hæc nomina argumento sunt, carceres Hebræis recentioribus fuisse frequentes, et non modò ad asservationem reorum, sed etiam ad poenam adhibitos, Jer. 37, 15, 20. Qui careeribus mandabantur, catenis, etiam æreis vinciebantur, Jer. 40, 4; 52, 11. Ps. 105, 18; 107, 10. Judæi post exi-

lum, exemplo aliarum gentium, etiam debitores careeribus includebant, et, prout nunc in Oriente mos est, per apparitores βασιλεῖς, verberibus castigabant, Matth. 5, 26; 18, 28, 54. Ita quoque tormenta, βασιλεῖς, quibus veritas à reis exigebatur, recentiori ætate à Græcis mutuati sunt, Sap. 2, 19. Diversa horum tormentorum genera in tractatu de Machabæis, qui Josephi operibus adjectus est, recensentur. — Romani quospiam captivos catenis utrâque vel unâ saltem manu militi connectebant, atque hi in proprio domicilio permanebant. Act. 28, 16. Seneca Epist. 5, et de Tranquill. c. 20. Custodibus carcerum non rarò poena reo, qui elapsus fuit, imminens, irrogabatur.

§ 244. *Causæ debitorum.* — Creditores sibi securitatem debiti pignore, hypotheca, vel etiam sponsore procurabant; cautum autem erat, I, ne creditor, pignus petens, domum debitoris ingredieretur, ut, quidquid arrideret, sumeret, sed ante ostium exspectaret, donec debitor illud, quo carere facilè posset, pignus traderet, Deut. 24, 10, 11, conf. Job. 22, 6; 24, 3, 7, 9; II, ne mola aut lapis molaris, vel superindumentum in pignus traditum, per noctem retineatur; hæc verò pro omnibus rebus aliis, quibus debitor non facilè carere poterat, in exemplum nominantur Exod. 22, 25, 26. Deut. 24, 6, 12; III, ne debita anno sabbatico ab Hebreo, qui vervactum agens, redditus non habebat, exigantur; quare hic annus quoque *dilatio, remissio*, dictus fuit, Deut. 15, 1, 11. Alias debitore non solvente, ager aut domus ejus vendebatur; plerumque autem agri creditoribus usque ad annum Jubileum venditi fuisse videntur, Prov. 31, 16. Si haec non aderant, vel non sufficiebant, debitor cum uxore, et liberis, in servitutem vendebatur, Prov. 22, 27. Mich. 2, 9. si verò sponsor intercesserat, bie ad solutionem iisdem mediis urgebatur; unde monetur Prov. 6, 1, 4; 11, 15; 17, 18; 22, 26, ne quis facilè debitori coram creditore manum porrigat, id est, pro eo spondeat. Lex Mosaica autem non statuit, anno sabbatico vel Jubileo, debita extingui, seu novas tabulas fieri; Si Josephus Arch. III, 12, 1, de anno Jubileo id asserit, testatur duntaxat de suâ ætate. Nehemias verò c. 5, 1, 12, ad sublevandos pauperes, novas tabulas extra ordinem evicit.

§ 245. *Usura.* — Exod. 22, 24. Lev. 25, 35, 57, cavetur, ne à pauperibus accipiatur usura pro mutuâ pecuniâ vel pro frumento; quia verò litigies oriebantur, quisnam pauper habendus

essel; lex demum Deut. 23, 20, 21, ad omnes Hebreos extendebantur, et usura tantum à peregrinis permissa fuit; quare ad mutuum Hebreis dandum, tanquam ad singulare opus charitatis, hortatur Moses Deut. 15, 7, 11; 24, 15. Hinc passim celebratur, qui mutuum dat, nec recipit usuram, Ps. 15, 5; 57, 21, 26; 112, 5. Prov. 49, 17. Ezech. 18, 8.

§ 246. *Pœna levissima.* — Deliberatæ transgressioni legum cæremonialium, excisio è populo, de quâ paulò post dicemus, constituta erat; qui autem errore, præcipitatiâ vel inde-liberatè legem cæremonialem vel etiam certas leges naturales civili pœnâ sancitas, transgres-sus fuit, sacrificio se ab excisione redimere poterat, si suâ sponte ad se rediit, et se timore excisionis liberare voluit, Num. 15, 27, 31. Ita peccatores invitabantur, ut in se redirent, lœso satisfacerent, et emendantur. Id verò valebat de aliquibus duntaxat peccatis, quæ di-viduntur in peccata et in delicta; pro peccatis sacrificium pro peccato, quod æquè **תְּנִזְבָּח**, **תְּנִזְבָּחַת**, **תְּנִזְבָּחָת**, dicitur et pro delictis sacrificium pro delicto, **מִשְׁנָה** dictum, statutum erat. Dis-crimen paulò obscurius est; ex Lev. 4, 5, id modò eluet: peccata hoc sensu strictissimo, esse transgressiones legum negativarum, non sine testibus admissas; delicta autem esse trans-gressiones legum affirmativarum sine omni teste commissas; in adulterio enim cum ancillâ, Lev. 19, 20, 22, spectatur intermissio redem-p-tionis ex servitute. Pœna erat, quòd reus jacturam victimæ faciebat, et, non quidem peccatum, sed delictum super caput animalis ad suam confusionem confitebatur, et, si ne-glexerat restitutionem injustè partorum, non modo aliena restituebat, sed etiam quintam partem pro indemnitate addebat, Lev. 6, 4, 5. Num. 5, 5, 10; restitutio enim domino, vel ejus hæredibus, vel horum defectu sacerdoti, tanquam ministro Jehovæ, præstanta, semper ad amussim exigebatur; quare, ut res notissi-ma, in novo Fœdere non commemoratur Eph. 4, 28.

§ 247. *Muleta.* — Muleta alia ad arbitrium lœsi, alia ad aestimationem arbitri, et alia ex lege præstanta erat. Ita **כָּרְבָּנֶשׁ**, seu lytrum pro illis pœnis corporatibus, que jure talionis infligendaæ venirent, arbitrio lœsi, Exod. 21, 30; et lytrum, quod dominus, moni-tus de tauro cornupetâ, qui dein hominem liberum interemit, arbitrio vindicis sanguinis relictum erat; hoc solo casu lytrum pro pœna capituli permissum fuit. Exod. 21, 28, 31. Si

verò viri rixantes gravidam læsissent, ut citius pareret; muleta ad aestimationem mariti et arbitri solvenda fuit. Pro servo denique, qui à bove cornupetâ interemptus fuit, à domino, qui scivit, bovem esse ferocem, ex lege Exod. 21, 32, pendendi erant 50 scieli, conf. Deut. 22, 19. Muleta omnes laeso solvebantur.

§ 248. *Pœna furti.* — Furtum et fraus quælibet, duplo resarcienda erat, Exod. 22, 3, 6, 8; si verò ovis, furto ablata, jam mactata vel vendita erat, ut, furem de restitutione non cogitasse, pateret, quadruplo, et bos eodem casu quintuplo resarciri debuit, quia oves in desertis furto magis expositæ, et boves ad agriculturam necessarii erant, Exod. 21, 37. Si fur solvendo impar erat; cum uxore et liberis in servitutem vendebatur, Exod. 22, 2. 2 Reg. 4, 1, conf. Gen. 45, 19; 44, 7. Capitis verò pœna duntaxat in furem qui de anathemate quidquam subri-puerat, statuta fuit, Jos. 7, 25; nam quod Da-vid 2 Sam. 12, 5, de raptore ovis dieit: *Filius est mortis, nihil aliud est, nisi reus, pœna dignus est;* addit enim, ut raptor ovem raptam et mactatam, quadruplo resarciat; hinc simul appetat, furtum et raptum eodem jure venisse. Qui verò furem noctu, ante solis ortum, paries perfidientem, in conflictu occidit, impunis erat, quia non poterat scire, an non venerit concilio occidendi, neque eum agnoscere, ut illum in jus vocaret, Exod. 22, 1.

§ 249. *Pœna corporales.* — Pœna corporales erant ictus baculi, Lev. 19, 20. Deut. 22, 18; 25, 2, 3, nec dignitas personæ exceptio-nem admittebat; hinc verbera generatim pro pœna veniunt, Prov. 10, 15; 17, 26. Jer. 57, 15, 20. Ps. 89, 55. Id nunc, ut olim, est in Oriente jus commune, hoc solo discrimine, quod nunc ictus plantis pedum, olim autem tergo infligebantur. Instrumentum erat baculus. Cru-deles scorpionibus, i. e. flagellis, quæ cuspidi-bus ferreis munita erant, et à Romanis horribilia dicta sunt, utebantur; hæc verò non erant ex lege Mosaiçâ, sed immanibus heris in servos usitata, 1 Reg. 12, 11. Ad ictus condem-natus, pronus in terram sternebatur, et præ-sente judice ad summum 40 ictibus cædebatur, Deut. 25, 2, 5. Judæi recentiores, justo scrupu-losiiores, ne errore numerum excederent, ictus 40 uno dempto, seu 39, et quidem in synagogis infligebant, Matth. 10, 7, 17, 26, atque juxta Thalmudicos, Maccoth, 5, 10, fla-gello utebantur, quod tribus loris constabat, ut quolibet ictu triplicem plagam infligerent; quare nonnisi 15 ictibus persecutiebant, qui

conficiebant 39, 2 Cor. 11, 24. Cum his nequaquam confundenda est crudelis Romanorum flagellatio, nullo ictuum numero adstricta, à quā tamen lege Porcia, cives romani exempti erant, Cicero pro Rabirio, ad famil. X, 52, in Verrem V, 53, conf. Act. Apost. 16, 22, 25, 50, 37. Excæatio Hebrais consueta non erat, nec in aliis gentibus ad pœnam decernebatur, sed ne excæcatus moliri quidquam posset. Ex hâc causâ excæcabantur reges rebelles, et in Persiâ sec. XVII, filii regis, nempe stylus argenteus, quo oculi stibio fucari solent, candens admovebatur oculis, ut acies destrueretur, et nonnisi debile lumen remaneret, quo objecta discerni non poterant.

§ 250. *Jus talionis.* — Qui alterum in rixâ ita percussit, ut lecto affligeretur, eum indemnem præstare tenebatur, Exod. 21, 18, 19. Qui verò mox initio rixæ, deliberatè vel ex insidiis, membrum aliquod alterius læsit, jure talionis eodem membro lædendus erat, ut non modò vita pro vitâ, sed etiam oculus pro oculo, dens pro dente, pes pro pede, manus pro manu, adustio pro adustione, vulnus pro vulneri, livor pro livore redderetur, Exod. 21, 23, 25. Lev. 24, 19, 22. Testis quoque mendax eodem talionis jure, illâ pœnâ afficiendus erat, quæ criminis, pro quo mendaciter deposuerat, decreta erat. Deut. 19, 16, 21. Ætate Christi. Mauth. 5, 38, 40, cum disciplinâ morum confundebatur hoc jus criminale, ex quo solum à judice ad actionem læsi, sententia ferenda erat, et ex quo læsus satisfactionem majorem petere non poterat, et neque hanc petere tenebatur, sed licebat, ante vel post sententiam judicis, de aliâ satisfactione transigere cum reo, qui profectò per se ipsum et per amicos, omnem lapidem moverit, ut læsus datâ pecuniâ, כְּפָר, placaretur. Jus hoc omnibus antiquis gentibus commune erat, et medium profectò est efficacissimum, à lesionibus abs terrendi; progressu autem temporis, quum mores mansuescebant, transactiones in jus ordinarium abierunt, ut demum satisfactio arbitrio prætoris relicta fuerit. Argumenta, quibus hoc jus impugnatum fuit, ad rem non faciunt; ut si dicunt, hoc jure cives mutilatos multiplicari; nam potius minuuntur, quia pœna hæc à lesionibus efficaciter deterret; vel si dicunt, difficile esse, aut prorsùs fieri non posse, ut alteri vulnus non majus infligatur, quâ auctor injuriæ, intulit; id enim ipse sibi imputet.

§ 251. *Suppicia Mosaica.* — Poena mortis

Gen. 9, 6, in homicidas statuit, genus autem supplicii non definitur. Decollatio in Ægypto usitata fuit, Gen. 40, 17, 19, Hebræis itaque nota erat, et sub regibus non quidem ipsa; aliquid tamen simile occurrit, 2 Sam. 4, 8; 20, 14. 2 Reg. 10, 6, 8. Postremis temporibus reges, præsertim Herodes et ejus posteri, decollationis sententiam non raro tulerunt, Matth. 14, 8, 12. Act. 12, 2. Lex Mosaica verò nequaquam eam statuit, sed gladium, quo reus quâcumque ratione interimebatur, ut vel ex phrasibus liquet: *irruere in eum... et irruit in illum*, Jud. 8, 21. 1 Sam. 22, 18. 2 Sam. 1, 15. Reg. 2, 15; 29, 51, 54. Probabilius exsecutor sententiae gladio in ventrem rei irruerat. — Alterum supplicium ex lege Mosaicâ est lapidatio, pluribus antiquioribus gentibus usitata. Ut videtur, ex antiquâ consuetudine, statuit lex Mosaica ut testes conjicerent primos lapides in reum, et demum universus populus lapidaret, Deut. 13, 10; 17, 7. Jos. 7, 25. Joan. 8, 7. Quod Thalmudici Sanhedrin 6, 1, 4, decernunt, ut reus primûm ex contabulato quopiam dejiciatur, et dein lapidetur, commentum est. Hoc supplicium intelligendum est, ubicumque genus mortis non definitur, adeoque etiam Lev. 20, 10. Deut. 23, 22, de adulteris, prout Ezech. 16, 38, 40. Joan. 8, 5, exponitur, conf. quoque Exod. 31, 14, et 35, 2, cum Num. 15, 33, 36, ut adeò auctoritas Thalmudicorum, qui strangulationem intelligunt, prorsùs nulla sit.

§ 252. *Excisio ex populo; excommunicationes.* — Si Deus dicit: *Exscindam illum de populo*, de providentiâ divinâ intelligendum est, quâ futurum sit, ut familia ejus emoriatur, conf. 1 Reg. 14, 10; 21, 21. 2 Reg. 9, 8. Si autem dicitur, *de populo suo exscindatur*, supplicium lapidationis intelligendum est, Lev. 17, 4; 20, 10, 18, conf. Exod. 31, 14; 35, 2. Hebr. 10, 28. Judei verò recentiores excisionem de excommunicatione interpretati sunt, et tres ejusdem species introduxerunt. Levissima est separatio à Synagogâ et à consortio Iudeorum ipsius quoque uxoris et domesticorum ad quatuor cubitos, per 50 dies, qui, nisi excommunicatus resipiscat, duplicantur et triplicantur, etsi peccata, ob quæ infligitur, adeò grandia non sint, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabbin. col. 1504, seqq.—Gravius est anathema, quod cum imprecationibus, in cœtu 10 virorum pronuntiatur et reum ab omni communione Iudeorum excludit, solum virtutalia ab eis emere potest; Buxtorf. Lex. Chald. Thalm.

Rabb. col. 827, conf. Joan. 16, 1, 2. 1 Cor. 5, 2, 9. — Excommunicationis tertia est gravissima נִשְׁמָרָה, solemnis exclusio ab omni presus communione Judæorum, ut reus iudiciorum Dei relinqatur, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rabb. col. 2463, 2470. An nomen נִשְׁמָרָה id insit cum נַמְנָה בָּשָׂר, Nomen, i. e., Deus venit, et cum μαρτυρεῖς, Νόμος Ιησοῦς, Dominus noster venit, disputatur; multò verisimilius est, illà ætate secundam excommunicationem à tertia non fuisse distinctam, et 1 Cor. 5, 5. 1 Tim. 1, 20, exprimi verbis: *Satanus tradere ad perditionem earnis.*

§ 253. *De infamia post supplicium.* — Infamia vivorum in lege mosaiæ non occurrit, in quospiam autem, supplicio affectos, triplex infamiae genus decernitur. I. Combustio rei lapidati, ex consuetu line retenta, Gen. 58, 24. Lev. 20, 14; 21, 9. Jos. 7, 45, 25; præceptores Judæorum somniant, in os rei vivi plumbum liquefactum infusum fuisse. II. Suspensio cadaveris in arbore vel stipite, in Ægypto usitata, Gen. 40, 17, 19. Num. 25, 4. 5. Deut. 21, 22, 25. Suspensus respiciebatur tanquam à Deo maledictus, i. e., à Deo punitus, abominationi expostus; quare cùdem die deponendus et sepelieundus erat. Quod 2 Sam. 21, 6, narratur, Gabaonitarum, non Israelitarum est. Hæc suspensio à crucifixione Romanorum quidem longissimè distabat; ast Judæi legem Deut. 21, 22, 23, ad hanc quoque extendebant; Joan. 19, 21, seqq. Gal. 5, 13. III. Lapidatio cadaveris, vel loci, in quo affectus supplicio sepultus fuit. Jos. 7, 25, 26. 2 Sam. 18, 17. Hinc exsurgebat acervus lapidum, cui posthac quilibet transiens, ut aversationem criminis testaretur, lapidem adjiciebat. Conf. supra, § 204.

§ 254. *Supplicia exoticæ.* — Alia supplicia, quæ in Bibliis ocurrunt sunt exoticæ, quæ recentiori ætate inter Hebreos quoque invaluerunt. I. Decollatio, Persis, Græcis, Romanis et multis aliis gentibus usitata. II. Strangulatio, ad quam 1 Reg. 20, 31, alluditur. Judei recentiori ævo eam Mosi obruserunt; phrasim enim, morte moriatur, interpretantur de strangulatione, tanquam levissimo supplicio, quod verò ab ipsis nequaquam levissimum describitur, nam præcipiunt Sanhedr. 10, 5, ut rens strangulandus usque ad medium corporis in simum defodiatur, et sudario, colle injecto, à duobus lictoribus ex utrâque parte attracto juguletur, et ori simul plumbum igni liquefactum infundatur. III. Combustio vivorum in elibano, qui ut diximus, puto similis erat, Dan. 5. Conf.

Chardin *Voyage T. IV*, p. 276. Supplicium Chaldeis usitatum. Jer. 29, 22. IV. Fossa leonum, à laue lum in regno Fess, et Marocco usitata, Dan. 6. V. Dichotomia chaldaica et persica, quæ reo manus sinistra et pes dexter, vel manus et pedes articulatim abscondebantur. Dan. 2, 5. Læch. 16, 40; 25, 16, 17. Luc. 12, 46. Matth. 24, 51. Mutilatio supplicio affectorum occurrit 2 Sam. 12, VI. Τυπωντος, supplicium graecum, servis prefluitum, quo reus in stipite suspensus, scipionibus ligneis verberabatur, donec moreretur, 2 Mach. 6, 10, 19, 28, 50. Hebr. 11, 55. VII. Reus nonnunquam, in primis in Persiâ, serrâ per longum dissecabatur, quo supplicio Isaiam à rege Manasse affectum fuisse, tradunt Thalmudici, Sanhedrin p. 105, c. 2, conf. Justinus dial. cum Tryphon. David eo usus est in devictos incolas Rabbath Ammon, conf. 1 Paral. 20, 5. VIII. Romani cogebant reos, et captos quoque hostes, ad oblectamentum populi in theatris cum bestiis, vel etiam more gladiatorum contra se invicem, usque ad mortem decertare, Timoth. 4, 17. conf. 1 Cor. 15, 32. IX. Persis erat septus altis parietibus locus, cinere completus, supposito tigno prominente, in quem magnates colloabantur, et benigne cibo et potu nutriebantur, donec somno sopiti in illam insidiosam congeriem deciderent, et lentâ morte perirent. Hoc supplicium Macedones in Syriâ imitati sunt, 2 Machab. 15, 4. X. Græci et Romani nonnullos, præsertim sacrilegos, suspenso lapide in collo, et sacco impositos, in mare vel fluvium præcipitabant, conf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 4. XI. Crucifixio Persis, Carthaginensis et Romanis usitata erat; romanam reges quoque Asmonæi receperunt; Jesus verò Salvator, agentibus tumultuosè Judæis, à Romanis crucifixus fuit; quare de hoc supplicio plura dicenda veniunt.

§ 255. *Crucifixio romana.* — Crux à Romanis decreta erat facinoris servis, latronibus, sicariis et seditionis, quibus Judæi Jesum accensebant, quia se regem dicebat, Luc. 23, 1, 5; 13, 16. — Latâ sententiâ: *Ibis ad crucem, cruciarius, omnibus vestibus spoliabatur, et stipiti humili, usque ad lumbos pertingenti, alligatus, interdùm virgis, plerūque verò flagellis adeò dilaniabatur, ut ministrorum innumitate non pauci interierint.* Jesus etiam spinis coronatus et illusus fuit; strictè id petulantiae militum romæ orum debetur, ad supplicium crucis non pertinebat, Math. 27, 29, Marc. 15, 17. Joan. 19, 2, 5. Nam aliæ cruciarius flagel-

latus mox crucem ipse trahebat ad locum supplicii, qui erat extrâ urbem in aliquo colle penè viam publicam, et Jerosolymæ quidem in plagâ occidentali versus septentrionem.—Crux, quæ *infame lignum, infelix lignum, σταυρός*, i. e. *stipes*, dicebatur, constabat stipite perpendiculari, et altero transverso, in formam litteræ T, eminentia tamen supra stipite perpendiculari, cui scripta causa supplicii affigebatur. De suppeditaneo silent veteres, qui hoc supplicium et cruces quâm plurimas viderunt, sed testantur, in medio ferè stipitis perpendiculari, eminuisse clavum instar cornu, cui cruciarius, ne corporis pondus fixuram manuum rumperet, inequitabat; hinc illæ phrases: *Cruci inequitare, cruce invehi, acutâ cruce sedere, acutâ cruce requiescere*, conf. Irenæus contra Haeres. II, 42, Justinus dial. cum Tryph. Tertullianus adv. Nation. L. II, et adv. Marcion. L. III, c. 48. — In loco supplicii, crux primùm erecta, terræque infixa, firmabatur; altitudo vix 10 pedes superabat. Cruciarus prorsùs nudus ad clavum in medio stipitis eminentem, elevabatur vel funibus attrahebatur, ut eidem inequitanti mox manus ex utrâque parte trabi transversæ funibus alligabantur, et deinde clavis per palmas transactis affigabantur. Hinc illæ phrases: *Tollere in crucem, ferre in crucem, agere in crucem, ascendere in crucem, salire in crucem, excurrere in crucem*, conf. Cicero in Verrem. V. 66, et Josephus de Bell. VII, 6, 4. Quospiam cruciarios non fuisse clavis affixos, sed duntaxat funibus alligatos, nullo antiquorum testimonio probari potest. Pedes verò fuisse quoque clavis affixos, disertè legitur in Plauti Mostellariâ Act. II, sc. I, 12, conf. Tertullianus adv. Judæos c. 4. adv. Marcion. L. III, c. 49. Non ambos pedes unico clavo, sed singulos singulis clavis affixos fuisse, verisimilius est; nam Cyprianus, qui cruciarios vidit, de passione dicit, singulos clavos singulis pedibus adhibitos fuisse. — Ita cruciarius affixus hærebat, donec moreretur, et cadaver putresceret. Quamdiù vivebat, vigilæ aderant, quæ eo mortuo discedebant, sed, ut cadaver humaretur, concessum non fuit, nisi ex singulari indulto, quod Cæsar nonnunquam die suo natali, uni alterive largiebatur. In Judæa autem Romani, ob Deut. 21, 22, 25, concedebant, ut cruciarii eâdem die humarentur; quare eos fumo, ex igne sub cruce excitato, suffocabant, vel bestias eis immitabant, vel malleo ossa ad crucem, tanquam ad incudem, contundebant, vel lanceâ latus perforabant, ut morerentur, et humari possent.

Judæi his ultimis temporibus ex Prov. 51, 6, reo ante supplicium, vinum myrratum præbebant, ut mente turbaretur, et dolores minus sentiret, Sanhedrin I, p. 250. Hunc potum Jesus, ut serenâ mente pateretur, recusavit, Matth. 27, 24. Marc. 15, 23. Ab hoc potu distinguendum est acetum, seu posca, quam miles romanus ei in cruce porrexit, Matth. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36. Joan. 19, 29.

§ 236. *Immanitas crucifixionis.* — Quemadmodum ignominiosissimum, ita quoque crudelissimum et teterimum fuit crucis supplacium, quo Cicero in Verrem V, 64 et 66, dicit, ab oculis auribusque et omni cogitatione hominum removendum esset. Atrocitas sistitur à medico Georg., Gottl. Richter Diss. de Morte Servatoris in cruce p. 36, seqq. 1º Situs corporis violentus, brachiis sursùm extensis, per tantum tempus immobilis, ubi vel minima motitatio dolores manuum et pedum clavis perfoßorum et tergi flagellatione laniati, exacerbabat. 2º Clavi per loca palmarum et pedum, nervis et tendinibus plena, trajecta, dolores ineffabiles creabant. 3º Tot vulnera sub aeris liberrimi circumfusi attactu, inflammabantur, unde dolor omni momento magis increscet. 4º In loca tensa et pressa plus sanguinis per arterias influebat, quâm revelli per venas potuit, et aorta, inter illa in extremis obstacula, fluxum sanguinis magis ad caput et ventrem determinans, ibi pressis carotidibus rubores faciei doloresque capitatis pariebat, hic opportunitiora ad stasin et corruptelam loca occupabat. Illud autem longè atrocius erat, aortam, quæ jam non, ut olim, æquale et placidiori rivo per patentia vasa se liberabat, omnem, quem sinister cordis sinus suggerit, sanuinem minimè suscepisse, ne que pulmonali sanguini liberum huc aditum fuisse, adeoque et dextri cordis sinum, sub nixu expulsionis suæ in oppletum pulmonem, horrendâ anxietate, quæ omni dolore et ipsâ morte intolerabilior erat, laborasse. Arteriæ et venæ pulmonales, coronariæ, intercostales, omniaque majora vasa circa cor, ob copiam huc redundantis et accumulati sanguinis, angores vehementissimè intendeant. 5º In his, perpetuò crescentibus tormentis, cruciarius plerumque usque ad tertium, nonnunquam quoque usque ad septimum diem vivebat; hinc Pilatus audiens, Jesum obiisse, rei veritatem à centurione militum exquisivit, Marc. 15, 44; hinc quoque latronibus, cum Jesu crucifixis, ossa frangebantur, ut morerentur, et hâc adhuc die sepeliri pos-

sent, Joan. 49, 57; hinc Jesu quoque latus sinistrum miles lanceâ perforavit, ut videret, an duntaxat delinqüit passus, vel rēapse mortuus esset; ast nullum vita signum observatum fuit, Joan. 49, 51, 37; quid si mortuus non fuisset, ipsa haec lateris perforatio ei vitam ademisset, prout medici Eschenbach opuscul. med. de *Servatore non apparente sed verè mortuo*, et Frid. Gruner Diss. inaug. med. de *Jesu Christi morte verà, non synopticà*, 1805, ostenderunt; pertusum enim fuit pericardium, hinc lympha et sanguis effluxit.

§ 257. *Executor supplicii*. — Sententias mortis à rege latae, milites prætoriani exequabantur, sed etiam alius quicumque hoc officium sibi honori duebat, 2 Sam. 1, 15, 4, 12. Rōges Persie olim, ut hodie dū, latam mortis sententiam revocare non poterant, Dan. 6, 15, 25. Rei quoque passim proprio cingulo vinciebantur, et ad supplicium rapiebantur. conf. Act. Ap. 21, 10, 14. Joan. 21, 18. — Homicidæ à vindice sanguinis, i. e., à proximo cognato interficiebantur, de quo mox plura dicemus. Lapidationem autem testes inchoabant, et omnis populus prosequebatur et consummabat, Deut. 17, 7. — Magistratus romani suos quidem habebant lictores; ast sententiam crucis ætate Cæsarum exequabantur milites, ad quos vestes cruciarii, quasi preda, pertinebant, Matth. 27, 55. Marc. 15, 25. Luc. 23, 24. Joan. 19, 25, 24.

§ 258. *De vindice sanguinis, et de urbibus asyli*. — Executio supplicii, ex antiquissimo decreto divino, Gen. 9, 6, in homicidam statuti, devoluta est in fratrem aut proximum cognatum, qui, nisi reum occideret, infamis erat, unde Hebræis dicitur Ἀστερίς, quasi maculatus, donec homicidium vindicaverit. Jus hujus generis, ubi non habetur tribunal, necessarium est; mutandum autem foret, quamprimum iudices constituuntur. Lex Mosaica verò ob adjuncta temporum jus quidem reliquit, sed abusus præcavit, decernendo asyla, *urbes refugii* tres trans, et tres cis Jordanem, ad quas viæ ex omni parte, linea recta sternenda et signandæ erant, ut qui quempiam inopiatè præter intentionem, vel inirium vitæ aggressorem, vel forem ante solis ortum occidisset, eò fugeret; sed ex urbe demum non egredieretur usque ad mortem summi sacerdotis, postquam jus vindicis extinctum esset. Ingratuar hoc, et incommodum quasi exilium et imprudentia metum, et prudentia studium injiciebat: atque ostendebat, maximum esse humanae vitæ pre-

tium, quam nemo, ne casu quidem aut per imprudentiam, alteri eriperet, nisi et ipse aliquid inde pateretur. — Cæterum, in urbibus asyli, que sacerdotum et levitrum erant, et Deut. 19, 4, 15, 4, 41, 47. Num. 33, 9, 29. Jos. 20, 4, 9; 21, 11, 15, 21; 27, 52, 56, 58, nominantur, omnes quidem recipiebantur, sed demum examinabantur, etsi rei deprehenderentur, vindici sanguinis tradiebantur; nam homicidæ strictissimo jure talionis tenebantur, ut nec altare asylum præberet, neque lytrum suspiciendum esset, Exod. 21, 12. Num. 33, 9, 55. Deut. 19, 5, 15. 1 Reg. 2, 28, 54. Cæterum, antiquissima est Orientalium opinio, locum in quo sanguis hominis effusus est, nec rorè, neque pluvia irrigari, donec homicida penas dedisset, conf. 2 Sam. 1, 21.

Ad mortem sibi ipsis inferendam nequaquam propensi videntur fuisse Hebræi; quare de suicidio, nihil in lege disertè occurrit. Sed leges, que summum vitæ humanæ et deus et pretium declarabant, divinitus eadem ad naturalem unicuique propriæ vitæ amorem corroborandum efficacissimæ erant.

§ 259. *Homicida ignotus*. — Si occisus in campo inventus erat, nec homicida detegi poterat, exhibant seniores et judices proximarum urbium, et examinabant, quæ urbs cadaveri sit proxima, atque hujus urbis seniores demum vaccam, quæ nunquam jugum portavit, ad fluvium perennem adductam, ita maetabant, ut sanguis in fluvium descendaret, ac sic aquis ejus quasi auferretur, et præsentibus sacerdotibus, manus in flumine lavantes, dicebant: *Manus nostra non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi (nostri effundi) viderunt; propitiis esto, Domine, populo tuo Israel, quem redemisti, et ne reputes sanguinem innocentem (culpam homicidii) in medio populi tui Israel (populo tuo Israel)*! Deut. 21, 1, 9. Hic ritus non modò innocentiam judicum et seniorum, et abominationem cœdis, sed etiam pœnam, quam homicida meruit, testabatur.

CAPUT IV.

DE RE MILITARI.

§ 260. *Conspectus rei militaris*. — Ex rixis singulorum natæ sunt progressu temporis pugna familiarum, prælia tribuum, et demum bella gentium et populorum. Prælia, quæ ditabantur victores, alliebat potentiores ad capessenda arma, et viam sternebat ad feritatem, quam, ut patriarchæ post diluvium evitarent, servos armis instruebant, ut ad

vim vi repellendam semper parati essent; erga alios autem aequitatem observabant, atque foedera cum vicinis pangebant, quibus sibi securitatem procurarent, et aliis verecundiam incuterent. Quum familiae in tribus excrevissent, servis armatis opus non erat, sed quilibet ingenuus armis assuefiebat, et contra hostes in farenam descendebat. Arma pleraque jam in Pentateucho occurrunt. Hebrei posthac bello vicinis jam superiores, jam inferiores, generatim uteunquem pares erant, donec sub Davide multò superiores fierent. David militem perpetuum, quem Saul induxerat, auxit, et Salomo etiam equitatum et currus bellicos invexit, qui sequenti ævo quidem re tenti, et ingentes quoque exercitus coacti sunt, atque munitiones et arma perficiebantur; ast ars militaris parùm profecit. Post exilium, rei militaris auctores fuerunt Machabæi; verum eorum posteri præpotentibus Romanis succubuerunt.

§ 261. *Conscriptio populi.* Secundo anno post egressum ex Ægypto, conscripti sunt, qui ad tractanda arma erant idonei, nempe qui aetatem 20 annorum attigerant, et qui 50 annos nondùm excesserant. Levitæ, qui vigilias sacri tabernaculi agebant, sigillatim conscripti sunt, Num. 4, 4, 54. Conscriptio anno quadragesimo post egressum ex Ægypto, repetita fuit, Num. 25, 19, seqq. Principes tribuum, dubio procul per genealogos, conscriptiones curabant, ex quibus demùm, instante bello, milites legebantur; totus enim populus nonnisi singulari casu ad arma vocabatur, Jud. 20. 1 Sam. 11, 7. conf. Exod. 17. Num. 51. Jos. 7, 7, 41, 12. Conscriptio sub Davide, 2 Sam. 24, quæ ipsi Joabo displicuit, cò spectasse videtur, ut totus populus militiae perpetuae manciparetur; quare non per genealogos, sed per præfectos militares peracta fuit, nec de èa usitatum alias verbum מִנְחָה, sed עַבְדָּו usurpatur. Haec universalis conscriptio populi interrupta quidem fuit; at sub regibus sequentibus invaluisse videtur, alioquin ingentes illi exercitus, qui in libris regum memorantur, demptis etiam locis de mendo librariorum suspectis, cogi non potuis sent.

§ 262. *Delectus militum.* — Delectum militum, instante bello, genealogi curabant, Deut. 20, 5, 9. Sub regibus erat quoque supremus genealogorum præfector, qui numerum militum tenebat, et à summo præfecto militari distinguitur 2 Paral. 26, 41, conf. 2 Sam. 8, 47; 20, 25. 1 Paral. 18, 16. Lectis militibus à

genealogis annuntiandum fuit, quinam vacatio ne à militiâ gaudeant, Deut. 20, 5, 8, nempe 1º Qui domum ædificârant, et nondùm incoluerant. 2º Qui vineam aut hortum olearum plantârant, et fructus nondùm perceperant, adeòque primis quinque annis. 3º Qui sponsam emerant, nuptias verò non celebrârant, aut anno cum èa nondùm vixerant. 4º Timidi, qui alioquin nonnisi aliorum animos dejecissent, et, quia ferè omnia ad magnum animum et fortitudinem redibant, periissent.

§ 263. *Divisio militum.* — Divisio exercitûs in tria agmina, quæ Gen. 14, 14, 15. Job 1, 17. Jud. 7, 16, 20. 1 Sam. 11, 11. 2 Sam. 18, 2, memoratur, probabilius erat cornu dexterum, et sinistrum, atque centrum. Praefecti harum divisionum, שָׁלְשֵׁלִים dicti suis evident, Exod. 14, 7; 45, 4. 2 Reg. 7, 2, 17, 19; 9, 23; 15, 25. Ezech. 25, 13, 25. — Hebrei egredientes ex Ægypto, more militari divisi, progrediebantur כְּבָחָמָה, Exod. 12, 51, quæ dictio Exod. 15, 18, permutatur cum חַמְשֵׁלִים, fortasse melius חַמְשֵׁת, ut divisio ad quinquaginta exacta fuerit, et 50 viri in longitudinem sese sequerentur; hinc occurrunt præfecti 50 militum, qui in capite lineæ consistebant, 1 Sam. 8, 12. 2 Reg. 1, 9, 14, 19, conf. Jos. 14; 3, 12. Jud. 7, 11. — Aliæ divisiones erant 100, 1000 et 10,000 virorum, quarum cuiilibet præerat præfector, Num. 51, 48. Deut. 1, 15. Jud. 20, 10. 1 Sam. 8, 12; 18, 15; 29, 4. 1 Mach. 5, 55. Haec divisiones juxta familias, 2 Paral. 25, 5; 26, 12, 15. Centuriones et chiliarchæ consiliis hellicis participabant, 1 Paral. 13, 1, 3. 1 Sam. 18, 13, et videntur Jos. 10; 24. Jud. 11, 6, 11, vocari קָצִינִים. Dux totius exercitûs dicebatur שֶׁר עַל הַצֹּבָא et qui conscriptionem ejus curabat, præfector, qui non est confundendus cum סִפְרֵי הַכָּנָזְדִּים, Isa. 55, 18. 1 Paral. 18, 15, 46; 27, 53. 1 Reg. 4, 4. 2 Paral. 17, 14; 26, 11. — Sub Davide ducenta octoginta millia virorum erant, quorum 24,000 cum suo duce, alternis per mensem militiam obibant, 1 Paral. 27, 1, 15. — Sub rege Josaphat exercitus in quinque inæquales partes divisus erat, quarum quælibet suo duci parebat, 2 Paral. 47, 14, 17. — Ex lege Deut. 20, 9, genealogi præfectos militum designabant, et dubio procul capita familiarum seligebant, quod sub regibus desiit; præfecti enim tum erant perpetui, partim principes familiarum, partim alii à rege selecti. — Duces et reges habebant armigerum, qui ex fortissimis viris selectus erat, et non modò

arma domini sui portabat, sed etiam mandata ad alios praefectos deferebat, et domino suo in omnibus periculis praestò erat, 1 Sam. 14, 6; 17, 7. conf. Polybius X, 4.

Equitatus, currus bellici, et exercitus pedestris, diversa erant agmina, Exod. 14, 6, 7; exercitus quoque pedestris, juxta diversitatem armorum, divisus erat in velites et in hastatos, Gen. 49, 19. 1 Sam. 50, 8; 13, 25. 2 Sam. 5, 22; 4, 2; 22, 50. Ps. 18, 50. 2 Reg. 5, 2. Os. 7, 1, 10. Velites funda, jaculis, arcu, sagittis, pharetrâ, gladio, et recentiori saltem ævo etiam parmâ armati, hostem eminus impetebant; hastati autem, gladiis, hastis et clypeis armati, cominùs pugnabant, 1 Paral. 12, 24, 34. 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Velites in primis ex tribu Benjamin et Ephraim legebantur, 2 Paral. 14, 7; 17, 7. conf. Jos. 20, 16, et Gen. 49, 27. Ps. 78, 9. — Milites romani in legiones, legiones rursùs in 10 cohortes, σπειρας, cohortes in tres manipulos, et manipuli denique in duas centurias dividebantur, ut legio 50 manipulis seu sex millibus virorum, et cohors sexcentis viris constaret quanquam numerus non fuit semper æqualis. In Palæstinâ, ætate Josephi Fl. de Bell. III, 4, 2, quæpiam cohortes erant 1000 peditum, aliae 600 et 120 equitum, conf. Matth. 27, 27, 28. Marc. 45, 46. Act. 10, 1; 21, 51; 27, 1. Cohortibus Palæstiensibus erant quoque velites δεξιολαβαι, hastis et jaculis armati, Act. 23, 23. — A militibus Romanis in novo Fœdere distinguendi sunt, non modò milites Herodis Agrippæ, Act. 12, 4, quorum quaterni more Romanorum, vigilias agebant; sed etiam Levitæ, vigilis templi, quorum praefectus erat spectabilis sacerdos, Luc. 22, 4, 52. Act. 4, 1, 5, 24, nec obstat, de his quoque Joan. 18, 3, 12, nomen cohors, σπειρα, usurpari. Conf. Menochius de Republ. Hebr. libr. 6, c. 12, quæst. 5.

§ 264. *Lustratio militum; divisio armorum.* — Quando milites lustrabantur, juxta armorum diversitatem in agmina divisi, inspiciebantur, quod verbum תְּפִלָה, de lustratione militum usitatum, propriè dicit. Arma autem, quibus instructi se lustrationi sistebant, alia erant defensoria 1 Sam. 17, 38, ut scutum, galea, thorax, ocreæ et armillæ; alia erant aggressoria, vel cominùs, ut gladius et hasta, vel eminus, ut funda, sagittæ, jacula, catapultæ et ballistæ. De his jam sigillatum agendum est, addenda etiam quæpiam de munitionibus, de va lo seu aggere, de circumvallatione, de machinis, de equitatu et de curribus bellicis.

§ 265. *Clypei.* — Clypeus jam Gen. 15, 1, et deinceps saepius tropice pro tutela usurpatur, 2 Sam. 22, 51, 56. Prov. 50, 5. Ps. 47, 10; 144, 2. Alius clypeus, חַרְבָּה, et tertius, חַרְבָּה, primitus Ps. 91, 4, cum חַרְבָּה occurrit. Discri-
men horum clypearum ex 1 Re. 10, 16, 17, coll. 2 Paral. 9, 16, colligitur, חַרְבָּה nempe fuisse clypeum minorem, חַרְבָּה verò majorem, qui totum corpus tegebat; hinc חַרְבָּה semper hastæ, חַרְבָּה autem gladio et sagittis jungitur 1 Paral. 12, 8, 24, 54, 5, 18, 2 Paral. 14, 7; 26, 14. Nomen חַרְבָּה, ex etymologiâ, clypeum rotundum seu parvam significat. Quale genus clypei fuerint חַרְבָּה, חַרְבָּה, non liquet; clypeos autem fuisse, constat ex collatione 2 Reg. 11, 10, cum 2 Paral. 25, 9. 2 Sam. 8, 7. 1 Paral. 18, 7, 8. Clypei erant ex levi ligno parati, vel ex salicibus plexi, et pellibus taurorum cooperti, vel etiam ex pelle taurinâ duplicatâ vel triplicatâ concinnati. Pellis ungebatur, ut glabra esset, et ab humoribus præmuniretur, 2 Sam. 1, 21, 22. Isa. 21, 5. Clypei ærei erant rari, 1, Sam. 17, 6; interdum tamen laminâ ærei, etiam argenteâ vel aureâ obducebantur, 1 Reg. 18, 16, 17; 14, 25, 28. 2 Paral. 15, 15, 16. — Meditullium clypei habebat umbonem, margo autem, ne clypeus terræ impositus, humoribus inticeretur, laminâ ferreâ cinctus erat Ansa, quâ clypeus tenebatur, varia fuit. Tempore pacis clypei in armamentariis asser-
vabantur, 2 Paral. 26, 14; 31, 27, atque etiam ad ornatum parietibus turrium affigabantur, 1 Reg. 10, 16, 17. Cant. 4, 4. Ezech. 27, 2, 3. Tempore belli verò milites clypeos loro, colum et brachium sinistrum ambiente, alligatos portabant, 1 Paral. 5, 18; 12, 8, 24. 2 Paral. 9, 15; 14, 7. Agressuri hostem, clypeos manu sinistrâ in ansâ tenebant, et invicem complicatos, quasi murum, armis hostium objiebant. Mœnia urbium adorturi, clypeos super capita mutuò compactos tenentes, testudinem, seu tectum omnibus missilibus impenetrabile, formabant, Job 41, 7. Hinc descendunt phrases: *Arripere clypeum, implere (corpore) clypeum, pro: Se parare ad prælium,* 2 Paral. 25, 5. Ezech. 38, 4, 5. Jer. 46, 9; 51, 11. Clypeum in prælio amisisse, erat ignominiosum; præda autem clypearum gloria, 1 Reg. 14, 26. 2 Paral. 12, 29. 2 Sam. 1, 21. conf. Caryophilus, de veterum Clypeis.

§ 266. *Galea. Lorica.* — Galea erat mitra, frontem, verticem et occiput contingens, et superius setis equinis et cristâ ornata. Antiquiori ævo soli hastati galeâ usi fuisse videntur.

tur; ast Chaldaei jam omnes galeâ muniti comparent, Ezech. 22, 24. Jer. 46, 4. Rex Uzzias pro militibus galeas in armamentario asservabat, 2 Paral. 26, 14. Materia erat pellis bovina, plerumque tamen, recentiori præsertim ævo, ære obducta. Quia caput militis benè muniebat, tropicè pro tutelâ et præsidio venit, Eph. 6, 17. — Lorica plerumque duabus partibus constabat, quarum altera pectus et ventrem, altera verò tergum tegebat, et ambæ fibulis, in utroque latere jungebantur. Lorica squammata Goliathi, 1 Sam. 17, 5, 38, ærea fuit, quæ et alias ducibus non erat insolita. Lorica ab ævo Davidis apud Hebræos invaluisse videtur, et Uzzias inter alia arma quoque loricas in armamentariis depositus, 2 Paral 26, 14. Quum loricæ corpus benè munirent, tropicè pro tutelâ veniunt, Isa. 59, 17. Eph. 6, 14. 1 Thess. 5, 8. Apoc. 9, 17.

§ 267. *Ocreæ et vestitus militum.* — De munimento brachii dexteri, seu armillâ militari, nulla in Bibliis occurrit mentio, sed pes dexter Goliathi munitus erat tibiali æreo, 1 Sam. 17, 6; alias quoque usitata fuit ocrea, Isa. 9, 4. Hebrais hæc ratio pedes muniendi non videatur fuisse usitata. Milites tunicis longis, quæ impedimento fuissent, abstinebant, et sago utebantur. Inter vestes militares sœpius occurrit cingulum, quo gladius gestabatur, Isa. 5, 27. 1 Reg. 17, 39. Eph. 6, 14.

§ 268. *Munitio[n]es.* — Munitio[n]es primæ probabilius non erant nisi fossa circa aliquot tuguria, in colle vel monte exstructa; accedebat vallum, quod ex effossâ terrâ exsurgebat, septum, et fortassè contubulatum quodpiam, ex quo lapides in hostes majori vi conjici possent. Talem urbem ædificaverit Cain; nam ædificare urbem, Orientalibus est munire. Ætate Mosis et Josuæ moenia quidem erant alta, et turribus instructa; sed reges Hebræorum muniendi artem magis excolebant, et Jerusalem omni tempore erat benè munita, præsertim castellum Sion; ultimis temporibus templum quoque vicem castelli subibat. — Munitio[n]es jam nomine *urbis* veniebant, jam proprio nomine dicebantur *לְבָנָה*. Sub regibus non carebant præsidiis militum et armamentariis, 2 Paral. 17, 2, 19; 26, 14, 15; 32, 5; 33, 14. Partes autem munitio[n]um erant 1° moenia, quæ quibusdam urbibus erant duplia et triplicia, 2 Paral. 32, 5. Solebant extrui alta et lata; ne facilè transcendи vel perforari possent, Jer. 51, 28. Superius latitudo paulisper desciebat, ut spatium, in quo milites consisterent, superer-

set; et murus eminens erat denticulatus, ut per incisuras missilibus pugnari posset. 2° Turres muris in certis distantiis altè eminebant, opertæ tecto plano, quod loricâ denticulatâ cinctum erat. Hujusmodi turres quoque supra portas exstructæ erant. Tempore saltem regum erant perpetui in illis vigiles, qui omnia, quæ eminens conspiciebant, indicabant, et irruptione hostium conspectâ, cornu classicum insonabant, 2 Sam. 13, 34; 18, 26, 27. 2 Reg. 9, 17, 19. 1 Paral. 17, 2. Nahum. 2, 2. In aliis quoque per regionem locis, præsertim celsioribus, turres paulò majores exstructæ erant, in quibus præsidia excubabant, Jud. 8, 9, 17; 9, 46, 49, 51. Isa. 21, 6. Hab. 2, 1. Os. 5, 8. Jer. 31, 6. Hujusmodi turres solitariae rotundæ, ab Arabibus adhucdum arces vel castella vocantur, Hebrais nomine *תִּירֵז* veniebant, Jud. 9, 46, 49. 1 Sam. 13, 6. His excubiis comparantur prophetæ Ezech. 3, 16; 27, 11; 33, 1, 9. Os. 12, 13. Ab his turribus distinguendæ sunt speculae pastorum, 2 Paral. 26, 11; 27, 4, quæ progressu temporis non rarò in turres, et demùm in urbes munitas conversæ sunt. Ex his explicanda est phrasis: *A speculâ pastorum usque ad urbem munitam.* — 3° Muri introrsùs sinuati, ut latera oppugnantium ad iactus paterent, erant ultimo ævo Jerosolymæ, Tacitus Hist. V, 11. Ortì hinc in moenibus anguli, 2 Paral. 26, 15, ab Uzzia rege, 810 ante Christ., inducti sunt, et à Zephaniâ, c. 1, 16, quoque memorantur. 4° Fossa augebat altitudinem moenium, et difficiliorē reddebat accessum hostium, 2 Sam. 20, 15. Isa. 26, 1. Neh. 3, 8. Ps. 48, 14. Si situs loci, uti Babylone, admittebat, aquâ complebatur. 5° Portæ primùm quidem ligneæ et parvæ erant, et forevectibus ligneis cladebantur; demùm verò majores et validiores factæ, et, ne incendi possent, laminis æreis vel ferreis obducebantur, quod idem etiam in vectibus, ne clam incidi possent, observabatur, vel vectes ex ferro parabantur, et addita fuit sera, Ps. 107, 16. Isa. 45, 2.

§ 269. *Arma quibus cominus pugnabatur.* — Arma, quibus cominus pugnabatur, erant primùm quidem malleus et clava, sed ab Hebrais vix usurpata. Alia verò hujus generis armæ erant: 1° Gladius, qui ab Hebrais singulari cingulo gestabatur, 2 Sam. 20, 8. 1 Sam. 17, 39; hinc phrases: *Accingere se gladio, i. e., bellum inchoare; et gladium solvere, i. e., bellum finire,* 1 Reg. 20, 11. 2 Reg. 20, 8. Gladii Hebræorum videntur fuisse breves; erant ta-

men etiam longiores, Jud. 3, 16, et alii geminâ acie instructi, Ps. 149, 6; Isa. 41, 15. Jud. 5, 16. Gladius conservabatur in vaginâ; unde phrasis: *Extraxit gladium*, Ps. 55, 3. Politurâ splendebat; quare tropicè pro fulmine venit, Ps. 7, 15; hinc Deo quoque tribuebatur gladius, qui à poetis, sanguine ebrius fingitur; imò quælibet pœna aut calamitas, et ipse quoque sceleratus, tanquam gladius Dei ad puniendos alios repræsentatur, Ps. 17, 15. Jer. 12, 12, 47, 6. Cæterum, בְּרִאָה, non ubique gladium, sed sèpè ut Arabibus, bellum significat, Deut. 3, 5. Lev. 26, 6. Jer. 14, 12, 16. conf. μαχαιρά, Matth. 10, 34. 2º Hasta, Num. 25, 7, erat pertica lignea, cuspide ferreâ munita; longitudo pro diversitate temporum et populorum variabat, sed nec 11 cubitis brevior, neque 24 cubitis longior erat.

§ 270. *Arma missilia seu jacula.* — Jacula videntur fuisse dupl'icis generis; nam 1º תַּלְמֵד ferè semper jungitur armis velutum, Ps. 57, 5. 1 Sam. 13, 21, 22; 18, 10, 21, 9; 22, 6. 2 Sam. 25, 18; in solis locis 1 Paral. 11, 11; 13, 34, majori scuto junctum legitur; quidquid sit, jaculum fuisse, liquet ex 1 Sam. 18, 11; 19, 10; 20, 55, quod fortassè nonnunquam pro hastâ usurpabatur: hinc 1 Reg. 11, 40, distinguitur per epitheton מִשְׁבֵּת הָנִי. Hæc jacula erant lignea, et cuspide ferreâ munita. 2º יְדָוֹת jaculum significare, colligitur ex Job. 39, 23, ubi cum תַּלְמֵד jungitur, conf. Job. 41, 20. Jos. 8, 18, 26. 1 Sam. 17, 6. Discriben horum jacularum ignotum quidem est; id modò ex Jos. 8, 18, 26, et 1 Sam. 17, 6, colligere licet, וְלֹא majus fuisse jacula.

§ 271. *Arcus, sagittæ et pharetra.* — Arcus et sagittæ sunt arma antiquissima, Gen. 21, 17; 20, 3; 48, 48, 22; 49, 22, conf. Gen. 9, 14, 15. Sagittarii Hebræis erant permulti, 1 Paral. 8, 18, in primis ex tribu Benjamin et Ephraim Ps. 78, 13. 1 Paral. 8, 39; 21, 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Ad velites pertinebant, qui gladio, scuto et arcu armati dicuntur, 2 Paral. 11, 17. Alias, non tantum à sacris scriptoribus, sed etiam à profanis, sagittarii Persarum laudantur, Isa. 13, 18. Jer. 49, 35; 50, 40, 14, 29, 42. — Arcus erant lignei, rariores aerei, Ps. 18, 35. Job 20, 24. Verùm lignei quoque passim adeò validi erant, ut milites se mutuò ad eos tendendos provocarent. Ut arcus tenderetur, altera extremitas pede in humum imprimebatur, manu sinistrâ flectebatur altera extremitas, et manu dextrâ chorda seu nervus adstringebatur; hinc de tensione arcus usurpa-

tur verbum *calcare*, 1 Paral. 5, 48; 8, 40. 2 Paral. 14, 8. Isa. 5, 28; 21, 15. Jer. 46, 9. Si arcus laxior erat, dirigentem percutiebat, unde arcus dolosus dicebatur, Ps. 78, 37. Os. 7, 16. Ne itaque vitiare tur, in capsam recondebat. Nervus ex loris, setis equinis, et ex tendinibus boum plexus erat, Iliad. IV, 116, 124. Milites arcum in brachio seu humero sinistro portabant. — Sagittæ primum ex arundine, demùm verò ex levioribus lignis, parabantur, et cuspide ferreâ muniebantur. Veneno quoque nonnunquam infectas fuisse, ex Job 6, 4. Deut. 32, 24, vix concludi potest; frequentius per genistam ignitæ ejiciebantur, Ps. 420, 4. Job 50, 4. Hinc tropicè pro fulguribus usurpantur, Deut. 32, 23, 42. Ps. 7, 14; 28, 3. Zach. 9, 14. — Forma pharetræ, Gen. 27, 3, erat pyramidalis, et in tergo, parte angustiori deorsum versâ, gestabatur, ut miles, manu dexterâ super humerum protensâ, sagittas expromeret.

§ 272. *Funda.* — Funda armis antiquissimis accensenda est, Job 14, 19, 20. Funditores ad velites pertinebant, et qui, ut Benjaminitæ, manu sinistrâ æquè ac dexterâ utebantur, præ cæteris laudantur, Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 2. Diuturno exercitio opus erat, ut scopus lapide tangeretur, 1 Sam. 17, 49. Funditores exercitui magna commoda præstabant, Diod. Sic. L. XV, 85.

§ 273. *Tomenta, Arietes.* — Tomenta arte fabricatæ machinæ, artificia artificis, à rege Josaphat super turres et angulos mœnum disposita sunt, 2 Paral. 26, 15; quare antiquiora esse videntur. Erant duplices generis, catapultaæ et ballistæ. Illæ erant, arcus majores, qui per machinam tendebantur, et non modò maximas sagittas et jacula, sed etiam grandiores trabes, summâ vi projiciebant. Ballista verò dici possunt majores fundæ, quæ æquè per machinam tendebantur, et magnos lapides et globos plumbeos jaciebant. — Arietes primum ab Ezechiele, c. 4, 1, 2; c. 21, 22; c. 26, 9, Chaldais tribuuntur; ab his autem profectò excogitati non sunt; antiquior itaque est eorum ætas. Erant trabes longæ et robustæ, in primis querceæ, quarum extremitas ærea in caput arietis conformata erat. Trabs hæc, à militibus brachiis portata, muro impellebatur; progressu temporis verò catenis in aequilibrio suspensa, à militibus contra mœnia, ut perforarentur, agitabatur. Milites hi sub tecto, pellibus recentibus coopto, à jaculis hostium tuti erant.

§ 274. *Equitatus.* — De re equestri jam alibi plura diximus, quibus id unicum addimus,

Machabæos quoque perspexisse, equitatum in montosâ regione parùm prodesse, et hinc pedites eò magis curàsse, atque per hos viciisse. — Caramani in bello asinis utebantur, qui in exercitu Cyri equos hostium terrebant, et equites invitox in fugam conjiciebant, Isa. 21, 7. conf. Xenophon *Cyropæd.* VII, 1, 22. — Elephantes primùm in expeditionibus Alexandri occurruunt, et demùm celebres facti sunt. Ilis jumentis machinæ instar turrium constructæ, imponebantur, ex quibus interdùm 52 milites pugnabant; elephantem verò pedites cingebant et tuebantur; qui jumentum regebat, dicebatur, ut hodie dûm, Indianus, 1 Mach. 6, 37. Ipsi quoque elephantes proboscide simul contra hostes pugnabant, quare, ut ad id excitarentur, ante prælium vino myrrato potabantur, 1 Mach. 6, 34. et 2 Mach. 5, 2. Conf. Serarii not. ad 1 Mach. 6.

§ 275. *Currus bellici.* — Arma, Hebræis quām maximè terribilia, erant currus bellici, equitati coævi, Exod. 14, 6, 9, 23, 28; 16, 18; sed nonnisi in planicie pugnare poterant, Deut. 20, 1. Jos. 17, 16, 18. Jud. 1, 19; 2, 4, 5; 4, 3, 7. Ab ætate Salomonis Hebræi quoque perpetuò hujusmodi currus habebant, et in illis magnam vim reponebant, 2 Paral. 4, 14. 1 Reg. 10, 26; 22, 32, 35. 2 Reg. 2, 12; hinc currus tropicè pro singulari præsidio venit, 2 Reg. 2, 12, 13, 4. His curribus, qui, ut alii omnes, duabus rotis movebantur, jam equi duo, addito tertio collaterali, jam etiam duæ bigæ equorum junctæ erant. Heros pugnator curri insistebat. Currus in formam turrium constructos Xenophon, *Cyropæd.* VI, 1, 16, 17, refert, à Cyro excogitatos fuisse, et ex his singulis 20 milites pugnasse. Currus erant in temone, in extremitatibus axium et etiam subtus axes, falcibus ferreis longè procurrentibus muniti, quibus, summâ vi in hostes inventi, ingentes strages edebant.

§ 276. *Lusus armorum.* — Antiquissimo ævo milites usum armorum sigillatim discabant, ad quod venatio opportunam occasionem præbebat. Quum verò ipsa quoque venatio usum armorum requireret, exercitum præcedere debuit; conf. Gen. 14, 14; 32, 6. Job 16, 12, 14. Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 1. 1 Sam. 17, 52. 2 Sam. 18, 25. Hujusmodi lusum armorum apud Hebræos obtinuisse, ex locis innumeris liquet, et id est, quod dicitur *discere bellum*, et hoc lusu exacti audiunt *bellum edicti*, Jud. 5, 20. 1 Sam. 3, 3, 4; 20, 20, 35, 40. 2 Sam. 1, 22; 22, 35. Isa. 2, 4. Mich. 4, 3.

§ 277. *De ludis gymnasticis.* — Ludi gymnastici non erant quidem lusus armorum; quum tamen initio militares essent, et juventutem ad tractanda arma et ad bellum præpararent, hoc loco de illis agendum est. Græcorum erant, deinceps ab aliis gentibus adoptati, et sub Antiocho Epiphane à multis quoque Judæis adamati, 1 Mach. 1, 14, 15. 2 Mach. 4, 12, 14, et demùm ab Herode introducti sunt. Ampla erant illis dedicata ædificia, γυμνασία, in quadro oblongo exstructa, et exterius porticu circumdata. Pars orientalis, muro separata, ultra dimidium totius spatii occupabat, et tria hujus partis latera interna porticu occupabat; in quarto autem latere erant cubicula pro balneis, pro unctione corporis et ad depositionem vestium; cubile medium dicebatur εφυβειον, unde nonnunquam totum ædificium ephebium denominatur. Area subdivalis unâ cum porticu, quæ in latere septentrionali duplex erat, dicebatur παλαιστρα, ubi concertabatur saltu, luctâ, jactu disci, et cæstu; hinc totum ædificium interdùm palæstra dicitur. Pars occidentalis erat area oblonga, porticu cincta, in quâ athletæ celo non tractabili exercebantur; hæ porticus dicebantur ξυστα, à quibus aliæ ejusdem ædificii partes dictæ ξυστα, eo solo differebant, quod porticus serie arborum cinctæ, superiùs nullo tecto operata, et deambulationi dedicatae erant. Extrema pars occidentalis erat stadium, in formam majoris semicirculi dispositum, 125 passus geometricos longum, et per circuitum sedilibus gradatim altioribus instructum, in quibus spectatores considebant. In stadio concertabatur, in primis cursu pedestri et equestri, et curribus.

Athletæ, à quarto ante Christum seculo, penitus nudi erant, ne vestibus impedirentur; soli qui discum jaciebant, et qui curribus vechebantur, levem quampiam vestem retinebant, 1 Mach. 1, 16. Hebr. 12, 1. Cæstus, ad quem 1 Cor. 9, 26, alluditur, erat lorum, quod athleta dexteræ manui et digitis alligabat, atque etiam involuto plumbo aut ferro aggravabat, et demùm omnibus intensis viribus adversarium iciebat, πυγμευσιν, ille verò ictum devitare studebat. Cursus in stadio, à quo Paulus 1 Cor. 9, 24, 27. 2 Tim. 4, 7, 8. Phil. 3, 11, 14, phrases mutuatur, eâ ratione siebat, ut quatuor simul ad scopum current, qui in alterâ extremitate stadii erat. Qui primus illum apprehendebat, victor erat; sed ipsi porrè cum aliis tribus, et demùm rursùs cum aliis currendum erat, donec omnes cursu vicisset. Victor om-

nium in quoenamque genere ludi, leve quidem referebat præmium, *βραβεῖον*, nempe coronam ex ramis certarum arborum textam, sed honorificestissimam. 1 Cor. 9, 24. Phil. 3, 14. Coloss. 5, 15. 2 Tim. 4, 8. Ubique locorum victor accipiebat quoque frondem palmæ, Apoc. 9, 9, et splendide induitus cum summis honoribus in urbem et domum suam deducebatur. — Res athletarum autem minimè levis erat. Multum quidem vorabant, ut vires acquirerent; id verò duntaxat vespere; prandium ex rudi pane erat pareum, nec omnibus quibuscumque cibis vescebantur. Victus plerumque 10 fucus arefactæ, nuces, mollior caseus, olera et panis, progressu temporis usus carnis optimæ et assæ cum rudi pane azymo permissus; vino autem et altero sexu prorsus abstinebant, nec eis licet mulierem intueri, 1 Cor. 11, 25. — Certæ quoque ab eis leges pugnæ observandæ erant, et qui eas transgressus fuit, præmio, etsi vitor esset, privabatur. Hinc erant ludorum judices, qui non modò victorem designabant, sed etiam custodiæ legum invigilabant, 2 Tim. 2, 5; 4, 8. — Hos ludos jam olim plures Græci et Latini carpebant; hinc nihil mirum, potiori parti Judeorum inquisi fuisse. Erat verò Judæis aliud ludi genus, quod in Palæstinâ adhuc tempore Hieronymi vigebat. Juvenes nempe levatione gravioris lapidis exercebantur, et qui lapidem omnibus reliquis altius levabat, vitor erat, Zachar. 12, 3.

Theatrum, quod ab Herode et ejus filiis in Palæstinâ introductum fuit, erat ædificium formâ majoris semicirculi constructum, ut scena esset in diametro, seu in illâ linea, quâ dimidium circuli claudebatur. Si duo sibi obversa erant theatra, dicebantur amphitheatum, quod formâ ovali extrectum erat, ut scena esset in meditullio. Sedes verò spectatorum erant ædificatae in orbem, gradatim altiores. Tectum non erat, nisi posteriori ævo Romæ; alias calores vel pluviae linteis vel pannis extensis arcebantur. In theatro hoc, non modò comedie et tragedie agebantur, sed etiam congregations populi habebantur, et legati quoque excipiebantur, Act. 12, 20; 19, 29; Romani etiam ludos gymnasticos et quidem sanguinolentos, in theatris agebant; nam damnatos et hostes quoque captos cogebant, ut in theatro cum bestiis, vel inter se mutuò usque ad mortem pugnarent, aut etiam prælia repræsentarent, conf. 1 Cor. 4, 9. Hebr. 10, 33.

§ 278. *Castra.* — Antiquissimo jam ævo procul dubio, ars quedam castra metandi viguit.

Quæ apud Hebreos usu veniebant, sequentia sunt. Meditullium occupabat sacrum tabernaculum, tanquam palatium regis, prout alias in Oriente tentorium ducis medium locum tenere solebat. Proxima tentoria erant Levitarum, qui, ut milites prætoriani, vigilias ad sacrum tabernaculum obibant. Familia Gerschon ad occidentem, Kehat ad meridiem, Merari ad septentrionem, et sacerdotes ad orientem ante introitum sacri tabernaculi, considerabant, Num. 1, 53; 5, 21, 58. In aliquâ distantiâ ad orientem erant Juda, Issachar et Zebulon; ad meridiem Ruben, Simeon et Gad; ad occidentem Ephraim, Manasse et Benjamin; et ad septentrionem Dan, Ascher et Nephthali. Ita populus in quatuor agmina divisus fuit; et quolibet agmen trium tribuum, suum habebat signum, נס. Familiae tribuum habebant quælibet proprium signum, נס, et quilibet Israelita se ad suum agmen et suum signum locare tenebatnr. Hæc castra rotunda fuisse videntur, qualia nomades metari solent. Hanc castrorum conformatiōnem subsequentibus temporibus in exemplum imitationis tractam fuisse, nulla occurunt vestigia. In castris Saulis, 1 Sam. 16, 5, 16, neque nocturnas excubias deprehendimus, quæ tamen alias, si periculum imminebat, agebantur, et statuto tempore mutabantur, Jud. 7, 19. 1 Sam. 14, 16; 26, 14, 17. Quum autem dein sub regibus perpetui essent in turribus mœniū vigiles, profectò in castris quoque nunquam deerant. Ignes quidem nocturni ante castra alebantur; illam verò Hebraeorum in Arabia Petreâ nubem, noctu splendentem, non fuisse, ut quipiam contendunt, hujusmodi castorum ignem, ex Num. 9, 15, 25, evincitur. — Moses Num. 5, 1, 4. Deut. 23, 10, 15, præcepit: 1° ut immundi extra castra degerent; 2° ut quilibet præter arma, paxillo instructus esset, quo corpus deoneratus, terram effoderet, et excrementa rursùs terrâ contegeret, quod nunc quoque Othmani observant, Busbeque, epist. III, p. 250.

§ 279. *Itinera militaria.* — Similis ordo ab Hebreis observabatur in itinere. Quando nubes super sacro tabernaculo ascendebat, Num. 9, 15, 25; sacerdotes buccinis argenteis classicum canebant, et mox à plagâ orientali Juda, Issachar et Zebulon, motis castris, iter ingrediebantur. Clangore buccinarum secundo, ex plagâ meridionali Ruben, Simeon et Gad sequebantur. Nunc levitæ, partes sacri tabernaculi et arcam fœderis portantes, procedebant, quos ad tertium clangorem, ex plagâ occiden-

tali sequebatur Ephraim cum Manasse et Benjamin, et ad quartum Dan, Ascher et Nephthali, ex plagâ septentrionali exsurgentem, tanquam agmen ultimum, exercitum cludebant. Quilibet vexillum et signum suum sequebatur. Nube rursus descendente, eodem ordine castra metabantur, Num. 2, 1, 3, 10, 17, 18, 25, 31; 10, 5, 8, 25, 28. Hunc ordinem in Palestina demum non potuisse observari, vix opus est monere.

§ 280. *Signa militaria.* — Signa erant 1º לְנָסֶן cuilibet quatuor agmina proprium. Hæc quatuor signa videntur fuisse majora vexilla, solis quatuor coloribus præcipuis, albo, purpureo, coccineo et hyacinthino distincta; Judæi addunt in primo vexillo Judæ, leonem; in secundo Rubenis, hominem; in tertio Ephraimi, taurum; et in quarto Dani, Cherubim fuisse acu pictos, quod ex Gen. 49, 3, 17, 22 de promptum, sed incertum est. Conf. Bonfrer. ad Num. 2º נַעֲמָנָה cuilibet majori familiæ singulare, fortassè pertica vel hasta, in cuius extremitate frondes vel aliæ similes quæpiam res alligatae erant, progressu temporis fortassè clypeus ad strictus fuit. 3º וְ non erat signum portatile, sed stipes vel pertica terræ infixa, ut ex Num. 21, 8, 9, liquet. Erigebatur in altis montibus, quo eminùs conspecto milites congregarentur; quare ad erectam hanc perticam cornu quoque bellico clangebatur, et barritus ciebatur, Isa. 5, 26; 13, 2; 18, 5; 50, 17; 49, 22; 62, 10, 13. Hinc colligitur, in summitate vexillum affixum fuisse, quod vento agitatum, eminùs conspiciebatur, Isa. 33, 22. Jer. 4, 6, 21; 51, 2, 12, 27. Ezech. 27, 7.

§ 281. — *Bellum.* Ante bellum ethnici interrogabant oracula, præstigiatores, astrologos, necromantas, 1 Sam. 28, 1, 10, divinos, et etiam sortem, quæ sagittis diversorum colorum jaciebatur, Isa. 41, 21, 24. Ezech. 21, 21. Hebrei, quibus hæc omnia interdicta erant, olim consulabant Urim et Thummim, seu sortem sacram, Jud. 1, 1; 20, 27, 28. 1 Sam. 24, 57; 22, 5; 23, 2; 28, 6; 50, 8. Post Davidem autem reges, prout animo affecti erant, jam prophetas, jam pseudoprophetas de exitu belli in consilium vocabant, 1 Reg. 22, 6, 13. 2 Reg. 19, 2, seq. 20, seq. Numini quoque sacrificia oflerebantur, quod dicebatur *se ad bellum consecrare*, Isa. 13, 3. Jer. 6, 4; 51, 27. Joel. 4, 9. Obad. 1. — Bellum indicebatur quidem, et nonnunquam etiam de compositione tractabatur, 2 Reg. 14, 8. 2 Paral. 25, 27. Jud. 11, 12, 28; ast id haudquaquam semper observatum fuit, 2 Sam. 10, 1, 12. Hoste ino-

pinatè irruente, vel bello repente exorto, populus missis nuntiis, clangore cornu bellici, clamoribus in montibus, donec ex aliis montibus responderetur, et signis illis וְ ad arma vocabatur, Jud. 5, 27; 6, 24; 7, 22; 8, 23; 11, 10; 19, 29, 50. 1 Sam. 11, 7, 8. Isa. 3, 26; 15, 2; 18, 3; 50, 17; 49, 2; 62, 10. Expeditio plerumque inchoabat vere, 2 Sam. 11, 1, nec caloribus æstatis interrumpebatur; hyemalia autem agebantur. Compositio belli per duellum, in Biblio non occurrit; nam 1 Sam. 17, 5, 11, provocatio est, qualis in Homero frequens offenditur, quin ab eâ compositio belli penderet. — Bellum ab Orientalibus, ut divinum judicium respicitur, in quo Deus ipse gentibus jus dicit, et victricem absolvit, vietam autem condemnat, 2 Paral. 20, 42. Isa. 66, 15, 16. Hinc in lingua hebraicâ, aramaicâ et arabicâ, verba, quæ puritatem, innocentiam, justitiam significant, ad victoriam, et verba improbitatis et injustitiae ad cladem transferuntur, Ps. 7, 9; 9, 9; 26, 1; 35, 24; 45, 1; 75, 3; 76, 15; 78, 9; 82, 8, etc. Eadem quoque translatio observatur in vocibus auxilium significantibus, quia Deus gentem victricem adjuvat.

§ 282. *Aries.* — Ante prælium armâ parabantur, clypei ungebantur, atque cibus sumebatur, ne vires instantibus laboribus deessent, Jer. 46, 3, 4. Isa 21, 5. Milites, et in primis duces et reges, nisi fortè nosci nollent, Reg. 22, 30, 34, splendissimum apparatus assumebant. — Exercitus in aciem ordinabatur, quod dicitur העיריך בלחמה, et jam Gen. 14, 8, atque deinceps perspè occurrit; nihil tamen attingitur, ex quo colligi posset, qualis fuerit aries; triplex modò agmen, ut videtur, cornu dexterum et sinistrum, atque centrum, ut et præfecti tertiae partis, sæpius memorantur, Gen. 14, 14, 15. Jud. 7, 16, 19. Exod. 14, 7; 15, 4. 2 Reg. 7, 2; 17, 19; 9, 22; 25, 10, 25. Ezech. 15, 23. Genus quoddam phalangis fuisse, dubitari vix potest. Aries disposita nonnunquam, in primis si periculum instabat, longa itinera conficiebat, ut quoque Hebrei in acie, ex Ægypto egressi sunt, Exod. 13, 18, conf. Jos. 1, 14; 4, 12, Jud. 7, 11. De exercitu appropinquante eminùs non cernebatur nisi nubes pulverum; in minori distantiâ apparebat fulgor armorum, donec tandem ipsi ordines consipui fierent, Ezech. 26, 10. Isa. 14, 31. Xenophon in Exped. Cyri 1, 8, 5. — Ante prælium milites Hebrei à saecordotibus, sermone ad fortitudinem animandi erant, Deut. 20, 2, quod recentiori ævo duces et reges præstabant. 2

Paral. 15, 4; 20, 20. Nonnunquam à Prophetā, vel eo praesente sacrificium offerebatur, 1 Sam. 15, 8, 15. Denique sacerdotes buccinis sacris classicum canebant, Num. 10, 9, 10. 2 Paral. 15, 12, 14. 1 Mach. 5, 34.

§ 285. *Prælium.* — Græci ab acie hostili 4 vel 3 stadiis distantes, canebant Pæana, cui simile quidpiam occurrit 2 Paral 20, 21. Dein conclamabant, ἀλαλαζεν, quod Hebreis quoque usitatum fuit, et dicebatur הַיְלָלָה בְּחִיבָה הַרְצָחָה. Jos. 5, 20 1 Sam. 17, 52. Isa. 5, 29, 50; 6, 3, 16, 20. Jer. 4, 19; 23, 50; 42, 15. Clamor hic Jud. 7, 20, erat: *Gladius Jehovah et Gedeonis;* alias fortassè, saltem nonnunquam, erat clamor inconditus sine certis verbis. Ipsa quoque processio exercitus cum armis, curribus et equitibus, ingentem strepitum excitabat, qui fremitibus maris aut exundantium aquarum comparatur, Isa. 17, 17, 20. Jer. 28, 2. — *Prælia* in Bibliis non describuntur, sed paucissimis attinguntur. Velites procul dubio, aut apud alias gentes, prælium inchoabant; tandem phalanx protensis hastis citissimo cursu in hostem irruebat; hinc velocitas cursus in Bibliis magna laus militis, 2 Sam. 2, 19, 24. 1 Paral. 12, 8, 18. Ps. 18, 54, 55. Perspè singuli milites cum singulis manus contulisse videntur, ut fortitudine ferè omnia agerentur; hinc milites exacerbati, magnas strages edebant, et clades erant ingentes, 2 Paral. 15, 17. Strategema sæpè recurrens erat, diviso exercitu ex insidiis adoriri, Gen. 14, 14, 16. Jos. 8, 12. Jud. 20, 59. Dolus quoque malus in hostes licitus habebatur, in Bibliis verò non occurrit, nisi Gen 34, 25, 34, ubi autem reprobatur; nam factum Jahel Jud. 4, 17, 22, erat potius minus recta exceptio in collisione officiorum, quam dolus malus. Orientalium aggressio semper est, et erat quoque olim, vehemens; si verò in fortis irruunt adversarios, terga vertunt, mox rursus majori impetu adorti; Romanorum verò militum erat in acie stare, et impetum hostium sustinere, ad quod alluditur 1 Cor. 46, 5. Gal. 5, 1. Eph. 6, 14. Phil. 1, 17. 1 Thess. 3, 8. 2 Thess, 2, 15.

§ 284. *Obsidiones.* — Si hostis imminebat urbi, excubiae in turribus sedulò vigilabant, et etiam in verticibus montium constituebantur, et, quæ, observabant, per signa vel per nuntios significabant; Jerosolymæ fontes quoque extra urbem obstruebantur, Isa. 22, 9, 11. — Hostes urbem, vel inopinatè opprimebant, vel ex insidiis, aut ex proditione capiebant, vel assultu occupabant, vel fame et siti ad deditio-

nem cogebant. Obsidiones, defectu machinarum, quibus mœnia perrumperentur, diuturniores erant, et hinc non suscipabantur, nisi alia media fecellissent. Ante obsidionem urbs ad ditionem invitabatur, Deut. 20, 10. Isa. 56, 1, 20; 56, 8, 20. Si obsessi pactionibus se dedere cogitabant, proceres ex urbe in castra hostium egrediebantur; hinc *egredi vel exire* idem est ac, *pactionibus urbem dedere.* 1 Sam. 4, 3, 10, 11. 2 Reg. 18, 21; 21, 12. Jer. 21, 9, 58, 17, 18. 1 Machab. 6, 49. Antiquissimo ævo hostis urbem coronâ simplici, duplici, aut etiam triplici cingebat, et assultu urbem capiebat, quod et recentiori ævo fieri consuevit, si spes successus affulgebat; hinc descendunt tritæ de obsidione phrases: *Castra contra urbem metari, et angustiare,* quia obsessis jam fuga interclusa erat, Jos. 10, 5. Jud. 9, 50. 1 Sam. 11, 1. 1 Reg. 19, 17. 2 Reg. 25, 1. Isa. 29, 3. Nota autem jam ætate Mosis erat quoque circumvallatio, et vallum seu agger, Deut. 20, 19, 20, etsi dein primum 2 Sam. 2, 15, memoratur.

§ 285. *Circumvallatio.* — Circumvallatio ex coronâ militum circa urbem orta est; quum enim exercitus sæpè longiori tempore urbem coronâ cingeret; castra per fossam contrâ eruptiones obsessorum muniebat, et, ne à tergo facilè impetri posset, aliam fossam extrinsecus, priori parallelam, parabat. Hæ fossæ diuturniori obsidione dilatabantur, et ex terrâ effossâ utrinque murus et turres exstruebantur; ita novum contra urbem munitam munimentum exsurrexit in quo exercitus tutò degebat. Hæ circumvallatio, de quâ dicitur 2 Reg. 25, 1. Jer. 52, 4. Ezech. 4, 2; 17, 17; 21, 17; 27, 8, ita conclusit incolas urbis, ut fame, morbis, et hostium missilibus, lentè conficerentur, 2 Reg. 6, 28, 51. Ezech. 4, 10, 15; 5, 10, 15; 16, 17. Jer. 52, 21; 54, 17.

§ 286. *Vallum seu agger.* — Vallum seu agger primum medium fuit, quo alta et valida mœnia superabantur, nempe declivis mons, ex aggestâ terrâ paratus, trabibus ex utrâque parte, ne dirueret, munitus, versus mœnia semper altior, ut tandem illa æquaret. Illic agger à circumvallatione obliquè versus debiliorem munitionis partem exaggerebatur, et id dicitur: שְׂבֵךְ כֶּרֶלְהָ עַל הַשְׁעִיר, 2 Sam. 20, 45. 2 Reg. 19, 52. Jer. 6, 6; 52, 24; 55, 4. Ezech. 4, 2; 17, 17, 23; 26, 8. In aggerem missilibus pugnabant obsessi, et hostes ex aggere in mœnia arma emittebant, donec arietem admoveare possent, ut mœnia perforarent vel perrumpe-

rent, ubi obsessi non rarò intrinsecùs secundum murum extruebant, et proximas domos, ut materiam acquirerent, diruebant, Isa. 22, 10. Interdùm captos hostes insigniores in mœnibus flagellabant, vel interficiebant, aut sacrificabant, ut hostes ad discessum permoverent, 2 Reg. 5, 27. Muro autem perrupto, Ezech. 21, 27, hostes mox irrumpentes, majorem partem mœnum diruebant, quod et alias fieri consuevit, si urbs pactionibus dedita fuit, 2 Reg. 14, 13. 2 Paral. 25, 23, 24. Cæterùm *funibus trahere urbem in vallem*, 2 Sam. 17, 13, est vana jactatio proverbialis.

§ 287. *Consectaria victoriae*.—Victor olim arbitrio quidem jure in viatos utebatur, humanitas tamen laudabatur. Victores omnia, non modò pecora, segetes, fructus ipsosque agros, hortos, domus et deos seu idola, sed etiam uxores et proles sibi attribuebant, et in servitutem vendebant, imò crebrò quoque urbes ipsas evertebant, 2 Sam. 5, 21. 2 Paral. 25, 14. Os. 10, 5, 6. Jer. 46, 25; 48, 7; 13, 46. Virgines et uxores violabantur, Lam. 2, 11. Isa. 15, 16. Proceres, et quicumque insigniores, milites et opifices qui arma parare et munitiones extruere possent, in dissitas regiones deportabantur. Victores tamen nequaquam omni suo iure utebantur, sed plerumque reges ipsos populis permittebant, et solummodo fidei suæ adstringebant, ac tributa exigebant, ut nonnisi defectionibus et rebellionibus iteratis coacti, ad illa extrema descenderint, Gen. 14, 4. 2 Reg. 25, 54; 24, 1, 14. Isa. 24, 2. Jer. 20, 5, 6, etc. Capti autem omnibus spoliabantur, et nudi in servitutem ducebantur. Si urbs vi capta fuit, omnes viri interficiebantur, mulieres et proles in servitutem redigabantur, et levissimo quoque prelio vendebantur, Mich. 1, 11. Joel. 4, 5. Isa. 47, 3, 20, 34. 2 Paral. 28, 9, 15. Ps. 44, 13.—Hinc tantus planctus eorum qui victi erant. Fugiebant, qui poterant, Isa. 5, 6; 16, 1, 6. Jer. 4, 10, 15, 41, 5; 45, 6. Qui manebant aurum et argentum abiecabant, ut ab immanitate militum tutiores essent, Ezech. 17, 19; confugiebant in specus, in vertices montium, et in rupes, quæ idè tropicè pro refugio et asylo veniunt, ut ipse quoque Deus sèpè rupes dicatur, Jud. 20, 47, 48. Jer. 4, 29; 16, 16; 22, 20. Ezech. 7, 7, 17. Isa. 26, 4. Hanc calamitatem prophetae nonnunquam repreäsentant tanquam gravem ebrietatem, cuius incommoda à generosis illarum regionum vinis multò majora sunt; et quemadmodum sors hominis dicitur calix, ita quoque hæc sors tristis-

sima dicitur calix titubationis, Jer. 25, 15, 51. Nah. 5, 11. Zach. 42, 2. Ps. 75, 9.

Victor, si erat ulti injuriarum, non rarò arbores succidebat, fontes obstruebat, agros lapidibus opplebat, et solum in multos annos reddebat sterile. Id Hæbræis quidem Deut. 10, 19, 20, interdictum erat; at prætermisso non fuit, 1 Paral. 20, 1. 2 Reg. 3, 18, 25. Capti reges et proceres vinciebantur, excoecabantur, vel mutilabantur, humili prostrati pedibus calcabantur, et interficiebantur. Capti nonnunquam quoque super spinas prostrati, serrâ disseccabantur, vel machinis triturationis contrebantur, 2 Sam. 12, 21. 1 Paral. 20, 3. Jud. 8, 5. Non rarò senes et proles et mulieres interficiebantur, et cadavera prolium in acervos accumulabantur, 2 Reg. 8, 12. Os. 10, 14; 14, 1. Isa. 15, 17, 48; imò uterus quoque gravidum disseccabatur, Isa. 45, 46, 18. 2 Reg. 8, 12. Amos. 1, 13.—Lex Mosaica similia non præcepit; nam nec excisio Chananæorum, de quâ posthac loquemur, huc pertinet, neque etiam huc trahi potest anathema, seu votum irrevocabile, quo omnia viva internecioni, reliqua vel igni vel sacrario addicebantur, urbs solo aequabatur, et locus sale conpergebatur, maledicto addito in illum, qui rursùs urbem aedificaret, i. e., munitionem restitueret, Lev. 27, 21, 28, 29. Num. 18, 14. Deut. 13, 17; id enim in exemplum justitiæ vindicativæ, in urbes idololatras, ad deterrendos alios statum erat. Alioquin populi victi solum tributari siebant, 2 Sam. 8, 6; 14, 2. 2 Reg. 14, 14; sed hoc ipsum olim erat magnæ ignominiae, quæ in deos quoque, tanquam imbecilles, redundabat, 2 Sam. 8, 16; 14, 2; 2 Reg. 19, 8, 15. Isa. 7, 20. Ps. 9, 21.

Victores gaudio et lætitia diffuebant. Victoria undique ex montibus proclamabatur, Isa. 42, 11; 45, 9; 52, 7, 8. Jer. 50, 2, 25. Ezech. 7, 7, 17. Nah. 2, 1. Militibus et victoribus omnes, et ipsæ quoque mulieres cantantes et saltantes, occurrabant, Jud. 11, 54, 57. 1 Sam. 18, 6, 7. Epinicia exarabantur; et heroum quoque, qui ceciderant, laus canebatur, 2 Sam. 1, 17, 18. 2 Paral. 35, 25. Jud. 5, 1, 31. Deut. 13, 1, 21. Erigebantur victoriæ monumenta, 2 Sam. 8, 15. Ps. 6, 1, et arma hostium templis consecrabantur, 1 Sam. 31, 10. 2 Reg. 8, 7; 11, 10. 1 Paral. 11, 10. Bene meritis dona et matrimonia honorifica offerebantur, Jos. 15, 7. 1 Sam. 17, 25; 28, 17. 2 Sam. 18, 11. Sub Davide ordo quoque heroum honorificentissimus institutus erat, 2 Sam. 23, 8, 39. 1 Paral. 11, 10,

50. — Cadavera hostium à pluribus gentibus, avibus et feris diserpenda relinquebantur. Id prophetæ, ut convivium sistunt, quod Deus, iudex populum, feris præparet, 1 Sam. 17, 44. Jer. 23, 55. Zeph. 1, 7. Non raro quidem cadavera insigniorum consanguineis reddebantur, 2 Sam. 2, 32; 21, 14. Ezech. 39, 11, 14. 2 Mac. 12, 13; interdùm verò contumeliis affiebantur, Jud. 7, 27. 1 Sam. 31, 8. Hebræi ob leges de immundicie, cadavera sepelire, et milites se ab immundicie, tactu cadaverum contractâ, purificare tenebantur. Num. 31, 19, 24.

§ 288. *Rigor antiqui juris bellici.* — Jus belli olim ubique terrarum erat rigorosum et immane; quare Hebræis condonandum, si non nunquam eodem rigore usi sunt, ut per hujusmodi exempla aliis gentibus terorem incutarent, eas ab offensionibus deterrerent, et suæ tranquillitati consulerent. Nec omnia, quæ egerunt Hebræi, probanda aut excusanda sunt, 2 Reg. 15, 16. 2 Paral. 25, 12. Jud. 8, 4, 21. 20, 1, 30; neque etiam omnis rigor, quo usi sunt, damnandus est; nam jure gentium naturali licet hosti tot tantaque mala inferre, quot et quanta, ad alias gentes à lesionibus deterrendas, necessaria sunt. A mansuetudine autem et immanitate gentium dependet, quæ mala ad hunc finem sufficiant. Si mutatâ rerum facie nunc in Europâ jus belli, tacito consensu populorum, humanius est; hoc jure antiqui uti non poterant, nisi vellent omnibus aliorum lesionibus patere. Num 31, 14, 15. 2 Sam. 12, 31, coll. 2 Sam. 10, 1, 5; 11, 1. Amos 1, 13, et 2 Sam. 8, 2, coll. 2 Reg. 5, 27. Amos 2, 1. Hebræi tamen plerumque erant aliquantum mitiores, 2 Sam. 8, 2. 1 Reg. 20, 30, 43. 2 Reg. 6, 21, 23. 2 Paral 28, 8.

§ 289. *Hebræorum jus belli in Chanaanæo.* — Causa expulsionis Chanaanæorum, Gen. 15, 16, dicitur fuisse morum corruptio, quos descriptos invenies Sapient. c. 12. Moses quidem singula Chanaanæorum flagitia non enumerat; neque enim erat opus, quum satis comperta ea essent Hebræis. Inquit tamen Deut. 12, 31: *Omnes abominationes, quas aversatur Dominus, fecerunt, diis suis offerentes filios et filias, et comburentes igni.* Tale igitur ac tam detestabile hominum genus delere volens Deus usus est operâ Hebræorum, quibus regionem Chanaan concessit, ut, adversus alteros justitiam suam exercens, suâ erga alteros beneficentia uteretur, atque ut hi alieno exemplo edocti divinis præceptis obtemperare, fœdosque ac barbaros mores aversari discerent. His positis, quibus

satis superque vindicatur occupatio regionis Palæstinensis per Hebræos, non erit tamen supervacaneum cætera persecui, quæ, quamvis non disertè in S. Scripturâ dicuntur, tamen ex historiâ Patriarcharum legitimè concluduntur (1). Abraham cui Deus regionem Chanaan promisit, cum servis et gregibus suis, pascua hujus regionis occupaverat, atque puteis, quos fodit, et altaribus, quæ aedificavit, voluntatem, sibi hanc regionem propriam habendi, declaraverat, Gen. 12, 5, 6, 8, 9; 21, 23, 30, conf. 15, 4; 14, 18; 15, 7, 13, 21; 17, 8. Conf. supra § 43. Hic patriarcha eam dein non Ismaeli, sed Isaaco reliquit, qui rursus eam non Esau, sed Jacobo assignavit. Chananæi quidem jam erant in regione, Gen. 12, 6; sed pauci, qui aliquos duntaxat districtus tenebant. Patriarchæ itaque hæc pascua sibi propria reddiderunt, et 215 annos possederunt, neque Jacob et filii ejus, in Ægyptum migrantes, regionem abdicârunt; animo enim revertendi discesserunt. Gen. 38, 21, 22; 48, 4, 21, 22; 49, 1, 26, conf. 1 Paral. 7, 21 24. Morantibus autem illis in Ægypto, Chananæi aucti, illa pascua occupârunt, atque Hebræos regione excluserunt, qui proinde jure suo regionem repetebant, et quum spes cessionis spontaneæ nulla affulgeret, jure armis utebantur. Transactionem pacificam offerre, Chananæorum fuisset, quibus jus Hebræorum apprimè notum fuit; quod si rem armis experiri maluerunt, omnia consecataria sibi imputare debebant. Jos. 11, 19; 9, 5, 26. Conf. Janssens Hermen. sacra vol. I, p. 90, seqq.

§ 290. *Præda, stipendium.* — Ad consecataria

(1) Menochius, de Repub. Hebr. L. 1, c. 2, quæs. 9: « Nec desunt graves auctores, qui non tam primò occupatam, quam repetitam ab Hebreis fuisse Chanaanitidem dicunt.... Porro S. Augustinus etiam causam affert propter quam Chananæos solo, quod inse- derant, exturbare placuit, ita enim scribit: Quia Chananæi excepto illo peccato, quod possessionem alienam invaserant, multa ne- fanda et inaudita crimina committebant, in tantum, ut quando Dominus Sodomam et Gomorrham subverbat, dixisse legatur: Necdum enim completae sunt iniuriantes Amor- rhorum et expectabat Dominus, ut aut converterentur, et agerent penitentiam; aut certè si converti nollet, crimina crimi- nibus cumulantes, et peccandi mensuram implentes, justissimam Dei sententiam sus- tinerent. Quia ergo eos dupliceiter invenit reos divina censura, pro eo, quod et terras alienas invaserant, et postea scelerata et crimina inaudita commiserant, justo iudicio puniun- tur, et Israeliticó populo antiquorum possessio reformatur. Hæc Augustinus. »

victoriæ spectat in primis præda, quæ militum labores remunerabatur, et hinc eis singulari-
rem lætitiam crebat, Gen. 49; 27. Exod. 15,
9. Jud. 5, 30. Isa. 9, 2, 3. Joel 4, 11. Ezech.
29, 18, 20. Ps. 119, 162. Milites enim anti-
quiori ævo, etiam sub regibus, exceptis præ-
fectis et prætorianis, stipendio carebant, sed
ex suis facultatibus, et ex illis, quæ à parenti-
bus submittebantur, vietitabant, Jud. 20, 10.
2 Sam. 17, 17, 20. Recentiori demum ævo re-
ges annonam in urbibus deponebant, 2 Paral.
17, 12; 32, 28. Milites conducti, fortassè exem-
plo Phœnicum, Ezech. 28, 11, occurrunt qui-
dem 2 Sam. 10, et 2 Paral. 25, 6, 9; sed de
præda nihilominus participabant, ut merces
non militibus, sed regi, eos elocanti, soluta
fuisse videatur. Sub monarchiâ persicâ stipen-
dium militare invaluit; ast præda præmium
militare mansit. Machabæi, exemplo Græco-
rum, stipendia solvebant, 1 Mach. 14, 32. Hinc stipendium in novo Fœdere sæpè occur-
rit, et etiam tropicè usurpat, Luc 3, 14,
Rom. 6, 23. 1 Cor. 9, 7. 2 Cor. 11, 18. 2 Tim.
2, 4. — Prædæ autem deputabantur non modò
bona quæcumque, sed etiam captivi viri et
mulieres, pueræ et pueri, in primis in urbibus
vi capti, in quibus omnes in servitutem
redigabantur. Gen. 14, 11, 12. Jud 5, 30. Mi-
litæ Hebræi, Num. 31, 48, 54, sibi attribue-
bant quidquid arripuerant, exceptis solis pecu-
dibus et hominibus. Res magni pretii interdùm
bellidux sibi vindicabat, Jud. 8, 24, 25, quod
David imitatus, thesauros pro extirpatione
templi collegit, 2 Sam. 8, 11, 12; 12, 30. 2
Paral. 28, 14, 19; 19, 2 3. Pecudes autem et
homines congregabantur, et numerati, in duas
partes dividebantur, quarum altera cedebat
illis, qui domi remanserant, sed hi quinqua-
gesimam partem levitis tradere tenebantur;
altera verò ad milites pertinebat, qui 500^{mam}
duntaxat partem sacerdotibus tradebant, conf.
Gen. 14, 20. Inter milites partitio erat æqua-
lis, sive prælio interfuerint, sive interim cas-
tra custodiissent, 1 Sam 30, 20, 25. Hinc, ut
portiones fieri possent æquales, pecudes et
homines capti, venditi, et pecuniae distributæ
fuisse videntur. Ast si urbs anathemati subjecta
fuit, præda omnis interdicta erat, rarò excep-
tio locum habuit, Deut. 2, 34; 3, 7. Num. 21,
3. Lev. 27, 28. Jos. 6, 24, 26; 8, 26, 28; 10,
28, 30; 41, 11.

Præda, quam retulerunt Hebrei ab Ægyptiis Exod. 3, 22, 41, 2. Cedebat, monente Bon-
frorio ad Exod. 3, 22, in compensationem

servitutis, et laborum, quos tot annis pertu-
lerant Hebræi in Ægypto. Adde omnia,
quæ Hebræi secum sumere non poterant, Ægyptiis
relieta fuisse.

Pars iii.

DE ANTIQUITATIBUS SACRIS.

CAPUT PRIMUM.

CONSPECTUS HISTORIÆ RELIGIONIS BIBLICÆ.

§ 291. *Religio usque ad diluvium.* — Proto-
parentes nostri, omni experientiâ destituti,
ab ipso Deo educabantur, et ad agnitionem
Creatoris et gubernatoris universorum, atque
ad morum disciplinam ducebantur, in primis
per illud interdictum de arbore cognitionis
boni et mali, id est, in cuius interdicto ratio
hominis cognitione boni et mali moralis exci-
lenda erat, id enim phrasis, עת כוב ורע, ex
usu loquendi hebraico, significat, Gen. 2, 8,
20. Hinc nempe primi homines observabant,
non solum esse ens aliquod intelligens supremum,
à quo ipsi et omnia alia dependenter,
sed etiam non pro libitu quæcumque esse
agenda, sed discernenda, quæ huic supremo
rerum omnium Domino placerent et quæ dis-
plicerent. Ex castigatione quæ violationem in-
terdicti subsecuta est, discabant protoparentes
justitiam Dei, ast simul etiam specimen misericordiæ ejus accipiebant. Deus enim, post-
quam poenam serpenti inflictam exhibuerat,
malorum, quæ iis, eorumque posteris annun-
tiare volebat, gravitatem temperavit, promisso
iis *Aliquo*, qui olim ex foeminâ nasciturus, et
serpentem, invisum istum ac perennem ini-
micum, omniumque malorum auctorem, tan-
dem conculcaturus esset. — Accessit redargu-
tio Caini in fratrem exacerbati, et ejusdem
deinceps fratricidæ relegatio per molesta, quæ,
coœvis et posteris ob oculos versans, perpetuò
in clamabat, malum esse Deo exosum, et peñam
dignum. — At progressu temporis, quum plura
delicta manerent impunita, plurimi, sensuali-
tate et levitate abrepti, negligebant illa monita
divina in factis posita, atque potentiores oppri-
mebant infirmos et debiles, omniaque cædi-
bus et sanguine complebant. Res jam circa an-
num 235 post hominis creationem (Gen. 4,
26, 6, 1), eò delapse erant, ut Dei cultores
necessarium esse duxerint, sese nomine filio-
rum seu cultorum Dei, distinguere à reliquis

tanquam filiis hominum, qui, Dei oblii, humano impetu ad quæcumque audenda abripiebantur. Hoc malum per connubia cultorum Dei cum filiabus hominum, i. e., irreligiosorum, latius serpsit; haec enim uxores, familias quoque piorum corrumpebant, quum informationem prolium, ad quam matres plus, quam patres contribuunt, negligenter, atque ita progeniem nequiorem relinquerent. Hinc corruptio paulo post omne genus hominum ita pervasit, ut repetita Dei monita per spiritum propheticum, Gen. 6, 3, nihil proficerent; quare diluvium subsecutum est. Conf. infra, § 294.

§ 292. *A diluvio usque ad Abrahamum.* — Haec terribilis omnium viventium strages, 120 annis antea, Gen. 6, 5, annuntiata fuit, ut Noachi familia agnosceret, eam esse à Deo immisam, ut insigni hoc facto, cuius memoria facilè per omnes generationes conservaretur, patescieret, esse summum universorum gubernatorem, cui vitia hominum displicent, et qui, etsi longanimis, nihilominus in sceleratos demum animadvertisit. Accessit post diluvium misericordia divina, omnem hominidam morte plectendum esse, et nullum porrò diluvium fore; atque haec securitatis spes signo visibili, arcui in nubibus, annexa fuit. Posteri Noachi has doctrinas altâ mente reposuerunt, et, consilio ædificandi terram, ne dispergerentur, divinitus dissipato, facilè observabant id Deo displicuisse. Ita quoque illud, quod Nemrod aggressus est, vi regnum sibi condens, reprobabant, quod ipsum nomen Nemrod, *rebellis*, et proverbium: *Sicut Nemrod venator potens coram Iehovâ*, innuist. Ast progressu temporis, homines rudes, sibi consulere non valentes, et imaginatione ducti, cœperunt, diversis objectis vim sublimiorem et divinam tribuere, et ab his opem exspectare. Ita in numina transformata sunt saxa, arbores, animalia, venti, fluvii, sol, luna, astra, defuncti homines, etc. Accesserunt demum imagines sculptæ, altaria, templæ, etc. Primum quidem, Deum creatorem et gubernatorem universorum, et has creaturas, simul venerabantur; paulo autem post, Dei oblii, has solas adorabant, et cum haec ficta numina morum probitatem non curarent, disciplina quoque morum magis magisque negligebatur, ut tandem plurima gravissima scelerâ nihil fierent, inquit et in cultum deorum verterentur.

§ 293. *Abraham, Isaac et Jacob.* — Corruption haec novâ se latius diffundente, Deus vocavit Abrahamum, cujus majores inde à primo

homine religionem et morum probitatem custodiverant, Gen. 5, 4, 52; 44, 10, 52; ast demum quoque in idolatriam prolabebantur, Jos. 24, 2. Hunc Chaldeum et posteritatem ejus, Deus decrevit custodem religionis usque in illud ævum, quo ad reliquas gentes propaganda esset. Hoc sine Deus promisit huic Semigenerationis decimæ postero protectionem, amplissimam progeniem, possessionem regionis Chanaan, atque omnes gentes quondam per ipsius semen beandas fore, Gen. 12, 15; 18, 18; 22, 18. Has promissiones Deus nomini Abraham et Sara copulavit, atque obligacionem, religionem custodiendi, Gen. 18, 19, circumcisiōni annexit, ut haec ipsa nomina et signa essent perpetua documenta et promissionum et custodiæ religionis. Has casdem promissiones Deus repetivit deinceps Isaaco et Jacobo Gen. 26, 4; 28, 14, qui quod suarum erat partium, sedulò præstabant, et cultum veri Dei domesticis suis præcipiebant et ad posteros suos propagabant, Gen. 28, 20, 22; 35, 2, 7, 9, 13; 39, 9; 50, 17, 20. Haec promissiones atque haec officia Abrahami et posteriorum ejus per Isaacum et Jacobum, sunt cærdo totius antiqui fœderis; quare omnia, quæ deinceps consecuta sunt, ad illa referenda sunt, atque ipsum quoque novum fœdus cum ilis arctissimo nexo cohaeret.

Qui promissa Abrahamo, posterisque ejus bona rerum eadearum possessione cibent, immortalitatis illius beatæ et scientiæ et spe exclusa, omninoque veteri Testamento nihil, nisi mortalium honorum spem relinquunt, ii profectò nimis humiliiter de religione divinitus traditâ sentiunt, nec vim promissorum divinorum ullo modo adsequuntur. Paulus quidem (Tit. 1, 2,) spem vitæ æternæ cum ipsis rerum humanarum initiis adsequat. Eam enim Deum fallere nescium, ait, ὅπερειδασθαι πρὸ γένεν τοιων promisisti ante antiquissima tempora, i. e., initio rerum humanarum..... Χρεῖται si non de infinitâ illâ æternitate capiuntur, quid aliud, quam initia rerum humanarum, longè antiquissima tempore significare possunt?.. de quibus capiebat Aquinas, æterna interpretans antiqua. In quo clarum est. Apostolum in animo habuisse promissiones, quas Adamo, Abrahamo Deus ipse, aliis deinde per prophetas fecerat, de vitâ æternâ per Christum sperandâ. Rom. 1, 2. Dr. J. A. Ernesti in vindiciis arbitrii divini in religione constituenda p. 189, opuse. theol. Lipsiae 1792.

§ 294. *Patriarcharum religio.* — Optimè Vets-

chuir, opuse. p. 17, seqq. (ex edit. Lotze Traj. ad Rh. 1810) proposuit capita religionis Patriarcharum : « Omnia piorum Patriarcharum religio ex revelatione divinâ hausta, atque per traditionem à Noacho accepta, cum omni ejus posteritate, atque toto humano genere communicata est; sed alibi citius, alibi tardius desperita. Omnes illi prisci mortales, genuino Numinis cultui adhaerentes, firmâ fide credebant, unum verum esse Deum, spiritum perfectissimum, ac omnipotentem; eum totum hunc mundum, tam materiæ, quām formæ respectu solo omnipotente jussu fecisse, creâsse, ut splendidum suarum virtutum et beneficiorum esset theatrum; homines in hoc terrarum orbe collocâsse rationales, qui hæc spectarent, admirarentur, mundique auctorem et Dominum venerarentur, adorarent, et colerent; eumdem omnia à se facta providâ curâ curare, conservare, gubernare; speciatim hominibus consulere, eorumque vitæ casus dirigere; hominum esse, Dei imaginem exhibere in hæc terrâ, ejus justitiam, aequitatem, bonitatem, clementiam, misericordiam erga creaturas omnes, præcipue naturæ consortes, imitari. Sed non minùs convicti erant de corruptione et peccatis humani generis à creationis scopo magis magisque aberrantis; hunc esse malorum omnium fontem, omnis miseriæ, et lacrymarum scaturiginem; omnia bona à cœlesti origine derivanda, cùm Deus optimus terram, jucundum hominum et animantium habitaculum innumeris bonis et oblectamentis referuntur, ornatumque ad ejus incolas recreandos et oblectandos, fecerit. Qui si in mutuo amore, concordia, et virtute persisterent, hic tanquam in deliciarum paradiso viverent. Hominum culpæ mala, calamitates, miseriam omnem tribuendam esse, probè erant persuasi et convicti. Probè noverant imaginum, et falsorum deorum cultum, necon scelera et peccata in Deum, et homines omnia fugienda, pietati et virtuti operam esse dandam. Non latebat Abrahamum (conf. Joan. 8, 56) aliosque Israëlitarum majores humani generis Servator, qui suo tempore peccata expiaret, cunctaque ad primævam revocaret integratatem, et felicitatem, quippe statim post tristem lapsum primis hominum parentibus promissus (conf. supra, § 291) quique crebrò tanquam Jehovæ angelus, hominumque patronus et servator iis apparuit (conf. supra, § 222). Non omnis eorum spes intra angustos vitæ hujus limites conclusa tenebatur, sed ulterius ad veram atque

perennem alterius vitæ felicitatem se extendebat (conf. § 295). Nemo probaverit, eos vitæ alterius ignarus, hæc parte gentilibus suis minores, quorum poetæ passim præmia et pœnas apud inferos canunt, quæ licet fabulis involuta sapientiores viderent, tamen illi probabilem vita futuræ conceperant spem. Prisci autem hujus ævi homines pii noverant, Enochum ob probitatem et virtutem Deo præ ceteris adamatum, multò citius ex hæc vitâ raptum fuisse, quod utique factum non fuisset, si prorsus in morte periisset. Moribundi in Deo adhuc spem et fiduciam collocabant. Balaamus, etsi homo nequam, tamen hujus veræ religionis principiis imbutus, optat mortem suam fore instar mortis hominum proborum (Num. 25, 10); si autem nihil ex ejus opinione post mortem sperandum, aut metuendum, voti hujus probabilis ratio reddi nequit (1). » Hæc jam fuit religio piorum Patriarcharum, quam Moses præsumit Hebræis probè notam fuisse; quare in libro Gen. non omnia ejus capita disertè attinguntur, et tantum ea copiosius exponuntur, quæ præ reliquis ad legislationem Sinaiticam præparabant.

Cultus Dei ferè orationibus, altaribus sacrificiis, decimis, jurejurando, et votis absolvebatur, Gen. 4, 5, 4; 8, 20; 12, 7, 8; 13, 4, 18; 14, 20; 15, 8, 20, etc. De celebratione sabbati hoc solum est vestigium, quod periodus septem dierum Gen. 7, 4, 10; 8, 12, et ipsum quoque hebdomadis nomen יְמִינָה, Gen. 29, 27, occurrit; unde colligitur, diem septimum, juxta Gen. 2, 2, saltem singulari quopiam modo fuisse discretum.

§ 295. *Moses.* — Hebræi multi in Aegypto jam deos Aegyptiorum colebant, quum Moses divinitus mitteretur, ut eos è servitute liberaret, Jos. 24, 14 Ezech. 20, 7, 8. Exod. 5, 43. Ut igitur veræ religionis custodes, non solum ex Aegypto, ubi ulteriori temporis progressu cultum Dei dimisissent, educerentur, sed etiam ut ii, qui à Deo defecerant, ad agnitionem veri Dei reducerentur, necessaria erant miracula, quæ ita simul et prædicierentur et patrarentur, ut Dei omnisci et omnipotentis argumenta essent manifesta, et non modò Pharaonem ad dimissionem Hebraeorum cogerent, et exercitum ejus, ne Hebraeos persecui posset, perderent, sed etiam Hebraeos convincerent, opera hæc esse Dei gubernatoris universorum, et Mosen, per quem hæc predicta et patrata

(1) Vide libr. Job, et historiam Patriarch. in libr. Genes. contentam.

sunt, esse ejusdem Dei legatum, Exod. 6, 7; 7, 5; 9, 14, 16, 29, 10, 2; 11, 9, 10; 12, 9; 14, 4, 17, 18, 31; 16, 12; 19, 4, 9. Deut. 4, 35, 39. His operibus simul ostendendum fuit, alia numina, quæ suos cultores Ægyptios à plagis immissis liberare non poterant, esse inania, et viribus carere, Exod. 12, 12. Nisi autem Hebrei deinceps in Arabiâ, porrò similibus omniscientiae et omnipotentiae testimoniis confirmati, et divinis hujus generis auxiliis adjuti fuissent; nec in cultu veri Dei perseverassent, neque eas dispositiones et leges suscepissent, sine quibus inter gentes, quæ idololatriam et multitudinem deorum sanæ rationi deputabant, veram unius Dei invisibilis religionem non conservassent, ut vel ex eo liquet, quòd sub providis licet his cautionibus constituti, nihilominus toties ad diversas superstitiones abrepti fuerunt.

Qui Mosis miracula præstigiis, vel imposturis, vel mythis deputant, aut conficta esse contendunt, assertum suum, nec cum egressu Hebraeorum ex Ægypto, neque cum subsequente certâ historiâ conciliare, neque etiam originem hujus ideæ Dei, quæ in his scriptis exhibetur, explicare possunt, ut adeò ipse hic egressus, et subsequens historia, atque hæc Dei idea testetur, illa miraculaverè patrata fuisse.

§ 296. *An Moses docuit Deum merè nationalem?* — Mosen non docuisse, nisi Jehovahum Deum tutelarem Hebraeorum, seu nationalem, tot loca reclamant, ut mirum sit, quospiam in hanc delapsos esse sententiam. Nam nomine Jehovah compellat illum, qui creavit cœlum et terram, Gen. 1. Exod. 20, 8, 12; 31, 17. Deut. 4, 23; qui diluvium immisit, Gen. 6, 9; qui ab Abraham et Melchisedecho dicitur celsissimus, Dominus cœli et terræ, et Judex universæ terræ, Gen. 14, 18, 20; 17, 1; 18, 16, 35; à Josepho agnoscitur omniscius gubernator universorum, Gen. 39, 10; 45, 5, 8; 50, 20; qui se Jehovah semper eumdem esse dicit, Exod. 6, 5; qui illa miracula in Ægypto et in Arabiâ et prædictit et patravit, quibus, se omniscium et omnipotenter esse manifestavit, Deut. 4, 32, 36; 10, 21. Exod. 6, 7; 7, 5; 10, 1, 2; 14, 18, 31; qui est auctor vitiæ omnium viventium, Num. 16, 22, 27, 16; invisibilis (apparitiones enim factæ erant in symbolis) Exod. 53, 18, 23. Deut. 4, 12, 20, 39; cuius est cœlum et terra, et omne quod in eis est, et qui etiam peregrinos amat, Deut. 10, 14, 18; præter quem denique nullus est Deus, Deut. 4, 39; 6, 4; 32, 39. Moses Jehovah

ubique proponit omnipotentem omnium hominum et populorum gubernatorem, qui nec donis, neque sacrificiis corrumpi potest, resipiscentibus vero se misericordem et clementem exhibet. Hunc verum Deum docet esse illum, qui ab Hebreis colendus sit, non tantum, quia unicus est Deus, sed etiam quia Patriarchis eorumque posteris permagna beneficia promisit, et partim jam præstít, eos ex Ægypto eduxit, legibus instruxit, et jamjam in Chanaan introducturus est, atque futuro quoque ævo proteget; denique quia Deum hunc elegerunt regem. Conf. Janssens l. c. vol. I, p. 74.

§ 297. *An Moses non sistit Deum nisi formidabilem?* — Deum à Mose sæpius sisti judicem justum, qui in sceleratos severè animadvertisit, mirandum non est, non solum, quia populus levis, juveniliter exultans, indocilis et inflexibilis, non aliâ ratione coerceri, et ad custodiā legis permoveri poterat; sed etiam, quia Deus erat simul rex Hebraeorum, cuius est, delinquentibus poenas indicere et irrogare, ut bonos cives à læsionibus malorum communiat; alioquin omnes leges irritæ fuissent, si mox transgressionis venia annexa fuisse. Ast Deum à Mose non sisti nisi judicem inexorabilem, prout plures contendunt, oppidò falsum est; nam illæ promissiones divinæ, Patriarchis et Hebreis toties repetitæ, et ipsa quoque liberatio ex Ægypto, legislatio, et deductio in regionem Chanaan, beneficia sunt divina, quæ Deum sistebant beneficentissimum, Deut. 7, 6, 9; 8, 2, 20; 9, 4, 8; 10, 1, 11. Hinc Hebreis sæpius inculcatur, ut per custodiā legis gratum erga Deum animum testentur, imò disertis quoque verbis amor Dei præcipitur, quod utique ponit, Deum esse beneficium et clementem, Deut. 6, 4, 5; 11, 12, 15, 22. Moses Deum compellat, Deut. 8, 5; 32, 6, patrem populi atque Exod. 34, 6, 7. Num. 14, 18. Deut. 7, 9, 10; 52, 6, Jehovah dicit misericordem, clementem, benignum et fidelen, qui amorem paternum, probis et piis cultoribus suis, in mille generationes conservat, prævaricationem et iniquitatem condonat, neque tamen perpetuò ignoscit, sed castigat iniquitatem patrum in filiis ac nepotibus in tertiam et quartam generationem. Hæc quidem castigatio usque in quartam generationem, nempe per calamitates publicas, quarum consecaria etiam posteri sentiunt, legibus quoque fundamentilibus Exod. 20, 5, 6, inserta, multis offendiculo est, qui non advertunt vel advertere nolunt, eam patribus, qui illis temporibus de sorte

posteriorum suorum perquam solliciti erant, magnam fuisse poenam, quum prospicerent, dilectissimos filios, nepotes, pronepotes et abnepotes, fore miseros; aliunde autem intelligitur, haec mala posteris non fuisse poenas, sed monitiones, ut respicerent, et a peccatis caverent, ut etiam reapse contigit, prout magnum exemplum Hebræorum, in Assyriâ et Babylonî exulum, docet, qui monente hac diuturniori castigatione resipuerunt, ut constantes demum cultores Dei essent, quod et Moses prædixit. Deut. 4, 28, 31; 50, 1, 10. Conf. Janssens l. c. vol. I, p. 78.

§ 298. *Dispositiones ad conservandam religionem.* — Ut Hebræi, quorum multi in Ægypto idola coluerant, nunc per extraordinarias divinas operationes, vix ad cultum Dei reducti, in religione constantes essent, nec facile exemplo aliarum gentium, inter quas versaturi erant, ad idololatriam inducerentur; Deus se illis, ut § 209 diximus, regem obtulit, et ab ipsis acceptatus fuit, atque hinc omnis Dei cultus simul fuit obsequium erga regem. Hæc theocratica reipublicæ forma, in quâ omnes leges regis, erant leges Dei, perpetuò verum Deum in mentem revocabat. Ita etiam rigida observatio sabbati, festi Pentecostis post septem hebdomades messis, anni septimi seu sabbatici, anni Jubilæi post septem annos sabbaticos, erat symbolica confessio Dei creatoris et gubernatoris omnium. Pascha quoque et festum tabernaculorum in memoriam revocabat, eundem Deum creatorem fuisse liberatorem ex Ægypto, et ductorem per Arabiam; et quum festis Pentecostis et Tabernaculorum, grates rependerentur pro collectis fructibus, docebantur Hebræi, hos quoque eidem Deo creatori in acceptis referendos esse. — Ut autem assuescerent Deum credere invisibilem, omnes effigies Jehovæ interdictæ fuerunt, ne ipsis quæpiam vis tribueretur, aut multiplicatione earum etiam plures Jehovæ introducerentur. Sacrum duntaxat tabernaculum concessum, quod Apotheosim admittebat. Ne autem et in hoc sacro loco superstitio irreperet, omnes minutiores quoque ritus legibus definiti fuerunt, atque præceptum fuit, ut omnia sacrificia in uno hujus sacri loci altari offerrentur, ubi mutua sacerdotum et Levitarum observatio accederet, ne quisquam superstitione viam ad idololatriam sterneret. — Parentibus quoque sedulò inculcatum fuit, ut omni occasione, præsertim verò celebrantes festa, et observantes ritualia præscripta, proles suas religionem et

historiam gentis edocerent; et ne hæc instruc-
tio, fallente memoriâ, vel ignorantia degeneraret, cautum fuit, ut liber legis omni septennio in sacro tabernaculo prælegeretur, ubi non modò parentes errores, quos fortassè fovebant, corrigere, sed etiam adolescentes audire possent, an doctrina, quam perceperunt, libris sacris consentiret. Denique ipsa Dei nomina: *Jehova, Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi*, atque possessio regionis Chanaan, unicum sacrum tabernaculum, unicus summus sacerdos, unica familia sacerdotum, unica tribus Levitarum, imò et ipsæ decimæ, sacrificia, redemptio pri-mogenitorum, primitæ, immunditiæ, purifica-tiones immundorum et reliqua, quæ præscripta fuerunt, perpetuò monebant Hebræos, Deum esse unicum omnium gubernatorem, qui eos ex Ægypto in hanc regionem deduxit, atque hæc omnia observanda præcepit. Conf. in primis Deut. 26, 1, 11. Exod. 12, 25, 28; 13, 4, 16. Canticum quoque Deut. 32. Hebræi memoria mandare jussi erant, ut esset perpe-tuus monitor officii et futuræ sortis suæ, si of-ficio suo deessent.

§ 299. *An religio Mosaica ad morum disciplinam spectat?* — Quum Moses præparationem ad legislationem, librum Geneseos, in quo religio est moralis, præmisserit: exspectandum est, religionem quoque illam, quam ipse inculcat, ad moralem disciplinam spectare. Atque id in lege, quam ex mandato divino promulgavit, ubique deprehenditur; omnia enim ad Deum creatorem et gubernatorem universorum referuntur, cui omnes homines gratum animum et obedientiam debent. Cum autem Hebræi à Deo singularia recepissent beneficia, et alia, porrò promissa, jure exspectarent; eò pluribus quoque et gravioribus rationum momentis Deo devincti erant, Exod. 20, 2. Lev. 11, 45; 25, 38. Deut. 4, 32, 40; 5, 24, 28; 16, 12, 13; 20, 25; 7, 6, 11; 8, 1, 6; 10, 18; 9, 4, 5; 10, 12; 11, 1, 26, 1, 10; 32, 6. Quare Deum, non modò creatorem et rectorem universorum, qui omnes homines innumeris beneficiis ornat, sed etiam peculiariter liberatorem et benefactorem suum, qui ipsis tot tantisque beneficiis cumulavit, et futuris quoque temporibus fovere promisit, ex toto corde, ex totâ animâ et ex omnibus viribus amare, et ex hoc amore atque ex grato erga Deum animo, mandata observare jubentur, quia non nisi per hanc custodiā legum, Dei benevolentiam promerer, atque ulteriorum beneficiorum divinorum capaces se præstare

possent, Deut. 6, 4, 5; 11, 1, 13, 14; 13, 4, 5. Non modò per abstinentiam à cibis immundis, Lev. 11, 45; 20, 26. Deut. 14, 1, 2, 21, sed etiam morum probitate sancti esse monentur, sicut Deus sanctus est, Lev. 19, 2; 20, 7, 8. Præcipitur, ut, sicut ipsi se, ita etiam proximum ament, Lev. 19, 18, non modò Hebreum, sed etiam peregrinum, Lev. 19, 53, 55. Exod. 22, 20, 21; 25, 9, 12. Num. 15, 14. Deut. 10, 18, 19; 24, 17; 27, 19. Interdictum inimicitia et vindicta, Exod. 25, 4, 5. Lev. 19, 16, 18. Deut. 25, 7, 8, conf. Job 31, 29, 31. Cavetur, ne in servos quidem immites aut inhumani sint, Exod. 20, 10, 11; 21, 2, 11, 20, 26. Lev. 25, 39, 55. Deut. 5, 44, 15; 12, 17; 15, 12, 15; 16, 11, 14; 23, 16, 17; 24, 1, 4; 25, 4, conf. Job 31, 14, 15, et beneficentia in pauperes, viduas et pupilos inculcatur, Exod. 22, 24, 26. Lev. 19, 9, 13; 23, 22; 25, 5, 6. Deut. 12, 5, 7; 14, 22, 24; 15, 7, 15, 16, 10, 12; 24, 10, 22; 26, 11, 15; 27, 19. His incitamentum additur ex eo quòd et ipsi in Ægypto peregrini et servi fuerunt, atque adeò pro notissimo ponitur, alteri esse præstandum, quod nobis ab aliis præstari optamus; et alteri non esse faciendum, quod nobis fieri nolumus. Imò et credulitas in pecudes prohibetur, Exod. 20, 10, 11; 23, 11, 18; 34, 26. Lev. 22, 28; 25, 7. Deut. 14, 21; 22, 6, 7, 10; 25, 4. Monentur, ne surdo maledicant; aut cæco obstaculum ponant, Lev. 19, 14. Deut. 27, 18; ne mentiantur, Exod. 23, 1, 7: ne tanquam delatores regionem obambulent, Lev. 19, 18, 19. Vetatur, ne magistribus, quos fortè sibi non favere opinantur, maledicant, Exod. 22, 27, 28. Jubentur, omnem fraudem, tanquam abominationem coram Deo, fugere, Deut. 23, 13, 16, res inventas restituere, et dominum earum sedulò indagare, Deut. 22, 1, 3, à fornicatione et pæderastiâ, atque ab incestu et bestialitate, imò etiam à concupiscentiâ impudicâ abhorrire; quia hæc enormia et abominalia sunt coram Deo criminâ, Lev. 18, 1, 50. Deut. 23, 18, 19; 2, 23. Exod. 20, 17. Leges quoque civiles eo incitamento observandæ erant, quòd leges erant Dei creatoris, gubernatoris et benefactoris sanctissimi, Lev. 11, 41, 45; 18, 5, 5, 11, 50; 19, 10, 12, 14, 18, 25, 28, 50, 52, 54, 57; 22, 3, 8, 50, 55; 23, 22, 43; 25, 17, etc. Moses custodiā legum ubique memoratis modò momentis urget, et perpetuō ineuleat, alia omnia, sine hæc religiosa observatione legum, nullius esse momenti, in primis Deut. 4,

1, 40; 5, 1, 6, 25; 8, 1, 19; 10, 42; 11, 4; 29, 1; 50, 20, quæ loca lege et relege. — Sacrificia, que permulta mandantur, exercitium erant grati in Deum animi, vel pœnam peccatori debitam, quasi in effigie, representabant, et graviter monebant, peccata esse cavenda, simulque promissiones a Deo factas in memoriā revocabant, et magnum novi Fœderis sacrificium præfigurabant, conf. infra, § 370. — Promissiones honorum temporalium, et minæ malorum quæ indoli adeò sensuali Hebræorum accommodatæ erant, morum proibitatem non amplius impediabant, quæ hujusmodi promissiones et minæ nostram moralem prolium educationem impediunt, conf. supra §§ 294 et 297. Religio igitur Mosaica morum proibitatem promovebat; hinc conspicimus in Bibliis plures viros, quorum integerrimos mores admiramur, conf. Janssens l. c. vol. I, p. 168, seqq.

Cæterū, multis offendiculo est, in lege nullam disertam fieri mentionem conditionis hominis post mortem, indeque rectè concludere putant, antiquos Hebræos nullam futuræ vitæ notitiam habuisse. — Ast contrarium apparet 1° ex libro Jobi, in quo spes futuræ vitæ apparet, c. 19, 25, seqq., 14, 12, 19, 25, seqq., 26, 5, etc. conf. Rosenmülleri schol. in libr. Job. Lips. 1824, edit. 2. — 2° Ex Gen. 5, 24; 15, 15. Accedit Hebræos distinxisse orcum, בָּבֶר שְׁנִיאֵל, à sepulcro, קְבֻרָה, Gen. 25, 8; 57, 38; 49, 33; 50, 2, 10. Num. 20, 24, 26. Deut. 34, 7. 1 Reg. 2, 20; 11, 43; 2 Paral. 15, 23. — 3° Ex necromantiâ, quæ animi defunctorum excitari posse credebantur, Lev. 19, 31; 20, 6, 7. Deut. 18, 11; 1 Sam. 28, 3, 40, etc. Quod enim quipiam opponunt, superstitiones sibi minimè constare, eo certè non valet, ut superstitionis animos defunctos, quos non esse credit, suscitari et de arcana et futuris interrogari posse credat, conf. supra, § 294. Successu temporis à Davide et Prophetis haec doctrina magis disertè proposita fuit. Vitam autem felicem probis tantum expectandam testantur, non improbis, Ps. 16, 8, 11; 17, 14, 15; 49, 15, 16; 73, 25, 28. Quanquam verò sæpius rationum momenta ad benè agendum ex hæc vitâ desumebant, satis tamen caverunt, ne pii ad desperationem redigerentur, cùm se calamitatibus obrui, impiis autem res benè cedere viderent; tandem enim aliquando virtutis præmia, impietatisque poenas instare annuntiabant, conf. Eccles. 11, 9; 12, 7, 14. — Vide quoque Casti Innoc. Ansaldi de futuro seculo ab Hebreis ante captitatem cognito.

§ 500. *An typi in lege Mosaicā?* — Typos non tantum historicos et morales, sed et propheticos esse in lege Mosaicā testem habemus luculentissimum apostolum Paulum, Ep. ad Hebr. 9, 8, coll. 8, 5, seqq. 9, 24; 10, 1, etc., docentem legibus cæremoniis et sacrificiis lege Mosaicā institutis, spem fuisse factam legum, et rerum sacrarum longè meliorum, in primis sacrificii illius, quo Jesus Christus hominum peccata esset expiaturus. Huc peculiariter pertinent ritus lustrales, quorum hæc omnino erat indoles symbolica, ut peccati foeditatem, quæ tollenda esset, oculis quasi subjicerent; atque universè piacularium sacrificiorum, ut et plororumque, quæ à summo pontifice peragenda erant expiationis die, ea erat ratio, ut in iis animadverteretur, homini reo opus esse morum emendatione, et peccatorum venia, licet non nisi umbra conspiceretur harum ipsarum rerum, quæ denūm per Christi doctrinam, instituta et aet in plenam lucem evocatae fuerunt. Cæterum prophetæ id omni ævo perspexerunt, atque persæpè disertis verbis prædixerunt. — Si nou omnes Hebrei æquè clarè perspexerunt hunc finem typorum in lege Mosaicā, veritati typorum non obstat, sicut veritati religionis christianæ ejusque dogmatum non adversatur, quod non omnes eam clarè intelligent. Vide Lue. 18, 31, 33; 24, 25, 27, 44, 47, Conf. Act. 3, 18; 26, 22, 25. Joan. 20, 9, cum Act. 2, 27, 31, 33; 15, 34, 37, et § 570.

§ 501. *Religio à Mose usque post exilium Babylonicum.* — Hæc Mosaicā institutio per omnes sequentes ætates efficaciam suam excoruit. Deus aeterno decreto pro illis temporibus, quibus religio perielabatur, mala et calamitates disposuerat, quæ gentem monebant, ut judices seu rectores reipublicæ acceptaret vel eligeret, qui patriam et religionem restituebant; vel legatos Prophetas mittebat, qui reges et proceres graviter monebant, et ausibus nefariis, quibus idololatriam introduce nitebantur, grandia impedimenta objiciebant, ne perfidere possent, quæ moliebantur, in primis quum divina providentia, pios regum impiorum successores disposuisset, qui Prophetas audiebant, quæ sub antecessoribus malè acta erant, rescindebant, idololatriam tollebant, et cultum Dei rursus restituebant, Quum vero monitiones demum vix quidquam proficerent, et omnia perpetuo in pejus ruerent; res publica Israelitica anno 253 post schism. (722 ante Chr.) eversa est, et cives ab Assyriis in Gozan, Calachenem, Assyriam et urbes Mediae depor-

tati sunt; regnum verò Juda 387 post schism. (588 ante Chr.) per Chaldaeos eversum est, et cives ad ripas fluvii Cabor et in Babylonium abduci sunt. Hæc contigerunt, prout jam Moses, et dein prophetæ prædixerant. — Discremen, quod inter conditionem Hebraeorum sub judicibus, et dein sub regibus, intercessit, in eo versatur, quod ævo judicum, per 450 annos, non erat qui idololatriam juberet, aut auctoritate suâ promoveret, sed gens sponte in hoc vitium ruebat; quare hœc lues nunquam tam latè grassabatur, ut ipsum sacrum tabernaculum hæc foeditate contaminaretur. Reges verò impii idololatriam jubebant, aut auctoritate suâ promovebant; quare et in templum usque penetravit. Pessimè erant in regno Juda, Achaz, et Manasses, qui filios suos Molocho immolaverunt, et Achaz denique ipsum quoque templum clausit. In regno Israel, Achab cum Sidoniâ uxore Jezabel, reliquos omnes superavit. Ultimis annis in utroque regno, præsertim verò in regno Juda, omnis generis supersticio, et morum corruptio invaluit. Nullum itaque aliud restabat medium, quam extrema severitas, quæ gens universa è patriâ in longinas regiones dispersa, humiliata et afflicta disceret, se sine Deo nihil posse, nec deos ullam opem ferre. — Quum demum qui à Mose et prophetis prædictus fuit reditus, per Cyrum inopinatè continget, atque templum et urbs Jerusalem restauraretur; gens, per tot insignia et latissimè patentia vaticinia opere completa, convicta fuit, Jehovam omnipotentem et omniscium esse gubernatorem universorum, et inanes esse omnes alios deos; quare abhinc Deo adeò constanter adhæsit, ut demum nec Antiochi Epiphanis mandatis, neque ejusdem suppliciis cederet, sed omnis generis tormenta subiret, arma pro religione arriperet, libertatem vindicaret, et alias quoque gentes ad suam religionem pertraheret. Judæi reliqui, in Oriente et Occidente latissimè dispersi, ubique locorum proselytos acquirebant, et reliquis ethnicis innotauit, esse gentem, quæ unicum Deum invisibilis creatorum et gubernatorem universorum coleret. — Judæi id temporis sperabant, jam appropinquare illud ævum, quo promissus Messias veniret, et vera religio ad omnes gentes propaganda esset, sicut Patriarchis promissum, et à Prophetis prædictum fuerat; res quidem eorum, discordia principum, rursus magis magisque collabebantur, et ruinam minabantur, nihilominus illud ipsum, quod antiquissimis temporibus promissum fue-

rat, per Jesum, qui finis est omnis legis Rom. 10, 4, præstitum fuit.

§ 302. *Hebræorum post exilium perseverantia in religione.* — Hebræorum post exilium in religione perseverantia, cuius meminimus, in primis complemento vaticiniorum de eversione regnorum Israel, Juda, Assyriorum et Chaldaeorum, atque de reditu Hebræorum ex captivitate, nitebatur, uti ex Zach. 1, 2, 6. Esdr. 9, 7, 15. Neh. 9, 32, 57; 17, 18, liquet. Nam illa Hebræorum, per diuturnum exilium castigatio, quam dii alii, quos coluerant, avertere non poterant; et reditus, qui solè providentia illius Dei, qui hæc omnia annuntiaverat, sine ulla gentis cooperatione demum contigit, animos, tot casibus afflictos excitabat, ut hæc et omnia reliqua, quæ, prout prædicta fuerant, acciderant, et antiquiora quoque singularia Dei beneficia, tranquillo animo perpenderent, quod, ut saepius fieret, institutæ sunt synagogæ, in quibus omni sabbato lex Mosis, et non multò post etiam alii sacri quipiam libri, in primis Prophetæ prælegebantur, preces fundebantur, hymni sacri decantabantur, et populus exhortationibus quoque ad religionem et morum probitatem excitabatur. His accesserunt scholæ, in quibus juventus accuratiùs de religione edocebatur, quām à parentibus instrui potuit. — Judæos his temporibus Deum ex principiis philosophicis cognovisse, atque hinc eorum in religione avitam perseverantiam descendere, repugnat 1º arguento librorum, qui ex his temporibus supersunt; nam ex Aggeo, Zachariâ, Esdrâ, Nehemiâ et Malachiâ, ex libro Ecclesiastici et Sapientiae appareat, religionem historie antiquiori, et præsertim antiquis miraculis et complemento vaticiniorum superstructam fuisse. Imo 2º ex philosophicâ Dei cognitione hæc persuasionis firmitas nequaquam orta fuisse, siquidem antiquiori ævo nequaquam deprehenditur, etsi in Psalmis et scriptis antiquorum Prophetarum, plura adfuerunt argumenta, quæ ex rerum naturâ ad confirmandam doctrinam de vero Deo, et ad ostendendam deorum inanitatem, deprompta sunt. Accedit, doctrinam, philosophorum de Deo subtilioribus rationibus superstructam fuisse, quas plebs Hebræorum dijudicare, et ad confirmandum in religione animum adhibere non poterat.

§ 303. *Propagatio Judaismi.* — Judæi ultimis quatuor ante eversionem Jerosolymæ seculis, latissimè dispergebantur, et ubique locorum nanciscebantur proselytos. Id non parum promovit persecutio Antiochi Epiphanis, quæ Deus

ille, qui Judæis tantas victorias per Machabœos conferebat, attentionem gentilium excitabat; quare demum integræ gentes, ut Idumæi, Ituræi et Moabitæ, per circumcisioñem ad Judaismum transierunt. In Jaman seu Jemen, regione Arabiæ Felicis, centum et aliquot annis ante Christum, rex erat Judæus, et religionem judaicam tuebatur et propagabat. Judei in Asiâ minori, Græciâ, et demum Romanæ plures ad religionem suam alliciebant. Romæ præsertim multitudine proselytorum, non rarò in comitiis prævalebant, et, quia inquieti erant, demum à Tiberio Italâ, atque à Claudio Româ discedere jussi sunt, quin tamen jussa effectui mandarentur, Tacitus Annal. II, 85; Suetonius in Tiberio, § 36, et in Claudio, § 26; Dio Cassius L. 60, p. 669. Prærogativæ, quæ ipsis sat ample à Romanis concessæ erant, removabant impedimenta, quæ ethnicos à transitu ad Judæos retinere potuissent. Hinc proselyti et in primis proselytæ, à doloribus circumcisioñis exemptæ, perpetuò augebantur, et in novo Fœdere sapè commemorantur Act. 2, 11; 6, 5; 13, 43; 16, 14, 17; 18, 7, 13; 19, 20; 13, 50; 16, 13, 15; 17, 4. Joseph. de B. J. II, 20, 2; Archæol. Jud. XVIII, 3, 5. Cirea tempora Christi Izates, rex Adiabenis, per foeminas edoctus, circumcisus est, et religionem judaicam in regno suo propagabat, Joseph. Arch. XX, 2, 1, 5. Hac ratione Providentia sternebat viam, quâ religio christiana in totum orbem deferri posset; ubique enim erant Judæi et synagogæ, in quibus Apostoli Jesum prædicabant, et ethnicis quoque præsertim per proselytos, annuntiabant, Act. 2, 5, 11; 11, 19; 13, 4, 6, 15, 52; 14, 1, 28; 16, 1, 40; 17, 1, 17, etc.

§ 304. *Rerum Judaicarum conditio.* — Judæi, ubique locorum concordes, peculiarem quamplam societatem constituebant, et, etsi magnis terrarum tractibus dissiti, inter se tamen juncti erant per templum Jerosolymitanum, quo omnes quotannis undique semisiculum mittebant, et, qui poterant, etiam ad festa proficiscebantur, qui verò non poterant, dona, templo aut sacrificiis dicata, aliis transferenda tradebant. Judæis Ægyptiis, Leontopoli in nome Heliopolitanô, ab anno 149, ante Chr. usque ad 73 post Chr., templum quidem erat peculiare, nihilominus nexus cum Jerosolymitanis constabat. Concordia hæc minimè turbabatur per tres sectas scholasticas, usu philosophiae in interpretatione Bibliorum, ortas; nam, ut ipse Josephus Archæol. XV, 10, 4, obser-

vat, Pharisæi Stoicis, Sadducæi Epicureis, et Essæi vel Esseni Pythagoræis simillimi erant. — Pharisæi familiarem inter se amicitiam colebant, et, quia illis plebs et nobiles foeminae adhærebant, potentissimi, hincque audacest in tumultus proni, et ipsis regibus summisque sacerdotibus formidabiles erant, Joseph. Archaeol. XIII, 10, 5, 6. XVII, 2, 4; XVIII, 1, 3. Scissiones quæpiam inter ipsos, uti assecæ Schammæi, Hillelis, et demum Judæ Galilæi, concordiam non turbabant. Sadducæi non erant nisi divites et magnates, qui, si munerebus publicis fungebantur, sententiis Pharisæorum se accommodare coacti erant, ut à plebe tolerarentur. Jos. Arch. XIII, 10, 6; XVIII, 1, 5, 4. — Esseni, arctissimo nexus coniuncti, quasi ordinem quempiam monachorum constituebant, et non modò in Ægypto, sed aliis quoque regionibus; et ferè 4000 in ipsâ etiam Palæstinâ, præsertim ad occidentalia maris Mortui littora degebant, Jos. Arch. XVIII, 1, 5. Plin. Hist. nat. L. V, c. 17.

§ 305. *Ætas harum sectarum.* — Ex narratione Josephi Archæol XIII, 10, 5, 6, Joannem Hyrcanum, persuam à Pharisæis ad Sadducæos defectionem, familie suæ multa incommoda creâsse, liquet hunc principem jam olim juvenem, i. e., circa annum 150 ante Chr., fuisse pharisæum et has duas sectas jam illa ætate fuisse celebres. Josephus, Arch. XIII, 5, 9, quoque disertè dicit, jam sub principe Jonathane, i. e. ann. 159, 144 ante Chr., omnes tres sectas inclarusse, et addit, eas esse *εκ του πανυ αρχαιων*. In libris quidem Machabæorum non memorantur; ast ex allegato mox Josephi loco liquet, eas illâ ætate certò adfuisse. Sunt tamen, qui arbitrantur, Pharisæos sub *αποδιωσις*, i. e., piis, 1 Mach. 2, 42; 7, 13. 2 Mach. 14, 6, latere, eosque ideò nomine piorum venisse, quod amplius, quâm lege præscriptum erat, præstare voluerunt, quum è contrario alii, qui litteræ legis inhærebant, justi compellati fuerint, et hos esse Sadducæos. Similis quidem origo harum sectarum negari vix potest; verum hæc antiquior est Machabæis. Accedit, *καταδιωσις*, 1 Mach. 2, 42, *εστι παντας ἐκουσιαζόμενους τῷ νομῷ*, qui sponte pro religione militabant; et 2 Mach. 14, 5, omnes milites Judæ, dici *αποδιωσις*, conf. 1 Mach. 7, 13. Josephus quoque Arch. XII, 10, 5, *αποδιωσις*; non compellat Pharisæos, sed *αγάθων καὶ ὄντων τοῦ εθνοῦ*. — Quod in Pirke Aboth de Zaddok et Baithos, discipulis Antigoni Sochæi, auctoribus Sadducæorum, refertur, eos nempe om-

nem et virtutis renumerationem, et vitii pœnam futuram negâsse, eò minùs probari potest, quod Josepho Flavio ignotum est; id modò verum subesse videtur, ætate Antigoni Sochæi discipuli Simeonis justi, vel paulò post, i. e., circa initium vel medium seculi III ante Chr., has sectas natas fuisse. — Esseni orti sunt in Ægypto; quâm ingens eorum in hac regione multitudo et Philonis quoque testimonium *de vit. contempl.*, comprobat, qui Essenos seu Essæos et Therapeutas (*θεραπευτας*) quidem distinguit, sed distinctio in minutis quibusdam versatur. Utrumque nomen significat medicos, quia medicinam non solùm corporis, sed etiam animi profitebantur.

§ 306. *Doctrina theoretica Phariseorum.* — Pharisæi se, ob accuratam legis et religionis cognitionem, Deo acceptissimos esse gloriabantur, Joseph. Archaeol. XVII, 2, 4, de B. J. II, 8, 14. Luc. 11, 52; 18, 11. Sententias autem eorum duntaxat eas, quæ in novo Födere attinguntur, exponemus: 1º Docebant Dei decreto, regimini ac Providentiæ subjectas esse actiones humanas, etsi in se liberrimas. Act. Ap. 5, 38, 39. — Docebant 2º animos hominum esse immortales, et in receptaculo quopiam subterraneo asservari; animos improborum poenis æternis excruciarí, proborum verò animos præmiis frui, et demum, si vellent, in alia corpora humana transire, Joseph. Archaeol. XVIII, 1, 3, de B. J. II, 8, 14. III, 8, 5. Matth. 14, 2; 16, 14. Joan. 9, 2, 34. Resurrectionem corporum Josephus non memorat, ast ab ipsis creditam fuisse, ex novo Födere liquet, Matth. 22, 24, 35. Marc. 2, 18, 25. Luc. 20, 27, 36. Joan. 11, 24. 2 Mach. 7, 9, 11, 14, 25, 29, 56, 12, 40, 45. — Docebant 3º existere angelos, seu eminentiores spiritus bonos et malos, qui in homines vim haud levem subinde habeant. Denique 4º contendebant, Deum jure stricto tenri Judæis benefacere, et eos omnes regni Messiae participes reddere, justificare et æternum beatos reddere, nec ullum posse damnare. Causam justificationis verò ex meritis Abrahami, ex cognitione Dei, ex circuncisione, et ex oblationis sacrificiis repetebant, Jos. Flav. Arch. XVII, 2, 4. de B. J. II, 8, 4. Justinus Dialog. cum Tryphone. Pirke Aboth. Rom 1, 11. Hebr. 10, 1, 18. Conf. Menochii de Republ. Hebr. L. III, c. 15, quæst. 5,

§ 307. *Pharisæorum disciplina morum.* — Pharisæi morum quidem probitati studebant juxta sectæ suæ disciplinam, quæ autem magnâ ex parte perversa et laxa erat; tanq-

1º plura, quæ à lege Mosaica, civiliter permitta fuerant, etiam moraliter recta esse statuebant, ut repudium uxoris ex quacumque causâ, et jus talionis, Matth. 5, 31, seqq. 19, 3, seqq. — 2º Leges quaspiam Mosaicas ad litteram premebant, et ad suam philosophiam contorquebant; ita legem de amore proximi, de solo amore amici exponebant, et odium inimici licitum esse docebant, Matth. 5, 43, conf. Lue. 10, 33; jurandum in quo nominatum non esset nomen Dei, non obligare proununtiabant, aut saltem minutis deputabant, Matth. 5, 23; prohibebant sabbato evellere pauca spicas, sanare ægrotum, etc. Matth. 12, 1, seqq. Lue. 6, 6, seqq. 14, 1, seqq. 3º Leges naturales, quæ in lege Mosaicâ nullâ pœnâ sancitæ erant, mandatis parvis seu minutis accensebant, quibus leges cæremoniales, tanquam mandata magna, longè præferebant, Matth. 5, 19; 22, 34; 15, 4; atque alia, quæ nequaquam erant mandata, commendabant; hinc iram absque causâ, et impudica desideria parvi faciebant, Matth. 5, 21, 22, 27, 30; proselytos facere studebant, parum curantes, ut mores eorumdem emendant, Matth. 23, 15; felicitatem in hac vitâ et divitias maximi pendentes, opes per fas et nefas corraeabant, Matth. 5, 1, 12; 23, 4. Jacob. 2, 1, 8. Lue. 16, 14. Joseph. Arch. XIII, 5, 4, 5; vanæ gloriæ cupidi, preces in omnium oculis, non sine sensu sanctitatis suæ, peragebant Matth. 6, 2, 5; 18, 11. Lue. 18, 11, et sepulcra prophetarum ornare amabant, Matth. 23, 29. Conf. Menochius, l. c.

§ 308. *Detractionibus Pharisæorum.*—Quam plurimas observabant traditiones seu decreta majorum, quæ ex parte ab ipso Mose repetebant, et legibus divinis non modò æquiparabant, sed etiam præferebant, Matth. 15, 2, 3, 6. Marc. 7, 3, 15. Thalmud, Roschhaschana, p. 19, 1. Zebachim, p. 101, 1 Joseph. Arch. XIII, 10, 6. Hæc decreta demùm collecta et aueta sunt in Thalmude, ex quo aliqua in novo Fœdere obvia, exponemus. Lotionem manuum ante mensam, quam mos cibos digitis ex patinâ in os inferendi postulabat, in officium religionis vertebant, quia si quis inscius immunndum quidpiam tetigisset, illotus cibos quoque contaminaret. Omissionem hujus lotionis statuebant esse crimen fornicationi æquale, et exterminatione dignum, Thalmud. Babyl. Aboda Zara, p. 11, 1. Sota, p. 4, 2. Berachoth, pag. 46, 2. Thaanith, pag. 20, 2, conf. Matth. 15, 1. Si quis domum non fuerat egressus, præ-

cipiebant, ut manus sine distensione digitorum aquâ perfundantur, et demùm eleventur, quod aqua ad cubitos defluat; dein, rursus allusâ aquâ, demittantur, ut aqua ad digitos defluat. Hoc innuitur Marc. 7, 5. Qui verò domo egressi erant, se balneo abluebant, aut saltem manus distensis digitis in aquam immergebant. Id Marc. 7, 4, dicitur εν τη βαπτισμα. Hæc mundatio vasis quoque ante sabbatum contingebat, Marc. 7, 4. Ad purificationes hujusmodi spectarunt illæ hydriæ, quæ Joan. 2, 6, memorantur. Ab his distinguenda est symbolica lotio manuum Deut. 21, 6. Ps. 26, 6. Matth. 27, 24. — Ita etiam potum percolabant, ne insciis animalculis immundum deglutiirent, Matth. 25, 24. De immundicie adeò auxili erant, ut non tantum ethnici, sed etiam illis Iudeis, qui negotium invisum tractabant, uti portitoribus et publicanis, ne quisquam convescerentur, et omnes, qui non essent Pharisæi, spernerent, et peccatoribus acrenserent, quibus, ne contaminarentur, non communicabant, Thalmud Chagiga, 2, 7. Lue. 7, 59. Matth. 9, 11. — Per hebdomadæ bis jejunabant, nempe die Jovis, quo Mosen ascendisse montem Sinai arbitrabantur, et die lunæ, quo cum descendisse credebant, Thaanith II, p. 9, Schabb. I, 24, conf. Lue. 18, 11. Fimbrias superindumenti, et phylacteria gestabant majora, Matth. 23, 5. Fimbrias illa supra, § 122. descripsimus; phylacteria verò, quæ ex Exod. 13, 16. Deut. 6, 8; 11, 18, excuspererunt, erant membranæ, quibus quatuor loca, Exod. 13, 1, 10, 11, 16. Deut. 5, 4, 9; 11, 15, 21, inscripta erant, dein in formam litterarum vocis יתְבָרַח, convoluta, capsulis coriaceis imponebantur, et loris exteriori parti manus sinistram supra carpum et fronti inter oculos, alligabantur. Conf. Menochius, l. c.

Pharisæi itaque erant corruptum genus hominum; ast id non de omnibus et singulis valet; occurruunt inter illos viri morum probitate conspicui, Matth. 27, 21. Marc. 15, 43. Lue. 2, 25, 25, 51. Joan. 19, 58. Act. 5, 34. Hoc ipsum colligitur etiam ex utroque Thalmude; nam Thalmud Jerosolymitanum refert Berachoth p. 15, 2. Sota p. 20, 5, et Babyloniam Sota p. 22, 2, septem Pharisæorum genera valde dissimilia, quorum duo duntaxat referemus, nempe Pharisæos, qui dicebantur Sichemitæ, qui Pharisäismum ob commoda temporalia profitebantur, Matth. 23, 5, 14; et eos, qui disciplina moralis studiosi, et ad equeunda officia prompti erant, unde nomen eis inditum: *Pha-*

risæus, qui dicit : *Scire volo, quòd sit officium meum, ut illud præstem*, conf. Luc. 18, 18.

§ 309. *Galilæi et Zelotæ*. — Anno Christi 12, quo Archelaus relegatus fuit, nova ex Pharisæis prodit secta Galilæorum ; nam quùm sub Quirino, præside Syriæ, cui Judea, nunc provincia romana, attributa fuit, census age-retur; *Judas Galilæus*, etiam Gaulonites dictus, Zaduko Sadducæo junctus, publicè docuit, id genus tributi repugnare legi Mosis, ex quâ Judaï non nisi Deo regi subsint. Tumultus, quos cievit, suppressi quidem sunt, Act. 5, 37; ast discipuli ejus qui Galilæi dicebantur, doctrinam hanc propagabant, et præterea etiam à proselytis omnibus exigebant, ut circumcidantur. Conf. Joseph. Arch. XVIII, 1, 6. de B. J. II, 17, 7, 9. VII, 8, 4, 6, 9, 1, 2. Hinc Matth. 22, 17, seqq. *Jesu proponitur captiosa quæstio*, an liceat dare censum Cæsari. Galilæi, quos Pilatus Luc. 13 1, 2, in templo occidit, hujus sectæ fuisse videntur. — Inter Apostolos Jesu Luc. 6, 15, Simon dicitur κανανίτης, seu ζηλότης, et Act. 21, 20; 22, 3, sunt etiam inter Christianos Jerosolymæ Zelotæ; ast hi solummodò observationem legis Mosaicæ urgebant, et nequaquam ita exorbitabant, ut illi Zelote, quos in historiâ belli Judaici deprehendimus.

§ 310. *Sadducæi*. — Sadducæorum sententiæ singulares erant, 1º præter Deum nullum existere spiritum bonum vel malum, et animos quoque hominum cum corporibus emori, nec resurrectionem exspectandam esse, et nequidem fieri posse Matth. 22, 23. Act. 23, 8. 2º Non esse Providentiam, sed omnia à liberis hominum actionibus pendere; 3º traditiones Pharisæorum, seu decreta majorum non obligare, Josephus Arch. XIII, 5, 9, 10, 6. XVIII, 1, 4, et de B. Jud. II, 8, 14. Alias quidem quaspiam opiniones fovebant, sed non fervidè propugnabant, neque arctam societatem inter se colebant. Cæterum, in judiciis et in vitâ communis aliis se ostendebant seviores erga eos, qui deliquerunt, et universè duros et austriores. Solum autem Pentateuchum suscepisse et reliquos libros rejecisse, Josephus Arch. XIII, 10, 6, non dicit; nam legem hoc loco non opponit reliquis libris, sed traditionibus non scriptis, quas Sadducæi repudiabant; hinc in Thalmude ex aliis libris non solum oppugnantur, sed etiam ipsi pro suis sententiis argumenta depromunt, Sanhedrin p. 90, 2. Cholini. p. 87, 1.

§ 311. *Esseni et Therapeutæ*. — Discrimen præcipuum Essenos seu Essæos inter et The-

rapeutas erat, quòd illi fuerunt Iudei Hebrei, seu aramæam loquentes, hi autem Iudei Græci prout innunt ipsa nomina. Esseni præsertim in Palestinâ, Therapeutæ verò in primis in Ægypto morabantur, et rigidiores erant quam Esseni, qui majores duntaxat urbes fugiebant, pagos verò et opida inhabitabant, et agriculturam, artes et opificia (solis quæ arma parabant exceptis) exerciebant; Therapeutæ autem omnia loca habitata fugiebant, in desertis, campis aut hortis commorabantur, et contemplationi vacabant. Esseni et Therapeutæ quidem omnia habebant communia, et ex gazophylacio communi vitæ necessaria recipiebant; sed candidati Essenorum sua societati offerebant, Therapeutarum autem ea propinquis relinquebant, et utriusque post annos probationis professionem integrissimæ probitatis emittebant.

Esseni ante solis ortum fundebant preces, post quas quilibet à præposito ad agriculturam vel artem suam mittebatur. Horâ undecimâ ad panem et pulmentum conveniebant, et ad operationem suam remittebantur. Vespere similis erat cena communis. Ante et post mensam sacerdos preces voce præibat. Die sabbati in synagogâ legis prælectionem et allegoricam explicationem audiebant, atque etiam singuli privatim libros legebant. — Arcana nomina angelorum habebant, quæ profanis evulgare nefas erat. Integri vitæ, in primis veritatem colebant, quare jusjurandum reprobabant, nec jurabant nisi emitendo professionem ordinis sui. Servitutem repugnare naturæ asserebant. Quipiam donum prophetiæ sibi arrogabant. Matrimonium non inibant, nisi Esseni alicuius classis singularis, neque tamen hi cum uxore congregiebantur, quam primùm gravidam esse animadvertebant. Reliqui erant coelibes, non quod matrimonium damnabant, sed quòd feminas omnes censebant esse adulteras. Qui de quopiam crimine convictus erat, è societate excludebatur. — Doctrina eorum ferè eadem erat, quæ Pharisæorum. 1º Deum dicebant auctorem omnis boni, non autem mali, seu cooperari ad bona, non autem ad mala; 2º animos statuebant esse immortales, et post mortem, probos in insulis beatorum trans mare præmia recipere, improbos verò sub terrâ pœnas subire æternas; 3º sacrificia cruenta reprobabant; quare templum non frequentabant, Joseph. Archæol. XV, 10, 5; XVII, 15, 3; XVIII, 1, 5; 10, 5, de B. J. II, 8, 2, 12, Philo, quòd omnis probus liber, p. 867, seqq.

Therapeutæ in plerisque cum Essenis facie-

bant; ast omnes erant cœlibes; suscipiebant quidem in ordinem suum puellas, sed ha[m]anebant virgines, et eamdem vitæ rationem tenebant. Solo die sabbati communem habebant mensam, ubi viri à dexteris, virgines autem separatae, à sinistris sedentes, solo pane et sale, atque interdum hyssopo vescebantur. Nocte sabbati vigilias agebant, et, ut olim Israelitæ post transitum sinū Arabici, hymnos cantabant, et sacras choreas ducebant, Philo, de Vit. contempl.

§ 512. *Hellenistæ*. — Hellenistæ, qui Act. 6, 1; 9, 29; 11, 20, occurunt, dicebantur illi Judæi, qui non solum in Ægypto, Asiâ minori, Græciâ, sed ubique locorum vernacula[re] utebantur græcâ, ideoque non sunt prorsus iidem, qui Joann. 7, 55. Jac. 1, 1. 1 Petr. 1, διασπορα των ἑλληνῶν compellantur; nam Hellenistæ etiam Jerosolymæ erant, Act. Ap. 6, 1; atque inter Græcos dispersi quoque erant Judæi Hebræi, qui aramæa dialecto utebantur, ut ipse Paulus, Tarso oriundus, 2 Cor. 11, 12. Philipp. 3, 5. Nempe aramæam loquentes se hoc ævo Judæis Græcis longè præstare arbitrabantur, ideoque contendebant in aliis quoque locis, vernaculam suam aramæam ad posteros propagare. — Hellenistis Onias filius Oniae III, ut supra diximus, in Ægypto Leontopoli, circa annum 149 ante Chr., templum exstruxit, in quo sacerdotes de genere Aaronis et levitæ ministrabant, et omnia erant eadem, quæ Jerosolymæ cernebantur, nisi quod candelabrum aureum non insistebat basi, sed catenâ aureâ in aere pendebat, Joseph. Arch. XIII, 3, 1, 3. Onias hoc ausu suo innitebatur quidem loco Isa. 19, 18, seqq., qui verò nequaquam ita ad litteram capiendus est. Templum itaque hoc erat illegitimum, nec ab aliis Hellenistis, nisi Ægyptiis et Cirenenibus frequentabatur, qui tamen non rarò quoque templum Jerosolymitanum invisebant, Act. 6, 9. Thalm Jerus. Megilla, p. 73, 4. Propter tumultus Judæorum, templum hoc anno 73 post Chr., mandato Cæsarisi Vespasiani, clausum fuit, Joseph. de B. J. VII, 10, 4. Archæol. XX, 10, 1.

§ 513. *Proselyti*. — Proselyti, προσήλυτοι, advenæ, απὸ τοῦ προσεκκλιθεῖν dicti, olim memorantur ferè duntaxat in itinere per Arabiam, et demum in Palæstinâ sub Davide et Salomonem; à Mose dicuntur בָּנֵי גַּד, si domo carerent; בָּנֵי הַוִּשְׁבִּים verò, si domum haberent. Aetate autem Christi et Apostolorum ubique terrarum erant frequentes, et quidem vel circumcisi,

proselyti justitiæ, vel incircumeisi, proselyti portar, in novo Fodere, colentes Deum, et timentes Deum, nuncupantur, Act. 2, 5; 10, 2, 22; 15, 16; 18, 7, conf. 2 Reg. 5, 17-19. His antiqui illi Schenitæ et Rechabitæ (posteri Chobab, leviri Mosis) accensendi sunt; nam unum quidem verum Deum coluisse, sed legem Mosaicam minimè observasse videntur, Num. 10, 29. Jud. 4, 16; 4, 41. 1 Sam. 15, 16. Jer. 35. Judæi aiunt, his proselytis observanda fuisse præcepta, quæ dicunt Noachica, nempe, 1º ab idolatriâ abstinere; 2º solum verum Deum colere; 3º ab incestu abhorrere; 4º homicidium non committere; 5º non furari aut prædar; 6º homicidiam morte punire; 7º sanguinem, et omne, in quo sanguis est, ut suffocatum, non manducare. Cæterum cum Judæis synagogas frequentabant, et quamvis ubique Deo sacrificare potuerint, templum tamen Jerosolymitanum invisebant, et per sacerdotes sacrificia offerebant. — Proselyti justitiæ autem non solum circumcisione genti judaicæ inserebantur, sed etiam, sanato circumcisionis vulnere, præsentibus tribus testibus seu patrinis, baptizabantur, seu aquis immergebantur, in symbolum, eos non modò à sordibus idolatriæ esse purgatos, sed etiam quasi in aquis sepultos, novos homines resurgere, seu regenerari tanquam filios Abrahami, Joan. 3, 3, seqq. Judæi hunc proselytorum baptismum jam Exod. 14, 24; 19, 10, et Gen. 35, 2, commemorari, et necessarium esse, atque per eum proselytos fieri omnino novos homines asserunt, ut omnis cognatio cum carnalibus propinquis pereat, et proselytus propriam matremducere possit uxorem, conf. 1 Cor. 5, 1, seq. — Post baptismum proselytus sacrificium duorum turtrum vel pullorum columbæ offerebat. Ad hanc oblationem et ad baptismum, etiam fœminæ, quæ legem Mosaicam suscipiebant, tenebantur. Selenus de Jure nat. et Gent. II, 25, c. 4, p. 158, seqq.

§ 514. *Samaritani*. — Coloni, à Salmanassare et Assarrhadone ex Cuthâ, Avvâ, Hamath et Sepharvaim in regionem tribùs Ephraim et Manasse missi, 2 Reg. 17, 24. Esdr. 4, 2, 41, cum relictis Israelitis in unum populum coauerunt, atque à metropoli Samariâ, dicti sunt Samaritani. Primum quidem deos patrios colebant; quum autem in regione desolatâ à leonibus lacessiti essent; petierunt et receperunt à rege Assyriæ exulēm sacerdotem Israeliticum, qui, fixa in Bethel, antiquo vituli aurei sacrario, sede, eos ex libris Mosis cultum Jehovæ,

dubio procul sub effigie vituli, edocuit, ut nunc quidem Jehovam et idola simul colerent, 2 Reg. 17, 26, 34, conf. 2 Paral. 30, 1, 10. Hebræis, post redditum ex captivitate, templum ædificantibus, se socios obtruserunt; quia verò magis beneficiorum à Cyro concessionum, quām templi et religionis communionem quārēbant, neque diis patriis valedixerant, repulsam passi sunt, ideoque implacabili in Judæos odio concepto, templi restorationem, quantum in ipsis erat, impediabant, atque per obreptionem à pseudo-Smerde interdictum ædificii impetrârunt. Judæi vicissim exacerbati, et simul timidiores facti sunt, Esdr. 4, 4, 24; quare demùm, sub Dario Hystaspis templum ædificantes, ab Aggæo et Zacharia sacerdotiis, magno animo esse jubentur. Nehemias, moenia Jerosolymæ restituente, Samaritani, ut opus impedirent, irrito conatu omnem lapidem movebant, unde aversio Judæorum aucta fuit, Neh. 6, 1, 14.—Quām autem Nehemias, circa annum 408 ante Chr., uxores alienigenas, ob periculum seductionis, è populo submoveret: Manasses, filius summi sacerdotis Joiadæ, uxorem suam, filiam Sanaballati præfeci Samaritanorum, dimittere nolens, ad Samaritanos transivit, Neh. 13, 28, et Sanballat, impetrat à Dario Notho facultate, Samaritanis templum in monte Garizim ædificavit, ac illum transfugam Judæum, generum suum, sacris præfecit. Hoc summo sacerdote agente, Samaritani idolatriam dimisisse videntur; quare deinceps plures Judæi, legis transgressores, ut poenas effugerent, ad illos transibant, unde odium utrinque augebatur.—Sub Antiocho Epiphane, 167 ante Chr., Samaritani templum suum Jovi consecrarent, 1 Mach. 5, 10. Joseph. Arch. XII, 5, 5; ast demùm rursus ad religionem Mosaicam redierunt. Anno autem 129 ante Chr., Joannes Hyrcanus templum eorum evertit, Joseph. XIII, 9, 1. Cæterum, ubi poterant, Judæos vexabant et lædebant, Josephus Arch. XII, 4, 1. XVIII, 2, 2. Unde odium mutuum perpetuò alebatur; quare ætate Christi nullum erat horum populorum commercium, Luc. 17, 16. Joan. 4, 9, seqq., ut Judæi, ex Galilæa Jerosolymam proficiscentes, non facile per Samariam transirent, sed trajecto Jordane iter per Gilead conficerent, et ad Jericho rursus Jordanem trajicenter. Judæi hoc odio impulsi, nomen urbis Sichem, cum nomine Sichar, *ebrius*, commutârunt, Joan. 4, 5. Controversiae autem erant, quod 1º Samaritani solum Pentateuchum, quem ab illo ex Assyriâ misso sacer-

dote receperant, venerabantur, Messiam tamen Prophetam exspectabant, Joan. 4, 25. seqq., probabilius Gen. 12, 13; 18, 18; 22, 18; 26, 4; 28, 24, et aliis quibusdam locis nixi; 2º quod contendebant, locum adorationis, nequaquam Jerusalem, sed montem esse Garizim, Joan. 4, 20. Joseph. XIII, 5, 4.

CAPUT SECUNDUM.

DE LOCIS SACRIS.

§ 315. *De locis sacrī generatīm.* — Evo antiquissimo Deus sine discrimine locorum colebatur, ubicumque homines interno religionis sensu movebantur, præsertim verò in locis in quibus prosperum successum aut favorem Dei experti, aut periculo erepti fuerant, et alias sub umbrâ frondosarum arborum, et in collibus et montibus. — Primum altare, quod occurrit, est Noachi, Gen. 8, 20; Abraham, Isaac et Jacob plura in Chanaan exstruxerunt, præsertim in locis in quibus eis revelationes divinæ obtigerant, Gen. 12, 7; 13, 4, 18; 26, 28; 33, 20; 35, 1, 3, 7.— Moses et auctor libri Josuæ commemorant idola, altaria et lucos; de templis verò silent; primū Sichemi, deo Baal-Berith dedicatum, sed jam turri munitum, legitur; quare omnium primum putandum non est. Jud. 9, 4.

§ 316. *Sacrum tabernaculum.* — Locus publicus divini cultūs, à Mose usque ad Salomonem, erat sacrum tabernaculum, quod *tentorium*, *habitaculum*, *sanctuarium*, *domus*, *habitaculum gloriarum* *Jehovæ*, *tentorium* *Jehovæ*, et *tentorium congregationis*, et nonnunquam etiam *palatum*, dicitur. Tripartitum erat: prima pars erat *vestibulum*, area quadrata, 100 cubitos longa, et 50 lata, undique sipariis byssinis, altitudine quinque cubitorum, cincta. Siparia pendebant ex perticis argenteis, quæ columnis innitebantur, et hæ in plagâ australi et aquilonari erant, ubique 20, in plagâ occidentali et orientali 10, dubio procul ex lignis acaciarum concinnatae; ne verò ab humoribus terræ facilè læderentur, æneis basibus insistebant. In capite autem argentei uncini adaptati erant, quibus perticæ argenteæ, siparia sustinentes, infigebantur. Ostium erat ex plagâ orientali, 20 cubitis patens, ubi siparia quatuor columnis innixa opere phrygionico ornata seu acupicta erant, et quidem colore hyacinthino, purpureo, coccineo et albo; ut ingressus pateret, attollebantur, Exod. 27, 9, 19; 38, 9, 20.

In medio lateris occidentalis hujus areæ erat *sanctuarium*, seu *tabernaculum*, quadratum

oblongum, undique cooperatum, ab occidente in orientem 50 cubitos longum, ab aquilone in austrum 10 cubitos latum. Parietes compo-
si-
ti erant 48 asseribus, qui ex lignis acaciis, longitudine 10 cubitorum, et latitudine cubiti et dimidii, parati, et laminis aureis obducti, basibus argenteis innitebantur, vectibus deau-
ratis jungebantur, et ita dispositi erant, ut in latere occidental i 6, in latere aquilonari et austri utrinque 20 asseres, et duo quidem in duobus angulis duplicati essent, latus vero orientale pateret, Exod. 26, 13, 50. — Hoc oblongum quadrasam, asseribus constructum, quatuor oportimentis contextum erat, quorum primum seu intimum strictissime dicitur קְבָשׂ erat byssinum, et cherubinos colore purpureo, hyacinthino, coccineo et albo acupictos exhibe-
bat; in lateribus ferè cubito à terrâ distabat, Exod. 26, 1, 6. Secundum oportimentum, stric-
tissime נְתָנָה dictum, ex pilis caprinis contextum, undique ferè usque ad terram pertingebat, Exod. 26, 7, 13. Tertium oportimentum ex ru-
bris pellibus arietum, et quartum ex pellibus cœruleis, vel juxta alias phocarum compositum erat, et utrumque בְּכָבֶד appellatur. Latus orientale apertum, sipario seu velo gossipino acupictio cludebatur, quod ex perticis argen-
teis, per quinque columnas deauratas sustenta-
tis, pendebat. — Interius spatium bifariam di-
visum erat; primum 20 cubitos longum, et 10 cu-
bitorum erat, separabatur per siparium acu-
pictum, quod ex quatuor columnis aureis pen-
debat, et δευτέρου καταπετασμά dicebatur, Exod. 26, 56, 57. Primum conclave est Sanctum; Hebr. 9, 2; intimum vero seu adytum nuncupabatur, Sanctum sanctorum, seu sanctissimum.

§ 517. Altare et labrum æneum. — In mediâ ferè areâ exteriori erat altare, Exod. 40, 29, tres cubitos altum, et 5 longum et latum, ex lignis acaciis in formam cistæ ita construc-
tum, ut inferior pars quatuor tantum columnis ceu pedibus insisteret, et latera æneo opere reticulato clausa essent, ubi sanguis victimarum effundebatur. Superior pars, parietibus ligneis ære obductis conclusa, replebatur terrâ, super quam ignis ardebat. Quatuor anguli eminebant superioris instar cornuum; in medio autem altitudinis columnis quatuor annuli ænei, æquali intervallo inserti erant, per quos pertice trajiciebantur, ut altare commodè portari posset. Ascensus ex parte meridionali erat clivus ex terrâ agrestus. Exod. 20, 25, 24, 4; 27, 1, 8; 38, 1, 7. Lev. 9, 22. Ad hoc altare

pertinebant, urnæ ad deportandos cineres, paleæ ad cineres colligendos, pelves ad excipiendum et spargendum sanguinem victimarum, fuscinae ad vertendas in igne partes victimarum, thuribula seu vasa ad recipiendas prunas, et alia instrumenta ænea, Exod. 27, 3; 38, 3. — Inter altare et Sanctum, aliquantum versus meridiem, erat labrum, quod unâ cum basi sua, ex speculis æneis, que matronæ obtulerant, formâ rotundâ fusum erat, Exod. 30, 18; 40, 8. Ex hoc labro sacerdotes, obituri functiones, manus pedesque lavabant.

§ 518. Candelabrum aureum. — Lychnuchus seu candelabrum aureum, in primo conclavi sanctuarii, ad latus australis positum, insistebat basi, ex quâ stipes lineâ rectâ in altum surgebat; utrinque æqualibus distantiis tres rami, lineâ incurvâ procurebant in eamdem cum stipite altitudinem, ut Judæi dicunt, 18 palmarum, cum latitudo esset 12 palmarum. Stipes et rami globis, floribus aliisque orna-
mentis aureis condecorati erant. Septem extremitates totidem portabant lampades aureas, quæ noctu omnes, interdiu autem tantum tres ardebat, Exod. 30, 8. Num. 34, 5. Jos. Arch. III, 8, 5. Sacerdos mane et vespere lampades forcipibus aureis disponebat, et sordes in vasis aureis efferebat. Aurum totius lychnuchi appendebat talentum, seu 4477 solidos aureos nos-
tros, Exod. 28, 31, 40; 27, 20; 37, 17, 24. Lev. 24, 1, 4. Num. 4, 9.

§ 519. Mensa panum propositionis. — In eo-
dem primo sanctuarii cubiculo, ad latus sep-
tentrio-
nale erat mensa ex lignis acaciis con-
structa, duos cubitos longa, cubitum lata, atque cubitum et dimidium alta, tota laminis aureis obducta. Ambitus tabulæ cinctus erat limbo seu coronâ, et mox infra tabulam erat cingulum palmare, itidem limbo cinctum. Penes hoc cingulum palmare in quatuor pedibus, æquali distantia, affixi erant quatuor annuli aurei, quibus immitebantur deaurati vectes, quibus mensa portabatur, Exod. 25, 23, 28; 37, 10, 16. Annuli, exceptâ areâ foderis, deinceps in templo omisi sunt. In hac mensâ duodecim panes azymi, thure, et, ut Alexandrina versio Lev. 24, 7, addit, sale conspersi, dupli ordine dispergitæ erant, qui omni sabatho à sacerdotibus permutabantur, atque panis propositionis, faciei (quia coram facie, seu throno Jehovæ jacebant), panis dispositus, panis perpetuus, dicebantur, Lev. 24, 6, 7. 1 Paral. 25, 29. Appositum quoque erat vinum in scutellis profundis et minoribus, in calicibus

operculo tectis, atque in urceis; ex quibus vīnum in scutellas et calices infundebatur, et in quos rursū effundebatur, Exod. 25, 29, 50; 37, 10, 16; 40, 4, 24. Lev. 24, 5, 9. Num. 4, 7.

§ 520. *Altare suffitum.* — Inter mensam et candelabrum aureum, versus siparium Sanctissimi, erat altare thymiamatis, ex lignis acacia-rum constructum, cubitum longum et latum, et duos cubitos altum, in 4 angulis cornibus ornatum, et totum laminis aureis obductum; quare altare aureum, et altari victimarum oppositum, altare interius, dicitur. Superficies erat limbo cincta, et ad duo latera, æquali distantiā; gemini annuli aurei affixi erant, per quos perticæ auro obductæ, quibus portabatur, transmittebantur. In hoc altari quotidiè, mane et vespere, incensum offerebatur, quod Exod. 30, 34, 57, describitur, conf. Exod. 30, 1, 10; 57, 25, 29; 40, 5, 26. Jos. Arch. III, 6, 8, et de B. J. V, 3, 5.

§ 521. *Arca foederis in Sanctissimo.* — In Sanctissimo seu adyto, in quod nullus lucis radius penetrabat, erat arca foederis, cista oblonga ex lignis acaciis parata, cubitum et dimidium lata et alta, duos cubitos et dimidium longa, auro purissimo undique obducta, superius limbo aureo ornata, et in binis lateribus longitudinis, æquali distantiā, quatuor aureis annulis instructa, in quibus vectes deaurati, quibus portabatur, perpetuò, etiam dein in templo, immissi erant. Situs ejus in adyto talis erat, ut extremitates vectum, siparium attingerent, Exod. 25, 10, 15; 57, 1, 9. 1 Reg. 8, 8. 1 Paral. 5, 8, 9. Operculum, ejusdem longitudinis et latitudinis, erat ex auro purissimo elaboratum, super quod in duabus obversis extremitatibus duo Cherubim, vultu sibi obverso et paululum ad operculum inclinato, insidebant. Aliae eorum super operculum expansæ erant, et formabant thronum Dei Regis, ut arca esset ejusdem scabellum. In arcā non erant nisi due tabulæ lapideæ, quibus 10 leges fundamentales religionis et reipublicæ inscriptæ erant. Penes arcam asservabatur manna in vase aureo, Exod. 16, 52, 56, baculus Aaronis, Num. 51, 26, et autographum librorum Mosis, Deut. 31, 26.

§ 522. *Regio sancta.* — Castra Hebraeorum, per sacrum tabernaculum et thronum Dei regis, quampli externam participabant sanctitatem, Deut. 25, 15, 15. Lev. 15, 46; 15, 21. Haec idea deinceps regioni Hebraeorum adhæsit, que jam à Patriarchis per altaria Deo consecrata fuerat, et nunc sedes veræ religionis

erat, Exod. 15, 17. 2 Mach. 1, 7. Recentiores Judæi alias quoque prærogativas adjecerunt, et diversos sanctitatis gradus statuerunt, quorum summum provinciis, sub Mose et Josuā occupatis, minorem verò regionibus, per Davidem subactis, tribuebant, reliquas omnes regiones profanas esse dicebant, quarum vel pulveres contaminent Judæum. Sacerrimus autem regionis locus habebatur, in quo fixum erat sacrum tabernaculum, et arca foederis asservabatur, nempe primū Gilgal, et dein Silo, quæ urbs in tribu Ephraim, ferè 5 milliaribus germ. distabat à Jerusalem versùs septentrionem, et in monte peramœno sita erat, Jos. 18, 19, 50, 51; 22, 9. Jud. 20, 1. 1 Sam. 1, 3, 24; 2, 14; 3, 5, 21; 4, 3, 4, 13, 48; 7, 5; 10, 17. Sub rege Saüle, tabernaculum Nobam, inter Arimathiam et Joppen, 1 Sam. 21, 1, 9; 22, 19, et denique Gabæonem, 50 stadiis à Jerosolymâ versùs septentrionem dissitam, translatum fuit, 1 Paral. 16, 59, 45; 1, 29, 50. 2 Paral. 1, 2, 6; 15. 1 Reg. 3, 5, 9. Arca foederis verò, sub Heli ex tabernaculo in castra deportata, à Philistæis capta, et demù remissa, in urbe Cariathiarim, in limitibus Judæ et Benjamin, 2 milliaribus germ. à Jerosolymâ versùs occidentem, reposita fuit, 1 Sam. 6, 20, 7, 2, donec post 70 ferè annos per Davidem in arcem Sion deportaretur, 2 Sam. 6, 1, 20. 1 Paral. 15, 1, 14; 15, 1, 16. Denique per Salomonem in templum translata fuit, 1 Reg. 8, 1, 9. 2 Paral. 5, 2, 20.

§ 523. *Civitas sancta Jerusalem.* — Ex hoc tempore Jerusalem dicta est urbs Dei, sanctissimum habitaculorum Altissimi, et urbs sancta, Ps. 46, 5. Isa. 48, 2. Dan. 9, 24, quod titulo etiam in monetis Asmonæorum, et hodie dum in Oriente, etiam à Muhamedanis insignitur. Sita erat in meridionali limite tribù Benjamin, sub 31° 50' lat., Jos. 15, 7; 18, 26, 27. Jud. 1, 21, à littoribus mare ferè 8, à Jordane verò 5 vel 6 milliaribus germ., Relandi Palæst. P. I, L. II, p. 425. Tribus montibus vel collibus insidebat, quibus ab ortu, meridie et occasu contiguae erant valles; à septentrione autem declive erat solum. Collum altissimum est Sion, seu urbs Davidis. Collis Moria, à Sione versùs orientem, profundà valle disjunctus, templum portabat. Collis tertius humilior ad septentrionem, valle à Sione et Moriā separatus, recentiori ævo Aera dictus fuit. Ætate Christi erat versùs septentrionem suburbium, Βεζεδα, καινοπολις, demù à rege Agrippa moenibus circumdata, uti et Sion et Aera propria habebat

mœnia, atque mōns Moria quoque muro temp̄i peculiari cinctus erat. Ambitus urbis aetate Josephi de B. J. V, 4, 5, erat 53 stadiorum. — In meridionali radice montis Moria paulo versus Orientem, securit fons Siloam vel Siloe, Isa 8, 6. Neh. 3, 15. Joan. 9, 7, 11. Luc. 13, 4, quo unico urbs gaudebat. Hinc erant horti regii, et adhuc aetate Hieronymi Comm. in Matth. 10, vallis erat nemorosa. Collis Ophel non procul hinc distisset videtur. Joseph. de B. J. V, 4, 1. — Vallis, quæ urbem ab ortu, à longe altiori monte Olivaram dirimit, et torrens hyemalis, qui eam irrigat, dicebatur Cedron, Κεδρόν, Joseph. de B. J. V, 6, 1. — A meridie est vallis Ben Hinnom, ubi locus Thopheth, ab immolatione prolium infamis. Ab occasu est Gihon, vallis minus profunda, 1 Reg. 1, 35, 38. 2 Paral. 55, 14, 52, 50. 2 Reg. 20, 20. Quum ex his tribus vallibus urbs non facilè oppugnari posset, hostes eam à septentrione aggrediebantur. — Golgotha seu calvariae locus, extra urbem erat, Matth. 27, 53. Marc. 15, 22. Joan. 19, 17. — Portæ urbis quidem plures commemorantur, sed situs ferè omnium obscurus est. De situ Golgothæ et sepulcri Christi vide Dr. Joan. Mart. Aug. Scholz eruditam commentationem de Golgothæ, et sanctissimi D. N. J. C. sepulcri situ. Bonnæ 1825.

§ 324. *Mons Moria.* — Moria mons, in quo, juxta ultimam voluntatem Davidis, circa annum 592 post egressum ex Ægypto, templum ædificatum fuit, erat collis præceps, cuius vertex capiendis templi atriis et ædificiis non sufficiebat, Joseph. de B. J. V, 5, 1. Quare Salomo, ut spatium ampliaret, montem muro solido lapidibus quadris, ex vallibus erecto, cinxit, et intervalla vacua humo complevit, Joseph. Archæol. XV, 11, 2, conf. 2 Paral. 4, 9. Post exilium Hebræi per plura secula, latera collis magis magisque exaggerabant, murum aquilonarem removerunt, versus meridiem quoque et occasum ex imâ valle muros ingentibus lapidibus quadris extruebant, et ita verticem montis in quadratum unius stadii dilataverunt. Murorum horum altitudo minima fuit 300, maxima 400 cubitorum, imprimis versus meridiem.

§ 325. *Templum Salomonis.* — Ambitus montis, muro cinctus, in latere orientali, vel probabilius in omnibus quatuor lateribus, porticibus ornatus dividebatur in atrium magnum seu exterius, et in atrium interius, quod etiam atrium ante domum, seu ante propriè sic dictum templum et atrium sacerdotum dicebatur,

1 Reg. 6, 56; 7, 12. 2 Reg. 25, 12. 2 Paral. 4, 9; 20, 5. Ezech. 40, 28. An duo haec atria per murum vel cancellos separata fuerint, non liquet; descriptio enim templi Salomonis, 1 Reg. 6, 1, 58; 7, 15, 51. 2 Paral. 5, 1, 4, 22, nimis succincta est; id tamen constat, atrium novum, 2 Paral. 20, 5, non fuisse atrium tertium, sed atrium interius restauratum. In his atriis plura erant ædificia et conclavia, in quibus annona, ustensilia et vasa templi asservabantur, vel etiam sacerdotes et levitæ tempore functionis sue habitabant, 1 Paral. 9, 26, 35; 25, 28; 28, 12. 2 Paral. 31, 12. Jer. 55, 2, 4; 56, 10. — Altare in atrio sacerdotum erat quidem, sicut in tabernaculo, ære obductum, sed ex lapidibus non sectis, et 20 cubitos longum et latum, et 10 cubitos altum, 2 Paral. 4, 1, 10. Vasa et instrumenta, ad altare pertinentia, multò majori numero, quam in tabernaculo, aderant 1 Reg. 7, 40, 47. — Labrum æneum permagnum, et hinc mare ære fusum, בְּנֵי־צָהָב, dictum, erat hemisphærium, cuius diameter 10, altitudo 5 cubitorum, crassitudo æris unius palmæ, peripheria, quæ formam lilii referebat, 30 cubitorum, et capacitas ter mille bathorum erat; replebatur verò duntaxat bis mille bathis, 2 Paral. 4, 5, 5. 1 Reg. 7, 26. Variis ornamentiis, et epistomiis quoque instructum, quiescebat in dorsis 12 boum æneorum, quorum terni identidem in aliam orbis plagam respiciebant. Præterea aderant decem minora labra ænea, variis figuris ornata, quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, basibus et rotis æneis inconsistentia; ambitus cuiuslibet erat 4 cubitorum, et capacitas 40 bathorum; in his lavabantur carnes victimarum, 1 Reg. 7, 27, 59. 2 Paral. 4, 6.

§ 326. *Sanctuarium Salomonis.* — Sanctuarium, ὁ ναὸς, 60 cubitos longum, 20 latum, et 50 altum erat, excepto sanctissimo, cuius interior altitudo erat 20 cubitorum, ut superius maneret cubiculum altitudine 10 cubitorum. Fenestræ erant decussatae, et clathris clausæ, 1 Reg. 6, 2, 4. Ante sanctuarium erat vestibulum instar turris prominens, 120 cubitos altum, 20 cubitos ab aquilone in austrum latum, et 10 cubitos ab ortu in occasum longum, 1 Reg. 6, 5. 2 Paral. 3, 4. Ante januam ejus utrinque erecta erat columna ænea peripheriæ 12 cubitorum; illa ad aquilonarem plagam, צָהָב (stabilit) et haec ad australem posita, צָהָב (quasi צָהָב in illo robur) dicta. His nominibus Salomo videtur significare voluisse spem, quam fovebat, fore ut Deus ædem, ad cuius introi-

tum positæ erant, stabilem, firmam, diuturnam redderet. Altitudo uniuscujusque columnæ erat 18 cubitorum, coronamenta, 5 cubitorum, et basis 13 cubitorum, ut integra altitudo esset 36 cubitorum. Coronamenta 2 Reg. 25, 17, dicuntur 3 cubitorum, quia in reparationibus templi imminuta fuerant. Hæ columnæ diversis figuris frondium et malorum punicorum gloriabantur. Cæterum cavæ erant, ut crassitudo æris esset unius palmæ, 1 Reg. 7, 15, 20. 2 Paral. 3, 15, 17. — Ad latera sanctuarii, ad ipsos muros, excepto latere orientali, ex trabibus et asseribus constructa erant conclavia trium contignationum, in quas ex parte australi per cochleas ascendebat, 1 Reg. 6, 5, 6, 8. — Sanctuarium, lapidibus quadris constructum, totum, intrinsecus et extrinsecus, asseribus cedrinis, quibus diversæ figuræ insculptæ erant, contextum, et laminis aureis obductum erat, 1 Reg. 6, 14, 22. 2 Paral. 3, 5, 9. — Janua προναοῦ, præalta et lata, valvis carebat. Valvæ autem Sancti ex lignis oleastri constructæ erant binæ, quæ insculptis Cherubinis, palmis et floribus exornatae, atque laminis aureis obductæ erant, et cardinibus aureis vertebantur, 1 Reg. 6, 33, 35. Eodem modo exornata erat porta in sanctissimo, formâ pentagoni constructa, 1 Reg. 6, 31, 32, 50. Utraque janua simul sipario byssino acupicto velata erat, 2 Paral. 3, 14. — In Sancto altare thymiamatis deauratum, decem candelabra aurea, et decem mensæ deauratae, de utrisque quinque in aquilonari, et quinque in australi latere, positæ erant. In his mensis 12 panes, 100 scutellæ aureæ, vino plenæ, apponebantur, uti et cætera vasa aurea longè plura erant, quâm in sacro tabernaculo fuerant, 1 Reg. 7, 48, 50. 2 Paral. 4, 19, 22. Quòd si 2 Paral. 4, 7, 8, commemorantur 20 candelabra aurea, id mendis librariorum debetur. — In Sanctissimo arca foederis quiescebat, ita quidem, ut perticæ, quæ longiores factæ fuerunt, siparium attingerent; unde apparet, fores non fuisse clausas, 1 Reg. 8, 8. 2 Paral. 5, 9. Penè arcum duo Cherubini, ex lignis oleastri sculpti, et auro obducti, assistebant, quorum quilibet 10 cubitos altus, alam alteram super arcum protendit, ut in medio se contingenter, alteram verò alam usque ad parietem extendebat, 1 Reg. 6, 23, 28. 2 Paral. 3, 10, 13.

1º Descriptio templi Salomonis in libris Regum et Paralipomenon plurima, illo ævo aliundè nota, reticet, et hinc inde mendis quoque librariorum laborare videtur; quare 1 Reg. 6,

7, cum 2 Paral. 3, 4, non ubique concordat. Hinc multùm abest, ut perfecta hujus templi descriptio fieri possit. 2º Cherubim, figuræ monstrosæ, Ezech. 1, currum tonitrum seu thronum Dei sustentantes, quatuor faciebus, alis, et manibus, duobus pedibus rectis, et unguulis bovinis præditæ, sistuntur, quæ quidem omnia in figuris acupictis sisti non poterant, neque tamen in descriptione Cherubinorum aureorum super arca foederis memorantur; fortassè forma non semper erat eadem.

§ 327. *Templum Zorobabelis.* — Templum quod Zorobabel post redditum ex Babyloniâ, 535 ante Chr., aedificare cœpit, dein 15 annos impeditus, demùm ab an. 520 usque ad annum 515 ante Chr. perfecit, Esdr. 3, 8, 9; 4, 4, 24; 5, 1, 6, 21, mandato Cyri, Esdr. 6, 3, 4, construendum fuissest altitudine et latitudine 60 cubitorum, juxta quam proportionem longitudo, quæ siletur, vel è textu excidit, 120 vel 180 cubitorum fuissest; ast seniores, Esdr. 3, 12, Agg. 2, 1, 9, conspectis mox fundamentis, observabant, templum fore minùs, quâm illud Salomonis fuerat. — Quale verò fuerit, non refertur; id modò constat, progressu temporis ex dimidio siclo, quem Judæi ubique terrarum, quotannis pendebant, et ex donis, quæ Judæi, proselyti, et ethnici consecrabant, ingentes thesauros confluxisse, Joseph. Arch. XIV, 12, 1. XX, 9, 7, de B. J. V. 6, 8, ex quibus illi ingentes, à radice montis exstructi sunt muri, quos supra memoravimus, Josepho. de B. J. V. 5, 1. Cæterū, in hoc templo nonnisi unicus lychnuchus et una mensa aurea erat; defuit autem arca foederis, oleum sacrum, Urim et Thummim, ignis sacer, 2 Paral. 7, 1, 3, atque illa singularis nubes, quæ olim supra sacrum tabernaculum visa fuit; et dein templum Salomonis complevit, 1 Reg. 8, 10, 12. 2. Paral. 5, 13, 14; 6, 1. — Asmonæi ad plagam templi aquilonarem, aedificârunt arcem Baris, quam magnificientius restauratam Herodes vocavit Antoniam. Joseph. Arch. XV, 11, 4. Alexander Jannæus autem atrium sacerdotum per cancellos ligneos ab atrio Israelitarum separavit, Jos. Arch. XIII, 13, 5.

§ 328. *Templum Herodis.* — Herodes templum, per partes successivè novum quâm magnificissimum aedificavit. Opus cœpit anno 16 ante Chr., et potissimum anno 8 ante Chr., perfecit; alia verò aedificia usque ad annum 64 post Chr., aedificabantur, Joan. 2, 20. Joseph. Archæol. XV, 11, 1; 5, 6. XX, 9, 7 de B. J. I, 21, 1. Hoc templum tria habebat atria, quo-

rum alterum altero altius situm erat. Primum externo illo unius stadii muro à radicibus montis exstructo, cinctum erat, et in medio areæ, quatuor gradibus ascendebatur, ubi septum erat lapideum, tres cubitos altum, januis hinc inde patentibus, et columnis adstantibus, quarum inscriptiones litteris hebraicis, latinis et græcis, immundis et ethniciis ingressum sub penâ capitâ interdicebant; hinc area extra hoc septum, dicebatur *atrium gentium*. — Abhinc 14 gradibus ascendebatur in aream planam, 10 cubitos latam, unde 5 gradus ducebant ad portas muri secundi, qui exterioris 40, interioris verò 25 cubitos altus erat, et concludebat atrium Israëlitarum, ubi atrium mulierum erat ex latere orientali inter atrium gentium et atrium Israëlitarum, à quo muro humili separatum erat, ut mulieres quidem viros, hi autem illas non viderent. Introitus in hoc mulierum atrium erat ex parte orientali, per duas portas, alteram versus septentrionalem, et alteram versus meridionalem plagam. In atrio Israëlitarum, spatium quadratum circa altare et sanctuarium, dicebatur atrium sacerdotum, eleganti sed humili septo cinctum, ut Israëlite in atrium sacerdotum prosicerent, neque tamen intrarent, Joseph. Arch. XV, 11, 5, de B. J. V, 5, 2, 6. — Cæterum, quantumvis ita mutatum esset templum, ut inde à fundamentis denuò ædificaretur, tamen non habendum est tertium, cultu divino nunquam ibi interrupto, ut adeò meritò Christus dicatur secundum templum suâ presentiâ illustrâsse. Agg. 2, 7, 9.

§ 529. *Portæ templi Herodiani*. — Porta maxima erat exteriori muro orientali, et dicebatur speciosa, θυρα ὡραῖα, Act. 5, 2, tota fulgens ære corinthiaco, quod argento et auro præferebatur, Piinius, Hist. Nat. XXXIV, 1, 3, 7. Altitudine sanctuarium, quod in altissimo loco 400 cubitis eminebat, æquabat; valvæ 50 cubitos altæ et 40 latæ, laminis aureis et argenteis operatae erant. Ex valle Cedron per multos gradus ascendebatur, Joseph. de B. J. V, 5, 3. — Ab austro erat quidem profunda vallis 100 cubitorum, murus nihilominus habebat portam in civitatem inferiorem, quæ in valle versus orientem procurebatur, ut mœnia orientali muro templi jungerentur. Joseph. Arch. XV, 11, 5. — Ab occasu, portæ duæ multis gradibus ducebant in subjectam vallem, quæ versus meridiem excurrebat, et domibus consista erat; tertia per pontem, valli imminente, templum cum monte Sion jungebat, et

per quartam descendebatur in urbem inferiorem, Joseph. Arch. de B. J. V, 5, 5. — Ad aquilonem porta quidem nulla erat; ast arx Antonia meatu operto cohærēbat cum templo, cui dominabatur; quare hic demum cohors militum romanorum excubabat, conf. Act. 21, 51, 54. Joseph. XV, 41, 4, de B. J. V, 5, 5. — In interiori muro aquilonari et australi, æquilibus intervallis, tres portæ erant, quæ sese mutuò respiciebant; in orientali muro erat porta, quæ portæ muri primi respondebat; et duæ portæ in atrium mulierum, jam supra memorata. Murus occidentalis, cui sanctuarium adhærēbat, portis carebat, Joseph. Arch. XV, 11, 5, de B. J. V, 5, 3. — Omnes haec januae erant bifores, altitudine 50, et latitudine 15 cubitorum, atque ipsæ, et limina, et postes auro et argento obducti erant. Structura omnium, instar turri, ad 40 cubitos assurgebat; in januis autem erat spatium 30 cubitorum, ubi populus conveniebat, Joseph. loc. cit.

§ 530. *Porticus templi Herodiani*. — In atrio gentium murus australis triplex, reliqui autem omnes muri atrii gentium et atrii Israëlitarum, dupli portico superbiebant. Quælibet porticus duplex triplex, et triplex illa quadruplici seriei columnarum innitiebatur, quarum extremae muro contiguæ erant. Columnæ erant Corinthiacæ, ex albo marmore excisæ, 25 cubitos altæ, et cum basi, capitellis, coronamento et tecto porticū, in altitudinem 50 cubitorum assurgebant. Peripheriam columnarum ulnae trium virorum, sese contingentes, vix completebantur. Tectum planum erat, ex lignis cedarinis affabré constructum. Quælibet porticus 30 cubitos lata et 50 cubitos alta, media autem in latere australi 45 cubitos lata et 100 cubitos alta erat, ex cuius plano tecto in subjectam profundissimam vallem 500 cubitorum sine vertigine vix prospici poterat, conf. Matth. 4, 5, cum Strabone p. 805, Joseph. Arch. XV, 41, de B. J. loc. cit. Porticus orientalis atrii gentium, à Salomone denominabatur, Joan. 10, 25. Act. 5, 12. Joseph. loco citato. Pavimentum in omnibus atriis marmore versicolori stratum erat, Joseph. ibid. In porticibus atrii gentium sedeabant numularii, et mercatores victimarum, Matth. 21, 12, 16; 23, 27. Joan. 2, 12, 22. Thalmud. Jerosol. Gemara Jon. tob. p. 61, et Chagiga p. 78, 1. In hoc atrio pleraque quoque gazophylacia, à Josepho de B. J. VI, 5, 2, commemorata, suisse videntur, in quibus thesauni, res pretiosæ, suppelætilia templi, annonæ, et alia necessaria asservabantur; distinguenda au-

tem sunt à gazophylacio Marc. 12, 41, commemorato, in quod dona, templo facta immitabantur; Thalmudici pro diversitate donorum tredecim faciunt, atque ea in atrium mulierum collocant; cistas fuisse aiunt, orificio in formam cornu desinente, in quod dona immitabantur. Plura in his atriis alia conclavia adfuisse, dubium non est, à Josepho verò non commemorantur, qui tamen datâ occasione mentionem camerarum subterranearum injicit. — Altare victimarum rudibus lapidibus, in altitudinem 45, et longitudinem et latitudinem 50 cubitorum, exstructum erat, et anguli superius instar cornuum prominebant. Ascensus erat ex plagâ australi declivis, Joseph. de B. J. V, 5, 6.

§ 331. *Sanctuarium.* — Sanctuarium, seu templum stricto sensu, ὁ ναός, ex albo marmore exstructum, 42 gradibus altius situm erat. Pronaos erat 100 cubitos altus et latus, ejus porta patebat altitudine 70, et latitudine 25 cubitorum, valvis carent, quia, arbitrio Josepho, erat symbolum cœli visibilis. Spatium internum in altitudinem 90 cubitorum assurgebat, atque 50 cubitos ab aquilone in austrum, et 20 cubitos ab ortu in occasum extendebatur, ita ut ex parte aquilonis et austri maneret cubiculum 20 ferè cubitorum. In medio erat janua in Sanctum, 55 cubitos alta, et 16 cubitos lata, super quā vitis aurea, magnitudine viri, affixa erat. Ipsa janua sipario acupictio clausa erat. Joseph. de B. J. V, 5, 4. Archæol. XV, 11, 3. In hunc pronaon Judas Iscariotes 30 siclos conjectit, Matth. 27, 5. — Sanctuarium ipsum, 20 cubitos latum, et 60 longum et altum, ex tribus lateribus circumdatum erat ædificio trium contignationum, altitudine 40 cubitorum, latitudine verò æquali vestibulo, in ejus duobus cubiculis collateribus erat introitus. Tectum planum totius sanctuarii, longis verubus, auro obductis; horrebat Joseph. de B. J. V, 5, 6. — Sanctum erat 20 cubitos latum, 40 longum, et 60 altum; Sanctissimum verò erat cubus 20 cubitorum, ut superius duas manerent contignationes, quælibet altitudinis 20 cubitorum. In Sancto erat candelabrum aureum, mensa deaurata, et altare suffitūs; Sanctissimum autem ejus janua, uti et janua Sancti, sipario acupictio clausum erat, vacuum fuit. Omnes paries exteriis laqueari et auro obductos fuisse, aliunde intelligitur. Joseph. loc. cit.

§ 332. *Origo synagogarum.* — Sacrificia quidem offerri non poterant, nisi in sacro taber-

naculo vel templo, omnia autem alia religionis exercititia nulli loco adstricta erant. Hinc olim in scholis prophetarum laudes Dei decabantur, et apud prophetas sabbatis et neomeniis sapientiores ad preces et instructionem conveniebant, 1 Sam. 10, 5, 11; 19, 18, 24. 2 Reg. 4, 23. In exilio Babylonio Judæi, omni solemnî religionis exercitio destituti, apud prophetam vel alium virum piūm, qui domesticos suos religionem edocebat, et ad probitatem adhortabatur, aut etiam libros sacros legebat, conveniebant, Ezech. 44, 1; 20, 1. Dan. 6, 11, conf. Neh. 8, 1, 18. Hæ congregations domesticæ pedentim in quibusdam locis fixæ sunt, et certus quoque in eis ordo invaluit, id est, ortæ sunt synagogæ.

§ 333. *Constitutio synagogarum.* — In Palæstinâ Synagogæ sub Antiocho Epiphane nondum commemorantur, adeòque demum sub regibus Asmonæis exstructæ, et paulò post multiplicatae sunt; in regionibus verò exteris multò antiquiores fuerunt, Jos de B. J. VIII, 3, 5. Quidquid sit, ævo Apostolorum ubique locorum, in quibus plures Judei vivebant, aderant synagogæ, ad formam templi Jerosolymitani dispositæ, ut atrium cum porticibus haberent, sicut synagogæ in Oriente adhucdum conformatae sunt. In medio atrii sacrarium est quatuor columnis innixum, ubi, loco nonnihil elevato, liber legis involutus quiescit, et statutis diebus prælegitur; adest etiam majus quoddam cubiculum, in quo, aurâ asperiori, et quidem, uti in atrio, juxta familias determinatis locis et sedibus congregantur, Della Valle Reiseb. IV, Th. Sendschr. 5, 195, S. conf. Thalm. Succoth. 51, 2. Loca sacrario, in quo sacri libri asservantur, propiora, majoris aestimantur, Matth. 23, 6. Iac. 2, 3.—Ηροσευχα, à quibusdam pro synagogis minoribus, ab aliis verò pro locis sub dio, habentur, in quibus Judei ad religionis exercitium conveniebant; ast Josephus, de vitâ suâ § 54, proseucham Tiberiadis nuncupat magnam domum, quæ permultos homines capiebat, ut adeò προσευχὴ dicatur pro τοπῷ vel οἶκῳ τῆς προσευχῆς, in dialecto aramâ בית תפלים, quod est nomen synagogæ. Quare proseuchæ à synagogis eo solo distinctæ erant, quod non erant singularia ædificia, cultui divino dicata, Act. 16, 13, 16. Philo, de leg. ad Caj. p. 1011, Juvenalis, satyr. III, 14. In synagogis et proseuchis Apostoli Evangelium annuntiabant, et cum suis ad liturgiam conveniebant. Demum autem exclusi imitabantur Judæos corum locorum, in quibus

ob paucitatem synagoga deerat; nempe in domo cuiuspiam Christiani ad celebrandam liturgiam conveniebant; hinc, uti in Thalmude synagogæ domesticæ, sic in novo Fœdere ecclesiæ domesticæ occurrunt, Rom. 16, 5, 5. 1 Cor. 16, 49. Coloss. 4, 15. Philem. 2. Act. 2, 46; 5, 42. Interdum Apostoli etiam domum conducebant, in quâ non solum liturgiam peragebant, sed etiam quotidiè docebant, Act. 19, 9, 20, 9.

Συναγωγὴ est propriè conventus vel cœtus, et demùm locus conventūs, sicut **ἐκκλησία** propriè convocatio, congregatio, et demùm locus congregationis. Synagogæ à Judæis quoque scholæ nuncupantur; ast à scholis, propriè sic dictis, accuratè distinguuntur, et minoris aestimantur, quâm schole sublimiores, quia in his Thalmud, in synagogis autem Lex docetur, quam Thalmudi postponunt.

CAPUT III.

DE TEMPORIBUS SACRIS.

§ 334. *Antiquitas sabbati.* — Cùm Hebræi essent gens uni vero Deo peculiariter dicata, singulas dies quodam modò ei sacras habere debebant; quare in quotidianum publicæ reverentiæ indicium, mane et vespere offerendus erat totius gentis nomine agnus anniculus in holocaustum addito ferto, et libamine, quod sacrificium dicebatur holocaustum perpetuum, Exod. 29, 38, 42. Num. 28, 3, 8. Præ cæteris tamen diebus sancta erat septima, sabbatum; quæ nomina quidem de aliis quoque diebus festis, in primis tamen de die septimâ hebdomadis usurpantur. An sabbatum ex Gen. 2, 1, 3, derivandum sit, disceptatur, quia ante Mosen de eo nulla fit diserta mentio. Verùm 1°, quum in lege Mosaicâ multa ex antiquiori consuetudine retenta fuerint, idem de hoc die festo expectandum est, in primis cùm 2° Exod. 20, 8, 11, præceptum his terminis conceptum sit: *Memento, ut diem sabbathi sanctifices.* Id confirmatur 3° ex eo, quod nullibi dicitur, quæ hanc die omittenda, et quæ agenda sint, quod arguit, hæc ex consuetudine nota fuisse. 4° Sabbati sanctificatio ante latam de eo legem, Exod. 16, 22, 30, commemoratur. 5° Hebdomas jam Gen. 29, 27, proprio suo nomine **Υετῶς**, et Gen. 7, 4, 10; 8, 10-12, periodus septem dierum occurrit, que aliquâ saltem distinctione cuiuspiam diei insignis fuerit operet. Accedit 6° doctrinam de creatore et creatione, illo antiquissimo ævo non posse non ex revelatione divinâ descendere, quâm non esse

illam Gen. 1, 1; 2, 2, 3, nulla est ratio affirmandi. Denique 7° id ipsum Exod. 20, 8, 11, innuitur; unde gentes quâm plurimæ, quæ legem Mosiacam profectò imitatæ non sunt, hanc diem aliquâ ratione distinxerunt, Jos. contra Apion. II, 39.

§ 335. *Scopus sabbati.* — Scopus sabbati Exod. 20, 8, 11; 31, 12, 17, repetitur ex Gen. 1, 1, 2, 3, ut solemnis hæc quies esset symbolica confessio, Deum creâsse universa, eumque solum pietate et probitate colendum esse. Hinc profanationi hujus diei, ut publicæ abnegationi conjunctionis Hebræorum sanctæ cum rerum omnium creatore, ultimum supplicium decretum erat, Exod. 35, 2. Num. 15, 32, 36, 36. Huic scopo alter subordinatus est, nempe ut homines, præsertim mancipia, per quietem vires recuperarent, et de Deo clementissimo Domino, qui hanc quietem concessit, gaudent, Exod. 23, 12. Hac quiete liberationem quoque ex Ægypto repræsentari, Deut. 5, 14, 15, nequaquam dicitur, sed id solummodo monetur, ut Hebræi, qui, in Ægypto oppressi, molestiam perpetui laboris senserant, eò lubentius mancipiis et jumentis hanc quietem indulgent. Quod si Exod. 31, 13, 17, et Ezech. 20, 20, 21, sabbatum dicitur signum foederis Deum inter et Israelitas, id sibi nihil aliud vult, nisi Deum creatorem ab Hebræis esse colendum, at quo Deum id ab Hebræis exigere, et Hebræos idem promissee.

Judæi recentiores quæpiam sabbata peculiariibus nominibus distinguebant; ita ultimum sabbatum ante Pascha nuncupabant sabbatum magnum Joan. 19, 31, conf. Orach. chajim p. 450, et Schulchan Aruch. p. 53, 2, quia Israëlite olim in Ægypto hanc die magnum miraculum viderint; nihilominus aliud quoque quodcumque sabbatum, quod majus festum immediatè sequitur, magnum compellant. Aliud hujus generis cognomen est σαββατὸν δευτεροπρωτὸν, Luc. 6, 1, quod Matth. 12, 1. Marc. 2, 23, simpliciter sabbatum dicitur. Quodnam autem sit sabbatum secundo primum, difficulter expeditur; plerique censem, esse illud, quod proximè sequitur secundum diem Paschatis; nam quum Judæi à Paschate usque ad Pentecosten, dies numerarent, Deut. 16, 9; sabbatum primum à secundâ die post Pascha, nomen secundo primum jure optimo meruisse videtur. Illud verò μετά τὸ σαββατὸν, Act. 15, 12, non est nisi ipsa hebdomas, quæ alias etiam simpliciter nomine sabbati insignitur, prout alibi monuimus.

§ 336. *Die sabbati omittenda.*—Nomen שַׁבָּת, quies, quidem innuit, hâc die labores esse intermittendos, quod ipsum sæpius disertis quoque verbis repetitur, Exod. 20, 10; 31, 14, 17; 35, 1, 3. Deut. 5, 12, 14. Omittendis, jam ante legem latam, accensetur collectio mannae, et postea quoque accensio ignis, Exod. 16, 22, 30; 33, 3. Num. 15, 32, 36. Verum quænam alia negotia intermittenda sint, non exponitur. Ast 1º accensendus illis profectò non est usus armorum in bello, ut Judæi recentiores opinati sunt. — 2º Ita quoque interdicta censerit nequit sanatio ægroti, aut sumptio medicamentorum, ut quidam præceptores Judæorum ætate Christi et in Thalmude, somniarunt; vel etiam ambulatio aut iter ultra 1000 passus geometricos vellicatio aliquarum spicarum ad latrantem stomachum compescendum, et omnia opera necessitatis, ut pecudibus pabulum præbtere, aut eas in foveam delapsas extrahere, Matth. 12, 1, 15. Luc. 6, 1, 5; 13, 10, 17. Marc. 3, 2. Joan. 5, 1; 9, 1, 34. Thalmudici, Schabbath VII, 2, operibus 36, que sabbato interdicta esse statuunt, accensent quoque, massam farinæ subigere; unde patet, cur Jesu vito versum fuerit, pulveres salivâ miscuisse, et oculis cœci illevisse, Joan. 9, 1, 34. — Ita quoque 3º prohibita non erant opera sacra, et quæ in sacro tabernaculo aut templo peragenda erant, ut circumcisio puerorum octavâ die, mactatio et concrematio victimarum, Lev. 6, 8, seqq. Num. 28, 3, seqq. Matth. 12, 2. Joan. 7, 23. Quia autem accensio ignis interdicta erat; ante vesperam diei Veneris omnia ad cœnam necessaria paranda erant; quare dies Veneris nomen ἡ παρασκευή, *præparatio*, obtinuit. Meridie ipsius sabbati, uti alias, exile erat prandium, et coena demùm post occasum parabatur. — Denique 4º lex non præcipit prosabbatum, quod Judæi post exilium, quibusdam horis ante solis occasum inchoabant; ast quia hoc diei tempore omnia ad sabbatum præparanda erant, quasi necessarium erat legis consectarium.

§ 337. *Die sabbati agenda.*—Quæ ab Hebræis die sabbati agenda essent, ex consuetudine nota fuisse videntur; hinc non præcipitur, nisi, ut sacerdotes præter victimas quotidianas, alios duos agnos anniculos cum fert, oleo et libamine offerrent, et panes propositionis permutarent, Lev. 24, 8. Num. 28, 9, 10. Ex scopo sabbati, et ex Gen. 2, 3, ubi Deus diei septimæ benedixisse, i. e., eam faustum et lætam pronuntiassæ refertur, patet, hanc diem

hilariter agendum, et de Deo, creatore et rectore universorum, lætandum fuisse, quod etiam Isa. 58, 13, innuitur; hinc tristitia die sabbati symbolum magnæ calamitatis est, Os. 2, 11. Lam. 2, 6, 1 Mach. 1, 41. Hebræi itaque sabbatum jucundâ quiete, conviviis, canticis, musicâ et choreis transegerint, Exod. 15, 20, 21; 32, 6, 7. 2 Sam. 6, 24. Ps. 68, 26, 28; 149, 3; 150, 4. Solebant quoque apud prophetas convenire, et ab ipsis edoceri, 2 Reg. 4, 23. Parentes religiosi his præsertim diebus, proles suas religionem Dei, creatoris et rectoris universorum, docuerint, et ipsis antiqua admiranda beneficia et castigationes divinas narraverint, ac non longè remoti sacrum tabernaculum vel templum frequentaverint, conf. Menochii de republ. Heb. L. 3, c. 1, quæst. 3.

§. 338. *Annus sabbaticus.*—Quemadmodùm periodus 7 dierum sabbato, ita etiam periodus 7 annorum anno sabbatico concludenda erat, ut longiori quoque temporis spatio memoriæ imprimetur, Deum creatorem esse solum collendum. Initium hujus anni erat prima dies mensis septimi seu tischri (octobris). De ver-vacto, quod hoc anno erat alibi diximus, conf. Exod. 23, 10, 11; Lev. 25, 1, 7; 36, 35, 35. Festo tabernaculorum hujus anni, per octiduum lex in sacro tabernaculo vel templo prælegenda erat, Deut. 31, 10, 13. Debita quidem, quia proventus non fuit, exigenda non erant, Deut. 15, 1, 2; nequaquam autem, ut Thalmudici censem, abolebantur; nam Deut. 15, 9, Hebræi duntaxat monentur, ne pauperibus mutuum ob propinquitatem anni sabbatici, quo exigere debitum non licebit, denegent. Neque servi hoc, sed septimo suæ servitutis anno, manumittendi erant, Exod. 21, 2. Deut. 15, 12. Jer. 34, 14.

§ 339. *Annus Jubilæus.*—Ita quoque septem annos sabbaticos sequebatur annus Jubilæus, nempe quinquagesimus prout Levit. 25, 8, 11, legitur, atque Josephus Fl. Archæol. III, 42, 3, Philo L. de charitate p. 404, et de septenario p. 4178, 4188, et Judæi, Rabbanite non minus quam Karæi, asseverant, ut adeò nihil proficiant, qui contendunt, esse annum 49, hâc unicâ ratione nixi, quod vervactum ultimi anni sabbatici, nempe 49, et sequentis anni Jubilæi, nempe 50, penuriam annonæ aut famem attulisset; nam longius hoc vervactum diu ante cognitum, monebat, frumentum reponere; atque fructus arborum sponte nati, permultis alimenta præbebant, in primis quum

quipiam, ut ficus et sycomori, ferè dimidio anno haberi, et porrò ad aliquos menses reponi possint. Conf. § 79. Observata autem non fuisse hæc vera facta, jam monimus. — Ille annus, 10 die mensis 7, seu tischri (octobris), die propitiationis, à sacerdotibus indecebatur clangore cornuum, Lev. 23, 8, 13; 27, 24. Num. 36, 4. Isa. 61, 1, 2. Præterea, quæ anno sabbatico obtinebant, etiam 1º omnia mancipia originis hebrææ, libertatem nancisebantur, Lev. 25, 39, 46, conf. Jer. 34, 7. seqq.; 2º omnes agri et domus pagorum et urbiū levitarum et sacerdotum, prioribus annis venditæ, venditoribus reddebantur, exceptis illis, quæ Deo sacratæ, nec ante annum Jubileum redemptæ fuerant Lev. 25, 40, 13, 17, 24, 28; 27, 16, 21. 3º Quùm debitores plerumque agrum creditori in hypothecam et usum traderent, ut ita ager creditori vendetur adeoque anno Jubilæo debitori redderetur; debita quoque hæc remissa erant, ut etiam debita eorum, qui, quùm non essent solvendo pares, in servitutem venditi fuerant, et nunc libertatem nancisebantur. Hinc recentiori ævo generatim valebat, anno Jubilæo fieri novas tabulas, Joseph. Arch. III, 12, 3.

§ 340. *Neomeniæ, et festum novi anni.* — Ut superstitione gentium, quæ lunæ sacrificabant, excluderetur, præcipitur Num. 10, 10; 28, 11, 14, ut in neomeniis, præter sacrificia quotidiana, offerantur Deo duo juvenci, aries, septem oves anniculæ cum ferto et libamine, in holocaustum, et hircus pro peccato atque sacerdotes hos dies argenteis tubis sacris annuntient, Num. 10, 10. Ps. 81, 4, et ita chronologiae quoque mensium provisum erat. Reges demùm his diebus sacrificabant, 1 Sam. 20, 5, 24, 27, et plentiores Hæbrei Prophetas frequentabant, 2 Reg. 4. Labores in neomeniis non erant interdicti, sola neomenia mensis septimi, seu tischri (octobris), initium anni œconomici et civilis, dies erat feria, et clangore eornuum annuntiabatur; hinc *dies clangoris, memoriale clangoris*, dicebatur Levit. 25, 24; 25, 10. Num. 29, 1, 6. Præter sacrificia aliis neomeniis communia, juvencus, aries, septem oves anniculæ, cum farinâ oleo perfusâ et libamine vini, in holocaustum, et hircus pro peccato offerebantur, Num. 29, 2, 9.

Neomenias non astronomice definitas, prout Iudei Rabbanitæ contendunt, sed eas, quibus nova luna conspicitur, prout Karæi asserunt, intelligendas esse, ex eo patet, quod lex Moysæica omnem chronologiam, non ex astrono-

mia, sed ex eo, quod in terra conspicitur, ordinavit. Accedit, quod et ipsi Mischnici de testibus novæ apparitionis lunæ loquuntur, et nec Josephus, neque Philo de duplice præfinitione neomeniarum, altera astronomica, et altera secundum phasim lunæ, quidpiam novit. Ast auctorem librorum Regum in Babyloniâ, astronomico calculo usum fuisse, negari vix potest; nam 2 Reg. 25, 27, diem 27 decimi mensis dicit, quem Jeremias in Palæstinâ, c. 52, 31, dicit diem 25. Cæterum nostri Iudei neomenias ob 1 Sam. 20, 27, duobus diebus agunt.

§ 341. *De festis majoribus generatim.* — Ad recolenda majora beneficia divina, instituta erant festa Paschatis, Pentecostis et Tabernaculorum. Pascha et festum Tabernaculorum cum octavâ celebrabantur, ita quidem, ut sola prima et ultima dies esset feria, quæ tamen negotia, ad cibos parandos necessaria, permissa erant, Exod. 12, 16. Lev. 23, 7, 21, 33. Pentecostis festum octavâ carebat, Lev. 23, 15, 22. His tribus festis, quibus à Deo Exod. 34, 24, securitas promissa fuit, omnes adulti Hebræi cum munieribus, quæ ex secundis decimis, secundis primogenitis pecudum, et secundis primiis depromenda erant, ad tabernaculum vel templum conveniebant, sacrificia offerebant, convivia celebrabant, atque ita sub canticis, musicâ et choreis de Deo Domino suo clementissimo lætabantur; choreas ipsum festorum nomen innuit. Exod. 25, 17. Lev. 23, 58. Num. 29, 59. Deut. 12, 18; 14, 26; 16, 11, 17; 26, 11.

§ 342. *Festum Paschatis.* — Paschatis festum ad recolendam memoriam liberationis ex Ægypto, et salutis primogenitorum, institutum fuit. Exod. 12. Celebrabatur per septem dies, à 15 usque ad 21 mensis abib seu nisan (aprilis), Exod. 12, 4, 28; 23, 15. Levit. 23, 4, 8. Num. 28, 16, 28. Deut. 16, 1, 8. — Hac totâ hebdomade azymi manducabantur; hinc festum azymorum dicebatur, Exod. 12, 18; 13, 6, 7; 25, 15. Lev. 23, 6. Num. 28, 17. — Si Deut. 16, 8. sex tantum dies azymorum memorantur; prima dies, ut festum singulare, non computatur. Vesperâ diei quartæ decimæ, fermentum sublatum fuit, ut per totam hebdomadæ nequidquam de eo conspiceretur. Itaque dies prima azymorum, non modò quinta decima, sed etiam decima quarta, abib, Lev. 13, 6. rectè dicitur, quia nempe jam quartâ decimâ ante vesperam omne fermentum semovebatur; hinc Josephus festo Paschatis Arch. II,

15., 1, octo, et **III**, 10, 5; **IX**, 13, 5, septem dies tribuit, reapse tamen septem erant.—**Decimā autem** jam die abid, pater familias arietem vel hircum anniculum separabat, Exod. 12, 1, 6, quem quartā decimā die hujus mensis inter duas vesperas ante altare mactabat, Deut. 16, 2, 5, 6, et sacerdos sanguinem ad pedem altaris spargebat; primā autem vice in Ægypto sanguis per ipsos patres familias limini januæ illitus fuit, Exod. 12, 7. Hic aries vel hircus, qui proprietate, **προστασία**, *protectio*, aliis *transitus*, dicitur, integer, baculis duobus, altero per longum, et altero ad anteriores pedes transversim perfossus, et sic quasi crucifixus, in profundo illo, superius, § 140. 2º descripto clibanico assabatur, Pesachim c. 3. Joan. 19, 56. conf. § 142. Huic assæ addeabantur herbae amaræ seu lactucæ agrestes, ad perennem duræ servitutis Ægyptiacæ memoriam, atque carnes ex sacrificiis aliis, quæ Deut. 16, 2. — 6, quoque nomine **πάσχεια** veniunt. Ad has epulas non pauciores 10, nec plures 20 personis admittebantur, quæ primâ vice in Ægypto succinctæ et calceatæ, i. e., ad iter paratae celebriter manducabant, posthac hæc adjuncta quidem omissa sunt; quod autem Hebrei jussi erant, ne os frangerent, etsi ad prooperationem pertinebat, perpetuò observatum fuit, conf. Joan. 19, 56. Ex quo loco, et multis aliis in Epistolis Paulinis obviis patet, agnum paschalem typum fuisse sacrificii à Christo oblati. Conf. Bœcan. analogiæ V, et nov. Fed. c. 15, num. 25, et supra, § 300, et infra, § 370.

Secundâ die Paschatis, seu 16 abid, offerebatur primus manipulus hordeaceus, et agnus anniculus cum ferto et libamine in holocaustum. Atque hoc ritu messis initiatitur. Lev. 23, 4, 11. Qualibet etiam die per totam hebdomadæ singularia quepiam holocausta et victimæ pro peccato, immolabantur, quæ num. 28, 16, 25, referuntur.

In Ecclesiâ latinâ communis viget sententia, *Jesum in ultimâ cœnâ pascha manducasse*; quipiam tamen contendunt, cum id ipsum unâ die preoccupasse, nempe opinantur, Sadduceos neomenias juxta calculum astronomicum computasse, et pascha unâ die citius manducasse, quod jam supra refutavimus; id modò addimus, in templo omnia ex sententiâ Pharisæorum acta fuisse; accedit, Mauth. 26, 1, 19. Marc. 14, 12, 18. Luc. 22, 7, 14, de consueto die Paschatis sermonem esse. — Graeca verò Ecclesia propugnat, cœnam ultimam Jesu non fuisse paschalem, et Jesum Eucharistiam in

pane fermentato instituisse. Quipiam Latino-rum Græcis quidem consentunt, sed contendunt, fermentatum jam 13 abid ad vesperam, exterminatum fuisse; Jesum itaque etiam hâc die, SS. Eucharistiam in azymo instituisse.

§ 343. *Festum Pentecostis.* — A 16 abid, seu à secundo die Paschatis, numerandi erant 50 dies, et 50ma erat πεντεκοστή, quæ à septem his hebdomadibus festum hebdomadum dicitur, Exod. 3, 22. Lev. 23, 15, 16. Num. 28, 26. Deut. 16, 10. Act. 2, 1. In gratiarum actionem pro messe celebrabatur; unde et festum messis dicebatur, Exod. 23, 16. Hinc duo panes de farinâ novarum frugum, et decima pars ephæ de eâdem farinâ, tanquam primitiæ offerebantur, Exod. 27, 16. Lev. 23, 17. Num. 28, 26, unde nomen hujus festi, *dies primitiarum*, descendit, Num. 28, 26. Ast, uti primum festum annum institutum erat in memoriam liberati populi, ita alterum pertinuisse videtur ad recordandam legislationem Sinaiticam, sive constitutam rempublicam Israeliticam. Accedit festum Pentecostes celebratum fuisse die quinquagesimâ post Pascha, i. e. eâ ipsâ die nobilissimâ legislationis; hinc haud frustra inde conficitur, hujus diei memoriam, ad quam sponte adducerentur Israelite eo festo ipsâque denominatione, spectatam fuisse, etsi id disertis verbis non monetur in S. Scripturâ. — Holocausta quoque plura, et sacrificium pro peccato immolabantur, Lev. 23, 18, 20. Num. 28, 27, 31. Ad festum hoc lætum, ætate Apostolorum, permulti Judæorum exterorum Jerosolymæ conveniebant, prout Josephus de B. J. II, 5, 1, disertis verbis annotavit, conf. Act. 2, 5, 15.

§ 344. *Festum Tabernaculorum.* — Festum Tabernaculorum, à 15 usque ad 23 mensis septimi seu tischri (octobris), plenis octo diebus celebrabatur, et dies octava erat festum singulare, Lev. 25, 54, 42. Num. 29, 12, 55. Deut. 16, 13, 15. Neh. 8, 18. 2 Mach. 10, 6. Jo. m. 7, 2, 37. In memoriam illius per Arabiam itineris, institutum erat; quare Hebrei hoc octiduo, ut in illo itinere, tabernacula inhabitare tenebantur, Lev. 23, 42, 43. Quia autem simul in gratiarum actionem pro collectione fructuum et vindemiâ agebatur, *festum collectionis fructuum*, dicitur, Exod. 23, 16; 34, 22, et Hebrei his diebus fructus generosissimarum arborum, vel, prout recentiores Judæi interpretantur, citria et præterea ramos palmarum, salicum, aliarumque frondosarum arborum in manibus gestabant, vel, ut Kœrei volunt, ex his fron-

dibus tabernacula construere tenebantur, Lev. 25, 40, quibus etiam frondes olearum, oleastrorum, myrtorum et aliarum arborum addebant, Neh. 8, 15. 2 Mach. 10, 7. Joseph. Arch. XIII, 13, 5. Festum erat lætissimum; hinc à Joseph. Arch. VIII, 4, 1. XI, 5, 5, et à Philone, de septenario p. 4195, *maximum* et à Thalmudicis *festum xxt' εζογν'*, appellatur, atque etiam Plutarcho Sympos. L. IV, c. 5, innotuit. Sacrificia publica plura, quam alii festis, præscripta erant, Num. 29, 12, 39; atque Hebrei plures quoque victimas de secundis decimis et primogenitis immolabant, Deut. 16, 14, 15. Lev. 25, 38, 40. Num. 29, 39. His recentiores Judæi alia addiderunt; nam 1º ex Isa. 12, 3, desumserunt ritum, quo sacerdos per totum octiduum, quotidie mane, vase aureo tria log aquæ ex fonte Siloe hauriebat, magnâ et lætissimâ solemnitate per portam aquarum in templum portabat, et in cornu altaris australe versùs occasum effundebat, quum interim levitæ Hallel (Ps. 113, 118,) decantarent, et tibiis accinerent. Thalmudici jam dicunt fuisse symbolum pluviae, jam gaudii, jam effusionis Spiritus sancti. Conf. Joan. 7, 37.—2º Quotidiè vespere in atrio mulierum, in quatuor lychnuchiis aureis qui 50 cubitos alti fuisse dicuntur, magnæ lampades accendebantur; sacerdotes et Levitæ in 15 gradibus atrii interioris, Psalms graduum (Ps. 120, 134) decantabant, et instrumentis musicis accinebant, atque proceres, ardentes faces manibus tenentes, in atrio mulierum saltabant, quos mulieres ex loco clathris clauso spectabant. 3º Judæi quotidiè, sinistrâ citri, et dexterâ ramum palmarum, duos ramos salicum et myrtorum colligatos tenentes, solemniter altare cum conclamatione *Hosanna*, circuibant, et id die septimâ septies repetebant, in memoriam expugnatæ olim urbis Jericho; quare hoc festum quoque *magnum Hosanna* vocant. Conf. 2 Mach. 10, 17.

§ 345. *Dies propitiationis.* — Quinta ante festum tabernaculorum dies, nempe 10ma mensis 7^{mi} seu tischri, erat dies propitiationis, quæ feria erat, Lev. 16, 1, 34. Exod. 23, 26, 30. Num. 29, 1, 41. Singulis annis hoc instituto Hebreis singulari modo inculcabantur id, quod in omnibus omnino sacrificiis, et lustrationibus perpetuò quasi ob oculos demonstrabatur, eos in culpâ esse apud Deum, hunc ab omni vitio, atque impuritate morale abhorrende, sanctissimam esse, ac inviolabilem legum divinorum majestatem, et peccatorem certissimè manere poenas, nisi justo peccatorum suorum

sensu commotus veniam eorum impetraret, seque corrigere studeret. Unicum hoc erat per totum annum jejunium, quo à vesperâ usque ad vesperam omnis cibis interdictus erat, Lev. 25, 27, 29; 25, 9. Hac die summus sacerdos omnem liturgiam agebat, et quæ erant singularia, ipsi soli reservata erant, quæ jam referenda veniunt. Nempe loto corpore et indutus femoralibus tunicaque albâ byssinâ, zonâ cinctus, et impositâ capiti consuetâ mitrâ sacerdotali, ad altare adducebat juvencum pro peccatis suis et familie suæ, et duos hircos pro peccatis populi, quorum alterum *Jehovâ*, et alterum ad *liberum discessum*, sorte præliniebat, Lev. 16, 6, 10. — Maetabat mox juvencum pro peccatis suis, et hircum pro peccatis populi; dein prunas ex altari depromptas in thuribulo, et duos pugillos sacri thymiamatis in vase aliquo, inferebat in adytum seu Sanctis simum, atque injecto in prunas thymiamate, reversus, rursus cum sanguine juvenci et hirci intrabat, et digito suo primum de sanguine juvenci, et demum de sanguine hirci versus operculum arcæ foderis, et septies versus pavimentum ante arcam, spargebat. Egressus in Sanctum, sanguine juvenci et hirci cornua altaris aurei illiniebat, atque septies in superficiem ejusdem spargebat; id dicebatur *expiare ab immunditis et prævaricationibus Israelitarum*, Lev. 16, 11, 19. — Egressus in atrium, ante altare ambas manus capiti hirci graviter imponebat, quo symbolo eum omnibus peccatis, delictis et prævaricationibus Israelitarum onerabat, et demum viro tradidit, qui eum in loca deserta deductum, liberum dimitteret, quo significabatur, Israelitas poenâ omnium peccatorum liberatos esse. Hircus autem, qui pro peccatis populi, et juvencus, qui pro peccatis summi sacerdotis immolatus fuit, symbolum erat promeritæ poenæ, et extra castra vel urbem integer concremabatur, Lev. 16, 20, 22, 26, 28. — Denique depositis vestibus albis, et indutus pretiosis munera sui vestibus, holocausta pro se et populo, et sacrificium aliud pro peccato immolabat, Lev. 16, 23, 25. Num. 29, 7, 11. Judæi addunt, eum rursus in Sanctissimum ingressum esse, ut thuribulum efferret, quod quidem necessarium non erat; potuit enim thuribulum, secundâ vice cum sanguine egrediens, unâ auferre; nam his tantum ingressum fuisse, Philo de Leg. ad Caj. disertis verbis testatur; unicus enim ingressus, qui Lev. 16, 34. Exod. 50, 10, sanctitur, de unicâ die per annum intelligitur;

unico enim ingressu hâc ipsâ die, omnia illa nullatenus peragi potuissent. Conf. § 300.

§ 346. *Alia jejunia.* — Hebrei antiquiori ævo in rebus adversis jejunare quidem solebant, Jud. 20, 26. 1 Sam. 7, 6; 31, 13. 2 Sam. 3, 35. Isa. 58, 3, 12; ast novos anniversarios jejunii dies, demùm in exilio ad perennem malorum quorundam insigniorum recordationem introduxerunt : 1º Die 17ma mensis 4^{ti} seu thammuz (julii), in memoriam expugnationis Jerosolymæ, Jer. 52, 6, 7. Zach. 8, 19, 20. Die 9na mensis 5^{ti} seu ab (augusti), in memoriam incensi templi, Zach. 7, 3; 8, 19. 3º Die 3ta mensis 7^{mi} seu tischri (octobris), in memoriam imperfecti Gedaliae, Jer. 40, 4. Zach. 7, 5; 8, 19. 4º Die 10ma mensis 10^{mi} seu tebeth (januarii), in memoriam initii oppugnationis Jerosolymæ, Zach. 8, 19.

Quid effusio aquarum in jejunio 1 Sam. 7, 9, 7, sibi velit, obscurum est ; fortassè, juxta consuetum Orientalibus tropum, liberalitatem, quâ Hebrei nunc se totos Deo tradere vellent, indicat.

§ 347. *Festum Phurim.* — Mordechæus, vel Mardochæus, sub rege Assuero, in memoriam liberationis Judæorum ab immanitate Amanis, instituit 14ta et 15ta mensis ultimi adar (martii) celebrandum festum *Phurim* i. e. *sortium*, quia Aman jactis sortibus diem explorare voluerat exitioso suo proposito aptissimam Esth. 3, 7; 9, 20, 32; unde etiam dies *Mardochaica*, Μαρδοχαική ἡμέρα, dicitur, 2 Mach. 15, 36. Huic festo quosdam Judæos, ut referunt Thalmudici, repugnasse, facile credimus ; est enim festo Bacchi simile. In synagogâ prælegitur liber Esther, et occurrente nomine Aman, omnes manibus plaudunt, atque pugnis et malleis scamna percutiunt, conclamantes : *Pereat nomen ejus*. Olim in memoriam crucifixi Amanis, crucis in tectis domuum suarum erigebant ; his autem Cod. Theodos. tit. 12, c. 2, interdictis, signum aliud substituunt. Cæterum convivia celebrant, sibi invicem fercula mitunt, et nugas alias tractant.

§ 348. *Festum enceniorum.* — Quum tempulum, ab Antiocho Epiphane, 167 ante Chr. profanatum, anno 164 ante Chr. rursus mundatum fuisse ; multis sacrificiis, 25 mensis kislev (decembri), per octiduum dedicatum fuit, atque hæc dedicatio conversa est in festum anniversarium, quod *encenion*, εγκαίνια, dies dedicationis altaris, αἱ ἡμέραι εγκαίνισμος τοῦ θυσιαστηρίου, mundatio templi, δικαθαρίσμος του ἱερου, dicebatur, 1 Mach. 4, 52, 59. 2 Mach. 10, 1,

8. Joan. 10, 22 ; à Josepho Arch. XII, 7, 6, 7, quoque nomine *luminum*, τὰ φωτά, insignitur, quia Judæi his diebus multa luminaria accendebant, quibus felicem rerum conversionem et lætitiam indicabant, conf. Joseph. contr. Ap. II, 39.

CAPUT QUARTUM.

DE PERSONIS SACRIS.

§ 349. *Populus sanctus.* — Posteri Abrahami, Isaaci et Jacobi, ad conservationem veræ religionis electi, Deo itaque consecrati, et hâc ratione sacri seu sancti atque quasi sacerdotes Dei, seu regnum sacerdotale erant, Exod. 19, 6; 22, 3. Lev. 11, 44, 45; 19, 2; 20, 26. Deut. 7, 6; 14, 2, 21; 26, 19; 28, 9. Monitio erat, ut et moribus sancti esse studebent, Lev. 19, 2, 20, 7, 8, 29; 11, 45. Exod. 22, 20, 21, etc. Ast recentiores Judæi, hoc titulo inflati, omnes alias gentes, tanquam profanas et peccatrices, odio prosequabantur, Eph. 2, 14, 15. 1 Thess. 2, 15, 16, conf. Tacit. Hist. V, 5. Matth. 9, 10, 11, 19; 26, 45. Marc. 8, 28. Luc. 5, 8. Gal. 2, 15, 17. Illa autem sanctitas, seu separatio et consecratio ad cultum veri Dei, perpetua erat, licet non rarò magna fuit morum corruptio ; quare aliqui Rabbini celestissimos quoque reges hoc sensu sanctos nuncupant, ut sanctus et Israelita idem significet, conf. Sap. 10, 15, 17, 20; 8, 1, 7, 9, 20. Hæc denominatio demùm ad Christianos transiit, qui ab Apostolis non modò μαθηται, *discipuli*, ἀδελφοι, *fratres*, i. e., amici, et *qui sunt de via seu de religione*, sed frequenter etiam *sanceti*, ἄγιοι, vocantur Act. 9, 41; 26, 10. Rom. 1, 7; 8, 17; 12, 13; 25, 26, 2, etc.

§ 350. *De ministris sacrис.* — De Levitis, ministris Dei regis, alibi diximus, hoc loco de iisdem, tanquam ministris religionis, dicendum venit. Substituti fuerunt primogenitis, qui olim nati erant sacerdotes, ætate autem Mosis cum Levitis permutati sunt, et sequentibus quoque ætatibus à ministerio altaris redimendi erant, Num. 3, 5, 13, 40, 51; 8, 16, 19. Ex hâc tribu Aaron et posteri ejus, sacerdotio consecrati fuerunt, quibus propior ad thronum Dei in sanctissimo, accessus concedebar, quod etiam nomen Λεβίται, innuit, Exod. 19, 22. Reliqui Levitæ obibant inferiores functiones sacras ; sed pro negotiis vilioribus habebant servos sanctuario adscriptos, qui ligna findebant, aquam apportabant, et alia similia præstabant. His omnibus præerat summus sacerdos. Cuilibet ordini horum ministrorum assignatae

verò ætate jam, quum 20 annorum essent, munera obibant, Num. 4, 3. 2 Paral. 51, 17. — Quotidianas functiones quelibet classis singularis sorte assignabat, ut alius suffitum incenderet, aliis die sabbati panes propositionis permutaret, alias ignem in altari holocaustorum curaret, etc. Luc. 1, 9, conf. § 553.

§ 558. *Vestes summi sacerdotis.* — Vestes summi sacerdotis erant duplices generis; aliæ simplicis byssinæ, nempe femoralia, tunica, cingulum sacerdotale et mitra simplex, atque his vestibus induitus, die propitiationis in Sanctissimum ingrediebatur, Lev. 16, 4, 25; aliæ autem erant magnificentissimæ, quibus super vestes sacerdotales inducebatur, nempe: 1º Meil, quod supra quidem, § 422, laicis quoque ditioribus commune fuisse vidimus; hoc verò sacram erat coloris hyacinthini, et in inferiori limbo alternis tintinnabulis aureis et malogratis, ex gossipio purpureo et coccineo contextis, superbiebat, Exod. 28, 31, 35; 39, 5, conf. Hasselquist Reis. S. 55, 73. 2º Ephod, supra, § 422, laicis quoque commune fuisse, observavimus; sacrum verò erat byssinum, colore purpureo, hyacinthino, et coccineo, atque etiam auro variegatum, ætate Josephi, cubitum majorem longum, manicis instructum, atque ex lege Mosis in utroque humero onyche ornatum, in quo nomina 12 tribuum, nempe in quolibet sena, insculpta erant, Exod. 28, 6, 7. 3º Ad pectus hujus vestimenti erat spatium quadratum unius spithamæ, cui ἡμέρα ita adaptatum erat, ut intrinsecus (Exod. 39, 9) instar marsupii duplicatum, extrinsecus verò duodecim gemmis, quadrupli serie dispositis, ornatum esset, quibus nomina tribuum insculpta erant; quatuor annulis ipsi ephod annexum, et fasciis hyacinthini coloris alligatum, duabus porrò catenis aureis in utroque humero fixis, pendebat, atque singulari cingulo, ipsum ephod totum ambiente, adstrictum erat. In hoc ἡμέρᾳ erant Urim et Thummim, ex quibus summus sacerdos responsa divina petebat, Exod. 28, 30. Lev. 8, 8; 27, 21. Deut. 33, 8. Quid fuerit, diversæ sunt eruditorum conjecturæ. Sententia verisimillima è redit, fuisse sortem sacram, 1 Sam. 14, 41, 42, fortassè tres lapides pretiosos, quorum alter affirmationem, alter negationem, et tertius nullum responsum referebat; quare quæstio semper ita formanda, fuit, ut responsum esset ita, vel non, et, prout sacerdos interrogatus, lapidem manu extrahebat, vel affirmaretur, vel negaretur, vel responso careret. Historia Jos. 7, 13, 21. 1 Sam. 14, 40,

45; 28, 6. 2 Sam. 4, 2, hæc duntaxat paucis narrat. Moses jubetur Urim et Thummim, (non confidere, sed) in Choschen reponere, quod arguit, usum ejus fuisse antiquiore, de quo demum usque ad Davidem diserta fit mentio. 4º Mitra summi sacerdotis eamdem cum mitris sacerdotum formam referebat, Exod. 28, 4, 40; 29, 5, vel differentia saltem erat exigua, ut fortassè esset paulisper altior, Exod. 39, 27, 28, uti quoque Joseph. Archæol. III, 7, 6, ait, super mitram summi sacerdotis eminuisse aliam consutilem ex hyacintho et albo variegatam. Ast in fronte per vittam hyacinthinam alligata erat lamina aurea, cui verba: *Sanctus Jehovah*, incisa erant, symbolum, summum sacerdotem portare poenam eorum, quæ Israelitæ in innumeris et donariis delinquebant, Exod. 28, 36, 38; 29, 6; 39, 30, 31. Ætate Christi hæc mitra, teste Josepho, tripli quoque coronâ aureâ cincta erat, quam sacerdotes Asmonæi, qui simul erant reges, addiderunt.

§ 559. *Ministri synagogarum.* — In synagogis non erant ordinarii doctores, qui ex officio populum sermonibus docuissent, nisi interpretes, qui ea, quæ hebraicè prælegebantur, lingua vulgari exponebant; nam orator synagogarum, in novo Fœdere non occurrit, sed lector, vel alius quiscumque, doctrinâ et sermone pollens, populum religionem et officia edocet, Luc. 4, 16, 21. Act. 13, 5, 15; 15, 21. Matth. 4, 25; 26, 5. Alii ministri synagogarum erant: 1º Antistes Synagogæ, ἀρχισυναγωγος, qui cœtum regebat, loctores et oratores invitabat, nisi quipiam se sponte obtulissent, quos acceptaret, Marc. 5, 22, 35, 38. Luc. 8, 41; 13, 14, 15; 18, 8, 17. Act. 13, 15. 2º Seniores Synagogæ, πρεσβύτεροι, antistiti à consiliis, erant potentiores et doctiores populi; hinc etiam ἀρχισυναγωγος dicuntur, Act. 13, 15. Hic senatus non modò de institutionibus Synagogæ, sed etiam de transgressoribus legis agebat, et poenam 40 iecuum dempto uno, decernebat, aut etiam peccatorem communione excludebat, Joan. 9, 12; 12, 42; 16, 2. 2 Cor. 11, 24. 3º Collectores eleemosynarum. 4º Minister Synagogæ, ὑπηρέτης, Luc. 4, 20, qui libros prælegendos porrigebat et recipiebat, et alia hujusmodi servitia præstabat, Luc. 4, 20; ritus, quo in synagogis nostrorum Judeorum liber legendus solemniter defertur, ætate Christi nondum obtinuit. 5º Apostolus seu legatus Synagogæ, alias erat, qui à synagogis exteris missus, eleemosynam Jerosolymam deportabat, alias, qui à synagogis ad propagandam religionem delegabatur; alias

denique, qui preces publicas in synagogâ, nomine cœtûs recitabat, à coetu ad id delegatus, qui nunc cantor nuncupatur. Vitringa de Synag. vet. L. III, P. I, c. 1 et 2, P. II, c. 1, 3.

Judæi eruditos Synagogæ dicunt pastores, quod nomen autem, recentiori saltem ævo, tribuunt quoque senioribus Synagogæ et collectoribus eleemosynarum. Ast ætate Apostolorum hoc nomine propriè veniebant docti cum allusione quâpiam ad sententiam Stoicorum, solos sapientes esse verè reges, conf. Philo de Agricult. p. 150.

CAPUT V.

DE REBUS SACRIS.

§ 360. *Quid est sacrificium?* — Sacrificium est illud, quod Deo immediatè offertur, et aliquà ratione destruitur, uti per ignem, vel per effusionem libaminum aut per immutationem. Hinc nec ligna, ad fovendum ignem altaris necessaria, neque alia dona, quæ sanctuario aut templo offerebantur, dicuntur sacrificia, sed קרבנה, מותנה, תרומה, quæ nomina quidem etiam sacrificiis tribuuntur, sed latioris sunt significationis, et omnia comprehendunt, quæ Deo quâcumque ratione sacrantur.

§ 361. *Origo sacrificiorum.* — Sacrificia, juxta documenta Mosaica, generi humano coœva sunt, Gen. 4, 5, 6; 8, 20; 12, 7; 13, 4; 15, 9, 21; 22, 13; 26, 35; 25, 1, 7; lex Mosaica solùm ritus accuratiùs præfinitivit, conf. Lev. 1, 2. — Cùm autem in libro Geneseos nulla diserta fiat mentio, Deum jussisse homines sacrificia offerre; origo hujus singularis, omnibus populis communis, cultùs divini ex grato animo, quo antiquissimi homines Deo aliquid de ejus donis offerre voluerint, simulque confessi fuerint, Deum esse supremum rerum omnium, et vitæ quoque dominum, ut cumque explicari posset. Ast quùm in fragmentis Gen. 1, 11, paucissima referuntur, ex silentio vix quidpiam concluditur, in primis cùm Deus Gen. 15, 9, sacrificium offerri jubeat, et alibi hoc religionis exercitium probet. Ubi dicitur, Deo sacrificia non probari, Isa. 1, 11, 18. Jer. 6, 20. Amos 6, 20. Os. 6, 6. Malach. 1, 10; sermo est de sacrificiis, tanquam meritis ritibus, aut mediis per se efficacibus, quin ex animo probo proficiscantur. Neque Deo indignum est, hujus generis arbitria religionis exercitia præcipere, quæ non indecentia sunt, et infantiae ac adolescentiae humanitatis conducunt, Ernesti, de *Vindiciis arbitrii*

divini in religione constituendâ; quùm aliundè arbitrio primorum hominum, qui erant infantes, omnis cultus externus relinquì vix potuisse videatur. Accedit, originem victimarum cruentarum non satis commodè ex inventione humana repeti posse. Quare verisimillimum est, Deum protoparentibus lapsis, per mortem animalium non modò ostendisse, quid per peccatum meruerint, sed etiam innuisse, violentam animalium mortem, in reatùs et poenæ memoriam, sæpiùs repetendam esse.

§ 362. *Divisio sacrificiorum.* — Ante Mosen non occurrunt sacrificia nisi holocausta, eucharistica, et illa, quibus foedera pangebantur, atque de ritibus per pauca attinguntur. De sacrificiis pro peccato et delicto, atque de libationibus, fertis et farinâ nulla fit diserta mentio. Quùm verò ætate legislationis in Sinai sacrificia gentilium jam in certum ordinem redacta essent; lex Mosaica illa, quæ ex consuetudine Patriarcharum descenderant, ad præsentem rerum conditionem accommodavit, ritibus auxit, non modò, ne Hebræi pompâ gentilium ad colenda idola allicerentur, sed etiam, ut religionem sæpiùs exercecerent, ideas religiosas et promissiones divinas altius menti imprimerent, gratum erga Deum animum excitarerent, atque mentem ad mandatorum custodiā firmarent; accedebat, quòd nova ad Deum regem relatio, quam gens modò inverat, majorem apparatum deposcebat. Sunt itaque ex lege Mosaicâ, sacrificia alia cruenta seu victimæ, alia incruenta, et quidem vel farina, panes, placentæ; vel libamina (vinum). Sacrificia cruenta erant alia piacularia, et alia eucharistica. Piacularia rursùs erant vel holocausta, vel sacrificia pro peccato, vel sacrificia pro delicto. Holocausta et sacrificia pro peccato, non modò à singulis offerebantur, sed etiam pro universo populo præscripta erant. Sacrificia piacularia solummodò civiliter apud Deum regem transgressiones expiabant, mactabantur ad plagam aquilonarem altaris, et erant sanctissima, de quibus sacrificans nihil participabat, Lev. 6, 18, 22; 7, 1; 10, 17; 14, 13. Eucharistica verò mactabantur ad australē altaris plagam, et postquam partes præfinitæ igni altaris impositæ, et aliæ partes sacerdoti traditæ essent, erant sacrificantis, exceptis primogenitis animalium, quæ sacerdoti cedeabant,

§ 363. *Locus sacrificiorum.* — Sacrificia ex lege Mosaicâ nonnisi super altari in sacro tabernaculo aut templo, per sacerdotes offerenda

erant, Deut. 5, 45, 14, ne alibi idolis aut ritibus superstitionis sacrificaretur, conf. Lev. 17, 1, 7. Deut. 12, 15, 16. Sine hâc cautione vera religio conservari vix potuisset. Sacerdotes ad plura altaria dispersi, sine mutuâ observantiâ, partim cultui idolorum consensissent, partim multitudini resistere non potuissent. Quare hoc de unico altari præceptum sæpius, et in primis Deut. 12, 13, 14, energicè inculcatur, et omnia alia altaria Lev. 26, 30, damnantur, conf. Jos. 22, 9, 44. Recentiori autem ævo, præsertim sub regibus, illegitima altaria multùm invaluerunt, quæ etsi fortassè partim Jehovæ dedicata fuerint, suspecta tamen erant, in quos similis suspicio non cadebat, in aliis quoque locis sacrificabant, 1 Sam. 13, 8, 14; 16, 1, 5. 1 Reg. 18, 21, 40.

§ 564. *Sacrificia cruenta.* — Victimæ offerri non poterant, nisi boves, capræ et oves, et interdùm ex volueribus turtures et pulli columbarum, Lev. 1, 2; 5, 7; 12, 6, 8; 15, 29. Num. 6, 10, quæ Lev. 14, 4, 7, aves dicuntur. Hæc animalium genera, ab Abrahamo Gen. 15, 9, oblata, erant Ægyptiis numina, Exod. 8, 22. Lev. 17, 7. Herodot. II, 41, 46. Feræ ab altari exclusæ erant; unde explicanda est phrasis : *Manducare sicut capream et cervum*, Deut. 12, 15, 22. — Holocaustis præfinita erant animalia mascula, et turtures vel pulli columbarum, in quibus sexus non attendebatur. Sacrificiis pro peccato juvenci, hirci, capræ, oves, et turtures vel pulli columbarm, pro diversitate sacrificantium, congruebant; pro delicto autem eadem animalia, exclusis tamen juvencis, offrenda erant. Sacrificia denique eucharistica duntaxat ex supra memoratis tribus generibus quadrupedum immolari poterant. — Omnes victimas, exceptis turturibus et pullis columbarum, non infra ætatem 8 dierum, et non ultra ætatem trium annorum esse oportuit. Plerumque oves et capræ anniculæ, et juvenci triennes immolabantur. Animalia ægrotæ, evirata, clauda, cœca, vel quocumque defectu laborantia, ad sacrificia non erant idonea, quia animum, Dei minus reverenter probebant, Lev. 22, 20, 24. Malach. 1, 8.

§ 565. *Ritus sacrificiorum.* — Qui victimam offerebat, 1º animal Deo sistebat, seu in atrio ante altare, capite versus januam sanctuarii converso, statuebat, Lev. 1, 3, 9; 3, 1; 4, 14. 2º Manum suam capit victimæ (exceptis turturibus et pullis columbarum) imponebat, quod pro universo populo proceres præstabant, Num. 27, 18, 23. Lev. 4, 15; 16, 21, conf. 2

Paral. 29, 25. Hâc manuum impositione victimæ in locum sacrificantis substituebatur, ut in eâ ostenderetur poena, quam sacrificans promeruit, vel promeriturus esset, si peccaret. Hæc hujus ritûs significatio, manifesta est non solum in eo, qui victimæ pro delicto manum imponebat, et delictum suum in caput victimæ confitebatur; et in summo sacerdote, qui, imponens hirco emissario manus, omnia peccata populi ei imponebat; sed etiam ex eo colligitur, quod Israelite levitis, ut eos in suum locum ministerio sacro destinarent, manus imposuerunt. 3º Victimæ pro populo, à sacerdotibus et levitis, aliæ autem, olim quidem ab offerente, recentiori verò ævo à levitis mactabantur, Lev. 1, 5. 2 Paral. 29, 24, 34. Esdr. 6, 24, et quidem eodem loco, quo manus impositæ erant, nempe holocausta, et sacrificia pro peccato et pro delicto, ad septentrionalem : reliqua verò ad meridionalem plagam altaris. — 4º Sanguis victimæ à sacerdote in craterem excipiebatur, et ad pedes vel parietes altaris effundebatur; sanguis sacrificiorum pro peccato, etiam cornibus altaris illiniebatur, et, si hæc sacrificia pro universo populo, vel pro summo sacerdote offerebantur, etiam in Sancto versus siparium Sanctissimi, et die propitiationis in ipso quoque Sanctissimo versus operulum arcæ, et versus pavimentum ante arcam, spargebatur, atque cornibus altaris suffitus, illiniebatur, quod *expiare*, et à recentioribus Judæis etiam *donum* dicebatur, Lev. 4, 7; 8, 15, 16. Zach. 9, 15. Num. 18, 17. — 5º Sacrificans olim animal, pelle detractâ, ipse dissecurit, sed recentiori ævo id præstabant levitæ et sacerdotes, et ætate Josephi aderant in templo columnæ et mensæ marmoreæ, ad id adaptatæ. Sacrificia pro peccato et holocausta populi et summi sacerdotis, integra, nec pelle detractâ, sed exemptis duntaxat partibus in altari concremandis, extra castra vel urbem, in loco in quo cineres congeri solebant, comburebantur. — 6º Quæpiam victimæ, jam ante, jam post mactationem, Deo singularibus ritibus offerebantur, qui etiam in oblatione quorundam panum et placentarum, imò et aliorum donorum sacrorum observabantur. Ilorum rituum alter dicitur *הַרְבָּמָה תִּזְבֹּחַ*, et alter *הַנֵּסֶךְ תִּזְבֹּחַ*, Exod. 29, 24; 7, 28. Lev. 7, 30, 32, 34; 8, 27; 9, 21; 10, 15; 14, 12; 23, 20. Num. 5, 25. Quales fuerint hi ritus, imò an diversi fuerint, obscurum est; interdùm enim permutantur, Exod. 38, 24, coll. Num. 31, 52; Exod. 29, 24, coll. Exod. 29, 27;

Exod. 29, 28, coll. Lev. 9, 21. Verisimilimum est, תְּרוּמָה fuisse elevationem, et תְּנִפְחָה depositionem in terram; quia verò, quod elevatum fuit, rursus demittendum et deponendum erat; hi termini interdùm latius usurpari, et permutterari potuerunt. Exprimebant autem traditionem oblati, et desiderium, ut Deus oblationem acceptaret.—^{7°} Interim sacerdos ligna in altare deferebat, in ordinem redigebat, et accendebat; alii mox sacerdotes apportabant et incensis lignis imponebant illa, quæ de victimâ concremanda erant, nempe omnes carnes holocaustorum privatorum, de holocaustis autem populi et summi sacerdotis, et de omnibus aliis sacrificiis, adipem intestina tegentem; adipem, qui est super intestina, ambos renes cum adipe eis adhærente, lobum minorem hepatis, et caudam crassam ovium, Exod. 29, 13, 22. Lev. 5, 4, 10, 15; 4, 9; 7, 3, 4; 8, 26; 9, 9, 10, 19. Omnes hæ sacrificii partes sale puro condiebantur, Exod. 30, 25. Lev. 2, 13; 9, 46.—^{8°} Reliqua caro sacrificiorum eucharisticorum, erat à sacrificante in convivium convertenda, excepto dextero armo, per consecrato, et pectore, per תְּנִפְחָה oblato, quòd utrumque sacerdotibus cedebat. Carnes autem sacrificiorum pro delicto et pro peccato, si non erant summi sacerdotis aut populi, erant sacerdotum, qui eas, ut illum armum et pectus, in atrio vel templo comedebant. Num. 18, 10, 11, 18. Lev. 10, 14.

§ 366. *De holocaustis.* — Holocausta, sacrificia solida, de quibus omnia concremabantur, erant piacularia, et omnium antiquissima, ideòque præcipua, Lev. 1, 3. Philo de Victim. p. 838. Ab ethniciis quoque per sacerdotes Hebreos offerri poterant. Alias jam pro universo populo offerenda erant, ut holocausta quotidiana mane et vespere, et quæ diebus festis præscripta erant; jam à singulis pro se, vel sponte, vel ex voto, Ps. 31, 20, 21; 66, 13, 14, aut etiam ex mandato legis in certis adjunctis offerebantur, ut à Nazaræis improvisè contaminatis, et finito demùm voto, Num. 6, 11, 16; ab illis, qui à leprâ sanati erant, Lev. 14, 20; 15, 15, à mulieribus post puerperium, Lev. 12, 6, 8. Victimæ erant juvenci triennes, atque hirci et arietes anniculi, denique turtures et pulli columbarum. Sanguis à sacerdote ad pedes altaris per ambitum spargebatur. Partes præfinitæ, et reliqua caro, sicut § 365, 5°, 7°, diximus, comburebantur. Libamen vini ad altare effundebatur. Ethnici verò vinum victimis idolorum inter cornua affundebant, ad

quod alludit Paulus Phil. 2, 17. 2 Tim. 4, 6. — Turturibus et pullis columbarum sacerdos caput ungue resecabat, sanguinem ad latus altaris spargebat, ingluviem et plumas ad plagam altaris orientalem in cinerarium abjiebat, et reliquum, rupturâ in alis factâ, igni altaris imponebat, Lev. 1, 3, 17.

§ 367. *Sacrificia pro peccato.* — De discrimine peccatorum et delictorum, et de sacrificiis pro utrisque, quatenus rem publicam concerabant, egimus § 26; quare pauca addenda veniunt, quæ ad ritus spectant. — Victimæ pro peccato, quæ et ipsæ dicebantur peccata, erant pro diversitate peccatorum diversæ. Summus sacerdos et populus immolabat juvencum, et magistratus hircum. Sacerdos exceptum sanguinem illiniebat cornibus altaris holocaustorum, reliquum verò ad latus altaris effundebat, Lev. 4, 22, 26. Alii verò privati pro peccato offerebant eodem ritu arietem vel ovem Lev. 4, 37, 55. Reliqua dicta sunt § 365. — Sacrificia pro peccato quibusdam præcepta erant; nempe 1° puerperis post dies purificationis, 40 post nativitatem filii, 80 post nativitatem filiae, et quidem turtur vel pullus columbae, cui accessit holocaustum arietis anniculi, vel ob paupertatem alius turtur vel pullus columbae, Lev. 12, 6, 8, conf. Luc. 2, 24; 2° leprosis sanatis hircus, vel ob paupertatem turtur aut pullus columbarum, Lev. 14, 13, 19, 22, 50, 51; 3° Nazaræis inopinatè contaminatis turtur aut pullus columbarum, Num. 6, 10, 11. Cæterum frequentissima erat hujus sacrificii offerendi necessitas, quâ Hebræi perpetuò monerentur, se esse omnes in culpâ coram Deo.

§ 368. *Sacrificia pro delicto.* — Sacrificia pro delicto populo præscripta non erant, sed duntaxat singulis, qui sine teste præcipientem legem Mosaicam, aut naturalem, pœnâ exterminationis sancitam, errore, ignorantia aut indeliberatè violârant, et demùm id observantes, in se redibant. Delicta, quæ sacrificio expiari poterant, enumerantur Num. 4, 1, 16; 20—26, nempe 1° qui, testis adjuratus, veritatem facti reticuit; qui inscius contaminatus, mundationem omisit, et dein id observabat; et qui temerariè juravit, se aliquid præstirum, et non præstitit; hi rei ovem vel capram, aut ob paupertatem duos turtures vel pullos columbarum, alterum pro delicto, et alterum in holocaustum, et ob summam paupertatem, decimam partem Ephæ farinæ, sine oleo et thure, offerebant, Lev. 5, 1, 16. 2° Qui sacrum quidam sibi attribuit, vel depositum, promissum,

furto ablatum, vel inventum, etiam jurejurando abnegavit, vel alià ratione damnum intulit, vel alienum restituere omisit, offerebat pro delicto arietem ex testimoniis sacerdotis, et non modò alienum restituebat, sed quintam quoque partem addebat, ut læsum indemnem præstaret, Lev. 5, 20, 26. 3º Qui cum ancillâ adulterium commisit, et eam è servitute non redemit, arietem pro delicto offerre tenebatur Lev. 19, 30, 22. Conf. § 146. 4º Nazaræi inopinatè contaminati, offerebant ovem anniculam pro delicto Num. 6, 11. 5º Denique leprosi sanati et mundati, arietem pro delicto sacrificabant, Lev. 14, 10, 14. — Ritus oblationis, idem erant, qui in sacrificiis pro peccato observabantur.

§ 369. *Sacrificia eucharistica.* — Sacrificia eucharistica, salutaria, pacifica, dicuntur, Exod. 28, 12. Lev. 17, 8. Num. 15, 5. Juvenci, vaccæ, hirci, capræ, aries et oves (hæc enim animalia sola ad hæc sacrificia idonea erant) immolabantur, sicut § 364 dictum est, Lev. 3, 1, 17; 7, 23, 27. Ad hæc sacrificia, quæ in gratiarum actionem offerebantur, accedebant placentæ azymæ, oleo perfusæ; tenuiores, oleo unctæ; et oleo subactæ et demùm oleo perfusæ, de quibus singulis sacerdos, qui sanguinem sparsit, unam dono ferebat, Lev. 7, 11, 14, 28, 55. Reliquas carnes et placentas sacrificans in convivium convertebat, ad quod etiam mancipia, viduæ, pupilli, pauperes et levitæ invitandi erant; quod ad mutui amoris officia colenda haud parùm valebat. Ne hoc opus charitatis omittiteretur, cautum fuit, ne quid in posterum diem servaretur, et duntaxat permissum erat, alterâ die, quod de convivio supererat, manducare; quod verò tertìa die reliquum erat, comburendum fuit, Lev. 7, 15, 21. Deut. 12, 18. Hoc convivium quidem extra sacrum abernaculum aut templum, sed non extra urbem sanctam celebrari poterat.

§ 370. *Sacrificia fœderum.* — Sacrificia, quibus fœdera pangebantur, eucharisticis accenseri possunt, aliqua tamen habent peculiaria à Chaldæis descendientia, qui, teste Ephraemo Syro, tom. I, p. 161, fœdera firmaturi, per victimas dissecetas et in duos ordines dispositas, transibant, dicentes: *Ita nobis non siet.* Hujusmodi confirmationem fœderis Deus per symbolum sumi inflammati, Abrahamo Chaldæo in visione præstítit, Gen. 15, 8, 9, 17, 18; et hoc ritu demùm Hebrei non modò fœdus cum Deo, Deut. 29, 11, sed etiam cum rege Sedeciâ firmarunt, Jer. 34, 18, 19. Dubitandum itaque

non est, alias quoque fœderum confirmations eodem ritu peractas fuisse, Exod. 24, 4, 8. Jos. 24, 25. 1 Sam. 11, 15. 1 Reg. 1, 9, seqq. 2 Paral. 29, 10; 34, 31, 32. Ps. 50, 5. Ille jusjurandum ad altare, adeòque ad victimas præstandum, memoratur 1 Reg. 8, 3. 2 Paral. 6, 22, ut et aliis ferè omnibus antiquis gentibus solemne erat, fœdera sacrificiis sancire, quod ipsa quoque nomina et phrases de fœderibus usitatæ, comprobant, ut *fœdus*, *sectio victimarum*; latinum *fœdus*, à fœdis vulneribus victimarum dictum est, ut Servius ad Æneid. VIII, 644, annotavit; hinc Romani dicebant, *fœdus icere*, *percutere*, *ferire*, *sancire*; et Græci, ἐπιχειρεῖν, ut Hebrei secuit *fœdus*, et ipsum quoque *juravit*, propriè per septem, nempe victimas, adjuratus est, conf. Gen. 21, 24. Hæ victimæ erant manifesta symbola poenæ, quæ violatorem fœderis maneat, et quam pacientes, transeundo per segmenta victimarum, in se recipiebant. In illo magno fœdere Dei cum Hebreis Exod. 24, 3, 8, accessit, quod Moses sanguine victimarum conspersit altare, librum fœderis, et universum populum, dicens: *Hic est sanguis fœderis, quod Jehovah vobiscum pangit, ut omnia mandata observetis.* Id monebat Hebreos, si mandata non custodierint, dignos fore ut eorum sanguis eadem ratione dispergatur. Cæterum, ex dictis patet, si Christus in ultimâ cœnâ sanguinem suum appellavit sanguinem fœderis, illum sanguinem sacrificii dedisse, adeòque SS. Eucharistiam seu sacrificium quoque instituisse.

§ 371. *Significatio victimarum.* — Ex his, quæ modò diximus, luculenter appareat, quæ sit significatio omnium victimarum; nam si Hebrei, inde ab Abrahamo, in victimis fœderum poenam fœdifragi adumbrare consueverunt; profectò reliquas quoque victimas esse similia symbola censebant, et holocausta quidem ad quæ Deus Noacho et Abrahamo Gen. 8, 20; 15, 9, 18, fidem dedit esse divinas confirmations promissionum, quibus per manuum impositionem, accessit repræsentatio poenæ offerentis, si suis promissis non satisficerit. Quia itaque holocausta erant symbola divinae confirmations promissionum; integra concremabantur, et præcipua erant sacrificia, uti promissiones erant fundamentum omnis illius instituti; etiam ab ethniciis offerri poterant, quia promissiones etiam ad hos, aliquando ad Messianum, et veram religionem adducendos, spectabant, conf. § 295; erant simul piacularia, quia ostendebant, Deum, intercedentibus li-

cet vitiis hominum, promissis staturum esse. — Victimæ pro peccato et pro delicto, nova genera piacularium, per legem Mosaicam introducta, adumbrabant poenam excisionis, quæ peccanti et delinquenti debebatur, et promittebant, Deum ob hæc peccata et delicta promissis non defuturum. — Eucharistica denique sacrificia erant umbræ poenarum, Hebræis imminentium, si observationem religionis, quam promiserant, negligerent, ac si dicerent : *Ut his victimis, nobis non siet, quia promissis stabimus*; quare hoc firmati proposito in convivio lætabantur. Victimæ itaque omnes erant symbolicæ, quibus promissiones divinæ confirmabantur, et Hebræi vicissim observantiam religionis spondebant, et ita se ad studium pietatis et probitatis excitabant. — Si multi Hebræi aliam sacrificiis efficaciam tribuebant, et multitudini victimarum, quocumque animo offerrentur, confidebant; id veritati præjudicare non poterat, in primis cum hic error persæpè gravissimis verbis argueretur, ut Ps. 50, 8, 15; 40, 7, 8. Isa. 1, 11, 15, conf. 1 Sam. 15, 22. Os. 6, 7. Mich. 6, 6, 8. Mal. 2, 1, 9. — Symbolicis autem his substitutionibus victimarum in locum transgressoris, significari veram substitutionem Messiae in locum peccatorum, dubium non est; conf. Isa. 55, et Pauli Epist. ad Hebr., etsi antiquis temporibus hanc sacrificiorum significationem non omnes clarè intelligebant. Hinc violenta mors Jesu in novo Fœdere perpetuò sacrificium dicitur, ut hoc genus loquendi non possit meritis allusionibus accenseri, quales occurunt Rom. 12, 1; 15, 16. Philipp. 2, 17, 2 Tim. 4, 6. Hebr. 13, 15, 16; sed verum aliquid, quod illa sacrificia veteris Fœderis adumbrabant, innuat, sicut disertis quoque verbis Hebr. 9, 3, 28; 10, 10, 14, 18, exprimitur, conf. Matth. 26, 28. Marc. 14, 24. Luc. 22, 20. 1 Cor. 11, 24, 25. Hebr. 12, 24. 1 Petr. 1, 2, coll. Exod. 24, 8; Joan. 1, 29, 36; 19, 36, 37. 1 Cor. 5, 7. 1 Petr. 2, 24, coll. Isa. 53, 5, 12; 2 Cor. 5, 21. Eph. 5, 2. Rom. 3, 23, 25; 7, 25. 1 Joan. 2, 2; 4, 10, conf. § 300.

§ 372. *De sacrificiis incruentis.* — Sacrificia incruenta, partim ex frumento, partim ex vino offerebantur. Illa (excepto hordei manipulo, secundâ die paschatis oblato, et sacrificio uxoris suspectæ) ex purissimâ farinâ triticæ offerebantur, et quidem vel aliquo modo præparata, vel sine omni præparatione; salienda et oleo perfundenda, aut ungenda, jam oleo et depsenda et ungenda erant; quibusdam addebatur thus. Mel autem et fermentum ab altari exclu-

sum erat, Lev. 2, 10, 12, exceptis duobus panibus fermentatis festo Pentecostis, et sacrificiis eucharisticis; ast ex his fermentatis altari nihil imponebatur, Lev. 7, 13; 23, 17; 2, 11. — Haec molæ salsaæ erant additamenta victimarum; excipiendi tamen sunt 1° duodecim panes propositionis in Sancto, qui omni sabbato permutati, ut sacerrimi, à solis sacerdotibus in sacro tabernaculo vel templo manducabantur. Lev. 24, 5, 9. 1 Sam. 21, 3, 6, conf. Marc. 2, 26; 2° manipulus hordei, secundâ die Paschatis oblatus, Lev. 23, 10; 3° primitiæ panum festo Pentecostis, Lev. 23, 17, 20; 4° farina à paupere in sacrificium pro delicto oblata, Lev. 5, 1, 4, 11, 15. Cæteroquin victimis addebantur, et quidem juvenco tres decimæ partes ephæ purissimæ farinæ triticæ, et dimidium hin olei; arieti duæ decimæ partes ephæ farinæ, et tertia pars hin olei; et ovi vel agno decima pars ephæ farinæ, et quarta pars hin olei; Num. 15, 3, 12; 28, 7, 29, 39. — Libamen seu vinum eadem mensurâ, quâ oleum, addendum fuit, Num. 15, 3, 12; 28, 7, 29, 39; verum non, ut Rabbini asserunt, in cornu altaris, sed, ut Josephus Arch. III, 9, 4, refert, circa altare effundebatur.

§ 373. *Purificatio immundorum.* — Immunditiae non erant peccata, nisi illæ, quæ simpliciter interdictæ erant, aut illis, quibus, ut summo sacerdoti et Nazareis, omnis contaminatio prohibita fuit; ast neglecta purificatio erat delictum, cui exterminatio è populo decreta fuit. Pleraque quidem immunditiae desinente præfinito tempore, cessabant, si modò immundus corpus et vestes lavit; quibusdam autem contaminatis ritus, quo mundarentur, præscriptus erat. — Ita, qui cadavere, ossibus mortuorum, aut sepulero contaminatus fuit, tertiam et septimam die per alium virum mundum hyssopo, in aquam cineribus vaccæ rufæ mixtam, intincto conspergendus erat, quo peracto, corpus et vestes lavabat, et septimo die mundus erat. Eadem ratione etiam tentorium, domus et suppellectilia, funere contaminata, mundanda erant, Num. 19, 11, 21. — Cineres autem illi, singulari ritu parabantur. Vacca rufa, i. e., fulva, vittii expers, et quæ nunquam jugum portavit, adducebatur ad sacerdotem; per alium, extra castra aut urbem educta, macatabatur, et sacerdos præsens intincto in sanguinem digito, septies versus sanctuarium spargebat. Eodem mox loco vacca integra comburebatur, et sacerdos igni ligna cedri, hyssopum et filum coccineum injiciebat. Ter-

tius quipiam cineres in locum extra castra vel urbem, futuro usui reponebat, Num. 19, 1, 10. Qui vaccam ducebat, qui eam mactabat, qui comburebat et cineres ejus deferebat, et sacerdos, qui prædicta in ignem injiciebat, usque ad vesperam immundus erat. Num. 19, 6, 8, 10, 21. Hoc ritu perniciosa aliqua superstitione exclusa fuisse videtur.

§ 574. *Mundatio leprosorum.* — Leprosus sanatus à sacerdote extra castra vel urbem exanimabatur, Matth. 8, 4. Marc. 1, 44. Levit. 5, 14; 17, 14; et, si perfectè sanus inventus esset, curabat per alium duas aves vivas (turtures aut pullos columbarum), lignum cedrorum, filum coccineum et hyssopum apportari, et alteram avem ita mactari, ut sanguis in vase testaceo, aquâ repleto, exciperetur, in quod sacerdos alteram avem vivam, lignum cedrorum, filum coccineum et hyssopum intingebat, sanitum septies aspergebat, et avem vivam liberam dimittebat, in symbolum viri à leprâ liberari, Lev. 14, 1, 7. (Hoc observatur quoque in lustratione domus leprosæ, Lev. 14, 48, 53.) — Sanatus demùm lotis vestibus et corpore, et rasis pilis, mundus quidem erat, sed septimo primùm abhinc die, castravel urbem ingrediebatur; hoc autem die omnes pilos totius corporis, etiam barbam et supercilia, radebat, rursus vestes et corpus lavabat, et jam perfectè mundus habebatur, Lev. 14, 8, 9. Eodem porrò die duos arietes anniculos et ovem anniculum cum consuetâ farinâ oleo perfusâ, et logum olei in sacrum tabernaculum vel templum apportabat; sacerdos sanatum et illa animalia Deo sistebat, et arietem alterum sacrificium pro delicto, et logum olei per דְּבָרֶנֶם Deo offerrebat, et sanguine mactati arietis pro delicto, sanato lobum auris dexteræ atque pollicem manus et pedis dexteri, illiniebat. Oleum porrò, palmæ suæ infusum, intincto indice dexteræ suæ, septies versus sanctuarium spargebat, atque rursus sanato lobum auris dexteræ, atque pollicem manus et pedis dexteri, ungebat, et reliquum capiti ejus affundebat, Lev. 14, 10, 18. Dein ovem, sacrificium pro peccato, et tandem alterum arietem, holocaustum immolabat. Ob paupertatem, in locum ovis et alterius arietis, substitui poterant duo turtures, aut duo pulli columbarum, Lev. 14, 19, 52, conf. Luc. 17, 12, 44. Matth. 8, 2, 4. Marc. 1, 40, 44.

§ 575. *Primogenita.* — Primogenita hominum et animalium Deo sacra erant. Filii primogeniti Deo sistendi, et ex aestimatione

sacerdotis, attamen non ultra 5 siclos, et non ante primum ætatis mensem, redimendi erant; plerumque autem redimebantur in purificatione puerperæ, Num. 18, 14, 16. Exod. 13, 13. Lue. 2, 22. Primogenita boum, caprarum et ovium ab octavâ die usque ad unum annum ætatis in sacrificium offerenda erant, et, concremati partibus præfiniti, sacerdotibus relinquebantur. Num. 18, 17, 18. Lev. 27, 26. Quod si essent vitiosi, nihilominus sacerdotibus cedebant, Deut. 15, 19, 25. Primogenita aliorum animalium, ex quibus Exod. 13, 13, asinus in exemplum nominatur, vel occidenda, vel agno permutanda, vel ex aestimatione sacerdotis, additâ quintâ pretii parte, redimenda erant; quod si redempta non essent, vendebantur, et pretium erat sacerdotum, Exod. 14, 12, 13, Lev. 27, 22. Ita Hebræi testabantur gratum erga Deum animum, qui primogenita ipsorum in Ægypto illæsa conservavit Exod. 13, 2, 11, 16. Num. 3, 12, 13. In filiis verò primogenitis accessit etiam altera ratio, quod, nati familiarum sacerdotes, à ministerio redimendi erant, Num. 3, 20, 51. — Ex Deut. 12, 6, 7; 14, 23; 15, 19, 23, colligitur, etiam secunda primogenita boum, caprarum et ovium, ad sacrum tabernaculum vel templum adferenda, et in sacrificia eucharistica et convivia convertenda fuisse; permissum verò erat, si mendosa essent, ea domi mactare, et in cibum vertere.

§ 576. *Primitiva seu primitiæ.* — Duplex genus primitiarum distinguendum esse, ex Deut. 18, 12, 13. Neh. 10, 56, 58, evinci nequit, sed id solum sequitur, primitias, per ritum תְּרוּמָה offerri debere. Atque primus quidem hordei manipulus alterà die Paschatis, et primi panes festo pentecostis, nomine populi offerebantur; singulis autem præscripta erant offerenda primitiva vitis, arborum, frumentorum, mellis et lanæ, quibus gratum Deo animum pro regione ipsis concessâ exhiberent, Exod. 23, 19. Lev. 2, 12. Num. 15, 17, 21; 18, 11, 13. Deut. 26, 1, 11; quod autem allatum fuit, sacerdotum erat Lev. 2, 12. Num. 18, 11, 15. Deut. 14, 4. Aliqui putant, primitias præparatas non necessariò in templum apportandas fuisse, sed ubique locorum alicui sacerdoti tradi potuisse, uti quilibet Hebraeus de animali, quod domi suo mactabat, armum, maxillas et omasum, alicui sacerdoti tradere tenebatur, Deut. 18, 5. Joseph. Archeol. IV, 4, 4. Philo, de sacerdotum honoribus et præmiis, p. 852. — Secundæ quoque primitiæ Deut. 26, 4, 11; sacrificiis eucha-

risticis et conviviis deputantur, et præcipitur, ut quilibet Hebræus canistrum earum in sacrum tabernaculum vel templum ferat, coram altari deponat, et altâ voce Deo gratias agat, qui Hebræis immeritis fertilem hanc regionem concessit.

§ 377. *Decimæ.* — Decimæ antiquissimæ sunt, et ferè omnibus antiquis gentibus notæ, Herodot. I, 5, 77. Pausan. Eliac. I, c. 40. Phœnic. c. 41. Diodor. Sic. XX, 14. Abraham Gen. 14, 20, eas de prædâ Melchisedecho, sacerdoti Dei altissimi, obtulit; et Jacob Gen. 28, 32, vovit Deo decimas omnium proventuum suorum, quod ipse Gen. 35, 4, 15, et posteri ejus observabant; id Deut. 12, 11, 17, 19; 14, 22, 23, pro notissimo sumitur, et solum præcipitur, ut hæ decimæ ad sacrum tabernaculum in eucharistica sacrificia convertantur, et omni triennio, quod superesse deprehenditur, domi in convivium, servorum, viduarum, pupillorum, pauperum et levitarum impendatur, Deut. 14, 28, 29; 26, 12, 15. — Antequam autem hæ decimæ, quæ secundæ dicuntur, de proventibus decerperentur, aliae, quæ primæ dicuntur, Tob. 1, 7, tradendæ erant Deo regi, qui eas tribui Levi, pro ministeriis sacris et civilibus, salarium assignavit, Lev. 27, 30. Num. 28, 20, 24. Deut. 14, 22, 25. Neh. 13, 5, 22. Decimæ de fructibus arborum et frugibus terræ, redimi poterant, si quinta pars pretii, quæ in transportationem consumpta fuisset, addita fuit; boves autem, capræ et oves tradi debebant Lev. 27, 31. Fructuum et frumentorum decimæ facilè separabantur; animalia autem sigillatim coram œconomio transibant, qui ea numerabat, et decimum quodque baculo, quem manu tenebat, signabat; quod si signato dein aliud substitueretur, ambo levitis cedebant, Lev. 27, 32, 33, conf. Jer. 33, 12, Ezech. 20, 37, 38. De his decimis levitæ rursùs decimam partem tradebant sacerdotibus, Num. 18, 25, 32. Neh. 10, 28; 13, 10, 14. Malach. 3, 8, 10, conf. Hebr. 7, 5, 7.

§ 378. *De sacro oleo.* — Oleum sacrum, quo tabernaculum, arca foederis, candelabrum aureum, mensa, altare thymiamatis, altare holocaustorum, labrum, et omnia utensilia sacra, atque ipsi etiam sacerdotes uneti fuerunt, erat compositum ex hin olei olivarum, et ex myrrâ generosissimâ easiâ, cinnamomo et calno generoso, ita quidem, ut myrræ et easiæ partes essent quingentesimæ, cinnamomi verò et calmi ducentesimæ et quinquagesimæ. Hoc unguentum, cuius omnis alias usus pœnâ exterminationis interdictus erat, rebus et personis

unctis reverentiam et honorem conciliabat.

§ 379. *De jurejurando.* — Qui sponte effatum suum jurejurando firmabat, formulam elevatâ manu dexterâ pronuntiabat, persæpè tamen imprecationem reticebat, ac si vereretur, eam, quæ aliunde intelligebatur, disertis verbis edicere, Gen. 14, 22, 23. Ps. 106, 26; 80, 48. Ezech. 17, 18; 37, 7. Interdùm imprecatio generatim additur: *Hec mihi faciat et hæc addat Deus*, si, etc., Ruth. 1, 17. 1 Sam. 14, 45; 20, 23. 2 Sam. 5, 9. 35; 15, 14. 1 Reg. 2, 23. 2 Reg. 6, 31. Vel jurans dicebat: *Jehova testis esto*, aut etiam: *Per vitam Jehovæ*, Jer. 42, 5. Jud. 8, 15. Ruth. 3, 13. 1 Sam. 14, 41, 47; 15, 6; 20, 5, 21. Qui verò, sive judex, sive alius, jusjurandum exigebat, formulam voce præbat, et alter respondebat, *Verum verum*, vel alia formula asseverabat, uti, οὐ εἰπας, Num. 5, 19, 22. Levit. 5, 1. Prov. 29, 24. 1 Reg. 22, 16. Deut. 27, 15, 26; vel exigens jusjurandum simpliciter dicebat: *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas, si hoc est ita*, et adjuratus simpliciter respondebat, Num. 5, 22. Matth. 26, 63. Quare asseverationis formula: *Amen, amen*, nequaquam ubique jusjurandum involvit. Ab his adjurationibus descendit: *Juravit*, propriè, *adjuratus fuit*. — Quia autem per Deum jurabatur, Lev. 4, 12. Deut. 6, 13, perjurium Exod. 20, 7, interdicitur phrasí: *Ne pronuntiaveris nomen Jehovæ Dei tui in vanum*, i. e., ad mendacium. In Ægypto jam ætate Josephi jusjurandum per vitam regis, usitatum erat, Gen. 42, 15, quo d demùm etiam apud Hebræos invaluit, 1 Sam. 25, 26. 2 Sam. 11, 11; 14, 49, conf. Ps. 63, 12. Hebræi jurabant quoque per civitates et loca sacra, uti Hebron, Silo, Jerusalem, Ps. 159, 29. Jurabatur quoque per se ipsum: *per me ipsum*; vel per vitam alterius; *Per vitam tuam*, 1 Sam. 1, 26; 30, 3. 2 Reg. 2, 2. Gen. 45, 20; 44, 18. Exod. 6, 10, 15. Num. 12, 11. Jos. 7, 8. Jud. 6, 15, 15. 1 Reg. 3, 17, 26. Jusjurandum per feras, Cant. 2, 7, joviale censendum est, prout et Arabes poetæ similibus formulis uti solent, Koram, sura 85, 1, 5; 86, 1, 11, 13; 89, 1, 4; 90, 1, 4; 91, 1, 8, etc. Judæi ætate Christi formulas: *Per altare, per Jerosolymam, per cælum, per terram, per me ipsum, per caput meum, per aurum templi, per sacrificia*, etc., quæ non exprimebant nomen Dei vivi celissimi, partim inanes esse statuebant, partim minutis deputabant, Martialis, epigrammat. XI, 98; hinc Jesus in has fallendi artes invenitur, Matth. 5, 33, 57; 25, 16, 22; Jesum verò has duntaxat formulas fallaces, nequaquam verò

omne jusjurandum reprobâsse, vel ex eo patet, quod ipse Matth. 62, 63, jusjurandum dedit, conf. Rom. 9, 1; 2 Cor. 1, 23. — Antiquo ævo Hebrei jusjurandum religiosè observabant, Jos. 9, 14, 15. Prophetæ demum sœpè perjuria argunt. Post exilium Judæi rursus à religione jurisjurandi celebres erant; at morum corruptione denuò invalescente, supra memoratis formulis alios decipiebant, et apud omnes gentes, perjurorum infamiam sibi contraxerunt.

§ 580. *Vota.* — Spontaneæ et solemnes promissiones, Deo aliquid sacrandi, vel boni quidpiam præstandi, ad quod aliunde nulla obligatio urgebat, vel ab aliquâ re gratâ et licitâ abstinendi, seu vota ab hominibus descendunt, qui Deo quidpiam hujus generis spondebant, ut optata consequerentur. Votum Jacobi Gen. 28, 22, primum memoratur, et, cùm à posteris quoque observaretur, ad conversationem cognitionis Dei non parùm contulit. Alia vota saltem pia sensa fovebant et augebant. Lex Mosaica vota ex antiquâ consuetudine ad exercitium religionis retinuit, et obligationem, quæ ex eis, uti ex aliis promissionibus, nascitur, inculeavit, Deut. 23, 23, 24, tamen locum redemptioni concessit, Lev. 27, 1, 25, et jus patri familias et marito contulit, vota filiarum et uxorum suarum irritandi, quamprimum de iis audirent; quod si illâ die, quâ id reserverant, silerent, votum pro rato habebatur, Num. 30, 2, 17. Vota autem non agnoscit, nisi quæ verbis prolata, et, ut ex Num. 30, 5, 11, 14, patet, jurejurando firma ta erant, quo mentibus timidiusculis consultum fuit, Deut. 25, 24, conf. Jud. 11, 35, 36. Ps. 66, 14. Matth. 15, 5. Erant vel affirmativa, strictè dicta יְדָה, quibus res, vel animal, aut persona, Deo devovebatur, et in his (anathemate et animalibus ad sacrificium idoneis exceptis) redemptio locum habuit; vel negativa, per quæ promittebatur abstinentia à quibusdam rebus licitis, et haec dicebantur עַל נֶפֶשׁ כָּרֶב, vinculum super appetitum, i. e. cohibitio appetitus. Horum præcipuum erat votum Nazareti.

§ 581. *De votis affirmativis.* — Votis affirmativis Deo consecrabatur, non modò res quæcumque, ut pecunia, ager, domus, animal mundum vel immundum, sed etiam servus, filius, et quipiam se quoque Deo sacrabant. Hæc omnia nomine, donis sacris communi, veniebant Joseph. Arch. IV, 4, 4. Marc. 7, 11. Animalia ad sacrificia idonea, sacrificanda erant; exclusa autem ab altari, ex æstimatione sacerdotis vendebantur, redimi tamen, additâquitâ pretii parte, poten-

rant homines devoti, nebant mancipia sacri tabernaculi aut templi, nisi redimerentur. Pecuniae, agri, et domus devoteæ, sacro tabernaculo vel templo cedebant, nisi agri ante annum Jubilacum redempti fuissent, Lev. 27, 1, 24. — Singulare votum, irrevocabile, erat anathema, de quo alibi diximus, in exemplum severitatis institutum, Exod. 17, 14. Num. 21, 2. Deut. 2, 32, 34; 3, 1, 8; 15, 14, 15, conf. Jud. 2, 47, 48. Illoc emissò voto, omne quod ex prædâ auferebatur, erat sacrilegium, Jos. 6, 17, 19; 7, 1, 26; interdùm tamen excipiebantur pecudes aut alia quæpiam, Deut. 2, 32, 34; 3, 1, 8. Jos. 8, 2. Hoc irrevocabili voto nonnunquam etiam agri, animalia aut homines singuli devovebantur, Lev. 27, 28, 29; ast in homines nonnisi facinorosos, ad exemplum aliorum, statutum fuit, conf. 1 Sam. 14, 24, seqq.

§ 582. *Vota negativa. Nazareatus.* — Votis negativis promittebatur, uti supra diximus, abstinentia à quibusdam rebus licitis. Josephus de B. J. II, 15, 1, refert, suâ ætate permultos, præsertim in morbis aliisque rebus adversis, vovisse, 50 dies, antequâm victimas oblatur essent, à vino abstinere, precibus vacare, et radere comam, conf. Act. 18, 18. Nazarei autem vovebant, capillos non radere, à vino et ab omni potu inebriante, etiam ab aceto et ab uvis, atque ab omni contaminatione per cadavera, ossa, et sepulera abstinere. Per parentes interdùm filius nondum natus hoc voto obstringebatur, ut Samson et Joannes Baptista, Jud. 13, 2, 5; 12, 25. Luc 1, 13, 15. Votum hoc interdùm perpetuum, plerumque verò ad certum tempus restrictum erat, et jam obtinebat ante legislationem; nam Lev. 25, 25, phrases ab hoc rito desumuntur, antequâm leges de eo latæ essent, Num. 6. Si Nazareus vel Nazarea (nam et alter sexus hoc votum nuncupabat), inopinatè contaminatus fuisset, non solum ritu jam exposito mundandus erat, sed etiam amputatâ comâ, die septimâ duos turtures aut pullos columbarum, alterum pro peccato, alterum in holocaustum, atque agnum anniculum pro dilecto offerebat, et Nazareatum suum rursus inchoabat, Num. 6, 9, 12. — Finito voti tempore, arietem anniculum in holocaustum, agnum anniculum pro peccato, arietem in sacrificium eucharisticum, canistrum placentarum azymarum, quarum aliae oleo subactæ, aliae oleo perfusæ erant, atque vinum ad libationem offerebat, comam ante portam sanctuarii amputari, et in ignem sa-

erisit sacrifício eucharistici conjici curabat; armum sacrificii eucharistici et placentam utriusque generis unam, Deo per **הַנְּבָרֶךְ** offerebat, quæ ambæ sacerdoti cedebant. Demùm in convivio, quod ex sacrificio eucharistico paratum fuit, rursùs vinum bibebat. Pauperibus hos sumptus suppeditabant ditiones, qui per id, voti eorum participes fiebant, Bereschith Rabba, 90. Koeloth Rabba 7. Act. 21, 23, 24.

§ 383. — *Preces.* — Primâ generis humani ætate preces non erant nisi animi motus simplicissimi, prout gratus erga Deum animus, reverentia, gaudium de Deo benefactore, aut timor inspirabat. Verbis demùm exprimebantur, atque supplicationes addeabantur, Gen. 12, 8; 21, 33; 24, 26, 48; 26, 25; 52, 9, 12. Lex Mosaica preces affectui cuiuslibet permisit, nec quidquam dispositus, nisi benedictionem illam à sacerdote pronuntiandam, Num. 6, 24, 28, et exemplum, juxta quod Hebrai in oblatione primitiarum Deo pro possessione regionis Chanaan gratias agerent, Deut. 26, 3, 10, 13, 15. Pii Hebrai sacrificia offerentes, ad illa exempla Deut. 26, 3, 10, 13, 15, proposita, grates Deo referebant, et se ad pietatem et probitatem excitabant. Singularibus occasionibus hymni cantabantur, instrumentis musicis accinebatur, et choreæ sacræ agebantur, Exod. 15, Jud. 5. De aliis precibus publicis nihil memoratur, nisi quod 1 Reg. 8, 14, 21, 23. Ps. 72, 19. Neh. 8, 6, et alibi de Psalmorum decantatione in templo, legitur; preces autem privatas plerumque altâ voce prolatas fuisse, ex 1 Sam. 1, 12, 15, colligitur, conf. Luc. 18, 10, 14. — Hebrai orabant stantes, 1 Reg. 8, 22. Luc. 19, 41, quod etiam in Synagogâ, ac in antiquâ Ecclesiâ christianâ observabatur, et à Christianis orientalibus adhucdùm retinetur. Hebrai tamen interdùm etiam genua flectebant, 1 Reg. 8, 54. 2 Paral. 6, 13, conf. 1 Reg. 19, 18. Dan. 6, 11. Esdr. 6, 5. Luc. 22, 41. Act. 7, 60, aut toto corpore se in terram prosternebant, Exod. 34, 8; 2 Paral. 29, 29. Ps. 95, 6. Matth. 26, 39. Manus in cœlum tollebant, 1 Reg. 8, 22. 2 Paral. 6, 13. Isa. 1, 15, et pectus suum percutiebant, Luc. 18, 15. Elias orans ita se inclinavit, ut caput genua attingeret, quod vix aliâ ratione, quam genibus flexis et demùm in calcaneis residens præstabat, 1 Reg. 18, 42, ut Orientales orantes adhucdùm diversos corporis situs observant, et sèpè variant. Præ cæteris curant, ut orantes faciem in certam mundi plagam convertant, atque Judei et Christiani quidem versùs Jerosolymam, Muhamedani autem

versùs Meccam, et hanc plagam vocant *pars anteriorem*, Hebreis dicebatur *pars postica*, quia sanctuarium, ad quod in sacro tabernaculo et templo, faciem convertebant, erat in parte posticâ seu occidentali, conf. 1 Reg. 8, 38, 42, 44, 46. 2 Paral. 6, 54, 58. Dan. 6, 11, 14. Mæhestanis Kebla erat plaga orientalis, conf. Ezech. 8, 16. — Horæ precum fixæ antiquiori ævo non erant; quod enim Ps. 55, 18, legitur, argumento esse vix potest, jam tum tria diei tempora orationi dicata fuisse. Ast Daniel c. 6, 11, 14, ter quotidiè orationi vacabat, dubio procul horâ tertiatâ, sextâ, nonâ (i. e. nonâ, duodecimâ et tertiatâ), quæ horæ ætate Apostolorum orationi consecratæ erant, Act. 2, 15; 3, 1, 10, 9.

§ 384. *Liturgia synagogarum.* — Publicus Dei cultus in synagogis memoratur in novo Fœdere duntaxat die sabbati, Matth. 12, 10. Marc. 4, 21, 3, 1; 6, 2. Luc. 4, 16, 32, 33; 6, 6; 43, 10. Act. 13, 14; 15, 21; 16, 13, 25; 17, 2; 18, 4. Festis tamen diebus dubio procul Judæi in synagogis ad liturgiam conveniebant, qui Jerosolymam proficisci non poterant. — In synagogis quidem preces quoque privatæ locum habebant, Matth. 8, 5; cultus verò publicus, præmissâ salutatione, à doxologâ inchoabat, quâ finitâ, pars legis Mosaicæ, et præmissâ aliâ doxologâ, pars queam ex prophetis prælegebatur. Act. 15, 21. Luc. 4, 16. Lector illo ævo, prout nunc, caput superindumento, quod tallith nuncupant, operuit, ad quod Paulus Rom. 5, 15, alludit. Prælecta hebraica exponebat interpres in vernaculâ, et lector vel alias docebat populum; Luc. 4, 16. Act. 15, 15. Hâc occasione, Jesus et deinoeps Apostoli Evangelium annuntiabant. Conventus precibus, ad quas, sicut ad doxologias, populus amen acclamabat, et collectione pro pauperibus terminabatur. Quæ nunc in synagogis Judæorum aguntur, et à Vitrinâ, de Synagogâ veteri p. 945, 1050, pertractantur, non omnia antiquiori ævo obtinebant; ita lectores non, ut nunc, sub auctione provocabantur, sed sponte surgebant, Luc. 4, 16; et qui sermonem ad populum dicebant, non erant Rabbini, ad id ipsum constituti, sed invitabantur, vel se offerebant, Act. 15, 15. Luc. 4, 16. Partes quoque prælegendæ non videntur fuisse præfinitæ, sed liber prælegendus duntaxat, ab antistite synagogæ determinabatur, Luc. 4, 16, seqq. Modernæ quoque precum formulæ nondum conceptæ fuisse videntur, nisi fortassè aliquæ quoad substantiam, quibus accensendum est,

K'ri Sch'ma de quo Thalmudici mox ab initio, permulta præcipiunt, et nobis quoque quæpiam dicenda veniunt. Nomen mutuatum est à primo verbo loci Deut. 6, 4; complectitur enim loca Deut. 6, 4, 9; 11, 13, 21, et Num. 15, 37, 41, quibus inculcatur Hebraicis, ut legem Dei mente perpetuò retineant, recolant, meditentur, sibi applicent, et in usum redigant; unde Rabbini exsculpserunt præceptum, ut quilibet Judæus, thephillim seu phylakteriis et tallith indutus, hæc loca sabbato, die lunæ, et die Jovis, mane cum tribus, et vespere cum quatuor dexologiis, in synagogâ, aut si eam adire non possit, ubicumque fuerit, etiam in viâ aut plateâ stans retinet. Hinc Pharisæi æstate Christi, horâ harum precum, angulos platearum quærebant, ut ex duabus plateis cernerentur, quantâ cum devotione hæc loca recitarent, Matth. 6, 6. Vitrina, de Synag. vet. p. 1051, 1069. — Recitatio horum locorum et doxologiarum, Judæis dicitur, *suscipere, vel in se excitare regnum Dei vel cœlorum*, uti ex locis à Vestenio in novo Fœdere Matth. 6, 5, tom. I, p. 256, adductis patet, ex quibus, attentiùs consideratis, facilè perspicitur, has dictiones nihil aliud velle, quam religionem in se excitare, seu se excitare ad religionem, quam regnum Dei dicunt. Quum autem religio, seu regnum Dei, per Messiam perficiendum exspectaretur; regnum Dei vel cœli etiam idem erat ad regnum Messiae, quo sensu hæ expressiones in nov. Fœd. usurpantur, sed et pro sede beatorum veniunt, quia nempè hoc Dei regnum in alteram quoque vitam extenditur, in quâ demum perfectum erit.

§ 585. *Lingua liturgiæ in synagogis.* — Quum synagogæ erectæ fuerint, ut populus religionem edoceretur, et ad morum integritatem excitaretur; liquet, usum linguæ vulgaris fuisse necessarium; quare dubitandum non est, prælectiones hebraicas, uti Thalmudici testantur, mox per interpretem in linguâ vulgari expositas fuisse. In synagogis Hellenistarum versio Alexandrina legebatur, uti Tertullianus Apol. 18, testatur. Hinc permulti Thalmudici hanc versionem verbis honorificis commemorant; recentiores duntaxat quipiam, observantes, Christianos validis ex hæ versione depromptis armis contra Judæos pugnare, eidem infensi erant, et eam è synagogis eliminare contendebant, quorum molimina imperator Justinianus oppressit. — Doxologiæ et preces in linguâ vulgari pronuntiabantur. Quæpiam quidem voces hebraicæ, uii *amen, alleluia, sabaoth*, retentæ

erant, quales quæpiam etiam in novo Fœdere occurrunt: aliae autem precum voces Arameæ sunt, ut Marc. 13, 34; *אָמֵן אַתָּה כִּי־לְךָ שְׁבָרֶת נִזְנָתָן* et ipsum quoque *אָמֵן*, Marc. 7, 34, est arameum *Πτεράν*, aperitor.

§ 586. *De liturgiâ apostolicâ.* — Apostoli, primas ecclesias in synagogis condentes, eorum rationem secuti sunt, nisi quod fractio panis, i. e. sacrosancta eucharistia, quæ, exemplo Jesu, in coenâ celebrabatur, accedebat, Act. 2, 42; 20, 7, 11. 1 Cor. 11, 17, 34. Demum à Judæis è synagogis exclusi, vesperè conveniebant in cubiculum alicujus Christiani, lampadibus collustratum, Act. 20, 7, 11, ubi Apostolus cum senioribus seu presbyteris, ita consistebat, ut loquens facilè audiretur ab omnibus, qui circa ipsum considebant. Premissa salutatione, à quâ nostra salutatio liturgica: *Dominus vobiscum*, vel: *Pax vobis*, descendit, doxologiae et prælectiones sequebantur eadem, quæ synagogis invaluerant; Apostolus verò populum religionem docebat, et ad vitæ innocentiam hortabatur. Demum dictis precibus, mensæ parabantur ad convivium, in quo Apostolus SS. eucharistiam consecrabat et distribuebat. Denique conventus collectione pro pauperibus præsertim Jerosolymitanis terminabatur. 2Cor. 9, 1, 15, conf. Justini Apolog. I. Lector, et qui sermonem dicebat, stabat, reliqui sedebant; ast ad preces surgebant omnes. Quod linguis peregrinis proponebatur, mox per interpretem linguâ vulgari exponebatur, conf. 1 Cor. 14, 1, 33. Græci in liturgiâ caput aperiebant, 1 Cor. 11, 1, 16; in Oriente autem antiqua consuetudo, operto capite rebus divinis vacandi, retenta fuit, uti et Christiani orientales hodiecum caput non nudant, nisi ad consecrationem SS. Eucharistiæ. Hi cœtus liturgici ab Apostolis cogebantur primâ hebdomadis die, nempe die solis, seu, sicut jam Apoc. 1, 10, nuncupatur, dominicâ.

CAPUT VI.

DE IDOLOLATRIA.

§ 587. *Nomina.* — Qui contendunt, primam hominum religionem fuisse fetischismum, seu cultum creaturarum et idolatriam; à priori contingunt historiam, et gratis sumunt, homines in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod universa historia, et præsertim historia religionis refellit, quæ permultos descensus, et etiam Hebræorum frequentes in idolatriam relapsus memorat. Regressus vel potius descensus hujus generis

jam contigit ante diluvium, quum plurimi revelatam Dei cognitionem et monita divina spernebant, et, sine Deo viventes, omnia scelerata sibi permittebant. Ejus generis descensus ætate Abrahami contigit, quæ homines, superstitione ducti, creaturas animatas et inanimates esse deos sibi persuadebant, ac terram, mare, ventos, fluvios, ignem, lapides, plantas, animalia, bruta, solem, lunam, stellas, spiritus invisibles, homines defunctos, in numina transformabant et adorabant; progressu temporis etiam abstractis, ut famæ, concordiae, pietati, fidei altaria erigebant. Cicero, de Nat. D. L. III, 16, 23, 24. De Leg. II, 8. Malis quoque physicis, ut febri, orbanæ, infortunio; ac moralibus, ut contumeliae et impudentiae altaria consecrata sunt, Plinius Hist. nat. II, 5. Antiquiori ævo, homines, qui robore, potentia aut prudentia valentes, in alios, vel benefici vel malefici erant, demum defuncti, divis accensebantur, ut, si non omnes Græcorum et Latinorum dii, saltem plerique, ex hominibus in cœlum migrarint, Herodot. I, 131, 144. Cicero, Tuscul. quæst. I, 12, 13. De Nat. D. I, 42. III, 15, 23. Diodor. Sic. V, 74, 80. Jos. Arch. IX, 4, 5. Hinc dii in bibliis vocantur mortui, quæ tamen compellatio simul inania idola, vitæ parentia, respicit; quare Deus vocatur vivens, Gen. 16, 13, 14. Recentiori autem ævo; florente licet philosophia studio, sceleratissimi quoque reges et imperatores, adhuc viventes, templa obtinebant, in quibus à sacerdotibus sacrificiis colebantur. — Pleraque gentes malignos et sæuos quoque deos credebant, ut Ægyptii Typhonem, et Mehestani Ahrimanium, et innumerabiles ejus dæmones, quibus autem, saltem à Zoroastre demum edocti, cultum non exhibebant, sed resistebant. Veram dii quoque boni, non quidem facilè peccatis et sceleribus, sed intermissione cultus, et merè quoque petulantia irasciebantur, ut quosdam homines etiam sine causâ persequerentur, ut in Homeris operibus conspicitur, Valerius Max. L. I, 4, p. 58, 42. Hinc justitia Jehovæ in bibliis persæpe celebratur. Cuilibet genti et urbi proprii erant dii, Plinius II, 5, conf. 2 Reg. 17, 24, 34. Jer. 2, 28, qui, primùm cultu alicujus familie celebres, demum à reliquis ejusdem gentis familis adoptati sunt; nihilominus quælibet quoque familia suos habuit penates et tutelares; nemo enim ad omnes deos colendos obligatum se esse censebat, sed quilibet suo arbitrio colebat, quos potentiores vel sibi magis proprios

opinabatur; neque tamen reliqui prorsus negligendi erant, ne fortasse hoc neglectu se contemptos arbitrantur, irascerentur, et mala immitterent. Dii gentium et civitatum, quæ lœto rerum statu et victoriis reportatis inclarescebant, potentiores et meliores censebantur; dii verò gentium devictarum, debiles et impotentes, qui suos tueri non potuerint, reputabantur, et hinc à victoribus captivi deportabantur, Os. 10, 5. Amos 4, 15. Isa. 46, 1. Jer. 48, 7. 1 Reg. 20, 23, 28. Ex hac sententiâ Cicero, Or. pro Flacco 28, de gente Juddæorum devictâ scribit: *Quam chara diis immortalibus esset. docuit, quid est victa, quid elocata, quid servata.* Hinc in Bibliis Jehova perpetuò potentissimus prædicatur.—Attamen dii quoque necessitatib[us] parere, et certis ritibus et verborum formulis, velut incantationibus, ad vota hominum non solum flecti, sed etiam cogi posse putabantur, et porrò quiescere, dormire, et ad sacrificia in aliis regionibus oblata, tanquam ad epulas, proficisci credebantur, Illiad. I, 423, 424, 609, 611. Lucianus de sacrificiis, 1 Reg. 18, 27-28. Quum hæc numina diversi sese sexūs fingerentur; pleraque quoque in matrimonii vivere, imò adulteria committere, et cum hominibus quoque se commiscere existimabantur.

§ 388. *Aræ, statuae, templæ, luci.*—His numinibus 1º extruebantur aræ, Deut. 7, 3; 12, 2; soli Mehestani non habebant nisi focos ignis, quia superis nonnisi animas victimarum tribuebant, carnes verò earum in alimenta vertebarunt. Deorum cœlestium aræ Græcis usque ad 22 cubitos altæ erant; Terræ autem, Vestæ et Martis humiliores, atque heroum humillimæ; diis inferis denique et Nymphis in foveis et specubus sacrificabatur, Potters Griech. Arch. I, Th. S. 467, 472. — His altaribus addebarunt 2º effigies deorum, primùm informes trunci et lapides, quorum reliquæ recentiori ævo erant bætilii, βατυλια, βατυλαι, plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam coni, jam cylindri, jam etiam rotundi, verumtamen etiam majores, quadrati, et coni, quibus omnibus singulares vires divinæ inesse credebantur. Nomen ex malè intellecto נָבָב descendere, nemo non videt, Gen. 28, 17, 22. Rambach in Potters Archæol. I, Th. S. 463. Progrediente tempore effigies, arte diligentius, interdum formâ etiam colossali, elaboratæ sunt, primùm quidem ligneæ, paulò post lapideæ et churneæ, et demum quoque ex metallo fusæ; ligneæ autem et lapideæ laminis aureis vel ar-

gentes obducebantur, aut pretiosis vestibus ornabantur, Num. 55, Deut. 4, 27; 5, 25; 7, 5; 9, 16, 21; 12, 5; 29, 16. Jud. 17, 4. Jer. 10, 9. Hujusmodi simulacra jam ætate Mosis visebantur formâ marium, foeminarum, quadrupedum, avium, insectorum, piscium, etiam solis, lunæ et stellarum, Exod. 20, 4, 5. Deut. 4, 16, 18; 5, 8, 9. Quæpiam ex formâ hominis et alieuius animalis compositæ erant, ut in Ægypto Anubis capite canino, Osiris capite avis, et apud Philistæos Dagon inferius in piscem desinens. Hæc statuæ credebantur, si non dii, saltem sedes, in quas numina, per consecrationem tanquam incantamentum, cogerentur; hinc illis motus quoque humani tribuebantur, Curtius IV, 11. Diodor. Sic. XVII, 46. Plinius Hist. nat. XXXVIII, 4. — Hæc idola 3º contra injurias aeris tecto, columnis sustentato, et demùm etiam parietibus muniebantur; unde parva tempula exsurgebant, quæ temporis progressu, plerumque quadrato oblongo magnificè quidem, sed sine fenestris ædificabantur, atque columnæ illæ, quibus olim tectum innibatur, ad ornatum retinebantur, ex quibus circa ædiculam porticus orta est. Erant quidem parva, in duo conclavia (sacrarium, et adytum) divisa, sed amplio atrio subdivisi circumdata, in quo altare erat, et populus conveniebat, Stieglitz Archæol. der Baucunst II, Th. 1, 14 Kupfertaf. Tempula suos habebant thesauros, antiquiori ævo quæpiam in regionibus orientalibus turri quoque munita erant, Jud. 9, 4, 46. Nihilominus altaria quoque sine templo extraherentur, quibus nomen numinis cui sacrata erant, inscriptum fuit; Athenis quæpiam inscripta erant ἀγνωστοὶ θεοὶ, ignotis diis, Pausanias in Atticis I, 1, et in Eliacis V, 14. Diogenes Laert. I, 10, 3. Hanc inscriptionem Paulus Act. 17, 25, in numerum singularem vertit, αγνοστῷ Θεῷ, prout jam jam Hieronymus Epist. ad Magn. episc. et comment. ad Tit. III, observavit. — Quim numen primitus sub dio coleretur, ideoque ad hunc cultum umbræ arborum et loca nemorosa seligerentur; etiam posthac 4º luci circa tempula plantabantur, in primis si numina impudicitiam, fornicationes et pæderastiam favore credebantur. Horatius L. 1, Ode 12. Quare Deut. 12, 2; 16, 21, interdictum, arbores ad sanctuarium plantare; et Deut. 7, 5; 12, 3, præcipitur, ut Hebrei lucos Chananæorum excindant et comburant. — His templis deserviebant 4º sacerdotes, foeminæ non minùs quam mares qui, apud Græcos capite sertis redimito, victi-

mas pariter sertis redimitas, super altari non minùs sertis redimito sacrificabant, et laicis, quæ observanda essent, indicabant, passim quoque oracula fundebant. Potters Archæol. I, Th. S. 303. Act. 14, 43.

§ 389. *Sacrificia, preces, festa, lustrationes, mysteria.* — Cultus horum numinum nequam eò tendebat, ut animus ad morum integratem et vitæ innocentiam excitaretur, sed ut bona externa, aut etiam oracula obtinerentur, aut pro his perceptis gratiae agerentur. Soli Mehestani, quorum idolatria subtilior erat, multis precibus, puritatem cogitationum, verborum et operum exorabant, sed quæ esset hæc puritas, non exponebant, plura quoque, sicut alii gentiles insana inimiscebant, et preceum formulis superstitionem efficaciam tribuebant. — Sacrificiis piacularibus atrocissima crimina, sine morum emendatione, expiari credebantur, imò et nefanda crimina in cultum deorum vertebarunt, nec mirum; nam ipsi quoque dii, flagitosi esse existimabantur. Cultus hujus præcipua parts erant: Victimæ, molæ salsa, libamina, mel et thus. Offerentem oportebat esse mundum (i. e., à concubitu abstinuisse), et lotum, lotisque vestibus indutum. Victimæ, pro diversitate numinum diversæ, ab omni vitio et defectu immunes erant, et ex intestinis, præsertim ex hepate omnia petebantur. Ast non modò animalia, sed ab omnibus ferè gentibus homines quoque diis immolabantur. Eusebius Præp. Evang. L. IV, c. 16, p. 155, 161. Plinius Hist. Nat. XXVIII, 3. Diodor. Sic. V, 31. A Chanaeis præsertim proles nobilissimæ sacrificabantur, Levit. 18, 21, 20, 1, 9, 14. Libamina vini non modò victimis inter cornua, Ovidius Metamorph. VII, 59, 3, sed etiam alijs sine victimis in terram effundebantur. — 2º Preces, inter quas idolorum manus et genua osculari vel amplecti solebant. In preceum formulis magna religio, ne quid omittetur, vel minùs rectè proferretur, aut aliquod numinis cognomen, vel quæpiam honoris compellatio prætermitteretur; nam id omne preces, quibus vis cogens tribuebatur, inefficaces reddebat, Plinius Hist. Nat. XXVIII, 3. Valerius Maximus, VIII, 1, 5. Quare preces syllabatim pronuntiabantur, et verba ac syllabæ sæpius repetebantur, quam superstitionem Jesus Matth. 6, 7, carpit. Orantes non raro corpus suum dilacerabant, aut circa altare conclamantes saltabant, 1 Reg. 18, 26, 29. Strabo, p. 801. Lucianus de Salt., Athenæus Symbol. L. II, 1. — 3º

Festa sacrificiis, conviviis, ludis et solemnī pompā, mythologiam dei alicujus repræsentante celebabantur. Ad mysteria nonnisi initiatis accessus patebat; constat autem, nequaquam saniorem in eis traditam religionem, sed ut Cicero de Nat. D. L. I, 42, scribit, magis rerum naturam explicatam fuisse quam deorum, et, ut Tuscul. quæst. L. I, 12, 13, dicit, in ipsis valuisse doctrinam, deos omnes olim fuisse homines. 4º Lustrationes per aquam, sanguinem, ignem, sulphur, et apud Mehestanos quoque per urinam boum, quibus omnis impuritas tolli, et omnia scelera expiari credebantur. Zend-Avesta, II, Th. S. 540, 342, 343, 378. III, Th. S. 209, 220. 5º Fornicationes, pæderastiæ, et in Ægypto quoque bestialitates, Herodot. I, 93, 182, 199. Valerius Maximus, III, 6, 15. Athenæus Sympos. XIII, Strabo, p. 272. Corinthi in templo Veneris erant ultra 1000 meretrices, Strabo p. 378 conf. 1 Cor. 5, 9, 11; 6, 9; 13, 18. 2 Cor. 12, 21.

§ 390. *Divinationes*. — Divinationum et præstigiarum quam plurima erant genera, et impostores magno honore habebantur. 1º In Ægypto, ægyptiacè: *Chertom*, *patratores miraculorum*, ἱερογραμματεῖς, scripturæ hieroglyphicæ periti, in Historiâ Josephi, Gen. 41, 8, sunt spectabiles somniorum interpretes, et in historiâ Mosis, Exod. 7, 1, 18; 3, 15, præstigia patrant. Qui Dan. 1, 20; 2, 2, 10; 4, 4, 6; 5, 11, memorantur *chertom*, somnia quidem interpretantur, vix tamen ejusdem cum Ægyptiacis ordinis fuerunt. 2º Necromantæ frequentes erant; lex Mosaica verò eis supplicium lapidationis decrevit; nam animabus defunctis scientiam futuron, quæ nonnisi Deo competit, tribuentes, à Deo deficiebant, Lev. 20, 26. Nomina illa propriè animas defunctorum significant, et per metonymiam ad hos præstigiatores transferuntur. Hi impostores mentiebantur, animas incantationibus à morte excitari; hinc Deut. 18, 11, *incantatoribus junguntur*; nomine defunctorum autem ipsimet loquebantur, tenui et submissâ voce syllabatim mussantes et quasi pipientes, Isa. 8, 19; 29, 4. Ab his diversi vix erant ventiloqui, Isa. 19, 3. 3º Ex nubibus vaticinantes, *harioli*; ex serpentibus omnia capientes, et propriè astrologi, recentiori ævo, nomine Chaldæorum Romanis notissimi, sed nomina hæc multò latius usurpantur, et inde à Mose per omnes libros recurrent. Alii incantationibus serpentes reddere innocuos prætendebant, et si serpens nihilominus momordit, dicebant, cum aurem obturasse, Ps. 58, 7. Jer.

8, 17. Eccl. 10, 11. Plinius Hist. Nat. XVIII, 4. XXVIII, 6. Hi, nomine Psyllorum notissimi, adhucdūm in orientalibus regionibus reperiuntur. 4º Omina et prodigia ab omnibus gentibus, in primis vero à Romanis, observabantur; quare ab historicis sedulò notantur. Erant autem non solum phenomena rariora, ut monstra, cometæ, eclipses solis et lunæ, meteora, pluviae sanguinis vel lapidum, loquela boum; sed etiam quotidiana, ut volatus avium, sternutatio hominis, torvi oculi, tinnitus aurium, verba alio sensu prolatæ et alio excepta, occursus certorum hominum et animalium, uti Æthiopis, felis, leporis; hæc omnia tamen innoxia esse credebantur, si non conspicerentur. Valerius Max. I, 4, 7. Suetonius in Augusto § 92. Plin. XXVIII, 5, 7. Arrianus Exped. Alexandri VII, 24. Jer. 10, 2. Populis orientalibus familiaris quoque erat sors per sagittas diversorum colorum, ad quas plures voces arabicæ referuntur. Os. 4, 12. Ezech. 21, 21, 22. Hieronymus in Commentario ad h. loc. Somnia quoque ubique locorum omnibus deputabantur. Deut. 13, 2, 3. Jer. 23, 31. Macrobius de Somnio Scipionis I, 3. Valerius Maxim. I, 7. 5º Oracula sacerdotum ante omnia negotia alicujus momenti, in primis verò ante expeditiones bellicas, non sine allatis muneribus consulebantur. Croesus ante bellum cum Cyro, omnia ferè oracula interrogavit, atque ambigua responsa retulit, Herodotus I, 46, 55, 90, 91. Isa. 41, 21, 24, 44, 7. Oraculum Baal-Zebub erat in urbe Accaron. — Consulens erat mundus, sacrificium offerebat, et in multis templis præsertim Æsculapii, Isidis, Osiridis et Hori, etiam pelli victimæ per noctem incubabat, ut somnum, vel, per machinationes sacerdotum, effatum dei obtineret de medicamentis, quibus morbus ejus sanaretur, Virgil. Æneid. VII, 59. Plautus in cureul. Act. I. Sc. 1, 2, 61. Sanationes hæc, tabulis inscriptæ, in templis custodiebantur. Diodorus Sic. I, 25. Isa. 65, 4. Amos 2, 8.

§ 391. *Status idololatriæ ætate Christi*. — Ætate Christi immania quidem pleraque, et inania saltem quæpiam è cultu deorum eliminata erant, neque tamen prorsùs abolita; nam Romæ adhuc sub Nerone vel Vespasiano, Græcus, Græca, et quipiam ex hostibus homines, tanquam οὐαθαρισταί, ad amoliendam iram deorum vivi sepulti sunt, Plinius XXVIII, 3; inò seculo adhuc secundo in hac orbis metropoli nonnunquam homines immolabantur, Euseb. Præp. evang. IV, c. 16. Oracula quidem deficiebant; ast non prorsùs cessabant, in templis

saltem Æsculapii, Isidis, Osiridis et Hori, adhucdum antiquæ technæ struebantur, Strabo, pag. 801. Omina et prodigia quidem non tanti fiebant, sed solerter observabantur, et à Livo, Suetonio, Tacito et Dione Cassio passim annotantur. Mores magis magisque corrumpebantur, dii numero augebantur, et apotheoses sceleratorum imperatorum frequentiores erant, quum Schola Epicuri de his non curaret, Stoa haec omnia ex pantheismo explicaret, et Academia nihil adfirmaret. Philosophi quidem multa de Deo subtilius disputabant; ast creatorem omnipotentem et omniscium judicem hominum, non adorarunt; ipsi deos colebant, et alios quoque ad eos colendos remittebant; deorum quidem flagitia improbabant, et allegoricè interpretabantur; ast gubernationem mundi et hominum illis relinquebant, tartarum explodabant, nec quidquam efficacius substituerunt, ut jam Polybius Hist. VI, 56, observavit. Quod quipiam de vitâ futurâ docebant, comprobare non poterant, Cicero Tusc. qu. L. I, 11. p. 289, tom. IV, neque asserebant diversam proborum et improborum futuram esse in alterâ vitâ sortem. Quæ bona aliqui docebant, alii impugnabant, atque populus his disceptationibus dijudicandis par non erat, sed sacerdotibus obsequebatur; quæ ex philosophiâ ad populum dimanabant, ferè erant deteriora, uti animam hominis mori cum corpore, et nullam esse providentiam divinam, Plinius Hist. L. II, 9, et L. VII, 56. Quæpiam quidem disciplinæ moralis capita philosophi emendârunt; ast probitatem nonnisi honori seu honestati, utilitati, aut pulchritudini actionum, superstruebant, et plura nefanda permittebant, uti fornicationem, paederastiam, expositionem prolium, odium inimicorum; et ipsi quoque Stoici tuebantur autochiriam et urgebant apathiam. — Quòd si autem unanimes perfectam morum disciplinam docuissent, deerant tamen momenta, quæ ad eam moribus exprimendam permovissent, unde Cicero Tusc. qu. L. II, 4, p. 332, tom. IV, queritur, vix ullum esse philosophorum, qui disciplinam suam non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet.

§ 592. *Effigies deorum.* — Duplicis generis occurunt in Bibliis simulacra, alia Jehovæ, et alia deorum, quæ præsertim in historiâ regni Israel 2 Reg. 10, 29; 15, 2, 11; 14, 24, sedulò distinguuntur; utraque tamen erant Hebræis interdicta, quia etiam simulacris Jehovæ, vis quæpiam et efficacia inesse credebatur, Exod. 32, 4. Deut. 15, 2, 3, 4, 12, 20. — Simulacra

Jehovæ erant 1º vitulus, Exod. 32, 4, 5, et vituli duo, à Jeroboamo in urbibus Bethel et Dan positi, uti in Ægypto duo celebriores tauri vivi colebantur: Apis Memphi, et Mnevis Heliopoli; ast Jeroboam nonnisi effigies statuit. Hui vituli dicuntur quidem aurei, ast non alio sensu, quæ quo mensa et altare dicitur aureum, i. e., auro obductum. 2º Gedeonis ephod; nam idolorum eversor Gedeon, profecto idolum non posuit, Jud. 6, 25, 35; 8, 24, 27. Neque vestis fuit sacerdotalis hujus nominis, quæ ex auro confici non potuit; sed simulacrum in hujusmodi veste sculptum, et auro obductum, uti vox אֶתְבָּדָה, etiam Isa. 30, 22, de obductione auri usurpatur. 3º Simulacrum Michæ in monte Ephraim, argento obductum, quod disertis verbis Jehovæ tribuitur, Jud. 17, 3, 13; 18, 3, 6, 13, 31.—Idola propriè sic dicta, diversis nominibus occurunt, que interdùm permutantur. Communia omnibus nomina sunt סְכַל et תְּבוּנָה, effigies, simulacrum; ast פְּסָל, פְּסִיל, propriè est sculptile; מֵצְבָּה, quodlibet monumentum, præsertim superstitionis; מְסֻכָּה, obductio auri vel argenti, et dein ipsum idolum laminis aureis vel argenteis obductum; עַצְבָּה, idolum excisum; impropriè dicuntur גְּלֹלִים, à גָּלְלָה volvit, quia erant trunci, qui volvi poterant, cum allusione ad גָּלְלָה, excrementa quorumdam brutorum rotunda et volubilia, ut à contemptu quoque desumpta sunt nomina עַזְבָּה, שְׂקָצִים, שְׂקָצָה, abominationes; אלְלִים nuncupantur à debilitate et impotentiâ, ut è contrario Jehova dicitur potens, יְמַכֵּבָן, Gen. 49, 24. Isa. 1, 24; 49, 26; 60, 16. Ps. 132, 2, 5.

§ 595. *Exercitus cœli.* — Exercitus cœli, qui adorabatur, sunt astra, jam aetate Mosis, non solum ipsa, sed etiam simulacula eorum longè latèque culta, Exod. 20, 4. Deut. 17, 15; unde more Orientalium, efficaciam et permissionem non perpetuò accuratè distinguunt, astra dicuntur à Deo gentibus, in cultum distributa esse, Deut. 4, 19. Melhestani non modò astra colebant, sed cuiilibet etiam astro inumeros spiritus, custodes contra Ahrimanium et ejusdem dæmones, attribuebant et adorabant. Cultum hunc adeò pervulgatum, licet Exod. 20, 4. Deut. 4, 19; 17, 5, interdictum, Hebrei sèpè, in primis autem ultimis 170 annis ante excidium Jerosolymæ per Chaldaeos, adoptârunt, astris aras ædificabant, atque in tectis domum in eensem adolebant 1 Reg. 22, 19. 2 Paral. 18, 18; 55, 5. 2 Reg. 17, 16; 21, 3; 25, 4, 5. Jer. 8, 2; 19, 15. Zeph. 1, 5,

§ 394. *Sol deus Baal.* — Deum solem Moses perpetuò lunæ et astris junctum, memorat; atque effigies quoque his omnibus positas refert, Exod. 20, 4. Deut 4, 19; 17, 3. Nabataei Arabes solem in tectis domuum, libationibus et suffitu colebant; Strabo p. 784 conf. Jer. 19, 13. Zeph. 1, 5. In Ægypto soli jam ætate Josephi erant spectabiles sacerdotes, et urbs quoque ei sacra, Heliopolis, נס וְנָס, Gen. 41, 45, 50; 46, 20, quæ ætate Jeremiæ c. 43, 13, obeliscis, soli sacræ, superbiebat, quorum adhuc unus in basi consistit; reliqui confracti jacent. Niebuhr Reiseb. I, 98, 99. Strabo p. 805. — Hæc superstitiosa monumenta vindentur etiam sub nomine הַבָּנִים laterc., quæ, etsi Lev. 26, 30, interdicta fuerunt, recentiori tamen ævo ab Hebræis adoptata sunt, Isa. 17, 8, 27, 9. Ezech. 6, 4, 6, 2. Paral. 14, 4. Quum 2 Paral. 34, 4, 7, in altariis Baalis erecta fuerint, profectò soli sacra erant; nam Baal sæpè est sol, in primis ubi lunæ vel Astarti junctus legitur, ut Jud. 2, 13, 10, 6. 1 Sam. 7, 4; 12, 10; atque 2 Reg. 23, 5, occurrit Baal sol. Ita quoque Baal Gad, Jos. 11, 17; 12, 7; 13, 5, dubio procul est urbs solis, Heliopolis in Syria, ubi adhucdūm sub nomine Balbek, rudera templi magnificentissimi visuntur. Beel Samen, numen Phœnicum, in fragmentis Sanchoianonis laudatum, est dominus cœli seu sol. Macrobius in Saturnal. I, 23, narrat, deum solem, Heliopoli Syriae et Ægypti, effigie juvenis imberbis repræsentatum fuisse, qui, ut auriga solis, manu dexterâ elevatâ flagrum; sinistrâ autem fulmen et spicas tenebat, effigiem verò totam auro obductam fuisse. Scriptura hieroglyphica, quæ in illis obeliscis et aliis monumentis Ægyptiacis cernitur, à Mose בְּשִׁבְתֵּה אֶבֶן et dicuntur, atque ut objectum cultūs superstitionis damnatur, Lev. 26, 1. Num. 55, 52. conf. Ezech. 8, 7, 13. Mehestani sol erat oculus Ormuzdæ, et, post Amschaspandos, numen maximum, atque etiam corpus alienus Amschaspandi, Zend-Avesta II, Th. S. 231. Saecos habebat quatuor albos equos Nisaeos, qui albo currui seritis redimito, ad temonem auro obductum, jungabantur, Xenophon Cyropæd. VIII, 5, 6. Zend-Avesta II. Th. S. 264. Iujus generis currum antecessores regis Josia, Ammon et Manasses (699—642 annis ante Chr., adeoque ante Zoroastrem), Jerosolymæ ante januam templi statuerunt, quem Josias combussit, 2 Reg. 25, 11. — Mehestani, quibus tanta erat solis religio, in precibus faciem versus eum convertebant, et

etiam mane orientem manu Barsom seu fasciculum ramorum ex granatis, tamariscis et palmis tenentes, laudibus salutabant, conf. Ezech. 8, 16, 17.

§ 395. *Alii Baali.* — Baal, dominus, maritus, sermone vulgari interdùm quoque Jehova, Os. 2, 16, plerumque autem ficta numina dicebantur, non solus sol, ut modò vidimus, sed plures etiam alii dii; quare vox numero quoque plurali occurrit, Jud. 2, 11; 3, 7; 8, 33; 10, 6, 10. 1 Sam. 7, 4; 12, 10, et a. l. conf. 1 Cor. 8, 5. Hinc plures urbes à Baal aliquo deo cognominatae sunt, ut Baal Pharaim, non procul Jerosolymis; Baal Thamar in tribu Benjamin; Baal Hazor in tribu Ephraim; Baal Hermon trans Jordanem. Quænam fuerint omnia illa numina, à quibus hæc cognomina ducta sunt, jam dici nequit; ast Baal Zephon, Exod. 14, 2, in limitibus Ægypti, dubio procul à Typhon cognomen traxit, uti et in Tanis eadem occurrit litterarum permutatio; videtur esse Heropolis, ubi Typhon fulmine percussus fuisse fertur. Quantum in tenebris antiquitatis perspicere licet, Baali alii fuerunt; Baal Pheor, deus Moabitarum, cui alter sexus hymenem prostituebat, et viri tempora vittis redimiebant, Num. 25, 1, 9; erat ex genere priaporum. Quantæ abominationes cum priapis, qui à plerisque gentibus colebantur, ab altero præser-tim sexu patratæ fuerint, legatur in Augustini de Civit., Dei L. VI, c. 9. L. VII, c. 21 conf. Bayeri Additamenta ad Selden Syntagm. V. de diis Syris p. 235. An Moabitarum idolum Camosch, Num. 21, 29. Jer. 48, 7, 13, ab hoc abominando humine diversum fuerit, expediri jam nequit. 2º Baal Berith, dominus fœderis cui Sichemitæ templum ædificaverunt, Jud. 8, 33; 9, 4, numen tutelare fœderum, seu aliquis deus fidius, vel Jupiter pistius fuisse videtur. 3º Baal-Zebub, in urbe Ekron, oraculo insignis, 2 Reg. 1, 2, deus tutelaris à muscis erat, uti in Olympiâ et in Elide erat ζευς απερνας, Teucris Apollo σμιθιος, tutelaris à muribus; incolis montis OEttae Hercules κορυφειον, tutelaris à locustis; et Erythræis Hercules ιτυκτονος, intersector vermium, Pausanias in Eliac. pr. c. 14. Strabo pag. 615. Quemadmodum autem omnia hæc idola nequaquam formam habebant animalium vel insectorum, à quibus suos defendere credebantur: ita quoque idolum Baal-Zebub minimè habebat muscae formam; quæ autem formâ repræsentatum fuerit, ignoramus. Hic Baal-Zebub confundendus non est cum Beelzebub, domino habitaculi. 4º Baal Izabelis,

uxoris regis Achabi, filiae Ethobaalis regis Sidoniorum, et Baal Athaliæ filie Izabelis, dubio procul erat Hercules Phœnicum, 1 Reg. 16, 51; 18, 19, 29; 21, 3, 13, 23, 23. 2 Reg. 10, 18, 27; 8, 18; 11, 27. 2 Paral. 15, 17. Ille Hercules (erant enim Hercules sex, Cicero de Nat. D. L. III, 16) in primis quidem Tyri in templo antiquissimo, Tartessi tamen in Hispaniâ quoque colebatur; Carthaginenses illi quotannis decimas Tyrum mittebant, Arrianus de Exped. Alexandri II, 16, Herodotus II, 44, conf. 2 Mac. 4, 18, 20. Filius Jovis et Asteriae fuisse fertur, et nequaquam victimis humanis colebatur, Diodorus Sic. XX, 14, ut etiam in Bibliis nequaquam nefandis his victimis, sed osculis colitur, 1 Reg. 19, 18, quod de Hercule quoque Tyrio asseverat Cicero in Verrem L. IV, 45; sed hic honos etiam aliis numinibus exhibebatur, Os. 13, 2 Job, 31, 26, 27. 5º Si Bel, ex בָּלְלָה, detruncatum est, alium quemdam Herculem signare videtur, fortasse illum, qui à Cicerone de Nat. D. L. III, 16, Indicus compellatur. Herodotus I, 181, 183, describit templum hujus numinis, quod Babylone erat, magnificentissimum, ædificatum formâ septem turrium, alterâ alteri impositâ.

§ 596. *Astarte, luna dea.* — Quemadmodùm sol erat Dominus cœli, ita luna dicebatur regina cœli, cui Hebreæ (Jerem. 7, 18. 44, 17, 19) placenta offerebant, libamina libabant, et suffitum accendebant. Hæc regina eadem est, quæ 1 Reg. 11, 5, 33. 2 Reg. 23, 13, 14, dea Sidoniorum, et עַשְׂתָּרוֹת, atque Jud. 2, 13, 10, 6. 1 Sam. 7, 3, 4; 12, 10, עַשְׂתָּרוֹת, dicitur, et Baali seu numini soli jungitur; hinc quoque βαλθίς nuncupatur, Eusebius, Præp. Evang. I, 10. Hesychius, in βαλθην, Seldenus de diis Syris Syntagm. II, p. 245, 246. Quum autem luci, Jud. 3, 7, et Jud. 2, 13, Baalis jungantur; apparet, lucos huic reginæ cœli sacros fuisse; unde 2 Reg. 21, 7; 23, 6, 7, ipsa פֶּסֶל אֲשֶׁרָה, et dicitur. Ubi cumque igitur locus vel Aschtharoth jungitur Baali, vel exercitus cœli, de lunâ dea cogitandum est, Jud. 6, 25, 28. 1 Reg. 16, 15. 2 Reg. 13, 6, 18, 4. Hæc videatur quoque 1 Reg. 15, 13; 18, 19. 2 Paral. 15, 16, esse idolum מִפְלַצְתָּה, timor, terror, Gen. 31, 42, pro objecto timoris seu numine venit. Hæc dea, ut deus Baal, jam ante Mosem in Chanaan per vulgata erat; hinc Hebreis excisio lucorum precipitur, Exod. 34, 13. Deut. 7, 5; 13, 5.—Græci et Latini hanc deam dicebant Astarten, et jam Junoni, jam Diana, jam Veneri comparabant; sed Lucianus, vel quiscum-

que libellum de deâ Syrâ scripsit, eam pro lunâ habet, et templum ejus in Phœnicio esse celeberrimum prohibet. Plures fortè erant Astartes, ut plures erant Baali. Templum Veneris, quod Herodotus I, 103, Ascalone invenit, erat dubio procul fanum Astartis, 1 Sam. 50, 10. Cultum hujus deæ fuisse impudicum, luci innuit, et 2 Reg. 25, 6, 7, perspicuè indicatur, conf. Os. 4, 15, 14. Isa. 57, 7. Ezech. 6, 13. Sanchoniaton, vel, si mavis, Philo Biblius apud Eusebium Præp. Evang. I, 10, dicit quidem, Astarten fuisse Phœnicibus Venerem, sed effigiem ejus fuisse capite bovino cornuto, quod cornua lunæ innuit, unde et nomen proprium עַשְׂתָּרוֹת קְרֵנִים, lucem capit, Gen. 14, 5. Deut. 1, 4. Syri quoque Venerem dicunt עַשְׂתָּרוֹת, quod ex עַשְׂתָּרוֹת detortum est, et Arabes ante Muhamedem, Venerem stellam (luciferum et hesperum) colebant, unde diem Veneris fecerunt feriæ, etsi Muhamedes de eâ nihil præcepit; ast lunam quoque abillis cultam fuisse, ex ipsâ eorum, in effigies lunæ propensione, quæ jam Jud. 8, 21, 26, observatur, meritò colligitur. Conf. Seldenus de diis Syris Syntagm. II, p. 291.

§ 397. *Thammuz, Adonis.* — Progressu temporis de numinibus solis et lunæ diversi procusi sunt mythi, quorum ille de Adonide huc spectat. Nomen adonis, dominus meus, innuit, sublatere solem. Quæ de eo referuntur, etsi minimè consentientia, conveniunt tamen, eum à Venere, vel à lunâ adamatum, dein ab aper occisum, et ei demùm concessum fuisse, ut alternis vicibus ab inferis abesset seu revivisceret. Ægyptii fabulabantur, Osiridem à Typhone cistæ inclusum et in Nilum projectum, ab Iside quidem ad Byblum in Syriâ inventum, sed demùm à Typhone occisum, dissecatum, et membra hinc inde dispersa fuisse, quæ demùm Isis rursùs conquiserit. Hi de Osiride et de Adonide mythi, etsi dissimiles, nibilominus demùm connexi fuerunt. Nam in Syriâ mulieres luctu festum de morte Adonidis, et mulieres in Ægypto de morte Osiridis agebant, et in utrâque regione sequebatur festum lætissimum, in Syriâ quidem de Adonide redívivo, in Ægypto verò de Osiridis membris inventis, et de hæc inventione epistolam, receptaculo papyraceo inclusam, in mare projiciebant, quæ Bi-blum delata fuisse fertur, ubi de Adonidis in vitam redditu explicabatur. In Syriâ festum hoc agebatur mense thammuz (julio), quo torrens Adonis, ex terrâ rubrum contrahebat colorem, qui dicebatur esse sanguis Adonidis, atque eo tempore luctus fœminarum inchoabat; cessante

autem hoc colore, reditus Adonidis in vitam, annuntiabatur, et luctus vertebatur in lætitiam. Mulieres, mortem Adonidis lugentes, tondebant caput suum; quæ verò id negligebant, corpus suum extraneo prostituere tenebantur. Hoc est illud festum תְּבִזָּה de quo Ezechiel c. 8, 14, agit; nam Adonis syriacè dicitur thomuz.

§ 598. *Moloc, Molec, Malcom, Milcom.* — Planetæ colebantur sub nomine בְּדֹלוֹת, nam 2 Reg. 23, 5, soli, lunæ, atque equis curruique solis Mehestanorum, junguntur, ut dubio procul sint septem hæc sidera, quæ in Zend-Avesta III, Th. Bun-Dehesch, § 5, S. 66, pro vigiliis constituta esse dicuntur. Præ reliquis autem colebatur Saturnus, qui, ut mythologia fert, proprias proles devoravit, quod ipsum innuunt victimæ prolium, à Chananaëis, Phœnicibus et Carthaginensibus numini Moloc, Molec, Malcom, Milcom, oblatæ, Euseb. Præp. Evang. L. IV, c. 16. Numen hoc immane repræsentabat statua ænea, manibus extensis et versùs terram flexis, ut proles ipsis imposita, in voraginem igni ardente plenam decideret, Diodorus Sicul. XX, 14. — Hinc prolium victimæ, jam à lege Mosaicâ probibentur, quæ demùm nihilominus ab ipsis quoque regibus, Achazo et Manasse, oblatæ sunt. — Qui dictiones העברֶה, traduxit, et העבֵר בַּאֲשָׁר, traduxit per ignem, quæ de his sacrificiis occurrunt, Deut. 12, 31; 18, 10. 2 Reg. 16, 5; 21, 6. 2 Paral. 28, 3; 33, 6, de solo transitu per ignem exponunt, non advertunt, has phrases alibi cum שָׁרֵב combussit, et בְּבָהֵל, immolavit, permutari, Jer. 7, 31; 19, 5. Esd. 16, 20, 21; 25, 37, 39. Ps. 106, 38. Sap. 12, 5, 6. Hoc idolum ultimis regni Judæ temporibus positum erat in valle australi Jerosolymæ, נְהַר הַיּוֹם, in loco Thopheth, quod nomen tractum esse videtur ab Addufis, quæ, ne gemitus prolium audiretur, insonabant, Jer. 7, 31, 32; 19, 6, 14. Isa. 30, 33. 2 Reg. 23, 10. Hinc Judæ recentiores nomen gehinnom, gehenna, ad poenas æternas alterius post mortem vitæ transtulerunt, quâ notione latissimè in scriptis Orientalium usque in Indiam, dominatur. Conf. Menochii de Republ. Hebr. L. 4, c. 2, quæst. 10.

§ 599. *Chijjun, Remphan.* — Numen Chijjun, cuius parva tabernacula (forte ut ædicularis Dianæ Act. 19, 24) Hebræi in itinere per Arabiā, clam secum portabant, Amos 5, 26, non est aliis quam Saturnus, צָהָל chaldaicum sonat justum, quia Saturni regnum à justitiâ celebratur. Interpres Alexandrinus nomen redidit Ρεμφαν, Ρεμφαν, Ρεμφαν, quod in lingua cop-

ticâ est nomen Saturni, Della Valle Reiseb. P. I, p. 123. Amos hunc deum, et stellam et regem dicit, uti Saturnus planeta est, et rex, qui alias Molec, Moloc, Milcom, Malcom; dicitur. Ut videtur, duplex Saturnus distinguebatur, scilicet rex, qui demùm defunctus, in astra translatus est. Fortassè duplex Saturnus latet etiam 2 Reg. 17, 51, אֲדוֹמָלֵךְ עַנְבָּלָכְ; nam uterque victimis prolium colebatur. Ægyptii septimam hebdomadis diem, Saturno consecrârunt. Aliquo tempore eidem etiam Caaba Meccana consecrata fuisse dicitur. Pococke Spec. Hist. Arab. p. 140.

§ 400. *Theraphim.* — Theraphim fuisse simulacra formâ humanâ sculpta, ex 1 Sam. 19, 15, liquet; fuisse penates, apparet ex Gen. 31, 19; 34, 35. 1 Sam. 19, 15, 17. 2 Reg. 25, 54; oracula ab iis petita fuisse, testatur Ezechiel c. 21, 26, Zacharias, c. 10, 2, auctor libri Judicum c. 17, 5; 18, 5, 6, 14, 20, et Oseas 3, 4, idque ex 1 Sam. 13, 25, confirmatur, ubi Theraphim divinationi junguntur. Etymologia his concinit; nam שְׂמָחָה à Bar Bahlul exponitur percontans, inquirens, ex quo nomen hujus idoli, quod primùm ex Mesopotamiâ allatum fuit, Gen. 31, 19, aptè explicatur.

§ 401. *Dagon.* — Dagon (à πις piscis), simulacrum sculptum formâ muliebri, infernè in piscem desinens, sicut in nummis antiquis cernitur. Ita etiam sistitur 1 Sam. 5, 4, 5, conf. Zeph. 1, 9. Numen erat Philistæorum, Jud. 16, 23, 26. 1 Sam. 5, 1, 5. 1 Mach. 10, 83, et templo ei erant Gazæ, Azoti, Ascalone, uti ex Diodoro Sic. II, 4, Herodoto I, 105, et ex antiquis nummis liquet, et fortassè etiam in aliis urbibus Philistæorum, qui olim ex Ægypto, ubi pisces quipiam divinis honoribus colebantur, emigrârunt. — Hoc numen confundendum non est cum Aschtharoth, cuius templo Philistæi 1 Sam. 31, 10, arma regis Saülis consecrârunt; nam si hoc templum 1 Paral. 10, 10, dicitur fanum dei eorum, intelligendum est numen Aschtharoth, quia nomine deæ lingua Hebraica caret; uti etiam Dagon non deus, sed dea erat, quam Herodotus I, 105, Ascalone cultam fuisse, dicit, et Veneri celesti comparat. Hoc idolum dicitur etiam Derketo, Athara et Atargatis, Strabo p. 748, 785. Lucian. de Deâ Syria. Nomen Derketo, syriacum esse, ipsa terminatio to prodit, et Diodorus Sic. I, 4, disertè dicit, deam Ascalonitarum à Syris dici Derketo; nam colebatur etiam Mabugi seu Hierapoli in Syria, ubi simulacrum erat integra figura muliebris, et templu[m] habebat amplissimum, in

quo erat γέρας, seu fissura terræ, in quam cultores numinis, certis diebus aquam infundebant, unde dea à Syris dicta fuit נִירָא, *apertura*, quod demum in Derketo detortum est, Jacob Surugin Assemani Biblioth. Orient. tom. I, p. 527, 528, et tom. II, in indice Geograph. Mythologia fert, Derketo per technas Veneris, amore juvenis captam fuisse, et peperisse Semiramidem, quæ exposita, et à pastoribus inventa et educata, demum regina Assyriæ fuit, ipsam verò Derketo in pisces transformatam fuisse. Plerique autem Derketo, deam Hieropolitanam (ut in opere de Deâ Syrâ, refertur), Junoni comparabant, dicentes, templum Hieropolitanum à Deucalione, qui in navi diluvium evasit, ædificatum fuisse, quia illa in ejus templo terræ rimâ, omnes hujus inundationis aquas absorserit. Id etiam innuntum nummi urbis Ascalon, qui effigiem Derketo, et ex alterâ parte navem cum 4, 7, 8 vel 9 hominibus exhibent, ut adeò exorbitans hic mythus à diluvio et tricheco manato depromptus fuisse videatur, conf. Donat in Scheuchzers Physicâ sacrâ II. Thl. S. 281. f. Anmerk. 747, et Menochii de Republ. Hebr. L. 4, c. 2, quæst. 42.

§ 402. *Numina alia*. — Alia numina, in Biblio obvia, vel aliunde sunt nota ut Apollo, Diana, Dioscuri seu Castor et Pollux; vel prorsus ignota, ut 1º Schedim, Deut. 32, 17. Ps. 106, 37, numina, quæ, ad avertendas calamitates, immolatione prolium colebantur, adeòque homini inimica aut irata putabantur. Nomen vel dominos, vel potius nigros significat. Mehestani malorum spirituum aliquem Sched dicebant, qui verò ab Ormuzd in lucem conversus, et planetæ Veneri alligatus fuerit.

Zend-Avesta III. Th. Ben-Dehesch S. 66. Anmerk f. Verum dici quoque potest, punctatores textus hebraici juxta hunc Sched Mehestanorum, שׁדִים, pro שׁדֵי vel שׁדַּי, punctasse, vel Mehestanos recentiores in recentiori libro Bun-Dehesch, nomen à Judeis mutuos esse. 2º Nebo, Isa. 46, 1, numen Babylone, à propriè sic dictis Chaldeis cultum, quod etiam in primâ syllabâ vocis propriæ chaldaicæ נְבָוֹן recurrit; fortasse ex verbo Slavonico Nebo, cœlum, explicandum, cum ultima syllaba נְבָוֹן etiam in dialecto Russorum Tschar superstes sit. 3º Numinibus, Gad, et Meni, Hebrei Isa. 65, 41, mensam eum cibo et potu parabant, et S. Hieronymus in h. l. scribit, id suo adhuc ævo in omnibus urbibus, maximè in Ægypto, viguisse, ut ultimo die anni et mensis, ponearent mensam refertam variis epulis, et poculum musto mixtum, vel præteriti anni vel futuri fertilitatem auspicantes; cui verò numini hæc parata fuerint, non exponit. Fortasse נְבָוֹן est fortuna, quam vox in dialecto syriacă significat; et fatum, à פְּנָא numeravit, præfinivit, vel idolum, olim à tribus Hudeil et Choraa, inter Meccam et Medinam, cultum, Golius in Lexic. Arab. col. 2270. 4º Idolum Syrorum Rimmom, 2 Reg. 5, 18, fortè tutelare granatorum; numen Assyriorum Nisroc, 2 Reg. 19, 37. Isa. 37, 38, et numina colonorum à rege Assyriæ in Samariam missorum, 2 Reg. 17, 30, 51, Nergal, Aschima Nibchaz, et Tharthak, prorsus ignota sunt. 5º נְנָזָרָה Nazara, alias etiam Anais, Anaithis, Aneitis, et Tanaïs dicta, in Elymaide, in templo ditissimo (2 Mach. 4, 15, 14, conf. 1 Mach. 6, 1, 2) Mehestanis prostitutione virginitatis colebatur.

INDEX.

Becani vita.			
Monitum Martini Becani.	Ibid.		
Analogia veteris novique Testamenti.			
Caput primum. — De Scripturâ et Traditione veteris Testamenti.	11		
Quæstio prima. — Quinam sint Libri canonici veteris Testimenti?			
Quæstio ii. — Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testimenti?	12		
Quæstio iii. — An omnes libri veteris Testamenti primum scripti sint lingua hebraicâ.			
Quæstio iv. — An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babylonicae, et posteâ ab Esdrâ restaurata sint?	13		
Quæstio v. — An 70 Interpretes post Captivitatem Babyloniam, transtulerint libros veteris Testimenti in lin-	Ibid.		
		guam græcam, et quomodo id factum sit?	18
Quæstio vi. — An, quandò libri veteris Testimenti citantur in novo, citentur tantum in sensu litterali?			20
Caput II. De Fide et Symbolo.			27
Quæstio prima. — Quid sit fides?			28
Quæstio ii. — Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Deo?			50
Quæstio iii. — Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate?			Ibid.
Quæstio iv. — Quid in vetere Testamento fuerit revelatum de Christo?			52
Quæstio v. — Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in vetere Testamento?			54
Quæstio vi. — quis in vetere Testamento primus crediderit in Christum?			55
Quæstio vii. — An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem in vetere Te-			

stamento?		
Quæstio VIII. — An sola fides in vetero Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem?	36	Quæstio III. — Quæ ritu consecrati fuerint Levitæ, Sacerdotes et Pontifex?
Quæstio IX. — An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta quæ est fides novi Testamenti?	58	Quæstio IV. — Quod fuerit officium Pontificis et Sacerdotum?
Caput. III. — De spe, promissione et oratione.	39	Quæstio V. — Quo vestitu et ornatu usi sunt Sacerdotes et Pontifex?
Quæstio prima. — Quid sit spes?	41	Quæstio VI. — Quos et quantos redditus habuerint Sacerdotes et Pontifex?
Quæstio II. — Quæ bona in vetero Testamento fuerint promissa à Deo?	42	De Decimis.
Ibid.		De Primitiis et Primogenitis.
Quæstio III. — An etiam vita æterna fuerit promissa in vetero Testamento?	43	De Oblatis.
Quæstio IV. — An oratio fuerit necessaria ad obtinendum id quod in vetero Testamento promittebatur?	45	Quæstio VII. — An Sacerdotes et Pontifex aliquandò debuerint servare continentiam ab uxoribus?
Quæstio V. — Quæ fuerit formula orandi Deum in vetero Testamento?	Ibid.	Quæstio VIII. — Quanta fuerit auctoritas Pontificis apud populum?
Quæstio VI. — An in vetero Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos?	47	Quæstio IX. — Quæ utilitas colligi possit ex dictis?
Quæstio VII. — An in vetero Testamento usitatum fuerit orare pro defunctis?	49	Caput VIII. — De Ministris Synagogæ extraordinariis qui erant Prophetæ.
Caput IV. — De charitate et præceptis charitatis in vetero Testamento?	51	Quæstio prima — Quinam fuerint viri Prophetæ in vetero Testamento?
Quæstio III. — An prius præceptum, de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ?	52	Quæstio II. — Quodnam erat officium Prophetarum in vetero Testamento?
Quæstio IV. — An posterius præceptum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico?	53	Quæstio III. — Quomodo Prophetæ probabant se à Deo missos esse?
Quæstio V. — Quid sit diligere proximum sicut seipsum?	54	Quæstio IV. — An omnes Prophetæ veteris Testimenti de Christo prophetaverint?
Caput V. — De lege Mosaïca.	55	Quæstio V. — Quis fuerit præcipuus omnium Prophetarum in vetero Testamento?
Quæstio prima. — An lex Mosaïca fuerit bona?	56	Quæstio VI. — Quomodo intelligendum sit illud Christi : Omnes Prophetæ usque ad Joannem?
Quæstio II. — An lex Mosaïca fuerit utilis?	57	Quæstio VII. — An verum sit omnes Prophetas Hierosolymis occisis esse?
Quæstio III. — An lex Mosaïca fuerit perfecta et sufficiens ad salutem?	58	Quæstio VIII. — Quinam fuerint falsi Prophetæ in vetero Testamento?
Quæstio IV. — An lex Mosaïca fuerit à Deo data?	Ibid.	Caput IX. — Quomodo falsi Prophetæ à veris discernebantur.
Quæstio V. — Ubi, quandò et quomodo data fuerit lex Mosaïca?	59	Quæstio prima. — Quid de Pythonibus et Pythonissis sentiendum?
Quæstio VI. — An lex Mosaïca obligaverit solos Judæos?	60	Quæstio II. — An etiam in novo Testamento sint veri et falsi Prophetæ?
Quæstio VII. — Quæ strictè Judæos lex Mosaïca obligaverit?	62	Caput X. — De religiosis Synagogæ, qui erant Nazaræi, et Rechabitæ.
Quæstio VIII. — An lex Mosaïca nunc penitus abrogata sit?	63	Nazaræi.
Quæstio IX. — An in locum legis Mosaïcae successerit lex Evangelica, et quæ illasit?	65	Rechabitæ.
Caput VI. — De Synagogâ veteris Testamenti.	66	Caput XI. — De sectariis Synagogæ, qui erant Pharisei, Sadducei, Esseni.
Quæstio prima. — An Synagoga fuerit visibilis?	67	Quæstio prima. — Undè dieti sint Pharisei?
Quæstio II. — An Synagoga aliquandò erraverit, vel à fide defecerit?	68	Quæstio II. — Ex quâ tribu et familiâ fuerint Pharisei?
Quæstio III. — An Synagoga fuerit figura Ecclesiæ Christi?	Ibid.	Quæstio III. — Quæ fuerint dogmata Phariseorum?
Quæstio IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta quæ Ecclesia Christi?	73	Quæstio IV. — Qui fuerint mores et instituta Phariseorum?
Caput VII. — De Ministris Synagogæ ordinariis, qui erant Levitæ, Sacerdotes et Pontifex.	74	Quæstio V. — Quandò, et quo auctore cœperint Pharisei?
Quæstio prima. — Ex quâ familiâ fuerit Pontifex?	78	Quæstio VI. — An Pharisei fuerint distincti à Scribis?
Quæstio II. — Quæ fuerint dogmata et instituta Sadduceorum?	79	Quæstio VII. — Undè Sadducei dieti?
Ibid.	80	Quæstio VIII. — Quæ fuerint dogmata et instituta Sadduceorum?
Quæstio III. — An Synagoga fuerit figura Ecclesiæ Christi?	81	Quæstio IX. — Qui, hoc tempore, sint similes Phariseis et Sadduceis?
Quæstio IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta quæ Ecclesia Christi?		Quæstio X. — Esseni undè dicti; et quæ illorum dogmata et instituta?
Caput VIII. — De justice controversiarum in vetero Testamento.		Caput XII. — De justice controversiarum in vetero Testamento.
Quæstio prima. — Quæ fuerit successio Pontificum?	Ibid.	Quæstio prima. — An Pontifex in ve-

tere Testamento fuerit judex controversiarum?		subditos?	267
Quæstio ii. — An Pontifex fuerit infallibilis judex.	Ibid.	Quæstio v. — An Reges Hebreorum potuerint habere plures uxores?	268
Quæstio iii. — An etiam in novo Testamento sit aliquis judex controversiarum, et quis?	155	Quæstio vi. — An Reges Hebreorum potuerint habere plures equos?	270
Caput XIII. — De instrumentis divini cultus.	157	Quæstio vii. — An Reges Hebreorum potuerint habere magnas divitias?	273
Tabernaculum et Templum.	Ibid.	Quæstio viii. — Qui et quales fuerint Consiliarii Regum Hebreorum?	274
Area fœderis.	162	Quæstio ix. — Quid christiani Reges ac Principes discere debeant ex iis quæ hoc capite dicta sunt?	276
Propitiatorium.	165	Caput XVIII. — De bello, castris et munditiâ castrorum.	279
Candelabrum.	167	Quæstio prima. — An bellum fuerit licitum in vetere Testamento?	Ibid.
Mensa Panum Propositionis.	168	Quæstio ii. — Quæ fuerint leges belli à Deo prescriptæ in vetere Testamento?	281
Altare thymiamatis.	Ibid.	Quæstio iii. — Quæ fuerit justa causa gerendi bellum in vetere Testamento?	284
Altare holocausti.	169	Quæstio iv. — An Judæi potuerint bellum gerere contrâ Judæos?	285
Labrum æneum et reliqua vasa sacra.	170	Quæstio v. — An Judæi potuerint bellum gerere contrâ quosvis Gentiles?	286
Synagoge et Cathedra.	Ibid.	Quæstio vi. — An Judæi in bello potuerint implorare auxilium à Gentilibus et Infidelibus?	287
Caput XIV. — De Sacrificiis Mosaicis.	172	Quæstio vii. — Quinam Judæorum Reges aut Principes feliciter gesserunt bellum?	288
De victimis, immolationibus et libamentis.	177	Quæstio viii. — Quid in lege Mosaica statutum fuerit de munditiâ castrorum?	289
De holocausto, sacrificio pro peccato et hostiâ pacificâ.	178	Caput XIX. — De furto et usurâ.	Ibid.
De jugis sacrificio quod quotidiè offerebatur.	179	De Usurâ.	292
De Agno paschali.	181	Caput XX. — De homicidio et civitatibus refugii.	293
De aliis aliarum solemnitatum sacrificiis.	182	De civitatibus refugii.	294
De igne quo utebantur Sacerdotes in sacrificiis.	188	Caput XXI. — De matrimonio veteris Testamenti.	296
De sacrificio novi Testamenti quod per sacrificia Mosaicâ fuit præfiguratum.	191	Quæstio prima. — An matrimonium fuerit præceptum in vetere Testamento?	297
Caput XV. — De sacramentis Mosaicis.	193	Quæstio ii. — In quo gradu licuerit vel non licuerit contrahere matrimonium in vetere Testamento?	300
Quæstio prima. — Quæ et quot fuerint sacramenta Mosaicâ?	194	Quæstio iii. — An potuerint accipere uxores alienigenas?	303
Quæstio ii. — Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint sacramenta Mosaicâ?	195	Quæstio iv. — An Judæi potuerint accipere uxores extrâ suam tribum et cognationem?	305
Quæstio iii. — An sacramenta Mosaicâ fuerint tam perfecta quam nostra?	196	Quæstio v. — Quæ sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti?	306
Quæstio iv. — Quid statuendum sit de circumsione?	198	Caput XXII. — De Polygamiâ.	Ibid.
Quæstio v. — Quid statuendum de purificationibus ab immunditiâ legali?	200	Conclusio prima. — Polygama repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiso?	308
Caput XVI. — De observantiis legalibus?	204	Conclusio ii. — Polygama repugnat etiam aliquo modo legi naturæ.	Ibid.
De discretione ciborum mundorum ab immundis.	207	Conclusio iii. — Deus concessit, post diluvium, ut licet habere plures uxores, quod anteâ non licebat.	310
De abstinentiâ à sanguine et adipice.	208	Conclusio iv. — Hæc concessio divina, quâ licebat habere plures uxores, confirmata est per legem Mosaicam.	314
De jejuniis.	210	Conclusio v. — Uocatio concessio revocata est à Christo, ut jam non licet habere plures uxores.	Ibid.
De votis.	211	Caput XXIII. — De zelotypiâ.	316
De juramentis.	214	Caput XXIV. — De libello repudii.	318
De solemnitatibus festorum.	225	Quæstio prima. — Quo sensu Judæis permisum fuerit uxores dimittere?	Ibid.
De anno septimo seu sabbatico, qui etiam vocatus est annus remissionis,	227	Quæstio ii. — Quibus de causis licuerit	319
De anno Jubilæo.	229		
De rasione et tonsione capitis ac barbae.	252		
De certo usu vestium.	254		
Caput XVII. — De regibus veteris Testamenti.	255		
Quæstio prima. — Quæ fuerit differentia inter Reges et Judices?	Ibid.		
Quæstio ii. — Qui et quot fuerint Judices Hebreorum?	257		
Quæstio iii. — Qui et quot fuerint Reges Hebreorum?	259		
Quæstio iv. — Qui fuerint boni, et qui mali Hebreorum reges?	240		
Quæstio v. — Quomodo creati sint Reges Hebreorum?	254		
Quæstio vi. — Quo ritu inaugurati fuerint Reges Hebreorum?	258		
Quæstio viii. — Quod fuerit officium Regum apud Hebreos?	265		
Quæstio ix. — Quod fuerit jus Regum in			

uxores dimittere seu repudiare?	521	prædicat.	504
Quæstio III. — Quæ cæremonia fuerint adhibitæ in repudio, et quibus verbis libellus repudii consignatus?	Ibid.	Caput XXXVII. — Jesus parabolis inter concionandum et docendum sæpissimè utitur.	505
Quæstio IV. — An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores potuerint repudiare viros?	522	Caput XXXVIII. — Sermonum Jesu vis et efficacia.	506
Caput XV. — De adulterio et stupro.	523	Caput XXXIX. — Jesus miranda facinora edit, et omnis generis languores sanat.	Ibid.
Caput XXVI. — De servis et ancillis, de mercenariis, peregrinis et pauperibus.	526	Caput XL. — Jesus cæcis visum restituit.	515
De Mercenariis.	527	Caput XLI. — Jesus surdorum aures aperit.	516
De Peregrinis et Pauperibus.	528	Caput XLII. — Jesus mutorum lingua solvit.	517
Caput XXVII. — De reformatione.	529	Caput XLIII. — Jesus claudos sanat.	518
Reformatio circè justitiam inter Hebræos servandam.	531	Caput XLIV. — Jesus debiles sanat.	Ibid.
De reformatione circè bellum.	532	Caput XLV. — Jesus mortuos revocat ad vitam.	519
HUETH VITA.		Caput XLVI. — Jesus esurientes cibo reficit.	Ibid.
Veteris Testamenti cum novo parallelimus in iis quæ ad Messiam pertinent.	355	Caput XLVII. — Apostolos, discipulos et sectatores de gente Judaicâ Jesus deligit et ad se vocat; à quibus deinde propagata est Christiana Religio. Delectus et vocatio quæ fit per Jesum, initium est salutis.	521
Prædicta in veteri Testamento. — Completa in novo.	Ibid.	Caput XLVIII. — Apostoli Jesu piscatores.	526
Caput primum. — Jesus de semine David.	Ibid.	Caput XLIX. — Paucos numero Jesus diligunt.	527
Caput II. — Jesus de semine Isaaci.	337	Caput L. — Apostoli præcones Jesu et nuntii.	528
Caput III. — Jesus de semine Jacobi.	Ibid.	Caput LI. — Apostoli et discipuli Jesu ru-des et idocti.	531
Caput IV. — Jesus de semine Jude.	359	Caput LII. — Apostoli et discipuli Jesu miranda facinora edunt, et omnis generis languores sanant.	532
Caput V. — Jesus de semine Jesse et Da-vidis.	389	Caput LIII. — Jesus super mare incedit.	534
Caput VI. — Davidis nomen Jesu tribuitur.	393	Caput LIV. — Jesus lux.	Ibid.
Caput VII. — Jesus de semine Salomonis.	394	Caput LV. — Jesus discipuli lux.	537
Caput VIII. — Tempus adventus Jesu.	Ibid.	Caput LVI. — Jesus ignis.	538
Caput IX. — Jesus natus de Virgine.	458	Caput LVII. — Jesus sol.	539
Caput X. — Jesus natus Bethleheimi.	455	Caput LVIII. — Jesus stella.	Ibid.
Caput XI. — De nomine Jesus, quod ser-vatorem sonat.	464	Caput LIX. — Jesus germen sive oriens, radix, flos, virga.	540
Caput XII. — De nomine Emmanuel, quod significat: Nobiscum Deus.	465	Caput LX. — Discipuli Jesu, germina, plantæ, palmites, rami.	541
Caput XIII. — Magi Jesum adorant eique munera offerunt.	466	Caput LXI. — Jesus fons.	542
Caput XIV. — Jesus fugit in Ægyptum, et post diuturnam moram reddit in patriam.	467	Caput LXII. — Jesus novi et æterni foederis, à Deo cum hominibus pacti, seque ster et finis.	544
Caput XV. — Infantium cædes ab Herode perpetrata.	Ibid.	Caput LXIII. — Jesus pacificus.	548
Caput XVI. — Jesus habitat Nazarethum, et Nazareus appellatur.	469	Caput LXIV. — Pax et securitas discipu-lorum Jesu.	554
Caput XVII. — Joannes Christi præcursor.	Ibid.	Caput LXV. — Jesus bellator et victor.	558
Caput XVIII. — Spiritus sanctus descendit super Jesum recens baptizatum: cui et testimonium perhibetur à Deo Patre, tunc, et cùm transfiguratus est.	470	Caput LXVI. — Jesus lapis, fundamentum, mons.	562
Caput XIX. — Jesus unctus à Deo.	471	Caput LXVII. — Jesus discipuli lapides.	563
Caput XX. — Jesus jejunat et esurit.	472	Caput LXVIII. — Jesus scandalum et ruina.	564
Caput XXI. — Jesus verbum Dei.	Ibid.	Caput LXIX. — Jesus dux.	Ibid.
Caput XXII. — Jesus Filius Dei.	474	Caput LXX. — Jesus ostium.	565
Caput XXIII. — Jesus discipuli, Filii Dei.	477	Caput LXXI. — Jesus via.	Ibid.
Caput XXIV. — Jesus primogenitus.	479	Caput LXXII. — Jesus veritas.	Ibid.
Caput XXV. — Jesus Deus.	480	Caput LXXIII. — Jesus vita.	566
Caput XXVI. — Jesus homo.	488	Caput LXXIV. — Jesus sapientia.	567
Caput XXVII. — Jesus frater hominum.	491	Caput LXXV. — Jesus principium et finis, primus et novissimus, alpha et omega.	570
Caput XXVIII. — Jesus Sacerdos.	Ibid.	Caput LXXVI. — Jesus caput.	571
Caput XXIX. — Jesus Propheta.	494	Caput LXXVII. — In Jesu omnia à Deo condita.	572
Caput XXX. — Prophetæ post Jesum de-sitæ.	498	Caput LXXVIII. — Jesus electus.	573
Caput XXXI. — Jesus Pastor.	Ibid.	Caput LXXIX. — Jesus justitia.	Ibid.
Caput XXXII. — Angeli ministrant Jesu.	500	Caput LXXX. — Jesus Justus dictius <i>zax' zoy'iv.</i>	574
Caput XXXIII. — Jesus venit in Galilæam et Capharnaüm.	501	Caput LXXXI. — Jesus Sanctus dictius <i>zax' zoy'iv.</i>	
Caput XXXIV. — Jesus inter homines fre-quenter versatur.	Ibid.		
Caput XXXV. — Jesus concionator, doctor et magister.	502		
Caput XXXVI. — Jesus in Galilæa de Deo			

<i>Caput LXXXII.</i> — Jesus testis Dei.	577
<i>Caput LXXXIII.</i> — Jesus humilis.	578
<i>Caput LXXXIV.</i> — Jesus contemptus et odio habitus.	579
<i>Caput LXXXV.</i> — Jesu discipuli contempti, vexati et contumelis affecti.	583
<i>Caput LXXXVI.</i> — Jesus ignotus.	589
<i>Caput LXXXVII.</i> — Jesus pauper.	591
<i>Caput LXXXVIII.</i> — Jesu discipuli pauperes et humiles.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput LXXXIX.</i> — Jesus servus.	594
<i>Caput XC.</i> — Jesu labores et angustiae.	585
<i>Caput XCI.</i> — Jesus mansuetus et misericors.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput XCII.</i> — Jesus obediens.	597
<i>Caput XCIII.</i> — Jesus agnus, pascha, ovis.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput XCIV.</i> — Jesus leo.	598
<i>Caput XCV.</i> — Jesus princeps.	599
<i>Caput XCVI.</i> — Jesus Dominus et Rex æternus.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput XCVII.</i> — Jesu discipuli reges.	607
<i>Caput XCVIII.</i> — Jesu charitas et gloria.	608
<i>Caput XCIX.</i> — Discipulorum Jesu charitas et gloria.	612
<i>Caput C.</i> — Jesu fortitudo et potestas.	615
<i>Caput CI.</i> — Discipulorum Jesu fortitudo et potestas.	619
<i>Caput CII.</i> — Jesus dives.	628
<i>Caput CIII.</i> — Jesu discipuli divites.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CIV.</i> — Jesus legum lator.	622
<i>Caput CV.</i> — Jesus clavem gerit domus David.	623
<i>Caput CVI.</i> — Abrogatio Mosaicæ legis.	625
<i>Caput CVII.</i> — Sanctio novæ legis.	631
<i>Caput CVIII.</i> — Jesu lex spiritualis et æterna.	642
<i>Caput CIX.</i> — Jesu regnum spirituale et æternum.	653
<i>Caput CX.</i> — Jesus asinâ pullo comitatâ vectus Hierosolymam intrat.	661
<i>Caput CXI.</i> — Jesu Hosanna concinuitur.	662
<i>Caput CXII.</i> — Jesus venditores et emptores Templo ejicit, aliaque in eo miranda opera edit.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXIII.</i> — Jesus hominum vitia reprehendit.	663
<i>Caput CXIV.</i> — Principes Judeorum congregantur adversus Jesum.	665
<i>Caput CXV.</i> — Jesus proditur à Judæo. Judæo mors et æternus interitus.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXVI.</i> — Sacrificium incruentum Jesus instituit.	668
<i>Caput CXVII.</i> — Jesus panis.	669
<i>Caput CXVIII.</i> — Agonia Jesu.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXIX.</i> — Jesus comprehenditur et funibus constringitur.	670
<i>Caput CXX.</i> — Jesum discipuli sui deserunt; Petrus palam ejurat.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXXI.</i> — Falsi testes Jesum accusant.	673
<i>Caput CXXII.</i> — Jesus accusatus silet.	674
<i>Caput CXXIII.</i> — Jesus contumelias afficitur.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXXIV.</i> — Jesus conspuitur et cœditur.	680
<i>Caput CXXV.</i> — Jesus venditur: cuius venditionis pretio ager figlinus emitur. Judæo proditoris interitus.	681
<i>Caput CXXVI.</i> — Jesus a Judæis et Ethnicis capitis damnatur.	684
<i>Caput CXXVII.</i> — Jesus cruci suffigitur.	686

<i>Caput CXXVIII.</i> — Jesus inter duos latrones cruci suffigitur.	699
<i>Caput CXXIX.</i> — Jesus signum.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXXX.</i> — Jesus pendens in cruce subsannatus à prætereuntibus.	700
<i>Caput CXXXI.</i> — Jesus moriens veniam adversarii suis à Deo precatur.	702
<i>Caput CXXXII.</i> — Jesu vestimenta sorte dividuntur.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXXXIII.</i> — Moriente Jesu sol deficit, et terra motetur.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXXXIV.</i> — Jesus moriens Patrem inclamat.	704
<i>Caput CXXXV.</i> — Jesu fel et acetum propinuantur.	707
<i>Caput CXXXVI.</i> — Mors Jesu.	710
<i>Caput CXXXVII.</i> — Crura Jesu, perinde ut latronum cruci itidem suffixorum, non franguntur.	716
<i>Caput CXXXVIII.</i> — Latus Jesu perfoditur.	717
<i>Caput CXXXIX.</i> — Jesu corpus pollincent et sepeliunt Joseph et Nicodemus.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CXXXX.</i> — Jesu sepulcrum.	718
<i>Caput CXXXXI.</i> — Jesus descendit ad Inferos et Patriarchas indè educit.	719
<i>Caput CXXXXII.</i> — Jesus reviviscit.	722
<i>Caput CXLIII.</i> — Jesus homines peccatis absolvit.	745
<i>Caput CXLIV.</i> — Jesus peccata hominum ipse portavit.	752
<i>Caput CXLV.</i> — Jesus homines sanguine suo redemit.	753
<i>Caput CXLVI.</i> — Baptismum Jesus instituit.	759
<i>Caput CXLVII.</i> — Jesus ascendit in cœlum.	762
<i>Caput CXLVIII.</i> — Jesus est ad dexteram Dei Patris.	774
<i>Caput CXLIX.</i> — Jesus mittit Spiritum sanctum ad discipulos.	775
<i>Caput CL.</i> — Ecclesia Jesu.	778
<i>Caput CLI.</i> — Jesu Ecclesia verax.	786
<i>Caput CLII.</i> — Sacerdotes Jesu.	787
<i>Caput CLIII.</i> — Jesu Apostoli, pastores et doctores.	789
<i>Caput CLIV.</i> — Promulgatio Evangelii.	790
<i>Caput CLV.</i> — Discipuli Jesu, testes ejus.	795
<i>Caput CLVI.</i> — Martyria discipulorum Jesu.	798
<i>Caput CLVII.</i> — Concordia discipulorum Jesu.	803
<i>Caput CLVIII.</i> — Vocatio gentium.	804
<i>Caput CLIX.</i> — Doctrina christiana corruptos hominum mores emendat.	825
<i>Caput CLX.</i> — Idolorum eversio.	828
<i>Caput CLXI.</i> — Judæorum pertinacia, perfidia et cœcitas.	831
<i>Caput CLXII.</i> — Judæorum rejectio et dispersio, eorumque abolenda sacrificia.	837
<i>Caput CLXIII.</i> — Excidium hierosolymitanum.	843
<i>Caput CLXIV.</i> — Hierosolymitani templi eversio.	845
<i>Caput CLXV.</i> — Urbis et templi instaurandi spes omnis Judæis adempta.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CLXVI.</i> — Jesus judex.	847
<i>Caput CLXVII.</i> — Apostoli Jesu judices.	851
<i>Caput CLXVIII.</i> — Jesu omnis potestas à Patre data.	<i>Ibid.</i>
<i>Caput CLXIX.</i> — Jesus servator.	852
<i>Caput CLXX.</i> — Varii Jesu typi colliguntur è veteri Testamento.	857
<i>Caput CLXXI.</i> — De naturâ, vi et usu prophetiarum.	877

ACOSTÆ VITA.	895
De Christo in Scripturis revelato liber.	897
Caput primum. — Universæ Scripturæ scopum esse Christum.	<i>Ibid.</i>
Caput II.—Legem Evangelio declarari et perfici.	898
Caput III. — Evangelium Lege et Propheticis comprobari.	900
Caput IV. — Judæos in lege cæcos esse, quod Christum ignorent.	903
Caput V.—Adversus Gnosticos aliosque hereticos vetus Testamentum repudiantes.	905
Caput VI. — Collationem utriusque Testamenti esse perutilem ad infideles coarguendos.	906
Caput VII. — Fidelis valde confirmari utroque Testamento mutuo collato.	908
Caput VIII. — Lucem magnam afferri cognitioni Scripturæ sacræ utriusque paginæ collatione.	910
Caput IX. — Ad pietatis studium inflammandum valere plurimum testimonia varia de Christo in unum collata.	912
Caput X. — Ad docendi atque exhortandi munus opus esse notitiâ accuratâ utriusque Testamenti.	914
Caput XI. — Quemadmodum Ecclesiasticis concionibus habendis Christi cognitione ex Scripturis usui sit.	916
Caput XII. — Cur divina Scriptura vocetur Testamentum.	917
Caput XIII. — Testamentum dici Scripturam sacram non solum ratione communipacti, sed etiam speciali, paternæ hæreditatis audeundæ.	920
Caput XIV. — Quod novum Testamentum Christi morte firmatum sit.	922
Caput XV.—Quid conveniat; quid etiam intersit novum inter et vetus Testamentum.	923
Caput XVI. — Cur vetus Testamentum finitum sit, quâve ratione.	926
Caput XVII.—De partitione veteris Testamenti in legem et Prophetas.	929
Caput XVIII. — De aliâ partitione veteris Testamenti in legem, et Prophetas et Psalmos.	930
Caput XIX.—In libris Moysis pleraque allegorice et obscurè dicta esse de Christo.	931
Caput XX. — Extare in lege nonnulla de Christo testimonia clarissima.	934
Caput XXI. — Prophetas de Christo scripsisse copiosius et apertius.	935
Caput XXII.—Psalmos supra omnes Scripturas veteres Christum celebrare.	936
Caput XXIII. — Evangelicam atque Apostolicam Legi et Prophetis in mysteriis Christi lucem consummatam afferre.	938
Index Testimoniorum à Christo et Apostolis in novo Testamento citatorum ex veteri.	939
Genesis , Leviticus , Numeri , Deuteronomium , Josue , Regum II , Regum III , Job , Liber Psalmorum , Proverbia , Isaías , Jeremias , Ezechiel , Daniel , Osee , Joël , Amos , Jonas , Micheas , Aggœus , Habacuc , Nahum , Zacharias , Malachias .	947
Frassenii vita.	948
Conciliatorium biblicalum in quo præcipui sacri textûs specie tenuis pugnantes conciliantur et explicantur.	<i>Ibid.</i>
Ex libro Genesis.	949
Ex S. Marco.	1016

Ex S. Lucâ.	1019
Ex S. Joanne.	1022
Ex Actibus Apostolorum.	1027
Ex Epistolâ ad Romanos.	1030
Ex Epistolâ primâ ad Corinthios.	1035
Ex Epistolâ secundâ ad Corinthios.	1036
Ex Epistolâ ad Galatas.	1037
Ex Epistolâ ad Ephesios.	1039
Ex Epistolâ ad Philippenses.	1040
Ex Epistolâ ad Colossenses.	1041
Ex priori Epistolâ ad Thessalonicenses.	1042
Ex Epistolâ ad Timotheum.	1043
Ex Epistolâ ad Titum.	1045
Ex Epistolâ ad Hebræos.	1048
Ex Epistolis S. Petri.	1049
Ex Epistolis S. Joannis.	1051
Ex libro Apocalypsis.	1052
Incipit introductionis tertia pars.	1053
Joannis Jahn vita.	1054
Archæologia Biblica.	1055
§ 1. Archæologia.	<i>Ibid.</i>
2. Necessaria Theologo.	<i>Ibid.</i>
3. Fontes archæologie Biblicæ.	<i>Ibid.</i>
Pars prima. De antiquitatibus domesticis.	1057
Caput primum. Introductio geographicæ.	<i>Ibid.</i>
§ 4. Geographia Biblica.	<i>Ibid.</i>
5. Aramæa.	<i>Ibid.</i>
6. Phœnicie.	1058
7. Media.	1059
8. Persia, Suziana, Elymais.	<i>Ibid.</i>
9. Babylonia, Chaldæa.	<i>Ibid.</i>
10. Arabia.	1059
11. Ægyptus.	1060
§ 12. Terra Gessen seu Regio Goschen et torrens Ægypti.	1061
13. Limites regionis Hebræorum.	<i>Ibid.</i>
14. Facies regionis. Montes .	1063
15. Planities.	1065
16. Sylvæ.	1066
17. Deserta.	1067
18. Jordanes, lacus Meron et Gennesareth.	1068
19. Mare mortuum.	1069
20. Alia flumina.	1071
21. Tempestas Palæstinæ.	1072
22. Ubertas soli.	1074
23. Calamitates regionis.	1075
24. Divisio Palestina inter Israelitas.	1078
25. Divisio Palestina ætate Christi.	1079
Caput II. De domicilia.	1081
26. Prima domicilia.	<i>Ibid.</i>
27. Recentiores troglodytæ.	<i>Ibid.</i>
28. Tabernacula.	1082
29. Tentoria.	<i>Ibid.</i>
30. Conformatio tentoriorum.	1083
31. Tentori dispositio.	<i>Ibid.</i>
32. Domus.	1084
33. Magnitudo domuum.	<i>Ibid.</i>
34. Ambitus et tectum domuum.	1085
35. Janua, vestibulum, impluvium gy næconitis.	1086
36. Cubilia et æci.	1087
37. Fores et seræ.	1088
38. Fenestræ.	1089
39. Materia ædificiorum.	<i>Ibid.</i>
40. Supellectilia.	1091
41. Pagi, oppida, urbes.	1093
Caput III. De nomadibus.	1095
42. Nomadum antiquitas et hōnos.	<i>Ibid.</i>
43. Pasca.	1096
44. Migrationes nomadum.	<i>Ibid.</i>

43. Fontes et cisternæ.
 46. Peones minores nomadum.
 47. Boves.
 48. De asinis.
 49. Cameli.
 50. De equis.
 51. De canibus.
 52. De venatione.
 53. De predationibus.
Caput IV. De agriculturâ.
 54. Emolumenta agriculturæ.
 55. Leges Mosaicæ de agriculturâ.
 56. Honos agriculturæ.
 57. Media ampliandi ubertatem.
 58. Genera frumentorum.
 59. Instrumenta agriculturæ.
 60. Jumenta agriculturæ.
 61. Agri præparatio.
 62. Messis.
 63. Area.
 64. Trituratio.
 65. Ventilatio.
 66. De vineis.
 67. Situs et dispositio vinearum.
 68. Cultura vinearum.
 69. Vindemia et torcular.
 70. De hortis.
 71. Oleæ.
 72. Ficus.
 73. Malus punica.
 74. Balsamum.
 75. Palma.
 76. Terebinthi et Pistacia.
 77. De apibus et melle.
 78. Piscatus.
 79. Vervactum.
Caput V. De artibus.
 80. Origo artium.
 81. Artes à diluvio usque ad Mosen.
 82. Artes inter Hebræos sub Mose.
 83. Artes Hebræorum in Palestinâ.
 84. Artes post exilium.
 85. Antiquitas artis scribendi.
 86. Divulgatio litterarum.
 87. Materia et instrumenta scripturæ.
 88. De Libris.
 89. De Epistolis.
 90. De Poesi.
 91. Indoles poeseos Hebraicæ.
 92. De Musicâ.
 93. Usus musicæ apud Hebræos.
 94. Fides.
 95. Instrumenta quæ inflabantur.
 96. Instrumenta pulsatilia.
 97. De Saltatione.
Caput VI. De scientiis.
 98. Scientiarum origines.
 99. De Historiâ et Chronologiâ.
 100. Arithmeticæ, Mathesis, Astronomia et Astrologia.
 101. Divisio diæ et noctis.
 102. De hebdomadibus.
 103. De mensibus et anno.
 104. De Geometriâ, Mechanicâ et geographiâ.
 105. Medicina.
 106. Physica, historia naturalis et philosophia.
Caput VII. De mercaturâ.
 107. Antiquitas mercaturæ.
 108. Commercium Phœnicum, Arabum

- Ibid.* et Egyptiorum.
Ibid. 109. Viae Mercatorum.
 1098 110. De vecturâ mercium terrestri.
 1099 111. Commercium Hebræorum.
 1100 112. De mensuris et ponderibus.
 1101 113. Mensura longitudines.
 1102 114. Mensura cavae.
 1103 115. De ponderibus et pecunia.
 1104 116. Valor ponderum et pecuniae ante exilium.
Ibid. 117. Pondera et monetæ post exilium.
Caput VIII. De vestitu.
 1106 118. Materia vestium.
Ibid. 119. De coloribus vestium.
Ibid. 120. De Tuniciis.
Ibid. 121. Cingulum.
Ibid. 122. De superindumentis.
Ibid. 123. Sandalia, solcæ, calcei.
Ibid. 124. De barbâ.
Ibid. 125. De capillis.
Ibid. 126. De tegumentis capitii.
Ibid. 127. Baculus, sigillum, annuli.
Ibid. 128. Annuli mulierum.
Ibid. 129. Torques, armillæ, pericarpia.
Ibid. 130. Amuleta.
Ibid. 131. Specula.
Ibid. 132. Marsupium, sudarium.
Ibid. 133. Fucus et stigmata.
Ibid. 134. Amictus festus et lugubris.
Caput IX. De alimentis et conviviis.
Ibid. 135. De alimentis generatim.
Ibid. 136. Præparatio per ignem.
Ibid. 137. De molis.
Ibid. 138. Molere.
Ibid. 139. Coctio panis in cibano.
Ibid. 140. De cibis.
Ibid. 141. De assâ.
Ibid. 142. Cibi interdicti.
Ibid. 143. Potus.
Ibid. 144. Tempus et adjuncta refectionis.
Ibid. 145. Mensa et sedes.
Ibid. 146. Ratio manducandi.
Ibid. 147. Convivia.
Ibid. 148. Hospitalitas.
Caput X. De societate domesticâ.
Ibid. 149. Precautiones contrâ fornicationem.
Ibid. 150. Polygynæcia.
Ibid. 151. Delectus sponsæ.
Ibid. 152. Sponsalia.
Ibid. 153. Nuptiæ.
Ibid. 154. Peñlices.
Ibid. 155. Fœcunditas matrimonii.
Ibid. 156. Leviratus.
Ibid. 157. De adulterio.
Ibid. 158. Uxor suspecta.
Ibid. 159. Libellus repudii.
Ibid. 160. Puerperium.
Ibid. 161. Circumcisio.
Ibid. 162. Denominatio prolis.
Ibid. 163. De primogenito.
Ibid. 164. Educatio.
Ibid. 165. Potestas paterna.
Ibid. 166. Testamentum.
Ibid. 167. Servi.
Ibid. 168. Viae ad servitutem.
Ibid. 169. Conditio servorum inter Hebræos.
Ibid. 170. Conditio servorum in aliis gentibus.
Caput XI. De moribus atque ritibus conversationis.
 1144 *Ibid.*
 1145 *Ibid.*
 1146 *Ibid.*
 1147 *Ibid.*
 1148 *Ibid.*
 1149 *Ibid.*
 1150 *Ibid.*
 1151 *Ibid.*
 1152 *Ibid.*
 1153 *Ibid.*
 1154 *Ibid.*
 1155 *Ibid.*
 1156 *Ibid.*
 1157 *Ibid.*
 1158 *Ibid.*
 1159 *Ibid.*
 1160 *Ibid.*
 1161 *Ibid.*
 1162 *Ibid.*
 1163 *Ibid.*
 1164 *Ibid.*
 1165 *Ibid.*
 1166 *Ibid.*
 1167 *Ibid.*
 1168 *Ibid.*
 1169 *Ibid.*
 1170 *Ibid.*
 1171 *Ibid.*
 1172 *Ibid.*
 1173 *Ibid.*
 1174 *Ibid.*
 1175 *Ibid.*
 1176 *Ibid.*
 1177 *Ibid.*
 1178 *Ibid.*
 1179 *Ibid.*
 1180 *Ibid.*
 1181 *Ibid.*
 1182 *Ibid.*
 1183 *Ibid.*
 1184 *Ibid.*
 1185 *Ibid.*
 1186 *Ibid.*
 1187 *Ibid.*

§ 172. Mores Hebræorum.	Ibid.
175. Elegantia morum.	1188
174. Salutatio.	Ibid.
175. Visitatio.	1190
176. Dona.	Ibid.
177. Conditio et apportatio donorum.	Ibid.
178. Honores publici.	1191
179. Conversatio. Balneum.	1192
180. Mores erga peregrinos.	1193
181. Pauperes et mendieci.	Ibid.
182. Immunditia.	1194
Caput XII. De morbis.	Ibid.
183. De morbis generatim.	Ibid.
184. Morbus Philistæorum.	1195
185. Morbus regis Joram.	Ibid.
186. Mola ventosa.	1196
187. Patria lepræ.	Ibid.
188. Initia et progressus lepræ.	Ibid.
189. Pestis.	1198
190. Morbus Saülis.	Ibid.
§ 191. Morbus Nebucadnezaris (Nabuchodonosoris).	Ibid.
192. De paralyticis.	1199
§ 193. De daemoniacis seu energumenis.	Ibid.
194. De accommodatione Jesu et Apostolorum.	1200
§ 195. Num dæmoniaci tantum fuerunt ægroti?	1201
§ 196. Crisis sententiæ daemoniacos tantum ægrotos fuisse.	1202
§ 197. Dæmoniaci à dæmonibus obssessi erant.	1206
Caput XIII. De morte, sepulturâ et luctu.	1207
§ 198. De morte.	Ibid.
199. Compositio cadaveris.	1208
200. De funere.	1209
201. Situs sepulcrorum.	1210
202. Sepulcra.	1211
205. Mortuis in sepulcro adjecta.	Ibid.
204. Monumenta sepulcralia.	1212
203. Combustio funeralis.	Ibid.
206. Luctus.	Ibid.
207. Aliæ causæ luctū.	1214
Pars II. De antiquitatibus politicis.	1215
Caput primum. De republicâ Hebræorum.	Ibid.
208. Imperium patriarchale.	Ibid.
209. Lex fundamentalis reipublicæ Hebraicæ.	Ibid.
210. Hebraeorum ratio ad alias gentes.	1217
211. Proceres civitatis Hebraicæ.	1218
212. Nexus tribuum.	1219
213. Comitia.	Ibid.
214. Forma regiminis.	1220
215. Rector reipublicæ.	1221
216. Regimen Dei regis.	1222
Caput II. De regibus eorumque ministris et aliis magistratibus.	1223
217. Uncio regum.	Ibid.
218. Vestitus regius, diadema, corona.	1224
219. Thronus.	1225
220. Sceptrum.	Ibid.
221. Mensa regia.	1226
222. Regum ratio agendi.	Ibid.
225. Palatia et horti regi.	1227
224. Veneratio et nomina regum.	1227
225. Officia regis Hebraeorum.	1228
226. Jura regis.	Ibid.
227. Promulgatio mandatorum et legum.	Ibid.

§ 228. Proventus regis.	Ibid.
229. Magistratus regi.	1250
230. Ministri aulici.	1251
241. Gynæconitis regum.	1252
§ 232. Ministrorum ratio agendi cum rege.	Ibid.
§ 233. Magistratus in exilio et post exilium.	1253
§ 234. Tetrarchæ.	Ibid.
235. Procuratores Romani.	1254
236. De vectigalibus et semisculo templi.	Ibid.
Caput tertium. De judiciis et poenis.	1255
237. Judices.	Ibid.
238. Synedrium.	1236
239. Alia tribunalia ætate Christi.	1257
240. Tempus judiciorum.	Ibid.
241. De foro seu loco judiciorum.	1238
242. Forma judicii.	Ibid.
243. Carceres et quæstio, seu tormenta.	1239
244. Causæ debitorum.	1240
245. Usura.	Ibid.
246. Poena levissima.	1241
247. Multa.	Ibid.
248. Poena furti.	1242
249. Poenæ corporales.	Ibid.
250. Jus talionis.	1243
251. Supplicia mosaicæ.	Ibid.
252. Excisio ex populo, excommunicationes.	1244
253. De infamia post supplicium.	1245
254. Supplicia exotiva.	Ibid.
255. Crucifixio romana.	1246
256. Immunitas crucifixionis.	1248
257. Executor supplicii.	1249
258. De vindice sanguinis, et de urbibus asyli.	Ibid.
§ 259. Homicida injustus.	1250
Caput quartum. De re militari.	Ibid.
260. Conspectus rei militaris.	Ibid.
261. Conscriptio populi.	1251
262. Delectus militum.	Ibid.
263. Divisio militum.	1252
264. Instructio militum, divisio annorum.	1253
265. Clypei.	1254
266. Galea Lorica.	Ibid.
267. Ocreæ et vestitus militum.	1255
268. Munitiones.	Ibid.
269. Arma quibus cominus pugnabantur.	1256
270. Arma missilia, seu jacula.	1257
271. Arcus, sagittæ et pharetra.	Ibid.
272. Funda.	1258
273. Tormenta, arietes.	Ibid.
274. Equitatus.	Ibid.
275. Currus belliei.	1259
276. Lusus armorum.	Ibid.
277. De ludis gymnasticis.	1260
278. Castra.	1261
279. Itinera militaria.	1262
280. Signa militaria.	1265
281. Bellum.	Ibid.
282. Acies.	1264
283. Prælium.	1265
284. Obsidiones.	Ibid.
285. Circumvallatio.	1266
286. Vallum seu agger.	Ibid.
287. Consectaria victoriarum.	1267
288. Rigor antiqui juris belliei.	1269
289. Hebraeorum jus bellii in chana-	Ibid.

3295.	<i>Ibid.</i>	343. Festum Pentecostis.	4318
§ 290. Præda, stipendium.	1270	344. Festum Tabernaculorum.	<i>Ibid.</i>
PARS TERTIA. De antiquitatibus sa-	1272	345. Dies propitiationis.	4319
cris.		346. Alia jejunia.	<i>Ibid.</i>
Caput primum. Conspectus historiæ bi-	<i>Ibid.</i>	347. Festum Phurim.	<i>Ibid.</i>
blicæ.		348. Festum Encæniarum.	<i>Ibid.</i>
291. Religio usque ad diluvium.	<i>Ibid.</i>	Caput quartum. De personis sacris.	4320
292. A diluvio usque ad Abrahamum.	1273	349. Populus sanctus.	<i>Ibid.</i>
293. Abraham, Isaac et Jacob.	<i>Ibid.</i>	350. De ministris sacris.	<i>Ibid.</i>
294. Patriarcharum religio.	1274	351. Servi Sanctuario adscripti.	4321
295. Moses.	1276	352. Consecratio Levitarum.	<i>Ibid.</i>
296. An Moses docuit Deum merè na-	1277	353. Officia Levitarum.	<i>Ibid.</i>
turalem?		354. Sacerdotes.	4322
297. An Moses non sistit Deum nisi	1278	355. Consecratio Sacerdotum et Summi	
formidabilem?		Sacerdotis.	4323
§ 298. Dispositiones ad conservandam	1279	356. Vests Sacerdotum.	4324
religionem.		357. De functionibus Sacerdotum.	<i>Ibid.</i>
299. An religio Mosaica ad morum dis-	1280	358. Vests Summi Sacerdotis.	4325
ciplinam spectat?		359. Ministri Synagogarum.	4326
300. An typi in Lege Mosaicâ?	1283	Caput sextum. De rebus sacris.	4327
301. Religio à Mose usque post exilium		360. Quid est sacrificium?	<i>Ibid.</i>
Babylonicum.	<i>Ibid.</i>	361. Origo sacrificiorum.	4328
302. Hebraeorum post exilium perse-	1285	362. Divisio sacrificiorum.	4328
verantia in religione.		363. Locus sacrificiorum.	<i>Ibid.</i>
303. Propagatio judaismi.	<i>Ibid.</i>	364. Sacrificia cruenta.	4329
304. Rerum Judaicarum conditio.	1286	365. Ritus sacrificiorum.	<i>Ibid.</i>
305. Ætas harum sectarum.	1289	366. De holocaustis.	4331
306. Doctrina theorica Pharisæorum.	1290	367. Sacrificia pro peccato.	4332
309. Phariseorum disciplina morum.	<i>Ibid.</i>	368. Sacrificia pro delicto.	<i>Ibid.</i>
308. De traditionibus Phariseorum.	1291	369. Sacrificia eucharistica.	4333
309. Galilei et Zelotæ.	1293	370. Sacrificia foederum.	<i>Ibid.</i>
310. Sadducæi.	<i>Ibid.</i>	371. Sacrificatio victimarum.	4334
311. Esseni et Therapetæ.	<i>Ibid.</i>	372. De sacrificiis incruentis.	4335
312. Hellenistæ.	1295	373. Purificatio immundorum.	4336
313. Proselyti.	<i>Ibid.</i>	374. Mundatio Leprosorum.	4337
314. Samaritanî.	1296	375. Primogenita.	<i>Ibid.</i>
Caput II. De Locis Sacris.	1298	376. Primitiva seu primitæ.	4338
315. De locis sacris generatim.	<i>Ibid.</i>	377. Decimæ.	4339
316. Sacrum tabernaculum.	<i>Ibid.</i>	378. De sacro oleo.	<i>Ibid.</i>
317. Altare et labrum æneum.	1299	379. De jure jurando.	4340
318. Candelabrum aureum.	1300	380. Vota.	4341
319. Mensa panum propositionis.	<i>Ibid.</i>	381. De votis affirmativis.	<i>Ibid.</i>
320. Altare suffitum.	1301	382. Vota negativa. Nazareatus.	4342
321. Arca foederis in Sanctissimo.	<i>Ibid.</i>	383. Preces.	4343
322. Regio sancta.	<i>Ibid.</i>	384. Liturgia synagogarum.	4344
323. Civitas sancta Jerusalem.	1302	385. Lingua liturgiæ in synagogis.	4345
324. Mons Moria.	1303	386. De liturgiâ apostolica.	4346
325. Templum Salomonis.	<i>Ibid.</i>	Caput sextum. De idolatriâ.	<i>Ibid.</i>
326. Sanctuarium Salomonis.	1304	387. Numina.	<i>Ibid.</i>
327. Templum Zorobabelis.	1306	388. Aræ, statuæ, templa, loci.	4348
328. Templum Herodis.	<i>Ibid.</i>	389. Sacrificia, precess, festa, lustrationes, mysteria.	4350
329. Portæ Templi Herodiani.	1307	390. Divinationes.	4353
330. Porticus Templi Herodiani.	1308	391. Status idololatriæ ætate Christi.	4354
331. Sanctuarium.	1309	392. Effigies Deorum.	4355
332. Origo Synagogarum.	<i>Ibid.</i>	393. Exercitus cœli.	4356
333. Constitutio Synagogarum.	1310	394. Sol Deus Baal.	4357
Caput III. De Temporibus Sacris.	1311	395. Alii Baali.	4358
334. Antiquitas Sabbati.	<i>Ibid.</i>	396. Astarte, luna, dea.	4359
335. Scopus Sabbati.	1312	397. Thammus, Adonis.	4360
336. Die Sabbati omittendâ.	1313	398. Moloc, Molec, Malcom, Milcom.	4361
337. Die Sabbati agendâ.	<i>Ibid.</i>	399. Chijjun, Remphan.	<i>Ibid.</i>
338. Annus Sabbaticus.	1314	400. Theraphim.	4362
339. Annus Jubilæus.	<i>Ibid.</i>	401. Dagon.	<i>Ibid.</i>
340. Noeminæ et festum novi anni.	1315	402. Numina alia.	4363
341. De festis majoribus generatim.	1316		
342. Festum paschalis.	<i>Ibid.</i>		

The Library

a39003 001796159b

B S 6 1 0 • L 3 M 5 1 8 3 7 V 2
MIGNE, JACQUES - PAUL •
S C R I P T U R A E S A C R A E C U R S

CE ES 0610
•L3M5 1837 V002
CCO MIGNE, JACQU S C R I P T U R A E S
ACC# 1043533

U D' / OF OTTAWA

COLL ROW MODULE SHELF BOX POS C
333 10 04 02 03 07 1